СЛОВНИК староукраїнської МОВИ

XIV–XV СТ.

2

СЛОВНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV–XV СТ.

ТОМ

Н 2 Д

КИЇВ
«НАУКОВА ДУМКА»
1978

4У(03)
С48

ДРУГИЙ ТОМ МІСТИТЬ 5827 СЛІВ

РЕДАКТОРИ ТОМУ
Л. Л. ГУМЕЦЬКА, І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

РЕДАКЦІЯ МОВОЗНАВСТВА

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Другий том уклали: докт. філол. наук І. М. Керницький (**С — свои**), кандидати філол. наук: Д. Г. Гринчишин (**Н, от — Ощовский, ! пра — пѪть, Станчоул— стєрєчи сѦ, Щ, Ю**), У. Я. Єдлінська (**ожь — осѪдити, по — поѦсъ, хабыш — хотиискыи**), В. Л. Карпова (**Павєлъ —Пнєколъ т ъ, У, Ф, Ц, Ч, Я, Ѧ, Ѳ**), Л. М. Полюга (**Р, Т, Хотко—хѦчь, Ш, Ы, Ѣ**), М. Л. Худаш (**О— Ожскии**), мол. наук. співроб.: О. Т. Захарків (**сєм—Станоуловци**), Р. Й. Керста (**свойство — сєлѦнинъ, Стєфанъ —сѪсєдъ**).

Технічний секретар Р. Й. Керста.

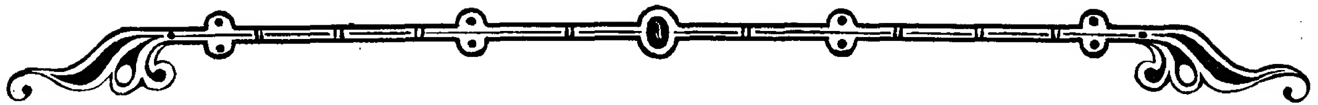
Оформляла рукопис М. І. Сенів.

Консультували: докт. філол. наук М. О. Баскаков (тюркізми), проф. Бухарестського університету Д. П. Богдан (грамоти молдавських канцелярій).

Том рецензували: доценти кафедри української мови Львівського державного університету ім. Ів. Франка кандидати філол. наук Т. М. Возний, Б. Г. Ключковський, науковий співробітник Інституту суспільних наук АН УРСР канд. філол. иаук Я. В. Закревська. Окремі частини тому рецензували: **П** — наукові співробітники групи Словника російської мови XI—XVII ст. Інституту російської мови АН СРСР, **О — Р** — наукові співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР кандидати філол. наук В. В. Німчук, І. П. Чепіга.

Над виявлеиням і підбором пам'яток, складанням картотеки та редагуванням частини Словника працювали: А. І. Генсьорський, Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Р. Й. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, частково Л. М. Григорчук. Технічну роботу виконували Д. Г. Бучко, О. Т. Захарків, А. К. Рибка. Керівник Л. Л. Гумецька.

С $\frac{70105\text{-}102}{М221(04)\text{-}78}$ 114-77

!Н ⟨И⟩ (1): прото(ж), мы ... вызнаває(м) ... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали по(д) прнсѧгою ... иже єм(оу) ... чистою (!) вѣроу и певноую боудє(м) держати и слоужбоу и помо(ч) ... чинити ... по(д)лу(г) положеньѧ *н* (!) чл(н)око(в) (!) тоуто выписаны(х) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

Див. **И** [1].

НА [1] *прийм.* (5889) **I.** *(із знах.)* (4337) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (1713) **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* на (686): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѧзь єоунутии и кистютии ... чинимы миръ твердыи нс королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *Р* 5); Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру н на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); а сє ѧзъ па(н) пєтрашь староста галицкыи ... свѣдочю то своимъ листомъ кто коли на сен листъ возрь (!) ... нже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галнч, 1401 *Р* 65); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии ... знаменито чинимы симъ нашимъ листо(м) каждому доброму кто *на* нь возрить ... иже даємы и дали єсмы листъ нашь нашему милому приятєлю стефаиови воєводѣ землѣ молдавскои на потвєржєньє нашихъ первыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124); мы велнкии князь Швитрикгаил литовскии ... чинимъ знаменито ... симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрнть или чтучи его вѣслышить, комуждо будеть его потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а што коли ѧ а любо по мнѣ боудоучии наложнть на тоє имє(н)є на дѧ(д)ковичи дрьжачи его в себє тогды всн тыи наклады мои має(т) па(н) пєтръ а любо дѣти є(г) поплатити мнѣ (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я Иван Тимофеєвич Коуль ... вызнаваем ... сим нашим листом, хто на него посмотрит ... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); мы Стефан воєвода ... знаменито чиним ис сим листом нашнм вьсѣм кто нан оузрит ... оже прїндоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сестра его Моуша ... и продали ... єдно село на Яланѣ ... слоугам нашим Сими и братоу его Оники (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія) на (кого, що), проти (кого, чого) (153): аже поидеть оугорьскыи король на литву польскому королеви помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); А кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины (Львів, 1368 *Р* 16); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнин и потомъ будушчии в томъ насъ нє хотѣлн послушнн быти, мы имамъ, при г(с)подарю, при кролю ... остати и с нними посполу на тыхъ нашихъ г(с)подарии воєводъ стати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а колн кнѧзь велїкїн, приѧтелъ нашъ, иметъ от нас пожадати какоую помочъ на єго непрїѧтелн, а мы имаємъ дати кнѧзю великомоу помоч (Яссн, 1445 *Cost.* II, 726); А єстлн боудемо слышати и видатн никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ єго милости ... имаємо єго милости дати внданїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Кто бѫдє(т) нєко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтѣ тогды имеєть пово(д) *на* него досвє(т)чить (XV ст. *ВС* 18); н да єсть подобнь іоудѣ н проклѧтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудене, єжъ възъпиша на га ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(вказує на особу або предмет, на користь яких відбувається дія) на (56): а на сторожу отъ каждого воза по дванадесѧтє грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Воленъ то онъ продати, отдати ... н на церковь запнсати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А коу томоу придаль єсми на тоую црквь островь мошноє и озєро мошноє (Перевали, 1440 *Р* 142); а оу томъ воленъ продати И замєнити И на цркв датн по своеи дши (Луцьк, 1452 *Р* 161); оу чоуднове бортнnковъ осмъ чотыри бо(р)тники на горо(д) дають да(н) а чотыри на це(р)кви да(н) дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И дали єсмы тым селам ... сес лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад ... ни *на* город д⟨а⟩ нє робѣтъ, ни *на* посад (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Воленъ онъ то отдатн и продати ... н на церковъ записатн, и къ своему вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(відповідає безприйменниковій конструкції з дав.) (66): Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ино коли бы єго богъ не даи воитє (!) с того свѣта сшєддъ (так.— *Прим. вид.*) ано на єго дѣти сулимовь нма сполна спасти (Львів, 1412 *Р* 81); и так сѧ слушаєт вечисто н нєпорушно со всєми входы и пнходы, ничого на себѣ нє вымєниваѧ (Київ, 1437 *AS* I, 34); Видѣвши есмо службу иамъ вѣрную ... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу ... имѣнія ... зъ ловы, зъ гаи н зъ бобровыми гоны, ничого на себе не вымѣняя (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ ... со всними входы и прнходы... ннчого на насъ не оставляючн (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

(вказує на особу, з якої щось стягається) з, від (кого) (3): варе кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а возємши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) прєдъ королємъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

б) (*вказує на особу, предмет або явище, зв'язані з іншими предметами або явищами*) на (616): и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ пєтръ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь ... панъ ота пилєцьких (Львів, 1368 *Р* 16); А свѣдци на то гринко ... рогозка прокопъ сємєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20); а на то вѣра моѧ юги воєводы (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то свѣдкове, панъ вылчѧ, панъ кырста (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, *на* Купечовъ ... такъже потвержаемъ вѣчне и на вѣки (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тотъ листъ, который жє былъ записалъ дѧдѧ мои нєбожчикь... на таѧ имѣньѧ мнѣ, тотъ єсми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а на то єсть вѣра нашего г(сд)ва вышеписаннаго, мы стефана воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

в) (*вказує на особу, предмет або явище, зв'язані з якоюсь дією*) на (76): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашего лихо или добро того(м) нє оутаити господарѧ нашего вєлико(г) королѧ (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а на то дворнще запсали єсмо єму сею нашею грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); а за болшєє потвєрждєнїє присъгали єсми межи собою и клълн съ єсми на ч(ст)ныи кр(с)тъ и на уси с҃ти и записали съ єсми межи собою, подъ нашими печатми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А пану Олєхну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*); А митрополит наш Өеоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашеи митрополїи от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347); И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); и прысєгалъ єсми самъ изъ сыномъ нашымъ Богданомъ ... на святоє єванъгєлиє ... тою присєгою ... твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(*у знач. прийм.* **про** *із знах.*) (4): а веры(м) мы твоє(н) мл(с)ти ижъ твоя мл(с)ть вспоменешъ на прыязни и на записы прє(д)ковъ своихъ и тєжъ на свои и намъ то боудєшъ дєръжати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо *на* тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84);

(*у знач. прийм.* **до** *з род.*) (2): Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи езьдѧ(т) по чюжеи земли по слоужьбамъ а заставлѧють намєсники во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповєдасѧ на очизноу алюбо на дѣдичноу ие имаючи к нєи жа(д)на(г)о права (XV ст. *BC* 16);

(*у знач. прийм.* **для** *з род.*) (1): Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ монм листом ... иж ... дал єсми братаничоу своєму... имѣнье, которое єсми закоупил ... оу Тоурьѧньских и Сынковичов на єго парьсоуну, ємоу самомоу и по нєм боудоучим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244);

(*у знач. прийм.* **за** *із знах.*) (1): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60);

(*у знач. прийм.* **над** *з ор.*) (1): и па(н) костє сѧ смнлова(л) на нє(г) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

(*у знач. прийм.* **з** *із ор.*) (1): мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ ... што коли єсмы имѣли мерзечку на нашего г(д)на и брата старшєго, илїѧша воєводы ... о то(м) мы ис нашими боѧри ... оумыслывши доброую мысль и оучинили єсмы вѣрною покороу г(сд)ну и брату нашему старшему, илїашоу воєводѣ (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

(*відповідає безприйменниковій конструкції з ор.*) (1): а тоє выше писанноє (*в ориг.* выше писаиного.— *Прим. вид.*) через шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина н тєж на его наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨мает⟩ быти держано и поживано спокойнє (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(*відповідає безприйменниковій конструкції із наз. або знах.*) (28): а коли которы господарь порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ о(т) г҃а б҃а ... и *на* таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими на х҃а (Сучава, 1403 *ДГАА*); а они да нє нмают добоувати на сїє нашє привилїє николи (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) на (кого, що) *або відповідає безприйменниковій конструкції* (18): и оучєстїє да имаєть сь онѣмн, єжє възьпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 680); тако(ж) ни одноу привилїа що ⟨пр⟩єдни оучиннли на ты(х) сє(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577); и тѣгал ... на Илцѣ за съмрътъ отцѣ єго Андрицѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186); мы стєфа(н) воєво(д)а ... чнны(м) знамєнито ... ожє прїидоша прѧ(д) нам(и) ... ива(н) с҃нъ васко(в) ... исъ своими братїами и тѣгали ... *на* марушкою на до(ч)ка ивана ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша н⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє... на тоє половини о(т) ръшканн, а онн дали оу (*або* на.— *Прим. вид.*) ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234).

2. (*виражає означальні відношення*) (825) на (6): и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); приходъ положили полшеста ста копъ грошей н три копы грошей безъ девети грошей; толкожъ квитаціи положили, на которыижъ роздали, кому е. м. подавалъ пенязей въ нихъ зъ мыта (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); Толкожъ и квитацыи положили, на которын ж роздали, кому его милость подавал пенезей въ них з мыта (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79);

н а и м я (819) *див.* **ИМЯ** 1, 2.

3. (*виражає відношення мети*) (783) на (що), для (чого) (759): И на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а на потвєржєньє тым дѣдинам, дали єсмо твєрдост нашу пєчат привѣсили вєлєбного королювства нашєго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на потвєржєньє приложилъ тому листу свою пєчать пано мацина (Львів, 1400 *Р* 61); а на потвєржєнє того н⟨а⟩шого жалованѧ ... печат н⟨а⟩шу вєлєли єсмо прнвєсити к сєму н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а про лѣпшоую справєдливость пєчат єсми свою привѣсил на потвєржєниє томоу моємоу листоу (Берестя, 1466 *AS* I, 62); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А на твердость того и печать нашу казали есмо приложити къ сему нашому листу (Вільна, 1495 *РИБ* 621); А на болшоую крѣпость и потвръждєнїє ... вышєписанномоу, вєлѣли єсмы ... нашоу печат завѣсити к сємоу лнстоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176);

(*у знач. прийм.* **по** *із знах. або із* **за** *з ор.*) (2): и далн єсми на(ш) ли(ст) нашєму монастироу ... на то щобы ходили три возовє и(х) *на* рибоу, или на дую (!) или на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508);

(*переважно у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) на (що), для (чого) (22): ⟨а н⟩а булшєю крѣпости ... вєлѧли єсмы ... привѣсити нашу ⟨пє⟩чатъ к сємоу листу нашєму (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а мы тако(ж) оуси панове и ра(да) мо(л)давска ... печати наши привѣсили єсми к том(у)то листу, на потвєржєниє(м) тымъто вышєписаны(м) рѣчє(м) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); А на твердосты сего моего листу и печать есми свою приложилъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

4. (*виражає просторові відношення*) (590) **а)** (*вказує на напрям дії або просторову межу чого*) на (417): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а хотар тому сєлу от одинои сторонъ сочава ... на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшего

реченого бука ... простѣ *на* дубъ а о(т) дуба ... *на* букь а о(т) бука оукосомъ *на* ѧблонь (Галич, 1404 *Р* 68); а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудень грунтъ Хмелницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А хотаръ тои пасицн: почениш ... от манастирѣ поперекъ на Трънавкоу, та через Трънавкоу поперек на Кръланн (Сучава, 1470 *BD* I, 148); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ ... и границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое ... в долину стѣшкою просто на взгорокъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар виш‹еписани› ... на врѣхъ дѣла на доубъ (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на місце, куди спрямована або де відбувається дія)* на (74): таке(ш) кеды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны, далеи кракова и далеи пол(с)ки ... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ неприѧтелии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); тогды ѧ па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ *на* тоу граннцю (Галич, 1401 *Р* 65); и вывели облазиичеве много добрыхъ людии на дуброву (Зудечів, 1411 *Р* 79); А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максыма Тымковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); але коли па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои землн, а мы имае(м) пере(д) его мл(с)ть выехати на выименованое мистце (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а што с подворъѧ панеи Михайловы Руденский ворота поставлѧны на тое подъворъе ... ино кн‹е›г‹и›ни ее милость маетъ ты ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102); а займе(т) ли на своеи паствѣ тогды не имаеть оу свои дворъ гоніть *на* г(с)дръскы(и) дворъ гнатї на оборону (XV ст. *ВС* 37); y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у знач. прийм. у *із знах. або* до *з род.)* (17): а кто не идетъ *на* бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тѧгаинакачю колко у бѣломъ городѣ, опроче перевозовъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ оброннѣ а оуранѧть того (XV ст. *ВС* 19); такежъ и посло(м) ваше(и) мл(с)ти и купцо(м) да е(ст) земля г(с)дра иашого воеводы о(т)ворена ходити слобо(д)но ... и бе(з) погоубы бу(д) на которую сторону (б. м. н., 1496 *ПСВВ*);

в) *(вказує на сферу діяльності, на яку спрямована дія — рух, з відтінком мети)* на (52): I poszli *na* woynu a i sami iesmo uze na doroze (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); да не дадоутъ тоты люди ис тѧ(х) села(х) ни да(н) ... ни подводоу ... ни на жолдъ да не ходѣтъ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а о слоужбоу коли на воиноу поонти (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщины не дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); О землѧнѧ(х) которы(и) на воиноу идоу(т) а оубогы(м) людемъ по своеи земли по селищо(м) щкодѧ(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); и те(ж) ты(н) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на, у (що), до (чого) (30): а хотарь емоу е(ст) на могилы що на чоунго(х) о(т)толи простѣ *на* молдава (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотаръ томоу вишє писа(н)номоу селоу да е(ст) ... до малого дорогоу та малою дорогою до сто(л)па та на старого сто(л)па (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотарь томоу вышеписаномоу селоу да ест почениши от конец яза ставова ... от толѣ через поле на великом доубоу, а от доуба дилом через добровоу до боуковиноу (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

5. *(виражає часові відношення)* (352) **а)** *(вказує на термін здійснення дії)* на (69): а мнѣ королеви помагати оль на годъ минеть дмитрневъ днь (б. м. н., 1366 *Р* 14); По бжьи нарожѐньи тисѧча лѣ(т) и т̃ н ӡ̃ и й лѣ(т) на обрѣзанье га нашего исоуса х̃а ... коупилъ панъ ганько ... в олешка оу оу (!) малечковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); а мы слубоуемо (так.— *Прим. вид.*) ему ... тѣхо д̃ тисѧчи рублиі воротити исполна Г̃ того лѣта на мѧсопусто (Луцьк, 1388 *Р* 37); а с тыхъ имѣній маетъ тую копу гроши давати на Воведеніе святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); писано листъ оу галичю оу понедѣло(к) на перевоѣ (!) матъкн божиѣ (Галнч, 1418 *Р* 89); пи(с) оу сочавѣ ... на рожество матки божии (Сучава, 1439 *Cost.* II, 713); А подымъщиноу де(и) даивали за великого кнзѧ витовта на трети(н) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); И мы казали и тотъ листъ очистити, и рокъ есмо положили тещи его передъ намы статы на запусты на наши великіи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(у знач. прийм. у *із знах.)* (35): приехалъ клепачь на стго якуба днь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а данъ листъ ... на стго дха днь оу перемышли (Перемишль, 1390 *Р* 176); писанъ листъ оу галичи на (втрк) вилью оушестьѧ свѧтого дха (Галич, 1404 *Р* 68); пи(с) ву(л)пашь, оу со(ч)вѣ ... на днь оуспеніе стѣи бци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544); а писан оу в Остроз‹е›, оу четвергъ на с‹вѧ›т‹о›го Остафѧ день (Острог, 1463 *AS* I, 56); Писан оу Сочавѣ ... на день въздвиженїа честнаго креста (Сучава, 1499 *BD* II, 444);

(відповідає безприйменниковій конструкції з род. або знах.) (26): А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); Мы ильѧшь воевода ... записуемъсѧ тымъ пноша мъ ... ежь имаемъ и слюбуемъ имъ жолдъ платити на каждыи мѣсѧць по Є̃ гривень лѧдьскихъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); А на кажъдый годъ маютъ намъ дати чоломъбит‹ь›я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); а маеть нам вси тыи гроши давати на каждый год готовизною (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); а през год да им слоужѧт на въсѧкоу неделю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

б) *(вказує на проміжок часу, протягом якого відбувається дія)* на (220): я Любартъ Кгедеминовичъ ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче ... иа веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); коли имѣлъ й тесль на недѣ(л) а коли ѕ̃ тесль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); владиславоу, велебномоу кролю польскомоу ... слоужба вѣрна на уси часи о(т) илїаша воеводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 681—682); Продали есмо мыто Берестейское ... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто берестейское ... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); тако мы и тако н наши дѣднчи по том боудоучїн в земли нашеи молдавскон, маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечие (Гнрлов, 1499 *BD* II, 419); тое вѣке (!) вышеписанное да есть томоу нашемоу ... монастироу о(т) нѧ(м)ца и о(т) на(с) оурыкь ... непороушенно, николи, на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на, у (2): також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашего милостивого кролѣ его милости ... слоубоуемъ и обецахомъ господареви нашемоу миломоу кролѣ (!) его милости, абихом мы *на* того дне и на тыи час, що колн нам его освѣценною милость изѧвлѣеть по его милости посломь ... абыхом сѣ съ его милости видѣлн и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); а они да имают нам слоужити на въсѣких неделѣхь оу четвръток вечерь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

6. *(виражає модальні відношення)* (37) на (36): Волно резникомъ ... быдло купуючы ... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а тия села дадоше прѣ(д) нами и на наше вѣданїе ис полемь и съ лѣсомь (Сігет, 1404 *ГМ*); Idem pered siebie na try dorohy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); ато (!)

докончанїє держати намъ и пополнити, на обѣ стороны, вѣчно и непороушено (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); што тыи прнѧтели промежи нами наидоуть, то намь терпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); али да є(ст) и(м) тоє сєло на двѧ части (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 209);

(у знач. прийм. **з, від** *з род.)* (1): н мы ты(х) прывилєю(в) на обе сторонє выслоухали и свєдєцъства пна воєводина а пана юръева (Вільна, 1499 *ВФ*).

7. *(виражає причинові відношення)* на (14): ихъ милость на мое чоломбитье то вчинити (!) печатн свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); и тыми часы єго милость вншерєчєннїи крал за волю и на прнчиноу наияснѣишего ... пана Владислава ... нам въси мерзѧчкы н шкоды н крнвды ... отпоустилъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

8. *(виражає відношення замісництва, обміну на що)* на, за (12): мы ильѧшь воєвода ... запнсуємъсѧ тымъ пно̃шамъ єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити на каждыи мѣсѧць по Є̃ гривєнь лѧдьскихъ *на* копьє (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); с господарѧ королѧ єго мл(с)ти дозволє(н)є(м) ... мєнѧ(л) єсми с ыгумєно(м) пересопницки(м) з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) ... дѧ(д)ковичи ... на є(г) имє(н)є на црквноє ... на чємери(н) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

9. *(виражає кількісні відношення)* на (11): даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце ... село наше Бусчу ... подъ Дубно на две мили (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); што к намо принєсєть записо на Г̃ тисѧчѣ тому мы дамы вашь лнсто што писано на Д̃ тисѧчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а одъ тыхъ копцовъ лисъ Мыховъ пущаючи влево, а пана Максыма вправо, на пулъ мили долыною и стежкою до долыны Бубновыцн (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы штобы томоу волно гна(т) безъ є(г) щкоды и безъ є(г) гнєваньє до своє(г) лѣса (XV ст. *ВС* 38); А поведал намъ, штож дей только тое землицы на двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

II. *(з місц.)* (1552) **1.** *(виражає просторові відношення)* (1184) **а)** *(вказує на місце, де хтось або щось знаходиться)* на (797): Я Любартъ Кгедеминовичъ ... запнсалъ есми и далъ село свое Рожысче ... соборной церкви у Луцку ... противъ островов нашихъ ... почонъ отъ Песчанъкн бродку, одъ граници Сениковъ, дорогою звечыстою до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а и єщє далъ єсмъ нѣзы на днѣстрѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Узрѣвши єсмн на вѣрную службу Драгумиру и на Некрнну, дали єсми имь двѣ селѣ ... *на* Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Про то я не хотѣла есмн положити того на мужа моего души н записала есми ... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што *на* рѣцѣ на Кобрнцѣ (Кобрннь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы велнкиї кн̃зь швїтрнкга(л) Свѣдомо чинимъ ... иже дали єсмо и запїсали ленькови зарубнчю таѧ села ... олыку на рєцѣ олыцѣ а мытєльно а долгиє шни ... на рєцѣ Сємєновцє (Житомнр, 1433 *Р* 126); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юрн Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом ... ижет продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу нмєнє на Волынн своє власноє из людми своими (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Мнлости дворєц наш ... на рєцѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а то есми и въ Євангелїє уписалъ, которое лежить на престолѣ у церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); И господство мы видѣвши их волю ... дали смо нашему свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу ... чътири села на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у знач. прийм. **у** *з місц.)* (59): мы алєксандръ воєвода ... знаємо чинимъ ... оже ... дали єсмы црквн стои пѧтницы що на романовє торгу ... двѣ селѣ (б. м. н., 1408 *Cost.* I, 60—61); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито ... аже принда прє(д) на(с) ... па(н) дмитрь даннлови(ч) з роуды ... и позваль па(н) мика дѣдошицко(г) аже ємоу взѧлъ вєпрѣ на єго дубровѣ черє(с) границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); а дасть ли ми коро(л) єго млсть н потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.)* держѧннє пророчєныхъ гродовъ н зємль до моєго живота н ѧзъ ислюбую ... по(д) тою прнсѧгою ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ ... по собѣ толико того которын жь бы присѧглъ вѣрє(н) бытн королеви єго млсть (Кременець, 1434 *Р* 131); Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Сємєновнє Голшанских на своих имєнѧхъ отчизннхъ *на* Кобрини, *на* Чєрєвачицах н *на* Гроушовой тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки велики(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); били дани тоти н̃ ц̃ркви ис попи о(т) деда нашего о(т) алєксандра ... а̃ цр̃ко(в) на лоукавци ... а̃ цр̃ко(в) на во(л)чинцн (Сучава, 1490 *DC* 147); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); Дали есмо монастырь Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи (Краків, 1499 *АЛМ* внп. 2, 36);

(вказує на предмет, який містить що) у (16): а толко нє приспею на тотъ днь ино ми платити оу дєсѧтоаро толко солжу какжо *на* сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучинили єсмы межи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє границн кто межи имн оукажєть твердѣишимъ листомъ и знамєны што соуть *на* листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); нно и *на* кролевьскомъ листѣ *на* вонтовѣ и *на* оуздавныхъ листохъ нє стонть оуписано тоє даорнщє пысковича што на любши н на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); а тонъ (!) листь далъ панъ Васко на ты же пѣнѧзѣ, што *на* пана старостѣнѣ листу лєжа (!) (Львів, 1421 *Р* 92); а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м) тако жь таѧ села держати Со вси(м) какъ на сємъ листу выпсано вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127); доколѧ и на(ш) посо(л) исходн(т) до господарѧ нашего, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко выше на то(м) листу проѧвлѧємь (Хотнн, 1455 *Cost.* II, 774—775); то(г)ди имає(м) звати до на(с) нашє(г) млого оцѣ и прїатєлѣ ... и оучиннти єму прав(д)у ... яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810);

(вказує на сферу поширення дії) на, у (4): и глєитуємъ нмъ симъ нашн(м) листо(м) прави(м) ... якоже *на* усимъ стѣ стои(т) на то абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашєи земли съ оусими своими търговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стефан, воєвода ... свѣдомо чинимъ ... оже ... дали єсми сєс наш лист глєнтовныи ... щож *на* оусем свѣтѣ стоит, паноу боургъмистроу и оусим паном ... на то яко да єст им волно и слободно и оуснм коупцем прїити к нам до нашєн земли съ оусими своими торговлѣми н товаром (Ясси, 1463 *BD* II, 295);

б) *(вказує на місце дії)* на (73): тогды ѧ слюбою (!) имъ вєрєнъ быти и служи(т) на всѣхъ мѣстє(х), бєзо лсти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а на пєрєвози и отъ нѣмєцкыхъ возъ цѣлыхъ и отъ орменскыхъ по четырє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); и тотїє вози да нє имаю(т) дати мыта нигдє, оу нашєи зємли, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Оуставлѧємы коли хто боудє(т) позва(н) протївъ своємоу прїви(л)ю а окажє(т) на соудє своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ

рє(ч) и(ж) нє вєда(л) оу него того прївілья имеєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *ВС* 26); а обрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(у знач. прийм. у *з місц.)* у (38): А писанъ лнстъ ... на городѣ Казимирѣ (Казнмир, п. 1349 *Р* 4); писано под нашими пєчатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу (Сігет, 1404 *ГМ*); а пи(с), на сочавѣ (Сучава, 1435 Cost. II, 689); Писанъ На прилуцє за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *Р* 172); Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); про то мы оуставлѧємь иже краковъскыи староста на трє(х) месце(х) имеєть соуды соудити: оу краковє во ондрєевѣ оу вїслици (XV ст. *ВС* 13 зв.); а на Сєрєти имоут давати от грывны по полтора гроша (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

в) *(виражає просторово-об'єктні відношення)* на, у (8): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы иляшь воєвода ... знамєнито чинимо ... како ... рожложивьшы щкоды ... прєзь ... о(т)цѧ нашєго ... оучинєныѣ ... смиловавьшы ся, а ни на сєрдци своємь то(г) нмнти памятоуючн досыть оучынинїє н про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго ... тому истино(м) па(н) владисла(в) ... за щкоды перєдь рєчєныхь зѣм(л)ь ... зємлю шєпнньскоую ... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Сє азъ ... ан(д)рє(и) владнмнрови(ч) ... размысли(х) *на* своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси ты жили на семъ свѣтѣ а пошли вси кь б̃оу (Київ, 1446 *Р* 154); ино тые долги мое поплати зять мой князь Михайло, а на моей души не положи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); А оу Чєрновцєх возы нє трѧсти, алє коупєць абы дал своє право, ажє нє имаєт заповѣдані товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на, у (189): тѣмъ мы вндѣвшє єго вѣрноую слоужбоу ... дали єсмы ємоу а мѣсто на страхотинїє (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26); а хотаръ томоу сєлу почєнши о(т) могыли ... до потока ... о(т) толѣ на доубь што є(ст) *на* д⟨орог⟩оу (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с) ... далижє и потврьдили єсми ємоу ... сєла на васлоуя (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); іо Стєфа(н) воєвода ... знамєнито чинн(м) ... ожє ... потврьдили єсми стои нашєн єпискоупїи о(т) радъвцє(х) ... н̃ црко(в) ис попи ... а̃ црко(в) на лоукавци ... ѳ̃ црко(в) и(с) попо(м) *на* тєтєрною (Сучава, 1490 *DC* 146—147); мы стєфа(н) воєво(д)а ... знамєннто чини(м) ... ожє прїдоша прѣ(д) нами ... наши слоуги ... н продали ... половина сєло, що на вєрхъ потока тєлѣжинова ... слоузѣ нашєму глнгору (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (299) **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія) (у знач. прийм.* **на** *із знах.)* (76): мы Стєфанъ воєвода ... чиним знамєнито ис сѣмъ листом нашим всѣмъ кто на нємъ оузрит или єго оуслышит чточи (!) (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чинимь нс симь листомь нашимь въсѣмь кто на нємь оузрить нли чтоучи єго оуслышить (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(відповідає безприйменниковій конструкції з дав.) (4): али да соуди(т) са(м) свон люди н да довндаю(т) и(х) о оуси(м) н оу глоба(х) н оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѧ чиннти на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); И також про днло и про крнвды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и чєрновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(вказує на особу, з якої щось стягається) від, з (кого) (40): што єси млностивын королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсмы выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинилн твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); мы па(н) ива(н) с рѣмскыи староста рускыи свѣдчю то своимь листо(м) иже прншєдь прєд на(с) ... хмѣль крщєнє имѧ прибєкъ добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулнмова (Львів, 1412 *Р* 81); па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платитн исти(н)ныи золоты(х) ... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) нстигатн ты(х) двананцѧ(т) со(т) золоты(х) *на наши(х)* купцє(х) и на зємлѧно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а на Даннлє на Волошинє взѧлн єсмо проєздъ дєсѧт коп (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Оуставлѧємь и сказоуємь коли(ж) нєкоторыи щєпы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплєны а боудоуть викорєны алюбо вырваны маєть заставить во огородѣ щєпы а вїны шєсть грнвєнъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣвъ ты люди уступатися въ монастырскіе ... не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(вказує на особу або предмет, що є об'єктом якоїсь дії або стану)* на (88): и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими на х̃а кръвь єго *на* ни(х) и *на* чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпати велнлы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а хто бы то порушилъ ... да судитсе зъ нымъ передъ ... Богомъ и да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осимнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а хто оучнє(т) устоупатися и пакаститн (!) ... да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а нгдѣ коли тыи вєпрї забьють оу лєсѣ тогды имєєть знамѧ на дєрєвѣ оучинїть (XV ст. *ВС* 37 зв.); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити ... нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїн да єсть проклѧ(т) о(т) г̃а *б̃а* ... и да има(т) оучастїє исъ оиѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на г̃а х̃а, кръ(в) єго *на* ни(х) и *на* чєдѧ(х) н(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(вказує на предмет або явище, зв'язані з якоюсь дією) на (50): на сє(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва кр̃стъ што жь нама всє то исправити косподарєви (!) нашєму вєлико(м) королю (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); A tho iesmo iemu dali ... nassu didinu, a *na* thom mozet szobi przyszaditi, polipsity ... na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); на том хочєм завєдши, присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); какъ же розоумєєть на томъ твоєє милости посольствє, отъ него ничого сє намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(у знач. прийм. з *із род.)* (30): а записалъ есмн на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); Мы болеславъ ... знаємо то чини(м) ... ажє даровали єсмо н даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ н̃ копъ руской личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); и я жєнє своєй кнѧгини Улиѧнє записоую против єє тисѧчи коп дроугоую тисѧч коп, ино т⟨о⟩ ⟨є⟩ст двѣ тисѧчи коп, на своих имѣнѧхъ отчизных (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); записую жонѣ своєй кн⟨ѧ⟩г⟨н⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп *на* своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82); а в тыи пѣнѧзи, которыи єсмн ємоу записал на томъ нмѣнеи нєнадобѣ сѧ мнѣ оустоупатн (Боковнчі, 1496 *AS* I, 244);

(у знач. прийм. у *з род.)* (9): Сє азъ ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) ... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кн̃гни марїн и свои(м) дѣтє(м) ... свою очиноу и свою выслоугоу Ижє єсмь выслоужи(л) на свои(х) г(с)дарєхъ своєю вѣрною слоужбою на вєлико(м) кн̃зи витовтѣ и на н на (!) вєлико(м) кн̃зи жикгимонтѣ (Київ, 1446 *Р* 154); и на тои сторонѣ ставоу в смордвѣ дворнщє барановича выслоугоу оц̃а єго штожо оц̃ь єго выслужылъ *на* вєлико(м) кн̃зи витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); и за тоую сто коп

грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш ... которыйже дворєц ... выслоужил отєць мой ... на кнАзн Иванє Юрьєвичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій ... чниву знакомито ... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее, штомъ выслужилъ *на* господари моемъ, *на* великомъ князи Александрѣ Литовскомъ, имѣнье Здетелу ... на соборную церковъ ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) від (кого) (2): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прА(д) старицѣ, алибо прА(д) свои моужи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); А комоу що сѣ оузрит кривдо на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѣд єгоуменом или прєд их оурѣдником (Сучава, 1459 *BD* II, 29).

3. *(виражає часові відношення)* (35) **а)** *(вказує на термін виконання дії)* на (чім), у (що) (10): А писана грамота вь Львовѣ, в недѣлю на канонѣ святого Филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ оу Сочавѣ, оу нѣделю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); A pisan listh w Haliczy w Sredu na kanoniy swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); а то(т) юреи четыри лета держа(л) с оупокоємь нє заплативши сполна пенезен за то дѣди(ч)ство на конци четвєртаго лета тъ(н) юреи прїнєсъ тыи пенАзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *BC* 21 зв.— 22); А писанъ въ Кобрыни, мѣсеца феврураія девятьнадцатого. на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4);

б) *(вказує на час здійснення якої-небудь дії з просторовим відтінком)* на (25): а про люборотово ятьство хочемъ єго постави(ти) на судѣ пєредъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6); а на розъѣздѣ были землАнє и панъ ленько зарубичь воєвода зудєчовьскии панъ короваи процєвичь (Зудечів, 1411 *Р* 79); Михоул писал, оу Блъгарєх, на соимоу, в лѣто ЅЦМѲ, юнїа кє (Болгари, 1441 *DBAc* 35); а та(к)же на то(м) єднанию єсми остали пан(у) михайлоу пА(т)десА(т) гривєнъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); на котороумь соимѣ тоты панове ... на том мѣстцѣ под хотинємь ... и дроугы снємь посполиты оу тыждень по свАтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промєж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. *(виражає модальні відношення)* на (22): А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) опрочє волАнъ што на воли сѣдАть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); никто да нѣ воленъ продАтї, Ж ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови (!) ... нє хотАчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнАжАтю ... на чить (!) и на здоровию и на имѣнию и выбавили мА бго(м) ... ис того Атсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); Ино оузрєвшо (!) невиность мою вєлемужнии панове ... нє хотАчо (!) дати загинути мнѣ ... на чти и на здоровъю и на имѣнью выбавили мА бгмъ ... ис того нАтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци нашє(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они маютъ имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); Протож кому коли в него подаем пенязи на квитацеях з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

5. *(виражає означальні відношення)* на (10): Про то Мы Александръ, або Витолдъ, з ласки Божое Княжа Литовское ... ведомо чынимо ... Ижъ ... Городенскіе на пляцахъ тыхъ, *на* которыхъ теперъ мешкаютъ ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); а хотаръ тАмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєлнкыи друмъ ... право надАлъ гдє роубѣжїє *на* дрѣвА ... а оттолА ... на поутъ тажє поутємъ и дѣломъ долоу до роубАжїє на дрѣвА на великыи дроумъ що о(т) готовцА (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); Што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ єси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близость именья тетъки его ... што жъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место, на которомъ жо имени мужъ ее первый, небощикъ Ивашъко, ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Пан Юрей пишеть, нжъ тотъ человекъ ДитАтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли, на которой он седить, дани чотырн карамоны меду пресного а две ведре (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

6. *(виражає відношення мети)* на (що), для (чого) (2): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сАдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго сѣ єє сѣпоромъ до єє домоу и тамъ она имєть свою рє(ч) оуздати рє(ч)нїковн комоу она хочєть и *на* изысканїи и *на* истрацєнїи (XV ст. *BC* 12).

! **НА**[2] 〈ЗА〉 (1): ми ... осоужаємь Ѳа(л)ко (!) вїноватого на (!) тоу раноу (XV ст. *BC* 27).

Див. **ЗА**[1].

! **НА**[3] 〈НАШИ〉 (1): Сєдобрыи обычаи бы(л) о(т)кладанїю роко(в) вєлїкы(х) зємьскы(х) алюбо по(д)ро(ч)кы(х) (!) малы(х) што(ж) на (!) землАнє мєжї собою имєлї а оу то(м) вєкыи (!) присАгы мєжї имї были н щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

Див. **НАШЪ** 1.

***НАБОЛЄИ** *присл. найв. ст.* (1) *(передусім)* насамперед, найбільше: видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всему вєлнкому кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє маютъ а наболє(и) в ли(т)вє (Вільна, 1499 *ВФ*).

Див. ще **НАИБОЛШЄ**.

Пор. **БОЛЕ, БОЛШЄ.**

***НАБРАТИ** *дієсл. док.* (1) *(багато дечого)* набрати: Мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои ... радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли зємли нашеи що(ж) съ оусн(х) сторо(н) имає(м) а наибоу(л)шє о(т) тоурко(в) ижє набрали и бєроу(т) по коу(л)ко съ разо(в) и просА(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **иабрали** (1456 *ЭСФ*).

НАБЫТЕ *с.* (1) *(стп.* nabyć, nabytek, *стч.* nabytí, nabytek) набуте, придбане, *(за гроші)* куплене: а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *наз. одн.* **набыте** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Пор. ***НАБЫТИ.**

***НАБЫТИ** *дієсл. док.* (3) *(стп.* nabyć, *стч.* nabyti) **1.** (що) набути, придбати, *(за гроші)* купити (2): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперь маютъ и напотомъ набудутъ, заровно з мещаны... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

2. (кого) привернути до себе (1): Teгаz pak peremiryie to imieło byty: tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia; zaniuz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by ieszcze trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **набудутъ** (1389 *РЕА* I, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **by ... nabyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **набытыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***НАБЫТЫИ** *прикм.* (1) *(стп.* nabyć, *стч.* nabytí) набутий, придбаний, *(за гроші)* куплений: Я Гринко Болобанъ вызнаваю ... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **набытое** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

НАВАЛИЩЄ *с.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми ... вызна-

ває(м) ... и(ж) ... продали єсмо пану мартину кгасто(в)-товичю сѣлища наши ... ис тыми озѣры ... на имѧ озѣро нѣже(н) ... а навалищє (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* навалищє (2-а пол. XV ст. *СПС*).

НАВЄДИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) довідатися, дізнатися (про що): А далей што єстє намъ говорыли, коли похочеть Стефанъ воєвода ... своихъ пословъ послатн до свата своєго великого князя Ивана Васильєвича навєдити зъдоровъя дочки своєє велнкоє кнѧгннн и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє черезъ нашу землю до Москвы и отъ толь зася до єго земли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *інф.* навєдити (1496 *BD* II, 405).

НАВЄКИ *див.* **НАВѢКИ.**

***НАВЄРХПИСАННЫИ** *прикм.* (1) вищезазначений, вищезгаданий: а далѣи слюбоуємъ ... за всѣ паны и боѧры ... ижє тоты всѣхъ рѣчеи навер(х)пнсанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѧгою на сты хр(с)тъ оучннєною обьвоѧжутсѧ и запишю(т) осмотрѣти и стєречи вѣрнѣ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *род. мн.* навєр(х)писанны(х) (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

НАВЄРХУ *присл.* (1) вище: тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыіха(л) и оуграничйлъ промежи тыми селы ѧко же на вєрху выписаны (Галич, 1404 *P* 68).

НАВЄРХЪ[1], **НАВРЪХЬ** *присл.* (2) наверх, уверх: ⟨мы алекс⟩андръ воєвода ... чиним зна⟨менито ... оже тоти истин⟩ии слоугы наши тодєръ и лїє дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ подли рѣки⟩ на връхъ ємоу оу мос(т) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); *А* хотарь тому вишеписаномоу селоу да єст почении от конец яза ставова ... на верхъ хлабником (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

НАВЄРХЪ [2] *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце розташування чого)* над (чим): а хотары тѣмь селомъ що соуть на быковцн почєнши ⟨от⟩ възарєва монастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачнбковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

***NAWESTY** *дієсл. док.* (1) ◇ c z e r e z s k a r h u n a w e s t y *див.* ***SKARHA.**

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* bylby naweden (1388 *ZPL* 106).

НАВИКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Новики: а кн⟨ѧ⟩ зю Семену досталсѧ город Колоден а села: Чєрнєхов ... Навиковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* Навиковцы (1463 *AS* I, 54).

***НАВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого на кого) підбурювати (кого проти кого): а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ детємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ нєдругомъ єго на єго лнхо посылаєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* наводишъ (1499 *BD* II, 448).

НАВОИКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Навоуи): а на то послуси вл̃дка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии ... панъ навоико насѧновь братъ дмитръ матьфѣевичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* навоико (1366 *P* 12).

НАВРЪХЬ *див.* **НАВЄРХЪ**[1].

НАВОУИ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Návoj, *стп.* Nawoj): а на то послуси вл̃дка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго ... панъ навоуи стояньскии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* навоун (1366 *P* 12).

***НАВУТРИЄ** *присл.* (1) назавтра, наступного дня: тогды на роцѣ напре(д) реченымъ стронамъ в медыцѣ в нєдѣлю на вутр(и)є ст̃(г)о луки євангелиста завитє н конєчнѣ вложеными ... мно(г) добры(х) люди ... осудилн єсмы н осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину ... нижли тыи пани ѧдвига (Медика, 1404 *P* 70).

Див. ще **НАЗАВТРѢЄ.**

НАВѢК *див.* **НАВѢКЪ.**

НАВѢКИ, НАВѢКЫ, НАВѢКИИ, НАВѢКЇИ, НАВЄКИ, НАВѦКИ *присл.* (463) навік, навіки: то всє єсмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтєм єго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); дали єсмо на вѣки тои млинъ ... къ црк̃ви (Смотрич, 1375 *P* 20); и оуздалъ єсть вл̃дка передъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *P* 45); а панъ клюсъ имаєть того їсного села шидлова оуживати ... на вѣкы (Львів, 1400 *P* 61); право та(к) нашло ажь пана игнатовы лїсты оуморєны на вѣки (Зудечів, 1421 *P* 95); тоє щобы єму оурикъ съ всѣмь доходомь єму ... нє порушєнно николижє на вѣкии (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26); Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село ... на имя Цѣпорово ... на веки (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); тыми землями имъ володѣтн и держатн на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); по своем животє волна она тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочцє своєй ... на вѣки (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) н съ въсємъ доходо(м) ... на вѣки (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

Див. ще **В ВѢКЫ, *ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**

НАВѢКЪ, НАВѢК *присл.* (5) **1.** навік, навікн (3): то єму оури(к) со оусѣ(м) доходо(м) на вѣ(к) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); тоє въсє што бы ємоу оурикъ ... нєпороушєно николижє на вѣкъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); яко да єст ємоу от нас оурик ... нєпороушєно ... николиж, на вѣк (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

2. завжди, постійно (2): а николи о(т) ни(х) а ни о(т) короуны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати алє ото вси(х) неприѧтелии остерега(т) всєю нашєю силою и на вѣк помагати ми (Молодечно, 1388 *P* 43).

Див. ще **В ВѢКЫ, *ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКИ, ОУВѢКЪ.**

НАВѢКЫ *див.* **НАВѢКИ.**

НАВѦКИ *див.* **НАВѢКИ.**

***НАГАБАНИЄ** *див.* ***НАГАБАНЇЄ.**

***НАГАБАНЇЄ** *с.* (9) (*стп.* nagabanie) **1.** нападки (6): такъ ж мы слюбуємы нн̃ѣ и слюби(ли) єсмы нашому милому приятєлю стєфану воєводѣ ... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ и о(т) всєго насилства... боронити (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); Коли хто коупїть деди(ч)ство а то дєржїть г̃ лѣта и три месѧци со покоємь бє(з) нагабанїя а коли(ж) нєкоторыи прїєтель ... по ты(х) трє(х) лѣтѣ(х) бли(з)-кость хотєлъ бы выкоупить тогды мы право оуставлѧємъ коли(ж) ты(и) три лѣта и трї м(с)ца мо(л)ча(л) тогды имєє(т) на векы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *BC* 34 зв.— 35); тако мы и тако н наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашєи молдавскои, маем быти и пановати на пришлын часы цѣло и безпєчнє, през нагабанїѧ прєреченых кроулѣ єго милости и кнѧзѧ Александра (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

n a h a b a n i e c z i n i t i (кому) (1) напастувати, турбувати (кого): I teź jestliby ... czerez panstwo naszo jechał, źadnyj jemu nahabania cziniti ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и м а т и н а г а б а н ї є (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

2. вагання (1): А мы имаѥ⟨м⟩ тоє оусє полнити и дилати ... без жадного оумышлннн̃ѧ и нагабаниѧ, *без* лести и хитрости (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

ФОРМИ: *род. одн.* **нагабанія, нагабаниѦ** 4 (XV ст. *ВС* 34 зв., 38 зв.; *СЯ* 42; 1462 *BD* II, 293); **нагабанья, nahabania** 2 (1388 *ZPL* 105; 1433 *P* 125); **! нагованья** 1 (XV ст. *ВС* 15); *знах. одн.* **нагабаніє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *знах. мн.* **нагабаніѦ** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще ***HABANIE.**

Пор. **НАГАБАТИ.**

***НАГАБАНЬЄ** *див.* ***НАГАБАНЇЄ.**

НАГАБАТИ, НАГАБАТЬ *дієсл. недок.* (8) *(стп.* nagabać) 1. (кого) напастувати (кого), нападати (на кого) (3): chrest'janin nahabał ... o zastawu ... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); далѣи слюбоуемъ имаемь ... ему ... вѣрнѣ голдовати, а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л) ... имаε(т) на(с) прε(д) ты(м) днѣмъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати, нжбы есмо тогды нѣкоторыми валками знаменитымн с нашими зεмлѦми Ѧко то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) нεпрїѦтε(л) нагабани ... а то бы кролεви его мл(с)ти ... знамεнито было, тогды коро(л) ... имаε(т) прε(д)реченыи де(н) голдованьѦ, на иныи ча(с) прεложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

2. (кого) позивати до суду (5): пак ли бы кто нагабалъ тученѦка оу тои дѣдининѣ оу сернъку или кро(л) гсподарь то пани марεгорѣта росоваѦ имаεть заступити оправи(т) подлугъ земεско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); частокро(т) пригожало сѦ иже соусεди того дѣдичьство (!) проданого а границю с тымъ имεнїεмъ имели а тε(ж) прото и торговли былї нε габалї того што коупилъ за три лѣта и за три м(с)ци а колї вышо(л) тотъ ро(к) тогды нѦли его нагабать о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* I, 106).

ФОРМИ: *інф.* **нагабать** (XV ст. *СЯ* 42); *майб. 3 ос. одн.* **будеть нагабати** (1451 *АкЮЗР* I, 106); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **пакли бы (бы, jestliby)... нагабалъ (нагаба(л), nahabał)** (1388 *ZPL* 103, 104; 1418 *P* 89); *баж.-ум. сп. пас. 1 ос. мн.* **ижбы есмо ... нагабани** (1448 *Cost.* II, 734)

Див. ще **ГАБАТИ.**

***НАГАНИТИ** *дієсл. док.* (6) (*стч.* nahaniti, *стп.* naganić) (кого, кому) оскаржити чий вирок (4): Пεтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправεдливε его соудилъ а тамь на соудѣ его нε нагонилъ (!) (XV ст. *ВС* 23); коли ему нεхто нагани(т) имεεть положи(т) любо три вѣрдоунъки алюбо лоупεжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34);

(чому) оскаржити (що) (2): Колї хто нагани(т) алюбо нарε(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имεεть ему о(т)кладать лоупεжмы горностаиными а старостε соудомирьскомоу ... ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **! нагонилъ** (XV ст. *ВС* 23); *майб. 3 ос. одн.* **нагани(т)** (XV ст. *ВС* 30 зв., 34); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **! нагонεны** (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще ***ГАНИТИ, *ПРИГАНИТИ.**

НАГЛЄ, НАГЛѢ *присл.* (3 (*стп.* nagle, *стч.* náhle) нагло, несподівано: прїгожаетсѦ частокроть жε наши(х) дворѦнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворε боудоучи наглε и(х) позываютъ прε(д) соудьи алюбо пεрε(д) на(с) (XV ст. *ВС* 14 зв.).

***НАГЛОДЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Нагло(д) кмε(т) жалова(л) на сво(и) сѪсε(ди) ижь ему в ночи конь украдε(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодεεмь и онї нε хотєлї (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нагло(д)** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *дав. одн.* **! накготовї** (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***НАГЛОСТЬ** *ж.* (2) (*стч.* náhlost, *стп.* nagłość) примус, насильство: А сε я пан Ивашько Дичько Васильевич ... прод⟨а⟩лъ есми свою отчизну ... на имѦ Ровное кн⟨Ѧ⟩зю Семену Васильевичю Несвизкому, своею доброю волею ... нискоторое наглости, за триста копъ широкыхъ грошей ческое личбы (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); а мѣняли есмо своею доброю волею а ни и (!) жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *род. одн.* **наглости** (1461 *AS* I, 53; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

НАГЛѢ *див.* **НАГЛЄ.**

! НАГОВАНЬЯ ⟨НАГАБАНЬЯ⟩ *див.* ***НАГАБАНЇЄ.**

! НАГОНЄНЫ ⟨НАГАНЄНЫ⟩ *див.* ***НАГАНИТИ.**

! НАГОНИЛЪ ⟨НАГАНИЛЪ⟩ *див.* *** НАГАНИТИ.**

НАГОРКА *ч.* (3) *(особова назва):* Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили (Краків, 1489 *РИБ* 433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нагорка** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Нагорку** (1489 *РИБ* 433).

***НАГОРОЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) нагороджати (кого); віддячувати (кому): Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **нагорожаючи** (1459 *P* 171).

НАГОРУ *присл.* (3) уверх, нагору: и дорадивши сѦ есмъ ты(х) старцо(в) ... оучини(л) есмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь ... али(ж) до ло(з) а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *P* 90—91); и о(т) того села на низъ днѣстромъ до морѦ к зεмли волоскои тѦгнεть а на гору днѣстромъ нашε рускоε (Ланчиця, 1433 *P* 125); А хотар томоу селоу ... почεнши от Винни от тополи ... та на гороу на мог⟨илоу⟩ (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

! НАКГОТОВЇ ⟨НАГЛОДОВЇ⟩ *див.* ***НАГЛОДЪ.**

НАД *див.* **НАДЪ.**

***НАДАВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (що кому) надавати, дарувати: Мы Александръ, або Витолдъ ... ведомо чинимо ... ижъ ... Городенскимъ права и вольности ... надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); А такъ мы хотѣчи его ... при дворѣ нашомъ заховати ... яко человѣка зацного ... которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки иашое надаемо вольности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 140); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **надаю** (1459 *P* 171); *1 ос. мн.* **надаемо** 1 (1438 *P* 140); **надаемъ** 1 (1389 *РЕА* I, 26).

Див. ще **ДАВАТИ 1, ДАИВАТИ, ДАТИ 1, *ПРИДАВАТИ 1, ПРИДАТИ 1.**

! НАДАЛНЫЄ ⟨НАДАННЫЄ⟩ *див.* ***НАДАНЫИ.**

***НАДАНЕ** *див.* ***НАДАНЬЕ.**

*** НАДАНЫИ** *дієприкм.* (2) наданий, дарований: И иншые права и волности, в привилияхъ отъ Насъ ... Берестейскимъ ... наданыхъ ... при томъ же праве зоставуемь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); иномъ (!) за челоби(т)ємъ и(х) то есмо в кнга(х) стары(х) патрїа(р)шески(х) о(б)рεли и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю печε(р)ско(м) с предѣлами его ствε(р)жаемъ ... и здε до кнгъ наши(х) патрїа(р)шески(х) уписаного, и на и(н)шїε наданѦ грады дворы ... и млины в манасты(р) то(т) надалные (!) и о(т) ины(х) велики(х) кнзей руски(х) и литовски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **! надалныε** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **в наданыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***НАДАНЬЕ** *с.* (3) надання, дарування: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ еваигелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И просилъ насъ, абысмо ему тые наданя потвердили (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **наданье** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. мн.* **наданя, наданѦ** (1481 *ГПМ;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***ДААНЇЄ[1], *ДАНИНА, ДАНЇЄ, *ПРИДАНИЄ**

НАДВОЄ *присл.* (1) надвоє: мы александръ воевода ... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали ... кнѧгини ри(м)гаилѣ ... на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) ... на двоє роздѣливши, иа днь стго ап(с)ла петра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѧ триста, доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

*__НАДДАТИ__ *дієсл. док.* (1) (що кому) визнати: А по нашємъ животѣ, кто боудєтъ господаръ нашєи зємли молдавскои ... тот щоби нє моглъ пороушити нашємоу монастирю нашє да⟨анїє⟩, алє щоби имъ оутвєрдил и оукрѣпил и наддал (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* щоби ... **наддал** (1466 *BD* I, 106).

*__NADIEIATY SIA__ *див.* *__НАДѢѦТИ СѦ__.

*__НАДКАЗИТИ СѦ__ *дієсл. док.* (2) *(стп.* nadkazić, *стч.* nakaziti se) (стати менш доходним) погіршитися, зіпсуватися: А естли бы сѧ, Боже вховай, тыи мыта надказили, тогды мает он первый год выдержавши, тыи мыта нам спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **естли бы сѧ... надказило** (1498 *АЛРГ* 82); *3 ос. мн.* **естлн бы сѧ ... надказнлн** (1498 *АЛРГ* 83).

НАДО *див.* **НАДЪ.**

НАДОБЄ *див.* **НАДОБѢ.**

*__НАДОБЄНЪ__ *прикм.* (2) потрібен: а отъ тїи куниці колько будуть намъ надобни, а мы имємъ соби купити (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а от тыи коуниці колко боудоут намъ надобни, а мы имємъ собѣ коупити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **надобни** (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670).

НАДОБЄТ *предик.* (1) треба, потрібно: А ненадобєт в тоє моє сєло ПъѦнь никомоу оуступати сѧ (Острог, 1481 *AS* I, 77).

Див. ще **НАДОБНО, НАДОБѢ.**

НАДОБИ *див.* **НАДОБѢ.**

НАДОБНО *предик.* (7) потрібно, треба: а ис того имають намъ служи(т) ... гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *P* 59); отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а стецко прєрє(ч)ныи воєвода ... голдовалъ и принсѦглъ и записалъ сѧ кролєви и дѣтємъ єго ... служити прияяти помагати противу каждого непрнятєлѦ ... коли толко надобно будєть (Ланчиця, 1433 *P* 123); мы пєтрь воєво(д) ... чинимь знаменито ... ожє ... дали єсми сє(с) нашь ⟨листъ⟩ приѦтєлємъ нашимь ... на то ... щобы имъ оуси(м) было слобо(д)но ... продавати и коуповати товара, вездє оу нашєи зємли ... що имь надобню будє(т) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771).

Див. ще **НАДОБЄТ, НАДОБѢ.**

*__НАДОБНОЄ__ *с.* (2) належне: алє коли боудєт намь надоби илї соукно илї инаѦ торговлѦ ... а мы а либо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши, и надобноє оузѦли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѦ торговлѣ ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѦти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн.* **надобноє** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

*__НАДОБЪЄ__ *с.* (1) потреба: а єще надобъѦ дєлѦ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѦлъ какъ жалованьє вчинилъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **надобъѦ** (1484 *ЯМ*).

НАДОБѢ, НАДОБЄ, НАДОБИ, НАДОБЫ *предик.* (97) потрібно, треба (94): А по сємъ ненадобе вступоватись ... детємъ моимъ ... ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а оу томь перємирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишєму (б. м. н., 1352 *P* 6); Ѧ па(н) пт҃ръ влодковичь ... свѣдчю и познава(м)ъ тым то листомъ каждому добро(м)у кому надобѣ ... ажє миха(л) грабовєцкии а па(н) пт҃рашь пиликовичь просили кролѦ о границю (Галич, 1404 *P* 67—68); A pro toź nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); нє надоби сѧ никомоу оу тоє оустоупати (Перевали, 1440 *P* 142); нє надобѣ оуступати сѧ на моє слово нико(м) (Львів, 1443—1446 *P* 147); Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); А Ливовчанє що имоут сами приносити сєрєбро жєноє от Оугор, от того сєрєбра боудєт ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзмы, а що останет, то имъ слободно вывезти ис зємли (Сучава, 1460 *BD* II, 275); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ ... и гдє надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(лише із запереченням) не можна (3): а ту нє надобѣ ни дному (!) чаиковъцю собѣ ѣ зачинти (!) (Казимир, п. 1349 *P* 3); А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще **НАДОБЄТ, НАДОБНО.**

НАДОЛѢ *присл.* (1) внизу, надолі: быти повинни ... коу оуставичнои слоужбѣ ... а то под обычаєм тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

НАДТО, НАДЪТО *присл.* (20) *(стп., стч.* nadto) крім того, до того(ж): Паки же ... даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце ... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Nadto, choczem, iź by źadnyj ... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne prigrużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а надъто єщє єсмо кн<Ѧ>зю Алєксандроу Санкгушковичю листъ свой дали записный (Кременець, 1469 *AS* I, 64); а на(д)то длѦ лѣпшєє твєрдости и пѣчати єсмо свои привѣсили къ сєму нашєму листу (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС);* и на(д)то єщє ѳє(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воєводу вилєнъского ... а на пна ю(р)Ѧ пацовича намєстъника полоцъкого ижъ тая рєчъ имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ).*

НАДЪ, НАДО, НАД *прийм.* (39) **I.** *(зі знах.)* (7) *(виражає об'єктні відношення, вказує на додачу чого до чого)* крім (чого) (4): А єщє надъ то иадо всє про лѣпшєє Свєдоцьство И твєрдость И печать нашю казали єсмо привѣсити В сємоу (так.— *Прим. вид.*) нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *P* 161); а над тоє свєдєцтво ... и пєчат єсми свою привєсила к сєму моєму листу (Ровно, 1488 *AS* I, 242); а надъ тыи рѣчи вєрху писаныи про лєпшую твєрдост я Оношко Витонизкии пєчат свою приложил к сєму моєму листу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) крім, до (чого) (2): а над томъ, над оусѣмъ, мы стефанъ воєвода ... и панове рада наша хрєстъ (sic.— *Прим. вид.)* целоуємъ што (sic.— *Прим. вид.)* а то доконъчанїє держати иамъ и пополнити ... вѣчно и нєпороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726);

(вказує на переверщення чого чим) над (1): гды(ж) покоѦ и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьѦ нео(т)хилоѦє(т) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737).

II. *(з ор.)* (32) **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, на які спрямована дія або які підлягають дії кого або чого)* над (17): Ѧ ивашко, снъ пєтра воєводы ... знаємо чиню ... ажє вєлєбныи г(с)дрь, влодиславъ ... и вєлєбныи кнѦ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принѦли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а болшє ничого глобоу да не имаю(т) на(д) собою, ни оди(н) грошь (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743);

мы кизь Семенъ Алекса(н)дрови(ч) ... О(з)на(і)моуемо ... И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Его землѧной ... зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); а болше того никакое власти да не имає(т) на(д) те(м) мн(с)тыре(м) пече(р)скимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); естли сѧ станет надомною волѧ божѧ, ино кто ближний мой отложит тии гроши как оу верхоу написаны, а имене возмет (Острог, 1488 *AS* I, 88); а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своего господарѣ от кралѣ его милости над каждым от подданых кролѣ его милости оучинити справедливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у знач. прийм. з, із *з ор.)* (5): аж бы сѧ що стало над нами самыми ... а землѧмъ миръ правы держати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а кн⟨ѧ⟩зь Семен Василевич волен тыи имѣньѧ продати ... и што волѧ его над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); а ⟨естли⟩... што сѧ надомною пригодит, по моемъ животѣ не вступати сѧ в тую землю жонѣ моей (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. *(виражає просторові відношення, вказує на розташування чого біля чого)* над (8): я Любартъ Кгедеминовичъ ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче ... соборной церкви у Луцку ... зъ ловы, погонными и осочъными нашими ... (што) надъ Стыромъ седятъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); До Того Инъшіе Городища И оурочища На(д) рѣчъкою Каменицею (Прилуки, 1459 *Р* 171); мы езъдживали тоут в ловы, коли дворец Березкий над рекою Зелвою на стадо свое панъ Копач селит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) над (2): А хотар томоу ... селоу ... да ест ... на копаноу могилоу, що ест над боулбокоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще **ПОНАДЪ.**

НАДЪТО *див.* **НАДТО.**

***НАДѢЄВО** *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Надіїв: Мы Владиславъ ... коро(л) пол(с)ки ... чинимы знаемо ... аже ... возревши на его верну службу ... дали есмо и даемъ наше село надѣєво (Львів, 1399 *Р* 59).

ФОРМИ: *знах. одн.* **надѣєво** (1399 *Р* 59).

НАДѢЛѦТИ *дієсл. недок.* (1) ◇ л а с к о ю н а д ѣ л ѧ т и *див.* ***ЛАСКА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **надѣлѧти** (1433 *Р* 121).

***НАДѢЯ** *ж.* (2) ◇ н а д ѣ ю м а т и (2) мати надію, надіятися, сподіватися: Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи ... ка(к) нашь неприятель ... жадая а хотѧ ... мысли ваши противоу намъ завжды чисте а нѣрны о которы(х) жо непороушоны въ вѣре оуставичнѣ а въполнѣ мы дооуѳамы а надѣю мамы нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣне (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **надѣю** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***НАДѢѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) 1. (чого по кім) сподіватися (чого від кого) (1): їо роман воевода землѣ молдавской ... чинимъ то вѣдомо ... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своею братиею ... слоужили намъ ис правою вѣрою и слоужатъ и еще по них болшее службы надѣемсѧ (Роман, 1393 *Cost.* I, 13).

2. (на кого) *(покладатися)* надіятися (1): A ważyli iesmo swoim horłom z waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **надѣемсѧ** (1393 *Cost.* I, 13); *дієприсл. одноч.* **nadieia sia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

***НАЕМАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) наймати: А глинарюмъ што лѣпѣли (!) около дому а клепачь наемалъ з̃ ехъ лѣпило (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **наемалъ** (1386—1418 *Р* 35).

***НАЕМЪ** *ч.* (3) ◇ и з н а и м о у (2) по найму: Кто из наимоу до лѣсоу угони(т) вепрѧ (XV ст. *ВС* 9); н а и м о м ъ (1) по найму: в томъ селе в Те(те)ревъце гоны бобровые два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)де бо(р)тницы гонѧть оу чюдно(в)ско(и) же волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92).

ФОРМИ: *род. одн.* **наимоу** (XV ст. *ВС* 9, 38); *ор. одн.* **на(и)момъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

НАЗАВТРѢЕ, НАЗАВТРЕЕ, НАЗАВЬТРИЕ, НАЗАОУТРЕЕ, НАЗАОУТРЇЕ *присл.* (6) назавтра, наступного дня: на то жъ дали есмы грамоту(с) ... оу суботу по михаилове дни на завьтрие (б. м. н., 1387 *СП* № 12); в недыцѣ (!) в недѣлю на завтрѣе ст(г)о луки евнгл(с)та (Медика, 1404 *Р* 70); а писан оу в Острозе, июн(ѧ) к̃ е̃ ден, на завтрее св(е)того Иваиа Предотечи (Острог, 1464 *AS* I, 57).

Див. ще ***НАВУТРИЕ.**

НАЗАД *присл.* (8) *(зворотно)* назад (5): A protoż my posłali protiw toho waszeho Posła i protyw Nemeckoho kmete, weleli iesmo izbysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а мито да не имают платити ни тамъ идоучи, аии назад (Путна, 1471 *BD* I, 159); ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ иаза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

після цього (1): мы александръ воевода ... знаемо чини(м) ... и(ж) есмы дали ... сере(т) мисто ... ничого собѣ наза(д) и напере(д) не выимаючи, сестрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского иии(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142);

и а з а д п о и т и (1) повернутися: а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоеи имає(т) поити доброволне съ своєю панею (Снятин, 1454 *Р* 163);

с о б ѣ и а з а д д о р о г о у ч ы и и т и (1) готуватися до повернення: бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи имає(т) держати со въсими доходы и приходы ... доколи ... боуде(т) собѣ наза(д) дорогоу чынити до земли мо(л)давскоеи (Снятин, 1454 *Р* 163).

НАЗАОУТРЕЕ *див.* **НАЗАВТРѢЕ.**

НАЗАОУТРЇЕ див. **НАЗАВТРѢЕ.**

***НАЗВАТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) *(охарактеризувати кого яким-небудь словом)* назвати, обізвати (3): а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

и м е н е м н а з в а т и (1) *див.* **ИМЯ** 2.

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **назвалъ** (1495 *АЛМ* 83); *інф. пас.* **названы ... быти** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ЗВАТИ** 1.

НАЗВАТИ СѢ *дієсл. док.* (3) (ким) *(присвоїти собі чий титул)* назватися: И такожь ни одинь наш неприѧтел, што сѧ назовет господарским именем, абы не имал жадноп ласки и поживлениа ни оу дворѣ пана нашего королѧ его мнлости, ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Також и мы, пререченнїи Стефан воевода, жадного непрїятелѣ кролѣ его милости, которїи колве непрїятел его милости хотѧл бы назвати сѣ господарем землѧм его Короуны полскои ... мы не имаем такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **назвати сѣ** (1499 *BD* II, 420, 421); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ назовет** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ЗВАТИ СѦ.**

НАЗВЫШЪ *присл.* (1) окрім того, зверх того: То все роздал на господаръскии листы, кому его милость давалъ, назвышъ положил квитацыи, што выдали своих пенезей на листы господарскии (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59—60).

***НАЗИМОКЪ** *ч.* (1) *(однорічне теля)* бузимок, назимок: Грежаны дво(р) а в томъ дворе шесть чл̃вка а осмъ воло(в) ... а три нази(мкоу) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *род. мн.* **нази(мкоу)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***NAZNAMENOWATI** *дієсл. док.* (1) *(стп.* naznamienować) (що) визначити: I też jestliby ... na imienie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by, my ... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo, a

jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (*Луцьк*, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **naznamenujemo** (1388 *ZPL* 106).

НАИ ⟨НА⟩ (6): а наибо(л)шеє (!) потвръж(д)енїє сєму листу, вєлили єсм⟨и слу⟩зи нашему ... писати и привисити нашу печать (Сучава, 1423 Cost. I, 157); А на *(в ориг. наи.— Прим. вид.)* боулшеи крѣпость и потвръжденїє, вєлѣли єсми нашемоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофєтоу исписати и нашоу печат привѣсити (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

Див. **НА**[1].

НАИБЛИЖЄ *присл. найв. ст.* (4) *(про ступінь спорідненя)* найближче: то да є(ст) єм(оу) оури(к) съ въсѣмъ дохо(д)мъ єм(оу) и дѣтє(м) єго и оуноучато(м) єго и прѣоуноучато(м) єго ... и въсємоу родоу єго, кто боудє(т) наиближє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); Тоє въсє выш⟨є⟩писанноє да єст от ⟨иас⟩ оурик съ оусим прїходом, ємоу и дѣтєм єго ... и прѣоуноучатом єго и въсємоу племєни єго, кто сѣ наиближє изберет, непороушено на вѣкы (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

Пор. **БЛИЖЄ.**

НАИБЛИЖНЇИ, НАИБЛИЖНЫИ, НАИБЛИЖНЫ, НАИБЛИЖНИ, НАИБЛИЖЬНЇИ, НАИБЛЫЖНЇИ, НАИБЛИЗНЇИ, НАИБЛИЖНЄИ *прикм. найв. ст.* (248) **1.** такий, що в силу близького спорідненя має найбільше право на що (233): а тѣмы (!) сєламъ ... нєпогушено (!) имъ ... и дѣтємъ єго и оунучатомъ єго ... и всєму роду єго ко⟨му⟩ сѧ изнаидєтъ из наиближни (!) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); тоє въсє вы(ш)писанноє да є(ст) ємоу оурикъ ... и дѣтємъ єго ... и въсємоу родоу єго, кто будє(т) наиближны (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсємъ доходо(м) и дѣтє(м) и(х) ... и въсємоу родоу и(х), кто сѣ и(м) избєрє(т) наибли(ж)нїи, нєпороушено, на вѣки (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(про ступінь спорідненя)* найближчий (15): тоє въсє што бы ємоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ ємоу и дѣтємъ єго .. и въсємоу родоу єго наиближнїи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); тоє въсє вышєписанноє да є(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) ... и дѣтємъ жоуржєвимъ ... и въсємоу родоу и(х) наиближнєму, нєпороушєнно николи(ж), на вѣки (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наиближнїи, наиближьнїи, наибли(ж)иїи** 185 (1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 96; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 61; 1473 *BD* I, 187; 1480 *BD* I, 239; 1492 *BD* I, 506; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **наиближныи, наиближны(и)** 18 (1428 *Cost.* I, 224; 1440 *Cost.* II, 65; 1443 *Cost.* II, 144; 1455 *Cost.* II, 540; 1462 *BD* I, 63; 1464 *BD* I, 84; 1465 *BD* I, 88; 1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209; 1484 *BD* I, 283 і т. ін.); **наиближны** 12 (1443 *Cost.* II, 160; 1446 *Cost.* II, 238; 1455 *Cost.* II, 549, 553; 1456 *Cost.* II, 577; 1460 *Cost. S.* 33—34; 1462 *BD* I, 55; 1464 *DIR«A»* 517; 1469 *BD* I, 138; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **наиближни** 8 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 52; 67; 1470 *BD* I, 155; 1472 *DIR«A»* 528; 1481 *BD* I, 258; 1482 *BD* I, 262; 1495 *BD* II, 41); **наиблыжнїи** 1 (1493 *BD* II, 6); **наиблизнїи** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **наиближнєи** 1 (1493 *ПГВСП*); *зам. дав. одн. ч.* въсємоу родоу ... **наиближнїи** 1 (1426 *Cost.* I, 178); *дав. одн. ч.* **наиближнємоу** (1433 *Cost.* I, 361; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 459; 1437 *Cost.* I, 541; *Mih.* 203; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1460 *Cost. S.* 41); *род. мн.* ! **наиближни** (1409 *Cost.* I, 65); *дав. мн.* **наиближнїим, наиближнїимъ, наиближнїимь, наиближнїи(м)** 4 (1431 *Cost.* I, 315; 1479 *BD* I, 228; *Cost. S.* 98); **наиближнымъ, наиближны(м)** 3 (1432 *Cost.* I, 327, 338; 1435 *Cost.* I, 403); **наиближнимъ, наиближни(м)** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Cost.* II, 7); **наиближиыи(м)** 1 (1433 *Cost.* I, 359).

Пор. **БЛИЖНЇИ, БЛИЖШЇИ** 1, 4, ***БЛИЗКІИ** 1.

***НАИБЛИЖШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(у часовому відношенні)* найближчий: На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волєю тоутож на том мѣсть цѧ под Хотинємь ... и другы снємь посполиты оу тыждень по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промєж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **по наиближшимь** (1467 *BD* II, 297).

Пор. **БЛИЖНЇИ, БЛИЖШЇИ** 2.

НАИБЛИЖЬНЇИ *див.* **НАИБЛИЖНЇИ.**

НАИБЛИЗНЇИ *див.* **НАИБЛИЖНЇИ.**

НАИБЛЫЖНЇИ *див.* **НАИБЛИЖНЇИ.**

НАИБОЛШЄ, НАИБОУЛШЄ, НАИБОЛШИ *присл. найв. ст.* (3) найбільше (2): Мы пє(т)ро воєво(да) ... с паны радою нашєю ... радили єсмы и много подоумали ... о оутисненїє и погибєли зємли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а наибоу(л)шє о(т) турко(в) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а мы єще слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наибо(л)шє досѣгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

(передусім) насамперед, найбільше (1): вло(д)славъ ... кроль полскии ... знамєнито чинимы ... ижь вєлможныи стєфанъ ... нн͠ѣшнии воєвода зємлѣ молдавскои ... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были а наиболши абы то на д͠ши оц͠а єго нє зостало (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

Див. ще ***НАБОЛЄИ.**

Пор. **БОЛЕ, БОЛШЄ.**

***НАИБОЛШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(найбільш інтенсивний)* найбільший: а они ... по(д)давали присѣгою своєю ... быти на(м) вѣрны ... и допомагати на(м) проти(в) ка(ж)дому нашєм(у) нєпрїатєлю са(м) свои(м) живото(м) ... по(д)лу(г) своєю моци наибо(л)шеи (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **наибо(л)шеи** (1457 *Cost.* II, 811).

Пор. ***БОЛШИИ, ВЄЛИКИЙ**[1].

НАИБОУЛШЄ *див.* **НАИБОЛШЄ.**

***НАИВЫШИИ** *див.* **НАИВЫШИИ.**

НАИВЫШЄ *присл. найв. ст.* (2) *(передусім)* насамперед, найбільше: а наивышє того вышєписанного слюбуємь то издержати при нашеи чти ... без въсѧкои лъсти и хитрости и по(д) нашєю присѧгою (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); А пань наш корол єго милость и Короуна имает подли нас стати, а наивышє подли нашєго господарѧ Стефана воєводы, подлоуг оучинков, старых обычаєв и пак нинѣиших записов (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

Пор. **ВЫСОКО, ВЫШЄ**[1], **ПОВЫШЄ**[1].

НАИВЫШИИ, НАИВЫШЇИ, НАИВЫШЬИ *прикм. найв. ст.* (22) *(найголовніший, верховний — уживається як шанобливий епітет)* найвищий: вло(д)славъ ... кроль полскии и такѣ жь ... литовскоє кнѧжа наивышеє ... знамєнито чинимы ... ижє даємы и дали єсмы листъ нашь ... стєфанови воєводѣ ... на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии (!) панови (!) ... на имѧ па(н) вѧценьць ... па(н) межирѣцкии староста рускихъ зѣмль наивышии ... нє хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ ... выбавили мѧ ... ис того ѧтсва *(так.— Прим. вид.)* и с того оусєго злого (Кременець, 1434 *P* 130); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии панове ... на имѧ па(н) вѧцнєць *(так— Прим. вид.)* староста рускии наивышьи и па(н) михалъ бучѧтскии ... нє хотѧчо (!) дати загинути мнѣ ... выбавили мѧ ... ис того нѧтъства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *P* 132); а на то свѣдковє, наивышаѧ рада королєвскаѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Мы Іо Стефан воєвода ... знаємо чиним ... яко коли от давнего а прєминоулєго часоу нѣкотораѧ нєприязнь и знаменитаа нєзгода и валка была межи нами и межи наияснѣишим кнѣжатєм паном Яном Олбрахтом ... кралєм полскым и наивышшим кнѧзєм литоскым ... и тыми часы ... вышєрєчєннїи крал ... нам въси мєрзѧчки ... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наивышии, наивышїи** 2 (1434 *Р* 130; 1468 *BD* II, 301); **наиаышьи** 1 (1435 *Р* 132); *дав. одн. ч.* **наивышємоу** 6 (1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 697, 706; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 289, 292); **наивышъшємоу, наивышшємоу** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1462 *BD* II, 283); **наивишємy** 1 (1435 *Cost.* II, 678); **! наивышє** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *ор. одн. ч.* **наивышшим** (1499 *BD* II, 419); *наз. одн. с.* **наивышєє** 2 (1433 *Р* 120, 124); **наивишєє** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. одн. ж.* **наивышаѦ** (1456 *Cost.* II, 791); *знах. одн. ж.* **наивишю** (1468 *BD* II, 305); *ор. одн. ж.* **! наившє** (1481 *BD* I, 258; 1490 *DC* 146); *ор. мн.* **наивышшими** (1470 *BD* II, 309).

Пор. ***ВЫСОКЫИ, *ВЫШШИИ.**

***НАИВЫШШИИ** *див.* **НАИВЫШИИ.**

***НАИВЫШЪШИИ** *див.* **НАИВЫШИИ.**

НАИВЫШЬИ *див.* **НАИВЫШИИ.**

***НАИГРАТИ** *дієсл. док.* (1) (що на себе) програти (що): ОуставлѦємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на себѣ нєкоторою собїною пенєзеи а оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пенезеи (XV ст. *BC* 27—27 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **наиграєть** (XV ст. *BC* 27 зв.).

Див. ще ***ПРОИГРАТИ.**

НАИДАЛИ *присл. найв. ст.* (1) *(у часовому відношенні)* найдовше: а мы єго милости имаємо приати тымъжє обичаємъ, доколѣ єсмо наидали живы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

Пор. **ДАЛЄЙ 1, ДАЛЄКО, ДАЛЄЧЄ.**

НАИЛИПШЄ *присл. найв. ст.* (1) *(найвідповідніше)* найкраще: И такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как съ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загиблъ (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

Див. ще **МАИПОЛИПШЄИ, НАЛЄПЄЙ.**

Пор. ***ЛѢПШЄ, ЛѢПѢЙ.**

НАЙЛѢПѢЙ *див.* **НАЛЄПЄЙ.**

***НАИМИЛЄИШИИ** *див.* **НАИМИЛѢИШЇИ.**

***НАИМИЛЇИШЇИ** *див.* **НАИМИЛѢИШЇИ.**

***НАИМИЛОСТИВЪШИИ** *див.* **НАИМИЛОСТЇВШЇИ.**

НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, НАИМИЛОСТЇВѢИШИИ *прикм. найв. ст.* (5) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* наймилостивіший: А нє имаємь соби иныхь жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѦ, ани поддати сѦ, кромѣ пана нашего наимилостивѣишєго королѦ єго милости и Короуны полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наимилостивѣишїи, наимилостївѣишии** (1468 *BD* II, 302); *род. одн. ч.* **наимилостивѣишєго, наимилостївѣишего** (1468 *BD* II, 301, 302); *дав. одн. ч.* **наимилостивѣишемоу** (1468 *BD* I, 301).

Див. ще **НАИМИЛОСТЇВШЇИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ.**

Пор. **МИЛОСТИВЫИ.**

НАИМИЛОСТЇВШЇИ *прикм. найв. ст.* (2) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* наймилостивіший: про тожь мы иляшь воєвода ... знамєнито чинимо ... како ... паноу нинєншємy владисла(в) ... королю полскому ... паноу нашємy наимл(с)тивъшомy ... зємлю шєпиньскоую ... даваємы ... а ворочаємы ж нашыхъ пановь и бояровь вѣданеїмь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Алє колиж наияснѣишєє кнѦжа и пан Казимир, крол полскыи и далеи пан наш наимилостївшїи, нас ... коу наслѣдованю стоупєнюм тых то иаших прєдков оупоминал и приводил ... мы, хотѦчи єго освѣцености ... с полности вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом ... прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои ... быти повинни ... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наимилостївшїи** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ч.* **наимл(с)тивъшому** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ**

Пор. **МИЛОСТИВЫИ.**

НАИМИЛОСТЇВѢИШИИ *див.* **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ.**

***НАИМИЛОСТНИИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* наймилостивіший: а николи нєхочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѦ, а любо чєрє(с) кого иного а любо иныи гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского ... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно ... а николи инъшєго собѣ пана мимо прѣ(д)рєченного ... искати и выбирати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **наимл(с)тниишого** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, НАИМИЛОСТЇВШЇИ.**

Пор. **МИЛОСТИВЫИ.**

НАИМИЛѢИШЇИ *прикм. найв. ст.* (4) *(уживається як шанобливий епітет)* наймиліший, найласкавіший: ми боѦровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д) ... Авно чини(м) ... гды(ж) пєрєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д) ... паноу казимировѣ ... г(с)п(д)рєвѣ нашєм(у) наимилѣишом(у) ... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы ... зь єго волию повинни єсми сѦ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал за волю и на причиноу наияснѣишєго кнѦжатє ... пана Владислава ... брата єго милости наимилєишаго, нам въси мєрзѦчкы шкоды и кривды ... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наимилѣишїи** (1468 *BD* II, 305); *род. одн. ч.* **наимилєишаго** (1499 *BD* II, 419); *дав. одн. ч.* **наимилѣишом(у)** (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. зам. ор.* мєжи освѣцонимы кнєжати ... **наимилїишїи** (1499 *BD* II, 419).

Пор. **МИЛЫИ.**

НАИПЄРВЄЄ *присл. найв. ст.* (1) (*стч.* najprvé) найраніше: будєть вєдомо оусємъ ... ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ нинє(ч) наипєрвєє придєть а послєдноє на хрьщєньє х(с)во ... дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (!) што жъ иа королѦ прѦчєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

Див. ще **ПЄРВЄЙ[1] 2, ПЄРВИ 2, ПЄРВО 2, ПЄРВОЄ 3.**

НАИПЄРВЄИ, НАИПЄРВѢИ, НАПЄРВЄИ, НАПЄРЪВЄЙ, НАПЄРВЄЙ, НАПѢРВѢИ *присл. найв. ст.* (8) (*стч.* najprvé) **1.** насамперед, перш за все, передусім (7): Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi ... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а мєжи тыми городы и мєжи иашєю зємлєю рускою то границѣ будуть вѣчныи наипєрвѣи мєжи нашимъ городо(м) снѦтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь ... к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Напєръвєй поклонъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); Напєрвєи о крадѣнїи (!) роковъ (XV ст. *СЯ* 9); на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(заздалегідь)* найперше (1): лишє коли нас о то наипєрвєи корол єго милость обышлєть алюбо тєжь напомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци паноу и господарєви нашємоу наяснѣишємоу королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

Див ще. **НАИПЄРВО 1, НАИПЄРВЫ, ПЄРВЄЙ[1] 1, ПЄРВИ 1, ПЄРВО 1, ПЄРВОЄ 1.**

НАИПЄРВО, НАИПЄРВОЄ, НАПЄРВО *присл. найв. ст.* (7) (*стч.* najprvé) **1.** насамперед, перш за все, передусім (6): а мыта єсмы имъ так поставили и оулєгчили, штобы давали, оу нашєи зємли, мыто такъ наипєрвоє головноє мыто сочавьскоє, на искладѣ, отъ соукна, отъ гривноу три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); наи пєрвоє схюбоує(м) (!) ижє нєимаємъ жа(д)ного и млго пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одно прєрєчєномоу господарєви нашєм(у).

казимирови кролєви по(л)ском(оу) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Наипєрво иж никого иного за пана нашєго мимо рєчєнного пана нашєго Казимира кролѣ ... иє хочєм имѣти ани слоужити (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Отъ господина Стефана воєводы на пєрво поклонъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. найшвидше (1): и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своими рѣчи (и) оумисло(м), съ оусими своими прїѦтє(л)ми, како бы могли наипєрвоє, з бжїємъ помо(ц)ємъ и радою своєю оучинити на(м), ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **НАИПЄРВЄИ** 1, **НАИПЄРВЫ** 1. **ПЄРВЄЙ**[1] 1, **ПЄРВИ** 1, **ПЄРВО** 1, **ПЄРВОЄ** 1.

НАИПЄРВЫ, НАИПРЪВЫ *присл.* (2) (*стч.* najprvé) **1.** насамперед, перш за все, передусім (1): а пановє наши по имєню а наипєрвы митрополита нашє(г) ки(р) Өєоктиста а пана братоула пана доумы браєвича ... па(н) оана пынтєчє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

2. *(спершу)* найперше (1): а то наипръвы стоѦ подли моєго отца илїа воєводы и чинилъ ємоу добро много, а по томъ стоѦлъ подли моєи маткы ... а тєпєръ стоитъ подли насъ и стоитъ о нашємъ доброту (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄИ, ПЄРВЄЙ**[1] 1, **ПЄРВИ** 1, **ПЄРВО** 1, 3, **ПЄРВОЄ** 1. **ПРЪВО.**

НАИПЄРВѢИ *див.* **НАИПЄРВЄИ.**

НАИПРЪВЫ *див.* **НАИПЄРВЫ.**

НАИТИ[1] *дієсл. док.* (30) **1.** (що) *(загублене, сховане відшукати)* знайти, найти (4): О томъ коли хто што **наидєть** (XV ст. *ВС* 32); а що єсмо нмѣли листы записани о(т) иашєго господарѦ, о(т) королѦ ... такъ на(м) загыбли по купчичєвоу *(в ориг.* коупчичивоу.— *Прим. вид.)* смєрти, нє можє(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

(кого і без додатка) *(виявити)* знайти (6): Teź jestliby kotoryj ... był najden sud'i swojemu u wine peneźnoj abo wynszoj kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть а бѫдоуть лї наидєны ... имають быти инѦты и вывєдєны а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

2. (кого, що) *(застати)* відшукати, знайти (2): наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѦчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и коли есмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (що) *(побачити в якомусь стані)* знайти (1): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ нєволю... абыхо(м) ти(ж) могли о(т) ба помо(ч) имѣти и стороны свои наити ка(к) и наши прє(д)ци имѣл(и) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

4. (що) *(добути)* знайти (1): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ нєволю ка(к) мочї нмє(м) и похилити соби головоу томоу поганствоу на(и)ти и дати имь на що мочї имє(м) и(х) оупросити докоу(л) ачє и сѣ бъ млы смилоує(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

5. (що і без додатка) постановити, ухвалити (14): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); право такь нашло ажє па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды имаєть свои листы по(д)пєрєти свѣдкы и очистити (Зудечів, 1430 *P* 116); што тыи приѦтєли промежи нами найдоуть, то иамь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

◇ н а и т и л а с к о у (чию, у кого) (2) здобути ласку, прихильність: а оу то(т) го(д) имєєть оузавсє искать ласкы нашєє а нє наидѣть ли тоє ласка (!) в на (!) а оучини(т) иєкотороую щкодоу зємлї нашо(и) ... длѦ того нє є(ст) ємоу в соромотоу (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **наити, на(и)ти** (1435 *Cost.* II, 679; 1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **нашолъ есмы** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* **нашолъ** (XV ст. *ВС* 32); *3 ос. одн. с.* **нашло** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *3 ос. мн.* **нашли** (1392—1393 *РФВ* 170; 1482 *AS* I, 79); *майб. 3 ос. одн,* **наидєть, najdet', наидѣть** (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 32. 38 зв.); *3 ос. мн.* **наидоуть, найдоуть** (XV ст. *ВС* 24 зв.; 1482 *AS* I, 79); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудєть... наидєны** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); **бѫдєть! наидє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 11); *3 ос. мн.* **бѫдоуть... наидєны** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **! боудєть... наидєиы** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... był najden** 1 (1388 *ZPL* 105); **jestliby... byłby najden** 1 (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ЗНАИТИ. *ЗНАИТИ СѦ, *НАИТИ СѦ, *НАХОДИТИ**[2].

*** НАИТИ**[2] *дієсл. док.* (1) (на що) *(досягти сану)* вступити: мы Олєксандро воєвода ... знаємо чинимъ ... ожє тотъ истинныи Огаиєсъ єпископъ ворменскыи пришєлъ к намъ на нашъ столъ, на молдавскыи ... ожє нашєлъ на то пискоупъство помочїю господина нашєго, вєликого кнѦзѦ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **иашєлъ** (1401 *RIR*).

***НАИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(виявитися)* знайтися: про тожє слюбоуєму (!) и слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви ... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) ... и оумарѦємъ и(х) симъ листо(м) наши(м), хотѦ сѦ бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **хотѦ сѦ бы... нашли** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ЗНАИТИ, *ЗНАИТИ СѦ, НАИТИ**[1] 1, ***НАХОДИТИ**[2], ***НАХОДИТИ СѦ.**

***НАИЯСНЄИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

***НАИЯСНѢИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

НАИЯСНѢИШЇИ, НАЯСНЄИШЇИ *прикм. найв. ст.* (39) (*стп.* najaśniejszy) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* найясніший (38): Мы воицєхъ ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии ... слюбуємы ... ижь вшитки оурѦды и зъєднанья и записы... мєжи наиясиѣишимъ кнжатємъ ... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ ... с одной стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою зємлѣ молдавскои ... з другои сторонє ... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль ... боронити держати нєпорушно на вѣки ховати имѣють [Ланчиця, 1433 *P* 123); мы Стєфан, воєвода и пан зємли молдавскои, знакомито чинимъ ... яко хотѦ счастнои памѦти ... прєдкоув наших воєвод молдавских ... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры ... коу наияснѣишои з божиои памѦти наияснѦиших кнѦжат и панов кролюв полскыхъ ... так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєваня поживами, их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); Тымжє обичаєм и мы оудилали, иє хотѣчи ... отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь наших, видѣчи и знаючи ласкоу ... наяснѣишаго кнѦзѦ пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371); А пак коли оусхочєт наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи ... и прєрєчєнїи наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи ... оучинѦт воиска и ... поидоут сами своими парсоунамы ... на тоурєцкого чъсарѣ и на єго зємли, и тогды наияснѣишїи Владислав ... господаръ иаш ласкавїи, имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю и тоуда пєрєвозити сѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иаияснѣишїи** 6 (1499 *BD* II, 420, 421, 423); **наяснєишїи** 3 (1453 *Cost.* II, 765, 766); **наияснѣ⟨и⟩шїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч., с.* **наияснѣишєго** 1 (1499 *BD* II, 419); **наняснѣщєго** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **иаѦснєишєго** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **наяснѣишаго** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч., с.* **наияснѣишємоу** 7 (1436 *Cost.* II, 697, 701, 702; 1462 *BD* II, 283, 285, 292; 1499 *BD* II, 419); **наияснєишєму** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **наняснѣишомоу** 2 (1499 *BD* II, 425, 426); **наиясиѣ<и>шомоу** 1 (1499 *BD* II, 420); **наяснѣишємоу** 1 (1468 *BD* II, 301); **наяснѣишомоу** 1 (485 *BD* II, 371); **наяснєишєму** 1 (1453 *Cost.* II, 765);

наяснѣишемоу 1 (1462 *BD* II, 292); *ор. одн. ч., с.* **наияснѣишимъ, наияснѣишим** (1433 *P* 123; 1499 *BD* II, 419, 420); *наз. одн. с.* **наияснѣишеє** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ж.* **наиясиѣишои** (1462 *BD* II, 283); *род. мн.* **наияснѧиших, наиясиѣиших** (1462 *BD* II, 283; 1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **наѧснѣишим** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

Пор. ***ЯСНЫИ, *ЯСНѢИШИИ.**

***НАИЯСНѢШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ.**

***НАИЯСНѦИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ.**

***НАКАЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (що к кому) довірити, доручити (що кому): Але к иам прїиди, как оуделаєшъ нам тотоу слоужбоу що ми єсмы наказали к тоби (Баков, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы наказали** (1457 *BD* II, 257).

* **НАКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) переказувати: и вскaзывали до тебѣ своими послы и съ твоими послы наказывали, што хотятъ съ нами житья и приязни потому какъ и съ тобою (б. м. н., 1496 ОКИВ).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **наказывали** (1496 ОКИВ).

Див. ще **ПРИКАЗЫВАТИ 2, ПРЫКАЗАТИ** 3.

***НАКЛАД** *див.* ***НАКЛАДЪ.**

***НАКЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (на кого) витрачати: Фра(н)цикъ оунѫкѫ свою лоцїю во опєканїє съ имєнїємь ста гривєнъ а коли(ж) по нєкоторы(х) часє(х) выда(л) єє замоужь с того именья изь єє молодости на нєє наклада(л) (XV ст. *ВС* 21 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **наклада(л)** (XV ст. *ВС* 21 зв.).

Див. ще ***НАЛОЖИТИ** 1.

***НАКЛАДНЫИ** *прикм.* (6) навантажений, наповнений: у Володимиры отъ накладного воза полъ третя гроша давати, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **накладного** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***НАКЛАДЪ** *ч.* (12) витрати: tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а што кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СєменовaА на тыи имѣнА наложит, я маю кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Семеновой дАдиной своей ты⟨и⟩ ей (*в ориг.* тыеи.— *Прим. вид.*) наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); а єстлибы вже нє мог того подворА оправити я, вже тогды маю ... накладъ єє милости отложити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *знах. одн.* **накладъ, иаклад** (1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101); *наз. мн.* **наклады** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *знах. мн.* **наклады, nakłady** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 121; 1490 *Пам.*).

НАКУПИТИ *дієсл. док.* (1) (кого на кого) підкупити: а потомъ ты можешь прїятелей моихъ направити або накупити на мене, а мовити на мене што хотя (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *інф.* **накупити** (1495 *АЛМ* 84).

* **НАЛАЯТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) вилаяти (кого): Ѻ лаянїю колї смєрдъ шлА(х)тїчю начаєть (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* ! **начаєть** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

НАЛЕЖАТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (кому) (*бути чиєюнебудь власністю*) належати (1): А то имь у вѣки належати (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

2. (к чому) (*входити до складу чого*) належати (до чого) (1): дали есмо имъ вечно и непорушно зо всимъ с тым, што к тому селу слушаетъ и належитъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *інф.* **належати** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *теп. 3 ос. одн.* **належитъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***ЗАЛЄЖАТИ** 2.

НАЛЄПЕЙ, НАЛѢПЕИ, НАЛѢПѢЙ, НАЙЛѢПѢЙ *присл. найв. ст.* (8) (*найвідповідніше, найкорисніше*) найліпше, найкраще: Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити ... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); можеть собе полепъшивати и розширивати ... и примножити, какъ самъ налепей значочи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); и волен пан вѣленский кн⟨А⟩зь Костєнтинь ... тые зємли ... отдати и продати ... кь своєму лѣпшемоу вжиточномоу обєрноути сами налепей розоумѣючи (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то отдати, и продати ... и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* внп. 2, 59).

Див. ще **МАИПОЛИПШЕИ, НАИЛИПШЕ.**

Пор. ***ЛѢПШЕ, ЛѢПѢЙ.**

НАЛИВАЙКО *ч.* (1) (*особова назва*): Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко ... на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Наливайко** (1495 *АЛМ* 85).

! **НАЛИЦЕНЫ** (?) (1): На которого соимоу кончанїє и дѣланїє ... наоучтАвѣишїи оу бозА отець кнѣзь Григориє ... и також вєлєможны панове ... и вєлєможны господарь нашь крол Казимир ... и рада господарА Стефана воєводы ... из дроугои стороны, соуть сосланы и налицены (!) и намАнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

НАЛОГА *ж.* (9) напад (3): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ ... самъ своимъ животомъ полагати со всѣми своими людми на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); коли бы стала какаа налога на александра воєво(доу), а о(н) ... щобы пришо(л) до королєвскои земли (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); и м а т и н а л о г о у (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; и м ѣ т и н а л о г о у (5) *див* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **налога** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1449 *Cost.* II, 747; 1455 *Cost.* II, 770); *знах. одн.* **налогоу** (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726).

***НАЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (13) **1.** (що на що) витратити (12): а половицю тѣхъ пѣнАзии наложили єсмы на твоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а што коли А а любо по мнѣ боудоучии наложить на тоє име(н)є на дА(д)ковичи... тогды вси тыи наклады мои маε(т) па(н) петръ ... поплатити мнѣ (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а што кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СємеповаА на тыи имѣнА наложит, я маю кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Сємєновой дАдиной своєй ты⟨и⟩ ей (*в ориг.* тыеи.— *Прим. вид.*) наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

2. визначити, установити (1): которыи буде(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опА(т) имає(т) быти наложено к тому то оурє(ч)нном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **наложили єсмы** (1386—1418 *P* 35); *майб. 1 ос. одн.* **наложю** (1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **наложит** 4 (1475 *AS* I, 71; 1488 *AS* I, 88; 1485—1500 *AS* I, 121; 1494 *AS* I, 101); **наложить** 1 (1467 *СП* № 13); **наложи(т)** 1 (1467 *СП* № 13); *3 ос. мн.* **наложАт** 2 (1481 *AS* I, 77); **наложА(т)** 1 (1490 *Пам.*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы иаложилъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *предик. пас. дієприкм.* **наложено** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***НАКЛАДАТИ.**

НАЛѢПЕИ *див.* **НАЛЄПЕЙ.**

НАЛѢПѢЙ *див.* **НАЛЄПЕЙ.**

***НАМЄНИТИ** *див.* **НАМѢНИТИ.**

! **НАМЄНЪ** ⟨НАМНЄ⟩*(1): а мы з нашимї паны з нашею ра(до)ю маєть (!) того досмотрєти а єсть лї аже нє боудємъ тамъ тогды шесть алюбо четыри намєнъ (!) прїлоучаємь соу(д)и алюбо по(д)соу(д)ковъ што имають тоую рє(ч) осоудит нашею моцью (XV ст. *ВС* 12 зв.).

Див. **НАМНЄ.**

НАМЄСНИКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

НАМЄСНІКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ**

***НАМЄСТЄ** *див.* ***НАМѢСТИЄ.**
НАМЄСТНИК *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
НАМЄСТНИКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
***НАМЄСТОКЪ** *див.* ***НАМѢСТОКЪ.**
НАМЄСТЪНИКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
! НАМЄТНОМЪ ⟨ПАМЄТНОМЪ⟩ (1): О наметномъ (!) ко(л)ко гро(ш)и имать брать (XV ст. *СЯ* 9).
Див. **ПАМЄТНОЄ.**

НАМЕТЫВАТИ *дієсл. недок.* (4) (що на кого) нав'язувати, накидати (що кому): Протож кому коли в него подаем пенязи на квитацеях з мыта, тыи бы нехай року ждали ... и силою квитацеи на него не наметывали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).
ФОРМИ: *інф.* **наметывати** (1498 *АЛРГ* 82, 83); *баж.-им. сп. 3 ос. мн.* бы... **наметывали** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

! НАМИЛВИТИ ⟨НАМОЛВИТИ⟩ *див.* ***НАМОЛВИТИ.**
NAMISNYK *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
***NAMISTNIK** *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
NAMISZNIK *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

НАМНЄ *присл. найв. ст.* (3) (*стп.* namniej) найменше: Колисѧ правомъ вади(т) (!) о граница(х) оуказоуючи копца намнє три(и) алюбо иньшая знаменїтая по полѣхъ алюбо в сєлѣ(х) и оу лєсѣ(х) ... тогды по(д)коморєи нашь по(д) своєю чєстїю ... имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)-чєнїю которынжє лѣпшая знамена укажєть (XV ст. *СЯ* 42).
Пор. **МАЛО, МЄНШИ, МНѢ.**

***НАМНОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до нас)... дали єсми єму оу нашєи зємли... єдно мѣсто о(т) пустини на воинавцѣ близъ оанчи намнота (або на манота.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1435 *Cost. I*, 402—403).
ФОРМИ: *род. одн.* **иамнота** (1435 *Cost.* I, 402—403).

***НАМОЛВА** *ж.* (2) наговір, наклеп, обмова: а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) иамолъвоу моихъ (нє)-приѧтюлъ (Кременець, 1434 *Р* 129—130); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрън оѣ службы и вєлѣлъ мѧ имити ... безъ моѣ вииы и безъ права чєрєсъ намолву моихъ нєприѧтєлєи (Черняхів, 1435 *Р* 132).
ФОРМИ: *знах. одн.* **намолву, намолъвоу** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132).

***НАМОЛВЄНЇЄ** *с.* (1) підбурювання, підмова: колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности...оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ ... тотъ истинныи голдъ... бачити... а иколи о(т) того исного пана нашєго мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натнсковъ алибо намолвєнїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).
ФОРМИ: *род. одн.* **намолвєнїа** (1436 *Cost.* II, 702).

***НАМОЛВИТИ** *дієсл. док.* (1) (о що) попросити (про що): а о цєци(н) и о хмєлєвъ, коли нашь г(с)дрь будєть, оу своєго г(с)дрѧ и в нашє(г) кролѧ, влодислава пол(с)-кого, о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати, подлугъ королєвы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).
ФОРМИ: *інф.* ! **намнлвити** (1395 *Cost.* II, 610).

***НАМОЛЪВА** *див.* ***НАМОЛВА.**

***НАМѢНЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* namienienie) призначення: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ в нєдѣлю на вутр(и)є ст(г)о луки євангєлиста завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмъ... осудили єсмы и осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).
ФОРМИ: *ор. одн.* **намѣнєнѣмъ** (1404 *Р* 70).
Пор. **НАМѢНИТИ.**

НАМѢНИТИ *дієсл. док.* (7) (*стп.* namienić) (що) назначити, встановити: и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... жъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ русвы(х) (!) приближатсѧ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ... и бєзь всѧкои о(т)молвы, олдь обличны... на рокъ положєныи листы, алюбо послы єго намѣнєныи слюбимы и присѧгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть дєнь по свѧтомь Юрїи оу тыждєнь нє произволил... тогды... имаєть... дєнь положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).
ФОРМИ: *інф.* **намѣнити** (1467 *BD* II, 298); *майб. 3 ос. одн.* **намєни(т)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **намѣни** 1 (1462 *BD* II, 284); *теп. пас. 3 ос. мн.* **соуть намѧнєиы** (1467 *BD* II, 297); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **намѣнєнны** 1 (1462 *BD* II, 285); **намѣнєныи** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн. с.* **намѣнєнноє** (1462 *BD* II, 285).

НАМѢСНИК *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
***НАМѢСНЫКЪ** *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

***НАМѢСТИЄ** *с.* (2) (*цсл.* намѣстиє) те, що належить або входить до маєтку: и тако(ж) ни оди(н) игоумє(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєть иного прїмѣсоу ни оу чє(м)... къ томоу намєстю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).
ФОРМИ: *дав. одн.* **намєстю** (1443 *Cost.* II, 185); *ор. одн* **иамѣстиємъ** (1443 *Cost.* II, 185).

НАМѢСТНИКЪ, НАМѢСТНИК, НАМѢСТНИКЬ, НАМѢСНИК, НАМЄСТНИКЪ, НАМЄСТЪНИКЪ, НАМЄСТНИК, НАМЄСНИКЪ, НАМЄСНЇКЪ, NAMISNYK, NAMISZNIK, НАМѦСНИК *ч.* (139) (*цсл.* намѣстьникъ) **1.** *(у Великому князівстві Литовському представник великого князя, який здійснював державну владу на якійсь території)* намісник (109): А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ.. а бояре Кобрынскіе: панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Намѣстнику Каменецкому, пану Ѳедору Олизаровичу (Краків, 1454 *АЛМ* 12); В городє оу вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѧтна(д)цать на мєстє дають намєстникоу с ко(р)чмы по пѧтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий, а княз Семенъ Васильевичъ, наместъникъ кремяницъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Ja Fedko Januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
2. *(помічник намісника, старости, митрополита, судді)* заступник, замісник (4): Тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) старшїи алюбо и(х) намєснїкъ хотѧчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє... позовы на нє(г) чинѧ(т) (XV ст. *ВС* 15 зв.— 16); Tohdy osz ia pan Miklousz starostin namisznik posłał yesmy swoiho Burgrabiu pana Michaiła so zemliany, by rozprawil mezy nymy thothu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).
3. спадкоємець, наслідник: (12): А с тих сєль... и маюъ служити намь, и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а то мы... слюбоуємь имь вѣчно здєржати и пополнити... мы и наши намѣстники (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ *наместникомъ* нашымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
4. управитель (12): а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, иж бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжєи зємли по слоужьбамъ а заставлѧють намєсникы во очинє своєи алюбо оу

дѣдинѣ (XV ст. *ВС* 16); у pan nemyga prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a służebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

5. настоятель, ігумен (2): а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) грицко ловчии кролевъ сметанъка и намѣстникъ лавровьскыи ефтимин (Погоничі, 1422 *Р* 98); А по них, кто боудет намѧсник томоу свѧтомоу мѧстоу, також да дръжит по вышеписан⟨омоу⟩ (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **намѣстникъ, намъстник, намѣстникь** 22 (1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1422 *Р* 98; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 80; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛМ* 163; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **намѣсник** 3 (1485—1500 *AS* I, 121; 1491 *AS* I, 94); **наместникъ, наместъникъ, н⟨а⟩м⟨естникъ⟩, наместник** 12 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1478 *AS* III, 16; 1487 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 432; 1493 *АЛРГ* 55; 1494 *РИБ* 561; 1496 *АЛРГ* 71; 1497 *ПМХ;* 1499 *ВФ; РИБ* 776 і т. ін.); **наместникъ, намеснікъ, namesnik** 5 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; XV ст. *ВС* 15 зв., 16; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 120); **namisnyk, namisznik** 5 (1413 *GL* 48; 1500 *ДПЖН*); **намѧсник** 1 (1499 *BD* II, 156); *ск. н.* **нам, намѣ, нм., н(м), на(м)** 19 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **namisnyka, namysnyka** 2 (1500 *ДПЖН*); **наместника** 1 (1495 *БСКИ*); *ск. н. прик.* **нам** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *дав. одн.* **наместникоу, наместъникоу** 19 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 424; 1489 *АКВ; AS* III, 21; *РИБ* 431; 1496 *АЛРГ* 71; 1497 *ПМХ;* 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **наместнику** 1 (1488 *РИБ* 222); **намѣстнику** 6 (1454 *АЛМ* 12; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8, 9; 1495 *ВМЗД; РИБ* 601); **namisniku, namiszniku** 2 (1413 *GL* 48; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **намѣстника** 4 (1495 *АЛМ* 83; *ВМЗД;* 1499 *ГОКІР*); **наместника, наместъника** 4 (1496 *ВМКФС; ПДВКА* 60; 1499 *ВФ*); **namisnyka** 1 (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **намѣстникомъ** 5 (1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *АСД* VI, 2); **наместникомъ, наместъникомъ** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 424); **namisnykom** 1 (1500 *ДПЖН*); *наз. мн.* **намѣстники** 3 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1456 *Cost.* II, 791; 1499 *АСД* VI, 3); **намѣсныкы** 1 (1460 *BD* II, 276); **namistnikowe** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **наместъниковъ** 1 (1496 *BD* II, 405); **намѧсниковъ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. мн.* **наместникомъ, наместъникомъ, наместнико(м)** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; *BD* II, 405; 1497 *ПМХ;* 1498 *BD* II, 412; 1499 *РИБ* 776); **намѣстникомъ** 5 (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1500 *АСD* II, № 3); **намѣсником** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *знах. мн.* **намесники** (XV ст. *ВС* 16); *ор. мн.* **намѣстникы** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **намѣстники** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***НАМѢСТНИЦТВО** *с.* (2) (*виконування обов'язків намісника*) намісництво (1): и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пише(т) ажъ бы его мл(с)ть о(т)цовъ и(х) судилъ, ни(ж)ли то(л)ко его мл(с)ть пишеть до наместника смоле(н)ского... што(ж) степанъ е(р)моли(ч)... поведа(л) его мл(с)ти и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ еще за великого кнзѧ жыкгимо(н)та и то бы было оуведено в книги зе(м)ские при намѣстни(ц)стве пана Ивана вѧжевича (Вільна, 1495 *БСКИ*); д а в а т и н а м ѣ с т н и ц т в о (1) *див.* **ДАВАТИ** 4.

ФОРМИ: *знах. одн.* **намѣстництво** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **при намѣстни(ц)стве** (1495 *БСКИ*).

НАМѢСТНИЧАТИ *дієсл. недок.* (1) бути намісником, виконувати обов'язки намісника: осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску (б. м. н., 1386 *Р* 30).

ФОРМИ: *інф.* **намѣстничати** (1386 *Р* 30).

***НАМѢСТОКЪ** *ч.* (61) (*стч.* naměstek, *стп.* namiastek, namiestek) **1.** нащадок, потомок (59): просити му ба за королѧ и за королевы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); про то слюбую и слюбили есмо нашему г(с)дрю кролю влодиславу... и его кролевои Адвизѣ и его дѣтемъ ихъ намѣсткомъ служити (Віслиця, 1393 *Р* 51); а ис того имають намъ служи(т) и нашимъ намѣсткомъ онъ и его дѣти... копиемъ и шестью стрѣлцевъ (Львів, 1399 *Р* 59); а то мы иже есмы выше писали слюбуемъ имъ вѣчно уздержѧти... мы и наши намѣсткы (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А с того на(м) имаю(т) слоужити и наши(м) намѣстко(м) в ма стрѣлцема на заволаноую воиноу яко инии землѧне слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148).

2. попередник (2): Мы воицехъ ... ярцибискупъ гнѣзденскии ... слюбуемы и слюбили есмы словомъ и рукою ... тако яко инии панове первии намѣсткове наши петру роману стецку алексанъдру воеводамъ землѣ молдавскои слюбили были и записали сѧ так же и мы ннѣ слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); мы иліа воевода... знаменито чини(м)... како намисковъ (!) наши(х) наслидоуючи... томоу исномоу пану нашемоу мл(с)тивомоу, паноу владиславовы... оучера, тоу, оу левовы... голдь... оучинили е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *наз. мн.* **намѣсткове** 6 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 123, 124, 125); **namisthkowie** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **намѣсткы, намѣстъкы** 4 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 664, 670; 1436 *Cost.* II, 702); **намѣстъки** 2 (1394 *Р* 54; 1395 *Cost.* II, 613); **намѣстци** 1 (1424 *Р* 100); *дав. мн.* **намѣсткомъ, намѣстъкомъ, намѣсткомь, намѣстко(м), namiesthkom** 27 (1393 *Р* 51; 1395 *Cost.* II, 612; 1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1424 *Р* 99; 1433 *Cost.* II, 651; *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 697; 1445 *Р* 148 і т. ін.); **наместкомъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **namisthkom** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **намѣсткумъ** 7 (1433 *Р* 121, 123, 125); *знах. мн.* **намѣстки** 4 (1394 *Р* 54; 1433 *Р* 121, 125); **намѣстъкы, намѣсткы** 2 (п. 1349 *Р* 4; 1433 *Cost.* II, 651); **! намисковъ** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *ор. мн.* **намѣстки** (1433 *Р* 121, 123).

***НАМѦНИТИ** *див.* **НАМѢНИТИ.**

НАМѦСНИК *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

НАН[1]. *див.* **НАНЪ.**

!НАН[2] ⟨НАМЪ⟩ (1): а которыи бꙋдеть наиде(т) (!) такы(и) што свое(г) местца не стере(ж)ть тогды по(д)коморіи имееть его инѧть а на(н) (!) его выдасть (XV ст. *ВС* 10 зв.— 11). *Див.* **МЫ**[1] 2.

НАНЕШЕЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвшї его правоую и вѣрною слоу⟨жбою до нас⟩... далї есми емоу... села на тазловѣ, то нанешещи... и братїещи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ФОРМИ: *наз.* **нанешещи** (1436 *Cost.* I, 484).

НАНИЗЪ, НАНИЗ *присл.* (4) наниз, униз: и о(т) того села на низъ днѣстромъ до морѧ к земли волоскои тѧгнеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а на низ ему покул его пол(ь), потул и болот (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); великою роуд(о)ю на низъ по боярьскоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

НАНОВО *присл.* (1) (*як новоселів на новому місці, на неосвоєній цілині*) наново: А кого коли они за себе людей прызовуть и наново за собою посадять, ино нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **НАНОВѢ.**

***НАНОВЪ** *прикм.* (2): и оу томже ча(с), тако⟨ждере прїидє, прѣ(д)⟩ нами... мъроушка, дочка михоула логофета... и драгоше стън⟨иц⟩ескоу, снъ нано(в)... и продали свою правоую о(т)иниоу (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нано(в)** (1490 *Cost. S.* 141); *дав. одн. ч.* **нано(в)** (1490 *Cost. S.* 141).

Пор. **НАНЪ**

НАНОВѢ *присл.* (2) *(як новоселів, на новому місці, на неосвоєній цілині)* наново: и мы то имъ прызволяємъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **НАНОВО.**

! **НАНОЛЫ** *див.* **НАПОЛЫ.**

***НАНОУЛЪ** *див.* **НАНОУЛЬ.**

НАНОУЛЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Ананий): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѦ(д)речє(н)ному монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа его (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... єсми потвєпотвердили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сн҃ы владови наноуль и братїа єго (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **наноуль, наноу(л)** (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **НАНЪ.**

НАНЪ, НАНЬ, НАН *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор.* Ананий): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє поповь и нань о(т) съпѫнкы даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь създидашє црковь въ имє стго архаггла михаила на зємли тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); И пак оу том и оу тот жє часъ також прїидє прѦд нами... Дрѫгълинъ, дочка Настина, оуноука Нана ключника... и дала она сама от свою части и от єи правоую и питомоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нанъ, Нан, На(н)** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 218; 1448 *Cost.* II, 342; 1462 *Cost. D.* II; 2-а пол. XV ст. *ДГВІС;* 1487 *BD* I, 310); **нань** 3 (1404 *ГМ;* 1427 *Cost.* I, 193; 1465 *DIR«A»* 518); *зам. род.* вѣра **нанъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); *род. одн.* **Нана, нана** (1490 *Cost. S.* 141; 1497 *BD* II, 118, 119); *дав. одн.* **нанови** (1425 *Cost.* I, 162).

Див. ще **НАНОУЛЬ.**

! **НАНѦЧИ** ⟨НИНАЧИ⟩ (1): с тоє зємли хоживало три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу полюдного... а бобровникоу пѦть грошє(и) а нанѦчи (!) того нєисполънѦєть заню(ж) приго(л)тѦєвє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. **НИНѢЧЕ.**

***НАОСВѢЦЕНЬШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*стп.* oświecony, *стч.* osvěcený) *(шанобливий епітет короля) (уживається як ввічливе звертання)* найясніший, ясновельможний: про тъ жь Ѧзъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ ку наоосвѣцєньшєму (!) кнѦжѦтю и пану... володиславови... королю польско(м)... нє тыми горо(д) исъ крємѦницємъ ...што жь тыми ра(з) оу моюмъ дєржѦнию су(т) (Кременець, 1434 *Р* 130).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* ! **наоосвѣцєньшему** (1434 *Р* 130).

Див. ще ***НАОСВѢЧЕНЬСКИИ, *ПРѢНАОСВѢЦЕНШИИ.**

Пор. ***ОСВѢЦЕНЫИ.**

***НАОСВѢЧЕНЬСКИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*стч.* osvícenský) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* найясніший, ясновельможний: про то жь Ѧ ... приступилъ єсми ку наосвѣчєньскому кнѦжѦтю пану и пану володиславови... королєви польскому... с... городы и зємлѦми што тыми разы суть оу моємъ дєржанью (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **наосвѣчєньскому** (1435 *Р* 133).

Див. ще ***НАОСВѢЦЕНЬШИИ, *ПРѢНАОСВѢЦЕНШИИ.**

Пор. ***ОСВѢЦЕНЫИ.**

* **НАПАСТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ н а п а л и о с к о м и н ы *див.* ***ОСКОМИНА.**

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы напали** (1482—1486 *ГСПТЗ*).

НАПАТР *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* къ чоуднновоу жъ напатр сє(л)цо три слоуги иа воиноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **напатр** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

НАПЕРВЕИ *див.* **НАИПЕРВЕИ.**

НАПЕРВО *див.* **НАИПЕРВО.**

НАПЕРЕД *див.* **НАПЕРЕДЪ.**

***НАПЕРЕДРЕЧЕННЫИ** *див.* ***НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ.**

***НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ** *прикм.* (5) вищевказаний, вищеназваний: мы Иванъ Мирча... слубуемо... Владиславу... крол Полскому... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали... напередъреченому Владиславу крол Полскому (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); А дали есмо напередреченому князю Михайлу Васильевичу у верхуписаное село вечъно и непорушно (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **напєрєдрєчєному, напередреченому, иапередъречеиому, напередреченному** (1403 *ДГМ;* 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, ПРЕДРЕЧЕНЇИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

НАПЕРЕДЪ, НАПЕРЕД *присл.* (5) **1.** *(на майбутнє)* наперед (3): али по старомоу хотарю... такжє и о(т) сєва (*sic.— Прим. вид.*) на пєрє(д) да прислоухає(т) увє(с) то(т) хатаръ нашє(г) монастирѦ о(т) нємца (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨иж изєднали сѦ єсмо...⟩ съ нашим добрим... Алєксандром... вєлик⟨им кнѦзєм литовс⟩ким... на то как от сєго днє напєрєд да ⟨и⟩має⟨м⟩ ємоу быти добрїи и правїи ⟨прїѦтєль⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

раніше, перед тим (1): мы александръ воєвода... и тижъ мы илїашъ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... ничого собѣ наза(д) и напєрє(д) нє выимаючи, сєстрѣ господарѦ нашєго королѦ по(л)ского ины(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

2. *(заздалегідь)* наперед (1): а напєрєдъ намъ маю(т) дати на годъ тисѦчоу золотыхъ вго(р)скихъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

Див. ще **НАПРЕДЪ, ПОНАПРАД.**

***НАПЕРЕДЪРЕЧЕНЫИ** *див.* ***НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ.**

НАПЕРЪВЕЙ *див.* **НАИПЕРВЕИ.**

***НАПИСАТИ** *дієсл. док.* (14) **1.** (що) *(викласти в письмовій формі)* написати (3): такъ рєкъши присѦгоу свою выписавши присѦжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И мы тогды, по твоихъ рѣчахъ, съ нимъ миръ взяли и крєстъ цєловали и записы доконъчалъныи написалъ (б. м. и., 1498 *BD* II, 410);

(письмово зафіксувати) записати, написати (7): а толко нє приспєю на тотъ дн҃ь ино ми платити оу дєсѦторо... как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы и такъ е напысано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); тамъ соуть всє напїсано (XV ст. *СЯ* 9 зв.); а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ... такъ написалъ въ святомъ евангелие (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

2. *(вказати на письмі, в документі)* назвати, згадати (4): єстли сѦ станет надомною волѦ божѦ, ино кто ближний мой отложит тии гроши как оу вєрхоу написаны, а имєнє возмєт (Острог, 1488 *AS* I, 88); а боудоуть ли позванї нє имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имєєть смотрєти вынѦвши ты(х) члонъковъ напїсаны(х) (XV ст. *ВС* 35); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаиы: пана Ивашкова Калениковича, пана Сенка Денисковича... всих печати привѣшоны к тому листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **написалъ** (1498 *BD* II, 410); *3 ос. одн. ч.* **написалъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *теп. пас*

3 ос. мн. **написани соуть** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **написаны** 3 (1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 94); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **напїсань** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *знах. одн. ж.* **написаную** (1399 *Р* 59); *знах. мн. ч.* **напїсаны(х)** (XV ст. *ВС* 35); *дієприсл. перед.* **написавъ** (1484 *ЯМ*); *предик. пас. дієприкм.* **написано, напїсано** 3 (1387 *СП* № 12; XV ст. *СЯ* 9 зв.); **напысано** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ** 1—2, ***ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ** 2, *** ПОПИСОУВАТИ** 1, ***ПСАТИ.**

***НАПИСАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) записатися, зареєструватися, вписатися: а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да не иметсѦ написати оу катасти(х) оу калоугѥри (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **имет сѦ написати** (1458 *DIR«A»* 513); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... иметсѦ написати** (1458 *DIR«A»* 513).

***НАПЇСАТИ** *див* ***НАПИСАТИ.**

НАПЛЪНИТИ *дієсл. док.* (1) *(цсл.* наплънити) (що) виконати: а мы имаємо наплънити въсе тоє вышеписанное (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *інф.* **наплънити** (1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ** 1, **ПОПЛЪНИТИ, ПОПОЛНИТИ** 1.

*** НАПОИ** *ч.* (1) напій: До того позволяемъ имъ... вшелякіе напое, дома робечы и провозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **напое** (1389 *РЕА* I, 27).

НАПОЛ *див.* **НАПОЛЪ.**

НАПОЛНИТИ *дієсл. док.* (3) (що) виконати: а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записи прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х)... держати и наполнити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тоє въсє... имаємо дръжати и наполнити (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф.* **наполнити** (1448 *Cost.* II, 734—735; 1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, ПОЛНИТИ** 1, **ПОПЛЪНИТИ, ПОПОЛНИТИ** 1.

НАПОЛОУ *присл.* (1) наполовину, навпіл: А хотар томоу сєлоу да єст им на полоу (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

Див. ще **НАПОЛЪ, НАПОЛЫ.**

НАПОЛЪ, НАПОЛ *присл.* (3) наполовину, навпіл: а застанє(т)лї трєтєє тогды имаєть во обороноу (!) оу нашоу оугонить а с нами наполъ подѣлїть (XV ст. *ВС* 37 зв.); А которыи бы сѦ купец промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **НАПОЛОУ, НАПОЛЫ.**

НАПОЛЫ *присл.* (13) наполовину, навпіл: да боудє(т) пану михулови на полы съ лоукою шєтрарє(м) и и (!) съ оуси(м) прїходо(м), шо є(ст) до того села, да боудє(т) имъ на полы (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); Тогожь єсмо осмотрѣвшо (! — *Прим. вид.)* и вєлѣли єсмо им тою дѣлницєю кн(Ѧ)зѦ Солтановою поделити сѦ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **НАПОЛОУ, НАПОЛЪ.**

***НАПОМЄНОУТИ** *див.* ***НАПОМѦНОУТИ.**

***НАПОМИНАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (кого, кому) нагадувати, відновляти в пам'яті, пригадувати (кому) (2): Такъ жє напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ... и люди наши головами... со всими ихъ статъки оу свою зємлю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка, напоминаючы намъ ижъ и пєрєдъ тымъ послалъ єси своихъ пословъ до насъ, повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. (кого, кому) звертатися (до кого), заклика́ти (кого) (5): напоминаємъ твою мл(ст) ажъ бы єси в тыи прыязни по(д)лє тыхъ записовъ с нами былъ какъ и прє(д)ковє нашы ис твоими прє(д)ки (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); и мы тогды вашей милости... нашого посла до вєликого князя московъского послали, напоминаючы єму, штобы онъ... зъ вами бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **напоминаємъ, напоминає(м)** (1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *ПЧФГ*; 1498 *BD* II, 414); *дієприсл. однoч.* **напоминаючы** (1496 *BD* II, 407; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

Див. ще ***НАПОМѦНОУТИ, ОУПОМИНАТИ** 1, **ОУПОМѦНУТИ** 3, **ОУСПОМИНАТИ** 2, **ОУСПОМѢНОУТИ** 2.

***НАПОМИНАТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (о що) домагатися: Ачь которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномь а дєсѦть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала а (!) то дєди(ч)ство жалобы чинѦ(т) алюбо сѦ напоминаєть а то(т) соупокоємь держа(л) тогды то(т) изостанєтсѦ прї дѣди(ч)ствє а тая жонъка истратила (XV ст. *ВС* 21).

ФОРМИ: *інф.* **(с) напоминать** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **сѦ напоминаєть** (XV ст. *ВС* 21).

Див. ще **ПОМИНАТИ** 2, **ПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМѦНУТИ** 2, **ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

***НАПОМѢНОУТИ** *див.* ***НАПОМѦНОУТИ.**

***НАПОМѦНОУТИ** *дієсл. док.* (3) (кого) звернутися (до кого), заклúкати (кого): а про тожъ гды(ж) прєна(і)Ѧснѣишеє кнѦжѦ и па(н) казимирѣ ... коро(л) полски... на(с) напомѦноу(л), абы єсмо єм(оу) и єго короунѣ стои полскои чистою вѣрою и пєвною, Ѧко и прє(д)ковє наши тримали и держали прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м)то ли(с)томъ, иже єсмо сѦ о(бо)вѦзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу... боудє(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Але колиж наияснѣишеє кнѦжа и пан Казимир, крол полскыи... нас нєдавному захованю, здержаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... вызнавамы тым то листом... быти повинни...коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **напомѣноул, напомѦноу(л)** (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284); *майб. 3 ос. одн.* **напомєнєт** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ** 2, **ОУПОМѦНУТИ** 3.

НАПОСЛЄ *присл.* (1) наостанку, напослідок: алє на послє измовили єсмо и втокъмєли єсмо и съ послы твоєй милости, абыхъ оучынилъ твоєй милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

Див. ще ***НАПОСЛИДКОУ, *НАПОСЛИДЬ.**

***НАПОСЛИДКОУ** *присл.* (1) наостанку, напослідок: тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу и на посли(д)коу узришь всє о томъ (XV ст. *ВС* 9 зв.).

Див. ще **НАПОСЛЄ, *НАПОСЛИДЬ.**

***НАПОСЛИДЬ** *присл.* (1) наостанку, напослідок: ино на посли(д) гєргє оуставшисѦ з добрыми лю(д)ми пєрєпроси(л) пана костю абы єго прости(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **НАПОСЛЄ, *НАПОСЛИДКОУ.**

НАПОТОМЪ, НАПОТОМ, НАПОТОУМ *присл.* (39) потім, пізніше (11): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ маютъ и напотомъ набудутъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой... казалъ записати по души своей къ манастыру святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи... зо всимъ зъ тымъ, што коли давали предкомъ нашимъ и напотомъ намъ самымъ (Кобринь, 1401

АкВАК III, 2); а тые земли продалъ есми...со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И такиж потвєржаєм и далєи слюбоуєм и обєцѣєм, иж єст было старыи записы алибо завєзанѧ пригодло бы сѣ нам оучинити которыи былви (!), алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Ключьнику киевъскому Сеньку Полозовичу и иным ключником нашимъ, хто и напотомъ от насъ будет ключъ Киевъский держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69);

потім, надалі (3): тоты записы оумарѣмо тым то листомъ, скажєно и оуморєно чинимъ, вырѣкаючи от сєго часоу на потоум жадноu моци нє имѣти ани твєрдости (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Такь иж межи нами и межи прєрєченым... паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым... из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи, так иж и от тых мѣсть и на по том (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

напотомъ будучии (25) майбутній: Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); мы великий кнѧз Швитрикгайл литовский и руский и иныхъ, чиним знамєнито... каждомоу н⟨и⟩нєшним и ⟨н⟩а потом будущимъ... иж... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Каленику... село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижєт он волєн або хто ближный єго кому оусхочет продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и волєн пан вълєнский кн⟨ѧ⟩зь Костєнтинь... и на потом будоучи и их милости щадки тыє земли вышє мѣнєныє (*в ориг.* дънєныє.— *Прим. вид.*) отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и чєрновскых и на по том боудоучих старост хотинскых и чєрновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ, и ихъ дѣтемъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див ще **ЗАТЫМЪ I, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

НАПОТЫМЪ *присл.* (1) ◇ напотымъ будучии (1) майбутній: Ино мы... за его къ намъ вѣрную службу, тоє мѣстце подле Рожества Христова... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ, и ихъ дѣтемъ и на потымъ будучимъ щадкомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

Див. ще **ЗАТЫМЪ I, НАПОТОМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

***НАПРАВА** *ж.* (1) (*стп.* naprawa) намова: вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ александръ воєвода зємлѣ молдавскои з направы а рады нєприятєлии нашихъ... былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *род. одн.* **направы** (1433 *P* 120).

НАПРАВИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* naprawić) (кого на кого) підмовити, підбурити (кого проти кого): И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешъ ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. ... а потомъ ты можешь пріятелей моихъ направити або накупити на мене, а мовити на мене што хотя (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *інф.* **направити** (1495 *АЛМ* 84).

***НАПРАВНЫИ** *прикм.* (1) (*в доброму стані*) справний: А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **направнымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

НАПРАВО *присл.* (1) направо, управо: и я подлугъ листу гдрского... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое... и от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское ниві (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

НАПРЄД *див.* **НАПРЄДЪ.**

НАПРЄДЄ *присл.* (1) (*у попередньому викладі*) вище, попереду: А нє останут ли сѧ по лєнковє животѣ ино лєнькову ближєму (так.— *Прим. вид.*)... таѧ сєла дєржати вѣчно нєпорушно... ка(к) жє на сє(м) листу выписано напрєдє (Житомир, 1433 *P* 127).

***НАПРЄДРЄЧЄНЫЙ** *див.* ***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ.**

***НАПРЄДРЄЧОНЫИ** *див.* ***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ.**

НАПРЄДЪ, НАПРЄД *присл.* (7) (*цсл.* напрѣдъ) **1.** (*на майбутнє*) наперед (3): а такождєрє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т)сєлѣ напрѧ(д) болшє тъгати ани упоминати за тота сєла вишєписанная на пана шандра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); алє абы милостивый богъ потвєръдилъ нашы прысягы дєнь отъ дъня напрєдъ мєжы нами и мєжи нашыми зємлями, аби видєли оуси нашн мєжыяшы, ажє єсми оусємъ прыятєлємъ твоєй милости прыятєль (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

2. (*заздалегідь*) наперед (3): и да(л) имъ пань михаиль чѧ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к) имає(т) имъ дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѧ(х) то сєлишчь, по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам... нѣкотра потрєбизна знакомита... пригодила сѣ... на инши час подобны имаєт єго милостъ дєн и мѣсцє отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милостъ... имаєт напрєд намѣнєнноє тот дєн и мѣсцє двома алибо трєма мѣсѧцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

3. (*спочатку*) раніше (1): Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **НАПЄРЄДЪ, ПОНАПРѦД.**

***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ** *прикм.* (7) вищеназваний, вищевказаний: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ... осудили єсмы и осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ напрє(д) рєчєныи ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); А дали єсмо напрєдъ рєчєному паноу сверха (так.— *Прим. вид.*) выписанаѧ сєла ємоу вѣчнє на веки нєпороушно (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **напрє(д) рєчєныи** (1404 *P* 70); *дав. одн. ч.* **напрєдъ рєчєномоу** 3 (1451 *P* 156, 159; 1452 *P* 161); **напрєдрєчоному** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *дав. одн. ж.* **напрєдърєчоной** (1452 *АкЮЗР* I, 21); *дав. мн.* **напрє(д) рєчєнымъ** (1404 *P* 70).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННІИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНІИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***НАПРЄДЪРЄЧОНЫИ** *див.* ***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ.**

НАПРОТИВКОУ, NAPRETIWKU *прийм.* (5) (*стч.* naprotivko, *стп.* naprzeciwko) **I.** (*з род.*) (4) (*виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія*) проти, супроти (кого) (4): I tež, jestliby... czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

II. (*з дав.*) (1) (*виражає об'єктні відношення, вказує на явище, проти якого спрямована дія*) від (чого): I tež jestliby... na listy panow znamenitych peniazej by pozyczil, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedczil bymy... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje nazname.

nujemo, a jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

Див. ще **НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

НАПРОТИВУ *прийм.* (7) *(з дав.) (виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти, супроти (кого) (6): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... аже хотѧчи... владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованїе и наши присѧгы... иже... быхомъ ему... помагали, коли бы того трѣба... напротиву королю оугоръскому и напротиву каждому его неприѧтелю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а и тое провинѣнье и шкоду оучиненую александромъ воеводою... напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ и пановъ и землѣ ихъ не оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123); а пере(ч)нному (!) пану вло(д)славу, кролеви... слюбимы и присѧгнемы, ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и прїѧѧти на противу каж(д)ому и(х) непрїѧтелю (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664);

(у знач. прийменника в і д *з род.)* (1): а мы такожъ подлугъ его слюбоу... записали сѧ есмы и присѧгли пре(ч)нному паноу владиславови, кролеви... вѣрнѣ служити, помагати и бронити его на противоу каждому непрїѧтелю его (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

НАПРОТИВЪ *прийм.* (2) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на особу, проти якої спрямована дія)* проти, супроти (кого): Про тожъ напоминаємъ твою милость твоему съ нами запису... ажъ бы еси намъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ напротивъ того непрыятеля нашого, въ нашу прыгодоу и потребу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

***НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ** *прикм.* (2) вищевказаний, вищеназваний: мы панове господарѣ нашего, илїи воеводы... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи иліашъ воевода, напрѣ(д)выписанїи господаръ нашъ... владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучера тоутъ оу лїловѣ є(ст) оучини(л)... мы такоже... обицоуемъ... тотъ истинныи голдъ... стеречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **напрѣ(д)выписанїи** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн. ж.* **напрѣ(д)выписаноуюу** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЕРХОУОПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***НАПРАДЪ** *див.* **НАПРЕДЪ.**

***НАПСАТИ** *дієсл. док.* (2) *(зафіксувати на письмі)* записати, написати: па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни и чѧсы напсаныи оу се(м) листи, то(г)да по(д)дае(м) сѧ королеви по(л)скому, господареви нашему по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **напсаныи** (1421 *Cost.* I, 142); *предик. пас. дієприкм.* **напсано** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ 1, *ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ 1, *ЗАПИСОВАТИ 5, *ЗАПИСЫВАТИ 1, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ 1, *ОТПИСАТИ 2, ПИСАТИ 1, *ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ 2, *ПОПИСОУВАТИ 1, *ПСАТИ.**

***НАПЫСАТИ** *див.* ***НАПИСАТИ.**

НАПѢРВѢИ *див.* **НАИПЕРВЕИ.**

НАРЕЧИ *дієсл. док.* (9) *(цсл.* нарещи) **1.** (кого ким) назвати (1): а тые есаки ажъ мене братомъ наречешъ вели датн (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. призначити, назначити (2): и о иную и(х) шкоду що имаю(т) и кулко съ имъ не оуверне(т), за тое за все о(т)ложили есми де(н) по(д)бны и наре(ч)нны, на стого филипа (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченны де(н) и присѣгла прѧ(д) нами... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви (Васлуй, 1474 *РГС*);

обрати (1): а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

3. (що кому) визначити, виділити (2): Коли прїгодить некоторому оцоу дроую (!) жону понѧть а имеють с нею дѣвкы а с первою жоною моужьчиньки тогды сные по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая земьско(г) имею(т) сестрамъ наре(ч) вѣно пѣнезьное вынѧ(в)ши материзноу (XV ст. *СЯ* 41);

◇ н а р е ч и о с о у ж е н ї ю (2) оскаржити вирок: Кто наречеть осоуженїю старостїноу (XV ст. *ВС* 8); н а р е ч и с к а з а н ї ю (1) оскаржити вирок: Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имееть емоу о(т)кладать лоупежмы гор(н)остаиными (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **наречи** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **наре(ч)** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *майб. 2 ос. одн.* **наречешъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **наречеть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30); **наре(ч)** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **нареченый** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *знах. одн. ч.* **нареченны, наре(ч)нны** (1457 *Cost.* II, 809; 1474 *РГС*).

Див. ще ***НАРЕЧИ СѦ.**

***НАРЕЧИ СѦ** *дієсл. док.* (1) назватися: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пече(р)скимъ... нашего патрїа(р)шеского благословенїѧ а велики(х) господарей свои(х) владѣющи(х)... кїево(м) богспасаемымъ градо(м) онъже наречетсѧ мати градово(м) роускїе земли (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **наречетсѧ** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **НАРЕЧИ** 1.

***НАРИЛЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣм мы видѣвше правоу вѣрноую его слоужбоу до нас... дали есми емоу... селище дѣлино албїа на (може бути й албїана? — *Прим. вид.*) нарилоу (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на нарилоу** (1443 *Cost.* II, 160).

НАРИМОНЪТОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва)*: Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѧзь еоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **наримонътовичь** (1352 *P* 5); *дав. одн.* **наримонътовичю** (1352 *P* 6).

***НАРИЦАЕМЫИ** *дієприкм.* (1) званий: то є(ст) емоу полнъ хотаръ, абы было стому манастирю... съ село(м) нарицае(м) на оусти брѣдъце(л) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *пас. теп. місц. одн. с.* **нарицає(м)** (1456 *Cost.* II, 582).

НАРКО *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Нарко): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми и потвръдили томоу свѧтомоу нашемоу монастироу, цигане на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Нарко съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нарко** (1487 *BD* I, 310).

***НАРОЖДЕНЇЕ** *с.* (1) *(цсл.* нарождение) ◇ б о ж о е н а р о ж д е н ї е *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **нарожденїю** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Див. ще ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖЄНЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖЄНИЄ** *с.* (32) ◇ нарожение сына божого (божьего, божья) (4), narozenye Chrystowo (1), Христово нароженьє (2) (*початок християнського літочислення*) народження Христа: Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя, року отъ нароженя Сына Божого тысеча трыста осмъдесятъ девятого (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); stalo poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyetoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166); в городѣ оу мєречи в суботу мѧсопустную под лѣты нарожениѧ сна б(ж)ьего тисѧчѧ лѣтъ и чотыри ста лѣтъ первого лѣта (Мереч, 1401 *Р* 64); Данъ и писанъ въ Луцку... подъ лѣти Христова Нароженья 1000 и чотыриста лѣтъ 52 лѣтъ (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); божєє нарожєниє[1] (19), нарожѣниє божєє[1] (2) *див.* **БОЖЇИ;** божєє нарожєньє[2] (3), нарожѣньє божєє[2] (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **нароженья, нароженьѧ** 7 (1398 *ЗЛЕІК;* 1411 *Р* 80; 1427 *Р* 109; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1478 *AS* I, 76; *ОБРН* 130; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **нароженя, narozenia, нарож‹єн›ѧ** 5 (1388 *ZPL* 108; 1389 *РЕА* I, 28; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **нарожѣниѧ, нарожѣнїѧ** 3 (1388 *Р* 39, 41; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **нарожѣнья** 2 (1366 *Р* 12; 1447—1492 *ЛКБВ*); **нароженија, нарожениѧ** 2 (1401 *Р* 64; 1498 *ГВКОО*); **narozenya** 1 (1395 *GL* 166); *знах. одн.* **нароженьє** (1487 *РИБ* 227); *ор. одн.* **нарожиньємъ** (1401 *Р* 66); *місц. одн.* **по нарожѣнъѣ** 4 (1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52); **по нароженьи** 2 (1375 *Р* 20; 1400 *Р* 62); **по нарожѣньи** 1 (1368 *Р* 15); **по нарожени** 1 (1361 *AGZ* 6); **по наржьнии** 1 (1400 *Р* 61); **по нарожѣнъє** 1 (1390 *Р* 176).

Див. ще ***НАРОЖДЕНІЄ.**

***НАРОЖЄНЬЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖИНЬЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖЬНИЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖѢНИЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖѢНЇЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖѢНЪЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОЖѢНЬЄ** *див.* ***НАРОЖЄНИЄ.**

***НАРОКОМЪ** *присл.* (1) навмисно: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу Д̃ раны оучинилъ янъ позналъ... иже то пєтръ оучинилъ и пришєлъ квалътомь нароко(м) на єго домъ а оу томь квалътє ранилъ єго мтрь (XV ст. *ВС* л. 19).

***НАРОТЇАСА** *ж.* (2) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): Ино мы... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Нєгрилъ Батирєскоулоу тоє прѣдрєчєноє половина сєло... против НаротїАси (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *род. одн.* **НаротїАси** (1490 *BD* I, 432).

***НАРОЧИТЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* нарочитыи) визначений, вказаний: а коли кого обвинѧ(т), оу нашєи зємли, того имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **оу нарочитомъ** (1445 *Cost.* II, 729).

НАРОУШИТИ *дієсл. док.* (4) **1.** (що) (*зруйнувати*) порушити, знищити (1): тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

2. (*не додержати*) порушити, переступити (3): аж толи, коли мое слово и запис сей духовници моей нарушит или хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); и жаде(н) мо(и) кро(вныи) не мае(т) то(г) нароушити (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *інф.* **нароушити** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **нароуши(т)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *майб. 3. ос. одн.* **нарушит** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... не нарушилъ** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ, УЗРУШИТИ.**

***НАРѦЖЄНЫИ** *прикм.* (4) упорядкований, благоустроєний: а тоє имє(н)є дѧ(д)ковичи, я алюбо по мнѣ боудоучии має(т) подати па(н)оу пєтроу яновичоу старостє лоуцкомоу та(к) доброє и нарѦжєноє... ка(к) я в нє(г) взѦ(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а тоє имє(н)є чємєри(н), маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу, лариоиоу, алюбо по нє(м) боудоучємоу, та(к) доброє и нарѦжєноє... ка(к) я в нє(г) взѦ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **нарѧжєноє** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***НАРѪКВИЦИ** *мн.* (1) (*частина облачення священика*) нарукавники: сє азъ... панъ Игнатїє... къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом, и єдинь покровєць, и нарѪквици от тоѪждє камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *знах.* **нарѪквици** (1462 *BD* I, 70).

***НАСАДКА** *ж.* (2) (*міра місткості*) насадка: и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами... и з мерою ржаною и овсяною... и з насадкою меду (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *знах. одн.* **насадку** (1499 *РИБ* 777); *ор. одн.* **насадкою** (1499 *РИБ* 777).

***НАСЄЄНЬЄ** *с.* (1) насіння: Ачь хто чюжоую ро(л)ю орє(т) алюбо сєєть своєю (!) насєєньє истрати(т) а виноу заплати(т) Є̃І (XV ст. *ВС* 30).

ФОРМИ: *знах. одн.* **насєєньє** (XV ст. *ВС* 30).

***НАСИЛЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* насилиє) ◇ насилїє чинити (кому) (1) утискати, пригноблювати (кого): присылалъ да (!) на(с) бгомолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скїй с кїєва... чє(р)ницы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїєвского и всєя роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **насилїє** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***НАСИЛСТВО, *СИЛСТВО.**

***НАСИЛСТВО** *с.* (1) насильство, утиск: такѣ ж мы слюбуємы ннѣ... стєфану воєводѣ... о(т) всєго насилства и о(т) єго нєприѦтєлии... боронити (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125).

ФОРМИ: *род. одн.* **насилства** (1433 *Р* 125).

Див. ще ***НАСИЛЇЄ, *СИЛСТВО.**

НАСЛАВЧИОУ *с., невідм.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци и сєло гѣрцѣ на протѦ... єщє сєло на (!) наславчиоу млина, єщє сєло павоустинѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

***НАСЛЄДОКЪ** *див.* ***НАСЛѢДОКЪ.**

***НАСЛИДОВАНЄ** *див.* ***НАСЛѢДОВАНЄ.**

***НАСЛИДОВАТИ** *див.* **НАСЛѢДОВАТИ.**

***НАСЛѢДНИКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* наслѣдьникъ) (продовжувач чиєї діяльності) наслідник, наступник: ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетелю держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *род. мн.* **наслѣдниковъ** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ПОСЛѢДНИИ 3, *ПОСЛѢДОКЪ.**

***НАСЛѢДОВАНЄ** *с.* (3) (*діяльності, вчинків чиїх*) наслідування: того дѣлѦ явно чини(м), ты(м) то листо(м), како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ... прє(д)ко(в) наши(х)...

и оузнавшїи(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, кторыѣжъ то стоѣ памѧти кроле(м) полскы(м)... оуказали, а оу‹чи›ни (!) достоиною вѣрою и правы(м) наслѣдованїємъ... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **наслѣдованю** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **наслѣдованїємъ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **наслидованєм** 1 (1462 *BD* II, 284).

Пор. **НАСЛѢДОВАТИ.**

НАСЛѢДОВАТИ, НАСЛѦДОВАТИ *дієсл. недок.* (8) (*цсл.* наслѣдовати) (*діяльність, вчинки чиї*) (кого, що) наслідувати: мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ (!) наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною... оучєра, тоу, оу левовы... голдь прѣзь оурѣдь присѣги... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бываниа (!) наслѧдовати, про тож и мы... от родителев наших обычаєв цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *інф.* **наслѣдовати, наслѧдовати** 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 283); **наслидова(ти)** 1 (1462 *BD* II, 283); *теп. 3 ос. одн.* **наслѣдоує(т)** (1448 *Cost.* II, 733); *дієприкм. пас. мин. дав. мн.* **наслидованным** (1462 *BD* II, 283); *дієприсл. одноч.* **наслѣдоуючи** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **наслидоуючи** 1 (1436 *Cost.* II, 697).

***НАСЛѢДОКЪ** *ч.* (15) (*цсл.* наслѣдъкъ) **1.** нащадок, потомок (14): єще єсмы ємоу дали шесть челѣ(д) циганскы(х)... съ въсѧми наслѣ(д)кы и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); а моим наследкомъ оу кн‹ѧ›зѧ Ивановы наследки, нє оуступатисѧ оу тыє с‹е›ла (*в ориг.* сла.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Я пан Янъко Чаплич... продал єсми кнѧзю Ивану Васильєвичу Острозкому село своє Гольче... и дѣтем его и боудоущим его наслѣдком правым (Острог, 1466 *AS* I, 61); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ, которіи коли по нашомъ животѣ будуть (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *зб.* потомство (1): Єще єсмо дали наше‹моу› монастирю єдиного нашего питомого татарина... ис жоною, ис детми и съ оусымъ своимъ наслѣдкомъ (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *ор. одн.* **наслѣдкомъ** (1466 *BD* I, 106); *наз. мн.* **наслѣ(д)кы** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *зам. род.* о(т) его **наслѣ(д)ки** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *зам. дав.* паноу михаилоу... и є(г) **наслѣ(д)ки** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *род. мн.* **наслѣдковъ** (1495 *РИБ* 602); *дав. мн.* **наслѣдкомъ, наслѣдком** 3 (1466 *AS* I, 60, 61; 1499 *АСД* VI, 3); **наследкомъ** 2 (1448 *AS* I, 44; 1499 *AS* I, 118); *знах. мн.* **наследки, наследъки** (1448 *AS* I, 44; 1499 *AS* I, 118); *ор. мн.* **наслѣ(д)кы** (1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ПОСЛѢДОКЪ.**

НАСЛѦДОВАТИ *див.* **НАСЛѢДОВАТИ.**

НАСОЄ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Аѳанасии, *гр.* Ἀθανάσιος): тѣмъ мы видѣвши...правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... селище... на краковѣ, где жоудє драганъ и насоє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **насоє** (1448 *Cost.* II, 324).

!НАСТАВИЧНОИ ‹**ОУСТАВИЧНОИ**› (1): мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ счасної памѧти велможныхъ панов предкоув наших воєвод молдавских... обычаєм и стопенюм наслидова‹ти›... абы яко тыи то передковє пророченнїи и прѣмѧненым кролюм полским и свѧтои Короунѣ наставичнои (!) и вѣчноую вѣрностъ... свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѧзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

Див. ***ОУСТАВИЧНЫИ.**

***НАСТАВЛЄНИЄ** *с.* (2) (*цсл.* наставлєниє) вказівка, настанова: ино мы видѣвше доброє и(х) произволєниє и о(т) ба наставлєниє, а мы тако(ж) дали тоту прѧдреченноую пасикоу нашемоу монастирю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454).

ФОРМИ: *знах. одн.* **наставлєниє** (1453 *Cost.* II, 454); *ор. одн.* **наставлєниє(м)** (1453 *Cost.* II, 453).

Пор. **НАСТАВЛЯТИ.**

НАСТАВЛЯТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) призначати: Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандриты благословити, игумены наставляти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **наставляти** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

***НАСТАВНИКЪ** *ч.* (4) (*цсл.* наставьникъ) настоятель, ігумен: А которыи по нашем животѣ от наставникъ ‹и от братїи свѧтаго› мѣста сего, кто не боудет стоати въ сємь нашем токмѣжи, таковыи да боудєть... є боудет (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); А которїи, по нашем животѣ, от наставник и от братїях свѧтаго мѣста сего, кто не бѫдет стоати вь сем нашем токмѣжем, таковїи да даст отвѣть прѣд богом (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *род. мн.* **наставникъ, наставник** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 212, 216, 217).

НАСТАСЇА *див.* **НАСТАСЇѦ.**

***НАСТАСЇИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним.. оже тоты истиннїи Тацѣ, дочка Петра Дръмана, и племеница єи Васка, дочка Настасїина... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Настасїина** (1499 *BD* II, 166).

Пор. **НАСТАСЇѦ.**

НАСТАСЇѦ, НАСТАСЬѦ, НАСТАСЇА *ж.* (11) (*особова назва, гр.* Ἀναστασία) Анастасія, Настасія: Сє азъ перфурии... далъ єсмь землю кудрѧвьчицьскую своєю женою настасьєю стму спс(с)у (!) в вѣкы (б. м. н., поч. XV ст. *Р* 75—76); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)довая (!) наста(с)я кие(в)скаѧ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу ненадобѣ того имѣньѧ верхоу выписаного, Городка ис приселки, искати... подь сестрою моєю кнѧжною Настасьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); записую жонѣ своєи кн‹ѧ›г‹и›ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина, и сестричича Кръстинина Настасїѧ, дочка Анноушчина... и измѣнили съ господство мы свои правїи отнини от своєго праваго оурика (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Настасїѧ** 3 (1472 *BD* I, 169; 1493 *BD* II, 31; 1499 *BD* II, 162); **Настасьѧ** 1 (1489 *AS* I, 89); **наста(с)я** 1 (1459 *Р* 174); *зам. знах.* за **Настасїа** 1 (1476 *BD* I, 215); *род. одн.* **Настасьи** (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Настасьи** 1 (1483 *AS* I, 82); **Настаси** 1 (1489 *AS* I, 89); *ор. одн.* **Настасьєю** (поч. XV ст. *Р* 75; 1482 *AS* I, 79).

Див. ще **АНАСТАСЬЯ.**

***НАСТАСЯ** *див.* **НАСТАСЇѦ.**

НАСТИНЬ *прикм.* (17): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу и женѣ его насти за ихъ слоужбоу... єдно село на грабовы(х)... що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтемъ его що имаєтъ и дѣтемъ настинымъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и племеници єи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Настинь** (1495 *BD* II, 87); *дав. одн. ч.* **настин(оу)** (1495 *BD* II, 87); *наз. одн. ж.* **настина** (1495 *BD* II, 249; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II,

153, 155); *дав. одн. ж.* **Настини** (1499 *BD* II, 154); *наз. мн.* **Настини** (1499 *BD* II, 134, 135, 153); *дав. мн.* **Настиним, Настини(м)** 3 (1499 *BD* II, 135, 154); **настинымъ** 1 (1427 *Cost.* 1, 196).

Пор. **НАСТѦ.**

НАСТОЯТЕЛЬ *ч.* (2) **1.** духовний наставник (1): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... никакоже ... паче благословеня его церкви созиждати... но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(монастиря)* настоятель, ігумен (1): маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную ... по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **настоятель** (бл. 1500 *ACD* II, № 4); *дав. одн.* **настоятелю** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***НАСТУПАТИ** *дієсл. недок.* (1) (на що) утискати (що): и далъ (!) панъ воєвода всказалъ к намъ иже отъ всихъ сторонъ поганьство на хрестия(н)ство наступаєть (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **наступаєть** (1493 *ОПВВ* 152).

***НАСТУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (на кого) виступити (проти кого): А што до насъ прыказали єсте, ажъ нє станеть ся промєжы вами зъ вєликимъ княземъ Алексанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчальныхъ записєхъ и по крестъному целованью вамъ на нихъ помагалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **наступилъ** (1498 *BD* II, 409).

***НАСТУПЪНИКЪ** *ч.* (2) *(продовжувач діяльності чиєї)* наступник, наслідник: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и все наступъники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими, тую данину во всюмъ ему и наступъникомъ, епископомъ Луцкимъ и Острозскимъ, потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

ФОРМИ: *наз. мн.* **наступъники** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. мн.* **наступъникомъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

НАСТѦ, НАСТѢ *ж.* (61) *(особова назва, пор.* Анастасья, Настасїѧ) Настя: тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и женѣ єго насти... єдно сєло на грабовы(х) (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л) и сєстри єго, соръ и настѣ и черна... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Настѧ, Настѣ** (1470 *BD* I, 152; 1471 *BD* I, 164; 1476 *BD* I, 217; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* I, 55; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *род. одн.* **Настѣ** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); **Насти** 3 (1478 *BD* I, 219; 1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **Насти** 23 (1427 *Cost.* I, 196; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 246; 1483 *BD* I, 272; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 286; 1490 *BD* I, 396; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 55; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **Настѣ** 1 (1489 *BD* 1, 373); *ор. одн.* **Настєю** (1470 *BD* I, 153; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285).

***НАСУТИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада... паствити тамъ... и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ (!), а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **!Пасутичъ** (1495 *АЛМ* 85).

***НАСЫЩЄНЇЄ** *с.* (1) *(цсл.* насыщение) ◇ н є и м а т и н а с ы щ є н ї я *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *род. одн.* **насыщенїя** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

НАСѢЧИ *дієсл. док.* (2) (чого) накосити: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приєздъ и на стадо твоє то на буцєви насѣчєно єго досытъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *інф.* **насѣчи** (1386—1418 *Р* 35); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **насѣчєно** (1386—1418 *Р* 35).

НАСѦНОВЬ *прикм.* (1): а на то послуси... панъ навоико насѧновь братъ дмитръ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **насѧновь** (1366 *Р* 12).

***НАТИСКЪ** *ч.* (3) *(наполегливий вплив)* тиск (2): а николи о(т) того исного пана нашего мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского и єго намѣсткомъ... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвенїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 702); и ти(ж) ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода або нати(с)къ, бу(д) о(т) ко(г) то(г) бъ нє даи, выити на(м) и(с) нашеи зємли, то(г)ди на(м) и кнѣгини нашеи... имѣня и(х) отворена и мѣста и(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811);

(приневолення, примус) тиск (1): Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашеи доброеи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлемъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи перє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нати(с)къ** (1457 *Cost.* II, 811); *ор. одн.* **натискомъ** (1454 *Р* 163); *род. мн.* **натисковъ** (1436 *Cost.* II, 702).

Див. ще **ВТИСКЪ, *ПРИТИСКЪ.**

***НАОУКА** *ж.* (2) *(вказівка, настанова)* наука: И такожь без вѣданиѧ и без рады и наоуки пана нашего королѧ єго милости и Короуны ничого нє имаємь починати... алє оу их милости наоуки и рады имаємь жадати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **наоуки** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***НАОУЧѢНЬЄ.**

НАОУЧАТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (чого) навчати (1): іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи гвоминашимь блгымь произволениємь... и наставлєниє(м) бжїємь и наоучаємь добраго съвѣта и оучинили єсмы въ за доушїє стопочивши(х) перєдковь наши(х) и па(к) и за нашє здравиє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

2. підмовляти, підбивати (на що) (1): А тиж слоубоуєм николи єго милости... противити сѣ, алибо которою валкоу и нєпрїѧзнь оудилати, ани наоучати, ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *інф.* **наоучати** (1485 *BD* II, 372); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **наоучаємъ** (1453 *Cost.* II, 453).

Див. ще ***ОУЧИТИ.**

***НАОУЧИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (без додатка) навчитися: Ниоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людеи о моужебоиство обьмо(л)вѧ(т) а длѧ давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **! ниоучили(с)** (XV ст. *ВС* 33).

НАОУЧТѦВѢИШЇИ *прикм. найв. ст.* (1) *(стч.* učtivý, *стп.* uczciwy) *(гідний найвищої пошани, уваги)* найбільш шанобливий, найпоштивіший: На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... наоучтѧвѣишїи оу бозѧ отєць кнѣзь Григориє, божїєю милостїю и свѧтои цєркве Илвовскои архиепископь, и також вєлеможны панове... соуть сосланы и налицєны и намѧнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наоучтѧвѣишїи** (1467 *BD* II, 297).

***НАОУЧѢНЬЄ** *с.* (1) *(цсл.* наоучениє) вказівка, настанова: яко жадаєте через листы свои на тыи послѣдниі мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу черес оныи пєрвыи о(т)пись подлоугъ на⟨о⟩учѣнья нашего (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **на⟨о⟩учѣнья** (1447—1492 *ЛКБВ*). *Див. ще* ***НАОУКА.**

***НАХОДИТИ**[1] *дієсл. недок.* (4) **1.** входити, заходити, вступати (2): Которыи находи(т) оу чюжїи лѣ(с) илї гаи илї в боръ (XV ст. *ВС* 37).

2. (на кого) приставати (до кого) (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ а бєроуть пєнѧзи на заклады (XV ст. *ВС* 27 зв.);

k h w a ł t o m n a c h o d i t i (1) *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **находи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 37); **нахо(д)ть** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *3 ос. мн.* **находѧ(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *баж.- ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **iestliby... nachodił** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще ***УХОДИТИ.**

***НАХОДИТИ**[2] *дієсл. недок.* (1) ◇ л а с к о у н а х о д и т и *див.* ***ЛАСКА** 1.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **находѧ(т)** (XV ст. ВС 28 зв.). *Див. ще* **НАИТИ**[1] 4.

***НАХОДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (кому) знаходитися (для кого), траплятися (кому): Колї прїгожаєтсѧ по смрти оцєвє и(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи, находѧ(т)сѧ имъ такымъ дѣвъкомъ опєкальнїкы што(ж) и(х) хотѧть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть абы имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **находѧ(т)сѧ** (XV ст. *СЯ* 41). *Див. ще* ***НАИТИ СѦ.**

***НАЦЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловала сѧ пани Василєвая Копачєвича иа пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нацєвича** (1478 *AS* III, 17).

НАЦОВАѦ *ж.* (3) *(особова назва):* Пани Нацоваѧ повєдила, ижъ то єщо пан мой розробил и пашал (!) (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нацоваѧ** (1478 *AS* III, 17).

НАЦЪ *ч.* (3) *(особова назва)*: на сюю стороноу нєт паноу Нацоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А при томъ были свѣдоки, рада наша: отєцъ нашъ, князь Матєй... панъ Нацъ, панъ Ондрей Немировичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нацъ** (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **Нацоу** (1478 *AS* III, 17).

! НАЧАЄТЬ ⟨НАЛАЄТЬ⟩ *див.* ***НАЛАЯТИ.**

***НАЧАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** *(приступити до якоїсь дії)* почати (1): А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... почєншє от блота Мъстакиноулоуи на злїи брод, и от толѧ... д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Чєрлєнои, идєжє єст блато Мъстєкѫноул и от кѫдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

2. *(як допоміжне дієслово у складі форм майб. ч.)* почати, бути (2): пово(д) алюбо вїноватыи имєю(т) быти позваны к соудоу а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть... начє (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ прєзъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.); а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостивымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **начахом** (1473 *BD* I, 184); *майб. 3 ос. одн.* **начнетъ уступатисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); **! начє каза(т)** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, ПОЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

НАШ *див.* **НАШЪ.**

НАШФЪ *ч., невідм.* (3) *(особова назва)*: И оуставшє слоуга наш Илѣ Нашфъ и заплатил оуси вишєписанїи пинѣзи оу роуки Насти и оу роуки сєстри єи Софїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

НАШЪ. НАШЬ. НАШ *займ.* (10222) **1.** *(множинний, вказує на те, що належить багатьом або стосується багатьох, між якими є особа, яка висловлюється)* наш (402): По бжьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и Т и З и И лѣ(т) на обрѣзанье га нашего исоуса ха... днь коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии... в олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); и на крѣпость сєму листу наши пєчѧти привѣсили єсмо (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь всѣкомоу кто посмотрить на сєсь листъ (Сігет, 1404 *ГМ*); и боуди ємоу клѧтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ нашєа бца и при(с)двы мрїа (Київ, 1446 *Р* 154); и на свєдомостъ (так.— *Прим. вид.*) сє(г) ншє(г) листа печяти нашѣ соу(т) привѣшєны (Снятин, 1454 *Р* 163); А сє я князь (!) Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѧзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис (!) єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А сє я кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Ивановнч(и) Острозски(и) записываєм п⟨а⟩ни Енковой Чаплича пани Татѧнє имѣнє своє Мєжирєчє подлуг отца н⟨а⟩ш⟨о⟩го данѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); и они повѣдили пєрє(д) нами што(ж) дє(и) о(т)цы нашы мєли о то(м) право со о(т)цє(м) єго пєрє(д) пано(м) ивано(м) вѧжєвичо(м) (Вільна, 1495 *ВК*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашєго дааиїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба и спса нашєго, їу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(шанобливий, вказує на те, що належить або має відношення до особи оповідача — представника верхівки феодального суспільства)* наш (9814): Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... против островов нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); то всє єсмо потвєрдили, нєпорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ црквиЛ. оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); А сє я Фєбрунъ воєвода пєрємышльскии познавамъ то нашимъ листъ (!) (Перемишль, 1391 *Р* 45); а на то дали єсмы свои листъ и нашю пєчать привѣсили (Коломия, 1398 *Р* 57); а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ... ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *Р* 60—61); а то сѧ дѣяло в нашомь дворѣ в зоудєчєвѣ (Зудечів, 1421 *Р* 96); а на потвєржєнє того н⟨а⟩шого жалованѧ... пєчат н⟨а⟩шу вєлєли єсмо привєсити к сєму н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); А по нашим жє животи, кто боудєтъ господарь нашєи зємли молдавскои... тотъ щоби имъ нє пороушилъ нашєго даанїє и потврждєнїє (Сучава, 1484 *BD* I, 279); А на потвєржєнїє вышєй писаныхъ рѣчєй и пєчать нашу къ сєму листу привѣсили єсмо (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чиним ис сим листом нашим... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстра єго Моуша... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175); г о л о в о ю н а ш є ю (1) *див.* **ГОЛОВА;** н а ш а м и л о с т ь (1) *див.* **МИЛОСТЬ** 2; и с н а ш и м ъ ж и в о т о м ъ (1) *див.* ***ЖИВОТЪ**

3. *(у знач. іменника с. р.) (належне нам)* нашє (1): а што мєжи твоєѣ зємлѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);

(у множині) (воїни даної держави на противагу ворожим воїнам) наші (2): I poszli rati od Horodka, prychodili byli

k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нашъ, наш** 400 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1389 *PEA* I, 26; 1393 *Cost.* I, 13; 1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Cost.* I, 84; 1446 *AS* III, 5; 1466 *BD* I, 95; 1489 *РИБ* 437; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **нашь** 110 (1375 *P* 20; 1395 *Cost.* II, 610; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 123; 1451 *P* 159; 1468 *BD* II, 305; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 239; XV ст. *BC* 12 зв.; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **на(ш)** 98 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *P* 129; 1446 *P* 152; 1452 *Cost.* II, 760; 1460 *Cost. S.* 33; 1470 *DIR«A»* 522; 1483 *Cost. S.* 121; 1490 *Cost. S.* 140; 1497 *ПМХ*; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); ! **нашє** 2 (1452 *Cost.* II, 431; 1495 *BD* II, 40); ! **нашѣ** 1 (1458 *BD* I, 18); ! **наши** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); ! **на(с)** 2 (1449 *Cost.* II, 378); *род. одн. ч., с.* **нашего, нашє(г), ншего, нше(г)** 1318 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1368 *P* 15; 1386 *P* 30; 1400 *Cost.* II, 617; 1425 *Cost.* I, 169; 1445 *P* 150; 1454 *P* 163; 1468 *BD* I, 128; 1484 *BD* I, 279; 1495 *BD* II, 64; 1500 *BD* II, 175; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **нашого, нашо(г) н⟨а⟩ш⟨о⟩го** 122 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 107; 1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *ГВКЛ* 7; 1437 *AS* I, 34; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *АМЛ*; *AS* I, 86; 1496 *BD* II, 402; бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **на(ш)го, ншго** 3 (1400 *P* 62; 1452 *Cost.* II, 462; 1453 *Cost.* II, 462); **нашєга** 2 (1462 *Cost. D.* II; 1491 *BD* I, 445); **нашиго** 1 (1495 *Cost. S.* 194); **нашѣго** 1 (1448 *Cost.* II, 734); ! **наго** 1 (1472 *ДГСВМ*); ! **нашє** 7 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 26; 1460 *DIR«A»* 515; 1476 *BD* I, 217; 1486 *DC* 144); ! **нашо** 1 (1451 *P* 159); *зам. знах.* **нашєго** дааниє 1 (1479 *BD* I, 222); *зам. місц.* при отцѣ **нашєго** 1 (1455 *Cost.* II, 772); *дав. одн. ч., с.* **нашемоу, нше-моу, нашєм(оу)** 1478 (1386 *P* 30; 1400 *Cost.* I, 37; 1415 *P* 87; 1425 *Cost.* I, 174; 1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139; 1445 *P* 151; 1457 *BD* I, 4; 1478 *AS* I, 76; 1491 *BD* I, 467; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **нашомоу, нашому, н⟨а⟩шомоу** 119 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 105; 1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1442 *Cost.* II, 716; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1470 *AS* I, 65; 1487 *АМЛ*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **нашмоу, н(ш)моу, ншмоу** 23 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 744; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 459; 1455 *Cost.* II, 554, 564; 1456 *Cost.* II, 578; 1457 *Cost.* II, 809); **нашє(м), нше(м)** 5 (1400 *P* 62; 1404 *P* 70; 1424 *P* 100; 1456 *ГПХМ*; 1465 *ДГСОС*); **naszimu** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3, 4); **нашьму** 1 (1445 *СРК*); **нашѣмоу** 1 (1448 *Cost.* II, 738); ! **nasemu** 1 (1395 *GL* 166); **наши(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); ! **нашє** 1 (1424 *Cost.* I, 162); *зам. род. одн. ч.* до **нашєму** живота 1 (1435 *Cost.* II, 679); *зам. знах. одн. ж.* **нашєму** пєчать привєсити 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. знах. множ.* **нашєму** пєчати привє-сити 1 (1459 *Cost. S.* 22); *зам. ор. одн. ч.* слоугою **нашємоу** 1 (1479 *BD* I, 223); *знах. одн. ч.* **нашъ, наш** 73 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *AS* I, 42; 1453 *DiR«A»* 503; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1471 *BD* I, 158; 1489 РИБ 431; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **нашь** 29 (1392—1393 *РФВ* 171; 1401 *P* 66; 1411 *P* 77; 1433 *P* 124; 1433—1443 *APM*; 1455 *Cost.* II, 771; 1470 *BD* I, 140; 1475 *AS* I, 70; 1488 *BD* I, 347; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **на(ш)** 29 (1388 *P* 37; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 508; 1459 *P* 174; 1463 *Cost. S.* 45; 1471 *ДГСМПБ*; 1488 *ДГСВМЩ*; XV ст. *BC* 17; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **нашего, нашє(г)** 33 (1377 *P* 24; 1386 *P* 30; 1395 *Cost.* II, 609; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *P* 116; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 564; 1468 *BD* II, 302; 1488 *ДГСВМЩ*; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **нашого** 21 (1442 *Cost.* II, 716; 1487 *AS* I, 240; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 84; 1496 *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *СГЧА*; 1499 *BD* II, 447; 450; *ВФ*); *зам. знах. одн. ж.* пєчат **нашъ (наш)** привѣсити 15 (1435 *Cost.* II, 680; 1441 *DIR«A»* 477; 1448 *Cost.* II, 356; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *BD* II, 263; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 148; 1479 *ПГВСА*; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); да оутвръдїм **нашъ (наш, на(ш)** цръковъ 4 (1455 *Cost.* II, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6); *ор. одн. ч., с.* **нашимъ, нашимь, нашим, naszim, наши(м)** 771 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1377 *P* 24; 1391 *P* 45; 1404 *ГМ*; *P* 70; 1414 *P* 85; 1426 *Cost.* I, 178; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1465 *DIR«A»* 518; 1487 *AS* I, 87; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *BD* II, 175 і т. ін.); **нашымъ, нашым, нашы(м)** 29 (1403 *ДГАА*; 1420 *AS* I, 25; 1444 *DIR«A»* 481; 1454 *P* 162; 1460 *BD* II, 269; 1464 *BD* I, 85; 1467 *BD* I, 122; 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **нашємъ, нашємь, нашєм, нашє(м)** 8 (1439 *Cost.* II, 51, 61; 1448 *Cost.* II, 305; 1452 *Cost.* II, 431; 1459 *Cost. S.* 21; 1462 *BD* I, 70; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* I, 147); ! **nasym** 1 (1395 *GL* 166); *місц. одн. ч., с.* **по (оу, в, при) нашємъ, нашємь, нашєм, нашє(м)** 310 (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *DIR«A»* 433; 1413 *P* 84; 1427 *Cost.* I, 194; 1445 *Cost.* II, 212; 1453 *Cost.* II, 454; 1467 *BD* I, 119; 1488 *BD* I, 362; 1495 *BD* II, 43; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **по (вь) нашимъ, нашимь, нашим, наши(м)** 51 (1428 *Cost.* I, 207; 1438 *Cost.* II, 8; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 446; 1468 *BD* I, 126; 1475 *BD* I, 206; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 49; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **въ (в, у, по, при) нашомь, нашо(м)** 28 (1388 *ZPL* 103; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *P* 87; 1421 *P* 96; 1428 *Cost.* I, 202; 1438 *P* 140, 141; 1449 *Cost.* II, 392; 1487 *АМЛ*; 1496 *BD* II, 405; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); ! **w nasom** 1 (1395 *GL* 166); **оу нашюмъ** 1 (1407 *P* 72); *кл. ф.* **наш** 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* **нашо** 5 (1487 *АМЛ*; *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); **нашє** 3 (1433 *P* 125; 1457 *Cost.* II, 811; 1484 *ЯМ*); *род. одн. с. зам. знах.* за **нашєго** здравїє (1446 *Cost.* II, 270); *знах. одн. с.* **нашє, наш(є), нше, нше** 163 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1361 *AGZ* 6; 1391 *P* 45; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *P* 60; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Cost.* I, 122; 1443 *Cost.* II, 126; 1466 *BD* I, 106; 1484 *РИБ* 351; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **нашо** 18 (1388 *ZPL* 105; 1420 *AS* I, 25; 1457 *P* 165; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226, 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛРГ* 82); **нашоє** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *наз. одн. ж.* **наша, н⟨а⟩ша** 84 (1388 *P* 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1442 *Cost.* II, 717; 1451 *AS* I, 44; 1462 *BD* II, 289; 1481 *BD* I, 258; 1492 *АЛМ* 31; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **нашѧ** 2 (1446 *P* 154; 1447 *Cost.* II 732); ! **нашє** 1 (1466 *BD* I, 96); *зам. знах. одн. с.* за **наша** здравїє 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1459 *BD* I, 34); нєпороушил **наша** добро данїє 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *род. одн. ж.* **нашєи, нашєї, нашє(н)** 538 (1393 *Cost.* I, 14; 1407 *P* 72; 1423 *Cost.* I, 157; 1438 *DIR«A»* 472; 1445 *DIR«A»* 483; 1452 *Cost.* II, 422; 1470 *BD* I, 140; 1484 *BD* I, 279; 1487 *AS* I, 241; 1495 *BD* II, 90; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **нашоє, н⟨а⟩шоє, naszoje** 29 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 104; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 719; 1459 *P* 172; 1463 *AS* I, 55; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛРГ* 55; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **нашєѧ, нашея** 19 (1403 *ДГАА*; 1443 *Cost.* II, 126; 1448 *Cost.* II, 734; 1459 *BD* I, 34; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1479 *DC* 140; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1490 *DC* 146 і т. ін.); **нашои, нашо(и)** 10 (1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* II, 631; 1422 *DIR* fig. 35; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1462 *BD* II, 284, 285; 1471 *ДГСМПБ*); **нашєѫ, нашѧѫ** 10 (1455 *Cost.* II, 525, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6, 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **нашєѣ** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 612, 613; 1448 *Cost.* II, 738); **нашєє** 4 (1446 *P* 154; XV ст. *BC* 12 зв., 38 зв.; 1499 *АСД* VI, 3); **нашїи** 2 (1472 *Cost. D.* 27; 1491 *BD* I, 452); **нашєа** 2 (1446 *P* 154; 1462 *Cost. D.* 10); **нашоѣ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **naszyje** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); ! **нашем** 2 (1490 *DC* 147; 1493 *CVD* 6); ! **нашє** 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1491 *BD* I, 492); **наши** 2 (1448 *Cost.* II, 305; 1462 *BD* II, 293); **нашѧ** 1 (1443 *ПГСММ*); **нашѫ** 1 (1443

ДГСПМН); ! **намьи** 1 (1443 *Cost.* II, 156); *зам. знах. одн. ж.* прє (!) **нашєи...** потрєбизность 1 (1439 *Cost.* II, 714); *зам. знах. одн. с.* за здоровіє **нашєи** 1 (1441 *DIR«A»* 477); *зам. ор. одн. ж.* **нашєи** мл(с)тїю 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 305; 1497 *BD* II, 112); *зам. род. мн.* от **нашєи** дѣти 1 (1468 *BD* I, 126); *дав. одн. ж.* **нашєи** 62 (1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 121; 1447 *Cost.* II, 282; 1455 *Cost.* II, 774; 1471 *DIR«A»* 527; 1481 *BD* I, 248; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 419, 420 і т. ін.); **нашои, на-шо(н)** 12 (1403 *ДГАА*; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; *Р* 121; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1462 *BD* II, 285; 1471 *DIR«A»* 527; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 38 зв.; 1498 *BD* II, 413; 1499 *ВФ*); **нашѣи** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **нашїи** 2 (1490 *DC* 148; 1491 *BD* I, 473); *знах. одн. ж.* **нашоу, нашу, нш̃оу, на(ш)у, н⟨а⟩шу, naschu** 511 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1361 *AGZ* 6; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1425 *Cost.* I, 169; 1437 *AS* I, 34; 1443 *Р* 145; 1459 *Р* 174; 1482 *BD* I, 261; 1492 *АЛМ* 31; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **нашю, н(ш)ю** 62 (1377 *Р* 24; 1392 *Cost.* I, 8; 1398 *Р* 57; 1400 *Р* 62; 1412 *Р* 81; 1433 *Р* 119; 1442 *Cost.* II, 719; 1451 *Р* 157; 1466 *DIR«A»* 519; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **нашую, naszuiu** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 141); **нашїоу** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **nasu** 1 (1395 *GL* 166); ! **намоу** 2 (1493 *Cost. S.* 175; 1500 *Cost. S.* 231); ! **ну** 1 (1471 *ДГСМПБ*); *ор. одн. ж.* **на-шєю** 283 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1393 *Cost.* II, 607; 1401 *Р* 66; 1422 *Р* 98; 1445 *Cost.* II, 725; 1458 *BD* I, 24; 1479 *BD* I, 226; 1495 *РИБ* 620; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **нашою** 45 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *ZPL* 106; 1407 *Cost.* II, 629; 1430 *АрхЮЗР* 8/III, 8; 1442 *Cost.* II, 716; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* III, 14; 1489 *РИБ* 432; 1499 *ВФ* і т. ін.); **нашєѧ** 15 (1443 *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 365; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310; 1488 *BD* I, 342; *ДГСВММ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **нашѣю** 3 (1448 *Cost.* II, 734, 738); **нашєя** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1451 *ДГШХ*); **нашєѫ** 2 (1443 *ДГСПМН*; 1447 *Cost.* II, 288); **нашїѧ** 2 (1491 *BD* I, 452, 473); **нашїю** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **нашью** 1 (1409 *Р* 74); *зам. род. одн. ж.* до **нашєю** зємли 1 (1449 *Cost.* II, 743); господарєм **нашєю** зємли 1 (1460 *Cost. S.* 41); *зам. знах. одн. ж.* оу **нашєю** зємлю 1 (1438 *Cost.* II, 7); *місц. одн. ж.* **оу (в, при, по) нашєи, нашє(и)** 355 (1388 *Р* 37; 1400 *DIR«A»* 433; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *Cost.* II, 670; 1453 *Cost.* II, 766; 1467 *BD* I, 117; 1479 *BD* II, 352; 1485 *BD* II, 372; 1495 *BD* II, 39; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **въ (в, оу, на, при, по) нашои, нш̃ои, paszoj** 31 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *ZPL* 104; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1423 *Cost.* I, 154; 1433 *Р* 123; 1442 *Cost.* II, 719; 1454 *Р* 163; 1478 *ЗРМ*; 1487 *AS* I, 240; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **оу нашии, нашїи** 5 (1393 *Cost.* I, 13; 1432 *Cost.* I, 330; 1443 *Cost.* II, 160; 1459 *Cost. S.* 21; 1490 *DC* 148); **при нашєѣ** 1 (1407 *Cost.* II, 629); ! **при (оу) нашє** 2 (1449 *Cost.* II, 386; 1457 *Cost.* II, 811); ! **оу наши** 2 (1428 *Cost.* I, 209; 1439 *Cost.* II, 62); ! **оу нашо** 1 (XV ст. *ВС* 39); *зам. місц. одн. ч.* **по нашє(и)** животѣ 1 (1491 *Cost. S.* 157); *наз. мн.* **наши** 19 (1409 *Cost.* I, 70; 1411 *Р* 77; 1442 *Cost.* II, 719; 1453 *Cost.* II, 765; 1470 *BD* I, 150; 1481 *BD* I, 257; 1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **naszy, нашы** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1495 *РИБ* 601); **нашє** 1 (1436 *Cost.* II, 698); ! **нашоѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *зам. род. мн.* от дѣтєи **наши** 4 (1438 *Cost.* II, 8; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *DC* 149); *наз. мн. ч.* **наши, наш⟨и⟩** 228 (1392—1393 *РФВ* 170; 1404 *Cost.* II, 625; 1424 *Cost.* II, 956; 1433 *Р* 123; 1446 *Р* 154; 1452 *Cost.* II, 422; 1465 *АкВАК* III, 4; 1471 *BD* I, 164; 1491 *AS* I, 94; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **нашы, naszy** 15 (1436 *Cost.* II, 707; 1442 *Cost.* II, 716; 1465 *GL* 176; 1487 *РИБ* 226; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 407 і т. ін.); **нашє** 4 (1460 *BD* I, 41; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 40); **нашѧ** 1 (1415 Cost. I, 121); **нашїи** 1 (1491 *BD* I, 473); *зам. род. мн.* вѣра бояръ **наши** 2 (1456 *DIR«A»* 511; 1472 *Cost. S.* 88); *наз. мн. ж.* **нашѣ** 3 (1433 *Р* 123; 1434 *Cost.* II, 666; 1454 *Р* 163); **наши** 3 (1436 *Cost.* II, 702; XV ст. *ВС* 29 зв.; 1495 *АЛМ* 85); **нашы** 1 (1442 *Cost.* II, 716); ! **на** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *наз. мн. с.* **нашн** (1498 *АЛРГ* 83); *род. мн.* **нашихъ, нашихь, наших, naszich, наши(х)** 1564 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 105; 1393 *Cost.* I, 14; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *Р* 124; 1453 *Cost.* II, 472; 1471 *DIR«A»* 525; 1482 *AS* I, 79; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **нашыхъ, нашыхь, нашых, naszych, нашы(х)** 29 (1436 *Cost.* II, 460; 1457 *BD* I, 4; 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *BD* I, 63; 1464 *BD* I, 86; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 106; 1495 *ВМЗД*; 1496 *BD* II, 402, 405 і т. ін.); **нашыхъ, нш̃ыи(х)** 2 (1444 *DIR«A»* 481); **нашєхъ** 1 (1407 *Cost.* I, 57); ! **нами(х)** 1 (1454 *Cost.* II, 509); *зам. род. одн. ж.* г(с)прь **нашїи(х)** зємли 1 (1448 *DIR* № 10 а); *зам. наз. мн. ч.* и вьси **наши(х)** болѣрє 1 (1467 *Cost. S.* 69); гдє... прєдєдовє **наши(х)** лєжа(т) 1 (1490 *DC* 147); *дав. мн.* **на-шимъ, нашимь, нашїмь, нашим, наши(м)** 199 (1376 *Р* 22; 1389 *РЕА* I, 26; 1399 *Р* 59; 1415 *Cost.* I, 116; 1432 *Cost.* I 327; 1448 *Р* 148; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1463 *BD* II, 295; 1491 *BD* I, 445; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **нашымъ, нашым, на-шы(м), paszym** 14 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *РИБ* 601; 1496 *BD* II, 405; *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 412; 1499 *РИБ* 776; 1500 *ACD* II № 3); ! **nasym** 4 (1395 *GL* 166); *зам. род. мн.* вѣра болѣр **нашим**, вѣра... **наши(м)** боѧри вєлики(х) и мали(х), вѣра... боѧри **нашє(м)** вєлики(х) и мали(х) 3 (1458 *DIR«A»* 513; 1472 *Cost. D.* 26; 1492 *BD* I, 506); *знах. мн.* **наши, н⟨а⟩шн** 9 (1435 *Cost. S.*II, 687; 1436 *Cost.* II, 698; 1491 *BD* I, 473; 1496 *ПЧФГ*; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 419, 420, 422); **нашы** 1 (1498 *BD* II, 413); **на-шнхъ, наших** 3 (1433—1443 *АРМ*; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420); *знах. мн. ч.* **нашн** 30 (1392—1393 *РФВ* 170; 1402 *Cost.* II, 621; 1432 *Cost.* I, 327; 1442 *Cost.* II, 719; 1457 *Cost.* II, 810; 1466 *DIR«A»* 519; 1473 *BD* I, 181; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 169; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **нашихъ, на-ших, наши(х)** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1395 *Cost.* II, 613; 1423 *DIR«A»* 447; 1436 *Cost.* II, 697; 1458 *BD* I, 20; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 14, 14 зв.; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **нашыхъ, нашы(х), ншы(х)** 5 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПДСВВ*); **нашы, naszy** 3 (1395 *GL* 166; 1442 *Cost.* II, 716; 1493 *ОПВВ* 152 зв.); **нашѣ** 3 (1403 *ДГМ*; 1433 *Р* 124; 1435 *Cost.* I, 454); **нашє** 1 (1411 *Cost.* II, 537); *знах. мн. ж.* **нашн** 21 (1388 *Р* 42; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *Cost.* II, 618; 1411 *Cost.* II, 637, 638; 1421 *Cost.* I, 143; 1448 *DIR* «A» 491; 1462 *BD* II, 290; 1472 *BD* I, 170; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); **нашы, naszy** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1442 *Cost.* II, 717; 1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 412); **нашѣ** 4 (1388 *Р* 39; 1398 *Cost.* II, 608; 1393 *Cost.* II, 613; 1435 *Cost.* II, 689); **нашѧ** 3 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); **нашє** 1 (1491 *BD* I, 453); **наша** 1 (1476 *BD* I, 215); **нашиє** 1 (1496 *ПДВКА* 60); **на-ши(х)** 1 (1459 *Р* 174); **нашєи** 2 (1436 *Cost.* II, 697; 1457 *Cost.* II, 809); *зам. знах. одн. ж.* **нашн** пєчатъ 1 (1433 *Cost.* II, 651); *знах. мн. с.* **наши** 5 (2-а пол. XV ст. *СПС*; 1488 *ДГСПМ*; 1498 *АЛРГ* 83; 1500 *BD* II, 173); **наша** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1453 *Cost.* II, 496; 1476 *BD* I, 211); **нашѧ** 2 (1476 *BD* I, 211, 215); **нашы** 1 (1489 *АМВ*); *зам. знах. одн. с.* **наши** ниє⟨даниє⟩ 1 (1439 *Cost.* II, 32); *ор. мн.* **нашими, нашимї, paszimi, нашн(м)** 433 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Р* 121; 1451 *Р* 156; 1478 *BD* I, 219; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **нашимы** 30 (1457 *BD* II, 257; 1491 *Cost. S.* 156; 1492 *BD* I, 505, 506; 1495 *BD* II, 55; *ПГВСР*; 1497 *BD* II, 108; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **нашыми, нш̃ыми** 16 (1442 *Cost.* II, 716; 1451 *ДГШХ*; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *BD* II, 401, 402, 403, 405, 407; *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 409); **на-**

шеми 10 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1479 *BD* I, 221; 1486 *BD* I, 289, 290; 1489 *Cost. S.* 133; 1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 40, 41); **naszymy** 2 (1465 *GL* 176); **! наши** 4 (1449 *Cost.* II, 747; 1452 *P* 161; 1473 *BD* I, 186; 1499 *BD* II, 153); **! нами** 1 (1452 *P* 161); *місц. мн.* **оу (во, на, по) нашихъ, наших, наши(х)** 24 (1399 *P* 59; 1408 *Cost.* II, 630; 1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* II, 668; 1453 *Cost.* II, 461; 1460 *BD* II, 273; 1462 *BD* II, 292; 1488 *BD* I, 345; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1491 *BD* I, 452 і т. ін.); **на (о) нашы(х), naszych** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1495 *ВМЗД*); *зам. місц. одн.* **по наши(х)** животи 1 (1446 *Cost.* II, 248); *знах. дв.* **нашы** (1454 *P* 163).

***НАЩАДОКЪ** *ч.* (1) нащадок, потомок: а тако єсмо єму дали єму и єго дѣте(м) и єго нащадко(м) и єго намѣстко(м) тото перво ре(ч)ноє село (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *дав. мн.* **нащадко(м)** (1424 *P* 99).

Див. ще ***СЪЩАДОКЪ**.

***НАЯСНЄИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

НАЯСНЄИШЇИ *див.* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

***НАЯСНѢИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

***НААВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) заявляти (про що): а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ, што оу томъ листѣ записаны и оуложены... и о том наѧвлѧючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держати и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **наѧвлѧючи** (1439 *Cost.* II, 713).

***НААСНЄИШИИ** *див* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

***НААСНѢИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШЇИ.**

НЄ, НѢ, НЬ *част.* (1959) **I.** (заперечує присудок або другорядні члени речення) не (1952) **1.** *(заперечує присудок у простому або складнопідрядному реченні, головному або підрядному)* (1628): **а)** *(у реченні без іншого заперечення)* (1100): своимъ тивуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ *не* просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тому мунастыреви нє о(т)лучѧтисѧ о(т) стго ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26); а у черновци возы нє стрѧсти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); па(н) ивашко дѣдошицкии нє могль очистити листовь своихь (Зудечів, 1413 *P* 83); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); и нє имаємъ ты(х) мимошо(д)ши(х) дѣлъ и мєрзѧчо(к) помина(т) на вѣки (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а члвкъ новы(и) єщо воли не выседє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56); а по нашємь животѧ, кто боуде(т) г(с)п(д)ръ нашеи зємли... то(т) бы нєпороушил (sic.— *Прим. вид.*) нашєго данїѧ и потвърж(д)єнїѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

б) *(у реченні з іншим запереченням)* (528): а по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); иє блюдите сѧ ничего (б. м. н., п. 1341 *P* 2); А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а нє имают сѧ юже о то никды оупоминати нѣжли имають вѣчноє молчѧниє иа вѣкы (Львів, 1421 *P* 94); для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончыли, и, штобы ее никто не иарушилъ, заруку на Господара его милосты... заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а тотїє вози да нє имаю(т) дати мыта нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... нє мают в то сѧ вступовати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); ино таѧ зємля много летъ залегла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а въ тои клѣти скарбу не было ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати, ни службы имъ никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(заперечує інші члени речення)* (227) **а)** *(у реченні без іншого заперечення)* (37): тєжь то изволи(л) єсмы єму... єж бы коли нѣкотораѧ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т)... нє омєшкаѧ (Львів, 1399 *P* 59); и присѧгли єсми и записали сѧ вѣрно служити а нє о(т)ступити (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а намъ сущимъ православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а мовили перєд нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєрьдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а нє данъны(х) людє(и) што подлє пашуть осмъна(д)цать члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); мы єго знєти казали, в проробьки нє оустоуповат, и присѧгноут казали (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а Петругъ не гораздо будетъ тому листу ганилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); Хто мєнить шлѧхтичомъ а нє з родоу шлѧхотного (XV ст. *ВС* 6 зв.); И ты... єму ни въ чомъ нє исправляєшь: дочеръ его ноудишъ прыступити къ рымъскому закону, а имя его къ нему пишешъ *нє* по тому, какъ межы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ писано (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

б) *(у реченні з іншим запереченням)* (190): знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принуженъ... слюбили єсми и слюбуємъ... чистою вѣрою и чистою правдою вѣрна служьба служити... непреможеному владиславови... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); сознал то передь иами панъ ходько своєю доброю волєю никимъ нє принужєнъ аже што имаю посполную дѣдьнину перєрось аже продалъ свою половицю перєросли брату своєму (ч)жюржеви (Галич, 1424 *P* 106); мы вєликий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж видев и знаменовав нам службоу вєрную а нигди нє опоущеную н⟨а⟩шого вєрного слуги п⟨а⟩на Калєника Мишковича... даєм и дали єсмо тому прєдрєченому Калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обижєнъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); мы вєликий кн⟨ѧ⟩зь Швитрикгайлъ... чиним знамєнито... иж видєв и знамєнав службу нам вєрную а никгды нє опущеную н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Олыйфєра... дали єсмо... за єго вєрную службу сєло Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... по и(х) доброи воли и ники(м) нєпоноужени а ниприсилованi и продали свою правою о(т)ниноу... слоузѣ нашємоу, глигору (Сучава, 1500 *Cost. S* 233—234).

3. *(заперечує дієприслівниковий зворот)* (97) **а)** *(у реченні без іншого заперечення)* (32): Też jestliby ... ne dawszi swetkow, rek by, pożycził ty zastawy, a on by zaprel to chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а вонъ нє досмотривши моеѣ вѣрноѣ служибы и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моеѣ вины... чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ (Кременець, 1434 *P* 129—130); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрънеѣ службы... и вєлѣлъ былъ мѧ горла моєго избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); Тымжє обичаєм и мы оудилали. нє хотѣчи... отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и ты бы его от тых боронил (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

б) *(у реченні з іншим запереченням)* (65): Волно резникомъ... быдло купуючы... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); и такы имаємы єму служити и помагати на усѣхъ его неприѧтели, нєвыимуючи никоторыхъ (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ижє пришедши прє(д) на(с)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова

панѣ яхнѣ кыискои... ништо собѣ не оставлѧючи (Львів, 1414 *P* 85); и также имаємы ємоу служити и помагати на всѣ его непрїѧтели... не вымуючи никоторы(х), подлу(г) записовь пре(д)ковь нашихь и ни оу чомъ не оуменшаючи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 652—653); и мы порадив сѧ с нашими кнзи... дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ... со всими оуходы и приходы ничого на себе не выменивая (Київ, 1433 *P* 118); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными... ничого на насъ не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

II. *(частково заперечує присудок)* не (7) а) *(заперечення обмежене умовно-часовим підрядним реченням)* (2): а пак не имал бы прощенїя от нас, а кроулеви его милости *не* держати его ни оу себе, и нигде оу его милости землѧх *не* держати его (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(заперечення обмежене підрядним допустовим реченням)* (1): I teź, sud'ja... kotoraja sia diejet'... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106);

в) *(заперечення обмежене часткою* т о л к о, *сполучником* о л и ж ь) (4): мы па(к) не поспѣли єсмо и спрѧтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ есть и с тыми стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а не маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошеи пану чусе або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *P* 128); а отъ того веремени и доселе ты(х) вашы(х) пословъ до г(с)дра нашого до воеводы не было то(л)ко бы(л) пришолъ фе(д)ко гаврыловичъ але не тымъ посе(л)ствомъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ*).

НЕБЕСНЫI *прикм.* (1) (*цсл.* небесьныи) ◇ о т е ц ь н е б е с н ы і *див.* **ОТЄЦЬ** 6.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **небесныі** (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

***НЄБО** *с.* (4) *(небозвід)* небо: а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ бу(д) що о(т) того вышеписаннаго таковы да є(ст) проклѣтъ о(т) га ба...сътворшаго небо и зем‹ли› (Сучава, 1443 *ПГСММ*); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и подврьжденїа... пороушити... таковїи да ест проклѣть от господа бога... сътворшаго небо и землѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

ФОРМИ: *знах. одн.* **нєбо** (1443 *ПГСММ*; 1484 *ЯМ*; 1488 *BD* I, 348, 357).

***НЄБОГАТЫИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и)... па(н) лютикъ небогаты(и) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **небогаты(и)** (1478 *ЗРМ*).

НЄБОЖЧИКЪ, НЄБОЖЧИКЬ, НЄБОЖЪЧИКЪ, НЄБОЖЧИК, НЕБОЩИКЪ *ч.* (25) небіжчик, покійник: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, ктороу(ю) оудила(л) отець его мл(с)ти, стары коро(л) небо(ж)чи(к), дидови нашем(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); ино после живота небожчика пана Єнкова и мы припустили к тому именю п‹а›ни Єнковую п‹а›ни Татѧну, штож небожчик от‹е›ц наш менѧл с паном Єнком Чапличом (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа... вси золотыи, и гроши, и серебро... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж) небожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николе поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **небожчикъ, небожъчикъ, небожчикь, небожчик, небо(ж)чи(к)** 9 (1453 *Cost.* II, 766; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 85, 86; 1495 *ВМЗД*; XV ст. *ИК*; 1499 ПИ № 3); **небощикъ** 8 (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 240; *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1493 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **небощика** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *АЛМ* 169); **небожчика** 2 (1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86).

НЕБОЖЧЫЦА *ж.* (1) небіжчиця, покійниця: и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иебожчыца** (1494 *РИБ* 560).

НЄБОЖЪЧИКЪ *див.* **НЄБОЖЧИКЪ**.

***НЕБОЩИКОВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується небіжчика)* небіжчиків: Павелъ свѣтчилъ тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **небощикове** (1498 *АЛМ* 163).

НЕБОЩИКЪ *див.* **НЄБОЖЧИКЪ**.

***НЄБРѢЖЄНЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* небрѣжениє) зневага: аще ли кто прѣстѫпить заповѣ(д) сїѫ безьо(т)чьство(м) (!) или небрѣженїе(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сеѧ, и прода(ст) ѫ да є(ст) проклѧ(т) о(т) ба (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нєбрѣженїє(м)** (1401 *ЗКЄ*).

НЄБОУРЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми его очи(н)оу... села на имъ... сръби и аръмещи... и небоурещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **небоурещи** (1448 *Cost.* II, 342).

***НЕВАРУНКОВЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* niewarunkowy) *(який не відповідає встановленим зразкам)* нетоварний, нестандартний: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купують въ мѣстѣ кожи малые неварункове телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **иеварунковые** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***НЕВЕРОВЪ** *прикм.* (1): А ещо Левону-жъ Шоломичу призволили есмо Неверово село держати, што у Невера купилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Неверово** (1463—1478 *РЕА* I, 35). *Пор.* **НЕВЕРЪ**.

НЕВЕРЪ *ч.* (3) *(особова назва)*: А с того села служити ему Намъ, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъся въ тыи люди, на имя въ Езыкеича зъ дѣтьми, а въ Невѣра, зъ братею его (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Неверъ** (1463—1478 *РЕА* I, 36); *род. одн.* **Невера** (1463—1478 *РЕА* I, 35); *знах. одн.* **Невѣра** (1498 *АЛМ* 169).

***НЄВЄСТА** *див.* **НЄВѢСТА**.

!NEWESTEE ‹NEWESTCE› *див.* **НЕВѢСТКА**.

***НЕВЕСТКА** *див.* **НЄВѢСТКА**.

***НЄВЖИТОЧНЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* nieuźyteczny) непотрібний (1): а прото и на то(т) часъ стерегլисмысѧ абы иа страненье (!) а на·стравлѣнье невжиточное того лѣта ты(х) то противоу на(м) листовъ хитре не змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

некорисний (1): О о (!) ше (л)тїсе неужїточномъ и о протївномъ (XV ст. *СЯ 9* зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о неужїточиомъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *знах. одн. с.* **невжиточное** (1447—1492 *ЛКБВ*).

НЕВИНЕНЪ *прикм.* (1) *(який не має за собою вини)* невинний, невинуватий: ино я ис того брата своего вызволяю, иж есть невиненъ (б. м. н., 1495 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **невииенъ** (1459 *АрхЮЗР* 8 /IV, 18).

*NEWINNOST' див. *НЄВИНОСТЬ.

***НЄВИННЫИ** *прикм.* (1) *(не відданий у заставу за борги)* незаборгований: А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Тороканов оу луцком повєтє отчиноу свою правую никому ничим нєвинную... кн(ѧ)зю Михайлу и кн(ѧ)зю Костєнтину Ивановичомъ Острозким (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **нєвинную** (1488 *AS* I, 88).

***НЄВИНОСТЬ** *ж.* (3) *(непричетність до вини)* невинність: a jestliby swetki prerecznpyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu... nelitostiwe majet' platiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ино оузрєвшо нєвиность мою вєлємужнии пановє... выбавили мѧ... ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *P* 132).

ФОРМИ: *знах. одн.* **нєвиность** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *ор. одн.* **newinnost'ju** (1388 *ZPL* 107).

НЄВИРА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: а по єго съмрти гдє є(ст) єго до(м) на нєвирѣ половина того сєла оу ли(с) момоу (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); тѣмжє мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... половина сєла о(т) оунгоурѣни о(т) нєвира (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **нєвира** (1448 *Cost.* II, 355); *місц. одн.* **на нєвирѣ** (1432 *Cost.* I, 343).

***НЄВОДЪ** *ч.* (2) 1. невід (1): Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т)... к ты(м) зємлѧ(м)... опрочє крыниць што нєводо(м) волочать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

2. ловля риби неводом (1): а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѧ за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нєводо(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *наз. мн.* **нєводи** (п. 1349 *P* 3).

***НЄВОИСТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: вы па(к) послали єстє к намъ посла вашєго литвина на имѧ нєвоиста (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **нєвоиста** (1392—1393 *РФВ* 170).

***НЄВОЛНИКЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то... вѣра драгоша старости и вѣра михаила нєволника (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн.* **нєволника** (1411 *Cost.* I, 84).

***НЄВОЛНЫИ** *прикм.* (1) *(прикріплений до землі без права виходу чи переходу від одного феодала до другого)* невільний, закріпачений: О паро(б)цо(х) алюбо о жонъка(х) нєво(л)ныхъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о нєво(л)ныхъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

НЄВОЛѦ *ж.* (8) 1. примус, приневолювання (4): ажє поидуть таровє (!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *P* 6); Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо... ижє... нашєю доброю волєю нє примучєни ни принєволєни нѣкоторою нєволєю... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); а заставила єсми кн(ѧ)зєм их м(и)л(о)сти... сєло своє Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискоторои нєволи ни принужєнѧ, нижли... по своєй доброй воли (Острог, 1481 *AS* I, 77);

н е в о л и (1) з примусу, з неволі: н они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пѣнѧзєй жадных за тоє нє брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. неволя, рабство (2): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу по(д)нѣти собѣ нєволю ка(к) мочї имє(м) и похилити соби головоу тому поганствоу (Васлуй, 1456 *ЭСФ*);

и м а т и н е в о л ю (1) *див.* **ИМАТИ**².

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєволѧ** (1352 *P* 6); *род. одн.* **нєволи** (1470 *BD* I, 140; 1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **нєволю** (1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **нєволєю** (1388 *P* 40); *місц. одн.* **по нєволи** (1456 *ЭСФ*; 1491 *AS* I, 94).

***НЄВРА** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі)*: и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю... по пєрєхрєстныи путь што на долинѣ... а о(т) толѣ... до рѣки нєвры (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *род. одн.* **нєвры** (1419 *P* 91).

***НЄВѢРЪ** *див.* **НЕВЕРЪ**.

НЄВѢСТА *ж.* (3) *(доросла особа жіночої статі)* жінка (1): Въ книга(х)... прє(д)ковъ нашихъ пїсано коли моужь жєнє оумрєть тогды жона все имєнїє своє брала, а оу томъ дѣти щкодила мы оуставлѧє(м) и(ж) такая нєвѣста имѣєть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї возникo(х) которыми вожона прї моужи (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.);

н е в ѣ с т а м о у ж н а (2) заміжня жінка: О нєвѣстє моужьнє которая дѣди(ч)ство имає(т) у ви(н) (XV ст. *ВС* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєвѣста** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *місц. одн.* **о нєвѣстє** 1 (XV ст. *ВС* 21); **о нєвєстє** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

НЄВѢСТКА *ж.* (8) *(заміжня жінка стосовно до сестер і братів її чоловіка)* невістка, братова: a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahl po żywote brata naszeho Welikoho kniazia Witowta boronity ieie, ino unia u niatstwo welel ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл(ь)ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **невѣстка** (1495 *ВМЗД*); *род.* **невѣстки** (1498 *АЛМ* 159); *дав. одн.* ! **newestee** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *знах. одн.* **невѣстку** 4 (1495 *ВМЗД*); **невестку** 1 (1494 *РИБ* 560).

***НЄГАШЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмжє мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла на коврълоую, половина сєла о(т) оунгоурѣни... и прочєщи... и нєгашєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *знах.* **нєгашєщи**(1448 *Cost.* II, 355).

НЄГДѢ *присл.* (3) (*стп.* niegdy, *стч.* někdy) колись, будь-коли: оуставлѧємь ачь боудє(т) нєгдѣ жалоба на нихъ оу нємєцькомь правє а они нє держа(т) тогды они стратили своє право (XV ст. *ВС* 26).

Див. ще **НѢКГДЫ**.

***НЄГОЄВЪ** *див.* **НѦГОЄВЬ**.

***НЄГОЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ*)*: мы Стїєфан (!) воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидошѧ прѧд нами... Ивашко от Сєрєцєл и тѣгал сѧ съ нєпотом своим съ Ионом Нєгоєскоулом за сєла (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Нєгоєскоулом** (1459 *BD* I, 31—32).

НЄГОЄЩИ, НЄГОЄЩЇИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвшє правою и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... сєло нєгоєщи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); Тѣм мы (ви)дѣвшє их право(ю слоужбою до нас... сєла)... на имѣ... Нєгоєщи, и Стѣнкъоуцїи (б. м. и., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Нєгоєщи** 4 (1459 *BD* I, 35; 1470 *BD* II, 310; 1472 *Cost. D.* 26; 1490 *BD* I, 434); **нєгоєщїи** 2 (1488 BD I, 354, 356); *род.* **нєгоєщи** (1466 *BD* I, 95); *знах.* **нєгоєщи** (1414 *Cost.* I, 111).

НЄГОИ *див.* **НѢГОИ**.

НЄГОЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ*)*: мы стєфана (sic.— *Прим. вид.*) вво(да)... чиним знамєнито... ожє тота (sic.— *Прим. вид.*) истинныи слоуга нашъ, крѣстѣ нєгою, слоужи(л) на(м), правою (и) вѣрно (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

Див. ще **НѢГА**², **НѢГОЄ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**¹, **НѢГЪШЪ**.

НЄГРА *ч.* (53) *(особова назва, молд.* негру *«чорний»):* А на то... вѣра пана Негра дворника сочавского (Сучава, 1403 *RS* 338); а хотаръ дворенещи(м) да є(ст) по старомоу хотарю, коуда хотарилъ панъ негра (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); тако(ж)... продали... єдино село на днистрѧ(ж) на имѣ село синашевци що сѣ... приходило тоє село о(т) отнинь прѣдѣда и(х) пана негри (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Негра** 5 (1421 *Cost.* I, 141; 1440 *DBAc* 32; 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 14, 15); *зам. род.* вѣра... **негра** 10 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I., 65, 70; 1411 *Cost.* I, 85; 1412 *DIR«A»* 440; 1422 *ДГОБ*; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228); *зам. ор.* съ **негра** 1 (1400 *DBAc* 31); *род. одн.* **негри** 29 (1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 116; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *BAM* 22; 1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 239; 1493 *BD* I, 14; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **негры** 8 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *DIR* № 35; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 202, 207; 1429 *Cost.* I, 242).

Див. ще **НЄГРЄ, *НЄГРОУЛЪ**.

НЄГРЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* негру *«чорний»):* мы Илїа воєвода и брат господства ми, Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... оже тот истинныи Ивоул... и непот єго Негрє, прїидошѧ прѣд нами... и дадошѧ двѣ селѣ... паноу Игнатоу столн⟨икоу⟩ (б. м. н., 1441 *DBAc* 37).

Див. ще **НЄГРА, *НЄГРОУЛЪ**.

***НЄГРЕБЛЯ** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* мыта давати... на Негребли не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Негребли** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***НЄГРЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу селоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т) могилоу... до гдє сѣ ⟨сни⟩маю(т) хота(р) са(к)ни(и) и херничєщє(м) и негрєщє(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *род.* **негрєщи** (1428 *Cost* I, 224); *дав.* **негрєщє(м), нег⟨рє⟩щє(м)** (1428 *Cost.* I, 224).

НЄГРИЛАШ *ч.* (4) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана негрилаша (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530); Пис(а) Негрилаш оу Васлоуи (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Негрилаш** (1472 *BD* 1, 172); *род. одн.* **негрилаша** (1437 *Cost.* 1, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 46).

***НЄГРИЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидошѣ прѧд нами... ⟨слоу⟩га наш пан Михоул Драгославь... и племеника єго Настѣ, дочка Іона Негрилєскоула... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Негрнлєскоула, Негрилєск⟨оул⟩а** (1495 *BD* II, 57).

НЄГРИЛЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмѣ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села на имѣ прочещїи... и иегрилєщи (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз.* **негрилєщи** (1409 *Cost.* I, 64).

НЄГРИЛО *див.* **НЄГРИЛЪ**.

НЄГРИЛОВ *прикм.* (4): тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми єму... село... борчєщи, що купи(л) о(т) сновє нє⟨г⟩рилови (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544); Третєє сєло єсми имь дали на Берхѣчи, на имѣ Давидещи... що смо коупили тоє село от Георгїє, сынь Негрилов плоскарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Негрилов** (1499 *BD* II, 162); *род. одн. ч.* ! **Негрилово** (1495 *BD* II, 57); *наз. мн. ч.* **нє⟨г⟩рилови** 1 (1455 *Cost.* II, 544); | **Негрилово** 1 (1495 *BD* II, 57).

Пор. **НЄГРИЛЪ**.

НЄГРИЛЪ, НЄГРИЛО, НЄГРИЛЬ *ч.* (139) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана негрила чашника (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197); А на то єст великаа мартоурїѧ сам господства ми... Стєфан воєвода и наши бояри... пан Негрило чашник, пан Лоука столник (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); А на то єсть... в. п. Тоадера и п. Негрила паркалабове хотинскыи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Негрилъ, негрилъ** 11 (1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* I, 52; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 153; 1490 *BD* I, 432; 1491 *BD* I, 451; 1499 *BD* II, 425, 443); **Негрило, негрило** 11 (1434 *Cost.* I, 374; *Cost.* II, 665; 1445 *Cost.* II, 730; 1462 *BD* I, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 151, 156; 1493 *Cost. S.* 175, 176); **Негриль, негриль** 2 (1470 *BD* I, 141; 1495 *Cost. S.* 193); *зам. род.* вѣра пана **негрило** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1500 *Cost. S.* 234); вѣра пана **Негрилъ** 3 (1469 *BD* I, 136; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 167); *зам. дав.* слоузѣ (братоу, оуикови) **негрилъ (иегриль)** 6 (1490 *BD* I, 432; 1491 *BD* I, 451; 1495 *Cost. S.* 193, 194); *род. одн.* **Негрила, негрила, иегрил(а)** 96 (1427 *Cost.* I, 197; 1431 *Cost.* I, 318; 1435 *Cost.* I, 403; 1439 *Cost.* II, 35; 1443 *Cost.* II, 126; 1462 *BD* I, 62; 1466 *BD* I, 106; 1470 *DIR«A»* 522; 1499 *BD* II, 136; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **негрилѧ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); | **некрила** 1 (1429 *Cost.* I, 249); | **иегрила** 1 (1457 *UKP*); *дав. одн.* **иегрилови** (1493 *Cost. S.* 175, 176); *ор. одн.* **негрило(м)** (1447 *Cost.* II, 273).

НЄГРИЛѢСА, НѢГРИЛѢСА *ж.* (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* и дали... єсми того село... и оуси и(з)вори на имѣ ръръоанѣ и остра и нѣгрилѣса (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **негрилѣса** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **нѣгрилѣса** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

НЄГРИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ... панъ илїашъ негринскыи и оуси ритери: и боѧри... вызнаваємь... колижь велем҂жнїи илїашь воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ ... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **негринскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***НЄГРИНЪ** *див.* **НЄГРИНЬ**.

НЄГРИНЬ *прикм.* (12): а на то... вѣра пана негрина (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а на то є(ст)... вѣра пана немиркы, вѣра пана илїаша негрина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35—36);

◇ н е г р и н а п а с и к а (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* а хотаръ ⟨кошил⟩овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ несфои, около негрини пасикы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); д в о р ъ Н є г р и н ь (1) *див.* **ДВОРЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Негринь** (1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **негрина** (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 258, 280; 1432 *Cost.* I, 330; 1439 *Cost.* II, 32, 35); *род. одн. ж.* **негрини** (1432 *Cost.* I, 330).

Пор. **НЄГРА, НЄГРЄ**.

НЄГРИТА *ж.* (3) *(особова назва):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... село... щожє ємоу продали тоє село... племеници єго станчоу(л) кормохоу(з) и сєстра єго негрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); мы Стєфан воєвода ... знаменито чиним... оже тоти истинїи наши слоуги Гаврил и братїѧ єго Никита и Ион, сыновє Негрити... слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1489 *BD* I, 371).

ФОРМИ: *наз. одн.* негрита (1446 *Cost.* II, 247); *род. одн.* **Негрити** (1489 *BD* I, 371); *дав. одн.* **Негрити** (1481 *BD* II, 358).

НЄГРИТИН *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... наши слоуги Костє Моургоч и сестричич єго Гаврил, сынь Негритин... и продали... єдно село (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Негритин** (1490 *BD* I, 400).
Пор. **НЄГРИТА.**
НЄГРИТѦСКА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь тоє село... оу єдинь доуб... и от толѣ... до матка потока НегритѦска (Сучава, 1479 *BD* I, 221).
ФОРМИ: *наз. одн.* **НегритѦска** (1479 *BD* I, 221).
***НЄГРОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* негру «чорний»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидошѣ прѦд нами... ⟨слоу⟩га наш пан Михоул Драгославь, сынъ Тоадєра Негроула, и братаничѣ его Настѣ... и продали... єдно село (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ФОРМИ: *род. одн.* **Негроула** (1495 *BD* II, 57).
Див. ще **НЄГРА, НЄГРЄ.**
***НЄГОУЦЪТОРЮВЪ** *прикм.* (2) ◇ вад Нєгоуцъторювъ *див.* ***ВАДЪ.**
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу Негоуцъторюви** (1493 *BD* II, 6).
НЄГША *див.* **НѢГША.**
***НЄДАВНЫИ** *прикм.* (1) недавній: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас недавномоу захованю, здержаню, чистои явнои вѣры а певнои его освѣцености... напомѣноул... мы, хотѦчи его освѣцености... с полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы тым то листом... быти повинни... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *дав. одн. с.* **недавномоу** (1462 *BD* II, 284).
НЕДАЛЕКО *присл.* (1) недалеко, біля: а Ретовкою до Чыжовки, а потомъ, пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
НЄДВИЖЄННО *присл.* (1) непорушно, нерушимо: тоє щобы ємоу на вѣкы... недвиженно (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391).
Див. ще ***НЄПОДВИЖЕНО, НЄПОДВИЖНО.**
***НЄДЄЛЯ** *див.* ***НЄДѢЛЯ.**
НЄДЄЯНИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тоє вишеписанноє село на имѣ Недеяни да ест... по старомоу хотароу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).
ФОРМИ: *наз.* **Недеяни** (1497 *BD* II, 96).
***НЄДИЛѦ** *див.* ***НЄДѢЛЯ.**
НЕДОБРЫЙ *прикм.* (3) **1.** *(поганий за своїми якостями, властивостями)* недобрий (1): Сєдобрыи (!) обычаи бы(л) о(т)кладанїю роко(в) велїкы(х) земьскы(х) алюбо по(д)ро(ч)кы(х) (!) малы(х) што(ж) на (!) землѦнє межї собою имелї (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
2. *(несправжній)* фальшивий, підроблений (1): Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый, фальшевный (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
3. *(який має порівняно малу вартість)* малокоштовний (1): jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti, a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati (Луцьк, 1388 ZPL 107).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **не добрый** 1 (1498 *АЛМ* 169); **! сєдобрыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *наз. одн. ж.* **ne dobra** (1388 *ZPL* 107).
***НЄДОРѢЗОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы кнѦзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочию и знаемо... аже што панъ данило задеревецкин дажбоговичь замѣнилъ сѦ селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ... противъ ловчичь и недорѣзовича дворищемъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79).
ФОРМИ: *род. одн.* **недорѣзовича** (1411 *P* 79).
***НЕДОСПѢЛСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* нижли зять мои князь Михаило маетъ отложити за тые Горки Станиславу Недоспѣлскому осмъдесят коп грошей и осмъ копъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Недоспѣлскому** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
***НЄДОСТАТИ** *дієсл. док.* (2) (кого кому) не бути (кого в кого), не мати (кого) (1): аже пакъ тых ємоу не достанетъ тогда що бы было братїѦмь его сыномь пана жоуржевымь и дѣтемь ихъ... непорушено николиже на вѣки вѣчныи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); (кого кому) не стати (кого в кого), перестати існувати (1): А коли бы, боже того не даи, не достало нам господарѦ нашего Стефана воеводы, а мы не имаим ни жадного держати сѦ... господарѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **не достанетъ** (1429 *Cost.* I, 242); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы... не достало** (1462 *BD* II, 289).
Див. ще ***НЄДОСТАТИ СѦ.**
***НЄДОСТАТИ СѦ** *дієсл. док. безос.* (1) (кого кому) не бути (кого в кого), не мати (кого): ⟨Али⟩ бы сѦ щефаноу дѣтїи не достало съ его женою Оленкою, ино по его животѣ што бы была Оленцѣ Пожарита до еи живота (б. м. н., 1426 *BAM* 21).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сѦ... не достало** (1426 *BAM* 21).
Див. ще ***НЄДОСТАТИ.**
***НЄДОСТАТОКЪ** *ч.* (3) **1.** *(скрута)* нестаток, недостаток, нужда (2): Єсть въ обычаи землї нашои колї и мтрь умре тогды дети бѣроуть половиноу о(т) оца оусего именїя а прїгожаетсѦ такымъ дѣтемь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають не(до)ста(т)кы велїкыи прото мы оуставлѦемь своею ра(до)ю абы дети не бралї дѣ(л)нїци о(т) оца докоу(л) дроугоую жоноу поиме(т) (XV ст. *BC* 28); Ино тыми разы длѦ некоторого моего нѣдостаткоу еще есмо в кнѦзѦ ВасилѦ Его Милости взѦли семдесѦт коп грошей широких к нашой некоторой пилной потребе (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
2. *(нестача)* недостача (1): А про недостатокъ людей имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ у той земли у Перемыской быти и въ томъ селѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).
ФОРМИ: *дав. одн.* **нѣдостаткоу** (1492 *AS* III, 23); *знах. одн.* **недостатокъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *наз. мн.* **не(до)ста(т)кы** (XV ст. *BC* 28).
***НЄДРУГЪ** *ч.* (2) недруг, ворог: а къ недругомъ его къ Охъматовымъ детемъ посылаешъ а наводишъ ихъ на его, да и къ инымъ недругомъ его на его лихо посылаешъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).
ФОРМИ: *дав. мн.* **недругомъ** (1499 *BD* II, 448).
НЄДОУЖЪ *прикм.* (2) неспроможный, безсилий: ино мы недоу(ж) быхо(м) дати еи а боронитисѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои не имае(м) ни о(т)колѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); чомъ коли есми могъ до живота, и я есми давалъ, а теперъ есми недоужъ ничого давати безъ вашое милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **недоужъ** (1481 *BD* II, 364); *наз. мн. ч.* **недоу(ж)** (1456 *ЭСФ*).
ǀНЄДЫЦѢ ⟨МЕДЫЦѢ⟩ *див.* ***МЄДЫКА.**
***НЄДѢЛЯ** *ж.* (54) **1.** *(назва сьомого дня тижня)* неділя (18): А писана грамота вь Львовѣ, в недѣлю на канонѣ святого Филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ... оу нѣделю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); а то сѦ доконало оу коломыи оу недѣлю по оусѣкновѣньи главы стго ива(н) (Коломия, 1424 *P* 102); да(н) оу ланчици оу недѣлю в днь стоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *P* 123); А мають в тоє мыто оувезатисѦ за неделю пере(д) свѦтъки в *неделю* (Петрків, 1489 *АМВ*);
серкизная недѣля (1) *див.* ***СЄРКИЗНЫИ.**
2. *(одиниця виміру часу, рівна семи дням)* тиждень (34): по ишествьи стго дха за в̃ не(д)ли литовьскимъ кнѦземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6); а писано листо... оу понедѣлнико первоі недѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 679); а то сѦ дѣяло... оу пѦтокъ пѦтоѣ недѣлѣ оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *P* 94); а п(с)ъ лстъ оу волховци пѦтои нд(л)ѣ поста (Ольховець, 1445 *CPK*); а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ

день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); мы сказоуемъ матеєви то(г) конѧ двє недѣли хова(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.); и прєз год да им слоужат на въсѧкоу неделю литоургїю, на дєнь съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

свѧтая нєдєля (1) *див.* **СВѦТЫИ** 2.

ФОРМИ: *род. одн.* **недѣлн** 2 (1388 *SL* 679; 1402 *Cost.* II 621); **нєдєли** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **ндли** 1 (1435 *Р* 133); **недѣлѣ** 1 (1421 *Р* 94); **неделѣ** 1 (1414 *Р* 85); **нд(л)ѣ** 1 (1445 *СРК*); *знах. одн.* **недѣлю, недѣлю** 9 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1386—1418 *Р* 35; 1404 *Р* 70; 1424 *Р* 102; 1433 *Р* 123; XV ст. *ВС* 28 зв., 30; 1433—1443 *АРМ*); **недєлю, неделю** 9 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1489 *АМВ;* 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 156); **ндлю** 3 (1388 *Р* 39; 1415 *Р* 87; 1433 *Р* 125); **недѣ(л)** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1419 *Р* 91); **ндѣлю** 1 (1433 *Р* 121); **нѣделю** 1 (1393 *Cost.* II, 608); **неди(л)ю** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **недел** 1 (1403 *ДГМ*); *місц. одн.* **на (оу) недѣли, нед(ѣли)** (1402 *Cost.* II, 621; 1465 *АкВАК* III, 4; 1476 *BD* I, 211); *род. мн.* **недель, иеде(л)** 2 (XV ст. *ВС* 12 зв.; 1496 *АЛРГ* 78); **иедѣль** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **недѣ(л)** 1 (1386—1418 *Р* 35); **недели** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *ор. мн.* **недилѧми** (1453 *Cost.* II, 765); *місц. мн.* **оу неделяхъ, неделѧ(х)** 2 (1387 *СП* № 12; 1487 *РИБ* 226); **на недєлѣхъ** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. дв.* **недѣли** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв.; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **недели, недєлї** 3 (XV ст. *ВС* 11 зв., 23 зв.; 1487 *РИБ* 226); **не(д)ли** 2 (1352 *Р* 6; XV ст. ВС 14 зв.).

* **НЕДѢЯ** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу селоу фоундѣне(м) да ес(т) поченши о(т) могилоу о(т) недѣи (Сучава, 1428 Cost. I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **недѣи** 1 (1428 Cost. I, 224); **недѣе** 1 (1428 Cost. I, 224).

НЕЖЕЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* И еще ему потвердили есми село на имѣ Нежещи (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *наз.* **Нежещи** (1459 *BD* I, 32); *знах.* **Нежещи** (1459 *BD* I, 32).

НЕЖЛИ *див.* **НИЖЛИ** [1].

***НЕЗАБОРОННЫИ** *прикм.* (1) безперешкодний, вільний: и везде на(м) имѣнїа е(г) и доходы отворены и незаборонны, ка(к) на(м) самому, оу нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *наз. мн.* **незаборонны** (1457 *Cost.* II, 811).

***НЕЗАМАИ** *част.* (1) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай: а и(м) в тую зе(м)лю вжо не надобе вступатисѧ... а ты(х) пнизе(и) свои(х) они незама(и) смотрѧ(т) на томъ комоу будоуть давали (Вільна, 1495 *В Соб.*).

***НЕЗАСЕДЕЛЫИ** *ч.* (1) вільний безземельний селянин, що вів індивідуальне господарство на землі феодала і міг залишити місцеперебування, заплативши викуп: а незаседелыи, коли оусхотѧ(т) о(т) не(г) про(ч) поити... выхо(д) о(т)-да(в)ши волно ему поити гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **незаседелын** (1490 *Пам.*).

НЕЗГОДА, НИЗГОДА *ж.* (3) незгода, непорозуміння: I též, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszoho žadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знаменитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаем дати знати кролеви его милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **незгода** 1 (1499 *BD* II, 424); **низгода** 1 (1499 *BD* II, 419); *знах. одн.* **nezhodu** (1388 *ZPL* 104).

НЕЗЛАМАННО *присл.* (1) непохитно, незламно: Тое въсе... слюбоуем... Яноу Олбрахтоу... моцне и непороушенне и незламанно и неоураженно имаемо дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

***НЕЗЛАМАННЫИ** *прикм.* (1) непохитний, незламний: а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушенныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **незламанныи** (1499 *BD* II, 420).

***НЕИЗРУШЕНЫИ** *прикм.* (1) непохитний: Мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т)... чинимъ то знаемо... иже... володиславу королеви польскому... голдовали есмо вѣрно и право не изрушеною вѣрностью (Краків, 1388 *Р* 40—41).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **не изрушеною** (1388 *Р* 41).

Див. ще ***НЕИЗРУШИСТЫИ, НЕПОРОУШЕНЪ**[1], ***НЕРОУШЕНЫ.**

НЕИЗРУШИСТО *присл.* (1) непорушно, непохитно: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли есмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) не изрушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *Р* 43—44).

Див. ще **НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО, НЕРУХОМО.**

***НЕИЗРУШИСТЫИ** *прикм.* (1) непохитний: Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды... дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдование и вѣрность... королеви польскому... со вси(м) своими землѧми и гро(д) з боѧры и с людми вѣрность праваѧ и не изрушистаѧ слюби(л) а мы... ислюбуемы за него... иже... вѣре(н) буде(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **ие изрушистаѧ** (1388 *Р* 39).

Див. ще ***НЕИЗРУШЕНЫИ, НЕПОРОУШЕНЪ**[1], ***НЕРОУШЕНЫ.**

НЕИСПРАВЕДЛИВЕ, НЕИСПРАВЕДЛЇВЕ, НЕИСПРАВЕДЛИВѢ *присл.* (4) (*стп.* niesprawiedliwie, *стч.* nespravedlivě) несправедливо: Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедливе его соудилъ а тамь на соудѣ его не нагонилъ (!) (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще **НЕИСПРАВЕДЛИВО.**

НЕИСПРАВЕДЛИВО *присл.* (1) несправедливо: про то мы сказоуемь ажь которыи соу(д)я ко(г) не исправедливо осоуди(т) не боячисѧ бга то(т) имее(т) на вышъшее право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. ще **НЕИСПРАВЕДЛИВЕ.**

НЕИСПРАВЕДЛИВѢ *див.* **НЕИСПРАВЕДЛИВЕ.**

НЕИСПРАВЕДЛЇВЕ *див.* **НЕИСПРАВЕДЛИВЕ.**

! **НЕИСПРАВЕДНОМЬ** ⟨НЕПРАВЕДНОМЬ⟩ *див.* ***НЕПРАВЕДНЫИ.**

НЕИСПРАВНЕ, НЕСПРАВНЕ *присл.* (3) (*стч.* nesprávně, *стп.* niesprawnie) незаконно, несправедливо: и многыи неисправне бралї а людемь кривьды чинїлї (XV ст. *ВС* 22).

***НЕКЕЯ** *див.* ***НИКЕЯ.**

НЕКИДЪ *див.* **НИКИД.**

НЕКИТА *див.* **НИКИТА.**

***НЕКИТОВ** *прикм.* (1): И также прїиде прѧд нами... Илѣнъ, дочка Некитова... и продала... двѣ селѣ що соуть на Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Некитова** (1488 *BD* I, 355).

Пор. **НИКИТА.**

НЕКОАРЬ *див.* **НИКОАРЪ.**

НЕКОЛИ[1] *присл.* (1) (*цсл.* нѣколи) деколи, іноді: Пѣрвы(х) обычаевъ соуды бывали соужены безъ часоу, иже неколи по обѣдѣ опївшисѧ соуды соужены а такъ иегдѣ сїльныи оубогъ премоглъ зань(ж) не по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13).

НЕКОЛИ[2] *див.* **НИКОЛИ.**

НЕКОМУ *займ.* (1) *(дав. одн.) (заперечний, уживається для позначення відсутності виконавця дії у безособовому реченні)* нікому: писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

НЕКОТОРЫИ, НѢКОТОРЇИ *займ.* (69) (*цсл.* нѣкоторыи) **1.** *(неозначений)* (64) *(той або інший)* будь-який,

який-небудь, якийсь, котрийсь (33): I też, jestliby chrestianin, nekotoroj rukoju khwałtownoju meł szot wcziniti, abo wdarił, majet' byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тежь то изволи(л) єсмы єму... аж бы коли нѣкотораꙗ пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) продати тако доброму ꙗко и самъ (Львів, 1399 *P* 59); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати (!) со всѣми своими людми на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и ти(ж) ач бы сꙗ на(м) пригодила нѣкотораа пригода або нати(с)къ, бу(д) о(т) ко(г)... выити на(м) и(с) нашєи земли, то(г)ди на(м)... имѣня и(х) отворена и мѣста и(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); А пак аж сꙗ прилоучит та побѣгнет нѣкоторіи наш боꙗрин или наш слоуга до кролѣ єго милости... тот бы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(точно не визначений) якийсь (13): a jestliby nekotoryj kon, bylby... kradenyj, czerez chrest'janina... prisiahoju oczistitisia majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Оуставлꙗємь и сказоуємь коли(ж) нєкоторыи щєпы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены а боудоуть выкорены... маєть заставить во огородѣ щєпы а віны шесть гривенъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а преминоулого часоу нѣкотораꙗ неприязнь и знамєнитаа нєзгода и валка была межи нами... и тыми часы єго милость вишереченнїи крал... нам въси мерзꙗчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

nekotoroho podozrenoho meti (1) *див.* * **PODOZRENYJ**; нѣкоторыми чꙗсы (1) *див.* **ЧАСЪ;**

(окремий) деякий (7): Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пенꙗзꙗ(х) запїсоують нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до ЇЇ лѣ(т) а потомъсꙗ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.); Што єстє намъ говорили отъ прыятєля нашого Стєфана воєводы... о записъ нашъ штожъ єму въ томъ нашомъ записе нєкоторыи члонъки ся были нє сподобали, и тотъ записъ къ намъ єстє прынесли, абыхмо казали єго перєписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(у знач. іменника) (9) хтось, дехто; *(у множині)* деякі: Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожiвана а оу коро(т)комоу часоу страви(т)... мы оуставлꙗємь на такыхъ и(ж) имають всє(г) имєнїя своего осоужєнї быти (XV ст. *BC* 24 зв.); а єстли ꙗ нє тоєи мєны выстоуплю а любо нєкоторыи по мнѣ боудоучии... тогдыꙗ а любо по мнѣ боудоучии королю двєстє роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13).

2. *(заперечний)* жоден, ніякий (2): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо... ижє доброꙗ рада наши(х) боꙗръ... нє примучени ни принєволени нѣкоторою нєволєю велебному г(с)пдрю володиславу королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); и такоже тоти люди... да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурꙗ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

3. *(у знач. неозначеного числівника)* декілька (3): по нєкоторо(м) дни зазвалъ миколаи пороучника на право о ты(и) пєнєзи (XV ст. *BC* 31); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра... послѣднє ва(м) посланыи... Выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) нны(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисꙗ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєкоторыи, нєкоторы(и), nekotoryj** 4 (1388 *ZPL* 107, 108; XV ст. *BC* 27, 34 зв.); **нѣкоторїи** 2 (1499 *BD* II, 421); **niekotoryj** 1 (1388 *ZPL* 108); **нєко(т)рыи** 1 (XV ст. *BC* 18); *род. одн. ч.* **нєкоторого, нєкоторо(г)** 2 (XV ст. *BC* 29; 1492 *AS* III, 23); **нѣкоторого** 1 (1499 *BD* II, 422); *дав. одн. ч.* **нєкоторомоу, нєкоторомѫ** 2 (XV ст. *BC* 22 зв.; *СЯ* 41); **нѣкоторомоу** 1 (1499 *BD* II, 424); *знах. одн. ч.* **нєкоторыи, нєкоторы(и)** 2 (XV ст. *BC* 18; *СЯ* 41); **nekotoroho** 2 (1388 *ZPL* 105, 106); *місц. одн. ч.* **по нєкоторо(м)** 1 (XV ст. *BC* 31); **нє оу которо(м)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн. с.* **нѣкотороє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. одн. ж.* **нѣкотораꙗ** 3 (1399 *P* 59; 1499 *BD* II, 419, 424); **нѣкотораа** 2 (1457 *Cost.* II, 811; 1499 *BD* II, 424); **нѣкотора** 1 (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **нєкотороє** 1 (XV ст. *BC* 15); **нєкоторы(и)** 1 (XV ст. *BC* 6); *дав. одн. ж.* **нєкоторой, nekotoroj** (1388 *ZPL* 106; 1492 *AS* III, 23); *знах. одн. ж.* **нєкоторою, nekotoruju** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 27 зв., 36 зв., 38, 38 зв.); *ор. одн. ж.* **нѣкоторою** (1388 *P* 40); *місц. одн. ж.* **о(в) нєкоторои, нєкоторо(и)** 3 (XV ст. *BC* 18, 29 зв., 32); **о нєко(т)рои** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); ! **о нєкоторыи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); *наз. мн.* **нєкоторыи, нєкоторы(и)** 9 (XV ст. *BC* 10 зв., 11, 15, 23 зв., 24 зв., 28 зв., 29 зв., 33; 1467 *СП* № 13); **nekotory** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); ! **нєкотыи** 1(XVст. *BC* 15): *наз. мн. ч.* **нєкоторыи** 1(XVст. *BC* 29 зв.); **нєкотории** 1 (1496 *BD* II, 405); *наз. мн. с.* **нѣкотораа** (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **нѣкоторыхъ, нѣкоторых** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1499 *BD* II, 425); *знах. мн. ч.* **нѣкоторыи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ж.* **нєкоторыи** 1 (XV ст. *BC* 15); ! **нєкотыи** 1 (XV ст. *BC* 23); ! **торыи** 1 (XV ст. *BC* 18); *ор. мн.* **нѣкоторыми** (1402 *Cost.* II, 623; 1448 *Cost.* II, 734); *місц. мн.* **по (оу) нєкоторы(х)** 3 (XV ст. *BC* 21 зв., 26 зв.; *СЯ* 41 зв.); **нѣвкоторы(х)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***НѢКТОРЫ.**

! НЄКОТЫИ ⟨НЄКОТОРЫИ⟩ *див.* **НЄКОТОРЫИ.**

НЕКРА *ч.* (1) *(особова назва):* А с тих сель имат Драгомир и Некра... служити намь ... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Некра** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

НЄКРАШ *див.* **НЕКРАШЪ.**

* **НЄКРАШЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* морхина даєть двѣ вєдрѣ мєдоу из нєкрашєвщины (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **нєкрашєвщины** (бл. 1458 *P* 167).

НЕКРАШЪ, НЄКРАШ *ч.* (3) *(особова назва):* А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а длꙗ лепъшоє справедливости я Нєкраш печат єсми свою привесил к сему н⟨а⟩ш⟨о⟩му листу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Некрашъ, Нєкраш** (1401 *АкВАК* III, 2; 1497 *AS* I, 112).

! НЄКРИЛА ⟨НЄГРИЛА⟩ *див.* **НЄГРИЛЪ.**

***НЕКРИНОВЪ** *прикм.* (1): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь... село Старуня... штоже... осадил отець Некринь пустиню, то есть село Некриново, и братии его, и дѣтий его (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Некриново** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Див. ще **НЕКРИНЬ.**

НЕКРИНЬ *прикм.* (2): Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь... село Старуня... штоже... осадил отець Некринь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Некринь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *знах. одн. ж.* **Некрину** (1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

Див. ще ***НЕКРИНОВЪ.**

Пор. **НЕКРА.**

НЄКРОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) ꙗнъ количь... панъ шандро нєкровичь (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєкровичь** (1404 *P* 68).

! НЄКИМ ⟨НИКИМ⟩ *див.* **НИКТО.**

НЄЛАЦЬНОСТЬ *ж.* (1) (*стп.* niełacność) скрутність, трудність: сами порозоумѣти можете коли ани в корунѣ ани въ кнѦзьствѣ велико(м) объличнє нє были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нєлацьность (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нелацьность** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***НЄЛЗЄ** *предик.* (1) не можна: а про(ч) и(м) нє(л)зє о(т) нє(г) поити (Луцьк, 1490 *Пам.*).

Див. ще **НЄЛЬЗА.**

NELITOSTIWE *присл.* (1) (*стч.* nelitostivě, *стп.* nielitościwie) *(без вияву милосердя)* безжалісно: a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu... nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

***НЄЛЬЗА** *предик.* (1) не можна: въ ку(з)минє ставъ со млыномъ але споущать его нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

Див. ще * **НЄЛЗЄ.**

НЄЛѢПКО *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были... слоуги королевы ильѦ гоущичь... и нєлѣпко (б.м.н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нелѣпко** (1463 *ГГЯ*).

НЄЛЮБЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣткн добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... панъ нєлюбъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєлюбъ** (1463 *ГГЯ*).

***НЄЛѦЖИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): тучнѦкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовон своє сєло куропотники и нєлѦжича дворищє (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **нєлѧжича** (1418 *Р* 89).

***НЄМАЛИИ** *прикм.* (1) чималий, значний: Мы кнзь Сємєнъ... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ великіє оуслоуги Своє И ко(ш)то(м) Нємали(м) о(т)дає(м) (!)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоуѡ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Нємали(м)** (1459 *Р* 171).

НЄМЄРА *див.* **НЄМИРА.**

НЕМЕРОВИЧЪ *див.* **НЕМИРОВИЧЪ.**

НЄМЄЦКЫИ[1], **НЄМЄЦСКЫИ, НЄМЄЦКИ, НЄМЄЦКЇИ, НЄМЄЦКЫ, НЄМЄЦСКИ, НЄМЄЦСКЫ, НЄМЄЦСКЇИ, НЕМЕЦЬСКЫИ, НѢМЄЦСКЫ, НѢМЄЦКЫ, НЄМЄСКИ** *прикм.* (207): мы панъ александръ воєвода молдавскы и наши слугы... панъ хотько цѦциньскы, панъ шандръ нѣмєцкы... чинимы знаємо... великому владиславу... королю польскому... слюбуємы и іслюбили єсмы... и го(л)довали єсмы... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А на то ест великаѦ марторїѦ... поп Ѳеодорь Бистрицкїи, поп Юсаф Нємєцкїи... и бояри наши (Сучава, 1464 *BD* I, 84); А на то єсть... вѣра наших боярь: в. п. Доумы... в. п. Єрємїа и п. Драгоша паркалабовє нємєцкїи (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

лѣсъ нємѣцкии (1) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **немецскыи, немецскы(і), nemecskyj** 9 (1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123; 1474 *РГС*; 1475 *BD* I, 204; 1476 *BD* I, 209); **нємєцкїи** 7 (1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *DIR«A»* 519; 1472 *Cost. D.* 26; 1479 *BAM* 61; *BD* I, 224; *Cost. S.* 98); **немецкн, немец⟨ки⟩** 4 (1462 *BD* I, 56; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **нємєцски** 3 (1470 *BD* I, 151, 156; 1472 *Cost. S.* 88); **немецкы** 2 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141); **немецкыи** 2 (1460 *BD* II, 276; 1464 *BD* I, 84); **немецкы** 1 (1466 *BD* I, 115); **нѣмецкы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **немецьскыи** 1 (1473 *ШКН*); **нѣмецскы** 1 (1472 *BD* I, 172); **нємєцскїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *зам. род. одн. ч.* в. п. паркалаба **немески** 1 (1500 *SD* 7); *род. одн. ч.* **немецкого, иемецко(г)** 59 (1436 *DIR«A»* 469; 1442 *Cost.* II, 93; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 119; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 239; 1483 *Cost. S.* 122; 1496 *BD* II, 93; 1497 *Cost. S.* 224 і т. ін.); **нємєцскаго, нємєцъскаго** 24 (1438 *DBAc* 27; 1442 *Cost.* II, 88; 1457 *BD* I, 4; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 63; 1464 *Cost. S.* 60; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 150; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **немецского** 17 (1443 *Cost.* II, 149; 1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* II, 306; 1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 184; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 283; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 119 і т. ін.); **иемецкаго** 13 (1439 *Cost.* II, 46; 1440 *Cost.* II, 65; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1462 *BD* I, 62; 1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* I, 148 і т. ін.); **нѣмецкаго** 3 (1437 *Mih.* 203; 1470 *BD* II, 310; 1472 *DIR«A»* 528); **нѣмецкого** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1441 *DIR«A»* 477); **немѣцкого** 1 (1427 *DIR«A»* 450); **немецького** 1 (1475 *BD* I, 206); ! **нѣмецко** 1 (1495 *BD* II, 57); ! **немец...** 1 (1432 *ДГВІН*); *дав. одн. ч.* **нѣмецкомоу** (1448 *DIR* №10 в); *род. одн. ж.* **немецкои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *місц. одн. ж.* **оу немецкои** 4 (1491 *BD* I, 491; 1499 *BD* II, 144); **оу нѣмецкои** 1 (1479 *BD* I, 221); **оу немецскои** 1 (1487 *Cost. D.* 7); *наз. мн. ч.* **иемецкїи** 26 (1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 449; 1493 *BD* II, 4; 1498 *BD* I, 126; 1499 *BD* II, 136, 167, 425; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **немецкыи, немец⟨кыи⟩** 2 (1499 *BD* II, 155; 1500 *Cost. S.* 231); **нимецкїи** 1 (1486 *DC* 144); **иемецскїи** 1 (1499 *BD* II, 444); *зам. род. мн.* в. п. єрємїа и драгоша **немецки** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **немецскихъ, немецских, немецски(х)** 6 (1487 *BD* I, 296, 517; *Cost. D.*7; 1488 *BD* I, 348; 1489 *BD* I, 372; 1493 *BD* II, 22); **немецкихъ, немє⟨цк⟩их** 2 (XV ст. *НРРГ* 10; 1500 *BD* II, 175); **немецкых** 1 (1486 *BD* I, 290); *ор. мн.* **немецкимн** (1443 *ПГСММ*).

Пор. **НЄМЄЦЪ** [1].

* **НЄМЄЦКЫИ** [2] *див.* * **НѢМЄЦКИИ.**

НЄМЄЦСКИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

НЄМЄЦСКЇИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

НЄМЄЦСКЫ *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

НЄМЄЦСКЫИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ**[1].

НЄМЄЦЪ [1], **НЯМЦ** *ч.* (136) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Нямц: А на то... вѣра пана Шандрова от НѣмцѦ (Сучава, 1403 *RS* 338); а кто имєть коупити скотъ или бараны, оу баковѣ... либо на нѣмци... нє надобѣ нигдє мыто дати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и далн и приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... нашєму стмоу монастироу о(т) нємца болото криваѦ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Нємєцъ** 1 (1470 *BD* I, 155); от **Нямц** 1 (1491 *BD* I, 453); *род. одн.* **Нѣмца, Нѣмьца** 65 (1407 *Cost.* I, 56; 1427 *DIR«A»* 450; 1466 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 147; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 386; 1499 *BD* II, 160; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **Нємца, Нє(м)ца** 47 (1435—1436 *Cost.* II, 494; 1443 *Cost.* II, 185; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *BD* I, 6; 1466 *BD* I, 106; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 398; 1491 *Cost. S.* 157; 1499 *BD* II, 144; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **Нѧ(м)ца** 2 (1471 *DIR«A»* 525; 1500 *Cost. S.* 230); **немцѣ** 5 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1466 *BD* I, 95); **нѣмцѧ, нѣмцѣ** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; *Cost.* II, 628; 1408 *Cost.* I, 61; 1453 *DIR«A»* 503); **Нѣмцоу, Нямцоу** 2 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 464); *знах. одн.* **немецъ** (1453 *Cost.* II, 466); *місц. одн.* **оу Немцѧ, немцѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 121; 1453 *Cost.* II, 466; 1456 *Cost.* II, 790); **на нѣмци** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669).

***НЄМЄЦЪ** [2] *ч.* (10) (*назва річки у Молдавському князівстві*) Нямц: И дадох монастироу о(т) нѣмца... двѣ селѣ на оусти нѣмца (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); а мы тако(ж) єсми дали и потвръдили тоє прѣдреченноє село, балошещи, на немца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); и єщє єсми потвєрдили монастырю ншем(у)... села монастирска... на оусти нѣмца (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нѣмца** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1470 *DIR«A»* 522); **немца** 1 (1435—1436 *Cost.* II, 494); *зам. місц.* село... **на немца** 4 (1455 *Cost.* II, 553, 561, 564); *знах. одн.*

немєцъ (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на нємцѣ** 1 (1459 *BD* I, 35); **на нѣмцѣ** 1 (1458 *BD* I, 6).

***НЄМЄЦЪ** [3] *ч.* (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави... простѣ... на рогъ лѣса нємѣцкого... та о(т)толѣ чєрє(с) нємєцъ на вєрбоу (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн.* **нємєцъ** (1427 *DIR«A»* 450).

Див. ще **ЛѢСЪ** (л ѣ с ъ н є м ѣ ц к и и).

***НЕМЕЦЪКЫИ** *див.* ***НѢМЄЦКИИ.**

***НЄМЄЦЪСКИИ** *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

***НЄМЄЦЬКЫИ** *див.* *** НѢМЄЦКИИ.**

НЕМЕЦЬСКЫИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

***НЄМИЛОСТИВНО** *присл.* (1) немилосердно, безжалісно, люто: а кто бы сѣ покоуси(л) о(т) наши(х) боѧръ... сєго нашє(г) дааніа и потврьждєніа прєстапити (!)... то(т) є(ст) на(м) противни(к)... и мы сам(и) того истино(г) хочє(м) показнити єго нємлостивно (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

НЄМИРА, НЄМИРѦ, НЄМИРЯ, НЄМЄРА, НЕМѢРА, НЄМИРѢ *ч.* (32) *(особова назва):* А при томъ были сведки... панъ Немира, староста луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); А при том были светки: кн(ѧ)зь Иван Юрєвич Жославский... пан Нємєра Толпыжинский (Острог, 1481 *AS* I, 77); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нємирѧ, Нємиря, Немирѣ** 10 (1445 *Cost.* II, 729; *P* 151; 1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1448 *P* 149; 1451 *ДГШХ*; *P* 156, 159; 1452 *P* 161; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Нємира, Немира, nemyra** 9 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1495 *АЛМ* 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 *АЛРГ* 79; 1500 *ДПЖН*); **Немера** 2 (1451 *AS* I, 44; 1481 *AS* I, 77); **Немѣра** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *род. одн.* **Немиры, nemiry** 4 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1500 *ДПЖН*); **немири, немїри** 3 (1451 *P* 157, 158; 1452 *P* 161); *знах. одн.* **nemiru** (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **Немирею** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

НЄМИРИНЪ *прикм.* (6): А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳетимьи, сестреницы пана Немирины... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły... kotoruiuz myklasz zawodył pana nemiryn namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Немиринъ, nemiryn** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ж.* **Немириной** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **Немирины** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21).

Пор. **НЄМИРА.**

НЄМИРКА *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Нємира*):* Мы боѧрє господарѧ нашего воєводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ нємирка... чинимъ знаменито... аже слюбоуємъ... великому володиславу... кролю полскому (Сучава, 1433 *Cost.* II. 650—651); а на то є(ст)... вѣра пана нємиркы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нємирка** (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1437 *Cost.* I, 529); *род. одн.* **нємиркы** (1439 *Cost.* II, 32, 36, 46).

Див. ще ***НѢМИРКО.**

***NIEMIROW** *ч.* (1) *(назва містечка у Берестейській землі):* a przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lancziczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Niemirowa** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

НЕМИРОВИЧЪ, НЕМЕРОВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Наместнику Берестейскому, пану Якубу Яновичу Немировича (Краків, 1487 *РИБ* 226); а потомъ у другое смотрѣлъ того панъ Якубъ Немеровичъ, и насъ въ томъ одправили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Немировичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31); **Немеровичъ** 1 (1495 *АЛМ* 85); *род. одн.* **Немировича** (1487 *РИБ* 226).

***НЄМИРЧАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... даємъ и потвєржаємъ ємоу... єдно сєло на проутѧ нємирчани (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529).

ФОРМИ: *знах.* **Нємирчани** (1437 *Cost.* I, 529).

НЄМИРѢ *див.* **НЄМИРА.**

НЄМИРЯ *див.* **НЄМИРА.**

НЄМИРѦ *див.* **НЄМИРА.**

NIEMICKIY *див.* *** НѢМЄЦКИИ.**

***НЄМИШЬ** *ч.* (1) (*мад.* nemes) дворянин: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и тодѣрь и шандрь нємиши о(т) (са)рвасова... даємо вѣдомо ... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє црковь... на зємлн тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **нємиши** (1404 *ГМ*).

***НЄМОНЪ** *ч.* (2) *(назва ріки)* Німан: жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(н) Ѳєдько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) вступається въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нємъномъ, нємъно(м)** (1499 *ВФ*).

! НЄМОГЪ *див.* **НЄМОЧ.**

НЄМОЦОНЪ *прикм.* (2) (*стч.* nemocen, *стп.* niemocen) **1.** хворий, недужий (1): а проволочє(т) ли сѧ тая нємоць трєтєа правая тогды мможє(т) трєтью о(т)ложїть ка(к) єщє нємоцонъ бы(л) (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40).

2. зумовлений хворобою, недугою (!): Сєдобрын (!) обычаи бы(л) о(т)кладанїю роко(в) вєлїкы(х) зємьскы(х)... што(ж) на (!) зємлѧнє мєжї собою имєлї а оу то(м) вєкын (!) присѧгы мєжї имї были и щкоды а тѣжь нємоцьными прїчинами о(т)кладали (XV ст. *СЯ* 39 зв).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нємоцонъ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *ор. мн.* **нємоцьными** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

***НЄМОЦЪ** *див.* **НЄМОЦЬ.**

НЄМОЦЬ *ж.* (13) (*стч.* nemoc, *стп.* niemoc) хвороба, недуга, неміч (1): и далѣи слюбоуємъ имаємъ коли намъ прєрєчєныи господаръ, коро(л) казимиръ... дє(н) и мѣстцє намєни(т), єму... вѣрнѣ голдовати, а то тако ижє прє(д)рєчєныи па(н) кро(л)... имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованнѧ два алибо три м(с)цѣ обыслатн, ижбы єсмо тогды... знамѣнитою нємоцью обтѧжєнн а то бы кролєви єго мл(с)ти ... знамєнито было, тогды коро(л)... имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

н є м о ц ь п р а в а я (1), п р а в а я н є м о ц ь (4) хвороба, недуга, санкціонована правом як причина неявки на суд або невиконання якихось зобов'язань: а проволочє(т) ли сѧ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 39 зв.); пово(д) на вєлїкы(х) роковъ пєрвоє маєть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40); б ы т и о у н є м о ц и (1) *див.* **БЫТИ** [1]; и м а т и н є м о ц ь (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; и м ѣ т и н є м о ц ь (2) *див.* **ИМѢТИ**; п р о с т а я н є м о ц ь (3) *див.* *** ПРОСТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **нємоць** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *знах. одн.* **нємоць** (1445 *Cost.* II, 726); *ор. одн.* **нємоцью** (XV ст. *СЯ* 39 зв., 40; 1448 *Cost.* II, 734); *місц. одн.* **оу нємоци** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще **НЄМОЧ, *НЄМОЩЬ.**

***НЄМОЦЬНЫИ** *див.* **НЄМОЦОНЪ.**

НЄМОЧ *ж.* (2) хвороба, недуга, неміч (1): Пак ли бы тот дєн так намѣнєны... парсоунѣ нашои нємоч пригодила сѣ, а то бы наияснѣишєму королю єго милості... было явно, на инши час подобны имаєт єго милость дєн и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

и м ѣ т и н є м о ч ъ (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **немоч** (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* ! **немогъ** (1442 *Cost.* II, 719).
Див. ще **НЕМОЦЬ, *НЕМОЩЬ.**
***НЕМОЩЬ** *ж.* (1) (*цсл.* немощь) ◇ имѣти немощь *див.* **ИМѢТИ.**
ФОРМИ: *знах. одн.* **немощь** (1442 *Cost.* II, 716).
Див. ще **НЕМОЦЬ, НЕМОЧ.**
***НЕМЦИШОРЪ** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы александръ воевода... чинимъ знаменнто... оже... дали есмы монастыреви стго оузнесенїа христова што на немцишори одно озеро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на немцишори** (1409 *Cost.* I, 71).
***NIEMCY** *див.* *** НѢМЦЫ.**
***НЕМЪЦИ** *див.* *** НѢМЦЫ.**
НЕМѢРА *див.* **НЕМИРА.**
НЕМѢРИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ.. панъ Война Немѣричъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Немѣричъ** (1476 *АрхЮЗР* 8/VI, 154).
***НЕМѢЦКИИ** *див.* **НЕМЕЦКЫИ** [1].
***НЕМѦТЧИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Галицькій землі*): а то ста оба прилюби(л) и кунцѣръ и игна(т) на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) и ко немѦтчичо(м) (б. м. н., 1419 *Р* 91).
ФОРМИ: *дав.* **немѦтчичо(м)** (1419 *Р* 91).

НЕОДНОВА *присл.* (2) неодноразово, не один раз: янъ то(г) менилъ сѦ досве(т)чить а не вчинить и ре(к) зъ своее зь влостное бчолы ме(д) несъ до своего домоу и соу(д)я пыта(л) петра не однова моглъ ли бы досве(т)чи(т) на не(г) хтобы видѣлъ (XV ст. *ВС* 19); I jakźe iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoź dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

НЕОДЪНОКРОТЬ *присл.* (1) неодноразово, не один раз: И тыми разы пишешь къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела того Матѳея... въ тое именье за сына место, и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънократь (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).
НЕОРЯ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Neorza): а притом были свѣдци, пан петръ неоря, воевода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6).
ФОРМИ: *наз. одн.* **неоря** (1361 *AGZ* 6).
НЕОТСТУПНО *присл.* (2) повсякчас: а п⟨а⟩ни ЕнковаѦ Чаплича маетъ нам с того именѦ служити... неотступно (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).
НЕПОАТА *див.* **НЕПОТА.**
! НЕПОГУШЕНО *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**
***НЕПОДВИЖЕННО** *див.* ***НЕПОДВИЖЕНО.**
***НЕПОДВИЖЕНО** *присл.* (2) непорушно, нерушимо: да соу(т) нашемоу монастирю оури(к) съ въсѣ(м) доходо(м) не⟨под⟩вижено николи на вѣки (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); тое въсе вышеписанное да е(ст) нашем(у) монастирю о(т) полъноу непо(д)вижe(н)но николиже ничемъ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).
Див. ще **НЕДВИЖЕННО, НЕПОДВИЖНО.**
***НЕПОДВИЖЕНЪ** *прикм.* (2) (*який не зазнає змін*) непорушний, нерушимий: на то да имаю(т) слободу непо(д)вижни ни оу че(м) (Побрата, 1448 *ДГПР*); тыи оусы вишеписанны циганы да соуть о(т) на(с) стои параскевїи оурикь съ оусы(м) доходомь непо(д)вижны николи(ж) ни оу чемь на вѣкы вАчныѦ (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).
ФОРМИ: *наз. мн.* **непо(д)вижни** 1 (1448 *ДГПР*); **непо(д)вижны** 1 (1465 *DIR«A»* 518).
НЕПОДВИЖНО *присл.* (10) непорушно, нерушимо: да боуде(т) нашему молебникоу калоугероу савѣ оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м), до его живота, неподвижно ни оу чемъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); да е(ст) непо(д)вижно нашему монастирю о(т) би(с)трици николиже на вѣки (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

Див. ще **НЕДВИЖЕННО, *НЕПОДВИЖЕНО.**
***НЕПОДОБНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* неподобьнъ) невідповідний, неправильний: вїдѣлосѦ на(м) за непо(до)бное иже такыи кро(т)кыи запїсанъ (!) бе(з) оумо(л)вы не былъ дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **непо(до)бное** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).
НЕПОЖИТОЧНЕ *с.* (1) (*стп.* niepożyteczne) будь-що несприятливе: а николи не имаем быти в ради, алибо оу вымовѣ прѦз сѦ алибо прѦз кого иного, где бы... Казимира кролѣ и Короуны его непожиточне алибо оувлочство было бы мовено, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *наз. одн.* **непожиточие** (1462 *BD* II, 284).
НЕПОКОЛѢБИМО *присл.* (1) непорушно, незмінно: въсе да е(ст) нашемоу монастирю оури(к) и вино и вос(к)... непорушено и непоколѣбимо (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).
НЕПОЛОКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Неполоківці: тѣмь мы видѣвше его правую и вѣрную службоу до на(с)... дали есмы ему... два села на имѦ левошовци... и неполоковци (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).
ФОРМИ: *наз.* **неполоковци** (1425 *Cost.* I, 173).
НЕПОРОТОВА *ж.* (1) (*назва села на Буковині*) Непоротове: тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми оу нашеи земли... села ... на имѣ колешевци... и непоротова (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).
ФОРМИ: *наз. одн.* **непоротова** (1447 *Cost.* II, 273).
! НЕПОРОШЕНО *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**
НЕПОРОУХОМО *присл.* (4) непорушно, нерушимо, незмінно: а при томъ при всѣмъ оставлѦемъ его... на вѣки вѣкомъ непороухомо никимъ (Краків, 1394 *Р* 54); а продали есмо то вѣчно и непорухомо (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); А на то есмо дали се(с) нашь листъ с нашею печатью вѣчно и непороухомо (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).
Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО, НЕРУХОМО.**
! НЕПОРУЧНО *див.* **НЕПОРОУШНО.**
НЕПОРОУШАННО *присл.* (12) непорушно, нерушимо, незмінно: да е(ст) ему оури(к) съ оуси(м) по(л) доходо(м)... непорушанно николиже на вѣкы вѣчныѦ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33—34); да ест емоу от нас оурик и съ въсѦм доходом... непороушанно николиже на вѣки (Ясси, 1476 *BD* I, 209).
Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО, НЕРУХОМО.**
НЕПОРУШЕНА *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**
НЕПОРОУШЕННЕ *присл.* (1) (*стч.* neporušeně, *стп.* nieporusznie) непорушно, нерушимо, незмінно: Тое въсе... слюбоуем... Яноу Олбрахтоу ... моцне и непороушенне... имаемо дръжати и наполнити, мы и також въси наши поданнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).
Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО, НЕРУХОМО.**
НЕПОРОУШЕННО *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**
***НЕПОРОУШЕННЫИ** *див.* **НЕПОРОУШЕНЪ.**
НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШЕННО, НЕПОРЮШЕНО, НЕПОРУШОНО, НИПОРОУШЕНО, НЕПОРУШЕНА, НЇПОРОУШЕНА, НЕПОРОУШЕНОУ *присл.* (427) непорушно, нерушимо, незмінно: Тые вси села... маеть держати господинъ богомолець нашъ Климентый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памѦть велѣлъ есмо нашю печатъ великую привѣсити што бы непорушено то николиже до вѣка (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); слубуемо... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ... крѣпко, непорюшено подлугъ хрестьяньскоѣ веры (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); тое всe щобы и(м) въ оури(к) съ въсѣмъ доходомъ... нипороушено николиже на вѣкы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); да естъ емоу от нас оурикъ и съ въсем доходом... непорошено (!)... ни-

колижє на вѣкы (Сучава, 1468 *BD* I, 125); Тоє вьсє вышеписанноє да єст от нас оурик нашему митрополию от Радовцех, непороушеноу николижє на вѣкы (Сучава, 1481 *BD* I, 257); тоє вьке (!) вышеписанноє да єсть тому нашему стмоу монастироу о(т) нѧ(м)ца и о(т) на(с) оурыкь и съ вьсємь доходомь, непороушенно, николи, на вѣкы вѣчноѧ (!) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231).

Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО, НЕРУХОМО.**

НЕПОРОУШЕНОУ *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**

НЕПОРОУШЕНЪ[1] *прикм.* (9) (*стч.* neporušený, *стп.* nieporuszny) (*незмінний*) непорушний, нерушимий (5): тоть хотарь щобы и(м) быль непорушє(н) навѣки (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А тоти (*виправлено з* тотъ.— *Прим. вид.*) два жоудечїи и поени оусе вишеписанних всє по старомоу хотароу... непороушенни николижє на вѣкїи вечнаго (Сучава, 1458 *BD* I, 19);

(*стійкий*) непохитний (4): землю шепиньскоую... з городы... даваемы, дароуемы... имити, де(р)жати со вьсѣми приходы... которыѣ городы... посѣсти дати чистою вѣрою а непороушною тому истино(м) королеви... слоубоуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); Не єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжди чисте а вѣрны о которы(х) жо непороушоны въ вѣрє оуставичнѣ... мы дооуѳамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушенныи... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **непороушенъ, непорушє(н)** (1423 *DIR«A»* 447; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 236); *знах. одн. ч.* **непороушенныи** (1499 *BD* II, 420); *ор. одн. ж.* **непороушною** (1436 *Cost.* II, 706); *наз. мн.* **непороушоны** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **! пороушныи** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *наз. мн. ж.* **непороушенн** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **непороушении** 1 (1458 *BD* I, 19).

Див. ще ***НЕИЗРУШЕНЫИ, *НЕИЗРУШИСТЫИ, *НЕРОУШЕНЫ.**

! НЕПОРУШЕНЪ[2] *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**

НЕПОРОУШНЕ *присл.* (2) (*стп.* nieporusznie) непорушно, нерушимо, незмінно: а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене... своє власноє... вечиє и непороушнє (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНО, НЕРУХОМО.**

НЕПОРОУШНО, НЕПОРУШЪНО, НЕПОРОУШЬНО *присл.* (95) непорушно, нерушимо, незмінно: то всє єсмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому... ходкови быбелскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А то всє перво выписанноє держати кн⟨ѧ⟩зю Федору вѣчно, непорушно никимже (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а даем тому прєдречономоу пану Каленику вечно и непорушно (Київ, 1437 *AS* I, 34); Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ... вѣчно, никимъ же непорушно и нами (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а с того дѣлоу не выстоупити з нас никоторомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчне и непороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а к моей роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ... имѣнье... вѣчно и непороушно (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И мы... тое имѣніе... дали есмо ему... вѣчно и непорушно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); продал есми свое имѣнъе отъчистое... пану Василю Хребътовичу... вѣчно и непоручно (!) (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); И потверъжаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕРУХОМО.**

***НЕПОРОУШНЫИ** *див.* **НЕПОРОУШЕНЪ**[1].

! НЕПОРУШО *див.* **НЕПОРОУШНО.**

НЕПОРУШОНО *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**

***НЕПОРОУШОНЪ** *див.* **НЕПОРОУШЕНЪ**[1].

НЕПОРУШЪНО *див.* **НЕПОРОУШНО.**

НЕПОРОУШЬНО *див.* **НЕПОРОУШНО.**

НЕПОРЮШЕНО *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**

***НЕПОСЛОУШЕНСТВО** *с.* (1) (*стп.* nieposłuszeństwo) неслухняність, непослух: прото прїказоуємь абы землѧнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к)... а прїидеть лї то(т) а имє(т)ца ємоу оупоминатсѧ лихыми словы, алю (!) срамотѧ єго толкокро(т) имаеть ємоу платити вїноу за єго соромотоу Єї а нашемоу соудоу и по(до)бно за непослоушє(н)ство (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **непослоушє(н)ство** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***НЕПОСЛУШНИКЪ** *ч.* (1) неслух, ослушник, неслухнянець: а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити... то(г)ды... коро(л) єго мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити... яко непослушники приказаниа пана своєго (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *знах. мн.* **непослушники** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **НЕПОСЛОУШНЇВЇИ, *НЕПОСЛУШНЫИ.**

НЕПОСЛОУШНЇВЇИ *прикм.* (1) (*у знач. іменника*) неслухняний, непослушний, неслух: а досыть нє вчїнѧть но хочемь того... бы такыи непослоушнївїи имеєть быти в роуцє своємоу сътѧжьцю и в нѧтъство (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **непослоушнївїи** (XV ст. *ВС* 11).

Див. ще ***НЕПОСЛУШНИКЪ, *НЕПОСЛУШНЫИ.**

***НЕПОСЛУШНЫИ** *прикм.* (1) (*у знач. іменника*) неслухняний, непослушний, неслух, ослушник: а соблазны творясчыхъ изверзати... еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **непослушныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***НЕПОСЛУШНИКЪ, НЕПОСЛОУШНЇВЇИ.**

НЕПОТ *див.* **НЕПОТЪ.**

НЕПОТА, НЕПОАТА *ж.* (14) (*молд.* непоатэ «внучка»; «племінниця»; «потомок») **1.** племінниця (12): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тота истинна Аннѣ, сестра пана Доброула логофета... продала... одино село на имѣ Доброулещїи... непоти своєи Станци (Сучава, 1480 *BD* I, 244); И оуставшє наши слоуги Нѣгоул Доумїѧ и бр⟨ат⟩ его Бълош та заплатили оуси тоты вишеписанїи пинѣзи... оу роукы Насти и оуноука єи Мърини, непоти Михъила Боузѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

2. внучка (2): И також прїиде прѧд нами... Нѣгша, дочка Бъила от Ракова, непота Ботъша... и продала... єдно село на Молдавѣ... где бил дед єи Ботъш, самомоу господствоу ми за ѯ злат татарских (Сучава, 1488 *BD* I, 355); мы Стефан воевода ... знаменито чиним...оже прїиде прѧд нами... Чорчолинъ... непоата Шерба Ръспопа... и продала свою правоую отниноу... от оурика дѣда єи Шерба Ръспопа... слоузѣ нашемоу Алекси дїякоу за РЇ злат татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **непота** 6 (1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 347, 348, 355, 376; 1492 *BD* I, 509); **непоата** 3 (1493 *BD* II, 26; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **непоти,** ⟨**непо**⟩**ти** (1480 *BD* I, 244; 1483 *Cost. D.* 30; 1489 *BD* I, 376; 1495 *BD* II, 55); *наз. мн.* **непоти** (1493 *Cost. D.* 45).

НЕПОТЪ, НЕПОТЬ, НЕПОТ *ч.* (45) (*молд.* непот «внук»; «племінник»; «потомок») племінник: мы Стефанъ воевода... чиним знаменито... оже тоты истины слоугы наши

Ивоул, брат пана Данчоула столникова, и съ нєпотомъ єго съ Нєгра... дали нашєму вѣрному паноу Игнатоу села... Добромирєщи и Балосинєщи (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Къкъразъ и съ своєю жєною Федкою та заплатили... С̃ злат татарских оу роуки слоузѣ нашєму Иваноу и сєстри єго Алби и нєпоту их Иванкоу (Сучава, 1487 *BD* I, 301); Ино мы... єсмо дали и потвърдили слоугам нашим Влашиноу и нєпотоу єго Чоканоу тота трєтаѦ част от сєло от Аржишан на Проутѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєпотъ, нєпоть, нєпот** 12 (1441 *DBAc* 37; 1466 *BD* I, 114; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 385, 397, 442; 1492 *BD* I, 504; 1495 *BD* II, 40, 78); *зам. дав.* оу роуки **нєпоть, нєпот** 2 (1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 442); *род. одн.* **нєпо(т)** (1479—1480 *Cost. S.* 105); *дав. одн.* **нєпотоу, нєпоту** (1441 *DBAc* 35; 1453 *Cost.* II, 458; 1466 *BD* I, 114; 1482 *BD* I, 260; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 386, 387; 1495 *BD* II, 78); *ор. одн.* **нєпотомъ, нєпотом** (1440 *DBAc* 31; 1459 *BD* I, 31; 1482 *BD* I, 260); *наз. мн.* **нєпотовє** 7 (1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 445, 451; *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 18); **нєпоти** 3 (1453 *Cost.* II, 458; 1491 *BD* I, 445); *зам. дав.* оу роуки... плєменикомъ... и... **нєпотовє** 1 (1489 *BD* I, 377); *дав. мн.* **нєпотом** (1492 *Cost. S.* 161); *ор. мн.* **нєпоти** (1480 *BD* I, 241; 1490 *BD* I, 387).

НЄПОТЪКНОВЄНО *присл.* (1) непорушно, нерушимо, незламно: што бы єи оури(к) съ въсѣмъ доходомъ и съ въсѣми оужи⟨ткы што к⟩ томоу монастирю прислоухаєтъ... нєпороушєно и нєпотъкновєно (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

НЄПОТЬ *див.* **НЄПОТЪ.**

***НЄПОХОЖИИ** *прикм.* (1) який прикріплений до землі, без права переходу від одного феодала до іншого: искалъ онъ того Мартинца за нєпохожого слугу (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **нєпохожого** (1498 *АЛМ* 159).

НЄПОЧЪТИВО *присл.* (1) (*стп.* nieропcziwie) без почестей, нешанобливо: а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа а бє(з) нашє(и) пєчати, и вы того нєпочътиво отъпоуститє зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

! **НЄПРАВА** *див.* ***НЄПРАВО.**

***НЄПРАВЄДНЫИ** *прикм.* (2) (*цсл.* нєправьдьныи) неправильний, несправедливий, незаконний: О нєправєдно(м) браньи (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* о **нєправєдно(м)** 1 (XV ст. *ВС* 11); о ! **нєисправєдиомь** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.).

***НЄПРАВИИ** *див.* ***НЄПРАВЫИ.**

***НЄПРАВЇИ** *див.* ***НЄПРАВЫИ.**

***НЄПРАВО** *присл.* (1) злочинно: а боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа (!) нє хотѦчи къ правоу стати... а имєть шкоды чинити зємли а(любо) зємълѦномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѦвши (!) вѣно жєньское имєєть быті вѣ(ч)но на на(с) оузѦто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39).

***НЄПРАВЫИ** *прикм.* (4) підроблений, фальшивий: па(н) татомирь балицкии приганилъ листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) ижє соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *Р* 83); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) ажє нєправыи листы фалшованы па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **нєправыи** 2 (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); **нєправии, нєправїи** 2 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95).

***НЄПРЄМОЖЄНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* nepřemožný, *стп.* nieprzemożny) непереможний, непоборний: мы романъ воєвода молдавъскии... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна службьба служити... нєпрєможєному владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **нєпрєможєному** (1393 *Cost.* II, 607).

***НЄПРИАТЄЛЬ** *див.* **НЄПРИѦТЄЛЬ.**

НЄПРИЯЗНЬ *ж.* (4) 1. (*недружній вчинок*) недружелюбність, зло (3): почонъ здавна и досюлѦ, съ вашими прєдъки наши прєдъки... коли были оу приѦзьни и в бъратьствє... одинъ дроугомоу приѦзьни чинивали, а нєприѦзьни нє чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А також прєрєчєннїи крал... ис прєрєчєнными братїямы... слюбили нам... иж нигдє и николи нам ни жадноѝ шкодї, ани оуражєнїѦ алибо нєприязни, нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. (*ворожість*) нєприязнь (1): Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного... часоу нѣкотораѦ нєприязнь и знамєнитаа нєзгода и валка была мєжи нами и мєжи наияснѣишим кнѣжатєм паном Яном Олбрахтом... кралєм полскым... и тыми часы... крал... нам въси мєрзѦчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєприязнь** (1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **нєприязни** (1499 *BD* II, 422); *знах. одн.* **нєпрїѦзнь** (1485 *BD* II, 372); *знах. мн.* **нєприѦзьни** (1484 *ЯМ*).

***НЄПРИЯТЄЛСКИИ** *прикм.* (2) ворожий: О ты(х) што(ж) изь своєа зємли идоу(т) на воиноу а вєньци щкоды оу своєи зємли оубогы(м) людє(м) чинѦ(т) ни(ж)лї оу нєпрїєтє(л)ско(и) зємли (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... оумысло(м) нєприятєлски(м) жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **нєприятєлски(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн. ж.* **оу нєпрїєтє(л)ско(и)** (XV ст. *ВС* 28).

НЄПРИЯТЄЛЬ *див.* **НЄПРИѦТЄЛЬ.**

***НЄПРИѦЗЬНЬ** *див.* **НЄПРИЯЗНЬ.**

НЄПРИѦТЄЛЬ, НЄПРЇѦТЄЛЪ, НЄПРИАТЄЛ, НЄПРЇЯТЄЛ, НЄПРЇѦТЄЛ, НЄПРЇАТЄЛЬ, НЄПРЫЯТЄЛЬ, НЄПРИЯТЄЛЬ *ч.* (120) ворог, неприятель (119): а кнѦзю дмитрию помагати королєви на всѦкого нєприятєлѦ (б. м. н., 1366 *Р* 14); а тижь коли бы который нєприѦтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); имѣю с кролємъ, своимъ г(с)дрмъ, стати с володиславомъ... противу єго всѣмъ нєприѦтєлємъ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia niepryiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derzym u ziemli... wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрънoѣ службы и вєлѣлъ мѦ имити...чєрєсь намолву моихъ нєприѦтєлєи (Черняхів, 1435 *Р* 132); и ти(ж) слюби(л) на(м) млы отєць, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашому (*в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.*) нєпрятєлю нєпрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Также слюбо⟨у⟩ємо, мы Стєфан воєвода и дѣти наши... наияснѣ⟨и⟩шомоу кроулєви єго милости... абыхмо были приятєлєм их прїятєли а нєпрїятєлєм их нєпрїятєли, завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

◇ д а в а т и н а н є п р и Ѧ т є л Ѧ (1) *див.* **ДАВАТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєпрїѦтєлъ, нєпрїѦтєл, нєприѦтєл, нєпрїятєл, нєприѦтє(л), нєпрїѦтє(л), нєпрїатє(л)** 11 (1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 421); **нєприѦтєль, нєпрїѦтєль, нєприятєль** 10 (1388 *Р* 37; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1484 *ЯМ*); **нєпрыятєль** 1 (1496 *BD* II, 403); *род. одн.* **нєприѦтєлѦ, нєприятєлѦ, нєпрїѦтєлѦ, нєприатєлѦ, нєприятєлѣ, нєприятєлѣ, нєприѦтєлѣ, нєпрїятєлѣ** 19 (1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 682, 687, 689, 691; 1439 *Cost.* II, 712, 714; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 746; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 421, 422); **нєпрыѦтєлѦ, нєпрыятєля** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1498 *BD* II, 414); *дав. одн.* **нєпрїѦтєлю, нєприѦтєлю, нєпрїятєлю, нєпрїатєлю** 7 (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1435

P 133; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 811; 1485 *BD* II, 372); **непрятелю** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **неприѧтелеви, непрїятелеви, неприателеви** 3 (1436 *Cost.* II, 698; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 284); **неприѧтелевѣ** 1 (1462 *BD* II, 301); *знах. одн.* **неприѧтелѧ, неприятелѧ, непрїѧтелѧ, неприателѧ, непрїятелѣ** 6 (1366 *P* 14; 1402 *Cost.* II, 621; 1448 *Cost.* II, 733; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 774); **непрыѧтелѧ, непрыятеля** 4 (1442 *Cost.* II, 716, 717; 1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **неприятелемъ, неприятеле(м)** 2 (1433 *P* 120; 1435 *Cost.* II, 691); **непрыѧтелемъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *наз. мн.* **непрїятели, неприятели, неприѧтели** 3 (1499 *BD* II, 420, 424); **непрыятели, pieprgyiateli** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **неприѧтеле** 1 (1468 *BD* II, 301); **непрїятелевѣ** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); ! **непрїятеве** 1 (XV ст. *BC* 29 зв.); *род. мн.* **неприѧтелеи, непрїятелеи, непріятелей** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1435 *P* 132; 1484 *ЯМ*; 1499 *BD* II, 420, 422); **неприѧтелии, неприятелин** 4 (1388 *P* 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1433 *P* 120, 125); **непрїѧтелевъ, неприѧтелевъ, непрїятелев** 3 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1499 *BD* II, 422); **непрїѧте(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **неприѧтюль** 1 (1434 *P* 130); **непрїѧтели** 1 (1455 *Cost.* II, 769); *дав. мн.* **неприѧтелемъ, неприѧтелемь, непрїѧтелемъ, непрїѧтеле(м), непрїятелем, непрїятеле(м), непрїателе(м)** 12 (1393 *Cost.* II, 608; 1402 *Cost.* II, 623; 1435 *Cost.* II, 691; *P* 132; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420); **непрыятелемъ, pieprgyiatelem** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1496 *BD* II, 402); ! **неприѧте** 1 (1434 *P* 129); *знах. мн.* **неприѧтели, непрїѧтели** 8 (1392—1393 *РФВ* 170; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 770); **неприѧтелѣ, неприятелѣ** 2 (1366 *P* 14; 1393 *Cost.* II, 607); **непрнѧтели** 1 (1442 *Cost.* II, 717); *ор. мн.* **неприатели** (1462 *BD* II, 285).

***НЕПРЇАТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРЇЕТЕЛСКИИ** *див.* ***НЕПРИЯТЕЛСКИИ.**

НЕПРЇЯТЕЛ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРЇЯТЕЛСТВО** *с.* (1) неприязнь, ворожість: А естли боудемо слышати н видати никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ его милости... имаемо его милости дати виданїе (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *знах. одн.* **непрїятелство** (1485 *BD* II, 372).

*** НЕПРЇЯТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

*** НЕПРЇѦЗНЬ** *див.* **НЕПРИЯЗНЬ.**

НЕПРЇѦТЕЛ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРЇѦТЕЛЪ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРЇѦТЕЛЬ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРОДѢЛАННЫИ** *прикм.* (1) иеоброблений: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *ор. мн.* **непродѣланиыми** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

! **НЕПРОТЇВЕНЪ** ⟨НЕ ПОЖИВАЕТЪ⟩ (1): которыи правомъ немецькымъ иде(т) проти(в) комоу а онъ непротївенъ (!) того права (XV ст. *BC* 7).

Див. **ПОЖИВАТИ** 1.

НЕПРЫЯТЕЛЬ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРЫѦТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРѢМѢННО, НЕПРѢМѦННО *присл.* (3) (*цсл.* непрѣмѣньно) незмінно: и такождере варе кто боуде(т) нгоуме(н) оу то(м) прѦдреченно(м) моиастирю и елико бѫде(т) братеи а они имаю(т) грижати за спасение доуши господства ми въсегда и имаю(т) слоужити на въсѦкоую срѣдоу, вече(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию... и тое имаетъ быти непрѣмѣнно, по въсѦ недели, по въсѦ лѣта (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); Тое да боудет непрѣмѦнно до их живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

***НЕПРЯТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕРАЗДЕЛИМЫИ** *див.* ***НЕРАЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРАЗДЕЛЇМЫИ** *див.* ***НЕРАЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРАЗДѢЛИМЫИ** *прикм.* (10) (*цсл.* **нераздѣлимъ**) нероздільний, неподільний: Въ имѣ отца и сына и сѦтаго доуха, троицѫ свѦтаа единосъштнаа и неразделїмаа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); Въ имѣ отца и сына и свѦтого доуха, троице свѦтаа и единосъщнаа и неразделимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **неразделимаа, неразделїмаа** 4 (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 451); **неразделима** 2 (1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419); **нераздѣлимаа** 2 (1488 *BD* I, 342; *ДГСВМЩ*); **нераздѣлимаѧ** 1 (1489 *BD* I, 376); **нераздѣлима** 1 (1490 *DC* 146).

Див. ще ***НЕРАЗДѢЛЬНЫИ, *НЕРОЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРАЗДѢЛЬНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* иераздѣльиъ) нероздільний, неподільний: Во имя Светое и иераздѣльиое Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **нераздѣльиое** (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***НЕРАЗДѢЛИМЫИ, *НЕРОЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРОВНЫИ** *прикм.* (1) (*який нерівноцінний кому, неоднаковий з ким у моральному відношенні*) нерівний: што(ж) наши шлѦ(х)тѦ и наши землѦны свое племѦ забївають длѦ именїя мы осоужаемь и сказоуемь... и дѣти и(х) а чинимъ ихъ жа(д)номоу добромоу неровны(х) (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **неровны(х)** (XV ст. *BC* 29 зв.).

***НЕРОЗДИЛИМЫИ** *див.* ***НЕРОЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРОЗДѢЛИМЫИ** *прикм.* (2) нероздільний, неподільний: Въ имѦ отца и сына и доуха свѦтого, троицѦ свѦтаѦ и нероздѣлимаѦ, штож ест добры початок и конець коу каждомоу н справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѦнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); Во йме святые единосущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа, аминь (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **нероздѣлнмаѧ** (1468 *BD* II, 300); *род. одн. ж.* **нероздилимые** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

Див. ще *** НЕРАЗДѢЛИМЫИ, * НЕРАЗДѢЛЬНЫИ.**

НЕРУХОМО *присл.* (2) непорушно, нерушимо, незмінио: Мы кизь семенъ олекса(н)дрови(ч) дали есмо слузѣ иашему па(н)у сенку скипорю... вѣчио и нерухомо село нашо тулины (Київ, 1457 *P* 165); мы князь Михайло Ивановичъ Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую на Блинѣ вѣчна, никимъ нерухомо (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО.**

***NERUCHOMYJ** *прикм.* (1) ◇ ⟨r e c z i⟩ n e r u c h o m y j e *див.* **РѢЧЬ**[2].

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **neruchomyje** (1388 *ZPL* 104).

***НЕРОУШЕНЫ** *прикм.* (1) непорушний, нерушимий, незмінний: аж бы сѦ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѦмъ миръ правы держати и вѣчны нероушены (*або* нероушеної.— *Прим. вид.*) (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **нероушеиы** (1445 *Cost.* II, 726).

Див. ще ***НЕИЗРУШЕНЫИ, *НЕИЗРУШИСТЫИ, НЕПОРОУШЕНЪ**[1].

НЕСВИДИСКИИ, НЕСВИДЬСКИИ *ч.* (2) (*особова назва*): а се Ѧзь кнѦ(з) федико несвидискии... вызнаваю... какъ есмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому киѦ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); а се Ѧ кнзь федко иесвидьскии... вызнаваемъ... како есмъ Ѧ вѣрне служилъ освѦцономy кнѦ(з) швитрикгаилу (Черняхів, 1435 *P* 132).

ФОРМИ: *наз. одн.* **несвидискии, несвидьскии** (1434 *P* 129; 1435 *P* 132).

***НЕСВИЗКИИ** *див.* **НЕСВИЗСКИИ.**

НЕСВИЗСКИИ *ч.* (3) (*особова назва*): **мы** кнзь федоръ даиильеви(ч)... иваиъ несвизскии еско ромаиковн(ч)... поручѦемсѦ по олехна што(ж) служи(т) ему спдрю (!) свое-

му коро(л) верно безо лсти без хитрости (Луцьк, 1388 *Р* 42); А се я пан Ивашько Дичько Васильевич ... прод⟨а⟩лъ есми свою отчизну... кн⟨А⟩зю Семену Васильевичю Несвизкому (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **несвизскии** (1388 *Р* 42); *дав. одн.* **Несвизкому** (1461 *AS* I, 53); *наз. мн.* **несвизьскии** (1388 *Р* 38).

***НЄСВИЗЬСКИИ** *див.* **НЄСВИЗСКИИ.**

***НЄСВИЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Несвіч: у Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати (Степаиь, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Несвицы** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

НЄСКОЛЬКО, НИСКОЛЬКО *числ.* (2) *(неозначений)* кілька, декілька: А єщо моихъ несколько єсачныхъ люде(и) отъ єсака бегаючи к тобє прихилилисА а моихъ пошлинъ мне не дають (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А еще надобъА делА оу Стрета нисколько поставовъ есми взАлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **несколько** 1 (1484 *ЯМ*); **нисколько** 1 (1484 *ЯМ*).

НЄСЛАВНЫИ *прикм.* (1) недосконалий: гды(ж) покоА и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьА нео(т)хилоАє(т), єдно о всѣмъ, чл҃къ несла вныи то по дѣлА (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **неславныи** (1448 *Cost.* II, 737).

***НЕСЛУШНЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* niesłuszny) несправедливий, неслушний: а тое еднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ едналъ се неслушиымъ еднан⟨ь⟩емъ то есмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **неслушиымъ** (1495 *РИБ* 620); *наз. одн. ж.* **неслушиая** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще ***СЛОУШНЫИ.**

НЄСМѢРЄНЪ *прикм.* (1) ◊ **быти несмѣренъ** *див.* **БЫТИ[1].**

ФОРМИ: *наз. одн. ч* **несмѣренъ** (1438 *Р* 141).

НЄСПРАВНЄ *див.* **НЄИСПРАВНЄ.**

***НЄСТВО** *див.* *** ЯТЪСТВО.**

***НЄСТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) *(доставляти до місця призначення)* нести: янъ... ре(к) зъ своєе зь влостное бчолы ме(д) несъ до своєго домоу (XV ст. *ВС* 19).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **иесъ** (XV ст. *ВС* 19).

Див. ще **НОСИТИ.**

***НЄСТѢКОВИЧЬ** *ч.* (8) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вера пана богоуша нестѣковича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); а наивыше того вышеписанного слюбуемъ то издержати... по(д) нашею присАгою и с нашими паны... на имѣ, панъ нАгоє логоѳе(т)... панъ пашко нестѣкови(ч) (Серет, 1445 *Cost.* II, 729—730).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нестѣкови(ч)** (1445 *Cost.* II, 730); *род. одн.* **нестѣковича** (1436 *Cost.* I, 455, 468; 1443 *Cost.* II, 180); *наз. мн.* **нестѣковичи, нестАковичи** (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 129, 141; *ПГСММ*).

***НЄСТѢКЪ** *див.* **НЄСТАКЪ.**

НЄСТЮРЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Несторъ, *гр.* (Νσδτωρ) Нестор, Нестір: а при томъ оуздаванъѣ были бояре землАне панъ ходько быбельскии... панъ гаврилько дробышевичь... нестюръ цепаревичь (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иестюръ** (1378 *Р* 26).

Див. ще **НИСТОРЬ.**

*** НЄСТАКОВИЧЬ** *див.* *** НЄСТѢКОВИЧЬ.**

***НЄСТАКОВЪ** *прикм.* (5): а на то... вѣра пана гринкова вѣра пана нестАкова (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а на то є(ст)... вѣра пана нестАкова (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **нестакова** (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih.Alb.;* 1412 *DIR«A»* 440; 1427 *Cost.* I, 196).

Пор. **НЄСТАКЪ.**

НЄСТАКЪ *ч.* (26) *(особова назва)*: мы алєксаидръ воевода... ис нашими землАны... на имА... панъ нестАкъ, панъ тобучь... потвержАе(м)... владиславови, королеви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то є(ст)... вѣра пана нестѣка и дѣти его (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нестАкъ, иестА(к)** (1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **нестАка, иестѣка** (1415 *Cost.* I, 116; 1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 169; 1426 *ВАМ* 22; 1427 *DBAc* 22; *DIR«A»* 450; *Cost.* I, 194; 1428 *Cost.* I, 202 і т. ін.); *дав. одн.* **иестАку** (1422 *ДГОБ*).

НЄСФОИ *ч.* (3) *(назва села на Буковині)* Несвоя: и дали есми имъ оу нашии земли двѣ селѣ на имѣ кошиловци и станоуловци по(д) несфоемъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на конець **несфои** (1432 *Cost.* I, 330); *род. одн.* **несфоя** (1432 *Cost.* I, 330); *ор. одн.* **несфоемъ** (1432 *Cost.* I, 330).

НЄТ *див.* **НѢТЪ.**

***НЄТЄЧА** *ж.* (1) *(стояча вода)* нетеча: а такъ даемъ ему... с полми... с водами и с нетечАми и с пасѣками (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *ор. мн.* **иетечАми** (1407 *Р* 72).

***НЄТИ** *див.* **ИНАТЬ.**

***НЄТОУТЬ** *предик.* (1) иема, немає: Коли(ж)на соудѣ одна жалоба бѫде(т) положена а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци иетоу(т) то(л)ко одно паметное имеє(т) быти положено (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще **НѢТЪ** 1.

НЄТЪ *див.* **НѢТЪ.**

***НЄОУЖЇТОЧНЫИ** *див.* ***НЄВЖИТОЧНЫИ.**

***НЄОУКА** *ч.* (4) *(не привчений до роботи молодий кінь)* неук: Кот(ор)ыи забьеть жївотїноу неоукоу ка (!) конА (XV ст. *ВС* 8 зв.); Которы(и) имаеть жеребАта неоуки а щкоды оу полї чинА(т) (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **иеоукы** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **иеоукоу** (XV ст. *ВС* 8 зв.); *знах. мн.* **иеоукы** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **иеоуки** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.).

***НЄОУПРОДАННЫИ** *прикм.* (1) *(не відданий в оренду)* непроданий: а мыто нигде да не имаю(т) платити ни по трѣго(м) ни по село(м) ни инде иигде или проданна мыта или неоупроданнаа (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **иеоупродаинаа** (1470 *DIR«A»* 523).

НЄОУРАЖЕННО *присл.* (1) незламно, непохитно, непорушно: Тое въсе... слюбоуем... Яноу Олбрахтоу... моцне и непороушенне и незламанно и неоураженно имаемо дръжати и наполнити, мы и також въси наши подданнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

***НЄОУСПОМНѢНЫИ** *прикм.* (1) не вартий, не гідний згадки, незгадуваний: А за никотори неоуспомнѣныи рѣчи... тии рѣчи и ии жадиоую меръзечкоу не имаем оусъпомѣноути (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **иеоуспомиѣныи** (1460 *BD* II, 270).

НЕХАЙ *част.* (30) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай *(з формами 3 ос. теп. ч.)* (23): а такожъ що боуде(т) прихо(д) боу(д) какїи о(т) того села, а они не хаи (sic.— *Прим. вид.*) бероут ис того моиастиръ (!) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); Ино нехай онъ тую землю держить, а намъ съ тое земли служить службы (Краків, 1487 *РИБ* 434—435); нехай он мыто нашо и промыту и вагу ведаеть по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); нехай они людей за себе зовуть и нановъ за собою посадять (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(з формами 3 ос. майб. ч.) (3): а которого моего чоловека в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475 —1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); хочу имъ отдати, нехай собе подѣлять (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(з формами 3 ос. баж.-ум. сп.) (4): нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); Протож тому коли подаемъ в него пенАзи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

НЄХТО *займ.* (5) (*цсл.* нѣкъто) хтось, дехто: Частокро(т) прїгожаєтсѦ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєтъ к собѣ во опѣканїє а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотѦ(т) ли(ч)бы имє(т) о(т) своєго опєкатє(л)ника (!) всє(г) своє(г) имєнїя (XV ст. *ВС* 35 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєхто** (XV ст. *ВС* 7 зв., 16, 34, 35, 35 зв.).

***НЕЦКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* А послали есмо тамъ дворанина нашого Юшка Нецковича (Троки, 1494 *РИБ* 561).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Нецковича** (1494 *РИБ* 561).

***НЄЧАЧЬ** *прикм.* (2) ◇ н є ч а ч ь л ѣ с ъ (1) (*назва лісу у Львівській землі):* тоти старци сгодили сѦ с обою стороноу... стали оу великого крихова кде пєрєходить дорога зоудєчєвскаѦ... попєрє(к) доубровы к нєчачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); п о т о к ъ н є ч а ч ь (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **иєчача** (1413 *Р* 83); *дав. одн. ч.* **иєчачю** (1413 *Р* 83).

***НЄШЄВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва):* Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Арополково (Острог, 1427 *Р* 109).

ФОРМИ: *дав. одн.* **нєшєвичю** (1427 *Р* 109).

НЕШКОДНО *присл.* (2) (*стп.* nieszkodno, *стч.* neškodně) без шкоди, без втрати: Ино естли будеть торгу и мыту нашому в Луцку нешкодно, и мы ему тот торгъ выйменьи его в Гощы дали мети до нашое воли (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

***НЄШТО** *див.* * **НѢШТО**.

***НЄЩО** *див.* * **НѢШТО**.

НИ[1], **НЇ** *спол.* (382) **І.** (*зв'язує члени речення у заперечних реченнях)* (379) **1.** (*єднальний)* ні, ані (26): а городовъ оу рускои землм новыхъ нє ставити ни сожьженого нє рубити (б. м. н., 1352 *Р* 6); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако Ако сами държали... ничьго собѣ нь вынимаючи ни зоставлѦючи (Галич, 1409 *Р* 74); а тако(ж) да сѦ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) търговцє(н) (!) търговлю, оу и(х) землю, за длъгъ, ни и(х) търговцє(м), оу нашєи землм (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); ажбы сѦ што мѣло надо мною стати, тогды до моєѣ отчины до ГолчѦ нє имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторому ни нашим дѣтем, бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчнє и нєпороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Про тожє никто николи ни съ єдними привилїѦми да нє имаєт тѣгати ни добоувати... привилїє (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

2. (*єднально-перелічувальний)* ні — ні, ані — ані (204): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а в то нє надобѣ оуступатисѦ ни оунукумъ єѣ ни племєню єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а оу том домоу корчмоу иє държати, ни пива варити, ни мєд, ни мѦсныи клѦткы (? — *Прим. вид.)* държати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); а нє имаю ни продати ни отдати ни замѣнити ни по доуши дати, нѣжли маю кн⟨Ѧ⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того вѣчно слоужити до моєго живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); И тиж наши слоуги пєрєроубци аби нє го⟨ни⟩ли тоти люди от Коцмани ни на город, ни на млины, ии на иаши дворовє, съ иными зємлѣиє (Сучава, 1481 *BD* I, 257); а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на ныхъ не брать, нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*чергується з* а н и) ні —ні, ані — ані (115): а тутъ нѣтъ иному чанковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *Р* 3); и слюбоуємы нашєю доброю волєю и ис посполнєю радоую, никымъ ниприсилени, а нипоноужени... слоужити и приѦАти... владиславоу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тако(ж) ни соудци, а ни ослоухарє да нє имаю(т) ходити, оу тѦ(х) сєла(х) (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, ани близъшии мои прирожоные, бо то есть моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); а ненадобє в тоє имєнє никому вступовати сѦ, ни брату моєму родному, ни дочцє моєєй... ани ближним моимъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); я в тєбє проси(л) того и ты мнѣ єго нє да(л) ни видєти ани слышєти (Вільна, 1495 *ВМБС*); а пак нє имал бы прощєнїѦ от нас, а кроулєви єго милости нє державі єго ни оу сєбє... ани мєшкати ємоу, ии явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*чергується з* и н и) ні — ні, ані — ані (31): А такожє от того села да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни десѧтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); маеть панъ Федко самъ... того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); и та(к) жє єсми дали сєлоу манастирскомоу слобозїю абы нє имали дила до того сєла ни гло(б)ници и ни илишарє и ни по(д)водоу да нє дадоу(т) о(т) того сєла ... и ни иноє ничого нє имаю(т) на(м) слоужити и ни дати николи (Байчани, 1454 *ПГПММ*);

(*чергується з* и н и г д є) ні — ні, ані — ані (2): а пак нє имал бы прощєнїя от нас, а кроулєви єго милости нє державі єго ни оу сєбє, и нигдє оу єго милости зємлѦх нє державі єго (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

3. (*протиставний)* а (1): а таки(ж) колн мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта ино оу Асо(х) ни индє нигдє (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

II. (*зв'язує сурядні речення)* (3) **1.** (*єднальний, у сполуч. з* и н и) ані (1) : ино за то нє имаю(т) опоминати (!) ни єди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѣ никто нє имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

2. (*єднально-перелічувальний)* ні — ні, ані — ані (2): а тако(ж) ни ослоухарє да нє имаютъ ходити оу тѦ(х) сєла(х), ии соудци никоторыи, да нє имаютъ глобоу, коли имє(т) сѦ оучинити которая смрѣти оу и(х) сєла(х), алє сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251).

Див. ще **АНИ**[1], **NYŻE**[3].

НИ[2], **НЇ**, **НЫ** *част.* (103) (*підсилювальна, в заперечних реченнях)* ні, навіть (15): а никто да нє смѣєтъ судити и(х) ни оу нашєи зємли, бєзъ и(х) воли (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли боудєт лєд а либо имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мито ии жа(д)ноє да(н) (!) дадоу(т)... о(т) ти(х) дву ма(ж) *ни* гро(ш) (Сучава, 1472 *ДГСВМ*);

(*у сполуч.* н н о д и н ъ, н и є д и н ъ) ні один (88): а ту нє надобѣ ни дному (!) чаиковцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.)* (Казимир, п. 1349 *Р* 3); и слюбуємъ... вѣрно служити, а николи сѦ роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимь... посполу стати противу їхъ неприѦтелемъ ни одного иє вымаючи (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѦлъ на торговчѦны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а тыє земли продалъ єсми... со всѣми ужитки... ии одного права собѣ... не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); тым обычаємъ кн⟨Ѧ⟩зю Сємєноу со кн⟨Ѧ⟩зємъ Васильємъ были рѣчи пєрєд нами, а конца ни одного межи собою нє вчинили, ни листа пєрєд нами нє записывали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... против єго милости и Короуни полскои... ны съ єдним чловѣком... николи нє бити (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского (и женского) полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

Див. ще **АНИ**[2].

!НИ[3] ⟨НЄ⟩ (7): мы Олєксаидро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ вормєнскыи пришєлъ к намъ... и оуказалсѦ намъ правыми листы

воселеньского патріярха, Аитоніа Костантинополя, оже ихо патріарха вормеиьского ни еще оузнали есмы, оже нашелъ иа то пискупьство помочїю господина иашего, великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*); а пѧть да(н)никовъ ни дають колодоу медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); то(л)ко за свадоу... аби соудили дво(р)ници терго(в)ск(и) то(т)и люди... аби ни и(м)ли дило соудити и(х) (Сучава, 1479 *DC* 140).
Див. **НЄ.**

***НИВА** *ж.* (39) *(ділянка орного поля)* нива (30): а в поли кдє собѣ проорють ниввы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20); а тако продалъ яко самъ держалъ и с нивами и сѣножатми (Львів, 1400 *P* 61); мы порадив сѧ с нашими кизи и с паны... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ... с нивами и с пашнѧми и с лесы (Київ, 1433 *P* 118); А дали есмъ ему вѣчне то непорушъно... с нивами, ис сеножатми, и з бобровыми гоны (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); И такождє есмы дали... слоузѣ ⟨наше⟩моу Козмѣ... по тои сторони потока ВІ нивы (Сучава, 1479 *BD* I, 228); едучи от Бовбол к Блаженику, к лесу приехавши, по левой руце подле самой дороги тот дуб стоит, и отголь через гребли конецъ пропаханых нив... што и къ Блажеинику слушают (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);
и и в а Х р е н н и ц к а я (2) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких у Смыжаль (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); В з д в и ж е н с к а я н и в а (1) *див.* ***ВЗДВИЖЕНСКИИ;** К л и н о в а т а я н и в а (2), н и в а К л и н о в а т а я (2) *див.* ***КЛИНОВАТЫЙ;** к у ц є в а н и в а (1) *див.* ***КУЦЄВЪ;** П л о с к а я н и в а (1) *див.* ***ПЛОСКИИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **нивы** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **ниве** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **ниву** (п. 1349 *P* 3); *наз. мн.* **нивы** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *зам. род.* ВІ **нивы** 1 (1479 *BD* I, 228); *род. мн.* **нив, ивъ** (1456 *Cost.* II, 582; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *дав. мн.* **нивам** (1488 *BD* I, 356; 1495 *BD* II, 63); *знах. мн.* **нивы** (1375 *P* 20; 1411 *P* 79); *ор. мн.* **нивами, иїавами** (1395 *GL* 166; 1400 *P* 61; 1415 *P* 87; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1483 *ВОРСР* 178 і т. ін.).

***НИВКА** *див.* **НИВЪКА.**

НИВЪКА *ж.* (7) невелика нива, иивка (5): а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы иивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А которыи нивки в долине и долина самая... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);
⟨н и в к а⟩ К л и н о в а т а я (1) *(назва земельної ділянки в Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ, иамѣстникъ лидскій... далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую и листъ свой на то им... далъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); н и в к а П л о с к а я (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ, намѣстиикъ лидскій... далъ игумену... стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); М и х а л к о в а н и в ъ к а (1) *див.* ***МИХАЛКОВЪ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **нивъка** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *род. одн.* **нивъки, нивки** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *наз. мн.* **нивки** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. мн.* **нивки** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

NYН *див.* **НѢГЪ**[1].

НИГДЄ[1], **НИГДѢ** *присл.* (38) ніде (30): а кто иметъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... либо у иныхъ торгохъ нашихъ, не надобѣ нигдѣ мыто даты, нижь тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а иигде по нашеи земли що бы не платили сочавское мыто лише оу сочавѣ (Сучава, 448 *Cost.* II, 741); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати (!) (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); оуставлѧемь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своеи земли оу селе(х) не стоялї алє на полї аиї конеи брали (XV ст. *BC* 27 зв.— 28); виделосе намъ... штожъ по всему великомоу кня(з)ствоу нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ не мають (Вільна, 1499 *ВФ*); и н д е н и г д е (8) *див.* **ИНДЄ.**

НИГДЄ[2], **НІГДѢ** *присл.* (5) (*стп.* nigdy, nigdzie, *стч.* nikdy) ніколи: а паки быхомъ тако не задержали, яко сѧ есмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) били осажени нашеи чти и що быхо(м) чти не имѧли нигде на вѣкы вѣчнии (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а не мает быти отхил⟨е⟩на нигде от Острог⟨а⟩, нижли мают нам с того именѧ служити вечисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).
Див. ще **НИКГДЫ, НИКОГДА.**

НИГДЇИ *див.* **НИКГДЫ.**

НИГДЫ[1] *див.* **НИКГДЫ.**

НИГДЫ[2] *див.* **НѢКГДЫ.**

НИГДѢ *див.* **НИГДЄ**[1].

НИКГДЫ, НИКДЫ, НИГДЫ, НИГДЇИ *присл.* (20) (*стч.* nikdy, *стп.* nigdy) ніколи: про то слюбую и слюбили есмо нашему г(с)дрю кролю влодиславу... противу имъ никды не быти ни однымъ веремѧнемъ (Віслиця, 1393 *P* 51); а не имают сѧ юже о то никды оупоминати (Львів, 1421 *P* 94); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж видев и знаменовав нам службоу верную а нигды не опоущеиую н⟨а⟩шого верного слуги п⟨а⟩иа Каленика Мишковича... даем и дали есмо тому предреченому Каленику... село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а кролѧ его мл(с)ти нигдїи не о(т)стѫпимы до живота, до нашего (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... оузрѣвши есмо знамеиитоую намъ слоужбоу А никды не замешканоую Слоуги нашего вѣрного пана Єрьша терешковича... даемъ И дали есмо ему село долъгие шии (Луцьк, 1452 *P* 160—161); а с певного вѣданья нашего иикды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана ани тѣжь скончана... ижбы ва(м)... в таковыи тадыники оустоупити варовали бы сѧ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
Див. ще **НИГДЄ**[2], **НИКОГДА.**

НИЖ *див.* **НИЖЕЙ**[2].

НИЖАДНЫИ *займ.* (24) (*стп.* niżadny, *стч.* nižádný) ніякий, жоден, жодний (20): и ни жадною иашу службоу, а ни работу що бы не платили намъ тоты лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288—289); а до тих припасни никто аби не имал ни жадное дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Я волчько боде(н)ковьскии и своими де(т)ми... вызнавае(м)... и(ж) есмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужение(м) ани зведе(н)е(м) ни(ж)ли своее доброе воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); А також прречеиниї крал его милость ис прреченными братїями его милости слюбили иам... иж нигде и николи иам ни жаднои шкодї, ани оураженїѧ... не имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); н и ж а д н о г о ч а с о у (2) *див.* **ЧАСЪ;**
(у знач. іменника) ніхто (2): а силу ни жадному да не смѣетъ никто о(т) наши(х) люде(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже слюбуеми и записуеми сѧ... господареви нашему владиславови, кролеви полскому... по(д)ле его мл(с)ти стати противъ каждого его непрїѧтелѧ... ни жа(д)него не воимуючи, ту где коле(т) бы кролеви его мл(с)ти треба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ни жадиыи** (1457 *BD* I, 4); *род. одн. ч.* **ни жадиого** 6 (1454 *Cost.* II, 501; 1462 *BD* II, 289; 1485 *BD* II, 371, 372; 1499 *BD* II, 421); **ни жа(д)него** 1

(1439 *Cost.* II, 714); *дав. одн. ч.* **ни жадному, ни жа(д)ном(оу)** (1435 *Cost.* II, 677; 1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. с.* **нижа(д)ны(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. с.* **ни жадноє** (1472 *ДГСВМ;* 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 420, 421); *наз. одн. ж.* **ни жа(д)на** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. ж.* **ни жаднои** (1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 422); *знах. одн. ж.* **ни жадною** 2 (1447 *Cost.* II, 289; 1475 *BD* I, 200); **ни жадноую** 1 (1460 *BD* II, 270); *ор. мн.* **ни жа(д)ными** (1457 *Cost.* II, 810).

НИЖЄ[1] *див.* **НИЖЕЙ**[1].

НИЖЄ[2] *див.* **НИЖЕЙ**[2].

NYŻE[3]. *спол.* (1) *(зв'язує члени речення, єднальний)* ні, ані: prosim waszoie miłosty, sztob wasza miłost nam w tom siły ne czyniły, iżby nam so kniaziem Szwitrykhayłom peremyrie derżat, nyże powieliwali Rady z Nimcy peremirye derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

Див. ще **АНИ**[1], **НИ**[1].

НИЖЕЙ[1], **НИЖЄ, НЇЖЄ, НИЖЬ** *присл.* (7) **1.** *(далі в документі)* нижче (3): Umyslili jesmo z pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... kotoryi sut' niżej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы в векы могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Прим. вид.*) выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есми и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

2. *(вниз по течії ріки)* нижче (1): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрною слу(ж)бу до на(с)... дали єсмы ему... два села на ребричи, єдно село на имѧ сръби а другоє село нижє (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

3. *(у кількісному відношенні)* менше (3): Оурѧ(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то покладаємь (!) о(т) трицати гнївенъ (!) ажь нїже нє (имє)ють вѣныци бра(т) памє(т)но(г) одна (!) два(и) гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.); мочї имет ли нижє що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ПОНИЖЄ**[1].

НИЖЕЙ[2], **НИЖЄ, НИЖЬ, НИЖ** *прийм.* (39) *(з род.)* *(виражає просторові відношення)* нижче (31): ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ... до нижє поутѣ что идє(т) о(т) хлапєщи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); одьтоль уверхъ рички Дидовки... до рики Згару... нижей урочища Брычнаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); о(т) ты(х) коурга(н)цє(въ) нижє нлиясова к гоуивє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); тако(ж) даємь... нашему митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова тръга исъ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а еще подъняслся ему панъ Барсанъ, брат его старейший, ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); чътврътоє село єсми имь дали на Ховрълѣти... нижє Оргоєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162);

(у сполуч. з іншими прийменниками) нижче (5): а хотарь ти(м) село(м) на филпоу та от толѣ... нижє о(т) полѣноу да падєть на потокъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А хотар тои третои... части от Бъешещи... почениш от берег Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) нижче (2): а хота(р) тои поустини на верхъ долины... до оусти сто(л)пъ, нижє могилицоу, та прости на дѣ(л) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); Тиж Стефан воєвода... дадохом и помиловахом... нашь свѧтыи монастир... сь трїи селове... ниж оустїє Краковѣ (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

Див. ще **ЗНИЖЄ, ПОНИЖЄ**[2].

НИЖЛИ[1], **НИЖЪЛИ, НИЖЬЛИ, НѢЖЛИ, НЄЖЛИ, НИЖЛО** *спол.* (35) **I.** *(зв'язує члени речення)* (5) **1.** *(протиставний)* але, а (але) тільки (2): Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м) ... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужєниє(м) ани зведє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); и они того листа судового пєрє(д) нами нє положыли ни(ж)ли повѣдили на(м) што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єсть в книги судовыи (Вільна, 1495 *ВК*).

2. *(порівняльний)* *(вживається після форм вищого ступеня)* як, ніж (3): О ты(х) што(ж) изь своєа земли идоу(т) на воиноу а вєньци шкоды оу своєи земли оубогым людє(м) чинѧ(т) ни(ж)лї оу нєпрїєтє(л)ско(и) земли (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); тогды на роцѣ напрє(д) реченымъ стронамъ... з добрымъ розмышлениемъ мно(г) добры(х) люди... осудили єсмы и осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70).

II. *(зв'язує речення)* (30) А. *(сурядні)* **1.** *(протиставний)* але, а (але) тільки (15): а нє имают сѧ юже о то никды оупоминати нѣжли имають вѣчноє молчѧниє на вѣкы (Львів, 1421 *P* 94); а нє имаю ни продати ни отдати ни замѣнити ни по доуши дати, нѣжли маю кн⟨ѧ⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того вѣчно слоужити до моєго живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); И сова рє(к) я о вашо єднанье мало звѣдо(м) ни(ж)ли положы ты мнѣ записы пєрєдъ г(с)дрє(м), што жона твоѧ мѣла на вено собє, а в то(м) жє запису мнѣ была трєтѧѧ часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Господа(р) нашъ... вєлики(и) кня(з) алєкса(н)дръ прыя(з)ни... и записо(в) потвє(р)жєньѧ с пано(м) воєводою волоскимъ з вашы(м) г(с)дремъ нє о(т)мавляє(т) вдєлати нижли єго мл(ст) тыми разы пановъ рады єго мл(с)ти соупо(л)на пры сєбє нє маєть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); Тежъ паномъ владычнимъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе... нижли которое дѣло будеть владицѣ до игумена, тое судити намъ посполь (... — *Прим. вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(приєднувальний)* а (5): А пану Олє(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) Сєло(м) Слоушає(т) нижли што єстъ дани мєдовоє оу п̃на Олє(х)ново(и) роуцѣ оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) тую данъ оусю Спо(л)на Па(н) олє(х)но имає(т) давати дяди своєму па(н) хо(л)мскомоу (Львів, 1478 *ЗРМ*); служать въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ, Суморокъ доброволно... а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ; нижло што се тычеть Моревича, въ того есмы купилъ землю зъ призволенiемъ и потверженiемъ господара, короля е. м. (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

3. *(обмежувально-приєднувальний)* хіба що (4): а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи приѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы... нижьли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашоу зємлю, или нємощь отъ бога на иасъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а коли кнѧзь вєлїкїи... имєть от нас пожадати какоую помочь на єго нєпрїѧтєли, а мы имаємъ дати кнѧзю великомоу помоч, бєз хитрости, нижли... боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу зємлю, алибо от б̃а немоцъ на насъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

Б. *(підрядні)* **1.** *(приєднує підрядні часові — у постпозиції)* коли (1): и глѣбъ рѣ(к) ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ, ни(ж)ли сѧ с тобою є(д)налъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

поки, заки (1): а виноватыи маєть всє платїть ни(ж)ли боудє(т) прїпоущонъ ко дроугои жалобѣ (XV ст. *ВС* 30 зв.).

2. *(приєднує підрядні порівняльні — у постпозиції)* ніж, як (4): колижь мєжи рожаємь людськимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... владисла(в)... кролєви полскому... зємлю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а боудоуть ли тыи пєнєзи оу мєньши(х) рє(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмєть оу томь нєкоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть)

имє(т) (XV ст. *ВС* 18); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланы Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы Выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **НИЖЛИБЫ, НИЖЪ, NIŻBY.**

НИЖЛИ[2] *част.* (1) *(обмежувально-здогадна)* хіба що: а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

НИЖЛИБЫ, NIŻLIBY *спол.* (2) *(зв'язує речення)* **I.** *(сурядні) (протиставний)* але щоб (1): Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта ... не брати(!).. нижли бы есте тутъ мыто брали, гдѣ было здавна при дяди нашомъ, при великомъ князи Витовтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

II. *(підрядні) (приєднує підрядні часові — в інтерпозиції)* поки, заки (1): jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti, a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati, jestliby taja istnaja zastawa niżliby rok priszoł, swojemuby sud'i wkazana (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

Див. ще **НИЖЛИ**[1], **НИЖЪ.**

НИЖЛО *див.* **НИЖЛИ**[1].

НИЖНЇИ, НИЖНИ *прикм.* (45) *(розташований внизу, нижче інших)* нижній, долішній (42): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... до сєрєта... оу нижнимъ коньци полѧны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а на оустьє ходосова обчиною горѣ... по нижнии конець дубины (б. м. н., 1424 *P* 99); коли кн⟨ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Тѧм мы... дали и потврълили єсмы ємоу... половина село на Бръладѣ... нижнѣа част (Гирлов, 1499 *BD* II, 140);

(розташований нижче по течії ріки) нижній (1): мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... синъ Михаила оцєла граматика и сєстри єго... продали... єдно сєлищє на исписилє на имѣ нижнєи лопатна и оустїѧ лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7);

н и ж н я я Л о у ж к а (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: Тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас.. дали єсми єго (sic.— *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на коулѣ мєждоу Боршчарємъ и мєждоу Дѣтєлєва оу нижнєи Лоужкы оу дви крьници (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33); н и ж н ї и м о я т и н и (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє сєло оу нижнїи моятини гдє никита (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нижнїи** 4 (1475 *BD* I, 206; 1487 *BD* I, 292; 1494 *BD* II, 34; 1497 *BD* II, 100); **нижни** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн. ч.* **нижнїй, нижнии** 6 (1424 *P* 99; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 55; 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34); **нижни** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *місц. одн. ч.* **оу нижнимъ** (1392 *Cost.* I, 7); *наз. одн. ж.* **нижнѣа, нижнѧѧ** 11 (1495 *BD* II, 44, 48, 76, 80; 1497 *BD* II, 98, 118; *Cost. S.* 209; 1499 *BD* II, 140); **нижнѣѧ, нижнѧѧ** 2 (1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 228); *род. одн. ж.* **нижнєи** 3 (1436 *ВАМ* 33; 1491 *BD* I, 472; 1500 *SD* 7) **нижнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *дав. одн. ж.* **нижнои** (1494 *BD* II, 33; 1497 *BD* II, 98, 119); *знах. одн. ж.* **нижноую** 7 (1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 505, 506; 1494 *BD* II, 32); **нижною** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *ор. одн. ж. зам. род.* до коулми **нижнїю** градищи 1 (1475 *BD* I, 206); *ор. зам. дав.* хотар тои **нижною** части 1 (1492 *BD* I, 506); *наз. мн.* **нижнїи** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **ГЛУБОЧЄК НИЖНЫЙ, НИЖНЇИ БОНТЄЩИ, НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

НИЖНЇИ БОНТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и мы выдѣвшє єго правою и вѣрною слоужбу до на(с)... дали... єсмы єму... єго правою о(т)нину, наимѣ бонтєщїи на стєбнику и другоє сєло на бръладѣ... гдє су(т) нижнїи бонтєщи (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101).

ФОРМИ: *наз.* **нижнїи бонтєщи** (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще **БОНТЄЩЇИ.**

НИЖНЇИ ЖИКОВ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потврьдили єсми томоу свѧтомоу нашємоу монастироу от Поутнои... оуси цръкви... а от Нижнїи Жиков ис попом, в от Манєвци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Нижнїи Жиков** (1490 *BD* I, 419).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, *ЖИКОВЪ**[2].

НИЖЪ, НѢЖЬ, NIZ *спол.* (5) *(зв'язує члени речення, протиставний)* але, а (але) тільки: Слюбуемо нашею чистою вѣрою... ни ким к тому присиловани, ни принужени, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); syły by ieste nam w tom ne czynili, iźby nam peremiryie s nim derźat, zaniaź ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niź wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromyt (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кто иметь коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу... нє надобѣ нигдє мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

Див. ще **НИЖЛИ**[1], **НИЖЛИБЫ.**

НИЖЪЛИ *див.* **НИЖЛИ**[1].

НИЖЬ[1] *див.* **НИЖЄЙ**[1].

НИЖЬ[2] *див.* **НИЖЄЙ**[2].

НИЖЬЛИ *див.* **НИЖЛИ**[1].

НИЗГОДА *див.* **НЄЗГОДА.**

НИЗКО *присл.* (1) низько: Господину господару великому королю слуга твой Василей Микулииичъ твоее милости, господару своему, низко чоломъ бьетъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***НИКАКИИ** *див.* ***НИКАКЫИ.**

НИКАКО, NIKAK *присл.* (4) *(цсл.* никакожє) **1.** ні в якому разі, ніяк (3): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые маетъ держати... владыка луцкий... всими церквями радити а соблазны творясчыхъ извервати, церкви освесчати... еретыковъ и непослушныхъ клясти, никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); «Chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, po my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); маеть панъ Федко самъ... того имѣня Всекрова... вжывати, а я самъ, ни жона моя... никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

2. *(у знач. предиката) (нема як)* ніяк (1): ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ ка(к) прє(д)ци наши имѣли (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***НИКАКЫИ** *займ.* (14) (*цсл.* никакъжє) **1.** *(заперечний)* ніякий, жодний (10): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на иасъ ажє нє было намъ иикакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); A pro toż nam nikakoho peremiryyia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дєръжѧньи нє имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); а тая клеть нє запечатана была никакою печатю (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ н и к а к и м ъ д ѣ л о м ъ (1), н и к а к и м и д ѣ л ⟨а м и⟩ (1) *див.* **ДѢЛО;** н и к а к и м и л и ц и (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

2. *(неозначений)* якийсь (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє пришли до на(с) прїатєлєвє наши млы...

жалоуючи свои жало(ст)... и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїєвъ, а на имѣ о никако(г) лєва и о(т) є(г) дружину, що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **никакого** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1458 *Cost.* II, 815; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн. ч.* **никако(г)** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. с.* **никаки(м)** (1481 *ГПМ*); *знах. одн. с.* **никакоє** (1438 *DBAc* 28); *род. одн. ж.* **никакоѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **никакоє** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ж.* **никакую** (1456 *ГПХМ*); *ор. одн. ж.* **никакою** (1498 *АЛМ* 163); *род. мн.* **никаки(х)** 1 (1435 *P* 133); **никакы(х)** 1 (1468 *BD* II, 306); *ор. мн.* **никакими** (1388 *P* 44; 1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***НИѦКИИ.**

***НИКЄИСКИИ** *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

***НИКЄИСКЫИ** *прикм.* (21): а кто пороуш‹ить та›ковы да єсть проклєть... о(т) тиї сты(х) о(т)ць никєискы(х) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а кто имє(т) порушити сїє ише данїє, то(т) да є(ст) проклѣ(т)... о(т) тиї о(т)ци никєискы(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть... от свѦтых бого‹носных› тиї отець никєиских (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. мн.* **никєискыхъ, никєискы(х), никєискых** 10 (1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 163); **никєиских, никєиски(х)** 8 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; 1458 *BD* I, 9; 1490 *BD* I, 421; 437; *ДГСХМ*; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100); **никїискы(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 366); **!никєских** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **!никсиски(х)** 1 (1490 *DC* 149).

Пор. ***НИКЄЯ.**

НИКЄЛЬ, НИКЄЛ *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Николаи): А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ... русь никєль родминцє (Львів, 1368 *P* 16); а на то свѣдковє... пановє и радци ливовскїи, што тыми часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ, пан билик, пан фридрих, пан никєл абрик (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никєль** 1 (1368 *P* 16); **никєл** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **ники(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 386).

! НИКЄСКИХ ‹НИКЄИСКИХ› *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

***НИКЄЯ** *ж.* (23) *(назва міста в Малій Азії) суч.* Ізнік: аще ли кто прѣстѫпить заповѣ(д) сїѧ... да є(ст) проклѦ(т)... о(т) тиї о(т)ць иже въ никєи (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и да будеть на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесять отець иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїѦ... таковїи да єсть проклѦ(т)... о(т) сты(х) тиї о(т)ць, иже въ никєи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Никеи, никєи** 20 (1401 *ЗКЄ*; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1439 *Cost.* II, 32; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1455 *Cost.* II, 564; 1488 *BD* I, 343, 349; 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 155; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **въ Никїи, нїкии** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1499 *BD* II, 149); **въ Нєкеи** 1 (1479 *BD* I, 222).

***НИКИД, НЄКИДЪ** *ч.* (7) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ оу нашеи земли... три села на поле драгошево иа нєкидъ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); И єщї єсмо дали и потвърдили томо‹у› нашему свѦтомо‹у› монастир‹оу› от Тазлова и браницею, що єст около монастир, починши от верх Никида... та долоу Никидом до глода (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* села... на **Нєкидъ** (1419 *DIR«A»* 444); *род. одн.* **Никида** 2 (1491 *BD* I, 473); **Никид** 1 (1458 *BD* I, 19); *ор. одн.* **Никидом** (1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **на Нєкидѣ** (1481 *BD* I, 248).

***НИКИЛЬ** *див.* **НИКЄЛЬ.**

НИКИТА, НЄКИТА, НИКЫТА *ч.* (12) *(особова назва, гр.* Νικήτας) Микита: азъ рабь бжїи... именемъ стєфаиъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ(и) тетраєоу(г)ль за своѫ дшѫ... и дадо(х) его п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми и потврѣдили томоу свѦтомоу монастироу циганє... на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю... и Никита и Оницъ, сыны Андрєиковн, съ чєлѣдми (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312); И оуставше слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жена его Моуша и заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Нєкити и братоу его Жоуржи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никита** 5 (1437 *Cost.* I, 541; 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 371; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 84); **Нєкита** 2 (1497 *BD* II, 116); **Никыта** 1 (1415 *Cost.* I, 121); *зам. род.* дочки **Никита** 1 (1488 *BD* I, 355); *дав. одн.* **Никитн** 1 (1495 *BD* II, 84); **Нєкити** 1 (1497 *BD* II, 116); **никїтѣ** 1 (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **МИКИТА.**

НИКИФОР, НИКИѲОРЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Νικήφορος) Никифор, Ничипір: а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никифо(р) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никиѳоръ (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никифор, никиѳоръ, никифо(р)** (1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 87; 1490 *Пам.*).

Див. ще ***НИЧИПОРЪ.**

***НИКИФОРОВЪ** *прикм.* (2): Я ларио(н) игоумє(н) пересопницки(и) вызнаваю... што(ж)... з дозволє(н)єм ог(с)дрѦ (!) королѦ его мл(с)ти и с митрополитовы(м) и вл(д)ки лоуцкого никифоровы(м) мѣнѦ(л) єсми с пано(м) петро(м) яновичо(м) старостою лоуцки(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... иа имѦ чемєри(и) вечно и нєпору(ш)но на его имє(н)є на дѦ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); с господарѦ королѦ его мл(с)ти дозволє(н)є(м) и з митрополитовы(м) (!) и вл(д)ки луцкого никиѳоровы(м) мєнѦ(л) єсми с ыгумєно(м) пересопницки(м) з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) иа имѦ дѦ(д)ковичи... на є(г) имє(н)є... на имѦ на чемєри(н) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **никифоровы(м), никиѳоровы(м)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Пор. **НИКИФОР.**

***НИКИѲОРОВЪ** *див.* ***НИКИФОРОВЪ.**

НИКИѲОРЪ *див.* **НИКИФОР.**

***НИКЇИСКЫИ** *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

***НИКЇТА** *див.* **НИКИТА.**

***НИКЇЯ** *див.* ***НИКЄЯ.**

НИКЛЕВИЧЪ, НИКЛЕВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* А для лѣпъшои твердости я, Янъ Никлевич, и печать свою приложил к сему моему запису (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никлевичъ, Никлевич** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

НИКЛЄСЪ, НИКЛЮСЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а єще при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи... и ханысъ верзьсть и русь никлюсъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ... никлєсъ воитъ галицєкии (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никлєсъ** 1 (1418 *P* 89); **никлюсъ** 1 (1408 *Cost.* II, 633).

НИКОАРЪ, НИКОАРЬ, НЄКОАРЬ *ч., невідм.* (13) *(особова назва, молд., пор.* Николаи): мы илїа воєвода... знаменито чинимо... ожє то(т) исти(н)нїи слоуга наш никоаръ о(т) тоузара слоужи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и оуставше наши слоуги, пѣтюль и брать єго, петръ... и племєниковє их, тоадєрь и нєкоарь... та заплатили оусє исполна, тоты вышеписанныи пинѣзи, р злати татарскых (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

НИКОГДА *присл.* (1) (*цсл.* никогдаже) ніколи: а по нащемь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас, а оу соуботоу литоургїю; и да єст непрѣмѣнно никогда (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

Див. ще **НИГДЄ², НИКГДЫ**.

НИКОЛА *ч.* (54) *(особова назва, гр.* Νικόλαος) Микола (52): Сє же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсмы монастиреви стго николы... о(т) оусти шоумоуза болота (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); Сє азъ... ан(д)рєи владимирови(ч)... съ своєю женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сѧ єсмы оу оца нашєго архиман(д)рита николы (Київ, 1446 *Р* 154); а они такождерє да прѧслухаютъ (!) къ храмоу стго николи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)це (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

свѧтыи никола (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никола** 7 (бл. 1350 *Р* 8; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 127; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 466; 1466 *BD* I, 106); *зам. род.* дом... **никола** 1 (1461 *BD* I, 45); *род. одн.* **николы, иїколы** 27 (бл. 1350 *Р* 8; 1409 *Cost.* I, 69; 1440 *Р* 142; 1443 *Cost.* II, 126; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 445; 1471 *BD* I, 158; 1481 *BD* I, 256; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **николи** 9 (1449 *Cost.* II, 391; 1453 *Cost.* II, 466; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1490 *DC* 146, 148); **николѣ** 2 (1443 *ДГСПМН*; 1448 *DIR«A»* 491); *дав. одн.* **николє** 4 (1427 *Р* 108; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ПИ* № 3); **николѣ** 2 (бл. 1350 *Р* 8; 1440 *Р* 142); *ор. одн.* **николою** (1446 *Р* 154; 1459 *Р* 174).

Див. ще **МИКОЛАЙ, НИКОЛАЕ, НИКОЛАИ.**

НИКОЛАЕ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Николаи, *гр.* Νικόλαος) Микола: фролъ, ... николае, борисъ, глѣбъ... все чюдотворци (Краків, XIV—XV т. *ОБРН* 112).

Див. ще **МИКОЛАЙ, НИКОЛА, НИКОЛАИ.**

НИКОЛАИ *ч.* (4) *(особова назва, гр.* Νικόλαος) Микола: мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чиним... ожє ... оучинили єсмо вь задшиє сто почившихъ прє(д)ковь и родитєлеи наших... Ако да оутвръдим и оукрѣпмь (!) нашє еп(с)коупїє о(т) Радовцє(х) идеже є(ст) храм стго архиєра(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144); Николаи позычилъ матєєви десѧ(т) гривє(н) (XV ст. *ВС* 31); Кнзю николаю бискоупоу виленьскомоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Николаи** (XV ст. *ВС* 23 зв., 31); *род. одн.* **Николаа** (1486 *DC* 144); *дав. одн.* **николаю** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МИКОЛАЙ, НИКОЛА, НИКОЛАЕ.**

НИКОЛИ, НЇКОЛИ, НЄКОЛИ, НѢКОЛИ, НЬКОЛИ *присл.* (522) *(із запереченням співвідносного слова)* ніколи (517): а николи(ж) нє хочємъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы николи ихъ нє о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); а н⟨а⟩ крѣпость тому... велѣлъ єсмо нашю печать великую привѣсити што бы непорушєно то николиже до вѣка (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а то не имаєть ник(оли по)рушено быти (Медика, 1415 *Р* 87); а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ а николи его не бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцеви маєєтъ (!) па(н) того села запла⟨тн⟩ти имѣнъемъ того збѣгло⟨г⟩о чоловѣка (Галич, 1435 *Р* 134); а то мы... слюбоуємь имь вѣчно здержати и пополнити... николи непорушєно (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А зятю моему и дочцѣ моєй... не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Видѣвши єсмо службу намъ вѣрную, а николи неомешканую пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); да єст от нас оурик и съ въсєм дохо⟨до⟩м, им и дѣтем их... непороушєно неколижє на вѣки (Васлуй, 1495 *BD* II, 41); Тоє вышеписанноє чътири села... да соуть томоу свѧтомоу нашємоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикь... непороушенно николи на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(без заперечення співвідносного дієслова) ніколи (4): а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А тиж слоубоуєм николи єго милости... противити сѣ (Коломия, 1485 *BD* II, 372);

иногди николи (1) *див.* **ИНОГДИ.**

***НИКОЛСКИИ** *прикм.* (1) ◇ монастырь николскии поустынскии *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **николски(м)** (1481 *ГПМ*).

***НИКОМАНЪ** *ч.* (8) *(особова назва, молд., пор.* Николаи): а на то єсть... вѣра пана никомана (Сучава, 1444 *DIR«A»* 481); а на то є(ст) ... вѣра пана никомана (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353).

ФОРМИ: *род. одн.* **никомана** (1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 353, 355, 359).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

НИКОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Νικων) Никон: первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч)... рикаило охрѣмъ братьѧ єго терешко ондрюшко никонъ василєи дмитриєви(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никонъ** (1392 *Р* 47).

***НИКООАРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ селищє Никооарино *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Никооарино** (1459 *BD* I, 27).

Пор. **НИКОАРЪ.**

***НИКОРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвши и(х) правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми имъ оу нашєи земли... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на красноп повышє никорещи, дроугоє на ло⟨ханѣ⟩ (? — *Прим. вид.*)... а третїє на быкоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *род.* **никорєщи** (1436 *Cost.* I, 450).

***НИКОРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ никорово селищє (1) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правую и вѣрную службу до на(с)... дали... єсми имъ и(х) села... на имѧ пожерещи... и пониже... никорово сєлищє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **никорово** (1443 *Cost.* II, 179).

НИКОРЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Николаи): Мы Стефан воєвода ... знаменїто чиным... оже тот истинныи наш вѣрны⟨и бо⟩ярин пан Никоръ Сръбєскоул слоужил нам право и виръно (Сучава, 1462 *BD* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никоръ** (1462 *BD* I, 64).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОУЛА.**

НИКОТОРЫИ *займ.* (74) (*цсл.* никоторыиже) 1. *(заперечний)* жодний, ніякий (56): исталасѧ торгувлѧ... ажє пани хонька васковая дѧдьковича жєна... доброю волею своєю... а никоторою силою... продала єсть тотъ мунастирь... иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... иже... слюбуємь... николи о(т) ни(х) а ни о(т) коруны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *Р* 43); а мы слюбуємъ єму при нашєи вѣрѣ заплатити бєзъ никоторое о(т)волокы (б. м. н., 1411 *Р* 77); а тако(ж) тоти люди ис тѧ(х) монастїръскы(х) сєлъ да нє имає(т)... никто... соудити и(х), ни оу чє(м), ни оу которо(м) дѣлѣ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а тыє люди... никоторое слоужбы нєслоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а заставила єсми кн⟨А⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... село своє ПъѦнь пусты-

ню нискоторого притиску и нискоторои неволи (Острог, 1481 *AS* I, 77); не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать... и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); никоторымъ веременемъ (6) *див.* ***ВЄРЄМѦ**; никоторымъ врѣменемъ (2) *див.* ***ВРѢМѦ**; ни на (оу) которомъ мѣстѣ (2) *див.* **МѢСТО**[1];

(у знач. іменника) ніхто (6): и такы имаємы єму служити и помагати на усѣхъ его неприѧтели, нє вымуючи никоторыхъ (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); никоторому з нас нє въступатисѧ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Сим листом слюбоуем... кролю... и ни жадного иного пана нє искати ани иномоу никоторому пристоуповати.. тъкмо... Казимирови кролю єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

2. *(неозначений) (невідомо який)* якийсь (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже пришли до на(с) пріателеве наши млы... жалоуючи свои жало(ст) и свои смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи... о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодїєвъ, а на имѣ о (!) никако(г) лева и о(т) є(г) дружину, що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809);

(той чи інший) будь-який (1): А єстли боудемо слышати и видати никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ его милости... имаємо его милости дати виданїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **никоторыи** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн. ч., с.* **никоторого** 3 (1434 *Р* 131; 1448 *ДГПР;* 1499 *ВФ*); **ни от которого** 1 (1490 *BD* I, 392); **нискоторого** 1 (1481 *AS* I, 77); **ни оу которо(г)** ! (1453 *ПГОВ*); *дав. одн. ч.* **никоторому** (1463 *AS* I, 55; 1465 *AS* 1, 57; 1470 *BD* I, 140; 1475 *AS* III, 14; 1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ч., с.* **никоторымъ, никоторы(м)** 8 (1395 *Cost.* II, 613; 1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; *Р* 62; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1472 *BD* I, 178); **никотори(м)** 1 (1464 *DIR«A»* 517); ! **никоторы** 1 (1401 *Р* 64); *місц. одн. ч., с.* **ни оу которо(м)** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР;* 1449 *Cost.* II, 391); **ни о которо(м)** 2 (1459 *DIR«A»* 514); **никоторо(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **ни на которо(м)** 1 (1429 *DIR«A»* 455); *знах. одн. с.* **никоторое** (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1485 *BD* II, 372); *род. одн. ж.* **никоторои** 11 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 732; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* I, 140; *BD* II, 309; 1475 *BD* II, 329; XV ст. *СГЧА*; 1500 *АСД* II, № 3); **никоторое** 5 (1411 *Р* 77; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **никоторыи, иїкоторыи** 2 (XV ст. *ВС* 32 зв.; 1448 *ДГПР*); **никоторыє** ! (1411 *Р* 77); **нискоторое** ! (1461 *AS* I, 53); **нискоторои** 1 (1481 *AS* I, 77); **ни о(т) котории** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *знах. одн. ж.* **никоторою** 2 (1456 *ПМВП*); **никотороую** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *ор. одн. ж.* **никоторою** 2 (1378 *Р* 26; 1388 *Р* 43); ! **никотораѧ** 1 (1388 *Р* 39); *місц. одн. ж.* **ни о котори** (1448 *ДГПР*); *наз. мн. ч.* **никоторыи** (1446 *Cost.* II, 251); *род. мн.* **никоторыхъ, никоторых, никоторы(х)** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн. ж.* **никоторы** 1 (1475 *AS* I, 72); **никотори** 1 (1460 *BD* II, 270); *ор. мн.* **никоторыми** (1491 *AS* I, 97); *місц. мн.* **ни оу которы(х)** 1 (1474 *РГС*); **ни оу которих** 1 (1472 *BD* I, 178).

! **НИКСИСКИХ** ⟨НИКЄИСКИХ⟩ *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

НИКТО, НІКТО, НИХТО, НЇХТО, НИХЪТО *займ.* (323) (*цсл.* никъто) *(із запереченням співвідносного слова)* ніхто (288): продалъ ємоу доброволно нє надобѣ оуступати иа то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); а при томъ при всѣмъ оставлѧємъ єго и єго дѣти... нєпороухомо никимъ (Краків, 1394 *Р* 54); мы алєксандро воєвода... слюбоуємы нашєю доброю волєю... никымъ ниприсилєни, а нипоноужєни... слоужити и приѧѧти и доброую радоу радити... влодиславу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); Протож ненадобѣ никому въступати ся (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); так єсми єму продал, ажет нихто з ближних моих... нє мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а по смерти моей никому, не надобе у зятя и у дочки моей того именица Лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а нєнадобє в тоє имєнє никому вступовати сѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... ники(м) нєпоноужєни а ниприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234);

(без заперечення співвідносного слова) ніхто (5): Слюбуемо нашею чистою вѣрою... ни ким в тому присилован, ни принужени, нѣжь наша добрая воля... великому и велебному Владиславу... велми милому приятелеви сдержати и полнити ты-то листы и записи нашѣ (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... наш вѣрны пан Братоул... по свою доброю воли, ником поноужєн ани силован, и продал свою правою отниноу... єдно сєло на имѣ Оунгоул (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52);

инъ никто (15) *див.* **ИНЪ;** иныи никто (11), никто иныи (2) *див.* **ИНЫИ**; иншии никто (2) *див.* **ИНШЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **никто, нїкто** 67 (1401 *ЗКЄ*; 1409 *Cost.* I, 69; 1430 *ГВКЛ* 9; 1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 288; 1452 *DIR«A»* 500; 1460 *BD* II, 275; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **нихто, нїхто, нихъто** 10 (1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1466 *AS* I, 62; 1491 *AS* I, 97; XV ст. *ВС* 6, 8, 15 зв., 32, 34; 1494 *АЛМ* 54); ! **ни(к)кто** 1 (1479 *DC* 141); *род. одн.* **никого, нїкого, нико(г), иїко(г)** 25 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 712; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 770; 1489 *РИБ* 437; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 6; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ии о(т) кого, ниоткого** 7 (1428 *Cost.* I, 228; 1435 *Cost.* II, 678; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1458 *BD* I, 20; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *дав. одн.* **никомоу, нїкомоу, никому** 38 (1368 *Р* 16; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* I, 398; 1440 *Р* 142; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1457 *BD* I, 4; 1468 *BD* II, 302; 1481 *AS* I, 77; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **нико(м)** 1 (1443—1446 *Р* 147); *ор. одн.* **никимъ, нїкимъ, никим, ники(м)** 128 (1393 *Cost.* II, 607; 1396 *AS* I, 20; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 687; 1452 *Cost.* II, 421; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 87; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **никым, кикымь, никымъ, нїкым, никы(м), пуку(т)** 32 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1495 *BD* II, 77; 1497 *BD* II, 123; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); ! **нєким, нєкимъ, нєки(м)** 6 (1489 *Cost. S.* 133; 1491 *BD* I, 451, 472; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 40; 1497 *Cost. S.* 223); **никїим** 4 (1497 *BD* II, 96, 107, 110, 115); **нѣким** 2 (1491 *BD* I, 451, 452); **никыимь** 1 (1470 *BD* I, 150); **ни с ким** 1 (1485 *BD* II, 372).

Див. ще **КТО.**

НИКОУДЫ *присл.* (1) нікуди: а нє имаю отхилєнъ быти никоуды с тым имѣньєм от єго отчины от Острога (Острог, 1466 *AS* I, 60).

НИКОУЛА *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Николаи): мы іо алєксандрь воєвода... зиаємо чинимы... ожє тоть истинныи слоуга и болѣринь нашь никоула слоужиль

стопочившимь родителемь нашимь правою и верною слоу(ж)боу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже дали есми тому стому нашему... монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ влада(в)... и динга си(н) никулеви (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никоула** (1400 *DIR«A»* 433; 1448 *Cost.* II, 342); *дав. одн.* **никулеви** (1453 *DIR«A»* 503).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ.**

НИКЫТА *див.* **НИКИТА.**

НИМАНТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* и пакъ панове бръгаре и радци Ливовскыи, що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь еднали, на имѣ: пан Климентъ... пан Пєтръ и пан Нимантъ, мис⟨кыи⟩ писаръ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нимантъ** (1460 *BD* II, 276).

***НИМЕЦКЇИ** *див.* **НЕМЕЦКЫИ**[1].

НИНГА *ч.* (1) *(особова назва):* И такождере есми дали и потвръдили тои свАтои нашеи цръкви... татаре на имѣ... Коика съ челѣдею, и брать его Нинга холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* Нинга (1488 *BD* I, 342).

НИНЕ *див.* **НЫНѢ**

***НИНЕИШИИ** *див.* ***НЫНѢИШИИ.**

***НИНЕИШЫИ** *див.* ***НЫНѢИШИИ.**

***НИНЕЧЕ** *див.* **НИНѢЧЕ.**

***НИНЕШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

***НИНЕШЪНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

***НИНЕШЬНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НИНИ *див.* **НЫНѢ.**

! НИНИНѢ *див.* **НЫНѢ.**

***НИНИШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НИНѢ *див.* **НЫНѢ.**

! НИНѢЗИ ⟨ПИНѢЗИ⟩ *див.* **ПИНАЗЬ.**

***НИНѢИШИИ** *див.* ***НЫНѢИШИИ.**

НИНѢКИ *див.* **НЫНѢКИ.**

НИНѢЧЕ, НИНѢЧИ, NINECZY *присл.* (5) нині, тепер: будеть ведомо оусемъ... ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнАземъ скиригаиломъ и срокъ есмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ нине(ч) наипервее придеть а последное на хрьщенье х(с)во што жъ нине(ч) придеть оу дву недел(А)(х) по розтве х(с)ве дати ми двесте рублевъ кнзю скиригкаилу што жъ на королА прАчеть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаемо их твердо и статочно держати (Сучава, 1462 *BD* II, 29?)

Див. ще **НЫНѢ, НЫНѢКИ.**

***НИНѢШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НИНѢШНЫ *див.* **НЫНѢШНИИ.**

***НИОТКОЛѢ** *присл.* (1) нівідкіля, нізвідки: а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои не имае(м) нио(т)колѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

НИПОРОУШЕНО *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**

***НИРНОВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* еще есмы дали имъ на нирновѣ четири села (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на нириовѣ** (1426 *Cost.* I, 182).

НИСАНЪ *ч.* (9) *(особова назва):* И мы.. на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нисанъ** (1489 *РИБ* 431, 432); *дав. одн.* **Нисану** (1489 *РИБ* 432); *знах. одн.* **Нисана** (1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **Нисаномъ** (1489 *РИБ* 431, 432); *місц. одн.* **на Нисане** (1489 *РИБ* 432).

НИСКОЛЬКО *див.* **НЕСКОЛЬКО.**

НИСТОРЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Несторъ, *гр.* Νέστωρ) Нестір, Нестор: и оуставше слоуга нашь вѣрнїи па(н) тоадер писар та заплати(л) оуси тоти вишеписа(н)нїи пинѣзи... оу роуки... иваноу и нисторοу оуноукоbo(м) сима роужиръ (Ясси, 1495 *ПГВСР*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Дръгоушоу Карьмбоу... и братоу его Іоноу... и оуноуком их Нисторοу Гажи и сестри его Васкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нисторь** 1 (1499 *BD* II, 146); **Нисто(р)** 1 (1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **Нисторοу** (1495 *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще **НЕСТЮРЪ.**

***НИСТРЪ** *ч.* (6) *(назва ріки)* Дністер: и дали есми на(ш) ли(ст) нашемоу монастироу, иже есть на молдавици... на то щобы ходили три возове и(х) на рибоу... на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); а азь господство ми есмь дал Мърини... за тое село за Грекове, едноу нашоу селищоу близ Нистра (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нистра** (1479 *BAM* 61; 1488 *BD* I, 347); *ор. одн.* **Нистромъ, нистро(м)** (1455 *Cost.* II, 531; 1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **на нистри** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **на нїстроу** 1 (1462 *Cost. D.* 11).

Див. ще ***ДНИСТРЪ.**

НИТОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* nitować) (що) клепати, паяти: И я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (zoroiu.— *Прим. вид.*) чистити и нитовати (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф.* **нитовати** (1498 *АЛМ* 163).

***НИТЬ** *ж.* (5) ◇ **до нити** (1) *(абсолютно все, повністю до останньої речі)* до нитки: а брашовѣномъ кто буде(т), що оузАлъ безъ и(х) права... що бы сте имъ воротили въсѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); **ни за единъ нить** (1), **ни одну нити** (1), **ни оу едномъ нити** (1) анітрохи, ні на нитку, нічого: тое въ (!) вышеписанное що бы тому пре(д) реченному монастиреви было, непорушенно ни оу едномъ нити (Сучава, 1447 *Cost.* II, 289); а никто о(т) наши(х) бояръ ани оурА(д)никовъ, да не смѣю(т) болше бантовати и(х) и ни одну нити о(т) ни(х) не оузѣти (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а никто о(т) наши(х) боАръ... да не смѣю(т) булше бантовати и(х) ни за еди(н) ни(т) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); **хотѣ оу едно(м) нити** (1) хоч трохи, хоча б на нитку: а коли бы хотѣ(л) бу(д) какїи бояри(н) нашъ, или дворни(к)... имъ разорити то(т) законъ и тое право, що есми выше писали, бу(д) оу чему, хотѣ оу едно(м) нити, то(т) оузри(т) великои казни (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744).

ФОРМИ: *род. одн.* **нити** (1435 *Cost.* II, 692; 1449 *Cost.* II, 743); *знах. одн.* **ни(т)** (1452 *Cost.* II, 760); *місц. одн.* **оу нити** (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744).

! НИОУЧИЛИ СА ⟨НАОУЧИЛИ СА⟩ *див.* ***НАОУЧИТИ СА.**

НИФОНТЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Νιφωντος) Нифонт: а при томъ были старци Печерского монастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла Златоверхого игуменъ Стефанъ Переломило попъ Лисинскій фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нифонтъ** (1398 *ДГПМ*).

НИХТО *див* **НИКТО.**

НИХЪТО *див.* **НИКТО.**

***НИЧИИ** *займ.* (1) нічий: а то есмо собе поделили ровно вѣчно и непорушно и никоторому з нас не въступатисА нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **нивчию** (1463 *AS* I, 55).

***НИЧИПОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Никифоръ) Ничипір, Никифор: и за тоую сто коп грошей широких продали есмо... часть свою, которοую маю половиноу от дАдков моих от Игната, а от Ходора, а от Ничипора Воушковичов (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ничипора** (1492 *AS* III, 23).
Див. ще **НИКИФОР.**

НИЧТО *займ.* (141) (*цсл.* ничьто) 1. ніщо (116): не блюдите сѧ ничего поидите (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... Авно а либо таино тогда мы... ни в чемъ его не хочемъ послушни быти (Лучиця, 1388 *Р* 39); а се я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... аже пришедъ предъ наше обличье... ходоро шидловоскыи своєю доброю волью... ничимъ не принуженъ и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмецкого монастырѣ или по рибоу или по ме(д)... щобы и(м) ни оузѣли нищо, при нашеи великои казни (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы, ничого на себе не вымениваѧ (Київ, 1437 *AS* I, 34); а оу тигинѣкѧчоу абы не давали ничого (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а мы сами и жоны и дѣти наши... в тые земли ничим сѧ не маємъ оуступати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Потомъ Борисъ того ничого на него не довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И потвержаемъ тые люди.. ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными... ничого на нас не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

иного ничого (3), иноє ничого (3), иноє нищо (5) *див.* **ИНЫИ;** иншого ничого (1) *див.* **ИНШЇИ;** ничого не имѣти (до чого) (1) *див.* **ИМѢТИ.**

2. (*у формі род. відмінка у сполуч. з іменником і заперечним дієсловом*) ніякий, жодний (7): Teź jestliby... nekotoroho ... umerłoho... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); кто коли име(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) где оу наше(i) земли и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) постарити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ... а болше ничого глобоу да не имаю(т) на(д) собою, ни оди(н) грошъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а въ тои клѣти скарбу не было ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ нї во што не ити (1) *див.* **ИТИ;** ни во што обертати (1) *див.* ***ОБЕРТАТИ;** ни во што оборочати (2) див. ***ОБОРОЧАТИ;** чинити ни во што (1) *див.* **ЧИНИТИ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн.* **ничто** (1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **ничого, нїчого, niczoho, ничо(г)** 63 (1388 *ZPL* 105; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *Cost.* I, 142; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1488 *AS* I, 242; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **ничего, ниче(г)** 8 (п. 1341 *Р* 2; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1458 *BD* II, 262; 1470 *BD* I, 140, 141; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **ничьго** 1 (1409 *Р* 74); **ни с чого** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **нищо** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1429 *DIR«A»* 455; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 461, 462, 492; 1458 *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1495 *BD* II, 64); **ништо** 2 (1414 *Р* 85; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **ни (нї) во што** 6 (1436 *Cost.* II, 707; 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *ВС* 15 зв.; 32 зв.; *СЯ* 41; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. одн.* **ничимъ, ничим, ничи(м)** (1400 *Р* 61; 1418 *Р* 89; 1445 *Cost.* II, 729; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112; 1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **ни въ (в, оу) чемъ (чем, чемь, че(м))** 23 (1388 *Р* 39; 1446 *Cost.* II, 251; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1462 *BD* I, 55; 1468 *BD* II, 301; 1469 *BD* I, 138; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *AS* I, 88 і т. ін.); **ни въ (в, оу) чомъ (чом, чо(м))** 10 (1433 *Cost.* II, 653; 1446 *DIR«A»* 485; 1452 *DIR«A»* 500; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛРГ* 82. 83; 1499 *BD* II, 448); **ни оу чимъ (чи(м))** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 391, 392; 1456 *DIR«A»* 511); **ни в чюм** 1 (1462 *BD* II, 293); **ни оу чоумъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **ничемъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530).

***НИШТО** *див.* **НИЧТО.**

***НИЩИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* нищии) (*у знач. іменника*) старець, жебрак: маетъ... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... нищихъ обителми, болницами, страннопріемницами радити, благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отець владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **нищихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***НИЩО** *див.* **НИЧТО.**

***НИЯКИИ** *див.* ***НИѦКИИ.**

***НИѦКИИ** *займ.* (2) ніякий, жодний: пани Нацоваѧ ниѧкого доводоу слоушного не дала (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не суднти... ни пошлннъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ниѧкого** (1478 *AS* III, 17); *род. мн.* **ни якихъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див ще ***НИКАКЫИ 1.**

НЇ¹ *див.* **НИ¹.**

НЇ² *див.* **НИ².**

***НЇВА** *див.* ***НИВА.**

НЇГДѢ *див.* **НИГДЕ².**

NIŻ *див.* **НИЖЪ.**

NIŻBY *спол.* (2) (*приєднує підрядні порівняльні речення — у постпозиції*) ніж: Woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaz to wźe nas iemu wydaiet, koli peremiryia z nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **НИЖЛИ¹.**

НЇЖЄ *див.* **НИЖЄЙ¹.**

NIКАК *див.* **НИКАКО.**

***НЇКИЯ** *див.* ***НИКЄЯ.**

***НЇКОЛА** *див.* **НИКОЛА.**

НЇКОЛИ *див.* **НИКОЛИ.**

***НЇКОТОРЫИ** *див.* **НИКОТОРЫИ.**

НЇКТО *див.* **НИКТО.**

***NIMCY** *див.* ***НѢМЦЫ.**

NINECZY *див.* **НИНѢЧЄ.**

***НЇНЄШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

NINYК *див.* **НЫНѢКИ.**

НЇПОРОУШЄНА *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**

***НЇСКИИ** *прикм.* (1) ◇ нїскоє поклоненїє (1) низький поклін: нїскоє поклоненїє бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятелѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ (*або* хѣрлѣ.— *Прим. вид.*) о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **нїскоє** (1434 *Cost.* II, 675).

***НЇСТРЪ** *див.* ***НИСТРЪ.**

НЇХТО *див.* **НИКТО.**

***НЇШТО** *див.* **НИЧТО.**

НО¹, НѪ *спол.* (17) I. (*зв'язує члени речення*) (7) (*протиставний*) а) (*у сполуч.* но щобы, но да *протиставляє заперечно-спонукальні форми присудка стверджувально-спонукальним*) але щоб (4): а по нашемь животѣ кто будеть господаръ нашеи земли... тоть що бы не пороушилъ нашего данїа, нѪ щобы оутвръдилъ и оукрѣпи(л) понеже дали єсми съ въсеѪ доброѪ волеѪ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А по нашем животѣ, кто боудет господарь нашеи земли молдавскои... а тот аби не пороушил нашего даанїа и потвръжденїа, нѪ да оутвръдит и оукрѣпит, понеже дали єсми съ въсѧм добрим оумыслом (Сучава, 1487 *BD* I, 312—313);

б) (*протиставляє заперечні члени речення стверджувальним*) але, а (3): исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми... аже пани хонька васковая... доброю волею своею... а никоторою силою но сама то вчиниила безо лъсти и безъ

хитрости продала єсть тотъ мунастирь... иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); нѣ толко три алюбо чотыри но вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (9) **А.** *(сурядні)* **1.** *(протиставний) (протиставляє заперечно-спонукальні речення стверджувально-спонукальним)* але, а, проте, однак (4): никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или дидаскалию основати, мети ставропию, но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись, и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI,3); а гостѧ нє приневолити но куда хочеть туды поидеть (б. м. н., 1366 *Р* 14); Которыи из соуда избєгаю(т)... а досыть нє вчiнѧть но хочемь того и... бы такыи нєпослоушнiвiи имєєть быти в роуцє своємоу сътѧжьцю и в нѧтъство (XV ст. *ВС* 11).

2. *(протиставно-обмежувальний)* але, а, проте, однак (1): а кони, што соут по три гривны, слободно имъ, но оугорскiи кони слободно имь, хотѣ за р҃ златых (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789);

Б. *(підрядні)* **1.** *(у сполуч.* но коли *приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції)* а якщо, а коли (1): *но* коли панъ дробышъ ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(г)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

2. *(розпочинає головне речення умовної конструкції — у постпозиції)* то (3): Chotiab pak ty chotiel peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); но коли панъ дробышъ ставъ завить (!) *но* покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

III. *(у знач. частки)* а саме, отже (1): а хотаръ тѣмъ пѧты(м) сєло(м) съ всѣми и(х) старыми хотарми, коуды о(т) вѣка оу⟨живали⟩, ны (!) почєншє о(т) четирє доубы та прости ⟨на ра⟩ковь дѣль, та дѣло(м) до ст⟨ємниковь⟩ дѣль, та до липовоу дѣ(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

!НО [2] ⟨НА⟩ (2): коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досыть-оучинєнiя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають (!) изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ, которые жъ установены послѣ великого князя Витольта, мыта на нихъ не брати, а хто маетъ но (!) новыхъ мытехъ, которые жъ установены послѣ дяди нашого, великого князя Витольта, мыто брати, въ тыхъ имѣня поотнимаемъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. **НА** [1].

НОАО *див.* **ЧЕТАТЄ НОАО.**

НОАѪ *див.* **ЧЕТАТЄ НОАО.**

***НОВГОРОДОКЪ** *ч.* (3) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Новогрудок: Паноу тро(ц)комоу намєстникоу новгоро(д)скомоу пану яну Ю(р)євичоу и ины(м) намєстнико(м) наши(м) хто пото(м) о(т) насъ довгородо(к) (!) дє(р)жати (Луцьк, 1497 *ПМХ*); и они поведали перє(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)кѹ слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **новоугоро(д)ку** (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **новгородокъ** 1 (1499 *ВФ*); **! довгородо(к)** 1 (1497 *ПМХ*).

***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ** *ч.* (1) *(назва міста у Чернігово-Сіверській землі)* Новгород-Сіверський: а то(т) дє манасты(р) пєчє(р)скїи з приделами своими мн(с)тырє(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кїєвѣ и з ынши(ми) тремя монастыри Сивє(р)скои зѐмли че(р)ниговски брянски новгоро(д)ка сивє(р)ского... былъ з веко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышєрєчє(н)ными самъ в сєбѣ ставропигiя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **новгоро(д)ка сивє(р)ского** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***НОВЪГОРОДОКЪ** [1].

НОВГОРОДСКIЙ *прикм.* (5): А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскiй... воевода Новгородскiй, маршалокъ земскiй панъ Петръ Монтигирдовичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ изблѧ(н)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) чл҃вковъ в новгоро(д)скомъ повєтє (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иовг(ородєкій), Новгородскiй** (1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54); *дав. одн. ч.* **новгоро(д)скомоу** (1497 *ПМХ*); *місц. одн. ч.* **в новгоро(д)скомъ** (1497 *ПМХ*); *наз. мн. ч.* **новгоро(д)скиє** (1495 *ВСоб.*).

Пор. ***НОВГОРОДОКЪ.**

НОВГОРОДЧИЧИ *мн.* (4) *(назва села у Волинській землі)* Новгородчиці: Сє я Ванко Скердѣєвич... чиним знамєнитє... иж я... освєцоному кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василевичу дѣдичу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою и дѣдину свою... на имѧ: Квасилов и Корнино... а Новгородчичи (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); А по животѣ п҃на Ванъковѣ тая да(н) мєдовая оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) п҃ноу олє(х)ноу вєчно (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **Новгородчичи** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*); *місц.* **оу новгоро(д)чичо(х)** (1478 *ЗРМ*).

НОВГОРОДЬСКИИ *прикм.* (2): Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... сущь воєво(д) новгрдьскии (так.— *Прим. вид.*)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т) кнѧ(з) новгородьскии и сѣверьскии... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба... володиславу... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за нєго... ижє... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новгородьскии** 1 (1388 *Р* 39); **! новгрдьскии** 1 (1388 *Р* 38).

Див. ще **НОВОГОРОДСКИИ.**

Пор. ***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ, *НОВЪГОРОДОКЪ** [1].

!НОВГРДЬСКИИ *див.* **НОВГОРОДЬСКИИ.**

НОВИНА *ж.* (16) **1.** *(уперше зорана земля)* новина (4): А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воинина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. *(щось нове, раніше невідоме)* новина (1): Нє єсть го ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. *(щойно або недавно одержане повідомлення)* новина, вістка (1): и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзъства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. *(недавно встановлений порядок, закон)* новина, новизна, нововведення (10): и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины... а къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни... и на Усоячи ѣзъ забиваютъ старына жъ, а варейнинахъ (!) не бывало, то имъ, господару, новина жъ, а подъ намѣстники у подводахъ не хоживали (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А кнѧ(з) Сємє(н) оувє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєно косити на толокоу ходити а ста(в) сыпати а того дє(и) и(м) и старины нє бывало то новина на ни(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **новина** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1447—1492 *ЛКБВ*; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. одн.* **новини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **новиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91); *род. мн.* **иовинъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн.* **новины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***НОВИЧЪ** *ч.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі)*: ива(н) окоуличь даєть из очины двѣ вєдрѣ мєдоу из новича трєтєє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **новича** (бл. 1458 *Р* 167).

НОВО *присл.* (2) **1.** заново, знов, знову (1): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

2. недавно, тільки що (1): ино там полѧ розърoбила пани Нацоваѧ за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую, показала го ново розроблено (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***НОВОГОНСКИИ** *прикм.* (2) назва гатунку сукна: З нового мєста послано кнѧзю вєликомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ... а дроугаѧ шоуба ку(н)ѧ а В̃ постави соукна маха(л)ского, а Г̃ поставы новогоньски(х) съ ска(р)боу (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **нового(н)ско(г)** (1488 *УКТ*); *род. мн.* **новогоньски(х)** (1488 *УКТ*).

***НОВОГОНЬСКИИ** *див.* ***НОВОГОНСКИИ.**

***НОВОГОРОДСКИ** *прикм.* (1): А на то єст вєлика мартоурїа... пань Гангоурь пръкалабь орхїиски, пань Фєтє Готкь новогород⟨ски⟩ *(суфікс -ски в оригіналі відсутній.— Прим. вид.)* (Сучава, 1470 *BD* I, 150—151).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новогород⟨ски⟩** (1470 *BD* I, 151).

Див. ще **НОВГРАДСКЫИ.**

Пор. ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВОГОРОДСКИИ** *прикм.* (1): ф кориата князѧ новогоро(д)ского рокоу ҂ А̃ТКѲ (б. м. н., бл. 1350 *Р* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **новогоро(д)ского** (бл. 1350 *Р* 9).

Див. ще **НОВГОРОДЬСКИИ.**

Пор. ***НОВГОРОДОКЪ СИВЕРСКИИ, *НОВЪГОРОДОКЪ**[1].

***НОВОГРАД** *див.* ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВОГРАДИСКИИ** *див.* **НОВОГРАДСКЫИ.**

НОВОГРАДСКЫИ, НОВОГРАДСКЇИ, НОВОГРАДСКЫ, НОВОГРАДСКИ *прикм.* (159): а на то є(ст) вєлика мартоpїа... па(н) гангу(р), па(н) оанца новоградскы (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); А на то єсть... в п. Шандра новоградского (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новоградскїи, новогра(д)скїи** 8 (1471 *ДГСМПБ*; 1479 *BD* I, 224, 226; 1487 *Cost. D.* 7; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 467; 1499 *BD* II, 425, 444); **новоградски, новогра(д)ски** 4 (1472 *BD* I, 170; *Cost. D.* 26; *Cost. S.* 88; 1480 *BD* I, 241); **новоградскыи** 2 (1476 *BD* I, 209; 1479 *Cost. S.* 98); **новоградскы** 2 (1467 *Cost. S.* 69; 1472 *BD* I, 172); **! повоградскы** 1 (1470 *BD* I, 141); *зам. род.* в. п. шандра **новоградскыи, новогра(д)скыи** 2 (1475 *Cost. D.* 4; 1497 *BD* II, 113); **новогра(д)скїи** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. одн. ч.* **новоградского, новогра(д)ского, новоград⟨с⟩кого, новогр(д)ского, новоградског(о), новогра(д)ско(г)** 129 (1467 *BD* I, 119; 1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 270; 1487 *BD* I, 294; 1490 *BD* I, 390; 1493 *BD* II, 31; 1495 *BD* II, 77; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **новоградскаго** 8 (1469 *BD* I, 134; 136; 1470 *BD* I, 148; 1479 *BAM* 62; *BD* I, 222, 229; 1480 *BD* I, 239; 1493 *BD* II, 6); **новоградискаго** 1 (1500 *SD* 7); **! повоградского** 1 (1482 *BD* I, 260).

Див. ще ***НОВОГОРОДСКИ.**

Пор. ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВОГРАДЪ** *ч.* (19) *(назва міста близько м. Романа у Молдавському князівстві)*: А на то єст... в. п. Пашка кєлїискаго, в. п. Фети паркалаба от Нова Град(а) (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310); А на то єст... в. п. Чорторовского, в. п. Шандра пръкалаба от Новограда (Сучава, 1494 *BD* II, 37).

ФОРМИ: *род. одн.* **Новограда, Новоград(а), Но⟨во⟩град(а), Новогр⟨ада⟩** 8 (1487 *BD* I, 310; 1488 *BD* I, 318, 343, 348, 364; 1493 *BD* II, 22; 1494 *BD* II, 35, 37); **Новоград, ⟨Нов⟩оград, Новогра(д)** 6 (1487 *BD* I, 305, 309, 312; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 398; 1491 *Cost. S.* 157); **Новаграда, Нова Град(а)** 2 (1470 *BD* II, 310; 1472 *DIR«A»* 528); **Новоградоу** 2 (1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*); *місц. одн.* **оу Новом градѣ** (1479 *BD* II, 352).

Див. ще **ЧЕТАТЄ НОАО.**

НОВОЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Нове Село: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя сєло Старуня, а другоє сєло Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Новоє** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Див. ще **НОВОЄ СЕЛО**[1].

***НОВОЄ МЕСТО** *с.* (1) *(назва міста у Жмудській землі)*: З нового мєста послано кнѧзю вєликомоу тѲє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѧ шоуба ку(н)ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **нового места** (1488 *УКТ*).

НОВОЄ СЄЛО[1] *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Нове Село: А Новоє сєло Драгумирово, и брата єго Станково и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Новоє село** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Див. ще **НОВОЄ.**

НОВОЄ СЄЛО[2] *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Нове Село: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Лабѧнка, Баглов, Гущинци, Новоєсєло (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Новоє-сєло** (1463 *AS* I, 54).

НОВОСЄЛЦИ *див.* **НОВОСѢЛЬЦИ**[2].

***НОВОСЄЛЪЦѢ** *див.* ***НОВОСѢЛЦИ.**

***НОВОСЕЛЫЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Новоселиця: Пысанъ в Новоселыци, Декабра семынадцятъ день, Индыктъ семый (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Новоселыци** (1430 *ГВКЛ* 9).

***NOWOSTAWCE** *мн.* (2) *(назва селища у Волинській землі)* Новоставці: My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce.. w zemli wołynskoiey (Ужів, 1420 *AS* I, 25); My Witołd wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu ku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu na ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *дав.* **Nowostawcom** (1421 *AS* I, 27); *знах.* **Nowostawce** (1420 *AS* I, 25).

***НОВОСѢЛЦИ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Новосілка: дали єму сєло оу тєрєбовльскиии волости новосєлъцѣ а шисть кобылъ и стада (Вишня, 1393 *Р* 52); и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ селѣ новосѣлци космыринъ исъ млиномъ сновидовски(м) (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах.* **новосѣлци** 1 (1454 *Р* 163); **новосєлъцѣ** 1 (1393 *Р* 52).

***НОВОСѢЛЬЦИ**[1] *мн.* (2) *(назва села у Перемишльській землі)* Великі і Малі Новосілки: а тако дали єсмы мишєви та дворища оу новосѣльцє(х) и зємлєю и сѣножатьми (Перемишль, 1390 *Р* 176).

ФОРМИ· *місц.* **оу новосѣльцєхъ, новосѣльцє(х)** (1390 *Р* 176).

НОВОСѢЛЬЦИ[2], **НОВОСЄЛЦИ** *мн.* (3) *(назва маєтку у Волинській землі)* Новосілки: Сє мы панове Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдьнину кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгушковичю, старостѣ кремєнецькому, на имѧ Новосѣльци на рєцѣ на Вѣльи (Кременець, 1469 *AS* I, 64); а поки они кн⟨ѧ⟩зю Олєксандроу пѣнѧзи отложат, потул єму тоє имѣнє на имѧ Новоселци держати со всѣм тым, как они кн⟨ѧ⟩зю Олєксандроу продали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз.* **Новосѣльци** 1 (1469 *AS* I, 64); **Новосєлци** 2 (1491 *AS* I, 94).

***НОВЪ** *див.* ***НОВЫИ.**

***НОВЪГОРОДОКЪ**[1] *ч.* (1) *(назва міста у Чернігово-Сіверській землі)* Новгород-Сіверський: мы великй (!) князь Швидрикгялъ Рускй (!) и иныхъ, чинимъ знаменито...

ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимохг, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного ...а хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого, великого князя Литовского, значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **Новагородка** (1438 *Р* 140).

Див. ще ***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ.**

***НОВЪГОРОДОКЪ** [2] *див.* ***НОВГОРОДОКЪ.**

***НОВЪГРАДЪ** *див.* ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВЫИ** *прикм.* (50) *(щойно або недавно встановлений, запроваджений, придуманий)* новий (5): Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ, которые жъ установлены послѣ великого князя Витольта, мыта на нихъ не брати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по земли єздѧ(т) оубогыя кмєти алюба (!) сєла дхо̃вныхъ алюбо оубогы(х) землѧны оутїскають новая права на него вымышлѧють (XV ст. *ВС* 14 зв.); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держатии уживати зо всими людми и со всѣми землями... и зъ старыми знамены и новыми (Троки, 1498 *ГВКОО*); *(недавно освоєний — про землю)* новий (2): и да нє имаютъ николи оуспоминати илїашеви сынове... о то(м) вышеписанномъ хотари, половина що къ бълънє(ш)єм (sic.— *Прим. вид.)* прислушаєтъ и ве(с) хотаръ лиєщє(м) и полє оусє и стараа царина, развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожена, таѧ да є(ст) лиєщемъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132);

(який недавно з'явився, виник, зроблений, створений) новий (6): а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставити ни сожъженого нє рубити доколѧ миръ стоить за В̃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того оустегалъ (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А хотар тому вышеписанному сєлоу... да єст почєнши от Томина хотара от новою могилоу що єст вышє Вїєзоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

◇ н а н о в о м ъ к о р е н и п о с а д и т и (о с а д и т и, п о д с а д и т и, с а д и т и) (20) заснувати щось на незаселеному місці, на піднятій цілині: и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... Малов, а Охматковъ... зо всимъ с тым... што в тых собе именяхъ примыслитъ, на новомъ корени посадит (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадив сѧ с нашими кн̃зи и с паны... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ... со всимъ с тымъ... што в тыхъ имѣньи примыслить собѣ на новомъ корени посадить (Київ, 1433 *Р* 118—119); А может собѣ у тыхъ именяхъ полепшати и ширити, на нове корени садити (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати, и на новомъ корени посадити (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31); н о в о є л ѣ т о (3) новий рік: По бж̃ьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и Т̃ и З̃ и И̃ лѣ(т) на обрѣзаньє г̃а нашего и̃соуса х̃а нового лѣ̃ (!) дн̃ь коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии... в олєшка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); данъ по новъмъ лѣтѣ третиѣ дн̃и в пѧтокъ (Львів, 1421 *Р* 92); Н о в ы и Р и м ъ (2) *(почесна назва Константинополя)* Новий Рим: Максимъ мл(с)тїю Бж̃їею архїєпископъ косте(н)тинополя нового рима и вселе(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); н о в ы и ч е л о в ѣ к ъ (2), ч е л о в ѣ к ъ н о в ы и (6) новоселець, тимчасово звільнений від феодальних повинностей: А пѧть новы(х) чл̃вки єщо воли нє высєдели а сена нє кошивали а ставу нє сыпавали то имъ кнѧ(з) Семє(н) оувє(л) бы(л) новиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А три чл̃вк новыхъ во воли нє сєдели трє(х) годъ а два высєдели (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); л ю д и н о в ы є (1), н о в ы є л ю д и (3) *див.* **ЛЮДИ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новы(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *род. одн. ч., с.* **нового** (1368 *Р* 15; 1481 *ГПМ*); *місц. одн. ч., с.* **на новомъ, новом, ново(м)** 18 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 31 і т. ін.); **по новъмъ** 1 (1421 *Р* 92); **на нове** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **на нову** 1 (1437 *AS* I, 34); *наз. одн. с.* **ново** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн. с.* **новоє** (1391 *Р* 45); *наз. одн. ж.* **новаа** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *знах. одн. ж.* ! **новою** (1499 *BD* II, 148); *наз. мн.* **новыє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *род. мн.* **новыхъ, новы(х)** (1352 *Р* 6; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91); *знах. мн. с.* **новая** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); **новые** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *ор. мн.* **новыми** (1487 *РИБ* 227; 1498 *АЛРГ* 82, 83; *ГВКОО*); *місц. мн.* **на новыхъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **НОВОЄ, *НОВОЄ МЄСТО, НОВОЄ СЄЛО** [1], **НОВОЄ СЄЛО** [2], **НОВЫЙ СТАВЪ.**

НОВЫЙ СТАВЪ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Новостав: а сеножати от Божовское границы до Олзаровское (!) границы и селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Новый ставъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **Нового ставу** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **Новаго ставу** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***НОГА** *ж.* (2) нога: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); На то єсмо прысягали, яко и сами оуйзрытє ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *ор.мн.* **ногами, nohamy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1496 *BD* II, 403).

НОГАВИЦИ *мн.* (4) штани, ногавиці: а у сирѧтьскомъ отъ крамныхъ рѣчеи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Почєнши гдє єсть головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от соукна от гривноу три гроши, а от крамных рѣчеи... и от бархатоу, и от початого соукна, и от ногавици, и от харса, и от ножи, и от коси... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **ногавици** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* от **ногавици** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 273).

НОГОУИКОИ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє сєло гдє ногоуикои и сєло гдє би(л) клѣцинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ногоуикои** (1437 *Cost.* I, 541).

! НОДЪ ⟨**НАД**⟩ *див.* **НАДЪ.**

НОЄВРЇЄ *див.* **НОЄМВРЇЄ.**

***НОЄВРЇИ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

***НОЄМБРЬ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

НОЄМВРЇЄ, НОЄВРЇЄ, НОЄМВРИ, НОѦБРЄЄ *ч., невідм.* (5) (*молд.* ноембрие) *(назва місяця)* листопад: пи(с) занча дїакъ оу сочавѣ... ноєврїє (sic.— *Прим. вид.*) кє (Сучава, 1435 *Cost.* I, 425); Тоадєръ писа... мѣсѧца ноємврїє КЅ̃ (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще ***НОѦБРЬ.**

***НОЄМВРЇИ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

***НОЖЬ** *ч.* (3) ніж: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно, ножи, ногавици, косы ... от того от оусєго абы платили, оу серєтѣ, мыто от гривны, тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до него бори(с) длѧ листу потве(р)женого г(с)дрьского и принє(с) тотъ запи(с) и взѧ(в)шы но(ж) са(м)

же его зрѣзавшы и в ого(н) оукину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **но(ж)** (1495 *ВМБС*); *наз. мн.* **ножи** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* от **ножи** 1 (1460 *BD* II, 273).

НОРАЄВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были добрии... шпырка нораєвскии стахни(к) петровскии ивашко дѣдошицкии (б. м. н., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нораєвскии** (1419 *Р* 91).

***НОРИНЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Київській землі)* Норин: мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даем и дали есмо тому предреченому Каленику... в овруцком повете село Остафъево на Норине (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Норине** (1437 *AS* I, 34).

НОСИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) *(доставляти до місця призначення)* носити: а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити... ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *інф.* **носити** (п. 1349 *Р* 4).

Див. ще ***НЄСТИ.**

НОСОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Жаловали на(м) мещане новгоро(д)скиє на (и)мѧ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку што(ж) мы дали єму зе(м)лю тата(р)скую... а они поведили пере(д) нами, што(ж) тую зе(м)лю коупили вечно в татарина в Чигирѧ (Вільна, 1495 *ВСоб.*); и къ тому придали єму Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеєвичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **носовичъ** (1495 *ВСоб.*); *наз. мн.* **Носовичи** (1497 *РИБ* 683).

***NOSOWSKYJ** *прикм.* (1) *(пор.* Носово *у Берестейській землі):* y pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **nosowskoho** (1500 *ДПЖН*).

НОСЪ, НОСЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ были сведоки наша вѣрная кнзи и панове кнзь олександръ иванови(ч) носъ панъ ивашко монивидовичь (Київ, 1433 *Р* 119); А при томь были сведоки кнѧзи и паны рада наша кнѧзь Олександро ивановичь нось пань ивашко монивидовичь (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **носъ, нось** (1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128).

***NOCZNYJ** *прикм.* (1) нічний: Też jestliby... niekotoryj pripużonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wolaniu wsiakij sused,... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **nocznoho** (1388 *ZPL* 108).

***НОЧОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) ночувати: а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ночують** 1 (1499 *РИБ* 776); **ночоють** 1 (1499 *РИБ* 776).

***НОЧЪ** *ж.* (3) ніч: хто заиме(т) жївотїноу чюжоую на своемь збожю а чере(с) но(ч) боуде(т) оу себе ховать по(д) свиде(ч)ствомь своихъ соусе(д) и на заоутрее имееть гна(т) да оборы городъскее (XV ст. *BC* 25 зв.); а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ночъ** 2 (1499 *РИБ* 776); **но(ч)** 1 (XV ст. *BC* 25 зв.).

***НОЯБРЬ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

НОѦБРЕЄ *див.* **НОЄМВРЇЄ.**

***НОѦБРЪ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

***НОѦБРЬ** *ч.* (42) (*цсл.* ноѧбрь, *гр.* νοέμβριος, *лат.* november) *(назва місяця)* листопад: на то жъ дали есмы грамоту(с) (!) и под нашею печатью завеситою (!) ... м(с)цѧ ноѧбрѧ... оу суботу по михаилове дни на завьтрие (б. м. н., 1378 *СП* № 12); а писанъ у Печерскомъ монастырѣ мѣсяца ноемврія 21 (Київ, 1398 *ДГПМ*); а пса(н) в луцку... м(с)цѧ ноябрѧ Є҃ (Луцьк, 1445 *Р* 151); А писан в Вишнѣвци... м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца ноѧвриѧ дї д⟨е⟩нь (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); Личба мытниковъ володимирскихъ. Ноябр. 10 день, индикъ 15 (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78); Писал Шандроу Кръжевнч... мѣсѧца ноємврїа К҃Г (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *род. одн.* **ноѧбрѧ, ноябрѧ, ноября** 6 (1387 *СП* № 12; 1393 *Cost.* I, 14; 1445 *Р* 151; 1451 *ДГШХ*; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89); **ноѧбра, ноѧбр(а), noiabra** 4 (1487 *AS* I, 87, 241; 1492 *AS* III, 24; 1494 *BD* II, 389); **ноемврїѧ, ноемврія** 2 (1398 *ДГПМ*; 1487 *BD* I, 313); **ноѧвриѧ** 1 (1482 *AS* I, 81); **ноєврїѧ** 1 (1499 *BD* II, 145); **ноєврїа** 1 (1486 *DC* 144); **иое(м)брѧ** 1 (1409 *DIR«A»* 437); **ноємврїа** 1 (1499 *BD* II, 156); *ск. н.* **ноєв, ноє(в)** 10 (1487 *BD* I, 311; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 492; *CVD* 4; *Cost. D.* 38; 1493 *BD* II, 31; 1499 *BD* II, 141, 149, 161); **ноє, но(є)** 7 (1433 *Cost.* I, 364; *Cost.* II, 594; 1435—1436 *Cost.* I, 495; 1443 *ПГСММ;* 1464 *BD* I, 86; 1475 *BD* II, 336; 1487 *AAR*); **ноем, ноє(м)** 3 (1409 *Cost.* I, 72; 1443 *ДГСПМН;* 1458 *BD* I, 25); **ноя(б), нояб** 3 (1496 *ВМКФС*; 1497 *ПКИП;* 1499 *АЛРГ* 95); **Ноябр.** 1 (1496 *АЛРГ* 78); **ио(в)** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105).

Див. ще **НОЄМВРЇЄ.**

***НОѦВРИИ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

НУДИТИ *дієсл. недок.* (2) (кого к чому) примушувати, силувати (кого до чого): да и грамотоу твою оутверъжоную на то далъ, што его дочеры деръжати свой законъ греческий и къ рымъскому закону ее не нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *інф.* **нудити** (1499 *BD* II, 448); *теп. 2 ос. одн.* **ноудишъ** (1499 *BD* II, 448).

НОУОРЕЦОУ *ч., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастырю нашему о(т) нѣмца... о(т) нашеи бранищи о(т) бохотинъ, а на имѣ о(т) пѧтъ, що иде(т) къ ноуорецоу, ковасна (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

Див. ще ***НОУОРЄЩИ.**

***НОУОРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы... знаменито чиним... оуже (!) ... прїидоша перед нами... нашь вѣрни боѧрин пан Юрїи Шербич и матере его Федка и сестра его Аноушка... и дали... нашему монастирю от Хомора... половина от тоє поле на имѣ Зльтъроныи... повыше Ноуорещи (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

ФОРМИ: *род.* **Ноуорещн** (1467 *BD* I, 120).

Див. ще **НОУОРЄЦОУ.**

НЪМИСНИЧЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такожде и от нас єсми дали и потврърдили тоє прѧдреченое село на имѣ Нъмнсничїи слоузѣ нашему Жоуржа Къкъразъ (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

ФОРМИ: *наз.* **Нъмисничїи, Нъмиснич⟨їи⟩** (1487 *BD* I, 301, 302).

***НЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Анание): єдна част от того села да ест Марицъ, дочки Симиноу, оуноуки Тоадероу Нънескоулоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нънєскоула** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Нънєскоулоу** (1495 *BD* II, 53).

***НЪНЄЩИ** *див.* **НЪНЄЩЇИ** [1].

НЪНЄЩЇИ[1] *мн.* (3) *(назва села на р. Студенці у Молдавському князівстві):* И достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шемоу Исаю оу его част села на имѣ Хоржещїи и половина от Нънещи, где бил Галеш (Сучава, 1490 *BD* I, 403); дали и потвръдили єсми им оу нашеи земли оу молдавскои ... єдно село на Стоуденець на имѣ Нънещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз.* **Нънєщїи** (1495 *BD* II, 53); *род.* **Нъиещи** (1490 *BD* I, 403).

НЪНЄЩЇИ ² *мн.* (1) *(назва села на р. Сереті у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми и(м)... села... на имѣ съкоуянїи... и на сиретѣ, нънещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **нънещїи** (1491 *Cost. D.* 37).

НЫ ¹ *див.* **НИ²**.

НЫ ² ⟨НО⟩ *див.* **НО¹**.

! **НЫЄ** ⟨ОНЫЄ⟩ *див.* **ОНЪ** ².

***НЫНЄШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ**.

НЫНѢ, НИНѢ, НИНЄ, НИНИ *присл.* (33) (*цсл.* нынѣ) **1.** *(у цей час, на цей час)* нині, тепер (28): знаменитосто чинимы презъ тънь листь імъже потребизна нинѣ и потомъ будуцимъ того листа, иже мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсмы и слюбуємъ, обѣщеваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна службьа служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ꙗко сами дьржали... со всѣми оужитъки што нинѣ суть што и пото(м) могуть бы(т) (Галич, 1409 *P* 74); а межи нашими замостьє и вилавчє а межи волоскою землею какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 125); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычеговоу Прислоухаєть то и нн̃ѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Олександръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... великий кн⟨ꙗ⟩зь литовский... чинимъ знаменито симъ н⟨а⟩шимъ листомъ, которымъ слушит всимъ нинѣ и потомъ будучим... иж вбачивши вѣрныи службы и шлꙗхотне вроженого кн⟨ꙗ⟩жати Костентина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именемъ Звꙗгол... даємъ и записуємъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

2. *(на сьогоднішній день)* нині, сьогодні (5): нынѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамъ нашему брату (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а далѣи слюбоуємъ по(д) честью и по(д) вѣрою и тѣжъ по(д) присꙗгою нашѣю, за всѣ паны и боꙗры по(д)дань сꙗ земли молдавскоѣ и за всѣ посполоу и за каж(д)ого особно, котры(ж) тоутъ нынѣ. на то(т) ча(с) (н)нѣ (!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **НИНѢЧЕ, НЫНѢКИ**.

***НЫНѢИШИИ** *прикм.* (8) (*стч.* nynějši, *стп.* niniejszy) **1.** *(який існує, відбувається тепер, в цей час)* теперішній, нинішній (7): Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... яко нынѣишимъ тако по насъ будущимъ иже кролєвскимъ приказаниемъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *P* 93); а сє ꙗзь кнꙗ(з) федико нєсвидискии староста кремꙗнецкии... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м) нынѣишимъ и пото(м) будучимъ... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнꙗ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); А пань наш король его милость... имает подли нас стати, а наивыше подли нашего господарꙗ Стефана воеводы, подлоуг оучинков, старых обычаєв и пак нинѣиших записов (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(про який іде мова в цей час; даний)* оцей (1): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **нинєишему** (1436 *Cost.* II, 706); *ор. одн. ч.* **нинейшимъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. мн.* **нинѣиших** (1462 *BD* II, 289, 292); *дав. мн.* **нынѣишимъ** 2 (1421 *P* 93; 1434 *P* 129); **нинєишымь** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НЫНѢШНИИ**.

НЫНѢКИ, НИНѢКИ, NINYK *присл.* (3) нині, тепер: то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могут быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ єсмь єму на вѣки... со всѣми оужитки што нинѣки могуть быти (Бохур, 1377 *P* 24); Tho wiwył Woczicz so starozithnimy liudmy thutho zemliu... zo wszimy (!) vzithky stho ninyk suth i pothom mohut bity (Галич, 1413 *GL* 48).

Див. ще **НИНѢЧЕ, НЫНѢ**

НЫНѢШНИИ, НИНѢШНЫ *прикм.* (70) (*цсл.* нынѣшьнии) **1.** *(який існує, відбувається тепер)* теперішній, нинішній (65): My Aleksandr... welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim tym naszim listom, niniszním i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы при г(с)подарю, при кролю... остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Александеръ, Божою милостью король польскій, великій князь Литовскій... Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ... нынѣшнимъ и потымъ будущимъ, кому будетъ потреба того вѣдати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы кнꙗ(з) ѳедорь любортови(ч) чинїмы то знаменїто си(м) свои(м) лїсто(м) каждомоу добромоу... нынѣшни(м) и пото(м) боудоучимь ажє прїшє(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого... ажє ємоу взꙗ(л) вепрѣ вь его доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *P* 95); мы великии кн̃зь швитрикгаилъ литовьскии и рускии иныхъ чини(м) знакомито... симъ нашимъ листомъ каждому доброму нинешнимъ и потомъ будущнмъ хто на нь возрить... иже... даемъ и дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); Се я кнꙗзь Семен Романович Кобринский чиню твєрдост сею моєю грамотою (н)инешнимъ и потом боудоучимъ, всим добрым комоу тоє моєє грамоты боудет надобє видети, або чтоучи слышети (Кобринь, 1454 *AS* III, 9); Я кнꙗзь Михайло Васильевич Збаражьский чиню знаменито симь моимь листомъ ' нинѣшнимь и потомъ боудучимь... штожь коли записалъ былъ мнѣ дꙗдꙗ мой небожчикь... имѣнье... Маневъ... ино ми того имѣньꙗ отпирали дꙗдинаꙗ моꙗ... а зꙗть еи (Вільна, 1482 *AS* I, 79); маеть настоятель того монастыра... въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю... по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

2. *(про який іде мова в цей час; даний)* оцей (3): мы боꙗре молдавскы... знаменито чинимъ нн̃ѣшнїимъ нашимъ листомъ вшиткымъ, комоу того боудетъ потребизна, ижъ панъ нашъ, воєвода прєрє(ч)нныи, слюбилъ паноу нашемоу мл(с)тивомоу... кролєви полскому... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши и съ печатїю прꙗдреченаго велможнаго господарѣ нашего Іо Стефана.. къ нинѣшнемоу листови привѣсити велѣли єсмо (Гирлов, 1499 *BD* II, 426); до нинѣшного часѣ (1) до цього часу, досі, дотепер: И о сем даю вам веданїе, ажє до нинѣшного часѣ еще есмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); до нинѣшнѣго днє (1) до сьогоднішнього (нинішнього) дня, донині: Мы, прєреченыи Іо Стефан воєвода... и съ въсѣмы паны радными... присѣгаємь и слюбоуем... иж от тых мѣсть наперед съ прѣреченным наияснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралем полскым... о прєреченыи мерзꙗчки и шкоды... и кривды, под которим колвє часом оучиненых, ажє до нинѣшнѣго днє, а мы имаємо имѣти и ховати вꙗчнїи... и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

ФОРМИ; *наз. одн. ч.* **нынѣшнии, нн̃ѣшнии** 3 (1395 *Cost.* II, 613; 1433 *P* 121); **нинѣшны** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *ск. н.* **нын.** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *род. одн. ч.* **нинѣшного** 2 (1462 *BD* II, 285; 1481 *BD* II, 358); **нинѣшнѣго** 1 (1499 *BD* II, 420); *дав. одн. ч.* **нинѣшнемоу** (1499 *BD* II, 426); *дав. мн.* **нинєшнимъ, (н)инешиимь, н ⟨и⟩нешним, нїиешни(м), нинешни(м), нинешним, нинешънимъ, нинешьнимъ** 26 (1411 *Cost.* II, 637; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *P* 118; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1454 *AS* III, 9; 1461 *AS* I, 53; 1470 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 87; 1489 *AS* I, 89; 1492 *AS* III,

23 і т. ін.); **нинѣшнимъ, нинѣшнимь, н⟨и⟩нѣшним, нинѣшни(м)** 13 (1422 *P* 97; 1424 *P* 99; 1436 *Cost.* II, 697; 1438 *P* 140; 1443 *P* 144; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; 1491 *AS* I, 96 і т. ін.); **нынѣшнимь, н⟨ы⟩нѣшним, нынѣшни(м)** 7 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *P* 82; 1421 *P* 95; 1428 *P* 110; 1430 *P* 116; 1487 *AS* I, 239; 1492 *АЛМ* 30); **нынешнымъ, nyneszпym** 3 (1421 *AS* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **н̃нѣшнимъ, н̃нѣшни(м)** 2 (1439 *Cost.* II, 714; 1445 *P* 148); **ныиєшним, нынєшни(м)** 2 (1435 *P* 132; 1475 *AS* I, 71); **ниишни(м), niniszпim** 2 (1388 *ZPL* 103; 1436 *Cost.* II, 698); **нынишнимъ** 1 (1445 *P* 150); **нынѣшным** 1 (1462 *BD* II, 283); **nynyszпym** 1 (1420 *AS* I, 25); **н̃нѣшнїимъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *ор. мн.* **нынѣшними** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **нѣиишними** 1 (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***НЫНѢИШИИ.**

НЬ *див.* **НЄ.**

НЬКОЛИ *див.* **НИКОЛИ.**

НѢ[1] *див.* **НЄ.**

НѢ[2] *див.* ***НѢСТЪ.**

НѢВЪСТУПЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то послуси в̃їдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣвъступъ** (1366 *P* 12)

НѢГ *див.* **НѢГЪ**[1].

НѢГА[1] *ж.* (15) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгослава, Нѣгомира): тѣмже мы... дали єсми панїи нѣги ⟨пана пїатриноиcело на⟩ имѧ прѣдреченнaѧ половина села могошева (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14—15); мы Стефан воевода... ⟨зна⟩менито ⟨чиним⟩... оже прїидоша прѧд нами... ⟨слоуга наш⟩ Данчюл Плеша и сестра его Нѣга... и продали... єдно село на Брълаѕѧ на имѧ Онцещи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣга** 6 (1438 *Cost.* II, 14; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 491; 1495 *BD* II, 74; 1499 *BD* II, 168); *зам. дав.* сестрам его **Нѣга** и Мика 1 (1495 *BD* II, 42); *зам. ор.* съ сестрами ма(г)да... и **нѣга** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *дав. одн.* **Нѣги** (1438 *Cost.* II, 14; 1488 *ДГСВМЩ*; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 74).

Див. ще **НѢГША.**

НѢГА[2] *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): а на то ест велика марторїа... пан бълко, паркалаб бѣ⟨лоградски⟩, пан нѣга и пан ивашко, паркалабове келїиски (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣга** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГОЄ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

***НѢГИНЪ** *прикм.* (4): И оуставшє наши слоуги Миклъоуш и брат его Янко и заплатили оуси исполна тоти вишеписанни пинѣзи... оу роукы Мари, дочка Нѣгина, оуноука Iона Цоутка (Сучава, 1491 *BD* I, 449); а дроугаа част от того села да ест племинницам их Насти и сестри єи Мърїи, дочкам Нѣгини (Сучава, 1495 *BD* II, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Нѣгииа** (1491 *BD* I, 448, 449); *наз. мн. ж.* **Нѣгини** 1 (1495 *BD* II, 84); *зам. дав.* дочкам **Нѣгини** 1 (1495 *BD* II, 85).

Пор. **НѢГА**[1]**, НѢГА**[2].

НѢГИШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы илїа воевода... чинимъ знаменїто... аже прїидепрѣ(д) гсствоми (!) жоуржъ оунгоурѣноуль и да(л)... своемоу сестричиче⟨ви оу⟩ли... двѣ селѣ ... на имѣ прочещїи и нѣгишещи (Сучава, 1432 *Cost.* I, 342—343).

ФОРМИ: *наз.* **нѣгишещи** (1432 *Cost.* I, 343).

НѢГОЄ, НѦГОЄ *ч., невідм.* (7) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ) : А на болшєе потвръжденїе... вышеписанномоу ⟨велѣли есмы слоузѣ нашемоу вѣрномоу⟩ Нѣгоє ⟨грама⟩тику писати и нашоу печат привѣсити к семоу листоу нашемоу (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 20); мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги, нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н)... жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю и дали... єсми и(м), оу нашеи земли... села на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГА**[2]**, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

***НѢГОЄВЪ** *див.* **НАГОЄВЬ.**

НѢГОИ, НѦГОИ, НЄГОИ *ч.* (97) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): а на болшеє потвръж(д)енїе... выше писанномоу велѣли єсмы слоузѣ наше (!) вѣрномоу нѣгоєви граматику писати и привѣ⟨си⟩ти нашоу печатъ к семоу листу нашемоу (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); а на болшеє потвръженїе... вышеписанному, велѣли есми нашему вѣрному пану нѣгои логоѳету писати и привѣсити нашу печать (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); А на то ест⟨ь⟩... Вѣра пана Лука и пана Блъка, пръкалаби Белоградскы. Вѣра пана Няг⟨уя⟩ и пана Ивашка, пръкалаби Келїискы (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгои, нѦгои** 4 (1431 *Cost.* I, 325; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665; 1448 *Cost.* II, 737); **негои** 1 (1456 *ЭСФ*); *зам. род.* в. п. **нѣгои, нѦгои** 8 (1445 *Cost.* II, 226, 231; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 324, 353, 359); *зам. дав.* пану **нѣгои** 2 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ*); *род. одн.* **нѣгоѦ, нѣгоя, нѦгоѦ, нѦгоя** 52 (1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 228; 1436 *Cost.* I, 460; 1439 *Cost.* II, 32; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 126; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 343 і т. ін.); **Няг⟨уя⟩** 1 (1473 *ШКН* 165); *дав. одн.* **нѣгоеви, нѣгоє⟨ви⟩** 23 (1424 *Cost.* I, 162; 1426 *BAM* 22; 1427 *DBAc* 23; 1428 *Cost.* I, 210; 1429 *Cost.* I, 249; 1431 *Cost.* I, 318; 1432 *Cost.* I, 338; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 374, 387 і т. ін.); **нѣгоевѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **нѣгою** 4 (1428 *Cost.* I, 202, 207; 1429 *Cost.* I, 259; 1434 *Cost.* II, 670); *ор. одн.* **нѦгоємъ** (1443 *Cost.* II, 119—120).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГА**[2]**, НѢГОЄ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

НѢГОМИРЄЩИ[1] *мн.* (3) *(назва села на р. Ховралятї у Молдавському князівстві)*: а ми такождере єсми дали и потвердили слоузѣ нашемоу Мирчи... тота села Оргоєщи (*в ориг.* Оргоегощи.— *Прим. вид.*) и Нѣгомирещи (Сучава, 1480 *BD* I, 239); Чътвритое село єсми имь дали на Ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Нѣгомирещи** (1499 *BD* II, 162); *знах.* **Нѣгомирещи, Нѣгом⟨ирещ⟩и** (1480 *BD* I, 239).

НѢГОМИРЄЩИ[2] *мн.* (1) *(назва села на р. Побраті у Молдавському князівстві)*: того ради и г(с)во ми даємъ и потвръждаємъ села тому прѣ(д)ре(ч)нному монастирю... на имѧ Нѣгомирещи и юрчещи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **Нѣгомирещи** (1443 *ДГСПМН*).

НѢГОСЛАВЪ *ж.* (1) *(особова назва)*: мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги, нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н)... и сестра и(х), нѣгославъ, сн̃ве влада орбескоула, жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгославъ** (1491 *Cost. S.* 152).

***НѢГОТИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хота(р) тѣмь села(м) (*в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.*)... да є(ст) поченши о(т) сочи о(т) лѣса долоу(в) до обрышїю поточки на доу(б)... где сѣ сн⟨имаютъ⟩ хотари оу хотаро(м) нѣготино(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нѣготино(м)** (1428 *Cost.* I, 209).

НѢГРИЛѢСА *див.* **НЄГРИЛѢСА.**

НѢГОУ *ч., невідм.* (5) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): А на то ест... в. п. Негрила чашника, в. п. Нѣгоу комис(а) (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118); А на то ест... в. п. Юги, в. п. Нѣгоу (Сучава, 1483 *BD* I, 268).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГА**[2]**, НѢГОЄ, НѢГОИ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

НѢГОУЛ, НЯГОУЛ *ч.* (12) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Ћѣгославъ): Тѣм мы видѣвше их доброе произволенїе (!) и токмежоу на то, такожде дали есми и потвердили слоугамъ нашим паноу Нѣгоулоу и паноу Татоулоу таѦ села: Роуси от Язера и Редѣни на Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20); И оуставше слоуга наш пан Нѣгоул Кълмъцоую и заплатил оус⟨е⟩ исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Илкы, дочци Станова (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нѣгоул, Нягоул** (1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 153; 1495 *BD* II, 55; 1497 *BD* II, 98); *дав. одн.* **Нѣгоулоу** 5 (1458 *BD* I, 20; 1490 *BD* I, 387; 1495 *BD* II, 55); нѣгоулови 3 (1458 *BD* I, 20; 1497 *BD* II, 98).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА²,** **НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГШЕ, НѢГЪ¹, НѢГЪШЪ.**

НѢГША, НѦГША, НЕГША *ж.* (21) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгослава, Нѣгомира): И оуставши господство ми и заплатили есми оуси тоти вишеписанныи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Данкоу... и оу роуки сестричичи его Жоуржи и Аноушки... и НѦгши, перед въсѣми нашими молдавскими боѦри (Сучава, 1481 *BD* I, 248); И пак оу том прїидоше прѦд нами... Анноушка и сестра *(в ориг.* сн. и.— *Прим. вид.)* еи Моуша... и тиж племеник их Кръстѣ и сестри его ПодолѦнка... и Нѣгша... и продали... едно селище на Тоутовѣ (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нѣгша, Нѣ⟨г⟩ша, НѦгша** 9 (1481 *BD* I, 248; 1483 *BD* I, 274; 1488 *BD* I, 355; 1490 *Cost. S.* 140; 1491 *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 18; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 64); **Негша** 1 (1491 *BD* I, 451); *зам. дав.* сестрам... негша, нѣгша 2 (1491 *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 19); *дав. одн.* **Нѣгши, НѦгши** 7 (1481 *BD* I, 248; *BD* II, 358; 1483 *BD* I, 275; 1488 *BD* I, 355; 1490 *Cost. S.* 140; 1494 *BD* II, 38); **Негшеи** 1 (1491 *BD* I, 451); *ор. одн.* **Нѣгшею** (1483 *BD* I, 269).

Див. ще **НѢГА¹.**

НѢГШЕ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): та есмъ да(л) емоу ⟨о(т) на(с)⟩ и двѣ села, на перечкїоу, на имѣ хи(н)цещїи и пониже того, где би(л) нѣгше таоуроу(л) (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГЪ¹, НѢГЪШЪ.**

НѢГШИН *прикм.* (3): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... Магда... и оуноукове еи Косте дїяк и братове его Тоадер дїяк и Лоука и Никита, и племеники их ИлїѦш, сынь Нѣгшин... и дали ⟨от⟩ сво⟨е⟩го праваго оурика... едно село на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14); И оуставше слоуга ⟨наш Тоадер и пл⟩еменик его поп Тоадер... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Юрши, сыноу Мъринин(оу), и оуноукоу его ИлїѦшоу, сыноу Нѣгшиноу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Нѣгшин** (1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 96); *дав. одн. ч.* **Нѣгшиноу** (1497 *BD* II, 96).

Пор. **НѢГША.**

НѢГШИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... жаловали есмы его особною нашею мл(с)тїю и дали есмы емоу... села оу нашеи земли на имѦ хенцовци на серѣ(т)... и на бахлоуи нѣгшинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **нѣгшинци** (1431 *Cost.* I, 317).

НѢГЪ¹, НѢГЬ, НѢГ, НѦГ, НѦГЬ, ΝΥΗ *ч.* (104) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): мы александръ воевода... чинымъ знаменито... оже... дали есмы имъ оу нашеи земли три села... на имѦ где ес(т) шерба паоушескоулъ и лазоръ, дроугое где ес(т) нѣгъ барбоси... третїе блъцаци (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); а на то е(ст)... вѣра пана нѦ(г), вѣра пана доума, вѣра пана га(н)гоура (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгъ, нѣгь, нѦг, нѦгь, нѣ(г). нѦ(г)** 18 (1426 *Cost.* I, 182; 1456 *ЭСФ*; 1464 *BD* I, 84; 1469 *BD* I, 138; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 363 і т. ін.); **Nyh** 1 (1465 *GL* 176); *зам. род.* в. п. **Нѣгъ, Нѣгь, НѦгь** 8 (1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 26; 1482 *BD* I, 263; 1486 *BD* I, 290; 1488 *BD* I, 325; *ДГСПМ); род. одн.* **Нѣга, НѦга, Нѣг⟨а⟩, НѦ(г), Нѣ(г), НѦг, Нѣг** 73 (1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 119; 1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 206; 1479 *BAM* 62; 1482 *BD* I, 262; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* II, 247; 1489 *BD* I, 377; 1490 *Cost. S.* 141 і т. ін.); ! **нѣго** 1 (1443 *ДГСПМН*); *дав. одн.* **Нѣгоу** (1488 *BD* I, 363).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЕ, НѢГЪШЪ.**

НѢГЪ² *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы выдѣвше его правою и вѣрноую слоужбу до на(с)... дали есмъ (sic.— *Прим. вид.)* ему оу нашеи земли... села на имѣ прочещїи... и негрилещи и нѣгъ где е(ст) нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгъ** (1409 *Cost.* I, 64).

НѢГЪШЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): тѣмь мы видѣвше его правою и вѣрную службу до на(с)... дали есмъ (sic.— *Прим. вид.)* ему оу нашеи земли... села на имѣ прочещїи и сперлещи... и нѣгъ где е(ст) нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгъшъ** (1409 *Cost.* I, 64).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЕ, НѢГЪ¹.**

НѢГЬ *див.* **НѢГЪ¹.**

***НѢДЕЛЯ** *див.* ***НЕДѢЛЯ.**

***НѢДОСТАТОК** *див.* ***НЕДОСТАТОКЪ.**

***НѢЖЕНЪ** *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько боде(н)ковьскии и своими де(т)ми... продали есмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѦ крѣхае(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т)... к ты(м) землѦ(м) на имѦ озѣро нѣже(н) а богачь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣже(н)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

НѢЖЛИ *див.* **НИЖЛИ¹.**

НѢЖЬ *див.* **НИЖЪ.**

! **НѢЗЫ** ⟨ЯЗЫ?⟩ *див.* ***ЯЗЪ².**

НѢКАКО *присл.* (1) *(цсл.* нѣкако) якось, якимсь чином: а естлибы его в том имѣныи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи ТоурьѦнскии, тогды Ѧ емоу тыи пѣнѦзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

НѢКГДЫ, НИГДЫ *присл.* (2) *(стп.* niegdy, *стч.* někdy) колись: вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь нѣкгды премножныи панъ александръ воевода землѣ молдавскои з направы а рады неприятелии нашихъ... присѦгъ... и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ але ижь велможныи стефанъ снъ его... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили... а наиболши абы то на дши оца его не зостало (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложившы щкоды... пану владисла(в)... а особно землѦмь роускимъ... презь велеможно(г) александра воеводу, нигды господарѦ молдавъско(г), отцѦ наше(г) милого.. перєжь огень тымьто землямь... безь вины, оучиненыѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в), нинеишему кролеви полскому... за щкоды перєдь реченыхь зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... даваемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НЕГДѢ.**

НѢКЛОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Никловичі: тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали есмо и потвердили есмо, его правого всего имѣнїа, первое, име-

нем рекучи, село быбєл и со присѣлкы, пачковичѣ... нѣкловичи село, ворховичѣ село (Судомир, 1361 *AGZ* 6).
ФОРМИ: *наз.* нѣкловичи (1361 *AGZ* 6).
НѢКОЛИ *див.* **НИКОЛИ.**
НѢКОЛИКО *присл.* (1) (*цсл.* нѣколико) декілька: Што єси к на(м) всказыва(л) своими послы... жадаючи на(с) абы(х)мо бояръ твои(х) и детей боярски(х) нѣко(л)ко оставили при твоєи дочери ... и мы то... вчинили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
Див. ще **КОЛКО**[1].
НѢКОТОРІИ *див.* **НЕКОТОРЫИ.**
***НѢКОТОРЫИ** *див.* **НЕКОТОРЫИ.**
***НѢКТО** *див.* **НИКТО.**
***НѢКТОРЫ** *займ.* (1) (*стп.* niektóry) (*точно не визначений*) якийсь: ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку его мл(с)ти потрєбизность єхати прє (!) нашеи нѣктореи потребизность о (!) нашеи земли, тогди мы пошлємы помоцъ своꙗ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* нѣктореи (1439 *Cost.* II, 714).
Див. ще **НЕКОТОРЫИ.**
НѢМЄЦ *див.* **НѢМЄЦЪ**[3].
***НѢМЄЦКИИ** *прикм.* (25) німецький (7): A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); литовскоє полотно и немецкоє (*в ориг.* нємємецкоє.— *Прим. вид.*) то єст крамны рѣчи, аби платили, оу серетѣ, от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); н ѣ м є ц к и и в о з ъ (4), н є м є ц к и и ⟨в о з ъ⟩ (2) (*рід купецького воза, зробленого за зразком німецького*) німецький вантажний віз: а у черновьци, отъ нѣмецкого воза мыто четыре гроши (Сучава, 1408 Cost. II, 632); а на перевозы от воза, или от немецкых или орменских, по четири гроши, але коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275); н є м є ц ь к о є (н ѣ м є ц к о є) п р а в о (4), п р а в о н є м є ц ь к о є (7) магдебурзьке середньовічне міське право: А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѣдꙗть на ланохъ... одну колоду дають ись лану а по два гроша широкая (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Которыи правомъ нємецькымъ идє(т) проти(в) комоу а онъ непротївенъ того права (XV ст. *BC* 7); м є с т о н є м є ц ь к о є (1) *див.* **МѢСТО**[1] 3.
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* Niemickiy (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *род. одн. ч., с.* немецкого, Немецъкого 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*); нѣмецкого 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *ор. одн. с.* немєцькымъ, немецькымь (XV ст. *BC* 7, 25, 25 зв.); *місц. одн. с.* оу немецькомъ, немецькомь (XV ст. *BC* 7, 25, 26, 39); *наз. одн. с.* немецкоє (1456 *Cost.* II, 788); *знах. одн. с.* иємецькоє (XV ст. *BC* 26); *знах. одн. ж.* немецкую (1447—1492 *ЛКНКВ*); *род. мн.* нѣмецкыхъ, нѣмецкых 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); иемецкых 1 (1460 *BD* II, 275); немецких 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. мн. с.* немецькая (XV ст. *BC* 26); *місц. мн.* оу нѣмецкихъ 1 (1386—1418 *P* 35); в немецькы(х) 1 (XV ст. *BC* 25 зв.).
НѢМЄЦКЫ *див.* **НЕМЄЦКЫИ**[1].
НѢМЄЦСКЫ *див.* **НЕМЄЦКЫИ**[1].
***НѢМЄЦЪ**[1] *див.* ***НЄМЄЦЪ**[1].
***НѢМЄЦЪ**[2] *див.* **НЄМЄЦЪ**[2].
НѢМЄЦЪ[3], **НѢМЄЦЬ, НѢМЄЦ** *ч.* (3) (*особова назва*): Сє мы панове Цеценевъскыи: панъ Васко Цеценевъскый, а пан Нѣмєць, а пан Игнат... продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдиноу кн⟨ꙗ⟩зю Александроу Санкгоушьковичоу на имꙗ Цеценевъци а Баймаковци на реци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63); ино в том привили стоит так: што ж ⟨панове⟩ (*видерте.— Прим. вид.*) Цецєнєвскии на имꙗ Васко, а Нѣмєц, а Игнат, продали тоє имѣнє кн⟨ꙗ⟩зю Олександру Сонкгушковичоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
ФОРМИ: *наз. одн.* Нѣмецъ, Нѣмец 2 (1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94); Нѣмець 1 (1467 *AS* I,63).
***НѢМЄЦЬ**[1] *див.* **НЕМЄЦЪ**[1].
НѢМЄЦЬ[2] *див.* **НѢМЄЦЪ**[3].

***НѢМИРКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Немира): и дали єсмы ємоу... села... на имꙗ... полꙗноу... и томинци ... и вашковци, што о(т) нѣмирка коупилъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *род. одн.* нѣмирка (1431 *Cost.* I, 317)
Див. ще **НЄМИРКА.**
***НѢМЦЄВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): и мы тых Цеценевских пытали, Ондрѣꙗ Нѣмцевича, а Васка Игнатовича: єст-ли ваша печат оу того привилꙗ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
ФОРМИ: *знах. одн.* Нѣмцевича (1491 *AS* I, 94).
***НѢМЦЫ** *мн.* (7) **1.** (*назва країни*) Німеччина (2): A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь шваиполтомь, фѣоль, из нѣмець немецкого родоу (Краків, 1491 *KE*).
2. (*назва народу*) німці (5): таке(ш) кєды коли бы сꙗ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны, далєн кракова и далеи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижеванцємъ, тогды... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи... безо л(с)ти, безъ хитрости (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Za to waszey miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).
ФОРМИ: *род.* Nimec (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); нѣмець 1 (1491 *KE*); *дав.* нѣмцомъ 1 (1395 *Cost.* II, 612); немъцемъ 1 (1395 *Cost.* II, 613); *ор.* Nimcy 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 142); Niemcy 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).
***НѢНИШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ**
***НѢНОУЛЪ** *див.* ***НѢНЮЛЪ.**
***НѢНЮЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва*): половина того села... да є(ст) слоуга(м) наши(м), іоноу папи и братоу его, нѣнюлоу (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 209).
ФОРМИ: *наз. одн.* нѣню(л) (1497 *Cost. S.* 208); *дав. одн.* иѣнюлоу 2 (1497 *Cost. S.* 208, 209); иѣноулоу 1 (1497 *Cost. S.* 209).
НѢНЧЮЛ, НꙗНЧЮЛ *ч.* (3) (*особова назва*): тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есми ємоу, оу нашеи зємли, села... на имꙗ анноушчинь дворъ... и глодѣне, где є(ст) нѣнчю(л) жюдє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); и також дали монастиреви нашемоу от нѣмца... єдин циганин на имѣ Нѣнчюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312).
ФОРМИ: *наз. одн.* Нѣнчюл, Нꙗнчюл, нѣнчю(л) (1433 *Cost.* II, 594; 1487 *BD* I, 312).
***НѢСТЬ, НѢ** *дієсл. недок.* (4) не є: прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченны де(н) и присѣгла прꙗ(д) нами... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви ани єи самои марушци ани ми(х)нови (Васлуй, 1474 *PГС*); А ино нѣ и не боудет (Путна, 1476 *BD* I, 212).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* нѣ(ст) 3 (1474 *PГС*); нѣ 1 (1476 *BD* I, 212).
НѢТ *див.* **НѢТЪ.**
НѢТЄДОУЛОВЪ *прикм.* (2): а на то вѣра моꙗ и моихь сыно (!)... вѣра братоулова нꙗтедулова вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8);
н ѣ т є д о у л о в ъ д в о р ъ (1) (*назва маєтку у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвшє правоую (*в ориг.* праправоую.— *Прим. вид.*) и вѣрноую его слоужбоу до н⟨а(с)...⟩... дали єсмы ємоу оу нашеи земли... села на имѣ на драгошевѣ поли, где былъ нѣтедоуловъ дворъ и парчино село и блъжещи (Сучава, 1436 *Cost.* I. 467).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* нѣтедоуловъ (1436 *Cost.* I, 467); *наз. одн. ж.* нꙗтедулова (1392 *Cost.* I, 8).
Пор. ***НꙗТЕДУЛЪ.**
***НѢТИ** *див.* **ИНꙗТЬ.**
НѢТЪ, НЄТЪ, НѢТ, НЄТ *предик.* (13) **1.** нема, немає (11): а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни землѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *P* 3); а пак ли бы ватама(н) албо рꙗдцꙗ рѣклъ абы его оу селѣ не было а во(н) маєтъ

присѦ(ч)и ажъ того чоловѣка оу се(лѣ) нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); и они рекли: так правда єсть, записывали сѦ отцы наши по неволи, а пѣнѦзєй жадных за тоє не брали, ани печати нашей в того листу нѣт (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Колі хто прічиною оумре(т) алюбо оутоне(т)... о томъ не(т) жадноє жалобы оу праве (XV ст. *ВС* 24); А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костєнтина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); нѣтъ вѣдома (1) *див.* ***ВѢДОМЪ**.

2. *(у знач. заперечної частки)* не (1): Земьскыи пісари во всє(х) землѦ(х) королѣвъства нашего... за запи(с) имею(т) бра(т) яко пісари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запісанѪ веньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще ***НЄТОУТЬ**.

! НѢШИТО *див.* ***НѢШТО**.

***НѢШТО** *займ.* (9) (*цсл.* нѣчьто) щось, що-небудь: а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѦсы хотѣлъ нѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрѦ, кролю влодислава... мнѣ с ни(м) не оустати... противу своего г(с)дрѦ, кролѦ первои написано(г) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); которы(и) комоу нешто во(з)м (XV ст. *ВС* 26 зв.); а се Ѧ кнзь федко несвидьскии... визнаваємъ... Ако жь Ѧвно было приѦтелємъ моимъ и неприѦтелємъ како єсмъ Ѧ вѣрне служилъ освѦцоному кнѦ(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *Р* 132); дали и потвердили єсми... и(х) о(т)нину... (текст пошкоджений.— *Прим. ред.*) имъ нещо (б. м. н., 1479 *ПГВСА*)

ФОРМИ: *знах. одн.* **нѣшто, nieszto** 5 (1402 *Cost.* II, 623; 1408 *Cost.* II, 633; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Р* 132); **нешто** 2 (XV ст. *ВС* 16, 26 зв.); **нещо** 1 (1479 *ПГВСА*); **! нѣшито** 1 (1434 *Р* 129).

***НЯГУИ** *див.* **НѢГОИ.**

НЯГОУЛ *див.* **НѢГОУЛ**.

НЯМЦ *див.* **НЄМЄЦЪ**[1].

НѦГ *див.* **НѢГЪ**[1].

НѦГОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* гѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму оу нашеи земли двѣ селѣ, имѦнуєма купка... и за проутомъ нѦговци (Сучава, 1429 *ДГОБК);* а хотаръ тѣмъ селомъ о(т) каменного броду... до раковцѦ, а о(т) нѦговцовъ и о(т) грози... старымъ хотарємъ до каменного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **нѦговци** (1429 *ДГОБК*); *род.* **нѦговцовъ** (1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317).

НѦГОЄ *див.* **НѢГОЄ**.

НѦГОЄВЬ *прикм.* (3): и тако(ж) потвержаємь єму его праваѦ села... на имѣ дво(р) нижни нѦгоєвь, що є(ст) на серєтѣ, а другоє село, повыше о(т) двора, на имѦ прътъноши (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); и дали єсми єму и потвръдили є(г) правовѣрноє выслуженіє, села, на имѣ... хѣчулъ и сухы потокъ, що собѣ купилъ о(т) негоєвы(х) племенпико(в) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нѦгоєвь** (1453 *Cost.* II, 472); *род. одн. ч.* **нѣгоєва** (1455 *Cost.* II, 540); *род. мн.* **негоєвы(х)** (1455 *Cost.* II, 540).

Пор. **НѢГОЄ, НѢГОИ**.

НѦГОИ *див.* **НѢГОИ.**

НѦГША *див.* **НѢГША**.

НѦГЬ *див.* **НѢГЪ**[1].

НѦКЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки... кнзь глѣбъ ивановичь панъ михаило нѦкевичь панъ нелюбъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѦкевичь** (1463 *ГГЯ*).

***НѦМЄЦЪ** *див.* **НЄМЄЦЪ**[1].

***НѦНЄВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста... па(н) прокопъ нѦневи(ч) (Зудечів, 1413 *Р* 83—84); а прї томъ были свѣдци па(н) ленко староста зоудечовскии... па(н) прокопь нѦневи(ч) (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѦневи(ч)** (1413 *Р* 84; 1421 *Р* 96).

НѦНЧЮЛ *див.* **НѢНЧЮЛ**.

***НѦТЄДУЛОВЪ** *див.* **НѢТЄДОУЛОВЪ**.

***НѦТЄДУЛЪ** *ч* (3) *(особова назва, молд.* нетед «гладенький, рівний»): а на то... вѣра жюпана братула нѦтєдоула вѣра пана станислава еловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а на то... вѣра братоулова нѦтєдоулаи (sic.— *Прим. вид.*) (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѦтєду(л)** (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн.* **нѦтєдоула** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **! нѦтєдоулаи** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

***НѦТИ** *див.* **ИНѦТЬ**.

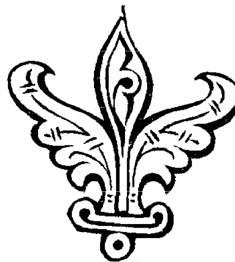
***НѦТСТВО** *див.* ***ЯТЪСТВО**.

***НѦТЪСТВО** *див* ***ЯТЪСТВО**.

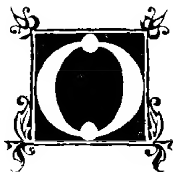
НѪ *див.* **НО**[1].

***НѪЖДА** *ж.* (1) (*цсл.* ноужда) необхідність, потреба: а изше(д)ше о(т) того корене и плѣменѣ или сілоѪ или плѣненїемъ или бѪди коеѪ коеѪ (!) нѪж(д)еѪ никто да нѣ воленъ продаті Ѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нѪж(д)еѪ** (1401 *ЗКЄ*).

О [1] *прийм.* (522) **І.** *(із знах.)* (157) **А.** *(при наявності керуючого слова)* **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на об'єкт, який конкретизує дію, виражену керуючим словом)* (130) **а)** *(із словами, що виражають адміністративні і юридичні поняття)* про, за (103): nahabat...o zastawu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); панъ вольчко... ис пани ходьковою женою... поєдналисѧ о села вшитка (Вишня, 1393 *Р* 52); а о цеци(н) и о хмєлевъ, коли нашь г(с)дрь будеть оу своего г(с)дрѧ... о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); А што есмо того Єська Рабеевича съ Нисаномъ смотрели... о стуньбреты и прысудили ему... на Нисане колько стуньбретовъ (Краків, 1489 *РИБ* 432); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нє хотє(л) верити, и о то по(з)вались пере(д) нась (Вільна, 1495 *ВМЗД*); оуставлѧємь коли(ж) боудеть у нашомь дворе пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ алюбо имєєть... дати на о(т)поведанїє три нє(д)ли бꙋ҃деть лї о велїкоую рє(ч) о деди(ч)ство алюбо о велїкыи пенези... а бꙋ҃деть лї о малоую виноу тогды на заоутрїє о(т)поведанїє (XV ст. *ВС* 14 зв.); а о дочеръ его твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(повторюється перед уточнюючим членом речення) за (3): а се Азъ па(н) пєтрашь... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришєдъ перед мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю *о* вашичинъскоую (Галич, 1401 *Р* 65); Мы... па(н) срѣмскии... вызнавамы... иже лопатичь ива(н)... исъ его братиєю... позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину *о* бѣлку (Львів, 1421 *Р* 93);

(повторюючись перед уточнюючим членом речення, відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): та(к) король господарь приказалъ намъ... а быхмо выѣхали и земѧни и старьци и розъѣхали межи влдкою а межи стрѣлковци о землю *о* црквну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97);

б) *(із словами говоріння, відчування, мислення, знання і т. ін. та з іменниками, що виражають психічний стан)* про (19): и тѣжь како велико весєлиласѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрес (!) посрѣдокъ вашь то(т)то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А *о* кнѧзѧ єще тимира и *о* братью єго меньшую и о детє(х) его делє такожъ нє ведаю (б. м. н., 1484 *ЯМ*); єстли бы воды(н)ски(и) судоу и(х) гани(л), тогды они хотѧ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дремъ наши(м) нє запишетєсѧ в мироу и в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѧгну(ти) любо на королевоу землю... або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА*); А какъ боудоуть пры его мл(с)ти пановє рада...к его мл(ст) о вси тыи дела... помыслить и... черє(з) свои послы до вашого г(с)дра до пна воєводы волоского о(т)кажеть (б. м. н., 1496 *ОПВВД);* А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєи милости шырей поведають (б. м. н., 1498 *BD* II, 414);

в) *(із словами зі значенням «захищати, обороняти, відстоювати кого або що»)* про, за (3): и кто бы єму нєпрїѧтєль, тотъ и намъ нєпрїѧтєль, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); помагати ємоу намъ прозбою и послы, без хитрости, и о єго доброє стоѧти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи..., Василїє єпископь Долнѣи єпископїи... о въси рѣчи вишєписаннїи въ въсѧх словѧх... кролєви полскому... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

2. *(виражає означальні відношення)* (18) **а)** *(із словами, що виражають адміністративні і юридичні поняття)* про, за (12): право такь нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о поле и о доубровоу сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111); далєи тыи то исътыи листы мистровы... мѣли в собѣ таковоую рѣчь... ажьбыхо(м) которыи с ты(м) то мистро(м) хотѣли держати тадынки о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); жадноѣ я вѣчности з братом моимъ... нє имѣл о дѣлницю брата моего (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); Милостивый королю!... оучини ми право съ Камєнъчаны о мои щкоды (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Какжє тот... боѧрин Раман (!) о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право... и тоую тридцат коп грошєи широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

(повторюється перед уточнюючим членом речення) про, за (5): Мы бискупи мацѣи прємыскии и офанасѣи владыка прємыски(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м)... с однои строны межи панєю ѧдвигою отиною... с другоѣ строны о волость *о* залѣсиє прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); бꙋ҃деть лї... о велїкыи пенези *о* сорокъ гривє(н)... тогды на заоутрїє о(т)поведанїє (XV ст. *ВС* 14 зв.); былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его... о тыи люди *о* Дексеневичи, а *о* Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

б) *(з просторовим відтінком, вказує на місцезнаходження предмета, відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (1): хто с коимъ имеєть гранїцю *о* лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть маѥ(т) оу него оузѧ(т)... сокироу (XV ст. *ВС* 37).

3. *(виражає кількісні відношення)* на (2): за(т)жь чинимо сєсь листо о г҃ тисѧчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678)

Б. *(при відсутності керуючого слова)* (7) *(виражає означальні відношення)* **а)** *(у заголовках деяких параграфів статутів)* про (6): о ставление правъ коли вси права маю(т) бы(т) (XV ст. *ВС* 10); О свідѣ(ч)ство прірожены(х) имаe(т) ли бы(ти) припоущо(н) (XV ст. *ВС* 20);

б) *(вказує на явище, зміст якого конкретизується цілим реченням)* щодо, відносно (чого) (1): а о слоужбоу коли на воиноу поити (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

II. *(з місц.)* (365) **А.** *(при наявності керуючого слова)* (145) **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на предмет, який конкретизує дію, виражену керуючим словом)* (124)

а) *(із словами, що виражають адміністративні і юридичні поняття)* про, за (що), в (чому) (64): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ... а за насъ... Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а кто своєго должника лицe(м) ⟨познал⟩ а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); А комоу сам митрополит не имет право оучинити, а тот имает исправом прѣд нами о оусем оправити сѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); ино де(и) све(т)чы(л) о то(м) перe(д) ни(м) Мещанинъ смоленски(и) (Вільна, 1495 *ВК*); Колисѧ хто правомъ води(т) о границах... тогды по(д)коморeи нашь... имeeть прїпоустїть ко (до)све(т)ченїю (XV ст. *СЯ* 42); И ми о том писали до ключника луцкого... аж бы сѧ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (3): О дѣтехъ хто(ж) не маеть(!) ле(т) розоумоу своєго а ведоуть ихъ на соу(д) а (!) о(т)поведанїи дѣдичне (XV ст. *ВС* 8); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартинца есмо оправили (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(відповідає сучасній конструкції з прийменниками на із місц. або про із знах.) (2): А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(з словами говоріння, відчування, мислення, знання і т. ін. та іменниками, що виражають психічний стан)* про (що) (47): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тако єсмо подлугъ приказанья королѧ нашего господарѧ выѣхали и земѧны самборьскыми и старьци што жь о томъ добре вѣдають (Погоничі, 1422 *Р* 97); и да не имають николи оуспоминати илїашевы сынове о тои половинѣ села... и о то(м) вышеписанномъ хотари (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132); а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моего... потомужъ присѧги хотели были есте, нине пакъ сего годоу потомужъ и отъ насъ о томъ деле оусказали есте поправъде пе(р)ве(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); ино мы яко панъ хрестиянъски(и)... хочомъ о томъ мыслити абы не былъ втискъ крестиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ*); и имели єсмо о томъ много речей исъ послы твоей милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); А также мы, Стефан воевода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли... панов кроулев оугръскаго и полского..., тогди им обом... имаем дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав.) (1): И елико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о всѣем вѣроуите (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

в) *(зі словами із значенням «захищати, обороняти, відстоювати кого або що»)* про, за (що) (7): И благословляю вашу милость, что-бы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); али оу црѧ имаєтъ намъ помагати..., и о всємь нашимъ добромъ стоѧти, какъ самъ о собѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а кто боуде(т) игоуме(н)... оу томъ монастирю и не имоут ⟨грижа⟩ти сѧ о спасенїи нашемъ и о памѧти предко(в) наши(х), а имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

2. *(виражає модальні відношення)* в, у (кім) (11): а на тоты всѣ рѣчи о гь въѧзуемысѧ, ты(м)то листо(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... попъ Григорїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїами (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. або прийменниковим конструкціям із род., по з дав., з із ор.) (2): А оу томже пак оустал пан Херман, о свои доброи воли (Сучава, 1463 *BD* I, 74); Слоуги г̃ на (и)мѧ Олизаровичи из веко(в) слоужать о двоу конe(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

3. *(виражає об'єктні відношення з відтінком мети)* з приводу (чого) (5): а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвал татемь. И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича... и на бояръ, которыхъ къ нему о томъ словѣ посылалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); y mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemirуn Mykłasz zaweł zemli moiey panu Marku y ia o tom obsyłał pana nemiru (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(виражає означальні відношення)* від (чого) (1): а тих люди варе кто имоут сѧ селити оу том село, а они да имают от нас ... великою слобозию за є̃ лѣт о въсѣком наше даанїе и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

5. *(виражає відношення міри і ступеня)* в, у (2): ⟨сїа въ⟩ сѣ ... села монастирскаѧ слободникы о въсємъ (Давидове село, 1446 *Cost.* II, 251); да соутъ вышеписаннаѧ села монас⟨тырю нашемоу⟩ слободникы о въсємъ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517).

Б. *(при відсутності керуючого слова)* **1.** *(виражає означальні відношення)* (220) *(у заголовках деяких параграфів статутів, відповідає сучасній конструкції з прийменником* про *із знах.)* (205): О дѣ(л)нїци докоуль дроугоую женоу поиметь О злодѣe(х) што крадоуть алюбо разбои чинѧ(т) (XV ст. *ВС* 7 зв.); О опека(л)нїко(х) которы(м) оумреть оць и мти (XV ст. *ВС* 35); О ловоу заєчьємь. О ловѫ оленьємь и лосїномъ. О паро(б)цо(х) алюбо о жонъка(х) нево(л)ныхъ. О братьстве местьско(м) и о тавареx (!) и(х) што староста имаеть уставить (XV ст. *ВС* 9 зв.);

(з пропуском слова, з яким сполучається прийменник) *(відповідає сучасній конструкції з прийменником* про *із знах.)* (5): О кажды(и) може(т) имети ре(ч)ника своєго во правѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); О нїхто не можеть коупи́ти ше(л)тїиства безъ изволенїя брата своєго (XV ст. *ВС* 8);

(у сполуч. іменника з означенням повторюється перед означенням) *(відповідає сучасній прийменниковій конструкції з прийм.* про *із знах.)* (1): а тако(ж) о соудья(х) о горо(д)скы(х) (XV ст. *ВС* 34).

2. *(виражає об'єктні відношення з означальним відтінком)* *(вказує на явище, зміст якого конкретизується далі)* про (що) (7): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимера о оуставлени(и) пра(в) (XV ст. *ВС* 5 зв.); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже єсмы доконали съ радцѧми... илвовского мѣста... и оучинили єсмы уставницътво о мытахъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род.) (2): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... о святемъ (!) дусѣ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1400 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои (!) дѣвце... а она боудѣтъ го(д) (!) замоужь а о(н) ее не хочеть выдать... мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка... имееть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *ВС* 41 зв.).

О[2] *виг.* (1) *(при емфатичному звертанні)* о!: А панъ иванъ мушата рекъ предъ **намн о** г(с̃)не какъ коли не было десАтины а коли б(г̃)ъ дасть спусть будеть и я дамъ на прч(с̃)тую б(г̃)оматрь десАтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *P* 150).

!**О**[3] ⟨ОТЪ⟩ (1): ОурА(д)ніци соу(д)и коморникы о (!) жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємь (!) о(т) трицати гнівєнъ (!) ажь ніже не (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)но(г) одна (!) два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

Див. **ОТЪ**[1].

!**О**[4] ⟨ДО⟩(1): А хотар... отъ усти лопатнои... врѣхомъ дѣла о (!) исписили (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. **ДО**[1].

!**О**[5] ⟨А⟩(1): А коли(ж)... оу праведлива(г) соу(д) не иеть(!) гнєвъ и мѣсца... ани те(ж) боязнь о (!) правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **А**[1].

ОАНА ч. (85) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іван: мы александръ воєвода... ис нашими зємлАны... на имА панъ жюржь староста... панъ оана дворникъ... слюбили єсмы... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже пріидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л) и сєстри єго... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оана** 27 (1407 *Cost.* II, 629; 1418 *Cost.* I. 127; 1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1482 *BD* I, 265; 1486 *BD* I, 289; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *BD* II, 248; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* нашемоу **Оана** 2 (1487 *BD* I, 304; 1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **оани** 26 (1443 *Cost.* II, 156; 1445 *Cost.* II, 231; 1453 *Cost.* II, 494; 1481 *BD* I, 249; 1483 *BD* I, 270, 275; 1484 *BD* I, 279, 286; 1499 *BD* II, 135 і т. ін); **оаны** 8 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 145, 180; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 355; *DIR*, фотокоп. № 10); **оанѣ** 7 (1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 149; *ДГСПМН;* 1453 *Cost.* II, 468); ! **оанны** 1 (1443 *Cost.* II, 129); *дав. одн.* **оанн** 8 (1453 *Cost.* II, 458; 1471 *ДГСМПБ*; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 276, 277; 1486 *BD* I, 290; 1496 *BD* II, 92); **Оаны** 1 (1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

ОАНИН *прикм.* (5): А пак оу том також прінде прАд нами... Тома... оуноук Оанин... и продал свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); а хотар оу полє, царини и ⟨с⟩иножат⟨и⟩ да имаєт третоую част о⟨т коли⟩ко єст част Оанина Бъєшєскоула (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оанин** (1497 *BD* II, 99); *наз. одн. ж.* **Оанина** (1499 *BD* II, 135, 136).

Пор. **ОАНА.**

ОАНКА *ч.* (13) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), села... на имѣ шо(л)дѣнїи... и, на ла(р)га, где би(л) оа(н)ка (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оа(н)ка** (1493 *Cost. D.* 45).

Див. ще **ОАНА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

!**ОАННА** ⟨ОАНА⟩ *див.* **ОАНЪ.**

!**ОАННЫ** ⟨ОАНЫ⟩ *див.* **ОАНА.**

ОАНЦА *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): писа оанца грамати(к) оу сочавѣ (Сучава, 1425 *Cost.* I, 174); И оу том також пріидоша прАд нами... дочка Оанца Бръличa, и племєница єи Илка... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оанца** 12 (1425 *Cost.* I, 174; 1443 *Cost.* II, 156; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 744; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1475 *BD* I, 200; 1492 *BD* I, 509); *зам. род.* дочка (дочци) **Оанца** 2 (1469 *BD* I, 134; 1499 *BD* II, 153); *род. одн.* **Оанцы** 1 (1467 *BD* I, 119); **Оан⟨ц⟩н** 1 (1468 *BD* I, 130).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

***ОАНЦОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р) с̃тое (!) починьшїи монастирь оу пьнгърац... долѣ междоу таркъоу и бистриц (!) а о(т) толѣ на рѣцѣ оа(н)цоулоуи... до обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **оа(н)цоулоуи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ОАНЧА, ОАНЧѢ *ч.* (39) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже тоть истинныи слоуга нашъ оанча слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы стєфа(н) воєво(д)а... потвръдили єсми и(м)... села... где би(л) жоуде оа(н)ча (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оанча** 17 (1427 *Cost.* I, 196; 1431 *Cost.* I, 315; 1433 *Cost.* I, 354; 1434 *DIR«A»* 464; 1435 *Cost.* I, 403; 1445 *Cost.* II, 730; 1448 *Cost.* II, 342; 1458 *BD* I, 6; 1487 *BD* I, 306; 1491 *Cost. D.* 36 і т. ін.); **оанчѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 342; 1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **оанчи** (1435 *Cost.* I, 403; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 120, 145, 149, 156; 1445 *Cost.* II, 212, 218, 226; 1446 *Cost.* II, 238; 1479 *BAM* 61); *дав. одн.* **Оанчи** 1 (1487 *BD* I, 306); **оаичѣ** 1 (1432 *Cost.* I, 327).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

* **ОАНЧИНЪ** *прикм.* (2): Слоузѣ нашемоу, михоулоу пожароу, да є(ст) село, на имѣ богдънещїи, и половина о(т) оа(н)чиноу жоудечїю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **оа(н)чиноу** (1491 *Cost. D* 37).

Пор. **ОАНЧА.**

ОАНЧОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): а оу то(м) сели десАть хыжъ татарскы(х), на имА мамаи съ своими дѣтми... и оанчоулъ съ дѣтми (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оанчоулъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

***ОАНЧЪ** *ч.* (13) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): а мы єсмы жаловали наши слоугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє село тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); а на то є(ст)... вѣра пана оанча логоѳета (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **оанча** (1442 *Cost.* II, 101; 1443 *BAM* 41; *ПГСММ*; 1446 *Cost.* II, 241, 270); *дав. одн.* **оанчеви** (1434 *ДГСММ*; 1436 *Cost.* I, 445, 474; *BAM* 30, 34; 1437 *Cost.* I, 516; *Mih.* 203); *знах. одн.* **оанча** (1432 *Cost.* I, 327).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

ОАНЧѢ *див.* **ОАНЧА.**

ОАНЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы стєфа(н) воєво(д)а... дали и потвръдили єсми и(м)... села... на имѣ сънкоуянїи и вишє могили, где би(л) жоуде оанчю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЪ.**

ОАНЪ *ч.* (56) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іван: ⟨а на⟩ то вѣра моА... и вѣра пана оана дворника (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); и оу том також пріидоша прАд намы... сынь Оана Бъєшєскоула... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оанъ** (1445 *Cost.* II, 226; 1484 *BD* I, 276); *род. одн.* **Оана** 51 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 122; 1441 *Cost.* II, 138; 1445 *Cost.* II, 231; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *Cost.* II, 509; 1469 *BD* I, 134; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); ! **оанна** 1 (1409 *Cost.* I, 65); ! **она** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *знах. одн.* **оана** (1453 *Cost.* II, 458)

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, ОАНЧЮ, *ОАНЧЪ.**

***ОАРБИКОВЪ** *прикм.* (6): а мн такождере и от нас єсмо дали и потвердили Станци тоє прѣдреченоє село Доброу-

лещїи, на обършїє Оарбиковѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А хотар томо⟨у⟩... село (!) на оустиє Оарбиковє, вишнєѧ част, от потока горѣ, да єст починшє от нижнєи страноу от оустиє от Арбиковє (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Арбиковє** (1491 *BD* I, 472); *місц. одн. с.* **на Оарбиковє** 3 (1491 *BD* I, 472, 473); **на Оарбиковѣ** 2 (1480 *BD* I, 244).

ОБА *числ., зб.* (95) *(і той, і другий)* обидва, оба (75): аже єго нє можємь добыти можємъ єго иска (!) съ обоюо сторону (б. м. н., 1352 *P* 6); тогдѣ єсмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воитковy (Львів, 1412 *P* 81); даємъ вашеи мл(с)ти виданїе, аже мы и с нашимъ братомъ, стєфано(м) воєводою... помирили сѣ єсми... а вашєи мл(с)ти... имаємъ оба слоужити вѣрно (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); i powedił nam namesnik urucki... sztoz dey tuju zemlu deržyt nini Jakow Owdeiewicz, a druhuiu zemlu tež deržyt ... a nemožet dey služby posłužyty społna z tych oboich zeml (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають нє(до)ста(т)кы велїкыи (XV ст. *BC* 28); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдєцъства пна воєводина а пана юрьєва (Вільна, 1499 *ВФ*);

(кожний з двох парних предметів) обидва, оба (20): сє я кнѧзъ юрїа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои прєч(с)тои бгомтри... села... з обєма берєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *P* 22); А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до вєрха рѣки тоѣ и полѧ всѧ што суть по рѣцѣ тои и всє то што коли кнѧжѣнья пустынѣ с убою сторону (Бохур, 1377 *P* 24); И мы... дали єсмо ємоу Сєло липоую... с обѣма бєрги (!) (Луцьк, 1451 *P* 158—159); Про (т)о... И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє... (в)сєю зє(м)лєю на(д) рєкою роусавою по обохъ сторонахъ тоє рєки зємлѧ Лежачаѧ (Прилуки, 1459 *P* 171); а мы такождєрє и от нас єсмо єи дали... село... и съ млином по обѣ сторони потока (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. ч.* **оба** (1419 *P* 91; 1435 *Cost.* II, 682; 1481 *BD* I, 249; 1495 *BD* I, 89; XV ст. *BC* 20; 1499 *BD* II, 423); *род. ч.* **обою** 1 (1412 *P* 81); *дав. ч.* **обомъ** (1443 *Cost.* II, 144; 1499 *BD* II, 155, 423); *знах. ч.* **оба** (1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *Cost.* II, 211; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost. D.* 10; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 265, 266); *зам. знах. ж.* **оба** жоудєчїи (жудєчїилє), части (1436 *Cost.* I, 467; 1487 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 356, 362); *ор. ч.* **обома** 1 (1446 *Cost.* II, 247); **обєма** 1 (1376 *P* 22); **обѣма** 1 (1451 *P* 159); *місц. ч.* **по обои(х)** (1428 *Cost.* I, 233); *знах. с.* **обѣ** 1 (1459 *BD* I, 127); **оба** 1 (1488 *BD* I, 356); *род. ж.* **обою** 6 (1352 *P* 6; 1377 *P* 24; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; XV ст. *BC* 28); **убою** 1 (1377 *P* 24); **обоу** 6 (1412 *P* 81; 1435 *Cost.* II, 679; 1482 *AS* I, 79; 1490 *Пам.*); **обох** 5 (1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 419, 424, 425); **обу(х)** 3 (1457 *Cost.* II, 810); **oboich** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *зам. знах.* **по обою** (!) стрρони 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. ж.* **обѣ, обѧ** 30 (1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 168; 1439 *Cost.* II, 41; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 342; 1457 *Cost.* II, 810; 1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 362; 1490 *BD* I, 384; 1494 *BD* I, 32 і т. ін.); **обє** 2 (1496 *ПДВКА* 61; 1499 *ВФ*); *зам. знах. ч.* **обѣ, обѧ** коуты (коутовє) 3 (1439 *Cost.* II, 41; 1490 *BD* I, 434); *місц. ж.* **по обохъ** (1459 *P* 171).

Див. ще **ОБАДВА**.

ОБАДВА *числ., зб.* (8) *(і той, і другий)* обидва, оба: Též jestliby... byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet' zaplatiti winu za obadwa razy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а пак тоти дви привилии... а аз господство ми єщє єсмъ дал обидви оу роукн молєбникоу нашємоу кир Паисїє (Сучава, 1488 *BD* I, 348); и я подлугъ листу гдрского обєдвѣ тые нивки отєхалъ к црκви Бжїей (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а коли бы обадва змерли... то тоє село Осекрово на насъ прийти будєть (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. ч.* **обадва** (1498 *ГВКОО*); *знах. ч.* **обадва** (1388 *ZPL* 105; 1463 *AS* I, 55); *род. ж.* **обоу двоухъ** (1459 *P* 171); *знах. ж.* **обидви** 2 (1488 *BD* I, 347, 348); **обєдвѣ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. с.* **обѣ двѣ** 1 (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще **ОБА**.

***ОБАДИТИ** *дієсл. док.* (11) (*цсл.* обадити) (кого о що, о чім) звинуватити, обвинуватити (кого в чому): мы оуставлѧємь коли хто ко(г) о моужєбоиство оба(ди)ть а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву нє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостанє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *BC* 33); Коли(ж) хто на соудѣ бѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обажєнъ а єстли што(ж) с ни(м) живєть во одномъ сєлѣ... то(т) которы(и) єго обади(л) а на нєго пото(м) нє конаєть а пото(м) хотѧбы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаєть мѣсца жалобы (XV ст. *BC* 32 зв.); Коли(ж)... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъ бы христїяньство обажїли є(ст) сѧ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... нашомоу хрїстїанинѫ пѣнєзєи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *BC* 39—39 зв).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обади(л)** (XV ст. *BC* 32 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **оба(дн)ть** (XV ст. *BC* 33); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы обажїли** (XV ст. *BC* 39, 39 зв.); *теп. пас. 3 ос. мн.* **обажєны** (XV ст. *BC* 24); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **будєть обажєнъ** 3 (XV ст. *BC* 8, 8 зв., 32 зв., 36 зв., 38 зв.); **будєть... ! оважон** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.).

***ОБАПОЛНИИ** *прикм.* (1) (*стч.* obapolný, *стп.* obopólny) *(який перебуває, проживає з обох сторін чого)* обопільний: а то свѣдомо зємѧномъ самборьскымъ и старьцє (!) самборьскы(м) и всѣмъ обаполнимъ (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *дав. мн.* **обаполнимъ** (1422 *P* 97).

***ОБАПОЛЪ** [1] *присл.* (1) (*стч.* obapol, *стп.* obapół) *(з обох сторін)* обопільно: а нє боудє(т) ли обапо(л) знамєна знамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю гранїци (XV ст. *СЯ* 42).

ОБАПОЛЪ [2] *прийм.* (4) (*стч.* obapol, *стп.* obapół) з обох сторін, по обидві сторони: сє я кнѧзъ юрїа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои... села... обаполъ бугу (Холм, 1375 *P* 22); Про то мы Александръ... ведомо чынимо... Ижъ... Нашимъ Городенскимъ... позволяемъ... обаполъ улицы... тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *PEA* 26—27); коли(ж) обапо(л) єзєра лю(ди) жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *BC* 10 зв.).

ОБАРИНЦИ, ОБАРИНЦЫ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Обаринці: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); Кн⟨ѧ⟩зю Сємѣну Избаразкому... достал сѧ Ивановъ... а Обаринци (Вишневець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Обаринци** 2 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 80); **Обаринцы** 1 (1463 *AS* I, 54).

***ОБАРИЦКИЙ** *прикм.* (1): Я Василей Волчкович из братом своим Лвомъ... вызнаваєм... штож продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Острозскомоу... зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **обарицкую** (1491 *AS* I, 97).

Пор. **ОБАРИНЦИ**.

ОБАРОВЪ, ОБАРОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Обарів: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городокъ Двор а села: Караєвичи, Обаров (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); досталъ сѧ дєвєрю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь... Обаровъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Обаровъ, Обаров** (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76).

***ОБВЄЗАНѦ** *див.* ***ОБВЄЗАННѢ**.

***ОБВЄЗАННѢ** *с.* (2) **1.** обов'язок (1): дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... прѧз обвєзаннѣ присѧгы нашои и з дотъкнємємь свѧтого хрєста и прѧз єго цѣлованє быти

повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣри нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. договірне зобов'язання (1): А далеи слюбоуем, иж всѣ посполито и особ листы и записы и обвезанѧ и твердости реченых предков наших... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обвезаннѣ** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн.* **обвезанѧ** (1462 *BD* II, 285).

Пор. ***ОБВЄЗАТИ.**

***ОБВЄЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (к чому) зобов'язати (до чого): дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... на его освѣце映ности... прѧз обвезаннѣ присѧгы нашои... быти повинни и обвезаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти... обвезаноу** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ОБВЄЗАТИ СѢ** *див.* ***ОБОВѦЗАТИ СѦ.**

***ОБВЄСТИ** *дієсл. док.* (1) визначити межі, границі земельного володіння: И мы видечи речъ справєдливоую, кграни самые по рєкоу Зелвоу и пани Нацовaѧ ниѧкого доводоу слоушного не дала казали єсмо светком присѧгноути, они обвєли от Березое (!) к Бережкам к мостоу и къ Зъблѧномъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **обвєлн** (1478 *AS* III, 17).

***ОБВИНИТИ** *дієсл. док.* (6) (кого, кого о що і без додатка) закинути (кому що), звинуватити, обвинуватити (кого в чому): jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati chrest'janskoho, czerez chrest'janina byt obwinen, takowyj majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м) а где прииде(т) за ни(м) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему маєт⟨ъ быти⟩ (Галич, 1435 *P* 134); а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, того имаємъ поставити, ку праву (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И мы того осмотрѣвшо (!) кн⟨ѧ⟩зѧ Семєна оправили, а кн⟨ѧ⟩зѧ Михаила обвинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **обвинили** (1475 *AS* I, 70); *майб. 3 ос. одн.* **обвини(т)** (1435 *P* 134); *3 ос. мн.* **обвинѧ(т)** (1445 *Cost.* II, 729); *інф. пас.* **byti obwineny** (1388 *ZPL* 107); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... byt obwinen** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **обвинєныи** (1435 *P* 134).

***ОБВѢЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (!) (кого робити що) зобов'язувати: А на то оуси намѣсткы наши и потомъ боудоущїи на вѣкы вѣкомъ обвѣзоуємъ тимъ то листомъ нашимъ дръжати (Львів, 1436 *Cost.* II 702).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обвѣзоуємъ** (1436 *Cost.* II, 702).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ОБВѢСТИТИ *дієсл. док.* (1) (що) повідомити, сповістити, оголосити (про що): на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити ... а то зособна вымѣнивши, иж корол... имает... тот ден и мѣсце двома алибо трема мѣсѧцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *інф.* **обвѣстити** (1462 *BD* II, 285).

***ОБЕЗДЪ** *див.* ***ОБЪѢЗДЪ.**

ОБЄЛ, ОБѢЛЪ, ВОБЄЛ *присл.* (3) (*стч.* obel, *стп.* obel) у цілковиту власність, цілком, повністю, зовсім: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое ... пану Федку Юнковичу обѣлъ вѣчно и непорушно (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Продал єсми зо всимъ на все как єсми самъ держал обєл вечно и непорушно (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А продали єсмо то Єго Милости вобєл вечно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ОБЄРНУТИ, ОБЄРЪНУТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що к чому, на що, подлуг чого) (*собі на користь*) обернути (що) (15): Воленъ то онъ продати... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); волє(н) продати и... на свои лѣпшии пожитки обєрнути (Снятин, 1424 *P* 100); Волен пан Оножко тоє имєнє Дажєв... продати... и к своєму лєпьшому пожитку обєрнути (Володимир, 1475 *AS* I, 72); волє(н) па(н) василеи... тоє по(д)ворье продати... и коу своємоу лѣпшомоу є(г) обєрноути (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); Воленъ онъ то отдати... и къ своему вжыточному оберъноути (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то продатн... и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути (Краків, 1500 *АЛМ* I, 59).

2. (що) розпорядитися (чим) (2): а так то справил иж она волна по своемъ животє тыє имєнѧ отдати тому, кому хочет и обернути иже подлуг своєй воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

3. (*про зміну напрямку*) повернути, звернути (2): а хотаръ... є(ст)... на сто(л)пъ... а о(т) толѣ обєрнєтъ поперєкъ черє(с) долиноу (Вільна, 1493 *ОПВВ*);

о б є р ъ н у т и л и ц а (к чому) (1) звернути увагу (на що): ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью... и пакъ другии вашое мл(с)ти прыятели... абы вси оберънули лица своего к поганьству... аче(и) да(л) бы богъ тобы не загибло хрестиянъство межы вашое мл(с)ти днехъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ*).

ФОРМИ: *інф.* **обєрнути, обернути, оберънути** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 100; 1448 *P* 148; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* I, 59 і т. ін.); *майб. 3 ос. одн.* **обериєтъ, обєрие(т)** (1493 *ОПВВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... оберънули** (1493 *ПОСВВ*).

Див. ще **ВЕРНУТИ** 2, **ОБОРОТИТИ** 1, 2, **ОБРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 1, 3, **ПРИВЄРНУТИ** 1, 3.

***ОБЄРТАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ н и в о ш т о о б є р т а т и (що) (1) оголошувати недійсним, скасовувати: прото(ж), мы... схюбоує(м) (!)... ачбы єсмо... записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили которыѧ бы проти(в)... королеви, и короунѣ єго, а любо бы могли быти тоты всѧ оуморьѧємъ ты(м)то листо(м) и ни во што обєртає(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обєртає(м)** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще ***ОБОРОЧАТИ.**

***ОБЄРШЇЄ** *див.* **ОБРЪШЇЄ.**

ОБЕРЪНУТИ *див.* **ОБЄРНУТИ.**

***ОБЄЦАТИ** *див.* ***ОБѢЦАТИ.**

***ОБЄЦѢТИ** *див.* ***ОБѢЦАТИ.**

***ОБЄШЧѢТИ** *див.* ***ОБЄЩАТИ.**

*** ОБЄЩАТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* обѣштати) (чому що, кому на що) пообіцяти, дати обітницю, зобов'язатися (зробити що): и що би не имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского... ни сами десѣтници... заноу(ж) тоту десѣтину єсми обѣшчѣлї и дали стомоу манастирю (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже слоубоуєм... и обещахомь... кролєвѣ полскомоу... на то... абихом сѣ съ єго... милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **обещахомь** (1479 *BD* II, 351); *перф. 1 ос. мн.* **єсми обєшчѣлї** (1463 *Cost. S.* 45).

Див. ще ***ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СѦ, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СѦ, *ОБѢЩЕВАТИ, *ОБѦЩАТИ СѦ.**

***ОБЖАЛОВАННЫИ** *дієприкм.* (1) звинувачений, обвинувачений: Коли боудеть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѧємь иже в го(д) того обжалованнаго имаеть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *BC* 18).

ФОРМИ: *пас. мин. род. одн. ч.* **обжалованнаго** (XV ст. *BC* 18).

Див. ще ***ОЖАЛОВАТИ.**

***ОБИДА** *ж.* (3) кривда: chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, по my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Пишемъ вашей мнлости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чиннтъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *род. мн.* **обидъ, obid** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ОБИДЄ ⟨?⟩ (1): ⟨ино⟩ мы видѣвши их доброи воли... мы так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали... слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѧдречєноє сел⟩ищє на исписали дно и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7).

***ОБИДЕНЪ** *прикм.* (1) скривджений: И благословлю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. мн.* **обндны** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ОБИДЕТИ *дієсл. док.* (4) (кого, що) скривдити, покривдити: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидетн (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *інф.* **обидети** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *майб. 3 ос. одн.* **обидитъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI,5); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **обиженъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ОБИРАНЬЄ** *с.* (1) ◇ д а т и   н а   о б и р а н ь є *див.* **ДАТИ 4.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **обиранье** (1475 *AS* I, 70).

***ОБИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в кого) *(плоди з фруктових дерев)* зривати, обривати: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же... садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **обираютъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ОБИРШЇЄ** *див.* **ОБРЪШЇЄ.**

***ОБИТЕЛЬ** *див.* ***ОБИТѢЛЬ.**

***ОБИТѢЛЬ** *ж.* (7) (*цсл.* ѻбитѣль) **1.** монастир (6): а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣлн црьстѣи въ пєчєрьско(м) монастыри (Київ, 1446 *Р* 155); Смѣрєнїи архимандрнт Иоасафь, игоумєн ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли Поутєнскои, и всѣ братство... сьтворихом и о том слюбихом твоєи милости (Путна, 1476 *BD* I, 217); Ѡ Стефа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїї їажє дадє коцма(н) обитѣли сеи (б. м. н., 1497 *DC* 8).

2. притулок, захисток, приют (1): Тые вси села... маетъ держати господннъ богомолецъ... а всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обителми, болницами, страннонриемницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **обитѣли** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; 1497 *DC* 8); *місц. одн.* **въ обитѣли** 1 (1446 *Р* 155); **обїтѣ(л)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *ор. мн.* **обителми** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

***ОБИЦОВАНЇЄ** *с.* (2) (*стп.* obiecowanie) обітниця, урочиста обіцянка: а мы такѣ жь оурозумѣвши его такоє объцованьє и слюбы а познавши ижь... стефанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ... про то жь его со всѣми по(д)данными... правого чиними (Ланчиця, 1433 *Р* 121); колижь... иліашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... присѣгы... є(ст) оучини(л)... и на їннъшєє (!) обицованїє... сѣ объвѧзалъ мы такоже... обицоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *знах. одн.* **объцованьє** 1 (1433 *Р* 121); **обицованїє** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще *** ОБѢТНИЦЯ.**

Пор. ***ОБИЦОВАТИ.**

***ОБИЦОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* obiecować) (кому що) давати обітницю, зобов'язуватися (робити що): обицоуємъ и слюбоуємъ при чти и при вери... вирностъ повинноую... короуни королєвства полского... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а такъ мы... его ... прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому... надаемо волности... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое (Луцьк, 1438 *Р* 140); а мы кролеви... слюбуемъ и обѣцуєми... иже имаєми попо(л)ннтн и держати подлу(г) того нашего листу (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обѣцуєми** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **обицоуємъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дієприсл. одноч.* **обѣцуючи** (1436 *Cost.* II, 698; 1438 *Р* 140).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ СѦ, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СѦ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБѦЩАТИ СѦ.**

***ОБИЦОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* obiecować) (кому) давати обітницю, зобов'язуватися (робити що): Я иліїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѦ, вѣрно... освичености вашєи, корони кролєвства вашего по(л)скои... съ въсѣми зємлѣми и лю(д)ми моими вироу ч(с)тоую и вѣрєнъ хочю быти (Львів, 1436, *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **обицоую сѧ** (1436 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СѦ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБѦЩАТИ СѦ.**

***ОБИЧАИ** *див.* **ОБЫЧАИ.**

ОБИЧНО *присл.* (2) за звичаєм, за обича́єм: и но ми съ нашими болѣри искахом... и чїнїхомь хотарь и бранїщє стѣи бы(с)трїческон монастирю како є(ст) бранїческои (!) обїчна нїпороушена нїколиже на вѣкї вѣ(ч)нїя (Корочин Камінь,1458 *Mih. Doc.* 122); и єщє дали єсми а̃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... вь дєнь свѦтаго Василїя Вєликого, вєчєр парастас а заоутра свѦтаа литоургїѦ, якож єст обично (Путна, 1476 *BD* I, 217).

***ОБИѢЗДЪ** *див.* ***ОБЪѢЗДЪ.**

***ОБЛАВА** *ж.* (1) ◇ в ъ   о б л а в у   х о д и т и (!) *(про повинність феодально залежних селян)* брати участь в облаві на дикого звіра: и людемъ его не надобе подводъ давати, а въ облану ихъ не ходнти (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *знах. одн.* **облаву** (1497 *РИБ* 684).

***ОБЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* обладатн) (чим) бути володарем (чого), володіти (чим): їо романь воєвода обладаѦ землєю молдавьскою... даль єсмь... слузѣ нашєму иванышю витѦзю... села на серетѣ (Сучава, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **обладаѦ** (1392 *Cost.* I, 7).

***ОБЛАЗНИЦКИИ** *прикм.* (1): а па(н) игна(т) заложи(л) сѦ обчїми старци оуказатї свою границю облазни(ц)коую (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **облазни(ц)коую** (1421 *Р* 95).

Пор. ***ОБЛАЗНИЧЇ.**

ОБЛАЗНИЦКЇИ, ОБЛАЗНЇЦКЇИ *ч.* (4) *(особова назва):* а па(н) игна(т) облазнїцкїи не могль по(д)перети свѣдки и очистити свон(х) лїстовь (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **облазннцкїн, облазнїцкїи** (1421 *Р* 95).

ОБЛАЗНИЧЄВЄ *мн.* (9) *(назва людей за місцем проживання)* облазничани: тогды облазничевє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывели облазничеве много добрыхъ людии на дуброву и землѦнъ и старцєвъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *наз.* **облазничєвє** (1411 *Р* 79); *род.* **облазиничь** (1411 *Р* 79); *дав.* **облазничом** (1411 *Р* 80); *знах.* **облазничѣ** (1411 *Р* 79).

***ОБЛАЗНЇЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Облазннця: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища межи облазнїчи и межи дѣдошичи (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *ор.* **облазнїчи** (1421 *Р* 96).

***ОБЛАСТЬ** *ж.* (2) **1.** *(право розпоряджатися, керувати ким)* влада, власть (1): Аще ли хто подъ областию нашою

въ епархией Луцкой и Острозкой... сия предания... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(земельна власність)* земельне володіння (1): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а всими церквями... радити... попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе... такожде и бояръ и земянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **областию** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *місц. одн.* **въ области** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ОБЛЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (що чим) *(оточити військом)* облягти: а тижь коли бы которы неприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **коли бы... облогло** (1388 *Р* 37).

***ОБЛИЧЄ** *див.* ***ОБЛИЧЬЄ**.

ОБЛИЧНЄ *див.* **ОБЛИЧНѢ**.

***ОБЛИЧНОСТЬ** *ж.* (3) (*стп.* obliczność) ◇ **п р е д о б л и ч н о с т ї ю** (чиєю) (3) в чиїй присутності: Też ustawilijeśmo, iż żadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bożi prikazani... tolko o wełykoj reczi... abo budet' pered obliczностiu naszoju wyznania (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); оуставлАємь и(ж) прє(д) нашею обли(ч)ностїю... соу(д)я соудАчи соуды нє може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **обли(ч)ностїю, obliczностiu** 2 (1388 *ZPL* 106; XV ст. *ВС* 33 зв.); **облїчьностью** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ОБЛИЧНЫ** *прикм.* (1) (*стп.* obliczny) *(вчинений, даний особисто)* особистий: и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до землѣ рускы(х) приближатсА, а мы... бєзь всАкои о(т)молвы, олдь обличны... вло(д)славу, кролеви... оучинимы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **обличны** (1434 *Cost.* II, 664).

ОБЛИЧНѢ, ОБЛИЧНЄ, ОБЪЛИЧНЄ *присл.* (4) (*стп.* oblicznie) особисто: слюбоуємъ такѣжъ... ижъ... прєрє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєть прїихати обличнѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); сами порозоумѣти можєтє коли они в короунѣ ани въ кнАзьствѣ вєлико(м) объличнє нє были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мы тогды Стефан воевода сам своєю парсоуною... из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурецкого чьсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

***ОБЛИЧЬЄ** *с.* (4) особа: колиж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи... тогды пожадал єсть... абихом потвєрдили кнАзА львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а се я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ... аже пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имА ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імА шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обличьє** 3 (1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52; 1400 *Р* 61); **обличє** 1 (1361 *AGZ* 6).

***ОБЛЇЧЬНОСТЬ** *див.* ***ОБЛИЧНОСТЬ**.

ОБЛОУЧИЦА *ж.* (1) *(назва броду на нижньому Дунаї)*: А пак наияснѣишїи Ян Олбрахтъ... ис прѣреченою братїю... тогди имали би перевозити сѣ... через Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Облоучица** (1499 *BD* II, 423).

***ОБМОЛВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого о що) звинувачувати (кого в чому): И ноучили(с) (!) некоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людеи о моужебоиство обмо(л)вА(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *інф.* **обмо(л)вА(т)** (XV ст. *ВС* 33).

ОБНОВИТИ, ОБНОВИТЬ *дієсл. док.* (4) (що) *(почати заново)* поновити: Коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлАємь иже в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) ачь го(д) минє(т) а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными (!) лю(д)мн досвє(т)чить иже справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.); мы оуставлАємь такыи запїсъ л̃ годо(в) держать а въ ї го(д) въ тотъ запїсъ можєть прє(д) соудьєю обновить въ книгахъ записьныхъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **обновити** 2 (XV ст. *ВС* 22 зв., 23); **обнови(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18); **обновить** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

!ОБНОЮ ⟨ОСОБНОЮ⟩ *див.* ***ОСОБНЫИ**.

*** ОБОВАЗАТИ СА** *дієсл. недок.* (5) (кому, на що, кому робити що) зобов'язатися (до чого, робити що): колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу ... на слоужбы... и слюбованїє сѣ объвАзалъ мы такоже... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м) то ли(с)томъ, ижє єсмо сА о(бо)вАзали... ижє єм(оу)... чистою вѣроу и пєвноую боудє(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); А далєи слюбоуєм, иж въсѣ посполито и особ листы и записы и обвєзанА... котором сѣ... кролю полскому,.. записал сѣ и обвезал сѣ... с полностию здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обвєзал сѣ** 1 (1462 *BD* II, 285); **сА обовАзалъ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **сѣ объвАзалъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *1 ос. мн.* **єсмо сА о(бо)вАзали** (1448 *Cost.* II, 733); *майб. 3 ос. мн.* **обьвоАжутсА** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ВЪАЗОВАТИ СА, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СА, *ЗАВАЗАТИ СА, *ЗАОБВАЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБАЗОВАТИ СА.**

***ОБОЛЬСТИТИ** *дієсл. док.* (1) обдурити, ошукати: абы тоє што к ва(м) писали безолсти писали бо ровными таковыми хитростАми а льстАми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. пас. 1 ос. мн.* **обольщонысмы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ОБОЛЮЧАНЕ** *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання)*: И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его... о тыи люди о Дексеневичи, а о Гордеевичи, а Оболючанъ... у Вилни (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах.* **Оболючанъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **Обулючанъ** 1 (1498 *АЛМ* 169).

***ОБОРА** *ж.* (6) *(огороджене місце для худоби)* обора, скотний двір: хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а черє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.); а заимє(т) ли на своєи паствѣ тогды нє имаєть оу свои дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на оборoу (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **оборы** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *знах. одн.* **обороу** 3 (XV ст. *ВС* 8 зв., 33—34 зв., 37 зв.); **оубороу** 1 (XV ст. *ВС* 34); ǀ **обороноу** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ОБОРОНЄНИЄ, ОБОРОНЬНЇЄ *с.* (3) збройний захист, оборона: Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и обороненіе всєи земли залежить а то слоуши(т) (!) на каждо(г) рыцерьска(г) чл̃вка... абы ка(ж)дыи... бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обороненіе** 1 (XV ст. *ВС* 34); **обороньнїє** 1 (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн.* **оборонѣня** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Пор. **ОБОРОНИТИ.**

ОБОРОНИТИ *дієсл. док.* (3) (кого від кого, кого ким, чим) оборонити, захистити: А пан наш наимилостивѣишїи корол и короуна имаєт нас оборонити... и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А

пак до того веремене... Владислав ... и Ян Олбрахть... слюбили нам, Стефаноу воеводи, оборонити нас завжды... от чьсарѣ тоурецкого и от его воиски (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *інф.* **оборонити** (1468 *BD* II, 302; 1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **БОРОНИТИ 1, БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ 2, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

ІОБОРОНОУ ⟨ОБОРОУ⟩ (1): хто коли свои свїньи оу чїи(жи) (!) гаи на жолоудь оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаеть вѣпрѦ одно(г) с правомь забить а застанеть ли въ дроугое имаеть два вепрї заби(т) а застане(т) лї третее тогды имаеть во обороноу (!) оу нашоу оугонить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

Див. ***ОБОРА.**

***ОБОРОНѢНЯ** *див.* **ОБОРОНЕНИЕ.**

ОБОРОТИТИ, ОБОРОТИТЬ *дієсл. док.* (3) **1.** (що у що) *(собі на користь)* обернути (що) (1): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

2. (що) розпорядитися (чим) (1): а бѫде(т) ли жалоба очи на очи о пенези о позычье (!)... а бѫде(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и трети(и) на ро(к) а не станеть тогды сказоуемы то(т) которыи пенези позыча(л)... по тре(т)ємь рокоу имаеть моць продати алюбо оборотить коуда хочеть (XV ст. *ВС* 17 зв.— 18).

3. (що чим) змінити, переробити (1): а тако(ж) бере(г) рекы колї боудеть чл҃вчьимь чїненїемъ обороченъ а вожды (!) первеишїи бере(г) граніца (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **оборотити** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **оборотить** 1 (XV ст. *ВС* 18); *майб. пас. 3 ос. одн.* **боудеть... обороченъ** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще **ОБЕРНУТИ, ОБРОТИТИ, ПРИВЕРНУТИ** 3.

***ОБОРОЧАТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ **ни во што оборочати** (що) (2) оголошувати недійсним, скасовувати: а те(ж) бы кто име(л) твердостї наши алюбо наши(х) пре(д)ковъ а на то спѫскаютсѦ не хотели бы къ правѫ стати... тогды мы ты(и) твердостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.); такыи моужь имее(т) ли пенези братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнезехъ... мы то все о(т)зываемъ а ни во што оборочаемъ (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оборочаемъ** 1 (XV ст. *СЯ* 41); **!оборочаи** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.).

Див. ще ***ОБЕРТАТИ.**

***ОБОСЛАТИ** *див.* **ОБЫСЛАТИ.**

***ОБОЧЕ** *с.* (2) узбіччя: а хотарь... чере(с) коурїєво долиноу на сто(л)поу а о(т) того сто(л)па оу дроугїи сто(л)пъ що е(с) на обочи... та чере(с) лози на сто(л)поу на обочи (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар тои третои част от село от Аржишан... на дил... от толѣ на връх дила... та на обочи дила на дорогоу на столпъ (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оубоч** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на обочи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **по оубочи** 1 (1489 *BD* I, 374); *знах. мн.* **обочи** (1495 *BD* II, 78); *ор. мн.* **оубочи** (1490 *ДГСХМ*).

***ОБПѢКАЛЬНІК** *див.* ***ОПЕКАЛНИКЪ.**

ОБРАГИМЪ *ч.* *(особова назва, тат., гебр.* Abraham) Ібрагім: Обрагимъ толъмачъ на се(и) дорозе много томъли мелъ а и его какъ боудешъ жаловати вы ведаєте (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обрагимъ** (1484 *ЯМ*).

***ОБРАЗИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* obraziti, *стп.* obrazić) поранити, покалічити (кого), нанести тілесне ушкодження (кому): darenomu i obraźonomu majet dosyt' wczinіti, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104—105); о томъ хто кого образить в ыгрѣ (XV ст. *ВС* 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **образить** (XV ст. *ВС* 8); *дієприкм. пас. мин. дав. одн. ч.* **obraźonomu** (1388 *ZPL* 105).

***ОБРАЗЪ** *ч.* (1) ікона, образ: се азъ... кн҃зь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ есмь въ кїевь съ своею женою... и были есмо въ домоу прч҃(с)тыѦ и поклонили сѦ есмы пр(с)томоу образоу еѦ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *дав. одн.* **образоу** (1446 *P* 154).

!ОБРАНЇЯ ⟨ОТОБРАНЇЯ⟩ *див.* ***ОТОБРАНЇЕ.**

***ОБРАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого з кого) вибрати (кого з-поміж кого): а погорѣлские ты(х) свѣтко(в) свои(х) вси(х) пѦ(т)десѦ(т) пере(д) ними поставили и воды(н)ски(и) с ты(х) свѣтко(в) обра(л) осмна(д)ца(т) головами (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обра(л)** (1495 *ВМЗД*).

***ОБРЕСТИ** *див.* ***ОБРѢСТИ.**

***ОБРЕТАѦЩИИ СѦ** *дієприкм.* (1) (*цсл.* обрѣтающии сѦ) який перебуває: и да е(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на ка(ж)доую годиноу ѳ҃ аспра обретаѦщи(м) сѦ (!) в тои бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *акт. теп. дав. мн.* **І обретаѦщи(м) сѦ** (1471 *DIR«A»* 527).

ОБРОВНАТИ *дієсл. док.* (1) (о що) домовитися (про що): а о цеци(н) и о хмелевъ, коли нашь г(с)дрь будеть, оу своего г(с)дрѦ и в наше(г) кролѦ, владислава пол(с)кого, о то(е) имаеть намилвити (!) и обровнати, подлугъ королевы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

ФОРМИ: *інф.* **обровнати** (1395 *Cost.* II, 610).

***ОБРОКЪ** *ч.* (8) *(натуральна або грошова данина феодалові)* оброк: а еще есмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора каждыи годъ цѣлыи по десѦть бочокъ вина и по десѦть колоды пшеничны(х) и по девѦть поставычехъ и игумену по единъ поль поставь сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); и еще придали есмо от нас оброк тому свѦтомоу нашемоу монастирю от Поутнои на каждїи год по в҃ї бочки вина (Сучава, 1473 *BD* I, 181).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обро(к)** (1471 *DIR«A»* 527); *знах. одн.* **оброкъ, обро(к)** (1411 *Mih. Doc.*; 1453 *Cost.* II, 453; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1471 *DIR«A»* 527; 1473 *BD* I, 181).

Див. ще ***ВРОКЪ.**

ОБРОКЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* оброк «четверик; рибальський кошик без дна»): И оу томь господство ми заплатил оусн тоти вышеписанын пинѣзи... оу роуки слоугамь нашимь Мнхоул... и Михоул Оброкь, и Григорь (Сучава, 1488 *BD* I, 354).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оброкь** (1488 *BD* I, 354).

***ОБРОНА** *ж.* (1) (*стп.* obrona) ◇ **оузѦти под оброноу** *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **оброноу** (1485 *BD* II, 371).

ОБРОНИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* obronić) оборонити, захистити: а кролъ... имаетъ на(с) обронити и по(д)ле на(с) стати противъ каждого нашего непрїѦтелѦ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *інф.* **обронити** (1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **БОРОНИТИ 1, БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ 2, ОБОРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

***OBRONCA** *ч.* (1) (*стп.* obrońca) оборонець, захисник: my... na protiwku podozrenoho, choczom (!) obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *ор. одн.* **obroncoju** (1388 *ZPL* 106).

ОБРОНѢ *присл.* (1) (*стп.* obronnie) збройно, зі зброєю: хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ обронѣ а оуранѦть того (XV ст. *ВС* 19).

Див. ще **БРОННѢ.**

ОБРОТИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* obrócić) (що у що) *(собі на користь)* обернути (що): а тоу дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати оу своѣ лѣпьшиѣ оужитки обротити (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *інф.* **обротити** (1409 *P* 74).

Див. ще **ОБЄРНУТИ, ОБОРОТИТИ** 1, **ПРИВЄРНУТИ** 3.

ОБРУБЪ *ч.* (4) територія маєтку, земельна ділянка (3): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); ◇ оу в оброубє (1) в межах: продали єсмо... дѦдковщнноу свою... зъ землѦми своими... как сѦ н собе мают, ...а на озере зємлица пашнаѦ Коузневщина... такжє оу в обpoубє грани, гдѣ Бабич снѦл сѦ с Чорноpoуем а Рогозна втекла в Чорнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обрубъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2), *знах. одн.* **обруб** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *місц. одн.* **оу в обpoубє** (1492 *AS* III, 23).

***ОБРЪШИЄ** *див.* **ОБРЪШІЄ.**

ОБРЪШІА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм ми... дали... єсми им... села на имѣ: Обръшіа... Оурдюгашев (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Обръшіа** (1483 *BD* I, 272).

ОБРЪШІЄ, ОБРЬШІЄ *с.* (36) *(молд.* обаршие) верхів'я річки, потоку: а хотаръ оуси(м) ти(м) чєтыре(м) сєломь почєншє о(т) гдє падає(т) бєлошева заподіа... на могилу що є(ст) выше оуси(х) обєршін (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи обръшіи Лаоури, обчиноу до Фалкъва (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до **обръшіє, обрьшіє** (1428 *Cost.* I, 224; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **обръшіа** 7 (1448 *Cost.* II, 323; 1473 *BD* I, 183); **обиршіа** 1 (1473 *BD* I, 183); *дав. зам. род.* до **обрьшію** (1428 *Cost.* I, 209); *знах. одн.* **обръшіє, обръшие, обършіє** (1448 *Cost.* II, 359; XV ст. *ДГВІС;* 1480 *BD* I, 239, 241, 244); *місц. одн.* **на об⟨ы⟩ршіи** (1469 *BD* I, 136); *род. мн.* **обершін** 3 (1425 *Cost.* I, 168, 169); **обръшін** 1 (1490 *BD* I, 420); *ор. мн.* **обръшіи** (1454 *Cost.* II, 501); *знах. мн.* **оубръшія** (1493 *BD* II, 6); *місц. мн.* **на обръшна(х)** (1448 *Cost.* II, 323).

***ОБРѢЖІЄ** *с.* (4) *(молд.* обреажэ) гориста місцевість, пагорбки: хота(р)... о(т) доуба... на роуптоуроу, а о(т) роуптоуроу по обрѣжію (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); а хотарь... черє(с) полє на сто(л)поу а о(т)толѣ... на доу(б) що є(ст) на обрѣжіє (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *дав одн.* **обрѣжію** (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *місц. одн.* **на обрѣжіє** (1488 *ДГСПМ*).

***ОБРѢЗАНИЄ** *с.* (2) *(цсл.* обрѣзание) ◇ обрѣзаньє господа исоуса христа (1), обрѣзаниє христово (1) *(назва церковного свята, також календарна дата):* По б͠жьи нарожѣньи... на обрѣзаньє га нашего исоуса ха... коупилъ панъ ганько сварць... в олешка оу малечковича дѣдничьство (Львів, 1368 *Р* 15); оув озера оу круды... по розтвѣ х(с)вѣ оу пѦтокъ оу канунъ с͠тго обрѣзаниѦ хва (б. озера Круди, 1400 *Р* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **обрѣзаниѦ** (1400 *Р* 62); *знах. одн.* **обрѣзаньє** (1368 *Р* 15).

***ОБРѢСТИ** *дієсл. док.* (2) *(цсл.* обрѣсти) (що) знайти: мно(!) мы... искахом и обрѣтохом и чініхомь хотарь... моиастирю (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); и номъ (!) за чєлоби(т)ємъ и то єсмо в кнга(х) стары(х) патріа(р)шески(х) о(б)рели и тоую ста(в)ропигію мн(с)тырю... стве(р)жаємъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **обрѣтохом** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... о(б)рели** (1481 *ГПМ*).

***OBSYŁATI** *дієсл. недок.* (1) (кого) надсилати сповіщення, сповіщати: y mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Myklasz zaweł zemli moiey panu marku y ia o tom obsyłał pana nemiru (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **obsyłał** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ОБЫСЛАТИ.**

***ОБТѦЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (чим) обтяжити: а то тако иже... кро(л)... имає(т) на(с) пре(д) ты(м) днємъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками... Ѧко то о(т) татаръ алюбо о(т) ннших непріѦте(л) нагабани, алюбо знамѣнитою нємоцью обтѦжен и (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 1 ос. мн.* **ижбы єсмо... обтѦжени** (1448 *Cost.* II, 734).

***ОБХОДЪ** *ч.* (3) границя, що обмежує певну територію, також сама ця територія: и мы... даемъ... пану чуси имѣнья... со всими пошлинами какь тая всѦ... имѣнья сама в собѣ и во обходє(х) своих маєть (Луцьк, 1434 *Р* 128); Я Василей Волчкович из братом... продали єсмо... землю пустовъскую... зо всими землѦми... как сѦ... в собѣ... и в обыходєх сѦ своих мают (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *місц. мн.* **в (во) обыходєхъ, обыходєх** 2 (1475 *AS* I, 72; 1491 *AS* I, 97); **во обходє(х)** 1 (1434 *Р* 128).

***ОБЧИИ** *прикм.* (12) ◇ обчїи старци (1), старци обчии (11) авторитетні літні люди, що виступали як свідки на суді, переважно у справах визначення меж земельної власності: имають оуказати свою границю старци обьчимн (Зудечів 1413 *Р* 83); а па(н) игна(т) заложи(л)сѦ обчїми старци оуказатї свою границю (Зудечів 1421 *Р* 95); па(н) дмитръ даниловичь з роуды поставилъ старцѣ обчии (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **обчии, обьчии** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95—96; 1430 *Р* 116); *ор. мн.* **обчнми, обьчими, обчїми** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116).

***ОБЧИНА** *ж.* (12) *(молд.* обчина) плоскогір'я: оуъхана к нєму границѦ... чєрє(с) полє... на оустьє ходосова обчиною горѣ к волуицѣ (Снятин, 1424 *Р* 99); Ино мы єсмо им... познаменали... почьнши... от єдноу вербоу... на могилоу копаноу; от това... по обчиноу до дороги (Бирлад, 1495, *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обчиноу** 1(1495 *BD* II, 63); *зам. ор.* от толѣ... **обчиноу** до обръшї⟨є⟩ 8 (1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **обчиною** (1424 *Р* 99, 100).

***ОБЪВѦЗАТИ СѢ** *див.* ***ОБОВѦЗАТИ СѦ.**

ОБЪЕЖЪДЧАТИ, ОБЪЄЖДЪЧАТИ, ОБЪЕЖЧАТИ *дієсл. недок.* (4)(що) *(проїжджати стороною, минаючи)* об'їжджати: А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того оустегалъ (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А которыи бы купцы хотелн мыта объеждъчати новыми дорогами, ажъ бы еси ему на тых помоч давал (Вільно, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **объежъдчати, объеждъчати, объежчати** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83).

ОБЪИХАТИ *дієсл. док.* (3) (що) об'їздивши якусь територію, визначити її межі: а тако єсмо єму дали... сєло с тымн... пожитки што(ж) здавна прислухаю(т) тамъ Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло (Снятин, 1424 *Р* 99); прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановнчъ... покладалъ передъ нами лыстъ... дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его Мыкулинскіе объихати (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть землѦ пана скипорева объѣханая (б. м. н., 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *інф.* **объихати** (1430 *ГВКЛ* 7); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єсть... объѣханая** (1458 *Р* 168); *дієприкм. пас. мин. місц. мн.* **оу объѣханы(х)** (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

ОБЪЛИЧНЄ *див.* **ОБЛИЧНѢ.**

***ОБЪХОДИТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (з ким) обходитися, поводитися: а коли(ж) кто моу(ж) оубоиство учи(т) (!)... староста нє имаєть прото жалобы чини(т) алє пріѦтелї имаютсѦ доискывать а по(д)лоугъ права с нїмъ сѦ объхо(ди)ть (XV ст. *ВС* 24—24 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ объхо(ди)ть** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

***ОБЪѢЗДЪ** *ч.* (6) околиця, навколишні місця: а и еще

далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины верьхнии конець обьѣздомь... до бєрєгъ днѣстра (Казимир, 1349 *P* 3—4); тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); то все есмо потвердили... Ходкови быбелскому... со всѣми обезды тых дѣдин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали и со всѣмъ правомъ и с всѣ(м) обиѣздо(м) (так.— *Прим. вид.*) (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *ор. одн.* **обьѣздомь, объѣздомъ** 3 (1349 *P* 4; 1377 *P* 24; 1378 *P* 26); **обиѣздо(м)** 1 (1409 *P* 74); *ор. мн.* **обьѣзды** 1 (1370 *P* 18); **обезды** 1 (1361 *AGZ* 6).

***ОБЪЯВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) доводити до відома, оголошувати, об'являти: Я пан Волчко Хренницкій объявляю...сим моим листом кождому доброму... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **объявляю** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

***ОБЫДНИИ** *прикм.* (1)◇ дѣло обыдное *див.* **ДѢЛО** 1.

ФОРМИ: *дав. мн.* **обыдим** (1499 *BD* II, 443).

***ОБЫЗРѢТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* объзрѣти) (чого) розглянути (що): и мы того досмотревши и овызревши (!) гораздъ, п⟨а⟩на Федка есмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* 1 **овызревши** (1444 *AS* I, 42).

ОБЫСКАТИ *дієсл. док.* (1) розшукати, відшукати: И мы... сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи... тые записы и обыскали есмо... которое какъ было село и земли пашнее (!)... приданы святой церкви Володимерской епископии... потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **обыскали есмо** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ОБЫСЛАТИ *дієсл. док.* (11) (кого, кого ким, чим, кого з чого) надіслати сповіщення, сповістити: такоже кеды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)кому... коли насъ обошлють... тогды мы имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); где бы коли... кролѣ полского... лихое оуволотство ражено... и овшемъ мили зъ и(х)... противны(х) речїи... оуставичнїи обыслати и выстеречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); И такожь коли... прїедет... его милость... на роускїи стороны... а его милость имает нас обыслати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **обыслати** (1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; 1453 *Cost.* II, 765; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 302); *майб. 3 ос. одн.* **обышле(т)** 2 (1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 774); **обышлеть** 1 (1462 *BD* II, 292); *3 ос. мн.* **обошлють** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... обысла(л)** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***OBSYŁATI.**

***ОБЫХОДЪ** *див.* ***ОБХОДЪ.**

ОБЫЧАИ *ч.* (95) **1**. звичай, обичáй (44): коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочемъ кголдова(т) короле(в) ...вѣрное послу(ш)ство держа(т)... подлугъ обычаѧ ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *P* 43); Teź jestliby... podłuh swojeho obyczaja, nekotoroho... umerłoho ot mesta do mesta... abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а мы па(к) имаємь єго мл(с)ти вѣрно и знамените служити... яко(ж) бы(л) обычаи пере(д)ко(в) наши(х) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); нехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъедннали... а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433); Из обычая права всѧкого старого такъ бывало хто прода(л) дѣди(ч)ство комоу имелъ его боронить о (!) нагабанїя (XV ст. *СЯ* 42); А которыи бы сѧ купец промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); ис обычаєв выити (1) відступити від звичаїв, традицій: И имаємь (*або* имаємо.— *Прим. вид.*) ємоу на то оуставно радїти... абы тым обычаємь был... яко и передкове его... и ис тых обычаєв... абы николи... не вышол (Сучава, 1462 *BD* II, 289); обычаи имети (2) мати звичку: обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть (XV ст. *BC* 11); приити на обичаи (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

2. (*метод дії*) спосіб, прийом (6): I teź źeby mypcare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi... kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж)... оуспоминаєть свои первѣишии листы выкладаючи оны... ины(м) обычає(м)... нижлисѧ оны сами в собѣ мают (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тиж не имамо... никоторых земль... которым коли обычаєм отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и мы... ємоу имѣне н(а)ше... Звѧгол... дали есмо... зо всими потребами, которыи... которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

такимъ обичаємъ (8), тымъ обычаємъ (15) таким чином, таким способом: а мы его милости имаємо приати тымъже обичаємъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королем... а реклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцемъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Жаловалъ намъ... Єсько Рабеевичъ на дядьковича своего... такимъ обычаємъ: отець дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ...и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431); и мы... имѣне н⟨а⟩ше... даємъ... тымъ же обычаєм какже (*в ориг.* также.— *Прим. вид.*) и перво того держали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118); жадным обичаєм (2) в жодний спосіб, жодним способом: а с тего вѣра наша... и покои стокмленїи жадным обичаєм аби не бил зломан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (*звичаєве право, традиційний правовий порядок*) узвичаєне право, закон (14): majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и на болшю крѣпость нашего осуженѧ помочное взѧли есмы оу кролѧ подлугъ нашеи земли обычаѧ (Медика, 1404 *P* 70); а мы имає(м) то(г)ды потвердити великы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г)... зє(м)ли нашеи обычаѧ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тыи люди о(т)чичи мои... мають єму по тому служити ка(к) есть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); обычаи земьскии (2) (*правові норми в земських судах, станових судах у феодальній Польщі*) земське право: A jestliby ... ranił, winu sud'i swojemu, wodłuh obyczaja zemskoho, zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Коли прїгодить некоторомоу оцоу дроую (!) жону понѧть а имеють с нею дѣвкы а с первою жоною моужьчиньки тогды сн҃ве по смрти оц҃вѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая земьско(г) (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обычаи** (1453 *Cost.* II, 766; XV ст. *BC* 24, 25; *СЯ* 39 зв., 42; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **обычая, обычаѧ, obyczaja** 25 (1388 *P* 43; 1404 *P* 70; 1448 *Cost.* II, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1479 *BD* II, 351; 1488 *РИБ* 424; 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 407; XV ст. *BC* 39 зв.; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін); **обичаѧ** 1 (1479 *BD* II, 351); **обычаю** 3 (1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774); **обычѧѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *дав. одн.* **обичаю** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1456 *ПМВП*); **обычаю** 1 (1474 *РГС*); *знах. одн.* **обычаи** 5 (1453 *Cost.* II, 765; XV ст. *BC* II, 23 зв., 28; *СЯ* 40); **обичаи** 1 (1485 *BD* II, 371); *ор. одн.* **обычаемъ, обычаємь, обычає(м), обычаєм, obyczaiem** 35 (1388 *ZPL* 108; 1455 *Cost.* II, 774; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 431; 1494 *BD* II, 387, 389; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **обичаємъ, обичаєм** 5 (1449 *Cost.* II, 746; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD*

I, 140; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 424); *місц. одн.* **въ обычаи** (XV ст. *ВС* 28); *наз. мн.* **обыча(и)** (XV ст. *ВС* 9 зв.); *род. мн.* **обычаєвъ, обычае(в), обычаєв, обычаєвь** 9 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 283, 289, 292; XV ст. *ВС* 13, 13 зв.; 1468 *BD* II, 302); *дав. мн.* **обычаємь** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **оу обычаєх** (1462 *BD* II, 290).

***ОБЬВОАЗАТИСА** *див.* ***ОБОВАЗАТИ СА.**

***ОБЬЧИИ** *див.* ***ОБЧИИ.**

***ОБЬѢЗДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) об'їжджаючи якусь територію, визначати її межі: а выѣздилъ ту землю ходоръ чеолчи(ч) тотъ обьѣзди(л) о(т) пана оты старосты (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обьѣзди(л)** (1370 *Р* 18).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***ОБЬѢЗДНЫИ** *прикм.* (1) околишній: сѣножать на моисѣевѣ долинѣ обьѣздна и земла ролнаа (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **обьѣздна** (п. 1349 *Р* 3).

***ОБЬѢЗДЪ** *див.* ***ОБЪѢЗДЪ.**

***ОБѢДЪ** *ч.* (4) *(обідня пора)* полудень, обід: Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены безъ часоу иже николи по обѣдѣ опївшиса соуды соужены (XV ст. *ВС* 13).

ФОРМИ: *род. одн.* **обѣда** 2 (XV ст. *ВС* 6, 13); **обеда** 1 (XV ст. *ВС* 13); *місц. одн.* **по обѣдѣ** (XV ст. *ВС* 13).

ОБѢЛЪ *див.* **ОБЕЛ.**

***ОБѢТНИЦЯ** *ж.* (2) обітниця, урочиста обіцянка: мы иліа воевода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною... случити (!)... по(л)скомоу кролюви... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *род. мн.* **обѣтницъ** (1436 *Cost.* II, 697); *знах. мн.* **обѣтници** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ОБИЦОВАНЇЄ.**

***ОБѢЦАТИ** *дієсл. недок. і док.* (5) (*стп.* obiecać) (кому зробити що) давати, дати обітницю, обіцяти, пообіцяти: то мы слюбуємъ и обѣцаємъ ему заплатити (б. м. н., 1411 *Р* 77); Тоє въсє вышеписанноє слоубоуємь и обєцахомь господареви нашемоу... здержати (Новий Град, 1479 *BD* II, 352).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обѣцаємъ** 1 (1411 *Р* 77); **обецѣем** 1 (1462 *BD* II, 285); *аор. 1 ос. мн.* **обецахомъ, обєцахомь** (1479 *BD* II, 351, 352); *пперф. 1 ос. мн.* **есми были... обѣцали** (1479 *BD* II, 351).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБѢЦОВАНЬЄ** *див.* ***ОБИЦОВАНЇЄ.**

***ОБѢЦОВАТИ** *див.* ***ОБИЦОВАТИ.**

*** ОБѢЧЮВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому робити що) давати обітницю, обіцяти: мы дмитрии... кна(з) литовскии... чинимъ то знаємо... иже... королеви польскому ... слюбуємы и обѣчюємы... чистаа вѣрность... будем держа(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обѣчюємы** (1388 *Р* 40).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБѢЧАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (робити що) давати обітницю, обіцяти: а симъ нашимъ листомъ потвержаємъ... слюбуючи и обѣчаючи са... то наше голдованїє... держати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **обѣчаючи са** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ОБЕЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБѢЩЄВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* обѣщавати) (робити що) давати обітницю, обіцятн: знаменитосто чинимы... иже мы... слюбили есми... обѣщеваючи... служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **обѣщеваючи** (1393 *Cost.* II, 607.)

Див. ще ***ОБЕЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБАЗОВАТИ СА** *дієсл. недок.* (2) (кому робити що і без додатка) зобов'язуватися: слюбоуємъ такѣжъ... и обазоуємы са... ижъ какъ рихло... кролъ полскы... албо которы снъ его приближатса... до рускы(х) землъ... стефанъ воевода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); мы Стефан воевода... явно чиним... аже мы слюбоуємь... и обазоуєм са ... королеви полскомоу... аже абыхом его милости верни... были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обазоуємы са** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **обазоуєм са** 1 (1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***ВЪАЗОВАТИ СА, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СА, *ЗАВАЗАТИ СА, *ЗАОБВАЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВАЗАТИ СА.**

***ОБАЩАТИ СА** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* обѣштати) (робити що) пообіцяти, дати обітницю, зобов'язатися: А пак... ієгоумен... Григорїє и съ въсами братїами... они са обащали... како да чинат... поман (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **са обащали** (1499 *BD* II, 155).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБѢЩЄВАТИ.**

ОВ *див.* **ОУ.**

! ОВАЖОНЪ ⟨ОБАЖОНЪ⟩ *див.* ***ОБАДИТИ.**

OWDEIEWICZ *ч.* (1) *(особова назва):* i pewedil (!) nam... Wołczko Romanowicz, sztoz dey tuju zemlu derzyt nini Jakow Owdeiewicz (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Owdeiewicz** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ОВДОТЇА *ж.* (3) *(особова назва, цсл.* Євдокия, *гр.* Εὐδοκία) Євдокія, Докія, Явдоха: а вса таа имѣнїа полаци(л) и да(л) есмь женѣ своеи... и дочьцѣ своеи кнажнѣ овдотїи (Київ, 1446 *Р* 154); и оучинилы есмо за доушоу... дида нашего... и за доушоу... кнєгины... Овдотїа (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* за доушоу кнєгины... **Овдотїа** (1466 *BD* I, 105); *дав. одн.* **овдотїи** (1446 *Р* 154); *ор. одн.* **овдотьею** (1463 *ГГЯ*).

***ОВЕРКИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы... Швидрикгялъ... чнимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича... оного приймуемо... яко человѣка зацного (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оверкича** (1438 *Р* 140).

***ОВЄСЪ** *ч.* (12) овес: што еси... казалъ пописати овєсъ вшитокъ... и мы то вчинили (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); а с тыхъ же люде(и) со вси(х) идєть осмь колодъ овса на городъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92—92 зв.); И тє(ж) повєди(л) пере(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ове(с)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **овса, овъса, о(в)са** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1487 *ВОРСР* 178; 1488 *УКТ*; 1499 *ГОКІР*; *РИБ* 776); **вовса** 4 (1386—1418 *Р* 35); *знах. одн.* **овєсъ** (1386—1418 *Р* 34); *місц. одн.* **по вовсѣ** (1386—1418 *Р* 35).

***ОВЄЧИИ** *прикм.* (2) овечий: О пастоусє овечьємь (XV ст. *ВС* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о овечьемь, ове(ч)ємъ** (XV ст. *ВС* 7 зв., 27).

ОВОЩЬ *ч.* (3) (*цсл.* овошть) ◇ **древо овощь имаючи (имающи)** *див.* ***ДРѢВО.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **овощь, ово(щ)** (XV ст. *ВС* 8, 32).

***ОВРУЦКИИ** *прикм.* (2): мы великий кназ Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даем... Каленику оу житомирском повете село Боурковцы... а в овруцком повете село Остафьєво (Київ, 1437 *AS* I, 33—34);

◇ Овруцкоє место (1) *(назва міста в Київській землі)* Овруч: и били намъ чоломъ, абыхмо имъ тые земли ихъ... которые маютъ въ Овруцкомъ месте, потвердылы (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **въ (в) Овруцкомъ, овруцком** (1437 *AS* I, 34; 1498 *ГВКЛ* 22).
Пор. ***ВРУЧИИ.**
Див. ще **ВРУЦКИИ.**
***ОВСЯНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨мера⟩ овсяная *див.* ***МѢРА.**
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **овсяною** (1499 *РИБ* 777).
ОВСѦНИК *ч.* (1) *(особова назва):* а к тому селу два ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ки тѦгнут Онос да ОвсѦник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ОвсѦник** (1470 *AS* I, 67).
***ОВЦЯ** *ж.* (22) вівця: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ десѦть овець одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Иди(к) жалова(л)сѦ на пастоуха и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї а опѦть овци засѦ немелъ о(т) пастоуха (XV ст. *ВС* 27); И щоби сѣ єсте не сварили за моєю именїю... але прѦчте и милоуите кони... и овци (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
ФОРМИ: *род. одн.* **овци** (XV ст. *ВС* 27); *знах. одн.* **овцю** (XV ст. *ВС* 27); *наз. мн. зам. род.* от сто **овци** (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 275); *род. мн.* **овєць** 9 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273; 1476 *BD* I, 215); **овєцъ** 5 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 273, 274); *знах. мн.* **овци, овцї** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1481 *BD* II, 358).
***ОВЧИНА** *ж.* (8) овеча шкура, овчина: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ сто овчины суранныи четыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А што коли идет ис нашеи земли... на Серєт, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Серєти от оусего, и от кож... и от овчин (Сучава, 1460 *BD* II, 275).
ФОРМИ: *род. одн.* **овчины** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *наз. мн. зам. род.* отъ сто **овчины** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); *род. мн.* **овчин** (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 275).
ОВШЄМЪ *присл.* (1) (*стч.* ovšem, *стп.* owszem) ◇ и овшемъ (1) більше того, а навіть: где бы коли того исного пана нашего... иамѣстко(м) лихоє оу волотство раженo... и овшем мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) речїи... оуставичнїи обыслати и выстєречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).
! **ОВЫЗРЄВШИ** ⟨ОБЫЗРЄВШИ⟩ *див.* ***ОБЫЗРѢТИ.**
ОГАНЄСЪ *ч.* (2) *(особова назва, вірм.* Yovhannēs, *гр.* Ἰωάννηζ): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови вормєньскомоу Оганєсови церкви вормєнъскыѦ (Сучава, 1401 *RIR*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оганєсъ** (1401 *RIR*); *дав. одн.* **Оганєсови** (1401 *RIR*).
***ОГАѲЬЯ** *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Агаѳия, *гр.* Ἀγάθη) Агафія: Я пань микоула... из жоною моєю огаѳьєю... сороужи(л) црквь стго николы (Перевали, 1440 *P* 142).
ФОРМИ: *ор. одн.* **огаѳьєю** (1440 *P* 142).
Див. ще **АГЪТА.**
***ОГЄНЬ** *див.* ***ОГОНЬ.**
* **ОГЛѦДАТИ** *дієсл. док.* (1) (чого) *(здійснити огляд)* розглянути (що): тако мы с паны оглѦдавши єго листовъ иже суть шлѦхетныи... оставили єсмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *P* 94).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **оглѦдавши** (1421 *P* 94).
Див. ще **ГЛѦДЄТИ.**
***ОГОНЬ** *ч.* (6) **1.** вогонь, полум'я (3): и па(н) ива(н) то и пере(д) г(с)дре(м) тобѣ свѣтчи(л) оу в очы и же ты са(м) тотъ запи(с) зреза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*)
2. пожежа, вогонь (2): мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложившы (!) шкоды... землѦмь роускимь... пережь (!) огєнь... оучиненыѣ... за щкоды передь реченыхь зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* 706—707).
3. світло світильника (1) : ⟨о⟩ загашенїю огню (XV ст. *ВС* 27).
ФОРМИ: *род. одн.* **огню** (XV ст. *ВС* 27); *знах. одн.* **ого(и)** 3 (1495 *ВМБС*); **огєнь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *ор. одн.* **огнємь** (1436 *Cost.* II, 706).
***ОГОРИЛКУ** *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... слуга нашъ остапку огори(л)ку слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
***ОГОРОДЪ** *ч.* (3) горóд, огород: коли(ж) нєкоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены а боудоуть выкорены... маєть заставить во огородѣ щепы (XV ст. *ВС* 29 зв.); и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *род. одн.* **огорода** (1497 *РИБ* 683); *місц. одн.* **во огородѣ** (XV ст. *ВС* 29 зв.).
***ОГОРОЖЄНАЯ ВЄЛИКАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Велика Горожанка: съ приказаниє(м) кралѦ... взѦли єсмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ великои (Луцьк, 1445 *P* 148).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ огороженои въ великои** (1445 *P* 148).
***ОГОРОЖЄНЬЄ** *с.* (1) огороджена земельна ділянка: а што коли сєєлъ (!) оу томъ огороженьи то все бра(л) идїи (XV ст. *ВС* 21).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу огороженьи** (XV ст. *ВС* 21).
Див. ще ***ГОРОЖЄНЇЄ.**
***ОГОСПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЬ.**
***ОГРАНИЧИТИ** *дієсл. док.* (5) (що, між чим) визначити границі, межі земельного володіння: тогды кроль... посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыха(л) и оуграничилъ промежи тыми селы Ѧко же на верху выписаны (Галич, 1404 *P* 68); и мы... дали єсмо ємоу имене... село Алышовъ.. ис полми и с пашнѦми... якожъ то здавна окроужено и ограничоно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); нєха(и) они тую зе(м)лю де(р)жать потому ка(к) и(м) па(н) яку(б) а па(н) ра(ч)ко ограничили (Вільна, 1495 *ВМЗД*).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **ограиичили** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **а быхъ... оуграиичилъ** (1404 *P* 68); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **ограничоиоє** (1488 *AS* I, 242); *предик. пас. дієприкм.* **ограиичєно** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **ограничоно** 1 (1446 *AS* III, 5).
Див. ще ***ГРАНИЧИТИ.**
ОГРИНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села в Молдавському князівстві):* и продали... є(д)но село... на имѣ огринещїи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).
ФОРМИ: *наз.* **огринещїн** (1497 *Cost. S.* 208).
***ОГРИНЧА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* и дали єсми єму... єдну пасику на вѣрхъ огринчи (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).
ФОРМИ: *род. одн.* **огринчи** (1435 *Cost.* I, 403).
ОД *див.* **ОТЪ**[1].
ODHONITHY *дієсл. док.* (1) ◇ ślid odhonithy *див.* ***СЛѢДЪ.**
ФОРМИ: *інф.* **odhonithy** (1413 *GL* 48).
***ОДДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(податок)* сплачувати, віддавати (що у що): до того позволяемъ имъ... в домихъ своихъ шинковать, оддаючи до скарбу Нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).
ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **оддаючи** (1389 *PEA* I, 27).
Див. ще **ДАВАТИ 1, ДАТИ 2, ОТДАТИ 3.**
***ОДДАТИ** *див.* **ОТДАТИ.**
***ОДЄЖА** *ж.* (2) одяг, одежа: о слоужебнико(х) што не имаю(т) изь биты(х) члвко(в) одежи бра(т) (XV ст. *ВС* 24 зв.— 25).
ФОРМИ: *род. одн.* **одежи** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн.* **одежоу** (XV ст. *ВС* 7).

Див. ще *ОДѢНІЄ.

***ОДЕННАДЦАТЫИ** *див.* ***ОДИНАДЦАТЫИ.**

***ОДИНАДЦАТЫИ** *числ.* (3) одинадцятий: А писанъ листъ... сентября одинадцатого (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); Писан оу Луцку... м(и)с(ѧ)ца ноѧбра оденнадцатого днѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *род. одн.* **одинадцатого** 2 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **оденнадцатого** 1 (1487 *AS* I, 241).

***ОДИНАДЦАТЬ** *числ.* (1) одинадцять: а еса(ч)ны(х) одина(д)цать члвка подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **одина(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ОДИНО *числ.* (1) (*у знач. іменника*) (*єдине ціле*) одне: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **одино** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ОДИНОЦЬСТВО** *с.* (1) єдність, згода, однодумність: и слюбили есмо... с нашими па(ны)... с нимъ б(ы)ти оу приѧзни и в одиноцьствѣ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в одиноцьствѣ** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО.**

***ОДИНЦЕВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): А на твердо (!) того моего листоу просил есми кнѧзѧ Семѣна Богдановича Одинцевича, а кнѧзѧ Өедора Дмитреевича Горского... абы Их Милость печати свои приложили к семоу моемоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Одинцевича** (1492 *AS* III, 24).

ОДИНЪ, ОДИНЬ, ОДНЫИ *числ.* (228) **1.** (*кількісний*) один (111): а приписалъ есмь микитинодворище ткому жь (!) дворищю... ижь было на двое але ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а се я панъ михаило ивановичь заставилъ свое село черепыне... осташкови ... во к гривенъ без одноѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); а мыто имуть дати... оу баковѣ одинъ грошъ... а у сирѧть... одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632—633); а бобровникъ одинъ съ конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (Луцьк, 1444 *АкЮЗР* I, 17); а в томъ селе... оди(н) члвкъ стары(и) и тотъ подымъщиноу даеть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотырь недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А братъ его... тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560);

(*один з двох або декількох*) один (24): Teź jestliby... nekotoroho... umeгłoho... ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Мы великии кнзь витовтъ дали есмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другое верхъ болванцѧ (Турейськ, 1429 *Р* 112); Ино сѣ зостали нашемоу... пръкълабоу... три села, одино... на обрѫшіє Воронѣ, и дроугое село Дрѫгоушанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241); оди(н) клю(ч) имаеть иметї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) (XV ст. *ВС* 42 зв.); а кто-бы тое еднанье... оузроушилъ, тотъ мает заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший, а одна сторона другой сторонѣ триста копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а какъ зъ нихъ одинъ зомреть а не зоставить по собе сыновъ... то его половица... на того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

з а о д и н ъ (1) заодно: и былъ бы твоя милость зъ нашимъ господаремъ... за одинъ на кожъдого его милости непрыятеля (Троки, 1494 *BD* II, 387); о д и н ъ д р о у г о м о у (1) один одному, взаємно: почонъ здавна и досюдѧ, съ вашими предъки... коли были оу приѧзьни ... ино межи ними тогды многие доброты были, одинъ дроугомоу приѧзьни чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); в о д и н ъ ч а с (2) *див.* **ЧАСЪ;** о д н и м ъ п р о и з в о л е н ї е м ъ (1) *див.* **ПРОИЗВОЛЕНЇЄ;** н и о д н у н и т и (1) *див.* ***НИТЬ;** и з г о д и т и с ѧ н а о д и н о с л о в о (2) *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ** 1; о д н о ю в о л е ю (3) *див.* **ВОЛЯ** 1; х о т ѧ и о д и н г р о ш (1) *див.* **ГРОШЪ.**

2. (*у знач. займенника*) (59) **а)** (*із запереченням*) жодний, ні один (50): а ту не надобѣ ни дному (!) чайковьцю собѣ ѣ зачинити (!) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); ot tych to reczej źodnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); а не имаеть тои коръчмы (!) от не(г) отнѧти ни один староста (Медика, 1407 *Р* 72); и тако(ж) ни оди(н) игоуме(н) илї ины калоугеръ, да не имаеть иного прїмѣсоу ни оу че(м) къ нашемоу калоугероу (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); Отъпустили есмо войту Володимирскому... на войну не ходити... ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); а коли бы обадва змерли а не зостанетъ ся ни по одномъ сыновъ... то тое село Осекрово на насъ прийти будет (Троки, 1498 *ГВКОО*); н и в о д н о в е р е м ѧ (1) *див.* ***ВЕРЕМѦ;** н и (н е) о д н ы м ъ в е р е м ѧ н е м ъ (2) *див.* ***ВЕРЕМѦ;** н и о у о д и н о у р о у к о у (1) *див.* **РУКА;**

б) (*неозначеного*) один, якийсь, певний (9): ти кнѧ(з)... послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ темирѧ на мене ли(хо)го мислѧче (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); хотар... на столпь, против одиного писка, та... до хотара Сълъжанилор (Сучава, 1495 *BD* II, 78); Штожъ одинъ слоуга мо(и)... оу вашъ оулоусъ вълалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ естъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); коли вашей милости посолъ... былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

3. (*спільний*) один (6): о бра(т)и што оди(н) млинъ имають (XV ст. *ВС* 7); Фра(н)ци(к) а Фа(л)ко индри(х) три братенїкы держали одно(г) млынарѧ (XV ст. *ВС* 23); мы пытали, по чому вы сведоми? Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клепачи, поуци нам, ловы, дерево бортное з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

4. (*той самий*) один і той же (6); Идїи о(т)поведа(л) же то(т) франци(к) бы(л) с нимь во одно(м) селе (XV ст. *ВС* 21).

5. (*тільки один*) єдиний (11): ot tych to reczej źadnoho habania neczinczi, wyniawszi odnoje kriwawoje... chusty (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нине два цари есмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугоую своимъ... о близость именья тетъки его... што жъ она его взела... въ тое именье за сына место... бо къ тому именью инъшого близшого никого нетъ, только одинъ онъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **одинъ, оди(н), одинь, одї(и)** 35 (1388 *ZPL* 104; 1407 *Р* 72; 1443 *Cost.* II, 185; 1449 *Cost.* II, 378; 1455 *Cost.* II, 772; 1468 *BD* II, 302; 1471 *BD* I, 159; 1489 *РИБ* 437; XV ст. *ВС* 24; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **одиыи** г (XV ст. *ВС* 39 зв.); *род. одн. ч., с.* **одиого, о(д)иого, од(н)го, одио(г)** 22 (1388 *ZPL* 107; 1392—1393 *РФВ* 170; 1443 *Cost.* II, 131; 1449 *Cost.* II, 746; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 433; XV ст. *ВС* 7, 11 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **одиного** 1 (1495 *BD* II, 78); *дав. одн. ч., с.* **одному, ! дному** (п. 1349 *Р* 3; 1407 *Cost.* I, 56; 1462 *BD* II, 289; XV ст. *ВС* 42 зв.; 1465 *AS* I, 57); *знах. одн. ч.* **одинъ, один, оди(н)** 71 (1388 *ZPL* 107; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* 668, 669; 1445 *Cost.* II, 218; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1471 *BD* I, 159; XV ст. *ВС* 25; 1494 *BD* II, 387 і т. ін.); **одного, одно(г)** 6 (1447—1492 *ЛКНКВ*; 1480 *BD* I, 243; XV ст.

ВС 37, 37 зв.; 1481 BD II, 365; XV ст. ВС 23); *ор. одн. ч., с.* **однымъ, однымь, одным, (о)диы(м), о(д)иы(м)** 7 (1393 *Р* 51; *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 618; 1462 *BD* I, 67; 1488 *РИБ* 424; XV ст. *ВС* 21, 34 зв.); **однимъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **однѣмъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн. ч., с.* **в (по) одномъ, одно(м)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; XV ст. *ВС* 21, 21 зв., 32 зв.; 1498 *ГВКОО*); *наз. одн. с.* **одно** 5 (1429 *Р* 112; 1468 *BD* I, 127; XV ст. *ВС* 9, 34 зв., 43 зв.; 1480 *BD* I, 241); *зам. род.* **одно слова** 1 (1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн. с.* **одно** 22 (1388 *Р* 41; 1411 *DIR«A»* 439; 1421 *Р* 96; 1429 *Cost.* I, 242; 1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 300; 1464 *BD* I, 83; 1472 *BD* I, 169; 1494 *РИБ* 560 і т. ін.); **одино** 8 (п. 1349 *Р* 3; 1413 *Р* 83; 1480 *BD* I, 243, 246; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* II, 262; 1483 *Cost. S.* 121); *наз. одн. ж.* **одна, од(и)а** 10 (1407 *Cost.* II, 629; 1473 *BD* I, 183; 1482 *AS* I, 79; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; XV ст. *ВС* 12 зв., 13 зв.; *СЯ* 43 зв.; XV ст. *ИК*; 1499 *РИБ* 776); **одина** 1 (1472 *ДГСВМ*); *род. одн. ж.* **одноє, odnoje** 4 (1388 *ZPL* 103, 105; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1447—1492 *ЛКБВ*); **однои** 3 (1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Р* 70; 1433 *Р* 123); **однѣ** 1 (1386 *Р* 31); *дав. одн. ж.* **однои** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *знах. одн. ж.* **одну** 15 (1386—1418 *Р* 35; 1419 *Р* 91; 1443 *Cost.* II, 120; 1448 *DIR«A»* 491; 1456 *Cost.* II, 577; 1468 *BD* II, 302; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1483 *BD* I, 275; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **одину** 3 (1411 *Р* 76, 77; 1492 *BD* II, 292); *ор. одн. ж.* **одною** (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 738; 1467 *BD* II, 297); *місц. одн. ж.* **по одно(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **одны(х)** 3 (1395 *Cost.* II, 612, 613); **одии(х)** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *дав. мн.* **одны(м)** (1495 *БСКИ*).

Див. ще **ЕДЕН, ЄДИНЪ.**

***ОДЛОЖИТИ** *див.* **ОТЛОЖИТИ.**

! ОДНА *див.* **ОДНО.**

! ОДНАВА *див.* **ОДНОВА.**

ОДНАКЇИ *прикм.* (1) *(такий самий)* однаковий: А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имеє(т) быть а од(н̃)го права поживать абы не были какъ морьскы(и) дивъ потребно єсть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **однакїи** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ОДНО *присл.* (25) тільки, лише, лиш: наи первоє схюбоуе(м) (!) иже неимаемь жа(д)ного и млго пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одно... кролеви по(л)ском(оу) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); одно ж позволяю зятю моему... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти... и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу... одно по Роскопаницу — могилу (Хріннники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а колі оу немецькомъ правѣ кмєть осАдѣ(т) тогды не можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши (XV ст. *ВС* 39); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

Див. ще **ЄДНО.**

ОДНОВА *присл.* (3) **1.** один раз (2): колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)ство сказоуемь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а не бѫде(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи алюбо племенникъ пре(д) нашимъ соу(д)єю алюбо прї цркви котороєжь то деди(ч)ство є(ст) алюбо прї нашемь соимоу намне ро(к) однова имаеть осве(т)ченїе оучини(т) иже то деди(ч)ство оу такы(х) пенезА(х) заложено (XV ст. *ВС* 20 зв.); ОуставлАи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повете однава(!) оу мць имають быти положены (XV ст. *СЯ* 43).

2.⟨ ?⟩ (1): ОуставлАемъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцерь... не боудеть пере (!) соудомъ оважонъ (!)... а боуде(т) однова длА єго добро(г) бытленїа имеетсА своєю рукою о(т)присА(ч) (XV ст. *ВС* 26 зв.).

ОДНОВАЧЬ ⟨?⟩ (1): Всї речи и жалобы осѫжены соу(д) (!) ка(к) оумерло а є(ст) ка(к) проти(в) прїро(ж)нїю алюбо протївъ правѫ одновачь (XV ст. *ВС* 22—22 зв.).

ОДНЫИ *див.* **ОДИНЪ.**

ОДО *див.* **ОТЪ[1]**

ОДОСЛАТИ СѢ *дієсл. док.* (3) бути відісланим, відіслатися: А пак аж сА прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин... до кролѣ... тот бы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **одослати сѣ** (1499 *BD* II, 421, 443).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, ПРИСЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, SSYŁATI SIA, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ОДПРАВИТИ** *див.* ***ОТПРАВИТЬ.**

! ОДРЕИ *див.* **АНДРѢИ.**

ODTUŁ *див.* **ОТТОЛЬ.**

ОДУРОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зАть... иванъ башкиртовичь хватковичь ⟨...⟩ одуровичь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **одуровичь** (1385 *Р* 28).

ОДЪ *див.* **ОТЪ[1].**

ОДЪКОЛЯ *див.* **ОТКОЛ.**

ОДЪТОЛЬ *див.* **ОТТОЛЬ.**

*** ОДѢНЇЄ** *с.* (1) *(цсл.* одѣние) одежа, одяг: обычан злостївїи бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупили с тго именїя (!) оу которомъ были забиты (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *род. одн.* **! именїя** (XV ст. *ВС* 25).

Див. ще ***ОДЄЖА.**

ОЖ *див.* **ОЖЬ.**

***ОЖА** *ж.* (1) *(назва двора у Троцькому воєводстві)* Гожа: Намѣстнику Переломскому и Ожскому... хто и напотомъ отъ насъ будеть Переломъ и Ожу держати (Вільна, 1495 *РИБ* 601).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ожу** (1495 *РИБ* 601).

***ОЖАЛОВАТИ** *дієсл. док.* (9) (о що) звинуватити, обвинуватити (кого в чому): Коли боудеть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлАемь иже в го(д) того обжалованнаго имаеть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **бываеть ожалованъ, ! баваеть ожалова(н)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 18); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудеть ожалованъ, ожалова(н)** 4 (XV ст. *ВС* 7, 18, 24, 26 зв.); **боуде(т) ожалованъ** 2 (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ОБЖАЛОВАННЫИ.**

ОЖЄ *спол.* (496) **I.** *(зв'язує члени речення)* (I) *(єднальний)* і, та (1): тѣм⟨ъ мы⟩... дали єсмы ємоу... двѣ селѣ... на имѣ тѣмъ дв⟨омъ⟩ селомъ зоубриковци оже иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258).

II. *(зв'язує речення)* (495) **1.** *(приєднує підрядні додаткові — у постпозиції)* що (486): Вѣдаи то кождыи члвкъ... оже я кнАзь еоунутии и кистютии и любартъ... чинимы миръ твердыи (б. м. н., 1352 *Р* 5); Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... оже пано петр... пожичило на(м) д тисАчѣ рублиі фрАжьского серебра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); мы петръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... черна(т) плоскаръ и братъ его щефоу(л), служили намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали... єсмы... монастироу о(т) нѣмца... дааніє... дѣда нашего (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(означальні — у постпозиції)* який (4): мы александръ воєвода... дали єсмы монастиреви стго николы... болота що би никто смѣль (!) ловити до хотар⟨а⟩ *оже* єсть на хетче (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); Се азь... пань Игнатїє... оже благопроизволих нашим благымь произволенїемь... кь свАтомоу мѣстоу... даль єсми єдно село за Проутомь (Путна, 1476 *BD* I, 211).

3. *(підметові — у постпозиції)* що (3): ИсталосА при державѣ пана оты... оже купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворище (Львів, 1370 *Р* 18); Swidoczno budeth koszdomu... oze priszodszy muzowe spasczanie załowali na Рапа Mirosława (Галич. 1413 *GL* 48)

4. (*умовне — в інтерпозиції*) якщо, коли (1): а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбую и хочю дати оже бъ дасть моєму... королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕIК*).

5. (*способу дії — у постпозиції*) що (1): а поедналисѧ на вѣки оже волъчкови не починати одѣлъ (!) николи (Вишня, 1393 *Р* 52).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЬ, ѦЖЄ.**

***ОЖЄВАТИ** *див.* **ОУЖИВАТИ.**

ОЖЕГОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Ожигівці: и мы... дали есмо... за его вѣрную службу села на имя... Белка, Ожеговцы (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз.* **Ожеговцы** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ОЖЄГЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... богданъ тивуинъ... панъ ожегъ солнѧчковичь (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ожегъ** (1366 *Р* 12).

! ОЖЄРОМЪ ⟨ОЗЄРОМЪ⟩ *див.* **ОЗЄРО.**

ОЖИВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ОЖИВАТИ СѢ** *дієсл. недок* (1) (*бути придатним для використання, вжитку*) уживатися, використовуватися: а хотар тѣ(м) вѣсѣ(м) мѣ ⟨...⟩ о(т) оуси(х) сторо(н) колко сѣ могоу(т) оживати (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *інф.* **сѣ... оживати** (1432 *ДГВІН*).

Див. ще **ОУЖИВАТИ.**

ОЖИДАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) чекати, ждати (на що): а чо(г) бы сѧ лице(м) нє знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **ожидати** (1457 *Cost.* II, 809).

ОЖИНИНСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том был пан Андрей... пан Ходко Ожининский (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз одн.* **Ожининский** (1464 *AS* I, 57).

***ОЖОГОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): и дали єсми... села... ⟨на⟩ имѣ колешевци... и ожого(в) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ожого(в)** (1447 *Cost.* II, 273).

***ОЖСКИЙ** *прикм.* (1): Намѣстнику Переломскому и Ожскому... и инымъ наместникомъ нашимъ хто... будеть Переломъ и Ожу держати (Вільна, 1495 *РИБ* 601).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Ожскому** (1495 *РИБ* 601).

Пор. ***ОЖА.**

ОЖЬ, ОЖЪ, ОЖ *спол.* (9) (*приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції*) що: мы ильѧ воевода... чынимъ знаменито... ожь взѧли есмо прыѧзнь... зъ великимъ кнѧземъ казимиромъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); Сє аз... Ио Стефан воєвод... знамєнито чиним... ож прїидоше... Негша... и съ еи дѣтми... и продали свою правою... отнину (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ѦЖЄ.**

***ОЗАРЬИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч)... озарьичи двдъ и ѧковъ... чинимы знамени(т)... како кеды... дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдование... королеви польскому... слюби(л)... а мы... вслюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. мн.* **озарьичи** (1388 *Р* 38).

ОЗАРЬѦ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Азария, *гр.* 'Αζαρίας) Азарій: Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... дани(л) високидови(ч) озарьѧ мишютинъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **озарьѧ** (1392 *Р* 47).

***ОЗЄРЄНСКИИ** *прикм.* (1) ◇ о з е р е н с к о е д в о р и щ о (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Я пан Олехно Юревич... продал есми... Ивану Дробишоу Мжуровичоу озеренское дворищо (Острог, 1464 *AS* I, 57)

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **озєрєнскоє** (1464 *AS* I, 57)

Пор. **ОЗЄРѦНЫ.**

***ОЗЕРИЩЕ** *с.* (1) місце, де було колись озеро: узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Вербяев... з реками, з речищами, з озеры, с озерищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **озерищи** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12)

***ОЗЄРКО** *с.* (2) невелике озеро, озерце: мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици... и съ оусими озерами и гырлами и озеркани (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стефан воєвода... чиним знаменито ... яко да оутвръдим цръковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... и съ оусими озерами и гырлами и озєрками (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *ор. мн* **озєрками** 1 (1458 *BD* I, 8); **! озєркаии** 1 (1455 *Cost.* II, 531).

Див. ще ***ОЗЕРЦЕ.**

***ОЗЄРНИЦКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Озерница *у Троцькому воєводстві*): А при нас был пан Богданъ Дремоутевичъ, пан Рємєзъ, пан Ивашко, боѧре Слонимские и Озерницкиє (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Озерницкиє** (1478 *AS* III, 17).

***ОЗЄРНИЧАНЄ** *ч.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Озерница) озерничани: И поставила передъ нами пани Василєвaѧ Озєрничанъ и Милошевичъ и Волчковичов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Озерничанъ** (1478 *AS* III, 17).

ОЗЄРО, ОЗѢРО *с.* (98) озеро (95): а придалъ єсмь єму озера рыбнаѧ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *Р* 3); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... с озєры (Галич, 1409 *Р* 74); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю.. село михлинъ... с озеры (Київ, 1433 *Р* 118—119); а на озере землица пашнаѧ Коузнєвщина, а в в (!) озєре и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамже на озерє зємлю бортъноую на имѧ Рогозноу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) нємца болото криваѧ и озеро, на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

о з е р о А н т о н о в о (1) (*назва озера у Подільській землі*): тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); о з е р о К о в о у р л о у и с к о е (1) (*назва озера у Молдавському князівстві*): Тѧм мы... далї... єсми ємоу... половина озера Ковоурлоуискоє (Сучава, 1468 *BD* I, 130); с в я т о е о з е р о (1) *див.* **СВѦТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **озеро, озѣро** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *зам. род.* оу **озеро** 2 (1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 89); *род. одн.* **озера** (1400 *Р* 62; 1440 *Р* 142; 1468 *BD* I, 130; 1473 *ШКН* 165; 1495 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 140); *знах. одн.* **озеро** (1409 *Cost.* I, 71; 1429 *DIR«A»* 455; 1440 *Р* 142; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *Cost.* II, 281; 1459 *Cost. S.* 22; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164, 165; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *ор. одн.* **озєромъ, озеро(м), озеромь, ! ожеромъ** (1436 *Cost.* I, 475; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *Cost. D.* 11; 1497 *Cost. S.* 223; *РИБ* 684); *місц. одн.* **в (на) озєрє** 4 (1492 *AS* III, 23); **на озєри** 2 (1464 *DIR«A»* 517); **в (оу) озеры** 3 (1430 *ГВКЛ* 9; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *наз. мн.* **озера** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **озеръ** (1447 *Cost.* II, 281); *дав. мн.* **озерам, озєра(м)** (1462 *BD* I, 52; *Cost. D.* 11); *знах. мн.* **озера** 7 (1349 *Р* 3; 1386 *Р* 33; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 52; 1472 *ДГСВМ*; 1473 *ШКН* 165); **озеры** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1452 *DIR«A»* 500); *ор. мн.* **озеры, озѣры, ozery** 34 (1409 *Р* 74; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 127; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р*

156; 1487 *AS* I, 86; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **озери** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1466 *AS* I, 62; 1497 *РИБ* 684); **озерами** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *місц. мн.* **оу (по) озєрах, озєра(х)** 3 (1453 *ПГОВ*; 1466 *BD* I, 96; 1470 *DIR«A»* 523); *зам. род.* **до озєра(х)** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***ЄЗЄРО, *ЯЗЄРЪ**[1].

***ОЗЕРЦЕ** *с.* (2) невелике озеро, озерце: а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких и Смыжаль, которая въстала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и дали и потвърдили єсми тому свѣтомоу нашему монастирю... єдно озеро на имѣ Блисчѣтул... и выше озера Блисчатула другое озеро на имѣ Будоеле, и другое озерце Секриюль (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *род. одн.* **озерца** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **озерце** (1473 *ШКН* 165).

Див. ще ***ОЗЄРКО.**

ОЗЄРѦНЫ *мн.* (4) *(назва присілка у Волинській землі)* Озеряни: Также што придали єсмо кн(ѧ)зю Федору село Бродов... ис присєлки: ОзєрѦны, Городница (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми оу пана Олехна Чоускы имѣнье єго... на имѣ Конюхи а ОзєрѦны (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **ОзєрѦны** (1396 *AS* I, 20; 1463 *AS* I, 56); *род.* **озєрѦнь** (1458 *ОЖДМ*).

***ОЗИМАЯ** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне восени)* озимина: а колї оу нємецькомъ правѣ кмєть осѦдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѦ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѦ ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) (!) и воздасть па(н)оу своєм(оу) тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *ор. одн.* **озимоую** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ОЗИМИНА, *ОЗИМЪ.**

***ОЗИМИНА** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне восени)* озимина: Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии... придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѦтиноу озимины и веснины дєсѦтоую копоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **озимины** (1440 *P* 142).

Див. ще ***ОЗИМАЯ, *ОЗИМЪ.**

***ОЗИМЪ** *прикм.* (2) озимий (1): Сє я кнѦзь михаил КостѦ(н)тиновичь... придаю стомоу (!) спу... дєсѦтиноу озими пшєници и рьжи о(т) всєє Ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*);

(у знач. іменника) (збіжжя, посіяне восени) озимина (1): се я па(н) олизарь кирдеевичъ... запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **озими** (2-а пол. XV ст. *СО*; 1487 *ВОРСР* 178).

Див. ще ***ОЗИМАЯ, *ОЗИМИНА.**

ОЗЛЄ *присл.* (1) (*цсл.* озлѣ) побіля, поблизу: а польныхъ дє(и) два(д)цать члвка тыє вси подымщиноу дають што озлє пашоуть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ОЗЛИ, ОУЗЛИ *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце, біля якого відбувається дія)* біля (чого), попри (що): тѦ(м), мы... дали и потвръдили єсми, єм(у)... село на имѣ мънъилещїи, оу немецкои волости, оузли ду(р)нещїи (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6—7); едучи от Бовбол к Блаженику... подле самой дороги тот дуб стоит, и отголь через гребли... и озли тое смужали (сеножати? — *Прим. вид.*), што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); А хотар... да ест... от новою могилоу... черес поле... що ест оузли Миходричева дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

***ОЗНАІМОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* oznajmować, *стч.* oznamovati) (кому що) повідомляти, доводити до відома: Мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуемо си(м) листо(м) наши(м) хто бы на нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в)... и(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **о(з)на(і)моуемо** (1459 *P* 171).

ОЗТРОЗКІЙ *див.* **ОСТРОЖСКІЙ.**

ОЗѢРО *див.* **ОЗЄРО.**

***ОИТОУЗ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми... дали... єсми ємоу... четвертоую част от Филїпещїи на Оитоуз (*в ориг. помилка* Октоуз.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Оитоуз** (1462 *BD* I, 63).

***OYCZYZNYJ** *прикм.* (3) *(одержаний у спадок від батька)* батьківський: a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu słuzyty, krom innych zemel, kotoryi zemli ouczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ouczyznu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **ouczyznuiu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. мн. ж.* **ouczyznyi** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще ***ОТЧИЗНЫИ, *ОТЧИННЫИ, *ОТЪЧИСТЫИ.**

! ОКАДАНІЯ 〈**ОТКЛАДАНІЯ**〉 *див.* ***ОТКЛАДАНІЄ.**

! ОКАДОУЮЧИ 〈**ОТКЛАДАЮЧИ**〉 *див.* ***ОТКЛАДАТЬ.**

***ОКАЗАЛЕ** *присл.* (1) (*стч., стп.* okazale) пишно: мы велики (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

***ОКАЗАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) показати, пред'явити: Jestliby waznosti peniezej pozyczonych ne wczinila aby... sud'i swojemu, tuju zastawu okazał, jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ОуставлѦємы коли хто ... окаже(т) на соудє своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ... имєєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **окаже(т)** (XV ст. *ВС* 26); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **aby... okazał** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ І, *ОУКАЗАТИ СѢ.**

ОКГАНКА *ч.* (1) *(особова назва):* Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ окганка рокгозєнскии... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окганка** (1433 *P* 122).

***ОКИМОВИЧЪ** *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

! ОКЛАДАЄМЪ *див.* ***ОТКЛАДАТЬ.**

***ОКНО** *див.* **ВОКНО.**

***ОКО**[1] *с.* (9) ◇ о ч и м а с в о и м а (1) на власні очі: и глѣбъ ре(к), ты мнѣ ты(х) записе(и) нєдавалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

в и д Ѧ ч и б о г а п р е д о о ч и м а (1) *див.* **ВИДѢТИ;** д о б р и м ъ л а с к а в ы м ъ о к о м ъ п о с м о т р и т и (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4; ж а л о б а о ч и н а о ч и (1) *див.* **ЖАЛОБА;** и м а ю ч и б о г а п р е д о ч и м а (2) *див.* **ИМАТИ**[2]; и м е т и б о г а п р е д ъ о ч и м а (1) *див.* **ИМѢТИ;** с в ѣ т ч и т и о у в о ч ы (1) *див.* **СВѢТЧИТИ** 1.

ФОРМИ: *ор. одн.* **окомъ** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **очи** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *знах. мн.* **очи** 1 (XV ст. *ВС* 17 зв.); **вочы** 1 (1495 *ВМБС*); *ор. дв.* **очима** (1421 *P* 94; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 33 зв.; 1499 *BD* II, 424).

ОКО[2] *с.* (1) *(назва болота у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ селомъ... долоу проутомъ до болота што око словєтсѦ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **око** (1429 *Cost.* I, 269).

***ОКОВАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(оббити металом)* окувати (1): Іо Стефан воєвода... окова сїє євангєлїє въ монастири о(т) хоморь (б. м. н., 1487 *AAR*).

2. *(без додатка) (накласти на кого кайдани, поневолити кого)* окувати, закувати (2): И о сем даю вам веданїе, аже

до нинѣшного часѣ еще есмъ жив, и пал есмъ въ рѫцѦ господниоу Басарабе воеводе, та ме дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **окова** (1487 *AAR*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **ковати** (1481 *BD* II, 358); *наз. мн.* **окованы** (1481 *BD* II, 365).

***ОКОЛИЦА** *ж.* (1) *(сусідня, прилегла місцевість)* околиця: Я кн(Ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни... Белашов... так долго и так широко какже есми сам держал во всих границах и во всих околицах как ис стародавна (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *місц. мн.* **во околицах** (1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ОКОЛЪ.**

***ОКОЛНИИ** *див.* ***ОКОЛНЫИ.**

***ОКОЛНИЧЫИ** *ч.* (3) постійний член судово-адміністративної ради при намісникові-воеводі, яка разом з воеводою управляла Смоленською землею: и мы... казали есмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѦро(м) смоленски(м), око(л)ничому смоле(н)скому ивашку кривцоу... и ины(х) которы(х) собѣ полюбѦть (Вільна, 1495 *BK*); Билъ намъ чоломъ окол(ь)ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ иасъ... села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окол(ь)ничый** (1499 *РИБ* 776); *дав. одн.* **око(л)ничомоу, око(л)ничому** (1495 *BK*; *БСКИ*).

***ОКОЛНІИ** *див.* ***ОКОЛНЫИ.**

***ОКОЛНЫИ** *прикм.* (10) навколишній, близький (8): а то свѣдци... а се сусѣде околнии (Львів, 1370 *P* 18); то ест вес хотаръ тоn поустыни коуда панъ Кръстѣ Чорныи хотарил (с стар)ыми моужми и съ околными межїаши (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... мароушка... съ оусими своими околними межиѦши (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175);

(розташований поблизу) сусідній (2): а две земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна а на толокоу ходять и окольнѦя село а хлебъ и медъ г(с)дръски(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Я Андрушко Русинович земѦнин луцкий... продал есми чаруковъского подворѦ мѣстъце в околном городѣ в Луцку... кн(е)г(и)ни Мари Семеновой Ровенской (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **в околном** (1494 *AS* I, 101); *наз. мн. ч.* **околнии** 1 (1370 *P* 18); **око(л)ныи** 1 (1446 *ПГСПМР*); *наз. мн. с.* **окольнѦя** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. мн.* **околнїи** 2 (1480 *BD* I, 239); **околни** 2 (1481 *BD* I, 258); *ор. мн.* **околними** 2 (1481 *BD* I, 259; 1493 *Cost. S.* 175); **околными** 1 (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***ОТОВОКОЛНЫИ.**

ОКОЛО [1] *присл.* (3) довкола, навколо: а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы. А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а хотарни(ци) были... и оуси межиѦши, що су(т) около (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стефань (*в ориг.* Стефаиа.— *Прим. вид.*) воевод... знаменито чиним... оже прїидошѦ... сыни Щефан Черлен... и продали... едно село... около съ оусими полѣни (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

ОКОЛО [2] *прийм.* (13) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення)* (12) **а)** *(вказує на місце, біля якого відбувається дія або розташований предмет)* коло, біля (6): А глинарюмъ што лѣпѣли (так.— *Прим. вид.*) около дому... шисть гривенъ платилъ есмь (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); мы александръ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали есми монастырю нашемоу... да осади(т) село... около монастирю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

б) *(вказує на об'єкт, навкруги якого відбувається дія або щось розміщено)* довкола, навколо (6): и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости... которымъ пышетъ, абысмо... грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Przyszed z Łucka około Berestia, około Ќamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И ещї есмо дали... бранищю, що ест около монастир (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

2. *(виражає часові відношення, вказує на приблизну дату)* коло (1): Коли бысѦ то дѣяло около свѦта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли есмо очивисте с вами оу кнѦзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѦ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаевъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КОЛО** [1].

***ОКОЛЪ** *ч.* (2) *(сусідня, прилегла місцевість)* околиця, окіл: Я кн(Ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни... из млыны... ис околом (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Тиж Стефан воевода... оукрѣпих нашь свѦтыи монастир... сь трїи селове... що тоти селове быше от окол дворов наших (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ФОРМИ: *ор. одн.* **околом** (1466 *AS* I, 62); *род. мн.* **окол** (1491 *BD* I, 463).

Див. ще ***ОКОЛИЦА.**

***ОКОЛЬНИЧЫИ** *див.* ***ОКОЛНИЧЫИ.**

***ОКОЛЬНИИ** *див.* ***ОКОЛНЫИ.**

***ОКОПЪ** *ч.* (1) копець: А хотарь томоу... селоу... до солонецѣ о(т)толѣ потоко(м) до ставь въ поко(в) (!) та на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **поко(в)** (1488 *ДГСПМ*).

*** OKORMITY** *дієсл. док.* (1) (*стп.* okarmić) (кого) отруїти: Też jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet' karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... okormił** (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

***ОКОРТЕВЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и мы... казали есмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити... ивашку кривцоу... а роману око(р)тевоу (Вільна, 1495 *BK*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **око(р)тевоу** (1495 *BK*; *БСКИ*).

ОКОЧИНЪ *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — в інтерпозиції)* поки: Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было сведомо штожъ вы насъ брата своего здоровьѦ отъведываете отъ ле(то)шнего н до сего часоу стреrа послали были есте, ино тогды мы окочинъ они пришли отъ своихъ неприѦтеле(и) великую працоу мели есмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

! ОКРАДѢНЇИ (ОТКЛАДѢНЇИ) *див.* ***ОТКЛАДѢНЇЕ.**

***ОКРАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* оукрасити)(кого чим) *(додати більшої позитивної якості)* прикрасити: Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измены колижь кажьномоу члвкоу въ его доспехоу во его цюдностї и во его сїлѣ не е(ст) досыть украшенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *BC* 10).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудеть... окрашенъ** (XV ст. *BC* 10).

***ОКРАШЕНЇЕ** *с.* (1) (*цсл.* оукрашение) *(те, що додає більшої позитивної якості)* окраса, прикраса: Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измены колижь кажьномоу члвкоу въ его доспехоу во его цюдностї и во его сїлѣ не е(ст) досыть окрашенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **окрашенїя** (XV ст. *BC* 10).

Пор. ***ОКРАСИТИ.**

ОКРОМЪ *прийм.* (1) *(з род.)* *(виражає об'єктні відношення, вказує на виділення чого з-поміж подібних предметів)* крім: а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенезей, што е. м.

далъ за тое именіе мое пану Василю Семашковичу чотырнадцать копъ гроши, то вже зъ тыми чотырнадцма (!) копами за шестьдесятъ копъ и за чотыри копы гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

Див. ще **КРОМѢ, ОКРОМѢИ.**

ОКРОМѢИ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на виділення чого з-поміж подібних предметів)* крім: а о слоужбоу коли на воиноу поити (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ окромѣи инши(х) слоужебъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **КРОМѢ, ОКРОМЪ.**

ОКРУГЛО *присл.* (5) округлі, навколо: А тако дали есмы ему... зъ вѣчными границами, што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаетъ, како широко и долго и округло у его границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а тако єсмо єму дали... тото перво ре(ч)ноє село... Ако коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло ѧко оуѣхана к нєму границѧ (Снятин, 1424 *Р* 99); а продал єсми пану Андрушкоу Федоровичоу... со всимъ тым как здавна к тому сєлоу слоушало и тѧгло... такъ широко и долго и округло как я дєржал (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

Див. ще **КРУГЛО.**

***ОКРОУГЪ** *ч.* (1) *(одиниця територіально-адміністративного поділу)* округ: а хотар тому сєлу от одинои сторонъ сочава... от толѣ простѣ на окроугъ на радомировъ на нижни рогъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

ФОРМИ: *знах. одн.* **окроугъ** (1393 *Cost.* I, 13).

***ОКРОУЖИТИ** *дієсл. док.* (2) окреслити, визначити: мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу... село Алышовъ... а к томоу Деревѧноє... и со всими пожитки... якожъ то здавна окроужено и ограничоно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); княз великий Олександро... чинимъ знаменито... ижеть... дали есмо ему... село Холопы... и со въсими пожитъки... якожъ то здавъна окружено и ограничено (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61)

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **окроужєно, окружено** (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

OKRUTNE *присл.* (1) (*стп.* okrutnie) жорстоко: I teź, jestliby chto ... k zapłate zastawy jeho, w deń swiatyi pripudil. okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

***OKTAWA** *ж.* (1) (*стп.* oktawa, *стч.* oktáva, *лат.* (dies) octava) восьмий день від якогось свята: Stało sia jest, i dano, w Łucku, w oktawu swiatoho Iwana krestitela (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *знах. одн.* **oktawu** (1388 *ZPL* 108).

***ОКТОБРЪ** *див.* ***ОКТѦБРЬ.**

***ОКТОВРЇИ** *див.* ***ОКТѦБРЬ.**

***ОКТѦБРЬ** *ч.* (55) (*цсл.* октѧврь, *гр.* οκτώβριος, *лат.* october) *(назва місяця)* жовтень: а пса(н) оу луцку оу субо(т) октѧбрѧ оу дєсѧ(т)и д҃нь (Луцьк, 1388 *Р* 42); П(и)сан... м(є)с(є)ца октѧбр(а) з҃і ден (Київ, 1437 *AS* I, 34); писа(л) алекса дїѧ(к)... м҃ца о(к)ки (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *род. одн.* **октѧбрѧ, октября** 5 (1388 *Р* 42; 1408 *Cost.* II, 633; 1470 *AS* I, 67; 1478 *ОБРН* 131; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **октоврїя, октоврїа** 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1427 *Cost.* I, 197; 1498 *ГВКЛ* 23); **октѧбр(а), ок(тябра)** 2 (1437 *AS* I, 34; 1475 *AS* I, 72); **октѧ(б)** 2 (1457 *Р* 165, 166); **охтоврїа** 1 (1440 *DBAc* 32); **октобра** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); *ск. н.* **ок, ок(т)** 32 (1424 *Cost.* II, 956; 1434 *Cost.* I, 395; 1440 *Mih.* 208; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 64; 1473 *BD* I, 187; 1483 *Cost. S.* 122; 1487 *Cost. D.* 7; 1491 *BD* I, 467; 1493 *CVD* 7 і т. ін.); **ох, о(х), о(хт)** 9 (1435 *DIR«A»* 465; 1448 *Cost.* II, 366, 369; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *BD* I, 21; 1467 *BD* II. 298; 1469 *BD* I, 139; 1471 *BD* I, 165; 1487 *BD* I, 517)

ОКОУЛИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Василь окоуличь даєть двѣ ведрѣ медоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окоуличь** (бл. 1458 *Р* 167).

ОКОУПИТИ *дієсл. док.* (2) (що) *(маєток, відданий у заставу)* викупити (1): сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... може(т) окоупити тоє дѣди(ч)ство (XV ст. *ВС* 20 зв.— 21); ◇ **окоупити свою шїю** (1) дати відшкодування (за що), відшкодувати (що): мы александръ... знаємо чинимь... оже... илїашь тѧгалъ на журжа прѣ(д) нами и оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шїю и за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ... свою чѧсть о(т) сєла о(т) тамръташи(н)ци слоуга(м) наши(м) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *інф.* **окоупити** (1432 *Cost.* I, 327; XV ст. *ВС* 20 зв.).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ВЫКУПИТИ** I, ***ОТКОУПИТИ.**

***ОКУПЪ** *ч.* (3) викуп: Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осень, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **окупъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10).

ОКОУШКО *ч.* (5) *(особова назва):* а при то(м) были свєдоки... вл(д)ка луцкии Ѳє(д)осии... а па(н) окушко толкачеви(ч) (Острог, 1437 *Р* 136); наместнику Звягольскому, пану Окушъку Калениковичу (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окушко, окоушко** (1437 *Р* 136; 1444 *AS* I, 40; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1458 *ОЖДМ*); *дав. одн.* **Окушъку** (1488 *РИБ* 222).

***ОКУШЪКО** *див.* **ОКОУШКО.**

ОЛАХ *ч.* (2) *(особова назва):* И... також прїидє прѧд нами... Олах Іоаныш и Гашпар... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олах** 1 (1499 *BD* II, 154); *дав. одн.* **Олах** Иоанышоу 1 (1499 *BD* II, 154).

ОЛБРАХТЬ *ч.* (14) *(особова назва, стп.* Olbracht, *свн.* Albrecht): Также... Ян Олбрахть, крал полскїи, и братїя єго... нас Стефана воєводоу... от въсѧх нєпрїятєлєи наших... имают боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олбрахть** 5 (1499 *BD* II, 420, 421, 423); **о(л)бра(х)тъ** 1 (1499 *ВФ*); **ольбры(х)тъ** 1 (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **олбрахтоу** (1499 *BD* II, 419, 425, 426); *знах. одн.* **о(л)бры(х)та** (1499 *ВФ*); *ор. одн.* **Олбрахтом** (1499 *BD* II, 419, 420).

***ОЛБРЫХТОВЪ** *прикм.* (1): а в пана о(л)бры(х)товє прыви(л)и любєцъкии ловы нєвъписаны (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **в о(л)бры(х)товє** (1499 *ВФ*).

Пор. **ОЛБРАХТЬ.**

***ОЛБРЫХТЪ** *див.* **ОЛБРАХТЬ.**

***ОЛГА** *ж.* (2) *(особова назва, сканд.* Aelge) Ольга: Тѣм мы... дали... єсми ємоу... єдино сєло... що нам остало... от кнѣгини єго Олгы (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *род. одн.* **Олгы** 1 (1488 *BD* I, 345); **Олги** 1 (1488 *BD* I, 347).

ОЛГИРДОВИЧЬ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛГІРДОВЪ** *прикм.* (1): птъ кнзѧ швіригла олгірдову (Ворони, 1420 *CEV*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **олгірдову** (1420 *CEV*).

Пор. ***ОЛЬКИРДЪ.**

***ОЛГѢРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛДОВАТИ *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***ОЛДЪ** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ОЛДЬ** *див.* ***ГОЛДЪ.**

ОЛЕВСКО *с.* (1) *(назва волості у Київській землі):* Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олевско** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ОЛЕКСА *ч.* (2) *(особова назва, пор. цсл.* Алексъ): Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ... трехъ чоловѣковъ, на имя Ганюса Шатроновича.

а Олекса, а брата его Карпа (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олекса** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. одн.* **Олексу** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).
Див. ще **АЛЄКСА, АЛЄКСИЮ, *ОЛЄКСѢИ.**
ОЛЄКСАНДРО *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

*** ОЛЄКСАНДРОВАѦ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олеска(н)доваѦ (!) наста(с)я ки-е(в)скаѦ... придали есмо... к манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! олеска(н)доваѧ** (1459 *Р* 174).
ОЛЄКСАНДРОВИЧ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**
ОЛЄКСАНДРОВИЧЬ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**
***ОЛЄКСАНДРОВЪ** *див.* ***АЛЄКСАНДРОВЪ.**
ОЛЄКСАНДРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**
ОЛЄКСАНЪДРО *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**
! ОЛЄКСЄНА ⟨ОЛЄКСИНА⟩ *див.* ***ОЛЄКСИНЪ.**
***ОЛЄКСИНЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра... пана олек(с)ена (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! олек(с)ена** (1412 *DIR«A»* 440).
Пор. **ОЛЕКСА.**
ОЛЄКСИНЄЦ, ОЛЄКСИНѢЦЬ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨Ѧ⟩зю Солтану... в збаразском повѣте: Олексинец (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѦ тые села на имѦ: Олексинѣць, а Островець (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олексинец** 1 (1463 *AS* I, 55); **Олексинѣць** 1 (1482 *AS* I, 81).
*** ОЛЄКСѢИ** *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Алексии, *гр.* Ἀλέξιος) Олексій, Олекса: А писанъ листъ... оу днь стго олексѣѦ члвка бьѦ (Смотрич, 1375 *Р* 20); а то свѣдомо... вл⟨а⟩д⟨ы⟩цѣ лоуцкомоу Олексѣю (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олк(с)ѣи** (1429 *Р* 114); *род. одн.* **олексѣѧ** (1375 *Р* 20); *дав. одн.* **Олексѣю** (1475 *AS* I, 71).
Див. ще **АЛЄКСА, АЛЄКСИЮ, ОЛЕКСА.**
ОЛЄНА *ж.* (4) *(особова назва, цсл.* Єлена, *гр* Ἑλένη) Олена: княини олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... Иваико Левич... и сестри их Анна... и Олена... и продали свою... отнинoу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олена, олеиа** (1466 *ОБРН* 128; 1492 *BD* 1,509); *род. одн.* **Олены** (1466 *BD* I, 105).
Див. ще ***ЄЛЄНА.**
*** ОЛЕНИИ** *прикм.* (1) ◇ л о в ъ   о л е н и и *див.* ***ЛОВЪ.**
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о оленьемь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).
*** ОЛЕНКА** *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Олена): ⟨Али⟩ бы сѦ Щефаноу дѣтїи не достало съ его женою Оленкою, ино по его животѣ што бы была Оленцѣ Пожарита до еи живота (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Оленцѣ** (1426 *ВАМ* 21); *ор. одн.* **Оленкою** (1426 *ВАМ* 21).
*** ОЛЄНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворище... оу вѣки оу василѦ ему жь рѣчють скибичь и въ его брата на имѧ оу гѣнка и въ ехъ сновцѦ оу оленка (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *род. одн.* **оленка** (1370 *Р* 18).
!ОЛЄСКАНДОВАѦ ⟨ОЛЄКСАНДРОВАѦ⟩ *див.* ***ОЛЄКСАНДРОВАѦ.**
ОЛЕСКИИ *прикм.* (2): а при то(м) были сведоки... па(н) мониви(д)... а па(н) я(н) воиницкии староста луцкии и олескии (Луцьк, 1438 *Р* 138); а кн⟨Ѧ⟩зю Михайлоу... достал сѦ Вишневець твержа со всими тыми селы... олиж до самои граници олескои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **олескии** (1438 *Р* 138); *род. одн. ж.* **олескои** (1475 *AS* I, 71).

Пор. **ОЛЕСКО.**
ОЛЕСКО *с.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Олеськ: сестренцомъ моимъ записую... Горки а Олеско (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олеско** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *род. одн.* **Олеска** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах. одн.* **Олеско** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
ОЛЄФѢРЬКО *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Олефир): а се землѦне... щепанъ волошинъ риботицкии олефѣрько судья (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то послуси влдка ларивунъ... соудья орефѣрько (!) (Перемишль, 1366 *Р* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олефѣрько** 1 (1359 *Р* 10); **! орефѣрько** 1 (1366 *Р* 12).
ОЛЄХНО *ч.* (19) *(особова назва, пор.* Олекса або Олександръ): а толко измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); А пану Оле(х)ну... досталосе бачаница а тесово (Львів, 1478 *ЗРМ*); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олехно, оле(х)ио** (1388 *Р* 42; 1458 *ОЖДМ*; 1464 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1469 *AS* I, 64; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *ЗРМ*; 1490 *Пам.*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *АЛМ* 31; 1494 *AS* I, 102; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *род. одн.* **Олехна** (1463 *AS* I, 56; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **оле(х)ну, оле(х)иоу** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **олехна** (1388 *Р* 42); *ор. одн.* **оле(х)но(м)** (1478 *ЗРМ*).
Див. ще **ЛЄХНО, ОЛЄШКО.**
ОЛЄХНОВИЧЬ, ОЛЄХНОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ былъ... корьчмитъ олехновичь семенъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А при томъ была... кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩нѦ МарѦ СеменоваѦ РовенскаѦ ... панъ Петръ Олехнович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олехиовичь, Олехиович** (1359 *Р* 10; 1488 *AS* I, 242); *род. одн.* **Олехновича** (1444 *AS* I, 40).
***ОЛЄХНОВЪ** *прикм.* (2): а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтемъ... оу тую дѣлницю оу пноу оле(х)новоу... не надобѣ въступоватисе (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **оле(х)новоу** (1478 *ЗРМ*); *місц. одн. ж.* **оу оле(х)ново(и)** (1478 *ЗРМ*).
Пор. **ОЛЄХНО.**
! ОЛЄША ⟨ОЛЄШКА⟩ *див.* **ОЛЄШКО.**
ОЛЄШИНЬСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ кмита панъ Ѧшко олешиньски (Краків, 1394 *Р* 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олешиньски** (1394 *Р* 54).
ОЛЄШКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Олекса або Олександръ): коупилъ панъ ганько сварць... в олешка оу оу (!) малечковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); а при томъ были шлѦхетнии панове олешко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии (Львів, 1421 *Р* 94).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олешко, oleszko** (1386 *Р* 31; 1404 *Р* 70; 1413 *GL* 48; 1421 *Р* 94); *род. одн.* **олешка** 1 (1368 *Р* 15); **! олеша** 1 (1378 *Р* 26).
Див. ще **ЛЄХНО, ОЛЄХНО.**
*** ОЛЄШКОВЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми емоу... села его... на имѣ... село олешкови (!) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! олешкови** (1437 *Cost.* I, 541).
*** ОЛЄШКОВИЧЬ** *див.* **ОЛѢШКОВИЧЬ.**
! ОЛЄШКОВИ ⟨ОЛЄШКОВЄ⟩ *див.* ***ОЛЄШКОВЄ.**
*** ОЛЗАРОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Олізарів *у Волинській землі):* а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Олзаровское** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
ОЛИ *спол.* (1) *(приєднує підрядне умовно-часове речення — у препозиції із співвідносним словом у головному речен-*

ні) якщо, коли: оли па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о нєкоторои рєчи алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть тогды имєєтсѦ своєму па(н)у о(т)присѦ(ч) самь сєдмь (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ОЛИЖ** [1] 2.

ОЛИБОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том был... боѦрин Борис Олибовскии (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олибовскии** (1465 *AS* I, 57).

ОЛИЖ[1], **ОЛИЖЬ** *спол.* (4) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(часові — у постпозиції)* поки, до того часу поки (2): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко (Галич, 1401 *Р* 65); а нє имєєть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны (XV ст. *ВС* 34);

(дієприслівниковий зворот) (1): а нє маємь оуступати сѦ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошєи пану чусє (Луцьк, 1434 *Р* 128).

2. *(умовно-часове — у препозиції)* якщо, коли (1): А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать (XV ст. *ВС* 34 зв.).

Див. ще **ОЛИ, ОЛЬ.**

ОЛИЖ[2], **ОЛИЖЄ, ОЛИЖЪ, OLISZ** *част.* (4) *(підсилювальна, у сполуч. з прийменником* до *вказує на крайню межу чого)* аж: А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли жє до вєрха рѣки тоѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); а кн(Ѧ)зю Михайлоу з братьєю достал сѦ Вишнєвєць твєржа со всимитыми сєлы... олиж до самои граници олєскои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив ... олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

OLIŹBY *спол.* (1) *(зв'язує сурядні речення) (приєднувально-обмежувальний)* хіба що: I teź, sud'ja... k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: oliźby czerez skarhu byłby nawedeп (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ОЛИЖЄ *див.* **ОЛИЖ**[2].

ОЛИЖЪ *див.* **ОЛИЖ**[2].

ОЛИЖЬ *див.* **ОЛИЖ**[1].

ОЛИЗАР *див.* **ОЛИЗАРЪ.**

ОЛИЗАРОВАѦ *ж.* (4) *(особова назва):* Повєдила пєрєд нами... кн(Ѧ)г(и)ни ОлизароваѦ Шиловича кн(Ѧ)г(и)ни Фєдка, штожь пан єєй (!) нєбощикъ пан Олизар Шилович... записал єєй (!) имєнѦ свои (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); А што есми положил привилея князя великаго Швидрикгайлова... на всѣ тые имєня, што отецъ мой держалъ и я, по отцу, у тещи моее пани Федки Олизаровой... указую узяти зятю моему князю Михайлу (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28—29).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ОлизароваѦ** (1487 *AS* I, 87, 240); *род. одн.* **Олизаровой** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

* **ОЛИЗАРОВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* Намѣстнику Каменецкому, пану Ѳедору Олизаровичу (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А пану Сеньку Олизаровичу... 13 судовъ северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Олизаровичу** (1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 62; 1496 *АЛРГ* 72); *наз. мн.* **Олизаровичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

* **ОЛИЗАРОВЪ** *прикм.* (1): а сєстрєнєц мой... маєт... Олизарову душу... поминати (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Олизарову** (1488 *AS* I, 242).

Пор. **ОЛИЗАРЪ.**

ОЛИЗАРЪ, ОЛИЗАРЬ, ОЛИЗАР *ч.* (15) *(особова назва, цсл.* Єлєазаръ, *гр.* 'Ελεάζαρος, *гебр.* Ilizara) Єлєазар: а при томъ были свѣткы: кн(Ѧ)зь Иваиъ Борисович ЗвѦгольскый, пан Олизаръ Гаврилович (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); сє Ѧ пани Фєдка... п(а)на Олизара Шиловича... жона... єсми била чолом... королю... Казимєру, ажєбы.. допустил мєнє ко имєнѦм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олизаръ, Олизар, Олизарь, Олиза(р)** (1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69; 1483 *ВОРСР* 177; 1487 *ВОРСР* 178; *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241, 242); *род. одн.* **Олизара** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1488 *AS* I, 241); *дав. одн.* **Олизароу, Олизару** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **Олизара** (1487 *AS* I, 240).

ОЛИКГИРДОВИЧ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

* **ОЛИСЄИ** *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Єлисєй, *гр.* 'Ελισσαῖος, *гебр.* Ēlīšā) Єлисей: Олисє(и) землю де(р)жить Ѳилиповъщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олисє(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.).

Див. ще **ЕЛИСѢИ.**

OLISZ *див.* **ОЛИЖ**[2].

ОЛИШКОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Берестейській землі)* Олешковичі: КнѦзю Сонкгоушкоу оу Камєнцы сєло... Олишковичи (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Олишковичи** (1441—1443 *AS* III, 2).

ОЛИШКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Олишківці: а кн(Ѧ)зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла... ЛипѦги, Олишковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Олишковцы** (1463 *AS* I, 54).

ОЛКГЕРДОВИЧЪ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛКГИЛДОВИЧЪ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛКГИРДОВИЧ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛКГИРДОВИЧЪ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛКЄРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛКИМОНТОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню... ажє... цѣловалъ єсмь крєстъ єго б҃ъ нє даи што(с) пригоди нашєму г(с)дрю вєликому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ мимо... королѦ влодислава (Мєрєч, 1401 *Р* 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олкимонтови(ч)** (1401 *Р* 64).

***ОЛКИРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

* **ОЛОВѢНКА** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана оловѣнки (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. одн.* **оловѣнки** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще ***ОЛОВѢНКО.**

* **ОЛОВѢНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то ест... в. п. Оловѣнка (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оловѣнка** (1458 *BD* I, 6).

Див. ще ***ОЛОВѢНКА.**

ОЛОВѦНЧИНО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн(Ѧ)зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... ОловѦнчино (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ОловѦнчино** (1463 *AS* I, 54).

ОЛТА *ж.* (3) *(особова назва):* И оуставшє наши слоуги Данчюл и брат єго Жоуржа и сєстри их Мъринка и Олта (за)платили оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олта** (1489 *BD* I, 367); *дав. одн.* **Олти** (1489 *BD* I, 367).

* **ОЛТАРЬ** *ч.* (1) *(цсл.* олътарь, алътарь, *лат.* altare) вівтар: г(с҃)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму црквь и олтарь с҃таго архиєрѣя х(с҃)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **олтарь** (бл. 1350 *Р* 8).

* **ОЛТУХЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Євътоухъ, Євтихъ, ЄвтУхъ, *гр.* Εὐτύχιος) Євтух, Явтух: и казали были єсмо и(х) поделити... васку Мирославичу а о(л)туху дєнисовичу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(л)туху** (1495 *БСКИ*)

Див. ще * **ОЛТУѲИИ.**

* **ОЛТУШЪКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* а пса(н) в олтушъковѣ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в олтушъковѣ** (1424 *ДГВВ*).

* **ОЛТУѲИИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Євътихии, Єутѵхии, *гр.* Εὐτύχιος) Євтихій: и казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѦро(м) смолєнски(м)... Васи(л)ю мирославичу а о(л)туѳъю ивановичу (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(л)туѳъю** (1495 *ВК*).

Див. ще ***ОЛТУХЪ.***

***ОЛТѢНЫ** *мн.* (2) *(назва області у Молдавському князівстві)* Олтенія: а мы есми дали... стефаноу воеводи... мисто текучъ, съ усею волостию, и олтѣны (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); н дали... есмы емоу... половина село на Брьладѣ въ ОлтАнох, на имѣ Цъпещїи (Гирлов, 1499 *BD* II,140).

ФОРМИ: *знах.* **олтѣны** (1435 *Cost.* II, 682); *місц.* **въ ОлтАнох** (1499 *BD* II, 140).

***ОЛОУШКА** *див.* **ОЛЮШКА.**

***ОЛФЕРЪ** *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Елефтерии, *гр.* Ἐλευθέριος) Олефір: мы великий кн(А)зь Швитрикгайлъ... чиним знаменито... иж... дали есмо... нашому слоузе Олфероу (! — *Прим. вид.*) ...село Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *род. одн.* **Олыйфера** (1446 *AS* I, 42); *дав. одн.* **Олфероу** (1446 *AS* I, 42).

***ОЛХА** *ж.* (2) вільха: хота(р)... о(т) доуба... по обрѣжїю оу лѣсоу на велїкое о(л)хоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); а хотаръ... до крьници доумитрови... о(т)толѣ... на едноу во(л)хоу знаменаноу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **во(л)хоу** 1 (1490 *ДГСХМ*); **о(л)хоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ОЛХОВЕЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Подільській землі):* а п(с)ъ лстъ оув олховци (Ольховець, 1445 *СРК*); н тако(ж) даемь... матери нашеи... серецкіи торгь... и олховець (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

ФОРМИ: *знах. одн.* **олховець** (1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **оув олховци** (1445 *СРК*).

***ОЛЧИНЪ** *прикм.* (2) *(пор.* Олка): И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и племеници еи, дроугои Мар'шкы (!), дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Олчииа** (1499 *BD* II, 153); *дав. одн. ж.* **Олчиии** (1499 *BD* II, 154).

ОЛЪДРИХЪ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Oldřich, *свн.* Uldriks): а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы па(н) олъдрихъ медускы (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олъдрихъ** (1401 *Р* 66).

***ОЛЫЙФЕРЪ** *див.* ***ОЛФЕРЪ.**

***ОЛЫКА [1]** *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі):* у того гостынца кгруитъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до Жыдичына отъ Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... леньковй зарубичю таА села... олыку иа рецѣ олыцѣ а мытельно (Житомир, 1433 *Р* 126).

ФОРМИ: *род. одн.* **Олыки** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *місц. одн.* **на олыцѣ** (1433 *Р* 126).

***ОЛЫКА [2]** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Олика: мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... леньковй зарубичю таА села... олыку... а мытельно (Житомир, 1433 *Р* 126).

ФОРМИ: *знах. одн.* **олыку** (1433 *Р* 126).

***ОЛЫШСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ г о с т и н е ц ъ   О л ы ш с к и й *див.* *** ГОСТИНЕЦЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Олышский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2). *Пор.* ***ОЛЫКА [2].**

ОЛЬ *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — у постпозиції)* поки, до того часу поки: а мнѣ королеви помагати оль на годъ минетъ дмитриевъ днь (б. м. н., 1366 *Р* 14). *Див. ще* **ОЛИЖ [1]** 1.

***ОЛЬБРЫХТЪ** *див.* **ОЛБРАХТЬ.**

***ОЛЬКАНА** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Оиатаиу Ильичичомъ, а Ольканe (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Олькане** (1487 *РИБ* 226).

***ОЛЬКГЕРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛЬКГИРДОВИЧЬ, ОЛЬКИРЪДОВИЧЬ, ОЛЬКЬРДОВИЧЬ, ОЛКГЕРДОВИЧЪ, ОЛКГИРДОВИЧЪ, ОЛКГИРДОВИЧ, ОЛКГИЛДОВИЧЪ, ОЛГИРДОВИЧЬ, ОЛИКГИРДОВИЧ *ч.* (17) *(особова назва):* Се язъ великыї кнА(з) дмитриї олгирдовичь помолилсА есмь боу (б. м. и., 1386 *Р* 33); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своею женою... поклонихом сА оца свое(г) гробоу кнзА вла(дн)мира олькгердови(ч) (Київ, 1446 *Р* 154); мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... дали есмо емоу село долгие шии (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олькгирдовичь, Олькгирдови(ч), Олкгирдовичъ, Олкгирдович, Олькиръдовичь, олкирдови(ч), олгирдовичь** 10 (1386 *Р* 33; 1443 *Р* 144; 1446 *AS* III, 5; *Р* 152; 1448 *Р* 148; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; *Р* 156, 158; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *Р* 160); **Оликгирдович** 1 (1451 *AS* I, 44); **Олкгилдовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **олькгердови(ч)** 1 (1446 *Р* 154); **Олкгердовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **олкердови(ч)** 1 (1451 *ДГШХ*); **Олькьрдовичь** 1 (1445 *Р* 150); **олгѣрдови(ч)** 1 (1388 *Р* 43).

***ОЛЬКИРДЪ** *ч.* (2) *(особова назва, лит.* Algirdas): а за велкого (!) кнАзА олькѣрта... мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати (б. м. н., 1352 *Р* 5); Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене... о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **олькѣрта** 1 (1352 *Р* 5); **Олькирда** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ОЛЬКИРЪДОВИЧЬ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛЬКЬРДОВИЧЬ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛЬКѢРТЪ** *див.* ***ОЛЬКИРДЪ.**

ОЛЬШАНИЦЬКЬИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были кнАзь Иванъ Чоръторыискьи, кнАзь Михайло КостАньтиновичь Ольшаницькьи (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ольшаиицькьи** (1443 *Р* 145).

ОЛЬШАНКА *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшаика, тамже копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей рiчки Ольшанки (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ольшанка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Ольшанки** (1430 *ГВКЛ* 8).

ОЛѢШКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были... тиву(н) врущкии костушко а васко олѣшковичь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а потписа(л)сА есми под печа(т) мещанина киевска(г) потапа олешкови(ч) (б. м. и., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олѣшковичь** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн.* **олешкови(ч)** (1498 *ЧІАФ*).

ОЛЮШКА *ж.* (11) *(особова назва, пор.* Ольга): Тое въсе вишеписанное да ест паноу Доумѣ ключнику от нас оурик... емоу и панеи его Насти, и братоу еи Юрїеви и сестрам их Федори и Олоушци (Сучава, 1480 *BD* I, 246); и привилїе, що имала Олюшка от нас... она еще еи дала оу роукы Ефремоу (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олюшка** 4 (1491 *BD* I, 458; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 130); *зам. род.* сынове **Олюшка 2** (1489 *BD* I, 376, 377); *род. одн.* **Олюшки** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Олюшци** 3 (1491 *BD* I, 458; 1499 *BD* II, 130); **Олоушци** 1 (1480 *BD* I, 246).

*** ОЛЮШЧИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... Олюшка... и продала... третоую част село от Костещ... що юи были дали... слоуга иаш Юрїю Браевич... и тыж дроугаа Настѣ, дочка Олюшчина (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Олюшчина** (1499 *BD* II, 130). *Пор.* **ОЛЮШКА.**

ОМЕЛКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы дворане господарскіе: Тыхонъ Слупыця, Василій Омелковичъ... былысмо у земянына повету Браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Омелковичъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Омелковича** (1430 *ГВКЛ* 7).

***ОМЄЛЯНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Ємилиянъ, *гр.* Αἰμιλιανός, *лат.* Aemilianus): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... васи(л), омє(л)я(н)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **омє(л)я(н)** (1490 *Пам.*).

***ОМЄЛѦНСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): Ино я после пана своєго живота при том остала Межиречи, што пан мой мєнАл...с паном Михном ОмєлАнским (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Омєлѧиским** (1487 *AS* I, 85).

***ОМЄШКАТИ** *дієсл. недок. і док.* (11) (*стп.* omieszkać) **1.** *док.* (що) занедбати (10): мы великй (!) князь Швидригялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную, николи неомѣшканую, нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимоха... надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 140); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную, а николи неомешканую пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру... тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

2. *недок.* відволікати, зволікати, відкладати (1): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкотораѧ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) во всѣхъ нашихъ пригодахъ нє омєшкаѧ (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **омѣшкаиую, омешканую, омєшькаиую, омєшъкаиую** 9 (1438 *P* 140; 1445 *P* 150; 1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59; 1451 *AS* I, 44; *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1492 *АЛМ* 30); **омєшкаиную** 1 (1444 *AS* I, 40); *дієприсл. одноч.* **омєшкаѧ** (1399 *P* 59).

***ОМЄШЪКАТИ** *див.* ***ОМЄШКАТИ.**

***ОМЄШЬКАТИ** *див.* ***ОМЄШКАТИ.**

ОМОЧИВЫЙ *дієприкм.* (1) (*цсл.* омочити) (що в що) який умочив: таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *акт. мин. наз. одн. ч.* **омочивый** (1478 *ОБРН* 130).

***ОМѢШКАТИ** *див.* ***ОМЄШКАТИ.**

ОН *див.* **ОНЪ** [1].

ОНА [1] *див.* **ОНЪ** [1].

ОНА [2], **ОНѢ** *ч.* (7) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іона: мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє ... панъ онѣ ключникъ слоужилъ иамь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 358—359); И заплатили наши слоуги Она и Фєдор... тоти пинѣзи... прѦд нашими бояре (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оиа** 2 (1452 *Cost.* II, 426; 1496 *BD* II, 92); **онѣ** 1 (1433 *Cost.* I, 359); *род. одн.* **оии** 2 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40); **оны** 1 (1448 *Cost.* II, 300); *дав. одн.* **оии** (1495 *BD* II, 92).

Див. ще **ОНЄ** [1].

! ОНА [3] ⟨ОАНА⟩ *див.* **ОАНЪ.**

ОНАНЄВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том были: ...пан Єско Єлович, а пан Тишко Онанєвич (Луцьк, 1487 *AS* I, 85—86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оианєвич** (1487 *AS* I, 86).

ОНАНЬѦ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Анания, *гр* Ἀνανίας, *гебр.* Chananja) Ананій: а на то свѣдкы при то(м) были тогды зємлѦнє королєвскыи на имѦ панъ онаньѦ вѦчковичь и кнзь поутѦта (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **онаньѧ** (1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **АНАНІЄ.**

***ОНАТАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Натан, *гебр.* Nathan): Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226)

ФОРМИ: *дав. одн.* **Онатаиу** (1487 *РИБ* 226).

ОНАЦКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* ОнаньѦ): А се мы... князь Михайло а князь Семень Меньшин... сознаваемъ... ижъ... с своеи дѣлници поступили ся есмо... Васковьци, кѫде Оиацко сидѣлъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оиацко** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

! ОНДРЄВО ⟨ОНДРЄЄВО⟩ *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

***ОНДРЄЄВЪ** *ч.* (1) (*назва міста в Польщі, пор.* Andrzejów): про то мы оуставлѦємь ижє краковъскыи староста на трє(х) мєсцє(х) имєєть соуды соудити: оу краковє во ондрєєвѣ оу вїслици (XV ст. *BC* 13 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **во оидрєєвѣ** (XV ст. *BC* 13 зв.).

ОНДРЕЙ *див.* **АНДРѢИ.**

***ОНДРОВОШЪ** *ч.* (3) (*особова назва, стп.* Odrowąż): а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму... при паноу андровашу... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); мы петрь воєвода... вызнаваємь... ожє... снимали сѦ єсми... ис пано(м) о(н)дровошемь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 773—774).

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(н)дровошъ, ондрьво(ш)** (1455 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн.* **о(н)дровошемь** (1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **при аидровашу** (1435 *Cost.* II, 679).

***ОНДРЪВОШЬ** *див.* ***ОНДРОВОШЪ.**

***ОНДРѢЄВИЧ** *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

***ОНДРѢЕВИЧЬ** *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

ОНДРѢИ *див.* **АНДРѢИ.**

ОНДРЮШКО *див.* **АНДРОУШКО.**

ОНЄ[1] *ч., невідм.* (9) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іона: а при то(м) былъ... онє и фили(п) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); И оустал Стецко та заплатил оуси тоти р҃ злат татарских оу роуки онє (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

Див. ще **ОНА** [2].

ОНЕ[2] *див.* **ОНЪ** [1].

ОНЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѦ... онєщи и кытєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); тѣ(м) мы... дали... єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи... и... воровєщи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568).

ФОРМИ: *наз.* **оиєщи** (1436 *Cost.* I, 488; 1456 *Cost.* II, 568; *Mih.* 213).

ОН ЖЄ *див.* **ОНЪ ЖЄ.**

ОНИ *див.* **ОНЪ** [1].

ОНИКА *ч.* (12) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы александръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... слуга оника служи(л) намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1429 *Cost.* I, 266); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили... о҃ злат татарских... Сими Бєнѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оиика, оника** (1429 *Cost.* I, 266; 1483 *Cost. S.* 121; XV ст. *ДГВІС*; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 153, 154, 155; 1500 *BD* II, 175); *род. одн.* **оиикы** (1437 *Cost.* I, 530); *дав. одн.* **Оники, оники** (1483 *Cost. S.* 121; 1500 *BD* II, 175).

Див. ще **ОНИЦЪ, ОНИЧКА, ОНЦА.**

! ОНИКШТЄИШЕЙСКИЙ *див.* **ОНИКШТЕНСКІЙ.**

ОНИКШТЕНСКІЙ *прикм.* (6) (*пор.* Оникшти *у Віленському воєводстві*): Нашимъ иамѣстникомъ ковенскому вилкомирскому оутєнскому оникшьтєнскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А при томъ были шлѦхєтнє вроженыи панове... кн⟨Ѧ⟩зь Вой⟨тє⟩х бискуп вилєнский... маршалок дворный намѣстник мєрєцкий и оникштєнский (*в ориг.* оникштєишейский.— *Прим. вид.*) пан Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оник(штенскій), Оии(кштенскій)** 2 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85); **! оиикштєишейский** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **о(и), ои(к)** 2 (1497 *ПКИП*; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **оникшьтєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ОНИКШЬТЄНСКИЙ** *див.* **ОНИКШТЕНСКІЙ.**

ОНИСИМЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Ὀνήσιμος): а сє сусѣдє околнии онисимъ (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **онисимъ** (1370 *P* 18).

ОНИСИМЪКОВЬЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... Ахно онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *P* 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **онисимъковьчь** (1385 *P* 28).
ОНИЦЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... монастироу циганє... на имѣ ... Никита и Ониць, сыны Андреикови (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ониць** (1487 *BD* I, 312).
Див. ще **ОНИКА, ОНИЧКА, ОНЦА.**
ОНИЧАНЇИ *мн.* (11) (*назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє даємъ... оусим людем... от Онича⟨н⟩... на то яко... да нє ходѣт оу тых сєлах соудци (Сучава, 1459 *BD* I, 29); А пак хотарь Тлъвещ⟨є⟩м от крънициi Оничаном, ⟨от⟩ гдє был Он⟨ика⟩ (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).
ФОРМИ: *наз.* **Оничанїи** 2 (1493 *BD* II, 22); *зам. род.* от **Оничани** 2 (1483 *BD* I, 267); *род.* **Оничан, Оничань, Онича⟨н⟩** (1459 *BD* I, 29; 1467 *BD* I, 119; 1490 *BD* I, 442); *дав.* **Оничаном** 1 (1499 *BD* II, 155); *дав. молд.* **Оничанилор** 1 (1493 *BD* II, 22).
ОНИЧАНОУЛ *ч.* (5) (*особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... наши слоуги Жоуржа Оничаноул и... Іоноу Оничаноул служили намъ право и вѣрно (Сучава, 1483 *BD* I, 267); ТѦм мы ... дали... єсми ємоу... сєло... Оничанїи, що бил коупил тоє сєло Аврам вистѦрник от Жоуржа Оничаноул (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оничаноул** (1483 *BD* I, 267); *род. одн.* **Оничаноул** (1493 *BD* II, 22).
ОНИЧИНЬ *прикм.* (3): Що бы имъ оурикъ... оусѣмъ, равно и оуноучатомъ и(х)... и братїамъ оничинымъ и сєстрамъ єго (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... попь Пътроу от Оничань, нєпоть Оничинь, и съ своими дѣтми... и продали... част сєло от Оничань (Сучава, 1490 *BD* I, 442).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оничинь** (1490 *BD* I, 442); *дав. мн.* **оничинымъ** (1427 *Cost.* I, 196).
Пор. **ОНИКА.**
ОНИЧКА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы Александръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє... слоуга нашъ Оничка, слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *DBAc* 22); и продали... єдно сєло... Тоадєроу, сыноу Онич⟨к⟩а (Сучава, 1493 *BD* II, 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оничка** 1 (1427 *DBAc* 22); *зам. род.* сыноу **Онич⟨к⟩а** 1 (1493 *BD* II, 18); *дав. одн. зам. род.* **оничци** (1451 *Cost.* II, 400).
Див. ще **ОНИКА, ОНИЦЪ, ОНЦА.**
ОНИЧКОВЪ *прикм.* (1)◇ млин оничковъ *див.* **МЛИНЪ.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оничковъ** (1493 *Cost. S.* 176).
Пор. **ОНИЧКА.**
ОНІ *див.* **ОНЪ** [1].
ОНО *див.* **ОНЪ** [1].
ОНОЖКО *див.* **ОНОШКО.**
! **ОНОКЪ** *див.* **ОУНОУК.**
ОНОС *ч.* (1) (*особова назва*): а к тому сєлу два ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ки тѦгнут Онос да ОвсѦник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Онос** (1470 *AS* I, 67).
ОНОШКО, ОНОЖКО *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Онуфрии): Волєн пан Оножко тоє имєнє Дажев... продати (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а надъ тыи рѣчи вєрху писаныи про лепшую твердост я Оношко Витонизкий пєчат свою приложил (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оножко, Оношко** (1475 *AS* I, 72; 1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Оножку** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **Оножка** (1475 *AS* I, 72).
ОНОУКА *див.* **ОУНОУКА.**
***ОНОУКЪ** *див.* **ОУНОУК.**
***ОНОУЧА** *див.* ***ОУНОУЧА.**
ОНЦА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): Писа онца граматикь оу сочавѣ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157).
ФОРМИ: *наз. одн.* **онца** (1423 *Cost.* I, 157).
Див. ще **ОНИКА, ОНИЦЪ, ОНИЧКА.**
ОНЦЄЩИ, ОНЧЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві):* И дворь пана Михоулов... и к томоу в̃ сєла, Прътоноши и Онцєщи, єсми им их вєрноули (Сучава, 1468 *BD* II, 306); ⟨И пак⟩ привилїє, що имал оуико их Тома на тоє сєло на Онцєщи... єщє дали оу роуки слоузѣ нашємоу ⟨Лоупє Кєшѣноулоу⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 168).
ФОРМИ: *наз.* **Онцєщи** 1 (1499 *BD* II, 168); **Ончєщїи** 2 (1487 *BD* I, 306); *знах.* **Онцєщи** (1468 *BD* II, 306; 1499 *BD* II, 168).
ОНЦИПОРЪ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Антипа, Антипасъ, *гр.* Ἀντίπας) Антип: пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михайло євнутеви(ч)... кнѦ(з) михайловъ онципоръ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѦ микоула... я(н), онципоръ (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **онципоръ** (1392 *P* 47; 1490 *Пам.*).
ОНЧЄЩЇИ *див.* **ОНЦЄЩИ.**
***ОНЧИНЪ** *прикм.* (1): а такожє єсми потвердили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩... и циганє... ананїє и(с) чєлѣдъю... и си(н) оничи(н), щєфоч(л) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ончи(н)** (1462 *Cost. D.* 11).
ОНЪ[1], **ОНЬ, ОН, ВОНЪ, ОУНЪ** *займ.* (12 342) **1.** (*особовий)* він (5568): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... попы и дьяконы совершати... въ Луцку... и въ селахъ до *нихъ* прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а ис того имають намъ слоужи(т)... *онъ* и *его* дѣти (Львів, 1399 *P* 59); тамъ же... паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы *ее* никто не порушилъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а нє надобѣ... *ему* своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис *нихъ* имати (Ольховець, 1445 *СРК*); ТѦм мы... дали... єсми *имь их* правоую отниноу (Сучава, 1471 *BD* I, 164); И потвержаемъ тые люди... *ему* самому (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).
2. (*присвійний — виражає приналежність або відношення до кого або до чого)* його, її, їх (6774) **а)** (*у формі род.)* (6217): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... и вси наступники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в аиъны радивонъковоѣ дѣднину єє (Перемишль, 1359 *P* 10); що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ... и єє дѣтє(м) свою о(т)чиноу (Київ, 1446 *P* 154); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѦгиню... и прє(д) и(х) паны... и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а тѣжь дѦдинаѦ моѦ... и зѦть єи... слюбовали ми (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Ино мы... за его службу, тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);
є г о (є є, и х ъ) м и л о с т ь (529) *див.* **МИЛОСТЬ** 2;
б) (*у формі дав.)* (28): ⟨тѣм⟩ жє мы... дали єсмы ємоу... а сєло... ємоу и брат *моу* михаиль (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); тѣмь мы... дали єсмы ємоу... два сєл(а)... гдє *моу* є(ст) до(м) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а на то є(ст) вѣра... пана Щєфоула и брата ємоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); да имь ⟨єст⟩ от нас оурик... и дѣтємь им (Сучава, 1487 *BD* I, 306); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) исъ въсє(м) доходо(м) и(м) (Васлуй, 1495 *SCIM* pl. I).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **онъ, онь, о(н), on, он** 203 (1388 *ZPL*, 103; 1394 *P* 54; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 100; 1445 *Cost.* II, 236; 1460 *BD* II, 276; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *AS* I, 77; 1487 *РИБ* 435; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **вонъ, во(н), won** 7 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132, 134); **оунъ** 1 (1459 *P* 172); *род. одн. ч., с.* **єго, его, є(г)** 4412 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1366 *P* 12; 1391 *P* 45; 1400 *Cost.* I, 37; 1412 *P* 81; 1426 *BAM* 21; 1433 *P* 118; 1458 *AS* I, 50; 1488 *РИБ* 424; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); отъ (до, оу, с, в, подли) **нєго, нє(г), neho** 37 (1322 *АрхЮЗР*

1/VI, 3; 1395 *Cost.* II, 610; 1407 *P* 72; 1427 *P* 108; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1463 *AS* I, 56; 1489 *РИБ* 438; 1490 *Пам.*; 1496 *BD* II, 405; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); с **иѣго** 1 (1499 *ГОКІР*); ! **є** 1 (1388 *P* 37); *зам. дав.* дали єсми єго (1436 *ВАМ* 33); *дав. одн. ч., с.* **єму, ему, ємоу, ємѫ** 1476 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1399 *P* 59; 1407 *Cost.* I, 56; 1424 *ДГВВ;* 1433 *P* 119; 1444 *AS* I, 40; 1454 *АЛМ* 12; 1479 *ВАМ* 62; 1488 *AS* I, 242; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); къ **нєму, нѧму, нємоу, nyemu, nemu** 24 (1388 *P* 37; 1399 *P* 59; 1424 *P* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1464 *AS* I, 57; 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 431; 1490 *BD* I, 403; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **му, моу** 15 (1349 *P* 4; 1391 *P* 45; 1400 *DIR«A»* 433; 1401 *ЗКЄ*; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *ВАМ* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1434 *DIR«A»* 463; 1437 *Cost.* I, 541; 1497 *Gh. S.* і т. ін.); **им(у)** 1 (1443 *Cost.* II, 139); **єм** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн. ч., с.* **єго, є(г)** 889 (1352 *P* 6; 1386 *P* 31; 1404 *P* 67; 1420 *ПГАГ;* 1433 *P* 118; 1443 *Cost.* II, 144; 1459 *P* 171; 1483 *AS* I, 82; 1496 *AS* I, 244; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); на (за, во) **иь, нъ, (н), ии** 468 (1352 *P* 6; 1393 *P* 50; 1403 *ДГАА;* 1420 *ПГАГ;* 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *P* 136; 1451 *P* 156; 1463 *BD* I, 73; 1484 *BD* I, 285; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); на (за, в) **иєго, нє(г), neho** 66 (1388 *ZPL* 103; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1437 *AS* I, 33; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *P* 158; 1452 *P* 160; 1475 *AS* I, 72; 1483 *AS* I, 82; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **ho** 1 (1395 *GL* 166); ! **га** 1 (1497 *Gh. S.*); *ор. одн. ч., с.* **нимъ, нимь, ни(м), ним, нїмъ, нїмь, nim** 36 (1352 *P* 6; 1390 *P* 176; 1402 *Cost.* II, 623; 1413 *P* 83; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1489 *РИБ* 433; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 488 і т. ін.); з (с) **нымъ, иым** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1457 *BD* II, 257); **имъ** 1 (1489 *РИБ* 438); ! **ни(т)** 1 (1435 *P* 134); *місц. одн. ч., с.* иа (при, по, въ, оу) **нємъ, нємь, нєм, нє(м), нє(м)ъ, nem** 125 (1388 *ZPL* 104; 1394 *P* 54; 1402 *Cost.* II, 623; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 102; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1451 *P* 156; 1466 *BD* I, 114; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); по (при) **нѣмъ** 7 (1399 *P* 59; 1433 *P* 123, 125; 1445 *P* 150); по **иимъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); по ! **но(м)** 1 (1424 *P* 102); *наз. одн. с.* **оно** (1462 *BD* I, 55; 1494 *BD* II, 35, 37); *знах. одн. с.* **є** (1424 *P* 102); *наз. одн. ж.* **она** (1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 55; 1464 *Cost. S.* 59; 1472 *BD* I, 172; 1487 *AS* I, 87; 1489 *РИБ* 437; 1490 *Cost. S.* 140; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *род. одн. ж.* **єи** 227 (1401 *P* 64; 1418 *Cost.* I, 127; 1429 *Cost.* I, 248; 1453 *Cost.* II, 454; 1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 147; 1482 *AS* I, 79; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 84; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **єє** 49 (1359 *P* 10; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1446 *P* 154; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *P* 171; 1487 *AS* I, 86; 1489 *РИБ* 437; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1497 *РИБ* 683 і т. ін.); **єѣ** 11 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1400 *P* 62; 1495 *ПЛПС*) ; **єєи** 3 (1487 *AS* I, 240, 241); **єѧ, єѫ** 2 (1446 *P* 154; 1454 *Cost.* II, 501); отъ (з, с, в) **нєє** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1487 *РИБ* 434; 1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 169); в (до) **иєи** 3 (1400 *Cost.* II, 619; XV ст. *ВС* 32; 1466 *BD* I, 106); *дав. одн. ж.* **єи** 83 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 249; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *BD* I, 52; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 87; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *РИБ* 560; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); **юи** 22 (1433 *Cost.* I, 350; 1438 *Cost.* II, 14, 15; 1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 244; 1481 *BD* I, 249; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 57; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); к **нєи, иє(и)** 3 (XV ст. *ВС* 16; *СЯ* 9, 43 зв.); *знах. одн. ж.* **єи** 15 (1433 *Cost.* I, 350; 1438 *Cost.* II, 14; 1448 *Cost.* II, 741; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 771; 1462 *BD* I, 55; 1476 *BD* I, 208; 1490 *BD* I, 392; 1494 *AS* I, 101; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **єє, ее, ieie, jeje** 15 (1388 *ZPL* 107; 1431 *ГВКЛ* 9; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1489 *РИБ* 437; 1494 *РИБ* 560; XV ст. *ВС* 21 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1499 *АЛМ* 36; *BD* II, 448 і т. ін.); **ю** 4 (1490 *BD* I, 390; 1497 *BD* II, 96, 116; 1499 *RA* 257); **ѫ** 2 (1401 *ЗКЄ*); **іе** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **иѫ** 1 (1401 *ЗКЄ*); на **иєє** 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); в **ню** 1 (1413 *P* 83); на **нею** 1 (1492 *АЛМ* 30); *ор. одн. ж.* с (под) **иею** 4 (XV ст. *СЯ* 41; 1494 *РИБ* 560); **єю, ею** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1450 *ЗНТШ* XI, 7); *місц. одн. ж.* на (по) **иєи** 3 (1446 *ПГСПМР*; 1488 *ДГСВМЩ*); по **нюи** 1 (1359 *P* 10); *наз. мн.* **они, оні, опі, опу** 240 (1370 *P* 18; 1388 *P* 37; 1403 *ДГАА*; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 472; 1459 *P* 171; 1475 *AS* I, 70; 1488 *РИБ* 222; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **оны** 13 (1415 *Cost.* I, 122; 1431 *ГВКЛ* 7; 1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 140; 1471 *BD* I, 164; 1487 *AS* I, 86; 1490 *Пам.*; 1498 *ГВКЛ* 22 і т. ін.); **воны** 6 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1481 *AS* I, 78; 1498 *ГВКОО*); **оие** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *род. мн.* **ихъ, ихь, и(х), их, іхь, ich, ych** 2066 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1352 *P* 5; 1388 *P* 40; 1411 *P* 77; 1424 *P* 100; 1443 *Cost.* II, 132; 1466 *AS* I, 63; 1480 *BD* I, 237; 1492 *AS* III, 24; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); до (от, ис, с, в, оу, после, промєжу) **нихъ ни(х), нихь, nich** 85 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *P* 43; 1399 *P* 59; 1418 *Cost.* I, 127; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1452 *DIR«A»* 500; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1487 *АМЛ;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **єхъ** 6 (1366 *P* 12; 1370 *P* 18; 1378 *P* 13; 1386—1418 *P* 35; 1390 *P* 175); **ѣхъ** 4 (1434 *P* 130; 1443—1446 *P* 147); **іхо, ихо** 3 (1388 *P* 37; 1401 *RIR*); оу (нс) **ных, ныхъ** 3 (1459 *BD* I, 29; 1460 *BD* II, 275; 1498 *ГВКЛ* 22); из **нихо** 1 (1388 *P* 37); *дав. мн.* **имъ, имь, и(м), им, ym** 1206 (1370 *P* 18; 1393 *P* 51; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *P* 124; 1442 *Cost.* II, 101; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1460 *BD* II, 272; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **имо, імо** 3 (1388 *P* 37); **ємъ** 1 (1386—1418 *P* 35); **ѣмъ** 1 (1443—1446 *P* 147); къ (к) **иимъ, иим** 6 (1428 *Cost.* I, 202; 1433 *P* 125; 1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1475 *BD* II, 336; 1496 *ОКИВ*); *знах. мн. ч., с.* **ихъ, ихь, их, и(х), ich** 224 (1341 *P* 2; 1388 *ZPL* 104; 1408 *Cost.* II, 631; 1419 *P* 90; 1432 *Cost.* I, 330; 1462 *BD* II, 292; 1472 *DIR«A»* 530; 1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **них, ии(х), нихь, иихъ, nich** 22 (1388 *ZPL* 104; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1499 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1468 *BD* II, 302; 1470 *AS* I, 67; 1474 *РГС*; 1488 *ДГСВМЩ*; XV ст. *ВС* 26; 1498 *BD* II, 409); **іхо** 1 (1388 *P* 37); **ѣхь** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **и** 1 (1388 *P* 41); *знах. мн. ч., ж.* **ѣ** 3 (1349 *P* 3; 1412 *P* 81); *ор. мн.* **ними, нїмї, nymy, nimi** 69 (1395 *Cost.* II, 610; 1425 *Cost.* II, 422; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1437 *P* 136; 1449 *Cost.* II, 386; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 153; 1484 *ЯМ*; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **ими, имї** 8 (1401 *P* 65; 1411 *Cost.* II, 638; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; XV ст. *ВС* 20; *СЯ* 39 зв.; 1496 *BD* II, 407); **нимы** 1 (1499 *BD* II, 130); **иыми** 1 (1499 *BD* II, 423); *місц. мн.* на (по, оу) **нихъ, ни(х), нїхъ, nich** 60 (1388 *ZPL* 104; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 258; 1433 *P* 121; 1435 *P* 133; 1448 *Cost.* II, 366; 1479 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 42; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); на **ных, иы(х)** 4 (1428 *Cost.* I, 213; 1429 *Cost.* I, 249; 1499 *BD* II, 149, 156); ! **ии(ж)** (1448 *Cost.* II, 733); *наз. дв.* **вона** (1404 *P* 68); *род. дв.* **єю** (1366 *P* 12; 1479 *ВАМ* 61); *дав. дв.* **ѣма** (1443—1446 *P* 147).

ОНЪ[2] *займ.* (42) (*цсл.* онъ) (*вказівний*) **1.** (*вказув на предмет або особу, про які говориться у підрядному реченні або у дієприкметниковому звороті*) той (24): и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими иа х҃а кръвь єго на ни(х) (Сучава, 1403 *ДГАА*); peremiryie to imieło byty: tohdy... bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ... таковїи... да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. (*анафоричний, вказує на предмет, про який ішлося вище*) той, згаданий (15): I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił: a tych to lichw, jestliby mesiec nedał, i onym primnozajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Што былъ

мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); яко жадаєтє через листы свои на тыи послѣднии мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу черєс оныи пєрвыи о(т)писъ... досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣнина... а они брашовѣни нє мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760); Про то... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ єго зємлѧной и при (в)сѣхъ Городищео(х) и оурочища(х) є(го) зоставоую... которы(х) про(д)ков7 єго... де(р)жали и оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *Р* (1).

3. *вказує на віддалений предмет*) той (3): знаменитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода... слюбуємъ... королеви польскому... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи... выѧвъши землю пруськую и литовъскую и с ону сторону кракова про далекость нашєго люда ихъ оудрачениѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а хотя бы есть мѣлъ иншій... рушати нашъ записъ, тотъ ся разсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а с ону строну могилы о(т) ближьшего рєченого дуба на букъ (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **онъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. одн. ч.* **оного** 1 (1438 *Р* 140); **оныи** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн. ч.* **onym** (1388 *ZPL* 106); *місц. одн. ч.* **на ономъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *наз. одн. с.* **опоіе** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн. ж.* **onoje** (1388 *ZPL* 103); *наз. мн.* **они** 3 (1429 *Cost.* I, 249; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **оиы** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. мн.* **онымъ** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн.* **оиы(х)** 1 (1459 *Р* 171); **!ные** 1 (1433—1443 *АРМ*); *ч.* **onych** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *с.* **оиа** 2 (1415 *Mih. Alb.* фотокоп. 2; 1493 *Cost. S.* 176); **! анаѧ** 1 (1435 *Cost.* I, 424); *ор. мн.* **онѣми, онѧми** 20 (1403 *ДГАА*; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1488 *BD* I, 343; 1490 *DC* 149; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **онѣмы** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **оними** 1 (1459 *Р* 171); *род. дв.* **ону** (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 68).

ОНЪ[3] *присл.* (1) там: а хотаръ ємоу выше страхотѣнѣ... а о(т) толѣ... дорогою онъ до ворловои могилы, то ємоу весъ хотаръ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27).

ОНЪ ЖЄ, ОН ЖЄ, ОНЪ Ж *займ.* (6) (*відносний*) (*приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції*) який: О оци ои жє дроугоую поимє(т) жєноу а нє маe(т) снвъ д(ч)ок (XV ст. *СЯ* 9); а (з)нати и(м)... Господарей Свои(х) владѣющи(х)... Кієво(м)... онъ же иарєчетсѧ мати Градо(м) роускіє зємли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оиъ жє, он жє, онъ (ж)** 6 (XV ст. *ВС* 8, 9, 30 зв., 31; *СЯ* 9; 1481 *ГПМ*).

***ОНЪТОНОВО** *с.* (1) (*назва села у Київській землі*): Сєло Онътоно(в) а в томъ сєлє девє(т)на(д)цать члвко(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Онътоно(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ОНЪТОНОВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Игнатъ де(р)жить землю онътоновъщину (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **онътоновъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ОНЫ *див.* **ОНЪ**[1].
***ОНЫИ** *див.* **ОНЪ**[2].
ОНЬ *див.* **ОНЪ**[1].
ОНѢ *див.* **ОНА**[2].

! ОПА 〈?〉 (1): а хотар... почєнши отъ усти лопатнои... на доубъ а что опа с боуо на (*у виданні:* опасбоуона.— *Прим. ред.*) нємъ та врѣхомъ дѣла (б. м. и., 1500 *SD* 7).

ОПАНАСЪ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Аѳанасии, Атанасии, *гр.* Ἀθανάσιος) Панас, Опанас: Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми... Хъмелевъ... пану Волъчку Жасковъскому (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... опона(с) (!) мають єму по тому служити ка(к) єсть... обычай (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Опанасъ** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **! опона(с)** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще **ОФАНАСЄИ, *ПАНАСЪ, ФАНАСИИ.**

ОПАСОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого від кого і без додатка) захищати, обороняти: а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ нєпріѧтєлевъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами себє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **опасовати** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... опасоува(л)** (1453 *Cost.* II, 765).

Див. ще **ОПАСТИ.**

ОПАСТИ *дієсл. док.* (1) (кого від кого) захистити, оборонити: а... коро(л) казими(р), о(т) си(х) часо(в) имаe(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприѧтєлевъ послы своими и мечє(м) своимь (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* **опасти** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ОПАСОВАТИ.**

***ОПАСОУВАТИ** *див.* **ОПАСОВАТИ.**

***ОПАТОВЪ** *ч.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Opatów): в опатовѣ прєдъ громницѧми (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в опатовѣ** (1398 *ЗЛЕІК*).

***ОПАТРЕНЬЕ** *с.* (1) (*стч.* opatření, *стп.* opatrzenie) матеріальні засоби, пов'язані з високим становищем: А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыймуемо... которому ...надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *знах. одн.* **опатренье** (1438 *Р* 140).

*** ОПАТРОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* opatrovati, *стп.* opatrować) (без додатка) забезпечувати (кого чим): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыймуемо... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **опатруемо** (1438 *Р* 140).

***ОПЄКАЛНИКЪ** *ч.* (12) (*стп.* opiekadlnik) **1.** законний опікун неповнолітніх дітей-сиріт, а також жінки померлого чоловіка та їх маєтку (11): Коли мти оу дѣтей оумрє(т) опѣка(л)нікъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) (XV ст. *ВС* 35).

2. уповноважений, довірена особа (1): мы стєфанъ воєво(д) ... чиннмъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ яиъ с чижєва... на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского єго мл(с)ти и опека(л)никъ коруии полскои, и панъ пєтръ о(н)дровошъ... и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати иаши(х) пєрє(д)ковъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **опєка(л)никъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **опѣка(л)иікъ** 1 (XV ст. *ВС* 35); *род. одн.* **опѣка(л)ника** 1 (XV ст. *ВС* 35); **обпѣкальніка** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *ор. одн.* **опѣкалніко(м)** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *наз. мн.* **опєкальнікы** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. мн.* **о опека(л)ніко(х), опєка(л)нико(х), опєкальнико(х)** 3 (XV ст. *ВС* 21 зв., 35, 35 зв.); **опѣкалиікохъ, опѣка(л)нікохъ, опѣкалніко(х)** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 8 зв.; *СЯ* 9).

Див. ще ***ОПЄКАТЄЛНИКЪ.**
***ОПЕКАНЕ** *див.* ***ОПѢКАНЇЄ.**
***ОПЄКАНЇЄ** *див.* ***ОПѢКАНЇЄ.**
***ОПЕКАНЬЕ** *див.* ***ОПѢКАНЇЄ.**
***ОПЄКАТЄЛНИКЪ** *ч.* (2) законний опікун неповнолітніх дітей-сиріт, а також жінки померлого чоловіка та їх маєтку: а оць по смрти тымъ то дѣтємъ и то (!) женє боудѣ(т) лї єє волѧ можеть изоставить опѣкатєльнїка оу томь именїн, докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **опекатє(л)ника** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **опѣкатєльнїка** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).
Див. ще ***ОПЄКАЛНИКЪ** I.
ОПЕКАТИ СЯ *дієсл. недок.* (2) (чим) тимчасово опікуватися, управляти маєтком: говорилъ нам дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье, и мы были Якубу Домоткановичу казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... пріеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *інф.* **опекатися** (1489 *РИБ* 437); *теп. 3 ос. одн.* **ся опекаеть** (1489 *РИБ* 438).
ОПЄТ *див.* **ОПѦТЬ.**
ОПИНТѢЛЪ *ч.* (3) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани, дочки Мика Опинтѣлъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* дочки Мика **Опинтѣлъ** (1497 *BD* II, 115).
***ОПИСАТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (що) описати, викласти (1): мы Александръ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... ижъ... права... надаемъ... яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).
2. (що) визначити, приписати (1): а такѣ(ж) пєрво рє(ч)ныи владъ имѣє(т) намъ съ того села служи(т)... копьє(м) а двѣма стрѣлци и єго намѣстковє такѣ(ж) оуписаную службу имѣють намъ служити (Снятин, 1424 *Р* 100).
ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **оуписаную** (1424 *Р* 100); *предик. пас. дієприкм.* **описано** (1389 *РЕА* I, 26).
***ОПИХАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) (*сукно*) валяти, бити: и потвръждаемъ тому прѣ(д)рєченном(у) монастирю... два млины що су(т) оу банѣ та є(ст) имъ на полы съ банскими пръгари и ступа що сукно опихаєтъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **опихаєтъ** (1443 *ПГСММ*).
***ОПЇТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) обпитися, забагато напитися: Пѣрвы(х) обычаєвъ сѫды бывали соужены бєзъ часоу, ижє нєколи по обѣдѣ опївшисѧ соуды соужєны а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **опївшисѧ** (XV ст. *ВС* 13).
***ОПЛАТЪ** *ч.* (1) грошовий збір: мы олєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... с мыты и оплаты и з данми... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).
ФОРМИ: *ор. мн.* **оплаты** (1421 *Cost.* I, 142)
!OPOWEDATI *див.* **ОТПОВѢДАТИ.**
***ОПОВѢДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) повідомляти, розповідати (про що): мы великй (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, иамъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... до... панства нашого ... выѣхалъ, которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *Р* 140); А оповєдал єсми тоє господинови своєму п⟨а⟩ну Федору Янушевичу (Володимир, 1475 *AS* I, 72).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн.* **оповєдал єсми** (1475 *AS* I, 72); *3 ос. одн. ч.* **оповѣдалъ** (1438 *Р* 140).
Див. ще **ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЕДАТИ.**

ОПОВѢСТИ *дієсл. док.* (1) (кому що) повідомити, оповісти (про що): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших нєпрїятелєи какоє зло... а их милость тогди... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).
ФОРМИ: *інф.* **оповѣсти** (1499 *BD* II, 423).
Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЄДАТИ.**
ОПОЗНАТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (*познайомитися з навколишньою обстановкою*) роздивитися: Што єси к на(м) всказыва(л)... жадаючи... абы(х)мо бояръ твои(х)... оставили при твоє(и) дочери а при нашой великои кнгнє на ча(с) помешкати поколє бы сѧ опознала и мы то длѧ тєбє ...вчинили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы сѧ опознала** (1495 *ПЛПС*).
***ОПОЛЬСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* Opole *у Польщі*): Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ зємли... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); ми княз Володиславь Опольскои землѣ господаръ... дали єсми имъ двѣ сєлѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **опольскоѣ** I (1377 *Р* 23); **Опольскои** I (1378 *ЗНТШ* LI, 4).
ОПОМИНАТИ *див.* **ОУПОМИНАТИ.**
(!) **ОПОНАСЪ** *див.* **ОПАНАСЪ.**
***ОПОРОВЪ** *ч.* (1) (*назва містечка у Польщі, пор.* Oporów): Мы... шеликга сирадскии подкоморья пєтръ з опорова... записуємы сѧ стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Лаичиця, 1433 *Р* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* **опорова** (1433 *Р* 122).
ОПОСЛѢ, ОПОСЛЄ *прийм.* (3) (*з род.*) (*виражає часові відношення, вказує на дату, після якої відбувається дія*) після (1): П(и)сан в Луцку, в понєдѣлок опослє Пєтрова днѧ, в лѣто ҂ѕ҃ девѧт сот чєтвертоє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); (*вказує на послідовність подій*) після (1): твои послы тамъ у нихъ были... а намъ и землямъ нашимъ опосле того большые ся шкоды починили (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);
о п о с л ѣ ж и в о т а (1) *див.* ***ЖИВОТЪ.**
Див. ще **ПОСЛѢ.**
ОПРАВИТИ[1] *дієсл. док.* (31) (*стч.* opraviti, *стп.* oprawić) **1.** (кого в чому) визнати право (на що), затвердити в судовому порядку (що за ким) (15): тогды ѧ па(н) староста згадалъ землѧны і оправили єсмы кундра(т) оу то(и) граници поколѧ єму кнѣзъ лєвъ оуѣхалъ (Галич, 1401 *Р* 66); и мы... п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили (Ступно 1444 *AS* I, 42); И мы того смотрѣвшо (!) кн⟨ѧ⟩зѧ Сємена оправили, а кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла обвинили; єго свѣтки нє посвєдчили ни дѣлоу, ани записоу (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартинца есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафіевичу, абы ему въ томъ далъ впокой (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); (кому що) підтвердити (2): Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ земъскихъ тая речь имъ оправена (Краків, 1489 *РИБ* 433).
2. (кому що) записати певну суму або частину маєтку (5): А сє ѧ панъ бєнко... свѣдчю то своимъ листомъ... ижє пришедъ пєрєдь насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ свѡюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); и оправили єму ту половицю тристѧньць оу н҃ копъ (Галич, 1409 *Р* 74); и врозумивши то пани Олизароваѧ... даровала нас... и записала тыє двє имєнѧ... якож то намъ оправила листом своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 240—241); и тотъ записъ которы(м) борисово(и) жонѣ вено оправено в нєє єстъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).
3. (що) уладнати (1): а є(с)ли же нємогоуть вси(х) соудо(в) осоудити того диѧ тогды хочємь то(г)... абы дроугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѧ жєбы кажыи (!) члвкъ свою по воли оправилъ жалобоу (XV ст. *ВС* 13):

уладнати судове затвердження власності (5): пак ли бы кто нагабалъ тученѧка оу тои дѣдининѣ оу сернъку... то пани марегорѣта росоваѧ имаєть заступити оправи(т) подлугъ земеско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89); а єстли-бы вже не мог того подворѧ оправити я, вже тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

4. (кому що) відшкодувати, покрити збитки (2): И твоя милость въ томъ нашомъ деле посылалъ къ нему своего посла, напоминаючи его... што боудеть шкоды земли нашой поделалъ, то бы намъ оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

5. (до кого що) відправити, послати (?) (1): до королѧ доброє наше оправимъ от нашеи земли, тогды имаємъ доброволно выити от его имѣниа (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *інф.* **оправи(т)** 3 (1418 *Р* 89); **оправити** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1494 *AS* I, 101); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оправилъ** (1398 *Р* 57; XV ст. *ВС* 23; 1498 *BD* II, 413); *3 ос. одн. ж.* **оправила** (1487 *AS* I, 241); *1 ос. мн.* **оправили** 6 (1475 *AS* I, 70; 1495 *АЛМ* 83; *БСКИ;* 1496 *ВМКФС*) **єсмо... оправили** 2 (1444 *AS* I, 42; 1495 *АЛМ* 84); **єсмо (єсмо) оправили** 2 (1495 *ВМЗД*; 1498 *АЛМ* 159); **оправили єсмы** 1 (1401 *Р* 66); *3 ос. мн.* **оправили** (1409 *Р* 74; 1418 *Cost.* I, 127; 1495 *ВМЗД*); *майб. 1 ос. мн.* **оправимъ** (1449 *Cost.* II, 747); *баж.- ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жебы... оправилъ** 1 (XV ст. *ВС* 13); **бы оправилъ** 1 (1498 *BD* II, 413); *2 ос. мн.* **бы...оправили** (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **оуправившє** (1411 *Р* 79); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **оправена** (1489 *РИБ* 433); *предик. пас. дієприкм.* **оправєно** (1495 *ВМБС*).

Див. ще **ОПРАВЛѢТИ, ОПРАВИТИ СѢ, ОПРАВОВАТИ, *ОТПРАВИТЬ.**

* **ОПРАВИТИ** [2] *дієсл. док.* (1) (що чим) оправити: на спась(н)е д҃ши своє(и) єсми тымъ срѣбро(м) тое с҃тое ев(г)лие оправи(д) (!) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... (!) оправи(д)** (XV ст. *ВОРСР* 179).

ОПРАВИТИ СѢ *дієсл. док.* (2) (перед ким і без додатка) довести право (на що): мы александръ воєвода... знаємо чинимь... оже тота истиннаѧ маиколѧ... съ своими сны... тѧгали на влада и на кръстю о(т) солкы аже имь была очина тото село о(т) солка и не могли добыти а вла(д) и кръстѧ оправилисѧ (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); А комоу сам митрополит не имет право оучинити, а тот имает исправом пред нами о оусем оправити сѣ, а иного соудцѣ над собою да не имают (Сучава, 1466 *BD* I, 95—96).

ФОРМИ: *інф.* **оправити сѣ** (1466 *BD* I, 95); *перф. 3 ос. мн* **оправилисѧ** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще **ОПРАВИТИ** [1] 3, **ОПРАВОВАТИ.**

ОПРАВЛѢТИ *дієсл. недок.* (2) 1. (що) уладнувати(1): и також имаєть стати нашъ милыи приатель съ оусимъ своимъ родомъ и братиами за насъ... оу королѧ... и имаєтъ наши рѣчи оправлѣти, яко нашъ милы приатель (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

2. (*усувати недоліки*) виправляти (1): Сию книгоу писа(л) дѧкь мигаль пыхынскы изъ диакомъ иваномъ... Вы с҃тыи о(т)ци чтите але не к(л)инѣте которое ємь слово... о(т)писал а которы... и ѣ есть лѣ(п)ше оправлѧйте (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *інф.* **оправлѣти** (1449 *Cost.* II, 746); *нак. сп. 2 ос. мн.* **оправлѧйте** (1492 *ЗОЄ*).

Див. ще **ОПРАВИТИ** [1] 3.

ОПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) уладнувати судове затвердження власності: а хтобы мел того имѣнѧ под кн⟨є⟩гинею искати... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... ненадобе ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизне своей мовити и оправовати еи, а кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... толко готового смотрети (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *інф.* **оправовати** (1494 *AS* I, 101).

Див. ще **ОПРАВИТИ**[1] 3, **ОПРАВИТИ СѢ**

ОПРАВЪЦА *ч* (1) (*стч.* orgavca, *стп.* orgawca) урядник, що переслідував порушників громадського порядку: пріказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода, боуръкропѧ и оправъца колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою не делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оправъца** (XV ст. *ВС* 11).

* **ОПРИШАКОВЪ** *прикм.* (2): а хотаръ томоу селоу из долоу о(т) опришакова села по старомоу хотареви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... панъ ивашко фулту(к)... и снове опришако(в) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **опришакова** (1427 *Cost.* I, 196); *наз. мн. ч.* **опришако(в)** (1456 *Cost.* II, 583).

Пор. ***ОПРИШАКЪ.**

* **ОПРИШАКЪ** *ч.* (5) (*особова назва*): мы боѧре... александра воєводы, па(н) михаило дорогу(н)скыи... бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а на то є(ст) вѣра... пана дамакоуша столника и вѣра пана опришака (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оприша(к)** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **опришака** (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1427 *Cost.* I, 197).

ОПРИШЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана опришє (Сучава, 1428 *Cost.* I, 218—219); и дали и потвръдили є҃сми с҃тои нашеи є҃пископїи (о(т) радъвцє(х)... в҃і цркo(в) и(с) попо(м) где коудрѣ опришє (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

Див. ще ***ОПРИШЬ.**

ОПРИШЄЩИ, ОПРИШЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу... дали... єсми ємоу... села на имѣ опришєщи... и кръна (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали... єсми им... села... иа имѣ Ласлъоанїи... и Опришєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **опришєщи** 1 (1452 *Cost.* II, 432); **Опришєщїи** 1 (1495 *BD* II, 59).

* **ОПРИШИНЪ** *прикм.* (1) ◇ п о л ѣ н а о п р и ш и н а *див.* **ПОЛѢНА** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **опришина** (1419 *DIR«A»* 444).

Пор. **ОПРИШЄ, *ОПРИШЬ.**

* **ОПРИШЬ** *ч.* (16) (*особова назва*): а на то єсть... вѣра пана ивана оприша (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); а на то є(ст)... вѣра пана опришѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **опришѧ, опришѣ** 9 (1424—1425 *DBAc* 20; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178, 182; 1428 *Cost.* I, 202, 234; 1429 *ДГОБК*; *Cost.* I, 249, 270); **оприша** 7 (1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207, 210, 224, 228; 1429 *Cost.* I, 242, 280).

Див. ще **ОПРИШЄ.**

ОПРЇШАНЄ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): хота(р)... о(т) доуба... до опрїша⟨ни...⟩ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми томоу с҃томоу монастироу села... на имѣ село(м)... дръманєщїи, на кивѣжди, и опрїшанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **опрїшанє** (1462 *Cost. D.* 10); *зам. род.* до **опрїша⟨ни⟩** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ОПРОЧЄ[1], **ОПРОЧ** *присл.* (8) окремо: мы Александръ воєвода... чинымъ знамєнито... оже тоты истинны слоуги наши станчоулъ и кръстѧ слоужили намъ... вѣрною слоужбою тѣмъ мы... дали єсмы имъ... двѣ селѣ на имѧ бънила и южинци станчоулови опро(ч) бънила, а кръстѣ... южинци, опро(ч) станчоу⟨ла⟩ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); и дала она сама... половина селище... на имѧ половина от Гълещи... паноу Или комисоу, опроче от его сестра от Анка (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ОПРОЧЄ [2], **ОПРОЧЪ** *прийм.* (15) (*з род.*) (*виражає*

об'єктні відношення) а) *(вказує на виділення кого або чого з групи подібних)* (12) опріч, крім: а кнѧзю дмитрию помагати королєви на всѧкого нєприятєлѧ опрочє своєѣ братьѣ (б. м. н., 1366 *P* 14); да платѧ(т) о(т) таръ по Д гро(ш)... по всѣ(х) мыто(х), боу(ді) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); Ѧ панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю... опрочє озєрѧнь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и продали сєлишча своа поу(с)таа... опро(ч) давидовєць (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422);

б) *(вказує на додачу чого до чого)* опріч, крім, зверх (3): и єщє єсми дали нашему вѣрному болѣрину опрочє того що купи(л) оу иліашевы(х) сыновъ, половина о(т) копосєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); и мы имъ тые ко(р)чмы єщо продали на шєсть годовъ опрочъ того годоу што єщо маю(т) трєти(и) годъ варити (Краків, 1489 *АКВ*); Приходу шесть сот копъ и пѧтдесѧтъ копъ и девѧть копъ и грошъ; опрочъ промыты (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ОПРѢЛИВЦЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Оприлівці: кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Опрѣливцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний... а Опрѣловци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз.* **Опрѣливцы** (1463 *AS* I, 54); *знах.* **Опрѣловци** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

* **ОПРѢЛОВЦИ** *див.* **ОПРѢЛИВЦЫ.**

ОПРѢШИНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и(н)и никто да нєсмєєть ты(х) монастирски(х) люди... о(т) опрѣшини... соудити (Сучава, 1467 *Mih. Doc.*125).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т)**опрѣшини** (1467 *Mih. Doc.*125).

* **ОПУЩЄНЫИ** *дієприкм.* (6) занедбаний, опущений: мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє видєвъ и знамєнавъ службу намъ вѣрную а никды нє опущєную... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы вєликий кн(ѧ)зь Швитрикгайлъ... чиним знамєнито... иж видєв и знамєнав службу нам вєрную а никгды нє опущєную... слуги Олыйфєра и мы... дали єсмо тому... слоузє Олфєроу (! — *Прим. вид.*)... сєло Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **опущєную** 5 (1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42); !**опущенную** 1 (1438 *P* 138).

Див. ще ***ОПУЩОНЫИ.**

* **ОПУЩОНЫИ** *дієприкм.* (7) занедбаний, опущений: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную, а никгды неопущоную... пана Ивана Мукосѣевича, и мы... дали есмо... за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы вєликий кнзь швитрикгаилъ олькгирдовичь чинимъ знамєнито... оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу а никды нє о(т)поущоноую... пана пашка прокофьєвича и мы... дали єсмо ємоу... сєло холопѧчь (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **опущоную** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *АкЮЗР* I, 12; 1445 *АкЮЗР* I, 17;1446 *АкЮЗР* I, 18); **о(т)пущоную, отпущъную, о(т)поущоноую** 3 (1446 *P* 152; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1451 *P* 156).

Див. ще ***ОПУЩЄНЫИ.**

* **ОПЫТАТИ** *дієсл. док.* (5) *(багатьох)* опитати: тако смы мы... выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывели старцѣ тако смы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. н., 1419 *P* 90); мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест... сам княз великий Швитригайло... тые грани зарубал» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **опытали** 3 (1495 *АЛМ* 88; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **смы... опытали** 1 (1419 *P* 90);*баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што-быхмо... опытали** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***ОПЫТЫВАТИ.**

* **ОПЫТЫВАТИ** *дієсл. недок.* (3) *(багатьох)* опитувати (2): И мы того старого войта Труша и тыхъ мѣщанъ старыхъ въ той речи опытывали, какъ здавна бывало, волно-ль будетъ было (!) мѣщаномъ...тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); и мы тыхъ свє(т)ковъ опытывали и свє(т)ки посвє(т)чили што (ж) тая кнгни пєрє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(одного) питати, розпитувати (1): и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья... какоє то єсть сєло (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **опытывали** (1495 *АЛМ* 88; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ГОКІР*).

Див. ще ***ОПЫТАТИ.**

* **ОПѢКАЛНИКЪ** *див.* * **ОПЄКАЛНИКЪ.**

* **ОПѢКАЛНІКЪ** *див.* * **ОПЄКАЛНИКЪ.**

* **ОПѢКАНЕ** *див.* * **ОПѢКАНЇЕ.**

* **ОПѢКАНЇЄ** *с.* (10) **1.** законна опіка над неповнолітніми дітьми-сиротами (3): частокро(т) прїгожаєтсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєть к собѣ во опѣканїє (XV ст. *ВС* 35 зв.).

2. тимчасове управління маєтком (5): Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела того Матѳея своею доброю волею въ тое именье за сына место, и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънокроть (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).

3. піклування, опіка (1): и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5);

о п ѣ к а н ь е н м ѣ т и (о чім) (1) піклуватися (про що): и благословляю вашу милость, что-бы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **опеканье** 4 (1489 *РИБ* 437); **опѣканїе** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 41 зв.); **опеканїе** 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); **опѣканье** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **опѣканемъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *місц. одн.* **в опекани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

Пор. **ОПЕКАТИ СЯ.**

***ОПѢКАНЬЕ** *див.* * **ОПѢКАНЇЄ.**

* **ОПѢКАТЄЛЬНІКЪ** *див.* ***ОПЄКАТЄЛНИКЪ.**

ОПАТЬ, ОПѦТ, ОПѦТЪ, ОПЄТ, ОПЯТЬ, ОПЯТ *присл.* (36) знов, знову (19): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло черєпынє григорєву сна двдвьского осташкови... а рокъ о(т) спсва днє а до спсову днє ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то сєло опѧтъ до другого року (Львів, 1386 *P* 31); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ... тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли... приданы... опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И да єст нам слободно и доброволно из их милости землѧх опєт быти и добывати нашю очизноу землю молдавскоую (Гирлов, 1409 *BD* II, 422);

у зворотному напрямку, назад (14): а от оустїя хотаръ ему на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до вєрхъ потока, а от Иліяшевци опѧть(!) по другои сторонъ от вєрхъ потока дубровєю до Срєть на оустїє потока (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотарь тому **вишеписанному** сєлоу да єст почєнши от конец яза ставова... чєрєс добровоу до боуковиноу, от боуковиноу на вєрхъ хлабником, да опѧт дилом до тогож(є) става (Сучава, 1491 *BD* I, 456); А хотар тои... части... до столпа, та оп(ѧть) вєрноувши сѣ к сєлоу та прости на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

(при поверненні до тієї ж особи, у те саме місце) назад (3): Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха и(ж) да(л) ємоу овцю

во ста(до) его паствиті а опѦть овци засѦ не мелъ о(т) пастоуха (XV ст. *BC* 27); коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночують (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

!ЮПѦТЪ *див.* **ОПѦТЬ.**

***ОРАНЇЄ** *с.* (3) **1.** *(дія)* орання, оранка (2): О оранїи чюжо(г) полѦ (XV ст. *BC* 7 зв.).

2. *(зоране поле)* рілля (1): а хота(р) да имає(т) тому поустиню (!) о(т) оуси(х) сторо(н), кулко оузможе(т) оживати єдно село досы(т) и оранїємь и синожєтми (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оранїємь** (1455 *Cost.* II, 559); *місц. одн.* **о оранїи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); **о ораньи** 1 (XV ст. *BC* 30). *Пор.* *** ОРАТИ.**

***ОРАТИ** *дієсл. недок.* (3) орати: Ачь хто чюжоую ро(л)ю оре(т) алюбо сеєть своєю насеєньє (!) истрати(т) а вниоу заплати(т) ѥ҃і (XV ст. *BC* 30); а тоты люди оусн кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оре(т)** (XV ст. *BC* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ора(л)** *(XV* ст. *BC* 32); *3 ос. мн. зам. інф.* да є(ст) и(м) слобо(д)но **! орали** (1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **ИЗОРАТЬ, *ПООРАТИ, *ПРООРАТИ.**

ОРАШАНЄ *мн.* (1) (*молд.* ораш «місто») городяни, міщани: щоби платили каждыи мыто и орашанє или боу(д) какыи коу(пе)цъ (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **орашанє** (1439 *Cost.* II, 59).

***ОРБЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) его... жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орбєскоу(л)** (1491 *Cost. S.* 152); *род. одн.* **орбєскоула** (1491 *Cost. S.* 153).

***ОРБИКЪ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше и(х)... вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... села и(х) на имѦ... загорѣны... и костинци на верхь орбика (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали... єсми тому ст҃омоу монастироу села... на имѣ... къоучелещїи... и мъндрещїи, на орбикоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **орбика** (1429 *Cost.* I, 269); *місц. одн.* **на орбикоу** (1429 *Cost.* I, 269; 1462 *Cost. D.* 10).

***ОРБѢЖЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воевода... знаменито чиним... оже... Тоадерь Къоуя и братанича его Анна ... продали... єдно село за Проутом на оустїє Орбѣжа (Васлуй, 1497 *BD* II, 102).

ФОРМИ: *род. одн.* **Орбѣжа** 1 (1497 *BD* II, 102); **! Орбѣжи** 1 (1497 *BD* II, 103).

***ОРГИЯ** *ж.* (13) *(гр.* ὀργή*)* гнів, прокляття: а кто иметъ сѦ поко⟨усит⟩и о(т) наши(х) оурѦднико(х) и роушати (sic.— *Прим. вид.*) наше сїе вышеписанноє боу(д) оу чемъ, то(т) да ⟨им⟩єтъ (? — *Прим. вид.*) великаѦ казни (sic.— *Прим. вид.*) и оргїю господства ми (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); А кто схочет его... оувести опѦт оу холопство... тот имает на сѦ видѣти великоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оргїю, оргию** 8 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 378; 1454 *Cost.* II, 513; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 141); **оургїю** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *DIR*«*A*» 513); *знах. мн.* **оргїи** (1453 *Cost.* II, 492).

ОРГОАЄ, ОРГОАНЄ, ОРГОНЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва)*: мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє ... жаловал намъ... рекоучи так: аже... загоубил тота привилиѦ (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); Чътвրътоє село єсми имь дали...що смо коупили... от... оуноуковє Микоула Оргоає (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

! ОРГОЄГОЩИ ⟨ОРГОЄЩИ⟩ *див.* *** ОРГОЄЩИ.**

***ОРГОЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села в Молдавському князівстві)*: а ми такождерє єсми дали... Мирчи... тота села Оргоєщи (*в ориг.* Оргоєгощи.— *Прим. вид.*) и Нѣгомирещи (Сучава, 1480 *BD* I, 239); Чътвրътоє село єсми имь дали... на имѣ Нѣгомирещи, нижє Оргоєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *род.* **Оргоєщи** (1499 *BD* II, 162); *знах.* **Оргоєщи** 1 (1480 *BD* I, 239); **! Оргоєгощи** 1 (1480 *BD* I, 239).

ОРГОНЄ *див.* **ОРГОАЄ.**

***ОРДА** *ж.* (2) *(тюрк.* ordu «військо», «воєнний табір») *(середньовічна феодальна держава у тюркських і монгольських народів, а також територія цієї держави)* орда: а тои Арликъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло... абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ, а другіи бы годъ къ тому придалъ на окупъ, што жона его и дѣти у Ордѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу ордѣ, у Ордѣ** (1392—1393 *РФВ* 171; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

Див. ще ***БѢЛАЯ ОРДА.**

ОРЄВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а кн⟨Ѧ⟩зю Солтану... села... в збаразском повѣте... ЛопушнаѦ, Орєвцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз.* **Орєвцы** (1463 *AS* I, 55).

! ОРЄФѢРЬКО ⟨ОЛЄФѢРЬКО⟩ *див.* **ОЛЄФѢРЬКО.**

ОРЄЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были землѦнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орєцкии (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орєцкии** (1391 *Р* 45).

ОРЗѦ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* орз «ячмінь»): и продали... є(д)но село, на кородѣ, на имѣ огринещїи, где бы(л) жоудє орзѦ (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орзѦ, о(р)зѣ** (1497 *Cost. S.* 208, 209).

***ОРИНА** *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Ирина) Ірина: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **оринѣ** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *ор. одн.* **оринею** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще ***ИРИНА.**

ОРИШ *див.* **ОРЫШЪ.**

***ОРИШЄВЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра пана костина вѣра оришєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **оришєва** (1392 *Cost.* I, *8*).

Пор. **ОРЫШЪ.**

***ОРЛИИ** *прикм.* (2) ◇ о р л е є г н е з д о (2) *(назва місцевості у Київській землі)*: о(т) пересопници к орлемоу гнездоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **орле(г)** (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн. с.* **орлемоу** (бл. 1458 *Р* 167).

Див. ще ***ВОРЛОВЫИ.**

ОРМЕНЬСКИИ, ОРМѢНСКЫ, ВОРМЄНСКЫИ *прикм.* (16): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганесови церквы ворменьскыѦ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*); Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село (Київ, 1445 *ЗНТШ*, CXV, 19); Я Оношко Витонизкий... продал есми... дом свой оу луцком мѣсти промеж орменское ц⟨е⟩ркви и капланского домоу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92);

о р м ѣ н с к и и в о з ъ (4), ⟨в о з ъ⟩ о р м є н с к и и (4) *(вид купецького воза)* вірменський віз: а у черновьци, отъ нѣмєцкого воза мыто четыре гроши, а отъ ормѣнъского воза шесть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а на перевозы от воза, или от немецкых или орменскых, по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ворменскыи** 1 (1401 *RIR*); **орменьскии** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **ормѣнскы** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн. ч.* **орменского** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **ормѣнъского** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **ворменъского** 1 (1401 *RIR*); *дав. одн. ч.* **орменьскому** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **ворменьскомоу** 1 (1401 *RIR*); *род. одн. ж.* **орменское** (1490 *AS* I, 92); *род. мн.* **орменскыхъ, орменскых** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 275); **орменских** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. мн. ж.* **ворменъскыѧ** (1401 *RIR*).

Пор. ***ВОРМЕНИ**.

*** ОРОМЫИ** *прикм.* (1) орний: Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. мн.* **оромыхъ** (1389 *PEA* I, 27).

ОРОШОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: А кн⟨я⟩зю Семену досталсѧ город Колоден а села: Чернехов... Орошовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Орошовцы** (1463 *AS* I, 54).

***ОРТЮХЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха и на стефана е(р)моличо(в)... што(ж) не хотѧ(т) дати ему ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *BK*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о(р)тюха** (1495 *BK*).

*** ОРОУЖИЕ** *с.* (2) зброя: А... корол... имает нас оборонити и остеречи и послы своими и ороужиемь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302); И по сем прошоу твоѧ милость... аби еси лишил слоуга наш Михаю мештер, аби пришол до нас съ мечи и съ оръжїе (!), аби нам были на погане (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ороужиемь** 1 (1468 *BD* II, 302); ! **оръжїе** 1 (1476 *BD* II, 337).

*** ОРХЕИ** *ч.* (13) *(назва міста-фортеці у Молдавському князівстві)* Оргеев: А на то ест вѣра... п. Грозѣ пръкалаба от Орхеѧ (Сучава, 1487 *BD* I, 305); А хотар тои половини села от Молещи що соут под Орхеем (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *род. одн.* **Орхеѧ** 8 (1487 *BD* I, 305, 309, 310, 312; 1488 *BD* I, 318, 323, 343, 364); **Орхею** 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *ор. одн.* **Орхеем** 2 (1497 *BD* II, 98); **Орхеом** 1 (1497 *BD* II, 98).

ОРХЕИСКЫИ, ОРХЕИСКИ, ОРХЇИСКИ, ОРХЕИСКЫ *прикм.* (87): А на то е⟨ст⟩ велика мартоурїѧ сам... Стефан воевода... пан Гангоур орхїиски (Сучава, 1470 *BD* I, 155—156); мы... Иванко и Алекса пръкалаби орхеискїи... слюбоуем... въси рѣчи... кролеви полскомоу... дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **орхеискыи** 3 (1471 *ДГСМПБ*; 1475 *BD* I, 204; 1479 *Cost.* *S.* 98); **орхеиски** 3 (1472 *BD* I, 170; *Cost.* *S.* 88; 1480 *BD* I, 241); **орхїиски** 3 (1470 *BD* I, 151, 156; 1474 *РГС*); **орхенскы, ⟨ор⟩хеискы** 2 (1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209); *зам. род.* вѣра пана га(н)гура, паркала(б) **орхеискы** 1 (1475 *Cost.* *D.* 4); *род. одн. ч.* **орхенского, о(р)хеиского, орхеииского, о(р)хенско(г), ор(ь)хеиского** 63 (1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 206; 1479 *BD* I, 229; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 294; 1489 *BD* I, 374; 1490 *Cost.* *S.* 141; 1493 *Cost.* *D.* 45 і т. ін.); **орхеискаго, о(р)хенскаго** 8 (1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost.* *D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BAM* 62; 1484 *BD* I, 277; 1486 *DC* 144); **орхїиского** 1 (1471 *DIR«A»* 525); **орхїискаго** 1 (1483 *BD* I, 270); *наз. мн. ч.* **орхеискїи** (1499 *BD* II, 425, 444).

Пор. *** ОРХЕИ.**

*** ОРЪЖЇЕ** *див.* *** ОРОУЖИЕ.**

ОРЪШЬ *див.* **ОРЫШЪ.**

ОРЫШ *див.* **ОРЫШЪ.**

*** ОРЫШЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: ми боѧрове... па(н) мирчѧ доулчеви(ч), и па(н) косте орышеви(ч)... ѩвно чини(м)... гды(ж)... хочемъ вшитки... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орышеви(ч)** (1448 *Cost.* II, 737).

*** ОРЫШЕСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а на то е(ст)... вѣра па(н) кости орышескула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314).

ФОРМИ: *род. одн.* **орышескула, орышескоула** (1448 *Cost.* II, 314, 359).

ОРЫШЪ, ОРЫШЬ, ОРЫШ, ОРЪШЬ, ОРИШ *ч.* (33) *(особова назва)*: тѣмъ мы... дали есми ему... село на Дубровици, где былъ Радулъ и Орышъ (Сучава, 1435 *МЭФ* 3); А пак привилїе що имал... Костe Оръшь... еще еи дал оу роуки... непотоу его Чоканоу (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ориш, Орн(ш)** 4 (1464 *DIR«A»* 517; 1489 *BD* I, 376, 377); **Оръшь** 3 (1495 *BD* II, 77, 78); **Орышъ** 3 (1435 *МЭФ* 3; 1455 *Cost.* II, 562); **Орыш** 1 (1464 *BD* I, 84); **Орышь** 1 (1456 *ЭСФ*); **оуры(ш)** 1 (1453 *Cost.* II, 453); *род. одн.* **орыша, оры(ш)** 17 (1448 *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1464 *BD* I, 86); **оръша** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 446); **ориша** 2 (1457 *BD* I, 4; 1464 *Cost.* *S.* 60).

ОСАДИТИ *дієсл. док.* (66) **1.** (кого) поселити (кого), заселити (ким) (3): а пасика щобы была о(т) страни Козїю къ велїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди, колко оузмогоутъ осадити до тои пасикоу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); а люди которыи осадит кнѧз Михайло... на том имени... тыи мают дати кн⟨я⟩зем... по копе грошей выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88).

2. (що) *(на новому місці село, монастир)* заснувати (55): А про то... дали есмы ему годлѣ поле... то поле пустынѧ... то все далъ есмь ладомирови садити село оу волоськое право... А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу княжю комору даватн (Бохур, 1377 *P* 24); штожe село Старуня, то осадил отець Некринь пустиню, то есть село Некриново, и братии его, и дѣтий его (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI 5); и мы емоу дали... тые села... может собе полепшивати и розширити и осадити и примножити (Київ, 1437 *AS* I, 34); тѧ(м) мы... дали есми емоу... едно мѣсто о(т) поустинии... да осади(т) собѣ село (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); и дали есмо въси вышеписанныи села... що соут осажени на хотар крънici (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(*пасіку*) завести (5): а на томъ хотари да осадить соби пасикы коли иметъ мочи осадити (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оуже... прїидоша... пан Юрїи Шербич и матере его... н дали... монастирю... едно мѣсто да осадѧт пасикоу (Сучава, 1467 *BD* I, 120);

н а н о в о м ъ к о р е н и о с а д и т и (2) *див.* **НОВЫИ.**

3. *(виноградник)* розбити (1): и еще есмо дали два фалчи и един фертал винограда, поозли вышних же виноградов, що есмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *інф.* **осадити, осадит(і)** (1415 *Cost.* I, 122; 1420 *Cost.* I, 135; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 43; 1451 *P* 156; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **осадил, осади(л), осаднлъ** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 160; 1446 *Cost.* II, 238; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost.* *D.* 10); *1 ос. мн.* **есмо осадили** (1499 *BD* II, 147); *3 ос. мн.* **осадили** (1462 *Cost.* *D.* 10); *майб. 3 ос. одн.* **осади(т), осадит** (1436 *Cost.* I, 460; 1488 *AS* I, 88); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **што бы осадилъ** 1 (1429 *Cost.* I, 269); **щобн ... оусадил** 1 (1487 *BD* I, 297); *3 ос. мн.* **што бы осадили, абы... осадили** (1429 *Cost.* I, 269; 1472 *Cost.* *S.* 87); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да осадит, да осади(т)** 10 (1428 *Cost.* I, 209; 1432 *ДГВІН;* 1443 *Cost.* II, 160; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 559; 1466 *BD* I, 110, 113); **да осадитъ** 5 (1438 *DBAc* 27; *Cost.* II, 14; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Cost.* II, 569; 1456 *Mih.* 213); **да осадить** 1 (1420 *Cost.* I, 135); *3 ос. мн.* **да осадѧт, да осадѧ(т)** 3 (1443 *Cost.* II, 149; 1467 *BD* I, 120; 1472 *Cost.* *S.* 88); **да осадетъ** 1 (1424 *Cost.* II, 956); **да осадѣтъ** 1 (1440 *Mih.* 208); **да осадютъ** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **да осадѧть** 1 (1415 *Cost.* I, 122); *дієприсл. перед.* **осадивши** (1377 *P*

24); *теп. пас. 3 ос. мн.* **соут осажени** 1 (1499 *BD* II, 154); **осажени соут** 1 (1495 *BD* II, 63); *предик. пас. дієприкм.* **осажено** (1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* 153).

Див. ще **ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПОСАДИТИ** 1, **ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

! **ОСАЖЄНИ** ⟨ОТСУЖЄНИ⟩ *див.* ***ОТСУДИТИ.**

* **ОСАЖЄНЬЄ** *с.* (1) (*cmn.* osadzenie) заселені землі: а коли быхомъ хотѣли любо сами взАти в него то селище єго осаженьє и роспашь... тогды имаємъ заплатити єму пАтьдесАть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осаженьє** (1427 *P* 109).

Пор. **ОСАДИТИ.**

ОСАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) (*незаселене місце*) заселяти: Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо єську нешевичю дворище Арополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *інф.* **осаживати** (1427 *P* 109).

Див. ще **ОСАДИТИ** 2, ***ПОДСАДИТИ, *ПОСАДИТИ** 1, **ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

ОСВЕСЧАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) (*здійснювати церковний обряд над чим*) освячувати, посвящати: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **освесчати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

* **ОСВЄТЧЄНЇЄ** *с.* (3) (*cmn.* oświadczenie) публічна заява (1): Коли комоу четыри волы возмє(т) силою а боудє(т) на то освє(т)ченьє за замешьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую недѣлю имєє(т) платити д̃ скотца (XV ст. *BC* 30);

о с в є т ч е н ї є о у ч и н и т и (2) публічно заявити: Колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)с(т)во сказоуємь мы(ж)... которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)ченїє оучини(т) иже то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзА(х) заложено (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **освеченїя** (XV ст. *BC* 21); *знах. одн.* **освє(т)ченїє** 1 (XV ст. *BC* 20 зв.); **освє(т)ченьє** 1 (XV ст. *BC* 30).

Пор. ***ОСВЄТЧИТИ.**

* **ОСВЄТЧЄНЬЄ** *див.* * **ОСВЄТЧЄНЇЄ.**

* **ОСВЄТЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* osvědčiti, *cmn.* oświadczyć) (що кому) публічно заявити: Кто коли боудѣть пєрє(д) намї... обажєнъ о некоторою простоупкоу лїхоую а небоудѣ(т) чєрє(с) на(с)... прїпоущонъ къ исправѣ... а то(т) члвкъ имєєть освє(т)чн(т) бискоупоу крако(в)скомоу... ижа (!) мы єго не хочємь прїпѫстїть къ справѣ (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *інф.* **освє(т)чи(т)** (XV ст. *BC* 38); *майб. 3. ос. одн.* **освє(т)чи** (XV ст. *BC* 36).

Див. ще ***ОСВѢДЧАТИ.**

***ОСВЄЦЄННЫЙ** *див.* * **ОСВѢЦЄНЫИ.**

* **ОСВЄЦОНЫЙ** *див.* * **ОСВѢЦЄНЫИ.**

! **ОСВЄЧЄНЇЮ** ⟨ДОСВЄТЧЄНЇЮ⟩ *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

! **ОСВЄЧЄНЇЯ** ⟨ОСВЄТЧЄНЇЯ⟩ *див.* ***ОСВЄТЧЄНЇЄ.**

* **ОСВИЧЄНОСТЬ** *див.* * **ОСВѢЦЄНОСТЬ.**

* **ОСВѢДЧАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* osvědčati, *cmn.* oświadczać) (що) публічно заявляти: а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю тъ тымъ листомъ... аже... ходоро шидловоскыи... продалъ... свою дѣднину (Львів, 1400 *P* 60—61); Мы Иванъ Мирча... Изъявямъ и освѣчаю(!) тымъ листом... Слюбуемо... крол Полскому... полнити ты-то листы (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **освѣдчаю** 1 (1400 *P* 60); ! **освѣчаю** 1 (1403 *ДГМ*).

Див. ще * **ОСВЄТЧИТИ.**

* **ОСВѢЦЄНОСТЬ** *ж.* (5) (*стч.* osvěcenost) (*у сполуч. з присвійним займенником як титул короля*) світлість: я илїа воєвода... присєгаю ... освичености вашеи... вироу ч(с)тоую (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А далєн слюбоуємо: ннамо, ден и мѣсце которы намъ кролъ єго мнлость намѣни и оукаже, єго освѣцености н єго короунѣ... олдовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **освѣцености** 4 (1462 *BD* II, 284); **освичености** 1 (1436 *Cost.* II, 698).

* **ОСВѢЦЄНЫИ** *прикм.* (20) (*стч.* osvěcený, *cmn.* oświecony) (*шанобливий епітет короля або можновладного князя*) найясніший: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода... вѣчно записуємъ... освѣцєноі Адвизѣ... кролицн польскои... вѣрнє быти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а сє Азь кнА(з) федико нєсвидискии... вызнаваю... Ако жь Авно было... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); Тakь иж межи нами и межи... кралем полскым, и освѣцонимы кнєжати панєм Алєксандрєм... и кнєжатєм Жигмонтом... имгєт быти покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **освѧценого** (1453 *Cost.* II, 765); *дав. одн. ч.* **освѣцеиому, освѧценомоу, освѣценомоу** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); **освѣчеиому** 2 (1433 *Cost.* II, 652; 1434 *P* 129); **освѣченному** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **освѧценномоу** 1 (1462 *BD* II, 292); **освѧцоному** 1 (1435 *P* 132); **освєцоиому** 1 (1470 *AS* I, 65); *род. одн. ж. зам. ор.* абихом сѣ съ єго **освѣценои** милость видѣли (1479 *BD* II, 351); *дав. одн. ж.* **освѣценоі** (1393 *Cost.* II, 607); *знах. одн. ж.* **освєцєиною** (1479 *BD* II, 351); *дав. мн.* **освѣчениымъ, освѣченны(м)** (1434 *Cost.* II, 664, 666); *ор. мн.* **освѣцоннмы** (1499 *BD* II, 419).

Пор. ***НАОСВѢЦЄНЬШИИ, *НАОСВѢЧЄНЬСКИИ, ПРѢНАОСВѢЦЄНШИИ.**

***ОСВѢЦОНИИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

! **ОСВѢЧАЮ** ⟨ОСВѢДЧАЮ⟩ *див.* ***ОСВѢДЧАТИ.**

***ОСВѢЧЄННЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѢЧЄНЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѦЦЄННЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѦЦЄНЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѦЦОНЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

* **ОСВѦЩЄННЫИ** *прикм.* (1) (*шанобливий епітет митрополита*) преосвященнний: а на потвєржє(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщенно(м) (!) митрополитѣ їосифѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **прн ! осщенно(м)** (1408 *Cost.* I, 61).

ОСЕКРОВО *с.* (6) (*назва села у Волинській землі*) Осекрів: Ино воны били намъ чоломъ що быхмо имъ тое село ихъ Осекрово потвердили нашимъ листомъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Осекрово** (1498 *ГВКОО*); *род. одн.* **Осекрова** (1498 *ГВКОО*); *дав. одн.* **Осекрову** (1498 *ГВКОО*); *знах. одн.* **Осекрово** (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ВСЕКРЕВО, *ВСЕКРОВО.**

* **ОСЄЛЄНЄ** *с.* (1) (*заснування, будування садиби*) оселення, оселя: И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила и борти драла, дерєво возила на осєлєнє (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осєлєнє** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***СЄЛИДБА.**

Пор. ***ОСЄЛИТИ.**

* **ОСЄЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) збудувати: мы стєфан воєвода... даєм... млины повишє Баковѣ, що оны осєлилы на свои пинѣзи (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **осєлилы** (1457 *BD* I, 4).

Див. ще **ПОСЕЛИТИ, СЄЛИТ.**

* **ОСЄМЪ** *див.* **ОСМЬ.**

* **ОСЄМЪ СОТЪ** *див.* * **ОСМЪ СОТЪ.**

* **ОСЕНЬ** *ж.* (1) осінь: Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осень, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осень** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ОСЄСТИ, ОСѦСТИ *дієсл. док.* (4) **1.** оселитися, поселитися, осісти (3): ин⟨о мы...⟩ ... дали єсми ємоу... єдно село... гдє осилъ тома тєстъ ємоу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230—231); а люди... которыи оусхотѦт осєсти оу том имєни, тыи мают дати кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по копє грошеи выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88).

2. вступити у володіння (чим) (1): а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати панове наши и опасовати... абыхо(м) оуже могли с вами по(с)полу земли осѦсти и кролє(в)скую и нашу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **осєсти** 1 (1488 *AS* I, 88); **осѧсти** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *перф. 3 ос. одн. ч.* **осилъ** (1445 *Cost.* II,231); *майб. 3 ос. одн.* **осѧдѣ(т)** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще **СЄДИТИ** 2, **СЄСТИ** 1.

* **ОСЄЦКИИ** *прикм.* (1): Би(л) намъ чоломъ... па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) члвковъ в новгоро(д)скомъ повєтє осє(ц)кого дєсѦ(т)коу (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **осє(ц)кого** (1497 *ПМХ*).

* **ОСЄЯТИ** *дієсл. док.* (1) (що чим) засіяти: а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѦдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши... алюбо полѦ ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **осєє(т)** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще * **ПОСЄЄНЫИ, СІАТИ.**

* **ОСИМ СОТ** *див.* * **ОСМЪ СОТЪ.**

ОСИПЪ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Іосифъ): первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... осипъ ДАДА исаи сокольникъ (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осипъ** (бл. 1392 *Р* 47).

Див. ще **ЄСИФЪ, ЮСИФЪ, ЮСИП.**

***ОСИСТИ** *див.* **ОСЄСТИ.**

* **ОСИФОВИЧ** *ч.* (1) (*особова назва*): А на то великаѦ марторие... пан... ⟨О⟩сифович (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨О⟩сифович** (1476 *BD* I, 209).

* **ОСКОМИНА** *ж.* (1) ◇ **н а п а л и о с к о м и н ы** (кому) (1) набили оскомину, збентежили (кого): про то же которыи ... нєприѦтєль вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы напали тѦшко оскомины (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **оскомины** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ОСКРѦТЫНЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому села: Янковцы... ОскрѦтынцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Оскрѧтынцы** (1463 *AS* I, 54).

* **ОСЛОБОДИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) (*з рабства*) визволити: мы стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали єсмы... митрополитоу киръ калистоу романскому єдного татарина... а по єго смрти... или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т) (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **ослободи(т)** (1445 *Cost.* II, 236).

ОСЛОУХАРЬ *ч.* (8) судовий виконавець, що стягав штраф за порушення розпоряджень урядових осіб: прото(ж) ни єдинъ... ослоухарь, ни жолдоунарь... а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); И такождє ни паркалабовє от Нємцѣ, аии старости от тою волости... ни ослоухарє... никто их да нє смѣют их соудити, лишє сам митрополит (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ослоухарь** (1444 *Cost.* II, 208); *наз. мн.* **ослоухарє** 5 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ*; 1466 *BD* I, 95); **ослоухари** 2 (1453 *Cost.* II, 492; 1458 *DIR«A»* 512).

* **ОСЛОУХЪ** *ч.* (2) штраф за порушення розпоряджень урядових осіб: да нє да(ст) тоє село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да нє робѣтъ... и ни нноую никоторою нашоу слоужбоу и дааниє нє имаютъ, николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д)... ни трєтиноу оузѣти о(т) ты(х) лю(д) ани ослуху (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *род. одн.* **ослуху** (1448 *DIR«A»* 491); *знах. одн.* **ослоу(х)** (1444 *Cost.* II, 207).

***ОСЛЫШАТИ** *див.* ***УСЛЫШАТИ.**

OSM *див.* **ОСМЪ.**

OSMDESIAT *див.* **ОСМЪДЕСЯТЪ.**

ОСМДЕСЯТЪ *див.* **ОСМЪДЕСЯТЪ.**

* **ОСМЕРОНАДЦАТЕРО** *числ., зб.* (1) вісімнадцять: до твоеє милости до господарѦ отослал до Вилни двесте судовъ и осмеронадцатеро судов — то северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *знах.* **осмеронадцатеро** (1496 *АЛРГ* 72).

***ОСМНАДЕСЯТЪ** *див.* ***ОСМЪНАДЄСѢТЪ.**

* **ОСМНАДЦАТЫИ** *числ.* (1) вісімнадцятий: Деялосе... месеца Іюня осмнадцатаго дня (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **осмнадцатаго** (1389 *РЕА* 1, 28).

***ОСМНАДЦАТЬ** *див.* ***ОСМЪНАДЦАТЬ.**

* **ОСМОГЛАСНИКЪ** ч. (1) (*церковна книга для півчих з піснями на 8 голосів*) восьмигласник, октоїх: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осмогла(с)ни(к)** (1429 *Р* 114).

***ОСМОТРЕТИ** *див.* **ОСМОТРѢТИ.**

***ОСМОТРИТИ** *див.* **ОСМОТРѢТИ.**

* **ОСМОТРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*стямитися*) оглянутися: а топерь (!) тоурци пєрєстоупили чръмноє морє занже взѦлъ кафоу ино осмотрим сѦ рано (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **осмотрим сѧ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ОСМОТРѢТИ, ОУСМОТРИТИ *дієсл. док.* (13) **1.** (що, чого) (*розібрати, обговорити для вирішення*) розглянути (що) (8): Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и иниые села наданье... епископии, осмотрели... и то такъже потвержаемъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... пан Лацко... жаловал... ажє прївилиа... на их отнины... была оу руках пана Короуя, и он их сказил и загоубил. Ино мы єсми осмотрили... и дали... єсми ємоу... праваа отнина (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431); А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣнехъ вашихъ кривды велнкіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (що, на що) побачити (що) (2): то па(к) коли... описоувано оу црькви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вточа(с) осмотр(ѣ)ли (!) а(ж) на ев(г)лии срє(б)ро подрано (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); мы великый кнѦзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито, ниннѣшнимъ... хто коли на сесь нашь листъ оусмотрить... ижь потьвєрьдили... єсмо даньє королѦ Владислава свѦтому Ивану церкви (Городок, 1443 *Р* 144—145).

3. (що) зберегти непорушним, недоторканим (2): а далѣи слюбоуємъ... иже тоты всѣхъ рѣчеи навер(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѦгою на сты хр(с)тъ оучинєною обьвоѦжутсѦ и запишю(т) осмотрѣти и стеречи вѣрнѣ, на вѣкы вѣкомъ, здєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); А також ни с ким нє имаємо ни жадноя валки почниати, ани покои оусмотрити (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

4. вказати, показати, визначити (1): А хотар тои пасици и тои боукати земли на имѣ Лазоул да єст коуда єи осмотрил и хотарил пан Тъоутоул логофєт из межияши (Ясси, 1497 *BD* II, 100)

ФОРМИ: *інф.* **осмотрѣтн** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **оусмотрити** 1 (1485 *BD* II, 372); *перф. 3 ос. одн. ч.* **осмотрнл** (1497 *BD* II, 100); *1 ос. мн.* **осмотрилн есмо** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **єсмн осмотрилн** 1 (1462 *BD* I, 67); **осмотрели** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *3 ос. мн.* **осмотрели** 1 (1489 *РИБ* 431); *зам. інф.* дали ! **осмотр(ѣ)ли** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *майб. 3 ос. одн.* **оусмотрить** (1443 *Р* 144); *нак. сп. 2 ос. одн.* **осмотрн** (1498 *АЛМ* 163); *дієприсл. перед.* **осмотрнвше** 1 (1463 *BD* II, 295); ! **єсмо осмотрѣвшо** 1 (1475 *AS* I, 70); ! **осмотрнлъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ПОСМОТРИТИ, СМОТРИТИ** I.

ОСМЪ *див.* **ОСМЬ.**

ОСМЪДЕСЯТЪ, ОСМДЕСЯТЪ, OSMDESIAT *числ.* (8) вісімдесят: Stało sia ... pod lety bożeho narożenia, tisiacza trista let, osmdesiat i osm let (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а мы єсми поставили владови и крьсти завѧзку вѣчноую осымь десѧть рублн литого сєрєбра (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); и мы... оу єго людей оузѧли єсмо осмъдесѧт грошей (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А сє я пан Гриб Ивєшенєвич... запродал єсми имєнє своє... во осми десѧт копах готовых грошєй широкой лнчбы чєской манєты (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз.* **осмъдесятъ, осмдесятъ, osmdesiat** (1388 *ZPL* 108; 1389 *PEA* I, 27, 28); *знах.* **осмъдесѧт, осмъдесят, осмъдесятъ** 3 (1444 *AS* I, 42; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **осымь десѧть** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *місц.* **во осмн десѧт** (1488 *AS* I, 88).

* **ОСМЪДЕСЯТЫИ** *числ.* (1) вісімдесятий: Пнсанъ... в лѣто шестое тисечи деветьсотное осмъдесятое (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III,3).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **осмъдесятое** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

* **ОСМЪНАДЄСѢТЪ** *числ.* (3) (*цсл.* осмь на десѧте) вісімнадцять: а кто би хотилъ пороушити нашего дааніа... то(т) да є(ст) проклѣ(т)... о(т) триста и осми на десѣ(т) свѧты(х) отцъ иже въ никєн (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59—60); а хто бы то порушилъ... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); А мыто имаютъ платитн... от Леоубіа по осмънадесѣте грошн (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род.* **осми на десѣ(т)** 1 (1439 *Cost.* II, 59); **осмнадесятъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах.* **осмънадесѣте** (1458 *BD* II, 262).

Див. ще ***ОСМЪНАДЦАТЬ.**

* **ОСМЪНАДЦАТЬ** *числ.* (4) вісімнадцять: а нє данъны(х) людє(и) што подлє пашуть осмъна(д)цать чл҃вка тыє вси подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) (!) чл҃вко(в) выбратн (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз.* **осмъна(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *знах.* **осмна(д)ца(т)** (1495 *ВМЗД*); ! **осмнна(д)ца(ти)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ОСМЪНАДЄСѢТЪ.**

* **ОСМЪ СОТЪ** *числ.* (4) вісімсот: и дал ємоу гєргє... гоє село... за осємъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Дан... в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семоє (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); тон продал самомоу господствоу ми за осим сот и седим десѣт н двѣ злата татарски (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *знах.* **осмъ со(т), осмъ сотъ** 2 (1449 *Cost.* II, 385; 1459 *ЗНТШ* XI, 13); **осємъ со(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **осим сот** 1 (1479 *BD* I, 221).

* **ОСМЫИ** *числ.* (16) восьмий: дана єсть грамота... по бжьюмъ нарожѣнъѣ тисѧчю лѣ(т) н т҃ лѣ(т) и сѣмъдесѧтъ лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Бохур, 1377 *Р* 24); Писанъ... мѣсеца Октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А пнсан... мая осмого дня (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); лѣто семъ тысячей осмое (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **осмы(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *род. одн. ч., с.* **осмого, осьмого, osmoho** (1398 *ЗЛЕІК*; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *AS* I, 27; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн. ч.* **осмы** (1484 *ЯМ*); *місц. одн. ч.* **въ осмомъ** (1389 *PEA* I, 27); *наз. одн. с.* **осмоє, осмое** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1398 *Р* 58; 1438 *Р* 141; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АСД* II, № 3); *знах. одн. с.* **осмоє, osmoie** (1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1420 *AS* I, 26).

ОСМЬ, ОСМЪ *числ.* (14) вісім: Stało sia jest... pod lety bożeho narożenia, tisiacza trista let, osmdesiat i osm let (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); подъ лѣты Рожества Христова, тисяча лѣтъ, и чтериста лѣтъ и осмъ лѣтъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємь сєлъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); мыто взѧли есмо двенадцать копъ и осмъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **осмъ, осмь, osm** (1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93; 1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах.* **осмь, осмъ** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 94; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 31 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **осємъ** 1 (1436 *Cost.* I, 488).

* **ОСНОВАНІЄ** *с.* (1) (*цсл.*основаниє) основа, фундамент: основана быс црквь... на старом основаніи (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на основанін** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

ОСНОВАТИ *дієсл. док.* (2) (що) заснувати: Тые всн села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати... владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити ... церкви освесчати... никакоже паче благословеня его... дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); основана быс црквь... на старом основанін (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *інф.* **основатн** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *аор. пас. 3 ос. одн. ж.* **основана быс** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

ОСОБ *присл.* (1) (*цсл.* особь) окремо: А далеи слюбоуєм, иж въсѣ посполито и особ листы и записы н обвезанѧ... которым... кролю полскомоу... записал сѣ и обвезал сѣ... здержнм и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ОСОБНЄ *див.* **ОСОБНѢ.**

ОСОБНО *присл.* (10) (*нарізно*) окремо (5): мы панове... иліи воєводы... особно каждіи а посполито оуси вызнаваемь... колижь... иліашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы також иже повинни єсмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы Стефан, воєвода... знакомито чннимъ... посполито въсѣмъ и каждому особно... яко хотѧ... прѣдкоув наших... наслидова⟨ти⟩... так и мы ... их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); и також оустала Настѧ... и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны...⟩... Жоуржоу Котєцоу... и пасика, щобы особно бнла ємоу Жоуржи Котєцоу (Сучава, 1471 *BD* I, 164);

(*головним чином*) зокрема (3): мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложившы щкоды... владисла(в)... кролєви, и короунѣ полскои, а особно зємлѧмь роускимь... оучинєныѣ... землю шепиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Мѣли єсмо о(т) васъ лнсты мистра крижєвницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть... Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъ бы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою... з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднаную покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы... явно чини(м)... како хотѧчи наслѣдовати обычаѧ... прє(д)ко(в) наши(х), особно олєксандра воєво(д), о(т)цѧ нашє(г)... мы... виновати єсмо вѣрнє нхъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще **ОСОБНѢ.**

* **ОСОБНЫИ** *прикм.* (206) **1.** (*який чимось виділяється серед інших*) особливий, винятковий (203): тѣ⟨м⟩ єсми ихъ особною м⟨и⟩л⟨о⟩стию жаловали (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѧчи особною

мл(с)тью оутѣшити... тыи городы... дали єсмы єму (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Тѧм мы видѧвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсмы єго особною нашею милостїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

2. *(незалежний від інших)* окремий (2): a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I,8).

3. *(спеціальний)* окремий (1): нє имамо... никоторых землъ ... прѧз особного произволеня... королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **особного** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. ж.* **osobnuju** (1478 *АрхЮЗР* 4/I,8); *ор. одн. ж.* **особною** 195 (1393 *Cost.* I, 13; 1409 *Cost.* I, 64; 1423 *Cost.* I, 154; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Р* 125; 1445 *Cost.* II, 226; 1458 *BD* I, 24; 1468 *BD* I, 130; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **оусобною** 5 (1400 *Cost.* I, 36; 1438 *Cost.* II, 14; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 34; 1443 *Cost.* II, 138); ! **обиюю** 1 (1445 *DIR«A»* 483); **волєю ! особьни** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

ОСОБНѢ, ОСОБНЄ *присл.* (4) *(головним чином)* зокрема: Порозоумѣти можєтє в тон мѣрє какъ много правды тыто мистровы листы в собѣ мѣли а особнє с первьши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашего рады жаданьє чистоє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); про тожъ мы кторою зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити... а особнє гды(ж) вѣдаюмъ иже прє(д)рєченыѧ землѧ молдавскаѧ своѧ панствы з давны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю... слюбоуємъ... иже хочємъ вшиткн... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ОСОБНО.**

* **ОСОБЫИ** *прикм.* (1) *(окремий)* інший: мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... ожє ... дали єсмы ємоу... половина млина... и ащє би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина, ⟨а половина⟩ особою млина ⟨да будєтъ дъщерємъ микоулови⟩ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239).

ФОРМИ: *ор. одн. ж. зам. род. ч.* **особою** млина (1429 *Cost.* I, 239).

! **ОСОБЬНИ** ⟨ОСОБЬНОЮ⟩ *див.* ***ОСОБНЫИ.**

* **ОСОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Осова: великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... Ижъ... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ... Осовъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Осовъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

* **ОСОЧНИКЪ** *ч.* (2) княжий мисливець, нагонич під час полювання: а в томъ селє чотыри слоуги троє сочнико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и θє(д)ко мови(л) перє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецъкого звѣръ сочывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **осочники** (1499 *ВФ*); *род.* **сочнико(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

* **ОСОЧЪНЫИ** *прикм.* (1) ◇ л о в ы о с о ч ъ н ы е *див.* **ЛОВЫ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **осочъными** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

* **ОСПОДАРЄВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується господаря, верховного правителя)* господарський, королівський: а нє испра(вн)ва судить намъ б̃ъ и чєстныи кр(с)тъ и осподарєва казнь и гроза (б. м. н., 1386 *Р* 30).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **осподарєва** (1386 *Р* 30).

Див. ще **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ОСПОДАРСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ОСПОДАРЪСТВО** *див.* ***ГОСПОДАРЪСТВО.**

ОСПОДАРЬ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ОСПОДАРЬСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

! **ОСТАВАТИ** *див.* ***ОТСТАВАТИ.**

ОСТАВИТЬ [1] *дієсл. док.* (23) 1. (кого при чім) *(не порушити чиєї власності)* залишити (10): возрєвшє єсмо на на (так.— *Прим. вид.*) єго вѣрноую службу... оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); и мы ... оставили єсмы воитка при сулимовѣ (Львів, 1412 *Р* 81); а зємлѧны тыхъ зѣмль имаєть при ѣхъ имѣнию оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); и тыми разы пишетъ до насъ, просячи насъ, абыхмо таки того Тишъка при той земли оставили (Краків, 1487 *РИБ* 434).

2. (кого на чім, при чім) віддати у власність (чию), у розпорядження (чиє) (3): Што пишешъ къ намъ, ижъ... писалъ еси до насъ за слугою своимъ... о близкость именья тетъки его... на которомъ жо именьи мужъ ее первый... ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Глѣбову жону Остаθъевича оставили есмо... при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее держалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

3. (кого, що) покинути, залишити (2): а єстли похочет за моуж поити, дѣти оставивши... тогды дѣти мои мают пенези єй отдати... и имѣнє мают держати дѣти мои (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а єстли которыи с тыхъ нє хотєл (!) ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. (кого для чого, кого в кого, кого при кому) *(не відпустити)* затримати, залишити (3): а потомъ коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства (XV ст. *ВС* 20); какъ того слоугоу моєго... съ симъ посломъ котори(и) жє к вам пошолъ в себѣ єго нє оставивъ... отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приѧ(з)нь то боудєтъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Што єси к на(м) всказыва(л) своими послы... жадаючи на(с) абы(х)мо бояръ твои(х) и дєтєи боярски(х) нѣко(л)ко оставили при твоє(и) дочєри (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

5. (кому що) заповісти (1): за своѧ дш҃ѫ остави(л) самь съ свои(м) ѧзыко(м), єдно сєло... монастирю (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

6. (що) зберегти, забезпечити (1): Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко... крал... нам въси мєрзѧчкы... отпоустиль, и покоуи вѣчныи нам... оставиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

◇ в ъ з а б в є н ї є о с т а в и т и (1) *див.* *** ЗАБВЄНЇЄ**; п р о з б ы н є о с т а в и т и (1) *див.* ***ПРОЗБА**; п р и ч е с т и о с т а в и т и (1) *див.* **ЧЕСТЬ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **оставить** (1434 *Р* 130); *перф. 3 ос. одн. ч.* **остави(л), оставилъ, оставиль** (1440 *Mih.* 208; 1489 *РИБ* 437; XV ст. *ВС* 20; 1499 *BD* II, 419); *перф. 1 ос. мн.* **оставили єсмы** 3 (1411 *Р* 79; 1412 *Р* 81; 1421 *Р* 94); **оставили єсмо** 3 (1394 *Р* 54; 1415 *Р* 87; 1495 *РИБ* 620); **есмо... оставили** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **оставили** 1 (1454 *AS* III, 10); *майб.3 ос. одн.* **оставит** (1499 *BD* II, 156); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... оставили** (1487 *РИБ* 434; 1495 *ПЛПС*); *дієприсл. перед.* **оставивши, ⟨о⟩ставивши** 2 (1454 *AS* III, 10; 1499 *AS* I, 118); **оставившы** 1 (1494 *РИБ* 560); **оставивъ** 1 (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ** 1, ***ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ**[1], ***ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, *ОСТАВОВАТИ, *ОСТАВЛѦТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

***ОСТАВИТЬ**[2] *див.* **УСТАВИТЬ**[2].

* **ОСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (12) 1. (що кому, що на кого) залишати як власність (8): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызиава(м)... ижє пришєдши... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... со усѣми границѧми... ништо собѣ нє оставлѧючи (Львів, 1414 *Р* 85); мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... па(н) костє врани(ч)... прода(л) своє сєло... съ вси(м) право(м), ничого собѣ нє оставлѣючи (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495); Я ларио(н)... вызнаваю... што(ж)... промєни(л) єсми па(н)у пєтроу яновичоу... своє имѣньє... нє оставлѧючи, ани вымо(л)влѧючи на собѣ ничого (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и съ тоє земли бортное маеть онъ дань давати... со всимъ по тому, што зъдавна къ тому селу слушало, ничого на насъ не оставляя (Вільна, 1499 *РИБ* 777); И потвержаемъ тые люди... ему... со всимъ... какъ есмо самимъ на себе держали, ничого на насъ не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

2. (кого при чім) (*не порушити власності на що*) залишати: возревше єсмо на на его (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... оставлАемъ... его... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлАєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при церкви свто(г) рожства бци оу дѣдинѣ оу терлѣ (Медика, 1415 *Р* 86—87).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оставлѧємъ, оставлѧєм(ъ)** (1394 *Р* 54; 1415 *Р* 87); *дієприсл. однoч.* **оставлѧючи, оставлѣючи, оставляючи** 7 (1414 *Р* 85; 1453 *Cost.* II, 495; 1467 *СП* № 13; 1490 *ЗХП* 136; *Пам*; 1492 *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **оставляя** 1 (1499 *РИБ* 777).

Див. ще ***ЗОСТАВЛАТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ[1], *ЗОСТАТИ СА, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ[1], *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СА.**

***ОСТАВОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що на кого) залишати (кому що): Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое... Всекрево... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить, ничого на себе... не оставуючы (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича... дали есмо ему село Киселинъ... со всими пожитъки и вольностьми, ничого на себе не выймуючи и не оставуючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

ФОРМИ: *дієприсл. однoч.* **оставуючи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **оставуючы** 1 (1440 —1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ЗОСТАВЛАТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ[1], *ЗОСТАТИ СА, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ[1], *ОСТАВЛАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СА.**

***ОСТАНОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) (*силою зупинити*) затримати: а кто коли по(ч)нетъ оучинити, того имаємъ явнАго (!) казнити и оустановити (!) того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *інф.* ! **оустановити** (1445 *Cost.* II, 729).

***ОСТАНОКЪ** *ч.* (3) решта: а от тых коуниц боудет ли иамь надоби, а мы коупим за готовы а останок слободно имь вывезти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а жоиѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ съ тыхъ п(е)н(е)зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей, а останокъ тыхъ п(е)н(е)зей маеть пят(ь)десятъ копъ грошей безъ чотырохъ копъ грошей Борисъ Глѣбу вернути за ся (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *знах. одн.* **останок, останокъ** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1495 *РИБ* 621).

Див. ще ***ОСТАТОКЪ.**

ОСТАПКО, ОСТАПКУ *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Остафѣй): мы стефа(н) воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... остапку огори(л)ку служилъ намъ право (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241); Пишетъ король... абы Петругъ не вступался въ тыи люди... въ Дексеневичовъ, а въ Остапка (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остапко** 2 (1473 *ШКН* 165); **остапку** 1 (1446 *Cost.* II, 241); *знах. одн.* **Остапка** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ОСТАШКО.**

ѲСТАТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (при чім, на чім) залишитися власником, володарем (чого) (4): Ино я после пана своєго живота при том остала Межиречи (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); А дале(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити, и(ж) далъ намъ богъ сести на сто(л)цы о(т)ца ншого на о(т)чине нашо(и) иа велико(м) кня(з)стве литовъскомъ єсмо остали (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(кому що) дістатися у власність (чию) (3): Азъ... стефанъ... виницъ коупи(х) съ тетраєв(ґ)ль... и дадо(х) єго п(о)поу никітѣ... и по съмръти єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х), да є(ст) вноучАто(м) єго, и пр(ѣ)вноучАтомь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Тѣм мы... дали... єсми ємоу... єдна селища... що иам остало таа села от Влъчи (Сучава, 1488 *BD* I, 345); и въ тыхъ листехъ стоитъ, естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды... тая земля... мѣла Богдану остати (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. залишитися невикористаним (4): а иное сєребро што останєтъ, то имъ слободно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчане шо имоут сами приносити сєребро жєноє от Оугор, от того сєребра боудет ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзмы, а що останет, то имъ слободно вывезти ис земли (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

3. (при кім) (*не покинути кого*) залишитися (2): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы при г(с)подарю... остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Мы панове... обицоуємъ... при тоумъ то... кролѣ полскомоу... вичнїє остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

4. (*опинитися в якомусь стані*) залишитися (яким) (3): пак ли быхо(м) імо не воротили на і де(н)... тогда гродо на(ш) галичь... тому исному и воєво(д) и єго брату роману... или которы іхо живо останть (так.— *Прим. вид.*) оу тыхо Д̃ тисАчахо заставити имаємы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ(б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

5. (*у знач. допоміжного дієслова*) бути зобов'язаним (зробити що) (1): мы алєксандръ воєвода... знаємо чииимь... ожє... иліашь тАгалъ на журжа прѣ(д) нами и оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шїю и за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ... чАсть о(т) села... балотѣ и оанчѣ а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327);

залишитися винним (2): а та(к)же на то(м) єднанню єсми остали пан(у) михайлоу нА(т)десА(т) гривєнъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); и мы имъ двєма остали винъны Ша(х)ноу сто копъ гроше(и) и три(д)ца(т) копъ и шесть копъ а сенькоу момо(т)ливомоу девєносто копъ бє(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*);

о с т а т и о у в и н о у (перед ким) (!) бути покараним штрафом (ким): дає(м) видаиїє твоєи мл(с)ти, аже осташА ваши людїє, на имА щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *інф.* **остати** 3 (1395 *Cost.* II, 613; 1436 *Cost.* II, 702; 1498 *АЛМ* 159); **оста(т)** 1 (XV ст. *ВС* 8); *аор. 3 ос. мн.* **осташа** (1434 *Cost.* II, 675); *перф. 1 ос. одн. ч.* **осталъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *3 ос. одн. ч.* **оста(л)** (1432 *Cost.* I, 327); *3 ос. одн. ж.* **остала** (1487 *AS* I, 85); *3 ос. одн. с. зам. 3 ос. мн.* **остало** таа села (1488 *BD* I, 345); *1 ос. мн.* **остали** 1 (1487 *АМЛ*); **єсми остали** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **єсмо остали** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 3 ос. одн.* **останєтъ, останет** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **останєт** 1 (1388 *Р* 37); ! **останть** 1 (1388 *Р* 37); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ! оуста** (XV ст. *ВС* 34 зв.); *дієприсл. перед.* **оставши** (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛАТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ[1], *ЗОСТАТИ СА, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ[1], *ОСТАВЛАТИ, *ОСТАВОВАТИ, *ОСТАТИ СА.**

***ОСТАТИ СА** *дієсл. док.* (8) **1.** (*бути у наявності*) залишитися (6): а не останут ли сА дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему (так.— *Прим. вид.*) а любо кому ленко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таА села держати (Житомир, 1433 *Р* 127); И повѣдилъ ми Репа, штожъ вто (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); и о(и) пере(д) нами повѣди(л) што(ж)... того Тишка тыи(ж) лю(ди) соминци забили и послѣ ни(х) бли(ж)ни(х) никого сА не остало (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. (при чім) залишитися власником (чого) (1): и заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ и остали сА облазничеве при томъ дворищи пысковнча (Зудечів, 1411 *Р* 79).

3. (кому) дістатися у власність (чию) (1): кн(А)зю Василю осталсА город Збараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **осталсѧ** (1463 *AS* I, 54);

3. ос одн. с. **остало ся** 1 (1498 *АЛМ* 163); **сѧ... осталю** 1 (1499 *ГОКІР*); *3 ос. мн.* **остали сѧ, осталися** (1411 *Р* 79; 1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **ся останетъ** (1498 *ГВКОО*); *3 ос. мн.* **останут... сѧ** (1433 *Р* 127); *дієприсл. перед.* **оуставши сѧ** (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ[1], *ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ[1], *ОСТАВЛѦТИ, *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ.**

***ОСТАТОКЪ** *ч.* (6) решта: мы сказоуємь по смрти моужьнє жєнє только вѣно оузѧ(т) а остатокъ всєго имєнїя дѣтємь воздасть (XV ст. *СЯ* 40); и да(л) имъ пань михаиль чѧ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *знах. одн.* **остатокъ, єстато(к)** (XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 21 зв., 23 зв.; *СЯ* 40; 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ОСТАНОКЪ.**

OSTATOCZNE *присл.* (1) (*стп.* ostatecznie) (*назавжди, незмінно*) остаточно: ostatoczne w panstwe naszom ustawenу (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ОСТАТОЧНО.**

ОСТАТОЧНО *присл.* (1) ◇ т в є р д о и о с т а т о ч н о д є р ж а т и *див.* **ТВЄРДО[1]**.

Див. ще **OSTATOCZNE.**

***ОСТАТОЧНЫИ** *прикм.* (3) 1. (*який залишився*) останній (1): А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то и познаваю си(м) наши(м) листо(м) каждому добро(м) кому надобѣ кто на тои листъ позри(т) или оуслышить єго чтучи коли будь(т) (!) то(г) листу кому потрѣбизна ижь прида... филъ мѧкович и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л)... остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *Р* 74).

2. (*в часі*) останній (1): Яко жадаєте чєрез листы свои на тыи послѣдниѝ мистровы листы якобы єсте мѣли о(т)писати ємоу чєрєс оныи пєрвыи о(т)пись... на тыи то остато⟨ч⟩ныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. (*незмінний*) остаточний (1): туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **остаточныи** (1419 *Р* 91); *знах. одн. ж.* **остаточную** (1409 *Р* 74); *знах. мн. ж.* **остато⟨ч⟩ныи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ОСТАФЕВЪ** *прикм.* (1): И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Остафеву** (1498 *АЛМ* 169).

Пор. ***ОСТАФЬ, ОСТАФѢЙ**

ОСТАФЕЙ *див.* **ОСТАФѢЙ.**

***ОСТАФИИ** *див.* **ОСТАФѢЙ.**

***ОСТАФІЕВИЧЬ** *див.* **ОСТАФЬЕВИЧЪ.**

***ОСТАФЪЄВО** *с.* (1) (*назва села у Київській землі*) мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... даем и дали єсмо тому предреченому Каленику... в овруцком повєтє село Остафъєво (Київ, 1437 *AS* I, 33—34)

ФОРМИ: *знах. одн.* **Остафъєво** (1437 *AS* I, 34)

***ОСТАФЬ** *ч.* (2) (*особова назва, пор* Остафѣй) Остап а писан оу... четвергъ на с⟨вѧ⟩т⟨о⟩го Остафѧ день (Острог. 1463 *AS* I, 56); Пишетъ король е. м. ...вспоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ. подлѣ жалобы пана Остафя Вільна, 1498 *АЛМ* 169)

ФОРМИ: *род одн* **Остафѧ, Остафя** (1463 *AS* 1, 56; 1498 *АЛМ* 169)

Див. ще **ОСТАФѢЙ**

ОСТАФЬЕВИЧЪ, ОСТАѲЪЄВИЧЪ *ч.* (8) (*особова назва*): Стоѧли пєрє(д) нами оу правє бори(с) сємєнови(ч) а Глѣбъ остаѳъєвичъ (Вільна, 1495 *ВМБС*); Билъ нам чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ єсмо судили его зъ Мартынцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159)

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остафьевичъ, остаѳъєвичъ** (1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 159); *род. одн.* **Остаѳъєвича** (1495 *РИБ* 620; *ВМБС*); *дав. одн.* **Остафієвичу** (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **Остаѳъєвичо(м)** (1495 *ВМБС*).

ОСТАФѢЙ, ОСТАФЕЙ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Євстаѳий, *гр.* Εὐστάθιος) Євстафій, Остап: а то сѧ дѣѧло... на дн҃ь ст҃го м(ч)нка остафиѧ (Зудечів, 1413 *Р* 84); И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ... што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остафѣй** 2 (1498 *АЛМ* 159); **Остафей** 1 (1437 *AS* I, 34); *род. одн.* **остафиѧ** (1413 *Р* 84).

Див. ще ***ОСТАФЬ.**

*** ОСТАЧЫКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Остачыку** (1487 *РИБ* 226).

ОСТАШКО *ч.* (7) (*особова назва, пор.* Остафѣй): а на то послуси в҃лдка ларивунъ... осташко потрутовичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); А осташко давыдовскии корчакъ з липнцѣ... знаємо чини(м) ... ажє кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осташко** (1366 *Р* 12; 1369 *ПСЧК*; 1412 *Р* 81; 1414 *Р* 85; 1419 *Р* 90); *дав. одн.* **осташкови** (1386 *Р* 31).

Див. ще **ОСТАПКО.**

***ОСТАШКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... фєдоръ осташкови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осташкови(ч)** (1392 *Р* 47).

ОСТАШЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Остафии): а на розъѣздѣ были зємлѧнє и панъ лєнько зарубичь... а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осташь** (1411 *Р* 79).

ОСТАѲЪЄВИЧЪ *див.* **ОСТАФЬЕВИЧЪ.**

ОСТЄРЄГАТИ *дієсл. недок.* (8) (кого, чого від кого, від чого, кого в чім, що) оберігати, захищати; стерегти, охороняти (кого, що від кого, від чого) (7): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... иже... слюбуємъ... николи о(т) ни(х).. о(т)стати алє ото вси(х) нєприѧтєлии остєрєга(т) всєю нашєю силою (Молодечно, 1388 *Р* 43); абы оужє ты пановє... имѣли ихъ остєрєгати о(т) оуси(х) крив(д)ъ, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); А... корол ...имаєт нас миловати... и...остєрєгати и оборонити... от каждого на свѣти языка (Сучава, 1468 *BD* II, 302); и дали єсмы тым селам... сєс лист... на то, щобы... остєрєгали тот монастир (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *інф.* **остєрєгати** 6 (1388 *Р* 41; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Cost.* II, 625; 1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 302); **остєрєга(т)** 1 (1388 *Р* 43); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы... остєрєгали** (1475 *BD* I, 200).

Див. ще **ОСТЄРЄЧИ, ОСТРѢГАТИ, СТЄРЄЧИ** 1.

ОСТЄРЄЧИ *дієсл. док.* (2) (кого від кого) оберегти, захистити, охоронити: а онъ имаєтъ насъ остєрєчи... от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков (!) и имаєтъ намъ радити и на оусє нашє доброє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747); А... корол... имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **остєрєчи** (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 302).

Див. ще **ОСТЄРЄГАТИ, ОСТРѢГАТИ, СТЄРЄЧИ** 1.

ОСТИКОВИЧЪ, ОСТЫКОВИЧЪ *ч.* (11) (*особова назва*): Кн҃зю николаю... паноу радивилоу остиковичоу и вси(м) кн҃зємъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ были... панове рада н⟨а⟩ша кн⟨ѧ⟩зь Вой⟨те⟩х... пан Григорєй Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остиковичъ, Ос⟨тиковичъ⟩** 2 (1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54); **Остыковичъ** 1 (1495 *АЛМ* 85);

остиковн(ч) 1 (1495 *ВМБС*); *ск. н.* **ости(к), о(ст)ико, о(ст), о(с)** 4 (1496 *ВМКФС*; 1497 *ПКИП*; 1499 *ВФ*; *ГОКІР*); *род. одн.* **Остнковнча** (1499 *AS* I, 118); *дав. одн.* **остнковичоу** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **остнковнчомъ** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ОСТРА**[1] *ж.* (2) *(назва гори у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... монастироу от Хомора... ед⟨ноу⟩ планиноу на ⟨имѣ⟩ О⟨стр⟩а, н слатнноу оу Остри (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **О⟨стр⟩а** (1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **оу Острн** (1475 *BD* I, 203)

ОСТРА[2] *ж.* (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* и дали... есмо оуси и(з)вори на имѣ ръръоанѣ и остра и негрилѣса... гомоу... монастироу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*)

ФОРМИ: *наз. одн.* **остра** (1488 *ДГСВМЩ*).

***OSTRAJA RUDA** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* My Witold, welyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ostruiu Rudu** (1420 *AS* I, 25).

ОСТРИЦА *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сего ради мы... дали... есми... село на имѣ Острица... монастирю... нашему (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); Се азь... Іо Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали... есми... монастироу от Поутнои... й цръков оу Острица с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Острица** 2 (1472 *BD* I, 169, 170); *зам. місц.* **оу Острица** 1 (1490 *BD* I, 420).

ОСТРОВЕЦЬ, ОСТРОВЕЦ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Островець: а кн⟨А⟩зю Солтану... села... в збаразском повѣте: Олексинец, Островец (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сА тые села на имА: Олексинѣць, а Островець (Вишневець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Островець, Островец** (1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 81).

***ОСТРОВЪ**[1] *ч.* (4) земельна ділянка, що розташована окремо від головного маєтку: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... зъ... бобровыми гоны по Стыру противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А коу томоу придаль есми на тоую црквь островь мошное (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **острова** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **островъ, островь** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1440 *P* 142); *род. мн.* **островов** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ОСТРОВЪ**[2] *ч.* (3) *(назва села у Львівській землі)* Острів: A przi thim bili swidczy... Pan Crission z Osthrowa, woiewoda sudomirski, Ligeza z Niemirowa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а имають пана юрковьского люді из острова... дрыва роубаті (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *род. одн.* **Osthrowa, острова** (1407 *АрхЮЗР* 8/I,4; 1424 *P* 104).

***ОСТРОВЬ** *див.* ***ОСТРОВЪ**[1].

***ОСТРОГЪ** *ч.* (16) *(назва міста у Волинській землі)* Острог: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо надто подъ Острогомъ тому... отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Писан во Острозе (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **острога** (1466 *AS* I, 60; 1487 *AS* I, 85, 86); *знах. одн.* **Острогъ** (1396 *AS* I, 20); *ор. одн.* **Острогомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн.* **въ (в) острозѣ, Острозѣ, Остроз(ѣ), остроз⟨ѣ⟩** 6 (1427 *P* 109; 1437 *P* 137; 1458 *ОЖДМ*; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1481 *AS* I, 78); **въ (в, во, оув) Острозе, Остроз(е), Острозе, остроз⟨е⟩** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1463 *AS* I, 56; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1488 *AS* I, 88).

ОСТРОЖСКІЙ, ОСТРОЗСКИЙ, ОСТРОЗКИЙ, ОЗТРОЗКІЙ *ч.* (28) *(особова назва):* Се яз кн⟨А⟩зь Василей Федорович Острозский... теж записываю тую ц⟨е⟩рков на клаштор (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу... на ... церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Острозский, Острозкий** 2 (1443—1452 *AS* I, 39; 1491 *AS* I, 95); **Острожскій** 1 (1495 *АЛМ* 88); **Озтрозкій** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *ск. н.* **остроз.** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн.* **Острозского, Острозкого** (1448 *AS* I, 44; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 56; 1464 *AS* I, 57; 1487 *AS* I, 85; 1499 *AS* I, 117); *дав. одн.* **Острозскомоу, Острозкомоу, Остроскомоу** (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61; 1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* **Острозким** (1487 *AS* I, 85); *наз. мн.* **Острозскн(н), острозкнн** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88); *род. мн.* **острозкнх** (1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **Острозскнм, острозкнм** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88); *ор. мн.* **Острозкнмн** (1487 *AS* I, 85).

ОСТРОЗКІЙ *див.* **ОСТРОЗСКИЙ**[2].

ОСТРОЗСКИЙ[1] *див.* **ОСТРОЖСКІЙ.**

ОСТРОЗСКИЙ[2], **ОСТРОЗКІЙ, ОСТРОСКІЙ** *прикм.* (9): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий н Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ино мы... тую данину во всюмъ ему и наступънникомъ, епископомъ Луцкимъ и Острозскимъ, потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4)

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Острозский, Остроскій, Острозкій** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 56; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *місц. одн. ч.* **въ Острозскомъ** (1446 *АкЮЗР* I, 18); *род. одн. ж.* **острозское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн. ж.* **въ Острозской** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. мн.* **Острозскимъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

Пор. ***ОСТРОГЪ.**

***ОСТРОРОГЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Ostroróg): Мы... мнколан з михалова панъ н староста краковскии судивон з остророга познанскин... слюбуемы... и записуемы сА стецку воеводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **остророга** (1433 *P* 122).

***ОСТРОСКИИ** *див.* **ОСТРОЖСКІЙ.**

ОСТРОСКІЙ *див.* **ОСТРОЗСКИЙ**[2].

ОСТРЫИ *прикм.* (1) гострий: про то же которын... неприАтель вашен мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ емоу... острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозе его ср(д)це (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **острын** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ОСТРѢГАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* ostřihati, *стп.* ostrzegać) (кого в чім) оберігати (кого від чого): такъже слюбуюмъ имъ острѣгати нхъ во всомъ, добру имъ раду радити, не однымъ веремѣнемъ противъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *інф.* **острѣгатн** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще **ОСТЕРЕГАТИ, ОСТЕРЕЧИ, СТЕРЕЧИ**[1].

***ОСТЪПЧАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мн такождере, есми дали... монастирю нашему от Молдавица тую половина села — от Остъпчань... где быль Остапковъ тъман⟨ъ⟩ (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *род. мн.* **Остъпчаиь** (1473 *ШКН* 165).

ОСТЫКОВИЧЪ *див.* **ОСТИКОВИЧЪ.**

ОСОУДИТИ *дієсл. док.* (17) 1. (кого) визнати винним, засудитн (8): про то мы сказоуемь ажь которын соу(д)я ко(г) неисправедливо осоуди(т)... то(т) имее(т) на вышъшее право о(т)озвать (XV ст. *BC* 33 зв.);

(що і без додатка) прийняти рішення, ухвалити, постановити (2): а при первомъ соудѣ былъ па(н) васко тАптюковичь па(н) дробышь... а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы па(н) ольдрихъ медускы (Галич, 1401 *P* 66); тогды на роцѣ... осудили есмы... аже... кроль

влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига (Медика, 1404 *Р* 70);

(що) розглянути справу в суді і ухвалити вирок (5): а є(с)ли же нє могоуть всн(х) соудо(в) осоуднтн того днА тогды хочємь то(г)... абы дроугого днА соудъ скончанъ тако(ж) полоуднА жєбы кажыи (!) члвкъ свою по воли оправилъ жалобоу бєзъ клопотоу (XV ст. *ВС* 13); и мы оусудившє (!) н оуправившє с нашими землАны што же были судьѣ и оставили єсмы облазничѣ при томь дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79).

2. (що, чого) позбавити права власності (на що) (2): Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ єго имоуть розбивать мы оуставлАємь на такыхъ и(ж) имають всє(г) имєнїя своєго осоужєнї быти (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **осоуднти** 1 (XV ст. *ВС* 13); **осоуди(т)** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **осудили єсмы** (1404 *Р* 70); *3 ос. мн.* **осоуднлн** (1401 *Р* 66); *майб. 3 ос. одн.* **осоудить** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **осоуди(т)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *дієприсл. перед.* ! **оусудившє** (1411 *Р* 79); *інф. пас.* **быти осоужєны** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **быти... осоу(жє)н(н)** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **осоужєнї быти** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); **бытн осоужєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 24); **быть осоужєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 30); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **осоужєнъ** (XV ст. *ВС* 23); *майб. пас. 3 ос. одн.* **бѫдє(т) осѫжєнъ, боудє(т) осоужєнъ** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., 26); **бѫдєть... осоужєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 17); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **осоужєнъ** (XV ст. *ВС* 23); *наз. мн. ж.* **осѫжєны** (XV ст. *ВС* 22).

Див. ще ***ОСОУЖАТИ, СОУДИТИ, *СУЖИВАТИ.**

***ОСОУЖАТИ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (кого на що) визнавати винним, засуджувати (кого за що) (3): жалова(л) ди(к) (!) иа Ѳа(л)ка и(ж)... прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїн дика (!) нє вєда(л) кто оуранїлъ Ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) хто бы є(г) оурази(л) мы по(д)лоугъ прїсАги идїкови осоужаємь Ѳа(л)ко вїноватого иа тоу раноу (XV ст. *ВС* 27);

(що) приймати рішення, ухвалювати, постановляти (1): тогды на роцѣ... осудили єсмы и осужАємъ ажє... кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига (Медика, 1404 *Р* 70);

(кому що) присуджувати (1): а мы то єму осужАє(м) а панАмъ Адвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчАниє чиними (Медика, 1404 *Р* 70).

2. (кому що) позбавляти права власності (кого на що) (1): а нє хотА(т) лї то(г)о оучннїть тогды тоє имєнїє мы нмъ осоужаємь а прїлоучаємъ кролєви нашємоу навєкы вєчныи (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **осоужаємь** 4 (XV ст. *ВС* 12, 27, 29 зв.); **осужАємъ, осужАє(м)** 2 (1404 *Р* 70).

Див. ще **ОСОУДИТИ, СОУДИТИ, *СУЖИВАТИ.**

***ОСОУЖЄНИЄ** *с.* (5) **1.** засуд, вирок (2): Пєтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) нєисправєдливє єго соудилъ а тамъ на соудѣ єго нє нагонилъ мы такы осоужєни (!) нє нагонєны сказоуємь мы правдивє а пєтра сказоуємы оу винѫ которая(ж) пїсана о соу(д)яхъ (XV ст. *ВС* 23);

н а р є ч и о с о у ж є н ї ю (2) *див.* **НАРЄЧИ.**

2. судове рішення, постанова (1): н на болшю крѣпость нашєго осужєниА помочноє взАли єсмы оу кролА (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **осоужєнїя, осужєниА** (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1404 *Р* 70); *дав. одн.* **осоужєнїю** (XV ст. *ВС* 8, 30); *знах. одн.* ! **осоужєни** (XV ст. *ВС* 23).

Пор. **ОСОУДИТИ.**

***ОСУЖАТИ** *див.* ***ОСОУЖАТИ.**

! **ОСЩЄННОМ** ⟨ОСВАЩЄННОМ⟩ *див.* ***ОСВАЩЄННЫИ.**

***ОСЫМЬ ДЄСАТЬ** *див.* **ОСМЪДЄСЯТЪ.**

***ОСЬМЫИ** *див.* ***ОСМЫИ.**

***ОСѢДОКЪ** *ч.* (1) церковний доход у вигляді податі за право оселення: Я, княгинн Сємєновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ... церковь... зо всими доходы... и съ осѣдками, н съ роспусты, якожь то дєсятиннику Богдану (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* **осѣдкамн** (1465 *АкВАК* III, 4).

ОСАСТИ *див.* **ОСЄСТИ.**

***ОСѪДИТИ** *див.* **ОСОУДИТИ.**

ОТ *див.* **ОТЪ**[1].

ОТА *ч.* (4) (*особова назва, свн.* Otto) Отто: А на то послусн панъ староста рускоѣ зємли ота пилєцкии воєвода цтиборъ писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); А выѣздилъ ту зємлю ходоръ чєолчи(ч)... о(т) пана оты старосты (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ота** (1359 *Р* 10; 1368 *Р* 16); *род. одн.* **оты** (1370 *Р* 18).

***ОТАМОНЪ** *див.* **ВАТАМАНЪ.**

! **ОТАР** *див.* **ХОТАРЪ.**

***ОТБАТИ** *дієсл. док.* (4) (зробити що) (*турбуватися, піклуватися*) подбати (про що) (3): а єстьлї жъ замє(ш)кає(т) алюбо нє о(т)баєть за пА(т)на(д)цє(т) годовъ того освєчєнїя оучинить тогды тоє дѣди(ч)ство изгинѫло (XV ст. *ВС* 21);

н є о т б а ю ч и (на що) (1) незважаючи: мы оуставлАємь такын моужь имєє(т)ли пєнєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзєхъ... мы то всє о(т)зываємъ а ни во што оборочаємь, алє тыи дѣвкы маю(т) своє оузА(т) нє о(т)баючи на о(т)мо(л)воу моужа своєго алѣ имѣєть моць отчиноу свою прода(т) (XV ст. *СЯ* 41—41 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* !**о(т)была** (XV ст. *ВС* 21); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)баєть** (XV ст. *ВС* 21); *дієприсл. одноч.* **о(т)баючи** (XV ст. *ВС* 11 зв.; *СЯ* 41 зв.).

Див. ще ***ДБАТИ.**

***ОТБЫВАТИ**[1] *дієсл. недок.* (1) (що) (*замок*) зламувати: а коли панъ Пєтръ ѣзлилъ (!) по тымъ нмѣнямъ, тогды намѣстникъ мой нє жаловалъ на паиа Пєтра, ижъбы онъ пєчати рвалъ або замкн отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **нжъбы... отбывалъ** (1498 *АЛМ* 163).

***ОТБЫВАТИ**[2] *дієсл. недок.* (2) (чим) відбуватися, відмагатися, відмовлятися (від чого) (1): Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть а бѫдоуть лї наидєны... нє имають збытъкоу а тєжь частокро(т) бываєть имь пособа алюбо правомъ нємєцькымь о(т)бываю(т) жє нє бывають казнєны мы оуставлАємь... гдє боудє(т) (!) знаидєны... имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.);

н є о т б ы в а т и ч т н (1) не шанувати честі: ПрїгожаєтсА частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлА(н) нє о(т)бываю(т) своєи чтн... а оу на(ш) у вєлїкы гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **о(т)бываю(т)** (XV ст. *ВС* 25 зв., 28).

Див. ще ***ОТБЫТЬ.**

! **ОТБЫЛА** ⟨ОТБАЛА⟩ *див.* ***ОТБАТИ.**

***ОТБЫТЬ** *дієсл. док.* (1) (чим) звільнитися, очиститися (від чого): Кто бѫдє(т) нєко(т)рыи добры чл̃вкъ на соу(д) позванъ о кгвалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсАгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)быть** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ОТБЫВАТИ**[2].

! **ОТВАЛАТ** ⟨ОТВОЛАТ⟩ *див.* ***ОТВОЛАТИ.**

! **ОТВАРЄНЫ** ⟨ОТВОРЄНЫ⟩ *див.* ***ОТВОРЄНЫИ.**

***ОТВЄРГТИ СА** *дієсл. док.* (1) (від кого) відректися: кто бы ємоу о(т)нАлъ... таковїи да єсть подобєнъ всакомоу о(т) мєтникоу што сА о(т) бга о(т)вєргли (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сА... о(т)вєргли** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

***ОТВЄТ** *див.* ***ОТВѢТЬ.**

***ОТВОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (що від чого) відділяти, відмежовувати (1): а на(м) тоє земли о(т) пр(с)то(и) бґи не о(т)води(ти) ани знамени своє ни пле(ч) (!) не води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. (чого) *(у якійсь справі)* добиватися сприятливого рішення суду (1): Частокро(т) прїгожаєтсѧ и(ж) некоторыи за свои... (пошкоджено.— *Прим. ред.*) племенемь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водѧть про то прїказоуємь мы абы того далѧ не было (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)води(ти)** (1498 *ЧІАФ*); *теп. 3 ос. мн.* **о(т)водѧть** (XV ст. *ВС* 15).

***ОТВОДИТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* odwodzić się) (чим) відводити обвинувачення: Частокро(т) прїгожалосѧ ижь два алюбо четыри обажены о моужебоиство... мы о(т)кладаємь тыи прїсѧгы а оуставлѧємъ и(ж) толко оди(н) имеєть быти осоужеиъ а дроузїи имеют сѧ добрымь свїдечество(м) о(т)водить (XV ст. *ВС* 24).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... о(т)водить** (XV ст. *ВС* 24).

***ОТВОЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* odvolati, *стп.* odwołać) (що) скасувати, анулювати: на конци четвертаго лета тъ(и) юреи прїнесъ тыи пенѧзи да хоте(л) заплатїть то(т) фра(н)цикъ искалъ какъ бы торгъ о(т)валѧ(т) (!) колн(ж) ємоу оу ты(х) летє(х) заплата сѧ не стала (XV ст. *ВС* 21 зв.— 22).

ФОРМИ: *інф.* ! **о(т)валѧ(т)** (XV ст. *ВС* 22).

***ОТВОЛОКА** *ж.* (3) зволікання, відволікання: пак ли не имѣємъ єму заплатити на тотъ днь яко ту выписано тогды мы в то(т) днь безъ некоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѧти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); мы михалъ бучацкыи... и кола судья галицкыи... вызнавамы... нжъ поидеть к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м)... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своєго оу ⟨селѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ ⟨тре⟩тии дн(с)ъ (!) по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу се⟩ло бе(з) о(т)волокы (Галич. 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)волокы** (1411 *Р* 77; 1435 *Р* 134).

ОТВОРЕНО, ОТВОРЕННО *присл.* (2) відкрито, неприховано: А також коупцем от землѧх пререченаго кролѣ єго милости полского и великого кнѧзѧ литовского везде по нашеи земли молдавскои да ест им слободно и добоволно и отворено ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

***ОТВОРЕНЫИ** *прикм.* (2) **1.** відкритий, доступний (1): частокро(т) потребоують с ты(х) кни(г) праведны(х) списъковъ а прото(ж) соудъ колнжь хотѧ оузрн(т) ча(с) по(до)бныи имеєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явне... на коємь мѣстѧ оу такыи днь книгы правыи положены о(т)варены (!) (XV ст. *СЯ* 43).

2. ⟨?⟩ (1): а то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) члвка... абы ка(ж)дын по(д)лоугъ великості имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу о(т)вореноu (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **о(т)вореноu** (XV ст. *ВС* 34 зв.); *наз. мн. ж.* ! **о(т)варены** (XV ст. *СЯ* 43).

***ОТВОРИТИ** *дієсл. док.* (8) *(без додатка) (зробити доступним, вільним для кого-небудь)* відкрити: а вы прїидѣте к на(м) и до нашеи земли съ усими своими торговлѣми и товаро(м), не боѧчи сѣ ни о(т) котории шкоды, зану(ж) є(ст) ва(м) нашѧ землѧ отворена (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); И також слюбыл нам наияснѣишїн Янъ Олбрахть... єстли бы сѣ пригодило... нж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего... та въидемо нс нашеи земли... тогди нх милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти отворены** (1449 *Cost.* II, 747); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **є(ст)... отворена** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **отворены** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **отворена** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *нак. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **да є(ст)... о(т)ворена** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **да соут отворени** (1499 *BD* II, 422).

ОТ ВѢКА *присл.* (21) одвіку, споконвіку: а хотаръ томоу селоу... по старомоу хотарю о(т) въсѣхъ сторонъ коуда о(т) вѣка оживали (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); то щоби ємоу оурикъ и съ въсѣмъ доходомъ и съ оусими старыми хотары, куда от кѣка (!) оживали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ и потвърж(д)енїѧ, таковїи да єсть прокл\ѧ(т)... о(т) въсѧ(х) сты(х), иже о(т) вѣка боу угодивши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, SWYKU.**

***ОТВѢТЬ** *ж.* (3) ◇ д а т и о т в ѣ т ь *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **отвѣть** 2 (1476 *BD* I, 216, 217); **отвєт** 1 (1499 *BD* II, 156).

ОТГАНЯТИ *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) відганяти, проганяти: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а соблазны творясчыхъ извepзати, церкви освесчаты... никакоже паче благословеия его церкви созиждати, или самовласте разорити, или... свесченъниковъ отъ него благословенныхъ отъ церкви отганяти... но во всемъ ему... повиноватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **отганяти** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

! ОТГРАНЄНО ⟨ОТГРАНИЧЄНО⟩ *див.* ***ОТГРАНИЧИТИ.**

***ОТГРАНИЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відмежувати, відрізати: а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лєсы ничого тоє земли от Манєва не отошло ани отгран⟨ич⟩єно (*в ориг.* отгранено.— *Прим. вид.*) (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* ! **отгранєно** (1478 *AS* I, 76).

***ОТДАВАТИ** *дієсл. недок.* (4) ◇ з а м у ж ъ о т д а в а т и (1) *див.* **ЗАМОУЖЪ;** п о в и н н о с т ь ⟨о т д а в а т и⟩ (1) *див.* ***ПОВИННОСТЬ 1;** с л о у ж б о у о т д а в а т и (1) *див.* **СЛОУЖБА 2;** о у с л о у г и о т д а в а т и (1) *див.* ***ОУСЛОУГА.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* ! **о(т)даe(м)** (1459 *Р* 171); *3 ос. мн.* **о(т)даютъ** (1459 *Р* 172); *перф. 3 ос. одн. ж.* **отдавала** (1494 *РИБ* 560); *3 ос. мн.* **о(т)давали** (1459 Р 172).

Див. ще **ОТДАТИ, *ПОДАВАТИ³, ПООДДАВАТИ.**

***ОТДАВНА** *присл.* (1) віддавна, здавна, з давніх часів: Мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми свѧтомоу нашемоу монастироу от Хомора... єд⟨ноу⟩ планиноу... щ⟨о⟩ же от ⟨д⟩авна была их тота планина (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНА, ИЗДАВНО.**

***ОТДАЛИТИ** *див.* **ОТДАЛѢТИ.**

ОТДАЛИТИ СѢ *дієсл. док.* (1) (від чого) відмовитися: Тымже обичаєм и мы оудилали, не хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повинности и подданости прєдковь наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *інф.* **отдалити сѣ** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ОТДАЛѦТИ СѦ.**

ОТДАЛѢТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (що і без додатка) відлучити, відокремити, відірвати (що від чого) (4): прото(ж), мы... схюбоує(м) (!)... ижъ нѣ имєє(м), а ни хоче(м) жа(д)ны(х) землъ, а ни панствь землъ молдавски(х), прє(з) волѣ и призволѣньѧ пререченого господарѧ, казимира, королѧ полского и єго короуны о(т)далнти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Тиж не имамо ани хочем никоторых землъ, алибо панствъ... прѧз воли... пана нашего королѣ и Короуны єго... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. (кого від чого) віддалити, усунути (1): але имаєть панъ детрихъ стати оу королѧ єго милости... абы алек-

ѥандра и маткоу єго от граннци отдалили исъ оусими єго слоугами (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

3. (кого від чого) *(позбавити права на що)* відсторонити (3): коли де(д) и(х) сєме(н) площевичъ... казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) и па(н) ива(н) вѧжеви(ч) длѧ де(н) того сведе(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца єго о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)далити** (1448 *Cost.* II, 734); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)дали(л) бы(л)** (1495 *ВК*); *майб. 1 ос. мн.* **хочем... отдалѣти** (1462 *BD* II, 284); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... отдалили** (1449 *Cost.* II, 746); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **бы... были о(т)далєны** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **бы был (!)... отдаленны** 1 (1462 *BD* II, 284); *предик. пас. дієприкм.* **о(т)далєно** (1495 *ВК*).

Див. ще ***ОТДАЛЯТИ.**

***ОТДАЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) *(позбавляти права на що)* відстороняти: И тыми разы здесе мещане были въ насъ и били намъ чоломъ, абыхмо ихъ не отдаляли отъ тыхъ корчомъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... отдаляли** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще **ОТДАЛѢТИ** 3.

***ОТДАЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) відмовлятися: а от того то имѣньѧ отдалѧю⟨с⟩ѧ сам и жона моѧ и дѣти мои и вси ближни мои (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **отдалѧю⟨с⟩ѧ** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще **ОТДАЛИТИ СѢ.**

ОТДАТИ, ОТЪДАТИ *дієсл. док.* (50) **1.** (кому що) *(відступити, передати)* дати, віддати, подарувати (40): воленъ панъ ганько продати воленъ о(т)дати держати самъ держати (Львів, 1368 *Р* 15); воленъ продати воленъ замѣнити, воленъ кому о(т)дати (Перемишль, 1391 *Р* 45); а ту дѣднину панъ (!) кола вольнъ продати... или туиъ о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); волни во всих тых имєнѧх кому отдати, продати и промєнити: пан Калєник и єго ближиыи (Київ, 1437 *AS* I, 34); и на своєи съмръти комоу сава о(т)дастъ, томоу да боуде(т) (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и волен он продати, отдати (Острог, 1464 *AS* I, 57); Волєн Єго Милость... то продати, отдати (Друцьк, 1492 *AS* III, 24): Воленъ онъ то отдати, и продати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

(кому що) *(дати в чиє-небудь розпорядження)* віддати, вручити (1): и бори(с) ре(к) коли(м) сѧ з глѣбомъ зъє(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. (кому що) *(повернути)* віддати (7): а они имають держати так(о) долго доколѧ имо тыхо д҃ тисѧчи рубли исполна не о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а не вхочет седити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пенези єй отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а бѫдоуть ли ты(и) речи оу меньши(х) пенезѧ(х) проданы тогды имєєть засѧ о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *BC* 18); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тепере (!) у мене есть; хочу имъ отдати, нехай собе подѣлятъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (що) *(про данину, податок і т. ін.)* заплатити (1): коли оусхотя(т) о(т) не(г) про(ч) поити, ка(к) в зе(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*);

◇ **о т д а т и з а ж о н у** (1) видати замуж, віддати: отдал есми по Божой воли а по моей любьви дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *інф.* **отдати, отъдати, о(т)дати** 36 (1368 *Р* 15; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 119; п. 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 159; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 241; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **oddati** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *перф. 1 ос. одн. ч.* **отдал есми** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); **есмы... отдалъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **о(т)да(л)** 1 (1495 *ВМЗД*); *3 ос. одн.* **о(т)далъ** (1369 *ПСЧК*); *1 ос. мн.* **оддали есмы** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *майб. 1 ос. одн.* **хочу... отдати** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн.* **о(т)дастъ** (1443 *Cost.* II, 185); *1 ос. мн.* **о(т)дамы** (1388 *Р* 37); *майб. II 3 ос. одн.* **будет... отдал** (1499 *AS* I, 118); *дієприсл. перед.* **отдавши, о(т)да(в)ши** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *Пам.*); *теп. пас. 3 ос. мн.* **отданы** (1495 *АЛРГ* 73); *предик. пас. дієприкм.* **отдано** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, **ДАТИ** 1, 2, ***ОТДАВАТИ,** ***ПОДАВАТИ**[3], **ПООДДАВАТИ, ОУЗДАТИ.**

***ОТДЄЛИТИ** *див.* ***ОТДѢЛИТИ.**

***ОТДѢЛИТИ** *дієсл. док.* (7) (кого від кого, від кого) *(виділити частину із спільного господарства, маєтку і т. ін.)* відділити, відокремити: о(т)дѣлили волъчка о(т) себє дали єму село оу теребовльскии волости (Вишня, 1393 *Р* 52); О сноу которыи не о(т)дєленъ о(т) оца (XV ст. *BC* 8); Я пан Янько Чаплич променїл єсми кн⟨ѧ⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василєвич⟨у⟩ Остроскомоу село своє Голчє, отчиноу свою правоую отдѣленоую от моєѣ братѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **о(т)дѣлили** (1393 *Р* 52); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **отдєлєнъ** 1 (XV ст. *BC* 8); **о(т)дѣленъ** 1 (XV ст. *BC* 30 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т)... о(т)дѣ(л)нъ** (XV ст. *BC* 30 зв.); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **отдѣленоую** (1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61).

ОТЄХАТИ *дієсл. док.* (3) (що) об'їздивши якусь територію, визначити її межі: а хочу єму границу отехати и вказати (Острог, 1464 *AS* I, 57); и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половину отехал и грань перъвую есми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... отехал** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **отехалъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *майб. 1 ос. одн.* **хочу... отехати** (1464 *AS* I, 57).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

ОТЄЦЬ, ОТЄЦЪ, ОТЄЦ *ч.* (480) **1.** рідний батько (342): купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивоиьковоѣ дѣднину єе... што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); мы великий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаємо... иж записуєм... кн⟨ѧ⟩зю Федору Даиилевичу Острогъ, как и отец єго держалъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); и тако яко наши предкове записали сѧ... и о(т)ць нашь, алєксандръ воєвода, имаємы ємоу вѣрни быти и послушны (Сучава, 1433 *Cost.* II, 652); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу (Київ, 1446 *Р* 154); И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници мои... какь дѣдь мой и от⟨є⟩ць мой имѣли (Добучини, 1487 *AS* I, 239); и они поведали пере(д) нами што жъ какъ они новгородокъ деръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(той, хто користується повагою, як батько і піклується про кого)* батько, отець, опікун (9): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ, во первыхъ яко пастырь и отецъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ, о(т) королѧ... противъ нашего брата старшего, илїѧша воєводы, що єстъ на(м) яко нашь оць... такъ на(м) загыбли по купчичевоу смерти, не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и ти(ж) слюби(л) на(м) млы отецъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу (*в ориг.* нешмоу.— *Прим. вид.*) непрятелю непрїате(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810)

3. *(лише у множині)* предки (3): какъ отць нашь какъ оци ващи были за одно... а мы такоже хочемъ с вами быти

(б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); А то дали єсмо оу до(м) ст҃ѣи тр(о)ци на пАма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителе(м) нашимъ съ тцо(м) (!) праоце(м) (Київ, 1459 *P* 174).

4. *(титул служителів культу)* отець (31): И на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сА єсмы оу оц҃а нашего архиман(д)рита николы (Київ, 1446 *P* 154); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... наоучтАвѣишїи оу бозА отецъ кнѣзь Григориє... свАтои церквє Илвовскои архиєпископь, и также велеможны панове... соуть сосланы и налицены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А при том моємь записном листу был: от⟨е⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А при томъ были свѣдоки... отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій, князь Андрей Володимеровичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); Гноу и оц҃оу нашемоу Ѳиларетоу архимандритоу печєрскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); о т є ц ь д о у х о в н ы й (1) *(наставник у питаннях віри)* духовний отець: А сєт мы Стефань воєвода... вызнавамы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми, ис нашимь отцємь доуховнымъ митрополитомь и съ оусимь доуховєнствомь... наимилостивѣишемоу Казимировѣ... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

5. *(звичайно в множині) (тлумачі християнського вчення)* отці (50): а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть... о(т) ти҃ї сты(х) о(т)ць никєискы(х) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); да будеть на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїА... таковїи да єсть прокла(т)... о(т) сты(х) ти҃ї о(т)ць, иже въ никєи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

6. *(в християнській релігії перша особа святої тройці)* бог отець (42): Во имя отца и сына и свАтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имА от(т)цА (!) и с҃на и ст҃го д҃ха... аминь (Львів, 1370 *P* 18); Во имА оц҃А и с҃на и с(с)вго (!) д҃ха (Галич, 1401 *P* 65); Въ имА оц҃а и с҃на и ст҃го д҃ха (Київ, 1446 *P* 154); Во ймя святые единосущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); Въ имѣ отца и сына и свАтого доуха, троице свАтаа и єдиносъщнаа и неразделимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451); о т е ц ь н е б е с н ы і (1) бог, отець небесний: не оубоися малая (!) мое стада (!) б҃лгоизволи бо оц҃ мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

7. *(епітет папи римського)* отець (1): Też podłuh ustaw papeżskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem, aby... w panstwe naszom... obwineny... majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **отецъ, о(т)цъ, от⟨е⟩цъ, отец, от⟨е⟩ц, о⟨те⟩ц, оц҃** 46 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1396 *AS* I, 20; поч. XV ст. *ОБРН* 141; 1435 *Cost.* II, 687; 1443—1452 *AS* I, 39; 1457 *Cost.* II, 810; 1487 *AS* I, 86; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 602; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **отець, оц҃ь, от҃ць, о(т)ць, отць, от⟨е⟩ць** 39 (1359 *P* 10; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1392—1393 *РФВ* 171; 1400 *Cost.* II, 619; 1429 *Cost.* I, 290; 1443 *Cost.* II, 160; 1451 *ДГШХ*; 1461 *AS* I, 54; 1490 *Cost. S.* 140; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **оте(ц)** 2 (1496 *ОПВВД*; 1499 *ВФ*); *род. одн.* **отца, о(т)ца, оц҃а, отьца** 131 (1359 *P* 10; 1376 *P* 22; 1391 *P* 45; 1413 *P* 82; 1426 *Cost.* II, 182; 1443 *Cost.* II, 160; 1451 *ДГШХ*; 1462 *BD* I, 70; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ВФ* і т. ін.); **отцА, отцѣ, о(т)цА, оц҃А, о(т)цѣ, ! от(т)цА, оц҃ѣ** 22 (1370 *P* 18; 1375 *P* 20; 1394 *P* 54; 1403 *ДГАА*; 1424 *P* 106; 1430 *P* 115; 1439 *Cost.* II, 712; 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *Cost.* II, 788; 1473 *BD* I, 186 і т. ін.); **oicza** 1 (1413 *GL* 48); *зам. місц.* **при о(т)цѣ** нашего 1 (1448 *Cost.* II, 741); **при оц҃ѣ** нашего 1 (1455 *Cost.* II, 772); *дав. одн.* **отцу, оц҃оу, оцу, отьцоу, отъцоу, о(т)цоу** 28 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1411 *Cost.* I, 84; 1422 *ДГОБ*; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *ВАМ* 29; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 458; 1487 *AS* I, 86; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *ВФ* і т. ін.); **отцю, о(т)цю, оц҃ю** 6 (1403 *RS* 338; 1448 *Cost.* II, 733, 734; XV ст. *ВС* 35; *СЯ* 40 зв.; 1462 *BD* II, 283); **о(т)цевѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **отца, о(т)ца, оц҃а** 7 (1493 *ОПВВ* 152; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 27; 1495 *АЛМ* 83, 84; *ВК*); **отцА, о(т)цА, оц҃ѣ** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 706; 1457 *Cost.* II, 809, 811); *зам. наз.* яко **отца** сына своєго мнлоуєтъ 1 (1448 *Cost.* II, 305); *ор. одн.* **отцемъ, оц҃емъ, о(т)цемъ, отцемь, оц҃емь, оце(м), отцем, отъцемъ, о(т)це(м)** 12 (1433 *P* 123; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *P* 174; 1468 *BD* II, 301; 1475 *AS* I, 69, 70; 1487 *AS* I, 86; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *ВК*); **отъцомъ, о(т)цо(м)** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *БСКИ*); *місц. одн.* **о (при, по) оц҃и** 7 (XV ст. *ВС* 8 зв., 27 зв., 35 зв.; *СЯ* 9, 40 зв.; 1437 *Cost.* II, 709); **при отцы** 1 (1396 *AS* I, 20); **по отцу** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *наз. мн.* **отъцы, о(т)цы** 4 (1484 *ЯМ*; 1491 *AS* I, 94; 1495 *БСКИ*; *ВК*); **оц҃и** 2 (1392—1393 *РФВ* 171; 1446 *P* 154); **отцеве, оц҃еве** 2 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **оц(с)и** 1 (1411 *P* 79); *зам. род.* **от отци, о(т)ци, о⟨т⟩еци** никєискы(х) 5 (1453 *Cost.* II, 462, 463; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9); *род. мн.* **отець, о(т)ць, оц҃ь, от҃ць, оць** 23 (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *Cost.* II, 689; 1440 *Mih.* 208; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 300; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 421; 1497 *BD* I, 100; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **отецъ, о(т)цъ, отец, отьцъ, от҃цъ, оц҃ъ** 23 (1398 *ДГПМ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* II, 306; 1481 *ГПМ*; 1492 *BD* I, 511 і т. ін.); **о(т)цо(в)** 1 (1495 *ВК*); **оц҃евъ** 1(XV ст. *ВС* 26); *дав. мн.* **оц҃е(м)** 1 (1446 *P* 154); **оц҃ѣ(м)** 1 (1446 *P* 154); **!съ тцо(м)** 1 (1459 *P* 174); *знах. мн.* **о(т)цовъ** 1 (1495 *БСКИ*); **о(т)ци** 1 (1492 *ЗОЄ*); *ор. мн.* **оц҃и** (XV ст. *ВС* 11 зв.).

***ОТЄЦЬСТВО** *с.* (1) *(маєток, успадкований по батькові на правах повної власності)* батьківщина, вотчина: о жакоу алюбо о капланє которы(ж) добрє держіть оц҃ьство сво(є) (XV ст. *ВС* 5 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оц҃ьство** (XV ст. *ВС* 5 зв.).

Див. ще **ОТНИНА, *ОТЧИЗНА 1, ОТЧИНА 1.**

***ОТЄЧЄСКИИ** *прикм.* (1) який стосується отців церкви: А которїи по нашемь животоу... нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨е⟩т под клѣтвою отеческою (Сучава, 1476 *BD* I, 212).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **отеческою** (1476 *BD* I, 212).

***ОТЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (2) *(стп.* odzywać) (що) скасовувати, оголошувати недійсним: а те(ж) бы кто име(л) твердості наши... а на то спѫскаютсА нє хотєли бы къ правА стати боу(д)то во дѣди(ч)ны(х) рє(ч)хъ тогды мы ты(и) твердості о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **о(т)зываємъ 1** (XV ст. *СЯ* 41); **! о(т)зывавы** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.).

***ОТИНА** *ж.* (1) *(особова назва)*: Мы бискупи мацѣи премыски и офаиасѣи владыка премыски... чинимы знає-

мо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одиои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **отиною** (1404 *Р* 70).

ОТИНУДЪ *присл.* (1) (*цсл.* отъинудь) зовсім, цілковито: мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже есмы оузѦли о(т) тамръташовци... пѦть дворы татаръ... и дали есмы ихъ монастиреви стго николы с(т) полѦны отинудъ со оусимъ... на вѣкы вѣчныѦ (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

***ОТКАЗАТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (що, о чім) передати (що), сказати (що, про що) (4): и ты ми дей, Борисе, тыми бояры отказалъ, штось то на мене мовилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); а тыми разы до тебе твоими послы о(т)казали есмо што пановъ рады нашое пры насъ супо(л)на не было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

2. відповісти (2): Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **отказалъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **отъказалъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *1 ос. мн.* **о(т)казали есмо** 1 (1496 *ПДСВВ*); **есмо... отказали** 1 (XV ст. *РИБ* 610); 3 *ос. мн.* **отъказали** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)кажеть** (1496 *ОПВВД*).

***ОТКЛАДАНІЄ** *с.* (3) відкладання, відстрочення: а естьли же сѦ емоу не поздоровить тогды четвертыи може(т) о(т)ложить ка(к) же есть пісано о о(т)кладанію роковъ земьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(т)кладаиію** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *місц. одн.* **о о(т)кладанію** (XV ст. *СЯ* 40); *наз. мн.* **! окаданія** (XV ст. *СЯ* 39).

Див. ще ***ОТКЛАДЪ, *ОТКЛАДѢНІЄ.**

Пор. ***ОТКЛАДАТЬ**

***ОТКЛАДАТЬ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (що, що чим) (*переносити на пізніший термін*) відкладати, відстрочувати (що, що через що) (2): о которы(х) колї жалоба(х) велікыхъ илї малы(х)... а рокоу а о(т) трехъ неде(л) далеи не имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.).

2. (що) відхиляти, касувати (2): Частокро(т) прїгожалосѦ ижь два алюбо четыри обажены о моужебоиство а казнено и(х) ка(к) моужоиство (!) на прїсѦгоу прїводѦ мы о(т)кладаемь тыи прїсѦгы (XV ст. *ВС* 24).

3. (кому чим) платити, давати винагороду (1): Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имееть емоу о(т)кладать: лоупежмы гор(н)остаиными а старосте соудомирьскомоу... ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

4. (що) не допускати (чого), запобігати (чому) (1): Окадоуючи (!) сваръ межї лю(д)мї. хто займе(т) жївотїноу чюжоую на своемь збожю а чере(с) но(ч) боуде(т) оу себе ховать... а на заоутрее имееть гна(т) да (!) оборы городьскее (XV ст. *ВС* 25—25 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)кладать** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); **о(т)клада(т)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *теп. 1 ос. мн.* **о(т)кладаемь** 1 (XV ст. *ВС* 24); **! окладаемъ** 1(XV ст. *СЯ* 40); *перф. 3 ос. мн.* **о(т)кладали** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *дієприсл. одноч.* **! окадоуючи** (XV ст. *ВС* 25).

***ОТКЛАДЪ** *ч.* (1) відстрочення, відкладання: не хоче(м) имѣ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) штобы тыи прїсѦгы не были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *род. мн.* **о(т)кла(до)въ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

Див. ще ***ОТКЛАДАНІЄ, *ОТКЛАДѢНІЄ.**

***ОТКЛАДѢНІЄ** *с.* (1) відкладання, відстрочення: Напервеи окрадѣнїи (!) роковъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **! окрадѣнїи** (XV ст. *СЯ* 9).

Див. ще ***ОТКЛАДАНІЄ, *ОТКЛАДЪ.**

ОТКОЛ, ОДЪКОЛЯ *спол.* (3) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткове — у постпозиції, без співвідносного слова в головному реченні*) звідки (1): и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка... где насъ панъ Карпъ припроводылъ (!), указуючи одъколя грунтъ его починаетъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. (*місця — у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні*) звідки (1): Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)туле те(ж) и казнь имееть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.).

3. (*означальне — у постпозиції, із співвідносним словом у головному реченні*) звідки (1): и опят есмо приехали к той долине, откол нас пан Янчинский повел (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ОТКОУЛЬ** *див.* **ОТКОЛ.**

***ОТКОУПАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (чого) (*звільнятися, даючи викуп*) відкуплятися, викуплятися (від чого): Пла(ч)лївыи жалобы пре(д) на(с) прїшли ка(к) слоужебнїци... без вины без волї соудьни(х) позывають а рокы имъ даваю(т) по(д)лоугъ своея воли а онї боятсѦ того... пе(не)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сѦ того нагованья (!) (XV ст. *ВС* 14 зв.— 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **о(т)коупаю(т) сѦ** (XV ст. *ВС* 15).

***ОТКОУПИТИ** *дієсл док.* (1) (що)відкупити, викупити: Іоаиь Александрь... гсднь въсеи земли Мльдавскои откоуписы (!) тетроеугль щое быль оу залоге (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн. ч.* **откоупи** (1464—1496 *Gh. S.*).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ВЫКУПИТИ** 1, **ОКОУПИТИ.**

! ОТКѢКА *див.* **ОТ ВѢКА.**

ОТКѪДОУ *спол.* (1) (*цсл.* отъкѪдоу) (*приєднує підрядне речення місця — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) звідки: А хотарь томоу селоу... от брода дроумом... д ⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Черленои, идеже ест блато... и от кѪдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ОТЛОЖИТИ, ОТЛОЖЫТИ *дієсл. док.* (42) 1. (що) (*перенести на інший термін*) відкласти, відстрочити (10): а естьли же сѦ емоу не поздоровить тогды четвертыи може(т) о(т)ложить ка(к) же есть пїсано о о(т)кладанїю роковъ земьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40); и мы были тую речь отъложили до нашого... щасного пріеханья до отъчины нашое (Краків, 1489 *РИБ* 433).

2. (що) скасувати, відмінити (1): Иже из обычаевъ позовово (!) частое оутїснїе (!) и оудроученїе чере(с) наши(х) соудеи нашимъ зе(м)лѦномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить (XV ст. *ВС* 13 зв.— 14).

3. (що) постановити, призначити (3): и о иную и(х) шкоду що имаю(т) и кулко сѣ имъ не оуверне(т), за тое за все о(т)ложили есми де(н) по(д)бны и наре(ч)нны, на стго филипа (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XVст. *АЛМ* 9); на инши час подобны имает его милостъ ден и мѣсце отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

4. (кому що) заплатити, сплатити (28): а коли жона моя зхочет пойти замоу(ж) то(г)ды бъли(ж)нии мои о(т)ложи(в)ши еи то шьто есми еи записа(л) имѣнье озми то(е) шьто есми еи записа(л) (б. м. н., п. 1450 ПИ № 9); а который брат хотѣлбы от нас тот дѣлъ порушити, тогды мает пѦтсот коп отложити брати своей (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А естли я кн⟨Ѧ⟩зь Михайло Васильевичь хотѣл — ⟨бы⟩ тотъ дѣл порушыти... и я имаю оспод⟨а⟩рю королю отложыти двѣ тысѦчы рубловъ шырокими грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); про то мы сказоуемь ажь которыи соу(д)я ко(г) не исправедливо осоуди(т)... то(т) имее(т) на вышъшее право о(т)озвать имееть емоу первое о(т)ложи(т) три гривны (XV ст. *ВС* 33 зв.); а естьлибы сѦ ближнии припирали к томоу имѣнью... а хотѣлибы емоу пѣнѦзи отложити, тог-

ды он мает пѣнАзи в них взАти, а имѣнА сА имъ постоупити (Боковичі, 1496 *AS* I, 244—245).

ФОРМИ: *інф.* **отложити, о(т)ложити** 14 (1462 *BD* II, 285; 1463 *AS* I, 55; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1485—1500 *AS* I, 121; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1496 *AS* I, 245 і т. ін.); **отложыти** 4 (1482 *AS* I, 81); **о(т)ложить, о(т)ложїть** 7 (XV ст. *BC* 14, 25, 33 зв.; *СЯ* 39 зв., 40); **о(т)ложи(т)** 1 (XV ст. *BC* 33 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)ложилъ** (XV ст. *СЯ* 40); *1 ос. мн.* **одложили есьмо** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **о(т)ложили єсми** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *пперф. 1 ос. мн.* **были... отъложили** (1489 *РИБ* 433); *майб. 1 ос. одн.* **отложоу** (1485—1500 *AS* I, 121); *3 ос. одн.* **отложит** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 88); *3 ос. мн.* **отложать** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1487 *AS* I, 239); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехайже... отложит** (1481 *AS* I, 77); *дієприсл. перед.* **о(т)ложи(в)ши** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще **ПРЄЛОЖИТИ** 1.

***ОТЛУЧИТИ СА** *дієсл. док.* (2) (чого) відступитися, відмовитися (від чого): Се Азъ кнА(з) александъ (!)... знамени(т) чинимы... аже слюбую... коруны пол(с)коѣ не о(т)лучити ми сА еѣ никоторымъ веременемъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62); Мы кнА(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню... аже слубую... коруны пол(с)коѣ не о(т)лучитисА... никоторы (!) веремєнемъ (Мереч, 1401 *P* 64).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)лучитисА** 1 (1401 *P* 64); **о(т)лучити... сА** 1 (1400 *P* 62).

Див. ще *** ОТЛУЧАТИ СА.**

***ОТЛУЧАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (від чого) відступатися, відлучатися: а тому мунастыреви не о(т)лучАтисА о(т) с҃того ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)лучАтисА** (1378 *P* 26).

Див. ще *** ОТЛУЧИТИ СА.**

***ОТМАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* otmawiać) (зробити що) відмовлятися (зробити що), заперечувати (проти чого): Господа(р) нашъ его мл(ст) велики(и) кня(з) алекса(н)дръ прыя(з)ни и жы(т)я... и записо(в) потве(р)женьА с пано(м) воеводою волоскимъ з вашы(м) г(с)дремъ не о(т)мавляє(т) вделати (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **о(т)мавляє(т)** (1496 *ОПВВД*).

Див. ще ***ОТМОВИТИ** 2.

***ОТМЄТАТИ СѢ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* отъмєтати сА) (від чого) відмовлятися: того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)метали о(т) свою присѣгу и не хотили присѣгнути (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ о(т)метали** (1474 *РГС*).

***ОТМЄТНИКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* отъмєтьникъ) (*той, хто відступається від кого, чого*) відступник: кто бы ємоу о(т)нАлъ... таковїи да єстъ подобєнъ всакомоу о(т) метникоу што сА о(т) бга о(т)вергли (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А нинє... къ дочеры его прыслалъ еси отметъника греческого закону... съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II. 448).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(т) метникоу** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *знах. одн.* **отметъника** (1499 *BD* II, 448).

***ОТМЄТЪНИКЪ** *див.* ***ОТМЄТНИКЪ.**

***ОТМИНА** *див.* ***ОТЪМѢНА.**

***ОТМОВИТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) (*заперечно відповісти на прохання, вимогу*) відмовити (в чому) (1): Ино и передъ тымъ єси к намъ прысылалъ в посо(л)стве того(ж) дчоу(р)жоу о томъ деле и мы были того тобє не о(т)мовили, и посылали єсмо до тебє нашы(х) посло(в) (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

2. (чого) відмовитися (від чого), заперечити (проти чого) (1): а жы(т)я с тобою не о(т)мови(ли) єсмо и тыми разы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

3. (за кого) вступитися, заступитися (1): ач бы сА па(к) и пригодила нѣкотораа слова о(т) кролѣ... на на(с)... тогди слюби(л) на(м) па(н) мужило... о(т)молвити за на(с) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

4. (що) заявити (1): а боудоуть ли тыи пенези оу меньши(х) ре(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возметь оу томь некоторы(и) закла(д) тогды маеть оу томь досы(ть) име(т) а бѫдѣ(т) ли оу праве о(т)мовилъ што не стоить за него а бѫдоуть ли ты(и) речи оу меньши(х) пенезА(х) продаты тогды имеєть засА о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *BC* 18).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)молвити** (1457 *Cost.* II, 809); *перф. 1 ос. мн.* **о(т)мови(ли) єсмо** (1496 *ПДСВВ*); *пперф. 1 ос. мн.* **были... о(т)мовили** (1496 *ПДСВВ*); *майб. II 3 ос. одн.* **бѫдѣ(т)... о(т)мовилъ** (XV ст. *BC* 18).

Див. ще ***ОТМАВЛЯТИ.**

***ОТМОЛВА** *ж.* (3) заперечення, відмова: и такижь тымъ то листомъ слюбуемъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы его до землъ русвы(х) (!) приближатсА, а мы обличнѣ к нему прїидемъ... и безъ всАкои о(т)молвы... пану вло(д)славу, кролеви... слюбимы и присАгнемы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); Колї прїгожаетсА по с҃мрти оцеве и(ж) дѣвкы не имѣючи рожєноє бра(т)и нзоставаю(т) въ именїи находА(т) сА имъ... опекальнїкы што(ж) н(х) хотАть пѣнезми о(т)править... абы имеиїе о(т)рималї... мы то все о(т)зываємь а нивошто оборочаємь але тыи дѣвкы маю(т) свое оузА(т) не о(т)баючи на о(т)мо(л)воу моужа своего (XV ст. *СЯ* 41—41 зв.); я иліа воевода... присѣгаю и обицоую сА... иже голдь прѣ(д)реченныя, слоужбы и обѣтници нашеи по(д) чъстїю и вѣроую (!), вѣрни и оуставичне заоужды... безь о(т)молвы... къ воли того исного пана иашего мл(с)тивого, кролѣ по(л)ского... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)молвы** (1434 *Cost.* II, 664; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **о(т)мо(л)воу** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***ОТМОЛВИТИ** *див.* ***ОТМОВИТИ.**

***ОТМЫКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) відмикати: И тыи кнїгы имею(т) быти за тремї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаеть иметї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третїи земьскыи пїсарь а одномоу бе(з) дроугого не го(ди)тсА ты(х) кни(г) о(т)мыка(т) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)мыка(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **ОТОМКНУТИ.**

***ОТМѢНА** *ж.* (7) (*стч.* odměna, *стп.* odmiana, otmiana) заміна (1): а о(т)мѣна противу крупска колкови(ч) а противу сАхова кнА(ж) лоука (Краків, 1394 *P* 54); з а о т м ѣ н у (1) взамін: и мы єсмы тому исному мишеви... дали єсмы фєцеви(ч) дворище и бугданъчича оу новосѣльцехъ на вѣки... за его дворища за о(т)мѣну што же имѣлъ оу тѣшковичи(х) (Перемишль, 1390 *P* 175—176);

д а т и о т м ѣ н у (4), о т м ѣ н у д а т и (1) *див.* **ДАТИ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(т)мѣна** (1394 *P* 54); *знах. одн.* **о(т)мѣну** 5 (1390 *P* 175, 176; 1394 *P* 54; 1434 *P* 130; 1445 *P* 148); **о(т)миноу** 1 (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***МѢНА, *ПРОМИНѢНЇЄ.**

***ОТМѢНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* odměniti, *стп.* odmienić, otmienić) (чим) відшкодувати, компенсувати: но покоуль вода сА взольєть пото(л) панъ дробы(щ) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) какъ было за отца моего при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)мѣнити** (1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СА, *МѢНИТИ[1], *МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, ПРОМЄНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

!ОТНАНА ⟨ОТНИНА⟩ *див.* **ОТНИНА.**

***ОТНИМАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (кого від чого, що у кого) віднімати, відбирати (2): а по наше(м) животѣ кто боудеть г(с)дрь нашеи земли... то(т) щобы не о(т)нима(л) ты(х) циганов о(т)с҃тои митрополи (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); а х(т)о бы имѣль оустоупатися или о(т)нимати тоую десятинсу оу

стго спса рассоудится со мною пре(д) бгомь (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

2. (*стч.* odnîmati, *стп.* odejmować) (від чого) захищати, охороняти (1): такѣ ж мы слюбуємы ннѣ... нашому милому приятелю стефану воєводѣ прере(ч)ному... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ... боронити о(т)нимати коли єму толко надобно будєть (Ланчиця, 1433 *P* 124—125).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)нимати** (1433 *P* 125; 1487 *ВОРСР* 178); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы нє о(т)нима(л)** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще **ОТНѦТИ.**

ОТНИНА *ж.* (280) 1. (*маєток, успадкований по батькові на правах повної власності*) батьківщина, вотчина (53): купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣднину єє и вотнину (Перемишль, 1359 *P* 10); и мы выдѣвше єго правою и вѣрною слоужбу до на(с)... дали... єсмы єму... єго правою о(т)нину... що выслужи(л) отецъ єго (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); И пак оу том... прїидє прѦд нами... НастѦ, кнѣгинѦ пана Юга вистѦрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоупленїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147); мы Стефань воєвода... знаменито чиним(ь)... ожє прїдоша прѣд(ь) нами... наши слоугы... и продали свою правоую отниноу и выкоупленїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. маєток, земельне володіння (227): игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалелѣєвичь (Перемишль, 1390 *P* 175); А сє Ѧ панъ бєнко староста галицькии... свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ... и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *P* 57); а мєнє єго милсть и дѣти моѣ... при моюи вотнинѣ при исбаразискои волость и при вѣнницикои волость... при моюи выслузѣ имаєть мѦ єго млсть оставить (Кременець, 1434 *P* 130); тѣм мы выдѣвше єго право и вѣрною слоужбо (sic.— *Прим. вид.*) до нас... дали и потвердили єсмы єго правою отнина, село на имѣ воннєщїи и съ манастирєю, що коупил от іоноу и от петрика, за н҃ злати (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ ... ожє прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє... и съ вьсѣми яжє о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу... що имаєть тоть свѦтыи монастир от дѣда нашего от Алєксандра воєводї (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **отниа, о(т)нина** 28 (1437 *Mih.* 202; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 55; 1470 *BD* I, 153; 1475 *BD* I, 207; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 296; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 54; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **!о(т)ниниа** 1 (1409 *Cost.* I, 64); **! отниа** 1 (1443 *Cost.* II, 149); *зам. род.* половина **отнина** 1 (1429 *Cost.* I, 239); *зам. знах.* дали єму **отнина, о(т)нина** 30 (1434 *Cost.* I, 395; 1456 *Cost.* II, 568; 1458 *BD* I, 19; 1462 *BD* I, 63; 1466 *BD* I, 110; 1469 *BD* I, 136; 1480 *BD* I, 246; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 392; 1497 *Cost. S* 212 і т. ін.); **дали... ! отнаиа** 1 (1456 *Mih.* 213); *род одн.* **отниии** 1 (1495 *ПГВСР*); **отнины** 1 (1403 *ДГАА*); *дав одн.* **отниинѣ** (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн* **отниноу, о(т)ниноу, о(т)нину, отнїноу, otnynu** 177 (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *ВАМ* 29; 1442 *Cost.* II, 101; 1446 *Cost* II, 241; 1455 *Cost.* II, 553; 1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 150; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 400; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вотину** 3 (1359 *P* 10; 1390 *P* 175); **!отниниоу** 1 (1480 *BD* I, 237); **wathnynu** 1 (1413 *GL* 48); **! отнноу, !о(т)ниоу** 2 (1489 *Cost. S.* 133; 1497 *Cost. S.* 208); *зам. наз.* да єст (за що єст) ємоу **отниноу** 3 (1479 *BD* I, 222; 1482 *BD* I, 264; 1488 *Cost. S.* 128); *місц. одн.* **на (при) вотнинѣ** (1398 *P* 57; 1434 *P* 130); *наз. мн. зам. род.* от тих **отнини** (1480 *BD* I, 241); *род. мн.* **отниниь** (1495 *ПГВСР*); *знах. мн.* **отнини, о(т)нинии, отинні** 11 (1414 *Cost.* I, 111; 1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* I, 126; 1480 *BD* I, 241; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 174); **отнины, о(т)ниины, от⟨ин⟩ы** 10 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *BD* I, 24; 1462 *BD* I, 66; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* II, 309; 1471 *DIR«A»* 525; 1475 *BD* II, 206; 1483 *BD* I, 272); **! отни** 1 (1497 *BD* II, 112); **! о(т)нни** 1 (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще ***ОТЄЦЬСТВО, *ОТЧИЗНА** 1, **ОТЧИНА** 1.

***ОТНОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (*без додатка*) поновити, наново порушити (судову справу): а коли приидоуть розѫмоу ихъ а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлена тогды они маютъ о(т)поведати ка(к) и тогды коли были позваны первоє къ правоу (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боудє(т)...о(т)новлена** (XV ст. *BC* 33).

ОТНѦТИ, ОТНѢТИ *дієсл. док.* (15) 1. (кого, у кого, що від кого, кому і без додатка) (*силою*) відняти, відібрати, забрати(11): А кто о(т)иметь о(т)црква стго николы судитсѦ со мною передъ бгмь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); а нє имаєть тои корьчмы от не(г) отнѦти ни одинъ староста (Медика, 1407 *P* 72); I jakze iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кто бы хоти(л) пороушити илї отнѣти ты(х) татарє, то(т) да є(ст) проклѣтъ о(т) га ба (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); жаловали на(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(що від кого, у кого) (*взяти назад*) відібрати (2): а пкли быхо(м) имѣли оу нєго тоє село о(т)нѦти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а коли мы нє боудє(м) с тоє земли дани полни(ти) на црквь бжїю и є(г) мл(с)ти архимандритоу тоую землю о(т) на(с) о(т)нѦ(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. (кому що) позбавити (кого чого) (1): Абы оусільнікомь смелость о(т)нѦта оуставлѦємь колї шлѦ(х)та шлѦ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдєсѦ(т) гривєнъ (XV ст. *BC* 24 зв.);

(що) позбавити себе (чого), облишити (що) (1): обицоуємъ и слюбоуємъ... бєзь лъсти и без хитрости, хитростъ въсѣкою о(т)нѣвши тотъ истинныи голдъ... наияснѣишємоу паноу нашемоу, владиславови, королеви полскомоу... накаждыи (!) ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *інф.* **отнѧти, о(т)нѧти, о(т)нѧ(ти), отнѣти** (1407 *P* 72; 1408 *Cost.* I, 61; 1424 *ДГВВ*; 1453 *Cost.* II, 466; 1498 *ЧІАФ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)нѧ(л)** (1495 *ВМЗД*); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)иметь** 1 (бл 1350 *P* 8); **о(т)имє(т)** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... о(т)нѧлъ** (бл. 1400 *Cost* I, 27); *дієприсл. перед.* **о(т)нѣвши** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **отънемъ** 1 (1484 *ЯМ*); *теп. пас. 3 ос. мн. с.* **otniata** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *бaж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **абы...о(т)нѧта** (XV ст. *BC* 24 зв.); *3 ос. одн. с.* **абы...о(т)нѧло (!) было** (1408 *Cost.* I, 61).

Див ще ***ОТНИМАТИ 1**

ОТО *див.* **ОТЪ** 1.

***ОТОБРАНЇЄ** *с.* (1) відібрання, позбавлення: прїказоуємь мы гымъ то слоужєбнїко(м) по(д) виною сєдєнїя оурѦдоу и(х) и обранїя (!) имєнїя и(х) бєзъ прїказанїя ихъ соуда нє позывали нїко(г) (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **! обранїя** (XV ст. *BC* 15).

***ОТОВОКОЛНЫИ** *прикм* (1) (*розташований поблизу*) сусідній: а к гы(м) мои(м) имє(н)я(м) къ ябло(н)ноу а к по(л)жа(м) даровала єсми моужа своє(г) пана васи(л)я хрє(б)товича по(д)ворьєм свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)нє(м) городє в лоуцкоу вѣчно и нєпороушно (Луцьк 1490 *ЗХП* 136)

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **отовоко(л)нє(м)** (1490 *ЗХП* 136).

Див. ще ***ОКОЛНЫИ**.

***ОТОДВИНУТИ** *дієсл. док.* (2) (кого) *(перенести виконання чогось на пізніший строк)* відсунути: Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ и билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши инщихъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **отодвинувши** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

***ОТОЗВАТЬ** *дієсл. док.* (5) **1.** (чого) заперечити (проти чого) (1): а колижь тыи свє(т)кы на соудє монованы (!) тогды то(т) замєшька(х) (!)о (т)озва(т) того коумовъства (XV ст. *ВС* 20).

2. (на що) подати апеляційну скаргу (1): про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нєисправедливо осоуди(т)... то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.).

3. (що і без додатка) *(сказане)* взяти назад (3): хто комоу мтри лаєть а нє (до)конає(т) алюбо нє о(т)зовєть в тоу(ж) виноу впадаєть шєстьдєсѧ(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть рєчи солганъ (!) яко пєсъ (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)озвать** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); **о(т)озва(т)** 1 (XV ст. *ВС* 20); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)зовєть** 2 (XV ст. *ВС* 29); **о(т)зовє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29).

ОТОИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (без додатка) *(залишити, покинути кого)* відійти (від кого, чого) (2): а колї оу нємецькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї (от) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто сєбѣ кмєтѧ такъ багато(г) ка(к) сєбѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *ВС* 39); О шїльтїсоу алюбо о кмєтю колї бє(з) волї о(т)идє(т) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

2. (від кого, чого) *(відділитися, відлучитися, відокремитися)* відійти (від кого, чого), перейти (до кого, чого) (3): нє имаєть о(т) нихъ то отоити никоторымъ вєрємѧнємъ (Львів, 1399 *Р* 59); пытали єсмо Старыхъ бояръ и мужєи старыхъ што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу дєсѧтину ино то єсмо опѧтъ привєрнули къ Склиню (Луцьк, 1445 *Р* 150); а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лєсы ничого тоє зємли от Манєва нє отошло (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *інф.* **отоити** 1 (1399 *Р* 59); **о(т)итї** 1 (XV ст. *ВС* 39); *пперф. 3 ос. одн. ж.* **была... о(т)шла** (1445 *Р* 150); *перф. 3 ос. одн. с.* **отошло** (1478 *AS* I, 76); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)идє(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

Див. ще ***ОТХОЖИВАТИ.**

ОТОКОЛ *присл.* (1) довкола: Тиж Стєфан воєвода... дадохом... трїи сєловє от наших правїих господарских сєл... що тоти сєловє быше отокол дворов наших от Камєн (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ОТОЛѦ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТОМКНУТИ *дієсл. док.* (2) (що) відімкнути: И велѣла ми ключника позвати и клѣть отомкнути (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф.* **отомкнути** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ОТМЫКАТИ.**

***ОТОСЛАТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (кого к кому, до чого і без додатка) *(повернути, відправити назад)* відіслати (кого до кого) (3): а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє дєръжали, алє до єго зємли отослали (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. (що до кого) послати, відправити (1): до твоєе милости до господарѧ отослал до Вилни двєстє судовъ... то сєвєрскоє дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **отослал** (1496 *АЛРГ* 72); *майб. 1 ос. одн.* **о(т)шлю** (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **отъслали бы єстє** 1 (1484 *РИБ* 351); **бы єстє... отослали** 1 (1499 *BD* II, 449)

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, ОТСЫЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ОТПЄНЫ ⟨?⟩ (1): Коли на которы(и) соу(д) о(т)пєны бѫдоуть имаєть оутєчь до соу(д)и а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сѧ роспамєта(л) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ОТПЄРЄТЫ *дієсл. док.* (1) (*стч.* odepříti se, *стп.* odeprzeć) (кому) відбити напад, дати відсіч: єстли бы сѣ пригодило с которого допоущєнїѧ божїєго,.. иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ моцнєго, которому бы мы отпєрєты нє моглы, та въидємо ис нашєи зємли, либо до Оугор, алибо до их милости кролєвства полскаго, тогды их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *інф.* **отпєрєты** (1499 *BD* II, 421—422).

***ОТПИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* odpírati, *стп.* odpierać) (чого) заперечувати, оспорювати (що): Я кнѧзь Михайло Васильєвичь Збаражьскнй чиню знамєнито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѧдѧ мой нєбожчик кнѧзь Сємєнъ Васильєвичь Колодєнский имѣньє на имѧ Манєвъ... ино ми того имѣньѧ отпирали дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ а зѧть єи кнѧзь Сємєнъ Юрьєвичь (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **отпирали** (1482 *AS* I, 79).

***ОТПИСАНЬЄ** *с.* (1) письмова відповідь, лист-відповідь: а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаньє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(т)писаньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОТПИСЪ.**

Пор. ***ОТПИСАТИ.**

***ОТПИСАТИ** *дієсл. док.* (9) **1.** (до кого о чім, кому про що) *(письмово відповісти)* відписати (4): а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаньє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и он о том до нас отписал, штож то єсть так, как он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

2. (що) *(викласти в письмовій формі, зобразити писемними знаками)* записати, написати (2): Вы стыи о(т)ци чтитє алє иє к(л)инѣтє котороє ємь слово... о(т)писал а которы... м ѣ єсть лѣ(п)шє оправлѧитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*); пан Юрєй о томъ довєдавшисѧ и до єго милости отписал (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

3. (кому що) *(письмово заповісти)* відписати, відказати (2): Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ кнгни марїи... свою очиноу (Київ, 1446 *Р* 154); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и) о(т)ходѧ з сєго свѣта о(т)писа(л) мнѣ имє(н)є о(т)чины своєє трєтюю часть (Вільна, 1495 *ВМБС*);

пєрєдати писємним актом (1): а васковци стєцку воєводѣ о(т)писали єсмы к волоскои зємли и с тымъ со всѣмъ што к тому сєлу здавна прислушаєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)писати** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **о(т)писать** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **о(т)писалъ єсмь** 1 (1446 *Р* 154); **ємь... о(т)писал** 1 (1492 *ЗОЄ*); *3 ос. одн. ч.* **отписал, о(т)писа(л)** (1493 *АЛРГ* 55; 1495 *ВМБС*; 1499 *АЛРГ* 94); *1 ос. мн.* **о(т)писали єсмы** (1433 *Р* 125); *предик. пас. дієприкм.* **о(т)писано** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, 3, ***ЗАПИСОВАТИ** 2, ***ЗАПИСОВАТИ СѦ** 2, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, *** НАПСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ** 1, ***ПИСАТИ СѦ, *ПСАТИ.**

***ОТПИСЪ** *ч.* (1) письмова відповідь, лист-відповідь: яко жадаєтє чєрєз листы свои на тыи послѣднии мистровы

листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу черес оныи первыи о(т)пись подлоугъ на(о)учѣнья нашего мистрови о(т) ва(с) оужє посланыи на тыи то остато(ч)ныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о(т)пись** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОТПИСАНЬЄ.**

***ОТПИСЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому що) *(письмово заповідати)* відписувати, відказувати: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **отписую** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще **ЗАПИСАТИ** 3, ***ЗАПИСОВАТИ** 2,***ОТПИСАТИ** 3.

***ОТПОВЄДАНЇЄ** *с.* (4) відповідь (в суді) на скаргу позивача: оуставлѧємь коли(ж) боудеть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ ꙗлюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ… имеєть дати на о(т)поведанїє три нє(д)ли (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(т)поведанїє** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *знах. одн.* **о(т)поведанїє** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *місц. одн.* о **о(т)поведанїи** (XV ст. *ВС* 8).

Пор. **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВЄДАТИ** *див.* **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВЄДАТЬ** *див.* **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВЄДИТИ** *див.* **ОТПОВѢДИТИ.**

ОТПОВѢДАТИ *дієсл. недок.* (20) **1.** (кому що) *(давати відповідь на запитання)* відповідати (2): и соу(д)я пыта(л) петра неоднова моглъ ли бы досвє(т)чи(т) на нє(г) хтобы видѣлъ тогды петръ о(т)поведалъ же нє маєть кимъ досвєтъчи(т) (XV ст. *ВС* 19).

2. (що і без додатка) відповідати перед судом на скаргу позивача (12): Жалобоу чинилъ петръ на яна оужє (!) єго ранилъ янъ о(т)поведа(л) же са(м) єго рани(л) а то хотелъ свєдє(ч)ство оуказать ємоу (XV ст. *ВС* 19 зв.); олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудеть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65).

3. (за що і без додатка) *(нести відповідальність, бути притягнутим до відповідальності за що-небудь)* відповідати (6): A jestliby zastawa… czerez rok deń odin była, potom żadnomu… ne majet' opowedati (!) (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Коли на которы(и) соу(д) о(т)пєны бѫдоуть имаєть оутєчь до соу(д)и а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сѧ роспамета(л) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)повѣдать** 3 (XV ст. *ВС* 35, 35 зв.; *СЯ* 40 зв.); **о(т)поведать** 2 (XV ст. *ВС* 15 зв., 25); **о(т)поведати** 2 (XV ст. *ВС* 16, 33); **отповѣдати** 1 (1401 *Р* 65); ! **opowedati** 1 (1388 *ZPL* 107); ! **о(т)повє(д)** 1 (XV ст. *ВС* 16); *теп. 3 ос. одн.* **о(т)повѣдаєть** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)поведалъ, о(т)поведа(л)** 6 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 21, 21 зв., 22, 24 зв.); **о(т)повѣда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 32); *3 ос. мн.* **о(т)поведалї** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы о(т)поведа(л)** (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще **ОТПОВѢДИТИ.**

ОТПОВѢДИТИ *дієсл. док.* (4) **1.** відповісти перед судом на скаргу позивача (3): а сє ѧзъ па(н) петрашь староста галицкыи… свѣдочю то своимъ листомъ… иже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскую тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити (Галич, 1401 *Р* 65); прїгожаєтсѧ частокротъ жє наши(х) дворѧнъ… наглє… позываютъ прє(д) соудьи алюбо пєрє(д) на(с) а тамъ на ни(х) жалоба а онї нє вєдали такїи о(т)повє(ди) (!) имаю(т) з добрымь розмышлєнїємь (XV ст. *ВС* 14 зв.); а па(н) микъ дѣдошицкии о(т)повидѣлъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє… полє и доуброва сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111).

2. (без додатка) *(нести відповідальність, бути притягнутим до відповідальності за що-небудь)* відповісти (1): которы боудѣть познаныи (!) а соудьи (!) во (до)лєкы(х) (!) сторона(х) имє(т) ли о(т)поведити соудъ (!) (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *інф.* **отповѣдити** 1 (1401 *Р* 65); **о(т)поведити** 1 (XV ст. *ВС* 6); ! **о(т)повє(ди)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)повидѣлъ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВѢДЬ** *ж.* (2) попередження про відмову договору: ино повѣдає(м) тобѣ братоу и тьстю нашомоу што(ж) стєфа(н) воєвода волошьскыи лони бє(з) каждоє о(т)повѣди на(м) шкодоу нємалоую вчини(л) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); што пєрежъ сего посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала ѳтъ тстя нашого… штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрестьного целованья выступилъ, безо всякоє отъповеди… и шкоды намъ великии поделалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)повѣди** 1 (1495 *ПЛПС*); **отъповеди** 1 (1498 *BD* II, 413).

***ОТПОВѢДѢНЬЄ** *с.* (1) *(заява про відмову від державного договору)* денонсування: а коли будеть по миру, кто нє усхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть а по о(т)повѣдѣньи стояти миру за мѣсѧць (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по о(т)повѣдѣньи** (1352 *Р* 6).

Пор. ***ОТПОВѢДѢТИ.**

***ОТПОВѢДѢТИ** *дієсл. док.* (1) *(без додатка) (заявити про відмову від державного договору)* денонсуватя: а коли будеть по миру, кто нє усхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **о(т)повѣсть** (1352 *Р* 6).

***ОТПРАВИТЬ** *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) затвердити в судовому порядку (що за ким) (2): И мы видечи речъ справедливоую… отправили єсмо пани Василєвоую (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а потомъ у другоє смотрѣлъ того панъ Якубъ Немеровичъ, и насъ въ томъ одправили, и тыє земли намъ присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

2. (кому що) *(збитки)* відшкодувати (1): прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

3. (кого чим) надати, виділити віно дівчині (2): Колї прїгожаєтсѧ по смрти оцевє и(ж) дѣвкы нє нмѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи, находѧ(т) сѧ имъ такымъ дѣвъкомъ опекальнїкы што(ж) и(х) хотѧть пѣнезми о(т)править коли замоужь поидоуть абы имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41);

◇ отправити вѣномъ (1) *див.* **ВѢНО** 2.

ФОРМИ: *інф.* **о(т)править** (XV ст. *СЯ* 41); *перф. 1 ос. мн.* **отправили єсмо** (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* **одправили** (1495 *АЛМ* 85); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)прави(т)** (XV ст. *ВС* 36); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **абы єси… о(т)правилъ** (1496 *ПЧФГ* 36).

Див. ще **ОПРАВИТИ**[1] 1, 4, ***ОТПРАВЛѦТИ.**

***ОТПРАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ виномъ отправлѧти *див.* **ВѢНО** 2.

ФОРМИ: *інф.* **о(т)правлѧ(т)** (XV ст. *ВС* 36).

Див. ще ***ОТПРАВИТЬ.**

***ОТПРАВОВАНЕ** *с.* (1) (*стп.* odprawowanie) здійснювання, виконування (чого): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божоє пры церкви соборной, даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце… село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **отправованя** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ОТПРАВОВАТИ.**

ОТПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (*стп.* odprawować) (що) виконувати, здійснювати (1): Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улнцахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) мають (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

службу отправовати (1) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **отправовати** (1389 *РЕА* I, 27; 1438 *Р* 141).

***ОТПРИСѦЧЬ** *дієсл. док.* (4) (*стп.* odprzysiąc) (без додатка) заперечити присягою: мы сказоуємь микѫле самомоу о(т)прїсѦчь и(ж) нє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и ани мошны (XV ст. *ВС* 32); оуставлѦємь коли(ж) которыи мещанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу землєнїноу бє(з) запіс҃ѫ повєри(т) а оу право с нимъ поиде(т) тогды имеєть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досве(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имеєть самь своєю роукою о(т)присѦчь (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)прїсѧчь, о(т)присѧчь** 3 (XV ст. *ВС* 18 зв., 27, 32); **! топрисѧчь** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ОТПРИСѦЧЬ СѦ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* odprzysiąc się) (без додатка) виправдатися під присягою: ОуставлѦємь... колїжь которыи рыцєрь... нє боудєть пересоудомъ оважонъ... а боуде(т) однова длѦ єго добро(г) бытленїя имеєтсѦ своєю роукою о(т)присѦ(ч) и очистїть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... о(т)присѧ(ч)** (XV ст. *ВС* 26 зв., 32).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ОТПРЇСѦЧЬ** *див.* ***ОТПРИСѦЧЬ.**

***ОТПРОВОДИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) провести, відпровадити: тогди они па(к) с поч(с)тїє(м) и добротою на(с) и наша кнєгинѣ и наши паны... о(т)проводнти без шкода ⟨и⟩ без забавы... съ вси(м) с чи(м) коли буде(м) имѣти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)проводити** (1457 *Cost.* II, 811).

***ОТПУСТИТИ** *див.* **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТПУСТИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) (на кого) звіритися, здатися, спуститися: того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгиути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку иа до(ч)ку ивана купчича аби она пошла сама и присѣгнула (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ о(т)пустили** (1474 *РГС*).

***ОТПОУЩАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (кому що) пробачати, дарувати вину, прощати (1): а мы... єго... о тую исную мерзѦчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучиненую о(т) єго о҃ца правого чинимы и о(т)пущаємы єму все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

2. (що) покидати, залишати (що), відмовлятися (від чого) (1): єсть болеи пановь штожь имеють права немецькая оу свои(х) селєхъ... а онї о(т)поущають нємецькоє право а велоутсѦ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **о(т)пущаємы** (1433 *Р* 121); *3 ос. мн.* **о(т)поущають** (XV ст. *ВС* 26).

Див. ще **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТПУЩЕНЕ** *с.* (1) відпуск, видача: Андрею ПрАжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *знах. одн.* **отпущене** (1496 *АЛРГ* 69).

Пор. **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТПУЩОНЫИ** *див.* ***ОПУЩОНЫИ.**

***ОТПУЩЪНЫИ** *див.* ***ОПУЩОНЫИ.**

***OTPIATI SIA** *дієсл. док.* (1) (*стп.* odpiąć) (кому) звільнитися (від кого): a tyież zemliu naszuiu... każat a k tomu czasu deržym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **sztobychmo. .otpiali sia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ОТПѪСТЇТИ *див.* **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТРАСЛИЄ** *с.* (1) (*цсл.* отрасль) (*нащадки*) рід, плем'я: смѣренїи архимандрит Иоасафь... и вьсѣ братство яже о христѣ, видѣвше ми сыновство и прїятелство... слюбихом твоеи милости и твоеи отраслие и твоємоу сѣмени, поколи бѫдет свѦтоє мѣсто сїє, да бьдет от нас твоє благоє произволенїє (Сучава, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* твоеи **отраслиє** (1476 *BD* I, 217).

***ОТРЕЧИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (чого) відректися, відмовитися (від чого): А тые, господару, земяне вси тоежь отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воинина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **отреклися** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***ОТРИМАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* otrzymać) (що) (*у власність*) одержати, отримати, дістати: по смрти оцєвє и(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи, находѦ(т) сѦ имъ такымъ дѣвъкомъ опекальнїкы што(ж) и(х) хотѦть пѣнезми о(т)править коли замоужь поидоуть абы имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)рима(т)** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... о(т)рималї** (XV ст. *СЯ* 41).

***ОТРОКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* отрокъ) ◇ с в Ѧ т ы х ъ т р є х ъ о т р о к о в ъ *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. мн.* **отроковъ** (1411 *Р* 80).

***ОТРОУБИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відрубати: а колї толко вѣ(т) о(т)роуби(т) ино четыри ско(т)ци маєть платить (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **о(т)роуби(т)** (XV ст. *ВС* 37).

***ОТСАДИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) поселити на своєму господарстві замість себе когось іншого для виконання умови зобов'язань перед паном: а колї оу немецькомъ правѣ кмєть осѦдѣ(т) тогды нє можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѦ такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѦ ємоу изорать... тогды можєть поити гдѣ хочеть (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **о(т)са(ди)ть** (XV ст. *ВС* 39).

ОТСЄВА *присл.* (2) віднині, з цього часу: али по старому хотарю... также и о(т) сева (sic.— *Прим. вид.*) на перє(д) да прислоухаe(т) увє(с) то(т) хотаръ наше(г) монастирѦ о(т) немца (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); И еще варе колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити от сєва на пред, и попове боудоут сѦ поставити оу оусих тих вышеписаниих монастирских сел (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ОТСЄЛѢ.**

***ОТСЄЛѢ** *присл.* (1) віднині, з цього часу: а такождере чернъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т)селѣ напрѦ(д) болше тѣгати ани упоминати за тота села... на пана шандра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

Див. ще **ОТСЄВА.**

***ОТСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) відступати, відлучатися (від кого), залишати, покидати (кого): а николи(ж) нє хочемъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы николы ихъ нє о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); ачбы на(с), кто коли принєволѦ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) нєго о(т)стали и о(т) єго короунѣ... мы слюбоуємъ не оставати (!) (Хотин, 1448 *Cost* II, 738)

ФОРМИ: *інф* **! оставати** (1448 *Cost.* II, 738); *майб. 1 ос. мн.* **хочемъ о(т)става(т)** (1388 *Р* 39).

Див. ще ***ОТСТАТИ.**

***ОТСТАРОДАВНА** *присл.* (1) здавна, з давніх-давен: и пакъ прыслалъ насъ г(с)дрь нашъ Стефанъ воєвода до вашоє мл(с)ти... оуспоминаючы вашо(и) мл(с)ти иже о(т)стародавна прє(д)кове вашоє мл(с)ти кн҃зи литовъскии были братовє и прыятєлеве нашы(м) прє(т)ко(м) (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.)

Див. ще **ИССТАРОДАВНА, СЪСТАРОДАВНА**

***ОТСТАТИ** *дієсл. док.* (6) (кого, від кого; без додатка) відступитися, відлучитися (від кого), залишити, покинути (кого): пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѦ(з) корибу(т)... Авно а либо таино тогда мы со всимъ поспольство(м) земли єго хочемы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ зна-

мени(т)... иже... тому истому королеви володиславови и его коро(л)ци... слюбуемъ... николи о(т) ни(х)... никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *Р* 43); ачбы на(с), кто коли приневолѧ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) него о(т)стали... того николи не оучини(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)стати** (1388 *Р* 39, 43); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)стане(т)** (1388 *Р* 39); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхо(м)... о(т)стали** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ОТСТАВАТИ.**

***ОТСТОЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (від кого) бути віддаленим, бути далеким: а болше того никакое власти да не имае(т) на(д) те(м) мн(с)тыре(м) пече(р)скимъ и(с) предѣлы его епа(р)хїи а(р)хима(н)дрнты пече(р)ское, поне(же) далече о(т) на(с) о(т)стои(т) консте(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **о(т)стои(т)** (1481 *ГПМ*).

***ОТСТУПАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого) порушувати (що), відступатися (від чого): а держали есмы имъ наши листы и николи есмо ихъ не о(т)ступали (Ланчиця, 1433 *Р* 124).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **есмо... о(т)ступали** (1433 *Р* 124).

Див. ще **ВЫСТОУПИТИ, ОТСТОУПИТИ** 3, **ОТСТОУПОВАТИ.**

***ОТСТУПАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(передаватися у володіння, у власність)* відступатися: къ володимирю о(т)ступаетьсѧ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ по еоуфимково село (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **о(т)ступаетьсѧ** (1366 *Р* 14).

Див. ще **ОТСТОУПИТИ** 2.

ОТСТОУПИТИ *дієсл. док.* (12) **1.** (від кого, кого і без додатка) відступитися, відлучитися (від кого), залишити, покинути (кого) (5): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже... честаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви и его королици... а николи ни в одно веремѧ не о(т)ставати а ни о(т)ступити (Краків, 1388 *Р* 40—41); а кролѧ его мл(с)ти нигдїи не о(т)стѫпимы до живота, до нашего (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); А сет мы Ѳеоктисть... съ оусим посполствомь, вызнавами и явно чиним... аже мы слюбоуемь и записоуваем сѧ господареви нашемоу... абыхом мы не имали николи на вѣки отстоупити... от еоролѧ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. (що, чого кому) *(передати у володіння, у власність)* відступити (6): также хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ земли шепин(с)коѣ... по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А се ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... познаваю... ижь... оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали (Галич, 1409 *Р* 74); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришедши пред на(с)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыиской (Львів, 1414 *Р* 85); мы Стефан воевода... ⟨зна⟩менито чиним... оже прїи⟨до⟩ша прѣд нами... слоуга нашь вѣрны пань Тоадер Звы⟨щ⟩алъ ⟨и съ⟩ своими сестрами... та отст⟨оуп⟩или оны братоу своемоу... едно село (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

3. (від чого) відступити (від чого), порушити (що) (1): про то(ж), варе коли сасове о(т) бани име(т) о(т)стоупити о(т) свои(х) токмѧ (л) (!) бу(д) коли, тогди сасове нам име(т) платити ҂роубли сребра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *інф.* **отстоупити, о(т)ступити** (1388 *Р* 41; 1436 *Cost.* II, 702; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 289); *перф. 3 ос. одн. ч.* **отстоупил** (1467 *BD* I, 122); *3 ос. одн. ж.* **о(т)ступила** (1414 *Р* 85); *3 ос. мн.* **отстоупили, о(т)ступили, отст⟨оуп⟩или** (1409 *Р* 74; 1458 *BD* I, 20; 1469 *BD* I, 138); *майб. 1 ос. одн.* **хочю о(т)ступи(т)** (1400 *Cost.* II, 619); *3 ос. одн. зам. 3 ос. мн.* **сасове... име(т) о(т)стоупити** (1453 *Cost.* II, 445); *1 ос. мн.* **о(т)стѫпимы** (1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **ВЫСТОУПИТИ, *ОТСТУПАТИ, *ОТСТУПАТИ СѦ, ОТСТОУПОВАТИ.**

***ОТСТУПИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (чого) зректися (чого), відмовитися від чого): а тежь штожь мои отець, петръ воевода, позычи(л) пѣнѧзи моему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сѧ о(т)ступлю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **сѧ о(т)ступлю** (1400 *Cost.* II, 619).

ОТСТОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (від чого) *(порушувати встановлене, не виконувати чогось)* відступати, відходити (від чого), порушувати (що): колиж всего прирожения постат своего передкоу видѣ на бывання (!) наслѣдовати, про тож и мы... от родителев наших обычаев... отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *інф.* **отстоуповати** (1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ВЫСТОУПИТИ, *ОТСТУПАТИ, ОТСТОУПИТИ** 3.

***ОТСУДИТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (кому що) *(винести судове рішення про передачу чогось)* присудити (1): И тыми разы они... поведили на(м), што(ж)... о(т)цы и(х) право мѣли пере(д) королемъ его мл(ст)ю оу лѧсе(х) в радомли и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну и ли(ст) судовы(и)... да(л) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. (*стп.* odsądzić czego) (чого) позбавити (1): а пакы бихомъ тако не задержали, яко сѧ есмо записали на то(м) сниму... прї оуси(х) пановъ господарѧ нашего, королѧ, що при то(м) были, що быхо(м) били осажени (!) нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)суди(л)** (1495 *БСКИ*); *баж.-ум. сп. пас. 1 ос. мн.* **що быхо(м) били !осажени** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ПРИСУДИТИ, *ПРИСУЖАТИ.**

ОТСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (1) (що до кого) посилати, відсилати: они мають тые двѣ копѣ грошей давать и пятнадцать бочокъ жита солянокъ. А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ *інф.* **отсылати** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ОТОСЛАТИ** 2, **ПОСЛАТИ, ПОСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ.**

***ОТСЮЛЬ** *присл.* (2) звідси: А ми мовжды (!) бы есмо были хотѣли коу досвеТьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства великого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ОТТАМ *присл.* (4) звідти, звідтіля: А хотарь томоу селоу... от обръшїа Гога дроумом возним до потока Моунчелелоуи, и от там .. до обръшїа (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ОТТОВА *присл.* (21) звідти, звідтіля: а хотаръ емоу выше страхотѣнѣ гори жежиею на ворловоую могилоу, а о(т) това поперекъ на страхоти(и)скоую дорогоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А хотар тои... части от Бъешещи... на столпь що ест против Щефанов ⟨до⟩м, от тов⟨а⟩ на столпь що ест оу поле (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ОТТОЛЬ, ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛ *див.* **ОТТОЛЬ.**

ОТТОЛЕ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛИ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛЬ, ОТТОЛ, ОТЪТОЛЬ, ОТЪТОУЛЬ, ОДЪТОЛЬ, ODTUŁ *присл.* (16) звідти, звідтіля: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий-полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ... до Крупой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное, одътоль до Цецулыны долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хреннкъ... аж до верьхов тое Смыжали, а оттол жолобомъ до Пропастищъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И тоть твоее милости посолъ вже зася отъ туль ся верънулъ и къ тобе поехалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); y hrаnусiu ... iesmo promezy sebe położyły... poczonszy od łoiey wełykoyi dorohy... berehom muchawca... y odtuł prosto w mezu ieho Тришин, 1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ОТТОВА, ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛѢ, ОТТОЛЄ, ОТЪТОЛЄ, ОТТОЛѦ, ОТТОЛЯ, ОТТОЛИ, ОТОЛѦ *присл.* (179) звідти, звідтіля: а о(т)толѣ по турью поколѣ турья прошла (б. м. н., 1366 *Р* 14); а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... простѣ оу буковину могила а о(то)лѦ... до шерьбовьского хотарѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и дорадивши сѦ есмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) есмъ вѣчную границю... по перехрестныи путь... али(ж) до ло(з)... а о(т)толѣ до пропасни(к) до рѣки невры (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини, а оттоля к Медвижи могили (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А хотар том⟨у⟩ вишеписанномоу половина село (!)... да ест починше от нижнеи страноoу (!)... поперек на Бистрицоу, и от толе поперек оу боуковино⟨у⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 472); Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє те(ж) и казнь имеєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); И тотъ нашъ посолъ отъ толє ся вєрънулъ и до насъ прыехалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

Див. ще **ОТТОВА, ОТТОЛЬ.**

ОТТРУТИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* odtrącić) (кому що) (*відрахувати певну суму*) вирахувати: А кому коли отпустили мыта луцкого... в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мало того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези в тую ж суму (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **оттрутити** (1498 *АЛРГ* 82).

***ОТТОУДА** *присл.* (1) звідти, звідтіля: а хотар томоу село... о(т) поянъ о(т) лѣсов рог... простѣ на верхъ могилоу, а о(т) тоуда простѣ на болото (Сучава, 1492 *Cost S* 162).

***ОТТОУЛЄ** *див.* **ОТТОЛѢ.**

***ОТХИЛИТИ** *дієсл. док.* (3) (*ст.* odchýliti, *стп.* odchylić) (від чого) відступити, відійти: а не имаю отхиленъ быти никоуды с тым имѣньем от его отчины от Острога (Острог, 1466 *AS* I, 60); а не маем быти отхил⟨е⟩ны нигде от Острога, нижли маем служити с того именѦ кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу... вечно и непорушно (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти отхил⟨е⟩на** 1 (1487 *AS* I, 86); **быти отхил⟨е⟩ны** 1 (1487 *AS* I, 85); **отхиленъ быти** 1 (1466 *AS* I, 60).

ОТХИЛИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (*ст.* odchýliti se, *стп.* odchylić się) (від кого) відступитися, відлучитися (від кого), залишити, покинути (кого): А сет мы Ѳеоктисть... вызнавами и явно чиним... аже мы слюбоуемь и записоуваем сѦ господареви нашемоу... абыхом мы не имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѦ от нашего милого господарѦ, от королѦ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *інф.* **отхилити сѦ** (1462 *BD* II, 289)

Див. ще ***ОТХИЛѦТИ СѦ.**

! **ОТХИЛОѦЕТ СЬѦ** ⟨ОТХИЛѦЕТ СѦ⟩ *див.* ***ОТХИЛѦТИ СѦ.**

***ОТХИЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* odchylać się) (без додатка) ухилятися, відмовлятися (від чого): гды(ж) покоѦ и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смысли, жадни сьѦ нео(т)хилоѦе(т) (!), єдно о всѣмъ, чл҃къ неславныи то по (!) дѣлѦ, ми боѦрове и рада велможно(г) петра воево(д)... Ѧвно чини(м)... иже хочемъ вшитки слоужбы.. королеви полскому... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* ! **сьѦ... о(т)хилоѦе(т)** (1448 *Cost.* II, 737).

Див. ще **ОТХИЛИТИ СѦ.**

***ОТХОДИТИ** *дієсл. недок.* (4) минатися, забуватися (1): Абы запомненѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слушно ест ажбы вчинки людьскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117); ◇ о т х о д и т и с е г о (з с е г о) с в ѣ т а (3) вмирати, помирати: Се язъ кн⟨Ѧ⟩зь Василей Юревичъ... отходѦчи с сего свѣта дал есми и записал къ пр⟨е⟩ч⟨и⟩стой б⟨о⟩гоматери къ зборной церкви къ Смоленску... село на имѦ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а тотъ небо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дре(и) о(т)ходѦ з сего свѣта о(т)писа(л) мнѣ име(н)е о(т)чизны своее третюю часть (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **отходѦт** (1499 *AS* I, 117); *дієприсл. одноч.* **отходѦ, о(т)ходѦ** 2 (1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМБС*); **отходѦчи** 1 (1470 *AS* I, 67).

***ОТХОЖИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) (*виділятися, відокремлюватися, відлучатися*) відходити: коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну... а Мощеница от Сту⟨п⟩на (*в ориг.* от Ступа.— *Прим. вид.*) не отхоживала (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **отхоживала** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще **ОТОИТИ** 2.

***ОТХРИНЧА** *ж.* (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали есми и(м)... села ... на оусти о(т)хринчи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)хринчи** (1439 *Cost.* II, 41).

***ОТЦЕВЪ** *прикм.* (5) батьків: сн҃ъ прї животѣ оц҃а своє(г) не имаеть печа(ти) оц҃вы пожїва(т) (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **оц҃евы, оц҃вы** (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв.); *ор. одн. ж.* **оц҃евою** (XV ст. *ВС* 11 зв.); *місц. одн. ж.* **по оц҃еве** 1 (XV ст. *СЯ* 41); **по оц҃вѣ** 1 (XV ст. *СЯ* 41).

***ОТЧЕСКИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* отьчьскъ) який стосується отців церкви: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **отческая** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ОТЧИЖНЫИ** *див.* ***ОТЧИЗНЫИ.**

***ОТЧИЗНА** *ж.* (40) 1. (*маеток, успадкований по батькові на правах повної власності*) батьківщина, вотчина (31): мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ... противъ его отчизны загорова (Київ, 1433 *Р* 118); а мы есми дали нашемоу миломоу братоу, стефаноу воеводи, о(т) нашеи очезны (!), державу на имѣ, городъ келїю... и мисто васлоуи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѦной... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *Р* 171); а так ми записал вотчизну вечно и непорушно (Ровно, 1488 *AS* I, 241); коли(ж) очичи в чюжеи земли боудоуть менова(н) пре(д) соудомь тогды соудья слоужебнїко(м) его имаеть зазвать тричи къ правоу абы о(т)поведа(л) к томоу хто сѦ прїповеда(л) къ его очизне (XV ст. *ВС* 16); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати со всими людми (Троки, 1498 *ГВКОО*); в ѣ ч н а я о ч и з н а (о т ч и з н а) (3) *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

2. (*стосовно до володаря*) держава (6): вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) б҃ъ и добили есми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы романь воевода... чинимо знаменито... оже тотъ истинныи нашъ милыи отецъ панъ дидрихъ боучацкыи... слюбилъ ми миловати мѦ до своего живота... и чтобы его милости стоѦлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И да ест нам слободно и доброволно из их милости землѦх опет быти и добывати нашю очизноу землю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **очизна** (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **отчизны, о(т)чизны** 10 (1433 *Р* 118; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82; *ВОРСР* 178; 1487 *AS* I, 239); **о(т)чи(з)ни** 1 (1459 *Р* 172); **отчизны** 1 (1499 *BD* II, 422); ! **очезны** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дав. одн.*

очизнє (XV ст. *ВС* 16); *знах. одн.* **отчизну, о(т)чизноу** 9 (1453 *Cost.* II, 495; 1461 *AS* I, 53; 1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 240, 241; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; 1497 *AS* I, 112; 1498 *ГВКОО*); **очизноу, очизну** 7 (1445 *Р* 148; 1447 *Cost.* II, 732; XV ст. *ВС* 16; 1499 *BD* II, 422); **вотчизну** 2 (1488 *AS* I, 241, 242); *ор. одн.* **отчизною** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* III, 14); *місц. одн.* **оу (о) отчизнє, о(т)чизнє** 2 (1478 *ЗРМ*; 1494 *AS* I, 101); **при о(т)чи(з)нѣ** 1 (1459 *Р* 171); **оу вотчизнє** 1 (1489 *AS* I, 89); **оу очизны** 1 (1452 *Cost.* II, 422).
Див. ще ***ОТЄЦЬСТВО, ОТНИНА** 1, **ОТЧИНА.**

***ОТЧИЗНЫИ** *прикм.* (15) *(переданий у спадок по батькові)* успадкований, спадковий (6): А сє я пани Єнковаѧ Чаплича... сознаваю... штож небожчик пан мой пан Єнко Чаплич менѧл (!) со кн(ѧ)зем Иваном Острозким отчиною своєю Голчем на кн(ѧ)зжи двор отчизный *(в ориг.* на кнзжи двор отчижныи.— *Прим. вид).* на Межиречє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); и м є н н є о т ч и з н о є (5), о т ч и з н о є и м є н є (1) *див.* **ИМѢНЇЄ** 1; л ю д и о т ч и з н ы и (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ч є л о в ѣ к ъ о т ч и з н ы и (1) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ** 4;
(переданий у спадок по роду) вотчинний, родовий (1): А сама єсми тє(ж) пєча(т) свою о(т)чизноую к сєму моєму листоу привѣсила (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! **отчижныи** (1487 *AS* I, 85); *знах. одн. с.* **отчизноє, отчизное** (1475 *AS* I, 72; 1498 *ГВКОО*); *ор. одн. с.* **о(т)чизны(м)** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн. ж.* **о(т)чизноую** (1490 *ЗХП* 136); *род. мн.* **отчизныхъ** (1475 *AS* I, 72); *знах. мн. ж.* **отчизные** (1498 *ГВКЛ* 22); *знах. мн. с.* **отчизные** (1488 *AS* I, 241); *ор. мн.* **о(т)чизными** (1467 *СП* № 13; 1490 *ЗХП* 136; *Пам.*); *місц. мн.* **на отчизных** 1 (1454 *AS* III, 10); **на отчизнихъ** 1 (1454 *AS* III, 10).
Див. ще ***OYCZYZNYJ, *ОТЧИННЫИ, *ОТЪЧИСТЫИ.**

ОТЧИНА, ОТЧЫНА, ОЧИНА *ж.* (105) **1.** *(маєток, успадкований по батькові на правах повної власності)* батьківщина, вотчина (95): мы алєксандрь воевода... зиаємо чинимь... оже тота истинаѧ маикола... съ своими сны... тѧгали на влада и на кръстю о(т) солкы аже имь была очина тото село о(т) солка и нє могли добыти (Баия, 1418 *Cost.* I, 126—127); и ми видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єгожє очиноу, село на бѣломъ потоцѣ, гдє є(ст) єго домъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61—62); а то єсми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кнгни марїи... свою очиноу... имѣиїє... словєнескъ могылиоє (Київ, 1446 *Р* 154); Я пан Дробышь Мжюрович... коупил єсми оу пана Олехна Чоускы имѣньє єго правоую отчиноу и дѣдиноу, иа имѧ Конюхи... оу вотчиноу и в дѣдиноу (Острог, 1463 *AS* I, 56); О жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) держить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12); а дали то есмо у вотчыне вечно, ему и его жоне (Вільна, 1499 *РИБ* 777).
2. *(стосовно до володаря)* держава (10): а симъ нашимъ листомъ потвержѧємъ... аже намь господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашеи земли и оу моєи отчины и оу моєи во всеи граници (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); отъколе далъ милый богъ оу роуки Стефаноу воєводе отъчиноv єго, землю молдавъскоую, а онъ слоужилъ и слоужить господароу своємоу, великомоу королю, съ правъдою (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); и мы были тую речь отъложили до нашого... щасного пріеханья до отъчины нашое, великого князства Литовъского (Краків, 1489 *РИБ* 433); Што г(с)дрь вашъ штефа(н) воевода всказа(л) чєрє(з) васъ к нашому г(с)дру ажъбы єго мл(с)ть ми(р) вєчны(и) взѧ(л) з вашимъ г(с)дрємъ... по(д)лугъ давного обычая какъ пє(р)вє(и) того здавна бывало за прє(д)ковъ єго мл(с)ти межи вєликимъ кнѧзьство(м) о(т)чиною єго мл(с)ти и зємлею мо(л)давъскою (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **отчина, о(т)чина** 11 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *Cost.* II, 324; 1449 *АЛМ* 8; 1452 *Cost.* II, 410; 1464 *DIR«A»* 517; XV ст. *СГЧА;* 1495 *РИБ* 602); **отчына** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1494 *РИБ* 560); **очина** 3 (1418 *Cost.* I, 127; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1437 *Cost.* I, 529); *зам.знах.* **продали... очина** 1 (1482 *BD* I, 262); *род. одн.* **отчины, о(т)чины, отъчины** 12 (1466 *AS* I, 60; 1470 *BD* I, 147; 1489 *РИБ* 433; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *РИБ* 609; *СЯ* 40 зв.; 1495 *БСКИ*; *ВК*; *ВМБС*; *РИБ* 620); **очины** 4 (бл. 1458 *Р* 167; XV ст. *ВС* 22 зв.; *СЯ* 41; 1487 *ВОРСР* 178); **о(т)чыны** 1 (1495 *ВК*); *дав. одн.* **о(т)чинє** 1 (1495 *БСКИ*); **о(т)чи(н)нє** 1 (1495 *БСКИ*); **о(т)чынє** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **отчинѣ** 1 (1496 *ОКИВ*); **очинє** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **отчини** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **отчину, отчиноу, о(т)чиноу, отъчиноу, отьчиноу** 22 (1435 *Cost.* I, 454; 1436 *Cost.* I, 455; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 54; *BD* I, 73; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **очиноу, о̃чиноу, очи(н)оу** 13 (1439 *Cost.* II, 61; 1442 *Cost.* II, 87; 1443 *Cost.* II, 138, 141, 160; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 342; XV ст. *ВС* 12, 22 зв., 27 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1489 *BD* I, 376); **вотчиноу** 2 (1463 *AS* I, 56; 1463—1478 *РЕА* I, 36); **отчинну, о(т)чи(н)ну** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1495 *БСКИ*); **о(т)чыну** 1 (1495 *ВК*); **очыноу** 1 (1451 *ДГШХ*); *ор. одн.* **отчиною, о(т)чиною** 6 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 85; 1495 *ВМБС*; 1496 *ОПСВВ* 61); **очиною** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **на (во, оу) отчинє, о(т)чинє** 3 (1489 *AS* I, 89; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *ВК*); **у вотчинє, вотъчинє** 3 (1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; 1495 *БСКИ*); **во (въ) очинє** 3 (XV ст. *ВС* 20 зв., 30 зв.); **при (во) очїнѣ, очинѣ** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв., 42); **во оччинє** 1 (XV ст. *ВС* 16); **во очинѣ** 1 (XV ст. *ВС* 22); **на о(т)чынє** 1 (1493 *ОПВВ* 152 зв.); **оу во(т)чинѣ** 1 (1495 *ВК*); **у вотчынє** 1 (1499 *РИБ* 777); **оу отчины** 1 (1411 *Cost.* II, 638).
Див. ще ***ОТЄЦЬСТВО, ОТНИНА, *ОТЧИЗНА.**

***ОТЧИННЫИ** *прикм.* (4) **1.** *(переданий у спадок по батькові)* успадкований, спадковий (1): Мы Кнегиии Швитрикгаиловая Кнегини Аниа жаловали есмо слугу нашого Ходка землею его отчиною, што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*); л ю д и о т ч и н н ы и (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ы м є н є о т ч и н ъ н о є (1) *див.* **ИМѢНЇЄ 1.**
2. отчий, рідний (1): О роженои братїи алюбо стрєчьны(х) што сестры выдають замоу(ж) из домоу ооччинно(г) (!) (XV ст. *ВС* 36).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **ооччинно(г)** (XV ст. *ВС* 36); *ор. одн. ж.* **отчиною** (XV ст. *СГЧА*); *род. мн.* **о(т)чинъны(х)** (1496 *ВМКФС*); *знах. мн.* **отчинныи** (1498 *АЛМ* 169).
Див. ще ***OYCZYZNYJ, *ОТЧИЗНЫИ, *ОТЪЧИСТЫИ.**

ОТЧИЧ, ВОТЧИЧЬ, ОЧИЧЬ, WOICZICZ, WOCZICZ *ч.* (18) **1.** спадкоємний володар, спадкоємець (11): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть (Галич, 1401 *Р* 65); а чинимы єго правымъ о(т)-чичємъ и дѣдичомъ тымъ городумъ цецуню и хмелеву (Ланчиця, 1433 *Р* 125); мы пєтръ воєво(д)а о(т)чи(ч) зємли мо(д)вскои (!) знамѣнито чины(м)... аже... дали єсмы нашєм(оу) монастырю о(т) побраты... четиры челя(ди) цигаиъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); основана быс црквь прстыа бдца печрскаа иа старом основаиіи при великом короли казимирѣ блговѣрн. кнзем семеоном александрові отчичи кіевском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); а кн(ѧ)зь Сємєн дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѧми... што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А се мы кнзи Васнлиевичи, отчичи Збаразскии... сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

2. землевласник (2): Пригожаетсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи езьдѧ(т) по чюжеи земли по слоужьбамъ а заставлѧють намесникы во оччине своеи алюбо оу дѣдинѣ (XV ст. *ВС* 16).

3. феодально залежний селянин, позбавлений права переходу до іншого землевласника (5): И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а тутъ же дроугая земла поустаѧ полазомъ же лазять а очи(ч) ма(л) ве(л)ми (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ юрець... мають ему потому служити ка(к) есть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **отчич, о(т)чи(ч)** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1470 *AS* I, 65); **очичь, oczicz** 2 (XV ст. *СЯ* 42; 1413 *GL* 48); **вотчичь** 1 (1401 *Р* 65); **woczicz** 1 (1413 *GL* 48); **woiczicz** 1 (1413 *GL* 48); *ор. одн.* **о(т)чичемъ** (1433 *Р* 125); *місц. одн.* **при отчичи** (бл. 1470 *ОБРН* 129); *наз. мн.* **отчичи, о(т)чичи** 5 (1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *ВС* 16; 1490 *Пам.*); **очичи** 1 (XV ст. *ВС* 16); *род. мн.* **отчичовъ, о(т)чичо(в)** 2 (1454 *АЛМ* 12; 1467 *СП* № 13); **очи(ч)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ОТЧИЧКА** *ж.* (1) спадкоємна володарка, спадкоємниця: а пото(м) бори(с) рекъ а на(д)то мѣлъ есми єднанье с глѣбо(м) остаѳъевичо(м), которы(и) маєть за собою рожоную дочку васи(л)еву о(т)чи(ч)ку ты(х) имѣне(и) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о(т)чи(ч)ку** (1495 *ВМБС*).

***ОТЧИЧЬ** *див.* **ОТЧИЧ.**

ОТЧЫНА *див.* **ОТЧИНА.**

ОТЪ[1], **ОТО, ОТЬ, ОТ ОДЪ, ОДО** *прийм.* (4821) *(з род.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (3152) **а)** *(вказує на особу, яка є джерелом стану, повідомлень, відомостей, дій і т. ін.)* від (791): тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); о(т) кнѧзѧ о(т) кестутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычемъ (бл. 1341 *Р* 2); мы великии кнзь витовтъ дали есмо сию нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи (Турейськ, 1429 *Р* 112); Стефанъ воевода... даємъ се(с) нашь листъ всѣмъ брашовлѣномъ, якожъ имали о(т) оца нашего покоиника грамоту... яко да ходѧтъ съ своею торговлею доброволно у нашеи земли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Про то нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю Которы(х) Про(д)кове Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойне де(р)жали И оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *Р* 171); От пана Киракола... и от пана Боучоума... пишем много здравие и любовно поклонение братиѧм нашим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369); Старосте Луцъкому... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ... деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); А привилїе, що имал дѣд их Стоян Прочелник *от* дѣда нашего от Аликсаидра воеводи на тих селах, а тота привилїе загибла от Тоурков (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); а казалъ его милость о томъ доведатсѧ пану Юрю Пацевичу, какъ держалъ от его милости Киев (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); да е(ст) н(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсемъ доходо(м) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234);

(вказує на особу або предмет, до усунення яких призводить дана дія) від (46): а николи о(т) ни(х) а ни о(т) коруны по(л)ское никоторою хитростью о(т)стати але *ото* вси(х) неприѧтелии остерега(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); о(т)дѣлили вольчка о(т) себе (Вишня, 1393 *Р* 52); и также имаемы его выстерегати о(т) всѣхъ злы(х) речеи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); а па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ непрїѧтелевъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а хто бы ихъ хотелъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а хто бы хоте(л) игоуменоу пересопницкомоу... кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); Також и превеченыи... Ян Олбрахть, крал полскїи, и братїя его милости Александрь... и Жигмонть... нас Стефана воєводоу и дѣти наши... от всѧх непрїятелеи наших... имают боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) від (1): и потврдили есмо и(м) даа(ние) наши(х) пре(д)ко(в), на то яко да имаю(т) слободу на вѣки, о(т) вси(м) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492);

(у сполуч. з пасивним дієприкметником або іменником, що виражає дію, вказує на виконавця її) *(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор.)* (301): Аще ли хто подъ областию нашою... сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли которы господарь порушитъ таковыи да естъ проклѧтъ о(т) га ба и о(т) прч(с)тую его мтре и о(т) стхъ и верховны(х) вї ап(с)лъ... и о(т) оусѣхъ стхъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); а мы такѣ жь... познавши ижь прере(ч)ныи стефанъ воевода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ... про то жь его со всѣми по(д)данными о тую исную мерзѧчку и шкоду воеваную намъ... оучиненую о(т) его оца правого чинимы и о(т)пущаемы ему все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а мыто имаю(т) давати о(т) тару по д гроши, яко(ж) было старое право, дано имъ *о(т)* наши(х) пре(д)кове (!) (Васлуй, 1499 *Cost.* II, 743); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ... таковїи да есть проклѧ(т) о(т) га ба... и о(т) прѣч(с)тыѧ его бгомтре (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з родовим суб'єкта або з прийменником від *з род.)* (13): Великому королеви владиславу гдрви нашему милостивому служба о(т) слуги твоего о(т) Костька судьѣ перемышльского (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); владиславоу, велебномоу кролю польскомоу... слоужба вѣрна а (!) на уси часи о(т) илїаша воеводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 681—682); и боуди Ємоу клѧтва, о(т) ба... и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ... и о(т) всѣ(х)... ангелъ (Київ, 1446 *Р* 154); а хто учне(т) устоупатися... да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

(вказує на об'єкт дії або особу, до якої звернена дія) *(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах. або з прийменником* у *з род.)* (7): мы александръ воевода... чинимы знаемо... оже... подѣлили есмы о(т) нашея отнины и дали есмы стѣн еп(с)кпии нашои... два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); о техъ которымъ мть оумреть а они просѧ(т) о(т) оца дельнїци докоуль дроугоую женоу (XV ст. *ВС* 28); и теперъ просимо такожъ отъ твоее милости, и абы еси намъ потверъдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли веровати, аже еси намъ со всею правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин... до кролѣ его милости... тот бы имал одослати сѣ до нас до своего господарѣ, просѣчн соби от нас мыру (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(вказує на особу, яка бере участь у дії) *(відповідає сучасній конструкції з прийменником* з *із ор.)* (1): и привилїе от Александра воеводї дѣда нашего еще есмо имь дали що иа тоти села, що быль измѣниль тоти двѣ села дѧд нашь

Алєксандръ воєвода *от* Бистричъскаго монастира, и Бистричъскомоу монастироу даль три села на Бистрици (Гирлов, 1499 *BD* II, 162);

б) (*вказує на сукупність осіб, з яких виділяється один або більше*) з, із (777): Которыи от Вормєнъ чѧсть ємоу оучините, ѧко тобы нѧмъ оучинили єстє оу нашеи зємли, оу Молдавскои (Сучава, 1401 *RIR*); а кто бы о(т) на(с) по правдѣ нє слоужи(л) илїашю воєводє, а того имєть король... казнїти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а тако(ж) тоти люди... да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(в) и оурѧднико(в) соудити и(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А по нашим животѣ, кто боудєт господарь нашеи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго родоу... тот щобы ємоу иє пороушил нашего даанїа (Сучава, 1475 *BD* I, 206—207); а по нашємь животѧ, кто боудє(т) г(с)п(д)ръ нашеи зємли, о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашего родоу... то(т) бы нєпороушил (sic.—*Прим. вид.*) нашего даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) з, із (23): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто имєтъ быти господаръ оу зємли молдавскои... от нашє плємѧ... то имъ да нєпорушать нашєго данья (Сучава, 1403 *RS* 338); а оу ды(х) сєла(х) да нє смѧєтъ ходити ни єдинъ нашъ оурѧдни(к)... ани инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А которїи, по нашєм животѣ... от братїях свѧтаго мѣста сєго... нє бъдєт стоати вь сєм нашєм токмѣжєм, таковїи да даст отвѣть прѣд богом (Сучава, 1476 *BD* I, 217);

в) (*вказує на ціле, з якого виділяється частина*) з, від або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род. (462): Сє азъ пань радоуль.. и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а ливовчѧнє што имоут принєсти сами из оугоръ сєрєбро жєжєноє, от того сєрєбра што быхомъ мы коупили собѣ колко боудєт иамъ надобно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); Ино сѣ зостали нашєму вѣрному паноу Щефоулови... на єго части от тих отнини три сєла (Сучава, 1480 *BD* I, 241); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую... отниноу от праваго монастирскаго оурика (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) від або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род. (44): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы оузѧли о(т) тамръташовци... пѧть дворы татаръ (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали... слузѣ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина *о(т)* половина сєло, о(т) ри(ш)кани Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

г) (*вказує на об'єкт, що є одиницею обчислення, з якого щось належить*) від (377): Про то я... записала єсми... къ свєтому Спасу къ Кобрыню... дєсятую мѣрку отъ жита... и отъ ярины всякоє (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а мито имаю(т) дати о(т) тару по д҃ гроши (Вaслуй, 1452 *Cost.* II, 759); а на сторожу от воза по в҃і грошн (Сучава, 1460 *BD* II, 273); у Володимиры отъ накладного воза полъ трєтя гроша давати (Стєпань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); И мы хочомо (!) о томъ до намєстъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихихъ людєй за то карали и отъ поличъного бы дєсятоє брали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) від (62): а кто имєтъ повєзти сукно до брашова, на головноє мыто, у сучавѣ, отъ гривну три гроши, а у баковѣ отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу, а от єдин возок також єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

д) (*вказує на особу, від якої щось одержують, купують і т. ін.*) у (кого) (65): тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... хєнцовци... и томинци што о(т) михаила коупилъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); Чътвpътоє сєло єсми имь дали... на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана и от сєстри их от⟨... М⟩ирчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 162);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) у (кого) (34): тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с) ... дали... єсми єму... борчєщи, що купи(л) о(т) снове нє⟨г⟩рилови (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544); мы Стєфань воєвода... знамєнито чиним(ь)... ожє... наши слоугы... продали...єдно сєло на Сєрєтѣ... що были коупили они тоє сєло от Костє и от сєстрах(ь) Костиних(ь) (Сучава, 1500 *RA* 260);

е) (*вказує на особу або предмет, від яких хто або що відсторонюється, віддаляється, відокремлюється*) від (52): Тыє вси сєла... маєть дєржати господинъ богомолєцъ нашъ Климєнтый... а за насъ ... Господа Бога молити... архимандрыты благословити... никакожє... свєсчєнъниковъ отъ нєго благословєнныхъ *отъ* цєркви отгаияти... и всє со благословєниємъ єго творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тому мунастырєви нє о(т)лучѧтисѧ о(т) с҃тго ивана оу вѣки (Пєрємишль, 1378 *P* 26); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканємъ та богомолья стояла с покоємъ, а тотъ бы попъ отъ нєє прочь къ иной цєркьви нє шєлъ (Холм., 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); ничого тоє зємли от Манєва нє отошло (Манів, 1478 *AS* I, 76); И загоубил Аврам вистѧрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22); и въ тыхъ мистєхъ стоитъ, єстлибы онъ нє хотѣлъ єму служити, тогды єму вольно пойти отъ нєго прочъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) від (2): ино па(н) гостило нє моглъ добоувати тоє сєло о(т) калоугєри (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу (Васлуй, 1474 *РГС*);

є) (*вказує на особу, з якої щось стягається*) з, від (34): к тому и куницы отъ поповъ по всємъ городомъ и погостомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)ниноу... да боудє(т) проклѧ(т) (Сучава, 1429 *DIR«A»* 455); а до тих люди що соут оу тѣх сєла аби иє имали дило ни єдин наш боѧрин... ани пєрєроубци, нн соудити их, ани глобоу оузѧти от них (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

ж) (*вказує на предмет, призначений для чого*) (*з відтінком мети*) для (чого), під (що) (10): тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... єсми... на готовци мисто о(т) сєла (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и тиж єсми ємоу дали... сєлишчє, на бахлоуєцѣ... и съ мистом от млина (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) для (чого), під (що) (15): и мы выдѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали... єсмы єму... мѣсто о(т) млинъ (sic.— *Прим. вид.*) на бръла(д) (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); Ино мы выдѣвшє их доброн воли и токмєж... єсми дали... слоузѣ нашємоу паноу Лоупє... мѣсто от сєло, на оустїє Сърaтѣ (Сучава, 1489 *BD* I, 373);

з) (*вказує на особу, за дорученням якої виконується дія*) від (15): о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ григорь павєлъ писарь (Львів, 1368 *P* 16); а иа то свѣдковє... пан миколаи прєдбор, пан соудомирскїи, што был тыми часы оу иас, оу посолствѣ от нашєго пана, от королѧ, и наши пановє и рада молдавскаѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Я, Василєй Хрєбтовичъ... розєжчалъ єсми зємлю пану Янъчинскому от господаря нашого вєликого князя людми з Мокрычаны и з игумєномъ Блажєницким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym

zemlam słuham moyim zawodył (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

и) *(вказує на походження кого від кого)* від (5): а изше(д)ше о(т) того коренє и плѣменѣ... никто да нѣ воленъ продатї ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго... и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); што бы єи оури(к) съ въсѣмъ доходомъ... и дѣтємъ єи нашємоу възлюблѣномоу пєтроу ⟨и ин⟩ымъ сыново(м)... на⟨шим ш⟩ то боудєтъ о(т) кнѧгины *(в ориг.* кѧгины. — *Прим. вид.)* марєны (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248);

і) *(вказує на предмет, пов'язаний з якоюсь дією)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. (9): а єще монастиръ боготиньскыи имаєтъ слухати о(т) того монастирѧ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцманє, оу тих сєлах що прислоухают от митрополию, а до тих припасии никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником за *із внах.)* (2): а оу **ти**(х) монастирски(х) Г̃ сєла(х)... да имаю(т) наши гло(б)нїц(и) оузѧти на(м) нашоу глобоу о(т) дш̃єгоубство (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род.) (1): про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїидѣтє к на(м)... съ усими своими торговлѣми и товаро(м), нє боѧчи сѣ ни о(т) котории шкоды (Баків, 1447 *Cost.* II, 732);

ї) *(вказує на предмет — місце відліку відстані)* від (3): А про то про єго вѣриую службу дали єсмы єму годлѣ полє што жє лєжитъ о(т) бохурѧ болшє милѣ (Бохур, 1377 *P* 24); а оу дво(р)цы в королєво(м) милѧ отъ города тамъ в томъ дво(р)цы жонъка з дє(т)ми сама чєтвєръта (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. *(виражає означальні відношення)* (775) а) *(характеризує особу або предмет з погляду його походження, виникнення і т. ін.)* з, із (322): по тыхъ посланию по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ тємирь жєлѣзнаѧ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ иє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Того ради ии Ивашко от Сєрєцєла, ани єго дѣти... да нє имают николи болшє тѣгати... на тота вышєписанна сєла (Ясси, 1459 *BD* I, 32); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу зємълю, а наши оубогни люди отъ Сочавы и они побєгли до Камєнъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а пак сӣі злати татарскых заплатих оу роукы Олах Іоанышоу и Гашпароу, мѧсчаном от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) з, із (54): а на то вѣра... шандро о(т) тоудора и дѣтїи єго (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ панъ вилча *о(т)* липникы и пань исаїа бановскыи и пань пєтрь дворникь о(т) хоудиєць... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы Стєфаи воєвода... знамєнито чиним.. ожє прїидє прѧд намы... слоуга наш Лоупшє от Сирєцєлъ... и продаль свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 144);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником з-над, біля *з род.)* (19): а на то... вѣра пана влада о(т) бѣлого потока и дѣтєи єго (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстра єго Моуша... оуси оуноуковє Крєца от Ялана... и продали ... єдно сєло на Яланѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

б) *(характеризує предмет з боку його знаходження, розташування і т. ін.)* у (чому), біля (чого) або перекладається словосполученням відносного прикметника з відповідним іменником (191): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы оузѧли... пѧть дворы татаръ... и дали єсмы ихъ монастирєви стго николы о(т) полѧны (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); да єстъ монастирю нашєму о(т) молдавицѣ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ нєпороушєнно (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу ст̃моу монастироу о(т) нѣмца... дааніє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (чому), біля (чого) або перекладається словосполученням відносного прикметника з відповідним іменником (62): Оанца пн(с) оу монасти(р) о(т) полѣноу (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Тоє въсє вишєписанноє да єст от нас оурик нашємоу митрополию *от* Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257); како да соут томо⟨у⟩ свѧтомоу нашємоу монастир(оу) *от* Вєликїи Тазлов... от нас уорик и съ въсєм доходом (Сучава, 1491 *BD* I, 453);

(у грамотах молдавських канцелярій — у сполуч. з власною назвою) (відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з узгодженою у відмінку прикладкою або перекладається наз. відм.) (65): и да є(ст) прихо(д) к тым млино(м) ис нашєго мѣсца о(т) бани, колко быль до ты(х) млиновъ приходу, при иаши(х) прє(д)ковъ, такижъ и тєпєръ (Сучава, 1448 *Cost*, II, 313—314); А хотар тои трєтои сєрєднои части сєло *от* Костєщи... да єст от оу⟨сє⟩го хотара трєтаѧ част (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(з іншими відмінками) (18): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѣны... пасика *о(т)* высокою (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а ми тако(ж)дєрє... потвєрдили слузѣ нашєму, глигору... половииа сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

в) *(характеризує предмет з боку його походження або місцезнаходження) (з просторовим відтінком)* від або перекладається словосполученням відносного прикметника з відповідиим іменником (27): дали єсми монастырю о(т) быстрици... мыто о(т) бръладского тръга (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35); да є(ст)... нашємоу монастирю воскъ о(т) красного торгоу оувє(с) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); дали єсми томоу ст̃омоу нашємоу монастироу о(т) поутнои... въси камєни о(т) воскоу *(от)* нашєго сєрєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431);

г) *(вказує на предмет, що є призначенням іншого предмета)* від (1): ключи отъ тоє пивницы были въ нихъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (відповідає сучасній конструкції з прийменником на *із знах.)* (6): тоє привилїє от коупєж на тоє сєло... єщє єи дал... прєд нашими боярє (Сучава, 1482 *BD* I, 265); и привилїє що имала Олюшка... *от* дааніє от тых вишєписанних, она єщє дала оу роукы Єфрємоу (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником про *із знах.)* (1): и поставили при⟨ви⟩лїє панъ михаилъ... съ своими братиами о(т) илїаша и о(т) стєфана воєво(д) *о(т)* токмєжа, ажє потокмилисѧ ста(н) полѣна съ и(х) о(т)цємъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362);

д) *(вказує на походження предмета, відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (4): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... потвєржаємъ дааніа *о(т)* нашєго родитєлѣ храмоу оуспєніє свѧтѣи богородици о(т) быстрици (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми и потвєрди-

ли єсми привилїє *о(т)* нашєго родитєлѣ нашємоу монастирю... о(т) полѣнѣ (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477);

е) *(вказує на приналежність кого, чого)* від (3): мы оуставлѧємь своєю ра(до)ю абы дети нє бралї дѣ(л)нїци о(т) оц̃а докоу(л) дроугоую жоноу поимє(т) (XV ст. *ВС* 28);

є) *(вказує на матеріал, з якого виготовляють інший предмет)* з, із (2): сє азъ... пань Игнатїє... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом... и нарѫквици от тоѫжде камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

3. *(виражає просторові відношення)* (764): **а)** *(вказує на місце, відправний пункт, звідки спрямовується дія, а у сполуч. з прийменниками* до, к, по, на *— на просторову межу чого)* від (326): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку, одъ границы Сениковъ... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а и єще далъ єсмъ нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до степаньча перевоза (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а о(т) ближьшего реченого бука... на дубъ а о(т) дуба попрекъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68); о(т) бортного доубьѧ попєрє(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *Р* 83); а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудеиь грунтъ Хмелницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А хотар томоу селоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта от знамєнанои тополи чєрєс лоужкоу оу могилоу копаною (Сучава, 1488 *BD* I, 348); и я... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце, а от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а повѣдил перед нами, штож... от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); у hranyciu у mezu samy iesmo promezy sebe połozyły у kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet Berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) від (74): а хотарь имъ нижли о(т) марышєвъци валъ... до сєрєта (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); почєнше хотаръ томоу сєлоу... о(т) пискъ... до панкова става... та о(т) конєцъ ты(х) нивъ... до красноn (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); пакъ оу то(м) оучинили єсмы въ за дш̃їє стопочивши(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... и дали... єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца болото криваѧ и озєро... *о(т)* доубро(в)ка, до гдє оупадаєть оу язєр (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(переважно при дієсловах руху відповідає сучасній конструкції з прийменником з, із, *з род.)* (37): ⟨а хо⟩тарь Єму... дѣло(м) до нижє поутѣ что идє(т) о(т) хлапєщи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а мы... сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96); а коли оусхотѣ(т) выгнати волы *о(т)* наше(і) земли до оугоръ, тогди имаютъ платити о(т) каждого вола по в̃ гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) што идеть о(т) ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Вишнєвца и немыши от дороги што идєть *от* Манєва к Вишнєвцю (Манів, 1478 *AS* I, 76); у hranyciu... iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od... dorohy szto od mista ydet Berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(вказує на дію або на стан, викликаний напрямом дії) з, із, від (159): а хотаръ тѣмъ селамъ да єс(т) съ въсѣми своими старими хотари о(т) ⟨оу⟩си(х) сторонъ коуда извѣка оживали (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); и далъ (!) панъ воєвода всказалъ к намъ иже отъ всихъ сторонъ поганъство на хрєстия(н)ство наступаєть (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); А хотарь имъ по старомоу хотароу от оусихь сторонь, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) з, із, від (5): А хотар... от иних сторони по старомоу хотароу (Сучава, 1468 *BD* I, 126); а хо⟨тар⟩ томоу... сєло... о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234);

б) *(вказує на місцезнаходження, розташування чого) (з означальним відтінком)* біля (41): тѣмъ мы видѣвшє є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы єму... два сєла... на имѧ одному сєлу скорцєвци... а другоє панковци што вышє калогєри о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноушка и сєстра *(в ориг.* помилково сн. и.— *Прим. вид.)* єи Моуша... и продали... єдно сєлище на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) біля (9): тѣмъ мы видѣвшє ихь правоюи вѣр⟨ною служ⟩бою до на(с)... дали єсми имъ... єдно сєло... на имѧ крънищѧ о(т) холмъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); а ти(ж) сотирѣ, алибо єго слуги... да нє имає(т) жадного примѣсу... до оусєго хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником у *з місц.)* (32): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои о(т) зємли нашои молдавскои два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*); а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочєщи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (відповідає сучасній конструкції з прийменником у *з місц.)* (21): а оны имають писати намь за тыѧ два сєла двѣ црквы *от* радовци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); Сє азъ... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми... монастироу от Поутнои... оуси цръквн и с попи... на имѣ цръкви оу Соучавскои волости: а̃ *от* Нижнїи Жиков и с попом, в *от* Манєвци с попом...д̃ цръков *от* Трънавка с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником над *з ор.)* (11): тѣмъ мы видѣвшє є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы єму... два сєла... на имѧ одному сєлу скорцєвци о(т) чєрного потока, а другоє панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); и дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє... што им пишєт на три сєла от Моисии и от Солкы (Сучава, 1461 *BD* I, 45);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником на *з місц.)* (34): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы тоижє цркви бродъ о(т) молдавы што понижє романова торгу (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); и єщє єсмо дали два фалчи и єдин фєртал винограда... що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (відповідає сучасній конструкції з прийменником на *з місц.)* (1): Тѧм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї... єсми ємоу... мєсто от поустиню на Смилѣ (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род.) (11): и також... даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу, що є(ст) на молдавѣ, вышє (от) бани, и съ оусими приходы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); от това право... оу Жєравєць, та старою маткою Жєрав⟨ца д⟩олоу понижє от Хрънєщи, до гдє оупадаєт Жєравєц оу Брълад (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

в) *(вказує на місце, де відбувається дія, відповідає сучасній конструкції з прийменником* у *з місц.)* (3): Тоє пишєм. От Соучав⟨а⟩ (Сучава, 1458 *BD* I, 19); Тоє пишєм От Соучав(а) (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

4. *(виражає модальні відношення)* з, від (чого), згідно з чим або відповідає сучасній безприйменниковій конструк-

ції з род. (86): мл(с)тиве пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сѧ єсми яко г(сд)ноу нашемоу и братоу старшемоу и ты предьреченнымъ мерзѧчкы(м) (!) о(т) оусего сер(ди)цѧ о(т)-поустили єсмы (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже благопроизволи господство ми нашимъ благымъ произволенїемъ... и *о(т)* въсеѫ нашеѫ доброѫ волеѫ и *о(т)* ба помощїѧ, яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); И потокмивше и заплативше оусе вышеписанное, господство мы благопроизволи нашимь благым произволенїемь... и съ оусеѧ нашеѧ доброѧ волеѧ и пакь от бога помощїа... яко да оутвръдимь и оукрѣпимь нашь свѧтыи монастирь що на Добровець (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

5. *(виражає часові відношення)* (38) а) *(вказує на вихідний пункт часового обчислення, на початковий момент чого)* від (29): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сеѣ маткы бжьѣ што приѣдет иа другую матыки (!) бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); а на(ш) милостивыи па(н), наяснеишїи коро(л) казими(р), о(т) сих часо(в) имає(т) его мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем тому паноу Казимироу кролю... чистоа правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); П⟨и⟩сан оу Вилни... от созданѧ мироу (!)*ЅЦПД* (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Маю давати у годъ одъ сихъ часовъ и на вѣки вѣчныи (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у сполуч. з прийменником до *вказує на період, охоплений дією)* від (7): а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѧ днє до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); бы то было сведомо Штожъ вы насъ брата своего здоровьѧ отъведываете отъ ле(то)шнего и до сего часу (б. м. н., 1484 *ЯМ*); хто имаеть ста(д) конная... имаеть по(д) стороже паствить о(т) юрьева днѧ до мїхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.); Ино от того днѧ до Божего нароженья взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79);

б) *(вказує на термін виконання дії)* після (1): о которы(х) колї жалоба(х) велїкыхъ илї малы(х)... о(т) трехъ неде(л) далеи не имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.);

в) *(вказує на особу, за часів якої відбувалася дія)* за (1): і то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїи былъ з веко(в) с предѣлами свои(ми)... Самъ в себѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кнзей роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тинаполски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

6. *(виражає кількісні відношення)* (6) *(вказує на розмір чого)* від (5): и тако(ж) оу ты(х) вышеписанны(х) се(л)...ни глобы брати ни третєтину (!) ни о(т) которои винѣ ни *о(т)* великои ни *о(т)* малои (Побрата, 1448 *ДГПР*); Мы пе(т)ро воево(да)... и съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы и много подоумали ме(ж) собою о оутиснєнїє и погибели земли нашеи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою Өеодосїею, запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу... и съ озими... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

(вказує на кількісну межу чого) від (1): Оурѧ(д)иїцн соу(д)и... о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємь (!) о(т) трицати гнївенъ (!) ажъ нїже не (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)но(г) одна (!) два(и) гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

! **ОТЪ**[2] ⟨О⟩ (1): О(т) (!) поустынї сельскои алюбо меськои (XV ст. *ВС* 23).

Див. **О**[1].

!**ОТЪ**[3] ⟨И⟩ (1): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) (!) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солею (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

Див. **И**[1].

***ОТЪВЄДЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого) довідуватися (про що): Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было сведомо штожъ вы насъ брата своего здоровъѧ отъведываєте отъ ле(то)шнего и до сего часоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. мн.* **отъведываете** (1484 *ЯМ*).

***ОТЪВѢКА** *див.* **ОТ ВѢКА.**

ОТЪДАТИ *див.* **ОТДАТИ.**

***ОТЪКАЗАТИ** *див.* ***ОТКАЗАТИ.**

ОТЪКОЛЄ *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — у препозиції)* відколи, відтоді як, з того часу як: отъколе далъ милый богъ оу роуки Стефаноу воеводе отъчиноу его, землю молдавъскоую, а онъ слоужилъ и слоужить господароу своемоу, великомоу королю, съ правъдою (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

***ОТЪЛОЖИТИ** *див.* **ОТЛОЖИТИ.**

***ОТЪНЯТИ** *див.* **ОТНѦТИ.**

***ОТЪПОВѢДЬ** *див.* ***ОТПОВѢДЬ.**

ОТЪПУСТИТИ *дієсл. док.* (26) 1. (кого) *(дати волю, дозвіл піти куди)* відпустити (5): а хочемь... штобы правда не была оутїснена але хоче(т) ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрешенїе дасть на проспоу кы (!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрешенъая (XV ст. *ВС* 20); А иныи которыи его земли люди добровольне къ намъ прыехали а въсхотять зася къ немоу поехати, и мы ихъ добровольно хочемъ къ немоу отъпустити (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(відправити) послати (1): A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemieckiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posła prystawiwszy, otpustili ko kniaziu Szwitrykhaylu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140);

(віддалити) відіслати (2): а о(т) сего часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)деть бе(з) листа а бе(з) наше(и) печати, и вы того непочътиво отъпоустите зану(ж) то ложъ естъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (кому що) пробачити, простити кому (4): вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь велможныи стефанъ... не хотѧчи зостати оу винѣ оца своего... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); и тыми часы его милость вишереченнїи крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); г н ѣ в ъ о т п у с т и т и (4), о т п о у с т и т и г н и в ъ (1) *див.* **ГНЄВЪ.**

3. (кому що, кого з чого, кому зробити що) звільнити (кого від чого) (8): а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧза (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); такеж з нашей ласки пожаловали єсмо и отпустили с того именѧ Любча воловщину нашу (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Өедьку... на войну не ходити до его живота ни со одиымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и тыи вси пошлины ему есмо отпустили — съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышейписаныхъ не надобе ему давати (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

4. (перед кого) зректися, відмовитися (перед ким) (1): А Богдан и жена его Стана отпоустили прѣд нас, абы болше не имали тѣгати ани оупоминати на вѣкы на Ивоула за его част села (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)пѫстїти** 1 (XV ст. *ВС* 20); **о(т)пустить** 1 (1434 *Р* 130); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)поустилъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **отпоустиль** 1 (1499 *BD* II, 419); *1 ос. мн.* **отпоустили** 3 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛРГ* 82); **есмо отпустили** 2 (1496 *АЛРГ* 69; 1499 *РИБ* 777); ⟨**есмо**⟩ **отпустили** 1 (1487 *AS* I, 241); **отъпустили есмо** 1 (1488 *РИБ* 424); **есмо... о(т)поустили** 1 (1495 *ПЛПС*); **о(т)поустили есмы** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **есмы отпоустили** 1 (1457 *BD* II, 257); **есми ... отпоустили** 1 (1470 *BD* II, 309); *3 ос. мн.* **отпоустили** (1461 *BD* I, 45); *майб. 2 ос. одн.* **отъпоустишъ** (1484 *ЯМ*); *майб. II 3 ос. одн.* **о(т)поустилъ буде(т)** (1496 *ПДВКА* 61); *1 ос. мн.* **хочемъ ... отъпустити** (1496 *BD* II,

405); *бaж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* абы єси... отъпоустиль (1496 *ПЧФГ* 36); *1 ос. мн.* абыхомъ (sztobychom)... (от)пустили, otpustili 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140; *P* 121); абыхъмо... отпустили 1 (1496 *АЛРГ* 69); *нак. сп. 2 ос. одн.* о(т)поусти (1449 *Cost.* II, 385); *2 ос. мн.* отъпоустите (1484 *ЯМ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* о(т)поуще(н) (XV ст. *ВС* 28 зв.).

Див. ще ***ОТПОУЩАТИ.**

***ОТЪСЛАТИ** *див.* ***ОТОСЛАТИ.**

ОТЪТОЛЄ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТЪТОЛЬ *див.* **ОТТОЛЬ.**

ОТЪТОУЛЬ *див.* **ОТТОЛЬ.**

***ОТЪЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ОТЪЧИСТЫИ** *прикм.* (1) ◇ и м ѣ н ъ е о т ъ ч и с т о е *див.* **ИМѢНЇЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* отъчистое (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще ***OYCZYZNYJ, *ОТЧИЗНЫИ, *ОТЧИННЫИ.**

ОТЬ *див.* **ОТЪ.**

***ОТЬЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

! ООУБОЖЕЛО ⟨ОУБОЖЕЛО⟩ *див.* ***ОУБОЖАТИ.**

ОФАНАСѢИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Аѳанасии, Атанасии, *гр.* Ἀθανάσιος) Панас, Афанасій: Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи нашн(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои стороны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* офанасѣи (1404 *P* 69).

Див. ще **ОПАНАСЪ, *ПАНАСЪ, ФАНАСИИ.**

ОФРЄМОВИЧ *ч.* (3) (*особова назва*): А при том были светки: кн⟨А⟩зь Иван Юревич Жославский... пан Цата Офремович (Острог, 1481 *AS* I, 77); а при ⟨томъ⟩ (*в ориг.* а при м̃л.— *Прим. вид.*) были: ключникъ луцкий Богдан Сенкович Гоский... пан Олехно, пан Цата Охремовичи (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* Офремович (1481 *AS* I, 77); *ор. одн.* Охремовичом (1487 *AS* I, 85); *наз. мн.* Охремовичи (1494 *AS* I, 102).

***ОХАБА** *ж.* (2) вічне володіння: тое всє вышеписанное да буде(т) тому прА(д)реченному монастирю въ оури(к) и въ охабѧ непо(д)вижно николи же на вѣки исъ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*)

ФОРМИ: *знах. одн.* охабѧ (1443 *ДГСПМН; ПГСММ*).

ОХМАТКОВЪ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Охматкове: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо... за его вѣрную службу села иа имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн.* Охматковъ (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ОХМАТЪ *ч.* (2) (*особова назва, ар.* Ahmed): охматъ царъ одинъ царъ былъ, А нине два цари єсмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* охматъ (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* Ахмата (1484 *ЯМ*).

***ОХРЄМОВИЧЬ** *див.* **ОФРЄМОВИЧ.**

***ОХРЄМОВЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): Село охремо(в)ци а в томъ селе четыри члвки а пАты(и) отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* охремо(в)ци (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ОХРЕМОВЪ** *прикм.* (1) ◇ О х р е м о в о д в о р и щ е (1) (*назва земельної ділянки у Подільській землі*): Се здѣся просилъ у нас дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости... на имя: Струковицкого дворища... а Охремова и Якимова дворища, што Марко седѣлъ на немъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. одн. с.* Охремова (1454 *АЛМ* 12).

***ОХРОМИТИ** *дієсл. док.* (2) зробитися кульгавим: хто боуде(т) ранєнъ алю(б) оу которомъ члонъкоу охромлєнъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн.* боуде(т)... охромлєнъ 1 (XV ст. *ВС* 23); боуде(т)... ! охром(ъ) 1 (XV ст. *ВС* 7).

! ОХРОМЪ ⟨ОХРОМЛЄНЪ⟩ *див.* ***ОХРОМИТИ.**

ОХРѢМОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Охрімовці: кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села... Охрѣмовцы, Черниковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* Охрѣмовцы (1463 *AS* I, 54).

ОХРѢМЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Єфремъ, *гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Охрім, Єфрем: Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костАнтинови(ч)... федоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* охрѣмъ (бл. 1392 *P* 47).

Див. ще **ЄФРЄМЄИ, ЄФРЄМЪ, ЄФРИМЪ.**

***ОХТОВРЇИ** *див.* ***ОКТАБРЬ.**

***ОХЪМАТОВЪ** *прикм.* (1): а къ недругомъ его къ Охъматовымъ детемъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на его (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. мн.* Охъматовымъ (1499 *BD* II, 448).

Пор. **ОХМАТЪ.**

ОЦЄЛ, ОЦЄЛЬ *ч.* (15) (*особова назва, молд.* оцел «сталь»): оцель пи(с) оу васлоуи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 445); А оу томже пак оустал пан Херман... и продал тоє вишеписанное село... що ємоу дал оуико его пан Оцел... нашемоу вѣрномоу бояриноу (Сучава, 1463 *BD* I, 74); и оуставше наши слоуги доума попшескоу и мани ⟨и заплатиль оуси исполна тоты вышеписанїи пинези оу роукы слоуз (!) нашемъ якоб⟩ сын михайла оцела граматика (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* Оцел, оцель, оце(л) (1436 *Cost.* I, 445; 1446 *Cost.* II, 247; 1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); *род. одн.* оцела (1451 *Cost.* II, 400; 1457 *BD* I, 4; 1464 *DIR«A»* 517; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* оцелоу, оцелу (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27; 1446 *Cost.* II, 247).

***ОЦЄЛЄСКОУЛ** *ч.* (2) (*особова назва*): оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо (!) муши жены пана пантелеа и зетоу еи петру оцелескулу (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *род. одн.* оцелескоула (1464 *DIR«A»* 517); *дав. одн.* оцелескулу (1464 *DIR«A»* 517).

***ОЦЄЛОВЪ** *прикм.* (3): ТАм мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили есми ємоу... села на имѣ... Чернътещи на Кородѣ... и... Мотишещїи, и повыше... поАна от ДеокїАци, що коупил от Хермана от его оурика Оцелова (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

о ц е л о в о м ѣ с т о (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвши его правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... села на ревтѣ... и на иткилѣ меж(д)у кротолчи... повыше оцелово мѣсто (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); с е л и щ е о ц е л о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* Оцелова (1468 *BD* I, 130); *знах. одн. с.* оцелово (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 459).

Пор. **ОЦЄЛ.**

ОЦЄЛЬ *див.* **ОЦЄЛ.**

ОЧВИСТЄ *див.* **ОЧИВИСТЄ.**

ОЧЄВИСТО *див.* **ОЧИВИСТО.**

ОЧЕВИСТѢ *див.* **ОЧИВИСТЄ.**

! ОЧЄЗНЫ ⟨ОТЧИЗНЫ⟩ *див.* ***ОТЧИЗНА.**

***ОЧЖА** *ч.* (1) (*перс.* хоза «старик», «старшина», «пан», «багатий купець», «хазяїн») пан: нынѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамъ нашему брату абы то вѣдали вы (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* очжю (1392—1393 *РФВ* 170).

Див ще **ГАЖА.**

***ОЧИ** *див.* ***ОКО**[1].

ОЧИВИСТЄ, ОЧЕВИСТѢ, ОЧВИСТЄ *присл.* (4) (*стп.*

oczywiście) особисто: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришедши пре(д) на(с) очвисте и доброволне пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85); А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, п. 1445 *АкЮЗР* I, 17); Коли бы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли есмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ велико(м) были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ОЧИВИСТО.**

ОЧИВИСТО, ОЧЕВИСТО *присл.* (7) особисто: и мовили передъ нами очивисто (Краків, 1489 *РИБ* 433); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

Див. ще **ОЧИВИСТЕ.**

ОЧИЗНА *див.* ***ОТЧИЗНА.**

ОЧИНА *див.* **ОТЧИНА.**

ОЧИСТИТИ *дієсл. док.* (18) **1.** (що) довести безпідставність закидів проти чого, довести правильність (чого) (13): па(н) ивашко дѣдошицкии имаеть очистити листы свои (Зудечів, 1413 *P* 83); хто коли емоу нагани(т) имеєть положить лоупежь боранїи (!) а о(н) то имееть оузѧть коли(ж) свои соу(д) очистїть (XV ст. *ВС* 34); коли тотъ листъ прислала теща его слугою своимъ, нехай прїѣхавъ тутъ стоитъ и листъ тотъ очиститъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

визнати невинним (кого), оправдати (1): wsiakij... swojeju własnoju prisiahoju budet' oczisten (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. (що) відхилити претензії до маєтку (2): а заме(ш)кае(т) лї а не прїидe(т) на ро(к) а соудья осоудить алюбо очистить очиноу тогды то(т) соу(д) есть ве(ч)ныи (XV ст. *ВС* 22 зв.); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

3. (що) завести господарство (на чому), благоустроїти (що) (1): а доко(л) мы тоую землю очисти(м) и е(г) мл(с)ти дати на(м) слободы на да (!) годы (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

4. (що) сплатити, заплатити (1): а естлибы его в том имѣньи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи ТоурьѦнскии, тогды Ѧ емоу тыи пѣнѧзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *інф.* **очистити** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1495 *ВМЗД;* 1496 *AS* I, 245; 1498 *АЛМ* 169); *майб. 1 ос. одн.* **хочью... очистити** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн.* **очистить, очистїть** 2 (XV ст. *ВС* 22 зв., 34); **очиститъ** 2 (1498 *АЛМ* 169); *1 ос. мн.* **очисти(м)** (1498 *ЧІАФ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... очиститъ** (1498 *АЛМ* 169); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **budet' oczisten** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***ОЧИСТИТИ СѦ.**

*** ОЧИСТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) довести свою правоту (невинність), оправдатися: Teź jestliby... chrest'janinu ne dawszi swetkow, rek by, pożycził ty zastawy, a on by zaprel to chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли(ж) оубогыи бг҃ато(г) зове(т) о квал(т)ъ бг҃аты(и) о то(т) квалтъ имеет сѦ очистити свѣ(т)кы (XV ст. *ВС* 30).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ очистити (очистїти), sia oczistiti** 3 (1388 *ZPL* 103; XV ст. *ВС* 30, 32); **сѧ очистїть (очїстїть)** 2 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **oczistitisia** 1 (1388 *ZPL* 108); **сѧ... очистїть** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы сѧ оочисти(л)** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дієприсл. перед.* **oczistiwszi sia** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ОЧИСТИТИ** 1.

OCZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

ОЧИЧЬ *див.* **ОТЧИЧ.**

ОЧЇЩЕНЇЕ *с.* (1) звільнення від зроблених закидів, доказ правоти (невинності): мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы не по правдѣ на не(г) жалова(л) ани тежь бы тыи пенѣзи ис(т)рачоны и хоте(л) сѦ очистїти то(г) свѣтъковъ а мы сказоуемь штобы то было очїщенїе двена(д)це(т)ма све(т)кома добрыма а не мнѣ (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **очїщенїе** (XV ст. *ВС* 32).

Пор. **ОЧИСТИТИ.**

***ОЧЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ОЧЫНА** *див.* **ОТЧИНА.**

I **OSZ** ⟨?⟩ (1): Tohdy osz (!) ia pan Miklousz starostin namisznik posłał yesmy swoiho burgrabiu pana Michaiła so zemlianу, by rosprawił mezy namy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

ОШЕМЕНЦИ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ошмена) Ошмяни: А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій... Пашко и Митко Ошеменци а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Ошеменци** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ОШЕЦОВАНЬЕ** *с.* (1) *(стч.* ošacovaní, *стп.* oszacowanie) *(визначення вартості, ціни чого)* оцінка: а тре(т)яка и четвертока и пѣтока хто забьеть ино по(д)лоугъ дш҃и чїи есть жеребець и его ошецованью имѣе(т) емоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ошецованью** (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ОШИХЛИБЬ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Ошихліб: Тѣмь и мы видѣвши его... вирноую слоужбою до нас... дали... есми емоу... села... на имѣ... Доубовъцоул и Ошихлибь (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ошихлибь** (1464 *BD* I, 85).

***ОШЛѦХТЕНЫИ** *дієприкм.* (1) (*стп.* oszlachcony) *(видатний за своїми внутрішніми властивостями)* облагороджений, ушляхетнений: колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бываниа наслѦдовати, про тож и мы... от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѦхтеных и похвалных отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *мин. пас. род. мн.* **ошлѧхтеных** (1462 *BD* II, 283).

Див. ще ***ШЛѦХЕТНЫИ** 2.

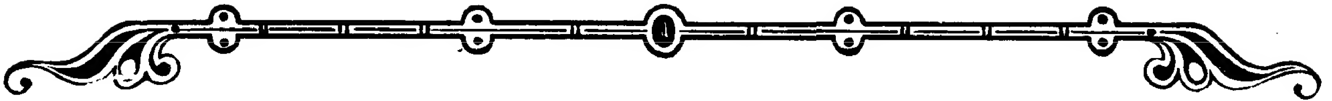
***ОШМЕНА** *ж.* (2) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Ошмяни: A pritomo byli tyje swetkowe... rycere a Łuba (!) bojare z Litwy i teź Minkhajło i z Oszmeny i też z Litwy inszije bojare (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа... такъ тежъ Минкгаило з Ошмены, тежъ з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

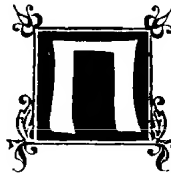
ФОРМИ: *род. одн.* **Ошмены, Oszmeny** (1388 *ZPL* 109; 1389 *PEA* I, 28).

ОЩОВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А пры томъ были свѣтки добрые... панъ Волъчъко Ощовский а панъ Пашъко Смыковъский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ощовский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще **ВЩОВСКИЙ.**

ПАВЄЛЪ *ч.* (27) *(особова назва, цсл.* Павелъ, *гр.* Παῦλος, *лат.* Paulus) Павло: о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ григорь павєлъ писарь (Львів, 1368 *P* 16); My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze... Nowostawce (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Паве(л) де(р)жить две земли данъны(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); А коли Павелъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворехъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от свѧтых връховних апостоль Петра и Павла (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **павелъ, Павелъ, Паве(л)** (1368 *P* 16; 1385 *P* 28; 1388 *P* 38; 1434 *Cost.* I, 374; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **Павла** (1394 *P* 54; 1400 *Cost.* I, 37; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 343; *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*; 1489 *BD* I, 378; 1490 *DC* 149; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); *дав. одн.* **Pawłu** (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *знах. одн.* **павла** (1455 *Cost.* II, 769).

ПАВОУСТИНѢ *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла єго... на имѣ... радовци... єщє сєло павоустинѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **павоустинѣ** (1437 *Cost.* I, 541).

***ПАГУБА** *ж.* (5) *(збитки, втрата)* шкода: про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хоче(м) узѣти ваши(м) члко(м) за тото кезѣшъство, поне(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); А им да ест слободно засѣ до о(у)горъ поехати съ оусим их товаром, без никоторои забавѣ и пагоубѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329); такєжъ и посло(м) ваше(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) земля г(с)дра нашого воеводы о(т)ворена ходити слобо(д)но и доброво(л)но и в миру и бе(з) погоубы боу(д) на котороую сторону коуды имъ боуде(т) надобе (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **пагоубѣ** 2 (1475 *BD* II, 329); **погоубы** 2 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *знах. одн.* **пагубу** (1434 *Cost.* II, 675).

***ПАДАТИ** *дієсл. недок.* (8) (у що, у чім, на що) впадати, вливатися (у що): и млинъ що є(ст)... на сопоункы, где падаєть съпънца оу тисоу да служе(т) манастироу сто архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); єще єсми дали двѣ потоцѣ на верхъ поле, що падаю(т) на бахлуи, да ставѣть мли(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а хотарь монастироу... от проти(в) воронеца где падає(т) оу мо(л)дови та о(т)толѣ поуте(м) до где оупадає(т) оу великїи поу(т) на копаноую могилоу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **падаєть** 1 (1404 *ГМ*); **падає(т)**6 (1404 *ГМ*; 1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* I, 459; 1458 *Mih. Doc.* 121, 122; 1490 *ДГСХМ*); *3 ос. мн.* **падаю(т)** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ОУПАДАТИ.**

***ПАДИНА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали... єсми ему... село... на имѣ грѣдещи... и па⟨д⟩ина єго (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *наз. одн.* **па⟨д⟩ина** (1455 *Cost.* II, 544).

*** ПАДЧЄРИЦА** *ж.* (3) пасербиця: И оуставше слоуга наш Станчюл и заплатил оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Холоватїи и оу роуки падчерицам єго Федори и Насти (Сучава, 1484 *BD* I, 285—286); била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олизароваѧ Шиловича ... штож пан єє... пан Олизар Шилович падчерицы своєй, дочце єє,... дал и записал по животе паней своєй имѣнє хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *дав. одн.* **падчерицы** (1487 *AS* I, 87); *дав. мн.* **падчерицам** (1484 *BD* I, 285); *ор. мн.* **падчерицами** (1484 *BD* I, 285).

ПАИСІЄ, ПАЇСІЄ *ч., невідм.* (10) *(особова назва, молд., цсл.* Паисии, *гр.* Παίσιος) Паїсій: Пис(а) вь манастирь... ιєрмонах Паисіє Игоумен Поутєнски (Путна, 1476 *BD* I, 216); И оу том також прїидоша... кир поп Паисіє ι архимандрить и съ въсѣми братїѧми от Поутєнскои монастири... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ПАК *див.* **ПАКЪ.**

! ПАКАСТИТИ *див.* **ПАКОСТИТИ.**

ПАК БЫ *спол.* (4) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо, коли, якби: пак тот што имет жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх держати, тогда имоут (? — *Прим. вид.*) с мѣстом терпѣти (Сучава, 1434 Cost. II, 670); и пак ⟨до⟩ Вънгрех да перешли бы съ торговлею своєю, єще да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавскоє, а инде нигде оу нашеи земли (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

Див. ще **ПАКЫБИ.**

ПАКИ *присл.* (6) знову, ще раз (4): паки име(т) кто бантовати ты(х) люди или оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, без (!) и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); А хотарь тоє сєло... почєньшє от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилъ копана, и от толѣ оу єд⟨ин⟩ камен, тажє паки оу єдин камен, тажє на дѣль оу крънница Хрисова (Сучава, 1479 *BD* I, 221); тоти и цркви и съ тоти и попи нашеи епископїи о(т) радовце(х)... и паки оу тоти више писани(х) (!) цркви въ тѧ(х) више писани(х) селахь... варє ко(л)ко сѣ приновлѣти пр⧸(ж)де и ко(л)ко сѣ принов⧸(т) а пр⧸(д) и причин⧸(т) (Сучава, 1490 *DC* 148);

(*у сполуч.* п а к и ж є) знову ж, знову ж таки (2): паки же... даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу

владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А хотарь тоє село... почєньшє от рѣцѣ Бистрица... тажє оу єдин камєн, тажє от знамєн до знамєн паки же оу Бистрици (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

Див. ще **ПАКЪ** 3.

ПАКЛИ, ПАКЪЛИ *спол.* (11) (*стч., стп.* pakli) (*приєднує підрядні умовні речення — у препозиції*) якщо: пак ли нє будє(т) фрѧзьского серебра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє серєбро (б. м. н., 1411 *Р* 77); па(к) ли нє боудоу(т) дѣти ємоу, тоє да боудє(т) братїа(м) єго и дѣтє(м) и(х) и оуноучато(м) и(х)... по єго съмрти (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочєть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ и волостии... тогды ѧ хочю тоѣ присѧги моєѣ порожє(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, ино зять мой... и сестра моя... отложать за вся тая имєня триста копъ гроший готовых широких, а тые имєня, што есми еи записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); мочї имет ли ниже що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ПАКЛИБЫ.**

ПАКЛИБЫ, ПАКЪЛИБЫ *спол.* (39) (*стч., стп.* paklіby) (*приєднує підрядні умовні речення — у препозиції*) якби, якщо б: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ посполством(м) земли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); пакли бы романъ почѧ(л) и жѧловалъ предкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѧтсва... тогды мы имаєва того исного романа опѧтъ поставити и дати в руцѣ... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); пак ли бы кто нагабалъ тученѧка оу тои дѣдининѣ оу сернъку или кро(л) господарь то пани марєгорѣта росоваѧ имаєть заступити оправи(т) подлугъ земєско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) петро(м) взѧти... тогды первѣє имаєть пану петру... дати четыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *Р* 138); па(к) ли бы(с) оусхоти(л) оу коропци мешкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропецъ (Снятин, 1454 *Р* 163); а пак ли бы хотил держати тоты рѣчи, тот, що иметь жити оу том домоу, а он абы тѧгноул ис мистомь о оусих рѣчех (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); пакъли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати,... и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); пак ли нє имал бы прощенїѧ, нам нє держати єго оу нас, ани гдє оу нашєи земли нє мешкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **ПАКЛИ.**

ПАКОСТИТИ *дієсл. недок.* (3) капостити, пакостити, шкодити (кому і без додатка): мы ихъ сказнили такъ што опѧтъ нє будуть намъ пакостити (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и нє имають пакостити земли нашєи, ани коупцємъ нашимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!)... да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в се(и) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **пакостити** 1 (1449 *Cost.* II, 746); ! **пакастити** 1 (1481 *ГПМ*); *майб. 3 ос. мн.* **будуть... пакостити** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ПАКОСТЬ** *ж.* (1) капость, пакость, шкода: а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостемъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцемъ безъ приймъ без пакости всѧкому члвку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **пакости** (1392—1393 *РФВ* 170).

ПАКЪ, ПАКЬ, ПАК *част.* (343) **1.** (*підсилювальна*) же, ж, пак (319): А што пакъ ты єсмы пѣнѧзи выдавали панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потребы л гривєнъ и полъ тритъє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); мы стефанъ воєвода землѣ молдав(с)кои знаємо и чинимъ симъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить или пакъ оуслышить, ажъ... сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ земли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); а по нашє(м) животи кто боудє(т) г(с)п(д)рь нашєи земли молдавскои, о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашєго родоу или па(к) боудь кого бъ избєрє(т) г(с)п(д)ремь бити нашєи земли, то⟨т⟩ щоби ємоу нєпороуши(л) нашєго даанїє и потврѣж(д)єнїє (Сучава, 1428 *Cost.* I, 210); А мы па(к) имаємь єго мл(с)ти вѣрно и знамєнито служити и коруни по(л)скои (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); А єстли пак им бог дѣток нє дасть, ино (*в ориг.* ина.— *Прим. вид.*) тыи вєрху писаныи имѣньѧ вси мают быти по кн⟨ѧ⟩зѧ єго милости животѣ св⟨ѧ⟩тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I,89); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силе(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды маэ(т) намь заплатити виноу ѻ у нашь скарбъ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); а по нашємь животѣ, кто боудеть господарь нашєи земли, от дѣтєи наших или от нашєго родоу, или пакь боуд кого богъ избєреть господаремь быти нашєи земли молдавскои, тот бы нє пороушиль нашєго даанїа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

(*як вставний компонент розмовної мови*) пак (16): аже пакъ тых ємоу нє достанетъ тогда що бы было братїѧмь єго... нєпороушено николиже на вѣкы вѣчныи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); chotiab pak ty chötieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А оу томже пак оустал пан Хєрман... и продал тоє вишєписанноє село (Сучава, 1463 *BD* I, 74); за тымъ пак король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть... писал до нас што-быхмо (*в ориг.* быхо.— *Прим. вид.*) того досмотрѣли (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); па(к) я Ѳєдо(с)и игуме(н)... остато(к) то(г) сребра ссбраб (!) тоє сребро зваживъ (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); а по смрти пакъ єго дѣтї волны во имѣнїи очины и матєризны алѣ нє дроугоє жоны (XV ст. *СЯ* 41); ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собє ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (*у знач. починального сполучника*) а, і (5): Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти... што єго богъ о(т) сєго света взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

3. (*у знач. прислівника*) знову (3): ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана, о(т) толѣ... на краи доубров⟨и⟩... та прости на брѣгъ пот⟨ока⟩ пакь на копаною могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотарь тим вышєписаннимь трєм селамь по водоу Добровецом долоу до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще **ПАКИ.**

ПАКЪЛИ *див.* **ПАКЛИ.**

ПАКЪЛИБЫ *див.* **ПАКЛИБЫ.**

ПАКЫБИ *спол.* (1) (*зв'язує підрядні речення, приєднує підрядні умовні — у препозиції*) якщо, коли: а пакы бихомъ тако нє задержали, яко сѧ єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) били осажени нашєи чти и що быхо(м) чти нє имѧли нигдє на вѣкы вѣчнии (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПАК БЫ.**

ПАКЬ *див.* **ПАКЪ.**

***ПАЛЄЦЬ** *ч.* (2) палець: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *знах. мн.* **па(л)ци** (XV ст. *ВС* 23).

***ПАЛЬ** *ж.* (1) паля: тамъ же против той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **паль** (1430 *ГВКЛ* 9).

ПАМЄТНОЄ *с.* (9) (*стч.* památné, *стп.* pamiętne) плата судові за виграну справу: мы оуставлꙗємь оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы (!) нны(х) великы(х) нє смєєть веньци брать адно чєтыри гроши памє(т)но(г) (XV ст. *BC* 22); Коли (ж) на соудѣ одна жалоба бѫдє(т) положена а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нетоу(т) то(л)ко одно паметное имєє(т) быти положено (XV ст., *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паметноє** 2 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **! паметно** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *род. одн.* **памє(т)но(г)** (XV ст. *BC* 22; *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **о пам**ꙗ**(т)но(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **паметномъ** 1 (XV ст. *BC* 22); **о ! наметномъ** 1 (XV ст. *СЯ* 9).

***ПАМЄТЬ** *див.* **ПАМꙖТ.**

***ПАМЪꙖТЬ** *див.* **ПАМꙖТ.**

***ПАМѢТЬ** *див.* **ПАМꙖТ.**

***ПАМЯТ** *див.* **ПАМꙖТ.**

***ПАМЯТАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) пам'ятати, зберігати в пам'яті: Ино мы памятаючи давныи дела, какъ предъкове нашы исъ твоими предъками... бывали оу прыязни и въ любви, то єсмо вчынили на жаданьє твоє миръ вечныи и прыязънь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **памятаючи** (1496 *BD* II, 407).

Див. ще ***ПАМЯТОВАТИ.**

ПАМЯТНО *предик.* (1) (кому) пам'ятно: Александръ Божїю милостїю великїй князь всказалъ: Ино памятно тобѣ брату нашому какъ есьмо взяли съ тобою любовь и докончанїе и вѣчную приязнь (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

***ПАМЯТОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* памꙖтовати) (що) пам'ятати, зберігати в пам'яті: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... памятоуючи досить оучынинїе... тому... нинеишему кролеви полскому... за щкоды перед речєных зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **памятоуючи** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ПАМЯТАТИ.**

***ПАМЯТЬ** *див.* **ПАМꙖТ.**

ПАМꙖТ *ж.* (64) **1.** (*збереження у свідомості попередніх вражень, пам'ятання*) пам'ять (21): а и⟨а⟩ крѣпость тому и на памꙖть велѣлъ єсмо нашю печать великую привѣсити (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на потверженьє того нашего жалованья про лѣпшюю памꙖть и твердость и печать нашю велѣли єсмо привѣсити к сему нашему листу (Київ, 1433 *P* 119); колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишеє, нижьли памяти потребизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь, и свѣдоцствомь оутвержено людьскимь, про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурꙖдомь того листа... како... кролеви полскому... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); А еще... про лепшое сведецство и твердость памети, и печат нашу казали єсмо привесити къ сему нашему листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); а длꙖ памꙖти соудоу нашог(о) дали єсмо кн⟨Ꙗ⟩зю Семєноу (*в ориг.* Мємєноу.— *Прим. вид.*) Васильєвич(ю) сеи нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Про памет: Водорацкии вышей дани взꙖл 100 судновъ и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); На память, какъ староста повѣдилъ передъ господаремъ, княземъ великимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

к(коу)вѣчнои памꙖти (9) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1.

2. (*здатність мислити*) притомність, свідомість: доброє памєти (1), з доброю памꙖтью (2), в (за) доброй памꙖти (2) *див.* **ДОБРЫИ** II, 3; прити ку доброи памꙖти (1) *див.* **ПРІЙТИ;**

думка, помисел (1): мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотꙖ... прєдкоув наших... обычаєм и стопенюм наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памꙖти наияснꙖиших кнꙖжат и панов кролюв полскыхъ... потвердити... мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

3. (*пригадування, відновлення у свідомості*) пам'ять, згадка: вєчная памꙖть (1), въ вѣчнаа памꙖ(т) (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1; вѣчистои памяти (1) *див.* ***ВѢЧИСТЫИ;** доброє памяти (5) *див.* **ДОБРЫИ** I, 8; святоѣ памꙖти (1) *див.* **СВꙖТЫИ;** счасной памяти (1), щасноии ⟨памяти⟩ (1) *див.* *** ЩАСНЫИ.**

4. (*церковне свято*) день поминання святого (6): Въ лѣто шеститисꙖчноє и ѡ҃ и҃ сотноє девꙖносто третєє на памꙖть стаго мученика єфимьꙖ (б. м. н., 1385 *P* 28); а по(д)ъ лѣ(т) І (зі знаком тисячі.— *Прим. вид.*) лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтие на 10 лѣто исконьчася (с)иі костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(тн)я мчн. рукою аньдрѣево (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); А писана грамота оу погоничи(х) оу чєтверто(к) м(с)ца гєнъварꙖ оу ка҃ днь на памꙖть стго оца макксима (так.— *Прим. вид.*) исповѣдника (Погоничі, 1422 *P* 98); а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣлицрьстѣи... въ лѣ(т) ҂ѕ҃ѯ҃н҃д м(с)ца іюнꙖ въ ѕі на памꙖ(т) сщенном(ч)нка тихона (Київ, 1446 *P* 155);

(*церковна служба за упокій душі померлого*) поминання (10): а по иашемъ животѣ, кто боудє(т) господаръ земли нашеи... то(т) щобы непороуши(л) нашему монастирю наше даанїє, що родитє(л) на(ш) да(л) и мы дали за его дшоу и памє(т) и за наше здравїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); А то дали єсмо оу до(м) Стѣи тр(о)ци на пꙖма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителє(м) нашимъ... а на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174); а то єсми записал и дал къ ц⟨є⟩ркви божей на памꙖт доуши своєи и родителем моим, абы с того была памꙖт в годже в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Сє азь... пань Игнатїє... даль єсмы єдно село... яко да творꙖт ми памꙖть на вѣкы вѣчныꙖ (Путна, 1476 *BD* I, 211);

вѣчнон памѣти (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **памꙖт, п(а)мꙖ(т)** (1470 *AS* I, 67; 1480 *DC* 11); *род. одн.* **памятн, памꙖти, памѣтн** 10 (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 67; 1475 *AS* I, 70; 1499 *РИБ* 777); **памети, памєти** 5 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1458 *Cost.* II, 815; 1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМБС*; 1499 *AS* I, 118); **! памꙖтнє** 1 (1451 *P* 157); *дав. одн.* **памꙖти, памьꙖти** 9 (1422 *P* 97; 1433 *P* 120, 121, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371); **памєти** 1 (1499 *AS* I, 117); *знах. одн.* **память, памꙖть, памꙖ(т), памят, памꙖт, памѣть, ! пꙖмꙖ(т), ! пꙖма(т)** 26 (1376 *P* 22; 1392 *Cost.* I, 8; 1412 *P* 81; 1422 *P* 98; 1433 *P* 119; 1444 *AS* I, 40; бл. 1458 *P* 167; 1470 *AS* I, 67; 1481 *BD* II, 364; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **паметь, памет, памє(т)** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 353; 1476 *BD* I, 215; 1496 *АЛРГ* 73); *ор. одн.* **памꙖтью** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *місц. одн.* **в (о) памꙖтн** (1448 *Cost.* II, 366; 1461 *AS* I, 53).

! ПАМꙖТНЄ ⟨ПАМꙖТИ⟩ (1): А єще надъ то на потвєржєниє сего нашого жалованьꙖ про лѣпшеє свєдоцьство и твердость памꙖтнє и печать нашю казали єсмо привѣсити к семоу нашомоу листоу (Луцьк, 1451 *P* 157).

Див. **ПАМꙖТ.**

***ПАМꙖТНОЄ** *див.* **ПАМЄТНОЄ.**

***ПАМꙖТЬ** *див.* **ПАМꙖТ.**

ПАН *див.* **ПАНЪ.**

!ПАНА *див.* **ПАННА.**

ПАНАСКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Панасъ): А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович... сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал перед нами пан Фєдко канцлер... на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Панаско** (1444 *AS* I, 41).

***ПАНАСЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аѳанасии, *гр.* Ἀϑανάσιος*)*: мы стєфанъ воєво(д)... знамєннто чини(м)... оже... дали єсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны... ѳ тата(р), на имѧ... пана(с) съ чєлѣдми своими (!) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пана(с)** (1443 *Cost.* II, 128).

Див. ще **ОПАНАСЪ, ОФАНАСѢИ, ФАНАСИИ.**

ПАНДРѢ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потврьдили єсмо тому стмоу нашємоу єп(с)коупїю циганена (!) на имѣ пандрѣ сь чєлѣдєю (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пандрѣ** (1486 *DC* 144).

***ПАНЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: к Чоудновоу жъ се(л)цоу Пане(в)ци а в томъ се(л)ци чотыри слоуги на во(и)ноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **Паие(в)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ПАНИ, ! ПАНЫ, ПАНЇИ, ПАНЇѦ *ж.* (111) (*стч.* paní, *стп.* pani) **1.** *(жінка, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* пані (4): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїде(т) на ро(к) данныи и соудья сѧде(т) на соудѣ имеєть посла(т) заказцю своєго съ єе съпоромъ до єе домоу (XV ст. *ВС* 12).

2. *(офіційна форма називання або звертання до жінки, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* пані (72): А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26); а мы то єму осужѧє(м) а панѧмъ ѧдвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѧниє чинимы (Медика, 1404 *Р* 70); тучнѧкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовои своє село куропотники (Галич, 1418 *Р* 89); тѣмжє мы... даємъ и дали єсми панїи нѣги...⟨село на⟩ имѧ прѣдречєнныѧ половина сєла могошєва (Сучава, 1438 *Cost.* II, 14—15); Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвнча (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олизароваѧ Шиловича, старостинаѧ лоуцкаѧ пани Фєдка, штож... пан Олизар Шилович падчерицы своєй... дал и записал... имѣнє Хоцєн (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); записую матце своєй пане Анне Немириной: Мстишин (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); и они повєдали перє(д) нами штожъ... тогды... о(т) пани марътиновоє никоторого впоминанья коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

3. *(дружина, жінка)* пані (35): мы илїа воєвода ⟨и⟩... стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ож⟨є тот⟩а истинная панїи пана журжа пїатринои нѣга жаловали єсми еи оусобною (sic.— *Прим. вид.)* нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1438 *Cost.* II, 14); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю (Снятин, 1454 *Р* 163); Тоє въсе вишєписанноє да єст паноу Доумѣ ключникоу от нас оурик... ємоу и панєи єго Насти (Сучава, 1480 *BD* I, 246); коли панъ Петръ прїѣхалъ до Станкова и съ панєю своєю до дѣлу своєго, а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старосты, и пани єго позвала мене и пытала мене, есть ли полотна (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); И тогди кроул єго милость прєдречєнїи и братїя єго милости прєречєнїи имали бы нас... и бояре наши и съ панїями их и ⟨съ⟩ въсѣми нашими слоугами и подданнимы нашимы, миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пани** 37 (1378 *Р* 26; 1414 *Р* 85; 1418 *Р* 89; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1461 *BD* I, 45; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 241; 1494 *AS* I, 101; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **панєи** 6 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **панїи** 2 (1438 *Cost.* II, 14; 1464 *DIR«A»* 517); **паны** 1 (1462 *BD* I, 52); **панїѧ** 1 (1480 *BD* I, 246); *род. одн.* **панєи** 10 (1464 *DIR«A»* 517; 1478 *ОБРН* 130; 1480 *BD* I, 246; 1487 *AS* I, 87; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*; 1494 *AS* I, 101; *РИБ* 560); **пани** 5 (1448 *DIR* 106; 1478 *AS* III, 17; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *ВФ*); **панее** 1 (1494 *РИБ* 560); *дав. одн.* **пани** 13 (1378 *Р* 26; 1418 *Р* 89; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 52; XV ст. *ОБРН* 151; 1487 *AS* I, 86); **панеи** 8 (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *DIR«A»* 519; 1480 *BD* I, 246; 1481 *BD* II, 358; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **панїи** 2 (1438 *Cost.* II, 14); **пане** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **панѣ** 1 (1414 *Р* 85); *знах. одн.* **пани, п⟨а⟩нн** 4 (1478 *AS* III, 17; 1487 *AS* I, 86); **паню** 2 (1499 *BD* II, 450); **панюю** 1 (1418 *Р* 89); *ор. одн.* **панєю** 6 (1404 *Р* 70; 1418 *Р* 89; 1454 *Р* 163; 1466 *DIR«A»* 519; 1498 *АЛМ* 163); **пани** 2 (1378 *Р* 26; 1393 *Р* 52); **паниєю** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *місц. одн.* **по панєи** (п. 1450 *ПИ* № 9); *наз. мн.* **пани** (1404 *Р* 70); *род. мн.* **панєи** (XV ст. *ВС* 12); *дав. мн.* **панѧмъ, панѧ(м)** (1404 *Р* 70); *ор. мн.* **панїями** (1499 *BD* II, 422); *місц. мн.* **о панѧ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); **о панє(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12).

ПАНИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: єщє єсмы дали имъ... села... гдє єс(т) михоулъ и паничъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паничъ** (1426 *Cost.* I, 182).

ПАНЇИ *див.* **ПАНИ.**

ПАНЇѦ *див.* **ПАНИ.**

ПАНКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Пантєлѣимонъ): будєть вєдомо оусємъ ... ажъ ѧзъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **панко** (1387 *СП* № 12).

ПАНКОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Панка: на имѧ одному сєлу скорцевци о(т) черного потока, а другое панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); тѣмъ мы... дали єсмы имъ... двѣ селѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

ФОРМИ: *наз.* **панковци** (1407 *Cost.* I, 56; 1428 *Cost.* I, 202).

***ПАНКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п а н к о в ъ с т а в ъ (1) *(назва ставка у Молдавському князівстві)*: почєншє хотаръ тому сєлу... о(т) пискъ прости долиною долоу до панкова става (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **панкова** (1456 *Cost.* II, 582).

Пор. **ПАНКО.**

ПАННА *ж.* (8) *(стч., стп.* panna) **1.** *(дівчина, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* панна (5): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїде(т) на ро(к) данныи и соудья сѧде(т) на соудѣ имеєть посла(т) заказцю своєго съ єе съпоромъ до єе домоу (XV ст. *ВС* 12).

2. *(офіційна форма називання або звертання до дівчини, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* панна (2): Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца... мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

3. *(епітет богородиці)* діва (1): тако ми бѣ момоsи (!) и стаа до(с)тоинаа пана марїа и оуси стыи и то(т) стыи кри(ж) хвалебныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *наз. одн.* **панна** 2 (XV ст. *ВС* 12, 31 зв.); **!пана** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн.* **панъне** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **панъну** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *род. мн.* **панєнъ** (XV ст. *ВС* 12); *місц. мн.* **о паннахъ, панна(х)** (XV ст. *ВС* 5 зв., 12).

ПАНО *див.* **ПАНЪ.**

***ПАНОВАНЄ** *с.* (1) (*стп.* panowanie) *(керування державою, здійснювання влади монарха)* панування: Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю и свѧтои его короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати, и оусє доброє ховати пановнѧ я чти их (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **пановнѧ** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ПАНОВАТИ.**

ПАНОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* panovati, *стп.* panować) *(бути володарем країни, мати владу, керувати державою)* панувати: так иж и от тых мѣсть и на по том, тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашеи молдавскои, маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *інф.* **пановати** (1499 *BD* II, 419).

***ПАНОВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується пана, вчинений паном)* панів, панський: Слоужебнїкъ за вїноу пановѫ нє има(т) позывати кмєтѧ є(г) ани те(ж) пана за вїнѫ кмєтевоу (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **пановѫ** (XV ст. *ВС* 6).

Див. ще ***ПАНСКИИ** 1.

***ПАНОША** *ч.* (1) (*стп.* panosza) дрібномаєтний шляхтич, залежний від феодала: мы ильѦшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пно̃шамъ што к намъ з литьвы приехали на нашю службу... ежь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити на каждыи мѣсѧць по є̃ гривенъ лѧдьскихъ на копье (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **пно̃шамъ** (1433—1443 *АРМ*).

***ПАНСКИИ** *прикм.* (7) (*стч.* panský, *стп.* pański) **1.** *(який стосується пана, вчинений паном, належить панові)* панський (6): про тожє слюбоуєму (!) и слюбили єсмо... нє помѧноути ты(х) листовъ королєвскых и панскы(х)... и оумарѧємъ и(х) симъ листо(м) наши(м) (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а нє боудоуть ли тыи кмєти виноваты вины па(н)скоє тогды прїказоуємы абы нє были габани тымъ позовомь (XV ст. *ВС* 14); виделосе намъ и паномъ раде нашо(и) штожъ по всему великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє маютъ (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(який стосується бога)* божий (1): Въ ыме Панское, аминь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Панское** (1389 *РЕА* I, 26); *род. одн. ж.* **па(н)скоє** (XV ст. *ВС* 14); *знах. одн. ж.* **па(н)скоую** (XV ст. *ВС* 6, 16 зв.); *ор. одн. ж.* **па(н)скою** (XV ст. *ВС* 26 зв.); *наз. мн. ч.* **па(н)скии** (1499 *ВФ*); *род. мн. ч.* **панскы(х)** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ПАНОВЪ.**

***ПАНСКЫИ** *див.* ***ПАНСКИИ.**

***ПАНСТВО** *с.* (30) (*стч.* panstvo, *стп.* państwo) **1.** *(територія, підлегла володареві, монархові)* держава (13): I też jestliby... czerez panstwo naszo jechał, żadnyj jemu nahabania cziniti ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140); маєть онъ съ тыми его послы єхати чєрєзъ нашо панъство до границы московъскоє и зася отъ границы московъскоє тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); А також мы, Стефан воевода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на земли а на панства наияснѣиших прєрєченых панов кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралем... имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(земельна власність монарха) володіння (11): а ѧкосѧ они записали прерє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталостн... мы ктори иже з б҃жїего дароу пони(ж) на ты(х) панствѣхъ зостали, виноватн єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); А тиж ни жадного непрїятелѣ кролѣ єго милости и короуни полскои и землѣм и панством єго милости нє имамо держати оу нашеи земли (Коломия, 1485 *BD* II, 372); А також крал єго милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно, заплатившє правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(влада)* панування (4): а дали єсми имь та села у вѣкы со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тоє вышє писанноє (*в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.*) чєрєз... кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина и теж на єго наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти держано и поживано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118); алє таковаго чловѣка... а их милости мают єго вългнати и вънoудити проч из их милости землѧх, абы нє мешкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

3. *зб. (землевласники, представники привілейованої частини феодального суспільства)* дворянство, панство, пани (2): мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како... оучера... оу лєвовы, посполоу съ въсєю радою нашею, ритерми, боѧрє и панстви из городи, мѣсти, землѣми по(д)данными и каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми виры правои голдь... оучинили єсми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); а осовнє (!) гды(ж) вѣдаюмъ ижє прє(д)рєченыѧ землѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *род. одн.* **панства** (1438 *Р* 140); *знах. одн.* **панъство, panstwo** (1388 *ZPL* 105; 1498 *BD* II, 412); *ор. одн.* **панством, панствомь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 421); *місц. одн.* **на (оу, въ) па(н)стве, panstwe, panstwie** 3 (1388 *ZPL* 103, 107; 1493 *ПОСВВ* 152); **панствѣ, панъствѣ** 4 (1438 *Р* 140, 141); *род. мн.* **панствъ, панствь** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284); *дав. мн.* **панством, панъствомъ** 7 (1485 *BD* II, 372; 1496 *ПДСВВ*; 1499 *BD* II, 424); **панствам** 1 (1485 *BD* II, 372); *знах. мн.* **панъства, панства** (1496 *ОПВВД;* 1499 *BD* II,423); *ор. мн.* **панствы** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **панстви** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **по (на) панствѣхъ** 1 (1448 *Cost.* II, 733).

***ПАНТЄЛЄЄВЪ** *прикм.* (1): а тоє привилїє... изгиноули о(т) роукы кръстини с̃на пантєлєєва (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пантєлєєва** (1464 *DIR«A»* 517).

Пор. ***ПАНТЄЛЄИ.**

***ПАНТЄЛЄЄЩЫИ** *див.* ***ПАНТЄЛЇЄЩЫ.**

***ПАНТЄЛЄИ** *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Пантєлѣимонъ) Пантелій: оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо(!) муши жены пана пантєлєа (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *род. одн.* **пантєлєа** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! пєнтєлєа** 1 (1464 *DIR«A»* 517).

***ПАНТЄЛЇЄЩЫ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А ми такожє... дали и потвердили єсми тоє вишєписанноє село па(н)тєлїєщы на озери (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *знах.* **па(н)тєлїєщы** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **пантєлєєщын, пынтєлєщын** 2 (1464 *DIR«A»* 517).

ПАНТЄЛѢИМОНЪ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Пантєлеимонъ, *гр.* Παντελεήμον): Кузьма, пантєлѣимонъ, демьянъ... по тои сторонѣ то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112);

с в ѧ т ы и п а н т є л ѣ и м о н ъ (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **пантєлѣимонъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *знах. одн.* **пантєлѣимона** (1386 *Р* 31).

ПАНТИН *прикм.* (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(є) прїидє прѣд нами... сынъ пана Пантин... и продал свою правою отниноу... село ...на имѣ Фофъшъци (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Пантин, панти(н)** (1495 *BD* II, 40; *SCIM* pl. 1).

Пор. **ПАНТѢ.**

ПАНТѢ, ПЫНТѢ *ч.* (8) *(особова назва, молд., пор* Пантєлѣимонъ): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвердили єсми монастирю нашему о(т) нѣмца... татари, на имѣ пантѣ и жоуржѧ и иоиъ (Су-

чава, 1453 *Cost.* II, 493—494); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... прїидє прѣд нами... Пътроу Гръбовъц... и продал свою правою отчиноу от... оурика отца своєго Панти (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пантѣ** 3 (1453 *Cost.* II, 494; 1458 *BD* I, 6; 1462 *Cost. D.* 11); **Пынтѣ** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **Панти** 2 (1495 *BD* II, 40; *SCIM* pl. 1); **Пънтѣ** 2 (1493 *BD* II, 14).

***ПАНЦЫР** *ч.* (3) (*стч.* pancéř, pancíř, *стп.* pancerz, *свн.* panzi(e)r, *стфр.* pancier) (*частина металевого військового спорядження, що захищала тулуб воїна від ураження холодною зброєю*) панцир: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ(!) сєло гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи и за конь и за панъцрь (!) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **панцыр** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); **панъцрь** 1 (1420 *ПГАГ*); *знах. мн.* **панъцыры** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ПАНЧЄЩИ, ПЪНЧЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми ємоу... єдно сєло, на имѣ панчещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); и достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шемоу Исаю... третїю част от Пънчещи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **панчещи** 1 (1448 *Cost.* II, 359); **Пънчещїи** 1 (1490 *BD* I, 403); *род.* **Пънчещи** 3 (1490 *BD* I, 403).

ПАНЪ, ПАНЬ, ПАН, ПАНО *ч.* (10 800) (*стч.* pán, *стп.* pan) **1.** (*представник привілейованих верств феодального суспільства*) пан (224): оучинит⟨ь⟩ которыи добрыи чл҃вкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); I teź jestliby ... na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozyczil... my... jemu toho to imenia na protiwku khwaltowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); мы алєксандръ воєвода, господарь зємли молдавскои, ис нашими зємлАны, паны молдавскыми... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвєрждАє(м) ис симъ листомъ наши(м) господарєви нашему... королеви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а при томъ были сведоки наша вѣрная кн҃зи и *панове* кн҃зь олєксандръ ивановичь(ч) носъ... панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь (Київ, 1433 *P* 119); и тоуть пєрє(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость и подлоуг прозбы *паноув* єго милости, и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, великих и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳета и пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); Такъжо и ко (*в ориг.* ко къ.— *Прим. вид.*) княземъ и къ паномъ рускимъ и ко въсей Руси, который дръжать греческий законъ, посылалъ єси тогожъ владыку Смоленского да бискупа Виленъского, да говорылъ имъ отъ тебе штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); ⟨п а н ъ⟩ м а л ы и (5) (*у Молдавському князівстві — феодал-землевласник, нижчий за соціальним становищем від великих бояр-землевласників*) малий боярин: мы пєтръ воєвода, господаръ зємли молдавскои... и съ оусимы нашими панове, съ великими и малими... вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ верноулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость... и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, великих и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳета и пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); п а н ъ   х о р у г о в н ы и (1) ленник, який складав присягу вірності сюзеренові схиленням хоругви: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского, которому... надаемо волности (вшеля)коѣ въ... панствѣ нашомъ... заживати... такоѣ, какъ иншыи князи, п(ан)ы и шляхта хоруговные зажывають и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *P* 140); в е л и к и и   п а н ъ (2), п а н ъ   в е л и к и и (5) *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 8.

2. (*офіційна форма називання або звертання до чоловіка, який належав до привілейованих верств феодального суспільства, рідше торгових людей, урядників та ін.*) пан (10 479): и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ пєтръ пан судивои (Казимир, п. 1349 *P* 4); исталосА при державѣ пана отъ старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.*) (Львів, 1370 *P* 18); Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... оже пано пєтр воєво(д) молдавь. зАть и приАтѣль нашь пожичило на(м) д҃ тисАчѣ (так.— *Прим. вид.*) рубли фрАжьского серебра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); а при то(м) бы(л) оуроженыи панъ григорь багавьскыи а панъ Акушь сєкиринскыи а панъ Анъ пєрєгримъ а панъ Ашко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); мы кнзь сємєнъ олекса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашему пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины (Київ, 1457 *P* 166); А при том был... пан Кершонъ... слоуцкии (Острог, 1466 *AS* I, 61); А на то єст... вѣра болѣрь наших: ... в. п. Фєтє Готкъ, ... в. п. Ацка Гоудича, в. п. Щефоула прѣкалаба хотинского... и вѣра оусих наших молдавских болѣри (Сучава, 1484 *BD* I, 279); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышеписанномоу, велѣли єсмы нашему вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашемоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

3. (*монарх, єдиновладний правитель*) володар (143): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы... и оуси боярє молдавсцїи чинимы знаємо... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); вло(д)славъ... кроль полскии... панъ поморскии а дѣдичь рускии и иныхъ многихъ зѣмль г(с)пдрь знамєнито чинимы симъ нашимъ листо(м)... иже даємы и дали єсмы листъ нашъ нашему милому приятєлю стефанови воєводѣ зємлѣ молдавскои на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); наи пєрвоє схюбоує(м) (!) иже нєимаємь жа(д)ного и м҃го пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одно прєрєченомоу господарєви нашєм(у), казимирови, кролєви по(л)ском(оу), н короунѣ єго и имъ вѣрєнъ быти чистою вѣрою, а ни жа(д)ном(оу) ином(оу) пан(оу) коу помочи нѣпоити, без и(х) воле (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А пан наш наимилостивѣишїи король и короуна имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать... потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ какъ крако(в)скы(и) зємли (XV ст. *BC* 34 зв.); ДлА того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олександръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*), божею милостью великий кн⟨А⟩зь литовский, руский, жомойтский и иних пан и дѣдич, чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо ласкавє черєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

4. (*службова особа, призначена королем або князем для управління «гродом» (замком) і прилеглою до нього місцевістю*) каштелян (27): А при томъ были свѣдци: *панъ* Янъ Краковскій съ Тарнова, панъ Хрчонъ, воевода Судомирскій, *панъ* Михалъ Любелскій, *панъ* Клемеитъ Вислицкій, панъ Войтко, Судомирскій судья, панъ Мичекъ Штанъ, подсудокъ Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м)... иже кролевскимъ приказаниемъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ (Львів, 1421 *P* 93); а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присАгли в руцѣ писанного (*в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.*) пана михаила з бучача, *панъ* а староста галицкы, посла,... кролємъ полскымъ... посланого (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусин ис Квасилова, пан холмъскии чиним знамєнитє..., вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Я Василей

Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваем... штож... продали есмо кн⟨я⟩зю Костентину его милости Ивановичу Острозскомоу, пану виленскомоу, гетману г⟨о⟩с⟨под⟩аря королѧ его милости, старосте луцкомоу брѧславъскому и вѣницкомоу, маршалку волынское земли... землю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ... трехъ чоловѣковъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(представник адміністративної влади) пан, урядовець (11): И панове от Хрълова а бы никакоє дѣло не имат с тоє село (Сучава, 1438 *DBAc* 28); и дали на границн оу хотини и оу чериовскои воло(с)ти два *паны* справе(д)лнвы(х) и именованни(х), которы имуть они межи нашими паиы мо(л)давскыми выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Тежъ паномъ владычнымъ десятиикомъ ие иадобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

5. *(дідич, поміщик)* пан (35): Слоужебнікъ за вїноу пановѫ не има(т) позывати кметѧ є(г) ани те(ж) пана за вінѫ кметєвоу (XV ст. *BC* 6); А пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ... тогды тому истцеви маєєть (!) па(н) того села запла⟨тн⟩тн имѣнъємъ того збѣгло⟨г⟩о чоловѣка (Галич, 1435 *P* 134).

6. *(у сполуч. з присвійним займенником)* чоловік, супруг (17): Панн Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѧзѧ Швитрикгайла колн мой *пан* сына крестил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил через мост оу боудоване, оу дерево, сеножатн єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а єстлибы хто хотел вступатн єѧ оу моє село Пьѧнъ, што мнє записал пан мон Игнат Боровикъ оу моем вене... нехайже он отложит тридцат копь грошей широких готовых кн⟨я⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77); Ино г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ръ корол єго м⟨н⟩л⟨ость⟩ подлє запису п⟨а⟩на моего оу тых именѧх менє не порушил (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **панъ, пань, пан(ь), пан, пано, па(н), п(н)** 2251 (1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1399 *P* 59; 1408 *Cost.* II, 633; 1418 *Cost.* I, 127; 1440 *Cost.* II, 65; 1468 *BD* I, 130; 1487 *AS* I, 85; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **! па** 1 (1433 *P* 119); *ск. н.* п. 3 (1408 *АкЮЗР* 6); *зам. ор. одн.* предъ...панъ петръ хоуди(ч) 15 (1443 *Cost.* II, 119—120; 1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **пана, п⟨а⟩на, па(н), ! па** (1359 *P* 10; 1370 *P* 18; 1393 *Cost.* I, 14; 1419 *DIR«A»* 444; 1438 *P* 140; 1458 *BD* I, 6; 1464 *Cost. S.* 59; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **! пана** 1 (1436 *Cost.* I, 484); *зам. наз.* панове... по именю... **пана** братоула 1 (1456 *ЭСФ*); *зам. дав.* дроугомоу **пана** Владиславу 1 (1462 *BD* II, 283); *дав. одн.* **паноу, пану, па(н)у, пан(оу), п̄ноу** (1370 *P* 18; 1391 *P* 45; 1409 *Cost.* I, 65; 1420 *ПГАГ*; 1439 *Cost.* II, 47; 1455 *Cost.* II, 541; 1467 *BD* I, 123; 1479 *Cost. S.* 99; 1487 *BD* I, 517; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); *знах. одн.* **пана, ! па** (1411 *P* 77; 1430 *P* 116; 1440 *DBAc* 32; 1449 *Cost.* II, 386; 1458 *ОЖДМ*; 1468 *BD* II, 305; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *AS* I, 240; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *ор. одн.* **паномъ, паномь, паном, пано(м)** 76 (1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *P* 104; 1438 *P* 138; 1449 *Cost.* II, 746; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1487 *AS* I, 85; 1495 *BK*; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **панем** 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн.* **прн паноу** 3 (1370 *P* 18; 1435 *Cost.* II, 679); *кл. ф.* **панє** (1449 *Cost.* II, 385; 1462 *BD* I, 70); *наз. мн.* **панове** 69 (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *P* 94; 1447 *Cost.* II, 273; 1460 *BD* II, 276; 1467 *BD* II, 297; 1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **пановѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 738; XV ст. *СЯ* 32, 33 зв., 42 зв.); **панови** 1 (1434 *P* 130); **паны, п(ан)ы** 3 (1434 *P* 128; 1438 *P* 140; 1445 *Cost.* II, 725); *зам. ор.* **исъ... панове** 3 (1458 *Cost.* II, 814); *род. мн.* **пановъ, панов, пано(в), panow** 45 (1388 *ZPL* 106; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 652; 1447 *Cost.* II, 288; 1457 *Cost.* II, 809; 1485—1500 *AS* I, 121; 1491 *AS* I, 95; 1495 *АЛМ* 85; XV ст. *СЯ* 39 зв.; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **паноув** 2 (1468 *BD* II, 305, 306); *зам. місц. мн.* прї наши(х) **пановъ** 3 (1435 *Cost.* II, 679); *дав. мн.* **паномъ, паномь, паном, пано(м)** 24 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *Cost.* II, 727; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 292; 1487 *AS* I, 239; 1496 *BD* II, 402; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **панумъ** 1 (1433 *P* 121); *знах. мн.* **паны** 15 (1413 *P* 83; 1433 *P* 123; 1439 *Cost.* II, 714; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *Cost.* II, 810; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 305 і т. ін.); **пановъ, панов, пано(в)** 9 (1395 *Cost.* II, 610; 1435 *P* 132; 1455 *Cost.* II, 769; 1496 *ПДВКА* 61; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *BD* II, 425, 448; *ВФ*); *ор. мн.* **паны** 118 (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 103; 1395 *Cost.* II, 610; 1407 *Cost.* II, 628; 1421 *P* 93; 1430 *P* 116; 1438 *P* 138; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1456 *ЭСФ*; 1468 *BD* II, 301; 1499 *ВФ* і т. ін.); **панми** 2 (1435 *P* 132; 1467 *BD* II, 297); **пани** 1 (1468 *BD* II, 306); *місц. мн. зам. род.* о(т) наши(х) **пано(х)**(1472 *DIR«A»* 530); *кл. ф. мн.* **панове** (1422 *P* 97).

***ПАНЪНА** *див.* **ПАННА.**

***ПАНЪСТВО** *див.* ***ПАНСТВО.**

***ПАНЪЦЕРНЫЙ** *прикм.* (4) ◇ с е л о п а н ъ ц е р н о е (1) *див.* **СЄЛО;** с л у ж б а п а н ъ ц е р н а я (3) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **панъцерного** (1499 *РИБ* 777); *наз. одн. ж.* **панъцерная** (1499 *РИБ* 776); *знах. одн. ж.* **панъцерную, панъцеръную** (1499 *РИБ* 777).

***ПАНЪЦЕРЪНЫЙ** *див.* ***ПАНЪЦЕРНЫЙ**.

! ПАНЪЦРЬ *див.* ***ПАНЦЫР.**

***ПАНЪЦЫРЪ** *див.* ***ПАНЦЫР.**

!ПАНЫ *див.* **ПАНИ.**

ПАНЬ *див.* **ПАНЪ.**

***ПАНЬСКИИ** *прикм.* (2) який стосується пании: а(!) оусильстве паньскомъ алюбо жень (!)... коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонъкоу квалътомь мы... оуставлѧємь которыи боудеть такыи наидены и повалаиы (!) по(л)ѕкымь правомъ по(д)лоугъ вины имеють быти осоужены (XV ст. *BC* 25 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **! а паньскомъ, паньскомь** (XV ст. *BC* 7, 25 зв.).

ПАПА *ч.* (4) *(особова назва, молд.* «батько», *лат.* papa, pappa): н оуставше наши слоуги, їо(н) папа и братоу его, нѣнюл... и заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **папа** (1497 *Cost. S.* 208); *дав. одн.* **папи** (1497 *Cost. S.* 208, 209).

*** PAPEŹSKYJ** *прикм.* (1) *(стч.* papežský, *стп.* papieski) папський: Też podluh ustaw papeźskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *род. мн.* **papeźskich** (1388 *ZPL* 107).

ПАРАВА *ч.* (3) *(особова назва)*: И оуставше наши слоуги Іон Парава и Татоул Беривоєскоул и заплатили оусе исполна тоти вышеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Парава** 1 (1484 *BD* I, 282); *зам. дав.* Іоноу **Парава** 2 (1484 *BD* I, 282).

***ПАРАКЛИС** *ч.* (3) *(цсл.* параклисъ, *гр.* Παράκλησις) благальний молебен: и такождере варе кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прѧдреченно(м) монастирю и єлико бѫде(т) братеи а они имаю(т) грижати за спасение доуши господства ми въсегда и имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу, вече(р) параклн(с), а оу четвырто(к) литоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); А пак кто боудет... там оу тои свѧтои цръкви, а они... да имают нам слоужити на въсѣких неделѣхъ оу четвръток вечерь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн.* **параклись, параклис, паракли(с)** (1448 *Cost.* II, 365; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 356).

***ПАРАКЛИСЪ** *див.* ***ПАРАКЛИС.**

***ПАРАКЛИСЬ** *див.* ***ПАРАКЛИС.**

ПАРАСКА *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Параскева): а мы та⟨кождєре и от нас⟩ єсми дали и потврьдили... сестрам их Параска и АрмѦнка... тоє село на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* сестрам их **Параска** и АрмѦнка (1493 *BD* II, 14).

***ПАРАСКЄВА** *ж.* (4) *(особова назва, цсл.* Параскевгия, *гр.* Παρασκευγη): мы стефа(н) воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми митрополїю нашему о(т) романова трьга идеже є(ст) храмь сто̃и м(ч)нци параскеви села оу нашеи земли оу мо(л)давскои (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); якѡ да оутврьдим и оукрѣпим нашоу свѦтоую митрополїю от Романова трьга идеже єст храм прѣподобнѣи матери нашеи Параскеви (Сучава, 1488 *BD* I, 355—356).

ФОРМИ: *дав. одн.* **параскеви, Параскевн** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342, 356).

Див. ще ***ПАРАСКЄВЇЯ.**

***ПАРАСКЄВЇЯ** *ж.* (2) ◇ **с в Ѧ т а Ѧ   п а р а с к є в ї я** *див.* **СВѦТЫИ 1.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **параскевїн** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще ***ПАРАСКЄВА.**

***ПАРАСТАС** *ч.* (4) (*цсл.* парастась, *гр.* παράστασις) заупокійна служба, парастас: се азъ... паиь Игнатїє, реком⟨ь⟩іи Юга... далн єсмы... к̃є златых оугорскых, яко да творѦт ми памѦть... єдинь день въ годь в че(твръто)к прѣд свѦтым великомѫчеником Димитрїємь, в срѣд(ѣ) вечерь парастась, а в че(твръто)к свѦтаа литоургїа, за доушѦ иатѦ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а по нашемь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн.* **парастас, парастась** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *BD* I, 356).

***ПАРАСТАСЬ** *див.* ***ПАРАСТАС.**

***ПАРГАРЪ** *див.* ***ПРЪГАРЪ.**

ПАРЕМЬЯ *ж.* (1) (*цсл.* паремия, *гр.* παροιμία) (*церковна книга з вибраними текстами із святого письма, призначеними для богослужіння)* паремійник: застали єсмо... д̃ иконы кованых... книга златооустъ паремья минѣи и м(с)ци є̃ (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паремья** (1429 *P* 114).

ПАРКАЛАБЪ, ПАРКАЛАБ, ПРЪКАЛАБЪ, ПРЪКАЛАБЬ, ПРЪКАЛАБ, ПРЪКЪЛАБ *ч.* (713) (*молд.* пыркэлаб, *нім.* Burggraf) начальник укріпленого города в Молдавському князівстві та прилеглої області: И такождє къ єго виноградоу ни оди(н) (!) наши пръкалаби, а ни ключници нати а ни десѣтници да нє имаютъ примѣсоу брати десѣтиноу о(т) вина (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); про то(ж) варє кто о(т) наши(х) боѦрь будє(т) паркала(б) оу келїи и и(х) оурє(д)ници щоби давали тоє оусє вышеписанное томоу монастирю о(т) немца (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); и мы єсми пришо(д)ши пре(д) киѦгиню илияша воєводиноую и... пре(д) паиомъ пръкалабомъ ... и єсми смирилисѦ и сътокмилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а онъ такежъ хочетъ прыказати въ своей земли своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашымъ людемъ справедливость по томоужъ дєлали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); а на то єсть вѣра... наши(х) боярь... в. п. болдоура дворника, ... в. п. тоадера и п. негрила, паркалабовє хотинскыи, ... в. п. шандра, паркалаба новогра(д)ского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паркалабъ, паркалаб, паркала(б), пръкалабъ, пръкалабь, пръкалаб, пръкала(б), пръкълаб** 81 (1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 385; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141; 1475 *Cost. D.* 4; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 363; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *зам. род. одн.* вѣра... **паркалаб, паркала(б), па(р)калаб, пръкалабь, пръкалаб** 13 (1472 *Cost. D.* 26; 1473 *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 204; 1476 *BD* I, 209; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 323); *ск. н.* **пърк., пър., пьр.** 9 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **паркалаба, пръкалаба, пръкалаба, прькьлаба, паркалаб(а), прък⟨ал⟩аба, пръкала(б)** 404 (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 454; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 67; 1470 *BD* II, 310; 1479 *BAM* 62; 1487 *BD* I, 312; 1493 *BD* II, 6; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **прѣкалаба** 1 (1490 *DC* 148); *дав. одн.* **паркалабу, пръкалабоу, пръкълабоу** 6 (1449 *Cost.* II, 385; 1480 *BD* I, 241, 243; 1488 *BD* I, 363); *зам. род. одн.* вѣра... пана петра **пъркалабоу** 1 (1449 *Cost.* II, 744); *ор. одн.* **паркалабомъ, пръкалабомъ** 2 (1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *наз. мн.* **паркалабы, пръкалабы** 10 (1467 *Cost. S.* 69; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 130, 136, 144, 160; *RA* 257); **паркалабн, пръкалабн, пръкълабн** 59 (1443 *Cost.* II, 185; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 356; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 506; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **паркалабовє, пар'калабове, пръкалабовє** 95 (1466 *BD* I, 95; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 243; 1488 *BD* I, 345; 1490 *RA* 255; 1499 *BD* II, 444; *RA* 257; 1500 *RA* 261 і т. ін.); *зам. род. мн.* вѣра **паркалаби** немецских, **пръкалабн** 3 (1465 *DIR«A»* 518; 1480 *BD* I, 239; 1493 *BD* II, 22); вѣра... **паркалабовє, пръкалабове, пръкълабовє, пьркьлабовє** 39 (1459 *Cost. S.* 22; 1475 *BD* I, 206; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 277; 1487 *BD* I, 517; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 348; 1493 *BD* II, 6; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **паркалабовн** немецкихъ 2 (XV ст. *НРРГ*); *род. мн.* **паркалабовъ, паркалабов, парькалабов, пръкалабовь, !паркалабав** 9 (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 523; 1473 *BD* I, 182; 1489 *BD* I, 372; 1500 *BD* II, 175); **паркала(б)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *дав. мн.* **буръкулабомъ** 1 (1496 *BD* II, 405).

***ПАРОБОКЪ** *ч.* (9) (*феодально залежний челядник)* двірський слуга, парубок: а челѦди дво(р)ноє што в городє г̃ паробъки а чотыри жонъки а двє девъце (б. м. н.,XV ст. *ИК*); город чодно(в), на городе три поушки... а челяди два паробки а три жонъки а троє дєте(н) (б. м.н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); О паро(б)цо(х) алюбо о жонька(х) нево(л)ныхъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); коли пришоль цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменьца, а оу нашихъ людей оубогихъ отъ Сачавы были паробьцы Кафиньскиє, и тые вси окованы; а они стали и боуръмистръ и съ старшими оузѦли тыє паробьцы, а цесаръ тоурецький прислаль до насъ и проснлъ тыхъ паробъковъ Кафиньскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *знах. одн.* **паробъка** (1480 *BD* II, 365); *наз. мн.* **паробки, паробъкн** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; XV ст. *ИК*); **паробъцы** 1 (1481 *BD* II, 365); *наз. зам. знах.* боуръмистръ исъ старшими оузѦли тыє **паробъцы** 1 (1481 *BD* II, 355); *род. мн.* **паробъковъ** (1481 *BD* II, 365); *місц. мн.* **о паро(б)цо(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ПАРОВЪ** *ч.* (1) (*молд.* **пырэу «потік», «струмок»**) **потік,** струмок: мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... оже... Татоул от Брьзотъ... продал... єдно мѣсто от поустинн на Брьзотѣ... до оусти того парова (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн.* **парова** (1466 *BD* I, 113).

***ПАРСОУНА** *ж.* (13) (*стп.* parsuna, parsona, *стч.* persona, *лат.* persona) особа: Naperwej ustawilijesmo izby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsuny... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Пак ли бы тот ден так намѣненны... воина с Татары... алибо парсоунѣ нашои немоч, алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы... єго послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Я Петръ Боговитинович созиаваю... иж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє, котороє єсми закоупил... на єго парьсоуноу, ємоу самомоу н по нєм боудоучим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); Коли(ж) иа соудѣ

одна жалоба бѫде(т) положена а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нетоу(т) то(л)ко одно паметное имее(т) быти положено (XV ст. *СЯ* 43 зв.); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ паръсунами только сорокъ; а большы бы не было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

своєю парсоуною (1), съ своєю парсоуною (1), своими парсоунамы (1) особисто: мы тогды Стефан воевода, сам своєю парсоуною, и съ оусею нашею моцю и землею нашею молдавскою, из их милостми обличне боудоум єхати на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **парсоуны, parsunу** 2 (1388 *ZPL* 103; 1468 *BD* II, 302); **порсоуны** 1 (XV ст. *BC* 13); *дав. одн.* **парсоуни** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **парсоунѣ** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **парьсоуноу** (1496 *AS* I, 244); *ор. одн.* **парсоуною** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн.* **оу парсоунѣ** (1462 *BD* II, 284); *род. мн.* **паръ(соу)нъ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *ор. мн.* **парсоунами** 1 (1499 *BD* II, 423); **паръсоунами** 1 (1498 *BD* II, 412).

!ПАРОУКА *див.* ***ПОРОУКА.**

!ПАРОУЧНИКЪ *див.* ***ПОРОУЧНИКЪ.**

ПАРЧИНО СЕЛО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... села на имѣ на драгошевѣ поли... и парчино село и блъжещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **парчино село** (1436 *Cost.* II, 467).

***ПАРЪСОУНА** *див.* ***ПАРСОУНА.**

***ПАРЬКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПАРЬСОУНА** *див.* ***ПАРСОУНА.**

ПАСИКА, ПАСЄКА, ПАСѢКА *ж.* (142) **1.** *(викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл)* пасіка, борть (90): и на томъ хотари да осадить соби пасикы коли иметь мочи осадити (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы александръ воевода... знаємо чины(м)... понеже изволили єсмы ... и дали єсмы монастироу... двѣ пасѣкы... што бы въ тѣхъ пасѣкахъ десѧтина не брана о(т) монастирскы(х) пчелъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а таки(ж) коли медоу привезоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы не платили мыта ино оу Ѧсо(х) ни инде нигде (Сучава, 1453 *ПГОВ*); а по (!) ты(ми) липники была пасека кнѧзѧ михайлова г(с)дрѧ наше(г) с тоули(н) (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); а тако(ж), варе кто име(т) брати о(т) на(с) десѣтиноу о(т) бче(л), а тоти наши десѣтници що би не имали брати десѣтиноу о(т) бче(л) о(т) манастирски(х) пасика(х) (!), хотѣ половина гро(ш) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); А в томъ же селе пасека а в то(и) пасеце бчолы сто и шестери (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); А также прїиде прѧд нами... Бълко Бръльдескоул... и продал одну пасикоу... оу лѧс... Игнатоу и братоу его (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже дали и потвердили єсмы нашемоу... монастироу о(т) нѣмца... єдно озеро... на имѣ захорна, и съ грълою, що оупадаєть оу днистрь, и съ пасикою (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(назва пасік у Молдавському князівстві) пасика ачибкова (1): а хотары тѣмь селомь... поченши ⟨от⟩ вързарева монастырѣ на верхъ пасикѣ ачибковы... на верхъ лозовы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); пасика бозова (1): и дали и потвръдили єсми... нашем(у) монастири... пасика... на имѣ бозова (Сучава, !453 *Cost.* II, 445); пасика Давидова (1): дали и потвердили єсмо вичныи оброк томоу... монастироу от Побратѣ... озеро от оустиа Бъка и съ оусимы гырламы, и пасика Давидова на Бицы (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106); пасика загорняя (1): а хотаръ... долоу на устие загорнѣи... и съ пасикою иванковы и пасика загонѣи (!) (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); пасика иванкова (1): а хотаръ долоу на устие загорнѣи... и съ пасикою иванковы (!) (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); пасика козиѧ (1) : мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже ... дали и потвердили єсми томоу... монастироу села... и пасика козиѧ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); пасика рошкова (1): дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика, оу кръници... и проти(в) козаещи, где была пасика рошкова (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); пасика сидорова (1): а хотаръ.. є(ст)... пониже пасикоу сидоровоу (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); броумарєва пасика (1), пасика Брумарева (1) *див.* ***БРУМАРЕВЪ;** висока пасика (3) *див.* ***ВЫСОКЫИ;** воробиєва пасика (1) *див.* ***ВОРОБИЄВЪ;** дѣтелєва пасика (1) *див.* ***ДѢТЄЛЄВЪ** [1]; киприна пасика (1) *див.* ***КИПРИНЪ;** кипрнѧнова пасика (3) *див.* ***КИПРИѦНОВЪ;** микшинова пасика (2) *див.* ***МИКШИНОВЪ;** негрина пасика (1) *див.* **НЄГРИНЬ;** плючкова пасика (1) *див.* ***ПЛЮЧКОВЪ;** фѣрцина пасика (1) *див.* ***ФѢРЦИНЪ.**

2. *(зрубаний ліс)* вирубка (26): Nos Alexander Vitoldus... villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyanow... pod lesom Skwarnem, i s tym sse lesom Skwarnem, i z stawy, i senosathmy, s pasekami, z dubrowami... dedimus (б. м. н., 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1—2); а тако продалъ яко самъ держалъ и с нивами и сѣножатми ї ставы и со лѣсы із дубровами ї с пасиками со всѣми границѧми... того іского села (Львів, 1400 *P* 61); и так сѧ слушает вечнсто и непорушно со всеми входы и приходы... с приселки, из селищи, с нивами, ис пашнѧми, из лесы, из доубровами, з бортными землѧми, з гаи, ис пасеками (Київ, 1437 *AS* I, 34); и мы... даемъ и дали есмо ему... село... и с поли, и з гаи, и з дубровами, и з боры, и з борътными земълями, и з данми, и з лесы, и с пасеками... и сеножатьми... якожъ то здавъна окружено и ограничено (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пасика** 10 (1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 323, 359; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *DIR«A»* 511; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 164); **пасека** 4 (1458 *P* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв.); **пасѣка** 1 (1431 *Cost.* I, 325); *зам. род. одн.* више... **пасика** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1448 *ДГСПМ*); *зам. знах. одн.* дали єсми... **пасика** 23 (1431 *Cost.* I, 317; 1432 *ДГВІН*; 1443 *ДГСПМН*; 1446 *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 568; 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 147; 1473 *ШКН* 164 і т. ін.); **пасѣка** 1 (1431 *Cost.* I, 317); *зам. місц.* **на** !киприна **пасика** (1435 *Cost.* I, 403); *род. одн.* **пасики** 3 (1448 *Cost.* II, 316—317; 1456 *Cost.* II, 569; 1463 *Cost. S.* 45); **пасикы** 2 (1432 *Cost.* I, 330; 1455 *Cost.* II, 559); **пасыкы** 2 (1443 *Cost.* II, 149; 1448 *ДГПР*); **пасыки** 2 (1448 *ДГПР*); **пасѣки** 1 (1424 *P* 99); **пасѣкы** 2 (1497 *BD* II, 99, 100); **пасикѣ** 1 (1420 *Cost.* I, 135); *дав. одн.* **пасици** 4 (1458 *BD* I, 24; 1470 *BD* I, 148; 1483 *BD* I, 270; 1497 *BD* II, 100); **пасицѣ, пасицѧ,! посицѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 454); *знах. одн.* **пасикоу** 22 (1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* I, 403; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 120; 1452 *DIR«A»* 500; 1458 *BD* I, 24; 1466 *BD* I, 113; 1475 *BD* I, 203; 1483 *BD* I, 269; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **пасѣкоу** 1 (1438 *DIR«A»* 472); **пасеку** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *зам. род. одн.* хотаръ... **от пасикоу** 5 (1446 *ПГСПМР;* 1451 *Cost.* II, 403; 1454 *Cost.* II, 501; 1467 *BD* I, 121); *ор. одн.* **пасикою, паси⟨кою⟩** 4 (1429 *Cost.* I, 280; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1500 *Cost. S.* 230); **пасѣкою** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн.* **в пасеце** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв.); **оу пасици** 1 (1453 *Cost.* II, 454); *наз. мн.* **пасѣкы** 1 (1431 *Cost.* I, 325); **пасики** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **пасикъ** (1453 *ПГОВ*); *дав. мн.* **пасикам, пасика(м)** (1451 *Cost.* II, 403; 1462 *Cost. D.* 11; 1475 *BD* I, 203); *знах. мн.* **пасикы** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1455 *Cost.* II, 531); **пасикя** 1 (1458 *BD* I, 8); *ор. мн.* **пасиками, pasikami** 5 (1400 *P* 61; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* 1, 27; 1439 *Cost.* II, 41; 1453 *Cost.* II, 472); **пасеками, pasekami** 19 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12;

1451 *AS* I, 44; *P* 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *P* 161 і т. ін.); **пасѣками** 3 (1407 *P* 72; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100); *місц. мн.* **въ пасѣкахъ** (1431 *Cost.* I, 325); *зам. род. мн.* о(т) манастирски(х) **пасика(х)** 2 (1463 *Cost. S.* 45).
Див. ще ***ПАСИКЪ.**

***ПАСИКЪ** *ч.* (2) *(викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл)* пасіка, борть: а хотаръ тѣмъ селамъ и томоу пасикоу да є(ст) по старомоу хотарю о(т) оуси(х) сторои коуда из вѣка оживали (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96—97); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвердили есми емоу... мѣсто о(т) пасикоу... аби емоу бил⟨ъ⟩ на синожатъ и аби прислоухаю(т) тот(!) хлабни(к) къ томоу (!) *пасикоу* (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403).
ФОРМИ: *дав. одн.* **пасикоу** (1442 *Cost.* II, 96; 1451 *Cost.* II, 403).
Див. ще **ПАСИКА.**

ПАСИНОКЪ *ч.* (3) пасинок, пасерб: первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило евнутеви(ч)... ондрѣи митковъ пасыно(к) (б. м. н., 1392 *P* 46—47); Тѣмь мы... дали и потврьдили есмы емоу... третїѧ част того села що коупиль от Нистра, пасинокъ Должинъ за двѣ стѧ златы татарскых (Сучава, 1479 *BAM* 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пасннокъ** 1 (1479 *BAM* 61); **пасыно(к)** 1 (1392 *P* 47); *ор. одн.* **пасинко(м)** (1462 *Cost. D.* 11).

***ПАСИЧКА** *ж.* (1) *(невелика розміром)* пасіка, пасічка: мы Стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами и паси(ч)ками колико соу(т) оу томь хотари що по(п) киприѧ(н) держа(л) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *ор. мн.* **паси(ч)ками** (1470 *DIR«A»* 522).

***ПАСИЧНИКЪ** *ч.* (2) пасічник: тако(ж) никто о(т) наши(х) бояръ, или десѧтни(к) да не смѣютъ брати десѣтиноу о(т) бчо(л), а ни пасичници бантовати ни оу чемъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); А також никто от наших бояр или десетник да не смѣ брати десѧтиноу от пчел, ани бербеницю медоу, ани пасичници бантовати ни оу чем (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9).
ФОРМИ: *наз. мн. зам. знах.* **пасичници** бантовати (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9).

ПАСЇТИ *див.* **ПАСТИ**[1].

ПАСТВА *ж.* (4) пасовисько, пасовище: а тако єму дає(м) и дали есмо ⟨село⟩ со млины с полми съ рольѧми, съ сѣножатми, съ луками, съ паствами... со всѧки(м) — текучи(м) и стоѧчи(м) водами (Снятин, 1424 *P* 100); а заиме(т) ли на своеи паствѣ тогды... на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на обороу (XV ст. *BC* 37 зв.); и мы... емоу имѣне н⟨а⟩ше именемъ Звѧгол... даемъ и записуемъ... из ролѧми, из гаи, из боры, из борътѧми, ис синожатми, с паствами, з лозами (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
ФОРМИ: *наз. одн.* **паства** (XV ст. *BC* 38); *місц. одн.* **на паствѣ** (XV ст. *BC* 37 зв.); *ор. мн.* **паствами** (1424 *P* 100; 1499 *AS* I, 117).
Див. ще ***PASTHWISKO.**

***PASTHWISKO** *с.* (1) пасовисько, пасовище: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... z dubrowami, s pasthwiskami, y z rolami (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).
ФОРМИ: *ор. мн.* **pasthwiskami** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).
Див. ще **ПАСТВА.**

ПАСТВИТИ, ПАСТВИТЇ, ПАСТВИТЬ, ПАСТВЇТЬ *дієсл. недок.* (6) (що і без додатка) пасти: А имаютъ пана юрковьского люді Из острова и съ юкшовець имають дрыва роубатї Але не паствіті а ні свьнеі оупоущаті оу лѣсъ (б. м. н., 1424 *P* 104); хто имаеть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаеть по(д) стороже паствить о(т) юрьева днѧ до міхаилова днѧ (XV ст. *BC* 37 зв.); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).
ФОРМИ: *інф.* **паствитн, паствитї** 4 (XV ст. *BC* 27; 1495 *АЛМ* 85); **паствить, паствїть** 2 (XV ст. *BC* 37 зв.; 1424 *P* 104).
Див. ще **ПАСТИ**[1]**, СПАСТВЇТЬ.**

***ПАСТЄВНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* pastevný, *стп.* pastewny) *(який стосується пасовиська):* а бѫдѣ(т) в соудѣхъ перможенъ паст҄ѫ(х) оу щькодахъ поставны(х) (!) имаеть щкоды вси платїть (XV ст. *BC* 37 зв.).
ФОРМИ: *місц. мн.* **оу...** (!) **поставны(х)** (XV ст. *BC* 37 зв.).

ПАСТИ[1]**, ПАСЇТИ** *дієсл. недок.* (4) (*що і без додатка*) пасти: ... ает (!) тамо овцї пасїти (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовечи, ижъ она... за мост переходєчи, сєножати косит и попасю пасет (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Да єст тота бранищѣ монастироу от Поутнои, ловити соби рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).
ФОРМИ: *інф.* **пасти, пасїти** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1490 *BD* I, 421); *теп. 3 ос. одн.* **пасет** (1478 *AS* III, 17).
Див. ще **ПАСТВИТИ, СПАСТВЇТЬ.**

***ПАСТИ**[2] *дієсл. док.* (2) (на що) *(про границю)* спрямуватися (1): а хотарь ти(м) село(м)... ниже о(т) полѣну (!) да падеть на потокъ (б.м. н., 1400 *Cost.* I, 37);
пасти въ рѫцѧ (кому) (1) потрапити до рук (кому), бути схопленим (ким): о сем даю вам веданіе, аже до нинѣшного часѣ еще есмъ жив, и пал есмъ въ рѫцѧ господиноу Басарабе воеводе, та ме дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **пал есмъ** (1481 *BD* II, 358); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да падеть** (1400 *Cost.* I, 37).

***ПАСТОУХЪ** *ч.* (7) пастух: Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха (!) и(ж) да(л) емоу овцю во ста(до) его паствитї а опѧть овци засѧ не мелъ о(т) пастоуха а пастоу(х) ре(к) и(ж) тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *BC* 27).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пастоу(х), паст҄ѫ(х)** (XV ст. *BC* 27, 37 зв.); *род. одн.* **пастоуха** (XV ст. *BC* 27); *дав. одн.* **пастоухови** (XV ст. *BC* 27); *знах. одн.* **! постоуха** (XV ст. *BC* 27); *місц. одн.* **о пастоухоу** 1 (XV ст. *BC* 27); **о пастоусе** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.).

ПАСТЫРЬ *ч.* (1) *(титул духовної особи)* пастнр: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... яко пастырь и отецъ нашъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пастырь** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПАСТѪХЪ** *див.* ***ПАСТОУХЪ.**
!ПАСУТИЧЪ ⟨НАСУТИЧЪ⟩ *див.* ***НАСУТИЧЪ.**

***ПАСХА** *ж.* (1) (*цсл.* пасха, *гр.* πάσχα) *(назва церковного свята, також календарна дата)* пасха, великдень: Писал Косте въ Соучавѣ, въ свѧтїи великїи денъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349).
ФОРМИ: *род. одн.* **Пасхи** (1488 *BD* I, 349).

***ПАСЫКА** *див.* **ПАСИКА.**
***ПАСЫНОКЪ** *див.* **ПАСИНОКЪ.**
ПАСѢКА *див.* **ПАСИКА.**
!ПАТАР *див.* **СПАТАРЪ.**
***ПАТРИКИИ** *див.* **ПАТРИКѢИ.**

***ПАТРИКѢЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се Азъ кнѧ(з) александъ (!) патрикѣеви(ч) стародуб(с)ки знамени(т) чинимы... аже слюбую и слюби(л) есми и цѣлова(л) есми крестъ... не искати ми иныхъ господаревъ мимо наше(г) милого господарѧ кролѧ влодислава пол(с)кого (б. озера Круди, 1400 *P* 62).
ФОРМИ: *наз. одн.* **патрикѣеви(ч)** (1400 *P* 62).

ПАТРИКѢИ, ПАТРИКѢЇ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Патрикии, *гр.* Πατρίκιϛ, *лат.* Patricius) Патрикій: а за велкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо (б. м. и., 1352 *P* 5); А при том был... пан Патрикѣи

Городецкий... пан Патрикѣи кнѧзѧ Юрьєвъ бояриин (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Патрнкѣи, Патрикѣй, Патрикѣї** (1458 *ОЖДМ*; 1466 *AS* I, 61, 62); *знах. одн.* **патрикия** (1352 *Р* 5).

***ПАТРІАРХЪ** *ч.* (7) (*цсл.* патрияръхъ, *гр.* πατριάρχης) (*у православній церкві титул духовної особи, що має найвищу владу*) патріарх: мы олександро воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ вормєнскыи пришелъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы воселєньского (!) патріярха, Аитоніа Костантинополѧ, оже ихо (!) патріарха вормєнъского ни єще оузнали єсмы, оже нашелъ на то пископъство помочїю господина нашего, великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ мл(с)тїю бжїєю Архіепископъ костє(н)тинаполя нового рима, и вселє(н)скїи Патріа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); тоє въсє вишє писаноє да є(ст) нашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х) о(т) на(с) оури(к) и съ въсє(м) доходо(м) нєпороушено николиже на вѣки вѧ(ч)нїѧ ни о(т) патріарха ни о(т) митрополито(в) ни о(т) иного никогожє (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Патріа(р)хъ, ! потріа(р)хъ** (1481 *ГПМ*); *род. одн.* **патріарха** 3 (1401 *RIR*; 1408 *Cost.* I, 61; 1490 *DC* 148); **патріярха** 1 (1401 *RIR*); *род. мн.* **патріа(р)ховъ** (1481 *ГПМ*).

***ПАТРІАРШЄСКИИ** *прикм.* (3) (*який стосується патріарха, походить від патріарха*) патріарший, патріархів: а (з)нати и(м) тимъ а(р)химa(н)дрито(м) пєче(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашего патріа(р)шеского благословенїѧ (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

книги патріаршескии (2) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **патріа(р)шеского** (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **патріа(р)шески(х)** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **в патрїаа(р)шески(х)** (1481 *ГПМ*).

***ПАТРІЯРХЪ** *див.* ***ПАТРІАРХЪ.**

ПАОУШЄСКОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє.... дали єсмы имъ... села... на имѧ гдє єс(т) шерба паоушєскоулъ и лазоръ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Паоушескоулъ** (1426 *Cost.* I, 182).

ПАХАРНИК, PACHARNYK *ч.* (20) (*молд.* пахарник) (*придворний чин*) боярин-чашник, боярин-виночерпій: а на то є(ст)... в. п. ⟨бълоша па⟩харника (? — *Прим. вид.*)... и в оусѣхъ бояръ нашихъ великыи(х) (!) и малы(х) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); Боѧрїи аноумє: Тъоутоул вел. логофът... Мохила пах., Фроунтєш столникоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пахарник, пахарни(к), pacharnyk** 4 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); *ск. н.* **пах.** 3 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **пахарника, пахарнїка, ⟨па⟩харника** (1436 *Cost.* I, 488; 1457 *UKP*; 1460 *Cost. S.* 33; 1462 *Cost. D.* 63; 1464 *BD I*, 86; 1466 *BD* I, 106; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 264 і т. ін.).

***ПАХАРНИЧЄЛЪ** *ч.* (13) (*молд.* пахарник) (*придворний чин*) помічник боярина-чашника, боярина-виночерпія: мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слоуга нашъ панъ їонъ оурєк(л)є пъхърничє(л) слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); И заплатих аз господство мы оуси тоти р̃н злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Сима пъхърничел и сєстр(и) єго Анноущци (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пъхърничел, пъхърничє(л)** 5 (1437 *Cost.* I, 536; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); *зам. род. одн.* от Сима (Тома) **пъхърничел, пъхърничє(л)** 2 (1490 *BD* I 437; *ДГСХМ*); от сима **пахарничє(л)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *зам. дав.* слоузѣ... Сима **пъхърничел** 1 (1490 *BD* I, 436); *род. одн.* **пъхърничела** (1490 *BD* I, 437); *дав. одн.* **пъхърничелоу** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

***ПАХАРНІКЪ** *див.* **ПАХАРНИК.**

ПАХАТИ, ПАХАТ *дієсл. недок.* (6) (*обробляти землю для засіву*) (що і без додатка) орати: И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а тыхъ людє(и) которые землю пашоуть л̃в ч̃лвки а дають платоу по два(д)цати грошє(и) с ч̃лвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); тые грани сам княз великий Швитригайло... своею рукою... зарубал и казал намъ... по правой руцѣ того дуба... нам казал держати и пахат (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *інф.* **пахати** 1 (1454 *АЛМ* 12); **пахат** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *теп. 3 ос. мн.* **пашоуть** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **п҃шал** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***РОЗПАХАТИ, РОСПАХИВАТИ.**

ПАХНОТІИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Пафнотъ, Пафнотии, *гр.* Παφνούτιος) Пафнутій: а писа(л) старець пахнотїи лихачєвъ братъ (Київ, 1446 *Р* 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пахнотїи** (1446 *Р* 155).

!ПАХОРИЛИ ⟨ПОГОРИЛИ⟩ *див.* ***ПОГОРИТИ.**

ПАЦЄВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олександровичь... а маршалок королєвъ пан Юрьий Пацевичь намѣстник ковєнский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Самъ Казимиръ, Божъю милостью. Воеводе Кіевъскому, пану Юрю Пацевичу (Краків, 1487 *РИБ* 434); а казалъ его милость о томъ доветатсѧ (!) пану Юрю Пацевичу (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пацевичь** (1482 *AS* I, 80); *дав. одн.* **Пацевичу** (1487 *РИБ* 434; 1493 *АЛРГ* 55).

Див. ще ***ПАЦОВИЧЪ.**

***ПАЦОВИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): При томъ были: во(евода) Вил(енскій), панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ), кан(цлеръ) нам(ѣстникъ) Новг(ородскій) панъ Юр(ій) Пац(овичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и на(д)то єще Өе(д)ко сла(л)ся... на п̃на ю(р)ѧ пацовича намєстъника полоцкого ижъ тая рєчь имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пац(овичъ)** (1494 *АЛМ* 54); *ск. н.* **п(ц)** 1 (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **пацовича** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ПАЦЄВИЧЬ.**

ПАЧЕ *прийм.* (1) (*цсл.* пачє) (*з род.*) (*виражає об'єктні відношення*) без (чого), всупереч (чому): Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за иасъ... Господа Бога молити... соблазны творясчыхъ изверзати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ПАЧЄ ЖЄ *присл.* (4) (*цсл.* пачє жє) найбільше: сє азъ рабь владыкы моєго ιсу христа, пань Игнатїє, рєком⟨ь⟩їи Юга... ожє благопроизволих нашєм благымь произволєнїємь... пачє жє и от бога помощїа и любовїѫ... дали єсмы... єдинь покровєць и нарѫквици (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь раб владыкы моєго... Игнатиє, рєкоми Юга... ожє произволих нашим благимь произволєниємь и чистимь и свѣтлим срьдцємь, от вьсєѫ нашєѫ доброѫ волєѫ, пачє жє и от бога помощї⟨а⟩ и любовь яжє по бозѣ кь свѧтомоу мѣстоу... дали єсми а̃ кадилницоу от ї̃ сомн срєбра (Путна, 1476 *BD* I, 216—217).

ПАЧКОВИЧЂ *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*): тогды мы... дали есмо и потвердили єсмо, єго правого всєго имєнїа, первоє, имєнєм рєкучи, село быбєл и со присѣлкы, пачковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **пачковичѣ** (1361 *AGZ* 6).

!ПАШАЛ ⟨ПАХАЛ⟩ *див.* **ПАХАТИ.**

ПАШЕВА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Пашев'я: мы... киязь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... дали есмо... за его вѣриую службу села на имя Ма-

лов... а Пашева... у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашева** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

***ПАШКАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы имъ... села... єдно село гдє ихь домъ дроуго село пашкани (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).

ФОРМИ: *знах.* **пашкани** (1419 *DIR«A»* 444).

ПАШКО [1], **ПАШЪКО, ПАШЬКО** *ч.* (103) *(особова назва, пор.* Павелъ): а сє бортници пашко бортикъ и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18); а свѣдковє на то... панъ пашко скотницки... панъ пашко мазовєски (Львів, 1399 *Р* 59); пи(с) пашко дїакъ коупчичєвъ оу соч⟨авѣ⟩ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); Я пан Волчко Хренницкій объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); А на то єст вѣра... боярь наших... в. п. Пашка, в. п. Боухти (Сучава, 1475 *BD* I, 206); То они брали поки не продано было Пашку мещанину виленскому (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашко, пашко, пашъко, пашько, па(ш)ко** (1370 *Р* 18; 1393 *Р* 52; 1419 *Р* 91; 1425 *Cost.* I, 168; 1437 *Cost.* I, 542; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 55; 1472 *Cost.S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1490 *BD* I, 391 і т. ін.); *зам. род. одн.* в. п. **Пашко** 4 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); *зам. дав. одн.* Пан Триколич... пишет моєи пани... и братоу ми... **Пашко** 1 (1481 *BD* I, 358); *род. одн.* **Пашка, пашка** (1436 *Cost.* I, 482; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 180; 1451 *Р* 156; 1457 *UKP*; 1462 *BD* I, 62; 1468 *BD* II, 306; 1472 *Cost. D.* 26; 1475 *BD* I, 206; 1490 *BD* I, 391 і т. ін.); **! панка** 1 (1436 *Cost.* I, 455); *дав. одн.* **Пашку, пашкоу, пашькоу** (1433—1443 *АРМ*; 1439 *Cost.* II, 60; 1442 *Cost.* II, 88; 1451 *Р* 156; 1490 *BD* I, 392; 1494—1495 *АЛРГ* 59); *знах. одн.* **Пашка** (1445 *Cost.* II, 236; 1472 *АрхЮЗР* 8/III,2).

ПАШКО [2] *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: А хотаръ... заподїєю выше пашка на гло(д) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ тємишещи... и жєминєщи и пашко (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пашко** (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн.* **пашка** (1425 *Cost.* I, 169).

ПАШКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том былъ... пан Федко Пашкович (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашкович** (1483 *AS* I, 82).

PASZKOWSKI *прикм.* (1): Ja Fedko Janusz(k)owicz... szto... iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho... folwarky... na imia rankowski ywanynowski a paszkowski y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom (Тритин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **paszkowski** (1500 *ДПЖН*).

***ПАШКОВЪ** *прикм.* (2): Я хвє(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю... даровала єсми... моужа своє(г)... своими имє(н)и о(т)чизными (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **пашкова** (1490 *ЗХП*); *дав. одн.* **па(ш)ко(в)ои** (1490 *ЗХП*).

Пор. **ПАШКО** [1].

***ПАШНЫИ** *прикм.* (15) ◇ з є м л и ц а п а ш н а ѧ (1) *див.* **ЗЄМЛИЦА**; з є м л я п а ш н а я (14) *див.* **ЗЄМЛѦ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **пашнаѧ** (1492 *AS* III, 23); *знах. одн. ж.* **пашную, пашиоую** (бл. 1350 *Р* 8; 1440 *Р* 142; 1492 *AS* III, 23); *ор. одн. ж.* **пашною** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *наз. мн. ж.* **пашнее** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. мн. ж.* **иашные** (1495 *АЛМ* 85); *ор. мн.* **пашными, пашъными** (1496 *АЛРГ* 71; 1497 *РИБ* 684; 1498 *ГВКОО*; 1499 *ВФ*; *ГОКІР*; *РИБ* 777; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

***ПАШНЯ** *див.* **ПАШНѦ**.

ПАШНѦ *ж.* (24) **1.** ориа земля, пашня (22): мы... князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... дали есмо... за его вѣрную службу села... и с нивами, с пашнями и з лесы, и з дубровами и зъ бортными землями (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и так сѧ слушает вєчисто и нєпорушно со всєми входы и приходы... с нивами, ис пашнѧми, из лєсы, из доубровами (Київ, 1437 *AS* I, 34); К Житомнру дво(р) с пашнєю (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ... на Нагорку а на Шъпицу, абы они земли его забрали въ... его именьи... и пашни розпахали у границахъ того именья его (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Я князь Константынъ Иваиовнчь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ попомъ и діакономъ... съ пашни нашее Здятелское пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. хлібні злаки *(нескошені)* (2): город чодно(в) на городє... чєляди два паробки а три жонъки... а пашнѧ єстъ жита и пъшеница и овє(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пашнѧ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); *род. одн.* **пашнн** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1499 *АСД* VI, 3; *ПИ* № 3); *знах. одн.* **пашню** (1497 *РИБ* 683); *ор. одн.* **пашнєю** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **пашни** (1489 *РИБ* 433); *ор. мн.* **пашнѧми, пашьнѧ(ми), пашнями** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *Р* 165; 1465 *АкВАК* III, 4; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.).

Див. ще ***ПРОПАШЬ.**

ПАШЪКО *див.* **ПАШКО** [1].

***ПАШЪНЫИ** *див.* ***ПАШНЫИ.**

ПАШЬКО *див.* **ПАШКО** [1].

***ПАШЬНѦ** *див.* **ПАШНѦ.**

***ПАШЮТА** *ч.* (1) *(особова назва)*: А в томъ сєлє оу двори людє(и) єстъ пѧть а го(л)тѧєвъ два што земли нє де(р)жать на (и)мѧ Ючини(в) Пашю(т) (б.м.н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашю(т)** (*бл.* 1471 *ЛКЗ* 93).

ПЄВЄЦЪ *ч.* (2) співець, поет: пи(с) георгїє сръби(н) и певє(ц) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); пи(с) гео(р)гїє сръби(н) и пєвецъ мо(л)давскїи (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **певецъ, певє(ц)** (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*).

***ПЄВНЫЙ** *прикм.* (14) **1.** *(вірний, непохитний)* певний (5): и такижь тымъ то листомъ слюбуемъ, якожъ єсмы саюбили (*в ориг.* слюбили.— *Прим. ред.*) и присѧгли и олдь певныи оучинили (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); Алє колиж наияснѣишеє кнѧжа и... крол полскыи... нас недавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои его освѣцености и свѧтои его Короунѣ полскои напомѣноул, и тѧж коу наслѣдованю стоупенюм тых то наших прєдков оупоминал и приводил (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(безсумнівний)* певний (3): а с пєвного вѣданья нашєго — никды межи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а осовнє (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже прє(д)реченыѧ землѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю и с пєвного вѣданья всѣхъ на(с), што єсмы нинѣ тоута слюбоуємъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

3. *(надійний)* певний (1): а того дѣлѧ приказуємы дѣтемъ нашимъ и всѣмъ... по(д)даннымъ... абы николи... на вѣки не оуспоминали алє за добрыи и певныи приятелѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

4. щирий (1): а мы єсмы простили пана Михаила логоѳета и пана Доумоу... от оусего нашего певного сердца (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

5. *(визначений)* певний (1): а вона два миха(л)ъ а па(и)птръ оузѧли собѣ певныи день розьиздови кто бы не ста(л)ъ тотъ бы стратилъ (Галич, 1404 *Р* 68);

(деякий, якийсь) певний (3): коли быса то дѣяло около свата нарожѣнья бо(ж)его... тогды коли ѥсмо очивистє с вами оу кназьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) дла того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ... и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **певного** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 306); *знах. одн. ч.* **певныи** (1404 *P* 68; 1434 *Cost.* II, 664); *род. одн. ж.* **певнои** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. ж.* **певноую** (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. ж.* **певною** (1448 *Cost.* II, 733); *род. мн.* **певныхъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *дав. мн.* **певны(м)** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. мн. ч.* **певныи** (1433 *P* 121; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1462 *BD* II, 284).

***ПЄГОХОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* продали ѥсмо мыто лоуцъкоє... ша(х)ну пєгоховичоу... на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пєгоховичоу** (1487 *АМЛ*).

***ПЄДОУЧЄЛОУЛЪ** *ч.* (1) (*рум.* păducel «глід») *(назва джерела у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали ѥсми ѥмоу... села... и ... мѣста о(т) поустини пониже проуиа оу крънице пєдоучєлоулоуи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **пєдоучєлоулоуи** (1436 *Cost.* I, 444).

Див. ще ***ПЪДОУЧЄЛЪ.**

***ПЄКУЛИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Пикуличі: мы панъ яиъ дѣдичь тарнувъскии... то ѥсмы вчинили игнаткови черневи(ч) дали ѥсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *P* 175).

ФОРМИ: *знах.* **пєкули(ч)** (1390 *P* 175).

ПЄЛЄТЮЧЄЩИ НИЖНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефань воєвода... знаменито чиним(ь)... ожє... наши слоугы... продалы... єдно село ... на имѣ Пелєтючєщи нижнїи (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *наз.* **Пєлєтючєщи нижнїи, Пєлєтючєщи иниж(ь)нїи** (1500 *RA* 260).

ПЄЛКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы воицєхъ з бжиєи мл(с)-ти ярцибискупъ гнѣзденский... пєлка с копыдлова ладскии.. слюбуємы и слюбили ѥсмы ... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєлка** (1433 *P* 122).

***ПЄНЄЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***PENEŻNYJ** *див.* **ПѢНЄЗЬНЫИ.**

***PENIAZ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***PENIEZ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄННЫЙ** *прикм.* (1) заборгований: А продали ѥсмо то... вобєл вєчно а никомоу нє пєнно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пєнно** (1492 *AS* III, 23).

!**ПЄНТЄЛЄА** ⟨ПАНТЄЛЄЯ⟩ *див.* ***ПАНТЄЛЄИ.**

***ПЄНТЄНОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотар... о(т) Хитїоана на пєнтєноу(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пєнтєноу(л)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ПЄНЪ** *ч.* (1) пень, пеньок: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ... та... на доубови пєнъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пєнъ** (1427 *DIR«A»* 450).

***ПЄНѢЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄНЯЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄНАЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄПЄРИГОВЪ** *прикм.* (1) ◇ крънице Пєпєригова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Пеперигов(а)** (1473 *BD* I, 190).

ПЕРВЕЙ[1], **ПЕРВЕЄЙ, ПЕРЪВЕЙ, ПѢРВЕИ, ПЕРВѢИ, ПЕРВЇЄ, ПЕРВѢЄ, ПЕРЬВЇЄ** *присл.* (16) **1.** насамперед, передусім, перш за все (4): а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнеи добывати... тогды первѣє нмаєть дати триста ко(п) широки(х) грошеи пану гринку (Острог, 1437 *P* 136); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); Перъвей поклонъ а позъдоровенье (Троки, 1494 *BD* II, 386).

2. раніше, давніше (11): а прото яко и первѣи тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданье(м) велики(м) проси(!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); а хто первей позвалъ того первей именовать а хто дроугы(и) позоветь того уторыи именова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *BC* 13 зв.); а чей быхмо могли оучинити промежы вами любовъ и миръ и доконъчанье, якъ и перъвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

3. уперше (1): а вы... и отъ насъ о томъ делє оусказали єстє поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ** 1, **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВИ, ПЄРВО, ПЄРВОЄ, ПРЪВО.**

ПЕРВЕЙ[2], **ПЕРЪВЕЙ, ПЕРВѢИ** *прийм.* (7) *(з род.)* *(виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на особу, у відношенні до якої дія відбувалася раніше)* перед (ким) (1): а кому первѣй его было дано, тыи маютъ послѣ его брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10);

первей сего (2) перед цим, раніше: покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы имения его Мыкулинскіе объихати (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... зо всими єго присєлки в повѣтє києвскомъ, што дєржал первѣй сєго кн⟨А⟩зь Василей... дали ѥсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117); пєрвєи того (4) перед тим, раніше: i oni maiut nam z toiei zemli służbu służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 1/IV, 8); што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ еси къ намъ напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязънь и миръ вечный взяли межы нами и землями нашыми, подлугъ давного обычая, какъ перъвей того зъдавна за предъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

***ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ** *прикм.* (1) вищенаписаний, вищезгаданий: Ино мы... потвержаємъ и даемъ ему, и дали есмо, и записали... тое село верху писаное Сенно, со всимъ тымъ первей выписаннымъ, што къ тому зъ вѣка прислушало и слушаеть (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **первей выписаннымъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙПИСАННЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЄРЄДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ** *прикм.* (2) вищенаписаний, вищезгаданий: а даемъ, и потвержаемъ тому первей писаному пану Петрашку Ланевичу Мыльскому верху менованныя мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); какъ жо тыи то истыи листы мистровы первѣи писаныи тоую то рѣчь сами свѣтьча(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **первей писаному** (1445 *АкЮЗР* I, 18); *наз. мн. ч.* **пєрвѣи писаныи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄ-**

ПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.

ПЄРВЄИШЇИ *прикм.* (6) попередній; давніший; перший: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевиицкого послѣдние ва(м) посланыи. Которыми(ж) напрє(д) оузновлАєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) рєкы тєкоу(т) межї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє члвчьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою а колї пєрвеишая тоутъ имаєть быті правая граніца (XV ст. *BC* 10 зв.); и наипєрвоє слюбоуємо и по(д)даємо сА, коли на(с) позовє(т) господарь иашь, коро(л) єго мл(с)ть, на оурєчєноє мистцє, гдє пєрвїишїи воєводы коу голду хожевали, а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сА прє(д) єго мл(с)тию и єго мл(с)ти голдовати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєрвеишїи** (XV ст. *BC* 10 зв.); *знах. одн. ч.* **пєрвеишаго** (XV ст. *BC* 31); *наз. одн. ж.* **пєрвеишая** (XV ст. *BC* 10 зв.); *наз. мн. ч.* **пєрвїишїи** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. мн. ч.* **пєрвѣишии** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ПЄРВЫИ, *ПЄРВЬШИИ, *PERSZYJ, ПРЪВЫ** 2.

ПЄРВИ, ПЄРВЫ *присл.* (2) **1.** насамперед, передусім, перш за все (1): Тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... сєла на имА: Должєщїи... що онь коупилъ тоє сєло... пєрвы коупиль в части оу того сєла от Мароушка... за чєтири ста златих татарских (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

2. раніше, перед тим (1): мы кнзь сємєнъ алєксандровичь (!) дали єсми... кнзю юрью борисовичю сєлищє... со всємъ стымъ и потомоу какъ и пєрви та(к) ктомоу сєлищоу прислоухало (Київ, 1465 *ДГСОС*).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ** 1, **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВЄЙ**[1] 1, **ПЄРВО, ПЄРВОЄ, ПРЪВО.**

ПЄРВЇЄ *див.* **ПЄРВЄЙ**[1].

ПЄРВО, ПЄРЪВО *присл.* (22) **1.** насамперед, передусім, перш за все (1): Пє(р)во поклонитисє о(т) гдна воєводы великому кнзю алекса(н)дру яко брату и прыятєлю своєму милому (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

2. раніше, перед тим (1): єстли пакъ видить сА тяжъко твоєй милости оу другоє намъ листу дати, яко пєръво єсмо просили... и оу дроугоє прысягати, а твоя милость намъ дай опАть листъ твоєй милости, што єсть подъ прысягою твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. спершу, спочатку, наперед (1): а хотар виш⟨єписании...⟩... тєм поутємъ... до врѣх... гдѣ смо пєрво почали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

п є р в о   с є г о (17) перед цим, раніше: Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаєвичъ Громыка, о тымъ, што пєрво сего дали есьмо єму мѣстце городскоє... на будованьє двора єго (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личьбоу намъ дали... и мы имъ двєма остали винъны (Краків, 1487 *АМЛ*); и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстиика ли(д)ского (Вільна, 1495 *ВМЗД*); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho... у perwo sieho służebnyka pana nemiryn (Тришин, 1500 *ДПЖН*); п є р в о   т о г о (2) перед тим, раніше: мы, князь Алексаньдро Володимеровичъ дали єсмо бояромъ иашимъ... селищо, со всимъ с тым, якъ пєрво того панъ Игнатъ Шумаков державъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); и мы... ємоу имѣнье н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо... тымъ же обычаем какже и пєрво того держали... кн⟨А⟩зь Василей и кн⟨А⟩зь Андрѣи (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ**[1] 1, **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВЄЙ**[1], **ПЄРВИ, ПЄРВОЄ, ПРЪВО.**

***ПЄРВОВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: А то всє пєрво выписаноє держати кн⟨А⟩зю Фєдору вѣчно, нєпорушно (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пєрво выписаноє** (1396 *AS* I, 20).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫЙ.**

ПЄРВОЄ, ПЄРВОИ, ПЬРВОЄ *присл.* (6) **1.** насамперед, передусім, перш за все (3): про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нє исправєдливо осоуди(т)... то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать имєєть ємоу пєрвоє о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю пєрємо(ж)мь вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сА три гривны за соромотоу (XV ст. *BC* 33 зв.); А коли быхмо хотѣли тоє узрушити, тогды быхмо имѣли пєрвои... королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. и., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

2. уперше (2): коли єсмь пєрвоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣдание (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); О дѣтѣ(х) што(ж) нє маю(т) лѣ(т) розоумоу своєго а боудоуть на соу(д) позваны имаєть имь соу(д)я ро(к) завѣсить и запи(с) до лѣ(т) розоумоу ихъ а коли приидоуть розѫмоу ихъ а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они маютъ о(т)повєдати ка(к) и тогды коли были позваны пєрвоє къ правоу (XV ст. *BC* 33).

3. раніше, перед тим (1): а выволилъ то па(н) колѣ филь мАковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвоє купилъ панъ кола иь можь(т) габати филь а ни єго братьА... пана колы и єго дѣтии (Галич, 1409 *P* 74).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ**[1], **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1. **ПЄРВЄЙ**[1], **ПЄРВИ, ПЄРВО, ПРЪВО.**

***ПЄРВОИНАПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: а пакли бы воєвода нѣкоторыми чАсы хотѣлъ нѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрА, кролю влодислава, пєрвѣи написаного, мнѣ с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємъ стати, противу своєго г(с)дрА, кролА пєрвои написано(г) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пєрвои написано(г)** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПЄРВОНАПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: имѣю с кролємъ, своимъ г(с)дрмъ, стати с володиславомъ, с пєрвонаписанымъ, противу єго всѣмъ иєприАтєлємъ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **пєрвонаписанымъ** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄ-**

ПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫЙ.

***ПЕРВОПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: А того николи не оузрю могти, како коли оу нашнх листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то оусе слубуемо (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *місц. мн.* **оу первописаныхъ** (1403 *ДГМ*).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЕРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЕРХУПИСАНЫЙ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫЙ.**

***ПЕРВОРЕЧЕНЫИ** *прикм.* (4) вищезгаданий, вищеназваний: а такъ(ж) перво ре(ч)ныи владъ имѣе(т) намъ съ того села служи(т) к нашеи потребизнѣ копье(м) и двѣма стрѣлци (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **перво ре(ч)ныи** (1424 *Р* 100); *наз. одн. с.* **перворе(ч)ное** (1424 *Р* 100, 102); *знах. одн. с.* **перворе(ч)ное** (1424 *Р* 99).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, *ПРЕДРЕЧЕНЇИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

ПЕРВЫИ (73) **1.** *числ.* (54) *(порядковий, співвідносний з числом один)* перший: тогды мы... дали есмо и потвердили есмо, его правого всего имѣнїа, первое, имением рекучи, село быбел (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Też jestliby... czerez wyznanie swojeho sudi, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet zaplatiti winu za obadwa razy kotoraja włożona (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); в городѣ оу мере̃чи в суботу мѧсопустную под лѣты нарожениѧ сна б(ж)ьего тисѧчѧ лѣтъ и чотыри ста лѣтъ первого лѣта (Мереч, 1401 *Р* 64); Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Первого году маютъ намъ дати пят(ь)сотъ золотыхъ... А на другїй годъ также маютъ намъ дати тисячу золотыхъ Вгорскихъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); Коли прїгодить некоторомоу о̃цоу дроую (!) жону понѧть а имеють с нею дѣвкы а с первою жоною моужьчиньки тогды с̃нве по смрти о̃цѣвѣ маютъ дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая земьско(г) (XV ст. *СЯ* 41); Панъ Литаворъ Хребътовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Меиъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

матки божии первое (5), первоѣ матъки божиѣ (1) *див.* **МАТКА** [1].

2. *(у знач. прикметника)* (19) **а)** *(попередній, давніший)* перший (17): мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... петръ с кора по(д)судокъ познанскии слюбуемы... тако яко иини панове первии намѣстковe наши петру роману стецку александру воеводамъ землѣ молдавскои слюбили были (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); и мы... листо(м) нашы(м) си(м) пе(р)вы(и) нашь су(д) потве(р)жае(м) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Дроугое вспоминаеть г(с)дръ нашъ воевода ваше(и) мл(с)ти о пе(р)выхъ г(с)дрехъ воеводъ волоскихъ и князе(и) литовъскихъ... яко они мели межи собою бра(т)ство и прияте(л)ство и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

б) *(якого досі не було, не існувало)* перший (1): и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половицу отехал и грань перъвую есми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120);

в) *(визначний, видний)* перший (1): а далѣи слюбоуемъ... за всѣ паны и боѧры по(д)дань сѧ земли молдавскоѣ... иже со имьѧ поспольсто(м) (!) перво(м)... иже тоты всѣхъ рѣчеи на вер(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы... обьвоѧжутсѧ... здержати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **первыи, первы(и), пе(р)вы(и), perwyj** (1392 *Р* 46; 1489 *РИБ* 437; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 17 зв., 18; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 142); ! **правыи** (XV ст. *ВС* 20); *род. одн. ч., с.* **первого, пе(р)вого** 12 (1401 *Р* 64; 1430 *ГВКЛ* 9; 1438 *Р* 141; 1451 *АкЮЗР* II, 106; *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1465 *АкВАК* III, № 2, 4; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1494 *РИБ* 560, 561; 1498 *ГВКЛ* 23; 1499 *РЕА* III, 34); **перва(г)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.); *дав. одн. ч.* **первомоу, перъвому** (XV ст. *ВС* 20 зв.; 1496 *BD* II, 402); *знах. одн. ч.* **первыи, перъвыи, пе(р)вы(н)** 14 (1388 *ZPL* 105; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1487 *АМЛ*; 1495 *БСКИ*; 1496 *BD* II, 405; XV ст. *ВС* 17 зв.; *СЯ* 39 зв.; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); ! **переве(н)** 1 (XV ст. *ВС* 17 зв.); *ор. одн. с.* **перво(м)** (1448 *Cost.* II, 738); *місц. одн. ч.* **при первомъ** (1401 *Р* 66); *наз. одн. с.* **первое, пе(р)вое** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. одн. с.* **первое** (1391 *Р* 45; 1448 *AS* I, 44; XV ст. *ВС* 37); *наз. одн. ж.* ! **pirwoya** (1413 *GL* 48); *род. одн. ж.* **первое, пе(р)вое** 6 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*; XV ст. *СЯ* 41; 1498 *АЛРГ* 83); **первоі** 1 (1388 *SL* 679); **перевоѣ** 1 (1418 *Р* 89); *знах. одн. ж.* **первоую, перъвую** (1412 *Р* 81; XV ст. *ВС* 16 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *ор. одн. ж.* **первою** (XV ст. *СЯ* 41); *наз. мн. ч.* **первии** (1433 *Р* 123); *род. мн.* **первыхъ, первы(х), пе(р)выхъ** (1433 *Cost.* II, 651; *Р* 121, 124; XV ст. *ВС* 13; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *ор. мн.* **перъвыми, perwymi** (1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 401); *місц. мн.* **оу (о) первыхъ** (1433 *Р* 124; 1496 *ПСВВ* 192).

Див. ще **ПЕРВЕИШЇИ, *ПЕРВЬШИИ, *PERSZYJ, ПРЪВЫ.**

***ПЕРВЫЙНАДЦАТЫЙ** *числ.* (2) одинадцятий: А на потверженье сему нашему листу привѣсили есмы печать нашего королевъства подъ лѣты рж(с)тва х(с)ва тысѧча, лѣтъ, и четыре ста лѣтъ первого на дцатого лѣта (б. м. н., 1411 *Р* 77).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **первого на дцатого** 1 (1411 *Р* 77); **перво(г) на дцѧ(т)** 1 (1411 *Р* 80).

***ПЕРВЬШИИ** *прикм.* (4) попередній; давніший; перший: а прото естли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаное не есть к ва(м) принесено можете... на тыи то послъднии мистровы листы такъ о(т)писать (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино мы памятаючи давныи дела, какъ предъкове нашы исъ твоими предъками перъвшими воеводами бывали оу прыязни и въ любви, то есмо вчынили (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *род. мн.* **первьши(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ч.* **первьшии** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **первьшими, перъвшимн** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1496 *BD* II, 407).

Див. ще **ПЕРВЕИШЇИ, ПЕРВЫИ, *PERSZYJ, ПРЪВЫ.**

ПЕРВѢЕ *див.* **ПЕРВЕЙ** [1].

ПЕРВѢИ [1] *див.* **ПЕРВЕЙ** [1].

ПЕРВѢИ [2] *див.* **ПЕРВЕЙ** [2].

***ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ** *прикм.* (3) вищевказаний, вищезгаданий: ѧ панъ костѧ валаши(н) слюбоую и слюбилъ есмь и цѣловалъ есмь на то кр(с)тъ вереиъ быти своему г(с)дрю, кролю полскому, влодиславу, первѣи написаному (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **первѣи напнсаного, первѣи написано(г)** (1402 *Cost.* II, 623); *дав. одн. ч.* **первѣи написаному** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ,*ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПЄРВѢИПИСАНЫИ** *див.* ***ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ.**

ПЄРЄ ⟨ПЄРЄДЪ⟩ *див.* **ПЄРЄДЪ.**

***ПЄРЄВАЛСКИИ** *прикм.* (2): Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и пєрєва(л)скии... придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѦтиноу озимины... А коу томоу придаль єсми на тоую црквь... землю пашноую... по пєрєвалскоую границю (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєрєва(л)скии** (1440 *Р* 142); *знах. одн. ж.* **пєрєвалскоую** (1440 *Р* 142).

Пор. ***ПЄРЄВАЛЫ.**

***ПЄРЄВАЛЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Перевали: писанъ оу пєрєвалєхъ (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *місц.* **оу пєрєвалєхъ** (1440 *Р* 142).

ПЄРЄВОЗИТИ СѢ *дієсл. недок.* (3) переправлятися: А пак наияснѣншїи Ян Олбрахть, крол полскіи, ис прѣреченою братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також на земли тоурецкого чьсарѣ чєрєс Доунаи... по коуда сѣ им и нам боудєт видити маиполипшєи... тоуда пєрєвозитн сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *інф.* **перевозити сѣ** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ПРОВОЗИТИ.**

ПЄРЄВОЗЪ *ч.* (13) **1.** *(місце, придатне або спеціально пристосоване для переїзду, переправи через річку чи іншу перепону)* переправа, перевіз (4): а на пєрєвози и отъ нѣмецкыхъ возъ цѣлыхъ и отъ орменскыхъ по четырє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а на пєрєвозы от воза, или от немецкых или орменскых, по четири гроши, алє коли имоут возыти поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275); изьбищьныи пєрєвозъ (1) *див.* ***ИЗЬБИЩЬНЫИ;** стєпаньчь пєрєвозъ (1) *див.* ***СТЄПАНЬЧЬ.**

2. плата за переправу, плата за перевіз (6): а кто нє идетъ иа бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тѦгАнѦкѦчю колко у бѣломъ городѣ, опрочє пєрєвозовъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а коли боудєт лед илї имоут ходити оу брод, тогди перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А тєжъ, если будєть здавна перевозъ къ мыту слушалъ, нехай они и тепер⟨ь⟩ перевозъ з мытомъ заведають по давному (Судомир, 1488 *РИБ* 222—223).

3. право збирати плату за перевіз (1): тѣмъ мы... дали есми єм(у)... єдно село на серетѣ... и съ млино(м) и съ пєрєвозомъ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211).

ФОРМИ: *наз. одн.* **перевозъ** (1488 *РИБ* 222); *род. одн.* **пєрєвоза** (1349 *Р* 3, 4; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *знах. одн.* **перевозъ** (1488 *РИБ* 223); *ор. одн.* **пєрєвозомъ** (1445 *Cost.* II, 211); *місц. одн.* **иа пєрєвозн** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); **на пєрєвозы** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 275); *род. мн.* **пєрєвозовъ** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668).

Див. ще ***ПРѢВОЗЪ.**

ПЄРЄГРИМЪ *ч.* (1) *(особова назва, лат.* peregrinus *«чужинець»)*: а при то(м) бы(л)... панъ Ѧнъ пєрєгримъ а панъ Ѧшко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **перегримъ** (1420 *ПГАГ*).

ПЄРЄД *див.* **ПЄРЄДЪ.**

***ПЕРЕДЕЛКИ** *мн.* (1) *(назва урочища на р. Стир у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ... бобровыми гоны по Стыру, противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род.* **Переделокъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ПЄРЄДМИР** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Передмірка: а што матка н⟨а⟩ша держит отчиноу н⟨а⟩шу... и села... Тараж, Пєрєдмир... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Пєрєдмир** (1463 *AS* I, 55).

Див. ще ***ПЄРЄДМИРКА.**

***ПЄРЄДМИРКА** *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Передмірка: Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знаменито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѦдѦ мой нєбожчикь... имѣньє на имѦ Манєвъ... а Пєрєдмиркоу... ино ми того имѣньѦ отпирали дѦдинаѦ моѦ кнѦгини Сємєнова Марья (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Пєрєдмиркоу, Пєрєдьмиркоу** (1482 *AS* I, 79).

Див. ще ***ПЄРЄДМИР.**

***ПЄРЄДО** *див.* **ПЄРЄДЪ.**

***ПЄРЄДОКЪ**[1] *ч.* (31) предок: а то такъ а(ч) прєрє(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки и с паны и єго под(д)анными иамъ и дѣтемъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть яко єго пєрєдъковє вѣрни были и служили подлугъ выписанья и зрѦженья первыхъ листовъ оца и прєдковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); ти(ж) и помочи имаємъ єго мл(с)ти чинити, а противъ єго нєпрїѦтєлємъ оуси(х), ка(к) иаши пєрє(д)ци чинили, противъ татаро(х) и противъ каж(д)ому нєпрїѦтєлю (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И коли боудєт паиа иашего королѦ приказаниє... а мы имаємь оудилати подлоуг приказаниа пана нашего... якож єст был из века оуставь пєрєдков наших (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. мн.* **передковє, пєрєдъковє, пєрєдьковє, пєрє(д)ковє** 10 (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 707; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283, 289; 1468 *BD* II, 301); **пєрє(д)ци** 6 (1445 *Cost.* II, 729); *род. мн.* **пєрєдков, передковъ, пєрєдковь, пєрєдко(в), пєрє(д)ковъ, пєрє(д)ковь, пєрє(д)ко(в), пєрєдьковь** (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 707; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 453, 472, 765, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 301); *дав. мн.* **пєрє(д)комь** (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще **ПРЄДОКЪ, *ПРОДОКЪ.**

***ПЄРЄДОКЪ**[2] *ч.* (1) ⟨?⟩: Колиж всєго прироженя постат своєго пєрєдкоу видѣ на бываниа наслѦдовати, про тож и мы... от родитєлєв иаших обычаєв... отстоуповати не имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *род. одн.* **пєрєдкоу** (1462 *BD* II, 283).

***ПЄРЄДОЛЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѦ (!) наста(с)я киє(в)скаѦ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци... двѣ волости наших пєрєдо(л) а почѦпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пєрєдо(л)** (1459 *Р* 174).

ПЄРЄДЪ, ПЄРЄДЬ, ПЄРЄД, ПѢРЄД, ПЬРЬДЪ *прийм.* (305) **I.** *(із знах.)* (31) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (27) **а)** *(вказує на особу, у присутності якої відбувається дія)* перед (ким), до (кого) (25): I teź, sud'ja... k sudu ne majet' pered sebe priwoditi (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а сє Ѧзъ па(н) петрашь... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєд мѦ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѦ о границю (Галич, 1401 *Р* 65); мы пєтрь воєвода... знаменито чиним... ожє пришли пєрєд нась... боургарє ливовскїи, и принєсли вєликоє привилиє, що имают от нашего отцѦ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ѧ потомъ ся о томъ з НисаиомъСимъшиничомъ зъедналъ н, пришодши передъ насъ, устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нєхотє(л) вєрнти, и о то по(з)вализѦ пєрє(д) насъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

б) *(вказує на особу, до якої щось потрапляє)* до (кого); перекладається також описовою конструкцією (2): а се Азь кнА(з) федико несвидискии староста кремАнецкии... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м) нынѣишимъ и пото(м) будучимъ пере(д) кого жь коли сесь листъ на(ш) приидє(т)... Ако жь Авио было приАтелю(м) и неприАте (!) моимъ какъ есмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); а се А кнзь Федко несвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ нынешни(м) и потомъ будучи(м) передъ кого жь коли сесь листъ нашь придеть... Ако жь Авно было приАтелемъ моимъ и неприАтелемъ како есмъ А вѣрие служилъ освАцоному кнА(з) швитрикгайлу (Черняхів, 1435 *Р* 132).

2. *(виражає просторові відношення з об'єктним відтінком, вказує на особу, у зв'язку з якою відбувається дія)* назустріч (кому) (2): але коли па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ приближи(т) сА до рускои земли, а мы имає(м) пере(д) его мл(с)ть выехати (Серет, 1453 *Cost.* II, 765);

p e r e d   s i e b i e (1) вперед: Idem pered siebie na try dorohy, nekotoruże naszy uże u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141).

3. *(виражає часові відношення, вказує на особу, на яку дія була скерована раніше, ніж на іншу особу)* раніше (від кого), перед (ким, чим) (1): О пароучникоу (!) онъ(ж) мени(т) пере(д) первеишаго должника заплачо(и) (XV ст. *ВС* 31).

II. *(з ор).* (270) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (242) **а)** *(вказує на особу, у присутності якої відбувається дія, або на інстанцію, в якій відбувається дія)* перед (ким, чим) (240): А кто о(т)иметь о(т) црkви стго николы судитсА со мною передъ бгмь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); а продали и оуздали єму добровоулно... передъ паномь пилецкимь старостою роускоѣ земли (Перемишль, 1366 *Р* 12); а маиколА пере(д) нами съ своими сна *(в ориг.* сны.— *Прим. ред.)*... лишили влада и кръстю оу правое имА и оправили влада... пере(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); жаловал перед нами пан Федко канцлер господару н⟨а⟩шому, ки⟨А⟩зю великому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41); И ставши ⟨п⟩ан Тадорь писар и заплатил тото село оусе готовими пинѣзми, перед нами и перед оусими иашими бояри (Сучава, 1464 *BD* I, 83); и кн⟨А⟩зь Михайло положил листь перед королем его м⟨и⟩л⟨о⟩стью а реклъ: тым обычаємъ записал сА ты с моим отцемъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Билъ иамъ чоломъ часникъ (!) нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого, короля е. м., которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣние ... у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои и переможенъ... на веки жа(д)ное чти неимеє(т) иметь (XV ст. *ВС* 36 зв.); и оуставши слуга иа(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи... пере(д) нами и пере(д) нашими болѣри (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(з дав. зам. ор.) (1): аж толи, коли мое слово и запис сей духовници моей нарушит или хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29);

б) *(вказує на особу, у відношенні до якої виявляється певна позиція)* перед (ким) (1): будеть ли ялъ его король по кривдѣ любартъ будеть правъ и я князь кистютии буду правъ передъ вьгорьскимъ королемь (б. м. н., 1352 *Р* 6).

2. *(виражає просторові відношення)* (2) **а)** *(вказує на об'єкт, біля якого відбувається дія)* перед (ким, чим), біля (чого) (2): Teź ustawilijeśmo, iz źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi... a majet' prisiahati pered szkołoju u dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); мы александрь воевода... знаменито оузАвлАми ис тымъто нашимъ знамениты(м) листо(м)... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове... королА казимира... и жадали на(с), абыхо(м) имали поити пере(д) нашего... пана казимира... и абыхо(м) пере(д) его мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765);

б) *(вказує на особу, у відношенні до якої дія відбулася раніше)* перед (ким) (1): И я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) чистити и нитовати, и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. *(виражає часові відношення, вказує на день, календарну дату, подію, якій передує дана дія)* перед (чим), незадовго (до чого) (5): Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); А мають втое мыто оувезатисА за неделю пере(д) свАтъки в неделю (Петрків, 1489 *АМВ*); а рокъ ему в тыи мыта увезатисА перед Маткою Божее днем первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

п е р е д ъ   т ы м ъ (19) перед тим, раніше: чинимъ знаменито... Ижъ... и мы... даемъ и дали есмо... Сенно село, данное со всимъ, што к нему слушаеть здавна... и передъ тымъ слушало (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы... и зъ засѣвы, и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и Өе(д)ко мови(л) пере(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецъкого зверъ сочывали на ты(х) пано(в) котории пере(д) тымъ тотъ дворъ любечъ деръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

4. *(виражає причинові відношення)* через (що), внаслідок (чого) (1): мы... вызнаваємъ... и(ж)... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи пере(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешкане (Снятин, 1454 *Р* 162—163).

Див. ще **ПРЕДЪ**[1].

***ПЕРЕДЪПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищевказаний: а даемъ тому передъ писаному пану Петрашку Ланевичу верху менованая мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **передъ писаному** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЕРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫЙ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

ПЕРЕДЬ *див.* **ПЕРЕДЪ.**

***ПЕРЕДЬМИРКА** *див.* ***ПЕРЕДМИРКА.**

***ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ** *прикм.* (6) вищеназваний, вищезгаданий: а мы такижь слюбили есмы... в руцѣ писанного *(в ориг.* пасаниого.— *Прим. вид.)* пана миханла з бучача... посла, к тои рѣчи з особна... владиславомъ, пере(ч)нымъ кролемъ полскымъ... посланого (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а пакли быхмо тыхъ записовъ передь реченыхь... не дали, подьлоугь слоубоу нашего... тогды тыѣ оусѣ записы и листы передьковь нашыхь... чинимо симь нашимь листомь скаженыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); гды(ж) переченыи (!) велможныи петръ воево(д)... королеви полскому(у)... коу чистои вѣрности, по винною слоужбою вѣчне записа(л) сА и обовАзалъ про тожъ мы... хочемъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти.... и иншьА слюбы... смотрити, и стеречи и вѣрне... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **переченыи** (1448 *Cost.* II, 737); *дав. одн. ч.* ! **пере(ч)нному** (1434 *Cost.* II, 664); *ор. одн.* ! **пере(ч)ннымъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *род. мн* .**передь реченыхь** (1436 *Cost.* II, 706, 707); *дав. мн.* **передь речены(м)** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див ще **ВЫШЕРЕЧЕННІИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, ПРЕДРЕЧЕНІИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

***ПЄРЄЄДНАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого чим) *(заспокоїти, утихомирити)* задовольнити: я кнѧзь Федор Василевич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винен дѧдинои сво⟨є⟩й... тисѧчу коп грош⟨еи⟩ ⟨и⟩ я оу том дѧдиноую свою переєднаѧ двема сты копами грошей (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **переєднал** (1485—1500 *AS* I, 120).

ПЄРЄЄМЬ *ч.* (1) природна межа, природна границя: а хотарь чере(с) долиноу що сѣ зоветь переємь на дроугою долиноу та на дорогоу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **переємь** (1488 *ДГСПМ*).

ПЄРЄЖЄ[1] *присл.* (8) раніше, перед тим: мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... оже тъ(и) истинии слоуга нашъ панъ браѧ слоужилъ переже свто почи(в)ши(мъ) родителємъ нашимъ аднесь слоужи(т) на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 26); мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... оучинили єсмы за душїе дшъ (!) делѧ переже стопочившїимъ господаремъ прєдкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); А сет мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузѧвлѧмы... ажемы и слюбоуємь и слюбили єсми.. абыхомь мы... верни и подьдани были на веки... яко соут были и передкове наши... и были оусхилени и покорни коу свѧтымь переже бывшимь королємь и Короуиѣ полскои, такь и мы имаємь быти (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

Див. ще **ПРЄЖЄ, ПРѢЖДЄ**[1].

ПЄРЄЖЄ[2], **ПЄРЄЖЪ** *прийм.* (8) *(з род.)* *(виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на особу, обставину, яка діяла, існувала раніше від кого-небудь або чого-небудь)*: до (кого, чого), перед (ким, чим) (5): а мы... имаємь... его мл(с)ти голдовати... по(д)лу(г) обычаю... переже на(с) бы(в)ши(х) воєводь мо(л)давски(х) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); також и сими рази... слоубоуємъ и обецахомъ господареви нашему миломоу кролѣ (!) его милости, абихом мы... на тъи час, що коли нам его освєценнию милость изѧвлѣеть по его милости посломь, переж(е) того дие и переж(е) нашего соимоу за s̃ мѣсѧць... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351);

п е р е ж е (п е р е ж ъ) с е г о (3) раніше від цього, перед цим: мы Стефан воєвода... слоубили єсми... на то якоже єсми били слоубили и обѣцали и записали и переж(е) сего господареви нашему милостивомоу кролѣ его милости (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); Што пережъ сего посылали єсмо къ тобе нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ се намъ стала отъ тстя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своего и хрестъного целованья выступилъ... и шкоды намъ великии поделалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

Див. ще **ПРѢЖДЄ**[2].

***ПЄРЄЖНІИ** *прикм.* (1) попередній: мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... панъ Балица Мудричка служилъ перєжніимъ господаремъ и оцю нашему правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *дав. мн.* **перєжніимъ** (1403 *RS* 338).

ПЄРЄЖЪ *див.* **ПЄРЄЖЄ**[2].

ПЄРЄЖЬ *прийм.* (1) *(стп.* przez) *(із знах.)* *(виражає причинові відношення)* через (що), внаслідок (чого), а також відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... землѧмь роускимь... перєжь огень тымьто землямь... оучиненыѣ... землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

***ПЕРЕИМАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в кого) захоплювати, переймати (що): жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ переималъ былъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ПЄРЄИТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(переправитися)* перейти (що, через що) (1): А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максыма Тымковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. (до чого) *(дійти до якого-небудь місця)* дійти, прибути (3): и па(к) до оугоръ перешли бы съ торго⟨вл⟩ю свои, єще да платѣтъ оу сочавѣ мыто сочавскоє, и инде ни(где) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); И пак ⟨до⟩ Вънгрех да перешли бы съ торговлєю своєю, єще да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавскоє, а индє нигдє оу нашеи земли (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **перешли бы** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *дієприсл. перед.* **перешедши** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **ПЄРЄХОДИТИ.**

***ПЄРЄКАЗА** *ж.* (1) *(стп.* przekaza) перешкода: в котороєж то имене Дажев вжо я сам ани мои дети и потомъкове мои не маємо ся вступовати и никоторы перєказы в томъ имєню чинити (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. мн.* **перєказы** (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ПРЄКАЖЄНІЄ, *ПРЄКАЗА.**

ПЄРЄКОПСКІИ *прикм.* *(пор.* Перекоп *у Кримському ханстві)* (3): Александръ Божїю милостїю Великїй Князь всказалъ: Што еси присылалъ къ Намъ своего посла Михайла Еропкина и всказалъ еси до насъ: Што царь Менгли Герей Перекопскїй и Стефанъ воевода воложскїй съ тобою въ любви (б. м. н., 1496 *ОКИВ*); Такъ же ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мендли-Кгерєѧ, цара Перєкопъского, вашєє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Перекопскїй** (1496 *ОКИВ*); *род. одн. ч.* **Перєкопъского** (1499 *BD* II, 449).

***ПЄРЄКОПЪ** *ч.* (3) рів, канава: а хотарь тѣмъ селомъ почеиши о(т) молдави чере(с) лоугъ на оусти перекопа та прѣкопомъ до троана (Сучава, 1427 *DIR*«А» 450); А хотарь... по старомоу перекопоу (Сучава, 1479 *BD* I, 228).

ФОРМИ: *род. одн.* **перекопа** (1427 *ДIR*«А» 450); *дав. одн.* **перекопоу** (1479 *BD* I, 228).

Див. ще ***ПРѢКОПЪ.**

***ПЄРЄКОПЪСКИИ** *див.* **ПЄРЄКОПСКІИ.**

***ПЄРЄКОУСИТИ СѢ** *дієсл. док.* (4) (зробити що) наважитися, спробувати: А кто сѣ перекоусит нашего даанїа и потврьжденїа пороушити и раздроушити, тот да ест проклѣть от господа бога (Сучава, 1488 *BD* I, 343).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѣ перекоусит** 2 (1488 *BD* I, 343, 348);... **перекоуси(т)** 1 (1488 *ДГСПМ*); **сѧ перекоуси(т)** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***ПОКУСИТИ, *ПОКОУСИТИ СѦ.**

***ПЄРЄКОУСИТИ СѦ** *див.* ***ПЄРЄКОУСИТИ СѢ.**

ПЕРЕЛОМИЛО *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ святаго Михайла Златоверхого игуменъ Стефанъ Переломило (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Переломило** (1398 *ДГПМ*).

***ПЕРЕЛОМСКИИ** *прикм.* (2): Жаловали намъ... люди нашы бортеве... на Яцка Вѣшторговича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте... и за тымъ дей

отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи... земли выпросилъ за пусто у... короля его милости (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Переломскому** (1495 *РИБ* 601); *місц. одн. ч.* **въ Переломскомъ** (1495 *РИБ* 602).
Пор. ***ПЕРЕЛОМЪ.**

***ПЕРЕЛОМЪ** *ч.* (1) *(назва землеволодіння у Троцькому воєводстві):* Намѣстнику Переломскому и Ожскому, князю Ивану Львовичу и инымъ наместникомъ нашымъ, хто и напотомъ отъ насъ будеть Переломъ... держати (Вільна, 1495 *РИБ* 601).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Переломъ** (1495 *РИБ* 601).

***ПЕРЕМИЛЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Перемиль: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Перемили войту не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Перемили** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПЕРЕМИЛСКИИ** *див.* **ПЕРЕМИЛЬСКИИ.**

ПЕРЕМИЛЬСКИИ *прикм.* (6): оузрѣвшї єсмо знаменитоую намъ Слоужбоу... Слоуги нашого вѣрно(г) пана митка... и мы... дали єсмо ємоу Село липоую оу перемильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *Р* 158—159); Старостѣ Луцкому пану Михаилу Минтовтовичу... и намѣстнику Перемильскому, пану Андрею Волотовичу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8—9).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **перемильскии** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн. ч.* **Перемильскому** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *місц. одн. ч.* **у Перемилскомъ, перемильскомъ** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 159; 1492 *АЛМ* 30); *знах. одн. с.* **перемыльскоє** (1489 *АМВ*).
Пор. ***ПЕРЕМИЛЕ.**

***ПЄРЄМИРЬЄ** *див.* **PEREMIRYIE.**
***PEREMIRIE** *див.* **PEREMIRYIE.**

PEREMIRYIE *с.* (16) перемир'я (13): а оу томь пєрємирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишемy и оучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *Р* 6); chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140);
p e r e m i r y i e c z y n i t i (1) укласти перемир'я: Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili:... to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); w z i a t i p e r e m i r i e (1), p e r e m i r y i e w z i a t i (1) *див.* **ОУЗѦТИ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **peremiryie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн.* **peremiryia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140); *знах. одн.* **peremiryie, peremirie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142); *місц. одн.* **w (u, o) peremiryi** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 141); **оу пєрємирьи** 1 (1352 *Р* 6); *знах. мн.* **peremiryia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140, 141).
Див. ще ***ПРЄМІРІЄ.**

***ПЄРЄМОЧИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (кого в чому) довести вину (кого)(2): а бѫдѣ(т) в соудѣхъ пєрєможенъ пастѧ(х) оу щькодахъ поставиы(х) имаєть щкоды вси платїть (XV ст. *ВС* 37 зв.).
2. (кого) виграти судову справу (у кого) (1): про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нє исправєдливо осоуди(т)... то(т) имєє(т) на вышьшєє право о(т)озвать... а коли(ж) соу(д)ю пєрємо(ж)мь (!) вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сѧ три гривны (XV ст. *ВС* 33 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **! пєрємо(ж)мь** (XV ст. *ВС* 33 зв); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т)... пєрєможенъ, бѫдѣ(т)... пєрєможенъ** (XV ст. *ВС* 36 зв., 37 зв.).
Див. ще ***ПРЄМОЧИ** 1.

***ПЄРЄМЫЛЬСКИЙ** *див.* **ПЕРЕМИЛЬСКИИ.**
ПЄРЄМЫСКИИ *див.* **ПЄРЄМЫШЛЬСКИИ.**
ПЄРЄМЫШЛСКЇИ *див.* **ПЄРЄМЫШЛЬСКИИ.**

***ПЄРЄМЫШЛЬ** *ч.* (3) *(назва головного міста у Перемишльській землі)* Перемишль: А данъ листъ... на стго дха днь оу пєрємышли (Перемишль, 1390 *Р* 176); А пи(с) оу цєрємышли авгу(с) ка (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу пєрємышли** (1390 *Р* 176; 1391 *Р* 45; 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ПЄРЄМЫШЛЬСКИИ, ПЄРЄМЫШЛСКЇИ, ПЄРЄМЫШЛЬСКЫИ, ПЄРЄМЫСКИИ, ПЄРЄМЫСКЇИ *прикм.* (24): А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє... што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, 1349 *Р* 3); а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии (Перемишль, 1366 *Р* 12); пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... Фанасии (так.— *Прим. вид.*) влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *Р* 45); А про недостатокъ людей имаєтъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Есифъ, самъ у той земли у Перемыской быти (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь (Львів, 1443—1446 *Р* 147); а на имѧ приєхали су(т) па(н) прєдбо(р) с конєцьпολѧ, па(н) соудомирскїи и староста пєрємышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєрємышльскии, пєрємышлскїи** 10 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1390 *Р* 176; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52; 1453 *Cost.* II, 765); **пєрємышльскыи** 1 (1422 *Р* 98); **пєрємыскии** 2 (1419 *Р* 91); **! пєрємыс...** 1 (1369 *ПСЧК*); *род. одн. ч.* **пєрємышльского** (1386—1418 *Р* 34); *дав. одн. ч.* **пєрємышльскому** (1349 *Р* 3); *род. одн. ж.* **пєрємышльскоѣ** 1 (1386—1418 *Р* 34); **пєрємыскоѣ** 1 (1349 *Р* 3); *знах. одн. ж.* **Перемыскую** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *місц. одн. ж.* **у Перемыской** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **оу пєрємыскоѣ** 1 (1443—1446 *Р* 147)
Див. ще **ПРЄМЫШЛЄСКЫИ.**
Пор. ***ПЄРЄМЫШЛЬ.**

***ПЄРЄМЫШЬЛЬСКИИ** *див.* **ПЄРЄМЫШЛЬСКИИ.**

***ПЄРЄНЄСѢНЬЄ** *с.* (1) *(дія)* перенесення: Ги помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму црквь и олтарь стаго архиєрѣя х(с)ва николы пєрєнєсѣньє ч(с)тныхъ єго мощии сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).
ФОРМИ: *знах. одн.* **пєрєнєсѣньє** (бл. 1350 *Р* 8).

ПЄРЄПИСАТИ *дієсл. док.* (2) **1.** (що) *(змінивши текст, написати інакше)* переписати (1): Што єстє намъ говорили отъ... Стєфана воєводы волоского о записъ нашъ штожъ єму въ томъ нашомъ записє нєкотории члонъки ся были нє сподобали, и тотъ нашъ записъ къ намъ єстє прынєсли, абыхмо казали єго пєрєписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
2. підробити запис маєтку (1): И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю... а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ и сему въ тебе въ Мошнѣ переписалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *інф.* **пєрєписати** (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ... переписалъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ПЄРЄПИСЪ** *ч.* (1) податок, що стягався за перегін з однієї місцевості в іншу призначеної на продаж худоби, яка при цьому підлягала переписові: мы стєфа(н) воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потръдили (!) єсми... нашєм(у) монастирю... мыто вєликоє и малоє и пєрєпи(с) о(т) бакова а тако(ж) дє и мыто о(т) тазлова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).
ФОРМИ: *знах. одн.* **пєрєпи(с)** (1460 *DIR«A»* 515).
Див. ще ***ПРѢПИСЪ.**

***ПЄРЄПРОСИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) попросити пробачення, перепросити (кого за що): ино на посли(д) гєргє оуставшисѧ з добрыми лю(д)ми пєрєпроси(л) пана костю абы єго прости(л) на тоє сєло и на домы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пєрєпроси(л)** (1449 *Cost.* II, 385)

ПЕРЕПУСТИТИ *дієсл. док.* (1) (зробити що) допустити (до чого), дозволити (зробити що): а бо(л)ше о(т) того не имаемъ перепустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу коруна (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).
ФОРМИ: *інф.* **перепустити** (1455 *Cost.* II, 729).
Див. ще ***ДОПУСКАТИ, *ДОПОУСТИТИ.**
!ПЕРЕРЕСКОГО ⟨ПЕРЕРОСКОГО⟩ *див.* ***ПЕРЕРОСКИИ**[1].
***ПЕРЕРОСКИИ**[1] *прикм.* (1) ◇ перероскии гостинецъ (1) *(назва битого шляху у Волинській землі)*: к тому село нашое Теремъное... почонъ... отъ Бакъшыны горы до дороги Лисчинъское, а тою дорогою до перерескогo (!) гостинца съ Луцка до Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **перерескогo** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
Пор. ***ПЕРЕРОСЛЬ.**
***ПЕРЕРОСКИИ**[2] *ч.* (2) *(особова назва)*: а я панъ михаило бучатьцькии... даю сии свои листъ (ч)жюр(ч)еви перероскому на свѣдочьст(в)о подь своєю печатью (Галич, 1424 *Р* 106).
ФОРМИ: *дав. одн.* **перероскому** (1424 *Р* 106); *ор. одн.* **перероскимъ** (1424 *Р* 106).
Див. ще **ПРЕРОЗКИИ.**
***ПЕРЕРОСЛЬ** *ж.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Перерісль: сознал̃ъ то передъ нами панъ ходько... аже што имаю (!) посполную дѣдьнину перерось (Галич, 1424 *Р* 106).
ФОРМИ: *род. одн.* **перерослн** (1424 *Р* 106); *знах. одн.* **перерось** (1424 *Р* 106).
***ПЕРЕРОУБЕЦЬ** *ч.* (8) службова особа, яка стежила за виконанням різних феодальних повинностей та вела їх облік (за допомогою зарубок): а также оу тѧ(х) села(х) да не имаютъ ходити ни глобникы (sic.— *Прим. вид.*), ни припашаре, ни илишаре, а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) и перероубце(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И тиж наши слоуги перероубци аби не го⟨ни⟩ли тоти люди от Коцмани ни на город, ни на млины, ни на наши дворове, съ иными землѣне (Сучава, 1481 *BD* I, 257).
ФОРМИ: *наз. мн.* **перероубци, перероу(б)ци** 6 (1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **перероу(б)цѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *місц. мн. зам. род.* **перероубце(х)** (1446 *Cost.* II, 251).
ПЕРЕСЛЮЖИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) были шлѧхетни панове па(н) спыте(к) тарновскыи па(н) волчко переслюжичь (Львів, 1414 *Р* 85).
ФОРМИ: *наз. одн.* **переслюжичь** (1414 *Р* 85).
Див. ще ***ПРЕСЛЮЖИЧЬ.**
***ПЕРЕСОПНИЦА** *див.* ***ПЕРЕСОПНИЦЯ**[2].
ПЕРЕСОПНИЦКИИ, ПЕРЕСОПНИЦКЫИ *прикм.* (7): Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь коро(л) его мл(с)ть пожалова(л) менѣ... ты(м) манастыре(м) стое прч(с)тое оу пересопници (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а хто бы хоте(л) игоуменоу пересопницкомоу ларивоноу оу те(м) (!) име(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пересопницкии, пересопницки(и)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **пересопницкыи** 1 (1490 *Пам.*); *дав. одн. ч.* **пересопницкомоу** (1490 *Пам.*); *ор. одн. ч.* **пересопницки(м)** (1490 *Пам.*).
Пор. *** ПЕРЕСОПНИЦЯ**[2].
***ПЕРЕСОПНИЦЯ**[1] *ж.* (2) *(назва села у Київській землі)*: Не доходѧчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци о(т) ты(х) коуръга(н)це(въ) ниже илиясова к гоуиве на низъ гоуива по пересопницю за рекоу к полю о(т) пересопници к орлемоу гнездоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).
ФОРМИ: *род. одн.* **пересопници** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **пересопницю** (бл. 1458 *Р* 167).
***ПЕРЕСОПНИЦЯ**[2] *ж.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Пересопниця: Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь коро(л) его мл(с)ть пожалова(л) менѣ бгомо(л)ца свое(г) ты(м) манастыре(м) стое прч(с)тое оу пересопници, и ты(м) име(н)емъ, которое(ж) придано... стому манастырю (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).
ФОРМИ: *дав. одн.* **пересопници** (1490 *Пам.*); *місц. одн.* **оу пересопници** 1 (1467 *СП* № 13); **на Пересопницы** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2,36).
ПЕРЕСТАТИ *дієсл. док.* (1) (чого) перестати, припинити (робити що): И слухи насъ еще тыи доходять... иже... людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти. И того перестати не хочеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).
ФОРМИ: *інф.* **перестати** (1498 *BD* II, 414).
***ПЕРЕСТУПИТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(межу, простір)* перейти, переплисти (1): а топерь (!) тоурци перестоупили чръмное море заиже взѧлъ кафоу (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
2. (що, чого) *(наказ, повеління)* порушити, переступити (що) (3): Аще ли хто... гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк. 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а хто то наше прїказанье переступїть то(т) име(т) па(н)у то(г) села щкодоу его платїти по(д)лоу(г) его дши (XV ст. *BC* 28); Вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь... панъ александръ воевода землѣ молдавскои... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **перестоупили** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *майб. 3 ос. одн.* **переступїть** (XV ст. *BC* 28); *дієприсл. перед.* **переступивши** (1433 *Р* 121); *суп.* **переступитъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
Див. ще **ПРѢСТЪПИТИ, *СТОУПИТИ.**
***ПЕРЕСТУПЇТИ** *див.* ***ПЕРЕСТУПИТИ.**
***ПЕРЕСУДЪ** *ч.* (3) збір, який брали з позовників за розгляд справи в суді: I tež, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho zadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); землю есмо присудили Мезкирю и пересудъ есмо взяли (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); а не надобѣ оу его люди никому оуступатисѧ а ему своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Луцьк, 1445 *СРК*).
ФОРМИ: *род. одн.* **peresuda** (1388 *ZPL* 104); *знах. одн* **пересудъ** 1 (XV ст. *РИБ* 610); **перьсудъ** 1 (1445 *СРК*).
***ПЕРЕСУЖЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(міняти судове рішення після повторного розгляду справи)* пересуджувати: а землю есмо присудили Мезкирю... и королю его милости тотъ судъ свой отказали, и король его милость нашего суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пересужывалъ** (XV ст. *РИБ* 610).
ПЕРЕХОДИТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (од чого до чого, к чому) *(мати напрям, вести — про дорогу)* йти, проходити (3): тоти старци... стали оу великого крихова кде переходить дорога зоудечевскаѧ... попере(к) доубровы к нечачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); хотар... до дороги що переходит от долгого полѣ до Трестїѧна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).
2. (через що, з чого в що, з чого за що, за що) *(переступати)* переходити (3): А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Жаловала сѧ

пани ВасилеваѦ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ыменѦ своего Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. (що) *(пересікати)* переходити (1): хотар... о(т) дворище, где переходит поут поток... та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *інф.* **переходити** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *теп. 3 ос. одн.* **переходи(т)**, **переходит** 3 (1421 *Р* 96; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63); **переходить** 1 (1413 *Р* 83); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **абы... переходила** (1478 *AS* III, 17); *дієприсл. одноч.* **переходечи** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ПЕРЕИТИ**.

***ПЕРЕХРЕСТНЫИ** *прикм.* (1) перехресний: и дорадивши сѦ есмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) есмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **перехрестныи** (1419 *Р* 90).

***ПЕРЕХРЕСТЬЕ** *с.* (2) *(місце, де схрещуються дороги, стежки)* перехрестя (1): та(м) г(с)дрю нашему... по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) што идеть ...ко скоморохо(м) скоморо(с)кою дорогою по перехрестье (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); колтовецкое перехрестье (1) *див.* ***КОЛТОВЕЦКИИ**.

ФОРМИ: *знах. одн.* **перехрестье** (1411 *Р* 79; бл. 1458 *Р* 167).

***ПЕРЕЦЪ** *ч.* (10) перець: Też, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); А що привезоут от Басараб или от Тоуркох, или перецъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ и Романов тръгъ... от воза по в҃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **percu** (1388 *ZPL* 105); *знах. одн.* **перецъ** 5 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273, 274); **перець** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273).

***ПЕРЕЦЬ** *див.* ***ПЕРЕЦЪ**.

! **ПЕРЕЧЕНЫИ** ⟨ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ⟩ *див.* ***ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ**.

***ПЕРЕЧКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а на то е(ст) вѣра... пана кости (*в ориг.* коти.— *Прим. вид.*) перечкиѦ вистѣрника (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а на то есть... в. п. косте перечкїѦ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **перечкиѦ**, **перечкїѦ** (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 306).

***ПЕРЕЧКЇИ** *див.* ***ПЕРЕЧКИИ**.

ПЕРЕЧКЇОУ *ч., невідм.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша... оана ѕѣмъ, и сестри его... и продали... двѣ села, на перечкїоу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

***ПЕРЇЯНЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: хотар... на врьх пот⟨оком П⟩ерїяном (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор. одн.* **⟨П⟩ерїяном** (1495 *BD* II, 63).

***ПЕРЇЯНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: хотар... на конец нивам Перїяном (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *дав.* **Перїяном** (1495 *BD* II, 63).

ПЕРФУРИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Порфоурии, *гр.* Πορφύριος*)* Порфирій, Порфир: Се азъ перфурии с(с)нъ (!) ивановъ внукъ васьковъ кырьдѣевица далъ есмь землю кудрѦвьчицьскую... стму с(с)псу (!) в вѣкы (б. м. н., XV ст. *Р* 75—76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **перфурии** (XV ст. *Р* 75)

Див. ще ***ПОРФИРЕЙ**.

ПЕРХОУРОВЩИНА *ж.* (1) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві)*: Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваем... штож... продали есмо... отчизну нашу... на имѦ землю пустовъскую обарицкую, которое ж земли нам перед тым три служьбы были на имѦ: Кореневщина, а Тиховщина, а Перхоуровщина, за чотыри копы грошей литовское монѣты (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Перхоуровщииа** (1491 *AS* I, 97)

***PERSZYJ** *числ.* (1) *(порядковий, співвідносний з числом один)* перший: Pysan... misiacia auhusta dwadciatoho dnia perszoho (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **perszoho** (1421 *AS* I, 27).

Див. ще **ПЕРВЕИШЇИ, ПЕРВЫИ** 1, ***ПЕРВЬШИИ, ПРЪВЫ** I.

ПЕРЪВЕЙ[1] *див.* **ПЕРВЕЙ**[1].

ПЕРЪВЕЙ[2] *див.* **ПЕРВЕИ**[2].

ПЕРЬВЇЕ *див.* **ПЕРВЕЙ**[1].

***ПЕРЬСУДЪ** *див.* ***ПЕРЕСУДЪ**.

***ПЕСКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Пісків: Милостью Божъею, великій князь Швитригайло... Чинимъ знаменито... Ижъ... даемъ и дали есмо... Сенно село, данное со всимъ, што къ нему слушаетъ... въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пескова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ПЕСОЧНОЕ *с.* (1) *(назва урочища у Подільській землі)*: А потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Песочное** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ПЕСЧАНЪКА** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Песчанъкн** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ПЕСЪ *ч.* (2) пес, собака: хто комоу мтри лаеть... а не о(т)зоветь... тогды имеєть речи солганъ яко песъ (XV ст. *ВС* 29); а бобровникъ одинъ с конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **песъ** (XV ст. *ВС* 29); *ор. одн.* **псомъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ПЕТИР *ч.* (1) *(особова назва, герм.* Peter, *лат.* Petrus): ⟨был⟩ пан Маноил... пан Петир Понич (Сучава, 1463 *BD* I, 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петир** (1463 *BD* I, 74).

Див. ще **ПЕТРЪ**[1].

***ПЕТКА** *ж.* (1) *(цсл.* пѦдь*)* *(невелика ділянка землі)* п'ядь: не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **петки** (1430 *ГВКЛ* 7).

ПЕТКО *див.* **ПЕТЬКО**.

***ПЕТКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Наместнику берестейскому пану Станиславу Петковичу (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Петковнчу** (1498 *АЛРГ* 82).

ПЕТРАШ *див.* **ПЕТРАШЪ**.

ПЕТРАШЕЦЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Петръ): а ты люди о(т)чичи мои, иа имѦ микоула... петрашець, опона(с)(!)... мають ему потому служити ка(к) есть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **петрашець** (1490 *Пам.*).

Див. ще **ПЕТРАШКО, ПЕТРАШЪ**.

ПЕТРАШКО, ПЕТРАШЪКО, ПЪТРАШКО *ч.* (13) *(особова назва, пор.* Петръ): Ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину (Перемишль, 1359 *Р* 10); А при томъ были: Владыка Лоуцкий Ефремеи... а панъ Петрашко Мыльский маршалокъ земский (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); и дал пак Юрїе вистиярник и пак Пътрашко и съ их тешчею Аноушкою... монастирю нашему.. едно село (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); При то(м) были... пе(т)рашко Янушъко Писарь (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петрашко, Петрашъко, пе(т)рашко, Пътрашко** (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV,61; 1470 *BD* I, 152, 153; 1495 *ВМЗД*); *зам. род.* оуноукове **Петр⟨аш-**

к)о и Маръ (1495 *BD* II, 57); *род. одн.* **Петрашка** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1472 *BD* I, 170); *дав. одн.* **Петрашку** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **петрашкови** 1 (1359 *P* 10).

Див. ще **ПЄТРАШЄЦЬ, ПЄТРАШЪ.**

ПЄТРАШКОВИЧЪ, ПЄТРАШЬКОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки: ... пан Ванько Пєтрашькович, пан Фєдко Бобрыкович (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого... пана станислава пє(т)рашковича (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрашковичъ, Пєтрашькович** (1461 *AS* I, 54; 1478 *ЗРМ*); *ск. н.* п(т) (1495 *ВК*); *знах. одн.* **пє(т)рашковича** (1495 *ВМЗД*).

ПЄТРАШОВАЯ *ж.* (3) *(особова назва):* Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петрашовая** (1494 *РИБ* 560, 561); *дав. одн.* **Петрашовой** (1494 *РИБ* 561).

ПЄТРАШЪ, ПЄТРАШЬ, ПЄТРАШ, ПЪТРАШ *ч.* (21) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); а на то Азъ па(н) пєтрашь староста далъ єсмъ кундратови нашь листъ под нАшєю печАтью на свѣдоцтво и на твердость (Галич, 1401 *P* 66); а оу то(м) сєли десАтъ хыжъ татарскы(х), на имА мамаи съ своими дѣтми и албашъ... и сынъ станаинъ пєтра(ш) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494); А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушъно (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петрашъ** 4 (1441—1443 *AS* III, 2; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1494 *РИБ* 560); **пєтрашь, птрашь** 8(1359 *P* 10; 1401 *P* 65, 66; 1404 *P* 68; 1445 *СРК*); **пєтра(ш), пєтраш, Пътраш** 5 (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1451 *AS* I, 44; 1458 *BD* I, 6; 1463 *AS* I, 56; 1492 *BD* I, 509); *род. одн.* **Петраша** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **Петрашу** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1494 *РИБ* 560); *ор. одн.* **Петрашомъ** (1494 *РИБ* 560).

Див. ще **ПЄТРАШЄЦЬ, ПЄТРАШКО.**

ПЄТРАШЪКО *див.* **ПЄТРАШКО.**

ПЄТРАШЬ *див.* **ПЄТРАШЪ.**

ПЄТРАШЬКОВИЧ *див.* **ПЄТРАШКОВИЧЪ.**

ПЄТРЄ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Петроу): ⟨Боєріи а⟩ноумА: Ходка Крєцовникоул... Пєтрє Єкимович (Сучава, 1458 *BD* I, 19); И азь господство ми заплатих оуси тоти пинѣзи... племеником их Тоадєроу и братоу єго Пєтрє (Сучава, 1489 *BD* I, 376—377).

Див. ще **ПЄТРОУ, ПЄТРЫ, ПЄТРѢ.**

ПЄТРЄЩЇИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми ємоу... половина о(т) пєтрєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє...дали и потвръдили єсми им... сєла... на Зєлєтинѣ Пєтрєщїи... и Опришєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Пєтрєщїи** (1495 *BD* II, 59); *род.* **пєтрєщи** (1452 *Cost.* II, 426; 1472 *Cost. S.* 87); *род. молд.* **пєтрєщилор, Пєтрєщилорь** (1472 *Cost. S.* 88; 1487 *BD* I, 297).

ПЄТРИКА[1] *ч.* (9) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Пєтръ): а на то вѣра моА юги воєводы... вѣра оусѣхъ бояръ молда(в)ски(х), браєви и братоу єго пєтрики и дАтємъ ихъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... пан Пєтрика комис слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1493 *BD* II, 21); мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи... Іон Фроунтєш столник, Пєтрика комис, панове рада зємли молдавскои... слюбили єсмо и слюбоуєм... паноу Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрика** (1451 *Cost.* II, 400; 1493 *BD* II, 21; 1495 *BAM* 70; 1499 *BD* II, 425, 444); *зам. дав. одн.* да єсть... паноу **Пєтрика** (1493 *BD* II, 22); *род. одн.* **Пєтрики** 1 (1495 *BD* II, 57); **Пєтрыки** 1 (1493 *BD* II, 6); *дав. одн.* **пєтрики** (1400 *Cost.* I, 27).

Див. ще **ПЄТРИКЪ, ПЄТРИЦЪ, ПЄТРИЧИКЪ.**

ПЄТРИКА[2] *ж.* (1) *(назва села в Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знаменито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ... на имѣ тємишєщи и дворєнищи... и пашко и пєтрика и... саоучєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрика** (1447 *Cost.* II, 288).

ПЄТРИКАНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... из долоу от Пєтрикан... чєрєс полє на могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род.* **Пєтрикан** (1492 *BD* I, 510).

ПЄТРИКОУВЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Сию книгоу писа(л) дАкь мигаль пыхынскы из диакомь иваномь ищи писа(л) иоа(н) диаконь... пєтрикоувь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрикоувь** (1492 *ЗОЄ*).

ПЄТРИКЪ, ПЄТРИКЬ *ч.* (117) *(особова назва, пор.* Пєтръ): а на то є(ст)... вѣра пана пєтрика постєлника (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); тѣм ми... дали и потвердили єсмы єго правою отнина, сєло на имѣ воинєщїи... що коупил... от пєтрика (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); а на то є(ст) велика марторїа са(м) г(сд)во ми... стєфа(н) воєво(д)а... и наши боАры... па(н) пєтри(к) Акимови(ч)... па(н) илѣ хуру коми(с) (Васлуй, 1474 *РГС*); А на то єсть... в. п. Пєтрика комиса (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрикъ, Пєтрикь, Пєтрик(ъ), пєтри(к)** (1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52, 56; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* I, 151; 1472 *BD* I, 172; 1474 *РГС*); *род. одн.* **пєтрика, Пєтрїка, ⟨пє⟩трика, пє(т)рика, Пєт⟨р⟩ика** (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 526; 1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28; 1460 *DIR«A»* 515; 1466 *BD* I, 106; 1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.).

Див. ще **ПЄТРИКА**[1]**, ПЄТРИЦЪ, ПЄТРИЧИКЪ.**

ПЄТРИЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... сєла... на имА пожєрєщи и пєтрилєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); Ино мы выдѣвшє их доброую волю... а мы такождєрє и от нас єсмо єи дали и ⟨по⟩твърдили... тотоу прАдрєчєноую чєтвъртоую част сєло от Пєтрилєщь (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз.* **пєтрилєщи** (1443 *Cost.* II, 179); *род.* **Пєтрилєщь** (1494 *BD* II, 32).

***ПЄТРИЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **с є л и щ є п є т р и л о в о** *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пєтрилово** (1448 *Cost.* II, 355).

ПЄТРИМАНЬ, ПЄТРИМАН *ч.* (7) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): И оуставшє наши слоуги пан Поурєчє спътар и брат єго Иванко Толочко... Пєтриман... та заплатили оуси тоти ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє ... Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтримань... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтримань, Пєтриман** (1491 *BD* I, 451; 458, 459; 1495 *BD* II, 248); *зам. дав.* слоугам нашим... Иванкоу Толочко... и **Пєтриман** (1491 *BD* I, 458); *род. одн.* **Пєтримана** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Пєтриманоу** (1491 *BD* I, 451).

ПЄТРИЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): Тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло на тамашѣ гдє **былъ** пєтрицъ (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрицъ** (1433 *Cost.* I, 353).

Див. ще **ПЄТРИКА**[1]**, ПЄТРИКЪ, ПЄТРИЧИКЪ**

ПЄТРИЧИКЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): а на то єст велика марторіа... бояр наши, пан станчоул... пан пєтричикъ... и инї слугї наши м⟨олд⟩авскии (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтричикъ** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **ПЄТРИКА[1], ПЄТРИКЪ, ПЄТРИЦЪ.**

ПЄТРИШОРЪ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло гдє пєтришоръ сиди(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); а хотарници были панъ мынзу(л) и пєтришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтришоръ** (1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 120; 1446 *ПГСПМР*).

***ПЄТРЇКЪ** *див.* **ПЄТРИКЪ.**

***ПЄТРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Piotrków): писа(н) въ пєт(р)ковє (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ пєт(р)ковє** (1489 *АМВ*).

ПЄТРО *див.* **ПЄТРЪ[1].**

ПЄТРОВ[1] *див.* **ПЄТРОВЪ.**

ПЄТРОВ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олександрович Загоровскии, а пан Сємен Пєтров (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтров** (1475 *AS* III, 14).

ПЄТРОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... павєлъ пєтрови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго и за єго дѣти (Лучиця, 1388 *P* 38—39); А писалъ Ивашко Петровичъ, писаръ кнегини Ивановое Кобрынское Ѳеодоры (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петровичъ, пєтрови(ч)** (1388 *P* 38; 1401 *АкВАК* III, 2).

ПЄТРОВСКИИ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были добрии пєтро судиѧ пєрємыскии... грицко дробышєви(ч)... стахни(к) пєтровскии (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтровскии** (1419 *P* 91).

***ПЄТРОВСКИИ[2]** *прикм.* (1) *(який стосується церкви св. Петра):* Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы... како же было передъ тымъ... при старомъ попѣ Петровскомъ, на име Исацѣ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при... Петровскомъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ПЄТРОВЩИНА** *ж.* (2) *(назва лану у Волинській землі):* И мы... тые есмо два слѣды, Мишковщину и Петровщину, Ганци есмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561).

ФОРМИ: *род. одн.* **Петровщины** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Петровщину** (1494 *РИБ* 560).

ПЄТРОВЪ, ПЄТРОВ *прикм.* (11): ѧ ивашко, сн҃ъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски, и па(н) вилчѧ поручѧємъ и выручили єсмо оу нашєго господарѧ, оу вєлєбного кролѧ пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); а на то є(ст) вѣра... сна г(сд)ва ми пєтрова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы...дали и потврьдили єсми єму сєла, на имѣ бєцєщи... и... чѧ(с)ти щєфулова и пєтрова (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ож(є) прїидє прѣд нами... Пътроу Гръбовъц нєпот Пєтров... и продал.. полоувина (!) сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 40);

п е т р о в ъ д є н ь (2) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Петра, Пéтра: П⟨и⟩сан в Луцку, в понедѣлок опослє Петрова днѧ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); пи(с) оу со(ч)вѣ на пєтровъ дєнъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєтровъ, Пєтров, пєтро(в)** (1400 *Cost.* II, 617; 1495 *BD* II, 40; *SCIM* pl. 1); *род. одн. ч.* **Петрова** (1396 *AS* I, 20); *знах. одн. ч.* **пєтровъ** (1432 *Cost.* I, 343); *наз. одн. ж.* **пєтрова** (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *BAM* 25; 1431 *Cost.* I, 315; 1455 *Cost.* II, 549); *знах. одн. ж.* **пєтрову** (1429 *Cost.* I, 242); *зам. ор. одн.* с волєю... **пєтрову** 1 (1411 *Cost.* I, 95).

Пор. **ПЄТРЪ[1].**

ПЄТРОУ, ПЪТРОУ *ч., невідм.* (35) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): мы илїа воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє тоты... оана рошка граматикъ и братъ єго кожѣ пътру служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51); а на то є(ст) марто(р)їа г(сд)во ми стєфа(н) воєво(д)а и панове наши па(н) дума браєви(ч)... па(н) пєтру пони(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) прїидє прѣд нами... слоуг⟨а⟩ нашє Пътроу Гръбовъц... и продал... полоувина (!) сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

Див. ще **ПЄТРЪ[1].**

ПЕТРУГЪ *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы безъ кождого права (б. м. н.. 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петругъ** (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **Петругу** (1498 *АЛМ* 169); *знах. одн.* **Петруга** (1498 *АЛМ* 169).

ПЄТРОУША *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Пєтръ): И мы имъ... на имя Ивану, а Гаврылу, а Петруши... тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѧ иванъ а гаврило а пєтроуша а ходо(р)... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтроуша** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **Петруши, пєтроуши** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*).

Див. ще **ПЄТРУШКО.**

ПЄТРУШКО *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Пєтрушку Скипоревичу волость Утешковъ на сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АкЮЗР* 7/II, 9); А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Сємєноваѧ Ровєнскаѧ, а... пан Пєтрушко Мушатич (Ровно, 1488 *AS* I, 142); А при томъ былъ панъ Петрушко Мушатичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрушко** (1488 *AS* I, 142; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89); *дав. одн.* **Пєтрушку** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Див. ще **ПЄТРОУША.**

ПЄТРЪ[1], ПЄТРЬ, ПѢТРЪ, ПЪТРЬ, ПЄТРО *ч.* (544) *(особова назва, пор.* Пєтръ, *гр.* Πέτρος) Петро: и на то свѣдци панъ дмитръ панъ пєтръ (Казимир, 1349 *P* 4); Влодиславу... кролю польскому... оусє серд(є)ч(н)е покланѧние о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѧти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру... дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *P* 138); мы Стєфан воєвода... знамєнїто чиным... ожє тот истынныи нашъ вѣрныи боярин пан Пєтръ Чоръныи слоужил нам право и вирно (Сучава, 1462 *BD* I, 63); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от ... апостоль Петра и Павла (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);

с в ѧ т ы и п є т р ъ (1) *див.* **СВѦТЫИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтръ, пєтръ, Пєтрь, птръ, пє(т)ръ, Пєт⟨ръ⟩, Пътрь** 168 (1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Cost.* II, 625; 1415 *P* 87; 1426 *Cost.* I, 182; 1437 *AS* I, 34; 1472 *BD* I, 177; 1498 *АЛМ* і т. ін.); **пєтро** 2 (1419 *P* 91; 1456 *ЭСФ*); **пѣтръ** 1 (1370 *P* 18); *род. одн.* **Пєтра, пєтра, пє(т)ра, Пътра, пьтра** 306 (1388 *SL*; 1400 *Cost.* I, 37; 1412 *DIR«A»* 440; 1429 *Cost.* I, 267; 1438 *DBAc* 27; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1455 *Cost.* II, 540; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 257; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **питра** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **пѣтра** 1 (1394 *P* 54); *зам. наз.* дал и(х)... **пєтра** воєвода 1 (1451 *Cost.* II, 400); *дав. одн.* **Пєтру,**

петру, Пътроу, Петрѧ 57 (1414 *Cost.* I, 111; 1429 *Cost.* I, 248; 1433 *P* 124; 1438 *P* 138; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *ЗНТШ* XI, 40; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 187; 1488 *РИБ* 424; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); петрови 2 (1411 *DIR«A»* 439; 1429 *Cost.* I, 242); *знах. одн.* Петра (1411 *P* 77; 1436 *Cost.* I, 468; 1482 *AS* I, 80; 1495 *РИБ* 602; 1497 *AS* I, 112; XV ст. *BC* 19, 23; 1498 *АЛМ* 163); *ор. одн.* петромъ, петромь, петро(м) (1366 *P* 12; 1436 *Cost.* I, 444; 1438 *P* 138; 1467 *СП* № 13; 1496 *BD* II, 401); *місц. одн.* по петрѣ (1428 *P* 111).

Див. ще **ПЄТРОУ, PIOTR.**

ПЄТРЪ² *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємъ селъ на имѧ... петръ на кобылѣ и онещи и кытещїи и виришещїи и селевестрѣнїи и на хоуба и на лоубанѣ сръбїи и лиещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз. одн.* Петръ (1436 *Cost.* I, 488).

ПЄТРЫ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Петръ): писа петры арданкоуви(ч) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *наз. одн.* петры (1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще **ПЄТРЄ, ПЄТРОУ, ПЄТРѢ.**

***ПЄТРЫКА** *див.* **ПЄТРИКА**¹.

ПЄТРЬ *див.* **ПЄТРЪ**¹.

ПЄТРѢ, ПЄТРѦ *ч.* (25) *(особова назва, молд., пор.* Петръ): ⟨мы⟩ рома(н) воєво(д)а... чини(м) знаменито... аже то(т) вѣрныи нашъ слоуга, панъ петрѧ, томи(н) снь... служить на(м) вѣрою и правдою (Сучава, 1448 *Cost.* II, 299—300); а пак γ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини... и... Илкы... и племеником их Гидїоноу и братоу єго Петри (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* Пєтрѣ, Пєтрѧ (1448 *Cost.* II, 300; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 186; 1491 *BD* I, 456; 1493 *BD* II, 18; 1499 *BD* II, 153); *род. одн.* Пєтри 8 (1453 *Cost.* II, 494; 1459 *BD* I, 28; 1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 270, 273, 275; XV ст. *НРРГ*; 1484 *BD* I, 286); петры 1 (1455 *Cost.* II, 550); *дав. одн.* петри 9 (1491 *BD* I, 456; 1495 *BD* II 76; *Cost. S.* 193, 194; 1499 *BD* II, 154); Петрѣ 1 (1493 *BD* II, 19).

Див. ще **ПЄТРЄ, ПЄТРОУ, ПЄТРЫ**

ПЄТЬКО, ПЄТКО *ч.* (7) *(особова назва, пор.* Петръ): о(т) мѣстичовъ короткии павелъ... петько бруновичь шюлюрь (Львів, 1368 *P* 16); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... пе(т)ко мають єму потому служити ка(к) есть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); В Берестьи войтъ володимирский Луд... а Петько личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78) ¹.

ФОРМИ: *наз. одн.* Петько, петько, Пєтко, пе(т)ко (1368 *P* 16; 1490 *Пам.*; 1495 *РИБ* 602; 1496 *АЛРГ* 78); *дав. одн.* Петку (1495 *РИБ* 602).

! **ПЄЧА** ⟨ПЄЧАТЬ⟩ *див.* **ПЄЧАТЬ**¹.

***ПЄЧАЛОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (чим) турбуватися, піклуватися (про що): а єму печаловат(и) сѧ душею моєю и жены моєѣ душею (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *інф.* печаловат(и) сѧ (1385 *P* 28).

ПЄЧАЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... села єго... на имѣ ... село печаловци и село оугриновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* печаловци (1437 *Cost.* I, 541).

***ПЄЧАЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... оу печалова село печаловци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* печалова (1437 *Cost.* I, 541).

***ПЄЧАЛЬ** *ж.* (1) печаль, журба: а коли которыи торговець поидеть торговатъ ис торунѧ через берестие до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *род. одн.* печали (1341 *P* 2).

ПЄЧАТ *див.* **ПЄЧАТЬ**¹.

***ПЄЧАТАТЇ** *дієсл. недок.* (1) *(підтверджувати зміст документа)* ставити печатку: Иже сн̃ве со оц̃и соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потребїзна жебы оцєвою печа(т)ю печатотї (!) а инъшеє своєя нє мєлї анї смелї име(т)и (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *інф.* ! печатотї (XV ст. *BC* 11 зв.).

! **ПЄЧАТОТЇ** *див.* ***ПЄЧАТАТЇ**.

***ПЄЧАТЪ** *див.* **ПЄЧАТЬ**¹.

ПЄЧАТЬ¹, **ПЄЧАТ, ПЄЧѦТЬ, ПЄЧѦТ** *ж.* (883) **1.** *(невеликий металевий або кам'яний предмет з вирізаним на ньому знаком для відбивання на воску, свинці і под. з метою підтвердження змісту документа)* печатка, печать (80): а на то єсм(ь) приложилъ свою печать и оц̃ь мои вл(д)ка лучьскыи арсении (б. м. н., 1366 *P* 14); Я, кнегини Ивановая Семеновича Кобринская Ѳеодора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); и велѣли єсми нашем(оу) слоузѣ вѣрном(оу) дїенисоу писати и пе(ча)тъ поставити к сем(оу) листоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); а не мела єсми своєи печати; и я єсми просила тых панов, што оу сєм моєм листу стоѧт, абы длѧ потверженьѧ сего моего листа печати свои приложили к сєму моєму листу И воны печати свои приложили к сєму моєму листу (Острог, 1481 *AS* I, 77—78); сн̃ъ прї животѣ оц̃а своє(г) нє имаєть печа(ти) оц̃вы пожїва(т) Иже сн̃ве со оц̃и соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потребїзна жебы оцєвою печа(т)ю печатотї(!) (XV ст. *BC* 11 зв.); а про лѣпшюю твердость я макси(м) би(л) чоло(м) п(н)оу воитоу и боурмистро(м) и рѧдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) печа(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

2. *(відбиток цього знака, зроблений на воску, свинці і под. і прикріплений шнуром до документа замість підпису)* печать (782): а на потверженьє тым дѣдинам, дали єсмо твердост нашу печат привѣсили велебного королювства нашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то свѣдоцтво завѣсилъ свою печѧть а панъ михаило свою печѧть (Львів, 1386 *P* 31); на то всє послали єсмо сеи нашь ѧрлыкъ и с нашею печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); а на то дали єсмы свои листъ и нашю печать привѣсили (Коломия, 1398 *P* 57); а на болшеє потверженїє томому вьсємоу вышеписанномоу, велѣли єсмы слоузѣ нашемоу вѣрномоу диєнисоу логофетоу писати и печатъ привезати к сємоу листоу (Сучава, 1439 *Cost.* II, 62); єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы не выдали, тогды нам корол єго милость не имаєть ни в чюм винен быти, и можеть нам своих записоув нє держати, которыи имам под королевскою завишеною печатю (Сучава, 1462 *BD* II, 293); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его подскарбему нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору а писару нашому Ѳедьку, и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431); и мы тых Цецевских пытали, Ондрѣѧ Нѣмцевича, а Васка Игнатовича: естли ваша печать оу того привилѧ?... и потом тыи Цецевскии сами сѧ к своеи печати признали, штож их печат есть в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А на болшоу крѣпост(ь) и потвръжденїє вьсємоу вышеписан(ь)номоу, велѣли єсми нашемоу вѣрномоу паноу Тъоу⟨тоулов⟩и логофетоу завѣсити нашоу печать к сємоу листоу нашемоу (Сучава, 1500 *RA* 261);

печать завєсистая (1) висяча печатка: на то жъ дали єсмы грамот(о)у и под нашею печатью завеси(с)тою ... оу суботу по михаиловє дн̃и на завьтриє (б. м. н., 1387 *СП* № 12); великая пєчать (4), печать велнкая (6) *див.* **ВЄЛИКИЙ**¹ 3; дати пєчати (1) *див.* **ДАТИ** 7; малая пєчать (1) *див.* ***МАЛЫЙ** 4.

3. письмовий документ, скріплений печаттю (8): а кто иметъ купити скоть или бараны, у баковѣ, либо у романо-

вѣ у торгу, либо у бани, либо на нѣмци, либо у иныхъ торгохъ нашихъ, нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ и возмєть пєчать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а там възмєт пєчат та приидет слободно до Сочавы, та даст головноє мыто оу Соучавѣ от гривноу по г҃ гроши, а от воза риби не брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **печать, печат,** п⟨єчать⟩, **пє⟨чат⟩ь, ⟨пє⟩чать** 77 (1366 *P* 12; 1398 *CEV* 56; 1411 *P* 80; 1457 *BD* II, 258; 1462 *BD* II, 285; 1470 *BD* II, 310; 1476 *BD* II, 337; 1480 *BD* I, 242; 1491 *AS* I, 94; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **печѧть, печѧт, печѧ(т)** 3 (1386 *CEV* 9, 10; 1400 *Cost.* II, 619); **пича(т)** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *ск. н.* **пть** 1 (1420 *CEV* 489); *род. одн.* **печати, печа(ти)** 6 (1459 *P* 172; 1481 *AS* I, 77; 1484 *ЯМ*; XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв.; 1491 *AS* I, 94); *зам. ор. одн.* поуд нашеи печати 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); *дав. одн.* **печати** 1 (1491 *AS* I, 94); *знах. одн.* **печать, печатъ, печат, печа(т), peczat', peczath, ⟨пе⟩чатъ, peczat, ⟨п⟩ечатъ, печа⟨ть⟩, ⟨печ⟩атъ, ⟨пє⟩чать, печ(а)ть, печа⟨т⟩, печа(т)ь, печат(ь), пє(ч)ть, ⟨пє⟩ча⟨т⟩** 619 (1361 *AGZ* 6; 1375 *P* 20; 1388 *P* 41; 1396 *AS* I, 20; 1411 *Cost.* I, 85; 1426 *BAM* 22; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1462 *BD* I, 64; 1487 *BD* I, 305; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **печѧть, печѧ(т)** 18 (1386 *P* 31; 1393 *P* 51; 1395 *Cost.* II, 612; 1399 *P* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *P* 72; 1414 *P* 85; 1432 *Cost.* I, 338; 1436 *DIR«A»* 469; 1459 *P* 174 і т. ін.); **пичатъ, пича(т)** 2 (1483 *BD* I, 270; 1490 *DC* 149); **pieczeth** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **печа** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **пє(ч)тъ, пє(чт)** 2 (1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ГПХМ*); *ор. одн.* **печатью, пьчатью, печатю, печа(т)ю** 23 (1387 *СП* № 12; 1389 *PEA* I, 27; 1392—1393 *РФВ* 171; 1409 *P* 74; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *P* 106; 1456—1481 *P* 164; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1496 *BD* II, 407; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **печѧтью** 2 (1401 *P* 66; 1433—1443 *APM*); **печєтью** 1 (1489 *РИБ* 432); **печатию, печатію** 4 (1388 *RS* 678; 1401 *RIR*; 1495 *АЛМ* 89; 1499 *BD* II, 426); **печатєю** 1 (1457 *BD* I, 4); **печа(т)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *наз. мн.* **печати** 8 (1411 *P* 80; 1433 *P* 123; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 702; 1456 *ЭСФ;* 1491 *AS* I, 94; 1496 *BD* II, 402); **печяти** 1 (1454 *P* 163); *род. мн.* **печатєй** (1491 *AS* I, 94); *дав. мн.* **печатямъ** (1475 *AS* I, 72); *знах. мн.* **печати, печа(ти), peczati, pieczathy, peczaty, пєчат(и), печа⟨ти⟩** 92 (1352 *P* 7; 1388 *P* 39; 1393 *Cost.* II, 608; 1404 *Cost.* II, 625; 1419 *P* 91; 1435 *Cost.* II, 689; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 63; 1487 *AS* I, 86; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); **печѧти** 5 (1395 *Cost.* II, 610, 613; 1400 *Cost.* II, 618; 1404 *P* 70; 1421 *Cost.* I, 143); **пѣчати** 2 (1492 *AS* III, 24; 2-а пол. XV ст. *СПС*); **пѣчѧти** 1 (1388 *P* 42); *ор. мн.* **печатьми, печатми, печа(т)ми** 7 (1435 *Cost.* II, 679, 682; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1478 *AS* III, 17; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ* 62); **печатами** 1 (1404 *ГМ*).

Див. ще ***ПЄЧАТЬ²**.

***ПЄЧАТЬ²** *ч.* (8) *(відбиток знака, зроблений на воску, свинці і под. і прикріплений шнуром до документа замість підпису для підтвердження його змісту)* печать: а на болшєє потвержєнїє вєлѣли єсми нашему вѣрному паноу дїнисоу логоѳєтоу пис⟨а⟩ти и печатъ нашъ привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); а на болшїє крѣпость... вєлѣли єсми... томѣ логофєтоу, писати и печат наш и печати бояр наших привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *знах. одн.* **печать, печатъ, печат, печа(т)** (1437 *Cost.* I, 536, 542; 1443 *BAM* 42; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *BD* II, 263; *Cost.* II, 815; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. S.* 88).

Див ще **ПЄЧАТЬ¹** 2.

***ПЄЧЄНЧЫНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а подлѣ то(г) дворища двѣ дворищи штожь оць єго коупилъ оустарищычєвъ на имѧ пєчєнчына дворищє (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **пєчєнчына** (1451 *ДГШХ*)

***ПЄЧЄНѢЖЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва лісу у Подільській землі):* Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ Пєчєнѣ(ж)цо(м)ъ... И и(н)шими Лєсами (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Пєчєнѣ(ж)цо(м)ъ** (1459 *P* 171).

***ПЄЧЄРА** *ж.* (1) печера: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и всѣхь стыхъ старцєвъ гробо(м) въ пєчєрѣ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ пєчєрѣ** (1446 *P* 154).

ПЄЧЄРСКИИ, ПЄЧЄРСКЫИ, ПЄЧѢРЄСКИИ *прикм.* (35) *(який має відношення до Печерського монастиря)* печерський: А при томь былъ попо пєчѣрєскии пєтръ (Перемишль, 1359 *P* 10); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); из... харьковщины пѧ(т)дєсѧ(т) грошєи на пєчєрьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); основана быс црквь прстыа бдца пєчрскаа на старом основанїи (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)ркы андрони(к) а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтєи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

монастырь Пєчєрскии (8), Пєчєрскии монастырь (7) *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєчєрский, пєчє(р)скїи** 4 (1437 *AS* I, 34; 1481 *ГПМ*); **пєчєрскыи** 1 (1446 *P* 154); **пє(ч)рскы, пє(ч)ркы** 3 (1498 *ЧІАФ*); **пєчѣрєскии** 1 (1359 *P* 10); *род. одн. ч.* **Пєчєрского, пєчє(р)ского** 4 (1398 *ДГПМ*; 1481 *ГПМ*; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **пє(ч)єрска(г)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ч.* **Пєчєрскому, пєчєрскомоу, пєчє(р)ско(м)** (1398 *ДГПМ*; 1481 *ГПМ*; 1498 *ЧІАФ*); *знах. одн. ч.* **пєчєрьскии, пєчє(р)скїи** (бл. 1458 *P* 167; 1481 *ГПМ*); *ор. одн. ч.* **пєчє(р)скимъ, пєчєрьски(м)** 2 (1459 *P* 174; 1481 *ГПМ*); **пєчєрскы(м)** 1 (1446 *P* 154); *місц. одн. ч.* **въ (у) Пєчєрскомъ, пєчєрьско(м)** (1398 *ДГПМ*; 1446 *P* 155); *наз. одн. ж.* **пєчрскаа** (бл. 1470 *ОБРН* 129); *род. одн. ж.* **пєчє(р)скоє** 1 (1481 *ГПМ*); **пє(ч)рскиє** 1 (1498 *ЧІАФ*); *род. мн.* **Пєчєрскихъ** 1 (1398 *ДГПМ*); **пєчєрьскы(х)** 1 (1446 *P* 154); *дав. мн.* **пєчє(р)скимъ** 1 (1481 *ГПМ*); **пєчєрьскы(м)** 1 (1446 *P* 154).

***ПЄЧЄРСКЇИ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**

***ПЄЧЄРСКЫ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**

ПЄЧЄРСКЫИ *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**

***ПЄЧЄРЬСКИИ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**

***ПЄЧЄРЬСКЫИ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**

***PIECZETH** *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

***ПЄЧЄТЬ** *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

***ПЄЧИЩАВЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишєтъ король... абы Пєтругъ нє вступалъ ся въ тыи люди, на имя въ Езыкєича съ дѣтьми... а въ Чєрмака зъ братєю и зъ дѣтьми Пєчищавыхъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. мн.* **Пєчищавыхъ** (1498 *АЛМ* 169).

***ПЄЧЬ** *ж.* (1) ◇ камєнная пєчь *див.* **КАМЄНИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **пєчи** (1478 *AS* III, 17).

ПЄЧѢРЄСКИИ *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**

***ПЄЧЯТЬ** *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

ПЄЧѦТ *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

ПЄЧѦТЬ *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

***ПЄЩАНЫИ БРОДЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє... гостинцомъ до Пєщаного-Броду по Трєстѧнку по Чортов-Ставок (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пєщаного Броду** (1488 *AS* I, 242).

!ПЗЧАТЬѦ ⟨ИЗЧАТЬѦ⟩ *див* ***ИЗЧАТЬЄ.**

***ПИВНИЦА** *ж.* (3) підвал, льох, пивниця: Жаловалъ намъ... Есько Рабеевичъ на дядьковича своего... такимъ обычаемъ: отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его... а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ, и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *род. одн.* **пивницы** (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* **пивницу** (1489 *РИБ* 431); *місц. одн.* **въ пивницы** (1489 *РИБ* 431).

***ПИВО** *с.* (4) пиво: А питъ могоричь... за двѣ гривнѣ вѣснии меду за гривноу а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего... дозволили есьмо ему... корчму вольную, пиво и медъ держати, и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили... на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а еще есми имъ дали волю што бы собѣ держати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу не держати, ни пива варити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *род. одн.* **пива** (1366 *Р* 12; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн.* **пиво** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***ПИВЧЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Паки же... даемо... село... Бусчу... Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ, Пичеви (!) Точывско... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (б. м. н., 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! Пичеви** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ПИКОВАѦ *ч.* (1) *(особова назва):* А тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... васкови(ч), пиковаѦ... пе(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пиковаѧ** (1490 *Пам.*).

ПИКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу... монастироу цигане... на имѣ: Микоула съ чєлѣдею, и Татоул съ чєлѣдею... и Пикоул, и Тома съ чєлѣдми (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пикоул** (1487 *BD* I, 310).

***ПИЛЄЦКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **пилєцкою** (1404 *Р* 70).

ПИЛЄЦЬКИИ, ПИЛЄЦКИИ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси панъ староста рускоѣ земли ота пилецкии... писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); А на то послуси книзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоъ землѣ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пилєцкии, пилєцькии** (1359 *Р* 10; 1368 *Р* 16); *ор. одн.* **пилєцкимь** (1366 *Р* 12).

ПИЛИКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* тогды па(н) птрашь пликовичь не моглъ быти к тому розьизду (Галич. 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пиликовичь** (1404 *Р* 68).

ПИЛИПОВА РОУДА *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* возрєвше єсмо на єго вѣрноую службу... даємъ ємоу и дали єсмо... подъ зудечовомъ джюровъ... пилипова роуда тул(ч)ино дворищє (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пилипова роуда** (1394 *Р* 54).

***ПИЛИПОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **пилиповъ постъ** (1) *(назва посту, також календарна дата)* різдвяний піст, пилипівка: Што перъво сего тыми разы въ Пилиповъ постъ продали были есмо вси корчмы Върyцъкіе... Марькy на тры годы (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Пилиповъ** (1487 *РИБ* 227)

Див. ще **ПИЛИПОВА РОУДА.**

!ПИЛНЄЮ ⟨ПИЛНО⟩ (1): про тожъ мы... на стыи хр(с)тъ положивши роуцѣ и цѣловали єсмы и оучинили, иже хочемъ вшитки... слюбы... пилнею (!) смотрити, и стеречи и вѣрнє... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. **ПИЛНО.**

***ПИЛНИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) потрібніший, невідкладніший: колижь межи рожаємь людьскимь ничого не єсть пилнишеє, нижьли памяти потребизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како ... рожложившы щкоды... тымьто землѦмь... оучинєныѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в)... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **пилнишеє** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. ***ПИЛНЫИ** 2.

ПИЛНО *присл.* (2) старанно, пильно: про тъ жь Ѧзъ... хочю вѣрно и пилно служить королю польско(м) (Кременець, 1434 *Р* 130); про то жь Ѧ... присѦглъ єсмъ... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулеви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

***ПИЛНОСТ** *ж.* (2) **1.** старанність, пильність (1): въ всеи покори и почєстъност(т)и оучинили є(с)ми къ сеи слоужбѣ... корони кролества по(л)ского... доброво(л)но сѦ завѣзоуючи, обицоуючи и слюбоуючи... иже... слоужбы и обѣтници нашеи... на каждыи ча(с) ховати, съ въсєю пилностїю бачити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

2. уважність, піклування (1): Я єще будучи в добром здоровю... и выдечи сестренца своего кн⟨Ѧ⟩зѦ Богдана Василєвича службу и пилност до себє, дала єсми єму по своем животє имене... на имѦ Любчо (Ровно, 1498 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пилност** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **пилностїю** (1436 *Cost.* II, 698).

***ПИЛНЫИ** *прикм.* (5) **1.** старанний, пильний (4): про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сердьци своѣмь, рожложившы щкоды... тымьто землѦмь... оучинєныѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в)... за щкоды... землю шепиньскоую... з городы... и со вьсѣми... сєлы даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); А дилѣ того, мы Стефан, воєвода и пан земли молдавскои, знакомнто чинимъ... яко хотѦ счаснои памѦти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу... кролюмъ полскимъ... посвѣдчити и потвердити... так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); И ис того не имаємь єго милости вымолвити сѦ... ни оу чем, але имаємь их милости верни и пилни быти, якожь выше пишемъ (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Ино мы, впамятавшы его верьную а пил⟨ь⟩ную службу... ку отцу нашому... и къ намъ, з ласки нашое тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

2. невідкладний, пильний (1): Ино тыми разы длѦ некоторого моєго нѣдостаткоу єще єсмо в кнѦзѦ ВасилѦ Єго Милости взѦли сємдесѦт коп грошей широких к нашой некоторой пилной потребє, то вжо мѣнит сто коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **пилнои** (1462 *BD* II, 283); *дав. одн. ж.* **пилной** (1492 *AS* III, 23); *знах. одн. ж.* **пил⟨ь⟩ную** (1499 *РИБ* 777); *наз. мн.* **пилни** (1436 *Cost.* II, 706; 1468 *BD* II, 301).

Пор. ***ПИЛНИШИИ.**

***ПИЛЬНЫИ** *див.* ***ПИЛНЫИ.**

ПИМЄН *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Пименъ, *гр.* Ποιμήν*)* Пимін: мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... оже... даем и потверждаем ... монастирю от Нємца... идеже єст єгоумєнъ молєбник наш поп Пимен... сєла на имѣ: Дворєнєщи... и Боузацїи (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пимен** (1482 *BD* I, 263).

***ПИНЄЗЬ** *див.* ***ПИНѦЗЬ.**

***ПИНЄСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Пінськ: Ино мы... прыказоуемъ вамъ: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлеть до великого кнѦзя Ивана Васильевича, штобы єстє тыхъ єго пословъ... добровольнє пропускали... по великому князъству литовъскому... на Корецъ, на Доуброувицоу, на Пинєскъ, на границу московъскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Пинєскъ** (1498 *BD* II, 412).

ПИНСКАЯ *ж.* (2) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ

нами, штожъ кнехиня (!) Семеновая Александровича, кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); A pry tom były... boiary kniahyny pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пинская** (1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **pynskoy** (1500 *ДПЖН*).

ПИНСКИИ *прикм.* (5): я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Семеновая кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни НастасьА... чинимъ знаменито... под свѣдом⟨ом⟩ г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на и отца н⟨а⟩шого епископа туровского и пинского Євъѳима (Степань, 1489 *AS* I, 89);

пиньскыи мостъ (1) *(назва моста у Троцькому воєводстві):* а о(т) пѣсчана броду по пиньскыи мостъ (б. м. н., 1366 *P* 14); местоПинское (1) *див.* **МѢСТО**[1] 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пинский** (1489 *AS* I, 89); *род. одн. ч.* **пиского** (1489 *AS* I, 89); *знах. одн. ч.* **пиньскыи** (1366 *P* 14); *місц. одн. с.* **въ... Пинскомъ** (1497 *РИБ* 683).

Пор. ***ПИНЕСКЪ.**

***ПИНТЕНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ Пинтенова полѣна (2) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* И еще есмо дали и потвърдили томо⟨у⟩... манастир⟨оу⟩... бранищю, що ест около монастир, починши от верх Никида, от полѣну шо сѣ зовет Пинтинова полѣна, та долоу Никидом до глода (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Пинтенова** 1 (1491 *BD* I, 473); **Пинтинова** 1 (1491 *BD* I, 473).

ПИНТЕЧЕ *див.* **ПЫНТЕЧЕ.**

***ПИНТИНОВЪ** *див.* ***ПИНТЕНОВЪ.**

ПИНЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Се я кнѧзь михаил костѧ(н)тиновичь пиньскии староста володимерьскии придаю с(с)томоу (!) сп(с)у... десѧтиноу озими пшеници и рьжи (б. м. н., 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пиньскии** (2-а пол. XV ст. *CO*).

***ПИНЬСКЫИ** *див.* **ПИНСКИИ.**

***ПИНѢЗЪ** *див.* **ПИНѦЗЬ.**

***ПИНѢЗЬ** *див.* **ПИНѦЗЬ.**

***ПИНѦЗЬ** *ч.* (285) *(цсл.* пѣнѧзь, *ствн.* pfenning) 1. *(найменша грошова одиниця)* гріш (5): а тото мыто татарское, що было оустановлено оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧза, хотѣ от тисѧч коп (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧзѧ, хотѣ от тисѧча коп (Сучава, 1460 *BD* II, 274—275); што... на ліхвоу пенѧзї даю(т) не имаю(т) венъцї бра(т) на (недѣ)лю толко десѧты(и) пенезь (XV ст. *BC* 28 зв.); Ино тыми разы... еще есмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли семдесѧт коп грошей широких к нашой некоторой пилной потребе, то вжо мѣнит сто коп грошей широких, по чотырнадцати пѣнѧзий оу грош (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. *(тільки у множині)* гроші (261): а то все куповано твоеми пѣнѧзми (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а тежь штожь мои отець... позычи(л) пѣнѧзи... кролю пол(с)кому, и тыхъ сѧ о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а тонъ (!) листъ далъ панъ Васко на ты же пѣнѧзѣ, што на пана старостѣнѣ листоу лежа (!) (Львів, 1421 *P* 92); и па(н) Костє ре(к): не боу(д) инимъ винова(т), даи мои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а возємши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) прєдъ королємъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнье, при том был владыка володимерский Иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); И мы... велѣли есмо Шемету п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); И оуставши наши слуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи О злат татарских оу роуки слоузѣ нашему Сими Бенѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175):

⟨пенези⟩ циншовыи (1) *(внесок безстрокового спадкового арендатора власникові землі)* чинш: А то все роздано. Индик 1. Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыры копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79); готовыи пинѣзи (26) *див.* **ГОТОВЪ** 3; истини пинѣзи (1) *див.* ***ИСТИННЫИ**[2]; капныи пенези (1) *див.* ***КАПНЫИ**; подяколные пѣнези (1) *див.* ***ПОДЯКОЛНЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **пинѧза** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **пинѧзѧ** 1 (1460 *BD* II, 275); *знах. одн.* **пенезь** (XV ст. *BC* 28 зв.); *наз. мн.* **пинѣзи** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **пенѣзи** 1 (XV ст. *BC* 32); **пенези** 2 (XV ст. *BC* 18, 31 зв.); *род. мн.* **peniezej, penezej, пенезеи, п⟨е⟩н⟨е⟩зей, пене(з)еи** 22 (1388 *ZPL* 107; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *РИБ* 602, 621; 1497 *АЛРГ* 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 9, 21 зв., 25, 27 зв.; *СЯ* 9 зв., 43 зв.; *РИБ* 610; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **пинѣзеи, пинѧзеи** 4 (1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **пенязей, peniazej** 3 (1388 *ZPL* 106; 1449 *АЛМ* 8; 1495 *АЛМ* 128); **пѣнезей** 4 (1491 *AS* I, 97; XV ст. *BC* 35 зв., 39 зв.; 1499 *АСД* VI, 3); **пѣнѧзей** 1 (1491 *AS* I, 94); **пѣнѧзии** 3 (1386—1418 *P* 35; 1492 *AS* III, 23); **пѣнѧзѣи** 1 (1420 *ПГАГ*); **пнзе(и)** 1 (1495 *ВСоб.*); **rupizy** 1 (1465 *GL* 176); *знах. мн.* **пинѣзи, пинѧзи, пинѣ⟨зи⟩, ⟨пинѣ⟩зи, п⟨и⟩нѣзи** (1449 *BD* I, 449; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *Cost.* II, 815; 1462 *BD* I, 52; 1466 *DIR«A»* 519; 1475 *BD* I, 206; 1480—1484 *BD* II, 370; 1489 *Cost. S.* 134; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **пинѣзы** 5 (1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* I, 55); **пииези, пинеси** 2 (1462 *BD* I, 52; 1482 *BD* I, 260); ! **нинѣзи** 1 (1494 *BD* II, 32); **пенѧзи, пенѧзї, пенязи, peniazi** 15 (1388 *ZPL* 103, 108; 1487 *АМЛ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83; XV ст. *BC* 22, 27 зв., 28 зв., 36; 1499 *BD* II, 450; *РИБ* 226); **пенези, п⟨е⟩н⟨е⟩зи, пе⟨не⟩зи, пенезї** 16 (1454 *AS* III, 10; 1494 *РИБ* 561; XV ст. *BC* 10, 14 зв., 17 зв., 18 зв., 28 зв., 31 зв.; *СЯ* 41; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **пѣнѧзи** 12 (1386—1418 *P* 35; 1400 *Cost.* II, 619; 1491 *AS* I, 94; 1492 *AS* III, 23; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *BC* 35; 1496 *AS* I, 244, 245); ! **пѣнѧзий** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **пѣнѧзѣ** 1 (1421 *P* 92); **пѣнѧ(з)** 1 (1404 *P* 70); **пенѣзи** 1 (1487 *BD* I, 297); ! **пеиезь** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. мн.* **пинѧзьми, пинѧзми, пинѣзми** 18 (1433—1443 *АРМ*; 1449 *Cost.* II, 385; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1461 *BD* I, 83; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *BD* I, 169; 1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **пинѣзмы** 1 (1460 *BD* II, 275); **пѣнѧзми** 2 (1386—1418 *P* 35); **пѣнезми** 2 (XV ст. *РИБ* 609; XV ст. *СЯ* 41); **penezmi** 1 (1388 *ZPL* 108); **пенѧзьми** 1 (1481 *BD* II, 364); **пинѣзи** 3 (1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 150); **пинѣзїи** 1 (1470 *BD* I, 150); **rupizy** 1 (1465 *GL* 176); *місц. мн.* **оу пенезѧ(х)** 2 (XV ст. *BC* 18, 20 зв.); **пенѧзѧ(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **пенязехъ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **пенезех** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **пѣнезехъ** 1 (XV ст. *СЯ* 41).

ПИРХАЙЛО *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пирхайло** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ПИРѦТИНСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был пан Андрей Чаплич... пан Еско Елович... пан Михио (!) Пирѧтинский (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пирѧтинскии** (1464 *AS* I, 57).

***ПИСАНИЄ** *с.* (5) запис, писемний заповіт: по о(т)шествїи же вл(д)чьствами єже къ боу... которы (!) бѫде(т) господарь или нѣкто о(т) съвѣтници тѣхъ и разори(т) сие писанїе а не оутвръди(т) да моу сѫди(т) бъ и прчтаа его мати (Сучава, 1407 *DIR«A»* 434); а мы имъ слюбоуемъ... ажє не имаемъ пана мыхаила староста... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *род. одн.* **писаниа** (1422 *DIR* II, фотокоп. 35; 1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн.* **исание, писанїє** (1407 *DIR«A»* 434; 1443 *Cost.* II, 126, 127; 1454 *Cost.* II, 513).
Пор. **ПИСАТИ.**
***ПИСАНЇЄ** *див.* ***ПИСАНИЄ.**
ПИСАРЬ, ПЇСАРЬ, ПИСАРЪ, ПИСАР, PISAR, PISSAR, PYSAR *ч.* (96) *(урядовець господарської, воєводської або старостинської канцелярії)* писар: А писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичьименемь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а писалъ писарь малохѣи королевымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); писа якушъ писаръ, оу сочавѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); А на боулшоую крАпо(ст) томоу въсемоу ви(ш)пи(с)номоу велѣли есми слоузѣ нашемоу, стецкоу писарю, писати а нашоу печа(т) привѣсити к семоу то нашемоу листоу (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его... писару нашому Өедьку (Краків, 1489 *РИБ* 431); Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar welykoho kniazia aleksandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*);
з є м ь с к ы и п ї с а р ь (3), п ї с а р ь з є м ь с к ы и (2) *див.* **ЗЄМСКИИ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **писарь, пїсарь** 25 (1359 *Р* 10; 1404 *Cost.* II, 625; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1435 *DIR«A»* 465; 1437 *Р* 137; 1445 *СРК*; 1456 *Cost.* II, 791; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛРГ* 55; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **писаръ** 16 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *Cost.* II, 650; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 701; 1443 *Cost.* II, 144; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* I, 362; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1460 *BD* II, 276; 1484 *ЯМ*; 1495 *РИБ* 603; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **писар, писа(р), pisar, pissar, pysar** 22 (1369 *ПСЧК*; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1443 *Cost.* II, 119; 1456 *Mih.* 213; 1464 *BD* I, 83; 1478 *ЗРМ*; 1482 *AS* I, 80; 1497 *AS* I, 112; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *род. одн.* **писара** 1 (1495 *ВМБС*); **писарѧ** 2 (1443 *Cost.* II, 131; 1497 *AS* I, 112); *дав. одн.* **писарєви, пїсарєви** 5 (XV ст. *ВС* 30 зв.; 1495 *ПГВСА*); **писару** 4 (1489 *РИБ* 431; 1495 *ВМБС*; 1496 *ПДВКА* 60; 1499 *ВФ*); **писарю** 9 (1439 *Cost.* II, 60; 1443 *Cost.* II, 120, 127, 129, 131; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1464 *BD* I, 83); *знах. одн.* **писара** 3 (1494 *BD* II, 386; 1496 *BD* II, 407; *ВМКФС*); **писарѣ** 1 (1468 *BD II*, 305); *ор. одн.* **писарєм** (1462 *BD* II, 292; 1495 *BD* II, 89); *наз. мн.* **писари, пїсари** (XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1456 *ЭСФ*); *род. мн.* **писарей** (1499 *РЕА* III, 35); *місц. мн.* **о пїсарє(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 43 зв.).
Див. ще ***ПИСЕЦЬ.**
ПИСАТИ, ПИСАТЇ, ПЇСАТИ, ПЇСАТЇ, PYSATY, ПИСАТЬ *дієсл. недок. і док.* (1211) **1.** *(складати, фіксувати на письмі, письмово оформляти текст)* (що і без додатка) писати, написати (1090): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ а писалъ скора яковъ (б.м. н., 1341 *ОБРН* 75); а писалъ писарь малохѣи королевымъ приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); а на потверженїє тѣмъ усѣмъ велѣли есмы нашему вѣрному братАю логоѳєгу, писати и привѣсити печАть наша великаА къ сєму листу нашему (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пи(с) гєдео(н) писа(р) кнєгининъ оу сочавѣ в л‹ѣ›то SЦЛS м(с)ца ю(л) кө (Сучава, 1428 *Cost.* I, 219); а писа(л) старєць пахнотїи лихачевъ братъ (Київ, 1446 *Р* 155); А писалъ листъ пупъ Левко Верьбский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); А писал духовницу королевский двореninъ Митко, Лукъянов сын (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV 29); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176).
2. (що і без додатка) *(переважно у сполуч.* з в ы ш е, у в є р х у, н а д о л ѣ) викладати на письмі, записувати (54): и мы... слюбуемъ... и... записуємъ... кролеви польскому... вѣрно служити, а николи сА роздѣлити... и с крольвьствомъ польскимь, Акоже вышьшє писано посполу стати противу іхъ неприАтелємъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а оу сєрєтском тръгоу от крамных абы сА платило от гривны по три гроши, яко и выше пишем (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а длА твердости вечноє *(в ориг.* воє.— *Прим. вид.)* писаныхъ речей, верху именованых речей и печать есми свою приложил к семоу листоу (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); а мнѣ... не вступати сА ѹ тыє имѣньА, што сА досталы брату моєму мѣншому... какъ оу верху писано, ни моимъ дѣтємъ не вступати сА (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80—81); и заплативше господство мы въсе исполна єлико више пишем, а господство мы аз оу том оустах... и дадох ємоу... село... на имѣ Жоулєщїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).
3. (що, про що, кому, о що кому, к кому, до кого о чім, о кім і без додатка) *(повідомляти листом, звертатися письмово)* писати (що, про що кому, до кого і без додатка) (48): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ... и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости, Великого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, а пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А г‹о›сп‹о›д‹а›рь нашь король его м‹и›л‹о›сть писал... до нас, штобы сА тою дѣлницею брата нашого кн‹А›зА Солтана не делили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци НАгши, и оуноучати моєи Мара... и въсАм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); И тыми разы пишешъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); Тоє пишєм (Сучава, 1491 BD I, 464); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича, аж бы сА о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).
4. *док.* (кого, що) *(перерахувати на письмі)* переписати, виписати (5): то все есмо потвердили... ходкови быбелскому... со всѣми обезды тых дѣдин, што тут писаны сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); И заплатих господство мы оуси тоты р҃ злати татарских оу роукы въсАм єлико их выше пишем (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).
5. *док.* (що в що, в чім) *(внести у книги, документи)* вписати, записати (у що, у чому) (6): Въ книга(х) праведны(х) наши(х) пре(д)ковъ нашихъ (!) пїсано коли моужь жєнє оумреть тогды жона всє имєнїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); И ты... имя его къ нему пишешъ не по тому, какъ межы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ *писано* (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).
6. *док.* (кому що, кому на що і без додатка) *(підтвердити записом)* записати (3): а оны имають писати намь за тыА два села двѣ црквы (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); И дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Александра воєвод(ї), що им пишет на три сєла (Сучава, 1461 *BD* I, 45).
7. *док.* *(зробити запис для запам'ятання)* записати (3): а писали єсмо г(с)дрю Своєму на памА(т) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); То есмо писали, докул сА поветрее не почало (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79).
8. *док.* (що) *(оформити на письмі)* виписати (1): кто к намо принесєть записо на г҃ тисАчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д҃ тисАчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679).
9. *недок.* (що) *(повідомляти письмово, листом)* слати, посилати побажання (чого) (1): От пана Киракола... и от пана Боучоула... пишем много здравиє... братиАм нашим, паноу бирѣоу и паноу митникоу от Брашєва (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *інф.* **писати, пісати, писаті, пісаті, пис⟨а⟩ти, пи⟨сати⟩, пи⟨са⟩ти, ⟨п⟩исати, ⟨писа⟩ти, пис⟨ати⟩, писа(т)и, пи(с)⟨а⟩ти, pysaty, пи(с)ти, ! сати** 412 (1403 *RS* 338; 1409 *Cost.* I, 65; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1441 *DBAc* 40; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *Cost. S.* 34; 1479 *BAM* 62; 1488 *BD* I, 345; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **писать** 1 (1447 *АкЮЗР* I, 61); **писа(т)** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 760); *теп. 1 ос. одн.* **пишу** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *2 ос. одн.* **пишешъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн.* **пишетъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **пишєть** 2 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *БСКИ*); **пише(т), пишет** 5 (1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* I, 20; 1461 *BD* I, 45; 1481 *BD* II, 358; 1495 *БСКИ*); **пышетъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *1 ос. мн.* **пишєм, пишємь, пишємъ, пишє(м)** 46 (1435 *Cost.* II, 692; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 766; 1460 *BD* II, 275; 1468 *BD* II, 301; 1475 *BD* II, 336; 1480—1484 *BD* II, 369; 1490 *DC* 148; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *2 ос. мн.* **piszete** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *аор. 3 ос. одн.* **писа, пис⟨а⟩, пис(а)** (1411 *Cost.* I, 85; 1418 *Cost.* I, 127; 1425 *Cost.* I, 174; 1433 *Cost.* I, 359; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 263; 1456 *ЭСФ*; 1465 *BD* I, 88; 1483 *BD* I, 273; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *1 ос. мн.* **писахом, писахо(м)** (1447 *Cost.* II, 282; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... писа(л)** (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн. ч.* **писалъ** 1 (1494 *BD* II, 387); **писалъ еси** 3 (1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437); **еси писа(л)** 1 (1496 *ПЧФГ* 35); *3 ос. одн. ч.* **писалъ, писа(л), писал, pisal, piszal, пи(с)лъ, пис(алъ), pys(al), пис(ал), пис⟨ал⟩, писалъ, ! писилъ** 115 (1341 *ОБРН* 75; 1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1377 *Р* 24; 1385 *Р* 28; 1399 *Р* 59; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1475 *AS* I, 70; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *ск. н.* **пис, пи(с)** 127 (1428 *Cost.* I, 210; 1436 *Cost.* I, 460; 1442 *Cost.* II, 97; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *ГПХМ*; 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *Cost. S.* 69; 1483 *Cost. D.* 31; 1497 *Cost. S.* 209 і т. ін.); *1 ос. мн.* **писали** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1499 *АЛРГ* 94); **єсми... писали** 4 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **єсмы... писали** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **писали єсм⟨ы⟩** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **єсмо... писали** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **єсмо писали** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **писали єсмо** 1 (бл. 1458 *Р* 167); *3 ос. мн.* **писали** (1447—1492 *ЛКБВ*; бл. 1458 *Р* 168); *пперф. 1 ос. мн.* **мы писали были єсмо** (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 1. ос. мн.* **хочомо (!)... писати** (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... писали** (1447—1492 *ЛКБВ*); *пас. інф.* **имають бытї пїсаны** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *пас. перф. 3 ос. одн. ч.* **писанъ, писань, писан, писа(н), п⟨и⟩саи, pisan, pysan, пи(с)нъ, пис(анъ), пис⟨анъ⟩, пис⟨аи⟩, п⟨и⟩с⟨ан⟩, писано** 173 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1349 *Р* 4; 1388 *Р* 37; 1400 *Cost.* I, 37; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1420 *AS* I, 25; 1436 *Cost.* II, 707; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1480—1484 *BD* II, 370; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **пысанъ** 2 (1431 *ГВКЛ* 9; 1498 *ГВКЛ* 23); *3 ос. одн. ж.* **писана, пїсана, пи(с)на** (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1401 *Р* 66; 1422 *Р* 98; 1429 *Р* 113; 1446 *Р* 155; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *ЗОЄ* і т. ін.); *3 ос. одн. с.* **писано, пїсано** 22 (1352 *Р* 6; 1370 *Р* 18; 1401 *RIR*; 1411 *Cost.* II, 638; 1423 *DIR«A»* 447; 1434 *Cost.* II, 664; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1482 *AS* I, 80; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **єст... писано** 2 (1475 *BD* I, 200; 1488 *BD* I, 357); **єсть писано** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *зам. одн. ч.* **писаноє ли(ст)** 1 (1435 *Cost.* II, 691); *ск. н.* **пис, пи(с), п(с)ъ** 46 (1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 666; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *СРК*; 1447 *Cost.* II, 732; 1452 *Cost.* II, 422; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *Cost.* II, 811; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *DIR«A»* 528 і т. ін.); *3 ос. мн.* **писаны сут** 1 (1361 *AGZ* 6); **соуть писани** 1 (1490 *DC* 148); **соу(т) писаии** 1 (1490 *DC* 148); **писаны** 1 (1361 *AGZ* 6); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **писаныи** 2 (1412 *Р* 81; 1493 *АЛРГ* 56); **! пасаныи** 1 (1433 *Р* 123); *род. одн. ч.* **! пасаного** (1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн. ч.* **писаныи** (1498 *АЛМ* 169); *ор. одн. с.* **писанным** (1462 *BD* II, 284); *род. одн. ж.* **пїсаны** (XV ст. *BC* 36 зв.); *род. мн.* **писаныхъ** (1474 *AS* I, 69); *знах. мн. с.* **писаныє** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *ор. мн.* **! пасаными** (1434 *Р* 130).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, 2, 6, ***ЗАПИСОВАТИ** 1, 3, 5, ***ЗАПИСЫВАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, *ПИСАТИ СА, *ПСАТИ.**

***ПИСАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) писатися: а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьд҃нь по с҃тмъ михаилѣ коли сѧ пишеть подь лѣты р҃жства х҃ва а лѣ(т) и ҃т лѣ(т) и дєвѧносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия, 1398 *Р* 57—58).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ пишеть** (1398 *Р* 58).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, 2, 6, ***ЗАПИСОВАТИ** 1, 3, 5, ***ЗАПИСЫВАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, ПИСАТИ, *ПСАТИ.**

ПИСАТЇ *див.* **ПИСАТИ.**

ПИСАТЬ *див.* **ПИСАТИ.**

***ПИСЄЦЬ** *ч.* (2) *(урядовець господарської, воєводської або старостинської канцелярії)* писар: господи помози самоилови кюзнецю и елисѣіеви писцю и левонтѣіеви писцю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **писцю** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

Див. ще **ПИСАРЬ.**

ПИСК *див.* **ПИСКЪ**[2].

ПИСКОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* писк «вершина», «шпиль»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїдоша... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, сынъ Мъроушчин... и продали свою правою отниноу... єдно селищє оу Ботнєх Лєвкоцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

Див. ще **ПИСКЪ**[2].

***ПИСКОУЛ**[1] *ч.* (1) *(молд.* писк «вершина», «шпиль») вершина гори, верх: хота(р)... до рькїтишь и оу пискоул балиц(и) долѣ междоу таркъоу и бистриц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пискоул** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще **ПИСКЪ**[1].

ПИСКОУЛ[2], **ПИСКОУЛЬ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до иас... дали и потврьдили єсмы ємоу... половина село на Бръладѣ на имѣ Пискоуль, вишнѣа часть (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пискоуль, Пискоул** (1495 *BD* II, 43, 44).

***ПИСКУПЪ** *ч.* (2) (*стч. стп.* biskup, *свн.* bischof, *лат.* episcopus, *гр.* ἐπίσκοπος) єпископ: а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь... изъ блг(с)влѣнъємь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *Р* 26); тѣмъ мы придали єсмы пискоупови вормєньскомоу Оганєсови церквы вормєньскыѧ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род. одн.* **пискупа** (1378 *Р* 26); *дав. одн.* **пискоупови** (1401 *RIR*).

Див. ще **БИСКОУПЪ, ЄПИСКОПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ.**

***ПИСКОУПЪСКИИ** *прикм.* (1) (*стч.* biskupský, *стп.* biskupski) *(належний єпископові)* єпископський: По оусєи нашєи зємли боудєтъ волєнъ надъ Вормєны своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **пискоупъского** (1401 *RIR*).

***ПИСКОУПЪСТВО** *с.* (1) (*стч.* biskupstvo, *стп.* biskupstwo) *(сан єпископа)* єпископство: мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпискоупъ вормєнскыи... оуказалсѧ намъ правыми листы воселєньского патрїярха... ожє нашєлъ на то пискоупъство помочїю господина нашого, великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пискоупъство** (1401 *RIR*).

Див. ще ***БИСКУПСТВО.**

ПИСКЪ[1], **ПИСКЬ** *ч.* (18) (*молд.* писк «вершина», «шпиль») вершина гори, верх (17): а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь... прости на могилоу... до писка (б. м. н., 1425

Cost. I, 168); и дали и приложили есмы о(т) на(с)... монастироу о(т) немца... озеро... и съ грълою... що есть нсверха, о(т) по(д) конець пнска, о(т) где выходить гръла из днистра (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

верхів'я річки, витік (1): А хотар да ест тым селам и селищам почънши от пискоу Бахлоуи гори Бахлоуем... до млина Косицина (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **пискъ, пиcкь** 3 (1456 *Cost.* II, 582; 1497 *BD* II, 100); *род. одн.* **писка** 8 (1425 *Cost.* I, 168; 1427 *DIR«A»* 450; 1438 *DBAc* 27; 1455 *Cost.* II, 559; 1473 *BD* I, 190; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 148; 1500 *Cost. S.* 230); **пискоу** 3 (1456 *Cost.* II, 582; 1468 *BD* I, 127; 1489 *BD* I, 374); *знах. одн.* **пискъ, пиcкь** (1456 *Cost.* II, 582; 1468 *BD* I, 127; 1497 *BD* II, 119); *місц. одн.* **иа (по) пискоу** (1489 *BD* I, 374).

Див. ще *ПИСКОУЛ[1].

ПИСКЪ[2], ПИСКЬ, ПИСК *ч.* (28) (*особова назва, молд.* **писк** «вершина», «шпиль»): а на то е(ст) вѣра... радула пискъ столника (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15); А на то ест... в. п. Радоула Писка (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ *наз. одн.* **пискъ, пи(с)къ, Пискь, пи(с)кь, Писк** 7 (1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84, 86; *DIR«A»* 517); *зам. род.* в. п. радула **пискъ** столника 2 (1438 *Cost.* II, 15); *род. одн.* **писка** 18 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 141; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 454, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88 і т. ін.); **пыска** 1 (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще **ПИСКОУ.**

ПИСКЬ[1] *див.* **ПИСКЪ[1].**

ПИСКЬ[2] *див.* **ПИСКЪ[2].**

***ПИСМЄННЫИ** *прикм.* (1) (*засвідчений на письмі*) писемний: ино мѣ (!)... тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(м) с прєдѣлами его стве(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчные часы по(д)лоугъ листоу и характїи писме(н)ныи (!) грамотное о(т) великого кн(я)зя роуского андрея в мн(с)ты(р) пече(р)скїи даного (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* ! **писме(н)ныи** (1481 *ГПМ*).

***ПИСМО** *див.* ***ПИСЬМО.**

***ПИСМѦ** *с.* (1) (*цсл.* писмѦ) (*послання, лист*) писання: А пан и господарь наш король его милость и Короуна абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов што сѦ записовали и конали межи нами и межи тыми то трима великими и королевскими чесники, што их проѦвлѦємь оу вышнєм писмени (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу писмени** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***ПИСЬМО** 3.

***ПИСЬМО** *с.* (4) **1.** (*те, що написане*) письмо (1): Люпкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).

2. (*дія*) живописання (1): докончали шию каплицю письмомъ мця октября (Краків, 1478 *ОБРН* 131).

3. (*послання, лист*) писання (1): не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель... мыслѦ и оумысло(м) неприятєлски(м) жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣнье (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

листовое писмо (1) *див.* ***ЛИСТОВЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **писма** (1389 *PEA* I, 26); *ор. одн.* **писмомь, письмомъ** (1436 *Cost.* II, 706; 1478 *ОБРН* 131); *ор. мн.* **писмы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще *** ПИСМѦ.**

ПИТАРЬ, ПИТАР *ч.* (4) (*придворний чин*) управляючий двором молдавського господаря та придворним штатом: и оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он въси тоты вышеписанныи пинѣзи р злат татарских оу роуки слоузѦ нашемоу паноу Щефоулоу питарю (Ясси, 1476 *BD* I, 208); Господа(р) нашъ велики(и) кнѦ(з) алекса(н)дръ лито(в)ски(и) роускн(и)... вскazалъ што еси прысылалъ к намъ своихъ пословъ дчоуржоу дво(р)ника а миха(и)ла питара (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); А пак хотарь Тлъвещ⟨е⟩м... да ест по коуда хота⟨рил⟩... пан Динга питарь и съ межїѦши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **питарь** 1 (1499 *BD* II, 155); **питар** 1 (1492 *BD* I, 510); *дав. одн.* **питарю** (1476 *BD* I, 208); *знах. одн.* **питара** (1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **ПИТАРЮЛ.**

ПИТАРЮЛ *ч.* (1) (*придворний чин*) управляючий двором молдавського господаря та придворним штатом: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде прѦд нами... пан Щефоул питарюл... и продал... едино селище на имѦ Попринканїи (Ясси, 1476 *BD* I, 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **питарюл** (1476 *BD* I, 208).

Див. ще **ПИТАРЬ.**

***ПИТАТИ** *див.* ***ПЫТАТИ.**

ПИТИ *дієсл. недок.* (4) (що і без додатка) пити: А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *P* 10); а то на каждую недѣлю каждому теслѣ давалъ пос'ми грои (!) широкихъ и еще к тому истраву всѣмъ дава(л) и ести и пити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *інф.* **пити** (1386—1418 *P* 35); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **питъ** (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26).

ПИТИКЪ, ПИТИК *ч.* (21) (*особова назва, молд., пор. цсл.* питикъ «мавпа»): мы александрь воевода... чини(м) знаменито... оже... пань тоадерь питикь слоужить намь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); А на то ест... в. п. Лази Питика (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **питикь, Питик, Пити(к)** 9 (1414 *DIR«A»* 441; 1456 *ЭСФ*; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; *Cost. S.* 69); *род. одн.* **Питика, Питик** (1452 *Cost.* II, 410; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.).

***ПИТЇЄ** *с.* (1) (*напій*) питво: а ко(то)рїи нь(!) иметсѦ написати оу и(х) катасти(х) а калоугери имаю(т) волю о(т) на(с) оузѣти емоу тото питїє (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **питїє** (1458 *DIR«A»* 513).

Пор. **ПИТИ.**

***ПИТОМЫ** *див.* ***ПИТОМЫИ.**

***ПИТОМЫИ** *прикм.* (67) (*який становить чию власність*) питомий, власний, приналежний кому: и да(л) емоу герге своею волею тое село вы(ш)писанное ... паноу кости пръкалабоу за его питомы товаръ за осемъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землю свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Еще есмо дали наше⟨моу⟩ монастирю единого нашего питомого татарина (Сучава, 1466 *BD* I, 106); и дали есмо тому свѦтомоу нашемоу питомомоу монастирю от Поутнои наши питомїи млини от Серетскаго тръгоу, що соут на Серетѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 181); И пак... прїиде... Дръгълинъ, дочка Настина... и дала она сама от свою части и от еи правоую и питомоую отниноу, от еи праваго оурика (Васлуй, 1497 *BD* II, 119); И... мы... дали смо томоу... монастироу Бистричъскомоу измѣноу за тоти вышеписаннїи села наши правїи и питомыи чътири села на Бистрици ж(е) (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **питомаго** 38 (1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 244; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 291; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 87; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **питома** 1 (1499 *BD* II, 147); *дав. одн. ч.* **питомомоу** (1473 *BD* I, 181); *знах. одн. ч.* **питомїи** 1 (1473 *BD* I, 181); **питомы** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **питомого** 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. одн. с.* **питомое** (1482 *BD* I, 264); *знах. одн. с.* **питомое, pytomoje** 2 (1465 *GL* 176;

1488 *ДГСПМ*); *зам. ж.* **питомоє** отниноу 1 (1481 *BD* I, 249); *наз. одн. ж.* **питомаѧ** 1 (1475 *BD* I, 207); **питомаа** 1 (1469 *BD* I, 136); *знах. одн. ж.* **питомоую** 9 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1468 *BD* I, 127; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 183; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 304; 1491 *BD* I, 451, 452; 1497 *BD* II, 119); **питомою** 3 (1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 285; 1487 *BD* I, 516); *знах. мн. ч.* **питомїи** 1 (1473 *BD* I, 181); **питомыи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **питомы** 1 (1465 *DIR«A»* 518); *знах. мн. с.* **питомїи** 1 (1475 *BD* I, 203); **питомыи** 1 (1500 *BD* II, 173); *знах. мн. ж.* **питомы** 1 (1469 *BD* I, 134)

***ПИТРО** *див.* **ПЄТРЪ**[1].

***ПИТОУШОКЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: а хотары тѣмь селомь... отъ поросѣчеи на оустиє питоушка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **питоушка** (1420 *Cost.* I, 135).

ПИЦОУРКО *ч.* (1) *(особова назва)*: мы ⟨Стефан во⟩євода... чиним знаменито ... ожє тоты истинны слоуги наши Михъило и Пицоурко... продали... ⟨єд⟩но село за Проутом на имѣ Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пицоурко** (1478 *BD* I, 218).

***ПИЧАТЪ** *див.* **ПЄЧАТЬ**[1].

!ПИЧЕВИ ⟨ПИВЧЕ⟩ *див.* ***ПИВЧЕ.**

***ПИЧОРОГЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: єщє єсмы ємоу дали шесть челѣ(д) цигансkы(х), на имѣ брълада и доумитра... и пичорога съ жєнами и дѧ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II. 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пичорога** (1446 *Cost.* II. 238).

***ПИЩАЛЪ** *див.* ***ПИЩАЛЬ.**

***ПИЩАЛЬ** *ж.* (3) *(вогнестрільна зброя)* пищаль: Што на крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) s̃ а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*); В городє оу вєници поушка а двє пищали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пищалъ** (XV ст. *ИК*); *наз. мн.* **пищали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ПИЩОАСЪ** *ч.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: а господство ми оу том благопроизволих... яко да оутврьдим и оукрѣпим нашь свѧтыи монастир от Вєликого Тазлова, що єст на оустїє Пищоаса (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пищоаса** (1491 *BD* I, 452).

***ПИѦТРА** *див.* ***ПЇАТРА.**

ПИѦТРОВОІ *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвше и(х) правую и вѣрную служвоу до на(с)... дали и потврьдили єсми имъ... сєла на рєбричи на имѧ пожєрєщи и пєтрилєщи, гдє є(ст) домъ пиѧтрово(і) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пиѧтрово(і)** (1443 *Cost.* II, 179).

Див. ще ***ПЇАТРИНЪ.**

Пор. *** ПЇАТРА.**

***ПИѦТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇАТРА** *ч.* (12) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): а на то є(ст)... в. п. пїатры и дѣтєи єго (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541—542); а на то єст... в. п. жоуржа пїатры (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46).

ФОРМИ: *род. одн.* **пїатры** 9 (1437 *Cost.* I, 530, 536, 542; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 35, 42, 46, 62; *Mih.* 206); **пятры** 1 (1439 *Cost.* II, 32); **пїатрѣ** 1 (1437 *Cost.* I, 515); **пиѧтрѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 8).

Див. ще **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇАТРИНЪ** *прикм.* (3): И такожъ прїидє... грозавъ снъ могошєловъ... и продалъ ... половина сєла... панїи нѣги пана пїатр(и)нои (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14);

пїатрино мѣсто (1) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми имъ... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на красноси... дроугоє на ло⟨ханѣ? по⟩вышє пїатрина мѣста (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **пїатрина** (1436 *Cost.* I, 450); *род. одн. ж. зам. наз. одн. ж.* ⟨тот⟩а истиннаа панїи пана журжа **пїатринои** нѣга (1438 *Cost.* II, 14); *дав. одн. ж.* ! **пїатр(и)нои** (1438 *Cost.* II, 14).

Див. ще **ПИѦТРОВОІ.**

Пор. ***ПЇАТРА.**

***ПЇАТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇЄТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇСАРЬ** *див.* **ПИСАРЬ.**

ПЇСАТИ *див.* **ПИСАТИ.**

ПЇСАТЇ *див.* **ПИСАТИ.**

PIOTR *ч.* (1) *(особова назва)*: A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski... pan Piotr Bakothki stharostha podolski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Piotr** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПЄТРЪ**[1].

PISAR *див.* **ПИСАРЬ.**

PISSAR *див.* **ПИСАРЬ.**

***PISZATI** *див.* **ПИСАТИ.**

ПЇЯТРЪ *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): а на то є(ст)... вѣра пана журжа пїатра (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Оурита... оуноука Жоуржа Пїатра... и продала... єдно сєло (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пїятръ** (1490 *BD* I, 390); *род. одн.* **Пїатра, пїатра** 11 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *BAM* 29, 33; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 27; 1442 *Cost.* II, 93; 1490 *BD* I, 390 і т. ін.); **пїѧтра, пиѧтра** 3 (1436 *Cost.* I, 460, 473; 1438 *AUB*); **пїєтра** 1 (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ПЇАТРА.**

***ПЇѦТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

ПЛАВЪ *ч.* (1) пробкове дерево, корок: А кто оусхочет тих люди соудити ... или мито от них брати от оусєго их товароу: или... от платно или от желѣзо или от плавъ... вездє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **плавъ** (1466 *BD* I, 96).

***ПЛАКСИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва)*: Мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... ты(м) то листомъ чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... королєви польскому... вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) юрьи лєвъ плакси(ч) лєвъ васильєвъ сн̃ъ ру(с)нъ плакси(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плакси(ч)** (1388 *P* 38; 1392 *P* 46).

ПЛАНИНА *ж.* (4) *(болг., серб.* планина) **1.** гори, гірська місцевість (2): вєлики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода обладаѧ зємлєю молдавьскою о(т) планины до морѧ далъ єсмъ исмоимъ сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашєму иванышю витѧзю за єго вѣрную служ-бу г̃ сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); вєлики самодєржавныи г⟨осподи⟩нъ їо роман воєвода зємлѣ молдавскої от планины до брєгу морѧ... чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

2. *(гірська долина, гірське пасовище)* полонина (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє оутвръждаємъ и оукрѣплѧєм и даєм и дали єсми... нашємоу монастироу... сєла... и ⟨на Остри⟩ єд⟨ноу⟩ планиноу на ⟨имъ⟩ О⟨стр⟩а, и слатиноу оу Остри, щ⟨о⟩ жє от д⟨а⟩вна была их тота планина и съ слатиною (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **планина** (1475 *BD* I, 203); *род. одн.* **планины** (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13); *знах. одн.* **планиноу** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще ***ПЛОНИНА, *ПОЛОНИНА.**

***PLATH** *див.* ***ПЛАТЪ.**

***ПЛАТА** *ж.* (1) грошова данина, грошовий податок: И тыми разы здєсє мєщанє были въ насъ... а слюбили намъ

(*в ориг.* намъ *повторено двічі.— Прим. вид.*) плату повышыть (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *знах. одн.* **плату** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***ПЛАТЪ, *ПОПЛАТОКЪ, *ПОПЛАТЪ.**

ПЛАТИТИ, ПЛАТЇТИ, ПЛАТЇТЇ, ПЛАТИТЬ, ПЛАТЇТЬ *дієсл. недок. і док.* (123) **1.** *недок. і док. (у примусовому порядку — данину, мито)* платити, сплачувати (107): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловцѣ платити (Казимир, 1349 *Р* 4); а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платѧ(т) и прѣпи(с), ка(к) платили при оци наше(м), та(к) да платѣ(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); а нигдє у нашєи зємли соучавскоє мыто да нє платѧть, лишє у со(ч)вѣ, щобы платили, коли прїиду(т) оу сучавѣ, а индє нигдє щобы нє имали єи платити (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); а оу Тигини да платѣт какжє ис пєрва платили мыто, тымжє обычаєм и тєпєръ имаютъ платити (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи люді... та смо потврьдили им старїи закон, како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Брълад они аби нє платили малоє мыто (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); слидъ злодїиски платити (1) *див.* ***СЛѢДЪ;** шиа платити (2) *див.* **ШИА.**

2. *недок. і док. (виконувати грошові зобов'язання)* платити, сплачувати (12): а толко нє приспєю на тотъ днь ино ми платити оу дєсѧторо толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платѧ(т) и прѣпи(с), как *платили* при оци наше(м) та(к) да платѣ(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино са есми доведалъ, што и з дельного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

3. *недок. (за виконану роботу)* платити (2): А глинарюмъ... шисть гривєнъ платилъ єсмь глинарюмъ, клєпачь жє казалъ платити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *інф.* **платити, platiti, платїти, платїтї** 38 (1349 *Р* 4; 1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 104; 1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 741; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1490 *BD* I, 420 і т. ін.); **платить, платїть** 9 (XV ст. *ВС* 25, 27 зв., 30 зв., 35, 36 зв., 37, 37 зв., 39); **плати(т)** 8 (1437 *DIR* II, фотокоп. 8; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *Cost.* II, 759; XV ст. *ВС* 29, 37); ! **платї** 1 (XV ст. *ВС* 17); *зам. бaж.-ум. сп.* щоби нє робили на(м) ни **плати(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *теп. 3 ос. мн.* **платѧть** (XV ст. *ВС* 36); *перф. 1 ос. одн. ч.* **платилъ єсмь** (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. одн. ч.* **платилъ, платїлъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; XV ст. *ВС* 39); *3 ос. мн.* **платили** (1437 *Cost.* II, 709; 1460 *BD* II, 273); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) платити, имє(т) платїти** (1453 *Cost.* II, 445; XV ст. *ВС* 28); *3 ос. мн.* **боудоуть платити** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); **имоут платити** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... платилъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *3 ос. мн.* **щобы платили** 21 (1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *ПГОВ*; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ГПХМ*; 1460 *BD* II, 273; 1470 *BD* I, 140; 1475 *BD* I, 200 і т. ін.); **абы платили** 7 (1453 *ПГОВ*; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *DIR«A»* 514; 1460 *BD* II, 273; 1495 *BD* II, 64); **нехай бы... платили** 1 (1487 *РИБ* 227); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да платитъ** 1 (1439 *Cost.* II, 59); **да... плати(т)** 1 (1454 *ПГПММ*); *3 ос. мн.* **да платѣтъ, да... платѣтъ** 8 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); **да платѣт, да платѧт** 2 (1460 *BD* II, 273; 1463 *BD* II, 295); **да платѧть** 1 (1455 *Cost.* II, 771); **да платѣ(т), да платѧ(т)** 3 (1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771); *дієприсл. одноч.* **платечы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще **ЗАПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СѦ, ПОПЛАТИТИ.**

***ПЛАТИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) платитися: А оу сєрєтском трьгоу от крамных абы сѧ платило от гривны по три гроши, яко и вышє пишєм (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А оу Сєрєтском трьгоу от крамных абы сѧ платило от гривны по три гроши, яко и вышє пишєм (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. перф. пас. 3 ос. одн. с.* **абы сѧ платило** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **ЗАПЛАТИТИ, ПЛАТИТИ, ПОПЛАТИТИ.**

ПЛАТИТЬ *див.* **ПЛАТИТИ.**

! **ПЛАТЇ** ⟨ПЛАТЇТИ⟩ *див.* **ПЛАТИТИ.**

ПЛАТЇТИ *див.* **ПЛАТИТИ.**

ПЛАТЇТЇ *див.* **ПЛАТИТИ.**

ПЛАТЇТЬ *див.* **ПЛАТИТИ.**

***ПЛАТНЕРЪ** *ч.* (2) (*стч.* platnéř, *стп.* płatnerz, *нім.* Plattner) зброя: А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. мн.* **платнеровъ** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **платнеры** (1498 *АЛМ* 163).

ПЛАТНО *с.* (5) (*цсл.* платьно) полотно: и щтобы и(м) доброволно и слобо(д)но ходити по всєи зємли г(с)ва ми... продавати свою трьговлю, и сукна и платно (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); алє платно и бобов да продаютъ локтєм (Сучава, 1458 *BD* II, 261); А кто оусхочєт... мито от них брати, от оусєго их товароу... или от соукно или от платно... вездє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **платно** (1466 *BD* I, 96); *знах. одн.* **платно** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

Див. ще ***ПЛОТНО, ПОЛОТНО.**

***ПЛАТЪ** *ч.* (25) грошова данина, грошовий податок: А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... мы... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... зо всими платы, што к тымъ селамъ слушало и тягьло... и зо всими пожитки (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и мы ємоу... и записали... тыє сєла... и со всими платы, што к тым именѧм слушаєт и слушало (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на мєстє... тыхъ людє(и) которыє зємлю пашоуть лв члвки а дають платоу по два(д)цати грошє(и) с члвка а ты(х) досыть людє(и) которыє єщо воли нєвысєдели, а коли высєдять и они такожъ боудоуть платити платъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); И мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло а што на(м) с нєго пл(т)оу идеть (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **платоу, плату** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АСД* VI, 2); **пл(т)оу** 1 (1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **платъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *ор. мн.* **платы** 16 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1487 *AS* I, 240; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **плати, plathi** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ПЛАТА, *ПОПЛАТОКЪ, *ПОПЛАТЪ.**

***ПЛАТЬЯ** *ж.* (1) одежа, одяг: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою воволоченъ... а пану Гвоздю кожух куний, рабою

камъкою волочен; а пану Юрши моеи полъ платье (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *род. одн.* **платье** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

***ПЛАЦЪ** *див.* ***ПЛЯЦЪ.**

***ПЛАЧЛЇВЫИ** *прикм.* (1) (*який викликає співчуття, жалість*) слізний: Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по земли єсдѧ(т) оубогыя кмети алюба (!) села духовныхъ алюбо оубогы(х) зємлѧны оутїскають (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **пла(ч)лївыи** (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ПЛАЧЪ *ч.* (1) плач: Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка.. боудѣ(т) оусилована и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи своє оусилованїє... а лю(ди) то пересоудо(м) вызнають... тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **плачомъ** (XV ст. *ВС* 36).

ПЛЄБАНЪ, ПЛЕБАН ч. (3) (*стч.* pleban, *стп.* pleban, *лат.* plebanus) парафіяльний священик: а при томъ былъ якубъ Бискоупъ кнѧзь Бартоломѣи плебан (пошкоджено.— *Прим. ред.*) хтъ кмита старостинь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а при томъ были судьѣ и свѣдци... панъ лучка воитъ сольскии плебанъ зудєчовьскии миколаи и голобутъ (Зудечів, 1411 *Р* 80); А при том были добрые люди: панъ Взячъ... а панъ Ласко, а духовныхъ были: плебанъ Володимерскии князь Станиславъ... а пупь Иванъ Пятницъкии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плєбан, плебанъ, плебанъ** (1369 *ПСЧК;* 1411 *Р* 80; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

Див. ще **КЛЕБАН.**

ПЛЄМЄНИК *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

ПЛЄМЄНИКА *ж.* (2) двоюрідна сестра, дочка дядька або тітки: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидошѣ прѧд нами... пан Михоул Драгославь, сын Тоадера Негроула... и племеника его Настѣ, дочка Іона Негрнлєскоула... и продали... єдно сєло на Тоутовѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плємєника** (1495 *BD* II, 57); *дав. одн.* **племеники** (1495 *BD* II, 57).

Див. ще **ПЛЄМЄНИЦА.**

ПЛЄМЄНИКЬ *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

***ПЛЄМЄНИТЫИ** *прикм.* (1) родовитий, знатний: Моудрым и племенитым и всѣкои чести достоиным нам же драгим приѧтелем, всѣмь Брашовѣномъ (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *дав. мн.* **племенитым** (1475 *BD* II, 336).

ПЛЄМЄНИЦА *ж.* (32) двоюрідна сестра, дочка дядька або тітки: И оуставше наши слоуги Лоука и братїѧ его Оанча и Тоудоран и заплатили оусє исполна... оу роуки слоузѣ нашемоу Матєю, сыноу Юрїю Маневичю, и оу роуки племеници его Аноушки, дочка Лоука Маневича (Сучава, 1487 *BD* I, 306); а дроугаа част от того сєла да ест племинницам их Насти и сестри еи Мрїи, дочкам Нѣгини (Сучава, 1495 *BD* II, 84—85); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... слоуга наш Сима Бєнѧ и сестра его Моуша... и племеница его Стана... и продали... єдно село... на имѧ Ботещи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **племеница** (1489 *BD* I, 376; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 59; *ПГСВР*; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *дав. одн.* **племеници** (1487 *BD* I, 306; 1489 *BD* I, 376; 1495 *ПГВСР*; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 154; 1500 *BD* II, 175); *ор. одн.* **племеницею** (1487 *BD* I, 306); *наз. мн.* **племеници** 1 (1491 *BD* I, 491); **племинници** 1 (1495 *BD* II, 84); *дав. мн.* **плєменицам** 1 (1491 *BD* I, 491); **племинницам** 1 (1495 *BD* II, 85).

Див. ще **ПЛЄМЄНИКА.**

ПЛЄМЄННИКЪ, ПЛЄМЄНИКЬ, ПЛЄМЄННИК, ПЛЄМЄНИК, ПЛЄМИННИК *ч.* (88) **1.** родич (1): Колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)ство сказоуемь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫде(т) ли того тогды его бли(ж)нїи алюбо племенникъ... имаєть осве(т)ченїє оучини(т) иже то деди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложено (XV ст. *ВС* 20 зв.).

2. двоюрідний брат, син дядька або тітки (85): тѣ(м) мы... дали и потвердили єсмы ємоу... село на имѣ бозїанїи... щоже ємоу продали тое село и монастирь племеници его станчоу(л) кормохоу(з) и сестра его негрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); сего ра(д) мы... есми дали и потвердили марушки и ми(х)нови племенику еи оусѣ села ку(п)чичева (Васлуй, 1474 *РГС*); Тоє всє вишеписанноє да єст слоугам нашим Жоуржи и племеникоу его Іоноу от нас оурик и съ всєм доходом (Сучава, 1483 *BD* I, 267); и заплати(х) азь г(сд)во ми оуси тоти вишеписанїи пинѣзи... оу роуки наши(м) слоуга(м) шандроу га(р)доу и оу роуки племеникоу его шоушманоу и оу роуки оуикоу ихь Иваноу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); И оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписанїи пинѣзи о҃ злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ и сестри его Моуши и братаничю Боуди и племеникомь их Аврамоу и племеници их Стани (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. племінник, син брата або сестри (2): нашь племеньни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мединъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) иа на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); оузрѣвшї есмо знамеиитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашего вѣрно(г) паиа Митка племѣнника пана немири старосты лоуцкого И мы... дали єсмо ємоу село липоую уо перемильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **племенникъ, племе(н)ни(к), племеникъ, племенник, плємеиик, ⟨пл⟩емеиик, племени(к), племеньни(к)** 22 (1392—1393 *РФВ* 170; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *BD* I, 506, 509; 1495 *BD* II, 59; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 99; *Cost. S.* 208; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **племиииик** 1 (1493 *BD* II, 22); *зам. дав. одн.* **племеник⟨ь є⟩го** Іоноу 1 (1483 *BD* I, 267): *род. одн.* **племѣнника** (1451 *Р* 158); *дав. одн.* **племеникоу, племенику** (1474 *РГС*; 1483 *BD* I, 267; 1488 *ДГСВМЩ*; 1491 *BD* I, 468; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 53; *ПГСВР*; 1497 *BD* II, 96; 99; *Cost. S.* 223 і т. ін.); *знах. одн.* **племени(к)** (1474 *РГС*); *наз. мн.* **племеиики, племеники** 7 (1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 53, 57, 64, 248); **племеиикове** 7 (1495 *BD* II, 59; 1495 *Cost. S* 193; 1497 *BD* II, 99; *Cost. S.* 208; 1499 *BD* II, 146, 153; 1500 *BD* II, 175); **племеници, племеини⟨ц⟩и** 8 (1446 *Cost.* II, 247; 1489 *BD* I, 376; *Cost. S.* 133; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1495 *BD* II, 57; 1499 *BD* II, 130); **племеникы** 1 (1495 *Cost. S.* 193); **племинники** 1 (1495 *BD* II, 53); *зам. дав.* да єст... сыноу Станин(оу) и **племииники** его 1 (1495 *BD* II, 53); *род. мн.* **племенико(в)** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **племинник** 1 (1493 *BD* II, 22); *дав. мн.* **племеникомъ, племеникомь, племеником, племениином, племенико(м)** 18 (1470 *BD* I, 155; 1489 *BD* I, 377; *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 57; *Cost. S.* 193, 208, 209; 1499 *BD* II, 147, 154; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **племинником** 1 (1495 *BD* II, 53); *ор. мн.* **! плеиики** (1488 *BD* I, 324).

***ПЛЄМЄНЬНИКЪ** *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

ПЛЄМИННИК *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

***ПЛЄМИННИЦА** *див.* **ПЛЄМЄНИЦА.**

ПЛЄМѢ *див.* **ПЛЄМѦ.**

***ПЛЄМѢННИКЪ** *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

ПЛЄМѦ, ПЛЄМѢ *с.* (194) *зб.* (*родина, рідня*) плем'я, рід (170): тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *Р* 18); а про то та пани хонька и своемъ зѧтемь и своемъ со всѣмъ племенемь оуздала есть тотъ мунастырь калениковъ иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а по нашемъ животѣ которыи име(т) быти господарь оу нашеи земли или о(т) дѣтеи нашн(х) или о(т) братїи наши(х) или о(т) нашего племене или будькто то имъ што

бы не порушили нашего данїа (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); А такожъ єсми поставили и завѣскоу й роубли сребра. Аже що коли тыѧ вышепнсаны, Ивоул и Негра, или боудї кто от их плѣмене имоут починати на пана Игната... тѧжею или свадою... да заплатит вышеписанн(а) завѣска и роу(бли сребра) (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); О сирота(х) иже нїко(г) ие маю(т) нї оца нї мтри нї пле(ме) (XV ст. *СЯ* 9); А по нашим животи, кто боудет господаръ нашеи земли, от наших дѣти или от иашего племене, а тот щоби не пороушил (*в ориг.* поуроушил.— *Прим. вид.*) наше(го) даанїѧ (Сучава, 1490 *BD* I, 398);

член родини, родич (1): тое оусе вышеписаное да є(ст) марушци и племеню еи михнови и дѣте(м) и(х) (Васлуй, 1474 *РГС*);

зб. (потомство) плем'я (22): а в то не надобѣ оустоупатисѧ ни оунукумъ еѣ ни племеню еѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); тои єму оурикь съ въсемь доходомь и дѣте(м) его и братоу его драгулови и оунучетомь и(х) и праоуноучето(м) и(х) и прасчоуретомь и(х) и племени и(х) на вѣкы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); Тое въсе вишеписанное да ест им от нас оурик съ въсем доходом, им и плѣмеии их и оуночатом их и прѣоуночатом их и пращорѣтом их и въсємоу родоу их, кто сѣ им изберет наиближнїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434);

(покоління) рід, плем'я (1): а изше(д)ше о(т) того корене н плѣменѣ или сїлоѫ, или плѣненїемъ или бѫди коеѫ... нѫж(д)еѫ никто да нѣ воленъ продатї ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **племѧ, племѣ** 2 (1425 *Cost.* I, 173; 1442 *Cost* II, 88); *род. одн.* **племеие, племеиие, пл(емеие), пле(ме)ие, племеи(е), (плем)ене, племе(и), пле(ме), пле(меие)** 135 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *DIR«A»* 439; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* I, 162; 1427 *DBAc* 23; 1431 *Cost.* I, 318; 1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 314; 1464 *Cost. S.* 60; 1490 *BD* I, 398 і т. ін.); **племеии, племеиии** 14 (1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 343; 1453 *Cost.* II, 446; 1459 *BD* I, 36; 1465 *BD* I, 88; 1480 *BD* I, 243 і т. ін.); **племеиа, пл(еме)на, пле(ме)на** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178, 183); **племень** 1 (1445 *Cost.* II, 231); **плъмене** 2 (1440 *DBAc* 32; 1448 *DIR* II, фотокоп. № 10b); **плѣменѣ** 1 (1401 *ЗКЄ*); **племѧ** 2 (1403 *ДГАА*; *RS* 338); *дав. одн.* **племеию, (п)леме(и)ю** 17 (1359 *P* 10; 1415 *Cost.* I, 121; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 266; 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 359; 1462 *BD* I, 55; 1474 *РГС* і т. ін.); **племеии, племеиї** 5 (1414 *DIR«A»* 441; 1436 *Cost* I, 484; 1438 *Cost.* II, 7; 1459 *BD* I, 27; 1469 *BD* I, 138); **плѣмени** 1 (1490 *BD* I, 434); **племенїю** 1 (1433 *Cost.* I, 350); *знах. одн.* **племѧ** (XV ст. *ВС* 29 зв., 36); *ор. одн.* **племеиемъ, племенемь, племене(м), племеием** (1370 *P* 18; 1378 *P* 26; 1458 *ПГСММЦ*; XV ст. *ВС* 6, 15; 1460 *BD* I, 41).

***ПЛЄСКАЧОВСКОЄ** *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет видевъ єсми знаменитоую слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильевича и мы... даемъ и дали єсмо ємоу... манастыр светого Николы на Клевани... нс церковнымъ дворишомъ и с Плескачовскимъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Плескачовскимъ** (1446 *AS* III, 5).

ПЛЄСЧИНЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ была дочка моѧ... а... пан Сенко Плесчинъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Плесчинъ** (1488 *AS* I, 242).

***ПЛЕЧКОВОЕ** *с.* (1) натуральна данина м'ясом, яку сплачували різники: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продаватн волно, не даючы до скарбу нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **плечкового** (1389 *PEA* I, 27).

ПЛЄША *ч.* (3) *(особова назва)*: мы Стефан воевода... (зна)менито (чиним)... оже прїидоша прѧд нами... (слоуга наш) Данчюл Плеша и сестра его Нѣга... и продали... єдно село на Бръладѧ (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Плеша** 1 (1499 *BD* II, 168); *зам. род.* сыном Петра **Пле(ша)** 1 (1499 *BD* II, 168); *дав. одн.* **Плеши** (1499 *BD* II, 168).

***ПЛЄШАНОУЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ млин Плешаноуловъ *див.* **МЛИНЪ**.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Плешаноулова** (1468 *BD* I, 130).

Пор. ***ПЛЄШАНЪ**.

***ПЛЄШАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Тѧм мы... далї и потвердили єсми ємоу... млин... межи млином Воулпашевѣмъ и межи Жоуржа Плешана (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Плешана** (1468 *BD* I, 130).

ПЛЄШЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмъ мы... дали есмы ємоу... єдно село на грабовы(х) где былъ домъ добръчиновъ и братоулъ плешескоулъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* домъ добръчиновъ и братоулъ **плешескоулъ** (1427 *Cost.* I, 196).

***ПЛЄШЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хотар (sic.— *Прим. вид.*) тимь села(м) и(з) долоу поче(н)ши... право на дѧ(л), до хотара плешещило(р), та по връ(х) дѣла, по хота(р) плешещило(р), гори до лѣса (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156—157).

ФОРМИ: *род. молд.* **плешещило(р)** (1491 *Cost. S.* 157).

***ПЛЄШНИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воевода... знаменито чинимъ... Оже прїйде прѣд нами... аноушка... и продала... петаѧ часть села от плешницы (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **плешиицы** (XV ст. *НРРГ*).

***ПЛИШИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы илїа (воевод)а... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи ивашко снъ (го)раицевъ прїиде прѣ(д) господствами и продалъ... половина своего сѐла плишинецъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *род.* **плишинецъ** (1439 *Cost.* II, 35).

***ПЛОНИНА** *ж.* (1) (*стп.* płonina < *схсл.* полонина) гірська місцевість, гори: знаменитосто чинимы презъ тънь листь...иже мы романъ воевода молдавьскии и дѣдичь оусеи землѣ волошьскоі о(т) плонины аже до брегу морѧ, иже... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити... владиславови... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *род. одн.* **плоиины** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще **ПЛАНИНА** 1, ***ПОЛОНИНА**.

ПЛОПЄСКОУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы илїа воевода... знаемо чинимъ... оже тотъ истиныи слоуга нашъ панъ бадѣ плопескоуль... слоужитъ намъ правою и верною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плопескоуль** (1436 *Cost.* I, 484).

ПЛОПЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы имъ... села и(х) на имѧ... моишинци на юкашоу где былъ виногра(д) и плопещи оу слатины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **плопещи** (1429 *Cost.* I, 269).

ПЛОСКАРЪ, ПЛОСКАРЬ *ч.* (7) *(придворний чин)* боярин-чашник, боярин-виночерпій: тѣмъ мы видѧвше правоую и вѣрноу(ю) его слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... село... прѧ(д) нашими паны, на имѧ прѧ(д) пано(м) нѧгоемъ и панъ петръ хоуди(ч)... и панъ черна(т) плоскаръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120); А на то ест великаѧ марторїѧ... пан Лоука столник, пан Мирча плоскарь и инїи оуси наши панове, велици и мали, що при том (б)ыли (Сучава, 1464 *BD* I, 84); Третеє село єсми имь дали на Берхѣчи... що смо коупили тоє село от Георгїє, сынь Негрилов плоскарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плоскаръ** 2 (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 323); **плоскарь** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн.* **плоскарѣ** (1488 *BD* I, 323, 354, 355; 1499 *BD* II, 162).

***ПЛЮСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ Плоская нива (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к црвки Бжіей к стому Николе и границу есми наложилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); нивка Плоская (1) *див.* **НИВЪКА**.

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Плоской** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **Плоскую** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ПЛОТНО** *с.* (3) (*стп.* płótno) полотно: а о(т) сукна и о(т) плотна и о(т) вьсе торговлю имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а о(т) су(к)на и о(т) пло(т)на и о(т) уси торговли имаю(т) мыто платити, яко є(ст) права издавна (Сучава, 1455 *Cost.* II, 772).

ФОРМИ: *род. одн.* **плотна, пло(т)на** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772); *знах. мн.* **плотна** (1449 *Cost.* II, 743). *Див. ще* **ПЛАТНО, ПОЛОТНО.**

ПЛОТОУН *див.* **ПЛОТОУНЪ.**

***ПЛОТОУНЕЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу одно село плотоунєщи о(т) строунгы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); знаменито чиним... оже прїиде... пан Щефоул Чернътєскоул... та продал... єдино селище на имѣ Беривоєщїи на Сърата, пониже Плотоунещи, слоугам нашим (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *род.* **Плотоунєщи** (1484 *BD* I, 282); *знах.* **плотоунєщи** (1411 *Cost.* I, 84).

***ПЛОТОУНИЦА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... оже ⟨т⟩ота ис⟨тиннаа⟩ матоушица жаловали єсми єи особною нашею мл(с)тїю и дали єсми юи... єдно село на плотоуницоу на поле, на имѧ где был нѣгоє гънєскоу(л) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. місц.* **на плотоуницоу** (1433 *Cost.* I, 350).

ПЛОТОУНЪ, ПЛОТОУН *ч.* (5) *(особова назва):* мы їо александро воевода... знаемо чинимъ... оже тотъ истинныи слоуга и бояринъ нашъ плотоунъ... слоужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты... пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Дрьгоушоу Карьмбоу и... попоу Лоука Плотоуноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плотоунъ, Плотоун** (1411 *Cost.* I, 84; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Плотоуноу** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

***ПЛОТЪ** *ч.* (8) **1.** *(огорожа навколо оброблюваної ділянки землі)* пліт, тин (4): Θранцо(к) жалобоу оучини(л) єго (ж) (!) пло(т) горо(ди)лъ во є(г) дѣди(ч)ствѣ а што коли сеєлъ (!) оу томъ огороженьи то все бра(л) (XV ст. ВС 21); Кто у чюжємь имєньи плоты собє горо(ди)ть алю(б) полѧ чи(нт) (XV ст. *BC* 6 зв.).

2. невід (3): а тако(ж), никто да нє смѣю(т) сижы оучинити оу и(х) хотаръ (!), на днистри, или оу озєры или плоты, а ни ловити никто, оу ихъ хотаръ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); дали и потврьдили єсмы ємоу от нас... половина село на Бръладѣ... и половнна от плотоу, що єст оу Бръладоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).

3. гребля, загата (1): а хотаръ єи долоу нистро(м)... долоу на устиє загорнѣи исъ вьсѣми грълами... и три бр(д)ъце на (д)нѣстрѣ ... и вьсѧ плоуты (!) колико учинѣ(т) оу то(м) хотароу и оу и(х) доброви (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *род. одн.* **плотоу** (1495 *BD* II, 41); *знах. одн.* **пло(т)** (XV ст. *BC* 21); *род. мн.* **плото(в)** (XV ст. *BC* 28); *знах. мн.* **плоты** 4 (1455 *Cost.* II, 531; XV ст. *BC* 6 зв., 21; 1458 *BD* I. 8); ! **плоуты** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

***ПЛОТЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Płock *у Польщі):* Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрнть оже я кнѧзь Єоунутии и кистютии и любартъ... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так. — *Прим. вид.*)... и съ его землѧми краковьскою и судомирьскою... плотьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **плотьскою** (1352 *Р* 5).

ПЛОЩЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Ино де(и) све(т)чы(л) о то(м) пере(д) ни(м) Мещанинъ смоленски(и) сымо(н) татарино(в) ты(м) обычає(м), што(ж) де(и) коли де(д) и(х) семе(н) площевичъ смотревшы межы дете(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **площевичъ** (1495 *ВК*).

***ПЛОУГЪ** *ч.* (1) міра землі, що дорівнювала розмірові ділянки, виораної за день одним плугом: Горо(д) житоми(р) а иа городе... єстъ сеєное пашни досыть по одномъ плоузе а по толоце по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по плоузе** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ПЛОУЖНЫИ** *прикм.* (1) ◇ плоужноє желизо (1) леміш: и от ножи, и от косн, и от серпи... плоужнаа желиза, корди, мечи... а от того от оусего щобы платили оу Серети мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **плоужнаа** (1460 *BD* II, 273).

! **ПЛОУТЫ** ⟨ПЛОТЫ⟩ *див.* ***ПЛОТЪ.**

***ПЛЪВЪЦЕЩИ** *див.* **ПЛЪВЪЦЕЩЇИ.**

ПЛЪВЪЦЕЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм мы... дали и потвердили єсми ємоу... єдин⟨о⟩ село на имѣ Плъвъцещїи, на верхъ Ѧлана (Сучава, 1487 *BD* I, 295).

ФОРМИ: *наз.* **Плъвъцещїи** (1487 *BD* I, 295); *род.* **Плъвъцещїи** (1487 *BD* I, 295); *дав. рум.* **Плъвъцещилороу** (1487 *BD* I, 295).

***ПЛЪНЫИ** *див.* **ПОЛНЪ.**

***ПЛЪЧИНТѢНЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потврьдили єсми им... оу томже хотароу село Плъчинтѣнїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *знах.* **Плъчинтѣнїи** (1495 *BD* II, 59).

***ПЛѢМѦ** *див.* **ПЛЕМѦ.**

***ПЛѢНЕНЇЕ** *с.* (1) (*цсл.* плѣнение) полон: а изше(д)ше о(т) того корене и плѣменѣ или сїлоѫ, или плѣненїемь или бѫди коеѫ коеѫ (!) нѫж(д)еѫ никто да нѣ воленъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ иѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **плѣненїемь** (1401 *ЗКЄ*).

Пор ***ПЛѦНИТИ.**

***ПЛЮЧКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ плючкова пасика (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* а хотарь... више плю(ч)кова пасика (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **плю(ч)кова** (1488 *ДГСПМ*).

***ПЛЯЦЪ** *ч.* (9) (*стч., стп.* plac, *свн.* pla(t)z, *лат.* platea, *гр.* πλατεία) земельна ділянка, місце під забудову: тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ... а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *род. одн.* **пляцу** (1389 *РЕА* I, 27); *наз. мн.* **пляцы** (1389 *РЕА* I, 27); *род. мн.* **пляцовъ** (1389 *РЕА* I, 27); *місц. мн.* **на пляцахъ** 1 (1389 *РЕА* I, 26); **на плацахъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27).

***ПЛѦНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* плѣнити) (що) полонити, загарбати: мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоане, прїиде прѣд нами... та жаловал намъ великою жалобою, рекоучи так: аже ⟨п⟩ривилиѧ дида своєго Щефана Оргоне... а тоти привилиѧ, що били на села на Оргоєщи и на Нѣгом⟨ирещ⟩и, а он загоубил тота привилиѧ коли прїихал

царь тоурскїи та плѦнил нашоу землю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **плѧнил** (1480 *BD* I, 239).

***ПНЕДЛНИК** *див.* ***ПОНЕДѢЛНИКЪ.**

***ПНЕКОЛЪТЪ** *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Пнікут: подъ лѣтомь бж҃ья нарожѣнья тисѦчего трисотъ шистьцѦтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьский дѣдицтво пнеколътъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пнеколътъ** (1366 *Р* 12).

ПО¹ *прийм.* (1603) **I.** *(з дав.)* (634) **1.** *(виражає просторові відношення)* (296) **а)** *(вказує на місце, уздовж якого щось розташоване або відбувається дія)* по (чому) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (224): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми... село свое Рожысче... церкви у Луцку, зъ... бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а хотарь ємоу є(ст)... по потоку горѣ до моста (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотаръ томоу селоу из долоу о(т) опришакова села по старомоу хотареви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); А хотарь имь по старомоу хотароу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) по (чім) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (13): а хотарь томоу селоу сь въсѣми по старыми хотарми, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46): А хотар тим вишеписанным селам да ест им от оусих сторон по старими хотари, коуда из вѧка оживали (Сучава, 1490 *BD* I, 392);

б) *(вказує на місце, де відбувається дія)* по, у (чім), через (що) (71): К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а мыто нигде да не имаю(т) платити ни по тръго(м) и по село(м) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); а и складовъ большей того не казалъ бы еси варити въ месте а и по селом (Судомир, 1488 *РИБ* 222); и я мовилъ пану Петру:... поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); виделосе намъ... штожъ по всему великому княз(з)ству нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ немають Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(виражає модальні відношення)* (268) згідно (з чим), відповідно (до чого), з (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (197): тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своеи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18); и заѣхали имъ землѧне и старцеве по ихъ правому (!) поколѧ держали ихъ предкове (Зудечів, 1411 *Р* 79); а коли быхомъ хотѣли... взѧти в него то селище... тогды имаемъ заплатити ему пѧтьдесѧть гриве(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольскои земли идеть (Острог, 1427 *Р* 109); а хотаръ томоу мѣстоу о(т) пасикоу да є(ст) по обичаю пасика(м) (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); отдал есми по Божой воли а по моей любъви дочку мою Марину (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы не по правдѣ на не(г) жалова(л) (XV в. *ВС* 32); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили есми (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (26) згідно (з чим): и також прїиде прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими боѦре грозавь снъ могошеловъ о(т) виннѣ по своєю доброю волю и продалъ своѧ чѧ(ст), половина села оу ⟨могошева що на⟩ виннѣ панїи нѣги пана пїатр(и)ю(и) (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); Ивашко от Серецел стратил тота села от оусего закона, зануж Іон поставил великое привилие, как єму дал Ивашко тота села по своего доброю волею. ани Ивашко тоут прѣд нами и прѣд нашими бояри никакими лици не моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(е)... Пътроу Гръбовьц, сынъ пана Пантин, непот Петров, по свои доброи волю... продал свою правою отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 40);

по тому, по томужъ (42) так, таким чином: и записала есми по души его князя небощика, подлугъ слова мужа своего, къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкамъ нашимъ тые корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); маеть настоятель того монастыря Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4); по звѣдому (1) *див.* **СВѢДОМЪ¹**; по кривдѣ (1) *див.* **КРИВДА;** по правдѣ (1) *див.* **ПРАВДА** 3; по рѣду (1) *див.* **РѦДЪ¹.**

3. *(виражає кількісні відношення, вказує на кількість чого, що належить з кого)* по скільки (68): што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети... ис тѣхъ брали есмы... по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а такожъ намъ маю(т) дати... на годъ по пѧти коуѲтере(и)... а по пѧти коне(и), а по камъце (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали есмо мыто володими(р)ское... за пѧть сотъ копъ груше(и) и за ше(ст)десѧтъ копъ груше(и) шыроки(х), на го(д) по стоу копъ и по сорокоу копъ шыроки(х) груше(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); у Вруйкицы не надобе... одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); И те(ж) повѣди(л)... што... с корчо(м) хоживало пл(т)оу по сорокоу груше(и) а за яловицоу або за вепра по два(д)ца(ти) грошеи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

4. *(виражає означальні відношення)* (16) ◇ по водѣ (4) *див.* **ВОДА;** по имени (6) *див.* **ИМЯ;** по прозвищоу (1) *див.* *** ПРОЗВИЩЕ;** по соухоу (4) *див.* ***СОУХО;** по святомоу доуху (1) *див.* **СВѦТЫЙ** 2.

5. *(виражає причинові відношення)* (8) через (що), на (що), за (чим), з (чого) (7): по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ темирь желѣзнаѧ нога (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Я Семенъ с колковъ по повелѣнїю господина цт҃я моего уписалъ есми... Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а ведже мы, по долгу листу господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашого... а ми лепак слоубоуемъ (Новый Град, 1479 *BD* II, 351); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

потому (1) через те, тому: мой чоловек Дягил выделал его своєю рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

6. *(виражає часові відношення, вказує на часовий відрізок, після якого відбулася дія)* після (чого) (1): Николаи позычилъ матееви десѦ(т) гриве(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина по ко(л)коу днеи матеи заплатилъ миколаеви пенези (XV ст. *ВС* 31).

II. *(із знах.)* (278) **1.** *(виражає просторові відношення)* (144) **а)** *(вказує на межу чого)* по (що), до (чого) (131): А се ѧ король Казимиръ... далъ есмь... землю ролъную... по куцеву ниву а по бреховича дубье (Казимир, п. 1349 *Р* 3); также хочю о(т)ступи(т)... кро(л) пол(с)кому тоѣ земли шепин(с)коѣ... по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкое перехрестье а по великую могилу а по зудечовьское роспутье (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако земѧне... вызнали аже по лисичии

бро(д) землѧ црквная (Погоничі, 1422 *P* 97—98); а доброва всѧ ис нашими ловы по горюховъскую дорогу (Луцьк, 1445 *P* 150); И мы ему тую землицу по дорогу по подгаецкую от дворца, а по границу по Волковыеча от стыра дали (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

б) *(вказує на місце розташування чого)* по (що), з (чого) (13): тѣмъ мы... дали есмы ємоу... землю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ по обѣ сторонѣ до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а межи Вишневца и Манева граиица по давной границн... *по* тоу стороноу рѣки Горинѣ (б. м. н., 1475 *BD* I, 71); а мы... есмо еи дали... тотоу... част село от Петрилещь на Билом потоцѣ... и съ млином по обѣ сторони потока (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

2. *(виражає кількісні відношення, вказує на кількість чого, що належить з кого)* по скільки (112): а осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая (Бохур, 1377 *P* 24); а коли имуть купити татарскыи товаръ... отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); Се я Ваико Скердѣевич... вызнаваю, иж... продал есми... отчизну свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей ческое монеты, покладаючи в копу по шестьдесѧт грошей (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Продали есмо мыто Звягольское... на три годы на кажъдый годъ мають намъ давати по пятинадъцат⟨ь⟩ копъ широкихъ грошей (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

3. *(виражає об'єктні відношення з відтінком мети)* (19) **а)** *(вказує на предмет, на здобуття або придбання якого спрямована дія)* по (що), за (чим) (14): а львовчѧне што имуть поити до браилово, *по* рыбы... тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити... и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу *по* дерево и *по* траву мети, одно по Роскопаницу могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали есми се(с) на(ш) лисъ... на то яко да є(ст) во(л)но... послати свои в҃ мажи по рыбу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*);

б) *(вказує на особу, що є об'єктом дії)* по (кого), за (ким) (4): кеды коли король... пошлеть по на(ше)го г(с)дрѧ, стефаиа, тогды онъ имаеть до него приѣхати (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ... приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сему списку што до ваше(и) мл(с)ти *по* насъ присла(л) (б. м. н., 1496 *ПДВКА*);

в) *(вказує на особу, за яку хтось ручається)* за (кого) (1): Мы кнзь федоръ данильеви(ч) кнзь рома(н) федорови(ч)... поручѧемсѧ по олехна што(ж) служи(т)... коро(л) верно (Луцьк, 1388 *P* 42).

4. *(виражає часові відношення, вказує на постійний час дії)* у, на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з займенником к о ж н и й у род. (2): и также дере монастирю... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу, вєче(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию... и тое имаєть бытн непрѣмѣнно, по въсѧ недели, по въсѧ лѣта (б. Поляни, 1448 *Cost.* II, 365).

5. *(виражає модальні відношення)* (1): п о д о б р о *див.* ***ДОБРО**[1].

III. *(з місц.)* (679) 1. *(виражає часові відношення)* (559) *(вказує на предмети, явища, після яких відбувається дія, або на особу, після якої хто-, що-небудь лишається)* по (кому, чому) після (чого, кого) (142): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли будеть по миру, кто не оусхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *P* 6); А писана грамота тисѧча лѣ(т) по бжьмъ рожествѣ (Львів, 1370 *P* 18); Се я кнѧзъ юріа холмъскии... по смрти сна моего... придали есмо к цркви... села (Холм, 1376 *P* 22); а писанъ листъ... оу тыжьднь по стмъ михаилѣ (Коломия, 1398 *P* 57—58); а даемъ... верху менованая мѣста... ему а по немъ ино его дѣтемъ (Київ, 1433 *P* 119); а по смерти моей никому, не надобе... у дочки моей того именица Лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А *по* них, кто боудет намѧсник томоу свѧтомоу мѧстоу, також да дръжит по вышеписан⟨омоу⟩ (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) по (кому, чому) після (чого, кого) (3): а по кого зберетъ (!) бъ по нашимъ животе господаръмъ (!) быты (!)... тотъ ⟨щобы⟩ ему не пороушилъ нашего дааніа (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); писано... по въз(д)виженіє ч(с)тнаго кр(с)та (Львів, 1436 *Cost.* II, 702);

п о ж и в о т ѣ (405) *див.* ***ЖИВОТЪ**; п о с о б ѣ (2) *див.* **СЄБЄ**.

2. *(виражає просторові відношення)* (65) **а)** *(вказує на різні території або різні пункти однієї території, де відбувається дія)* по (чому) (32): Гандле и куплю... по улицахъ з мещаны заровно отправовати... мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торговати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да платѧ(т) о(т) таръ по д҃ гро(ш) по всеи иашеи земли и *по* всѣ(х) мыто(х) (Васлуй, 1437 *Cost.* II. 709); Колисѧ хто правомъ вади(т) о граница(х) оуказоуючи конца... алюбо иньшая знаменїтая по полѣхъ... тогды по(д)комореи... имеєть прїпоустїть ко (до)све(т)ченїю которыиже лѣпшая знамена оукажеть (XV ст. *СЯ* 42); А також крал... и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх... их, абы ходили и торговали слободно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

б) *(вказує на напрям розташування чого)* по (чому), з (чого) (1): Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т) чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю которы(х) Про(д)кове Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойне де(р)жали... Городище Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И иншими Лесами и Лесками... И зо (в)сею зе(м)лею На(д) оекою роусавою По обохъ сторонахъ Тое реки землѧ Лежачаѧ (Прилуки, 1459 *P* 171);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) по (чому), з (чого) (2): а от оустїя хотаръ ему... до верхъ потока, а от Иліяшевци опѧть по другои сторонъ от верхъ потока дубровою до Среть (Сучава, 1403 *RS* 338); жалуютъ намъ брашевлѣне, аже по ти(х) сторонъ миого ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678);

в) *(вказує на місце, уздовж якого щось розташоване або проходить)* по (чому) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (2): а хотаръ тѣмъ селомъ, да боудеть постаримъ хотари, коуда оуживали извѣка (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); А хотар тем вишеписанным селам на Бистрице да ест по старим хотари... по коуда из века оживали (Сучава, 1491 *ВД* I, 464).

3. *(виражає відношення мети)* по (22): а записала есми по души моего мужа...къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Се ѧ кнзь долголдатъ... даю о(т) своее выслоуги вѣрное по своеи диши... иониноу манастырю тоую зе(м)лю (Київ, 1427 *P* 108); а волен он в томъ имєню продати...и ближнему своему дати и по души своеєй ку церкви божей придати (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

4. *(виражає модальні відношення)* (17) згідно (з чим), відповідно (до чого) (14): и слюбили есмы... абыхо(м) не споустили жа(д)наа слова на него николи... аже о(н) тои даны оучины(л) заноу(ж) мы его оуси посполоу послали и тотоу да(н) дати по нашеи неволи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*),

а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лесы ничого тоє земли от Манева нє отошло... по старой граници к Манєвоу держати (Манів, 1478 *AS* I, 76); и ваша милость бы єсте тыхъ людеи оу васъ не деръжали, але до его земли отослали, по прысегахъ и по записехъ што маєте ваша милость промежи вами (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

по достаткоу (1) *див.* ***ДОСТАТОКЪ;** по неволи (1) *див.* **НЄВОЛѦ.**

5. *(виражає об'єктні відношення)* (12) а) *(вказує на особу або предмет, від яких щось одержують чи чогось сподіваються)* від (кого) (10): А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы триє члвци сѣдили на лану... а по тѣ(х) єі сотъ и по шести десѧть колодъ взѧли єсмы пѣнѧзми (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... служили намъ ис правою вѣрою... и єще по них болшеє службы надѣємсѧ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); мы возрѣвши на єго верну службу и хотѧче по нѣмъ аж бы намъ верињи послужи(л)... дали єсмо... село надѣево (Львів, 1399 *P* 59); и мы оузрѣвши на его вѣрную службу, хотячи по немъ ажбы тымъ лѣпѣи... послужилъ намъ... дали есмы слузѣ иашему Бѣдуну... городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Сє азь... великы вистиярник... оже произволих нашим благимь произволениємь... паче же и от бога помощі⟨а⟩ и любовь яже по бозѣ кь свѧтому мѣстоу... и дали єсми а кадильницоу (Путна, 1476 *BD* I, 216—217);

б) *(вказує на особу, спорідненння з якою лежить в основі якоїсь дії)* по (кому), після (кого) (2): Купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣднину єє и вотнину што по нюи оцъ далъ (Перемишль, 1359 *P* 10); А што есмы положил привилея князя великого Швидрикгайлова... на всѣ тые имена, што отецъ мой держалъ и я, по отцу у тещи моее...ино тые (и)... привилея... указую узяти зятю моему (б. м. н., XV в. *АрхЮЗР* 8/IV, 28—29).

6. *(виражає кількісні відношення)* (4) а) *(вказує на кількість чого)* по (скільки) (3): Горо(д) житоми(р) а на городе... єстъ сеєноє пашни досыть по одномъ плоузе а по толоцє по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

б) *(вказує на вартість чого)* по (чому) (1): пак ли нє будеть лито(г) серебра а мы заплатимы грошми по че(м) фрѦзьскоє серебро идеть (б. м. н., 1411 *P* 77).

!ПО [2] ⟨ПОДЪ⟩ (1) : а по (!) ты(ми) липники была пасєка (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

Див. **ПОДЪ.**

***ПОБЄДОНОСЄЦЪ** *див.* ***ПОБѢДОНОСЄЦЪ.**

***ПОБЄЖАТИ** *дієсл. док.* (1) (від кого) утекти: И загоубил Аврам вистѦрник тоє село оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскоє земли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **побєжал** (1493 *BD* II, 22).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ПОБЄЧИ** *див.* ***ПОБѢЧИ.**

***ПОБИТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) *(позбавити життя)* позабивати, побити (2): а колї соупоръ ре(ч) алюбо соутѦжеи не ты(м) (!) ты(и) вепрї побїты гдѣ тоє знамѦ є(ст) тогды то(т) што та(м) побыти (XV ст. *BC* 37 зв.— 38).

2. (кого) *(перемогти)* розбити, побити (2): I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Іо Стефа(н) воєвода... оукраси гробь съ своему прѣдѣдоу Іоанноу старомоу Стефаноу воєводѣ:— иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10).

3. (кого) покарати, скарати (1): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом, а въ бѫдъщым *(в ориг.* бѫдъдещым.— *Прим. вид.)* вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106);

богъ мєнє побии (1) *див.* **БОГЪ** [1].

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **поби** (1480 *DC* 10); *перф. 3 ос. мн.* **pobili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *нак. сп. 2 ос. одн.* **поби(и)** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **да побиєтъ** (1466 *BD* I, 106); *дієприкм. пас. мин. наз. мн. ч.* **побиты, побїты** (XV ст. *BC* 38).

Див. ще **ВІТІ** 2, **ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ОУБИТИ.**

***ПОБИЧИ** *див.* ***ПОБѢЧИ.**

***ПОБОРЪ** *ч.* (3) *(податок, грошова данина)* побір: А сє Ѧ кнѦ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу перемыскоѣ волость (!) село добанєвичь... со оусѣми поборы и с вина(м) и съ головинитъство(м) (б. м. н., 1443—1446 *P* 147); можеть собѣ полѣпшивати... И примножити И такѣ жь с мыты И со всѣми платы грошовыми и съ циньши И съ поборы (Луцьк, 1451 *P* 156); Слоуги Г̃ на (и)мѦ Олизаровичи... иноє слоужбы никоторое не слоуживали ани побороу не даивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **побороу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *ор. мн.* **поборы** (1443—1446 *P* 147; 1451 *P* 156).

***ПОБРАТА** [1] *ж.* (26) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... даємъ... тому прѣ(д)ре(ч)нному монастирю... села на побратѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... на оустїє побратѣ... обѣ жудєчїи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ ... оже ... даем ... монастирю от Нємца... села на имѣ: Дворєнещи на Молдавѣ... и Фынтънѣнєлє на ПобратѦ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *род. одн.* **побратѣ, побратѧ** 12 (1443 *ДГПР*; *ДГСПМН*; 1448 *DIR* № 10 a, 10 b; 1453 *Cost.* II, 466; 1455 *Cost.* II, 540; 1466 *BD* I, 105); **побраты** 4 (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1449 *Cost.* II, 378; 1471 *BD* I, 158); **побрати** 2 (1448 *DIR* № 10 a; 1453 *Cost.* II, 445); *ор. одн.* **побратою** (1448 *DIR* № 10 a, 10 b); *місц. одн.* **на побратѣ, Побратѧ** (1443 *ДГСПМН;* 1446 *Cost.* II, 270; 1448 *DIR* № 10 b; 1472 *DIR «A»* 530; 1482 *BD* I, 263).

ПОБРАТА [2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и тако(ж)... потвєржаємь єму... другаѦ сєла... на имѣ побрата и бєри(н)деєщи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. одн.* **побрата** (1453 *Cost.* II, 472).

***ПОБРАТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (кого, кого кому) *(заволодіти чим)* забрати, взяти (2): а бѫ(де)ть ли оу третєє позванъ съ своими кмети а нє станє(т) къ правоу тогды всю свою стратити (!) ре(ч) а волы которы(и) побраны в закладѣ тогды прїидоуть на соудьи (XV ст. *BC* 16 зв.); мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знаменито... ажє приида прє(д) насъ... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу, побраль па(н) татомирь вепрѣ оу черно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *P* 82—83).

2. (що) *(насильно)* забрати, загарбати, захопити (2): Стефа(н) воевода... лю(ди) многїи головами в поло(н) повє(л) и(з) ста(т)ки и(х) побра(л) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); Што пережъ сего посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу... штожъ... люди свои моцъно въслалъ въ нашу землю, замъки знаменитыи и волости нашы побралъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **побраль, побралъ, побра(л)** (1413 *P* 83; 1495 *ПЛПС*; 1498 *BD* II, 413); *дієприкм. пас. мин. наз. мн. ч.* **побраны** (XV ст. *BC* 16 зв.).

Див. ще **БРАТИ** I, ***ЗАБРАТИ.**

ПОБРАТСКЇИ *прикм.* (1) *(який стосується церкви у Побраті)*: А на то ест великаѦ марторїѦ... поп Анастасиє Молдавицкїи, поп Стахїє Побратскїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Побратскїи** (1464 *BD* I, 84).

ПОБРЪТѢНОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы иліа воєвода... чиним знаменито... оже то(т) истинныи слоуга... панъ тодеръ побрътѣноулъ слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1437 *Cost. I*, 520).

ФОРМИ: *наз. одн.* **побрътѣноулъ** (1437 *Cost.* I, 520).

***ПОБОУЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) спонукати, спонукувати: ачбы на(с), кто коли приневол(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) него о(т)стали и о(т) его короунѣ, того николи не оучини(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ачбы... побоужа(л)** (1448 *Cost.* II, 738).

***ПОБЫТЪ** *ч.* (1) (*стч.*, *стп.* pobyt) буття: да пребудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє а по семъ и детемъ нашимъ вечную памѧть (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **побытъ** (1376 *Р* 22).

***ПОБѢГНОУТИ** *дієсл. док.* (3) утекти: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во Львовъ или холопъ чии или роба выдати его (б. м. н., 1352 *Р* 6); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ его милости до нас, или боуд где до нашеи земли... тот бы имал одослати сѣ до своего господарѣ до кролѣ его милости, просѣчи соби мироу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **побѣгнет** 2 (1499 *BD* II, 421); **побѣгнеть** 1 (1352 *Р* 6).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЕЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ПОБѢГЪ** *ч.* (1) втеча: Поручили(с) кн(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за константиновн(ч) вын ли его на свои ру(к) за побѣгъ и за все лихоє (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *знах. одн.* **побѣгъ** (бл. 1392 *Р* 46).

***ПОБѢДОНОСЄЦЪ** *ч.* (9) (*цсл.* побѣдоносьць) (*титул святого Георгія*) побідоносець: мы Стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м) ... оже... да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) стои горѣ идеже є(ст) хра(м) стго и сла(в)наго великомъченїка и побєдоносца гео(р)гиа глаголемыи зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); Тоє въсе вышеписанноє дали єсмо свѧтомоу нашемоу монастирю що на Воронец, идеже ест храм свѧтаго и славнаго великомоученика и побѣдоносца Георгїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **побѣдоносца** 7 (1472 *ДГСВМ*; 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 147, 148); **побєдоносца** 2 (1471 *DIR«A»* 527; 1497 *BD* II, 100).

***ПОБѢЧИ** *дієсл. док.* (5) утекти (4): тъи исныи бекбулатъ нашь ворогъ насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу земълю, а наши убогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434);

кинутися втікати (1): коли тои лихии бекбула(т) побѣглъ тогда вси люди вс рать на бѣгъ повернулис (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **побѣглъ** 2 (1392—1393 *РФВ* 170); **побиглъ** 1 (1470 *BD* I, 140); **побєгъ** 1 (1487 *РИБ* 434); *3 ос. мн.* **побегли** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЕЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *СЪБѢЖАТИ.**

ПОВАЛА (1) ⟨?⟩ : Гдѣ колї дѣвка... боудѣ(т) на поли... оусилована и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи своє оусилованїє а повала а знамена не изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пересоудо(м) вызнають которыми она све(т)чена тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

! ПОВАЛАНЫ ⟨ПОВОЛАНЫ⟩ *див.* ***ПОВОЛАТИ.**

***ПОВЕДАНЬЕ** *с.* (2) розповідь, усна заява: И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичь, што жъ бы тая Угрыновъская... тое именье ему полетила во опеканье, и мы были Якубу Домоткановичу казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... пріеханья подле его поведанья (Краків, 1489 *РИБ* 437); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, вскасывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *род. одн.* **поведанья** (1489 *РИБ* 437); *знах. одн.* **поведаньє** (1495 *РИБ* 620).

Пор. **ПОВѢДАТИ.**

ПОВЄДАТЬ *див.* **ПОВѢДАТИ.**

ПОВЄДИТИ *дієсл. док.* (37) (кому що) розповісти, повісти, сказати (кому про що), повідомити (кого про що) (9): и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з великого литовского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А дале(и) казалъ его мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чыне его мл(с)ти земля(м) граничънымъ и поданънымъ его мл(с)ти великии крывды и втиски деються отъ твоеє мл(с)ти земли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); И повѣдилъ ми Репа, штожъ ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(що) заявити (28): А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Она поставила боѧр, моужей многих, которыи перед нами поведили: Ведаем гораздо в границах и в соусецстве по рекоу Зелвоу к Деречиноу... тоє поле Малеевскоє розъроблено (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олизароваѧ Шиловича... пани Федка, штож пан єє староста луцкий... падчерицы своей... дал и записал по животе своей имѣне Хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *інф.* **поведити** (1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *ПДВКА* 61); *перф. 3 ос. одн. ч.* **повѣдилъ, повѣдил, повѣди(л)** 6 (1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *ГОКІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2,58); **поведилъ, поведил** 5 (1489 *РИБ* 431; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ВФ*; *РИБ* 776); **повыдилъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **повидилъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **! powedił** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *3 ос. одн. ж.* **повѣдила** 3 (1487 *AS* I, 87; 1494 *РИБ* 560; 1495 *ВМБС*); **поведила** 3 (1478 *AS* III, 17; 1487 *AS* I, 240); *3 ос. мн.* **поведили** 7 (1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 433; 1495 *БСКИ*; *В. Соб.*; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *ГВКОО*); **повѣдили** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1495 *АЛМ* 88; *ВК*); **поведылы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была повѣдена** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЄДАТИ.**

ПОВЕЗТИ, !ПОВЄЗСТИ *дієсл. док.* (13) (що) повезти: а кто повезеть сукно до бесарабъ, дати иметъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто иметъ повезсти (!) ⟨с⟩оукно до Быстрици и до Оугоръ, оу Сочавѣ от гривны три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **повезетъ, повезет** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 274); **повезеть** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **имет (иметъ) повезти** 8 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **иметъ ! повезсти** 1 (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***ВЄЗТИ, *ПРИВЄЗТИ.**

***ПОВЄЛЄВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кому робити що) веліти, наказувати: i prosim waszoie miłosty, sztob wasza miłost nam w tom siły ne czyniły, iźby nam so kniaziem Szwitrykhayłom peremiryie derzat, nyze powieliwali Rady s Nimcy peremiryie derzat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); а такъже коли быхомъ имъ жолъду не поплатили и щькодъ тогды имъ поволеваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лгѧти нашихъ куп(ц)єхъ.. доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ! поволеваємъ (1433 –1443 *АРМ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* sztob... powieliwali (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

Див. ще * **ВЄЛѢТИ, *ПОВЄЛѢТИ, *ОУЗВЄЛЄТИ.**

***ПОВЕЛЕНИЄ** *див.* ***ПОВЄЛѢНИЄ.**

POWIELIWATI *див.* ***ПОВЄЛЄВАТИ.**

***ПОВЕЛИНИЕ** *див.* ***ПОВЄЛѢНИЄ.**

***ПОВЄЛѢНИЄ** *с.* (6) (*цсл.* повєлѣниє) повеління, наказ: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а кто не боуде(т) послушенъ нашемоу повєлѣнїю и запису, то(т) имаєтъ быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692).

ФОРМИ: *дав. одн.* повєлѣнію, повєлѣнїю (1398 *ДГПМ*; 1435 *Cost.* II, 692); *ор. одн.* повєлѣниємъ 1 (1388 *Р* 39); повєлѣньємь 1 (бл. 1350 *Р* 8); повелиниємъ 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. мн.* повелеиия (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Пор. ***ПОВЄЛѢТИ.**

***ПОВЄЛѢТИ** *дієсл. док.* (3) (кому зробити що, кому що) веліти, наказати: а слушати ми господарѧ своєго великого коро(л) во всємъ как ми повєлить (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т)... а мы тоє имаємь оучинити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* повєли(т) 2 (1455 *Cost.* II, 774, 775); повєлить 1 (бл. 1386 *Р* 30).

Див. ще ***ВЄЛѢТИ, *ПОВЄЛЄВАТИ, *ОУЗВЄЛЄТИ.**

***ПОВЄРИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому що) повірити, довірити: коли(ж) которыи мещанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а к которомоу землєнїноу бє(з) запїсѧ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* повєри(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ПОВЄРНОУТИ, POWIERNUTHI *дієсл. док.* (7) **1.** (без додатка) (*змінити напрям — про границю, дорогу*) повернути (2): А хотар томоу... селоу... ниже великои могили от толѣ черес поут... на копаноую могилоу, та повєрноувше опѧт къ Башїѧ на дѧл на копаноую могилоу (Сучава, 1492 *BD*·I, 510).

2. (що) (*віддати назад*) повернути (3): а господство мы съм дал и повєрноул тоє сєлищє на имѣ Полѣна (Сучава, 1490 *BD* I, 436); И заплативше оусє исполна, а господство мы повєрноух и тоє селищє да прислоухаєт к нашемоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. (що на що, що к чому) (*собі на користь*) повернути, використати (2): а па thom mozet szobi priszaditi, polipsity, a wolen ie przedati y oddati, па swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); Волна кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ тот домъ и землю отдати, и продати... как хотѧчи так ку потребєзности своєй повєрноути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *інф.* повєрноути, powiernuthi (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1490 *AS* I, 92); *аор. 1 ос. одн. зам. 3 ос.* господство мы повєриоух (1495 *BD* II, 64); *перф. 1 ос. одн. ч.* съм... повєриоул (1490 *BD* I, 436); *1 ос. мн.* єсми... повєриоули (1490 *DC* 148); *дієприсл. перед.* повєрноувшє (1492 *BD* I, 510).

Див. ще **ВЄРНУТИ 1, ВОРОТИТИ, *ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЄРНУТИ 1, 3, ОБОРОТИТИ 1, ОБРОТИТИ, *ПОВЄРТАТИ, ПРИВЄРНУТИ, ОУВЄРНОУТИ, *ОУВЄРНОУТИ СѦ.**

***ПОВЄРНУТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) ◇ на бѣгъ повєрнути сѧ *див.* * **БѢГЪ**[2].

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* повєрнулисѧ (1392—1393 *РФВ* 170).

***ПОВЄРТАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*змінювати напрям — про границю, дорогу*) повертати: А хотарь Бѣлошещим... до серєд добровоу та от толѣ повєртаєт горѣ до конєц доброви оу столпь (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* повєртаєт (1475 *BD* I, 206).

Див. ще **ВЄРНОУТИ СѢ, ПОВЄРНОУТИ** 1.

ПОВЄРХЬ, ПОВЄРХЪ *прийм.* (4) (*з род.*) (*виражає просторові відношення — вказує на напрям*) понад (чим), поверх, вище (чого): а хотары тѣмь сєломь... почєнши ⟨от⟩ върьзарєва монастирѣ на верхъ пасикѣ ачибковы, по верхь городища на верхъ лозовы, на мостъ грьланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); а хотаръ томоу монастирєви почєнши из долѧны по вєрхъ вышнєвца (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

Див. ще **ВЄРХЪ**[2].

ПОВЄСТИ, ПОВЄСТЬ *дієсл. док.* (10) (кого і без додатка) (*до якогось місця, в якомусь напрямку*) повести (9): а кто имєть повести кони или кобылы до Камѧнци, што было дати єму у сирѧть, то имєть дати въ дорошни (!) (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а потомъ черезъ ричку Ровєць повєлъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); И повєла нас пани Василєваѧ верхъ речки Бродноє поущою (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и потом Мокрычане нас повели по своим граням (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(кого) (*доставити*) привести (1): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(жє)бнїка тогды слоужебникъ запрєлъ жєбы нє видѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ по запрєнїю того слоужебника реклъ свє(т)кы повесть шт(!) бы видѣ(л) тыя раны (XV ст. *ВС* 19—19 зв.).

ФОРМИ: *інф.* повєсть (XV ст. *ВС* 19 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* повел, повє(л), повелъ (1430 *ГВКЛ* 8; 1495 *ПЛПС*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *3 ос. одн. ж.* повела (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* повели (1496 *ОКИВ* 27; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *майб. 3 ос. одн.* повєдєт 1 (1456 *Cost.* II, 790); имєть повєсти 1 (1408 *Cost.* II, 632).

Див. ще **ВЄСТЬ**[1].

ПОВЕТРЕЕ *с.* (2) (*цсл.* повѣтриє) пошесть: то есмо писали докул сѧ поветрее не почало (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* поветрее (1497—1498 *АЛРГ* 79)

***ПОВЄТЪ** *див.* * **ПОБѢГЪ.**

***ПОВИНЄНЪ** *предик.* (4) повинен, зобов'язаний: колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лїввѣ є(ст) оучины(л)... мы такожє ижє повынни єсмы его воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти обицоуємъ... кролѣ полскомоу моцнии, вичнїє остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на себѣ нєкотороую собїноу пєнєзєи а оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.); Алє колиж наияснѣишеє кнѧжа и пан Казимир, крол полскыи... нас недавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... мы... быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. мн.* повинни, повїннї 3 (1448 *Cost.* II, 738; XV ст. *ВС* 27 зв.; 1462 *BD* II, 284); повынни 1 (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще **ВИНЄН** 1, **ВИНОВАТЫИ** 2.

***ПОВИННОСТЬ** *ж.* (5) **1.** (*грошова данина господаревіземлевласнику з його орних земель, які обробляли вільні селяни-данники*) повинність (3): Волно резникомъ... быдло купуючи... кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

повинность ⟨отдавати⟩ (1) виконувати селянські феодальні повинності: До того... землю деръжати маєтъ... зо всѣмъ тымъ какъ про(д)ковє єго дръжанъѧ и оуживанѧ свои мѣли а пови(н)осо(ст)ь (!) и слоу(ж)боу

про(д)комъ нашимъ о(т)давали и на(м)ъ о(т)даютъ (Прилуки, 1459 *P* 171—172).

2. *(політична залежність)* підлеглість (1): Тымже обичаем и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости предковь наших, видѣчи и знаючи ласкоу и доброволенїє наяснѣишаго кнѧзѧ пана казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **повинности, повиности** (1389 *PEA* I, 27; 1485 *BD* II, 371); *знах. одн.* **повиность** 1 (1389 *PEA* I, 27); ! **пови(н)осо(ст)ь** 1 (1459 *P* 172); *род. мн.* **повинности** (1389 *PEA* I, 27).

***ПОВИННЫИ** *прикм.* (5) належний: однимъ произволенїємъ одною волєю испльного виданїа оуси(х) на(с) обицоуємъ и слюбоуємъ при чти и при вери... тотъ истинныи голдъ... и пристанїє вирность повинноую помочи, оусѣкии слюби... владиславови, королеви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали, абыхо(м)... казимировѣ королевѣ єго мл(с)ти повины(и) гол(д) оудилати, по(д)лу(г) стары(х) обычає(в) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **повины(и)** (1453 *Cost.* II, 765); *род. одн. ж.* **повинноѣ** (1448 *Cost.* II, 738); *знах. одн. ж.* **повинноую** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн. ж.* **повиниою** (1448 *Cost.* II, 738).

ПОВИНОВАТИСЬ *дієсл. недок.* (2) (кому в чому, чим) коритися, підкорятися, підпорядковуватися: никакоже паче благословеня его церкви созиждати... но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Сє язъ кнѧзь великыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ службою таковою (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *інф.* **повиноватись** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *теп. 1 ос. одн.* **повинуюсѧ** (1366 *P* 14).

***ПОВИНОСТЬ** *див.* ***ПОВИННОСТЬ.**

***ПОВИНЫИ** *див.* ***ПОВИННЫИ.**

ПОВИСЛИВЧИЧЬ *див.* **ПОВИСТЛИВЧИЧЬ.**

***ПОВИСТИ** *дієсл. док.* (1) (кому о що) сказати (кому про що): а тоє привилїє... изгиноули о(т) роукы крьстини... коли крьстѣ с конѣ оупа(л) и оумера(л) безь язика и о привилїє на(м) о нашоу правую о(т)чиноу нє мо(г) пови(с)ти где є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *інф.* **пови(с)ти** (1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЄДАТИ.**

ПОВИСТЛИВЧИЧЬ, ПОВИСЛИВЧИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва)*: а на розъѣздѣ были землѧне и панъ ленко зарубичь... панъ костько повистливчичь (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **повистливчичь, повисливчичь** (1411 *P* 79, 80).

***ПОВИШ** *див.* **ПОВЫШЄ**[1].

ПОВИШЄ[1] *див.* **ПОВЫШЄ**[1].

ПОВИШЄ[2] *див.* **ПОВЫШЄ**[2].

POWIDATY *див.* **ПОВѢДАТИ.**

POWIERNUTHI *див.* **ПОВЕРНОУТИ.**

***ПОВНѢИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(який виявляється повною мірою)* повніший, більший: а на то єсмы привѣсили наши печати къ сему нашему листу про лѣпшее и повнѣишєє оувѣренїє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **повнѣишєє** (1411 *Cost.* II, 638).

Пор. **ПОЛНЪ.**

! **ПОВОГРАДСКОГО** ⟨НОВОГРАДСКОГО⟩ *див.* **НОВОГРАДСКЫИ.**

***ПОВОДЪ**[1] *ч.* (4) **1.** причина (3): приказоуємъ старостамъ... абы никого нєпозывали бє(з) повода алюбо бє(з) вины докананы (!) (XV ст. *BC* 16).

2. (*стч.* původ, *стп.* powód) початок, походження (1): а хто сѧ мени(т) шлѧ(х)тичо(м) а нє з родоу шлѧхо(т) О шлѧхотныи ворожаи имєє(т) пово(д) имети о(т) коренѧ ачь хто менїтсѧ шлѧхътичомь тогды имєєть шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичовъ (!) поставить (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **повода** (XV ст. *BC* 6, 16); *знах. одн.* **пово(д)** (XV ст. *BC* 18 зв.).

ПОВОДЪ[2] *ч.* (13) (*стч.* původ, *стп.* powód) позивач: оуставлѧємь коли(ж) боудеть у нашомъ дворє пєрє(д) на(с) позванъ ·алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *BC* 14 зв.); па(н) игна(т) пово(д) постави(л) старцѣ обчии (Зудечів, 1421 *P* 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поводъ, пово(д)** (XV ст. *BC* 13, 14 зв., 17 зв., 18, 25, 26; *СЯ* 40; 1421 *P* 96); *знах. одн.* **повода** (XV ст. *СЯ* 42); *ор. одн.* **поводо(м)** (XV ст. *BC* 6 зв.).

Див. ще ***ПОДВОДЦА.**

***ПОВОЗЪ** *ч.* (1) ◇ **п о в о з ъ в о з и т и** (1) повинність доставляти натуральну данину у двір феодала: и людемъ его не надобе подводъ давати, а въ облаву ихъ не ходити, и повозу не возити, а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* **повозу** (1497 *РИБ* 684).

***ПОВОЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (чим) позвати до суду: О оусїльство коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонькоу квальтомь мы... оуставлѧємь которыи боудеть (!) такыи наидены и повaланы (!) по(л)скымь правомъ по(д)лоугъ вины имєють быти осоужены (XV ст. *BC* 25 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудеть... !повaланы** (XV ст. *BC* 25 зв.).

! **ПОВОЛЄВАЄМЪ** ⟨ПОВЕЛЄВАЄМЪ⟩ *див.* ***ПОВЄЛЄВАТИ.**

***ПОВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* povoliti, *стп.* powolić) (кому зробити що) дозволити, дати дозвіл: а пак ли тоє перворє(ч)ноє сeло намъ сѧ бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є викупитн (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **поволили быхо(м)** (1424 *P* 102).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ 1, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ 2.**

***ПОВЪСТЯГНУТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* powściągnąć) (від чого) стримати(ся), здержати(ся), угамувати(ся): и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы єму, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своєє повъстягнулъ и зъ вами бы миръ имaлъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... повъстягнулъ** (1499 *BD* II, 447).

Див. ще ***ПОВЪСТЯГНУТИ СЯ.**

***ПОВЪСТЯГНУТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* powściągnąć się) (від чого) стриматися, здержатися, угамуватися: И твоя милость въ томъ нашомъ делє посылалъ къ нему своєго посла, напоминаючы єго, штобы отъ того оумыслу и воли своєє ся повъстягнулъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... ся повъстягнулъ** (1498 *BD* II, 413).

Див. ще ***ПОВЪСТЯГНУТИ.**

***ПОВЫНЄНЪ** *див.* ***ПОВИНЄНЪ.**

***ПОВЫШАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) міцніти, посилюватися: а онъ длѧ тебе и насъ што бы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того для много голодоу и томли тє(р)пелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **што бы... повышалосѧ** (1484 *ЯМ*).

ПОВЫШЄ[1]**, ПОВИШЄ, ПОВЫШИ, ПОВЫШО** *присл.* (13) *(на вищому місці)* трохи вище, вище (10): ⟨а⟩ хотаръ томоу селу... дорогою до потока що идеtъ на радеша(н)... та оупадаєтъ повышє оу другы потокъ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); Тѣмъ ми... дали... єсми ємоу... села... где бил дворъ Доуми Чорьного. и повише где били Грекове Чорьного

Доумы (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); и далї и потвердили есми ємоу... села... Чернътещи... и близ того повише на имѣ Мотишещїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

(*у напрямі до верхньої частини чого*) угору, уверх (2): а хотарь селоу, повышо потоко(м) долоу на крънице солоткоу (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b);

(*у часовому відношенні*) перед тим, раніше (1): Ино бываючы ваша мл(ст) межы нами в бра(т)ствє и в добро(м) мироу... яко повыше(и) рєкли есмо а ваша мл(ст) можєтє сами порозоумєти якъ боудоуть мыслити ваше(и) мл(с)ти и приятели и неприятели (б. м. н.. 1496 *ПСВВ*).

Див. ще **ВЫШЄ¹, З ВЫШЄ¹.**

Пор. **ВЫСОКО, НАИВЫШЕ.**

ПОВЫШЄ², ПОВИШЄ *прийм.* (51) (*з род.*) (*виражає просторові відношення — вказує на предмет або на місце, за яким щось проходить або розташовано*) вище (чого) (45): оучинили есмо имъ границю повышє монастыря свѧто(г) михаила (Галич, 1404 *Р* 68); а хотаръ дворенєщи(м) да є(ст)... о(т) доуба повышє хородка (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); И оу том... прїиде... настѧ... и продала... єдноу фалчоу... винограда... повышє Поутенских виноградовь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) (6): тѣмь мы... дали есмы єму... села на рєвтѣ... повышє оцєлово мѣсто (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); А хотар тои... части... повышє гроушах на столпъ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ВЫШЄ².**

***ПОВЫШЄИ** *див.* **ПОВЫШЄ¹.**

ПОВЫШИ *див.* **ПОВЫШЄ¹.**

ПОВЫШИТИ, ПОВЫШЫТЬ *дієсл. док.* (2) (що) підвищити, збільшити: И тыми разы здесе мещане были въ насъ... а слюбили намъ плату повышыть (Радомль, 1487 *РИБ* 227); А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сѧ полепшило, тогды мает нам тое цены повышити, а естли бы сѧ, Боже вховай, надказило, тогды мает... нам тое мыто и вагу спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **повышити** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **повышыть** 1 (1487 *РИБ* 227).

ПОВЫШО *див.* **ПОВЫШЄ¹.**

ПОВЫШЫТЬ *див.* **ПОВЫШИТИ.**

ПОВѢДАТИ, ПОВЄДАТЬ, POWIDATY *дієсл. недок. і док.* (32) (що, кому що, кому що перед ким) повідати, повісти, казати, сказати: мы кроль казимир... явно повѣдают, колиж то пришедши... слуга нашъ... ходко быбелскыи, и оуказал есть кнѧзѧ львовы листы... тогды пожадал есть... абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); ажъ тамъ есмо... застали бы бояръ Хмельницкихъ... зъ людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ тои долины но правой стороны грунтъ Хмельницкій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Пришолъ перед нас кн⟨ѧ⟩зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачевськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а и ты пере(д) г(с)дре(м) тыми разы того нє поведалъ а(ж) бы та(м) третѧя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); у ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу poczały mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **повѣдати** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1484—1486 *ГСПТЗ*); **powidaty** 1 (1500 *ДПЖН*); **поведать** 1 (XVст. *ВС* 14); *теп. 1 ос. мн.* **повѣдає(м)** (1495 *ПЛПС*); *2 ос. мн.* **повєдаете** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **поведають** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *BD* II, 414); **повѣдают** 1 (1361 *AGZ* 6); *перф. 2 ос. одн. ч.* **єси... поведалъ** 1 (1495 *РИБ* 620); **поведилъ** 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **поведалъ, поведал, поведа(л)** 7 (1430 *ГВКЛ* 8; 1489 *РИБ* 431; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *БСКИ*; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АЛРГ* 94); **повѣдалъ** 1 (1454 *АЛМ* 12); *3 ос. одн. ж.* **поведала** (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* **повєдали** 4 (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* III, 17; 1494 *BD* II, 387; 1499 *ВФ*); **повѣдали** 1 (XV ст. *СГЧА*); **поведалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дієприсл. одноч.* **поведаючы** (1495 *РИБ* 602, 620; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, *СПОВЄДАТИ.**

***ПОВѢДИТИ** *див.* **ПОВЄДИТИ.**

***ПОВѢТЪ** *ч.* (62) (*одиниця адміністративного поділу*) повіт: Teź jestliby ... nekotoroho... umerłoho od mesta do mesta, od poweta do poweta... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... дали есмо... Каленику оу житомирском поветє село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... иж... дал єсми братаничоу своємоу... Тоурьюю оу Кременецькомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

ФОРМИ: *род. одн.* **повету** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *ГВКОО*); **повѣту** 2 (1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 85); **poweta** 2 (1388 *ZPL* 105); **повѣта** 2 (1491 *AS* I, 96; 1495 *ВМЗД*); *ор. одн.* **повѣтомъ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **поветомъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *місц. одн.* **оу (въ) повѣтє** 24 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136; 1446 *AS* I, 42; 1451 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1430 *AS* I, 65; 1495 *РИБ* 602; 1496 *AS* I, 244; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **оу (въ) поветє** 20 (1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1488 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 433; 1493 *АЛРГ* 55; XV ст. *СЯ* 43; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **оу (въ) повѣтѣ** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30; 1500 *АЛМ* вип. 2,58); **оу повѣти** 1 (1445 *Р* 150).

ПОГАДАТИ *дієсл. док.* (6) подумати, погадати, обміркувати (1): я еще будучи в добром здоровю, погадавши собє и выдєчи сестренца своєго кн(ѧ)зѧ Богдана Василєвича службу и пилност до себє, дала есми єму по своєм животє имєне... на имѧ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

◇ н а ж и в о т ъ п о г а д а т и (2), п о г а д а т и н а ж и в о т ъ (3) *див.* ***ЖИВОТЪ.**

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **погадаєть** 4 (1442 *Cost.* II, 716, 719); **иметъ погадати** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *дієприсл. перед.* **погадавши** (1488 *AS* I, 241).

***ПОГАНИНЪ** *ч.* (3) (*лат.* paganus) (*не християнин*) поганин, язичник: А... корол... и короуна полскаѧ имаєт нас... оборонити... от поганина и от христианина... кто боудет противко нам (Сучава, 1468 *BD* II, 302); вси королеве и вси хрестиянъскии господаревє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовяться и хотели бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. одн.* **поганина** (1468 *BD* II, 302); *род. мн.* **поганъ** (1498 *BD* II, 410); *знах. мн.* **поганє** (1476 *BD* II, 337).

Див. ще **ПОГАНСТВО, *ПОГАНЪ.**

ПОГАНСТВО, ПОГАНЪСТВО, ПОГАНЬСТВО *с., зб.* (15) (*стч.* pohanstvo, *стп.* poganstwo) (*не християни*) погани, язичники: мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже слюбуеми... кролеви полскому... служити... и по(д)лє его мл(с)ти стати... прсти(в) поганства (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Стефанъ воевода... прыятєльство... оутвержаеть межы его мл(ст) и межы вашу мл(с)ть бо вша мл(с)ть можетє тому сами добрє розоумети аже о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татаровє и ту(р)ковє на хрестиянъство... ся оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); И добро бы было и тобє со хрестияны миръ имати и посполъ со всими хрестиянъскими господары противъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410); ⟨А коли бы⟩ поганство хотѣло роушити сѣ черєс нашоу зємлю... против зємлѣм ... вели-

кого кнѣзѣ литовского, ⟨тогди маєм... великомоу кнѧзю⟩... вєдомо давати (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *наз.* **поганство, поганъство, поганьство** (1484—1486 *ГСПТЗ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 442); *род.* **поганства, поганъства, поганьства** (1439 *Cost.* II, 714; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *АЛРГ* 69; 1498 *BD* II, 410); *дав.* **поганству, поганъству** (1456 *ЭСФ*; 1493 *ПОСВВ* 152); *знах.* **поганъство, поганьство** (1481 *BD* II, 364; 1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще ***ПОГАНИНЪ, *ПОГАНЪ.**

***ПОГАНЪ** *ч.* (1) (*стч.* pohan, *стп.* pogan, *лат.* paganus) поганин, язичник: И такиж имаємь быти каждомоу королевскомоу приѧтелю приѧтеле а неприѧтелевѣ королевскомоу имаємь быти неприѧтеле, жадного нє вымоуючи ни пога⟨ни⟩на (*в ориг.* погана.— *Прим. вид.*) ни христїанина (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *род. одн.* **погана** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще *** ПОГАНИНЪ, ПОГАНСТВО.**

ПОГАНЪСТВО *див.* **ПОГАНСТВО.**

ПОГАНЬСТВО *див.* **ПОГАНСТВО.**

***ПОГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) погасити: Өа(л)ко позна(л) иже свєчи погаси(л) (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **погаси(л)** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще ***ЗАГАСИТИ.**

***ПОГИБЄЛЬ** *ж.* (1) ◇ погибєль имати (1) перебувати під загрозою загибелі: Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю... радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутисненїє и погибєли земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о... погибєли** (1456 *ЭСФ*).

ПОГНАТИ *дієсл. док.* (4) (кого) погнати: а кто иметъ погнати скотъ до татаръ, на головное мыто, у сочавѣ, отъ скота четыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто имет погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини... по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **иметъ (имет) погнати** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost* II; 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273).

Див. ще **ГНАТИ, ГОНИТИ 1,*ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ПОГОНИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*) *суч.* Самбір: а писана грамота оу погоничи(х) (Погоничі, 1422 *P* 98).

ФОРМИ: *місц.* **оу погоничи(х)** (1422 *P* 98).

***ПОГОНИШЧЄ** *с.* (1) (*назва гори у Молдавському князівстві*): ⟨х⟩отар тои браници от обръшїи Лаоури... до Погонишча (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Погонишча** (1490 *BD* I, 420).

!ПОГОНЇ *див.* ***ПОГОНѦ.**

***ПОГОННЫИ** *прикм* (1) ◇ ⟨ловы⟩ погонныє *див.* **ЛОВЫ** 2.

ФОРМИ: *ор. мн.* **погонными** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI. 2).

***ПОГОНѦ** *ж.* (2) погоня: О злодєю имаю(т) бытї по(г)нѧ (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **по(г)нѧ** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); ! **погонї** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

***ПОГОРЄЛСКИИ** *прикм.* (6) (*пор. село* Погорѣлая *у Смоленській землі*) (1): што пє(р)во сего стоѧли перє(д) нами очивисто в праве земѧнє дороги(ц)кии, воды(н)ски(и) с *погорє(л)скими* жаловали на(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(*у знач. іменника*) (*тільки в мн.*) (*назва людей за місцем проживання*) (5): погорє(л)скиє дали на то пѧ(т)десѧ(т) свѣтковъ землѧ(н) дороги(ц)ки(х) (Вільна. 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **погорѣлскиє** 1 (1495 *ВМЗД*); **погорє(л)скиє** 1 (1495 *ВМЗД*); **погорє(л)скии** 1 (1495 *ВМЗД*); *знах. мн.* **погорѣлски(х)** 1 (1495 *ВМЗД*); **погорє(л)ски(х)** 1 (1495 *ВМЗД*); *ор. мн.* **погорє(л)скими** (1495 *ВМЗД*).

ПОГОРИЛОВЦИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Погорілівці: мы александръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми... продали селишча... на имѧ ива(н)ковци и погорило(в)ци (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422); тѧм мы... дали єсми єму... села, на имѣ... иванковци и погориловци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **погорило(в)ци, погориловци** (1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 540).

***ПОГОРИТИ** *дієсл. док.* (5) згоріти, погоріти: про то... потоптаємъ всѣхъ пръвы(х) привилїи ссѣмъ ⟨при⟩вилїемъ, зануже и(х) стары привилїи що имали о(т) нашего ро(дї)телѧ... погорилъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочещи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **погорил, погорилъ** (1439 *Cost.* II, 52; 1491 *BD* I, 452); *3 ос. мн.* **погорили** 2 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); ! **пахорили** 1 (1472 *BD* I, 177).

***ПОГОРЬЄ** *с.* (1) височина, узгір'я: мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... дали єсмо ємоу село липоую... а дроугоє село на погорьи оу воло(д)мєрьскомъ повѣтє боудѧтичи (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на погорьи** (1451 *P* 159)

***ПОГОРѢЛСКИИ** *див.* ***ПОГОРЄЛСКИИ.**

***ПОГОСТЪ** *ч.* (1) сільська община з самоуправлінням: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. мн.* **погостомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПОГРАБИТИ** *дієсл. док.* (1) (що в кого) (*самовільно забрати*) пограбувати: Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пограбилъ** (1498 *АЛМ* 159).

***ПОГРАНИЧЪНЫИ** *прикм.* (2) пограничний, прикордонний: И мы хочомо (!) о томъ до намєстъниковъ нашыхъ пограничъных писати, ажъ бы лихихъ людей за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II. 405).

ФОРМИ: *род. мн.* **пограничъныхъ** (1496 *BD* II, 405); *знах. мн. с.* **пограничъныи** (1496 *BD* II, 405).

Див. ще ***ГРАНИЧНЫИ.**

***ПОГОУБА** *див.* ***ПАГУБА.**

ПОД *див.* **ПОДЪ.**

***ПОДАВАТИ** [1] *дієсл. док.* (3) (кому що) (*багато дечого*) понадавати, пороздавати, подавати: И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кнгни марїи... свою очиноу... а так же что єсмь подава(л) имѣнїа.боѧро(м) свои(м) (Київ, 1446 *P* 154); а которым слугамъ тыи верху писанны кн⟨ѧ⟩жата будут подавали имєнѧ въ Зъвѧгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней нє маєт рухати (Вільна. 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь подава(л)** (1446 *P* 154); *3 ос. мн.* **подавали** (1496 *ВМКФС*); *майб. II 3 ос. мн.* **будут подавали** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ 1,*ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, ПОДАТИ.**

***ПОДАВАТИ** [2] *дієсл. недок.* (5) (кому що) (*визначати розмір грошової суми*) подавати: А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали (Краків, 1487 *РИБ* 226); Протож кому коли в него подаем пенязи на квитацеях з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **подаемъ, подаем** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 83); *перф. 3 ос. одн. ч.* **подавалъ, подавал** (1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ДАВАТИ, *ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, ПОДАТИ.**

***ПОДАВАТИ** [3] *дієсл. док.* (1) (кого за кого) повіддавати заміж: а тотъ дей Крупша сыновъ в себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩-

ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подавалъ былъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще *ОТДАВАТИ, ОТДАТИ, ПООДДАВАТИ.

! **ПОДАВАТИ**[4] ⟨ПРОДАВАТИ⟩ *див.* **ПРОДАВАТИ.**

ПО ДАВНОМОУ, ПО ДАВЪНОМУ *присл.* (13) по-давньому: а съ королємъ вгорскимъ... маєтъ быти по давномоу, какъ єсмо сѧ записали (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); а мыто имъ брати подавномоу (Краків, 1487 *АМЛ*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

***ПОДАНЄ** *с.* (1) (*стп.* podanie) передача під опіку, патронат, зв'язаний з вотчинним правом на землю: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у подани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ПОДАНЪНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

***ПОДАРОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) подарувати, дати, пожалувати: можєть о(т)дати и продати... и ближнємоу своємоу исъ своєи роуки дати и по(д)ровати (!) по нємъ боудоучомъ (Луцьк, 1451 *Р* 159).

ФОРМИ: *інф.* ! **по(д)ровати** (1451 *Р* 159).

Див. ще ***ДАРИТИ, ДАРОВАТИ.**

ПОДАТИ *дієсл. док.* (9) **1.** (кому що) (*повернути*) віддати (4): а єстли ѧ ис тоєи мєны выстоуплю... тогды ѧ ... тоє имє(н)є дѧ(д)ковичи я а любо по мнѣ боудоучии мае(т) подати па(н)у петроу яновичоу старостє лоуцкомоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є дѧ(д)ковское подати та(к)... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. (що кому) (*віддати під опіку*) передати (1): то па(к) коли поданъ мнѣ (...— *Прим. вид.*) сты(и) мана(с)ты(р) и пописоувано оу црkви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вто ча(с) осмотр(ѣ)ли а(ж) на е(г)лии сре(б)ро подрано (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

3. (що) передати, вручити (1): и оуставлѧємь и(ж)... такымь обычаємь имєєть быти позовъ и(ж) слоужебнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поеха(т) к сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть къ є(г) двороу кметѧ которо(г) имаєть листъ позовны и подасть и повєдать... длѧ которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14).

4. (кого, що) подати, назвати (2): И мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити. И они подали светки... мѣщанъ Луцкихъ старыхъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Што на кремєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) Ѕ а пищалъ одна а вєлики(х) пушє(к) на городє Д̃ (б. м. н., XV ст. *ИК*).

5. (кому що) (*визначати розмір грошової суми*) подати (1): и тое имѣніе спало на отца нашого, и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець. 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *інф.* **подати** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **подалъ** (1494 *АЛМ* 54); *3 ос. мн.* **подали** (1495 *АЛМ* 88); *майб. 3 ос. одн.* **подасть** (XV ст. *ВС* 14); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **поданъ** (XV ст. *ВОРСР* 179); *предик. пас. дієприкм.* **подано** (XV ст. *ИК*).

Див. ще **ДАТИ, *НАДАВАТИ, *ПОДАВАТИ**[1], **ПОДАВАТИ**[2].

***ПОДАТОКЪ** *ч.* (2) (*грошові й натуральні збори з тяглих людей*) податок: Съ которого того копища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ, такъ тежъ пляцовъ божницы ихъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); А сє я Хвєдко Кословский... светчю... иж .. продал єсми пану Андрушкоу Фєдоровичоу вєчно данники з данью и со всими податки и пожитки (Луцьк. 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *род. мн.* **податковъ** (1389 *РЕА* I, 27); *ор. мн.* **податки** (1474 *AS* I, 69).

Див. ще ***ПОДАТЬ.** *

***ПОДАТЬ** *ж.* (1) (*грошові й натуральні збори з тяглих людей*) подать: и... продали єсмо Єго Милости... землю пашноую... з боры и лѣсы и з бобровыми гоны и со всѧкими иными поплатки и податми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. мн.* **податми** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ПОДАТОКЪ.**

***ПОДАЧКА** *ж.* (1) натуральна данина: а я кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду из людми и з грошми и зо всими подачки (!) оу вотчизнє моєй (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *ор. мн.* ! **подачки** (1489 *AS* I, 89).

Див. ще ***ДААНЇЄ**[2], ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

! **ПОДБЄНЪ** ⟨ПОДОБЄНЪ⟩ *див.* **ПОДОБЄНЪ.**

***ПОДБЛИЖАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (під що) наближатися, підходити (до чого): ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отъ тоуль выправимъ... до тебє нш̃ы(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **по(д)ближаємъся** (1496 *ПДСВВ*).

Див. ще ***ПРИБЛИЗИТИ СѦ.**

***ПОДБОРЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою... Подборци (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Подборци** (1448 *AS* I, 44).

***ПОДВИЖЕНЄ** *с.* (1) ⟨?⟩: а то дали єсмо єму на вѣки на вечныи без всѧкого подвижєня до єго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *род. одн.* **подвижєня** (1444 *AS* I, 40).

***ПОДВОДА** *ж.* (22) (*рід повинності*) обов'язок тяглих людей давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника (19): да нє да(ст) тоє сєло ни да(н) нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу... ни на мли(н) да нє робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш, ни на город ⟨д⟩а нє робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); и людемъ его не надобе подводъ давати, а въ облаву ихъ не ходити, и повозу не возити, а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ и подводъ и плату жадного не давати (Городно. 1497 *РИБ* 684); **п о д в о д у в о з и т и** (1) (*повинність тяглих людей*) давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника: А такоже от того села да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчелы... и подводоу от вина да нє возѣтъ николи на вѣкы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); **у п о д в о д а х ъ х о ж и в а т и** (1) (*повинність тяглих людей*) давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по три гроши житщины... а подъ намѣстники у подводахъ не хоживали (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); **в о д ы т и п о д в о д у** (1) *див.* **ВОДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **по(д)воды** (1448 *ДГПР*); *знах. одн.* **по(д)воду, по(д)во(ду), подводоу** 12 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ*; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 29; 1466 *BD* I, 95; 1467 *Mih. Doc.* 125 і т. ін.); **подво(д), подвод** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *ПГСММЦ*; 1475 *BD* I, 200); *род. мн.* **подводъ** (1497 *РИБ* 684); *ор. мн.* **подвода(ми)** (1450 *ЗНТШ* XI, 7); *місц. мн.* **у подводахъ** (1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ПОДВОДЦА** *ч.* (3) позивач: про то(ж) коли ко(г) хто на соудъ зазовєть за дѣди(ч)ство на пєнєзи заставлєны а колижь виноватыи нє станєтьть (!) на рокоу тогды по(д)во(д)ца изыщєть дѣди(ч)ство (XV ст. *ВС* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **по(д)во(д)ца** (XV ст. *ВС* 6 зв., 10, 17 зв.).

Див. ще **ПОВОДЪ**[2].

ПОДВОИСКИИ *ч.* (1) (*стп.* podwojski) возний, судовий

виконавець: а на то послуси... лукьѧнъ тивунъ павелъ подвоискии (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подвоискии** (1385 *P* 28).

***ПОДВОИТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ р е ч п о д в о и т и *див.* ***РѢЧЬ**[1].

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **подвоили** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ПОДВОРЄ** *с.* (12) подвір'я; *(з господарськими будівлями)* садиба, *діал.* обійстя: а Руденскаѧ мает оу подворѧ своего ворота поставити на влицу (!) што з веком оулица промеж подворей положена (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); а к ты(м) мои(м) име(н)я(м)... даровала єсми моужа своє(г) пана васи(л)я хре(б)товича по(д)ворьє(м) свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)не(м) городе в лоуцкоу (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **подворѧ, подворъѧ** 5 (1494 *AS* I, 101, 102); **подвурѧ** 1 (1494 *AS* I, 101); *знах. одн.* **подворє, подъворъє, по(д)ворьє** (1490 *ЗХП* 136; 1494 *AS* I, 101); *ор. одн.* **по(д)ворьє(м)** (1490 *ЗХП* 136); *род. мн.* **подворей** (1494 *AS* I, 102); *знах. мн.* **подворѧ** (1494 *AS* I, 102).

***ПОДВОРИЩНЫИ** *прикм.* (1) який належить до дворища: а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине! ... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова и межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. мн.* **подворищныхъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ПОДВОРЪЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**

***ПОДВОРЬЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**

***ПОДВУРЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**

***ПОДГАЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Підгай: и мы... дали есмо ему... село Холунецъ... а Подгае (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Подгае** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

***ПОДГАЕЦКИИ** *прикм.* (3) ◇ д о р о г а П о д г а е ц к а я (2) *див.* **ДОРОГА** 1; п у т ь п о л ъ д ъ г а е ц ь с к ы и (!) (1) *див.* **ПОУТЬ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! **полъдъгаецьскыи** (п. 1349 *P* 3); *знах. одн. ж.* **Подгаецкую** (1499 *АЛРГ* 94).

Пор. ***ПОДГАЙЦИ.**

ПОДГАЕЦЪКИЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий... продал есми свое имѣнье... Подгайци (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Подгаецъкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ПОДГАЙЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Підгайці: Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий... продал есми свое имѣнье... Подгайци у Володимерскомъ повете (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *знах.* **Подгайци** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ПОДДАВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (9) **1.** (кому) *(визнавати васальну залежність від кого)* підкорятися (3): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже... слюбили есмо и слюбуємъ подъдаваючесѧ с людми... наши(м)... володиславу королеви польскому... иже... чистаѧ вѣрностъ и полна будемъ држа(т) (Краків, 1388 *P* 40—41); А мы Его милости и его короуни... полскои... съ оусими подданними земли молдавскои, голд оудилали есмо, поддаваючи сѣ и съ землею нашею и съ нашими подданними... оу послоушенстви поддаем сѧ его милссти (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

2. (кому під що, чим під що, кому робити що) зобов'язуватися (до чого, чим, робити що) (5): па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни... то(г)да по(д)дає(м) сѧ королеви по(л)скому ... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а на тоты всѣ рѣчи о гъ въѧзуемысѧ, ты(м) то листо(м), и по(д)даваємь(с)... ижеѧ хочемъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); та и мы слюбоуемь и по(д)даемь сѧ служити вѣрно... королеви (Сучава, 1455 *Cost.* II, 774); и оузрѣвши они, аже... хоче(м) с ними за єдно прїѧте(л)скы ср(д)ечно быти, а они па(к) по(д) то сѧ по(д)давали присѧгою своєю и съ своєѧ вѣроѧ хр(с)тїанскую (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811).

3. *(давати згоду)* погоджуватися (1): а коли быхми то(г) не пополнили и не заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышеписа(н)ны(х) а мы сѧ по(д)даємъ ажебы оузѧ(л) оу нашемъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)десѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **по(д)дає(м)сѧ, по(д)даемь сѧ, поддаем сѧ** 3 (1421 *Cost.* I, 142; 1455 *Cost.* II, 774; 1485 *BD* II, 371); **сѧ по(д)даємъ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **по(д)даемо сѧ** 1 (1455 *Cost.* II, 774); **по(д)даваємь(с)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *перф. 3 ос. мн.* **сѧ по(д)давали** (1457 *Cost.* II, 811); *дієприсл. одноч.* **подъдаваючесѧ** 1 (1388 *P* 41); **поддаваючи сѣ** 1 (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ПОДДАТИ СѦ.**

***ПОДДАННИИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

***ПОДДАННИКЪ** *ч.* (5) **1.** васал, ленник (2): а... коро(л) казими(р)... имає(т)... на(с)... оборонити... яко оуси(м) добры(м) по(д)даннико(м) землѧмь свои(м) та(к) имає(т) и на(м) его мл(с)тъ... оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); але таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их землѧх или боуд оу кого от их подданников, а их милости имают его вьгнати и въпоудити проч из их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

2. *(підлеглий владі монарха)* підданець (3): на то, естли бы сѣ пригодїло... боуд колве комоу котораѧ кривда и шкода от подданников наших... а таковїи... да имает жадати справедливост от старост хотинскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *род. мн.* **подданников** (1499 *BD* II, 421, 424); *дав. мн.* **по(д)даннико(м)** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***ПОДДАННЫЙ** 1.

***ПОДДАННЇИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

***ПОДДАННЫЙ** *прикм.* (74) **1.** *(підлеглий владі монарха)* підданий (5): мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... владиславовы, кролевы... посполоу съ... городи, мѣсти, землѣми по(д)данными и каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); А далє(и) казалъ его мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ... земля(м) граничънымъ и поданъным его мл(с)ти великии крывды и втиски деються (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(у знач. іменника) підданець (67): а стецко пере(ч)ныи воевода с паны и его подъданными... записалъ сѧ кролеви... служити (Ланчиця, 1433 *P* 123); а па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ непрїѧтелевъ, яко свои... по(д)даны(и) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); прото(ж) бгоу коу хвале... а к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ... выдаваемы и оуставлѧемы права (XV ст. *BC* 10); Також и пререченнїи крал и... его милости братїѧ и съ оусею их радою и подданнимы их, нам Стефаноу воеводи... и подданным нашим ... имают быти приятелем нашим приятели (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. *(який перебуває у васальній залежності)* підданий (1): мы Стефань воевода... вызнавамы... аже мы... слюбили есми... Казимировѣ... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верны и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

3. (кому) *(позбавлений можливості діяти і жити за власним розсудом)* залежний (від кого) (1): Розво(д) есть межи лю(д)ми ка(к) моужеве є(ст) глава и жоны и(м) под(д)аны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **подданномоу** (1499 *BD* II, 424); *наз. мн.* **подданнїи** 4 (1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 425, 442); **по(д)даиныи** 2 (1433 *P* 121; 1436 *Cost.* II, 698); **по(д)даныи** 2 (XV ст. *СЯ* 40; 1453 *Cost.* II, 765); **по(д)даиы, подданы**

2 (XV ст. *ВС* 33; 1468 *BD* II, 301); **подданни** 1 (1499 *BD* II, 420); **подьдани** 1 (1468 *BD* II, 301); *род. мн.* **по(д)даниыхъ, подданных** 10 (1433 *Р* 121; 1499 *BD* II, 419, 420, 421, 424, 442, 443); **подданних** 5 (1499 *BD* II, 420, 421, 425, 443); **по(д)даиы(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *дав. мн.* **подданным, по(д)даннымъ** 6 (1433 *Р* 121; 1499 *BD* II, 419, 420, 424, 425); **подданым, по(д)данымъ** 3 (1468 *BD* II, 302; XV ст. *ВС* 10; 1492—1493 *ПВФЧ*); **подданним** 2 (1499 *BD* II, 424, 426); **поданънымъ** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **подданим** 1 (1499 *BD* II, 419); *знах. мн.* **по(д)даныи** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **по(д)даны(и)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **подданнїи** 1 (1499 *BD* II, 419); **подданних** 1 (1485 *BD* II, 371); **подданных** 1 (1499 *BD* II, 420); ! **по(д)дань сѧ** (1448 *Cost.* II, 738); *ор. мн.* **по(д)данными, подъданными** 10 (1433 *Р* 121, 123; 1436 *Cost.* II, 698, 701; 1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 419, 422); **по(д)даными, подъдаными, поддаиными, по(д)данымї** 9 (1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 716, 717, 719; XV ст. *ВС* 10 зв.; 1468 *BD* II, 301); **поддаиними** 2 (1499 *BD* II, 420, 422); **подданиими** 2 (1485 *BD* II, 371); **подданнымы** 1 (1499 *BD* II, 425); **подданымы** 1 (1499 *BD* II, 420).

Див. ще ***ПОДДАННИКЪ.**

***ПОДДАНОСТЬ** *ж.* (2) *(васальна залежність)* підданство: Тымже обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити съ от повиности и подданости предковь наших, видѣчи и знаючи ласкоу... кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **подданости** (1485 *BD* II, 371); *ор. одн.* ! **подданости** (1485 *BD* II, 371).

***ПОДДАНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

ПОДДАТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (кому) *(визнати васальну залежність від кого)* підкоритися, піддатися: И нє имаємь соби иных жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѦ, ани поддати сѦ, кромѣ... королѦ... и Короуны полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *інф.* **поддати сѧ** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще ***ПОДДАВАТИ СѦ** 1.

ПОДДУБЕЦЪКИЙ *прикм.* (1): у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **поддубецъкий** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. ***ПОДДУБЦИ.**

***ПОДДУБЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Піддубці: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Поддубецъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПОДЄЛАТИ** *дієсл. док.* (3) ◇ ш к о д ы п о д є л а т и *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подєлалъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудеть... подєлалъ** (1498 *BD* II, 413).

Див. ще **ДЄЛАТИ, ОУДИЛАТИ.**

ПОДЄЛИТИ *див.* **ПОДѢЛИТИ.**

ПОДЄЛИТИ СѦ *дієсл. док.* (5) (чим, з ким, чим з ким) *(розділити спадщину)* поділитися: Тогожь... вєлѣли єсмо им тою дѣлницею кн⟨Ѧ⟩зѦ Солтановою поделити сѦ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Я кнѦзь Михайло Васильєвич Избаразький съзнаваю сє симь своимь листомь каждому доброму кому будет потрєбь єго слышати чтучы, штож єсмо сѦ дѣлили з братєю отчиною нашою со кн⟨Ѧ⟩з⟨є⟩мъ Семеномъ Избаразкимъ и со кн⟨Ѧ⟩з⟨є⟩мъ ... Манѣвским и со кн⟨Ѧ⟩з⟨є⟩мъ Федкомъ... и... король прислал ко мнѣ лыстъ абых сѦ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); жаловала намъ... Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *інф.* **поделити сѧ** (1475 *AS* I, 70); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми подѣлил сѧ** (1482 *AS* I, 80); *1 ос. мн.* !**подилилис єсмо** (1475 *AS* III, 14); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **ся былъ поделилъ** (1494 *РИБ* 560); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абых сѧ... подѣлил** (1482 *AS* I, 80).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЄЛІТЬ** 1, **РОЗДЄЛІТЇ** 3.

***ПОДЄРЖАНЇЄ** *с.* (2) ◇ д а т и н а п о д є р ж а н ї є *див.* **ДАТИ** 2.

ФОРМИ: *знах. одн.* **подєржанїє** (1449 *Cost.* II, 385).

ПОДИВОВАНО *присл.* (1) дивовижно: коли жъ имеєть быти дївно но по(ди)вовано какъ(ж) мы Казимиръ коро(л) по(л)скы(и) с паны рады короуны по(л)скоє о(т)ложїли єсмо ты пра(в) (XV ст. *ВС* 9 зв.).

***ПОДИГНОУТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* podźwignąć) (кого) *(у високий сан)* звести, піднести: Прѣстави сѦ Іо Влъдиславъ воєводь... и сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови Нѣгоє КраѦвскы, понєже и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подигноу(л)** (1455 *Nic. Doc.*).

***ПОДИЛИТИ СѦ** *див.* **ПОДЄЛИТИ СѦ.**

***ПОДИМЪЄ** *с.* (1) *(одиниця оподаткування)* двір: што оу рускомъ правѣ сѣдѦть кмєти оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимья по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *род. одн.* **подимъя** (1386—1418 *Р* 35).

Див. ще ***ДЫМЪ.**

***ПОДИСКИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого під ким) *(судовим шляхом)* добиватися, домагатися (чого у кого): Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ... мнѣ... нє надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *інф.* **по(д)искива(ти)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще **ИСКАТИ** 2, ***ПОИСКАТИ, ПОИСКИВАТИ.**

***ПОДКАНСЛЃРИИ** *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

ПОДКАНЦЛЄРИЙ, ПОДЪКАНЬЦЛѢРИИ *ч.* (6) (*стп.* podkanclerzy) *(заступник, помічник канцлера — хранителя печаті, керівника канцелярії)* підканцлер: а да(н)н (!) сеи листъ через руки велѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *Р* 87); А при томъ были светки... кнзь михайло васильєвичь... а панъ сенко калениковичь подъскарбий и подъканьцлѣрии нашь (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подканцлерий** 2 (1451 *AS* I, 45; *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **подъканьцлѣрии** 1 (1452 *Р* 161); *род. одн.* **подканслѣрего** 1 (1415 *Р* 87); **по(д)канъцнѣрего** 1 (1438 *Р* 139); ! **подканцлерего** 1 (1446 *AS* I 43).

Див. ще *** ПОДКАНЦЛЬЄРЬ.**

***ПОДКАНЦЛЬЄРЬ** *ч.* (1) (*стп.* podkanclerzy) *(заступник, помічник канцлера — хранителя печаті, керівника канцелярії)* підканцлер: А на болшє крѣпост тому въсєму... велѣли єсми... паноу Воулпашоу подкацльєрю (!)... печат наш привѣсити (Сучава, 1458 *BD* II, 262—263).

ФОРМИ: *дав. одн.* ! **подкацльєрю** (1458 *BD* II, 262).

Див. ще **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

***ПОДКАНЪЦНѢРИИ** *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ**

! ПОДКАЦЛЬЄРЮ *див.* ***ПОДКАНЦЛЬЄРЬ.**

ПОДКОМОРИИ, ПОДКОМОРИ *ч.* (9) (*стп.* podkomorzy) (урядник земських шляхетських судів, якого вибирала шляхта для розгляду земельних судових справ) підкоморій: а свѣдковє на то... панъ збыгнѣвъ маршѦлко, панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы... пана Бєлзкого, и пана Станислава с Танчина, подкомориєго Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подкомории, по(д)коморїи** 3 (1399 *Р* 59; XV ст. *ВС* 11; 1415 *Р* 87); **по(д)комореи** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **подкомори** 1 (1404 *Р* 69); *зам. знах.* **по(д)комори**

подолского (1455 *Cost.* II, 769); *род. одн.* **по(д)коморьего** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн.* **подкомориєго** (1468 *BD* II, 305); *дав. мн.* **по(д)коморьимь** (XV ст. *BC* 30 зв.).

Див. ще **ПОДКОМОРНІЙ, ПОДКОМОРЬЯ.**

ПОДКОМОРНІЙ *ч.* (1) *(земський урядник, призначений для розмежування земель і розгляду земельних судових справ)* підкоморій: А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній земли Холмское, и дворяне (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подкоморній** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще **ПОДКОМОРИИ, ПОДКОМОРЬЯ.**

***ПОДКОМОРНІКЪ** *ч.* (1) заступник, помічник коморника — судового виконавця, возного: ОуставлѦи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)ном повєтє однава (!) оу мць имають быти положєны на которы(х) же то по(д)ро(ч)ко(х) коморникъ соу(д)и и по(д)соудокъ(м) (!) и дроугая два коморнїкы старостїнъ и по(д)коморьего чере(с) которы(х) же то соудья и по(д)соудо(к) анї по(д)коморнїци нє имєю(т) соудовъ соудить (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *наз. мн.* **по(д)коморнїци** (XV ст. *СЯ* 43).

***ПОДКОМОРЬИ** *див.* **ПОДКОМОРИИ.**

ПОДКОМОРЬЯ *ч.* (1) (*стп.* podkomorze) *(земський урядник, призначений для розмежування земель і розгляду земельних судових справ)* підкоморій: Мы войцехъ... арцибискупъ гнѣзденскии... шеликга сирадскии подкоморья... записуємы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подкоморья** (1433 *Р* 122).

Див. ще **ПОДКОМОРИИ, ПОДКОМОРНІЙ.**

ПОДЛЄ[1]**, ПОДЛЫ** *присл.* (2) поблизу, поряд (1): къ Житомири село Ловковъ а в томъ селє десѦть даньнико(в)... а нє даньны(х) люде(и) што подлє пашуть осмъна(д)цать чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);

мало подлы (1) *див.* **МАЛО.**

ПОДЛЄ[2]**, ПОДЛѢ, ПОДЛИ, ПОУДЛИ, ПОДЛЇ, ПОДЛѦ, ПОДЬЛИ** *прийм.* (101) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, біля якого щось відбувається або розташоване)* коло, біля, побіля, поблизу (чого), поряд (з чим) (63): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховають, подле пляцовъ... над Городницею до самое речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); тыи старцѣ... вказали староую границю... по тотъ пото(к) малыи крїховець што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *Р* 96); и мы... дали єсмо єму село оу туровском повѣтє Храпино подле Глинного (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotoryie on maiet podłe mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу або явище, до яких стосується дія)* поряд (з ким) (27): а тому свѣдци панъ миколаи спичникъ... панъ ивашко жчюрь(ж)вичь а подьли тѣхъ иныхъ досытъ (так.— *Прим. вид.*) было добрыхъ (Галич, 1424 *Р* 106); y choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey i podle koruny do naszeho horła so wsieiu na^zeiu ziemleiu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); а кролъ єго мл(с)ти имаєть на(с) оборонити и по(д)ле на(с) стати противъ каждого нашего непрїѦтелѦ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); тако слюбили нам... заоужды подли нас и ис намы стати и помочи нам давати против того тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим) (11): и мы подлѣ г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского приказаньѦ пытали єсмо свѣтков (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); нижъли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и тотъ Есько Рабеевичъ и тое передъ нами созналъ, ижъ вжо ему нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432); и з ласки нашое, подле даниины кнегини... Марыны... и то потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы пана Остафя...тыи люди (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ВОДЛЄ, ВОДЛУГ, ПОДЛУГЪ.**

ПОДЛОГЪ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

! **ПОДЛОЗНЫМИ** ⟨ПОДЛАЗНЫМИ⟩ *див.* ***ПОДЪЛАЗНЫИ.**

ПОДЛУГЪ, ПОДЛОУГЪ, ПОДЛОУГ, ПОДЛОГЪ, ПОДЬЛОУГ, ПОДЛОУГЬ, ПОДЪЛУГЪ, ПОДЛУГУ, ПОДЛУХ, ПОДЛЮГ, ПОДЛѪГЪ, PODŁUH *прийм.* (154) (*стп.* podług) *(з род.)* **1.** *(виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим) (150): коли сѦ вороти(м)... тогда хочемъ кгодова(т) короле(в)... вѣрное послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѦ Ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *Р* 43); пак ли бы кто нагабалъ тучєнѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку... то пани марєгорѣта росоваѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ землеско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89); тоє оусє вышеписанное имаємъ зд⟨е⟩ржати... подлоугъ того нашего листоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); а так то справил иж она волна по своємъ животє тыє именѦ отдати тому, кому хочет и обєрнути иже подлуг своєй воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); Ино мы... тые земли пашные... тымъ Токаревскимъ есмо присудили подлугъ тыхъ пановъ суду (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) свєдо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а нє боуде(т) ли свїдѣчества тогды мають казнєны быти по(д)лоугъ вїны (XV ст. *BC* 24); бо и такъ бы єстє знали ваша милость, бо мы по запису и подълугъ прысяги нашоє... и въ той и въ другой вашой милости прыгодє будемъ ся силовати за роботу вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

щодо (чого), з уваги (на що) (2): оустаємь (!) и(ж) к соудоу гдѣ соудъя се(д)ть нє по(д)лоугъ порсоуны а по(д)лоугъ вєлїкостї алюбо малости имає(т) быти прїстоупъ к соудоу (XV ст. *BC* 13);

(у грамотах молдавських канцелярій — з дав.) відповідно (до чого, чому) (1): а мы подлоугъ єго милости слюбленїю и подлоугъ єго милости записоу... записали єсмы сѦ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу, якої стосується дія)* поряд (з ким) (1): мы стефанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажѣ... слюбуємъ... кро(л) пол(с)кому... подлу(г) ихъ стати своими животы и со всею нашєю мочью... противу кролѦ оугор(с)кого (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще **ВОДЛЄ, ВОДЛУГ, ПОДЛЄ**[2]**.**

ПОДЛЫ *див.* **ПОДЛЄ**[1]**.**

ПОДЛѢ *див.* **ПОДЛЄ**[2]**.**

ПОДЛЮГ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

ПОДЛѦ *див.* **ПОДЛЄ**[2]**.**

ПОДЛѪГЪ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

***ПОДНЄСТИ** *дієсл. док.* (1) (що) підняти, поставити: уставлѦемь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленїнъ коли хороугъ(ви) по(д)нєсоуть што имєль своего местца стере(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **по(д)нєсоуть** (XV ст. *BC* 10 зв.).

***ПОДНИМАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) приймати (як кого): И слоубоуємь... королеви... абыхом мы иного господарѦ соби нє шоукали, ани поднимали, кромѣ господарѦ нашего милого королѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом... поднимали** (1462 *BD* II, 289).

***ПОДНИМАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* podnímati se, *стп.* podejmować się) (робити що) зобов'язуватися: а хто бы хоте(л) игоуменоу пересопницкомоу ларивоноу...

кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **по(д)нимаюсѧ** (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ПОДЪНЯТИ СЯ.**

ПОДНѢТИ *дієсл. док.* (2) (що) підкоритися, піддатися (чому): того дилѣ ра(д)ли есмы оуси посполоу поднѣти собѣ неволю... и похилити соби головоу томоу поганствоу... прото(ж)... просили есмы нашего болѣрина... абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... и оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша зе(м)лѣ не гибла дале (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **поднѣти, по(д)нѣти** (1456 *ЭСФ*).

ПОДО *див.* **ПОДЪ.**

ПОДОБЕНЪ, ПОДОБЕН, ПОДОБЕНЬ, ПОДОБНЬ *прикм.* (50) **1.** (кому, з ким) подібний (до кого, на кого, кому), схожий (на кого) (41): а по нашемъ животѣ... да емоу не во(з)ме(т) нашего приданиѧ... кто бы емоу о(т)нѧлъ ... таковїи да естъ подобенъ всакомоу о(т)метникоу што сѧ о(т) бга о(т)вергли (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ... да есть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost.* S. 231).

2. *(який підходить для даного випадку)* відповідний (9): заноу(ж) та(к) сѧ еднали и(ж) бы... па(н) мань... да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны... и оузнаменали паноу михаилоу тоть оуве(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а чо(г) бы сѧ лице(м) не знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имае(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **подобеиъ, подобен, подобень, подобнь, ! подбенъ, подобе(н)** 41 (1400 *Cost.* I, 27; 1407 *Cost.* I, 57; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1487 *BD* I, 311; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost.* *S.* 231 і т. ін.); *род. одн. ч.* **по(д)бного, по(д)бно(г)** (1457 *Cost.* II, 809, 810); *знах. одн. ч.* **по(д)бны, подобиы** 3 (1452 *Cost.* II, 422; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 285); **по(до)бныи** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн. с.* **по(до)бно** (XV ст. *ВС* 39 зв.); *місц. одн. с.* **у подобиомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн. ж.* **по(до)бноу** (XV ст. *ВС* 20).

***ПОДОБИТОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... дали... есми и(м)... пасика и(х) проти(в) подобитоула (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **подобитоула** (1456 *Cost.* II, 569).

***ПОДОБИТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы стефанъ воевода... дали есми ивашкови подобитоу село... где е(ст) домъ его (Сучава, 1435 *Cost.* I, 409).

ФОРМИ: *дав. одн.* **подобитоу** (1435 *Cost.* I, 409).

ПОДОБНИКЪ, ПОДОБНИКЬ *ч.* (2) людина, подібна до кого: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы... да есть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подобникь, подобникъ** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

ПОДОБНО *присл.* (2) так само, таким самим чином (1): а прїидеть лї то(т) а име(т)ца емоу оупоминатсѧ лихыми словы а лю (!) срамотѧ его толкокро(т) имееть емоу платити вїноу за его соромотоу еі а нашемоу соудоу и по(до)бно за непослоуше(н)ство (XV ст. *ВС* 27 зв.);

п о д о б н о е с т ь (1) отже, тобто: рѣчи которыи жь в часу бываютъ аж бы не проминулы съ проминучими часы подобно есть имѣлы ли бы приити къ будущой знаемости аж бы вѣчностью листовъ были потвержены (Снятин, 1424 *P* 99).

ПОДОБНЬ *див.* **ПОДОБЕНЪ.**

***PODOZRENYJ** *прикм.* (2) (*стч.* podozrený) підозрілий, запідозрений (1): my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106);

n e k o t o r o h o p o d o z r e n o h o m e t i (1) мати підозру, підозрювати (кого): I teź... jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **podozrenoho** (1388 *ZPL* 106); *знах. одн. ч.* **podozrenoho** (1388 *ZPL* 106).

***ПОДОЗРѢНЬЕ** *с.* (1) підозра, підозріння: а с певного вѣданья нашего никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана ани тѣжь скончана ижбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья недоуѳаю... в то(м) кнзьствѣ велико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовали бысѧ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **подозрѣнья** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ПОДОЙМИНА** *ж.* (1) низовинна (низинна) частина берега: И о(т) верьховины ее котораѧ Впадаетъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тое рѣчки Каменици землю Деръжати Маетъ по самоую Соухоую Каменицю С подойминами тамъ того мѣсцѧ По рѣчъкоу рашъковъкоу (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. мн.* **подойминами** (1459 *P* 171).

***ПОДОЛЕ** *с.* (1) *(частина міста, розташована у прибережній низовині)* поділ: Ижъ... Городенскіе на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то есть почавши отъ мосту... до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26—27).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Подолю** (1389 *PEA* I, 27).

***ПОДОЛЕЦЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы алєксандръ воевода... знаменито чини(м)... ожъ есмо просили велможных паны и шлѧ(хо)тини пано(в) радї кролевскои... пана подолцѧ, по(д)комори подолского, пана зигмунта, судїа подо(л)ского... иже мы слюбуемъ и слюби(л) есми служити королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *знах. одн.* **подолцѧ** (1455 *Cost.* II, 769).

ПОДОЛЖИ *прийм.* (1) *(з дав.)* *(виражає просторові відношення, вказує на напрям)* уздовж (чого): А хотарь тои половина село от Гостилещ поченши от лиса от Кълимановь брод... а от толѣ по должи нивам на могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ПОДОЛСКИ *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ПОДОЛСКИЙ *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ПОДОЛСКЫ *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

***ПОДОЛЬЕ** *с.* (1) *(назва історико-географічної території)* Поділля: колижь быхомъ хотѣли тыи двѣ Селищи любо сами оузѧти оу него... и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесѧть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идеть (Турейськ, 1429 *P* 112—113).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу подольи** (1429 *P* 113).

ПОДОЛЬСКИИ, ПОДОЛЬСКЫИ, ПОДОЛСКЫ, ПОДОЛСКИЙ, ПОДОЛСКИ *прикм.* (34) подільський: Мы... кнѧ(з) олександро корьѧтовичь... гдрь подольскои земли чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ црькви (Смотрич, 1375 *P* 20); и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придае(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *P* 163); Въ соуботоу, въ день свѧтого Францишка... снемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ его милостъ роуских и подолских... был (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

п о д о л ь с к и и п о л у г р о ш и к и (1) назва грошової одиниці в староукраїнських землях: а на то дворище запсали (!) есмо ему... пѧтьдесѧть гривенъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); п о д о л ь с к и и п о л у г р о ш н и к и (2) назва грошової одиниці в староукраїнських землях: коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Селищи любо сами оузѧти оу него Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесѧть копъ тую подольскими полугрошники по той личбѣ какъ оу подольи идеть (Турейськ, 1429 *P* 112—113); г р ы в н а п о д о л ь с к а я (1) *див.* **ГРИВНА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **по(д)лскы, подолскы, подо(л)скы** 4 (1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 769; 1457 *Cost.* II, 809; 1467 *BD* II, 297); **подольскии** 2 (1375 *P* 20; 1438 *P* 138); **подолский, по(д)лскии** 2 (1444 *AS* I, 40; 1454 *P* 163); **подолски, по(д)лскии, podolski** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1438 *P* 141; 1454 *P* 162); **подольскыи** 1 (1437 *P* 136); *дав. одн. ч.* **подольскомоу** (1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн. ч.* **подолского, подо(л)ского** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн. ч.* **подолскимъ** (1449 *Cost.* II, 746); *місц. одн. ч.* **при... подолскомоу** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. одн. ж.* **подолскаа** (1455 *Cost.* II, 769); *род. одн. ж.* **подолскои** 5 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *СРК*; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **подольскои** 2 (1375 *P* 20; 1458 *Cost.* II, 815); **! польскои** 1 (1420 *ПГАГ*); **! подолскою** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц. одн. ж.* **оу подольскои** (1427 *P* 109); *род. мн.* **подольскихъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **подолскых** 1 (1467 *BD* II, 297); *ор. мн.* **подольскими** (1427 *P* 109; 1429 *P* 112, 113).

Див. ще **ПОДОЛѦНСКИИ**.

Пор. ***ПОДОЛЬЄ**.

ПОДОЛѢНЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали есми и(м)... за проуто(м) противъ подолѣнъ обѣ коуты (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); А господство ми дадох... тоє село на имѣ Подолѣнїи (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *наз.* **Подолѣнїи** (1479 *BD* I, 221); *род.* **подолѣнъ** (1439 *Cost.* II, 41); *дав.* **Подолѣномь** (1479 *BD* I, 221); *місц. зам. род.* **противъ по(д)лѧнє(х)** (1445 *DIR«A»* 483).

ПОДОЛЯНСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А которые три лезива... держали панъ Сенько Гостскій... а панъ Ивашко Подолянскій, очевистѣ... повѣдили, штожъ тые три лезива... продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Подолянскій** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ПОДОЛѦНКА *ж.* (1) *(особова назва):* И пак оу том прїидоше прѦд нами... племеник их кръстѣ и сестри єго ПодолѦнка и Стана (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Подолѧнка** (1495 *BD* II, 64).

ПОДОЛѦНСКИИ *прикм.* (1) подільський: а кнзѦ юрьевы(х) боѦръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краевскни... панъ митко воевода подолѦнскии (Острог. 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **подолѧнскии** (1458 *ОЖДМ*)

Див. ще **ПОДОЛЬСКИИ**.

Пор. ***ПОДОЛЬЄ**.

***ПОДПЕРЕТИ** *дієсл. док.* (5) (чого, ким) підтвердити, підкріпити, підперти: право та(к) нашло па(н) игна(т) облазнїцкій имаеть по(д)перети свѣдки и очистити свои лїсты (Зудечів, 1421 *P* 95); а па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды не могль свои(х) листовъ по(д)перети и очистити свѣдкы (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *інф.* **по(д)перети** (1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

***ПОДПИСАТИ** *дієсл. док.* (2) 1. (кого) *(перерахувати на письмі)* написати, підписати (1): Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы... иже... сѣдѣли есм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *P* 93).

2. (що) оздобити, прикрасити живописом (1): блгоізволениемъ мудртїю бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнї)емъ великодержавного короля (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. мн.* **суть... подписаии** (1421 *P* 93); *аор. пас. 3 ос. одн. ж.* **по(д)писана бысть** (1478 *ОБРН* 130).

***ПОДПИСАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (під що) *(поставити свій підпис)* підписатися (під чим): а потписѧ(л)сѦ есми под печа(т) мещанина киевска(г) потапа олешкови(ч) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **потписа(л)сѧ есми** (1498 *ЧІАФ*)

***ПОДПОРА** *ж.* (1) ◇ подпору имати (1) мати підтримку, підпору: ино мы недоу(ж) быхо(м) дати еи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои не имае(м) ни о(т)колѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **по(д)поры** (1456 *ЭСФ*).

ПОДРАГА *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми емоу... на подразѣ селище оцелово (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги... да ест колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* хотар... от **Подрага** (1492 *BD* I, 510); *род. одн.* **Подраги** (1492 *BD* I, 510); *дав. одн.* **Подразѣ** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Подрагою** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на подразѣ, Подразѣ** 3 (1434 *DIR«A»* 463; 1491 *BD* I, 468); **на Подрази** 1 (1492 *BD* I, 510).

ПОДРАГИН *прикм.* (1) ◇ поток Подрагин *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Подрагин** (1492 *BD* I. 510).

Пор. **ПОДРАГА**.

***ПОДРАТИ** *дієсл. док.* (1) подерти: то па(к) коли... пописоувано оу црккви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вто ча(с) осмотр(ѣ)ли (!) а(ж) на ев(г)лии сре(б)ро подрано (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **подрано** (XV ст. *ВОРСР* 179).

ПО ДРОБНОУ *присл.* (1) докладно, точно: И по сем да знат ваша милость за работоу що сте поустили къ нам поклисари... а мы въсемоу добрѣ оуразоумехмо, въсе по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

***ПОДРОЧНЇКЪ** *ч.* (1) (*стп.* poroczek) помісячне або поквартальне засідання земського суду: ОуставлѦи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)номѧ повете однава (!) оу мць имають быти положены (XV ст. *СЯ* 43)

ФОРМИ: *наз. мн.* **по(д)рочнїкы** (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще ***ПОДРОЧОКЪ**.

***ПОДРОЧОКЪ** *ч.* (2) (*стп.* poroczek) помісячне або поквартальне засідання земського суду: ОуставлѦи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)номѧ повете однава(!) оу мць имають быти положены на которы(х) же то по(д)ро(ч)ко(х) коморникъ соу(д)и и по(д)соудокъ(м) и дроугая два коморнїкы старостїнъ и по(д)коморьего чере(с) которы(х) же то соудья и по(д)соудо(к) анї по(д)коморнїци не имею(т) соудовъ соудить (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *род. мн.* **! по(д)ро(ч)кы(х)** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *місц. мн.* **на по(д)ро(ч)ко(х)** (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще ***ПОДРОЧНЇКЪ**.

*** ПОДРОУЖЇЄ** *с.* (6) (*цсл.* подроужие) дружина, жінка: азъ... стефанъ... коупи(х) съ тетраев(г)ль за своѧ дшѧ и подроужїа ми марѳѧ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и еще дали есми а сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... а по сьмрѣти нашеи... за доушѦ нашѦ и за доушѦ подроужїѦ наше, имѣ еи настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *род. одн.* **подроужїа** 3 (1401 *ЗКЄ*; 1476 *BD* I, 211, 215); **подроужїѧ** 1 (1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **подроужїоу** (1462 *BD* I, 70); *знах. одн.* **подроужїе** (1462 *BD* I, 70).

***ПОДРОУЧИЄ** *с.* (1) підпора, оплот: бо я слышевши доброе здоровие вашеи мл(с)ти и православноую вѣроу хрестияньскоую подроучие вашеи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даемъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **подроучие** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***ПОДРЪЖАТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ пр животѣ подръжати *див.* ***ЖИВОТЪ**.

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **подръжи(т)** (1459 *P* 174).

***ПОДСАДИТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ на новомъ корени подсадити *див.* ***НОВЫИ**.

ФОРМИ: *інф* **! по(д)сатити** (1451 *P* 159)

Див. ще **ОСАДИТИ** 1, 2, **ОСАЖИВАТИ, ПОСАДИТИ** 1, **ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

!ПОДСАТИТИ *див.* ***ПОДСАДИТИ.**

ПОДСКАРБИЙ, ПОДСКАРБІЙ, ПОДЪСКАРБИЙ, ПОТСКАРБЄЙ *ч.* (9) (*стп.* podskarbi) (сановник, який відав державною або королівською скарбницею) підскарбій, скарбник (6): а то(т) листъ вышо(л) єсть з рукъ ивашка по(д)скарбєго (Снятин, 1424 *Р* 100); при том били... маршалок наш намѣстник слонимскии пан Солтан Олександрович, подскарбий наш Ивашко Литавор Богданович Хребтовича (Луцьк, 1487 *AS* I, 87);

п о д с к а р б і й д в о р н ы й (2) хранитель королівської казни, придворний скарбник: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицькихъ... абы они земли его забрали (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); п о д с к а р б и й з є м с к и й (1) хранитель земської казни, земський скарбник: А при том были... кн⟨а⟩зь Юрей Иванович Доубровицкий, а пан Богуш Боговитинович подскарбий земский (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подскарбий, подскарбій, подъскарбий** 6 (1452 *Р* 161; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 87; 1489 *РИБ* 432; 1491 *AS* I, 97; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **потскарбєй** 1 (1487 *AS* I, 241); *род. одн.* **по(д)скарбєго** (1424 *Р* 100); *дав. одн.* **подскарбему** (1489 *РИБ* 431).

***ПОДСТОЛИ** *див.* **ПОДСТОЛИИ.**

ПОДСТОЛИИ, PODSTOLI *ч.* (4) (*стп.* podstoli) первісно доглядач королівського стола, потім почесний титул: A przi thim bili swidczy... pan Andrei s Thenczina, podstoli krakowski, pan Zbygniew marschalko krolowei (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ... па(н) петрь зхарбинови(ч) подстолии судомир(ски) (Медика, 1415 *Р* 87); мы александръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(ді) кролєвскои, то є(ст)... пана мико(ла)я з голыгоръ, по(д)столи лвовскы, пана штибора изъ выш(н)єва, судіа лво(в)скы... иже мы слюбуємъ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *наз. одн.* **podstoli, по(д)столи** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1455 *Cost.* II, 769); **подстолии** 1 (1415 *Р* 87); *знах. одн.* **подъстольє(г)** (1411 *Р* 77).

ПОДСУДОК *ч.* (16) (*стп.* podsędek) (*помічник, заступник судді у земських судах*) підсудок: А при томъ были свѣдци: ... п. Войтко, Судомирскій судья, п. Мичекъ Штанъ, подсудок Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а тыи кнігы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєті соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третїи земьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); Казимиръ, Божью милостью Наместнику Дорогицькому, пану Якубу Довойновичу и судьи Дорогицькому и подъсудьку (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подсудок, по(д)соудо(к), по(д)соудокъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6; XV ст. *ВС* 12 зв., 17; *СЯ* 42 зв., 43; 1433 *Р* 122—123); *дав. одн.* **подъсудьку** (1489 *РИБ* 432); *род. мн.* **по(д)соу(д)ков** 1 (XV ст. *ВС* 34); **! по(д)соуко(в)** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); *дав. мн.* **по(д)соудъкомъ** 2 (XV ст. *ВС* 16 30 зв.); **по(д)соудокъ(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **по(д)соу(д)ковъ** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *місц. мн.* **о по(д)соу(д)ко(х)** (XV ст. *ВС* 34).

***ПОДСОУДЪКОВЪ** *прикм.* (1) який стосується підсудка: О и(ж)бы несправне сталъ соудъ скаранїи пос(оу)дъко(вым) (!) (XV ст. *ВС* 8 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **! пос(оу)дъко(вым)** (XV ст. *ВС* 8 зв.).

***ПОДТВЕРДИТИ** *дієсл. док.* (1) (що чим) (*засвідчити істинність, правдивість чого*) підтвердити: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI 5).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... подтвердили** (1410 *АкВАК* XI,5).

Див. ще ***ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ** 2, ***ПОТВЄРЖАТИ** 2, ***ПОТВЄРЖДАТИ** 2, ***ПОТВЄРЖДИТИ** 2, ***ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ**[1], ***ОУТВЄРДИТИ** 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОДТВЕРЖДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що чим) підтверджувати право власності (кому на що): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ (Мозир. 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **подтверждаемъ** (1498 *ГВКЛ* 22).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, ПОТВЄРДИТИ** 1, ***ПОТВЄРЖАТИ** 1. ***ПОТВЄРЖДАТИ** 1, ***ПОТВЄРЖДИТИ** 1, ***ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ**[1], ***ОУТВЄРДИТИ** 1, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОДОУМАТИ** *дієсл. док.* (5) (з ким, між ким) подумати, обміркувати: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... подумав с нашими князи... дали есмо... за его вѣрную службу села... у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); Сє азъ рабъ б҃жїи кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... подоумалъ єсмь съ своєю кнѧгинєю... и о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кн҃гни марїи... свою о(т)чиноу (Київ, 1446 *Р* 154); Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои... радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли земли нашеи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); подумавши есмо зъ нашими князьями... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **подоумалъ єсмь** (1446 *Р* 154); *1 ос. мн.* **єсмы... подоумали** (1456 *ЭСФ*); *дієприсл. перед.* **подоумавши (подумавши) єсмо** 2 (1459 *Р* 174; 1492 *АЛМ* 30); **подумав** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

! ПОДЦАНЦЛЄРЄГО ⟨**ПОДКАНЦЛЄРЄГО**⟩ *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

***ПОДЧѦШИ** *див.* **ПОДЧѦШИ.**

ПОДЧАШИ, ПОТЧАШИИ *ч.* (4) (*стп.* podczaszy) (*придворний службовець, помічник чашника, з XIV ст. почесний титул*) підчаший: Мы... па(н) миколаи воиницки, па(н) твориѧнъ подчѧши... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю ѧдвигою... с другоѣ строны... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводи... панъ станъ посадникъ и панъ бълошъ по(д)чашїи... вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже иже повинни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); При т⟨омъ⟩ был⟨и⟩: под⟨чашій⟩. нам⟨ѣстникъ⟩ Бр⟨аславскій⟩ пн. Мик⟨олай⟩ Мик⟨олаевичъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ (Мереч. 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *наз. одн.* **по(д)чашїи, под⟨чашій⟩** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1496 *АЛРГ* 69); **потчаший** 1 (1488 *AS* I, 242); **подчѧши** 1 (1404 *Р* 69)

ПОДЪ, ПОД, ПОУД, ПОДЬ, РОТН, POD, ПОДО *прийм.* (300) **I.** (*із знах.*) (31) **1.** (*виражає просторові відношення*) (21) **а)** (*вказує на місце, куди спрямована дія*) під (що), до (чого) (10): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну (Ступно, 1444 *AS* I, 42); мы пєтрь воєвода... вызнаваємь... ожє мы ис нашими паны... приєхали єсми по(д) хоти(н) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 773—774); ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраинны к тымъ нашимъ панъствомъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншим відмінком*) (2): Ино... они... сведетелствовали о том, аже загубил

слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привиліа... коли пришли Али-бег и брат его .. та поплєнили наша зємлѣ до поуд вєликою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

б) *(вказує на предмет, біля якого щось розташоване)* під (чим), біля, поблизу (чого) (8): Паки же... даемо надто... село наше... Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); Што ваша милость мне очивисте приказали... абыхъ... князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ которые имени свои маютъ под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Ино мы... єсмы дали... тоє ... село оу Кобълех на имѣ под Могилоу (Сучава, 1494 *BD* II, 36); пакъ оу то(м)... приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу о(т) нємца болото криваѦ... и съ грълою... що єсть исвєрха о(т) по(д) конець писка (Ясси. 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (5) а) *(вказує на предмет зобов'язання)* до (чого) (3): па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвєнїи дни... то(г)-да по(д)дає(м) сѦ королєви по(л)скому... по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); и оузрѣвши они, аже... хочє(м) с ними за єдно прїѦтє(л)скы ср(д)єчио быти, а они па(к) по(д) то сѦ по(д)давали присѣгою своєю (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811); а тѣжь дѦдинаѦ моѦ кнѦгини СємєноваѦ МарьѦ и зѦть єи... слюбовали ми и подьвѦзали сѦ подь то... ижь єй того имѣньѦ подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

б) *(вказує на явища дійсності, на які спрямована дія)* під (кого, що) (2): заноуже ваша мл҃(с)ть знаєтє на(с) лѣпши колко господарьства было грецкоє... то оуже бг҃ъ покорилъ по(д) поганьство наши(х) грѣховъ дѣлѦ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); Тымже обичаем и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу... пана Казимира, кролѣ полского... которою ласкою нас... оузѦл под свою королєвскоую и короуни полскои обороноу (Коломия, 1485 *BD* II. 371); под оурикъ (5) *див.* **ОУРИКЪ**[1].

II. *(із ор.)* (264) 1. *(виражає часові відношення)* (86) *(вказує на час тривання дії)* при (кому), під час (чого) (3): исталосѦ подъ дєржавою великого кролѦ краковьского казимира (Львів, 1370 *Р* 18); хоживали подъ княземъ великимъ Витовтомъ... отъ Вытебска до Смоленска (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17);

(вживається при датуванні у сполуч. із словом л ѣ т о *, вказує на час, коли відбувається дія)* в, у (85): подъ лѣтомъ бжья нарожѣнья тисѦчего триисотъ шистъцѦтого шестого коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєкольтъ (Перемишль, 1366 *Р* 12); а писанъ листъ... подь лѣты ржства хва҂ а лѣ(т) и т҃ лѣ(т) и дєвѦносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия. 1398 *Р* 57—58); а пса(н) в києвє подь лѣти рж(с)тва исусъ х(с)тва҂ а лѣтъ и у м. в. лѣта (Київ, 1433 *Р* 119); мы... слюбуем... иж... о прєречены мєрзѦчкы и шкоды... под которим колвє часом оучинєных... а мы... им... против вьсѦм нєпрїѧтєлем... помоцни быти мами (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

2. *(виражає просторові відношення)* (73) *(вказує на місцезнаходження чого або місце, де здійснюється дія)* біля, поблизу (чого), під (чим) (67): Паки же... даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владице... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); возрєвшє єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даемъ ємоу... подъ галичемъ чѦгрово загвоздне с манастыремъ а подъ зудєчовомъ джюровъ (Краків, 1394 *Р* 54); а под моимъ млыномъ не маютъ волочити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); в лѣто ≠ sцоє. снємь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ... на полноумь мѣстьци под Хотинем был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); досталъ сѦ девєрю моємоv... подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ (Манів. 1478 *AS* I, 76); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу... зъ землями пашными... и з озери, и тимъ озеромъ, што подъ Те⟨ре⟩бенемъ (Городно, 1497 *РИБ* 684); мы... дали смо томоу... монастироу... село Лацкани, що противъ Калїєнещь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (5): тѦмже мы ... дали єсмы єм(оу)... село на имѦ грътань вышє грътань по(д) лесоу на потоци (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36—37); хота(р)... прости чєрє(с) бїстрїца на... баикоул съ два полѣнци по(д) чахловѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); и дали и приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу о(т) нємца болото криваѦ и озєро на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230)

3. *(виражає модальні відношення)* (54) під (чим) (45): да прєбудуть же нєпорушно подъ анаѳємою (Холм, 1376 *Р* 22); коли сѦ вороти(м)... тогда хочємъ кголдова(т).. кору(н) польскои вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью (Молодечно, 1388 *Р* 43); писано под нашими печатами (Сігет, 1404 *ГМ*); а то на вѣкы слюбую по(д) чъстъю и по(д) вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); прїказоуємь мы тымъ то слоужєбнїко(м) по(д) виною седєнїя оурѦдоу и(х) (XV ст. *ВС* 15); Мы Гєоргїє архїєпископъ Соучавскыи... пановє рада земли молдавскои... слюбоуем под вѣрою нашею христїянскою... кролєви полскомоу... въсє... нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426);

з (чого) (5): А под свѣдомемъ пана Олизара, старости володимерского (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); Я кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни СємєноваѦ... под свѣдом(ом)... єпископа туровского... записую мужу своєму.. имѣнья заборол (Степань, 1489 *AS* I, 89); а то под свєдомом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца (Луцьк, 1494 *AS* I, 102);

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (3): А ты бы приятель нашъ такежъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъ жо обычаемъ а подъ тою мерою и подъ тыми словы, и присегу свою намъ вделати изъ сыномъ своимъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);

(у грамотах молдавських канцелярій — з наз. зам. ор.) з (1): Мы Иванъ Мирча... слюбуемо... под наша хрестьянъская вѣра... крол полскому... полнити тыто листы и записы нашѣ (Чжюрзев. 1403 *ДГМ*)

4. *(виражає об'єктні відношення)* (31) а) *(вказує на особу, в якої щось відбирається)* від, в (кого) (24): игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалелѣевичь (Перемишль, 1390 *Р* 175); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стречєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати или по(д) єго детми... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); а мнѣ тѣжь кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѦ.. искати подь дѦдиною моєю... и подь сєстрою моєю.,. занюжь постоупилъ єсми имь того имѣньѦ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); мнѣ вже максимоу... нє надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

б) *(вказує на особу або явище, від яких залежить щось)* під (ким), під (чим) (7): аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть. служатъ въ мене бояре смоленскіе ... а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ маютъ, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать (XV ст. *ВС* 34 зв.); алє таковоrо чловѣка, где оучюють и изнаидоут... имают єго въгнати... проч... абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II. 420—421).

5. *(виражає означальні відношення)* (16) під, з (чим) (13): на то жъ дали єсмы грамоту и под нашею печатью завєситою (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а на то Азъ па(н) петрашь староста далъ єсмъ кундратови нашь листъ под нашею печАтью (Галич, 1401 *Р* 66); кнАзю Андрею. Браславскомоу намєстникоу л̃ копъ грошей:... а сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключом (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); Ино єсми оучынилъ мои листъ твоєй милости и подъ великою нашою печатью (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (3): ⟨а⟩ на то єсми дали се(с) лис(т) поуд (sic.— *Прим. вид.*) нашеи печати (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы... по(д) нашоу печа(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

6. *(виражає обставинні відношення)* (6) *(вказує на спосіб дії)* під (чим) або відповідає безприйменниковій конструкції (2): И тот боудет под нашею казнию (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); А которїи по нашемь животоу... не боудет стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨е⟩т под клѣтвою отеческою (Путна, 1476 *BD* I, 212);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (4): а кто нє боуд(є)т послушенъ нашему повелѣнїю... т(о)т имаєть быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а кто съ покуси(т) порушити сиє нашє данїє... то(т) боде(т) (!) по(д) нашеи великои казни (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

III. *(з род.) (виражає часові відношення, при датуванні, у сполуч. із словом* л ѣ т о *вказує на час, коли відбувається дія)* в, у (4): оу щекаревѣ подлѣтъ розтва х̃ва тисА(ч) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ в̃-го лѣта (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); писанъ листъ оу Лоуцкоу... под летъ рожества Исоуса Христова ҂ а̃ летъ и̃ у̃ и пАтдесАтъ И̃ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

Див. ще **ПОПОУД.**

***ПОДЪВОРЪЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**

***ПОДЪДАВАТИ СА** *див.* ***ПОДДАВАТИ СА.**

***ПОДЪДАННЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

***ПОДЪДАНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

ПОДЪКАНЬЦЛѢРИИ *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

***ПОДЪЛАЗНЫИ** *прикм.* (2) ◇ з є м л А п о д ъ л а з н а А (1), з є м л я п о д л о з н а я (!) (1) *див.* **ЗЄМЛА** 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **подъла(з)иаѧ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *ор. мн.* ! **подлозными** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ПОЛАЗНЫИ.**

ПОДЪЛУГЪ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

***ПОДЪНЯТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* podjíti se, *стп.* podjąć się) (зробити що) зобов'язатися: а еще подъняллся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подънялся** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще ***ПОДНИМАТИ СЯ.**

***ПОДЪПИСЬ** *ж.* (1) підпис: А иныи квитанціи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **подъписей** (1499 *РЕА* III, 35).

ПОДЪСКАРБИЙ *див.* **ПОДСКАРБИЙ.**

***ПОДЪСТОЛИИ** *див.* **ПОДСТОЛИИ.**

***ПОДЪСУДОКЪ** *див.* **ПОДСУДОК.**

***ПОДЫМЩИНА** *див.* ***ПОДЫМЪЩИНА.**

***ПОДЫМЪЩИНА** *ж.* (40) *(вид податі від двора як господарської одиниці оподаткування)* подимщина: Село те(р)псеєвъ а в томъ селе с отамоно(м) (!) пАть слоу(г) а слоужба ихъ то(л)ко на во(и)ноу ходити А подымъщиноу де(и) даивали за великого кнзА витовта на трети(и) годъ. А коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщины недають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **подымъщины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 92, 92 зв.); *знах. одн.* **подымъщиноу, поды(м)щиноу, подьмщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв.).

ПОДЬ *див.* **ПОДЪ.**

ПОДЬВАЗАТИ СА *дієсл. док.* (1) (під що) зобов'язатися (до чого): а тѣжь дАдинаА моА кнАгини СеменоваА МарьА и зАть еи кнАзь Семенъ Юрьевичь слюбовали ми и подьвАзали сА подь то... ижь ей того имѣньА подь мною не искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **подьвАзали сА** (1482 *AS* I, 79).

***ПОДЬДАНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

ПОДЬЛИ *див.* **ПОДЛЄ**[2].

ПОДЬЛОУГ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

ПОДѢЛИТИ, ПОДЕЛИТИ, ПОДѢЛЇТЬ *дієсл. док.* (13) **1.** (що, кого чим, що межи ким, від чого) поділити *(спадщину)* (між ким) (7): а то єсмо собє поделили ровно... и никоторому з нас не въступатисА нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); и они тоую дѣлницю межи собою поделили и поровнали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и мы в то(м) курила и тепе(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо его припустили... и казали є(с)мо и(х) ты(м) же дѣлчи(м) подели(ти) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. (що) *(на частини)* розділити (4): И пани... велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на полы, и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (з ким) поділитися (1): а застанеть ли въ дроугоє и имаеть два вепрї заби(т) а застане(т) лї третеє тогды имаеть во обороноу (!) оу нашоу оугонить а с нами наполъ подѣлїть (XV в. *ВС* 37 зв.).

4. (що від чого) *(частину від цілого)* відділити, виділити (1): мы александръ воєвода... чинимы знаемо... оже... подѣлили єсмы о(т) нашея отнины и дали єсмы стѣи еп(с)кпии нашои о(т) земли нашои молдавскои два села (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *інф.* **поделити, подели(ти)** 3 (1495 *БСКИ*; *ВК*); **подѣлити** 1 (1498 *АЛМ* 163); **подѣлїть** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **подѣлилъ** (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **єсмо... поделили** 1 (1463 *AS* I, 55); **єсмо... подѣлили** 1 (1475 *AS* III, 14); **подѣлили єсмы** 1 (1403 *ДГАА*); **поделили єсмо** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **поделили** (1475 *AS* I, 70); *нак. сп. 3 ос. мн.* **нехай... подѣлять** (1498 *АЛМ* 163); *дієприсл. перед.* **подѣливши** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СА, ПОДЕЛИТИ СА, РАЗДЕЛЇТЬ** 1, **РОЗДЕЛЇТЇ, РОЗДИЛАТИ СА, РОЗДѢЛИТИ СА, *ОУДЕЛИТИ.**

***ПОДѢЛИТИ СА** *див.* **ПОДЕЛИТИ СА.**

ПОДѢЛЇТЬ *див.* **ПОДѢЛИТИ.**

***ПОДЯКОЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ п о д я к о л н ы е п ѣ н е з и (1) *(різні податки натурою, що стягалися з селянських господарств, за винятком худоби, на користь феодалів і держави)* дякло: Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... записалъ есми... попомъ и діакономъ съ плату нашего съ подяколныхъ пѣнезей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. мн.* **подяколныхъ** (1499 *АСД* VI, 3).

***ПОЄДНАТИ СА** *дієсл. док.* (2) (з ким о що) поєднатися: а пришодъши предъ наше обличье... панъ волъчко... ис пани ходьковою женою и сь еѣ дѣтьми и зАтемь еѣ клюсомъ поєдналисА о села вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **поєдналисА** (1393 *Р* 52).

Див ще ***ЄДНАТИ СА, *ЗЪЄДНАТИ СЯ, ОУЄДНАТЫ СѢ.**

!ПОЕМЩИКАМИ ⟨ПОЕМЩИНАМИ⟩ *див.* ***ПОЕМЩИНА.**

***ПОЕМЩИНА** *ж.* (1) церковний доход: Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому, на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи —

церковь... зо всими доходы и съ приходы... Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками (!) и съ осѣдками, и съ роспусты (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* ! **поемщиками** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ПОЄНА** *ж.* (2) (*рум.* poeni, *молд.* поянэ) поляна: а ѥмы селамъ о(т) турлуи съ оусими поени и съ всѧми своими старими хотарми... непогушено (!) имъ николи на вѣк⟨ы⟩ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А тоти два жоудечїи и поени оусе вишеписанних все по старомоу хотароу, коуда из века оживали (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. мн.* **поени** (1458 *BD* I, 19); *ор. мн.* **поени** (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ПОЄНИЦА**, **ПОЛѢНА**[1], ***ПОЛѢНІЦА**, **ПОѦНА**[1].

ПОЄНИЦА ж. (2) (*рум.* poeni, *молд.* поянэ) поляна (1): А хотарь тому селоу на имѣ Беркишещем... дроумом по срѣд поеница, идеже оупадает дроум оу брод (Сучава, 1473 *BD* I, 184);

п о е н и ц а Т о д е р е щ е м (1) (*назва поляни у Молдавському князівстві*): А хотарь тому селоу на имѣ Беркишещем... долѣ потоком Блъкое до поеница Тодерещем (Сучава, 1473 *BD* I, 184).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **поеница**, по срѣд **поеница** (1473 *BD* I, 184).

Див. ще ***ПОЄНА**, **ПОЛѢНА**[1], ***ПОЛѢНІЦА**, **ПОѦНА**[1].

ПОЄХАТИ, ПОИХАТИ *дієсл. док.* (16) поїхати: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу дю Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а ведже мы, по долгу листу господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а им да ест слободно засѣ до Угоръ поехати съ оусим их товаром, без никоторои забавѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

п о е х а т и п р о ч (2) виїхати, від'їхати: пан Єнко Чаплич... поехал от отца н(а)ш(о)го проч (1478 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *інф.* **поехати** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1453 *Cost.* II, 765, 766; 1468 *BD* II, 302; 1475 *BD* II, 329; 1496 *BD* II, 405); **поихати** 1 (1456 *ПМВП*); **поеха(т)** 1 (XV ст. *BC* 14); *перф. 3 ос. одн. ч.* **поехалъ, поехал** 2 (1487 *AS* I, 86; 1498 *BD* II, 413); **поѣхалъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **поехали есмо** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **поехалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *3 ос. мн.* **поехали** (1487 *AS* I, 85); *майб. 1 ос. мн.* **поѣдемъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *нак. сп. 2 ос. одн.* **поѣдь** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ѢХАТИ**.

***ПОЖАДАНИЄ** *с.* (2) (*стч.* požádání, *стп.* pożądanie) бажання: Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знаме̃ни(т)... иже имѣюче чистоѣ мысли млсрдие и по(ж)дание к велико(м) королеви володиславу... тому истому королеви... слюбуемъ держати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *P* 43); и врозумивши то пани Олизаровaѧ штож мы слугу нашого п⟨а⟩на еей (!) п⟨а⟩на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой и теж на наше пожедане з воли своеей доброе ани жадного примушенѧ, волне даровала нас и дала... тые две именѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **по(ж)дание** 1 (1388 *P* 43); **пожедание** 1 (1487 *AS* I, 240).

Пор. **ПОЖАДАТИ**.

ПОЖАДАТИ *дієсл. док.* (7) (*стч.* požádati, *стп.* pożądać) (в кого чого, чого, чого від кого) забажати, зажадати (зробити що): тогды пожадал есть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а коли ильѧ воевода, нашъ приѧтель, пожадаеть оу насъ какое помочи на свои неприѧтели, и мы имѣемъ ильи воеводе такоуюжъ помочъ дати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); але коли... оусхоче(м)... пере(д) нашего... пана приехати, а на(ш)... па(н) имае(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны... кторыи(ж) мы тыми часы пожадае(м), абы на(с) мирно глеитовали (Серет, 1435 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пожадал есть** (1361 *AGZ* 6); *майб. 3 ос. одн.* **пожадаеть** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **пожадаєть** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **имѣтъ пожадати** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *1 ос. мн.* **пожадаемъ, пожадае(м)** (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ЖАДАТИ** 3.

***ПОЖАЛОВАТИ** *дієсл. док.* (13) **1.** (кого, кого чим, чим) обдарувати, нагородити, наділити, пожалувати (кого чим) (8): а сложилъ ещо на королѧ ка(к) его волѧ чимъ король пожалуеть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища самому пахати и люди садити (Краків, 1454 *АЛМ* 12); Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки вызнаваю... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) его мл(с)ть пожалова(л) менѣ... ты(м) манастыре(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а господство мы аз оу том оустах та пожаловах нашоу слоугоу пана Єремїю, и дадох емоу тое... село (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

2. (кого, на кого) зглянутися (на кого), змилуватися (над ким) (3): бъ насъ пожаловалъ опѧ(т) наши неприѧтели вор(о)зи далъ намъ всихъ оу наши руки (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); смо пожаловали шолтоузове и паргаре и... люді от наш тръг от Брълад, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

п о ж а л о в а т и м и л о с т ї ю (кого) (2) виявити ласку (до кого): тѣмъ мы видѣвше е⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ пожаловали есмы его особною мл(с)тью (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а мы по его воли и его данїю пожаловали есмы ивашка особною нашею милостїю, за неже есмы емоу дали томоу половину села викшинець (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **пожалова(х), пожаловах** (1491 *Cost. S.* 156; 1499 *BD* II, 144); *перф. 3 ос. одн. ч.* **пожаловалъ, пожалова(л)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1467 *СП* № 13); *1 ос. мн.* **пожаловали есмы** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1429 *Cost.* I, 242); **пожаловали есмо** 2 (1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1487 *AS* I, 241); **смо пожаловали** 1 (1495 *BD* II, 64); **пожаловали** 1 (1454 *АЛМ* 12); *майб. 3 ос. одн.* **пожалуеть** (1387 *СП* № 12; 1455 *Cost.* II, 775); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы ... пожалова(л)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще ***ЖАЛОВАТИ**[2] 1,3.

ПОЖАР *див.* **ПОЖАРЬ**.

ПОЖАРИТА *ж.* (4) (*назва незаселеної і необробленої ділянки землі у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы... дали есмы емоу... двѣ селѣ и едноу поустиню... поустинѧ Пожарита (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пожарита** (1426 *ВАМ* 21, 22); *місц. одн.* **на Пожаритѣ** (1426 *ВАМ* 22).

***ПОЖАРЪ** *ч.* (1) пожар, пожежа: О пожароу хто лесы пожигае(т) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о пожароу** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ПОЖАРЬ, ПОЖАР *ч.* (3) (*особова назва*): мы Стефанъ воевода... чиним знаме⟨ни⟩то... оже прїидоша прѧд нами... пан Тъбоуч... и брат его Пожарь... и торговали сѣ съ господством ми за одно село (Сучава, 1472 *BD* I, 169); слоузѣ нашемоу, михоулоу пожароу, да е(ст) село на имѣ богдънещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пожарь, пожар** (1472 *BD* I, 169; 1491 *Cost. D.* 36); *дав. одн.* **пожароу** (1491 *Cost. D.* 37).

***ПОЖЄГЪЦА** *ч.* (2) (*стп.* pożegca) підпалювач: Знаменїто намъ есть... и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *BC* 25 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **пожегъци** (XV ст. *BC* 25 зв.); *місц. мн.* **о пожо(г)це(х)** (XV ст. *BC* 25 зв.).

Див. ще ***ПОЖЬГЛЄЦЪ.**

***ПОЖЄДАНЄ** *див.* ***ПОЖАДАНИЄ.**

ПОЖЄРЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали... єсми имъ... села на имѧ пожерещи и пєтрилєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *наз.* **пожерещи** (1443 *Cost.* II, 179).

***ПОЖЄРИТА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны... на оусти пожєриты (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... потврьдили єсми им... сєла... на имѣ Ласльоанїи на Краковѣ... и Мохорицїи пониже оустїє Пожерити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род. одн.* **пожєриты** 1 (1452 *Cost.* II, 426); **Пожерити** 1 (1495 *BD* II, 59).

***ПОЖЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (що) спалити, попалити (1): и вскызывали єсьмо... што жъ царь Мєндли Гєрєй Перекопскїи и Стефанъ воєвода воложскїи... городы наши пожгли (*б. м. н.*, 1496 *ОКИВ*);

(без додатка) згоріти (1): а тота их привилїа пожегла оу дом Бълошев... коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **пожєгла** (1488 *BD* I, 323); *3 ос. мн.* **пожгли** (1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŽECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

ПОЖИВАТИ, ПОЖЇВАТИ, ПОЖЇВАТЇ, ПОЖИВАТЬ, ПОЖЇВАТЬ *дієсл. недок.* (17) (*стч.* poživati, *стп.* pożywać) **1.** (чого, що) користуватися, користатися (чим, з чого) (16): Имѣєт то дєржати и оуживати и поживати (Снятин, 1424 *P* 100); так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєваня поживами, их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); а докул матка н⟨а⟩ша жива она имаєт своих сєл поживати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои... и поживати со всѣми доходы (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать (XV ст. *BC* 34 зв.); а тоє вышє писанноє чєрєз шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨а⟩зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. (*чого*) їсти, споживати (що) (1): Też podłuh ustaw papeżskich... prikazujem, aby na tom... meli byti obwinenу, iż poźiwajut człoweczeje krowi, khdy to jest na protiwku zakonu i ustawy, iz... majut... wysterehat sia ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **поживати, пожїватї, пожївати** 5 (1424 *P* 100; 1463 *AS* I, 55; 1470 *AS* I, 65; XV ст. *BC* 5 зв.; 1487 *AS* I, 239); **пожїва(т)** 1 (XV ст. *BC* 11 зв.); **пожївать, поживать** 2 (XV ст. *BC* 34 зв., *СЯ* 41 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **пожїваєть, поживаєть** 3 (XV ст. *BC* 25 зв., 26, 32 зв.); **пожїває(т)** 1 (XV ст. *BC* 7); **! протївєиъ** 1 (XV ст. *BC* 7); *1 ос. мн.* **поживамо** (1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* **poźiwajut'** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. с.* **пожїваиа** (XV ст. *BC* 24 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **поживано** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ, ЗАЖЫЯТИ, ОУЖИВАТИ 1.**

***ПОЖИВЛЄНИЄ** *див.* ***ПОЖИВЛЄНЇЄ.**

***ПОЖИВЛЄНЇЄ** *с.* (4) (*стч.* poživeni, *стп.* pożywienie) пожива, харчування, прокормлення: И такожь ни один наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жадної ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго королѧ єго милости, ани оу короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Також и мы... нє имаєм такового чловѣка прїимити... ани мѣстца ани поживлєнїѧ нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *род. одн.* **поживлєнїа, поживлєниа** 2 (1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 442); **поживлєиїѧ** 2 (1499 *BD* II, 420, 421).

***ПОЖИГАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) палити, спалювати: О пожароу хто лєсы пожигає(т) а людємь щкоды боудє(т) чинїтї (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **пожигає(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... пожїгали** (XV ст. *BC* 28).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŽECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ.**

! ПОЖИТМИ ⟨ПОЖИТКИ⟩ *див.* ***ПОЖИТОКЪ.**

***ПОЖИТОКЪ** *ч.* (37) (*стп.* pożytek, *стч.* požitek) **1.** *(перев. у множині)* прибуток, приріст (33): паки же... даємо... тому господину отцу владицє... сєло наше Бусчу... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2—3); До того позволяємъ имъ в домихъ своихъ вшелякїи пожитки собє привласщати (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и мы ємоу дали... тыє сєла... з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... съзнаваєм... иж єсмо отчизну и дедизну свою продали... двоє сєлища на имѧ Доубища... и зо всими пожитками тых сєлищъ (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

2. *(користь)* пожиток, зиск (4): волє(н) продати, и застави(т) о(т)дати замѣни(т) на свои лѣпшии пожитки обєрнути онъ и єго дѣти (Снятин, 1424 *P* 100); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого, троицѧ свѧтаѧ и нєроздѣлимаѧ, штож єст добры початок и конєць коу каждомоу и справєдливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); А муж мой кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Сємєнович, оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, волєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуда хотѧ обєрноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пожиткоу, пожитку** (1468 *BD* II, 300; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 239); *ор. одн.* **пожитком** (1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **пожитки** (1389 *РЕА* I, 27; 1424 *P* 100; 1475 *AS* I, 70); *ор. мн.* **пожитки, пожитъки** 23 (1424 *P* 99; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1474 *AS* I, 69; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 240 і т. ін.); **пожытками** 2 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2, 3); **пожиткы** 2 (1445 *P* 148; 1482 *AS* I, 81); **пожытки** 1 (1482 *AS* I, 80); **пожитками** 1 (1497 *AS* I, 112); **! пожитми** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ОУЖИТОКЪ.**

***ПОЖИТОЧНОСТЬ** *ж.* (1) користь, пожиток: Тиж от сєго часоу... слюбоуєм тому паноу Казимироу кролю... оусє доброє ховати пановаиѧ и чти их, и пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **пожиточности** (1462 *BD* II, 284).

***ПОЖИЧИТИ** *див.* ***ПОЗЫЧИТИ.**

ПОЖЇВАТИ *див.* **ПОЖИВАТИ.**

ПОЖЇВАТЇ *див.* **ПОЖИВАТИ.**

ПОЖЇВАТЬ *див.* **ПОЖИВАТИ.**

***ПОЖОГА** *ж.* (3) (*стп.* pożoga) **1.** пожежа, пожар (1): Też jestliby czerez upad, pozohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrestjanin, kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majet... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. *(злочин)* підпал (2): О вїнє сємьдєсѧ(т) которая идє(т) оу на(ш) скарбъ о чєтыри члонъкы пєрвыи члонъ о пожозє (XV ст. *BC* 17—17 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пожогоу** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **о пожозє** (XV ст. *BC* 17 зв.); *знах. мн.* **pozohi** (1388 *ZPL* 104).

***ПОЖОГЦА** *див.* ***ПОЖЄГЪЦА.**

***ПОЖЫТОКЪ** *див.* ***ПОЖИТОКЪ.**

***ПОЖЫТЬЄ** *с.* (1) (*стп.* pożycie) взаємовідносини, взаємні стосунки: Ино за то, кажєть, ажъ мєжы васъ тыи дєла такъ сталисє, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчанье... хотєчы съ вами доброго пожытья и до века (*б. м. н.*, 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *род. одн.* **пожытья** (1499 *BD* II, 448).

***ПОЖЬГЛЄЦЪ** *ч.* (1) підпалювач: О пожьглєцо(х) домовъ алюбо гоумна (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о пожьглєцо(х)** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще ***ПОЖЄГЪЦА**

ПОЗАБАВИТИ *дієсл. док.* (2) (що) вчинити перешкоду, перешкодити (чому), затримати (що): а кто би позабави(л) или задрьжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) заплатити Ѫ золоты(х) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); сего ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т), нигдє позабавити монастирски возовє ни оу чє(м) (Сучава 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *інф.* **позабавити** (1470 *DIR«A»* 523); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би позабави(л)** (1446 *DIR«A»* 585).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ЗАБАВЛѦТИ.**

***ПОЗВАНЬЄ** *с.* (2) позов, судова скарга: уставлѦємъ право за пєрвоую простѪпкоу пєрва(г) позванья а на ро(к) нє станє(т) тогды слоужєбнїкъ съ двема слоугами соудъ єго имаєть єхать до ты(х) всє(х) (XV ст. *ВС* 16 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **позваиья** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *місц. одн.* **о позваиьи** (XV ст. *ВС* 16 зв.).

Пор. **ПОЗВАТИ 2.**

ПОЗВАТИ, ПОЗВАТЬ *дієсл. док.* (35) **1.** (кого) покликати, позвати, запросити (3): и наипєрвоє слюбоуємо... коли на(с) позовє(т) господарь нашь, коро(л)... на оурєчєноє мистцє... а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѦ прє(д) єго мл(с)тию и єго мл(с)ти голдовати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); и пани єго позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти. в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (кого, кого о що, за що і без додатка) подати позов, судову скаргу (на кого), позивати (кого за що) (28): Też jestliby... czerez wyznanie swojeho sudi, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet zapłatiti winu za obadwa razy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи... свѣдочю то... ижє пришєдъ пєрєд мѦ васко мошенчичь и позвалъ Коундрата борсничѦ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє приида прє(д) насъ... па(н) ивашко... жаловалъ и позвалъ па(н) татомира... ажє ємоу побраль... вєпрѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); оуставлѦємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *ВС* 14 зв.); мы кнѦ(з) фєо(д)ръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє приида прє(д) на(с)... па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды жаловалъ и позваль па(н) мика дѣдошицко(г) ажє ємоу взѦлъ вєпрѣ на єго дубровѣ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

позвать къ правоу (3), къ правоу позвать (1) позвати до суду: Коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѦємь ижє в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *ВС* 18); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицькихъ... абы они земли его забрали... и позвалъ былъ ихъ листомъ нашимъ передь насъ къ праву (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *інф.* **позвать** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., *СЯ* 42 зв.); **позва(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18); **позвати** 1 (1498 *АЛМ* 163); *перф. 3 ос. одн. ч.* **позвалъ, позваль, позва(л)** (1401 *Р* 66; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1430 *Р* 116); *3 ос. одн. ж.* **позвала** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. мн.* **позвали суть** (1421 *Р* 93); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **позвалъ былъ** (1489 *РИБ* 433); *майб. 3 ос. одн.* **позовєть** 2 (XV ст. *ВС* 13 зв., 16); **позовє(т)** 1 (1455 *Cost.* II, 774); *інф. пас.* **быти позваны** (XV ст. *ВС* 13); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **позва(н)** (XV ст. *ВС* 14 зв., 17 зв. 35 зв.); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **позвана была** (XV ст. *ВС* 12); *3 ос. мн.* **были позваны** (XV ст. *ВС* 33); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудє(т), бѪдє(т) позванъ, позва(н)** 4 (XV ст. *ВС* 16 зв., 18, 26); **боудєть, бѪ(дє)ть позванъ, позва(и)** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв.); **боудєть позваныи** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); **боудѣть ! позианыи** 1 (XV ст. *ВС* 6); *3 ос. мн.* **боудуть позваны** 1 (XV ст. *ВС* 33); **боудоуть позванї** 1 (XV ст. *ВС* 35); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **byłby pozwan** 1 (1388 *ZPL* 105); **позванъ бы** 1 (XV ст. *ВС* 35); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **позванї** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще ***ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТЇ, ЗВАТИ 3, ПОЗЫВАТИ, ПРИЗВАТИ.**

***ПОЗВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (о що перед кого) звернутися із скаргою (до ко о): погорє(л)скиє дали на то пѦ(т)дєсѦ(т) свѣтковъ зємѦ(н) дороги(ц)ки(х) и людє(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нєхотє(л) вєрити, и о то по(з)валисѦ пєрє(д) насъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **по(з)валисѦ** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ПОЗЫВАТИ СѦ.**

ПОЗВАТЬ *див.* **ПОЗВАТИ.**

***ПОЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому зробити що) дозволити, позволити: И позволилъ есми пану Ѳедку Юнковичу тую свою продажу у въ осподаря потвердити (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **позволилъ есми** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ 1, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ 2.**

***ПОЗВОЛЯТИ** *дієсл. недок.* (3) (кому робити що) дозволяти, позволяти: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати (Луцьк, 1389 *РЕА* 1, 27); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **позволяю** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 8); *1 ос. мн.* **позволяемъ** (1389 *РЕА* I, 26, 27).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ 1, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ 2.**

***ПОЗДОРОВЄТИ** *дієсл. док., безос.* (1) (кому) *(про стан здоров'я)* покращати: а проволочє(т)ли сѦ таа нємоць трєтєа правая тогды можє(т) третью о(т)ложїть ка(к) єщє нємоцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу нєпоздоровєло, какъ чєтвєртомоу рокоу маєть стати (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **поздоровєло** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

Див. ще ***ПОЗДОРОВИТИ СѦ.**

***ПОЗДОРОВИТИ СѦ** *дієсл. док., безос.* (1) (кому) *(про стан здоров'я)* покращати: єстьлиже сѦ ємоу нє поздоровить тогды чєтвєртыи можє(т) о(т)ложить (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ... поздоровить** (XV ст. *СЯ* 40).

Див. ще ***ПОЗДОРОВЄТИ.**

***ПОЗЛАШТЄНЪ** *див.* ***ПОЗЛАЩЄНЪ.**

***ПОЗЛАЩЄНЪ** *прикм.* (5) (*цсл.* позлащьнъ) позолочений: сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы... єдна кадєлница срєбрьнаа и по⟨злащєнаа⟩ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); и дали єсми а̄ кадилницоу от ї соми сребра и позлащена (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **позла⟨ш⟩тен** 1 (1476 *BD* I, 217); **позлащєии** 1 (1476 *BD* I, 215); *наз. одн. ж.* **по⟨злащєнаа⟩** 1 (1462 *BD* I, 70); *зам. знах.* **позлащена** 1 (1476 *BD* I, 217); *род. мн.* **позла⟨ш⟩тених** (1476 *BD* I, 211).

! ПОЗНА ⟨ПОЗЫЧИТЬ⟩ (1) : которыи жь торговли алюбо пенезь позна (!) (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Див. ***ПОЗЫЧИТИ.**

***ПОЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (7) (*стч.* poznáwati, *стп.* poznawać) (що чим, що чим кому) *(офіційно визнавати що)* свідчити (про що), підтверджувати (що), заявляти (про що): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... познавами то нашимъ листомъ... игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); а сє я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю то и познавамъ симъ своимъ

листомъ каждомоу доброму... ажє пришолъ... панъ ходько головеньчичь и... сознал... ажє продалъ свою половицю перєросли (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **познавамъ, познава(м)ъ** 3 (1391 *Р* 45; 1404 *Р* 67; 1424 *Р* 106); **познаваю** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 88); *1 ос. мн.* **познавами** (1390 *Р* 175; 1393 *Р* 52).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ВЫЗНАТИ** 1, **ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ.**

***ПОЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* poznamenati, *стп.* poznamionać) (кому що) визначити, позначити: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... мєшчанє от мѣста от Бърлад... оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар... ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **познамєнали** (1495 *BD* II, 63).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ** 1, ***ОУЗНАМЕНАТИ.**

ПОЗНАНСКИИ *прикм.* (4) (*пор.* Poznań у Польщі): Мы... миколаи з михалова панъ истароста краковскии судивои з остророга познанскии... пєтръ с кора по(д)судокъ познанскии... записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **познанскии** (1433 *Р* 122, 123).

! ПОЗНАНЫИ ⟨ПОЗВАНЫИ⟩ *див.* **ПОЗВАТИ.**

ПОЗНАТИ *дієсл. док.* (14) **1.** (у кого, кого) *(виявити)* пізнати (3): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и доведет наш чловѣкъ на Брашовѣнє... а Брашовѣни нє мочї имоут поставити содыша за кон или за вол, а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262);

(що) *(зрозуміти, зміркувати)* пізнати (1): И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его подскарбему нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору а писару нашому Ѳедьку, и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431);

(кого) *(встановити чию тотожність)* пізнати (1): варе кто имаєтъ должника оу брашовѣ, щобы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова, развѣ (*в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.*) коли познаєтъ своєго длъжника лицємъ, тогды имаєтъ заплатити то(т) истинныи должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692).

2. (що, що перед ким) *(офіційно визнати)* підтвердити, посвідчити, заявити (про що) (2): А сє ѧ панъ ѧнъ щькотскии... свѣдчю то... ижь... филь мѧкович и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л)... свою половину дѣдьнины (Галич, 1409 *Р* 74); А сє ѧ па(н) миха(л) бучацєкии... свѣдъчю то... ижє... тучнѧ(к) ива(н) ис панєю росовою ис марєгорѣтою... познали перєдъ нами... ижє сѧ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *Р* 88—89);

(що) признатися, зізнатися (в чому), визнати (що) (4): жалова(л) ди(к) (!) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѧ стало свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика (!) нє вєда(л) кто оуранїлъ ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) (XV ст. *BC* 27); А потомъ єя о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ и, пришодши передъ насъ, устне позналь, ижъ его тыми золотыми клепалъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

3. (без додатка) *(зібрати відомості про що)* розвідати (1): а та(м) коли боудєтє презъ ясноє досвєтъчѣньє позна⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (що) *(прийти до висновку)* переконатися (в чому) (1): а мы... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашєи нє чинилъ... яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ... про то жь... о(т)пущаємы єму всє (Ланчиця, 1433 *Р* 121);

п о з н а т и п о с о б и (що) (1) усвідомити собі: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери... Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **познал**, **позна(л)** (XV ст. *BC* 18 зв., 19, 27; 1489 *РИБ* 431); *3 ос. мн.* **познали** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1489 *РИБ* 431); *майб. 3 ос. одн.* **познаєтъ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **имє(т) познати** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *3 ос. мн.* **имоут, иму(т) познати** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *нак. сп. 2 ос. мн.* **позна⟨и⟩тє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. перед.* **познавши** 1 (1433 *Р* 121); **познав** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ, *ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ, *ПОЗНАТИ СѦ, *ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ.**

***ПОЗНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому у чому) зізнатися, признатися: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и и вєрноу(л) ємоу за сѧ мє(ч) и тоболы а гро(ш)и нє вєрноу(л) а оу ты(х) сѧ гро(ш)хъ позна(л) єм(оу) (XV ст. *BC* 26 зв.— 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ ... позна(л)** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще ***ПОЗНАТИ 2.**

***ПОЗОВНЫИ** *прикм.* (1) ◇ л и с т ъ п о з о в н ы и *див.* **ЛИСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **позовныи** (XV ст. *BC* 14).

ПОЗОВЪ *ч.* (10) *(виклик до суду)* позов (7): а нє боудоуть ли тыи кмєти виноваты вины па(н)ское тогды прїказоуємы абы нєбыли габани тымъ позовомъ (XV ст. *BC* 14); п о з о в ы ч и н и т и (на кого) (1) подавати в суд: тѣ(ж) которы(и) соу(д)я... хотѧчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє ани вины разъмовитоє позовы на нє(г) чинѧ(т) а хотѧчи на ни(х) нєшто выдрать (XV ст. *BC* 15 зв.—16);

и с п р а в л ѧ т и п о з о в ъ (2) *див.* ***ИСПРАВЛЯТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **позовъ** (XV ст. *BC* 14); *знах. одн.* **позовъ** (XV ст. 6, 15 зв.); *ор. одн.* **позовомъ, позовомь** (XV ст. *BC* 14); *род. мн.* **позововъ** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); **! позовово** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); *знах. мн.* **позовы** (XV ст. *BC* 15 зв.): *місц. мн.* **оу позовє(х)** (XV ст. *BC* 14).

***ПОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (7) (*цсл.* позьрѣти) (на що) глянути, поглянути, зглянути: А па(н) п҃тръ влодковичь... свѣдчю тым то листомъ каждому... кто на тотъ листъ позрить... (Галич, 1404 *Р* 67—68); мы Стефань воєвода... вызнавамы ... каждомоу... кто коли на тоть нашь вєрны лист позрить... ажє мы и слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни... были (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **позрить** 4 (1404 *Р* 67; 1412 *Р* 81; 1424 *Р* 106; 1468 *BD* II, 301); **позри(т)** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89); **позритъ** 1 (1421 *Р* 92).

Див. ще ***ВЗОЗРѢТИ, *ВОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

ПОЗЪДОРОВЄНЬЄ *с.* (1) (*стп.* pozdrowienie) поздоровлення, вітання: Перъвей поклонъ а позъдоровєньє (Троки, 1494 *BD* II, 386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **позъдоровєньє** (1494 *BD* II, 386).

ПОЗЫВАТИ, ПОЗЫВАТЬ *дієсл. недок.* (22) **1.** (кого о що) подавати позов, судову скаргу (на кого), позивати (кого за що) (11): а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѧ... вала(т) (!) тымъ урѧдомь хто кого позываєть а о што позываєть (XV ст. *BC* 14).

2. (кого, кого о що, за що) викликати до суду (11): штобы... соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чересъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *BC* 15 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **позывати** 1 (XV ст. *BC* 6); **позывать** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **позываєть** (XV ст. *BC* 6

зв., 7, 14, 17 зв.); *3 ос. мн.* **позывають** 6 (XV ст. *ВС* 6, 12, 14 зв., 32 зв.; *СЯ* 40 зв.); **позываю(т)** 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 26); **! по(зы)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **позывали** (XV ст. *ВС* 15); *майб. 3 ос. одн.* **има(т) позыва(т) !** (XV ст. *ВС* 6); **имеєть позывать** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); **имєть позывати** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); *баж. -ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... позывали** (XV ст. *ВС* 16); *майб. пас. 3 ос. мн.* **позывани боудоуть** (XV ст. *ВС* 15).

Див. ще **ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТÏ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ.**

***ПОЗЫВАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (до кого) звертатися із скаргою: и воды(н)ски(и) в то(м) вспе(р)сА, а рекучы иже оди(н) с ты(х) свѣтко(в) неприсАгъ, и поча(л)сА позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *інф.* **сА позыва(ти)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ПОЗВАТИ СА.**

ПОЗЫВАТЬ *див.* **ПОЗЫВАТИ.**

***ПОЗЫЧАТИ** *дієсл. недок.* (5) (*стп.* pożyczać) (чого, що, для кого, кому) позичати: а игръ тѣ(х) позычаємь длА кротоѳи(л)я (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **позычає(т)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 22); *1 ос. мн.* **позычаємь** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *3 ос. мн.* **позычаю(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **позыча(л)** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ПОЗЫЧИТИ.**

ПОЗЫЧЕНÏЕ *с.* (3) (*стп.* pożyczenie) **1.** *(дія)* позичення (2): о позыченьи конА хто позычить (XV ст. *ВС* 7).

2. позичений предмет, позика (1): позычаю(т) такымъ детемъ прï оци и мтри то позыченïе изгïноуло (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **позыченïе** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *місц. одн.* **о позыченьи** 1 (XV ст. *ВС* 7); **о позыченïи** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще ***ПОЗЫЧЬЕ.**

Пор. ***ПОЗЫЧИТИ.**

***ПОЗЫЧЕНЬЕ** *див.* **ПОЗЫЧЕНÏЕ.**

***ПОЗЫЧИТИ** *дієсл. док.* (13) (*стп.* pożyczyć) **1.** (чого, кого, що кому) позичити (12): Влодисла(в) бжею мл(с)то (так.— *Прим. вид.)* кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... оже пано петр воєво(д) молдавь... пожичило на(м) Д тисАчѣ (так.— *Прим. вид.)* рубли фрАжьского серебра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); а тежь штожь мои отець, петръ воевода, позычи(л) пѣнАзи моему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, а тыхъ сА о(т)ступлю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Мы володиславъ бжіеи мл(с)ти король польскыи... знаємъ то... аже єсмы дольжни одину тысАчю рублевъ фрАзьско(г) серебра... алєксандру воєво(д)... что были на(м) позычили предкове и(х) (б. м. н., 1411 *Р* 76—77).

2. (що від кого) дати, надати (кому що) (1): есть болеи пановъ штожь имеють права немецькая оу свои(х) селехъ о(т) на(с) позычены алюбо о(т) наши(х) пре(д)ковъ а онï о(т)поущають немецькоє право а ведоутсА по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **позычилъ** 5 (1400 *Cost.* II, 619; XV ст. *ВС* 22, 23 зв., 31); **pożycził, пожичило** 2 (1388 *ZPL* 103; 1388 *Р* 37); *пперф. 3 ос. мн.* **были... позычили** (1411 *Р* 76); *майб. 3 ос. одн.* **позычить** 1 (XV ст. *ВС* 7); **! позиа** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by pozycził** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **позычены** (XV ст. *ВС* 26); *род. мн.* **pozyczonych** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***ПОЗЫЧАТИ.**

***ПОЗЫЧЬЕ** *с.* (1) позичений предмет, позика: а бѫде(т) ли жалоба очи на очи о пенези о позычье алюбо в некоторо(и) речи запïсаны а бѫде(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и трети(и) на ро(к) а не станеть тогды сказоуемы то(т) которыи пенези позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по тре(т)емь рокоу имаєть моць продати (XV ст. *ВС* 17 зв.— 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **позычье** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще **ПОЗЫЧЕНÏЕ** 2.

! ПОИЗВОЛѢНЬЕМЪ 〈ПРОИЗВОЛѢНЬЕМЪ〉 *див.* **ПРОИЗВОЛЕНÏЕ.**

***ПОИМАНЬЕ** *с.* (1) полон: а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)кве бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в по(и)маньи** (1495 *ВМБС*).

Пор. ***ПОИМАТИ.**

***ПОИМАТИ** *дієсл. док.* (1) спіймати; взяти в полон: и листъ єсми на то г(с)дра королА... мѣлъ але ми на москвь взА(т) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. пас. 1 ос. одн. ч.* **бы(л) єсми по(и)манъ** (1495 *ВМБС*).

***ПОИСКАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(судовим шляхом)* добитися (чого): какже тот Его Милости боАрин Роман о тыи пѣнАзи мАл со мною право пѣред намѣстникомъ... и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поискал** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ИСКАТИ** 2, ***ПОДИСКИВАТИ, ПОИСКИВАТИ.**

ПОИСКИВАТИ *дієсл. недок.* (3) (чого під ким) *(судовим шляхом)* добиватися (чого): а мы... в тыє земли ничим сА не маемъ оуступати ани того под его милостью... поискивати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Волен кн〈А〉зь Михайло на тых селищах люди садити... а нам оуже самым... ненадобе... того... под кн〈А〉зем Михайлом поискивати (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *інф.* **поискивати** (1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1497 *AS* I, 112).

Див. ще ***ИСКАТИ** 2, ***ПОДИСКИВАТИ, *ПОИСКАТИ.**

ПОИТИ[1], ПОÏТИ, ПОИТÏ *дієсл. док.* (64) **1.** *(піти або поїхати)* відправитися (18): а коли которыи торговець поидеть торговать ис торунА через берестие до лучьска без печали будте (б. м. н., 1341 *Р* 2); а львовчАне што имуть поити до брайлово, по рыбы, на краинеє мыто... тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоеи имає(т) *поити* доброволне (Снятин, 1454 *Р* 163); и дали єсми ива(н)кови и братïамъ его ка(к) є(ст) право... аби пошо(л) ива(н) са(м) съ КД присѣжници и щоби присѣгну(л)... аже ива(н) исъ своими братïами соу(т) оунуки ку(п)чичевн (Васлуй, 1474 *РГС*); какъ того слоугоу моего жалованье свое мне вчинивши съ симъ посломъ котори(и) же к вамъ пошолъ в себе его неоставивъ слово мое почастовалъ отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приА(з)нь то боудеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(у переносному вживанні) піти, відправитися на той світ, померти (1): Се азъ... кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) помыслилъ есмь и на(м) тамо поити где оци и братïа нашА (Київ, 1446 *Р* 152);

п о и т и к ъ б о г у (1) піти, відправитися на той світ, померти: Се азъ... кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч)... поклонихом сА оца свое(г) гробоу... и размысли(х) на свое(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси къ боу (Київ, 1446 *Р* 152); п е р е д ъ б о г а п о и т и (1), п о и т и п е р е д б о г (1) *див.* **БОГЪ[1].**

2. (на кого, що) вирушити, піти походом (17): аже поидеть оугорьскыи король на литву польскомоу королеви помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); I poszli rati od Horodka, prychodili byli k klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а ослоужбоу коли на воиноу поити (!) тогды А имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Нижьли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маетъ пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); А пак коли оусхочет... Владислав, крал оугръскïи... и... Ян Олбрахть, крол полскïи... и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ...

и тогды... Владислав крал оугръскіи... имал бы проити черес Басарабскоую землю (Гирлов, 1449 *BD* II, 423).

3. (звідки) *(про право виходу селян, вільно покинути село)* вийти (5): а незаседелый, коли оусхотя(т) о(т) не(г) про(ч) поити, ка(к) в зе(м)ли обычаи есть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ему *поити* гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*); мы своею ра(до)ю оуставлѧемь ижь велїе соусѣдъ посполито не може(т) поитї изъ одно(г) села да дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волею па(н)скою (XV ст. *BC* 26—26 зв.); а которыи люди оусхотѧт пойти ис того села за кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла... тыи мают пойти доброволно (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(із приміщення) вийти (1): и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

поити прочъ (2), прочь поити (від кого) (2) вийти (звідки), відійти (від кого): а про(ч) и(м) не(л)зе о(т) не(г) поити (Луцьк, 1490 *Пам.*); и въ тыхъ листехъ стоитъ, естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

4. початися, піти (1): а тая землѧ пошла харько(в)ская по коде(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

5. *(про дорогу)* повернутися, піти (2): а о(т) тое дороги пошло к тулина(м) о(т) города (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

6. дістатися, припасти (кому); прийти в користь (чию) (1): Се же придалъ юрьиї болковичь... к црква стму николѣ землю пашную... и клѣтку торговую што поїти ладану и темьяну к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

7. *(війти у звичай)* повестися, бути (1): А мыта не примышлѧти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *Р* 14).

8. (за кого) вийти заміж (1): и какъ за него вжо пошодшы и тую дѣл⟨ь⟩ницу первого мужа своего держала у вѣни своемъ (Троки, 1494 *РИБ* 560);

замоужь поити (3), пойти замужъ (2) *див.* **ЗАМОУЖЪ;**

◇ на дѣ(л) поити (1) *див.* **ДѢЛЪ**[1]; назад поити (1) *див.* **НАЗАД**; оу право поити (1) *див.* **ПРАВО**[1]; во слѣдъ поити (1) *див.* ***СЛѢДЪ** I.

ФОРМИ: *інф.* **поити, пойти, поїти, поитї** 20 (1350 *Р* 8; 1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14; 1446 *Р* 152; 1448 *Cost.* II, 734; 1454 *Р* 163; 1488 *РИБ* 424; 1490 *Пам.*; XV ст. *BC* 39; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **поит⟨...⟩** 1 (1470 *DIR«A»* 523); ! **пооити** 1 (1458 *ОЖДМ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **пошолъ** (1484 *ЯМ*; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **пошла** (бл. 1458 *Р* 167; 1494 *РИБ* 560); *3 ос. одн. с.* **пошло** (1366 *Р* 14; бл. 1458 *Р* 167); *3 ос. мн.* **пошли, poszli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140, 141; 1444 *AS* I, 42; XV ст. *BC* 22 зв.; 1446 *Р* 154); *майб. 1 ос. одн.* **маю пойти** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *3 ос. одн.* **поидеть** 7 (1341 *Р* 2; 1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14); **пойдет** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **поиде(т)** 3 (XV ст. *BC* 18 зв.; *СЯ* 43; 1447 *Cost.* II, 289); **поидѣть** 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); **поидетъ** 1 (1435 *Р* 134); *3 ос. мн.* **поидоуть, пойдоуть, поидуть** 6 (1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14; XV ст. *СЯ* 40 зв., 41); **поидоут** 1 (1499 *BD* II, 423); **имуть поити** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **имоутъ поити** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы (аби) пошо(л)** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1474 *РГС*); **абы поше(л)** 1 (1456 *ЭСФ*); *3 ос. одн. ж.* **аби... пошла** (1474 *РГС*); *нак. сп. 2 ос. мн.* **поидите** (1341 *Р* 2); *дієприсл. перед.* **поше(д)ши** 1 (бл. 1458 *Р* 168); **пошодшы** 1 (1494 *РИБ* 560).

***ПОИТИ**[2] *дієсл. недок.* (1) (кого) поїти, напувати: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы ... в тпылехъ зверинъныхъ по волнину стад и черед не поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... поили** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ПОИТЇ *див.* **ПОИТИ**[1].

ПОИХАТИ *див.* **ПОЄХАТИ.**

ПОЇТИ *див.* **ПОИТИ**[1].

***ПОКАЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) показати: ино там полѧ розърробила пани нацоваѧ... показала то ново розроблено (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **показала** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ** I, * **ОУКАЗАТИ СѢ.**

ПОКАЗНИТИ *дієсл. док.* (2) (кого) покарати: а кто бы сѣ покоуси(л)... да оусхоче(т) сего наше(г) дааніа... престапити (!)... то(т) е(ст) на(м) противни(к)... и мы сам(и) того истинно(г) хоче(м) показнити (Сучава, 1453 *ПГОВ*); за тое... о(т)ложили есми де(н)... аже они имаю(т)... на то ст(о)аати... яко быхо(м) могли злы люде показнити, а правы(м) покои оучинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **показнити** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. 1 ос. мн.* **хоче(м) показнити** (1453 *ПГОВ*).

Див. ще **КАЗНИТИ, *КАЗНИТИ СЯ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

***ПОКАЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що перед ким) показувати, пред'являти: и отець нашъ, король его милость, казалъ имъ тые земли ихъ зася поддавати и на то передъ намы лыстъ... короля... показовалы (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **показовалы** (1498 *ГВКЛ* 22).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗАТИ, ОУКАЗАТИ** I, ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ПОКИ *спол.* (5) *(приєднує підрядні часові речення)* поки, доки *(у постпозиції)* (4) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): а г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь нашь король его м(и)л⟨о⟩сть писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею брата нашого кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана не делили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол его м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудеть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего... до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ (Троки, 1494 *РИБ* 560);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): То они брали поки не продано было (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59);

(у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні) (1): а поки они кн⟨ѧ⟩зю Олександроу пѣнѧзи отложат, потул ему тое имѣне... держати (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ПОКОВА, ПОКОЛИ.**

***ПОКИНУТИ** *дієсл. док.* (2) (що) *(віддалитися, відійти від чого)* покинути: к тому село нашое Теремъное... почонъ отъ того копъца... до перереского гостинца съ Луцка до Олыки, а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати... до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **покинувъши** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПОКЛАДАТИ** *дієсл. недок. і док.* (6) **1.** *док.* (що перед ким) *(подати, пред'явити)* покласти (4): и покладалъ передъ намы лыстъ... Великого князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими... разсудылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Былъ намъ чоломъ... Ѳедоръ Блыщановичъ... и покладалъ передъ нами лыстъ... короля... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ пооднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

2. *недок.* (чого) *(встановлювати)* накладати (що) (1): Оурѧ(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаемь (!) о(т) трицати гнївенъ (!) ажь нїже не (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)но(г) одна два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

3. *недок.* (що) (по скільки) *(виходячи з розрахунку)* рахувати, класти (1): Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... кн⟨ѧ⟩зю Семену Василевичу... продал есми... дѣдину свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей ческое монеты, покладаючи в копу по шестьдесѧт грошей (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ! **поклодаемь** (XV ст. *СЯ* 43); *перф. 3 ос. одн. ч.* **покладалъ** (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР*

1/VI, 1; *ГВКЛ* 22); *дієприсл. одноч.* **покладаючи** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще **КЛАСТИ** 1.

ПОКЛАНАНИЄ *с.* (1) *(форма шанобливого привітання)* поклін: Влодиславу бєєю мл(с)тию кролю польскому... оусєсєрд(є)ч(н)є поклананиє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *наз. одн.* **покланаиие** (1388 *SL* 678).

Див. ще **ПОКЛОНЕНЇЄ, ПОКЛОНЪ** 1.

Пор. **ПОКЛОНИТИ СЯ.**

***ПОКЛАСТИ** *дієсл. док.* (1) (що на що) накласти, навантажити: где коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли... везде по оуси(х) мѣста(х) с тими три возы прѣи(т)и слобо(д)но (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **иму(т) покласти** (1453 *ПГОВ*).

Див. ще **КЛАСТИ 2.**

***ПОКЛИСАРЬ** *ч.* (1) (*цсл.* поклисарь, *гр.* ἀποκρισιάριος) посланець, легат: И по сем да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари, братию вашоу жоупана кашпара и жоупана Михалѣ, а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *знах. мн.* **поклисари** (1475 *BD* II, 336).

!ПОКЛОДАЄМЬ ⟨ПОКЛАДАЄМЪ⟩ *див.* ***ПОКЛАДАТИ.**

ПОКЛОНЕНЇЄ *с.* (2) *(форма шанобливого привітання)* поклін (1) : От пана Киракола, вистѣрника и мытника, и от пана Боучоума... пишем... любовно поклонєнїє братиам нашим, паноу бирѣоу и паноу митникоу от Брашева (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369);

нїское поклонєнїє (1) *див.* ***НЇСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **поклоиєнїє** (1434 *Cost.* II, 675); *знах. одн.* **поклонєнїє** (1480—1484 *BD* II, 369).

Див. ще **ПОКЛАНАНИЄ, ПОКЛОНЪ** 1.

Пор. **ПОКЛОНИТИ СЯ.**

ПОКЛОНИТИ СЯ, ПОКЛОНИТИ СЄ *дієсл. док.* (6) (кому) *(висловити, виявити шану)* поклонитися (4): мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили са єсми яко г(сд)ноу нашемоу... и хоче(м) ємоу вѣрно служїти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); Г(с)дрь нашъ Стєфанъ воєвода... вєли(т) вашо(и) мл(сти) поклонитися яко брату и доброму своєму прыятєлю (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); Пє(р)во поклонитисє о(т) г(д)на воєводы вєликому кнзю алєкса(н)дру (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(чому) *(з особливою шаною схилити голову перед чим)* схилитися, поклонитися (2): Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю женою и были єсмо въ домоу прч(с)тыа и поклонили са єсмы пр(с)томоу образоу єа... и поклонихом са оца своє(г) гробоу (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *інф.* **поклонитисє** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1496 *ПСВВ* 192); **поклонитися** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *аор. 1 ос. мн.* **поклонихом са** (1446 *P* 154); *перф. 1 ос. мн.* **поклонили са єсмы** 1 (1446 *P* 154); **поклонили са єсми** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

ПОКЛОНЪ *ч.* (9) **1.** *(форма шанобливого привітання)* поклін (6): Отъ господина Стєфана воєводы на пєрво поклонъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Казимироу братоу отъ му(р)тазы цара поклонъ рєкъши слово то єсть (1484 *ЯМ*); наперъвєй поклонъ (1496 *BD* II, 407).

2. *(лише в множині)* данина, яку складали феодально залежні селяни як доказ пошани (3): Я кн⟨а⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє... и со всими данми: из дары, ис поклоны, ис чинши какжє ис стародавна бывало с того имєна (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а тїа цркви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи єпископїи о(т) радо(в)цє(х) из данєю из поклони и съ въсѣми винами (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поклонъ** (1481 *BD* II, 364; 1484 *ЯМ*; 1494 *BD* II, 386; 1496 *BD* II, 407); *ор. мн.* **поклони** 2 (1490 *DC* 148); **поклоны** 1 (1466 *AS* I, 62).

Див. ще **ПОКЛАНАНИЄ, ПОКЛОНЕНЇЄ.**

!ПОКОВ ⟨ОКОП⟩ (1): А хотарь томоу... сєлоу... до солонєцѣ о(т)толѣ потоко(м) до ставь въ поко(в) (!) та на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

Див. ***ОКОПЪ.**

ПОКОВА *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — в інтерпозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* поки, доки: А пак кто боудет єпископь оу нашеи... митрополїи... а они, покова боудємо мы от бога живи, а они да имают нам слоужити (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

Див. ще **ПОКИ, ПОКОЛИ** 2.

ПОКОИ, ПОКОУИ *ч.* (26) **1.** *(відсутність тривоги, хвилювань, стан душевної рівноваги)* спокій (6): тогды они пришєдши вшитци... за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану ватславу (Львів, 1370 *P* 18); а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, щобы намъ болшє нєжаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); коу вѣчнои рѣчи и памьати гды(ж) покоа и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьа нєо(т)хилоаєє(т) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); Коли хто коупїть дєди(ч)ство а то дєржїть г лѣта и три мєсаци со покоємь ... а коли(ж) нєкоторыи прїєтєль... по ты(х) трє(х) лѣтѣ(х)... хотєлъ бы выкоупить тогды мы право оуставлаємъ (XV ст. *BC* 34 зв.—35);

дати покой (2) *див.* **ДАТИ.**

2. *(відсутність війни)* мир (7): а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрєстья(н)скии коу покоєви... вароуючиса розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ);* а с тєго вѣра наша... и покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

покои оучинити (1), ⟨оучинити⟩ покои (1), покои оудилати (1) забезпечити мир: а... коро(л) Казими(р)... имає(т)... на(с) ... оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприатєлєвъ (Сєрет, 1453 *Cost.* II, 766); они имаю(т)... на то стояти... яко быхо(м) могли злы людє показнити, а правы(м) покои оучинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); єднаньє покоя (6) *див.* **ЄДНАНЬЄ** 2; имѣти покои (покоуи) (2) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **покои** 2 (1435 *Cost.* II, 678; 1499 *BD* II, 424); **покоуи** 1 (1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **покоя, покоа** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 737; 1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн.* **покоєви** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **покои** 7 (1453 *Cost.* II, 766; 1457 *Cost.* II, 809; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1485 *BD* II, 372; 1495 *АЛМ* 84); **покоуи** 2 (1499 *BD* II, 419, 420); *ор. одн.* **покоємъ, покоємь** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; XV ст. *BC* 34 зв.); *місц. одн.* **в (оу) покои** 2 (1370 *P* 18; XV ст. *BC* 35 зв.); **оу покоа** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ПОКОИНИКЪ** *ч.* (3) покійник, покійний: My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem derżat, zaniuz wasza miłost sami wedaiete, skolko prysiah Szwitrykhayło... bratu naszemu pokoyniku Welikomu kniaziu Witowtu... izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє пришли... боургарє Ливовскии, и принєсли привилїє... що имают от... покоиника Стєфана воєводи (Сучава, 1460 *BD* II, 272).

ФОРМИ: *род. одн.* **покоиника** (1435 *Cost.* II, 676; 1460 *BD* II, 272); *дав. одн.* **pokoyniku** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ПОКОЛЄ *див.* **ПОКОЛИ.**

***ПОКОЛЕНЬЕ** *див.* ***ПОКОЛѢНЬЄ.**

ПОКОЛИ, ПОКОЛѢ, ПОКОЛѦ, ПОКОЛЄ, POKOLIE, POKOLYE *спол.* (16) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(місця)* (10) доки *(у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* (8): а и єще далъ єсмь єму ловища оуюновaѦ ото изьбищьного перевоза... поколѦ семьюново држить поколѦ дунино держить до берегъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); тогды... оправили єсмы кундра(т) оу тои граници поколѦ єму кнѣзъ левъ оуѣхалъ (Галич, 1401 *P* 66); а хотар тѣмь селамь поколѣ имъ оучинил хотаръ панъ шандришоръ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); записали єсмо... сеножать и ланъ свѦтому Ивану церькви... поколѣ панъ Сенько Сеновъскый... тую землю розъѣхалъ (Городок, 1443 *P* 145);

(у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні) (2): A nokolie thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy i odhonithy, po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo v wiky (Галич, 1413 *GL* 48).

2. *(часові)* (6) поки, доки *(у препозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* (4): поколѣ боудет свѦтоє мѣсто сїє, да от нас боудет⟨ь⟩ тоє произволенїє (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); поколи бѫдет свѦтоє мѣсто сїє, да бьдет от нас твоє благоє произволенїє (Путна, 1476 *BD* I, 217);

(у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні) (2): тоє щобы ємоу оури(к) съ въсѣмъ до⟨ходомъ⟩... поколи боудоутъ ⟨на⟩шеи земли и служити (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); Што єси к на(м) всказыва(л) своими послы... жадаючи на(с) абы(х)мо бояръ твои(х)... оставили при твоє(и) дочери... на ча(с) помєшкати поколє бы сѦ опознала (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

Див. ще **ПОКИ, ПОКОВА, ПОКОУДА, ПОКОУЛЬ I.**

***ПОКОЛѢНЬЄ** *с.* (2) рід, покоління: вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости неприятєлемъ людского поколѣнья зъеднано было ижь... александръ воевода... на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнї)емъ... королевое... елизаветы іс поколенья цѣ(са)рьского вноука... цесаря жикгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **поколѣнья** I (1433 *P* 120); **поколенья** I (1478 *ОБРН* 130).

ПОКОЛѦ *див.* **ПОКОЛИ.**

***ПОКОРА** *ж.* (4) покора, смиренність (1): тако ми бъ момози (!)... въ всеи покори и почєстъностс(т)и оучинили є(с)ми... паноу владиславоу, кролеви... иже голдь... слоужбы... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

п о к о р о у о у д и л а т и (1) визнати васальну залежність: И... коли... прїєдет пан наш корол... на именованаѦ мистцѦ... а мы имаємь до єго милости поєхати... и имаємь єго милости покороу и голдь оудилати, подлоуг старыхь обычаєвь (Сучава, 1468 *BD* II, 302); п о к о р о у ч и н и т и (1) визнавати васальну залежність: и наипервоє слюбоуємо... коли на(с) позове(т)... коро(л) єго мл(с)ть, на оуреченоє мистце... а мы на тоть де(н) и на тоє оуреченоє мистцє имаємь поставити сѦ... и єго мл(с)ти голдовати и покороу чинити по(д)лу(г) обычаю пере(д)ковь наши(х) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); о у ч и н и т и п о к о р о у (1) *див.* **ОУЧИНИТИ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **покороу** (1435 *Cost.* II, 679; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302); *місц. одн.* **въ покори** (1436 *Cost.* II, 698).

***ПОКОРИТИ** *дієсл. док.* (1) (що під що) підкорити (що чому): заноужє ваша мл(с)ть знаєтє на(с) лѣпши колко господарьства было грецкоє и не одно и сербьскоє и болгарскои... то оуже бгъ покорилъ по(д) поганьство наши(х) грѣховъ дѣлѦ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **покорилъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***ПОКОРНЫИ** *прикм.* (1) (ку чому) васально залежний (від чого): мы Стефань воєвода... вызнавамы... аже... яко соут были и передковє наши ... покорни коу... короунѣ полскои, такь и мы имаємь быти (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **покории** (1468 *BD* II, 301).

***ПОКОСИТИ** *дієсл. док.* (2) (кому що) скосити, викосити: Бартоль жалова(л) на ондрея и(ж) ємоу сеножать покоси(л) (XV ст. *BC* 31); па(н) ивашко... жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) аже... поораль ємоу полє и покосиль и доубровы (Зудечів, 1413 *P* 82—83).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **покосиль, покоси(л)** (XV ст. *BC* 31; 1413 *P* 83).

Див. ще **КОСИТИ, *КОШИВАТИ, УКОСИТИ.**

***POKOSSOWCZY** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Пукосівці: tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławu swoiu wathnynu prodał na ymię Oleszko Pokossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu szczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **Pokossowczow** (1413 *GL* 48); *дав.* **Pokossowczom** (1413 *GL* 48).

***ПОКОЧИНА** *ж.* (1) рід дорогої тканини: от серпи... поѦси покочини... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **покочини** (1460 *BD* II, 273).

***ПОКРАСТИ** *дієсл. док.* (3) (кому що) украсти (2): Петръ яна на соу(д) прїведѣ а рєклъ ємоу то(т) янъ бчолы покралъ а да своєго домоу прїнєсль (XV ст. *BC* 19); а привилїє що има(л) на те(х) села(х) и на озєра они ємоу покради (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22);

(дім) обікрасти (1): а привилїє... они ємоу покради, коли єм до(м) злодѣи *покрадили* (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **покралъ** (XV ст. *BC* 19); *3 ос. мн.* **! покради** I (1459 *Cost. S.* 22); **! покрадили** I (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *КРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***ПОКРЄПЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* pokrzepiać) (чим) підкріпляти, підпирати (документом): а симъ нашимъ листомъ потвержѦємъ и покрєплѦємъ и понавлѦємъ (!)... то наше голдованїє и присѦгы... крѣпко... держати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *теп. 1. ос. мн.* **покрєплѦємъ** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ОУКРѢПИТИ I, *ОУКРѢПЛѦТИ.**

ПОКРОВА *ж.* (2) ◇ p o k r o w a B o h o r o d i c z i (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* покрова: vo polnyedyelok czwethney y den po swietoye pokrowy Bozey Bohorodiczi (Глиняни, 1395 *GL* 166); П о к р о в а М а т е р е Б о ж о е (1) *(назва церкви на честь свята)* (1): и мы... дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну... церковь на имя Покрова (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Покрова** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *місц. одн.* **po pokrowy** (1395 *GL* 166).

Див. ще ***ПОКРОВЪ.**

***ПОКРОВЄЦЬ** *ч.* (1) *(покривало для церковного посуду з причастям)* покровець, воздух: се азъ... пань Игнатїє... свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы... єдинь покровєць (Молдавиця, 1462 *BD* II, 70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **покровєць** (1462 *BD* I, 70).

***ПОКРОВЪ** *ч.* (3) *(назва церковного свята, також календарна дата)* покрова (1): A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom samyj (!) Deń (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142);

п о к р о в ъ б о г о р о д и ц и (2) покрова: а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѦ днє до купалъ (б. м. н., 1352 *P* 6); во Лвовѣ в днь покрова бци (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *род. одн.* **покрова** (1352 *P* 6; 1399 *P* 59); *ор. одн.* **Pokrowom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

Див. ще **ПОКРОВА.**

ПОКОУДА *спол.* (17) (*приєднує підрядні речення*) 1. (*означальні — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) доки (16): а хотаръ да му боудєтъ по старомоу хотару по коуда из вѣка оживали (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); А хотарь томоу... сєлоу да ест(ь) по старомоу хотароу... по коуда из вѣка оживали (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. (*приєднує підрядне місця — у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні*) де (1): А пак... крол полскїи... тогди имали би пєрєвозити сѣ... по коуда сѣ им и нам будєт видити маиполипшєи... тоуда пєрєвозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **КОУДА, КОУДЫ**

ПОКОУИ *див.* **ПОКОИ.**

ПОКОУЛЬ, ПОКУЛ *спол.* (5) (*приєднує підрядні речення*) 1. (*місця — у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні*) (*до того місця*) доки (3): а на низ ему покул его пол(ь) потул и болот (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а покул тои оузлои займєть, потол кн⟨А⟩зєм нє ловити оу том ставоу ани ихъ людєм (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

2. (*додаткове — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) доки (1): тоє свѣ(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрА нашє(г) тоули(н)скоє зємли (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

3. (*підметове — у препозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) доки (1): а покул оусхочєт кн⟨А⟩зь Сємєнъ тои гребли держати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

Див. ще **ПОКИ, ПОКОВА, ПОКОЛИ I, ПОКОУДА.**

ПОКУПИТИ *дієсл. док.* (3) (що) 1. купити (1): Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили и въ книгахъ зємъскихъ тая речъ имъ оправена (Краків, 1489 *РИБ* 433).

2. (*стп.* pokupić) (*гроші*) заплатити судову кару (2): а пак ли бы кото⟨ры⟩и землАни(н) противи(л) сА то⟨му⟩ а нє хотѣлъ права помочи тогды має(т) покупити три гривны а покупивши оужды права помочи має(т) (Галич, 1435 *P* 134).

ФОРМИ: *інф.* **покупити** (1435 *P* 134); *перф. 3 ос. мн.* **покупили** (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **покупивши** (1435 *P* 134).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КУПИТИ, КОУПОВАТИ.**

***ПОКУСИТИ** *дієсл. док.* (1) наважитися, спробувати (зробити що): а кто бы покуси(л) порушити или възАти боу(д) о(т) того вышеписаннаго то, да є(ст) проклАтъ о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы покуси(л)** (1443 *ДГСПМН*).

Див. ще ***ПЕРЕКОУСИТИ СѢ, *ПОКОУСИТИ СА.**

***ПОКОУСИТИ СА** *дієсл. док.* (36) (*стч.* pokusiti se, *стп.* pokusić się) наважитися, спробувати (зробити що): а кто сА покоуси(т) порушити тому да будє(т) съпорницѣ прч(с)таа б(д)цА (б. м. н., 1422 *DIR fig.* 35); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїА... таковїи да єсть проклА(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф.* **сѣ... покоусити** 1 (1439 *Cost.* II, 32); **сѣ... покоусити(с)** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **сє... покусити** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ покоуси(т), сѧ покоусит, сѣ покоуси(т), сѣ покоусит** 21 (1422 *DIR fig.* 35; 1459 *DIR* «A» 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1471 *BD* I, 159; 1488 *BD* I, 357; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **сѣ покоуситъ** 2 (1443 *ПГСММ;* 1489 *BD* I, 378); **сѧ покоусить** 2 (1478 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144); **покуси(т) сє** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **покоуси(т) сА** 1 (1443 *Cost.* II, 127); **иметъ сѧ покоусит⟨и⟩** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **имє(т) сѣ покоусити** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **сѣ имет покоусити** 1 (1466 *BD* I, 96); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би сѣ покоусил, бы сѣ покоуси(л)** (1453 *ПГОВ*; 1487 *BD* I, 311, 313).

Див. ще ***ПЕРЕКОУСИТИ СѢ, *ПОКУСИТИ.**

***ПОКУТЕЄ** *с.* (1) (*назва історико-географічної території*) Покуття: также слюбуємъ о коломыю и о снАтинъ и о покутєє, оть нашь г(с)дрь, стєфанъ, нє имаєть ни одно слова (!) рєчи (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **покутєє** (1395 *Cost.* II, 610).

ПОКУТСКЫ *прикм.* (4): имають они тако долго держа(т)... покутьскую зємлю... доколА мы... заплатимы имъ тыхъ одину тысАчю рублєвъ (б. м. н., 1411 *P* 77); а покутскаА зємлА какъ издавна слушала съ своєю границєю из вѣка наша такъ и тАгнєтъ (Ланчиця, 1433 *P* 125); а како(ж) коли бы вышо(л)... какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **покутскы** (1455 *Cost.* II, 770); *наз. одн. ж.* **покутскаѧ** (1433 *P* 125); *знах. одн. ж.* **покутьскую** (1411 *P* 77).

Пор. ***ПОКУТЕЄ.**

***ПОКУТЬСКИИ** *див.* **ПОКУТСКЫ.**

***ПОКОУШѢНЬЄ** *с.* (1) (*стч.* pokušeni, *стп.* pokuszenie) спроба: а мы... бы єсмо были хотѣли... о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства вєликого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **покоушѣнью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ПОКУСИТИ.**

***ПОЛ** *див.* **ПОЛЪ**[1].

!ПОЛАГАТИ ⟨ПОМАГАТИ⟩ (1): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Есифъ, самъ своимъ животомъ полагати (!) (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. **ПОМАГАТИ.**

***ПОЛАГИЧИ** *мн.* (2) (*назва села у Галицькій землі*): А осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшєва знаємо чини(м)... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣре(м) межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *дав.* **полагичо(м)** (1419 *P* 91); *ор.* **полаги(ч)** (1419 *P* 90).

***ПОЛАГОДИТИ СА** *дієсл. док.* (1) полагодитися, злагодитися: того ради мы видѣвшє и(х) доброу(ю) волю и лагодоу прА(д) нами и прА(д) нашими паны, що сА полагодили и мы дали єсми... паноу михоулови писарю тоє вышє писанноє єло (!) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ полагодили** (1443 *Cost.* II, 120).

***ПОЛАЗНЫИ** *прикм.* (2) ◇ полазная зємлА (2) ділянка землі, яку обробляли наїздом: полазная зємлА коло(д)ная и и (!) з(е)мли тоули(н)скоє колода мєдоу полазноє црквноє зємли три ведра мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **полазная** (бл. 1458 *P* 167); *род. одн. ж.* **полазиоє** (бл. 1458 *P* 167).

Див. ще **ЗЄМЛА** (зємлА подълазная).

ПОЛАЗОМЪ *присл.* (2) ◇ полазомъ лазити (що) (землю) (2) обробляти землю наїздом: в томъ же присєлъкоу зємлА поустаА Михоно(в)щина полазомъ єє лазять а тут же дроугая зємлА поустаА полазомъ же лазять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ПОЛАКОМИТИ СА** *дієсл. док.* (1) (чого) полакомитися, спокуситися (на що): аще ли кто... полакомитсА добыткоу книгы сєА, и прода(ст) ѫ, да є(ст) прокла(т) (!) о(т) б҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **полакомитсѧ** (1401 *ЗКЄ*).

***ПОЛАМАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) поламати, порушити: И мы... съ паны радою нашею то помысливши, ижъ то

ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, который жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поламалъ** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ 2, *ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, ЛОМИТИ.**

ПОЛАТНИКЪ *ч.* (2) *(церковний служитель, що завідував ризами і церковним посудом)* ризничий: а писалъ филаретъ Полатникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы васья(н) коувА(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полатникъ, полатии(к)** (1398 *ДГПМ;* 1498 *ЧІАФ*).

***ПОЛВТОРА** *див.* ***ПОЛТОРА**.

ПОЛГАНОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Пулганів: записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин, Полганов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); и мы... дали есмо ему... у Полганови две дворища служебъныхъ, а церъков (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полганов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *місц. одн.* **у Полганови** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ПОЛЄ *с.* (190) **1.** *(відкритий безлісий простір)* поле (155): а в поли кдє собѣ проорють нивы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20); А про то про его вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє што жє лежить о(т) бохурА болшє милѣ то поле пустынА (Бохур, 1377 *Р* 24); А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у ихь границях прислушают, с полем, и с лѣсомь, и с вокном и с рѣками (Львів, 1378 ЗНТШ LI, 5); а тия села дадоше прѣ(д) нами... ис полємь и съ лѣсомь и съ водою и съ всѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); а имѣеть леньо заруби(ч) тыє села держати... со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаєть с полми с нївами съ сєножатми... съ лѣсы з дубровами с поросльми съ гаи (Житомир, 1433 *Р* 126—127); а хотар томоу село... о(т) тои лип чєрєс поут, та чєрєс полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho poła swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho poła uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

п о л є б о л о х о в о (1) *(назва місцевості на правому березі Дністра)*: и о(т) рѣчи (!) колочина прАмо поперекъ полА болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *Р* 125); п о л є М а л є є в с к о є (2) *(назва місцевості в Троцькому воєводстві)*: и повела нас пани ВасилєваА... полем Малеевским (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); г р о у ш о в о п о л є (3) *див.* ***ГРОУШОВЪ;** д о л г о є п о л є (1) *див.* **ДЛЪГЫ;** Д р а г о ш є в о п о л є (11), п о л є д р а г о ш є в о (1) *див.* ***ДРАГОШЄВЪ**[1]; ш є л о м ы н ь с к о є п о л є (1) *див.* ***ШЄЛОМЫНЬСКИИ.**

2. *(засіяна або оброблена ділянка землі)* поле (15): мы кнА(з) фєо(д)ръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє... поораль ємоу полє (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полА тогды оупоустїлъ мошьноу... микоула сеючи тоє полА и нашолъ тоую мошноу (XV ст. *ВС* 32); а оу дво(р)цы в королєво(м) милА отъ города... а на поли жита посєєного досы(т) (б. м. н., XV ст. *ИК*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... исъ своєю женою ѳеодосіею запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полє** 5 (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1428 *Р* 111; 1443 *Cost.* II, 132); **! пол(ь)** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *зам. род.* на верхъ **полє**, от **полє**, оу конєць **полє** 14 (1453 *Cost.* II, 445; 1467 *BD* I, 120; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133;1491 *BD* I, 449; 1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); *род. одн.* **полА, полѣ, поля, poła** 20 (1392 *Cost.* I, 7; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1413 *Р* 83; 1429 *Cost.* I, 280; 1436 *Cost.* I, 467; 1448 *Cost.* II, 342; 1495 *BD* II, 63; XV ст. *ВС* 30; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **поли** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **полю** 2 (бл. 1458 *Р* 167; 1476 *BD* I, 215); **!полоу** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *знах. одн.* **полє** 69 (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1424 *Р* 99; 1428 *Cost.* I, 209; 1430 *ГВКЛ* 8; 1453 *Cost.* II, 445; 1466 *BD* I, 115; 1478 *AS* III, 17; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **полѣ** 3 (1428 *Cost.* I, 209; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 121); **! полА** 4 (XV ст. *ВС* 32, 39; 1446 *ПГСПМР*); *ор. одн.* **полем, полєм, полємь, полємъ** 15 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1386 *Р* 31; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *Р* 89; 1424 *Cost.* I, 162; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1478 *AS* III, 17; 1481 *AS* I, 77 і т. ін.); **польмъ** 1 (1409 *Р* 74); *місц. одн.* **в (оу, на) поли, полї** 12 (1375 *Р* 20; 1436 *Cost.* I, 457; 1443 *Cost.* II, 144; 1452 *Cost.* II, 410; 1487 *ВОРСР* 178; XV ст. *ВС* 28, 29, 36, 37 зв.; 1497 *BD* II, 111 і т. ін.); **на (оу) полѣ** 2 (1458 *BD* I, 19; 1480 *BD* I, 237); **у полє** 1 (1499 *BD* II, 136); **у полы** 1 (1433—1443 *АРМ*); *род. мн.* **пол** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн.* **полА** (1377 *Р* 24; 1478 *AS* III, 17; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **полми, polmi, польми, по(л)ми** 26 (1407 *Р* 72; 1420 *AS* I, 25; 1424 *Р* 100; 1445 *Р* 150; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1459 *Р* 174; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **поли, полї** 8 (1445 *Р* 148; 1451 *AS* I, 44; *Р* 156, 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *Р* 161; XV ст. *СГЧА*; 1494 *АЛМ* 54); **полѣ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **полАми** 1 (1459 *Р* 171); *місц. мн.* **въ полАхъ, по полѣхъ** (1459 *Р* 172; XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще ***ГОДЛѢ ПОЛЄ.**

ПО ЛЄВОУ *присл.* (2) зліва, ліворуч: а идоучи о(т) города по левоу тоули(н)ское а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ПОЛЄНА[1] *див.* **ПОЛѢНА**[1].

***ПОЛЄНА**[2] *див.* **ПОЛѢНА**[2].

! POLENINAMY ⟨POLONINAMY⟩ *див.* ***ПОЛОНИНА.**

***ПОЛЄНСКЇИ** *прикм.* (1) що стосується поляни: а хотар... черє(с) полѣ право оу боуковиноу и съ оусими поленскїи о(т) синожати ⟨от вишніи⟩ и нижнїи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. ор.* съ оусими **полєнскїи**... синожати (1428 *Cost.* I, 209).

ПОЛЄПШАТИ *дієсл. недок.* (4) (чого, у чому) поліпшувати: а можеть собе оу тых именАхъ полєпшати и ширити и на новомъ корєни садити (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); а можетъ своее отчизны полепшати (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *інф.* **полєпшати, полепшати** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще ***ПОЛЕПШИТИ СА, ПОЛЕПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**

ПОЛЕПШИВАТИ *див.* **ПОЛѢПШИВАТИ.**

ПОЛЄПШИТИ *див.* **ПОЛѢПШИТИ.**

***ПОЛЕПШИТИ СА** *дієсл. док.* (1) *(стати більш доходним)* поліпшитися, поліпшати, поправитися: А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сА полепшило, тогды мает нам тое цены повышити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **естли бы сА полепшило** (1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, ПОЛЕПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**

ПОЛЕПЪШИВАТИ *див.* **ПОЛѢПШИВАТИ.**

ПОЛЕПЪШОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) поліпшувати, поправляти: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ

знаменито... иже... дали есмо... села ... зо всими пожитки; может собѣ полепъшовати (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).
ФОРМИ: *інф.* **полепъшовати** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).
Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, *ПОЛЕПШИТИ СѦ, ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**
***ПОЛЕПЪШЫТИ** *див.* **ПОЛѢПШИТИ.**
***ПОЛЕСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ гостинецъ Луцкий— полеский *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **полеский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
***ПОЛЕТИТИ** *див.* ***ПОЛѢТИТИ.**
***POLECHOWYI** *прикм.* (1) ◇ boloto Polechowaja *див.* **БОЛОТО.**
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **па Polechowyi** (1421 *AS* 1, 27).
***ПОЛЄХЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) зменшити, знизити (що), надати пільгу (на що): мы петрь воевода... знаменито чиним... оже пришли... боургаре ливовскїи... и просили нас, абыхом имь мыта полехчили, якож имь стоить оу томь старомь привилїи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стефанъ воевода... чиним знаменито... оже пришли... боургаре ливовскии... и просили нас абыхом имъ мыта полехчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом ... полехчили** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272).
Див. ще ***ОУЛЕГЧИТИ.**
***ПОЛЕЦАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* polecać) (кому що) доручати, довіряти: И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела того Матѳея своею доброю волею вѣ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **полецала** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ПОЛѢТИТИ, *ПОЛѦЦИТИ.**
***ПОЛЖИ** *мн.* (4) (*назва села у Волинській землі*) Певжа: моу(ж) мои па(н) василеи тыи име(н)я ябло(н)но а по(л)жи воле(н)... оберноути гдѣ є(г) до(б)рая воля боудеть (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).
ФОРМИ: *дав.* **по(л)жа(м)** (1490 *ЗХП* 136); *знах.* **по(л)жи** (1490 *ЗХП* 136); *ор.* **по(л)жами** (1490 *ЗХП* 136).
ПОЛЗАЛОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали есмы ємоу... землю о(т) пустини осадити себѣ села на имѦ козаревци и ползаловци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *наз.* **ползаловци** (1431 *Cost.* I, 317).
POLIPSITY *див.* **ПОЛѢПШИТИ.**
! ПОЛИСКОѢ 〈ПОЛЬСКОѢ〉 *див.* **ПОЛСКИИ.**
***ПОЛИЧЪНОЄ** *с.* (2) вкрадені речі як речовий доказ крадіжки: А што есте намъ говорыли о дела пограничъныи, абыхмо прыказали нашым намєстъникамъ, што ся дотычетъ татьбы и розъбоевъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали, а отъ поличъного третего бы не брали, и брали бы десятоє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
ФОРМИ: *род. одн.* **поличъного** (1496 *BD* II, 405).
!ПОЛКИХ 〈ПОЛСКИХ〉 *див.* **ПОЛСКИИ.**
***ПОЛКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Юшку Полковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9)
ФОРМИ: *дав. одн* **Полковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).
***ПОЛНИ, ПОЛНЇИ** *присл.* (2) уповні, повністю: и подлу(х) того, яко пере(д)кове наши олдовали... кролеви полскому... и присѦгою завѦзалися полнїи держати, а мы такижь слюбили есмы и олдовали (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664); ино мы єсми дали... тоти s црквии и съ s попи оу волости черно(в)скои како да соу(т) по(л)ни тоти н црквии и съ тоти н попи нашеи єпископїи о(т) радовце(х) (Сучава, 1490 *DC* 148).
Див. ще **ПОЛНО 2.**
***POLNYEDYELOK** *див* ***ПОНЕДѢЛОКЪ.**

ПОЛНИТИ, ПОЛНЇТЬ *дієсл. недок.* (18) (*стч.* plniti, *стп.* pełnić) **1.** (що) виконувати (що), додержувати (чого, що) (17): А того николи не оузрю могти, како коли оу наших листох... стоитъ так и тѣми разы, то оусе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Я илїа воевода... завѣзоуеми оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ и службоу на прѣ(д)выписаноую чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пан и господарь наш корол... и короуна абы нам полнили здержали, подлоуг слюбов и записов што сѦ записовали (Сучава, 1462 *BD* II, 292); а коли мы не боуде(м) с тоє земли дани полни(ти) на црквь бжїю... тоую землю о(т) на(с) о(т)нѦ(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
2. (що) задовольняти (що), давати волю (чому) (1): а боудеть лї такыи наидены што не о(т)баючи а своє лакомьство по(л)нѦ ажь которою жївотїноу ис ты(х) истратѦ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудет (XV ст. *ВС* 11 зв.).
ФОРМИ: *інф.* **полнити, по(л)нити, полни(ти)** 11 (1403 *ДГМ*; 1411 *Cost.* II, 638; 1421 *Cost.* I, 142; 1423 *Cost.* I, 143; 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 290; 1468 *BD* II, 302; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **полнїть** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **! помнити** 1 (1403 *ДГМ*); *майб. 1 ос. мн.* **хочемо... полнити** (1403 *ДГМ*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхом... полнил(и)** (1462 *BD* II, 292); *3 ос. мн.* **абы... полнили** (1462 *BD* II, 292); *дієприсл. одноч.* **по(л)нѦчи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **по(л)нѦ** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.).
Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ 2, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОПЛЪНИТИ, ПОПОЛНИТИ 1.**
ПОЛНЇИ[1] *див.* *** ПОЛНИ.**
***ПОЛНЇИ**[2] *див.* **ПОЛНЪ.**
ПОЛНЇТЬ *див.* **ПОЛНИТИ.**
ПОЛНО *присл.* (3) **1.** багато, повно (2): а на месте люде(и) по(л)но ко(р)чомъ кг а дають по полоукопе гроше(и) с ко(р)чмы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); ве(д)жо з ласки бжїеѣ в на(с) слоугъ есть по(л)но которыи нашои великои кнгни послоужа(т) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
2. точно (1): писанъ листъ оу лѣто шесто тисѦчное полно Ф (!) сотъ мѣ(с)цѦ марта (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).
Див. ще ***ПОЛНИ.**
***ПОЛНОСТЬ** *ж.* (2) (*вищий ступінь вияву чого*) повнота (1): Але колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованою... прєдков оупоминал... дилѣ которои рѣчи мы, хотѦчи єго освѣцености... оу проречєнноую и с полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы... быти повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);
с полностию (1) повністю, цілковито: А далеи слюбоуем иж всѣ... обвезанѦ... без израды, с полностию здержим и захововамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).
ФОРМИ: *род. одн.* **полности** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **полностию** (1462 *BD* II, 285)
ПОЛНЪ *прикм.* (94) **1.** (*весь належний*) повний (89): Ино мы видѣвше доброю волю, токмежъ и полною (!) заплатоу, а ми... есми дали... Марти... село на имѣ Оунгюл (Сучава, 1462 *BD* I, 52); ино ми видѣвши меже ними доброе и(х) воли и то(к)ме(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми... есми дали... глигору... половина село (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
2. (*нічим не обмежений*) абсолютний, повний (2): Мы... дмитрии ... корибу(т)... чинимъ то знаемо... иже... обѣчюемы... иже... чистаѦ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви (Краків, 1388 *P* 40—41); однимъ произволенїемъ одною волею ис плъного виданїа оуси(х) на(с) обицоуемъ... оусѣкии слюби... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).
3. (*весь, цілий, без залишку*) повний (1): то є(ст) ємоу полнъ хотаръ, абы было стому (!) манастирю (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

◇ с полным розумом (1), оу полном розоумѣ (1) при повній (здоровій) свідомості: Сє я Ванко Скердѣєвич... вызнаваю, иж я... здоров на д⟨у⟩ши и на тѣле и с доброю волею и полным розумом... продал єсми ємоу... отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Сє ѧ кнѧгини Ивановаѧ Сємєновича Кобрыньскаѧ... будучи оу своєм полном розоумѣ... записоую мужєви своємоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **полнъ** (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн. ч.* **плъного** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн. ч.* **полнїи** 10 (1476 *BD* I, 208; 1487 *BD* I, 291, 302, 517; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 397, 432; 1491 *BD* I, 449, 456; 1494 *BD* II, 36); **полны** 1 (1466 *BD* I, 114); *ор. одн. ч.* **полным** (1470 *AS* I, 65); *місц. одн. ч.* **оу полном** (1487 *AS* I, 239); *наз. одн. ж. зам. знах.* вѣрность и **полна** будємъ дєржа(т) (1388 *P* 41); *род. одн. ж. зам. знах.* **полнои** заплатоу (1482 *BD* I, 260, 262); *знах. одн. ж.* **полноую, пол(ь)ноую, по(л)ноую** 69 (1464 *BD* I, 84; 1473 *BD* I, 190; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 282; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 467; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 103; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **! полною, ! по(л)ною** 7 (1462 *BD* I, 52; 1480 *BD* I, 244; 1483 *Cost. S.* 122; 1486 *BD* I, 290; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 334).

Пор. ***ПОВНѢИШИИ.**

***ПОЛНЫ** *див.* **ПОЛНЪ.**

***ПОЛНЫИ¹** *див.* **ПОЛНЪ.**

***ПОЛНЫИ²** *прикм.* (1) ◇ на полноумь мѣстьци (1) під голим небом, у відкритому полі, табором: Въ соуботоу, въ дєнь свѧтого Францишка, в лѣто ≠ ѕцоє, снємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **на полноумь** (1467 *BD* II, 297).

ПОЛОВА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... шєсть сєла на имѧ полова и зубрєвци... (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полова** (1429 *Cost.* I, 280).

!ПОЛОВЄНОУ ⟨ПОЛОВИНОУ⟩ *див.* **ПОЛОВИНА.**

ПОЛОВИНА *ж.* (285) половина: тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *P* 20); мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то... иже пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); о(т)мѣноу шлѧхєтно(м)у ѳєо(д)роу жоукови половиноу рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); И пани... вєлѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы(!), и я подѣлилъ; половину жъ полотенъ собѣ взяла, а половину велѣла мнѣ послати до Крозъ до сестры (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **половина** 77 (1375 *P* 20; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 324; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1463 *AS* I, 54; 1483 *BD* I, 275; 1490 *BD* I, 403; 1493 *Cost. S.* 175; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. род.* от **половииа** 3 (1483 *BD* I, 267; 1500 *Cost. S.* 234); *зам. дав.* а хотаръ тои **половина** 12 (1467 *BD* I, 121; *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 136; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 432; *RA* 255; 1491 *BD* I, 472; 1494 *BD* II, 38; 1495 *SCIM* pl. II); *зам. знах.* дали єсмы **половина** 125 (1408 *Cost.* II, 632; 1429 *Cost.* I, 239; *P* 114; 1438 *Cost.* II, 14; 1445 *DIR«A»* 483; 1455 *Cost.* II, 549; 1460 *Cost. S.* 33; 1479 *BD* I, 228; 1487 *BD* I, 304; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. ор.* съ **половина** 5 (1447 *Cost.* II, 281; 1490 *BD* I, 403; 1497 *BD* II, 118); *род. одн.* **половини** 8 (1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 76; 1500 *Cost. S.* 234); **половины** 1 (1412 *P* 81); *дав. одн.* **половини** 24 (1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 42, 80, 249; 1497 *BD* II, 98; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **половинѣ** 2 (1479 *BD* I, 228); *знах. одн.* **половину, половниоу, половїноу** 20 (1409 *P* 74; 1412 *P* 81; 1429 *Cost.* I, 242; 1443 *Cost.* II, 131; 1445 *P* 148; 1464 *Cost. S.* 59; 1479 *BD* I, 228; 1489 *Cost. S.* 133; 1492 *AS* III, 23; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **! половєноу** 1 (1464 *Cost. S.* 59); *ор. одн.* **половиною** (1462 *BD* I, 56; 1498 *ЧІАФ*); *місц. одн.* **на половиии** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **о половинѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 131).

Див. ще **ПОЛОВИЦА.**

ПОЛОВИЦА, ПОЛОВИЦѦ *ж.* (22) **1.** половина (21): панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л̃ гривєнъ и полъ третъє гривны половицѧ тѣхъ пѣнѧзии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); и оправили єму ту половицю тристѧньць оу н̃ копъ на вѣки вѣко(м) (Галич, 1409 *P* 74); И такѣ(ж) шлѧхєтно(м)у ходорови... дроугую половицю рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не зоставитъ по собе сыновъ... то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); а тыми разы дроугая половица што нєбо(ж)чи(к) па(н) лисица на себе (...пошкоджено) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

2. середина (1): я... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт... почонши посєрєд Мухотолок... Стохотомъ почєнши от Мосора половицєю рєки... аж до вєлицкого ставу (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **половица** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92; 1498 *ГВКОО*; 1499 *ПИ* № 3); **половицѧ** 1 (1386—1418 *P* 35); *род. одн.* **połowicy** (1388 *ZPL* 104); *знах. одн.* **половицу** 7 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **половицю** 4 (1386—1418 *P* 35; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; 1445 *P* 148); *ор. одн.* **половицєю** (1488 *AS* I, 242); *місц. одн.* **на (оу) половици** (1409 *P* 74; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще **ПОЛОВИНА.**

***ПОЛОЖЄНЇЄ** *с.* (3) постанова, рішення: а симъ нашимъ листомъ потвєржѧємъ... обѣчѧючи сѧ... такы листы... што єсмы сѧ ими записали... полнити... во сѣмъ положєнїю и во всѣхъ словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); прото(ж), мы пєтръ воєво(да)... вызнаває(м) ты(м)то ли(с)томъ, иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу... боудє(м) держати... по(д)лу(г) положєньѧ нчл(н)ко(в) тоуто выписаны(х) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

ФОРМИ: *род. одн.* **положєньѧ** (1448 *Cost.* II, 734); *місц. одн.* **во положєнїю** (1411 *Cost.* II, 638); *місц. мн.* **въ положєнїєхъ** (1439 *Cost.* II, 713).

***ПОЛОЖЄНЬЄ** *див.* ***ПОЛОЖЄНЇЄ.**

ПОЛОЖИТИ, ПОЛОЖЫТИ, ПОЛОЖИТЬ *дієсл. док.* (74) **1.** (що) (*помістити що-небудь назовні*) виложити, викласти (1): а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣст оу такыи дн̃ь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) комоу потрєбно боудєть спїсковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43);

(що на що) (*доторкнутися чого*) положити, покласти (2): прото(ж), мы... вызнаває(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали по(д) присѧгою нашѣю, положивши роукоу на с̃тыи хр(с)тъ и цѣловавшыи, иже єм(оу)... чистою вѣроу... боудє(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

2. (що, що перед ким) пред'явити, показати (кому що) покласти, положити (що перед ким) (25): тогды панъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовського на сулка о дворищє о пыскович... и положили прєд нами кролєвськоє привильє воитово и оуздавалнѣ листы (Зудечів, 1411 *P* 79); тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови (Львів, 1412 *P* 81); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ пєрєд королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Билъ намъ чоломъ... федко Гав-

риловичъ, и положилъ передъ нами листъ... короля е. м., которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); И мы пну Станиславу... прывилє(и) дя(д)ка своєго пана Миха(и)ловъ казали перє(д) нами положыти которы(м) отєцъ нашъ дя(д)ку єго тоє имєньє далъ бы(л) (Вільна, 1499 *ВФ*);

(що) *(зробити заяву про що в письмовій формі)* подати, представити (2): Коли(ж) на соудѣ одна жалоба бѫдє(т) *положена* а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нєтоу(т) то(л)ко одно паметноє имєє(т) быти положєно (XV ст. *СЯ* 43 зв.); и положы(л) перє(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса семєновича (Вільна,1495 *ВМБС*).

3. (що) *(границі, строк, розмір оплати, місце, час)* визначити, встановити, покласти, вказати (24): A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet', myto płatiti czerez wsi myta połozonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... што есмо имъ... велилы именя его Мыкулинскіе объихаты, грани положыти и крывду... розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и присѧгъ олду своєго и записоу потвердити, на мѣстци и часоу положенного ємоу листи ѧлбо єго послы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); А єстли бы... єго милостъ ины день прєд тым або по том положиль гомоу то соимови, тогды єго милость имаеть... день положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); Приход положили полшеста ста копъ грошей и тры копы грошей без девети грошей (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y korcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*)

4. (що, кому що) *(віддати належне)* заплатити, дати (5): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); О скоранїю по(д)соу(д)ков(ъ) А тако(ж) оуста о по(д)соу(д)ко(х) коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупєжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои (господарю) королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

5. *(дорогу)* прокласти (1): а Руденскаѧ мает оу подворѧ своєго ворота поставити на влицу (!) што з веком оулица промєж подворєй положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

6. (чого в кого) покласти для збереження (що в кого) (1): и глѣбъ рєкъ, я в тєбє проси(л) того запису... и ты мнѣ єго нє да(л)... и рєкъ єси єго положити в пана ивана писара (Вільна, 1495 *ВМБС*).

7. похоронити, поховати (1): Прокоп Чюрин пани пани (!) Иринѣ положеныи к. в. лѣто... (Київ, XV ст. *ОБРН* 151);

◇п о л о ж и т и л и ч б у (з чого) (3) зробити підрахунки, скласти фінансовий звіт: Такежъ какъ... выслали зъ Берестья, ино послѣ нихъ Немира а Левко держали мыто Берестейское, и положили личбу зъ мыта Берестейского (б. м. н., 1495 *РЕА* III, 33); Онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34); п а s e b e p o ł o ż y t y (що) (1) взяти на себе відповідальність за що: chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s szwitrykhayłom, по my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne mozem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); н а д у ш и п о л о ж и т и (1), п о л о ж и т и н а д у ш и (1) *див.* **ДОУША** 2; н а л и ч б є п о л о ж и т и (2), п о л о ж и т и н а л и ч б ѣ (4) *див.* **ЛИЧБА 1.**

ФОРМИ: *інф.* **положити, положи(ти), położyty** 10 (1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *Р* 81; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1467 *BD* II, 298; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *АМЛ*; 1495 *ВК*; *ВМБС*; *ВМЗД*; *ВСоб.*); **положытн** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *ВФ*); **положить** 2 (XV ст. *ВС* 34; 1489 *РИБ* 431); **положи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34); *перф. 1 ос. одн.* **есми положил, есми положилъ** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **положилъ есми** 2 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *3 ос. одн. ч.* **положил, положилъ, положиль, положи(л)** 19 (1412 *Р* 81; 1421 *Р* 94; 1428 *Р* 111; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 431; 1491 *AS* I, 94; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *РЕА* III, 34 і т. ін.); **положы(л)** 1 (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **єсмо положили** 2 (1478 *AS* I, 76; 1498 *АЛМ* 169); **iesmo... połozyły** 1 (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **положили** 11 (1411 *Р* 79; 1445 *Cost.* II, 729; 1495 *АЛМ* 85, 128; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); **положыли** 1 (1495 *ВК*); *майб. 1 ос. одн.* **положу** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн.* **положи(т)** (XV ст. *ВС* 34); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... положиль** (1467 *BD* II, 298); *3 ос. мн.* **аж бы... положили** (1467 *BD* II, 297); *нак. сп. 2 ос. одн.* **положи** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **положы** 1 (1495 *ВМБС*); *дієприсл. перед.* **положивши** (1448 *Cost.* II, 734, 738); *інф. пас.* **быти положены** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **бытї! прічїнєны** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **połozona** 1 (1388 *ZPL* 105); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **бѫдє(т) положена, положєна** 2 (XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1494 *AS* I, 102); *3 ос. мн.* **положєны** (XV ст. *СЯ* 43); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **положенного** (1434 *Cost.* II, 666); *знах. одн. ч.* **положєныи** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **! прїчинє** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *дав. одн. ж.* **! положєныи** (XV ст. *ОБРН* 151); *знах. мн. с.* **połozonyje** (1388 *ZPL* 105); *предик. пас. дієприкм.* **положено** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще **ОУЛОЖИТИ.**

ПОЛОЗОВИЧЪ, ПОЛОЗОВИЧ *ч.* (10) *(особова назва):* А при том были свѣтки: ...королєв дворѧнин Сєнко Полозович, а... Сєнко Смочко (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); Ключьнику киевъскому Сеньку Полозовичу... ключь Киевъский держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полозович, Полозовичъ** (1485—1500 *AS* I, 121; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **Полозовича** (1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав. одн.* **Полозовичу** (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *РИБ* 684).

ПОЛОЗЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были... федко полозъ а кнзь путѧта (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полозъ** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ПОЛОКЪ** *ч.* (2) площина, рівнина: оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ свѧто(г) михаила прєзъ криничину на второ(м)ъ полку. а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на полку** (1404 *Р* 68).

***ПОЛОНАЯ**[1] *ж* (1) *(назва річки у Волинській землі)* Полонка: мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет... дали есмо ємоу... Чароуковєць на рєцє на Полоной (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Полоной** (1446 *AS* III, 5).

***ПОЛОНАЯ**[2] *ж.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Полонка: у Полоной у пана Мартинове одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Полоной** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПОЛОНИНА** *ж* (2) *(гірське пасовище)* полонина: Vulodislaw... Karol Polski znajemo czinimi... cz(t)om... dajemo ym y daliiesmo szelo... Kruselniczu... zo wsymy Hraniczamy... y z liszi y s poleninamy (!) y z nyvamy (Глиняни, 1395 *GL* 166); а тоє сєло... имъють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по⟨л⟩нинъ аю(т) (!) (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *род. мн.* **по(л)нинъ** (1424 *Р* 100); *ор. мн.* **! poleninamy** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ПЛАНИНА** 2.

***ПОЛОНКА** *ж.* (1) *(назва річки у Вітебській землі):* Ино... продали єсмо Єго Милости дворец наш... зъ землѧми... оу гранєх, почонши: по Митин роубеж Чирчинский... и Полонкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Полонкоу** (1492 *AS* III, 23).

***ПОЛОНОЄ**[1] *с.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Полонне: мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... дали єсмо... Каленику... под Полоным Вищикусовичи (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Полоным** (1437 *AS* I, 34).

***ПОЛОНОЄ**[2] *с.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кнгни марїи... имѣнїє... полоноє (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полоноє** (1446 *Р* 154).

***ПОЛОНЪ** *ч.* (3) *(перебування в неволі)* полон (2): и вскaзывали єсьмо къ тобѣ брату нашому черезъ наши послы, являючи то, што жъ царь Мєндли Гєрєй Пєрєкопскїй и Стєфанъ воєвода воложскїй... отчинѣ нашой... шкоды починили, городы наши пожгли и многїи люди головами въ полонъ повєли (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);

(здобич) полон (1): А... тобє коли рать свою поущоу або... рать моѧ прибєгъши твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т)... а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полонъ, поло(н)** (1484 *ЯМ*; 1495 *ПЛПС*; 1496 *ОКИВ*).

ПОЛОСМЫ *числ. дробовий, невідм.* (1) *(у сполуч. з іменником жіночого роду)* сім з половиною, *діал.* півосьма: Приходу мыта: пѧтдесѧт коп и полосмы копы грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ПОЛОТНО *с.* (10) полотно: алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты... абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ратомскїй свѣтчилъ... пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти. в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полотно** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн.* **полотно** (1449 *Cost.* II, 743); *наз. мн.* **полотна** (1498 *АЛМ* 163); *род. мн.* **полотенъ** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **полотна** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ПЛАТНО, *ПЛОТНО.**

***ПОЛОТСКО** *с.* (1) *(назва головного міста у Полоцькій землі)* Полоцьк: А потомъ Сопѣга рекъ: еще... кнегини Ѳедоровая, прислала... листъ... короля е. м., писаный до... воеводы Виленского, как еще Полотско державъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Полотско** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***ПОЛОЦКЪ.**

ПОЛОЦКИЙ, ПОЛОЦКІЙ, ПОЛОЦЪКИЙ (4) *(особова назва)*: а при томъ были наша вѣрная рада... панъ василии полоцкии панъ пѣшко (Луцьк, 1445 *Р* 151); А при томъ были свѣдки... панъ Василей Полоцкій, а Маско Гулевичъ (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полоцкии, полоцкий, полоцъкий, Полоцкій** (1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *ДГШХ*; 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ПОЛОЦКІЙ[1] *прикм.* (5): Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ есмо судили его зъ Мартынцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустыской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Полоцкій** 1 (1498 *АЛМ* 159); *ск. н.* **п(л)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.* **Полоцкого** (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **Полоцкому** (1500 *АСД* II, № 3); *знах. одн. ч.* **полоцъкого** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ПОЛОТСКО, *ПОЛОЦКЪ.**

ПОЛОЦКІЙ[2] *див.* **ПОЛОЦКИЙ.**

***ПОЛОЦКЪ** *ч.* (2) *(назва головного міста у Полоцькій землі)* Полоцьк: хоживали подъ князємъ великимъ Витовтомъ... отъ Смоленска до Полоцка (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17); и глѣбъ рєкъ, я в тєбѣ проси(л) того запису... а я в тотъ ча(с) в поло(ц)ку са(м) жо єго зрѣзавшы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Полоцка** (1444 *АкЮЗР* I, 17); *місц. одн.* **в поло(ц)ку** (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ПОЛОТСКО.**

ПОЛОЦЪКИЙ *див.* **ПОЛОЦКИЙ.**

! ПОЛОЧИНЄ *див.* ***ПОЛОЧИНИ.**

***ПОЛОЧИНИ** *мн.* (11) *(назва з'єднаних потоків у Молдавському князівстві):* Ино мы... єсмо дали... слоугам нашим... половина сєло от Флорєщи на Полочинє (Сучава, 1495 *BD* II, 74); А хотарь томоу...половин(и) сєла що єст на Полочинєх (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **на ! Полочинє** 3 (1495 *BD* II, 73. 74, 76); *місц.* **на Полочинєх** 7 (1495 *BD* II, 76; 1497 *BD* II, 118, 119); *зам. знах.* чєрєс **Полочинєх** 1 (1497 *BD* II, 119).

***ПОЛСЄДМАНАЦАТ** *числ. дробовий* (1) шістнадцять з половиною: Сє я кн(ѧ)зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую... за полсєдманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **полсєдманацат** (1448 *AS* I, 44).

***ПОЛСЕМАДЕСѦТЪ** *числ. дробовий* (1) шістдесят п'ять: В Берестьи войтъ володимирский Луд... а Петько личбу делали з мыта володимерского: держали полтора года и пѧт недель, дали всего полсемадесѧтъ копъ грошей и 12 гр. (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *знах.* **полсемадесѧтъ** (1496 *АЛРГ* 78).

***ПОЛСКА** *ж.* (1) (*стп.* Polska) Польща, Польське королівство: такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижєванцємъ, тогды.. имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **пол(с)ки** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***ПОЛЩА.**

ПОЛСКИИ, ПОЛЪСКИИ, ПОЛЬСКІЙ, ПОЛСКІЙ, ПОЛЬСКИ, ПОЛСКИ, POLSKI, ПОЛСКЫИ, ПОЛЬСКЫИ ПОЛСКЫ *прикм.* (298): ажє поидєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати (б. м. н.. 1352 *Р* 6); съ приказаниє(м) кралѧ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*) польско(г)... взѧли єсмо вѣчною очизноу... шлѧхєтны(м) чобото(м) (Луцьк, 1445 *Р* 148); ис полских волостей всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); А також коупцєм от зємлѧх... кролѣ єго милости полского... вєздє... да єст им... отворєно ходити (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

п о л с к а я   л и ч б а (2) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці на території Польщі: а за то єсмо взѧли... двѣстє ко(п) широкы(х) грошєи чєскиє монєты а по(л)скиє (!) личбы (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*): Я кнѧзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю... штож... записал сѧ єсми дѧдинои своєи... имѣнѧ свои: Студенкоу а Ставокъ оу тых дву сот копах широких грошей чєскоє монєты, полскоє личбы (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); п о л с к о є   п р а в о (3), п р а в о   п о л ь с к о є (1) польське феодальне право: єсть болєи пановъ штожъ имєють права нємєцькая оу свои(х) сєлєхъ... а онї о(т)поущають нємєцькоє право а вєдоутсѧ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26); г р о ш ъ   п о л ь с к и и (1) *див.* **ГРОШЪ;** г р ы в н а   п о л с к а я (1) *див.* **ГРИВНА I;** к о р о л є в с т в о   п о л с к о є (2) *див.* ***КОРОЛЄВСТВО;** к о р у н а   п о л с к а я (107) *див.* **КОРОУНА;** к р о л є в с т в о   п о л с к о є (8) *див* ***КРОЛЄВСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пол(с)кии, полъскии, пол(с)ки(и), польскій, полскии, полскій** 22 (1393 *Р* 50; 1395 *Cost.* II, 610; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 120; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1454 *АЛМ* 12; 1487 *AS* I, 87; 1488 *РИБ* 222; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **польски, пол(с)ки, полски** 8 (1388 *Р* 36; 1394 *Р* 53; 1395 *GL* 166; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *Р* 86; 1448 *Cost.* II, 733; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **полскыи, польскыи, по(л)скы(и)** 5 (1411 *Cost.* II, 638; *Р* 76; XV ст. *ВС* 9 зв., 10; 1462 *BD* II, 284); **полскы** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1467 *BD* II, 297); *род. одн. ч., с.* **польско(г), пол(с)кого, польского, полского, (по)лско(г), по(л)ского, полско(г)** 33 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Р* 62; 1402 *Cost.* II, 621; 1408 *Cost.* II, 633; 1415 *Р* 87; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *Р* 148; 1488 *AS* I, 241; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **полскаго, пол(с)каго** 5 (1491 *КЄ*; XV ст. *ВС* 7, 26; 1499 *BD* II, 422, 423); *дав. одн. ч.* **польскому, полско(м), польско(м), пол(с)кому, пол⟨с⟩кому, полскому, Polskomu, полскомоу, по(л)скомоу, польскомоу, полском(у)** (1352 *Р* 6; 1388 *Р* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 618; 1404 *Р* 70; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 733; 1468 *BD* II, 301; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **полского, польского, по(л)ского** (1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 765); *ор. одн. ч., с.* **польскымь, полскымъ, по(л)скымь, полскым, польскъмь** 8 (1352 *Р* 5; 1366 *Р* 14; 1448 *Cost.* II, 305; XV ст. *ВС* 25 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420); **польскимь, пол(с)кимъ, полскимъ, польскимъ** 4 (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 70; 1433 *Р* 123; 1442 *Cost.* II, 717); *місц. одн. с.* **оу пол(с)комъ** (1395 *Cost.* II, 612); *наз. одн. ж.* **полская, полскаѧ** 3 (1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 302); **полска** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *род. одн. ж.* **польскои, полскои, по(л)скои** 15 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **пол(с)коє, польскоє, полскоє, по(л)скоє** 9 (1395 *Cost.* II, 612; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132; 1475 *Р* 133; 1485—1500 *AS* I, 120; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1496 *АЛРГ* 72); **по(л)скоѣ, пол(с)коѣ, польскоѣ, ! полискоѣ, полскоѣ, по(л)скоѧ** 9 (1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1434 *Р* 130; 1436 *Cost.* II, 706; 1445 *Cost.* II, 729); **! по(л)скиє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **! польскыи** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. одн. ж.* **польскои, по(л)скои, пол(с)кои, полскои, полъскои, польскої** 75 (1388 *Р* 39; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 619; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 121; 1434 *Р* 130; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **польскуи** 1 (1434 *Р* 130); **по(л)скоѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **! пильскои** 1 (1434 *Р* 130); *знах. одн. ж.* **полскоую** (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. ж.* **полскою, по(л)скою** (1433 *Р* 123; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 306); *род. мн.* **польски(х), полских** 2 (1424 *Р* 100; 1496 *АЛРГ* 73); **! полки(х)** 1 (1404 *Р* 70); **полскыхъ** 1 (1462 *BD* II, 283); *дав. мн.* **польскимъ, полски(м), полскимъ** 4 (1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II 733, 735; 1462 *BD* II, 283); **полскымъ, полскы(м), полскым** 3 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284); *ор. мн.* **полскими** (1455 *Cost.* II, 774).

***ПОЛТВА** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaź, łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo.. sełyszcze Kameń... па гусі Połtwi (Ужів, 1420 *AS* I, 25)

ФОРМИ: *місц. одн.* **na Połtwi** (1420 *AS* I, 25).

ПОЛТЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч)... панъ ва(с)ко полтєвъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полтєвъ** (1478 *ЗРМ*).

***ПОЛТОРА** *числ. дробовий* (33) *(у сполуч. з іменниками чоловічого і середнього родів)* півтора: а кто иметъ повезти сукно... у бани отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); из нєкрашевщины по(л)тора ведра мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); В Берестьи войтъ володимирский Луд а Сташко ратушный... личбу делали з мыта володимерского: держали полтора года и пѧт неделъ, дали всего полсемадесѧтъ копъ грошей и 12 гр. (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78); Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко писаръ брали личбу в ключника киевского... с полутора году (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *род.* **полутора** (1497—1498 *АЛРГ* 80); *знах.* **полъвтора, полвтора, полфтора** 18 (1408 *Cost.* II, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **полтора, по(л)тора** 14 (1456 *Cost.* II, 789, 790, 791; бл. 1458 *Р* 167; 1460 *BD* II, 275, 276; 1496 *АЛРГ* 78).

Див. ще ***ПОЛТОРЫ.**

***ПОЛТОРАСТА** *числ. дробовий* (3) півтораста, півтори сотні, сто п'ятдесят: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне... за полтораста копъ манити ческое (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); и отецъ нашъ... подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни, а 100 копъ велѣлъ заплатити... вѣно... и въ той полторусту копъ грошей далъ ему тое имѣніе до его живота (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *знах.* **полтораста, по(л)тора(с)та** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; *п.* 1450 *ПИ* № 9); *місц.* **въ полторусту** (1494 *АЛМ* 54).

***ПОЛТОРЫ** *числ. дробовий, невідм.* (5) *(у сполуч. з іменниками жіночого роду)* півтори: продали єсмо мыто лоуцькоє... на три годы на го(д) по по(л)тори тисѧчи копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); прото мы нн҃ѣ укладаємь то(т) обычаи... бы кєлїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ црк҃ви... штобы дано (XV ст. *ВС* 23 зв.); Продали есмо мыто луцкое... на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *знах.* **по(л)тори, по(л)торы, полъторы, полторы** (1487 *АМЛ*; XV ст. *ВС* 23 зв., 36 зв.; 1498 *АЛРГ* 81).

Див. ще ***ПОЛТОРА.**

ПОЛТРЄТЯ *див.* **ПОЛЪ ТРЕТЯ.**

ПОЛТРЕТИ, ПОЛЪТРИТЪЄ *числ. дробовий, невідм.* (3) *(у сполуч. з іменниками жіночого роду)* два з половиною, *діал.* півтретя: панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л гривенъ и полъ тритъє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а дани по(л)трети колоды оу стожъку (б. м. н., XV ст. *ИК*); Ино от того днѧ до Божого нароженья взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ПОЛЪ ТРЕТЯ.**

***ПОЛТРЄТЬЯДЪЦАТЬ** *числ. дробовий* (4) двадцять п'ять: город чодно(в)(!), на городє... воло(в) два(д)цать коро(в) шесть свинє(и) по(л)трєтьядъцать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); продали єсмо мыто лоуцькоє... на три годы на го(д) по по(л)тори тисѧчи копъ и по по(л)трєтѧдъцати копъ широки(х) грошє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*); А то все роздано... Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **по(л)трєтьядъцать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *дав.* **по(л)трєтѧдъцати** (1487 *АМЛ*); *знах.* **по(л)трєтѧдъца(т), полтретѧдцать** (1487 *АМЛ*; 1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ПОЛТРЄТАДЦАТЬ** *див.* ***ПОЛТРЄТЬЯДЪЦАТЬ.**

***ПОЛТРЄТАДЪЦАТ** *див.* ***ПОЛТРЄТЬЯДЪЦАТЬ.**

ПОЛОУБЕНСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* Я Иван Тимофєєвич Коуль... з женою... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Єго Милости Андрѣєвича Полоубенского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А при том... был... кнѧз Василей Андрѣєвич Полоубенский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полоубенский** (1496 *AS* I, 245); *род. одн.* **Полоубенского** (1492 *AS* III, 23).

***ПОЛУГРОШИКЪ** *ч.* (2) *(назва грошової одиниці)* півгрошик (1): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то селище... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдесѧть

гривє(н) полугрошки (!) по тои личбє какъ оу подольскои земли идєть (Острог, 1427 *Р* 109);

подольскии полугрошики (1) *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **! полугрошки** (1427 *Р* 109).

Див. ще ***ПОЛУГРОШНИКЪ.**

***ПОЛУГРОШНИКЪ** *ч.* (2) ◇ подольскии полугрошники *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **полугрошники** (1429 *Р* 112, 113).

Див. ще ***ПОЛУГРОШИКЪ.**

***ПОЛУДЕНЬ** *ч.* (2) *(сторона світу)* південь: а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмельницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полудень** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

***ПОЛОУКОПЬЄ** *с.* (1) (*стп.* półkopie) *(плата натурою за користування землею, 30 снопів)* полукіпок, півкопи: Паве(л) землю де(р)жить глазо(в)щиноу а с тоє земли хоживало (!) де(и) издавна колода медоу ино таѧ землѧ ве(л)ми давно запоустела была, ино єщо Грежанъски(и) Ѳедъко да(л) єму на полоукопьи онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на полоукопьи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ПОЛУМЄРОКЪ** *ч.* (1) *(міра місткості рідких і сипучих тіл)* восьма частина колоди: а я кн⟨ѧ⟩зь Сємен Юрьевич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полумєрокъ** (1489 *AS* I, 89).

***ПОЛУНОСЧЪ** *ж.* (1) (*цсл.* полунощь) *(сторона світу)* північ: а покинувъши гостинець Олыщский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полуносчы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПОЛФТОРА** *див.* ***ПОЛТОРА.**

! ПОЛЦА ⟨СТОЛЦА⟩ *див.* ***СТОЛЄЦЪ.**

***ПОЛЧЄТВЄРТА СТА** *числ. дробовий, невідм.* (1) три з половиною сотні, *діал.* півчварта сотні: а оу волости чоловековъ по(л)четвє(р)та ста (б. м. н., XV ст. *ИК*).

Див. ще ***ПОЛЪЧЄТВЄРТЫ.**

ПОЛШЕСТА СТА *числ. дробовий, невідм.* (2) п'ять з половиною сотень, *діал.* півшоста сотні: Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей (Берестя, 1495 *АЛМ* 128); Приход положили полшеста ста копъ грошей и тры копы грошей (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ПОЛШОСТА *числ. дробовий, невідм.* (2) *(у сполуч. з іменниками чоловічого роду)* п'ять з половиною, *діал.* півшоста: а ис тых людей дани идет... копа грошей, и пол шоста гроша (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

***ПОЛЩА** *ж.* (2) ◇ вєлїкая полща (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

ФОРМИ: *місц. одн.* **во (оу) По(л)щє** (XV ст. *СЯ* 43, 43 зв.).

Див. ще ***ПОЛСКА.**

ПОЛЪ[1], **ПУЛЪ** *числ. дробовый, невідм.* (15) пів: ана продала... полъ става (Перемишль, 1359 *Р* 10); тогде воитєкь положи(л) листь... што жь пани ядвига хмелєвая... уздала пол села сулимова воиткови (Львів, 1412 *Р* 81); а въ гай далъ есми ему у пулъ гаю за манастыремъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Мы панъ моужыло боучацки... вызнаваємъ... и(ж)... придали єсми ємоу по(л) мыта (Снятин, 1454 *Р* 162—163); да є(ст) єму оури(к) съ оуси(м) по(л) доходо(м) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); а мають намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выде(р)жавшы по(л) года шестьдесѧтъ копъ шыроки(х) грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*).

***ПОЛЪ**[2] *ч.* (4) стать: и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу держати маютъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **полу** (1498 *ГВКОО*).

***ПОЛЪ БОЧЪКИ** *ж.* (1) *(назва міри місткості)* півбочки: а в городе поушечъного пороху полъ бочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **полъ бочъки** (XV ст. *ИК*).

***ПОЛЪВТОРА** *див.* ***ПОЛТОРА.**

***ПОЛЪ ГРИВНЫ** *ж.* (4) *(назва грошової одиниці)* півгривні: а питъ моричь (!) в олеша оу дому за полъ гривны грошювъ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а хто бортноє дрєво зроубить, бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть (XV ст. *ВС* 37—37 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полоугривиы** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. одн.* **полъ гривны, по(л) гривны** (1378 *Р* 26; XV ст. *ВС* 37 зв.).

***ПОЛЪ ГРОША** *ч.* (5) *(назва грошової одиниці)* півгроша (4): и то, господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой... по пол гроша (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); у Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

хотє за пол гроша (1) хоч трохи, хоч за півгроша: а кто бы сѣ покоуси(л)... да оусхоче(т)... оузъти ис ти(х) три возы црквни(х) хотє циноу за по(л) гроша то(т) є(ст) на(м) противни(к) (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полу грошу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **пол гроша, по(л) гроша** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *ПГОВ*; 1463 *AS* I, 55).

! ПОЛЪДЪГАЄЦЬСКЫИ *див.* ***ПОДГАЕЦКИИ.**

***ПОЛЪДЬВѦНОСТА** *числ. дробовий* (1) сорок п'ять, *діал.* півдев'яноста: а к сему лсту... привѣсили єсмо н(ш)ю пєчать подъ л(т)ы ржтва х(с)ва тисѧча лѣ(т) и Д ста лѣ(т) и полъдьвѧноста (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *род.* **полъдьвѧноста** (1445 *СРК*).

***ПОЛЪ КОПЫ** *ж.* (3) *(назва одиниці грошової лічби)* півкопи: а на месте людє(и) по(л)но ко(р)чомъ кг а дають по полоукопє грошє(и) с ко(р)чмы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полоукопє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. одн.* **по(л) копы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 93 зв.).

***ПОЛЪ МИЛИ** *ж.* (3) *(назва міри відстані)* півмилі: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а одъ тыхъ копцовъ... на пулъ мили долыною... где также есмо грань на явори вытесалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); не доходѧчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полмили, по(л) мили** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1458 *Р* 167); **пулъ мили** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***ПОЛЪ ПОСТАВЪ** *ч.* (1) *(назва міри довжини тканин) розм.* півпостава: а єще єсмы дали... игумену по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полъ поставъ** (1411 *Mih. Alb.*).

ПОЛЪПРИЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а сє зємлѧнє панъ ходько быбельскии... иванько полъпричичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полъпричичь** (1359 *Р* 10).

***ПОЛЪ РОУБЄЛЬ** *ч.* (7) *(назва грошової одиниці)* півкарбованець: а кто идєтъ до татаръскои сторонѣ, от ві кантари... у бѣлыи городъ, полъ рубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идєтъ до татарскои стороны, от дванадесѧтъ кантари... оу Билом городѣ пол роубли сєрєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полъ рубєль** 2 (1408 *Cost.* II, 631); **полъ роублъ** 2 (1434 *Cost.* II, 668); **пол роублѧ** 2 (1456 *Cost.* II, 789); **пол роубли** 1 (1460 *BD* II, 273).

ПОЛЪСКИИ *див.* **ПОЛСКИИ.**

***ПОЛЪТОРЫ** *див.* ***ПОЛТОРЫ.**

ПОЛЪ ТРЕТЯ, ПОЛТРЄТЯ *числ. дробовий, невідм.* (2) *(у сполуч. з іменниками чоловічого та середнього родів)* два з половиною, *діал.* півтретя: у Володимиры отъ накладного

воза полъ третя гроша давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а иноє люди новыє а и тыє дають... двє колодє мєдоу и по(л)трє(т) ведра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще **ПОЛТРЕТИ.**

ПОЛЪТРИТЪЄ *див.* **ПОЛТРЕТИ.**

ПОЛЪТРИТЪЯ СТА *числ. дробовий, невідм.* (1) дві з половиною сотні, двісті п'ятдесят, *діал.* півтретя сотні: А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

***ПОЛЪЧЄТВЄРТЫ** *числ. дробовий, невідм.* (1) (*у сполуч. з іменником жіночого роду*) три з половиною, *діал.* півчварта: тамъ в томъ дво(р)цы... жита полъчєтвє(р)ты стиръты (б. м. н., XV ст. *ИК*).

Див. ще ***ПОЛЧЕТВЄРТА СТА.**

***ПОЛЬДЄНЬ** *ч.* (4) (*середина дня*) південь, полудень: соу(д) израна алюбо до обѣда алюбо да (!) полоудни имаєть быти соуженъ (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **полоуднѧ** 2 (XV ст. *ВС* 13); **полоудни** 2 (XV ст. *ВС* 6, 13).

ПОЛЬНАЯ *ж.* (1) (*назва озера у Чернігівській землі*): Я волчько бодє(н)ковьскии... вызнавасє(м)... и(ж)... продали єсмо... на имѧ озѣро нѣже(н)... а польная (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **польная** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ПОЛЬНЫИ** *прикм.* (1) (*у знач. іменника*): землероб, хлібороб, рільник: къ Житомироу сєло крошнѧ а в томъ сєлє данънико(в) три а дани дають колодоу мєдоу... а польныхъ дє(и) два(д)цать чл̃вка тыє вси подымъщиноу дають што озлє пашоуть а тоуть жє ловъцовъ четыри а пѧть слоугъ подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *род. мн.* **польныхъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ПОЛЬСКИ *див.* **ПОЛСКИИ.**

ПОЛЬСКІЙ *див.* **ПОЛСКИИ.**

***ПОЛЬСКО** *с.* (1) ◇ вєлїкє польско *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **польска** (1395 *Cost.* II, 613).

!ПОЛЬСКОИ ⟨ПОДОЛЬСКОИ⟩ (1): панъ пѣтри(х) изъ бучѧ(ч) староста землѣ польскои (!) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

Див. **ПОДОЛЬСКИИ.**

ПОЛЬСКЫИ *див.* **ПОЛСКИИ.**

ПОЛѢНА[1], **ПОЛЕНА** *ж.* (82) поляна (66): а хотарь имъ... на ту сторону сєрєта оу нижнимъ коньци полѧны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы Швитрикгаило на знамость то чинимы... ажє... дали єсмо єму... двѣ полѧнѣ бєрєзово а жабıє (Снятин, 1424 *Р* 99); а се зде єсмо положили границю... чєрєсъ полѧноу и чєрєсъ бол⟨о⟩то (*в ориг.* бо(л)то.— *Прим. вид.*) (Манів, 1478 *AS* I, 76); А хотар... да ест... на краи лѣ⟨с⟩а, та черес лѣс до нижнїи конец полѣни (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(*назви полян у Молдавському князівстві*): полѣна бєлєгѣтєва (1): и дали єсми ємоу... полѣноу бєлєгѣтєвоу (Сучава, 1439 *Mih.* 205); полѣна микоулицина (2): мы стєфанъ воєвода... чиним знаменито... ожє прїидє... пєтръ вилна... и дал... лазороу... половина полѣна микоулицина (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87); полѣна опришина (1): єдно сєло на солономъ тазловѣ на имѧ провозєщи и полѣна опришина о(т) кърова на велико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); ⟨полѣна⟩ роускова (1): а хотаръ... межє полѣны оурѣклєва и роускова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); полѧна сирѧтьская (1): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє ... дали єсмы монастирєви стго николы што на полѧны сирѧтьско(м)... болота (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); полѧна скоумпова (1): а хотаръ зубрєвцємъ... на вєрхии конєцъ полѧнъ скоумповы(х) (Сучава, 1429 *Cost* I, 280); полѣна оурѣклєва (1). оурѣклєва полѣна (1): єще є⟨с⟩ми дали... оурѣклєва полѣна (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); долгая полѣна (1) *див.* **ДЛЪГЫ**; Златарєва полѣна (1) *див.* ***ЗЛАТАРЄВЪ**; киприянова полѣна (1) *див.* ***КИПРИѦНОВЪ**; Пинтєнова полѣна (2) *див.* ***ПИНТЄНОВЪ**; сєрбоулова полѣна (1) *див.* ***СЄРБОУЛОВЪ**; тєрновска полѣна (1) *див.* ***ТЄРНОВСКЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **полѣна** 7 (1419 *DIR«A»* 444; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1491 *BD* I, 473; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* конєцъ (половина, до) **полѣна** 4 (1409 *Cost.* I, 65; 1458 *BD* I, 19; 1466 *BD* I, 114; 1472 *Cost. S.* 87); *зам. знах.* дали єсмы (держит) **полѣна** 7 (1426 *Cost.* I, 178; 1436 *Cost.* I, 467; 1443 *Cost.* II, 155; 1456 *Cost.* II, 569; 1469 *BD* I, 134; 1470 *DIR«A»* 522); чєрєс **полєна** 1 (1438 *DBAc* 27); *род. одн.* **полѣни** 7 (1463 *Cost. S.* 45; 1465 *BD* I, 88; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 473; 1497 *BD* II, 100); **полѣны, полѧны** 5 (1392 *Cost.* I, 7; 1420 *Cost.* I, 135; 1424—1425 *DBAc* 19; 1429 *Cost.* I, 248; 1462 *BD* I, 56); *знах. одн.* **полѣноу, полѧноу** 13 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Mih.* 205; 1463 *BD* I, 73; 1478 *AS* I, 76; 1491 *BD* I, 451; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **! полѣно** 1 (1497 *BD* II, 100); *зам. род.* от **полѣноу** 9 (1400 *Cost.* I, 37; 1472 *Cost. S.* 88; 1491 *BD* I, 473); *ор. одн.* **полѣною** (1448 *Cost.* II, 281; 1462 *BD* I, 55); *місц. одн.* на **полѧны** (1409 *Cost.* I, 69); *наз. мн.* **полѣни** (1470 *BD* I, 148); *род. мн.* **полѧнъ** (1429 *Cost.* I, 280); *дав. мн.* **полѣнам** 1 (1491 *BD* I, 453); **полѣиом** 1 (1462 *BD* I, 52); *знах. мн.* **полѣны** 3 (1443 *Cost.* II, 160; 1462 *BD* I, 52; *Cost. D.* 11); **полѣни** 1 (1462 *BD* I, 52); *ор. мн.* **полѣнами, полѧиами** 10 (1426 *BAM* 21; 1428 *Cost.* I, 202; 1470 *DIR«A»* 522; 1483 *BD* I, 269, 270; 1488 *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*); **полѣни** 3 (1463 *Cost. S.* 45; 1486 *BD* I, 289; 1490 *BD* I, 403); **полѣны** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *знах. дв.* **полѧнѣ** (1424 *P* 99).

Див. ще ***ПОЄНА, ПОЄНИЦА, *ПОЛѢНЇЦА, ПОѦНА**[1].

ПОЛѢНА[2] *ж.* (21) (*назва села у Молдавському князівстві*): а о(т) того сєла... оузѧли єсмы пѧть дворы татаръ и дали єсмы нхъ монастирєви стго николы о(т) полѧны (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И також прїидє... дочка Нєкитова... и продала... двѣ сєлѣ... на имѣ Полѣна (Сучава, 1488 *BD* I, 355)

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полѣна** (1488 *BD* I, 355, 356); *род. одн.* **полѧны, полѣны** 8 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1438 *DBAc* 27; 1443 *Cost.* II, 128; 1446 *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 365, 366; 1449 *Cost.* II, 378); **полѣни** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1488 *BD* I, 356); **полени** 2 (1486 *BD* I, 289, 290); *дав. одн. зам. род* о(т) **полѣнѣ** (1441 *DIR«A»* 477); *знах. одн. зам. род.* о(т) **полѣноу** (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530); *знах. мн.* **полѣны** (1471 *DIR«A»* 525)

Див. ще **ПОѦНА**[2].

ПОЛѢНА[3] *ж.* (4) (*назва селища у Молдавському князівстві*): и дали єсми... тоє прѧ(д)рєчєноє сєлищє на имѣ полѣна (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн* **полѣна** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

ПОЛѢНА[4] *ч.* (5) (*особова назва*): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє прїидоша... панъ михаилъ... и ста(н) полѣна и тѧгали сѣ за два сєла (Сучава, 1448 *Cost.* II, 361—362); а они... дали... прївилїє... що коли имал оуико их По⟨л⟩ѣна Дан на тоє сєло (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полѣна, полѣна, По⟨л⟩ѣна** 3 (1448 *Cost.* II, 362; 1478 *BD* I, 219); *зам род.* оуноуоци **полѣна** 2 (1478 *BD* I, 218, 219).

Див. ще **ПОѦНА**[3].

***ПОЛѢНЇЦА** *ж.* (2) поляна: хота(р)... на Козїя къ вєлїкою гороу на полѣнїци (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *місц одн.* на **полѣнїци** (1458 *Mih Doc* 122); *наз. дв.* **! полѣнци** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див ще ***ПОЄНА, ПОЄНИЦА, ПОЛѢНА**[1], **ПОѦНА**[1].

***ПОЛѢНОВЪ** *прикм.* (1): а стана полѣново привилїє да нє изысчє(т) сїє привилїє нашє николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **полѣново** (1439 *Cost.* II, 41).
Пор. **ПОЛѢНА**[1].
ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШЇВАТИ, ПОЛЕПШИВАТИ, ПОЛЕПЪШИВАТИ *дієсл. недок.* (11) поліпшувати, поправляти (що): можєть собѣ полѣпшивати и росширивати и осадити и примножити (Київ, 1433 *P* 119); можєть собѣ полѣпшивати и розширивати и осадити и примножити (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); Видѣвши есмо службу... пана Петра Мушчича... дали есмо... тая имѣнія... а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати, и на новомъ корени посадити (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31).
ФОРМИ: *інф.* **полѣпшивати, полѣпшївати** 8 (1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *P* 152; 1451 *P* 156, 159; 1452 *P* 161); **полепшивати, полепшивати, полепъшивати** 3 (1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1492 *АЛМ* 30).
Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, *ПОЛЕПШИТИ СА, ПОЛЄПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**
ПОЛѢПШИТИ, ПОЛЄПШИТИ, POLIPSITY *дієсл. док.* (4) (що) поліпшити, поправити: A tho iesmo iemu dali... nassu didinu, a na thom mozet szobi prziszaditi, polipsity (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а также што у том имению собе полепъшыт, на новом корени посадит, может собе розширити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).
ФОРМИ: *інф.* **полѣпшити** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); **полепшити** 1 (1446 *AS* I, 43); **polipsity** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *майб. 3 ос. одн.* **полепъшыт** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).
Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, *ПОЛЕПШИТИ СА, ПОЛЕПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИВАТИ.**
***ПОЛѢПШѢНЬЄ** *с.* (1) поліпшення, поправа: а што можє причинити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѦ исталасѦ (Львів, 1370 *P* 18).
ФОРМИ: *знах. одн.* **полѣпшѣньє** (1370 *P* 18).
Пор. **ПОЛѢПШИТИ.**
***ПОЛѢТИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* polecić) (кому що) доручити, довірити: тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѦ села тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтелю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану Аньчѣеви зубреви сєбє мѣсто (Галич, 1404 *P* 68); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **полѣтилъ** (1404 *P* 68); *3 ос. одн. ж.* **полетила** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ПОЛЕЦАТИ, *ПОЛѦЦИТИ.**
*** ПОЛЮБИТИ** *дієсл. док.* (1) (собі кого) (*вибрати до вподоби*) уподобати, сподобати: и мы... того курила иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х), и казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) подєлити боѦро(м) смоленски(м)... которы(х) собѣ полюбѦть (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **полюбѦть** (1495 *ВК*)
Див. ще ***ЛЮБИТИ, *СЛЮБИТИ СѦ.**
***ПОЛЮДИЄ** *див.* ***ПОЛЮДЬЄ.**
***ПОЛЮДНЄ** *с.* (3) (*рід натуральної данини старостам або намісникам-державцям*) полюддя: Паве(л) де(р)жить двє земли данъны(х) даєть с тыхъ зємль копоу гроше(и) а полюдного двє вєдрє мєдоу чотыри коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
ФОРМИ: *род. одн.* **полюдного** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
Див. ще ***ПОЛЮДЬЄ.**
***ПОЛЮДЬЄ** *с.* (18) (*рід натуральної данини старостам або намісникам-державцям*) полюддя: а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а иде(т) с нє(г) колода медоу и съ всєми пошлинами з бобры ис куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *P* 108); Игна(т) де(р)жнть зємлю василє(в)щиноу а с тоє зємли даєть сорокъ грошє(и) а полюдьѦ двє вєдрє мєдоу а двє коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **полюдья, полюдьѦ, полю(д)Ѧ** 11 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **полюдия, полюдиѦ** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *ор. одн.* **полюдьемъ, полю(д)ємь** (1401 *АкВАК* III, 2; 1427 *P* 108).
Див. ще ***ПОЛЮДНЕ.**
***ПОЛѦНА**[1] *див.* **ПОЛѢНА**[1].
***ПОЛѦНА**[2] *див.* **ПОЛѢНА**[2].
***ПОЛѦНЕ** *мн.* (1) (*назва народу*) поляки: а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски(и) панъ збыгнѣвъ маршѦлко панъ гнѣвошь подкомории... панъ бѣнко старосто (так.— *Прим. вид.*) галицки(и)... иныхъ много было при томъ добрыхъ люди(и) полѦнъ и руси (Львів, 1399 *P* 59).
ФОРМИ: *род. мн.* **полѦнъ** (1399 *P* 59).
***ПОЛѦНИЦА** *ч.* (2) вільний, безземельний селянин, який за договором працював на землі землевласника: а в томъ же девєть полѦни(ц) што зємль нєдє(р)жать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
ФОРМИ: *наз. мн.* **полѦници** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **полѦни(ц)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
***ПОЛѦЦИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* polecić) (кому що) доручити, довірити: а всѦ таѦ имѣнїа полѦци(л) и да(л) єсмь женѣ своєи княгини мрїи (Київ, 1446 *P* 154).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **полѦци(л)... ⟨єсмь⟩** (1446 *P* 154).
Див. ще ***ПОЛЕЦАТИ, *ПОЛѢТИТИ.**
ПОМАГАТИ *дієсл. недок.* (29) (кому, кому на кого, що) надавати допомогу, помагати (кому, кому проти кого, чого) (28): ажє поидеть оугорьскыи король на литву польскому кролєви помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чиним знамєни(т)... ожє... корунѣ польскои слюбуємъ держати цѣлую правду... и на вѣ(к) помагати ми (Молодечно, 1388 *P* 43); а стецко... воєвода... записалъ сѦ кролєви... служити прияяти помагати противу каждого неприятєлѦ (Ланчиця, 1433 *P* 123); да и я по доконъчалъныхъ записехъ... вамъ на нихъ помагалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); своимъ животомъ помагати (1) *див.* ***ЖИВОТЪ.**
ФОРМИ: *інф.* **помагати** 25 (1352 *P* 6; 1366 *P* 14; 1388 *P* 43; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *P* 121, 123; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **!полагати** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *перф. 1 ос. одн. ч.* **помогалъ** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **хочемъ... помагати** (1407 *Cost.* II, 629); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхомъ... помагали** (1411 *Cost.* II, 637).
Див. ще **ПОМОЧИ.**
ПОМАЛѢ *присл.* (1) (*стп.* pomale) незабаром, скоро: Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оци и братїа нашѦ (Київ, 1446 *P* 154).
ПОМЄЖЄ *прийм.* (1) (із знах.) (*виражає просторові відношення, вказує на напрям дії*) між: А хотар да єст тым селам... ⟨прос⟩ти оу пискъ, по мєжє кичеры (Сучава, 1468 *BD* I, 127).
Див. ще **МЄЖИ, МЄЖДОУ, МЄЖОУ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**
***ПОМЄНУТИ** *див.* **ПОМѦНОУТИ.**
***ПОМЕРНОЕ** *с.* (1) торгова подать, яку стягали при перемірюванні зерна та інших товарів: А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба, а дани они дают двадцать ведер меду и чотыры ведра, а померного два гроши (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).
ФОРМИ: *род. одн.* **померного** (1496 *АЛРГ* 71).
***ПОМЄРТИ** *дієсл. док.* (2) померти: коли(ж) братїя роженая боудоуть вымєнїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **помроу(т)** (XV ст. *ВС* 36).
Див. ще ***ОУМЄРАТИ, *ОУМЄРТИ.**

ПОМЄШКАТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* pomieszkać) помешкати, пожити: ⟨...к на(м) вскаэыва(л)... жадаючи... абы(х)мо... детеи... оставили...⟩ а при нашои великои кнгне на ча(с) помєшкати поколє бы сѦ опознала (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
ФОРМИ: *інф.* **помєшкати** (1495 *ПЛПС*).
Див. ще **МЄШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

***ПОМИЛОВАТИ** *дієсл. док.* (4) (кому, чому що) пожалувати, надати, подарувати (кому, чому що), обдарувати (кого чим): господство мы помиловах слоузѣ нашемоу ⟨Ав⟩рам Фрънкоу и дадохом єго (!) от нас оурик (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И пак дадох и помиловах господство ми наш⟨еи⟩ вишєписаннѣи свѦтеи монастири Тазловє сь єдино село (Сучава, 1491 *BD* I, 464).
ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **помиловах, пом⟨и⟩ловах** (1479 *BD* I, 221; 1491 *BD* I, 464); *1 ос. мн.* **помиловахом** (1491 *BD* I, 463).

ПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (3): **1.** (що) згадувати (і): и нє имаємъ ты(х) мимошо(д)ши(х) дѣлъ и мєрзѦчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т)... ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).
2. (чого) вимагати (що), допоминатися (чого) (1): а пєнезї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы штобы сѦ и(м) ли(х)ва множила... а по двоу годє(х) оужє и(м) далє(и) нє(т) лїхвы жадноє и ни запїсомь имєють поминаю(т) (!) анї то(т) хто сѦ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.).
3. (що) поминати за упокій (1): а сєстрєнец мой кн⟨Ѧ⟩зъ Богдан маєт от г⟨о⟩спод⟨а⟩рѦ моєго п⟨а⟩на олизарову душу и мою душу поминати (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *інф.* **поминати** 1 (1488 *AS* I, 242); **помина(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *теп. 3 ос. мн.* **поминаю(т)** (XV ст. *ВС* 28 зв.).
Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ, ОУПОМИНАТИ, ОУПОМѦНУТИ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

ПОМИНАТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) (чим) домагатися, допоминатися: право та(к) нашло ажь пана игнатовы лїсты оуморєни на вѣки нє имаєть ими поминати сѦ и єго наблїжьшии (Зудечів, 1421 *P* 95).
ФОРМИ: *інф.* **поминати сѦ** (1421 *P* 95).
Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 2, **ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМѦНУТИ** 2. **ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

***ПОМИРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (з ким) помиритися, укласти мир: даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, ажє мы и с нашимъ братомъ, стєфано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); єстли сѦ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашею мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѦгнути в зємлю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **помирили сѣ єсми** (1435 *Cost.* II, 682); *майб. 3 ос. одн.* **сѦ...помири(т)** (1496 *ПДВКА* 61).
Див. ще ***СМИРИТИ СѦ.**

***ПОМИСЛЪ** *див.* ***ПОМЫСЛЪ.**

***ПОМНИТИ**[1] *дієсл. недок.* (5) (кого, що) пам'ятати: Што твоя милость пишеть, господарь мой, до мене... о пошлинахъ, ино я, господарю, Олькирда не помню, помню князя великого Витовта (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); ино мы по(м)нѦчи прия(з)нь твою с прє(д)ки нашими на твоє жєданьє твоємоу послу дає(м) поуть чи(ст) чєрє(з) нашу зємлю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **помню** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дієприсл. одноч.* **помнєчы** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **по(м)нѦчи** 1 (1496 *ПЧФГ* 35); **помня** 1 (1496 *ОКИВ*).

! ПОМНИТИ[2] ⟨ПОЛНИТИ⟩ *див.* **ПОЛНИТИ.**

***ПОМОГАТИ** *див.* **ПОМАГАТИ**

***POMOŹENIE** *с.* (1) (*стп.* pomożenie) допомога: jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu ne pribehli... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).
ФОРМИ: *дав. одн.* **pomoženiu** (1388 *ZPL* 108).

***ПОМОЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому) помолитися: Сє язъ вєликыї кнѦ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѦ єсмь боу ї стої бци (б. м. н., 1386 *P* 33).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **помолилсѦ єсмь** (1386 *P* 33).
Див. ще **МОЛИТИ.**

ПОМОРСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Pomorze — історична область Польщі): мы кроль казимир... поморскыи зємлѣ... потвєрдили єсмо... єго правого всєго имѣнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); вло(д)славъ... кролъ полскин... пан поморскии... знамєнито чинимы... ижє... дали єсмы листъ... стєфанови воєводѣ (Ланчиця. 1433 *P* 124).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **поморскии** (1433 *P* 120, 124); *род. одн. ж.* **поморскыи** (1361 *AGZ* 6).

***ПОМОРѦНЫ** *мн.* (2) (*назва села у Львівській землі*) Поморяни: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с... паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ хрицко кєрдїєвичъ с поморѦнъ... ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ (Сєрет, 1445 *Cost.* II, 728—729); мы олєксандръ воєвода... и с нашимы паны... знамєнито чини(м) ... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(ді) кролєвскои, то є(ст)... пана свинки ис поморѦ(н), пана подолцѦ... ижє мы слюбуємъ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).
ФОРМИ: *род.* **поморѦнъ, поморѦ(н)** (1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 769).

***ПОМОСТИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а въ гай далъ есми ему у пулъ гаю за монастыремъ Помостича потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).
ФОРМИ: *род. одн.* **Помостича** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ПОМОЦОНЪ *прикм.* (3) (*стч., стп.* pomocen) ◇ ⟨б ы т и⟩ п о м о ц о н ъ (2), п о м о ц о н ъ б ы т и (1) (кому) подавати допомогу, помагати: а мы такєжъ твоєй милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потрєбу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а мы имаємо... им... против въсѦм нєпрїятєлем... колико боудоум мочи, радни и помоцнии быти мами завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **помоцонъ** (1498 *BD* II, 414); *наз. мн.* **помоцни** 1 (1498 *BD* II, 414); **помоцнии** 1 (1499 *BD* II, 420).
Див. ще **ПОМОЧОНЪ.**

***ПОМОЦЪ** *ж.* (3) (*стч., стп.* pomoc) (*сприяння, підтримка*) допомога, поміч (1): гдѣ жо толко проси(л) абыстє възвѣдавши радами и помоцами вашими оу на(с) нашоу волю єстли быхо(м) коу єднанью покоя с ты(м) то мнстро(м) которыи хотѣли дєржати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);
збройна допомога (1): ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потрєбизность єхати... тогди мы пошлємы помоцъ своѦ и паны свои ку кролєви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714);
(*захист, заступництво*) допомога, поміч (1): и на то ст(о)аати (! — *Прим. вид.*) оуси(м) розумо(м)... съ оусими своими прїѦтє(л)ми, како бы могли наипєрвоє, з бжїємъ помо(ц)ємъ (!) и радою своєю оучинити на(м), ми(р) и покои о(т) басара(б) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).
ФОРМИ: *знах. одн.* **помоцъ** (1439 *Cost.* II, 714); *ор. одн.* **! помо(ц)ємъ** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. мн.* **помоцами** (1447—1492 *ЛКБВ*).
Див. ще **ПОМОЧЬ, *ПОМОЩЬ.**

ПОМОЧЄНЪ *див.* **ПОМОЧОНЪ.**

ПОМОЧИ *дієсл. док.* (14) (кому і без додатка) допомогти, помогти: ТѦгалъ сѦ пѣнко коунашєвичъ ис вєрєщакомъ Боутєвичєм о гаи що оу щастровици и о зємлю и помоглъ бгъ Пѣнкови, востѦгати оу вєщаки (!) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); Ги помози рабу своєму юрью болковичю (б. м. н., бл. 1350

Р 8); а пак ли бы кото⟨ры⟩и землѧни(н) противи(л) сѧ то⟨му⟩ а не хотѣлъ права помочи тогды мае(т) покупити три гривны (Галич, 1435 *Р* 134); господи помози самоилови кюзнецю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); И тогды крал... и съ єго милости братїями... имают нам помочи (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **помочи** (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1435 *Р* 134; 1499 *BD* II, 422); *перф. 3 ос. одн. ч.* **pomohl, помоглъ** (1369 *ПСЧК*; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1447 *Cost.* II, 732); *майб. 3 ос. одн.* **поможе(т), поможет** 2 (1400 *Cost.* II, 619; 1499 *BD* II, 422); **хочет помочи** 1 (1398 *ЗЛЕІК*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **помози** 2 (бл. 1350 *Р* 8; XIV—XV ст. *ОБРН* 112); ! **момози** 1 (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **ПОМАГАТИ.**

***ПОМОЧНОЄ** *с.* (8) судова оплата, здійснювана стороною, яка виграла справу: а писилъ (!) дѧкь Пана Старостинь Перемыскій янько Рипочичь, а даль Пѣнько помочного гривноу срѣбьра (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); и на болшю крѣпость нашего осужениѧ помочное взѧли есмы оу кролѧ подлугъ нашеи земли обычаѧ (Медика, 1404 *Р* 70); право такь нашло аже па(н) микъ дѣдошицкии правъ о поле и доубровоу сѧхово и помочное да(л) (Зудечів, 1428 *Р* 111); А кто боудет их тѧгати, боуд о котором дили... а оны помочное боулше щобы ничего не платили (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **помочного** (1369 *ПСЧК*); *знах. одн.* **помочное** (1404 *Р* 70; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94, 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1470 *BD* I, 140).

ПОМОЧОНЪ, ПОМОЧЕНЪ *прикм.* (6) (*стп.* pomocen) ◊ быти помочонъ (помоченъ) (чому) (6) надавати допомогу, помагати: И во всемъ бы еси мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); во всем бы еси мыту нашому был помочон, абысѧ мыто нашо и вага не понижало (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **помочонъ, помочон** 5 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **помоченъ** 1 (1487 *АМЛ*).

Див. ще **ПОМОЦОНЪ.**

ПОМОЧЪ *див.* **ПОМОЧЬ.**

ПОМОЧЬ, ПОМОЧЪ *ж.* (55) (*сприяння, підтримка*) допомога, поміч (1): мы Олександро воевода... знаемо чинимъ... оже ихо патрїарха верменъского ни еще оузнали есмы, оже нашелъ на то пискупъство помочію господина нашего великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*);

збройна допомога (23): аже будеть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего ѧзъ самь есмь готовъ за того тобѣ на помочь всею моею силою а толко вѣсть намъ даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); и присѧглъ есмъ... ижь хочу... стоѧти при нихъ вѣрно своею радою и помочью противу кажтому (!) члвку и неприѧтелю (Черняхів, 1435 *Р* 133); А также мы ... ани жаднои радї... Турком не имаем дати, вынѣвши коли бы нѣкотораѧ моц... нас поневолили бы соби на помоч и были быхом им на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*захист, заступництво*) допомога, поміч (9): мы стефанъ воевода... знаемо и чинимъ... ажѣ изъ бжьею помочью велебного кро(л) влодислава пол(с)кого... сѣли есмъ на воевод(с)твѣ земли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); I poszli na woynu... Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); и его милость господаръ нашъ зъ божьею помочью такимъже обычаемъ хочеть къ тобе оутверъдити се (Троки, 1494 *BD* II, 387); помочъ давати (5), помочи давати (1), помочъ дати (9), дати помоч (кому, на кого) (2) давати, дати, подавати, подати допомогу, помагати, помогти: а коли... великїи кнѧзь казимиръ отъ насъ какоѣ помочы пожадаетъ... и мы маемъ такоую помочъ его милости дати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а такожъ штобы еси ихъ кривдъ боронилъ... и где надобе боудеть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); А которыи бы купцы хотели мыто объежчати новыми дорогами, ажбы еси ему на тых помоч давал (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); тако слюбили нам... помочи нам давати против того тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); помоч оудилати (1) (кому) дати, подати допомогу, помогти: И коли боудет... потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомь его милости помоч и послоушенство оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301); помочи чинити (2), помоч чинити (кому, напротиву кому) (1) давати, подавати допомогу, помагати: а мы... познавши ижь... стефанъ воевода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ... про то жь... о(т)пущаемы ему все (Ланчиця, 1433 *Р* 121); прото(ж) мы... вызнаваe(м)... иже есмо сѧ о(бо)вѧзали... иже ем(оу)... боуде(м)... помо(ч) оуставѣчнаѧ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); приклонити помочи (1) *див.* **ПРИКЛОНИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **помочь** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **помочъ** 1 (1487 *АМЛ*); *род. одн.* **помочи, помо(ч)** 7 (1433 *Р* 121; 1442 *Cost.* II, 717, 719; 1456 *ЭСФ*; 1499 *BD* II, 424); **помочы** 2 (1442 *Cost.* II, 716); *дав. одн.* **помочи** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **помоч, pomocz, помо(ч)** 15 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 770, 774; 1456 *ЭСФ*; 1468 *BD* II, 301; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **помочъ** 8 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 770; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ*); **помочь** 2 (1392—1393 *РФВ* 171; 1442 *Cost.* II, 717); *ор. одн.* **помочью, помо(ч)ю** 5 (1395 *Cost.* II, 611; 1435 *Р* 133; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387); **помочїю, помочию, pomocziu** 4 (1401 *RIR*; 1411 *Cost.* II, 638; 1448 *Cost.* II, 734; 1494 *BD* II, 389); *знах. мн.* **помочи** (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ПОМОЦЪ, *ПОМОЩЬ.**

***ПОМОЩЬ** *ж.* (53) (*цсл.* помощь) (*сприяння, підтримка*) допомога, поміч (1): да не имаютъ тоты вышеписанныи люди никоторыи помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*);

(*захист, заступництво*) допомога, поміч (52): мы Стефанъ воево(да)... знаменито чини(м)... оже... оумыслихмо съ нашеѧ доброѧ волея и о(т) б҃а помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ (Сучава, 1443 *ПГСММ*); А пак коли оусхочет... Владислав, крал оугръскїи... и... Ян Олбрахть, крол полскїи... и, из божїею помощїю, поидоут сами... и съ оусимы своимы моцамы... на тоурецкого чъсарѣ... тогды... Владислав, крал оугръскіи... имал бы проити черес Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **помощи** (1448 *ДГПР*); *ор. одн.* **помощїѧ, помощїя, помощиѧ, помощеѧ** 28 (1443 *ДГСПМН*; 1447 *Cost.* II, 281; 1458 *BD* I, 8; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **помощиа, помощїа** 17 (1443 *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 365; 1455 *Cost.* II, 525; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1476 *BD* I, 215; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **помощїю, помощию** 4 (1471 *ДГСМПБ*; 1490 *ДГСХМ*; 1497 *BD* II, 99—100; 1499 *BD* II, 423); **помощїѫ** 1 (1457 *BD* I, 4); **помощїе** 1 (1446 *Cost.* II, 263); ! **помощїемь** 1 (1472 *BD* I, 170).

Див. ще ***ПОМОЦЪ, ПОМОЧЬ.**

***ПОМСТА** *ж.* (2) помста (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иеть (!) гневъ и мѣсца имеєть (!) анї зарасть помьсты ани те(ж) боязнь о(!) правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в руце (XV ст. *ВС* 33 зв.);

оучинити помстоу (1) *див.* **ОУЧИНИТИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* оучинили **по(м)ста** (1457 *Cost.* II, 809); *род. одн.* **помьсты** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. ще ***МЬСТА.**

***ПОМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (3) (що і без додатка) подумати (про що) (2): се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... помыслилъ есмь помалѣ и на(м) тамо поити где оци и братїа нашА (Київ, 1446 *Р* 154); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная (Вільна, 1495 *РИБ* 620); (о що) обдумати, обміркувати (що) (1): А какъ боудоуть пры его мл(с)ти панове рада его мл(с)ти, и его мл(ст) о вси тыи дела с паны радою своею помыслить и о всихъ ты(х) реча(х) чере(з) свои послы до вашого г(с)дра до пна воеводы волоского о(т)кажеть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **помыслилъ есмь** (1446 *Р* 154); *майб. 3 ос. одн.* **помыслить** (1496 *ОПВВД*); *дієприсл. перед.* **помыслившы** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще **МЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СА.**

***ПОМЫСЛЪ** *ч.* (3) замисел, задум, намір: мы илїа воевода... чини(м) знаменито... аже произволило е(ст) г(с)воми добримъ своимъ помысломъ и оучинили есмы за дша родителеи нашн(х) (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477); се азъ... їо Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... ожь блгопроизволи... наши(м) блгимь произволенїемь... та и(с) наши(м) добри(м) помисло(м)... и оучинили есми въ задшіе сто почи(в)ши(х) пре(д)ко(в) (Сучава, 1490 *DC* 146).

ФОРМИ: *род. одн.* **помысла** (1467 *BD* I, 120); *ор. одн.* **помысломъ** 1 (1441 *DIR«A»* 477); **помисло(м)** 1 (1490 *DC* 146).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПРОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢНЪЕ.**

***ПОМЬСТА** *див.* ***ПОМСТА.**

***ПОМѢНА** *ж.* (1) *(молд.* поминэ) ◇ о у ч и н и т и п о м ѣ н о у *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **помѣноу** (1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***ПОМАНЪ.**

ПОМАНОУТИ *дієсл. док.* (2) **1.** (що) згадати (про що) (1): про тоже слюбоуему (!) и слюбили есмо нашемоу милому господареви, королеви, и оусеи ради его и оусимъ паномъ его и брату нашему старшему и г(сд)ну, илїАшу воеводи, господареви земли молдавскои не помАноути ты(х) листовъ... и оумарАемъ и(х)... хотА сА бы и нашли (Бирлад 1435, *Cost.* II, 679).

2. (душу чию) пом'янути (1): и я тых пенезей не взялъ у Игнатка, ино тые пенези возми, князь Михаило, зят мой, а дай матци моей; она тымъ поменетъ душу мою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *інф.* **помАноути** (1435 *Cost.* II, 679); *майб. 3 ос. одн.* **поменетъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 26).

Див. ще **ПОМИНАТИ, ОУПОМИНАТИ, ОУПОМАНУТИ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ПОМАНЪ** *ч.* (1) ◇ ч и н и т и п о м А н ъ *див.* **ЧИНИТИ** 9.

ФОРМИ: *знах. одн.* **помАи** (1499 *BD* II, 156).

Див. ще ***ПОМѢНА.**

***ПОНАВЛАТИ** *дієсл. недок.* (1) (шо) *(наново, ще раз підтверджувати юридичну силу чого)* поновлювати, поновляти: а симъ нашимъ листомъ потвержАемъ и покреплАемъ и понавлАемъ... то наше голдованїе (Дольний Торг. 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **понавлАемъ** (1411 *Cost* II, 638).

Див. ще ***ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛАТИ.**

ПОНАДЪ *прийм.* (2) *(з ор.) (виражає просторові відношення, вказує на розташування предмета стосовно до іншого)* над, понад (чим), вздовж (чого): А хотарь ему е(ст)... ⟨п⟩она(д) деломь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); землю держати маетъ... з онними Городищами... и ярами долинами по на дънестромъ (Прилуки, 1459 *Р* 171—172).

Див. ще **НАДЪ** II, 2.

ПОНАПРАД *присл.* (1) заздалегідь: а чо(г) бы сА лице(м) не знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрА(д) имае(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **НАПЕРЕДЪ** 2, **НАПРЕДЪ** 2.

***ПОНАХИДИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А се дьяци... семенъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **понахиди(ч)** (1370 *Р* 18).

***ПОНЕВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) приневолити, присилувати: А також мы... помочи Тоурком не имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкотораА моц або сила тоурецкого чъсарѣ ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашеи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **поневолили бы** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **ПРИНЕВОЛИТИ, *ПРИНЕВОЛАТИ.**

***ПОНЕДѢЛНИКЪ** *ч.* (7) *(цсл.* понедѣльникъ) понеділок: писано листо... оу понедѣлникъ (Луцьк, 1388 *Р* 37); Се азъ... пань Игнатїе... даль есмы едно село... яко... да ми творАть... в понедѣлник свАтаа литоургїа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *знах. одн.* **понедѣлникъ, понедѣлни(к), понедѣлнико, пне(д)лни(к), понед(ѣлиик), понедѣлник** 6 (1388 *Р* 37, 41; *SL* 679; 1411 *Cost.* II, 638; 1476 *BD* I, 211); *ск. н.* **пнед** 1 (1435 *AUB*).

Див. ще ***ПОНЕДѢЛОКЪ.**

***ПОНЕДѢЛОКЪ** *ч.* (8) понеділок (7): п⟨и⟩сан... в понедѣлок (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); писанъ листъ... оу поньдѣло(к) (Галич, 1409 *Р* 74—75); а то сА дѣАло... по оузнесеиии первыи пне(д) (Зудечів, 1430 *Р* 116);

p o l n y e d y e l o k c z w e t h n e y (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* вербний (цвітний) понеділок: wo polnyedyelok czwethney (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *знах. одн.* **polnyedyelok, понедѣлок, понедѣлокъ, поньдѣло(к), понедѣло(к), поне(д)локъ** 7 (1395 *GL* 166; 1396 *AS* I, 20; 1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 106; 1428 *Р* 111); *ск. н.* **пне(д)** 1 (1430 *Р* 116).

Див. ще ***ПОНЕДѢЛНИКЪ.**

ПОНЕЖЕ *спол.* (28) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* (23) бо, тому що, через те що, тим що: а по иашемь животѣ кто будеть господаръ нашеи земли... тоть що бы не пороушилъ нашего данїа... понеже дали есмы съ въсе доброѫ волеѫ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хоче(м) узѣти ваши(м) члко(м) за тото кезѣшьство, поне(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо,— за его намъ службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и по сем прошу твоА милость... аби еси лишил слоуга наш Михаю мештер, аби пришол до нас съ мечи и съ оръжїе, аби нам били на погане, понеже нам требоуют (Васлуй, 1476 *BD* II, 337); кто боудет господарь нашеи земли... тот да не пороушит нашего даанїа... понеже дали есмо съ въсАм добрим оумыслом (Сучава, 1487 *BD* I, 310—311); *(у препозиції)* (5): понеже блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволениемь и въ задшие стопочившемь родителемъ нашимь... и дадо(х) монастироу... едно село (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); понеже помошїе (sic.— *Прим. вид.)* божїеА благопроизволи господство ми благымъ благопроизволенїе(м) (sic.— *Прим. вид.)*... потвръждаемъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

Див. ще **ЗАНЕЖЕ, ZANIAZ, ЗАНОУЖЕ.**

ПОНИЖ[1] *див.* **ПОНИЖЕ**[1].

ПОНИЖ[2] *див.* **ПОНИЖЕ**[2].

***ПОНИЖАТИ СА** *дієсл. недок.* (6) *(давати менший прибуток)* знижуватися, знижатися: И во всемъ бы еси

мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); и во всем бы еси мыту нашому был помочон, абысѧ мыто нашо и вага не понижало (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы (абы) ся (сѧ)...понижало** 4 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); **бы... понижалосѧ** 1 (1487 *АМЛ*); *3 ос. мн.* **абы сѧ...понижали** (1498 *АЛРГ* 83).

ПОНИЖЄ [1], **ПОНИЖ, ПОНИЗШЄ** *присл.* (24) трохи нижче: тѣмъ мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... где є(ст) нѣгъшъ жудѣ пониже где є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсмы и(м)... села... и поннже єдно мѣсто на имѧ стръминоаса (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); того ра(дї)... потвержаємь єму єго сєла... на рєвтѣ... и съ пасиками, що к ты(м) села(м)... прислухаю(т), и пониже ревтомь (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали... єсми им... сєла... на имѣ Ласлъоанїи... и пониже Дръгоещїи на Добротворѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

Див. ще **НИЖЄЙ** [1].

ПОНИЖЄ[2], **ПОНИЖ, ПОНИЗШЄ** *прийм.* (50) (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) трохи нижче (34): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... далн єсмы тоиже црькви (!) бродъ о(т) молдавы што пониже романова торгу (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а... ми єсми дали Ємоу два селищи... на имѣ бърсомѣне и доумитрѣни пониже бръсомѣ(н) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); та єсмъ да(л) ємоу... двѣ села... на имѣ хи(н)цещїи и пониже того, где би(л) нѣгше таоуроу(л) (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156); хотар... на могилоу копаноу пониже Рошкан (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

(*у сполуч. з іншими прийменниками*) трохи нижче (6): а хотарь ти(м) село(м)... дело(м) пониже о(т) полѣноу (!) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... села... где є(ст) негрило и пониже по(д) лѣсомъ где є(ст) павелъ блъгаринъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); хотар... старою маткою Жерав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънешн (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

(*у грамотах молдавських канцелярій—з іншими відмінками замість род.*) трохи нижче (10): а хотаръ... о(т) тои могилу пониже Крънн(цю) до писка (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали... єсми им... сєла.. пониже оустїє Пожєрити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59); А пак хотарь... от крънициОничаном... що суут пониже Илїєшєвци (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

Див. ще **ЗНИЖЄ, НИЖЄЙ**[2].

ПОНИЗШЄ [1] *див.* **ПОНИЖЄ**[1].

ПОНИЗШЄ[2] *див.* **ПОНИЖЄ** [2].

ПОНИЧ *див.* **ПОНИЧЬ.**

***ПОНИЧЄВЪ** *прикм.* (1): Тѣмь мы... дали... єсмы... цигане... що коупиль от Илка дочка Поничева (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Поничева** (1479 *BAM* 61).

Пор **ПОНИЧЬ.**

ПОНИЧЬ, ПОНИЧЪ, ПОНИЧ, PONYCZ *ч.* (74) (*особова назва*): а на то є(ст) вѣра... пана влашина понича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); Тиж єсми ємоу дали... одного циганина... щоже он коупиль... от Воика, дочка пана Понича старого (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Понич, Пони(ч), Ponycz** 13 (1440 *DBAc* 32; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1466 *DIR«A»* 519; 1473 *BD* I, 186 і т. ін.); **Поничь** 2 (1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 56); **Поничъ** 1 (1460 *BD* II, 276); *род. одн.* **Понича** 56 (1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 129; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 273; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 28; 1460 *DIR«A»* 515; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 243 і т. ін.); **Поничѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **Пони(ч)** 1 (1443 *Cost.* II, 156).

***ПОНОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) (*наново, ще раз підтвердити юридичну силу чого*) поновити: тѣмъ мы... дали єсми ємоу и поновили єсми и потвердили сєла єго и привилїє єже моу є(ст) далъ стопочившаго родитє(л) на(ш) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **поновили єсми** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛѦТИ.**

***ПОНОВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) (*прийти до попереднього стану*) відновитися: И єще варе колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучиннти и поновити от сєва (!) на прєд, и попове боудоут сѧ поставити оу оусих тих вышеписанних монастирских сел... а они оусн да слоухают того свѧтого нашего монастира от Поутнон (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **боудоут сѣ... поновити** 1 (1490 *BD* I, 420); **сѣ поновѧ(т)** 1 (1490 *DC* 148).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛѦТИ.**

ПОНОУЖДЄН, ПОНОУЖДЄНЬ *дієприкм.* (8) (*цсл.* поноуждьнъ) примушений: мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє прищє(д)ши... своєю доброю волєю и ники(м) нєпонъждє(н) па(н) мань глобннковн(ч) из дѧтми своими... и продали сєлишча своа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422); мы Стефан воєвода... знаменито чнним... ожє прїидошє... Тоадєръ Хърниш и съ своими нєпоти... по их добро⟨н⟩ волю, никим нєпо⟨ноу⟩ждєни ани присиловани и продал⟨и⟩ свою... отниноу (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* **поноуждєн, поноуждєнь, понъждє(н)** 3 (1452 *Cost.* II, 422; 1484 *BD* I, 276, 282); ! **поноуждєноу** 1 (1479 *BD* I, 221); *наз. одн. ж.* **понъждєна** (1462 *BD* I, 55); *наз. мн.* **поноуждєни, по⟨ноу⟩ждєни** (1467 *Cost. S.* 68; 1479 *BD* I, 223; 1490 *BD* I, 387).

Див. ще **ПОНОУЖЄНЪ, *ПРИНУЖДЄНЪ, ПРИНУЖЄНЪ.**

ПОНОУЖЄНЪ, ПОНУЖЄНЬ, ПОНОУЖЄНЬ, ПОНОУЖЄН *дієприкм.* (147) примушений: мы алєксандро воєвода... слюбоуємы... никымъ ниприсилєни, а нипоноужєни... слоужити... кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша... оана ришканоу(л) и сестри єго... и ники(м) нєпоноужєни а ниприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* **поноужє(н), поноужєн, понужєнь, поноужєнъ, поноужєнь** 33 (1460 *Cost. S.* 33; 1464 *BD* I, 83; 1467 *BD* I, 122; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 265; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 40; 1500 *SD* 7 і т. ін.); ! **поноужєин** 1 (1497 *BD* II, 108); *наз. одн. ж.* **поноужєна** (1470 *BD* I, 147; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 516; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 448; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *наз. мн.* **поноужєни, поноужєнї** 83 (1402 *Cost.* II, 621; 1458 *BD* I, 20; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 120; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 169; 1484 *BD* I, 285; 1487 *BD* I, 291; 1489 *Cost. S.* 133; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **поноужєнны** 1 (1463 *BD* I, 73); ! **поноужєни** 1 (1500 *RA* 260).

Див. ще **ПОНОУЖДЄН, *ПРИНУЖДЄНЪ, ПРИНУЖЄНЪ.**

***ПОНЪЖДЄНЪ** *див.* **ПОНОУЖДЄН.**

***ПОНЬДѢЛОКЪ** *див.* ***ПОНЄДѢЛОКЪ.**

ПОНѦТИ, ПОНѦТЬ *дієсл. док.* (14) (кого) одружитися (з ким), взяти за жінку (кого) (3): и глѣбъ рє(к), ты мнѣ ты(х) записє(и) нєдавалъ... ни(ж)лисѧ с тобою є(д)налъ што(с) мѧ листо(м) пристраши(л) г(с)дра королѧ єго млсти, и(ж) бы призволи(л) тобѣ нєвѣстку жоны моєє понѧти со всими имє(н)и (Вільна, 1495 *ВМБС*); А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (! — *Прим. вид.*) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру:... поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

жону (жєну) понѧти (5), понѧть жону (4) *див.* **ЖЄНА**; моужа понѧть (2) *див.* **МОУЖЬ.**

ФОРМИ: *інф.* поньти 2 (1489 *AS* I, 89; 1495 *ВМБС*); **поньть** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41); *перф. 1 ос. одн. ч.* **понялъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **понѧ(л) єсми** 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **понѧ(л), понялъ** (1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **поимєть** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., *СЯ* 40 зв.); **поимє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 9); **хочєть понѧ(т)** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв., *СЯ* 40 зв.).

Див. ще **ПОЯТИ.**

ПООДДАВАТИ *дієсл. док.* (2) (кому що) повіддавати: И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю... присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); король... казалъ имъ тые земли ихъ засся пооддавати (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *інф.* **пооддавати** (1498 *ГВКЛ* 22); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... поотдавалъ** (1498 *АЛМ* 159).

Див. ще ***ОТДАВАТИ, ОТДАТИ 2, ПОДАВАТИ**[3].

***ПООДНИМАТИ** *дієсл. док.* (3) (що в кого) повідбирати, позабирати: Ино чтобы есте нигдѣ... мыта на нихъ не брати (!), а хто маетъ... мыто брати, въ тыхъ нмѣня пооднимаемъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... рекучи: тые дей Токаревскіе пооднимали въ насъ земли наши пашные и бортные, и сѣножати (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Ѳедоръ Блыщановичъ, зъ братіею своею... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ пооднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **пооднимали** (1495 *АЛМ* 85); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **пооднымалъ былъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *майб. 1 ос. мн.* **пооднимаемъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПООРАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(оранкою захопити, привласнити частину чужого поля)* заорати: мы кнѧ(з) ѳео(д)ръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє приида... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣвичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє... пооралъ ємоу полє (Зудечів, 1413 *P* 82—83).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пооралъ** (1413 *P* 83).

Див. ще **ИЗОРАТЬ, *ОРАТИ, *ПРООРАТИ.**

***ПООТДАВАТИ** *див.* **ПООДДАВАТИ.**

ПОП *див.* **ПОПЪ.**

ПОПА *ч.* (4) піп, священик: мы иліа воєвода... знаємо чини(м)... ожє... попа микъ... слоужитъ намъ... вѣрною слоужбою (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); Тиж Стефан воєвода... оутвръдихом... монастир... сь тріи селове... како да єст нашєи свѧтѣи монастири... гдє єст молєбник наш кир попа Тимоѳеи (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **попа** (1435 *Cost.* I, 424; 1473 *ШКН* 164; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ПОПОУ, ПОПЪ.**

ПОПАДІѦ *ж.* (4) *(дружина попа)* попадя: И оу том также пріидоша... попадіѧ попа Михоула (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **попадіѧ, попадія** (1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **попадіи** (1499 *BD* II, 135).

ПОПАСЮ ⟨?⟩ (1) попасом ⟨?⟩: Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ымєнѧ своєго зєлви за мост перєходечи, сєножатн косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***ПОПЕЛЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Попелів: оучини(л) єсмъ вѣчную границю... подли попелєва (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *род. одн.* **попелєва** (1419 *P* 91).

ПОПЄРЄКЪ[1], **ПОПЄРЄКЬ, ПОПЄРЄК, ПОПЄРОКЪ** *присл.* (24) *(навпростець, пересікаючи ширину чого)* навпоперек, поперек: А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперекъ до цмынтара... аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); оуѣхана к нему границѧ... черє(с) полє поперє(к) на оустьє волово(г) (Снятин, 1424 *P* 99); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавнти ниже Гуговъского ставу... трохъ локоть у зъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А хотар том⟨у⟩... село (!)... от оустиє от Арбиковє, поперек на Бистрицоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

Див. ще **ПОПЄРЄКЫ, ПОПРѢКЬ.**

ПОПЄРЄКЪ[2], **ПОПЄРЄКЬ, ПУПЄРЄКЪ** *прийм.* (20) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям чого)* поперек: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ ото изьбищьного пєрєвоза поперєкъ вольшины... до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а тако продалъ яко самъ держѧлъ... со всѣми· границѧми ї вдоложь ї пупєрєкъ того існого сєла (Львів, 1400 *P* 61); о(т) бортного доубьѧ поперє(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *P* 83); а хотарь... поперє(к) рога на доу(б) (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ПОПРЄКЪ.**

ПОПЄРЄКЫ *присл.* (1) *(стп.* poprzeki) *(навпростець, пересікаючи ширину чого)* навпоперек, поперек: а хотаръ томоу сєлоу о(т) чирєша поперєкы простѣ повєлъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

Див. ще **ПОПЄРЄКЪ**[1], **ПОПРѢКЬ.**

ПОПЄРЄКЬ[1] *див.* **ПОПЄРЄКЪ**[1].

ПОПЄРЄКЬ[2] *див.* **ПОПЄРЄКЪ**[2].

ПОПЕРОКЪ *див.* **ПОПЄРЄКЪ**[1].

***ПОПЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и на тоє... вѣра пана игната попєскула (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **попєскула,** ⟨**п**⟩**опєскоула** (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*).

ПОПЄЩИ, ПОПЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму... сєла... на имѧ... єрємїєщи и попєщи (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); тѣ(м) мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ попєщїи... и михнєщи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **попєщи** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **попєщїи** 1 (1426 *Cost.* I, 178).

ПОПИСАТИ *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(скласти опис, список чого)* переписати, списати (2): што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ... и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко што же єсмы выбрали ис перємышльскоѣ волости (б. м. н., 1386—1418 *P* 34).

2. (кого) назвати, перерахувати на письмі (1): а про лепшюю и справедливост... тых єсми светков просил, которыи оу вєрхоу пописаны (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *інф.* **пописати** (1386—1418 *P* 34); *перф. 1 ос. мн.* **пописали єсмы** (1386—1418 *P* 34); *теп. пас. 3 ос. мн.* **пописаны** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ 2, *ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ 1, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, ПИСАТИ 1, 4, *ПОПИСОУВАТИ 2, *ПСАТИ 1.**

***ПОПИСОУВАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) *(з обов'язку служби займатися писанням)* писати (1): пово(д) алюбо вїноватыи имєю(т) быти позваны к соудоу а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) начє (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ прєзъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.).

2. (що) *(складати опис, список чого)* переписувати, списувати (1): то па(к) коли поданъ мнѣ (... — *Прим. вид.*) стыи(и) мана(с)ты(р) и пописовано оу црквн рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вто (!) ча(с) осмотр(ѣ)ли а(ж) на єв(г)лии срє(б)ро подрано (б. м. н., XV ст., *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **попїсоуєть** (XV ст. *ВС* 13); *предик. пас. дієприкм.* **пописоувано** (XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ 2, *ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ 1, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ 1, *НАПСАТИ, *ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ 1, *ПСАТИ 1.**

ПОПКО *ч.* (1) *(особова назва):* писалъ писар Попко (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попко** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9).

***ПОПКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Владыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Попковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/ІІ, 9).

ПОПЛАТИТИ *дієсл. док.* (6) (кому що) заплатити, сплатити (5): а такъже коли быхомъ имъ жолъду не поплатили и щькодъ тогды имъ поволеваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а што коли А а любо по мнѣ боудоучии иаложить на тоє име(н)є... тогды вси тын наклады мои маε(т) па(н) пєтръ а любо дѣти є(г) поплатити мнѣ (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а што коли А наложю на тоє име(н)є... тогды вси ты(и) мои наклады маε(т) мнѣ игумє(н) пєрєсопницкыи... поплатити (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(багато дечого) поплатити (1): а што коли кому буду чим должен што будъ(у) (!) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князь Михаило (б. м. н., XV ст. *АрхЮРЗ* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *інф.* **поплатити** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *аор. 3 ос. одн.* **поплати** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *майб. 3 ос. одн.* **поплати(т)** (1467 *СП* № 13); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхомъ... поплатили** (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **ЗАПЛАТИТИ, ПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СА.**

***ПОПЛАТОКЪ** *ч.* (2) грошова данина, грошовий податок: А тыи роботы и дани и поплатки имаєтъ робити и давати къ нашєй потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* І, 6); Ино тыми разы... продали єсмо... землю... со всАкими ными поплатки и податми которымъколвєк именем могоут названы... быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. мн.* **поплатки** (1408 *АкЮЗР* І, 6); *ор. мн.* **поплатки** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ПЛАТА, *ПЛАТЪ, *ПОПЛАТЪ.**

***ПОПЛАТЪ** *ч.* (1) грошова данина, грошовий податок: Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. мн.* **поплатовъ** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ПЛАТА, *ПЛАТЪ, *ПОПЛАТОКЪ.**

***ПОПЛЄНИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) полонити, поневолити: Ино... они... сведетелствовали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Али-бег и брат єго Скєидерь-бег и съ Цапалоушем та поплєнили наша зємлѣ до поуд великою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *перф 3 ос. мн.* **поплєнили** (1481 *BD* I, 258).

ПОПЛЪНИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* popełnić) (що) виконати (що), додержати (чого, що): Тоє въсє... слоубоуємь... здєржати и поплънити, подлоуг сєго нашего листоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 352).

ФОРМИ: *інф.* **поплъннти** (1479 *BD* II, 352).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ 2, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ 1, ПОПОЛНИТИ 1.**

ПОПО *див.* **ПОПЪ.**

ПОПОВИЧ *див.* **ПОПОВИЧЬ** [2].

ПОПОВИЧЬ[1] *ч.* (1) *(син попа)* попович: А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии именємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поповичь** (1366 *P* 12).

ПОПОВИЧЬ [2] *ч.* (10) *(особова назва)*: а на то є(ст) вѣра... пана стана поповича (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а при том были панове: пан Ивашко Калениковичь... а Василь Поповичь мєщанин кремАнєць(ки) (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Писа Іон Попович (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попович** 3 (1492 *Cost. S.* 162; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 176); **Поповичь** 1 (1467 *AS* I, 63); ‹по›**пови‹ч›** 1 (1499 *BD* II, 169); *род. одн.* **поповича** (1415 *Cost.* I, 116, 122; 1499 *BD* II, 162, 163; *РИБ* 776).

***ПОПОВСКИИ** *прикм.* (1) *(належний попові)* попівський: а тїА цркви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи єпископїн... съ оуси(м) приходо(м) попо(в)ски(м) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **попо(в)ски(м)** (1490 *DC* 148).

Див. ще **ПОПОВЬ** [1].

ПОПОВЬ [1] *прикм.* (2) попів, попівський (1): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии именємь деячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12);

◇п о п о в ъ   с т а в ъ (1) *(назва ставу у Волинській землі)*: а што матка н‹а›ша держит отчину н‹а›шу и... Черниково дворище, а вєрхъ попова ставу сєлищо гдѣ луцєвичи сєдѣли (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **поповь** (1366 *P* 12); *род. одн. ч.* **попова** (1463 *AS* I, 55).

Див. ще ***ПОПОВСКИИ.**

ПОПОВЬ [2] *ч.* (1) *(особова назва)*: Сє азь пань радоуль вицашпань... и костє поповь... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь... дадошє... три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поповь** (1404 *ГМ*).

ПОПОВАТЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: Сию книгоу писа(л) дАкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь ищи писа(л) иоа(н) диаконь... пєтрикоувь нє єдиного то родоу были оушитки єдинь бы(л) костo (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповАть (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поповАть** (1492 *ЗОЄ*).

ПОПОЛНИТИ, ПОПОЛНЇТИ *дієсл. док.* (21) **1.** (що) виконати (що), додержати (чого, що) (20): а мы кролєви... слюбуємъ... иже имаємы попо(л)нити и держати подлу(г) того нашего листу (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Тоє оусє... слюбоуєм оусим коупцем от Короунѣ здержати и пополнїти (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

2. (що) *(додати до повної суми)* доповнити (1): па(к) ли‹бы мы› нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л)... имаε(т) ихъ брати и вєтАгати та(к) долго, али(ж)... кнАгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *інф.* **пополнити, пополнїти попо(л)нити** (1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 747; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *P* 163; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329 і т. ін.); *майб. 1 ос. мн.* **попо(л)нимы** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **хочемъ... пополнити** 1 (1471 *BD* II, 159); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхми... пополиили** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ 2, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ 1, ПОПЛЪНИТИ.**

ПО ПОЛОВИНЕ[1] *присл.* (3) пополовині, наполовину: грань... зъ леса... къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а квитацеи дано имъ десАть, што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

Див. ще **ПО ПОЛОВИЦЫ.**

PO POŁOWYNE[2] *прийм.* (1) *(з род.)* *(виражає просторові відношення)* посередині: у hrаnусіu... iesmo promezy sebe połozyły.. popołowyne chworyszczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ПО ПОЛОВИЦЫ *присл.* (1) наполовину: а едучи... до дороги... прозываемое Острозское, по половицы зъ Яровицею — по левой стороне Тeременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще **ПО ПОЛОВИНЕ**[1].

ПОПОЮКОВО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и хотаръ томоу сєлоу... дѣломъ, до хотарА попоюково (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **попоюково** (1433 *Cost.* I, 359).

ПО ПРАВОУ *присл.* (2) праворуч, справа: а идоучи о(т) города по лєвоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ПОПРАВЪДЄ *присл.* (1) по правді, правду кажучи: а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моєго которы(и) же передъ бога пошолъ чєрєс трєта потомужъ присѧги хотєли были єстє, нинє пакъ сєго годоу потомужъ и отъ насъ о томъ делє оусказали єстє поправъдє пе(р)ве(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ПОПРЄКЪ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям чого)* поперек: а о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68)

Див. ще **ПОПЄРЄКЪ**².

ПОПРИНКАНЇИ, ПОПРИНКАНЫИ *мн.* (3) *(назва села в Молдавському князівстві)*: а мы также дерє єсми дали... сєлищє на имѧ Попринканыи (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209); Ино сѣ зостали... паноу Щефоулови... три сєла... трєтоє сєло Попринканїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз.* **Попринканїи** 2 (1476 *BD* I, 208; 1480 *BD* I, 241); **Попринканыи** 1 (1476 *BD* I, 209).

***ПОПРИСѦЧЬ** *дієсл. док.* (1) (на що) *(підтвердити присягою)* присягнути: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)-розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу ме(ч) н тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и и вєрноу(л) ємоу засѧ мє(ч) и тоболы а гро(ш)и нє вєрноу(л) а оу ты(х) сѧ гро(ш)хъ нє позна(л) єм(оу), мы прїсоужаємь доковї (!) поприсѧ(ч) на ты(и) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.— 27).

ФОРМИ: *інф.* **поприсѧ(ч)** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ**, ***ОТПРИСѦЧЬ**, ***ОТПРИСѦЧЬ СѦ**, **ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ПОПРОДАВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(декілька об'єктів)* попродавати: ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина есть, а тотъ Вѣштортъ... былъ тыи земли у отца нашого... за пусто выпросилъ, а еще тыи земли попродавалъ, а съ нихъ намъ службы не служылъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **попродавалъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ**, ***ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

***ПОПРОДАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) *(декілька об'єктів)* попродати: и тотъ Яцко тыхъ ихъ земль половину попродалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **попродалъ** (1495 *РИБ* 602); *майб.* II *3 ос. одн.* **будеть... попродалъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ**, ***ПОПРОДАВАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

***ПОПРОСТИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) звільнити від рабства: мы стєфанъ воєвода... дали єсмы... митрополитоу... єдного татарина... а по єго смрти... па(к) ли єго попрости(т), а о(н) гдє имєтъ жити оу нашєи зємли, тамъ да живе(т) слободно (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* попрости(т) (1445 *Cost.* II, 236).

ПОПРѢКЬ, ПОПРѦКЪ *присл.* (3) (*цсл* попрѣкъ) *(навпростець, пересікаючи ширину чого)* навпоперек, поперек: а хотарь... попрѣкь прѣзь потокь ивановь на дѣль (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а хотаръ... попрѧкъ чєрє(с) полѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*)

Див. ще **ПОПЄРЄКЪ**¹, **ПОПЄРЄКЫ.**

***ПОПСАНЫИ** *дієприкм.* (1) (*стч.* popsaný) *(на письмі)* названий, перелічений: а мы боѧрє зємли мо(л)давскои на вєрху листа сєго по имєни попсани... слюбуємы... и(ж)... александръ воєвода... имѣю(т) по(л)нити... оу сє(м) листи (б. м. н., 1423 *Cost.* I, 142—143)

ФОРМИ: *пас. наз. мн.* **попсани** (1423 *Cost.* I, 143).

ПОПОУ *ч., невідм.* (2) піп, священик: мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст).. монастирю... идєжє єстъ... попоу єустатїє (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чины(м)... ожє... дали (є)сми... листь нашємоу монастирю..., идєжє є(ст) єгоумєнь ки(р) попоу фтєодороу (Сучава. 1467 *Mih.Doc.* 125).

Див. ще **ПОПА, ПОПЪ.**

ПОПОУД *прийм.* (3) *(з ор.)* (1) *(виражає просторові відношення, вказує на місце поблизу якого щось знаходиться або відбувається якась дія)* попід (1): а хотарь... попоу(д) лѣсо(м) та чєрє(с) конє(ц) лѣса на єди(н) боу(к) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) попід (2): а хотарь... попоу(д) оубочи на єди(н) бра(д) знамєна(н) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотарь... по поуд дила оу жидовинъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

Див. ще **ПОДЪ II**, 2.

ПОПОУЦѢ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу циганє... на имѣ... Синатъ... и Попоуцѣ Рѫцои (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попоуцѣ** (1487 *BD* I, 310).

Див. ще **ПОПОУЩѢ.**

ПОПОУЩѢ *ч.* (1) *(особова назва)*: и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ... цинка и попоущѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **попоущѣ** (1470 *DIR«A»* 522)

Див. ще **ПОПОУЦѢ.**

ПОПША, ПОПШѦ *ч.* (32) *(особова назва)*: мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... панъ попша... служитъ намъ правою... службою (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А пак привилїє дѧдов их Оана Попши и Моиша Философа... єст оу роуки Сима Гоурєшоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попша** 4 (1407 *Cost.* I, 56; 1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650); **попшѦ** 1 (1423 *Cost.* I, 156); *зам род.* вєра пана... попша 1 (1436 *Cost* I. 481); *род. одн.* **попши** (1423 *Cost.* I, 154; 1436 *Cost.* I, 455, 488; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 42; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1495 *BD* II, 80 і т. ін.).

ПОПШЄСКОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани и заплатиль оуси... пинєзи (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. ще ***ПОПШЄСКОУЛЪ.**

***ПОПШЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїид⟨є...⟩... синъ Михаила оцєла... и сєстри єго... и продали свою... отниноу... доуми попшєскоулоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *дав. одн.* **попшєскоулоу** (1500 *SD* 7).

Див. ще **ПОПШЄСКОУ.**

***ПОПШИНЪ** *прикм.* (1): Тѣмъ ми... дали... єсми ємоу... сєла... що коупил Никоар⟨ъ от Ил⟩кы, дочкы Попшини (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Попшини** (1462 *BD* I, 65).

Пор. **ПОПША.**

ПОПШѦ *див.* **ПОПША.**

ПОПЪ, ПОПЬ, ПОП, ПОПО, ПУПЪ *ч.* (220) піп, священик: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А сє поповє дисни попъ юрко Кропышеви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *Р* 18); а при томъ были старци Печерского монастыра... попъ Лисинскїй Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*); попоу косити до граници (Перевали, 1440 *Р* 142); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали.. єсмы... монастироу... гдє єсть.. ки(р) по(п) Ѳєо(к)тисть, дааниє... дѣда нашєго (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

с в е т с к и е   п о п ы (1) *див.* ***СВЄТСКЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **попъ, попь, по(п), поп** 70 (1370 *Р* 18; 1378 *Р* 26; 1398 *ДГПМ*; 1424 *Cost.* I, 161; 1434 *Cost.* I, 386; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 153; 1489 *BD* I, 377; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **пупъ** 3 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **попо** 1 (1359 *Р* 10); *зам. ор.* прѣд... **попь** Силоаномь 2 (1470 *BD* I, 150); *род. одн.* **попа** (1428 *Cost.* I, 206; 1446 *Cost.* II, 247; 1490 *Cost. S.* 141; 1495 *BD* II, 69, 85; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *дав. одн.* **попоу, попу, поп** (1401 *ЗКЄ*; 1407 *DIR«A»* 434; 1431 *Cost.* I, 315; 1440 *Р* 142; 1443 *Р* 145; 1470 *DIR«A»* 523; 1490 *BD* I, 390; 1497

BD II, 96; 1499 BD II, 147, 154 і т. ін.); *знах. одн.* попа (1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *Р* 87); *ор. одн.* **попо(м), попомъ, попом** (1436 *Cost.* I, 444; 1443 *Р* 145; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *місц. одн.* **при попѣ** (1465 *АкВАК* III, 4); *наз. мн.* **попове** 2 (1370 *Р* 18; 1490 *BD* I, 420); **попи** 2 (1490 *DC* 148); **попы** 1 (1449 *Cost.* II, 391); *зам. ор.* **съ попове** 1 (1490 *DC* 148); *род. мн.* **поповъ, попо(в), попов** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *Cost.* II, 392; 1490 *BD* I, 420; *DC* 148); *дав. мн.* **попомъ, попом** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1443—1452 *AS* I, 39; 1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **попы** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *RIR*; 1446 *Cost* II, 263); **попи** 2 (1490 *BD* I, 420; *DC* 148); *ор. мн.* **попи** 14 (1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); **попми** 6 (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **ПОПА, ПОПОУ.**

***ПОПЫТАТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (кого) *(звернутися до кого з запитанням)* запитати, спитати (1): И мы попытали Зенка: продавалъ ли еси ихъ отчинну? (Вільна, XV ст. *РИБ* 609—610).

2. (чого в кого) *(звернутися з проханням показати, дати що)* спитати (1): А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **попыталъ** (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **попытали** (XV ст. *РИБ* 609).

Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

ПОПЫЧКА *ч.* (2) *(особова назва)*: мы Стефан воєвода... знаменито чиним ... оже прїидоша... слоуги наши на имѣ Попычка и непот его Микоул... и продали... одно мѣс⟨то⟩ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попычка** (1466 *BD* I, 114); *дав. одн.* **попыч⟨ки⟩** (1466 *BD* I, 114).

***ПОПЫЧКАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... Попычка и непот его... и продали... одно мѣс⟨то⟩ на поустини... межи Попычкани и межи Роускани (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *ор.* **Попычкани, Попыч⟨ка⟩ни** (1466 *BD* I, 114).

***ПОПЫЧКЫНЪ** *прикм.* (1): Тѣм мы... дали... есмо им... одно селище... що они коупили от Кости, брата Попычкына (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Попычкына** (1467 *BD* I, 117).

Пор. **ПОПЫЧКА.**

ПОПЬ *див.* **ПОПЪ.**

***ПОРАДИТИ**[1] *дієсл. док.* (2) (з ким) порадитися: мы великии кн̃зь швнтрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... мы порадивше с нашїми кн̃зи... дали есмо ему... села (Острог, 1437 *Р* 136); мы великыи кн̃зь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... мы порадивше с нашими кнзи... дали есмо ему... села (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **порадивше** (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ**[1] **4, *ОУРАДИТИ.**

***ПОРАДИТИ** [2] *дієсл. док.* (1) (що) спорудити, збудувати: Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ ... абы они земли его забрали.. и двори собе порадили (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **порадили** (1489 *РИБ* 433).

***ПОРАДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (12) (з ким) порадитися: мы великии кн̃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... мы порадив сѧ с нашими кн̃зи... дали есмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); княз великий Олександро... чинимъ знаменито... ижеть... мы порадившися с нашими князи... дали есмо ему... село Холопы (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60)

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **порадивши ся, порадивши сѧ** 6 (1434 *Р* 128; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **порадивъ сѧ, порадився, порадив сѧ** 4 (1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* I, 42; *Р* 152); **порадивше сѧ** 1 (1445 *Р* 150); **порадившесѧ есмо** 1 (1451 *ДГШХ*).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ**[1]**, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ**[1] **4, *ОУРАДИТИ.**

***ПОРАЖѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* poradzenie) порада, рада, нарада: Єстли бы мистръ... оу которыи хотѣлъ оустоупити гадынки о еднанье покоя ижбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о еднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **поражѣнью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ПОРАДИТИ** [1].

! **ПОРАЦКИИ** ⟨**ПОРИЦКИИ**⟩ *див.* **ПОРЫЦЬКИИ.**

ПОРВАНЕЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: при том был... панъ Порванецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Порванецкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ПОРИЦКИИ** *див.* **ПОРЫЦЬКИИ.**

ПОРКА *ч.* (28) *(особова назва, молд.* поркэ «свиня»): мы боАре... па(н) вана по(р)ка, па(н) ко(р)ла(т)... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали ... сере(т) мисто (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А пак оу том также прїидоша... слоуга наш Петриман и съ своими сестрами... непотове О⟨а⟩на Порка (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **порка, по(р)ка** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1440 *Mih.* 208; 1445 *Cost.* II, 730; 1448 *Cost.* II, 342, 737; 1456 *ЭСФ*); *зам. род.* вѣра пана **порка** 5 (1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 180; 1445 *Cost.* II, 226; 1491 *BD* I, 451); *род. одн.* **поркы** 10 (1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 145; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 231; 1446 *Cost.* II, 203, 241, 248, 270; *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 365); **порки** 7 (1443 *Cost.* II, 120, 141, 156; 1445 *Cost.* II, 212, 219, 236; 1447 *Cost.* II, 282).

ПОРКАРЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже... слоуга наш Д⟨ан сокол и бр⟩ат его Поркарь... продали свое право отниноу (Сучава, 1473 *BD* I, 189—190).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Поркарь** (1473 *BD* I, 189).

***ПОРКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то... вѣра пана ивана порковича (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **порковича** (1443 *ПГСММ*).

***ПОРОВНАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) *(поділити на рівні частини)* порівняти, зрівняти: и они тоую дѣлницю межи собою поделили и поровнали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); изгодила сѧ есми из деверемъ исъ своимъ... о кн⟨ѧ⟩зѧ Солтановоу дельницю; поровнали и поделили есмо на полы (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **поровнали... есмо** (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **поровнали** (1475 *AS* I, 70).

ПОРОЖЄНЪ *прикм.* (9) **1.** *(у членній формі)* порожній, пустий (4): у Володимиры отъ накладного воза полъ третя гроша давати, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. *(у нечленній формі)* (от чого) вільний, звільнений (від чого) (5): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); Пригожаетсѧ и(ж) о некоторыи простоупкы позывани боудоуть пре(д) насъ а они вымолъвѧють своими старшими алюбо паны своими а изъ и(х) же прїказанїа то чинѧ(т) а чере(с) то частокро(т) бывають то поро(ж)ни о(т) казни (XV ст. *ВС* 15); пак ли коро(л)... не оусъхочеть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ... тогды ѧ хочю тоѣ присѧги моеѣ пороже(н) быть противоу его мл̃сть (Кременець, 1434 *Р* 130—131).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **порожєнъ, пороже(н)** 2 (XV ст. *ВС* 24; 1434 *Р* 131); ! **поро(ж)ченъ** 1 (XV ст. *ВС* 11); *род.*

одн. ч. **порожиего** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *наз. мн.* **порожии, поро(ж)ии** (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 15).
Див. ще ***ПРОЖНИИ.**

***ПОРОЖНИИ** *див.* **ПОРОЖЄНЪ.**

! ПОРОЖЧЄНЪ *див.* **ПОРОЖЄНЪ.**

ПОРОЗОУМЄТИ *див.* **ПОРОЗОУМѢТИ.**

***ПОРОЗОУМИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) (з ким) *(домовитися)* порозумітися: А пак... Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣреченою братїею его милости, тогди имали би перевозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ черес Доунаи... алибо порозоумивши (*в ориг.* пороузоумивши.— *Прим. вид.*) сѣ оба прєреченїи кралеве и ис прєреченною братїю их милости и ис нами... по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи... тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **пороузоумивши сѣ** (1499 *BD* II, 423).

ПОРОЗОУМѢТИ, ПОРОЗОУМЄТИ *дієсл. док.* (6) (*стч.* porozumĕti, *стп.* porozumieć) **1.** (що, чому і без додатка) зрозуміти, вирозуміти (що) (4): порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы порозоумевшы то(моу) и того курила иванова сына допустили есмо ровного дѣлоу во все(и) о(т)чине (Вільна, 1495 *ВК*).
2. домовитися (1): И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
3. (з кого) розвідати, вивідати (від кого) (1): какъ бы были мистровы послове оу кнзьство великое въехали ижбы есте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *інф.* **порозоумѣти** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **порозоумети** 1 (1496 *ПСВВ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... порозумелъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **ижбы есте... порозоумѣли были** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. перед.* **порозоумевшы** (1495 *ВК*).
Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, *ЗРОЗОУМЄТИ, *ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ПОРОМЪ** *ч.* (5) паром, пором: а на перевози от воза... по четири гроши, але коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); Се азь... Іо Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали... есми... двѣ села... съ пором що ест на Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 342).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поро(м)** (1458 *DIR«A»* 512); *ор. одн.* **поромомь, поромом** 3 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1488 *BD* I, 342); **! пороумо(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 512).

***ПОРОСЛЬ** *ж.* (1) перелісок: а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати... з дубровами с поросльми съ гаи (Житомир, 1433 *Р* 126—127).
ФОРМИ: *ор. мн.* **поросльми** (1433 *Р* 127).
Див. ще ***ЗАРОСЛИ.**

***ПОРОСѢЧАЯ** *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь селомь... отъ малого лоужка и къ поросѣчои, а отъ поросѣчеи на оустие питоушка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).
ФОРМИ: *род. одн.* **поросѣчеи** (1420 *Cost.* I, 135); *дав.одн.* **поросѣчои** (1420 *Cost.* I, 135).

***ПОРОХЪ** *ч.* (1) *(для стрільби)* порох: а в городе поушечъного пороху полъбочъки (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *род. одн.* порохоу (XV ст. *ИК*).

! ПОРОШЕНЇЕ *див.* ***ПОРОУШЕНЇЕ.**

***ПОРСОУНА** *див.* ***ПАРСОУНА.**

ПОРТАР *див.* **ПОРТАРЬ.**

***ПОРТАРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* хотар... на (е)дноу крънинцоу що ест межи Портар(н) и межи Дроужещи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63)
ФОРМИ: *ор.* **Портар(и)** (1495 *BD* II, 63).

ПОРТАРЬ, ПОРТАР *ч.* (39) *(молд.* портар) високий сановник при господарі, відповідальний за охорону кріпосних воріт у Молдавському князівстві: а на то є(ст) вѣра пана вани пуртарѦ (!) (Вaслуй, 1438 *Cost.* II, 15); а на то є(ст) великаа мартоурїѦ ... па(н) шандрѣ, портарь сочавскыи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); а на то есть... вѣра пана лоука арбоуре портарѣ соучавского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).
ФОРМИ: *наз. одн.* **портарь, портар** (1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **портарѣ, портарѦ** 35 (1439 *Cost.* II, 52; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 324; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 239; 1486 *BD* I, 290; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **портара** 1 (1481 *BD* I, 249); **! пуртарѦ** 1 (1438 *Cost.* II, 15).
Див. ще **ПОРТАРЮ, ПОРТАРЮЛЬ.**

ПОРТАРЮ *ч., невідм.* (1) *(молд.* портарю) високий сановник при господарі, відповідальний за охорону кріпосних воріт у Молдавському князівстві: а на то є(ст)... вѣра пана ванѣ портарю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317).
Див. ще **ПОРТАРЬ, ПОРТАРЮЛЬ.**

ПОРТАРЮЛЬ *ч.* (1) *(молд.* портарюл) високий сановник при господарі, відповідальний за охорону кріпосних воріт у Молдавському князівстві: мы илїа воевода и... Стефань воевода... чинимь знаменито... оже... пань оана портарюль... слоужи(т) право и вѣрно (Вaслуй, 1436 *Cost.* I, 475).
ФОРМИ: *наз. одн.* **портарюль** (1436 *Cost.* I, 475).
Див. ще **ПОРТАРЬ, ПОРТАРЮ.**

***ПОРТЪ** *ч.* (1) *(молд.* портэ, *лат.* porta) ворота, брама (міста): а мыто нигде да не имаю(т) платити... ни оу калоугерски(м) бро(ду) ни оу васлу(и) ни инде нигде ни на градо(в) о(т) портоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).
ФОРМИ: *род. одн.* **портоу** (1470 *DIR«A»* 523).

***ПОРОУБИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) зрубати: хто пороуби(т) древо ово(щ) им(а) (!)... заплати(т) щкодоу (XV ст. *ВС* 32).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **пороубить** 1 (XV ст. *ВС* 8); **пороуби(т)** 1 (XV ст. *ВС* 32).
Див. ще ***ЗРОУБИТИ, *ИЗРОУБАТИ, РУБАТИ** 1.

***ПОРОУКА** *ж.* (9) **1.** поручительство, гарантія, порука (2): мы кнзь федоръ данильеви(ч) кнзь рома(н) федорови(ч)... поручѦемсѦ по олехна што(ж) служи(т) ему... верно... а только измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а хочемь абы то(т) которыи клѦтвоу выдалъ а на пороукоу присѦгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрешенїе тымъ све(т)комъ штобы правда не была оутїснена (XV ст. *ВС* 20);
оу пороукоу оупасти (за кого) (1) поручитися: на первеи коли бы нехто своє имѣнїе и(х) оно записалъ а то бы хотелъ опѦ(т) выкоупить тогды тыи дѣти имъють пѣнѦзи бра(т) дроу(г)и коли хто за ни(х) оу пороукоу оупалъ а позванъ бы на соудъ тогды они имѣють о(т)повѣдать алюбо платить (XV ст. *ВС* 35).
2. *(предмет, взятий або відданий як забезпечення позики, відшкодування)* застава, заклад (3): а возметь лї два вола алюбо два конѦ тогды имѣеть одно(г) собѣ дръжатї а дроуго(г) поустїть маеть на пороукоу и мае(т) знаменїе оучини(т) на дѣревѣ гдѣ то(т) оузѦлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37);
на пороукоу дати (що) (1) віддати в заставу, в заклад: а таке(ж) оуставлѦемь гдѣ коли волы алюбо иньшїи речи оу закладѣ бероуть а па(н) ре(ч) того села алюбо кмети и(ж) бе(з) вины бере(т) тогды маеть тоую жївотинѫ алюбо тыи речи на пароукоу (!) дати а имь имею(т) ро(к) дати абы сѦ исправили (XV ст. *ВС* 17); дати пороукоу (1) *див.* **ДАТИ**; поустїть на пороукоу (1) *див.* **ПОУСТИТИ.**
ФОРМИ: *знах. одн.* **поруку, пороукоу** 6 (1388 *Р* 42; XV ст. *ВС* 20, 31, 35, 37; *СЯ* 41); **! пароукоу** 1 (XV ст. *ВС* 17); *знах. мн.* **пороукы** (XV ст. *ВС* 27 зв.)

1 ПОРОУМОМ *див.* ***ПОРОМЪ.**

ПО РУСКУ *присл.* (1) (*за старим стилем, за Юліанським календарем*) по-руськи: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве оу недел по святом Мацѣи, а по руску по оузвежени чесного хреста (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

***ПОРУЧИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому за кого) поручитися: Поручили(с) кнѦ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѦнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **поручили(с)** (1392 *Р* 46).

Див. ще ***ПОРУЧЫТИ, *ПОРУЧѦТИ, *ПОРУЧѦТИ СѦ, *РУЧИТИ.**

***ПОРОУЧНИКЪ** *ч.* (8) поручитель, поручник: а толко измени(т) олехно сюю пороку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); николай позычилъ матееви десѦ(т) гривє(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина поко(л)коу днеи матєи заплатилъ миколаеви пенези опро(ч) пороучнїка по некоторо(м) дни зазваль миколаи пороучника на право о ты(и) пенези (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поручни(к), пороучни(к)** (1392 *Р* 46; XV ст. *BC* 31 зв.); *род. одн.* **пороучнїка** (XV ст. *BC* 31); *дав. одн.* **пороучникови** (XV ст. *BC* 31 зв.); *знах. одн.* **пороучника** (XV ст. *BC* 31); *місц. одн.* **о пороучникоу** 1 (XV ст. *BC* 8); **о 1 пароучникоу** 1 (XV ст. *BC* 31); *знах. мн.* **поручнико(в)** (1388 *Р* 42).

***ПОРУЧЫТИ** *дієсл. док.* (2) (кого за себе) взяти собі поручителя (1): и нє мєлъ вашой милости посолъ чым заплатити... алє поручылъ за себє нашого боярина Федора, хотенъского старосту, сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ черълєныхъ, и имєлъ ихъ послати къ нємоу до хотенѦ на день вознесенья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); ◊ **как богь пороучил** (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поручылъ** 1 (1499 *BD* II, 450); 1 **поръчил** 1 (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СѦ, *ПОРУЧѦТИ, *ПОРУЧѦТИ СѦ, *РУЧИТИ.**

***ПОРУЧѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (за кого) поручатися, ручатися: А ивашко, сн҃ъ петровъ, дѣдн(ч) валаски, и па(н) вилчѦ поручѦемъ и выручили єсмо оу нашего господарѦ, оу велебного кролѦ пол(с)кого, романа, а слюбуємь и слюбили єсмо за романа, иже имаеть романъ служити... кролю влодиславу (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **поручѦемъ** (1400 *Cost.* II, 617).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СѦ, *ПОРУЧЫТИ, *ПОРУЧѦТИ СѦ, *РУЧИТИ.**

***ПОРУЧѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (по кого) поручатися, ручатися (за кого): мы кн҃зь федоръ данильеви(ч) кн҃зь рома(н) федорови(ч)... поручѦемсѦ по олехна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) верно (Луцьк, 1388 *Р* 42).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **поручѦемсѦ** (1388 *Р* 42).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СѦ, *ПОРУЧЫТИ, ПОРУЧѦТИ, *РУЧИТИ.**

! ПОРУШАНЇЄ *див.* ***ПОРОУШЕНЇЄ.**

***ПОРОУШЕНЇЄ** *с.* (7) порушення: то єму оурик⟨ъ съ оу⟩сѣмъ доходомъ... на вѣкы вѣчныѦ николи нє въ порушан⟨їє⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а симъ... листомъ потвержѦємъ... то наше голдованїє... без порушенья держѦти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); на инши час подобны имает єго милость ден и мѣсце отложити, з моцъю и без пороушеня (*в ориг.* пороушена.— *Прим. вид.*) нинѣшного листоу и присѦгы (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *род. одн.* **порушеньа** 1 (1411 *Cost.* II, 638); 1 **пороушена** 1 (1462 *BD* II, 285); **порушѣнїа** 1 (1439 *Cost.* II, 713); *знах. одн.* **пороу⟨шенїє⟩, пороушенїє** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682); **!порушан⟨їє⟩** 1 (1407 *Cost.* I, 56); 1 **порошенїє** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***РУШѢНЇЄ.**

Пор. **ПОРОУШИТИ.**

ПОРОУШИТИ, ПОРУШЫТИ *дієсл. док.* (408) **1.** (що) (*недодержати*) порушити (407): Се язъ великыі кнѦ(з) дмитриі олгирдовичь... далъ єсмь с҃то(і) б҃ци... морино а кто пороушить... росудитсѦ со мною прѣдъ б҃мъ (б. м. н., 1386 *Р* 33); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли... тот бы нє пороушиль нашего дааніа, али бы оутвръдиль (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. (кого в чому) допустити кого до чого (1): се Ѧ пани Федка... чиню знакомито... єсми била чолом... королю... ажебы єго м⟨и⟩лость допустил мене ко имениѦм моим, што мой г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь пан Олизар записал мнє... Ино г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ръ корол Єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ подлє запису п⟨а⟩на моего оу тых именѦх мене нє порушил (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *інф.* **пороушити** 51 (1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 228; 1431 *Cost.* I, 325; 1435 *DIR«A»* 465; 1443 *Cost.* II, 127; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1487 *BD* I, 311; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **порушыти 1** (1482 *AS* I, 81); **! пороушити сѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *перф. 3 ос. одн.* **порушил** (1488 *AS* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **пороуши(т), пороуши(т), порушит** 9 (поч. XV ст. *Р* 76; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 392; 1459 *Р* 174; 1466 *BD* I, 106; 1470 *AS* I, 67; 1499 *BD* II, 156); **порушитъ, пороушитъ** 6 (1398 *ДГПМ*; 1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 60; 1465 *АкВАК* III, 4); **пороушить** 4 (1386 *Р* 33; 1400 *Cost.* I, 37; 1435 *Cost.* II, 689; 2-а пол. XV ст. *СО*); **име(т) порушити, иметъ... порушитн** 3 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1452 *Cost.* II, 462); *1 ос. мн.* **не хочемъ порушити** (1411 *Cost.* II, 638); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (щобы, даби, што бы, що быхоу, би) пороушилъ, пороушиль, пороуши(л), пороушил** 308 (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 259; 1433 *Cost.* I, 354; 1437 *Cost.* I, 530; 1442 *Cost.* II, 88; 1464 *BD* I, 86; 1487 *BD* I, 517; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **! бы... порулъ** 1 (1448 *DIR* № 10 а); ⟨...⟩ **непороуши(л)** 1 (1495 *SCIM*); *3 ос. мн.* **што быху (што бы, що бы, би) порушили** (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1479 *BD* I, 222 і т. ін.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... пороуши(т), пороушит** 3 (1446 *Cost.* II, 248; 1448 *Cost.* II, 300; 1487 *BD* I, 311); **да пороушить 1** (1432 *Cost.* I, 327); **да... пороушитъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); *3 ос. мн.* **порушатъ** 1 (1403 *ДГАА*); **да ... порушать** 1 (1403 *RS* 338); *пас. інф.* **порушеио быти** (1415 *Р* 87).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ 2, УЗРУШИТИ.**

***ПОРОУШИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) (*пасивна форма*) бути порушеним, порушитися: нежли єго же богъ нє даи, будеть имѣти какую налогу на св⟨о⟩ю землю... оу томъ записы и присѦги не будеть протнвъ намъ вызмену, оу томъ миръ н⟨е⟩порушитсѦ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **порушитсѦ** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ 2, УЗРУШИТИ.**

! ПОРОУШНЫИ ⟨НЕПОРОУШНЫЙ⟩ *див.* **НЕПОРОУШЕНЪ** [1].

ПОРУШЫТИ *див.* **ПОРОУШИТИ.**

***ПОРУШѢНЇЄ** *див.* ***ПОРОУШЕНЇЄ.**

***ПОРФИРЕЙ** *ч.* (1) (*особова назва*) (*цсл.* Порфоурии, *гр.* Πορφύριος) Порфир, Порфирій: а при том были свѣткн: вл⟨а⟩дыка володимерский Порфирей (*в ориг.* Перфирей.— *Прим. вид.*), а кн⟨Ѧ⟩зь (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Перфирей** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще **ПЕРФУРИИ.**

***ПОРЪПРЫЯНЪ** *прикм.* (1) (*стп.* purpurjanowy) пурпурний: Я княз Михайло Иванович Роговицкий... продал єсми тоє имєнє Дажєв... за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє и за кожух бобровый сукномъ порърпрыяномъ (!) крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* ! **порърпрыяномъ** (1475 *AS* I, 72).

! ПОРЪЧИТИ *див.* ***ПОРУЧЫТИ.**

ПОРЫЦЬКИИ *ч.* (3) (*особова назва*): С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузѧ(л) єсми по своєй женѣ... полтораста коп широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а при то(м) бы(л)... кнѧ(з) василєи козєчи(ч) олєхно порацкого (!) снъ (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **порыцькии** (п. 1450 *ПИ* № 9); *род. одн.* **порицкого** 1 (1467 *СП* № 13); ! **порацкого** 1 (1490 *Пам.*).

***ПОРЫЦЬКЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Порицьк: а про то(ж) єи записываю на свои(х) имѣнье(х)... дъвоу порыцько(х) а на трети(х) гриковичє(х) три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. мн.* ⟨иа⟩ **порыцько(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

ПОРѢЧКЫ *прикм.* (1): Я по(п) порѣчкы на имѧ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **порѣчкы** (1498 *ЧІАФ*).

Пор. ***ПОРѢЧЬЄ.**

***ПОРѢЧЬЄ** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*): Я по(п) порѣчкы на имѧ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєлє(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи на имѧ мєхо(в)щиною (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу порѣчьи** (1498 *ЧІАФ*).

***ПОРѦДНѦ** *ж.* (1) порядок: Также ислюбилъ нашемоу господствоу приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **порѧдиѣ** (1401 *RIR*).

***ПОСАДА** *ж.* (8) **1.** поселення, осада (5): и єщє к тому єсми придали къ монастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ съ въсѣмъ приходомъ що приходить с тои посады (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); и тако(ж)... даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу, що є(ст) на молдавѣ, вышє о(т) бани, и съ оусими приходы и хотарє(м) и изворы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

2. данина за право поселення (3): да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да нє робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и да нє даст нам ни илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *род. одн.* **посады** (1439 *Cost.* II, 31); *знах. одн.* **посадоу** (1439 *Cost.* II, 31; 1444 *Cost.* II, 207; 1448 *ДГПР;* 1449 *Cost.* II, 379; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***ПОСАДЪ.**

ПОСАДИТИ, ПОСАДЫТИ *дієсл. док.* (18) **1.** (кого) оселити, поселити (3): Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(що) заснувати, закласти, заселити (14): мы великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... дали есмо... села... и такъ што в тых собе именяхъ примыслитъ, на новомъ корени посадит (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и мы ємоу дали... тыє сєла... и так што в тых имєнѧх собє примыслить и на нову корени посадит (Київ, 1437 *AS* I, 34); а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати, и на новомъ корени посадити (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31).

2. (кого на чім) призначити (кого на чому) (1): мы стєфанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажъ изъ бжьєю помочью велєбного кро(л) влодислава... посади(л) на(с) и сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ зємли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612).

ФОРМИ: *інф.* **посадити** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; *P* 150; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *P* 161; 1492 *АЛМ* 31); **посадыти** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *перф. 3 ос. одн. ч.* **посади(л)** (1395 *Cost.* II, 612); *майб. 3 ос. одн.* **посадит** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **посадить** 4 (1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1446 *P* 152); *3 ос. мн.* **посадятъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **ОСАДИТИ, ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

ПОСАДНИКЪ *ч.* (6) (*у Молдавському князівстві призначений воєводою правитель посаду, до обов'язків якого належало збирання данини за право поселення*) посадник: мы боѧрє... бо(б) оприша(к), лацко поса(д)ни(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ... анї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); пан кост⟨ѧ п⟩осадник (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посадникъ, ⟨п⟩осадник, поса(д)ни(к)** (1421 *Cost.* I, 142; 1436 *Cost.* II, 701; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 231; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **поса(д)ника** (1454 *Cost.* II, 509).

***ПОСАДНИЧИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Того ради мы... єсми дали... паноу Моушатоу дворникоу тоє... селище на имѧ Попринканыи, що соут на Жєжїи мєжи Посадничи и мєжи Крънничани (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).

ФОРМИ: *ор.* **Посадиичи** (1476 *BD* I, 208, 209).

***ПОСАДЪ** *ч.* (12) **1.** (*ремісничо-торговельна частина феодального міста*) посад (1): И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан... ни на город ⟨д⟩а нє робѣтъ, ни на посад, ни оу сторож да нє ходѣт, ни на млин(и) да нє робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

2. данина за право поселення (11): да нє дадоутъ тоты люди ис тѧ(х) сєла(х) ни да(н), ни посадоу, ни илиша (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш (Долний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **посадоу** (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР*; 1453 *Cost.* II, 461, 492; 1454 *Cost.* II, 517; *ДГПММ*; 1456 *ГПХМ*; 1458 *ПГСММЦ*); *знах. одн.* **посад, поса(д)** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1475 *BD* I, 200).

Див. ще ***ПОСАДА.**

ПОСАДЫТИ *див.* **ПОСАДИТИ.**

***ПОСВАТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (за кого) посвататися: Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми, с паномъ Ивашкомъ а с паномъ Васкомъ, посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца, за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **посваталися** есмо (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *дієприсл. перед.* **посватавшися** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ПОСВѢДЧИТИ *дієсл. док.* (6) (що) (*дати показання*) посвідчити (3): takowy majet byti poswetczon trema chrest'janu (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); и мы тыхъ свє(т)ковъ опытывали и свє(т)ки посвє(т)чили што(ж) тая кнгни перє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(чим, що) підтвердити зізнанням, посвідчити (3): a jestliby swetki prereczonyje newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu kotoruju... mel terpeti, nelitostiwe majet płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); И мы того смотрѣвшо (! — *Прим. вид.*) кн⟨ѧ⟩зѧ Семена оправили, а кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла обвинили; єго свѣтки не посвєдчили ни дѣлоу, ани записоу (Лупьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *інф.* посвѣдчити (1462 *BD* II, 283); *перф. 3 ос. мн.* посведчили 1 (1475 *AS* I, 70); посвє(т)чили 1 (1496 *ВМКФС*); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* jestliby... poswetczili (1388 *ZPL* 107); *інф. пас.* byti poswetczon (1388 *ZPL* 107); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* khdyby... był poswetczon (1388 *ZPL* 107).
Див. ще **СВѢТЧИТИ.**

***ПОСЄЄНЫИ** *дієприкм.* (1) посіяний: а оу дво(р)цы в королєво(м)... жита полъчетвє(р)ты стиръты а оу стиръте по двесте копъ ржи а на поли жита посєєного досы(т) (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *мин. пас. род. одн. с.* посєєного (XV ст. *ИК*).
Див. ще ***ОСЄЯТИ, СІАТИ.**

ПОСЕЛИТИ *дієсл. док.* (1) (що) збудувати: и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *інф.* поселити (1497 *РИБ* 683).
Див. ще ***ОСЄЛИТИ, СЄЛИТ, *СЄЛИТИ СА.**

***ПОСЄЛСТВО** *див.* ***ПОСЄЛЬСТВО.**

***ПОСЄЛЬСТВО** *с.* (2) (*стп.* poselstwo) **1.** (*делегація з дипломатичною місією*) посольство (1): а отъ того верємени и досєлє ты(х) вашы(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы небыло то(л)ко бы(л) пришолъ фе(д)ко гаврыловичъ алє нє тымъ посє(л)ствомъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ*).
2. (*дипломатичне завдання*) послання, місія (1): Такъ же ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мендли-Кгерея... и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть исъ которымъ посєльствомъ, мы такежъ вашей милости пошълемо (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
ФОРМИ: *ор. одн.* посе(л)ствомъ, посєльствомъ (1496 *ПСВВ*; 1499 *BD* II, 449).
Див. ще **ПОСОЛЬСТВО** 2, 4.

ПОСЄРЄД *прийм.* (4) (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, в середині якого знаходиться щось*) посеред: мы Стефан ⟨воєвода⟩... знаменито чиним... оже прїиде... Марена, дочка Улина, и дала... тютци своєи Станы... половина села от Сперлещи ⟨и от⟩ потока що ест посеред села долоуоу (!) (Баків, 1462 *BD* I, 55); а обрубъ земленый тому имєницу моєму Лопавшомъ по старинє... у верхъ тое Смыжали посеред речки аж до веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); я єще... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имА Любчо... ограничоное почонши посєред Мухотолок рєкою Лютицею до мосту (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
Див. ще **ПОСРѢД, ПОСРѢДА, СРѢДЬ.**

ПОСИЛОВАНЬ *дієприкм.* (3) приневолений, присилований, примушений: мы стефа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали... єсмы нашеи митрополїи... питомы циганы на имѣ... нань... що єго даль пань исаиа... по своєи доброи воли и ни о(т) кого нє посилованъ (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); мы Стефан воєвода... ⟨зна⟩мєнито ⟨чиним...⟩ ...оже прїидоша... Данчюл Плеша и сестра єго... ⟨...никым непоноужени а⟩ нє посиловани и продали... єдно сєло (Сучава, 1499 *BD* II, 168).
ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* посилованъ (1465 *DIR«A»* 518); *наз. мн.* посилованы 1 (1469 *BD* I, 138); посиловани 1 (1499 *BD* II, 168).
Див. ще ***ПРИСИЛЄНЪ, ПРИСИЛОВАНЪ, *СІЛОВАТИ, *ОУСИЛОВАТИ** 2.

! ПОСИЦѢ ⟨ПАСИЦѢ⟩ *див.* **ПАСИКА.**

! ПОСЛАЛИСА ⟨ПОСЛАЛИ⟩ *див.* **ПОСЛАТИ.**

***ПОСЛАНИЄ** *с.* (1) (*дія*) посилання, посилка: и ѣще... почали коромолити на мене послалисА одного на имА идикгиА до аксакъ темирА на мене ли(хо)го мыслАче по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ тємирь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).
ФОРМИ: *місц. одн.* посланию (1392—1393 *РФВ* 170).
Пор. **ПОСЛАТИ.**

ПОСЛАТИ, ПОСЪЛАТИ *дієсл. док.* (76) **1.** (кого, кому, кого к кому, кого до кого, кого к чому, кого до чого по кого) (веліти кому піти куди, веліти кому відправитися куди) послати, вислати (52): се ли будеть нє доспѣшенъ кнАзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. н., 1366 *Р* 14); тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розьіха(л) и оуграничилъ промежи тыми села (Галич, 1404 *Р* 68); а самому пану Федкоу кнАз великий нє вєлєл єхати; вєлєл єму слуги свои послати к тому розездоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А послали есмо тамъ дворанина нашого юшка нецковича и казали есмо въ тое ее увезати (Троки, 1494 *РИБ* 561); и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);
(що, що кому, що к кому, що до кого, що до чого, що по що) (*відправити на місце призначення*) послати, вислати (19): на то все послали єсмо сеи нашь Арлыкъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы Стефа(н) воєво(д)а... чини(м) знаменито... оже... дали єсми сє(с) на(ш) лисѣ нашему манастирю... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои В мажи по рыбу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*); З нового места послано кнАзю великомоу тѳє(р)скомоу шоуба собольА (б. м. н., 1488 *УКТ*); И пани вошла въ клѣть... и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на полы, и я подѣлилъ; половину жъ полотенъ собѣ взяла, а половину велѣла мнѣ послати до Крозъ до сестры; и я послалъ до Крозъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);
(що ким) послати, передати (що через кого, ким) (4): присАжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ габиномъ послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); тымъ московъскимъ посломъ тыижъ рєчы... до великого князя московъского послали єсмо (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
2. (кого ким) призначити (кого ким), послати кого на посаду яку (1): послѣ небощиковє смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *інф.* послати, посълати 12 (1366 *Р* 14; 1444 *AS* I, 42; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1470 *DIR«A»* 523; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛМ* 163; *BD* II, 412; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); посла(т) 2 (XV ст. *ВС* 12; *СЯ* 40); *перф. 1 ос. одн. ч.* posłał yesmy, послалъ єсми 2 (1413 *GL* 48; 1484 *ЯМ*); послалъ єсмь 1 (1392—1393 *РФВ* 170); послалъ 1 (1498 *АЛМ* 163); *2 ос. одн. ч.* послалъ єси (1499 *BD* II, 447); *3 ос. одн. ч.* послалъ, посла(л)ъ, послал, посла(л) (1404 *Р* 68; 1444 *AS* I, 42; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1496 *ПДВКА*; 1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* послали (есмо) єсмо 11 (1392—1393 *РФВ* 171; 1484 *ЯМ*; 1494 *РИБ* 561; 1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); послали, posłali 5 (1423 *DIR«A»* 447; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1456 *ЭСФ*; 1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 447); єсмо... послали 2 (1484 *ЯМ*; 1496 *BD* II, 407); єсмо послали 1 (1496 *BD* II, 401); послали... єсмо 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); послалы 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *2 ос. мн.* послали єстє (1392—1393 *РФВ* 170); *3 ос. мн.* послали 1 (1434 *Cost.* II, 675); ! послалисА 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *пперф. 1 ос. одн. ч.* єсмь послалъ былъ (1392—1393 *РФВ* 170); *1 ос. мн.* были єсмы послали (1411 *Р* 77); *2 ос. мн.* послали были єстє (1484 *ЯМ*); *майб. 1 ос. одн.* пошлю (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* пошлеть 4 (1395 *Cost.* II, 610; XV ст. *ВС* 17 зв.; 1498 *BD* II, 412); пошлет 1 (1471 *BD* I, 159); имє(т) послати 1 (1454 *Cost.* II, 513); *1 ос. мн.* пошлемъ, пошълемъ 2 (1493 *ОПВВ*; 1496 *ПДСВВ*); пошлемо, пошълемо 2 (1499 *BD* II, 423, 449); пошлемы 1 (1439 *Cost.* II, 714); *3 ос. мн.* пошлю(т) (1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 513); *бажс.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* абыхъ послалъ (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* абы послалъ (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* пошли (1494 *BD* II, 387); *2 ос. мн.* пошлитє (1496 *ПДВКА*; *ПСВВ* 192 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* посланъ (1415 *Cost.* I, 122); *род. одн. ч.* посланого (1434 *Cost.* II, 664); *наз. мн.* послани (1446

DIR«A» 485); *знах. мн.* посланыи (1447—1492 *ЛКБВ*); *предик. пас. дієприкм.* послано (1488 *УКТ*).

Див. ще *ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ОТСЫЛАТИ, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.

***ПОСЛАТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (на кого, на що, до чого) *(вказати на кого або на що для підтвердження чого)* послатися (на кого, на що): И Борисъ ся на пана Юрія и на бояръ не послалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зе(м)ски(х), што(ж) в книги таѧ ре(ч) вышє(и) писанаѧ неоуведена (Вільна, 1495 *БСКИ*); и ѳє(д)ко мови(л) пере(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали... и посла(л)ся на прывиле(и) пана миха(и)ловъ кге(з)кга(и)ловича (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **послалъ сѧ, посла(л)ся** 2 (1495 *БСКИ*; 1499 *ВФ*); **ся... послалъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **послалисѧ** (1495 *БСКИ*)

Див. ще ***СОСЛАТИ СЯ.**

ПОСЛЕ *див.* **ПОСЛѢ.**

***ПОСЛЄДНИИ** *див.* ***ПОСЛѢДНИИ.**

ПОСЛЄДНОЄ *присл.* (1) *(про крайній, останній строк)* найпізніше: будеть ведомо оусемъ... ажъ ѧзъ панко слуга королевъ та(к) єсмь... договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ ниnє(ч) наиперввє придетъ а последноє на хрьщенье х(с)во што жъ нинє(ч) придеть оу дву неделѧ(х) по розтве х(с)вє дати ми двесте рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. и., 1387 *СП* № 12).

ПОСЛИ *див.* **ПОСЛѢ.**

***ПОСЛИДОКЪ** *див.* ***ПОСЛѢДОКЪ.**

POSŁUŻYTY *дієсл. док.* (12) (кому) *(виконати обов'язки стосовно до кого)* послужити кому (10): Мы кнѧзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу... што же єсть намъ вѣрно послужилъ (Бохур, 1377 *P* 23—24); мы Вѣлики коро(л) влодиславъ ...знаемо чинимъ... аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задерѣвєцкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки(и)... чинимы знаємо... аже слуга нашь вєрныи па(н) ходко чемєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); а по наши(м) животи кто боудєтъ г(с)п(д)ръ... землн молдавскои... то(т) щоби ємоу непороуши(л) нашєго даанїє... заноуже є(с)ми... моу дали... що же о(н) на(м) право и вѣрно послоужи(л) (Сучава, 1432 *ДГВІН*); вє(д)жо з ласки бжїєѣ в на(с) слоугъ єстъ по(л)но которыи нашои великои кнгни послоужа(т) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); służbu posłużyty (2) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **posluzyty** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *перф. 3 ос. одн. ч.* **послужнлъ, послужи(л), послоужи(л)** 4 (1394 *P* 54; 1399 *P* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1432 *ДГВІН*); **єсть... послужилъ, (послужи(л))** 2 (1377 *P* 24; 1424 *P* 99); *майб. 3 ос. мн.* **послоужа(т)** (1495 *ПЛПС*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы... послужиль (послужи(л)), aby... posluzil** (1394 *P* 54; 1399 *P* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще ***СЛОУЖИВАТИ, СЛУЖИТИ** 1.

ПОСЛОУХАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) *(виявляти послух)* слухати, бути послушним (кому): так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **послоухати** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **СЛУШАТИ** 2.

***ПОСЛУХЪ** *ч.* (5) свідок: А на то послуси панъ староста рускоѣ зємли ота пилєцкии воєвода цтиборъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а кто на то оустанеть тоть заплатить... гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *P* 16); а на то послуси иванъ владычинъ зѧть васко голыи (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. мн.* **послуси** (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1368 *P* 16; 1385 *P* 28); *дав. мн.* **послухомъ** (1368 *P* 16).

***ПОСЛОУШЄНСТВО** *с.* (3) (*стп.* posłuszeństwo, *стч.* poslušenství) підлеглість, підпорядкованість: И коли боудет пана нашєго королѧ приказаниє, и боудет потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомъ єго милости помоч и послоушенство оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... кролю... въсєю вирою и слоужбою и послоушєнством (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *знах. одн.* **послоушенство** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн.* **послоушєнством** (1485 *BD* II, 371); *місц. одн.* **оу послоушєнстви** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ПОСЛУШЬСТВО.**

ПОСЛУШЄНЪ *прикм.* (13) **1.** (кому, в чом, чим, чому, кого) *(що виконує чию волю)* послушний (кому, чому) (8): пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы его о(т)стати... а ни в чємъ єго нє хочємъ послушни быти (Лучиця, 1388 *P* 39); а кто нє боудє(т) послушенъ нашємоу повелѣнїю и запису, то(т) имаєтъ быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти... и цѣловали єсмы и оучинили, иже хочємъ вшитки слоужбы... смотрити, и стєрєчи (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

2. (кого, кому) підлеглий (кому) (4): тако ѧко наши прєдковє... имаемы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) наше(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кметь оутєчєть... тогды... тотъ кметь имє(т) плати(т)... вїноу г̃ гривны (XV ст. *BC* 39); а тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166).

3. *(робити що)* готовий (1): и оуси коупъци... аби послоушъни билы платити мито оу роукы оурѣдниковъ монастирскых (Бистриця, 1457 *BD* I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **послушенъ** (1435 *Cost.* II, 692); *род. одн. ч.* **послоу(ш)ио(г)** (XV ст. *BC* 39); *дав. одн. ч.* **послушну** (1393 *P* 51); *наз. мн.* **послушни, послоушни, послоушънн** 9 (1388 *P* 39; 1395 *Cost.* II, 613; 1404 *Cost.* II, 625; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 4; *P* 166); **послушны** 1 (1433 *Cost.* II, 652).

***ПОСЛОУШНЫИ** *див.* **ПОСЛУШЄНЪ.**

***ПОСЛУШЬСТВО** *с.* (2) (*цсл.* послоушьство) підлеглість, підпорядкованість: коли сѧ вороти(м)... тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) ...вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѧгою (Молодечно, 1388 *P* 43).

ФОРМИ: *знах. одн.* **послу(ш)ство, послушьство** (1388 *P* 39, 43).

Див. ще ***ПОСЛОУШЄНСТВО.**

ПОСЛѢ, ПОСЛЕ, ПОСЛИ *присл.* (24) **1.** потім, після (1): и мы того досмотревши... п⟨а⟩на Фєдка єсмо в том оправили и послѣ оу єго людей оузѧли єсмо осмъдєсѧт грошей (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

2. *(у знач. прийменника)* *(з род.)* **а)** *(виражає часові відношення)* (12) (вказує на подію, дату, пізніше від якої відбувається дія) після (кого, чого), по (кім, чім) (7): а пса(н)... в лѣто после христова нароженьѧ тисѧча и четыреста и кз є лѣто (Острог, 1427 *P* 109); Павелъ свѣтчилъ тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); и теж посли отца н⟨а⟩шого кому будем того имѣнѧ або земли и люди дали и листы н⟨а⟩шими на вѣчност будемъ потвердили, то мает вѣчно држано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

послє живота (5) *див.* ***ЖИВОТЪ;**

б) *(виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на особу або подію, у відношенні до яких дія відбувається пізніше)* після (10): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому перв̃ѣй его было дано, тыи маютъ послѣ его брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); Такежъ какъ .. выслали з Берестя, ино после них Немира и Левко

держали мыто берестейское (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); и о(н) пєрє(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє... сєло сомино дєржа(л) козари(н) а послѣ того козарина дєржа(л) братаничь козарино(в) (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

в) (*виражає модальні відношення, вказує на спосіб дії*) згідно (з чим), відповідно (до чого) (1): Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича а в Самоделчина сына, што в тыи часы брали мыто после личбы тое, какъ давали личбу у Троцех... князю Александру (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59).

Див. ще **ОПОСЛѢ.**

ПОСЛѢДНЄ *присл.* (1) (*стп.* poślednie) в останній раз, останнім часом: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ПОСЛѢДНИИ** *прикм.* (6) 1. останній (4): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь какбыхо(м) мы кн҃зѧ бискоупа... и ва(с) тѣжь оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

2. майбутній, спадкоємний (1): такожє кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны... коли насъ обошлють и оупомѧнуть кроль володиславъ польскии прѣжє написаныи ихъ намѣстъки послѣднии г(с)подари, кроли кролювъства коруны польскои, тогды мы имамы помагати... на всѣ стороны (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

3. (*у знач. іменника*) наслідник, наступник (1): такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати... противу всѣхъ ихъ нєприѧтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **последнее** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *наз. мн.* **послѣднии** 2 (1395 *Cost.* II, 613; 1447—1492 *ЛКБВ*); **послєднии** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *знах. мн.* **послѣднии** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***НАСЛѢДНИКЪ, *ПОСЛѢДОКЪ.**

***ПОСЛѢДОКЪ** *ч.* (7) (*стч.* posledek, *стп.* pośladek) наслідник, наступник (4): всєи волости залѣскоѣ держѧниє... г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому и єго послѣдко(м) присудили єсмы и присужѧємъ тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *Р* 70); землю шєпиньскоую... дати... тому истино(м) королеви, послидьком и короунѣ єго, оу дєрьжаніє и триманіє на вѣки вѣчьныи слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707);

нащадок, потомок (3): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє... корунѣ польскои слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра с наши(м) дѣтми и с наши(м) послѣдки (Молодечно, 1388 *Р* 43); тъ єсть продалъ... пану клюсови на вѣкы и дѣтьмъ єго ї єго прирожьнымъ послѣдкомъ (Львів, 1400 *Р* 61); а тыє зємли продалъ єсми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ зємляхъ ис заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дав. мн.* **послидьком, послидькомь, послидько(м)** 3 (1436 *Cost.* II, 706); **послѣдкомъ, послѣдко(м)** 2 (1400 *Р* 61; 1404 *Р* 70); **послѣткомъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *ор. мн.* **послѣдки** (1388 *Р* 43).

Див. ще ***НАСЛѢДНИКЪ, *НАСЛѢДОКЪ** 1, ***ПОСЛѢДНИИ** 3.

***ПОСМОТРЄТИ** *див.* **ПОСМОТРИТИ.**

ПОСМОТРИТИ *дієсл. док.* (28) (на що, в що) подивитися, поглянути (на що) (25): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь (б. м. н., 1352 *Р* 5); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... въсѣкомоу кто посмотрить на сєсь листъ ажє балица воєвода... дадошє... три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); мы Швидрикгаилъ великий князь Олкгилдовичъ чынимъ знаменито... кождому, кто на него посмотритъ... иже осмотрили есмо у святого еванъгелей, которие села придали наши продкове ко... церкви Володимерское (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Мы кн҃зь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуємо си(м) листо(м) наши(м) хто бы на нє(го) посмотрити любо чтоучи єго слоухати боудє(т) хотѣ(в)... и(ж)... при (в)сюи о(т)чн(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); Самъ Александръ... великий кнѧз литовский. Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотрить (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(в що) подивитися, заглянути (1): Прото мы помнєчы прыязни и маючы записы прє(д)ковъ твоєє мл(с)ти з нишыми прє(д)ки... посмотрєвшы в нихъ послали и выправили єсмо нашыхъ пословъ до твоєє мл(с)ти (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(чого) подумати (над чим) розглянути, обміркувати (що) (1): про то самъ того братъ нашь, и посмотри за которую быхмо приязнь ихъ мѣли послы къ нимъ и отъ нихъ через нашу землю пропущати, коли ся къ намъ отъ нихъ такіе шкоды дѣютъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);

◇ **добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити** (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4.

ФОРМИ: *інф.* **посмотрити** (1459 *Р* 171); *майб. 3 ос. одн.* **посмотрит, посмотрн(т)** 10 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475 *AS* I, 72; 1478 *ЗРМ*; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 87, 240; 1490 *ЗХП*; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117; *ПИ* № 3); **посмотрить** 8 (1352 *Р* 5; 1375 *Р* 20; 1404 *ГМ*; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1482 *AS* I, 79; 1491 *AS* I, 96; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *ГОКІР*); **посмотритъ, посмотрито** 6 (1388 *Р* 37; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *нак. сп. 2 ос. одн.* **посмотри** (1484 *ЯМ*; 1496 *ОКИВ*); *дієприсл. перед.* **посмотрєвшы** (1492—1493 *ПВФЧ*).

Див. ще **ДОСМОТРЄТИ** 1, **ОСМОТРѢТИ** 1,2, **СМОТРИТИ** 1.

***ПОСНИКОВЪ** *ч.* (1) (*назва присілка у Волинській землі*) Посників: И мы... дали єсмо ємоу... присєлокъ боръ бринъ а посниковъ (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **посниковъ** (1452 *Р* 161).

ПОСОБА *ж.* (1) допомога, підмога, пособа: знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) и(ж) пожєгъци имають злою см(р)тїю гиноуть... а тєжь частокро(т) бываєть имь пособа алюбо правомъ нємєцькымь о(т)бываю(т) жє нє бывають казнєны... мы оуставлѧємь... гдє боудє(т) знаидєны... имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пособа** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***ПОСОБЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (без додатка) допомагати, пособляти: а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда... имають... намо... вѣсть давати што быхомо пособлѧли (Луцьк, 1388 *Р* 37).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомо пособлѧли** (1388 *Р* 37).

POSOŁ *див.* **ПОСОЛЪ.**

***ПОСОЛСТВО** *див.* **ПОСОЛЬСТВО.**

***ПОСОЛСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (к кому от кого) прибувати в посольстві (до кого від кого): а на имѧ приєхали су(т) па(н) прєдбо(р) с конєцьполѧ. па(н) соудомирскїи... и посо(л)ствовали к на(м) о(т)... королѧ (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **посо(л)ствовали** (1453 *Cost.* II, 765).

ПОСОЛЪ, POSOŁ *ч.* (155) посол, посланець (154): I też zeby myncare... s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła

naszoho wojewody, i tez czerez meszczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а мы такѣ жь... познавши ижь... стефанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ... про то жь... о(т)пущаємы єму все (Ланчиця, 1433 *Р* 121); какъ бы были мнстровы пословє оу кнзьство великоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами... оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а о(т) сего часоу отъ насъ к вамъ которы(и) посолъ при(и)деть бє(з) листа... и вы того нєпочътиво отъпоустите зану(ж) то ложь єсть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и листъ тотъ вашоє милости посолъ на сєбє далъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

посолъ великии (1) повноважний посол: Take(ж) г(с)дрь нашъ вєлє(л) тобє... поведити и(ж) послалъ свои(х) пословъ велики(х) до цара турє(ц)кого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посолъ, посо(л)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140; *Р* 123; 1437 *Cost.* II, 709; 1455 *Cost.* II, 774; 1484 *ЯМ*; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447, 449, 450); *род. одн.* **посла** (1434 *Cost.* II, 664); *дав. одн.* **послу, послоу** (1495 *ПЛПС*; 1496 *ОПВВД; ПЧФГ* 35, 36); *знах. одн.* **посла, posła** (1388 *ZPL* 108; 1392—1393 *РФВ* 170; 1411 *Р* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1479 *BD* II, 351; 1496 *ОКИВ*; *ОПВВД*; 1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447, 449); *ор. одн.* **посло(м), посломь, посломъ** (1479 *BD* II, 351; 1484 *ЯМ*; 1495 *ПЛПС*; 1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447, 449); *наз. мн.* **послы** 6 (1408 *Cost.* II, 633; 1495 *ПЛПС*; 1496 *BD* II, 402; *ОКИВ*; 1498 *BD* II, 414); **пословє** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 449); **посли** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *род. мн.* **пословъ** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *ПСВВ* 192 зв.); *дав. мн.* **послом, посломь, посломъ, посло(м)** (1462 *BD* II, 285; 1481 *BD* II, 364; 1495 *ПЛПС*; 1496 *BD* II, 405, 407; *ОКИВ; ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 412); *знах. мн.* **пословъ, посло(в)** 30 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 386, 387; 1496 *BD* II, 401, 407; *ПДВКА* 61; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 447, 449 і т. ін.); **послы** 11 (1392—1393 *РФВ* 171; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 305; 1481 *BD* II, 365; 1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ОКИВ*; *ОПВВД* і т. ін.); *ор. мн.* **послы** (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 664; 1442 *Cost.* II, 717; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302; 1496 *BD* II, 401, 407; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.).

ПОСОЛЬСТВО *с.* (11) **1.** *(дія)* посилання, посилка (2): иѣще... почали коромолити на менє послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ тємирѧ на мєнє ли(хо)го мыслѧчє по тыхъ посланию по иднкгиеву посольству вышолъ на мєнє аксакъ тємирь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); на котороумь соимѣ тоты панове... дроугы снемь... положили... и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи... которыи сѣ дѧяли пред посолством (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. *(делегація з дипломатичною місією)* посольство (6): мы алєксандрь воєвода... знаменито оузѧвлѧми... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ Казнмира (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); А на то свѣдкове наш митрополит, и рада королевскаа... що оу том часоу былы оу нас и оу посолствѣ от... кролѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); и въ посольстве што отъ великого князя до насъ правилъ онъ на вашу милость сию (*в ориг.* сюю.— *Прим. вид.*) вину ставляєть (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

3. *(писемне або усне звернення до кого)* послання (2): какъ же розоумеемъ на гомъ твоєє милости посольстве, отъ него ничого сє намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II. 413); И мы посольству вашоє милости, што до насъ посломъ вашоє милости Богушомъ дякомъ, гораздо єсмо врозоумєли (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

4. *(дипломатичне завдання)* місія (1): И тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верьнулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость, какъ же розоумеєтє съ того посольства, ничого не стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посольство** (1481 *BD* II, 365); *род одн.* **посольства** (1499 *BD* II, 447); *дав. одн.* **посольству** (1392—1393 *РФВ* 170; 1499 *BD* II, 447); *знах. одн.* **посо(л)ство** (1453 *Cost.* II, 765); *ор. одн.* **посолствoм** (1467 *BD* II, 297); *місц. одн.* **въ (на) посо(л)стве, посольстве** 3 (1496 *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **оу посолствѣ** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

Див. ще ***ПОСЄЛЬСТВО.**

***ПОСОХЪ** *ч.* (2) *(символ влади судового виконавця)* палиця, посох: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужебникъ имєє(т) каж(д)ого кметѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѧ и вала(т) (!) тымъ урѧдомь хто кого позываєть (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *ор. одн.* **посохо(м)** (XV ст. *ВС* 14).

***ПОСОЩИНА** *ж.* (2) поземельна подать від сохи — одиниці вимірювання землі: и съ тоє земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давьному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *знах. одн.* **посощыну** (1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **посощиию** (1499 *РИБ* 777).

***ПОСОЩЫНА** *див.* ***ПОСОЩИНА.**

ПОСПОЛ *див.* **ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛИТЄ *присл.* (2) (*стп.* pospolicie, *стч.* pospolitě) **1.** (з ким) *(укупі)* разом, спільно (1): я єще будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... так как г⟨о⟩спо⟨да⟩рь мой пан Олизар зо мною посполитє держал (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

2. звичайно, загально (1): и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... дали єсмо... зо всими людми... и з ихъ службами... а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потрєбами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛНО, ПОСПОЛОУ, ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛИТО *присл.* (6) (*стп.* pospolito) *(укупі)* разом, спільно (5): Мы панове... илїи воєводы... особно каждїи а посполито оуси вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє ижє повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... посполито въсѣмъ и каждомоу особно... яко хотѧ... предкоув наших... наслидова⟨ти⟩... так и мы... их воли... послоухати заоуждыи винни єсми... А далєи слюбоуєм, иж въсѣ посполито и особ листы и записы... полностию здєржим (Сучава, 1462 *BD* II, 283—285); А сє я пани Єнковаѧ Чаплича... сознаваю и записываю сѧ посполито и с призволєнєм дочок своих... штож... пан Єнко Чаплич менѧл со кн⟨ѧ⟩зем Иваном Острозким отчиною своєю (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, котораяж посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV. 158);

(всією групою) гуртом (1): мы своєю ра(до)ю оуставлѧємь ижь вєлїє соусѣдъ посполито не можє(т) поитї изъ одно(г) села да дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волєю па(н)скою (XV ст. *ВС* 26—26 зв.).

Див. ще **ПОСПОЛИТЄ** 1, **ПОСПОЛНО, ПОСПОЛОУ, ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛИТЫ *прикм.* (19) (*стч.* pospolitý, *стп.* pospolity) **1.** *(який стосується всіх)* загальний (1): а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... раднти и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3);

(у якому беруть участь усі) загальний, всенародний (4): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... wsim pospołytym, iź dali iesmo... Pawłu seliszcze naszo (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... въсѧм посполитым. кто на нем оузрыт или

чтоучи его оуслышит... яко коли... нѣкотораѧ неприязнь... была межи нами и межи... кралем полскым... и тыми часы... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

п о с п о л и т о ю р у к о ю (3) спільно, разом: А се мы кнзи Василиевичи, отчичи збаразскии: князь Михайло а князь Семень Меньшин, посполитою рукою, сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); я кн⟨ѧ⟩зь Семен Васильевичь Збаразкий и я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильеваѧ Збаразкаѧ исъ с⟨ы⟩нми своими посполитою рукою со кн⟨ѧ⟩земъ Михаломъ (! — *Прим. вид.*)... сознаваемъ... вси посполитою рукою... изгодила сѧ есми из деверемъ исъ своимъ... о... Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 75—76).

2. державний, урядовий (7): мы Стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже есмо оумолвили и с... паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижева... и панъ петръ о(н)дровошъ, воевода ру(с)кы посполиты (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Мы панъ моужило боучацски староста снятински и коломыски па(н) бартошъ боучацски староста по(д)лски посполиты Вызнаваемъ... и(ж)... дали есми емоу... мешкане (Снятин, 1454 *P* 162—163); на том соимѣ оуси рѣчи... которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дѧяли пред посолством черес велеможного пана Яна Рытвинского, маршалка кролевства полского посполитого до... Стефана воеводы.. имають быти соужены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

3. звичайний, простий (2): Teź, ustawilijesmo... konej pospolitych w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108).

4. людський (1): Teź... prikazujem, aby na tom... meli byti obwineny, iź poźiwajut człoweczeje krowi, khdy to jest na protiwku zakonu i ustawy, iź... pospolityje majut utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107);

◇ п р а в о п о с п о л и т о е (1) *див.* **ПРАВО¹** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **посполиты** (1445 *Cost.* II, 729; 1454 *P* 162); *род. одн. ч., с* **посполитого** (1467 *BD* II, 297; 1475 *AS* I, 72); *дав. одн. ч.* **посполитомоу** (1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн. ч.* **посполиты** (1467 *BD* II, 297); *місц. одн. с.* **о посполитомъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *род. одн. ж.* **посполитои** 3 (1455 *Cost.* II, 769; 1458 *Cost.* II, 815; 1467 *BD* II, 297); **pospolitoje** 1 (1388 *ZPL* 107); *ор. одн. ж.* **посполитою** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 75—76, 76); *наз. мн.* **pospolityje** (1388 *ZPL* 107); *род. мн.* **pospolitych** (1388 *ZPL* 108); *дав. мн.* **pospołytym, pospolitym, посполитым** (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1499 *BD* II, 419)

Див. ще ***ПОСПОЛНЫИ.**

ПОСПОЛНО *присл.* (4) (*стч.* pospolně, *стп.* pospólnie) (*укупі*) разом, спільно: а на крѣпость того нашѣ печати посполно ис нашимъ господаремь привѣшаемъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); о оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) им же поспо(л)но запісаніе не залежи(т) николи (XV ст. *BC* 33); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали есми и(м) обомъ посполно... селище (Сучава. 1443 *Cost.* II, 144).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛОУ, ПОСПОЛЪ.**

***ПОСПОЛНЫИ** *прикм.* (9) (*стч.* pospolný, *стп.* pospólny) 1. (*здійснюваний разом*) спільний, сукупний (3): мы александро воевода... слюбоуемы... ис посполнею радою... слоужити... кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); мы александръ воевода... знаемо чинимъ... оже есмы оучинили... с нашою радою и с посполною... за душіе дшъ (! — *Прим вид.*) прєдкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60).

2. (*що належить двом або багатьом*) спільний (1): сознalъ то перєдь нами панъ ходько... аже што имаю (! — *Прим. вид.*) посполную дѣдьнину перерось аже продалъ свою половицю перерослu брату своему (Галич, 1424 *P* 106);

п о с п о л н о ю р у к о ю (2) **а)** спільно, разом (1): Мы... вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриевъ сынъ исъ его братиєю посполною рукою позвали суть яна бѣлєцко(г) о дѣдину о бѣлку (Львів, 1421 *P* 93); **б)** у формі неподільної власності, коли кожен учасник майнової спільноти вважався власником усього майна (1): а далъ имъ всѣмъ трємъ то срѣбро посполною рукою (Львів, 1370 *P* 18).

3. (*властивий усім*) загальний (1): О(т)кладаємъ щкодолївый обычай што(ж) наши по(д)даныи держалї поспо(л)но(г) обычая коли моужь жене оумреть тогды жона сѧдѣть на оудовьемь стольци во все(м) именїи а оу томъ велїкыи щкоды дете(м) дѣють (XV ст. *СЯ* 40).

4. простий, звичайний (1): Іже оу доспе(ш)но(м) людоу честь короле(в)ская и оборонение всеи земли залежить а то слоуши(т) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) члвка а на шлѧ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго члвка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великості именїя своего бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои (XV ст. *BC* 34 зв.).

5. (*призначений для всіх*) загальний (1): О рокохъ поспольныхъ земьскыхъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **поспо(л)но(г)** (XV ст. *СЯ* 40); *знах. одн. ч.* **поспо(л)наго** (XV ст. *BC* 34 зв.); *знах. одн. ж.* **посполиую** (1424 *P* 106); *ор. одн. ж.* **посполною** 3 (1370 *P* 18; 1408 *Cost.* I, 60; 1421 *P* 93); **посполиєю** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1403 *ДГАА*); *місц. мн.* **о поспольныхъ** (XV ст. *СЯ* 9).

Див. ще **ПОСПОЛИТЫ.**

ПОСПОЛСТВО *див.* **ПОСПОЛЬСТВО.**

ПОСПОЛОУ, POSPOŁU *присл.* (25) (*стч.* pospolu, *стп* pospołu) (*укупі*) спільно, разом (з ким) (23): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ не хотѣли послушни быти, мы имамъ... при кролю... остати и с ними посполу на тыхъ нашихъ г(с)подарии воеводъ стати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а онъ намъ маеть, посполу зынною шляхтою... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *P* 141); Естли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о еднанье покоя ижбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... коу поражѣнью посполоу з радою короуны о еднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(*одночасно*) разом (2): и ти(ж) слюбуе(м) имъ дати и поставити и дали на граници оу хотини... два паны справе(д)лнвы(х)... которы имутъ они межи нашнми паны... выбирати... абыхо(м) оуже могли с вами по(с)полу земли осѧсти и кроле(в)скую и нашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зе(м) держати с обу(х) стро(н) за едно в мирѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И пани вошла въ клѣть со мною посполу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛНО, ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛЪ, ПОСПОЛ, ПОСПОЛЬ *присл.* (8) (*стч.* pospol, *стп.* pospół) (*укупі*) разом, спільно (7): а хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учинити, то и маем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); и я взѧл ⟨з⟩ братом своимъ... поспол от всѣе брати дѣлницю (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); И добро бы было... посполъ со всими хрестиянъскими господары протнвъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410); нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена тое судити намъ посполь (... — *Прим. вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, 5);

поряд (1): а хотаръ... по(д)ли могилици поперекъ на липоу що е(ст) поспо(л) с тополею и на стлъпъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛНО, ПОСПОЛОУ.**

***ПОСПОЛЬНЫИ** *див.* ***ПОСПОЛНЫИ.**

ПОСПОЛЬСТВО, ПОСПОЛСТВО *с.* (13) (*стп.* pospólstwo) загал, суспільство, народ: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ

посполиство(м) земли его хочемы его о(т)стати (Ланчиця, 1388 *P* 39); Стефанъ воевода... пише(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ... и въсему поспо(л)ству (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); А сет мы Стефань воевода... вызнавамы... аже мы... слюбили есми, ис... митрополитомь и съ оусимь доуховенствомь... и съ оусею нашею верною радою молдавскою исъ оусими нашими подданными и съ оусимь посполствомь волоскои земли... королевѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посполиство, поспол(с)тво, посполство** (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **посполиства, посполства** (1388 *P* 39; 1433 *P* 123); *дав. одн.* **поспо(л)ству** (1435 *Cost.* II, 692); *ор. одн.* **посполиство(м), посполиствомъ, посполствомь** 6 (1388 *P* 39; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1408 *Cost.* II, 630; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); ! **посполисто(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 738).

***ПОСПѢТИ** *дієсл. док.* (2) (зробити що) устигнути, успіти, поспіти: мы па(к) не поспѣли есмо и спрѧтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ есть и с тыми стали есмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Што был мой мужъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ монастыру... ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобриньь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поспѣлъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *1 ос. мн.* **поспѣли есмо** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ПОСПѢШЕНІЄ** *с.* (5) (*цсл.* поспѣшение) допомога, підтримка, сприяння: Изволенїемь отца поспѣшенїе⟨мь⟩ (*в ориг.* поспѣшенїе.— *Прим. вид.*) сына и съврьшенїемь свѧтого доуха, се азъ... пань Игнатїе... дали есмы трои двери от дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Изволенїемь отца, поспѣшенїемь сына и съврьшенїемь свѧтого доуха. Се азь... пань Игнатїе... даль есмы едно село (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *ор. одн.* **поспѣшенїемъ, поспѣшенїемь, поспѣшени⟨е⟩м** 4 (1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); ! **поспѣшенїе** 1 (1462 *BD* I, 70).

***ПОСПѢШЬНЪ** *прикм.* (1) (*цсл.* поспѣшьнъ) ◇ поспѣшни быти (ку кому) (1) поспішати на допомогу (кому): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку его мл(с)ти потребизностъ ехати пре (! — *Прим. вид.*) нашеи нѣкtореи потребизность о (! — *Прим. вид.*) нашеи земли, тогди мы пошлемы помоцъ своѧ и паиы свои ку кролеви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. мн.* **поспѣшни** (1439 *Cost.* II, 714).

***ПОСРЄДОКЪ** *див.* ***ПОСРѢДОКЪ.**

ПОСРѢД *прийм.* (1) (*цсл.* посрѣдъ) (*у грамоті молдавської канцелярії з наз. зам. род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, об'єкт, в середині якого знаходиться щось або відбувається дія*) посеред (чого): А хотарь томоу селоу... дроумом по срѣд поєница (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ПОСЄРЄД, ПОСРѢДѦ, СРѢДЬ.**

***ПОСРѢДОКЪ** *ч.* (3) 1. засіб, спосіб (для здійснення чого) (2): какъ бы были мистровы послове оу кнѧзьство великое въехали ижбы есте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. посередництво (1): И тѣжь како велико веселиласѧ есть рада кроле(в)ства коли черес посрѣдокъ вашь то(т)то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **посрѣдокъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. мн.* **посрѣдковъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **посредки** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ПОСРѢДѦ *прийм.* (1) (*цсл.* посрѣдѣ) (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, об'єкт, в середині якого знаходиться щось або відбувається дія*) посеред (чого): А хотарь тои половинѣ селоу... по срѣдѧ села доле (Сучава, 1479 *BD* I, 228).

Див. ще **ПОСЄРЄД, ПОСРѢД, СРѢДЬ.**

ПОСТАВИТИ, ПОСТАВИТЬ *дієсл. док.* (51) 1. (що) (*помістити, установити*) поставити (1): А хотар томоу мѣстоу да ест... до краи царины, где поставили столп (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

2. (що) (*збудувати, спорудити*) поставити (7): ⟨... мы алекс⟩андръ воевода... чинимъ зна⟨менито...⟩ ... ⟨оже...⟩ дали есмы имы едно ⟨мѣсто...⟩ ... да поставеть и да осадеть себѣ монастиръ (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); и такожъ варе где име(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а о(т) берещи, близ сирѣтѣ, могила що їоаньшь поставил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); а Руденскаѧ мает оу подворѧ своего ворота поставити на влицу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

3. (що к чому) (*печать*) прикласти (що до чого) поставити (що на чому) (1): и велѣли есми нашем(оу) слоузѣ... писати и пе(ча)тъ поставити к сем(оу) листоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520).

4. (кого, кого перед ким, кого на що) (*свідків, поручителів*) представити, привести (кого, кого до кого, для чого) (17): па(н) татомирь постивиль (!) старцѣ обьчии (Зудечів, 1413 *P* 83); и п⟨а⟩на Федковы слуги поставили свои старцы, а Волошин свои (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и доведет наш чловѣкъ на Брашовѣне... а Брашовѣни не мочї имоут поставити содыша за кон или за вол, а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); И поставила передъ нами пани Василеваѧ Озерничанъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и богда(н) постави(л) пере(д) нами на то светки (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(кого, кого пред ким) (*привести в примусовому порядку*) приставити, доставити (кого, кому куди) (3): пакли бы романъ почѧ(л) и жѧловалъ предкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѧтства... тогды мы имаева того исиого романа опѧть поставити и дати в руцѣ... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а и гдѣ коли слоужебникъ бере(т) волы а па(н) свои(м) село(м) и зъ свои кмети боронить а не хоче(т) выда(т) тогды на(м) маеть заплатить виил̃ й а ты(и) волы пре(д) нами постави(т) (XV ст. *ВС* 16 зв.); каждыи хтонь коли буда собравши всю тую че(ла)дь (!) въ шполи поставите на сто̃го михаила де(н) бе(з) измѣнно пре(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

5. (що чому) (*вказати на розмір, строк чого*) визначити, встановити (14): а мыта есмы имъ такъ поставили и улегчили, штобы давали, у нашеи земли, мыто такъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и поставили тому хотари поченши дорогою банскою (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); и поставили есми обро(к) нашеи бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); и то г(с)д̃ръ нашъ воевода поставилъ день с тыми вашы(ми) послы такъ абы есте ваша мл(с)ть прыслали до г(с)д̃ра нашого... опѧ(т) свои(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

6. (що) показати, пред'явити (4): и поставили при⟨ви⟩лїе панъ михаилъ логофетъ съ своими братиами (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); И села, имениа твоя оусѣ есми тоби воротили, на що имеш поставити привилиѧ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

7. (кого) призначити, поставити (кого ким) (2): на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжѧнью не имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю (Черняхів, 1435 *P* 133); и ти(ж) слюбуе(м) имъ дати и поставити ... два паны справе(д)ливы(х)... абы еди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

◇ поставити ку праву (кого) (1) притягнути до судової відповідальності: а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, того имаєтъ поставити ку праву, оу нарочи-

томъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost*. II, 729); п о с т а в и т и н а с у д ѣ (кого) (1) віддати під суд: а про любортово ятъство хочемъ его поставити на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *інф.* **поставитн** 11 (1400 *Cost*. II, 618; 1435 *Р* 133; 1443 *Cost*. II, 120; 1445 *Cost*. II, 729; 1449 *Cost*. II, 743; 1457 *BD* I, 4; *Cost*. II, 810; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 270; 1494 *AS* I, 102 і т. ін.); **постави(т), поставить** 3 (XV ст. *BC* 16 зв., 18 зв.; 1452 *Cost*. II, 760); *перф. 3 ос. одн. ч.* **постави(л), поставиль, поставилъ, поставил** 9 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116; 1459 *BD* I, 32; 1492 *Cost. S*. 162; 1493 *BD* II, 15; XV ст. *BC* 20; 1496 *ВМКФС*; *ПСВВ* 192 зв.); **! постивиль** 1 (1413 *Р* 83); *ж.* **поставила** (1478 *AS* III, 17); *1 ос. мн.* **єсми поставили** 3 (1440 *DBAc* 32; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67); **єсмы ... поставили** 2 (1408 *Cost*. II, 630; 1434 *Cost*. II, 668); **поставили єсмы** 2 (1415 *Cost*. I, 116; 1425 *Cost*. II, 422); **поставили єсми** 2 (1448 *Cost*. II, 362; 1471 *DIR«A»* 527); **єсмы поставили** 1 (1418 *Cost*. I, 127); *3 ос. мн.* **поставили** (1423 *DIR«A»* 447; 1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost*. II, 362; 1466 *BD* I, 114; 1495 *ВМЗД*); *майб. 1. ос. мн.* **хочемъ... поставити** (1352 *Р* 6); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да поставитъ, да постави(т)** (1443 *Cost*. II, 120; 1445 *Cost*. II, 212); *2 ос. мн.* **поставитє** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *3 ос. мн.* **да поставєтъ** (1424 *Cost*. II, 956); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **поставлѧиы** (1494 *AS* I, 101).

Див. ще **ПОСТАВИТИ СѦ, *ПОСТАВЛѢТИ, СТАВИТИ.**

ПОСТАВИТИ СѦ *дієсл. док.* (6) **1.** (перед ким) *(прибути куди на чию вимогу)* ставитися (1): и... слюбоуємо... коли на(с) позовє(т)... коро(л)... на оурєчєноє мистцє... а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѧ прє(д) єго мл(с)тию (Хотин, 1455 *Cost*. II, 774).

2. *(пас.)* бути визначеним, встановленим (4): а имаєть сѧ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, ѧко во львовѣ (Сучава, 1408 *Cost*. II, 632); А имат сѧ поставити цина соукни оу Соучавѣ яко во Львовѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

3. *(пас.)* бути посвяченим у церковний чин (1): И єщє варє колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити... и поповє боудоут сѧ поставити оу оусих тих вышєписанних монастирских сєл... а они оуси да слоухают того свѧтого нашєго монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ поставити** 5 (1408 *Cost*. II, 632; 1434 *Cost*. II, 669; 1456 *Cost*. II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1490 *BD* I, 420); **поставити сѧ** 1 (1455 *Cost*. II, 774).

Див. ще **ПОСТАВИТИ** 4, 5, 7, ***ПОСТАВЛѢТИ, СТАВИТИ.**

ПОСТАВИТЬ *див.* **ПОСТАВИТИ.**

***ПОСТАВЛЄНЬЄ** *с.* (1) посвячення в церковний чин (кого): асє азъ вл̃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую хочет ми помочи на поставлєньє митрополитомь (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **поставлєньє** (1398 *ЗЛЕІК*).

Пор. **ПОСТАВИТИ.**

***ПОСТАВЛѢТИ** *дієсл. недок.* (2) (що, що меж ким) визначати, встановлювати (що, що кому): а завѣзкоу мє(ж) ними поставлѣємъ ҙ рубли чисто(г) срєбра (Сучава, 1449 *Cost*. II, 386); и тако(ж) завѣзкоу поставлѣє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѧ(т) дєсѧ(т) гривє(н) срєбра (Сучава, 1452 *Cost*. II, 422).

ФОРМИ: *теп. 1. ос. мн.* **поставлѣємъ, поставлѣє(м)** (1449 *Cost*. II, 386; 1452 *Cost*. II, 422).

Див. ще **ПОСТАВИТИ** 5, **ПОСТАВИТИ СѦ** 2, **СТАВИТИ** 3.

! ПОСТАВНЫХ ⟨ПАСТЕВНЫХ⟩ *див.* ***ПАСТЄВНЫИ.**

***ПОСТАВЪ** *ч.* (10) *(міра сукна, 32 лікті)* постав: а поставы сукна имаютъ ихъ продати на исккладъ, у сочавѣ (Сучава, 1408 *Cost*. II, 631); кнѧзю вєликомоу тѳє(р)скомоу дано въ краковє... в̃ поставы соукна ма(л)ско(г) а г̃ поставы соукна нового(н)ско(г) (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **постава** (1449 *Cost*. II, 743); *род. мн.* **поставовъ** (1484 *ЯМ*); *знах. мн.* **поставы** 7 (1408 *Cost*. II, 631; 1434 *Cost* II, 668; 1456 *Cost*. II, 789; 1488 *УКТ*); **постави** 1 (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***ПОСТАВЫЧЬ.**

***ПОСТАВЫЧЬ** *ч.* (1) *(міра сукна)* постав: а єщє єсмы дали... по дєвѧть поставычєхъ н игумєну по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *місц. мн. зам. род.* **по поставычєхъ** (1411 *Mih. Alb.*).

Див. ще ***ПОСТАВЪ.**

ПО СТАРОМУ, ПО СТАРОМОУ *присл.* (9) по-старому, як досі, як перед тим: а тую Мощєницоу по старому привєрнули єсмо к Ступноу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... церковь... зо всими доходы... и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ, по старому слушало ко церкви (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а брати имъ мыто по старомоу какъ здавна бывало (Петрків, 1489 *АМВ*); а тые малые кожи телятины... маютъ шевци купити по старому, какъ передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ПОСТАТ *ж.* (1) *(живе створіння)* істота: колиж всєго прирожєня постат своєго пєрєдкоу видѣ на бываниа наслѧдовати, про тож и мы ... от родитєлєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *наз. одн.* **постат** (1462 *BD* II, 283).

ПОСТАТИ *дієсл. док.* (1) (до чого) зупинитися, затриматися де: про то(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь... а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost*. II, 208).

ФОРМИ: *інф.* **постати** (1444 *Cost*. II, 208).

! ПОСТЄЛЛНИКА *див.* **ПОСТЄЛНИКЪ.**

ПОСТЄЛНИКЪ, ПОСТЄЛНИКЬ, POSTEŁNYK, ПОСТЄЛНИК *ч.* (362) придворний чин у Молдавському князівстві (360): ⟨а на⟩ то... вѣра пана стана постєлника (Сучава, 1407 *Cost*. I, 56—57); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Доумша постєлник, Могила чашник... слюбили єсмо... кролєви полскомоу... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426);

в є л и к и й п о с т є л н и к ъ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **постєлникь, постєлни(к), постєлникъ, постє(л)ни(к), постєлннк, postełnyk, постєлни(к)** 39 (1418 *Cost*. I, 127; 1448 *Cost*. I, 362; 1455 *Cost*. II, 562; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1469 *BD* I, 138; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 224; 1495 *BD* II, 44; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *ск. н.* **пост.** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); **постєл.** 1 (1453 *Cost*. II, 459); *род. одн.* **постєлиика, постє(л)ника, постєл(ь)ника, постєлъника, постє(л)нїка, по(с)тєлника, постєлнїка, постєли⟨ика⟩, постєлни(к), ! постєллника** 310 (1407 *Cost*. I, 57; 1415 *Cost*. I, 122; 1428 *Cost*. I, 202; 1436 *DIR«A»* 469; 1441 *DBAc* 40; 1453 *Cost*. II, 494; 1462 *BD* I, 63; 1482 *BD* I, 260; 1490 *BD* I, 398; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **постєлник, постєлникъ** 3 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **постєлникоу, постє(л)нику** (1439 *Cost*. II, 35; 1445 *Cost*. II, 218; 1453 *Cost*. II, 458; 1495 *BD* II, 43).

***ПОСТЄЛНЇКЪ** *див.* **ПОСТЄЛНИКЪ.**

***ПОСТЕЛЬ** *ж.* (1) *(ліжко)* постіль: Я, Война... на имя Яков, пишу сию духовницу... лежа у рани иа постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на постели** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ПОСТЄЛЬНИКЪ** *див.* **ПОСТЄЛНИКЪ.**

! ПОСТИВИЛЬ ⟨ПОСТАВИЛЬ⟩ *див.* **ПОСТАВИТИ.**

ПОСТИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого на кім) домагатися, добиватися (чого від кого): а Ивашко Сова маеть третее части своее постигати на Борисе, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *інф.* **постигати** (1495 *РИБ* 621).

! ПОСТОВЩИНѪ ⟨ПОУСТОВЩИНѪ⟩ *див.* ***ПОУСТОВЩИНА.**

***ПОСТРИЧИ СА** *дієсл. док.* (1) (у що) (*посвятитися в монахи*) постригтися: Се я смирены Өедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... взя(л) есми сты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) (!), а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **! постри(г)** (XV ст. *ВОРСР* 179).

ПОСТОУПИТИ *дієсл. док.* (8) (що, чого кому) поступитися (кому чим), уступити (кому що) (6): Я пан Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); и ихъ м‹и›л‹о›сть промежи нами такь нашли: штожь я князь Михайло Васильевичь постоупилъ есми дАдиной своей кнАгнни Семеновой Марьи... имѣнье на имА Городокь (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисАчи золотых и онъ имаеть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моеѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

◇ поступити на слово (1) порушити чий заповіт: а се Азъ чюрило бродовьскни далъ есм(ъ) село свое бродово кнАзу федору данильевичю... а кто поступить на мое слово вывѣдаетьсА тотъ передъ бмъ ис моею душею (б. м. н., 1385 *Р* 28); к роуцѣ постоупити (1) *див.* **РУКА**.

ФОРМИ: *інф.* **постоупити** (1487 *AS* I, 239); *перф. 1 ос. одн. ч.* **поступил (постоупилъ) есми** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ж.* **постоупила** (1482 *AS* I, 79); *1 ос. мн.* **есмо поступили** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **постоупили** 1 (1482 *AS* I, 79); *майб. 3 ос. одн.* **поступить** (1385 *Р* 28).

Див. ще ***ПОСТОУПИТИ СА**.

***ПОСТОУПИТИ СА** *дієсл. док.* (4) (що, чого кому, без додатка) уступити (кому що), поступитися (кому чим): и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сАкъ живемъ оу сласти хотА бы сто такихъ было постоупилисА быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а єстьли бы сА ближнии припирали к томоу имѣнью, в которых А закоупил, а хотѣли бы емоу пѣнАзи отложити, тогды он маеt пѣнАзи в них взАти, а имѣнА сА имъ постоупити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupył sia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **сА... постоупити** (1496 *AS* I, 245); *перф. 3 ос. одн. ч.* **postupył sia** (1500 *ДПЖН*); *1 ос. мн.* **поступили ся есмо** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **постоупилисА быхмо** (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ПОСТОУПИТИ**.

***ПОСТУПОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* postupovati, *стп.* postępować) (*прямувати куди, йти в якомусь напрямі*) ступати, поступати: а потомъ... въ лево Ретовъкою поступуючи... ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **поступуючи** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***POSTUPOK** *ч.* (1) вчинок: A jestliby penezej nemet, tohdy za postupok, jako prawo najdet, majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **postupok** (1388 *ZPL* 105).

! ПОСТОУХЪ *див.* ***ПАСТОУХЪ**.

***ПОСТЪ** *ч.* (13) (*встановлене церквою обмеження в їжі, також календарна дата*) піст (4): а писано листо... оу понедѣлнико перво (!) недѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 679); а п(с)ъ лстъ оу в олховци пАтои нд(л)ѣ поста (Ольховець, 1445 *СРК*); великыи постъ (8) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1]; пилиповъ постъ (1) *див.* ***ПИЛИПОВЪ**.

ФОРМИ: *род. одн.* **поста, postha** 8 (1388 *SL* 679; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *СРК*; 1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); **постоу** 2 (1435 *Р* 133; 1489 *АКВ*); **по(с)** 1 (1435 *AUB*); *знах. одн.* **постъ** (1487 *РИБ* 227); *місц. одн.* **оу постѣ** (1421 *Р* 94).

! ПОСОУДЪКОВЫМ ‹ПОДСОУДЪКОВЫМ› (1): О и(ж) бы несправне сталъ соудъ скаранїи пос(оу)дъко(вым) (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. ***ПОДСОУДЪКОВЪ**.

ПОСЪЛАТИ *див.* **ПОСЛАТИ**.

ПОСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (12) (кого, кого до кого, к кому) веліти (кому), піти (куди), виряджати, відправляти (кого куди), посилати (9): Ино я с тымъ дворяниномъ вашей милости до князя Михайла посылалъ; и княз Михайло самъ к Луцьку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича... и на бояръ, которыхъ къ нему о томъ словѣ посылалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); але коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского... любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(на кого, к кому) посилати підкріплення, давати підмогу (3): а мы имаемо служити и посылати и давати на каждого єго мл(с)ти неприАтелА (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а къ недругомъ єго къ Охъматовымъ детемъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **посылаєшъ** (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* **посылалъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *2 ос. одн. ч.* **єси... посылалъ** 1 (1498 *BD* II, 413); **посылалъ єси** 1 (1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн. ч.* **посылалъ** (1495 *АЛМ* 83; 1498 *BD* II, 413); *1 ос. мн.* **посылали єсмо** (1496 *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 413); *2 ос. мн.* **посылали єстє** (1499 *BD* II, 448); *пперф. 1 ос. мн.* **посылали были єсмо** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **имаемо... посылати** (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ОТСЫЛАТИ, ПОСЛАТИ** I, **ПРИСЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ**.

ПОСѢСТИ *дієсл. док.* (2) (*стп.* posiąść) (що) заволодіти (чим), посісти (що) (1): землю шепиньскоую... и со вьсѣми волостьми... даваемы... которыѣ городы, волости, мѣста и села посѣсти дати чистою вѣрою... тому истино(м) королеви... слоубоуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707);

(*силою*) захопити, посісти (1): люди свои моцъно въсълалъ въ нашу землю, замъки знаменитыи и волости нашы побралъ и посѣлъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *інф.* **посѣсти** (1436 *Cost.* II, 706); *перф. 3 ос. одн. ч.* **посѣлъ** (1498 *BD* II, 413).

***ПОСЯГОВЕЦКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Посяговецкого** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ПОТАЄМНО *присл.* (6) потаємно, потай: але таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их землАх... а их милости имают его вѣгнати и вьпоудити проч из их милости землАх, абы не мешкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

Див. ще **ПОТАИ, ТАИНО**.

ПОТАИ *присл.* (1) потай, потайки: А тиж слоубоуем николи єго милости.. противити сѣ... ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

Див. ще **ПОТАЄМНО, ТАИНО**.

***ПОТАПЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Потапій, *гр.* Πατάπιος): а потписа(л)сА єсми под печа(т) мещанина киевска(г) потапа олешкови(ч) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **потапа** (1498 *ЧІАФ*)

ПОТВАРЄНЪ *дієприкм.* (1) (*стп.* potwarny) обманливий: Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжеи земли послоужьбамъ а заставлѧють намєсники во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповєдасѧ на очизноу алюбо на дѣдичноу нєимаючи к нєи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **потварєнъ** (XV ст. *ВС* 16).

ПОТВАРНЄ *присл.* (1) (*стп.* potwarznie, potwarnie) наклепницьки: кто на ко(г) жалоуєть потварнє о моу(ж)бо(и)ствє (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. ще **ПОТВАРНО.**

ПОТВАРНО *присл.* (1) (*стп.* potwarznie, potwarnie) наклепницьки: хто на ко(г) жалоуєтсѧ потварно о моу(ж)бонс(т)во (XV ст. *ВС* 33).

Див. ще **ПОТВАРНЄ.**

***ПОТВАРЬ** *ж.* (2) (*стп.* potwarz) наклеп: Ниоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людеи о моужебоиство обмо(л)вѧ(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *ор. одн.* **потварью** (XV ст. *ВС* 33); *місц. одн.* **о потвари** (XV ст. *СЯ* 9).

! ПОТВЄПОТВЄРДИЛИ *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТВЄРДЖАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖАТИ.**

ПОТВЄРДИТИ, ПОТВЄРДИТЬ *дієсл. док.* (509) **1.** (що чим, що кому, чого, кого кому, кого) підтвердити право власності (кому на що, на кого) (484): тогды мы... потвердили єсмо єго правого всего имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а такъ... присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть ижь круль єго м͞лсть имаєть ми дать и потвєрдить тыхъ гродовъ (Кременець, 1434 *P* 130); ино билъ намъ чоломъ, ижъ быхъ потвєрдилъ ему тыє то... три лезива (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); и билъ намъ чоломъ, абыхмо ему тыє... имен⟨ь⟩ица и люди нашимъ привил⟨ь⟩емъ потвердили (Городно, 1497 *РИБ* 683); а мы... єсми дали н потвердили слузѣ нашему... тоє... половина о(т) половина сєло (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. (що, що кому, чим) (*засвідчити правдивість, істинність чого*) підтвердити (24): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); тако... дали єсмо в͞лдцѣ листъ и нашєю печатью потвердили єсмъ єму аже єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); а одъ Сиквы долыны... до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець, при которой долыни застаcысьмы пана Ярмолу зъ людми его, которыи потвердылы, же оть Бучачной вправо — грунтъ той до Пултовець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); ино мы... потвердили єсмо имь того права как мают ходити по нашеи земли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и г(с͞)дръ єго мл(с͞)ть на(ш) то и листо(м) свои(м) потвє(р)дилъ (Вільна, 1495 *ВМБС*); Ино и тєпє(р) такєжъ прысла(л) насъ г(с͞)дръ нашъ воєвода до вашє(и) мл(с)ти вспомииаючи вашє(и) мл(с͞)ти єстли вашє(и) мл(с)ти воля оучынити и потвє(р)дити бра(т)ство и прыятє(л)ство и ми(р) межы вами (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

л и с т ъ п о т в є р ж є н ы и (1) *див.* **ЛИСТЪ 1.**

ФОРМИ: *інф.* **потвєрдити, потвєрдитн, потвє(р)дити** 8 (1434 *Cost.* II, 666; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1448 *Cost.* II, 733, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1462 *BD* II, 283, 285; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **потвєрдить** 1 (1434 *P* 130); *перф. 3 ос. одн. ч.* **потвръди(л), потвє(р)дилъ** (1451 *Cost.* II, 400; 1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* ⟨**єсми**⟩... **потвєрдили, потвръднли, потврьдили, потвърдили** 170 (1432 *ДГВІН*; 1446 *Cost.* II, 248; 1458 *BD* I, 20; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *BD* I, 172; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 239; 1487 *BD* I, 29; 1493 *Cost. D.* 45; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **потвєрдили, потвръдили, потвърдили, потвєрдил(и) єсми (є)с(ми)** 100 (1428 *Cost.* I, 209; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 96; 1451 *Cost.* II, 403; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 67; 1478 *BD* I, 219; 1487 *BD* I, 294; 1491 *Cost. S.* 153; 1500 *SD* 7 і т. ін.); ⟨**єсмы**⟩... **потвєрдили, потврѫдили, потврьдили, потвърдили** 59 (1428 *Cost.* I, 234; 1431 *Cost.* I, 317; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 64; 1469 *BD* I, 138; 1479 *BD* I, 228; 1482 *BD* I, 265; 1487 *BD* I, 304; 1491 *BD* I, 449; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **потвръдили, потвердили, потвърдили єсмы** 35 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 239; 1434 *Cost.* II, 663; 1437 *Cost.* I, 515; 1459 *Cost. S.* 22; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 80; 1500 *SD* 7 і т. ін.); ⟨**єсмо**⟩... **потвръдили, потвєрднли, потвърдили** 29 (1449 *BD* I, 449; 1467 *BD* I, 122; 1488 *BD* I, 357; 1490 *BD* I, 420; 1491 *BD* I, 468; 1492 *BD* I, 505; 1495 *BD* II, 41; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 131 і т. ін.); **потвє(р)дили, потвєрдили єсмо** 13 (1361 *AGZ* 6; 1448 *Cost.* II, 323; 1453 *Cost.* II, 492; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272—273; 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 135; 1486 *DC* 144; 1492 *BD* I, 504 і т. ін.); **потвръдилн, потвєрдили** 10 (1458 *BD* I, 19; *DIR«A»* 513; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 363; 1490 *RA* 254; XV ст. *НРРГ*; 1495 *BD* II, 82); **єсми потвръдилї, потвєрдили, ! потвєпотвєрдили** 4 (1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522); **єсмо потвєрдили** 1 (1361 *AGZ* 6); **смо потвръдили** 1 (1495 *BD* II, 64); **сми ⟨п⟩отвръдили** 1 (1490 *BD* I, 420); **єсми... потвєрдили** 1 (1472 *BD* I, 170); **потвєрдили єсмъ** 1 (1422 *P* 98); **! потвъдили... є(с)ми** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **потьвєрьдили...єсмо** 1 (1443 *P* 145); **єсми ..! потвъдили, потвдилї** 2 (1443 *Cost.* II, 141; 1456 *DIR«A»* 511); **єсмо ...!твърдили** 1 (1493 *BD* II, 32); **! потвръди єсмы** 1 (1442 *Cost.* II, 101); *3 ос. мн.* **потвръдили, потвєрдили** 2 (1493 *BD* II, 14; 1497 *РИБ* 683); **потвєрдылы** 1(1430 *ГВКЛ* 8); *майб. 3. ос. одн.* **! потвєрдє(т)** (1434 *P* 131); *майб.* II, *3 ос. одн. ч.* **будєт... потвєрдил** (1499 *AS* I, 118); *1 ос. мн.* **будємъ потвєрдили** 1 (1499 *AS* I, 118); **хочємъ... потвє(р)дити** 1 (1496 *ПДСВВ*); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ потвєрдилъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *2 ос. одн. ч.* **абы єсн... потвєръдилъ** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **бы (щоби, штобы, абы) потвєрдилъ, потвєрди(л), потвръдилъ, потвєрдиль, по(т)вє(р)ди(л), потвръди(л), по(т)връди(л)** 35 (1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 219; 1432 *Cost.* I, 327; 1447 *Cost.* II, 282; 1455 *Cost.* II, 550; 1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1468 *BD* I, 131; 1482 *BD* I, 266; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); **! потвєрдѣлъ** 1 (1435 *Cost.* I, 425); *1 ос. мн.* **абыхмо. (абы)х(мо)... потвєрдили, потвє(р)дили** 2 (1497 *РИБ* 683; *ПКИП*); **быхмо... потвє(р)дили, потвєрдили** 2 (1496 *ПДСВВ*; 1498 *ГВКОО*); **абихом потвєрдили** 1 (1361 *AGZ* 6); **абы єсмо... потвєрдылы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **абы(х) потвєръднли** 1 (1493 *ОПВВ* 152); **абысмо... потвєрдили** 1 (1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3); **абыхмо... потвєрдылы** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *3 ос. мн.* **щобы (щобищє, што бн ху)... потвєрднли** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112; 1422 *DIR* fig. 35; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 169, 174); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... пот(в)ръди(т), потвєрдит** (1448 *Cost.* II, 300; 1467 *BD* I, 118); *пас. баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... былы потвєржены** (1424 *P* 99); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **потвє(р)жєного** (1495 *ВМБС*); *знах. мн.* **потвєрженныи** (1436 *Cost.* II, 702); *предик. пас. дієприкм.* **потвєржоно** (1496 *ОПВВД*).

Див. ще ***ПОДТВЄРДИТИ, *ПОДТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЄРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ** [1], ***ОУТВЄРДИТИ** 1, 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРДЫТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТВЄРДѢТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТВЄРЕЖЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЄРЖЄНЬЄ.**

***ПОТВЄРЖАТИ** *дієсл. недок.* (32) **1.** (що, що кому, кого кому) підтверджувати право власності (кому на що, на кого) (21): Ино мы... тоє мѣстцє... зъ корчмою вольною потвєржаємъ... єму (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тѣ(м) мы... даємъ и потвръжаємъ... манастырю о(т) нємца... сєло татарскоє (Сучава, 1435 *або* 1436 *Cost.* I, 494); Ино мы... потвєржаємъ и даємъ єму... сєло... Сенно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); ино мы... тую данину... єму... потвєржаємъ

(Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4); И потвержаемъ тые люди... ему самому (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

2. (що, чого, що кому чим) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* підтверджувати (11): I teź, wsi kotoryje artykuły dalijeśmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerzajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаемъ симъ нашимъ листо(м) ижь нмѣеть... стефанъ воевода... свою землю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *Р* 124); и которыижь то присѧги и запи(с) есми оучинили при томъ голду во лвовѣ... ты(х) то оусѣхъ присѧгъ и записовъ симъ листомъ потвєржаємъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); и мы в то(м) курила и тепе(р) оправили... листо(м) нашы(м) си(м) пе(р)вы(и) нашъ су(д) потве(р)жае(м) (Вільна, 1495 *БСКИ*); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю, потверджаючи ею к бояромъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **потвержаемъ, потвержаемъ, потвєржаємь, потвръжаемъ, потве(р)жае(м), потве(р)жаємъ, potwerzajem** 26 (1388 *ZPL* 108; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *Р* 124; 1437 *Cost.* I, 529; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *DIR«A»* 500; 1462 *BD* II, 285; 1495 *БСКИ*; 1497 *РИБ* 684; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **потвержѧе(м), потвержѧемъ** 2 (1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 638); **потвєръжаємы** 1 (1434 *Cost.* II, 663); *перф. 1 ос. мн.* **есми потвержали** (1440 *DBAc* 31); *дієприсл. одноч.* **потвержѧючи** 1 (1439 *Cost.* II, 713); **потверджаючи** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ[1], *ОУТВЕРДИТИ** 1, 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРЖДАТИ** *дієсл. недок.* (19) (*цсл.* потвръждати) **1.** (що, що кому, кого кому) підтверджувати право власності (кому на що, на кого) (12): того ради... даемъ и потвръждаемъ села тому... монастирю (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); и дали есми нашему монастирю... и потвръждае(м) два татари (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); мы Стефан воевода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... оже... потверждаем... монастирю... правою отниноу (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

2. (що, що кому) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* підтверджувати (7): потвръждаемъ ємоу старыи хотари (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); Которыи то границы... Карпа Мыкулинского потверждаемъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); мы стефа(н) воевода ... знаменито чини(м)... оже дае(м) и потвръждае(м) ст҃му монастырю... оуве(с) хотаръ монастиреи, що є(ст) оу загорнои (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **потвръждаємъ, потверждаемъ, потвърждаємъ, потвръж(д)аемъ, потвръждае(м), потверждаємь, потврьждаємъ, потверждаем** (1420 *Cost.* I, 135; 1430 *ГВКЛ* 9; 1445 *Cost.* II, 211; 1446 *Cost.* II, 263; 1448 *Cost.* II, 305; 1451 *Cost.* II, 400; 1455 *Cost.* II, 772; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263 і т. ін.).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ[1], *ОУТВЕРДИТИ** 1, 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

ПОТВЄРЖДЕНЇЄ *с.* (438) (*цсл.* потвръждениє) **1.** підтвердження права власності (на що) (154): а на томь хотарѣ аще мочи имоу осадити села, да осадѧть съ тѣмь вышеписаннымь потвръж(д)енїемь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); а по нашемь животѧ кто боуде(т) г(с)п(д)ръ нашеи земли... то(т) щобы не пороушилъ наше(г) даанїа и потвєрждєнїа (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего данїѧ и потвърж(д)енїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(засвідчення правдивості, істинності чого)* підтвердження, скріплення (284): а на болшеє потвєрьж(д)енїє томоу въсємоу... велѣли есмы... привѣсити нашоу печать к сем(оу) листоу нашемоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112); мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже то(т)... калоугери... приеесли привилїе нашн(х) пре(д)ко(в) прѣ(д) нами на потвержденїе що дали наши родителе за свою д҃шоу монастироу... цигани (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на болшоую крѣпость и потвръж(д)енїє томоу... велѣли есмы... печа(т) привѣсити к семоу нашемоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* съ... **потвержденїє** (XV ст. *НРРГ*); *род. одн.* **потверж(д)енїа, потвръжденїа, потверждєнїа, потвърждєнїа, потврьждєнїа, потвръжденїѧ, потвръж(д)енїѧ, потвържденїѧ** 123 (1438 *Cost.* II, 8; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 110; 1470 *BD* I, 148; 1483 *BD* I, 270; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 437; 1491 *Cost. D.* 38; 1495 *BD* II, 43; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **потвырждениѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 473); **потвръждѣнїа** 1 (1493 *Cost. D.* 46); **потвръж(д)єїа** 1 (1490 *DC* 149); *род. одн. зам. знах.* на... **потвръждєнїа, потвръжденїѧ, потвърж(д)енїѧ** 4 (1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 286; 1488 *BD* I, 349; 1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн.* **потвержденїє, потверьж(д)енїє, потвръжденїє, потвръж(д)енїе, потверждение, потвърж(д)енне, потврждениє, потврьжденїе, potwerzdenije** 270 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1426 *Cost.* I, 183; 1429 *Cost.* I, 270; 1433 *Cost.* I, 354; 1440 *Cost.* II, 66; 1445 *Cost.* II, 212; 1453 *Cost.* II, 492; 1462 *Cost. D.* 12; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **потвырждение** 6 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473; 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *BD* I, 119); **потвръжденї, потвръждени** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1446 *Cost.* II, 238; 1471 *BD* I, 165); **потвръжденьє** 2 (1435 *AUB*; 1436 *Cost.* I, 460); **потврѣж(д)єнїе** 1 (1428 *Cost.* I, 210); **потвръждєныє** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *знах. одн. зам. род.* абы... не пороушилъ нашего даанїѧ и **потвръжденїє, потвєржденїє, потвръж(д)енїє, потвржденїє** 22 (1428 *Cost.* I, 219; 1442 *Cost.* II, 101; 1458 *BD* I, 20; 1479 *BD* I, 222; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 264; 1484 *BD* I, 279; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 404; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); *ор. одн.* **потвръж(д)енїемь** (1415 *Cost.* I, 122); *знах. мн.* **потверж(д)енїа** (1453 *Cost.* II, 496).

Див. ще **ПОТВЕРЖЕНЬЕ, ПООУТВЄРЖДЕНЇЄ, *ОУТВЄРЖЄНЇЄ, *ОУТВРЪЖДЄНЇЄ.**

***ПОТВЄРЖДИТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (кому що) підтвердити право власності (кому на що) (1): тѣм ми... потвер(ж)дили есми ємоу... мисто (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

2. (кому що) *(засвідчити правдивість, істинність чого)* підтвердити (1): а... кто боудет господаръ нашеи земли... тот би им непороушил нашего даанїа... али би им потвръждил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **потвер(ж)дили есмн** (1432 *ДГВІН*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би потвръждил** (1492 *Cost. S.* 162).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ[1], *ОУТВЕРДИТИ** 1, 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРЖЄНИЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**

***ПОТВЄРЖЄНЪЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**

ПОТВЕРЖЕНЬЕ *с.* (108) **1.** підтвердження права власності (на що) (6): а кто би хотилъ пороушити нашего даанїа и потвєрженїа, то(т) да є(ст) проклѣ(т) о(т) х҃а б҃а (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); ⟨...⟩ (пошкоджено.— *Ред.*) избере(т) г҃срь бити нашие земли мо(л)да(в)скои то(т) би и(м) не пороуши(л) нашего даанїѧ и потвєрженїа (Сучава, 1495 *SCIM* II);

в е л и к о е п о т в є р ж є н ї е (4) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 3.

2. *(засвідчення правдивості, істинності чого)* підтвердження, скріплення (98): а на потвєрженье тым дѣдинам, дали есмо твердост нашу печат привѣсили (Судомир, 1361

AGZ 6); Я кнегини Ивановая Семеновича Кобрынская Өедора, для потверженья сего нашого листу... приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а мы єсмо... печать свою привѣсили паноу татомирови балицкомоу на потвержениє тыхъ границь (Зудечів 1413 *P* 84); а на потверженє того н⟨а⟩шого жалованА... печат н⟨а⟩шу вєлєлн єсмо привєсити к сему н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); А на болшоую крѣпость и потвержениє томоу оусємоу... и печат нашоу єсмо привѣсили коу сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302—303); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми... ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **потверженье** (1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **потвєрженіа, потвръжєніа, ⟨пот⟩вржєніа, потвєржєнїа** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1488 *BD* I, 325, 345; 1493 *ПГВСП*; 1495 *SCIM* pl. II); **потверженья, потверженьА, потвєржєнѧ, потве(р)женьѧ** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1463 *AS* I, 56; 1481 *AS* I, 77; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; *ОПВВД*; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **потверженїе, потвєрежеліє, потвєржєиие, potwerzenye, potwerzenyie, потвръженїє, ⟨п⟩отвърженїе** 49 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1402 *Cost.* II, 621; 1408 *Cost.* I, 61; 1413 *P* 84; 1419 *P* 91; 1430 *P* 116; 1448 *Cost.* II, 300; 1466 *AS* I, 62; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *BD* II, 249 і т. ін.); **потвєржєньє, потверженъе, потьверьжєньє, потвєржене** 27 (1361 *AGZ* 6; 1400 *P* 61; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *P* 77; 1433 *P* 119; 1438 *P* 139; 1443 *P* 145; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **потвєржѣнъе, потвєржъньє** 8 (1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1421 *P* 96; 1424 *P* 100, 102; 1433 *P* 124; 1446 *P* 152; 1466 *AS* I, 61); **потвєржнние** 2 (1462 *BD* II, 290, 293); **потвѣрженьє** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **потвєржиньє** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **потвєржынъє** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! петрєржєниє** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *ор. одн.* **потвєржєнїємь, потвєржєніємъ** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1495 *АЛМ* 83); *ор. одн. зам. знах.* **на потвєржєниє(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн.* **потвєржєня** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); **потвръжєнїа** 1 (1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ, ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ, *ОУТВЄРЖЄНЇЄ, *ОУТВРЪЖДЄНЇЄ.**

***ПОТВЄРЖИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) (*засвідчувати правдивість, істинність чого*) підтверджувати: Мы кнА(з)... олександро корьАтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви... то и мы кнАзь олександро потвєрживаємъ (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **потвєрживаємъ** (1375 *P* 20).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ 2, *ПОТВЄРЖАТИ 2, *ПОТВЄРЖДАТИ 2, *ПОТВЄРЖДИТИ 2, *СТВЄРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ[1], *ОУТВЄРДИТИ 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРЖИНИЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЄРЖИНЬЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЄРЖЫНЪЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЄРЖѢНЪЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЄРЖѢНЬЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЄРЖАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖАТИ.**
***ПОТВЄРЪДИТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**
***ПОТВЄРЪЖАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖАТИ.**
***ПОТВЄРЬЖДЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРЖДЄНИЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРЪДИТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**
***ПОТВРЪЖАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖАТИ.**
***ПОТВРЪЖДАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖДАТИ.**
***ПОТВРЪЖДЄНИЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРЪЖДЄНЫЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРЪЖДЄНЬЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРЪЖДИТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖДИТИ.**
***ПОТВРЪЖДѢНЇЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРЪЖЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВРЬДИТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**
***ПОТВРЬЖДАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖДАТИ.**
***ПОТВРЬЖДЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВРѢЖДЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
! ПОТВЪДИЛИ *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**
***ПОТВЪРДИТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**
***ПОТВЪРЖДАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖДАТИ.**
***ПОТВЪРЖДЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВЪРЖЄНЇЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЫРЖДЄНИЄ** *див.* **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ.**
***ПОТВѢРЖЄНЬЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
РОТНОМ *див.* **ПОТОМЪ.**

ПОТЄМЪ *присл.* (1) (*стп.* potem) ◇ **п о т є м ъ б Ѫ д у ч и и** (1) майбутній: мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... каждому... кому будєтъ потрєбизна ннѣшнимъ и потємъ бѫдацємъ (sic.— *Прим. вид.*) ожє слюбуємы... кролєви... служити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **ЗАТЫМЪ 1, НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

***ПОТКА** *ж.* (1) птах: а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє села держати... со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть... с ловищи и со звѣри и с потками съ лѣсы (Житомир, 1433 *P* 126—127).

ФОРМИ: *ор. мн.* **поткамн** (1433 *P* 127).

ПОТОКА *ж.* (7) потік (6): а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м)... потокою долоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... ожє... слоуга наш Татоул... продал... тою (!) потокоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); а хотарь Бѣлошєщим да єст почєнши от крънщѣ Влъканова до крънщѣ Корнина, та от толѣ потоком горѣ на обѣ сторони берєги до конєць внішнємоу ставоу, а от толѣ... право до потока Тоурбата та потокою долоу до коулми (Сучава, 1475 *BD* I, 206);

с у х а я п о т о к а (1) *див.* ***СОУХЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на потока** (1458 *BD* I, 24); *род. одн.* **потоки** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн.* **потокоу** (1466 *BD* I, 113); *ор. одн.* **потокою** (1428 *Cost.* I, 224; 1475 *BD* I, 206); *місц. одн.* **на потоцѣ** (1439 *Cost.* II, 52); *знах. дв.* **потоцѣ** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ПОТОКЪ[1].**

! ПОТОКМЄЛИ *див.* ***ПОТОКМИТИ СѢ.**

***ПОТОКМИТИ** *дієсл. док.* (2) (без додатка) домовитися, умовитися: И потокмившє и заплативше оусє вышєписанноє... и оучинили єсми и въ задоушїє свАтопочивших предков (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); и погокмив(ь)шє и заплативше г(о)с(по)д(ст)во мы оусє, г(о)с(по)д(ст)во мы оузєх(ь) тоє село (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **потокмившє, потокмив(ь)шє** (1499 *BD* II, 162; 1500 *RA* 260).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.**

***ПОТОКМИТИ СѢ** *дієсл. док.* (10) (з ким, промежи ким, без додатка) домовитися, умовитися: ино мы послалы... пана Хацка до зємянъ Браславскихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили и розделили своє правоє отнини перед нами (Сучава, 1480 *BD* I, 241); ино, мы видѣвше... що они сѣ промежи собою пото(к)мили и роздѣлили свои правїи о(т)нини, а мы тако(ж)дєрє, и о(т) на(с), єсми дали... мърини тоти... села (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45); И тако(ж) и сва(т) нашъ... присла(л) до насъ своих(х) пословъ о томъ абы(х)мосА з вашею мл(с)тю пото(к)мєли (!) и ми(р) вечны(и) взАли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **потокмилисѧ, потокмили сѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 362; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 153; 1493 *Cost. D.* 45); **сѣ потокмили, сѣ... пото(к)мили** 2 (1480 *BD* I, 241; 1493 *Cost. D.* 45); **сѣ потокмили** 1 (1480 *BD* I, 241); **! потомили сѣ** 1 (1492 *Cost. S.* 161); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.*

абы(х)мосѧ... ! пото(к)мєли (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* **абы ...потокмылыся** (1430 *ГВКЛ* 7).
Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.***
***ПОТОКМЫТЫ СЯ** *див.* ***ПОТОКМИТИ СѢ.**
***ПОТОКЪ**[1] *ч.* (231) потік (151): тогды мы... то все єсмо потвєрдили... ходкови быбєлскому... исъ потоки, дамнѣцѦ, и путниця (Судомир, 1361 *AGZ* 6—7); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... оставили єсмо попа м(ихаил)а... при всємъ при т(о)м (што)... слушаєть... манастырю терлєц(кому со в)сѣми оужитки с лѣсы... с (пото)ки (Медика, 1415 *P* 86—87); а имѣєть ленько заруби(ч) тыє села держати... с крыницѦми с потоки и озеры (Житомир, 1433 *P* 126—127); И то єсмо дали... съ рѣками и съ потокы и с криницами (Луцьк, 1445 *P* 148); Видѣвши есмо службу намъ верную... дали єсмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія... зъ потоки и зъ млины (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); А хотар томоу... сєлоу... чєрєс поток РъдАном (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);
(*назви потоків у Галицькій землі*): потокъ волоуєвь (2): о(т) оустьѦ теплицѣ грибови(ч)... кдє оупадоуєть (!) в ню оустьємь пото(к) волоуєвь (Зудечів, 1413 *P* 83); потокъ лужєшєвъ (2): попєрє(к) потока лужешева (Зудечів, 1413 *P* 83); потокъ нєчачь (1): тою дорогою... попєрє(к) потока нєчача (Зудечів, 1413 *P* 83);
(*назви потоків у Молдавському князівстві*): потокъ волшїи (1): А хотарь тои половинѣ сєлоу... потоком волшїємь долоу (Сучава, 1479 *BD* I, 228); потокъ додовь (1): а хотарь тѣмь два сєломь... прости прѣзь пото(к) додовь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); потокъ Драгошєвъ (1): А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошєва (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); потокъ єзєровъ (1): єще є(д)но поустиню оу пото(к) єзєро(в) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); потокъ козїи (1): тѦ(м) мы... дали єсми ємоу, оу нашоу бранищоу оу бахотинѣ єдно мѣсто о(т) поустини иа имѣ потока козїѦ, подли монастирскои пасики (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); потокъ краиниковь (1): а хотарь тѣмь два сєломь... прѣзь пото(к) краинниковь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); потокъ Моунчєловъ (1): а хотарь томоу сєлоу... потоком моунчєловом (Сучава, 1473 *BD* I, 183); потокъ Подрагин (1): А хотар томоу... сєлоу... зъподією до поток Подрагин (Сучава, 1492 *BD* I, 510); поток Танков (2): Ино мы... єсми дали,.. слоузѣ нашємоу... тоє... половина (!) село... от поток Танков горѣ (Сучава, 1490 *BD* I, 432); Тєлѣжиновъ потокъ (4), тєлѣжиновъ ⟨потокъ⟩ (1), потокъ тєлѣжиновъ (1): Ино мы... потвєрдили слоугам нашим... тоє... сєлище на Тєлѣжнновѣ потоцѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 224); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... оуноукові доумини... продали... половина сєло, що на верхъ потока тєлѣжинова (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); Бабинь потокь (1) *див.* ***БАБИНЬ;** Брълински потокъ (3), поток Брълински (1) *див.* ***БРЪЛИНСКИИ;** бѣлыи потокъ (12) *див.* ***БѢЛЫИ**[1]; Возовъ потокъ (1) *див.* ***ВОЗОВЪ;** ивановъ потокъ (1), потокъ ивановъ (1) *див.* **ИВАНОВЪ;** коровієвъ потокъ (1) *див.* ***КОРОВІЄВЪ;** красныи потокъ (1) *див.* ***КРАСНЫИ;** Лихїи потокъ (2) *див.* **ЛИХИИ;** мєлєшковъ потокъ (1) *див.* ***МЄЛЄШКОВЪ;** Михалчєв поток (1) *див.* ***МИХАЛЧЄВ;** мутвичьныи потокъ (1) *див.* ***МУТВИЧЬНЫИ;** солоныи потокъ (2) *див.* ***СОЛОНЫИ;** СтоѦновъ потокъ (1) *див.* ***СТОѦНОВЪ;** соухии потокъ (4) *див.* ***СОУХЇИ;** чорныи потокъ (22) *див.* **ЧОРНЫИ I.**
◇ потоки водные (3) проточні води: мы великий кнѦзь Алєксандро,.. чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє... з роудами и с потоки водными и со млины (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); а дали есмо... пану Петру Мышчичу у верху выписаная и со всими приходы... и с потоки водными (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пото(к), поток** (1413 *P* 83; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 467; 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **потока, поток** 81 (1349 *P* 3; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1424 *Cost.* I, 162; 1430 *P* 116; 1443 *Cost.* II, 131; 1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 432; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **потокоу** 5 (1400 *Cost.* I, 37; 1430 *ГВКЛ* 8; 1436 *Cost.* I, 475; 1442 *Cost.* II, 96; 1488 *BD* I, 356); *зам. знах.* чєрєсь **потока** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *дав. одн.* **потокоу** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1413 *P* 83); *зам. ор. одн.* чорном **потокоу** долоув 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **потокъ, потокь, поток, пото(к), pothok** 35 (1400 *DIR«A»* 433; 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *Cost.* I, 111; 1428 *Cost.* I, 209; 1455 *Cost.* II, 540; 1489 *BD* I, 367; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *зам. місц.* двѣ сєлѣ... на мєлєшковоу **потокъ** 1 (1438 *Cost.* II, 26); сєла на **пото(к)** кръницамъ 1 (1436 *Cost.* I, 444); *ор. одн.* **потокомъ, потоко(м), потокомь, потоком, pothokom** (1400 *Cost.* I, 37; 1413 *P* 83; 1424 *Cost.* I, 162; 1432 *Cost.* I, 330; 1453 *Cost.* II, 445; 1462 *BD* I, 55; 1473 *BD* I, 183; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 398; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); *місц. одн.* **на (оу) потоцѣ** 28 (1403 *RS* 338; 1414 *Cost.* I, 111; 1429 *Cost.* I, 239; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 223; 1448 *BD* I, 323; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **на потоци** 6 (1400 *Cost.* I, 37; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 228; 1488 *ДГСПМ*; 1493 *Cost. S.* 175; 1494 *BD* II, 32); **на потокоу** 1 (1483 *BD* I, 274); *зам. род.* **на** обръшїє **потоцѣ** 1 (XV ст. *ДГВІС*); *зам. ор.* за соухо(м) **потоцѣ** 1 (1452 *Cost.* II, 410); *дав. мн.* **потоко(м)** (1400 *Cost.* I, 37); *ор. мн.* **потоки, (пото)ки** 27 (1361 *AGZ* 6; 1415 *P* 87; 1424 *P* 100; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1451 *P* 156; 1452 *P* 161; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **потокы** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1445 *P* 148; 1459 *P* 174); **potokami** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **! потока** 1 (1487 *BD* I, 292).
Див. ще **ПОТОКА.**
***ПОТОКЪ**[2] *ч.* (2) (*назва села у Галицькій землі*) Потік: то же село пото(к) к волоскои зємли тѦгнєть (Ланчиця, 1433 *P* 125).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пото(к)** (1433 *P* 125); *род. одн.* **потока** (1433 *P* 125).
ПОТОЛ, ПОТУЛ, ПОТУЛЬ *присл.* (6) **1.** доти, до того місця (5): а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити; а на низ ему покул его пол(ь), потул и болот (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); Мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз... зарубал и казал намъ потол держати и по тот дуб, што... стоит по левой руце дороги» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
2. поти, до тих пір, до того часу (1): а поки они кн(Ѧ)зю Олєксандроу пѣнѦзи отложат, потул єму тоє имѣнє... держати (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
Див. ще **ПОТОЛѦ.**
ПОТОЛѢ *див.* **ПОТОЛѦ.**
ПОТОЛѦ, ПОТОЛѢ, PO TOLIE *присл.* (6) **1.** доти, до того місця (5): къ володимирю о(т)ступаєтьсѦ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *P* 14); а потолѦ заѣхали имъ по колтовецкоє пєрєхрєстьє (Зудечів, 1411 *P* 79); и на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѦ(г)нули, то мѣли и завести, и потолѦ и(м) и границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).
2. поти, до тих пір, до того часу (1): то дѣло потолѣ стало (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).
Див. ще **ПОТОЛ.**
ПОТОМ *див.* **ПОТОМЪ.**
***ПОТОМОКЪ** *ч.* (5) потомок, нащадок: мы Алєксандръ... княжа литовское... ведомо чынимо... ижъ... нашимъ Городенскимъ права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); y dali iesmo

tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemłu... у potomkom y szczatkom ieho (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а мы сами... в тые земли ничим сѧ нє маємѣ оуступати ани того под єго милостью и єго милостью потомки поискивати (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. мн.* **потомъкове** (1475 *AS* I, 72); *дав. мн.* **потомкомъ, potomkom** (1389 *PEA* I, 26; 1420 *AS* I, 25); *знах. мн.* **потомъки** (1475 *AS* I, 72); *ор. мн.* **потомки** (1491 *AS* I, 97).

***ПОТОМСТВО** *с. зб.* (1) потомство, потомки, нащадки: Про то нагорожаючи ємоу самомоу жонѣ и пото(м)ствоу єго при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ єго... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пото(м)ствоу** (1459 *P* 171).

ПОТОМЪ, ПОТОМ, ПОТОМЬ, ПОТОУМЪ, РОТНОМ *присл.* (149) потім, пізніше, після (22): а потомъ велили єсмо заставити пану мушати к десѧтинному берегу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *P* 150); а то наипрѣвы стоѧ подли моєго отца иліа воєводы и чинилъ ємоу добро много, а потомъ стоѧлъ подли моєи матки (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили (Сучава, 1480 *BD* I, 241); Што писалъ еси до насъ, што тамъ держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ... и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала (Краків, 1487 *РИБ* 434); Потомъ Борисъ того ничого на него не довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А потомъ Сопѣга рекъ: еще надъ то тетка моя... прислала тыми часы листъ... короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

потім, у майбутньому (37): тогды мы... то все єсмо потвердили... ходкови быбелскому... со всѣми оужитки што ынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... со всѣми оужитъки што нинѣ суть што и пото(м) могуть бы(т) (Галич, 1409 *P* 74); а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т) таа сели(ш)ча держати (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Маршалъку нашому... пану Миколаю Ивановнчу Илиѱича и инымъ наместъникомъ нашымъ, хто потомъ будетъ отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

(далі) потім (4): а потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи... ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар тои... части от Бъешещи... на поут що идет до Бани... ... а пак потом гори до столпа (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

п о т о м ъ б у д у ч и (б у д у щ и) (86) **1.** (у знач. прикметника) майбутній, будучий (66): My Alexandr... welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim... niniszniт i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А продали єсмо то Єго Милости вобел ... и Єго Милости кнѧгини и Их Милости дѣтем и потом боудоучим их Милости щадком (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); И мы ему тую землицу... дали вечно и его жене и их детем и потом будучим их счадкомъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); **2.** (у знач. іменника) **а)** нащадок (16): и присудили єсмы нашимъ судомъ бѣлецкому на вѣки и єго потомъ будущимъ... ту истную бѣлку (Львів, 1421 *P* 94); а на тоты всѣ рѣчи о гъ въѧзуємысѧ... и нашоѧ всѧ по то(м) боудоучѣ, ижеѧ хочємь держати... на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 732); Тые имѣ⟨н⟩ѧ достали сѧ... кнѧзю Семѣну... и єго дѣтѣм и потом будущымъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); И тогды крал... и съ єго милости братїями и по том боудоучїи их имают нам помочи (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); **б)** наступник (4): а нє маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши... пану чусє або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *P* 128); А тиж слоубоуем николи єго милости и по том єго боудоучи и короуни... противити сѣ (Коломня, 1485 *BD* II, 372). *Див. ще* **ЗАТЫМЪ** 1, **НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТЫМЪ.**

***ПОТОПТАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) анулювати, оголосити недійсним: про то (... — *Прим. вид.*) да нє добудеть николи на вѣкы... за нуже потоптаємъ всѣхъ прѣвы(х) привилїи с сѣмъ ⟨при⟩вилїємъ, зануже и(х) стары привилїи... погорилъ (Вaслуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **потоптаємъ** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ТОПТАТИ** 2.

***ПОТОЧИИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨л о в ы⟩ п о т о ч ь и *див.* **ЛОВЫ** 2.

ФОРМИ: *ор. мн.* **поточьими** (1424 *P* 100).

***ПОТОЧКА** *ж.* (1) потічок: а хота(р)... да є(ст)... до обрьшїю поточки (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *род. одн.* **поточки** (1428 *Cost.* I, 209).

Див. ще ***ПОТОЧОКЪ.**

***ПОТОЧОКЪ** *ч.* (2) потічок: и дали єсми ємоу... село... съ обома поточки (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); почєнше хотаръ тому селу... о(т) ста(в) долоу, поточко(м) до калугеричинъ ставъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *ор. одн.* **поточко(м)** (1456 *Cost.* II, 582); *ор. мн.* **поточки** (1446 *Cost.* II, 247).

Див. ще ***ПОТОЧКА.**

***ПОТПИСАТИ СѦ** *див.* ***ПОДПИСАТИ СѦ.**

***ПОТРАВИТИ** *дієсл. док.* (1) *(знищити посіви)* потравити: ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїеи щкодє боудеть занѧто оуставлѧємь платїть чїя жївотїна с ка(ж)ноє жївотины четверта(ѧ) часть пєнєзеи имеєть заплатить (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **потравить** (XV ст. *BC* 25).

ПОТРЄБ *див.* **ПОТРЄБЪ.**

***ПОТРЄБА**[1] *ж.* (11) **1.** потреба, необхідність (3): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а є(ст)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть алюбо соудъ исъсѧдеть бєзъ праволєнїя (!) алюбо бє(з) потрєбы оувойдеть то(т) имаеть быти казненъ (XV ст. *BC* 13 зв.); Ино тыми разы длѧ нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнѧзѧ Васнлѧ... взѧли семдесѧт коп грошей широких к нашой некоторой пилной потребє (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. *(критичне становище)* скрута (3): а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ а шестью стрѣлцєвъ гдѣ коли намъ будеть надобно к нашеи потрѣбѣ (Львів, 1399 *P* 59); а мы такежъ твоей милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потрєбу, на всякого твоєго нєпрыятелѧ (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

3. *(тільки в множині)* *(речі, предмети необхідності)* потреба (4): а што пакъ ты єсмы пѣнѧзи выдавали панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л҃ гривенъ (б. м. н., 1386 —1418 *P* 35); мы стєфан воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми сес наш листъ на то: варє кого он пошлєт... от братїи з манастирѣ с потрѣбами монастирскими до келїи, или житомъ, или медом, или по рибоу, или пак боуд ис чимъ, а мыто да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 158—159).

4. *(тільки в множині)* належність (1): длѧ того... мы Олександръ... великии кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даємъ... ис припадами пташими, из реками... из млины и их вымилки, а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потрєбами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *род. одн.* **потрєбы** (XV ст. *BC* 13 зв.); *дав. одн.* **потрѣбѣ** 1 (1399 *P* 59); **потрєбє** 1 (1492 *AS* III, 23); *знах. одн.* **потрєбу, потребу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *BD* II, 414); *знах. мн.* **потрєбы** (1386—1418 *P* 35; 1496 *ВМКФС*; 1499 *AS* I, 118); *ор. мн.* **потрєбами** 1 (1499 *AS* I, 118); **потрѣбами** 1 (1471 *BD* I, 159).

Див. ще **ПОТРЄБИЗНА**[1], **ПОТРЄБИЗНОСТЪ.**

ПОТРЄБА[2], **POTREBA** *предик.* (9) треба, потрібно: My Alexandr... kniaź Litowskij... znamenito czinim... ninisznim i potom buduczim, komu budet potreba toho vedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Александръ... король польскій... Чинимъ знаменито... нынѣшнимъ и потымъ будущимъ, кому будетъ потреба того вѣдати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Мы кнзь Семєнъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуемо... кому бы того вѣдати потрєба И(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... кождому, кому буде потреба его видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

Див. ще **ПОТРЄБИЗНА**[2], **ПОТРЄБИЗНО, ПОТРЄБНО, ПОТРЄБЪ, ТРЄБА.**

ПОТРЄБИЗНА[1] *ж.* (7) (*стп.* potrzebizna) **1.** потреба, необхідність (3): А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); волна єсми тыє именѧ продати... як хотѧчи так ихъ ку потребизне своєй привернути (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

2. (*критичне становище*) скрута (4): Też jestliby... niekotoryj pripuzonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chrestjane jemu ku pomozeniu ne pribehli... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а такѣ(ж) перво ре(ч)ныи владъ имѣє(т) намъ с того села служи(т) к нашеи потребизнѣ копье(м) а двѣма стрѣлци (Снятин, 1424 *P* 100); Пак ли бы тот ден... нам... нѣкотора потребизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары... алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы... королю ... было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **потребизна** (1462 *BD* II, 285); *дав. одн.* **потрєбизнѣ** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100); **потребизнє** 2 (1488 *AS* I, 241, 242); *ор. одн.* **potrebiznoju** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ПОТРЄБА**[1], **ПОТРЄБИЗНОСТЪ.**

ПОТРЄБИЗНА[2], **ПОТРЄБЇЗНА, POTREBIZNA, POTREBYZNA, ПОТРѢБИЗНА, ПОТРѦБИЗНА, ПОТЬРЄБИЗНА** *предик.* (105) (*стп.* potrzebizna) треба, потрібно: знаменитосто чинимы прєзъ тънь листь имъжє потребизна нинѣ и потомъ будущимъ того листа, ижє мы романъ воевода молдавьскии... слюбуємъ... королєви польскому... вѣрнє служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... кому жь того буде(т) потребизна... аже оставлѧєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при церкви (Медика, 1415 *P* 86—87); мы великии кнзь швидрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому... кому ж то коли его будеть потрєбизна иже... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... каждому... кому ж то коли его будеть потребизна ижь... дали єсмо єму... села оу летическо(м) повѣтє (Острог, 1437 *P* 136); чинимъ знаменито... кождому доброму симъ нашимъ листомъ... кому то его потребизна будетъ вѣдати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Мы Іо Стефан воєвода... знаемо чиним... въсѧм посполитым... коли комоу потрєбизна боудет яко коли... нѣкотораѧ неприязнь... была межи нами... и тыми часы... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

Див. ще **ПОТРЄБА**[2], **ПОТРЄБИЗНО, ПОТРЄБНО, ПОТРЄБЪ, ТРЄБА.**

ПОТРЄБИЗНО, ПОТРѢБИЗНО *предик.* (6) (*стп.* potrzebizno) треба, потрібно: мы иліа воевода... знаемо чинимъ... комоу будетъ того потрѣбизно... аже мы.. кролеви польскомоу... слюбоуемъ и слюбили єсми, голдоуемъ, голдовали сѣ єсми... подлугъ... права (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687); а те(ж) коли потрєбизно соу(д)я и по(д)соудокъ имѣють людѣ(м) право чинїть какъ оу велїко(м) по(л)ще (!) (XV ст. *СЯ* 43); я панъ ванько чжоусичъ с квасилова... чинимъ знаменито... кому(ж) боудє(т) его потрєбизно и(ж) своимъ братаничо(м)... имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ПОТРЄБА**[2], **ПОТРЄБИЗНА**[2], **ПОТРЄБНО, ПОТРЄБЪ, ТРЄБА.**

ПОТРЄБИЗНОСТЪ *ж.* (4) (*стп.* potrzebizność) **1.** потреба, необхідність (1): Волна кн⟨ѧ⟩гинѧ тот домъ и землю отдати... как хотѧчи так ку потребизности своєй поверноути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. (*скрутне становище*) скрута (3): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку его мл(с)ти потребизностъ єхати прє (!) нашеи нѣкотореи потребизность о (!) нашеи земли, тогди мы пошлемы помоць своѧ... ку кролеви... ку его потребизностъ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* прє (!) нашеи **потребизностъ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); *зам. дав.* ку **потребизностъ** 2 (1439 *Cost.* II, 714); *дав. одн.* **потребизности** (1490 *AS* I, 92).

Див. ще ***ПОТРЄБА**[1], **ПОТРЄБИЗНА**[1].

ПОТРЄБЇЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА**[2].

ПОТРЄБНО, ПОТРЄБЪНО, ПОТРИБНО, ПОТРѢБНО *предик.* (36) треба, потрібно: знаменито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м)... кды его буде(т) потребно (Львів, 1412 *P* 81); мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому... кому жь будеть того потребно иж бы добре вразумѣлъ ижє дали єсмо... ленькови зарубичю таѧ села (Житомир, 1433 *P* 126); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... каждомоу... комуж того будет потрєбно... иж... дали єсмо... Каленику... село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а па(н) григореи стреченови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копье(м) игдѣ будєть на(м) потребно (Острог, 1437 *P* 136); мы Александръ воевода... знаменито чини(м)... всѧ(м)... комоу же потребна (!) боуде(т) о(ж)... дали єсми... даанїе наши(х)... прє(д)ко(в) стомоу манастирю о(т) мо(л)давицоу (Сучава, 1453 *ПГОВ*); Я Андрушко Русинович ... вызнаваю... кождомоу доброму комуж будет потребно того ведати (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

Див ще **ПОТРЄБА**[2], **ПОТРЄБИЗНА**[2], **ПОТРЄБИЗНО, ПОТРЄБЪ, ТРЄБА.**

***ПОТРЄБНЫЙ** *прикм.* (4) **1.** (*необхідний*) потрібний (1): И на то мы с тыми ваше(и) мл(ст)и послы которые были в насъ говори(ли) єсмо вси нашие потребные речи и списки имъ вказали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. (*стосовний для даного випадку*) відповідний, слушний (2): И коли боудет паиа нашего королѧ приказание, и боудет потребнаѧ хвилѧ и час, абыхомь его милости помоч... оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

3. корисний, пожиточний (1): хто комоу шкоды чинѧ(т) оу гаи алюбо... уходѧ(т) у чїи гаи а та(м) древа потребная роубаю(т), мы оуставлѧємъ на нїхъ виноу єї томѧ па(н)у чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **потребнаѧ** (1468 *BD* II, 301); *знах. мн.* **потребныє** (1496 *ПДВКА* 60); *ч.* **потребны** (1468 *BD* II, 301); *с.* **потребная** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

***ПОТРЄБОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого) (*мати потребу в чому*) потребувати: частокро(т) потрєбоують с ты(х) кни(г) праведны(х) списьковъ (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **потребоують** (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще ***ТРЄБОВАТИ.**

! **ПОТРЄБУ** ⟨ПОТРЕБА⟩ (1): чинимо ведати... комужъ того потребу (!) будетъ ведати (Троки, 1498 *ГВКОО*).

Див. **ПОТРЄБА**[2].

ПОТРЄБЪ, ПОТРЄБ, ПОТРЄБЬ, ПОТРѢБЪ, ПОТРѢБЬ *предик.* (21) (*стп.* potrzeb) треба, потрібно: потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом кому будет потреб его вѣдати... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я князь Михайло Васильевичь Избаразький съзнаваю се симь... листомь каждому доброму кому будет по-

требь его слышати чтучы, штож есмо сѧ дѣлили з братею отчиною нашою (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Самъ Александръ Божїю милостїю ...Чинимъ знаменито... кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).
Див. ще **ПОТРЄБА²**, **ПОТРЄБИЗНА²**, **ПОТРЄБИЗНО**, **ПОТРЄБНО**, **ТРЄБА**.

ПОТРЄБЪНО *див.* **ПОТРЄБНО**.

ПОТРЄБЬ *див.* **ПОТРЄБЪ**.

ПОТРЄЗВОУ *присл.* (1) *(будучи тверезим)* потверезу: Соудїи имає(т) бытї избрана потрєзвоу соу(д) (XV ст. *ВС* 6).

!**ПО ТРЄТИ** ⟨ПОЛ ТРЄТИ⟩ (1): важило по трети (!) гривны (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
Див. **ПОЛТРЄТИ**.

ПОТРИБНО *див.* **ПОТРЄБНО**.

!**ПОТРЇАРХЪ** *див.* ***ПАТРЇАРХЪ**.

!**ПОТРОПОПА** ⟨ПРОТОПОПА⟩ *див.* **ПРОТОПОПЪ**.

***ПОТРОУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (за що) потрудитися (для чого), подбати (про що): а по наше(м) жив⟨отѣ⟩, кто боуде(т)... господарь нашеи земли... т⟨отъ що⟩ бы имъ непороуши(л) нашего даанїа... понеже дали есмо за д(ш) въсѧ(х) предко(в) молдавски(х), еже потроудиша сѧ за молдавскоую землю (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).
ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **потроудиша сѧ** (1448 *Cost.* II, 366).

ПОТРУТОВИЧЬ, ПОТРОУТОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва)*: а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны)... панъ яшко писарь крукиницкии осташко потрутовичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧне панъ ходько быбельскии... панъ михаило потрутовичь (Перемишль, 1378 *P* 26).
ФОРМИ: *наз. одн.* **потрутовичь, потроутович** (1366 *P* 12; 1369 *ПСЧК*; 1378 *P* 26).

***ПОТРѢБА** *див.* ***ПОТРЄБА¹**.

ПОТРѢБИЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА²**.

ПОТРѢБИЗНО *див.* **ПОТРЄБИЗНО**.

ПОТРѢБНО *див.* **ПОТРЄБНО**.

ПОТРѢБЪ *див.* **ПОТРЄБЪ**.

ПОТРѢБЬ *див.* **ПОТРЄБЪ**.

ПОТРѦБИЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА²**.

ПОТСКАРБЄЙ *див.* **ПОДСКАРБИЙ**.

ПОТУЛ *див.* **ПОТОЛ**.

ПОТУЛЬ *див.* **ПОТОЛ**.

ПОТОУМЪ *див.* **ПОТОМЪ**.

ПОТЧАШИЙ *див.* **ПОДЧѦШИ**.

***ПОТЩЇВАТИ** *див.* ***ПОТЩЮВАТИ**.

***ПОТЩЮВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* podszczuwać) (кого, кого ким) нацьковувати (кого на кого): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила... фа(л)ко запрє(л) жебы єго нє потщюва(л) (XV ст. *ВС* 27).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **потщїва(л)** (XV ст. *ВС* 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жебы... потщюва(л)** (XV ст. *ВС* 27).

ПОТЫМЪ *присл.* (1) (*стп.* potym) ◇ **п о т ы м ъ б у д у ч и** (1) майбутній, будучий: Ино мы... тое мѣстце... потвержаемъ... ему... и на потымъ будучимъ щадкомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).
Див. ще **ЗАТЫМЪ I**, **НАПОТОМЪ**, **НАПОТЫМЪ**, **ПОТЄМЪ**, **ПОТОМЪ**.

***ПОТЬВЄРЬДИТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ**.

***ПОТЬВЄРЬЖЄНЬЄ** *див.* **ПОТВЄРЖЄНЬЄ**.

ПОТЬРЄБИЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА²**.

ПОТѦГНУТИ *дієсл. док.* (8) (на кого, без додатка) вирушити, піти походом (проти кого): а пакли бы потѧгнулъ король оугоръскыи на мене, на александра воєводу, и на моєи земли молдавскои, тогды господарь нашъ король полскыи, имаетъ насъ боронити и потѧгнути во оугуръскую землю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); Нижъли коли мы сами где своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); естли сѧ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашєю мл҃(с)тью и запише(т) тогды они коне(ч)но маю(т) потѧгнути в землю г(с)дра нашего (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).
ФОРМИ: *інф.* **потѧгнути** (1411 *Cost.* II, 638; 1455 *Cost.* II, 770; 1496 *ПДВКА* 61); *майб. 3 ос. одн.* **потѧгнет** (1411 *Cost.* II, 638); *1 ос. мн.* **потягнемъ** (1488 *РИБ* 424); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы потѧгнулъ** (1411 *Cost.* II, 638).
Див. ще **ТѦГНУТИ 2**.

***ПОТѦЖАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* pociądzać) взяти в заклад: не оусхочеть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто его потѧжеть (б. м. н., 1352 *P* 6).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **потѧжеть** (1352 *P* 6).

ПООУЗЛИ *прийм.* (3) *(з род.)* *(виражає просторові відношення, вказує на місце знаходження чого)* коло, біля: и еще есмо дали два фалчи и єдин фєртал винограда, пооузли вышних же виноградов (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ *с.* (38) **1.** підтвердження права власності (на що) (8): А по нашимъ животѣ, кто боудєтъ господаръ нашєи земли... тот щоби ємоу нє пороушил нашего даанїє и пооутвєрждєнїє (Сучава, 1481 *BD* I, 259); А по нашем животѣ, кто боудет господаръ нашєи земли... тот бы ємоу нє пороушил нашего даанїѧ и пооутвърждєнїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

2. *(засвідчення правдивості, дійсності чого)* підтвердження, скріплення (30): а на болшеє крѣпост⟨ь⟩ и пооутвръждєнїє вєлѣли (sic.— *Прим. вид.*) єсми... нашоу печать превѣсити (sic — *Прим. вид.*) к семоу листоу (Сучава, 1446 *Cost.* II, 248); а на болшеє крєпост и пооутвръждєнїє томоу въсемоу... велѣли єсми... нашоу печат привѣсити к семоу листоу (Сучава, 1493 *Cost. S.* 177).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* не пороушил нашего... **пооутвєрждєнїє** (1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 262); *род. одн.* **пооутвръжден⟨їѧ⟩, пооутвръждєнїѧ, пооутвърждєнїѧ, пооутвръждєнїа** (1487 *BD* I, 296; 1491 *BD* I, 449, 469, 492; 1499 *BD* II, 145, 160); *дав. зам. знах.* на **пооутвръждєнїю** (1465 *BD* I, 88); *знах. одн.* **пооутвръждєнїє, пооутверж(д)єнїє, пооутвєрждєнїє, пооутвръ(ж)дєнїє** 27 (1446 *Cost.* II, 248; 1448 *Cost.* II, 317; 1451 *Cost.* II, 403; 1464 *BD* I, 84; 1472 *DIR«A»* 530; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 264; 1487 *BD* I, 307; 1493 *Cost. S.* 177 і т. ін.); **пооутвырж(д)єнїє** 1 (1474 *РГС*); **пооутвержденьє** 1 (1484 *BD* I, 279).
Див. ще **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ**, **ПОТВЕРЖЕНЬЕ**, ***ОУТВЄРЖЄНЇЄ**, ***ОУТВРЪЖДЄНЇЄ**.

***ПООУТВЄРЖДЄНЬЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ**.

***ПООУТВРЪЖДЄНЇЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ**.

***ПООУТВЪРЖДЄНЇЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ**.

***ПООУТВЫРЖДЄНЇЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ**.

***ПОХВАЛНЫИ** *прикм.* (1) *(гідний похвали)* похвальний: Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бывання наслѧдовати, про тож и мы... от родителев наших обычаев цнотами о шлѧхтеных и похвалных отстоуповати не имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).
ФОРМИ: *род. мн.* **похвалных** (1462 *BD* II, 283).

ПОХИЛЄН *прикм.* (1) прихильний: и имаємь держати... господарѧ Стефана воєводоу на то, абы вирен и похилен коу... королеви (Сучава, 1462 *BD* II, 289).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **похилен** (1462 *BD* II, 289).

ПОХИЛИТИ *дієсл. док.* (4) (що кому, чому) віддати в чиє відання, підпорядкувати (3): и оучинили єсмо въ задшїє... родителеи наши(х)... и дали и похилили и потве(р)дили єсмо того село... монастироу о(т) воронецъ (Сучава, 1488 *ДГСВМЦ*); се азь... їо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... оучиили єсми въ задшїє... родителїє наши(х)... и потвръдили єсми стои нашеи єпископїи о(т) радъвце(х)... N црко(в) ис попи... и що єсми и(х) мы поверноули и похилили да слоухаю(т) къ нашемоу монастироу о(т) поутнои (Сучава, 1490 *DC* 146—148);

п о х и л и т и г о л о в о у (чому) (1) скоритися: того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ неволю. ка(к) мочї име(м) и похилити соби головоу томоу поганствоу (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **похилити** (1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. мн.* **похилили...⟨єсмо⟩** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **похилили... ⟨єсми⟩** 1 (1489 *BD* I, 377); **⟨єсми⟩... похилили** 1 (1490 *DC* 148).

***ПОХИЛЫИ** *прикм.* (1) *(зігнутий)* похилий: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче... по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **похилую** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ПОХОЖИИ** *прикм.* (3) ◇ л ю д и п о х о ж и є (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ч е л о в ѣ к ъ п о х о ж и и (2) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ** 4.

ФОРМИ: *род. мн.* **похожи(х)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***ПОХОТѢТИ** *дієсл. док.* (6) захотіти, схотіти: а єстли похочет за моуж пойти... тогды дѣти мои мают пенези єй отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); Волен пан Оножко тоє имене Дажев... к своєму лепъшому пожитку обернути, як самъ похочет (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а далей што естє намъ говорыли, коли похочеть Стефанъ воевода, або и тыми разы кого всхочеть своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проеханьє черезъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **похочет** 2 (1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 72); **похочетъ** 1 (1481 *ГПМ*); **похочеть** 1 (1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **похочетє** (1496 *ПДВКА*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхъ... похотѣли** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, ХОТѢТИ.**

ПОХРЄБЬ *ч.* (1) (*стч.* pohřeb, *стп.* pogrzeb) *(місце поховання)* могила: А хотар тои третои част от село от Аржишан... почєнши из долоу от похрєбь та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **похрєбь** (1495 *BD* II, 78).

***ПОХУЛИВШИИ** *дієприкм.* (1) що зневажив кого: а кто сѣ покуситъ възѣти... имъ бу(д) що... таковы(и) да є(ст) проклѣтъ о(т) г(с)а ба... и о(т) т и нї бгоносны(х) отєцъ събравшихсѣ на безбжнаго ариа похулившаго на стаа троица (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *акт. мин. знах. одн. ч.* **похулившаго** (1443 *ПГСММ*).

***ПОЦѢЛОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (шо) поцілувати, приложитися (до чого): и присѧглъ єсмъ бгу... и поцѣлова(л) єсмъ бжиє дерево (Кременець, 1434 *Р* 130).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **поцѣлова(л) єсмъ** (1434 *Р* 130).

Див. ще ***ЦѢЛОВАТИ.**

***ПОЧАПИНСКИЙ** *див.* ***ПОЧАПЫНСКІЙ.**

ПОЧАПИНЦЕ *див.* **ПОЧАПЫНЦИ.**

ПОЧАПЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Почапка: А пану Оле(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница... а почапци (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **почапци** (1478 *ЗРМ*).

ПОЧАПЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Почапи: Сє я Ванко Скєрдѣевич... вызнаваю, иж... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а то єстъ на имѧ: Квасилов... а Почапы (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз.* **Почапы** (1470 *AS* I, 65).

***ПОЧАПЫНСКІЙ** *прикм.* (2): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той сторони тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8);

л і с ъ П о ч а п и н с к и й (2) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Почапынскій** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Почапинский** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. **ПОЧАПЫНЦИ.**

ПОЧАПЫНЦИ, ПОЧАПИНЦЕ *мн.* (6) *(назва села у Подільській землі)* Почапинці: за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла... мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского... в имению его Почапынцяхъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до **Почапынци** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); до **Почапинце** 1 (1430 *ГКЛ* 7); *род.* **Почапынець** (1430 *ГВКЛ* 8); *місц.* **в Почапынцяхъ** (1430 *ГВКЛ* 7).

! ПОЧАСНЫМИ ⟨ПОЧЄСНЫМИ⟩ *див.* **ПОЧЄСНЇИ.**

***ПОЧАСТОВАТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* чьстовати) (що) ушанувати: какъ того слоугоу моего жалованьє своє мнє вчинивши съ симъ посломъ котори(и) же к вамъ пошолъ в сєбє єго нєоставивъ слово моє почастовалъ отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приѧ(з)нъ то боудєть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **почастовалъ** (1484 *ЯМ*); *дієприсл. перед.* **почастовавше** (1484 *ЯМ*).

ПОЧАТИ, ПОЧАТЫ *дієсл. док.* (99) **1.** (робити що, що) *(приступити до якоїсь дії)* почати *(робити що)* (23): I teź, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ... милии панове то єсть црквная землѧ (Погоничі, 1422 *Р* 97); ажє бы(л) поча(л) гєргє... тѣгати на пана кости... тогди то(т) имає(т) справнє завѣзкоу тоую заплатити ҂ роу(б)ли срєбра (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); И мы... казали єсмо светком присѧгноути, они обвели... по дорогоу, где была паии Михайловаѧ гоумно селит почела (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Што перъво сєго... продали были есмо вси корчмы Върyцъкіе... Суцъкому Маръку на тры годы... а рокъ было ему почати корчмы варыти на Божъе Нароженье (Радомль, 1487 *РИБ* 227); а сказившы записъ самъ же почалъ еси Совѣ свѣтчити на третюю часть, ажъ бы была... ему записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620); у tyi moyi lude daley hranycu zawely poczaly mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (чим, за що) *(зробити що на самому початку)* почати (що, від чого, з чого) (3): кто почнє(т) свадою или тежею... тоть заплатить завѣскоу тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д) коли то(т) заплати(т) завѧзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

3. (без додатка) *(виступити з якоюсь метою)* почати (що) (2): пакли бы романъ почѧ(л) и жаловалъ прєдкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѧтства... тогды мы имаєва того исного романа опѧтъ поставити (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); и тако(ж) завѣзкоу поставлѣє(м)... мє(ж) ними пѧ(т) десѧ(т) гриве(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє... то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писанноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

4. (робити що) *(увійти у початковий етап якогось стану)* почати (1): zaniuzby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

5. *(у формі дієприслівника)* (що, чим, от чого, из чого, от де, де, от коли) *(виражає початковий пункт розгортання дії)* почавши (від чого, з чого) (69): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... зъ ловы... почонъ отъ Песчанъки бродку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а тыи старци... оуказали старою границю... почєнши о(т) малого криховца (Зудечів, 1430 *Р* 116); А коу томоу придаль єсми... зємлю пашноую... почєнши о(т) стго озєра (Перевали, 1440 *Р* 142); а обрубъ земленый тому именицу... от имени моего Хренникъ, почен нижей синожати Хренницкое луки (Хрінники, 1472

АрхЮЗР 8/III, 3); а хотарь томоу... селоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє (Сучава, 1488 ДГСПМ); y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey ... dorohy (Тришин, 1500 ДПЖН).

6. (*у знач. допоміжного дієслова в складі форм майбутнього часу*) почати, бути (1): а кто коли по(ч)нєтъ оучинити, тоіо имаємъ явнѦго казнити и оустановити того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *інф.* **почати** 3 (1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); **початы** 1 (1489 *АКВ*); *перф. 2 ос. одн. ч.* **почалъ єси** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **почалъ, почал, поча(л)** 3 (1422 *Р* 97; 1478 *AS* III, 17; 1495 *ВМЗД*); **почѦ(л)** 1 (1400 *Cost.* II, 618); *ж.* **почела** (1478 *AS* III, 17); *1 ос. мн.* **смо... почали** 3 (1492 *BD* I, 510; 1494 *BD* II, 35; 1500 *SD* 7); **єсмо... почали** 2 (1491 *BD* I, 473; 1495 *BD* II, 64); **poczali iesmo** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **єсми почали** 1 (1388 *SL* 678); **почали** 1 (1491 *AS* I, 94); *3 ос. мн.* **poczali, почали** 2 (1388 *ZPL* 104; 1392—1393 *РФВ* 170); **poczały** 1 (1500 *ДПЖН*); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бы(л) поча(л)** (1449 *Cost.* II, 386); *майб. 3 ос. одн.* **почнє(т)** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1452 *Cost.* II, 422); **по(ч)нєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *інф. пас.* **початы быти** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. перед.* **почєнши, почънши, почє(н)ши, почьнши** 46 (1409 *Cost.* I, 64; 1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1430 *Р* 116; 1440 *Р* 142; 1456 *Cost.* II, 582; 1460 *BD* II, 273; 1475 *BD* I, 206; 1488 *AS* I, 242; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **почєншє, почєньшє, почє(н)шє** 9 (1415 *Cost.* I, 121; 1425 *Cost.* I, 168; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 27; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *Cost.* II, 582; 1473 *BD* I, 183; 1479 *BD* I, 221; 1488 *Cost. S.* 127); **почавши** 2 (1389 *РЕА* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111); **почонши, poczonszy** 3 (1488 *AS* I, 242; 1492 *AS* III, 23; 1500 *ДПЖН*); **почонъшы** 1 (1498 *BD* II, 412); **починше** 1 (1491 *BD* I, 472); **починши** 1 (1491 *BD* I, 473); **по(ч)нше** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **почонъ** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1484 *ЯМ*); **почєн, почєнь** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *ВОРСР* 178); ! **починьшїи** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

***ПОЧАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (*появитися, виникнути*) початися: То есмо писали докул сѦ поветрее не почало (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сѦ... почало** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **почалосѦ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, ПОЧАТИ, ПОЧИНАТИ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

ПОЧАТОК *ч.* (4) **1.** (*вихідна точка*) початок (2): Въ имѦ отца и сына... штож єст добры початок и конець коу каждомоу и справєдливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѦнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); то є(ст) личба до тои кнцы (!) ка(к) имаю(т) тетра(д) быти о(т) початкоу азь до конца (Краків, 1491 *МВ*).

2. (*ініціатива*) почин (2): хто кого ранїть зь єго поча(т)коу (XV ст. *ВС* 6 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **початок** (1468 *BD* II, 300); *род. одн.* **початкоу, початъкоу, поча(т)коу** (XV ст. *ВС* 6 зв., 18 зв.; 1491 *МВ*).

ПОЧАТЫ *див.* **ПОЧАТИ.**

***ПОЧАТЫЙ** *прикм.* (2) (*з якого вже було взято частину*) почaтий: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно, ножи... абы платили, оу серєтѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); а от крамных рѣчеи... почєнши полотно литовскоє... и от бархатоу, и от початого соукна ... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **початоє** (1456 *Cost.* II, 788); *род. одн. с.* **початого** (1460 *BD* II, 273).

ПОЧЄСНЇИ *прикм.* (9) (*стп.* poczesny) (*який відзначається високими моральними якостями*) чесний, достойний: мы алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... оже тоть истины(и) и почєсны(и) и нашь вѣрны боѦри(н), пань михаиль логофєть... намь служи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 471—472); ачь го(д) минє(т) а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными (!) лю(д)ми довє(т)чить нжє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.); мы Стефан воевода... чинимъ знаменито... оже... дали (*в ориг.* дами.— *Прим. вид.*) єсми сєс наш листъ почєсномоу болѣрииоу паноу Михоулоу логофєтоу (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **почєсны(и)** 1 (1453 *Cost.* II, 471); **почєснїи** 1 (1467 *BD* I, 122); *дав. одн. ч.* **почєсному, почъсномоу** (1457 *BD* I, 5; 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* II, 309); *ор. мн.* **почєснимы** 1 (1457 *BD* II, 257); **почєсными** 1 (1460 *BD* II, 270); ! **почасными** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.).

Див. ще ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧЄСТЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* почьстиє, почєстиє) почесть: тогди они па(к) с поч(с)тїє(м) и добротою на(с)... о(т)провадили (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *ор. одн.* **поч(с)тїє(м)** (1457 *Cost.* II, 811).

Див. ще ***ПОЧЄСТЪНОСТЬ.**

***ПОЧЄСТЪНОСТЬ** *ж.* (1) шанобливість: въ всєи покори и почєстъноc(т)и оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... кролєви... голдъ...ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ почєстъноc(т)и** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ПОЧЄСТЇЄ.**

***ПОЧЄТЄННЫИ** *див.* ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧИВШИИ** *дієприкм.* (1) померлий, покійний: мы їо алєксандрь воєводы (!)... знаємо чинимь... ожє тоть... болѣринь нашь... слоужиль прѣж(д)є почившимь родителємь нашимь... вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36).

ФОРМИ: *дав. мн.* **почившимь** (1400 *Cost.* I, 36).

Див. ще **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

ПОЧИНАТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) (*приступати до якоїсь дії*) починати (2): И такожь без вѣданиѦ... королѦ... ничого нє имаємь починати, ани валчити, ни на одноу стороноу (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А також ни с ким нє имаємо ни жадноu валки починати (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

2. (о що, проти кого, на кого) виступати (проти кого, проти чого) (4): а поєдналисѦ на вѣки, ожє волъчкови нє починати о дѣлъ николи (Вишня, 1393 *Р* 52); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ... тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Ажє що коли... кто от их плѣмєнє имоут починати на пана Игната... тѦжєю или свадою... да заплатит... завѣска Й роу⟨бли сребра⟩ (б. м. н., 1440 *DBAc* 32).

3. (*брати початок*) починатися (1): и колы есмо проехалы черезъ лісъ... где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **починати** 4 (1393 *Р* 52; 1395 *Cost.* II, 613; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372); **почина(т)** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *теп. 3 ос. одн.* **починаетъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *майб. 3 ос. мн.* **имоут починати** (1440 *DBAc* 32).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, ПОЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

***ПОЧИНАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) (*брати початок*) починатися: отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцовъ усыпати есмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); хотар... о(т) доуба... оу броудоу (*в ориг.* проудоу.— *Прим. ред.*) бы(с)трьїци тако(ж)дє синожатїи(х) что сѣ почїнає(т) о(т) оустїє сьрата (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся починаетъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **сѣ почїнає(т)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, ПОЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ, *ОУЧѦТИ.**

***ПОЧИНИТИ** *дієсл. док.* (3) ◇ ш к о д ы п о ч и н и т и *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **почини(л)** (1495 *ПЛПС*); *3 ос. мн.* **почінилї, починнли** (XV ст. *ВС* 28 зв.; 1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ СЯ, ОУЧИНИТИ** 3, ***ОУЧИНИТИ СѦ, ЧИНИТИ** 1.

***ПОЧИНИТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (пас.) поробитися, вчинитися: а намъ и землямъ нашимъ опосле того большые ся шкоды починили и теперь дѣются (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **ся... починили** (1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, ОУЧИНИТИ** 3, ***ОУЧИНИТИ СѦ, ЧИНИТИ** 1.

ПОЧОМОУ *присл.* (4) *(відносний, приєднує підрядні додаткові речення)* почому, почім, звідки (3): Мы пытали по чомоу вы свєдоми, штобы то было пани Василєвоє Копачєвича... Мы пытали почомоу то знат, што ново? (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

(з модальною часткою бы, яка надає відтінку сумніву в доцільності дії) чого б (1): И мы пытали пани Михайловоє, почомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***ПОЧТЄННЫЙ** *див.* ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧТЄНЫИ** *див.* ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧТИВОСТЬ** *ж.* (2) (*стч.* počstivost, *стп.* poczciwość) шана, честь(1): и мы и(х) ласковє принѦли и почтивость и(м) вдѣлали (б. м. н., 1495 *ПЛПС*);

в ъ п о ч ъ с т и в о с т и х о в а т и (кого) (1) ставитися з пошаною (до кого), виявляти шану (до кого): А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєй милости шырей поведають въ каковой почъстивости ихъ ховаеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *знах. одн.* **почтивость** (1495 *ПЛПС*); *місц. одн.* **въ почъстивости** (1498 *BD* II, 414).

***ПОЧОУИКОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Почуйки: Село Почоу(и)ково а в томъ сєлє десеть слоугъ на во(и)ноу хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Почоу(и)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ*).

POCZUTHY *ч.* (1) *(особова назва)*: A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczky... Chodor Poczuthy Chmiel, Lubko (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Poczuthy** (1413 *GL* 48).

***ПОЧЪСНЫИ** *див.* **ПОЧЄСНЇИ.**

***ПОЧЪСТИВОСТЬ** *див.* ***ПОЧТИВОСТЬ.**

***ПОЧЬТЄНЫИ** *прикм.* (5) гідний, достойний, чесний: а на болшеє потврьжєниє... томоу въсємоу... вєлѣли єсми нашємоу вѣрному н почтєнному болѣриноу паноу симѦ логоѳєтоу писати и прївѣсити нашоу печа(т) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 121); мл(с)тїю бжїєю мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито ис сѣмъ листомъ наши(м)... оже тотъ истинны(и) нашъ вѣрны(и) и почєтєнны(и) болѣринъ пань михаилъ... служитъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 Cost. II, 539—540); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... глєитоуємь сим... глєитом наших вирных и почтєных боѦрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **по(ч)тєныи** 1 (1448 *Cost.* II, 313); **почєтєниы(и)** 1 (1455 *Cost.* II, 540); *дав. одн. ч.* **почтєнному** 1 (1443 *Cost.* II, 121); **почьтєно(м)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. мн. ч.* **почтєных** (1468 *BD* II, 305).

Див. ще **ПОЧЄСНЇИ.**

Пор. ***ПРЄПОЧТЄНЫИ.**

***ПОЧѦПОДЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѦ (!) наста(с)я киє(в)скаѦ... с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци... двѣ волости наши(х) пєрєдо(л) а почѦпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174).

ФОРМИ: *знах. одн.* **почѦпо(д)** (1459 *Р* 174).

***ПОШИТЫИ** *дієприкм.* (1) покритий тканиною: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **пошита** (1378 *Р* 26).

***ПОШЛИНА** *ж.* (12) податок грішми або натурою: а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всеми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); мы вєликыи кнзь швитригаило... чинимь знамєнито... иже... записуємь пану чуси имѣнья... со всими входы и приходы... з мыты и со всими пошлинами (Луцьк, 1434 *Р* 128); Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо (н)а то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам... поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин в Чорнобыли не велели (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што къ двору нашому, къ Глушыцы шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); А кого коли они за себе людей прызовутъ и нанво за собою посадятъ, ино нашымъ... урадникомъ не надобѣ... никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. мн.* **пошлннъ, пошлин, пошли(н)** (1450 *ЗНТШ* XI, 7; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1484 *ЯМ*; 1499 *РИБ* 777; 1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн.* **пошлины** (1499 *РИБ* 777); *ор. мн.* **пошлинами** (1427 *Р* 108; 1434 *Р* 128; 1459 *Р* 174; 1499 *РИБ* 777); *місц. мн.* **о пошлинахъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ПОѢЗДЬНИСТВО** *с.* (1) повинність перевозити продукти княжого господарства і давати підводи для перевезення княжих урядників: а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни Аловицѣ платити а н (!) поѣздьниства ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **поѣздьнпства** (п. 13-.Ↄ *Р* 4).

***ПОѢХАТИ** *див.* **ПОЄХАТИ.**

ПОЯНА[1] *див.* **ПОѦНА**[1].

ПОЯНА[2] *див.* **ПОѦНА**[3].

***ПОЯНИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воевод... чиним знамєнито... оже... болѣрє Мълинъ и Выша... отстоупили... синовцем Поянином, села (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Поянином** (1458 *BD* I, 20); *знах. мн. с.* **поянина** (1458 *BD* I, 20).

Пор. **ПОѦНА**[3].

ПОЯТИ *дієсл. док.* (1) (*цсл.* поѦти) ◇ ж о н у п о я т и (1) *див.* **ЖЄНА.**

ФОРМИ: *інф.* **пояти** (1438 *Р* 141).

Див. ще **ПОНѦТИ.**

ПОѦНА[1] *ж.* (9) (*молд.* поянэ) поляна (8): Тємже... дали ємоу... сєла єго... и пояна от потока гдє црьковь єст (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а хотар томоу сєло, на имѣ шєрбановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

П о я н а Б р у м а р е в а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві)*: И оучинили єсмо въ зад⟨оу⟩шїє... и дали... єсми... монастирю... Пояна Брумарева (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до пояна** 1 (1473 *BD* I, 184); *зам. знах.* **дали... пояна, поѦна** 6 (1458 *BD* I, 19; 1468 *BD* I, 130; 1473 *BD* I, 183; *ШКН* 164); *знах. одн.* **поѦноу** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **поянъ** (1492 *Cost. S.* 162).

Див. ще ***ПОЄНА, ПОЄНИЦА, ПОЛѢНА**[1], ***ПОЛѢНЇЦА.**

ПОѦНА[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѦмже мы... дали єсмы єм(оу)... єдно село на имѦ поѦна (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поѦна** (1400 *Cost.* I, 36).

Див. ще **ПОЛѢНА**[2].

ПОѦНА[3] *ч.* (2) *(особова назва)*: варє коли бы оусталъ поѦна ста(н)... или бу(д) кто о(т) єго племєнє на пана михаила логофє(та)... то(т) заплати(т)... завѣзкоу, ҂ роубли сєрєбра лито(г) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); мы Стефан воевод... чиним знамєнїто... оже... болѣрє Мълинъ и Вы-

ша... отстоупили... Нѣгоулови и Татоулови... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I,20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поѧна, Пояна** (1448 *Cost.* II, 362; 1458 *BD* I, 20).

Див. ще **ПОЛѢНА**[4].

***ПОѦСЪ** *ч.* (2) пояс: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи почeнши полотно... ножи, ногавици, косы, поѧсы и ины дробны рѣчи... от того от оусего абы платили, оу серетѣ, мыто (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Почeнши где єсть головноє мыто... от сєрпи... поѧси покочини, циквы(!).. а от того от оусєго щобы платили оу Сєрети мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн.* **поѧсы** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* **от поѧси** 1 (1460 *BD* II, 273).

! ПРА[1] ⟨ПРАВДѢ⟩ (1): которы(и) сєбє мєніть нє по пра(!) (XV ст. *ВС* 22 зв.).

Див. **ПРАВДА** 1.

! ПРА[2] ⟨ПРАВО⟩ (1): мы стєфа(н) воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) исти(н)ныи на(ш) вѣрны слоуга... служи(л) на(м) пра (!) и вѣрно (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

Див. **ПРАВО**[2].

! ПРААОТНІНА *див.* ***ПРАОТНІНА.**

! ПРАВЖЄ ⟨ПРАВѢЄ⟩ *див.* ***ПРАВѢЄ.**

ПРАВДА *ж.* (43) **1.** *(істина)* правда (12): Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыи то мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и гєргє сѧ тоу(т) нє запрѣлъ, рє(к) прѣ(д)·на(с): правда, єсы да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе... доброволио зъ сукни безъ имѣнєй (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло... своєю рукою... зарубал» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

б о г а и п р а в д у з н а ю ч и (1) *див.* **БОГЪ**[1].

2. справедливість (4): ино мы оузрѣвши и(х) жало(ст) и просѧ(ч) пра(в)ду о(т) на(с), а мы оучинили єсми имъ правую пра(в)ду ис нашими паны (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и тєпєръ просимо такожъ отъ твоєє милости, и абы єси намъ потвєръдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли веровати, ажє єси намъ со всєю правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); п о п р а в д ѣ (1) справедливо, слушно: Мартинъ жалова(л) на микоулоу н(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш) и квалъто(м)ъ на (до)брowолнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) мікоула о(т)повъда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на нє(г) жалова(л) (XV ст. *ВС* 31 зв.— 32).

3. праведність, чесність (1): тѣм мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую нашєго вѣрного слоуги... вратили єсми єго отчиноу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); п о п р а в д ѣ (1), с ъ п р а в ъ д о ю (1) щиросердо, чесно: а кто бы о(т) на(с) по правдѣ нє слоужи(л) нліашю воєводє, а того иметь король господарь, казніти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а онъ слоужилъ и слоужить господароу своємоу, великомоу королю, съ правъдою, и хочеть ємоу слоужить ѧко господареви своєму (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); в ѣ р о ю и п р а в д о ю (4), (с о) п р а в д о ю и в ѣ р о ю (2) *див.* **ВѢРА.**

4. присяга (4): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *Р* 43); знаменитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода... слубили єсми и слубуємъ вѣрнє быти... королєви... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи (!) подлуг чти и наше правды (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607);

п р а в д о у о у к а з а т и (1) присягнути: и тоуть пере(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны... абыхомъ... до нашеи смєрти господареви нашєму казимирови... служили... вѣрно и чесно и справе(д)ливо (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); д а т и п р а в д у (1), п р а в д у д а т и (1) *див.* **ДАТИ.**

5. договір, умови договору (3): а што тои грамотѣ писано тую жь правду литовьскымъ кнѧзємъ держати (б. м. н., 1352 *Р* 6—7); коли сюю правъдоу сѧкъ промєжи собою вчинимъ потомъ отъ сєго часоу межи тебе и нами лешеє (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

6. судове рішення (1): и заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ и остали сѧ облазничєвє при томъ дворищи пыськовича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79);

о у ч и н и т и (к р а с н у ю, п р а в у ю) п р а в д о у (б о ж ї ю, с в я т у ю) (5) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **правда** (1449 *Cost.* II, 385; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*; XV ст. *ВС* 19 зв., 20; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *род. одн.* **правды, прав(д)ы** (1388 *Р* 43; 1393 *Cost.* II, 607; XV ст. *ВС* 20; 1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **правдѣ** 4 (1411 *Р* 79; XV ст. *ВС* 7, 32; 1435 *Cost.* II, 689); **! пра** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); *знах. одн.* **правдоу, правду, правъдоу, прав(д)у, пра(в)ду** (1352 *Р* 6; 1386 *Р* 30; 1388 *Р* 43; 1404 *Р* 70; 1434 *Cost.* II, 675; 1436 *Cost.* I, 455; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1484 *ЯМ* і т. ін.); *ор. одн.* **правдою, правъдою, прав⟨д⟩ою** (1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 637; 1448 *Cost.* II, 300; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1481 *BD* II, 364; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 442); *місц. одн.* **оу правдѣ** (1388 *Р* 43).

***ПРАВДИВЫИ** *прикм.* (3) **1.** справедливий, слушний, правильний (1): Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедливе єго соудилъ а тамь на соудѣ єго не нагонилъ мы такы осоужени (!) нє нагонєны сказоуємь мы правдивє а пєтра сказоуємы оу винѫ которая(ж) пїсана о соу(д)яхъ (XV ст. *ВС* 23).

2. *(який має законну силу)* дійсний, правомочний (2): ино якоубово свідо(ч)ство є(ст) правдиво (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **правдиво** (XV ст. *ВС* 20 зв.; *СЯ* 42 зв.); *знах. одн. с.* **правдивє** (XV ст. *ВС* 23).

***ПРАВЄДЛИВЫИ** *прикм.* (1) *(який має підставу)* справедливий: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иеть (!) гнєвъ имѣсца имееть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имееть соу(д) како во(г) (!) имети в роуцє а̃ ба прє(д) оочима (!) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **праведлива(г)** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ПРАВЄДНЫИ *прикм.* (3) справедливий, праведний (1): А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8);

к н и г и п р а в е д н ы є (2) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **праведнын** (бл. 1350 *Р* 8); *род. мн.* **праведны(х)** (XV ст. *СЯ* 43); *місц. мн.* **въ праведны(х)** (XV ст. *СЯ* 40).

***ПРАВИИ** *див.* **ПРАВЫИ**[2].

ПРАВИТИ *дієсл. недок. і док.* (13) **1.** *недок. і док.* (що) говорити, мовити, сказати (2): Федько Гаврыловичъ маєтъ то правити: Господаръ нашъ великий князь вскazaлъ къ твоей милости: а коли... зъ его милостью оутвеpъдить ся... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашому господару его милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387); И такъ абы єсте знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ и въ посольстве што отъ великого князя до насъ правилъ онъ на вашу милость сию вину ставляеть (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *недок.* засвідчувати правильність документа (6): кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни великаѧ правила (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 59).

3. *док.* (що) здійснити, виконати (1): Тотъ члонокъ маєть панъ Федько правити (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);

недок. і док. (кому, по чому) виконувати (виконати) зобов'язання (стосовно до чого) (3): и єстли бы онъ вамъ по доконъчанию... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); А нинє болъшы того, нє въчалъ єси єму правити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

4. *док.* (що на кого) *(вимагати)* виправити (що від кого) (1): а воземши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѦзии прави(т) предъ королємъ а мы противъ єм(у) нє имаємъ ништо мо(л)ви(т) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *інф.* **правити** 3 (1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 407; 1499 *BD* II, 448); **прави(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **правилъ, правил, прави(л), прав⟨илъ⟩, пр⟨авилъ⟩** 5 (1427 *Р* 109; 1494 *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; 1499 *BD* II, 447; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **прав.** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *3 ос. одн. ж.* **правила** (1396 *AS* I, 20); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы (абы)... правилъ** (1498 *BD* II, 409).

ПРАВЇИ *див.* **ПРАВЫИ**[2].

***ПРАВНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

ПРАВО[1] *с.* (240) **1.** *(надана законами держави воля, свобода, змога діяти, здійснювати щось, розпоряджатись чимсь)* право (18): а брашовѣномъ кто будє(т), що оузѦлъ безъ и(х) права... що бы сте имъ воротили въсѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Печє(р)скїи с Кїєва... жалоуючися на митрополита кїєвского... што(ж) и(м) насилїє чини(т) и права имь давныє и (з)вєчистыє ламати хощє(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а бѫдє(т) ли хто иньшии мени(л)сѦ право имє(т) къ тои очинє имєє(т) прїити прє(д) соу(д)єю а оуказа(т) своє право (XV ст. *BC* 22 зв.); Тоє въсє вышеписанноє мы... Стефан воевода... на наше право и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою... наияснѣишомоу Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу... моцнє и нєпороушенне... имаємо дръжати и наполнити (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

правомочність (29): а кого коли нєспрѦчють люди к собѣ... тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо... наше село надѣєво... и со всѣмъ правомъ (Львів, 1399 *Р* 59); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако Ѧко сами дьржали и со всѣмъ правомъ (Галич, 1409 *Р* 74); а што оузможєть осадити на тѣ(х) хотарє(х) и тоє да моу боудєть съ въсѣмъ правомъ вышеписаннымъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтємъ и(х)... съ всѣ(м) право(м) (Луцьк, 1445 *Р* 148); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо... и со всимъ правомъ (Вільна, 1499 *ВФ*);

в ы п о в е д а т и с п р а в а (2) *див.* ***ВЫПОВЄДАТИ;** и м а т и п р а в о (3) *див.* **ИМАТИ**[2]; л и ш и т и н а п р а в ѣ (2) *див.* **ЛИШИТИ.**

2. *(сукупність установлених державою норм і обов'язкових правил)* закон, право (56): I też, jestliby chrestianin... rukoju khwattownuju meł szto wcziniti, abo wdarił, majet byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а заплатившы тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а о(т) су(к)на и о(т) пло(т)на и о(т) уси торговли имаю(т) мыто платити, яко є(ст) права издавна (Сучава, 1455 *Cost.* II, 772); ОуставлѦємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) дєржїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на себѣ нєкоторoую собїноу пенєзеи и оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пенєзеи (XV ст. *BC* 27—27 зв.); а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433);

п р а в а ж а д а т и (1) доходити (домагатися) свого права: а кто своєго должника лицє(м) ⟨познал⟩, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѦ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); б є з п р а в а (2) незаконно: а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѦ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѦтюлъ (Кременець, 1434 *Р* 129—130); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрьноѣ службы и велѣлъ мѦ имити... безъ моѣ вины и безъ права чєресъ намолву моихъ неприѦтелєи (Черняхів, 1435 *Р* 132); и с (с ъ) п р а в а (2) законно: и добы(л) па(н) шендрика ⟨своими п⟩ривилиєми, нє имаю(т) оуспоминати тоти прѣдречены панове о тыто (sic.— *Прим. вид.*) вышеписаны села на пана шендрика... заноу(ж) зыскал (sic.— *Прим. вид.*) шендрика ⟨съ въс⟩єго права ⟨о(т) вышеписанни(х) болъръ⟩ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); И сєла, имения твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имеш поставити привилиѦ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270); и с (с) п р а в о м ь (2) законним порядком, законно: хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудь оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѦ одно(г) с правомь забить (XV ст. *BC* 37 зв.); А комоу сам митрополит нє имєт право оучинити, а тот имаєт исправом (!) пред нами о оусєм оправити сѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); ш т о б ы (кому) п р а в о б ы л о (1) щоб (хто) користувався обороною закону: О закладѣ(х) алюбо о цєзанїю (!) наши(х) оубогы(х) штобы имъ право было (XV ст. *BC* 11); п р а в о м ъ и с к а т и (кого) (1) переслідувати законом: Пово(д) вїнова(т) то(г) (!) правомъ всегды ищєтъ (XV ст. *BC* 25); в ы д а т и с ъ п р а в а (1) *див.* **ВЫДАТИ;** д е р ж а т и о у п р а в и (1) *див.* **ДЄРЖАТИ;**

правопорядок (7): илїа воєвода... господаръ земли мо(л)давскои даємъ сє(с) ли(ст) г(с)ва ми тръговъцємъ о(т) брашова яко... право оусє да и(м) є(ст) ка(к) было при нашємъ родители (Сучава, 1437 *DIR* № 8); того ра(ди) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѦры и дали єсми ива(н)кови и братїамъ єго ка(к) є(ст) право и зако(н) по обычаю аби пошо(л) ива(н) са(м) съ кд присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними ажє ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичеви (Васлуй, 1474 *РГС*); п р а в о п о с п о л и т о є (1) публічне право: Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв на вечност зо всимъ и со всємъ... водлє права посполитого (Володимир, 1475 *AS* I, 72); п р а в о с т р а т и т и (1), с т р а т и т и п р а в о (1) втратити приналежність до даного феодального правопорядку: по(д)лоугъ оуставленїя стых оцевъ зако(н) єсть томоу право страти(т) хто своєго права не пoживаєть (XV ст. *BC* 26); п р а в о ц є с а р ь с к о є (2) *(у середньовіччі німецькі королі йменувалися цісарями священної Римської імперії. Польща уявлялася як складова частина німецького цісарства)* римське право: Знаменїто намъ єсть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *BC* 25 зв.); в о л о с ь к о є п р а в о (1), п р а в о в о л о с к о є (1) *див.* **ВОЛОСКЫ;** з є м с к о є п р а в о (3), ⟨п р а в о⟩ з ѣ м ь с к о є (1) *див.* **ЗЄМСКИИ** 1; х р и с т ї Ѧ н с к о є (к р є с т ь Ѧ н с к о є) п р а в о (10) *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ** 1; н е м е ц ь к о є (н ѣ м е ц к о є) п р а в о (4), п р а в о н є м є ц ь к о є (7) *див.* ***НѢМЄЦКИИ;** п о л с к о є п р а в о (3), п р а в о п о л ь с к о є (1) *див.* **ПОЛСКИИ;** р у с к о є п р а в о (1) *див.* **РУСКИИ** 1; т а т а р с к о є п р а в о (1) *див.* **ТАТАРСКЫИ;** х о л о п с к о є ⟨п р а в о⟩ (1) *див.* ***ХОЛОПСКЫИ;**

законне підтвердження (1): Нагорка и Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ

земъскихъ тая речъ имъ оправена, а права ни одного, а ни твердостей инъшихъ на то не мамы (Краків, 1489 *РИБ* 433).

3. справедливість (1): а кто не оуверне(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

4. (*державний орган правосуддя*) суд (2): мы сказоуемь ажь которыи соу(д)я ко(г) неисправедливо осоуди(т)... то(т) имее(т) на вышъшее право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.);

(*судейська колегія*) суд (14): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); право такь нашло ажь па(н) ивашковы листы оуморени на вѣкы (Зудечів, 1413 *Р* 83); а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, оу нарочитомъ мѣстци... на колочини, и що право изнаидеть, то нехаи терпи(т) виноваты (Ясси, 1445 *Cost.* II, 729);

(*судовий розгляд, судовий процес*) суд (13): а яко сталї пре(д) нами... на правѣ па(н) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты гранїчныи (Зудечів, 1421 *Р* 95); а пак ли бы ⟨е⟩ще его не было тогды тогды (!) коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ приѣде приѣде(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по его оуѣханъѣ третии днъ право мае(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); ка(ж)ныи(и) мо(ж)ть име(т) ре(ч)нїка оу пра(в) (XV ст. *ВС* 12); и мы листу того выслухавшы и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пише(т) ажъбы его мл(с)ть о(т)цовъ и(х) судилъ (Вільна, 1495 *БСКИ*);

присуд (1): Частокро(т) прїгожаетсѧ и(ж) некоторыи за... заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водѧть прото прїказоуемь мы абы того далѧ не было (XV ст. *ВС* 15);

◇ в п р а в о   в с т у п и т и (о що) (1) (*стп.* w prawo wstąpić) порушити судову справу (про що): тож имаю в право вступити о дѣл какъ есмо записали сѧ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); в   п р а в о   в с т у п и т и   с ѧ (о що) (1) порушити судову справу (про що): тож имаю в право вступити сѧ о дѣл, какъ оу верху виписано (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); п р а в о   д а т и (кому з ким) (2) учинити суд (кому), розсудити (кого з ким): а ми емоу право дали с ни(м) (Зудечів, 1413 *Р* 83); п р а в о   м а е т ъ   б ы т и (кому) (1) хтось має бути притягнутий до судової відповідальності, хтось має бути відданий під суд: а где прииде(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему мает⟨ъ быти тре⟩тии днъ по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ (Галич, 1435 *Р* 134); о у   п р а в о   п о и т и (с ким) (1) порушити судову справу, судитися: а которомоу земленїноу бе(з) запїсѫ повери(т) а оу право с нимъ поиде(т) тогды имееть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на не(г) досве(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.); п р а в о   ч и н и т и (кому) (2), п р а в о   о у ч и н и т и (кому) (2), о у ч и н и т и   п р а в о (2) судити (кого): А комоу сам митрополит не имет право оучинити, а тот имает исправом (!) пред нами о оусем оправити сѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); а те(ж) коли потребизно соу(д)я и по(д)судокъ имѣють людѣ(м) право чинїть (XV ст. *СЯ* 43); ино нашим старо⟨ст⟩ам... прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти ⟨на обѣ сторони, бес отволоки⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 443); п р а в о м ъ   в а д и т и   с ѧ (о що) (1) порушувати судову справу (про що): коли сѧ хто правомъ вади(т) о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42); п р а в о м ъ   и т и (п р о т и в ъ кому) (2) порушувати судову справу проти (кого): которыи правомъ немецькимъ иде(т) проти(в) комоу (XV ст. *ВС* 7); п р а в о м   о у п о м ї н а т и (1) порушувати судову справу: а коли(ж) шесть летъ не габаеть ани право(м) оупомїнаеть тогды тое дѣди(ч)ство стратила (XV ст. *ВС* 21): к ъ   п р а в у   п р ї в о д и т и (1) порушувати судову справу: коли хто ко(г) о моужебоиство оба(ди)ть а вины головьное собѣ добываеть а въ три лѣта къ праву не прїводи(л) а по трехъ летѣ(х) на самомъ изостае(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *ВС* 33); к ъ   п р а в о у   с т а т и (2), с т а т и   к ъ   п р а в о у (2), с т а т и   н а   п р а в ѣ (1) прийти до суду, з'явитися у суд: а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа (!) нехотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть... тогды е(г) имѣнїе... имееть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а не стане(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станеть алюбо слѫгѫ пошлеть тогды виноватыи изостане(т) винъ двема волы (XV ст. *ВС* 17 зв.); в ы д а т и   в о   п р а в о (1) *див.* **ВЫДАТИ;** д а в а т и   с ѧ   о у   п р а в о (1) *див.* ***ДАВАТИ СѦ;** з а з в а т ь   к ъ   п р а в о у (1), з а з в а т ь   н а   п р а в о (1) *див.* **ЗАЗВАТЬ;** з в а т и   к   п р а в о у (1) *див.* **ЗВАТИ** 3; м е т и   п р а в о (2), п р а в о   м е т и (1) *див.* **ИМѢТИ;** п о з в а т ь   к ъ   п р а в о у (3), к ъ   п р а в о у   п о з в а т ь (1) *див.* **ПОЗВАТИ** 3; п о с т а в и т и   к у   п р а в у (1) *див.* **ПОСТАВИТИ;** с т о ѧ т и   о у   п р а в е (4) *див.* **СТОЯТИ**[1]; с т о я т и   н а   п р а в ѣ (1) *див.* **СТОЯТИ**[1];

◇ д а т и   с в о е   п р а в о (2) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **право, prawo** 26 (1388 *ZPL* 105; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1435 *Р* 134; 1448 *Cost.* II, 741; 1458 *BD* II, 261; XV ст. *ВС* 10 зв., 11; 1474 *РГС* і т. ін.); **! прово** 1 (1448 *Cost.* II, 741); **! прево** 1 (1455 *Cost.* II, 772); **! права** 1 (1455 *Cost.* II, 772); *род. одн.* **права, prawa, пра(в)** (1388 *ZPL* 106; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 100; 1435 *Р* 132; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1456 *Cost.* II, 791; 1475 *BD* I, 72; 1489 *РИБ* 433; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *дав. одн.* **правоу, праву, правѫ** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 13 зв., 15, 15 зв., 16, 16 зв., 17 зв., 18, 22 зв., 25, 33, 38 зв.; 1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **право** (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1434 *Р* 130; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1481 *BD* II, 365; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 26; 1499 *BD* II, 425, 443 і т. ін.); *ор. одн.* **правомъ, правомь, правом, право(м)** 43 (1375 *Р* 20; 1392 *Cost.* I, 7; 1404 *Р* 70; 1411 *Р* 77; 1426 *ВАМ* 22; 1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1470 *BD* I, 140; 1492 *AS* III, 23; 1499 *ВФ* і т. ін.); **prawem** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *місц. одн.* **оу (в, при, о) праве** 12 (1389 *РЕА* I, 27; XV ст. *ВС* 7, 18, 24, 25, 25 зв., 26; 1495 *БСКИ; ВК; ВМБС; ВМЗД*); **оу (на, во, въ) правѣ** 10 (1386—1418 *Р* 35; 1421 *Р* 95; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272; XV ст. *ВС* 5 зв., 31 зв., 39; *СЯ* 40 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **оу правн** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **у пра(в)** 1 (XV ст. *ВС* 12); *наз. мн.* **права** (XV ст. *ВС* 5 зв., 10); *род. мн.* **правъ, praw, пра(в)** (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 5 зв., 10); *знах. мн.* **права, пра(в)** (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26, 27; 1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 9 зв., 10, 14 зв., 15, 26; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **правы** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156, 159; XV ст. *ВС* 10; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *Р* 161); *місц. мн.* **оу правѣхъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **оу праве(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ПРАВО[2] *присл.* (117) правдиво: мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже королеви польскому... голдовали есмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(е) тот истинїи слоуга и боярин наш вѣрнїи пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ПРАВО[3] *присл.* (41) праворуч, направо: а хота(р) тѣмь села(м) (*в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.*) ... да е(ст) ... дило(м) до могилоу, а о(т) толѣ право о(т) гло(д) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 208); А хотарь Бѣлошещим да ест... горѣ до Аоаша... та право... до серед добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А хотар тому вышеписанному селоу... Милчинецїи... да ест поченши от Томина хотара от новою могилоу що ест выше Вїезоурїи, от толѣ право черес поле (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***ПРАВОСТЬ** (п р а в о с т ї ю).

ПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) здійснювати, робити: Тиж... слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... чистаа правоу вѣроу ховати... и пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* правовати (1462 *BD* II, 284); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. с.* **было бы... правовано** (1462 *BD* II, 284).

***ПРАВОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (о що) правуватися, судитися, позиватися (за що): Коли(ж) детї молодыи ни(ж) двоуна(д)цетї лє(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) оца на(м) (!) сѦ кривда какаѦ... оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лета своя могоуть сѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ правова(т)** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); **(с) ...правова(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ПРАВОВѢРНЫИ** *прикм.* (23) **1.** сумлінний, чесний (12): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто иметъ быти господаръ оу земли Молдавскои... намъ будь кто то имъ да непорушать нашего данья... бєзъ вины ихъ занужь ⟨єсмы имъ⟩ дали за правовѣрную ихъ службу (Сучава, 1403 *RS* 338); а по наше(м) животѣ ⟨кого бъ избєрє(т) быти⟩ господаръ нашеи мо(л)давскои земли ⟨...тотъ бы⟩ имъ непоруши(л) нашего дааніа... за⟨нуже дали єсми⟩ имъ, за их правовѣрну службу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

2. правомірний, законний (11): мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... оже тоты истинны слоуты наши... тодєръ и пєтръ потврьдили єсмы правовѣрное выслоужєнїє отца и(х) щефана и дали єсмы имъ оу нашеи земли три сєла (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму и потврьдили є(г) правовѣрное выслуженїє, сєла, на имѣ... прътъноши... и прокопѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **правовѣрного** (1445 *Cost.* II, 218); *знах. одн. с.* **правовѣрноє** (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 269, 280; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *BAM* 29; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; 1443 *Cost.* II, 179; 1455 *Cost.* II, 540); *знах. одн. ж.* **правовѣрноую, правовѣриую** 7 (1403 *RS* 338; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 *AUB*; 1441 *DBAc* 34, 38; 1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 138); **правовѣрию** 2 (1438 *Cost.* II, 7; 1443 *Cost.* II, 149); **правовѣриу** 1 (1453 *Cost.* II, 468); ! **правѣрною** 1 (1438 *Cost.* II, 8); *зам. знах. одн. с.* **правовѣрию... выслуженїє** 1 (1439 *Cost.* II, 52).

! **ПРАВОИ** ⟨ПРАВО⟩ (2): мы стефан воєвода... чиним знаменито... оже тот истинныи слоуга нашь... слоужил нам правои (!) и вѣрно (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

Див. **ПРАВО²**.

! **ПРАВОЛЄНЇЯ** ⟨ПРИВОЛЄНЇЯ⟩ *див.* ***ПРИВОЛѢНЬЄ**.

***ПРАВОСЛАВНЫИ** *прикм.* (4) **1.** правовірний, православний (3): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и ти жє до на(с) приходѦть люди далєчє ни могоумъ нигдѣ слыщати в(с)рѦ (!) православнаго только вашоу милость (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

2. (*у знач. іменника*) правовірний, православний (1): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **православнаго** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *знах. одн. ж.* **православноую** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дав. мн.* **православнымъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ПРАВОСТЬ** *ж.* (1) ◇ **правостїю** (1) праворуч, направо: Тѣм мы видѣвше єго правою вѣрно (!) ⟨сл⟩оужбоу до нас... дали и потврьдили єсмы ємоу... сєла отнина єго на имѣ: Фаоуриє на Бистрици... а от толѣ правостїю сел(о) Бъхнѣни (Сучава, 1468 *BD* I, 125).

ФОРМИ: *ор. одн.* **правостїю** (1468 *BD* I, 125).

Див. ще **ПРАВО³**.

! **ПРАВОЮ¹** ⟨ПРАВО⟩ (3): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... оже то(т) истинныи слоуга на(ш) марко... служи(л) на(м) правою (!) вѣрно (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 100—101).

Див. **ПРАВО²**.

! **ПРАВОЮ²** ⟨ПРАВО⟩ (2): а от толѣ на връх горь правою (!) мѣст, где оударѣет въ оубрьшїя (!) Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

Див. **ПРАВО³**.

ПРАВЪ *див.* **ПРАВЫИ²**.

***ПРАВЪНЫИ** *прикм.* (1) юридичний: ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка у пра(в) кажному члвкоу надобє є(ст) обороньнїє правъноє (XV ст. *BC* 12—12 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **правъноє** (XV ст. *BC* 12—12 зв.).

***ПРАВЫИ¹** *прикм.* (6) ◇ **отъ правоє роуки або отъ левоє** (1) від кого б це не було, з чийого б боку це не було: А... отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть отъ правоє роуки або отъ лєвоє... а я о томъ оузъведавши... полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) не о(т)шлю... Богъ мене побій (б. м. н., 1484 *ЯМ*); **по правой руце** (1), **по правой ⟨руце⟩** (1) праворуч, з правого боку: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецький (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); ино по лѣвой руце того дуба казал пану Янчинскому держати, а по правой руцѣ того дуба ... нам казал держати и пахат (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **по правой стороні** (2), **по правой ⟨сторони⟩** (1) праворуч, з правого боку: ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ... з людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ той долыни по правой стороні грунтъ Хмельныцкій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); одътоль... до рики Згару... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **правоє** (1484 *ЯМ*); *дав. одн. ж.* **правой** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ПРАВЫИ², ПРАВЇИ, ПРАВЪ *прикм.* (962) **1.** (в чім, о що, кого, чого) (*який має законне право на що*) правий (6): тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всєго имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); па(н) юрьии пра(в) вь свои(х) граница(х) (Зудечів, 1421 *Р* 96); и мы того со кн⟨Ѧ⟩зми и паны досмотрѣвши и в том єсмо кн⟨Ѧ⟩зѦ Олєксандра знашли правого (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (*який має рацію*) правий (5): будєть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королєви оу ятьство (б. м. н., 1352 *Р* 6); И мы в томъ шевцовъ знашли правыхъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

3. (*невинуватий перед законом*) правий (3): ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѦ нєисправедливє выда(л)... мы сказоуємь индриха прав(г) (XV ст. *BC* 23 зв.); **правого чинити** (кого) (1) прощати провину (кому), визнавати невинним (кого): а мы такѣжь... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ... про то жь єго со всѣми по(д)данными о тую исную мєрзѦчку и шкоду воєваную намъ... оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

4. праведний, справедливий (8): заплативъ имъ тыи пѣнѦ(з)... єго жь мѣста тычина и тыхъ сєлъ .. дєржѦниє вѣчноє правымъ судомъ... коро(л) влодиславу пол(с)кому... присудили єсмы... тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *Р* 70); и заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ (Зудечів, 1411 *Р* 79); а єго, бже нє даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми... а землѦмъ миръ правы держати и вѣчны, нєроушены (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и також(д)єрє ива(н)... о(т) хородни(к) исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... николи... понє(ж) страти(л)... прѦ(д) оусєго праваго закона (Васлуй, 1474 *РГС*).

5. законний (452): тотъ истинныи Оганесъ єпископъ вормєнскыи пришелъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсѧ намъ правыми листы воселеньского патріярха (Сучава, 1401 *RIR*); а чинимы єго правымъ о(т)чичємъ и дѣдичомъ тымъ городумъ (Ланчиця, 1433 *P* 125);

вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) бъ҃ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); и тако(ж) потвєржаемь єму єго праваѧ села, що и(х) купи(л) за свои правы пинѧзи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); Я пан Янько Чаплич... продал єсми кнѧзю Ивану Васильєвичу Острозкому... отчиноу свою правоую... и дѣтем єго и боудоущим єго наслѣдком правым (Острог, 1466 *AS* I, 61); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже пріндоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бенѧ и сестра єго Моуша... и продали свою правоую отчиноу от их праваго оурика... слоугам нашим Сими и братоу єго Оники (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

6. *(істинний)* правдивий, справжній (9): коли бы которыі неприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою... безо лсти того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); іо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... служили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Тиж от сєго часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимнроу кролю... чистоа правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); какъ того слоугоу моєго жалованьє своє мнє вчинивши съ симъ посломъ... слово моє початовалъ отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приѧ(з)нь то боудеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

справжній, щирий (1): н оузрѣвши нашу правую пра(в)ду, аже мы єсми вѣрны пріѧте(л) г(с)п(д)реви нашем(у), кролеви є(г) мл(с)ти... а они за то на(м) слюбовали... аже мы не буде(м) имѣли жа(д)ноє ... мерзѧ(ч)ки о(т)... кролѣ є(г) мл(с)тъ, за тоти лихо(т)ники (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

7. правильний, належний, відповідний (7): тѣмъ мы видѣвше доброю и(х) волю... и правоую заплатоу... дали єсмо... паноу вито(л)тоу, тоє вышеписа(н)ноє село (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495—496); Ино мы видѣвши доброє и правоє их вызнанїє и правоє ‹с›ведетелство... єсми дали и потвердили слоузѣ нашемоу Михоулоу (*в ориг.* Моухоулоу.— *Прим. вид.*)... село... на Серетѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

8. відданий, вірний (4): А сє азь... свѧщєнномонах Анастасїє и съ въсѣм братство‹м› яже о христѣ, видѣвше мы, сыноу црьковныи и добрыи нашь приѧтелю правыи твоє произволєнїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости, панє Игнатє... да от нас боудєт‹ь› тоє произволєнїє, за вашїє здравїє (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); ‹мы и дѣти наши› н поддан‹нїи наши› да смо добри и прави ‹при›ятели, и въ въсєм имаєм ємоу ‹и зє›мл‹ѧмъ єго прїѧти› (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

9. сумлінний, чесний (457): мы іо алєксандрь воєвода... знаємо чинимы... оже тоть истинныи слоуга и болѣринь

нашь никоула слоужиль с҃топочившимь родитєлємь нашимь правою и верною слоу(ж)боу и днє(с) слоужить намь правою и вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); тѣмъ мы видѣьше єго правою и вѣрною службу до нас... дали єсми ємоу оу нашеи земли двѣ селѣ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26); А по нашемь животѧ, кто боудет господарь нашеи зємли... тот бы им не пороушил нашего даанїѧ... але бы им оутврьдил ‹и› оукрѣпил, заноуже єсмы им дали и потврьдили за их правоую слоужбоу (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

◊ книги правыє (3) *див.* **КНИГА** 2; лишити оу правоє имѧ (1) *див.* **ЛИШИТИ;** немоць правая (1), правая немоць (4) *див.* **НЕМОЦЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* правъ, пра(в) 8 (1352 *P* 6; XV ст. *BC* 34, 39; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); правыи 1 (XV ст. *BC* 20); правїи 1 (1499 *BD* II, 442); *род. одн. ч., с.* праваго, права(г) 105 (1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 153; 1472 *Cost. S.* 87; 1476 *BD* I, 208; 1480 *BD* I, 244; 1484 *ЯМ*; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 442; 1495 *BD* II, 82; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); правого 5 (1462 *BD* I, 55; 1463 *BD* I, 73; 1470 *BD* I, 155; XV ст. *BC* 6; 1479 *BD* I, 223); прававаго 1 (1483 *Cost. S.* 121); *зам. знах. одн. ж.* праваго отниноу 1 (1479 *BD* I, 221); *дав. одн. ч.* правому (1411 *P* 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн. ч.* правы 4 (1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* II, 295); правого, прав(г) 4 (1361 *AGZ* 6; 1433 *P* 121; XV ст. *BC* 23 зв.; 1491 *AS* I, 94); правїн 1 (1488 *ДГСПМ*); *ор. одн. ч.* правымъ, правым, правы(м) 8 (1404 *P* 70; 1429 *Cost.* I, 269; 1433 *P* 125; 1448 *Cost.* II, 733; 1457 *BD* II, 257; 1462 *BD* II, 283; XV ст. *BC* 38; 1468 *BD* II, 305); правим, прави(м) 2 (1456 *ПМВП*; 1460 *BD* II, 269); правѣмъ 1 (1429 *Cost.* I, 269); *зам. місц. одн. ж.* оу правы(м) очизны 1 (1452 *Cost.* II, 422); *кл. ф.* правыи 1 (1462 *BD* I, 70); правїи 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* правоє (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. одн. с.* правоє 14 (1418 *Cost.* I, 127; 1429 *Cost.* I, 267; 1435 *Cost.* II, 676; 1456 *ПМВП*; 1467 *BD* I, 117; 1472 *BD* I, 177; 1479 *BD* I, 228; 1481 *BD* I, 258; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); *зам. наз. одн. ж.* правоє отнина 1 (1495 *BD* II, 82); *зам. знах. одн. ж.* правоє отниноу, слоужбоу 17 (1428 *Cost.* I, 218; 1442 *Cost.* II, 96; 1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 246; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 274; *Cost. S.* 121; 1484 *BD* I, 279; 1488 *Cost. S.* 128 і т. ін.); ! право отниноу, слоужбоу 6 (1428 *Cost.* I 209; 1443 *Cost.* II 155, 156; 1459 *BD* I 28; 1460 *Cost. S.* 41; 1473 *BD* I, 190); *зам. знах. мн.* правоє отнины 1 (1458 *BD* I 24); *наз. одн. ж.* праваѧ, правая 26 (1388 *P* 39; 1456 *Cost.* II 568; 1462 *BD* I 64; 1464 *BD* I, 85; 1470 *BD* I, 153; 1475 *BD* I, 207; 1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 295; 1491 *Cost. S.* 153; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); праваа 19 (1462 *BD* I, 63 67; 1464 *DIR«A»* 517; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 136; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 446; 1492 *BD* I 505; 1495 *BD* II, 54; 1497 *Cost. S.* 212 і т. ін.); права 3 (1462 *BD* I, 55; 1479 *ПГВСА;* 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн. ж.* правои 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1470 *BD* I, 147); правоє 1 (1480 *BD* I 241); *зам. знах.* правои...слоужбоу (отниноу) 5 (1451 *Cost.* II, 403; 1464 *Cost. S.* 59, 60; 1472 *Cost. D.* 26; 1497 *BD* II, 112); *дав. одн. ж.* правои (1411 *P* 79; 1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн. ж.* правоую, правую, prawuju 342 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1428 *Cost.* I, 234; 1437 *Cost.* I, 529; 1448 *Cost.* II, 343; 1455 *Cost.* II, 543; 1466 *AS* I, 61; 1479 *BD* I, 226; 1489 *BD* I, 374; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); правою 167 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111; 1426 *Cost.* I, 178; 1433 *Cost.* II, 594; 1445 *DIR«A»* 483; 1455 *Cost.* II, 540; 1466 *BD* I, 110; 1475 *BD* I, 207; 1488 *BD* I, 325; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); правоу, праву 14 (1443 *Cost.* II, 132, 160; 1448 *Cost.* II, 317; 1458 *BD* I, 24, 25; 1462 *BD* I, 62, 67; *BD* II, 284; 1472 *DIR«A»* 528; 1483 *BD* I, 275; 1493 *BD* II, 27; 1494 *BD* II, 37; 1498 *BD* II, 126); ! провою 1 (1438 *AUB*); ! праю 1 (1437 *Cost.* I, 520); !праправоую 1 (1436 *Cost.* I, 467); *ор. одн. ж.* правою 92 (1388 *P* 37; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 36; 1414 *Cost.* I, 111; 1420 *Cost.* I, 135; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *BAM* 41; 1480 *BD* I, 237; XV ст. *СЯ* 40; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); ! правоую 1 (XV ст. *СЯ* 40); *зам. наз. одн. ж.* правою отнина 1 (1460 *Cost. S.* 41); *наз. мн.* правы 1 (1457 *Cost.* II, 810); прави 1 (XV ст. *BC* 17); *наз. мн. ч.* прави (1499 *BD* II, 442); *наз. мн. ж.* правыи (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн. с.* праваа (1497 *BD* II, 120); *род. мн.* правых, правы(х) 3 (XV ст. *BC* 5 зв.; *СЯ* 9; 1499 *BD* II, 153); прави(х) 1 (1464 *DIR«A»* 517); правїих 1 (1491 *BD* I, 463); *дав. мн.* правымъ, правым, правы(м) (1457 *Cost.* II, 809; 1466 *AS* I, 60, 61); *знах. мн.* правїи 66 (1479 *BD* I, 222; 1483 *Cost. S.* 182; 1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 388; 1493 *BD* II, 4; 1495 *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 115; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); правы 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 472); прави 1 (1482 *BD* I, 262); *знах. мн. ч.* правыхъ (1495 *АЛМ*

88); *знах. мн. ж.* **правїи** 7 (1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1493 *Cost. D.* 45; 1497 *BD* II, 112; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 174); **правы** 2 (1453 *Cost.* II, 472; 1469 *BD* I, 134); *знах. мн. с.* **правїи** 2 (1470 *BD* II, 203; 1500 *BD* II, 173); **праваѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *ор. мн.* **правыми** (1401 *RIR*); *місц. мн.* **прави(х)** (1490 *Cost. S.* 141).

! **ПРАВЫИ**[3] ⟨ПЄРВЫИ⟩ (1): конъдра(т) шєстъ свє(т)ковъ поставилъ по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи (!) бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) межи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

Див. **ПЄРВЫИ.**

ПРАВѢ *присл.* (1) твердо, незмінно, дійсно: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть своє пєрвѣишии листы Выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъбы васъ мєжи нами з одноє стороны а мєжи собою ... з дроугоє стороны правѣ за сридники коу єднаныю покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

*__ПРАВѢЄ__ *присл. в. ст.* (1) правіше: за своѧ дш͠ѫ остави(л) самь съ свои(м) Ѧзыко(м), єдно сєло... на сланы(м) тазловѣ правжє (!) пъкоурѫ монастирю... што є(ст) на быстрици (Сучава, !440 *Mih.* 208).

! **ПРАВѢРНОЮ** ⟨ПРАВОВѢРНОЮ⟩ *див.* ***ПРАВОВѢРНЫИ.**

***ПРАДЄДИНА** *ж.* (2) *(маєток, успадкований від прадіда)* прадідизна: И далей била нам чолом и жєдала нас, абыхмо єєй дали и призволили имєнє на имє Любчо пана єєй прадєдину и дєдину и отчизну по єєй животє отдати и записати прирожоным своимъ, кому бы она хотєла (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прадєдииу** (1487 *AS* I, 240, 241)

***ПРАДЕДЪ** *ч.* (10) **1.** прадід (9): азъ рабь бж͠їи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дш͠ѫ... и ро(д)тєль мои(х)... и с͠новь мои(х)... и дѣдовь и прѣдѣдовь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

2. предок (1): Іѡ Стєфа(н) воєвода... дали... єсми стои нашєи єпискоупїи (от) радъвцє(х)... гдє сто почивши(х) прє(д)ковє и прєдєдовє наши(х) лєжа(т) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **прѣдѣда** (1480 *DC* 9; 1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **прѣдѣдоу** 3 (1479 *DC* 11; !480 *DC* 8, 10); **прадеду** 1 (1495 *РИБ* 602); *наз. мн.* **прѣдѧди** 1 (XV ст. *НРРГ*); **прєдєдовє** 1 (1490 *DC* 146); *род. мн.* **прѣдѣдовь** (1401 *ЗКЄ*).

ПРАЛОУЦА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє... дали єсми и потвръдили томоу свѧтомоу нашємоу монастироу циганє... на имѣ: Микоула сѣ чєлѣдєю... и Пралоуца... съ чєлѣдми оуси (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пралоуца** (1487 *BD* I, 310).

***ПРАНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАОНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАОТЄЦЬ** *ч.* (1) праотець, прародич: А то дали єсмо оу до(м) С͠тѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєлє(м) н͠шимъ съ тцо(м) (!) праоцє(м) а на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *дав. мн.* **праоцє(м)** (1459 *P* 174).

***ПРАОТНЇНА** *ж.* (1) *(маєток, успадкований від предків)* предківщина: тѣмъ ми... далї и потвєрдил(и) єсми ємоу оу нашєи зємл(и) сєло єго, праaотнїна (!) на имѣ Корчєщїи (Путна, 1457 *KI*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* далї... ! **праaотнїна** (1457 *KI*).

!**ПРАПРАВОУЮ** ⟨ПРАВОУЮ⟩ *див.* **ПРАВЫИ**[2].

***ПРАСЧОУРЄТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАОУНОЧѦ** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАОУНОУЧА** *с.* (353) *(тільки в множині) (нащадки)* правнуки: іо романь воєвода... даль єсмъ... слузѣ нашєму иваньшю витѧзю за єго вѣрную службу г сєла на сєрєтѣ, єму оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтємъ єго и оу⟨ноу⟩чатомъ єго и праоунучатомъ єго и пращюрѧтомъ єго со оусѣмъ правомъ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а да(л) єсмы ѣму оу вѣ(к) и дѣтє(м) ѣхъ и оунучѧто(м) ѣхъ и праоунучѧто(м) ѣхъ (Львів, 1443—1446 *P* 147); да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом, им и дѣтєм их и оуноучатомь их и прѣоуноучатомь их... и въсємоу родоу их, кто сѧ им избєрєть наиближнїи, нєпороушєнно николижє на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. мн.* **прѣоуиоучата** 3 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312); **праоуноучата** 1 (1443 *Cost.* II, 129); *дав. мн.* **прѣоуноучатомъ, прѣоуноучатомь, прѣоуноучатом, прѣоуноучато(м)** 168 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1425 *Cost.* I, 173; !434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 160; 1456 *Cost.* II, 569; 1473 *BD* I, 190; 1482 *BD* I, 262; 1491 *Cost. S.* 156; 1500 *BD* II, !75 і т. ін.); **праоуноучатомъ, праоунучатомъ, праоуноучатомь, праоуиоучатом, праоуноучато(м)** 113 (1392 *Cost.* I, 7; 1415 *Cost.* I, 121; 1425 *Cost.* I, 168; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 87; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *BD* I, 41; 1471 *DIR«A»* 525; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 82 і т. ін.); **прѧоуноучатомъ, прѧоуноучатом, прѧоуиоучато(м)** 9 (1453 *Cost.* II, 468; 1455 *Cost.* II, 544, 559; 1470 *BD* I, 155; 1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; 1479 *BD* I, 224; 1481 *BD* I, 249; 1495 *BD* II, 80); **праоуиоучѧтомъ, праоуноучѧтомь, праоуиучѧто(м)** 10 (1419 *DIR«A»* 444; 1422 *ДГОБ*; 1427 *DBAc* 22; 1429 *ДГОБК*; *Cost.* I, 290; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 364; *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 374; 1443—1446 *P* 147); **прѣоиоучатомъ, прѣоноучатом, прѣоноучато(м)** 8 (1443 *Cost.* II, 155; 1455 *Cost.* II, 540, 549, 553; 1456 *Cost.* II, 577; 1459 *Cost. S.* 22; 1497 *BD* II, 112); **прѣоуноучѧтомъ, прѣоуиоучѧтомь, прѣоуноучѧтом, прѣоуиоучѧтом** 6 (1438 *Cost.* II, 15; 1479 *BD* I, 228; *BAM* 61; *Cost. S.* 98; 1497 *Cost. S.* 223); **прѣвиоучатом, прѣвноучато(м), прѣвноучатом(ь)** 6 (1491 *BD* I, 467; *Cost. S.* 153; 1493 *BD* II, 315; *Cost. S.* 176; 1500 *RA* 260); **правиоучатомъ, правиоучатомь, правиоучато(м)** 4 (1420 *Cost.* I, 135; 1436 *Cost.* I, 455, 481; 1462 *BD* I, 70); **праиоучатомъ, пра⟨оу⟩иоучатом** 4 (1412 *DIR«A»* 440; 1468 *BD* I, 127; 1469 *BD* I, 134, 136); **прєоуноучатом** 4 (1458 *BD* I, 19; 1472 *BD* I, 178; 1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238); **прѣоуиочатомъ, прѣоуночатом** 3 (1443 *Cost.* II, 138; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 434); **праоуиоучєтомъ, праоуиоучєто(м)** 3 (1400 *Cost.* I, 36, 37; 1414 *DIR«A»* 441); **прѣоуиоучєтомь, прѣоуиоучєто(м)** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111); **праоиоучатом** 2 (1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 101); **пр(ѣ)виоучѧтомь** 1 (!401 *ЗКЄ*); **праоуиочѧтомъ** 1 (1424 *Cost.* I, 162); **прѣоночатом** 1 (1468 *BD* I, 125); ! **прѧдоуиоучатом** 1 (1466 *BD* I, 113); **прѣоуиоучатомы** 1 (1409 *Cost.* I, 65); *ор. мн.* **праоуиоучаты** 1 (1462 *Cost. D.* 11); **прѣоуноучати** 1 (1480 *BD* I, 243).

Див. ще ***ПРѢОУНОУКЪ, ОУНОУК** 2, ***ОУНОУЧА** 1.

***ПРАОУНОУЧѦ** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАЦА** *ж.* (1) (*стп.* praca) клопіт, труднощі; отъ своихъ нєприѧтєлє(и) вєликую працоу мєли єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* працоу (1484 *ЯМ*).

***ПРАШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* praszać) (кого) просити, благати: Про тож прашаю вас: нє забиваитє мєнє и нє лишитє ми товар щоби загибло (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* прашаю (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, ПРОСИТИ** 1, **СПРОСИТИ** 2, **ОУПРОСИТИ.**

***ПРАШТОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАШЧУРѦТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАШЧЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
! ПРАЩЕРАТОМЪ *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩОРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩОРЯТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

ПРАЩОУРАТА *мн.* (343) нащадки, правнуки: іо романь воевода... даль есмъ ... слузѣ нашему иваныш͠ю витАзю за его вѣрную службу г села на серетѣ, ему оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтемъ его... и праоунучатомъ его и пращюрАтомъ его со оусѣмъ правомъ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тое всѐ вышеписанное да е(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ вьсѣмъ доходо(м) имъ и дѣтемъ жоуржевимъ... и прѣоуноучато(м) их и прѣщоурѣто(м) и(х)... непороушенно николи(ж), на вѣки (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569); да е(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ вьсемъ доходо(м) и дѣте(м) и(х) и оуноучато(м) ихъ и прѣоуноучато(м) и(х) и пращоурѣто(м) и(х)... непороушено, на вѣки (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз.* **пращоурата** (1486 *DC* 144); *дав.* **пращоурАтомъ, пращоурАтомь, пращоурАтом, пращоурАто(м), пращоурѣтомъ, пращоурѣтомь, пращоурѣтом, пращоурѣто(м), прашчурАтомь, праштоурѣтомъ, праштоурѣтомь** 209 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1426 *Cost.* I, 178; 1431 *Cost.* I, 317; 1445 *Cost.* II, 212; 1460 *BD* I, 41; 1473 *BD* I, 187; 1480 *BD* I, 241, 243; 1491 *BD* I, 456; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **прѣщоурѣтомъ, прѣщоурѣтомь, прѣщоурѣтом, прѣщоурѣто(м), прѣщоурАтомъ, прѣщоурАтомь, прѣщоурАтом, прѣщоурАто(м), прАщоурАтомъ, прАщоурАтомь, прАщоурАтом, прАщоурАто(м), прАщоурѣтом, прАщоурѣто(м), прѣшчурѣтомъ** 93 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 206; 1435 *DIR«A»* 465; 1441 *DBAc* 37; 1453 *Cost.* II, 468; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 190; 1480 *BD* I, 239; 1491 *BD* I, 459; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **пращюрАтомь, пращюрАтомъ, пращюрАто(м), пращюрѣто(м), прашчюрѣтом** 10 (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 14; 1407 *Cost.* I, 56; 1412 *DIR«A»* 440; 1423 *Cost.* I, 154; 1436 *Cost.* I, 455; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 127; 1469 *BD* I, 134, 136); **пращоуратомь, пращоуратомъ, пращоуратом, пращоурато(м)** 7 (1423 *Cost.* I, 156; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *Cost.* I, 242, 248; 1435 *МЭФ* 3; 1460 *Cost. S.* 41; 1491 *Cost. S.* 156); **пращорѣтом, пращорятом, пращорято(м)** 5 (1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125; 1490 *BD* I, 434; 1495 *BD* II, 41); **прѣщюрАтомъ, прѣщюрАтомь, прѣшчюрѣтомъ, прѣшчюрАто(м)** 5 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1419 *DIR«A»* 444; 1443 *Cost.* II, 138; 1453 *Cost.* II, 496); **прѣщорѣтомъ, прѣщорѣтом** 2 (1443 *Cost.* II, 155; 1493 *BD* II, 6); **прАщоуратомъ, прѣщоуратомъ** 2 (1445 *Cost.* II, 226, 231); **пращюратом** 1 (1480 *BD* I, 238); **прасчоуретомь** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **! пращерАтомъ** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **пращюр⟨ет⟩омъ** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **прещоурѣто(м)** 1 (1490 *Cost. S.* 141); **прѣсчюрѣто(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 300); **! прѣоущоурѣтом** 1 (1495 *BD* II, 59); **прѣщтоурѣтомь** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *ор.* **пращоурѣти** (1480 *BD* I, 243).

***ПРАЩОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРЕТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
! ПРАЮ ⟨ПРАВОУЮ⟩ *див.* **ПРАВЫИ**[2].

***ПРВИМѢНЕННЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити з моцъю и без пороушеня (*в ориг.* пороушена.— *Прим. вид.*) нинѣшного листоу и присАгы нашои првимѣненнои (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **првимѣненнои** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ВЕРХУИМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХУМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХЬМЕНЕНЫИ, *ВЕРЪХУПОМЕНЕНЫИ, *ПРОМѢНЕННЫИ, *ПРѢМАНЕНЫИ.**

ПРЕ *прийм.* (1) (*стп.* prze) *(із знах.) (виражає відношення мети)* про (що), для (чого): а над тое сведецтво пре лепшую справедливост и твердостъ и печат есми свою привесила к сему моему листу (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

Див. ще **ПРО.**

! ПРЕБЛАГОСЛОВЕНІЕ ⟨ПРЕБЛАГОСЛОВЕНІИ⟩ *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЕНЫИ.**
! ПРЕБЛАГОСЛОВЕННЕМ ⟨ПРЕБЛАГОСЛОВЕННІИ⟩ *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЕНЫИ.**
***ПРЕБЛАГОСЛОВЕНЫИ** *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЕНЫИ.**

***ПРЕБЫТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* прѣбыти) (під чим) залишитися, пробути: да пребудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіе (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. мн.* да **пребудуть** (1376 *P* 22).

***ПРЕВЕЛІЕ** *див.* **ПРИВИЛІЕ.**
! ПРЕВО *див.* **ПРАВО**[1].
***ПРЕВОЗЛЮБЛЕННИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

ПРЕВОЗНОСЯЙСЯ *дієприкм.* (1) (*цсл.* прѣвъзносити сА) який високо несеться, заноситься, величається, поводиться гордовито: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *акт. теп. наз. одн. ч.* **превозносяйся** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

! ПРЕВРОТНОЕСТЬ *див.* ***ПРЕВРОТНОСТЬ.**

***ПРЕВРОТНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* przewrotność) лицемірство, хитрість: Превротноесть (!)... на то иде(т) ка(к) бы христїянство оoубожело (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! превротноесть** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

***ПРЕВЪЗЛЮБЛЕННИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

***ПРЕВЫШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* прѣвышати) (що чим) перевищувати, переважати: мы кторыи(ж) всА живыА рѣчи розоумо(м) превышае(м) нѣ имаемъ шлАхетны(м) обычаемъ наши(х) пре(д)ко(в) противити сА (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **превышае(м)** (1448 *Cost.* II, 733).

ПРЕВѢСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**
ПРЕД *див.* **ПРЕДЪ**[1].

! ПРЕДАЛЪ[1] ⟨ПРОДАЛЪ⟩ (1): Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваемъ... како пришѐ(л) андрѣіко сынъ гриньковъ пре(д) на(с)... есть пре(д)лъ(!) село гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

Див. **ПРОДАТИ.**

! ПРЕДАЛЪ[2] ⟨ПРИДАЛЪ⟩ (1): Се же коли сн͠а моего изьемльтсА (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по его животѣ кого б͠ъ избьреть (так.— *Прим. вид.*) и ст͠ыи никола тому все(то) што к цр(к)ви предалъ (!) есмь и своею братиею (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

Див. **ПРИДАТИ.**

***ПРЕДАНИЕ** *с.* (1) (*цсл.* прѣдание) заповіт: А ще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **предаиия** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПРЕДАТЕЛЬ** *ч.* (12) (*цсл.* прѣдатель) зрадник, запроданець: а коли которы господарь порушитъ таковыи да естъ проклАтъ о(т) г͠а б͠а... и таковыи да есть подобенъ іоудѣ прѣдателю, и проклАтому ариоу (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто сѣ покоуситъ нашего дааніа пороушити... тот да естъ подобенъ Іоудѣ предателю и проклѣтомоу Арїю (Сучава, 1489 *BD* I, 378).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прѣдателю** 10 (1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*; 1440 *Mih.* 208; 1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5); **предателю** 2 (1466 *BD* I, 106; 1489 *BD* I, 378).

***ПРЕДАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* прѣдати) (кого) зрадити: таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **предасть** (1478 *ОБРН* 130).

PRZEDATI *дієсл. док.* (1) (*стп.* przedać) (що) продати: a wolen ie przedati y oddati, na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *інф.* **przedati** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

ПРѢДБОР *ч.* (2) (*особова назва):* а на имѧ приєхали су(т) прѣдбо(р) с конецьполѧ, па(н) соудомирскїи и староста перемышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а на то свѣдковє... пан миколаи прѣдбор... и наши пановє и рада молдавскаѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прѣдбор, прѣдбо(р)** (1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 791).

***ПРѢДѢДЪ** *див.* ***ПРАДЕДЪ.**

***ПРѢДНИ** *див.* ***ПРѢДНИИ.**

***ПРѢДНИИ** *прикм.* (2) **1.** (*цсл.* прѣдьнии) попередній (1): Якъ было при прє(д)нихъ г(с)дрє(х) воєво(д) волоски(х) и кнзе(и) лито(в)ски(х) пры алєкса(н)дрє воєводе... абы знали вси и прыятєли и нєпрыятє(ли) ваши ажєстє межи вами бра(т)и и прыѧтели (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. (*у знач. іменника*) попередники (1): тако(ж) ни одноу привилїа що ⟨пр⟩єдни оучинили на ты(х) сє(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи, зану(ж) топтаємъ с симъ ли(ст)мъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. мн.* **⟨пр⟩єдни** (1456 *Cost.* II, 577); *місц. мн.* **при прє(д)иихъ** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ПРѢДО *див.* **ПРѢДЪ**[1].

ПРЕДОКЪ *ч.* (135) (*цсл.* прѣдокъ) (*попередник у роді*) предок (101): а записала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... со всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тако ѧко и иная кнѧжата кр(с)тьѧньская... и тако ѧко наши прѣдковє, пєтръ воєвода, и нашь отєцъ, романъ воєвода... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и заѣхали имъ землѧнє и старцєвє по ихъ правому (!) поколѧ держали ихъ прѣдковє ихъ дѣдовє ихъ оци (Зудечів, 1411 *P* 79); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь милыи прияѣль стєфанъ воєвода... и намѣсткове свою землю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ тако яко єго прѣдковє держат (Ланчиця, 1433 *P* 124); а далѣи хочємъ и слюбуємъ вшитки записы прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х), воєво(д) молдавски(х), держати и наполнити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тымже обичаем и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повинности и подданости прєдковъ наших, видѣчи и знаючи ласкоу и доброволенїє наяснѣiшаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского (Коломии, 1485 *BD* II, 371); и пакъ прыслалъ насъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода до вашоє мл(с)ти и яко брата и прыятєля своєго милого оуспоминаючы вашо(и) мл(с)ти иже о(т)стародавна прє(д)ковє вашоє мл(с)ти кнзи литовъскии были братовє и прыятєлєвє нашы(м) прє(д)ко(м)... а нашы прє(д)ковє тєжъ были братовє и прыятєли прєдко(м) вашоє мл(с)ти (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); пакъ оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє сто почивши(х) прє(д)ко(в), дѣдо(в) и родитєлєи наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) немца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

попередник (34): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи слуга нашъ панъ попша михаилъ служилъ прєдкомъ ⟨наши⟩мъ правою и вѣрною службою а днє(с) служитъ намъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А далєи слюбоуємо: имамо, дєн и мѣсцє которы намъ кролъ єго милостъ намѣни и оукаже, єго освѣцєности и єго Короунѣ прѣрєчєнной обычаємъ иншихъ прєдков наших земли молдавскои олдовати, вѣры нашои холдоунок дати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); а онъ намъ съ того именья мялъ служъбу земъскую заступовати по тому, какъ и предокъ его съ того именья намъ служъбу заступовалъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ... абыхмо съ тобою прыязънь и миръ вечный взяли... подлугъ давного обычая, какъ перъвей того зъдавна за прєдъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *наз. одн.* **предокъ** (1489 *РИБ* 437, 438); *наз. мн.* **прєдковє, прєдъковє, прє(д)ковє, predkowie** 20 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 79; 1428 *Cost.* I, 202; 1433 *Cost.* II, 652; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 733; 1485 *BD* II, 371; 1490 *DC* 146; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *BD* II, 407 і т. ін.); **предки, прєдъки, прє(д)ки** 6 (1484 *ЯМ*; 1496 *ОПВВД*; *ПДСВВ*; *ПСВВ* 192; 1498 *ГВКОО*); **прє(д)ци** 2 (1456 *ЭСФ*); *зам. род. мн.* **от наших прєдковє** 3 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); *род. мн.* **прєдковъ, предковь, прє(д)ковь, прє(д)ковъ, прєдко(в), прє(д)ко(в), прєдъковъ, прєдко⟨въ⟩** 71 (1409 *DIR«A»* 437; 1428 *Cost.* I, 202; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 129; 1454 *Cost.* II, 508; 1462 *BD* II, 284; 1470 *DIR«A»* 522; 1485 *BD* II, 371; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *зам. місц. мн.* **при прє(д)ковъ** 1 (1448 *Cost.* II, 314); *дав. мн.* **прєдкомъ, прєдкомь, прє(д)комъ, прєдко(м), прє(д)ко(м)** 8 (1401 *АкВАК* III, 2; 1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 60; 1409 *Cost.* I, 69; 1419 *DIR«A»* 444; 1472 *BD* I, 170; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152); **прѣдкомь** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **прєтко(м)** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *знах. мн.* **предков, прє(д)ко(в)** 2 (1462 *BD* II, 284); **прѣдковъ** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **прєдкоув** 1 (1462 *BD* II, 283); **прєдкы** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *ор. мн.* **прєдъки, прє(д)ки, predki** 11 (1484 *ЯМ*; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ; ПЧФГ* 36); **прєдъками** 1 (1496 *BD* II, 407); *місц. мн. зам. род.* **прєдко(х), прє(д)ко(х)** 3 (1433 *Cost.* II, 651; 1453 *Cost.* II, 445, 446).

Див. ще ***ПЕРЕДОКЪ**[1], ***ПРОДОКЪ.**

***ПРЕДОПИСАННЫИ** *див.* ***ПРѢДЪПИСАНЫИ.**

***ПРЕДОТЄЧА** *ч.* (1) (*цсл.* прѣдътеча) (*титул святого Івана Хрестителя*) предтеча: а писан... на завтреє св⟨є⟩того Ивана Предотечи (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Предотечи** (1464 *AS* I, 57).

***ПРЕДПИСАНЫИ** *див.* ***ПРѢДЪПИСАНЫИ.**

ПРѢДРѢЧЕНЇИ *прикм.* (174) (*цсл.* прѣдърєчєнъи) вищезгаданий, вищезазначений: A tho iesmo iemu dali przedreczonemu sluzy naszomu Chodkowi... nassu didinu (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видевъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... нашего вѣрно (!) слуги пана андрѣя волотовича... дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы великии кнѧзь швитригаило олькьрдовичь чинимь знаменито... иже видивъ и знаменавъ намъ Службу... нашего вѣрного Слугы паиа ивана мушаты... дали єсмы... сєло склѣнь оу луцкомъ повѣти... тому прєдьрє(ч)ному пану ивану мушатѣ и єго дѣтємъ (Луцьк, 1445 *P* 150); а тыє земли продалъ есми... со всѣмъ правомъ предреченому бискупу... на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А хотарь тѣмь прѧдрєченимь три сєлам да єст по старомоу хотарю (Сучава, 1480 *BD* I, 241); а мы такождерє и от нас єсмы дали и потврѣдили слоугам нашим Сими и братоу єго Оники тоє прѧдрєченноє село на имѧ Ботещи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прє(д)рєчєныи** 3 (1448 *Cost.* II, 734, 738); **предречеиїи** 1 (1499 *BD* II, 422); **прѧ(д)рєчє(и)ны** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *род. одн. ч.* **прѧдрєченого** 2 (1458 *Cost.* II, 815; 1487 *BD* I, 302); **прѣ(д)рєчениаго, прѧдречеинаго** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1499 *BD* II, 426); **прѣ(д)рєчен-**

ного 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **прѣдъречен⟨ого⟩** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *дав. одн. ч.* **прѧдреченномоу, прѦ(д)реченному, прѧ(д)рече(н)ному, прѣдреченномоу, прѣ(д)реченном(у), прѣ(д)ре(ч)нномоу** 14 (1415 *Cost.* I, 116; 1431 *Cost.* I, 325; 1434 *DIR«A»* 464; 1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1446 *Cost.* II, 263; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *DIR«A»* 503; 1460 *DIR«A»* 515 і т. ін.); **предреченому, предреченому, пре(д)реченому, предьре(ч)ному** 6 (1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1438 *P* 138; 1445 *P* 150; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **предречениомоу, пре(д)рєчениному, пре(д)ре(ч)нному, пре(д)речином(у)** 5 (1443 *ДГСПМН*; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *Cost.* II, 352, 353, 738); **прѧдреченомоу** 3 (1473 *BD* I, 187; 1487 *BD* I, 310, 312); **предречоиомоу, пре(д)речоиомоу** 2 (1437 *AS* I, 34; 1446 *P* 152); **przedreczonemu** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *знах. одн. ч.* **пре(д)рєченыи** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **прѣ(д)реченныи** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **предреченый** 1 (1475 *BD* I, 200); *ор. одн. ч.* **прѧдреченным** (1499 *BD* II, 425); *місц. одн. ч., с.* **оу предреченом** 1 (1499 *BD* II, 422); **оу прѧдреченио(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *знах. одн. с.* **прѦдреченое, прѧ(д)реченое, прѣдреченое, прѣд(ь)реченое, прѣ(д)реченое, прѣ(д)ре(ч)ное** 51 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *BD* I, 52; 1466 *DIR«A»* 519; 1472 *Cost. S.* 88; 1480 *BD* I, 244; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161; 1497 *BD* II, 124; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **прѧдреченное, прѣдреченное, прѣ(д)реченное, прѧ(д)рече(и)ное** 31 (1444 *Cost.* II, 218; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 561; 1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 153; 1472 *BD* I, 170; 1488 *BD* I, 317; 1491 *BD* I, 468; 1495 *BD* II, 82; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **предреченное, пре(д)реченъное** 2 (1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 178); **прѧдречоиое** 1 (1473 *BD* I, 187); **прѣд(ь)речено** 1 (1499 *RA* 257); **предречено** 1 (1495 *BD* II, 41); ! **прѣдрече(н)иои** селище 1 (1493 *ПГВСП*); *зам. знах. одн. ж.* **тое прѣдреченое** посадоу (боукатоу) 2 (1449 *Cost.* II, 379; 1487 *BD* I, 397); *наз. одн. ж.* **прѦдреченаѧ** 1 (1470 *BD* I, 147); **пре(д)ре(ч)ная** 1 (XV ст. *BC* 15); ! **пре(д)реченыѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); ! **прѣдреченныѧ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); *род. одн. ж.* **пре(д)ре(ч)ннoѣ** (1448 *Cost.* II, 737); *дав. одн. ж.* **прѧдреченои** (1483 *BD* I, 275); *знах. одн. ж.* **прѧдреченоую** 6 (1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 397, 442; 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55); **прѧдреченноую** 3 (1453 *Cost.* II, 454; 1499 *BD* II, 130, 135); **прѧдреченною** 1 (1497 *BD* II, 98); *наз. мн. ч.* **прѣдречены** (1447 *Cost.* II, 273); *род. мн.* **предречених, пре(д)речены(х)** 3 (1448 *Cost.* II, 734; 1499 *BD* II, 424); **прѧдреченных** 2 (1437 *Cost.* I, 515; 1470 *BD* I, 155); **прѧдречених** 1 (1470 *BD* I, 155); **прѧдречених** 1 (1487 *BD* I, 517); *дав. мн.* **прѧдреченимь** 1 (1480 *BD* I, 241); **пре(д)ре⟨че⟩ним** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **предьреченнымъ** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн. с.* **прѧ(д)реченїи, прѣдреченїи** 3 (1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 459; 1495 *ПГВСР*); **пре(д)реченаа, прѣ(д)ре(ч)наа** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1479 *Cost. S.* 98); **прѣдреченнаа** 1 (1460 *BD* I, 41); **прѧдречених** 1 (1480 *BD* I, 241); *ор. мн.* **пре(д)речеными** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

***ПРЕДРЕЧЕННЫ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРЕДРЕЧЕННЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРЕДРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРЕДРЕЧОНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

ПРЕДСЯ *част.* (2) (*стп.* przed się) *(підсилювальна)* адже: а заплатившы тую вину, предся сяя мои продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а заплативши заруки, предся сес лист мои при моци захован быти мает в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ПРЕДЪ[1], **ПРЕДО, ПРЕД, ПРѢДЪ, ПРѢД, ПРѦД, ПРѦДЬ, ПРЯД, PRID** *прийм.* (720) (*цсл.* прѣдъ) **I.** *(із знах.)* (41) *(виражає об'єктні відношення)* (41) *(вказує на особу або інстанцію, у присутності якої відбувається дія)* перед (кого, чого), до (кого, чого) (31): мы кроль казимир... явно повѣдают (!), колиж то пришедши пред наше обличе слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал есть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а се я панъ мацина... освѣдчаю... аже пришедъ предъ наше обличье.. ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *P* 60—61); Я панъ дѣтри(х) нзъ бучѦ(ч)... вызнаваемъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ пре(д) на(с)... есть пре(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѦзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); и мы есми пришо(д)ши пре(д) кнѦгиню илияша воеводиноую и пре(д) и(х) паны мо(л)давскии... и есми смирилисѦ и сътокмилисѦ и оусѣ мерзѦчки есми пустили мимо сѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошѣ... прѣ(д) наши боѦри па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панею своею... и продали свою правоую о(т)ииноу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником перед *із ор.)* (10): та еще имаеть его искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); А Богдан и жена его Стана отпоустили прѣд нас, абы болше не имали тѣгати ани оупоминати на вѣкы на Ивоула за его част села (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

II. *(з ор.)* (679) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (665) **а)** *(вказує на особу або інстанцію, у присутності якої або у відношенні до якої відбувається дія)* перед (ким, чим) (257): а кто пороушить... росудит сѦ со мною прѣдъ б͠мъ (б. м. н., 1386 *P* 33); а того нѦтсва романъ не имаеть оуспомина(т), а ни жѦловати, ни предоднымъ чоловѣкомъ (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а тия села дадоше прѣ(д) нами и на наше вѣданїе (Сігет, 1404 *ГМ*); па(н) ивашко дѣдошицкии положиль свои листы граничныи пре(д) нами и пре(д) паны (Зудечів, 1413 *P* 83); а кто се слово наше пороуши(т)... разсоудит сѦ съ мною прѣ(д) б͠гомь (Київ, 1454 *P* 154); а воземши волы имае(т) на на(с) свои пѣнѦзии прави(т) предъ королемъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); О раздѣлоу хто сѦ дѣли(т) пре(д) прїятелї (XV ст. *BC* 8); И оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ ... прѦд нами и прѦд нашими бояре (!) (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

б) *(вказує на особу, у відношенні до якої відбувається дія)* перед (ким), від (кого) (2): а тако(ж) варе кто о(т) наши(х) бояръ... оусхочет ти(х) цигани задержати или затаити пре(д) калоугерми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а тако(ж) варе кто оусхоче(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити прѣ(д) калугерми то(т) да заплатить свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником перед *із знах. обо ор.)* (394): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи башота маноуило прїиде пре(д) нами... и даде едно село свое оурю(ч)ное... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); и мы есми пришо(д)ши... пре(д) паномъ браевичемъ и пре(д) паномъ пръкалабомъ и пре(д) паномъ вытолтомъ... и есми смирилисѦ и сътокмилисѦ и оусѣ мерзѦчки есми пустили мимо сѦ (Самбір 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а бѪде(т) ли хто иньшии мени(л)сѦ право име(т) къ тои очине имее(т) прїити пре(д) соу(д)ею а оуказа(т) свое право (XV ст. *BC* 22 зв.); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами и прѣд оусими нашими молдавскыми бояре молебникь нашь кир попь Григорїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав.) (3): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задерѣвецкии... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *Р* 53—54); а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлєть своихъ слугъ... до нашєи земли, тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.*) голдовати слюбити, тако Ако и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ, кролємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) перед (ким, чим), перед (кого) (9): мы иліа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи ивашко... приіде прѣ(д) господствами и продалъ ...половина своєго сєла (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); и також(д)єрє ива(н) снъ васко(в)... исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... понє(ж) страти(л) ива(н) исъ братїами своими прА(д) оусєго праваго закона (Сучава, 1474 *ДГСХМ*).

2. *(виражає часові відношення)* (9) *(вказує на день, календарну дату, подію, якій передує дана дія)* перед (чим) (6): писано листо... оу понєдѣлникъ прєдъ рускими мАсопусты (Луцьк, 1388 *Р* 37); в опатовѣ прєдъ громницАми оу лѣта нароженья сна бжья тисА(ч) и триста девАносто осмого лѣта (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); на крєпость тому и на вєликоє потвєржєньє сєму нашомоу листу привѣсили єсмо наши пєчати... оу пАтокъ, прєдъ прѣображеньємъ г҃а б҃а нашего і҃у х҃а (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); яко да творАт ми памАть... єдинь дєнь въ годь в че⟨твръто⟩к прѣд свАтым великомѫчеником Димитрїємь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє могли изгодити промєж собою, которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дАяли прєд посолством... имають быти соужены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

п р є д ъ т ы м (3) перед тим, раніше: мы Иванъ Мирча... слубуємо... великому и велєбному Владиславу... крол Полскому... сдєржати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося єсмо прєдъ тым оу нашихъ листєхъ записали (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); и мы порадив сА с нашими к҃нзи... дали єсмо тому прє(д)речєному пану андрѣю... сєло михлинъ... со всимъ с тымъ што... к тому имѣнью слушаєть и прє(д) тымъ слушало (Київ, 1433 *Р* 118—119); А єстли бы господаръ кроль єго милость того соимоу на тоть дєнь... нє произволил, алє бы єго милость ины дєнь прєд тым або по том положиль тому то соимови, тогды єго милость имаєть господарА Стефана воєводоу своими послы... обыслати, и дєнь положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).

3. *(виражає модальні відношення)* (4) перед (чим): тако мы с паны... смолвивши сА видАчи єдного бога прєдо очима а подлугъ смолвы оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94); А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) не иєть (!) гнєвъ имѣсца... имєєть соу(д) како во(г) (!) нмєти в роуцє а б҃а прє(д) оочима (!) а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.); а старости хотинскїи и черновскїи да имают моц над каждым от подданных наших, имаючи бога прєд очима, абы оучинили каждому справєдливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

4. *(виражає просторові відношення, вказує на об'єкт, біля якого відбувається дія)* перед (чим) (1): а да(н)н (!) сєи листъ через руки вєлѣбно(г) мужа... пробоща (с)втого (флорїА)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87).

Див. ще **ПЕРЕДЪ.**

! **ПРЄДЪ**[2] ⟨ПРЄЗЪ⟩ (1): О пороучникоу єнжє сА мєнить прє(д) (!) прєжнє (!) (XV ст. *ВС* 8).

Див. **ПРЄЗЪ.**

***ПРЄДЪПИСАНЫИ** *прикм.* (3) (*цсл.* прѣдъписаныи) вищезгаданий, вищезазначений: и дали єсмо тому прєдписаному пану Ивану Мукосѣєвичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому прєдъписаному пану андрѣю волотовичю вєрхумєнования мѣста вѣчно и нєпорушно (Київ, 1433 *Р* 119); А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушъно (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* предписаиому, прєдъписаиому 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119); предописаниому 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПРЄДЬРЕЧЄННЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДЬРЕЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДѢЛЪ** *див.* ***ПРИДѢЛЪ.**

***ПРЕЕХАТИ** *див.* **ПРИЄХАТИ.**

ПРЕЖДЄ *див.* **ПРѢЖДЄ**[1].

ПРЕЖЄ *присл.* (1) раніше, перед тим: мы иліа воєвода... чини(м) знаємо ... ажє тотъ истиныи... панъ ивашко баласиновичи (sic.— *Прим. вид.*) и съ своими братїами... слоужили прєжє стопочившємоу род⟨и⟩тєлю нашємоу правою и вѣрною слоужбою, а дєньс (sic.— *Прим. вид.*) слоужать намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

Див. ще **ПЕРЕЖЕ**[1], **ПРѢЖДЄ**[1].

***ПРЕЖЕНАПИСАНЫИ** *див.* **ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ.**

***ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: Мы ильАшь воєвода... записуємъсА тымъ п҃ношамъ што к намъ з литьвы приехали на нашу службоу прєжєрє(ч)ному п҃ну станиславу з вронова (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* прежере(ч)иому (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЄДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, ПРЕДРЕЧЕНЇИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

***ПРЕЖЕОУКАЗАНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищевказаний: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища мєжи облазнїчи и мєжи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховєць... и по дорогоу прєжє оуказаноую мєжи криховьє и сѣножати (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* прєжє оуказаиоую (1421 *Р* 96).

! **ПРЕЖНЄ** ⟨ПРЕЖНЕГО⟩ *див.* ***ПРЕЖНИИ.**

***ПРЕЖНИИ** *прикм.* (1) колишній: О пороучникоу єнжє сА мєнить прє(д) (!) прєжнє (!) до(л)жнїка заплачєно (XV ст. *ВС* 8).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! прєжнє (XV ст. *ВС* 8).

ПРЕЗ *див.* **ПРЄЗЪ.**

***ПРЕЗВИТЕРЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прєзвитєръ, *гр.* πρεσβύτερος) священик, пресвітер: а єгда похочєтъ архима(н)дри(т) и старцы братїя пєчє(р)скїи да совє(р)ши(т) в Манасты(р) пєчє(р)скїи митрополитъ кїевскїи архима(н)дрита їгоумєна прєзвитєра дьякона ку свтои литу(р)гїи (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* прєзвитєра (1481 *ГПМ*).

ПРЕЗВОЛИТИ *див.* ***ПРИЗВОЛИТИ.**

ПРЄЗЪ, ПРЕЗ, ПРѢЗЬ, ПРЄЗЬ, ПРАЗ *прийм.* (35) (*цсл.* прѣзъ) (*із знах.*) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (18) **а)** *(вказує на посередника дії)* через (кого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (12): знамєнитосто чинимы прєзъ тънь листъ... иже мы романъ воєвода... слюбили єсми и слюбуємъ... служити... нєпрєможеному владиславови... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А тако ажє коли мы послали наши

вирны боꙗры... пана Станчоула... и пана Тоадєра Продановича нашєго писарѣ, до господарѣ нашєго кролѣ єго милость, а пань нашь наимилѣишїи крол єго милость просил нас через ты наши паны, прєз пана Станчоула и прєз пана Ѳєдора Продана, так абыхом простили пана Михаила логоѳєта и брата єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) вїною сєдєнїя врꙗдоу єго начє каза(т) одно по(д)лоу(г) рꙗдо(в) позововъ прєзъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.); А пак аж сꙗ пригодїть та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин... до кролѣ єго милости... тот бы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ, просѣчи соби от нас мыроу, сам прєз сѣ алибо прєз причиноу кролѣ єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(вказує на виконавця дії)* через (кого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (4): про тожъ мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложившьи шкоды, наияснєишєму княжатю а пану... владисла(в)... прєзь вєлєможно(г) александра воєводу... оучинєныѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в)... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а бы тоє што к ва(м) писали бєзо лсти писали бо ровными таковыми хитростꙗми а льстꙗми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоны смы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

в) *(вказує на особу, яка є причиною дії)* через (2): а николи не имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прꙗз сꙗ алибо прꙗз кого иного, гдє бы вречєнного Казимира кролѣ... нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо прáвовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(виражає модальні відношення)* (10) через (5): мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како... тому исномоу пану нашємоу... владиславовы, кролєвы... оучєра, тоу, оу лєвовы, посполоу съ въсєю радою нашєю... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); вызнавамы тым то листом на єго освѣцености... прꙗз обвєзаннѣ присꙗгы нашои и з дотъкнєнємъ свꙗтого хрєста и прꙗз єго цѣлованє, быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чести и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); мы... слюбоуєм... кролю полскомоу... прєз бога живаго... и под нашєю вирою христїанскою... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, відповідає сучасній конструкції з прийменником б е з *з род.)* (5): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку єго мл(с)ти потрєбизность єхати прє(!) нашєи нѣкоторєи потрєбизность о(!) нашєи зємли, тогды мы пошлємы помоцъ своꙗ и паны свои ку кролєви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Тиж нє имамо ани хочем нєкоторых зємлъ... прꙗз воли и прꙗз особного произволєня рєчєнного пана нашєго королѣ... кторым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); так иж и от тых мѣсть и на потом тако мы... и наши дѣдичи... маєм быти и пановати на пришлыи часы цѣло и бєзпєчнє, прєз нагабанїꙗ прєрєчєных кроулѣ єго милости и кнꙗзꙗ Алєксандра (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(виражає просторові відношення)* (6) *(вказує на простір або предмет, біля якого відбувається або крізь який спрямована дія)* через (5): оучинили єсмо имъ границю повыше манастырꙗ свꙗто(г) михаила прєзъ криничину на второ(м)ъ полку (Галич, 1407 *Р* 68); а хотарь тѣмь два сєломь почєнше о(т) горѣ на два доуба... а о(т) толѣ прости на дьлоу прѣзь пото(к) на стлъпь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) через (1): А хотарь томоу сєлоу по знамєнах... та на гороу на мог⟨илоу⟩ та мєжи доубров⟨ою⟩ та прє⟨з дубро⟩вою на доуб (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

4. *(виражає часові відношення, вказує на проміжок часу, протягом якого відбувається дія)* протягом (чого) (1): и прєз год да им слоужꙗт на въсꙗкоу нєдєлю литоургїю, на дєнь съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

5. *(виражає причинові відношення)* через (1): Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутїснєны (XV ст. *ВС* 17).

***ПРЄИТИ** *див.* **ПРЇИТИ.**

***ПРЄКАЖЄНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* przekażenie) перешкода: а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких нащих нєпрїятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїꙗ, а их милость тогди нам и дѣтєм нашим... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

ФОРМИ: *знах. мн.* **прєкажєнїꙗ** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***ПЄРЄКАЗА, *ПРЄКАЗА.**

***ПРЄКАЗА** *ж.* (1) (*стп.* przekaza) перешкода: А також мы, Стєфан воєвода, слюбили єсмо и слюбоуєм прѣрєчєномоу кролєви єго милости... иж николи жаднои шкодї и прикази (!) оучинити нє имаєм, ани оучинком ани радою, ани явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *род. одн.* **! прикази** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***ПЄРЄКАЗА, *ПРЄКАЖЄНЇЄ.**

***ПРЄЛАТЪ** *ч.* (2) (*стч.* prelát, *стп.* prełat, *лат.* praelatus) *(вищий католицький сановник)* прелат: хотꙗ(т) то о(т)ложити з ра(до)ю прєлатовъ наши(х) и ра(до)ю пановъ наши(х) (XV ст. *СЯ* 39 зв.); А сєт (*в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.*) мы Стєфань воєвода... вызнавамы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусимъ прєлатамь и оусємоу доуховєнствоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *род. мн.* **прєлатовъ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *дав. мн.* **прєлатамь** (1468 *BD* II, 301).

ПРЄЛОЖИТИ *дієсл. док.* (2) **1.** (що) *(перенести на інший термін)* відкласти, відстрочити (1): а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныꙗ знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєнни дє(н) голдованьꙗ, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

2. (що) *(передати засобами іншої мови)* перекласти, витлумачити (1): а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи... єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) прєложили длꙗ лѣпшєго розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **прєложити** (1448 *Cost.* II, 734); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... прєложили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ОТЛОЖИТИ** 1.

***ПРЄМИНОУЛЫИ** *прикм.* (3) минулий: и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал... нам въси мєрзꙗчкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо єго милости часоу прєминоулєго оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **прєминоулєго** (1499 *BD* II, 419); *род. мн.* **прєминоулих** (1499 *BD* II, 419).

***ПРЄМЇРЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* прѣмириє) ◇ д а т и п р є м ї р ї є *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **прємїрїє** (XV ст. *ВС* 9).

Див. ще **PEREMIRYIE.**

***ПРЄМОГУЦИИ** *прикм.* (1) (*стч.* mohoucí) всемогучий, всемогутній: мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ажє хотꙗчи нашєю вѣрою и нашєю правдою вєлєбному и освѣцєному и прємогуцєму владиславови, вєликому королю полскому... оуказати нашє голдованїє и наши присꙗгы... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **прємогуцєму** (1411 *Cost.* II, 637).

Див. ще **ПРЄМОЖНЫИ.**

ПРЄМОЖНЫИ *прикм.* (2) (*стп.* przemożny) могутній: вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ александръ воєвода зємлѣ мол-

давскои з направы а рады неприятелии нашихъ... присѦгъ... и записовъ намъ оучиненыхъ... с коруною нашею переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **преможныи** (1433 *P* 120); *ор. одн. ч.* **преможнымъ** (1433 *P* 123).

Див. ще ***ПРЄМОГУЦИИ.**

***ПРЄМОЧИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* прѣмошти) **1.** (кого) виграти судову справу у вищій інстанції (у кого) (1): Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужєны бєзъ часоу нжє нєколи по обѣдѣ опївшисѦ соуды соужени а такъ нєгдѣ сільныи оубогъ премоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *BC* 13).

2. (кого к собѣ) прихилити, притягнути (кого до себе) (1): А панъ костѦ валаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь... вєрєнъ быти своєму г(с)дрю, кролю полскому, влодиславу... служити ми єму вѣрнє своєю братьєю которы(х) ко(л) прємогу к собѣ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **премоглъ** (XV ст. *BC* 13); *майб. 1 ос. одн.* **прємогу** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ПЄРЄМОЧИ 2.**

***ПРЄМЫСКИИ** *див.* **ПРЄМЫШЛЄСКЫИ.**

ПРЄМЫШЛЄСКЫИ *прикм.* (5): Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... костко судьѦ прємыски(и) Ѧцко соудьѦ саноцки(и)... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одной строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пре(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѦти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья влдка премышлескыи а самборьскыи жаловалъ сѦ пре(д) кролемъ на стрѣлковцѣ ажє оубиваютъ сѦ оу землю оу црквную стго спса (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прємыскы(и)** 3 (1404 *P* 69, 70); **премышлескыи** 1 (1422 *P* 97); *род. одн. ж.* **Премыской** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще **ПЄРЄМЫШЛЬСКИИ.**

Пор. ***ПЄРЄМЫШЛЬ.**

***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (4) (*стп.* przenajjaśniejszy) (*шанобливий титул князя або короля*) найясніший: а про тожъ гды(ж) прена(і)Ѧснѣишеє кнѦжѦ и па(н) казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомѦноу(л), абы єсмо ем(оу)... чистою вѣрою и певною, Ѧко и прє(д)ковє наши тримали и держали прото(ж), мы... вызнаваε(м)... ижє єм(оу)... чистою вѣроу и певною боуде(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... и его королевое пренаяснѣішей паней елизаветы (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *дав. одн. ч., с.* **пренаияснѣишом(оу)** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **пренаѦснѣишом(у)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. одн. с.* **прена(і)Ѧснѣишеє** (1448 *Cost.* II, 733); *род. одн. ж.* **пренаяснѣішей** (1478 *ОБРН* 130).

Див. ще **НАИЯСНѢИШІИ.**

Пор. ***ЯСНЫИ, *ЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄНАІѦСНѢИШИИ** *див.* ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄНАНЕЗВИТЯЖНЕІШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*стп.* niezwyciężony) (*шанобливий епітет володаря*) найнепереможніший: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира,.. и его королевое... елизаветы іс поколенья цѣ(са)рьского вноука пренанезвитяжнеішего цесаря жікгимонта пана земли ракуськоіе і чеськое (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пренанезвитяжнеішего** (1478 *ОБРН* 130).

***ПРЄНАЯСНѢІШИИ** *див.* ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄНАѦСНѢИШИИ** *див.* ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄОБРАЖЕНИЄ** *див.* **ПРѢОБРАЖЕНІЄ.**

***ПРЕПОДОБНЫИ** *прикм.* (7) (*цсл.* прѣподобныи) (*уживається як епітет святих і благочестивих монахів*) преподобний: Милостію Божіею и Пречистыя Его Матере и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); да оутвръдим и оукрѣпим нашоу свѦтоую митрополїю от Романова тръга идеже єст храм прѣподобнѣи матєри нашеи Параскеви (Сучава, 1488 *BD* I, 355—356).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **прѣподобнѣи** (1488 *BD* I, 342, 355); *род. мн.* **преподобныхъ, прп(д)бны(х), прпбны(х)** (1398 *ДГПМ*; 1446 *P* 154, 155); *дав. мн.* **прп(д)бны(м)** (1446 *P*154).

***ПРЄПОЧТЄНЫИ** *прикм.* (3) високоповажаний, високошановний: мы стефанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже то(т) истинны(и) и препо(ч)тены(и) болѣри(н) на(ш) вѣрны(и) па(н) михаи(л) логоѳе(т) служи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); А на болшеє крѣпостъ и пооутвержденье, вѣлѣли є(сми) нашемоу вѣрномоу и прѣпочетенному болѣриноу жоупаноу Тъоутоуловѣ логофетоу писати и нашоу печатъ привѣсити к семоу листоу нашемоу (Сучава, 1484 *BD* I, 279).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **препо(ч)тены(и)** (1445 *Cost.* II, 211); *дав. одн. ч.* **прѣпочтенномоу** 1 (1448 *Cost.* II, 306); **прѣпочєтєниомоу** 1 (1484 *BD* I, 279).

Пор. ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

ПРЄРЄЧЕНЫИ, ПРЄРЄЧЄННІИ, ПРЄРЄЧЄНІИ *прикм.* (55) (*стп.* przerzeczony) вищеназваний, вищезгаданий: ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany... a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin... nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣеть нашь милыи приятѣль стефанъ воевода прєре(ч)ныи дѣти его и намѣстковє свою землю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *P* 124); А також прєреченнїи крал его милость ис прєреченными братїями его милости слюбили нам, Стефаноу воєводѣ... иж нигде и николи нам ни жадной шкоді, ани оураженїѦ... не имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прерєченыи, прєре(ч)ныи** 9 (1433 *P* 121, 123, 124; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1499 *BD* II, 419, 420); **прєреченнїи** 3 (1499 *BD* II, 420, 421, 422); **прєре(ч)нныи** 2 (1434 *Cost.* II, 666); **прєре(ч)нны** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **прєреченїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч.* **прерєченого, прєре(ч)ного** 3 (1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 734); **прєреченаго** 1 (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* **прєреченомоу, прєре(ч)номоу** 3 (1433 *P* 121, 125; 1448 *Cost.* II, 734); **прєреченномоу, прєре(ч)ниомоу** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1499 *BD* II, 420); **прърєченомоу** 1 (1499 *BD* II, 422); **прєречено(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. ч.* **прєреченым, прерєчєнымъ** 3 (1433 *P* 123; 1499 *BD* II, 419, 423); **прєре(ч)ниымъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **прърєченным** 1 (1499 *BD* II, 420); *дав. одн. ж.* **пре⟨ре⟩ченои** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **прърєченнои** 1 (1462 *BD* II, 284); *ор. одн. ж.* **прєреченною** 1 (1499 *BD* II, 423); **прърєченою** 1 (1499 *BD* II, 423); *наз. мн. ч.* **прєречеїи** 3 (1499 *BD* II, 422, 423); **прєреченнїи** 1 (1499 *BD* II, 421); **прєреченыи** 1 (1499 *BD* II, 420); **prereczonyje** 1 (1388 *ZPL* 107); *род. мн.* **прєреченых** 4 (1499 *BD* II, 419, 420, 423); **прърєчєниих** 1 (1499 *BD* II, 421); *дав. мн.* **прєреченым, прєре(ч)ны(м)** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1499 *BD* II, 420); **прєреченным** 2 (1499 *BD* II, 419, 426); **прърєченым** 1 (1499 *BD* II, 422); *знах. мн. ж.* **прєреченыи** (1499 *BD* II, 420); *ор. мн.* **прєреченыимы** 1 (1499 *BD* II, 422); **прєре(ч)нными** 1 (XV ст. *BC* 29).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННІИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНІИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***PRERECZONYJ** *див.* **ПРЄРЄЧЄНЫИ.**

***ПРЄРОЗКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы... клюсъ вѣжнѦн(с)ки(и) миколаи прєрозки(и) (так.— *Прим. вид.*) Ѧнъ фортуна... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) владиславомъ пол(с)кимъ с одноi строны межи паиєю Ѧдвигою отиноєю пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! прєрозки(и) (1404 *P* 69).

Див. ще ***ПЄРЄРОСКИИ²**.

***ПРЕСВЕТЛЫИ** *прикм.* (1) (*шанобливий титул князя або короля*) найясніший: по(д)писана бысть сия каплица поведѣнi)емъ великодержавного короля пресветлого казимира... короля польского і великого кнзя литовского (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* пресветлого (1478 *ОБРН* 130).

Пор. ***СВѢТЛЫЙ 2.**

***ПРЕСВЯТЫИ** *див.* ***ПРѢСВѦТЫИ.**

***ПРЄСВѦТЫИ** *див.* **ПРѢСВѦТЫИ.**

***ПРЄСЛЮЖИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... волчко прєслюжи(ч) андрѣико бубел(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) владиславомъ пол(с)кимъ с одноi строны межи панею Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* прєслюжи(ч) (1404 *P* 70).

Див. ще **ПЄРЄСЛЮЖИЧЬ.**

ПРЄСМЫЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были панове их м(и)л(о)ст: пан Тишко Ходыкович Коренєвский... а Пресмыцкий Станислав, а его сын Ян (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* Пресмыцкий (1466 *AS* I, 63).

***ПРЄСНЫИ** *див.* ***ПРИСНЫИ².**

! ПРЄСТАПИТИ *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

***ПРЕСТОЛЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прѣстолъ) (*у православній церкві столик, що стоїть посеред вівтаря*) престол: а то есми и въ Евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* на престолѣ (1499 *АСД* VI, 3).

***ПРЄСТОУПИТИ** *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

!ПРЄСФЕТЕИ *див.* ***ПРѢСВѦТЫИ.**

ПРЄСѢКЬ *ч.* (1) (*особова назва*): А на то єст великаѦ марторіѦ... пан Оанца Прєсѣкь, пан Нѣгь комис, пан Лоука столник (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* Прєсѣкь (1464 *BD* I, 84).

***ПРЄТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* прѣти) (чого) заперечувати (що): марти (!) оупомина(л) абы ємоу вєрноулъ а о(н) то(г) прєлъ (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* прєлъ (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ЗАПРѢТИ СѦ, ОУПРИТИ СѢ.**

***ПРЄОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРЄОУТЄСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то... вѣра пана стана прєоутеского (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437).

ФОРМИ: *род. одн.* прєоутеского (1409 *DIR«A»* 437).

***ПРЄЧИСТЫИ** *прикм.* (102) (*цсл.* прѣчистыи) **1.** (*уживається як епітет богородиці*) пречиста, непорочна (100): Се я кнѦзь юріа холмъскии... придали есмо к цркви бж̃ои преч(с)тои бг̃омтри на бг̃омоле вечистоє села стрижово слепче космово (Холм, 1376 *P* 22); Милостію Божіею и Пречистыя Его Матери и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); и боуди ємоу клѦтва о(т) бг̃а оц̃а... и о(т) прч(с)тыѦ вл(д)чцѦ нашеа бц̃а и при(с)двы мр̃іа (Київ, 1446 *P* 154); М(и)л(о)стию божєю и пр(є)чыстоє єго матєри (Ровно, 1483 *AS* I, 82); прото(ж) бг̃оу коу хвале и єго прч(с)тои мт̃ри а к оужиткоу нашимъ по(д)даныъ што учинiть конець жалобамъ выдаваемы и оуставлѦємы права кторая жь вшистци в нашен земли имають соудить и по(д) виною державть (XV ст. *ВС* 10); а то есми и въ Еваигеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего дааніѦ и потвързж(д)єніѦ, таковïи да єсть проклѦ(т) о(т) г̃а бг̃а... и о(т) прѣч(с)тыѦ єго бг̃омтре (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. церква або монастир на честь пречистої богородиці (1): Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); П р е ч ы с т а и П у с т ы н с к а я (1) (*назва монастиря на честь пречистої богородиці біля Києва*): Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* прч(с)таа 2 (1422 *DIR«A»* fig. № 35; 1428 *Cost.* I, 228); прѣч(с)тиа 1 (1443 *ПГСММ*); *зам. род.* от прѣчиста, прѣч(с)та 4 (1452 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564); *род. одн. ж.* прѣчистыѦ, прѣч(с)тыѦ 13 (1435 *Cost.* II, 679; 1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 306; 1458 *BD* I, 9; 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); прч(с)тыѦ, пр̃чтыѦ, прч(с)тыя 10 (1401 *ЗКЄ*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1429 *DIR«A»* 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *P* 154; 1448 *DIR* № 10 в; 1460 *DIR«A»* 515); пречистое, Пречистое, пр(є)ч(ис)тое 6 (1470 *AS* I, 67; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АЛМ* 36; *АСД* VI, 3); прѣчистїѦ, прѣчистї(Ѧ) 6 (1487 *BD* I, 311, 313; 1488 *BD* I, 348—349; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 437; 1499 *BD* II, 149); прѣчистїа, прѦчистна 4 (1444 *Cost.* II, 208; 1448 *Cost.* II, 366; 1490 *BD* I, 421; 1499 *BD* II, 163); пречистой, преч(с)тои 4 (1376 *P* 22; 1398 *ЗЛЕІК*; бл. 1500 *АСД* II, № 4); прѣчистои 3 (1422 *DIR* fig. № 35; 1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 392); прч(с)тои 3 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1435 *Cost.* II, 689); прч(с)тоє 3 (1429 *P* 114; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); прч(с)тїѦ 3 (1488 *ДГСВМЦ*; 1490 *ДГСХМ*; *DC* 149); прч(с)ты, прчсты 3 (1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32); прѣчисты 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1431 *Cost.* I, 325); прѣчистїѫ, прѣч(с)тїѫ 2 (1440 *Mih.* 208; 1470 *BD* I, 150); пречыстое, пр(е)чыстое 2 (1483 *AS* I, 82; бл. 1500 *АСД* II, № 4); пречистей 1 (1500 *АСД* II, № 3); причистоѣ 1 (1378 *P* 26); прч(с)тѣи 1 (1435 *DIR«A»* 465); причистые 1 (1400 *DIR«A»* 433); Пречистыя 1 (1398 *ЗЛЕІК*); прч(с)тїа 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); ! прѣчты 1 (1453 *Cost.* II, 454); пречст̃їѦ 1 (1486 *DC* 144); *зам. наз.* пречистїѫ... богородица 1 (1473 *BD* I, 181); *зам. знах.* о(т) прч(с)тыѦ ... бцѫ̃ 1 (1443 *ДГСПМН*); *дав. одн. ж.* Пречистой, пр(е)ч(н)стои 4 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1470 *AS* I, 67); прѣчистѣи 4 (1457 *BD* I, 4, 5; 1467 *BD* I, 120; 1478 *BD* I, 219); прѣчистои 1 (1467 *BD* I, 120); прч(с)тои 1 (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн. ж.* прч(с)тую 3 (1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*; 1445 *P* 150); Пречистую 2 (1499 *АСД* VI, 2, 3); прч(с)тїѫ 1 (1440 *Mih.* 208); прч(с)тыѫ 1 (1400 *Mih.* 208); *зам. род.* о(т) прч(с)тую его мтрє 1 (1403 *ДГАА*); *ор. одн. ж. зам. род.* от прѣчистъю єго матєрє (1403 *RS* 338); *місц. одн. ж.* у Пречыстой (1500 *АСД* II, № 3).

PRZI *прийм.* (1) (*стч.* př̃i, *стп.* przy) (*з місц.*) (*виражав об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на подію, з якою збігається дана дія*) при: A przi thim bili swidczy (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПРИ.**

PRZISZADITI *див.* **ПРИСАДИТИ.**

ПРИ, ПРЇ, ПРЫ *прийм.* (435) **I.** (*з місц.*) (433). **1.** (*виражав об'єктні відношення з часовим відтінком*) (286)

а) *(вказує на подію, з якою збігається дана дія)* при (202): а при томь былъ попо печѣрскии петръ а корѣчмитъ олехновичь семенъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а при томъ были свѣдци (Коломия, 1398 *Р* 57); иныхь велѣ при томь добрыхь было (Львів, 1412 *Р* 81); а при то(м) бы(л) оурожены панъ григорь багавьскыи а панъ Ѧкушь секиринскыи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); А при том были светки наша рада (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при тои речи были сведки (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А при томъ были могоричници (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а пры томъ были и того добре свѣдомы люди добрые (Володимир, 1475 *AS* I, 72); и иныи оуси наши молдавски боѦри велики и мали, що при томъ били (Сучава, 1480 *BD* I, 241); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(із дієсловами* о с т а в и т и, з о с т а в о в а т и, о с т а т и с я *і т. ін. вказує на предмет, який дано комусь у власність або яким дозволено користуватися)* при (39): и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и осталисѦ облазничеве при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); а землѦны тыхъ зѣмль нмаеть при ѣхъ имѣнию оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); При чомъ всюмъ Єго Самого... При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 172); и тыми разы пишешъ до насъ, просячи насъ, абыхмо таки того Тишъка при той земли оставили (Краків, 1487 *РИБ* 434); Глѣбову жону Остаѳѣевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее державъ Василей Корсаковичъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а пакъ мы тое село ихъ... при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(вказує на якості характеру, носіями яких залишається хтось) при (чому) (3): И мы ... князя Костантина оправили и при чести есмо его оставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(у сполуч. з особовими і зворотними займенниками вказує на особу, у володінні якої щось знаходиться) при (2): слободно и доброволно... ємоу к нам прити... и съ всѣм своим имением що коли имет имити при соби (Баков, 1457 *BD* II, 257);

в) *(вказує на перебування кого, чого при кому, чому або на наявність кого, чого поруч)* при (кому, чому), з (ким, чим) (24): Тые вси села... маетъ держати... богомолецъ нашъ Климентыи... и о добромъ посполитом... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии в томъ насъ не хотѣли послушни быти, мы имамъ, при г(с)подарю, при кролю и при корунѣ кролев(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); также... слубую... аже хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому... и корунѣ пол(с)кои веренъ быти и со всѣми моими боѦры валаскими... при ни(х) и зоста на вѣки (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а при их Милости были наши боѦре и дьворѦне (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А какъ дастъ Богъ будемъ у вотчине нашой... а ты тогды при насъ жо будешъ, и мы тогъды... тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ, а княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

(вказує на особу, якої стосується дія) з (ким), при (кому) (1): и хочу стоѦти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!) члвку и неприѦтелю (Черняхів, 1435 *Р* 133);

г) *(вказує на особу, в присутності якої відбувається дія або на місце, де вона відбувається)* при (кім, чім), перед (ким, чим) (12): ста(л) сѦ соу(д)... в четве(р)то(к) при пноу Яскоу Кмитѣ Старостѣ роускомъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); тогды они... оуздали пану вѦтславу со всѣми объѣзды того дворища... яко вздали при пану блотишевьскомъ воєводѣ илвовьскомъ (Львів, 1378 *Р* 18); а на потвержє(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщенно(м) митрополитѣ їосифѣ рукою братѦя логоѳета (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а пакы бихомъ тако не задержали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму... при паноу андровашу... и при пану влостовскомоу... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а колї сѦ на(м) прїгодить прїеха(т) до которое землї тогды соудья тое земли имееть соудити прї нашомъ дворе (XV ст. *ВС* 12 зв.); При янушку писароу (Вільна, 1496 *ПДВКА* 60);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) при (3): а пакы бихомъ тако не задержали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму, прї наши(х) пановъ... и прї паиовъ иашего милого... королѦ ... и прї оуси(х) пановъ господарѦ нашего, королѦ, що при то(м) были, що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

2. *(виражає модальні відношення)* посилаючися (на що), згідно (з чим), відповідно (до чого) (89): а мы слубоуємо єму при нашеї вѣри... брату роману... тѣхо д тисѦчи рублиї воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы... адамъ с тура... петръ с кора... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци при чти и при вѣрѣ нашои... и записуємы сѦ стецку воєводѣ... вшитки оурѦды и зъєднанья...сами державати непорушно (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); а дасть ли ми коро(л) его млсть... державие проречєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Ѧзъ ислюбую при моюи чти и при вѣрѣ кнѦзѦчюи и по(д) тою присѦгою ижь не оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д)... толико того который жь бы присѦглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *Р* 131); а слюбую при чти и при вѣрѣ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а то все выше писано слюбоує(м) здержати и по(л)нити при ншои чти и при хри(с)тианскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); Тоє всє вы⟨шеписа⟩нноє мы вышеписаннїи Іо Стефан воєвода... ⟨с⟩любуєм и слюбили єсмо... ⟨здержати и пополнити...⟩ при нашеи чти и при нашеи доуши и при нашеи христїанскои вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. *(виражає часові відношення)* (43) *(вказує на особу, за життя якої, або на подію, під час якої відбувалася або відбувається дія)* при (кому, чому), за (кого, чого) (36): сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ євъфимьємъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); исталосѦ при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) (Львів, 1370 *Р* 18); а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой... копу гроши взять въ Моисиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платѦ(т) и прѣпи(с), ка(к) платили при оци наше(м), та(к) да платѣ(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... Іудѣ... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы... како же было передъ тымъ... при старомъ попѣ Петровскомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Снъ при жївотѣ оца своєго не имаеть оцєвы печати пожїватї (XV ст. *ВС* 5 зв.); Якъ было при пре(д)нихъ г(с)дре(х) воєво(д) волоски(х), и кнзе(и) лито(в)ски(х) пры алекса(н)дре воєводе и пры витовъте кнзи абы знали вси и прыятели и неприяте(ли) ваши ажесте межи вами бра(т)я и прыятели (б. м. н., 1496 *ПСВВ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) при (кому, чому), за (кого, чого) (7): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т) аже не лишите и(х) продавати свои трѣговли друбныи, ка(к) продали при иаше(г) родителѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а варе ка(к) было прево (!) и(х) при оцѣ нашего, тако(ж) и мы (по)

том(у) даємъ и потвєрждаємь и(м) ис симъ листомъ нашимь (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771—772).

4. (*виражає просторові відношення, вказує на предмет, біля якого відбувається дія, або на місце, де відбувається дія*) при (чому), біля (чого) (8): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвали Божое пры церкви соборной, даемо иадто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI 2); а тамъ при той долыни копецъ усыпано одъ Цыцулыны долыны до урочища Тулныковъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

5. (*виражає умовні відношення, вказує на факт, який матиме місце при порушенні наказу*) під (чим) (6): того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмєцкого монастырѣ или по рибоу или по мє(д)... щобы и(м) ни оузѣли нищо, при нашеи великои казни (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н)... нигдє по нашеи зємли да нє смѣє(т) имъ тоє порушити, при свои(х) шїи и имѣнїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А ины никто оу нашеи зємли бєз их воли... да нє смѣєть их соудити, ани оузѦти ис них ни єдин грош болшє как вышє пишем, при нашеи великои казни (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

6. (*виражає означальні відношення*) при (1): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... противъ островов нашихъ... почонъ отъ того копъца при дорозе... на дорогу Жуковецкую, къ Бакшиной горе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

II. (*з род.*) (2) (*виражає об'єктні відношення, вказує на особу, в присутності якої відбувається дія*) при (кім): И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а при то(м) были наши пановє... и при ины(х) наши(х) боярь вєлици и малы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386).

Див. ще **PRZI.**

***ПРИАЗНЪ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

ПРИАТЄЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

ПРИАТИ *див.* **ПРИѦТИ.**

ПРИАЯТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**

ПРИБАВИТИ *дієсл. док.* (4) (що) (*робити більшим за кількістю, об'ємом і т. ін.*) збільшити: а што па(н) пєтръ янови(ч) наложи(т) на тоє имє(н)є на чємєри(н) или што прибави(т) дрьжати є(г) в сєбѣ тогды Ѧ або по мнѣ боудоучии вси тыи наклады па(н)у пєтроу поплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити, и розширити... какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **прибавити** (1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *майб. 3 ос. одн.* **прибави(т)** (1467 *СП* № 13); *3 ос. мн.* **прибавѦ(т)**(1490 *Пам.*).

ПРИБЄКЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор. стч.* Přibyslav, *стп.* Przybysław): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи староста рускыи свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришедь пред на(с)... хмѣль крщєнє имѦ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прибєкь** (1412 *Р* 81).

Див. ще **ПРИБКО.**

***ПРИБЄЧИ** *дієсл. док.* (4) прибігти: Tež jestliby... niekotoryj pripuźnoj, welikoju potrebiznoju, czasu pocznoho wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ (!) а оуранѦть того (XV ст. *ВС* 19); коли... рать моѦ прибєгъши, твоимъ людѦмъ зашкодѦ(т) а я о томъ оузъвєдавши, а таѦ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **прибѣжїть** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **прїбѣжи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 19); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **jestliby... pribehli** (1388 *ZPL* 108); *дієприсл. перед.* **прибєгъши** (1484 *ЯМ*).

ПРИБКО *ч.* (2) (*особова назва, пор. стч.* Přibyslav, *стп.* Przybysław): тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) издала пол села сулимова воиткови (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прибко** (1412 *Р* 81); *ор. одн.* **прибко(м)** (1412 *Р* 81).

Див. ще **ПРИБЄКЬ.**

***ПРИБКОВЪ** *прикм.* (3): тогдѣ єсмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **прибкову** (1412 *Р* 81); *ор. одн. ж.* **прибковою** (1412 *Р* 81); *місц. одн. ж.* **по прибковє** (1412 *Р* 81).

Пор. **ПРИБКО.**

*** ПРИБЛИЗИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) приблизитися, наблизитися: слюбоуємъ такѣжъ... ижъ какъ рихло прєрєчєныи панъ владиславъ, кролъ полски прєрє(ч)нныи, албо которы сн҃ъ єго приближатсѦ албо прїидєтъ до рускы(х) зємлъ, прєрє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ, а присѦгъ олду своєго и записоу потвєрдити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); а коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѦ до рускои зємли, а мы имає(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **приближи(т) сѦ** (1453 *Cost.* II, 765); *3 ос. мн.* **приближатсѦ** (1434 *Cost.* II, 664, 666).

Див. ще ***ПОДБЛИЖАТИ СЯ.**

***ПРИБЫЛЫЙ** *прикм.* (1) (*стч.* přibylý, *стп.* przybyły) (*який не стосується основної суми*) додатковий: па(к) ли бы мы нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєсти со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѦно(х)... та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи... попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **прибылыи** (1421 *Cost.* I, 142).

***ПРИБѢГАТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ к церкви прибѣгати *див.* **ЦЕРКОВЬ** 3.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **прибѣгають** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **прїбѣга(л)** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ПРИВЄЗАТИ *дієсл. док.* (1) (що к чому) (*прикріпити шнуром*) прив'язати, привісити: а на болшєє потвєржєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы слоузѣ нашємоу вѣрномоу диєнисоу логофєтоу писати и пєчатъ привєзати к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1439 *Cost.* II, 62).

ФОРМИ: *інф.* **привєзати** (1439 *Cost.* II, 62).

***ПРИВЄЗТИ** *дієсл. док.* (9) (що до кого) привезти: а што привєзєтъ изъ бєсарабъ... отъ в҃ı кантари, у баковѣ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот... абы нє моглъ оузѦти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестриницы мои... привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши... привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **привезъ** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **привєзєтъ** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **привєзєть** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *3 ос. мн.* **привєзоутъ, привєзоут** 3 (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 274, 275); **привєзоуть** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **привєзоу(т)** 1 (1453 *ПГОВ*).

Див. ще ***ВЄЗТИ, ПОВЄЗТИ.**

ПРИВЄРНУТИ *дієсл. док.* (9) **1.** (кого) (*змінити напрям руху*) повернути (2): и от того привел нас пан Яичинский и к граням и рек: тут тые грани сам княз великий Швитригайло, привернувши свои кон и вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

2. (що, що к чому) *(віддати назад)* повернути (що, що до чого) (5): и мы того досмотревши... гораздъ, п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили... а тую Мошеницоу по старому привериули єсмо к Ступноу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); пытали єсмо Старыхъ боярь... што была зємлѦ о(т)шла о(т) склѣнѦ къ блудову оу десѦтину ино то єсмо опѦтъ привернули къ Склиню по высокую могилу (Луцьк, 1445 *P* 150); наи первои схюбоуе(м) (!)... ижъ нѣ имеє(м), а ни хоче(м) жа(д)ны(х) зємлъ, а ни панствь землъ молдавски(х), прє(з) волѣ... казнмира, королѦ полского... о(т)далити, ачбы которыѦ были о(т)далены тоты хоче(м) и имає(м) привєрноути (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); и то єсми привернулъ к той ниве Клиноватой (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); И оць иа(ш) король єго мл(с)ть тоє село привєрноу(л) к воло(ди)мирю к дворou нашомоу тоурииском (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

3. (що к чому) повернути (що), використати (що на що) (2): волна єсми тыє имєнѦ продати и заменити... як хотѦчи так ихъ ку потрєбизнє своєй привєрнути (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *інф.* **привернути, приверноути** (1448 *Cost.* II, 734; 1488 *AS* I, 241, 242); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми приверңулъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *3 ос. одн. ч.* **привериулъ, привєрноу(л)** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *ГОКІР*); *1 ос. мн.* **привериули єсмо** 1 (1444 *AS* I, 42); **єсмо... привєрнули** 1 (1445 *P* 150); *дієприсл. перед.* **привернувши** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВЄРНОУТИ СѢ, ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЄРНУТИ** 1, 3, **ОБОРОТИТИ** 1, **ОБРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ, *ПОВЄРТАТИ, ОУВЕРНОУТИ** 1, ***ОУВЄРНОУТИ СѢ.**

***ПРИВЄРНОУТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(знову з'явитися)* повернутися: и везде на(м) имѣнїа є(г) доходы отворєны и нєзаборонны, ка(к) на(м) самому, оу иашеи земли, доколѣ да(ст) млы бъ привєрнє(т)сѦ наше доброє, ку нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **привєрне(т)сѦ** (1457 *Cost.* II, 811).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 2, **ВЄРНОУТИ СѢ.**

ПРИВЄСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

ПРИВЕСИТЫ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВЄСТИ**[1] *дієсл. док.* (11) (кого) привести, припровадити (9): И повела нас пани ВасилеваѦ верхъ речки Бродноє поущою... и приве⟨ла⟩... за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую, показала то ново розроблено (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши (Сучава, 1481 *BD* I, 258); а хто єго прїведєть к томоу забитомоу... боле(и) ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *BC* 25); и от того привел нас пан Янчинский и к граням (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

прївєсти на соудъ (1), на соудъ прївєсти (кого) (1) порушити судову справу проти кого: Пришло прє(д) на(с) ка(к) пєтръ гони(л) яна на оулици а би(л) и рани(л) єго тогды янъ прївєдъ на соу(д) (XV ст. *BC* 18 зв.); Пєтръ яна на соу(д) прївєдѣ а рєклъ ємоу то(т) янъ бчолы покралъ а да (!) своєго домоу прїнєслъ (XV ст. *BC* 19).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **прївєдѣ** (XV ст. *BC* 19); *перф. 3 ос. одн. ч.* **привел, привел, ⟨при⟩велъ** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *3 ос. одн. ж.* **приве⟨ла⟩** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **прївєдєть** (XV ст. *BC* 25); *баж.-ум. 3 ос. одн. ч.* **аби... привел** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудєть привєдєнъ** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **боудєть прївєдєнъ** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *дієприсл. перед.* **прївєдъ** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще **PRIWODITI** 1.

!**ПРИВЄСТИ**[2] *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВЄШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(прикріпити шнуром)* привісити: и они печати свои привешали на потвєржєнє сему моєму листу (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **привешали** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ЗАВѢСИТИ, ПРИВѢСИТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

***ПРИВИЛЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛЄИ, ПРИВИЛЇИ *ч.* (14) (*стп.* przywilej, *лат.* privilegium) *(юридичний документ, грамота, що стверджує право на що)* привілей (13): про то... да нє добудєтъ николи иа ⟨вѣкы...⟩ заиуже потоптаємъ всѣхъ пръвы(х) *привилїи* ссѣмъ ⟨при⟩вилїємъ, зануже и(х) стары *привилїи* що имали о(т) нашего ро(дї)телѦ ⟨о(т) александра воєвода⟩ погорилъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизноє Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); и мы пиу станиславу старостє жомои(т)скомоу прывилє(и) дя(д)ка своєго... казали перє(д) нами положити (Вільна, 1499 *ВФ*);

◇ привилїи от коупєж (1) купча грамота: А пак *привилїи* Аврамово, имал он на тоє село от нас же, от коупеж, а тоты єго привилїи, аже сѣ коли изьявѦт, а они да нє имают добоувати на сїє наше привилїє николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **привилей** 1 (1498 *ГВКОО*); **привилїи** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *зам. ор.* **съ привилєи** 1 (XV ст. *НРРГ*); *знах. одн.* **прывилє(и)** 3 (1499 *ВФ*); **привилє(и)** 1 (1499 *ВФ*); *ор. одн.* **⟨при⟩вилїємъ** (1439 *Cost.* II, 52); *наз. мн.* **привилїи** (1493 *BD* II, 22); *род. мн.* **прывилєю(в)** (1499 *ВФ*); *знах. мн.* **привилїи, привїлїи** (1439 *Cost.* II, 52; 1445 *Cost.* II, 218; 1491 *BD* II, 452).

Див. ще **ПРИВИЛЇА, ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛИА *див.* **ПРИВИЛЇА.**

***ПРИВИЛИЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛЇА, ПРИВИЛИА, ПРЇВИЛИА, ПРИВИЛЇѦ *ж.* (12) (*стп.* przywileja, *лат.* privilegium) *(юридичний документ, грамота, що стверджує право на що)* привілей: тако(ж) ни одну привилїа що ⟨пр⟩едни оучинили на ты(х) се(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи, зану(ж) топтаємъ с симъ ли(ст)мъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577); А и привилїє що имали Мароушка... и племєница єи... тая привилїѦ на тоє село на Илїєшевци... от дѦда нашего от Александра воєвод⟨ы⟩, а тота привилїѦ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **привилиа, привилїа, прївилиа** 3 (1462 *BD* I, 66; 1488 *BD* I, 323); **привилїѦ** 2 (1499 *BD* II, 155); *зам. знах.* **дати (оучинити, добоувати) привилїа** 4 (1456 *Cost.* II, 577; 1488 *BD* I, 356); *наз. мн.* **привилии** (1491 *BD* I, 452); *знах. дв.* **привилии, привилїи** (1488 *BD* I, 347, 348).

Див. ще **ПРИВИЛЄИ, ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛЇЄ, ПРЇВИЛЇЄ *с.* (165) (*стп.* przywilej, *лат.* privilegium) *(юридичний документ, грамота, що стверджує право власності на що)* привілей (148): А писалъ привилье сє поповичь болєстрашицкии (Перемишль, 1366 *P* 12); тогды панъ данило приида пред насъ и тѦгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворищє о пысковича... и положили пред нами королєвьскоє привильє (Зудечів, 1411 *P* 79); а они дали своє привилиє перє(д) нами, що имали на тоє село (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); а в того привилѦ тых панов Цєцєнєвских и печат єст и тых свѣтков печати єсть, которыи ж в том привили написаны (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо (Вільна, 1499 *ВФ*); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), моуша и калина... о(т) илїяша и о(т) стефана воєводове... на тоє половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234); привилїє коупєжноє (1), привилїє от коупєж (4) купча грамота: А Оана Коухнє ⟨приви⟩лїє що и⟨мал⟩... от коупеж на тоє село... ⟨еще єи дал⟩ слоузѣ нашему Тоадероу Рохатоу (б. м. н., 1482 *BD* I, 265); Пак(ь) привилїє коупєжноє що имали на тоє село т⟨ак(о)ж(є) дали оу⟩ наши роукы (Сучава, 1500 *RA* 260); вєликоє при-

вилиє (3), привилїє великоє (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**¹ 3; листъ приилье (1) *див.* **ЛИСТЪ** 1; *(документ, грамота про надання особливих прав або пільг)* привілей (9): I też, wsi kotoryje artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerżajem to im na weczпуje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже пришли перед нас наши прїѧтелєвє, боургарє Ливовскии... и просили иас абыхом имъ мыта полехчили, якожє им стоит оу том старом привилїи (Сучава, 1460 *BD* II, 272); великоє (1), привилїє великоє (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ** ¹ 3.

ФОРМИ: *наз. одн.* **привилїє, прївилїє** 10 (1439 *Cost.* II, 41; 1464 *DIR«A»* 517; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 445, 490; 1494 *BD* II, 33, 35, 37; 1495 *BD* II, 80; 1499 *BD* II, 159); *зам. ор.* ис **привилїє, привїлиє** 16 (1478 *BD* I, 219; 1488 *BD* I, 345; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 64; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *зам. наз. мн.* тоти **привилїє** 4 (1472 *BD* I, 177; 1488 *BD* I, 323; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. знах. мн.* загоубил тота **привилїє** 1 (1481 *BD* I, 258); *род. одн.* **прївїлья, прївиль(ѧ)** 3 (XV ст. *BC* 7, 26); **привилѧ** 2 (1491 *AS* I, 94); **привилїа** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *дав. одн.* **прїви(л)ю** (XV ст. *BC* 26); *знах. одн.* **привилїє, привилиє, привїлиє, привїлїє, прївилиє, приви(лїє), прївїлиє** 58 (1437 *Cost.* I, 541; 1441 *DIR«A»* 477; 1453 *Cost.* II, 472; 1460 *BD* II, 272; 1472 *BD* I, 169; 1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 452; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **привильє, прївїльє, привил(ь)є** 5 (1366 *P* 12; 1411 *P* 79; 1438 *P* 139; XV ст. *BC* 26; 1494 *РИБ* 560); **привилє** 2 (1491 *AS* I, 94); **превелїє** 1 (1491 *BD* I, 453); ! **прилїє** 1 (1448 *Cost.* II, 362); *ор. одн.* **привилием, привилїємь, привилиє(м)** 5 (1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 67; 1464 *DIR«A»* 517); **привил(ь)ємъ** 1 (1497 *РИБ* 683); *місц. одн.* **в (на, па) привили, priwili** 4 (1388 *ZPL* 108; 1491 *AS* I, 94); **на (оу, о) привилїє, привилиє** 4 (1452 *Cost.* II, 422; 1490 *DC* 148); **оу привилїи** 3 (1442 *Cost.* II, 88; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); **в привильи** 1 (1499 *ВФ*); **в прывильи** 1 (1499 *ВФ*); **в прыви(л)и** 1 (1499 *ВФ*); *наз. мн.* **привилиа** 3 (1464 *DIR«A»* 517); **превелиа** 1 (1472 *BD* I, 177); *зам. ор.* ис **привилїа, привилїѧ, привилїя** 10 (1489 *BD* I, 376; *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 420,436; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 144, 153, 162; *RA* 257); *знах. мн.* **привилиѧ, привилїѧ, привїлия** 6 (1454 *Cost. II*, 508; 1458 *BD* I, 20; 1460 *BD* II, 270; 1480 *BD* I, 239); **привилїа, привилиа, прївилїа** 3 (1448 *Cost.* II, 362; 1481 *BD* I, 258); **привилея** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29); **привил(ь)я** 1 (1497 *РИБ* 683); *ор. мн.* **привилїами, прївилиами, прївїлїами** 6 (1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1460 *BD* I, 41; 1492 *Cost. S.* 162); **привилїѧми, привилиими** 4 (1472 *DIR«A»* 528; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1499 *BD* II, 155); **(п)ривилиєми** 1 (1447 *Cost.* II, 273); *місц. мн.* **в привилияхъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); *зам. ор.* ис **привилїахь** 1 (1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ПРИВИЛЄИ, ПРИВИЛЇА.**

ПРИВИЛЇИ *див.* **ПРИВИЛЄИ.**

ПРИВИЛЇѦ *див.* **ПРИВИЛЇА.**

***ПРИВИЛНЫИ** *прикм.* (3) ◇ листъ привилныи *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **привилного** (1463 *BD* II, 295); *знах. одн. ч.* **привилны** (1463 *BD* II, 295).

***ПРИВИЛЬЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВЇЛИЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРИВЇЛЇЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРИВЇЛЇИ** *див.* **ПРИВИЛЄИ.**

ПРИВЛАСЩАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* przywłaszczać) (що) мати у власності: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *інф.* **привласщати** (1389 *PEA* I, 27).

***ПРИВОДИТИ** *див.* **PRIWODITI.**

***ПРИВОЗНЫИ** *прикм.* (1) *(який привозять з інших країн)* привізний: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати и вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **привозные** (1389 *PEA* I, 27).

***ПРИВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (кому що) дати згоду, дозволити (робити що): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то селищє его осаженьє и роспашь или кому быхо(м) приволили выкупи (!) тогды имаємъ заплатити ємy пѧтьдесѧть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Селищи любо сами оузѧти оу него Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесѧть копъ... подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112—113).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **приволили быхомъ** 1 (1429 *P* 112); **быхо(м) приволили** 1 (1427 *P* 109).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПРИВОЛѢНЬЄ** *с.* (3) дозвіл, згода: знаменитосто чинимь... иже мы романъ воєвода... никимъ ие.принуженъ, али з доброі... рады своіхъ слугъ... и с приволѣньємъ оусеі землѣ волошьскоі... слюбили єсми... вѣрна службьа служити... владиславови... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а є(ст)ли то(г) ча(с)у докулѧ соудьи соудѧть алюбо соудь исъсѧдеть бєзъ праволенїя (!) алюбо бє(з) потрєбы оувоидеть то(т) имаєть быти казненъ и пѧ(т)надце(т) (XV ст. *BC* 13 зв.); А се ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь прида пърьдъ на(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю... со всѣ(х) своихъ ближьши(х) приволѣньємъ своєю доброю вольюа... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м)... свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **праволенїя** (XV ст. *BC* 13 зв.); *ор. одн.* **приволѣньємъ** (1393 *Cost.* II, 607; 1409 *P* 74).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, ИЗВОЛЄНЇЄ** 2, ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНЇЄ.**

Пор. ***ПРИВОЛИТИ.**

***ПРИВЪЗЛЮБЛЄНИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

ПРИВѢСИТИ, ПРИВЄСИТИ, ПРЇВѢСИТИ, ПРЇВЄСИТИ, ПРИВИСИТИ, ПРИВѦСИТИ, ПРЇВѦСИТИ, ПРИВЕСИТЫ, ПРИВѢСИТЬ, ПРЫВѢСИТИ, ПРЄВѢСИТИ *дієсл. док.* (578) (що, що к чому) *(прикріпити шнуром)* привісити (що, що до чого): а на потвержєньє тым дѣдина(м), дали єсмо твердост нашу печат привѣсили велебного королювства иашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А на потвєржєнїє тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашего великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); н на крѣпость сему моему листу печѧть мою привѣсили єсмо (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а на потвєржѣньє сему листу привѣсили есмо нашю печа(т) (Коломия, 1424 *P* 102); а на потвержєнє того н(а)шого жалованѧ... печат н(а)шу велели есмо привєсити к сему н(а)шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А на твердость тых речей казали єсмо печат нашу привєсити к сему нашому листу (Лупьк, 1487 *AS* I, 241); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсемоу вышеписанномоу, велѣли єсмы нашемоу вѣрному паноу, тъоутоулови логофетоу, писати я намоу (!) печа(т) привѣсити к семоу нашему листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф.* **привѣсити, прївѣсити, привѧсити, прївѧсити** 419 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *P* 37; 1392 *Cost.* I, 8; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *P* 119; 1443 *P* 145; 1459 *BD* I, 36; 1487 *BD* I, 298; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **привєсити, прївєсити, prywesyty, priwesiti** 41 (1388 *ZPL* 108; 1400 *DIR«A»* 433; 1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; 1457 *BD* I, 5; 1460 *Cost. S.* 34; 1487 *AS* I, 86; 1493 *BD* II, 22; 1498 *ГВКОО* і т. ін.) **привисити** 9 (1409

Cost. I, 70; 1411 DIR«A» 439; 1414 DIR«A» 441; 1423 Cost. I, 157; 1425 Cost. I, 169; 1435 Cost. II, 680; 1449 Cost. II, 744; 1464 Cost. S. 60; 1490 BD I, 433); **привѣси(т)** 4 (1399 P 59; 1424 P 100; 1452 Cost. II, 760; 1456 ГПХМ); **привеситы** 1 (1430 ГВКЛ 9); **привиси(т)** 1 (1407 P 72); **прывѣсити** 1 (1442 Cost. II, 717); **превѣсити** 1 (1446 Cost. II, 248); **привѣсить** 1 (1410 АкВАК XI, 5); **priwissithy** 1 (1407 АрхЮЗР 8/I, 4); **! привѣситоу** 1 (1435 Cost. I, 425); **! привѣсти** 1 (1445 Cost. II, 231); **! привести** 1 (1493 АЛРГ 56); **! привѣти** 1 (1388 P 39); *аор. 1 ос. мн.* **привѣсихомъ, привѣсихо(м)** (1448 DIR«A» 491; 1452 DIR«A» 500; 1457 Cost. II, 811; 1458 Cost. II, 815; 1479 BD II, 352); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... привѣсилъ, привѣсил** 3 (1465 AS I, 57; 1466 AS I, 61, 62); **єсми... привесил** 3 (1470 AS I, 67; 1475 AS I, 72; 1497 AS I, 112); **єсми привѣсилъ, привѣсил** 2 (1482 AS I, 80; 1494 AS I, 102); **привѣси(л) єсми** 1 (1478 ЗРМ); **привесил єсми** 1 (1488 AS I, 88); **привѣсилъ єсмь** 1 (1401 P 64); **єсмъ привѣсилъ** 1 (1398 ЗЛЕІК); *1 ос. одн. ж.* **єсми... привѣсила** 1 (1490 ЗХН 136); **єсми... привесила** 1 (1488 AS I, 242); *3 ос. одн. ч.* **привѣсил** 1 (1489 AS I, 89); **привесил** 1 (XV ст. АрхЮЗР 8)IV, 29); *1 ос. мн.* **привѣсили єсмо** 13 (1393 P 51; 1395 Cost. II, 613; 1400 Cost. II, 619; P 62; 1404 Cost. II, 625; 1424 P 102; 1435 P 133; 1442 Cost. II, 719; 1449 Cost. II, 747; 1492 АЛМ 31 і т. ін.); **єсмо привѣсили** 3 (1428 P 111; 1430 P 116; 1468 BD II, 303); **єсмо... привѣсили** 3 (1413 P 84; 2-а пол. XV ст. СПС; 1491 AS I, 97); **єсмо... привесили** 2 (1388 P 42; 1444 AS I, 42); **привесили єсмо** 2 (1444 AS I, 40; 1487 AS I, 86); **привѣсили есьмо** 1 (1465 АкВАК III, 4); **! привѣсели єсмо** 1 (1463 AS I, 55); **priwisilijesmo** 1 (1395 GL 166); **єсмо привисили** 1 (1421 Cost. I, 143); **єсмо прывѦсили** 1 (1442 Cost. II, 717); **єсмо... прывѣсили** 1 (XV ст. АрхЮЗР 8/IV, 194); **єсмо привѣсили** 1 (1413 P 84); **привѣ(с)ли єсмо** 1 (1388 P 43); **привѣсили, привѣсилї єсмы** 7 (1402 Cost. II, 623; 1404 P 70; 1407 Cost. II, 629; 1411 P 77; 1421 P 96; 1448 Cost. II, 735, 738); **привѣсили єсми** 6 (1395 Cost. II, 610; 1433 Cost. II, 651; 1445 Cost. II, 236; 1448 Cost. II, 741; 1453 Cost. II, 766; 1485 BD II, 372); **єсмы привѣсили** 2 (1411 Cost. II, 638; 1436 Cost. II, 707); **привисили єсми** 2 (1462 BD II, 290, 293); **привисили єсмы** 1 (1408 Cost. I, 61); **привѣсили єсмы** 1 (1398 P 57); **єсми привѣсили** 1 (1444 Cost. II, 208); **єсми...привѣсили** 1 (1459—1460 ЗНТШ CLIII, фотокоп.); **єсмы...l привѣсѣли** 1 (1377 P 24); **привѣсили єсмъ** 2 (1395 Cost. II, 612; 1419 P 91); **привѣсили** 3 (1361 AGZ 6; 1459 P 174; 1475 BD I, 200); *3 ос. мн.* **привѣсили** 2 (1442 Cost. II, 719; 1482 AS I, 80); **привесили** 1 (1471 АрхЮЗР 8/III, 628); **прывѣсили** 1 (1442 Cost. II, 717); **прывесили** 1 (1475 AS I, 72); *майб. 1 ос. мн.* **хочємь привѣсити** (1415 Cost. I, 122); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... привесили** 3 (1470 AS I, 67; 1488 AS I, 88; 1497 AS I, 112); **штобы... прывесили** 1 (1475 AS I, 72); **штобы... привѣсили** 1 (1482 AS I, 80); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **є(ст) привишеиа** 1 (1436 Cost. II, 698); **привѣше(и)** 1 (1400 Cost. II, 619); *3 ос. мн.* **соу(т) привѣшены** 1 (1454 P 163); **соутъ привишєиыи** 1 (1436 Cost. II, 702); **привѣшены** 1 (1491 AS I, 94); **привѣшоны** 1 (1491 AS I, 94).

Див. ще **ЗАВѢСИТИ, *ПРИВЄШАТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

! ПРИВѢСИТОУ ⟨ПРИВѢСИСТОУ⟩ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

! ПРИВѢТИ ⟨ПРИВѢСИТИ⟩ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВѢШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(прикріплювати шнуром)* привішувати: а на крѣпость того нашѣ печати посполно ис нашимъ господарємь привѣшаємъ (Сучава, 1393 Cost. II, 608).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **привѣшаємъ** (1393 Cost. II, 608).

Див. ще **ЗАВѢСИТИ, *ПРИВЄШАТИ, ПРИВѢСИТИ.**

ПРИВѦСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИГАНА** *ж.* (1) (*стч.* přihana, *стп.* przygana) ◇ п р и г а н о у д а т и (чому) (1) оскаржити, опротестувати (що): а кн⟨ѧ⟩зь Семен томоу листоу приганоу дал, а мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ твоим нє записивал сѧ тымъ листомъ (Луцьк, 1475 AS I, 70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **приганоу** (1475 AS I, 70).

***ПРИГАНИТИ** *дієсл. док.* (9) (*стч.* přihaniti, *стп.* przyganić) (кому) оскаржити вирок (4): Кто приганїть соу(д)и на соудѣ сѣдѧчомоу (XV ст. ВС 8 зв.);

(чим, чому) оскаржити, опротестувати (чим, що) (5): па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) иже соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 P 83); и богда(н) вказа(л) пєрє(д) нами то(т) записъ и(х) на тыє имєнья и они томоу записоу приганили рєкли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 ВМКФС).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **приганилъ, пригаииль** 3 (1413 P 83; 1428 P 111; 1430 P 116); **! пригна(л)** 1 (1421 P 95); *3 ос. мн.* **пригаиили** (1496 ВМКФС); *майб. 3 ос. одн.* **приганїть** 1 (XV ст. ВС 8 зв.); **! пригаии** 1 (XV ст. ВС 34); *перф. пас. наз. одн. с.* **прїгаиено** (XV ст. ВС 7 зв., 26 зв.).

Див. ще ***ГАНИТИ, *НАГАНИТИ.**

!ПРИГЛАДАЛИ *див.* ***ПРИГЛЯДАТИ.**

***ПРИГЛЯДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (к кому) ставитися (до кого): ино оуже нє могоу имъ болши тєрпѣти толко бы бгъ наоучилъ вашоу мл(с)ть щобы єстє обєрноулисѧ к намъ лицємъ и приѧтєльствомъ к намъ пригладали (!) (б. м. н., 1484—1486 ГСПТЗ).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **щобы єстє ... !пригладали** (1484—1486 ГСПТЗ).

! ПРИГНАЛ ⟨ПРИГАНИЛЪ⟩ (1): па(н) юрьи дѣдошицкии пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи ѳалшованїи (Зудечів, 1421 P 95).

Див. ***ПРИГАНИТИ.**

ПРИГОДА *ж.* (14) неприємний випадок, несподівана неприємність, пригода: I teź, sud'ja... kotoraja sia diejet'... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: oliżby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 ZPL 106); тєжь то изволи(л) єсмы єму... аж бы коли нѣкотораѧ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) во всѣхъ нашихъ пригодахъ нє омєшкаѧ (Львів, 1399 P 59); Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 P 162—163); и ти(ж) ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашєи зємли, то(г)ди на(м)... имѣня и(х) отворєна (Сучава, 1457 Cost. II, 811); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючи намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 BD II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пригода, prihoda** (1388 ZPL 106; 1399 P 59; 1457 Cost. II, 811); *род. одн.* **прыгоды** (1492—1493 ПВФЧ; 1499 BD II, 449); *знах. одн.* **прыгодоу** 5 (1492—1493 ПВФЧ; 1498 BD II, 413, 414; 1499 BD II, 447); **пригодоу** 1 (1454 P 162); *місц. одн.* **въ прыгодє** (1499 BD II, 449); *місц. мн.* **во пригодахъ** (1399 P 59).

***ПРИГОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (23) **1.** (кому, між ким і без додатка) статися, трапитися (3): колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѧчи(м) пыто(м)... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии днъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу сє⟩ло (Галич, 1435 P 134); Пак ли бы тот дєи так намѣнєнны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна... нам пригодила сѣ, а то бы... королю єго милостї... было явно, иа инши час подобиы имаєт єго милость ден и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 BD II, 285);

(кому, над ким) трапитися, статися неприємності, нещастю (кому, з ким) (10): Мы кнѧ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню... ажє... слюбилъ єсмь и цѣловалъ єсмь крєстъ єго бъ нє даи што(с) пригоди(!) нашєму г(с)дрю вєликому кнѧ(з) витовту по єго животѣ нє имаємъ искати

иныхъ г(с)дрвъ мимо нашего г(с)дрѦ... королѦ влодислава (Мереч, 1401 *P* 64); а чого Б⟨о⟩же заховай што сѦ надомною пригодит, по моємъ животѣ нє вступати сѦ в тую землю жонѣ моєй (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); И також нашим подданным, комоу сѣ пригодит кривда от подданников кроль єго милости... тот також да имает жадати справедливости от старости Каменецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *безос.* (кому робити що) довестися, випасти на долю (10): такє(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а то всє вышє писаноє даємъ ємоу до є(г) живота ко(л)ко кра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоєи (Снятин, 1454 *P* 163); коли(с) прїгодить нєкоторому оцоу дроую (!) жону понѦть а имєють (!) с нєю дѣвкы а с пєрвою жоною моужьчинькы тогды снвє по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать (XV ст. *СЯ* 41); И такиж потвержаєм... и обєцѣєм, иж єст было старыи записы алибо завєзанѦ пригодло (!) бы сѣ нам оучинити... противкоу паноу нашемоу кролю... тоты записы оумарѣмо (!) тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **ся прыгодила** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 3 ос. одн.* **пригодит сѦ** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **пригоди(т) сѦ** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **прїгоди(т)ца** 1 (XV ст. *BC* 38); **сѦ пригодитъ** 1 (1435 *P* 134); **сѦ... пригодит** 1 (1490 *AS* I, 92); **сѣ пригодит** 1 (1499 *BD* II, 424); **сѦ... прїгодить** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); **(с) прїгодить** 1 (XV ст. *СЯ* 41); **(с) (!) пригоди** 1 (1401 *P* 64); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **ачбы сѦ... пригодила** 2 (1457 *Cost.* II, 809, 811); **пакли сѦ бы... пригодила** 1 (1449 *Cost.* II, 747); **пак ли бы... пригодила сѣ** 1 (1462 *BD* II, 285); *3 ос. одн. с.* **єстли бы (коли бы) сѣ (сѦ) пригодило, пригодїло** 4 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1499 *BD* II, 421, 424); **бы (ачь бы, коли бы) сѦ (ся)... пригодило** 3 (1433—1443 *APM*; 1454 *P* 162—163, 163); **пак ли сѦ бы... пригодило сѦ бы** 1 (1449 *Cost.* II, 747); 1 **пригодло бы сѣ** 1 (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ПРИГОЖАТИ СѦ.**

***ПРИГОДОВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) вигодуватися: Сє я кнѦзь михаил... придаю стомоу сп(с)у и своєго дворьца и змиинца дєсѦтиноу озими пшеницы и рьжи... и што коли пригодоуєст(с)Ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии... и о(т) всєго приплодъка дєсѦтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* 1 **пригодоуест(с)Ѧ** (2-а пол. XV ст. *CO*).

Див. ще ***УЗГОДОВАТИ.**

***ПРИГОЖАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (11) траплятися, бувати (10): Частокро(т) прїгожаєтсѦ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєть к собѣ во опѣканїє а коли(ж) доростуть лѣ(т) тогды хотѦ(т) ли(ч)бы имє(т) своєго опекатє(л)ника всє(г) своє(г) имєнїя (XV ст. *BC* 35 зв.);

(кому) траплятися, приходитися (1): Єсть въ обычаи землї нашои колї и мтрь умрє тогды дети бѣроуть половиноу о(т) оца оусєго имєнїя а прїгожаєтсѦ такымъ дѣтємь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть (XV ст. *BC* 28).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **пригожаєтсѦ, прїгожаєтсѦ** (XV ст. *BC* 14, 14 зв., 15, 16, 28, 35 зв.; *СЯ* 41); *перф. 3 ос. одн. с.* **пригожалосѦ, прїгожалосѦ** (XV ст. *BC* 24; *СЯ* 42).

Див. ще ***ПРИГОДИТИ СѦ** 1.

***ПРИГОЛТѦЄВѢТИ** *дієсл. док.* (1) стати безземельним селянином, гольтяєм: а с тоє землі хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу полюдного двє коуници а ловчому чотыри гроши... а нанѦчи (!) того нє исполънѦєть заню(ж) приго(л)тѦєвє(л) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **приго(л)тѦєвє(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ПРИГОННЫИ** *прикм.* (1) *(який приганяють з іншого місця)* пригінний: а одъ пригонного скота, одъ десяти по грошу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пригонного** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ПРИГОРЧА *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш ⟨То⟩ма Пригорча запла⟨тил⟩ оусє исполна (Сучава. 1487 *BD* I, 304).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пригорча** 1 (1487 *BD* I, 304); *зам. дав.* слоузѣ... Тома **Пригорча** 2 (1487 *BD* I, 304).

***ПРИГРОЗИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) пригрозити: Што ваша милость мне очивисте приказала... абыхъ отъ вашей милости... тымъ земяномъ, которые именя свои мають под ловы свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ... пригрозилъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***ПРИДАВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (що кому) давати, надавати, жалувати (1): а мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *P* 163);

(що, що чому, що до чого) жертвувати (що чому, що на що) (3): увесь лесъ Ретовъ... къ Рожысчомъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Се я кнѦзь михаил придаю стомоу сп(с)у и своєго дворьца... дєсѦтиноу озими пшеницы (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **придаю** (2-а пол. XV ст. *CO*); *1 ос. мн.* **прыдаемо** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **придає(м)** 1 (1454 *P* 163).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, **ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ, ПРИДАТИ** 1.

***ПРИДАНЄ** *див.* ***ПРИДАНИЄ.**

***ПРИДАНИЄ** *с.* (5) (*цсл.* приданиє) дарування, надання, пожалування: а по нашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу земли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашего приданиѦ (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а кто по моємь животѣ пороуши(т) моє приданиє судить сѦ со мною прѣдъ б(г)мъ (б. м. н., поч. XV ст. *P* 76); А хто Сеи на(ш) лисτь пороуши(т) и в нашє прида(и)є имет сѦ оустоупати то(т) сѦ с нами ро(з)соуди(т) прє(д) живоначѦ(л)ною тр(о)цею (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *род. одн.* **приданиѦ** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); ! **прѣданїа** 1 (1411 *Cost.* I, 85); *знах. одн.* **прида(н)є** 2 (1427 *P* 108; 1459 *P* 174); **приданиє** 1 (поч. XV ст. *P* 76).

Див. ще **ДААНЇЄ**[1], ***ДАНИНА, ДАНЇЄ,** ***НАДАНЬЕ.**

Пор. **ПРИДАТИ.**

ПРИДАТИ *дієсл. док.* (52) **1.** (що, кому що, чого) *(володіння, права, пільги)* дати, надати, пожалувати (6): а придалъ єсмь єму озера рыбнаѦ за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (Казимир, п. 1349 *P* 3); а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє село чєрєпынє... осташкови... и с тымь полємь што придалъ былъ григорєви шєломыньскоє полє и сѣножѦти (Львів, 1386 *P* 31); и мы, дорадившисе... и зъ нашими князы и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидиминовичъ (!) Сушичьно и зъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а по нашє(м) жив⟨отѣ⟩, кто боудє(т)... господарь нашєи земли... т⟨отъ що⟩бы имъ нєпороуши(л) нашего дааниа, алє щобы прида(л) и потвръди(л) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); па(к) ли (бы) хоти(л) оу коломыи мєшкати ино придали єсми по(л) млина и мыта по(л) коломыско(г) (Снятин, 1454 *P* 163);

(що кому) дати, надати в чиє розпорядження (1): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови вормєньскомоу Оганєсови церквы ворменъскыѦ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*);

(чого) *(дань)* дати, придати (що) (1): а з дроутого села з наших людей с рѣпинич придал есми дани той сполняючи двѣ кади медоу (б. м. н , 1470 *AS* I, 67);

(чому, що к чому, що на що, що у що) пожертвувати (на що) (21): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, мееть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олексанъдро... чииимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ цркви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по нашемъ животѣ кого бъ изберетъ господаре(м) быти оу нашеи земли... то(т) бы непороуши(л) ... нашего данїа, що есмы придали къ свѣтои црькви манастырю о(т) немца (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494—495); мы кнгины (!) олеска(н)-доваѧ (!) иаста(с)я кие(в)скаѧ... придали есмо оу до(м) Стыя тр(о)ци манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); Я князь Константинъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу... на вѣчность на соборную церковъ... у Вилни (1499 Вільна, 1499 *АСД* VI, 2); мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

2. (що к чому, що за що) придати, додати (що до чого) (21): а тако(ж) пани марекорѣта росоваѧ да(л) свое село серно(к) тучнѧкови и м ко(п) прида(л) за куропотеники (Галич, 1418 *Р* 89); а дал мнѣ кнѧз его м⟨и⟩л⟨о⟩сть дворъ свои Межирѣчье, а к тому ми придалъ тридцѧт коп широких грошей (Острог, 1466 *AS* I, 60); А пан Петръ еще придал Илцѣ за тое село м злат татарскых (Сучава, 1473 *BD* I, 186—187); а еще кнѧзь Олександро придал сто коп широкых грошей... братоу своемоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнем (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой ... а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей, и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени... и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки (Городно, 1497 *РИБ* 683).

3. дозволити (2): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямь (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

ФОРМИ: *інф.* **придати** (1456—1481 *Р* 164; 1488 *AS* I, 241, 242; 1489 *AS* I, 89); *перф. 1 ос. одн. ч.* **придаль, придалъ, придал, прида(л) есми** 6 (1440 *Р* 142; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.*; 1499 *АСД* VI, 2); **придалъ есмь** 1 (п. 1349 *Р* 3); ! **предалъ есмь** 1 (бл. 1350 *Р* 8); **есми придалъ** 1 (1440 *Р* 142); **есмъ придал** 1 (1488 *BD* I, 347); *3 ос. одн. ч.* **придалъ, придал, прида(л)** (бл. 1350 *Р* 8; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1473 *BD* I, 186; 1475 *AS* III, 14; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *AS* I, 86; 1488 *BD* I, 325); *3 ос. одн. ж.* **прида(л)** (1418 *Р* 89); *1 ос. мн.* **придали есмо** 7 (1376 *Р* 22; 1396 *AS* I, 20; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1452 *Р* 161; 1459 *Р* 174; 1473 *BD* I, 181); **прыдалисмо** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **придали есми** 2 (1454 *Р* 163); **есмы придали** 2 (1428 *Cost.* I, 233; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); **придали есмы** 1 (1401 *RIR*); **есми придали** 1 (1439 *Cost.* II, 31); **есмо... придали** 1 (1497 *РИБ* 683); *3 ос. мн.* **придали** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **придалъ былъ** 2 (1386 *Р* 31; 1495 *РИБ* 620); **былъ придалъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **былъ... придалъ** 1 (1375 *Р* 20); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы прида(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 366); **би... придалъ** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *перф. пас. 3 ос. мн.* ! **было... приданы** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **приданоую** (1467 *СП* № 13); *наз. мн. с.* **прыданые** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *предик. пас. дієприкм.* **придано** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Див. ще **ДАВАТИ, ДАТИ, *НАДАВАТИ, *ПРИДАВАТИ.**

***ПРИДАТОК** *ч.* (1) додаток, придаток: и к тому именю гроши и придаток брал пан Енко Чаплич оу кн⟨ѧ⟩зѧ Ивана Острозкого (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *знах. одн.* **придаток** (1487 *AS* I, 85).

***ПРИДѢЛЪ** *ч.* (4) *(монастир, що залежав від головного і був розташований на інших землях)* філіальний монастир: а то(т) де манасты(р) пече(р)скїи з приделами своими мн(с)тыре(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кїевѣ и з ынши(ми) трема монастыри Сиверскои земли че(р)ниговски брянски новгоро(д)ка сиве(р)ского... былъ з веко(в) с предѣлами свои(ми) вышерече(н)ными самъ в себѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кнзей роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **предѣлами** 2 (1481 *ГПМ*); **приделами** 1 (1481 *ГПМ*); **предѣли** 1 (1481 *ГПМ*).

***ПРИЕЖДЖАТИ** *дієсл. недок.* (2) (къ кому) приїжджати (до кого): И тыми разы они засе к на(м) прие(ж)джали (Вільна, 1495 *БСКИ*); приеждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **прие(ж)джали** 1 (1495 *БСКИ*); ! **приеждчалъ(и)** 1 (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ВЫЕЗДИТИ, ВЫЕХАТИ 2, ЕЗДИТ, ПРИЕХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЕХАТИ, ѢХАТИ.**

***ПРИЕЗДЪ** *ч.* (11) приїзд: А што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а бо(л)коуно(в)щиноу даивали на прие(з)дъ кнзю великому витовтоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *знах.* **приездъ, прие(з)дъ** (1386—1418 *Р* 35; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв.).

***ПРИЕТЕЛЬ** *див.* **ПРИѦТЕЛЬ.**

ПРИЕТЕЛЬСКЫИ *див.* **ПРЇЕТЕЛЬСКЫ.**

***ПРИЕХАНИЕ** *с.* (5) *(цсл.* приѣхание) приїзд, прибуття: але наяснеишіи па(н) на(ш) кро(л) его мл(с)тъ пере(д) его мл(с)ти приеханиемь к том(у) выименованном(у) мистцю... имае(т) его мл(с)тъ на(с) обыслати десѧтми недилѧми пере(д) ты(м) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); и мы были тое именье ему дали во опеканье до нашого, ажъ дасть Богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *род. одн.* **пріеханья** 2 (1489 *РИБ* 433, 437); **прыеханья** 1 (1489 *РИБ* 437); *ор. одн.* **приеханиемь** (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302).

Пор. **ПРИЕХАТИ.**

ПРИЕХАТИ, ПРИѢХАТИ, ПРЇЕХАТИ, ПРЇИХАТИ *дієсл. док.* (33) (до кого, к кому і без додатка) приїхати, прибути (до кого) (17): приехалъ клепачь на стго якуба днь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); ино мы послалы вижа замку Браславского... до бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пак ли бы ⟨е⟩ще его не было тогды... коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ прнѣде приѣде(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по его оуѣханъ третии днъ право мае(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); а на имѧ приехали соу(т) па(н) предбо(р) с коиецьполѧ... и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); И тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верънулъ и до насъ прыехалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(до чого) *(досягти кінцевої мети)* приїхати, прибути (6): мы илиа воевода... чинимъ знаменито... оже... приехали есми до Лвова и(с) нашими паны (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); да ест имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїехати до нашеи земли (Сучава, 1475 *BD* II, 329); а колї сѧ на(м) прїгодить прїеха(т) до которое землї тогды соудья тое земли имееть соудити прї иашомъ дворе (XV ст. *ВС*

12 зв.); ⟨А такєж коупцом⟩... да єст им слободно и доброволио ⟨... до нашои земли⟩ прїєхати (Гирлов, 1499 *BD* II, 443);

(к чому, під що, на що) приїхати, прибути (до чого, під що, на що) (9): такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, неприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ... ку голдованию (Сучава, 1395 *Cost.* II, 610); мы пєтрь воєвода... вызнаваємь... оже мы ис нашими паны ... приєхали єсми по(д) хоти(н) (*в ориг.* хоти.— *Прим. вид.*) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 773—774); и кнѦз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); и опят есмо приехали к той долине, откол нас пан Янчинский повел (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(перед кого) з'явитися, предстати (перед ким), прибути, приїхати (до кого) (1): алє коли тыми часы оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш)... милостивы(и) па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* **приехати, прїєхати** 3 (1453 *Cost.* II, 766; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443); **прїихати** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1456 *ПМВП*); **приѣхати** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **прїєха(т)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмы прїѣхалъ** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* **приєхалъ** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); **прыєхалъ, przyiechal** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1499 *BD* II, 447); **прїѣхалъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **прїихал** 1 (1480 *BD* I, 239); *1 ос. мн.* **приєхали єсми** 2 (1439 *Cost.* II, 712; 1455 *Cost.* II, 774); **приехали есмо** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **преехали есмо** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **есмо приехали** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *3 ос. мн.* **приехали соу(т)** 2 (1453 *Cost.* II, 765); **прыєхали** 2 (1496 *BD* II, 405); **приехали** 1 (1433—1443 *АРМ*); *майб. 3 ос. одн.* **приѣдє(т)** 1 (1435 *Р* 134); **прїєдет** 1 (1468 *BD* II, 302); **приѣдє** 1 (1435 *Р* 134); *3 ос. мн.* **приѣдуть** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **прїидоу(т)** 1 (1456 *ПМВП*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... прыихалы** (1430 *ГВКЛ* 7); *дієприсл. перед.* **прїѣхавши** 1 (1498 *АЛМ* 169); **приехавши** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **прїѣхавъ** 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ** 2, **ЄЗДИТ**, ***ПРИЄЖДЖАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, ѢХАТИ** 2.

***ПРИЖИТОКЪ** *ч.* (1) прибуток, приріст: а тия сєла дадошє ... исъ въсѣмъ прижитко(м) (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **прижитко(м)** (1404 *ГМ*).

ПРИЖОЛТѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѦ калиновци... и прижолтѣни (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз.* **прижолтѣни** (1429 *Cost.* I, 248).

ПРИЗВАТИ *дієсл. док.* (4) (кого) *(запросити)* прикликати: Коли бы сѦ то дѣяло около свѦта нарожѣнья бо(ж)єго оужє проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѦзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длѦ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а кто єго прїведѣть к томоу забитомоу алюбо вєлїть ты(х) прїзва(т) болє(и) ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *ВС* 25); Билъ намъ чоломъ игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и наиовѣ за собою посадыти на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* **призвати** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **прїзва(т)** 1 (XV ст. *ВС* 25); *майб. 3 ос. мн.* **прызовутъ** (1500 *АСД* II, № 3); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **иж быхо(м)... призвали были** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ЗВАТИ** 2, **ПОЗВАТИ** 1.

***ПРИЗВОЛЕНЄ** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ.**

***ПРИЗВОЛЕНЇЕ** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ.**

***ПРИЗВОЛЄНЬЄ** *с.* (7) дозвіл, згода: A ważyli iesmo swoim horłom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142); мы пєтръ воєво(да)... схюбоує(м) (!)... ижъ нѣ имєє(м), а ни хочє(м) жа(д)ны(х) зємлъ, а ни панствь зємлъ молдавски(х) прє(з) волѣ и призволѣньѦ прєрєчєного господарѦ, казимира, королѦ полского... о(т)далити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А сє я Хвєдко Кословский... свєтчю... иж продал єсми село своє Стоупно осподарѦ нашого волєю и з Єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти призволєнємъ вєликого королѦ (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); и мы тую зє(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили за(н)же нє могуть татаровє зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бє(з) призволєньѦ о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *В. Соб.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **призволѣньѦ** 2 (1448 *Cost.* II, 734, 738); **призволєньѦ** 1 (1495 *В. Соб.*); *ор. одн.* **призволєнємъ, призволєнем, при(з)волєньємъ, pryzwoleniem** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 241; 1495 *ВМБС*); **призволеніємъ** 1 (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, ИЗВОЛЄНЇЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНЇЄ.**

Пор. ***ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ПРИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (7) (що кому, кому робити що) дозволити: А ещо Левону-жъ Шоломичу призволили есмо Неверово село держати, што у Невера купилъ за 100 копъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Ино мы то єй призволили; тоє имєнє Любчо по своєм животє волна она отдати и записати прирожоным своимъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Билъ намъ чоломъ игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковиой земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **призволи(л)** (1495 *В. Соб.*); *1 ос. мн.* **призволили есмо** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 35); **призволили** 1 (1487 *AS* I, 241); *3 ос. мн.* **прєзволили** (XV ст. *ВС* 17); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **и(ж)бы призволи(л)** (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **абыхмо... призволили** (1487 *AS* I, 241; 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПРИЗВОЛѢНЬЄ** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ.**

***ПРИЗВОЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (що кому) дозволяти: ино мы то єй призволѦєм сим нашим листом (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); и мы то имъ прызволяемъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **призволѦєм** 1 (1487 *AS* I, 87); **прызволяемъ** 1 (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПРИЗИРАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* призирати) (чого, к чому) наглядати (за чим): приєхалъ клєпачь на стго якуба днь днь (!) лєжалъ призирая тоѣ роботы... а на кругилии воєвода самъ призиралъ к тому (б. м. и., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **призиралъ** (1386—1418 *Р* 35); *дієприсл. одноч.* **призирая** (1386—1418 *Р* 35).

***ПРИЗНАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) *(ствердити)* визнати, признати, посвідчити: а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **признал**ъ (1430 *ГВКЛ* 8); *3 ос. мн.* **признали** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ, ПОЗНАТИ** 2, ***ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ** 1.

***ПРИЗНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (к чому) *(визнати)* підтвердити (що), признатися (в чому): и потом тыи Цецєневскии сами сѦ к своєй пєчати признали, штож их

печат есть в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); а писа(р) то(т) тє(ж) к роуцє своє(и) сѧ при(з)на(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ при(з)на(л)** (1496 *ВМКФС*); *3 ос. мн.* **сѧ... признали** (1491 *AS* I, 94).

***ПРИЗРЕНІЕ** *с.* (1) (*цсл.* призьрѣние) (на кого) доброзичливість, прихильність, вияв уваги (до кого): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми... зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **призреніе** (1449 *АЛМ* 8).

***ПРИИМАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** одержувати, приймати (що) (1): а даємъ и дали єсмо со всѣми оужитки с лєсомъ съ дубровами... и ставы како коли каждыи зѣмлѧнинъ приимаєть (Краків, 1394 *Р* 54).

2. *(схвалювати)* приймати (1): коли(ж) всї оуставленїя законъ и права чинѧ(т) всїмъ рєчемь то хочемь штобы таяя (!) права што єсмо оуставїлї оу вєлїко(м) соимє у вїслїци прїиманы была (!) (XV ст. *ВС* 10);

◇ ślid priimathy (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **priimathy** (1413 *GL* 48); *теп. 3 ос. одн.* **приимаєть** (1394 *Р* 54); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн. с.* **штобы... прїиманы ! была** (XV ст. *ВС* 10).

Див. ще **ПРЇИМИТИ, PRIJMOWATI** 1, ***ПРЇѦТИ, ПРЫНЯТИ.**

PRIJMOWATI *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) приймати, одержувати (1): Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

2. (кого) *(давати притулок кому)* приймати (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *інф.* **prijmowati** (1388 *ZPL* 104); *теп. 1 ос. мн.* **прыймуемо** (1438 *Р* 140).

Див. ще ***ПРИИМАТИ** 1, **ПРЇИМИТИ,** ***ПРЇѦТИ, ПРЫНЯТИ** 2.

***ПРИИМЪ** *ч.* (1) перешкода: а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бєзъ приимъ без пакости всѧкому чл҃вку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. мн.* **приимъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

ПРИИТИ *див.* **ПРЇИТИ.**

ПРИКАЗ *див.* **ПРИКАЗЪ.**

***ПРИКАЗАНЄ** *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

! ПРИКАЗИ ⟨**ПРЄКАЗИ**⟩ *див.* ***ПРЄКАЗА.**

ПРИКАЗАНИЄ, ПРЇКАЗАНЇЄ, ПРИКАЗАНЇЕ, ПРИКАЗАНЬЄ *с.* (28) **1.** розпорядження, наказ (26): господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава єго приказанъємь то есмы вчинили (Перемишль, 1390 *Р* 175); при казанїє самого воєводы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсмы на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93); И коли боудет пана нашеѓо королѧ приказание... а мы имаємь оудилати подлоуг приказаниа пана нашего (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Г⟨о⟩с⟨по⟩дарѧ н⟨а⟩шого вєликого королѧ приказаньємъ (Манів, 1478 *AS* I, 75); Приказанем г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ нашого королѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. заповідь (1): а то є(ст) противъ прїказань(ю) б҃жьему и противъ правоу цр҃комоу (XV ст. *ВС* 15);

◇ desiatero boži prikazani (1) *див.* ***DESIATERO.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **приказаниє, при казанїє, прїказанїє** 3 (1404 *Cost.* II, 625; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1468 *BD* II, 301); **приказаньє** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); *ск. н.* **приказан** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **приказанія, прїказанїя** 5 (XV ст. *ВС* 6, 14 зв., 15, 20); **приказаньѧ, приказаньа** 2 (1422 *Р* 97; 1475 *AS* I, 70); **приказаниа** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1468 *BD* II, 301); *дав. одн.* **приказанїю** 1 (XV ст. *ВС* 15); **прїказань(ю)** 1 (XV ст. *ВС* 15); *знах. одн.* **прїказаньє** (XV ст. *ВС* 28); *ор. одн.* **приказаниємъ, прїказанїємъ, приказаниє(м)** 4 (1421 *Р* 93; XV ст. *ВС* 14; 1445 *Р* 148); **приказаньємъ, приказанъємь** 3 (1390 *Р* 175; 1475 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 75); **приказаием** 2 (1478 *AS* III, 16; 1491 *AS* I, 94); **! прїказанїє** 1 (XV ст. *ВС* 6); *род. мн.* **prikazani** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще ***КАЗАНИЄ,** ***КАЗНЬ** ², **ПРИКАЗЪ,** ***РОЗСКАЗАНЄ.**

Пор. **ПРЫКАЗАТИ.**

***ПРИКАЗАНЪЄ** *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

ПРИКАЗАНЬЄ *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

***ПРИКАЗАТИ** *див.* **ПРЫКАЗАТИ.**

ПРИКАЗЪ, ПРИКАЗ *ч.* (22) розпорядження, наказ: а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); само(г) кро(л)ѧ приказъ (Медика, 1407 *Р* 72); прика(з) само(г) воєводы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); Приказ кн⟨ѧ⟩зѧ Борисов⟨а⟩ (Київ, 1437 *AS* I, 34); Прик. нам. во вн(л) кан. (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); П(р) па(н) ли(т) хрє(б) ма(р) на(ш) сло(н) (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приказъ, приказ, прика(з)** 19 (1407 *Р* 72; 1411 *Р* 77; 1415 *Р* 87; 1433 *Cost.* II, 653; 1437 *AS* I, 34; *Р* 137; 1438 *Р* 139; 1445 *Р* 149, 151; 1446 *AS* I, 43; 1451 *Р* 159; 1452 *Р* 161 і т. ін.); *ск. н.* **Прик.** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **П(р)** 1 (1497 *ПМХ*); *ор. одн.* **приказомъ** (1399 *Р* 59).

Див. ще ***КАЗАНИЄ,** ***КАЗНЬ** ², **ПРИКАЗАНИЄ** 1, ***РОЗСКАЗАНЄ.**

***ПРИКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (15) **1.** (що кому робити що) *(розпоряджатися)* наказувати, веліти (14): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ и всѣмъ намѣсткумъ нашимъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ и єго дѣтємъ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Ино мы... прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. (що к кому) переказувати, передавати (що кому) (1): a i my k waszoy milosty kołkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **приказуемъ, прїказоуємь, приказоуємь, prikazujem** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 11 зв., 12, 14, 15, 15 зв., 16, 27 зв.); **прїказоуємы, приказуємы** 3 (XV ст. *ВС* 11, 14; 1433 *Р* 121); **прыказоуємъ** 1 (1498 *BD* II, 412); *перф. 1 ос. мн.* **prykazywali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ** 1, ***НАКАЗЫВАТИ, ПРЫКАЗАТИ** 1, **РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ** 3, ***СКАЗОВАТИ,** ***СКАЗЫВАТИ.**

***ПРИКЛАСТИ** *дієсл. док.* (5) (що, що к чому) *(печатку)* прикласти (що, що до чого): а проси(л) єсми ты(х) людеи добры(х)... абы печати свои приклали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а на твердость верхоу писаных речей и печати єсмо приклали к сему нашомоу листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 95).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо приклали** 1 (1491 *AS* I, 95); **єсмо ...приклали** 1 (1469 *AS* I, 64); *3 ос. мн.* **приклали** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *баж.- ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... приклали** (1467 *СП* № 13).

ПРИКЛОНИТИ *дієсл. док.* (2) (кого к кому) привернути, прихилити (кого до кого) (1): Мы панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г)... къ на(м) приклонити дали єсми ємоу... оу снятинѣ... мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163);

◇ приклонити помочи (противъ кому) (1) надати допомогу, допомогти (кому): я илїа воєвода... при-

сѣгаю и обицоую сА... противъ каждому нєпріятєлєви, а любо нєпріятєлє(м) и(х) приклонити помочи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *інф.* приклоиити (1436 *Cost.* II, 698; 1454 *P* 162).

***ПРИКРОСТЪ** *ж.* (3) ◇ и м а т и п р и к р о с т ъ (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; и м ѣ т и п р и к р о с т и (2) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* прикростъ (1453 *Cost.* II, 766); *род. мн.* прикростей (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64).

***ПРИКОУТОКЪ** *ч.* (12) хутір: тѣмъ мы видѣвш⟨и⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села... гдє є(ст) ⟨стєпань вата⟩мань съ своими прикоу⟨т-ки⟩ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ож пріид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга нашь Сънгоур и сєстра єго Стана... та продали тоє сєло и тот прикоутокоу (!) слоузѣ нашємоу Лазор Микшоуноу (б. м. н., 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прикоуток** 1 (1490 *BD* I, 394); ! **при-коутокоу** 2 (1490 *BD* I, 394); *род. мн.* **прикоутъковъ** (1438 *DBAc* 27); *знах. мн.* **прикуткы** (1436 *DIR«A»* 469); *ор. мн.* прикоу(т)кы, прикоуткы 4 (1446 *Cost.* II, 238; *ПГСПМР*; 1452 *Cost.* II, 422; 1486 *BD* I, 289); **прїку(т)ки, прикоу⟨тки⟩** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 212); **прикутками** 1 (1435 *Cost.* I, 403).

***ПРИЛЄГЛОСТИ** *мн.* (1) (*стп.* przyległości) прилягаючі землі або угіддя: Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... О(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сА Но(д) (!) слоугою Наши(м)... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго... зоставоую И... Надаю... Городища Сєлища И оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостАми (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор.* **Прилє(г)лостАми** (1459 *P* 171).

Г *ПРИЛЕПЛЕНЫИ *дієприкм.* (1) приліплений, приклеєний: и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листь ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ иньшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ж.* **прилеплена** (1489 *РИБ* 431).

! **ПРИЛЇЄ** ⟨ПРИВИЛЇЄ⟩ *див* **ПРИВИЛЇЄ.**

! **ПРИЛОГА** ⟨ПРОЛОГА⟩ *див.* ***ПРОЛОГЪ.**

ПРИЛОЖИТИ, ПРЫЛОЖИТИ *дієсл. док.* (76) **1.** (що кому, чому, к чому) додати (що кому, чому, до чого) (3): а мы єсмы жаловали наши слоугы... и дали єсмы имъ тоє село тамръташи(н)ци и приложили єсмы и(м) къ ихь оурикови (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); мы Стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и приложили єсмы о(т) иа(с) томоу(ж)... монастироу о(т) нємца болото криваА и озєро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234).

(що) (*додатково включити*) додати (1): Алє видимо оу томъ листу твоєє милости много речей прыложено, яко мы иє жєдали таковóго листоу отъ твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. (що, що к чому, що на що) (*печатку*) прикласти (що до чого, що для чого) (72): а на то єсм(ь) приложилъ свою пєчать (б. м. н., 1366 *P* 14); а на потвєржєньє приложилъ тому листу свою печать пано мацина (Львів, 1400 *P* 61); и я свою пєчат приложил на твєрдость сєє моє⟨є⟩ грамоты (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а про лѣпшую справєдливость и пєчать свою приложил єсми к сєму моєму листу (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); а про лєпшоую справєдливость и пєчати своє приложили к сємоу нашомоу листоу (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а про лѣпшоую справє(д)ливость и вѣчность и пєчати єсмо свои приложили к сємоу нашемоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3); а na twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu pryłożył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **приложити** 4 (1495 *РИБ* 621; 1497 *ПКИП*; *ПМХ*; 1499 *АЛРГ* 95); **прыложити** 1 (1499 *РИБ* 777); *аор. 1 ос. одн. ч.* **приложих** (1481 *BD* I, 249); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... приложил, приложилъ** 6 (1466 *AS* I, 63; 1474 *AS* I, 69; 1485—1500 *AS* I, 121; 1496 *AS* I, 245; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1499 *АСД* VI, 3); **приложил, приложи(л) єсми** 3 (1461 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **приложил, приложи(л)** 4 (1454 *AS* III, 10; 1490 *AS* I, 92; *Пам.;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **прыложилъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **єсми приложилъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **єсм(ь) приложилъ** 1 (1366 *P* 14); **iesmo pryłożył** 1 (1500 *ДПЖН*); *1 ос. одн. ж.* **єсми... приложила** 1 (1487 *AS* I, 240); **приложила есьми** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. одн. ч.* **приложилъ, приложил** 2 (1400 *P* 61; 1487 *AS* I, 240); **прыложилъ** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *1 ос. мн.* **єсмо... приложили** 5 (1463 *ГГЯ*; 1467 *AS* I, 63; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; XV ст. *СГЧА*; 1499 *ПИ* № 3); **приложили єсмо** 2 (1424 *P* 104; 1487 *AS* I, 87); **приложили єсмы** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1500 *Cost. S.* 234); **єсмо приложили** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **приложили** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 63; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 70; *AS* III, 14; 1481 *AS* I, 78; 1491 *AS* I, 97; 1499 *АСД* VI, 3; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (штобы)... прыложилъ** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **абы... приложилъ** 1 (1489 *AS* I, 89); *1 ос. мн.* **што быхо... приложили** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **абы (бы, штобы, ажбы, ижъбы) приложили** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 63; 1481 *AS* I, 78; 1487 *AS* I, 240; 1490 *Пам.*; 1492 *AS* III, 24; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142; 1499 *АСД* VI, 3; бл. 1500 *ПИ* № 2); *предик. пас. дієприкм.* **прыложено** (1496 *BD* II, 401).

***ПРИЛОУКЪ** *ч.* (1) (*назва містечка у Київській землі*) Прилуки: Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *P* 172).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на прилоуцє** (1459 *P* 172).

***ПРИЛОУЧАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого, що кому) придавати, прилучати: а нє хотА(т) лї то(г)о оучинїть тогды тоє имєнїє мы имъ осоужаємъ а прїлоучаємъ кролєви нашємоу навєкы вєчныи (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **прїлоучаємъ** (XV ст. *BC* 12, 12 зв.); *дієприсл. одноч.* **прилоучаючи** (XV ст. *BC* 21).

***ПРИЛОУЧИТИ СА** *дієсл. док.* (5) **1.** трапитися, статися (4): хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) весъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаА кривда и низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. (кому робити що) довестися, випасти на долю (1): **коли** прилучит сА самому г(с)ва ми ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сА (сѣ) прилоучит** 3 (1499 *BD* II, 421, 424); **прилучит сА** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **прилоу(чт)сє** 1 (1456 *ГПХМ*).

***ПРИЛЮБЄННѢ** *див.* ***ПРИЛЮБЛѢНИЄ.**

***ПРИЛЮБИТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) погодитися, пристати (на що): тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлАны и съ старци смолвивьши сА и вона два прилюбила (Галич, 1404 *P* 68); туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) а то ста (!) оба прилюби(л) и кунцѣрь и игна(т) на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. дв.* ! ста... **прилюби(л)** 1 (1419 *P* 91); **прилюбила** 1 (1404 *P* 68).

***ПРИЛЮБЛѢНИЄ** *с.* (2) **1.** згода (1): Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч) кнА(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... коли кнА(з) вєлєбиыи дмитрии... наши(м) вшего поспольства боАръ прилюблѣниє(м)... вєлико(м) и славнему (так.— *Прим. вид.*) володиславу... вѣрность праваА... слюби(л) а мы... повєлѣниємъ єго ислюбуємы

за нєго... иже со всєю своєю зємлєю... вѣрє(н) будє(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

2. прихильність (1): мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... ꙗко хотѧ... предкоув наших воевод молдавских... обычаєм... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои (!) памѧти наияснѧиших кнѧжат и панов кролюв полскыхъ... и оучиненнымъ и оуказаннымъ правымъ (!) и вѣрнѣ наслидованным и прилюбеннѣмъ посвѣдчити и потвердити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоуждыы винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *ор. одн.* **прилюблѣниє(м)** 1 (1388 *Р* 39); **прилюбеннѣмъ** 1 (1462 *BD* II, 283).

Пор. ***ПРИЛЮБИТИ.**

ПРИМНОЖИТИ *дієсл. док.* (13) (кому) збільшити, примножити (12): может собѣ полепъшовати, и розъширивати, и осадити, и примножити (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); может собє полепшивати и розширити и осадити и примножити (Київ, 1437 *AS* I, 34); можеть собѣ примножити и розширивати, на новомъ корени посадити (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21);

(кому) примножитися, збільшитися (1): oczistiwszi sia chrest'janin majet' połowicy lichwy płatiti, kotorajaby jemu do toho czasu primnożiła (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *інф.* **примножити** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 152; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21 і т. ін.); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **by... primnożiła** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***PRIMNOŻATI SIA, *ОУМНОЖИТИ.**

***ПРИМОВИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* przymówić) (кому) доректи, зробити докір (1): Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

◇ п р и м о в и т и к у ч с т и (кому) (1) образити честь (чию): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **примовилъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **примовилъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ПРИМУЧЄНЪ** *дієприкм.* (5) примушений, присилуваний: Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... нашєю доброю волєю нє примучени ни принєволени нѣкоторою нєволєю... володиславу королеви польскому... голдовали єсмо (Краків, 1388 *Р* 40—41); А сє ѧ па(н) миха(л) бучацєкии... свѣдъчю то и познаваю... иже... тучнѧ(к) ива(н) ис панєю росовою ис марєгорѣтою своєю доброю волєю ничимъ нє примучени познали передъ нами... иже сѧ замѣнили селы (Галич, 1418 *Р* 88—89); мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю а ники(м) промучени (!) сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. мн.* **примучєни** 3 (1388 *Р* 39, 40; 1418 *Р* 89); **примучьни** 1 (1409 *Р* 74); **! промучени** 1 (1421 *Cost.* I, 141—142).

***ПРИМУЧЬНЫИ** *див.* ***ПРИМУЧЄНЪ.**

***ПРИМУШЕНЄ** *с.* (2) примус: и врозумивши то пани Олизароваѧ... з воли своєєй доброє ани жадного примушенѧ волнє даровала нас (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); Продал есми свое имѣнъе отчистое и дедичное Подгайци... своєю доброю волєю, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **примушенѧ** 1 (1487 *AS* I, 240); **примушенъя** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ПРИМУШЕНЪЕ** *див.* ***ПРИМУШЕНЄ.**

***ПРИМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (9) (кому що) придбати, набути: и мы... дали есмо... за его вѣрную службу села... и с приселки, и с нивами... и з болоты и с рудами и такъ што в тых собе именяхъ примыслитъ, на новомъ корени посадит (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы ємоу дали... тыє села... со всим с тым што к ним з века .. слушало (*в ориг.* служало.— *Прим. вид.*)... со всєми входы и приходы... и так што в тых именѧх собє примыслить и на нову (!) корєни посадит (Київ, 1437 *AS* I, 34); и мы порадивъ сѧ С нашими кнзьми... дали єсмо єму... Села миловъши... а... задыбы... со всими пожитъки што в ты(х) собѣ имѣньєхъ Примыслить и на ново(м) корєни посадить (Луцьк, 1446 *Р* 152).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **примыслить, Примыслить** 7 (1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; *Р* 137; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 152); **примыслитъ, примыслит** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43).

ПРИМЫШЛѦТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) вводити, придумувати (1): а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ, а новини не примышлѧти (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. (що) змінювати (1): А мыта нє примышлѧти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *інф.* **примышлѧти** (1366 *Р* 14; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПРИМѢСЪ** *ч.* (7) (*цсл.* примѣсъ) ◇ и м а т и п р и м ѣ с ъ (5), ⟨и м а т и⟩ п р и м ѧ с ъ (1), п р и м ѣ с ъ и м а т и (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *род. одн.* **примѣсоу, прїмѣсоу, примѧсоу** 6 (1443 *Cost.* II, 185; 1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 392; 1454 *Cost.* II, 501; 1463 *Cost. S.* 45); **примѣса** 1 (1434 *ДГСММ*).

***ПРИМѦСЪ** *див.* ***ПРИМѢСЪ.**

***ПРИНАДЫ** *мн.* (1) ◇ п р и н а д ы п т а ш и и (1) угіддя для ловлі птиці: и мы ... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнєм Звѧгол... дали єсмо... з ловы звѣриными и теж з ловы бобровыми, ис принадами пташими (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор.* **приіадами** (1499 *AS* I, 117).

***ПРИНАЛЄЖНОСТЬ** *ж.* (1) усе, що належить до чогось: Надаю... такъ Городица На(д) рєкою Коусницєю... зо всѣми ихъ полѧми Сєножа(т)ми Доубровами И ихъ Принале(ж)ностю (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Принале(ж)ностю** (1459 *Р* 171).

Див. ще ***ЗАЛЄЖНОСТЬ.**

ПРИНЄВОЛИТИ *дієсл. док.* (2) (кого, чим) приневолити, присилувати: а гостѧ нє принєволити но куда хочєть туды поидеть (б. м. н., 1366 *Р* 14); Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже добраѧ рада наши(х) боѧръ... и нашєю доброю волєю нє примучени ни принєволени нѣкоторою нєволєю вєлебному г(с)пдрю володиславу королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41).

ФОРМИ: *інф.* **принєволити** (1366 *Р* 14); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **приневолєни** (1388 *Р* 40).

Див. ще ***ПОНЄВОЛИТИ, *ПРИНЄВОЛѦТИ.**

***ПРИНЄВОЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) приневолювати, силувати: ачбы на(с), кто коли принєволѧ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) нєго о(т)стали и о(т) єго короунѣ, того николи нє оучини(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ачбы... приневолѧ(л)** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ПОНЄВОЛИТИ, ПРИНЄВОЛИТИ.**

! ПРИНЕЛА ⟨ПРИЙНЯЛА⟩ *див.* **ПРЫНЯТИ.**

ПРИНЄСТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що) принести (17): а жалова(л) мѧ кнѧ(з) скирикгаило тоє сєрєбро принєсти и дати с рублѧ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... оже пришли прѣд нами мѣстичи илвовстїи и принесли грамотоу свѧтопочившаго отца моєго, алєксандра воєводы, о мытах (Сучава, 1434 *Cost.* II, 667); на конци чєтвертаго лєта тъ(и) юрєи прїнєсъ тыи пенѧзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *ВС* 21 зв.— 22); и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л) што пришо(л) до нєго бори(с) длѧ листу потвє(р)женого г(с)дрь-

ского и принє(с) тотъ запи(с) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а што єстє єго записъ отъ нєго къ намъ принєсли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(що к кому) пред'явити (що кому) (1): кто к намо принесеть записо на г҃ тисАчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д҃ тисАчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679).

2. (що) привезти, доставити (2): а львовчАнє што имуть принести сами изъ угоръ серебро жьженоє, отъ того серебро што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а ливовчАнє што имоут принести сами из оугоръ сєрєбро жєжєноє, от того сєрєбра што быхомъ мы коупили собѣ колко боудєт намъ надобно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *інф.* принести (1387 *СП* № 12); *перф. 3 ос. одн. ч.* прїнєсъ, принє(с) 2 (XV ст. *ВС* 21 зв.; 1495 *ВМБС*); прїнєслъ 1 (XV ст. *ВС* 19); *3 ос. одн. ж.* принесла (1454 *AS* III, 10); *2 ос. мн.* єстє... принесли 1 (1496 *BD* II, 405); єстє прынесли 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* принесли (1434 *Cost.* II, 667; 1454 *Cost.* II, 508; *ПГПММ*; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); *майб. 3 ос. одн.* принесеть (1388 *SL* 678); *3 ос. мн.* имуть принести 1 (1408 *Cost.* II, 632); имоут принести 1 (1434 *Cost.* II, 670); *нак. сп. 2 ос. мн.* прїнесите (1463 *BD* I, 295); *дієприсл. перед.* принє(с)ши єси (1495 *ВМБС*); *предик. пас. дієприкм.* есть... принесено 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); єстъ... принєсено 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПРИНОСИТИ.**

***ПРИНОВЛѢТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) поновитися: и паки оу тоти вишє писани(х) црк҃ви въ тА(х) вишє писани(х) селахь о(т) волости соучавскои... варє ко(л)ко сѣ приновлѣти (!) прА(ж)дє и ко(л)ко сѣ приновА(т) а прА(д) (!) и причинА(т) а тоти оуси црк҃ви и(с) попи да прислоухаю(т) къ нашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)це(х) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *інф. зам. перф. 3 ос. мн.* црк҃ви... ко(л)ко сѣ приновлѣти (!) прА(ж)дє (1490 *DC* 148); *майб. 3 ос. мн.* сѣ приновА(т) (1490 *DC* 148).

Див. ще ***ПОНАВЛАТИ, *ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛАТИ.**

ПРИНОСИТИ, ПРЇНОСИТИ *дієсл. недок.* (2) (що) привозити, доставляти: а ливовчанє, що имоут сами прїносити сєрєбро жєноє от оугор... а мы абыхом коупили готовыми пинАзми (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А Ливовчанє що имоут сами приносити серебро жєноє от Оугор... а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзми (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* имоут... приносити, прїносити (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **ПРИНЕСТИ 2.**

***ПРИНОУЖДЕНИЄ** *с.* (1) (*цсл.* приноуждєниє) приневолення, присилування: Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою по нашо(и) по добро(и) воли бє(з) ка(ж)дого приноу(ж)дєния имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* приноу(ж)дєния (1478 *ЗРМ*).

Див. ще ***ПРИНУЖЕНЄ.**

***ПРИНУЖДЕНЪ** *дієприкм.* (1) (*цсл.* принуждьнъ) приневолений, присилуваний: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє прє(д) нами своєю доброю волєю ни о(т) кого нєпринуж(д)єнъ и дадє єдно село своє... на имА башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* принуж(д)єнъ (1428 *Cost.* I, 228).

Див. ще **ПОНОУЖДЕН, ПОНОУЖЕНЪ, ПРИНУЖЕНЪ.**

***ПРИНУЖЕНЄ** *с.* (3) приневолення, присилування: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода.. и(з) доброи волѣ... ни однѣмъ принужєниємь, слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а заставила єсми кн⟨А⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... село своє ПъАнь... нискоторои нєволи ни принужєнА, нижли єсми заставила сєло своє ПъАнь по своєй доброй воли (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваємъ... штож без жадного принужен⟨А⟩ по своєй доброй воли продали єсмо кн⟨А⟩зю Костєнтину... отчизну нашу на рєци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *род. одн.* принужєнА, приuужєн⟨А⟩ (1481 *AS* I, 77; 1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* принужєниємь (1393 *Cost.* II, 607).

Див ще ***ПРИНОУЖДЕНИЄ.**

***ПРИНУЖЕНИЄ** *див.* ***ПРИНУЖЕНЄ.**

ПРИНУЖЕНЪ *дієприкм.* (8) приневолений, присилуваний: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... и(з) доброи волѣ... никимъ нє принужєнъ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... ажє пришєдъ предъ нашє обличьє... ходоро шидловскыи своєю доброю вольюю... ничимъ нє принужєнъ и продалъ пану клюсови свою дѣднинoу (Львів, 1400 *P* 60—61); сознaлъ то передъ нами панъ ходько своєю доброю волєю никимъ нє принужєнъ... ажє продалъ свою половицю пєрєросли брату своєму (Галич, 1424 *P* 106); мы боярє, оусА рада молдавскаА ... чинимъ знамєнїто... ажє мы... съ нашєю доброю волєю, нїкимъ нєприноужєнї... владиславоу, королю полскомоу... присАгає(м)... ажє быхомъ королю вѣрнѣ слоужилї (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* принужєнъ (1393 *Cost.* II, 607; 1400 *P* 61; 1424 *P* 106; 1433 *Cost.* II, 652); *наз. мн.* принужени, приноужеиї (1403 *ДГМ*; 1404 *P* 625; 1435 *Cost.* II, 687, 689).

Див. ще **ПОНОУЖДЕН, ПОНОУЖЕНЪ, *ПРИНУЖДЕНЪ.**

***ПРИНЯТИ** *див.* **ПРЫНЯТИ.**

***ПРИНАТИ** *див.* **ПРЫНЯТИ.**

***ПРИПАСНЯ** *ж.* (4) приблудна худоба: а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) жадноє дило (Сучава, 1479 *DC* 141); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцманє, оу тих сєлах що прислоухают от митрополию, а до тих припасни никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* до тих припасни (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *знах. мн.* припасни (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***ПРИПАСЪ.**

***ПРИПАСЪ** *ч.* (5) приблудна худоба: алє то(т) прихо(д) вє(с) и припасы да бєрє(т) (!) сами калоугєри а ины никто (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); таки(ж) и припа(с) що оупадє(т) оу и(х) хота(р) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); а тако(ж) припа(с) що оу падєтъ (!) оу и(х) сєла(х) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* припа(с) (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 126); *род. одн.* припа(с) (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* припасы (1452 *DIR«A»* 500).

Див. ще ***ПРИПАСНЯ.**

ПРИПАШАРЪ, ПРИПАШАР *ч.* (15) нижчий службовець у феодальній Молдавії, який збирав штраф за шкоду, заподіяну худобою, що приблудилася: А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы и глобници и припашарє ⟨що бы нє смѣли бантовати их⟩ (Сучава, 1438 *DBAc* 28); И дали єсмы тым сєлам... сєс лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их, и ни жадною нашоу слоужбоу да нє имают нам слоужити, ни платити (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн.* припашаръ, припашар, припаша(р) (1449 *Cost.* II 391; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *наз.*

мн. припашаре 5 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ*; 1466 *BD* I, 95); **припашари** 5 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1475 *BD* I, 200); **припъшары** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **припашѣри** 1 (1448 *ДГПР*).

***ПРИПАШѢРЪ** *див.* **ПРИПАШАРЪ.**

***ПРИПИРАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (к чому) домагатися, допоминатися (чого): а єстьлибы сѧ ближнии припирали к томоу имѣнью... а хотѣлибы ємоу пѣнѧзи отложити, тогды он маєт пѣнѧзи в них взѧти, а имѣнѧ сѧ имъ постоупити (Боковичі, 1496 *AS* I, 244—245).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **єстьлибы сѧ... припирали** (1496 *AS* I, 244—245).

***ПРИПИСАТИ** *дієсл. док.* (1) (що к чому) *(додати до записаного)* приписати (що до чого): а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перємышльскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **приписалъ єсмь** (п. 1349 *P* 3).

***ПРИПЛОДОКЪ** *ч.* (1) приплід, приплідок: Сє я кнѧзь михаил... придаю стомоу сп(с)у... десѧтиноу озими пшеници и рьжи... и што коли пригодоуєст(с)ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии... и о(т) всего приплодъка десѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **приплодъка** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ПРИПОВЕДАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* przypowiadać się) (на що, к чому) заявляти претензію (на що): Коли(ж) очичи в чюжеи земли боудоуть менова(н) пре(д) соудомь тогды соудья слоужебнїко(м) єго имаєть зазвать триччи къ правоу абы о(т)поведа(л) к томоу хто сѧ прїповеда(л) къ єго очизне (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* ! **приповеда сѧ** (XV ст. *ВС* 16); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ прїповеда(л)** (XV ст. *ВС* 16).

***ПРИПРОВАДЫТИ** *дієсл. док.* (2) (кого) привести, припровадити: а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **припровадылъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); ! **припроводылъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

! **ПРИПРОВОДЫЛЪ** ⟨ПРИПРОВАДЫЛЪ⟩ *див.* ***ПРИПРОВАДЫТИ.**

***ПРИПОУЖЄНЄ** *див.* ***ПРИПУЖЄНИЄ.**

***ПРИПУЖЄНИЄ** *с.* (3) (*стп.* przypędzenie) примус, приневолювання: Сє ѧ кнѧгини... Кобрыньскаѧ... будоучи оу своем полном розоумѣ без каждого припоужѣньѧ... записоую мужеви своємоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Я волчько боде(н)ковьскии И своими де(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужениє(м) ани зведе(н)є(м) ни(ж)-ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... иж без каждого припоуженѧ дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *род. одн.* **припоуженѧ** 1 (1496 *AS* I, 244); **припоужѣньѧ** 1 (1487 *AS* I, 239); *ор. одн.* **припужениє(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. ***PRIPUDITI.**

***ПРИПОУЖѢНЬЄ** *див.* ***ПРИПУЖЄНИЄ.**

ПРИПОУСТИТИ, ПРЇПОУСТЇТЬ *дієсл. док.* (18) (кого к чому, на кого) допустити, припустити (кого до чого), дозволити (зробити кому, що) (15): Chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); ино после живота небожчика пана Єнкова и мы припустили к тому именю п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни Татѧну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); соупоръ имєєть бытї прїпоущонъ на свѣ(т)кы (XV ст. *СЯ* 41 зв.— 42); и мы в то(м) курила и тепе(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо єго припустили (Вільна, 1495 *БСКИ*).

п р ї п о у с т ї т ь   к ъ   с п р а в ѣ (кого) (3) дати можливість виправдатися (кому): а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать абыхомъ прїпоустїлї єго ко справѣ (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **прїпоустїть, прїпѫстїть** 3 (XV ст. *ВС* 38; *СЯ* 42); **припоустити** 1 (1482 *AS* I, 79); *перф. 3 ос. одн. ч.* **припусти(л)** (1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **єсмо припустили** 1 (1495 *БСКИ*); **єсмо... припустили** 1 (1495 *БСКИ*); **припустили** (1487 *AS* I, 86); *майб. 1 ос. мн.* **prypustym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхомъ прїпоустїлї** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *інф. пас.* **бытї прїпоущонъ** 2 (XV ст. *ВС* 6 зв.; *СЯ* 41 зв.); **быти припущено, прїпоущено** 2 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **быти припоущо(н)** 1 (XV ст. *ВС* 20); ⟨**бытї**⟩ **припоущено** 1 (XV ст. *ВС* 19); *майб. пас. 3 ос. одн.* **боуде(т) прїпоущонъ** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); **боудѣ(т)... прїпоущонъ** 1 (XV ст. *ВС* 38).

***ПРИПЪШАРЪ** *див.* **ПРИПАШАРЪ.**

ПРИРАДИТИ *дієсл. док.* (1) (чому) *(намовити на що)* порадити, прирадити (що): а кто бы х⟨от⟩ѣлъ о(т)нѧти то или кто бы хотѣлъ прирадити тому а бы то о(т)нѧло (!) было то таковыи што бы былъ проклѧтъ о(т) га ба (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *інф.* **прирадити** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ** [1], ***ПОРАДИТИ СѦ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ** [1] **4, *ОУРАДИТИ.**

***ПРИРАДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (з ким) порадитися: мы александръ воєвода... знаменито чиним... оже прирадили сѧ єсми и с нашими боѧре... и дали єсми се(с) ли(ст) нашъ... оуси(м) купце(м), на то да имаю(т) о(т) на(с) тотъ законъ... що имали о(т) нашего дида (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 742—743); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже прирадили сѣ єсми с нашими бояре... и дали єсми сес наш лист оусим коупцем, на то да имают от нас тот закон... що имали от нашего дида (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **прирадили сѣ (сѧ) єсми** (1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* II, 261).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ** [1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, РАДИТИ** [1] **4, *ОУРАДИТИ.**

***ПРИРОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к кому) бути спорідненим, породичатися (з ким): и волен он продати ... и заменити и детем єго и ближним єго, хто к нему природил сѧ (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **природил сѧ** (1464 *AS* I, 57).

***ПРИРОДОКЪ** *ч.* (2) родич: а нє оустоупатисѧ оу тоє имѣньє ни дѣтем моим ани жадному природъкоу нашомоу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); а нє въступатисѧ в тоє имѣньє ни дѣтемъ нашимъ ани жадному природъку нашому (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *дав. одн.* **природъкоу, природъку** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64).

***ПРИРОЖЄНЄ** *див.* **ПРИРОЖЫНЬЄ.**

***ПРИРОЖЄНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

ПРИРОЖОНИЙ *прикм.* (15) (*стч.* přirožený, *стп.* przyrodzony) **1.** спадкоємний (2): ми княз Володиславь Опольскои землѣ господарь... Рускои землѣ господарь и дѣдичь прирожоний тѣмь землямъ усѣмъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4); а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ... аже пришедъ предъ наше обличьє... ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину... на вѣкы и дѣтьмъ єго і єго прирожьнымъ послѣдкомъ (Львів, 1400 *P* 60—61).

2. рідний (1): Соу(д) (!) никоторыи ка(к) непрїятеве (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлїваюють бра(т) алюбо сєстроу забїваюють длѧ то(г) абы ємоу именїє застало (!) (XV ст. *ВС* 29 зв.).

3. *(у знач. іменника)* родич (12): А ненадобесѧ в тоє въступати ни моему сыну ани брату ни одному моемоу никоторому прироженому (Острог, 1465 *AS* I, 57); а в то ся имѣнъе не мают вступовати **ни дѣти мои, а ни близъшии**

мои прирожоные, бо то естъ моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); о ты(х) хто забьеть прїрожена(г) своего алю(б) сестроу (XV ст. *ВС* 7 зв.); тое имене Любчо по своем животе волна она отдати и записати прирожоным своимъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прирожоний** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4); **прїрожены(и)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); *дав. одн. ч.* **прироженомоу** (1465 *AS* I, 57); *знах. одн. ч.* **прїрожена(г)** (XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.); *знах. одн. ж.* **прїро(ж)ню** (XV ст. *ВС* 29 зв.); *наз. мн.* **прирожоныи** 1 (1466 *AS* I, 62); **прироженыи** 1 (1486 *АкЮЗР* I, 295); **прирожоные** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. мн.* **прїрожены(х)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 20; *СЯ* 41 зв.); *дав. мн.* **прирожоным** 2 (1487 *AS* I, 241); **прирожьнымъ** 1 (1400 *Р* 61).

***ПРИРОЖОНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

ПРИРОЖЫНЬЄ *с.* (3) (*стп.* przyrodzenie) **1.** (*людина, тварина як носій якоїсь властивості*) істота (2): мы пєтръ воєво(да)... явно чини(м) коу вѣчныи рѣчи и памѧти гды(ж) всѧкоѧ прирожыньє наслѣдоуе(т) свои(х) пре(д)ко(в), мы которыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) превышаe(м), нѣ имаємъ шлѧхетны(м) обычаемъ наши(х) пре(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); Колиж всего прироження постат своего передкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѧта розоумом и смыслом проходимо, от родителєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

2. природа, натура (1): Всї речи и жалобы осѫжены соу(д) (!) ка(к) оумерло а є(ст) ка(к) проти(в) прїро(ж)нїю алюбо протївъ правѫ одноважь (!) (XV ст. *ВС* 22—22 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прирожыньє** (1448 *Cost.* II, 733); *род. одн.* **прирожения** (1462 *BD* II, 283); *дав. одн.* **прїро(ж)нїю** (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***ПРИРОЖЬНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

1 ПРИСАГАЛИ *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИСАДИТИ, PRZISZADITI *дієсл. док.* (2) (без додатка) оселити, заселити: A tho iesmo iemu dali przedreczonemu sluzy naszomu Chodkowi, y dithom ieho... nassu didinu, a na thom mozet szobi prziszaditi, polipsity... na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); можеть собѣ полѣпшити и розширити и присадити и примножити (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *інф.* **присадити** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); **prziszaditi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ОСАДИТИ** 1, **ОСАЖИВАТИ**, ***ПОДСАДИТИ**, **ПОСАДИТИ** 1, **САДИТИ** 1.

***ПРИСЄГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**

***ПРИСЄЛЄНИЄ** *с., зб.* (1) майбутні поселенці маєтку: тое оусе вышеписанное и виногра(д) и мѣсто о(т) келїи и калугера макариєва кєлиа и съ въсѣмъ присєлєниємъ, да боуде(т) нашему молебникоу калоугероу савѣ оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *ор. одн.* **присєлениємъ** (1443 *Cost.* II, 185).

Пор. **ПРИСЄЛИТИ.**

ПРИСЄЛИТИ *дієсл. док.* (1) (що) додатково заселити: и хотаръ томоу селоу берладо(м) доловь и по водоу и дѣломъ, до хотарѧ попоюково, штоже є(ст) его село и тое и што можеть приселити оу томъ хотарю (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *інф.* **приселити** (1433 *Cost.* I, 359).

ПРИСЄЛОКЪ *ч.* (45) (*невеличке село, розташоване біля великого села*) присілок: тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали есмо и потвердили есмо, его правого всего имеиїа... село быбєл и со присѣлкы, пачковичъ, а жасковичъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Также што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Федору село Бродов... также Свищово ис присєлки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Мы Владиславъ... дали єсмо и даємъ наше село надѣєво и с п(р)иселкомъ исъ кропивники... єму и єго дѣтємъ (Львів, 1399 *Р* 59); мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто а волховецъ исъ сєлы и присє(л)кы (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ(!) наста(с)я киє(в)скаѧ ... придали єсмо оу до(м) С̃тыя тр(о)ци к манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х)... со всѣми присе(л)кы (Київ, 1459 *Р* 174); а се зде ємужь сѧ Маневъ досталъ съ всеми присєльки (Манів, 1478 *AS* I, 76); мы Олександръ (*в ориг.* Оксандръ — *Прим. вид.*) ...чиним знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотне вроженого кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского... ємоу имѣне и⟨а⟩ше именемъ Звѧгол зо всими его присєлки в повѣте киевскомъ... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приселокъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дав. одн.* **приселку** (1498 *АЛМ* 159); *знах. одн.* **приселокъ** (1452 *Р* 161); *ор. одн.* **п(р)иселкомъ, присєлком** (1399 *Р* 59; 1487 *AS* I, 240); *місц. одн.* **в присє(л)ку, приселъкоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *наз. мн.* **приселки** (1478 *AS* I, 76); *род. мн.* **приселковъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *дав. мн.* **присе(л)ко(м)** (1459 *Р* 174); *ор. мн.* **приселки, приселъки, присельки** 27 (1396 *AS* I, 20; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 60; 1475 *AS* I, 70; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **присє(л)кы** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1459 *Р* 174); **присѣлки** 1 (1394 *Р* 54); **присѣлкы** 1 (1361 *AGZ* 6); **прѣсєлки** 1 (1475 *AS* I, 71); 1 **присолки** 1 (1461 *AS* I, 54).

***ПРИСИЛЄНЪ** *дієприкм.* (1) приневолений, присилуваний, примушений: мы александро воєвода... слюбуємы нашею доброю волею... никымъ ниприсилени, а нипоноужени... слоужити... и доброую радоу радити нашемоу миломоу господарю, влодиславоу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. мн. ч.* **присилени** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, ПРИСИЛОВАНЪ, *СЇЛОВАТИ, *ОУСИЛОВАТИ** 2.

ПРИСИЛОВАНЪ, ПРИСИЛОВАНЬ, ПРИСИЛОВАН, ПРИСИЛОУВАН *дієприкм.* (141) приневолений, присилуваний, примушений: Слюбуемо нашею чистою вѣрою безо лсти и безъ хитрости... ни ким к тому присиловани, ни принужени... велебному Владиславу... крол Полскому... и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); А такожде прїиде прѧд нами... слоуга наш... ниским непоноуженъ ани присилованъ, и продал одноу пасикоу... слоугам нашим (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бенѧ и сестри его Моуша... по их доброи воли, никим непоноужени ани присиловани и продали свою правоую отниноу... слоугам нашим (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* **присилованъ, присилованъ, присилован, присилова(и)** 27 (1472 *Cost. S.* 87; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 265; 1483 *Cost. S.* 121; 1487 *BD* I, 304; 1489 *BD* I, 373; 1492 *BD* I, 505; 1495 *BD* II, 87; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **присилоуван** 1 (1479 *BD* I, 221); *наз. одн. ж.* **присилована** (1472 *BD* I, 172; 1480 *BD* I, 244; 1483 *BD* I, 274; 1487 *BD* I, 516; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 73; 1496 *BD* II, 12; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *наз. мн.* **присиловани** (1403 *ДГМ*; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 189; 1479 *BD* I, 223; 1482 *BD* I, 260; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 354; 1493 *BD* II, 3; 1495 *Cost. S.* 193; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, *ПРИСИЛЄНЪ, *СЇЛОВАТИ, *ОУСИЛОВАТИ** 2.

ПРИСЛАТИ *дієсл. док.* (26) (що, що ким, що кому, що к кому, чого кому, що до кого) прислати, надіслати (що ким, що кому, що до кого) (7): и оспод⟨а⟩рь (*в ориг.* оспо(д)рь — *Прим. вид.*) король прислал ко мнѣ лыстъ, абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); коли тотъ листъ прислала теща его слугою своимъ, нехай прїѣхавъ тутъ стоитъ и листъ тотъ очиститъ (б. м. н.,

1498 *АЛМ* 169); Про тожъ абы єстє ваша милость оузвєлєли тому Богушєви, абы прыслалъ тыи пєнѧзи нашому боярыну (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

(кого, кого до кого, кого к кому, ким до кого) *(направити кого з якоюсь метою)* прислати (кого до кого) (19): и за тыи єшчє до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы и свои паны... нас просѧчи... абыхом простили пана Михоула и бра⟨та⟩ єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); Што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецъка Шишку прислали, абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ... штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); И тако(ж) и сва(т) нашъ вєлики(и) кнзь московски(и)... присла(л) до насъ свои(х) пословъ о томъ абы(х)мо сѧ з вашєю мл(с)тю пото(к)мєли и ми(р) вєчны(и) взѧли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **прислати** (1496 *BD* II, 407); *перф. 2 ос. одн. ч.* **прыслалъ єси** 2 (1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 448); **єси прислалъ** 1 (1481 *BD* II, 365); **єси... прыслалъ** (1496 *BD* II, 401); **присла(л) єси** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. одн. ч.* **прислалъ, прислал, присла(л)** 8 (1468 *BD* II, 305; 1479 *BD* II, 351; 1481 *BD* II, 365; 1482 *AS* I, 80; 1496 *ПДВКА* 60); **прыслалъ, prysłał, прысла(л)** 3 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. ж.* **прислала** (1498 *АЛМ* 169); *2 ос. мн.* **прыслали єстє** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **прислали** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы прыслалъ** (1499 *BD* II, 450); *2 ос. мн.* **абы єстє... прыслали** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* **прышли** (1496 *BD* II, 402); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **прислано** (1481 *BD* II, 365); *дієприсл. перед.* **приславши, присла(в)ши** (1495 *ПЛПС*; 1496 *ПЧФГ* 36).

***ПРИСЛОВЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* прословиє) ◇ имѣти прословїє *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **присловїє** (1457 *Cost.* II, 809).

ПРИСЛУХАТИ *дієсл. недок.* (79) **1.** (що к чому, чого) *(бути власністю)* належати (до кого, до чого) (10): мы стєфанъ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали єсми сє(с) листъ нашъ нашємоу монастирю о(т) хородника, на то, ожє тоє сєло що прислоухаєтъ к томоу монастирю... да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а господство мы съм дал и поверноул тоє сєлище на имѣ Полѣна... да прислоухаєт нашєго свѧтого монастира от Воронєц (Сучава, 1490 *BD* I, 436); Билъ намъ чоломъ игуменъ... абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковной земли, которая къ той церкви... прислухаеть (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. (к кому, к чому, кого, чого, кому, чому, от чого) *(законно припадати)* належати (кому, чому, до кого, до чого) (45): а имѣєть тоє сєло дєржати и оуживати со всѣми єго пожитки... што к нєму здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); въсє тоє да прислухаєтъ къ ты(м) вышєписанны(м) млино(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ нашєму па(н)у сєнку скипорю... сєло нашо тулины со вси(м) ты(м) што к тому сєлу издавна прислухало (Київ, 1457 *P* 165); кнѧзю Олєксандроу Сонкгоушковичу достало сѧ Сошно... со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); И потвержаемъ тые люди... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

3. (к чому, чому, до чого, от чого) *(бути підпорядкованим)* належати (до чого) (12): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... попы и дьяконы совершати... въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до нихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Продали єсмо... тыє мыта вси которыє прыслоухають къ володими(р)скомоу мытоу бєрєстє(и)скомоу єсю (Петрків, 1489 *АМВ*); То єст вєс хотар... оусим сєлам и сєлищєм що прислоухают къ тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

4. (к чому) *(бути складовою частиною)* належати (до чого) (7): про тъ жь ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... володиславови... королю польско(м)... ис тыми горо(д)... которыѣ жь то исъ (с)тара давна ку свѧтои (!) корунѣ пильскои (!) прислухають (Кременець, 1434 *P* 130); записую мужу своєму кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу... имѣньѧ ...зо всими с тыми присєлки што к тым имѣньѧм прислухаєт (Степань, 1489 *AS* I, 89); И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, которїи колвє... оупадноул бы оу кролѣ єго милости... или оу подданных их милости, или боуд оу кого которїи прислоухают коу Короуни полскои, а вышєрєчєннїи крол и братїя єго... нє имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

5. (кого) *(бути підданим)* належати (до кого) (3): и счѧдковє мои имають прислухати и служити королєви польскому и корунє польскои на вєки (Черняхів, 1435 *P* 133); Також и мы, прєрєчєннїи Стефан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости... которїи бы пришол до нас... или боуд до кого которїи прислоухают нашєго господства, мы нє имаєм таковою чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

6. (на кого) належати (з кого) (1): Сє язъ кн⟨ѧ⟩зь Василєй Юрєвичъ... дал єсми и записал къ пр⟨є⟩ч⟨и⟩стои б⟨о⟩гоматєри... къ Смолєнску вдѣл (!) отчизны моєй на Барани сєло на имѧ Совоу и данники... со всими приходы, што на них здавна прислоухало (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

7. (на кого) *(входити в коло повноважень)* належати (до кого) (1): Прїшло є(ст) пєрє(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѧ(т) соуды и жалобы што(ж) на ни(х) нє прїслоухає(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **прислухати** (1435 *P* 133); *теп. 3 ос. одн.* **прислоухаєть, прислухаєть, прїслоухаєть** 6 (1445 *P* 148; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1500 *АСД* II, № 3); **прислоухаєтъ, прислухаєтъ, прїслухаєтъ** 5 (1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 131; 1444 *Cost.* II, 207; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *ГВКОО*); **прислоухаєт, prisłuchajet, прислухаєт, прислоухає(т), прїслоухає(т)** 10 (1460 *Cost. S.* 41; 1462 *Cost. D.* 11; 1463 *AS* I, 56, 57; *Cost. S.* 45; 1465 *GL* 176; 1488 *AS* I, 242; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *BD* II, 422); **прыслоухаєть** 1 (1499 *ВФ*); **! прислоухать** 1 (1469 *AS* I, 64); **! прїслоуха** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *3 ос. мн.* **прислоухають** 5 (1439 *Cost.* II, 41; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 516); **прислухають** 2 (1424 *P* 102; 1434 *P* 130); **прислоухают, прислоухаю(т)** 14 (1424 *P* 99; 1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 472; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* 403, 419; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 420, 421, 425); **прыслоухають** 1 (1489 *АМВ*); *перф. 3 ос. одн. с.* **прислоухало, прислухало** (1457 *P* 165; 1461 *BD* I, 45; 1465 *ДГСОС*; 1470 *AS* I, 67; 1472 *BD* I, 170; 1475 *AS* III, 14; 1481 *AS* I, 77; 1495 *BD* II, 63; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ГОКІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *3 ос. мн.* **прислухали** (1435 *P* 133; 1499 *AS* I, 118); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы прислоухали** 1 (1446 *Cost.* II, 263); **абы ! прислоухаю(т)** 1 (1451 *Cost.* II, 403); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да прислоухаєт, да прислоухає(т)** 6 (1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ*; 1463 *Cost. S.* 45; 1490 *BD* I, 436; 1495 *BD* II, 64); **да прислухаєтъ** 1 (1448 *Cost.* II, 314); *3 ос. мн.* **да прислоухаю(т)** 2 (1453 *Cost.* II, 466; 1490 *DC* 148); **да прѧслухаютъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дієприкм. акт. теп. місц. мн.* **прислухаючихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **ПРИСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ, СЛУШАТИ, *СЛУШАТИ СѦ.**

ПРИСЛУШАТИ *дієсл. недок.* (42) **1.** (кого) *(бути чиєю власністю)* належати (кому) (2): ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... со всѣмъ што коли оца еѣ прислушало (Перемишль, 1359 *Р* 10); а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20).

2. (кому, чому, к чому) *(законно припадати)* належати (кому, чому, до кого, до чого) (28): А дали есми имь та села у вѣки... со всѣми доходи, яко извѣка к тим селомь у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тако влдка продалъ есть яко самъ держалъ и землею... и со всѣми оужитки што му прислуша (так.— *Прим. вид.*) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *Р* 45); а та(к) оузда(л) Ако самъ имѣ(л) и с полемъ... и со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *Р* 89); а имѣеть ленько заруби(ч) тыє села держати вѣчно... Со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаеть (Житомир, 1433 *Р* 126—127); даем и потвръждаем сим нашим листом даанїє дида нашего, свАтопочивъшаго стараго Алєксанъдра воєводи... млинъ от полѣ, еже из вѣка прислоушаютъ тож мита томоу монастирю (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); Я пан Янько Чаплич променїл есми кн⟨А⟩зю Ивану Василевич(у) Остроскомоу село своє Голче... со всѣм ис тымъ, што здавна к томоу имѣнью прислоушаеть (Острог, 1466 *AS* I, 60); и мы видячи вчинки и хотАчи его рыхлейшого вчинити коу тымже вчинкомъ, емоу имѣне н⟨а⟩ше... ЗвАгол... даемъ... зо всими людми к томоу имѣню здавна прислушаючими (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. (к чому) *(бути підпорядкованим)* належати (до чого) (4): пак ли быхо(м) імо не воротили на і де(н) Ако ту написано тогда гродо на(ш) галичь ис тою волостию што к нему прислушаеть тому исному и воево(д) и его брату роману... оу тыхо д тисАчахо заставити имаемы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а такѣ жь того исного стецка воеводу хотАчи особною мл(с)тью оутѣшити... тыи городы цецунь а хмеловъ с тыми волостми и селы который жь к нимъ прислушають... даемы... ему на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); я князь Михайло Васильевичь постоупилъ есми дАдиной своей... имѣнье... Городокь со всѣми тыми приселки, што здавна къ Городкоу прислоушають (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

4. (к чому) *(бути складовою частиною)* належати (до чого) (4): то все есмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым селумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и тако(ж) потвержаемь ему его села... и съ пасиками, що к ты(м) села(м) прислушали и прислухаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

5. (к кому, к чому) *(бути підданим)* належати (до кого) (3): а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи наиперьвѣи межи нашимъ городо(м) снАтиномъ а межи шепинци который жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); про тожъ мы... зь его волию повинни есмы сА згодити... а осовне (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже пре(д)реченыА землА молдавская своА панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

6. *(у безособовій формі)* (кому) годиться, належить (1): а мы па(к) слюбоуемь при нашеи чти и при вѣрѣ хр(с)тианскои здержати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашего саюбоу (!) и записy... яко(ж) оусАкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушае(т) ба миловати и справе(д)ливость оуховати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **прислоушаеть, прислушаеть** 9 (1388 *Р* 37; 1418 *Р* 89; 1433 *Р* 125, 127; 1451 *ДГШХ*; 1457 *Р* 166; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1466 *AS* I, 60, 61); **прислушаетъ** 2 (1443 *Cost* II, 132; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **прислушает, прислоушае(т), прислушае(т)** 5 (1396 *AS* I, 20; 1444 *AS* I, 40; 1453 *Cost.* II, 766; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **прислушАе(т)** 1 (1404 *Р* 70); *3 ос. мн.* **прислушають, прислоушають** 3 (1433 *Р* 125; 1482 *AS* I, 79); **прислоушаютъ** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 4); **прислушают** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **прислушАють** 1 (1435 *Р* 133); **! прислуша** 1 (1391 *Р* 45); *перф. 3 ос. одн. с.* **прислоушало, прислушало, прїслушало** 11 (1359 *Р* 10; 1361 *AGZ* 6; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Р* 87; 1418 *Р* 89; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *Cost.* II, 218; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **прислушАло** 1 (1399 *Р* 59); **! prysluzalo** 1 (1395 *GL* 166); *3 ос. мн.* **прислоушали, прислушали** (1453 *Cost.* II, 472; 1459 *Р* 174); *майб. 3 ос. одн.* **имѣеть прислушати** (1375 *Р* 20); *дієприкм. акт. теп. ор. мн.* **прислушаючими** (1499 *AS* I, 117).

Див. ще **ПРИСЛУХАТИ, СЛОУХАТИ, СЛУШАТИ, *СЛУШАТИ СА.**

ПРИСЛОУШЬНЪ *прикм.* (1) (к чого) *(який входить до складу)* приналежний (до чого): И пак дадох... свАтеи монастири Тазлове сь єдино село имєним (!) Боурещїи... що... прислоушно бѣ къ Бавовских дворов (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **прислоушно** (1491 *BD* I, 464).

***ПРИСЛУШАТИ** *див.* **ПРИСЛУШАТИ.**

! ПРИСНЕДЕВИ ⟨ПРИСНОДЕВИ⟩ *див.* ***ПРИСНОДѢВА.**

***ПРИСНОДЕВА** *див.* ***ПРИСНОДѢВА.**

ПРИСНОДЕВАА *ж.* (13) (*цсл.* присьнодѣва) *(уживається як назва богородиці)* непорочна, приснодіва: се азъ... пань Игнатїе... великыи вистАрникъ... Стефана воеводы оже... къ свАтомоу мѣстоу... благовѣщенїа прѣсвАтѣи... нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи... дали есмы трои двери от дамаскы чрьвеной съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а аз господство мы оу том въстах... и дали есмо въси вышеписанныи села що на СеретА... нашем оу свАтомоу монастири що на Быстрици, идеже ест храм оуспенїе прѣсвАтыА владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приснодеваа** (1473 *BD* I, 181); *дав. одн.* **присиодѣвѣи** 8 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1488 *BD* I, 347—348; 1490 *BD* I, 419, 436; 1499 *BD* II, 154); **пр(с)иодвѣи** 2 (1471 *ДГСМПБ*; 1490 *ДГСХМ*); **приснодевѣи** 1 (1475 *BD* I, 203); **присиодевеи** 1 (1491 *BD* I, 464).

Див. ще ***ПРИСНОДѢВА.**

***ПРИСНОДѢВА** *ж.* (8) (*цсл.* присьнодѣва) *(уживається як назва богородиці)* непорочна, приснодіва: а кто бы покуси(л) порушити или възАти боу(д) о(т) того вышеписаннаго то да є(ст) проклАтъ о(т) га ба... и пр(с)нодвы марїа (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); и боуди емоу клАтва о(т) ба оца... и при(с)двы мрїа (Київ, 1446 *Р* 154); аз господство ми ⟨въ⟩ том благопроизволих нашим... чистим... срдцем... яко да оутвердим и оукрьпим наши свАтыи монастири от Тазлова, идеже ест храм рожд⟨е⟩ство... нашїи богородице и приснодевє Марїе (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *род. одн.* **пр(с)иодвы, при(с)двы** 2 (1443 *ДГСПМН*; 1446 *Р* 154); **прїсиодѣвы** 1 (1443 *ПГСММ*); *дав. одн.* **пр(с)нодви** 1 (1488 *ДГСПМ*); **пр(с)иодвы** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **приснод(е)ви** 1 (1491 *BD* I, 452); **! приснедеви** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **приснодевє** 1 (1491 *BD* I, 473).

Див. ще **ПРИСНОДЕВАА.**

***ПРИСНОДѢВАЯ** *див.* **ПРИСНОДЕВАА.**

ПРИСНЫИ[1] *прикм.* (2) (*цсл.* присьныи) **1.** справжній, істинний (1): мы александрь воевода... знаменито чиним... оже тоть истины(и) и почесны(и)... пань михаиль логофеть, слоужиль пререже стопочи(в)шимь пере(д)комь нашимь право и вѣрно, а дьне(с) намь служи(т)... право и вѣрно яко присны(и) хр(с)тїани(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 471—472).

2. *(у знач. іменника)* приятель (1): а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ непрїѦтєлєвъ, яко свои голдовники и свои присныи и по(д)-даны(и) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* присиы(и) (1453 *Cost.* II, 472); *наз. мн.* присныи (1453 *Cost.* II, 765).

***ПРИСНЫИ**[2] *прикм.* (4) ◇ медъ пресныи (3), присныи медъ (1) *див.* **МЄДЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* пресиого 3 (1488 *УКТ*; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 69); присного 1 (1466 *BD* I, 96).

! **ПРИСОЛКИ** ⟨ПРИСЄЛКИ⟩ *див.* **ПРИСЄЛОКЪ.**

***ПРИСПЄТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* приспѣти) устигнути: а толко нє приспею на тотъ днь ино ми платити оу дєсѦтоpo (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* приспею (1387 *СП* № 12).

! **ПРИСТАИНОСТИ** ⟨ПРИСТОИНОСТИ⟩ *див.* ***ПРИСТОИНОСТЬ.**

***ПРИСТАНЇЄ** *с.* (3) 1. приєднання (1): а такѣ жь мы видѣвшє єго млсрдьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсмы приятєлю нашому милому стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124).

2. підтримка, відданість (2): мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л) и на слоужбы, помочи, вириоє пристанїє и наїннъшєє (!) обицованїє... сѣ объвѦзалъ мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *знах. одн.* пристанїє 2 (1436 *Cost.* II, 701); пристаньє 1 (1433 *Р* 124).

Пор. **ПРИСТАТИ.**

***ПРИСТАНЬЄ** *див.* ***ПРИСТАНЇЄ.**

ПРИСТАТИ *дієсл. док.* (5) (кого, чого, к чому) приєднатися, пристати (до кого, до чого) (4): алє ижь вєлможныи стєфанъ... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами... вѣрнѣ... жити (Ланчиця, 1433 *Р* 121); мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Тиж... слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю и свѦтои єго Короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати... и тиж их противко каждомоу нєприатєлєви их пристати и помагати (Сучава. 1462 *BD* II, 284).

◇ вѣрою пристати (1) *див.* **ВѢРА.**

ФОРМИ: *інф.* пристати (1433 *Р* 121; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* II, 284); *перф. 1 ос. мн.* єсмо пристали (1453 *Cost.* II, 765); *майб. 3 ос. одн.* пристанеть (1433 *Р* 121).

Див. ще ***PRYSTATY SIA.**

***ПРИСТОИНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* przystojność) потреба, належність (чого): мы, хотѦчи єго освѣцєности и свѦтои Короунѣ... с полности вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом... прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои... быти повинни и обвєзанну коу дєржаню зоуполна чести и вѣры нашєи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаиности (!) (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* ! пристаиности (1462 *BD* II, 284).

***ПРИСТРАШИТИ** *дієсл. док.* (2) (кого чим) пристрашити: И Глѣбъ рекъ: пєрвєй єси, пристрашившы менє листомъ господарскимъ королевымъ и потомъ записомъ шурина моего, а мнѣ єси ни одного листа, ни королева, а ни шурина моего не вказывалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* што(с)... пристраши(л) (1495 *ВМБС*); *дієприсл. перед.* пристрашившы (1495 *РИБ* 620).

***ПРИСТУПАТИ** *дієсл. недок.* (3) (к кому) переходити на чий бік, приєднуватись (до кого): пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочєть мѦ оставить при дєржѦнию ты(х) городовъ и волостии ис которыми жь тыми ра(з) приступаю ку єго млсть... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ порожє(н) быть противоу єго млсть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); про то жь Ѧ про тоє ихъ добродѣиство про чєсныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку иаосвѣчєньскому кнѦжѦтю пану... володиславови... королєви польскому... ис тыми городы... што тыми разы суть оу моємъ дєржѦнью (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* приступаю (1434 *Р* 130; 131; 1435 *Р* 132).

Див. ще **ПРИСТОУПОВАТИ, ПРЫСТУПИТИ.**

***ПРИСТУПИТИ** *див.* **ПРЫСТУПИТИ.**

ПРИСТОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (кому) переходити на чий бік, приєднуватися (до кого): Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... въсєю вирою... и послоушєнством, и ни жадного иного пана нє искати... ани възнавати, ани иному никоторомоу пристоуповати... тъкмо наяснѣшомоу паноу Казимирови кролю єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *інф.* пристоуповати (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ПРИСТУПАТИ, ПРЫСТУПИТИ.**

ПРИСТУПЧИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Сенько Приступчичъ, Александръ Ильичъ (Кобриив, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* Приступчичъ (1465 *АкВАК* III, 4).

***ПРИСТЪПНЇКЪ** *див.* **ПРѢСТЪПНИКЪ.**

***ПРИСУДИТИ** *дієсл. док.* (17) (кого, чого або що кому) *(винести судове рішення про передачу кого, чого кому)* присудити (14): мѣста тычина и тыхъ сєлъ и всєи волости залѣскоѣ дєржѦниє вѣчноє правымъ судомъ напрє(д) рєчєно(м) г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... присудили єсмы (Медика, 1404 *Р* 70); тако мы с паны оглѦдавши єго листовъ... и присудили єсмы нашимъ судомъ бѣлєцкому... со оусѣмъ правомъ ту истную бѣлку (Львів, 1421 *Р* 94); и мы по(д)лугъ ты(х) свєтковъ свєд(ц)ства богдана сопєгу в то(м) оправили и тыє имєнья присоудили єсмо ємоу по(д)лугъ и(х) записоу (Берестя. 1496 *ВМКФС*); тыи ловы за нємъномъ писароу нашомоу ѳє(д)ку к двороу єго любъчоу єсмо прысоудили (Вільна, 1499 *ВФ*);

(кому що) *(винести судове рішення про стягнення чого з кого)* присудити (2): И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою... о тую тисячу золотыхъ смотрели... и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);

(кому зробити що) *(винести судове рішення)* присудити (1): а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужено свїдє(ч)ствомъ сѦ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ныи длѦ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* присудилъ (1498 *АЛМ* 169); *1 ос. мн.* присудили, присоудили єсмо 3 (1495 *РИБ* 621; 1496 *ВМКФС*; 1498 *АЛМ* 159); єсмо присудили 3 (XV ст. *РИБ* 610; 1495 *АЛМ* 85; *В. Соб.*); присудили єсмы 2 (1404 *Р* 70; 1421 *Р* 94); присудили 1 (1495 *РИБ* 602); прысудили 1 (1489 *РИБ* 432); єсмо прысоудили 1 (1499 *ВФ*); єсмо... єсмо присудили 1 (1494 *РИБ* 560—561); *3 ос. мн.* присудили (1495 *АЛМ* 85); *бaж.-ум. сп. 1 ос. мн.* быхмо... присудили (1489 *РИБ* 431); *предик. пас. дієприкм.* боудѣ(т)... прїсоужєио (XV ст. *ВС* 36 зв.).

Див. ще ***ОТСУДИТИ** 1, ***ПРИСУЖѦТИ, СОУДИТИ.**

***ПРИСУЖѦТИ** *дієсл. недок.* (3) (кому що) *(виносити судове рішення про передачу чого кому)* присуджувати (1): мѣста тычина и тыхъ сєлъ и всєи волости залѣскоѣ дєржѦниє вѣчноє правымъ судомъ напрє(д) рєчєно(м) г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... присужѦємъ (Медика, 1404 *Р* 70);

(кому робити що) *(виносити судове рішення)* присуджувати (2): мы прїсоужаємь доковї (!) поприсѧ(ч) на ты(и) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **прїсоужаємь** 2 (XV ст. *ВС* 27); **присужѧємъ** 1 (1404 *Р* 70).

Див. ще ***ОТСУДИТИ 1, *ПРИСУДИТИ, СОУДИТИ.**

***ПРИСЫЛАТИ** *див.* ***ПРЫСЫЛАТИ.**

***ПРИСѢГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**

***ПРИСѢГАТИ** *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИСѢГНУТИ *див.* **ПРИСѦГНОУТИ.**

***ПРИСѢЖНИКЪ** *ч.* (2) приведений до присяги свідок: того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами... нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку... аби она пошла сама и присѣгнула (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. ор.* исъ **присѣжници** (1474 *РГС*).

***ПРИСѢЛОКЪ** *див.* **ПРИСЄЛОКЪ.**

***ПРИСѢЧИ** *див.* **ПРИСѦЧЬ.**

ПРИСѦГА *див.* **ПРЫСЯГА.**

***ПРИСѦГАТИ** *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѢГНУТИ, ПРИСѦГНОУТ *дієсл. док.* (16) (на що, на чому і без додатка) *(скласти присягу)* присягнути (що, на що) (14): na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); того ра(ди) ива(н) исъ своими братїамн... сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути... али сѣ о(т)пустили на марушку... аби она пошла сама и присѣгнула (Васлуй, 1474 *РГС*); а на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѧ(г)нули то мѣли и завєсти и потолѧ и(м) и границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); мы сказоуємь петрѫ самом(оу) трєтью прїсѧгноу(т) ижє ємоу янъ чєтыри па(л)ци оутѧлъ (XV ст. *ВС* 23); И тыє свє(т)ки на то(м) присѧгноули (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(кому, кому на чому) *(клятвено запевнити)* присягнути, присягти, заприсягтися (кому про що) (2): а пєрє(ч)нному пану вло(д)славу, кролєви... оучинимы вѣру, слюбимы и присѧгнемы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); ино на чомъ єсмо слово нашо мовили и єму прысягнули съ паны радою нашою, въ томъ и стоимъ и то єму боудємо дєржати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *інф.* **присѧгноути, присѣгнути, prisiahnuti** 4 (1388 *ZPL* 104; 1474 *РГС*; 1496 *ВМКФС*); **присѧгноут** 1 (1478 *AS* III, 17); **прїсѧгноу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 23); *перф. 3 ос. одн. ч.* **присѧгноулъ** (XV ст. *ВС* 20); *1 ос. мн.* **єсмо... прысягиули** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **присѧгноули** (1495 *ВМЗД*; 1496 *ВМКФС*); *майб. 1 ос. мн.* **присѧгнемы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **хочем... присѧгноути** 1 (1478 *AS* III, 17); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щоби присѣгну(л)** (1474 *РГС*); *3 ос. одн. ж.* **аби... присѣгнула** (1474 *РГС*); *3 ос. мн.* **бы... присѧ(г)нули** (1495 *ВМЗД*); *дієприсл. перед.* **присѧгнувшы** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ПРИСѦЖНЫИ** *прикм.* (2) ◇ **л и с т ъ п р и с ѧ ж н ы и** (1), **п р и с ѧ ж ъ н ы и л и с т ъ** (1) *див.* **ЛИСТЪ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **присѧ(ж)ны(и), присѧжъны(и)** (1484 *ЯМ*; 1496 *ПДВКА* 60).

***ПРИСѦЖЪНЫИ** *див.* ***ПРИСѦЖНЫИ.**

ПРИСѦЧЬ, ПРЇСѦЧЬ *дієсл. док.* (23) (на чому і без додатка) *(скласти присягу)* присягнути, присягати, заприсягнути (на що і без додатка) (9): prisiahszi na waźnosti opoje zastawy (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу селѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нарєчєнны дє(н) и присѣгла прѧ(д) нами (Васлуй, 1474 *РГС*); тогды маєть янъ присѧ(ч) ижє сво(и) мє(д) нєсъ дадомоу (!) (XV ст. *ВС* 19); и воды(н)ски(и) в то(м) вспє(р)сѧ а рекучы ижє оди(н) с ты(х) свѣтко(в) нє присѧгъ и поча(л)сѧ позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(що) *(підтвердити присягою)* присягнути, присягти, заприсягнути (1): єстьли жє кромє свады боудє(т) ранєнъ тогды пєтръ имаєть то присѧчь свои раны (XV ст. *ВС* 19 зв.);

(кому і без додатка) *(клятвено запевнити)* присягти, присягнути, заприсягтися (11): а стецко прєрє(ч)ныи воєвода с паны и єго подъданными... голдовалъ и присѧглъ и записалъ сѧ кролєви... и корунѣ служити (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а такъ приступилъ єсмъ ку крулєви ку єго млсть... и присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130); на тыхъ городѣхъ нє имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *Р* 133); мы илиа воєвода... присѧгли єсми и записали сѧ вѣрно служити (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712);

(кому, кому на що) *(поклястися)* присягнути (2): и присѧглъ єсмъ бгу и мтцѣ божиюи(!) ... и на бжиє дерєво (Кременець, 1434 *Р* 130); и присѧглъ єсмъ бгу и мтцє бжеи... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 133).

ФОРМИ: *інф.* **присѧчь, прїсѧчь** 3 (XV ст. *ВС* 19 зв.; *СЯ* 39 зв., 40); **присѧ(ч), прїсѧ(ч)** 2 (XV ст. *ВС* 19, 27); **присѧ⟨ч⟩и** 1 (1435 *Р* 134); *перф. 1 ос. одн. ч.* **присѧглъ єсмъ** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133); *3 ос. одн. ч.* **присѧглъ** 1 (1433 *Р* 123); **присѧгъ** 1 (1495 *ВМЗД*); **prysiahł** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *3 ос. одн. ж.* **присѣгла** (1474 *РГС*); *1 ос. мн.* **присѧгли** 2 (1434 *Cost.* II, 664); **єсмы... присѧгли** 1 (1434 *Cost.* II, 60); **присѧгли, присѣгли єсми** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 712); *3 ос. мн.* **присѧгли** (1434 *Cost.* II, 663); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы присѧглъ** (1434 *Р* 131); *3 ос. мн.* **што бы присѧгли** (1435 *Р* 133); *дієприсл. перед.* **prisiahszi** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИТИ *див.* **ПРЇИТИ.**

***ПРИТИСКЪ** *ч.* (1) примус, приневолювання: а заставила єсми кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... сєло своє Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискоторои нєволи ни принужєнѧ, нижли єсми заставила сєло своє Пъѧнь по своєй доброй воли (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *род. одн.* **притиску** (1481 *AS* I, 77).

Див. ще **ВТИСКЪ, *НАТИСКЪ.**

***ПРИТИСЪНЄНЪЄ** *с.* (1) *(печатки)* прикладання: На што И листъ Нашъ С притисънєнъємъ И завишєнъємъ Печати Нашоє Дали Єсмо (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн* **притисънєнъємъ** (1459 *Р* 172).

***ПРИХАБСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Олександра: Петръ Шостовскій... а кнзь Василей снъ князя Андреевъ Прихабского (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *род. одн.* **Прихабского** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ПРИХИЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к кому) перейти на чий бік, приєднатися (до кого): А єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилили сѧ а моихъ пошлинъ мнє нє дають (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **прихилили сѧ** (1484 *ЯМ*).

ПРИХОД *ч.* (76) прибуток, доход, приход (68): мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... н(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... с приходы и доходы... що(ж) к тому мисту к сєрєту... слухаєть... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и так сѧ слушаєт вєчисто и нєпорушно со всєми входы и приходы (Київ, 1437 *AS* I, 34); Ино мы... дали есмо... тое село верху писаное Сенно... со всими уходы и приходы (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); имає(т) держати со въсими доходы и приходы съ мыты съ млины доколи боуде(т) мешкати (Снятин, 1454 *Р* 163); алє то(т) прихо(д) оусє є(ст) монастырю нашємоу (Сучава, 1455

Cost. II, 531); И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници... и поживати со всѣми доходы и приходы (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И потвержаемъ тые люди... вѣчно и непорушно єму самому... со всими входы и приходы (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(сума, на яку доход перевищує витрати) прибуток (8): Пришло приходу двесте караиманов (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); Приходу шесть сот копъ... и девѧтъ копъ и грошъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приход, прихо(д), прїхо(д)** (1444 *Cost.* II, 208; 1448 *DIR«A»* 491; *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 501; *ПГПММ*; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ*; 1458 *BD* I, 9; *DIR«A»* 512; *ПГСММЦ*); *род. одн.* **приходу** (1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 314, 324; 1460 *Cost. S.* 34; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80); *знах. одн.* **приходъ, приход, прихо(д)** (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 392; 1452 *DIR«A»* 500; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1488 *ДГСПМ*; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. одн.* **приходомъ, приходом, прїходом, приходо(м), прїходо(м)** (1439 *Cost.* II, 31; 1443 *Cost.* II, 131; 1445 *Cost.* II, 218; 1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 391; 1453 *Cost.* II, 466; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *BD* I, 27; 1461 *BD* I, 45; 1490 *DC* 148 і т. ін.); *ор. мн.* **приходы** 29 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *P* 118; 1436 *Cost.* II, 706; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1451 *AS* I, 44; 1454 *P* 163; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 239; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **прихо(д)** 1 (1451 *P* 159).

Див. ще ***ДОХОДЪ.**

***ПРИХОДИТИ** *дієсл. недок.* (11) **1.** (до кого) приходити, з'являтися (1): и ти же до на(с) приходѧть люди далєче (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

2. (к чому) підходити, наближатися (до чого) (1): I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohl, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

3. (з чого, по чім, від кого) належати, припадати (з чого, з кого) (4): А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д)... щобы и(х) судили калугєри и щобы они брали тотоу гло(б) и вє(с) прихо(д) о(т) ты(х) лю(д) що приходи(т) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

4. *(про джерело прибутку)* походити, виникати (1): Хочє(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє тє(ж) и казнь имєєть быти (XV ст. *BC* 29 зв.);

◇ приходити квалътомъ (1), ‹приходити› квалътомъ (1), приходити моцью (1), приходити сїлою (1) вдиратися силою (насильно): Которыи(ж) прїходѧ(т) сїлою алюбо квалъто(м) къ соудоу за племєнємъ алюбо за слоугамї (XV ст. *BC* 6); Частокро(т) прїгожаєтсѧ и(ж) нєкоторыи за... племенемь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѧ(д) а сїлою права о(т)водѧть про то прїказоуємь мы абы того далѧ нє было (XV ст. *BC* 15); прїходити оу роспачь (1) вдаватися (впадати) у відчай (у розпач): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ а бєроуть пенѧзи на заклады... а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) (XV ст. *BC* 27 зв.); ‹прїходити› во оубожство (1) впадати у бідність, убожіти: О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ... а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **приходитъ** 3 (1386—1418 *P* 35; 1439 *Cost.* II, 31); **прїхо(ди)ть** 1 (XV ст. *BC* 29 зв.); **приходи(т)** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *3 ос. мн.* **приходѧть** 2 (XV ст. *BC* 15; 1484—1486 *ГСПТЗ*); **прїходѧ(т), приходѧ(т)** 4 (XV ст. *BC* 6, 15, 27 зв.); *пперф. 3 ос. мн.* **prychodili byli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ДОХОДИТИ, *ПРИХОДИТИ СѢ, ПРЇИТИ** 1, 2, **ХОДИТИ** 1, 3, ***ХОЖИВАТИ.**

***ПРИХОДИТИ СѢ** *дієсл. недок.* (4) (у що) законно припадати (на що) (3): И пак оу тот жє час оустал прѧд намиж.. слоуга наш Иванко Толочко... та продал пєтоую част от тих двох сєл... що сѣ била приходила оу єго част тота петаѧ част (Сучава, 1491 *BD* I, 459); тако(ж) прїидоша прѧ(д) нами... фєдка и сестри єи мърина и гинда... и продали... єдино сєло... на имѣ синашевци що сѣ пакь оу и(х) ча(ст) приходило тоє сєло (1495 *ПГВСР*);

(від кого кому) належати (1): и дан да имают там платити, и оувєс доход, що сѣ приходит от попов єдномоу митрополитоу (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѣ приходит** (1490 *BD* I, 420); *перф. 3 ос. одн. с.* **сѣ приходило** 1 (1495 *ПГВСР*); **сѣ... приходило** 1 (1495 *ПГВСР*); *пперф. 3 ос. одн. ж.* **сѣ била приходила** (1491 *BD* I, 459).

Див. ще ***ПРИХОДИТИ** 3, **ПРЇИТИ** 7.

***ПРИХОДИЩЄ** *с.* (1) місце, де одна річка впадає в іншу: мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика... съ оусими полѣнами и паси(ч)ками... по(ч)нще о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу... и о(т)толѣ попєрє(к) на тєрнавкоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *род. одн.* **приходища** (1470 *DIR«A»* 522).

***ПРИЧИНА** *див.* **ПРЇЧИНА.**

***ПРИЧИНИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(маєток)* розширювати, збільшувати: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ... и новинъ с пол старыхъ не причинивали (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... причинивали** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще **ПРИЧИНИТИ.**

ПРИЧИНИТИ *дієсл. док.* (3) (що) *(маєток)* розширити, збільшити: а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *P* 18); а к тому собе причинити может (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *інф.* **причинити** (1370 *P* 18; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще ***ПРИЧИНИВАТИ.**

***ПРИЧИНИТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) бути заснованим: а дроугїа црькви и попи ко(л)ко соу(т) и ко(л)ко сѣ поновѧ(т) и причинѧ(т) оу волости чє(р)но(в)скои а тїѧ црькви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи єпископїи о(т) радо(в)це(х) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **сѣ... причинѧ(т)** (1490 *DC* 148).

***ПРИЧИНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) причинитися (до чого), допомагати (зробити що): а чо(г) бы сѧ лицє(м) нє знашло по нашєи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имає(м) сказати, али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити где що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вєрнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ причиинити** (1457 *Cost.* II, 809).

***ПРИЧИСТЫИ** *див.* ***ПРЄЧИСТЫИ.**

***ПРИЧЫНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що к чому) додавати, причиняти (що до чого): па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ съ мытомъ съ млино(м) и сєло стѣнкоу к тому причыняє(м) (Снятин, 1454 *P* 163).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **причыняє(м)** (1454 *P* 163).

***ПРИШЕСТВІЕ** *с.* (1) (*цсл.* пришествиє) ◇ второе пришествіе (1) *(за церковним вченням — другий прихід Христа на землю)* день страшного суду: А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пришествіе** (1398 *ДГПМ*)

***ПРИШЛЫИ**[1] *прикм.* (1) *(одержаний у вигляді доходу з капіталу)* прибутковий: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *род. мн.* **пришлы(х)** (1421 *Cost.* I, 142).

***ПРИШЛЫИ**[2] *прикм.* (1) ◇ на пришлыи часы (1) на майбутнє, на прийдешнє: тако мы и тако наши дѣдичи по том боудоучїи в зємли нашеи молдавскои, маєм быти и пановати на пришлыи часы цѣло и бєзпєчнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **пришлыи** (1499 *BD* II, 419).

***ПРИѢЗДИТИ** *дієсл. недок.* (1) приїжджати, приїздити: Сє азъ... кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **приѣз(д)илъ єсмь** (1446 *Р* 154).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

ПРИѢХАТИ *див.* **ПРИЄХАТИ.**

***ПРИЯЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

ПРИЯТЕЛ *див.* **ПРИАТЄЛЬ.**

***ПРИЯТЄЛСТВО** *с.* (19) **1.** *(дружелюбні взаємини)* приятельство, дружба (6): Такєжъ и пановє рада наша намъ повєдали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ... быхъ были съ тобою въ жытьи и въ добромъ прыятєльствє (Троки, 1494 *BD* II, 387); а ваша мл(с)ть пошлитє свои(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы... абы єстє были мєжи вами оу бра(т)ствє и в добро(м) прыятє(л)ствє (б. м. н. 1496 *ПСВВ* 192 зв.); прыятєльство ⟨оутвєржати⟩ (між ким) (1) зміцнювати дружні зв'язки: Прото г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода и тоє тєпєръ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тєжь по томоужъ бра(т)ству и прыятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); мєти прыятєльство (5), прыятєльство мєти (1) *див.* **ИМѢТИ.**

2. *(перевага, яку віддають комусь внаслідок приятельських стосунків)* приятельство, кумівство (1): мы... коро(л) по(л)скы(и)... з рады пановъ нашихъ знали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои жалобы на соудє(х) нє бывали соужєны єдностаино алє по(д)лоугъ розоума головного и по(д)лоугъ прїятєльства (XV ст. *ВС* 10).

3. прихильність, доброзичливість (4): Смѣрєнїн архимандрит Іоасафь, игоумєн Поутєнски, и сь вьсѣми яжє о христѣ братїам⟨и⟩, видѣвшє мы сыновство и прїатєлство и благоє произволєнїє твоє, сотворихом и о том слюбихом тво⟨є⟩и милости... поколн боудєт свѦтоє мѣсто сїє, да боудєт от нас благоє твоє изволєнїє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216); ино... толко бы бг҃ъ наоучилъ вашоу мл(с)ть щобы єстє обєрноулисѦ к намъ лицємъ и приѦтєльствомъ к намъ пригладали (!) (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **прыятє(л)ства** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **прїятєльства** 1 (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн.* **прыятєльство, прыятє(л)ство, pryiatelstwo** 7 (1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **приятє(л)ство, приѧтєльство, прїатєлство** 5 (1476 *BD* I, 215, 217; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1496 *ПСВВ* 192); *ор. одн.* **приѧтєльствомъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *місц. одн.* **въ прыятєльствє, прыєтє(л)ствє** 3 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **в приятє(л)ствє** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ПРИЯТЄЛЬ *див.* **ПРИАТЄЛЬ.**

***ПРИЯТИ** *див.* **ПРИАТИ.**

ПРИЯЯТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**

***ПРИѦЗНЬ** *ж.* (43) **1.** дружелюбний вчинок, добро (3): почонъ здавна и досюлѦ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѦди наши, коли были... в бъратъствє... одинъ дроугомоу приѦзьни чинивали, а нєприѦзьни нєчинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а вєры(м) мы твоє(и) мл(с)ти ижъ твоя мл(с)ть вспомєнєшъ на прыязни и на записы прє(д)ковъ своихъ и тєжъ на свои и намъ то боудєшъ дєржъжати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

2. дружелюбні взаємини, дружба (23): мы вєликии ⟨кнѦзь ка⟩зимиръ... чинимъ знамєнито... ажє... слюбили єсмо... с нимъ б⟨ы⟩ти оу приѦзни и в одиноцьствѣ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); и слюбили єсмо и цєловали мы сами и паны рада наша... быти намъ с ним оу приѦзни и оу єдноцьствѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); Нє єсть то ди(в)... ижє писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... а противоу радѣ кролювъства нашего Братьскоую приязнь которои они зазрѦ(т) хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а нє имаємъ ты(х)... мєрзѦчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрнои приязни до нашє(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Такєжъ панъ воєвода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ ижє старода(в)на прє(д)ковє нашы зъ єго прє(д)ки были оу прия(з)ни (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); и (в)сказывалъ єси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни и в мироу какъ прє(д)ки нашы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.); прыязънь взѦти (2), взѦти прыѦзнь (2), ⟨взѦти⟩ приязнь (2), оузѦти приѦзни (з ким) (1) вступити в дружні взаємини, подружитися: мы ильѦ воєвода... чынимъ знамєнито... ожь взѦли єсмо прыѦзнь... зъ вєликимъ кнѦзємъ казимиромъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); мы стєфанъ воєвода... чиним знамєнитом (!)... ажє мы с нашими паны... оузѦли єсми приѦзни и єдноцство с... вєликим кнѦзємъ казимиромъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); Ино мы... миръ вєчный и прыязнь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); мєти приязнь (4), приязнь мєти (2) *див.* **ИМѢТИ;** ⟨прийти⟩ оу приазнъ (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

3. договір за взаємною угодою (1): И тыж нѣкоторых панов або которих подданних наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышєписаннїи наши єднанїѦ и прїязни нє имают быти зламаны анї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

4. прихильність, доброзичливість (2): бж҃ьєю мл҃тью и добрыхъ людии приязнью исталасѦ торгувлѦ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны ст҃го ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); а по нашє(м) животѣ, кого бъ изберє(т) быти г(с)дарє(м) (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи зємли... то(т) абы имь нєпоруши(л) нашєго дааніа... зану(ж) єсми єму дали за єго вѣрную службоу и стато(ч)ную приѦзнь (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473);

відданість (1): и також имаєтъ стати нашъ милыи приятєль... оу королѦ єго милости... съ оусєю вирною приязнєю на кажды часъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *наз. одн.* **при⁂(з)нь** (1484 *ЯМ*); *род. одн.* **приязни** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1496 *ОКИВ*); **прыя(з)ни** 1 (1496 *ОПВВД*); *знах. одн.* **прыѧзнь, прыязнь, прыизънь, pryiaźń** 9 (1442 *Cost.* II, 716; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1496 *BD* II, 407); **приѧзнь, приязнь, прия(з)нь, прїязнь** 8 (1442 *Cost.* II, 718; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1453 *Cost.* II, 773; 1495 *ПЛПС*; 1496 *ОКИВ*; *ПЧФГ* 35); **приазнъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); *ор. одн.* **приязиєю** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **приязнью** 1 (1378 *Р* 25); *місц. одн.* **оу (в, о) прыязии, прыѦзни, прыѦзьни, прыя(з)ии** 8 (1442 *Cost.* II, 716; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *BD* II, 407; *ОПВВД*; *ПДСВВ*); **оу (в) приязии, приѦзьни, приѦзни, прия(з)ни** 6 (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 725; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1484 *ЯМ*; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПДВКА* 61); *наз. мн.* **прїязни** (1499 *BD* II, 425); *знах. мн.* **прыязни** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*); **приѦзни, приѦзьни** 2 (1445 *Cost.* II, 725; 1484 *ЯМ*).

***ПРИАТЄЛСКИИ** *прикм.* (1) приятельський, доброзичливий, дружній: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... с доброю волєю... и с приѦтєлскою радою

освєцоному кн(ѧ)зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* приѧтєлскою (1470 *AS* I, 65).

ПРИѦТЄЛЬ, ПРИЯТЄЛЬ, ПРЇѦТЄЛЪ, ПРИѦТЄЛЪ, ПРЇѦТЄЛ, ПРЫѦТЄЛЬ, ПРЫЯТЄЛЬ, ПРИѦТѢЛЬ, ПРЇЄТЄЛЬ, ПРИЯТЄЛ, ПРЇЯТЄЛ, ПРИАТЄЛЬ, ПРЇАТЄЛ *ч.* (144) **1.** *(людина, з якою перебувають у дружніх стосунках)* приятель (15): I też, jestliby... czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił... my... na protiwku podozrenoho, chocżom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла тисмѧнчаны... прѧтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму (Галич, 1404 *P* 68); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) на(с) ... па(н) костє прѣкала(б) и гѣга(л) на гєргѣ... рєкоу(ч): да(л) єсмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т) на подєржанїє, как прїѧтєлю, даи ми и(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); якъ было при прє(д)них г(с)дрє(х) воєво(д) волоски(х)... абы знали вси... аж єстє мєжи вами бра(т)я и прыѧтєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. *(форма дружнього титулування)* приятель (74): Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д) молдавьі зѧть и приѧтѣль нашь пожичило на(м) Д̃ тисячѣ (так.— *Прим. вид.*) рублиі фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); а такѣ жь мы видѣвшє єго млсрдьє к намъ... дали єсмы приятєлю нашому мьлому стєфанови воєводѣ... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и мы имѣємъ нашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); Того ради молимо вас яко наши прїѧтєли добріи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти Д̃ злат(и) (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); и мы тогды вашєй милостн, для прыятєля нашого милого, нашого посла до вєликого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

3. прихильник (47): мы пановє и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ... вєлєбному кролєви, володиславу... вєрнымъ быти и помагати... со всѣми нашими приѧтєльми... противъ кролѧ оугорьского (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *P* 121); а хто будєть нашъ приѧтєль, тотъ ильи воєводє приѧтєль (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); Также слюбо(у)ємо, мы Стєфан воєвода... прєрєчєнному... кроулєви єго милости... абыхмо были приятєлєм их прїятєли... завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

4. *(родич)* близький (6): а б҃дє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємь єго раны плати(т) (XV ст. *BC* 29).

5. *(третейський суддя)* примиритель (2): што тыи приѧтєли промєжи нами найдоуть, то намь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* приѧтєль, приятєль, прїѧтєлъ, приѧтєлъ, прїѧтєл, приятєл, прїятєл, приѧтє(л), прїатє(л), приатєль 20 (1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1484 *ЯМ*; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1485 *BD* II, 372); прыѧтєль, прыятєль 5 (1442 *Cost.* II, 716; 1496 *BD* II, 402, 407); приѧтѣль, приятѣль 2 (1388 *P* 37; 1433 *P* 124); прїєтєль 2 (XV ст. *BC* 29, 34 зв.); прїатє(л) 1 (1457 *Cost.* II, 810); *зам. дав.* милому приятєл 1 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* прїятєлѣ, прїѧтєлѣ, приятєля, прїатєлѣ 8 (1434 *Cost.* II, 675; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 442, 443); прыятєля, прьѧтєлѧ 6 (1442 *Cost.* II, 716; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 402, 405; 1499 *BD* II, 447, 449); *дав. одн.* приѧтєлю, приятєлю, прїѧтєлю, прїятєлю 12 (1411 *P* 76; 1433 *P* 124, 125; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 385; 1468 *BD* II, 301; 1476 *BD* II, 337; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *ПДВКА* 61); прыятєлю, прыѧтєлю 6 (1442 *Cost.* II, 716; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192; 1498 *BD* II, 413); приѧтєлєви, приятєлєви, прїятєлєви, прїатєлєви 4 (1403 *ДГМ*; XV ст. *BC* 23 зв.; 1455 *Cost.* II, 774; 1499 *BD* II, 443); прыятєлєви 1 (1493 *ОПВВ* 152); ! прѧтєлю 1 (1404 *P* 68); *знах. одн.* прїѧтєлѣ, прїатєлѣ 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1476 *BD* II, 337); прыятєля 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *ор. одн.* прїятєлємь, приятєлємь, приѧтєлємъ, прїѧтєлємъ, приятєлємъ, приатєлємъ, прїятєлєм, прїѧтєлєм, приятєлє(м), prijatelem 10 (1388 *ZPL* 106; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 725; 1449 *Cost.* II, 746; 1454 *P* 162; 1458 *BD* II, 261; 1485 *BD* II, 372; 1496 *ОПСВВ* 61); прыятєлємь, прыятєлємь, pryiatelem 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1494 *BD* II, 387, 389); *кл. ф.* приѧтєлю 1 (1462 *BD* I, 70); прїатєл 1(1476 *BD* I, 211); *наз. мн.* приятєли, приѧтєли, прїѧтєли, прїятєли, прїятєлї 7 (1482 *AS* I, 79; 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; XV ст. *BC* 24 зв.; 1499 *BD* II, 420, 442); прыятєли, прыѧтєли 3 (1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); приѧтєлєвє, прїѧтєлєвє, прїатєлєвє 3 (1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 808; 1460 *BD* II, 272); приѧтєлє 2 (1468 *BD* II, 301; 1475 *BD* II, 336); прыятєлєвє 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *род. мн.* приѧтєлєи, приѧтєлєй 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1482 *AS* I, 79); прїѧтєль 1 (1433 *Cost.* II, 652); ! прїятєи 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); *дав. мн.* приѧтєлємъ, прїѧтєлємъ, прїятєлєм, прїѧтєлєм, приѧтєлєм, приятєлєм, прїятєлємъ, прїятєлємь, приятєлє(м), приѧтєлє(м), приатєлєм, прїатєлєм 19 (1435 *Cost.* II, 691; *P* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 336; 1481 *BD* II, 358; XV ст. *BC* 24; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); прыятєлємъ 1 (1496 *BD* II, 402); прїєтєлємь 1 (XV ст. *BC* 29); приѧтєлю(м) 1 (1434 *P* 129); прїѧтєли(м) 1 (1447 *Cost.* II, 731); *знах. мн.* приятєли, прїѧтєли 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1480—1484 *BD* II, 370); приятєлѣ 2 (1433 *P* 121; 1454 *P* 162); прыѧтєли 1 (1493 *ПОСВВ* 152); прїятєлєй 1 (1495 *АЛМ* 84); *ор. мн.* приѧтєлми, приѧтєльми, приѧтє(л)ми, прїѧтє(л)ми 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809; 1473 *ЗНТШ* V, 3); приєтєли, прїєтєли 3 (XV ст. *BC* 20 зв., 32 зв.); прїятєлї 1 (XVст. *BC* 8); приєтєльми 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); прїатє(л)ми 1 (1457 *Cost.* II, 811).

***ПРИѦТЄЛЬСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

ПРИѦТИ, ПРЫѦТИ, ПРИАТИ, ПРЇИѦТИ *дієсл. недок.* (9) (кому) допомагати, сприяти: Такожє ислюбилъ нашєму господствоу приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ цєрковныи (Сучава, 1401 *RIR*); и мы имѣємъ нашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); ино они тоє видѣвшє и оурозумѣвши, ажє єсми и(с)ти(н)ны приїатє(л) и слуга вѣрє(н) быти и служити г(с)п(д)ви (!) ншму (!), кролєви є(г) мл(с)ти, и прїиѧти по(д)лу(г) стары(х) записо(в)... а они та(к) по(д) то сѧ по(д)давали присѣгою своєю... быти на(м) вѣрны (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811).

ФОРМИ: *інф.* приѧти 3 (1401 *RIR*; 1442 *Cost.* II, 719); прыѧти 2 (1442 *Cost.* II, 716); приати 2 (1449 *Cost.* II, 746); прїиѧти 1 (1457 *Cost.* II, 810); *теп. 3 ос. одн.* прияєть (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще **ПРИѦѦТИ.**

ПРИѦТѢЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

ПРИѦѦТИ, ПРИЯЯТИ, ПРЇѦЯТИ, ПРЇЯѦТИ, ПРИАЯТИ, ПРЇѦѦТИ *дієсл. недок.* (13) (кому) допомагати, сприяти: вндѣвшє мл(с)ти нашєго милого господарѧ, кролѧ, до насъ, и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѧѧти... на оусѣкого єго нєприѧтєлѧ (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а стєцко прєрє(ч)ныи воєвода... присѧглъ и записалъ сѧ кролєви... служити прияяти помагати противу каждого нєприятєлѧ (Ланчиця, 1433 *P* 123); а онъ такиж имаєтъ намъ прїѦѦти и нашєго добра смотрити (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *інф.* **приѧати, прїѧати, прияяти, прїяяти** (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *P* 121, 123; 1434 *Cost.* II, 664, 714; 1445 *Cost.* II, 726, 729); *перф. 3 ос. мн.* **прїѧали** (1434 *Cost.* II, 663); *майб. 1 ос. мн.* **имаємъ приаяти** 2 (1435 *Cost.* II, 687); **хоче(м) прїяѧти** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПРИѦТИ.**

ПРÏ *див.* **ПРИ.**

ПРÏАТЕЛ *див.* **ПРИѦТЕЛЬ.**

***ПРÏАТЕЛСТВО** *див.* ***ПРИЯТЕЛСТВО.**

***ПРÏАТЕЛЬ** *див.* **ПРИѦТЕЛЬ.**

ПРÏБЫТОКЪ *ч.* (1) прибуток, доход: хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле те(ж) и казнь имеєть быти (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* прїбытокъ (XV ст. *BC* 29 зв.).

***ПРÏБѢГАТИ** *див.* ***ПРИБѢГАТИ.**

***ПРÏБѢЧИ** *див.* ***ПРИБЕЧИ.**

ПРÏВЕСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРÏВИЛЕ** *див.* **ПРИВИЛÏЄ.**

ПРÏВИЛИА *див.* **ПРИВИЛÏА.**

***ПРÏВИЛИЕ** *див.* **ПРИВИЛÏЄ.**

ПРÏВИЛÏЕ *див.* **ПРИВИЛÏЄ.**

***ПРÏВИЛЬЕ** *див.* **ПРИВИЛÏЄ.**

***ПРÏВÏЛИЕ** *див.* **ПРИВИЛÏЄ.**

***ПРÏВÏЛЬЕ** *див.* **ПРИВИЛÏЄ.**

PRIWODITI *дієсл. недок.* (8) **1.** (на що) припроваджувати, приводити (для чого) (2): Частокро(т) прїгожалосѧ ижь два(и) алюбо четыри обажены о моужебоиство а казнєно и(х) ка(к) моужоиство (!) на прїсѧгоу прїводѧ мы о(т)кладаємь тыи прїсѧгы (XV ст. *BC* 24).

2. (що кому) *(офіційно доводити до відома)* заявляти (1): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ (Погоничі, 1422 *P* 97).

3. (кого чому) змушувати, приневолювати (кого до чого) (1): lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niżby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

4. (кого к чому) закликати (кого до чого) (1): Але колиж ...Казимир, крол полскыи... коу наслѣдованю... наших предков оуноминал и приводил... мы... вызнавамы... прѧз обвезаннѣ присѧгы нашои ... быти повинни... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

5. (чого, чому) відмовлятися (від чого, чим) (1): которыи прїходѧ(т) (!) некоторое простѫ(п)кы приказанїю пановъ своихъ (XV ст. *BC* 15);

◇ **къ праву прїводити** (1) *див.* **ПРАВО** [1]; **к sudu priwoditi** (1) *див.* **СУДЪ** [1] 1.

ФОРМИ: *інф.* **priwoditi** (1388 *ZPL* 106); *теп. 1 ос. мн.* **приводимо** (1422 *P* 97); *3 ос. мн.* ! **прїходѧ (т)** (XV ст. *BC* 15); *перф. 3 ос. одн. ч.* **приводил, прїводи(л)** (XV ст. *BC* 33; 1462 *BD* II, 284); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **niżby... prywodite** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *дієприсл. одноч.* **прїводѧ** (XV ст. *BC* 24); *предик. пас. дієприкм.* **прївожено** (XV ст. *BC* 25).

Див. ще ***ПРИВЕСТИ** [1].

ПРÏВѢСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

ПРÏВАСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРÏГАНИТИ** *див.* ***ПРИГАНИТИ.**

***ПРÏГАНѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (*cmn.* przyganiać) (кому) ганьбити (кого), докоряти (кому): кто кому забьеть матерь про то што ем(оу) прїгонѧ(л) (!) (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **прїгонѧ(л)** (XV ст. *BC* 7).

***ПРÏГОДИТИ СЯ** *див.* ***ПРИГОДИТИ СѦ.**

***ПРÏГОЖАТИ СѦ** *див.* ***ПРИГОЖАТИ СѦ.**

***ПРÏГОНИТИ** *дієсл. док.* (2) (*cmn.* przygonić) (кого) пригнати: мы сказоуємъ пастоухови прїсѧ(ч) иже тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **прїгони(л)** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще **ГНАТИ, ГОНИТИ 1, ПОГНАТИ, ОУГОНИТЬ.**

! **ПРÏГОНѦЛ** ⟨ПРÏГАНАЛЪ⟩ *див.* ***ПРÏГАНѦТИ.**

PRID *див.* **ПРЕДЪ** [1].

ПРÏЕТЕЛЬ *див.* **ПРИѦТЕЛЬ.**

ПРÏЕТЕЛЬСКЫ, ПРИЕТЕЛЬСКЫИ *присл.* (3) по-приятельському, по-товариському (2): мы сказоуємъ матеєви то(г) конѧ две(и) недѣли хова(т) а боудеть здоровъ за тыи две неделї ино добро а не боуде(т) здоро(в) имеєть приетельскыи сѧ расправи(т) (XV ст. *BC* 23 зв.— 24); и оузрѣвши они, аже єсми и(м) оучини(л) прав(д)у стую и хоче(м) с ними за єдно прїѦте(л)скы ср(д)ечно быти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811);

по-приятельському, мирно (1): правыи бы(л) єкоубъ коумъ его которыи же тоую ре(ч) межи ими прїетельскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

***ПРÏЕХАНЬЕ** *див.* ***ПРИЕХАНИЕ.**

ПРÏЕХАТИ *див.* **ПРИЕХАТИ.**

***ПРÏИМАТИ** *див.* ***ПРИИМАТИ.**

ПРÏИМИТИ *дієсл. док.* (2) (кого) *(дати притулок)* прийняти: И також жадного непрїятелѣ нашего, которїи колве... хотѧл бы назвати сѣ господарем нашеи земли молдавскои... вышереченнїи крал и братїя его милости... не имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *інф.* **прїимити** (1499 *BD* II, 420, 421).

Див. ще ***ПРИИМАТИ 1, PRIJMOWATI 2, *ПРÏАТИ, ПРЫНЯТИ** 2.

ПРÏИТИ, ПРИИТИ, ПРИТИ, ПРÏТИ, ПРѢИТИ *дієсл. док.* (361) **1.** (перед кого, перед ким, к кому і без додатка) прийти, прибути (до кого, перед кого) (307): А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9); тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); пришодъши пере(!) наше обличье... Фанасии (так — *Прим. вид.*) влдка перемышльскии... продалъ есть... два дворища пану Яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *P* 45); а тамъ возметь печать, та прїидеть слободно до сочавѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваемъ... како прише(д) андрѣіко... пре(д) на(с)... есть пре(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Анушеви (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо и пришедши тамъ... засталысмо пана Даныла, который поведилъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Пришолъ перед нас кн⟨ѧ⟩зь Василей из братом своимъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а о(т) сего часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)деть бе(з) листа а бе(з) наше(и) печати и вы того непочътиво отъпоустите (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бенѧ и сестра его Моуша... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. (під чим) підійти, підступити (під що) (1): пришли... моужило... и... барто(ш)... жалоуючи свои жало(ст) и свои смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи... о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїєвъ... що пришли были по(д) кроле(в)скы(м) городо(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

3. (у що) увійти куди (1): А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. (до кого, до чого, з чого, від кого) повернутися (до кого, від кого) (4): Pryszed z Łucka około Berestia... wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже даемь... сес нашь лист нашему татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас... до лѣскои земли... на то щобы он опѧт за сѧ пришол... до нас и до нашеи земли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); Таке(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)кое земъли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдеть исъ которымъ посельствомъ,

мы такєжъ вашєи милости... дамо... знати (б. м. и., 1499 *BD* II, 449).

5. *(про час)* настати, наступити, прийти (11): будеть ведомо оусємъ... ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвиль и договорилъ со киѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ нинє(ч) наипервєє придєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сєѣ матки бжьѣ што приѣдеть на другую матыки бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); И такождере щоби єстє знали, аже Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив, до колѣ нам час прїидет (Торговище, 1481 *BD* II, 358); а маю(т) они в тоє мыто оувєзатисє на си(и) свѧтъки што при(и)доуть (Краків, 1487 *АМЛ*); а рокъ ему в тое мыто и у вагу увѧзатисѧ на семую субою(ту) (!), што прийдеть (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

6. (перед кого) потрапити, попасти (до кого), потрапити на очі (кому) (2): а сє Азь кнѧ(з) фєдико несвидискии... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м)... пєрє(д) кого жь коли сєсь ли(с)тъ на(ш) приидє(т)... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнѧ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); а сє Ѧ кнзь фєдко несвндьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... пєредъ кого жь коли сєсь листъ нашь приидєть... како єсмъ Ѧ вѣрнє служилъ освѧцоному кнѧ(з) швитрнкгаилу (Черняхів, 1435 *Р* 132).

7. (на кого, кому) припасти, дістатися (кому) (7): коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотне тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *BC* 29); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

8. *(бути доставленим)* прибути (1): и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) и жито нашего монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) щобы провозници провозили єго без никоторого мѧшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*).

9. *(про прибуток)* надійти, прибути (6): а и с ты(х) ко(р)чомъ на годъ идеть... по копє гроше(и) платоу а мыта со осмь ко(п) гроше(и) при(и)деть коли тихо (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а мыта при(и)де(т) копъ з два(д)цать на годъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); А кому коли отпустили мыта луцкого... в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѧло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

10. (на кого) *(про вину)* упасти (на кого) (4): jestliby... mezi soboju nezhodu... poczali, sud'ja mesta naszeho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati: ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

11. (перед кого, до чого) *(стати відомим)* дійти (до кого, до чого) (4): Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Плачлївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по зємли єздѧ(т) оубогыя кмєти оутїскають (XV ст. *BC* 14 зв.).

12. (на кого) *(збройно виступити з метою пограбування, знищення)* напасти (6): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы... побєгли до Камєньца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци, на намоу (!) зємлю (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); А також мы... ани жадной радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чьсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

п р и и т и к в а л ъ т о м ь (на що) (1) напасти: янъ позналъ... иже то пєтръ оучинилъ и пришелъ квалътомь нароко(м) на єго домъ (XV ст. *BC* 19).

13. (кому) *(дістатися комусь внаслідок обставин)* прийтися (1): а хто єго прївєдѣть к томоу забитомоу алюбо велїть ты(х) прїзва(т)болє(и) ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѧть (XV ст. *BC* 25);

◇ п р и и т и к у д о б р о и п а м ѧ т и (1) опам'ятатися, схаменутися: вло(д)славъ... кроль полскии...знаменито чинимы... иже вєлможныи стефанъ ннѣшнии воевода... пришолъ за сѧ ку доброи памѧти нє хотѧчи зостати оу винѣ оца своєго прєрє(ч)ного алєксандра ноєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); п р и и т и о у є д н о с т ь (з ким) (1) прийти до згоди, дійти згоди: мы богданъ воєвода... вызнавами... оже пришли єсмо оу вєчную єдность... ис нашимъ милымъ отцємъ и приатєлємъ, ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); ⟨п р и̇- и т и⟩ о у л а г о д о у (з ким) (1) прийти до згоди, дійти згоди: мы богданъ воєвода... вызнаваєми... оже пришли єсмо оу вєчную єдность и оу христианскоую лагодоу...ис паиомъ дєтрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); ⟨п р ї и т и⟩ в л е т а (1) дійти літ, стати повнолітнім: коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по мтри... на(м) (!) сѧ кривда какаѦ... оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своѦ могоуть сѧ правова(т) о свои кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.); п р ї и т и л ѣ т ъ д о р о з о у м о у (1) стати повнолітнім, дійти літ: Коли мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) не можеть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *BC* 35); п р и и т и н а о б и ч а и (чий) (1) наслідувати чий звичай: мы Іоан Стефан воєвода... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших, яко били и прєдковє наши оусєю вирою и слоужбою... наѧснѣишим кнѧзєм паном кролем (Коломия, 1485 *BD* II, 371); ⟨п р и и т и⟩ о у п р и а з н ъ (1) вступити у дружні взаємини: мы богданъ воєвода... вызнаваєми... оже пришли єсмо оу вєчную єдность... и оу сєрдєчноую приазнъ... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); п р ї и т и в р о з о у м ъ (1), п р ї и т и р о з ѫ м о у (1) стати повнолітнім, дійти літ: коли(ж) дєтї молодыи ии(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по мтри... на(м) (!) сѧ кривда какаѦ... оучиии(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоуть сѧ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.); а коли приидоуть розѫмоу ихъ а боуде(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они маютъ о(т)повєдати ка(к) и тогды коли были позваны пєрвоє къ правоу (XV ст. *BC* 33); к о у з н а є м о с т и п р и и т и (1), п р и и т и к ъ з н а є м о с т и (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **прїити, приити** 11 (1424 *Р* 99; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1460 *BD* II, 269; 1463 *BD* II, 295; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *BC* 22 зв.; *СЯ* 42 зв.; 1499 *BD* II, 422); **прити, прїти** 4 (1452 *Cost.* II, 759, 760; 1457 *BD* II, 257; 1458 *BD* II, 262); **прѣи(т)и** 1 (1453 *ПГОВ*); *аор. 3 ос. одн.* **прїидє, приидє** 82 (1428 *Cost.* I, 228; 1432 *Cost.* I, 342; 1437 *Cost.* II, 709; 1443 *Cost.* II, 131; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 147; 1483 *Cost. S.* 121; 1491 *BD* I, 448; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **прїидѣ** 1 (1491 *BD* I, 472); **pryde** 1 (1465 *GL* 176); *3 ос. мн.* **прїидоша, приидоша** 83 (1448 *Cost.* II, 362; 1458 *BD* I, 20; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 186; 1479 *BD* I, 223; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 291; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *BD* II, 68; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **прїидошѧ, прїидошѣ** 8 (1441 *DBAc* 37; 1460 *BD* I, 41; 1466 *DIR«A»* 519; 1472 *BD* I, 162; 1478 *BD* I, 218; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1495 *BD* II, 57); ! **прїидошє** 5 (1440 *DBAc* 31; 1490 *BD* I, 387; 1491 *BD* I, 451, 466; 1495 *BD* II, 64); **прїдоша** 1 (1483 *BD* I, 269); **прєидоша** 1 (1493 *ПГВСП*); **прїидо(ш)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *зам. 3 ос. одн.* **прїидошѦ, прїидошѣ** слоуга

(пан, Ивашко) 2 (1459 *BD* I, 31; 1466 *BD* I, 113); *перф. 3 ос. одн. ч.* **пришолъ, прїшолъ, пришол, пришо(л)** 10 (1392—1393 *РФВ* 170; 1403 *RS* 338; 1424 *P* 106; 1433 *P* 121; 1435 *Cost.* I, 454; 1463 *AS* I, 55; 1481 *BD* II, 365; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 23; 1498 *АЛМ* 163); **пришелъ** 2 (XV ст. *ВС* 19; 1401 *RIR*); **прышолъ** 1 (1499 *BD* II, 447); *3 ос. одн. с.* **пришло** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв.; 1494—1495 *АЛРГ* 60); **прїшло є(ст)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *1 ос. мн.* **пришли есмо** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **пришлисмо** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *3 ос. мн.* **пришли, прїшли** (1434 *Cost.* II, 667; 1435 *Cost.* II, 695; 1442 *Cost.* II, 87; 1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 808; 1462 *Cost.* II, 284; 1481 *BD* I, 258; 1484 *ЯМ*; 1493 *Cost. S.* 175; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бы(л) пришолъ** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **пришли были** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. 3 ос. одн.* **приидеть, прїидеть, при(и)деть** 9 (1435 *P* 132; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1484 *ЯМ*; 1487 *АМЛ*; XV ст. *ВС* 27 зв., 29; 1498 *АЛРГ* 82); **прїидєтъ, прїидет, приидет** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 666, 669; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **приидет, прїидет, прїиде(т), при(и)де(т), приидє(т)** 10 (1434 *P* 129; 1435 *P* 134; 1448 *ДГПР*; 1456 *Cost.* II, 790; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 275; XV ст. *ВС* 22 зв.; *ИК*; 1481 *BD* II, 358); **прїидѣ(т)** 3 (XV ст. *ВС* 31 зв., 36); **придєть** 3 (бл. 1350 *P* 8; 1387 *СП* № 12); **прыйдеть, прыйдєть** 2 (1487 *РИБ* 226; 1499 *BD* II, 449); **придет, прїдє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 12; 1480—1484 *BD* II, 370); **прїдѣть** 1 (XV ст. *ВС* 25); **прыдеть** 1 (1389 *PEA* I, 26); **прийти будетъ** 1 (1498 *ГВКОО*); **приѣдєть** 1 (1421 *P* 92); *1 ос. мн.* **прїидемъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **! прїидемѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *2 ос. мн.* **прїидетє** (1463 *BD* I, 295); *3 ос. мн.* **прїидоуть, приидоуть, при(и)доуть** 9 (1455 *Cost.* II, 771; XV ст. *ВС* 16, 16 зв., 26 зв., 33, 35; *СЯ* 41; 1487 *АМЛ*); **прїиду(т)** 5 (1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1460 *DIR«A»* 515); **приду(т)** 2 (1437 *DIR* № 8; 1452 *Cost.* II, 759); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы (аби, бы) пришол, пришо(л)** 3 (1455 *Cost.* II, 770; 1476 *BD* II, 337; 1499 *BD* II, 421); **щобы (jestliby, niźliby)... пришол, priszoł** 3 (1388 *ZPL* 105, 107; 1470 *BD* I, 140); **jestliby... priszoł by** 1 (1388 *ZPL* 105); *3 ос. одн. ж.* **коли бы... пришла бы** 1 (1499 *BD* II, 424); **by... priszła** 1 (1388 *ZPL* 104); *1 ос. мн.* **бихмо пришли** (1485 *BD* II, 371); *3 ос. мн.* **бы (щобы)... пришли** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1468 *BD* II, 306); **що бы пришли** (1435 *Cost.* II, 692); *нак. сп. 2 ос. одн.* **прїиди** (1457 *BD* II, 257; 1470 *BD* II, 309); *2 ос. мн.* **прїидѣтє** (1447 *Cost.* II, 732); *дієприсл. перед.* **пришедши, пришедши, пришедъши, прише(д)ши, прїше(д)ши** 10 (1361 *AGZ* 6; 1370 *P* 18; 1414 *P* 85; 1418 *P* 89; 1430 *ГВКЛ* 8; 1452 *Cost.* II, 421; XV ст. *ВС* 23 зв., 27; 1458 *P* 168); **пришедъ, пришєдь, pryszed, прише(д), прїше(д)** 8 (1398 *P* 57; 1400 *P* 61; 1401 *P* 65; 1412 *P* 81; 1420 *ПГАГ*; 1421 *P* 95; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **пришодъши, пришодши, пришо(д)ши** 5 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1413 *GL* 48; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1489 *РИБ* 431); **приида** 4 (1411 *P* 79; 1413 *P* 82; 1428 *P* 110; 1430 *P* 116); **прида** 1 (1409 *P* 74); **прїшо(д)** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **прышовшы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще **ИТИ, *ПРИХОДИТИ** 1—3, ***ПРИХОДИТИ СѢ, ПРОЙТИ** 1.

ПРЇИХАТИ *див.* **ПРИЄХАТИ.**

ПРЇИѦТИ *див.* **ПРИѦТИ.**

ПРЇКАЗАНЇЄ *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

***ПРЇКАЗЫВАТИ** *див.* ***ПРИКАЗЫВАТИ.**

***ПРЇКУТОКЪ** *див.* ***ПРИКОУТОКЪ.**

***ПРЇЛОУЧАТИ** *див.* ***ПРИЛОУЧАТИ.**

! PRIMNOŻAJUT' ⟨PRIMNOŻAJUT' SIA⟩ *див.* ***PRIMNOŻATI SIA.**

***PRIMNOŻATI SIA** *дієсл. недок.* (1) *(збільшуватися)* примножуватися: a tych to lichw, jestliby mesiec nedał, ...primnożajut' (!) druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **! primnożajut'** (1388 *ZPL* 106).

Див. ще **ПРИМНОЖИТИ, *ОУМНОЖИТИ.**

***ПРЇМѢСЪ** *див.* ***ПРИМѢСЪ.**

***ПРЇНЕСТИ** *див.* **ПРИНЕСТИ.**

ПРЇНОСИТИ *див.* **ПРИНОСИТИ.**

***ПРЇНѦТИ** *див.* **ПРЫНЯТИ.**

***ПРЇПОВЄДАТИ СѦ** *див.* ***ПРИПОВЄДАТИ СѦ.**

***PRIPUDITI** *дієсл. док.* (2) (кого к чому) примусити, приневолити (кого до чого): I też, jestliby chto... k zapłate zastawy jeho, w deń swiatyi pripudił, abo khwałt w domu by jeho wczinił, jako rosprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... pripudił** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **pripużonyj** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***PRIPUŻATI.**

***PRIPUŻATI** *дієсл. недок.* (1) (кого к чому) примушувати, приневолювати (кого до чого): Nadto, choczem, iż by żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **iż by... pripużał** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***PRIPUDITI.**

ПРЇПОУСТЇТЬ *див.* **ПРИПОУСТИТИ.**

ПРЇПѪСТЇТЬ *див.* **ПРИПОУСТИТИ.**

***ПРЇРОЖЕНЇЄ** *див.* **ПРИРОЖЫНЬЄ.**

***ПРЇРОЖЕНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

***ПРЇСЛОУХАТИ** *див.* **ПРИСЛУХАТИ.**

***ПРЇСЛУШАТИ** *див.* **ПРИСЛУШАТИ.**

***ПРЇСНОДѢВА** *див.* ***ПРИСНОДѢВА.**

ПРЇСТОУПЪ *ч.* (1) допуск, доступ: Оустаємь (!) и(ж) к соудоу гдѣ соудъя сє(д)ть нє по(д)лоугъ порсуны а по(д)лоугъ вєлїкостї алюбо малости имає(т) быти прїступъ к соудоу (XV ст. *ВС* 13).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прїстоупъ** (XV ст. *ВС* 13).

***ПРЇСОУДИТИ** *див.* ***ПРИСУДИТИ.**

***ПРЇСОУЖАТИ** *див.* ***ПРИСУЖАТИ.**

PRISIAHATI *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

***ПРЇСАГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**

ПРЇСѦЧЬ *див.* **ПРИСѦЧЬ.**

ПРЇТИ *див.* **ПРЇИТИ.**

***ПРЇХОДИТИ** *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

***ПРЇХОДЪ** *див.* **ПРИХОД.**

! ПРЇХОДѦТЬ ⟨ПРЇВОДАТЬ⟩ (1): которыи прїходѦ(т) (!) некоторое простѪ(п)кы приказанію пановъ своихъ (XV ст. *ВС* 15).

Див. **PRIWODITI.**

ПРЇЧИНА *ж.* (9) **1.** випадок, нещасний випадок (4): кто с прїчины оумрє(т) алюбо утонєть (XV ст. *ВС* 7);

(підстава, привід для дій, вчинків) причина (2): прїчина запїсоу (XV ст. *ВС* 33 зв.); а мы сами и жоны и дѣти наши... в тые земли ничим сѦ не маемъ оуступати ани того под єго милостью... поискивати никоторыми причинами (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

2. (*стп.* przyczyna) посередництво, сприяння, допомога (3): А пак аж сѦ прилоучит та побѣгнет нѣкоторіи боярин или слоуга кроулѣ єго милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости, просѣчи соби мироу, сам през сѣ алибо през нашоу причиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прїчина** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. одн.* **причины, прїчины** (XV ст. *ВС* 7, 24); *знах. одн.* **причиноу** (1499 *BD* II, 419, 421); *ор. одн.* **прїчиною** (XV ст. *ВС* 24); *ор. мн.* **прїчинами, причинами** (XV ст. *СЯ* 39 зв.; 1491 *AS* I, 97).

! ПРЇЧЇНЕНЫ ⟨ПОЛОЖЕНЫ⟩ (1): О рокы... какъ маю(т) бытї прїчїнены (!) (XV ст. *СЯ* 9).

Див. **ПОЛОЖИТИ.**

***ПРЇѢХАТИ** *див.* **ПРИЄХАТИ.**

***ПРЇЯЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

ПРЇЯТЄЛ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**
***ПРЇЯТЄЛЬСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**
ПРЇЯѦТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**
ПРЇѦТЄЛ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**
***ПРЇѦТЄЛСКЫ** *див.* **ПРЇЄТЄЛЬСКЫ.**
ПРЇѦТЄЛЪ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**
***ПРЇѦТИ** *дієсл. док.* (2) (кого) *(надати притулок)* прийняти (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного (Луцьк, 1438 *P* 140); (кого замість кого) прийняти (кого як кого), поставитися (до кого як до кого) (1): мы романь воєвода... чинимо знаменито... оже тотъ истинныи нашъ милыи отецъ панъ дидрихъ боучаскыи... стоитъ о нашемъ доброту, и прЇѦлъ... мѦ въмѦсто сына (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **прЇѦлъ** (1448 *Cost.* II, 305); *1 ос. мн.* **прыяли есмо** (1438 *P* 140).
Див. ще ***ПРИИМАТИ** 1, **ПРЇИМИТИ, PRIJMOWATI** 2, **ПРЫНЯТИ** 2.
ПРЇѦЯТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**
ПРЇѦѦТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**
ПРО *прийм.* (78) *(із знах.)* **1.** *(виражає відношення мети)* для (чого), на (що) (64): и на то єсмы привѣсили наши печати къ сему нашему листу про лѣпшеє и повнѣишеє оувѣренїє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а на потверженьє того нашего жалованья про лѣпшюю памѦть и твердость и печать нашю велѣли єсмо привѣсити к сему нашему листу (Київ, 1433 *P* 119); а про лѣпшоую справедливость печат єсми свою привѣсил на потвержениє томоу моємоу листоу (Острог, 1466 *AS* I, 62); Про памет: Водорацкии вышей дани взѦл 100 суднов и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); а про лѣпшоую справе(д)ливость и вѣчность и печати єсмо свои приложили к семоу нашемоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).
2. *(виражає об'єктні відношення)* (7) *(вказує на предмет, пов'язаний з якоюсь дією)* про, за (кого, що) (6): а про холопство никто да ємоу несмѣетъ оуспоминати (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);
(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) ради (1): а ґерґе стоявши рє(к): ...возми, панє косте, тоє, бо иноє ничо(г) не имаю, а що боудеть болше, ты ми про бъ о(т)поусти (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).
3. *(виражає причинові відношення)* (7) через (що): а про любортово ятьство хочемъ єго постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *P* 6); А... про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ поле (Бохур, 1377 *P* 24); слубуемъ... своему господарю мл(с)тивому, на єго оусѣ неприѦтелѣ помагати... выѦвъши землю пруськую ... про далекость нашего люда ихъ оудрачениѦ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ѧ про тоє ихъ добродѣйство... приступаю... ку наосвѣченьскому кнѦжАтю пану... володиславови... королеви польскому (Черняхів, 1435 *P* 132—133).
Див. ще **ПРЄ.**
* **ПРОБОЩЪ** *ч.* (1) (*стч.* probošt, *стп.* proboszcz, *свн.* probst, *лат.* praepositus) католицький парафіяльний священик: а да(н)н (!) сеи листъ через руки велѣбно(г) мужа донина подканслѣрего кролевства (по)лско(г) пробоща (с)втого (флорЇѦ)на предъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87).
ФОРМИ: *род. одн.* **пробоща** (1415 *P* 87).
***ПРОВАДИТИ** *дієсл. недок.* (2) (що і без додатка) привозити, доставляти: тако(ж) варє колко товаръ провадѦ(т) до бєлагорода... да не имаютъ тоты вышеписанныи люди никоторыи помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*); Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **провадятъ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **провадѦ(т)** 1 (1448 *ДГПР*).

***ПРОВЄСТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(добитися схвалення чого)* провести, здійснити: а там оусы рѣчи имають быти провод⟨є⟩ны (!) и соужены и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).
ФОРМИ: *інф. пас.* **быти ! провод⟨є⟩ны** (1467 *BD* II, 298).
***ПРОВИНѢНЬЄ** *с.* (1) провина: а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую александромъ воєводою оцємъ єго напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123).
ФОРМИ: *знах. одн.* **провинѣньє** (1433 *P* 123).
! ПРОВО *див.* **ПРАВО**[1].
! ПРОВОДЕНЫ *див.* ***ПРОВЄСТИ.**
***ПРОВОДЫ** *мн.* (1) *(перша неділя після великодня)* проводи: Въ лѣто шеститисѦчноє и б҃й сотноє девѦносто третєє на памѦть стаго мученика єфимьѦ на канунѣ проводъв(ъ) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *P* 28).
ФОРМИ: *род. мн.* **проводъв(ъ)** (1385 *P* 28).
ПРОВОЗЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ... єдно село на солономъ тазловѣ на имѦ провозєщи (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *наз.* **провозєщи** (1419 *DIR«A»* 444).
ПРОВОЗИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) перевозити, переправляти: и тако(ж) коли прїиде(т) ме(д) и жито нашего монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго без никоторого мѦшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... провозили** (1448 *ДГПР*).
Див. ще **ПЄРЄВОЗИТИ СѢ.**
***ПРОВОЗНИКЪ** *ч.* (1) перевізник: и тако(ж) коли прїиде(т) ме(д) и жито нашего монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго без никоторого мѦшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*).
ФОРМИ: *наз. мн.* **провозници** (1448 *ДГПР*).
***ПРОВОЛОЧИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(тривати протягом якогось часу)* протягнутися, продовжитися: а проволоче(т) ли сѦ тая немоць третеа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **проволоче(т)...сѧ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
! ПРОВОЮ ⟨ПРАВОЮ⟩ *див.* **ПРАВЫИ**[2].
***ПРОГРАТИ** *див.* ***ПРОИГРАТИ.**
ПРОДАВАТИ *дієсл. недок.* (33) (що) продавати: jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti, a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), аже не лишите и(х) продавати свои тръговли друбныи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); але платно и бобо(в) да продаю(т) локтемъ (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); коли хто продаває(т) дѣди(ч)ство своєм(оу) (!) комѫ тогды тотъ што коупїть имєеть слоужебнїко(м) соуседы того именїя позвать абы прї томъ были какъ то(т) именїя ємоу выводи(т) што продоваєтъ (!) (XV ст. *СЯ* 42 зв.); и мы тую зє(м)лю чыгиревщину богдану єсмо присудили за(н)же не могутъ татарове зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бе(з) призволеньѦ о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *B. Соб.*).
ФОРМИ: *інф.* **продавати, prodawati, продава(ти)** 15 (1388 *ZPL* 107; 1389 *PEA* I, 27; 1408 *Cost.* II, 633; 1435 *Cost.* II, 695; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1463 *BD* II, 295; 1495 *B. Соб.* і т. ін.); **! подавати** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *теп. 3 ос. одн.* **продаває(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **! продоваєтъ** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **продавалъ** (XV ст. *РИБ* 610); *2 ос. одн.* **продавалъ... єси** (XV ст. *РИБ* 610); *3 ос. одн. ч.* **продава(л)** (1445 *Cost.* II, 218); *майб. 3 ос. мн.* **имоути (имоутї) продавати** 2 (1466 *BD* I, 96); **имоуть... продавати** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **iżby... prodawali** (1388 *ZPL* 108); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да продаю(т)** 5

(1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759); **да продають** 2 (1458 *BD* II, 261); *дієприсл. одноч.* **продаючи** (1453 *Cost.* II, 462).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАТИ 1.**

***ПРОДАВЕЦЬ** *ч.* (1) продавець: О продавци именія (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о продавци** (XV ст. *СЯ* 9).

ПРОДАЖА *ж.* (3) продаж: а заплативши тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **продажа** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *знах. одн.* **продажу** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ПРОДАН *ч.* (12) *(особова назва, пор. молд.* Прод, *слов.* продати): а панове наши по именю... па(н) микоу(л) спатарь и па(н) жоуржь лѣнцѣ и наши писари пань тоаде(р) прода(н) и па(н) доброу(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а азь господство ми єсмь дал Мърини, дочки Тоадера Продана... за тоє село за Грєковє, єдноу нашоу сєлищоу близ нистра (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Продан, прода(н)** (1456 *ЭСФ*; 1488 *BD* I, 347); *род. одн.* **Продана, Prodana** (1465 *GL* 176; 1488 *BD* I, 347, 348); *дав. одн.* **Проданоу** (1464 *BD* I, 83, 84); *знах. одн.* **Продана** (1468 *BD* II, 305).

***ПРОДАНІЄ** *с.* (1) продаж: тѣмже мы по єго доброю волею и по проданїю даємъ и дали єсми панїи нѣги... половина сєла могошева (Сучава, 1438 *Cost.* II, 14—15).

ФОРМИ: *дав. одн.* **проданїю** (1438 *Cost.* II, 14).

Пор. **ПРОДАТИ.**

ПРОДАНОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва)*: а на бо(л)шеє потвирждєниє том(у)... вышеписанном(у), вєлѣли єсми слузѣ нашєм(у), тадору продановичу, писати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); А тако аже коли мы послали наши вирны боꙗры... пана Станчоула... и пана Тоадера Продановича... до господарѣ нашего кролѣ єго милостъ а пань нашь наимилѣишїи крол єго милостъ просил нас... абыхом простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **продановичь** (1456 *Cost.* II, 791); *дав. одн.* **продановичу** (1453 *Cost.* II, 473); *знах. одн.* **Продановича** (1468 *BD* II, 305).

***ПРОДАНОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: пи(с) тадо(р) продано(в) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 274).

ФОРМИ: *наз. одн.* **продано(в)** (1447 *Cost.* II, 274).

***ПРОДАНЪ** *див.* **ПРОДАН.**

ПРОДАТИ, ПРОДАТЇ *дієсл. док.* (426) **1.** (що, кому, що кому і без додатка) продати (416): а воленъ продати... кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *Р* 4); воленъ панъ ганько продати (Львів, 1368 *Р* 15); А се ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь прида пърьдъ на(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю и... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *Р* 74); волни во всих тых именѧх кому отдати, продати и променити: пан Каленик и єго ближныи по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); можеть панъ иванъ мушата... тоє имѣнье продати... или по дщи дати (Луцьк, 1445 *Р* 150—151); а поставы соукна имают их продати, на складѣ, оу сочавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); так єсми єму продал, ажет нихто з ближних моих... не мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. (що) *(на певний строк)* здати на відкуп (10): Што перъво сего тыми разы... продали были есмо вси корчмы Върупъкіє... Слуцькому Марьку на тры годы (Радомль, 1487 *РИБ* 227); Продали есмо мыто луцкое и вагу краковѧнину Лерину Герешу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *інф.* **продати, продатї, прода(ти)** 57 (п. 1349 *Р* 4; 1368 *Р* 15; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1408 *Cost.* II, 631; 1424 *Р* 100; 1437 *AS* I, 34; 1451 *Р* 156; 1475 *AS* I, 72; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **прода(т)** 2 (XV ст. *ВС* 35; *СЯ* 41 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **продалъ, продал, прода(л) єсми** 21 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 65; 1474 *AS* I, 69; 1490 *AS* I, 92; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін); **єсми продалъ, продал** 3 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **єсми... продал** 3 (1463 *AS* I, 56; 1466 *AS* I, 61, 62); **продалъ есмы** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **продалъ єсмь** 1 (1458 *ОЖДМ*); **есми... продал есми** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *3 ос. одн. ч.* **продалъ, продаль, продал, прода(л)** 79 (1368 *Р* 15; 1400 *Р* 61; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106; 1438 *Cost.* II, 14; 1445 *Cost.* II, 218; 1463 *AS* I, 56; 1476 *BD* 208; 1487 *BD* I, 308; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **продалъ єсть** 2 (1391 *Р* 45); **єсть продалъ** 1 (1400 *Р* 61); **єсть ! прє(д)лъ** 1 (1420 *ПГАГ*); *3 ос. одн. ж.* **продала** 44 (1359 *Р* 10; 1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 244; 1483 *BD* I, 274; 1487 *BD* I, 516; 1490 *BD* I, 390; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **продала єсть** 1 (1378 *Р* 26); **! прода** 1 (1499 *BD* II, 147); *1 ос. мн.* **продали єсмо** 19 (1463 *ГГЯ*; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1470 *AS* I, 65; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *СПС*; 1498 *АЛРГ* 81 і т. ін.); **єсмо... продали** 2 (1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112); **продали** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); *3 ос. мн.* **продали, продал⟨и⟩** 152 (1366 *Р* 12; 1435 *Cost.* II, 695; 1443 *Cost.* II, 131; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *Cost.* II, 422; 1466 *BD* I, 114; 1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 387; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **суть прода(л)** 1 (1409 *Р* 74); *зам. 3 ос. одн. ч.* **! продали слоуга наш** 1 (1495 *BD* II, 87); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бил продал** (1475 *BD* I, 206); *1 ос. мн.* **продали были есмо** (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); *майб. 3 ос. одн.* **продасть** 2 (XV ст. *ВС* 21 зв., 39); **прода(ст)** 1 (1401 *ЗКЄ*); **! прода** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... продала** (1418 *Р* 89); *1 ос. мн.* **абыхмо... продали** (1489 *АКВ*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **продай** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *інф. пас.* **быти продано** (1499 *AS* I, 118); *перф. пас. 3 ос. одн. с.* **продано было** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудє(т) ! проданои** (1453 *ПГОВ*); *3 ос. мн. ж.* **бѫдоуть... продаиы** (XV ст. *ВС* 18); *3 ос. мн. с.* **буду(т)... продана** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **буду(т) проданна** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *дієприкм. пас. мин. род. одн. с.* **проданого** (XV ст. *СЯ* 42); *знах. одн. с.* **проданоє** (1466 *BD* I, 96); *наз. мн. с.* **проданиа, прода(н)на** (1453 *Cost.* II, 462; 1470 *DIR«A»* 523); *знах. мн. с.* **проданаа** (1466 *BD* I, 96); *місц. мн.* **на (оу) проданны(х), прода(н)ны(х)** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1472 *ДГСВМ*); **оу продани(х)** 2 (1454 *Cost.* II, 508); *дієприсл. перед.* **продавши, прода(в)ши** (XV ст. *ВС* 39; 1491 *AS* I, 94).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ.**

! ПРОДОВАЄТЪ *див.* **ПРОДАВАТИ.**

***ПРОДОКЪ** *ч.* (9) (*стп.* przodek) предок: которое какъ было село и земли пашнее и ловы... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Про то нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю Которы(х) Про(д)ковє Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойнє де(р)жали И оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **продка** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *наз. мн.* **продковє, продъковє, Про(д)ковє** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *Р* 171, 172); *род. мн.* **продковъ, про(д)ковъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *Р* 171); *дав. мн.* **Про(д)комъ** (1459 *Р* 172).

Див. ще ***ПЕРЄДОКЪ [1], ПРЕДОКЪ.**

***ПРОДОЛЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(життя)* продовжити: тую данъ оусю спо(л)на па(н) олє(х)но имає(т) давати дяди своєму па(н) хо(л)мскомоу... дотолє доколи

бгъ пноу хо(л)мскому живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **продо(л)жи(т)** (1478 *ЗРМ*).

***ПРОДЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (6) *(особова назва)*: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прАд нами... Мърена, жєна Лоука Єкобєскоула... и дроугаа Мърена, нєпота єи, дочка Лазора Продънєскоула... и проминѣли съ господство ми єдино сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347); И оуставшє наши слоуги Стан Грама и братїА єго... та заплатили оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Жоуржи сыноу Банчиноу Продънєскоула (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Продънєскоула** (1488 *BD* I, 347; 1493 *CVD* 6).

***ПРОДѢЛАННЫИ** *прикм.* (1) *(про поле)* оброблений: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *ор. мн.* **продѣланными** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ПРОЄЗДЪ** *ч.* (1) грошова плата за право проїзду: а на Даниле на Волошине взАли есмо проездъ дєсАт коп (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проездъ** (1444 *AS* I, 42).

***ПРОЄХАНЬЄ** *с.* (4) проїзд: коли похочеть Стефанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своего... навєдити зъдоровья дочки своєє... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу землю до Москвы и отъ толь зася до єго земли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проєханьє** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД*).

Пор. ***ПРОѢХАТИ.**

! ПРОЖЖЄНА ⟨ПРОЖЖЄНЯ⟩ *див.* ***ПРОЖЖЄНЄ.**

***ПРОЖЖЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* licowe przeżżenie) *(кара)* випалення тавра на обличчі: прїказоуємь мы тымъ то слоужєбнїко(м) по(д) виною сєдєнїя (!) оурАдоу и(х) и обранїя (!) имєнїя и(х) бєзъ прїказанїя ихъ соуда нє позывали нїко(г) а бѫдє(т) ли то чин (*Пошкоджено.— Прим. ред.*) тогды вина на ни(х) прє(д)рє(ч)ная и про(ж)жена (!) (*Пошкоджено.— Прим. ред.*) (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **! про(ж)жена** (XV ст. *ВС* 15).

***ПРОЖНИИ** *прикм.* (1) (*стп.* próżny) ◇ ч и н и т и п р о ж н и х ъ *див.* **ЧИНИТИ.**

ФОРМИ: *знах. мн.* **! прожни(х)** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПОРОЖЄНЪ** 2.

ПРОЖОРЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ... а Мощона Прожоръ, и во всихъ єго границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Прожоръ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ПРОЗБА** *ж.* (12) прохання, просьба (6): и и(х) мл(с)ть длА прозбы моеѣ печати свои приклали к семому моему листоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); а хочемь абы то(т) которыи клАтвоу выдалъ а на пороукоу присАгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснена (XV ст. *ВС* 20); их милости на мою прозбу то вчинили и печати свои к сємоу моємоу листу приложили (Луцьк, 1494 *AS* I, 102);

п р о з б ы н е о с т а в и т и (чиєї) (1) ие відхилити чийогось прохання, не відмовити кому в проханні: и Их Милост прозбы моєй нє оставили н печати свои приложили (Кобринь, 1454 *AS* III, 10);

заступництво (5): а коли ильА воєвода... пожадаєть оу иасъ какоє помочи на свои нєприАтєли, и мы имѣемъ ильи воєводє такоуюжъ помочъ дати, бєзхитрости, вымєнАючо (sic.— *Прим. вид.*)... цАрА (sic.— *Прим. вид.*) татарьского, занюжъ цАръ (sic.— *Прим. вид.*) єсть волныи, ко (!) оу цА⟨р⟩А помагати єму намъ прозбою и послы (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милости... и подлоуг просбы митрополитов наших... єсмы простили пана Михаила логоѳета... от оусєго нашего пєвного сєрдца (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306).

ФОРМИ: *род. одн.* **прозбы** 4 (1454 *AS* III, 10; 1467 *СП* № 13; 1468 *BD* II, 305); **просбы** 1 (1468 *BD* II, 305); *знах. одн.* **прозбоу, прозбу** 3 (1475 *AS* I, 72; 1492 *AS* III, 24; 1494 *AS* I, 102); **просбоу** 1 (XV ст. *ВС* 20); **! проспоу** 1 (XV ст. *ВС* 20); *ор. одн.* **прозбою** (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726).

! ПРОЗВИЗВИСКА ⟨ПРОЗВИСКА⟩ *див.* ***ПРОЗВИСКО.**

***ПРОЗВИСКО** *с.* (2) назва: тако мы с паны... оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) же межи тыми границАми (так.— *Прим. вид.*) ктория прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. мн.* **прозвиска** 1 (1421 *Р* 94); **! прозвизвиска** 1 (1421 *Р* 94).

Див. ще ***ПРОЗВИЩЄ.**

***ПРОЗВИЩЄ** *с.* (3) ◇ п р о з в и щ о м, п р о у з в и щ є м ь (2) за прізвищем, за прізвиськом: А писалъ привильє сє поповичь болестрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землью свою питомую... которуюжто землью купилъ есми былъ у Бартоша прозвищом Козего Мистра... ксензью Матѣю (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); п о п р о з в и щ о у (1) за прізвиськом, за прізвищем: Азъ рабь бжїи... имєнємъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прозвищоу** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **прозвищом** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **проузвищємь** 1 (1366 *Р* 12).

Див. ще ***ПРОЗВИСКО.**

***ПРОЗЫВАЕМЫИ** *дієприкм.* (1) який зветься, званий: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой, прозываемое Острозское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *пас. теп. род. одн. ж.* **прозываемое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПРОИГРАТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) програти: Снъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очинє алюбо оца што коли проиграєть то имєєть быти лїчєно єму на єго дѣ(л)ници (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **проиграєть** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *дієприсл. перед.* **програвши** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

Див. ще ***НАИГРАТИ.**

***ПРОИЗВОЛЄНЄ** *див.* **ПРОИЗВОЛЄНЇЄ.**

***ПРОИЗВОЛЄНИЄ** *див.* **ПРОИЗВОЛЄНЇЄ.**

ПРОИЗВОЛЄНЇЄ *с.* (107) (*цсл.* произволєниє) *(бажання)* воля (105): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знаменито... понєжє блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволєниємь и въ задшиє стопочившємь родитєлємь нашимь... и дадо(х) монастироу... оуспєнїоу сти бци... єдно село (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); ино мы видѣвше и(х) доброє произволєниє, а мы такожь дали пану михаилу тоє село вєрижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволєнїєм и чистим и свѣтлим срѣдцем (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

о д н и м ъ п р о и з в о л є н ї є м ъ (1) єдиною волею, одностайно: однимъ произволєнїємъ... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ, присѣгы... наияснѣишємоу паноу нашему, владиславови, королеви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—720);

(згода) дозвіл, воля (1): Тиж нє имамо ани хочем никоторых зємлъ, алибо панствъ... прАз воли и прАз особного

произволеня реченного пана нашего королѣ... кторым коли обичаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **произволеиїє** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *род. одн.* **произволеня** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн.* **произволению** (1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн.* **произволенїє, произволеиие, пр⟨ои⟩зволенїє** 17 (1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 87; 1449 *Cost.* II, 379; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 454; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 121, 1470 *BD* I, 155; 1476 *BD* I, 217 і т. ін.); **происволенїє** 1 (1458 *BD* I, 20); **произволенїи** 1 (1470 *BD* I, 153); *ор. одн.* **произволениемь, произволенїємь, произволениемъ, произволенїємъ, произволенїє(м), произволение(м), произволенїє⟨м⟩, произволением, произволенїем** 81 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 248; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *DIR«A»* 491; 1455 *Cost.* II, 525; 1462 *BD* I, 70; 1471 *BD* I, 158; 1482 *BD* I, 263; 1491 *BD* I, 473; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **произволѣные(м)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **! поизволѣньємъ** 1 (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще ***ДОЗВОЛЕНЄ, ИЗВОЛЕНЇЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЄ, *ПРИЗВОЛЕНЬЄ.**

Пор. ***ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ПРОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (16) (*цсл.* произволити) **1.** (без додатка) (*виявити бажання*) зволити (14): мы александръ воєвода... чиним знаменито... оже єсми произволили нашимь добрымь произволениемь и оучинили єсми задши (!) свѣтопочивши(х) прєдковь наши(х) (б. м. н, 1422 *DIR* fig. № 35); Сє азь... Игнатие... великы вистиярник... Стефана воєводи... произволих нашим благимь произволениємь и чистимь и свѣтлим срьдцемь... и дали єсми а҃ кадилницоу от І҃ соми срєбра и позлащєна (Путна, 1476 *BD* I, 216—217).

2. (зробити що) дозволити (1): Мы кн҃зь михаило олексан(д)ровичь произволи (!) єсмо боѧриноу нашемоу... коупити дворець ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

3. (чого) (*з запереченням*) захотіти, забажати (1): А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть день по свѧтомь Юрїи оу тыждєнь нє произволил... тогды єго милость имаєть господарѧ Стефана воєводоу своими послы або листи своими обыслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **произволих** (1476 *BD* I, 216); *3 ос. одн.* **произволи** (1434 *DIR«A»* 464; *ДГСММ*; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 126, 128; *ПГСММ*; 1444 *Cost.* II, 207; 1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 377; 1466 *BD* I, 105); *перф. 3 ос. одн. с.* **произволило** 1 (1439 *Cost.* II, 31); **произволило є(ст)** 1 (1441 *DIR«A»* 477); *1 ос. мн.* **єсми произволили** 1 (1422 *DIR* fig. № 35); **!произволи єсмо** 1 (1456—1481 *Р* 164); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы... произволил** (1467 *BD* II, 298).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ.**

***ПРОИСВОЛЕНЇЄ** *див.* **ПРОИЗВОЛЕНЇЄ.**

ПРОИТИ *дієсл. док.* (4) **1.** (до чого) прийти, прибути (1): тако(ж) и мы имає(м) чинити нєпрїатєлє(м) кролє(в)скы(м) и и(х) або ты(м) злодїє(м), кторы(м) до наше(г) земли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. (через що) перейти, перебратися, перетнути (що) (1): А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугрьскїи и чъскїи... и прерєчєнїи братїя єго милости и оучинѧт воиска и... поидоут... на тоурєцкого чѣсарѣ и на єго зємли, и тогды наияснѣишїи Владислав... имал бы проити черєс Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. (крізь що) (*пробити наскрізь*) пройти (через що), пронизати (що) (1): а нєприѧтєль вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы напали тѧшко оскомины и острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

4. (*про русло річки*) простягнутися (1): а о(т)толѣ по турью поколѣ турья прошла (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *інф.* **проити** (1499 *BD* II, 423); *перф. 3 ос. одн. ж.* **прошла** (1366 *Р* 14); *майб. 3 ос. мн.* **проиду(т)** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **прошелъ бы** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще **ИТИ, ПРЇИТИ 1.**

***ПРОИХАТИ** *див.* ***ПРОѢХАТИ.**

!ПРОКЛАТЪ ⟨ПРОКЛАТЪ⟩ *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛЕТИ** *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛЕТЫИ** *див.* ***ПРОКЛѦТЫИ.**

***ПРОКЛѢТИ** *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛѢТЫИ** *див.* ***ПРОКЛѦТЫИ.**

***ПРОКЛЯТИ** *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛѦТИ** *дієсл. док.* (66) проклясти: Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто имє(т) поурушити таковыи штобы былъ проклѧть о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **штобы былъ проклѧтъ, проклѧть** (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); *нак. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **да єст, є(ст) проклѧтъ, проклѧть, проклѣть, проклѣтъ, проклѧт, проклѣт, проклѧ(т), проклѣ(т)** 37 (1415 *Cost.* I, 116; 1431 *Cost.* I, 325; 1435 *DIR«A»* 465; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 446; 1479 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **да єстъ проклѧтъ, проклѧть** 4 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1435 *Cost.* II, 679; 1489 *BD* I, 378); **да є(ст) проклеть, проклє(т)** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1444 *Cost.* II, 208); **да єсть проклѧ(т)** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **да єсть проклеть** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **да є(ст) ! прокла(т)** 1 (1401 *ЗКЄ*); **да є проклѣть** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **да єстъ ! прокле** 1 (1460 *DIR«A»* 515); **да єстъ ! прокрѧть** 1 (1448 *Cost.* II, 306); **да бѫдетъ (бъдетъ) проклѧтъ, проклѣтъ, проклѣ(т)** 4 (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502); **да боудет, боуде(т) проклѣтъ, проклѣть, проклѧт, проклѧ(т)** 4 (1422 *DIR* № 35; 1429 *DIR«A»* 455; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 149); **да боудеть проклѧтъ** 2 (1435 *Cost* II, 689); **да ! боудоу(т) проклѣтъ** 1 (1435 *Cost.* II 60); **да... проклятъ будетъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПРОКЛѦТЫИ** *прикм.* (36) проклятий: таковыи да єстъ подобєнъ іоудъ прѣдателю и проклѧтому ариоу (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиетъ богъ зде телом... и да єст подобєнъ Июдѣ предателю и проклѣтомоу Арию (Сучава, 1466 *BD* I, 106); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **проклѧтомоу, проклѣтомоу** 33 (1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 95; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *Cost.* II, 466; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 349; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **проклетомоу** 2 (1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515); *ор. одн. ч.* **!проклѧтом** (1499 *BD* II, 155).

ПРОКОП *див.* **ПРОКОПЪ.**

ПРОКОПИНСКИЙ *прикм.* (1) А при томъ... были: плебанъ Володимерский князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Прокопинский** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ПРОКОПИНЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы ... дали єсмы єму... села на рєвтѣ, на имѧ прокопинци... и мачковци (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **прокопинци** (1436 *Cost.* I, 459).

***ПРОКОПОВ** *прикм.* (1) ◇ Прокопов сад (1) (*назва саду у Молдавському князівстві*): А хотар тои третои... части от Бъещещи... поченши от берег Молдавѣ... на дроугїи столпь, та черес... ровнину прости оу Прокопов сад на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Прокопов** (1499 *BD* II, 136).

Пор. **ПРОКОПЪ.**

ПРОКОПЪ, ПРОКОПЬ, ПРОКОП *ч.* (6) (*особова назва, цсл.* Прокопии, *гр.* Προκόπιος) Прокіп: А свѣдци на то... рогозка прокопъ семенко карабчѣевьскии (Смотрич, 1375 *P* 20); а прї томь были свѣдци... па(н) ивашко бориньскии па(н) прокопь нѧневи(ч) (Зудечів, 1421 *P* 96); а на то свѣдкове... пан прокоп, пан коунцѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прокопъ, прокопь, прокоп, проко(п)** (1375 *P* 20; 1413 *P* 84; 1421 *P* 96; 1436 *Cost.* I, 459; XV ст. *ОБРН* 151; 1456 *Cost.* II, 791).

***ПРОКОПЪЕВИЧЬ** *див.* **ПРОКОФЬЕВИЧЬ.**

ПРОКОПЬ *див.* **ПРОКОПЪ.**

ПРОКОПѢНЕ *див.* **ПРОКОПѦНИ.**

***ПРОКОПѢНИ** *див.* **ПРОКОПѦНИ.**

ПРОКОПѦНИ, ПРОКОПѢНЕ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧмъ мы видѣвше его правою и вѣрною службоу до на(с)... дали есми ему... села на имѣ прокопѧни на ревтѧ... и на сочавѣ великосилци (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483); тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше е(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали есми ему... села, на имѣ дворъ его на серетѣ ... и на ревтѣ прокопѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **прокопѧни** 1 (1445 *DIR«A»* 483); **прокопѣне** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *знах.* **прокопѣни** (1455 *Cost.* II, 540).

ПРОКОФЬЕВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): воленъ есть панъ пашько прокофьевичь во всемъ оу томъ имѣньи... продати и променити... И по д̃ши на ц̃ркввь дати (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прокофьевичь** (1451 *P* 156); *род. одн.* **прокофьевича** (1451 *P* 156); *дав. одн.* **прокопъевичю** (1451 *P* 156).

!**ПРОКРѦТЬ** ⟨ПРОКЛѦТЬ⟩ *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОЛОГЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прологъ) (*церковна книга, яка містила житія святих, повчання і т. ін., розміщені за днями року*) пролог: се азъ сомиреныи еп(с)пь олк(с)ѣи... застали есмо оу с̃тго с̃пса на красно(м)... еваньгелье кованое ап(с)лъ половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) ве(с) оуста(в) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **прилога** (бл. 1429 *P* 114).

ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖЫ, ПРОМЄЖ *прийм.* (24) **I.** (*з род.*) (9) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (6) **а)** (*вказує на осіб, між якими встановлюються певні взаємини*) між (ким) (5): мы кн⟨ѧ⟩зь Василей, кн⟨ѧ⟩зь Семен, кн⟨ѧ⟩зь Солтан Василевичи... дѣлили есмо отчину свою промеж себе перед паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); и потомь есмо не даючи сѧ оу право пристоупили есмо с обоу сторонъ оу єднанье промежи старшихь приѧтелей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły u korcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) (*вказує на осіб, яких стосується дія*) між, межи (ким), серед (кого) (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помысливши, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. (*виражає просторові відношення, вказує на кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія*) між, межи (чим) (3): А па(н) п̃тръ влодковичь... староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) п̃трашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68); а Руденскаѧ мает оу подворѧ своего ворота поставити на влицу (!) што з веком оулица промеж подворей положена (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

II. (*з ор.*) (15) (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*вказує на кілька осіб, між якими встановлюються певні взаємини*) між, межи (ким) (14): на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не моглы изгодити промеж собою... имають быти соужены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); коли сюю правъдоу сѧкъ промежи собою вчинимъ потомъ отъ сего часоу межи тебе и нами лешее (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ⟨иж изеднали сѧ есмо и помирили сѧ есмо⟩ и оузѣли есмо промежи собою и промежи на⟨шими дѣтми мир вѣчныи с прїятелем нашим⟩, съ нашим добрим ⟨велеможним⟩ Александром (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

б) (*вказує на об'єкти, яких стосується дія*) між, межи (чим) (1): тогды кроль господарь посла(л)ъ мне а быхъ межи ними розыха(л) и оуграничилъ промежи тыми селы ѧко же на верху выписаны (Галич, 1404 *P* 68).

Див. ще **МЄЖДОУ, МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖЕ, ПРОМЄЖУ.**

ПРОМЄЖУ *прийм.* (1) (*з род.*) (*виражає об'єктні відношення, вказує на осіб, між якими відбувається дія*) між, межи (ким): и та(м) казали е(с)мо на тое дѣло выехати... и конецъ тому промежу ни(х) вчынити (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **МЄЖДОУ, МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖЕ, ПРОМЄЖИ.**

ПРОМЄЖЫ *див.* **ПРОМЄЖИ.**

ПРОМЄНИТИ, ПРОМЇНЇТЇ *дієсл. док.* (13) **1.** (що, що кому, що з ким) замінятися, помінятися (чим з ким) (12): волни во въсехъ тыхъ именъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Мукосѣевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѣи волотовичь и его бьлижнии (Київ, 1433 *P* 119); мы илїа воево(д)... чинимь знаменито... оже тоти истинныи снве станижины... проминили свое село... боучоумѣни съ наши(м) болѣриномь... костею логоѳетомь (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); Волна кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ тот домъ и землю отдати, и продати, и променити (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. (що) перевезти, переправити (1): а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) великое мыто о(т) гривны а товаръ що проминє(т) а они да беру(т) о(т) воза ка(к) право (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *інф.* **промеиити, променити** 7 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1446 *AS* I, 43; 1451 *P* 156; 1490 *AS* I, 92); **промїнїтї** 1 (1445 *P* 151); *перф. 1 ос. одн. ч.* **променїл, промени(л) есми** (1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *3 ос. мн.* **проминили** (1442 *Cost.* II, 87); *майб. 3 ос. одн.* **проминє(т)** (1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЕНЯТИ.**

ПРОМЕНЯТИ, ПРОМѢНЯТИ *дієсл. док.* (11) (що з ким, що кому і без додатка) проміняти, замінятися, помінятися (чим з ким): вольни во всемъ томъ имѣньи кому отдати и продати и промѣняти панъ Петръ и его ближніе (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше е(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали есми ему села, на имѣ бецещи... и щефанещи, що проминѣли съ бецею (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); а оу том оу тот же час прїидоша прѧд нами... попь Герондїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїѧми... и проминѣли съ господство мы... одно селище на имѣ Полѣна (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *інф.* **променяти** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **промѣняти** 2 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); *перф. 3 ос. одн. ж.* **проминѣла** (1481 *BD* I, 248, 249); *3 ос. мн.* **проминѣли** (1455 *Cost.* II, 549; 1488 *BD* I, 325, 347; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ [1], *МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЄНИТИ 1.**

***ПРОМИНИТИ** *див.* **ПРОМЄНИТИ.**

***ПРОМИНУТИ** *дієсл. док.* (3) *(про час)* минути, проминути, пройти (3): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ *проминучими* часы подобно єсть имѣлы ли бы прииити къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ были потвєржены (Снятин, 1424 *Р* 99); Коли бы сѦ то дѣяло около свѦта нарожѣнья бо(ж)его оужє проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѦзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѦ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

(пройти безслідно) проминути (1): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє *проминулы* съ проминучими часы подобно єсть имѣли ли бы прииити къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аж бы нє проминулы** (1424 *Р* 99); *дієприкм. акт. теп. ор. мн.* **проминучими** (1424 *Р* 99); *мин. род. одн. с.* **проминоулого** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. мн.* **проминоулы(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***МИНУТИ.**

***ПРОМИНѢНІЄ** *с.* (3) угода про обмін, заміна: А по нашим животѣ, кто боудет господаръ нашєи земли молдавскои... тот щобы нє пороушил нашего даанїє... заноуже єсми юи дали и потвръдили тоє єи правоє проминѣнїє, за що она проминѣла съ господство ми за своє... отниноу (Сучава, 1481 *BD* I, 249); Ино мы видѣвше их доброю воли и токмєж и проминѣнїє, а мы такождєрє и от нас єсми дали... паноу Доумѣ... тоє... половина сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проминѣнїє** (1481 *BD* I, 249; 1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 325).

Див. ще ***МѢНА, *ОТМѢНА.**

Пор. **ПРОМЄНИТИ, ПРОМЕНЯТИ.**

***ПРОМИНѢТИ** *див.* **ПРОМЕНЯТИ.**

***ПРОМИСЛЪ** *див.* ***ПРОМЫСЛЪ.**

ПРОМЇНЇТЇ *див.* **ПРОМЄНИТИ.**

! ПРОМУЧЄНИ ⟨ПРИМУЧЄНИ⟩ (1): мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю а ники(м) промучени (!) сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

Див. ***ПРИМУЧЄНЪ.**

ПРОМЧѢЙКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том был.. пан Игнат Промчѣйкович (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Промчѣйкович** (1463 *AS* I, 56).

ПРОМЪСЛЪ *ч.* (1) піклування, опіка: а иѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бѣзъ приимъ без пакости всѦкому чл҃вку и чорнымъ людємъ промъслъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170—171).

ФОРМИ: *наз. одн.* **промъслъ** (1392—1393 *РФВ* 171).

***ПРОМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* промыслити) (у чому) розміркувати, розважити (над чим, що): И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали... оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръладъ, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **промыслили єсмо** (1495 *BD* II, 64).

Див. ще **МЫСЛИТИ 1, *ПОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ.**

***ПРОМЫСЛЪ** *ч.* (5) (*цсл.* промыслъ) помисел, намір: мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... оже бл҃гопроизволи г(с)во ми наши(м) бл҃гы(м)... и свѣтлы(м) ср(д)цємъ и добры(м) промысло(м) (Побрата, 1448 *ДГПР*); А та⟨ко⟩ оу тот жє час, прѣ⟨д⟩ нами... пан Юга ⟨вист⟩їѦрник оумисли своим добрим промислом... и оучинил за своє з⟨дравї⟩є... ⟨и дал сїє вышє⟩рєчєнноє сєло... монастирю нашємоу от Поутнои (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *ор. одн.* **промислом, промисло(м)** 3 (1458 *DIR«A»* 513; 1472 *BD* I, 170; 1478 *BD* I, 219); **промысло(м)** 2 (1448 *ДГПР*; 1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢНЪЄ.**

ПРОМЫТА *ж.* (16) мито із штрафом, штраф за несплату мита, який накладався на купців за об'їзд митниці: а въ мыто бы єси нашо и въ промыту не уступался, нехай мыто и промыту на пу ведають они, мытники нашы (Краків, 1487 *РИБ* 226); А которыи бы сѦ купєц промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **промыта** (1498 *АЛРГ* 82, 83); *род. одн.* **промыты** (1497—1498 *АЛРГ* 80); *знах. одн.* **промытоу, промыту** (1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); *знах. мн.* **промыты** (1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще ***ПРОМЫТО.**

***ПРОМЫТИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) накласти штраф за ухиляння від сплати мита: Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили без виноу, та єстє ємоу оузѦли д҃ злат(и) оугръскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. мн.* **єстє промытили** (1480—1484 *BD* II, 369).

***ПРОМЫТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) ухилитися від сплати мита: А которыи бы сѦ купец промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы сѦ... промытил** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

***ПРОМЫТО** *с.* (1) мито із штрафом, штраф за несплату мита, який накладався на купців за об'їзд митниці: а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **промыто** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **ПРОМЫТА.**

***ПРОМѢНЄННЫИ** *прикм.* (1) вищеназваний, вищезгаданий: А далєи слюбоуєм, иж въсѣ посполито и особ листы и записы... рєченых предков наших воєвод молдавскых... которым сѣ промѣноунномоу (!) Владславоу кролю полскомоу... записал сѣ и обвєзал сѣ, под чєстию и вѣрою нашєю... с полностию здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **! промѣноунномоу** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРѢМѦНЄНЫИ.**

! ПРОМѢНОУННОМОУ ⟨ПРОМѢНЄННОМОУ⟩ *див.* ***ПРОМѢНЄННЫИ.**

ПРОМѢНЯТИ *див.* **ПРОМЕНЯТИ.**

***ПРОМѢШКАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* promeškati, *стп.* przemieszkać) *(якийсь час)* прожити, промешкати: а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **промѣшкаетъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **МЄШКАТИ, ПОМЄШКАТИ.**

ПРОНКО *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том моємь записномь листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а боѦрє наши: Соугакь Бѣликовичь... Пронко, а Мрочко (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пронко** (1487 *AS* I, 239).

***ПРОНОЗИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскїй... и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... и

брата его Митька а Тишкова Поповича а Самотыина а Пронозиныхъ и ихъ товарышовъ, што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. мн.* **Пронозиныхъ** (1499 *РИБ* 776).

***ПРООРАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зорати, виорати: а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣєть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **проорють** (1375 *P* 20).

Див. ще **ИЗОРАТЬ, *ОРАТИ, *ПООРАТИ.**

***ПРОПАСНИКИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Галицькій землі)*: и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь... а о(т)толѣ до пропасни(к) до рѣки невры (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *род.* **пропасни(к)** (1419 *P* 91).

***ПРОПАСТИЩА** *мн.* (2) *(назва урочища у Волинській землі)*: а оттол жолобомъ до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* **Пропастищъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ПРОПАХАНЫЙ** *прикм.* (1) зораний, виораний: едучи от Бовбол к Блаженику, к лесу приехавши, по левои руце подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. мн.* **пропаханых** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ПРОПАШЬ** *ж.* (2) *(орне поле)* пашня: а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. мн.* **пропаши** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще **ПАШНѦ** 1.

***ПРОПУСКАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого) *(дозволяти проходити або проїжджати)* пропускати: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до великого князя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ его пословъ изъ ихъ слугами добровольне пропускали по иашому господаръству, по великому князъству литовъскому (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **штобы єстє... пропускали** 2 (1498 *BD* II, 412); **абы... єстє... пропускали** 1 (1498 *BD* II, 412).

Див. ще **ПРОПУСТИТИ** 1, **ПРОПУЩАТИ.**

ПРОПУСТИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (кого через що) *(дозволити пройти або проїхати)* пропустити (4): Прошоу твою милость... о томъ бы король его милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы чєрєзъ свою землю до кнѦзѦ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили мирьно чєрєзъ вашєй милости зємли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. (кого проти кому) послати, відправити (кого проти кого) (1): а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) обронити и по(д)лє на(с) стати противъ каждого нашего непрїѦтелѦ... а ни жолниревъ с короны кролевства противко намъ... нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *інф.* **пропустити** (1439 *Cost.* II, 714; 1498 *BD* II, 412); *майб. 2 ос. одн.* **пропоустишъ** (1481 *BD* II, 365); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы пропоустилъ** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. мн.* **бы... пропустили** (1499 *BD* II, 449).

Див. ще ***ПРОПУСКАТИ, ПРОПУЩАТИ.**

ПРОПУЩАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) *(дозволяти проходити або проїжджати)* пропускати: про то самъ того братъ нашь, и посмотри за которую быхмо приязнь ихъ мѣли послы къ нимъ и отъ нихъ черезъ нашу землю пропущати, коли ся къ намъ отъ нихъ такіе шкоды дѣютъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *інф.* **пропущати** (1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ПРОПУСКАТИ, ПРОПУСТИТИ.**

***ПРОРЄЧЄННЇИ** *див.* ***ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***ПРОРЄЧЄННЫИ** *див.* ***ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***ПРОРЄЧЄНЫИ** *прикм.* (7) вищезгаданий, вищезазначений: а симъ нашимъ листомъ потвержѦємъ... обѣчѦючи... то наше голдованїє и присѦгы прорєчєные... крѣпко и бєз порушенья держѦти и полнити (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а дасть ли ми коро(л) єго мл̃сть и потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.*) держѦниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ... толико того которыи жь бы присѦгль вѣрє(н) быти королеви єго мл̃сть (Кременець, 1434 *P* 131); Алє колиж... крол полскыи... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ котории рѣчи мы, хотѦчи єго освѣцености и свѦтои короунѣ оу прорєчєнноую и с пилности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы тым то листом на єго освѣцености и свѦтои єго Короунѣ прорєчєннои, прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои... быти повинни (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **прорєчєнои** 1 (1411 *Cost.* II, 637); **прорєчєннои** 1 (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. ж.* **прорєчєноую** (1462 *BD* II, 284); *наз. мн. ч.* **прорєчєннїи** (1462 *BD* II, 283); *род. мн.* **прорєчєныхъ** (1434 *P* 130, 131); *знах. мн. ж.* **прорєчєные** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ.**

***ПРОРОБИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) розчистити лісові угіддя для обробітку землі, оранки: а што пробили новины по рачвамъ и под волнинъ (!), тымъ бы дали покой (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **проробилн** (1475 —1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***ПРОРОБЪКА** *ж.* (1) розчищення лісових угідь для обробітку землі, оранки: мы его знєти казали, в проробъки нє оустоуповат и присѦгнут казали... абы за рекоу Зєльвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **проробъки** (1478 *AS* III, 17).

ПРОРОК *ч.* (4) *(за релігійним вченням — провісник і тлумач волі бога)* пророк: борисъ, глѣбъ, елисѣи пророк (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); и боуди ємоу клѦтва о(т) б̃а оц̃а... и о(т) всѣ(х) ст̃ы(х) ан̃гелъ и о(т) пр(о)р(о)кь и ап(с)лъ (Київ, 1446 *P* 154); А пак кто сѣ пєрєкоусит ⟨раздроу⟩шити нашего дааніѦ... тот да єст проклѦт от господа бога... и от К̃Д пророк божїнх (Сучава, 1488 *BD* I, 348—349).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пророк** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. мн.* **пророк, проро(к), пр(о)р(о)кь** (1446 *P* 154; 1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ*).

***ПРОСБА** *див.* ***ПРОЗБА.**

***ПРОСЕЛКО** *ч.* (1) *(особова назва)*: И мы очевисто... тую землю Проселкову а Мартиицову, што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Проселку** (1498 *АЛМ* 159).

***ПРОСЕЛКОВЪ** *прикм.* (2): И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю Проселкову а Мартинцову, што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Проселковы** (1498 *АЛМ* 159); *знах. одн. ж.* **Проселкову** (1498 *АЛМ* 159).

Пор. ***ПРОСЕЛКО.**

! ПРОСИМЇИНѪ ⟨ПРОСИНІИНѪ⟩ *див.* ***ПРОСИНЇИНЪ.**

***ПРОСИНЇИНЪ** *прикм.* (1): Азъ рабъ б̃жїи... имєнємъ стефанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дш̃ѫ... и за дш̃ѫ татомировѫ и шан(д)ровѫ и просимїинѫ (!) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **! просимїинѫ** (1401 *ЗКЄ*).

Пор. ***ПРОСИНЪЯ.**

***ПРОСИНЪЯ** *ж.* (1) *(особова назва, пор.* Єфросина) Єфросинія, Фросина: исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми... аже паии хонька васковая дѧдьковича жена изъ дѣтьми своємн ис пани просинъєю и зѧтємь своємъ ис паномъ ивашкомъ... продала єсть тотъ мунастырь за к҃ гривенъ серебра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 25—26).

ФОРМИ: *ор. одн.* **просинъєю** (1378 *Р* 26).

Див. ще **ФРОУСИНА.**

ПРОСИТИ, ПРОСЫТЫ, ПРОСИТЬ *дієсл. недок.* (77) **1.** (кого, кого о що, о чім, чого, у кого кого, чого, що, від кого що) просити (кого про що, чого або що, у кого чого, що, за кого) (65): што іесте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) через берестиє абы вамъ не закажали мы хочемъ ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); А па(н) п҃тръ влодковичь... староста галицкии свѣдчю... тым то листомъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) п҃трашъ пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); и просилъ насъ, абы есмо ему тое потвердылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); И просил єсми дѧди своє(го) кнѧзѧ Санкгоушка Федковича, а брата своє(го) кнѧзѧ Олександра Санкгоушковича, абы Их Милост печати свои приложили къ сей моєй грамотє (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); И просил єсми их милости... штобы печати своє к сему моєму листу прывесили (Володимир, 1475 *AS* I, 72); И поутѧ просить одъ Стефана воєводы на землю королевъскоую (*б.* м. н., 1481 *BD* II, 364); И просил насъ, абыхмо ему того человека Дитѧтъковича дали (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); просили нас два братя рожоная... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

просити мироу (3), **просити миръ** (1) просити дружби, мирних стосунків, згоди: прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева... на имѣ па(н) де(к)хано(с) и па(и) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ єго милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости, просѣчи соби мироу, сам през сѣ алибо през нашоу причиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(кого за кого) просити, молити (2): просити ми б҃а за королѧ и за королевы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); маєть настоятель того монастыра... по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, *бл.* 1500 *АСД* II, № 4).

2. (кого, чого від кого або чого, чого і що у кого, чого) вимагати (6): Мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею... много подоумали ме(ж) собою о оутисненїє и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а наибоу(л)ше о(т) турко(в) иже набрали и бероу(т) по коу(л)косъ разо(в) и просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а они стали и боуръмистръ исъ старшими оузѧли тыє паробъцы, а цесаръ тоурецъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); О техъ которымъ м҃ть оумреть а они просѧ(т) о(т) о҃ца дельнїци (XV ст. *ВС* 28); и глѣбъ рекъ я в тебє проси(л) того запису... и ты мнѣ єго не да(л) ни видети ани слышети (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *інф.* **просити** 1 (п. 1349 *Р* 4); **просыты** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **просить** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **прошоу, прошу** (!1434 *Cost.* II, 675; 1476 *BD* II, 377; 1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **просить** 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* **просимо** 3 (1388 *SL* 678; 1496 *BD* II, 402); **prosim** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); **! проси** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **просѧ(т)** (XV ст. *ВС* 28; 1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **проснлъ, просил, проси(л) єсми, есьми** 11 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 63; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1482 *AS* I, 80; 1492 *AS* III, 24; 1494 *AS* I, 102; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142; 1499 *АСД* VI, 3); **єсми... просил** 1 (1488 *AS* I, 88); **проси(л)** 1 (1495 *ВМБС*); *1 ос. одн. ж.* **єсми просила** 2 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 240); **просила єсми** 1 (1489 *AS* I, 89); **просила** 1 (1489 *AS* I, 89); *3 ос. одн. ч.* **просилъ, просил, проси(л)** (1430 *ГВКЛ* 7; 1433 *Р* 121; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1454 *АЛМ* 12; 1468 *BD* II, 305; 1481 *BD* II, 365; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *BD* II, 402; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **просила** (1487 *AS* I, 87); *1 ос. мн.* **просили єсмо** 2 (1490 *Пам.*; 1497 *AS* I, 112); **єсмо просили** 2 (1455 *Cost.* II, 769; 1496 *BD* II, 402); **єсмо... просили** 1 (1487 *AS* I, 86); **просили єсмы** 1 (1456 *ЭСФ*); *2 ос. мн.* **іесте просили** (п. 1341 *Р* 2); *3 ос. мн.* **просили** (1404 *Р* 68; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272; 1475 *AS* I, 70; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1489 *АКВ*); *майб. 3 ос. мн.* **имѣють проси(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы просили** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *дієприсл. одноч.* **просячи, просѧчи, просѣчи, просѣ⟨чи⟩** 5 (1468 *BD* II, 305; 1487 *РИБ* 434; 1499 *BD* II, 421, 443); **просѧ⟨ч⟩** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **просечы** 1 (1498 *BD* II, 412); **prosia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, СПРОСИТИ 2, ОУПРОСИТИ.**

! ПРОСПОУ ⟨ПРОСБОУ⟩ *див.* ***ПРОЗБА.**

ПРОСТИ, ПРОСТѢ, ПРОСТЄ, ПРОСТЇ, ПРОСТЫ *присл.* (105) *(по прямій лінії)* просто, прямо: а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... иа ту сторону серета... а о(т) толѧ простѣ черєсъ лугъ (Романи, 1392 *Cost.* I, 7); а о(т)... бука.. на брегъ долины простѣ на дубъ а о(т) дуба попрекъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь тѣмь два селомь почєнше о(т) горѣ на два доуба расохата... а о(т) толѣ прости... на стлъпь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а се здє єсмо положили границю межи Манєва и Внишневца и немьши от дороги што идеть от Манєва... простє къ земеньской криници а от земеньскоє криници простє черєсъ доубровоу до кременецкоє земли (Манів, 1478 *AS* I, 76); А хотар тои... части от Бъєшещи... почєнши от берєг Молдавѣ... прости... на столпь (Сучава. 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ПРОСТО.**

***ПРОСТИТИ** *дієсл. док.* (14) **1.** (кого) *(не ставити в провину)* простити (кого або кому), пробачити, дарувати (кому) (11): а кто бы хоти(л) тоє пороушити, то(т) да є(ст) непростъ (!) о(т) ба (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к иам без никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); И мы простили быхмо єго ємоу бы слободно и доброволно верноути сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(що) помилувати (1): Пакъ жалуеть вашу мл(с)ть за сме(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти своєго прыятеля казимера што єго богъ о(т) сего света взя(л) богъ прости єму доушу (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

2. (від чого) звільнити (1): а от холопства щоби он прощчень бил, сам и дѣти єго, на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

3. (зробити що) дозволити (1): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы простили** 2 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 306); **єсми простили** 1 (1470 *BD* II, 309); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... прости(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **простил бы** 1 (1499 *BD* II, 421); *1 ос. мн.* **абыхом простили** 2 (1468 *BD* II, 305); **простили быхмо** 1 (1499 *BD* II, 421); *нак. сп. 2 ос. одн.* **прости** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *3 ос. одн.* **да... прости** (1464—1496 *Gh. S.*); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **щоби... прошчєнь бил** (1470 *BD* I, 140);

нак. сп. пас. 3 ос. одн. ч. **да є(ст)...! простъ, про(ст)** (1448 *Cost.* II, 353; 1456 *ГПХМ*); *предик. пас. дієприкм.* **просчено** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ПРОСТЇ *див.* **ПРОСТИ.**

ПРОСТО *присл.* (5) *(по прямій лінії)* просто, прямо: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до Жыдичына отъ Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); хота(р)... о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могілоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); а от дороги на право межею великою... да в долину стѣшкою просто на взгорокъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y hranyciu... iesmo promezy sebe położyły... poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... po połowype chworyszczy... y odtuł prosto w mezu ieho w tuju rozpłuhu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ПРОСТИ.**

ПРОСТОРОННО *присл.* (1) завдовжки і завширшки: а хотаръ тѧ(м) млиномъ и том(оу) мѣстоу колко єм(оу) боудє(т) просторонно досы(т), на оуси стороны и гори и доловъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313).

ПРОСТОУПКА, ПРОСТОУПЪКА *ж.* (15) провина, проступок: ale my tolko, ałbo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а хто то нашє прїказанье пєрєступїть то(т) имє(т) па(н)у то(г) села щкодоу єго платїти... з вїною єї а на(м) дроугоую виноу за простоупкоу (XV ст. *ВС* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **простоупка, простоупъка, простоу(п)ка, prostupka** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 6 зв., 17 зв., 26); *род. одн.* **простоупкы, простѫ(п)кы** (XV ст. *ВС* 6, 15); *знах. одн.* **простоупкоу, простѫпкоу** (XV ст. *ВС* 6, 15 зв., 16 зв., 24, 28, 38); *знах. мн.* **простоупкы** (XV ст. *ВС* 15, 23 зв.); *місц. мн.* **о простѫпка(х)** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Див. ще ***PROSTUPOK.**

***PROSTUPOK** *ч.* (1) провина, проступок: a khdyby... był poswetczon, to hdie... winoju majet' byti karan za prostupok (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *знах. одн.* **prostupok** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ПРОСТОУПКА.**

ПРОСТОУПЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том моємь записном листу был... Сєнко Простоупчичь (Добучинн, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Простоупчичь** (1487 *AS* I, 239).

ПРОСТОУПЪКА *див.* **ПРОСТОУПКА.**

! ПРОСТЪ ⟨ПРОСЧЄНЪ⟩ (2): а кто бы хоти(л) тоє пороушити то(т) да є(ст) нєпростъ (!) о(т) ба (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353).

Див. ***ПРОСТИТИ.**

***ПРОСТЫИ** *прикм.* (5) **1.** *(незначний, швидко виліковний)* простий, звичайний (1): колї шлѧ(х)та (!) шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдєсѧ(т) гривєнъ за жьны(и) (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривєнъ за простоую гривноу (!) й гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

2. *(зрозумілий, дохідливий)* простий (1): а штобы наложнлъ кизь Семенъ на тыя имѣния, ино што бы рекъ своимъ простымъ словомъ, то быхмо ему имѣли тое усе отложити готовыми грошми (б. м. и., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103).

3. *(небагатий, не сановитий — про особу шляхетського стану)* простий, звичайний (2): уставлѧємь ижє ка(ж)ды(и) рыцєрь алюбо просты(и) зємлєнїнъ коли хороугъ(ви) по(д)нєсоуть што умєлъ своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *ВС* 10 зв.);

п р о с т а я н є м о ц ь (3) легка хвороба, санкціонована правом як причина неявки на суд або невиконання якихось зобов'язань: пово(д) на вєлїкы(х) роковъ пєрвоє маєть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **просты(и)** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *дав. одн. ч.* **простомоу** (XV ст. *ВС* 31); *ор. одн. с.* **простымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах. одн. ж.* **простоую** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *ор. одн. ж.* **простою** (XV ст. *СЯ* 39 зв., 40).

ПРОСТЫ *див.* **ПРОСТИ.**

ПРОСТѢ *див.* **ПРОСТИ.**

***ПРОСТѪПКА** *див.* **ПРОСТОУПКА.**

ПРОСЫТЫ *див.* **ПРОСИТИ.**

ПРОТИВ *див.* **ПРОТИВЪ.**

ПРОТИВИТИ СѦ, ПРОТИВИТИ СѢ *дієсл. недок.* (3) **1.** (кому, чому) виступати, ставати (проти кого, чого) (1): А тиж слоубоуєм николи єго милости и по том єго боудоучим... противити сѣ... ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

2. (чому) противитися (чому), не погоджуватися (з чим), заперечувати (проти чого) (2): а пак ли бы кото⟨ры⟩и зємлѧни(н) противи(л) сѧ то⟨му⟩ а нє хотѣлъ права помочи тогды маєє(т) покупити три гривны (Галич, 1435 *Р* 134); мы кторыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) прєвышає(м), нѣ имаємъ шлѧхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *інф.* **противити сѦ, противити сѣ** (1448 *Cost.* II, 733; 1485 *BD* II, 372); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... противи(л) сѧ** (1435 *Р* 134).

Див. ще ***ПРОТИВЛЯТИ СЯ.**

ПРОТИВКО, ПРОТИВКОУ, ПРОТИВЪКУ *прийм.* (11) (*cmn.* przeciwko) **I.** (з *род.*) (2) *(виражає об'єктні відношення)* (2) **а)** *(вказує на предмет, проти якого спрямована дія)* проти, супроти (1): И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати и посполъ со всими хрєстиянъскими господары противъку поганъства стояти (б. м. и., 1498 *BD* II, 410);

б) *(вказує на предмет заміни)* за (що), замість (чого) (1): а възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ, и Шюлжинци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

II. (з *дав.*) (9) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (8) **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (7): а кролъ єго мл(с)ти имаєть на(с) обронити... и... жолнирєвъ с короны кролєвства противко иамъ... нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); А... корол... и Короуна полскаѧ... имают нас остєрєгати и обоpонити... от каждои парсоуны кто боудєт противко нам и противко зємли нашеи и противко подданым нашимь (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

б) *(вказує на предмет як непрямий об'єкт вираженої дії)* по відношенню (до чого) (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти а съ кимъ мы будемо... не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).

2. *(виражає просторові відношення)* (1) *(вказує на місцезнаходження одного предмета по відношенню до іншого предмета)* проти, напроти (чого): одъ Тулныковъ до могылы, противко селу Якушинскому, гдѣ засталисмо Пана (! — *Прим. вид.*) Євсея... который намъ поведалъ: же... по тую могилу... мой грунт Якушински управо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

***ПРОТИВЛИНЄ** *с.* (1) опір: мы илїа воєвода... знамените чини(м)... како... владиславовы кролевы... голдь... оучинили є(с)ми... обицоуючи... ижь голдь прѣ(д)реченныи... безь о(т)молвы и безъ противлинѧ... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *род. одн.* **противлииѦ** (1436 *Cost.* II, 698).

Пор. **ПРОТИВИТИ СѦ, *ПРОТИВЛЯТИ СЯ.**

***ПРОТИВЛЯТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (кому) виступати, ставати (проти чого): занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляетъся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **противляеться** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

Див. ще **ПРОТИВИТИ СА**.

ПРОТИВНИК *ч.* (7) *(той, хто виступає проти кого або чого)* противник, супротивник: а кто сѣ покуси(т) оузѦти о(т) ни(х) бу(д) що то(т) є(ст) противни(к) намъ нашєму ли(с)тоу (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а кто сѣ покоуси(т) черє(с) сє(с) на(ш) ли(ст) о(т) ни(х) мыто брати... то(т) є(ст) противни(к) на(м) и нашєм(у) листу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **противиик, противни(к)** (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *ПГОВ*; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96; 1472 *ДГСВМ*).

***ПРОТИВНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* przeciwność) нещастя, лихо: а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѦз сѦ алибо прѦз кого иного, гдє бы врєчєнного Казимира кролѣ... нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано, алибо их всѦх противности, котоpїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстерегати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. мн.* **противности** (1462 *BD* II, 284).

***ПРОТИВНЫИ** *прикм.* (2) **1.** (*стп.* przeciwny) непослушиий, непокірливий (1): О о (!) шє(л)тїсє нєоужїточномъ и о протївномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

2. ворожий, неприязний (1): гдє бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского, и короуни єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвено и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи зиаемости пришли оуставичнїи обыслати и выстеречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о протївиомъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *род. мн.* **противиы(х)** (1436 *Cost.* II, 698).

ПРОТИВУ *прийм.* (24) **I.** *(з род.)* (11) *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти, супроти (7): такє(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѦтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѦсы хотѣлъ... оуста(т) противу г(с)дрѦ, кролю влодислава... мнѣ с ни(м) нє оустати (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а стєцко... воєвода с паны и єго подъданными... записалъ сѦ кролєви... служити прияяти помагати противу каждого нєприятєлѦ (Ланчиця, 1433 *P* 123); я слышевши доброє здоровиє вашеи мл(с)ти и православноую вѣроу хрестияньскоую подроучиє вашеи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даємъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); б ы т и п р о т и в у к о г о (1), п р о т и в у к о г о б ы т и (1) *див.* **БЫТИ**[1];

б) *(вказує на предмет заміни)* за (що), замість (чого) (2): а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сѦхова кнѦ(ж) лоука (Краків, 1394 *P* 54).

II. *(з дав.)* (13) *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (7): и мы... слюбоуємъ... влодиславови кролєви... вѣрно служити а... посполу стати противу іхъ нєприѦтєлємъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); а сє Ѧзь кнѦ(з) фєдико нєсвидискии... вызнаваю ... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнѦ(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито (!) имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *P* 129); Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотѦ... мысли ваши... нѣкотороє о на(с) оувєсти оу вотпѣньє а противоу радѣ кролювъства нашего (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

б ы т и п р о т и в у к о м у (1), п р о т и в у к о м у (ч о м у) б ы т и (2) *див.* **БЫТИ**[1];

б) *(вказує на особу, яка перебуває в якомусь відношенні до якоїсь особи або явища)* по відношенню (до кого, чого) (2): пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочєть мѦ оставить при дєржѦнию ты(х) городовъ... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ порожє(н) быть противоу єго млсть и противъ корунѣ польскои (Кременець, 1434 *P* 130—131); Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотѦ... мысли ваши противоу намъ завжды чисте а вѣрны нѣкотороє о на(с) оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

в) *(вказує на предмет, що є мірилом чого)* відповідно (до чого) (1): А кто о(т)имєть о(т) црквн стго николы судитсѦ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть праведныи судии хотѦ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВЪ**.

ПРОТИВЪ, ПРОТЇВЪ, ПРОТИВЬ, ПРОТИВ *прийм.* (115) **I.** *(з род.)* (76) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (47) **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (33): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѦтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тыми стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь ныиѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли почииати противъ г(с)подарѦ кролѦ короуны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того·внимати и... бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); zaniuz w tomby peremirуi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а нєприѦтєлѦ нашого ильи воєводѣ оу єго зємли противъ насъ нє дєржати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); тако слюбили нам, Стєфаноу воєводи, обороиити нас завжды... и помочи иам давати против того тоурєцкого чъсарѣ и против єго воискє (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); б и т и п р о т и в кого (1) *див.* **БЫТИ**[1];

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) проти (кого) (2): мы панове и бсѦрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ... вєлєбному кролєви, володиславу... помагати... противъ ⟨п⟩руси (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613); ти(ж) и помочи имаємъ єго мл(с)ти чинити... противъ татаро(х) (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

б) *(вказує на предмет, що викликає відповідну дію)* на (що) (2): и кн⟨Ѧ⟩зь Сємєн противъ того рєклъ (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и Борисъ пєрєдъ нами рек: мовилъ дєи єму противъ єго словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); к у п р о т и в ъ (2) *див.* **КОУ**;

в) *(вказує на предмет, що є підставою для порівняння)* відповідно (до чого, чому) (3): и я жєнє своєй кнѦгини УлиѦнє записоую против єє тисѦчи коп дроугоую тисѦч коп... иа своих имѣнѦхъ отчизных (Кобриль, 1454 *AS* III, 10); записую жонѣ своєй кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѦчи коп на своихъ имѣньѦх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82);

г) *(вказує на заміну одного предмета іншим)* за (що) (1): чинимъ свѣдочно... ажє што панъ данило задєрєвецкии... замѣнилъ сѦ сєлы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ противъ ловчичь (Зудечів, 1411 *P* 79);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за (що) (1): А такожє ни жадныи наш бояринъ ани слоуга нашъ... да нє имают николи поставити дроугоє мито противъ тых митах (Бистриця, 1457 *BD* I, 4);

д) *(вказує на предмет, всупереч якому відбувається дія)* незважаючи (на що), всупереч (чому) (2): которыи позываю(т) (!) противъ своєго прївильѦ (XV ст. *BC* 26);

е) *(вказує на особу, на яку спрямована дія)* назустріч (кому) (2): A protoż my posłali protiw toho waszeho Posła i

protyw Nemeckoho kmete, weleli iesmo izbysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

2. *(виражає просторові відношення)* (28) *(вказує на місцезнаходження одного предмета по відношенню до іншого предмета)* проти, напроти (чого) (23): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); и мы порадив сѧ с нашими кнзи... дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ... противъ его отчизны загорова (Київ, 1433 *Р* 118); противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинѣтъ соби в сѣтникы (Сучава, 1466 *BD* I, 106); мы... дали смо томоу нашемоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... село Лацкани, що против Калїенещь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173); *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* проти, напроти (5): тѣмъ мы видѣвше его правую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ селѣ... противъ топоровци (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); А хотар тои... части... оу Прокопов сад на столпь от толѣ... прости на столпь що єст против Щефанов ⟨до⟩м (Сучава, 1490 *BD* II, 136).

II. *(з дав.)* (39) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (37) **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (26): ми панове и боѧре землѣ молдав(с)кои... слюбили єсми... велебному кролеви, володиславу... помагати... противъ татаромъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613); а коли быхми мо(л)вили то быхми мо(л)вили противъ нашеи чти (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И также єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу... съ которим чловѣком против его милости ... и землѣмь и панством его милости, тоє оусе казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); ачь хто єсть оу праве немецькомъ а жалобоу оучинїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томь праве не слоухаеть... може(т) къ своєму правоу ре(ч) о(т)ложить (XV ст. *BC* 25); а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушениыи... мир... а им... против въсѧм непрїятелем, съ въсєю моцю... радни и помоцнии быти мамы (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); противъ кому быти (5) *див.* **БЫТИ**[1];

б) *(вказує на предмет, всупереч якому відбувається дія)* незважаючи (на що), всупереч (чому) (1): коли хто боуде(т) позва(н) протївъ своємоу прїви(л)ю а окаже(т) на соуде своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ ре(ч) и(ж) не веда(л) оу него того прївїлья имеєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *BC* 26);

в) *(вказує на предмет як непрямий об'єкт вираженої дії)* по відношенню (до чого) (1): пак ли коро(л) его мл͠сть не оусъхочеть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ... тогды ѧ хочю тоѣ присѧги моєѣ пороже(н) быть противоу его мл͠сть и противъ короунѣ польскои (Кременець, 1434 *Р* 130—131); быти противъ чому (4) *див.* **БЫТИ**[1].

2. *(виражає просторові відношення)* (2) *(вказує на місцезнаходження одного предмета по відношенню до іншого предмета)* проти, напроти (чого): и еще єсми ему дали... села на милѣтинѣ... где бы(л) бѣрки(ш), и выше проти(в) млинови, где бы(л) єремеи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212); А хотар да єст тым селам и селищам почънши от пискоу Бахлоуи гори Бахлоуем, и против селоу мѣсто от млина (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ.**

ПРОТИВЪКУ *див.* **ПРОТИВКО.**

ПРОТИВЬ *див.* **ПРОТИВЪ.**

! **ПРОТЇВЕНЪ** ⟨ПОЖИВАЕТЪ⟩ (1): Которыи правомъ немецькымъ иде(т) проти(в) комоу а онъ непротївенъ (!) того права (XV ст. *BC* 7).

Див. **ПОЖИВАТИ.**

***ПРОТЇВНЫИ** *див.* ***ПРОТИВНЫИ.**

ПРОТЇВЪ *див.* **ПРОТИВЪ.**

ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) боронитися, захищатися, оборонятися (від чого): оуставлѧємь ачь боуде(т) негдѣ жалоба на нихъ оу немецькомь праве а они не держа(т) тогды они стратили своє право а могоуть сѧ протївъборонїти сѧ (XV ст. *BC* 26).

ФОРМИ: *інф.* **протївъборонїти сѧ** (XV ст. *BC* 26).

Див. ще **БОРОНИТИ 1, БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ 2, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ.**

ПРОТО, ПРОТЪ (103) **I.** *присл.* (28) *(вказує на попереднє як на причину)* тому, через те, у зв'язку з цим: А про то про его вѣрную службу дали єсмы ему годлѣ полє (Бохур, 1377 *Р* 24); А pro tož nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); колижь межи рожаємь людьскимь ничого не єсть пилнишеє, нижьли памяти потребизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо оурѧдомь того листа... како... рожложивьшы щкоды, наияснеишему княжатю а пану... владисла(в)... презь велеможно(г) александра воєводу... оучиненыѣ... про о(т)цѧ иашего жбавьлинїє (!) души его... тому истино(м) па(н) владисла(в) ... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Колиж всего прироженя постат своєго пєредкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы... от родителев наших обычаєв... отстоуповати не имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283); частокро(т) прїгожаєтсѧ и(ж) некоторыи за свои (пошкоджено.— *Прим. ред.*) племенемь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водѧть про то прїказоуемь мы абы того далѧ не было (XV ст. *BC* 15); сего ра(ди) ми видѣвши и зискъ марушки... прото(ж) мы єсми дали и потвердили марушки... оусѣ села ку(п)чичева (Васлуй, 1474 *РГС*).

II. *спол.* (75) *(зв'язує сурядні речення) (приєднувальний, з підсумковим або наслідковим відтінком)* отож, тож, тому: Люцкые справы, еслибы не были ствержены... сведецьтвомъ писма бордзо бывають въ запомненю. Про то Мы Александръ ... княжа Литовское... ведомо чыиимо тымъ... людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ, Ижъ... права и вольности надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни... двѣ корчмѣ вольныхъ въ Кобрыни. Про то я... записала есми, подлугъ слова мужа моего... десятину къ Светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тогды панъ данило не добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь не оу своє оубивалъ сѧ про то жь мы оузрѣвше на кролевьскии листъ и на оуздавныѣ листы... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); рѣчи которыи жь в часу бывають абы не проминулы... аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены Про то(ж) мы швитрикгаило... на знамость то чинимы си(м) наши(м) листо(м) каждо(м) добро(м) нинѣшни(м) и пото(м) будущи(м) (Снятин, 1424 *Р* 99); мы великии князь Швитрикгал литовскии... Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село... на имя Цѣпорово... Протож ненадобѣ никому въступати ся (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); И о сем даю вам веданїє, аже... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та ме дръжит окован, как ми богъ поръчил. Про то ж прашаю вас: не забиваите меие и не лишитє ми товар щоби загибло (Торговище, 1481 *BD* II, 358); а кажеть, ажъ онъ тому не радъ былъ, што которыи дела нънє вамъ съ нимъ такъ стали се. Про тожъ... ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчанье было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

***ПРОТОДЬЯКОНЪ** *ч.* (1) (*цсл.* протодияконъ, *гр.* πρωτοδιάκονος) *(старший диякон)* протодиякон: пани хонька васковая дѧдьковича жена... продала есть тотъ мунастырь... иванови губцѣ протодьяконови ст҃го ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25—26).

ФОРМИ: *дав. одн.* **протодьякоиови** (1378 *P* 26).

***ПРОТОПОПА** *ч.* (1) (*цсл.* протопопъ, *гр.* πρωτοπαπᾶς) (*священик вищого чину*) протоієрей: А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **протопопы** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще **ПРОТОПОПЪ.**

***ПРОТОПОПОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана маноила протопоповича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **протопоповича** (1438 *DIR«A»* 472).

ПРОТОПОПЪ *ч.* (14) (*цсл.* протопопъ, *гр.* πρωτοπαπᾶς) (*священик вищого чину*) протоієрей: мы александръ воєвода... чинымъ знаменито... оже тоты истинны слоуги наши... сынове протопопа симиона слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); Се я смиреиы Өедосе(и) игумень спа(с)ки(и) кра(с)носе(лс)киі протопо(п) бы(в)ши(и) кременецки... взя(л) есми с͠ты(и) мона(с)ты(р)... и пострi(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы, которій коли будеть протопопомъ у Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **протопопъ, протопо(п)** (1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *ВОРСР* 179; 1456 *Cost.* II, 568); *род. одн.* **протопопа** 2 (1427 *Cost.* I, 193; 1458 *DIR«A»* 512); **! потропопа** 2 (1499 *RA* 257); *ор. одн.* **протопопомъ, протопопо(м)** (1448 *Cost.* II, 362; 1499 *АСД* VI, 3); *наз. мн.* **! потропопи** (1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **протопоno(м)** (1449 *Cost.* II, 392).

Див. ще ***ПРОТОПОПА.**

ПРОТЪ *див.* **ПРОТО.**

! ПРОТѦ ⟨ПРОУТѦ⟩ *див.* **ПРОУТЬ.**

***ПРОХНИЦА** *ж.* (1) (*дерев'яна бочка для зберігання пороху для стрільби*) порохівниця: Што иа кремєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **про(х)ницы** (XV ст. *ИК*).

***ПРОХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого чим) перевищувати, перевершувати: Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бываниа наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо, от родителев наших обычаев... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **проходимо** (1462 *BD* II, 283).

ПРОЦЄВИЧЬ, ПРОЦЄВІЧЬ, ПРОЦЄВИЧ *ч.* (9) (*особова назва*): Мы ... данило задеревецки(и) михаило процеви(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... иа многи(х) роцѣхъ прє(д) иа(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); были свѣдці па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) сєнко процеви(ч) (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **процеви(ч)** 5 (1404 *P* 69; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **процевичь, процєвічь** 2 (1411 *P* 79; 1424 *P* 104); **процевич** 1 (1411 *P* 80); *род. одн.* **процевича** (1411 *P* 80).

ПРОЧ *див.* **ПРОЧЪ.**

ПРОЧЄЛНИК *див.* **ПРОЧЄЛНИКЪ.**

ПРОЧЄЛНИКОВ *прикм.* (3): а на то... вѣра прочєлникова и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85); И оуставши Марта... та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи... оу роукы пана Братоула, Прочєлникова сына (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Прочелников** (1462 *BD* I, 52); *род. одн. ч.* **Прочелникова** (1462 *BD* I, 52); *наз. одн. ж.* **прочѐлникова** (1411 *Cost.* I, 85).

Пор. **ПРОЧЄЛНИКЪ.**

ПРОЧЄЛНИКОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы боѦрє господарѦ нашего воєводы... панъ козма шандричъ, панъ ивашко прочєлниковичъ... чинимъ знаменито... ажє слюбоуємъ... великому володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прочелниковичъ** (1433 *Cost.* II, 650).

ПРОЧЄЛНИКЪ, ПРОЧЄЛНИК *ч.* (15) (*особова назва*): мы... панъ прочєлникъ стоянъ, панъ Ѧцько писарь... королю польскому... слюбуємы... єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы... па(н) чурба, панъ прочєлникъ стоянъ... слюбили єсмы... владиславови, королеви польскому... помагати с иашою силою (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); И прївиліє, що имали наши слоуги Юрша и ⟨оуноук єго Ил⟩їѦш, дѣда их Ивашка Прочєлника, от оуика нашего от ИлїѦша воєводї, єще ю дали оу роу⟨ки сл⟩оузѣ нашему Тоадероу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прочелникъ, Прочелник, проче(л)ни(к)** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1490 *BD* I, 434); *род. одн.* **прочелиика, Прочелиика** 10 (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1433 *Cost.* I, 362; 1490 *BD* I, 434; 1497 *BD* II, 96); **проч**ѧ**лника** 1 (1412 *DIR«A»* 440).

ПРОЧЄЛНИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвше их правою слоужбою до нас ⟨от⟩ дѣда нашего от Ал(є)ксандра воєводи... ⟨села⟩ на Крълигътоурѣ, на имѣ Прочєлничи... и Богданещи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Прочелничи** (1490 *BD* I, 434).

***ПРОЧЄЩИ** *див.* **ПРОЧЄЩЇИ.**

ПРОЧЄЩЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... на имѣ прочещїи и сперлєщи (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); тѣмже мы... дали єсми ємоу... села... прочєщи... и негашещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *наз.* **прочещїи** (1409 *Cost.* I, 64; 1432 *Cost.* I, 343); *знах.* **прочещи** (1448 *Cost.* II, 355).

***ПРОЧИИ** *прикм.* (13) **1.** інший (11): Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонили сѦ єсмы... при(д)бны(м) о͠ц(м) антонїю и Өео(до)сїю и прочи(м) прп͠(д)бны(м) и б͠гоносны(м) о͠це(м) печерьскы(м) (Київ, 1446 *P* 154); а кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть... от свѦтых връховних апостоль Пєтра и Павла и прочїих (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

2. (*у знач. іменника*) (*у множині*) інші, решта (1): па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего дааніѦ...таковїи да єсть проклѦ(т)... о(т) с͠ты(х) четири єу(г)гєлиста (sic.— *Прим. вид.*) и о(т) в͠і с͠ты(х) връховны(х) ап(с)ль и прочїи(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

и п р о ч а я (1) (*уживається у кінці переліку, вказує на його неповноту, на можливість його продовження*) і так далі, і інш.: Александеръ, милостию Божею великий князь Литовъский, Русъкий, Жомоитский и прочая (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. мн. ч. зам. род.* **от прочїи** (1488 *BD* I, 343; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); *наз. мн. с.* **прочая** (1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); *род. мн.* **прочїих, прочїи(х)** (1488 *BD* I, 349; 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 155, 163; 1500 *Cost. S.* 231); *дав. мн.* **прочи(м)** (1446 *P* 154).

***ПРОЧЇИ** *див.* ***ПРОЧИИ.**

ПРОЧЪ, ПРОЧЬ, ПРОЧ *присл.* (12) (*від якого-небудь місця, за межі чогось*) геть (2): а их милости имают єго вьгнати и вьпоудити проч из их милости зємлѦх, абы нє мешкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

п р о ч ѣ х а т и (1), ѣ х а т и п р о ч ь (1) від'їхати, поїхати геть: а коли бых я хотѣлъ от кн⟨Ѧ⟩зѦ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати... тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды

хотѧт (Острог, 1466 *AS* I, 61); а єстли который с тых нє хотєл ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣнє єдь прочь зо всимъ своимъ статкомъ, нижли от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ... так взѧл тоє имѣньє к своим рукам (Вільна, 1499 *AS* I, 118); итти прочь (2), прочь ити (1) *див.* **ИТИ** 4; поєхати проч (2) *див.* **ПОЄХАТИ;** поити прочъ (2), прочь поити (2) *див.* **ПОИТИ**[1].

***ПРОЧАЛНИКЪ** *див.* **ПРОЧЄЛНИКЪ.**

***ПРОШЕНІЄ** *с.* (1) просьба: такоє воз(д)аніє иньшіи жалобы вєликыи имають быті въ прошенію книги зємьскы пісаны (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прошенію** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Пор. **ПРОСИТИ.**

***ПРОЩЕНІЄ** *с.* (2) ◇ имати прощеніє *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *род. одн.* **прощенія, прощеиіѧ** (1499 *BD* II, 421).

Пор. ***ПРОСТИТИ.**

***ПРОѢХАТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (через що) переїхати, проїхати (1): и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинскнй до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ... которые намъ поведали: же одъ долыни по правой стороны грунтъ Хмельницкій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. (без додатка) *(направлятися кудись, користуючись відповідними засобами переміщення)* проїхати (1): въ Корцы одъ накладного воза по два гроши, а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **есмо проихалы** (1430 *ГВКЛ* 7); *майб. 3 ос. одн.* **проѣдетъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **ѢХАТИ.**

***ПРОѦВИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) *(довести до відома)* заявити (кому), повідомити, сповістити (кого): Якожъ проѧвилъ єсми пєрєже сего королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ (*б. м. н.*, 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **проѧвилъ єсми** (1481 *BD* II, 364).

Див. ще ***ПРОѦВЛѦТИ.**

***ПРОѦВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (на чім) заявляти, повідомляти, сповіщати (чим) (1): доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашего, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тію, яко вышє на то(м) листоу проѧвлѧємь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775);

(кого) указувати (на кого), називати (кого) (1): А пан и господарь наш король єго милость... абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов што сѧ записовали и конали межи нами и межи тыми то трима великими... чесники, што их проѧвлѧємь оу вышнєм писмєни (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **проѧвлѧємь** (1455 *Cost.* II, 775; 1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***ПРОѦВИТИ.**

! ЛРСРОЗКИИ *див.* ***ПРЄРОЗКИИ.**

***ПРУДНИКЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* по половине зъ Любчемъ грань, куды речька идетъ... недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Прудиику** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПРОУЗВИЩЕ** *див.* ***ПРОЗВИЩЕ.**

***ПРУНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли... мѣста о(т) поустини пониже проуна (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род. одн.* **проуна** (1436 *Cost.* I, 444).

***ПРУСИ** *мн.* (3) *(назва давніх балтійських племен)* прусси (2): мы панове и боѧрє землѣ молдав(с)кои... слюбили єсми... с воєводами землѣ молдав(с)коѣ... вєлєбному кролєви, володиславу... вєрнымъ быти и помагати со всєю нашєю (м)чью... противъ турковъ, противъ татаромъ, противъ ⟨п⟩руси (*в ориг.* руси.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613);

(територія, заселена пруссами) прусська земля (1): а мы єсмо были хотѣли... о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи... к ва(м) до кнѧзьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѧгне(м) с божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* противъ **! руси** (1395 *Cost.* II, 613); *род.* **проусъ, пру(с)** (1395 *Cost.* II, 612; 1447—1492 *ЛКБВ*).

ПРОУСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужи лоуцкий... пан Ивашко Проуский (Острог, 1466 *AS* I, 61—62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Проуский** (1466 *AS* I, 61, 62).

ПРУСКІЙ, ПРОУСКЫ, PRUSKI *прикм.* (19) давньопрусський: знаменитосто чинимы презъ тънь листь... иже мы романъ воєвода... слубуємъ... королєви... вѣрнє служити... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати... выѧвъши землю пруськую и литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы великій князь Швитригайло, Литовскій, Рускій, Прускій и иныхъ чинимъ знаменито... ижъ видимъ (!) намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича... дали есьмо увъ Острозскомъ повѣтѣ Межирѣчье (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); в лѣто ≠ ѕцоє снємь посполиты земль... кролѣ єго милостъ... под Хотинєм был... на которого соимоу кончаніє и дѣланіє... вєлєможны пановє... и... Казимирь... крол полскы и вєликы кнѣзь литовскы... и проускы... соуть сосланы и налицены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); яко коли от давного а прєминоулєго часоу нѣкотораѧ нєприязнь... и валка была межи нами и межи... паном Яном Олбрахтом... кралем полскым и наивышшим кнѧзем литовскым... проускым и иных паном и дѣдичєм, и тыми часы... крал... нам въси мєрзѧчки отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Прускій** 2 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1454 *АЛМ* 12); **Pruski** 1 (1478 *АрхЮЗР* 1/IV, 8); **проускы** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. одн. ч., с* **пруского, проуского** (1478 *ОБРН* 130; 1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч., с.* **проускомоу, прускому** (1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1479 *BD* II, 351); *ор. одн. ч.* **проускым** (1499 *BD* II, 419); *наз. одн. с.* **Прускоє, проускоє** 4 (1447—1492 *ЛКБВ*; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1487 *AS* I, 87, 240); **Прусское** 2 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *знах. одн. ж.* **пруськую** (1393 *Cost.* II, 607).

Пор. ***ПРУСИ.**

***ПРУССКІЙ** *див.* **ПРУСКІЙ.**

***ПРОУСТЪ** *ч.* (1) (*болг.* пруст) сіни: а оны имають писати намь за тыѧ два сєла двѣ црквы єдна о(т) долнєго трьга, а дроугаа котора наша волѧ бѫдеть... или єдинь домь или проу(ст) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проу(ст)** (1415 *Cost.* I, 122).

***ПРУСЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы, досмотрѣвши зъ нашими князи и паны... дали есьмо... въ Луцкомъ повѣтѣ Михалковичи и Прусы (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Прусы** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

***ПРУСЬКИИ** *див.* **ПРУСКІЙ.**

***ПРОУТ** *див.* **ПРОУТЬ.**

***ПРОУТЄЦА** *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!)... дали и потврьдили єсмы ємоу... озеро лахо(м) о(т) грьла слнцє... гдє оупадає(т) оу проутєцоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проутєцоу** (1459 *Cost. S.* 22).

***ПРОУТІЄ** *с., зб.* (1) *(вербові гілки)* пруття: аєт (!) тамо овці пасіти илі рібоу гонити илі роубати оу лѣсоу дрѣвь илі проутіє... илі боуд що бєзнх (!) знаніє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах.* **проутіє** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ПРОУТОВЬ** *прикм.* (2) ◇ дѣль проутовь *див.* **ДѢЛ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **проутовь** (1415 *Cost.* I, 121); *ор. одн. ч.* **проутовѣ(м)** (1415 *Cost.* I, 121—122).

***ПРОУТЪ** *див.* **ПРОУТЬ.**

ПРОУТЬ *ч.* (55) *(назва ріки)* Прут: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы монастыреви стго оузнєсєнїа христова... одно озєро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу Єфремоу... село от Костещи на оусгїє Чюхра, где оупадает оу Проут (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* млины оу **Проуть** (1472 *BD* I, 170); *род. одн.* **Проута, проута, Проут** (1429 *Cost.* I, 269; 1468 *BD* I, 130; 1472 *BD* I, 169; 1473 *ШКН* 165; 1489 *BD* I, 373, 374; 1493 *BD* II, 3); *знах. одн.* **Проут** 4 (1499 *BD* II, 130); **Проуть** 1 (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **проутомъ, Проутомъ, Проутомь, проуто⟨мь⟩, Проутом, проуто(м)** (1429 *ДГОБК*; *Cost.* I, 269; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *BD* I, 52; 1476 *BD* I, 211; 1478 *BD* I, 219; 1489 *BD* I, 373; 1497 *BD* II, 102 і т. ін.); *місц. одн.* **на Проутѣ, прутѣ, проутѣ, Проутѧ** 22 (1409 *Cost.* I, 71; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 529; 1448 *Cost.* II, 324; 1453 *Cost.* II, 495; 1456 *Cost.* II, 577; 1472 *BD* I, 169; 1473 *ШКН* 164; 1495 *BD* II, 78 і т. ін.); **на проути** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **иа ! протѧ** 1 (1437 *Cost.* I, 541).

***PRUSZANAIA** *ж.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Pruszanuiu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ПРЪВО *присл.* (4) (*цсл.* пръво) спершу, спочатку, насамперед: И єщї єсмо дали... томо⟨у⟩... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от верх Никида... до рькитиш... одо где єсмо пръво почали (Сучава, 1491 *BD* I, 473); Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъньши... от могилоу к⟨оп⟩аноу та через ровню на великы дил... на берег Бръллада, от где єсмо пръво почали (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЫ** 2, **ПЄРВО** 3.

ПРЪВОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пръвоул** (1455 *Nic. Doc.*).

ПРЪВЫ *числ.* (6) (*цсл.* пръвъ) **1.** *(порядковий, співвідносний з числом один)* перший (3): мы пєтръ воєво(д)а... знамѣнито чини(м)... аже... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты... чєтыри челя(ди) циганъ пръвы на имѣ микоула (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); Се азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кнгни марїи... свою очиноу... имѣнїє пръвоє а иноу (!) словенєскъ (Київ, 1446 *P* 154).

2. (*у знач. прикметника*) (3) **а)** попередній, давніший, перший (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимєра (XV ст. *BC* 5 зв.); про то... да нє добудєтъ николи... за нуже потоптаємъ всѣхъ пръвы(х) привилїи ссѣмъ ⟨при⟩вилїємъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52);

б) двоюрідний (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истинныи наши слоуги Жоуржа Оничаноул и пръвомоу (!) племеник⟨ь є⟩го Іоною Оничаноул слоужили намъ право и вѣрно (Сучава, 1483 *BD* I, 267).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пръвы** (1444 *DIR«A»* 481); *дав. одн. ч. зам. наз.* **пръвомоу** племєник⟨ь⟩ (1483 *BD* I, 267); *наз. одн. с.* **пръвоє** (XV ст. *BC* 5 зв.); *знах. одн. с.* **пръвоє** (1446 *P* 154); *род. мн.* **пръвы(х)** (XV ст. *BC* 5 зв.; 1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще **ПЄРВЄИШЇИ, ПЄРВЫИ, *ПЄРВЬШИИ, *PERSZYJ.**

***ПРЪГАРЪ** *ч.* (16) (*молд.* пыргар, *мад.* pólgár, *свн.* burgoere, burger) міський радник: пише(м) въсѣмъ... шо(л)тузомъ и пръгарємъ и жудємъ... и въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а коли бы хоти(л) бу(д) какїи бояри(н) на(ш), или дворни(к)... или пръгари, или бу(д) каки(х) рѣ(д)цѣ... оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що... то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)вами (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Бърлад, та смо потврдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. мн.* **пръгари** 6 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256); **пръгърє, пр'гарє** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *DIR«A»* 512); **паргаровє** 1 (1495 *BD* II, 62); *наз. зам. род.* с волєю... **пръгары** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. мн.* **пръгарємъ, пръгарє(м)** (1435 *Cost.* II, 692, 694; 1447 *Cost.* II, 732); *знах. мн.* **паргарє** (1495 *BD* II, 64); *ор. мн.* **пръгари** (1443 *ПГСММ*).

Див. ще ***БОУРГАРЪ** 2, **БОУРГОУРЪ.**

***ПРЪГЪРЪ** *див.* ***ПРЪГАРЪ.**

ПРЪКАЛАБ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪКАЛАБЪ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪКАЛАБЬ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪКЪЛАБ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРЪКЫЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пе(т)ръ воєво(д)... знає(мо) чини(м)... ожє дали єсми сєсь ли(ст) наше(м) сто(м) монастирю... о(т) хомора... на то що соу(т) села и(х) на имѣ прътєщи и дїонишєво селище (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз.* **прътєщи** (1456 *ГПХМ*).

***ПРЪТОНОШИ** *див.* **ПРЪТЪНОШИ.**

ПРЪТЪНОШИ, ПРЪТЪНОУШИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвєржаємь єму... другоє село, повышє о(т) двора, на имѧ прътъноши (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И отнины сєла єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ Нєгоєщи... и Прътъноуши (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз.* **прътъиоши** 2 (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); **Пръгъиоуши** 1 (1470 *BD* II, 310); *знах.* **Пръгоноши** (1468 *BD* II, 306).

ПРЪТѦ *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чины(м) знаменито... понєже блгопроизволи гсвоми и дадо(х) монастироу... оуспєнїоу стои бци... єдно село... где є(ст) былъ татомирь и прътѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ... строинци... и литановци и на вєрхь солонцѧ где былъ татомиръ и прътѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прътѧ** (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 269).

ПРЫ *див.* **ПРИ.**

***ПРЫВЄСИТИ** *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЫВИЛЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРЫВИЛЄИ** *див.* **ПРИВИЛЄИ.**

***ПРЫВИЛЬЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***PRYWODITI** *див.* **PRIWODITI.**

ПРЫВѢСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЫВѦСИТИ** *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЫГОДА** *див.* **ПРИГОДА.**

***ПРЫГОДИТИ СЯ** *див.* ***ПРИГОДИТИ СѦ.**

***ПРЫДАВАТИ** *див.* *** ПРИДАВАТИ.**

***ПРЫДАТИ** *див.* **ПРИДАТИ.**

***ПРЫЄХАНЬЄ** *див.* ***ПРИЄХАНИЄ.**

***ПРЫЄХАТИ** *див.* **ПРИЄХАТИ.**

***ПРЫЗВАТИ** *див.* **ПРИЗВАТИ.**

***PRYZWOLENIE** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ.**
***ПРЫЗВОЛЯТИ** *див.* ***ПРИЗВОЛѦТИ.**
***ПРЫИМОВАТИ** *див.* **PRIJMOWATI.**
***ПРЫИТИ** *див.* **ПРЇИТИ.**
***ПРЫИХАТИ** *див.* **ПРИЄХАТИ.**

ПРЫКАЗАТИ *дієсл. док.* (17) **1.** (кому і без додатка) наказати, звеліти (13): Prykazał Pan Dedyhołd (*в ориг.* Dedykołda.— *Прим. вид.*) woiewoda wyłenski (Ужів, 1420 *AS* I, 26); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо... розъѣхали межи вдкою а межи стрѣлковци о землю о црквну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); а на то свѣдоцство нашему листу и печа(т) нашу приказахомъ нашему канцлиревн привѣсити к сему нашему листу (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Кнзь Борис канциерни (!) приказалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Што ваша милость мне очивисте приказали... абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ, которые именя свои маютъ под ловы Свииюские... штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. (кому) *(у заповіті)* заповісти, відказати (1): А не останут ли сѧ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову блажему (так.— *Прим. вид.*) а любо кому ленко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ села держати вѣчно непорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

3. (що до кого, к кому) сказати, передати, переказати (що кому) (3): а на то єсми к сему моему листу и печат свою привесил, а приказал єсми къ спожи (!) и матцє моей и къ брати моей, абы их м⟨и⟩л⟨о⟩сть... свои печати привесили к сему моему листу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); А што до насъ прыказали есте, ажъ не станеть ся промежи вами зъ великимъ княземъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **приказахомъ** (1439 *Cost.* II, 714); *перф. 1 ос. одн. ч.* **приказал єсми** (1470 *AS* I, 67); *3 ос. одн. ч.* **приказалъ, приказа(л)** 4 (1422 *Р* 97; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1496 *ПДВКА* 60); **prykazał** 1 (1420 *AS* I, 26); *1 ос. мн.* **приказали** 3 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *АЛМ* 84; 1498 *АЛМ* 159); **приказали есмо** 1 (1498 *АЛМ* 159); *2 ос. мн.* **прыказали естє** (1498 *BD* II, 409); *майб. 3 ос. одн.* **прикажеть** 1 (1433 *Р* 127); **хочеть прыказати** 1 (1496 *BD* II, 405); *бажс.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ... приказалъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *1 ос. мн.* **абыхмо прыказали** (1496 *BD* II, 405).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ, *ПРИКАЗЫВАТИ, РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ** 3, ***СКАЗОВАТИ.**

***ПРЫКАЗЫВАТИ** *див.* ***ПРИКАЗЫВАТИ.**
***ПРЫЛОЖИТИ** *див.* **ПРИЛОЖИТИ.**

***PRYNOZCZYCZ** *ч.* (1) *(особова назва)*: a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a iakub Prynozczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Prynozczyczy** (1500 *ДПЖН*).

ПРЫНЯТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (що, що від кого) *(одержати)* прийняти (2): И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); Мы хочемо его прыняти и деръжати на миръ вечный (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

2. (що) *(не заперечувати проти чого)* прийняти (2): мы хочемъ... бы того хто тыи светкы ведѣ жебы соудья свиде(ч)ство и(х) прїнѧ(л) а ихъ свїде(ч)ство моцно (XV ст. *BC* 20); а што естє его записъ отъ него къ намъ принесли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

3. (кого, кого ким) *(взяти до себе)* прийняти (3): А ивашко, с҃нъ петра воєводы... знаємо чиню... аже велебныи г(с)дрь, влодиславъ... кроль пол(с)ки и велебныи кнѧ(з), витовтъ литов(с)ки, смиловали(с) надо мною, принѧли суть менє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею... и мы ему тое именье дали (Краків, 1489 *РИБ* 438).

4. (кого) *(прихильно зустріти)* прийняти (2): естли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти яко з великоє с цѣлоє приязни дооу.ѳ.аньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы и(х) ласкавє принѧли и почтивость и(м) вдѣлали (б. м. н., 1495 *ПЛПС*);

◇ ⟨слидъ⟩ приняти (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **приняла** 1 (1489 *РИБ* 438); ! **приела** 1 (1489 *РИБ* 437); *1 ос. мн.* **мы... єсмо прыняли** 1 (1496 *BD* II, 405); **принѧли** 1 (1495 *ПЛПС*); *3 ос. мн.* **принѧли суть** (1400 *Cost.* II, 619); *майб. 3 ос. одн.* **приимє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *1 ос. мн.* **хочемо... прыняти** (1496 *BD* II, 402); *2 ос. мн.* **приймете** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жебы... прїнѧ(л)** (XV ст. *BC* 20); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... примоутъ** (1458 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***ПРИИМАТИ, PRIJMOWATI, ПРЇИМИТИ, *ПРЇѦТИ.**

***ПРЫСЄГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**
***ПРЫСЄГАТИ** *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**
***ПРЫСЛАТИ** *див.* **ПРИСЛАТИ.**
! **PRYSLUZALO** ⟨PRYSŁUSZAŁO⟩ *див.* **ПРИСЛУШАТИ.**
***ПРЫСЛОУХАТИ** *див.* **ПРИСЛУХАТИ.**

***PRYSTAWITI** *дієсл. док.* (1) (кого) приєднати: A piszete Wasza miłost, ize Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posła prystawiwszy otpustyli ko kniaziu Szwitrykhayłu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **prystawiwszy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ПРЫСТАВЪ** *ч.* (4) *(особа, призначена для супроводу і охорони когось)* охоронник: И мы... даемъ его посломъ добровольноє проеханьє черезъ нашу землю ⟨до Москвы⟩ и отъ толь зася до его земли зъ нашими прыставы (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); И тежъ нашого дворанина прыставомъ дали єсмо тымъ его посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прыстава** (1496 *ОПВВД; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **прыставомъ** (1498 *BD* II, 412); *ор. мн.* **прыставы** (1496 *BD* II, 405).

***PRYSTATY SIA** *дієсл. док.* (1) (к кому) приєднатися, пристати (до кого): Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże u ich zemli a dannyie wołosty mnohyie prystalisia k nam, dadsia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **prystalisia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **ПРИСТАТИ.**

ПРЫСТУПИТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (кому) прийти (до кого) (1): мы стефанъ воевода знаемо чинимъ... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... брату нашему старшему, илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сѧ єсму (!) яко г(сд)ноу нашемоу и братоу старшемоу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679).

2. (к кому, к чому) приєднатися (до кого, до чого) (6): про тъ жь Азъ про тото добродѣиство прорєченыхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ... ку наоосвѣценьшему кнѦжАтю и пану... володиславови... королю польско(м) ...ис тыми горо(д)... што жь тыми ра(з) оу моюмъ держѦнию су(т) (Кременець, 1434 *Р* 130); и ты, по своей оутверъжоной грамоте... єму ни въ чомъ не исправляєшъ: дочеръ его ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

◇ приступити оу єднаньє (промежи кого) (1) укласти договір за взаємною згодою (між ким): и потомь єсмо не даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднаньє промежи старшихь приѦтелей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *інф.* прыступити (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* приступилъ єсмъ 2 (1434 *P* 130); приступилъ єсми 1 (1435 *P* 132); *1 ос. мн.* пристоу⟨пи⟩ли єсмы 1 (1435 *Cost.* II, 679); єсмо... пристоупнли єсмо 1 (1482 *AS* I, 79); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* прыступила бы (1499 *BD* II, 448); *3 ос. мн.* штобы прыступили (1499 *BD* II, 448).

Див. ще **ВСТУПИТИ, *ПРИСТУПАТИ, ПРИСТОУПОВАТИ.**

***ПРЫСУДИТИ** *див.* ***ПРИСУДИТИ.**

***ПРЫСЫЛАТИ** *дієсл. недок.* (13) (кого до кого, кого к кому) *(посилати з якоюсь метою, з дорученням)* присилати (кого до кого): присылалъ да (!) на(с) Бгомолець нашь архима(н)дри(т) Печє(р)скїи с кїєва... крылошань и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїєвского... што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Што твоя милость перъво сего къ намъ прысылалъ пословъ своихъ... а чєрєзъ тыи свои послы всказывалъ єси до насъ вспоминаючы намъ штожъ стародавна иашы предъкове... съ твоими предъки... мели прыятельство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); Што прысылалъ єси къ намъ своего посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* прысылаєшъ (1498 *BD* II, 409); *перф. 2 ос. одн. ч.* єси... прысылалъ 2 (1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 409); єси прысылалъ 1 (1496 *ПДСВВ*); прысылалъ єси 1 (1499 *BD* II, 447); єси присылалъ 1 (1496 *ОКИВ*); *3 ос. одн. ч.* прысылалъ, prysyłał 4 (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПСВВ* 192; 1498 *BD* II, 412); присылалъ 2 (1481 *ГПМ*; 1496 *BD* II, 407); *2 ос. мн.* прысылали єстє (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *СЛАТИ 1, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ПРЫСЯГА, ПРИСѦГА *ж.* (82) **1.** *(клятвене підтвердження правдивості чого)* присяга (11): chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)метали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници (Васлуй, 1474 *РГС*); Кто бѫде(т) нєко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имеєть пово(д) на него досве(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсѦгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18); и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати намѣстнику дороги(ц)кому... слушати присѦги ты(х) свѣтко(в) и конєцъ тому промежу ни(х) вчынити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(клятвене обіцяння чого) присяга (67): коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) короле(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою (Молодечно, 1388 *P* 43); а симъ нашимъ листомъ потвержѦємъ... то нашє голдованїє и присѦгы прореченыє (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); пак ли коро(л) єго мл҃сть не оусъхочеть мѦ оставить при державнию ты(х) городовъ... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ порожен быть противоу єго мл҃сть (Кременець, 1434 *P* 130—131); а наивыше того вышеписаннаго слюбуємъ то издержати... по(д) нашею присѦгою (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Тоє въсє вышеписанноє мы вышеписаннїи Іо Стефан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы... слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

и м а т и п р и с ѣ г о у (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; и м а т и с Ѧ п о д п р и с ѣ г о ю (1) *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

2. клятвопорушення (2): нє хочє(м) имѣ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) што бы тыи прїсѦгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* прысяга 1 (1496 *BD* II, 402); *зам. ор.* обѣчюємы присѦга... и чтѵю 1 (1388 *P* 41); *род. одн.* присѦги, присѣги, прїсѦги 8 (1434 *Cost.* II, 663, 666; *P* 131; 1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *ВС* 27; 1453 *Cost.* II, 766); присѦгы 2 (1462 *BD* II, 284, 285); прысяги 2 (1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449); прысєги 1 (1498 *BD* II, 414); *знах. одн.* присѦгоу, присѦгу, присѣгоу, прїсѦгоу 8 (1434 *Cost.* II, 664; 1484 *ЯМ*; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *ВС* 24; 1496 *ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 60, 61); присєгу 1 (1496 *BD* II, 407); *зам. род.* о(т) свою присѣгу 1 (1474 *РГС*); *ор. одн.* присѦгою, присѣгою, прїсѦгою, prisiahoju 19 (1388 *ZPL* 103; *P* 43; 1434 *Cost.* II, 664; *P* 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1453 *Cost.* II, 766; 1457 *Cost.* II, 809; XV ст. *ВС* 18; 1496 *ОПСВВ* 62 і т. ін.); прысягою 7 (1496 *BD* II, 401, 402, 405, 407); присєгою 1 (1496 *BD* II, 402); *місц. одн.* u prisiahi (1388 *ZPL* 104); *наз. мн.* присѦги, присѣги 5 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726); прїсѦгы 2 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *зам. род.* подлоуг слюбов... и присѦги наши 1 (1462 *BD* II, 293); *род. мн.* присѦгъ, присѦг, prisiah 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; *Cost.* II, 651; *P* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 290); prysiach 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *знах. мн.* присѦгы, присѣгы, прїсѦгы 8 (1411 *Cost.* II, 637, 638; 1433 *Cost.* II, 651; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 701; XV ст. *ВС* 24; 1499 *BD* II, 425); присѦги 3 (1439 *Cost.* II, 712; 1484 *ЯМ*; 1495 *ВМЗД*); прысягы 1 (1496 *BD* II, 402); *місц. мн.* по прысєгахъ (1499 *BD* II, 449).

ПРЫСЯГАТИ, PRISIAHATI *дієсл. недок.* (19) (без додатка) *(клятвено підтверджувати правдивість чого)* присягати, заприсягати (2): Teź ustawilijeśmo, iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106);

(кому, кому що, зробити що і без додатка) *(давати клятвене обіцяння чого)* присягати (17): a nam semkrot prysiahal, klenasia źywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѦ... освичености вашєи... вироу ч(с)тоую (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здержати (Коломия, 1485 *BD* II, 372); и мы такєжъ твоєй милости єсмо прысягали (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); Мы... Іо Стефан воєвода... съ въсѣми паны радными... присѣгаємь и слюбоуєм... паноу Яноу Олбрахтоу, кралю полскому... иж... съ паном Яном Олбрахтом... мы имаємо имѣти ... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

ФОРМИ: *інф.* prisiahati 2 (1388 *ZPL* 106); прысягати 1 (1496 *BD* II, 402); *теп. 1 ос. одн.* присѣгаю 1 (1436 *Cost.* II, 698); прысєгаю 1 (1496 *BD* II, 402); *1 ос. мн.* присѣгаємъ, присѣгаємь, присѣгаєм, присѦгає(м) (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 419); *перф. 1 ос. одн. ч.* прысєгалъ єсми (1496 *BD* II, 402); *2 ос. одн. ч.* єси ...прысєгалъ (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* присѦга(л), prysiahal (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1453 *Cost.* II, 766); *1 ос. мн.* єсмо прысягали 3 (1496 *BD* II, 402, 403); присѦгалї, присѣгали єсми 2 (1435 *Cost.* II, 682, 689); ! присагали єсмо 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ.**

***ПРЫСЯГНУТИ** *див.* **ПРИСѦГНОУТИ.**

***PRYSIACZ** *див.* **ПРИСѦЧЬ.**

***PRYCHODITI** *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

***ПРЫЯЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫЯЗЪНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫЯТЕЛСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

ПРЫЯТЄЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

***ПРЫЯТЄЛЬСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

***ПРЫЯТИ** *див.* ***ПРЇѦТИ.**

***ПРЫѦЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫѦЗЪНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫѦЗЬНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

ПРЫѦТЄЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

ПРЫѦТИ *див.* **ПРИѦТИ.**

***ПРЬКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРЬКЬЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРЬЯЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРѢБЇВАЮЩИИ** *дієприкм.* (1) який перебуває, проживає де-небудь: мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чиним... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... млбныкь наши (!) ки(р) є(р)мона(х) є(в)статїє їегоуме(н) и а(р)хїма(н)дри(т) Бнстрьїческаго монастирѣ... и сьвь(м) (!) братїя(м) я(ж) о хѣ прѣбїваюшн(м) вь стоє обїтѣ(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

ФОРМИ: *акт. теп. ор. мн.* **прѣбївающи(м)** (1458 *Mih. Doc.* 121).

***ПРѢБЛАГОСЛОВЄННЫИ** *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЄНЫИ.**

***ПРѢБЛАГОСЛОВЄНЫИ** *прикм.* (14) (*цсл.* прѣблагословєныи) (*уживається як епітет богородиці*) у вищій мірі наділений благодаттю, благословенний: а мы... нашею доброю волєю... яко да утврьдимъ н укрѣпи(м) на(ш) монастир о(т) пу(т)нои идєже є(ст) хра(м) оуспение пресвтѦи чистѣи и прѣблгословенѣи вла(д)чици нашои бцн н приснодвѣи марїи (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); а господство мы оу том благопроизволих нашнм благим произволенїем... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш свѦтыи монастир от Поутнои, идеже ест храм оуспенїе прѣсвѦтѣи чистѣи и прѣблагословенѣи владычнци нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Сучава, 1492 *BD* I, 509—510).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **прѣблагословеиѣи, прѣбл(с)веиѣн, прѣблгословенѣи** 9 (1471 *ДГСМПБ;* 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *BD* I, 347; *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ*; 1492 *BD* I, 509); **прѣблагословеииѣи** 2 (1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 211); **преблагословенѣи** 1 (1491 *BD* I, 452); **! преблагословеиїє** 1 (1491 *BD* I, 473); **! преблагословением** 1 (1491 *BD* I, 464).

***ПРѢВНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢВНОУЧѦ** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢВОЗЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прѣвозъ) переправа, перевіз: а тотїє вози да нє имаю(т) датн мыта нигдє, оу нашеи земли, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на прѣвозо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще **ПЕРЕВОЗЪ** 1.

***ПРѢВЪЗЛОУБЛЕННЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ *прикм.* (192) (*цсл.* прѣвъзлюблєныи) найулюбленіший: а на то є(ст) вѣра г(с)вамн и вѣра прѣвъзлюбле(н)наго ми сна илиѦша воєводы (б. м. н., 1422 *DIR* fig. № 35); А на то ест велика мартоурїа самь господства ми вышеписанны Стефань воєвода, и прѣвъзлюблени сынь господства ми Алєксандро (Сучава, 1470 *BD* I, 150); А на то єст вѣра нашего господства... Стефана воєводи, и в. прѣвъзлюблєннаго сына господства мы Богдана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прѣвъзлюблєни** (1470 *BD* I, 150); *род. одн. ч.* **прѣвъзлюблєннаго, прѦвъзлюбленнаго, прѣвъзлюбле(н)наго, ⟨прѣ⟩възлюблєииаго, прѣвъзлюблеиа⟨го⟩** 33 (1422 *DIR* fig. № 35; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 97; 1470 *BD* I, 153; 1472 *DIR«A»* 528; 1497 *BD* II, 98; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **прѣвъзлюблєнаго** 7 (1470 *BD* I, 155; 1497 *BD* II, 96, 107, 113, 115; 1499 *BD* II, 140; *RA* 257); *род. мн.* **прѣвъзлюблєиих, прѣвъзлюбленн(х), прѣвъзлюблєниxь, прѦвъзлюблєиих, прѦвъзлюблєни(х), прѣвъ(з)любленн(х), прѣвъз⟨лю⟩бленнх** 94 (1428 *Cost.* I, 210; 1472 *Cost. D.* 26; 1479 *DC* 141; 1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 266; 1484 *BD* I, 279; 1488 *BD* I, 325; 1491 *BD* I, 445; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 85 і т. ін.); **прѣвъзлюблєных, прѦвъзлюблєных, прѣвъзлюблєны(х), прѦвъзлюблєны(х) прѣвъзлюблєн⟨ых⟩** 22 (1429 *Cost.* I, 258; 1472 *BD* I, 172; *DIR«A»* 530; 1480 *BD* I, 239; 1483 *Cost. S.* 122; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 504; 1493 *BD* II, 31; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 43 і т. ін.); **прѣвъзлюблєнных, прѣвъзлюблєнныхь, прѦвъзлюблєнных, прѣвъзлюблєнны(х), прѣвъзлю(б)ле(н)ны(х)** 18 (1471 *DIR«A»* 527; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 209; 1484 *BD* I, 277; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 469; 1495 *BD* II, 74; 1497 *BD* II, 124 і т. ін.); **прѣвъзлюблєннних, прѣвъзлюблєнни(х)** 8 (1479 *BD* I, 228; *BAM* 62; *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 296; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 467; 1494 *BD* II, 37); **превъзлюбленних, превозлюбленних** 4 (1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453, 464, 473); **привъзлюбленн(х)** 1 (1490 *DC* 148); **прѣвъзлоублєнных** 1 (1473 *BD* I, 190); **! прѣвъзлюбѣлєнны(х)** 1 (1475 *Cost. D.* 4); **! прѣвъзлюллєннх(ь)** 1 (1490 *RA* 255); **! прѣвъзлюблєнны(и)** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ВЪЗЛЮБЛЄННѢИШИИ.**

Пор. **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ПРѢВЪЗЛЮБЛЄННИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

***ПРѢВЪЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

***ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

!ПРѢВЪЗЛЮБѢЛЄННЫХ *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

! ПРѢВЪЗЛЮЛЛЄНИХЬ *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

ПРѢД *див.* **ПРЄДЪ**[1].

! ПРѢДАНЇА *див.* ***ПРИДАНИЄ.**

***ПРѢДАТЄЛЬ** *див.* ***ПРЄДАТЄЛЬ.**

***ПРѢДОКЪ** *див.* **ПРЕДОКЪ.**

***ПРѢДРЄЧЄННЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРѢДРЄЧЄНЫ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРѢДРЄЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРѢДЪ** *див.* **ПРЄДЪ**[1].

***ПРѢДЪРЄЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРѢДЬРЄЧЄННЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРѢДЬРЄЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРѢДѢДИЦЯ** *ж.* (1) прабаба: Іо Стефа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѦжни анастасїї (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прѣдѣдици** (1497 *DC* 8).

***ПРѢДѢДЪ** *див.* ***ПРАДЕДЪ.**

***ПРѢДѦДЪ** *див.* ***ПРАДЕДЪ.**

ПРѢЖДЄ[1], **ПРЄЖДЄ, ПРѦЖДЄ** *присл.* (26) (*цсл.* прѣждє) **1.** раніше, перед тим (25): мы їо александрь воєводы (!)... знаємо чинимь... ожє тоть истинныи слоуга и болѣринъ нашь строє и ивань слоужиль прѣж(д)є почившимь родитєлємь нашимь правою и вєрною слоу(ж)бою и днє(с) слоужитъ намь правою и вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слоуга нашъ миклъоушъ распопъ слоужи(л) прѣж(д)є стопочившему родит⟨єлю⟩ нашєму право и вѣрно, а днє(с) слоужить намъ право и вѣрно (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96); и паки оу тоти внше писани(х) (!) црквн въ тѦ(х) вишє писани(х) сєлахь о(т) волости соучавскои и оу тоти ѕ црквн оу волости черновскои варє ко(л)ко сѣ приновлѣти(!) прѦ(ж)де и ко(л)ко сѣ приновѦ(т) а прѦ(д)(!) и причинѦ(т) (Сучава, 1490 *DC* 148).

2. перш за все, передусім, насамперед, в першу чергу (1): ємоу оурнкъ съ въсѣмъ доходомъ нєпороушено николи на вѣкы вѣчныѦ такождє и братїамъ єго прѣждє н дѣтємь єго и оунучатомь єго (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще **ПЄРЄЖЄ**[1], **ПРЄЖЄ.**

ПРѢЖДЄ[2] *прийм.* (3) (*з род.*) (*виражає часові відношення, вказує на подію, якій передує дана дія*) перед (чим), до (чого) (3): и єще дали єсми ã сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѦ ген. ã, вь дєнь свѦтаго Василїя Великаго, вєчєрь парастас а заоутра свѦтаа литоургїѦ, якож єст обично, прѣждє сьмръти нашєи, а по сьмръти нашєи на вѣки вѣчниѦ (Путна, 1476 *BD* I, 217).

Див. ще **ПЄРЄЖЄ**[2].

ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ *прикм.* (4) вищевказаний, вищезгаданий: про то слюбую и слюбили єсмо нашєму г(с)дрю кролю влодиславу прєжє написаному... служити вѣрну

быти и послушну (Віслиця, 1393 *P* 51); мы панове и боꙗре землѣ молдав(с)кои... слюбили есми с нашими г(с)подари... велебному кролеви, володиславу, прѣженаписаному, пол(с)кому, литов(с)кому и ру(с)кому... вернымъ быти и помагати со всею нашею (м)чью (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); также коли... буду господаремъ и воеводою, оу земли валаскои, слубую и сеи листъ на себе даю, аже хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому, преже написаному (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прѣже написаныи** (1395 *Cost.* II, 613); *дав. одн. ч.* **преже написаному** 2 (1393 *P* 51; 1400 *Cost.* II, 619); **прѣженаписаиому** 1 (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЕРХОУОПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

ПРѢЗЬ *див.* **ПРЕЗЪ.**

***ПРѢИТИ** *див.* **ПРЇИТИ.**

***ПРѢКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРѢКОПЪ** *ч.* (2) (*цсл.* прѣкопъ) рів, канава: а хотарь тѣмъ селомъ почении о(т) молдави чере(с) лоугъ на оусти перекопа та прѣкопомъ до троана (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы стефанъ воевода... чнни(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу о(т) нѣмца.. киприꙗнова пасика оу ботне(х)... по(ч)нше о(т) приходнща моловатцу вода вишнивцу... за прѣко(п) на дѣль и о(т)толѣ попере(к) на тернавкоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прѣко(п)** (1470 *DIR«A»* 522); *ор. одн.* **прѣкопомъ** (1427 *DIR«A»* 450).

Див. ще ***ПЕРЕКОПЪ.**

***ПРѢМѦНЕНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* прѣмененыи) вищезгаданий, вищеназваний: мы Стефан, воевода... знакомито чинимъ... ꙗко хотꙗ... предкоув наших воевод молдавских... обычаем и стопенюм наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы... кролюмъ полскнмъ... посвѣдчити... абы яко тыи то передкове прореченнїи и прѣмꙗненым кролюм полскым... вѣрностъ... записали и заобвꙗзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *дав. мн.* **прѣмѧиеным** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЕРХУИМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХУМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХЬМЕНЕНЫИ, *ВЕРЪХУПОМЕНЕНЫИ, *ПРВИМѢНЕННЫИ, *ПРОМѢНЕННЫИ.**

***ПРѢНАОСВѢЦЕНШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*стч.* osvěcený, *стп.* oświecony) (*шанобливий епітет короля або можновладного князя*) найясніший: На которого соимоу кончанїе и дѣланїе... отець кнѣзь Григорие... и також велеможны панове... и прѣнаосвѣценшее и наивишее кнѣжꙗ и велеможны господарь нашь крол Казимирь... соуть сосланы и налицены и намꙗнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **прѣиаосвѣценшее** (1467 *BD* II, 297).

Див. ще ***НАОСВѢЦЕНЬШИИ, *НАОСВѢЧЕНЬСКИИ.**

Пор. ***ОСВѢЦЕНЫИ.**

! ПРѢНОУКОВИ ⟨ПРѢОУНОУКОВЕ⟩ *див.* ***ПРѢОУНОУКЪ.**

ПРѢОБРАЖЕНЇЕ *с.* (3) (*цсл.* прѣображение) (*назва церковного свята, також календарна дата*) спас, преображення: на великое потверженье ... листу привѣсили есмо наши печати... оу пꙗтокъ, предъ прѣображеньемъ г҃а б҃а нашего ї҃у х҃а (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); пса(н)... въ е҃ де(н) кану(н) преображения хва (Львів, 1478 *ЗРМ*); и оучинили есми и въ задоушїе свꙗтопочивших предков... наших... яко да оутврьдимь и оукрѣпимь нашь свꙗтыи монастирь... идеже есть храмь прѣображенїе господа бога (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* храмь **прѣображенїе** (1499 *BD* II, 162); *род. одн.* **преображения** (1478 *ЗРМ*); *ор. одн.* **прѣображеньемъ** (1404 *Cost.* II, 625).

***ПРѢОБРАЖЕНЬЕ** *див.* **ПРѢОБРАЖЕНЇЕ.**

***ПРѢОНОЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢОНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢПИСЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прѣписъ) податок, що стягався за перегін з однієї місцевості в іншу призначеної на продаж худоби, яка при цьому підлягала переписові: а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платꙗ(т) и прѣпи(с), ка(к) платилн при о҃ци наше(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прѣпн(с)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ПЕРЕПИСЪ.**

***ПРѢПОДОБНЫИ** *див.* ***ПРЕПОДОБНЫИ.**

***ПРѢПОЧЕТЕННЫИ** *див.* ***ПРЕПОЧТЕНЫИ.**

***ПРѢПОЧТЕННЫИ** *див.* ***ПРЕПОЧТЕНЫИ.**

***ПРѢРЕЧЕННЫИ** *див.* **ПРЕРЕЧЕНЫИ.**

***ПРѢРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕРЕЧЕНЫИ.**

***ПРѢСВѦТЫИ** *прикм.* (35) (*цсл.* прѣсвꙗтыи) пресвятий: мы александръ воевода... дали есмы монастироу оуспенїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици што е(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а пи(с)на въ кїевѣ... въ печерьско(м) монастыри прѣстыꙗ б҃ца и прп(д)бны(х) о҃ць антонїа и ѳео(д)сїа (Київ, 1446 *P* 155); а аз господство мы... дали есмо въси вышеписанныи села що на Серетꙗ... нашем⟨оу⟩ свꙗтомоу монастири що на Быстрици, идеже ест храм оуспенїе прѣсвꙗтыꙗ владычици нашеи богородици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **пр(с)томоу** (1446 *P* 154); *род. одн. ж.* **прѣсвѧтыѧ, прѣстыѧ, прѣстыѧ** 4 (1443 *ПГСММ*; 1446 *P* 155; 1449 *Cost.* II, 379; 1499 *BD* II, 154); **прѣстїа** 1 (1488 *ДГСПМ*); **прстыа** 1 (бл. 1470 *ОБРН* 129); **пр(с)то(и)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ж.* **прѣсвѧтѣи, прѣсвѧтѧи, прѣстѣи, прстѣи, прѣстѣи, пр(с)тѣи, прѣ⟨с⟩тѣн** 21 (1431 *Cost.* I, 325; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 453; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*; 1460 *DIR«A»* 515; 1476 *BD* II, 211; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **пресвѧтѣи, пресвтѧн** 2 (1471 *ДГСМПБ*; 1491 *BD* I, 452); **пресвтеи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); ! **пресфетен** 1 (1491 *BD* I, 464); **прѣстои** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **Пресвятой** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **пресвѧтыи** 1 (1491 *BD* I, 473).

Пор. **СВѦТЫИ.**

***ПРѢСЕЛОКЪ** *див.* **ПРИСЕЛОКЪ.**

***ПРѢСТАВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* прѣставити сꙗ) померти, упокоїтися: Прѣстави сꙗ І҃о Влъдиславь воевод в лѣ(т) Ѕ҃Ц҃Ѯ҃Г м(с)ца Авгоу(ст) к҃в д҃нь (Дял, 1455 *Nic. Doc.*); дъщи лацка воево(д) она прѣстави сꙗ в лѣ(т)҂Ѕ҃Ц҃К҃И м(с)ца мар(т) К҃Ѕ (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **прѣстави сѧ** (1455 *Nic. Doc.;* 1494 *ДБСН;* 1497 *DC* 8).

***ПРѢСТОУПИТИ** *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

***ПРѢСТОУПНИКЪ** *див.* **ПРѢСТЪПНИКЪ.**

ПРѢСТЪПИТИ *дієсл. док.* (8) (*цсл.* прѣстѫпити) (що) (*наказ, заповіт, повеління*) порушити, переступити: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ безъ о(т)чьство(м) (!)... да е(ст) прокла(т) (!) о(т) б҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто коли которыи на(с) оурꙗдни(к) задержати и прѣстоупн(т) на(ш) листъ... то(т) оузри(т) нашоу казнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); И тыж нѣкоторых панов або которых подданних наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи

въси вышеписаннїи наши єднанїѧ... нє имают быти зламаны анї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф.* **прѣстъпити** 3 (1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531); **прѣстоупи(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **!прѣстѧпити** 1 (1458 *BD* I, 9); **! престапити** 1 (1453 *ПГОВ*); *майб. 3 ос. одн.* **пр(ѣ)стѫпить** (1401 *ЗКЄ*); *інф. пас.* **быти... престоуплени** (1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***ПЕРЕСТУПИТИ** 2, ***СТОУПИТИ.**

ПРѢСТЪПНИКЪ *ч.* (4) (*цсл.* прѣстѫпьникъ) порушник: а которыи бы нє хотилъ на томъ изъєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ... на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а кто бы хоты(л) пороушити сїє потвръжденїє, и даанїє то(т) є(ст) на(м) противни(к) и листоу нашємоу прѣстоупни(к) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прѣстъпникъ, прѣстоупни(к)** (1453 *ПГОВ*; 1458 *DIR«A»* 513); *знах. одн.* **прѣстоупника** 1 (1435 *Cost.* II, 682); **пристъпиїка** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

! ПРѢСТАПИТИ *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

!ПРѢСТѪПИТИ *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

***ПРѢСЧЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢОУНОУКЪ** *ч.* (1) (*тільки у множині*) предок: мы александръ воєвода... знаменито чинимъ... Оже прїиде прѣд нами... аноушка дочка маренина... н продала свою правоую отниноу и дѣдниноу... що имали прѣдѧди єй... отъ прѣноукови (!) нашихъ (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* **отъ! прѣноукови** нашихъ (XV ст. *НРРГ*).

Див. ще ***ПРАОУНОУЧА, ОУНОУК** 2, ***ОУНОУЧА** 1.

***ПРѢОУНОЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢОУНОУЧѦ** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

!ПРѢОУЩОУРѢТОМ *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЧЕСТНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* прѣчєстьныи) (*уживається як епітет богородиці*) найчесніший, найсвятіший: а кто би хотил пороушити сїє наше данїє... таковыи да єст проклѧтъ от господа бога... и от прѣчестна єго матеръ (Бистрнця, 1457 *BD* I, 5).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **прѣчестна** (1457 *BD* I, 5).

Пор. **ЧЕСТНЫИ** 2.

***ПРѢЧИСТЫИ** *див.* ***ПРЕЧИСТЫИ.**

! ПРѢЧТЫ ⟨ПРѢЧИСТЫ⟩ *див.* ***ПРЕЧИСТЫИ.**

***ПРѢШЧЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢШЧЮРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩТОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩЮРѦТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

ПРЯД *див.* **ПРЕДЪ**[1].

***ПРѦВЪЗЛЮБЛЕНИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

***ПРѦВЪЗЛЮБЛЕННЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

***ПРѦВЪЗЛЮБЛЕНЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

ПРАД *див.* **ПРЕДЪ**[1].

***ПРАДРЕЧЕНИИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРАДРЕЧЕННЫ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРАДРЕЧЕННЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРАДРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРАДРЕЧОНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

! ПРАДОУНОУЧАТОМ ⟨ПРАВНОУЧАТОМ⟩ *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

ПРАДЬ *див.* **ПРЕДЪ**[1].

ПРАЖДЕ *див.* **ПРѢЖДЕ**[1].

***ПРАЖОВСКИИ** *див.* **ПРАЖОВЪСКИЙ.**

ПРАЖОВЪСКИЙ *ч.* (2) (*особова назва*): Андрею Прѧжовскому на отпущене людем его Шершеневъским ведра меду до ключа Кневского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Прѧжовъский** (1496 *АЛРГ* 69); *дав. одн.* **Прѧжовскому** (1496 *АЛРГ* 69).

ПРАЗ *див.* **ПРЕЗЪ.**

ПРАЗИСКАТИ *дієсл. док.* (1) (кого) поновити у володінні: ач бы был которы отдаленны, тых засѣ прѦзискати хочемо и имамо (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **прѧзискати** (1462 *BD* II, 284).

ПРАМО *присл.* (1) (*по прямій лінії*) прямо: и о(т) рѣчи (!) колочина прѦмо поперекъ полѦ болохова али жь до великои рѣки днѣстра выше села потока (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

***ПРАСЛУХАТИ** *див.* **ПРИСЛУХАТИ.**

! ПРАТЕЛЮ ⟨ПРИАТЕЛЮ⟩ *див.* **ПРИАТЕЛЬ.**

***ПРАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (кого, що) турбуватися, піклуватися (про кого, про що), доглядати, пильнувати (кого, що) (1): И щоби сѣ есте не сварили за моею именїю, докоул ме имете слышати аже есмъ жив; але прѦчте и милоуите кони и кобили и овци... и оусе товар коулко ест (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

2. (на кого) бути призначеним (кому) (1): будеть ведомо оусемъ ... ажъ Ѧзъ панко слуга королевъ та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦземъ скнригаиломъ... дати ми двесте рублевъ кн҃зю скнригкаилу (!) што жъ на королѦ прѦчеть (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **прѧчеть** (1387 *СП* № 12); *нак. сп. 2 ос. мн.* **прѧчте** (1481 *BD* II, 358).

***ПРАОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАЧИСТИИ** *див.* ***ПРЕЧИСТЫИ.**

***ПРАЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАЩОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПСАТИ** *дієсл. недок. і док.* (36) (*цсл.* пьсати) **1.** (*скласти якийсь текст*) написати (35): а пса(н) оу луцку (Луцьк, 1388 *Р* 42); а пса(л) ванко (Снятин, 1424 *Р* 100); а пса(н) в киеве,.. мѣсѦца декабрѦ ѳ҃ д҃нь (Київ, 1433 *Р* 119); A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); Псанъ у Краковѣ, Декабря 10 день (Краків, 1454 *АЛМ* 12); пса(н) и дата (!) во (л)вове (Львів, 1478 *ЗРМ*); Пса(н) в берестьи ноя(б) в҃і день (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Псан у Вилни... мца нояб. 25 день (Вільна, 1499 *АЛРГ* 95).

2. (к кому) (*звертатися з листом, посилати лист*) писати (до кого) (1): I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пса(л)** (1424 *Р* 100); *1 ос. мн.* **iesmo... psali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **псанъ, псан, psan, пса(н)** (1427 *Р* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1437 *Р* 137; 1442 *Cost.* II, 719; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *АЛМ* 12; 1478 *ЗРМ*; 1490 *Пам.*; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **пса(н)** (1388 *Р* 42; 1424 *ДГВВ;* 1427 *Р* 109).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ**, ***НАПИСАТИ** 1, ***НАПСАТИ**, ***ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ** 1, 3, ***ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 1.

***ПТАЧИИ** *прикм.* (1) (*стч.* ptačí) ◇ ⟨ловища⟩ птачие *див.* ***ЛОВИЩЕ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **птачими** (1445 *Р* 148).

Див. ще ***ПТАШИИ, *ПТАШИНЫИ.**

***ПТАШИИ** *прикм.* (2) ◇ ⟨ловы⟩ пташии (1) *див.* **ЛОВЫ**; принады пташии (1) *див.* ***ПРИНАДЫ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **пташими** (1434 *Р* 128; 1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ПТАЧИИ, *ПТАШИНЫИ.**

***ПТАШИНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨ловища⟩ пташиные *див.* ***ЛОВИЩЕ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **пташиными** (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ПТАЧИИ, *ПТАШИИ.**

***ПТИЧЬ** *ж., зб.* (1) птиця, птаство: а любо отъ иное стороны где моѦ сила нестечеть а рать на конь оузъсѦдеть

а я о томъ оузъвѣдаю а к тобє нсъ птнчєю языкъ вести не пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *ор.* **птичєю** (1484 *ЯМ*).
ПОУД *див.* **ПОДЪ.**
ПОУДЛИ *див.* **ПОДЛЄ²**.
ПОУДЪ¹ *ч.* (1) *(одиниця виміру ваги)* пуд: а ис тых людей дани идет три кади мєдоу бєз поуда, а копа грошей (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).
ФОРМИ: *род. одн.* **поуда** (1470 *AS* I, 67).
***ПОУДЪ²** *див.* **ПОДЪ.**
***ПОУЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) полохати, пужати: Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлвн за мост пєрєходєчи... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют... и шкоды вєликиє чинѧт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **поужает** (1478 *AS* III, 17).
ПУЖИЧАНЕ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання):* А тымъ Пужичаномъ не казалн есмо въ тые земли вступать ся, ннжли только стадо маютъ паствитн (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).
ФОРМИ: *наз.* **Пужичане** (1495 *АЛМ* 85); *дав.* **Пужичаномъ** (1495 *АЛМ* 85).
ПУЗДРО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны... на имѣ... панъ нємирѧ пуздро, панъ янъ кїѧнскы, и стали єсмо на томъ, ажє нмаємъ запнсы держати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728 — 729).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пуздро** (1445 *Cost.* II, 729).
ПОУЗИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* а прн томъ были свѣтки добрыи людє кизь глѣбъ ивановичь... а кнзѧ юрьєвь слоуга нзь головчи поузило (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поузило** (1463 *ГГЯ*).
ПУЗОВСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том были... пан Тишко Ходыкович Корєнєвскнй... а зємлѧнин волынскоє зємли... Фєдко Пузовский (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А при мнѣ былъ... панъ Исачко Пузовскнй (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пузовский** (1466 *AS* I, 62; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120, 121).
***ПОУИ** *ч.* (5) *(особова назва, молд.* пуй «пташеня», «маля»): а мн такождєрє и от нас ⟨дали⟩ и потвердили слоугам нашим Тоадєроу и братїам єго Іоноу и Поую н Захарїю... тоє прѧдрєчєноє сєлищє (Сучава, 1479 *BD* I, 224); И оуставшє азь господство ми та заплатил оусн тотн... пинѣзи... оу роукн слоузѣ нашему Дашко и сєстри єго Мали, сыновє Гостила, оуноукове Поуѧ плоскарѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *род. одн.* **Поуѧ** (1488 *BD* I, 323, 354, 355); *дав. одн.* **Поую** (1479 *BD* I, 223, 224).
Див. ще **ПОУЮ.**
PUKOSSOWICZ *ч.* (1) *(особова назва):* tedy oczicz toho sieła Pokossowczow... na ymię Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Pukossowicz** (1413 *GL* 48).
ПОУЛПЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* пулпэ «литка», «вим'я»): а мы такождєрє н от нас єсми дали и потвєрдили Мики тоє прѧдрєчєнноє сєло на Тоутовѣ... где был жоудє Поулпє (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ПОУЛПЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє н от нас єсмн дали... Мнкн тоє прѧдрєчєнноє сєло... на имѣ Поулпєщїи, где был жоудє Поулпє (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ФОРМИ: *наз.* **Поулпєщїи** (1495 *BD* II, 57).
***ПУЛТОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Пултівці: а зъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець, при которой долыни засталысьмы пана Ярмолу зъ людми его, которыи потвердылы, же отъ Бучачной вправо — грунтъ той до Пултовець, а влево — до Почапинець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род.* **Пултовець** (1430 *ГВКЛ* 8).
ПУЛЪ *див.* **ПОЛЪ¹**.
ПОУНЖЄЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... потврьдн⟨ли⟩ єсмы ємоу... пѧ(т) сєлъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ... грьчинєщъ... лоушчєщъ, чєтврьтоє сєло, гдє є(ст) коуръ сєкъ, пѧтоє сєло гдє было, лѣтовищє и(х) староє (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поунжєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).
! **ПОУНЬ** ⟨ПОУНЬСКИИ⟩ *див.* ***ПОУНЬСКИИ.**
***ПОУНЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* прн то(м) были... па(н) поунь (!) пан станнсла(в) ба(рт)ошє н намѣ вол(ди) па(н) василє(и) хрѣ(б)тови(ч) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* ! **поунь** (1499 *ГОКІР*).
ПУПЄРЄКЪ *див.* **ПОПЄРЄКЪ²**.
ПУПЪ *див.* **ПОПЪ.**
ПОУРЄЧЄ *ч., невідм.* (10) *(особова назва, молд.* пуричє «блоха», «тлінь»): И заплатил пан Поурєчє спътаръ и тоти ӣ злат оу роуки братоу своєму (Сучава, 1491 *BD* I, 459); А на то єст... вѣра бояр наших: в. п. Доума пръкалаба... в. п. Поурєчє (Сучава, 1494 *BD* II, 33).
Див. ще ***ПОУРЄЧЪ.**
***ПОУРЄЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* пуричь «блоха», «тлінь»): А на то єст... вѣра бояр наших: в. п. Доума прѣкалаба... в. п. Поурєча (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).
ФОРМИ: *род. одн.* **Поурєча** (1494 *BD* II, 35, 37, 38).
Див. ще **ПОУРЄЧЄ.**
***ПОУРКАРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* пуркар «свинопас»): И оуставшє слоуга наш Стан Хоржа та заплатил оуси ⟨тоти вышєписанныи пинѣзи р̃к злат⟩ татарских оу ⟨роукы сл⟩оузѣ нашємоу Даноу Сок⟨ол⟩ и братоу єго Поуркароу (Сучава, 1473 *BD* I, 190).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Поуркароу** (1473 *BD* I, 190).
***ПУРТАРЬ** *див.* **ПОРТАРЬ.**
ПОУРЧЄЛ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* пурчєл «порося»): Тѣмь мы... дали и потврьднли єсмы ємоу... цигане на имѧ: Манчюлъ съ чєлѣдїю єго що коупиль от Поурчєла за м̃ злати татарских и Пынтѣ (Сучава, 1479 *BAM* 61); а чєтврьтаа част от того сєла да єст плємєникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Поурчєл** (1495 *BD* II, 53); *род. одн.* **Поурчєла** (1479 *BAM* 61); *дав, одн.* **Поурчєлоу** (1495 *BD* II, 53).
Див. ще ***ПОУРЧЄЛЄСКОУЛЪ.**
***ПОУРЧЄЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд.* пурчел «порося»): мы александръ воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга на(ш) крачунъ пурчєлєску(л) жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); ⟨и па(н) пътроу сто(л)ни(к) да(л) влъ⟩коу поурчєлєскоулоу... єдно сєло (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пурчєлєску(л)** (1429 *Cost.* I, 239); *род. одн.* **поурчєлєскоула** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **поурчєлєскоу(л)** 1 (1483 *Cost. D.* 30); *дав. одн.* **поурчєлєскоулоу** (1483 *Cost. D.* 30).
Див. ще **ПОУРЧЄЛ.**
***ПОУРЧЄЛЄЩИ** *див.* ***ПОУРЧЄЛЄЩЇИ.**
***ПОУРЧЄЛЄЩЇИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чины(м) знаменнто... ожє... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєло єго поурчєлєщи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); прївїлиє, що имали на поурчєлєщїи, а они дали оу роуки нашємоу вѣрномоу ⟨паноу, пътроу столникоу⟩ (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).
ФОРМИ: *род. мн.* **пурчєлєщи** (1443 *Cost.* II, 141); *знах. мн.* **поурчєлєщїи** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **поурчєлєщн** 1 (1429 *Cost.* I, 239).
***ПОУСКАТИ** *дієсл. недок.* (3) 1. (кого) *(дозволяти пастися де)* пускати, випускати (1): Хто свои свѣньи в чюжїи лє(с) на жолоу(д) по(у)скає(т) (XV ст. *BC* 8 зв.).

2. залишати осторонь, минути (що), проходити мимо (чого) (2): а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце (!) влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, где также копецъ усыпалы и грань на лыпи учиниты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* по(у)скає(т) (XV ст. *ВС* 8 зв.); *дієприсл. одноч.* пускаючи (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

Див. ще **ПОУСТИТИ, *ПУЩАТИ.**

***ПОУСТИИ** *див.* ***ПОУСТЫИ.**

ПОУСТИНѦ *див.* **ПОУСТЫНѦ**[1].

ПОУСТИТИ, ПОУСТЇТЬ *дієсл. док.* (8) **1.** (кого) *(дати можливість, дозволити увійти куди)* пустити, впустити (1): што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чере́з бє́рестиє... мы хочємъ ради то оучинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2);

(кого) *(дозволити вийти куди)* випустити, відпустити (1): а мы имаємо их твердо и остаточно держати... и николи на волю их нє поустити (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

2. (що) *(сказати кудись іти)* послати (2): И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); А отъ мєнє... и отъ слоугъ моихъ... твоимъ людємъ коли шкода станєть, а о томъ делє коли ѧ боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моѧ прибєгъши, твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т) а я о томъ оузъвєдавши... я ихъ только боудоу нє казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

3. (що) залишити осторонь, минути (що), пройти мимо (чого) (1): а потомъ, пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи... ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое... прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

4. (на кого) *(виявити довір'я)* спуститися (на кого), довіритися (кому) (1): тако єсмъ пустили на зємѧны и на старьцѣ (Погоничі, 1422 *Р* 97);

◇ пустити мимо сѧ (1) пустити в непам'ять, забути (про що): и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияща воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... оусѣ мєрзѧчки єсми пусти ли мимо сѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); поустїть на пороукоу (кого) (1) пустити під заставу: а возмєть лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *інф.* поустити 1 (1462 *BD* II, 292); поустїть 1 (XV ст. *ВС* 37); *перф. 1 ос. мн.* єсми пусти ли 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); єсмъ пустили 1 (1422 *Р* 97); *2 ос. мн.* стє поустили (1475 *BD* II, 336); *майб. 1 ос. одн.* поущоу (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* абыхомъ... пустили (п. 1341 *Р* 2); *дієприсл. перед.* пустивъши (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***ПРОПУСКАТИ, ПРОПУСТИТИ 1, ПРОПУЩАТИ, *ПОУСКАТИ, *ПУЩАТИ.**

***ПОУСТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) ◇ поустити сѧ вины (1) вчинити проступок, провинитися: Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати а рыцєри вєльможьныи чєрє(с) грамоты выимоуючи бы сѧ хто поустилъ вины пєрє(д) соудомъ тогды то(г) можє(т) посла(ти) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* бы сѧ... поустилъ (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ПОУСТЇТЬ *див.* **ПОУСТИТИ.**

***ПУСТНЫИ** *прикм.* (1) ◇ землица пустная *див.* **ЗЄМЛИЦА.**

ФОРМИ: *род. мн.* пустныхъ (1454 *АЛМ* 12).

Див. ще ***ПОУСТОВСКИИ.**

PUSTO *присл.* (1) ◇ pusto wczyniti (1) спустошити: Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ПОУСТОВСКИИ** *прикм.* (4) ◇ зємлѧ пустовъскаѧ (1), поустовскаѧ зємлѧ (3) *див.* **ЗЄМЛѦ** 3.

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* пустовъскую (1491 *AS* I, 97); *місц. одн. ж.* на поустовъско(и) (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. мн.* на (оу) поусто(в)скихъ (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.).

Див. ще ***ПУСТНЫИ.**

***ПОУСТОВЩИНА** *ж.* (1) виморочний маєток: Коли(ж) нєкоторыи лю(ди) алюбо кмєть умрє(т) бє(з) дєтєи тогды панъ єго увѧзоуєтсѧ в постовщинѫ (!) (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! постовщинѫ (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще **ПУСТЫНѦ**[1] 2.

***ПОУСТОВЪСКИИ** *див.* ***ПОУСТОВСКИИ.**

***ПУСТОМЫТЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Пустомити: пытали єсмо Старыхъ бояръ... што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу дєсѧтину ино то єсмо опѧтъ привєрнули къ Склиню по высокую могилу ѣдучи к пустомыту (Луцьк, 1445 *Р* 150); Въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* пустомыту (1445 *Р* 150); *місц. одн.* на Пусто мытѣ (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПУСТОШИТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) нищити, пустошити: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* абы (штобы)... пустошили (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21)

Див. ще ***WYPUSTOSZYTY.**

***ПОУСТЫИ** *прикм.* (22) **1.** необроблюваний, необроблений (10): Левоиу Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, дають сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35); в сии(ж) годъ дали ивану на третинє да(н) давати што бы таѧ зємлѧ пуста нє лежала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

2. *(занедбаний, запущений)* запустілий, пустий (3): а хота(р) тѣмь села(м) *(в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.)* корнїи и стр⟨им⟩бїи що на краковѣ и поусти(и) селищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почєнши... о(т) лѣса долоу(в) до обрьшїю поточки на доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлѧнѧ (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *ВС* 26).

3. *(сплюндрований)* спустошений, пустий (1): «...a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

4. *(який не має власника)* покинутий, залишений, виморочний (5): И мы узрѣвши на его вѣрную службу... дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну... наша дворища пустая Боднарская (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы великии кнѧзь витовтъ дали єсмо єську нєщєвичю дворищє ѧрополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала (Краків, 1487 *РИБ* 434).

◇ за пусто (3) як виморочні: Ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина есть, а тотъ Вѣшторть, отецъ того Яцка, не гораздо былъ тыи земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* пусто 3 (1495 *РИБ* 602); пустоє 1 (1427 *Р* 109); *наз. одн. ж.* поуста, пуста, pusta 6 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1487 *РИБ* 434); поустаѧ 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 93 зв.); ! поуст 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *наз. мн. ж.* пусты 2 (1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн. с.* поусти(и) 1 (1428 *Cost.* I, 209); поуста 1 (XV ст. *ВС* 26); *род. мн.* пустыхъ (1463—1478 *PEA* I, 35); *знах. мн. с.* пустая 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); поу(с)-

таа 1 (1452 *Cost.* II, 422); *місц. мн.* **на пустыхъ** (1454 *АЛМ* 12).

***ПУСТЫНКА** *ж.* (4) *(назва місцевості поблизу Києва):* пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в монастыри оу пусты(н)це (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3); Билъ намъ чоломъ нгуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пустынки** (1500 *АСД* II, № 3); *дав. одн.* **Пустынцы** (1500 *АСД* II, № 3); *місц. одн.* **въ Пустыцѣ** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **оу пусты(н)це** 1 (1499 *ПИ* № 3).

***ПОУСТЫНСКИИ** *прикм.* (5) ◇ монастырь николскии поустынскии (1), монастирь Поустынскии (1), поустынскии манастыръ (2) *див.* **МОНАСТИРЪ**; Пречыстая Пустынская (1) *див.* ***ПРЄЧИСТЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Пустынского** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн. ч.* **поусты(н)скомоу** 1(1499 *ПИ* № 3); **поустыньскомоу** 1 (1427 *Р* 108); *ор. одн. ч.* **поусты(н)ски(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн. ж.* **у Пустыиской** (1500 *АСД* II, № 3).

Пор. ***ПУСТЫНКА.**

***ПОУСТЫНЬСКИИ** *див.* ***ПОУСТЫНСКИИ.**

ПУСТЫНА¹, ПОУСТИНА *ж.* (68) 1. *(незайняте, неосвоєне місце)* пустище, пустка (53): узрѣвши єсмн на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на нмя сєло Старуня, а другоє село Новоє... штоже сєло Старуня, то осадил отець Некрннь пустиню (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); тѣ(м) мы... дали... єсмн ємоу... єдно мѣсто о(т) поустини... да осадн(т) соби сєло (Сучава, 1429 *Cost.* I, 209); єщє єсмы ємоу дали и потвердили єго сєло на граници, близь снѣтина, на имѣ гавриловцн, що єго са(м) о(т) поу(с)тнни осади(л) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); и єще єсмо далн два фалчи и єднн фертал винограда... що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(покинута, запущена земля) пустка, пустище (12): А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє... то полє пустынА (Бохур, 1377 *Р* 24); а хотарь тѣма двѣма поустынѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубръ ожива(л) (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); А хотар да єст томоу половина сєлоу и поустыни от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1469 *BD* I, 136).

2. виморочний маєток (3): О поустыні се(л)скои алюбо мєстьскои (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пустына** 1 (1377 *Р* 24); **пустина** 1 (1426 *ВАМ* 21); *род. одн.* **поустнни, пустиии, поу(с)тиии** 22 (1428 *Cost.* I, 209; 1435 *Cost.* I, 403; 1436 *Cost.* I, 444; 1438 *Cost.* II, 14; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 323; 1456 *Cost.* II, 569; 1466 *BD* I, 113; 1492 *BD* II, 510; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **поустыии** 4 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *DIR«A»* 463; 1469 *BD* I, 136); **пустынѣ** 2 (1377 *Р* 24); **пустинѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 179); **поустины** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *дав. одн.* **поустиии** 3 (1438 *Cost.* II, 15; 1453 *Cost.* II, 445; 1492 *BD* I, 510); **поустыни** 3 (1438 *DBAc* 27; 1469 *BD* I, 136); **пустынѣ** 1 (1377 *Р* 24); **поустинѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 444); **поустнны** 1 (1434 *DIR«A»* 463); *знах. одн.* **поустыню** 4 (1377 *Р* 24; 1434 *Cost.* I, 391; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208); **поустиню, пустиню** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1426 *ВАМ* 21; 1453 *Cost.* II, 445); *зам. род.* мєсто от **поустиню** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. дав.* хота(р)... томоу **поустиню** 1 (1455 *Cost.* II, 559); *місц. одн.* **оу (на) поустини** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 114; 1491 *BD* I, 464); **о поустынї** 3 (XV ст. *ВС* 7, 23, 23 зв.); *наз. мн. зам. дав.* хотаръ тѣмъ **поустиии** (1436 *ВАМ* 33; 1448 *Cost.* II, 317); *дав. мн.* **поустинамъ, поустинѣмъ** 6 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *Cost.* I, 450; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 180; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 569); **пустынамъ** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *знах. мн.* **поустыии** (1425 *Cost.* I, 173); *ор. мн.* **pustyniami** (1421 *AS* I, 27); *дав. дв.* **поустынѣма** (1425 *Cost.* I, 173).

Див. ще ***ПОУСТОВЩИНА.**

***ПОУСТЫНА²** *ж.* (1) (*стп.* puścina) спадок, спадщина: а заставила єсми кн(А)зем и(х) м(и)л(о)сти... сєло своє ПъАнь пустыню... в чом мнє записал пан мой ... оу тридцати копах широких грошей (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пустыню** (1481 *AS* I, 77).

***ПУСЧА** *див.* ***ПОУЩА.**

ПОУТ *див.* **ПОУТЬ.**

ПОУТЄНСКИ *прикм.* (8): Пис(а) вь манастирь... ієрмонах Паисїє. Игоумен Поутєнски (Путна, 1476 *BD* I, 216); И оу том також прїидоша прАд нами... кир поп Паисїє... и съ въсѣми братїАми от Поутєнскои монастири... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Поутєнски** (1476 *BD* I, 215, 216); *місц. одн. ч.* **оу Поутєнскомоу** (1476 *BD* I, 212); *род. одн. ж.* **Поутєнскои** (1476 *BD* I, 217; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 153, 154); *род. мн.* **Поутєнскых** (1499 *BD* II, 153).

Пор. ***ПОУТНА¹.**

! ПОУТИ ⟨**ПОУТНИ**⟩ *див.* ***ПОУТНА¹.**

***ПУТИВЕЛЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а штом был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат... и я тых пенезей не взял у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *род. одн.* **Путивельского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ПУТИВЛЬСКИЙ *прикм.* (2) (*пор.* Поутнвль у *Київській землі):* А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голенка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алєксандрович (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); А пану Сеньку Олизаровичу... а князю Богдану, наместнику путивльскому, 13 судовъ северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **путнвльский** (1485—1500 *AS* I, 121); *дав. одн. ч.* **путнвльскому** (1496 *АЛРГ* 72).

***ПОУТНА¹** *ж.* (39) *(назва міста у Молдавському князівстві):* А кто повєзєтъ соукно до Басараб, дати имєт иа головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... и оу Поутною и оу Васлоуи... от воза в злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274); и єще єсмо дали томоу свАтомоу нашємоу монастироу от Поутнои мѣсто от поустини по тои сторони Подразѣ (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Поутнои, пу(т)нои** 36 (1470 *BD* I, 141, 150; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 181; 1478 *BD* I, 219; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 419; *DC* 148; 1492 *BD* I, 510 і т. ін.); **! Поути** 1 (1488 *BD* I, 348); *ор. одн. зам. род.* от **Поутною** 1 (1490 *BD* I, 420); *зам. місц.* **оу Поутною** 1 (1460 *BD* II, 274).

ПОУТНА² *ж.* (13) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Путна: тимь мы... дали єсми єму... три сєла на путнои (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154); а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоузѣ нашємоу вѣрномоу... тоє прАдречєнноє сєлище на Поутнои (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на поутиа, поу(т)на** (1493 *ПСВСП*); *род. одн.* **Поутиои** (1490 *BD* I, 420); *місц. одн.* **иа Поутнон, путнои** 9 (1423 *Cost.* I, 154; 1445 *Cost.* II, 226; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1497 *BD* II, 109, 160; 1499 *BD* II, 160); **на ! Поутно** 1 (1497 *BD* II, 109).

ПУТНИЦЯ *ж.* (1) *(назва потоку в Перемишльській землі):* тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всєго имѣнїа... съ всѣми границями ... исъ потоки, дамнѣцА, и путниця (Судомнр, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **путниця** (1361 *AGZ* 6).

***ПОУТОРОСЬ** *ч.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... село Стєцканїи... въ оусти Калоугерици, оу лакь Поуторось (Сучава, 1493 *BD* I, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Поуторось** 1 (1493 *BD* I, 6); **Поутоурось** 1 (1493 *BD* I, 6).

***ПОУТОУРОСЬ** *див.* ***ПОУТОРОСЬ.**

ПОУТЬ, ПОУТЪ, ПОУТ, ПѪТЬ, ПѪТЪ *ч.* (65) (*цсл.* пѫть) **1.** путь, дорога (49): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... до вєликої буковины кдє вышєлъ путь оть добрѣно‹вц›ь на конец полѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрєстныи путь (б. м. н., 1419 *P* 90—91); колї хто имєє(т) лѣ(с)... далєко о(т) сєбѣ а хочє(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чєрє(с) чюжоє имѣнїє тогды нє можє(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идеть о(т) того лѣсоу (XV ст. *BC* 38); а хотар... тєм поутємъ... до врѣх д‹...›кы гдѣ смо пєрво почали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

путь полъдъгаєцьскыи (!) (1) (*назва дороги*): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) брєховича дубья... по путь полъдъгаєцьскыи (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *P* 3); вєликїи поут (4) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1; Добрѧньскый путь (1) *див.* ***ДОБРѦНЬСКЫЙ**[1]; Дубровенъскии путь (1) *див.* ***ДУБРОВЕНЪСКИИ;** жирѧвьскии путь (1) *див.* ***ЖИРѦВЬСКИИ.**

2. право на вільний проїзд (2): И поутѧ просить одъ Стєфана воєводы на зємлю королєвъскоую (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Ино што перво сего есьмо чинили давали путь твоимъ посломъ и ихъ посломъ отъ тебѣ до нихъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*); путь чистъ (6) вільний проїзд: а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцемъ безъ приимъ без пакости всѧкому чл҃вку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); ино мы по(м)нѧчи пряня(з)нь твою с прє(д)ки нашими на твоє жеданьє твоємоу послу дає(м) поуть чи(ст) чєрє(з) нашу зємлю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поуть, путь** 3 (1392 *Cost.* I, 7; 1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *Cost.* I, 121); **поутъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); **поут, поу(т)** 4 (1453 *Cost.* II, 445; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* **о(т) пѪтъ (поут)** 2 (1454 *Cost.* II, 501; 1491 *BD* I, 449); *зам. знах. дв.* **два пѪть** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *род. одн.* **поутѣ, поутѧ, putja** 10 (1414 *Cost.* I, 111; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1481 *BD* II, 364; 1492 *BD* I, 497, 510; *Cost. S.* 162); **поута** 1 (1490 *ДГСХМ*); *знах. одн.* **поуть, путь** 11 (п. 1349 *P* 3; 1400 *Cost.* I, 37; 1419 *P* 90; 1443 *P* 145; 1488 *ДГСПМ;* 1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ; ПЧФГ* 35, 36); **поутъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); **поут, поу(т), пѪ(т)** 16 (1400 *Cost.* I, 37; 1488 *BD* I, 348, 356; *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 136); **пъть** 1 (1458 *Mih.Doc.* 122); *ор. одн.* **поутємь, поутємъ, поутє(м)** 9 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1411 *P* 79; 1424 *Cost.* I, 162; 1446 *ПГСПМР;* 1456 *Cost.* II, 582; 1490 *ДГСХМ;* XV ст. *BC* 38; 1500 *SD* 7); **поутом** 2 (1488 *BD* I, 348; 1491 *BD* I, 449); *зам. знах.* потокомъ... **на поутємь** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн.* **на (въ) поути, пути** (1400 *DIR«A»* 433; 1499 *РИБ* 776).

ПУТЯТИЧЪ *див.* **ПУТѦТИЧ.**

ПОУТѦТА *ч.* (9) (*особова назва*): А при том были светкн... кнѧз Иван Путѧта, а воєвода киевский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при том былъ вл‹а›дыка луцкий Ярофѣй... кн‹ѧ›зь Путѧта Ивановичъ городничий луцкий (Острог, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Поутѧта, Путѧта, Путята** (1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 141; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 61; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1483 *AS* I, 82); *род. одн.* **Поутѧты** (1475 *AS* I, 70).

ПУТѦТИЧ, ПУТЯТИЧЪ *ч.* (7) (*особова назва*): а при то(м) бы(л)... кн҃зь ива(н) поутѧти(ч) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... а слуги князя Дмитріевы Путятича (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а иное выдал князю Дмитрею Путятичу, воєводе киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); Билъ на(м) чоло(м) ключникъ лу(ц)ки(и) кнѧ(з) ива(н) поутѧти(ч) и вказа(л) пєрє(д) нами листъ нашъ што єсмо пєрво сєго далн ємоу двє дворищи... до нашоє воли (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Путѧтич, Путятичъ** 3 (1487 *AS* I, 85; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89); **поутѧти(ч)** 2 (1467 *СП* № 13; 1497 *ПКИП*); *род. одн.* **Путятича** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **Путятичу** (1496 *АЛРГ* 72).

ПОУЦѢНИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы ... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Жоуржи Поуцѣноу... два села на имѣ Поуцѣни оу Доубровоу, а дроугоє сєло на краи Доуброви (Вaслуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз.* **Поуцѣни** (1497 *BD* II, 107).

ПОУЦѢНОУЛ *ч.* (1) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р҃ злат оу роуки слоугам нашим (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Поуцѣноул** (1497 *BD* II, 107).

Див. ще ***ПОУЦѢНЪ.**

***ПОУЦѢНЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): а ми... єсми дали... слоузѣ нашемоу Жоуржи Поуцѣноу тоти прѧдрєчєннїи два сєла (Сучава, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Поуцѣноу** (1497 *BD* II, 107); *наз. мн.* **Поуцѣиє** (1497 *BD* II, 107).

Див. ще **ПОУЦѢНОУЛ.**

***ПУЧИЦКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати... су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пучицкому** (1495 *ВМЗД*).

***ПОУШЄЧЪНЫИ** *прикм.* (1) (*призначений для пушки*) гарматний: а в городе поушечъного пороху полъбочъкн а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **поушечъиого** (XV ст. *ИК*).

ПОУШКА *ж.* (5) гармата, пушка: Што на крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) ѕ҃... а вєлики(х) пушє(к) на городє д҃ (б. м. н., XV ст. *ИК*); В городє оу вєници поушка а двє пищали (б. м., н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поушка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *наз. мн.* **поушки** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *род. мн.* **пушєкъ, пушє(к)** (XV ст. *ИК*).

***ПОУЩА** *ж.* (8) (*густий ліс, лісові зарослі*) пуща (7): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми н далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ пусчами, зъ лесы и болоты подъ лесомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкєвичи и Ивашковцы и Клєпачи, поущи нам, ловы, дєрєво бортноє з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

пуща Ретовская (1) (*назва пущі у Волинській землі*): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, (што) надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **пущы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **поущоу** 2 (1478 *AS* III, 17); **пусчу** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **поущою** 1 (1478 *AS* III, 17); **пусчею** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *наз. мн.* **поущи** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **пусчами** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПУЩАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) залишатн осторонь, минати (що), проходити мимо (чого): и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ лисъ Мыховъ пущаючи влево, а пана Максыма вправо... где также есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныти велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **пущаючи** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще ***ПОУСКАТИ** 2, **ПОУСТИТИ** 3.

***ПОУЩИИ** *прикм. в. ст.* (1) (*цсл.* поущии) гірший: а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ и то о(т) двою сторонъ поганьство тѧжкоє а о(т) трє(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѧнє

але мнѣ соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **поущи** (1484—1486 *ГСПТЗ*).
ПОУЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд.* пуй «пташеня», «маля»): И оуставши наши слоуги Тоадер и Йон н Поую и Захаріа... и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки Аноушци (Сучава, 1479 *BD* I, 223).
Див. ще ***ПОУИ.**
***ПЧЄЛА** *див.* ***БЧОЛА**[2].
***ПЧИЧЬ** *ж.* (1) (*назва лівої притоки Прип'яті*) Птич: я Василей Волчкович из братом своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костентину... отчизну нашу на рєци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Пчичи** (1491 *AS* I, 97).
! ПЧЛЄ ⟨ПЧЄЛЪ⟩ (1): а на(м) тоє зємли о(т) пр(с)то(и) бци нє о(т)води(ти) ани знамени своє ни п(ч)лє (!) нє води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
Див. ***БЧОЛА**[2] 2.
ПШЄНИЦА *ж.* (1) (*особова назва*): А при том был кн⟨ѧ⟩зь Иван ПутѦтич... дьѦкъ черньчегородский Пшеница (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пшеница** (1490 *AS* I, 92).
***ПШЄНИЦЯ** *див.* **ПЪШЄНИЦА.**
***ПШЄНИЧНЫИ** *прикм.* (1) пшеничний: а єще єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора каждыи годъ цѣлии по десѦть бочокъ вина и по десѦть колоды пшеничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).
ФОРМИ: *род. мн.* **пшеничны(х)** (1411 *Mih. Alb.*).
***ПШЄНЇЦЯ** *див.* **ПЪШЄНИЦА.**
***ПЪДОУЧЄЛЪ** *ч.* (1) (*рум.* păducel «глід») (*назва джерела у Молдавському князівстві*): хота(р)... на ... пъдоуче(л) на оустїє потока где падає(т) оу бїстры(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).
ФОРМИ: *знах. одн.* **пъдоуче(л)** (1458 *Mih. Doc.* 121).
Див. ще ***ПЄДОУЧЄЛОУЛЪ.**
***ПЪКОУРА** *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы иліа воєвода... знаємо чини(м)... оже... па(н) вана порка... за своѦ дшѫ остави(л) самь съ свои(м) ѧзыко(м) єдно село на имѦ лоукачещїи... правже (!) пъкоурѫ монастирю оуспєнїю прч(с)тїѫ брцѫ (Сучава, 1440 *Mih.* 208).
ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* правже **пъкоурѫ** (1440 *Mih.* 208).
***ПЪНГЪРАЦЬ** *ч.* (2) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): хота(р) стоє починьшїсѦ монастирь оу пьнгърац о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чересь полѣ на могїлоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).
ФОРМИ: *род. одн.* **пьнгърац** (1458 *Mih. Doc.* 121); *знах. одн.* **пънгърацъ** (1458 *Mih. Doc.* 122).
ПЪНТЄЧЄ *див.* **ПЫНТЄЧЄ.**
***ПЪНТЄЧЪ** *див.* **ПЫНТИЧЬ.**
***ПЪНТЯ** *див.* **ПАНТѢ.**
***ПЪНЧЄЩИ** *див.* **ПАНЧЄЩИ.**
ПЪНЧЄЩЇИ *див.* **ПАНЧЄЩИ.**
***ПЪРКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**
***ПЪРОВЪ** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... полѣна опришина о(т) пърова на велико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *род. одн.* **пърова** (1419 *DIR«A»* 444).
Див. ще **ПЪРЪОУ.**
ПЪРЪОУ *ч., невідм.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): и дали єсмо томо⟨у⟩ свѦтомоу нашемоу монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу дроугою полѣноу, тиж на Вєликомь Тазловє, на Пъръоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
Див. ще ***ПЪРОВЪ.**
***ПЪТКОВЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пъткъєщи, що коупили о(т) пъткова... и пониже витєзєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); ТѦм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ: где єст ємоу дом, Чєрнътєщи... що коупил оу Стана Пъткъоа (Сучава, 1468 *BD* I, 130).
ФОРМИ: *род. одн.* **пъткова** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **Пъткъоа** 1 (1468 *BD* I, 130).
ПЪТКЪЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пъткъєщи... и пониже витєзєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).
ФОРМА: *наз.* **пъткъєщи** (1448 *Cost.* II, 323).
***ПЪТРАНА** *ж.* (3) (*особова назва*): И оуставше наши слоуги Козма и брат єго Влад... и б⟨рат⟩анича их Пътран(а) та заплатили оуси тоты вышєписанїи пинѣзи... оу роуки Мъгдълини (Сучава, 1495 *BD* II, 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пътраи(а)** 1495 *BD* II, 74); *дав. одн.* **Пътрани** (1495 *BD* II, 74).
ПЪТРАШ *див.* **ПЄТРАШЪ.**
ПЪТРАШКО *див.* **ПЄТРАШКО.**
ПЪТРОУ *див.* **ПЄТРОУ.**
***ПЪТРЪ** *див.* **ПЄТРЪ**[1].
***ПЪТУРНИКѢРЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): и єще єсми єму дали... сєла на милѣтинѣ... и сєлищє юги пътурникѣра (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).
ФОРМИ: *род. одн.* **пътурникѣра** (1445 *Cost.* II, 212).
***ПЪТЬ** *див.* **ПОУТЬ.**
ПЪХНО, ПЫХНЪ *ч.* (4) (*особова назва*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єдно сєло... где живє(т) лаоуръ, що ємоу продалъ слоуга на(ш) панъ ива(н) болдоръ... прѦ(д) нашими паны, на имѦ... панъ бадѣ дворни(к), па(н) михаилъ пъхно (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120); а на то єсть... вѣра пана бади, вѣра пана пыхнъ (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пъхно** 1 (1443 *Cost.* II, 120); *зам. род.* вѣра пана **пыхнъ** 1 (1446 *Cost.* II, 241); *род. одн.* **Пъхна** 1 (1443 *ВАМ* 41); **пыхна** 1 (1443 *ДГСПМН*).
***ПЪХЪРНИЧЄЛЪ** *див.* ***ПАХАРНИЧЄЛЪ.**
ПЪШЄНИЦА *ж.* (9) (*збіжжя*) пшениця (5): а пашнѦ єстъ жита и пъшеница и ове(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Сє я кнѦзь михаило... придаю с(с)томоу (!) сп(с)у и своєго дворъца... десѦтиноу озими пшеници и рьжи (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); се я па(н) олизарь кирдеевичь ...и съ своєю женою ѳеодосією, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);
(*зерно*) пшениця (4): Кто пшенїци позычає(т) алюбо ино(г) чого (XV ст. *ВС* 6 зв.); єще є⟨с⟩ми (*в ориг.* єми.— *Прим. вид.*) дали сволєю шолтоузы и пръгары о(т) бани, що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)ды го(д), по двандесѣ(т) коло(д) соло(д) и четири коло(д) пшеницє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пъшеница** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **пшеиици, пшеници, пшенїци** 6 (XV ст. *ВС* 6 зв., 22, 30; 2-а пол. XV ст. *СО*; 1487 *ВОРСР* 178); **пшеницє** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *род. мн.* **пшеииць** (1487 *ВОРСР* 178).
ПЪШКАНЇИ[1] *мн.* (2) (*назва села на р. Куцитній у Молдавському князівстві*): мы Стефан воевода... знамєнито чиним... оже тоти истинїи Мърина и Федка... жаловали єсми их особною нашею милостїю и дали... єсми их праваа отнина (*в ориг.* о(т)тнина.— *Прим. вид.*) сєла на Коу(ц)итнои на имѣ Мирчєщїи... и Пъшканїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392).
ФОРМИ: *наз.* **Пъшканїи** (1490 *BD* I, 392).
ПЪШКАНЇИ[2] *мн.* (1) (*назва села на р. Бистриці у Молдавському князівстві*): Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїи на Бистрицє (Сучава, 1480 *BD* I, 237).
ФОРМИ: *наз.* **Пъшканїи** (1480 *BD* I, 237).

*ПЪѦН *див.* *ПЪѦНЬ.

*ПЪѦНЬ *ч.* (11) *(назва села у Волинській землі)* П'яне: А ненадобєт в тоє моє сєло ПъѦнь никомоу оуступати сѦ (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ПьѦню** (1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **ПъѦнь** 6 (1481 *AS* I, 77); **ПьѦн, ПъѦн, ПъѦнь, ПьѦнъ** 4 (1481 *AS* I, 77).

*ПЫЛНОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* pilnować) (що) пильнувати, стерегти, охороняти: ино мы послалы вижа замку Браславского... до бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыехали и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*); ведже они не хотилы, мовячи: «не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **пылнуемо** (1430 *ГВКЛ* 7).

*PYNIZ *див.* *ПИНАЗЬ.

*PYNSKAJA *див.* ПИНСКАЯ.

*ПЫНТЄЛЕЄЄЩЫИ *див.* *ПАНТЄЛІЄЩЫ.

ПЫНТЄЧЄ, ПЪНТЄЧЄ, ПИНТЄЧЄ *ч., невідм.* (12) *(особова назва)*: а при то(м) были наши пановє, бы(л) па(н) маноило... па(н) оана пы(н)тєчє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоты истинніи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтримань... сыновє Оана Пънтєчє... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю и дали... єсмы им... два сєла на Бръладѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

Див. ще ПЫНТИЧЬ.

ПЫНТИЧЬ *ч.* (9) *(особова назва)*: а на то єсть... вѣра пана оана пънтєча (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); а иа то свѣдковє... пан доума браєвич... пан вана пынтичь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пынтичь** (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **пы(н)тєча, пынтєча** 5 (1448 *Cost.* II, 359; 1449 *Cost.* II, 379; 1453 *Cost.* II, 494; 1454 *ПГПММ*; 1455 *Cost.* II, 544); **пинтєча, пи(н)тєча** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1453 *Cost.* II, 446); **пънтєча** 1 (1448 *Cost.* II, 306).

Див. ще ПЫНТЄЧЄ.

ПЫНТѢ *див.* ПАНТѢ.

ПЫРТЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми свѦтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєло на имѣ Пыртєщїи (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **Пыртєщїи** (1475 *BD* I, 203).

PYSAR *див.* ПИСАРЬ.

*ПЫСАТИ *див.* ПИСАТИ.

*ПЫСКОВИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва)*: тогды панъ данило... тѦгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворище о пысковича (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **пысковича** (1411 *P* 79).

*ПЫСКЪ *див.* ПИСКЪ[2].

*PYTANIE *с.* (1) *(справа)* питання: jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *місц. одн.* **w pytaniu** (1388 *ZPL* 106).

Пор. *ПЫТАТИ.

*ПЫТАТИ *дієсл. недок.* (16) (кого) питати: пытали єсмо Старыхъ бояръ и мужеи старыхъ што была землѦ о(т)шла о(т) склѣнѦ къ блудову оу десѦтину ино то єсмо опѦтъ привернули къ Склиню (Луцьк, 1445 *P* 150); Мы пытали по чому вы сведоми, штобы то было пани Василевоє Копачевича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И мы Бориса Семеновича питали: маешъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); юреи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ (XV ст. *BC* 22); И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика, короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пыталъ, пыта(л)** (XV ст. *BC* 19, 19 зв., 22); *3 ос. одн. ж.* **пытала** (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **пытали** 9 (1478 *AS* III, 17; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 169); **пытали єсмо** 2 (1445 *P* 150; 1475 *AS* I, 70); **питали** 1 (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще *ВСПЫТАТИ, *ПОПЫТАТИ 1, *РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.

*ПЫТЪ *ч.* (1) ◇ горѦчимъ пытомъ *див.* *ГОРѦЧИИ.

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **пытомъ** (1435 *P* 134).

ПЫХНЪ *див.* ПЪХНО.

ПЫХЫНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва)*: Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пыхынскы** (1492 *ЗОЄ*).

*ПЫШКО *ч.* (1) *(особова назва)*: и тако(ж) потвержаємь єму єго праваѦ села, що и(х) купи(л) за свои правы пинѦзи о(т) пана ваны пышка (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **пышка** (1453 *Cost.* II, 472).

*ПЫШОКЪ *ч.* (1) невеликий водяний млин: тѣмъ мы... дали єсми єму... половина брода, що на Сєрети, съ пышкомъ у єго хотаръ от єго сторонѣ (Сучава, 1435 *МЭФ* 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **пышкомъ** (1435 *МЭФ* 3).

*ПЬНГЪРАЦ *див.* *ПЪНГЪРАЦЬ.

ПЬНЬГЪРЪЧОРОУЛЬ *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: хота(р) стоє починьшїи монастирь... о(т) доуба... до ‹обрь›шїє а о(т) толѣ... на оустїє пьньгъръчороуль (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оустїє **пьньгъръчороуль** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ПЬРВОЄ *див.* ПЄРВОЄ.

*ПЬРКЬЛАБЪ *див.* ПАРКАЛАБЪ.

ПЬРЬДЪ *див.* ПЄРЄДЪ.

*ПЬТРЪ *див.* ПЄТРЪ[1].

*ПЬТЮЛЪ *див.* ПЬТЮЛЬ.

ПЬТЮЛЬ *ч.* (4) *(особова назва)*: и оуставшє наши слоуги, пьтюль и брать єго, пєтръ... та заплатили оусє исполна (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пьтюль** 1 (1495 *Cost. S.* 193); *зам. дав.* слугамь нашимь **пьтюль** и братоу єго 1 (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **пьтюлоу** (1495 *Cost. S.* 193).

*ПЬЧАТЬ *див.* ПЄЧАТЬ[1].

*ПЬЯНЫИ *прикм.* (1) п'яний, нетверезий: О косторє(х) што(ж) частокро(т) иаходѦ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѦ к игрѣ а бєроуть пєнѦзи на заклады (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **пьяны(н)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

*ПЬѦН *див.* *ПЪѦНЬ.

*ПЬѦНЪ *див.* *ПЪѦНЬ.

*ПЬѦНЬ *див.* *ПЪѦНЬ.

*ПѢНЕЗЬ *див.* *ПИНАЗЬ.

*ПѢНЕЗЬНЫИ *прикм.* (3) *(сплачуваний грішми)*: грошовий: Też jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u wine peneżnoj abo wynszoj (!) kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ОуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнезьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть даио прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *BC* 31 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **пѣнєзьноє** (XV ст. *BC* 31 зв.); *знах. одн. с.* **пѣнєзьноє** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. одн. ж.* **u peneżnoj** (1388 *ZPL* 105).

ПѢНКО, ПѢНЬКО *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Пионий, *гр.* πίων) Піоній: ТѦгалъ сѦ пѣнко коунашєвичъ ис вєрєщакомъ Боутєвичем о гаи (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пѣнько, пѣнко** (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **Пѣн'кови** (1369 *ПСЧК*).

*ПѢНѦЗЬ *див.* *ПИНАЗЬ.

ПѢРЄД *див.* ПЄРЄДЪ.

*ПѢСОКЪ *див.* *ЧОРНЫИ ПѢСОКЪ.

*ПѢСТЫНЬ *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Пистинь: а тако єсмо єму дали... тото пєрво рє(ч)ноє сєло... Ако оуѣхана к нєму границѦ о(т) розновa... обчиною о(т)

пѣстынѣ (так.— *Прим. вид.*) на верхъ воловцѣ (Снятин, 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *род. одн.* !**пѣстынѣ** (1424 *Р* 99).

***ПѢСЧАНЫИ** *прикм.* (2) ◇ п ѣ с ч а н ы и б р о д ъ (2) (*назва броду у Волинській землі*): а о(т) пѣсчана броду по пиньскыи мостъ (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пѣсчана** (1366 *Р* 14); *знах. одн. ч.* **пѣсчаныи** (1366 *Р* 14).

***ПѢТАКЪ** *ч.* (1) п'ятирічний кінь: а тре(т)яка и четвертока (!) и пѣтока (!) хто забьеть ино по(д)лоугъ дши чїи есть жеребець и его ошецованью имѣе(т) емоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* (!) **пѣтока** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ПѢТИРЬ *ч.* (1) (*особова назва*): Тѧм мы… далї и потвердили есми емоу… селище где был татар Пѣтирь (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пѣтирь** (1468 *BD* I, 130).

***ПѢТОК** *див.* ***ПѦТОКЪ.**

***ПѢТОКА** ⟨ПѢТАКА⟩ *див.* ***ПѢТАКЪ.**

***ПѢТОКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а такоже есми потвердили монастироу нашемоу… ⟨оуси татарове⟩… на имѣ татаро(м)… каса(п) и(с) челѣдъю **си**, пѣто(к) и(с) челѣдоую (sic.— *Прим. вид.*) си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пѣто(к)** (1462 *Cost. D.* 11).

ПѢТРЪ *див.* **ПЕТРЪ**[1].

***ПѢЧАТЬ** *див.* **ПЕЧАТЬ**[1].

***ПѢЧѦТЬ** *див.* **ПЕЧАТЬ**[1].

***ПѢШИИ** *ч.* (1) піший: Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **пѣшого** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ПѢШКО *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ свѣдоци были кнѧзь Иванъ Чоръторыискьи… панъ Пѣшко марьшалько великого кнѧзѧ (Городок, 1443 *Р* 145); а при томъ были… панъ гаврило шило кирдиевичь… панъ пѣшко маршалокъ нашь (Луцьк, 1445 *Р* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пѣшко, пѣшко** (1443 *Р* 145; 1445 *Р* 151).

***ПЯДЬ** *ж.* (1) ◇ п я д и (1) (*у заперечному реченні*) ні на п'ядь, ні на крок: я дей самъ… а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идоуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род. одн.* **пяди** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ПЯТДЕСЯТ *див.* **ПѦТДЕСѦТЪ.**

***ПЯТДЕСЯТНЫИ** *числ.* (2) п'ятдесятий (1): А псанъ у Вилни… лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

д е н ь п ѧ д е с ѧ т ъ н ы (1) *див.* **ДЕНЬ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **пятдесятного** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *знах. одн. ч.* **пѧдесѧтъны** (п. 1349 *Р* 4).

***ПЯТДЕСЯТЪ** *див.* **ПѦТДЕСѦТЪ.**

ПЯТКОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пятковскій** (1463—1478 *РЕА* I, 36).

ПЯТНАДЦАТЫЙ *числ.* (3) п'ятнадцятий: Писан в Луцку… под лѣты Рожества Христова тисяча лѣтъ чотыриста пятдесят первого, индикта пятогонадцат (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое (!) месеца Сентебрий пятнадцатый денъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пятнадцатый** (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч.* **пятогонадцат** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ПЯТНАДЦАТЬ** *див.* ***ПѦТНАДЦАТЬ.**

***PIATNICA** *див.* ***ПѦТНИЦѦ.**

ПЯТНИЦЪКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ… а пупъ Иванъ Пятницъкий (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пятницъкий** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ПЯТРА** *див.* ***ПЇАТРА.**

ПЯТЪДЕСЯТЪ *див.* **ПѦТДЕСѦТЪ.**

***ПЯТЫИ** *див.* ***ПѦТЫИ.**

***ПЯТЫИНАДЦАТ** *див.* **ПЯТНАДЦАТЫЙ.**

***ПЯТЬ** *див.* **ПѦТЬ**[1].

***ПЯТЬДЕСЯТЪ** *див.* **ПѦТДЕСѦТЪ.**

***ПЯТЬСОТЪ** *див.* ***ПѦТЬСОТЪ.**

***ПѦДЕСѦТЪНЫ** *див.* ***ПЯТДЕСЯТНЫИ.**

***ПѦЛПѦ** *ч.* (3) (*особова назва*): една част от того село да ест слоузѣ нашемоу Никити и сестри его Мърини, сыновом Ѧкимовом Пѧлпѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 84).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пѧлпѣ** (1495 *BD* II, 84).

! **ПѦМАТЬ** *див.* **ПАМѦТ.**

! **ПѦМѦТЬ** *див.* **ПАМѦТ.**

ПѦТ *див.* **ПѦТЬ**[1].

ПѦТДЕСѦТЪ, ПЯТЪДЕСЯТЪ, ПЯТДЕСЯТ *числ.* (25) п'ятдесят: Też ustawilijeśmo, iż żadin… nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani, tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); и тако(ж) завѣзкоу поставлѣе(м) и поставили есми ме(ж) ними пѧ(т)десѧ(т) гриве(н) сребра, кто о(т) ни(х) почне(т) иначе (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а та(к)же на то(м) еднанию есми остали пан(у) михаилоу пѧ(т)десѧ(т) гривенъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а на(м) дава(т) с тое земли на црквь бжїю з годоу на го(д) пѧ(т)десѧ(т) гро(ш)и (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз.* **пѧтдесѧтъ, пятъдесятъ** 3 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **пѧтдесѧт, пятдесят, piatdesiat, пѧ(т)десѧ(т)** 4 (1388 *ZPL* 106; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; бл. 1458 *Р* 167; 1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах.* **пѧтдесѧт, пятдесят, пѧ(т) десѧ(т)** 7 (1452 *Cost.* II, 422; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1495 *ВМЗД*; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *ЧІАФ*); **пѧтдесѧтъ, пятдесятъ, пѧ(т)десѧтъ, пѧ(т)десѣтъ** 4 (1443 *Cost.* II, 119; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **пѧтьдесѧть** 2 (1427 *Р* 109); **пятьдесятъ, пят⟨ь⟩десятъ** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1495 *РИБ* 621); **петдесѧт** 1 (1478 *AS* III, 17); *місц.* **у петнедесятъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ПѦТЕРИ *числ., зб.* (1) п'ятеро: а в пасеце бчолы сорокъ и пѧтери (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **пѧтери** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

! **ПѦТИП** ⟨?⟩ (1): далъ есмь стої бци гнидковича лукно(!) пѧтип**е (*Прим. вид.*) ї озера ї морино (б. м. н., 1386 *Р* 33).

***ПѦТНАДЕСѦТ** *див.* ***ПѦТНАДЕСѦТЕ.**

***ПѦТНАДЕСѦТЕ** *числ.* (3) (*цсл.* пѧть на десѧте) п'ятнадцять: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ… отъ сто кожи скотїихъ пѧтнадесѧте гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто идет до ливова, на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от скотины один грош… от сто кожи скотих пѧтнадесѧт гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789).

ФОРМИ: *знах.* **пѧтнадесѧте** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **пѧтнадесѧт** ! (1456 *Cost.* II, 789).

Див. ще ***ПѦТНАДЦАТЬ.**

***ПѦТНАДЦАТЬ** *числ.* (15) п'ятнадцять: В городе оу веници… ко(р)чомъ пѧтна(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); про то мы оуставлѧемъ и(ж) хто коли позоветь бе(з) повода имееть виноу заплатить пѧ(т)на(д)цеть (XV ст. *ВС* 16); и они маютъ тые двѣ копѣ грошей давати и петнатцать бочокъ жита солянок (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз.* **пѧтна(д)цать, пѧтъна(д)цать** 2 (бл. !1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); **пѧ(т)на(д)цеть** 2 (XV ст. *ВС* 15, 30); **пѧ(т)на(д)це(т)** 1 (XV ст. *ВС* 14); *дав.* **пѧтина(д)цать, пятнадъцат⟨ь⟩** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 222); *знах.* **пѧ(т)надце(т), пѧ(т)на(д)це(т)** 3 (XV ст. *ВС* 13 зв., 21, 30);

пА(т)на(д)цєть 2 (XV ст. *ВС* 11 зв., 16); **пятнадцать** 2 (1499 *АСД* VI, 3); **петнатцать** 1 (1499 *АСД* VI, 3).
Див. ще ***ПАТНАДЄСАТЄ.**

***ПАТНИЦА** *ж.* (4) п'ятниця: дали урkви стыА пАтници (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).
ФОРМИ: *род. одн.* **патници** (1408 *Cost.* I, 60, 61); *знах. одн.* **piatnicu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).
Див. ще ***ПАТОКЪ.**

***ПАТОКЪ** *ж.* (7) (*цсл.* пАтъкъ) п'ятниця: на крѣпость сему наше(м) листу нашю печА(т) привѣсили есмо оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пАтокъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62); на великое потверженье сему нашомоу листу привѣсили есмо наши печати... оу пАтокъ, предъ прѣображеньемъ га ба нашего їу ха (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а то сА дѣяло... оу пАтокъ пАтоѣ недѣлѣ оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *P* 94); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бжїи оу пА(т)къ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а по нашемь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас, а оу соуботу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).
ФОРМИ: *знах. одн.* **патокъ, па(т)къ** 5 (1400 *P* 62; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *P* 92, 94; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **пѣток** 2 (1488 *BD* I, 356).
Див. ще ***ПАТНИЦА.**

***ПАТСОТ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**
***ПАТСОТЪ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**
***ПАТСОТЬ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**

ПАТЪ *ч.* (2) (*назва села у Київській землі*) П'ятка: о(т) коде(н)ское роуды до гли(нно)го теснъ пАтъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).
ФОРМИ: *наз. одн.* **патъ** (бл. 1458 *P* 167); *род. одн.* **патоу** (бл. 1458 *P* 167).

***ПАТЪНАДЦАТЬ** *див.* ***ПАТНАДЦАТЬ.**

***ПАТЫИ** *числ.* (18) п'ятий: А писанъ листъ оу смотричи по бьимъ нароженьи ≠а. лѣтъ и т̃ и о̃ пАтого лѣта (Смотрич, 1375 *P* 20); писанъ листъ оу соучавѣ, великого поста пАтоѣ недѣли (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то сА дѣяло... оу пАтокъ пАтоѣ недѣлѣ оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *P* 94); А писан в Києве под лѣты ржства Исус. Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдесятъ пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Писан у Володимеры, в лето тисеча чотырыста семъдесят пятое (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Писанъ у Бильни, въ лѣто семое тысечи семое, мѣсяца Іюня пятого дня (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **паты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); *род. одн. ч., с.* **патого, пятого** 3 (1375 *P* 20; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1499 *АСД* VI, 3); **pyetoho** 1 (1395 *GL* 166); *знах. одн. с.* **патоє, пятоє** (1437 *Cost.* I, 515; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 241); *наз. одн. ж.* **петаа** 2 (XV ст. *НРРГ;* 1491 *BD* I, 459); **пєта** 1 (XV ст. *НРРГ*); *род. одн. ж.* **патоѣ** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1421 *P* 94); **патон** 1 (1445 *СРК*); *знах. одн. ж.* **петоую** (1491 *BD* I, 459).

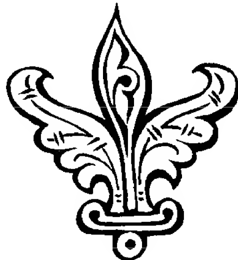
ПАТЬ[1], **ПАТ** *числ.* (49) п'ять: а о(т) того села... оузАли єсмы пАть дворы татаръ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а увзялъ есми за тые земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а тоє име(н)є дА(д)ковичи я а любо по мнѣ боудоучии мае(т) подати па(н)у петроу яновичоу... ис то(л)кими(ж) людми два(д)цА(т) члвко(в) и пА(т) члвко(в)... ка(к) я в нє(г) взА(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А пАть новы(х) члвки єщо воли не выседели (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьА на годъ по пАти коуѳтере(и) коро(т)кихъ а по пАти коне(и) (Краків, 1487 *АМЛ*); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїє... и съ вьсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сель (Ясси, 1500 *BD* II, 173).
ФОРМИ: *наз.* **пать** 16 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **пат, па(т)** 4 (1436 *Cost.* I, 450; 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); ! **тыхъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *дав.* **патн, пяти** (1481 *BD* II, 365; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1487 *АМЛ*); *знах.* **пать, пять** 13 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1449 *Cost.* II, 747; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *ГГЯ*; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1481 *BD* II, 365); **пат, па(т)** 8 (1437 *Cost.* I, 515; 1452 *Cost.* II, 410; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1490 *Пам.*; 1496 *АЛРГ* 78; 1499 *BD* II, 154); **пєт** 2 (1459 *BD* I, 34; 1468 *BD* I, 130); **петь** 1 (1500 *BD* II, 173); *дав. мн.* **паты(м)** (1437 *Cost.* I, 515).

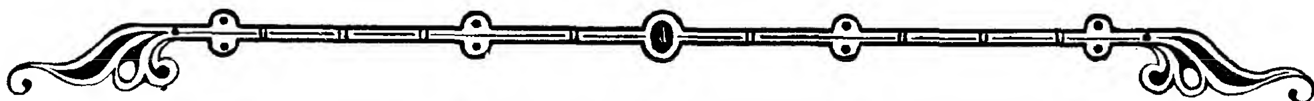
! **ПАТЬ**[2] ⟨ОПАТЬ⟩ (1): а хотаръ селомъ да є(ст) о(т) великыи друмъ... оу малоую могилоу та на столпъ а о(т) толѣ пА(т) (!) могили на столпъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).
Див. **ОПАТЬ.**

***ПАТЬДЄСѢТЪ** *див.* **ПАТДЄСАТЪ.**
***ПАТЬДЄСАТЪ** *див.* **ПАТДЄСАТЪ.**
***ПАТЬДЄСАТЬ** *див.* **ПАТДЄСАТЪ.**
***ПАТЬНАДЦЄТЬ** *див.* ***ПАТНАДЦАТЬ.**

***ПАТЬСОТЪ** *числ.* (21) п'ятсот: и на болшю крѣпость нашего осужениА помочное взАли єсмы оу кролА... а то тако аже король заплативъ пА(т) сотъ гривенъ тымъ панА(м) има вечисто держА(т) (Медика, 1404 *P* 70); а который брат хотѣлбы от нас тот дѣлъ порушити, тогды маєт пАтсот коп отложити брати своєй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а котрый з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю Єго Милости пАтсоть коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а маеть намъ в каждый год давати по пяти сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).
ФОРМИ: *дав.* **патн сот, пятисотъ** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 81—82, 82); *знах.* **патьсотъ, пятьсотъ, пят⟨ь⟩сотъ** 8 (1482 *AS* I, 79; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1489 *АМВ; РИБ* 431); **патсотъ, патсот** 6 (1463 *AS* I, 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **па(т) сотъ** 3 (1404 *P* 70; 1487 *АМЛ*); **патсоть** 1 (1475 *AS* III, 14).

ПѪТЪ *див.* **ПОУТЬ.**
ПѪТЬ *див.* **ПОУТЬ.**

РАБ *див.* **РАБЪ.**

РАБЕЕВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* Жаловалъ намъ... Есько Рабеевичъ на дядьковича своего (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рабеевичъ** (1489 *РИБ* 431, 432); *род. одн.* **Рабеевича** (1489 *РИБ* 432); *дав. одн.* **Рабеевичу** (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* **Рабеевича** (1489 *РИБ* 432).

РАБЕЙ *ч.* (1) *(особова назва):* отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рабей** (1489 *РИБ* 431).

***РАБОТА** *ж.* (5) (*цсл.* работа) **1.** *(результат діяльності)* робота (2): Коли комоу четыри волы возме(т) силою а боуде(т) на то осве(т)ченье за замешьканье ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую недѣлю имее(т) платити д҃ скотца (XV ст. *ВС* 30).

2. *(трудова повинність феодально залежних селян)* робота (1): о(т) ты(х) вышеписанны(х) се(л) и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) и ни жадною (!) нашу службоу, а ни работу що бы не платили намъ тоты лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288—289).

3. справа, діло (2): И по сем да знат ваша милость за работоу що сте поустили къ нам поклисари а мы въсемоу добрѣ оуразоумехмо, въсе подробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); Тое въсе вышеписанное мы вишеписанніи Іо Стефан воевода... на тыи слюбы и присѣгы, що выше пишем о въсѧх рѣчех и работах и записов, на наше право... слюбоуем (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *знах. одн.* **работоу** (1447 *Cost.* II, 289; XV ст. *ВОРСР* 179; 1475 *BD* II, 336); *знах. мн.* **работы** (XV ст. *ВС* 30); *місц. мн.* **о работах** (1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***РОБОТА.**

РАБОТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а мы та⟨кождере и от нас⟩ еси дали и потвръдили... слоузѣ нашемоу Работъ и сестри его Соръ... тое село на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* мы... дали... **Работъ** (1493 *BD* II, 14).

РАБЪ, РАБЬ, РАБ *ч.* (17) *(покірний божій волі)* раб, слуга: Г҃(с)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему ц҃ркв и олтарь ст҃аго архиерѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Азъ рабь б҃жїи... именемъ стефанъ по прозвищоу ж винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ д҃шѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Се азъ рабъ б҃жїи к҃нзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ есмь въ кїевь съ своєю женою (Київ, 1446 *Р* 154); Се *(в реєстрі* съ.— *Прим. вид.)* аз раб владыкы моемоу исоу христа, Іо Стефан воевод... знаменито чиним... ож... Негша, дочка Жоуржї и съ еи дѣтми... продали свою правою (!) и питомоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рабъ, рабь, раб, ра(б)** 15 (1401 *ЗКЄ*; 1446 *Р* 154; 1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 181; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 376; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); **! равь** 1 (1453 *Cost.* II, 453); *дав. одн.* **рабу** (бл. 1350 *Р* 8).

***РАБЫИ** *прикм.* (1) строкатий, рябий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний... а пану Гвоздю кожух куний, рабою камъкою волочен (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **рабою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

РАБЬ *див.* **РАБЪ.**

РАВАСОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашего, илїи воеводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... и панъ мисѣ равасовскыи... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воевода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такоже... обицоуемъ... тотъ голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **равасовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***РАВАСОВЪ** *прикм.* (2): а то есмы емоу дали оури(к) за равасова села о(т) сочавѣ и о(т) жежїи (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **равасова** (1425 *Cost.* I, 173).

Пор. **РАВАСЪ.**

РАВАСЪ *ч.* (3) *(особова назва):* а на то вѣра моя вышеписаннаго александра воеводы... и вѣра пана равасъ литовоя (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы александръ воевода, господарь земли молдавскои, ис нашими землѧны... на имѧ, панъ жюржь староста... панъ яцко, панъ равасъ литовои слюбили есмы... велебному владиславови, королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **равасъ** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *зам. род.* вѣра пана **равасъ** 1 (1403 *ДГАА*); *род. одн.* **! риваса** (1407 *Cost.* I, 56).

РАВНО *присл.* (58) (*цсл.* равьно) **1.** так само, так же (56): тѣмь мы видѣвше правою (!) и вѣрноую слоужбоу его до на(с)... дали есмы емоу оу нашеи земли молдавскои два се(л)(а)... емоу и дѣте(м) его... равно и оуноучето(м) его (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); да ест им и от нас оурикь и съ въсѧм доходом, им и дѧтем их равно и оуноучатом их (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

2. (з ким) нарівні (2): Але хочоумъ его миловати и оу чти... держати, равно с нашими вѣрними и почесними бояре (Сучава, 1460 *BD* II, 270); Але вас хочем держати и оу великои милости и ласцѣ держати и чти равно с нашими наивышшими болѣры (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

Див. ще **РОВНО.**
! РАВЬ *див.* **РАБЪ.**
РАДА *ж.* (206) (*стч., стп.* rada, *свн.* rât) **1.** порада, рада (15): Мы дмитрин инѣмъ именємъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже добраѧ рада наших боѧръ и всѣхъ землѧнъ и нашею доброю волєю... володиславу королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40); Колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишеє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... оучинєныѣ землю шепиньскоую... дароуємы а ворочаємы ж иашых пановь... вѣданеїмь, рады и волею особьни, на вѣкь вѣкомь имити (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Сє я Ванко Скердѣєвич... вызнаваю, иж я... ис приѧтєлскою радою... кн(ѧ)зю Семєну Василєвичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизиу свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Також и... крал полскїи и братїя єго... землю нашю молдавскоую от въсѧх непрїятєлєи наших... мечем и радою и людмы... завжды... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

р а д у р а д и т и (6) радити раду, радитися: знаменитосто чинимы ... иже мы романъ воєвода... королеви польскому... и слубуємъ... помагати и добра рада радити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); имаємы єму добрую раду радити, а противъ єму никоторымъ врѣменемъ нє быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и також имаємы єго выстерегати о(т) всѣхъ злы(х) рєчеи и имаємь доброую раду радити (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653).

2. *(дорадчий орган верховного правителя)* рада (174): тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали єсмо и потвердили єсмо єго правого всєго имѣнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и мы порадивсѧ с нашими кнзи и с паны и с нашею вѣрною радою даємъ и дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы панове господарѣ нашего илїи воєводы... и рада прѣ(д)реченнаго... илїаша воєводы... вызнаваємь... колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... паиу владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая... мысли ваши... нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣньє а противоу радѣ кролювъства нашего братьскоую приязнь... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ были свєтки рада наша кнзь михаило васильєвичь... а ины(х) много добры(х) при томъ было (Луцьк, 1452 *P* 161); А на то свѣдковє наш митрополит, и рада королєвскаа (Сучава, 1460 *BD* II, 276); мы з ра(до)ю пано(в) наши(х) оуставлѧємь ни с чого ли(ч)бы нє (до)вать (!) ємоу (XV ст. *BC* 35 зв.); Смотрєли єсмо того дела с паны радою нашою (Вільна, 1499 *ВФ*);

(керівний орган церковних сановників) рада (1): и своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

3. *(член ради)* радник (2): Umyslili jesmo s panу radami naszimi i dali prawa (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими тую данину... потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

4. *(намовляння)* підмова (3): вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ александръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятєлии нашихъ... былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); А також прерєченнїи крал... слюбили нам... иж нигдє... нє имают нам оудилати, ани оучинком ани радою (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(зговір) змова (1): а николи нє имаєм быти в ради алибо оу вымовѣ, прѧз сѧ, алибо прѧз кого иного (Сучава, 1462 *BD* II, •284);

◇р а д у ч и н и т и (1), ⟨р а д у⟩ д а в а т и (напротиву кому) (1) підмовляти (кого проти кого): а мы такѣжь оурозумѣвши... а познавши ижь прере(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ... єго... правого чиними (Ланчиця, 1433 *P* 121); р а д у д а т и (1) дати допомогу, допомогти: А також мы... ани жадноп радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424); р а д ы о у ж и т и (1) взяти участь у нараді: тогды на роцѣ напре(д) рєченым стронамъ... з добрымъ розмышлєниємъ мног добры(х) люд(и) ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу єдин(с)твѣ воли нашеи... осудили єсмы... аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига (Медика, 1404 *P* 70); в з я т и р а д у (1) *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рада, ра(д)** (1388 *P* 40; 1434 *P* 128; 1442 *Cost.* II, 719; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1460 *BD* II, 276; 1467 *BD* II, 297; 1494 *BD* II, 387; 1499 *ВФ* і т. ін.); *род. одн.* **рады** 19 (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *P* 70; 1433 *P* 121; 1447 — 1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 738; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *BC* 10; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); **радї** 2 (1455 *Cost.* II, 769; 1499 *BD* II, 424); **! радъ** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *дав. одн.* **радѣ** 6 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 239); **ради, радї** 2 (1435 *Cost.* II, 679; 1453 *Cost.* II, 766); **радє** 1 (1499 *ВФ*); *зам. ор.* съ всеи... **радѣ 2** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **раду, радоу** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1468 *BD* II, 305; 1495 *РИБ* 620); **рада** радити 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн.* **радою, ра(до)ю** 105 (1361 *AGZ* 6; 1403 *ДГАА*; 1411 *Mih. Alb.;* 1438 *P* 138; 1448 *Cost.* II, 305; 1451 *AS* I, 44; 1466 *BD* I, 105; 1470 *AS* I, 65; 1480 *BD* I, 239; 1499 *ВФ* і т. ін.); **радои** 1 (1445 *Cost.* II, 730); *місц. одн.* **в ради** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн.* **рады** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **радами** (1388 *ZPL* 103; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

! РАДЄВИТЄИ ⟨**РОДОВИТЄИ**⟩ *див.* ***РОДОВИТЫИ.**

***РАДЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радєвича (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **радєвича** (1424 *ДГВВ*).

РАДЄНЪ *прикм.* (3) ◇ б ы т и р а д ъ н и *див.* **БЫТИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **радєнъ** (1498 *BD* II, 414); *наз. мн.* **радни, радъни** (1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 420).

РАДЄШАНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу почєнши о(т) могыли... та дорогою до потока що идєтъ на радєша(н) (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую и вѣрноую слоужбоую (!) до на(с)... потвердили єсми ємоу... села... на имѣ радєшани и... мынзанци (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386).

ФОРМИ: *наз.* **радєшани** (1434 *Cost.* I, 386); *знах.* **радєша(н)** (1424 *Cost.* I, 162).

РАДИ, РАДЫ, РАДЇ *прийм.* (27) (з род.) **1.** *(виражає причинові відношення)* (18) ради, заради *(у постпозиції)* (17): и дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озеро на(д)нистрѣ... того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмєцкого монастырѣ или по рибоу или по мє(д)... щобы о(т) ни(х) нигдє нє оузѣли мыта (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); Марушка... присѣгла... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(с) оунукы ку(п)чичєви ани єи самои... ани ми(х)нови Сєго ра(ди)... мы єсми дали и потвердили марушки и ми(х)нови племенику єи оусѣ сєла (Васлуй, 1474 *РГС*); Того ради мы видѣвше их(ь) доброи воли... мы також(ь)дєрє и от нас(ь) дали и потврѣдили слоузѣ нашемоу паноу Пътроу комисоу тоє прѣд(ь)рєчєноє половина село от Грозєщи (Сучава, 1490 *RA* 254—255);

(у препозиції) (1): Бо и тепєръ послали єсмо нашого посла Костю дьяка до вашой милости... ради тоєжъ прыгоды вашеи милости, што отъ нєго вамъ стала ся (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. *(виражає відношення мети)* задля, заради (8) *(у постпозиції)* (5): а иамъ... православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви... и того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... оже прїидоша... ива(и)... исъ своими братїами и тѣгали... на марушкою... того ра(д) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѦры (Васлуй, 1474 *РГС*);

(у препозиції) (3): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и тако(ж) прїидє прѦ(д) иами... па(и) костє оуры(ш)... и оучини(л) радї божїи млстї, а бы ємоу вѣчнои памѣти и да(л) свою пасикоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншим відмінком) (1): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... башота маноуйло прїидє прѣ(д) нами... и дадє єдно село своє... манастырю о(т) нѣмца... тѣмъ ради и мы по єго данїю даємъ и дали єсми тоє село башотѣни (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

РАДИВИЛОВИЧЪ, РАДИВИЛОВИЧ *ч.* (8) *(особова назва):* Прик. нам. во вн(л) кан. пи. Мк. Род. (!) (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); При томъ были: во(евода) Вил(енскій), паиъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ), кан(цлеръ) нам(ѣстникъ) Новг(ородскій) паиъ Юр(ій) Пац(овичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и на(д)то єщє Ѳє(д)ко сла(л)ся на п̃на миколая радивиловича воєводоу виленъского канъцлєра нашого (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **радивиловичъ, Радивилович, Рад(ивиловичъ)** 3 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **ра(ди), ра(д)** 3 (1495 *ВК*; 1496 *ВМФС*; 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* ! **Род.** (1493 *АЛРГ* 56); *знах. одн.* **радивиловича** (1499 *ВФ*).

РАДИВИЛЪ *ч.* (3) *(особова назва):* воєводѣ троцкому паноу радивилоу остиковичоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ князь Матей, бискупъ Виленскій... панъ Радивилъ Остиковичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радивилъ** (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **радивилоу** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **радивиломъ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***РАДИВОНЪ** *ч.* (4) *(особова назва, цсл.* Родионъ, Иродионъ, *гр.* Ἡρωδίων) Родіон, Радивон: И мы имъ, семи чоловекомъ на имя Ивану а Гаврылу... а Радивону тые корчъмы Врудъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); Иио мы... тые людн... на имя Гануса Шатрановича... а Радивоиа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Радивону, радивоноу** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АМВ*); *знах. одн.* **Радивона** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

***РАДИВОНЪКОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* Въ лѣто шеститисѦщноє шистьдєсѦтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **радивоиъковоѣ** (1359 *Р* 10).

***РАДИВОУНЪКОВЪ** *прикм.* (1) ◊ с т а в ъ р а д и в о у н ъ к о в ъ *див.* **СТАВЪ**[1].

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу радивоунъковѣ** (1366 *Р* 12).

! **РАДИЛА** 〈**РАДУЛА**〉 *див.* **РАДОУЛЪ.**

РАДИТИ[1], **РАДИТЇ, РАДЇТИ** *дієсл. недок.* (25) *(стч.* radìti, *стп.* radzić, *свн.* rathen) 1. (кому, к чому, без додатка) сприяти (кому), підтримувати (кого) (12): мы дмитрии... кнѦ(з) литовскии чинимъ то зиаємо... иже добраѦ рада наши(х) боѦръ... доброю волєю... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право... слюбуємы... къ ихъ доброму ради(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41); и мы при нѣмъ так же слюбуемы радити н сами держати непорушно (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а надѣю маю(ч) и дооуѲаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длѦ чти и доброго нашего ничого менши вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы... слюбоуєм... жадного иного пана нє искати... али єго милости кролю... помагати... и радити (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372).

2. (на що, у що) намовляти (до чого) (4): а по нашемъ 〈живо〉тѣ кто 〈боу〉дєт 〈господарь нашеи〉 земли... тотъ 〈що...〉 или би радилъ на пороу〈шенїє〉 таковы да є(ст) 〈проклѦ(т)〉 (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249); а николи нє хочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю... гдє бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского... лихоє оу волотство ражено... и овшемъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи... обыслати и выстеречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

3. (без додатка) *(бути членом дорадчого органу верховного правителя)* радити (1): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

4. (без додатка) радитися (з ким) (2): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ иєволю ка(к) мочї имє(м) н похилити соби головоу томоу поганствоу (Васлуй, 1456 *ЭСФ*);

р а д у р а д и т и (6) *див.* **РАДА.**

ФОРМИ: *інф.* **радити, радитї, радїти, ра(дї)ти, ради(т)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 689; 1457 *Cost.* II, 811; 1485 *BD* II, 372; 1499 *Cost.* II, 737 і т. ін.); *перф. 1 ос. мн.* **радили єсмы, ра(д)ли єсмы** (1456 *ЭСФ*); *2 ос. мн.* ! **є(ст), єстє радили** (1447—1492 *ЛКБВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би радилъ, бы... радиль** (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679, 682); *предик. пас. дієприкм.* **ражеио** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ**[1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, *ОУРАДИТИ.**

РАДИТИ[2] *див.* **РѦДИТИ.**

***РАДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (кому) подобатися, відповідати чиїм намірам: Я кн(Ѧ)зъ Юри Василєвич Жаский вызиаваю... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє иа Волыни своє власноє из людми которыєж в том имєни живут рєчєноє Бєлашов за тридцат коп широких грошєи... продал єсми єму... так, ижєт он волен... продати... как жє сѦ єму налєпєй будет видєти и радити (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ... будєт... радити** (1466 *AS* I, 62).

РАДИТЇ *див.* **РАДИТИ**[1].

***РАДИЧЄВЪ** *прикм.* (1) ◊ 〈с е л и щ є〉 р а д и ч є в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **радичево** (1448 *Cost.* II, 324).

РАДЇ *див.* **РАДИ.**

РАДЇТИ *див.* **РАДИТИ**[1].

***РАДНИИ** *див.* ***РАДНЫИ**[1].

***РАДНЫИ**[1] *ч.* (12) *(стп.* radny) *(член ради)* радник: А на то ест вѣра н доуша... оусих бояръ наших радиих, и великих и малих (Коломия, 1485 *BD* II, 372); а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли... о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи... к ва(м) до кнзъства великого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А на болшоую крѣпост... нашоу печат болшоую... и печати бояр наших радных велѣли єсмы привѣсити (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. мн.* **радиыхъ, радных** 4 (1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 420, 425, 443); **радних** 2 (1485 *BD* II, 372); *знах. мн.* **радныи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **радными** 2

(1499 *BD* II, 419, 420); **радными** 1 (1499 *BD* II, 425); **радними** 1 (1485 *BD* II, 371).

***РАДНЫИ**[2] *прикм.* (1) потрібний, бажаний: а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра(т)о писаноє не єсть к ва(м) принесєно можєте ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣдн̂ии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **радноє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

РАДОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ... панъ Брян Радовицкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радовицкий** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***РАДОВСКИИ** *прикм.* (4): в лѣ(т)≠SЦПИ м(с)ца ге(н) к при єп(с)пѣ радовско(м) Іоникїи (б. м. н., 1480 *DC* 9); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи... Іоанїкїє єпископь Радовскои єпископїи... слюбили єсмо... кролеви полскомоу... въсє моцнє а непороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при радовско(м)** (1480 *DC* 9); *наз. одн. ж.* **Радовскаѧ** (1490 *BD* I, 420); *род. одн. ж.* **Радовскои** (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 425).

Пор. **РАДОВЦИ**[1].

РАДОВЦИ[1] *мн.* (35) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Редеуці: А на то єст велика мартоурїѧ и вѣра выщ(є)писанаго Стефана воєводы... и наши єпискоупи Тарасїѧ от Романова трьг(а) и кир Іоаникиѧ от Радовцєх (Сучава, 1472 *BD* I, 170); а по наше(м) животѣ кто боуде(т) гп(д)ръ нашеи земли молдавскои... то(т) щоби нє пороуши(л) наше(г) дааніа... али щоби оутвръди(л) и оукрѣпи(л) заноужє єсми дали и потвръдили тои иашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х) (Сучава, 1490 *DC* 149).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Радовци** (1473 *BD* I, 186, 187; 1481 *BD* I, 257); *місц.* **оу Радовцє(х)** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* **от Радовцєх, Радовцє(х), радъвцє(х), радо(в)цє(х)** (1472 *BD* I, 169, 170; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257, 276; 1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 149 і т. ін.).

РАДОВЦИ[2] *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Радівці: а оны имають писати намь... двѣ црквы єдна о(т) долнего тръга, а дроугаа... развѣ цркви от радовци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); и дали єсми се(с) листъ на(ш) люде(м)... о(т) радовци... и о(т) пасыкы о(т) радовци (Побрати, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **радовци** 1 (1443 *ДГСПМН;* 1446 *ПГСПМР*); *зам. род.* от **радовци** 3 (1415 *Cost.* I, 122; 1448 *ДГПР*); *знах.* **радовци** (1437 *Cost.* I, 541).

РАДОГОЩА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Радогоща: Так же што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Федору село Бродов, а также Радосєлки, Радогоща (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радогоща** (1396 *AS* I, 20).

***РАДОМИРОВЪ** *прикм.* (2): а хотар тому сєлу от одинои сторонъ сочава от верха сочавы простѣ на могилу на радомирова села (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **радомировъ** (1393 *Cost.* I, 13); *знах. мн. с.* **радомирова** (1393 *Cost.* I, 13).

Пор. ***РАДОМИРЪ.**

***РАДОМИРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, слов.* Радомиръ) Радомир: Азъ рабь бж̃їи... именемъ стєфанъ по прозвищоу (ж) винцъ коупи(х) съ тєтраеу(г)ль за своѫ дш̃ѫ... и за дш̃ѫ... радомира (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **радомира** (1401 *ЗКЄ*).

***РАДОМЛЬ**[1] *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Radom): И тыми разы они... поведили на(м), што (ж) де(и) пе(р)во сего о(т)цы и(х) право мѣли пере(д) королемъ єго мл(ст)ю оу лѧсє(х) в радомли (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в радомли** (1495 *БСКИ*).

***РАДОМЛЬ**[2] *ч.* (1) *(назва замку у Віленському воєводстві)* Радомль: Писанъ въ Радомли, генъвар⟨ъ⟩, 29 день, инъдиктъ 5 (Радомль, 1487 *РИБ* 228).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Радомли** (1487 *РИБ* 228).

***РАДОСЄЛКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Радошівка: Также што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Федору село... Радосєлки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах.* **Радосєлки** (1396 *AS* I, 20).

***РАДОСТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Село радосто(в) а в томъ сєле три члвки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **радосто(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***РАДОТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Пакь господство мы даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села: ... єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *знах.* **Радотєщи** (1499 *BD* II, 162).

***РАДОХОВКА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Радухівка: и мы... дали єсмо ємоу... Соуховсь дворищє верхъ Радоховки (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **Радоховки** (1446 *AS* III, 5).

РАДУОЛ *див.* **РАДОУЛЪ.**

***РАДУЛЕЦОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ томоу сєлоу о(т) чиреша... до хотара ра(д)улецова (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ра(д)улецова** (1411 *Cost.* I, 84).

***РАДОУЛОВЬ** *прикм.* (3): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до иа(с)... дали єсми ємоу... села иа поутнои, на имѣ гдє бы(л) станъ хърцъганъ, гдє былъ ⟨домъ⟩ радоулово (!) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226); и єщє єсми потвєпотвердили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє... андрѣ (!) сн̃ъ р(д)оуловь съ челѣдїю (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

⟨с е л и щ е⟩ р а д о у л о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **р(д)оуловь** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **!радоулово** 1 (1445 *Cost.* II, 226); *наз. одн. с.* **радоулово** (1448 *Cost.* II, 324).

Пор. **РАДОУЛЪ.**

РАДОУЛЪ, РАДОУЛЬ, РАДОУЛ *ч.* (58) *(особова назва, болг., серб.* Радул): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещерь създидашє црковь въ имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); та продали тоє село слоуга(м) наши(м)... ра(д)улоу и братоу єго стоики (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радоулъ, Радулъ, Радоуль, Радуль, Радоул, радоуль, радоу(л), ра(д)уль, р(д)оулъ** (1404 *ГМ;* 1429 *Cost.* I, 258; 1435 *МЭФ* 3; 1437 *Cost.* I, 541; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 342; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1486 *DC* 144; 1497 *Cost. S.* 208 і т. ін.); *род. одн.* **радула, радоула, раду(л)** 39 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 132; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 468; 1455 *Cost.* II, 544; 1464 *BD* I, 86; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 263 і т. ін.); ! **радила 1** (1452 *Cost.* II, 410); *дав. одн.* **ра(д)улоу** (1497 *Cost. S.* 208, 209).

! РАДУѦМИ ⟨РАДЦАМИ⟩ *див.* **РѢДЦѢ**[2].

РАДЦѢОВЬСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣдниiу (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєкольтъ оу шюлжичовь оу хлиплѧ (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **радцѣовьскии** (1366 *P* 12); *дав. одн.* **радъцѣовьскому** (1359 *P* 10).

***РАДЦѦ** *див.* **РѢДЦѢ**[2].

РАДЪ *прикм.* (10) *(у знач. присудка)* радий: што ієсте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) через берестиє абы вамъ нє закажали мы хочемъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *P* 2); И... абы єсте знали...

бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ и... правилъ онъ... што онъ не радъ бы былъ тому, што межы вашою милостию зъ великимъ княземъ московъскимъ таково дело сталосѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **радъ** (бл. 1386 *Р* 30; 1495 *АЛМ* 84; 1499 *BD* II, 447, 448); *наз. мн.* **раді, rady, рад** (1341 *Р* 2; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 142; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 306).

***РАДЪВЦИ** *див.* **РАДОВЦИ**[1].

***РАДЪЦѢОВЬСКИИ** *див.* **РАДЦѢОВЬСКИИ.**

РАДЫ *див.* **РАДИ.**

***РАДЬ** *ч.* (2) (*особова назва, пор. серб.* Радь, *болг.* Радьо): и с того радеви и своими дѣтми намъ служити вѣрне (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **радеви** (1445 *СРК*).

РАЗАНОВИЧЪ *див.* **РЕЗАНОВИЧЪ.**

***РАЗБОИ** *ч.* (9) (*цсл.* разбои) напад з метою пограбування, грабіж, розбій (7): Оуставлѧемь и сказоуемь колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои... на векы жа(д)ное чти ие имее(т) иметь (XV ст. *BC* 36 зв.);

р а з б о и ч и н и т и (2) нападати з метою пограбування: О бѣглецо(х) што разбои чїнѧть (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **разбои** 8 (XV ст. *BC* 7, 7 зв., 26 зв., 32 зв., 36 зв.; *СЯ* 43 зв.); ! **ра(з)б** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); *місц. одн.* **о разбои** (XV ст. *BC* 17 зв.).

Див. ще ***РОЗБОИ.**

***РАЗБОИНЇКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* разбоиникъ) розбійник, грабіжник: Прїгожаетсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(и)... чинѧтсѧ разбоиийци (XV ст. *BC* 28).

ФОРМИ: *наз. мн.* **разбоинїци** (XV ст. *BC* 28); *знах. мн.* **разбоинїци**(XV ст. *BC* 28 зв.).

Див. ще **ROZBOJNIK.**

***РАЗБРОИТИ** *дієсл. док.* (1) (*серб.* разбројити) (що к кому) пояснити, роз'яснити (що кому): И по сем да знат ваша милость за работоу що сте поустили къ нам поклисари... а мы въсемоу добрѣ оуразоумехмо, въсе по дробноу; и пак колико беседе имахмо къ вашеи милости, а мы по рѣдоу въсе къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **разброихмо** (1475 *BD* II, 336).

РАЗВЄ *див.* **РАЗВѢ**[2].

РАЗВѢ[1], **! РАЗДѢ** *част.* (8) (*цсл.* развѣ) (*видільно-обмежувальна*) хіба що: и инъ соудецъ да не имаютъ развѣ да дръжатъ о(т) нашего двора о(т) Ѧсъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); абы не платили... мыто... ни от єдинои тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

РАЗВѢ[2], **РАЗВЄ** *прийм.* (4) (*з род.*) (*виражає об'єктні відношення, вказує на виділення групи подібних осіб або предметів*) крім: а оны имають писати намь за тыѧ два села двѣ црквы єдна о(т) долнего тръга, а дроугаа котора наша волѧ бѫдеть, развѣ цркви от радовци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашеи митрополїи и ино(г) су(д)цѧ да не имає(т) ихь соудити развѣ митрополита или его протопопа (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

***РАЗДЄЛИТИ** *див.* **РАЗДЄЛЇТЬ.**

РАЗДЄЛЇТЬ *дієсл. док.* (4) (*цсл.* раздѣлити) **1.** (що, межи ким, без додатка) розподілити, розділити, поділити (2): тогды они имають по своеи воли межи собою разделїть (XV ст. *BC* 11 зв.); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... слоуга наш Исаю от Ръкътъоу и сестричич его Пътроу Фаркаш... и разделили своѧ праваѧ отнина (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

2. (в чому) (*частину із цілого*) відділити, відокремити (чим) (2): прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братїя або сестры во очине разделены (!) алюбо розно разлоучены (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **разделїть** (XV ст. *BC* 11 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **разделили** (1490 *BD* I, 403); *теп. пас. 3 ос. мн.* **разделены** (XV ст. *BC* 6 зв.); *майб. пас. 3 ос. мн.* ! **бѫде(т)... разделены** (XV ст. *BC* 22 зв.).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СѦ, ПОДЄЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РОЗДЄЛЇТЇ** 2, ***РОЗДИЛѦТИ СѦ, *РОЗДѢЛИТИ СѦ.**

***РАЗДЄЛЪ** *див.* ***РАЗДѢЛЪ.**

РАЗДРОУШИТИ *дієсл. док.* (10) (*цсл.* раздроушити) (що, чого) (*не додержати чого*) виступити (проти чого), порушити (що): А кто сѧ покоусить нашего даание и потвръжденїе... раздроушити, тоть таковїи да ест проклѣт (Сучава, 1479 *BD* I, 222); а кто сѣ покоуси(т) иашего даанїа и потвръж(д)енїѧ пороушити или ра(з)дроушити то(т) да є(ст) проклѧ(т) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *інф.* **раздроушити** (1479 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343, 357, 511; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 378, 437; 1490 *ДГСХМ*).

Див. ще **ЗРОУШИТИ** 2, **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

! РАЗДѢ *див.* **РАЗВѢ**[1].

***РАЗДѢЛЪ** *ч.* (2) (*цсл.* раздѣлъ) поділ: о раздѣлоу хто сѧ дѣли(т) пре(д) прїятелї (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о раздѣлоу** (XV ст. *BC* 8); *місц. мн.* **о разделе(х)** (XV ст. *BC* 32 зв.).

Див. ще ***РОЗДЄЛЄНЇЄ, *РОЗДѢЛЪ.**

***РАЗЛОУЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* разлѫчити) (в чому) (*частину із спільного майна*) відділити (кого): прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братїя або сестры во очине разделены алюбо розно разлоучены (!) и пригодитсѧ (ж) некоторомѫ ис тое братїи оу жалобѣ дѣди(ч)не возме(т) на себѣ соуженїе конечне потомь прїиде(т) бра(т) его а хоче(т) тоую обновити мы кладемь ємоу мо(л)чанїе (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* ! **бѫде(т)... разлоучены** (XV ст. *BC* 22 зв.).

***РАЗМИРИЦА** *с.* (1) (*цсл.* размирица) заколот: да ест имь слободио и доброволно и безь забавѣ прїехати до нашеи земли съ оусим вашим торговлею и товаром... хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицоу (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *знах. одн.* **размирицоу** (1475 *BD* II, 329).

Див. ще **РАЗМИРЇЄ, *РОЗМИРИЦА.**

РАЗМИРЇЄ *с.* (1) (*цсл.* размирие) заколот: а тако(ж) да сѧ не станови(т) николи иа вѣки наши(м) тръговце(и) (!) тръговлю, оу и(х) землю, за длъгъ, ни и(х) тръговце(м), оу нашеи земли, хотѧ размирїе боу(де)тъ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **размирїе** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***РАЗМИРИЦА, *РОЗМИРИЦА.**

***РАЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* размыслити) подумати, обміркувати, розважити: Се азъ... ан(д)реи владимирови(ч)... и размысли(х) на свое(м) ср(д)ци колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **размысли(х)** (1446 *Р* 154).

Див. ще **МЫСЛИТИ 1, *ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ.**

РАЗОМЪ *присл.* (1) одного разу, один раз, раз: мы Стефанъ воевода... знаменито чини(м)... оже прїиде... панъ андреико и бра(т) его лоука... и продали нашему болѣрину... половина одного села... и ве(с) хотаръ, що є(ст) лиещемъ, развѣ новаа царина, що лиещие имъ разомъ загородили (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

РАЗОРИТИ *дієсл. док.* (6) (*цсл.* разорити) **1.** (що) зруйнувати, розорити (1): Тыи вси села... маетъ держати... владыка Луцкии и Острозский ... благихъ миловати... а соблазны творясчыхъ изверзати... иикакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. (що, без додатка) (*не дотримати чого, виступити проти чого*) порушити (5): а кто сѧ покоуси(т)... разорити єдно

о(т) си(х) такови да є(ст) проклѧ(т) о(т) господа бога (б. Поляни, 1448 *Cost.* II,366); а коли бы хотѣ(л) бу(д)какїи бояри(н) нашъ... имъ разорити то(т) законъ и тоє право... то(т) оузри(т) великои казни (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *інф.* **разорити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 454); *майб. 3 ос. одн.* **разорит** (1466 *BD* I, 106).

***РАЗРЄШЄНЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* разрѣшение) ◇ дати разрешенїє (1), разрєшєнїє дати (1) *див.* **ДАТИ** 4.

ФОРМИ: *знах. одн.* **разрешенїе** (XV ст. *BC* 20).

***РАЗРЄШИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* разрѣшити) (*відпустити гріхи*) розрішити: а хочемь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ... абы да(л) разрешенїе тымъ све(т)комъ... але хоче(т) ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрешенїе дасть на проспоу кы (!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрешенъая (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. мн.* **сѫ(т) разрешенъая** (XV ст. *BC* 20).

***РАЗСУДИТИ СЕ** *див.* ***РАЗСОУДИТИ СѦ.**

***РАЗСОУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (з ким перед ким) (*стати перед судом*) розсудитися: а кто сє слово нашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнїа въстоупати сѦ разсоудитсѦ съ мною прѣ(д) бг҃омъ (Київ, 1446 *P* 154); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а х(т)о бы имѣль оустоупатися или о(т)нимати тоую десятиноу оу ст҃го спса рассоудится со мною пре(д) б҃омь (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **рассоудится, рас(с)оудится** 2 (1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178); **разсоудит сѦ** 1 (1446 *P* 154); **разсудитьсе** 1 (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***РАЗСУДЫТИ, *РОЗСОУДИТИ СѦ, РОЗСУДЫТЫ.**

***РАЗСУДЫТИ** *дієсл. док.* (1) (що) (*винести рішення в спірній справі*) розсудити: и покладалъ передъ намы лыстъ... Велыкого князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелницкимы разсудылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абысмо... разсудылы** (1430 *ГВКЛ* 7).

*Див. ще** **РАЗСОУДИТИ СѦ, *РОЗСОУДИТИ СѦ, РОЗСУДЫТЫ.**

РАЗОУМНО *присл.* (1) (*цсл.* разоумьно) розважно, розумно: О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая але тая борзость о соудех и жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрена (XV ст. *BC* 17 зв.).

***РАЗОУМЪ** *ч.* (1) (*цсл.* разоумъ) ◇ имати лета разоумоу (1) *див.* **ИМАТИ**² 8.

ФОРМИ: *род. одн.* **разоумоу** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще ***РОЗОУМЪ.**

***РАЗЪ** ¹ *ч.* (40) (*у сполуч. з числівником означає факт повторювання чого*) раз (4): Teź jestliby... czerez wyznanie swojeho sud'i, byłby pozwan k sudu perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet' zaplatiti (!) winu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ... штобы коръчмы въ месте не варили... нижъли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); ◇ симъ разом (1), сими разы (2) тепер: и ве(с) хотаръ лиєщє(м) и полє оусє и стараа царина, развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожена (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132); також и сими рази по жаданїю и по рѣчи господарѣ... кролѣ... що коли к нам прислал по єго милости... пана Добєка из Бишов, пана Бєлского, а милє пак слоубоуємъ (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); тыми разы (33) а) тоді (18): Kak źe i tymi razy, kudy Rattia szła w ich cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Тыми разы прысылалъ и писалъ къ намъ Штефанъ воєвода ижъ хочєть пословъ своихъ послати до брата и чстя нашого (Вільна, 1498 *BD* II, 412); и тыми разы дроугая половица што нєбо(ж)чи(к) па(н) лисица на сєбє (пошкоджено.— *Прим. ред.*) раси(м) а яки(м) (Пустинька, 1499 *ПИ* №3); б) тепер (15): Мы Иванъ Мирча... Изъявямъ... тымъ листом каждому доброму... кто оузрит... чтучи тѣми разы и по томъ будучим (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); пак ли коро(л)... нє оусъхочєть мѦ оставить при держѦнию ты(х) городовъ... ис которыми жь тыми ра(з) приступаю ку єго млсть... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *P* 130—131); а продал єсми пану Андрушкоу Федоровичоу вечно данники з даңью... как здавиа к томоу селоу слушало и тѦгло и тыми разы слушаєт (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *наз. одн.* **raz** (1388 *ZPL* 105); *ор. одн.* **разомъ** (1443 *Cost.* II, 132); *род. мн.* **разо(в)** (1456 *ЭСФ*); *знах. мн.* **разы, razy** (1388 *ZPL* 105; 1488 *РИБ* 222); *ор. мн.* **разы** 32 (1403 *ДГМ*; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 289; 1481 *BD* II, 364; 1488 *РИБ* 222; 1492 *AS* III, 23; 1496 *АЛМ* 128; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **ра(з)** 2 (1434 *P* 130); **рази** 1 (1479 *BD* II, 351).

***РАЗЪ**² *ч.* (1) (*стп.* rzaz) спосіб карбування металічних грошей: а с каждо(г) кметѦ по в҃ гро(ш) польски(х) краковско(г) разу оу каждыи го(д) (Снятин, 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *род. одн.* **разу** (1424 *P* 100).

! **РАЗЪМОВИТОЄ** ⟨РОЗМАИТОЄ⟩ *див.* ***РОЗМАИТЫИ.**

РАИСТРЪ *ч.* (2) (*стч.* registr, *стп.* regestr, rejestr, rejister, *лат.* registrum) реєстр, список: Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѦ казимєра (XV ст. *BC* 5 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **раистръ** (XV ст. *BC* 5 зв.; *СЯ* 9).

***РАИЧИНОВЪ** *прикм.* (1): и тако(ж) потвержаємь єму єго правaѦ села що и(х) купи(л)... о(т) пана ваны пышка и о(т) єго жоны о(т) раичиновы сєстры (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **раичиновы** (1453 *Cost.* II, 472).

***РАКОВЄЦЬ** *ч.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы єму... двѣ селѣ имѦнуєма купка... и за проутомъ нѦговци и о(т) нѦговцовъ горѣ раковцомъ до грозина хотарѦ (Сучава, 1429 *ДГОБК*); Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили єсмо им от нас... села на имѣ Броудоу⟨рєщїи⟩... и на Раковцѣ одно селище (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **раковца** (1431 *Cost.* I, 317); *ор. одн.* **раковцомъ** (1429 *ДГОБК*); *місц. одн.* **иа Раковцѣ** (1469 *BD* I, 134).

***РАКОВИЦЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): вѣра пана петри раковица (XV ст. *НРРГ* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **раковица** (XV ст. *НРРГ* 10).

***РАКОВЪ**¹ *ч.* (4) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотаръ тѣмъ пѦты(м) село(м)... дѣло(м) прост⟨и⟩ иа прѣдреченны(х) четире(х) доубъ на раковѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 515); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу ... мѣсто млиноу на раковѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на раковѣ** 3 (1437 *Cost.* I, 515; 1448 *Cost.* II, 359); *зам. род.* на оустє **раковѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 359).

***РАКОВЪ**² *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И заплатил господство ми оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи ҁ҃ злат оу роуки Нѣгши, дочци Бъила от Ракова (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ракова** (1488 *BD* I, 355).

***РАКУЛИН** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): Записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин... Ракулин (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ракулин** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***РАКУСЬСКЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* rakouský, *стп.* rakuski) ◇ з е м л я р а к у с ь с к а я *див.* **ЗЕМЛѦ** 4.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ракуськоіє** (1478 *ОБРН* 130).

***РАКЫШЪ** *ч.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): Тоє вес хотаръ от Ракыша (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ракыша** (1438 *DBAc* 27).

***РАЛОНОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ в Кладовѣ... Сеньку Ралоновичу волость Хотень на сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ралоновичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

РАНА *ж.* (25) **1.** поранення, рана (17): K tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet' winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Коли (ж) кме(т) бѫде(т) ране(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотне тогды ємоу прїидеть двє частї за раны а третєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); и(н)и никто да не смѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дш̃егоубство ни за сли(д)... ни кръвавыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125);

р а н о у о у ч и н и т и (3) поранити: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу д̃ раны оучиилъ (XV ст. *ВС* 19); у р а н и (1) з раною, поранений: Я, Война, пана Неминъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

2. пеня за поранення (2): а тотъ па(н) чїи слѫга жїто бѣре(т) имеє(т) винѫ на(м) плати(т) єı̃а бѫде(т) лї ране(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имеєть дѣтємъ его алюбо прїєтелемь его раны плати(т) алюбо головноє (XV ст. *ВС* 29); а мы знаємь иже въ дворцє нє имаєть быти жа(д)ная рана (ска)зоуємь мы заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31);

◇ с и н а я р а н а (1) *див.* *** СИНЫИ**; с и н ъ е в а я р а н а (1) *див.* ***СИНЪЄВЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рана** (XV ст. *ВС* 19, 30 зв., 31, 36 зв.); *род. одн.* **раны** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 19 зв.); *знах. одн.* **рану, раноу, ранѫ, ranu** 9 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 27, 29 зв., 30 зв., 31); ! **гривноу** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *місц. одн.* **у рани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. мн.* **ran** (1388 *ZPL* 104); *знах. мн.* **раны** 5 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 29); **рани** 2 (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***РАНЕНЇЄ.**

***РАНЕНЇЄ** *с.* (2) поранення: о раненїю кметѦ (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о раненїю** (XV ст. *ВС* 27, 29).

Див. ще **РАНА 1.**

Пор. ***РАНИТИ.**

***РАНЕНЫИ** *прикм.* (1) поранений: О загошенїи (!) свечи и о раненомъ чл̃вце (XV ст. *ВС* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о раненомъ** (XV ст. *ВС* 7 зв.).

***РАНИТИ** *дієсл. док.* (18) (кого) ранити: Барто(л)тъ жалова(л) на ондрея и(ж) его рани(л) (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **ранилъ, рани(л)** (XV ст. *ВС* 18 зв., 19, 19 зв., 31); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **би(л)... ранилъ** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **рани(т)** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв., 30 зв.); **ранїть** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby ...ranił** (1388 *ZPL* 105); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боуде(т) раненъ, ране(н), бѫде(т) ране(н)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 7, 19 зв., 23, 29).

Див. ще ***РАНИТИ СѦ, *ОУРАНИТИ.**

***РАНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) поранитися: мы сказоуємь є(ст) ли и(ж) оу сварє рани(л) сѦ тогды яново свїде(ч)ство имаєть быти припоущено (XV ст. *ВС* 19 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **рани(л) сѧ** (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***РАНИТИ, *ОУРАНИТИ.**

RANKOWSKI *прикм.* (1): szto iesmo kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... na Imia rankowski... a paszkowski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **rankowski** (1500 *ДПЖН*).

***RANNYJ** *ч.* (1) поранений: K tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał, winnyj, takowyj rannomu majet' dosyt' wcziniti podłuh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *дав. одн.* **rannomu** (1388 *ZPL* 104).

РАНО *присл.* (1) своєчасно: а топерь (!) тоурци перестоупили чр̃ъмноє море занже взѦлъ кафоу нно осмотрим сѦ рано (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

РАНОУФЛЄВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): к томоу що вѣка (!)... дѣдитсвоу оу бышковичохъ сѹдив тои соуд андреико исправскии воевода... миско Раноуфлевичь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Раноуфлевичь** (1369 *ПСЧК*).

РАНЪДИНИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были бодрые люди: панъ Взячъ... панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ранъдиничъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

РАПОТОВЪ *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі*): А панъ олехно юрьевичь Жюсичь продалъ єсмь... дробышю мжюровичю село на имѦ конюхи из рапотовымь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми оу пана олехна Чоускы имѣньє... на имѦ... Рапотовъ (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рапотовъ** (1463 *AS* I, 56); *ор. одн.* **рапотовымь** (1458 *ОЖДМ*).

***РАСКАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): вѣра господствами вышеписаного александра воєводы... вѣра пана Раскана (б. м. н., XV ст. *НРРГ* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **Раскана** (XV ст. *НРРГ* 10).

***РАСОХАТЪ** *див.* **РОСОХАТЫИ.**

РАСПОПЪ *ч.* (5) (*особова назва*): мы илїа воевода господаръ земли молдавскои... чиниимъ знаменито... оже тотъ истинныи слоуга нашъ миклъоушъ распопъ... слоужитъ иамъ право и вѣрно (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96); и оуставше слоуга наш Алекса дїякъ та заплатил оуси тоти р̃ı злат татарских оу роу‹ки Чорчо›лини дочци Дръгоичеви оуноуки Шерба Ръспопа (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **распопъ** (1442 *Cost.* II, 96); *род. одн.* **распопа, Ръспопа** (1462 *Cost. D.* 10; 1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***РОСПОПЪ.**

***РАСПРАВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) домовитися (про що): мы сказоуємъ матєєви то(г) конѦ двє недѣли хова(т) а боудеть здоровъ за тыи двє нєдєлї иио добро а не боуде(т) здоро(в) имеєть приетельскыи сѦ расправи(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.— 24).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ расправи(т)** (XV ст. *ВС* 24).

***РАССОУДИТИ СЯ** *див.* ***РАЗСОУДИТИ СѦ.**

РАСТОВ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Растів: Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж... продал єсми... отчизну... а то єст на имѦ: Квасилов... а Растов (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Растов** (1470 *AS* I, 65).

***РАСОУЛОВЪ** *прикм.* (1): А хотар тои половини (*в ориг.* половино.— *Прим. вид.*) село (!) на Кобълех на имѣ Крънещїи почении от нижнїи конець става Кръноулова та по столпам Расоуловим иа єдии доуб знаменан (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Расоуловнм** (1494 *BD* II, 34).

***РАТОКОВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Лево(н) де(р)жить землю Ратоковъщииоу а с тоє земли хоживало (!) семъ веде(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ратоковъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

РАТОМСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ратомскій** (1498 *АЛМ* 163).

RATTIA *ж., зб.* (1) рать, військо: Kak że i tymi razy kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *наз.* **Rattia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **РАТЬ[1]**.

РАТУШНЫЙ *прикм.* (1) *(який служить у ратуші)* ратушний: В Берестьи войтъ володимирски Луд, а Сташко ратушный... личбу делали (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ратушный** (1496 *АЛРГ* 78).

РАТЬ[1] *ж.* (6) (*цсл.* рать) рать, військо: коли тои лихии бєкбула(т), побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повєрнулисѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); I poszli rati od Horodka, prichodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а я о томъ оузъвєдавши, а таѧ рать и(з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу ие казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рать** (1392—1393 *РФВ* 170; 1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **рать** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **rati** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **RATTIA**.

РАТЬ[2] *ж.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(и)ковьскии исвоими дє(т)ми... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т) к тому сєлищю... на имѧ озѣро нѣжє(и) а богачь а рать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рать** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

РАФЄЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Рафаилъ, *гр.* Ραφαήλ, *гебр.* Rephael) Рафаїл: мы Стєфан воєвода... знамєиито чиимъ... ожє прїндоша... наши слоуги Михоул брат Якоушєв... и нєпоть єго Рафєю... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 354).

***РАЧВЫ** *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воиина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род.* **рачовъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *дав.* **рачвамъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

РАЧИЛА *ж.* (1) *(назва водоймища у Молдавському князівстві):* И єщї єсмо далн и потвърдили том⟨у⟩ нашємоу свѧтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю... починши от вєрх Никида... на вєрх дила от Рачила (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Рачила** (1491 *BD* I, 473).

***РАЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Рачин: въ Рачиии не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Рачини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***РАЧИТИ** *дієсл. док.* (5) (*стч.* račiti, *стп.* raczyć) (зробити що) зволити, побажати: Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаиьє покоя иж быстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Про тожъ напоминаємъ твою милость... ажъ бы єси намъ рачылъ быти радєнъ и помоцонъ напротивъ того нєпрыятєля нашого (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **рачилъ бы** 1 (1496 *BD* II, 407); **бы... рачылъ** 1 (1496 *BD* II, 407); **бы єси... рачылъ** 1 (1498 *BD* II, 414); *3 ос. одн. ч.* **рачи(л) бысѧ** (1496 *ОПСВВ* 62); *2 ос. мн.* **иж быстє... рачили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***РАЧКО** *ч.* (4) *(особова назва):* Ино па(и) якубъ с паномъ рачко(м) та(м) выє(з)дили (Вільиа, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ра(ч)ко** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн.* **рачку** (1495 *ВМЗД*); *ор. одн.* **рачко(м)** (1495 *ВМЗД*).

***РАЧЫТИ** *див.* ***РАЧИТИ**.

РАШКОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Рашків: того ра(дї) мы... даємь и дали єсми єму... єдно сєло на (д)нистри, на имѣ рашковци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла на имѣ дворъ єго иа сєрєтѣ... и иа (д)иистра (!) на имѣ рашковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **рашковци** (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540).

***РАШЪКОВЪКА** *ж.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* И... зємлю Дєръжати Маєтъ... По рѣчъкоу рашъковъкоу Котораѧ в днѣстръ впадаєтъ (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *знах. одн.* **рашъковъкоу** (1459 *P* 171).

***РВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) рвати, зривати: а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на паиа Петра, ижъбы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ижъбы... рвалъ** (1498 *АЛМ* 163).

РЄБРИЧА *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму... два сєла на рєбричи (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); ТѦм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина сєло (!) иа Рєбричи на имѧ половина от Сръби (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Рєбрича** (1488 *BD* I, 317); *місц. одн.* **на рєбричи, Рєбричи** 8 (1423 *Cost.* I, 156; 1443 *Cost.* II, 179; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 65; 1482 *BD* I, 266; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 80); **на Рєбричѣ** 2 (1436 *BAM* 29; 1462 *BD* I, 64).

***РЄБРИЧОАРА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... на рєбричоарѣ сєло попа миковѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили попоу Сими... сєло иа оустїє Рєбричоари (Сучава, 1490 *BD* I, 390).

ФОРМИ: *род. одн.* **Рєбричоари** (1490 *BD* I, 390); *місц. одн.* **на рєбричоарѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

Див. ще ***МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА**.

***РЕБРО** *с.* (2) *(гірське пасмо)* хребет (1): а хотаръ ємоу вышє страхотѣиѣ гори жєжиєю... простѣ рєбро(мъ) диломъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27);

◇ о т ъ р е б р а (чийого) (1) з боку (кого), за дорученням (кого): Благословеиье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятьского... въ Холъмѣ ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **ребра** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **рєбро(мъ)** (1400 *Cost.* I, 27).

***РЕВТЪ** *ч.* (10) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... на рєвтѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *ор. одн.* **рєвтомь** (1453 *Cost.* II, 472); *місц. одн.* **на рєвтѣ, рєвтѧ** 5 (1436 *Cost.* I, 459; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); **на рєвти** 4 (1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 41).

РЄВОУТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свєдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ... панъ Андрѣи Рєвоутъ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рєвоутъ** (1421 *P* 92).

***РЄДѢНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали єсми и потвєрдили слоугамъ нашим... таѧ сєла Роуси от язєра и Рєдѣни на Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *знах.* **Рєдѣии** (1458 *BD* I, 20).

РЕЗАНОВИЧЪ, РЄЗАНОВИЧЬ, РАЗАНОВИЧЪ, РѦЗАНОВИЧЬ *ч.* (11) *(особова назва):* Записали єсмо оу вєрьху писаную тую зємьлю... свѧтому Иваиу цєрькви... поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый панъ Ильвъскый тую зємьлю розъѣхалъ, а панъ Казаринъ Рєзановичь (Городок,

1443 *Р* 145); А при томъ были владыка луцъкий Ефремей... а пан Немира Резановичъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Резановичъ** 5 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **Резановичь, рєзановичь** 2 (1443 *Р* 145; 1445 *Р* 151); **разановичъ** 2 (1446 *AS* III, 5); **рѧзановичь** 1 (1451 *Р* 157); **рѧзанови(ч)** 1 (1451 *Р* 159).

! РЄЗИНЫ ⟨РИЗИНЫ⟩ *див.* ***РИЗИНА**[1].

***РЕЗНИКЪ** *ч.* (1) різник: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клетках... кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *дав. мн.* **резникомъ** (1389 *РЕА* I, 27).

РЄКА *див.* **РѢКА.**

РЄКГУЛА *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кнзь янъ рекгула а кнзь иванъ борисови(ч) глиньскии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рекгула** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

РЕКОМО *спол.* (3) (*стп.* rzekomo) *(з'ясувальний, приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції)* ніби, нібито, буцім: И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою... о тую тисячу золотыхъ смотрели (Краків, 1489 *РИБ* 431); Жаловали намъ кнгни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мце(н)ского... рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымене(и) и(х) о(т)чинъиы(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

РЄКЪНОЛТЪ *ч.* (1) *(особова назва, ствн.* Reginald*):* А при томъ были исвѣдъци панъ ходько быбелъскии... ивашко данъслави(ч) рекънолтъ (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рекъиолтъ** (1393 *Р* 52).

РЄМЄЗЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при нас был пан Богданъ Дремоутевичъ, пан Ремезъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ремезъ** (1478 *AS* III, 17).

***РЕМЕСЛО** *с.* (1) ремесло: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати маютъ: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ремесла** (1389 *РЕА* I, 27).

***РЄНТЄ** *с., невідм.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* те(м) мыи (!)... дали и потвръдили есмы емоу... села(м) (!) на имѧ роужінѣнїи... о(т) богата до(л)неи о(т) рен⟨т⟩е... ї озеро(м) хота(р) есть рѧ(н)те (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

РЕПА *ч.* (2) *(особова назва):* И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети не осталося ничого скарбу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Репа** (1498 *АЛМ* 163).

РЄПЧИЧАНЫ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есми нашемоу моиастирю о(т) полѣны... села на имѣ репчичаны... и радовци (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми се(с) листъ на(ш) людє(м) о(т) рыпчича(н) и о(т) радовци (Побрат, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **репчичаны** (1446 *ПГСПМР*); *род.* **рыпчича(н)** (1448 *ДГПР*).

РЄТЄЗЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали же и потвръдили есми емоу... села... на имѧ броудоурещи... и ретезещи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз.* **ретезещи** (1436 *Cost.* I, 475).

***РЕТОВКА** *ж.* (4) *(назва річки у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... одъ границы Сениковъ... а въ лево Ретовъкою поступуючи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ретовкою, Ретовъкою** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***РЕТОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ пуща Ретовская *див.* ***ПОУЩА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Ретовское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***РЕТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лесъ Ретовъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Ретовъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***РЕТОВЪКА** *див.* ***РЕТОВКА.**

***РЄЦЄШ** *див.* ***РѢЦЄШ.**

***РЄЧЄНЫИ** *прикм.* (3) згаданий: а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а о(т) ближьшего реченого бука... иа брегъ долины (Галич, 1404 *Р* 68); А далеи слюбоуем, иж въсѣ посполито и особ листы и записы и обвезанѧ и твердости реченых предков наших воевод молдавскых... без израды, с полностию здержим и захowамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **речеиого** (1404 *Р* 68); *род. мн.* **реченых** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫЙ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, *ПРЕДРЕЧЕНЇИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

РЄЧИ *дієсл. недок. і док.* (111) **1.** казати, сказати (97): Teź jestliby... ne dawszi swetkow, rek by poźycził ty zastawy, a on by zapreł to chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а пак ли бы ватама(и) албо рѧдцѧ рѣклъ абы его оу селѣ не было а во(н) маетъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу се⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); и па(н) Косте ре(к)... даи мои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный (Вільна, 1498 *АЛМ* 169); и въ посольстве што отъ великого князя до насъ правилъ оиъ на вашу милость сию виину ставляетъ рекучы што онъ не радъ бы былъ тому, што межы вашою милостью зъ великимъ кназемъ московъскимъ таково дело стало сѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. (кому, без додатка) звати, називати (кого) (13): купилъ панъ вѧтславъ дворище... оу вѣки оу василѧ ему жь рѣчють скибичь... (Львів, 1370 *Р* 18); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызиваю сим моим листом... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене... речеиое Белашов (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Се азь... Игнатїе, рекомыи Юга... кь свѧтомоу мѣстоу... даль есмы едно село за Проутомь (Путна, 1476 *BD* I, 211); а в сеи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ и то о(т) двою сторонъ поганьство тѧжкое а о тре(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѧне але мне соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*);

именем рекучи (1) *див.* **ИМЯ 1.**

ФОРМИ: *інф.* **речи, ре(ч)** (1395 *Cost.* II, 610; XV ст. *ВС* 11 зв., 29; 1456 *ЭСФ*); *теп. 3 ос. одн. ч.* **ре(ч)** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *3 ос. мн.* **рѣчють** (1370 *Р* 18); *аор. 3 ос. мн.* **рекоша** (1443 *ПГСММ*); *перф. 2 ос. одн.* **рекъ еси** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **рекъ, рекъ, рек, ре(к)** 35 (1444 *AS* I, 41; 1445 *Р* 150; 1449 *Cost.* II, 385; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; *БСКИ; РИБ* 620; XV ст. *ВС* 19; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; *АЛМ* 169 і т. ін.); **реклъ** 8 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 31, 31 зв., 35; 1475 *AS* I, 70); **рѣклъ** 1 (1422 *Р* 97); **рѣ(к)** 1 (1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **рекли есмо** (1496 *ПСВВ*); *3 ос. мн.* **рекли, рекли** (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ВМКФС*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *майб. 3 ос. одн.* **ре(ч)** 2 (XV ст. *ВС* 17, 26); **рече(т)** 1 (1435 *Р* 134); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы рекъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **бы... реклъ** 1 (1435 *Р* 134); **бы... рѣклъ** 1 (1435 *Р* 134); **rek by** 1 (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. акт. мин. ор. мн.* **рекшими** (1403 *ДГАА*); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **рекомыи** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **рекомїи** 1 (1476 *BD* I, 215); **рекоми** 1 (1476 *BD* I, 216); *род. одн. ж.* **рекомое** 2 (1476 *BD* I, 217); **рекомѣи** 1 (1462 *BD* I, 70); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **ре(ч)ныи** 1 (XV ст. *ВС* 30); *наз. одн. с.* **реченое** (1466 *AS* I, 62);

наз. мн. **!речи** (XV ст. *BC* 28 зв.); *дієприсл. одноч.* **рекучи, рекоучи** 11 (1361 *AGZ* I, 6; 1378 *P* 23; 1388 *ZPL* 108; 1474 *РГС*; 1480 *BD* I, 238; 1481 *BD* I, 258; 1484 *ЯМ*; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛМ* 169); **рекучы** 3 (1495 *ВМБС*; *ВМЗД*; 1499 *BD* II, 447); **рекоу(ч)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **ркоучи** 1(1484—1486 *ГСПТЗ*); *перед.* **рекъши, рекши** (1484 *ЯМ*). *Див. ще* ***ВЫРЄЧИ.**

***РЕЧИЩЕ** *с.* (1) річище: мы, великий княз Швитригайло Литовъский... Чинимъ знаменито... Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцъкомъ повете, со всими тыми приходы... з реками, з речищами, с озеры, с озерищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **речищами** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV.12).

***РЄЧКА** *див.* **РИЧКА.**

***РЄЧНИКЪ** *див.* ***РЄЧНЇКЪ.**

***РЄЧНЇКЪ** *ч.* (5) (*стч.* řečník, *стп.* rzecznik) **1.** уповноважений (2): а проволоче(т) ли сѧ тая немоць третєа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть, ка(к) єщє немоцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу непоздоровєло какъ четвертомоу рокоу маєть стати алюбо алюбо (!) рє(ч)нїка посла(т) а нє бѫде(т) лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40).

2. судовий оборонець (3): ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка у пра(в) кажномоу чл҃вкоу надобє є(ст) оборонь-нїє правъноє (XV ст. *BC* 12—12 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **рє(ч)нїкови** (XV ст. *BC* 12); *знах. одн.* **рє(ч)ника, рє(ч)нїка** (XV ст. *BC* 5 зв., 12, 12 зв.; *СЯ* 40).

***РЄЧНЫИ** *прикм.* (3) річковий: О граница(х) дѣдичны(х) и рєчны(х) частыи споры (XV ст. *BC* 5 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о речиы(х), рє(ч)ны(х)** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.); о граніца(х) **! рє(ч)ныи** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.).

РЕЧЪ *див.* **РѢЧЬ²**.

РЕЧЪКА *див.* **РИЧКА.**

***РЄЧЬ¹** *див.* ***РѢЧЬ¹**.

***РЄЧЬ²** *див.* **РѢЧЬ²**.

***РЄШЄВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Rzeszowski): Мы бискупи мацѣи премыски(и)... па(н) творианъ подчѧши(и) ѧшко решев(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рєшєв(с)кии** (1404 *P* 69).

РЖАВЄНЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Ржавенці: Тѣм мы... дали єсми ємоу... єдно село... на имѧ Ржавенци (Сучава, 1441 *DBAc* 40).

ФОРМИ: *наз.* **Ржавєнци** (1441 *DBAc* 40).

***РЖАНЫИ** *прикм.* (1) ◇ мера ржаная *див.* ***МѢРА.**

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **ржаною** (1499 *РИБ* 777).

***РЖЄСТВО** *див.* **РОЖДЕСТВО.**

РИБА *ж.* (48) **1.** *зб.* риба (46): а львовчѧнє што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинеє мыто, или у баковѣ или у бєрладѣ, тамъ имуть дати отъ гривну по полъвтора гроша, а воза и рыбы нє заимати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а имѣеть ленько заруби(ч) тыє села держати.. Со всимъ што к ты(м) селомъ прислущаеть... С озеры с рыбами (Житомир, 1433 *P* 126—127); потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); коли(ж) обапо(л) єзера лю(д)и жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *BC* 10 зв.); та смо потвръдили им старїи закон они абы нє платили... мыто... ни от єдинои тръговли; развѣ которїи боудоут возити *рибоу*, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

2. (*про одну*) риба (2): та смо потвръдили им старїи закон они абы не платили... мыто... ни от єднои тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу *рибоу*, а от єдин возок також єдноу *рибоу*, дроуго (!) нищо (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **риба** (1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **рыбы** 11 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **рыби** 1 (1466 *BD* I, 105); **риби** 1 (1460 *BD* II, 275); *знах. одн.* **рибоу, рїбоу, рибу** 20 (1429 *DIR«A»* 455; 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ;* 1458 *Mih. Doc.* 122; 1460 *BD* II, 275; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *BD* I, 342; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **рыбоу** 4 (1453 *ПГОВ*; 1456 *Cost.* II, 790; 1472 *ДГСВМ*); **рыба** ловити 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *BC* 10 зв.); *зам. род.* по в мажи **рибоу,** о(т) **рибоу** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *DIR«A»* 512; 1488 *BD* I, 342); *ор. одн.* **рибою** (1472 *ДГСВМ*); *знах. мн.* **рыбы** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1463 *AS* I, 55); *ор. мн.* **рыбами** (1433 *P* 127).

РИБОТИЦКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Риботичи *у Перемишльській землі*): а сє землѧнє панъ ходько быбєльскии... щепаиъ волошинъ риботицкии олефѣрько судья панъ воитъ перемышльскии (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **риботицкии** (1359 *P* 10).

! РИВАСА ⟨РАВАСА⟩ *див.* **РАВАСЪ.**

***RYDKAJA** *ж.* (1)(*назва села у Волинській землі*) Рідка: My Witold wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... Rydkuiu na ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Rydkuiu** (1421 *AS* I, 27).

***РИЗИНА¹** *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло на вєрхъ резины (!) гдє циганъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); ми Стефа(н) воєво(д)а знаменито чини(м)... оже прїидє прѧ(д) нами... донѣ дочка настина... и продала... єдно сєло иа днистрѣ на оустїє *ризинѣ* на имѣ село ризина (Ясси, 1495 *ПГСВР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **! резины** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **ризинѣ** 1 (1495 *ПГСВР*).

РИЗИНА² *ж.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): ино мы... и о(т) на(с) єсмы дали и потвръдили... паноу тоадероу... тоты прѧ(д)речєнїи села на днистрѣ... на имѣ сєло ризина гдє биль алєкса ватамань (Сучава, 1495 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ризина** (1495 *ПГВСА*).

***РИКА** *див.* **РѢКА.**

РИКАИЛО *ч.* (1) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... фєдоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рикаило** (1392 *P* 47).

***РИМГАИЛА** *ж.* (2) (*особова назва, лит.* Rimgáila) Римгайла: коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ри(м)гаили** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **ри(м)гаилѣ** 1 (1421 *Cost.* I, 142).

***РИМЪ** *ч.* (2) ◇ Новыи Римъ *див.* ***НОВЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Рима** (1481 *ГПМ*).

РИПОЧИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а писалъ дѧкь Пана Старостинь Перемыскїй Янъко Рипочичь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рипочичь** (1369 *ПСЧК*).

РИПОУЖИНСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы панове господарѣ нашего илїи воєводы на имѧ... пань станъ бырличь вороницъскыи и панъ вито(л)тъ рипоужинскыи... вызнаваемь... колижь... илїашъ воевода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы також иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рипоужинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

РИПОУЖИНЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алекса(н)дръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... па(н) костє врани(ч)... прода(л) своє сєло... на

имѣ лужане, що соу(т) пониже рипоужинци на проутѣ (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* пониже **рипоужинци** (1453 *Cost.* II, 495).

***РИПЪ** *ж.* (2) (*молд.* рыпэ) обрив, провалля: а хота(р)... чере(с) ди(л) чере(с) боуковиноу оу боулбоакъ оу рипи о(т) баломирещи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотар тому селоу... оу краи доуброви от БрощАн... и через поток оу рипъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *знах. одн.* **рипъ** (1491 *BD* I, 449); *місц. одн.* **оу рипи** (1428 *Cost.* I, 224).

***РИТЄРЬ** *ч.* (2) (*стч.* rytieř, *стп.* rycerz, *свн.* ritter) (*кінний воїн шляхетського стану*) рицар: мы панове господарѣ нашего, илїи воеводы... и оуси ритєри и боАри... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воевода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы также ... обицоуємъ... тотъ голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. мн.* **ритєри** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. мн.* **ритєрми** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **РЫЦЄРЬ.**

РИХИЛѢ *ч.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): А хотар тои третои част от село от Аржищан... на потокь що сѣ зовет Рихилѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рихилѣ** (1495 *BD* II, 78); *ор. одн.* **Рихилем** (1495 *BD* II, 78).

РИХЛО *див.* **РЫХЛО.**

***РИЦЄРЬ** *див.* **РЫЦЄРЬ.**

РИЧКА, РЕЧЪКА *ж.* (30) річка: по половине зъ Любчемъ грань куды речъка идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, там же копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей річки Ольшанки (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы кнгины (так! — *Прим. вид.*) олеска(н)доваА(!) наста(с)я киє(в)скаА... с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци (!) к манастырю Сергиевоу двѣ волости... с озеры и с рѣками и с рѣчками (Київ, 1459 *P* 174); ино мы... село вышереченое сомино со всими лю(д)ми... со озѣры из рѣками и(з) рѣчками... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу вѣчно (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ричка** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **речъка** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. одн.* **речки, речки, речъки** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1389 *PEA* I, 27; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *AS* III, 17); **рички, річки** 5 (1430 *ГВКЛ* 8); **рѣчки** 2 (1459 *P* 171; 1495 *ВМЗД*); *дав. одн.* **рѣчце** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **рѣчку, рѣчъкоу** 2 (1459 *P* 171; 1495 *ВМЗД*); **ричку** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **речкоу** 1 (1444 *AS* I, 42); *ор. одн.* **речкою** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **рѣчъкою** 1 (1459 *P* 171); *ор. мн.* **рѣчками, рѣ(ч)ками** 5 (1459 *P* 174; 1466 *AS* I, 62; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 117; *ГОКІР*); **рє(ч)ками** 1 (1459 *P* 171).

***РИЧЬ**[1] *див.* ***РѢЧЬ**[1].

***РИЧЬ**[2] *див.* **РѢЧЬ**[2].

***РИШКАНИ** *див.* **РЪШКАНИ.**

***РИШКАНОУЛ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... оана ришканоу(л) и сестри его... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ришканоу(л)** (1500 *Cost. S.* 234).

***РЇБА** *див.* **РИБА.**

***РЇЦЄРЬ** *див.* **РЫЦЄРЬ.**

***РЇЧКА** *див.* **РИЧКА.**

РОБА *ж.* (1) селянка, особисто залежна від феодала: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати его (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роба** (1352 *P* 6).

РОБИТИ, РОБЫТИ *дієсл. недок.* (37) **1.** (на що, ким кому, чому, без додатка) (*виконувати феодальну повинність*) працювати (на чім, кому що) (29): да не да(ст) тое село ни да(н)... ни подводоу... ни на мли(н) да не робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); єму своими людми робити Ако инии зьмлАне людми робАть (Ольховець, 1445 *СРК*); щоби не платили да(н) ни посаду... развѣ да слоуже(т) и робе(т) то(моу) вишепи(с)нно(му) сто(му) моиастирю (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а в томъ селе десАть члвковъ подымъщиноу дають... а двое робАть в томъ селе в те(те)ревъце (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); И дали єсмы тым селам... сес лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари... ни жадноѥ (!) нашоу слоужбоу да не имают нам слоужити... але щобы остерегали тот монастир, а щобы робили тому монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); а што Мокрыцкии пропаши (и) сеножати, тое есми казалъ Мокрычанемъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. (що) виконувати (що), займатися (чим) (4): Гандле и куплю в рынку... з мещаны заровно отправовати и усжывати мають: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); А ин никто без егоуменовоу волоу да не смѣет оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити... ни иное ни жадное дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421);

(що) здійснювати (1): А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6);

(що) робити, виготовляти (1): До того позволяемъ имъ в домихъ... вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, в домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27);

◇ **городъ робити** (2) *див.* **ГОРОДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **робити** 6 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *СРК*; 1490 *BD* I, 421; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **робыти** 1 (1389 *PEA* I, 27); *теп. 3 ос. мн.* **робАть** (1445 *СРК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *майб. 3 ос. мн.* **имоут робити** (1475 *BD* I, 200); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы (абы)... робили** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1456 *ГПХМ*; 1475 *BD* I, 200); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... робА(т), робѣ(т)** 9 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ;* 1458 *DIR«A»* 512); **да... робѣтъ** 4 (1444 *Cost.* II, 207; 1458 *ПГСММЦ;* 1475 *BD* I, 200); **да... робѣть** 1 (1453 *Cost.* II, 492); ! **да... (!) робѣти** 1 (1466 *BD* I, 95); **да... робе(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *дієприсл. одноч.* **робечы** (1389 *PEA* I, 27).

***РОБОТА** *ж.* (8) **1.** (*трудова повинність феодально залежних селян*) робота (5): А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); щоби не платили да(н)... и никакую нашу слоу(ж)боу или робо(тоу) щоби не робили (Сучава, 1456 *ГПХМ*); и те(ж) ты(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. (*здійснювання чого*) робота, праця (3): а половицю тѣхъ пѣнАзии наложили єсмы на твоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); и въ той и въ другой вашой милости прыгоде будемъ ся силовати за роботу вашой милости... якъ бы за нашу доброту (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *род. одн.* **роботы** (1386—1418 *P* 35); *знах. одн.* **роботоу, роботу, робо(тоу)** (1456 *ГПХМ*; 1499 *BD* II, 449; *ГОКІР*); *род. мн.* **робо(т)** (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* **роботы** (1386—1418 *P* 35; 1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. мн.* **роботами** (1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***РАБОТА.**

РОБЫТИ *див.* **РОБИТИ.**

***РОБА** *с.* (1) дитя, дитина: даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто буде(т) ва(с) (!) держа(т) челА(д) немецкую муже(в) ли жонок ли робАт ли бы єсте при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* роѓѧт (1447—1492 *ЛКНКВ*).
РОВЄНСКАА *ж.* (5) *(особова назва):* Я кнѧзь Федор Василевич Збаразскии сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винен дѧдинои сво⟨е⟩й кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Семеновой Ровенской тисѧчу коп грош⟨еи⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); Я Андрушко Русинович... продал єсми чаруковъского подворѧ мѣстъце... кн⟨е⟩г⟨и⟩ни Мари Семеновой Ровенской на вечность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ровєнскаѧ** (1488 *AS* I, 242); *дав. одн.* **Ровєнской** (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 101).
***РОВЄНЬСКИЙ** *прикм.* (1): А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич... прод⟨а⟩лъ єсми... дворъ и село в луцкомъ повѣте на имѧ Ровноє кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Васильєвичю Несвизкому... со всѣмъ ис тымъ какъ из давна к тому дворою ровеньскому слушало (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **ровеньскому** (1461 *AS* I, 53).
Пор. **РОВНОЄ.**
***РОВЕЦЬ** *ч.* (4) *(назва річки у Подільській землі):* а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ иасъ панъ Ярмола до долыны... а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Ровця** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *знах. одн.* **Ровець** (1430 *ГВКЛ* 8).
***РОВНИНА** *ж.* (1) рівнина: А хотар тои третои... части от Бъєщещи... черес ровнину прости оу Прокопов сад (Сучава, 1499 *BD* II, 136).
ФОРМИ: *знах. одн.* **ровниноу** (1499 *BD* II, 136).
Див. ще ***РОВНЯ.**
РОВНО *присл.* (1) рівно, порівну: а то єсмо собе поделили ровно вѣчно и непорушно (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).
Див. ще **РАВНО.**
РОВНОЄ *с.* (5) *(назва села і двора у Волинській землі):* Рівне: а в конюхи и в конокормци наши оу басови... а на ровномь... пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *P* 128); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич... прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну дворъ и село в луцкомъ повѣте на имѧ Ровноє (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); П⟨и⟩сан оу Ровном (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ровноє** (1461 *AS* I, 53); *місц. одн.* **на (въ, оу) Ровиом, Ровномъ, ровномь** (1434 *P* 128; 1483 *AS* I, 82; XV ст. *АЛМ* 9; 1488 *AS* I, 242).
***РОВНОСТЬ** *ж.* (2) однаковість (1): а особно иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ а справедливость нашоу высветли⟨в⟩щи о(т) ровности нє хочє(м) сѧ выламавати вароуючисѧ розлияньѧ ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ◇ о у р о в н о с т і (1) рівно, порівну: оуставлѧємь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу селе(х) нє стоялї алє на полї анї конєи брали... одно конємь оу ровностї кормь (XV ст. *ВС* 28).
ФОРМИ: *род. одн.* **ровности** (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **оу ровностї** (XV ст. *ВС* 28).
***РОВНЫИ** *прикм.* (5) **1.** *(за розміром)* рівний, однаковий (2): и мы... того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу (Вільна, 1495 *ВК*).
2. *(за змістом, за значенням)* такий самий (2): мы боѧрє молдавскы... ровнымъ слюбомъ и призволенїємъ знаменито чинимъ ... ижъ... мы такожъ... присѧгли... паноу владиславовн кролеви (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); абы тоє што к ва(м) писали безо льсти писали бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми през мистра и законъ... частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
3. (кому) *(за моральними якостями)* рівний, однаковий (з ким) (1): о ты(х) што розбоинїкы алюбо злоде(и) оу своихъ доме(х) хова ю(т) а с нїмї оучасто(к) имають нє могоуть бытї речи(!)нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємь (XV ст. *ВС* 28 зв.).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ровного** (1495 *ВК*); *ор. одн. ч.* **ровнымъ** (1434 *Cost.* II, 666); *наз. мн.* **ровни** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *ор. мн.* **ровными** (1447—1492 *ЛКБВ*).
***РОВНЯ** *ж.* (4) рівнина: А хотар томоу... сєлоу... до копанои могили що єст на ровни Подрази (Сучава, 1492 *BD* I, 510); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали... черес ровню... на берег Бръладa (Бирлад, 1495 *BD* II, 63—64).
ФОРМИ: *знах. одн.* **ровню** (1495 *BD* II, 63, 64); *місц. одн.* **на ровни** (1492 *BD* I, 510).
Див. ще ***РОВНИНА.**
***РОВЪ** *ч.* (1) ◇ Д е м и д о в ъ р о в ъ *див.* ***ДЕМИДОВЪ.**
ФОРМИ: *род одн.* **рову** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
РОГ *ч.* (6) ріг, (лісу) край: а хотар тому селу от одинои сторонъ сочава... на округъ на радомировъ на нижни рогъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); одъ толь уверхъ рички Дидовки... тамъ же въ верхъ Кулыги просто до (ро)гу леса (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а хотар томоу село на имѣ шербановци... о(т) лѣсов рог... та иа болото (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) рог** (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **(ро)гу** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **рога** 1 (1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **рогъ** (1393 *Cost.* I, 13; 1427 *DIR«A»* 450); *місц. одн.* **на розѣ** (1449 *Cost.* II, 385).
Див. ще ***БАГОВЪ РОГЪ, *ЛЫЧНЫИ РОГЪ.**
РОГАТИНЄЦЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы... мѣстич⟨и⟩ луцкыє, мытници: Иванъ Рогатинець, коунашь (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Рогатинець** (1461 *AS* I, 54).
***РОГАТИНСКИ** *ч.* (3) *(особова назва):* Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1); Сє ѧ кнѧгини Ивановаѧ Семєиовича Кобрыньскаѧ кн⟨ѧ⟩гини Федка, пана Ивана Рогатинского дочка... чиню знакомито... записоую мужеви своємоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рог(а)тински** (1415 *P* 87); *род. одн.* **Рогатинского** (1401 *АкВАК* III, 1; 1487 *AS* I, 239).
РОГАШОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы панове... на имѧ... панъ ивашко рогашовскыи и панъ романъ хоудинскыи... вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу ... голдь вырности... оучини(л)... мы также... обицоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рогашовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
РОГОВИЦКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* Я княз Михайло Иванович Роговицкий ... Продал єсми имєнє моє... Дажєв на вечност (Володимир, 1475 *AS* I, 72).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Роговицкий** (1475 *AS* I, 72).
***РОГОЖЄНИ** *див.* **РОГОЖѢНЇИ.**
РОГОЖѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тем ми... дали и потвръдили єсми ємоу... два села на имє Рогожѣнїи на Сърет (Сучава, 1479 *BD* I, 226).
ФОРМИ: *наз.* **Рогожѣнїи** (1479 *BD* I, 226); *дав.* **Рогожєнєм** (1479 *BD* I, 226).
РОГОЗКА *ч.* (1) *(особова назва):* А свѣдци на то гринко панъ староста подольскни смотрицкии воевода рогозка прокопъ (Смотрич, 1375 *P* 20).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рогозка** (1375 *P* 20).
РОГОЗНА[1] *ж.* (1) *(назва річки у Вітебській землі):* Ино тыми разы... за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... также оу в оброубє грани, гдѣ... Рогозна втекла в Чарнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Рогозна** (1492 *AS* III, 23).
***РОГОЗНА**[2] *ж.* (1) *(назва земельної ділянки у Вітебській землі):* Ино тыми разы... за тоую сто коп грошей

широких продали есмо его Милости... землю бортъноую на имѧ Рогозноу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Рогозноу** (1492 *AS* III, 23).
РОД[1] *див.* **РОДЪ.**
! **РОД**[2] ⟨РОДИВИЛОВИЧЪ⟩ *див.* **РАДИВИЛОВИЧЪ.**
РОДИТЄЛЬ, РОДИТЄЛЪ, РОДИТЄЛ *ч.* (141) **1.** батько (46): мы иліа воєводѣ... знаємо чинимь... оже... пань стань бабичь слоужиль прѣжде стопочившому родителю нашемоу правою и вѣрною слоужбою (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стефанъ воевод... чиним знаменито... оже пріидоша пред нами... калоугерици... и оуказали намъ лист от нашего родителѣ от Александра воевода, що были имали на двѣ сел(ѣ) (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199).
2. *(лише в множині)* батьки (79): мы юга воевода... знаємо чини(мь)... оже... панъ браѧ слоужилъ пєрєжє свтопочи(в)ши(мъ) родителемъ нашимъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 26); Азъ рабь бжїи... именемъ стефаиъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и ро(д)тель мои(х) ан(д)рєа и марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а сестренец мой кн⟨ѧ⟩зъ Богдан мает... п⟨а⟩на Олизарову душу и мою душу поминати и родителей нашихъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє стопочивши(х) прє(д)ко(в) дѣдо(в) и родителеи наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
3. *(лише в множині)* предки (3): Я Семенъ сколковъ по повелѣнїю господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Өеодосїю Василія Іоана Артеміи (Київ, 1398 *ДГПМ*); А то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителє(м) ншимъ съ тцо(м) (!) праоцє(м) А на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174); Коли ж всєго прироженя постат своєго перєдкоу видѣ иа бываниа наслѧдовати, про тож и мы ... от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).
4. родич (2): А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); Сє аз... Ио Стефан воевод... знаменито чиним... ож... Нєгша, дочка Жоуржі и съ єи дѣтми... продали свою... отниноу... от оурика и ис привилїє родителєм их Жоуржі и Жоула и Ивана (Сучава, 1491 *BD* I, 451).
5. *(шанобливий епітет духовної або світської особи)* батько, отець (11): мы иліа воє⟨вода⟩ господа(р) ⟨земл⟩и Молдавской, ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили єсми... нашемоу родителю, кнѧзоу (!) великомоу, жигмонтоу, ємоу пріятєлємь быти и подли его стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); Сє азь... Стефа(н) воевода... знаменито чиии(м) ... оже... дали и потвръдили єсми стои нашеи єпископїи о(т) радъвцє(х)... идеже є(ст) єпископь молє(б)ни(м) (!) и родитє(л) на(ш) ку(р) іоаникїє... Н црко(в) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).
ФОРМИ: *наз. одн.* **родитель, родителъ, родител, родитє(л)** (1435 *Cost.* II, 691; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 46; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1464 *BD* I, 83; 1465 *GL* 176; 1490 *DC* 146 і т. ін.); *род. одн.* **родїтелѣ, родителѣ, ро(дї)телѧ, родители 24** (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 128; 1447 *Cost.* II, 281; 1445 *Cost.* II, 771; 1466 *BD* I, 105; 1475 *BD* I, 199; 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); **родители** 1 (1470 *BD* I, 147); *дав. одн.* **роднтелю, родїтелю** 12 (1435 *Cost.* I, 424; *Cost.* II, 691; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 467, 481, 484; 1442 *Cost.* II, 96; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 299; 1465 *GL* 176 і т. ін.); *зам. род. одн.* видѣвше даніє **роднтелю** 1 (1435 —1436 *Cost.* I, 494); *ор. одн.* **родителємь, родителєм** (1470 *BD* I, 148; 1490 *DC* 146); *місц. одн.* **при родители** 2 (1437 *DIR* II, № 8); **при родителѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *наз. мн.* **родители** 1 (1435—1436 *Cost.* I, 495); **родителє** 1 (1454 *ПГПММ*); *род. мн.* **родителей, родителеи, родїтелеи, ро(д)телеи, род(и)телеи, ро(дї)телеи, родителє(и)** 48 (1398 *ДГПМ*; 1438 *DBAc* 27; 1443 *Cost.* II, 185; 1449 *Cost.* II, 377; 1459 *BD* I, 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1486 *DC* 143; 1488 *BD* I, 348; 1492 *BD* I, 510; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **родитєль, родителъ, ро(д)тель, ро(д)итель** 5 (1401 *ЗКЄ*; 1434 *DIR«A»* 464; 1439 *Cost.* II, 39; 1470 *BD* I, 150; 1473 *ШКН* 164); **родителии, родителїи, родїтелїи** 4 (1449 *Cost.* II, 377; *Cost.* II, 392; 1467 *BD* I, 120; 1473 *ШКН*); **родитє(л)** 4 (1443 *ДГСПМН*; 1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*); **родителїє** 4 (1446 *Cost.* II, 271; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1490 *DC* 146); **родителєв** 1 (1462 *BD* II, 283); **родителѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **родити(л)** 1 (1451 *Cost.* II, 401); ! **родитеи(л)** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *дав. мн.* **родителємъ, родителємь, родителєм, родителє(м)** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *P* 174; 1466 *BD* I, 96; 1470 *AS* I, 67; 1472 *BD* I, 170; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); *знах. мн.* **родители** (1398 *ДГПМ*).
***РОДИТИ СѢ** *див.* ***РОДИТИ СѦ.**
***РОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) *(дати урожай)* зародити, уродитися: и тоє вино имаеми ⟨дати роди(т)сѣ⟩ или не роди(т) сѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); а иное люди новые а и тые дають коли сѧ медъ роднть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ... родить** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **роди(т) сѣ** 1 (1451 *Cost.* II, 401).
! **РОДИТЬ** ⟨ДАРИТЬ⟩ (1): Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по земли єздѧ(т) оубогыя кмети алюба (!) села дховныхъ алюбо оубогы(х) землѧны оутїскають... а оні боятсѧ того нєкотыи (!) ро(ди)ть (!) алюбо пе(нє)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сѧ того нагованья (!) (XV ст. *BC* 14 зв.— 15).
Див. ***ДАРИТИ.**
***РОДЇТЄЛЬ** *див.* **РОДИТЄЛЬ.**
РОДМИНЦЄ *ч.*, *невідм.* (1) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ григоръ... русъ никєль родминцє русъ ганко пєтько бруновичь (Львів, 1368 *P* 16).
РОДНЫИ *прикм.* (3) *(кровно споріднений)* рідний: А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашъко... а братанич мой роднын паиа Богдаиовъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III,3); а ненадобѣ в тоє нмеиє иикому вступоватн сѧ, ни брату моєму родному, ни дочце моеей (!) (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **родиыи** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав. одн. ч.* **родному** (1488 *AS* I, 242); *наз. одн. ж.* **ро(дна)я** (XV ст. *BC* 32 зв.).
Див. ще ***РОДОВИТЫИ 2, РОЖЄНЫЙ, *РОЖОНЫИ.**
***РОДОВИТЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* rodowity) *(знатного роду)* родовитий (1): А такъ мы хотѣчн его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого, н рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140).
2. *(кровно споріднений)* рідний (1): Дали Єсмъ на имѧ Шандрови и братии его радевитен (!) дворищов тоу стороноу рѣки Соукилѧ о(т) стриѧ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **родовитого** (1438 *P* 140); *дав. одн. ж.* ! **радевитеи** (1473 *ЗНТШ* V, 3).
Див. ще **РОДНЫИ, РОЖЄНЫЙ, *РОЖОНЫИ.**
РОДУНИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а писалъ родунич (..ъ — *Прим. вид.*) Ѧковъ (б. м. н., 1385 *P* 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **родунич** (1385 *P* 28).
РОДЪ, РОД *ч.* (483) **1.** *(приналежність за походженням до якоїсь соціальної групи або народності)* рід, походження (5): мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного, великого...

хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... выѣхалъ... А такъ мы... оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *P* 140); Хто менить шлѦхтичомъ, а нє з родоу шлѦхотного (XV ст. *BC* 6 зв.); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь швайполтомь, фѣоль из нѣмєць немецкого родоу (Краків, 1491 *KE*).

2. рідня, родина (9): и також имаєть стати нашъ милыи приатєль съ оусимъ своимъ родомъ и братиами за насъ оу нашего милого пана (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); а мнѣ хве(д)це па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ни(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI,3).

3. (*ті, які походять від спільного предка*) рід, плем'я (469): тоє въсє што бы ємоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ ємоу и дѣтємъ єго... и пращоурѣтомъ єго и въсемоу родоу єго наиближнїи непороушено николиже на вѣкъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); А по нашемь животѦ, кто боудет господаръ нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего рода, или пак боуд кого богъ изберєть господарем быти нашеи земли молдавскои... тот бы им не пороушил нашего даанїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **родъ, род, ро(д)** (1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 129, 132; 1460 *BD* I, 41; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 310, 312); *род. одн.* **роду, родоу, ро(ду)** 135 (1422 *DIR* II, fig. 35; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 454; 1467 *BD* I, 119; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 245; 1488 *BD* I, 325; 1495 *BD* II, 46; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **рода** 28 (1432 *ДГВІН*; 1437 *Cost.* I, 530; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1467 *BD* I, 121; 1479 *BD* I, 229; 1483 *BD* I, 270; 1495 *BD* II, 80; 1497 *BD* II, 107; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **род, ро(д)** 4 (1460 *Cost. S.* 41; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 121; 1490 *DC* 149); *зам. дав.* всему **ро(д)а** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *дав. одн.* **роду, родоу** 285 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* II, 956; 1432 *Cost.* I, 330; 1440 *DBAc* 32; 1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 172; 1484 *BD* I, 286; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! роудоу, ! руду** 2 (1415 *Cost.* I, 116; 1495 *BD* II, 41); **родови** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *знах. одн. род.* **родъ** (1438 *P* 140; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1472 *DIR«A»* 528; 1474 *РГС*); *ор. одн.* **родомъ, родомь, родо(м)** 4 (1418 *Cost.* I, 127; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *ПГСММЦ*; 1489 *BD* I, 376); *зам. дав.* ємоу... и въсє(м) **родо(м)** 2 (1434 *Cost.* I, 391; 1459 *Cost. S.* 22).

! **РОЕЗДЕЛИЛИ** ⟨РОЗДЄЛИЛИ⟩ *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**

***РОЖАЙ** *ч.* (1) (*стп.* rodzaj) рід: коли жь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть, пилнишеє, нижьли памяти потребизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурѦдомь того листа... како... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *ор. одн.* **рожаємь** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ВОРОЖАЙ.**

РОЖДЄСТВО *с.* (74) різдво, народження (4): мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлѦєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при цер(с)кви (!) свто(г) рожс(с)тва (!) бци (Медика, 1415 *P* 86—87); аз господство ми... ⟨въ⟩ том благопроизволих... яко да оутвердим... наши свѦтыи монастири от Тазлова, идеже ест храм рожд(є)ство... владычице нашїи богородице (Сучава, 1491 *BD* I, 472—473);

◇ **рождество богородици** (2), **рожество матки божии** (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) різдво богородиці: и на(т) печѦть нашю завѣсили єсмы оу кремѦньцю во вторникъ нанунѣ (!) ржства стыѦ бцѦ (Кременець, 1434 *P* 131); пи(с) оу сочавѣ в лѣ(т) ЅЦМЗ, м(с)цѦ се(п)т И де(н) на рожество матки божии (Сучава, 1439 *Cost.* II, 713); **рожество господъне** (1), **рожество Исусово Христово** (1), **рожество Исус Христа** (1), **рожество Христово** (35), **христово рожество** (6) (*початок нашої ери за християнським літочисленням*) народження Христа: и на крѣпость сєму нащѣ печѦти привѣсили єсмо к тому листу. ... подъ лѣ(т)мъ стго рож(с)тва г(с)ьнѦ а. т. ч. є. лѣ(т) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); А⟨пи⟩сан... под лет р⟨о⟩ж⟨є⟩ства Исоусова Х⟨ри⟩с⟨то⟩ва ≠а лет и Ц. М. Ѕ. лѣто (Луцьк, 1446 *AS* I, 43); пса(н) в луцку... по(д) леты рожества х(с)ва (Луцьк, 1490 *Пам.*); **рожество Христово** (4) **а)** (*назва церкви у Вільні*) (2): Ино мы... за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова... потвержаемъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); **б)** (*назва церковного свята, також календарна дата*) різдво Христове (2): Мы Алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... кнѦгини ри(м)гаилѣ... шє(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... на двоє роздѣливши, на днь стого ап(с)ла пєтра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѦ триста (б. м н., 1421 *Cost.* I, 141—142); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу... п(о) рож(с)твѣ х(с)вѣ за чотыри недѣли (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **божье рожество** (3) *див.* **БОЖЇИ; Ісусово рожество** (1) *див.* ***ИСОУСОВЪ; рожество исусъ христово** (10), **исус христово рожество** (5) *див.* **ИСУСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **рождество, рожд(є)ство** (1491 *BD* I, 452, 464, 473); *род. одн.* **Рожества, рожєства, ржества, рожє(с)тва, р⟨о⟩ж⟨є⟩ства** 30 (1388 *SL* 679; 1403 *ДГМ*; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *P* 96; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1446 *AS* I, 43; 1452 *P* 161; 1467 *СП* № 13; 1478 *ЗРМ*; 1490 *Пам.* і т. ін.); **рожства, !рожс(с)тва, ржства, рж(с)тва, ро(ж)ства** 30 (1394 *P* 54; 1395 *Cost.* II, 613; 1398 *P* 58; 1415 *P* 87; 1419 *P* 91; 1430 *P* 116; 1433 *P* 125; 1438 *P* 139; 1445 *СРК*; 1451 *P* 157 і т. ін.); **розєства, rozesthwa** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1409 *P* 75; 1418 *P* 89); **рождєства** 2 (1403 *ДГШХ*; 1443 *P* 145); **рож(д)ьства** 1 (1433 *Cost.* II, 653); ! **rozenstwa** 1 (1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139); *знах. одн.* **рожество** 1 (1439 *Cost.* II, 713); **ро(жд)ство** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *місц. одн.* по **рожєствѣ** 1 (1370 *P* 18); по **рож(с)твѣ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***РОЗТВО.**

***РОЖДЬСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

! **POŻENSTWA** ⟨ROŻDESTWA⟩ *див.* **РОЖДЄСТВО.**

РОЖЄНЫЙ *прикм.* (8) (*стп.* rodzony) (*кровно споріднений*) рідний: мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженомоу паноу бартъшовы з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); А при том был... брат мой рожєный пан Фєдко Чаплич (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рожєный, рожєнъи** (1458 *Cost.* II, 815; 1466 *AS* I, 61); *наз. одн. ж.* **рожєная** (XV ст. *BC* 35 зв., 36); *род. одн. ж.* **рожєиоє** (XV ст. *СЯ* 9, 41); *місц. одн. ж.* о **рожєной** 1 (XV ст. *BC* 36); **! рожой** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див. ще **РОДНЫИ, *РОДОВИТЫИ** 2, ***РОЖОНЫИ.**

***РОЖЄСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

***РОЖЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (шо) визначити: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... оучинєныѣ... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **рожложивьшы** (1436 *Cost.* II, 706).

***РОЖОНЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* rodzony) (*кровно споріднений*) рідний: а пото(м) бори(с) рекъ а на(д) то мѣлъ єсми єднанье з глѣбо(м) остаѳъевичо(м) которы(и) маєть за собою рожоную дочку васи(л)єву (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **рожоиую** (1495 *ВМБС*); *наз. дв. ч.* **рожоная** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).
Див. ще **РОДНЫИ, *РОДОВИТЫИ** 2, **РОЖЕНЫЙ.**
! РОЖССТВА *див.* **РОЖДЄСТВО.**
***РОЖСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**
***РОЖЫСЧА** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Рожище: по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... за Ретовъкою къ Рожысчомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ФОРМИ: *дав.* **Рожысчомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
Див. ще ***РОЖЫСЧЕ.**
***РОЖЫСЧЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Рожище: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Рожысче** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
Див. ще ***РОЖЫСЧА.**
***РОЖЪ** *ж.* (4) жито: КнѦзю Андрею, БрѦславскомоу наместникоу сто бочокъ ржи з дворовъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); жита полъчетве(р)ты Стиръты а оу стиръте по двєстє копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); а на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *род. одн.* **ржи, рьжи** 3 (1489 *AS* III, 22; XV ст. *ИК*; 2-а пол. XV ст. *СО*); **ржы** 1 (1499 *РИБ* 776).
РОЗБИВАТЬ *дієсл. недок.* (1) чинити розбої: Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожівана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ стго имоуть розбивать (XV ст. *ВС* 24 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **имоуть розбивать** (XV ст. *ВС* 24 зв.).
***РОЗБОИ** *ч.* (2) напад з метою пограбування, грабіж, розбій: и(н)и никто да нє смѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дшєгоубство ни за сли(д) ни за розбои (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); а што єсте намъ говорыли о дела пограничьныи, абыхмо прыказали нашым намєстъникомъ, што ся дотычєть татьбы и розъбоєвъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
ФОРМИ: *знах. одн.* **розбои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *род. мн.* **розъбоєвъ** (1496 *BD* II, 405).
Див. ще ***РАЗБОИ.**
ROZBOJNIK *ч.* (1) грабіжник, розбійник: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).
ФОРМИ: *наз. одн.* **rozbojnik** (1388 *ZPL* 105).
Див. ще ***РАЗБОИНЇКЪ.**
***РОЗВОДЪ** *ч.* (1) розрізнення, різниця: Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) под(д)аны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *ВС* 33).
ФОРМИ: *наз. одн.* **розво(д)** (XV ст. *ВС* 33).
***РОЗГНѢВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) розгнівати: вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ александръ воєвода... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **розгнѣвалъ** (1433 *Р* 121).
***РОЗДАТИ** *дієсл. док.* (5) (що на що) *(витратити)* роздати: То все роздал на господаръскии листы, кому его милость давалъ (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59—60); Толкожъ и квитацыи положили, на которыи ж роздали, кому его милость подавал пенезей въ них з мыта (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **роздал** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *3 ос. мн.* **роздали** (1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *предик. пас. дієприкм.* **роздано** (1497—1498 *АЛРГ* 79).
***РОЗДЄЛЄНЇЄ** *с.* (2) поділ, розподіл: ино мы видѣвше их доброи воли и розделенїє, що они соби промежи собою розделили... и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу щефоулоу... сєло, на имѣ шербановцїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); ⟨ино мы⟩ видѣвше и(х) доброи воли и ро(з)деленїє, що они сѣ промежи собою пото(к)мили и роздѣлили свои правїи о(т)нинн, а мы, тако(ж) дерє, и о(т) на(с), єсми дали и потврьдили мърини тоти вишєписанїи села (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *знах. одн.* **розделенїє, ро(з)делеиїє** (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45).
Див. ще ***РАЗДѢЛЪ, *РОЗДѢЛЪ.**
Пор. **РОЗДЄЛЇТЇ** 2.
***РОЗДЄЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**
РОЗДЄЛЇТЇ *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(поділити на частини)* розділити, поділити (1): мы боѦрє... знаемо чини(м)... и(ж) єсмы дали... кнѦгини ри(м)гаилѣ... ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... на двоє роздѣливши, на днь стого ап(с)ла петра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѦ триста (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).
2. (що) *(розподілити що між ким)* розділити (9): Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили и розделили своє правоє отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241); имѣнє... даємъ... так широко и долго (*в ориг.* долко.— *Прим. вид.*) и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє в своих границах замѣрено єсть и роздѣлено (Вільна, 1499 *AS* I, 118).
3. (кого) *(поділити спадщину між ким)* поділити (5): а то есьмо ихъ розъделили вечъно и непорушно (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); о сестрахъ што во очинѣ разделены соу(т) (XV ст. *ВС* 22).
ФОРМИ: *інф.* **розделїтї** (XV ст. *ВС* 12); *перф. 3 ос. одн. ч.* **роздилил** (1495 *BD* II, 80); *1 ос. мн.* **есьмо... розъделили** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); ! **роезделили** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *3 ос. мн.* **розделили** 4 (1480 *BD* I, 241; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *ПГВСР*); **роздѣлили** 1 (1493 *Cost. D.* 45); *пперф. 3 ос. мн.* **били роздѣлили** (1495 *ПГВСР*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхъмо... розделили** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дієприсл. перед.* **роздѣливши** (1421 *Cost.* I, 142); *теп. пас. 3 ос. мн. с.* **розделєны соу(т)** (XV ст. *ВС* 22); *майб. пас. 3 ос. мн.* ! **бѫдє(т)... розделены** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **єсть... роздѣлено** (1499 *AS* I, 118).
Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СѦ, ПОДЕЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЄЛЇТЬ, *РОЗДИЛѦТИ СѦ, *РОЗДѢЛИТИ СѦ, *ОУДЕЛИТИ.**
***РОЗДИЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**
***РОЗДИЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (з ким) відокремлюватися, відособлюватися (від кого): и мы панове и посполъство оусеї землѣ волошь⟨с⟩кої и с нашими дѣтьми нѣнишними и потомъ будучимь нє роздилѦючисѦ ис нашимъ господаремъ и слюбуємъ нащею правдою... влодиславови, кролеви польскому... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).
ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **роздилѦючисѦ** (1393 *Cost* II, 607).
Див. ще **РАЗДЄЛЇТЬ** 2, **РОЗДЄЛЇТЇ** 3, ***РОЗДѢЛИТИ СѦ.**
***РОЗДѢЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**
***РОЗДѢЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (із ким) відокремитися, відособитися (від кого): и ми слюбуємъ... кролеви польскому... вѣрно служити а николи сѦ роздѣлити на вѣкы (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608).
ФОРМИ: *інф.* **сѦ роздѣлити** (1393 *Cost.* II, 607).
Див. ще **РАЗДЄЛЇТЬ** 2, **РОЗДЄЛЇТЇ** 3, *** РОЗДИЛѦТИ СѦ.**
***РОЗДѢЛЪ** *ч.* (3) поділ, розподіл (2): а боудѣ(т) ли имєнїє малоє а девокъ много тогды имєєть роздѣ(л) во очинѣ кажнои дѣвцє дѣ(л)ница (XV ст. *ВС* 35 зв.);
о у р о з д ѣ л ѣ (1) відокремлено, відособлено: мы оуставлѦємь коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы... живоуть, а на жа(д)ныи соу(д) себє нє позывають тогды... жа(д)на(г) соуда мєжю собою нє мають (XV ст. *ВС* 32 зв.).
ФОРМИ: *знах. одн.* **роздѣ(л), ро(з)дѣ(л)** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 41); *місц. одн.* **оу роздѣлѣ** (XV ст. *ВС* 32 зв.).
Див. ще ***РАЗДѢЛЪ, *РОЗДЄЛЄНЇЄ.**

***РОЗЕЖЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) об'їжджаючи якусь територію, визначати її границю: Я, Василей Хребтовичъ, намесникъ володимерский... розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **розежчалъ есми** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).
Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**
***РОЗЄЗДЪ** *див.* ***РОЗЪѢЗДЪ.**
***РОЗЄЗДЪЦА** *ч.* (1) суддя, що вирішував поземельні спори: дай мне г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розєздъцы... и кнѧз великий послал нас (Ступно, 1444 *AS* I, 42).
ФОРМИ: *знах. мн.* **розєздъцы** (1444 *AS* I, 42).
***РОЗЄСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**
***ROZESTHWO** *див.* **РОЖДЄСТВО.**
***РОЗКА ПЄТРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы ємоу оу нашеи земли молдавскои осємъ селъ на имѧ роз⟨к⟩а петръ на кобылѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).
ФОРМИ: *наз. одн.* **роз⟨к⟩а пєтръ** (1436 *Cost.* I, 488).
***РОЗЛИЯНЬЄ** *с.* (1) ◇ р о з л и я н ь є к р о в и(1) кровопролиття: тако яко коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ а справедливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **розлияньа** (1447—1492 *ЛКБВ*).
Пор. ***РОЗЛІВАТИ, *ROZLITI.**
***РОЗЛІВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ к р о в ъ р о з л і в а т и *див.* **КРОВЪ.**
ФОРМИ: *теп. 3. ос. мн.* **розлівають** (XV ст. *ВС* 29 зв.).
Див. ще ***ROZLITI.**
***ROZLITI** *дієсл. док.* (1) ◇ k r o w r o z l i t i *див.* **КРОВЪ.**
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **rozlił** (1388 *ZPL* 104).
Див. ще ***РОЗЛІВАТИ.**
***РОЗМАИТЫИ** *прикм.* (3) (*стп.* rozmaity) різний, розмаїтий: а отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи... абы платили оу серетѣ мыто от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Почєнши гдє єстъ головноє мыто на складѣ оу Сочавѣ... а от крамных рѣчеи, що соут розмаити рѣчи... щобы платили оу Сєрети мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* ! **разъмовитоє** (XV ст. *ВС* 15 зв.); *наз. мн. ж.* **розмаити !** (1460 *BD* II, 273); **розмаиты !** (1456 *Cost.* II, 788).
***РОЗМИРИЦА** *ж.* (1) заколот: а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) нащи(х) татаръ межи манастырскыми татары що боудє(т) сѣ оумишали оу сеси розмирици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 495).
ФОРМИ: *знах. мн.* **розмирици** (1435—1436 *Cost.* I, 495).
Див. ще **РАЗМИРЇЄ, *РАЗМИРИЦА.**
***РОЗМНОЖИТИ** *дієсл. док.* (1) збільшити, збагатити: мы Олєксандръ... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именемъ ЗвѦгол... дали єсмо... зо всими доходы... которымъ коли... розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножены быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118).
ФОРМИ: *інф. пас.* **розмножены быти** (1499 *AS* I, 118).
***РОЗМОВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) розмовляти, говорити (про що): А далей Борисъ примовилъ ку чести дѣду и отцу... и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **розмовляли** (1495 *АЛМ* 83).
***РОЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(подумати про що)* обміркувати, розважити (що): О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая, алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *ВС* 17 зв.).
ФОРМИ: *інф.* **ро(з)мыс(ли)ти** (XV ст. *ВС* 17 зв.).
Див. ще **МЫСЛИТИ 1, *ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ.**
***РОЗМЫСЛЪ** *ч.* (1) (*стп.* rozmysł) роздум: Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ ... и(ж) съ нашеи доброєи воли и розмыслоу... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163).
ФОРМИ: *род. одн.* **розмыслоу** (1454 *Р* 162).
Див. ще **РОЗМЫШЛЄНИЄ.**
РОЗМЫШЛЄНИЄ *с.* (3) думання, роздумування (1): Розмышлєниє єсть имає(т) (!) вси(х) цио(т) (XV ст. *ВС* 14 зв.);
з д о б р ы м ь р о з м ы ш л є н ї є м ь (2) *див.* **ДОБРЫИ 6.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **розмышлєниє** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *ор. одн.* **розмышлєниємъ, розмышлєнїємь** (1404 *Р* 70; XV ст. *ВС* 14 зв.).
Див. ще ***РОЗМЫСЛЪ.**
Пор. ***РОЗМЫСЛИТИ.**
***РОЗМЫШЛЄНЇЄ** *див.* **РОЗМЫШЛЄНИЄ.**
***РОЗНИЦА** *ж.* (1) розбрат, незлагода: И тыж нѣкоторы(х) панов або которих подданних наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышеписаннїи иаши єднаиїѧ и прїязни нє имают быти зламаны аиї прєстоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).
ФОРМИ: *род. одн.* **розници** (1499 *BD* II, 425).
РОЗНО *присл.* (2) 1. нарізно (1): прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во очиниє разделены алюбо розно разлоучены и пригодитсѧ(ж) некоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ возмє(т) на себѣ соужєнїє конечнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *ВС* 22 зв.).
2. по-різному (1): иже из многы(х) соудовъ одна жалоба быває(т) розно соужєна (XV ст. *ВС* 12 зв.).
***РОЗНОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Рожнів: оуѣхана к нему границѧ о(т) рознова чєрє(с) поле попєрє(к) на устьє волово(г) (Снятин, 1424 *Р* 99).
ФОРМИ: *род. одн.* **рознова** (1424 *Р* 99).
РОЗНОШИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Розношинці: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Янковцы... Розношинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз.* **Розношинцы** (1463 *AS* I, 54).
***РОЗНЫИ** *прикм.* (1) різний: Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чл҃(в)чи измєны (XV ст. *ВС* 9 зв.).
ФОРМИ: *род. мн.* **розны(х)** (XV ст. *ВС* 9 зв.).
РОЗОРВАТИ *дієсл. док.* (1) (що) *(знищити)* розірвати: а противоу радѣ кролювъства нашего Братьскоую приязнь которои они зазрѧ(т) хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *інф.* **розорвати** (1447—1492 *ЛКБВ*).
***РОЗПАТРИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* rozpatrzyć) (що) розглянути, розібрати: О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая алє таи борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна (XV ст. *ВС* 17 зв.).
ФОРМИ: *інф. пас.* **быти... ро(з)патрєна** (XV ст. *ВС* 17 зв.).
***РОЗПАХАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зорати, розорати: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный наместникъ Утенъскій... на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи... и пашни розпахали у границахъ (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... розпахали** (1489 *РИБ* 433).
Див. ще **ПАХАТИ, РОСПАХИВАТИ.**

***ROZPŁUHA** *ж.* (1) борозна: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey welykoyi dorohy... y odtul prosto... w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawodył pana nemiryn namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **rozpłuhu** (1500 *ДПЖН*).

***РОЗРОБИТИ** *дієсл. док.* (4) (що) (*поле*) обробити: Пани НацоваѦ поведила, ижъ то єщо пан мой розробил и пашал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **розробил** (1478 *AS* III, 17); *3 ос. одн. ж.* **розърobила** (1478 *AS* III, 17); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **розроблено** (1478 *AS* III, 17).

***РОЗСКАЗАТИ** *див.* **РОСКАЗАТЬ.**

***РОЗСКАЗАНЄ** *с.* (1) наказ, розпорядження, веління: а што боуде(т) єѣ волѦ которы(м) слоуга(м) нщимъ и свои(м) ро(з)скажеть слоужити а они то по(д)лѣ ро(з)сказа(н)Ѧ к воли єѣ мл(с)ти вчинѦ(т) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **ро(з)сказа(н)ѧ** (1495 *ПЛПС*).

Див. ще ***КАЗАНИЄ, КАЗНЬ**[2], **ПРИКАЗАНИЄ** 1, **ПРИКАЗЪ.**

Пор. **РОСКАЗАТЬ** 3.

***РОЗСТВО** *див.* ***РОЗТВО.**

***РОЗСОУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) (з ким) (*стати перед судом*) розсудитися: а кто пороушить їли при моємъ животѣ їли по моє(м) животѣ росудитсѦ со мною прѣдъ бмъ (б. м. н., 1386 *P* 33); а хотя бы есть мѣлъ инш‍іи вступати въ тые дѣла и той рушати иашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А хто Сеи на(ш) листь пороуши(т) и в наше прида(н)є имет сѦ оустоупати то(т) сѦ с нами ро(з)соуди(т) пре(д) живоначѦ(л)ною тр(о)цею (Київ, 1459 *P* 174); а хто сеє слово моє порушит по моєм животи, тот сьѦ розсудит со мною перед богом (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **ся розсудить, ся розъсудить** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **росудитсѧ** 1 (1386 *P* 33); **сѧ ро(з)соуди(т)** 1 (1459 *P* 174); **сьѧ розсудит** 1 (1470 *AS* I, 67).

Див. ще ***РАЗСОУДИТИ СѦ, *РАЗСУДЫТИ, РОЗСУДЫТЫ.**

РОЗСУДЫТЫ *дієсл. док.* (1) (що) (*винести рішення в спірній справі*) розсудити: покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его Мыкулинскіе объихати... и крывду его, што менуеть одъ земянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **розсудыты** (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще ***РАЗСОУДИТИ СѦ, *РАЗСУДЫТИ, *РОЗСОУДИТИ СѦ.**

***РОЗТВО** *с.* (17) ◇ **розтво христово а)** (*початок нашої ери за християнським літочисленням*) народження Христа (14): и на крѣпость сему нашему листу нашю печѦть привѣсили єсмо оу вислици под лѣты розтва хва тисѦ(ч) ѿгѕ лѣта (Віслиця, 1393 *P* 51); а да(н) оу чернѦхове... по(д) лѣты розтва хрстова ха ≠а лѣ(т) и у лѣ(т) л є лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *P* 133); **б)** (*назва церковного свята, також календарна дата*) різдво Христове (3): будеть ведомо оусемъ... ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦземъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12); оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѦтокъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **розтва, розтва** 8 (1393 *P* 51; 1399 *P* 59; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70; 1407 *Cost.* II, 629; 1424 *P* 100, 102; 1435 *P* 133); **роз(с)тва, розъ(с)тва, ро(з)ства** 4 (1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Cost.* II, 618, 619; 1407 *P* 72); **роства, р(с)тва** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *P* 68); *знах. одн.* **розтво** (1387 *СП* № 12); *місц. одн.* **по розтве** 1 (1387 *СП* № 12); **по розтвѣ** 1 (1400 *P* 62).

Див. ще **РОЖДЕСТВО.**

РОЗОУМЄТИ *див.* **РОЗУМѢТИ.**

***РОЗОУМЪ** *ч.* (25) **1.** (*здатність думати, розуміти*) розум (3): а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ (!) вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бывання наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо от родителев наших обычаєв... отстоуповати не имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283); мы... ємоу имѣне н⟨а⟩ше... даємъ и записуємъ... зо всими доходы... которын,.. нине сут и потомъ которымколве (*в ориг.* которым колье.— *Прим. вид.*) розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножены быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

2. розуміння (3): Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... Которыми(ж) напре(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы. Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члоице(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѦ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы кторыи(ж) всѦ живыѦ рѣчи розоумо(м) превышає(м) нѣ имаємъ шлѦхетны(м) обычаємъ наши(х) пре(д)ко(в) противити сѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. свідомість (2): мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како пилни оу розюми и оу сердьци своѣмь, рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... перешь огень... оучиненыѣ... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своимн рѣчи (и) оумисло(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

◇ **оу (в) добром розоумѣ** (4) *див.* **ДОБРЫИ; имати (мати, яти) лєта розоумоу** (5) *див.* **ИМАТИ**[2]; **имєти лѣта розоумоу** (1) *див.* **ИМѢТИ; с полным розумом** (1), **оу полном розоумѣ** (1) *див.* **ПОЛНЪ** 3; **прїити лѣтъ до розоумоу** (1), **прїити в розоумъ** (1), **прїити розѫмоу** (1) *див.* **ПРЇИТИ; за цєлого розоумоу** (1), **целымъ розумомъ** (1) *див.* ***ЦѢЛЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **розоумоу, розѫмоу, ро(зоу)м(оу)** 8 (1470 *AS* I, 67; XV ст. *BC* 8, 26 зв., 33, 35); **розоума** 1 (XV ст. *BC* 10); *знах. одн.* **розоумъ** (XV ст. *BC* 26 зв.); *ор. одн.* **розумомъ, розоумо(м), розоумом, розумо(м)** 7 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 733; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 65; 1499 *AS* I, 118); **!розумемъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *місц. одн.* **у розоумѣ, розумѣ** 4 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 239; 1489 *AS* I, 89); **оу розюми** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **РАЗОУМЪ, *РОЗОУМѢНЬЄ.**

***РОЗОУМѢНЬЄ** *с.* (1) розуміння: можете... на тыи то послѣдннии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи... тѣжь єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) прєложили длѦ лѣпшего розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **розоумѣнья** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще. ***РОЗОУМЪ** 2.

Пор. **РОЗУМѢТИ.**

РОЗУМѢТИ, РОЗОУМЄТИ *дієсл. недок. і док.* (11) **1.** *недок.* (що) (*усвідомлювати собі смисл чого*) розуміти (4): Я кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни СеменовaѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни НастасьѦ ... чинимъ знамените сим н⟨а⟩шим листом каждому доброму кому єго потрєбно слышати и чтучи розумѣти (Степань, 1489 *AS* I, 89); Прото г(с)дрь нашъ Стефанъ воевода и тое теперъ о(т) вашої мл(с)ти жадаеть... бо вша мл(с)ть можете тому сами добре розоумети аже о(т) оуси(х) сторонъ поганъство... иа хрестиянъство... такъ

ся оукрєпляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); и тотъ нашъ посолъ отъ толє ся верънулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость какъ же розоумєєте съ того посольства ничого не стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *док.* (чому) *(оцінити належним чином)* зрозуміти (що) (1): И мы тому всєму гораздъ розоумєли єсмо (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

3. *недок.* вважати за доцільне (6): Воленъ то онъ продати, отдати... и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣи розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Волєн кн(А)зь Михайло на тых сєлищах люди садити... и к... лєпшому оужиточному обєрнути, как сам налєпєй розоумєючи (Кременець, 1497 *AS* I, 112); Воленъ онъ то... къ своєму лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **розумѣти** 1 (1489 *AS* I, 89); **розоумєти** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *теп. 1 ос. мн.* **розоумєємъ** (1498 *BD* II, 413); *2 ос. мн.* **розоумєєте** (1499 *BD* II, 447); *перф. 1 ос. мн.* **розоумєли єсмо** (1498 *BD* II, 409); *дієприсл. одноч.* **розумѣючи, розоумѣючи** 4 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1491 *AS* I, 97; 1499 *ГОКІР;* 1500 *АЛМ* вип. 2,59); **розоумєючи** 1 (1497 *AS* I, 112); **розумеючы** 1 (1499 *РИБ* 777).

РОЗХОДЪ, РОСХОДЪ *ч.* (6) витрата, розхід: Розходъ тымъ караиманомъ двесте караимановъ (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60); А росходъ на квитацеяхъ положили его милости на личбе 100 коп и 60 коп и три гроши (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесАтъ копъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **розходъ** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 60); **росходъ** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *род. одн.* **росходу** (1496 *АЛРГ* 72; 1497—1498 *АЛРГ* 80).

РОЗШИРИВАТИ, РОЗЪШИРИВАТИ, РОСЪШИРИВАТИ, РОСШИРИВАТИ, РОШЬШИРИВАТИ, РОШШИРОВАТИ *дієсл. недок.* (13) (що) *(територію маєтку)* збільшувати, поширювати (12): мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знамеиав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича ... дали есмо... за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ ...может собѣ полепъшовати и розъширивати (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы великии кнзь Швитрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже ... дали есмо... пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣте... можетъ собѣ полѣпшивати и росширивати (Київ, 1433 *Р* 118—119); а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31);

(чого) поширювати (що) (1): можеть собѣ панъ иванъ и его дѣти по немъ будущимъ того иминья рошшировати на новомъ корени посадити (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *інф.* **розширивати розъширивати** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30—31); **росширивати, росъширивати** 5 (1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1451 *Р* 156; 1452 *Р* 161); **рошьширивати** 1 (1446 *Р* 152); **рошшировати** 1 (1445 *Р* 150).

Див. ще **РОЗШИРИТИ, *СОРОСШИРИВАТИ, ШИРИТИ.**

РОЗШИРИТИ *дієсл. док.* (5) (що) *(територію маєтку)* збільшити, поширити: и мы ємоу дали... тыє сєла верхоу описаныє... может собє полепшивати и розширити (Київ, 1437 *AS* I, 34); а также што у том имєню собє полепъшыт, на новом корєни посадит, может собє розширити и осадити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); Воленъ онъ то отдати, и продати... и розширити (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **розширити** (1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

Див. ще **РОЗШИРИВАТИ, *СОРОСШИРИВАТИ, ШИРИТИ.**

***РОЗЪБОИ** *див.* ***РОЗБОИ.**

***РОЗЪДЕЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛІТІ.**

***РОЗЪРОБИТИ** *див.* ***РОЗРОБИТИ.**

***РОЗЪСМОТРЄТИ** *дієсл. док.* (1) (о чім) розглянути (що): Якожъ проАвилъ єсми переже сєго королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и намъ допомагалъ тыми разы, пенАзьми ль, людми ль, или именьємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... розъсмотрєлъ** (1481 *BD* II, 364).

Див. ще ***РОСМОТРИТИ.**

***РОЗЪСТВО** *див.* ***РОЗТВО.**

***РОЗЪСУДИТИ СЯ** *див.* ***РОЗСОУДИТИ СА.**

РОЗЪШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

***РОЗЪѢЗДЪ** *ч.* (7) визначення границі якоїсь території, об'їжджаючи її: тогды па(н) птрашь пиликовичь не моглъ быти к тому розьизду але полѣтилъ своА села тисмАничаны и тото(т)ъ (!) розьиздъ прАтелю (!) своєму пану Аньчѣеви зубрєви (Галич, 1404 *Р* 68); а на розъѣздѣ были зємлАне и панъ ленько зарубичь воевода зудечовьскии панъ короваи процевичь (Зудечів, 1411 *Р* 79); а самому пану Федкоу кнАз великии ие вєлел ехати; вєлел єму слуги свои послати к томоу розєздоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калени(к) а па(н) жидимо(т) (Коломия, бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *дав. одн.* **розьиздови** 1 (1404 *Р* 68); **розьизду** 1 (1404 *Р* 68); **розєздоу** 1 (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **розьиздъ** 1 (1404 *Р* 68); **розъѣздъ** 1 (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **на розъѣздѣ, ро(з)ѣздѣ** (1411 *Р* 79; бл. 1458 *Р* 168).

Див. ще ***РОЗЬѢХАНЬЄ.**

РОЗЪѢХАТИ *дієсл. док.* (5) об'їхавши якусь територію, визначити її границі: тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розьїха(л) и оуграничилъ промежи тыми сєлы Ако же на вєрху выписаны (Галич, 1404 *Р* 68); записали єсмо оу верьху писаную тую зємьлю и сеножать и ланъ свАтому Ивану цєркви... оу вѣки поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый панъ Ильвъскыи тую зємьлю розъѣхалъ (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *інф.* **розъѣхати** (1419 *Р* 90); *перф. 3 ос. одн. ч.* **розъѣхалъ** (1443 *Р* 145); *1 ос. мн.* **єсмо розъѣхалї** (1424 *Р* 104); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **а быхъ... розьїха(л)** (1404 *Р* 68); *1 ос. мн.* **а быхмо... розьѣхали** (1422 *Р* 97).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***РОЗЫТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) порушити: и прышли его намъ твоя милость нашыми послы, а твоя милость дєръжы такежъ нашъ листъ што єстъ подъ нашою прысягою... абы ся не розышла наша прысяга (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **абы ся... розышла** (1496 *BD* II, 402).

***РОЗЬИЗДЪ** *див.* ***РОЗЪѢЗДЪ.**

***РОЗЫЇХАТИ** *див.* **РОЗЪѢХАТИ.**

***РОЗЬѢХАНЬЄ** *с.* (1) визначення границі якоїсь території, об'їжджаючи її: мы єсмо на потвєржѣнье ты(х) границь розьѣханье далї єсмо ємоу лїстъ (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* розьѣханье (1421 *Р* 96).

Див. ще. ***РОЗЪѢЗДЪ.**

Пор. ***РОЗЪѢХАТИ.**

РОЗЬѢХАТИ *див.* **РОЗЪѢХАТИ.**

***РОЗѢЗДЪ** *див.* ***РОЗЪѢЗДЪ.**

***РОЗЮМЪ** *див.* ***РОЗОУМЪ.**

РОКГОЗЄНСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Rogoźno *в Польщі*): мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии... янъ окганка рокгозєнскии... слюбуємы и слюбили єсмы... воєводамъ землѣ молдавскои... ижь вшитки оурАды и зъєднанья и записы... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рокгозєнскии** (1433 *Р* 123).

РОКИТНА *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Рокитне: н дали есми емоу и поновили есми... село на рокитна (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на рокитна** (1437 *Cost.* I, 541).

РОКЪ[1] *ч.* (69) (*стч., стп.* rok) **1.** *(встановлений для чого, точно визначений відрізок часу)* строк, термін (42): Се я... заставилъ свое село черепыне... а рокъ о(т) спсва дне (Львів, 1386 *P* 31); I też jestliby... wzał (!)u chrest'janina zastawu czerez czas odnoho roku derżałby (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацияхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали, жъдали бы року (Краків, 1487 *РИБ* 226); Протож кому коли подаемъ в него пенязи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

2. сесія гродського суду (22): а кто на рокъ не станеть а ни вкажеть тотъ стратилъ (Галич, 1401 *P* 65); а поволоче(т) лися тая немоць третеа правая, тогды може(т) третью о(т)ложїть ка(к) еще не моцонъ бы(л) тако(ж) еще емоу непоздоровело, какъ четвертомоу рокоу маеть стати (XV ст. *СЯ* 39 зв.); тогды на роцѣ... в медыцѣ... осудили есмы... аже г(с)дрь нашь кроль владиславъ... ближщи(и) есть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и еи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70);

◇ велїкые роки (1), роки велїкие (2) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 3; завитыи рокъ (1), рокъ завитыи (1) *див.* ***ЗАВИТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рокъ, ро(к)** (1386 *P* 31; 1388 *ZPL* 107; 1487 *РИБ* 226, 227, 228; 1489 *АМВ*; XV ст. *СЯ* 42; 1498 *АЛРГ* 82); *род. одн.* **року, рокоу, roku** (1386 *P* 31; 1388 *ZPL* 107; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1498 *АЛРГ* 82, 83 і т. ін.); *дав. одн.* **рокѫ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *знах. одн.* **рокъ, ро(к)** 20 (1386 *P* 31; 1388 *ZPL* 107; 1401 *P* 65; 1434 *Cost.* II, 664; 1489 *АМВ*; XV ст. *ВС* 12, 16 зв., 17, 38; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **!рукъ** 1 (1421 *P* 92); *місц. одн.* **на (по, оу) рокоу** 4 (XV ст. *ВС* 10, 17 зв., 18, 39 зв.); **на роцѣ** 1 (1404 *P* 70); *род. мн.* **роковъ, роко(в)** 4 (XV ст. *СЯ* 9, 39, 39 зв. 40); *зам. місц. мн.* на велїкы(х) **!роковъ** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *дав. мн.* **рокомъ** (1487 *РИБ* 226); *знах. мн.* **роки** 3 (1487 *РИБ* 226; *АМВ*; *АМЛ*); **рокы** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *зам. род мн.* **о рокы** прїчине 1 (XV ст. *СЯ* 9); *місц. мн.* **о рокохъ** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **на роцѣхъ** 1 (1404 *P* 70).

***РОКЪ**[2] *ч.* (13) (*стч., стп.* rok) рік: А осадивши ис каждого кмета по два гроша широкая оу кнАжю комору давати на каждыи рокъ А на то дали есмы грамоту нашю и печать привѣсѣли (Бохур, 1377 *P* 24); Деялосе въ Луцку, передъ святом Яна светого Хрестителя, року отъ нароженя Сына Божого тысеча трыста осмъдесятъ девятого (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27—28); Писанъ въ Городне... року тисеча чотырысто (!) деветдесятъ осмого (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **рокоу, року** (1389 *PEA* I, 28; 1421 *Cost.* I, 142; 1438 *ОБРН* 121; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн.* **рокъ** (1377 *P* 24; 1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1449 *Cost.* II, 747); *місц. одн.* **въ року** 1 (1389 *PEA* I, 27); **во роцѣ** 1 (1492 *ЗОЕ*); *знах. мн.* **роки** (1411 *P* 77).

***РОЛНЫИ** *прикм.* (3) ◇ землА ролнаА *див.* **ЗЕМЛА** 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **ролнаѧ** (1349 *P* 3); *род. одн. ж.* **ролноѣ** (1349 *P* 3); *знах. одн. ж.* **ролъную** (1349 *P* 3).

РОЛЧЬКОВЇЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ свѣдцї былї панъ дмитръ ролчьковїчь а панъ петръ цебровьскїи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ролчьковїчь** (1424 *P* 104).

***РОЛЪНЫИ** *див.* ***РОЛНЫИ.**

***РОЛЬЯ** *див.* ***РОЛА.**

***РОЛА** *ж.* (11) рілля, нива: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z rolami, y zo sianozathmi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а тако ему дае(м) и дали есмо со млины с полми съ рольАми (Снятин, 1424 *P* 100); И то есмо дали на вѣкы вѣчныи... И съ ро(л)Ами И с лоуками (Луцьк, 1445 *P* 148); и мы... имѣне н(а)ше... ЗвАгол... даемъ и записуемъ зо всими людми... из ролАми, из гаи (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ро(л)ю** (XV ст. *ВС* 30); *ор. мн.* **ролями, ролѧми, рольѧми, рольями, ро(л)ѧми, rolami** (1407 *АрхЮЗР* 8/I,4; 1424 *P* 100; 1445 *P* 148; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 156, 159; 1452 *АрхЮЗР* I, 21; *P* 161; 1466 *AS* I, 62; 1499 *AS* I, 117).

РОМАН *див.* **РОМАНЪ**[1].

РОМАНОВИЧ *див.* **РОМАНОВИЧЪ.**

***РОМАНКОВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва)*: мы кнзь федоръ данильеви(ч)... еско романкови(ч)... андрѣико романкови(ч) поручАемсА по олехна што(ж) служи(т) ему спдрю своему коро(л) верно (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романкови(ч)** (1388 *P* 42).

РОМАНОВИЧЪ, РОМАНОВИЧЬ, РОМАНОВИЧ *ч.* (7) *(особова назва)*: А при томъ были свѣдоки... князь Иванъ Дмитровичъ... князь Иванъ Романовичь (Луцьк, 1438 *P* 141); Бил намъ чоломъ наместникъ вруцкий панъ Горностай Романовичъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Романовичь** 2 (1438 *P* 141; 1452 *P* 161); **Романович** 3 (1454 *AS* III, 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 239); **Романовичъ** 1 (1493 *АЛРГ* 55); *дав. одн.* **романовичоу** (1489 *АКВ*).

РОМАНОВО *с.* (1) *(назва села у Київській землі)*: К Житомироу село романово а в томъ се ⟨...⟩ два(д)цать и семъ данънико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романово** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

РОМАНОВСКЫИ, РОМАНОВСКЫ *ч.* (2) *(особова назва)*: а сведци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Луцьк, 1412 *P* 81); мы стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже есмо оумолвили и с предречеными паны... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ петръ романовскы... и стали есмо на томъ аже имаемъ записы держати нащи(х) пере(д)ковъ вѣрнА (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романовскыи** 1 (1412 *P* 81); **романовскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

***РОМАНОВ**[1] *прикм.* (4): а на то вѣра моА юги воеводы и... вѣра романова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27): а хотаръ зубревцемъ из долоу... та черезъ поле оу болото ниже романова домоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **романова** (1429 *Cost.* I, 280); *наз. одн. ж.* **романова** (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 69).

Пор. **РОМАНЪ**[1].

РОМАНОВ[2] *прикм.* (38) ◇ романовъ торгъ *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман: а на то вѣра... пана влада тучапского дворника о(т) романова торга (Сучава, 1403 *ДГАА*); Мы Георгїе архїепископь Соучавскыи... Василїе епископь Долнѣи епископїи Романова тръга... слюбили есмо... кролеви полскомоу... всѣ моцие а непорушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Романов** (1460 *BD* II, 274); *род. одн. ч.* **романова** 24 (1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 61; 1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* II, 310; 1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* II, 352; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **романовѣ** 2 (1466 *BD* I, 105; 1488 *BD* I, 342); от **! романомь тръгоу (тръга)** 3 (1470 *BD* I, 150, 152); *зам. місц. одн. ч.* **оу романова** 3 (1460 *BD* II, 274); *місц. одн. ч.* **у романовѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **на романове** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **оу романовоу** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **оу романовом** 1 (1456 *Cost.* II, 790).

Пор. ***РОМАНЪ**[2].

***РОМАНСКИИ** *прикм.* (1): и дали есмы въсеосщенномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **романскомоу** (1445 *Cost.* II, 236).

Пор. ***РОМАНЪ**[2].

РОМАНЪ[1], **РОМАНЬ, РОМАН** *ч.* (96) *(особова назва, цсл.* Романъ, *гр.* Ρωμάνος*)*: а мы слубоуємо єму при нашеї вѣри и є (!) брату роману... тѣхо Д҃ тисѧчи рублиі воротити (Луцьк, 1388 *P* 37); а того нѧтсва романъ нє имаєть оуспомина(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а на то є(ст) вѣра го(ст)вами вышеписаннаго илїи воєводы и вѣра сна гс(ст)вами възлюбленнаго романа воєводы (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65); И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романъ, романь, роман, рома(н)** (1388 *P* 42; 1392 *Cost.* I, 7; 1400 *Cost.* II, 618; 1433 *Cost.* II, 652; 1447 *Cost.* II, 731; 1456 *ЭСФ*; 1460 *Cost. S.* 33; 1475 *AS* I, 71; 1480 *BD* I, 240; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *род. одн.* **романа, рома(н)** (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *Cost.* II, 617; 1432 *Cost.* I, 331; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DIR«A»* 477; 1448 *Cost.* II, 300; пол. XV ст. *ДГВІС*; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *дав. одн.* **роману, романоу** (1388 *P* 37; 1433 *P* 123, 124; 1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 172; 1479 *DC* 11; 1487 *РИБ* 227; 1495 *БСКИ; ВК*); *знах. одн.* **романа** (1400 *Cost.* II, 617, 618); *ор. одн.* **Романомъ, романо(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*; 1498 *АЛМ* 169).

***РОМАНЪ**[2] *ч.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман: a na to... wełykaja martorya naszeho H(ospo)d(a)ra wyszepysannaho Stefana Wojewody i jepyskopa naszeho Kir Tarasyje ot Romanowi (Сучава, 1465 *GL* 176); били даии тоти н҃ цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) александра... к҃ѳ црко(в) оу романа и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **романа** (1490 *DC* 147); *дав. одн. зам. род.* **ot Romanowi** (1465 *GL* 176).

Див. ще **РОМАНОВ**[2] (р о м а н о в ъ т о р г ъ).

РОМАНЬ *див.* **РОМАНЪ**[1].

РОМАНѢСА *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣ(м) мы дали єсми ємоу оу нашеи земли єдно село... где є(ст) романѣса (Сучава, 1434 *Cost.* I, 395).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романѣса** (1434 *Cost.* I, 395).

РОМАШКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Романъ [1]*)*: Ино мы... жаловали єсми пана Лацка особиою нашею милости⟨ю⟩ и дали... єсми ємоу... праваа отнина жены єго, дочькы пана Ромашка вишеписанна села Дрѫгоєщи и Лоукъчещи (Сучава, 1462 *BD* I, 67); А хотаръ тим вышеписаннимь трєм сєламь по водоу Добровєцом... до хотара Ромашкова... а от Ромашка... по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ромашко** (1490 *BD* I, 391); *род. одн.* **Ромашка** (1462 *BD* I, 66, 67; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 163); *дав. одн.* **Ромаш(ш)коу** (1490 *BD* I, 392).

***РОМАШКОВЪ** *прикм.* (1): А хотарь тим вышеписаннимь трєм сєламь... до Хотара Ромашкова а от хлабника... по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ромашкова** (1499 *BD* II, 163).

Пор. **РОМАШКО.**

РОМЄИКО *ч.* (2) *(особова назва, стпр.* Romeyke*)*: А при том были... староста каменицкий... а пан Ромейко (Київ, 1437 *AS* I, 34); а тыи люди о(т)чичи мои, иа имѧ микоула... ромеико (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ромеико, Ромейко** (1437 *AS* I, 34; 1490 *Пам.*).

***РОМИКГОЛСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Ремигольська волость *у Троцькому воєводстві)*: Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому... вилкиискому ромикголскому... и боѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **ромикголскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***РОМЪНЄЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а такождерє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т) сєлѣ напрѧ(д) болшє тѣгати ани оупоминати за тота сєла вишеписаннаа на пана шандра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ромънє(л)** (1472 *DIR«A»* 528).

РОМЪНЄСКУЛ *ч.* (3) *(особова назва)*: И заплатил слоуга наш Никоаръ Ромънєскоул оуси тоти пинѣзи... оу роуки Іоною Сакша (Сучава, 1490 *BD* I, 385—386).

ФОРМИ: *наз. одн* . **Ромънєскоул** (1490 *BD* I, 385, 386).

РОМЪНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу... села на имѣ... аръмещи ⟨и ро⟩мънєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); Ино мы... також єсми дали и потвръдили... сєла иа имѣ Сьєщи... и Ромънєщи (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз.* **Ромънєщи, ⟨ро⟩мънєщи** (1448 *Cost.* II, 342; 1460 *BD* I, 41).

РОНЄВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а кн⟨ѧ⟩зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Ронєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ронєв** (1463 *AS* I, 54).

РОСКАЗАТЬ *дієсл. док.* (6) **1.** (кому) *(довести до відома)* розповісти (1): Мы то знаємъ аже они роскажоуть твоєи милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. (кому що) роз'яснити, розтлумачити (1): оуставлѧємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє перє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *BC* 14 зв.).

3. (кому зробити що) розпорядитися, наказати, веліти (4): и мы... росказали єсмо воды(н)ском у с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(н) межы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*); ино мы... тую данину во всюмъ ему и наступникомъ, епископомъ Луцкимъ и Острозскимъ потвержаемъ а для болшое твердости печать нашу завесити росказали есмо (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *інф.* **росказать** (XV ст. *BC* 14 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **росказали єсмо (есмо)** (1495 *ВМЗД;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *майб. 3 ос. одн.* **ро(з)скажєтъ, розскажє(т)** (1495 *ПЛПС*); *3 ос. мн.* **роскажоуть** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ** 1, ***ПРИКАЗЫВАТИ, ПРЫКАЗАТИ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***РОСКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) казати, наказувати, давати розпорядження: Петручъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный; господарь нашъ, кроль е. м., того листу не давалъ, ани росказывалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **росказывалъ** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ** 1, ***ПРИКАЗЫВАТИ** 1, **ПРЫКАЗАТИ** 1, **РОСКАЗАТЬ** 3, **СКАЗАТИ** 3, ***СКАЗОВАТИ.**

!РОСКОИ ⟨РУСКОИ⟩ *див.* **РУСКИИ.**

***РОСКОПАНИЦА** *ж.* (1) ◇ Р о с к о п а н и ц а - м о г и л а (1) *(назва урочища у Волинській землі)*: и не мают далей у дуброву мою хренницкую уходу по дерево и по травоу мети, одно по Роскопаницу-могилу до воли моей (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Роскопаницу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***РОСМОТРИТИ** *дієсл. док.* (1) (о чім) розглянути (що): Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѧжьноу Штефаны воєводы; о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **росмотривши** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***РОЗЪСМОТРЄТИ.**

РОСОВАѦ *ж.* (7) *(особова назва)*: а тако(ж) пани марекорѣта росоваѦ да(л) своє село серно(к) тучнѦкови (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **росоваѧ** (1418 *P* 89); *дав. одн.* **росовои** (1418 *P* 89); *знах. одн.* **росовую** (1418 *P* 89); *ор. одн.* **росовою** (1418 *P* 89).

РОСОМАКОВ *прикм.* (3): И оуставше наши слоуги Тоадеръ... Драготь Воулпескоуль и заплатили оусе исполна... оу роуки еи Насти, дочки Росомакова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Росомаков** (1495 *BD* II, 82); *наз. одн. ж.* **Росомакова** 1 (1495 *BD* II, 82); *зам. род. одн. ж.* **Росомакова** дочки 1 (1495 *BD* II, 82).

Пор. ***РОСОМАКЪ.**

***РОСОМАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... НастѦ ... и продала свою правое отнина от еи праваго оурика, едно село на Маятинех иа имѣ Хирова... гдѣ былъ дом отца еи Росомака (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род. одн.* **Росомака** (1495 *BD* II, 82).

РОСОХАТЫИ *прикм.* (3) *(роздвоєний)* розсохатий: а хотарь тѣмь два селомь поченше о(т) горѣ на два доуба росохата о(т) землѦ (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а хотарь томоу више пнсан(н)омоу селоу да е(ст) поче(н)ши о(т) лоуковице о(т) доубь росохатыи... на сто(л)пъ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **росохатыи** (1488 *ДГСПМ*); *знах. одн. ч.* **росохатїи** (1488 *ДГСПМ*); *знах. дв.ч.* **расохата** (1415 *Cost.* I, 121).

***РОСОХИ** *мн.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоаниу Богослову... противъ острововъ нашихъ... почонъ отъ Песчанъки бродку... подъ заднии островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *знах.* **Росохи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***РОСПАМЕТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (без додатка) обміркувати, розважити собі що: Коли на которы(и) соу(д) о(т)пены бѫдоуть имаеть оутечь до соу(д)н а о(н) о(т)повъдаеть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаеть о(т)ложить што бы сѦ роспамета(л) (XV ст. *BC* 33 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **што бы сѧ роспамета(л)** (XV ст. *BC* 33 зв.).

РОСПАХИВАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) розорювати, зорювати: Мы великии кнзь витовтъ дали есмо еську нешевичю дворище Арополково пустое осаживати ему собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *інф.* **роспахивати** (1427 *P* 109).

Див. ще **ПАХАТИ, *РОЗПАХАТИ.**

***РОСПАЧЬ** *ж.* (2) (*стч.* rozpač, *стп.* rozpacz) сумнів (1): Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мнстровы листы в собѣ мѣли а особне с первыши(х) наши(х) листо(в) которыми (ж) оузъявили есмо ва(м) кроле(в)ства нашего рады жаданье чистое а оуполнѣ дооуѳанье которое к ва(м) яко братьи а приятеле(м) свои(м) мають безо всее роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

п р ї х о д и т и о у р о с п а ч ь (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **роспачи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **!спа(ч)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***РОСПАШЬ** *ж.* (1) зоране поле, рілля: а коли быхомъ хотѣли любо сами взѦти в него то селище его осаженье и роспашь... тогды имаемъ заплатити ему пѦтьдесѦть гриве(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роспашь** (1427 *P* 109).

***РОСПОПЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тъмъ мы... дали есми емоу... село где роспо(п) доли оу бинева (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роспо(п)** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **РАСПОПЪ.**

***РОСПРАВИТИ** *дієсл. док.* (2) (ким, кого що) розмежувати: Tohdy osz (!) ia pan Miklowsz starostin namisznik posłał yesmy swoiho Burgrabiv pana Michaiła so zemliany, by rosprawił mezy nymy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48); и дорадивши сѦ есмъ ты(х) старцо(в) и расправи(л) есмъ ихъ оучини(л) есмъ вѣчную границю (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **роспрaви(л) есмъ** (1419 *P* 90); *баж.-ум. сп. 3. ос. одн. ч.* **by rosprawił** (1413 *GL* 48).

ROSPRAWCA *ч.* (1) (*стп.* rozprawca) розтратник: I też, jestliby chto... k zapłate zastawy jeho w deń swiatyi pripudił, abo khwałt w domu by jeho wczinił, jako rosprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **rosprawca** (1388 *ZPL* 107).

***РОСПУСТЫ** *мн.* (1) відпущені або збіглі селяни: Так же дали есьмо и со всимъ и съ тымъ и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор.* **роспусты** (1465 *АкВАК* III, 4).

***РОСПУТЬЕ** *с.* (1) роздоріжжя, розпуття: А потолѦ заѣхали имъ по колтовецкое перехрестье... а по зудечовьское роспутье (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роспутье** (1411 *P* 79).

Див. ще ***РЪСПЪНТЇЕ.**

***РОСПЫТАТИ** *дієсл. док.* (3) (кого) *(з метою дізнатися про що)* розпитати (2): и мы старцов роспытали и старцы... сознали перед нами, аж з давных давен есть ступенское (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и мы роспытали старых людеи чия то отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*);

(що) дізнатися (про що) (1): а коли то роспытали штож деи то Ходкова отчина и мы Ходкоу дали тоую землю (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **роспытали** (1444 *AS* I, 42; XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПОПЫТАТИ 1, *ПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

***РОСПѦТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) розіпнути, розіп'яти: а кто бы х⟨от⟩ѣлъ о(т)нѦти то... таковыи... што бы былъ подобенъ и юдѣ прѣдателю... што роспѦли ха (!) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **роспѧли** (1408 *Cost.* I, 61).

***РОСТВО** *див.* ***РОЗТВО.**

РОСТОВО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: мнѣ пноу ванкоу досталосе на мою дѣ(л)ницю кваснлово а басовъ ку(т)... а ростово со вси(м) с ты(м) што к ты(м) село(м) слоушае(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ростово** (1478 *ЗРМ*).

РОСТРАСЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были свѣтки добрыи люде кнзь глѣбъ ивановичь... ильѦ гоущичь братъ его еско рострасъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рострасъ** (1463 *ГГЯ*).

РОСТРОПНИ *присл.* (1) (*стп.* roztropnie) розсудливо, розважливо: оучинили е(с)ми... ростропни доброво(л)но сѦ завѣзоуючи... иже голдь... къ воли того исного пана нашего мл(с)тивого, кролѣ по(л)ского... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

***РОСУДИТИ СѦ** *див.* ***РОЗСОУДИТИ СѦ.**

РОСХОДЪ *див.* **РОЗХОДЪ.**

РОСШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

***РОСЪСѢВЦА** *ч.* (1) (*стп.* rozsiewca) *(той, хто поширює що)* сіяч: знаменито чинимы симъ нашимъ листомъ... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости неприятелемъ людского поколѣнья зъеднано было ижь нѣкгды премежныи панъ александръ... з направы... неприятелии нашихъ... присѦгъ намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *ор. одн.* **росъсѣвцєю** (1433 *Р* 120).

РОСЪШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

***РОСЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Київській землі)* Рось: На рси Сєло те(р)псєєвъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на рси** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***РОТА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотар... до оусти лопатнои... та врѣхомъ дѣла... на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ротоу** (1500 *SD* 7).

***РОТИМПАНЪ** *див.* **РОТОМПАНЪ.**

ROTOMPAN *див.* **РОТОМПАНЪ.**

***РОТОМПАНОВЪ** *прикм.* (4): а на то... вѣра ротомпанова (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85); ино ротымпанови сынове пєрє(д) тими нашими боꙗры дали вєризи хота(р) о(т) своєи землі (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447);

◇ **ротымпанова могила** (1) *(назва пагорба у Молдавському князівстві):* и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ротымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **ротомпанова** (1411 *Cost.* I, 85); *род. одн. ж.* **ротымпановы** (1423 *DIR«A»* 447); *наз. мн. ч.* **ротымпанови** (1423 *DIR«A»* 447).

Пор. **РОТОМПАНЪ.**

РОТОМПАНЪ, ROTOMPAN *ч.* (20) *(особова назва):* а на то... вѣра станислава ротомпана (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А митрополит наш Ѳеоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашєи митрополії от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ротомпанъ, Rotompan** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 628; 1465 *GL* 176); *род. одн.* **ротомпана** 12 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1412 *DIR«A»* 440; 1464 *BD* I, 84 і т. ін.); **Ротимпана** 2 (1484 *BD* I, 386; 1488 *BD* I, 347); **ротъмпана** 1 (1409 *Cost.* I, 69); **ръто́мпана** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **Rotompanu** (1465 *GL* 176).

РОТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а також єсми потвєрдили монастироу нашємоу⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро(м)... щєфа(н) ротъ студєнїи съ чєлѣдью (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ротъ** (1462 *Cost. D.* 11).

***РОТЪМПАНЪ** *див.* **РОТОМПАНЪ.**

***РОТЫМПАНОВЪ** *див.* ***РОТОМПАНОВЪ.**

***РОХАТЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨ожє прїидє прѣд нами⟩... слоуга наш Оана Коухнє... и продал тоє сєло слоузѣ нашємоу Тоадєроу Рохатоу (б. м. н., 1482 *BD* I, 265).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Рохатоу** (1482 *BD* I, 265).

***РОЧНЫИ**[1] *прикм.* (1) який стосується судової сесії: нє хочє(м) имѣ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) штобы тыи прїсꙗгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *род. мн.* **ро(ч)ны(х)** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

***РОЧНЫИ**[2] *прикм.* (2) 1. *(дійсний протягом року)* річний (1): мы оуставлꙗємь моужомъ запи(с) ро(ч)ныи а оудовамъ за шесть лѣ(т) а моужа(т)комъ за дѣсꙗ(т) лѣ(т) (XV ст. *BC* 33).

2. *(здійснюваний на протязі року)* річний (1): Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кмєть оутєчєть длꙗ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сꙗ нє хочє(т) вєрноуть за сꙗ тогды мы сказоуємь жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г҃ гривны ачь нашь (!) ро(ч)ныи имєє(т) ємоу платить ка(к) и дотолѣ ємоу платїлъ (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **ро(ч)ныи** (XV ст. *BC* 33, 39).

РОШЇОРИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєла на красной на имꙗ рошїори (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); тѣ(м) мы... и дали и потвєрдили єсми и(м) оу нашєи зємли... сєлища скандалова подли рошїори и тодєрєщн (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз.* **рошїори** 1 (1434 *Cost.* I, 374); **!рошнори** 1 (1438 *AUB* фотокоп.); *зам. род.* **подли рошїори** 1 (1456 *Cost.* II, 569).

РОШКА[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє тоты истинны слоуги наши панъ оана рошка граматнкъ и братъ єго... служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рошка** (1439 *Cost.* II, 51).

РОШКА[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ... о(т) рошка (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **рошка** (1448 *DIR«A»* 491).

***РОШКАНЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* хота(р) с҃тоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!)... оуплѣꙗтсꙗ съ хота(р) ро(ш)канїи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩нло и прислоухало издавна: почънши ис верха от бєрєгъ Бръладa... на могилоу копаноу понижє Рошкан (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *наз.* **ро(ш)канїи** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род.* **Рошкаи** (1495 *BD* II, 63).

***РОШКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **пасика рошкова** *див.* **ПАСИКА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **рошкова** (1448 *Cost.* II, 323).

Пор. **РОШКА**[1].

!РОШНОРИ *див.* **РОШЇОРИ.**

***РОЩЦѢ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы пєтръ воєво⟨да⟩... чини(м) знамєнито... ож⟨є⟩... панъ рощц⟨ѣ⟩ и братоу (sic.— *Прим. вид.)* єго кожє слоужили на(м) право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рощц⟨ѣ⟩** (1448 *Cost.* II, 316).

***РОШЧИНЪ** *прикм.* (2): тꙗ(м) мы... дали єсми и(м)... села на имѣ кълимънєщи по(д) доубровою, гдє є(ст) рошчи(н) домъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316);

◇ **сєлищє рошчино** (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рошчи(н)** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. с.* **рошчино** (1436 *Cost.* I, 444).

Пор. **РОШКА**[1].

РОШШИРОВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

РОШЬШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

***РТИЩЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло ртищє(в) а в томъ сєлє отамо(н) и два слоуги на во(и)ноу хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ртищє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

РУБАТИ, РОУБАТИ, РОУБАТЇ *дієсл. недок. і док.* (7) 1. *недок.* (що) *(дерева, віття і т. ін.)* зрубувати (5): а имають... люди и съ юшковєць... дрыва роубатї (б. м. н., 1424 *Р* 104); а по всему гаю волно ему дрыва рубати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); хота(р)... о(т)толѣ на та(р)трачѣ до обръшїє... тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122);

(що) *(ділити м'ясо тварин на поздовжні куски)* рубати (1): Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, а на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

2. *док. (знак на дереві)* зарубати (1): а хотар томоу сєло, на имѣ шєрбановци... на краи лиса граб, тамо кр҃сть роубан (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *інф.* **рубати, роубати, роубатї** (1424 *Р* 104; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1456 *ГПХМ*; 1458 *Mih. Doc.* 122); *теп. 3 ос. мн.* **роубаю(т)** (XV ст. *BC* 28 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **роубан** (1492 *Cost. S.* 162); *дієприсл. одноч.* **рубаючы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ИЗРОУБАТИ,** ***ЗРОУБИТИ,** ***ПОРОУБИТИ.**

РОУБЄЖІЄ *див.* **РОУБѢЖІЄ.**

***РОУБЄЖЪ** *ч.* (2) границя, рубіж: а хота(р) тои поустини на верхъ долины... та прости на тоуржоу(к) рубѣжи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); продали есмо... землю пашноую... оу гранех, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роубєж** (1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **рубѣжи** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **РОУБѢЖЇЄ**.

***РОУБЄЛЬ** *ч.* (52) *(грошова одиниця)* карбованець (51): аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); и завѣску поставили есмы н рубли чистого сєребра тѣмь що тоє село дръжали (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а єстли ѧ ис тоє мены выстоуплю, а любо дѣти мои... мєли бы в тоє имє(н)є в дѧ(д)ковичи встоупатисѧ тогды королю єго мл(с)ти двѣстє роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*); литовьскыи рубль (1) *див.* **ЛИТОВСКИЙ**.

ФОРМИ: *знах. одн.* **рубль** 4 (1456 *Cost.* II, 789); **рубєль** 2 (1408 *Cost.* II, 631); *род. мн.* **рубли, роубли, роу(б)ли** 25 (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 445; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67; 1474 *РГС* і т. ін.); **роублєвъ, роублєв, рублєвъ, роублє(в)** 7 (1387 *СП* № 12; 1411 *P* 76, 77; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* III, 17; 1490 *Пам.*); **рублии, роублїи** 5 (1388 *P* 37; *SL* 678); **рублов, рубловъ** 4 (1482 *AS* I, 81); **рублей** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *знах. мн.* **рубли** 1 (1411 *P* 77); *зам. знах. одн.* **один роубли** 2 (1460 *BD* II, 274); *знах. дв.* **рублѧ** (1387 *СП* № 12).

РУБИТИ *дієсл. недок.* (3) (що) збирати (1): про то(ж) коли(ж) кто имє(т) рубити десѧтиноу о(т) вина о(т) нас по нашеи земли (*в ориг.* земи.— *Прим. вид.*) а о(н) бы далъ нашємоу монастирю вышєписанномоу по седє(м) бочо(к) вина (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378);

◊ городъ рубити (2) *див.* **ГОРОДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **рубити** (1352 *P* 6); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) рубити** (1449 *Cost.* II, 378).

***РОУБЧЕ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Ропча: тѣмже мы... дали есми єм(оу) одино село оу нашеи земли, на имѣ сторожинецъ на сєрєтѣ, повыше роубча (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **роубча** (1448 *Cost.* II, 300).

РОУБѢЖЇЄ, РОУБЄЖЇЄ, РОУБѦЖЇЄ *с.* (5) границя, рубіж: а хотаръ тѧмъ... дѧлъ гдє роубѣжїє на дрѣвѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роубѣжїє** 3 (1446 *ПГСПМР*); **роубєжїє** 1 (1446 *ПГСПМР*); *зам. род. одн.* до **роубѧжїє** 1 (1446 *ПГСПМР*).

Див. ще ***РОУБЄЖЪ**.

***РОУГАШЄВСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Роугашешти *у Молдавському князівстві*): били дани тоти й црквы ис попи о(т) деда нашего о(т) александра... ѿ цркo(в) ис попо(м) роугашевска (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **роугашевска** (1490 *DC* 147).

***РОУДА**[1] *ж.* (32) *(місце видобування корисних копалин)* рудник (21): My Witold... czynim znaminito... iż dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu naszu za ieho wirne służenie na wiki wicznyie... z polmi, z dubrowami, z rudami y z sełyszczami (Ужів, 1420 *AS* I, 25); и мы ємоу дали и записали за єго вєрную службоу тыє села верхоу описаныє... з болоты, из рудами (Київ, 1437 *AS* I, 34); дали єсмо... сєло холопѧчь... з болоты з роудами и съ сѣножатьми (Луцьк, 1451 *P* 156); а хотарь... на сто(л)поу о(т)толѣ прости черє(с) поле... та роудою (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); роуда козїя (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хотарь... на сто(л)поу о(т)толѣ прости черє(с) поле на роудоу на козїю (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); боярьская роуда (2) *див.* ***БОЯРЬСКИИ;** великая роуда (6) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1]; кодєнская руда (2) *див.* ***КОДЄНСКИИ**.

ФОРМИ: *род. одн.* **роуды** (бл. 1458 *P* 167, 168); *дав. одн.* **роудѣ** (бл. 1458 *P* 168); *знах. одн.* **роудоу** (бл. 1458 *P* 167, 168; 1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **роудою** (1432 *Cost.* I, 330; бл. 1458 *P* 167, 168; 1488 *ДГСПМ*); *ор. мн.* **рудами, роудами, rudami** (1420 *AS* I, 25; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *P* 150; 1446 *АкЮЗР* 18; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *AS* I, 57 і т. ін.).

Див. ще ***OSTRAJA RUDA, ПИЛИПОВА РУДА, *RUDA SWIATEC**.

***РОУДА**[2] *ж.* (10) *(назва села у Львівській землі)* Руда: а па(н) дмитровымъ даниловича з роуды листо(м) приганилъ оже соуть нєправыи фалшованыи листы (Зудечів, 1428 *P* 111); а па(н) дмитръ даниловн(ч) з роуды нє моглъ свои(х) листовъ по(д)перєтн и очистити свѣдкы (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **роуды** (1428 *P* 111; 1430 *P* 115, 116).

***RUDA SWIATEC** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Rudu Swiatec** (1420 *AS* I, 25).

РУДЄНСКАѦ *ж.* (4) *(особова назва)*: а Руденскаѧ мает оу подворѧ своего ворота поставити на влицу (!) (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Руденскаѧ** (1494 *AS* I, 101, 102); *род. одн.* **Руденскои** 1 (1494 *AS* I, 102); **Руденский** 1 (1494 *AS* I, 101).

***РУДЄНСКИИ** *прикм.* (1): а перєдтым зо вєков (*в ориг.* завсков.— *Прим. вид.*) чєрєз тыи подворѧ чаруковское до *руденского* подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулици, ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни єє милость мает тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **руденского** (1494 *AS* I, 102).

***РОУДКА** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі)*: и мы... дали єсмо ємоу... сєло Алышовъ... а к томоу Дерєвѧноє на Роудцє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Сє ѧ грицко ѧглищевичь и своєю маткою... продали єсмо паноу сєнкоу хомековичю коутъ полѧ ись садкомъ по роудкоу (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роудкоу** (1463 *ГГЯ*); *місц. одн.* **на Роудцє** (1446 *AS* III, 5).

***RUDKA-TURUWKA** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Турівка: y k tomu prydali iesmo Sołomen y Rudku-Turuwku (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Rudku-Turuwku** (1421 *AS* I, 27).

РОУДНИКИ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: К Житомироу жъ сєло роудники а в томъ сєлє дєвять чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **роудники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***РУДНЫИ** *прикм.* (1) *(багатий на руду)* рудний: и мы... дали есмо ему село Киселинъ... а село Вербяев въ Луцъкомъ повете, со всими тыми приходы ... и з рудными лесы, и с криницами (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **рудными** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***РОУДОЛѲЪ** *ч.* (1) *(особова назва, ствн.* hruod = слава + wolf = вовк) Рудольф: далеи тыи то исъ тыи листы мистровы послѣднии мѣлн в собѣ таковую рѣчь какбыхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т) жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роудолѳа** (1447—1492 *ЛКБВ*).

!РОУДОУ, !РУДУ ⟨РОДУ⟩ (2): и завѣску поставили єсмы н рубли чистого срєбра тѣмь що тоє село дръжали... н

въсему руду (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); да єст от нас оурик... им... и въсємоу роудоу их (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).

Див. **РОДЪ.**

***РУДАНЦѢ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Руданці: а паклн бы панъ Васко не далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови о(т) сеѣ матки бжьѣ на другую матки божью оу рукъ, тогда имаеть панъ Васко дати оувазанье (!) пану Ивашкови оу РоудАнцѣ со всѣмъ правомъ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *знах.* **РоудАнцѣ** (1421 *P* 92).

РОУЖА *ж.* (1) *(особова назва, лат.* Rosa): прїидоша прАд нами... Иванко Лєвич... пан Щєфоул... и плємєници их Иванко и Олюшка и Роужа ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роужа** (1492 *BD* I, 509).

РОУЖИНЪ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) тоти исти(н)нїи наш слоуга, па(н) льнь роужинъ, слоужил на(м) правою ‹и› вє(р)но (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роужинъ** (1459 *Cost. S.* 21).

***РОУЖИНЪ**[2] *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтримань... и дроугаА племєница их Єфросина, дочка Роужина... жаловали єсмы их особнюю нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Роужина** (1495 *BD* II, 249).

Пор. **РОУЖА.**

РОУЖИРЪ *ч.* (5) *(особова назва):* а па(к) фє(д)ка и сєстри єи ... и плємєница н(х) тоудора до(ч)ка сима роужиръ... оуси оуноуковє сима-роужиръ привилїє що имали они о(т) на(с) жє на тоє сєло коли соби били роздѣлили они тако(ж) єи дали оу роуки слоузѣ нашему вѣрному паноу тоадєроу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* дочка (оуноуковє) сима **роужиръ** (1495 *ПГВСР*).

***РОУЖИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє силищє тоу(д) (!) мъятинами гдє роужи(ч) сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роужи(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).

РОУЖЇНѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!)... дали и потврѣдили єсмы ємоу оу нашїи зємли мо(л)да(в)ской єго о(т)нни(!) и сєла(м) (!) на имА роужїнѣнїи, гдє би(л) до(м) єго (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ФОРМИ: *наз.* **роужїнѣнїи** (1459 *Cost. S.* 22).

РУКА *ж.* (247) **1.** *(одна з двох верхніх кінцівок людини)* рука (11): а писано оу Соучавѣ... роукою Братѣїєвою (Сучава, 1401 *RIR*); пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутАлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23); омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

2. порука (1): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сну двдвьского осташкови а къ пана ходковѣ руцѣ лоєвичА во к гривєнъ (Львів, 1386 *P* 31).

3. почерк (1): а писа(р) то(т) тє(ж) к роуцє своє(и) сА при(з)на(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

4. *(у знач. прислівника)* власноручно (1): Писанъ у Вылни, мая двадцать первого дня индыкта девятого Вежгайло Дiякъ рука (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9);

◇ ни оу одиноу роукоу (1) нікому: а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити, ани выдати их на иноую ни на одноу стороноу и ни оу одиноу роукоу, ни до Литвы, ани до Басараб, ани царєви Аж-Гєриєви, ани до Тоурков ани до Оугор (Сучава, 1462 *BD* II, 292); rukoju khwałtownoju (1) насильно, силою: I też, jestliby chrestianin, nekotoroj... rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti... majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); рукоу дати (кому) (1) пообіцяти: а мовили перєд нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєрьдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); роукою (чиєю зробити що) (1) за допомогою: Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганєсови цєркы ворменъскыА и попы ихъ... которїи бы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єго жє роукою (Сучава, 1401 *RIR*); исъ руки (чиєї) (3) за чиїм розпорядженням: исъ єго руки сѣлъ єсмь (б. м. н., 1386 *P* 30); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiji... a s pana markowy ruki służebnycі namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); отъ роукы (чиєї) (1) через кого: а тоє привилїє вишеписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы крьстини сна пантєлєєва (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); через роуки (чиї) (2) за посередництвом (кого): а дан(н) (!) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) пробоща в(с)того (ФлорїА)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87); а тыи пѣнАзи брали єсмо чєрєз роуки боАрина Єго Милости Романа Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); оу роукы (кому, чиї) (173), оу роукахъ (кому, чиїх) (2), оу роукъ (чиїх) (1) у власні руки: и гєргє сА тоу(т) нє запрѣлъ, рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); I u tom stał rodytel nasz Kyr Theoktyst mytropołyt... i zapłatył u ruky Panu Żurżu Rotompanu, use hotowymy pynizy (Сучава, 1465 *GL* 176); а они и тоє привилїє дали оу наших роуках (Сучава, 1491 *BD* I, 452); и оуставшє наши слоугн... та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу юра (Сучава, 1495 *SCIM* II); (робити що) в руцѣ (кого) (1) в присутності (кого): а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присАгли в руцѣ писанного (*в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.*) пана михаила (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); к (чиїй) роуцѣ постоупити (кому що) (1) передати у власність чию: я кнАзь Михайло Васильєвичь постоупилъ єсми дАдиной своєй кнАгини Сємєновой Марьи и зАтю єи кнАзю Сємєноу Юрьєвичоу имѣньє на имА Городокь со всѣми тыми присєлки... а к моєи роуцѣ мнѣ постоупила дАдинаА моА кнАгини СємєноваА МарьА... имѣньє на имА Манєвъ... со всѣми пожитки (Вільна, 1482 *AS* I, 79); своєю рукою (6) **а)** власноручно (4): тут тые грани сам княз великий Швитригайло привернувши свои кони, вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **б)** *(про складання клятви)* поклавши руку на хрест (2): ОуставлАємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцєрь... нє боудєть пєрє (!) соудомъ оважонъ... а боудє(т) однова длА єго добро(г) бытлєнїя имєєтсА своєю роукою о(т)присА(ч) и очистїть (XV ст. *ВС* 26 зв.); исъ своєи роуки дати (1) дати власною рукою, подарувати: можєть о(т)дати и продати... и ближнємоу своємоу исъ своєи роуки дати (Луцьк, 1451 *P* 159); быти в руках (оу роуки) (кого, чиїх) (7), быти оу роуцѣ (чиїй, кому) (2) *див.* **БЫТИ**[1]; взяти къ своєй руцє (к своимъ рукам) (2) *див.* **ОУЗАТИ**; выити з рукъ (чиїх) (1) *див.* **ВЫИТИ**; вынАти на руки (1) *див.* **ВЫНѢТИ**; къ вѣрнои руцѣ (2) *див.* **ВѢРНЫИ**; дати (що) оу роуки (кому) (5), дати (кого) в руки (чиї, кому) (2) *див.* **ДАТИ**; дєржати (кого) оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЄРЖАТИ**; по левой руцє (5) *див.* ***ЛѢВЫИ**; на лѣвоу рѫкоу (1) *див.* ***ЛѢВЫИ**; пасти въ рѣцА (кому) (1) *див.* **ПАСТИ**[2]; посполитою рукою (3) *див.* **ПОСПОЛИТЫ**; посполною рукою (2) *див.* ***ПОСПОЛНЫИ**; отъ правоє роуки або отъ лєвоє (1), по правой руцє

(1), по правой ⟨руце⟩ (1) *див.* *****ПРАВЫИ**[1]; слюбити рукою (1) *див.* **СЛЮБИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рука** (1431 *ГВКЛ* 9); *род. одн.* **руки, роуки** 5 (1386 *Р* 30; 1451 *Р* 159; 1484 *ЯМ*; 1500 *ДПЖН*); **роукы** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **роу(к)** 1 (XV ст. *ВС* 23); *дав. одн.* **руце, роуцє** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1496 *ВМКФС;* 1497 *АЛРГ* 79; *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **роуцѣ, руцѣ** 4 (1386 *Р* 31; 1482 *AS* I, 79; 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **руку, роукоу, рукоу, рѫкоу** (1400 *Cost.* I, 37; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 292; 1463 *AS* I, 56; 1478 *ОБРН*; 1492 *BD* II, 292); *ор. одн.* **рукою, роукою, rukoju** (1370 *Р* 18; 1388 *ZPL* 106; 1401 *RIR* 45; 1408 *Cost.* I, 61; 1413 *ОБРН* 115; 1421 *Р* 93; 1433 *Р* 123; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); *місц. одн.* **в (по) роуцє, руце** 3 (XV ст. *ВС* 11,33 зв.); **роуцѣ, руцѣ** 2 (1462 *BD* II, 292; 1478 *ЗРМ*); *наз. мн. зам. місц.* єст оу **роуки** 3 (1494 *BD* II, 33, 35, 37); єст оу **роукы** 1 (1494 *BD* II, 80); *род. мн.* **рукъ, роу(к)** (1392 *Р* 46; 1424 *Р* 100; 1449 *Cost.* II, 385; 1500 *Cost. S.* 234); *дав. мн.* **рукам** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн.* **руки, роуки** 134 (1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *Р* 87; 1445 *Cost.* II, 218; 1470 *BD* I, 150; 1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* II, 364; 1488 *BD* I, 363; 1495 *BD* II, 74; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **роукы, ruky** 41 (1442 *Cost.* II, 88; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 52; 1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 186; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 390; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 116; 1500 *RA* і т. ін.); *місц. мн.* **оу роуках, роука(х)** (1449 *Cost.* II, 385; 1462 *BD* I, 66; *BD* II, 292; 1464 *DIR«A»* 517; 1491 *BD* II, 452); *знах. дв.* **руцѣ, роуцѣ** 4 (1400 *Cost.* II, 618; 1401 *Р* 65; 1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 738); **ру(к), роу(к)** 2 (1392 *Р* 46; 1500 *Cost. S.* 234); **роуци** 1 (1462 *BD* II, 292); **рѫцѧ** 1 (1481 *BD* II, 238).

***РУКОИМЪ** *ч.* (1) (*стч.* rukojmi) поручитель: а мы боѦре земли мо(л)давской на верху листа сего по имени попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы при нашеи чти... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *наз. мн.* **рукоимѣ** (1421 *Cost.* I, 143).

***РОУКОИМЪСТВО** *с.* (1) (*стч.* rukojemstvi, *стп.* rękojemstwo) грошова порука, грошове забезпечення: коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досыть-оучиненїя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роукоимъство** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

!РУКЪ *див.* **РОКЪ**[1].

***РОУМЪРОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): А хотар тон селищи, где бил тръгъ Сърати, по выше оустїє Сърати... до селище Бодѣ Роумъроула (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

ФОРМИ: *род. одн.* **Роумъроула** (1489 *BD* I, 374).

***РОУНКОУЛЪ** *ч.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишєщєм, що соут на Молдавѣ, почєнше от блота Мъстакиноулоуи... до обръшїа потока Роункоулоуи и от там долѣ потоком Роункоулоуи до моста Хасниш (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Роункоулоуи** (1473 *BD* I, 183).

РОУНКОУШАРОУЛ *ч.* (1) (*назва пагорка у Молдавському князівстві*): Тємже видевше єго правою и верною слоужбо (!) до нас, дали ємоу и потвръдили ємоу єго отчина села єго на имѣ на Драгошева полѣ Никидом... и пояна... и ... роункоушороул (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **роункоушороул** (1458 *BD* I, 19).

***РОУНКЪ** *ч.* (3) (*молд.*) поляна (1): єсмо дали... нашемоу свѦтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починшн от верх Никида... до роунка, що єст на верх Велнкои Фроумоаси (Сучава, 1491 *BD* I, 473); роункъ Беркѣзєв (1), роункъ Бозїовъ (1) (*назви полян у Молдавському князівстві*): почьнши ⟨х⟩отар той бранищи от обръшїи Лаоури... до роункоу Беркѣзєв (Сучава, 1490 *BD* I, 420); И єщї єсмо дали...нашемоу свѦтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида... долоу до роунка Бозїова (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *род. одн.* **роунка** 2 (1491 *BD* I, 473); **роункоу** 1 (1490 *BD* I, 420).

***РОУПТУРА**[1] *ж.* (6) (*назва місця у Молдавському князівстві*): а хотаръ оуси(м) ти(м) чєтыремь селомь почєнше о(т) где падає(т) белошева заподїа оу милѣти(н)... та на дроугую ру(п)туру (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали... почьнши ис верха от берегь Бръглада... та чєрес черленоую доубровоу право на роупт⟨оуроу⟩ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роуптоуроу, ру(п)туру, роупт⟨оуроу⟩** 5 (1425 *Cost.* I, 168; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1495 *BD* II, 63); *зам. род. одн.* о(т) **роуптоуроу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

РОУПТОУРА[2] *ч.* (1) (*особова назва*): тѣмъ мы...дали єсмы ємоу оу нашеи земли... селищє мырлеково и гдє є(ст) ми(к) роуптоура (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роуптоура** (1434 *Cost.* I, 374).

Див. ще **РОУПТОУРЪ.**

РОУПТОУРЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а мы такождере и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Илы Нашфъ тоє прѣдрєченоє село... на имѣ Мъгдъшанїи, где бил Мик Роуптоуръ (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роуптоуръ** (1490, *BD* I, 396).

Див. ще **РОУПТОУРА**[2].

РОУСАВА *ж.* (4) (*назва річки у Подільській землі*): Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуємо... И(ж) мы деи змилова(в)шисѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиею Ша(ш)ко(м)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую и... надаю... Городище... И зо (в)сєю зе(м)лею На(д) рекою роусавою... а ре(ч)ками... в роусавоу впадаючими (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роусава** (1459 *Р* 171); *знах. одн.* **роусавоу** (1459 *Р* 171); *ор. одн.* **роусавою** (1459 *Р* 171).

***РОУСАЛКА** *ч.* (1) (*особова назва*): Што єси к на(м) всказыва(л) своими послы кнзмъ семено(м) ивановичє(м) а михаило(м) роуса(л)кою (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **роуса(л)кою** (1495 *ПЛПС*).

РУСАНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): Мы кнѦ(з) двдъ дмитриеви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... коли кнѦ(з) велебныи дмитрии инѣмъ именє(м) корибу(т)... голдование и верность... володиславу... королеви польскому... слюби(л) а мы именемъ и моча вшн(х) землѦнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); первыи поручни(к) кнѦ(з) миханло євнутеви(ч)... левъ плакси(ч) левъ васильєвъ снъ ру(с)нъ (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **русанъ, ру(с)нъ** (1388 *Р* 38; 1392 *Р* 46).

РОУСЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы... дали єсми имъ оу нашеи земли села на имѣ Роусєщи под Мѣломъ и на Серетѣ Склипотєщи (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *наз.* **Роусєщи** (1443 *ВАМ* 41).

РОУСИ[1] *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали єсми и потвердили слоугамъ нашим... таѦ села: Роуси от Язєра и Редѣни на Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20); Мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина... и дали господствоу мы три села на Добровєць єдно на имѣ Роуси (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз.* **Роуси** (1458 *BD* I, 20; 1499 *BD* II, 162, 163); *знах.* **Роуси** (1458 *BD* I, 20).

!РУСИ[2] *⟨ПРУСИ⟩ (1): мы панове и боѦре землѣ молдав(с)кои па(н) михаль бра(т) воеводинъ, па(н) бра(т)лъ нѦмеду(д)... слюбуюмъ и слюбили єсми с нашими г(с)подари... велебному кролеви... вернымъ быти и помагати...

противъ ⟨п⟩руси (*в ориг.* русн.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613).

Див. ***ПРУСИ.**

РУСИЛОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ былы свѣтки: кнзь Иванъ Санкушковичъ... а панъ Олехно Русиловичь (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Русиловичь** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

РУСИНОВИЧЬ, РОУСИНОВИЧ *ч.* (5) (*особова назва*): первыи поручни(к)... ива(н) ру(с)нови(ч) (б.м.н., 1392 *Р* 46—47); А на твердост верху писаных рѣчий я Андрушко Русинович и печат єсми привѣсил к сему моєму листу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Би(л) на(м) чоло(м) дворѧни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє села (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Русииович, роусиновичь, ру(с)нови(ч)** (1392 *Р* 47; 1494 *AS* I, 101, 102; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн.* **роусиновичоу** (1499 *ГОКІР*).

РУСИНЪ[1] *ч.* (2) назва українця феодальної доби: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во львовъ... выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... руси(н) или грьчи(н) или бу(д) какы ѧзы(к) да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н) ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **русииъ, руси(н)** (1352 *Р* 6; 1453 *Cost.* II, 461).

***РУСИНЪ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) Ѳєо(к)тистъ... и на(ш) бгомолебни(к) по(п) руси(н) съ свои(м) сно(м) богдано(м) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); роуси(н) землю де(р)жить Тимо(в)щиноу а с тоє зємли дани идеть три ведра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роуси(и), руси(и)** (1456 *Cost.* II, 583; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***РОУСІЯ** *ж.* (1) (*територія, заселена східнослов'янськими народностями*) Русь: присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Печєрскїи с кїєва... че(р)нцы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїєвского и всєя роусїє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **роусїє** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **РУСЬ**[1].

РУСКА[1] *ж.* (1) назва українки феодальної доби: аже побѣгнеть русинъ а любо руска илн во львовъ... выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМА: *наз. одн.* **руска** (1352 *Р* 6).

РОУСКА[2] *ж.* (7) (*особова назва*): А привилїє староє, що имал Бончакь и сєстри єго Анна и Роуска... оно єст оу роуки Тома (Сучава, 1494 *BD* II, 35); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги... сынь Станин, и братанича их Роуска... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роуска** (1494 *BD* II, 34, 35, 36, 37; 1495 *BD* II, 249); *дав. одн.* **Роуски** (1494 *BD* II, 34, 36).

***РОУСКАНИ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы також дали... слоугам нашим... тото вышеписанноє мѣсто... межи Роускани и межи Гънєщи (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Тѣм мы... дали и потвердили єсмо им... одно сєлище... межи Гънєщїи и межи Роусканїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *ор.* **Роускаии** 2 (1466 *BD* I, 114); **Роускаиїи** 1 (1467 *BD* I, 117).

***РОУСКАНЇИ** *див.* ***РОУСКАНИ.**

РУСКИИ, РУССКИИ, РОУСКИИ, РУССКІИ, РУСКИ, РОУСКИ, РУСЪКИИ, РУСКІИ, РОУСКЫ, РУСКЫИ, РУСЬСКЫИ *прикм.* (166) **1.** (*який стосується східнослов'янських земель, які входили до складу Королівства польського і Великого князівства Литовського*) руський (151): А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвскии и господарь рускоѣ землѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, 1349 *Р* 3); а городовъ оу рускои землми новыхъ нє ставити (б. м. н., 1352 *Р* 6); мы Вєликии коро(л) влодиславъ... польски... и роуски... знаємо чинимъ... аже нашь... слоуга данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки(н) литов(с)ки(и) и руски(и)... чинимы знаємо... аже... па(н) ходко чемереви(ч) послужи(л) на(м) вернє (Львів, 1399 *Р* 59); мы великии князь швитрикгал литовскии, рускни чинимъ знамєнито... симъ нашимъ листомъ... хто нань возрить (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); На которого соимоу кончанїє... вєлєможны панове: пань Станиславь с Ходча... и пань Михаило Боучачскы... и... крол Казимирь... и великы кнѣзь литовскы и роускы... и рада господарѧ Стефана воєводы... из дроугои стороны, соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); Самъ Казимер... корол полский, великий кн⟨ѧ⟩зъ литовский, руский... и иныхъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); Са(м) Алєксандръ... вєлики(и) кнзь ли(т)вски(и) роуски(и)... и ины(х) (Вільна, 1499 *ГОКІР*); р у с к а я л и ч б а (1) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці в руських землях: Мы болєславъ инако швитрикгайло... кнѧзь чєрниговскии... знаємо то чини(м) ... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козенѧти на своємъ селѣ на хватовцєхъ н копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); р у с к о є п р а в о (1) руське право: што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмєти оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); г р и в н а р у с к а я (1) *див.* **ГРИВНА** 1; к о п а р у с к а я (1) *див.* **КОПА** 2.

2. (*давньоруський*) руський (7): тѧгалъ сѧ пѣнко коунашевичъ ис верєщакомъ Боутєвичем о гаи... ко коже (!) бывь Коунашєвичов из вѣка при роуских кнѧзѧх (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а такѣ(ж) оставлѧємъ (єго) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжать (Медика, 1415 *Р* 87); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... а вєлики(х) господарей свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ и кїєво(м)... онъ жє нарєчєтсѧ мати градово(м) роускїє землн (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

3. (*який стосується східнослов'янських народностей на території Королівства польського і Великого князівства Литовського*) руськнй (3): В лѣто... ста(л) сѧ соу(д) в вєлїю стого ма(т)Ѳея... при пноу яскоу кмитѣ Старостѣ роускомъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а при томъ были свѣдци: панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскыи... панъ хролъ варвариньскии воронко вонтъ коломыискыи рускин (Коломия, 1398 *Р* 57); а прото єстли на первышии ваши листы... нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣдніи мистровы листы... которыи тѣжь єсмо ва(м) роуски(м) язико(м) прєложили длѧ лѣпшєго розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (*у знач. іменника середнього роду*) руське (1): а о(т) того села на низъ днѣстромъ до морѧ к землн волоскои тѧгнеть а на гору днѣстромъ нашє рускоє (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рускии, руский, роускии, рускїи, русъкии, роуски(и), руски(и), ру(с)ки(и)** 35 (1377 *Р* 24; 1388 *Р* 36; 1390 *Р* 175; 1398 *Р* 57; 1408 *АкЮЗР* 6; 1421 *Р* 93; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1446 *AS* I, 42; 1487 *AS* I, 87; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **Русскїи, русскии, рус(с)кии** 8 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 124; 1434 *Р* 128; 1447—1492 *ЛКНБ*; 1454 *АЛМ* 12; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *АЛМ* 36); **роуски, руски** 7 (1394 *Р* 53; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *Р* 86; 1433 *Р* 120; 1438 *Р* 140; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **роускы, ру(с)кы** 2 (1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II. 297); **рускыи** 2 (1412 *Р* 81; 1414 *Р* 85); **русьскыи** 1 (1411 *Р* 76); *зам. ор. одн. ч.* **роускїи** (1445 *Cost.* II, 725); *род. одн.*

ч. **ру(с)кго, ру(с)ко(г), роуского** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 64; 1481 *ГПМ*); **руськo(го)** 1 (1478 *ОБРН* 130); *дав. одн. ч.* **роускомоу, рускому, роускому, рускомоу, руско(м), ру(с)кому** 20 (1388 *P* 42; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435, *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); **русскому, рус(с)кому** 3 (1386 *P* 30; 1388 *P* 40; 1403 *ДГМ* 322); *зам. род. одн. ч.* дидича **роускомоу** 1 (1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ч.* **роускимъ, роуски(м), руски(м)** 4 (1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1455 *Cost.* II, 774; 1481 *ГПМ*); **роускым** 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн. с.* **оу (при) рускомъ, роускомъ** (1369 *ПСЧК*; 1386—1418 *P* 35); *наз. одн. с.* **рускоє** (1433 *P* 125); *наз. одн. ж.* **роускаа** (1455 *Cost.* II, 769); *род. одн. ж.* **роускои, рускои, рускоі** 14 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1424 *P* 102; 1453 *Cost.* II, 765; 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); **рускоѣ, роускоѣ** 7 (1349 *P* 3; 1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1370 *P* 18; 1377 *P* 23; 1393 *P* 52); **роускоє** 1 (1394 *P* 54); **руськоѣ** 1 (1368 *P* 16); **роускїє** 1 (1481 *ГПМ*); ! **роскои** 1 (1434 *Cost.* II, 670); *ор. одн. ж.* **рускою** (1433 *P* 125); *місц. одн. ж.* **оу рускои** (1352 *P* 6); *наз. мн. ч.* **русци** 1 (1455 *Cost.* II, 769); *род. мн.* **рускихъ, роуски(х), руски(х)** 6 (1398 *ЗЛЕІК*; 1415 *P* 87; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1481 *ГПМ*); **рускыхъ, роускых, русќы(х)** 5 (1400 *P* 61; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1467 *BD* II, 297); *дав. мн.* **роускимь, рускимъ** (1436 *Cost.* II, 706; 1499 *BD* II, 448); *знах. мн. ж.* **рускии** (1496 *АЛРГ* 72); *ор. мн.* **рускими** (1388 *P* 37); *місц. мн.* **при роуских** (1369 *ПСЧК*).

***РОУСКОВЪ**[1] *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до обръшїє Роускова (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Роускова** (1490 *BD* I, 420).

***РОУСКОВЪ**[2] *прикм.* (1) ◇ ⟨п о л ѣ н а⟩ р о у с к о в а *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **роускова** (1453 *Cost.* II, 445).

РОУСКЫ *див.* **РУСКИИ.**

РУСКЫИ *див.* **РУСКИИ.**

***РУСНЪЗЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали єсми се(с) листъ на(ш) люде(м) о(т) рыпчича(н)... и о(т) пасыкы о(т) радовци н о (!) пасыки о(т) руснъзєщи (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *род.* **русиъзєщи** (1448 *ДГПР*).

***РОУСОВЪ** *прикм.* (2): Тѧм мы... дали и потвръдили єсми имь... село на имѧ Котечарыи, що оны коупили от Грѧкы, дочка Роусова (Сучава, 1471 *BD* I, 164);

м о г и л а р о у с о в а (1) *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Роусова** (1471 *BD* I, 164); *знах. одн. ж.* **роу(с)овоу** (1415 *Cost.* I, 121).

Пор. **РУСЪ.**

РОУСОНѢГЪ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стефанъ воєвода ... чинимъ знаменито... оже... дали єсми нашемоу монастирю о(т) полѣны... села на имѣ... репчичаны... и роусонѣгъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роусонѣгъ** (1446 *ПГСПМР*).

РУССКИИ *див.* **РУСКИИ.**

РУССКІИ *див.* **РУСКИИ.**

***РОУСОУЛОВЪ** *прикм.* (1): Тем ⟨ми⟩... дали и потвръдили єсми єго право⟨у⟩ю отниноу... що и сфедителствовал пред нами... аже... тоти єго привилїє що имал оуси ємоу пахорили (!) вь домо⟨у⟩ Роусо⟨у⟩лов (б. м. н., 1472 *BD* I, 177).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **вь Роусо⟨у⟩лов** (1472 *BD* I, 177).

Пор. ***РОУСОУЛЪ.**

***РОУСОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочещи (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *род. одн.* **Роусоула** (1491 *BD* I, 452).

РОУСЧОРЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а слоузѣ нашемоу фръчи, и братоу єго, митоутелоу... да є(ст) роусчорїи и доумбръвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **роусчорїи** (1491 *Cost. D.* 37).

РУСЪ *ч.* (3) (*особова назва*): о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ русъ никель родминце русъ ганко петько брунович (Львів, 1368 *P* 16); а єще при томъ были послы съ львова, што съ нами сесе дѣло доконали, мычко куликовьскые... и ханысъ верзьсть и русъ никлюсъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **русъ** (1368 *P* 16; 1408 *Cost.* II, 633).

РУСЪКИИ *див.* **РУСКИИ.**

***РУСЬ**[1] *ж.* (3) (*територія, заселена східнослов'янськими народностями*) Русь: аже поидеть на русь што литвы слушаеть королеви не помагати... аже поидуть на русь што королѧ слушаеть литовьскимъ кнѧзємъ не помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **Руси** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах. одн.* **русь** (1352 *P* 6).

Див. ще ***РОУСІЯ.**

РУСЬ[2] *ж., зб.* (6) **1.** жителі руської землі (4): аже поидуть тарове(!) на львовьскую землю тогда руси на львовьцѣ не помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а свѣдкове на то панъ хрщенъ... иныхъ много было при томъ добрыхъ люди(и) полѧнъ и руси (Львів, 1399 *P* 59); а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. православні (2): есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Такъжо и ко князємъ и къ паномъ рускимъ и ко въсеи Руси, которыи деръжать греческии законъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *наз.* **Русь** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род.* **руси** (1399 *P* 59); *дав.* **Руси, руси** (1352 *P* 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1499 *BD* II, 448).

***РУСЬКИИ** *див.* **РУСКИИ.**

! **РУСЬСКЫИ** *див.* **РУСКИИ.**

***РОУСѦТИНКА** *ж.* (2) (*назва річки у Київській землі*): а тая землѧ пошла харько(в)ская по коде(н)скоую роудоу... а о(т) тесно(в)ки в роусѧти(н)коу доловъ а роусѧти(н)кою оу тетеревъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роусѧти(н)коу** (бл. 1458 *P* 167); *ор. одн.* **роусѧти(н)кою** (бл. 1458 *P* 167).

РУХАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) переміщати, рухати: а которым слоугамъ тыи верху писанны кн⟨ѧ⟩жата будут подавали именѧ въ Зъвѧгли естли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнеи не маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *інф.* **рухати** (1499 *AS* I, 118).

***RUCHAJUCZYJ** *прикм.* (1) (*стп.* ruchające) рухомий: Naperwej ustawilijesmo iźby za peniazi ruchajuczi abo w ynszoj reczi... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **ruchajuczi** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***RUCHOMYJ.**

***RUCHOMYJ** *прикм.* (1) (*стп.* ruchomy) ◇ r e c z i r u c h o m y j e *див.* **РѢЧЬ**[2].

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **ruchomyje** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***RUCHAJUCZYJ.**

***РУЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) ручитися, ручити: а мы боѧре земли мо(л)давскои... слюбуємы и ручимы при нашеи чти... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по не(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **ручимы** (1421 *Cost.* I, 143).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СѦ, *ПОРУЧЫТИ, *ПОРУЧѦТИ, *ПОРУЧѦТИ СѦ.**

***РУЧКА** *ж.* (1) (*міра місткості меду*) ручка: У Берестьи Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ручки** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

РОУШАТИ, РУШАТИ, РОУШѦТИ *дієсл. недок.* (7) (що) *(не додержувати)* порушувати (що): а хотя бы есть мѣлъ иншіи вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на оиомъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а кто имє(т) сѣ покоусити о(т) наши(х) оурѣднико(х) и роушати (sic.— *Прим. вид.*) сіє наше вы(ш)писанноє боу(д) оу чемъ то(т) є(ст) противни(к) намъ и нашємоу листоу (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а єстли ѧ ис тоє мєны выстоуплю, а любо дѣти мои... а мєли бы тоую мѣноу роушѧти... тогды королю... двѣстє роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *інф.* **рушати, роушати** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1475 *AS* I, 70); **роушѧти** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *майб. 3 ос. одн.* **имєть роушати, имє(т) роушати** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы... нє роушали** (1433 *Cost.* I, 362).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ 2, УЗРУШИТИ.**

РУШИТИ *дієсл. док.* (6) (що) *(не додержати)* порушити (що): ⟨а по нашемь⟩ животи кто буде(т) господарь нашеи зємли или о(т) дѣтї наши(х) или о(т) наши(х) братїи... тоть ⟨бы и⟩мь нєрушили нашєго данїѧ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157); а естлибы тое рушилъ, тогды я маю брату своему пану Дмитру сто копъ заплатити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а с которое — б⟨ы⟩ то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ бы имєлъ г⟨о⟩с⟨по⟩дарю королю триста копъ отложити, а собє двєстє копъ тожьто бы имєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *інф.* **рушити** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* I, 76); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... рушилъ, роушил** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **бы... рушили** (1423 *Cost.* I, 157).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РОУШИТИ СѢ 2, УЗРУШИТИ.**

РОУШИТИ СѢ *дієсл. док.* (5) **1.** (проти чому) рушитися, вирушити (проти чого) (1): ⟨А коли бы⟩ поганство хотѣло роушити сѣ чєрєс нашоу зємлю... против зємлѣ⟨м⟩ прїатєлѣ на⟨шего Алє⟩ксандра великого кнѣзѣ литовского, ⟨тогди маєм прїятєлєви...⟩ вєдомо давати (Сучава, 1499 *BD* II, 442—443).

2. *(пасивна форма)* бути порушеним, порушитися (4): въ томъ нашъ миръ да нє роушытсѧ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а єго запис и присѧги, оу томъ, нє боудет против намъ и оу измѣноу, и миръ нє роушитсѧ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *інф.* **роушити сѣ** (1499 *BD* II, 442); *майб. 3 ос. одн.* **рушит сѧ, роушитсѧ** (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... роушытсѧ** (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, УЗРУШИТИ.**

***РОУШЧОРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм мы... далї... єсми ємоу... на Соучавѣ Роушчори (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *знах.* **Роушчори** (1468 *BD* I, 130).

***РУШЫТИ СѦ** *див.* **РОУШИТИ СѢ.**

***РУШѢНІЄ** *с.* (1) порушення: а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѧ знаменито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи де(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) прєложити бє(з) рушѣнїѧ присѧги нашєѧ и листо(в) наши(х) твѣрдо(с)ти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *род. одн.* **рушѣнїѧ** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще ***ПОРОУШЄНЇЄ.**

Пор. **РОУШАТИ, РУШИТИ.**

РОУШѦТИ *див.* **РОУШАТИ.**

РЪДИЧЄЩЇИ, РЪИДЪЧЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ сєло(м)... опрїшанє... и ръидъчєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); Тѧм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєло... на имѣ Ръдичєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Ръдичєщїи** 1 (1468 *BD* I, 130); **ръидъчєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **ръдъичєщи** (1462 *Mih. Doc.* 125).

***РЪДЪИЧЄЩИ** *див.* **РЪДИЧЄЩЇИ.**

***РЪДЪСЛЪВЄЩИИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга нашь Сънгоур и сєстра єго Стана... и продали... єдино сєло на Бєрлад... нижє Ръдъслъвєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *род.* **Ръдъслъвєщїи** (1490 *BD* I, 394).

***РЪДЪШАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и о(т) на(с) єсми дали... пѣноу исакоу вистїарникоу тоти... сєла... нижє ръдъша(н) (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *род.* **ръдъша(н)** (1490 *Cost. S.* 141).

РЪДѦНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вышєписанномоу сєлоу, що єсть на оустїє ялана, на имѧ ръдѧнїи, да єсть от оусих сторонь, по старомоу хотароу (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз.* **ръдѧнїи** (1497 *Cost. S.* 223).

РЪДѦНОМ *ч., невідм.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... да єст... чєрєс полє... от толѣ чєрєс поток Ръдѧном, та на връх дѣла на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

РЪЖИЩИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* били дани тоти н црkви ис попи... s црkо(в) ръжищи що на сирєтѣ и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз.* **ръжищи** (1490 *DC* 147).

РЪИДЪЧЄЩЇИ *див.* **РЪДИЧЄЩЇИ.**

РЪКИТИШОУЛ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода ... знамєнито чнним... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли молдавскои... сєла... на имѣ... сєло Плъчинтѣнїи... и Ръкитишоул (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ръкитишоул** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще ***РЪКИТИШЬ.**

***РЪКИТИШЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* того радї мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи... и ръкити(ш) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ръкитн(ш)** (1452 *Cost.* II, 432).

Див. ще **РЪКИТИШОУЛ.**

РЪКЪТЪОУ *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... слоуга наш Исаю от Ръкътъоу... и роздєлили своѧ праваѧ отнина, сєла на имѣ Гълєщєщїи на оустїє Ръкътъоа (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Ръкътъоу** (1490 *BD* I, 403); *род. одн.* **Ръкътъоа** (1490 *BD* I, 403).

***РЪКЪЧИНА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидє прѧд нами... слоуга нашь Михоулъ Боузат и жаловал нам... ожє привилїє, що он имал от наших оуиков... на сєло на имѣ на оустїи Ръкъчинѣ, на Сєрєтѣ, а он загоубил (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Ръкъчинѣ** (1481 *BD* I, 258).

РЪРЪОАНѢ *мн.* (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* сє азь... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша пєрє(д) нами... наши слоуги... и продали... єдино сєло... и оуси извори на имѣ ръръоанѣ... и нєгрилѣса (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз.* **ръръоанѣ** (1488 *ДГСВМЩ*).

***РЪСПОПЪ** *див.* **РАСПОПЪ.**

РЪСПОПЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєвода ... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми и(м)... сєла на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз.* **ръспопїи** (1491 *Cost. S.* 153).

***РЪСПЪНТЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* распѫтиє) роздоріжжя, розпуття: Ино мы єсмо им... познамєнали... почъныши... от бєрєгь Бръллада... та чєрєс тотоу дорог⟨оу на ръс⟩пънтїи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *місц. одн.* **⟨на ръс⟩пънтїи** (1495 *BD* II, 63). *Див. ще* ***РОСПУТЬЄ.**

***РЪТОУД** *ч.* (1) *(назва пагорка у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвръдили єсм⟨ы⟩ им от нас оу нашєи зємли оу молдавскои єдно сєло на Бръладѣ оу Ръточд (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ръточд** (1495 *BD* II, 47).

***РЪТѦМПАНЪ** *див.* **РОТОМПАНЪ.**

РЪЦОИ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу... монастироу, циганє на имѣ... Попоуцѣ Ръцои и брати Алєкса и Михоул, оуси съ чєлѦдми (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

***РЪЧКАНОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро(м)... ръчканоу(л) съ чєлѣ(д)ю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ръчканоу(л)** (1462 *Cost. D.* 11).

РЪШКАНИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо ємоу... мѣсто от поустыни... повышє Рышканїи (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136); ино ми видѣвши мєжє ними доброє и(х) воли... а ми тако(ж) дєрє и о(т) на(с) єсми дали н потвєрдили слузѣ нашєму глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло о(т) ри(ш)кани ви(ш)нѣа ча(ст) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **ръшкани** 3 (1500 *Cost. S.* 234); повышє **Рышканїи** 1 (1469 *BD* I, 136); **о(т) ри(ш)кани** 1 (1500 *Cost. S.* 234).

РЪШЧИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы... дали єсми, оу нашєи зємли... сєла на днистри ⟨на⟩ имѣ колєшєвци и ръшчинци (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **ръшчинци** (1447 *Cost.* II, 273).

***РЫБА** *див.* **РИБА.**

***РЫБНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* мы швитрикгаило... на знамость то чинимы ... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѦ максима... дали єсмо єму сєло на имѦ косово с монастырємъ на рѣцѣ на рыбници оу волости снѦтинской (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на рыбници** (1423 *P* 99).

***РЫБНЫИ** *прикм.* (1) *(в якому водиться риба)* рибний: а и єщє далъ єсмъ нѣзы на днѣстрѣ... а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѦ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **рыбнаѦ** (п. 1349 *P* 3).

РЫДОМЛЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Ридомиль: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... даемъ ⟨и⟩ дали есмо ... села на имя... в Кремянецкомъ повѣте: Борщовка, Рыдомлъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рыдомлъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

РЫМОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, стпр.* Rymunt): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа... Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рымонъ** (1389 *PEA* I, 28).

***РЫМЪСКИИ** *прикм.* (4) ◇ р ы м ъ с к и и з а к о н ъ (4) католицьке віросповідання: И ты... дочеръ єго ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **рымъскому** (1499 *BD* II, 448).

***РЫНОКЪ** *ч.* (3) (*стч., стп.* rynek, *свн.* rinc) *(торгова площа)* ринок: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку... кому хотя продавати (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *дав. одн.* **рынку** (1389 *PEA* I, 26); *місц. одн.* **в рынку** (1389 *PEA* I, 27).

РЫПИНСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Rypin *у Польщі):* мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... якубъ рыпинскии миколаи быдкгосцкии... слюбуємы и записуємы сѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавской (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рыпинскии** (1433 *P* 122).

РЫПЧИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* того ради и г(с)во ми, даємъ... сєла... на проутѣ на имѦ грабовци... и на ботнѣ(х) рыпчинци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **рыпчинци** (1443 *ДГСПМН*).

***РЫПЧИЧАНЫ** *див.* **РЄПЧИЧАНЫ.**

***РЫТВЫНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* На которому соимѣ тоты пановє съ ⟨о⟩бох сторонь... оуставнли на том соимѣ оуси рѣчи..., которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дѦяли прєд посолством чєрєс вєлєможного пана Яна Рытвынского... до вєлєможного господарѣ Стєфана воєводы... от господарѣ кролѣ єго милость (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Рытвынского** (1467 *BD* II, 297).

***РЫТЪ** *ч.* (1) *(назва рівнини у Молдавському князівстві):* хотаръ тому сєлу почєнши о(т) вєликои дорогъ... прости чєрє(с) ры(т) оу шоумоузы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ры(т)** (1456 *Cost.* II, 582).

***РЫХЛЄИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) (*стч.* rychlejší, *стп.* rychlejszy) запопадливіший, ревніший: мы Олєксандръ... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... и мы видєчи вчиики и хотѦчи єго рыхлєишого вчинити коу тым жє вчинкомъ, ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **рыхлєишого** (1499 *AS* I, 117).

РЫХЛО, РИХЛО *присл.* (2) (*стч.* rychle, *стп.* rychło) ◇ к а к ъ р и х л о (1) *див.* **КАКЪ;** я к о р ы х л о (1) *див.* **ЯКО**[1].

***РЫЦЕРСКИИ** *див.* **РЫЦЄРЬСКЫИ.**

***РЫЦЕРСТВО** *с.* (1) *(рицарський стан, військова спадкова каста; від XIV ст.— шляхетський стан)* рицарство: мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... роду зацного, человѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **рыцерства** (1438 *P* 140).

РЫЦЄРЬ *ч.* (13) (*стч.* rytieř, *стп.* rycerz, *свн.* ritter) *(кінний воїн шляхетського стану)* рицар, шляхтич: A pri tomo byli swetkowe: kniež Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); уставлѦємь иже кажды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленїнъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што умєлъ своєго местца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.); Ачь рыцєрь алюбо шлѦ(х)тѦ шлѦ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѪ платїти за ранѪ єї а є(с)ли и(ж) рыцєрьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривъна (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рыцерь** (XV ст. *BC* 10 зв., 26 зв., 29 зв.); *знах. одн.* **рыцєрѦ** (XV ст. *BC* 7, 8, 30 зв.); *місц. одн.* **о рыцєри** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **о рыцєрю** 1 (XV ст. *BC* 7); *наз. мн.* **рїцери, рицери** 3 (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.); **rycere** 1 (1388 *ZPL* 108); *знах. мн.* **рыцєри** (XV ст. *BC* 15 зв.). *Див. ще* ***РИТЄРЬ.**

РЫЦЄРЬСКЫИ *прикм.* (8) рицарський, шляхетського походження: А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского, которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *P* 140); Уже оу доспе(ш)но(м) людоу честь короле(в)ская и обороненїє всєи земли залежить а то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) чл҃вка... абы ка(ж)дыи по(д)лоугь великостї именїя своего бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рыцєрьскыи** (XV ст. *ВС* 29 зв.); *дав. одн. ч.* **рыцерскому** (1438 *P* 140); *знах. одн. ч.* **рыцерского** 1 (1438 *P* 140); **рыцєрьска(г)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); *ор. одн. ч.* **рыцерскимъ** (1438 *P* 140); *місц. одн. с.* **о рыцєрьскомоу** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); **о ! рыцєскомъ** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); *наз. одн. с.* **рыцєрьскоє** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

! РЫЦЄСКОМЪ ⟨РЫЦЄРСКОМЪ⟩ *див.* **РЫЦЄРЬСКЫИ.**

***РЫЧЄГОВЪ** *ч.* (4) *(назва села у Львівській землі)* Ричагів: И такѣ жь ис кролевьскы(м) приказание(м) дали есмы и(м) рычеговъ за и(х) вѣчноую очизну (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **рычєгова** (1445 *P* 148); *дав. одн.* **рычєговоу** (1445 *P* 148); *знах. одн.* **рычєговъ** (1445 *P* 148).

РЫШКАНЇИ *див.* **РЪШКАНИ.**

РЫШКОВИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали есми ему... села на имѧ мындринь дворъ... и єдну пасику на вѣрхъ огринчи, где є(ст) алекса рышковинъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рышковинъ** (1435 *Cost.* I, 403).

РЬКИТИШ, РЬКЇТИШЬ *ч.* (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хота(р)... просто чересь полѣ... до рькїтишь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); И єщї єсмо дали... нашемоу свѧтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю... починши от верх Никида... до рькитиш, а от рькитиш також горѣ тимже дѣлом до верх Никида (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до рькитиш, рькїтишь** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **рькитиш** (1491 *BD* I, 473).

***РѢБЫИ** *прикм.* (1) *(цсл.* рѫбъ, рѫбиць) *(у знач. іменника)* грубе полотно, грубе сукно: а мы имаємъ давати паноу детрихоу на кажды рокъ... по десѧть бочокъ вина... и по десѧть камхи ⟨и⟩ пѧть коуфтєри и пѧть рѣбыхъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *род. мн.* **рѣбыхъ** (1449 *Cost.* II, 747).

***РѢДНИКЪ** *ч.* (1) управитель: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знато (!)... дали єсми и потвдилї (!) даниа родителѣ нашего... щобы нє смѣлисѣ оумышати о(т) наши рѣ(д)ници и о(т) наши болѣры никто (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* **о(т) рѣ(д)ници** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **РѦДЦѦ**[1].

***РѢДЦѢ**[1] *див.* **РАДЦѦ**[1].

РѢДЦѢ[2] *ч.* (16) *(стч.* radce, *стп.* radca) **1.** член ради, дорадчого органу верховного правителя (1): але коли тыми часы оусхоче(м) поехати пере(д) нашего милостивого пана приехати, а на(ш) наяснейшїи и милостивы(и) па(н) имае(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны и радцами и(с) короуны (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

2. член ради, органу міського самоврядування (15): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже єсмы доконали съ радуѦми(!) съ мѣстьчѦны илвовского мѣста... и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои земли, и съ своими торговлѦми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); a pry tom były... radcy mista berestejskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ *наз. одн.* **рѣдцѣ, рѣ(д)цѣ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **рѧ(д)цѧ** 1 (1448 *ДГПР*); **рѧ(д)ца** 1 (1437 *DIR* № 8); *зам. род. мн.* от наши(х) **рѧдца** 1 (1434 *ДГСММ*); *наз. мн.* **рѧ(д)ци** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *ДГПР*); **радци** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **рѣ(д)ци** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **radcy** 1 (1500 *ДПЖН*); *дав. мн.* **радцѧм** 1 (1463 *BD* II, 295); **рѧдца(м)** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 3); *ор. мн.* **! радуѧми** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **радцами** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *місц. мн. зам. род.* **от... рѧ(д)це(х)** (1437 *Cost.* II, 709).

***РѢДЪ**[1] *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... село Мирославещи по(д) рѣдо(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); И такождере дали и потврѣдили єсми слоузѣ на⟨шем⟩оу Борчѣ... село на имѣ Бърбъшанїи... и половина село от Рѣд (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **Рѣд** (1497 *BD* II, 112); *ор. одн.* **рѣдо(м)** (1429 *Cost.* I, 290).

***РѢДЪ**[2] *див.* ***РѦДЪ**[1].

***РѢДЬ** *ч.* (9) *(молд.* редиу) гай (7): тѣмъ мы... дали єсми ємоу о(т) нашеи земли о(т) молдавскои села... на имѣ... где былъ ⟨домъ⟩ радоулово и андрїашъ повыши и оу рѦ(д) андрїа(ш) ⟨к⟩алимана (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226); А хотар тои пасици... да ест... на єдин берест... от толѣ право черес полѣноу до конєць рѣдѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 100); ◇ рѣдь Горановъ (1) *(назва гаю у Молдавському князівстві):* А хотар той боукати земли от хотара Алботещилорь поченшн от оустїє Сърати долоув по берегь Проута, та на вышнїй конєць рѣдѣ Горанова (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374); длъгы рѦд (1) *див.* **ДЛЪГЫ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **рѣдѣ** 4 (1489 *BD* I, 373; 1490 *ДГСХМ*; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); **рѣдю** 1 (1488 *Cost. S.* 127); **рѧ(д)** 1 (1445 *Cost.* II, 226); *знах. одн.* **рѣдь, рѧ(д)** 2 (1436 *Cost.* I, 475; 1466 *BD* I, 114); **рѣдя** 1 (1466 *BD* I, 114).

***РѢЖЕНЇЄ** *с.* (1) *(стп.* rządzenie) *(про нараду)* перебіг, хід: Въ соуботоу... снемь посполиты земль... роускых и подолскых... под Хотинем был... На которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣженїє и справленїє... кнѣзь Григорие... панове и рада господарѦ Стефана воєводы... соуть сосланы и налицены и намѦнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **рѣженїє** (1467 *BD* II, 297).

РѢКА, РЕКА *ж.* (120) ріка: тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали есмо и потвердили есмо его правого всего имѣнїа... исъ болоты, исъ рѣками (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ... и з бортъми и с вепеты за рѣкою (Перемишль, 1366 *P* 12); мы... дали єсмо и даємъ наше село надѣєво... и съ сѣножѦтми и с рѣками (Львів, 1399 *P* 59); мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Аже взозрѣвше есмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѦ максима... дае(м) и дали есмо ему село на имѦ косово... на рѣцѣ рыбници (Снятин, 1424 *P* 99); А к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу село смолиговичи... з ловищи з реками (Луцьк, 1452 *P* 161); Мы кн҃зь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... Озна(ї)моуемо... И(ж) мы деи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... Надаю... Городища Селища И урочища з рѣками и рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѦми (Прилуки, 1459 *P* 171); А хотарь тоє село на имѣ По(до)лѣнїи да ест... поченьше от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилъ копана (Сучава, 1479 *BD* I, 221); мы... тоє село... со озѣры из рѣками и(з) речками... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рѣка** 1 (1433 *P* 125); **река** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *род. одн.* **рѣки** 9 (1377 *P* 24; 1413 *P* 83; 1419 *P* 91; 1433 *P* 125; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1475 *AS* I, 71); **реки, реки** 5 (1459 *P* 171; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1488 *AS* I, 242; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119); **рики** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **рѣкы** 1 (1430 *P* 116); **рекы** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); **! рѣчи** 1 (1433 *P* 125); *дав. одн.* **рѣцѣ** 1 (1377 *P* 24); *знах. одн.* **рекоу, реку** 7 (бл. 1458 *P* 167; 1478 *AS* I, 76; *AS* III, 17); **рѣкоу, рѣку** 4 (1368 *P* 15; 1377 *P* 24; 1413 *P* 83; 1488 *ДГСПМ*); **рику, ryku** 3 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 9);

ор. одн. **рѣкою** 6 (1366 *Р* 12; 1404 *Р* 68; 1443—1446 *Р* 147; 1456 *ГПХМ*; 1459 *Р* 171); **рекою, рєкою** 5 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1459 *Р* 171; 1478 *AS* III, 17; 1488 *AS* I, 242); **rykoiu** 1 (1420 *AS* I, 25); *місц. одн.* **на (оу) рѣцѣ** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *Р* 99; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *Cost. Doc.* 10); **на рєцѣ** 6 (1433 *Р* 126; 1446 *Р* 152; 1469 *AS* I, 64; 1492 *AS* III, 23); **на (в) рици, rycі, riczi** 5 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; *Р* 72; 1420 *AS* I, 25; 1430 *ГВКЛ* 9); **на (в) рєцє, реце** 4 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1492 *AS* III, 23); **на рєци** 2 (1467 *AS* I, 63; 1491 *AS* I, 97); **na ryce, ricze** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1421 *AS* I, 27); **na rycy** 1 (1395 *GL* 166); *зам. род.* **от рѣцѣ** 1 (1479 *BD* I, 221); *наз. мн.* **рєкы** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *ор. мн.* **рєками, реками** 25 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *Р* 136; 1444 *AS* I, 40; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1465 *AS* I, 57; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 242; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **рѣками** 16 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 100; 1445 *Р* 148; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *Р* 171; 1498 *ГВКОО;* 1499 *ГОКІР* і т. ін); **рѣкамы** 2 (1377 *Р* 24; 1459 *Р* 174); **rykami** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

***РѢЦЄШ** *ч.* (76) *(особова назва):* А хотарь тоє сєло на имѣ Подолѣнїи да єст по коуда хотарил и зн⟨ам⟩єна⟨л⟩ пан ⟨Мик⟩отъ и пана Рѧцєша пръкълаби от Нѣмьца (Сучава, 1479 *BD* I, 221); А на то єст вѣра нашєго господства вишєписаннаго мы Стєфана воєводї... и в. бояр наших:... в. п. Микотъ и п. Рѣцєша пръкалаби (Сучава, 1494 *BD* II, 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **Рѣцєша, Рѧцєша, Рєцєш(а)** 70 (1479 *BD* I, 221; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* II, 247; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 390; 1491 *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33 і т. ін.); **рѣцє(ш), рѣцєш** 6 (1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 392, 398; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *Cost. D.* 45).

Див. ще **РѢЦЄШОУ.**

РѢЦЄШОУ *ч., невідм.* (1): А на то єст... вѣра боѧрь наших: ... в. п. Микотъ и Рѣцєшоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

Див. ще ***РѢЦЄШ.**

РѢЧА *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар тои... сєлищи да єст... на могилоу що на връх потока... на могилоу оу поток що сѣ зовєт Рѣча (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рѣча** (1493 *BD* II, 27).

***РѢЧИ**[1] *див.* **РЄЧИ.**

РѢЧИ[2] ⟨РѢКИ⟩ (1): и о(т) рѣчн (!) колочина прѧмо попєрєкъ полѧ болохова али жь до вєликои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

Див. **РѢКА.**

***РѢЧКА** *див.* **РИЧКА.**

***РѢЧЪКА** *див.* **РИЧКА.**

***РѢЧЬ**[1] *ж.* (13) **1.** розмова, бесіда (3): ино тоу(т) были мно(г) рѣчн, заноуж паноу кости сѧ видѣло ажє мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И имєли єсмо о томъ много рєчєй исъ послы твоєи милости съ паномъ Пєтромъ и паномъ Фєдькомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. послання (4): також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ... кролѣ єго милости... а милє пак слоубоуємъ и обєцахомъ господарєви нашємоу... кролѣ (Новый Град, 1479 *BD* II, 351); И нашого посла послали єсмо посполъ зъ московъскимъ посломъ... и тымъ московъскимъ посломъ тыижъ рєчы которыи и нашымъ посломъ до вєликого князя московъского послали єсмо (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

3. показання на суді (3): тогдѣ єсмо выслышали рѣчь обою зо обоу стороноу и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81); и они пєрєд нами сознали: тым обычаємъ кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу со кн⟨ѧ⟩зємъ Васильємъ были рѣчи пєрєд нами, а конца ни одного мєжи собою нє вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ *речей* выслухавшы и съ паны радою нашею помысливши, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ (Вільна, 1499 *ВМБС*);

◇ **реч подвоити** (1) розійтися в твердженнях и Мокрычане инъшие рекли: тут мает панъ Янчинский слидогонъ, а иншие рекли: далей маем; и в том реч свою подвоили (Володнмир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **имати которїи ричи** (1), **которїи ричи имати** (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *дав. одн.* **рѣчи** (1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **рѣчь, рѣ(ч)** 2 (1412 *Р* 81; 1495 *ПЛПС);* **реч** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн.* **рѣчи** (1449 *Cost.* II, 385; 1475 *AS* I, 70); *род. мн.* **рєчєй, речей** (1495 *РИБ* 620; 1496 *BD* II, 401; 1499 *ВМБС*); *дав. мн.* **рєчамъ** (1481 *BD* II, 365); *знах. мн.* **ричи** 1 (1485 *BD* II, 372); **речы** 1 (1499 *BD* II, 449); *місц. мн.* **по рѣчахъ** (1498 *BD* II, 410).

РѢЧЬ[2], **РЕЧЪ** *ж.* (160) **1.** предмет, річ (27): I też, ustawili jesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от сєрпи, циновии рѣч(и), миси... и от иншии рѣчи дробних... щобы платили оу Сєрєти мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа... скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и серебро, и шали, и иншіе речи, все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. справа, діло (98): tot... ot toje reczi, budet' wybawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии панъ судиѧ дробышь (Галич, 1409 *Р* 74); сами порозоумѣти можєтє... ижє в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и пакъ пановє бръгарє и радци Ливовскыи, що... с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ: пан Климєнтъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276); Нагорка и Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ земъскихъ тая речъ имъ оправена (Краків, 1489 *РИБ* 433); правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *ВС* 20); и на(д)то єщє Ѳє(д)ко сла(л)ся на п҃на миколая радивиловича... ижъ тая речъ имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*);

(те, що було змістом мовлення) річ (4): далєи тыи то исътын листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кн҃зѧ бискоупа... оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) мы хотьѧчи рєчє господарѧ нашєго, кролѧ казимира... оупєвнити, вызнаває(м)... ижє єсмо сѧ о(бо)вѧзали... ижє єм(оу)... боудє(м) дєржати и слоужбоу... чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

3. судова справа (16): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ (Галич, 1401 *Р* 65); а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными лю(д)ми досвє(т)чить ижє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.); а там оусы рѣчи имають быти провод⟨є⟩ны и соужєны и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).

4. спосіб (1): а дотолѣ нє имаю(т) на(м), ни пано(м) наши(м) ничо(г) оупоминати ни слово(м), ни оучи(н)ко(м) и ни жа(д)ными рѣчми (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

◇ **reczi ruchomyje** (1) рухоме майно, рухомість; ⟨**reczi**⟩ **neruchomyje** (1) нерухоме майно, нерухомість: wsiakije reczi ruchomyje, abo neruchomyje majet' byti w naszoj mocy (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); **рєчь оуздати** (кому) (1) доручати ведення справи: и тамь она имєть свою рє(ч) уздати рє(ч)нїкови комоу она хочєть и на изысканїи и на истрацєнїи (XV ст. *ВС* 12); **дробнии рѣчи** (1), **рѣчи дробнии** (1) *див.* ***ДРОБНЫИ;** **живыѧ рѣчи** (1) *див.* **ЖИВЪ;** **злые рѣчи** (2) *див.* ***ЗЛЫИ;** **крамные рѣчи** (6), **reczi kramnyje** (1) *див.* ***КРАМНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **речъ, рє(ч)** 8 (1489 *РИБ* 433; 1495 *БСКИ*; *РИБ* 620; XV ст. *ВС* 33, 37 зв.; 1499 *ВФ*); **рѣчь** 2 (1404 *Р* 70; 1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* **рѣчи** 8 (1428 *Р*

111; 1433 *P* 120, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 183, 284; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 425); **reczi** 1 (1388 *ZPL* 108); *дав. одн.* **рѣчи** 7 (1409 *P* 74; 1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **речъ, рєчь, рє(ч), recz** 15 (1388 *ZPL* 108; 1478 *AS* III, 17; XV ст. *BC* 12, 12 зв., 13 зв., 16 зв., 18 зв., 20, 23; 1489 *РИБ* 433); **рѣчь** 7 (1401 *P* 65; 1428 *P* 111; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); *місц. одн.* **в (при, о) речи, рєчи, reczi** (1388 *ZPL* 103; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *BC* 7 зв., 18, 29 зв., 32; 1495 *АЛМ* 88); *наз. мн.* **рѣчи, рѣч(и)** 7 (1424 *P* 99; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1456 *Cost.* II, 778; 1460 *BD* II, 273; 1467 *BD* II, 298); **речи** 3 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 18, 22); **речы** 1 (1389 *PEA* I, 27); *зам. род. мн.* **от... рѣчи** 2 (1460 *BD* II, 273); *зам. ор. мн.* оусими... **рѣчи** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **рѣчєи, рѣчеи** 12 (1404 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* II, 632; 1448 *Cost.* II, 738; 1463 *AS* I, 56; 1467 *СП* № 13; 1468 *BD* II, 306; 1489 *AS* I, 89; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 246 і т. ін.); **рєчєи, reczej** 10 (1388 *ZPL* 103; 1433 *Cost.* II, 653; 1463 *AS* I, 55; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 241; 1490 *Пам.*; 1491 *AS* I, 95; 1496 *BD* II, 401); **рѣчи** 3 (1460 *BD* II, 273; 1499 *AS* I, 117, 188); **рѣчии** 1 (1494 *AS* I, 102); **рєчїи** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *дав. мн.* **рѣчємъ, рѣчє(м)** 2 (1435 *Cost.* II, 691; 1453 *Cost.* II, 766); **рєчємь** 1 (XV ст. *BC* 10); *знах. мн.* **рѣчи** 19 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738; 1449 *Cost.* II, 746; бл. 1450 *ПИ*; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* II, 283; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 84 і т. ін.); **рєчи, речи, reczi** 12 (1388 *ZPL* 103, 104, 105; 1460 *BD* II, 276; 1496 *ПДВКА* 60; XV ст. *BC* 17, 18; 1498 *АЛМ* 163); **речы, рєчы** 2 (1489 *PEA* I, 27; 1499 *BD* II, 449); **ричи** 2 (1485 *BD* II, 372); **рєчє** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *ор. мн.* **рѣчми** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **рєчами** 1 (1496 *ПДВКА*); **reczmi** 1 (1388 *ZPL* 108); **рѣчи** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *місц. мн.* **о (во, въ, на) рѣчєх, рѣчє(х)** 5 (1402 *Cost.* II, 623; 1439 *Cost.* II, 713; 1457 *BD* II, 257; 1470 *BD* II, 309; 1499 *BD* II, 425); **при (въ, о) рєчахъ, речах, рєча(х)** 4 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1496 *ОПВВД*; 1498 *BD* II, 413); **о (оу) рє(ч)хъ** 3 (XV ст. *BC* 15 зв., 18; *СЯ* 43 зв.); **в (по) рѣчахъ, рѣча(х)** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **о (во) рѣчєх, рѣчє(х)** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 285); **о рєчє(х)** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.); *зам. род.* от крамных **рѣчєх** 1 (1434 *Cost.* II, 669).

***РЯНЕЦЬ** *ч.* (3) (*особова назва*): ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова... а Рянцю то не отчина, а мы дали были есмо Рянцю невѣдаючи (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Рянцю** (XV ст. *СГЧА*); *ор. одн.* **Рянцем** (XV ст. *СГЧА*).

РѦБЧИНЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Рѧбчинцы, Тарасовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Рѧбчинцы** (1463 *AS* I, 54).

РѦДИТИ *дієсл. недок.* (8) (кого, що, ким, чим) управляти, розпоряджатись (ким, чим): маетъ владыка Луцкий... всими церквями и ихъ свесченъниками... радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И сам бы еси в мыто нашом в промыту и вагу не вступалсѧ, и ни судил его, ни рѧдил (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити ни радити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* **рѧдити** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **радити** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **рѧдил** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы... радилъ** 1 (1487 *РИБ* 226).

РѦДЦѦ[1] *ч.* (3) (*стп.* rządca) управитель (2): а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго у сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *P* 134); а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѧтиноу о(т) пчоли бу(д) чии будє(т) да имає(т) бєрє(т) дєсѧтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511);

р ѧ д ц а т р ъ г о в с к ы и (1) управитель торгу, базару: да нє имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтузы... ни рѧ(д)ци тръговскы(х) (!) (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рѧдцѧ** (1435 *P* 134); *дав. одн.* **рѣ(д)ци** (1456 *DIR«A»* 511); *наз. мн.* **рѧ(д)ци** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще ***РѢДНИКЪ.**

***РѦДЦѦ**[2] *див.* **РѢДЦѢ**[2].

***РѦДЪ**[1] *ч.* (4) **1.** порядок (2): мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии... при вѣрѣ нашои подлугъ рѧду и столцовъ наши(х) тако яко иннии пановє пєрвии намѣстковє наши... так жє и мы ннѣ слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Оустаємь (!) и(ж)... имає(т) быти прїстоупъ к соудоу пово(д) алюбо вїноватыи имєю(т) быти позваны к соудоу а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) вїною сєдєнїя (!) врѧдоу єго начє каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ прєзъ слоужєбнїка (XV ст. *BC* 13—13 зв.).

2. (*суспільна група*) стан (1): мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х)... по(л)скомоу кролювы... оучєра, тоу, оу лєвовы, посполоу съ въсєю радою нашєю, ритєрми, боѧрє, и панстви из городи, мѣсти, зємлѣми по(д)данными и каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

◇ п о р ѣ д у (1) послідовно, по порядку: И по сєм да зиат ваша милость за роботоу що стє поустили къ нам поклисари братию вашоу... а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу; и пак колико бєсєдє имахмо къ вашєи милости, а мы по рѣдоу въсє къ ним розброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *род. одн.* **рѧду** 1 (1433 *P* 123); **рѣдоу** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн.* **рѣдоу** (1475 *BD* II, 336); *род. мн.* **рѧдо(в)** (XV ст. *BC* 13 зв.).

***РѦДЪ**[2] *див.* ***РѢДЬ.**

РѦЗАНОВИЧЬ *див.* **РЕЗАНОВИЧЪ.**

***РѦНТЄ** *див.* ***РЄНТЄ.**

***РѦЦЄШЪ** *див.* **РѢЦЄШ.**

РѦШНЄВКА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а што матка н⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв... Рѧшнєвка (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рѧшнєвка** (1463 *AS* I, 55).

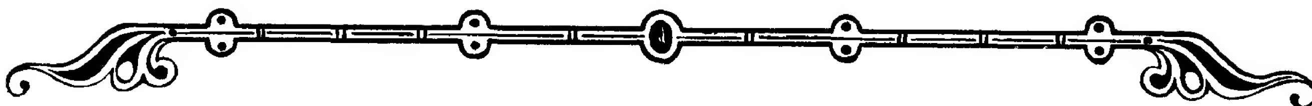
***РѦШЮВЪСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* Ряшевъ, *суч.* Rzeszów *у Польщі*): А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритъяста коло(д) опрочє волѧнъ што на воли сѣдѧть (б. м. н., 1386 —1418 *P* 35).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **рѧшювъскои** 1 (1386—1418 *P* 35); **рѧшювъскоѣ** 1 (1386—1418 *P* 35).

***РѪБѦНЯ** *ж.* (1) (*назва гаю у Молдавському князівстві*): а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ... та гдє съходить к рѫбѧни поуть (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *дав. одн.* **рѫбѧни** (1415 *Cost.* I, 121).

***РѪКА** *див.* **РУКА.**

С¹ *див.* **СЪ.**

! С² ⟨КЪ⟩ (1): С(!) грєжономъ присєло(к) Шоушковичи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Див. **КЪ¹.**

САВА *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Савва, *гр.* Σάββας): Мы стефанъ воєво(д)... знаменито чинимъ... оже то(т) истины калоугєръ и молебни(к) нашъ сава коупи(л) виногра(д) оу андрика о(т) нємца (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоты истинніи наши слоуги Жоурка Пинтєче... и братїа его Юрїи Банко и Сава... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сава** (1443 *Cost.* II, 185; 1495 *BD* II, 248); *дав. одн.* **Савѣ** 2 (1443 *Cost.* II, 185); **Сави** 1 (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **Савою** (1490 *BD* I, 442).

САВАСТЬЯНЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Сєвастианъ, *гр.* Σεβαστιάνος) Севастян, Севастіан: а при томъ были сведоки наша вѣрная кн҃зи и... панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *Р* 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **савастьянъ** (1433 *Р* 119).

Див. ще **СЕБИЩІАНЬ.**

***САД** *див.* ***САДЪ.**

***САД-АХМАТОВИЧИ** *мн.* (1) Сини Седи-Ахмата: єсли быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы нє выдали тогды нам корол єго милость нє имаєть ни в чюм винєн быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

ФОРМИ: *род.* **Сад-Ахматовичюв** (1462 *BD* II, 293).

САДИТИ *дієсл. недок. і док.* (9) **1.** (кого) селити, оселяти, поселяти (2): И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити (Краків, 1454 *АЛМ* 12); Волен кн⟨А⟩зь Михайло на тых сєлищах люди садити (Кременець, 1497 *AS* I, 112);

с а д и т и с є л о (1), с є л о с а д и т и (1) засновувати, закладати село: то все далъ єсмь ладомирови садити село оу волоськоє право (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы александрь воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашем(у) монастири о(т) побрати... єще є(д)но поустиню оу пото(к) єзєро(в) ста(в) и лѣтовище и сєло садити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445).

н а н о в о м ъ к о р е н и с а д и т и (3) *див.* **НОВЫИ.**

2. *док.* (що) (*дерево, рослину*) садити, посадити (2): тѣмъ мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... сєла... гдє домъ єго... ⟨и виноградъ што⟩ сади(л) онъ собою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *інф.* **садити** 7 (1377 *Р* 24; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *АЛМ* 12; 1497 *AS* I, 112); **! содити** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сади(л)** (1409 *Cost.* I, 64).

Див. ще **ОСАДИТИ, ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПОСАДИТИ 1, ПРИСАДИТИ.**

САДКИ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Садки: А пану Олє(х)ну на єго до(л)нницю (!) досталосє... садки А ляхово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **садки** (1478 *ЗРМ*).

САДОВА¹ *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имА... лаврєщїи и садова (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **садова** (1420 *Cost.* I, 135).

*** САДОВА²** *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨а хотары тѣмь сєломъ⟩... поврьхь садовы и отъ вєрхь садовои на оустїє конєлы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **садовы** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **садовои** 1 (1420 *Cost.* I, 135).

***САДОВЪ¹** *прикм.* (1) фруктовий: коли(ж) нєкоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплєны а боудоуть выкорены (!) алюбо вырваны маєть заставить во огородѣ щепы а вїны шесть гривенъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **са(до)вы** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***САДОВЪ²** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... та горѣ Фалкъом до стежки где гроб Алексин оу шипот, от толѣ обчиноу до обръшї⟨є⟩ Садова, та обчиноу до обръшїє Роускова (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Садова** (1490 *BD* I, 420).

***САДОКЪ** *ч.* (1) (*невеликий сад*) садок: Сє А грицко Аглищевичь и своєю маткою овдотьєю... продали єсмо паноу сєнкоу хомєковичю коутъ полА ись садкомъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **садкомъ** (1463 *ГГЯ*).

***САДЪ** *ч.* (6) **1.** сад (4): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же... садъ дей церковный у него обирають (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); ⟨А хотар тои... части... оу Прокопов сад на столпъ⟩ от толѣ чєрес сєред сада Тоуличєва та на поут (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

2. дерево, насадження (2): О щиплєнїю и осажєнїю сада (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **сада** 2 (XV ст. *ВС* 29 зв.; 1499 *BD* II, 136); **! соуда** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); *знах. одн.* **садъ, сад** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1499 *BD* II, 136); *род. мн.* **садовъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

***САЖЄНЇЄ** *с.* (2) садіння, саджения: О щиплєнїю и о сажєнїю сада (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о сажєнїю** (XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.).

Пор. **САДИТИ** 2.

***САКАЛЫШЄЩИ** *див.* **САКАЛЫШЄЩЇИ.**

САКАЛЫШЕЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито...

ожє... дочка конатасова... исъ своимъ синомъ... прода(л) єдноу боукатоу зємлю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... пони(ж) сакалышєщє(м) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣриоую слоужбоу до насъ... дали и потвєрдили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу⟨рєщїи⟩... и Сакалышєщїи (Сучава, 1469 *BD* II, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Сакалышєщїи** (1469 *BD* II, 134); *дав.* **сакалышєщє(м)** (1452 *Cost.* II, 410).

***САКАЛЬШ** *ч.* (1) *(особова назва):* а он имь дал за тотоу половина от Броудоурєщи єдино сєло на имѣ Грозєщїи... що коупил он тоє сєло от Иван Сакальш (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сакальш** (1488 *BD* I, 325).

САКЄШ *див.* **САКЫШ.**

САКИШ *див.* **САКЫШ.**

***САКНИЯ** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т) могилоу... до гдє сѣ ⟨сни⟩маю(т) хота(р) сакни(и) и хєрничєщє(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сакни(и)** (1428 *Cost.* I, 224).

САКОВИЧЪ, САКОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* КнѦзю Сонкгоушкоу оу Камєнцы сєло коростичи... слоухало. Панъ Петрашъ... панъ Ондрєи Сакович (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2); А при томъ были свѣдоки, рада наша: отєцъ нашъ князь Матей... панъ Ондрєй Саковичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сакович** 1 (1441—1443 *AS* III, 2); **Саковичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31).

***САКОУЛИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а тако(ж) никто да нє смѣ(!) становити товаръ брашова за що сѦ що чини(т) що лихо чини(т) оу сакоулѣхъ (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *місц.* **оу сакоулѣхъ** (1437 *DIR* № 8).

САКША *ч.* (3) *(особова назва):* А на то єст... в. п. Сакши спатар (Сучава, 1467 *BD* I, 121); И заплатил слоуга наш Никоаръ Ромънєскоул оуси тоти пинѣзи М̃ злат оу роуки Іоноу Сакша (Сучава, 1490 *BD* I, 385—386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сакша** 1 (1490 *BD* I, 385); *зам. дав.* Іоноу **Сакша** 1 (1490 *BD* I, 386); *род. одн.* **Сакши** (1467 *BD* I, 121).

Див. ще **САКШЄ.**

САКШЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* ⟨Боєріи а⟩ ноумѦ: Ходка Крєцовникоул... Сакшє спът. (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

Див. ще **САКША.**

***САКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Ісак*):* а тыи люди о(т)чичи мои, на имѦ микоула... са(к) ромєико... мають ємоу потомоу служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **са(к)** (1490 *Пам.*).

САКЪЛИШЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тємъ ми видѣвши єго правоую и вирноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ Зѣмєщїи... и Сакълишєщїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Сакълишєщїи** (1462 *BD* I, 63).

***САКЪШ** *див.* **САКЫШ.**

САКЫШ, САКИШ, САКЄШ, САКЫШЬ *ч.* (43) *(особова назва, молд.* сакыз «каніфоль»*):* А на то є(ст)... вѣра пана Сакєша спатарѣ (Путна, 1457 *UKP*); А на то вєлика марторыа... наши болѣрє: был пан Доума Браєвичь... пан Сакыш спатар (Сучава, 1462 *BD* I, 54); А на то єст... в. п. Сакыша спатарѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сакыш, Сакы(ш)** 11 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 54, 56; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69 і т. ін.); **Сакиш, саки(ш)** 3 (1460 *Cost. S.* 34; 1462 *BD* I, 52; 1466 *DIR«A»* 519); **Сакєш** 2 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517); **сакышь** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн.* **Сакыша, сакыш, Сак(ы)ша** 18 (1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 36; 1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41; 1462 *BD* I, 62; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134 і т. ін.); **Сакєша** 4 (1457 *UKP*; 1462 *BD* I, 63; *Cost. D.* 11; 1464 *Cost. S.* 60); **Сакиша, Сакиш(а)** 2 (1458 *BD* I, 20; 1464 *BD* I, 86); **Сакишѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **Сакъша** 1 (1462 *BD* I, 65); **съкыша** 1 (1458 *BD* I, 6).

***САЛАДЫРЄВЪ** *прикм.* (1): Тимошъ дє(р)жить зємлю Саладырє(в) а с тоє зємли дає(т) копоу грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Саладырє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

САЛИСКІЙ *прикм.* (2) (Пор. Салищово у Волынскій землі): а потомъ... повелъ до... долыны, где есмо засталы людей Салискихъ, которыи поведылы, же в право грунтъ Салискій а в лево до Микулинець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Салискій** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн.* **Салискихъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

САЛИЧЄЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському кнзязівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци... єщє сєло саличєє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **саличєє** (1437 *Cost.* I, 541).

САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ *с.* (3) *(назва села у Волинській землі):* мы, великий княз Александро... чинимъ знєменито... иж єсть (sic.— *Прим. вид.*) видев есмо знамєнитую нам службу... слуги нашого пана Петра Мишчича, и мы... дали есмо ему имене у Перемилскомъ повете сєло Холуневъ... а Силищово городище (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича (!)... дали єсмо пану Петру Мушчичу (!) у Перемилском повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ... а Салищово Городнще (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Салищово Городище** (1492 *АЛМ* 30); *род. одн.* **Городища... Салищова** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); *знах. одн.* **Силищово городище** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ГОРОДИЩЕ**[3].

***САЛЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И мы... дали єсми ємоу... ⟨сєла⟩ на имѦ Микоушани и на КигѦч оу Салчи, Мирослъвєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *род. одн.* **Салчи** (1441 *DBAc* 34).

САЛЧЄ[1] *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* салчє, салчиє «верба»*):* а мы такождєрє... єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи *Салчє*... тоє прѦдрєчєноє сєло на Юланѣ на имѣ оу Салчє (Ясси, 1495 *BD* II, 68—69).

САЛЧЄ[2] *с., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє... єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи Салчє... тоє прѦдрєчєноє сєло на Юланѣ на имѣ оу *Салчє* (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

САМ *див.* **САМЪ.**

! САМАШКОВЪ *див.* **СЕМАШЪКОВЪ.**

***САМБОРСКИИ** *див.* **САМБОРЬСКЫИ.**

***САМБОРЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Перемишльській землі)* Самбір: оу самборѣ м(с)цѦ авгу(с) оу третии дє(н) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу самборѣ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

САМБОРЬСКЫИ *прикм.* (7): Мы па(н) ѿташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѦти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ, илья вл̃дка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѦ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ, ажє оубиваують сѦ оу зємлю оу црквную ст̃го спса (Погоничі, 1422 *P* 97); а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму... при паноу

андровашоу, воєводы подолскомоу, старости самборскомоу... що быхо(м) били осажени(!) нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самборьскыи** (1422 *P* 97); *місц. одн. ч.* **при самборскомоу** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн. ч.* **самборьсции** (1422 *P* 98); *дав. мн.* **самборьскымъ, самборьскы(м)** (1422 *P* 97); *ор. мн.* **самборьскыми** (1422 *P* 97).

Пор. ***САМБОРЪ.**

САМІИ *займ.* (15) **1.** *(у сполуч. з іменником вказує на просторову межу дії)* самий (13): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ, подле пляцовъ... над Городницею до самое речки Городницы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Деръжати Маєтъ по самоую Соухоую каменицю (Прилуки, 1459 *P* 171); А хотар да єст тым селам... почънши от пискоу Бахлоуи... до самои дороги Хроловскои (Сучава, 1468 *BD* I, 127); прїидоша... наши слоуги... и продали... село на имѣ щи(л)биканїи... на великои соухи и соуха великаѧ о(т) оустїѧ до самого верха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); подле самой дороги тот дуб стоит (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. *(уточнююча-підсилювальний)* самий (2): И мы видечи рєчъ справєдливоую, кграни самыє по рєкоу Зєлвоу... казали єсмо светком присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А которыи нивки в долине и долина самая... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самїи** (1490 *BD* I, 420); *род. одн. ч.* **самого** (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на самоум** (1462 *BD* I, 63); *наз. одн. ж.* **самая** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *род. одн. ж.* **самой** 4 (1411 *Cost.* I, 84; 1468 *BD* I, 127; 1475 *AS* I, 71; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **самое** 2 (1389 *PEA* I, 27; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн. ж.* **самоую** 2 (1459 *P* 171; 1466 *BD* I,114); **samoyu** 1 (1413 *GL* 48); *знах. мн. ч.* **самыє** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **САМЪ.** 1.

! САМО *див.* **САМЪ.**

! САМОВЛАСТЕ ⟨САМОВЛАСТЬНѢ⟩ *див.* ***САМОВЛАСТЬНѢ.**

***САМОВЛАСТЬНѢ** *присл.* (1) самовільно: Тые вси села ... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... никакоже паче благословеня его церкви созиждати или самовласте (!) разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***САМОДЕЛЧИНЪ** *прикм.* (2): Личба ключнику киевскому Сенку Полозовичу а Самоделчину сыну з мыта (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Самоделчиниа** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *дав. одн. ч.* **Самоделчину** (1494—1495 *АЛРГ* 59).

САМОДЕРЖА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ Ивашко Голєшевски... Самодєржа, Ватаманъ Лѧховицки (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Самодержа** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

САМОДЄРЖАВНЫИ, САМОДЄРЖѦВНЪИ *прикм.* (2) самодержавний: велики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода... даль єсмъ... слузѣ нашему иванышю вытѧзю... села на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); велики самодержавныи г⟨осподи⟩нъ їо роман воєвода зємлѣ молдавской... ис нашимъ сына (!) олександромъ... чинимъ то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самодержѧвнъи** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **самодержавныи** 1 (1393 *Cost.* I, 13).

САМОДЄРЖЄЦЬ, САМОДРЪЖЄЦЪ *ч.* (2) самодержець: Божіею милостию мы кроль казимир краковскои зємлѣ... господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѧм тым самодръжецъ, явно повѣдают, колиж то пришедши пред нашє обличе слуга нашъ ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѧза львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѧмъ тымъ самодержєць... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самодєржєць** 1 (1377 *P* 23); **самодръжецъ** 1 (1361 *AGZ* 6).

САМОДЄРЖѦВНЪИ *див.* **САМОДЄРЖАВНЫИ.**

САМОДРЪЖЄЦЪ *див.* **САМОДЄРЖЄЦЬ.**

САМОИЛЪ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Самуил, *гр.* Σαμουήλ, *гебр.* Shĕmūēl) Самійло: Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... познавами то нашимъ листомъ... игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ (Перемишль, 1390 *P* 175); господи помози самоилови кюзнецю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже,... дали єсми монастырю нашєму, о(т) нємца... варє ко(л)ко сє(л) прислоухаютъ к нашему монастырю, на имѣ гдє є(ст) самоилъ ватама(н) (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самоилъ,** ⟨**с**⟩**амоилъ** (1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); *дав. одн.* **самоилови** (1390 *P* 175; XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

САМОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Самона, *гр.* Σαμώνας): фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самонъ** (XIV—XV ст. [*ОБРН* 112).

***САМОТЄЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л)... боѧринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самотєчи(ч)** (1446 *P* 154).

***САМОТЫИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... а Тишкова Поповича а Самотыина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Самотынна** (1499 *РИБ* 776).

САМСОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Сампсонъ, Самъпсонъ, *гр.* Σαμψών, *гебр.* Shimsōhn): кузьма, пантелѣимонъ... самсонъ... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самсонъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

САМЪ, САМЬ, САМ *займ.* (310) **1.** *(виділяє, уточнює, протиставляє)* (293) **а)** *(вказує на особу, яка виконує якусь дію з власної волі, ініціативи, добровільно)* сам (7): Я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души... хотячи душу спасти, записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); я єсми подѣлил сѧ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн(ѧ)з(є)мъ Семѣномъ Избаразким сам своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и нєпорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); y hranyciu y mezu iesmo samy promezy sebe połozy y korcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на особу, яка особисто виконує якусь дію)* сам (89): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый,... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть... то на буцеви насѣчено єго досыть... а на кругилии воєвода самъ призиралъ к тому (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то сєлищє... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) (Острог, 1427 *P* 109); а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи приѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти... до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Θетимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); А Богдан и жена єго Стана отпоустили прѣд нас, абы болшє нє имали тѣгати... на Ивоула за єго част села... ни сами они, ани дѣти их (Сучава, 1461 *BD* I, 45); А сє я Хвєдко Кословский самъ симъ листом светчю каждому доброму,

иж продал єсми сєло своє Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); Нижьли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); лишє, божє того нє даваи, боудєм ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм сами єхати заєдно з ними, он бы тогды имал єхати заєдно с ними сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно єму самому, и єго жонѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **в)** *(надає шанобливого забарвлення особі або предметові, про які йдеться)* сам (91): при казанiє (!) самого воєводы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Занъ же кто обидитъ церковъ Божую, тотъ самому Божыю закону противляетъ ся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); а при то(м) были мартоури са(м) господство ми вы(ш)писаннаго пєтра воєводы (sic.— *Прим. вид.*) и на(ш) митрополи(т) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); А на то єст велика мартоурїѧ сам господства ми вышєписанны Стефан воєвода и наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); тои продал самомоу господствоу ми за осим сот и сєдим дєсѣт и двѣ злата татарски (Сучава, 1479 *BD* I, 221); Самъ Казимиръ, Божъю милостью, Наместнику Берестейскому, пану Якубу Яновичу Немировича (Краків, 1487 *РИБ* 225—226); Самъ Александръ божью милостею великий кнѧз литовский (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); И оу том також прїидє прѧд нами... Настѧ... и продала свою правоую отниноу... Самомоу господствоу мы за рн златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 153); Самъ Александръ Божїю милостїю (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **г)** *(виділяє особу, яка протиставляється іншій)* сам (13): а иного соудъца (sic.— *Прим. вид.*) да нє имаю(т)... али да соуди(т) са(м) свои люди (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а тако(ж) шолтоузи и прьгари... или кто имє(т) брати о(т) на(с) воскъ по инши(х) трьго(х) а оу бани никто о(т) ты(х) о(т) оуси(х) да сѣ нє оумишаєтъ ни оу чє(м) алє сами калоугєри да бєроутъ воскъ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); а ино(г) соу(д)ца да нє имають николи ни оу чоумъ алє да соудѧтъ сами своими (!) люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); **д)** *(уточнююче-підсилювальний)* сам (93): ажє самъ нє можеть заплатити тотъ истыньныи што жє оуложать єго оу виноу хочеть ли король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тако влдка продалъ єсть яко самъ держалъ (Перемишль, 1391 *Р* 45); а Львовчанє што имуть принести сами изъ угоръ серєбро жьжєноє, отъ того серебра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); I poszli na woynu a i sami iesmo uze na doroze, Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тые двѣ части того имениа, на которомъ есми мѣлъ самъ жити запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А Ливовчанє що имоут сами приносити серєбро жєноє от Оугор, от того сєрєбра боудєт ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници... какъ дѣдь мой и от(є)ць мой имѣли и ѧ сама имѣю (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити... и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

2. *(без інших)* (2) сам, один: а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи шолтоузовє... и уси наши мєшчанє от мѣста от Брълад... прїидоша прѧд нами... и оупросили сєбѣ от нас како абихмо им досмотрили старїи их хотар... Ино мы єсмо им досмотрили и познамєновали... почьнши ис вєрха от бєрєгь Брълада от єдноу вєрбу... от това... на полє на єдин доуб що єст сам (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

3. *(який самостійно може робити що)* сам (2): О рєчє(х) которы(ж) самї старосты могоуть соу(д)т (XV ст. *ВС* 9 зв.); ◇ самъ (сами) въ собѣ (въ сєбѣ) (6), в собѣ... самъ (1) **а)** який становить окрему цілість (6): Мы великыи кнзь швитригаило... чинимь знамєнито... иже... даемъ... пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣтє басово со всими сєлы... какъ тая всѧ... имѣнья сама в собѣ... маєть (Луцьк, 1434 *Р* 128); Продал єсми имєнє моє отичизноє Дажєв на вєчност зо всимъ на всемъ яко ся тоє имєнє Дажєв само в собє... маєть (Володимир, 1475 *AS* I, 72); **б)** окремо, самостійно (1): I то(т) мн(с)ты(р) пєчє(р)скїй былъ з вєко(в) спрєделами свои(ми) вышеречє(н)ными самъ в сєбѣ Ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*); самъ (самимъ) на сєбє (4) особисто: Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича в чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями... какъ есмо самимъ на себе держали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58—59); сам прєз сѣ (2) особисто: А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ єго милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости просѣчи соби мироу, сам прєз сѣ алибо прєз нашоу причиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самъ, самь, сам, са(м), szam** 145 (1322 *Арх ЮЗР* 6/I, 3; 1368 *Р* 15; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *Р* 89; 1449 *АЛМ* 8; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; 1495 *BD* II, 63; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **!само** 1 (1462 *BD* I, 52); *род. одн. ч.* **самого, само(г)** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Р* 72; 1411 *Р* 77; 1415 *Р* 87; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 746); **сам, са(м)** 9 (1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); *дав. одн. ч.* **самому, самомоу** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1446 *AS* III, 5; 1454 *АЛМ* 12; 1459 *Р* 171; 1481 *BD* II, 248; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 64; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **самого** (1459 *Р* 172; 1495 *АЛМ* 83, 84); *місц. одн. ч., с.* **на самомъ** (XV ст. *ВС* 33); *кл. ф. ч.* **самъ** (1496 *ОКИВ*); *наз. одн. с.* **само** (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72); *наз. одн. ж.* **сама** (1378 *Р* 26; 1418 *Р* 89; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1459 *Р* 171; 1474 *РГС*; 1487 *AS* I, 85, 239; 1490 *ЗХП* 134; 1497 *BD* II, 119); *дав. одн. ж.* **самои, самой** (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 55; 1474 *РГС*; 1495 *BD* II, 59); *наз. мн. ч.* **сами, sami, самї, сам(и)** 67 (1388 *ZPL* 108; 1408 *Cost.* II, 632; 1429 *Р* 112; 1433 *Р* 123; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 472; 1457 *BD* I, 5; 1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 94; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **самы, samy** 3 (1475 *BD* II, 336; 1499 *BD* II, 423; 1500 *ДПЖН*); *наз. мн. с.* **сама** (1434 *Р* 128); *дав. мн.* **самымъ, самым, самы(м)** 5 (1389 *РЕА* I, 26; 1401 *АкВАК* III, 2; 1445 *Cost.* II, 727; 1471 *ДГСМПБ*; 1497 *AS* I, 112); **самимъ, самим** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1497 *ПМХ*); *зам. наз.* какъ єсмо **самимъ** на сєбє держали 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *знах. мн.* **самихъ** (1442 *Cost.* II, 716); *ор. мн.* **самыми** (1445 *Cost.* II, 726).

Див. ще **САМЇИ** 2.

***САМЪ СЄМЪ** *див.* **САМЬ СЄДМЬ.**

***САМЪ ТРЄТЄИ** *займ.* (2) один з двома іншими: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запрє(л) тотъ пєтръ то(г) годоу оупоминалъ досыть оучїиєнїя мы сказоуємь пєтрѫ самом(оу) трєтью прїсѧгноу(т) ижє ємоу янъ чєтыри па(л)ци оутѧлъ (XV ст. *ВС* 23); Сєло Инохо(д)ковъци а в томъ сєлє отамо(н) самъ трєтє(и) а вси слоуги на во(и)ноу хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самъ трєтє(и)** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *дав. одн. ч.* **самом(оу) трєтью** (XV ст. *ВС* 23).

Пор. ***САМЪ ЧЄТВЄРЪТЪ, САМЬ СЄДМЬ.**

***САМЪ ЧЄТВЄРЪТЪ** *займ.* (1) один з трьома іншими: а оу дво(р)цы в королєво(м) милѦ отъ города тамъ о томъ дво(р)цы жонька з дє(т)ми сама четвєрьта (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сама четвєрьта** (XV ст. *ИК*).
Пор. ***САМЪ ТРЄТЄИ, САМЬ СЄДМЬ.**
***САМЫИ** *див.* **САМЇИ.**
! SAMYJ ⟨SEMYJ⟩ *див.* **СЕМЫЙ.**
САМЬ *див.* **САМЪ.**
САМЬ СЄДМЬ *займ.* (2) один із шістьма іншими: али (!) па(н) своємоу владареви алюбо своємоу слоузє о нєкоторои рєчи алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть тогды имєєтсѦ своєму па(н)у о(т)присѦ(ч) самь седмь (XV ст. *ВС* 32).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самь сєдмь** 1 (XV ст. *ВС* 32); **са(м) сємъ** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.).
Пор. ***САМЪ ТРЄТЄИ, *САМЪ ЧЄТВЄРЪТЪ.**
САНГУШКОВИЧЪ, САНКГОУШКОВИЧ, САНКГОУШКОВИЧЪ, САНКОУШКОВИЧЪ, СЄНГОУШКОВИЧ, СЕНКГУШКОВИЧЪ, СЕНЪКГУШКОВИЧЪ, СЄНЬКОУШЬКОВИЧЬ, СЕНДЮШКОВИЧ, СОНКГОУШКОВИЧЬ, СОНКГУШКОВИЧ *ч.* (31) *(особова назва):* за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А сє я князь Олександро Сонкгоушковичь, а кнѦзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а при том с нами были: кн(Ѧ)з Михайло Санкгушкович вл(а)д(ы)ка луцкии Иона (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Саигушковичъ, Санкгоушковичъ, Санкушковичъ** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1446 *AS* III, 5; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **Санкгоушкович** 1 (1454 *AS* III, 10); **Сеикгушковичъ, Сенъкгушковичъ** 2 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **Сєнькоушьковичь** 1 (1451 *Р* 156); **Сєнгоушкович** 1 (1487 *AS* I, 239); **Соикоушкови(ч), Сонкгушкович** 4 (1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 69; 1491 *AS* I, 95); **Сонкгоушковичь** 2 (1475 *AS* III, 14); **Сендюшкович** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **Саигушковича, Саикгоушковича** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *AS* III, 10); **Сонкгоушковича** 1 (1475 *AS* III, 14); *дав. одн.* **Санкгоушковичоу, Санъкгушковичу** 3 (1467 *AS* I, 63; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1489 *AS* III, 22); **Саиъкгоушьковичоу** 2 (1467 *AS* I, 63); **Саикгушьковичю** 3 (1469 *AS* I, 64); **Санкгоушковичоу** 3 (1475 *AS* III, 14; 1491 *AS* I, 94); **Сонкоушковичю** 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **Сонкгушковича** (1491 *AS* I, 94).
САНКГОУШКО, СЕНДЮШКО *ч.* (4) *(особова назва):* мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... яко человѣку рыцерскому... надаемо волности в(шеля)коѣ... въ... панствѣ нашомъ... заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140); КнѦзю Сонкгоушкоу оу Каменцы сєло Коростичи (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2); А при том был дѦдѦ мой кнѦзь Санкгоушко Федкович (Кобриив, 1454 *AS* III, 10).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Санкгоушко** 1 (1454 *AS* III, 10); **Сендюшко** 1 (1438 *Р* 140); *род. одн.* **Саикгоушка** (1454 *AS* III, 10); *дав. одн.* **Сонкгоушкоу** (1441—1443 *AS* III, 2).
САНКГОУШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
САНКГОУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***САНКГОУШЬКОВИЧЪ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***САНКГУШЬКОВИЧЬ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***САНЖАКЪ** ч. (1) (*тур.* sandžaq «невелика провінція» «знамено», *молд.* санжяк) губернатор у давній Туреччині: А також мы... ани жаднои раді ани помочи Тоуркомне имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурецкого чъсарѣ, або єго санжак(а) ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).
ФОРМИ: *род. одн.* **санжак(а)** (1499 *BD* II, 423).
***САНКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Алєксандръ): Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко писаръ брали личбу... в мытниковъ киевских в Санка а в Цибули (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).
ФОРМИ: *род. одн.* **Санка** (1497—1498 *АЛРГ* 80).
САНКОУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***САННА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* еще єсми дали нашємоу вѣрному пану, думѦ апроду... єдно село на саннои (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на саннои** (1443 *Cost.* II, 131).
! САНОЖАТЬ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**
***САНОЦКИИ** *див.* **СЯНОЦЬКЫИ.**
***САНЧѦ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р)... о(т) доуба... просто... на могїлу... а от толѣ на врьхъ Санчѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).
ФОРМИ: *род. одн.* **Санчѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122).
***САНЪКГУШКОВИЧЪ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***САРАТА** *див.* **СЪРАТА**[1].
***САРВАСОВО** *с.* (1) *(назва села у Закарпатській землі):* Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко и тодѣрь и шандрь нємиши о(т) (са)рвасова... даємо вѣдомо... ажє балица воевода и драгъ мещерь създидашє цр̃ковь в имє ст̃го архагг̃ла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **(са)рвасова** (1404 *ГМ*).
САСКА[1] *ж.* (2) *(особова назва):* А пак оу том також прїидоша прєд нами... слоуга наш Петриман и съ своими сестрами Софїика и Саска... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Саска** (1491 *BD* I, 451).
***САСКА**[2] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и хотаръ... прости дѣла... и о(т) толѣ прости на устиє саскоу, таже гори на вєлики нємецъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* **на устиє саскоу** (1453 *Cost.* II, 445).
САСОВЄ *мн.* (3) *(назва німецьких поселенців у Молдавії, вихідців із Саксонії)* саксонці: про то(ж), варє коли сасове о(т) бани имє(т) о(т)стоупити о(т) свои(х) токмѦ(л) бу(д) коли, тогди сасовє на(м) имє(т) платити ӡ̆ роубли сребра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); прото(ж) ... дали єсми на(ш) ли(ст) нашєму монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу... и тако(ж) кь и(х) татаромь що соу(т) оу бани, щобы не имали сасовє о(т) бани ни єдино дѣло (Контари, 1454 *Cost.* II, 508—509).
ФОРМИ: *наз.* **сасовє** (1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 509).
САСЧОРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ни на горо(д) да не робѣ(т) лю(дї) о(т) сасчори и ни иноє ничого (Байчани, 1454 *ПГПММ*).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* **о(т) сасчори** (1454 *ПГПММ*).
САСЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... сасъ горбачеви(ч) со всею братьею... чиниимы знамени(т)... коли кнѦ(з) велебныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... королеви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) землѦнъ єго... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... села ... на имѦ балосинєщи... и на краковѣ где бы(л) са(с) данъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сасъ, са(с)** (1388 *Р* 39; 1442 *Cost.* II, 93).
! САТИ ⟨ПИСАТИ⟩ *див.* **ПИСАТИ.**
***САТЫЄВСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* А при том был: пан Дениско Мукосѣевич... а кн(Ѧ)г(и)ии Сатыевскоє боѦрин Борис Олибовский (Острог, 1465 *AS* I, 57).
ФОРМИ: *род. одн.* **Сатыевскоє** (1465 *AS* I, 57).
! САУЖБОУ ⟨СЛОУЖБОУ⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**
САОУЛА *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Саулъ, *гебр.* Šiaul) Савелій: Стефан воевода, господарь земли ⟨молдавскои

знаменито чиним)... ож тоти истинни наш(и слоуги... и) Илияш Саоула... оуноукове старо(го Стояна Прочелника) слоуж(или) нам право и вѣрно (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); а па(к) фе(д)ка и сестри еи мърина и гинда... и сестричичи еи саоула и ивань... привилїє що имали они о(т) на(с) же на тоє село... дали оу роуки... паноу тоадєроу писареви нашемоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Саоула** 2 (1490 *BD* I, 434; 1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* сестричичем еи **саоула и иваноу** 1 (1495 *ПГВСР*).

САОУЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ темишещи... и на оустїє краковѣ саоучєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз.* **саоучєщи** (1447 *Cost.* II, 288).

***САЧАВА** *див.* **СОУЧАВА**[1].

САЧКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том моем записном листу был: от(є)ць нашь Дамїанъ... а пан Завиша Романович, а пан Млѣчко Сачковичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сачковичь** (1487 *AS* I, 239).

***СБЇАРИ** *див.* **ЗБЇАРѦ**.

СБОРЪ *ч.* (1) *(цсл.* съборъ) *(головна або велика церква в місті)* собор: у сучавѣ городѣ въ лѣто≠Ѕцаі гєнуарїа м(с)ца... въ сборъ стго ивана кр(с)тлѦ (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **въ сборъ** (1403 *ДГАА*).

СВАДА *ж.* (14) (*стп.* swada, *стч.* sváda) **1.** сварка (9): а тако(ж) варє колико люди слоухають къ митрополїю да нє имає(т) и(х) соудоути (!) шолтоузи ани пригарє ни гло (!) брати и(с) ни(х) ни рѦ(д)ци тръговскы(х) ни за сва(доу) ни за илїнь днь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Кто боудє(т) ранєнъ оу свадє алюбо кромє свады (XV ст. *BC* 6 зв.); Толко за свадоу торговскою и за татбоу... аби соудили дворници... тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

2. судова справа, тяжба (5): кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою... тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); варє коли бы оусталъ поѦна ста(н) илї братиа є(г)... на пана михаила логофе(т)а... за тота села или тѦжєю или свадою... то(т) заплати(т) вышєписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свада** (XV ст. *BC* 27); *род. одн.* **свады** (XV ст. *BC* 6 зв., 19 зв.); *знах. одн.* **свадоу, сва(доу)** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); *ор. одн.* **свадою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); *місц. одн.* **оу свадѣ** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **оу свадє** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.).

***СВАРИТИ СѢ** *дієсл. недок.* (1) (за що) сперечатися (про що, за що): И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю, докоул мє (!) имєтє слышати аже єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **щоби сѣ єстє сварили** (1481 *BD* II, 358).

СВАРЦЬ *ч.* (1) *(особова назва):* коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1386 *P* 15).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сварць** (1368 *P* 15).

***СВАРЪ** *ч.* (4) сварка: I též, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho žadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); мы сказоуємь є(с)ли и(ж) оу сварє рани(л)сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущено (XV ст. *BC* 19 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **свароу** (XV ст. *BC* 13); *знах. одн.* **сваръ, swar** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 25 зв.); *місц. одн.* **оу сварє** (XV ст. *BC* 19 зв.).

***SWATYI** *див.* **СВАТЫИ**.

СВАТЪ *ч.* (11) сват: ино братъ и тєсть нашъ а твой сватъ, великий князь Иванъ Васильєвичъ, о томъ къ намъ вскazывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру и въ єдинацътвє (Троки, 1494 *BD* II, 387); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого а нашого свата великого князя московьского, што жъ онъ зъ доконъчаньѦ своєго и крєстъного целованьѦ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу землю и шкоды вамъ великии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сватъ, сва(т)** (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **свата** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД*; *ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ*; 1498 *BD* II, 412, 413; 1499 *BD* II, 447).

***СВЄДЄНЇЄ** *с.* (2) *(з посади)* зведення, скинення: мы нє хотимъ того имєть прїказоуємь мы тымъ то слоужєбнїко(м) по(д) виною сєдєнїя (!) оурѦдоу и(х) и обранїя(!) имєнїя и(х) безъ прїказанїя ихъ соуда нє позывати (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **! сєдєнїя** (XV ст. *BC* 13 зв., 15).

***СВЕДЄТЄЛСТВО** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВО**.

***СВЕДЄТЄЛСТВОВАТИ** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВОВАТИ**.

***СВЕДЕТСТВО** *див.* **SWEDECTWO**.

SWEDECTWO *с.* (25) (*стч.* svědectvi, *стп.* świadectwo) **1.** свідчення, показання (18): Naperwej ustawilijesmo iźby za peniazi... abo wynczoj reczi... dwum chrest'janom a tretomu... kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem... swedectwo dopuszczono majet byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); мы хочемъ бє(з) ouраза бы того хто тыи свєткы вєдѣ жєбы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнѦ(л) а ихъ свїдє(ч)ство моцно (XV ст. *BC* 20); мы ты(х) прывилєю(в) на обє стороиє выслоухали и сведецътва пна воєводина а пана юръєва (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(підтвердження)* свідоцтво (7): а про лепшое сведецтво и памет и печати есмо свои привесили к сему нашому листоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А еще над то потверженье сего нашого жалованья, про лепшое сведецтво и твердость памети, и печат нашу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); А на твердост сведецтво к сей духовници и печать свою привесил (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); на которы ж рѣчи лепѣйше свєдєтство а болшеє потвєржєнє печат н(а)ша ест к сємоу нашомоу листу завѣшена (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свидє(ч)ство, свїдє(ч)ство** 4 (XV ст. *BC* 19, 19 зв., 20); **свїдѣ(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 20); **swedectwo** 1 (1388 *ZPL* 103); *зам. род.* **на твердост сведецтво** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. одн.* **свєдє(ц)ства** (1495 *ВК*); *знах. одн.* **swedecstwo, сведецство, свє(д)цс(т)во** 3 (1388 *ZPL* 106; 1451 *P* 159; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **свидє(ч)ство** 2 (XV ст. *BC* 18 зв., 20); **свєдєцтво** 2 (1444 *AS* I, 42; 1488 *AS* I, 242); **свєдє(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **свєдєтство** 1 (1499 *AS* I, 118); **свїдєчьство** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. одн.* **свидє(ч)ствомь, свїдє(ч)ствомъ** 2 (XV ст. *BC* 25 зв., 36 зв.); **сведецьтвомъ** 1 (1389 *PEA* I, 26); **свидѣ(ч)ствомъ** 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); **сведєтствомъ** 1 (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **о свѣдєчьствѣ** (XV ст. *BC* 6 зв.); *знах. мн.* **сведецътва** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***СВИДОЧСТВО**, ***СВЇДЄЧЄСТВО**, ***СВѢДЄТЄЛСТВО**, ***СВѢДОМИЄ**.

***СВЄДЄЦСТВО** *див.* **SWEDECTWO**.

***СВЄДЄЦЪТВО** *див.* **SWEDECTWO**.

***СВЕДЕЦЬТВО** *див.* **SWEDECTWO**.

***СВЄДЄЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO**.

! СВЄДЇТЕЛИ (СВѢТЧИЛИ) (1): а привілїє що има(л) на тє(х) села(х) и на озера они ємоу покради, коли єм до(м) злодѣи покрали, како тои свєдїтєли (!) на(м) мєжїяшы прє(д) нами (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

Див. **СВѢТЧИТИ**.

***СВЄДНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Свидники: Я... выдечи сестренца своєго кнѦзѦ Василевича службу и пилност до себє дала єсми єму... имєнє...

Любчо... с полми и сеножатми... почєнши от Мосора половицєю рєки минуючи Свєдники аж до вєлицкого ставу (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах.* **Свєдиики** (1488 *AS* I, 242).

***СВЄДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

СВЄДОМО *див.* **СВѢДОМО.**

***СВЄДОМОСТ** *див.* ***СВѢДОМОСТЪ.**

***СВЄДОМОСТЬ** *див.* ***СВѢДОМОСТЪ.**

***СВЄДОМЪ** *див.* ***СВѢДОМЪ.**

***СВЄДОМЪЄ** *див.* ***СВѢДОМИЄ.**

***СВЄДОЦСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄДОЦТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄДОЦЪСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄДОЦЬСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄПЄТЪ** *ч.* (1) борть, вулик у дереві дикнх бджіл: коупилъ панъ пєтръ радцѣовьский дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомъ того села и сычємь и с колодѦзємь... и свєпєты за рѣкою (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **свєпєты** (1366 *P* 12).

***СВЄРХА ВЫПИСАНЪ** *див.* ***СВЄРХА ВЫПИСАНЫИ.**

***СВЄРХА ВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищевказаний, вищеназваний: А дали єсмо напрє(д) рєчєномоу паноу свєрха выписана сєла ємоу вѣчнє на вєки нєпороушно (Луцьк, 1451 *P* 159); а дали єсмо напрєдъ рєчєномоу паноу свєрха (так.— *Прим. вид.*) выписанаѦ сєла ємоу вѣчнє на вєки нєпороушно (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **свєрха выписанаѦ** 1 (1452 *P* 161); **свєрха выписаиа** 1 (1451 *P* 159).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЄРВЄЙВЫПИСАННЫИ, *ПЄРВЄЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЄРЄДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *ОУВЄРХОУВЫПИСАНЫИ.**

***СВЄРЩОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* писа(л) дъя(к) свєрщо(к) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свєрщо(к)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***СВЄСЧЄНЪНИКЪ** *див.* ***СВЄЩЄНЪНИКЪ.**

***СВЄТЛИИ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

***СВЄТЛЫЙ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

! СВЄТОКЪ *див.* ***СВѢДОКЪ.**

***СВЄТСКИИ** *див.* ***СВЄТСКЫИ.**

***СВЄТСКЫИ** *прикм.* (7) *(не духовний)* світський (6): Мы Ѳєоктисть, митрополить молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак свѣцкими паны молдавскими... вызнавами... абыхом мы нє имали николи... отстоупити... от королѦ єго милости (Сучава, 1462 *BD* II. 288—289); оуставлѦємъ и прїказоуємъ всє(м) шє(л)тїсомъ дховнымъ и свє(т)скымь... имаю(т) с намї поитї на ж(д)одю (!) валкоу (XV ст. *BC* 11 зв.— 12); Мы Стєфань воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу и доуховномоу и свєцкомоу... ажє... слюбили єсми... Казимировѣ... королєвѣ полскому... абыхомь мы их милости вєрни... были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301); який належить світському власннкові (1): О жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою Ижє дховныи и свє(т)скыи имєнѣя дєржать а намъ сѦ тымъ вымовлѦють а нашєи слоужбы на воинє нє чїнѦ(т) (XV ст. *BC* 12); ◇ **свєтскиє попы** (1) біле духівництво, не монахи: а по сємоу записаню нєнадобє вступати сѦ свєтским попом в тот клѦштур, лишє мнихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **свєцкомоу** (1468 *BD* II, 301); *дав. мн.* **свєтским** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **свє(т)скымь** 1 (XV ст. *BC* 11 зв.); *знах. мн. с.* **свє(т)скыи** (XV ст. *BC* 12); *ор. мн.* **свѣцкими** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **о свє(т)скы(х)** (XV ст. *BC* 5 зв., 11 зв.).

***СВЄТЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВЄТЧЫТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВЄТЪ** *див.* ***СВѢТЪ.**

***СВЄТЫИ** *див.* **СВѦТЫИ.**

***СВЄТЬЛИИ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

***СВЄЦКИИ** *див.* ***СВЄТСКЫИ.**

***СВЄЧА** *ж.* (3) свіча: о загашєнїи свєчи и о ранєномъ чл҃вцє (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **свєчи** (XV ст. *BC* 7 зв.); *знах. одн.* **свєчю** (XV ст. *BC* 27); *знах. мн.* **свєчи** (XV ст. *BC* 27).

***СВЄЩЄНЪНИКЪ** *ч.* (3) священик: Тыє вси сєла... маєтъ дєржати господинъ богомолєц нашъ Климєнтий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... а всими цєрквями и ихъ свєсчєнъниками, нищихъ обитєлми... радити, благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отєцъ владика маєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоить исполняти Божия цєркви и ихъ свєщєнъниковъ, а нє обидєти (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. мн.* **свєсчєнъниковъ, свєщєнъниковъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. мн.* **свєсчєнъниками** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СВИДЄЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

! СВИДИ ⟨СВИДИЧСТВО?⟩ (1): мы сказоуємь яново свидє(ч)ство имєє(т) свиди (!) припоущєно и(ж) гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѫ оучинилъ (XV ст. *BC* 18 зв.— 19).

***СВИДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

SWIDOMO *див.* **СВѢДОМО.**

SWIDOCZNO *див.* **СВѢДОЧНО.**

***СВИДОЧСТВО** *с.* (29) **1.** підтвердження, свідоцтво (22): а на то свѣдоцтво завѣсилъ свою пєчѦть а панъ Михайло свою пєчѦть (Львів, 1386 *P* 31); а на лѣпшєє свѣдотсво (!) томоу оусємоу вышєписаномоу крѣпости дѣлѦ пєчать маистатъ нашь вєлѣли єсми привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Сучава, 1439 *Cost.* II, 713); А про лѣпшоє свѣдоцтво и твєрдость пєчать свою привѣсили єсьмо (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А для лѣпшоє справєдливости и потвєржєнья сєго моєго листу просилъ єсми ихъ милостєй вєрхуписаныхъ на свидство (!), ижъ бы ихъ милосты пєчати свои приложили къ сєму моєму листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. показання, свідчення (6): колижь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь, и свѣдоцствомь оутвєржєно людьским, про тожь мы иляшь... воєвода... знамєнито чинимо... како... за щкоды пєрєдь рєчєныхъ зѣм(л)ь... зємлю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) свєдо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили, и ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); И мы по(д)лугъ ты(х) свєтковъ свєдо(ц)ства богдана сопєгу в то(м) оправили (Бєрєстя, 1496 *ВМКФС*); **свидочство чинити** (1) давати показання, свідчити: а потомъ коли по(д) прїсѦгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѦ коумовъства єго жє бы сѦ нє го(ди) свидо(ч)ство є(г) (XV ст. *BC* 20—20 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свидо(ч)ство, свїдо(ч)ство** (XV ст. *BC* 20 зв.); *род. одн.* **свєдо(ц)ства** (1495 *ВМЗД*; 1496 *ВМКФС*); *знах. одн.* **свєдоцьство, свєдоцтво, свєдо(ц)ство** 5 (1404 *P* 68; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1451 *P* 157; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV 194; 1452 *P*161); **свѣдоцьство, свѣдоцство** 4 (1409 *P* 74; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *P* 148; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **свѣдоцтво** 3 (1386 *P* 31; 1401 *P* 66; 1465 *АкВАК* III, 4); **свєдоцъство** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194); **свєдоцтво** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **свѣдочєство** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **swidoczstwo** 1 (1413 *GL* 48); **свѣдоцєство** 1 (1418 *P* 89); **свѣдочьст(в)о** 1 (1424 *P* 106); **! свѣдотсво** 1 (1439 *Cost.* II,

713); ! свѣдовъство 1 (1451 *ДГШХ*); свидо(ч)ство 1 (XV ст. *ВС* 20); свєдотство 1 (1470 *AS* I, 65); ! свидство 1 (1499 *АСД* VI, 3); *ор. одн.* свѣдоцствомь 1 (1436 *Cost.* II, 706); свїдо(ч)ствомь 1 (XV ст. *ВС* 20); *місц. одн.* при... свѣдоцтвѣ (1467 *СП* № 13).

Див. ще **SWEDECTWO, *СВЇДЄЧЄСТВО, *СВѢДЕТЄЛСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

! СВИДСТВО ⟨СВИДОЧСТВО⟩ *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВИДЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВИДѢЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВИЖИИ** *прикм.* (2) (*який не втратив своїх добрих, природних якостей, не зіпсований*) свіжий: А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа или от мажи соленои... тот єст противник нам (Сучава, 1466 *BD* I, 96); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали и потврьдили єсми тои свѧтои нашеи црькви... двѣ села... и съ десѣтиною от свижоую рибоу (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* свижаа (1466 *BD* I, 96); *знах. одн. ж.* свижоую (1488 *BD* I, 342).

SWYKU *присл.* (1) здавна, споконвіку, одвіку: dajemo ym... szelo... zo wsim vzithcom zo wsymy Hraniczamy pokolye swyku k nyemu prysluzalo (Глиняни, 1395 *GL* 166).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА.**

***СВИНКА** [1] *ч.* (1) (*особова назва*): мы александръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили велеможны(х) паны... то є(ст)... пана штибора изъ выш(н)єва... пана свинки ис поморѧ(н)... иже мы... слюби(л) єсми служити королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род. одн.* свинки (1455 *Cost.* II, 769).

***СВИНКА** [2] *ж.* (1) (*назва урочища у Волинській землі*) Свинка, *суч.* Мостовий (хутір): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ... соборной церкви у Луцку... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного, и Мошонки, и Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* Свинки (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***SWINNAIA** *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Свинна, *суч.* Веснянка: My Witold wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawcze... y k tomuz prydali iesmo Swinnuiu (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* Swinnuiu (1420 *AS* I, 25).

***СВИНЮСКИИ** *прикм.* (3) (*пор.* Свинюхи *у Волинській землі*): Што ваша милость мне очивисте приказали:.. абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ, которые имена свои маютъ под лови Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20);

д у б р о в а С в и н ю с к а я (2) *див.* **ДОУБРОВА**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* Свинюскую (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн. ч.* Свинюские (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***СВИНЮШАНЕ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання*): Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшан мъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *дав.* свинюшаномъ (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***СВИНЯ** *ж.* (24) свиня: а кто идеть до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ, отъ десѧть свинїи одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да нє дадоуть тоты люди ис тѧ(х) села(х) ни да(н)... ни подводоу, ни десѣтиноу о(т) бчо(л), а ни о(т) свини (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); И щоби съ єсте нє сварили за моєю имєнїю... але прѧчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *род. мн.* свинїи 9 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 790); свини 5 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *ПГСММЦ*; 1460 *BD* II, 273); свынєі, свинє(и) 3 (1424 *Р* 104; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); свыни 1 (1460 *BD* II, 274); свыны 1 (1460 *BD* II, 275); *знах. мн.* свиньи, свїньи, свини (XV ст. *ВС* 8 зв., 37 зв., 38; 1481 *BD* II, 358).

СВИСЛОЦКЇЙ *прикм.* (1) (*пор.* Свислоч *у Віленському воєводстві*): Билъ намъ чоломъ... намѣстникъ свислоцкїй, панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што... дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* свислоцкїй (1410 *АкВАК* XI, 5).

***СВИЩОВО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Свищів: Також што прндали есмо кн(ѧ)зю Федору село... Свищово ис приселки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* Свищово (1396 *AS* I, 20).

***СВЇДЄЧЄСТВО** *с.* (3) (*підтвердження*) свідоцтво (2): Частокро(т) прїгожалосѧ ижь два алюбо четыри обаженьі о моужебоитство а казнєно их ка(к) моужоиство (!) на прїсѧгоу прїводѧ мы о(т)кладаємь тыи прїсѧгы а оуставлѧємъ и(ж) толко оди(н) имєєть быти осоуженъ а дроузїи имеютсѧ добрымь свїдєчество(м) о(т)водить а нє боудє(т) ли свїдѣчества тогды маютъ казнєны быти по(д)лоугъ вїны (XV ст. *ВС* 24);

с в ї д е ч е с т в о ч и н и т и (1) давати показання, свідчити: а такоє свїдєчество чинѧчи оу три(д)цати годовъ можє(т) окоупити тоє дѣди(ч)ство (XV ст. *ВС* 20 зв.— 21).

ФОРМИ: *род. одн.* свїдѣчества (XV ст. *ВС* 24): *знах. одн.* свїдечество (XV ст. *ВС* 20 зв.); *ор. одн.* свїдечество(м) (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще **SWEDECTWO 2, *СВИДОЧСТВО 1, *СВѢДЄТЄЛСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

***СВЇДЄЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВЇДОЧСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЇДѢЧЄСТВО** *див.* ***СВЇДЄЧЄСТВО.**

***СВЇДѢЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВОБОДА** *ж.* (1) (*поселення, жителі якого звільнялися на певний строк від феодальних повинностей*) слобода: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. мн.* свободамъ (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СВОБОДНЫИ** *прикм.* (1) вільний, свобідний: Азъ рабь б҃жїи... именемь стефанъ... коупи(х) си тєтраєv(г)ль за свою дшѫ... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своего и по смрьти его... дондеже сѧ влъче(ть) сьмѧ є(г) и коренъ а изше(д)шє о(т) того корене и плъменѣ или сїлоѫ, или плѣненїємь или бѫди коеѫ коеѫ(!) нѫж(д)еѫ ннкто да нѣ воленъ продатї ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ нѫ да є(ст) свободна за тѣ(х) дшѫ их же въспомѣнѫхо(м) пр(ѣ)ж(д)є (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* свободна (1401 *ЗКЄ*).

***СВОЗЪ** *ч.* (2) (*назва села у Волинській землі*) Звози: грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* Своза (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СВОИ** (1820) **І.** *займ.* (1777) (*присвійний, який стосується всіх трьох осіб в одн. і мн.*) (*вказує на те, що належить якійсь особі або має відношення до неї*) свій (1776): Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); ѧ панъ костѧ валаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь и цѣловалъ єсмь на то кр(с)тъ веренъ быти своєму г(с)дрю (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); мы кнѧзь Васнлей, кнѧзь Семен, кнѧзь Солтан Василевичи... сознаваем... дѣлили єсмо отчину свою промеж себє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54);

А хотарь томоу сєлоу... да єст съ усими своими старими хотарми, коуда из вѣка оживали (!) (Сучава, 1488 *BD* I, 345); прїидоша... оуноукове доумини... и продали свою... о(т)нину, о(т) своєго праваго оурыка (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

II. *(у знач. іменника)* (5) **1.** те, що особисто належить кому (4): ищитє своєго а мы вамъ дамо (б. м. н., 1393 *РФВ*, 170); мы оуставлѧємь... тын дѣвкы маю(т) свое оузѧ(т) (XV ст. *ВС* 41—41 зв.); А сє я, Богдан Холоневскии Мошчичь, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ из Дмитромъ отчизною нашою... люди и каждое поле имаева (sic.— *Прим. вид.*) на полы; а копани свои кажды человѣкъ свое вѣдаетъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

2. близький родич, свояк (1): Тоє дали въ задоуша родітєлїи своих и въ задоуши *своих* (Сучава, 1467 *BD* I, 120—121);

◇ взяти къ своей руце (1), взяти к своим рукам (1) *див.* **ОУЗЯТИ** 2; своєю волєю (2) *див.* **ВОЛЯ** 1; своєю головою (1) *див.* **ГОЛОВА**; дати своє право (2) *див.* **ДАТИ**; дати по своєм животє (3), по своєм животѣ дати (2) *див.* **ДАТИ** 1; окоупити свою шїю (1) *див.* **ОКОУПИТИ**; очима своими (1) *див.* ***ОКО**[1]; своимъ животомъ (10), своими животы (1), своємоу животоу (1) *див.* ***ЖИВОТЪ**; имати собє свою волю (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; своєю парсоуною (1), съ своєю парсоуною (1), своими парсоунамы (1) *див.* **ПАРСОУНА**; изъ своєи роуки дати (1), своєю рукою (6) *див.* **РУКА**; съ своимъ ѧзыкомъ (2) *див.* ***ЯЗЫКЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **своєго, swojeho, своє(г)** 211 (1375 *Р* 20; 1388 *ZPL* 105; 1401 *ЗКЄ*; 1439 *Cost.* II, 35; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 55; 1481 *BD* I, 248; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); ! **съвоиго** 1 (1457 *Р* 166); ! **своє** 1 (XV ст. *ВС* 12); *зам. дав. ж.* **по своєго... волєю (воли)** 2 (1459 *BD* I, 32; 1493 *Cost. S.* 176); *дав. одн. ч., с.* **своєму, swojemu, своємоу, своєм(у)** (1349 *Р* 3; 1388 *ZPL* 107; 1402 *Cost.* II, 623; 1424 *Р* 106; 1448 *AS* I, 44; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 72; 1481 *BD* II, 364; 1491 *BD* I, 459; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **свои, swoi, сво(и)** 49 (1375 *Р* 20; 1408 *Cost.* II, 632; 1418 *Р* 89; 1437 *Cost.* II, 709; 1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* III, 17; 1490 *BD* I, 421; 1496 *BD* II, 407; XV ст. *ВС* 19; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **своєго, swoieho, своє(г)** 37 (1352 *Р* 3; 1435 *Cost.* II, 692; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 69; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 431; 1494 *BD* II, 388; 1498 *BD* II, 413; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); ! **swoiho** 1 (1413 *GL* 48); *зам. знах. ж.* жалоуючи **свои** жало(ст) и **свои** смртъ 2 (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. ч., с.* **своимъ, своимь, swoim, свои(м)** 113 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1366 *Р* 14; 1398 *Р* 57; 1437 *Cost.* II, 709; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 734; 1456 *Cost.* II, 583; 1462 *BD* I, 67; 1482 *AS* I, 80; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **своємь, своємъ** 9 (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 26; 1391 *Р* 45); **своѣмъ** 2 (1421 *Р* 92; 1435 *Р* 134); *місц. одн. ч., с* **въ (на, о, по, оу) своємь, своємъ, своєм, своє(м)** 33 (1385 *Р* 28; 1398 *Р* 57; 1434 *Cost.* II, 669; 1446 *Р* 154; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1487 *AS* I, 240; 1493 *ПОСВВ* 152; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **на (оу) своѣмъ** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **на своюмь** 1 (1398 *Р* 57); *зам. род.* **от своєм хотарѣ** 1 (1472 *Cost. S.* 88); *зам. місц. ж.* **оу своє(м)** очизны 1 (1452 *Cost.* II, 422); *знах. одн. с.* **своє, свое, swoje** 65 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1370 *Р* 18; 1428 *Cost.* I, 228; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1453 *Cost.* II, 458; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 86; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); ! **сво здоровиє** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *зам. род.* **знамени своє** 1 (1498 *ЧІАФ*); *зам. знах. ж.* **своє...** отниноу 10 (1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 244; 1481 *BD* I, 248, 249, 258; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 274; *Cost. S.* 121; 1493 *Cost. S.* 175); *зам. місц. ж.* **на своє сьмрти** 1 (1440 *Mih.* 208); *наз. одн. ж.* **своѧ, своа** 4 (1428 *Cost.* I, 221; 1448 *Cost.* II, 738; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 403); *зам. знах.* загубил **своа** привилїа (1481 *BD* I, 258); *род. одн. ж.* **своеи, своей, своє(и)** 21 (1393 *Р* 51; 1430 *ГВКЛ* 7; 1442 *Cost.* II, 716; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1470 *BD* I, 147; 1487 *AS* I, 241; 1488 *РИБ* 222; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **своєє** 16 (1427 *Р* 108; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1487 *ВОРСР* 178; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 413; XV ст. *ВС* 13 зв., 19; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **своєѧ, своєя, своєа, своєѫ** 6 (1448 *DIR* № 10 b.; XV ст. *ВС* 11 зв., 15, 19 зв., 27 зв., 31 зв.); **своєѣ** 3 (1366 *Р* 14; XV ст. *ВС* 24 зв.; 1411 *Р* 79); **своє** 2 (XV ст. *ВС* 20 зв.; 1459 *Р* 172); **sweje** 1 (1388 *ZPL* 104); *зам. ор.* **съ торго(вл)ю свои** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *дав. одн. ж.* **своеи, своей, своє(и)** 89 (1370 *Р* 18; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *Р* 154; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 55; 1470 *AS* I, 67; 1480 *BD* I, 244; 1490 *AS* I, 92; 1495 *ВМБС*; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **свои** 2 (1461 *BD* I, 45; 1495 *BD* II, 40); **своюи** 1 (1398 *Р* 57); *зам. дав. ч.* непоту **своеи...** посте(л)нику 1 (1453 *Cost.* II, 458); *знах. одн. ж.* **свою, swoju, swoiu, swoyu сво(ю), своѫ, своѧ** 288 (1359 *Р* 10; 1378 *Р* 26; 1396 *AS* I, 20; 1413 *GL* 48; 1432 *Cost.* I, 327; 1458 *ОЖДМ*; 1467 *BD* I, 120; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. род.* от **свою** части 1 (1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* по **свою** доброю воли 4 (1462 *BD* I, 52; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *BD* II, 247; 1497 *BD* II, 118); *ор. одн. ж.* **своєю, swojeju, своєѫ, своєѧ** 119 (1350 *Р* 8; 1393 *Cost.* I, 13; 1401 *ЗКЄ*; 1418 *Р* 89; 1435 *Cost.* II, 676; 1463 *ГГЯ*; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1483 *BD* I, 269; 1498 *АЛМ* 169; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **своню** 1 (1429 *Р* 113); *зам. род.* по(д)лу(г) **своєю** моци 1 (1457 *Cost.* II, 811); *зам. дав.* по **своєю...** воли 3 (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458; 1490 *BD* I, 397); *зам. знах.* по **своєю...** волю 7 (1438 *Cost.* II, 14; 1472 *Cost. S.* 88; *BD* I, 172; 1482 *BD* I, 265; 1483 *BD* I, 269, 274); *зам. знах. с.* сєеть **своєю насєєньє!** 1 (XV ст. *ВС* 30); *зам. знах. мн. с.* на **своєю** привилїа 1 (1456 *Cost.* II, 577); *місц. одн. ж.* **въ (на, о, по, при) своєи** 24 (1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *Р* 81; 1430 *Р* 116; 1443 *Cost.* II, 185; 1451 *Р* 159; 1452 *Р* 161; 1488 *AS* I, 242; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 37 зв.; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); **своюй** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *Р* 57); ! **своєей** 1 (1488 *AS* I, 242); **свои** 1 (1463 *BD* I, 74); *род. мн.* **своихъ, своихь, своих, свои(х), своιхъ** (1393 *Cost.* II, 607; 1409 *Р* 74; 1421 *Р* 95; 1433 *Cost.* II, 651; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 445; 1463 *AS* I, 55; 1495 *ВК*; XV ст. *ВС* 41 зв.; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *дав. мн.* **своимъ, своим, свои(м), swoim** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1368 *Р* 15; 1388 *ZPL* 106; 1446 *Р* 154; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 495; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 134; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *знах. мн. ч.* **свои, swoi, сво(и)** 115 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *ZPL* 106; 1413 *Р* 83; 1433 *Cost.* II, 651; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *ВАМ* 61; 1483 *Cost. S.* 122; 1495 *BD* II, 83; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **своихъ, своих, свои(х), swoich** 32 (1389 *РЕА* 27; 1395 *Cost.* II, 610; 1445 *СРК*; 1448 *Cost.* II, 733; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *ВС* 6; 1499 *BD* II, 447, 448 і т. ін.); **своѣ** 4 (1366 *Р* 14; 1409 *Р* 74; 1411 *Р* 79; 1445 *СРК*); **своє** 1 (1466 *AS* I, 62); *знах. мн. ж.* **свои, swoi, сво(и)** 73 (1388 *ZPL* 104; 1404 *Р* 68; 1435 *Cost.* II, 695; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 454; 1466 *AS* I, 63; 1470 *DIR«A»* 523; 1478 *AS* I, 76; 1490 *Пам.*; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **своє** 6 (1459 *Р* 171; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1475 *AS* III, 14; *AS* I, 72; 1480 *BD* I, 241); **своѣ** 2 (1352 *Р* 7; 1487 *AS* I, 240); *знах. мн. с.* **свои** 10 (1435 *Cost.* II, 695; 1459 *Р* 172; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1487 *AS* I, 240, 241; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136); **своа, своя, своѧ** 6 (1404 *Р* 68; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1470 *BD* I, 153); *ор. мн.* **своими, свои(ми)** 219 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 610; 1407 *Р* 72; 1418 *Cost.* I, 127; 1436 *DIR«A»* 469; 1444 *AS* I, 40; 1452 *Cost.* II, 422; 1468 *BD* II, 302; 1487

AS I, 85; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **своимы** 7 (1457 *BD* II, 257; 1458 *Cost.* II, 814; 1495 *ПГВСР; BD* II, 249; XV ст. *BC* 25 зв.; 1499 *BD* II, 144, 423); **своєми** 4 (1378 *P* 26; 1386—1418 *P* 35; 1391 *P* 45); **! свои** 4 (1429 *Cost.* I, 249; XV ст. *BC* 16 зв.; 1443 *BAM* 41; 1453 *Cost.* II, 462); *місц. мн.* **въ (на, по, при, оу) своихъ, своих, свои(х)** 28 (1389 *PEA* I, 27; 1421 *P* 96; 1434 *P* 128; 1448 *Cost.* II, 741; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1483 *AS* I, 82; 1491 *AS* I, 97; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *BC* 26; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *зам. дав. одн.* **по своих... воли** 2 (1467 *BD* I, 120; 1473 *BD* I, 189); *знах. дв. с.* **свои** (1496 *ВМКФС*); *ор. дв.* **своима** (1495 *ВМБС*).

***СВОЙСТВО** *с.* (1) ◇ с в о й с т в о в ч ы н и т и (з ким) (1) породичатися, посвоячитися: Ино за то, кажеть, ажъ межы васъ тыи дела такъ стали се, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчаньє и свойство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожытья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *знах. одн.* **свойство** (1499 *BD* II, 448).

***СВОЛОЧИГАЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі):* Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другоє верхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *P* 112).

ФОРМИ: *знах.* **сволочигачи** (1429 *P* 112).

СВЫДРЫГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***СВЫНЯ** *див.* ***СВИНЯ.**

***СВѢДЄТЄЛСТВО** *с.* (6) *(показання)* свідчення: ино ми видѣвши сведете(л)ство нашы(х) бояр... аже тота и(х) привилиа... та(к) згиноули ка(к) они свѣдете(л)ствоую(т) а ми такоже по и(х) правои свѣдете(л)ствы такоже дали... єсми тоє вишеписанноє село (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Ино мы видѣвши добро изнаніє и свѣдѣтелство, а ми також-дере н от нас єсми им дали и потвръдили тоє село, батърєщіи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *дав. одн.* **свѣдете(л)ствы** (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* **сведете(л)ство, ⟨с⟩ведетєлство** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 258); **свѣдѣтелство, свѣдѧтелство** 2 (1480 *BD* I, 239; 1493 *Cost. S.* 175); **сфедителство** 1 (1472 *BD* I, 177).

Див. ще **SWEDECTWO** 1, ***СВИДОЧСТВО** 2, ***СВЇДЄЧЄСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

***СВѢДЄТЄЛСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (5) (о чім, за що, що) *(давати показання)* свідчити (про що): ино ми видѣвшы сведете(л)ство нашы(х) бояр... аже тота и(х) привилиа о(т) наши(х) пре(д)ков що имали на тоє село на пантелеєщыи оу єзер та(к) згиноули ка(к) они свѣдете(л)ствоую(т) а ми такоже по и(х) правои свѣдете(л)ствы такоже дали... єсми тоє вышеписанноє село (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши, ино они еще знали и сведетелствовали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **свѣдете(л)ствоую(т)** (1464 *DIR«A»* 517); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сведетелс⟨т⟩вовал** 1 (1481 *BD* I, 259); **сфедителствовал** 1 (1472 *BD* I, 177); *3 ос. мн.* **сведетелствовали, сведетелствова⟨ли⟩** (1481 *BD* I, 258).

***СВѢДЄЧЬСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

!СВѢДОВЪСТВО ⟨СВѢДОЧЪСТВО⟩ *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВѢДОКЪ** *ч.* (138) свідок: и на то свѣдци панъ дмтръ панъ петръ (Казимир, п. 1349 *P* 4); а свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка (Смотрич, 1375 *P* 20); право такь нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды имаеть свои листы по(д)перети свѣдкы (Зудечів, 1430 *P* 116); а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий... и иных добрых людей много было (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); и мы тыхъ све(т)ковъ опытывали и све(т)ки посве(т)чили што(ж) тая кнгни пере(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **!свѣтокъ** (XV ст. *BC* 36 зв.); *род. одн.* **свѣтка** (1495 *ВК*); *ор. одн.* **све(т)комъ** (XV ст. *BC* 19 зв., 20); *наз. мн.* **свѣдци, свѣдъци, свѣдьци, свѣдцї** 23 (п. 1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1375 *P* 20; 1394 *P* 54; 1400 *P* 61; 1411 *P* 80; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1445 *СРК* і т. ін.); **свѣтки, свѣ(т)кн** 12 (бл. 1458 *P* 168; 1463 *AS* I, 55; *ГГЯ*; 1470 *AS* I, 65; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1475 *AS* I, 70; 1485—1500 *AS* I, 121; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1495 *ВМЗД*); **светки, светъки, све(т)ки, swetki** 11 (1388 *ZPL* 107; 1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *P* 156, 159; 1452 *P* 161; 1474 *AS* I, 69; 1481 *AS* I, 77; 1496 *ВМКФС*); **сведки, сведьки** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; *AS* I, 40; 1446 *AS* I, 43; 1478 *AS* I, 76); **сведоки** 5 (1433 *P* 119; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1446 *P* 152); **свѣдковє** 5 (1399 *P* 59; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **исвѣдъци, исвѣдци** 5 (1378 *P* 24; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1445 *СРК*); **свѣдки** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *ДГШХ*; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **свѣдоци** 3 (1386 *P* 31; 1443 *P* 145; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **свѣдоки** 2 (1438 *P* 141; 1492 *АЛМ* 31); **swidczy** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1413 *GL* 48); **свѣдкы** 1 (1458 *ОЖДМ*); **сведци** 1 (1412 *P* 81); **свидци** 1 (1370 *P* 18); **! свядъцы** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **све(т)кы** 1 (XV ст. *BC* 20); **свѣткы** 1 (1461 *AS* I, 54);**swetkowe** 1 (1388 *ZPL* 108); **switcowie** 1 (1395 *GL* 166); *зам. род.* **светки** 1 (1389 *PEA* I, 27); *род. мн.* **свѣтков, свѣтъковъ, свѣ(т)ко(в), свѣтко(в), свѣтковъ** 11 (1491 *AS* I, 94; XV ст. *BC* 32; *СЯ* 42; 1495 *ВМЗД*); **све(т)ковъ, светковъ, swetkow** 5 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26, 28; XV ст. *BC* 20; 1496 *ВМКФС*); **сведковъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *дав. мн.* **светком, све(т)комъ** 2 (1478 *AS* III, 17; 1496 *ВМКФС*);**свѣтком, свѣтко(м)** 2 (1475 *AS* I, 70; 1495 *ВМЗД*); *знах. мн.* **светков, све(т)ко(в), све(т)ковъ** 4 (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *BC* 20; 1496 *ВМКФС*); **све(т)кы, светкы** 4 (XV ст. *BC* 19 зв., 20); **све(т)ки, светки** 3 (1495 *АЛМ* 88; XV ст. *BC* 19 зв.; 1496 *ВМКФС*); **свѣтъкы, свѣ(т)кы** 2 (XV ст. *СЯ* 41 зв., 42); **свѣтковъ, свѣтков** 2 (1475 *AS* I, 70); **свѣтки** 1 (1491 *AS* I, 94); *ор. мн.* **свѣдкы** 3 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **све(т)кы** 2 (XV ст. *BC* 34; *СЯ* 42 зв.); **свѣдки** 2 (1421 *P* 95); **свѣтки** 1 (1475 *AS* I, 70); **свѣ(т)кы** 1 (XV ст. *BC* 30); **! све(д)це(м)** 1 (1490 *Пам.*); *ор. дв.* **све(т)кома** (XV ст. *BC* 32).

***СВѢДОМИЄ** *с.* (2) *(підтвердження)* свідоцтво: а про лепшое сведомъе... печа(т) мою привѣси(л) єсми к... листу (Львів, 1478 *ЗРМ*); а длѧ лѣпъшего свѣдомѧ... печать привѣсили к сему нашему листу (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *род. одн.* **свѣдомѧ** (1491 *AS* I, 97); *знах. одн.* **сведомъе** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **SWEDECTWO** 2, ***СВИДОЧСТВО** 1, ***СВЇДЄЧЄСТВО, *СВѢДЄТЄЛСТВО.**

СВѢДОМО, ЗВЕДОМО, СВЄДОМО, SWIDOMO *предик.* (11) відомо (5): Swidoczno budeth kaszdomu kto koly nasziy (!) list vzozdrith, aze swidomo mny... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); а то свѣдомо паноу Михайлоу Ментовтович(оу), старостѣ лоуцком(у) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); И мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

◇ с в ѣ д о м о ч и н и т и (4), ч и н и т и с в ѣ д о м о (2) (кому) повідомляти, доводити до відома: Владисла(в) бжею мл(с)то (так.— *Прим. вид.*) кроль польски... чинимо то свѣдо(м) оусѣмо... оже пано петр... зѧть и приѧтѣль нашь пожичило на(м) д тисѧчѣ (так.— *Прим. вид.*) рублиї фрѧжьского серебра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); Мы великиї кнзь Швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таѧ села в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); мы Стефан, воєвода...

свѣдомо чинимь симь нашем листомь каждомоу доброму... оже... дали есми... наш лист глеитовный правы... оусим коупцем з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).
Див. ще **ВѢДОМО, СВѢДОЧНО.**

***СВѢДОМОСТЪ** *ж.* (6) *(підтвердження)* свідоцтво: а на потверженъе того нашого листу, про лѣпъшую памет и сведомост, печать нашу велели есмо привѣсити к сему нашому листу (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8—9); а то все выще писаное слюбоуе(м) здержати и попо(л)нити при ншои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ и на свѣдомость (так.— *Прим. вид.*) се(г) нше(г) листа печяти нашѣ соу(т) привѣшены (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сведомость** 3 (1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **свѣдомост, свѣдомость** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1454 *Р* 163); **сведомост** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9).

***СВѢДОМЪ**[1] *ч.* (5) ◇ по звѣдому (1) за свідченням: а што наложит кнѧз Михайло и кнѧз Костентин Ивановичи Острозкин на тое имене по звѣдом⟨у⟩ людей добрых, а кто будет тое имене выкупати и он мает тот наклад отложити кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨ѧ⟩зю Костентиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); под свѣдомом (свѣдомемъ, сведомом, звѣдомом) (4) за свідченням: а под свѣдомемъ пана Олизара старости володимерского (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); а не мает быти отхил⟨е⟩на нигде от Острог⟨а⟩, нижли мают нам с того именѧ служити вечисто; а под звѣдомом велможного п⟨а⟩на... Петра Яновича старосты луцкого (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); а то под сведомом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца н⟨а⟩шого старосты луцкого... кн⟨ѧ⟩зѧ Семена Юревича (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *дав. одн.* **звѣдом⟨у⟩** (1488 *AS* I, 88); *ор. одн.* **свѣдом(ом)** 1 (1489 *AS* I, 89); **свѣдомемъ** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **сведомом** 1 (1494 *AS* I, 102); **звѣдомом** 1 (1487 *AS* I, 86).
Див. ще ***ВѢДОМЪ.**

СВѢДОМЪ[2] *прикм.* (7) **1.** (чому, чого, о що) обізнаний (з чим), знаючий (що) (6): а пры томъ были и того добре свѣдомы люди добрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Мы пытали по чомоу вы сведоми, штобы то было пани Василевое Копачевича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И сова ре(к), я о вашо єднанье мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы передъ г(с)дре(м), што жона твоѧ мѣла на вено собе, а в то(м) же запису мнѣ была третѧѧ часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика, короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
2. відомий, знаний (1): и на(д)то еще Өе(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловнча воеводоу виленъского канъцлера нашого... ижъ тая речь имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **свѣдомъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **звѣдо(м)** 1 (1495 *ВМБС*); *наз. одн. ж.* **зведома** (1499 *ВФ*); *наз. мн.* **сведоми** 2 (1478 *AS* III, 17); **свѣдомы** 1 (1475 *AS* I, 72); **звѣдоми** 1 (1491 *AS* I, 97).

! СВѢДОТСВО *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦЕСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦЬСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЧЕСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

СВѢДОЧНО *предик.* (7) відомо (5): А се знаменито бу(т)ду (так.— *Прим. вид.*) и свѣдочно всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѧть (Перемишль, 1390 *Р* 175); Swidoczno budeth kaszdomu kto koly nasziy (!) list vzozdrith, aze swidomo mny... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derżał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48).
чинити свѣдочно (2) *див.* **ЧИНИТИ** 2.
Див. ще **ВѢДОМО, СВѢДОМО.**

***СВѢДОЧЬСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**
***СВѢТЛИЙ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

***СВѢТЛЫЙ** *прикм.* (80) **1.** чистий, світлий, щирий (79): Мы Стефаиъ воево(да)... знаменито чини(м)... оже произволи г(с)во ми ншимъ блги(м) произволениемъ и чисты(м) и свѣтлимъ сръ(д)цемъ и оучинили есми въ задшие стопочивши(х) родителе(и) наши(х)... да оутвърдимо на(ш) монастиръ еже е(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); сего ради... мы сѧ есми оумыслили нашимь добримь промислом и чистимь и свѣтлым сръдцемь, и съ вьсею нашею радою... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнои (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволенїєм и чистим и свѣтлим срдцем, и съ вьсеѧ нашеѧ доброѧ волеѧ... оучинили есмо въ задоушїе свѧтопочившых дѧтеи господства **мы**... и дали есмо... села що на Серетѧ... свѧтомоу монастири що на Быстрици (Гирлоз, 1499 *BD* II, 154).
2. *(епітет верховного правителя)* найясніший (1): мы Стефань воевода... вызнавамы и оузѧвлѧмы ис тым то нашимь светлымь и справедливым и миле выписанымь маистатомь... аже мы... слюбили есми... королевѣ полскому... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **свѣтлимъ, свѣтли(м), свѣтлимь, свѣтлим, с⟨вѣ⟩тлим** 38 (1443 *Cost.* II, 126; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 355; 1491 *BD* I, 452; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **свѣтлы(м), свѣтлымь, свѣтлымъ, свѣтлым** 30 (1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 281; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *BD* I, 4; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 70; 1465 *DIR«A»* 518; 1472 *BD* I, 170; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 342 і т. ін.); **стлы(м), стлымъ, стлымь** 6 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 445, 461; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *DIR«A»* 522); **стли(м), стли(м)** 3 (1453 *Cost.* II, 491; 1458 *DIR«A»* 513; 1490 *ДГСХМ*); **светлымь** 1 (1468 *BD* II, 301); **све(т)лимъ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **свтьли(м)** 1 (1471 *DIR«A»* 527).
Пор. ***ВЪСЕСВѢТЛЫЙ, *ПРЕСВѢТЛЫЙ, *СВѢТЛѢИШИИ.**

***СВѢТЛѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) найсвітліший: мы стефанъ воевода... знаменито чини(м)... еже блгопроизволи г(с)во ми бгы(м) произволенїе(м) и чъстымъ (!) промысло(м) и стлѣиши(м) ср(д)це(м)... дали е(с)ми стои црвки (!) о(т) стого монастирѣ о(т) молдавици... цигани на нмѣ хръма(н) и бера(и) бадоу (Сучава, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **стлѣиши(м)** (1458 *ПГСММЦ*).
Див. ще ***ВЪСЕСВѢТЛЫЙ.**
Пор. ***СВѢТЛЫЙ** 1.

! СВѢТОКЪ *див.* ***СВѢДОКЪ.**
***СВѢТОПОЧИВШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**
***СВѢТОПОЧИВШЫИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

СВѢТЧИТИ *дієсл. недок.* (24) **1.** (що о чім, на що) *(давати показання)* свідчити (про що) (12): тое свѣ(т)чили два братеники васи(л) а Гринь покоуль г(с)дрѧ наше(г) тоули(н)ское земли (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); пан Лацко... жаловал нам и свидчил съ своими межиаши, аже прївилиа що была великаго пана Дръгоа и тестѣ его пана Ромашка на их отнины... а таа привилиа была оу роуках пана Короуя, и он их сказил и загоубил (Сучава, 1462 *BD* I, 66); Павелъ свѣтчилъ тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

свѣтчити оу вочы (кому) (1) заявляти, говорити в очі: и па(н) ива(н) то и пере(д) г(с)дре(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы иже ты са(м) тотъ запи(с) зреза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. (що чим) *(підтверджувати)* свідчити (про що) (10): А се А панъ бенко староста галицькии и снАтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму... иже... панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ... на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *Р* 57); А се я панъ Васко Мошонъчьчи свѣдчю то своѣмъ листомъ каждому доброму... оже оузАлъ есмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулевича (Львів, 1421 *Р* 92); А се я Хведко Кословский самъ симъ листом светчю каждому доброму, иж продал еси село свое Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

3. (ким) виступати чиїм свідком (1): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка... боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ... оусилована и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи свое оусилованїе а повала а знамена неи знадѣны боудоуть а лю(ди) то пересоудо(м) (!) вызнають которыми она *све(т)чена* тогды то(т) имеєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **свѣтчити** (1495 *ВМЗД; РИБ* 620); *теп. 1 ос. одн.* **свѣдчю, свѣдъчю** 8 (1398 *Р* 57; 1404 *Р* 67; 1409 *Р* 74; 1412 *Р* 81; 1418 *Р* 88; 1421 *Р* 92; 1424 *Р* 104, 106); **светчю** 1 (1474 *AS* I, 69); **! свѣдочю** 1 (1401 *Р* 65); *3 ос. мн.* **свѣтьча(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **свѣтчилъ, свѣтчи(л)** 4 (1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 163); **све(т)чы(л)** 1 (1495 *ВК*); **свидчил** 1 (1462 *BD* II, 66); *3 ос. мн.* **свѣ(т)чили** 1 (бл. 1458 *Р* 167); **све(т)чилн** 1 (1496 *ВМКФС*); **свидчили** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! сведїтели** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **све(т)чена** (XV ст. *ВС* 36).

Див. ще **ПОСВѢДЧИТИ.**

***СВѢТЪ** *ч.* (17) *(земля з усім, що на ній живе, існує)* світ (7): Се азъ рабъ бж҃їи кн҃зь ан(д)ре(и) владнмирови(ч)... поклонихом сА оц҃а свое(г) гробоу... и всѣхъ стыхь старцевъ гробо(м) въ печерѣ и размысли(х) на свое(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь б҃оу (Київ, 1446 *Р* 154); мы Стефан воевода... знаменито чиным... оже... дали еси сес лист наш... и слоубили есми... паноу Михаилоу логоѳетоу... и глеитовали есми его правим глеитом христїянскым, щожъ на всѣмъ свѣте стоит, яко да ест емоу слободно... к нам прїити (Сучава, 1460 *BD* II, 269—270); Мы Іоан Стефан... сим листом слюбоуем... ны съ єдним чловѣком сего свѣта николи не быти... ани записи оудилати против кролѣ его милости и Короуни полскои (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372).

◇ зъ свѣта того изити (1), с того свѣта съити (2) померти: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ, мужъ мой, зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а его бо(г) не даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель што ѣ имѣль с прибковою сестрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаны положити воитковымь ближши(м). м҃. ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); богъ отъ сего света взялъ (1), богъ с того света взялъ (1), богъ с того света собралъ (1) *див.* **БОГЪ¹**; зходити зъ того свѣта (1) *див.* ***ЗХОДИТИ**; отходити сего (з сего) свѣта (3) *див.* ***ОТХОДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **свѣта** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *Р* 81; 1470 *AS* I, 67; 1485 *BD* II, 372; 1495 *ВМБС*); **света** 4 (1487 *AS* I, 240; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.); *місц. одн.* **на свѣтѣ** 3 (1446 *Р* 154; 1457 *BD* II, 257; 1463 *BD* II, 295); **на свѣте** 1 (1460 *BD* II, 269); **на свѣти** 1 (1468 *BD* II, 302); **на ст҃ѣ** 1 (1456 *ПМВП*).

***СВѢТЫЙ** *див.* **СВАТЫИ.**

***СВѢТЬЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВѢЦКИИ** *див.* ***СВЕТСКЫИ.**

***СВѢЧА** *ж.* (2) *(назва річки у Львівській землі)* Свіча: тоти старци... оуказали староую границю... поперекь дорогы к теплици къ грибови(ч) доловь теплицею до рѣки до свѣчѣ о(т) оустьА теплицѣ грибови(ч) попере(к) рѣки свѣчѣ и попере(к) полА къ чорномоу лѣсоу (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **свѣчѣ** (1413 *Р* 83).

! СВЯДЪЦЫ ⟨СВѢДЪЦИ⟩ *див.* ***СВѢДОКЪ.**

***SWIATEC** *див.* ***RUDA SWIATEC.**

***СВЯТКИ** *див.* ***СВАТЪКИ.**

***СВЯТО** *див.* ***СВАТО.**

***СВЯТОСТЬ** *ж.* (1) *(предмет, пов'язаний з релігійним культом)* святість: то па(к) коли поданъ мнѣ... сты(и) мана(с)ты(р) и пописоувано оу ц҃ркви рѣчи црко(в)ны(и) о(т)немши... моего монасты(р) а мнѣ дали вточа(с) осмотр(ѣ)ли а(ж) на еу(г)лии сре(б)ро подрано... и на инши(х) свято(с)те(х) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на свято(с)те(х)** (XV ст. *ВОРСР* 179).

СВЯТЫИ *див.* **СВАТЫИ.**

***СВАТЇИ** *див.* **СВАТЫИ.**

***СВАТО** *с.* (2) релігійне свято: Деялосе въ Луцку, передъ свитомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); Коли бы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)его оуже промниоулого... ижбыхо(м) длА того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаевъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **свАта** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **святомъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***СВАТОПОЧИВШИ** *див.* **СВАТОПОЧИВШЫИ.**

***СВАТОПОЧИВШЇИ** *див.* **СВАТОПОЧИВШЫИ.**

СВАТОПОЧИВШЫИ *прикм.* (119) *(про померлих християнської релігії)* блаженної пам'яті: Мы їо александрь воевода... знаемо чинимы... оже тоть истинныи слоуга и болѣринь нашь никоула слоужиль ст҃опочившимь родителемь нашимь правою и верною слоу(ж)боу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); Мы илїа воевода... знаменито чинимь... оже далъ свАтопочившыи родитель нашь... за доушїе прѣжде свАтопочившихъ и за свою дшоу монастирю... едно село на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); Мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... оучинили есмы въ за дш҃іе ст҃опочивши(х) пре(д)ко(в)... наши(х)... и дали... есмы... монастироу о(т) немца... болото криваА и озеро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сватопочившыи** 1 (1439 *Cost.* II, 46); **стопочивши** 1 (1448 *Cost.* II, 353); **стопочившїи** 1 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *род. одн. ч.* **стопочившаго, ст҃опочившаго** 9 (1437 *Cost.* I, 541; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 126, 128; 1447 *Cost.* II, 281, 288, 732; 1449 *Cost.* II, 379; 1456 *DIR«A»* 511); **сватопочившаго, сватопочивъшаго, свѣтопочившаго** 7 (1434 *Cost.* II, 667; 1439 *Cost.* II, 46, 47; 1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 105); **стопочившего** 2 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); **стопочивъшаа(г)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *дав. одн. ч.* **стопочившому, стопочившомоу, сватопочившому** 11 (1434 *Cost.* I, 374, 386, 395; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1436 *ВАМ* 29; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 444, 459; 1437 *Cost.* I, 540 і т. ін.); **стопочившемоу, ст҃опочившемоу** 8 (1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 402; 1436 *Cost.* I, 467, 481, 484, 488; 1442 *Cost.* II, 96; 1445 *Cost.* II, 226); *наз. одн. ж.*

стопочившаѧ (1408 *Cost.* I, 61); *наз. мн. ч. зам. род.* стопочи(в)шїи иаших родителеи (1452 *DIR«A»* 500); *род. мн.* стопочившихъ, стопочившихъ, стопочивши(х), стопочивши(х), стопочївши(х), стопо(ч)вши(х), стопочи(в)щих, свѧтопочившихъ, свѧтопочивших, свѧтопочивьших, свѧтопочив⟨ш⟩их, свѣтопочивши(х), свтопочи(в)ши(х) 58 (1422 *DIR* fig. 35; 1428 *Cost.* I, 202; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 150; 1472 *ДГСВМ*; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); стопочившїи(х), стопочившїи(х) 3 (1403 *ДГАА*; 1434 *DIR«A»* 464; 1446 *Cost.* II, 270); свѣтопочившых 1 (1466 *BD* I, 105); свѧтопочившых 1 (1499 *BD* II, 154); стопочывши(х) 1 (1453 *ПГОВ*); *дав. мн.* стопочившїимъ, стопочившїимъ, стопочившїимь 4 (1408 *Cost.* I, 60; 1409 *Cost.* I, 69; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *DIR«A»* 450); стопочи(в)шимь, свѧтопочившимь, свѧтопочившим, стопочившимь, стопочивши(м), свтопочи(в)ши(мъ) 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111; 1420 *Cost.* I, 135; 1453 *Cost.* II, 472; 1466 *BD* I, 96; 1472 *BD* I, 170); стопочившемь 1 (1415 *Cost.* I, 116).

Див. ще ***ПОЧИВШИИ.**

***СВѦТОПОЧИВЪШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧИВЬШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧЇВШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧЫВШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТЪКИ** *мн.* (7) (*стп.* świątki) (*назва церковного свята, також календарна дата*) зелені свята, тройця: а маю(т) они в тоє мыто оувєзатисє на си(и) свѧтъки што при(и)доуть, а де(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(и)дуть на три годы до тогожъ рокоу до свѧтокъ (Краків, 1487 *АМЛ*); А маютъ в тоє мыто оувєзатисѧ за недєлю перє(д) свѧтъки в недєлю а де(р)жати имъ тоє мыто до того жъ рокоу за недєлю перє(д) свѧтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть (Петркiв, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *род.* свѧтокъ (1487 *АМЛ*); *знах.* свѧтъки, святъки, святки (1487 *АМЛ*; *РИБ* 226); *ор.* свѧтъки (1489 *АМВ*).

СВѦТЫИ, СВЯТЫИ, СВѦТЫ *прикм.* (694) **1.** (*канонізований християнською церквою*) святий (202): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедемнновичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а писана грамота оу судомири оу день свѧтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а записала есми по души моего мужа... къ манастыру светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а то сѧ дѣяло в нашомь дворѣ в зоудечевѣ в де(н) стго дмитрия (Зудечів, 1421 *Р* 96); А то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителє(м) ншимъ (Київ, 1459 *Р* 174); Во имѧ светыѧ тройца стан сѧ божаѧ волѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(*у знач. іменника*) святий (48): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сiѫ... да є(ст) прокла(т) о(т) ба... и о(т) въсѣ(х) сты(х) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и присѧглъ єсмъ бгу и мтцє бжеи и оусѣмъ свтымъ ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 133); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашего дааніѧ... таковїи да єсть прокл(т) о(т) га ба... и о(т) въсѧ(х) сты(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(*назви храмів, монастирів на честь святих*) с в ѧ т а я б о г о р о д и ц а (2): далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно... ї озера (б. м. н., 1386 *Р* 33); Сє язь кнѧзь олєксанъдро володимировичь и своию (!) кнѧгинею... далъ єсмь десѧтину с(с)тѣ бци оу лаврошевѣ манастырь... оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); с в ѧ т о є в о з н є с е н ї є (1): тоє въсє непороушено стомоу възне(с)нїю... на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); с в ѧ т ы и И в а н ъ (6): А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѧтого Ивана землю дерьжати (Городок, 1443 *Р* 145); с в ѧ т ы и И о а н н ъ (2), с в ѧ т ы и И о а н н ъ Б о г о с л о в ъ (1): записалъ есми и далъ село своє Рожысчє святому Иоанну Богослову на веки вечьныє (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а я кн⟨ѧ⟩зь Семен Юрьєвич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Гольшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89); с в я т ы и М и х а и л ъ (3): а при томъ были старци Печерского монастыря Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ святаго Михайла златоверхого (Київ, 1398 *ДГПМ*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777); с в ѧ т ы и н и к о л а (1): а хто сѧ име(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што ѧ да(л) стмоу николє... соу(ди)тсѧ со мною перє(д) бгомъ (Київ, 1427 *Р* 108); с в ѧ т а ѧ п а р а с к є в ї я (2): тыи оусы вншєписанны циганы да соуть о(т) на(с) стои параскєвїи оурикь съ оусы(м) доходомь (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); с в ѧ т ы и с п а с ъ (14): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а х(т)о бы имѣль оустоупатися или о(т)нимати тоую десятиноу оу стго спса рассоудится со мною пре(д) бомь (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); с в ѧ т а я т р о и ц а (1): мы кнзь михаило олєксан(д)ровичь произволи єсмо боѧриноу нашемоу... коупити дворєць ивашка гри(д)ковича... и... то(т) дворєць придати стѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); с в ѧ т ы и ф л о р ї ѧ н ъ (1): а да(н)и (!) сєи лнстъ через руки... пробоща в (с)того (флорїѧ)на предъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87); с в ѧ т ы и ю р ь и (1): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиї стму юрью (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75);

(*назва церковного свята, також календарна дата*): с в ѧ т ы и д о р о ф ѣ и (1): а писан листъ... оу шести день, на стго дорофѣѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3); с в ѧ т ы и м а р к о (1): а доконалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици в ндлю по (с)тмъ (так.— *Прим. вид.*) ап(с)лѣ марку євнглстѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); с в ѧ т ы и м а т ѳ є и (м а т ф в и и, м а ц ѣ и) (3): ста(л) сѧ соу(д) в вѣлїю стаго ма(т)ѳєя аптла (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); писа(н), во лвови, оу нєди(л)ю блишую по стомь матфвиѣ єоуваньгели(с)ты (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); с в ѧ т ы и м и х а и л ъ (1): а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьднь по стмъ михаилѣ (Коломия, 1398 *Р* 57—58); с в ѧ т ы и п а н т є л ѣ и м о н ъ (1): а то сѧ дѣяло... на стго мчнка пантєлѣимона (Львів, 1386 *Р* 31); с в ѧ т ы и п е т р ъ (1): да(н) ли(ст)... оу зоудечевѣ по с(с)тмъ ап(с)лѣ петрѣ (Зудечів, 1428 *Р* 111); с в ѧ т ы х ъ т р є х ъ о т р о к о в ъ (1): а писанъ... на с(с)тхъ трєхъ отроковъ (Зудечів, 1411 *Р* 80); с в ѧ т ы и ф и л и п п (Ф и л и п) (2): А писаиа грамота вь Львовѣ в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); с в ѧ т ы и Ю р ї и (2): А єстли бы... кроль єго милость того соимоу на тоть день по свѧтомь Юрїи оу тыждень нє произволил... тогды

его милость имаеть... Стефана воєводу... листи своими обыслати, и день положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); с в А т ы и я н ъ (1): Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбысте... паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднанье покоя яко братьи... кдѣжь южь тАгне(м) оу ближьни(х) дне(х) по сто(м) яне (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); о у с ѣ к н о в ѣ н ь є г л а в ы с в я т о г о и в а н а (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЄ.**

2. *(зв'язаний з релігійним культом)* святий (236): Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje... chusty swietoje... kotorych żadnym obyczajem ni odin prymowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); тако ми бь момози (!) и стаа... пана маріа... и то(т) *стыи* кри(ж) хвалебныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); да є(ст) тоє даані (!) стои цркви оури(к) на вѣки (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); Тоє въсє вышеписанноє да ест тои свАтои нашеи цръкви (Сучава, 1488 *BD* II, 342); тоє въкє (!) вышеписанноє да єсть томоу нашємоу стму монастироу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

с в я т а я г о р а (2) Афон: мы Стефа(н) воєво(д)... знаменито чини(м)... яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) *стои* горѣ идеже є(ст) хра(м) стго... побѣдоносца гео(р)гиа глаголемыи Зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); п о с в я т о м о у д о у х о у (1) духовний: мы илья воєвода... чини(м) знаменито... дали єсми нашємоу манастыри... о(т) нємца... єдио сєло... на имА сєвковци... и єдноу пасикоу... и млинъ... тоє въсє да бѫдєть томоу вы(ш)писанномоу нашємоу манастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ... за дшѫ стопочившаго родителѣ нашего еже по стому дхоу іосифа митрополита (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); с в А т а я н є д є л я (1) страстний (великий) тиждень: да(н) у Лвовє у срєду свАтоѣ нєдєлѣ (Львів, 1414 *Р* 85); d e ń s w i a t y i (2) *див.* **ДЄНЬ**; д о у х ъ с в А т ы и (1), с в я т ы и д у х ъ (41) *див.* ***ДОУХЪ**; и ш є с т в ь є с в я т о г о д у х а (1) *див.* ***ИШЄСТВЬЄ**; о у ш є с т ь є с в А т о г о д о у х а (1) *див.* ***ОУШЄСТЬЄ.**

3. *(офіційно-шанобливий титул)* святий, найсвятіший (103): а по нашемь животѣ кто боудеть г(с)п(д)ръ... абы... непороушиль нашь записъ... а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) га ба и... о(т) тиі (!) сты(х) (!) о(т)ць (!) никеискы(х) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Стефан воєвода... дали єсмы сєс лист наш... оусим коупцем от свАтои короунѣ оугорскои (Сучава, 1475 *BD* II, 329); А мы єго милости и єго короуни славной полской... голд оудилали єсмо... и съ оусєю вирою и оу послоушенстви поддаем сА его милости и по нєм боудоучим кролєм и свАтои короунѣ полской (Коломия, 1485 *BD* II, 371); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего дааніА... таковіи да єсть проклА(т)... о(т) сты(х) тиі о(т)ць, иже въ никеи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

◇ с в я т о є о з є р о (1) *(назва озера у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми... землю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) стго озєра... по долгие лозы (Перевали, 1440 *Р* 142); с в я т о ѣ п а м А т и (1) *(про померлих християнської релігії)* блаженноі пам'яті: мы пєтръ воєво(да)... явно чини(м) ты(м)то листо(м), како хотАчи наслѣдовати обычАА доброѣ памАти... прє(д)ко(в) наши(х)... и оузнавшіи(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, которыѣжъ то стоѣ памАти кролє(м) полскы(м)... оуказали... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); о у ч и н и т и п р а в д о у с в я т у ю (1) *див.* **ОУЧИНИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **свАтыи, святыи** 3 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1499 *BD* II, 156; 1500 *BD* II, 173); **свАты** 2 (1443 *Cost.* II, 127; 1448 *Cost.* II, 366); **стыи** 1 (бл. 1350 *Р* 8); **стыи(и)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *род. одн. ч., с.* **стго, стго, ст(г)о** 85 (бл. 1350 *Р* 8; 1366 *Р* 12; 1404 *Р* 70; 1419 *Р* 91; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *ПГПММ*; 1462 *Cost. D.* 11; 1490 *ДГСХМ*; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **свАтого, святого, swiatoho, св⟨А⟩т⟨о⟩го, свАто(г), свАт⟨ого⟩** 35 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *ZPL* 107; 1401 *Р* 66; 1407 *Р* 72; 1443 *Р* 145; 1459 *BD* I, 29; 1468 *BD* II, 300; 1488 *BD* I, 342; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4 і т. ін.); **святаго, свАтаго, с(вя)т(а)го** 28 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1398 *ДГПМ*; 1439 *Cost.* II, 32; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164; 1481 *BD* I, 256; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **стого, сто(г)** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1446 *Cost.* II, 251, 263; 1449 *Cost.* II, 391—392; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost.* II, 502, 516; 1458 *ПГСММЦ*; 1460 *DIR«A»* 515; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **стаго, стаго, ста(г)** 13 (бл. 1350 *Р* 8; 1385 *Р* 28; 1443 *Cost.* II, 128; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 391; 1453 *Cost.* II, 453; 1463 *Cost. S.* 45; 1471 *DIR«A»* 527 і т. ін.); **светого, св⟨е⟩того** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *РЕА* I, 27; 1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1446 *AS* III, 5; 1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226); **(с)втого, (с)того, свто(г), свт(г)о** 4 (1415 *Р* 87; 1435 *Р* 133; 1445 *СРК*); **свАто(г), свАтго** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Р* 68; 1407 *Р* 72); **swietoho** 1 (1413 *GL* 48); **сто(г)** 1 (1421 *Р* 95); **! св(е)го** 1 (1401 *Р* 65); **ста(г)** 1 (1446 *Р* 154); **swatoho** 1 (1388 *ZPL* 108); *зам. наз.* **стого** 1 (1453 *Cost.* II, 466); *дав. одн. ч., с.* **с⟨вя⟩тому, святому, свАтомоу, св⟨А⟩тому, свАтому** 68 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1401 *АкВАК* III, 2; 1439 *Cost.* II, 46; 1443 *Р* 145; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 70; 1473 *ШКН* 165; 1487 *BD* I, 310; 1497 *BD* II, 100; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **стомоу, сто(му), стому, сто(м), стому, стомоу** 35 (1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DIR«A»* 477; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *ГПХМ*; 1463 *Cost. S.* 45; 1484 *ЯМ*; 1487 *ВОРСР* 178; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ПИ* № 3; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **стму, стмоу, стмоу, стму** 25 (1341 *ОБРН* 108; бл. 1350 *Р* 8; 1378 *Р* 26; 1404 *ГМ*; 1427 *Р* 108; 1440 *Р* 142; 1453 *ПГОВ*; 1463 *Cost. S.* 45; 1483 *ВОРСР* 178; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **светому** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1499 *РИБ* 777); **свѣтомоу** 2 (1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164); **свтому** 2 (1415 *Р* 87; 1471 *ДГСМПБ*); **! свАтомо** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн. ч.* **свАтыи, swiatyi** 7 (1388 *ZPL* 107; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 452, 463; 1492 *BD* I, 509; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 162); **стыи, сты(и)** 6 (1448 *Cost.* II, 734, 738; 1488 *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*; XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *Cost. S.* 230); **свАтіи** 3 (1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419); **сты** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766); **swietyj** 1 (1388 *ZPL* 107); **стго** 2 (1386 *Р* 31; 1473 *ЗНТШ* V, 5); **стого** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! стію** 1 (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн. ч.* **свАтым** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн. ч., с.* **въ (оу, по) святомъ, святом, свАтом, свАтомь** 6 (1403 *ДГМ*; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* I, 71; 1467 *BD* II, 297, 297—298; 1476 *BD* I, 217); **по (с)тмъ, стмъ, с(т)мъ, сто(м), сто(м), стомь** 5 (1388 *Р* 39, 41; 1398 *Р* 58; 1436 *Cost.* II, 707; 1447—1492 *ЛКБВ*); **у (въ) светомъ** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **оу свАтому** 1 (1476 *BD* I, 212); **о святемъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **по свА(т)** 1 (1433—1443 *АРМ*); **по! с(с)тмъ** 1 (1428 *Р* 111); *кл. ф. ч.* **стыи** (1436 *Cost.* II, 698); *наз. одн. с.* **стое, стоє** 5 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1451 *Cost.* II, 400; 1453 *DIR«A»* 503); **свАтоє** 5 (1459 *BD* I, 34; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); *знах.*

одн. с. **святоє** 1 (1496 *BD* II, 402); **стоє** 1 (XV ст. *BOPCP* 179); *наз. одн. ж.* **свѧтаа** 5 (1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 181; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); **стаа** 5 (1436 *Cost.* II, 698; 1443 *ПГСММ;* 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1490 *DC* 146); **свѧтаѧ, святая** 3 (1398 *ДГПМ;* 1468 *BD* II, 300; 1489 *BD* I, 376); **свѧта** 1 (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **стои, стои** 10 (1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* II, 116; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1439 *Cost.* II, 712; 1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 527); **стыя, стыѧ** 5 (1401 *ЗКЄ*; 1408 *Cost.* I, 61; 1434 *P* 131; 1459 *P* 174); **сгоѣ, свтоѣ** 5 (1378 *P* 26; 1433 *P* 121, 123, 125; 1448 *Cost.* II, 733); **свтое, стоє, стоє** 5 (1435 *P* 132; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1467 *СП* № 13; 1481 *ГПМ*; 1490 *Пам.*); **swietoje, светое** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1492—1493 *ПВФЧ*; бл. 1500 *АСД* II, № 4; 1500 *АСД* II, № 3); **свѧтои** 4 (1462 *BD* II, 289, 293; 1475 *BD* II, 329, 336); **свѧтоѣ, свѧтоѣ** 4 (1414 *P* 85; 1434 *P* 130); **с⟨вѧ⟩тыѧ, святыя** 3 (1398 *ДГПМ*; 1401 *АкВАК* III, 1; 1487 *AS* I, 239); **святые** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); **светыѧ** 1 (1488 *AS* I, 241); *дав. одн. ж.* **свѧтои, свѧтои, святои** 34 (1434 *P* 130; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 284; 1467 *BD* II, 297; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371; 1488 *BD* I, 342, 343; 1490 *BD* I, 420 і т. ін.); **стои, сто(ї)** 31 (1386 *P* 33; 1403 *ДГАА;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 733; 1453 *ПГОВ*; 1455 *Cost.* II, 774; 1458 *DIR«A»* 513; 1465 *DIR«A»* 518; 1490 *DC* 147 і т. ін.); **стѣи, стѣи** 11 (1403 *ДГАА;* 1424 *ДГВВ;* 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 531, 544; 1456—1481 *P* 164; 1458 *Mih. Doc.* 122, 123; 1459 *DIR«A»* 514; *P* 174); **свѧтѣи** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1458 *BD* I, 8; 1488 *BD* I, 342; 1491 *BD* I, 463); **свѣтои** 3 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1466 *BD* I, 96); **свтои, свтои** 2 (1435 *P* 133; 1481 *ГПМ*); **с(с)тѣ** 1 (1429 *P* 113); **свѧтеи** 1 (1491 *BD* I, 464); **! св(с)тои** 1 (1435 *P* 133); *знах. одн. ж.* **стую, стоую** 2 (1457 *Cost.* II, 811; 1479 *DC* 140); **свѧтоую** 2 (1481 *BD* I, 255; 1488 *BD* I, 355); *ор. одн. ж.* **свѧтою** (1475 *BD* I, 206); *місц. одн. ж.* **оу свѧтои** 2 (1488 *BD* I, 342, 356); **po swietoye** 1 (1395 *GL* 166); **во стоє обітѣ(л)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *кл. ф. ж.* **свѧтаа** 4 (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 451); **стаа** 1 (1490 *ДГСХМ*); *род. мн.* **свты(х), свты(х), сты(х), сты(х), стыхъ, стыхъ, стхъ, с(с)тхъ** 71 (1394 *P* 54; 1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА*; 1411 *P* 80; 1422 *DIR* fig. 35; 1435 *DIR«A»* 465; 1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 564; 1481 *ГПМ*; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **святыхъ, святы(х), свѧты(х), свѧтых** 42 (1398 *ДГПМ;* 1429 *Cost.* I, 249; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1481 *ГПМ*; 1490 *BD* I, 421; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **свѧтих, свѧтихъ** 9 (1444 *Cost.* II, 208; 1488 *BD* I, 349; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511); **свѣтыхъ, свѣтых** 3 (1403 *RS* 338; 1492 *BD* I, 511); **сти(х), сти(х)** 2 (1486 *DC* 144; 1488 *ДГСВМЩ*); **свѣтихъ** 1 (1403 *RS* 338); *дав. мн.* **свѧтымъ, свѧтимь** 2 (1434 *P* 130; 1468 *BD* II, 301); **свтымъ** 1 (1435 *P* 133); *зам. род. мн.* **о(т) въсѣхъ сты(м)** 1 (1429 *DIR«A»* 455); *знах. мн.* **стыи** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **свѧтыи** 1 (1491 *BD* I, 473); **сти** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* **стыми** (1401 *ЗКЄ*; 1446 *P* 154); *кл. ф. мн.* **стыи** (1436 *Cost.* II, 698; 1492 *ЗОЄ*).

Пор. ***ПРѢСВѦТЫИ.**

СВѦЩЄННОМОНАХ *ч.* (2) *(монах у сані священика)* ієромонах: А сє азь... игоумєнь... и свѧщенномонах Анастасїє и съ въсѣм братство⟨м⟩ яжє о христѣ... сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости... поколѣ боудет свѧтоє мѣсто сїє, да от нас боудет⟨ь⟩ тоє произволенїє, за ваше здравїє и за доушѧ вашѧ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Смѣреніи архимандрит игоумєнь... и свѧщенномонах Іоасафь и съ вьсѣмы бра⟨т⟩ство яжє о христѣ... сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... поколи боудет свѧтоє мѣсто сїє, да боудет от нас тоє произволенїє, за вашѧ здравїємь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свѧщєнномонах** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211).

Див. ще **ІЄРОМОНАХ.**

***СВѦЩЄННОМУЧЕНИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* свѧщєномѫченикъ, *гр.* ἁγιομάρτυρ) святий мученик: Въ лѣ(т) ЅЦНД м(с)ца іюнѧ въ ѕі на памѧ(т) сщенном(ч)нка тихона (Київ, 1446 *P* 155).

ФОРМИ: *род. одн.* **сщенном(ч)нка** (1446 *P* 155).

***СГОДИТИ СѦ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

СДЄРЖАТИ *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

! СДРОУ ⟨ГОСПОДАРОУ⟩ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

СЄ *част.* (95) *(підсилювальна) (також у сполуч.* а с є *вживається переважно у стандартизованих формулах грамот)* це, оце: А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищ҄ заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь... ажє балица воєвода и драгь мещерь съзидашє црковь въ имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А сє я кназь (!) Олександро Сонкгоушковичь, а кнѧзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис (!) єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А сє я Некраш Колчеєвич из братьєю своєю... съзнаваем сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну и дедизну свою продали (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

Див. ще **СЄТ.**

СЄБЄ *займ.* (390) **1.** *(зворотний, відносить те, про що йдеться до підмета)* **а)** *(у свою користь)* собі (15): a tako daiemo i daleszmo iemu... naszu didinu... ze wszim prawem... y z dochodi, szobi niczoho ni wiymuiuczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); Мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ижє... пани махна узвертовская... о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... ништо собѣ нє оставлѧючи (Львів, 1414 *P* 85); мы кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... дали єсмо ємоу село липоую... а дроугоє село на погорьи... со всѣми правы со всѣми пожитки нічого собѣ нє выменѧючи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); Сє я Янъ, иначе Корѣива Ядукговичь... тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ... у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помысливщы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речь неслушная, не видевшы записовъ, вскaзывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ... а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ — бо хто хотелъ бы кому лихо вчинити собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

к собѣ (1), на сєбє (20) *(у свою користь)* собі: мы кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє... даємъ и дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ... со всимъ с тымъ... со всими оуходы и приходы ничого на сєбє нє выменивая (Київ, 1433 *P* 118); а коли будет сила моѧ, я дѧдинои своєи... двѣстє коп за тыи имѣнѧ отложоу и имѣнѧ свои к собѣ озму (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий... продал есми свое имѣнье... со

всим с тым и по тому, какъ к тому имѣнъю слушаетъ... ничого на себе не выменяя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141);

б) *(у свою державу, землю, у свій дім)* до себе (2): ѧ ивашко, с҃нъ пєтра воєводы... знаємо чиню... ажє... кроль пол(с)ки и вєлєбныи кнѧ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принѧли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє а возметь єє *собѣ* во опѣканїє исъ єє очиною... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочєть выдать длѧ того што бы єє имєнїє пожївать мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкалнїка своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **в себе (себѣ)** (5) у своєму володінні, у своїй державі: а што па(н) пєтръ янови(ч), наложи(т) на тоє имє(н)є на чємєри(н) или што прибави(т) дрьжачи є(г) в сєбѣ. тогды ѧ або по мнѣ боудоучии, вси тыи наклады па(н)у пєтроу, поплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а што игумє(н)... лаврє(н)тєй алюбо по нє(м) боудоучии, наложѧ(т) на тоє имє(н)є на дѧ(д)ковичи, или што прибавѧ(т) дрьжачн єго в сєбѣ, тогды ѧ имаю... вси ты(и) наклады и(х)... поплатити (Луцьк, 1490 *Пам.*); **до сєбє** (1), **за сєбє** (5), **за собою** (3), **к собѣ** (6) *(до своєї держави, володінь, дому)* до себе: а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); Борнсъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ... земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); г(с)дрь нашъ вєлє(л) тобє... повєдити и(ж) послалъ свои(х) пословъ... до цара турє(ц)кого... и єстли похочєтє... ми(р) и записъ к нам вдєлати намъ г(с)дрь нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); **от сєбє (сєбѣ)** (3) *(зі своєї держави, від своїх володінь)* від себе: панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича... и сь... дѣтьми... поєдналисьѧ... о дѣлницю о(т)дѣлили волъчка о(т) сєбє (Вишня, 1393 *Р* 52); Сказоуємь и оуставлѧємь колї хто имєє(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далєко о(т) сєбѣ а хочє(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чєрє(с) чюжоє имѣнїє тогды нє можє(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идєть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38); ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будєтъ и о(н) ихъ наза(д) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); **оу сєбє** (3) у своєму домі: имаєтъ стати нашъ... приатєль... и имаєтъ стати противъ каждого нашєго нєприатєлѧ и нє имаєт оу сєбє кормити ани ховати оу своихъ мистихъ... ани оу сєлихъ оу своихъ... ни одного нашєго нєприатєлѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

в) *(для своєї потреби)* собі (6): мы стєфанъ воєво(д)... дали єсми ємоу тоє мѣсто да оучини(т) собѣ кєлию (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); оуставлѧємъ штобы... каж(д)ын горо(д) собє имєєть своєго соудью имєть (XV ст. *ВС* 13); и сова рє(к), я о вашо єднаньє мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы пєрєдъ г(с)дрє(м), што жона твоѧ мѣла на вєно собє, а в то(м)жє запису мнѣ была трєтѧѧ часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*);

г) *(у сполуч. з дієсловом вказує на взаємність дії)* собі (4): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотѧтсѧ о имєнїи... боудоучи во одно(м) домоу каждыи свою дѣльнїцю пожївaєть мы оуставлѧємь коли(ж) оу томъ роздѣлѣ... с оупокоємь живоуть а на жа(д)ныи соу(д) сєбє нє позывають тогды даи на вѣкы вѣчныи... соуда мєжю собою нє мають (XV ст. *ВС* 32 зв.); а мовили пєрєд нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєрьдо дєржати (Острог, 1463 *AS* I, 56); **мєжи (мєж, промєж, промєжи, мєжю) собою** (33), **промєжи сєбє** (3) *(виражає взаємність дії)* між собою, один з одним, один одному: jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а за болшєє потвєржєнїє присагали єсмо мєжи собою и клѧли сѧ єсмо на чьстныи крєстъ... и записали сѧ єсмо мєжи собою по(д) нашими пєча(т)ми (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю... радили єсмы... мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли зємли нашєи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д) *(робить наголос на особі виконавця дії)* він сам (1): а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто сєбѣ кмєтѧ такъ багато(г) ка(к) *сєбѣ* о(т)са(ди)ть... и осєє(т) озимоую... тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *ВС* 39);

е) *(у знач. зворотної частки)* ся (2): Которыи сєбє мєнїть нє по правдѣ сказа алю(б) соужє(н) (XV ст. *ВС* 7).

2. *(у підсилювальному знач.)* собі (217): а ту нє надобѣ ни дному чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Teź, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а львовчѧнє што имуть принєсти сами изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Мы вєликии к҃нзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Ѧрополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля его милости, волныи собе продати... и на церковъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а возмєть лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу (XV ст. *ВС* 37); кого богъ избєрєть господарєм быти нашєи зємли... тот... бы им оутврьдил ⟨и⟩ оукрѣпил, заноужє єсмы им дали и потврьдили за их правоую слоужбоу, и за що они коупилн соби за свои правїи пинѧзи (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

3. *(у прийменникових конструкціях):* **в собе (собѣ)** (9) *(у сполуч. з дієсловом* имати*)* містити в собі, включати в себе: Паки же... даемо надто подъ Острогомъ тому господину... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маетъ... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский... покладалъ передъ нами листъ... который так се въ собе маетъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **въ себе** (2) **а)** у своєму розпорядженні (1): и они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пѣнѧзєй жадных за тоє нє брали, ани пєчати нашєй в того листу нѣт, ани клєйна жадного мы в сєбє нє маєм (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); **б)** відповідає сучасній конструкції без зворотного займенника (1): а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ... и тое своеи земли двѣ части имъ былъ вделилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); **до сєбє** (2) **а)** стосовно своєї особи (1): я єщє будучи в добром здоровю, погадавши собє и выдєчи сєстрєнца своєго н пилност до сєбє, дала єсми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо вєчно и нєпоручно (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); **б)** *(у сполуч. з дієсловом* имати*)* включати в себе (1): Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуємо... Иж... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища Сєлища И оурочища... и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171); **за сєбє (сєбѣ)** (2) за свою особу: Николаи позычилъ матєєви дєсѧ(т) гривє(н) а да(л) за сєбѣ пороукоу лаврина (XV ст. *ВС* 31); и нє мєлъ вашои милости посолъ чым заплатити... алє поручылъ за сєбє иашого боярына фєдора (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); **на сєбє (сєбѣ, сѧ)** (6) **а)** на собі особисто (3): кнѧз вєликїи... имаєтъ намъ помагати... нижли єго бжє нє даи, боудєт имѧти... от бга нємоцъ на сєбє, а оу томъ нє моч мєтъ (sic.— *Прим. вид.*)

намъ помоч дати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А кто схочет его... оувести опѧт оу холопство... тот имает на сѧ видѣти великоую казнь... господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141); **б)** сам особисто (2): прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братія або сестры во очине разделены алюбо розно разлоучены и пригодитсѧ(ж) некоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ возме(т) на себѣ соуженіє конечнє потомь пріиде(т) бра(т) его а хоче(т) тоую обновити мы кладемь емоу мо(л)чанїе (XV ст. *BC* 22 зв.); **в)** до себе, до своєї особи (1): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м. на себе далъ есми зъ с. м(!) зъ моее воли, третюю часть того имeнія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); н а д ъ с о б о ю (3) **а)** *(у заперечній конструкції з дієсловом* **имати)** (що) не бути зобов'язаним до чого (2): ако(ж) кто коли име(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣни... а они... нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) буде(т), а болше ничого глобоу да не имаю(т) на(д) собою, ни оди(н) грошъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а тако(ж) кто коли ими(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣнина... а они брашовѣни не мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола, а булше ниче(г) глобу ие имаю(т) на(д) собою ни гроша (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760); **б)** на собі особисто (1): а кто сѣ покуси(т), чере(с) се(с) лист⟨ъ н⟩а(ш), да име(т) сѧ умѣшати, бу(д) оу че(м)... то(т) е(ст) противни(к) на(ш) и нашему листоу и узри(т) на(д) собою нашу казнъ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); п е р е д ъ с о б о ю (п е р е д ъ с е б е) (2) у своїй присутності: I też, sud'ja... kotoraja sia diejet' ... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: olіżby czerez skarhu bylby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на полы, и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); п о с о б ѣ (с о б е) (2) після своєї смерті: Азъ ислюбую... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ... никоторого старшего по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *Р* 131); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*); п р ї с є б ѣ (с о б и) (2) з собою, в наявності: слободно и доброволно и без никоторои забави емоу к нам прити... съ всѣм своим имением що коли имет имити при соби (Баків, 1457 *BD* II, 257); а они да имають имь възъти сіє что они боудоут мма (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); п р ѧ з с ѧ (1) через себе: а николи не имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѧз сѧ алибо прѧз кого иного (Сучава, 1462 *BD* II, 284); с є б є (с є б ѣ) (2) *(у сполуч. з прийм.* м ѣ с т о, о у м ѣ с т о) замість себе: тогды па(н) птрашь пиликовичь не моглъ быти к тому розьизду але полѣтилъ своѧ села тисмѧнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѧтелю (так.— *Прим. вид.)* своему пану Аньчѣеви зубреви себе мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68); а колї оу немецькомъ правѣ кметь осѧдъ(т) тогды не можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кметѧ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *BC* 39); ч е р е с ъ с ѧ (1) через себе: а николи нехочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтію, чере(с) сѧ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

d e r z a t y p o d s o b o j u (1) *див.* **ДЄРЖАТИ;** м а т и з а с о б о ю (1) *див.* **ИМАТИ²;** и м а т и н а д с о б о ю (1), н а д с о б о ю и м а т и (2) *див.* **ИМАТИ²;** п р ы с о б є м а т и (1) *див.* **ИМАТИ²;** и м а т и с о б є с в о ю в о л ю (1) *див.* **ИМАТИ²;** л и с т ъ н а с є б є д а в а т и (1), л и с т ъ н а с є б є д а т и (1) *див.* **ЛИСТЪ;** с о б ѣ н а з а д д о р о г у ч ы н и т и (1) *див.* **НАЗАД;** п о з н а т и п о с о б н (1) *див.* **ПОЗНАТИ;** n a s e b e p o l o ż y t y (1) *див.* **ПОЛОЖИТИ;** п у с т и т и м и м о с ѧ (1) *див.* **ПОУСТИТИ;** с а м п р є з с ѣ (2) *див.* **САМЪ;** с а м ъ (с а м и м ъ) н а с е б є (4) *див.* **САМЪ;** с а м ъ (с а м и) в ъ с о б ѣ (в ъ с є б ѣ) (6), в с о б ѣ... с а м ъ (1) *див.* **САМЪ.**

ФОРМИ: *род.* **себе, sebe** 14 (1393 *Р* 52; 1404 *Р* 68; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *Р* 171; 1467 *СП* № 13; 1484 *ЯМ*; 1488 *AS* I, 242; 1499 *BD* II, 421; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **себѣ** 4 (1467 *СП* № 13; XV ст. *BC* 38, 39; 1490 *Пам.*); **! себи** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **! себъ** 1 (1400 *Cost.* I, 36); *дав.* **собѣ** 99 (п. 1349 *Р* 3; 1375 *Р* 20; 1400 *Cost.* II, 619; 1414 *Р* 85; 1433 *Р* 119; 1448 *Cost.* II, 734; 1456 *ЭСФ*; 1463 *AS* I, 56; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **szobi, собн** 94 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 258; 1443 *Cost.* II, 120; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 153; 1482 *BD* I, 262; 1489 *Cost. S.* 134; 1494 *BD* II, 35; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **собе, собе, соб⟨е⟩, sobe** 38 (1388 *ZPL* 106; 1409 *Cost.* I, 69; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1446 *AS* I, 43; 1463 *AS* I, 55; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 437; XV ст. *BC* 13 зв.; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **себѣ** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1402 *Cost.* II, 623; 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 52; 1449 *Cost.* II, 385; XV ст. *BC* 39; 1495 *BD* II, 63); **собы,** ⟨**со**⟩**бы** 4 (1460 *BD* II, 276; 1495 *BD* II, 58; 1496 *BD* II, 93; 1499 *BD* II, 136); **себе** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121; XV ст. *BC* 7, 22 зв.); **собѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 211); **си** 1 (1438 *DBAc* 27); *знах.* **себе, себе, sebe** 38 (1388 *ZPL* 106; 1400 *Cost.* II, 619; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1490 *ЗХП* 134; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **себѣ** 7 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1467 *СП* № 13; XV ст. *BC* 22 зв., 27 зв., 31, 39); **сѧ** 4 (1436 *Cost.* II, 698; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1462 *BD* II, 284; 1470 *BD* I, 141); **сѣ** 2 (1499 *BD* II, 421); *ор.* **собою, soboju, soboyu** (1388 *ZPL* 104; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *Cost.* II, 218; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ*; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *місц.* **въ (пры, по) собє, собе** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *Р* 171; 1475 *AS* I, 72; 1492 *AS* III, 23; 1496 *ОПВВД*; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *ГВКОО*); **въ (по, о) собѣ** 9 (1434 *Р* 128, 131; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *Cost.* II, 726; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1483 *ВОРСР* 178; 1491 *AS* I, 97); **в (прї, на) себѣ** 3 (1453 *Cost.* II, 492; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1481 *ГПМ*); **по (при) соби** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1457 *BD* II, 257); **на себе** 1 (1445 *Cost.* II, 726).

Див. ще **СЄТ.**

СЄБИЩЇАНЬ *ч.* (1) *(особова назва, стп., стч.* Sebastian, *лат.* Sebastianus) Севастян, Севастіан: Мы Стефань воевода... чинимь знаменито... оже... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакъ Ласловь и Тоть Ищфань и Сташко и Себищїань... продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Себищїань** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **САВАСТЬЯНЪ.**

СЄВЄРИН *прикм.* (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тот истиніи слоуга наш Драгоше, зѣт северин, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1484 *BD* I, 278).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **северин** (1484 *BD* I, 278); *дав. одн. ж.* **северини** (1484 *BD* I, 278).

***СЕВЕРСКИИ** *див.* **СѢВЕРЬСКИИ.**

СЄВКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воевода... чини(м) знаменито... аже... дали есми нашемоу манастыри стомоу възне(с)нїю о(т) немца едно село... на имѧ севковци (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472).

ФОРМИ: *наз.* **севковци** (1438 *DIR«A»* 472).

***СЄДАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(на суді)* засідати, сидіти: Головныи пановѣ земль наши(х) на велїкы(х) соиме(х) седаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) пре(д) которымижь то паны

жалобы велїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **седаю(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще ***ИСЪСѦСТИ, СЕДИТИ 1, СЕСТИ.**

СЕДЕМДЕСѢТЬ *числ.* (5) (*цсл.* седмьдесѧтъ) сімдесят: ⟨Ма⟩рена, дочка Улина... продала... едно селишче, иа и⟨мѣ Кома⟩ново селишче... за седм десѧт злат тоурецьских, слоузѣ нашемоу Сими Тоурлоуѧноулоу (Баків,1462 *BD* I,55); и далї и потвердили есми емоу оу иашеи земли оу молдавскои его праваа отнина... Чернътещи на Кородѣ, що коупил оу Стана Пъткъоа за седем десѧт златых (Сучава, 1468 *BD* I, 130); Мы Стефан воевода... зиаменито чинимь... оже... Богдан столник... продал... едно село... самомоу господствоу ми за осим сот и седим десѣт и двѣ злата татарски (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *наз.* **седем десѣть** (XV ст. *НРРГ*); *знах.* **седем десѧт** 1 (1468 *BD* I, 130); **седем десѣт** 1 (1468 *BD* I, 130); **седим десѣт** 1 (1479 *BD* I, 221); **седм десѧт** 1 (1462 *BD* I, 55).

Див. ще **СЕМДЕСѦТ.**

***СЕДЕМДЕСѦТ** *див.* **СЕДЕМДЕСѢТЬ.**

***СЕДЕМЪ** *див.* ***СЕДМЬ.**

! СЕДЕНЇЯ ⟨СВЕДЕНЇЯ⟩ (1): мы не хотимъ того иметь прїказоуемь мы тымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною седенїя (!) оурѧдоу и(х) и о бранїа именїя и(х) безъ прїказанїя ихъ соуда непозывали нїко(г) (XV ст. *ВС* 15).

Див. ***СВЕДЕНЇЕ.**

СЕДЕТИ *див.* **СЕДИТИ.**

***СЕДИ-АХМАТОВЪ** *прикм.* (1): и пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаемо их твердо и остаточно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Седи-Ахматови** (1462 *BD* II, 292).

Пор. ***СЕДИХМАТЪ.**

***СЕДИМ ДЕСѢТ** *див.* **СЕДЕМДЕСѢТЬ.**

***СЕДИМЪ** *див.* ***СЕДМЬ.**

СЕДИТИ, СЕДЕТИ *дієсл. недок.* (40) **1.** *(на суді)* засідати, сидіти (7): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) иже пришедь пред на(с) и пред ты добре што с нами у тоть ча(с) сѣдѣли хмѣль крщене имѧ прибекь добыва(л) на воитку сулимовскемь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); коли(ж) хто соу(д)и пересоу(до)мъ нагани(т) што бы не исправедлїве соуди(л) тогды соу(д)я имееть досвѣ(т)чить хто с нимъ на соудѣ седе(л) и(ж) справедливѣ соудилъ (XV ст. *ВС* 34); Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы тым то листо(м)... иже кролевскимъ приказаниемъ сѣдѣли есм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *P* 93).

2. (над чим, на чім, в чім, без додатка) проживати, сидіти (27): я Любартъ Кгедеминовичъ... далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными... (што) надъ Стыромъ седятъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); тѣмъ мы... дали есми емоу... село где петришоръ сиди(л), оу конецъ должкоу, еще село... где драгомиръ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и старцы... сознали перед нами, аж з давных давен... Ступлѧне сами тут дворы своими седели (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Селище вчерашнее а на томъ селищи отамо(н) седить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

◇ с е д и т и н а в д о в и м с т о л ц ы (2), с е д е т и н а у д о в и н о м с т о л ц и (1) перебувати у вдовиному стані, залишатися вдовою щонайменше на протязі шести місяців після смерті чоловіка, щоб не втратити права на віно, яке записав їй чоловік: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков... записую жонѣ своей Мари Стволовичи, село Житани... Будеть ли жона моя седети на своемъ удовином столци, она тые именя (дер)жи до своего живота (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27—28); Се я кнѧзь Семен Романович Кобринский... записоую жене своеи... двѣ тисѧчи коп, на своих имѣнѧхъ... и жена моѧ... мает седети на вдовим столци и з дѣтми моими... а естли похочет за моуж поити... а не вхочет седити на вдовим столцы, тогды... вено ее двѣ тисѧчи коп и имѣне мают держати дѣти мои (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); с е д и т и н а в р о ц е (1) давати грошовий оброк феодалові взамін натуральних повинностей: а в томъ же селе чл͠вкъ седить на вроце, по(л) копы в годъ же даеть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); в о (н а) в о л и с е д е т и (2) *див.* **ВОЛЯ** 6.

ФОРМИ: *інф.* **седети, седети** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1454 *AS* III, 10); **седити** 1 (1454 *AS* III, 10); *теп. 2 ос. одн.* **седишъ** (1444 *AS* I, 41); *3 ос. одн.* **сиди(т)** 6 (1437 *Cost.* I, 541); **седить** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91; 1493 *АЛРГ* 56); **се(д)ть** 1 (XV ст. *ВС* 13); **! селитъ** 1 (1429 *Cost.* I, 269); *3 ос. мн.* **сѣдѧть** 3 (1386—1418 *P* 35); **седять** 1 (1499 *РИБ* 776); **седятъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **сидѧ(т)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **сидѣть** 1 (1470 *BD* I, 140); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сидѣлъ** 3 (1454 *АЛМ* 12; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; *ЗНТШ* V, 3); **сиди(л)** 2 (1437 *Cost.* I, 541); **седе(л)** 1 (XV ст. *ВС* 34); **седѣлъ** 1 (1454 *АЛМ* 12); **! сѣда(л)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *1 ос. мн.* **сѣдѣли есм(ы)** (1421 *P* 93); *3 ос. мн.* **сѣдили** 2 (1386—1418 *P* 35; 1414 *P* 85); **седели** 2 (1444 *AS* I, 42; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); **сѣдѣли** 1 (1412 *P* 81); **седѣли** 1 (1463 *AS* I, 55); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы сидил** (1470 *BD* I, 140); *дієприкм. теп. акт. дав. одн. ч.* **сѣдѧчомоу** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); ! **сѧдѧчомоу** 1 (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще ***ИСЪСѦСТИ, ОСЕСТИ 1, СЕСТИ 1, *СЕДАТИ.**

***СЕДИХМАТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, ар.* Sejid Ahmad): охматъ царъ одииъ царъ былъ, а нине два цари есмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **седихматомъ** (1484 *ЯМ*).

***СЕДМ ДЕСѦТ** *див.* **СЕДЕМДЕСѢТЬ.**

***СЕДМЬ** *числ.* (5) (*цсл.* седмь) сім: и боуди емоу кл͠ѧтва... о(т) ст͠ы(х) о͠ць иже на се(д)ми съборѣ(х) бывши(х) (Київ, 1446 *P* 154); а хто учне(т) устоупатисѧ и пакасти-ти(!).. да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва... и маранаѳта... св͠ты(х) о(т)цъ седми соборо(в) вселе(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* **седи(м)** (1458 *Mih. Doc.* 121); *род.* **седми** (1481 *ГПМ*); *знах.* **седемъ, седе(м)** (1449 *Cost.* II, 378); *місц.* **иа се(д)ми** (1446 *P* 154).

Див. ще **СЕМЬ.**

! СЕ ДОБРЫЙ ⟨НЕДОБРЫЙ⟩ (1): Се добрый (!) обычай бы(л) о(т)кладанїю роко(в) велїкы(х) земьскы(х) алюбо по(д)ро(ч)кы(х) (!) малы(х) што(ж) на (!) землѧне межї собою имелї (XV ст. *ВС* 39 зв.).

Див. **НЕДОБРЫЙ.**

***СЕДѢТИ** *див.* **СЕДИТИ.**

***СЕЕТИ** *див.* **СЇАТИ.**

СЕИ *див.* **СИI.**

***СЕЇ** *див.* **СИI.**

СЕКАРЪ, СЕКАРЬ, СЪКАРЪ *ч.* (60) *(особова назва):* А на то ест вѣра... боѧр наших: в. п. Збиара, и в. п. Нѣг... в. п. Грозѣ, в. п. Съкаръ пърькълаба новоградскаго (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то ест... вѣра пана секаръ новоградского (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Съкаръ** 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *зам. род.* вѣра **Секаръ, Секарь, ⟨Се⟩каръ, Се⟨каръ⟩** 55 (1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 356, 362; 1489 *BD* I, 372; 1490 *BD* I, 384, 386; 1491 *BD* I, 459, 492; *Cost. S.* 153; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **Съкаръ** 2 (1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290); *род. одн.* **Секара** (1486 *DC* 144).

СЕКИРИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) оурожены панъ григорь багавьскыи а **панъ** ѧкушь **секиринскыи** (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* секиринскыи (1420 *ПГАГ*).

***СЄКРИЮЛЬ** *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми... нашему монастирю... на Прутѣ... озерце Секриюль (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *знах. одн.* Секриюль (1473 *ШКН* 165).

***СЄКТЄБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄКТѦБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄКШОАРЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хотар... на два доуби близчата и знаменани... от това черес секшоаръ на єдин доубь знаменан (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн.* секшоаръ (1495 *BD* II, 63).

СЄЛЄВЄСТРЇИ *див.* **СЄЛИВЄСТРЇИ.**

СЄЛЄВЄСТРОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, цсл.* Селивестръ, *лат.* Silvester) Сильвестр: мы Стефан воевода... знаменито чинымъ... оже... оутвердимъ и оукрѣпимъ наш монастир от Побратѣ... где ест егоумен молебьник нашъ кир поп Селевестроу (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

Див. ще ***СИЛЄВЄСТРЪ.**

СЄЛЄВЄСТРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсмы ємоу оу нашеи земли молдавской осемъ селъ на имѦ... онєщи... и селевестрѣнїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* селевестрѣнїи (1436 *Cost.* I, 488).

***СЄЛИВЄСТРИ** *див.* **СЄЛИВЄСТРЇИ.**

СЄЛИВЄСТРЇИ, СЄЛЄВЄСТРЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* на то да єст тоє село Селевестрїи, оба коути, Марини Лолки от нас оурик и съ въсємь доходомъ (Сучава, 1481 *BD* I, 249).

ФОРМИ: *наз.* Селивестрїи 2 (1481 *BD* I, 248, 249); Селевестрїи 1 (1481 *BD* I, 249); *знах.* Селивестрїи 1 (1481 *BD* I, 249); Селивестри 1 (1481 *BD* I, 249).

***СЕЛИВОНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Силоуянъ, *гр.* Σιλουανός, *лат.* Silvanus) Саливон: Пишетъ король е. м... абы Петругъ не вступался въ тыи люди, на имя въ Езыкеича... а въ Селивона (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* Селивона (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **СИЛЇОН, СИЛОУАНЪ.**

***СЄЛИДБА** *ж.* (2) *(цсл.* селитва) житло, поселення: одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а єстли бы вже не мог того подворѦ оправити я, вже тогды маю пѣнѦзи кн⟨е⟩г⟨и⟩ни... отложити шест копъ грошей широкоє личбы так добрыми грошми какже єсми самъ оу ее милости брал и накладъ ее милости отложити, а што коли селидбу наложит на тоє подворє (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *знах. одн.* селидбу, селидбу (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1494 *AS* I, 101).

Див. ще ***ОСЄЛЄНЄ.**

СЄЛИТ *дієсл. недок.* (2) (що) селити, будувати: мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворец Березкий над рекою Зелвою на стадо своє панъ Копач селит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* селит (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ОСЄЛИТИ, ПОСЕЛИТИ, *СЄЛИТИ СѦ.**

***СЄЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(влаштовувати собі житло)* селитися, будуватися: а тих люди, варє кто имоут сѦ селити оу том село, а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* имоут сѦ селити (1466 *BD* I, 95).

Див. ще **ПОСЕЛИТИ, СЄЛИТ.**

!СЄЛИТЪ ⟨СЄДИТЪ⟩ (1): а хотаръ имъ колко оузмогоутъ оживати три села досить а за проуто(м) на деренико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) где танко селитъ (sic.—*Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

Див. **СЄДИТИ.**

СЄЛИЩА *ж.* (31) *(рум.* seliștea, *слов.* селище) **1.** *(невелике село, осада)* селище (29): а хотаръ селищи, и поустины колко въզмогоутъ оживати два села досытъ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); а хотарь тои селишчи и полѣны, коуды из вѣка оживали (Баків, 1462 *BD* I, 56); а азь... єсмь дал Мърини, дочки Тоадера Продана... єдноу нашоу селищоу близ Нистра, на имѣ Громобитнаа (Сучава, 1488 *BD* I, 347); Тѣмь мы видѣвше их правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми им... половина селищи на Бръладѣ на имѣ Фоундѣнїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 48); то єсть весь хотаръ тои селище (б. м. н., 1500 *SD* 7);

с е л и щ а с к а н д а л о в а (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми и(м)... селища скандалова, подли рошїори, и тодерещи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

2. *(місце, де було колись село)* селище (1): а хота(р) тѣмь села(м) *(в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.)* корнїи и стр⟨им⟩бїи що на краковѣ и поусти(и) селищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почении о(т) сочи о(т) лѣса долоу(в) до обрьшїю поточки иа доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* селища 3 (1436 *Cost.* I, 459; 1456 *Cost.* II, 569; 1488 *BD* I, 347); *зам. знах.* дали... єдна селища 1 (1488 *BD* I, 345); *род. одн.* селищи (1483 *BD* I, 274, 275; 1495 *BD* II, 48; 1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* селищи, селишчи, селиш⟨т⟩и 14 (1428 *Cost.* I, 209; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 403; 1462 *BD* I, 56; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1483 *BD* I, 270, 275; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 160); селище 1 (1500 *SD* 7); *знах. одн.* селищоу (1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 436; 1493 *BD* II, 31).

Див. ще **СЄЛИЩЄ.**

СЄЛИЩЄ, СЄЛИШЧЄ, СЄЛИЩО *с.* (184) **1.** *(невелике село, осада)* селище (120): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kameń (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Ино мы... потвердили слоугам иашим... тоє прѦдреченоє селище на Телѣжиновѣ потоцѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 224); Я булга(к) лисичи(н) сы(н)... чини(м) знаменито... што(ж) небожчикъ оць мои... записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3); ⟨ино⟩ мы... дали и потвръдили єсми слоуги наши... ⟨тоа прѦдреченоє сел⟩ище на оусти исписали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

s e ł y s z c z e W o r o n o w o (1) *(назва селища у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kameń... y po ryku Źerdi od sełyszcza Woronowa hory rykoiu Źerdyiu (Ужів, 1420 *AS* I, 25);

(назви селищ у Молдавському князівстві): с е л и щ є б е р ⟨ є ⟩ в о ⟨ є ⟩ в о (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... селище бер⟨є⟩во⟨є⟩во (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); с е л и щ є д о б р ї и н о в о (2): мы александръ... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ ... селище добрїиново (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233); мы александръ воевода... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ оу нашеи земли... селище добрїиново на хоморѣ где є(ст) монастиръ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); с е л и щ є д р а г о є в о (1): тѣм же мы... дали єсмы имь... селище драгоево (Сучава, 1435 *AUB* фотокоп.); с е л и щ є д о у м и н о (1): мы пєтръ воєвода ... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... селище доумино (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); с е л и щ є д ъ н ъ о в о (2) : мы Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... єсмо дали и потвръдили слоуга(м) наши(м)... селище на имѣ селище дънъово (Сучава, 1493 *ПГВСП*); с е л и щ є д ѣ л и н о (1): мы стєфан воєвода... чиним знаменито... оже... дали єсми ємоу... селище

дѣлино (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); сєлищє зръново (1): мы Стефанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє... потвръждаємъ... монастирю... сєлища зрънова (Сучава, 1443 *ПГСММ*); сєлищє миково (1): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... селищє миково (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); сєлищє мынєво (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє мынєво (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); сєлищє мырлєково (1): мы Стефанъ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє... дали єсмы ємоу... сєлищє мырлєково (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); сєлищє Никооарино (1): Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєлищє Никооарино (Сучава, 1459 *BD* I, 27); сєлищє оцєлово (1): мы стефанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми ємоу... сєлищє оцєлово (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); сєлищє пєтрилово (1): мы петръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми ємоу... сєлищє пєтрилово (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); ⟨сєлищє⟩ радичєво (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє... радоулово и радичєво (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); ⟨сєлищє⟩ радоулово (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє флъфонино и радоулово (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); сєлищє рошчино (1): мы иліа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми ємоу... сєлищє рошчино (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); сєлищє стънигово (1): и мы потому(ж) даємъ и дали єсми пану михаилу логофету тоє... сєлищє стънигово (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); сєлищє Татоулово (4): А оу томже пак оустал пан Хєрман... и продал... сєлищє Татоулово (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєлищє Татоулово (Сучава, 1468 *BD* I, 129—130); сєлищє флъфонино (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє флъфонино (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); Бибарцово сєлищє (1) *див.* ***БИБАРЦОВЪ**; братаново ⟨сєлищє⟩ (1), сєлищє бrътаиово (1) *див.* **БРАТАНОВЪ**; Градино сєлищє (1) *див.* ***ГРАДИНЪ**; Команово сєлишчє (1) *див.* **КОМАНОВ**; марково сєлищє (1) *див.* ***МАРКОВЪ**; никорово сєлищє (1) *див.* ***НИКОРОВЪ**; тигомирово сєлищє (2) *див.* ***ТИГОМИРОВЪ**; цолєво сєлищє (1) *див.* ***ЦОЛЄВЪ**.

2. *(присілок)* селище (19): мы великии кнзь швитрикгаилъ... чинимъ знакомито... ижє... даємъ и дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє... сь селищи и с нивами и с пашнѧми и с лєсы и з дубровами (Київ, 1433 *P* 118); К Житомиру жъ селищо Жє(р)дєнєвъ а в томъ селищи три члвки всє слоуги (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильевой Збаразкой... досталъсѧ... Вишнєвєць и со въсєми ис тыми приселки и съ селищи, што к тому издавна слушало (Ма́нів, 1478 *AS* I, 76); То єст вес хотар тръгоу Бръладоу и оусим селам и селищем що прислоухают кь тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. *(запустіле село; місце, де колись було село)* селище (8): и єще єсми дали... пан(у) доумѣ постелнику... єдино мѣсто о(т) пустини ... на имѣ селищє гавриловци, да осади(т) собѣ село (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); мы алєксандръ воєво(д) свѣдомо чини(м)... ажє... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми своими... продали селишча своа поу(с)таа... паноу михаилоу... и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т) таа сєли(ш)ча держати и оживати и осадити (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422); Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкевичъ землиць пустыхъ у Каменецкой волости, Степановских селищъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); Волеи кн⟨ѧ⟩зь Михайло на тых селищах люди садити (Кремеиець, 1497 *AS* I, 112).

4. *(заселена ділянка, садиба)* селище (5): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... tuiu zemlu naszu... z polmi, z dubrowami, z rudami y z sełyszczami y z potokami, z pasikami y z zapustami (Ужів, 1420 *AS* I, 25); в сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы и селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **селище, сєлишчє, селищє** 16 (1435 *AUB* фотокоп.; 1445 *Cost.* II, 219; 1462 *BD* I, 55; 1467 *BD* I, 117; бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1493 *BD* II, 19; *Cost. S.* 176; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **селищо** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *зам. род.* **до (половина) селищє** 4 (1489 *BD* I, 374; 1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* **а хотар... тоє селишчє** 1 (1493 *Cost. S.* 176); *род. одн.* **селища, sełyszcza** (1420 *AS* I, 25; *Cost.* I, 135; 1499 *ПИ* № 3); *дав. одн.* **селищу, селищоу** 4 (1465 *ДГСОС*; 1467 *BD* I, 117; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1499 *ПИ* № 3); **сѣлищю** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн.* **селище, селиште, ⟨сел⟩ище, seliszcze, sełyszcze, селишче, селищ⟨е⟩** 91 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *P* 109; 1434 *Cost.* I, 374; 1438 *P* 138; 1443 *Cost.* II, 160; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 130; 1479 *BD* I, 224; 1490 *BD* I, 436; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **! силище, си⟨лище⟩** 6 (1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 316, 342; 1479 *BD* I, 223); **селищо** 2 (1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1463 *AS* I, 55); *місц. одн.* **на (в) селищи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); *наз. мн.* **селища** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV. 102; 1478 *AS* I, 76); *род. мн.* **селищъ, sełyszcz, селишчь** 5 (1420 *AS* I, 25; 1452 *Cost.* II, 422; 1454 *АЛМ* 12; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1497 *AS* I, 112); **! силищь** 1 (1493 *BD* II, 6); *дав. мн.* **селищамь, селищам, селищамъ, селишча(м)** 7 (1436 *Cost.* I, 476; 1441 *DBAc* 35; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 127; 1469 *BD* I, 134); **селище(м), селищем** 4 (1443 *Cost.* II, 144; *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 317; 1495 *BD* II, 64); **селищо(м)** 2 (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1443 *Cost.* II, 180); **селищѣмъ** 1 (1448 *Cost.* II, 355); *знах. мн.* **селища, селишча, сели(ш)ча** 6 (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *ПГСММ;* 1452 *Cost.* II, 422; 1459 *P* 171; 1497 *AS* I, 112); **сѣлища** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **селищи** 11 (1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 40; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 118; *P* 152; 1478 *AS* I, 76; 1494 *АЛМ* 54); **sełyszczami** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *місц. мн.* **на селищах** 1 (1497 *AS* I, 112); **на селищохъ** 1 (1499 *РИБ* 776); *зам. род.* **тѧ(х) то селища(х)** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *знах. дв.* **селищи** (1429 *P* 112; 1439 *Cost.* II, 35; 1459 *BD* I, 27).

Див. ще **ДІОНИШЕВО СЕЛИЩЕ, СЕЛИЩА.**

СЕЛИЩѢНОУЛ *ч.* (3) *(особова назва)*: а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Пътроу Селищѣноул тоє прѧдреченоє село (Сучава, 1491 *BD* I, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Селищѣноул** (1491 *BD* I, 467); *дав. одн.* **селищѣноулоу, Селищѣноул** (1491 *BD* I, 467).

СЕЛО, СѢЛО *с.* (1853) **1.** *(заселена ділянка землі)* село (1801): Паки же... даємо... тому господину отцу владыцє... село наше Бусчу... зъ лесами... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 6/I, 2—3); то все єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым селумъ, исъ землею (!), исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а тако продалъ яко самъ держѧлъ и с нивами и сѣножатми и ставы и со лѣсы з дубровами и с пасиками со всѣми границѧми і вдоложь і пуперекъ того існого села (Львів, 1400 *P* 61); мы иліа воєвода... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми... манастыри стомоу възнє(с)єнїю о(т) немца єдно село (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); а з дроугого села з наших людей с рѣпинич придал єсми дани тои сполнѧючи двѣ кади медоу и поудовню, а чотыры копи грошей без пол шоста гроша, и жита трииадцат бочок (б. **м. н.,**

1470 *AS* I, 67); Частокро(т) бываю(т) села поуста пановъ коли селѦнѦ идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *ВС* 26); А хотар томоу вышеписанномоу селоу... да єст от оусих сторон по старомоу хотароу (Яссі, 1500 *BD* II, 175);

є о у ф и м к о в о с є л о (2) *див.* ***ЄОУФИМКОВЪ**; З е м е н с к о е с е л о (1) *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ**; с а д и т и с є л о (1), с є л о с а д и т и (1) *див.* **САДИТИ** 1.

2. (*присілок біля села; пригороднє село*) село (26): К Житомироу жъ сєло роудники а в томъ сєлє девять чл̃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Къ грежаномъ приселокъ Солодырє(в)ци а в томъ селе де(и) оди(н) слоуга а три даиъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

3. *жителі села* (20): а хотаръ томоу селоу колко оузможеть оживати єдно *сєло* доситъ (Сучава, 1427 *DBAc* 22); да нє да(ст) тоє село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу... ни на мли(н) да нє робѣтъ, ни на горо(д), ни вино да не возѣтъ, ни на воиско и нїколи да нє ходѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а двє земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна а на толокоу ходять и окольнѦя сєло (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

◇ с є л о п а н ъ ц е р н о е (1) *село, обов'язком якого було нести військову службу*: и тыи вси пошлины ему есмо отпустили — съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышейписаныхъ не надобе ему давати; а маеть онъ съ того села службу панъцерную служыти (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *наз. одн.* **село**, ⟨се⟩ло 89 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1418 *Cost.* I, 127; 1424 *P* 100; 1433 *P* 125; 1444 *Cost.* II, 207; 1454 *ПГПММ*; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **сѣло** 1 (XV ст. *ВС* 14); *зам. род.* от (подли, половина) село 129 (1445 *DIR«A»* 483; 1455 *Cost.* II, 549; 1458 *ПГСММЦ*; 1465 *BD* I, 88; 1472 *Cost. S.* 87; 1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I. 267; 1488 *BD* I, 325; 1491 *BD* I, 491; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* томоу **село** 14 (1428 *Cost.* I, 206; 1438 *AUB* фотокоп.; 1448 *DIR* № 10 а.; 1460 *Cost. S.* 41; 1479 *BD* I, 221; 1480 *BD* I, 244; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 464; 1492 *Cost. S.* 162; 1497 *BD* II, 96 і т. ін.); *зам. ор.* съ... **село** 1 (1438 *DBAc* 28); *зам. місц.* **оу том село** 1 (1466 *BD* I, 95); *зам. наз. мн.* на толокоу ходять и окольнѦя село 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **села, се(л), siela, szela, с(е)ла, села** 132 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1366 *P* 12; 1400 *P* 61; 1412 *P* 81; 1424 *P* 100; 1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 355; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *AS* I, 67; 1499 *RA* 257 і т. ін.); **о(т) ! селѣ** 1 (1472 *DIR«A»* 528); *дав. одн.* **селу, селоу, selu, сел⟨у⟩** (1378 *P* 26; 1393 *Cost.* I, 13; 1426 *ВАМ* 22; 1443 *Cost.* II, 138; 1451 *P* 156; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1488 *BD* I, 363; 1495 *BD* II, 57; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *знах. одн.* **село, szelo, сел⟨о⟩, сел(о), ⟨се⟩ло, селу** 627 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1377 *P* 24; 1403 *ДГАА*; 1424 *P* 102; 1435 *P* 134; 1446 *P* 152; 1461 *AS* I, 53; 1481 *BD* I, 258; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **сьло** 1 (1445 *СРК*); **! єло** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **! села** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **селом, селомъ, село(м)** (1443 *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 582; XV ст. *ВС* 16 зв.; 1482 *AS* I, 81); *місц. одн.* **оу (во, в) селє, се⟨...⟩** 44 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 21; 1478 *ЗРМ* і т. ін.); **на (въ, оу, во) селѣ, се⟨лѣ⟩, ⟨с⟩елѣ** 14 (1398 *P* 57; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *P* 79; 1415 *P* 87; 1424 *P* 102; 1429 *Cost.* I, 239; 1435 *P* 134; XV ст. *ВС* 32 зв., 36; 1445 *Cost.* II, 211); **оу (w) сели, sely** 4 (1395 *GL* 166; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1458 *ПГСММЦ*; 1499 *BD* II, 135); *наз. мн.* **села** 36 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1428 *Cost.* I, 233; 1435 *Cost.* I, 403; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ГПХМ*; 1463 *AS* I, 54; 1471 *DIR«A»* 525; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **се(л)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. род.* **о(т)... села** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. місц.* **оу трїє(х)... тѣх села** 2 (1472 *DIR «A»* 530; 1481 *BD* I, 257); **селове** 1 (1491 *BD* I, 463); *род. мн.* **сел, селъ, сель, се(л)** 33 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1404 *P* 70; 1427 *Cost.* I, 196; 1436 *Cost.* I, 488; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ГПХМ*; 1463 *AS* I, 55; 1475 *BD* I, 200; 1490 *DC* 148; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *зам. знах.* **привилїє имала на тих сель (се(л), сел)** 4 (1456 *Cost.* II, 577; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 329; 1491 *BD* I, 445); *зам. місц.* **жити оу ты(х) сель (сел)** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **селамъ, селамь, села(м), селам, сел⟨амъ⟩** 105 (1409 *Cost.* I, 65; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 178; 1434 *Cost.* I, 386; 1444 *AS* I, 40; 1458 *BD* I, 20; 1472 *Cost. D.* 26; 1487 *BD* I, 517; 1490 *Cost. S.* 141; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **селомь, селомъ, селом, село(м)** 91 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1392 *Cost.* I, 7; 1404 *P* 70; 1415 *Cost.* I, 121; 1429 *Cost.* I, 290; 1437 *P* 136; 1444 *AS* I, 40; 1455 *Cost.* II, 549; 1482 *AS* I, 79; 1488 *РИБ* 222 і т. ін.); **селумъ** 1 (1361 *AGZ* 6); *зам. знах.* **дали ему селам** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. мн.* **села, се(л)** 238 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392 *Cost.* I, 7; 1404 *ГМ*; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *P* 127; 1446 *P* 152; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **сѣла** 1 (1444 *AS* I, 40); **селы** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **! сла** 1 (1448 *AS* I, 44); **селове** 1 (1491 *BD* I, 463); *зам. род. мн.* **дали... шесть села** 1 (1429 *Cost.* I, 280); *зам. знах. одн.* **дали... села на ревти где мли(н)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. мн.* **селы** (1396 *AS* I, 20; 1404 *P* 68; 1411 *P* 79; 1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *P* 125; 1434 *P* 128; 1436 *Cost.* II, 706; 1475 *AS* I, 71; 1482 *AS* I, 81 і т. ін.); *місц. мн.* **въ (оу, на) селахъ, села(х), селах, селахь** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29; 1471 *DIR«A»* 525; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 434; *DC* 148; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **оу (в, въ) селєхъ, селє(х)** 5 (XV ст. *ВС* 25 зв., 26, 28, 28 зв.; 1499 *РИБ* 776); **оу село(х)** 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ГПХМ*); **в, оу селѣ(х), селѣхъ** 3 (XV ст. *СЯ* 42; 1482 *AS* I, 80, 81); **оу ты(х) се(л)** 3 (1448 *ДГПР*; *DIR«A»* 491); **оу селихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **оу тѣх ! села** 2 (1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* **от (ис) села(х), селахъ, селах, селахь** 13 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1466 *BD* I, 105; 1467 *Mih. Doc* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *BD* I, 345 і т. ін.); **от село(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *наз. дв.* **селѣ** (1436 *ВАМ* 33); *дав. дв.* **селома** (1423 *Cost.* I, 157); *знах. дв.* **селѣ, сел(ѣ)** 20 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *ВАМ* 21; 1432 *Cost.* I, 330; 1435 *МЭФ*; 1441 *DBAc* 37; 1454 *P* 163; 1475 *BD* I, 199; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **сели** 2 (1400 *Cost.* I, 36; 1436 *Cost.* I, 455).

Див. ще **БОРИСОВО СЄЛО, ДЇЯКОУЛОВО СЄЛО, НОВОЄ СЄЛО¹, НОВОЄ СЄЛО², ПАРЧИНО СЄЛО, *ТОРГОВИЦКОЄ СЄЛО, *ХОДОРКОВО СЄЛО.**

***СЄЛСКИИ** *див.* ***СЄЛЬСКИИ.**

СЄЛЦЄ *с.* (17) 1. (*невелике село, присілок*) *сільце* (12): къ чудновоу се(л)цо яворо(в)ци а в то(м) селци два слоуги на во(и)ноу ходять а одинъ чл̃вкъ подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а еще ки⟨Ѧ⟩зю Семеноу досталъ сѦ дворъ Городок со всими тыми селы, штожь к томоу здавна тѦгнеть, а єще к томоу селцє Студєиоковци со всим с тым, штожь к томоу селцю здавна тѦгнєть (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

2. (*село*) *сільце* (5): князь Олехно Василевичъ Глазына... просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина... а Самотыина а Пронозиныхъ и ихъ товарышовъ, што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **се(л)цо** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **селце** 1 (1475 *AS* I, 71); *дав. одн.* **се(л)цу** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **селцю** 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **селце** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **се(л)цо** 1 (1499 *ВФ*); **сельцо** 1 (1499 *ВФ*); *місц. одн.* **в се(л)ци, селци** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **в сельци** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **селецъ** (1499 *РИБ* 776); *знах. мн.* **селца** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **сельца** 1 (1499 *РИБ* 777); *місц. мн.* **въ сел⟨ь⟩цахъ** (1499 *РИБ* 776).

***СЄЛЦО** *див.* **СЄЛЦЄ.**

***СЄЛЬСКИИ** *прикм.* (3) *(який розташований у селі)* сільський: О поустыні се(л)скои алюбо местьскои (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о сельскои** 2 (XV ст. *BC* 23, 23 зв.); о се(л)скои 1 (XV ст. *BC* 7).

***СЄЛЬЦО** *див.* **СЄЛЦЄ.**

***СЄЛѢТИНЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшіи Лаоури... та до обръшіє Селѣтина (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Селѣтина** (1490 *BD* I, 420).

***СЄЛѦНИНЪ** *ч.* (2) селянин: Частокро(т) бываю(т) села поуста пановъ коли селѧнѧ (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бе(з) вины (XV ст. *BC* 26).

ФОРМИ: *дав. одн.* **селѧниноу** (XV ст. *BC* 26 зв.); *наз. мн.* ! **селѧнѧ** (XV ст. *BC* 26).

СЕМ *див.* **СЕМЬ.**

СЄМАШКО, СЕМАШЪКО *ч.* (13) *(особова назва):* А при томь были свєдоки... пань киркидии па(н) сємашко (Луцьк, 1434 *Р* 128); при сем моем записном листе были панове люде добрые: пан Семашъко, пан Гринко Мукосъевич (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при томъ были... па(н) Сємашко Єпифановичъ панъ ва(н)ко пєтрашковичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Семашко, семашко, Семашъко** (1434 *Р* 128; 1445 *Р* 149, 151; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 157; 1452 *Р* 161; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ЗРМ* і т. ін.); *род. одн.* **Семашка** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***СЄМАШКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенезей, што е. м. далъ за тое именіе мое пану Василю Семашковичу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Семашковича** (1449 *АЛМ* 8); *дав. одн.* **Семашковичу** (1449 *АЛМ* 8).

СЕМАШЪКО *див.* **СЄМАШКО.**

СЕМАШЪКОВЪ *прикм.* (3): а пана самашко(в) (так.— *Прим. вид.*) приказъ (Острог, 1437 *Р* 137); Приказъ пана Семашъковъ (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Семашъковъ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); ! **самашьковъ**, ! **самашко(в)** 2 (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139).

Пор. **СЄМАШКО.**

СЕМДЕСѦТ, СЕМДЕСЯТЪ, СЄМЪДЕСЯТ, СѢМДЄСѦТЪ *числ.* (11) сімдесят: а дана... грамота... по б҃жьюм нарожѣнїѣ тисѧчю лѣ(т) и. ҃т. лѣ(т) и сѣмъдесѧтъ лѣ(т) и осмое лѣ(т) (Бохур, 1377 *Р* 24); писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, круг слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А тому всему сума семдесѧт копъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **семдесятъ** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **семдесѧт, семъдесят, се(м)десѧ(т), семьдесѧ(т)** 4 (1475 *AS* I, 72; XV ст. *BC* 6, 17; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **сѣмдесѧтъ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *знах.* **семдесѧтъ, семдесятъ** 3 (1494 — 1495 *АЛРГ* 60; 1495 *РИБ* 620, 621); **семдесѧт** 1 (1492 *AS* III, 23); **сѣмъдесѧтъ** 1 (1377 *Р* 24).

Див. ще **СЄДЄМДЄСѢТЬ.**

***СЕМДЕСѦТЪ** *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

СЄМЄН *див.* **СЄМЄНЪ.**

СЄМЄНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Сємєнъ): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило... матфѣи оусови(ч) семеникъ кнѧ(з) михаиловъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **семеникъ** (1392 *Р* 47).

Див. ще **СЄМЄНКО, СЄНКО.**

СЄМЄНКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Сємєнъ): А свѣдци на то гринко... семенко карабчѣевьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **семенко** (1375 *Р* 20).

Див. ще **СЄМЄНИКЪ, СЄНКО.**

***СЄМЄНОВА** *див.* **СЄМЄНОВАѦ.**

СЄМЄНОВАѦ, СЕМЕНОВАЯ *ж.* (19) *(особова назва):* Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская и съ сыномъ своимъ Иваномъ княземъ Семеновичемъ жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ кнехиня (sic.— *Прим. вид.*) Семеновая Александровича, кнегиня Маря Пинская и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Семеиоваѧ, Семеновая** (1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 121; 1488 *AS* I, 242; 1489 *AS* I, 89; 1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **Семеиовое** 1 (1497 *РИБ* 683); **Семеновы** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Семеновой** 7 (1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 101); ! **Семеиой** 1 (1485—1500 *AS* I, 121); *ор. одн.* **Семеновою** (1482 *AS* I, 79).

СЕМЕНОВИЧЪ, СЄМЄНОВИЧ *ч.* (20) *(особова назва):* Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ... тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы Олександръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє вроженого кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского... ємоу имѣне н⟨а⟩ше именемъ Звѧгол... в повѣте Киевскомъ, што держал первѣй сего кн⟨ѧ⟩зь Василеи а кн⟨ѧ⟩зь Андрѣй Семеновичи Звѧголскиє, дали єсмо... через сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Семеиовичъ** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1492 *АЛМ* 31; 1497 *РИБ* 683); **Семеиович, семенови(ч)** 2 (1487 *AS* I, 239; 1495 *ВМБС*); *род. одн.* **Семеновича, Семеновича** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 239; 1497 *РИБ* 684); *дав. одн.* **Семеновичю** (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **семеновича** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*); *ор. одн.* **Семеновичемъ** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **Семеновичомъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *наз. мн.* **Семеновичи** (1499 *AS* I, 117).

***СЄМЄНОВИЧЬ** *див.* **СЕМЕНОВИЧЪ.**

СЄМЄНОВКА[1] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Семенівка: мы великиі кн҃зь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таѧ села... в кремѧнецкои волости вандруга а семеновка на рєцѣ семеновцє (Житомир, 1433 *Р* 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **семеновка** (1433 *Р* 126).

***СЄМЄНОВКА**[2] *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Семенівка: y ktomu prydali iesmo Sołomen y Rudku — Turuwku y Korowiuiu, a z druhoy storony po dubrowu Sitnuiu i po ryku Semenowku (Ужів, 1421 *AS* I, 27); мы великиї кн҃зь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таѧ села... вандруга а семеновка на рєцѣ семеновцє (Житомир, 1433 *Р* 126).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Semenowku** (1421 *AS* I, 27); *місц. одн.* **па Semenowce, семеновцє** (1421 *AS* I, 27; 1433 *Р* 126).

***СЄМЄНОВНА** *ж.* (1) *(особова назва):* Записоую... кнѧгини Улиѧнє Семеновнє Голшанских на своих именѧхъ отчизнихъ... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... за менє идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Семеновнє** (1454 *AS* III, 10).

***СЄМЄНОВЪ** *прикм.* (1): жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **семенова** (1495 *ВК*).

Пор. **СЄМЄНЪ.**

! СЄМЄНОЙ ⟨СЄМЄНОВОЙ⟩ *див.* **СЄМЄНОВАѦ.**

СЄМЄНЪ, СЄМЄН, СЕМЕНЬ, СЄМѢН *ч.* (103) (*особова назва, цсл.* Симеонъ, *гр.* Συμεών, *гебр.* shim'ōn): а при томь былъ... сємєнъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Өеодосію (Київ, 1398 *ДГПМ*); Я кн(ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Старостѣ луцкому и Каменецкому... князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Семенъ, Семенъ, Семєнь, Семен, Семє(н)** 51 (1359 *Р* 10; 1398 *ДГПМ;* 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *AS* III, 9; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1465 *ДГСОС*; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *РИБ* 434; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **Сємѣн** 1 (1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **Семєна** (1376 *Р* 22; 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *AS* III, 10; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **Семєноу, Сємєну, Семєну** 23 (1461 *AS* I, 53; 1463 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; 1490 *ЗХП*; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АкЮЗР* I, 298; 1499 *АЛМ* 36 і т. ін.); **Сємѣну** 6 (1482 *AS* I, 80, 81); **! Мєменоу** 1 (1475 *AS* I, 70); *знах. одн.* **Сємєна** 2 (1475 *AS* I, 69, 70); **Семѣна** 1 (1492 *AS* III, 24); *ор. одн.* **Семеномъ, Семєномь, Семєно(м)** 8 (1459 *Р* 174; 1463 *AS* I, 55; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I. 79, 80; 1495 *ПЛПС*); **Семѣномъ, Семѣном** 3 (1482 *AS* I, 80); *ор. мн.* **Семены** 1 (1478 *AS* I, 76); **Сємєнъи** 1 (1478 *AS* I, 76).

Див. ще **СИМЄОНЪ.**

***СЕМЕОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**

СЄМЄРО *числ. зб.* (1) семеро: Грєжаны дво(р) а в томъ дворє... сємєро свинє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **сємєро** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

SEMKROT *присл.* (1) (*стп.* siedmkroć) сім разів: My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiria nechoczem derżat, zaniuż... nam semkrot prysiahał... i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139)

СЄМЪ *див.* **СЄМЬ.**

СЄМЪДЄСЯТ *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

СЕМЫЙ, СЕМЫ *числ.* (22) сьомий: Писанъ въ великомъ Луцку, лета ... 6830, индикта семого (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Писанъ у Вильни, въ лѣто семое тысечи семое, мѣсяца Іюня пятого дня, индикта второго (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **семый** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **семы** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **! всє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *род. одн. ч., с.* **семого** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **szomoho** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *знах. одн. ч.* **! samyj** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *наз. одн. с.* **сємоє** (1407 *Р* 72); *знах. одн. с.* **сємоє** (1359 *Р* 10; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; *Р* 174; 1499 *AS* I, 118; *АСД* VI, 3); *род. одн. ж.* **семое** 4 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; *ЗНТШ* XI, 13; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *АСД* VI, 3); **сємои** 1 (1440 *Р* 142); *знах. одн. ж.* **семую** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **сему** 1 (1495 *АЛМ* 83); *місц. одн. ж.* **по семой** (1487 *РИБ* 226).

СЕМЫНАДЦЯТЪ *числ.* (2) сімнадцятий: Пысанъ в Новоселыце, Декабря семынадцятъ день, Индыктъ семый (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); писанъ оу пєрєвалєхъ сємои тисѦчи дєвѦ(т) со(т) чотырдєсѦтого лѣта мисѦца авгоуста сємого на(д)пѦ(т) днѦ инди(к)та трєтєго (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **семынадцятъ** (1430 *ГВКЛ* 9); *род. одн. ч.* **семого на(д)цѦ(т)** (1440 *Р* 142).

СЕМЬ, СЄМ, СЕМ, СЕМЪ *числ.* (19) сім: а то на каждую нєдѣлю каждому теслѣ давалъ по c^s^ми грои (!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз.* **семь, сем, сєм, сємъ** (1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92, 93; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *АСД* II, № 3); *дав.* **семи, с^s^ми** (1386—1418 *Р* 35; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); *знах.* **сем, семъ, семь** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

Див. ще ***СЄДМЬ.**

***СЄМЬДЄСѦТЪ** *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

***СЄМЬЮНОВО** *с.* (1) (*назва маєтку в Перемишльській землі*): а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюновоѦ ото изьбищьного пєрєвоза... поколѦ сємьюново дєржить (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *знах. одн.* **семьюново** (п. 1349 *Р* 4).

СЄМѢН *див.* **СЄМЄНЪ.**

СЄНГОУШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

СЕНДЮШКО *див.* **САНКГОУШКО.**

СЕНДЮШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***СЕНИКИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Сєньки: записалъ есми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги... почонъ... одъ граници Сениковъ до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Сениковъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

СЕНКГУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

СЄНКО, СЄНЪКО, СЄНЬКО *ч.* (45) (*особова назва, пор.* Сємєнъ): а при то(м) были свѣдци... па(н) сєнко процєви(ч) па(н) малофѣи (Зудечів, 1413 *Р* 83); А пану Сеньку Олизаровичу... 13 судовъ северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); А при том были: кн(ѧ)зь Михайло Вишнєвєцкий... а пан Сєнько Дени(с)кович (*в ориг.* Дєникович.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1497 *AS* I, 112); Панъ Литавор маршалокъ а Өедко... брали личбу в ключника киевского в Сенька Полозовича (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сенко, Сенко, сєнъко** 19 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116; 1451 *AS* I, 45; 1465 *AS* I, 57; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 242 і т. ін.); **Сенько, сєнько** 10 (1424 *Р* 104; 1443 *Р* 145; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1465 *АкВАК* III, 4; 1469 *AS* I, 64; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Сенька** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **Сєнка** 1 (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Сеньку, сєнькоу** 6 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *АМЛ*; 1496 *АЛРГ* 69, 72); **сенку, сє(н)ку, сенкоу** 5 (1457 *Р* 165, 166; 1463 *ГГЯ*; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60); **сєнкови** 1 (1451 *ДГШХ*); *знах. одн.* **Сенка** (1495 *АЛМ* 88).

Див. ще **СЄМЄНИКЪ, СЄМЄНКО.**

СЕНКОВАЯ *ж.* (3) (*особова назва*): и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сенковая** (1494 *РИБ* 560); *род. одн.* **Сенковое** (1494 *РИБ* 560).

СЄНКОВИЧ *ч.* (10) (*особова назва*): а при томъ оуздаванъѣ были... панъ михаило потрутовичь панъ гаврилько дробышевичь со двѣма с̃нма сєньковича (Перемишль, 1378 *Р* 26); А при том были: пан Богдан Сєнкович Гостский, а кн(ѧ)зъ Хведор Четвертенский (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сенкович, Сенкович** 7 (1483 *AS* I, 82; 1487 AS I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛРГ* 55); **сєнкови(ч)** 1 (1404 *Р* 70); *род. одн.* **сєньковича, Сеньковича** (1378 *Р* 26; 1499 *АЛРГ* 94).

***СЄННО**[1] *с.* (1) (*назва містечка в Польщі, пор.* Sienno): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марциинъ с лавска (!) познанскии добєславъ съ сєниа любєлскии...

слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **сенна** (1433 *Р* 122).

***СЕННО**[2] *с.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Сінне: и мы ему дали и записали... тое село зверху выписаное Сенно (Луцьк, 1455 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Сенно** (1455 *АкЮЗР* I, 17).

***СЄНО** *див.* **СѢНО.**

СЄНОВЪСКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Записали єсмо оу верьху писаную тую зємлю... свѧтому Ивану цєрькви... вѣчно и непорушно оу вѣки, поколѣ панъ Сенько Сєновъскый... тую зємлю розъѣхалъ (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сеновъскый** (1443 *Р* 145)

СЕНОЖАТ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СЕНОЖАТКА** *ж.* (2) невелика сіножать, сіножатка: Сє ми панове Цеценевъскыи... продали єсмо имѣньє кн(ѧ)зю Александроу Санкгоушьковичоу ... з доубровами, исъ сєножатми, исъ сєножатками (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы панове Цеценевъскыи... продали єсмо имѣньє. старостѣ крємєнецькому... ис польми... исъ сеножатками (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *ор. мн.* **сєножатками** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64).

***СЕНОЖАТНЫИ** *прикм.* (1) *(відведений для косіння трави на сіно)* сіножатний: Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. мн.* **сеножатныхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***СЄНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***SENOSATH** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СЕНТАБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

СЕНТЕБРИЙ *ч.* (8) *(цсл.* сєнтѧбрь, *гр.* σεπτέμβριος, *лат.* september) *(назва місяця)* вересень: (.. Со)чавѣ в лѣто S̃.. мѣсѧца Сєптєврїа Д̃ (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 20); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое месеца Сентебрий (!) пятиадцатый денъ инъдиктъ четвертый (Троки. 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* месеца **Сентебрий** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн.* **Сєптєврїа, Сєптєврія, сєптєврїѧ** 5 (1424—1425 *DBAc* 20; 1441 *DBAc* 40; 1462 *Cost. D.* 12; 1499 *BD* II, 136, 444); **сєнтаврия** 1 (1437 *Р* 137); **сєнтєврїя** 1 (1498 *BD* II, 126).

Див. ще **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЕНТЕБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄНТЄБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄНТЄВРІЙ** *див.* **СЕНТЕБРИЙ.**

***СЕНТЯБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЕНТЯБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЕНТѦБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄНТѦБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄНТѦВРИЙ** *див.* **СЕНТЕБРИЙ.**

СЕНЪКГУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

СЄНЪКО *див.* **СЄНКО.**

СЕНЪСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... князь Иванъ Сенъскій (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сенъскій** (1499 *АСД* VI, 3).

***СЕНЪТЕБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

СЄНЪТѦБРЪ *ч.* (65) *(цсл.* сєптѧбрь, *гр.* σεπτέμβριος, *лат.* september) *(назва місяця)* вересень: а на потвержє(н) писали єсм(ы о)у сочавѣ ...в лѣ(т) SЦ̃SІ сєктѧбрѧ SІ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); Писанъ у Краковѣ, въ лѣто 7009, мисяца Сентября 22 день Индиктъ 5 (Краків. 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєнътѧбръ** (1488 *УКТ*); *род. одн.* **Сентября, сєнтѧбрѧ, сєнтѧб(рѧ)** 6 (1427 *Р* 109; 1449 *АЛМ* 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1463 *AS* I, 56; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **Сентябра, сєнтѧб(ра), сєнт(ѧбра)** 3 (1451 *AS* I, 45; 1491 *AS* I, 95; 1494 *АЛМ* 54); **сентебра, сенътебра** 2 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV. 19; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **сєнтєб(рѧ)** 1 (1491 *AS* I, 97); **Сєнтабра** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **сєктєбрѧ** 1 (1411 *Cost.* I, 95); **сєктѧбрѧ** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **сєктѧ(б)** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *ск. н.* **сеп., сє(п), (с)є(п), септ, сє(п)т** 43 (1427 *DIR«A»* 450; 1439 *Cost.* II, 713, 714; 1445 *Cost.* II, 236; 1451 *Cost.* II, 401; 1457 *BD* I, 5; 1458 *BD* I, 19; 1464 *BD* I, 84; 1471 *ДГСМПБ;* 1486 *BD* I, 290 і т. ін.); **сє(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **Сен.** 1 (1495 *АЛМ* 85); **Сент.** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2,36); **сек.** 1 (1468 *BD* I, 128); *місц. одн.* **сентебри** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **СЕНТЕБРИЙ.**

СЄНЬКО *див.* **СЄНКО.**

***СЄНЬКОВИЧЪ** *див.* **СЄНКОВИЧ.**

СЄНЬКОУШЬКОВИЧЬ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

СЄНЮТА *ч.* (2) *(особова назва):* а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а пань сєнюта боѧри(н) кнзѧ ивана острозкого (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Өедько писар брал личбу у Сенюты (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєнюта** (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **Сенюты** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***СЄПТЄВРІЙ** *див.* **СЕНТЕБРИЙ.**

***СЄРАКОВО** *с.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* Мы кнзь семенъ алекандрович (!) дали єсми... кнзю юрью борисовичю сєлищє на имя сєрако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєрако(в)** (1465 *ДГСОС*).

***СЄРБОУЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є р б о у л о в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* и тако(ж) к томоу сєлоу и к том(оу) (sic.— *Прим вид.*) хотарю и сєрбоулова полѣна (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сєрбоулова** (1448 *Cost* II, 300). *Пор* ***СРЪБОУЛЪ.**

***СЄРБЪСКИИ** *прикм.* (2) сербський (1): заноужє ваша мл(с)ть знаєтє на(с) лѣпши колко господарьства было грєцкоє и нє одно и сєрбьскоє... и босна то оужє бг̃ъ покорилъ по(д) поганьство наши(х) грѣховъ дѣлѧ (б. м н., 1484—1486 *ГСПТЗ*);

с є р б ъ с к а я д о л и н а (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу... о(т) тои долины простѣ на сєрбъскои долины (б. м. н.. 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн с.* **сєрбьскоє** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *місц. одн. ж.* **сєрбъскои** (1411 *Cost.* I. 84)

***СЄРБЬСКИИ** *див.* ***СЄРБЪСКИИ.**

***СЄРГИЄВЪ** *прикм.* (!) ◇ м а н а с т ы р ь С є р г и є в ъ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Сергиевоу** (1459 *Р* 174).

СЕРГОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А писалъ Сенько дьякъ княгининъ Серговичъ (Кобринь. 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Серговичъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***СЄРДЄЧНЫИ** *прикм* (2) сердечний: мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо оу вечноую єдность... и оу сєрдечноую приазнь ис нашимъ милымъ отцємъ и приатєлємъ, ис паномъ детрихомъ боучацкимъ з ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); а они па(к) по(д) то сѧ по(д)давали присѣгою своєю.. быти на(м) вѣрны и ср(д)чныи отєцъ и прїѧтє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ср(д)чныи** (1457 *Cost* II, 811); *знах. одн. ж.* **сердечноую** (1449 *Cost.* II, 746).

***СЄРДЦЄ** *с.* (93) **1.** *(центральний орган кровообігу)* серце (1): а нєприѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

2. *(символ душевних якостей людини, почуттів, переживань, настроїв)* серце (85): мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розоуми и оу сєрдьци своѣмь

рожложившы (!) щкоды, наияснеишему княжатю... владисла(в)... презъ... о(т)цѧ нашего... оучинєныѣ... землю шепиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *Р* 154); Которыи из соуда избегаю(т)... изъ ср(д)ца зъ гнєвліваго (XV ст. *ВС* 11); И потокмивше и заплативше оусе вышеписанноє, господство мы благопроизволи нашимь благым произволенїємь и чистым и свѣтлим сръдцемь (Гирлов, 1449 *BD* II, 162);

на сєрдци имити (що) (1) мати на совісті: мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... смиловавьшы ся а ни на сердци своѣмь то(г) имити памятоуючи доситьоучынинїє... землю шепииьскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); отъ оусєго сєрдца (4), съ оусим сердцємь (1) від щирого серця, щиросердечно: и ты предьреченнымъ мєрзѧчкы(м) (!) о(т) оусєго сер(ди)цѧ о(т)поустили єсмы, безь вьсѣкои льсти и хитрости (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы паноу михаилоу ло(г)Ѳєтоу... абы о(н) съ оуси(м) ср(д)цемь наше(г) оупокоѧ длѣ ходи(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы стефан воєвода... чинимъ знаменито... оже даєм... сес наш листъ... паноу Михоулоу логофєтоу на то: оузрѣвши лист господства ми, а ти прїиди к нам... заноуж... вес гнѣв єсми тобѣ отпоустили, от вьсего нашего сердца (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); serdce upałо (кому) (1) засмутився (хто), відчув себе скривдженим, занепав духом: koliżby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało, mołwiliby: korol za nim stoit a uże nas iemu widaiet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **сердца, ср(д)ца** 3 (1468 *BD* II, 306; XV ст. *ВС* 11; 1470 *BD* II, 309); **сер(ди)цѧ, serdcia** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 679); **серца** 1 (1457 *BD* II, 257); *знах. одн.* **ср(д)це** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *ор. одн.* **срдцемъ, срдцем, сръдцемъ, сръдцемь, ср(д)цемъ, ср(д)цемь, ср(д)це(м), сръдцем, срь(д)цемъ, срь(д)цемь, сръдце(м), сръдце⟨мъ⟩, срь⟨д⟩цемь, сердцемъ** 75 (1443 *ДГСПМН;* 1446 *Cost.* II, 263; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *ПГСММЦ;* 1462 *BD* I, 70; 1466 I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1488 *BD* I, 342; 1491 *BD* I, 452; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **срцемъ, срце(м), срце(м), сръцемь** 5 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 493; *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* 10; 1473 *ШКН* 164); **стлымъ ! ср(д)це** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *місц. одн.* **на (оу) сердьци, сердци, ср(д)ци** (1436 *Cost.* II, 706; 1446 *Р* 154).

***СЄРДЬЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СЕРДЯТИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую матце своей... Сердятичи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Сердятичи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

СЄРЄБНЫИ *прикм.* (2) срібний (1): А сє знаменито будь.. оже мы панъ гнѣвошь... дали єму... два хресты серебная (Вишня, 1393 *Р* 52);

серєбныи коузнєць (1) *(майстер, який посріблював речі й чеканив срібло)* сріблярр: а при томъ былъ... Сємень Тоуратичь Зань Широкобокович матьвѣець серебныи Коузнєць давыдєць (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **серебныи** (1369 *ПСЧК*); *знах. дв. ч.* **серебиая** (1393 *Р* 52).

Див. ще ***СЄРЄБРѦНЫИ, *СРЄБРЬНЫИ.**

СЄРЄБРО *с.* (56) срібло (37): коупилъ панъ ганько сварць... село и землю... за с҃ гривєнъ серебра (Львів, 1368 *Р* 15); пани хонька... продала єсть тотъ мунастырь за к҃ гривєнъ серебра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); а на головноє мыто, у сочавѣ, отъ в҃і кантари одинъ рубель серебра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Ивашко Репа... привезъ до мене до Крозъ... и гроши, и серебро (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

сєрєбро жьжєноє (4) *(срібло, одержане шляхом виплавки з руди)* неочищене срібло: а львовчѧнє што имуть принести сами изъ угоръ серебро жьженоє, отъ того серебра што быхомъ мы купили собѣ колко будєть нам надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчанє що имоут сами приносити серебро женоє от Оугор, от того серебра боудет ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзмы (Сучава, 1460 *BD* II, 275); литоє сєрєбро (4), сєрєбро литоє (3) *див.* ***ЛИТЫИ;** фрѦжьскоє (фрѦзьскоє) сєрєбро (8) *див.* ***ФРѦЖЬСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **серебро** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); *род. одн.* **серебра** (1368 *Р* 15; 1369 *ПСЧК;* 1378 *Р* 26; 1388 *SL;* 1408 *Cost.* II, 631; 1411 *Р* 77; 1436 *Cost.* I, 468; 1448 *Cost.* II, 362; 1456 *Cost.* II, 791; 1462 *BD* I, 67 і т. ін.); *знах. одн.* **серебро, серебро** (1375 *Р* 20; 1387 *СП* № 12; 1408 *Cost.* II, 632; 1411 *Р* 77; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.).

Див. ще ***СРЄБРО.**

***СЄРЄБРѦНЫИ** *прикм.* (1) срібний: сє язъ сомиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали есмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) в҃ гривеньцє золоты(х) а і҃д сєрєбрѦны(х) (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *род. мн.* **серебрѧиы(х)** (1429 *Р* 114)

Див. ще **СЄРЄБНЫИ, *СРЄБРЬНЫИ.**

***СЄРЄД** *ч.* (3) середина: А хотаръ Бѣлошєщим да єст почєнши от крънищѣ Влъканова до крьницѣ Корнина... а от толѣ... право на доброви до сєрєд добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А хотар тои... части... оу Прокопов сад иа столпь от толѣ черес сєред сада Тоуличєва та на поут (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **серед** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн.* **серед** (1493 *BD* II, 27; 1499 *BD* II, 136).

***СЄРЄДА** *ж.* (3) середа: а дана грамо(т)... в сєрєду декабрѧ s҃і днь (Молодечно, 1388 *Р* 44); а да(н) оу чєрнѧхове оу сєрє(д) ѕ҃ нд҃ли Свто(г) великого посту по(д) лѣты розтва хр҃стова а҃ лѣ(т) и у҃ лѣ(т) л҃є лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *Р* 133); а сего годоу пе(р)вого маю(т) намъ да(ти) на (с)ветого михаила день пѦ(т)сотъ золотыхъ... а по велице дни в сєрєдоу толькожъ пѦтьсотъ золотыхъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **середу, середоу, сере(д)** (1388 *Р* 44; 1435 *Р* 133; 1487 *АМЛ*).

Див. ще ***СРѢДА.**

***СЄРЄДНЫИ** *прикм.* (5) *(розташований посередині чого)* середній: а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... отолѧ (!) к теплици тутъ могила а отолѧ (!) к сєрєту сєрєдь⟨н⟩аа могила (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Єфрємоу тотоу прѦдрєченноую трєтоую сєрєдноую част село от Костєщи на оустїє Чюхра (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **середь⟨н⟩аа** (1392 *Cost.* I, 7); *дав. одн. ж.* **середнои** (1499 *BD* II, 130); *знах. одн. ж.* **середноую** (1499 *BD* II, 130).

Див. ще ***СРѢДНЇИ.**

***СЕРЕДОПОСТЬЕ** *с.* (1) *(назва середини великого посту, четвертий середохресний тиждень посту, також календарна дата)* середопістя: а от Божяго нароженя до середопостья мыто взѦли есмо двананадцать копъ и осмъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **середопостья** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***СЄРЄДЬНЫИ** *див.* ***СЄРЄДНЫИ.**

***СЄРЄТ** *див.* **СЄРАТ.**

***СЄРЄТСКЫИ**[1] *прикм.* (21): то мыто сєрєтскоє (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); То єст мыто Сєрєтскоє (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

◇ Сєрєтскыи тръгъ (18) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Серет: а оу серєтскомъ тръгоу, от крамних рѣчех (І)... от гривноу три гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и дали єсми... нашемоу монастироу о(т) поутнои... прихо(д) въси камени о(т) воскоу о(т) нашего серєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Серєтского, сере(т)ского, Серєтск(о)г(о)** 4 (1464 *BD* I, 83; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 347); **Сєрєцкого** 4 (1464 *BD* I, 84; 1488 *ДГСПМ*); **Сєрєтскаго, Seretskaho** 3 (1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 181); **серєцкаго** 2 (1471 *ДГСМПБ*); *знах. одн. ч.* **серєцкіи** (1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн. ч.* **оу Серєтском, серєтскомъ** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **оу серєцко(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *наз. одн. с.* **Серєтскоє** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 275); **сєрєцкоє** 1 (1456 *Cost.* II, 790).

Див. ще ***СИРАТЬСКЫИ**[1], ***СРѢТСКИИ.**

Пор. **СЄРАТ.**

СЄРЄТСКЫИ[2] *ч.* (2) *(особова назва)*: а на то свѣдковє, панъ жюржь староста... панъ владъ сєрєтскыи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а на то є(ст)... вѣра пана влада серѣтского (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **серєтскыи** (1408 *Cost.* II, 633); *род. одн.* **серѣтского** (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **СИРАТЬСКЫИ**[2].

***СЄРЄТЪ** *ч.* (56) *(назва річки)* Серет: гнъ їо романь воєвода обладаѧ землею молдавьскою... даль єсмъ исмоимъ сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашему иванышю витѧзю... г села на серєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и дали господствоу мы петь сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучелещи... дроугоє на Серєтѣ на имѣ Гыдинци (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **Срєть** (1403 *RS* 339); *род. одн.* **серєта** (1392 *Cost.* I, 7; 1453 *Cost.* II, 472); *дав. одн.* **серету** (1392 *Cost.* I, 7); *знах. одн.* **серєтъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **Срєть, Сърет** 2 (1403 *RS* 339; 1491 *BD* I, 464); *ор. одн.* **серєтомъ** (1428 *Cost.* I, 202); *місц. одн.* **на (оу) серєтѣ, серетѧ, серѣтѧ, ⟨Се⟩рєтѣ, Сер⟨єтѣ⟩** 36 (1392 *Cost.* I, 7; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *BAM* 41; 1453 *Cost.* II, 472; 1460 *Cost. S.* 33; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *DIR«A»* 522; 1481 *BD* I, 258; 1490 *DC* 147; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **на Серети, Sereti** 4 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3; 1465 *GL* 176; 1468 *BD* II, 306); **на серѣти** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **на Сърет** 4 (1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 464); **оу Серет** 1 (1480 *BD* I, 246); **на серъ(т)** 1 (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***СИРЄТЪ.**

СЄРЄЦЄЛОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы панове господарѣ иашего, илїи воєводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... и панъ дамакоушъ серєцєловскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... иже повынни єсмы его воли пристати и... послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **серєцєловскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***СЄРЄЦЄЛЪ** *ч.* (3) *(назва села на Буковині)*: Ивашко от Серєцел стратил тота села (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *род. одн.* **Серецела** 1 (1459 *BD* I, 32); **Серецел** 2 (1459 *BD* I, 31, 32).

Див. ще **СИРЄЦЄЛЪ.**

***СЄРЄЦКИИ** *див.* ***СЄРЄТСКЫИ**[1].

***СЄРЄЦКІИ** *див.* ***СЄРЄТСКЫИ**[1].

***СЄРКИЗНЫИ** *прикм.* (1) ◇ серкизная недѣля (1) *(назва восьмої неділі перед великоднем, також календарна дата)* м'ясопусна неділя: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего... мѣсеца февруарія девятьнадцатого, иа серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на серкизной** (1465 *АкВАК* III, 4).

***СЄРКИЗЪ** *див.* **СЄРКИЗЫ.**

СЄРКИЗЫ *ч.* (2) *(особова назва, вірм.* Sargis, Sarkis, *гр.* Σέργιος): и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к)... серки(з) вон(т) ормѣнскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ... былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) θео(к)тистъ... па(н) серкизы воитъ о(т) со(ч)вѣ, па(н) ивашко армѣнчи(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **серки(з)** 1 (1449 *Cost.* II, 386); **серкизы** 1 (1456 *Cost.* II, 583).

***СЄРНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Серники: Се я па(н) олизарь кирдеевичь маршалко земли волыи(с)кое староста лоуцкыи и съ своею жеиою θеодосією, запи(соу)вае(м) исъ своее очины и деднины исъ серникь... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род.* **серникь** (1487 *ВОРСР* 178).

***СЄРНОКЪ** *ч.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Сарники: а тако(ж) пани марєкорѣта росоваѧ да(л) своє село серно(к) тучнѧкови (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **серно(к)** (1418 *P* 89); *місц. одн.* **оу сернъку** (1418 *P* 89).

***СЄРНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую матце своей... Сернъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Сернъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

СЄРНѢЧКА *ж.* (1) *(назва плоскогір'я у Молдавському князівстві)*: А хотар томоу... селоу... от толѣ черєс зъподїю що сѣ зовет Сєрнѣчка на дѧл на копаноу могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сернѣчка** (1492 *BD* I, 510).

***СЄРПЪ** *ч.* (2) **1.** *(назва сільськогосподарського знаряддя)* серп (1): от коси, и от серпи... щобы платили оу Серєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

2. *(назва феодальної повинності селян)* (1): А се ѧ кнѧ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу перємыскоѣ волость (!) село добанєвичь и съ землею... и серпо(м) и с коса(м) (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *ор. одн.* **серпо(м)** (1443—1446 *P* 147); *наз. мн. зам. род.* от **серпи** (1460 *BD* II, 273).

***СЄРЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СЄРЫИ** *див.* ***СѢРЫИ**[1].

***СЄРѢТСКИИ** *див.* **СЄРЄТСКЫИ**[2].

***СЄРѢТЪ**[1] *див.* ***СЄРЄТЪ.**

СЄРѢТЪ[2] *див.* **СЄРАТ.**

СЄРАТ *ч.* (28) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Серет: мы александръ воєвода... и мы боѧрє... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... сестрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а на Серєти имоут давати от грывны по полтора гроша, а рыбы от воза нє брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на (оу) серѧт** (1434 *Cost.* II, 669, 670); *дав. одн.* **серету** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **серет, сере(т), серѧт** (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *місц. одн.* **оу (на) Серєтѣ, серѣтѣ, серетѧ** 12 (1434 *Cost.* II, 669, 670; 1445 *Cost.* II, 729, 730; 1456 *Cost.* II, 788, 789, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); **оу (на) Серети** 9 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 273, 274, 275, 276).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1] ⟨Сєрєтскыи тръгъ⟩, **СИРАТЪ.**

СЄС *див.* **СЄСЬ.**

СЄСТИ *дієсл. док.* (11) **1.** поселитися, осісти (2): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єще селище где сили били коскови сновє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и тако(ж) потвєржаємь ємоу єго села... на ревтѣ... и пониже рєвтомь, оу билои крънници, где сили (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

2. зайняти високе становище (1): осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ єго руки сѣлъ єсмь (б. м. н.. 1386 *P* 30):

сѣсти на воєводствѣ (1) стати воєводою Молдавського князівства: мы стєфанъ воєвода... зиаємо чинимъ... ажѣ изъ б҃жьєю помочью вєлєбного кро(л) влодислава... сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ зємли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); сѣсти на столѣ (2), сєсти на столцы (2) сісти (вступити) на престол: вѣдомо даємъ иашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ иа столѣ вєликого црс҃тва (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Тєжъ всказалъ к намъ ижъ єсть ємоу вдячио да(л) намъ богъ сєсти на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чынє нашо(и) на вєликомъ кня(з)ствє литовъскомъ г(с)дромъ єсмо зоста(ли) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152);

◇ сѣсти на соудѣ (2) засідати в суді, вести судову справу: а коли(ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоуть соуди(т) а индѣ воставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43); сѣсти на оудовьємь стольци (1) не втратити віна, яке записав їй чоловік: коли моужь жєнє оумрєть тогды жоиа сѧдѣть на оудовьємь стольци во всє(м) имєнїи и оу томъ вєлїкыи щкоды дєтє(м) дѣють (!) (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *інф.* **сєсти** (1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152); *перф. 1 ос. одн. ч.* **сѣлъ єсмь** 1 (1386 *P* 30); **єсмь сѣлъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **єсмь... сѣлъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *1 ос. мн.* **сѣли єсмъ** (1395 *Cost.* II, 612); *3 ос. мн.* **сили** (1453 *Cost.* II, 472); *пперф. 3 ос. мн.* **сили били** (1437 *Cost.* I, 541); *майб. 3 ос. одн.* **сѧдє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 12); **сѧдѣть** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *3 ос. мн.* **сѧдоуть** (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще **ВСѢСТИ, *ИСЪСѦСТИ, ОСЄСТИ** 1, ***СЄДАТИ, СЄДИТИ.**

СЄСТРА *ж.* (269) сестра: Азъ рабь б҃жїи... стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дш҃ѫ... и ро(д)тєль мои(х)... и сєстръ мои(х) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с) и пьрь(д) зємлѧны филь мѧковичь.. с минько(м) и зѧть(м) и сєстрою... своєю доброю волью... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины (Галич, 1409 *P* 74); а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѧ... искати... подь сєстрою моєю кнѧжною Настасьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а хтобы мєл того имѣиѧ под кн⟨є⟩гинєю искати либо дѧдки мои, любо сєстры (*в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.*) мои... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости нє надобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєстра** 89 (1428 *Cost.* I, 202; 1446 *Cost.* II, 247; 1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 269; 1490 *ДГСХМ*; 1493 *ПГВСП;* 1499 *RA* 257; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1500 *SD* 7 і т. ін.); *зам. род.* от **сєстра** 5 (1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* дочци ... и **сєстра** 1 (1499 *BD* II, 154); *род. одн.* **сєстри** 4 (1484 *BD* I, 286; 1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 459; 1499 *BD* II, 162); **сєстры** 3 (1453 *Cost.* II, 472); *дав. одн.* **сєстри, сєстр⟨и⟩, сє⟨с⟩три, сє⟨стри⟩** 78 (1442 *Cost.* II, 101; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 224; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 84; 1499 *RA* 257; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сєстрѣ** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 141; 1467 *BD* I, 119); **сєстрє** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **състри** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн.* **сєстроу** (XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.); *ор. одн.* **сєстрою, сєстр⟨ою⟩** (1409 *P* 74; 1412 *P* 81; 1461 *BD* I, 45; 1479 *Cost. S.* 98; 1482 *AS* I, 79; 1487 *BD* I, 301); *місц. одн.* **по сєстрє** (1412 *P* 81); *наз. мн.* **сєстри, сєст⟨р⟩и** 26 (1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 432; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 37; 1495 *BD* II, 64; *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234; *SD* 7 і т. ін.); **сєстры** 3 (XV ст. *ВС* 22 зв., 36); **! сєсєстры** 1 (1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **сєстръ** (1401 *ЗКЄ*); *дав. мн.* **сєстрамъ, сєстрамь, сєстрам, сєстра(м)** (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 290; 1433 *Cost.* I, 359; 1436 *BAM* 29; 1469 *BD* I, 138; 1480 *BD* I, 246; 1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *Cost. D.* 37; XV ст. *СЯ* 41; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); *знах. мн.* **сєстры** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв., 36); **! скр҃** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *ор. мн.* **сєстрами** (1469 *BD* I, 138; 1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 451); *місц. мн.* **о сєстрахъ, сєстра(х)** 2 (XV ст. *ВС* 6 зв., 22); *зам. род.* от **сєстрах(ь)** 1 (1500 *RA* 260).

СЕСТРЕНЕЦЪ, СЄСТРЄНЄЦ *ч.* (10) *(син сестри)* племінник, сестринець *(діал.):* а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу, противъ нашого села, таково ж село сестренцу своему (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а князь Константынъ Ѳедоровичъ сестренецъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сестренецъ, сєстрєнєц** (1488 *AS* I, 242; 1499 *ACD* VI, 3); *род. одн.* **сєстрєнца** (1488 *AS* I, 242); *дав. одн.* **сестренцу** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **сестренца** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *наз. мн.* **сестренци** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *дав. мн.* **сестренцомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще **СЄСТРИЧИЧ.**

***СЕСТРЕНИЦА** *ж.* (3) *(дочка сестри)* племінниця, сестриниця *(діал.)*: А дали есмо напредъ речоной паией Костюшковой Ѳетимъи, сестреницы пана Немирины... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тепере у мене есть (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сестреницы** (1452 *АкЮЗР* I, 21); *дав. мн.* **сестреницамъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***СЕСТРИНИЦА, СЄСТРИЧИЧА.**

***СЕСТРИНИЦА** *ж.* (2) *(дочка сестри)* племінниця, сестриниця *(діал.)*: А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу у Крозахъ и я мовилъ пану Петру... поѣдь ты потымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сестриницу** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **сестриницы** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***СЕСТРЕНИЦА, СЄСТРИЧИЧА.**

СЄСТРИЧИЧ *ч.* (32) *(син сестри)* племінник, сестринець *(діал.):* а на то вѣра... жюпана пана стє⟨фана⟩ нашего сєстричича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили... И҃ злат татарскых оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшєл⟩а апрода, и сєстричичєм єго Сима и братом єго Іоноу и Драготъ, сыном Станин⟨им⟩, оуноуком Іонъшєла апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєстричич** (1490 *BD* I, 400, 403; 1495 *BD* II, 248); *род. одн.* **сєстричича** (1393 *Cost.* I, 14); *дав. одн.* **сєстричичю** 4 (1490 *BD* I, 400, 403; 1493 *BD* II, 18, 19); **сєстричичу** 1 (1442 *Cost.* II, 101); **сєстричичє⟨ви⟩** 1 (1432 *Cost.* I, 343); *наз. мн.* **сєстричичи** 4 (1491 *BD* I, 447, 467, 1493 *BD* II, 22; 1495 *ПГВСР*); **сєстричичєве, сєстр⟨ич⟩ичєвє** 2 (1491 *BD* I, 458; 1497 *BD* II, 123); *род. мн.* **сєстричич** (1491 *BD* I, 459); *дав. мн.* **сєстричичємь, сєстричичєм, сєстричичє(м)** 11 (1436 *Cost.* I, 459; 1491 *BD* I, 447, 458, 459, 467; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 76; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 124); **сєстричичим** 2 (1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18); *ор. мн.* **сєстричичи** (1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 19).

Див. ще **СЕСТРЕНЕЦЪ.**

СЄСТРИЧИЧА *ж.* (12) *(дочка сестри)* племінниця, сестриниця *(діал.):* И оуставши господство ми и заплатили єсми оуси тоти вишєписанныи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Данкоу, синоу Симиноу... и оу роуки сєстричичи єго Жоуржи и Аноушки и Васоутци (Сучава, 1481 *BD* I, 248); И оу том також прїидоша прѧд намы и прѧд оусимы нашимы... бояре... слоуга наш Гоурбаи, сынь Оана Бѣє-

шескоула, и сестричича его Настѣ, попадїѦ попа Михоула от Бани, дочка Анноушчина... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сестричича** (1495 *BD* II, 248; 1497 *BD* II, 118; 1499 *BD* II, 134, 135, 162); *дав. одн.* **сестричичи** (1481 *BD* I, 248; 1499 *BD* II, 135, 154); *наз. мн.* **сестричичи** (1499 *BD* II, 130, 153); *ор. мн.* !**сестричичи** (1481 *BD* I, 248).

Див. ще ***СЕСТРЕНИЦА, *СЕСТРИНИЦА.**

***СЄСТРИЧИЧЬ** *див.* **СЄСТРИЧИЧ.**

! **СЄСТРИЧНЫХЪ** ⟨СТРЄЧНЫХЪ⟩ (1): О рожои (!) братїи алюбо сестричныхъ (!) што скр (!) выдають замоужь (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див. ***СТРЄЧЬНЫИ.**

СЄСЬ, СЄС *займ.* (77) *(вказівний)* цей: За(т)жь чинимо сесь листо о г тисѦчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чоти-ри тисѦчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); се азъ пань радоуль... даемо вѣдомо... въсѣкому кто посмотрить на сесь листъ аже балица... дадоше... три села манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а на то есмы дали облазничомъ сесь нашь листъ (Зудечів, 1411 *P* 80); и сесь листь нашъ маеть търывати вѣчно (Луцьк, 1438 *P* 141); а иный бы ся в то нихто не въступалъ, а на то есмо ему сес листъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)* великий кн⟨Ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... всимъ... который на сес н⟨а⟩шь листъ посмотрит... иж... ему имѣне н⟨а⟩ше... дали есмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сесь, сес, се(с)** (1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1438 *P* 141; 1444 *Cost.* II, 208; 1475 *AS* I, 72); *знах. одн. ч.* **сесь, сесъ, сес, сес, се(с)** 63 (1388 *SL* 678; 1401 *RIR*; 1411 *P* 80; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 59; 1443 *P* 144; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *AS* I, 92; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **сеси** 1 (1421 *P* 92); *знах. одн. с.* **сесе** (1408 *Cost.* II, 663); *знах. мн. ж.* **сеси** (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1490 *DC* 148).

Див. ще **СИІ.**

СЄТ *част.* (2) *(підсилювальна)* ось, оце: А сет мы Ѳеоктисть, митрополить молдавскїи... вызнавами... аже мы слюбоуемь... абыхом мы не имали николи... отхилити сѦ... от королѦ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); А сет мы Стефань воевода... вызнавамы... аже мы и слюбоуемь... королевѣ полскомоу и великомоу кнѦзю литовскомоу... и роускомоу... абыхомь мы их милости верни... были (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

Див. ще **СЄ.**

***СЄТѢХОВЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Sieciechów *у Польщі):* Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѦзь еоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь... и сомовитомь и съ его братомь... и съ его землѦми краковьскою... сетѣховьскою (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **сетѣховьскою** (1352 *P* 5).

***СЄЯТИ** *див.* **СІАТИ.**

***SZINOZATH** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***SZOMYJ** *див.* **СЕМЫЙ.**

СИ¹ *див.* **СЪ.**

СИ² *(енклітична форма дав. одн. зворотного займенника у присвійному знач.)* (27) свій: а такоже есми потвердили монастироу нашемоу ⟨оуси татарове⟩... на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ челѣдъю си ананїе и(с) челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost.D.* 11); и еще есми потвепотвердили (!) нашем(оу) монастирю оуси монастирски цигане на имѣ сны владови... воика и михоуль и съ челѣ(д)ми своими и андрѣ снъ р(д)оуловь съ челѣдїю си (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

СИ³ *спол.* (1) *(молд.* ши) і: мы богданъ воевода... чинимь знаменито... аже оумыслили есми добрымь нашимь оумысломь... си имаеми давати на кажды го(д) по I бочкы вина монастырю (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401).

***СИВЄРСКИИ** *див.* **СѢВЄРЬСКИИ.**

***СИГѢТЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Трансільванії)* Сігет: писано... на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу сигѣтоу** (1404 *ГМ*).

***СИДИТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СИДОРОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ... на оуглоу пониже пасикоу сидоровоу оу лѣсъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **сидоровоу** (1446 *ПГСПМР*).

Пор. **СИДОРЪ.**

СИДОРЪ *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Исидоръ) Сидір: А при мнѣ былъ... панъ Литаваровъ, наместникъ вербовский Сидоръ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); Билъ намъ чоломъ... князь Александр Юревичъ и просилъ въ насъ людей... Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сидоръ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **Сидора** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ИСИДОРЪ.**

***СИДѢТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СИЖА** *ж.* (3) **1.** риболовне спорудження (2): а також, никто да не смѣю(т) сижы оучинити оу и(х) хотаръ, на днистри (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); А також никто да не смѣют сижи оуч⟨и⟩нити оу их хотар, на Днистри (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

2. *(водойма для зберігання і розмножування риби)* сажалка (1): мы александръ воевода... чини(м) знаменито... оже... потвержаемъ и(м) ботна исъ оусими озерами... ин(!) двѣ си(ж) на (д)нистрїа (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500).

ФОРМИ: *знах. мн.* **сижи** 1 (1458 *BD* I, 8); **сижы** 1 (1455 *Cost.* II, 531); *знах. дв.* **си(ж)** (1452 *DIR«A»* 500).

***СИИ** *див.* **СИІ.**

СИІ, СЄИ *займ.* (1536) *(вказівний)* **1.** цей (1466): И на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а на потверженье сего нашого жалованья, и печать казали есмо привѣсити (Луцьк, 1438 *P* 141); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... размысли(х) на свое(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на *семь* свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154); а хто сее слово мое порушит по моем животи, тот сьѦ розсудит со мною перед богом (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); и ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили мирьно черезъ вашей милости земли, для нашое воли; бо сии послове не ходять на злость вашей милости, але на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому и его женѣ, и ихъ дѣтемъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(у сполуч. з іменником із часовим значенням) (про який ідеться) цей, даний (13): а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучїй (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); имаемы ему то заплатити тыхъ одину тысѦчю рублевъ фрѦзьского серебра о(т) сего дни вышеписанаго за два рокы (б. м. н., 1411 *P* 77); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); маю давати у годъ одъ сихъ часовъ и на вѣки вѣчныи (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(анафоричний, у знач. іменника с. р.)* це (17): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и на крѣпость сему нашѣ печѦти привѣсили есмо к тому листу (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Я кнѦзь Михайло Васильевичь Избаразький сьзнаваю *се* симь своимь листомь (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80);

б о г ъ о т ъ с е г о с в е т а в з я л ъ (1) *див.* **БОГЪ¹**; д о с е г о ч а с о у (1), о д ъ (о т) с е г о

часоу (часа) (7), одъ (от) сихъ часовъ (3) *див.* **ЧАСЪ** 6; отходити сєго (з сєго) свѣта (3) *див.* ***ОТХОДИТИ**; первей сего (2) *див.* **ПЕРВЕЙ**[2]; пєрво сєго (17) *див.* **ПЄРВО**; пєрєжє (пєрєжъ) сєго (3) *див.* **ПЄРЄЖЄ**[2]; симъ разом (1), сими разы (2) *див.* ***РАЗЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сиі, (с)иі** 2 (1341 *ОБРН* 75; 1413 *ОБРН* 115); **сєи** 1 (1415 *P* 87); *род. одн. ч., с.* **сєго, сего, сє(г)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *P* 77; 1421 *P* 92; 1438 *P* 141; 1442 *Cost.* II, 88; 1451 *P* 159; 1462 *BD* II, 284; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *AS* I, 86; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *дав. одн. ч., с.* **сєму, сємоу, semu, szemu, sziemu, сєм(оу), с⟨ємоу⟩, сє⟨моу⟩, сємо⟨у⟩, ⟨с⟩ємоу, сєм⟨оу⟩, сєм⟨у⟩** 621 (1388 *P* 39; 1402 *Cost.* II, 623; 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *Cost.* I, 249; 1443 *P* 145; 1454 *Cost.* II, 509; 1463 *AS* I, 55; 1487 *BD* I, 292; 1494 *AS* I, 102; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **сѣму** 1 (1394 *P* 54); *знах. одн. ч.* **сєи, сеї, сє(и)** 15 (1375 *P* 20; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *P* 72; 1415 *P* 87; 1445 *ЗХП*; 1459 *P* 174; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1481 *ГПМ* і т. ін.); **сій, сии** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1409 *P* 74; 1418 *P* 89; 1424 *P* 106; 1466 *ОБРН* 128; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **съи, съ(и)** 8 (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 8, 9, 10, 11; 1481 *KI*; 1497 *DC* 12); **сего** 2 (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); **си** 1 (1455 *Nic. Doc. 3*); **!сєа** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *ор. одн. ч., с.* **симъ, симь, сим, си(м), сим(ь), сімъ, szim, sim** 366 (1393 *P* 50; 1400 *Cost.* I, 36; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *AS* I, 27; 1429 *Cost.* I, 266; 1446 *AS* I, 42; 1456 *ЭСФ*; 1466 *AS* I, 62; 1492 *Cost. S.* 161; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **сѣмь, сѣмъ, сѣ(м), сѣм, сѣ⟨м⟩, сѧмъ, сѧ(м), сѧмь, сѧм** 291 (1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* II, 667; 1441 *DBAc* 34; 1448 *Cost.* II, 365; 1454 *Cost.* II, 516; 1459 *BD* I, 35; 1471 *DIR«A»* 525; 1480 *BD* I, 238; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сымъ, сы(м)** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *DIR«A»* 485; 1498 *ГВКЛ* 22); **!симо** 1 (1419 *P* 90); **съ(м)** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **сем** 1 (1491 *BD* I, 466); *місц. одн. ч., с.* **по (на, оу, въ, при, вь, о) сємъ, сє(мъ), сємь, сєм, сє(м)** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1376 *P* 22; 1386 *P* 30; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *P* 127; 1446 *P* 154; 1449 *АЛМ* 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 337; 1481 *AS* I, 77 і т. ін.); **оу... сємоу** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **вь сим** 1 (1476 *BD* I, 212); **во сѣмъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **на !сомо листу** 1 (1388 *SL* 678); *наз. одн. с.* **сїє** (1462 *BD* I, 70; XV ст. *BC* 38; 1476 *BD* I, 211, 216, 217); *знах. одн. с.* **сїє, сіє, сиє** 30 (1438 *DIR«A»* 472; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *Cost.* II, 462; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *DIR«A»* 513; 1462 *BD* I, 67; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1472 *BD* I, 170; 1490 *BD* I, 392; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **сєє** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* I, 67; 1470 *AS* I, 67); **сє** 3 (1366 *P* 12; 1446 *P* 154; 1482 *AS* I, 80); **сѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **! сы** 1 (1497 *Gh. S.*); **сь** 1 (1491 *BD* I, 464); **! съ** 1 (1401 *ЗКЄ*); *наз. одн. ж.* **сия, сиѧ** 2 (1478 *ОБРН* 130; 1491 *КЄ*); **сия** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн. ж.* **сеѣ, сєѧ** 3 (1401 *ЗКЄ;* 1421 *P* 92); **сєє** 1 (1454 *AS* III, 10); **сей** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн ж.* **сєи** (1388 *P* 42; 1436 *Cost.* II, 698; 1454 *AS* III, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1497 *DC* 8); *знах. одн. ж* **сюю** 8 (1388 *P* 42; 1396 *AS* I, 20; 1424 *ДГВВ;* 1429 *P* 112; 1478 *AS* III, 17; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1484 *ЯМ*); **сию, сію, сїю, сіѫ** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1398 *ДГПМ*; 1401 *ЗКЄ;* 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *Rev*; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1492 *ЗОЄ;* 1499 *BD* II, 447); **сиоу** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **! шию** 1 (1478 *ОБРН* 131); *ор. одн. ж.* **сєю** (1341 *P* 2; 1427 *P* 109; 1429 *P* 112; 1454 *AS* III, 9); *місц. одн. ж.* **в (на) сєи, сє(и)** (1387 *СП* № 12; 1453 *ПГОВ;* 1484 *ЯМ;* 1484—1486 *ГСПТЗ*); *наз. мн. ч.* **сии** (1499 *BD* II, 449); *род. мн.* **сихъ, си(х)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Cost.* II, 638; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 766; 1480 *DC* 8; 1487 *АМЛ*; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. мн.* **си(и)** (1487 *АМЛ); знах. мн. ч.* **сихъ** (1499 *BD* II, 449); *знах. мн. с.* **сия** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **сими** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); *місц. мн.* **во сѣхъ** (1411 *Cost.* I, 638).

Див. ще **СЄСЬ.**

***СИКВА** *ж.* (2) *(назва долини у Подільській землі):* а одъ Сиквы долыиы, до Мыскова горба... — усе у лево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сиквы** (1430 *ГВКЛ* 8).

СИКУШКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были сведъки... пан Хохлевский, пан Сикушко (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сикушко** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

СИЛА *ж.* (37) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність, сила (3): Оуставлѧємъ и прїказоуємь всєм шє(л)тїсомъ дховнымъ и свє(т)скымь по(д)лоугъ и(х) имєнїя и сїлы имаю(т) с намї поитї на ж(д)оую (!) валкоу (XV ст. *BC* 11 зв.— 12); а коли будєт сила моѧ, я дѧдинои своєи кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємено⟨во⟩й *(в ориг.* Сємєной.— *Прим. вид.)* двѣстє коп за тыи имѣнѧ отложоу и имѣнѧ свои к собѣ озму (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

2. могутність, сила (2): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѫ... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) ба... и въ днь страшныи спсь да моу є(ст) съпєрникъ съ силоѫ своєѫ *(б. м. н.,* 1401 *ЗКЄ);* Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измєны колижь кажьномоу члвкоу въ єго доспєхоу во єго цюдностї и во єго сїлѣ нє є(ст) досыть окрашєнїя колї нє боудєть правы окрашєнъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

3. збройні сили (14): а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... со оусєю своєю силою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); ажє будєть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашєго ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); А пак коли... крол полскїи... и... братїя єго милости... поидоут сами своими парсоунамы... и силамы на тоурєцкого чъсарѣ... и тогды... господарь наш... имал бы проити чєрєс Басарабскую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

4. насильство, примус (4): исталасѧ торгувлѧ... ажє пани хонька... добрымъ оумышлѣнъємь своємъ а никоторою силою но сама то вчинила (Перемишль, 1378 *P* 25—26); Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremyryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а силу ни жадному да нє смѣєтъ никто о(т) наши(х) людє(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677);

(в орудному відмінку, у знач. прислівника) силою, насильно (12): а изшє(д)шє о(т) того корєнє и плѣмєнѣ или сїлоѫ или плѣнєнїємь... никто да нѣ волєнъ продатї ѫ... да є(ст) свободна (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Кто комоу сїлою волы возмє(т) (XV ст. *BC* 8); Протож кому коли в него подаем пенязы на квитациях з мыта, тые бы нехай року ждали, а до року бы его не габали, и силою квитации на него не наметывали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

своєю силою (1) самовільно: прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє члвчьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою а колї пєрвєишая тоутъ имаєть бытї правая гранїца (XV ст. *BC* 10 зв.); приходити сїлою (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **сила** (1484 *ЯМ*; 1485—1500 *AS* I, 121; 1499 *BD* II, 424); *род. одн.* **силы, сїлы, syły, siły** (1393 *РФВ* 170; XV ст. *BC* 11 зв., 12; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141, 142); *знах. одн.* **силу** (1435 *Cost.* II, 677); *ор. одн.* **силою, сїлою, силоѫ, сїлоѫ** (1378 *P* 26; 1388 *P* 43; 1392—1393 *РФВ* 171; 1401 *ЗКЄ;* 1407 *Cost.* II, 629; 1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *BC* 10 зв., 15, 26 зв.; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); *місц. одн.* **во сїлѣ** (XV ст. *BC* 10); *ор. мн.* **силами** 2 (1455 *Cost.* II, 770; 1499 *BD* II, 420); **силамы** 2 (1499 *BD* II, 422, 423).

***СИЛЕВЕСТРЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Селивестръ, *гр.* Σίλβεστρος, *лат.* Silvester) Сильвестр: я Семенъ с колковъ... уписалъ есми... Печерскому монастыру родители иаши Іоана Ірину... Силевестра (Київ, 1398 *ДГПМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Силевестра** (1398 *ДГПМ*).
Див. ще **СЄЛЄВЄСТРОУ.**
***СИЛЄНЪ** *див.* **СІЛЬНЫИ.**
СИЛИШОВСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы... пань микъ силишовскыи и панъ иліашъ спатаръ... вызнаваемь... иже повынни єсмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **силишовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
!СИЛИЩЄ *див.* **СЄЛИЩЄ.**
***СИЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ** *див.* **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**
СИЛЇОН *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Силуанъ, *гр.* Σιλουανός, *лат.* Silvanus) Силуан: И пак оу том прїидошє прѧд нами... Исаико и брат его Силїон... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Силїон** (1495 *BD* II, 64).
Див. ще ***СЕЛИВОНЪ, СИЛОУАНЪ.**
***СИЛНО** *присл.* (1) силою, насильно: о некоторои речи што хто комоу си(л)но возме(т) (XV ст. *ВС* 29 зв.).
Див. ще ***ОУСИЛНЄ.**
СИЛОАНЪ *див.* **СИЛОУАНЪ.**
СИЛОАНЬ *див.* **СИЛОУАНЪ.**
***СИЛОВАТИ** *див.* ***СІЛОВАТИ.**
***СИЛОВАТИ СѢ** *див.* ***СИЛОВАТИ СЯ.**
***СИЛОВАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) (за що) старатися (зробити що, про що), намагатися (зробити що): мы Іоан Стефан воєвода... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи предков иаших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); бо и такъ бы єстє знали ваша милость, бо мы... и въ той и въ другой вашой милости прыгоде будемъ ся силовати за роботу вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **силовали сѣ єсми** (1485 *BD* II, 371); *майб. 1 ос. мн.* **будемъ ся силовати** (1499 *BD* II, 449).
***СИЛСТВО** *с.* (2) згвалтування, насильство: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонька... боудѣ(т) на поли... оусилована... тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о си(л)ствє, сїльствє** (XV ст. *ВС* 36, 36 зв.).
Див. ще ***НАСИЛЇЄ, *НАСИЛСТВО.**
СИЛОУАНЪ, СИЛОУАНЬ, СИЛОАНЪ, СИЛОАНЬ *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Силуанъ, *гр.* Σιλουανός, *лат.* Silvanus) Силуан: мы александръ воєвода... дадо(х) монастироу о(т) нѣмца где старьцъ ки(р) силоанъ двѣ селѣ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали... єсми монастирю нашему о(т) нѣмца... где є(ст)... по(п) ки(р) силоуань... киприѧнова пасика (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *наз. одн.* **силоуанъ, силоуань** 3 (1448 *DIR* № 10b; 1470 *BD* I, 147; *DIR«A»* 522); **силоаиъ, силоань** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1470 *BD* I, 150); *дав. одн.* **силоуаиоу** (1470 *DIR«A»* 523); *ор. одн.* **Силоаномь** (1470 *BD* I, 150).
Див. ще ***СЕЛИВОНЪ, СИЛЇОН.**
***СИЛЬНИКЪ** *ч.* (1) грабіжник, насильник: о силь(н)коу на дорозє Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ему вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квальто(м)ъ на (до)бровolнои дорозѣ (XV ст. *ВС* 31 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о силь(н)коу** (XV ст. *ВС* 31 зв.).
Див. ще ***ОУСЇЛЬНЇКЪ.**
СИЛѢ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Силїон, Силоуанъ): и єщє оустали мъринка... и братаничи єи, силѣ и донѣ... та дали (*в ориг.* продали.— *Прим. вид.*) мърини... за тоє сєло...єщє ѱ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost.S.* 161).
ФОРМИ: *наз. одн.* **силѣ** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. одн.* **силѣ** (1492 *Cost. S.* 161).
СИМА *ч.* (81) (*особова назва, молд., пор.* Симеонъ): мы панове... пань іоанъшъ о(т) шимоуза и панъ сима михаилашевъ... вызнаваємь... иже повынни єсмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Ино мы... єсмы дали... Симн и братоу его Оники тоє прѧдреченноє село (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сима** 24 (1436 *Cost.* II, 701; 1443 *Cost.* II, 120; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 55; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 397; 1487 *BD* I, 310; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *BD* II, 5; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *зам. род.* **от Сима,** вѣра пана **Сима** 9 (1443 *Cost.* II, 156; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *Cost.* II, 231; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* братоу (слоузѣ) єи **Сима** 6 (1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 80; 1497 *BD* II, 124); *род. одн.* **Симы** 8 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 132, 141, 145; *ПГСММ;* 1445 *Cost.* II, 212, 219); **Сими** 3 (1443 *ВАМ* 41; *ДГСПМН;* 1495 *ПГВСР*); **симѣ** 2 (1443 *Cost.* II, 149; 1446 *Cost.* II, 248); *дав. одн.* **Сими, ‹с›ими** 16 (1462 *BD* I, 55; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 390, 397; 1492 *BD* I, 505, 506; 1493 *CVD* 6; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **симѣ, симѧ** 13 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35, 38; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *ВАМ* 42; *Cost.* II, 121, 132, 139, 145; 1475 *Cost. D.* 3 і т. ін.).
Див. ще ***СИМКО.**
СИМЄОНЪ, СИМЇОНЪ *ч.* (23) (*особова назва, гр.* Συμεών, *гебр.* shim'ōn) Семен: Азъ рабъ б҃жїи... именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѧ дш҃ѧ... и за дш҃ѧ... сїмєона (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); основана быс црквь кнзем семеоном александрові отчичи кіевском (Київ, 1470 *ОБРН* 129); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оуноуком Симеона Тоуркоула (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сими(о)и, симїоиъ** 2 (1437 *Mih.* 202; 1467 *Cost. S.* 68); **симєоиъ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **Симѣо(н)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн.* **симєоиа, Симєона, сїмєона** 13 (1401 *ЗКЄ*; 1436 *ВАМ* 29, 34; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 445, 460; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **симиона, симїона** 3 (1427 *Cost.* I, 133; 1437 *Cost.* I, 515; 1488 *BD* I, 324); **симѣоиа** 1 (1436 *Cost.* I, 476); *дав. одн.* **симионоу** (1467 *Cost. S.* 69); *ор. одн.* **семеоиом** (1470 *ОБРН* 129).
Див. ще **СЄМЄНЪ.**
СИМИН *прикм.* (6): Ино мы... єсмы дали ‹и› от нас ‹Станы, жоны› Симины, тотоу половина села (Баків. 1462 *BD* I, 55); мы Стефанъ воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи Марицъ, дочка Симина... и племеникн єи... дали... єсми им... єдно село (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Симин** (1481 *BD* I, 248); *дав. одн. ч.* **Симиноу** 1 (1481 *BD* I, 248); *зам. дав. одн. ж.* да єст... дочки **Симииоу** 1 (1495 *BD* II, 53); *наз. одн. ж.* **Симииа** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн. ж.* **Симииы** (1462 *BD* I, 55)
Пор. **СИМА.**
СИМИНИЧАНЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвердили єсми ємоу... село на имѣ Симиничанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 243).
ФОРМИ: *наз.* **Симииичанїи** (1480 *BD* I, 243).
***СИМИОН** *див.* **СИМЄОНЪ.**
***СИМИОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**
***СИМЇОНОВЪ** *прикм.* (1): тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми и(м)... оу симїоно(в) ла(з), мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **симїоно(в)** (1456 *Cost.* II, 569).
Пор. **СИМЄОНЪ.**
СИМЇОНЪ *див.* **СИМЄОНЪ.**
***СИМКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Семеонъ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село оу симка (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *род. одн.* **симка** (1437 *Cost.* I, 541).
Див. ще **СИМА.**
***СИМОНЪ** *ч.* (15) (*особова назва, гр.* Σιμων, *гебр.* shim'ōn) Симон: а на то є(ст)... вѣра пана симона логоеє-

т⟨а⟩ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 476); ино и в минутє то(и) стои(т), што(ж) о(д)ного длѧ того свѣтка симона Татаринова о(т)далено о(т)ца его о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сымо(н)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **симона, сїмона** (1436 *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1445 *DIR«А»* 483; *Cost.* II, 219, 226, 236; 1446 *ПГСПМР;* 1495 *ВК*); *дав. одн.* **симону, симоноу** (1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 141, 156; 1452 *Cost.* II, 410).

***СИМЪСИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И мы... на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Симъсичу** (1489 *РИБ* 432).

Див. ще ***СИМЪШИНИЧЪ.**

СИМЪХА *ч.* (2) *(особова назва):* И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою... о туую тисячу золотыхъ смотрели (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Симъха** (1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **Симъхою** (1489 *РИБ* 431).

***СИМЪШИНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Симъшиничомъ** (1489 *РИБ* 431).

Див. ще ***СИМЪСИЧЪ.**

***СИМЪШИНЪ** *прикм.* (1): Жаловалъ намъ... Есько Рабеевичъ... на Симъшина сына (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Симъшина** (1489 *РИБ* 431).

Пор. **СИМЪХА.**

***СИМѢОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**

СИН *див.* **СЫНЪ**[1].

СИНА *ч.* (4) *(особова назва):* мы александръ воевода... панъ сина бырличь, панъ оана дворникъ... потвержаe(м)... королеви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а панове наши... пань михоу(л) старости(ч) па(н) сина хоти(н)скы (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сина** (1407 *Cost.* II, 629; 1435 *МЭФ* 3; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **сины** (1443 *Cost.* II, 129).

Див. ще **СИНЪ**[2].

***СИНАНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* синодикъ, *гр.* συνοδικόν) *(книга запису імен покійників для поминання їх під час богослужіння)* синодик: а по моемъ животѣ впишют мѧ в синаникъ и мою жену (б. м. н., поч. XV ст. *Р* 76).

ФОРМИ: *знах. одн.* **синаникъ** (поч. XV ст. *Р* 76).

СИНАТЪ *ч.* (4) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали... єсми... цигани на имѣ синатъ и никоула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Синатъ съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Синатъ, синатъ, сина(т)** (1448 *Cost.* II, 342; 1467 *Cost. S.* 68; 1487 *BD* I, 310); *дав. одн.* **синатоу** (1467 *Cost. S.* 69).

СИНАШЄВЦИ, СИНАШЄВЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождерє и о(т) на(с) єсмы дали... паноу тоадероу... села... на имѣ село ризина... и село синашевцїи (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз.* **синашевци** 1 (1495 *ПГВСР*); **синашевцїи** 1 (1495 *ПГВСР*).

СИНЄСКОУЛЪ, СИНЄСКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* Тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села... на имѧ: где был Вана Синєскоулъ и где былъ Борисъ (Васлуй, 1436 *ВАМ* 29); мы Стефан воевода... чиним з⟨нам⟩енито... оже... пан Станчоул Синєскоул слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Синєскоулъ, Синєскоул** (1436 *ВАМ* 29; 1458 *BD* I, 24).

СИНЄЩИ, СИНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села... на имѧ анноушчинь дворь... и синещи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Тѧмъ ми... дали и потврѣдили єсми ємоу... села... на имѣ Синєщїи... и Щоурнєщїи (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *наз.* **синещи** 1 (1433 *Cost.* II, 594); **Синєщїи** 1 (1458 *BD* I, 24).

СИНКО, СИНЬКО *ч.* (2) *(особова назва):* мы панъ александръ воевода молдавскы... панъ балица бырличь и братъ его синько... королю польскому... слюбуемы и ислюбили єсмы и цѣловали єсмы кр(с)тъ (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы боѧре молдавскы... панъ синко брълич, панъ петръ хоудичъ... знаменито чинимъ... ижъ... мы такожъ... присѧгли... кролеви... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost* II, 665—666).

ФОРМИ: *наз. одн.* **синько** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **синко** 1 (1434 *Cost.* II, 666).

***СИНО** *див.* **СѢНО.**

***СИНОВЄЦЬ** *див.* **СЫНОВЄЦЬ.**

***СИНОВСКИИ**[1] *прикм.* (1) (*пор.* Синовци *у Молдавському князівстві):* се азь... іо Стєфа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали... єсми... єпископїи... н̃ цркви... sї црко(в) синовска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **синовска** (1490 *DC* 147).

***СИНОВСКИИ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то... вѣра пана мика синовского (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **синовского** (1403 *ДГАА*).

***СИНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СИНОЖЄТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СИНОЖѦТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

СИНЪ[1] *див.* **СЫНЪ**[1].

СИНЪ[2], **СЫНЪ** *ч.* (19) *(особова назва):* А на то вѣра... пана Станислава ротомпана... в. п. Сина Бырлича и братїи его (Сучава, 1403 *RS* 338); А на то єст вѣра... Стефана воеводы... в. п. Сина... и вѣра въсѧх бояръ наших (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **синъ** 1 (1456 *Cost.* II, 577); **сынъ** 1 (1467 *Cost. S.* 69); *род. одн.* **Сина** 16 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«А»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«А»* 439; *Cost.* I, 95; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **! синѣ** 1 (1454 *ПГПММ*).

Див. ще **СИНА.**

***СИНЪЄВЫИ** *прикм.* (1) ◇ **с и н ъ е в а я р а н а** (1) синяк: Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлѧ(х)тичю раноу оучини(т) двє алюбо три за ка(ж)ноую раноу Є̃І... а боуде(т) ли си(нъ)євая рана а кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **си(нъ)євая** (XV ст. *ВС* 30 зв.)

Див. ще ***СИНЫИ.**

***СИНЫИ** *прикм.* (1) ◇ **с и н а я р а н а** (1) синяк: никто да несмѣетъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дш̃егоубство... ни за татство... ни кръвавыи рани а ни за синыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **синыи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***СИНЪЄВЫИ.**

***СИНЬ** *див.* **СИНЪ**[2].

СИНЬКО *див.* **СИНКО.**

СИПЄЛЄВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* а єщо Сипелевъци къ чоуднову жъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **Сипелевъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***СИРАДЗЬ** *ч.* (1) (*назва міста в Польщі, пор.* Sieradz): Зємьскыи пїсари во всє(х) землѧ(х) королѣвъства нашего велїкои по(л)щє в сира(д)зю в ланъчицє... запи(с) имєю(т) бра(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в сира(д)зю** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

СИРАДСКИИ *прикм.* (7): Вѣдаи то каждыи чл̃вкъ... оже я кнѧзь єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ... ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) и сомовитомь и съ его братомь казимиромь мазовьскымь и съ его землѧми краковьскою... сирѧзьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5); Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марцинъ с калинова сирадскии... вавръ̃нець заруба сирадскии... слю-

буємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ... и дѣтемъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сирадскии** (1433 *P* 122); *род. одн. ж.* **сирадскои** (1361 *AGZ* 6; 1433 *P* 120, 124); *ор. одн. ж.* **сирѧзьскою** (1352 *P* 5).
Пор. ***СИРАДЗЬ.**
***СИРЄСКИИ** *див.* ***СИРѦТЬСКЫИ**[1].
***СИРЄТЪ** *ч.* (16) (*молд.* Сирет, *рум.* Siret) (*назва річки*) Серет: Тѣм мы... дали и потвердили єсми ємоу... правоє отниноу и викоупленїє панеи єго Насти... одино село на имѣ Къндєщїн на Сирѣтѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 246); и досталосѣ мъринки, дочци мъндринї, и братанїчем єи, силѣ и сєстри єго, дони, оу их част село на имѣ мъндрєщїи, на сирєтѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).
ФОРМИ: *род. одн.* **Сирєта** 1 (1488 *BD* I, 348); *близ !* **сирѣтѣ** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **Сирѣт** (1492 *Cost. S.* 162); *місц. одн.* **на (оу) Сирєтѣ, сирєтѣ, ⟨си⟩рєтѣ, Сирѣтѣ** 13 (1480 *BD* I, 246; 1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* II, 376, 377; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161).
Див. ще ***СЄРЄТЪ.**
***СИРЄЦЕЛ** *див.* **СИРЄЦЄЛЪ.**
СИРЄЦЄЛЪ *ч.* (3) (*назва села на Буковині*): И оустах аз... та заплатих въси тоти вишеписаннїи пинѣзи... Лоупше от Сирецела (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Сирецелъ** (1499 *BD* II, 144); *род. одн.* **Сирєцела** (1499 *BD* II, 144).
Див. ще ***СЄРЄЦЄЛЪ.**
СИРЄЦЄЛЬ *ч.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): а мы... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашему паноу Юрїю Шербичю тоє прѧдреченоє село на Сирецел на имѣ Томинцїи (Сучава, 1490 *BD* I, 400).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* село на **Сирєцель** (1490 *BD* I, 400); *місц. одн.* **на Сирєцел** (1490 *BD* I, 400).
СИРОПѦТИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были свѣтки... пан Страшко, а Яшко Сиропѧтич (Володимир, 1470 *AS* I, 65).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сиропѧтич** (1470 *AS* I, 65).
***СИРОТА** *ч. і ж.* (6) сирота: Сироты што по оци и м͠три изостаноуть оу молодостї а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людеи што(ж) и(х) на право позывають а они єще нє оумєю(т) правова(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).
ФОРМИ: *наз. мн.* **сироты** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. мн.* **сиротъ, сиро(т), сїро(т)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 8 зв., 21 зв., 35 зв.); *місц. мн.* **о сирота(х)** (XV ст. *СЯ* 9).
***СИРѢТ** *див.* ***СИРЄТЪ.**
***СИРѦЗЬСКИИ** *див.* **СИРАДСКИИ.**
***СИРѦТСКИИ**[1] *див.* ***СИРѦТЬСКЫИ**[1].
***СИРѦТСКИИ**[2] *див.* **СИРѦТЬСКЫИ**[2].
СИРѦТЪ, СИРѦТЬ *ч.* (7) (*молд.* Сирет, *рум.* Siret) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Серет: а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати... на сирѧть отъ каждого конѧ по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631—632).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на (у) сирѧтъ, сирѧть** (1408 *Cost.* II, 632, 633).
Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1] ⟨С е р е т с к ы и т р ъ г ъ⟩, **СЄРѦТ, *СИРѦТЬСКЫИ**[1] ⟨С и р є с к ы и т р ъ г ъ⟩.
***СИРѦТЪСКИИ** *див.* **СИРѦТЬСКЫИ**[2].
СИРѦТЬ *див.* **СИРѦТЪ.**
***СИРѦТЬСКЫИ**[1] *прикм.* (4): то мыто сирѧтскоє (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632);
◇ С и р є с к ы и т р ъ г ъ (1) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Серет: и дали и потвръдили єсми тоє вишеписанноє село Грековє, подли Сирєского тръга, томоу ... свѧтомоу монастирю (Сучава, 1488 *BD* I, 348); п о л ѧ н а с и р ѧ т ь с к а я (1) *див.* **ПОЛѢНА**[1].
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Сирєского** (1488 *BD* I, 348); *місц. одн. ч.* **у сирѧтьскомъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *зам. ж.* **на полѧны сирѧтьско(м)** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *наз. одн. с.* **сирѧтскоє** (1408 *Cost.* II, 632).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1], ***СРѢТСКИИ.**
Пор. **СЄРѦТ.**
СИРѦТЬСКЫИ[2] *ч.* (6) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ, панъ жюржь староста... панъ владъ сирѧтьскыи... слюб или єсмы... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); вѣра... пана... сирѧ(т)ского (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сирѧтьскыи** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **сирѧ(т)ского, сѣрѧ(т)ского, сирѧтъского, сирѧтського** (1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*).
Див. ще **СЄРЄТСКЫИ**[2].
***СИСТИ** *див.* **СЄСТИ.**
СИТАРЪ *ч.* (1) (*той, хто виробляє сита*) ситар: а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ челѣдою си... тома ситаръ и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ситаръ** (1462 *Cost. D.* 11).
***СИТНАЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы илїа воевода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*)... села на ⟨си⟩тнои (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на ⟨си⟩тнои** (1438 *Cost.* II, 14).
***СИТНЫИ** *прикм.* (2) ◇ С и т н о є Б о л о т о (1) (*назва місцевості у Волинській землі*): я... дала єсми ему... имене... с приселки... з лесы и з дубровами... и ограничоноє почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею... по Чортов Ставок Трыстѧнкою аж до Ситного - Болота к иваницкой границы (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).
d u b r o w a S i t n a i a (1) *див.* **ДОУБРОВА**[1].
ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ситиого** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн. ж.* **Sitnuiu** (1421 *AS* I, 27).
СИХЛА *ж.* (1) ◇ С и х л а Ц я м и р и н а (1) (*назва пагорба-вододілу в Молдавському князівстві*): И єщї єсмо дали... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от верх Никида... Великою Фроумоасою гори до роунка... на верх ...що сє зовет Сихла Цямирина (Сучава, 1491 *BD* I, 473).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сихла** (1491 *BD* I, 473).
СИХЛЄ *с., невідм.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы илїа воевода и... стефанъ воевода... чинимъ знаменито... оже... лоука о(т) сихлє слоужитъ намъ вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).
***SIANOZATH** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**
СЇАТИ *дієсл. недок.* (7) (що) засівати, сіяти: а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ... штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *інф.* **сїати** (1453 *Cost.* II, 461); *теп. 3 ос. одн.* **сєєть** (XV ст. *ВС* 30); *3 ос. мн.* **сеють** (1499 *РИБ* 776). *перф. 3 ос. одн. ч.* **сєелъ** (XV ст. *ВС* 21); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **сєеиого** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн. ж.* **сєеное** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дієприсл. одноч.* **сеючи** (XV ст. *ВС* 32).
Див. ще ***ОСЄЯТИ, *ПОСЄЄНЫИ.**
***SIECHATY SIA** *дієсл. док.* (1) (к кому) з'їхатися (до кого): A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).
ФОРМИ: *пперф. 3 ос. мн.* **siechalisia byli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).
Див. ще * **ВЫЕЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, * ПРИЕЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, * ПРИѢЗДИТИ, * СЪЄХАТИ, ѢХАТИ 2.**
***СІЙ** *див.* **СИІ.**
***СЇЛА** *див.* **СИЛА.**
***СЇЛОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) примушувати, змушувати, силувати: О владарю алюбо о слоузє што и(х) панъ сїлоуе(т) (XV ст. *ВС* 8); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидє прѣд нами... пан Братоул...

ником поноужен ани силован, и продал єдно село (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сїлоує(т)** (XV ст. *ВС* 8); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **силован** (1462 *BD* I, 52).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, *ПРИСИЛЄНЪ, ПРИСИЛОВАНЪ, *ОУСИЛОВАТИ** 2.

СІЛЬНЫИ *прикм.* (2) *(який має значний вплив, вагу в суспільстві)* сильний: а такъ негдѣ сїльнын оубогъ премоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13); а бѫде(т) па(к) то(т) панъ силе(н) што бѫде(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до не(г) закла(д)у бра(т) тогды має(т) намь заплатити виноу ѻ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сільныи** 1 (XV ст. *ВС* 13); **силє(н)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.).

***СІЛЬСТВО** *див.* ***СИЛСТВО.**

***СІМЄОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**

***СІМОНЪ** *див.* ***СИМОНЪ.**

***СІРОТА** *див.* ***СИРОТА.**

***СІРОТСТВО** *с.* (1) ◇ о у с ї р о т с т в ѣ з о с т а т и (1) осиротіти, стати (залишитися) сиротою: Частокрот прїгожаєтсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нехто возмєть к собѣ во опѣканїє (XV ст. *ВС* 35 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу сїро(т)ствѣ** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

SIUDY *присл.* (1) сюди: A piszete..., iże Posoł Wasz i... Niemickiy posoł iedut iz Nimec siuody czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140).

СКАЖЄНО *присл.* (1) ◇ с к а ж є н о ч и н и т и (1) анулювати, оголошувати недійсним: тоты записы оумаръмо тым то листомъ, скажено и оуморено чинимъ, вырѣкаючи от сєго часоу на потоум жадноя моци нє имѣти ани твєрдости (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

***СКАЗА** *ж.* (2) (*стп.* skaza) шкода, збиток: Ино мы для сказы от поганства з ласки нашое то вчинили и тое ведро меду ему есмо отпустили вечно (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); И тыж нѣкоторых панов або которых подданих наших, с обох сторон их, длѧ розници или сказы, абы тїи... наши єднанїѧ и прїязни нє имают бытн зламаны анї прєстоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **сказы** (1496 *АЛРГ* 69; 1499 *BD* II, 425).

***СКАЗАНЇЄ** *с.* (4) (*цсл.* съказани) вирок (1): Головныи пановѣ земль наши(х) на вєлїкы(х) соимє(х) седаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) прє(д) которымнжъ то паны жалобы вєлїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани а и(х) сказанїя бывало правдиво (XV ст. *СЯ* 42 зв.); с к а з а н ї є ч и н и т и (2) виносити вирок: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть (!) гневъ и мѣсца имеєть (!) анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о (!) правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє а ба прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.); н а р е ч и с к а з а н ї ю (1) *див.* **НАРЄЧИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **сказанїю** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. одн.* **сказанїє** (XV ст. *ВС* 8 зв.); *наз. мн.* **сказанїя** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *знах. мн.* **сказанїя** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

СКАЗАТИ *дієсл док.* (5) **1.** *(повідомити)* указати (1): а чо(г) бы сѧ лицє(м) нє знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имає(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

2. (що) доповісти, сказати (про що) (1): о которы(х) колї жалоба(х) вєлїкыхъ илї малы(х) алюбо тежь дьдичьны(х) а рокоу а о(т) трехъ неде(л) далеи нє имаю(т) о(т)клада(т) ка(к) борзъо жалоба станетсѧ деди(ч)на тогды соудья алюбо по(д)соудо(к) мають на(м) скозать (!) тоую жалобоу (XV ст. *ВС* 12 зв.).

3. велїти, сказати (1): а што было мыто, оу тєгенѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

4. сказати, заявити (1): и имає(м) имъ заплату всю заплатити, яко(ж) и(м) право скаже(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810)

5. (*стп.* skazać) (кого) засудити (кого), видати вирок (на кого) (1): Которыи сєбє менїть нє по правдѣ сказа (!) алю(б) соуже(н) (XV ст. *ВС* 7).

ФОРМИ: *інф.* **сказати** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! скозать** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **сказали** (1456 *Cost.* II, 789); *майб. 1 ос. мн.* **скаже(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **! сказа** (XV ст. *ВС* 7).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *КАЗАТИ** 1, ***НАКАЗЫВАТИ,* ПРИКАЗЫВАТИ** 1, **ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***СКАЗИТИ** *дієсл. док.* (11) (*стп.* skazić) **1.** (що) знищити (7): мы иляшь воєвода и господарь зѣмль мольдавъских знамєнито чинимо... како... рожложившы щкоды... землѧмь роускимь... оучиненыѣ... за щкоды зѣм(л)ь... коломы(и)скихь и снятиньских, огнємь скаженыѣ, землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... пан Лацко... свидчил съ своими межиаши, аже прївилиа що была великаго пана Дръгоа и тестѣ его пана Ромашка... на их отнины... была оу роуках пана Короуя, и он их сказил и загоубил (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); И Глѣбъ рекъ... и третее части Совѣ еси въ томъ запису не поведалъ... и... самъ тотъ записъ сказилъ, а сказившы записъ, самъ же почалъ еси Совѣ свѣтчитн на третюю часть, ажъ бы была ...третяя часть ему записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. (що) скасувати, зробити недійсним (4): а пакли быхмо тыхь записовъ... нє дали... тогды тыѣ оусѣ записы и листы передьковь нашихь ... чинимо симь... листом скаженыѣ и жломьленыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); А пак они що за привилїє имали староє на тѣх вышеписанных сел, от дѣда нашего от Александра воєводи, а она єст скажєна, как єсми єи мы видили и наше боѧрє (Сучава, 1496 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **єси... сказилъ** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **сказилъ, сказил** (1462 *BD* I, 67; 1495 *РИБ* 621); *1 ос. мн.* **єсми... сказили** (1472 *DIR«A»* 528); *майб. 3 ос. одн.* **исказить** (XV ст. *ВС* 11); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудє(т)... скажено** (XV ст. *ВС* 32); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **скажєна** (1496 *BD* I, 392); *знах. одн. с.* **скажено** (1462 *BD* II, 285); *знах. мн.* **скажєныѣ** (1436 *Cost.* II, 706, 707); *дієприсл. перед.* **сказившы** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще *** ISKAZATI, * КАЗИТИ.**

***СКАЗНИТИ** *дієсл. док.* (2) покарати: мы ихъ сказнили такъ што опѧтъ нє будуть намъ пакостити (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); которїи бы его нє слоушали, мы его исказнимы єгожє роукою (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **сказиили** (1392—1393 *РФВ* 170); *майб. 1 ос. мн.* **исказнимы** (1401 *RIR*).

Див. ще **КАЗНИТИ, *КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

***СКАЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (33) постановляти, виносити рішення (32): мы сказоуємь є(ст)ли и(ж) оу сварє рани(л) сѧ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущено (XV ст. *ВС* 19 зв.); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвце а возмєть єє собѣ во опѣканїє исъ єє очиною... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочеть выдать длѧ того штобы єє именїє пожївать мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своего имеєть собѣ моужа оузѧ(т) алє з ра(до)ю прїрожены(х) своихъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.); Петръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запрє(л)... мы сказоуємь петрѫ самом(оу) третьою прїсѧгноу(т) иже ємоу янъ четыри па(л)ци оутѧлъ (XV ст. *ВС* 23); мы оуставлѧємъ и запїсоуємь коли(ж) которыи члвкъ домънимаетьсяя (!) имаєть право ко деди(ч)ствѫ што(ж) нньшїи держать а оу три годы и за три месеци не габаєть его жаднымъ правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканное (XV ст. *ВС* 20 зв.); ѳра(н)ци(к) а ѳа(л)ко индри(х)

три братєнїкы держали одно(г) млынарѧ индри(х) третїи бра(т) о некотыи (!) простоупкы выда(л) во право прїше(д)ши дроу(г)и бра(т) ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѧ неисправєдливє выда(л) мы оузнаваємь и(ж) го(ди)тсѧ ка(ж)номѫ о свою кривъдоу жаловать мы сказоуємь индриха прав(г) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.);

с к а з о в а т и о у в и н ѫ (кого) (1) визнавати винним (кого): Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедливє его соудилъ а тамь на соудѣ его нє нагонилъ мы такы осоужени нє нагонены сказоуємь мы правдивє а петра сказоуємы оу винѫ которая(ж) пїсана о соу(д)яхъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **сказоуємь, сказоуємъ, (ска)зоуємь** 31 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 20 зв., 21, 21 зв., 22, 22 зв., 23, 23 зв., 24 зв., 27, 29 зв., 31, 31 зв., 32, 33 зв., 36 зв., 37 зв., 38, 39; *СЯ* 40, 41 зв.); **сказоуємы** 2 (XV ст. *ВС* 18, 23).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *КАЗАТИ** 1, ***ПРИКАЗЫВАТИ, ПРЫКАЗАТИ** 1, **РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ** 1, 3, 4.

***СКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) казати: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сказываетъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, *КАЗАТИ** 2, **РОСКАЗАТЬ** 1, **СКАЗАТИ.**

***СКАНДАЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ а с к а н д а л о в а *див.* **СЄЛИЩА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **скаидалова** (1456 *Cost.* II, 569).

***СКАРАНЇЄ** *с.* (3) (*стп.* skaranie) покарання, кара: о скаранїю по(д)соуко(в) (!) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **скаранїи** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **о скаранїю** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **о ! скораиїю** 1 (XV ст. *ВС* 34).

СКАРБЪ *ч.* (23) (*стп.* skarb) **1.** майно, скарб (10): тогды имаємъ доброволно выити от єго имѣниа, съ оусимы нашими паны и скарбы и конми и съ оусимъ нашимъ имѣнїємъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до земли мо(л)давскоєи имає(т) поити... съ своєю панєю съ своими дитками съ своими съкарбы и съ слоугами (Снятин, 1454 *Р* 163); и пани его... пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, в котории скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего та въидемо ис нашеи земли... до... кролевства полскаго, тогди их милости земли да соут отворєни нам, Стефаноу воєводї... и бояром нашим... и съ слоугамы нашимы и скарбом нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. казна (13): jako rosprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); З нового места послано кнѧзю...тѳє(р)скомоу шоуба собольѧ... а г̃ поставы новогоньски(х) съ ска(р)боу (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скарбъ, ска(р)бъ** (1489 *АМВ*; 1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **скарбу, ска(р)бу, ска(р)боу, skarbu** (1388 *ZPL* 107; 1389 *РЕА* I, 26; 1488 *УКТ*; 1498 *АЛМ* 163); *знах. одн.* **скарбъ** (XV ст. *ВС* 6 зв., 17); *ор. одн.* **скарбом** (1499 *BD* II, 422); *знах. мн.* **скарбы** (1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **скарбы, съкарбы** (1449 *Cost.* II, 747; 1454 *Р* 163).

***SKARHA** *ж.* (1) (*стп.* skarga) ◇ c z e r e z s k a r h u n a w e s t y (кого) (1) спонукати судовою скаргою (кого до чого): olizby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *знах. одн.* **skarhu** (1388 *ZPL* 106).

***СКАРЇОТЬСКИИ** *див.* ***ИСКАРИОТСКИИ.**

***SKWARNYJ** *прикм.* (2) ◇ l e s S k w a r n y j *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Skwarnem** (1386 *АрхЮЗР* 8/1 1).

СКВОЗЄ *прийм.* (1) (*цсл.* сквозѣ) (*із знах.*) (*виражає об'єктні відношення з просторовим відтінком, вказує на предмет, через який проходить що*) крізь: про то же которыи приѧтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ... велми бы срадовалсѧ а неприѧтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ... острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще **СКУЗѢ.**

СКЄНДЄРЬ-БЄГ *ч.* (2) (*особова назва, ар.* Iskander «Олександр», bed — феодальне звання): Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси... межїаши, ино они... сведетелствовали о том, аже загоубил... Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Али-бєг и брат єго Скендерь-бєг... та попленили наша землѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скєндєрь-бєг** (1481 *BD* I, 258).

СКЄРДѢЄВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): Сє я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... кнѧзю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скєрдѣєвич** (1470 *AS* I, 64).

***СКИБИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): купилъ панъ вѧтславъ... дмитровьскии дворище исъ землєю... оу василѧ єму жь рѣчють скибичь (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скибичь** (1370 *Р* 18).

***СКИДЕЛЬСКИЙ** *прикм.* (2) (*пор.* Скидель *у Троцькому воєводстві*): Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **у Скидельской** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

***СКИПОРЕВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Петрушку Скнпоревичу волость Утешковъ на сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Скипоревичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***СКИПОРЄВЪ** *прикм.* (1): то єсть землѧ пана скипорева объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **скипорева** (бл. 1458 *Р* 168).

Пор. ***СКИПОРЬ.**

***СКИПОРЬ** *ч.* (2) (*особова назва*): Мы кнзь семенъ олекса(н)дрови(ч) дали єсмо... па(н)у сенку скипорю... село нашо тулины (Київ, 1457 *Р* 165).

ФОРМИ: *дав. одн.* **скипорю** (1457 *Р* 165; бл. 1458 *Р* 168).

***СКИРИГАИЛО** *див.* **СКИРИКГАИЛО.**

! СКИРИГКАИЛУ (**СКИРИКГАИЛУ**) *див.* **СКИРИКГАИЛО.**

СКИРИКГАИЛО *ч.* (4) (*особова назва, лит.* Skir(i)gaila): а жалова(л) мѧ кнѧ(з) скирикгаило тоє серебро принести и дати с рублѧ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѧнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скирикгаило** (1387 *СП* № 12); *дав. одн.* **! скиригкаилу** 1 (1387 *СП* № 12); **скирьгаилу** 1 (1392 *Р* 46); *ор. одн.* **скиригаиломъ** (1387 *СП* № 12)

***СКИРЬГАИЛО** *див.* **СКИРИКГАИЛО.**

СКЛАДАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) складати: а тако(ж) коли приду(т) исъ товаромъ а они да искладаю(т) свои тръгъ оу моємъ (!) земли (Дорохой, 1437 *DIR* фотокоп. № 8); а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) великоє мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«А»* 515).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **иму(т) складати** (1460 *DIR«А»* 515); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да искладаю(т)** (1437 *DIR* фотокоп. № 8).

***СКЛАДЪ** *ч.* (18) (*місце зберігання товару*) склад (16): а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати, отъ каждого конѧ по четыри гроши, а на складъ, у сочавѣ

отъ каждого конѦ по шесть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631—632); А також крал... и кнѦз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѦх... абы ходили и торговали слободно... заплатившє правоє своє мыто, по старомоу законоу и по старомоу складоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

◇ и с к л а д ы в а р и т и (1) варити в складчину хмільні напої перед великими святами: И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы корчъмы въ месте не варили и по селомъ нижъли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады, а искладовъ большей того не казалъ бы еси варити (Судомир, 1488 *РИБ* 222); м е т и с к л а д ы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **складоу** (1499 *BD* II, 424); *знах. одн.* **исклад, искладъ** 7 (1408 *Cost.* II, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670); **складъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *місц. одн.* **на складѣ** 4 (1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273); **на искладѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668); *род. мн.* **искладовъ** (1488 *РИБ* 222); *знах. мн.* **склады** (1488 *РИБ* 222).

***СКЛИНЬ** *див.* ***СКЛѢНЬ.**

СКЛИПОТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали єсми имъ оу нашеи земли села на имѣ Роусєщи под Мѣломъ и на Серетѣ Склипотєщи (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *наз.* **Склипотєщи** (1443 *ВАМ* 41).

***СКЛѢНЬ** *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Шклинь: мы великии кнѦзь швитригаило олькьрдовичь чинимь знаменито... иже видивъ и знаменавъ намъ Службу... вѣрную... нашего вѣрного Слугы пана ивана мушаты... дали єсмы єму село склѣнь оу луцкомъ повѣти (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *род. одн.* **склѣнѧ** (1445 *P* 150); *дав. одн.* **Склиню** (1445 *P* 150); *знах. одн.* **склѣнь** (1445 *P* 150).

***СКОВОРОДИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сковородина** (1499 *РИБ* 776).

! СКОЗАТЬ *див.* **СКАЗАТИ.**

SKOLKO *числівниковий займ.* (1) *(у відносній функції) (приєднує підрядне додаткове — у постпозиції) (без співвідносного слова в головному реченні)* скільки: My z kniażiem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem derżat, zaniuż wasza miłost sami wedaiete, skolko prysiah Szwitrykhayło... istomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *знах.* **skolko** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

Див. ще **КОЛИКО, KOLKI, КОЛКО**[1].

СКОЛОФЄНДЇЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* сколопендрэ, *гр.* σκολοπένδρα «сколопендра»): мы... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... іонь боузь и сестра єго, дрьгълинь, оуноукове попа сколофендїє (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

Див. ще ***СКОЛОФЄНДЇИ.**

***СКОЛОФЄНДЇИ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* сколопендрэ, *гр.* σκολοπένδρα «сколопендра»): И оуставшє слоуга наш Тома Салчє та заплатил оуси тоти вышеписанїи пинѣзи.. оу роуки.. оуноуком попа СколофєндїѦ (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сколофєндїѧ** 1 (1495 *BD* II, 68, 69); **сколофендїа** 1 (1495 *Cost. S* 193)

Див. ще **СКОЛОФЄНДЇЄ.**

***СКОМОРОСКИИ** *прикм.* (2): а идоучи от города по левоу тоули(н)ское а по правоу скоморо(с)кое (б. м. н., бл. 1458 *P* 167);

с к о м о р о с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги):* скоморо(с)кою дорогою по перехрєстьє (б.м.н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **скоморо(с)коє** (бл. 1458 *P* 167); *ор. одн. ж.* **скоморо(с)кою** (бл. 1458 *P* 167).

Пор. ***СКОМОРОХИ**[1].

***СКОМОРОХИ**[1] *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Скоморохи: а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) што идеть от ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н.. бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *дав.* **скоморохо(м)** (бл. 1458 *P* 167).

***СКОМОРОХИ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Скоморохи: о(т) маркова става по львовъскую дорогу къ скоморохомъ (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *дав.* **скоморохомъ** (1366 *P* 14).

***СКОНЧАТИ** *дієсл. док.* (3) 1. (що) закінчити (2): а єс(т)ли же нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѦ тогды хочемъ то(г) абы безъ коупленїя вїны абы дроугого днѦ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѦ (XV ст. *BC* 13); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь швайполтомь, фѣоль, из нѣмець немецкого родоу, франкь и скончаша(с) (!) по кожнем (!) нарожениємь дї сьть девѦтьдесѦ(т) и л лѣто (Краків, 1491 *КЄ*).

2. домовитися (про що) (1): а с певного вѣданья нашего никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* (!) **скончаша(с)** (1491 *КЄ*); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **абы... скончанъ** (XV ст. *BC* 13); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **скончана** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *ДОКОНЧИВАТИ, *ДОКОНЪЧАТИ СЄ, *ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧЫТЫ.**

***СКОНЧЫТЫ** *дієсл. док.* (1) (що) довести до кінця (що), скінчити (з чим): тамъ же... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **скончылы** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧАТИ 1.**

СКОРА *ч.* (2) *(особова назва):* въ лѣ(т) 6849 а писалъ скора яковъ (*б. м. н.*, 1341 *ОБРН* 75); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора (!) по(д)судокъ познанскии... слюбуемы и записуемы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои и дѣтемъ его... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скора** 1 (1341 *ОБРН* 75); **! с кора !** (1433 *P* 122).

! СКОРАНЇЮ ⟨СКАРАНЇЮ⟩ *див.* ***СКАРАНЇЄ.**

***СКОРОТАНЬЄ** *с.* (1) ◇ д л я ч а с у с к о р о т а н ь я *див.* **ЧАСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **скоротаиья** (XV ст. *BC* 30 зв.).

СКОРУТА *ч.* (1) *(особова назва):* А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... и дворяне гдря нашего великого короля Александра (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скорута** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

СКОРЦЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы єму... два села... на имѦ одномү селу скорцевци.. а другоє панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **скорцевци** (1407 *Cost.* I, 56).

***СКОТЄЦЪ** *ч.* (5) *(стп.* skociec, *лат.* scotus, *гот.* skatts) *(назва грошової одиниці):* Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѦ тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци микоула сеючи тоє полѦ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *наз. мн.* **ско(т)ци** (XV ст. *BC* 32); *знах. мн* **ско(т)ци** (XV ст. *BC* 37); *знах. дв.* **скотца** (XV ст. *BC* 26 зв.. 30)

Див. ще **СКОТЪ**[2].

***СКОТИИ** *прикм.* (5) *(який стосується великої рогатої худоби)* худоб'ячий: а кто идеть до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ сто кожи скотїихъ пѦтнадесѦте гро-

ши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идет до Львова на головном мытѣ оу Сочавѣ... от сто кож скотых є҃і гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. мн.* **скотїихъ, скотїихь** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 790); **скотих** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **скотых** 1 (1460 *BD* II, 273); ! **скотїах** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

***СКОТИНА** *ж.* (6) худобина: на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от скотины один грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); А кто имет погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини... по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **скотины** 3 (1456 *Cost.* II, 788, 789, 790); **скотини** 2 (1460 *BD* II, 273, 275); **скотыны** 1 (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***СКОТЪ**[1] 2.

***СКОТЇИ** *див.* ***СКОТИИ.**

***СКОТНИЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдкове на то панъ хрщенъ судомирски(и)... панъ пашко скотницки(и) (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скотницки(и)** (1399 *P* 59).

***СКОТЪ**[1] *ч.* (20) 1. худоба *(велика рогата)* (10): а кто иметъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost* II, 632); а кто имет погнати скот до татарь, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от каждои скотины по четири гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); а одъ пригонного скота одъ десяти по грошу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А кто имет погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини мыто Сочавское по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

2. худобина (10): а у черновьци... отъ скота одинъ грошъ, отъ десѧть свинїи одинъ грошъ... а отъ кони и отъ кобылы по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто имет погнати скотъ до татаръ, на головноє мыто, оу сочавѣ, от *скота* чотыре гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); А оу котором трѣгоу имет коупити, там имет давати от скота а҃ грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **скота** 11 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1460 *BD* II, 274); **ско(т)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *знах. одн.* **скотъ, скот** (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274).

Див. ще ***СКОТИНА.**

***СКОТЪ**[2] *ч.* (5) *(гот.* skatts) *(назва грошової одиниці):* а по томъ вовсѣ десѧть гривенъ приходитъ и҃. і҃. скутъ того єсмы еще не брали (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Колы тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубъ алюбо два оу чюжомъ гаю маєть платїти шесть скотъ за ка(ж)ны(и) доубъ (XV ст. *BC* 37); а иліашевы сыновє да не имаю(т) николи оуспоминати... занужъ продали по своеи доброи воли и оузѣли за него скоут (sic.— *Прим. вид.*) л златы(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132).

ФОРМИ: *род. мн.* **скотъ, ско(т)** 3 (XV ст. *BC* 29 зв., 30 зв., 37); **скутъ, скоут** 2 (1386—1418 *P* 35; 1443 *Cost.* II, 132).

Див. ще ***СКОТЄЦЪ.**

***СКОТЫИ** *див.* ***СКОТИИ.**

***СКОТЫНА** *див.* ***СКОТИНА.**

***СКОЧИЩЄВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Скочище: Село Скочище(в) а в томъ селе семъ чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скочищє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

! **СКР** ⟨СЄСТЄРЪ⟩ (1): О рожои (!) братїи алюбо сестричныхъ (!) што скр (!) выдають замоужь (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див **СЄСТРА.**

***СКРАИ** *ч.* (1) (*стп.* skraj) край: А хотар томоу селоу... оус краєм (!) доубровои (!).. черес лѧс и черес поток оу рипъ... оу конець поле, где въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **с краєм** (1491 *BD* I, 449).

***СКРИНЯ** *див.* **СКРЫНЯ.**

СКРОВИЩЄ *с.* (1) ◊ О у р л а т о в о   с к р о в и щ е *див.* ***ОУРЛАТОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от скровищє** (1491 *BD* I, 472).

СКРОМЛИВЄ *присл.* (1) (*стп.* skromliwie) пристойно: а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* через... кн(ѧ)зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти держано и поживано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

СКРЫНКА *ж.* (1) скринька: и коли есмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ... н скрынка тая была не замкнена въ тои клѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скрыика** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **СКРЫНЯ.**

СКРЫНЯ *ж.* (4) скриня: а не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скрыня** (1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **скрини** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **СКРЫНКА.**

! **СКУЖБУ** ⟨СЛУЖБУ⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**

СКУЗѢ *прийм.* (1) (*цсл.* сквозѣ) *(із знах.) (виражав об'єктні відношення з просторовим відтінком, вказує на предмет, через який проходить що)* крізь, через: а хотар тому селу от одинои сторонъ сочава от верха сочавы простѣ на могилу... от толѣ скузѣ березникъ на другую могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I. 13).

Див. ще **СКВОЗЄ.**

***СКОУЛИЩИ** *мн.* (1) майно, скарб: Про тож прашаю вас: не забиваите мене и не лишите ми товар щоби загибло, или товар коулко боудет или скоулищих (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *род.* **скоулищих** (1481 *BD* II, 358).

***СКОУМПОВЪ** *прикм.* (1) ◊ п о л ѧ н а   с к о у м п о в а *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *род. мн.* **скоумповы(х)** (1429 *Cost.* I. 280).

Пор. ***СКОУМПОУЛЪ.**

***СКОУМПОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а хотарници были панъ мынзу(л)... ивашко жоудє и михаилъ скоу(м)поу(л) (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скоу(м)поу(л)** (1446 *ПГСПМР*).

***СКУПИТИ** *дієсл. док.* (2) *(перекупити у когось щось раніше придбане)* відкупити: тѣм мы... дали и потврѣдили єсми єму села, на имѣ бецещи, где домъ є(г), на драгошево поле, где мли(н) що бы (!) скупи(л) о(т) бецѣ, за сто златы(х), и щефанещи, що проминѣли съ бецею (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); Мы Стефан воєвода... знаменїто чиным... оже... пан Албоул... продал... село Бабишево... зетоу Стана Бабиша, пану Лоукы Кавтєшоу и жене єго, дочци Бабишевѣ, на имѣ Лоуна... за в҃ конї добрих... И оуставши Лоука и жєна єго Лоуна... дали оу роукы паноу Албоу тоти вишеписанныи кони... и скоупили свою правоюо отнїноу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **скоупили** (1467 *BD* 1, 122); *пперф. 3 ос. одн. ч.* ! **бы скупи(л)** (1455 *Cost.* II, 549).

***СКОУРТОУЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд.* скурт «короткий»): а при то(м) быля... па(н) скоуртоу(л), па(н) тадоръ васка(н) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а скоуртоулъ и козма не имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скоуртоу(л), скоуртоулъ** (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Mih.* 213); *род. одн.* **скуртула** (1453 *Cost.* II, 473).

***СКОУТЪ** *див.* ***СКОТЪ**[2].

СКОУТОУРИЧѢНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвше их ⟨право⟩ю слоужбою до нас ⟨... села⟩... на имѣ Прочелника... и Скоутоуричѣни (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).
ФОРМИ: *наз.* **Скоутоуричѣни** (1490 *BD* I, 434).
СЛАВ *див.* **СЛАВЪ.**
СЛАВА [1] *ж.* (1) слава, хвала: Богу нашому слава во вѣки вѣковъ. Аминь (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).
ФОРМИ: *наз. одн.* **слава** (1401 *АкВАК* III, 2).
СЛАВА [2] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* А еще есмы ему дали третїе село оу Слава на Мунтчелъ тому хотаръ около оусего Буковина (Сучава, 1403 *RS* 338).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род* оу **Слава** (1403 *RS* 338).
***СЛАВКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* А на то є(ст)... вѣра пана Славкоула (Сучава, 1457 *UKP*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Славкоула** (1457 *UKP*).
СЛАВНОЄ *с.* (2) (*назва села у Волинській землі)* Славне: Се я Ваико Скердѣєвич... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну свою... а то есть на имѧ Славноє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю... славноѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Славное** 1 (1470 *AS* I, 65); **славноѣ** 1 (1478 *ЗРМ*)
***СЛАВНЫИ** *прикм.* (16) (*епітет короля, держави)* славетний, славнозвісний (3): Мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитриеви(ч)... чинимы знамени(т).. коли кнѧ(з)... дмитрии... голдование и вѣрность... славнему (*так.— Прим. вид.*) володиславу... королеви польскому... слюби(л) а мы ... ислюбуемы за него и за его дѣти (Лучиця, 1388 *P* 38—39); А мы его милости и его Короуни славнои полскои... голд оудилали есмо (Коломия, 1485 *BD* II, 371);
(*епітет до імені святих)* славний, прославлений (13): се азъ.. пань Игнатїе... оже благопрнзволих нашем благымь произволенїемь... яже по бозѣ къ свѧтому мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщенїа прѣсвѧтѣи.. богородици... иже єст на Молдавици, дали есмы... ке златых оугорских (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Тоє вьсе вышеписанное да єст томоу... монастири що на Воронец, идеже єст храм свѧтаго и славнаго великомоученика... Георгїя (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **славнаго, сла(в)наго** (1462 *BD* I, 70; 1471 *DIR«A»* 527; 1476 *BD* I, 216; 1488 *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *дав. одн. ч.* ! **славиему** (1388 *P* 39); *дав. одн. ж.* **славнои** (1485 *BD* II, 371); *род. мн.* **сла(в)ии(х)** (1488 *ДГСВМЩ*).
***СЛАВОВЦЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* та есми дали и потврѣдили... епископїи о(т) радовце(х)... к црко(в) славо(в)цїи ис попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *наз.* **славо(в)цїи** (1490 *DC* 147).
***СЛАВСКО** *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Sławsko): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воеводы марцинъ с лавска (!) познанскии добеславъ съ сенна любелскии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* ! **с лавска** (1433 *P* 122).
СЛАВЪ, СЛАВ *ч.* (5) (*особова назва):* и дали есми монастирю о(т) полѣни, три челѧ(д) циганскы на имѧ славъ хрълоѣнъ и костє чрънїславовъ зѧтъ и микоулицо (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... нашему монастироу циганє... на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Слав съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).
ФОРМИ: *наз. одн.* **славъ, Слав** (1434 *DIR«A»* 464; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1487 *BD* I, 310).

СЛАДКОСТЪ *ж.* (1) (*цсл.* сладъкость) насолода, задоволення: гды(ж) покоѧ и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшыткн смыслы (Хотнн, 1448 *Cost.* II, 737).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сладкость** (1448 *Cost.* II, 737).
***СЛАДНИЦА** *ж.* (1) (*приміщення, де виготовляють солод)* солодівня: се азь... стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми... нашему монастироу о(т) поутиои... наши питомыи млини... и съ сла(д)ницою (Сучава, 1488 *ДГСПМ*)
ФОРМИ: *ор. одн.* **сла(д)ницою** (1488 *ДГСПМ*).
***СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві):* за своѧ дшѫ остави(л) самь съ свои(м) ѧзыко(м) едно село на имѧ лоукачещїи, на сланы(м) тазловѣ (Сучава, 1440 *Mih* 208); мы стефа(н) воево(д)а... потвердили есми... монастироу... лоукъчещїи, на сланоу(м) тазловѣ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
ФОРМИ: *місц. одн* **на сланы(м) тазловѣ** 1 (1440 *Mih.* 208); **на сланоѵ(м) тазловѣ** 1 (1462 *Cost. D.* 10).
Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1], ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**
***СЛАСТЬ** *ж.* (1) (*цсл.* сласть) (*про взаємини)* злагода, дружба: Штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а (з)де такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами живемъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилисѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *місц. одн* **оу сласти** (1484 *ЯМ*)
SŁAT *див.* ***СЛАТИ**
***СЛАТИ** *дієсл. недок.* (11) (кого, кого к кому, кого до кого) (*веліти йти кому)* посилати (кого, кого до кого) (8): a i ty k waszoy miłosty (!) kolkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); про то хочемь абы соу(д)я алюбо по(д)соудокъ абы веньци неслали одно двоу слоугъ слоу(же)бнїковъ (XV ст *BC* 17); А што вскасалъ ижъ шлеть своего посла.. до великого кн̃зя ивана васи(л)евича (б. м. н., 1496 *ОПВВД*);
(що ким) пересилати, передавати (що через кого, ким) (3): и то(т) запи(с) его мл(с)ть шле(т) вами къ г(с)дрю вашему с печа(т)ю его мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*).
ФОРМИ: *інф.* **słat** ! (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **сла(т)** 2 (XV ст. *BC* 6,17); *теп. 3 ос. одн.* **шлє(т)** 1 (1496 *ОПСВВ*); **шлеть** 1 (1496 *ОПВВД*); *1 ос. мн.* **шлемъ** (1496 *BD* II, 405; *ПДСВВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос мн.* **абы... (sztob)... слали (słali)** (XV ст. *BC* 17; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140)
Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ** 2, **ОТСЫЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, ***ПОСЫЛАТИ, ПРИСЛАТИ *ПРЫСЫЛАТИ СЪСЛАТИ. *СЫЛАТИ.**
***СЛАТИНА**[1] *ж.* (4) (*серб.* слатина) соляне джерело, солотвина (*діал.*): тѣмъ мы.. дали есмы имъ.. плопещи оу слатины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); мы Стефан воевода.. знаменито чиним... оже.. дали есми... нашемоу монастироу.... ед⟨ноу⟩ планиноу на ⟨имѣ⟩ О⟨стр⟩а, и слатиноу оу Остри, щ⟨о⟩ же от д⟨а⟩вна была их тота планина и съ слатиною (Сучава, 1475 *BD* I, 203).
ФОРМИ: *род. одн.* **слатины** (1429 *Cost.* I, 269); *знах. одн.* **слатиноу** (1461 *BD* I, 45; 1475 *BD* I, 203); *ор. одн.* **слатиною** (1475 *BD* I, 203)
Див. ще **СОЛОТВИНА**[1].
***СЛАТИНА**[2] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... село Стецканїи.. у лакь Поуторось, а от толѣ на врѣх горь.. где оударѣет въ оубрѣшїя Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6).
ФОРМИ: *род. одн.* **Слатины** (1493 *BD* II, 6).
***СЛАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (на кого) посилатися, покликатися: и на(д)то еще ѳе(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воеводоу виленъского... и на пна ю(р)ѧ нацовича наместъника полоцъкого ижъ тая речъ имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сла(л)ся** (1499 *ВФ*).
***СЛЄДЪ** *див.* ***СЛѢДЪ.**
***СЛЄПЧЄ** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві):* се я кнѧзъ юріа холмъскии... придали есмо к црkви бжои преч(с)тои бгомтри иа бгомоле вечистое села стрижово слєпче (Холм, 1376 *Р* 22).
ФОРМИ: *знах. одн.* **слєпче** (1376 *Р* 22).
***СЛИВНАЯ** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу селоу на имѣ Сръбїи на връх Сливнои (Сучава, 1493 *CVD* 6).
ФОРМИ: *род. одн.* **Сливнои** (1493 *CVD* 6).
***СЛИДОГОНЕЦЬ** *ч.* (1) судовий виконавець, який визначав грошовий штраф за відмову від участі в розшуку злочинця: И такожде ни паркалабове... ни ослоухаре, ани слидогонци, ани за тадбѣ, ни за доушегоубство... никто их да не смѣют их соудити (Сучава, 1466 *BD* I, 95).
ФОРМИ: *наз. мн.* **слидогонци** (1466 *BD* I, 95).
***СЛИДОГОНЪ** *ч.* (3) межа, до якої жителі певної території повинні переслідувати злочинця, «гнати слід»: на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинский: на той долине мои люде мають слидогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
ФОРМИ: *знах. одн.* **слидогонъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
***СЛИДЪ** *див* ***СЛѢДЪ**
***ŚLID** *див* ***СЛѢДЪ.**
***СЛОБОДА**[1] *ж.* (4) ◇ д а т и с л о б о д ы (1) *див.* **ДАТИ;** и м а т и с л о б о д у (3) *див.* **ИМАТИ**[2].
ФОРМИ: *знах. одн.* **слободу** (1448 *ДГПР*; 1453 *Cost.* II, 461, 492); *знах. мн.* **слободы** (1498 *ЧІАФ*)
Див. ще ***СЛОБОДИЩЕ, *СЛОБОЗИЯ.**
СЛОБОДА[2] *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Слобода: Село Слобода а в томъ селе десѧть слоугъ на во(и)ноу идоуть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн* **Слобода** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).
***СЛОБОДЄНЪ** *прикм.* (9) такий, яким дозволено торгувати (8): а отъ тїи куници колько будуть намъ надобни, а мы имаемъ соби купити, а инїи имъ слободни (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а кони из нашеи земли што по три гривны слободни имъ соутъ, и оугорстїи кони слободни имъ, а оу которомъ торгоу имоутъ их коупити, тамъ имоутъ дати отъ каждого конѧ по четыре гроши (Сучава, 1434 *Cost* II, 669);
вільний від заборони, від обмежень (робити що) (1): про то(ж), о(т) сего часа, що бы есте не становили и(х), але да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) било имъ зако(н)... при александра воеводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).
ФОРМИ: *наз. мн.* **слободни** 8 (1408 *Cost.* II, 631, 633; 1434 *Cost.* II, 669, 670); **слобо(д)ны** 1 (1435 *Cost.* II, 695)
***СЛОБОДИЩЄ** *с.* (1) селище, жителі якого не були зобов'язані виконувати феодальні повинності: мы великий кнѧз Швитрикгайл.. чиним знаменито и даем ведати... иж... мы.. даем и дали есмо... Каленику оу житомирском повете село Боурковцы а слободища во ЗвѦгли (Київ, 1437 *AS* I, 33—34)
ФОРМИ: *знах. мн.* **слободища** (1437 *AS* I, 34)
Див. ще ***СЛОБОДА**[1], ***СЛОБОЗИЯ.**
СЛОБОДКА *ж* (1) *(назва села у Подільській землі)* Слобідка: мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... дали есмо.. села оу летическо(м) повѣте на имѧ бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *Р* 136)
ФОРМИ: *наз. одн.* **слободка** (1437 *Р* 136).
***СЛОБОДНИКЪ** *ч.* (2) вільний від феодальних повинностей: ⟨сїа въ⟩сѣ вышеписаннаѧ села монастирская слободникы о въсемъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); да соутъ вышеписаннаѧ села монас⟨тырю нашемоу⟩ слободникы о въсемъ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517)
ФОРМИ: *наз. мн.* **слободникы** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).
СЛОБОДНО (56) **I.** *предик.* вільно, свобідно, можна (робити що) (41): а иное серебро што останетъ, то имъ слободно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); И коли нам богъ поможет та добоудем засѣ нашю очизноу землю молдавскую, а тогды нам, Стефаноу воеводі, да ест слободно и доброволно и отворенно и безпечне и без жаднои шкоді въити ис их милости землѧх (!) (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).
II. *присл.* вільно, без обмежень (15): а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити а и поѣдьнства ни грамоты носити далъ есмь ему волно и слободно (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А також крал его милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).
***СЛОБОЗИЯ** *ж.* (5) ◇ д а т и с л о б о з и ю (2) *див.* **ДАТИ;** и м а т и с л о б о з ї ю (2) *див* **ИМАТИ**[2]; и м ѣ т и с л о б о з ї ю (1) *див.* **ИМѢТИ.**
ФОРМИ: *знах. одн.* **слобозию, слобозїю, слобозію** (1454 *ПГПММ;* 1456 *ГПХМ;* 1458 *ПГСММЦ;* 1466 *BD* I, 95; 1467 *Mih. Doc.* 125).
Див. ще ***СЛОБОДА**[1], ***СЛОБОДИЩЕ.**
***СЛОБОЗЇЯ** *див.* ***СЛОБОЗИЯ.**
***СЛОВЄНЄСКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві):* Се азъ.. ан(д)ре(и) владимирови(ч).. о(т)писалъ есмь своеи женѣ Кнгни марїи... свою очиноу и свою выслоугоу. Иже есмь выслоужи(л)... на своемь г(с)дари велико(м) кнзи казимирѣ имѣнїе пръвое а иноу (!) словенескъ могылное... полоное (Київ, 1446 *Р* 154).
ФОРМИ: *знах. одн.* **словенескъ** (1446 *Р* 154)
СЛОВО *с.* (36) **1.** *(мовна одиниця як вираження предмета думки)* слово (9): также слюбуемъ о коломыю.. по покутее, оть нашь г(с)дрь, стефанъ, не имаеть ни одно (!) слова речи (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); идїи о(т)поведа(л) же то(т) францi(к)... за две лете николї емꙋ не оупомина(л) сѧ ни однымь словомь (XV ст. *ВС* 21); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора (!) по(д)судокъ познанскии слюбуемы и слюбили есмы словомъ и рукою... стецку (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); а дотолѣ не имаю(т) на(м)... ничо(г) оупоминати ни слово(м), ни оучи(н)ко(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а штобы наложилъ кнзь Семенъ на тыя имѣния, ино што бы рекъ своимъ простымъ словомъ, то быхмо ему имѣли тое усе отложити готовыми грошми (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); И Борисъ передъ нами рек: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
2. *(графічний знак)* слово (1): Вы стыи о(т)ци чтите але не к(л)инѣте которое емь слово... о(т)писал а которы (...—*Прим. вид.*) мѣ есть лѣ(п)ше оправлѧйте (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);
(те, що написане) текст (2): а к тому листови печать нашю завѣсили есмы, на потвержѣнье тѣмъ словомъ (Перемишль, 1391 *Р* 45); можете... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ... немецкого спискоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
3. звістка, відомість (1): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже не было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РВФ* 170).
4. зобов'язання, обітниця (3): а симъ нашимъ листомъ потвержѧемъ... слюбуючи.. то наше голдованїе... и такы листы... што есмы сѧ ими записали... держѧти и полнити... во всѣхъ словѣхъ (Роман, 1411 *Cost.* II, 638); Мы. панове рада земли молдавскои... слюбоуем. о въси рѣчи вишеписаннїи въ въсѧх словѧх... кролеви полскомоу... непороушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).
5. послання, лист, грамота (6): Слово тактамышево къ королеви польскому (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Му(р)тазино слово королю братоу моемоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

6. заповіт (5): а записала есми по души моего мужа, небощика князя, подлугъ слова мужа своего къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а кто сє слово нашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнїа въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бг҃омь (Київ, 1446 *P* 154); а хто сєє слово моє порушит по моєм животи, тот сьѧ розсудит со мною перед богом (б. м. н., 1470 *AS* I, 67);

поступити на слово (1) *див.* **ПОСТОУПИТИ;** оуступати сѧ на слово (1) *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

7. справа (1): И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича... и на бояръ, которых къ нему о томъ словѣ посылалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

8. *(лише у мн.)* погані чутки, погана слава (про кого) (1): ач бы сѧ па(к) и пригодила нѣкотораа слова о(т) кролѣ... на на(с)... тогди слюби(л) на(м) па(н) мужило за то за всє о(т)молвити за на(с) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

споустити слово (1) *див.* **СПУСТИТИ;**

◇ под тыми словы (2) такого ж змісту: А ты бы прыятєль нашъ такежъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъ жо обычаємъ а подъ тою мерою а подъ тыми словы (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); изгодити сѧ (сгодити сѧ) на одно (одино) слово (2) *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **слово** (1392—1393 *РФВ* 170; 1484 *ЯМ*); *род. одн.* **слова** (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 610; 1401 *АкВАК* III, 2; 1456 *ЭСФ*); *знах. одн.* **слово** (1385 *P* 28; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1443—1446 *P* 147; 1446 *P* 154; 1470 *AS* I,67; 1484 *РИБ* 351; 1492 *ЗОЄ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); *ор. одн.* **словомъ, словомь, слово(м)** (1433 *P* 123; 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *ВС* 21; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *місц. одн.* **о словѣ** (1495 *АЛМ* 83); *наз. мн.* **слова** (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **словъ** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *АЛМ* 83); *дав. мн.* **словомъ** (1391 *P* 45); *знах. мн.* **слова** (1495 *АЛМ* 83); *ор. мн.* **словы** 3 (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ*); **слови** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **во (въ) словѣхъ, словѧх** (1411 *Cost.* II, 638; 1499 *BD* II, 426).

***СЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (2) (на кого) покликатися (1): а сложилъ єщо на королѧ ка(к) єго волѧ чимъ король пожалуєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12);

◇ сложити слюб (1) скласти клятву: коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) короле(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѧгою и по(д) ч(с)тью (Молодечно, 1388 *P* 43).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сложилъ** (1387 *СП* № 12); *дієприсл. перед.* **сложи(в)** (1388 *P* 43).

***СЛОНИМ** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Слонім: коли держал Слоним пан Копач(и) брат єго пан Монторт, мы єзъдживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Слоним** (1478 *AS* III, 17).

СЛОНИМСКИЙ *прикм.* (9): а jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili: Lachom... Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); П(р) па(н) ли(т) хрє(б) ма(р) на(ш) сло(н) (Луцьк, 1497 *ПМХ*);

дорога Слонимская (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **слонимскнй** 2 (1487 *AS* I, 87, 241); *ск. н.* **сло(н), сл., с(л)** 4 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК*; *ВМЗД;* 1497 *ПМХ*); *род. одн. ж.* **Słonimskoie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *знах. одн. ж.* **Слонимскоую** (1478 *AS* III, 17); *наз. мн. ч.* **Слонимские** (1478 *AS* III, 17).

Пор. ***СЛОНИМ.**

***СЛОНИМЦЫ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Слоним): И поставила передъ нами пани Василеваѧ Озєрничанъ... Слонимцов... и Клепачов (Лукоиицця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Слонимцов** (1478 *AS* III, 17).

***СЛОНЦЕ** *с.* (3) *(стп.* słońce) сонце (2): по половине зъ Любчемъ грань... болоты голыми до Каменя леса... а потомъ... ажъ ку Пруднику идучи... на западъ слонца (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2);

кругъ слонца (1) *див.* **КРУГЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **слонца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1465 *АкВАК* III, 4).

***СЛОУБИТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**

***СЛУБОВАТИ** *див.* ***СЛЮБОВАТИ.**

***СЛУБЪ** *див.* ***СЛЮБЪ.**

СЛОУГА *ч. і ж.* (939) **1.** *(селянин, який одержував ділянку землі і був звільнений від податків з умовою несення військової служби)* слуга (34): Сєло тє(р)псєєвъ, а в томъ селє с отамоно(м) пѧть слоу(г) а слоужба ихъ то(л)ко на во(и)ноу ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90);

⟨слоуга⟩ тѧглыи (1) селянин — власник земельної ділянки, який сплачував податки і чинш: Къ Житомироу жъ село Звиначеє а в томъ сєлє чотыри слоуги а пѧты(и) тѧглы(и) подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

2. *(челядин, прислужник)* слуга (48): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѧнє и слугъ брати (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); и кнѧз великий послал нас... а самому пану Фєдкоу кнѧз великий нє вєлєл єхати; велєл єму слуги свои послати к томоу розѣздоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Мы панъ моужыло боучацски староста снятински и коломыски па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ... и(ж)... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи перє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешканє съ єго панєю... и съ слоугами (Снятин, 1454 *P* 162—163); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... а слуги князя Дмитрієвы Путятича Іван Тѳеритинъ а Ярославъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а которым слугамъ тыи... кн(ѧ)жата будут подавалиименѧ въ Зъвѧгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118); ot neho wtych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. *(форма називання підвладних короля або володарного князя)* підданий (728): А сє ѧ король казнмиръ... далъ єсмь слузѣ своєму ивановн дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *P* 3); Мы Владиславъ... чинимы знаємо... ажє слуга нашь верныи па(н) хо(д)ко чемерєви(ч) послужи(л) на(м) вернє (Львів, 1399 *P* 59); у dali iesmo tomu słuzi... Pawłu tuiu zemlu naszu za ieho wirne służenie (Ужів, 1420 *AS* I, 25); па(н) михалъ бучѧтскии... с ыными панми шлѧхотными зємлѧны рускихъ зѣмль и свтоє коруны по(л)ское вѣрными слугами... выбавили мѧ бг҃мъ и жону мою... ис того нѧтъства и со всего злого (Черняхів, 1435 *P* 132); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ нашему па(н)у сенку скипорю... сєло нашо тулины (Київ, 1457 *P* 165); и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани ⟨и заплатиль оуси... пинези оу роукы слоуз нашемъ якоб⟩ сын михаила оцела граматика (б. м. н., 1500 *SD* 7).

4. *(форма називання службових осіб короля або володарного князя)* службовець (128): Великому королеви владиславу... служба о(т) слуги твоєго о(т) костька судьѣ перемышльского (б. м. н., 1386—1418 *P* 34); прото жь мы оузрѣвшє на кролевьскии листъ... с нашими слугами н съ судьѧми... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); а писал лист Снєжко, слуга кн⟨ѧ⟩зѧ Ивана Острозского (Острог, 1464 *AS* I, 57); Ино мы... єсмы дали и потврѣдили слоузѧ нашємоу паноу Или комисоу... половина сєлищє на Полочинєх на имѧ половина от Гълєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн* **слоуга, слуга, слу(г), слоуг⟨а⟩, слоу⟨га⟩, слу⟨га⟩, ⟨слоу⟩га, слѫга** 287 (1361 *AGZ* 6; 1387

СП № 12; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1428 *Cost.* I, 218; 1443 *Cost.* II, 119; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *ГГЯ;* 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1498 *АЛМ* 169; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); 1 **слоугъ** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *зам. род. одн.* **от** нашего **слоуга** 2 (1490 *BD* II, 437; *ДГСХМ*); *зам. знах. одн.* аби єси лишил **слоуга** 1 (1476 *BD* II, 337); *род. одн.* **слоуги, слуги** 22 (1386—1418 *Р* 34; 1424 *Р* 99; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *Р* 128; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *AS* I, 33; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *Р* 161 і т. ін.); **слугы** 1 (1445 *Р* 150); *дав. одн.* **слоузѣ, слузѣ, сл⟨оузѣ⟩, ⟨сл⟩оузѣ, слоуз⟨ѣ⟩, сълузѣ, слоузѧ** 295 (п. 1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1392 *Cost.* I, 7; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1420 *Cost.* I, 136; 1435 *DIR«A»* 465; 1451 *ДГШХ;* 1480 *BD* I, 239; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **слоузи, слузи, ⟨слу⟩зи, sluzi, sluzy** 18 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *AS* I, 27; 1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 174; 1426 *Cost.* I, 183; 1435 *Cost.* II, 682; 1465 *ДГСОС;* 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 69 і т. ін.); **слоузе, слузе, sluze** 7 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* I, 455; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *BC* 32; 1446 *AS* I, 42); 1 **служѣ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); 1 **слоуги** нашему 2 (XV ст. *НРРГ;* 1484 *BD* I, 276); ! **злоузѣ** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн.* **слоугоу, слугу, слѫгѫ** (1377 *Р* 23; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1481 *BD* II, 365; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 240; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *АЛМ* 84; 1498 *АЛМ* 159; XV ст. *BC* 17 зв.; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *ор. одн.* **слоугою, слугою** (1400 *Cost.* II, 619; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1479 *BD* I, 223; 1489 *РИБ* 437; 1498 *АЛМ* 169); *місц. одн.* **о** слоузе (XV ст. *BC* 8, 14 зв., 32); *наз. мн.* **слоуги, слуги, слугї** 108 (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 610; 1419 *Р* 90; 1437 *Mih.* 202; 1444 *AS* I, 42; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *ГГЯ;* бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **слоугы, слугы** 25 (1404 *Cost.* II, 625; 1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* II, 593; 1446 *Р* 154; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1471 *BD* I, 164; 1486 *BD* I, 289; 1495 *BD* II, 48; XV ст. *BC* 17; 1500 *RA* і т. ін.); **слоузи** 1 (1448 *Cost.* II, 316); *зам. род. мн.* о(т) наши(х) **слоуги** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *зам. дав. мн.* дали **слоуги** наши... селище (1500 *SD* 7); *род. мн.* **слоугъ, слугъ, слоугь, слоуг, слоу(г), слу(г)** 21 (1386—1418 *Р* 35; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Р* 80; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *DIR«A»* 512; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1471 *BD* I, 159; 1484 *ЯМ;* 1495 *ПЛПС;* 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **ислугъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *дав. мн.* **слоугам, слоугамъ, слугамъ, слоугамь, слоугам(ь), слоуга(м), sluham, слоу⟨...⟩** (1432 *Cost.* I, 327; 1456 *BD* I, 456; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 155; 1488 *РИБ* 222; 1491 *BD* I, 449; 1493 *CVD* 6; 1495 *SCIM* pl. I; 1499 *AS* I, 118; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. мн.* **слоуг, слоугъ, слугъ, слоу(г), слоугь** 6 (1395 *Cost.* II, 610; XV ст. *BC* 6, 17; 1468 *BD* II, 305, 306); **слуги** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 766; 1457 *Cost.* II, 811); **слоугы** 2 (1432 *Cost.* I, 327; XV ст. *BC* 17); **slugy** 1 (1395 *GL* 166); *ор. мн.* **слоугами, слугами, слоугамї, слу(г)ми** 17 (1390 *Р* 175; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1411 *Р* 79; 1434 *Р* 130; 1449 *Cost.* II, 746; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1454 *Р* 163; XV ст. *BC* 6; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **слоугамы** 2 (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **СЛОУЖЄБНИКЪ.**

***СЛОУГАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы... дали смо тому нашему свѧтому монастироу Бистричъскомоу... чътири села... Слоугани... Кикошєщи... Калїєнещи... Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах.* **Слоугани** (1500 *BD* II, 173).

! СЛОУЖАЛО ⟨СЛОУШАЛО⟩ *див.* **СЛУШАТИ.**

СЛОУЖБА, СЛУЖЪБА, СЛУЖЬБА *ж.* (643) **1.** васальна залежність землевласника від короля або володарного князя, що виражалася в обов'язку нести військову службу (558): Сє язъ кнѧзь великыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ службою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некриду, дали єсми имь двѣ селѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); мы швитрикгаило... кнѧзь черниговскии и ины(х) на знаемость то чинимы... Аже взозрѣвши есмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дали єсмо єму село... косово (Снятин, 1424 *Р* 99); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видевъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю за єго вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу коу державню зоуполна чести и вѣры нашеи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаиности (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и отецъ нашъ е. м. ... подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Ино мы... за его службу, тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* 58);

с л о у ж б а з е м с к а я (6) військова служба: и писалъ еси къ иамъ, абыхмо ему тое именье дали во опеканье, а онъ иамъ съ того именья мялъ служъбу земъскую заступовати (Краків, 1489 *РИБ*, 437); Іже оу доспе(ш)но(м) людоу честь короле(в)ская и оборонение всеи земли залежить а то слоуши(т)... на кажьно(г) поспо(л)наго члвка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великості именія своего бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои (XV ст. *BC* 34 зв.); ино мы имъ тые земли... подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); с л у ж б а п а н ъ ц е р н а я (3) обов'язок служити під час війни в збруї та панцирі: и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776); с л у ж ъ б у з а с т у п о в а т и (1), ⟨с л у ж ъ б у⟩ з а с т у п о в а т и (2) виконувати васальні повинності, нести військову службу: и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); с л у ж б у о т п р а в о в а т и (1) виконувати васальні повинності, нести військову службу: а онъ намъ маеть... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *Р* 141); с л у ж б у (с л у ж б о ю, с л у ж ь б а, с л у ж б ы) с л у ж и т и (p o s ł u ż y t y) (40), ⟨с л у ж б у⟩ с л у ж и т и (4), с л у ж и т и с л у ж ъ б ы (с л у ж б а) (2) виконувати васальні повинності, нести військову службу: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода... слюбили єсми и слюбуемъ, обѣщеваючи... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); тежь то изволи(л) єсмы єму аж... има то село замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) (Львів, 1399 *Р* 59); владъ имѣє(т) намъ съ того села... и єго намѣсткове такѣ(ж) ... службу имѣють намъ служити (Снятин, 1424 *Р* 100); не надобе єму нам з слугами службы служити а поплатовъ платити... служити єму служба з боиры (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); і pewedił (!) nam... Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu deržyt nini Jakow Owdeiewicz, a druhuiu zemlu též deržyt oyczyznu swoiu, a nemožet dey służby posłużyty społna z tych oboich zeml (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Ино нехай онъ... намъ съ тое земли служить служъбы (Краків, 1487 *РИБ* 434—435); мы Олександръ... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... Костентина Ивановича Острозского... которыи службы гораздо служил есть... ему имѣние... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117); с л о у ж б о у ч и н и т и (3) виконувати васальні повинності: и єго намѣстко(м)... завѣзоуєми оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ и слоужбоу на прѣ(д)выписаноую чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); прото(ж), мы... вызнаває(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу и певноую боуде(м) держати и слоужбоу и помо(ч) оуставѣчныѧ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

2. селянські феодальні повинності (13): щоби не платили да(н) .. и никакую нашу слоу(ж)боу или робо(тоу) щоби не робили на(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia: Hrydko a Daniło Starczyczy i prosili u nas zemli, na imia Chomczynskoy, na osobnuju służbu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); А кого коли они за себе людей прызовутъ... никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати, ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

слоужбоу давати (1) виконувати селянські феодальні повинності: да не дадоутъ тоты люди... никоторое наше данїе и слоужбоу да не имаю(т) намъ давати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); слоужбоу нмати (5) виконувати селянські феодальні повинності: да не да(ст) тое село ни да(н), нї илиша... и ни иною никоторою нашоу слоужбоу и даанїе не имаютъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... митрополит кир Тарасие от Романова тръгоу даемъ и дали есми сес лист наш оусим его людем... а они да имают от нас... великою слобозию... и да не даст нам ни илиш, ни подводоу... ани иное наше даание или слоужбѣ (!) да не имает (Сучава, 1466 *BD* I, 95); слоужбоу отдавати (1) виконувати селянські феодальні повинності: До Того Инъшіе Городища И урочища На(д) рѣчъкою Каменицею... з обоу двоухъ Сторонъ тое рѣчки Каменици землю Деръжати Маетъ... зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)кове Его ДръжанъѦ И оуживанѦ свои мѣли А пови(н)ос(т)ь и слоу(ж)боу Про(д)комъ Нашимъ о(т)давали И на(м)ъ о(т)даютъ (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); слоужбоу слоуживати (5) виконувати селянські феодальні повинності: а тые люди на толокоу хоживали до белагорода... а ни которое слоужбы неслоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); и тотъ Яцко... съ тои земли службы намъ не служывалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

3. обов'язок нести військову службу як одиниця обчислювання повинностей землевласника або землекористувача (3): Я Василей Волчкович из братомъ своим Львом... продали есмо... землю пустовъскую обарицкую которое ж земли нам перед тым три службы были на имѦ: Кореневщина, а Тиховщина, а Перхоуровщина за чотыри копы грошеи литовское монеты по десети пѣнезеи оу грош (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей иамъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

4. службові обов'язки, послуги (2): Але к нам прїиди, как оуделаешъ нам тотоу слоужбоу що ми есми наказали к тоби (Баків, 1457 *BD* II, 257); я... выдечи сестренца своего кн(Ѧ)зѦ Богдана Василевича службу и пилност до себе, дала есми ему по своем животе имене оу вотчизну иа имѦ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

◇ божая служба (1) *див.* **БОЖЇИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **слоужба, служба, служъба, służba** 12 (1386—1418 *Р* 34; 1401 *АкВАК* III, 2; 1435 *Cost.* II, 681; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 435; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *зам. знах. одн.* мы видѣвше его... **слоужба, слоу(ж)ба, служба** 3 (1388 *Р* 39; 1453 *Cost.* II, 492; 1487 *BD* I, 295); *род. одн.* **службы, слоужбы, служъбы, służby, słuzby** 24 (1393 *Cost.* I, 13; 1395 *GL* 166; 1435 *Р* 132; 1446 *Cost.* II, 251; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 434; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 12; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); ! **служибы** 1 (1434 *Р* 129—130); ! **слоужбѣ** 1 (1466 *BD* I, 95); *дав. одн.* **слоужбѣ, слоу(ж)бѣ** (1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **слоужбоу, слоужбу, службу, службоу, слоу(ж)боу, слу(ж)бу, служъбу, служьбу, слоуж(ь)боу, szluzbu,** ⟨**слу**⟩**жбу,** ⟨**сл**⟩**оужбоу, слоуж**⟨**бу**⟩ 415 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *Р* 43; 1399 *Р* 59; 1411 *DIR«A»* 439; 1428 *Cost.* I, 234; 1437 *AS* I, 34; 1458 *ОЖДМ;* 1468 *BD* II, 306; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); ! **слоужбоую** 6 (1434 *Cost.* I, 386; 1448 *Cost.* II, 316; 1455 *Cost.* II, 543; 1456 *Cost.* II, 568; *Mih.* 213); ! **слоужбо, слоу(ж)бо** 3 (1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *Cost. S.* 41); **служьба** служити, служити... **служба** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1450 *ЗНТШ* XI, 7); ! **слоу(ж)бъ** 1 (1472 *Cost. D.* 27); ! **скужбу** 1 (1403 *RS* 338); ! **лоужбу** 1 (1432 *ДГВІН*); ! **саужбоу** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *ор. одн.* **слоужбою, службою, слу(ж)бою, слоу(ж)бою, служьбою** 93 (1366 *Р* 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1426 *ВАМ* 21; 1432 *Cost.* I, 337; 1438 *Cost.* II, 7; 1446 *Р* 154; 1479 *ВАМ* 61; 1485 *BD* II, 371; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); ! **службую** 1 (1412 *DIR«A»* 440); *зам. знах.* **слоужбою, службою, слоу(ж)бою,** ⟨**слоуж**⟩**бою, слоу**⟨**жбою**⟩**, слоужбо**⟨**ю**⟩ 67 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *Cost.* I, 353; 1438 *AUB*; 1443 *ВАМ* 41; 1459 *BD* I, 35; 1465 *BD* I, 88; 1471 *DIR«A»* 525; 1483 *BD* I, 267; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); *місц. одн.* оу (о) **слоужбѣ, службѣ, слоу(ж)бѣ** 3 (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 32; 1466 *BD* I, 95); о ! **слоу(ж)б** 1 (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн.* **службы** 1 (1491 *AS* I, 97); **службѣ** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **служобъ** 2 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **слоужебъ** 1 (1458 *ОЖДМ*); *дав. мн.* **слоужьбамъ** (XV ст. *ВС* 16); *знах. мн.* **слоужбы, службы, служъбы, służby** (1421 *AS* I, 27; 1436 *Cost.* II, 698, 701; 1448 *Cost.* II, 733, 738; 1487 *РИБ* 435; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **службамн** (1499 *AS* I, 117; *РИБ* 777).

Див. ще ***СЛУЖЄНІЄ**.

СЛОУЖЕБНИКЪ, СЛОУЖЕБНІКЪ *ч.* (31) *(той, хто перебував на службі в кого)* службова особа, службовець (3): a pry tom były... słuzebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

судовий виконавець, возний (28): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(же)бнїка тогды слоужебникъ запрелъ жебы не видѣ(л) тое раны (XV ст. *ВС* 19—19 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **слоужебиикъ, слоужебнїкъ, слоу(ж)бникъ** 8 (XV ст. *ВС* 6, 13 зв., 14, 16 зв., 19 зв.); ! **слоузе** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *род. одн.* **слоужебника, слѫжебнїка, słuzebnyka** (XV ст. *ВС* 19 зв., 22 зв.; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **слоужебникови** (XV ст. *ВС* 19); *знах. одн.* **слоужебнїка, слоу(же)бнїка, słuzebnyka** (XV ст. *ВС* 13 зв., 14, 15 зв., 19 зв., 34; 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **слоужебиикомъ, слоужебнїко(м), слоужебнїкомъ, слоужебнико(м)** (XV ст. *ВС* 6, 15 зв., 16, 34; *СЯ* 42 зв., 43); *наз. мн.* **слоужебнїци, słuzebnyci** (XV ст. *ВС* 14 зв.; 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **слоу(же)бнїковъ** (XV ст. *ВС* 17); *дав. мн.* **слоужебнїко(м)** (XV ст. *ВС* 15); *місц. мн.* о **слоужебнико(х), слоужебнїко(х)** (XV ст. *ВС* 7, 24 зв.).

Див. ще **СЛОУГА** 4.

СЛОУЖЕБНЇЧЇИ *прикм.* (1) який стосується возного, судового виконавця: Обычаи злостївїи бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозе тогды онї и(х) лоупилї с тго имениїя оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **слоужебнїчїи** (XV ст. *ВС* 25).

***СЛУЖЕБЪНЫИ** *прикм.* (2) ◇ дворище служебъное (1), ⟨дворище⟩ служебъное (1) *див.* **ДВОРИЩЕ**.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **служебъное** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); *род. мн.* **служебънѣхъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***СЛОУЖЕВАТИ** *див.* ***СЛОУЖИВАТИ**.

***СЛУЖЄНІЄ** *с.* (2) *(виконання васальних повинностей)* служба, служіння: y dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemłu naszu za ieho wirne służenie na wiki wicznyie (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а по наше(м) животѣ кто буде(т) господаръ нашеи земли или о(т) дѣтеи наши(х)... или кого бъ избере(т) быти, тоти щобы и(м) непорушили нашего даниѦ... зануже есми дали ему за его правое и вѣрное служенїе (Сучава, 1429 *Cost.* I, 267).

ФОРМИ: *знах. одн.* **служенїє, służenie** (1420 *AS* I, 25; 1429 *Cost.* I, 267).

Див. ще **СЛОУЖБА** 1.
Пор. **СЛОУЖИТИ.**
***СЛУЖИБА** *див.* **СЛОУЖБА.**
***СЛОУЖИВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (8) (*виконувати васальні або феодальні повинності*) не раз служити (3): и тоуть... єсмо слюбили... абыхомь... господареви нашему казимирови... служили... тымто обычаємь, яко... наши перє(д)ковє слоужєвали (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а тыи чѣтыри чл҃вки о(т)чичи мои, мають ємоу слоужити та(к) ка(к) и перє(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И мы ему того человека ДитѦтъковича дали... со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

◇ с л о у ж б о у с л о у ж и в а т и (5) *див.* **СЛОУЖБА 2.**
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **служывалъ** 2 (1495 *РИБ* 602); **служивалъ** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *3 ос. мн.* **слоужявали** 4 (1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.); **слоужєвали** 1 (1455 *Cost.* II, 774).
Див. ще **POSŁUŻYTY, СЛОУЖИТИ** 1.

СЛОУЖИТИ, СЛУЖИТИ, СЛУЖЇТИ, SŁUŻYTY, SLUZITHY, SLUZITHI, SZLUZITHI *дієсл. недок.* (351) **1.** (кому) виконувати васальні повинності по відношенню до короля або володарного князя, нести військову службу (301): Мы кнѦзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу именемь рекучи ладомиръ волошинъ што же єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи (так.— *Прим. вид.*) служити будєть (Бохур, 1377 *Р* 23—24); служи(т) єму королеви верно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); мы швитрикгаило... кнѦзь черниговскии... на знамость то чинимы... Аже взозрѣвше єсмо на вѣрную службу нашєго вѣрно(г) слуги на имѦ максима... што(ж) єсть на(м) вѣрнѣ послужи(л) и служи(т) имѣє(т) дає(м) и дали єсмо єму сєло (Снятин, 1424 *Р* 99); и присѦглъ єсмъ б҃гу... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 133); а кто въсхочєть женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи (Київ, 1446 *Р* 154); А с того села служити ему Намь, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); мы Стефан воєвода знамєнито чиним... ож(е)... пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).
2. (кому і без додатка) відправляти богослужіння та інші церковні треби (6): а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а потому... игуменомъ, которые коли будутъ служити у монастырѣ Светого Спаса въ Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); они... имаю(т) слоужити на въсѦкоую срѣдоу, вечє(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); и прєз год да им слоужѦт на въсѦкоу недѣлю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).
3. (в кого) бути на службі, бути чиїм слугою, служити (2): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнѦ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ и оу мєнє служачє и почали коромолити на мєнє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою прнвѣсили есьмо,— за его нам службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).
4. (чому) належати (до чого) (2): єдно сєло трєсь а дроуго кривчичь... и млинъ, що є(ст) на земли длъгополскои на сопоункы гдє падаєть съпъца оу тисоу да слоужє(т) манастироу ст҃го архагг҃ла (!) михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).
◇ с л о у ж и т и к о п и є м ъ (кому) (6) давати із свого маєтку в чиє розпорядження кіннотника з ратищем: ис нашимъ вѣданьємъ волѣнъ продати замѣнити тако доброму Ѧко коли самъ имаєть служити ис того всѣго намъ.. двєма копьи а дѣсѦтью стрѣлцовъ (Краків, 1394 *Р* 54); а ис того имають намъ служи(т)... онъ и єго дѣти... копиємъ а шєстью стрѣлцєвъ (Львів, 1399 *Р* 59); а такѣ(ж) пєрво рє(ч)ный владъ имѣє(т) намъ съ того сєла служи(т) к нашей потрєбизнѣ копьє(м) а двѣма стрѣлци (Снятин, 1424 *Р* 100); а па(н) пєтръ с того имѣнья имає(т) служити на(м) двєма копьи (Луцьк, 1438 *Р* 138); с л у ж и т и с т р ѣ л ь ц н (с т р ѣ л ь ц є м ь, с т р ѣ л ц є м а) (7), ⟨с л о у ж и т и⟩ с т р ѣ л ц и (s t r i l c z o m a) (4) давати із свого маєтку в чиє розпорядження воїнів-стрільців: а с того имѣєть кнѦзю служити трими стрѣлци (Бохур, 1377 *Р* 24); а имать мишь служити кролєви стрѣльцємь на каждую войну (Перемишль, 1390 *Р* 176); у mayuth nam ... sluzithi yz... thoho szela trema strilczi (Глиняни, 1395 *GL* 166); А с того на(м) Имаю(т) слоужити. И наши(м). Намѣстко(м) в҃ ма. стрѣлцема. Назаволаноую воиноу. яко инии. зємлѦнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148); тоє єсмь ємоу далъ... а онъ мнѣ мѣєть и с того слоужити... трими стрѣльци (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3); с л у ж и т и з ъ с у к н и (1) служити за винагороду одягом: И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней, а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ мають, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); к о н ь м и с л о у ж и т и (1), с л у ж и т и к о н е м (1), с л у ж и т и о д в у к о н є х (1) *див.* **КОНЬ;** с л у ж б у (с л у ж б ы) с л у ж и т и (17), с л у ж и т и с л у ж ъ б ы (с л у ж б а) (2) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **слоужити, служити, служїти, sluzithy, sluzithi, szluzithi, служит⟨и⟩** 70 (1377 *Р* 12; 1390 *Р* 176; 1394 *Р* 54; 1395 *GL* 166; 1399 *Р* 59; 1424 *Р* 100; 1438 *Р* 138; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 766; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **слоужи(т), служи(т)** 7 (1388 *Р* 42; 1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *Р* 100; 1446 *Р* 154); **служыти, służyty** 2 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1499 *РИБ* 777); **служнть** 1 (XV ст. *СГЧА*); **служитъ** 1 (1498 *АЛМ* 159); **służyt** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *теп. 3 ос. одн.* **слоужитъ, служитъ, ⟨сл⟩оужитъ** 20 (1400 *Cost.* I, 36; 1411 *Cost.* I, 84; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 402; 1436 *ВАМ* 29; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 96; 1445 *Cost.* II, 226; 1455 *Cost.* II, 540; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **слоужить, служить** 10 (1400 *DIR«A»* 413; 1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 459; 1437 *Cost.* I, 529; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *Cost.* II, 300; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1481 *BD* II, 364); **слоужи(т), служи(т)** 7 (1388 *Р* 42; 1400 *Cost.* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111; 1434 *Cost.* I, 374, 386; 1436 *Cost.* I, 475; 1453 *Cost.* II, 472); *3 ос. мн.* **слоужать, служать** 4 (1419 *DIR«A»* 444; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92; 1496 *АЛРГ* 71); **слоужатъ, служатъ** 4 (1393 *Cost.* I, 13; 1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 481; 1495 *АЛМ* 83); **слоужа(т)** 2 (1445 *Р* 148; 1446 *Р* 154); **слоужѦть** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **слоужѦт** 1 (1499 *BD* II, 156); **sluzieth** 1 (1395 *GL* 166); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ служилъ** (1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132); *3 ос. одн. ч.* **слоужил, служил, служилъ, слоужиль, служиль, слоужи(л), служи(л)** 145 (1400 *Cost.* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111; 1422 *ДГОБК;* 1432 *Cost.* I, 337; 1443 *Cost.* II, 138; 1455 *Cost.* II, 543; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1472 *DIR«A»* 528; 1489 *РИБ* 438; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **служылъ** 1 (1495 *РИБ* 602); **служил єсть** 1 (1499 *AS* I, 117); *3 ос. мн.* **слоужилн, служили, с⟨лоужили⟩, слоуж⟨или⟩** (1393 *Cost.* I, 13; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 133; 1433 *Р* 121; 1443 *ВАМ* 41; 1456 *Cost.* II, 568; 1467 *BD* I, 117; 1475 *Cost. D.* 3; 1488 *Cost. S.* 127; 1497 *ПМХ* і т. ін.); *майб. 1 ос. одн.* **хочу (хочю)... служить** 2 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133); **хочю... служн(т)** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *3 ос. одн.* **служити будєть** 1 (1377 *Р* 24); **имать... служити** 1 (1390 *Р* 176); **имаєть... служити** 1 (1400 *Cost.* II,

618); имѣеть... служити 1 (1377 *P* 24); служи(т) имѣе(т) 1 (1424 *P* 99); хочеть... слоужить 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* имаємъ (имаємь)... слоужитн 5 (1435 *Cost.* II, 682, 687, 689; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774); имаємо служитн 1 (1455 *Cost.* II, 774); хочемъ... служнти, ⟨хочем⟩... слоужити 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1435 *Cost.* II, 679; 1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* имають... служнтн 1 (1435 *P* 133); имаю(т) слоужити 1 (1445 *P* 148); служити ⟨и⟩моутъ 1 (1429 *Cost.* I, 258); будутъ служити 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* аби (бы)... служилъ, служи(л) 3 (1433 *P* 125; 1435 *Cost.* II, 689; 1498 *АЛМ* 159); *1 ос. мн.* абыхомъ (быхомъ)... служили, слоужилї (1435 *Cost.* II, 689; 1455 *Cost.* II, 774) *3 ос. мн.* абы... слоужили (1462 *BD* II, 289); *нак. сп. 3. ос. одн.* ⟨нехай⟩... служить 2 (1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438); да слоужи(ть) 1 (1401 *ЗКЄ*); *3 ос. мн.* да слоужет, слоуже(т) 3 (1404 *ГМ*; 1456 *DBAc* 46; *ГПХМ*); да... слоужꙗт 1 (1499 *BD* II, 156); ⟨нехай⟩... служать 1 (1495 *РИБ* 602); ⟨нехай⟩... служатъ 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *дієприсл. одноч.* служаче 1 (1392—1393 *РФВ* 170); служачн 1 (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **POSŁUŻYTY, *СЛОУЖИВАТИ.**

СЛУЖЪБА *див.* **СЛОУЖБА.**

***СЛУЖЫВАТИ** *див.* ***СЛОУЖИВАТИ.**

СЛУЖЫТИ *див.* **СЛОУЖИТИ.**

СЛУЖЬБА *див.* **СЛОУЖБА.**

***SLUZBA** *див.* **СЛОУЖБА.**

1 СЛОУЗЄ ⟨СЛОУЖЄБНИКЪ⟩ (1): о томъ же слоузе (!) не имеєть нико(г) же габать бе(з) прїказанїя соуд є(г) (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. **СЛОУЖЄБНИКЪ.**

СЛУПЫЦЯ *ч.* (2) *(особова назва):* за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе: Тихонъ Слупыця... и Семенъ Юзыпсвичъ, былысмо у земяныка повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского, в именю его Почапынцяхъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* Слупыця (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* Слупыци (1430 *ГВКЛ* 7).

***СЛОУТИ** *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* слоути) зватися, мати назву: и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб; мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* словет (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще ***СЛОУТИ СѦ.**

***СЛОУТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* слоути сѧ) зватися, мати назву: а о(т) того села што сѧ словетъ тамръташовци оузѧли єсмы пѧть дворы татаръ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотаръ тѣмъ селомъ... до болота што око словет сѧ, та простѣ... до потока, што словет сѧ добромира (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* словет сѧ 2 (1429 *Cost.* I, 269, 270); сѧ словетъ 1 (1411 *DIR«A»* 439).

Див. ще ***СЛОУТИ.**

СЛОУХАТИ *дієсл. недок.* (29) **1.** (чого, що) *(сприймати слухом)* слухати (що) (4): Мы болеславъ... кнѧзь черниговскии... знаемо то чини(м) си(м) наши(м) листо(м) каждому доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сего листа чтучи(м) и слухаючи(м) аже даровали есмо... юркови козенѧти... н҃ копъ руской лнчбы краковской монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... О(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На не(го) Посмотрити Любо Чтоучи Єго Слоухати боуде(т) хотѣ(в) ... И(ж) мы... о(т)дае(м)... нагороджаючи Ємоу Самомоу жоиѣ И пото(м)ствоу его При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

2. (кого) давати хід чиїй скарзі (2): Фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ (!) и досве(т)чилъ сѫ(д)я его оправилъ а ѳа(л)кови молъчанїе оучинилъ потомъ прїшолъ миколаи мѣньшиї бра(т) ѳа(л)ковъ и хотел тоую ре(ч) обновити мы сказоуємь мїколая не слоухать осоуженъ соудъ исправедлїве (XV ст. *BC* 23).

3. (кого, к чому) *(бути чиєю власністю)* належати (до кого, до чого) (3): а за велкого кнѧзѧ олькѣрта... мы ислюбоуемъ... не заимати намъ королевы землѣ ни его людии што его слухають (б. м. н., 1352 *P* 5—6); и даемъ томоу монастирю... В҃ села: Пєтра Вранина где был дворь, и дроугое село що тиж слоухает кь томоу монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

4. (кому, чому, кого, чого, к чому, от чого) *(бути підпорядкованим кому або чому)* належати (до кого, до чого, кому) (9): а еще монастирь боготиньскыи имаетъ слухати о(т) того монастирѧ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); И еще варе колко цръкви... боудоутсѣ оучинити... оу Соучавскои и оу Черновскои волости, а они оуси да слоухают... нашего монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420); на имѣ цр҃квамь и(с) попи о(т) волости соучавскои а҃ цр҃ко(в) оу клоｍо(в)ци в҃ цр҃ко(в) оу ви(г)шани... и що єсми... похилили да слоухаю(т) къ нашемоу монастироу о(т) поутнои (Сучава, 1490 *DC* 148).

5. (к чому, чого) *(бути складовою частиною чого)* належати (до чого) (10): мы александръ воевода... знаемо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто а волховецъ... съ оусими оужи(т)кы, що(ж) к тому мисту к серету и во(л)ховцю слухаеть (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычеговоу. Прислоухаеть то и н҃нѣ имаеть. Слоухати (Луцьк, 1445 *P* 148); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамените... што(ж) ...па(н) лисица записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивони(н)цо(в)... со вси(м) половиноу што к томоу селищоу издавна слоухало (Пустынька, 1499 *ПИ* № 3).

6. (в чім) *(входити в коло чиєї компетенції)* належати (до чого), підлягати (чому) (1): Пово(д) вїнова(т)тс(г) (!) правомъ всегды ищетъ хочемь ачь хто есть оу праве немецькомъ а жалобоу оучинїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томь праве не слоухаеть не оумееть о(т)поведать може(т) къ своему правоу ре(ч) о(т)ложить (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *інф.* слоухати, слухати 4 (1411 *Mih. Alb.*; 1445 *P* 148; п. 1450 *ПИ* № 9; 1459 *P* 171); слоухать 1 (XV ст. *BC* 23); *теп. 3 ос. одн.* слоухаеть, слухаеть 2 (1421 *Cost.* I, 142; XV ст. *BC* 25); слоухает, слухае(т) 2 (1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200); слухаетъ 1 (1435 *Cost* II, 682); *3 ос. мн* слоухаютъ, слухаютъ 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1435 *Cost.* II, 682); слоухають, слухають 2 (1352 *P* 6; 1458 *DIR«A»* 512); слоухают, слоухаю(т) 1 (XV ст. *СПС;* 1460 *BD* II, 273); *перф. 3 ос. одн. с.* слоухало (1441—1443 *AS* III, 2; 1499 *ПИ* № 3); *3 ос. мн.* слоухалн (1462 *BD* I, 52); *нак. сп. 3 ос. одн.* да слоухае(т) 1 (1458 *DIR«A»* 512); да слоухае ⟨...⟩1 (XV ст. *ДГВІС*); *3 ос. мн.* да слоухаю(т) 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1458 *DIR«A»* 512; 1490 *DC* 148); да слухаютъ 1 (1431 *Cost.* I, 315); да слоухают 1 (1490 *BD* I, 420); *дієприкм. акт. теп. дав. мн.* слухаючи(м) (1424 *P* 99, 102); *інф. пас.* слоуха(н) быти (XV ст. *BC* 34).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, ПРИСЛУХАТИ** 1, 3, 4, 7, ***ПРИСЛУШАТИ** 1, 3, 4, **СЛУШАТИ** 3, 5, 6, ***СЛЫХАТИ** 1.

***СЛУХЪ** *ч.* (1) чутка: И слухи насъ еще тыи доходять отъ туль зъ его земли, иже весь вжо въ готове (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *наз. мн.* слухи (1498 *BD* II, 414).

СЛОУЦКИЙ *прикм.* (3): А при том был... пан Кершонъ жид слоуцкий (Острог, 1466 *AS* I, 61); Што перъво сего тыми разы въ Пилиповъ постъ продали были есмо вси корчмы Върруцъкіе жыду Слуцъкому Маръку на тры годы за сто копъ и за шестьдесятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **слоуцкий** (1466 *AS* I, 61); *дав. одн. ч.* **Слуцькому** (1487 *РИБ* 227).
Пор. ***СЛОУЦКЪ.**

***СЛОУЦКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Слуцьк: Мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи (!) єсмо боѧриноу нашємоу пану василью црю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича... И коупивъ то(т) дворєць придати... оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу слоуцкоу** (1456—1481 *Р* 164).

***СЛОУЦЪКИИ** *див.* **СЛОУЦКИЙ.**

СЛУЧИТИ *дієсл. док.* (1) (з ким) об'єднати: мы иліа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) иаслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною и оуставичною жадливостію и с ни(м) случити... владиславовы, по(л)скомоу кролювы... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **случити** (1436 *Cost.* II, 697).

***СЛОУЧЬ** *ч.* (5) *(назва річки у Волинській землі)* Случ: My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... sełyszcze Kamem w zemli wołyńskoiey... па Słuczy гусі (Ужів, 1420 *AS* I, 25); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито ...иж... дали єсмо... Каленику... в овруцком повете село Остафъєво... а селищє на Оусть-Каменицы, на Случи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Се мы панове Цеценевъскыи... продали єсмо имѣньє... на имѧ Цеценевъци... на реци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Слоучи, Случи, Słuczy** (1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1467 *AS* I, 63).

СЛУШАТИ *дієсл. недок. і док.* (92) **1.** (що) *(свідчення)* заслуховувати, заслухати (1): и та(м) казали є(с)мю на тоє дѣло выєхати... су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) и конєцъ томоу промежу ни(х) вчынити (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. (кого) підкорятися (кому), слухатися (кого) (2): а слушати ми господарѧ своєго великого коро(л) во всемъ как ми повелить и боѧтим(с)ѧ єго какъ ба (б. м. н., 1386 *Р* 30); Которыи от Вормєнъ чѧсть ємоу оучинитє, ѧко тобы намъ оучинили єстє оу нашєи земли, оу Молдавскои; которїибы єго не слоушали, мы єго исказнимы єгожє роукою (Сучава, 1401 *RIR*).

3. (кого, чого, к чому) *(бути чиєю власністю)* належати (до кого, до чого) (4): а такъ даємъ ємоу... со вси(м) оужиткы... како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушѧло и слоушѧєть (Медика, 1407 *Р* 72); едучи от Бовбол к Блаженику... подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив... што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

4. (к чому) *(законно припадати)* належати (до чого) (26): и так што в тых именѧх собе примыслить и на нову корени посадит, и со всими платы, што к тым именѧм слушает и слушало... з луги, из сеножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); а продал єсми пану Андрушкоу Федоровичоу вечно даниики з даньо... и со всимъ тым как здавна к тому селоу слоушало и тѧгло и тыми разы слушает (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

5. (кого, чого, к чому) *(бути підпорядкованим кому або чому)* належати (до кого, до чого) (7): ажє поидуть на русь што королѧ слушаєть литовьскимъ кнѧземъ не помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); хто коли єго купилъ тому слушати къ стму ивану (Перемишль, 1378 *Р* 26); а покутскаѧ зємлѧ какъ издавиа слушала съ своєю границею из вѣка наша такъ и тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); и они поведали пере(д) нами што жъ какъ они новгородокъ деръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловєхъ звєръ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

6. (чого, к чому) *(бути складовою частиною чого)* належати (до чого) (49): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, 1349 *Р* 3); мы великии кнзь швитрикгаилъ литовьскии и рускии... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати... иже... дали єсмо... паиу андрѣю... село михлинъ... противъ єго отчизны загорова со всимъ с тымъ што к тымъ селомъ... слушало и слушаєть (Київ, 1433 *Р* 118—119); а кн(ѧ)зь Семен... имает мѣти, держати и поживати ис полми... из мыты што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65); мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово... а ростово со вси(м) с ты(м) што к ты(м) село(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами... со всимъ по тому, што зъдавиа къ тому селу слушало (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

7. *(у безособовій формі)* годиться, подобає, належить (3): и слубили єсми... вѣрнє быти... ѧкожє слуша вѣрному служѣ (!) оучинити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залєжить а то слоуши(т) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) члвка а на шлѧ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго члвка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великості имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу о(т)воєнои абы и(х) имєнїя оупокои захованы были (XV ст. *ВС* 34 зв.); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ... чинимъ знаменито симъ н(а)шимъ листомъ, которымъ слушит всимъ... который на сєс н(а)шь листъ посмотрит, иж... ємоу имѣнє... Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *інф.* **слушатн** (1378 *Р* 26; 1386 *Р* 30; 1495 *ВМЗД*); *теп. 3 ос. одн.* **слушаєть, слоушаєть, слушаєть** 27 (1349 *Р* 3; 1352 *Р* 6; 1411 *Р* 80; 1415 *Р* 87; 1433 *Р* 127; 1438 *Р* 138; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1482 *AS* I, 79 і т. ін.); **слушает, слушаєт, слоушає(т)** 6 (1437 *AS* I, 34; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1474 *AS* I, 69; 1478 *ЗРМ*; 1490 *AS* I, 92); **слушаєтъ** 4 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1471 *АрхЮЗР* 8/IV, 627; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **слоушѧєть** 1 (1407 *Р* 72); **слуша** 2 (1377 *Р* 24; 1393 *Cost.* II, 607); **слушит, слоуши(т)** 3 (1464 *AS* I, 57; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1499 *AS* I, 117); **слоушить** 1 (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **слушают** 2 (1470 *AS* I, 65; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **слоушають** 1 (1482 *AS* I, 79); *перф. 3 ос. одн. ж.* **слушала** (1433 *Р* 125); *3 ос. одн. с.* **слушало, слоушало** 36 (1370 *Р* 18; 1378 *Р* 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1452 *Р* 161; 1465 *АкВАК* III, 4; 1474 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 76; 1499 *ВФ* і т. ін.); **слушѧло** 2 (1407 *Р* 72; 1414 *Р* 85); ! **слоужало** 1 (1437 *AS* I, 34); *майб. II 3 ос. одн.* **будеть... слушалъ** (1488 *РИБ* 222); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... слоушали** (1401 *RIR*).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, ПОСЛОУХАТИ 1, ПРИСЛУХАТИ, *ПРИСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ, *СЛУШАТИ СѦ.**

***СЛУШАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (к чому) *(законно припадати чому)* належати (до чого): и мы ємоу дали... села... со всим с тым што к ним з века и здавна слушало (*в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.*) и тѧгло и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ слушает** (1437 *AS* I, 34).
Див. ще **ПРИСЛУХАТИ 2, 3, ПРИСЛУШАТИ 2, СЛОУХАТИ, СЛУШАТИ 4.**

СЛУШНО *предик.* (1) слушно, правильно: Абы запомненѧ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людьскии... сведетствомъ листов и иа потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

***СЛОУШНЫИ** *прикм.* (1) *(достатній, вагомий)* слушний, переконливий: и пани Нацоваѧ ниѧкого доводоу слоушного не дала (Лукоиица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **слоушиого** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***НЕСЛУШНЫИ.**

***СЛУШАТИ** *див.* **СЛУШАТИ.**

СЛЪВЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы иліа воєвода.... чини(м) знаменито... оже... дали єсми юи (*sic.— Прим. вид.*) оу нашеи земли села... на имѧ діякоулово село... и...слъвєщи (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз.* **слъвєщи** (1438 *Cost.* II, 14).

***СЛЪНЪ** *прикм.* (1) ◇ д ѣ л ъ с л ъ н ъ *див.* **ДѢЛ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **слънъ** (1438 *DBAc* 27).

***СЛЫХАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (що) *(сприймати на слух)* чути (1): и глѣбъ ре(к), ты мнѣ ты(х) записе(и) не давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. *(мати певні відомості)* чувати (2): Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а записусу єсми и листа г(с)дра королєва невида(л) то(л)ко(м) слыха(л) в тебе и в жоны твоєє (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *інф.* słychati (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *перф. 1 ос. одн. ч.* то(л)ко(м) **слыха(л)** 1 (1495 *ВМБС*); ⟨єсми⟩ **слыхалъ** 1 (1495 *ВМБС*).

Див. ще **СЛОУХАТИ 1, СЛЫШАТИ 1.**

СЛЫШАТИ, СЛЫШЕТИ, СЛЫШИТИ *дієсл. недок. і док.* (33) **1.** (що) *(сприймати на слух)* чути, почути (23): будеть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышить чтучи ажъ ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а се я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю... каждомоу... кто на сии листъ позрить или слышить єго чтучи... ажє пришолъ передь насъ... панъ ходько головеньчичь (Галич, 1424 *Р* 106); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызиваю сим моим листом кому будет потреб єго вѣдати албо чтучи єго слышати, ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имєнє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Барто(л)тъ жалова(л) на ондрея и(ж) єго рани(л) ...мы слышавши ондреєво вызнанье... (ска)зоуємь... заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ каждому, кому буде потреба его видѣти или чтучого слышати, штожъ придалъ есми и записалъ... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

2. (кого, що, о кім) *(мати певні відомості, довідатися)* чути, почути (про кого, що) (10): а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моєму г(с)дрю, королю, кь єго лиху, имамъ єго остерегати во всѣ(х) рѣче(х) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє земъли а иныє з басарабскоє и поведили г(с)древи нашему ажъ што тамъ слышали (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 61).

ФОРМИ: *інф.* **слышати, słyszati** 17 (1388 *ZPL* 103; 1466 *AS* I, 62; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* I, 89; 1490 *AS* I, 92; 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **слышети** 2 (1454 *AS* III, 9; 1495 *ВМБС*); **слышити** 1 (1449 *АЛМ* 8); *теп. 1 ос. мн.* **слышимъ** (1484 *ЯМ*); *перф. 3 ос. мн.* **слышали** (1496 *ОПСВВ* 61); *майб. 3 ос. одн.* **слышитъ** 1 (1387 *СП* № 12); **слышить** 1 (1424 *Р* 106); *1 ос. мн.* **боудемо слышати** (1485 *BD* II, 372); *2 ос. мн.* **имете слышати** (1481 *BD* II, 358); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ слышѧ(л)** (1402 *Cost.* II, 623); *3 ос. одн. ч.* **бы слышалъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дієприсл. одноч.* **слышачи** (XV ст. *ВС* 31); *дієприсл. перед.* **слышавши, слышавъши** 2 (XV ст. *ВС* 31; 1489 *РИБ* 432); **слышєвшн, слышєвьшн** 2 (1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще ***СЛЫХАТИ 2, *ОУСЛЫШАТИ.**

! СЛЫШАЮЧИ ⟨**СЛОУШАЮЧИ**⟩ (1): мы Олєксаидръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... кн(ѧ)зь литовский... чинимъ знаменито... иж...имѣне... даемъ... зо всими доходы и зо всими потребами, кόторыи которымколвє именем званы будут слышаючи (!) к... тому имѣню (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. **СЛУШАТИ.**

СЛЫШЕТИ *див.* **СЛЫШАТИ.**

СЛЫШИТИ *див.* **СЛЫШАТИ.**

***СЛѢДЪ** *ч.* (10) **1.** феодальна повинність, що полягала в розшуку і переслідуванні злодія в межах сусідської общини, відмова від якої розцінювалась як співучасть у злочині й підлягала грошовій карі (1): мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали (є)сми... на(ш) листь нашемоу монастирю о(т) бистрици... на то аби оуси и(х) люди нмали о(т) на(с) слобозїю... никто да нєсмѣєтъ... глобоу ис ии(х) брати ни за дшєгоубство ни за сли(д), ни за разбои ни за татство (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125);

с л ѣ д ъ г о н и т и (1), с л и д ъ з л о д и и с к ы и г о н и т и (1) вести розшук, переслідувати злодія на території сіл, що об'єднувалися в сусідську общину: и ѣщи вьзнали аже влдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); а тако(ж) дали єсми слобозию селу манастир(с)кому на имѣ борхинещи яко да не ходѣтъ оу ту(м) сели ни глобици (!)... и ни илишари... ни сли(д) злодиискы(х) да не гонѣтъ (Дольний Торг, 1458 *ПГММЦ*); с л и д ъ з л о д ї и с к и и п л а т и т и (1) платити грошову кару за відмову від обов'язку розшуку злодія: и слидоу злодїиского да не плати(т) тоє село о(т) своєго хотарѣ (Байчани, 1454 *ПГПММ*); ⟨ś l i d⟩ o d h o n i t h y (1), ⟨с л ѣ д ъ⟩ о у з д а в а т и (1) передавати справу розшуку злодія жителям сусідніх сіл: A pokolie thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy (Галич, 1413 *GL* 48); и ѣщи вьзнали аже вл̃дчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздають тополничаномъ (Погоничі, 1422 *Р* 98); в о с л е д ъ п о и т и (за ким) (1) *(за злодієм)* піти в погоню: Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодеємь и онї не хотелї (XV ст. *ВС* 22 зв.); ś l i d p r i i m a t h y (1), ⟨с л и д ъ⟩ п р и н я т и (1) перебирати (перебрати) справу розшуку злодія від жителів сусідніх сіл: A pokolie thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy (Галич, 1413 *GL* 48); а тако(ж) дали єсми слобозию селу манастир(с)кому на имѣ борхинещи яко... ни на млино(х) наши(х) да не робѣтъ... ни сли(д) злодиискых да не гонѣтъ (Дольний Торг, 1458 *ПГММЦ*).

2. міра земельної площі (4): И мы, того досмотревшы, подлугъ листа и данины паней Сенковое, тые есмо два слѣды, Мишковщину и Петровщину, Ганци есмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *род. одн.* **слидоу** (1454 *ПГПММ*); *знах. одн.* **сли(д), ślid** 2 (1413 *GL* 48; 1467 *Mih. Doc.* 125); **слѣдъ** 1 (1422 *Р* 98); **сле(д)** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); *род. мн.* **слѣдовъ** 1 (1494 *РИБ* 560); **сли(д)** 1 (1458 *ПГММЦ*); *знах. мн.* **слѣды** (1494 *РИБ* 560; 1495 *РИБ* 602).

СЛЮБИТИ *дієсл. док.* (69) (*стп.* ślubić) (кому, що, зробити що) дати клятвеиу обітницю, поклястися (68): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бж̃їи оу пѧ(т)кѣ к гривє(н) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И тыми разы здесе мещане... били намъ чоломъ, абыхмо ихъ ие отдаляли отъ тых корчомъ, а слюбили намъ плату повышыть (Радомль, 1487 *РИБ* 227); А також пречеченніи крал его милость ис пречеченными братїямы... слюбили нам, Стефаиоу воєводѣ, и дѣтем нашим... нигде и николи нам ии жадиои шкодї... не имают... оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

слюбити рукою (1) скласти присягу, поклавши руку на хрест: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора (!) по(д)судокъ познанскии слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою... и записуємы сѧ стецку воеводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *інф.* **слюбити** (1395 *Cost.* II, 610); *аор. 1 ос. мн.* **слюбихом** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217); *перф. 1 ос. одн. ч.* **слюбилъ єсмь** 2 (1401 *P* 64; 1402 *Cost.* II, 623); **слюби(л) єсми** 1 (1400 *P* 62); *3 ос. одн. ч.* **слюбилъ, слюби(л)** 8 (1388 *P* 39; 1434 *Cost.* II, 666; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 305; XV ст. *BC* 21 зв.; 1457 *Cost.* II, 809, 810); **слюбыл** 1 (1499 *BD* II, 421); **ислюбилъ** 1 (1401 *RIR*); *1 ос. мн.* **слюбили єсмо** 15 (1388 *P* 41; 1393 *P* 51; 1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619, 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1448 *Cost.* II, 305; 1462 *BD* II, 292; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **слюбили, слоубили, слубили, слуби(л) єсми** 15 (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 609; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 691; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ПМВП;* 1460 *BD* II, 269; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); **слюбили єсмы, слоубили єсмы, слубили єсмы, слюби(ли) єсмы** 8 (1407 *Cost.* II, 629; 1433 *Cost.* II, 652; *P* 123, 124; 1434 *Cost.* II, 664; 1456 *ЭСФ;* 1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 305); **слюбили** 2 (1395 *Cost.* II, 610; 1457 *Cost.* II, 809); **єсмо слюбили** 1 (1455 *Cost.* II, 774); **єсми слюбили** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **єсмы слюбили** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **ислюбили єсмы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *3 ос. мн.* **слюбили** (1457 *Cost.* II, 809; 1487 *РИБ* 227; 1499 *BD* II, 422, 423); *пперф. 1 ос. мн.* **ислюбили бы(л) єсмо** 1 (1388 *P* 43); **єсми били слоубили** 1 (1479 *BD* II, 351); *3 ос. мн.* **слюбили были** (1433 *P* 123); *майб. 1 ос. мн.* **слюбимы** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***СЛЮБОВАТИ.**

***СЛЮБИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) сподобатися, полюбитися: а пак ли тое перворе(ч)ное село намъ сѧ бы слюбило а любо которому нашему слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **сѧ бы слюбило** (1424 *P* 102).

Див. ще ***ЛЮБИТИ, *ПОЛЮБИТИ.**

***СЛЮБЛЄНІЄ** *с.* (1) клятвена обітниця: а мы, подлоугъ его милости слюбленїю и подлоугъ его милости записоу, въ що намъ... записалъ сѧ чинити добро... слюбили єсмо и записали єсмы сѧ, яко нашего милости отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *дав. одн.* **слюбленїю** (1448 *Cost.* II, 305).

Див. ще ***СЛЮБОВАНЇЄ, *СЛЮБЪ** 1.

Пор. **СЛЮБИТИ.**

***СЛЮБОВАНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* ślubowanie) клятвена обітниця: колижь... иліашь воевода... владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л) и на слоужбы... и наїннъшеє (!) обицованїе и слюбованїе съ объвѧзалъ мы такоже... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *знах. одн.* **слюбованїє** (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще ***СЛЮБЛЄНІЄ, *СЛЮБЪ** 1.

Пор. ***СЛЮБОВАТИ.**

***СЛЮБОВАТИ** *дієсл. недок.* (134) (*стп.* ślubować) (кому, що, робити що і без додатка) давати клятвену обітницю, клястися: а за велкого (!) кнѧзѧ олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо (б. м. н., 1352 *P* 5); Мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже... володиславу королеви польскому... слюбили єсмо и слюбуємъ... и обѣчюємы наша присѧга и наша вѣра и чт҃ью иже о(т) ты(х) мѣстъ... вѣрность... будемъ держа(т) тому истому королеви (Краків, 1388 *P* 40—41); а дасть ли ми коро(л)... и потверде(т) (так.— *Прим. вид.*) держѧние пророченыхъ гродовъ... и ѧзъ ислюбую... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... толико того которыи жь бы присѧглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *P* 131); а слюбую при чти и при вѣрѣ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а то всє выше писаное слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при ниши чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *P* 163); имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Тоє вьсє вышеписанноє мы вишеписаннїи Іо Стефан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы... на нашє право и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **слюбоую, слюбую, слубую** 8 (1393 *P* 51; 1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Cost.* II, 619; *P* 62; 1401 *P* 64; 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *Cost.* II, 664; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **ислюбую** 1 (1434 *P* 131); **! слюбою** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *1 ос. мн.* **слюбоуємъ, слюбоуємь, слюбуємъ, слюбоуєм, слюбує(м), слюбоує(м), ⟨с⟩любоуєм, слубуємъ, слоубоуємъ, слоубоуєм, слоубоуємь** 83 (1388 *P* 41; 1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 691; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **слюбоуємы, слюбуємы, слоубоуємы** 12 (1388 *P* 41; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 143; 1433 *P* 123, 124; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 707); **слюбоуємо, слюбо⟨у⟩ємо, слюбуємо, слоубоуємо, слубуємо, слубуємо** 10 (1388 *P* 37; 1403 *ДГМ;* 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774, 775; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 420); **ислюбуємъ, ислюбоуємъ** 7 (1352 *P* 5; 1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1445 *Cost.* II, 729); **ислюбуємы** 3 (1388 *P* 39; 1402 *Cost.* II, 621); **слюбуєми** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **слюбуюмъ, слоубоуюм** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1460 *BD* II, 270); **! слюбоуєму** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **! схюбоує(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *перф. 1 ос. мн.* **слюбовалї єсми** (1435 *Cost.* II, 689); *3 ос. мн.* **слюбовали** (1457 *Cost.* II, 809; 1482 *AS* I, 79); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ж.* **слюбованныи** (1462 *BD* II, 284); *дієприсл. одноч.* **слюбуючи, слюбоуючи** (1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 664; 1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **СЛЮБИТИ.**

***СЛЮБЪ** *ч.* (19) 1. (*стп.* ślub) клятвена обітниця (16): и на то єсмы привѣсили наши печати къ сему нашему листу про лѣпшеє и повнѣишеє оувѣренїе сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); мы такоже... обицоуємъ... присѣгы, слоужбы... оусъкии слюби... королеви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы... Стефан воєвода... на тыє слюбы и присѣги... и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425); слюбы оучинити (1) скласти клятву: ми боѧрове... ѧвно чини(м)... иже хочемъ вшитки... слюбы... кторыѧжь... петръ воєво(д)... оучини(л)... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); сложити слюб (1) *див.* ***СЛОЖИТИ.**

2. договір (1): мы оуставлѧємь такыи моужь имеє(т)ли пенези братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнезехъ, алюбо некоторыи слюбъ оумо(л)веныи, мы то всє о(т)зываємъ... але тыи дѣвкы маю(т) своє оузѧ(т) не о(т)баючи на о(т)мо(л)воу моужа своего (XV ст. *СЯ* 41—41 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **слюбоу, слоубоу** 4 (1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 707; 1453 *Cost.* II, 766); **! саюбоу** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **слюбъ, слю(б)** (1388 *P* 43; XV ст. *СЯ* 41); *ор. одн.* **слюбомъ** (1434 *Cost.* II, 666); *род. мн.* **слюбовъ, слюбов** (1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 120; 1462 *BD* II, 292, 293); *дав. мн.* **слюбо(м)** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. мн.* **слюбы** 4 (1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 425); **слюби** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще ***СЛЮБЛЄНІЄ, *СЛЮБОВАНЇЄ.**

***СЛЮБЪНЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* ślubny) ◇ слюбъная жона (1) законна, шлюбна жінка: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь ємоу мт҃рь заби(л) марти(н) о(т)поведа(л) же лавринъ не бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбъноє жоны (XV ст. *BC* 24 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **слюбъноє** (XV ст. *BC* 24 зв.).

***СЛЮБЫТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**

СЛѪГА *див.* **СЛОУГА.**

***СЛѪЖЄБНЇКЪ** *див.* **СЛОУЖЄБНИКЪ.**

! **СМЄЄТЬ** ⟨ИМЄЄТЬ⟩ (1): тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудеть што смееть (!) на свою дшю ре(ч) з вїною пѧ(т)на(д)цеть (XV ст. *ВС* 11 зв.).

Див. **ИМѢТИ.**

СМЄЛОСТЬ *ж.* (1) *(завзятість)* сміліcть, сміливість: Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѧта оуставлѧємь колї шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смєлость** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

СМЄРДЪ *ч.* (4) *(феодально залежний селянин-землероб)* смерд: Много смєрдовъ из одно(г) сєла да дроугога сєла нє могоу(т) без воли пана своєго ити (XV ст. *ВС* 7); О лаянїю колї смєрдъ шлѧ(х)тїчю начаеть (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смєрдъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *знах. одн.* **смєрда** (XV ст. *ВС* 7); *місц. одн.* **о смєрдє** (XV ст. *ВС* 7); *род. мн.* **смєрдовъ** (XV ст. *ВС* 7).

***СМЄРТНЫИ** *прикм.* (2) ◇ **съмъртноє дѣло** (1) вбивство: а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумено(м)... и прѣ(д) оурѧдники єго, боу(д) оу чє(м), хотѣ бы съмъртноє дѣло (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); **имати смєртную болєсть** (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **съмъртноє** (1449 *Cost.* II, 391); *знах. одн. ж.* **смєртн(у)ю** (1453 *Cost.* II, 766).

***СМЄРТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СМЄТАНЪКА *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смєтанъка** (1422 *Р* 98).

***СМЄТИ** *див.* ***СМѢТИ.**

***СМИЛА** *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... на смилѣ сєлищє рощчино (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... мєшчанє от мѣста от Брълад... оупросили сєбѣ от нас, како абихмо нм досмотрили старїи их хотар... Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почънши ис вєрха от берєгъ Брълада... на могилоу копаноу... от това право на Смила, та чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу крънкцоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* на (чєрєс) **Смила** (1495 *BD* II, 63); *род. одн.* **Смилѣ** (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Смилѣ, смилѣ** 2 (1436 *Cost.* I, 444; 1468 *BD* I, 130); **на Смилои** 2 (1491 *BD* I, 447).

***СМИЛОВАТИ СѢ** *див.* ***ЗМИЛОВАТИ СѦ.**

***СМИЛОВАТИ СЯ** *див.* ***ЗМИЛОВАТИ СѦ.**

***СМИЛОВАТИ СѦ** *див.* ***ЗМИЛОВАТИ СѦ.**

***СМИРЕНИЕ** *с.* (2) *(цсл.* съмѣрениє) *(покірність)* смиренність: И того ради приймете отъ вседержителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **смиреия** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); **смѣрения** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

***СМИРЄНЪ** *прикм.* (2) ◇ **быти смирни** (з ким) (1), ⟨**быти**⟩ **смирни** (з ким) (1) *див.* **БЫТИ¹**.

ФОРМИ: *наз. мн.* **смирни** (1438 *Р* 140).

СМИРЕНЫ, СМѢРЄНЇИ, СМѢРЄНЫИ, СОМИРЄНЫИ *прикм.* (6) *(цсл.* съмѣрьнъ) *(епітет, що додавався до чернечого звання)* смиренний: сє язъ сомирєныи єп(с)пь олк(с)ѣи бго(м) спсаємаго вєликого града лоу(ц)ка (б. м. н., 1429 *Р* 114); смѣрєнїи архимандрит игоумєнь ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли и свѧщенномонах Іоасафь... сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... да боудет от нас тоє произволєнїє, за вашѧ здравїємь и за вашѧмь доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **смѣрєнїи** 3 (1476 *BD* I, 211, 215, 217); ! **смрѣреныи** 1 (1462 *BD* I, 70); **смирены** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **сомнреныи** 1 (1429 *Р* 114).

***СМИРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(припинити ворогування, чвари)* помиритися: и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ и оусѣ мерзѧчки єсми пусти ли (!) мимо сѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсми смирилисѧ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***ПОМИРИТИ СѦ.**

***СМИТИ** *див.* ***СМѢТИ.**

***СМОВИТИ СѦ** *див.* ***ЗМОВИТИ СѦ.**

***СМОЛВА** *ж.* (2) **1.** домовленість, договір (1): тако мы с паны... смолвивши сѧ... а подлугъ смолвы оставнли єсми бѣлєцко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94).

2. *(таємна домовленість проти кого)* змова (1): а николи нєхочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, черє(с)сѧ, а любо чєрє(с) кого иного... где бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство (!) ражєно, а любо молвєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *род. одн.* **смолвы, смо(л)вы** (1421 *Р* 94; 1436 *Cost.* II, 698).

***СМОЛВИТИ** *дієсл. док.* (2) (без додатка) домовитися, сказати: кдє смолвѧть тутъ будеть судъ тѧгатисѧ ис королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А отъ мєнє коли змолышъ (!) и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть... а о томъ дєлє коли ѧ будоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ инoє стороны рать моѧ прибєгъши, твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т)... А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю... богъ мєнє побн(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 2 ос. одн.* ! **змолышъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **смолвѧть** (1352 *Р* 6).

Див. ще ***ЗМОВИТИ СѦ, *ИЗМОВИТИ.**

***СМОЛВИТИ СѦ** *див.* ***ЗМОВИТИ СѦ.**

СМОЛЕНСКІЙ, СМОЛЕНЪСКІЙ *прикм.* (19): жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотѧ(т) датн єму ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); Маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **смолєиски(и), смолє(н)ски(и), Смоленскій, Смоленъскій** 5 (1495 *АЛМ* 83; *БСКИ*; *ВК*; 1499 *РИБ* 776); *ск. н.* **См(л)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч., с.* **Смолеиского, смолє(н)ского** (1495 *БСКИ*; 1499 *РЕА* III, 34); *дав. одн. ч.* **смолє(н)скому, Смолеиъскому** (1495 *БСКИ*; *ВК*; 1499 *РИБ* 776); *знах. одн. ч.* **Смолєнского** (1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 448); *місц. одн. ч.* **въ Смоленъскомъ** (1499 *РИБ* 776); *наз. мн. ч.* **Смоленскіе** (1495 *АЛМ* 83); *род. мн.* **Смоленскихъ** (1495 *АЛМ* 83); *дав. мн.* **смолєнски(м)** (1495 *ВК*).

Пор. ***СМОЛЄНСКЪ.**

***СМОЛЄНСКЪ** *ч.* (6) *(назва головного міста у Смоленській землі)* Смоленськ: хоживали подъ князємъ великимъ Витовтомъ дяди твоего отъ Вытебска до Смоленска, а отъ Смоленска до Полоцка (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ наместъникомъ нашымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Смоленска** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн.* **Смолеиску** (1470 *AS* I, 67); *знах. одн.* **смолє(н)скъ, Смоленъскъ** (1495 *ВК*; 1499 *РИБ* 776); *місц. одн.* **въ Смоленску** (1495 *АЛМ* 83).

СМОЛЕНЪСКІЙ *див.* **СМОЛЕНСКІЙ.**

***СМОЛЕНЪСКЪ** *див.* ***СМОЛЄНСКЪ.**

***СМОЛИГОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві)*: А к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу Сєло смолиговичи (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *знах.* **смолиговичи** (1452 *Р* 161).

***СМОЛЧИЧЪ** *див.* **СМОЛЪЧИЧЬ.**

СМОЛЪЧИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были панове: пан Ивашко Каленикович... а пан Яцько Смолъчичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64); А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и)... панъ Яцко смо(л)чичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*); ино тых свѣтков... пана Ивашкова Калениковича... пана Яцка Смолчича... печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Смолъчичь** 1 (1469 *AS* I, 64); **смо(л)-чичъ** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **Смолчича** (1491 *AS* I, 94).

***СМОРДОВЬ** *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Смордва: порадившесѧ есмо с нашыми кнзми и паны с нашея вѣрною радою верноули есмо слоузѣ нашемоу хомѣкови молодомоу на имѧ сенкови его очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **смордовь** (1451 *ДГШХ*); *місц. одн.* **в смордвѣ** (1451 *ДГШХ*).

СМОТРЕТИ *див.* **СМОТРИТИ.**

СМОТРИТИ, СМОТРѢТИ, СМОТРЕТИ *дієсл. недок.* (44) (*цсл.* съмотрити, съмотрѣти) **1.** (чого) *(уважно дивитися)* розглядати (що) (1): и мы почали тых печатей смотрѣти которыиж привѣшены в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (чого) глядіти, пильнувати (10): мы имаемь... кнѧзю казимироу прыѧти и его доброго смотрѣти (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); некоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)це е(ст) имъ месцо дано боуде(т) а онї того месца не смотрѧть не дeржжа соромоу а инъде(с) становѧ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); а хтобы мел того имѣнѧ под кн(е)гинею искати... ино кн(е)г(и)ни... ненадобе ничого с тыми мовити... толко готового смотрети (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

3. (що, чого) зважати (на що) (3): A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Коли мти оу дѣтеи оумре(т) опѣка(л)нїкъ и(х) не можеть дѣди(ч)ства прода(т)... доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу тогды все имѣнїе о(т) опѣка(л)ника возмоуть а боудоуть ли позванї не имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имеет смотрети вынѧвши ты(х) члонъковъ написаны(х) (XV ст. *ВС* 35); про тожъ смотрите наши листы... та по⟨то⟩мужъ имъ да е(ст) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

4. (чого, кого з ким о що, чого між ким, о чім між кого) *(судову справу, спір)* розглядати, розбирати (що про що) (25): того ра(д) ми есми смотрили и судили ис нашими боѧры (Васлуй, 1474 *РГС*); Казимиръ, король Польскій. Смотрели есмо того дела (Краків, 1489 *РИБ* 431); Я кн(ѧ)зь Семен Юрьевич, староста луцкий и я кн(ѧ)зь Ондрѣй Михайлович намѣсник кремѧнецкий: Смотрѣли есмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали... королю... землѧне кремѧнецкии на имѧ Цеценевскии на кн(ѧ)зѧ Олександра Сонкгоушковича, штож бы он в них взѧл имѣне безвинне оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ, а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ... и насъ въ томъ одправили, и тые земли намъ присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и они та(м) вые(з)дили и того межы ними смотрели (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Смотрѣли есьмо князей... и земянъ Волынское земли зъ мѣщаны Луцкими о новые мыта (Степань, XV ст. *АЛМ* 9); Смотрели есмо того дела с паны радою нашою (Вільна, 1499 *ВФ*).

5. (кого) переглядати справу (відносно кого) (1): Ино де(и) све(т)чы(л).. сымо(н) татарино(в)... што(ж) де(и) коли де(д) и(х) семе(н) площевичъ смотревшы межы дете(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своее дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

6. (що) виносити судове рішення (щодо кого) (1): Ино сѧ на(м) видело, што(ж) то негора(з)до смотрено, а ему в то(м) кри(в)да вчынена (Вільна, 1495 *ВК*).

7. (чого на кім) вимагати (чого від кого) (3): И мы, того досмотревши, велѣли есмо Шемету п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); А тыи, которымъ будеть тотъ Яцко земли ихъ попродалъ п(е)н⟨е⟩зей своихъ нехай смотрять на томъ, кому ихъ будут давали (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *інф.* **смотрѣти** 7 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *РИБ* 610; 1495 *ВМЗД*); **смотрити** 3 (1445 *Cost.* II, 726); **смотрети** 2 (XV ст. *ВС* 35; 1494 *AS* I, 101); *теп. 2 ос. мн.* **smotryte** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **смотрѧть** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **смотрѣлъ** (1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛМ* 169); *1 ос. мн.* **смотрели е(с)мо (есмо), смотрели есмо** 10 (1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1494 *РИБ* 560; 1495 *БСКИ*; *ВК*; *ВМБС*; *ВМЗД*; *ВСоб.*; 1496 *ВМКФС*; 1499 *ВФ*); **смотрѣли есмо (есьмо)** 5 (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 85, *РИБ* 601; XV ст. *АЛМ* 9; 1498 *АЛМ* 169); **есмо... смотрели** 1 (1489 *РИБ* 432); **есми смотрили** 1 (1474 *РГС*); **смо(т)рѣли... ⟨есмо⟩** 1 (1495 *ВМЗД*); *3 ос. мн.* **смотрѣли** 1 (1495 *АЛМ* 85); **смотрели** 1 (1495 *ВМЗД*); *майб. 1 ос. мн.* **хочемъ... смотрити** (1448 *Cost.* II, 738); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... смотрыль** (1467 *BD* II, 297); *1 ос. мн.* **быхмо... смотрели** (1489 *РИБ* 431); *нак. сп. 2 ос. мн.* **смотрите** (1435 *Cost.* II, 678); *3 ос. мн.* **нехай смотрять** 1 (1495 *РИБ* 602); **незама(и) смотрѧ(т)** 1 (1495 *ВСоб.*); *дієприсл. перед.* **смотревшы** 1 (1495 *ВК*); **! смотрѣвшо** 1 (1475 *AS* I, 70); *предик. пас. дієприкм.* **смотрено** (1495 *ВК*).

Див. ще **ДОСМОТРЕТИ, ОСМОТРѢТИ 1, ПОСМОТРИТИ.**

СМОТРИЦКИИ, СМОТРИЦСКИИ *прикм.* (5): А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воевода рогозка прокопъ (Смотрич, 1375 *P* 20); Мы великии кнзь витовтъ дали есмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другое верхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *P* 112); а при томъ были и свѣдци п(н)ъ петрашь бакотскии п(н)ъ васко воевода смотрицскии (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **смотрицкии** 1 (1375 *P* 20); **смотрицскии** 1 (1445 *СРК*); *місц. одн. ж.* **оу смотрицкои, Smotriczkoi** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1429 *P* 112); **v! Smotriczkowi wolosthi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

Пор. ***СМОТРИЧЬ**[1].

***SMOTRICZKIJ** *див.* **СМОТРИЦКИИ.**

***СМОТРИЧЬ** [1] *ч.* (3) *(назва міста у Подільській землі)* Смотрич: Але то што жь коли вси боѧре и землѧне будуть городъ твердити тогды тии люди тако же имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **смотричь** (1375 *P* 20); *місц. одн.* **оу смотричи** (1375 *P* 20).

***СМОТРИЧЬ** [2] *ч.* (2) *(назва річки у Подільській землі)* Смотрич: А ко млину границѧ горѣ смотричемъ до мосту а доловъ смотричемъ што дуброва межи ходорковымъ селомъ (Смотрич, 1375 *P* 28).

ФОРМИ: *ор. одн.* **смотричемъ** (1375 *P* 28).

***СМОТРЫТИ** *див.* **СМОТРИТИ.**

СМОТРѢТИ *див.* **СМОТРИТИ.**

СМОЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голенка... а королев дворѧнин Сенко Смочко (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Смочко** (1485—1500 *AS* I, 121).

! СМРСТИ ⟨МАТЕРИ⟩ (1): О томъ хто комоу лаеть до смр(с)ти (!) (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Див. **МАТИ**[1].

***СМРТЪ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СМРЪТЪ *ж.* (44) **1.** *(природне, біологічне закінчення життя)* смерть (35): Се я кнѧзъ юріа холмъскии... по

смрти сна моего кнАзА семена придали есмо к црквии бжои преч(с)тои бгомтри на бгомоле вечистое села стрижово слепче (Холм, 1376 *Р* 22); и на своеи съмръти комоу сава о(т)дасть, томоу да боуде(т) неподвижно, тако(ж) на вѣки (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); а по смерти моей никому, не надобе у зятя и у дочки моей того именица Лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а коли оць за своего живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смртї его иная братїя е(г) не могоу(т) иньше(г) изыска(т) алѣ в то именїе имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оць (XV ст. *ВС* 36); послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(насильницьке припинення життя, насильно заподіяна смерть)* смерть, вбивство, страта (8): а тако(ж)... ни соудци никоторыи, да не имають глобоу, коли име(т) сА оучинити котораА смръти (!) оу и(х) села(х), але сами ка⟨лоу⟩гере да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); Знаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.); мы Стефан воевода... дали есми... монастироу... цигане на имѣ: Лоука сынь Лацков съ челѣдею... и НАнчюл холтѣюл, що дали его калоугери от Бистрици за ради съмръти Козми татарина, за що оубили того Козма татарина цигане от Бистрическаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312);

на смерть выдать (кого кому) (1) передати кого в руки представників влади для страти: а имоутьли его землАне наши не имеєть его на смрть выдать ани нашему старосте (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смрътъ** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **! смръти** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *род. одн.* **смерти, смерти** 9 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289, 292, 293; 1498 *АЛМ* 163); **сьмръти, съмръти** 4 (1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1487 *BD* I, 312); *знах. одн.* **съмрътъ, смртъ** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1473 *BD* I, 186); **смрть** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); **сме(р)ть** 1 (1493 *ПОСВВ*); *ор. одн.* **смртїю** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *місц. одн.* **по (на) смрти, смрти, смртї, съмрти, съмръти, сьмръти, съмрти** 18 (1376 *Р* 22; 1401 *ЗКЄ*; 1404 *ГМ*; 1425 *Cost.* I, 168; 1440 *Mih.* 208; 1443 *Cost.* II, 185; XV ст. *ЕС* 36; *СЯ* 40; 1476 *BD* I, 211, 215 і т. ін.); **по смерти, смерти** 4 (1400 *Р* 62; 1435 *Cost.* II, 679; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *АЛМ* 163).

***СМРТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

! СМУЖАЛИ ⟨СМЫЖАЛИ⟩ *див.* ***СМЫЖАЛЬ.**

***СМЫЖАЛЬ** *ж.* (4) *(назва річки у Волинській землі)*: а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имени моего Хренникъ... до дороги... а через тую дорогу... у Смыжаль... у верхъ тое Смыжали посеред речки аж до веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); едучи от Бовбол к Блаженику... через гребли конецъ пропаханых нив и озли тое смужали (!), што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **Смыжали** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **! смужали** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **Смыжаль** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***СМЫКОВЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Смиків: У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати... у Смыковѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Смыковѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

СМЫКОВЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский... а панъ Пашъко Смыковъский (Звеняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Смыковъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***СМЫСЛЪ** *ч.* (2) **1.** мислення (1): Колиж всего прироженя постат своего перѣдкоу видѣ на быванна наслАдовати, про тож и мы, иж инша звѣрАта розоумом и смыслом проходимо, от родителев наших обычаев цнотами ошлАхтеных и похвалных отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

2. *(емоції)* почуття, відчуття (1): коу вѣчнои рѣчи и памьАти гды(ж) покоА и сладкость, нжь е(ст) на(д) выштки смыслы, жадни сьА нео(т)хилоАе(т) (!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737).

ФОРМИ: *ор. одн.* **смыслом** (1462 *BD* II, 283); *знах. мн.* **смыслы** (1448 *Cost.* II, 737).

***СМѢРЕНИЕ** *див.* ***СМИРЕНИЕ.**

СМѢРЄНЇИ *див.* **СМИРЕНЫ.**

СМѢРЄНЫИ *див.* **СМИРЕНЫ.**

***СМѢТИ** *дієсл. недок.* (46) (робити що) *(із запереченням)* сміти, мати право, зважуватися (41): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszymi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и многыи неисправие бралї а людемь кривъды чинїлї мы оуставлАемь оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) великы(х) не смееть веньци брать адно четыри гроши паме(т)но(г) а в малы(х) два(и) гро(ш)и а венци не имае(т) права брать (XV ст. *ВС* 22); А ин никто без егоуменовоу волоу да не смѣет оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421);

(у ствердній конструкції) мати право (4): а коли имуть купити татарьскыи товаръ... тамъ имуть дати гдѣ его купАтъ... та смѣетъ его продати кому любитъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А коли имоут коупити... товар... та абы тот ⟨то⟩варъ смил продати комоу любит (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у ствердній конструкції) насмілюватись, зважуватися (1): Некоторыи смеють уходА(т) у чїи гаи а та(м) древа потребная роубаю(т), мы оуставлАемъ на нїхъ виноу еї томѫ п(н)оу чїи гаи е(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **смѣетъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **смееть** 1 (XV ст. *ВС* 22); *3 ос. мн.* **смеють** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн.* **щобы (що би)... смѣль** 2 (1409 *Cost.* I, 69; 1454 *Cost.* II, 508); **абы... смил** 1 (1460 *BD* II, 273); **абы смил** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **бы... смѧ(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *3 ос. мн.* **що би (що бы)... смѣли** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ; DIR«A»* 511); **⟨жебы⟩... смелї** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); **smeliby** 1 (1388 *ZPL* 108); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... смѣетъ, да... смѧетъ** 9 (1435 *Cost.* II, 677, 695; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 236; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391, 743; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530); **да...смѣет, да... смѧет, да... смѣе(т)** 6 (1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* I, 4; *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 29; 1490 *BD* I, 421); **да... смѣеть** 2 (1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* II, 262); **да... ! смѣ** 2 (1437 *DIR* № 8; 1458 *BD* I, 8); **да... ! смѣ(т)** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *2 ос. мн.* **да... смѣе(т)** (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **да... смѣю(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531, 772; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *ДГСВМ*); **да... смѣют** 3 (1458 *BD* I, 8; 1466 *BD* I, 95; 1471 *BD* I, 159); **да... смѣютъ** 1 (1455 *Cost.* II, 531).

***СМАТИ** *див.* ***СМѢТИ.**

***СНАДНЕЙШИЙ** *прикм. в. ст.* (1) *(стп.* snadniejszy*)* кращий: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо... отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. с.* сиаднейшого (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

СНАКСАРЬ, СНАКЪСАРЬ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* синаксарии, *гр.* συναξάριον «збірка житій святих»): а пана самашко(в) приказъ писа(л) многогрѣшныи сна(к)сарь великого кнзѧ писарь (Острог, 1437 *Р* 137); Приказанье князя Борисовъ Снаксарь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Снаксарь, сна(к)сарь, снакъсарь** (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

СНЄЖКО, SNEZKO *ч.* (2) (*особова назва*): а писал лист Снежко, слуга кн⟨ѧ⟩зѧ Ивана Острозского (Острог, 1464 *AS* I, 57); a pry tom były... radcy mista beresteyskoho danko a snezko (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Снежко, snezko** (1464 *AS* I, 57; 1500 *ДПЖН*).

***СНЄМАТИ СѦ** *див.* ***СНИМАТИ СѦ.**

СНЄМЬ *ч.* (4) (*стч.* sněm) (*з'їзд шляхти, що відбувався по землях або воєводствах і вирішував найважливіші справи місцевого значення, іноді спільний для декількох земель або воєводств*) сеймик: а пакы бихомъ тако нє задержали, яко сѧ єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); Въ соуботоу, въ день свѧтого францишка... снємь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ... под Хотинем был (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **снємь** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн.* **снємь, снє(м)** (1448 *Cost.* II, 738; 1467 *BD* II, 297); *місц. одн.* **на... сниму** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***СОИМЪ.**

***СНЄПОРОДСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Снєпорож *у Київській землі*): а при то(м) были... васко олѣшкович землѧни(н) снєпоро(д)скии и войтъ каневьскии юшько (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **снєпоро(д)скии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***СНЄТИ СѦ** *див.* ***СНѦТИ СѦ.**

***СНИМАТИ СѢ** *див.* ***СНИМАТИ СѦ.**

***СНИМАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (з ким) збиратися, сходитися (2): мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ, которыиже сѧ иснимали с нами, оу серетѧ, на имѣ, панъ янъ с чижева, панъ и староста краковскы, на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского... и панъ петръ о(н)дровошъ, воєвода ру(с)кы посполиты... и стали єсмо на томъ, аже имаемъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); и тоуть снимали сѧ єсми ис нашими милыми приѧте(л)ми... ис пано(м) о(н)дровошемь... и съ иншими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

2. (з чим) (*про ріки*) зливатися, сполучатися (1): и дали єсмы єму и потвръдили... села... на имѧ прокопинци... и бѣлаѧ кръницѧ и на оустїє волчинцѧ, где сѧ снємаю(т) съ котовцем (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459);

(*про територіальні границі*) межувати, сходитися (4): а хота(р) томоу селоу фоундѣне(м) да єс(т)... дорогою до столпа... та о(т)толѣ дорогою дѣлоу до где сѣ ⟨сни⟩маю(т) хота(р) са(к)ни(и) и херничеще(м) и негреще(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь тои половина село от Гостилещ почєнши... до где сѣ снимаєть хотарь Гостилещилорь съ Бъхнѣнилорь (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѣ снимаєть** (1488 *BD* I, 356); *3 ос. мн.* **сѣ ⟨сни⟩маю(т)** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **сѣ сн⟨имаютъ⟩** 1 (1428 *Cost.* I, 209); **сѧ снима⟨ют⟩** 1 (1436 *Cost.* I, 444); **сѧ снємаю(т)** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *перф. 1 ос. мн.* **снимали сѧ єсми** (1455 *Cost.* II, 774); *3 ос. мн.* **сѧ иснимали** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще ***СНѦТИ СѦ.**

СНИМУ ⟨СНЄМУ⟩ *див.* **СНЄМЬ.**

! СННА ⟨СЫНА⟩ *див.* **СЫНЪ**[1].

***СНОВИДОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ м л и н ъ с н о в и д о в с к и и *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **сновидовски(м)** (1454 *Р* 163).

СНОПКО *ч.* (1) (*особова назва*): а ти доконали и осоудили... па(н) снопко па(н) михалко грабовецкыи костько головєнчичь (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **снопко** (1401 *Р* 66).

СНѢТИНСКЫ *див.* **СНѦТИНЬСКИИ.**

***СНѢТИНЪ** *див.* ***СНѦТИНЪ.**

***СНѢТЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* сънѧтие) сходини, нарада: а николи нєхочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, черє(с)сѧ, а любо черє(с) кого иного, а любо иныи где бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского... лихоє оу волотство (!) ражено, а любо молвено и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нашеи знаемости пришли оуставичнїи обыслати и выстєречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу снѣтїю** (1436 *Cost.* II, 698).

Пор. ***СНѦТИ СѦ.**

СНЯТИНСКИ *див.* **СНѦТИНЬСКИИ.**

***СНЯТИНЪ** *див.* ***СНѦТИНЪ.**

***СНЯТИНЬСКИИ** *див.* **СНѦТИНЬСКИИ.**

***СНѦТИНСКИИ** *див.* **СНѦТИНЬСКИИ.**

СНѦТИНСКЫ *див.* **СНѦТИНЬСКИИ.**

***СНѦТИНЪ** *ч.* (15) (*назва міста у Галицькій землі*) Снятин: также слюбуемъ о коломыю и о снѧтинъ и о покутєе, оть нашь г(с)дрь, стефанъ, нє имаеть ни одно(!) слова рєчи (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а то сѧ стало оу снѧтивѣ (Снятин, 1424 *Р* 100); наипєрвѣи межи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а межи шепинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); И такожь коли дасть мнлы богъ та прїедет пан наш корол (*в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.*)... до Каменцѧ алибо до Коломы⟨и⟩ або пак до Снѧтина, а єго милость имает нас обыслати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *наз. одн.* **снѣти(н)** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **снѧтина, Снѧтина, снѣтина** (1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472, 765; 1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **снѧтинъ, снѧти(и), снѧтїнъ, снѣти(н)** (1395 *Cost.* II, 610; 1411 *Р* 77; 1435 *Cost.* II, 687; 1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **снѧтиномъ, снѣтиномъ** (1433 *Р* 125; 1455 *Cost.* II, 540); *місц. одн.* **оу снѧтинѣ, снятинѣ** (1424 *Р* 100; 1454 *Р* 163).

СНѦТИНЬСКИИ, СНѦТИНСКЫ, СНѢТИНСКЫ, СНЯТИНСКИ *прикм.* (11): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гѣрко панъ андриѧшь (Коломия, 1398 *Р* 57); а се ѧзъ па(н) петрашь староста галицкыи и снѧтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); на которого соимоу кончанїе и дѣланїе... пан Михаило Боучачскы, воевода Подолскы, староста Снѣтинскы и Коломыискы и Коропєскы... и пань Юга вистїарникь... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **снѧтинскы, Снѣтинскы, снѣти(н)скы** 3 (1401 *Р* 65; 1457 *Cost.* II, 808; 1467 *BD* II, 297); **снѧтиньскии** 2 (1398 *Р* 57); **снятински** 1 (1454 *Р* 162); *род. одн. ч.* **снѧтинского** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн. ч.* **Снѧтинским** (1462 *BD* II, 292); *місц. одн. ж.* **оу снѧтинскои** (1424 *Р* 99); *род. мн.* **снятиньскихь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. мн.* **снятиньскимь** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. ***СНѦТИНЪ.**

***СНѦТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) **1.** (*зустрітися*) зійтися (1): и мы старцов роспытали и старцы снем сѧ и згодив сѧ на одно место и сознали перед нами, аж з давных давен єсть ступєнскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

2. (з чим) (*про ріки*) злитися (2): а на озєре землица пашнаѧ Коузневщина... также оу в оброубе грани, гдѣ Бабич снѧл сѧ с Чернороуем (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **снѧл сѧ** (1492 *AS* III, 23); *3 ос. одн. ж.* **снєлас** (1492 *AS* III, 23); *дієприсл. перед.* **снем сѧ** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще ***СНИМАТИ СѦ.**

*СНАТІНЪ *див.* *СНАТИНЪ.

СО[1] *див.* СЪ.

СО[2] *част.* (1) *(у сполуч. з числівником вказує на приблизність)* з, зо: оу Житомири оу месте ко(р)чомъ два(д)цать... а мыта со осмь ко(п) гроше(и) при(и)деть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

! СО[3] ⟨ВО⟩ (1): со (!) имьа (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738). *Див.* ВЪ.

СОБАКА *ж.* (4) собака: Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) его потщіва(л) собакою своею а собака его укоусила (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* собака 2 (XV ст. *ВС* 27); ! соубака 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); *ор. одн.* собакою (XV ст. *ВС* 27).

СОБАЧКА *ч.* (2) *(особова назва):* жаловали на(м) мещане новгоро(д)ские... на татарина богдана собачку (Вільна, 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* собачка (1495 *ВСоб.*); *знах. одн.* собачку (1495 *ВСоб.*).

*СОБІНА *ж.* (1) сума, кількість: коли(ж) некоторы(и) сы(н) держіть оца здорового и мтрь здоровоу наиграеть на себѣ некоторою собіноу пенезеи а оць и ма(т)ка не повінні за не(г) платить ты(х) пенезеи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* собіноу (XV ст. *ВС* 27 зв.).

*СОБЛАЗНЪ *ч.* (1) *(цсл.* съблазнъ) гріх, розпуста: а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* соблазны (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

СОБОЛЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменіто чини(м)... оже... дали и потвердили есми... монастироу села... на имѣ село(м)... соболещїи... и опрїшане (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* соболещїи (1462 *Cost. D.* 10).

*СОБОЛИИ *прикм.* (1) *(зроблений із хутра соболя)* соболиний, соболевий: З нового места послано кнѧзю великомоу тѳе(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* собольѧ (1488 *УКТ*).

*СОБОРНЫИ *прикм.* (5) ◇ соборная церковъ (3), церковъ соборная (2) головний храм міста або монастиря, собор: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо... отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); ино коли хто по нашомъ животѣ... будеть тое имѣнье Здетелю держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* соборной (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); *знах. одн. ж.* соборную (1499 *АСД* VI, 2, 3); *місц. одн. ж.* пры соборной (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

Див. ще *ЗБОРНЫИ.

*СОБОРЪ *ч.* (3) *(збори представників вищого духовенства християнської церкви для обговорення справ віри і церкви)* (2): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) ба... и о(т) ѕ съборь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и боуди ємоу клѧтва... о(т) сты(х) оць иже на се(д)ми съборѣ(х) бывши(х) (Київ, 1446 *Р* 154);

соборъ вселенскии (1) збори найвищого духовенства християнської церкви для винесення ухвал у справах віри і релігії: а хто учне(т) оустоупатися и пакастити (!) митрополить алибо хто инны да боуди на немь о(т) на(с) кля(т)ва... и ана(ѳ)тема свты(х) о(т)цъ седми соборо(в) вселе(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* соборо(в) 1 (1481 *ГПМ*); съборь 1 (1401 *ЗКЄ*); *місц. мн.* на съборѣ(х) (1446 *Р* 154).

СОБРАНЕЦЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Шубранець: тѣмъ мы... дали есми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ собранець... и васковціи (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *наз. одн.* собранець (1435 *DIR«A»* 465).

*СОБРАТИ *дієсл. док.* (4) 1. (кого) *(в одному місці)* зібрати (1): каждыи хтонькoли буда (!) собравши всю тую че(ла)дь (!) въ шполи поставите на стго михаила де(н) бе(з)измѣнно пре(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*);

(що) *(згромадити)* зібрати (1): то па(к) я Ѳедо(с)и игуме(н) доло(ж)вшися вл(д)ки... инши люде(и) остато(к) то(г) сребра ссбра(б) (!) тое сребро зваживъ и... важило по(l) тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

2. (що з чого) *(стягнути)* зібрати (1): Исъ северскихъ, ис полских волостей всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73);

◇ богъ с того света собралъ (1) *див.* БОГЪ[1].

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* собралъ (1492—1493 *ПВФЧ*); ! ссбра(б) 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *дієприсл. перед.* собравши 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *предик. пас. дієприкм.* собрано (1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще *СЪБЇРАТИ.

СОБЦѢ *див.* СОПЦѢ.

СОВА[1] *ч.* (9) *(особова назва):* а Ивашко Сова маеть третее части своее постигати на Борисе, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *наз. одн.* Сова, сова (1495 *ВМБС; РИБ* 621); *дав. одн.* Совѣ, совѣ 5 (1495 *ВМБС*; *РИБ* 620); сове 1 (1495 *ВМБС*); *ор. одн.* совою (1495 *ВМБС*).

*СОВА[2] *ж.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Се язъ кн(ѧ)зь Василеи Юревичь... дал есми и записал... вдѣл (!) отчизны моей на Барани село на имѧ Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *знах. одн.* Совоу (1470 *AS* I, 67).

*СОВДЫШЪ *див.* *СОДЫШЪ.

СОВЕРШАТИ *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* съвръшати) (кого) *(висвятивши, призначати)* наставляти, поставляти: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... благихъ миловати, а злобныхъ казнити ... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* совершати (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

Див. ще СЪВРЪШИТИ 2.

*СОВЕРШИТИ *див.* СЪВРЪШИТИ.

СОВЕТОВАТИ *дієсл. недок.* (1) *(бути членом дорадчого органу верховного правителя)* радити: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ... Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* советовати (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

*СОВЕТЪ *ч.* (2) 1. рада, порада (1): азь... іо александрь воєвода... знаменито чини(м)... оже блгопроизволи гвоми нашимь блгымь произволениємь... и наоучаємъ добраго съвѣта... и дали и потвердили есми обро(к) нашемоу монастирю о(т) молдавице (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

2. *(дорадчий орган верховного правителя)* рада (1): Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка луцкий... за насъ... Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... пры советахъ князевъ и бояръ наших, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* съвѣта (1453 *Cost.* II, 453); *місц. мн.* пры советахъ (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

*СОВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Стоѧли пере(д) нами оу праве бори(с) семенови(ч)... а ивашко сови(ч) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сови(ч)** (1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **Совичу** (1495 *ВМБС*).

! СОВѢ ⟨СОУЧАВѢ⟩ *див.* *** СОУЧАВА** [1].

СОГНѢКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Стегниківці: кн(А)зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковцы... Согнѣковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Согнѣковцы** (1463 *AS* I, 54).

! СОДИТИ *див.* **САДИТИ.**

! СОДНЫИ *див.* ***СУДНЫЙ.**

***СОДРАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) подерти, порвати: а тотъ листъ, который же былъ записалъ дАдА мои небожчикь кнАзь Семенъ на таА имѣньА мнѣ, тотъ єсми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И онъ того листа передъ нами не положилъ... а поведалъ, ижъ его содралъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... содралъ** (1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ч.* **содралъ** (1489 *РИБ* 431).

***СОДЫШЪ** *ч.* (3) (*молд.* sodăș, *мад.* szavatos, szovatos) *(той, хто свідчить щось, ручається за щось)* поручитель: ако(ж) кто коли име(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... а Брашовѣни не мочї имоут поставити содыша за кон или за вол, а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *род. одн.* **содыша** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); **совдыша** 1 (1452 *Cost.* II, 760).

***СОЖЕЧИ** *див.* ***ЗЖЕЧИ.**

***СОЗДАНЕ** *див.* ***СОЗДАНИЕ.**

***СОЗДАНИЕ** *с.* (2) (*цсл.* създаниє) створення: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); П⟨и⟩сан оу Вилни... от созданА мироу Ѕ ЦП҃Ѳ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **создания** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **созданА** 1 (1482 *AS* I, 80).

Пор. ***СОЗДАТИ.**

***СОЗДАТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* съдати) (що) спорудити, збудувати: Г҃и помози рабу своєму юрью болковичю создавшему црквь и олтарь с҃таго архиерѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Іо стефань воєвода с҃нь(у) богдана воеводы създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *КІ*).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **създа** (1481 *КІ*); *дієприкм. акт. мин. дав. одн. ч.* **создавшему** (бл. 1350 *Р* 8).

Див. ще **СОЗИЖДАТИ.**

СОЗИЖДАТИ *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* съзидати) (що) споруджувати, будувати, засновувати: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владика Луцкий и Острозский... благихъ миловати... еретыковъ и непослушныхъ клясти, никакоже паче благословеня его церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко и тодърь и шандрь... даемо вѣдомо симъ наши(м) листомь... аже балнца воєвода и драгь мещерь създаше ц҃рковь въ име с҃то архаггла (!) михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *інф.* **созиждати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *аор. 3 ос. одн.* **създаше** (1404 *ГМ*).

Див. ще ***СОЗДАТИ.**

***СОЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (22) (що, що чим) *(підтверджувати)* свідчити: А се я пан Панаско Голубович... а я пан ЛАх Конюский сознаваем симъ нашимъ листом — жаловал перед нами пан Федко канцлер господару н(а)шомоу, кн(А)зю великому Швитрыкгайлоу на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41); Я КнАзь Михайло Васильевичь Избаразький съзнаваю се симь своимь листомь... штож єсмо сА дѣлили з братею отчиною нашоую (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Я, Василей Хребтовичъ, намесникь володимерский, сознавамъ симъ моимъ листомъ: розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны и з игуменомъ Блаженицким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **созиаваю, съзнаваю** 13 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1461 *AS* I, 53; 1466 *AS* I, 61; 1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 85; 1490 *ЗХП*, 135; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **! созиоваю** 1 (1488 *AS* I, 88); **созиавамъ** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *1 ос. мн.* **сознаваем, созиаваемъ, сознаваемъ, созъиаваемъ, съзнаваем** (1444 *AS* I, 41; 1463 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 *AS* I, 112).

Див. ще ***СОЗНАТИ.**

***СОЗНАТИ** *дієсл. док.* (4) (що) *(підтвердити)* посвідчити: созналъ то передь нами панъ ходько... аже продалъ свою половицю переросли брату своему ж(ч)юржеви (Галич, 1424 *Р* 106); и они перед нами сознали: тым обычаемъ кн⟨А⟩зю Семеноу со кн⟨А⟩земъ Васильемъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою не вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и тотъ Есько Рабеевичъ и тое передъ нами созналъ, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **созиалъ** (1424 *Р* 106; 1489 *РИБ* 432); *3 ос. мн.* **сознали** (1444 *AS* I, 42; 1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***СОЗНАВАТИ.**

***СОИМЪ** *ч.* (13) (*стп.* sejm) **1.** *(з'їзд шляхти, що відбувався по землях або воєводствах і вирішував найважливіші справи місцевого значення, іноді спільний для декількох земель або воєводств)* сеймик (9): Ино я с тымъ дворяниномъ вашей милости до князя Михайла посылалъ; и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Колї хто держїть оу закладѣ дєди(ч)ство сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а не бѫде(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... прє(д) нашимъ соу(д)єю... алюбо прї нашемь соимоу намнє ро(к) однова имаеть освє(т)чєнїє оучини(т) иже то дєди(ч)ство оу такы(х) пенезА(х) заложено (XV ст. *ВС* 20 зв.); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже слоубоуем... и обецахомъ... абихом мы на того дне и на тъя час, що коли нам его освеценною милость изАвлѣеть по его милости посломь, переж(є) того дне и переж(є) нашего соимоу за Ѕ мѣсАць, и на мисцѣ оу Коломыи, абыхом съ съего милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); с о и м ъ з е м ь с к и и (1) з'їзд шляхты певної територіальної одиниці: коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонъкоу квалътомь мы з нашими паны з нашею ра(до)ю на соиме земьско(м) оуставлАємь которыи боудеть такыи наидены и поваланы (!) по(л)скымь правомъ по(д)лоугъ вины имеють быти осоужены (XV ст. *ВС* 25 зв.); в е л ї к ы й с о и м (2) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 3.

2. нарада (1): Михоул писал, оу Блъгарех, на соимоу, в лѣто ЅЦМѲ (Болгари, 1441 *DBAc* 35).

ФОРМИ: *род. одн.* **соимоу** (1467 *BD* II, 297; 1479 *BD* II, 351); *дав. одн.* **соимови** (1467 *BD* II, 298); *знах. одн.* **съем** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *місц. одн.* **на (при) соимоу** 2 (XV ст. *ВС* 20 зв.; 1441 *DBAc* 35); **на (оу) соиме** 2 (XV ст. *ВС* 10, 25 зв.); **на соимѣ** 1 (1467 *BD* II, 297); *місц. мн.* **на соиме(х)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **СНЄМЬ.**

***СОКИРА** *ж.* (1) сокира: хто с коимъ имеєть гранїцю о лѣ(с) а войдъ(т) чере(с) гранїцю оу ле(с) а то(т) его застанеть мае(т) оу него оузА(т) за первое застатье сокироу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сокироу** (XV ст. *ВС* 37).

***СОКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* соуди(л)... Кость Сокови(ч) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сокови(ч)** (1369 *ПСЧК*).

***СОКОЛЄЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка прємыски... гринко соколецки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ... с однои строны межи панею Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соколецки(и)** (1404 *Р* 70).

СОКОЛЄЦЬ *ч.* (4) *(назва села у Подільській землі)* Соколець: а нє оусъхочет ли мѧ король єго млсть при соколици (!) оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколєць такъ добрє ѧко соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соколець** (1434 *Р* 130); *знах. одн.* **соколець** (1434 *Р* 130); *місц. одн.* **при (!) соколици** (1434 *Р* 130).

***СОКОЛИИ** *прикм.* (3) соколиний: а о суды межа, головщина, о сокольее (!) гнѣздо, о бобры (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); я єще будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... з бобровыми гоны и соколими гнєзды (Ровно, 1488 *AS* I, 142); Ино мы... тоє сєло...сомино со всими лю(д)ми... исъ сокольи(м) гнѣздо(м)... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **! сокольее** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн. с.* **сокольи(м)** (1499 *ГОКІР*); *ор. мн.* **соколими** (1488 *AS* I, 142).

***СОКОЛИНСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ федоро(м) федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соколи(и)ская** (1496 *ВМКФС*).

***СОКОЛИНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ кнгни... Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ федоро(м) федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на... богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х)... бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Соколи(н)ски(м)** (1496 *ВМКФС*).

СОКОЛНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... ива(н) ру(с)нови(ч) осипъ дѧдѧ исаи соколникъ дани(л) височдови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соколникъ** (1392 *Р* 47).

***СОКОЛСКИИ** *прикм.* (2) ◇ с о к о л с к а я д о р о г а (2) *(назва дороги):* я єще будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє... на имѧ Любчо... ограничоное почонши посеред Мухотолок... до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **соколскоє** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн. ж.* **соколскою** (1488 *AS* I, 242).

***СОКОЛЧО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Сокільча: Сєло Соко(л)чо а в томъ сєлє два(д)цать члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соко(л)чо** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***СОКОЛЬ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островowъ нашихъ... къ Соколю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Соколю** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***СОЛГАТИ** *дієсл. док.* (2) сказати неправду, збрехати (1): хто комоу мтри лаєть а нє(до)конає(т) а любо нєо(т)зовеъ в тоу(ж) виноу впадаєть шестьдєсѧ(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть речи солганъ (!) яко песъ (XV ст. *ВС* 29);

(не дотримати слова, не виконати зобов'язання) збрехати (1): а толко нє приспею на тотъ днь ино ми платити оу десѧторо толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **! солганъ** (XV ст. *ВС* 29); *майб. 1 ос. одн.* **солжу** (1387 *СП* № 12).

СОЛЄВЪ *прикм.* (1) ◇ д ѣ л ъ с о л є в ъ *див.* **ДѢЛ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **солевъ** (1462 *Cost. D.* 10).

***СОЛЄНЫИ** *прикм.* (1) *(навантажений сіллю)* соляний: А кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати, от оусего их товароу:.. или от риба свижаа или от мажи соленои... везде да ест имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **соленои** (1466 *BD* I, 96).

***СОЛИНЪ** *див.* ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

СОЛКА[1] *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воевода... знаємо чинимь... ожє тота истиннаѧ маиколѧ... съ своими сны (!)... тѧгали на влада и на кръстю о(т) солкы аже имь была очина тото сєло о(т) солка и нє могли добыти (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **солка** (1418 *Cost.* I, 127); *род. одн.* **солкы** (1418 *Cost.* I, 127).

***СОЛКА**[2] *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* и дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Алєксандра воєвод(ї), що им пишет на три сєла от Моисии и от Солкы, от Ивоуловоу част В хижи и єдноу слатиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45); сє азь... Їо Стєфа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... єсми дали... Ѕ црко(в) и(с) попи щоже били дани тоти Н цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) александра поче(н)ши о(т) соучавскои волости... ма црко(в) ис попо(м) на оустїє со(л)кы (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Солкы, со(л)кы** (1461 *BD* I, 45; 1490 *DC* 147).

СОЛКА[3] *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... чиним знаменито... оже прїиде прєд нами... пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Солка** (1461 *BD* I, 45).

***СОЛНЕЧКОВИЧЬ** *див.* **СОЛНѦЧКОВИЧЬ.**

***СОЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ в о к н о с о л н о є *див.* **ВОКНО.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **солное** (1413 *Р* 83).

СОЛНѦЧКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать его... панъ ожегъ солнѧчковичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); Мы бискупи мацѣи прємыскн(и) и офанасѣи владыка прємыски... костко солнєчкови(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Адвигою отиною... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **солнѧчковичь** 1 (1366 *Р* 12); **солнечкови(ч)** 1 (1404 *Р* 70).

***СОЛОДКИИ** *прикм.* (2) ◇ к р ъ н и ц я с о л о д к а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **солоткоу** 1 (1448 *DIR* № 10 b); *зам. род.* до кръници **солодкоу** 1 (1448 *DIR* № 10 a).

***СОЛОДЪ** *ч.* (1) *(хлібне зерно, якому в теплі й волозі дали прорости, а потім висушили для виготовлення хмільних напоїв)* солод: єще є(с)ми дали сволею (!) шолтоузы и пръгары о(т) бани, що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)-

ды го(д), по дванадесѣ(т) коло(д) соло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 455).
ФОРМИ: *род. одн.* **соло(д)** (1453 *Cost.* II, 455).
***СОЛОДЫРЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* Къ грежаномъ присєлокъ Солодырє(в)ци а в томъ селє дє(и) оди(н) слоуга а три данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *наз.* **Солодырє(в)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
SOLOMEN *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* у ktomu prydali iesmo Solomen у Rudku-Turuwku (Ужів, 1421 *AS* I, 27).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Solomen** (1421 *AS* I, 27).
СОЛОМОНЬ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Соломонъ, *гр.* Σολομών, *гебр.* Salomo < Shālōmōh) Соломон: пи(с) соломо(н), оу долни (!) тръгоу (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а панове наши по именю... па(н) шендрика толочко... и па(н) жоуржь лѣнцѣ и наши писари пань тоадє(р) прода(н)... и па(н) соломонь и ины оус‹ы› (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **соломо(н)** 1 (1451 *Cost.* II, 400); **соломонь** 1 (1456 *ЭСФ*).
***СОЛОНЄЦЬ** *ч.* (7) *(назва потоку на Буковині):* мы алєксандръ воєвода... чины(м) знаменито... понеже благопроизволи гсвоми... и дадо(х) монастироу... оуспенїоу стои бци... єдно сєло на връхъ солонцѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); сє азь... їѡ Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже... єсми дали и потврьдили тои стои нашеи єпископїи о(т) радовцє(х)... ли црко(в) ис попо(м) на солонци... м црковь ис попо(м) на оустїє *солонци* (Сучава, 1490 *DC* 146—147).
ФОРМИ: *род. одн.* **солонцѧ** 2 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 269); ! **солонецѣ** 1 (1488 *ДГСПМ*); **слнце** 1 (1459 *Cost. S.* 22); ! **солоунца** 1 (1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **на солонци** (1490 *DC* 147).
***СОЛОНЫИ** *прикм.* (2) ◇ солоныи потокъ (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ селомъ што на проутѣ... о (!) тѣсного оугла... до солоного потока, та горѣ солонымъ потокомъ до потока што словєтсѧ добромира (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **солоного** (1429 *Cost.* I, 270); *ор. одн. ч.* **солонымъ** (1429 *Cost.* I, 270).
Див. ще ***СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ.**
***СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... єдно село гдє ихь домъ... и єдно село на солономъ тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *місц. одн.* на **солономъ тазловѣ** (1419 *DIR«A»* 444).
Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1]**, *ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**
***СОЛОТВИНА**[1] *ж.* (1) соляне джерело, солотвина (*діал.*): мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... а сѣножать... отъ тоє сєножати зємьлѧ оусѧ... по болото а по криницю оу солотвинахъ зємлѧ и сєножать (Городок, 1443 *Р* 145).
ФОРМИ: *місц. мн.* оу **солотвинахъ** (1443 *Р* 145).
Див. ще ***СЛАТИНА**[1].
***СОЛОТВИНА**[2] *ж.* (2) *(назва річки у Галицькій землі)* Солотвина: поперє(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною потоко(м) поперє(к) лѣса черного къ сѣлцѣ (Зудечів, 1413 *Р* 83).
ФОРМИ: *дав. одн.* **солотвинѣ** (1413 *Р* 83); *ор. одн.* **солотвиною** (1413 *Р* 83).
СОЛТАН *ч.* (11) (*особова назва, ар.* sultān «правитель, султан, монарх»): а мыта кн‹ѧ›зю Василью оу Збаражи грош... кн‹ѧ›зю Солтану оу Вишневцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И такождєрє щоби єстє знали, аже Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); А при томъ были: маршалок нашъ намєстникъ слонимский пан Солтан Олександрович... а писар наш Ивашко Ацкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Солтан** (1463 *AS* I, 54; 1481 *BD* II, 358; 1487 *AS* I, 87, 241); *род. одн.* **Солтана** (1475 *AS* I, 69, 70, 71); *дав. одн.* **Солтану** (1463 *AS* I, 55).
СОЛТАНОВ *прикм.* (3): Тогожь єсмо осмотрѣвшо и велѣли єсмо им тою дѣлницєю кн(ѧ)зѧ Солтановою подєлити сѧ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Пан Триколич дворник пишет... братоу ми Никоаръ от Васлоуи... и Козма Мокроул, брат Солтанов, и въсѧм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Солтанов** (1481 *BD* II, 358); *знах. одн. ж.* **Солтановоу** (1478 *AS* I, 76); *ор. одн. ж.* **Солтановою** (1475 *AS* I, 70).
Пор. **СОЛТАН.**
! **СОЛОНЄЦѢ** *див.* ***СОЛОНЄЦЬ.**
***СОЛЬ**[1] *ж.* (7) сіль (6): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солєю... а мыто да нє да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати... въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130);
о к н о с о л и (1) *див.* **ВОКНО.**
ФОРМИ: *род. одн.* **соли** (1453 *ПГОВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1466 *BD* I, 96); *знах. одн.* **соль** 1 (1478 *ОБРН* 130); **соли** 2 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508); *ор. одн.* **солєю** (1453 *Cost.* II, 461).
***СОЛЬ**[2] *ж.* (1) *(назва містечка у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменіто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу... оба коутове и(съ) млино(м)... и виногра(д) о(т) со(л), оу баковѣ, о(т) дѣ(л) солєвъ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
ФОРМИ: *род. одн.* **со(л)** (1462 *Cost. D.* 10).
СОЛЬСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Солець *у Львівській землі):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ лучка воитъ сольскии плебанъ зудєчовьскии миколаи (Зудечів, 1411 *Р* 80).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сольскии** (1411 *Р* 80).
***СОЛЯНКА** *ж.* (3) ◇ б о ч к а с о л я н к а *див.* **БОЧЪКА.**
ФОРМИ: *род. мн.* **солянокъ, солянок** (1499 *АСД* VI, 3).
***СОМА** *ж.* (5) (*іт.* somma, *лат.* summa) *(одиниця ваги)* сома: и дали єсми а҃ кадилницоу от ї҃ соми срєбра и позлащена, такождеже и а҃ кивот єще от г҃ соми и позла‹щ›тен (Путна, 1476 *BD* I, 217).
ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от г҃ (ї҃) **соми** (1476 *BD* I, 211, 215, 217).
***СОМИНО** *с.* (4) *(назва села у Волинській землі)* Сомин: Би(л) на(м) чоло(м) дворяни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла на имѧ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *род. одн.* **сомина** (1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **сомино** (1499 *ГОКІР*).
СОМИНЦИ *мн.* (3) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Сомино) соминці: и тє(ж) ты(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз.* **соминци, соми(н)ци** (1499 *ГОКІР*).
СОМИРЄНЫИ *див.* **СМИРЕНЫ.**
***СОМОВИТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Siemowit): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... оже я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) и сомовитомь (б. м. н., 1352 *Р* 5).
ФОРМИ: *ор. одн.* **сомовитомь** (1352 *Р* 5).
***СОНКГОУШКО** *див.* **САНКГОУШКО.**

СОНКГУШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
СОНКГОУШКОВИЧЬ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***СОНКОУШЬКОВИЧ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
СОПЕГА *див.* **СОПѢГА.**
***СОПЄЖИЧЬ** *див.* ***СОПѢЖИЧЬ.**

СОПОГОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі)* Сапогове: а къ городоу к чоудновоу пе(р)вое село Сопоговъ а в томъ селе ке члвка подымъщиноу дають а три слоуги на во(и)ноу ходя(т) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сопоговъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

! СОПОНКЫ *див.* ***СОПОУНКА.**

***СОПОУНКА** *ж.* (3) *(назва річки у Закарпатській Русі):* Се азь пань радоуль... и жоупань ба(н)ко... и пань о(т) съпѫнкы даємо вѣдомо... аже балица воевода и драгь мещерь... дадоше о(т) своего оурика... млинъ, що є(ст) на земли длъгополскои на сопоункы (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **съпѫнкы** (1404 *ГМ*); *місц. одн.* **на сопоункы !** (1404 *ГМ*); **на ! сопонкы** 1 (1404 *ГМ*).
Див. ще **СЪПЪНЦА.**

СОПЦѢ, СОБЦѢ *ж.* (4) *(особова назва, пор.* Софїѧ): се азъ... пань Игнатїе, реком(ь)іи Юга... дали єсми трои двери от дамаскы чръвенои съ златом... и една каделница сребрънаа и по(злащенаа)... яко да творѧт ми памѧть... за доушѧ нашѧ... и дъщере ми драгои Софїи, рекомѣи Сопцѣ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); и еще дали есми ã сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... за доушѧ нашѧ... и дыщере ми драгои Софїи, рекомое Сопцѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217); пан Юга (вист)їѧрник... своим добрим промислом... оучинил за свое з(дравї)е... за здравїе и за доушоу кнѣгын(и) его Насти и (за здр)авїе и за доушїе (д)ѣ(теи) их Михоула и о Собцѣ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сопцѣ** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I. 217); **Собцѣ** 1 (1476 *BD* I, 211); *місц. одн.* **о Собцѣ** (1478 *BD* I, 219).
Див. ще **СОФЇИКА.**

СОПѢГА, СОПЕГА *ч.* (13) *(особова назва):* Самъ Великїй князь Сопега (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36); Ивашко сопѣга писарь (Вільна,1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сопѣга, сопѣга** 7 (1495 *БСКИ, ВК*; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ГОКІР*); **Сопега** 3 (1463—1478 *РЕА* I, 36; 1497 *РИБ* 684; 1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **Сопѣги** (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **Сопѣжѣ** (1498 *АЛМ* 169); *знах. одн.* **Сопегу** (1496 *ВМКФС*).

***СОПѢЖИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Сопѣжича** 1 (1498 *АЛМ* 169); **сопежича** 1 (1496 *ВМКФС*).

***СОРАННЫИ** *див.* ***СОУРАННЫИ.**

СОРИЦЪ *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Соръ): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидо(ша п)рѧд нами... Тома и сестра его Сорицъ... и продали сво(ю) правоую отниноу (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сорицъ** 1 (1489 *BD* I, 367); *зам. дав.* (за)платили... оу роуки... сестри его **Сори(цъ)** 1 (1489 *BD* I, 367).

СОРОКОТѢЖА *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... иаши слоуги... и продали... едно село... на имѣ Томинцїи, где бил Сорокотѣжа Драгомирь (Сучава, 1490 *BD* I, 400).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сорокотѣжа** (1490 *BD* I, 400).

СОРОКЪ *числ.* (21) сорок: а купилъ панъ петрашь за сорокъ гривенъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваемъ тымъ то нашимъ листо(м)... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ пре(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ есть пре(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѧзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошеи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Село Євъдадье(в)... а в томъ же селе пасека а в пасеце бчолы сорокъ и пѧтери (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); И те(ж) повѣди(л) пере(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са... с корчо(м) хоживало пл(т)оу по сорокоу гроше(и) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз.* **сорокъ** (1444 *АрхЮЗР* I/IV, 9; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 93 зв.); *дав.* **сороку, сорокоу, (со)рокоу** (1487 *РИБ* 226, 227, 228; 1489 *АВК; АМВ;* 1499 *ГОКІР*); *знах.* **сорокъ, соро(к)** (1359 *Р* 10; 1420 *ПГАГ*; 1424 *ДГВВ*; 1463—1478 *РЕА* I, 35; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1494—1495 *АЛРГ* 60; XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв., 21 зв.; 1498 *BD* II, 412).

***СОРОМОТА** *ж.* (7) сором, неслава (3): прото прїказоуемь абы землѧнинъ на(ш) не игра(л) изъ... чюжоземьцо(м) косто(к)... а прїидеть лї то(т) а име(т)ца ему оупоминатсѧ лихыми словы алю (!) срамотѧ его толкокро(т) имееть ему платити вїноу за его соромотоу еї (XV ст. *ВС* 27 зв.); Колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаеть до мтри а за того того нео(т)зоветь... имее(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шесть десѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29); про то мы сказоуемь ажь которыи соу(д)я ко(г) неисправедливо осоуди(т) небоячисѧ бга то(т) имее(т) на вышъшее право о(т)озвать имееть ему первое о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю перемо(ж)мь (!) вышшимь правомь маеть ему вѣрноуть за сѧ три гривны за соромотоу из виною еї (XV ст. *ВС* 33 зв.);
безчестя, ганьба (1): Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);
быти оу соромотѣ (1), быти в соромотоу (кому) (1) *див.* **БЫТИ**[1]; дѣяти къ соромотѣ (кому) (1) *див.* **ДИАТИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **soromoty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *дав. одн.* **соромотѣ** (XV ст. *ВС* 38); *знах. одн.* **соромотоу** (XV ст. *ВС* 27 зв., 29, 33 зв., 38 зв.); *місц. одн.* **оу соромотѣ** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

***SOROMOTYTY** *дієсл недок.* (1) (кого) безчестити, ганьбити, осоромлювати: Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн ч* **soromotył** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
Див. ще ***СРАМОТИТИ.**

***СОРОМЪ** *ч.* (1) ◇ держжати соромъ *див.* **ДЕРЖАТИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **соромоу** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***СОРОСШИРИВАТИ** *дієсл недок.* (1) (що) *(територію маєтку)* розширювати, збільшувати: И мы... дали есмо ему Село липоую... а доубровица... можеть собѣ полѣпшивати И соро(с)ширивати (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).
ФОРМИ: *інф.* **соро(с)ширивати** (1451 *Р* 159).
Див. ще **РОЗШИРИВАТИ, РОЗШИРИТИ, ШИРИТИ.**

СОРОЦКЇИ *прикм.* (2) *(пор.* Сорока *на Буковині)*: Мы Георгїе архїепископь Соучавскыи... Косте паркалаб сороцкїи... с прѧдреченным велможным Іо Стефаном воеводою... слюбили есмо... о въси рѣчи вишеписаннїи... паноу Яноу Олбрахтоу... кролеви полскомоу... въсе моцне а непороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сороцкїи, (с)ороцкїи** (1499 *BD* II, 425, 444).

СОРОЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А писалъ привилье сє... кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сорочичь** (1366 *P* 12).
***СОРОУЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* сороужити) (що) спорудити, збудувати: Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и перева(л)скии из жоною моєю огаѳьєю... єсми сороужи(л) црквь стго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми сороужи(л)** (1440 *P* 142).
СОРЪ *ж.* (9) (*особова назва. молд.* сорэ «сестра»): И оуставше слоуга наш пан Лоупе и заплатил... тоти рн злат оу роуки Соръ, дочка Лацка от МоисїѦ (Сучава, 1487 *BD* I, 517); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... оана ришканоу(л) и сестри єго, соръ и настѣ... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Соръ, соръ** 4 (1487 *BD* I, 516; 1491 *BD* I, 452; 1494 *BD* II, 38; 1500 *Cost. S.* 234); *зам. дав.* оу роуки (сестри) **Соръ** 4 (1487 *BD* I, 517; 1491 *BD* I, 452; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Сори** (1494 *BD* II, 38).
***СОСЛАТИ** *див.* **СЪСЛАТИ.**
***СОСЛАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (на кого о що) *(вказати на кого для підтвердження чого)* послатися (на кого щодо чого): И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сослался** (1495 *АЛМ* 83).
Див. ще ***ПОСЛАТИ СѦ.**
***SOSNA** *ж.* (2) сосна: y hranyciu y mezu samy iesmo... połozyły... poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca... do dorohy wełykoyi u wełykuiu sosnu a od sosny do iwanynowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. одн.* **sosny** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **sosnu** (1500 *ДПЖН*).
СО СТАРОДАВНА *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**
СОТИРѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а ти(ж) сотирѣ алибо єго слуги... да нє имає(т) жадного примѣсу... до усєго хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сотирѣ** (1463 *Cost. S.* 45).
***СОТНЫИ** *числ.* (2) сотий: въ лѣто шеститисѦчноє и о. Й. сотноє девѦносто третєє (б. м. н., 1385 *P* 28); да(н) влоуцку... влѣ(т) Ѕ дєвѦтоє сотноє (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **сотное** (1385 *P* 28; 1451 *ДГШХ*).
Див. ще ***СОТЫИ.**
***СОТЫИ** *числ.* (1) сотий: Писанъ у Городне, въ лето 7006 сотое (Городно, 1497 *РИБ* 684).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **сотое** (1497 *РИБ* 684).
Див. ще ***СОТНЫИ.**
СОФИЯТА, СОФИѦТА *ж.* (2) (*особова назва, цсл.* София, *гр.* Σοφία): А пак оу том також прїидоша прѣ⟨д⟩ нами... слоуга наш Пътроу... и съ своими дєтми, на имѣ Исаико... и Іоан, и дочки єго Соръ и Софията (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Софията** 1 (1491 *BD* I, 452); *зам. дав.* дочкам єго Соръ и **СофиѦта** 1 (1491 *BD* I, 452).
Див. ще **СОФЇѦ.**
***СОФЇА** *див.* **СОФЇѦ.**
СОФЇИКА *ж.* (10) (*особова назва, пор.* СофїѦ): и дал пан Юрїє вистиярник и пак Пътрашко и съ их тешчєю Аноушкою и дочкою Настєю и Софїика монастирю... єдно село (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); а мы такождєрє и от нас єсми дали... Мърїи... и бр⟨атан⟩ичем єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри и сєстрам их Софїики и Моуши... тоє... половина село (Сучава, 1495 *BD* II, 76).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Софїика** 3 (1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* II, 248); *зам. дав.* сєстрам... **Софїика** и Саска 1 (1491 *BD* I, 451); *зам. ор.* дочкою Настєю и **Софїика** 2 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 451); *дав. одн.* **Софїики** (1495 *BD* II, 76); *ор. одн.* **Софїикою** (1470 *BD* I, 152).
Див. ще **СОПЦѢ.**
СОФЇѦ, СОФЇА *ж.* (6) (*особова назва, цсл.* София, *гр.* Σοφία): сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... иже ест на Молдавици, дали єсмы трои двери от дамаскы чръвенои съ златом... яко да творѦт ми памѦть... за доушѦ нашѦ... и дъщєрє ми драгои Софїи (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); И оуставше слоуга наш Илѣ Нашфъ и заплатил... П злати татарских оу роуки Насти и оу роуки сестри єи Софїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).
ФОРМИ: *наз. одн.* **СофїѦ** 1 (1490 *BD* I, 396); *зам. род.* за доуша... дьщерѦ ми драгои **Софїа, СофїѦ** 2 (1476 *BD* I, 211, 215); *род. одн.* **Софїи** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **Софїи** (1490 *BD* I, 396).
Див. ще **СОФИЯТА.**
***СОХОЛЄЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвердили єсмо им... одно селище где был дом дида их... и Берещїи пониже Сохолєцїи (Сучава, 1469 *BD* I, 134).
ФОРМИ: *род.* **Сохолецїи** 1 (1469 *BD* I, 134).
Див. ще **СОХОУЛЄЦЬ.**
***СОХОЛОУИ** *див.* ***СОУХОЛОУИ.**
СОХОУЛЄЦЬ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И оуставши наши слоуги Тоадєрь и брат его Доума... та дали свою част село половина от Броудоурєщи, част от Сохоулєць, нашемоу вѣрномоу паноу Доума ключникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 325).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* част от **Сохоулєць** (1488 *BD* I, 325).
Див. ще ***СОХОЛЄЦИ.**
***СОХОУЛОУИ** *див.* ***СОУХОЛОУИ.**
СОЦКИИ, СОЦКЫЇ *ч.* (4) *(представник сільської влади, який стежив за виконанням селянських повинностей)* соцький: А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь белзьскии... соцкии юско (Львів, 1368 *P* 16); а на тъ свѣдци пано Ѧшко мазовшанинъ... баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *P* 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **соцкии** 3 (1368 *P* 16; 1386 *P* 31); **соцкыї** 1 (1400 *P* 61).
***СОЧАВА[1]** *див.* **СОУЧАВА[1].**
СОЧАВА[2] *див.* **СОУЧАВА[2].**
СОЧАВСКЇИ *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
СОЧАВСКЫИ *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
***СОЧАВЪСКИИ** *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
***СОЧАВЬСКИИ** *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
СОЧИ *мн.* (2) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмь сєла(м) (*в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.*)... да є(ст) почєнши о(т) сочи о(т) лѣса долоу(в)... иа доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); А хотар томоу... сєлоу... из долоу от Пєтрикан почєнши... чєрєс зъподїю сочилор... на копаноу могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **сочи** (1428 *Cost.* I, 209); *род. молд.* **сочилор** (1492 *BD* I, 510).
***СОЧИВЬЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѦковичь... изъ гринько(м) сочивьчичьмъ... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м)... половину дѣдьнини тристѦньць (Галич, 1409 *P* 74).
ФОРМИ: *ор. одн.* **сочивьчичьмъ** (1409 *P* 74).
СОЧЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша, прѣ(д) нами... мърина и сестра єи, стана... и роздєлили свои правїи о(т)нини, села... на имъ шо(л)дѣнїи и сочїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз.* **сочїи** (1493 *Cost. D.* 45).
***СОЧНИКЪ** *див.* ***ОСОЧНИКЪ.**
***СОЧЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) полювати на звіра облавою: и ѳє(д)ко мови(л) перє(д) нами штожъ тыи люди здавна осочники бывали того двора любецъкого зверъ сочывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сочывали** (1499 *ВФ*).
***СОЧѢВА** *див.* ***СОУЧАВА**[1].
***СОЧѦВА** *див.* ***СОУЧАВА**[1].
СОШКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Соѳонъ): а Сошко писаръ писалъ (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сошко** (1452 *АкЮЗР* I, 21).
СОШНО *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Susznо): А сє я кназь (!) Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѦзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис єсмо отчизною нашою: КнѦзю Олександроу Сонкгоушковича достало сѦ Сошно, Володава, Шоумино (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сошно** (1475 *AS* III, 14).
***СОѲЄЙСКИЙ** *прикм.* (2) (*який стосується храму св. Софії*) софійський: а в то(т) манасты(р) печє(р)скїй нивче(м) нє встоупатися... Криликомъ (!) Соѳєйскимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а Клиноватой ниве границу положилъ есми... с Соѳейскою землею (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Соѳейскою** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. мн.* **Соѳєйскимъ** (1481 *ГПМ*).
***СОѲОНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Софонии, *гр.* Σοφονίας): жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова... на васка а на Соѳона на и(л)иничо(в) (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Соѳона** (1495 *ВК*)
***СПАСАЄМЫИ** *дієприкм.* (1) який спасають, який перебуває під божою опікою: Бо(ж)ю мл(с)тью и прч(с)тоє бгомтри сє язъ сомирєныи єп(с)пь ол(с)кѣи бго(м) спсаємаго великого града лоу(ц)ка (б. м. н., 1429 *Р* 114).
ФОРМИ: *пас. теп. род. одн. ч.* **спсаємаго** (1429 *Р* 114).
***СПАСЄНЇЄ** *с.* (72) спасіння, спасення: Мл(с)тїю бжїєю ми алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсми оучинили за нашє з(д)равїє и за нашє спсенїє (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє... родитєлєи наши(х), и за нашє здравїє и сп(с)єнїє и за здравїє и сп(с)єнїє г(с)пж(д)и нашеи, мрїи... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) нємца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
ФОРМИ: *знах. одн.* **спасенїє, спасєнїє, спасенїє, спасение, спсенїє, спсенїє, сп(с)єиїє, сп(с)єнїє, сп(с)нїє, спа(с)ниє** 70 (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *Cost.* II, 365; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150; 1473 *ШКН* 164; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1488 *ДГСПМ*; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **спас(н)ье** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *місц. одн.* **о спасенїи** (1448 *Cost.* II, 366).
СПАСКИЙ *прикм.* (3) (*який стосується монастирів Святого Спаса в Кобрині, Красносельську, Пінську*): а записала єсми... къ монастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А писал спаский пинский (!) (*Прим. вид.*) Григорей (Степань, 1489 *AS* I, 89).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **спаский, спа(с)ки(и)** (XV ст. *ВОРСР* 179; 1489 *AS* I, 89); *дав. одн. ч.* **Спаскому** (1401 *АкВАК* III, 2).
***СПАСОВЪ** *прикм.* (2) ◇ **с п а с о в ъ   д є н ь** (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) день святого спаса: а до спсова днє ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то село опѦтъ (так.— *Прим. вид.*) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **спсова, спсва** (1386 *Р* 31).
СПАСТВЇТЬ *дієсл. док.* (1) (*використати для випасу певну ділянку землі*) спасти, випасти: а боудѣ(т)ли пастваа вєлїкая оу то(м) лѣсѣ черє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї а любо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38).
ФОРМИ: *інф.* **спаствїть** (XV ст. *ВС* 38).
Див. ще **ПАСТВИТИ, ПАСТИ**[1].
СПАСТИ[1] *дієсл. док.* (1) (що) (*вибавити*) спасти: я Любартъ Кгедеминовичъ... нзгадалъ есми самъ о своюй души, будучи своимъ целымъ розумомъ, хотечи душу спасти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
ФОРМИ: *інф.* **спасти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
СПАСТИ[2] *дієсл. док.* (5) **1.** (з чого) спасти, впасти (1): Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24).
2. (на кого) (*випасти на чию долю*) припасти (кому), дістатися (кому) (4): Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił: choczemo, iżby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan, a wsi imenia jeho majut' na nas spasti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ино коли с того свѣта сшєддь (так.— *Прим. вид.*) а но на єго дѣти сулимовь има сполна спасти што со алжкоюѣ имѣєть (Львів, 1412 *Р* 81); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не доставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).
ФОРМИ: *інф.* **спасти, spasti** (1388 *ZPL* 105; 1412 *Р* 81; 1498 *ГВКОО*); *перф. 3 ос. одн. с.* **спало** (1494 *АЛМ* 54); *майб. 3 ос. одн.* **спадѣть** (XV ст. *ВС* 24).
***СПАСТЬ** *ж.* (2) ◇ **с п а с т ь   ч и н и т и** (2) (*нищити випасом худоби траву або збіжжя*) спасати: Хто комоу спасть чинить животиною своєю (XV ст. *ВС* 25).
ФОРМИ: *знах. одн.* **спасть** (XV ст. *ВС* 7, 25).
SPASCZENIE *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Спас *у Галицькій землі*) жителі Спаса, спасчани: Swidoczno budeth kaszdomu kto koly naszіy list vzozdrith, aze swidomo mпу panu Miklvschowy Alexandrowiczu starostinu namiszniku Woiewody Lwowskomu i Haliczkomu, oze priszodszy muzowe (!) spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczіznu derzał (!) pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48).
ФОРМИ: *наз. мн.* **spasczenie** (1413 *GL* 48).
***СПАСЪ** *ч.* (58) (*епітет до імені Ісуса Христа*) спас, спаситель (44): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)енїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) га ба и спса нашего, іу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);
с в Ѧ т ы и   с п а с ъ (14) *див.* **СВѦТЫИ** I.
ФОРМИ: *наз. одн.* **спсь** (1401 *ЗКЄ*); *род. одн.* **Спаса, спаса, спса, спса, сп(с)а** 43 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1422 *Р* 97; 1443 *ДГСПМН;* 1452 *Cost.* II, 462; 1470 *BD* I, 147; 1479 *BD* I, 222; 1487 *ВОРСР* 178; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *дав. одн.* **Спасу, сп(с)у, спсоу, споу** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1483 *ВОРСР* 178; XV ст. *СО* 41; 1487 *ВОРСР* 178); I **спс(с)у** I (XV ст. *Р* 76); *знах. одн.* **спаса, спса** (1409 *DIR«A»* 437; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1458 *BD* I, 9; 1488 *ДГСВМЩ*).
СПАТАР *див.* **СПАТАРЪ.**
***СПАТАРЄЛЪ** *ч.* (3) (*молд., пор. рум.* spătărel) помічник спатаря: Ино мы видѣвшє єи доброю волю и даанїє, що она дала своємоу оуноукоу, слоузѣ нашемоу Романоу спатарєлоу, свою част от село Миклъоушани, а мы такождєрє єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Романоу спатарєлоу тою прѦдреченою част єи от село Миклъоушани (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *дав. одн.* **спатарєлоу** (1472 *BD* I, 172).
Див. ще ***СПАТАРУЛЪ, СПАТАРЪ.**

***СПАТАРУЛЪ** *ч.* (2) (*молд., гр.* Σπαθάριος) (*воєначальник у Молдавському князівстві*) спатар: а при то(м) бы(л) мартори, па(н) думѣ браєви(ч) дворни(к)... па(н) албъ спатарула (!) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458—459); а на то є(ст) великаѧ мартoриѧ... па(н) маноило... па(н) албъ спатару(л) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спатару(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **! спатарула** 1 (1453 *Cost.* II, 459).
Див. ще ***СПАТАРЄЛЪ, СПАТАРЪ.**

СПАТАРЪ, СПАТАРЬ, СПАТАР, СПАѲАРЪ, СПЪТАР, СПЪТАРЪ, СПЪТАРЬ *ч.* (358) (*молд., гр.* σπαθάριος) (*боярин, який мав високий придворний чин і зберігав зброю воєводи*) спатар (357): а на то є(ст) вѣра нашего г(с)ва... Стефана воєводы... вѣра пана дїениша спътарѣ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); А на то есть... вѣра наших бояръ: в. п. Доумы... в. п. Клънъоу спатарѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 173); великии спатар (1) *див.* **ВЄЛИКИИ**[1].
ФОРМИ: *наз. одн.* **спатаръ, спътаръ, спаѳаръ** 11 (1436 *Cost.* I, 449, 701; 1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 737; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* I, 52; 1479 *BD* I, 224; 1491 *BD* I, 458; 1491 *BD* I, 459); **спатарь, спътарь, спатар⟨ь⟩** (1435 *Cost.* I, 454; 1456 *ЭСФ*; 1462 *BD* I, 56; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1469 *BD* I, 138; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241; 1495 *BD* II, 43 і т. ін.); **спата(р), спатар, Spatar, спътар** 20 (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *Cost. S.* 88; 1474 *РГС*; 1491 *BD* I, 458; 1499 *BD* II, 425); **спатарѣ** 1 (1467 *Cost. S.* 69); **! пата(р)** 1 (1466 *DIR«A»* 519); *ск. н.* **спат, спът** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *зам. род.* в. п. дїениша (костѣ) **спатаръ, спътарь** 3 (1443 *Cost.* II, 156; 1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 243); *род. одн* **спатарѣ, спътарѣ, спатарѧ, спътарѧ, спата⟨рѣ⟩, спаѳарѣ, спаѳа⟨рѧ⟩, спьтарѣ, ⟨с⟩патарѣ, ⟨с⟩пътарѣ, ⟨сп⟩ътарѣ, спъ⟨тарѣ⟩** 286 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 488; 1443 *Cost.* II, 132; 1453 *Cost.* II, 494; 1459 *BD* I, 36; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 206; 1486 *BD* I, 290; 1495 *BD* II, 74; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **спътара, спатара, спатар, спътар** 7 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1480 *BD* I, 246; 1481 *BD* I, 259; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *Cost. S.* 127; 1495 *BD* II, 90); **спатаре** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **! спътароу** 1 (1495 *BD* II, 45); **! спетарѣ** 1(1438 *AUB*); **! спа** 1 (1432 *ДГВІН*); **! спът** 1 (1490*ДГСХМ*); *дав. одн.* **спътароу** (1491 *BD* I, 458, 459; 1495 *BD* II, 44).
Див. ще ***СПАТАРЄЛЪ, *СПАТАРУЛЪ.**

СПАТАРЬ *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПАТИ** *дієсл. недок.* (1) спати: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу мє(ч) и тоболы (XV ст. *ВС* 26 зв.).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **спа(л)** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

!СПАЧ ⟨РОСПАЧЬ⟩ (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) ведоутсѧ к игрѣ а бероуть пєнѧзи на заклады... а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство (XV ст. *ВС* 27 зв.).
Див. ***РОСПАЧЬ.**

СПАѲАРЪ *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПАѲАРЬ** *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПЄНИНЪ** *прикм.* (4): а на то вѣра... пана спенина (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а на то... вѣра пана спєнина (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **спєнина** (1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95).
Пор. **СПЄНѦ.**

СПЄНѦ *ч.* (3) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѧны.. на имѧ... панъ спєнѧ жюржь, панъ нестѧкъ... потвержає(м) ис симъ листомъ наши(м)... королеви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то... вѣра пана станислава ротомпана... в. п. спєнѧ жюржа (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спєнѧ** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *зам. род. одн.* вѣра **спєнѧ** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Mih. Alb.*).

СПЄРЛЄЩИ *мн.* (7) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) ему оу нашеи земли... села... на имѣ... сперлещи и негрилещи (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); ⟨А хо⟩тарь тому сєлоу, що єст половина от Сперлєщи, да ест на полы оусе за єдно з дроугою половиною о⟨тар⟩а (!) (Баків, 1462 *BD* I, 56).
ФОРМИ: *наз.* **сперлєщи** (1409 *Cost.* I, 64); *род.* **сперлєщи, Сперлещи** (1448 *Cost.* II, 355; 1462 *BD* I, 55, 56); *знах.* **сперлєщи** (1448 *Cost.* II, 355).

! СПЄТАРѢ *див.* **СПАТАРЪ.**

СПИНѢНОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефан воєвода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... оже прїидє прѧд нами... слоуга наш Щефоулъ Спинѣноулъ и съ своєю жєною Фєткою... и продали одино сєло (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Спинѣноулъ** (1482 *BD* I. 262).
Див. ще ***СПИНѢНЪ.**

***СПИНѢНЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): И оуставши слоуга наш пан Козма оушарь и заплатил оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Щефоулоу Спинѣноу (Сучава, 1482 *BD* I, 262).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Спинѣноу** (1482 *BD* I, 262).
Див. ще **СПИНѢНОУЛЪ.**

***СПИРАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) сперечатися (про що), перемовлятися (за що): и много ся о томъ спирали (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **ся... спирали** (1495 *АЛМ* 83).

СПИРИДОНЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Спиридонъ, *гр.* Σπυρίδων) Спиридон, Свирид: фролъ... спиридонъ... святыи григории... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спиридонъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

СПИРѢНЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): а стани съ достало, оу еи ча(ст), села, на имѣ спирѣнїи и дръгмънещїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз.* **спирѣнїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***СПИСОКЪ** *ч.* (10) **1.** документ, грамота (6): На то ярълыкъ послали єсмо списокъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода нами вашо(и) мл(ст)и приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сєму списку што до вашо(и) мл(с)ти по насъ присла(л) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только... скрыня не замкнена зъ листы и списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
2. копія документа (2): а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принесено можете.. на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи оу се(м) наше(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и списки стары(х) записовъ к тобє пошълемъ тыми нашыми послы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).
3. (*витяг із документа*) виписка (2): частокро(т) потрєбоують с ты(х) кни(г) правєдны(х) списъковъ (XV ст. *СЯ* 43).
ФОРМИ: *род. одн.* **спискоу** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **списку** (1496 *ПДВКА* 60); *знах. одн.* **списокъ** (1484 *ЯМ*); *род. мн.* **списъковъ, спїсъковъ** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **списки** (1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ*); *ор. мн.* **списки, списъки** (1496 *ПДВКА* 60; 1498 *АЛМ* 163).

СПИЧНИКЪ *ч.* (3) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гѣрко (Коломия. 1398 *Р* 57); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ ивашко жчюрь(ж)вичь (Галич, 1424 *Р* 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спичникъ** (1398 *Р* 57; 1419 *Р* 90; 1424 *Р* 106).
Див. ще **СТПИЧЬНИКЪ.**

***СПЇСОКЪ** *див.* ***СПИСОКЪ.**

***СПОВЕДАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* spowiedzieć) повісти, визнати: И мы... помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речь неслушная, невидевшы записовъ, вскасывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы, а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **споведалъ** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, ПОВЕДИТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ.**

***СПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***СПОДОБАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) сподобатися: Што єстє намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воєводы волоского о записъ нашъ штожъ єму въ томъ нашомъ записе нєкотории члонъки ся были не сподобали, и тотъ нашъ записъ къ намъ естє прынесли, абыхмо казали его перєписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. мн.* **ся были... сподобали** (1496 *BD* II, 405).

! СПОЖИ ⟨ГОСПОЖИ⟩ *див.* ***ГОСПОЖА.**

СПОКОЙНЄ *присл.* (2) (*стч.* spokojně, *стп.* spokojnie) (*без перешкод*) спокійно: Про (т)о... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х)... зоставоую... Которы(х) Про(д)ковє Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойнє де(р)жали (Прилуки, 1459 *Р* 171); а тоє вышє писанноє (*в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.*) через... кн(ѧ)зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

СПОЛНА, ИСПОЛНА *присл.* (57) все сповна, повністю: королєви дєржати лвовскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую... бєрестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а мы слубоуємо (так.— *Прим. вид.*) єму... тѣхо д҃ тисѧчи рублні воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); ино коли бы... воитє (!) с того свѣта сшеддъ (так.— *Прим. вид.*) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *Р* 81); Все на личбе сполна положил триста судовъ и 14 судовъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, ИСПОЛНОЮ, СОУПОЛНА.**

***СПОЛНѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) (*накладаючи що, заповнювати простір*) наповняти: а з дроугого села з наших людей с Рѣпинич (*в ориг.* Срѣпнич.— *Прим. вид.*) придал єсми дани той сполнѧючи двѣ кади медоу и поудовию (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **сполнѧючи** (1470 *AS* I, 67).

***СПОР** *див.* ***СПОРЪ.**

***СПОРЪ** *ч.* (4) (*взаємні претензії на володіння чим*) спір (3): О граніца(х) дѣди(ч)ны(х) и рє(ч)ны(х) частыи споры (XV ст. *ВС* 5 зв.);

с п о р м е т и (з ким) (1) судитися, правуватися: и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я єсми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *знах. одн.* **спор** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн.* **споры** 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв.); **! спора** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***СПОСОБЪ** *ч.* (1) ◇ т ы м ъ с п о с о б о м ъ (1) у такий спосіб, на таких умовах: а пакъ мы тое село ихъ колижъ воны и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **способомъ** (1498 *ГВКОО*).

***СПРАВА** *ж.* (8) справа, діло (3): Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); мы... князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы хотѣчи его... при дворѣ нашомъ заховати... надаемо волности... въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ (Луцьк, 1438 *Р* 140);

п р ї п о у с т ї т ь к ъ с п р а в ѣ (3) *див.* **ПРИПОУСТИТИ;** о у ч и н и т и и с п р а в у (2) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **справы** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дав. одн.* **справѣ** 2 (XV ст. *ВС* 38, 38 зв.); **исправѣ** 1 (XV ст. *ВС* 38); *знах. одн.* **исправу, и(съ)праву** (1352 *Р* 6); *наз. мн.* **справы** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. мн.* **справы** (1438 *Р* 140).

СПРАВЄДЛИВЄ, СПРАВЄДЛИВѢ, ИСПРАВЄДЛЇВЄ *присл.* (4) (*стч.* spravedlivě, *стп.* sprawiedliwie) справедливо: Оуставлѧємы коли(ж) хто соу(д)и перє (!) соу(до)мъ нагани(т) штобы нєисправєдлївє соуди(л) тогды соу(д)я имееть досвѣ(т)чить хто с нимъ на соудѣ седе(л) и(ж) справедливѣ соудилъ (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще **СПРАВЄДЛИВО.**

СПРАВЄДЛИВО *присл.* (2) справедливо: имєєть соу(д) (!) како во(г) (!) имети в роуцє а б҃а прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.); и тоуть перє(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили... абыхомь до нашєи смерти господарєви нашєму... служили... справе(д)ливо (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще **СПРАВЄДЛИВЄ.**

! СПРАВЄДЛИВОЛОСТИ ⟨СПРАВЄДЛИВОСТИ⟩ *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***СПРАВЄДЛИВОСТ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

СПРАВЄДЛИВОСТЪ *ж.* (37) **1.** (*безсторонність*) справедливість (14): а особно иже мы доброую... мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии къ покоеви а коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности не хоче(м)сѧ выламавати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а мы имає(м) то(г)ды потвєрдити великы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г) справе(д)ливости и зе(м)ли нашеи обычаѧ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Межи которыми панми пань Миколаи Гримало, вижь господарѧ кролѣ... особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливость, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); И г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь корол... писал до нас абыхмо того досмотрѣли и справедливость тому вчинили (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И також нашим подданным, комоу сѣ пригодит кривда от подданников кролѣ... и от єго милости землѧх, тот також да имает жадати справедливости от старости аменецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. вірогідність, правдивість (23): А на лѣпшеи справе(д)ливолости (!) к сємоу нашєму листоу пєчѧ(т) ншоу (!) привѣсили (Київ, 1459 *Р* 174); а про лепшоую справедливость и печати своє приложили к сємоу нашомоу листоу (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а над (!) тоє свєдецтво пре лєпшую справедливост и твєрдость и печат єсми свою привесила к сему моему листу (Ровно, 1488 *AS* I, 142); а про лѣпшоую справе(д)ливость и вѣчность и печати єсмо свои приложили к семоу нашємоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **справєдливостъ** (1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **справєдливости, справє(д)ливости** 4 (1452 *Cost.* II, 422; 1497 *AS* I, 112; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 424); **исправѣдливості** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); *знах. одн.* **справєдливость, справе(д)ливость, справедъливость** 14 (1453 *Cost.* II, 766; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* III, 14; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 94; 1496 *BD* II, 405; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **справедливост, справедливостъ** 8 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 87; 1488 *AS* I, 242; 1499 *BD* II, 424, 425); **справе(д)ливо(ст)** 3 (1457 *Cost.* II, 810); **исправедливость** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **справѣдливость** 1 (1466 *AS* I, 61); **исправедливост** 1 (1488 *AS* I, 88); **! спрєведливость** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **в справе(д)ли⟨во⟩сти** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **на ! справе(д)ливолости** 1 (1459 *Р* 174).

***СПРАВЄДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЕДЛІВОСТЪ.**

***СПРАВЕДЪЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***СПРАВЕДЛИВЫИ** *прикм.* (8) **1**. *(який діє неупереджено, згідно з правовими і моральними нормами)* справедливий, чесний (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(який грунтується на неупередженому дотриманні правових і моральних норм)* правильний, слушний (4): А сет мы Өеоктисть, митрополить молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак свѣцкими паны молдавскими... вызнавамы... ис тым то нашим верным и справедливым и христїанским записом... аже мы слюбоуемь и записоуваем сѧ господареви нашемоу... Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого... штож ест добры початок и конець коу каждомоу и справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); И мы видечи речъ справедливоую... казали есмо светком присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. сумлінний, вірний (3): а мы имаемь его милости... вирни быти и справедливи (Сучава, 1462 *BD* II, 289); а коли оузриме их справедливоую слоужбоу, а мы им и боулше боудем ворочати (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **справедливомоу** (1468 *BD* II, 300); *ор. одн. ч.* **справедливым** (1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *знах. одн. ж.* **справедливоую** (1468 *BD* II, 306; 1478 *AS* III, 17); *наз. мн.* **справедливи** (1462 *BD* II, 289, 292); *знах. мн. ч.* **справе(д)ливы(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

СПРАВЕДЛИВѢ *див.* **СПРАВЕДЛИВЕ.**

***СПРАВИНЪ** *прикм.* (1) ◇ **справина крьница** (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві)*: мы иліа воевода и бра(т) госпо(д)ства ми стефа(н) воевода... знаемо чини(м) ... оже... дали есми єдноу поустыню на соушицѫ на справинѫ крьницѫ да осадѣтъ село (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **справинѫ** (1440 *Mih.* 208).

СПРАВИТЬ, ИСПРАВИТИ *дієсл. док.* (6) **1**. (кому що) дотримати (чого), виконати (що) (2): на се(мъ) на все(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва крстъ што жь нама все то исправити косподареви нашему (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

2. (що) *(запис, грамоту)* укласти (3): по своем животе волна она тое имѣне Хоцен дати, записати дочце своей... водлуг того как то пан Олизар справил и записал (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Sprawеnо i dano u Wilni (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

3. (що) *(землю)* обробити (1): а колї оу немецькомъ правѣ кметь осѧдѣ(т) тогды не можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѧ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѧ ему изорать и справить гораздо и осее(т) (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *інф.* **исправити** 1 (бл. 1386 *P* 30); **справить** 1 (XV ст. *BC* 39); *перф. 3 ос. одн. ч.* **справил** (1487 *AS* I, 87, 240); *майб. 1 ос. дв.* ! **испра(ви)ва** (бл. 1386 *P* 30); *предик. пас. дієприкм.* **sprawеnо** (1494 *BD* II, 389).

***СПРАВИТЬ СЯ** *дієсл. док.* (3) (чого і без додатка) виправдатися, довести свою невинність (у чому): а мы... познавши ижь... стефанъ воевода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ а ни давалъ яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ и справилъ про то жь его... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *P* 121); гдѣ коли волы... оу закладѣ бероуть а па(н) ре(ч) того села алюбо кмети и(ж) бе(з) вины бере(т) тогды маеть тоую жївотинѫ алюбо тыи речи на пароукоу (!) дати а имь имею(т) ро(к) дати абы сѧ исправили (XV ст. *BC* 17); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешъ ли на мене што, мовъ теперь... и я ся радъ того всего передъ е. м. справить (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *інф.* **ся... справить** (1495 *АЛМ* 84); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... справилъ** (1433 *P* 121); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы сѧ исправили** (XV ст. *BC* 17).

Див. ще ***СПРАВЛѦТИ СѦ.**

***СПРАВИТЬ СѦ** *див.* ***СПРАВИТЬ СЯ.**

***СПРАВЛЕНЇЕ** *с.* (1) здійснення, виконання: На которого соимоу кончанїе и дѣланїе и рѣкенїе и справленїе... кнѣзь Григорие... архиепископь... пань Станиславь с Ходча, воевода земли роускои... крол Казимирь... и также... рада господарѧ Стефана воеводы... господарь земли молдавскои, из дроугои стороны, соуть сосланы и налицены и намѧнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **справленїе** (1467 *BD* II. 297).

Пор. **СПРАВИТЬ.**

***СПРАВЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (чого) виправдуватися, доводити свою невинність (у чому): а мы... познавши ижь... стефанъ воевода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ а ни давалъ яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ и справилъ про то жь его... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *P* 121).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... справлѧлъ** (1433 *P* 121).

Див. ще ***СПРАВИТЬ СЯ.**

СПРАВНЕ *присл.* (4) (*стп.* sprawnie) по праву, законно (3): аже бы(л) поча(л) герге или дѣти его... пре(д) на(с)... тѣгати на пана кости... то(г)ди то(т) имае(т) справне завѣзкоу тоую заплатити (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а не имееть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны алюбо лоупежи коуничнїи которыи(ж) то соудьа (!) возметь справне коли боудѣть правъ (XV ст. *BC* 34); И кн(ѧ)зь Олександро рек так: я в них того имѣнѧ безправне не брал, нижли маю тое имѣне от них справне (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

правдиво, по правді (1): И кнгни ма(р)я... ты(м) све(т)комъ на то(м) велела присѧгноути естли бы то они справне све(т)чили (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

Див. ще **СПРАВНО.**

СПРАВНО, ИСПРАВНО *присл.* (2) по праву, законно (1): Ажьбы хто х(о)тѣлъ о дѣди(ч)ство дѣти габати а то(т) дѣди(ч)ство справно дѣржїть свое дѣди(ч)ство (XV ст. *СЯ* 41 зв.);

справедливо (1): король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ его руки сѣлъ есмь чинити ми исправно землѧно(м) какъ бгу любо и осподареви моему вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

Див. ще **СПРАВНЕ.**

***СПРАВѢДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЕДЛИВОСТЪ.**

***СПРОВА** *ж.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Sprowa*)*: мы александръ воевода... знаменито чини(м)... ожъ есмо просили велеможны(х) паны... то е(ст), панъ андреи ондръво(ш) исъ игровоѧ (!)... пана бартоша зъ язловца (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **игровоѧ** (1455 *Cost.* II, 769).

СПРОСИТИ *дієсл. док.* (2) **1**. (з чого) відпроситися (від чого) (1): прото(ж)... просили есмы... пана михаила ло(г)өета абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... мочї имет ли ниже що та(к) и добро а пак ли не мочї име(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

2. (що від кого) випросити (що у кого) (1): мы стефа(н) воево(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... е(в)статїе їегоуме(н) и а(р)хїма(н)дри(т) Бистрьїческаго монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) себе потврьжденїе съ оури(к) на и(х) старое бранище (Корочин Каміяь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

ФОРМИ: *інф.* **спросити** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. мн.* **испроси(л)** (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, ПРОСИТИ, ОУПРОСИТИ.**

СПУСТИТИ, ИСПУСТИТЬ *дієсл. док.* (10) **1**. (що) *(воду із ставка)* спустити (5): поведали... коли кн(ѧ)зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотже час кн(ѧ)зю Васнлью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в

одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѦтого абы не было шкоды кнѦзю Семену, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

2. (що кому) віддати, відпустити (4): а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королеви (Кременець, 1434 *P* 131); а по моемъ животѣ имають вѣрне спустити тыи городы и таѦ держѦнья королю по(л)скому (Черняхів, 1435 *P* 133); А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сѦ полепшило, тогды мает нам тое цены повышити, а естли бы сѦ... надказило, тогды мает три годы выдержавши, нам тое мыто и вагу спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

◇ спустити слово (на кого) (1) дорікнути (кому): мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)ской... слюбили єсмы и слюбоуе(м)... паноу михаилоу ло(г)ѳєтоу абыхо(м) нє споустили жа(д)наа (!) слова на него николи... аже о(н) тои даны оучины(л) заноу(ж) мы єго оуси посполоу послали и тотоу да(н) дати по нашеи неволи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **спустити** 6 (1435 *P* 133; 1463 *AS* I, 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **испустить** 1 (1434 *P* 131); *майб. 3 ос. одн.* **спустить** (1463 *AS* I, 55); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... спустилъ** (1463 *AS* I, 55); *1 ос. мн.* **абыхо(м)... споустили** (1456 *ЭСФ*).

Див. ще **СПОУЩАТЬ.**

***СПУСТЪ** *див.* **СПУСТЬ.**

СПУСТЬ *ч.* (2) *(води в ставку)* **спускання**: а на спустъ добри(и) ставъ, а трети(и) ставъ о(т) города милѦ и млынъ на томъ ставоу (б. м. н., XV ст. *ИК*); а панъ иванъ мушата рєкъ:.. коли бгъ дасть спусть будеть и я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь десѦтую бочку ис того става (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **спусть** (1445 *P* 150); *знах. одн.* **спустъ** (XV ст. *ИК*).

СПОУЩАТЬ *дієсл. недок.* (1) (що) *(випускати воду із ставка)* спускати: а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдети ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго не(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *інф.* **споущать** (XV ст. *ИК*).

Див. ще **СПУСТИТИ** 1.

***СПЪРЄТОУЛОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: на томъ хотарѣ оусєго, што бы осадилъ себѣ десѦтъ селъ и село спърєтоулово на верхъ добромиры (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах. одн.* **спърєтоулово** (1429 *Cost.* I, 269).

СПЪТАР *див.* **СПАТАРЪ.**

СПЪТАРЪ *див.* **СПАТАРЪ.**

СПЪТАРЬ *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПЫТАТИ** *дієсл. док.* (2) спитати, запитати: И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **спытали** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*).

Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПОПЫТАТИ** 1, ***ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ.**

СПЫТЄКЪ *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Spytek): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... миколаи з михалова... спытекъ с тарнова... слюбуемы и записуемы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Лаичиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **спытекъ** (1433 *P* 122).

Див. ще **СПЫТОКЪ.**

СПЫТОКЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ Ашко тарновьски (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **спытокъ** (1394 *P* 54).

Див. ще **СПЫТЄКЪ.**

***СПЬТАРЬ** *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПѪСКАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (на що) покладатися: а те(ж) бы кто име(л) твердості наши алюбо наши(х) пре(д)ковъ а на то спѪскаютсѦ нехотели бы къ правѪ стати боу(д)то во дѣди(ч)ны(х) ре(ч)хъ тогды мы ты(и) твердості о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **спѪскаютсѦ** (XV ст. *ВС* 15 зв.).

***СРАДОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) радіти: бо я слышевши доброє здоровиє вашеи мл(с)ти и православноую вѣроу хрестияньскоую подроучиє вашеи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даємъ а ср(д)цемъ срадоуємсѦ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **срадоуємсѦ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы срадовалсѦ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***СРАМОТИТИ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* срамотити) (кого) соромити, ганьбити, безчестити: прото прїказоуємь абы землѦнинъ на(ш) не игра(л) изъ... чюжоземьцо(м) косто(к)... а прїидеть лї то(т) а име(т)ца ємоу оупоминатсѦ лихыми словы, алю (!) срамотѦ єго толкокро(т) имеєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу єї (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *дієприсл. однoч.* **срамотѦ** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

Див. ще ***SOROMOTYTY.**

СРАМОТНЄ *присл.* (1) безсоромно, ганебно: Коли(ж) кмє(т) бѪде(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотне тогды ємоу прїидеть двє частї за раны а третєя часть сѪдоу (XV ст. *ВС* 29).

СРДЄЧНО *присл.* (1) дружньо, сердечно: и оузрѣвши они, аже єсми и(м) оучини(л) прав(д)у стую и хоче(м) с ними за єдно прїѦте(л)скы ср(д)єчно быти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811).

***СРДЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СРЄБРО** *с.* (25) срібло (23): а далъ имъ всѣмъ тремъ то срѣбро посполною рукою (Львів, 1370 *P* 18); I jakże iesmo k waszoy miłosty... psali, sztoz dannaia mista wsia otniata w nas: med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Сє азь... Игнатїє, рекомїи Юга... дали єсми а кадел⟨ни⟩цоу от вї соми среб-ра (Путна, 1476 *BD* I, 215);

литоє сребро (2) *див.* ***ЛИТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **срє(б)ро, srebro** (XV ст. *ВОРСР* 179; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн.* **сребра** 18 (1415 *Cost.* I, 116; 1425 *Cost.* II, 422; 1440 *DBAc* 32; 1446 *ДIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 445, 458; 1455 *Cost.* II, 526; 1459 *BD* I, 32; XV ст. *ВОРСР* 179; 1476 *BD* I, 215 і т. ін.); **срѣбра** 1 (1370 *P* 18); *знах. одн.* **срѣбро** 1 (1370 *P* 18); **сребро** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *ор. одн.* **срѣбро(м)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **срєбро(м)** 1 (1456 *ГПХМ*).

Див. ще **СЄРЄБРО.**

***СРЄБРЪНЫИ** *див.* ***СРЄБРЬНЫИ.**

***СРЄБРЬНЫИ** *прикм.* (2) срібний: сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... иже єст на Молдавици, дали єсмы трои двери от дамаскы чръвенои съ златом... и єдна каделница сребрънаа (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... пань Игнатїє... даль єсмы... а кивот срєбрьних и позла⟨ш⟩тених от гї соми (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сребрънаа** (1462 *BD* I, 70); *род. мн.* **срєбрьних** (1476 *BD* I, 211).

Див. ще **СЄРЄБНЫИ, *СЄРЄБРѦНЫИ.**

***СРЄДА** *див.* ***СРѢДА.**

***СРЄТЬ** *див.* ***СЄРЄТЪ.**

***СРОКЪ** *ч.* (1) строк, термін: будєть вєдомо оусємъ... ажъ Азъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... дати ми двесте рублевъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **срокъ** (1387 *СП* № 12).

***СРЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

СРЪБЄСКОУЛ *ч.* (3) *(особова назва)*: а панове наши по именю... па(н) пе(т)рь сръбєскоу(л)... па(н) соломань и

ины оус⟨ы⟩ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже... глига сръбєскоу(л), слоужи(л) на(м), право и вѣрно (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сръбєскоул, сръбєскоу(л)** (1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* I, 64; 1487 *Cost. D.* 6).

СРЪБИ, СРЪБЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму... єдно село на имѦ сръби (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); ТѦм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Рєбричи на имѦ половина от Сръби (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз.* **сръбїи** 4 (1436 *Cost.* I, 488; 1493 *CVD* 6); **сръби** 3 (1423 *Cost.* I, 156; 1448 *Cost.* II, 342; 1472 *DIR«A»* 528); *зам. род.* половина от **Сръби** 1 (1495 *BD* II, 80); *знах.* **сръби** (1437 *Cost.* I, 536).

СРЪБИНЪ *ч.* (3) *(особова назва):* ми боѦрове... на имѦ па(н) нѣгои... и панъ сръбинъ постелни(к)... Авно чини(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... паноу казимировѣ... королеви полском(у)... по вѣнною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); пи(с) гео(р)гїє сръби(н) и пєвєцъ мо(л)-давскїи (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сръбинъ, сръби(н)** (1448 *Cost.* II, 737; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*).

СРЪБЇИ *див.* **СРЪБИ.**

***СРЪБОУЛЪ** *ч.* (9) *(особова назва):* а за ⟨т⟩аѦ вышеписаннаа сєла тѣгалсѦ па(н) шєндрика... ис пано(м) нєгрило(м)... и съ пано(м) сръбоуло⟨м⟩, оу сочавѣ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); А хотар тои сєлищи... по вышє оустїє Сърати... та по бєрєгь Проута гори до сєлищє Бодѣ Сръбоула... от толѣ дорогою до хотарѣ Лимбъдоулчє (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сръбу(л)** (1448 *Cost.* II, 362); *род. одн.* **сръбоула, Сръбоула, сръбула** 6 (1448 *DIR* № 10 a; *Cost.* II, 317, 324, 343, 355; 1489 *BD* I, 374); **сырбула** 1 (1449 *Cost.* II, 744); *ор. одн.* **сръбоуло⟨м⟩** (1447 *Cost.* II, 273).

***СРЪДЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СРЪЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СРѢБРО** *див.* ***СРЄБРО.**

***СРѢДА** *ж.* (5) (*цсл.* срѣда) середа: A pisan listh w Haliczy w Sredu na kanoniy swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); да(н) у лвовє у срєду свѦтоѣ нєдєлѣ (Львів, 1414 *P* 85); сє азъ... паиь Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... иже єст на Молдавици, дали єсмы трои двери от дамаскы чръвєнои съ златом... яко да творѦт ми памѦть, на вѣкы вѣчнїѦ, єдинь дєнь въ годь... в срѣд(ѣ) вєчерь парастась (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **срєду, Sredu** 2 (1413 *GL* 48; 1414 *P* 85); **срѣдоу, срѣ(д)** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн. зам. знах.* творѦт ми памѦть... в **срѣд(ѣ)** вечерь (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***СЄРЄДА.**

***СРѢДНИКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* срѣдьникъ) посередник: а та(м) коли боудєтє предъ ясиоє досвєтьчѣньє позиаитє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднанье покоя боудєть хотѣчи мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **срѣдники** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***СРѢДНЇИ** *прикм.* (1) (*цсл.* срѣдьнии) *(який розташований посередині чогось)* середній: А хотаръ тои поустыни почєнше от Великои Долины прости чєрєс полє на тръниє на срѣднїи стлъпъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **срѣднїи** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***СЄРЄДНЫИ.**

СРѢДЬ *прийм.* (1) (*цсл.* срѣди) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на розташування предмета посеред чого)* серед: ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана... та прости срѣдь полѣ на копаною могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

Див. ще **ПОСЄРЄД, ПОСРѢД, ПОСРѢДѦ.**

СРѢМСКЫИ, СРѢМСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Srem *у Польщі*): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи староста рускыи свѣдчю... иже пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѦ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **срѣмскыи, срѣ(м)скыи** 2 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85); **срѣмскии** 1 (1421 *P* 93).

***СРѢТСКИИ** *прикм.* (1): а на то є(ст) вѣра... жоу⟨пана⟩ влада срѣтского, вѣра па(н) кръстѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111—112).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **срѣтского** (1414 *Cost.* I, 111 — 112).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1], ***СИРѦТЬСКЫИ**[1].

Пор. ***СЄРѦТ.**

! ССБРАБ ⟨СОБРАЛ⟩ (1): то па(к) я Өедо(с)и игумє(н)... остато(к) то(г) срєбра ссбра(б) (!) тое сребро зважнвъ... важило по (!) тре(т)и гривны (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ***СОБРАТИ.**

SSYŁATY SIA *дієсл. недок.* (1) (з ким) підтримувати зв'язки, контактуватися: Ino u zapisach waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *інф.* **ssyłaty sia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

СТАВ[1] *див.* **СТАВЪ**[1].

СТАВ[2] *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Ставки: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я продал єсми... отчизну... на имѦ: Квасилов... а Став (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Став** (1470 *AS* I, 65).

***СТАВИСЧЕ** *див.* ***СТАВИЩЕ.**

СТАВИТИ, СТАВИТЬ *дієсл. недок.* (11) **1.** (що) *(поміщати)* ставити (2): и **кто коли** имє(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а дєсѣтиноу бы калоугєри о(т) молдавицє брали (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); Ѧ панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь... сєло... изо всѣмь исъ тѣмь штожь к томоу тѦгло изъ вѣка... и з сѣножатми и ставы а ставъ нижнии к волбыровскомоу бєрєгоу ставлєнъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

2. (що) будувати, ставити (4): а городовъ оу рускои зємли новыхъ нє ставити (б. м. н., 1352 *P* 6); и мы... потвєрдили єсми имъ... сєлищє брътаново и гдє бы(л) братановъ млинъ, да ставитъ соби мли(н) (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); иже отєц мой... ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор томоу законоу св⟨Ѧ⟩т⟨о⟩го Доминика, а также записал былъ... кн⟨Ѧ⟩зю Яну мнихоу Чехоу, и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); єщє єсми дали двѣ потоцѣ... да ставѣть мли(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445);

(скирту) ставити (1): и то, господару, помню: давывали... по тры гроши житщины... а сѣна четыры стырты ставять (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

3. (кого) призначати, ставити (1): Тє(ж) **гдѣ** колї соуть дворы наши далека (!), тогды зємлѦнѦ наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборoу старостинѫ а то слоужєбникомъ которо(г) слоужєбнїка нихто нє стави(т) ко(л)ко (!) староста и є(г) соуди(т) (XV ст. *ВС* 34);

◇ к о н Ѧ с т а в и т и (1), ⟨к о н Ѧ⟩ с т а в и т ь (1) *див.* **КОНЬ;** ш а п ъ к о у с т а в и т и (1) *див.* ***ШАПКА.**

ФОРМИ: *інф.* **ставити** 1 (1352 *P* 6); **ставить** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *теп. 3 ос. одн.* **стави(т)** (XV ст. *ВС* 34); *3 ос. мн.* **ставять** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ставил, ставилъ** (1443—1452 *AS* I, 39; 1493 *АЛРГ* 56);

3 ос. одн. ж. **ставила** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **име(т)... ставити** (1453 *Cost.* II, 454); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ставитъ** (1439 *Cost.* II, 52); *3 ос. мн.* **да ставѣть** (1453 *Cost.* II, 445); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **ставленъ** (1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **ПОСТАВИТИ** 1, 2, 7, **ПОСТАВИТИ СѦ** 2, **ПОСТАВЛѢТИ.**

СТАВИШИН *ч.* (1) *(особова назва):* а притом были свѣдци, пан пєтръ неора... пан вєрбота ставишин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ставишин** (1361 *AGZ* 6).

***СТАВИЩЕ** *с.* (27) місце, де був став: записалъ есми... село... подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче (Луцьк, 1322 АрхЮЗР 1/VI, 2); сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... познаваю... ижь... филь мѦкович и своєю братьєю... познали то нжь... о(т)ступили тоѣ дѣдьнины пану колѣ тако Ѧко сами дьржали... и с озєры и ставы и ставищи (Галич, 1409 *Р* 74); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... даємъ вѣдати... иже мы... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... з дубровами... и ставищи (Київ, 1433 *Р* 118—119); мы... тоє сєло... из лѣсы... исъ ставищи... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ставищє** 1 (1445 *Р* 150); **стависче** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. мн.* **ставищи** 23 (1409 *Р* 74; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1488 *AS* I, 242; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ставищы** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **ставищами** 1 (1498 *ГВКОО*).

***СТАВКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Писан оу Ставковє (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу **Ставкове** (1491 *AS* I, 97).

***СТАВЛЄНИЄ** *с.* (1) встановлення: О ставлєниє (!) правъ коли вси права маю(т) бы(ти) (XV ст. *ВС* 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* о ! **ставлєниє** (XV ст. *ВС* 10).

***СТАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ в и н у с т а в л я т и *див.* **ВИНА** 1.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ставляєть** (1499 *BD* II, 447).

***СТАВНИЦЯ** *ж.* (4) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми имъ... село, на ставницѣ, на имѦ драгушанє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); и також дали и потврьдили єсми... млин єго на Ставницѣ (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **Ставиицѣ, ставницѣ** (1443 *Cost.* II, 149; 1456 *Cost.* II, 569; 1465 *BD* I, 88).

***СТАВОВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується ставу)* ставовий: А хотарь томоу вишеписанному сєлоу да єст почєнши от конєц яза ставова и чєрєс полє на столпъ (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ставова** (1491 *BD* I, 456).

***СТАВОК** *ч.* (3) ставок (1): а сеножати от Божовское границы... до Бѣцъского ставу, от лѣса, што сеножат от моего ставъка до Бѣсцъкого ставъка (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

Б ѣ с ц ъ к и й с т а в о к ъ (1) *див.* ***БѢЕЦЪКИЙ;** Ч о р т о в С т а в о к (1) *див.* ***ЧОРТОВ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **ставъка** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн.* **Ставок** (1488 *AS* I, 242).

Див. ще **СТАВЪ**[1].

***СТАВОКЪ**[1] *див.* ***СТАВОК.**

СТАВОКЪ[2] *ч.* (3) *(назва присілка у Волинській землі)* Ставок: Также... придали єсмо кн(Ѧ)зю федору село Бродов... ис присєлки: ОзєрѦны, Городница, два Ставки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Я кнѦзь Федор Василєвич Збаразскии сознаваю... штож... записал сѦ єсми дѦдинои сво(є)и... имѣнѦ свои: Студенкоу а Ставокъ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ставокъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **Ставокъ** (1485—1500 *AS* I, 120); *знах. мн.* **Ставки** (1396 *AS* I, 20).

СТАВРОПИГІЯ *ж.* (3) *(гр.* σταυροπηγία*) (монастир, незалежний від місцевої єпархіальної влади і підпорядкований безпосередньо патріархові або синоду)* ставропігія: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий... церкви освесчати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или дидаскалию основати, мети ставропию (!) (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ї то(т) мн(с)ты(р) печє(р)скїй былъ з веко(в) с прєдѣлами сво-и(мн)... самъ в себѣ Ставропигїя о(т) вєлики(х) кнзєй роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ставропигїя** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **Ста(в)ропигїю** 1 (1481 *ГПМ*); **! ставропию** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СТАВЧАНЕ** *див.* **СТАУЧАНЄ.**

СТАВЪ[1], **СТАВЬ, СТАВ** *ч.* (133) **1.** став (100): ана продала ⟨пєтрашкови радъцѣовьскому⟩... полъ става (Перемишль, 1359 *Р* 10); коупилъ панъ ганько сварць... сєло... и ставы (Львів, 1368 *Р* 15); а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ ставы (Снятин, 1424 *Р* 100); мы вєликый кнзь швитригайло... чинимь знаменито... иже... даемъ и записуємъ пану чуси имѣнья... с нивами... и с пташими ставы (Луцьк, 1434 *Р* 128); и мы ємоу дали и записали... сєла... съ озєры... из ставы (Київ, 1437 *AS* I, 34); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... и съ ставы (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєть з бєзинъ оу ставоу (б. м. н., 1500 *SD* 7);

с т а в ъ К р ъ н о у л о в ъ (2) *(назва ставу у Молдавському князівстві):* А хотар тои половини (*в ориг.* половино.— *Прим. вид.*) сєло... почєнши от нижнїи конєць става Кръноулова... та чєрєс дѦл... на нижнїи конєць става Кръноулова (Сучава, 1494 *BD* II, 34—35); с т а в ъ р а д и в о у н ъ к о в ъ (1) *(назва ставу у Перемишльській землі):* а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму добровоулно (Перемишль, 1366 *Р* 12).

Б о ж о в с к и й с т а в ъ (1) *див.* ***БОЖОВСКИИ;** Б ѣ е ц ъ к и й с т а в ъ (1), Б ѣ ц ъ с к и й с т а в ъ (1) *див.* ***БѢЄЦЪКИЙ;** в є л и ц к и и с т а в ъ (1) *див.* ***ВЄЛИЦКИИ;** Г у г о в ъ с к и и с т а в ъ (1) *див.* ***ГУГОВЪСКИИ;** И в а ч е в с к и й с т а в ъ (2) *див.* **ИВАЧЕВСКИЙ;** к а л у г є р и ч и н ъ с т а в ъ (1), с т а в ъ к а л у г є р и ч и н ъ (1) *див.* **КАЛУГЄРИЧИНЪ;** М и л є в ъ с т а в ъ (2) *див.* ***МИЛЄВЪ;** п а н к о в ъ с т а в ъ (1) *див.* ***ПАНКОВЪ;** п о п о в ъ с т а в ъ (1) *див.* **ПОПОВЬ**[1]; ю р ї є в ъ с т а в ъ (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

2. загата в річці, яз (9): да нє дадоуть тоты люди ис тѦ(х) сєла(х) (!) ни да(н), ни посадоу... а тако(ж)... да нє робѦ(т) ни на млинны (sic.— *Прим. вид.*) и ставо(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а хотар вишєписани... и долоу лопатна до оусти лопатнои гдє оупадаєть з бєзинъ оу ставоу почєнши... та врѣхомъ дѣла (б. м. н., 1500 *SD* 7);

с т а в ъ с ы п а т и (2) насипати, будувати греблю: а четыри члвки новы(х) єщо воли нє высєдєли а новины бы(л) имъ кнѦ(з) Сємє(н) оувє(л) сєно косити и ставъ сыпати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); с т а в ъ с ы п ы в а т и (5) неодноразово насипати, будувати греблю: Сєло водотыинъ а в томъ сєлє дєвєть слоу(г) ко(н)ми слоужать на во(и)ноу хоживали сєно кошивали ста(в) сыпавали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **став, ставъ, ста(в)** 8 (1458 *ОЖДМ*; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; XV ст. *ИК*; 1479 *BD* I, 221); *зам. род.* до **ставъ, ставь** 3 (1456 *Cost.* II, 582; 1479 *BD* I, 22; 1488 *ДГСПМ*); *зам. ор.* мѣстъ за(съ)... **став** 5 (1468 *BD* I, 126; 1479 *BD* I, 221); *род. одн.* **ставоу, ставу** 18 (1448 *Cost.* II, 324; 1451 *ДГШХ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1463 *AS* I, 55; 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1488 *AS* I, 242; 1491 *BD* I, 468; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **става** 11 (1359 *Р* 10; 1445 *Р* 150; 1456 *Cost.* II, 582; 1488 *ДГСПМ;*

Cost. S. 127; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 34; 1499 *BD* II, 154); **ста(в)** 4 (1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *ПГСММЦ*; 1479—1480 *Cost. S.* 105); *дав. одн.* **ставоу** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн.* **ставъ, став, ста(в)** 16 (1432 *ДГВІН*; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *ОЖДМ*; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1463 *AS* I, 55; **бл.** 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1488 *ДГСПМ*; *Cost. S.* 127 і т. ін.); *зам. ор.* и съ мѣстъ за **став** 2 (1468 *BD* I, 125); *ор. одн.* **ставо(м), ставомъ, ставом** (1390 *Р* 176; 1443—1446 *Р* 147; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1456 *Cost.* II, 582; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1462 *Cost. D.* 10; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1481 *AS* I, 77; 1488 *BD* I, 356); *місц. одн.* оу (на) **ставоу, ставу** (1366 *Р* 12; XV ст. *ИК*; 1475 *AS* I, 71); *наз. мн.* **ставы** 1 (1482 *AS* I, 81); **ставове** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **ставовъ** (XV ст. *ИК*); *знах. мн.* **ставы** (1368 *Р* 15; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *ПГСММЦ*; 1463 *AS* I, 55); *ор. мн.* **ставы, stawy** 43 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 2; 1394 *Р* 54; 1400 *Р* 61; 1415 *Р* 87; 1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Р* 128; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **sthawi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **ставми** 2 (1407 *Р* 72; 1488 *BD* I, 354); **ставами** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* на **ставо(х), ставо(х)** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).

Див. ще ***МАРКОВЪ СТАВЪ, НОВЫИ СТАВЪ, *СТАВОК.**

***СТАВЪ**[2] *ч.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* и еще есмы придали имъ к томоу монастиреви три села по(д) високою доубровою на имѧ где был ватаманъ минко, дроугоє село оу и(х) става, третіє село где былъ кнѧзь станъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233); и еще есми єму дали... ста(в) на сухои жежиорѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ста(в)** (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн.* **ставоу** 2 (1429 *Cost.* I, 269); **става** 1 (1428 *Cost.* I, 233); **ста(в)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **ста(в)** (1445 *Cost.* II, 212).

СТАВЬ *див.* **СТАВЪ**[1].

***СТАДЛО** *с.* (1) (*стп.* stadło) *(суспільне становище)* стан: мы иліа воевода... знаменито чини(м)... како... владиславовы, кролевы... оучера, тоу, оу левовы, посполоу съ... боѧрє и панстви... каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *род. одн.* **стадла** (1436 *Cost.* II, 698).

***СТАДО** *с.* (16) **1.** стадо, череда (15): А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твоє то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); дали єму село оу теребовльскии волости новосельцѣ а шисть кобылъ и стада (Вишня, 1393 *Р* 52); и двораниив вашей милости... говорилъ и тымъ земяномъ, абы... в то пылехъ зверинъныхъ по волнину стад... не поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV. 20—21); мы єздживали тоут в ловы, коли дворец Березкий над рекою Зелвою на стадо своє панъ Копач селит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха (!) и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) его паствиті а опѧть овци засѧ не мелъ о(т) пастоуха (XV ст. *ВС* 27); Тѣжь оуставлѧємъ хто имаеть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаеть по(д) стороже (!) паствить о(т) юрьєва днѧ до міхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.); а коли стадо Глушыцкое гонять у волость в Дубровенъскомъ пути, и они в тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

2. *(група віруючих по відношенню до священика)* паства (1): не оубоися малая мое стада бл҃гоизволи бо оц҃ мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **стада** (1393 *Р* 52; п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29, 193; 1495 *АЛМ* 85); *знах. одн.* **стадо, ста(до)** (1386—1418 *Р* 35; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 85; XV ст. *ВС* 27; 1499 *РИБ* 776); *род. мн.* **стад** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн.* **ста(д)** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *кл. ф. мн.* **стада** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

***СТАДЪНЫИ** *прикм.* (1) кобыла стадъная *див.* ***КОБЫЛА**[1].

ФОРМИ: *род. мн.* стадъныхъ (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***СТАИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* мы великий кн(ѧ)зь Швитрикгайлъ... чиним знаменито... иж... даем и дали есмо... Олфероу... селище Стаи оу луцкомъ повѣте (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах.* **Стаи** (1446 *AS* I, 42).

***СТАЛОСТЬ** *ж.* (1) *(дотримування зобов'язань, повинностей)* сталість, постійність: а ѧкосѧ они записали пре-ре(ч)ны(м) кроле(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости и коу ины(м) певны(м) слюбо(м), мы... виновати есмо вѣрне ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сталости** (1448 *Cost.* II, 733).

***СТАЛЫИ** *прикм.* (1) сталий, постійний: А на болшоую крѣпост и потвръжденіе сталои вѣри, нашоу печат болшоую... велѣли єсмы привѣсити к семоу листоу нашемоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **сталои** (1499 *BD* II, 425).

***СТАМНИКЪ** *ч.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали есмы ємоу... єдно село где є(ст) домъ його на стамникоу (Сучава, 1432 *Cost.* I, 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **стамни(к)** (1432 *Cost.* I, 337); *місц. одн.* на **стамникоу** (1432 *Cost.* I, 338).

СТАН *див.* **СТАНЪ.**

СТАНА *ж.* (44) (*особова назва, пор.* Станъ, *болг.* Стана): Азъ рабь бж҃їи... именемъ стефанъ, по прозвищоу, винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дш҃ѫ... и сестрѣ мои(х) моушѫ и станѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); И оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... Сими Бенѣ и сестри его Моуши... и племеници их Стани (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стана, стана** (1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 394; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* I, 64; 1497 *BD* II, 96; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *род. одн.* **Станы** (1462 *BD* I, 55); *дав. одн.* **Стани** 19 (1442 *Cost.* II, 101; 1484 *BD* I, 278; 1491 *BD* I, 447; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 74, 87; 1497 *BD* II, 96, 115; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Станѣ** 2 (1424—1425 *DBAc* 19; 1461 *BD* I, 45); **Станы** 1 (1462 *BD* I, 55); *знах. одн.* **станѫ** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **Станою** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще **СТАНКА.**

СТАНАИНЪ *прикм.* (1): а оу то(м) сели десѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и сынъ станаинъ петра(ш) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **станаинъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

***СТАНИГА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а⟩ хотаръ томоу селу почениши о(т) могылы... та дорогою до потока що идетъ на радеша(н) подли станигы (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *род. одн.* **станигы** (1424 *Cost.* I, 162).

***СТАНИЖИНЪ** *прикм.* (3): а такожь пань косте логоѳетъ далъ свое привилїе... оу роукы сномь станижинымь, ванчи и или (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **станижины** (1442 *Cost.* II, 87, 88); *дав. мн.* **станижинымь** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще ***СТЪНИГОВЪ.**

Пор. **СТЪНИГА.**

***СТАНИМИРЪ** *ч.* (6) *(особова назва):* А на то єст... вѣра нашых бояръ: в. п. Козмы Шандровича... в. п. Станимира (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А на то ест вѣра... бояръ наших: в. п. Влаикоула... в. п. Станимира (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **Станимира, станимира** (1457 *BD* I, 4; *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 270).

СТАНИН *прикм.* (12): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... сынове Станини.. и разделили своѦ праваѦ отнина (Сучава, 1490 *BD* I, 403); ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Косте та заплатили... ӣ злат татарскых оу роуки Іоноу... и братом єго Іоноу и Драготъ, сыном Станин⟨им⟩ (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Станин** (1495 *BD* II, 53, 248); *дав. одн. ч.* **Станин(оу)** (1495 *BD* II, 53); *наз. мн. ч.* **Станини** (1490 *BD* I, 403; 1494 *BD* II, 34, 35, 36; 1495 *BD* II, 39, 53; 1497 *BD* II, 123); *дав. мн.* **Станин⟨им⟩** 1 (1497 *BD* II, 124); ! станини 1 (1495 *BD* II, 53).
Пор. **СТАНА.**
СТАНИСЛАВ *див.* **СТАНИСЛАВЪ.**
***СТАНИСЛАВОВЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра моѦ и... вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); A pry tom były... służebnyci namisnyka beresteyskaho pana Stanysławow mychayłowycza Fedka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **станиславова** (1392 *Cost.* I, 8); *наз. мн. ч.* **Stanysławow** (1500 *ДПЖН*).
Пор. **СТАНИСЛАВЪ.**
СТАНИСЛАВЪ, СТАНИСЛАВЬ, СТАНИСЛАВ *ч.* (44) *(особова назва)*: а на то... вѣра пана станислава єловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); Мы воицехъ з бж̃иєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии... слюбуемы... воєводамъ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... плебанъ Володимерский князъ Станиславъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); И мы пн̃у Станиславу старосте жомои(т)скому прывилє(и) дя(д)ка своего... казали пере(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Станиславъ, станиславъ, Станиславь, станиславь, Станислав, станисла(в), Стан(иславъ), Ст⟨аниславъ⟩** 14 (1395 *Cost.* II, 609, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 628; 1414 *DIR«A»* 441; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 122; 1466 *AS* I, 63; 1467 *BD* II, 297; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1494 *АЛМ* 54; *РИБ* 561; 1499 *ГОКІР*); *ск. н.* **ст(и), с(т), ста(и)** 6 (1495 *ВК*; *ВМЗД*; 1496 *ВМКФС*; 1499 *ВФ*; *ГОКІР*); *род. одн.* **станислава, станїслава, стан⟨и⟩слава** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1412 *DIR«A»* 440; 1451 *АкЮЗР* II, 106 і т. ін.); *дав. одн.* **Станиславу** (1433—1443 *АРМ*; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **Станислава, станислава** (1468 *BD* II, 305; 1495 *ВМЗД*); *ор. одн.* **станиславом** (1462 *BD* II, 292).
СТАНКА *ж.* (10) *(особова назва)*: да ест Станци от нас оурик (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А пак(ь) привилїє що имала Мароуш(ь)ка и сєстра єи Стан(ь)ка... от дѣда на⟨шег(о) от⟩ Алєксан(ь)дра Воєводї... на тоє село, а они єще ю дали оу роукы слоугам(ь) нашимь Мъндри и братоу єго Дрьгою (Гирлов, 1499 *RA* 257).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Станка** 3 (1480 *BD* I, 244; 1493 *BD* II, 18, 19); **Стан(ь)ка** 2 (1499 *RA* 257); *дав. одн.* **Станци** 3 (1480 *BD* I, 244); **ста(н)ки** 1 (1491 *Cost. D.* 37); **Стан(ь)кы** 1 (1499 *RA* 257).
Див. ще **СТАНА.**
СТАНКО *ч.* (1) (*особова назва, пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): а за проуто(м) на деренико(х) да єсть мѣсть (!) гдє станко сєлитъ (!) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).
ФОРМИ: *наз. одн.* **станко** 1 (1429 *Cost.* I, 269).
Див. ще **СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ, СТАНѦ.**
СТАНКОВИЧЪ, СТАНКОВИЧ *ч.* (8) *(особова назва)*: я ларио(н) мѣнѦ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... свои(м) имє(н)є(м)... на єго имє(н)є... которое жь о(н) коупи(л)... оу ва(н)ка ста(н)ковичѦ дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А при томъ были... пан Миколай Радивилович, воєвода троцкий... пан Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Станковичъ** 1 (1495 *РИБ* 602); **Станкович** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **Стан, ст(и), с(т)** 4 (1496 *АЛРГ* 71; *ВМКФС*; 1499 *ВФ*); *род. одн.* **ста(и)ковичѧ** 1 (1467 *СП* № 13); **ста(н)ковича** 1 (1490 *Пам.*).
***СТАНКОВО** *с.* (2) *(назва села у Троцькому воєводстві)*: и коли єсмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ єсмы тую клѣть не запечатану ничимъ, а въ тои клѣти скарбу не было ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *род. одн.* **Станкова** (1498 *АЛМ* 163).
***СТАНКОВСКИИ** *прикм.* (1): сє азь... іо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потврьдили єсми стои нашеи єпископїи... ӣ црко(в)... ӓ црко(в) на лоукавци... є̃ црко(в) жадовска... г̃ црко(в) станковска (Сучава, 1490 *DC* 146—147).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **станковска** (1490 *DC* 147).
***СТАНКОВЪ** *прикм.* (1): А Новоє село Драгумирово, и брата єго Станково, и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Станково** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).
Пор. **СТАНКО.**
СТАНКОУЦЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): єще єсмы дали имъ... четири села на имѦ где быль лацко, дроугоє где єс(т) михоулъ... третїє где єс(т) станкоуцъ, четвртоє где єс(т) станчоулъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).
ФОРМИ: *наз. одн.* **станкоуцъ** (1426 *Cost.* I, 182).
Див. ще **СТАНКО, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ, СТАНѦ.**
***СТАНЛѦ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а был соудъ оу СтанлѦ в домоу (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Станлѧ** (1369 *ПСЧК*).
СТАНОВ *прикм.* (5): и єще єсми дали... пан(у) михаилу логоѳет(у)... села... на имѣ где є(ст) чунка ста(н)... и монасти(р) чунка стано(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); и дали єсми... три села що на Добровєць: єдно на имѣ Роуси, где быль дворь Станов Поповича (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Станов** 2 (1499 *BD* II, 162, 163); *знах. одн. ч.* **стано(в)** 1 (1445 *Cost.* II, 219); *наз. одн. ж.* **Станова** 1 (1497 *BD* II, 97); *зам. дав.* дочци **Станова** 1 (1497 *BD* II, 98).
Пор. **СТАНЪ.**
СТАНОВИТИ *дієсл. недок.* (5) (кого, що) затримувати (кого, що), чинити перешкоди (кому, чому): про то(ж), о(т) сєго часа, що бы єсте не становили и(х), алє да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а вы и(х) товаръ да нє смѣє(т) становити али становитє о(т) то(г) сто(л)ца где ва(м) щкодє (!) оучинили (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).
ФОРМИ: *інф.* **становити** (1435 *Cost.* II, 695; 1437 *DIR* № 8); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **що бы єсте... становили** (1435 *Cost.* II, 695); *нак. сп. 2 ос. мн.* **становитє** (1437 *DIR* № 8).
Див. ще ***СТАНОВИТИ СѦ 2.**
***СТАНОВИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) 1. *(займати місце)* поміщатися, ставати (1): нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрѦть нє дєръжа соромоу а инъдє (с̃) становѦ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.).
2. *пас.* (кому) затримуватися, *(про перешкоди)* чинитися (кому в чому) (1): а тако(ж) да сѦ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(м) (!) тръговлю (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **(с̃) становѧ(т)** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѧ... станови(т)** (1437 *Cost.* II, 709).
Див. ще **СТАНОВИТИ.**

СТАНОВО *с.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... селищ⟨є на им⟩ѣ станово (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **станово** (1448 *Cost.* II, 316).

СТАНОУЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* суч. Стальнівці: и дали єсми имъ... двѣ селѣ на имѣ кошиловци и станоуловци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *наз.* **станоуловци** (1432 *Cost.* I, 330).

Див. ще **СТЪНИЛЄЩЇИ.**

СТАНЧОУЛ *див.* **СТАНЧОУЛЪ.**

СТАНЧОУЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): А на то єст вєликаѧ марторїѧ... пан Маноило, пан Станчоулоу (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ, СТАНѦ.**

СТАНЧОУЛЪ, СТАНЧОУЛ, СТАНЧЮЛЪ, СТАНЧЮЛ *ч.* (252) *(особова назва, молд., пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): єще єсмы дали имъ на нирновѣ четири сєла, на имѧ гдє былъ лацко... четвртоє гдє єс(т) станчоулъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); мы Стефан воєвода... знаменито чинимь... оже тота истинна Васоутка... жена Станчюла аоурарѧ, жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю, дали... єсмы єи... єи правоу и (!) отниноу и дѣдиноу (Сучава, 1498 *BD* II, 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **станчоулъ, Станчоул, станчоу(л), ста(и)чоу(л), станъчоу(л)** 31 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 269; 1432 *Cost.* I, 343; 1436 *Cost.* II, 701; 1446 *Cost.* II, 247; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *Cost. S.* 34; 1470 *BD* I, 141; 1487 *BD* I, 516 і т. ін.); **станчюлъ, ста(н)чюлъ, Станчюл, станчю(л), ста(н)чю(л)** 21 (1436 *DIR«A»* 469; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *BD* I, 32; 1463 *BD* I, 74; !466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 224; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); ! **Stanczyl** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **станчоула, ста(н)чула, Стан⟨чоула⟩, станчоу⟨ла⟩** 120 (1428 *Cost.* I, 221; 1433 *Cost.* I, 350; 1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DIR«A»* 477; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 324; 1453 *Cost.* II, 462; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1475 *Cost. D.* 4 і т. ін.); **станчюла, Станчюла, ста(н)чюла, стан⟨чюла⟩** 59 (1434 *Cost.* II, 386; 1436 *Cost.* II, 476; 1442 *Cost.* II, 93; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *BD* I, 65; 1473 *BD* I, 184; 1479 *BD* I, 228; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); **Станчюл, станчю(л)** 2 (1443 *Cost.* II, 156; 1470 *BD* I, 153); **станчу(л)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); ! **станчоу** 1 (1443 *Cost.* II, 129); *дав. одн.* **Станчюлоу** 8 (1448 *Cost.* II, 300, 306; 1484 *BD* II, 285, 286; 1491 *BD* I, 458; *CVD* 3); **Станчоулоу, Стан⟨чоул⟩оу** 3 (1482 *BD* I, 260; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373); **станчоулови** 3 (1428 *Cost.* I, 221; 1439 *Cost.* II, 35); *ор. одн.* **станчюломъ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); **Станчоулом** 1 (1482 *BD* I, 260).

Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЪ, СТАНѦ.**

СТАНЪ, СТАНЬ, СТАН *ч.* (134) *(особова назва, пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): ⟨а на⟩ то... вѣра пана Стана постєлника и дѣтєи єго (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56—57); мы илїа воєводѣ... знаємо чинимь... оже тотъ истинныи слоуга нашь... пань стань бабичъ... служилъ намь правою и вѣрною слоужбою (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); И оу том також прїидоша прѧд нами... оуси оуноукове Стана Брълича... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Станъ, стань, ⟨с⟩тань, Стан, ста(н)** (1407 *Cost.* II, 629; 1418 *Cost.* I, 127; 1428 *Cost.* I, 233; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *DIR«A»* 469; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 362; 1473 *BD* I, 190; 1490 *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *род. одн.* **Стана, стана** 95 (1407 *Cost.* I, 57; 1415 *Cost.* I, 116; 1425 *Cost.* I, 169; 1433 *Cost.* I, 364; 1439 *Cost.* II, 41; 1443 *Cost.* II, 160; 1465 *BD* I, 88: 1468 *BD* I, 130; 1497 *BD* II, 116; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); ! **ста** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *дав. одн.* **Станоу** (1473 *BD* I, 190; 1493 *CVD* 6).

Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНѦ.**

***СТАНЪЧОУЛЪ** *див.* **СТАНЧОУЛЪ.**

СТАНЬ *див.* **СТАНЪ.**

***СТАНЬКА** *див.* **СТАНКА.**

СТАНѦ *ч.* (3) *(особова назва, пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): мы Илїа воєвода... чинимъ знамєнито... оже тотъ истинны ⟨сл⟩оуга нашъ станѧ дали єсми ємоу єдно село (Сучава, XV ст. *ДГВІС*); а дроугаа част от тѧх сел да єст Аноушки, дочки Стани, самои (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **станѧ** (XV ст. *ДГВІС*); *род. одн.* **Стани** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ.**

СТАРЕЙШИЙ, СТАРЕЙШЫЙ *прикм. в. ст.* (5) **1.** *(за віком)* старший (3): И уделил ему панъ Боръсанъ, старейшый братъ, своего стада пять кобылъ стадъныхъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

2. *(у знач. іменника)* **а)** *(за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії)* старший (1): а оу томь пєремирьи кто кому криво учинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишєму и оучинити тому исъправу (б. м. н., 1352 *Р* 6); **б)** *(у мн.)* попередники (1): мы алєксандро воєвода... слюбуємы нашєю доброю волєю... оуспомѣноувшє наши прєдкы и старѣишїи, пєтра воєводы и оҭцѧ нашєго, романа воєводы, слоужити... и доброую радоу радити нашємоу миломоу господарю (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старейшый** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **старейший** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн. ч.* **старѣишєму** (1352 *Р* 6); *знах. мн.* **старѣишїи** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще **СТАРШИИ.**

Пор. **СТАРЫИ.**

СТАРЄЦЪ, СТАРЄЦЬ *ч.* (50) **1.** *(тільки у множині) (старі поважні люди, що виступали як свідки на суді, перев. у справах про визначення меж земельної власності)* старці (20): тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлѧны и съ старци смолвивьши сѧ и вона два прилюбила (Галич, 1404 *Р* 68); а данило ис воитомъ н вывєли своѣ люди и старци (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы там єхали и стали єсмо на той Мощеницы и п⟨а⟩на Федковы слоуги поставили свои старцы, а Волошин свои (Ступно, 1444 *AS* I, 42); о б ч ї и с т а р ц и (1), с т а р ц и о б ч и и (11) *див.* ***ОБЧИИ.**

2. *(тільки у множині) (у Литовсько-руській державі волосні урядові особи, які збирали данину грішми і натурою та накладали на людей інші податі й повинності)* старці (1): Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali... wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

3. монах (17): а при томъ были старци Печерского манастыра (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были свѣдъци... старци лавровьсции и крилошанє самборьсции (Погоничі, 1422 *Р* 98); мы алєксандръ воєвода... дали єсмы монастироу... што є(ст) на бистрици гдє є(ст) старєцъ ку(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Гноу и оцоу нашємоу Өиларєтоу архимандритоу пєчєрскомоу єжє о хѣ из братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старєцъ** 4 (1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1460 *DIR«A»* 515); **старєць** 1 (1446 *Р* 155); *наз. мн.* **старци** 5 (1398 *ДГПМ*; 1413 *Р* 83; 1422 *Р* 98; 1430 *Р* 116; 1498 *ЧІАФ*); **старцы** 2 (1444 *AS* I, 42; 1481 *ГПМ*); **старцѣ** 1 (1421 *Р* 96); **старцєвє** 1 (1411 *Р* 79); **starcowe** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **старцєвъ** 4 (1411 *Р* 79; 1446 *Р* 154); **старцо(в)** 1 (1419 *Р* 90); *дав. мн.* **старцом, ста(р)цомъ** 3 (1481 *ГПМ*; 1491

АрхЮЗР 8/IV, 158); **!** **старьце** 1 (1422 *P* 97); *знах. мн.* **старцѣ, старьцѣ** 8 (1413 *P* 83; 1419 *P* 90; 1421 *P* 96; 1422 *P* 97; 1430 *P* 116); **старци** 1 (1411 *P* 79); **старцы** 1 (1444 *AS* I, 42); **старцєвъ** 1 (1419 *P* 90); **старцов** 1 (1444 *AS* I, 42); *ор. мн.* **старци, старьци** 13 (1404 *P* 68; 1411 *P* 79; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1422 *P* 97, 98; 1430 *P* 116; 1498 *ЧІАФ*): **старцы** 1 (1446 *P* 154).

***СТАРИИ** *див.* **СТАРЫИ.**

***СТАРИЙ МАНЄВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Маниво: а што матка и⟨а⟩ша держит отчину и⟨а⟩шу и села Манєв, и другий старий Манєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн.* **старий Манєв** (1463 *AS* I, 55).

***СТАРИНА** *див.* **СТАРЫНА.**

СТАРИНКИ *мн.* (1) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві)*: и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *наз.* **Старинки** (1495 *РИБ* 620).

СТАРИЦА, СТАРИЦѢ *ж.* (3) монахиня: мы илїа воєвода... знаменито чиним... оже далъ свѧтопочившыи родитєль нашь... за свою дшоу монастирю... гдє єст антонида старица, єдно сєло на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost* II, 46); а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прѧ(д) старицѣ, алибо прѧ(д) свои моужи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старица** 1 (1439 *Cost.* II, 46); **старицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. ор.* ище(т) прѧ(д) **старицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 462).

СТАРИЩЫНЪ *прикм.* (1) ◇ с т а р и щ ы н ъ д в о р є ц ь (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: а подлѣ то(г) дворища двѣ дворищы штожь оць его коупилъ оу старищычєвъ на имѧ печенчы... а дроугоє гдѣжь былъ старищынъ дворець (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старищыиъ** (1451 *ДГШХ*).

***СТАРИЩЫЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а подлѣ то(г) дворища двѣ дворищы штожь оць его коупилъ оу старищычєвъ (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **старищычєвъ** (1451 *ДГШХ*).

СТАРЇИ *див.* **СТАРЫИ.**

СТАРОДАВНА *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**

***СТАРОДУБСКИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Сє Азъ кнѧ(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)ки знамєни(т) чинимы... аже слюбую и слюби(л) есми... по смерти на(ш)го г(с)дрѧ великого кнѧ(з) витовта нє искати ми иныхъ господаревъ мимо наше(г) милого господарѧ кролѧ влодислава пол(с)кого (б. озера Круди, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стародуб(с)ки** (1400 *P* 62).

***СТАРОДОУБЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Чернігово-Сіверській землі)* Стародуб: И повела нас пани Василєваѧ верхъ речки... до Стародоуба (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стародоуба** (1478 *AS* III, 17).

***STAROZITHNIJ** *прикм.* (1) (*стч.* starožitný, *стп.* starożytny) *(похилий за віком)* старий: Tho wiwył Woczicz so starozithnimy liudmy thutho (!) zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *ор. мн.* **starozithnimy** (1413 *GL* 48).

! СТАРОНА *див.* **СТОРОНА.**

СТАРОСТА *ч.* (242) **1.** *(урядовець, що очолював адміністративну одиницю)* староста (43): А што пакъ ты єсмы пѣнѧзи выдавали панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы ӣ гривєнъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а на то свѣдковє, панъ жюржь староста, панъ михаило дорогунскыи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а до тих люди що соут оу тѣх села (!) аби нє имали дило ни єдин наш боѧрин, ани старости от Цѣцина (Сучава, 1481 *BD* I, 257); И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинских и черновских (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(у Польщі — представник короля, який очолював окрему адміністративно-територіальну одиницю; у Великому князівстві Литовському — представник княжого управління)* староста (182): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ... такъ же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воевода рогозка (Смотрич, 1375 *P* 20); а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снѧтинскы свѣдочю.. иже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *P* 65); А при том были... кнѧз Борис Глинский, а пан Ластавский староста каменицкий (Київ, 1437 *AS* I, 34); А дали есмо... сестреницы паиа Немирины, старосты Луцкого, зверху выписаное имѣнье... вѣчно и непорушно (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земли, пану Петру Яновичу (Краків, 1489 *РИБ* 137); Старостѣ луцкому ... кнѧзю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); а староста каменецкїи тыж абы имал мои от своего господарѣ... над каждым от подданных... оучинити справєдливост людєм и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій... и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

3. *(начальник центрального управління галицько-волинськими землями, що входили до складу Польщі)* генеральний староста (17): А на то послуси панъ староста рускоѣ земли ота пилецкии воєвода цтиборъ (Перемишль, 1359 *P* 10); исталосѧ при державѣ пана оты старосты рускоь злѣ (!) (Львів, 1370 *P* 18); ино оузрєвшю (!) невиность мою вѧцнець (так.— *Прим. вид.*) староста рускии наивышьи и па(н) михалъ бучѧтскии... выбавили мѧ... ис того нѧтьства и со всего злого (Черняхів, 1435 *P* 132); мы александръ воевода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили велеможны(х) паны... то є(ст), панъ андреи ондрѣво(ш) исъ игровоѧ, воєво(д) и староста оусеи земли рускои пополитои, па(н) янъ чашникъ галицкого... иже мы слюбуємъ... служити королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *наз. одн.* **староста** 130 (1359 *P* 10; 1375 *P* 20; 1390 *P* 175; 1407 *P* 72; 1420 *ПГАГ*; 1435 *P* 132; 1451 *P* 159; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **старо(ст)** 1 (1448 *P* 149); **! старосто** 1 (1399 *P* 59); **! sharstha** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *ск. н.* **стар, ста(р), с(т)** 3 (1496 *ВМКФС*; 1498 *ГВКОО*; 1499 *ВФ*); *зам. род.* вѣра (ньоупоминати) **староста** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1458 *Cost.* II, 815); *род. одн.* **старосты** 21 (1370 *P* 18; 1408 *Cost.* I, 61; 1420 *Cost.* I, 136; 1436 *Cost.* I, 481; 1451 *P* 157; 1470 *BD* II, 310; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 86; 1494 *AS* I, 102; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **старости** 9 (1455 *Cost.* II, 769; 1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 203, 206; *Cost. D.* 4; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; XV ст. *BC* 8 зв.; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 424); *дав. одн.* **старостє, старосте, staroste, starostie** 16 (1388 *ZPL* 105; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1487 *АМЛ*; 1488 *РИБ* 424; 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; XV ст. *BC* 38 зв.; 1499 *ВФ* і т. ін.); **старостѣ** 8 (1449 *АЛМ* 8; 1458 *Cost.* II, 815; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 71; 1495 *АЛРГ* 55; 1499 *АЛМ* 36); **старосты** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. одн.* **старосту** 5 (1411 *P* 77; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1430 *P* 116; 1499 *BD* II, 450); **! старосты** 1 (XV ст. *BC* 38); *ор. одн.* **старостою** (1366 *P* 12; 1449 *Cost.* II, 746; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *BC* 8 зв., 33 зв., 38; 1488 *РИБ* 424); *місц. одн.* **при старости** 3 (1435 *Cost.* II, 679; бл. 1458 *P* 168); **при старостѣ** 1 (1369 *ПСЧК*); **о старосте** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); *наз. мн.* **старости, старост⟨и⟩** 10 (1466 *BD* I, 95; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257; 1499 *BD* II, 424, 425, 444); **старосты** 3 (XV ст. *BC* 13 зв.; *СЯ* 9 зв., 43 зв.); **старосте** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* вѣра... **старости** хотинсци

2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); вѣра... **старостѣ** хотинскіи 1 (1473 *ШКН* 165); *зам. дав.* казали **старосты** наши(м) 1 (1457 *Cost.* II, 810); *род. мн.* **старост** (1499 *BD* II, 424); *зам. місц.* лишити на **старост** хотинскых 1 (1499 *BD* II, 424); *дав. мн.* **старостамъ, старо⟨ст⟩ам** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *BD* II, 412; XV ст. *ВС* 16; 1499 *BD* II, 443); *ор. мн.* **старостамы** (1499 *BD* II, 424); *місц. мн.* **на старостах** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **СТАРОСТѢ.**

***СТАРОСТЄСКОУЛЪ** *див.* **СТЪРОСТЄСКОУЛ.**

СТАРОСТИН *див.* **СТАРОСТИНЪ.**

СТАРОСТИНАѦ *ж.* (2) (*стп.* starościna) дружина старости: била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олнзаровая Шиловича, старостинаѧ лоуцкаѧ пани Федка, штож пан єє староста луцкий... пан Олизар Шилович падчерицы своєй... дал и записал по животе панєй своєй нмѣне Хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старостинаѧ** (1487 *AS* I, 87, 240).

СТАРОСТИНЪ, СТАРОСТЫНЪ, СТАРОСТЇНЪ, СТАРОСТИНЬ, СТАРОСТИН *прикм.* (15) (*який належить старості або стосується старости*) старостин: а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а тому свѣдъци панъ миколаи стпиченикъ... воитоко пана старостинъ бра(т) никлєсъ (Галич, 1418 *Р* 89); А при том был... пан Матвей дворѧнин пана старостнн (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старостинъ, старостїнъ, старостинь, старостнн** 7 (1369 *ПСЧК*; 1413 *GL* 48; 1418 *Р* 89; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *СЯ* 43; 1487 *AS* I, 87); **старостынъ** 1 (1359 *Р* 10); *дав. одн. ч., с.* **старостїноу** (XV ст. *ВС* 8, 30; 1413 *GL* 48); *місц. одн. ч.* **на старостѣнѣ** (1421 *Р* 92); *наз. одн. ж.* **старостїна** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн. ж.* **старостиноу, старостїнѫ** (XV ст. *ВС* 34).

***СТАРОСТИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва*): а панове наши по имєню... пань михоу(л) старости(ч) па(н) сина хоти(н)скы (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... оуноукове Михоула Старостича... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старостн(ч)** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **Старостича** (1491 *BD* I, 458).

Див. ще **СТЪРОСТЄСКОУЛ.**

СТАРОСТЇНЪ *див.* **СТАРОСТИНЪ.**

! СТАРОСТО *див.* **СТАРОСТА.**

СТАРОСТЫНЪ *див.* **СТАРОСТИНЪ.**

СТАРОСТѢ, СТАРОСТѦ *ч.* (5) **1.** (*урядовець, що очолював адміністративну одиницю*) староста (4): А на то єст мартоуріа... пан Станчоул... п. Влаикул старостѧ хотинск⟨и⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 150); а на то є(ст) велика марторїа са(м)... Стефа(н) воєво(д)а... па(н) влаику(л) старостѣ хоти(н)скы(и) (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. (*у Польщі — представник короля, який очолював окрему адміністративно-територіальну одиницю*) староста (1): мы романь воєвода... чинимо знаменито... оже тотъ истинныи нашъ милыи отецъ панъ дидрихъ боучацкыи, старостѣ подольскою земли и каменскомоу... слюбилъ ми и записалъ сѧ стоѧти подли насъ съ оусєю своєю радѣ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старостѣ, старостѧ** (1448 *Cost.* II, 305; 1470 *BD* I, 150, 156; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*).

Див. ще **СТАРОСТА.**

! STHARSTHA *див.* **СТАРОСТА.**

СТАРУНЯ *ж.* (2) (*назва села у Галицькій землі*) Старуня: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Старуня** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***STARCZYCZ** *ч.* (2) (*особова назва*): i my tuiu zemlu Chomczynskuiu dali Hrydku a Danilu Starczyczom (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Starczyczy** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. мн.* **Starczyczom** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

СТАРШИИ, СТАРШЫИ, СТАРШЇИ *прикм. в. ст.* (22) **1.** (*за віком*) старший (8): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ, о(т) королѧ... противъ нашего брата старшего, илїѧша воєводы... ты(х) листовь... не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); О братоу старшомъ которы(и) замешькаеть запіса(н) (!) (XV ст. *ВС* 7); а тот город Вишневѣць и со всими тыми селы... достали сѧ брат⟨у⟩ моєму старшему (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

2. (*за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії*) старший (2): купилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшин в олешка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35);

(*у знач. іменника*) старший (4): а дасть ли ми коро(л) его млсть и потверде(т) (так.— *Прим. вид.*) держѧниє проречеhandныхъ гродовъ... до моего живота и Ѧзь ислюбую... по(д) тою присѧгою... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣре(н) быти королеви его млсть (Кременець, 1434 *Р* 131); а они стали и боуръмистръ и съ старшими оузѧли тыє паробъци (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

3. (*шанобливий епітет*) старший (8): мы имаемъ нашому старшомоу великомоу кнѧзю казимироу прыѧти и єго доброго смотрѣти (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); и потомь єсмо не даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднаньє промежи старшихь приѧтелей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старшни, старшїи** 2 (1368 *Р* 15; XV ст. *ВС* 15 зв.); **старшыи** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *род. одн. ч.* **старшего, старьшего** 2 (1434 *Р* 131; 1435 *Cost.* II, 679); **старшого** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *дав. одн. ч.* **старшемоу, старшему** 6 (1435 *Cost.* II, 679; 1445 *Cost.* II, 726; 1482 *AS* I, 81); **старшомоу** 2 (1442 *Cost.* II, 716); *знах. одн. ч.* **старшего** (1435 *Cost.* II, 679); *ор. одн. ч.* **старшимъ** (1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн. ч.* **о старшомъ** (XV ст. *ВС* 7); *род. мн.* **старшихъ, старшихь** (1482 *AS* I, 79; 1499 *РЕА* III, 35); *ор. мн.* **старшими** (XV ст. *ВС* 15; 1481 *BD* II, 365).

Див. ще **СТАРЕЙШИЙ.**

Пор. **СТАРЫИ.**

СТАРЫИ, СТАРЇИ, СТАРЫ *прикм.* (501) **1.** (*який досяг старості*) старий (15): а на то вѣра... пана иона старого о(т) ворона (Сучава, 1403 *ДГАА*); жалова(л) на(м) боѧринъ смоле(н)ски(и)... на бра(т)ю свою на степана є(р)молича а на старого Мисютича а на Ивашка И(л)ича, што(ж) они не хотѧ(т) єму у во(т)чине дѣленицы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы... сыном старого Гажа, оуноуком старого Пєтра Берти (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

2. (*давно встановлений, давно запроваджений*) старий (26): тако(ж) по д̃ гро(ш), да платѣ(т), ка(к) старїи законъ бы(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); Из обычая и права всѧкого старого такъ бывало хто прода(л) дѣди(ч)ство комоу имелъ єго боронить о (!) нагабанїя три лѣта и три мц̃и (XV ст. *СЯ* 42); А також коупцем... да єст им слободно... ходити и торговати, заплативше правоє своє мыто по старомоу законоу и по старомоу складоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*такий, що давно з'явився, побудований, створений і т. ін.*) старий (38): а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочеть (б. м. н., 1366 *Р* 14); а коу томоу придаль єсми на тоую црквь... землю пашноую... почєнши о(т) стго озера... по закопци старыи (Перевали, 1440 *Р* 142);

основана быс црквь прстыа бдца печрскаа на **старом** основаніи (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); А кторыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, мынаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили **старыми** дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А хотар томоу... селоу... да ест... на копаноу могилоу, от толѣ на **староую** могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(про землю) давноосвоєний, оброблений (4): да нє имаютъ николи оуспоминати иліашевы сынове... о то(м) вышеписанномъ хотари, половина що къ бълне(щ)ем (sic.— *Прим. вид.*) прислушаєтъ... и полє оусє и **стараа** царина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132); и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы... новинъ с пол **старыхъ** не причинивали (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

3. *(який був перед тим, раніше)* колишній, попередній, старий (397): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвердили... иных **старых** кнѦзии листов (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо... нашє село надѣєво... со всѣмъ оужиткомъ како к нєму из вѣку прислушѦло **стары**ми границѦми (Львів, 1399 *P* 59); а хотарь тѣмъ сєломъ по **старому** хотару со оусихъ сторонъ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати... кторoу(ю) оудила(л) отецъ єго мл(с)ти, **стары** коро(л) нєбо(ж)чи(к), дидови нашем(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); И они подали светки — **старого** войта Луцкого Труша, а мѣщанина Луцкого Сенка (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); А хотарь имь по **старому** хотароу... по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

4. *(вищий за родовим старшинством, впливовістю і т. ін.)* старий, старший (4): а нашъ господаръ... и рада усѣ **старая** и молодая, такожъ имаютъ подли на(с) стати и боронити на(с) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); мы Стєфань воевода... вызнавамы... аже мы и слюбоуємь (!)... и съ оусими нашими паны, и **старыми** и молодыми,.. великомоу кнѦзю литовскомоу... абыхомь верни... были (Сучава, 1468 *BD* II, 301); б о я р и н ъ с т а р ї и (1), 〈б о я р н н ъ, б о л ѣ р и н ъ〉 с т а р ы и (6), с т а р ы и б о я р и н ъ (1) *див.* **БОЯРИНЪ**.

5. *(який користується повагою, довір'ям)* поважний (8): Tohdy Burgrabia Michał... so **staremy** liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hraniсza (Галич, 1413 *GL* 48); И они подали светки... мѣщанина Луцкого Сенка и иныхъ мѣщанъ Луцкихъ **старыхъ** (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

◇ч е л о в є к ъ с т а р ы и (1) *див.* **ЧЕЛОВѢКЪ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старыи, стары(и)** 6 (1435 *Cost.* II, 687; 1448 *Cost.* II, 362, 737; бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1499 *АЛРГ* 94); **стары** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 771; 1468 *BD* II, 301); **старїи** 3 (1448 *Cost.* II, 741; 1463 *Cost. S.* 45; 1492 *Cost. S.* 162); **! стыры** 1 (1452 *DIR«A»* 500); *род. одн. ч., с.* **старого, старо(г), старо〈го〉** 25 (1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 85; 1443 *Cost.* II, 145; 1445 *Cost.* II, 219; 1461 *BD* I, 45; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1479 *BD* II, 351; 1488 *BD* I, 361; 1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **стараго** 6 (1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 66; 1466 *BD* I, 105; 1484 *BD* I, 279; 1489 *BD* I, 376; 1493 *Cost. S.* 175); *дав. одн. ч., с.* **старомоу, старому, ста〈ро〉моу** (1411 *DIR«A»* 439; 1424 *Cost.* II, 956; 1433 *Cost.* I, 361; 1443 *Cost.* II, 149; 1458 *DIR«A»* 512; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 356; 1493 *BD* II, 3; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **старого** 5 (1468 *BD* II, 302; 1488 *ДГСПМ*; 1495 *АЛМ* 88; *БСКИ*); **старїи** 4 (1473 *BD* I, 184; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 63, 64); **старый** 1 (1443 *P* 145); **стары** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *ор. одн. ч., с.* **старымъ, стары(м)** 6 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 317; 1432 *Cost.* I, 331; 1452 *Cost.* II, 422); **старимъ, старнмь** 5 (1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 364; 1449 *Cost.* II, 386; 1491 *BD* I, 449); *місц. одн. ч., с.* **по (на, оу) старомъ, старомь, старом, старо(м)** 9 (1440 *P* 142; 1443 *Cost.* II, 149, 156; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272; 1465 *АкВАК* III, 4; бл. 1470 *ОБРН* 129; 1493 *Cost. S.* 176; 1499 *BD* II, 148); **по старимъ, старим** 2 (1433 *Cost.* II, 594; 1491 *BD* I, 464); **по стары(м)** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **по старомоу** 1 (1473 *BD* I, 190); *наз. одн. с.* **старое** (1437 *Cost.* I, 515; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1494 *BD* II, 35, 37); *знах. одн. с.* **старое** (1445 *P* 150; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1472 *BD* I, 169; 1490 *BD* I, 392); *наз. одн. ж.* **стараа, старая** (1435 *Cost.* II, 687; 1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. одн. ж.* **старои** (1440 *DIR«A»* 433; 1470 *BD* I, 152); *дав. одн. ж.* **старой** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн. ж.* **староую, старую** (1400 *Cost.* II, 619; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1499 *BD* II, 148); *ор. одн. ж.* **старою** (1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн. ж.* **по старои** (1489 *BD* I, 374); *наз. мн. ч.* **старыи** 1 (1448 *Cost.* II, 313); **старїи І** (1435 *Cost.* II, 689); **стары** 1 (1462 *BD* II, 289); *наз мн. с.* **! тараа** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *род. мн.* **старыхъ, старых, стары(х)** 13 (1361 *AGZ* 6; 1433 *Cost.* II, 651; 1453 *Cost.* II, 765; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301, 302; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; XV ст. *BC* 10; 1496 *ОПВВД*; *ПДСВВ*); **старих** 4 (1484 *BD* I, 285; 1493 *BD* II, 3); **! стареи** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. мн.* **старымъ, старымь, ста〈ры〉мь, старым, стары(м)** 18 (1366 *P* 14; 1423 *Cost* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1433 *Cost.* I, 353; 1445 *Cost.* II, 219; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 153; 1479 *ВАМ* 62 і т. ін.); **старимъ, старим, стари(м)** 5 (1432 *ДГВІН*; 1433 *Cost.* I, 350; 1484 *BD* I, 278; 1490 *BD* I, 434); **! старо(м)** 1 (1428 *Cost.* I, 218); **! хотары(м)** 1 (1423 *Cost.* I, 154); *знах. мн.* **старых** (XV ст. *СГЧА*); *знах. мн. ч.* **старыхъ** 5 (1445 *P* 150; XV ст. *BC* 18 зв.; 1495 *АЛМ* 88); **старыи** 3 (1420 *Cost.* I, 135; 1440 *P* 142; 1462 *BD* II, 285); *ор. мн.* **старыми, 〈стар〉ыми** 70 (1399 *P* 59; 1403 *ДГАА*; 1414 *DIR«A»* 441; 1428 *Cost.* I, 206; 1438 *Cost.* II, 15; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 496; 1487 *РИБ* 227; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **старими, 〈с〉тарими, стар〈и〉ми** 38 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 221; 1434 *Cost.* I, 386; 1445 *Cost.* II, 231; 1455 *Cost.* II, 544; 1458 *BD* I, 20; 1467 *BD* I, 122; 1472 *BD* I, 170; 1488 *BD* I, 345; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **старимы, starimy** 5 (1413 *GL* 48; 1460 *Cost. S.* 41; 1495 *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 144, 167); **staremy** 1 (1413 *GL* 48); **! староми** 1 (1442 *Cost.* II, 101); *місц. мн.* **в стары(х)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

Пор. **СТАРЕЙШИЙ, СТАРШИИ.**

СТАРЫНА *ж.* (3) *(давно встановлений порядок, закон)* давній звичай (1): и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... а сѣна четыры стырты ставять, и на Усоячи ѣзъ забивають **старына** жъ, а варейнинахъ не бывало, то имъ, господару, новина жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); и з с т а р и н ы (1) віддавна, з давніх-давен: И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли... и ничего церъковного не брали, занъ же дей изстарины тои Божей церкви и попомъ ее ни отъ кого обидъ не чинилося (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); п о с т а р и н е (1) по-давньому, як було раніше: а обрубъ земляный тому именицу моему Лопавшомъ по старине (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старына** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *род. одн.* **старины** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *дав. одн.* **старине** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***СТАРЫШИИ** *див.* **СТАРШИИ.**

***СТАРѢИШИИ** *див.* **СТАРЕЙШИЙ.**

***СТАТ** *ч.* (2) майно, скарб, статок: А што был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой **стат**... и я тых пенезей не взялъ у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стат** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще ***СТАТОКЪ.**

СТАТИ[1], СТАТЇ *дієсл. недок. і док.* (65) **1.** *док.* прибути, з'явитися, стати (16): по ишествьи стго дха литовьскимъ кнѦземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6); а кто на рокъ не станеть... тотъ стратилъ (Галич, 1401 *Р* 65); и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ, а п. Михайло Маскевичъ передо мъною сталъ тутъ же (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а не стане(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станеть алюбо слѫгѫ пошлеть тогды виноватыи изостане(т) винѣ двема волы (XV ст. *ВС* 17 зв.); И мы... рокъ есмо положили теши его передъ нами стати на запусты на наши великіи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); къ правоу стати (2), стати къ правоу (2), стати на правѣ (1) *див.* **ПРАВО[1]**.

2. *док.* (між кого, від кого кому, на кого і без додатка) (*випасти*) статися, трапитися (між ким, з ким) (7): оу другомъ пакъ лѣтѣ стала межи на(с) замѦтнѦ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тежь то изволи(л) есмы ему аж бы его аж бы коли нѣкотораѦ пригода ему ста(л) тогды има то село замѣни(т) (Львів, 1399 *Р* 59); а... коли бы стала какаа налога на александра воєво(доу), а о(н) штобы не иска(л) иную сторону, але щобы пришо(л) до королевскои земли (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); А отъ мене коли змолышъ и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть... а о томъ деле коли Ѧ боудоу ведати... к тобе исъ птичею языкъ вести не пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

3. *док.* (без додатка) статися, відбутися, мати місце (3): stalo poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyatoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166); Въ соуботоу, въ день свѦтого Францишка... снемь посполиты... под Хотинем был и сталь и чинень (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. *док.* стати, зупинитися (7): тоти старци.. стали оу великого крихова (Зудечів, 1413 *Р* 83); и мы там ехали и стали есмо на той Мошеницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а они стали и боуръмистръ и съ старшими оузѦли тые паробъцы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

5. *недок.* (подлі кого, проти кого, проти кому, за ким, з ким) стояти (за кого), заступатися (за кого, що), захищати (кого, що) (18): а николи сѦ роздѣлити... и с крольвьствомъ польскимь... посполу стати противу іхъ неприѦтелемъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); а нашъ господаръ, кроль, короуна и рада... такожъ имають подли на(с) стати и боронити на(с) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); тако слюбили нам, Стефаноу воєводи, оборонити нас завжды... и заоужды подли нас и ис намы стати и помочи нам давати против того тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

6. *док* (з ким проти кого) виступити (проти кого), стати (на кого) (1): мы па(к) не поспѣли есмо и спрѦтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ есть и с тыми стали есмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

7. *док.* (*лише у формі 2 ос. нак. способу*) здійснитися, сповнитися, статися, хай буде (1): Во имѦ бь(ж)є ста(н) (Львів, 1399 *Р* 59).

8. *док.* настати, початися (2): а коли миръ станеть юрью кнѦзю города лишитисѦ (б. м. н., 1352 *Р* 6); коли пак стала валка оу земли и они пошли под леc к Ступну на речкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

9. *док.* (*лише у 3 ос. одн.*) як належить, як подобає (1): имає(м) имъ заплатоу всю заплатити, яко(ж) и(м) право скаже(м) (!) и на ку(м) стане(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

10. *док.* (*у знач. допоміжного дієслова*) стати (2): берди давыдъ ти кнѦ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому гдрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*);

◊ стати на мир (1) помиритися, погодитися: А пан Пєтръ єще придал Илцѣ за тоє село м злат татарскых; и стали на вѣчны мир (Сучава, 1473 *BD* I, 186—187); стати на томъ (1) домовитися (про що): и стали есмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) пєре(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *інф.* **стати, статї, ста(ти)** (1352 *Р* 6; 1393 *Cost.* II, 608; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1439 *Cost.* II, 714; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289; 1498 *АЛМ* 169; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сталъ, стал, сталь** (1369 *ПСЧК*; 1401 *Р* 66; 1467 *BD* II, 297; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *3 ос. одн. ж.* **стала, ста(л)** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1444 *AS* I, 42; 1445 *Cost.* II, 729); *3 ос. одн. с.* **стало, stalo** (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *GL* 166; 1499 *BD* II, 447); *1 ос. мн.* **стали есмо** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1444 *AS* I, 42; 1445 *Cost.* II, 729); **сталї** 1 (1421 *Р* 95); *3 ос. мн.* **стали, сталї** (1392—1393 *РФВ* 170; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1473 *BD* I, 187; 1481 *BD* II, 365); *майб. 1 ос. одн.* **стану** (1398 *ЗЛЕІК*); *3 ос. одн.* **станеть** 7 (1352 *Р* 6; 1401 *Р* 65; XV ст. *ВС* 13 зв., 17 зв., 18; 1484 *ЯМ*); **стане(т)** 7 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17 зв.; 1457 *Cost.* II, 810); **! станетьть** 1 (XV ст. *ВС* 10); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы (ижбы)... сталъ, ста(л)ъ** (XV ст. *ВС* 8 зв.; 1404 *Р* 68); *3 ос. одн. ж.* **бы (ажбы, коли бы) стала, ста(л)** (1399 *Р* 59; 1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 770); *3 ос. мн.* **абы... стали** (1462 *BD* II, 289, 290); *нак. сп. 2 ос. одн.* **ста(н)** (1399 *Р* 59).

Див. ще ***СТАТИ СѦ, СТОЯТИ[1]**.

***СТАТИ[2]** *дієсл. док.* (4) встати, підвестися: тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана (!) такъ милии панове то есть цркавная землѦ (Погоничі, 1422 *Р* 97); И ставши ⟨п⟩ан Тадорь писар и заплатил тото село оусе готовими пинѣзми (Сучава, 1464 *BD* I, 83); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченыи де(н) и присѣгла прѦ(д) нами... ажє ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **stal** (1465 *GL* 176); *дієприсл. перед.* **ставши** 2 (1464 *BD* I, 83; 1474 *РГС*); **! стана** 1 (1422 *Р* 97).

Див. ще **ОУСТАТИ 1**.

***СТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (44) **1.** (над ким) (*несподівано*) статися, трапитися (з ким) (2): а его, бже не даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѦмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а бож⟨е⟩ того не дай, ажбы сѦ што мѣло надо мною стати, тогды до моеѣ отчины до ГолчѦ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61);

(кому) учинитися, статися (4): а хто то наше прїказанье переступїть то(т) име(т) па(н)у того села щкодоу его платїти... што сѦ ємоу щкоды сталї з вїною еї (XV ст. *ВС* 28); Бо и теперъ послали есмо нашого посла Костю... до великого князя московъского, ради тоєжъ прыгоды вашей милости, што отъ него вамъ стала ся (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. (між ким, з ким і без додатка) статися, відбутися, мати місце (16): В лѣто... ста(л) сѦ соу(д) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); исталосѦ подъ державою великого кролѦ краковьского казимира (Львів, 1370 *Р* 18); добрыхъ людии прьязнью исталасѦ торгувлѦ межи добрыми людми... и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Stało sia jest, i dano, w Łucku (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а то сѦ стало оу снѦтинѣ (Снятин, 1424 *Р* 100); А за никотори неоуспомнѣныи рѣчи, щож колижъ (*в ориг.* голижъ.— *Прим. вид.*) състали (!) оу Басарабехъ или боуд где... тии рѣчи и ни жадноую меръзечкоу не имаем оусъпомѣноути, николи иа вѣкы вѣчныя (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а кажеть, ажъ онъ тому не радъ былъ, што которыи дела нине вамъ съ нимъ такъ стали се (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. (*лише у формі 2 ос. одн нак. способу*) здійснитися, сповнитися, статися, хай буде (15): Wo ime bożie stansia

(Луцьк, 1388 *ZPL* 103); оу бжиє имѧ стань сѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Во имя Божїе станся (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Во имя Боже станься (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

4. (кому від кого) добитися (чого від кого) (1): какъ же розоумеємъ на томъ твоеє милости посольствє, отъ него ничого се намъ не стало, и въ тыхъ речахъ о чомъ твоя милость до него всказалъ, того намъ ничого нє оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

5. надійти (1): коли(ж) ємоу оу ты(х) летє(х) заплата сѧ не стала мы сказоуємь то оупокоеноє держанїє... на векы вѣчныи держїть (XV ст. *ВС* 22).

6. *(у знач. допоміжного дієслова)* статися (1): ка(к) борздо жалоба станетсѧ деди(ч)на тогды соудья алюбо по(д)соудо(к) мають на(м) сказать тоую жалобу (XV ст. *ВС* 12 зв.);

◇ б о ж а в о л я с т а н е т с я (2), с т а н є т с ѧ в о л ѧ б о ж ѧ (2) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... стати** (1457 *Cost.* II, 810; 1466 *AS* I, 60); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стал ся, ста(л) сѧ** (1369 *ПСЧК*); *3 ос. одн. ж.* **исталасѧ** 2 (1370 *P* 18; 1378 *P* 25); **сѣ стала** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **сѧ... стала** 1 (XV ст. *ВС* 22); **сє... стала** 1 (1498 *BD* II, 413); **стала ся** 1 (1499 *BD* II, 449); **стала се** 1 (1499 *BD* II, 447); **! стало(с)** 1 (XV ст. *ВС* 27); *3 ос. одн. с.* **исталосѧ** 2 (1370 *P* 18); **сѧ стало** 2 (XV ст. *ВС* 31; 1424 *P* 100); **стало сѧ** 1 (1499 *BD* II, 448); **стало сє** 1 (1498 *BD* II, 409); **сє... стало** 1 (1498 *BD* II, 413); **stało sia jest** 1 (1388 *ZPL* 108); *3 ос. мн.* **стали сє** 2 (1499 *BD* II, 448); **сѧ... сталї** 1 (XV ст. *ВС* 28); **! състали** 1 (1460 *BD* II, 270); *майб. 3 ос. одн.* **станєть ся** 1 (1498 *BD* II, 409); **ся... станеть** 1 (1499 *АСД* VI, № 3); **станетсѧ** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); **сѧ станет** 1 (1488 *AS* I, 88); **сѧ...станет** 1 (1489 *AS* I, 89); **! станет** 1 (1489 *AS* I, 89); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сѧ... стало** (1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810); *нак. сп. 2 ос. одн.* **стан сѧ, станся, станъ ся, стань сѧ, станься, stansia** (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *P* 86; 1433 *P* 120, 124; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 241; 1492 *AS* I, 244; 1499 *АСД* VI, 2); **и станєсѧ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **СТАТИ** [1].

СТАТЇ *див.* **СТАТИ** [1].

***СТАТОКЪ** *ч.* (6) майно, скарб, статок: А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); стєфа(н) воєвода ... присла(в)ши люди свои таино горо(д) нашъ брѧславль зжогъ и лю(ди) многїи головами в поло(н) пове(л) и(з) ста(т)ки и(х) побра(л) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); а естли который стыхъ не хотел ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши *(в ориг.* и онставивши.— *Прим. вид.)* имѣнє єдь прочь зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **статкомъ** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн.* **статки** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *АЛМ* 159); *ор. мн.* **статъки, ста(т)ки** (1495 *ПЛПС;* 1496 *ПЧФГ* 36).

Див. ще ***СТАТ.**

СТАТОЧНО *присл.* (1) (*стч.* statečně, *стп.* statecznie) стало, постійно: тоє оусє вышеписанноє слоубоуємо здержати... и полнити вѣрно и стато(ч)но (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

***СТАТОЧНЫИ** *прикм.* (3) (*стч.* statečný, *стп.* stateczny) **1.** сталий, незмінний (1): А по наше(м) животѣ, кого бъ (!) избере(т) быти г(с)дарє(и) (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли... то(т) абы имь непоруши(л) нашего даанїа... алє абы єму оутвырди(л)... зану(ж) єсми єму дали за єго вѣрную службоу и стато(ч)ную приѧзнь (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473).

2. поважний, статечний (2): а да(в)ши и оузнаменавш(і) тоє з добрымн (і) статочними лю(д)ми, тогди па(н) михаи(л) имає(т) имь дати остато(к) пинѧзеи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а мы па(к) слюбоуємь... попо(л)нити по(д)лу(г) того нашего... запису... без хитрости, яко(ж) оусѧкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушає(т) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **стато(ч)ном(у)** (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн. ж.* **стато(ч)ную** (1453 *Cost.* II, 473); *ор. мн.* **статочними** (1452 *Cost.* II, 422).

***СТАТУТЪ** *ч.* (1) (*стч., стп.* statut, *свн.* statut, *лат.* statūtum) *(зведення законів держави)* статут: Продал єсми имене... водле права посполитого и статуту великого князства литовского... за третию част всих имєней моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *род. одн.* **статуту** (1475 *AS* I, 72).

СТАУЧАНЄ *мн.* (8) *(назва села на Буковині)* Ставчани: дали и потвердили єсми... села... на имѣ... щербыно и стаучанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и да єст тоє село на имѣ Глодѣнїи, где бил Стан, подли Ставчан, от нас оурик... монастироу от Хомор (Сучава, 1490 *BD* I, 437).

ФОРМИ: *наз.* **стаучанє** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **Ставчан⟨и⟩** 1 (1475 *BD* I, 203); *род.* **Ставчан, ставча(н), ста(в)ча(н)** 4 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); **Стъвчан, стъвча(н)** 2 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

СТАХЇЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Євьстатии, гр. Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: А на то єст великаѧ марторїѧ... поп Стахїє Побратскїи, и бояри наши (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

Див. ще **ЄВСТАТИЄ, *ЄУСТАТЇИ.**

***СТАХНИКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Єустатїи, Стахїє): а при то(м) были добрии петро судиѧ перемыскии... стахни(к) петровскии (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стахни(к)** (1419 *P* 91).

Див. ще **СТАШКО.**

СТАШКО *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Єустатїи, Стахїє): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья влдка премышлескыи... жаловалъ сѧ пре(д) кролємъ на стрѣлковцѣ аже оубиваютъ сѧ оу землю оу црквную (Погоничі, 1422 *P* 97); мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь... и Сташко... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); А коли єсми у пана Василя пенязи брал за тоє имѣнъе, при том был... панъ Сташко (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сташко** (1422 *P* 97; 1470 *BD* I, 150; 1496 *АЛРГ* 78; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще ***СТАХНИКЪ.**

***СТВЕРДИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(засвідчити правдивість, істинність чого)* ствердити, підтвердити: Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ... бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **еслибы были ствержены** (1389 *PEA* I, 26).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ 2, *ПОТВЄРЖАТИ 2, *ПОТВЄРЖДАТИ 2, *ПОТВЄРЖДИТИ 2, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ** [1]**, *ОУТВЄРДИТИ 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***СТВЄРЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* stwierdzać) (що) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* стверджувати, підтверджувати: и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(м) с предѣлами єго стве(р)жаємъ и (з)моцняє(м) ...по(д)лоугъ листоу... великого кнзи роуского андрея (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **стве(р)жаємъ** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ 2, *ПОТВЄРЖАТИ 2, *ПОТВЄРЖДАТИ 2, *ПОТВЄРЖДИТИ 2, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИ-**

ТИ, *ТВЄРДИТИ[1], *ОУТВЄРДИТИ 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.

СТВОЛОВИЦКИЙ *прикм.* (1): А при том был духовник мой поп Иванъ Стволовицкий (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Стволовицкий** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. ***СТВОЛОВИЧИ.**

***СТВОЛОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село Житаии (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Стволовичи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

СТЄБНИК *ч.*(5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и мы... дали... єсмы єму... правою о(т)нину, на имѣ бонтєщїи на стєбнику (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а ми також и от нас єсми дали... село... Бонтєщи, межи Бръладъ и межи Стєбник (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* село... межи Бръладъ и межи **Стєбник** (1490 *BD* I, 387); *місц. одн.* **иа Стєбникоу, стєбнику** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1469 *BD* I, 136); **на Стєбницѣ** 1 (1488 *BD* I, 325).

СТЄЖЄРЄИ *мн.* (1) (*молд.* стежар «дуб») *(назва діброви у Молдавському князівстві):* и єще єсми єму дали... селище юги пътурникѣра и съ стєжєрєи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212).

ФОРМИ: *наз. зам. ор.* съ **стєжєрєи** (1445 *Cost.* II, 212).

***СТЄЖКА** *ж.* (6) стежка (5): а одъ тыхъ концовъ лисъ Мыховъ пущаючи влево, а пана Максыма вправо, на пулъ мили долыною и стєжкою до долыны Бубновыци (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); почьнши ‹х›отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до стєжки где гроб Алєксин оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тыє нивки отехалъ к Плоской ниве подле дороги... которая ж идетъ.. в долину стѣшкою просто на взгорокъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

З л о д е й с к а я с т е ж к а (1) *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **стє(ж)ка** (1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **стєжки** (1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **стежку** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **стєжкою** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **стѣшкою** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЄТЄКА *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвердили монастироу нашємоу‹оуси татарове›... на имѣ... стєка съ чєлѣдъю си и съ свои(м) пасинко(м), алє(к)са съ чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стєка** (1462 *Cost. D.* 11).

***СТЄМНИКОВЬ** *прикм.* (1) ◇ с т ‹ є м н и к о в ь› д ѣ л ь (1) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ... сєло(м)... почєншє о(т) чєтирє доубы... до ст‹ємниковь› дѣль (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ст‹ємниковь›** (1437 *Cost.* I, 515).

***СТЄНКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село на ревти... оу конєцъ стєнки (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **стєнки** (1437 *Cost.* I, 541).

***СТЕПАНОВСКИИ** *прикм.* (1): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ... Степановскихъ селищъ... на имя Струковицкого дворища, а Тасеневичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Степановскихъ** (1454 *АЛМ* 12).

***СТЕПАНОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* гринь даєть ведро медоу... из некрашєвщины по(л)тора ведра медоу Степановщины двѣ ведрѣ медоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **Степановщины** (бл. 1458 *Р* 167).

СТЄПАНЪ *ч.* (11) *(особова назва, цсл.* Стефанъ, *гр.* Στέφανος): А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцеви(ч) (Львів, 1370 *Р* 18); Ино я, Степанъ Куначковичъ Гуща... записую князю Федору... третюю часть отчизны имєнія моего (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); И стєпа(н) єрмоли(ч) з братьєю своєю до кни(г) зє(м)ски(х) нє послали сѧ (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Степанъ, стєпанъ, стєпа(н)** (1370 *Р* 18; 1392 *Р* 47; 1395 *GL* 166; 1449 *АЛМ* 8; 1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **степана** (1495 *БСКИ*); *ор. одн.* **стєпано(м)** (1388 *Р* 38).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЄФАНЪ, ЩЄПАНЪ, ЩЕФАНЪ.**

***СТЄПАНЬ** *ч.* (3) *(назва поселення у Волинській землі)* Степань: Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Писан оу Стєпани (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ (оу) Стєпани, Степани** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *AS* I, 89).

***СТЄПАНЬЧЬ** *прикм.* (1) ◇ с т є п а н ь ч ь п є р є в о з ъ (1) *(назва переправи на Дністрі у Перемишльській землі):* а и єщє далъ нѣзы на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча пєрєвоза (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **стєпаньча** (п. 1349 *Р* 3).

***СТЄПѢНОВЪ КОУТЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Степанівка: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци и стєпѣновъ коутъ и полѧноу гдє былъ данъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стєпѣновъ коутъ** (1431 *Cost.* I, 317).

СТЄРЄЧИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (чого) пильнувати, стерегти (що, чого) (2): уставлѧємь ижє ка(ж)ды(и) рыцєрь алюбо просты(и) зємлєнїнъ коли хороугъ(ви) по(д)нєсоуть што (!) умєлъ своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *ВС* 10 зв.);

(без додатка) охороняти, стерегти (1): Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити... не велели: подвода(ми), ни стеречи, служити ему служба з бояры (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

2. (чого) доглядати, стерегти (що, чого) (1): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ людми данными... (што) надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пушы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

3. (що, чого) дотримуватися (чого), вірно виконувати (що) (3): мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы... обицоуємъ... оусѣкыи слюбы ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а далѣи слюбоуємъ... ижє тоты всѣхъ рѣчєи на вєр(х)писанны(х)... обьвоѧжутсѧ (!) и запишю(т) осмотрѣти и стєрєчи вѣрнѣ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *інф.* **стєрєчи, стеречи** 3 (1436 *Cost.* II, 702; 1448 *Cost.* II, 738; 1450 *ЗНТШ* XI, 7); **стєрє(ч)** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **стєрє(ж)ть** (XV ст. *ВС* 11); *3 ос. мн.* **стерегутъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *майб. 1 ос. мн.* **хочєм... стєрєчи** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ОСТЄРЄГАТИ, ОСТЄРЄЧИ, ОСТРѢГАТИ.**

***СТЄРЄЧИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) *(бути обережним)* остерігатися: абы тоє што к ва(м) писали бєзо лсти писали бо ровно таковыми... льстѧми през мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоны смы а прото и на то(т) часъ стєрєглисмы сѧ абы на странєньє (!) а на стравлѣньє нєвжиточноє того лѣта ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **стєрєглисмы сѧ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы сѧ... стєрєгли** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **WYSTEREHAT SIA.**

СТЄФАНЪ, СТЕФАНЬ, СТЕФАН *ч.* (892) (*особова назва, цсл.* Стефанъ, *гр.* Στέφανος) Степан, Стефан: а на то... вѣра... пана стє‹фана› нашєго сєстричича вѣра жюпана братула нѧтєдоула (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а при томъ были старци Печерского монастыра... игуменъ Стефанъ Переломило попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*);

а такѣ жь мы видѣвше его млсрдье к намъ и доброволное пристанье дали есмы приятелю нашому милому стефанови воеводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуикове, о(т) иліяша и о(т) стефана воеводове... на тое половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стефанъ, стефанъ, Стефан, стефан, стефа(н), стефань, Стефанъ, Стефан(ь), ⟨сте⟩фань** 475 (1395 *Cost.* I, 14; 1398 *ДГПМ;* 1401 *ЗКЄ;* 1433 *Cost.* I, 364; 1443 *ВАМ* 41; 1457 *BD* II, 257; 1466 *BD* I, 113; 1472 *DIR«A»* 528; 1480 *DC* 11; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **! Стїефан** 1 (1459 *BD* I, 31); **! Стефана** 1 (1493 *BD* II, 5); *зам. род.* вѣра... **Стефанъ (Стефань, Стефан)** воеводы 7 (1436 *ВАМ* 33; 1458 *BD* I, 20; 1475 *Cost. D.* 4; 1479 *DC* 141; 1493 *CVD* 6; *Cost. S.* 176; 1500 *SD* 7); *род. одн.* **сте⟨фана⟩, стефана, Стефана, стефан⟨а⟩, Стефан(а), Стефа(н), Стефан** 373 (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc* 40; 1456 *BD* I, 456; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 523; 1481 *BD* II, 364; 1491 *BD* I, 459; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **стеф.** 1 (1488 *BD* II, 248); *зам. наз.* вышеписанныи **стефана**, мы **Стефана** вво(да) 4 (1432 *ДГВІН;* 1451 *Cost.* II, 400; 1472 *Cost. D.* 26; 1479 *Cost. S.* 98); *дав. одн.* **стефану, стефаноу, Стефаноу** 12 (1433 *Р* 124, 125; 1435 *Cost.* II, 682; 1480 *DC* 10; 1481 *BD* II, 364; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); **стефанови** 2 (1433 *Р* 124); *зам. род.* вѣра **стефаноу** воеводы 1 (1460 *DIR«A»* 515); *знах. одн.* **стефана, Стефана, стеѳана** (1395 *Cost.* II, 609; 1433 *Р* 121; 1462 *BD* II, 283, 289; 1467 *BD* II, 298; 1495 *ВК;* 1499 *BD* II, 420, 422); *ор. одн.* **стефаномъ, стефано(м), Стефаном, Стефаномь** (1395 *Cost.* II, 610; 1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 682; 1462 *BD* II, 289; 1496 *ОКИБ;* 1499 *BD* II, 423, 425).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЕПАНЪ, ЩЕПАНЪ, ЩЕФАНЪ.**

***СТЕФОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Стефанъ): а стефоулоу и сестри его, мърини... им... сѣ достало... село на имѣ шербановцїи на серетѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); А на то есть... вѣра пана стефоула (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **стефоула** 1 (1500 *SD* 7); *дав. одн.* **стефоулоу** (1492 *Cost. S.* 161).

Див. ще **СТЕЦКО, ЩЕФОУЛЪ, *ЩЕФЪНЕЛЪ.**

! СТЕЦКА *див.* **СТЕЦКО.**

СТЕЦКАНЇИ *див.* **СТЕЦЬКАНЫ.**

СТЕЦКО, СТЬЦКО, СТЕЦЬКО *ч.* (106) (*особова назва, пор.* Степанъ): а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии н печать его... стецко лоевычь ис ходькомь братомь своемь и печать его (Перемишль, 1366 *Р* 12); а тои рѣчи свѣдъци... борисъ хомѣковичь стьцко далѦтиньскии (Галич, 1409 *Р* 74); а васковци стецку воеводѣ о(т)писали есмы к волоскои земли (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А при томъ были добрые люде... панъ Сенько Каленниковичъ панъ стецко микоули(ч) (Львів, 1478 *ЗРМ*); И оустал Стецко та заплатил оуси тоти р̃ злат татарских оу роуки Онє и братоу его Костє (Сучава 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стецко, Стецко, стьцко, ⟨с⟩тецко, стецк⟨о⟩** 31 (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 26; 1409 *Р* 74; 1433 *Cost.* II, 652; 1456 *ЭСФ;* 1458 *ОЖДМ;* 1462 *BD* I, 52; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 165; 1493 *BD* II, 3 і т. ін.); **стецько** 2 (1404 *Cost.* II, 625; *Р* 68); **! Стецка** 1 (1458 *BD* I, 19); *зам. род.* вѣра пана **Стецко** 5 (1455 *Cost.* II, 540; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **стецка, Стецка, стец⟨ка⟩, сте⟨ц⟩ка, стецька** 42 (1425 *Cost.* I, 169; 1432 *Cost.* I, 327; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *DIR«A»* 481; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 119; 1468 *BD* I, 128; 1490 *BD* I, 396 і т. ін.); **стъцка** 6 (1429 *ДГОБК; Cost.* I, 270, 291; 1431 *Cost.* I, 311, 318, 325); **! стецки** 1 (1433 *Cost.* I, 359); *дав. одн.* **стецку, стецкоу** 7 (1433 *Р* 123, 125; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **Стецкови, ⟨с⟩тецкови** 3 (1455 *Cost.* II, 525; 1493 *BD* II, 3); *знах. одн.* **стецка, Стецька** (1433 *Р* 125; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *ор. одн.* **стецкомъ, Стецком, стецко(м)** (1433 *Р* 123; 1440 *Р* 142; 1470 *BD* I, 152).

Див. ще ***СТЕФОУЛЪ, ЩЕФОУЛЪ, *ЩЕФЪНЕЛЪ.**

***СТЕЦКОВЪ** *прикм.* (4): а на то вѣра... жюпана стецькова и съ братиѦми его... вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то е(ст) вѣра... иліаша воеводы и стецкова и петрова и вѣра бояръ наши(х) (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **стецкова, Стецкова** 3 (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *ВАМ* 25; 1431 *Cost.* I, 315); **стецькова** 1 (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. **СТЕЦКО.**

***СТЕЦЪКО** *див.* **СТЕЦКО.**

СТЕЦЬКАНЫ, СТЕЦКАНЇИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Тецкани: Тѣ⟨м⟩ мы... да⟨ли⟩ есмы емоу... съ едно силищь (!)... что с(Ѧ) имѣноуеть Стецьканы... А хотар томоу выш⟨е⟩реченомоу село Стецканїи, ниже въ оусти Арзоул (Сучава, 1493 *BD* II, 5—6).

ФОРМИ: *наз.* **Стецьканы** 1 (1493 *BD* II, 6); **Стецканїи** 1 (1493 *BD* II, 6).

СТЕЦЬКО *див.* **СТЕЦКО.**

***СТЕЦЬКОВЪ** *див.* ***СТЕЦКОВЪ.**

***СТЕЧИ** *дієсл. док.* (1) зійтися, зібратися: а... отъ иное стороны где моѦ сила нестечеть а рать на конь оузъсѦдеть а я о томъ оузъведаю а к тобе исъ птичею языкъ вести непошлю... богъ мене поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **стечеть** (1484 *ЯМ*).

***СТЕѲАНЪ** *див.* **СТЕФАНЪ.**

СТИБОРЪ, ЦТИБОРЪ, ЩИБОР, ЩЇБОРЪ, ЩИБОРЪ, ЩИБОРЬ *ч.* (32) (*особова назва*): а на то послуси панъ... воевода цтиборъ писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать его... панъ стиборъ ходько яголниковычь и печать его (Перемишль, 1366 *Р* 12); И оуставше слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу паноу Фетє Якобєскоул и оу роуки кнѣгини его Марини, оуноуки Щибора старого (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щиборъ, щиборъ, Щиборь, щиборь, Щибор, щїборъ** 9 (1453 *Cost.* II, 459; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 791; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 56; *Cost. D.* 10); **стиборъ** 2 (1366 *Р* 12; 1433 *Р* 122); **цтиборъ** 1 (1359 *Р* 10); *зам. род.* вѣра... па(н)... **щиборъ** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *род. одн.* **Щибора, щибора** 18 (1428 *Cost.* I, 228; 1448 *Cost.* II, 300, 306; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 270; *DIR«A»* 515; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 361, 362 і т. ін.); **штибора** 1 (1455 *Cost.* II, 769).

***СТИРТА** *див.* ***СТИРЪТА.**

***СТИРЪТА** *ж.* (4) (*лит.* stirta) скирта, стирта: и то, господару, помню: давывали... княгини... Витовтовой, съ дыма по куницы... а къ жниву три дни... а сѣна четыры стырты ставять (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а оу дво(р)цы в королево(м)... жонька з де(т)ми сама четверъта, а клѦчъ трое, а волы три, а жита полъчетве(р)ты стиръты а оу стиръте по двесте копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); З нового места послано кнѦзю великомоу тве(р)скомоу... н̃ бочокъ овъса на кони тамъ жо а ѳ̃ сти(р)тъ сена зъ дворовъ володими(р)ски(х) (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **стиръты** 1 (XV ст. *ИК*); **стырты** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *місц. одн.* **оу стиръте** (XV ст. *ИК*); *род. мн.* **сти(р)тъ** (1488 *УКТ*).

СТИСНУТИ *дієсл. док.* (1) (*забрати частину території*) потіснити, обмежити: а... хотел либы пан Василеи Хрибтович, которою мѣрою подле подвурѦ своего мою отчизну стиснути... ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости ненадобе

ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизне своей мовити и оправовати єн (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *інф.* **стиснути** (1494 *AS* I, 101).

! СТЇЄФАН *див.* **СТЄФАНЪ.**

***СТЛЪПЪ** *див.* **СТОЛПЪ.**

***СТЛЪПЬ** *див.* **СТОЛПЪ.**

***СТЛЬПЪ** *див.* **СТОЛПЪ.**

СТО *числ.* (84) сто (80): коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь... за сто гривенъ вѣснихъ (Перемишль, 1366 *P* 12); сє я панъ Васко Мошонъчьчи свѣдчю то... оже оузѧлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *P* 92); а в томъ же селє пасєка єсть, а в то(и) пасеце сто бчо(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а еще кнѧзь Олександро придал сто коп широких грошей, Ческой манеты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнєм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); они продали... трєтоую част села от Мълин... слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Жоуржоу гоуменникоу за сто злат татарских (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(у знач. іменника) сотня, сотка (4): взѧли єсмы вовса є͠і сотъ коло(д) вовса и шисть десѧть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 34—35); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь шванполтомь, фѣоль... по кожнєм (!) нароженнємь д͠і съть девѧтьдесѧ(т) и л͠ лѣто (Краків, 1491 *КЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сто** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91 зв.; 1484 *ЯМ*); *зам. род.* от **сто** 36 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); *род. одн.* **ста, stha** (1413 *GL* 48; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1421 *P* 92); *дав. одн.* **сту** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **сто** (1366 *P* 12; 1398 *P* 57; 1407 *P* 72; 1421 *P* 92; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 526; 1475 *AS* III, 14; 1487 *РИБ* 227; XV ст. *ВС* 35 зв.; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *род. мн.* **съть, сотъ, со(т)** (1386—1418 *P* 35; 1421 *Cost.* I, 142; 1491 *КЄ*).

! СТОААТИ *див.* **СТОЯТИ** [1].

СТОАТИ *див.* **СТОЯТИ** [1].

СТОБОРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!)... дали и потврьдили єсмы ємоу оу нашїи землн... сєла(м) (!), на имѧ роужінѣнїи... и стоборѣнїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз.* **стоборѣиїи** (1459 *Cost. S.* 22).

СТОБУХОВЪ *ч.* (2) *(назва озера у Волинській землі)* Стобихово: И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы... которое какъ было село и земли пашнее и ловы и сеножати и озеро Стобуховъ и зъ инными озеры приданы святой церкви... подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стобуховъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. одн.* **Стобуховъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***СТОГЪ** *ч.* (4) стіг: о бранїю стоговъ тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїцн хто удень возмє(т) сѫдоу за виноу ѕ͠ гривенъ (XV ст. *ВС* 30); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей... дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей... не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сто(г)** (XV ст. *ВС* 30); *род. мн.* **стоговъ** (XV ст. *ВС* 8, 30); *знах. мн.* **стоги** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***СТОЖОКЪ** [1] *ч.* (1) стіжок: а с того млына тежъ на городъ жито везоуть, а дани по(л)трети колоды оу стожъку (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу стожъку** (XV ст. *ИК*).

***СТОЖОКЪ** [2] *ч.* (1) *(межовий знак)* стіжок: а тако єсмо єму дали... тото... село... Ако оуѣхана к нєму границѧ о(т) рознова черє(с) поле поперє(к) на оустьє волово(г)... до пасѣки а обчиною поперє(к) на стожки (б. м. н., 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *знах. мн.* **стожки** (1424 *P* 99).

СТОИКА *ч.* (7) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... знамените чини(м)... оже... с͠нове флорины... продали слоуга(м) наши(м), стоикъи и с͠ноу его, манчюлоу, половина села о(т) оурдещїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69); и оуставшє наши слоуги, їо(н) пана... и бра(т) его, стоика... и заплатили оуси тоты вышеписаннїи пннѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стоика** (1467 *Cost. S.* 69; 1497 *Cost. S.* 208); *дав. одн.* **стоикъи, стоики** 4 (1467 *Cost. S.* 69; 1497 *Cost. S.* 208, 209); **стоицѣ** 1 (1467 *Cost. S.* 69).

***СТОКЛИШЪСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Стоклишки *у Троцькому воєводстві):* жалова(л) намъ писаръ нашъ наместъникъ стоклишъски(и) ѳедько григоръевичъ иа воеводича троцкого (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **стоклишъски(и)** (1499 *ВФ*).

***СТОКМИТИ СѢ** *дієсл. док.* (3) (з ким і без додатка) домовитися, умовитися, погодитися: и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... и єсми смирили сѧ и сътокмили сѧ и оусѣ мерзѧчки єсми пустили мимо сѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А також приидє прѣд нами... ⟨Гра⟩да и своими оуноукы... и стокмили сѣ и своєю сестрою Черною, пани Ивоулова, и дал(а) Град(а) и своими оуноукы сестр⟨и своєи Ч⟩єрни от вислоужєнїє отца их єдно сєло на Чорном потоцѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45); а с тего вѣра наша... и вѣра наших бояр и покои стокмлєнїи жадным обичаем аби нє бил зламан, и нє имаем в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **стокмили сѣ** 1 (1461 *BD* I, 45); ⟨**єсми**⟩ **сътокмили сѧ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **стокмлєнїи** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.**

***СТОЛЄЦЪ** *ч.* (13) **1.** *(символ верховної влади)* престол (1): але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу великомъ княз(з)стве литовьскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

(єпископська кафедра) престол (2): сє я кнѧзъ юріа холмъскии с͠нъ данилїа холмского по с͠мрти с͠на моєго кнѧзѧ сємена придали єсмо к ц͠ркви б͠жои преч(с)тои б͠гом͠три на б͠гомолє вечистоє села стрижово слепче... к столцу єп(с)пїи холмъское (Холм, 1376 *P* 22); про то(ж) митрополи(т) кто боудє(т) оу нашеи землн, на нашо(м) (sic.— *Прим. вид.*) столци оу сочавѣ, алибо протопо(п), да нє имаe(т) ни єдно дѣло, а ани (!) примѧсоу жадного до ты(х) попо(в) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392);

с т о л є ц ъ   а п о у с т о л ь с к и и (1) (*лат.* sedes apostolica) апостольський престол, престол папи римського: далеи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии м͠ѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѡа полца (!) апоустольского лекгата а тоу(т) жо и ва(с)... не хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. місцезнаходження судової інстанції (1): а вы и(х) товаръ да не смѣє(т) становити али становитє о(т) то(г) сто(л)ца где ва(м) щкодє (!) оучинили, или сукно или бу(д) какы товаръ (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

3. *(посада, службове становище)* чин (1): Мы воицехъ з б͠жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... пєтръ с кора(!) по(д)судокъ познанскии слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци при чти и при вѣрѣ нашои подлугъ.

рАду и столцовъ наши(х)... стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123);

◇ вдовии столецъ (1) *див.* ***ВДОВИИ**; седити на вдовим столцы (2), седети на удовином столци (1) *див.* **СЄДИТИ**; сести на столцы (2), сѣсти на оудовьемь стольци (1) *див.* **СЄСТИ**.

ФОРМИ: *род. одн.* **сто(л)ца** 1 (1437 *DIR* № 8); ! **полца** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **столцу** (1376 *Р* 22); *місц. одн.* **на (оу) сто(л)цы, столцы, стол⟨ь⟩цы, стольцы** 5 (1454 *AS* III, 10; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *РИБ* 560); **на столци, стольци** 4 (1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *СЯ* 40; 1454 *AS* III, 10); *род. мн.* **столцовъ** (1433 *Р* 123).

Див. ще ***СТОЛЪ**.

***СТОЛЄЧНИКЪ** *ч.* (1) (*стп.* stołecznik) член королівської ради у феодальній Польщі: Мы... столечници доброкгостъ съ шамотулъ калискии андрѣи полекъ су(д)мирскии... слюбуемы и записуемы сА стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. мн.* **столечници** (1433 *Р* 122).

***СТОЛКО** *числ.* (4) (*неозначено-кількісний*) стільки: а што па(н) пєтръ янови(ч), наложи(т) на тое име(н)є... или што прибави(т) дрьжачи є(г) в себѣ, тогды А ... вси тыи наклады па(н)у пєтроу поплати(т) а тогды па(н) пєтръ янови(ч) має(т) тоє имє(н)є... подати, мнѣ... та(к) доброе и... с то(л)кими(ж) людми... ка(к) А па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *ПИ* № 13); а тоє имє(н)є чемєри(н), маю подати игоумєноу... та(к) доброє и нарАжєноє и сто(л)кими(ж) лю(д)ми... ка(к) я в нє(г) взА(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *ор.* **сто(л)кими** (1467 *ПИ* № 13; 1490 *Пам.*).

СТОЛНИК *див.* **СТОЛНИКЪ**.

***СТОЛНИКОВЪ** *прикм.* (3) (*який стосується стольника, належить стольникові*) стольників: а на то вѣра моА... вѣра пана юрьА столникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже тоты истинны слоугы наши Ивоул, брат пана Данчоула столникова, и съ непотомъ его съ Негра... дали нашему вѣрному паноу Игнатоу села столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **столникова** (1440 *DBAc* 31); *наз. одн. ж.* **столникова** (1393 *Cost.* I, 14); *знах. мн. с.* **столникова** (1440 *DBAc* 31).

СТОЛНИКОУЛ *ч.* (1) (*придворний службовець у Молдавії, який служив при княжому столі під час придворних свят і бенкетів та наглядав за стравами, також боярський чин*) стольник: БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел логофът, Доума, Гангоур... Фроунтєш столникоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столникоул** (1491 *BD* I, 464).

Див. ще **СТОЛНИКЪ**.

СТОЛНИКЪ, СТОЛНИКЬ, СТОЛНИК *ч.* (423) (*придворний службовець у Молдавії, який служив при княжому столі під час придворних свят і бенкетів та наглядав за стравами, також боярський чин*) стольник: а на то вѣра моа выше⟨писанаго⟩ александра воеводы... тъмаша столиика и дѣти его... вѣра оусихъ болѣрь нашихь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а на то свѣдкове, панъ вылчА, панъ кырста, панъ коупчич дворникъ, пан исаи, панъ богданъ столникъ, панъ албъ чашникъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); а на то єст... вѣра пана фру(н)тєша сто(л)ника (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столникъ, столиикь, столни(к), сто(л)никъ, сто(л)ни(к), столник, с⟨тол⟩ник, stolnyk** 53 (1407 *Cost.* II, 629; 1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *Cost.* II, 730; 1458 *BD* I, 19; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 1483 *Cost. D.* 30; 1491 *BD* I, 453; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *ск. н.* **стол.** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* вѣра пана Лоука **столникъ** 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. ор.* съ Тоадер **столникъ** 1 (1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **столиика, стольника, сто(л)ника, столни(к), столнїка, столни⟨ка⟩, ст⟨олника⟩, ⟨с⟩толиика, ⟨столни⟩ка, ⟨столник⟩а, столиик, столник(а), стол⟨н⟩и⟨ка⟩, ⟨ст⟩олника, сто(л)н⟨...⟩, ⟨стол⟩иика, стол(ь)иика**, ! **столнка** 355 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *DIR«A»* 439; 1420 *Cost.* I, 136; 1431 *Cost.* I, 318; 1441 *DBAc* 40; 1455 *Cost.* II, 540; 1466 *BD* I, 106; 1478 *BD* I, 219; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. наз.* панъ бериндѣи **столиика** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **столникоу, столни(к), столн⟨икоу⟩** (1434 *Cost.* I, 374; 1441 *DBAc* 37; 1473 *BD* I, 186, 187; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 363; 1489 *BD* I, 376); *знах. одн.* **столника** (1455 *Cost.* II, 769).

Див. ще **СТОЛНИКОУЛ**.

***СТОЛНИЧЬ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): сь трїи селове...да ест нашен свАтѣи монастири ...сь вьсем доходом, и съ млини оу Столнич(и) на Бистрици (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу. Столнич(и)** (1491 *BD* I, 464).

***СТОЛНЇКЪ** *див.* **СТОЛНИКЪ**.

! СТОЛННКА ⟨СТОЛНИКА⟩ *див.* **СТОЛНИКЪ**.

***СТОЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ стольноє мѣсто (1) столиця, місцеперебування можновладного князя: писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **на столномъ** (1404 *ГМ*).

СТОЛП *див.* **СТОЛПЪ**.

СТОЛПУВЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... панъ пєтръ ивановычь и печать єго... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столпувьскии** (1366 *Р* 12).

СТОЛПЪ, СТОЛПЬ, СТОЛП *ч.* (66) **1.** (*межовий знак*) стовп (65): а хотарь тѣмь два селомь почєнше о(т) горѣ на два доуба расохата... о(т) толѣ прости... на стлъпь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока... та на царину до краи царины, где поставили столп (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); А хотар... почєнши отъ оусти лопатнои безинємъ... до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. назва храму (1): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Стольпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столпъ, сто(л)пъ, столпь** 4 (1453 *Cost.* II, 445; 1468 *BD* I, 128; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* от **столпь, сто(л)пъ** 2 (1446 *ПГСПМР;* 1499 *BD* II, 136); *род. одн.* **столъпа, столпа, сто(л)па** 7 (1428 *Cost.* I, 224; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1466 *BD* I, 114; 1468 *BD* I, 128; 1488 *ДГСПМ*; 1500 *SD* 7); **стльпа, стлъпа** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. місц.* на ... **сто(л)па** 1 (1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **столпъ, сто(л)пъ, ст⟨олпъ⟩, столпь, ⟨с⟩то⟨лпь⟩, столп** 30 (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 136); **стлъпъ, стлъпь** 9 (1415 *Cost.* I, 121; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР*); *місц. одн. зам. знах.* **иа... сто(л)поу** 8 (1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127); **иа стлъпѣ** 1 (1415 *Cost.* I, 121); *дав. мн.* **столпам** (1494 *BD* II, 35).

***СТОЛЪ** *ч.* (4) (*єпископська кафедра*) престол, стіл (2): мы Олександро воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ вормєнскыи пришєлъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсА намъ правыми листы вселенського патріярха (Сучава, 1401 *RIR* 45); сѣсти на столѣ (2) *див.* **СЄСТИ 2**.

ФОРМИ: *знах. одн.* **столъ** (1401 *RIR* 45); *місц. одн.* **иа столѣ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***СТОЛЄЦЪ 1**.

***СТОЛЪНИКЪ** *див.* **СТОЛНИКЪ**.

***СТОЛЪПЪ** *див.* **СТОЛПЪ**.

***СТОЛЬНИКЪ** *див.* **СТОЛНИКЪ**.

***СТОПЄНЬ** *див.* ***СТОУПЄНЬ.**

***СТОРОЖА** *ж.* (8) **1.** сторожа, охорона (1): Тѣжь оуставлѧємъ хто имаеть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаеть по(д) стороже (!) паствить о(т) юрьєва днѧ до міхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.);

(охорона купецьких возів у дорозі) сторожа, варта (4): а кто нє идеть на бѣлыи городъ, толко имеtъ дати на тѧгѧнѧкѧчю колко у бѣломъ городѣ... а на сторожу отъ каждого воза по дванадєсѧтє грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто не идеть до Белогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородское... а на сторожоу от воза по ві гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

2. феодальна повинність нести сторожову службу (1): А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28);

на (оу) сторожу ходити (2) виконувати сторожову повинність: да нє даду(т) да(н), ни посадоу, ни по(д)во(доу), ни илиша, ни на млино(х) наши(х) да нє робѣть, ни на горо(д), ни на сторожу да нє ходѧ(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); И дали єсмы тым селам вишеписанним сес лист нашъ на то, щобы не платили нам дан... ни оу сторож да нє ходѣт (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **сторожи** (1438 *DBAc* 28); *знах. одн.* **сторожу, сторожоу, сторож** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1453 *Cost.* II, 492; 1460 *BD* II, 273; 1475 *BD* I, 200); *ор. одн.* под ! **стороже** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. мн.* **сторожи** (1456 *Cost.* II, 789).

***СТОРОЖИНЄЦКИИ** *прикм.* (1): были дани тоти н црккви ис попи, о(т) деда нашего о(т) алєксандра воєводи почє(н)ши о(т) соучавскои волости... д црковь сторожинецка и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сторожинецка** (1490 *DC* 147). *Пор.* **СТОРОЖИНЄЦЪ.**

СТОРОЖИНЄЦЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Сторожинець: тѣмже мы... дали єсми єм(оу) одино село оу нашеи земли, на имѣ сторожинецъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сторожинєцъ** (1448 *Cost.* II, 300).

СТОРОНА *ж.* (294) **1.** *(напрямок)* бік, сторона (169): а хотарь тѣмъ селомъ по старому хотару со оусихъ сторонъ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотаръ тѣмъ селамъ вьсѣмъ съ всѣми старыми хотари о(т) вьсѣхъ сторо(н) (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а хота(р) да є(ст) тому половина села о(т) оуси(х) сторо(н) (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); бо вша мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумети ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татарове и ту(р)кове на хрестиянъство какъся оукрепляють такъся оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); А хотарь имь по старомоу хотароу от оусихь сторонь, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(місце, місцевість, що знаходиться не посередині, з боку чого-небудь) бік, сторона (57): А тернаву рѣку имивши с убою стороною (!) оли же до верха рѣки тоѣ и... пустынѣ с убою сторону и о(т) бохурѧ лѣсы и дубровы (Бохур, 1378 *P* 24); по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максима Тымковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и по тои сторонѣ ставоу, да оучинѣтъ жерствило (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); И о(т) верьховины єє котораѧ Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Дерьжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *P* 171); а на другу сторону тоежь дороги — доуброва и лесы (Манів, 1478 *AS* I, 76); и на обє сторонє дороги ѣздѧчи в мили и в двоу(х) лю(ди) грабили и кони и животиноу (б. м. н., 1495 *ПЛПС*);

по левой стороне (1), по левой ⟨стороны⟩ (2) *див.* ***ЛѢВЫИ;** по правой стороны (2), по правой ⟨стороны⟩ (1) *див.* ***ПРАВЫИ**[1].

2. *(країна)* сторона (21): такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвьствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далеи кракова и далеи пол(с)ки, к нѣмцомъ кри жеванцємъ, тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ последнии, имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); жалують намъ брашовлѣне, ажє по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) и торговцемъ и(х) и забавы (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); вси королеве и вси хрестиянъскии господаревє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италейскихъ сторонъ, єднають ся и готовять ся и хотели бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410); а єстли бы дорозоумили с которои сторони... какоє зло... их милость тогди... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. *(особа, що позивається, контрагент договору, ворожі між собою війська і т. ін.)* сторона (44): ажє єго нє можемъ добыти можемъ єго иска (!) съ обою сторону (б. м. н., 1352 *P* 6); а тыи старци смовивше сѧ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѧвою (Зудечів, 1430 *P* 116); сє ѧ кнзь федко нєсвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ ѧ вѣрнє служилъ... кнѧ(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Кременець, 1435 *P* 132); и тоуть... єсмо слюбили и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны... абыхомь инои стороны жаднои нє имали, алє абыхомь до нашеи смєрти господарєви иашему казимирови... служили (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а кто-бы тоє єднанье з насъ с обоу сторонь изроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Тогды имаем с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справедливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сторона** 2 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1482 *AS* I, 79); ! **старона** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); *род. одн.* **стороны** 24 (1389 *PEA* I, 27; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1433 *P* 123; 1443 *Cost.* II, 131; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1467 *BD* II, 297; 1478 *AS* III, 17; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **стороиѣ** 5 (1408 *Cost.* II, 631, 668; 1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* II, 668; 1435 *МЭФ*); **сторони** 2 (1468 *BD* I, 126; 1499 *BD* II, 422); **! сторрони** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *дав. одн.* **стороии** 7 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1479 *BD* I, 228; 1489 *BD* I, 374; 1492 *BD* I, 510); **сторонѣ** 6 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1436 *Cost.* I, 459; 1448 *Cost.* II, 323, 324; 1482 *AS* I, 79); **стороне** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **сторону, стороноу, сторо(иоу), сторо(н)** (1392 *Cost.* I, 7; 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *ГВКЛ* 8; 1451 *Cost.* II, 403; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1470 *DIR«A»* 523; 1473 *ЗНТШ* V, 5; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); *місц. одн.* **оу (в) сторонѣ** 2 (1451 *ДГШХ;* 1484—1486 *ГСПТЭ*); **на стороие !** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **на сторонѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *наз. мн. зам. род. мн.* от иниих **сторони** 3 (1468 *BD* I, 126; 1493 *BD* II, 6; 1495 *Cost. S.* 194); с оусих **стороиы** 1 (1473 *BD* I, 190); *род. мн.* **стороиъ, сторо(н), сторон, сторонь, ⟨сто⟩ронъ, сторо(ь), ст⟨орон⟩, сторо⟨н⟩** 168 (1411 *DIR«A»* 439; 1426 *Cost.* I, 178; 1435 *DIR«A»* 465; 1442 *Cost.* II, 719; 1459 *P* 171; 1464 *BD* I, 86; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 224; 1489 *BD* I, 372; 1493 *ПОСВВ* 152; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *зам. род. одн.* от одинои (другои) **сторонъ** 2 (1393 *Cost.* I, 13; 1431 *Cost.* I, 317); *зам. дав. одн.* по другои **сторонъ** 1 (1403 *RS* 338); *зам. місц. мн.* на (по) оусих (тих) **сторонъ, сторон, сторо(н)** 4 (1435 *Cost.* II, 677; 1451 *Cost.* II, 403; 1475 *BD* I, 206; 1476 *BD* I, 209); *дав. мн.* **сторонамъ, сторонам** (1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1467 *BD* II, 297); *знах. мн.* **стороиы** 6 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *ЭСФ*); **сторони** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *місц. мн.* по **(оу, во) стороиахъ, сторона(х)** 3 (XV ст. *ВС* 6; *СЯ* 41 зв.; 1459 *P* 171); **в ! стaрона(х)** 1 (XV ст. *ВС* 16); *род. дв.* **сторону, стороиоу** 8 (1352 *P* 6; 1378 *P* 24; 1412 *P* 81; 1413 *P* 83; 1435 *Cost.* II,

679; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *BC* 28; 1500 *Cost. S.* 234); ! стороновоу 2 (1421 *P* 96; 1430 *P* 116); ! стороною 1 (1378 *P* 24); *знах. дв.* сторонѣ 9 (1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* II, 342; 1456 *Cost.* II, 568; 1457 *Cost.* II, 810; 1482 *AS* I, 79; 1492 *BD* I, 510); сторони, ⟨с⟩торони 8 (1475 *BD* I, 206; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 384; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 82); стороне 3 (1495 *ПЛПС;* 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *ВФ*). *Див. ще* ***СТРАНА, *СТРОНА.**

***СТОРОНИЦИ** *мн.* (1) земельні угіддя: мы александръ воевода... дали есмы тоиже црквн бродъ о(т) молдавы што пониже романова торгу и староници истои волости (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61).

ФОРМИ: *знах.* стороници (1408 *Cost.* I, 61).

***СТОРОННЫЙ** *прикм.* (1) *(нетутешній)* сторонній, чужий: А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрихъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *род. мн.* стороиныхъ (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***СТОХОТ** *ч.* (2) *(назва річки у Волинській землі, правої притоки Прип'яті)* Стохід: се ѧ пани Федка... п⟨а⟩на Олизара Шиловича жона, чиню знакомито... выдечи сестренца своего... пилност до себе, дала есми ему имене оу вотчизну на имѧ Любчо... ограничоное почонши посеред Мухотолок... по Стохот, Стохотомъ... аж до велицкого ставу (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *знах. одн.* Стохот (1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* Стохотомъ (1488 *AS* I, 242).

***СТОЧЕКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Stoczek): по ишествьи стго дха за в не(д)ли литовьскимъ кнѧземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу сточьцѣ (1352 *P* 6).

СТОЯНЪ, СТОЯН *ч.* (12) *(особова назва, пор. болг.* Стоян): мы панъ александръ воевода молдавскы и наши слугы... панъ прочелникъ стоянъ, панъ Ацько писарь... и оуси бояре молдавсцїи чинимы знаемо... нашою доброю волею... королю польскому... слюбуемы и ислюбили есмы ему вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра пана прочѧлника стояна (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); дали и потвърдили есмы им оу нашеи земли... их правоую отниноу, що же была таа отнина дѣда их Стояна сына Дръманова (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз. одн.* стоянъ, Стоян, стоѧ(н) (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1443 *Cost.* II, 179; 1490 *BD* I, 434); *род. одн.* стояна, Стояна, стоѧна (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1412 *DIR«A»* 440; 1420 *Cost.* I, 136; 1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 166).

СТОЯНЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ нс кри(лошаны) перемышльскии и печать его... панъ навоуи стояньскии панъ навоико насѧновь братъ (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* стояньскии (1366 *P* 12).

СТОЯТИ[1], **СТОѦТИ, СТОАТИ** *дієсл. недок.* (87) **1.** *(перебувати у стоячому положенні)* стояти (2): и пан Федко стоѧ ⟨рек⟩: дай мне г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розъездъцы з десѧти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а герге стоявши ре(к): не имаю иное при дши тоу(л)ко село що ми да(л) стефа(н) воево(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

2. *(бути встановленим, поставленим, посадженим)* стояти, міститися (7): На которыхъ тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); А ту исыпали могилу.. Ако стоить на брегъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68); прото жь мы оузрѣвше... аже тое дворище пысковича што на гугни стоить на облазничь земли и мы... оставили есмы облазничѣ при томъ дворищи (Зудечів, 1411 *P* 79); и дали есмы ему... села на ревтѣ... пониже где камень стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

3. *(займати бойову позицію для ведення бойових дій)* стояти (1): коли есмь первое сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда есмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣдание и наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);

(розташовуватися десь для короткочасного відпочинку) стояти (1): оуставлѧемь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своеи земли оу селе(х) не стоялї (XV ст. *BC* 28);

(з'являтися) представати (2): коли тотъ листъ прислала теща его слугою своимъ, нехай прїѣхавъ тутъ стоитъ и листъ тотъ очиститъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); стояли пере(д) нами очевисто жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воеводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тииовича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупаеться въ его ловы любецъкии за немъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

4. *(у документі — бути записаним, бути вказаним)* стояти (23): а додали есми оу сочавѣ оу сѣхо стоить на сомо листу г тисѧчи роублїі фрѧ(ж)коо (!) серебра (Сучава, 1388 *SL* 678); тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю и листомъ и знамены што на лѣстѣ стоѧть (Галич, 1401 *P* 65); а про лепшю твердость и печати свои есмо приложили и тыхъ сведковъ, которыижь оу томъ листу стоѧть (Маків, 1478 *AS* I, 76); тых есмо светков просили, которыж оу листу стоѧт, абы про лепшоую твердост печати свои казали привесити (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); ино в том привили стоит так: штож ⟨панове⟩ Цеценевскии... продали тое имѣне кн⟨ѧ⟩зю Олександру Санкгушковичоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку его паноу миха(и)лу тое именье любчо (Вільна, 1499 *ВФ*).

5. (подле кого, при кому, за ким і без додатка) *(бути на чиїм боці, захищати кого, відстоювати чиї інтереси)* стояти, заступатися (за кого, за що) (4): I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); и хочу стоѧти при нихъ вѣрно своею радою и помочью противу кажтому (!)... неприѧтелю (Черняхів, 1435 *P* 133); а то наипрьвы стоѧ подли моего отца... и чинилъ емоу добро много, а по томъ стоѧлъ подли моеи маткы... а теперъ стоитъ подли насъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); А... отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть... або которие подле мене стоѧть... твоимъ людемъ коли шкода станеть, а о томъ деле... ѧ боудоу ведати и тобе... рать свою поущоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(за що, о що, о чім) дбати, турбуватися (про що) (4): а што будеть вашеѣ державы под нами а мы за то не стоимъ вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); ко (!) оу цѧ⟨р⟩ѧ помагати ему намъ прозбою и послы... и о его доброе стоѧти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); али оу црѧ имаетъ намъ помагати прозбою и послы... и о всемь нашимъ добромъ стоѧти (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а теперъ стоитъ подли насъ и стоитъ о нашемъ доброту (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

6. (проти кого, проти кому, проти чого) виступати (3): едно вынимаемь, нашего господарѣ, королѣ полского, противь его и противь короунѣ, не имаемь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); а мы... не имаем имь оуспомѣноути никакых от мимошедших рѣчеи и мерзѧчкы, що противко нам стоѧли (Сучава, 1468 *BD* II, 306); И добро бы было и тобе со хрестияны миръ имати и посполъ со всими хрестиянъскимн господары противъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

7. *(тривати, існувати довгий час)* стояти (3): а городовъ оу рускои земли новыхъ не ставити ни сожьженого не рубити доколѧ миръ стоить за е лѣт (б. м. н., 1352 *P* 6); А по них, кто боудет намѧсник томоу свѧтомоу мѧстоу, також да дръжит по вышеписан⟨омоу⟩, до колѣ боудет стояти и свѧтыи монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

8. *(перебувати у стані, вираженому іменною частиною складеного присудка)* стояти, бути (2): и что-бы и нынѣ

вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и онъ... не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

9. *безос.* подобає, воднться (4): и глеитуемъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)стїѧнскымъ глеито(м) якоже на усимъ стѣ стон(т) на то абы нмъ доброволно и слобо(д)но прїнхати до нашеи земли съ усими своими тръговлѣми продавати и коуповати (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы стефан воєвода... свѣдомо чинимъ... оже... дали єсми сес наш лист глеитовныи правы христиански, щож на оусєм свѣтѣ стоит... оусим коупцем з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).

10. бути (1): И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433).

11. (в чом, на чом) дотримуватися (чого) (5): оуси боѧрє молдавстїи чинимъ знамєнито ис сѣмъ листомъ нашимъ... ажє слюбоуємъ и слюбили єсми освѣчєнному и вєлєбному... володиславу... кролю полскомоу, литовскому, роускому и ины(х) многы(х) зємлъ осподарю, нашему милому, и єго дѣтємъ... и намѣсткомъ и(х)... ажє имаємъ на то(м) стоѧти и радити ємоу... абы первы(х) присѧгъ и записовъ свои(х) прєдко(х) и свои записы... дєржалъ и нєпорушилъ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 651); ино на чомъ єсмо слово нашо мовили и єму прысягнули съ паны радою нашою, въ томъ и стонмъ н то єму будємо дєръжати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

н а и з ь є д н а н ї ю с т о а т и (1) *див.* ***ЗЪЄДНАНЬЄ;** н а м и р о у с т о а т и (1) *див.* **МИРЪ**[1];

◇ с т о я т и н а з а к о н ѣ (3) судитися, мати судову справу: а тако(ж) колн оухотѣтъ брашовѣни прє(д) г(с)вами стоятн на законѣ, коли имє(т) бу(д) кто на ни(х) тѣгати, а они щобы волни были прїити до на(с), а быхомъ мы и(х) судили (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, коли оусхотѣт Брашовѣни прєд нас стояти на закон, коли имет боуд кто на них тѣгати, а они да соут волни прити прєд нас, абыхом мы их соудили (*в ориг.* соудити.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); с т о ѧ т и о у п р а в є (4), с т о я т и н а п р а в ѣ (1) судитися, мати судову справу: Николаи позычилъ матєєви дєсѧ(т) гривє(н) а да(л) за сєбѣ пороукоу лаврина поко(л)коу днєи матєи заплатилъ миколаєви пєнєзи опро(ч) пороучнїка по нєкоторо(м) дни зазваль миколаи пороучника на право о ты(и) пєнєзи пороучни(к) стоячи на правѣ рєклъ жє матєи заплатїлъ мїколаєвн пєнєзи (XV ст. *ВС* 31—31 зв.); Стоѧли пєрє(д) нами очєвисто в правє, жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); с т о а т и в ъ т о к м ѣ ж и (4) дотримуватися договору, домовленості: А которыи по нашєм животѣ от наставникь⟨и от братїн свѧтого⟩ мѣста сєго, кто нє боудєт стоати въ сємь нашєм токмѣжи, таковыи да будєть (...— *Прим. вид.*) (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); А... кто нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отєчєскою (Путна, 1476 *BD* I, 212); з а щ к о д ы с т о я т и (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* **стояти, стоѧти, стоати** 15 (1352 *Р* 6; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; 1489 *РИБ* 433; 1498 *BD* II, 410 і т. ін.); ! **ст(о)аати** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *теп. 3 ос. одн.* **стоить** 11 (1352 *Р* 6; 1388 *SL* 678; 1404 *Р* 68; 1411 *Р* 79; 1436 *Cost.* I, 459; 1456 *Cost.* II, 788; 1499 *ВФ*); **стоит** 9 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269, 272; 1463 *BD* II, 295; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); **стоитъ** 7 (1389 *РЕА* I, 27; 1403 *ДГМ*; 1428 *Cost.* I, 221; 1448 *Cost.* II, 305; 1498 *АЛМ* 159, 169); **стои(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 810; 1490 *Пам.*; 1495 *ВК*); *1 ос. мн.* **стоимъ** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1496 *BD* II, 405); **стоимы** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. мн.* **стоѧть** 5 (1401 *Р* 65; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 70; 1478 *AS* I, 76; 1484 *ЯМ*); **стоѧт** 2 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 86); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стоѧлъ** (1448 *Cost.* II, 305); *3 ос. одн. ж.* **стояла** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. мн.* **стоѧли, стояли** (1468 *BD* II, 306; 1495 *АЛМ* 83; *ВК; ВМБС; ВМЗД;* 1499 *ВФ*); *майб. 1 ос. одн.* **хочу стоѧти** (1435 *Р* 133); *3 ос. одн.* **будєт (бъдєт) стоати (стояти)** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 156); *1 ос. мн.* **имаємъ (имаємь) стоѧти (стояти, стоати)** 3 (1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 682, 691); **choczem... stoiaty** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *3 ос. мн.* **имаю(т) стояти** (1457 *Cost.* II, 809); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **чтоби...стоѧлъ** (1448 *Cost.* II, 305); *3 ос. одн. ж.* **чтобы... стояла** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. мн.* **абы... стоялї** (XV ст. *ВС* 28); *нак. сп. 3 ос. одн.* **иехай...стоитъ** (1498 *АЛМ* 169); *дієприсл. одноч.* **стоячи, стоѧчи** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *ВС* 31 зв.); **стоѧ** 2 (1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 305); *перед.* **стоявши** 1 (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **СТАТИ**[1].

***СТОЯТИ**[2] *дієсл. недок.* (3) *(мати ціну)* коштувати: продал єсми имєнє... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслужєныхъ и куплєных в зємьли... волынской лєжачихъ водлє права посполитого и статуту вєликого князства литовского, высумовавши што болшъ нє стоит за трєтию част всих имєнєй моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А такожь намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ по пѧти коуєтєрє(и) коро(т)кихъ а по пѧти конє(и), а по камъцє што бы стоѧла за двадъцать копъ г(р)шє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **стоит** 1 (1475 *AS* I, 72); **стоить** 1 (XV ст. *ВС* 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **што бы стоѧла** (1487 *АМЛ*).

***СТОѦНОВЪ** *прикм.* (2): мы александръ воєвода... знаємо чинимь... ожє тота истиннаѧ маиколѧ дъщи стоѧнова съ своими сны... тѧгали на влада (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

◇ С т о ѧ н о в ъ п о т о к ъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу половин(и) сєла... да єст... почєнши от Стоѧнова потока та прости чєрєс єдинь пискь (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Стоѧнова** (1497 *BD* II, 119); *наз. одн. ж.* **стоѧнова** (1418 *Cost.* I, 127).

Пор. **СТОЯНЪ.**

***СТОѦНЪ** *див.* **СТОЯНЪ.**

СТОѦТИ *див.* **СТОЯТИ**[1].

***СТОЯЧИИ** *прикм.* (1) *(про водоймище)* стоячий, непроточнни: а тако єсмо єму дали... пєрво рє(ч)ноє сєло с тыми со всѣми пожитки... съ озєры съ мочилы со всѧки(м) тєкучи(м) и стоѧчи(м) водами (Снятин, 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **стоѧчи(м)** (1424 *Р* 100).

СТПИЧЬНИКЪ, СТПИЧЕНИКЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии... панъ миколаи стпичьникъ (Галич, 1409 *Р* 74); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ панъ зубрь Анєчии (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стпичьиикъ, стпичєникъ** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89).

Див. ще **СПИЧНИКЪ.**

***СТРАВА** *ж.* (4) харчі, страва (3): а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ по с^s^ми грои (!) широкихъ и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); нижли комоу в ни(х) дамо на истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ);*

(для тварин) корм (1): и ст(р)авы имъ слюбуємъ дати ихъ конємъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **ст(р)авы** (1433—1443 *АРМ*); *знах. одн.* **истраву, истравоу** (1386—1418 *Р* 35; 1487 *АМЛ*).

***СТРАВИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* stravіti, *стп.* strawić) (що) витратити, розтратити: Соуть некоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожіввана а оу коро(т)-комоу часоу страви(т) (XV ст. *ВС* 24 зв.); и гєргє... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єсы да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ страви(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *майб. 3 ос. одн.* **страви(т)** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

СТРАВИЧ *ч.* (13) (*особова назва*): а на то... вѣра стравича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра... братоула стравича (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); Писа Илѣ Стравич оу Сочавѣ (Сучава, 1467 *BD* I, 121); А пак(ь) привилїє що имала Мароуш(ь)ка и сестра єи Стан(ь)ка... дѣда их(ь) Костє Стравича... на тоє сєло... они єщє ю дали оу роукы слоугам(ь) нашимь (Гирлов, 1499 *RA* 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **страви(ч), Стравич** 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1421 *Cost.* I, 142; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 156); **Стравич(ь)** 1 (1499 *RA* 257); *род. одн.* **Стравича, стравича** (1392 *Cost.* I,8; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I,37; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *Cost.* I, 182; 1499 *RA* 257).

Див. ще **СТРАОВИЧЬ.**

! СТРАВИЧАВА ⟨СТРАВИЧЄВА⟩ *див.* ***СТРАВИЧЄВЪ.**

***СТРАВИЧЄВЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра костина вѣра стравичава (!) (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! стравичава** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **СТРАВИЧ.**

***СТРАВИЧЬ** *див.* **СТРАВИЧ.**

***СТРАВЛѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* strawienie) знищення, згуба: а прото н на то(т) часъ стерєглисмы сѧ абы на страненьє(!) а на стравлѣньє невжиточноє... ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стравлѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***СТРАВИТИ.**

***СТРАЖНИКЪ** *ч.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга нашь Сънгоур и сестра єго Стана... и продали свою правоую отн⟨и⟩ноу... нижє оустїи Стражника (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стражннка** (1490 *BD* I, 394).

***СТРАЖНИЦЯ** *ж.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу оу нашеи зємли... сєла... на вєр(х) стражници, где є(ст) жоудє михаю (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386).

ФОРМИ: *род. одн.* **стражиици** (1434 *Cost.* I, 386).

***СТРАНА** *ж.* (5) (*цсл.* страна) (*напрямок*) бік, сторона (2): а хотаръ томоу сєлоу доурнєщомъ да боудє(т) по старомоу хотароу (от) вьсѣхъ стра(н) коуда из вѣка оживали (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361); а хота(р) оуси(м) тѧ(м) вы(ш)-писанни(м) села(м) о(т) вьсѧ(х) стра(н) да є(ст) по оусими своими старими хотарн (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

(*місце, місцевість, що знаходиться не посередині, а збоку чого-небудь*) сторона (3): а пасика щобы была о(т) страни козїю къ вєлїкои тои героу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); А хотар том⟨у⟩ вишєписанномоу половина сєло (!)... да єст починшє от нижнєи странооу(!)... поперєк на Бистрицоу и горѣ оу бо⟨у⟩ковиноу, а от вишнии странни(!) ... попєрєк на Бистрицоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **страни** 1 (1454 *Cost.* II, 501); **! странни** 1 (1491 *BD* I, 472); *знах. одн. зам. род.* от нижнєи **! страиооу** (1491 *BD* I, 472); *род. мн.* **стра(н)** (1433 *Cost.* I, 361; 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **СТОРОНА, *СТРОНА.**

! СТРАНЄНЬЄ ⟨СТРАЧЄНЬЄ⟩ *див.* ***СТРАЧѢНЬЄ.**

***СТРАННОПРИЕМНИЦА** *ж.* (1) богадільня, притулок для бездомних бідняків: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... а всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обительми, болницами, страннопримницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. мн.* **странноприемницами** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СТРАОВИЧЪ** *див.* **СТРАОВИЧЬ.**

СТРАОВИЧЬ *ч.* (10) (*особова назва*): А на то вѣра... Братоула Страовича (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то вѣра... брату⟨ла ст⟩раовичѧ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70); а на то вѣра... братоула страовнчѧ (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **страовичь** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **страовичѧ, ⟨ст⟩раовичѧ** 4 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440); **Страовича, страовича, страови(ч)** 4 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85, 95).

Див. ще **СТРАВИЧ.**

***СТРАТБА** *ж.* (1) вид феодальної повинності: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею, и зъ нашими князи и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно и зъ даную медовою и грошовою, н со всею стратбою и землею ловною и пашною... и бобровыми гоны, и со всѣми доходы (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *ор. одн.* **стратбою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***СТРАТИТИ** *див.* **ИСТРАТЇТЬ.**

***СТРАХОТИНСКИИ** *прикм.* (1) ◇ с т р а х о т и н с к а я д о р о г а (1) (*назва дороги*): а хотаръ ємоу вышє страхотѣнѣ... на ворловоую могилоу, а о(т) това поперекъ на страхоти(н)скоую дорогоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **страхоти(н)скоую** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. ***СТРАХОТИНЬ.**

***СТРАХОТИНЬ** *ч.* (3) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): а хотаръ ємоу вышє страхотѣнѣ гори... а о(т) това попєрєкъ на страхоти(н)скоую дорогоу... на краи страхотѣнѣ простѣ ребро(мъ) диломъ (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **страхотѣнѣ** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн.* **на страхотинїє** (бл. 1400 *Cost.* I, 26).

***СТРАХОТѢНЬ** *див.* ***СТРАХОТИНЬ.**

***СТРАХЪ** *ч.* (1) страх: Але яко оузрѧт сєс нашь лист, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, бєз оусєго страхоу и бєз оусєго оусъмнѧниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **страхоу** (1468 *BD* II, 306).

***СТРАЧѢНЬЄ** *с.* (2) **1.** програш судової справи (1): тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ села тисмѧнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѧтелю (так.— *Прим. вид.*) своєму... сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68).

2. знищення (1): а прото... стерєглисмы сѧ абы на страненьє (!) а на стравлѣньє невжиточноє того лѣта ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє не змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **страчѣньє** 1 (1404 *P* 68); **! страненьє** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. **ИСТРАТЇТЬ.**

СТРАШКО *ч.* (1) (*особова назва, пор. цсл.* Євстратии, *гр.* Εὐστράτιος): а при том были свѣтки: вл⟨а⟩дыка володимерский Порфирей... а пан Страшко, Яшко Сиропѧтич (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Страшко** (1470 *AS* I, 65).

***СТРАШНИИ** *див.* ***СТРАШНЫИ.**

***СТРАШНЫИ** *прикм.* (5) страшний, страхітливий (1): А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ... во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*).

◇ с т р а ш н ы и с у д ъ (3) судний день, день страшного суду: а хотя бы есть мѣлъ инший... рушати нашъ записъ, тотъ ся расcуднть со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А кто пороушит или

въ забвенїє оставит, таковыи да даст ответ въ день страшнаго съда христова (*в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.*) (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); день страшныи (1) *див.* **ДЄНЬ** 2.
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **страшнаго** (1499 *BD* II, 156); *знах. одн. ч.* **страшный** (1401 *ЗКЄ*); *місц. одн. ч.* **на страшномъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **на страшнємъ** 1 (1466 *BD* I, 106); *знах. одн. с.* **страшное** (1398 *ДГПМ*).

СТРЕТОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречнстое Богоматере (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Стретовичь** (1486 *АкЮЗР* I, 295).

***СТРЕТЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было сведомо штожъ вы насъ брата своєго здоровъѦ отъведываете отъ ле(то)шнего и до сего часоу стрєта послали были єсте, ино тогды мы окочинъ они пришли отъ своихъ непрнѦтєле(и) великую працоу мєли єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Стрєта** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **стрєта** 1 (1484 *ЯМ*); **! трєта** 1 (1484 *ЯМ*).

***СТРЄЧЕНОВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* а па(н) григореи стрєченови(ч) имаеть служити с того имѣнья копье(м) игдѣ будєть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *P* 136).
ФОРМИ: *наз. одн.* **стрєченови(ч)** (1437 *P* 136); *род. одн.* **стрєчеиовича** (1437 *P* 136); *дав. одн.* **стрєчеиовичу** (1437 *P* 136); *ор. одн.* **стрєченовичо(м)** (1437 *P* 136).

***СТРЄЧЬНЫИ** *прикм.* (4) (*стп.* strzeczny) *(спорідне- ний по батькові)* двоюрідний, *діал.* стриєчний: коли(ж) братїя роженая боудоуть в ымєнїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т) а помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшьє племѦ имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *BC* 36).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **стре(ч)ноую** (XV ст. *BC* 36); *наз. мн. ч.* **стре(ч)ныи** (XV ст. *BC* 36); *місц. мн.* **о стречьны(х)** 1 (XV ст. *BC* 36); **о ! сєстричныхъ** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.).

! STRIV *див.* ***СТРИИ.**

***СТРИЄВКА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Стриївка: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому села: Янковцы... двє Стриєвцє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. дв.* **Стриєвцє** (1463 *AS* I, 54).

СТРИЄЦЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии... стьцко далѦтиньскии (Галич, 1409 *P* 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **стриєць** (1409 *P* 74).

***СТРИЖОВО** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві)* Стрижів: Сє я кнѦзъ юріа холмъскии... придали єсмо к црькви бжои преч(с)тои бгомтри... села стрижово слепче (Холм, 1376 *P* 22).
ФОРМИ: *знах. одн.* **стрижово** (1376 *P* 22).

***СТРИИ** *ч.* (2) *(назва річки у Львівській землі)* Стрий: My... dajemo ym... szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (!) (Глиняни, 1395 *GL* 166); Дали єсмъ на имѦ Шандрови и братии єго радевитєи дворищ ов тоу стороноу рѣки СоукилѦ, от стриѦ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! striv** (1395 *GL* 166); *род. одн.* **стриѧ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***СТРИИКО** *ч.* (1) *(батьків брат)* дядько, *діал.* стрийко: тоє въсє що бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доход⟨омъ⟩ имъ и дѣтємъ н(х) и стрнникомъ и(х) (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).
ФОРМИ: *дав. мн.* **стриикомъ** (1426 *Cost.* I, 182).

***STRILECZ** *див.* ***СТРѢЛЄЦЬ.**

СТРИМБЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми ємоу оу наши (!) земли оу молдавскои сєла на имѣ корнїи и стримбїн на краковѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).
ФОРМИ: *наз.* **стримбїн** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *зам. дав.* **тѣмь сєлала(м)** (!) **стр⟨им⟩бїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209).

СТРИМБѢ *див.* **СТРЫМБА.**

***СТРИМТОУРА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хота(р) томоу монастиреви (от) стримтоуры хотаромъ горѣ до верха (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233).
ФОРМИ: *род. одн.* **стримтоуры** (1428 *Cost.* I, 233).

СТРОВЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинн(м) знаменито... оже тоть истинныи слуга нашь вѣрныи па(н) стровчь слоужи(л) намь правою и вѣрною службою (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).
ФОРМИ: *наз. одн.* **стровчь** (1425 *Cost* I, 173).

СТРОЄ [1] *ч.*(4) *(особова назва):* то сєло даль воєвода строєви и иванови (оу)рикь сь оусємъ доходо(м) о⟨у вѣкы⟩ вѣчны (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ, ємоу и братїамъ єго малѦтоу и строи и дѣтємъ и(х)... нєпорушено николиже на вѣки (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).
ФОРМИ: *наз. одн.* **строє** (1400 *Cost.* I, 36, 37); *дав. одн.* **строєви** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **строн** 1 (1436 *Cost.* I, 473).

***СТРОЄ** [2] *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воевода... чини(м) знаменито... ож⟨є⟩... дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли села... на имѦ дїякоулово сєло повыше строѦ н селище що оу томждє (sic.— *Прим. вид.*) хотару єстъ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).
ФОРМИ: *род. одн.* **строѧ** (1438 *Cost.* II, 14).

***СТРОЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Строїнці: ино мы видѣвше и(х) доброє произволенїє, также и мы єсми дали тоє прѦ(д)рєче(н)ноє село, строєщи, оба куты и съ млино(м) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).
ФОРМИ: *знах.* **строєщи** (1453 *Cost.* II, 458).
Див ще **СТРОИНЦИ.**

СТРОИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Строїнці: мы олєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ оу нашеи зємли села и(х) на имѦ на тоуловѣ где є(ст) дворъ и(х) и строинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).
ФОРМИ: *наз.* **строинци** (1429 *Cost.* I, 269).
Див. ще ***СТРОЄЩИ.**

СТРОИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) установлювати: Такожє ислюбилъ нашему господству приѦти и строити оусѦкїи порѦднѣ цєрковныи (Сучава, 1401 *RIR*).
ФОРМИ: *інф.* **строити** (1401 *RIR*).

***СТРОИШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѦрє... па(н) бори(с) головаты... па(н) строишо(р) дроужа... знаемо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... сєстрѣ господарѦ нашего... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).
ФОРМИ: *наз. одн.* **строишо(р)** (1421 *Cost.* I, 142).

СТРОМИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны... на имъ, панъ янъ с чижева... панъ григоръ стромило, хоружїи ливовскы... панъ янъ кїѦнскы, и стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) перє(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).
ФОРМИ: *наз. одн.* **стромило** (1445 *Cost.* II, 729).

***СТРОНА** *ж.* (11) (*стп.* strona) **1.** *(напрямок)* бік, сторона (4): оучинили єсмо имъ границю... о(т) ближьшєго рєченого бука... на дубъ... а с ону строну могилы о(т) ближьшего рєченого дуба на букь (Галич, 1404 *P* 68); хота(р)... о(т) стльпа на пѣть до(л)нѣ... до обрьшїє на обѣ стрро(ні) (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); *(місце, місцевість, що знаходиться не посередині, а збоку чого-небудь)* бік, сторона (3): абыхо(м) оуже могли с вами по(с)полу земли осѦсти и кролє(в)скую и нашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справе(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(країна)* сторона (1): вси королєвє и вси хрєстиянъскин господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западу и италейскихъ стронъ, єднаються и готовяться и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

3. *(особа, що позивається у суді)* сторона (3): Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... чи-

нимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Адвигою отиною пилєцкою и єи дѣвкою алжбѣтою с другоъ строны о волостъ о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *род. одн.* **строны** (1404 *P* 70); *знах. одн.* **строну** (1404 *P* 68); *род. мн.* **стронъ, стро(н)** (1457 *Cost.* II, 810; 1498 *BD* II, 410); *дав. мн.***стронамъ** (1404 *P* 70); ! **стррони** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. дв.* ! **стррониї** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); ! **стрро(ні)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще **СТОРОНА, *СТРАНА.**

***СТРОАСОВЪ** *прикм.* (1): мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знаменито... оже прїиде прѣ(д) нами... строАсова мару(ш)ка... и да(л)... пану оани постє(л)нику, сєло своє строєщи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **строасова** (1453 *Cost.* II, 458).

! СТРРОНИ ⟨СТРОНИ⟩ *див.* ***СТРОНА.**

! СТРРОНІ ⟨СТРОНИ⟩ *див.* ***СТРОНА.**

! СТРРОНЫЇ ⟨СТРОНИ⟩ *див.* ***СТРОНА.**

***СТРОУГА**[1] *ж.* (1) потік, струмок: тоти сєловє быше от окол дворов наших от Комен, како да ест нашєи свАтѣи монастири... и сь вьсєм доходом, и съ млини... и съ щезами и строугами (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *ор. мн.* **строугами** (1491 *BD* I, 464).

***СТРУГА**[2] *ж.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Струги** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***СТРУКОВИЦКИЙ** *прикм.* (1) ◇ Струковицкое дворище (1) *(назва земельної ділянки у Подільській землі):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецком волости... на имя: Струковицкого дворища, а Тасеневичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Струковицкого** (1454 *АЛМ* 12).

***СТРОУНГА** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу одно сєло плотоунєщи о(т) строунгы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн.* **строунгы** (1411 *Cost.* I, 84).

***СТРУЧИНЪ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ Стручинъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Стручина** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***СТРЪВИНОАСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу сєлоу... да єс(т)... до оусти стръвино⟨аси⟩ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **стръвино⟨аси⟩** (1428 *Cost.* I, 224).

СТРЪМБА *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы иліа воєвода... чинимь знамєнито... оже... далижє и потвєрдили єсми... сєла... на връ(х) стръмбѣ обѣ жоудєчїє и стръмба ис връха до устїа (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали... обѣ жоудєчїє и **стръмба** (1436 *DIR«A»* 469); *род. одн.* **стръмбѣ** (1436 *DIR«A»* 469).

СТРЪМИНОАСА *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы иліа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имА стръминоаса (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стръминоаса** (1439 *Cost.* II, 41).

СТРЫИСКЫ *прикм.* (1) *(пор.* Стрий *у Львівській землі):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны... на имѣ... панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и кранчы королевства по(л)ского, панъ янъ кнАгинскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **стрыискы** (1445 *Cost.* II, 729).

СТРЫМБА, СТРИМБѢ *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... дали єсми пану нашєму Юзѣ два сєла на имА миклА о(т) бахну на тутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); мы иліа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми и(м)... сєла на имѣ боучоумѣнїи на шоум⟨оу⟩зѣ... и на стрымбѣ гдє бы(л) борбъ станъ, обА части (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стримбѣ** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. род.* о(т) **стрымба** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *DIR«A»* 463); *місц. одн.* **на стрымбѣ** (1439 *Cost.* II, 41).

***СТРѢЛЄЦЬ** *ч.* (11) ◇ служити стрѣльци (стрѣльцємь, стрѣлцєма) (7), ⟨слоужити⟩ стрѣлци (strilczoma) (4) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **стрѣльцємь** (1390 *P* 176); *род. мн.* **стрѣлцовъ** 1 (1394 *P* 54); **стрѣлцевь** 1 (1399 *P* 59); *ор. мн.* **стрѣлци, стрѣльци** 5 (1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **strilczi** 1 (1395 *Gl.* 166); *ор. дв.* **стрѣлцема** 1 (1448 *P* 148); **strilczoma** 1 (1407 *АрхЮЗР* 1/VIII, 4).

СТРѢЛКОВЦИ *мн.* (3) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Стрілковичі *у Перемишльській землі):* илья влдка прємышлєскыи... жаловалъ сА прє(д) кролємъ иа стрѣлковцѣ ажє оубивають сА оу зємлю оу црквную стго спса (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *наз.* **стрѣлковци** (1422 *P* 98); *знах.* **стрѣлковцѣ** (1422 *P* 97); *ор.* **стрѣлковци** (1422 *P* 97).

СТРѢСТИ *див.* **СТРАСТИ.**

***СТРѢЧА** *ж.* (1) зустріч, стріча: а они на(д) то ѣдоучи дорогою людє(м) наши(м) вєликїи шкоды дѣлали на стрѣчє коупцо(в) грабили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа стрѣчє** (1495 *ПЛПС*).

СТРАСТИ, СТРѢСТИ *дієсл. док.* (2) (що) обшукати, потрусити: а у черновци возы нє стрАсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу черновци возы нє стрѣсти, алє коупєцъ дати свою вѣроу, ажє нє имаєт за повѣданны товаръ на своємъ возѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

ФОРМИ: *інф.* **страсти** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **стрѣсти** 1 (1434 *Cost.* II, 669).

Див. ще **ТРАСТИ.**

***СТОУБЄЛЪ** *ч.* (3) *(назва річки у Волинській землі, лівої притоки Горині)* Стубла: мы вєликий кнАзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє в Лоуцкомъ повєтє оу Жоуковє сєло Алышовъ, на рєцє на Стоублє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Стоублєм** (1446 *AS* III, 5); *місц. одн.* **иа Стоублє** (1446 *AS* III, 5).

***СТОУДЄНАЯ ТОПЛИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* сє азь... Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... наши слоуги... продали свою правою о(т)ниноу... на имѣ щи(л)биканїи оу стидєнои (!) топлици (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стоудєнои топлици** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); ! **стидєнои топлици** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще **ТОПЛИЦА**[2].

СТОУДЄНЄЦЬ *ч.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ... радєшани... и на оусти стоудєнца тємєшєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); мы Стєфанъ воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потврьдили єсми им... єдно сєло на Стоудєнєць на имѣ Нънєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* сєло **на Стоудєнєць** (1495 *BD* II, 53); *род. одн.* **стоудєнца** 5 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 544); **стоудєнцѣ** 1 (1436 *DIR«A»* 469).

СТУДЄНЇИ *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу... цыганє, на имѣ... щєфа(н) ротъ студєнїи съ чєлѣдью си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **студєнїн** (1462 *Cost. D.* 11).

***СТУДЄНКА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Студянка: я... Федор Василевич Збаразский... записал сѧ єсми дѧдинои своєй... имѣнѧ свои: Студенкоу а Ставокъ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Студєнкоу** (1485—1500 *AS* I, 120).

Див. ще **СТУДЄНѦКОВЦЫ.**

! СТУДЄНОКОВЦИ *див.* **СТУДЄНѦКОВЦЫ.**

***СТОУДЄНЫИ** *прикм.* (1) ◇ **стоуденаѧ кръницѧ** (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на деренико(х) да єстъ мѣсть (sic. — *Прим. вид.*) где танко сєлитъ (sic.—*Прим. вид.*) на лычномъ рогоу и стоуденаѧ кръницѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **стоуденаѧ** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще ***СТОУДЄНАЯ ТОПЛИЦЯ, *СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ.**

***СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы... єсми дали и потвръдили... паноу Аврамоу дїякоу... шестоую част село от Онничан, що соут на Стоуденом Шоумоузѣ (Сучава, 1490 *BD* I, 442); Тоє вишеписанное село на имѣ Оничанїи, що єст на Стоудєном Шоумоузи, да єсть нашемоу вѣрномоу паноу Пєтрика комисоу (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Стоудєиом Шоумоузи** 2 (1493 *BD* II, 21, 22); **на Стоудєном Шоумоузѣ** 2 (1490 *BD* I, 442).

Див. ще ***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ, ШОУМОУЗЬ.**

СТУДЄНѦКОВЦЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Студянка: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж а к тому села: Янковцы... Мойсѣевцы, Волочища, оу Луцком повѣте Студенѧковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); а еще кн⟨ѧ⟩зю Сємеиоу досталъ сѧ дворъ Городок со всими тыми селы, штожь к томоу здавна тѧгнеть, а єще к томоу селце Студеноковци (!) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз.* **Студенѧковцы** 1 (1463 *AS* I, 54); **! Студеноковци** 1 (1475 *AS* I, 71).

Див. ще ***СТУДЄНКА.**

***СТУМЪБРЕТЪ** *див.* ***СТУНЪБРЕТЪ.**

***СТУНЪБРЕТЪ** *ч.* (4) ⟨?⟩: А што есмо того Еська Рабеевича съ Нисаномъ смотрели, какъ были есмо въ Луцьку лони, о стунъбреты и присудили ему тому Еську, на Нисане колько стуньбретовъ и казали есмо Нисану ему тыи стунъбреты заплатити, и тотъ Есько Рабеевичъ и тое передъ нами сознал, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *род. мн.* **стуньбретовъ** (1489 *РИБ* 432); *знах. мн.* **стунъбреты** 2 (1489 *РИБ* 432); **стумъбреты** 1 (1489 *РИБ* 432).

***СТУНЬБРЕТЪ** *див.* ***СТУНЪБРЕТЪ.**

СТОУПА *ж.* (3) *(млин-сукновальня)* ступа: и потвръждаємъ томоу прѣдреченномоу монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м)... два млины... и стоупа що соукно опихаєтъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а на горине ставъ што небожъчикъ семенъ заставилъ а стоупа (б. м. н., XV ст. *ИК*); мы петръ воєвода... чини(м) знаме⟨ни⟩то... оже... дали єсми єм(оу)... мисто наши(х) млиновъ... да оучини(т) собѣ млины и що коли боуде(т) єго волѣ, или жерствило, или валила, или боу(д) що, или ст(оу)пы (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стоупа** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. знах.* даємъ... **стоупа** 1 (1443 *ПГСММ*); *знах. мн.* **ст(оу)пы** (1448 *Cost.* II, 313).

***СТУПЄНСКИЙ** *прикм.* (2): жаловал перед нами пан Федко канцлер... кн⟨ѧ⟩зю великому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина, а рек: ты седишъ на моей земли на стоупенской (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **ступенскоє** (1444 *AS* I, 42); *місц. одн. ж.* **на стоупєнской** (1444 *AS* I, 41).

Пор. ***СТУПНО.**

***СТОУПЄНЬ** *ч.* (2) *(стч.* stupeň) гідність, достоїнство: Але колиж... пан Казимир... коу наслѣдованю стоупеню тых то наших прєдков оупоминал и приводил... мы хотѧчи єго освѣцености... с полности вѣры нашои оупевнити вызнавамы· тым то листом... быти... обвезаноу коу держаню... чести и вѣры (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. мн.* **стоупєнюм** 1 (1462 *BD* II, 284); **стопєнюм** 1 (1462 *BD* II, 283).

***СТОУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (чого) *(наказ, повеління)* порушити, переступити (що): а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к томоу выименованомоу мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити... алє быхо(м) стоупили... то(г)ды... па(н)... имає(т) на(с) казнити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхо(м) стоупили** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***ПЄРЄСТУПИТИ 2, ПРѢСТЪПИТИ.**

***СТОУПИШИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Гсдрь на(ш) алексан(д)рь... велики(и) кня(з) тебѣ братоу и тъстю своємоу... кнзю иваноу васи(л)євичю велѣ(л) говорити што єси к на(м) въсказова(л) свои(м) посло(м) семено(м) стоупишины(м) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **стоупишины(м)** (1495 *ПЛПС*).

СТУПЛѦНЄ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ступно): и старцы... сознали перед нами, аж з давных давен єсть ступенское, а Ступлѧне сами тут дворы своими седели на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *наз.* **Ступлѧнє** (1444 *AS* I, 42).

***СТУПНО** *с.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Ступно: Коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну... а Мощеница от Сту⟨п⟩на нє отхоживала (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А се я Хведко Косьловскиі самъ симъ листом светчю... иж продал єсми село своє Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сту⟨п⟩на** (1444 *AS* I, 42); *дав. одн.* **Ступноу, Ступну** (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **Стоупно** (1474 *AS* I, 69); *місц. одн.* **оу Ступнє** (1444 *AS* I, 42).

СТОУРЗѢ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... фътоул и брат єго Стоурзѣ, сынове филипа... дали и потвръдили єсми им... єдно село... на имѣ Нънещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стоурзѣ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Стоурзи** (1495 *BD* II, 53).

***СТЪВЧАНЫ** *див.* **СТАУЧАНЄ.**

***СТЪЖАРОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р)... по обрѣжїю на оустїє потока зовоми стъжароу(л), где падає(т) оу рѣцѣ бистри(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стъжароу(л)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***СТЪНГАЧОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* стынгач «лівша»): тоє все що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ ємоу и дѣтемъ єго... опро(ч) стънгачоула (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род. одн.* **стънгачоула** (1436 *Cost.* I, 444).

Див. ще **СТЪНГАЧЪ.**

СТЪНГАЧЪ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* стынгач «лівша»): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинны слоуга нашъ панъ жоуржъ стънгачъ слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбоу (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тот истиннїи слоуга наш Тома... нєпот Оана Стънгача... дали и потвърдили єсмо ємоу... єго правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 504).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стънгачъ** (1426 *Cost.* I, 178; 1436 *Cost.* I, 444); *род. одн.* **Стънгача** (1492 *BD* I, 504).

Див. ще ***СТЪНГАЧОУЛЪ.**

СТЪНИГА *ч.* (2) *(особова назва):* па(н) косте андронникови(ч)... прода(л)... єдно сєлищє... близ банѣ, где бы(л) стънига (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стъинга** (1445 *Cost.* II, 218); *місц. одн.* **прї стъиизѣ** (1445 *Cost.* II, 218).

***СТЪНИГОВЪ** *прикм.* (2): па(н) костє андронникови(ч)... прода(л)... паноу михаилоу... єдно сєлищє... що єго па(н) костє выкоупи(л) о(т) стъниговы(х) сыно(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218);

с є л и щ є с т ъ н и г о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **стънигово** (1445 *Cost.* II, 218); *род. мн.* **стъниговы(х)** (1445 *Cost.* II, 218).

Див. ще ***СТАНИЖИНЪ.**

Пор. **СТЪНИГА.**

СТЪНИЖАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) ми... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ боучоумѣнїи гдє до(м) єго и стънижанїи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 218).

ФОРМИ: *наз.* **стъниж̃анїи** (1428 *Cost.* I, 218).

СТЪНИЖЄЩИ, СТЬНИЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* па(н) костє андронникови(ч)... продал... паноу михаилоу логоѳєт(оу) єдно сєлищє на имє стънижєщи... гдє бы(л) стънига (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло... на имѣ... стьнижєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **стъннжєщи** 1 (1445 *Cost.* II, 218); **стьнижєщи** 1 (1455 *Cost.* II, 543).

СТЪНИЛЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Стальнівці: мы Стєфан воєвода... знамєнито чнним... ожє... дали и потвърдили єсмы єи оу иашєи зємли... сєла на имѣ: Стънилєщїи, и єдноу сєлищоу оу томжє хотароу (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Стънилєщїи** (1493 *BD* II, 31).

Див. ще **СТАНОУЛОВЦИ.**

***СТЪНИЦЄСКОУ** *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* и оу томжє ча(с) тако(ждєрє прїидє прѣ(д)) нами и прѧ(д) нашими бояре, мъроушка, дочка михоула логофєта, оуноука попа юга и драгошє стън(иц)єскоу, сн̃ь нано(в)... и продали свою... о(т)нииоу (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

Див. ще ***СТЪНИЦЄСКОУЛЪ.**

***СТЪНИЦЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и оуставшє па(н)иса(к) вистѣрни(к) та заплатн(л) и тоти вышєписа(н)нїи пинѣзи... оу роуки драгошє стъницєскоулоу, сн̃оу нано(в) (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **стъницєскоула** (1490 *Cost. S.* 141); *дав. одн.* **стъницєскоулоу** (1490 *Cost. S.* 141).

Див. ще ***СТЪНИЦЄСКОУ.**

СТЪРОСТЄСКОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чиним... ожє прїидоша пєрєд нами... Анна, сєстра пана Доброула логофєта, и съ с(во)имъ нєпотомъ съ Станчоулом, сынъ Фєтко Старостєскоула... и продалн своє правоє отниноу (Сучава, 1482 *BD* I, 260); И оуставшє наши слоуги... та заплатили оусн тоти ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стъростєскоул** (1491 *BD* I, 458); *род. одн.* **Старостєскоула, Стъростєскоула** (1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 458); *дав. одн.* **Стъростєскоул** (1491 *BD* I, 458).

Див. ще ***СТАРОСТИЧЬ.**

СТЪРЧЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також и от нас єсми дали... слоузѣ нашємоу Оурсоу тоє... половина сєло на имѣ Стърчєщїи (Сучава, 1487 *BD* I, 308).

ФОРМИ: *наз.* **Стърчєщїи** (1487 *BD* I, 308).

***СТЫРОВЪ** *прикм.* (1): а поля єсмь єму дали... по конєц лозы... к... могили, а от могилы к стырову болоню (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **стырову** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Пор. ***СТЫРЪ.**

***СТЫРТА** *див.* ***СТИРЪТА.**

***СТЫРЪ** *ч.* (8) *(назва річки у Волинській землі, правої притоки Прип'яті):* записалъ єсми и далъ сєло свое Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ людми данными и бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а обрубъ землєный тому имєницу моєму Лопавшомъ по старинє... от рєки Стыра мєжою мимо нивы (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Билъ нам чолом старый войт мєста Луцкого Трушъ и проснл в нас землицы в Луцкомъ повєтє... по границу по Волковыєча от Стыра (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стыра** 3 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1499 *АЛРГ* 94); **Стырѧ** 1 (1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Стыру** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. одн.* **Стыромъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

! **СТЫРЫ** (СТАРЫИ) *див.* **СТАРЫИ.**

***СТЫРЬ** *див.* ***СТЫРЪ.**

СТЬНИЖЄЩИ *див.* **СТЪНИЖЄЩИ.**

СТЬЦКО *див.* **СТЄЦКО.**

***СТѢНКА** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Стінка: па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ съ мытомъ съ млино(м) и сєло стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стѣнкоу** (1454 *Р* 163).

СТѢНКЪОУЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы (...— *Прим. вид.*) (сєла)... на имѣ... Нєгоєщи, и Стѣнкъоуцїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Стѣнкъоуцїи** (1490 *BD* I, 434).

***СТѢНЪКА** *ж.* (1) нєвєликий ліс на скелястому березі яру: зємлю Дєръжати маєть... з оними Городищами и ихъ широкостю и дольгостю зємлѧною н изъ стѣнъками и ярами Долинами понадънєстромъ (!) (Прилуки, 1459 *Р* 171—172).

ФОРМИ: *ор. мн.* **стѣнъками** (1459 *Р* 171).

***СТѢЦКО** *див.* **СТЄЦКО.**

***СТѢШКА** *див.* ***СТЄЖКА.**

***СТѦГИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* И мы... дали єсмо ємоу сєло лнпоую... а дроугоє сєло... боудѧтичи... и стѧги (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *знах.* **стѧги** (1451 *Р* 159).

! **СОУБАКА** *див.* **СОБАКА.**

***СУБОТА** *ж.* (11) субота (10): Въ лѣто шєститисѧчноє и ѡ. и сотноє дєвѧносто трєтєє... оу суботу (б. м. н., 1385 *Р* 28); а пса(н) оу луцку оу субо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); да(н) у лвовє у суботу пєрвую по узнєсєньи божин (Львів, 1412 *Р* 81); А дєржати имъ тоє мыто до того жъ року — двє нєдєли по сємой суботє (Краків, 1487 *РИБ* 226); а по иашємь животѣ а они да имают слоужити нам... оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356); а дєржатн ему тоє мыто... тры годы, до того ж року до сємоє суботы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81—82).

◇ с у б о т а м ѧ с о п у с т н а я (1) *(назва церковного обряду, також календарна дата)* пущення, заговини: в городѣ оу мєрєчн в суботу мѧсопустную (Мєрєч, 1401 *Р* 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **суботы** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **суботу, соуботоу, суботоу, субо(т)** 7 (1385 *Р* 28; 1387 *СП* № 12; 1388 *Р* 42; 1401 *Р* 64; 1412 *Р* 81; 1467 *BD* II, 297; 1488 *BD* I, 356); ! **субою(ту)** 1 (1498 *АЛРГ* 82); *місц. одн.* **по суботе** (1487 *РИБ* 226).

! **СУБОЮТУ** (СУБОТУ) *див.* ***СУБОТА.**

СОУГАКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том моємь записном листу был... Соугакь Бѣликовичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соугакь** (1487 *AS* I, 239).

***СОУГРАНИЧНИКЪ** *ч.* (1) той, хто межує з ким-небудь, сусіда: Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкєвичи и Ивашковцы и Клєпачи, поуцproperties нам, ловы, дєрєво бортноє з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **соуграничнники** (1478 *AS* III, 17).

***СОУД** *див.* **СУДЪ**[1].

! СОУДА ⟨САДА⟩ (1): о щепєнїю и о сажєнїю соуда (!) (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Див. ***САДЪ.**

СОУДЄЦЬ, СОУДЄЦ *ч.* (34) суддя: такожде да є(ст) и дѣтємъ єго и унучатомъ... непорушєно николиже на вѣки и да слухаютъ на(с) а инъ судецъ да нє имаютъ (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); даε(м) виданїє твоєи мл(с)ти, аже осташѧ ваши людїє... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, бл. 1434 *Cost.* II, 675); а тако(ж) соу(д)ци о(т) ясо(х) и о(т) хролова и глобници... щобы нє имали дила соудити ты(х) лю(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); тако(ж) ни соудци, а ни ослоухарє да нє имаю(т) ходити, оу тѧ(х) села(х), а ни глобоу нє брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)вн, или дворници, или боу(д) каки оурє(д)ни(к)... щоби нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди) ани соуди(т) и(х) ни оу чо(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а ино(г) соу(д)ца да нє имають николи ни оу чоумъ алє да соудѧтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) села(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соудец** 2 (1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ*); **соудєць** 1 (1459 *BD* I, 29); *род. одн.* **соудъцѣ, соудцѣ, соу(д)цѣ** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29; 1466 *BD* I, 95; 1467 *Mih. Doc.* 125); **соудъца, соу(д)ца** 4 (1437 *Cost.* I, 520; 1448 *ДГПР*; 1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530); **соу(д)цѧ** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *наз. мн.* **соудци, соу(д)ци** (бл. 1434 *Cost.* II, 675; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР; DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 29; *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125 і т. ін.); *род. мн.* **соудєцъ, судєцъ** (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *Cost.* I, 398; пол. XV ст. *ДГВІС;* 1459 *DIR«A»* 514); *дав. мн.* **соу(д)цємъ, сѫдцємъ, соу(д)цє(м)** (бл. 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 677; 1447 *Cost.* II, 731); *ор. мн.* **соу(д)ци** (бл. 1434 *Cost.* II, 675).

Див. ще ***СОУДЬЦА.**

СУДИВОИ, СУДИВОЙ, СОУДЫВОЙ *ч.* (6) (*особова назва*): и на то свѣдци... панъ пєтръ панъ судивои (Казимир, п. 1349 *P* 4); а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии, панъ анъдрѣяшь староста рускии (Бохур, 1377 *P* 24); А при томъ были тые панове... панъ Судивой, намѣстникъ Ковеньскій, Дякгордъ Дадаукшисъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были свѣдоки... панъ Виленский панъ Судивой, панъ Троцкій панъ Нацъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судивои, Судивой** 5 (п. 1349 *P* 4; 1377 *P* 24; 1433 *P* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1492 *АЛМ* 31); **Соудывой** 1 (1441—1443 *AS* III, 2).

СУДИИ *ч.* (1) (*цсл.* сѫдии) суддя: а кто о(т)иметь о(т) црkви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судии** (бл. 1350 *P* 8).

Див. ще **СУДЬЯ.**

! СОУДИЛСТВО ⟨ОУСИЛСТВО⟩ (1): оуставлѧємь которыи чло(н)кы имеють соуди(т) напървѣи о соуди(л)ство (!) женьскоє... а въ (иньх)ши (!) жалобахъ нє маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див ***ОУСИЛЬСТВО.**

***СУДИМОНТОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): єще надъ то тетка моя... прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехиа Судимонтовича, воєводы Виленского (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **Судимонтовича** (1498 *АЛМ* 169).

***СОУДИНА** *ж.* (1) посуд, *діал.* судина: а кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати, от оусєго их товароу... или от горнци или от древѣном соудинам... или боуд щo имоуті продавати, или пак гдє боудоут коуповати... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *дав. мн. зам. род.* от **соудинам** (1466 *BD* I, 96).

СОУДИТИ, СУДИТИ, СОУДИТЬ, SUDITI *дієсл. недок. і док.* (106) (кого і без додатка) (*розглядати судову справу*) судити (44): Też, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' suzony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); н також ты(х) людєи и никто да нє смѣєть соудити николи, алє да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастнрѣ, а иного соудцоу да нє имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); тако(ж) коли схотѧ(т) брашовѣнє прє(д) г(с)ва ми стоѧти на зако(н), коли имє(т) бу(д) кто на ни(х) тига(ти), а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили, а никто да нє смѣє(т) судити н(х) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а колї сѧ на(м) прїгодить прїєха(т) до которое землї тогды соудья тоє земли имєєть соудити прї нашомъ дворе (XV ст. *ВС* 12 зв.); Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ есмо судили его зъ Мартинцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(*притягати до судової відповідальності*) судити (36): I też, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati: ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka prisził, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и що бы были волни тоти татарове продавати и коупити и що бы нє соуди(л) и(х) никто, то(к)мо г(сд)вми и калугєри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); И такоже тоти люди ис тѧ(х) три(х) монастирски(х) сєлахъ да нє имає(т) иикто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилъ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); А тежъ бы еси нхъ не судилъ, не радилъ, а наместинку своему не казалъ судити (Краків, 1487 *РИБ* 226); тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїци кто удєнь возмє(т) сѫдоу за виноу S гривєнъ... а боуде(т) ли вночи тогды соудимъ за злодѣис(т)во (XV ст. *ВС* 30); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино... нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людсхъ не брати, ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*виносити вирок*) судити, засуджувати (14): а кто о(т)иметь о(т) црkви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придеть праведныи судии хотѧ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ и святая Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ ему Богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); Пєтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправєдливє єго соудилъ (XV ст. *ВС* 23); нєха(и) они тую зє(м)лю де(р)жать потому ка(к) и(м) па(н) яку(б) а па(н) ра(ч)ко ограничили, а воды(н)скому естли будє(т) што котороє дѣло, и о(н) того нєха(и) на су(д)ѧ(х) нашы(х) а нє на ни(х) коли они єго буду(т) нєгора(з)до суди(ли) (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

с у д и т и с у д ъ (с о у д ы) (3), с у д ъ (с о у д ы) с у д и т и (с у д н ть) (8), ⟨с у д ы⟩ с у д и т и (1) творити суд: свнмъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковьныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); про то мы оуставлѧємь иже краковъскыи староста на трє(х) мєсцє(х) имєєть соуды соудити (XV ст. *ВС* 13 зв.); Прїшло є(ст) пєрє(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѧ(т) соуды и жалобы што(ж) на ни(х) нє прїслоухає(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **соудити, судити** 40 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1350 *P* 9; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1479 *DC* 141; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *ВС* 6; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **соуди(т)** 4 (XV ст. *СЯ* 43, 43 зв.; 1456 *ГПХМ*); **соудить** 3 (XV ст. *ВС* 10, 13; *СЯ* 43);

соу(д)т 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **! соудоути** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *теп. 3 ос. одн.* **соуднть, суднть** 3 (1386 *Р* 30; XV ст. *ВС* 33 зв.; 2-а пол. XV ст. *СО*); **судитъ** 2 (1398 *ДГПМ;* 1486 *АкЮЗР* I, 295); **соуди(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34); *3 ос. мн.* **соудѧть** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); **соудѧ(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **соудилъ, соуди(л)** 5 (XV ст. *ВС* 23, 33 зв., 34); **соуди(в)** 1 (1369 *ПСЧК*); *1 ос. мн.* **єсмо судили** 1 (1498 *АЛМ* 159); **єсмы... судили** 1 (1474 *РГС*); *майб. I 3 ос. одн. ч.* **budiet... suditi** (1388 *ZPL* 104); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудеть... соуди(л)** (XV ст. *ВС* 13 зв.); *3 ос. мн.* **буду(т)... суди(ли)** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы еси... судилъ** 3 (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *3 ос. одн. ч.* **щобы... соуди(л), ажъбы... соудилъ** 2 (1454 *Cost.* II, 509; 1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **абыхомъ... соудили** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **абыхом... (!) соудити** 1 (1458 *BD* II, 262); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, штобы)... соудили (соудилї)** 5 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1456 *ГПХМ;* 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **аби соудили** 3 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); **абы... соудилї** (XV ст. *ВС* 13); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да соуди(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **да соу(ди)тъ** 1 (1448 *ДГПР*); *3 ос. мн.* **да соудѧтъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **да соудѧ(т)** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); **да соудѧт** 1 (1458 *BD* I, 9); **да... соудѣть** 1 (1444 *Cost.* II, 208); **да... соудѣ(т)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **да... соудѣт** 1 (1459 *DIR«A»* 514); *пас. інф.* **быти... соужены** 2 (1467 *BD* II, 297, 298); **sužony byti** (1388 *ZPL* 106); **быти соуженъ** 1 (XV ст. *ВС* 6); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **соудимъ, соуди(м)** (XV ст. *ВС* 30, 30 зв.); *мин. наз. одн. ч.* **соуже(н)** (XV ст. *ВС* 7); *наз. одн. ж.* **соужена** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **соужены** (XV ст. *ВС* 13); *наз. мн. ж.* **соужены** (XV ст. *ВС* 10); *дієприсл. одноч.* **соудѧчи** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. ще **ОСОУДИТИ** 1, ***ОСОУЖАТИ** 1, ***ПРИСУДИТИ, *ПРИСУЖѦТИ, *СУЖИВАТИ.**

***СУДИТИ СЕ** *див.* ***СУДИТИ СѦ.**

***СУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (з ким перед ким) *(мати з ким судову справу)* судитися: А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѦ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а хто бы то порушилъ после его живота... да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **судитсѧ, соу(ди)тсѧ** 2 (бл. 1350 *Р* 8; 1427 *Р* 108); **судить сѧ** 1 (поч. XV ст. *Р* 76); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да судитсе** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

СОУДИТЬ *див.* **СОУДИТИ.**

СУДИЯ *див.* **СУДЬЯ.**

СУДИѦ *див.* **СУДЬЯ.**

СУДІА *див.* **СУДЬЯ.**

СУДІѦ *див.* **СУДЬЯ.**

***СУДНО** *с.* (2) *(міра місткості)* посудина: Водорацкии вышеи дани взѦл 100 судновъ и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *знах. одн.* **судно** (1496 *АЛРГ* 73); *род. мн.* **судновъ** (1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще * **СУДЪ** [2].

***СУДНЫИ** *прикм.* (3) ◇ **д е н ь с у д н ы и** *див.* **ДЄНЬ 2.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **судиыи** 1 (поч. XV ст. *Р* 76); **сѫднїи** 1 (1476 *BD* I, 216); **! со(д)ны(и)** 1 (1483 *ВОРСР* 178).

***СУДОВЫЙ** *прикм.* (14) *(який стосується суду)* судовий (1): прїказоуемы прї наше(и) мл(с)ти абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою нє делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.);

к н и г и с у д о в ы е (1) *див.* **КНИГА** 2; **л и с т ъ с у д о в ы й** (10), **с у д о в ы й л и с т ъ** (2) *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **судового** (1495 *ВК; ВМЗД*); *знах. одн. ч.*, **судовы(и), судовый, соудовый** (1444 *AS* I, 42; 1489 *РИБ* 431; 1495 *БСКИ; ВК; ВМЗД;* 1498 *АЛМ* 169); *знах. мн. ч.* **судовые** 1 (1495 *АЛМ* 85); **судовыѣ** 1 (1421 *Р* 94); *знах. мн. ж.* **соудовыи, судовыи** (XV ст. *ВС* 11 зв.; 1495 *ВК*).

СУДОМИРСКИ [1] *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдковє на то панъ хрщенъ судомирскн панъ збыгнѣвъ маршѦлко (Львів, 1399 *Р* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судомирски** (1399 *Р* 59).

СУДОМИРСКИ [2] *див.* **СУДОМИРСКИИ.**

СУДОМИРСКИИ, СУДОМИРСКІЙ, СОУДОМИРСКЇИ, СУДОМИРСКЫИ, СУДОМИРСКИ, СОУДОМЇРЬСКЫИ, СОУДОМИРЬСКЫИ, SUDOMIRSKI *прикм.* (27): Вѣдаи то каждыи члвкъ... оже я кнѦзь Єоунутии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ его землѦми краковьскою и судомирьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5); а при том были свѣдци пан пєтръ неоря, воевода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы... мацѣи премыски... панъ кмита воєво(д) судомир(с)ки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) владиславомъ пол(с)кимъ с одной строны межи панею Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); а на то свѣдковє, наивышаѦ рада королєвскаѦ, пан миколаи прєдбор, пан соудомирскїи, што был тыми часы оу нас... и наши пановє и рада молдавскаѦ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **судомирскии, Соудомирскїи, су(д)мирскии** 7 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 122; 1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 791); **судомирскыи, соудомїрьскыи, соудомирьскыи** 5 (1361 *AGZ* 6; XV ст. *ВС* 5 зв., 6, 9, 13 зв.); **судомир(с)кн, судомир(ски)** 2 (1404 *Р* 69; 1415 *Р* 87); **судомирски, sudomirski** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1415 *Р* 87); *дав. одн. ч.* **соудомирьскомоу** (XV ст. *ВС* 30 зв., 38); *знах. одн. ч.* **судомирьско(г)** (1411 *Р* 77); *місц. одн. ч.* **о соудомирьскомь** (XV ст. *ВС* 13 зв.); *род. одн. ж.* **судомирскои, соудомирскои** (1361 *AGZ* 6; 1433 *Р* 120, 124); *ор. одн. ж.* **судомирьскою** (1352 *Р* 5); *місц. одн. ж.* **у ! соудомїрьскын** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **соудомирьскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Пор. ***СУДОМИРЬ.**

***СУДОМИРЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Польщі, пор.* Sandomierz) Сандомир: а писана грамота оу судомири оу дєнь свѦтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Писанъ въ Судомири, іюнь 20 день, инъдиктъ 6 (Судомир, 1488 *РИБ* 223).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ (оу) Судомири** 3 (1361 *AGZ* 6; 1488 *РИБ* 223, 424); **у Сундомири** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6).

СОУДОМИРЬСКЫИ *див.* **СУДОМИРСКИИ.**

СОУДОМЇРЬСКЫИ *див.* **СУДОМИРСКИИ.**

! СОУДОУТИ ⟨СОУДИТИ⟩ *див.* **СОУДИТИ.**

СУДЪ[1], **СОУДЪ, SUD** *ч.* (131) **1.** *(судовий розгляд справи)* суд (24): кде смолвѦть тутъ будеть судъ тѦгатисѦ ис королемь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а был соудъ оу СтанлѦ в домоу (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а при первомъ соудѣ былъ па(н) васко тѦптюкович (Галич, 1401 *Р* 66); ОуставлѦемы коли хто боуде(т) позва(н) протївъ своємоу прїви(л)ю а окаже(т) на соуде своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ... имееть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *ВС* 26); Коли(ж) на соудѣ одна жалоба бѫде(т) положена а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нє тоу(т) то(л)ко одно паметноє имєє(т) быти положено (XV ст. *СЯ* 43 зв.); И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ из зятемъ єго... и князь великій... тые люди мнѣ присудилъ (б. м. н., 1498 АЛМ 169);

с у д ъ и м а т и (1), **с о у д ъ м а т и** (1) (з ким, між ким) судитися (з ким): кто жь коли зломи(т) нашю грамоту су(д) прє(д) б(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); мы оуставлѦємь коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы и три м(с)ци с оупокоємь живоуть а на жа(д)ныи соу(д) сєбє нє позывають тогды дай на вѣкы вѣчныи жа(д)на(г) *соуда*

межю собою не мають (XV ст. *ВС* 32 зв.); k s u d u p r i w o d i t i (1) позивати до суду: I teź sud'ja... k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: olіźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); в є с т и н а с о у д ъ (2), н а с о у д ъ в є с т и (1) *див.* **ВЄСТЬ**[1]; п о с т а в и т и н а с у д ѣ (1) *див.* **ПОСТАВИТИ**; п р ї в є с т и н а с о у д ъ (1), н а с о у д ъ п р ї в є с т и (1) *див.* ***ПРИВЄСТИ**[1]; с у д ъ (с о у д ы) с у д и т и (с у д и т ь) (8), ⟨с у д ы⟩ с у д и т и (1), с у д и т и с у д ъ (с о у д ы) (3) *див.* **СОУДИТИ.**

2. *(судове засідання)* суд (13): Частокро(т) прїгожаєтсѧ и(ж) некоторыи за свои⟨м⟩ племенемь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д)... про то прїказоуємь мы абы того далѧ (!) не было (XV ст. *ВС* 15); а колижь тыи све(т)кы на соуде монованы (!) тогды тот замешька(х) (!) о(т)озва(т) того коумовъства (XV ст. *ВС* 20); а такежь хочомъ на малыхъ соудѣ(х) иже первыи рокъ и дроу(г)и простою немоцью можеть о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 40); с ѣ с т и н а с о у д ѣ (2) *див.* **СЄСТИ.**

3. *(судовий вирок)* присуд (22): тако же і нн̃ѣ соудъ воздал Пѣнкови (тои) гаи и со зе(м)лею во вѣки (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); мѣста тычина и тыхъ селъ и всеи волости залѣскоѣ держѧние вѣчное правымъ судомъ... коро(л) влодиславу пол(с)кому и его послѣдко(м) присудили єсмы (Медика, 1404 *Р* 70); и присудили єсмы... судомъ бѣлецкому на вѣки... ту истную бѣлку (Львів, 1421 *Р* 94); и тѧгали сѧ що сѧ тегали, але Ивашко съ прївилиами тестѣ своєго пана Ивана вистиарника добыл съ вьсего права и соудоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 41); а длѧ памѧти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Семеноу (*в ориг.* Меменоу.— *Прим. вид.*) Васильевич⟨ю⟩ сеи нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино мы... тые земли... Токаревскимъ єсмо присудили подлугъ тыхъ пановъ суду (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

4. *(орган правосуддя)* суд (32): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ, то все далъ есми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Teź jestliby... czerez wyznanie swojeho sud'i, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet' zapłatiti winu za obadwa razy kotoraja włoźona (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); которымъ обычаемъ имаю(т) зазыватї къ соудоу (XV ст. *ВС* 6); кто бѫде(т) неко(т)рыи добры(и) чл̃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имеєть пово(д) на него досве(т)чить або то(т) добры(и) имее(т) самь своею прїсѧгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18); коли(ж) кме(т) бѫде(т) ране(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотне тогды емоу прїидеть две частї за раны а третея часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); а хто кому дѣрево зроубить со пчелами имѣеть заплатити грнвъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *ВС* 37); с о у д ъ з е м ь с к ы и (1) *(суд у феодальній Польщі, який розглядав переважно цивільні справи шляхти)* земський суд: Окаданїя (!) роковъ велїкы(х) соудовъ земьскыхъ ка(к) бывало (XV ст. *СЯ* 39); с у д ъ ц е р к о в ъ н ы и (1) *(суд, який розглядав справи церкви і духівництва)* церковний суд: своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

5. *(судді)* суд (5): а є(ст)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть алюбо соудъ исъсѧдеть безъ праволенїя алюбо бе(з) потребы оувойдеть то(т) имаеть быти казненъ (XV ст. *ВС* 13 зв.); Оуставлѧемы коли(ж) хто соу(д)и пере соу(до)мъ нагани(т) (XV ст. *ВС* 34); Частокро(т) потребоують сты(х) кни(г)... а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имееть дать вола(т) слоужебнїкомъ явие ижа (!)... оу такыи дн̃ь книгы правыи положены о(т)варены комоу потребно боудеть спїсъковъ то(т) поиде(т) (XV ст. *СЯ* 43).

6. *(будинок, у якому міститься орган правосуддя)* суд(6): которыи съ соуда избегають во гнѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); Те(ж) то(г) хоче(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своемь соуде мелъ оуставнаго слоужебнїка чересъ которо(г) иметь позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.).

7. справа, що підлягала судовому розглядові (1): а є(ст)ли же не могоуть вси(х) *соудо(в)* осоудити того днѧ тогды хочемь то(г) абы ... дроугого днѧ соудъ скончанъ (XV ст. *ВС* 13).

8. судочинство (1): потребно єсть абы однакїи соудъ былъ какъ крако(в)скы(и) земли коли(ж) оди(н) г(с̃)дрь вси(х) єсть (XV ст. *ВС* 34 зв.).

◇ с т р а ш н ы и с у д ъ (3) *див.* ***СТРАШНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **судъ, соудъ, sud, соу(д)** (1352 *Р* 6; 1369 *ПСЧК;* 1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 8 зв., 13 зв., 23, 34 зв.; *СЯ* 43; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *род. одн.* **соуда, суда** 10 (XV ст. *ВС* 5 зв., 6, 11, 15, 32 зв., 33 зв.; *РИБ* 610 ; *СЯ* 43; 1489 *РИБ* 432); **суду, соудоу** 7 (1460 *BD* I, 41; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *ВС* 8 зв., 13 зв., 17 зв., 33 зв.; 1495 *АЛМ* 85); ! **съда** 1 (1499 *BD* II, 156); **соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *дав. одн.* **судоу, сѫдоу, Sudu, соудоу** 11 (1388 *ZPL* 105, 106; XV ст. *ВС* 6, 13, 17 зв., 27 зв., 29, 30; 1495 *ВМЗД*); **соудовн** 5 (XV ст. *ВС* 30, 30 зв., 37, 37 зв.); **!соудъ** 1 (XV ст. *ВС* 6); *знах. одн.* **су(д), соудъ, соу(д), сѫ(д), судъ, соуд** (1369 *ПСЧК*; 1390 *Р* 176; 1495 *БСКИ; ВМЗД;* XV ст. *ВС* 6, 7 зв., 14 зв., 18, 32 зв.; *РИБ* 610; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *ор. одн.* **соу(до)мъ, соудо(м), соудомъ, судомъ, соудомь, сѫдо(м)** (1404 *Р* 70; 1421 *Р* 94; XV ст. *ВС* 8, 15 зв., 16, 17, 17 зв., 26, 32 зв.,36 зв. і т. ін.); *місц. одн.* **на (при, о) соудѣ, судѣ** 14 (1352 *Р* 6; 1401 *АкВАК* III, 2; *Р* 66; XV ст. *ВС* 5 зв., 12, 22, 23, 32 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1421 *Р* 93 і т. ін.); **на (у) соуде** 4 (XV ст. *ВС* 15 зв., 20, 26, 34); **на соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **на съдѣ** 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. мн.* **соуды** (XV ст. *ВС* 13); *род. мн.* **судовъ, соудовъ, соудо(в)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; XV ст. *ВС* 12 зв., 13; *СЯ* 39, 43); *знах. мн.* **суды, соуды** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; XV ст. *ВС* 6, 13, 13 зв., 33 зв.; *СЯ* 43 зв.; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *місц. мн.* **о (на) соуде(х)** 3 (XV ст. *ВС* 10, 12 зв., 17 зв.); **на (в) соудѣ(х), соудѣхъ** 3 (XV ст. *ВС* 37 зв.; *СЯ* 40, 42 зв.).

Див. ще. ***СОУЖЕНЇЄ.**

***СУДЪ**[2] *ч.* (7) *(міра місткості)* посудина: отослал до Вилни двесте судовъ и осмеронадцатеро судов — то Северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *род. мн.* **судовъ, судов** (1496 *АЛРГ* 72).

Див. ще ***СУДНО.**

СОУДЪ[3] ⟨СОУДЬЯ⟩ (1): о соу(д) иже не имаеть быти кора(н) (!) за зло(г) соудоу (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **СУДЬЯ.**

СУДЪЯ *див.* **СУДЬЯ.**

СОУДЫВОЙ *див.* **СУДИВОИ.**

СОУДЬА *див.* **СУДЬЯ.**

***СОУДЬЦА** *ч.* (2) (*стч.* súdca, *стп.* sądca) суддя: и также ты(х) люден и никто да не смѣетъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастырѣ, а иного соудцоу да не имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); иного соудцю да не имают, але тот приход вес да ест монастирю нашемоу (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **соудцю** 1 (1458 *BD* I, 9); **соудцоу** 1 (1444 *Cost.* II, 208).

Див. ще **СОУДЕЦЬ.**

СУДЬЯ, СУДЬѦ, СОУДЬЯ, СУДЪЯ, СОУДЪЯ, СОУДЬА, СОУДЇѦ, СУДИѦ, СУДИЯ, СѪДИА, СУДЇА *ч.* (111) суддя: и на то свѣдци... панъ судивои панъ судьѧ сяноцькыи (Казимир, п. 1349 *Р* 4); I teź, jestliby... meźi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а при томъ были судьѣ и свѣдци (Зудечів, 1411 *Р* 80); Казимиръ Божъю милостью Наместнику Дорогицькому, пану Якубу Довойновичу н судьи Дорогицъкому (Краків, 1489 *РИБ* 432); Те(ж) то(г) хоче(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своемь соуде мелъ оуставнаго слоужебнїка

чересъ которо(г) иметь позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.); и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выехати... су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судьѧ, судья, соудья, соудьа, sud'ja, судъя, соу(д)ья, су(д)ѧ, соу(д)я, сѫ(д)я** 48 (п. 1349 *Р* 4; 1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1388 *ZPL* 104; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 92; XV ст. *ВС* 6, 12 зв.; *СЯ* 43; 1435 *Р* 134 і т. ін.); **судиѧ, судия, соудїѧ** 5 (1369 *ПСЧК;* 1409 *Р* 74; 1419 *Р* 91; 1421 *Р* 94; 1422 *Р* 98); **сѫдна, судїа** 3 (1448 *Cost.* II, 366; 1455 *Cost.* II, 769);**соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. одн.* **snd'i, соу(д)и, соудьи, соу(д)** 6 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 13, 16 зв., 33 зв.; *СЯ* 43); **соуде(г) соудъего** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв.); **судьѣ** 1 (1386—1418 *Р* 34); **! соусоудьи** 1 (XV ст. *ВС* 20); *дав. одн.* **судьи, sud'i** 6 (1388 *ZPL* 105, 107; 1489 *РИБ* 432); **соу(д)и** 5 (XV ст. *ВС* 8 зв., 30 зв., 34; 1495 *ВМЗД*); **соудїи** 1 (XV ст. *ВС* 6); *знах. одн.* **соудью, соу(д)ю** (XV ст. *ВС* 6, 13, 23, 33 зв.); *ор. одн.* **соудьєю, соу(д)єю** (XV ст. *ВС* 20 зв., 22 зв.: *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **о соу(ди)** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **о соульи** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **! о соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *наз. мн.* **судьѣ** 3 (1411 *Р* 79, 80; XV ст. *ВС* 6); **соу(д)и** 3 (XV ст. *ВС* 16, 17; *СЯ* 43); **судьи, соудь(и)** 2 (XV ст. *ВС* 13, 13 зв.); **соудья** 1 (XV ст. *ВС* 11); *род. мн.* **судей, соудей** 2 (XV ст. *ВС* 14; 1495 *АЛМ* 85); **соу(д)и** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *дав. мн.* **соудьямь** 1 (XV ст. *ВС* 16); **соу(д)ямь** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. мн.* **соудьи** 3 (XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв.); **соудеи** 1 (XV ст. *ВС* 14); *ор. мн.* **судьѧми** (1411 *Р* 79); *місц. мн.* **о (на) су(д)ѧ(х), соу(д)яхъ** 2 (XV ст. *ВС* 23; 1495 *ВМЗД*); **о соудья(х)** 1 (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще **СУДИИ.**

СУДЬѦ *див.* **СУДЬЯ.**

***СОУДѢЧЬ** *ч.* (1) (*стч.* sudič, *стп.* sędzic) син судді: А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ ... панъ Глѣбъ соу(д)ѣчь (Львів, 1421 *Р* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соу(д)ѣчь** (1421 *Р* 92).

***СОУЖЕНЇЄ** *с.* (1) ◇ в з ѧ т и с о у ж е н ї є *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **соуженїє** (XV ст. *ВС* 22 зв.).

Див. ще **СУДЪ**[1] 3.

Пор. **СОУДИТИ.**

***СУЖИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) (що) (*неоднораэово*) судити, засуджувати: а то суживали на городѣ намѣстники твои (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **суживали** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ОСОУДИТИ, *ОСОУЖАТИ, *ПРИСУДИТИ, *ПРИСУЖѦТИ, СОУДИТИ.**

***СОУКГРАНИЧНЫЙ** *прикм.* (1) (*який межує з кимнебудь*) сусідній: А при нас был... Богданъ Дрємоутевичъ... боѦрє Слоцимскиє и Озерницкиє и много... боѦр и моужей соукграничных (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. мн.* **соукграничных** (1478 *AS* III, 17).

***СОУКИЛЬ** *ч.* (2) (*назва річки у Галицькій землі, притоки Дністра*) Сукель: о(т) могыло(к) попєрє(к) рѣки соукилѦ к дорозѣ (Зудечів, 1413 *Р* 83); Дали єсмъ на имѦ Шандрови и братии его радєвитєи дворищ ов тоу стороноу рѣки СоукилѦ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Соукилѧ, соукилѧ** (1413 *Р* 83; 1473 *ЗНТШ* V, 3).

***СУКНА** *ж.* (2) (*молд.* сукнэ «сукняна спідниця») сукно: а имаєть сѦ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, Ако во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А имат сѦ поставити цина соукни оу Соучавѣ яко во Лвовѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *дав. одн.* **соукни** 1 (1460 *BD* II, 275); **сукнѣ** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

Див. ще **СОУКНО.**

СОУКНО *с.* (51) (*рід тканини*) сукно: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита... пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто повезетъ сукно до бєсарабъ, дати иметъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); продал єсми тоє имєнє Дажев... за двєсте коп широкихъ грошей монеты ческоє и за кожух бобровый сукномъ поръпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72); з нового места послано кнѦзю вєлнкомоу тѳє(р)скомоу... в̃ поставы соукна маха(л)ского (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соукно** 3 (1456 *Cost.* II, 788, 791; 1460 *BD* II, 275); *зам. род.* от **соукно** 1 (1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **соукна, соу(к)на, сукна** (1408 *Cost.* II, 630, 631; 1411 *Mih. Alb*; 1434 *Cost.* II, 668; 1437 *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273; 1488 *УКТ* і т. ін.); *дав. одн.* **соукноу** (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн.* **соукно, ⟨с⟩оукно, сукно** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1437 *DIR* № 8; 1443 *ПГСММ;* 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); *ор. одн.* **сукномъ** (1378 *Р* 26; 1475 *AS* I, 72); *род. мн.* **соукнъ** (1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн.* **соукна, сукна** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789, 791; 1458 *BD* II, 261; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1460 *BD* II, 274, 275).

Див. ще ***СУКНА.**

***СОУКНЯ** *ж.* (2) (*стч.* sukňa, *стп.* suknia) верхній чоловічий одяг (1): хто с коимъ имеєть граніцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чере(с) граніцю оу ле(с) а то(т) его застанеть мае(т) оу него оузѦ(т) за первое застатье сокироу а въ дроугоє застанѫ(т) любо мѦтель алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

◇ с л у ж и т и з ъ с у к н и (1) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **сукни** (1495 *АЛМ* 83); *знах. одн.* **соукню** (XV ст. *ВС* 37).

СОУЛДЖАРЬ, СОУЛДЖАР, СОУЛЖАРЪ *ч.* (4) (*молд.* служер) відповідальний службовець молдавського воєводи, що відав забоєм худоби та постачанням м'яса для господарського двору і армії: тоє въсє вышеписанноє да є(ст) слоузѦ нашемоу... пану михулу, нашемоу соулжарю (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3); И оуставше слоуга наш Голъи от Рєбрича та заплатил оусє сполна тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки паноу Иванко Тоуркоул соулджарь (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соулжаръ, соулджар** 2 (1475 *Cost. D.* 3; 1488 *BD* I, 317); *зам. дав.* оу роуки паноу... **соулджарь** 1 (1488 *BD* I, 317); *дав. одн.* **соулжарю** (1475 *Cost. D.* 3).

Див. ще **СЮЛЖАРЮ.**

***СУЛИМОВСКИИ** *прикм.* (1): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю... иже... хмѣль крщенє имѦ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскєм половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на сулимовскєм** (1412 *Р* 81).

Пор. **СУЛИМОВЬ.**

СУЛИМОВЬ *ч.* (5) (*назва села у Львівській землі*) Сулимів: ино коли бы... воитє (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спастн (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сулимовь** (1412 *Р* 81); *род. одн.* **сулимова** (1412 *Р* 81); *знах. одн.* **сулимовь** (1412 *Р* 81); *місц. одн.* **при сулимовѣ** (1412 *Р* 81).

***СУЛКО** *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Сулимиръ, Сулиславъ): тогды панъ данило приида пред насъ и тѦгалъ **на** воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковича... вонтово (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сулка** (1411 *Р* 79); *ор. одн.* **сулкомъ** (1411 *Р* 79).

СОУЛЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... осташко соульскии богданъ тивунъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соульскии** (1366 *Р* 12).

СУМА *ж.* (4) (*стч., стп.* suma, *свн.* summe, *лат.* summa) (*певна кількість грошей*) сума: Исъ северскихъ... **волостей**

всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); А кому коли отпустили мыта луцкого... в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мАло того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези в тую ж суму (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сума** (1497 *АЛРГ* 79; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **суму** (1498 *АЛРГ* 82); *ор. одн.* **сумою** (1496 *АЛРГ* 73).

***СОУМНЄНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* sumnienie, sąmnienie) ◇ п о д ч е с т ї ю и с о у м н є н ї є м ъ *див.* **ЧЄСТЬ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **соумнєнїємъ** (XV ст. *СЯ* 42).

СУМОРОКЪ *ч.* (2) (*особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока... земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Суморокъ** (1495 *АЛМ* 83); *род. одн.* **Суморока** (1495 *АЛМ* 83).

***СУНДОМИРЬ** *див.* ***СУДОМИРЬ.**

СОУПОЛНА *присл.* (2) зовсім: а тыми разы до тєбє твоими послы о(т)казали єсмо што пановъ рады нашоє пры насъ супо(л)на нє было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, ИСПОЛНОЮ, СПОЛНА.**

СОУПОРЪ *ч.* (2)(*цсл.* сѫпрь) противник, суперник: соупоръ имєєть быті прїпоущонъ на свѣ(т)кы (XV ст. *СЯ* 41 зв.—42).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соупоръ** (XV ст. *ВС* 37 зв.; *СЯ* 41 зв.).

Див. ще **СЪПЄРНИКЪ.**

***СОУПОСТАТЪ** *ч.* (1) (*цсл.* сѫпостатъ) ворог, противник: я слышєвши доброє здоровиє вашєи мл(с)ти и православноую вѣроу хрестияньскоую подроучиє вашєи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бг̃оу хвалоу даємъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **соупостата** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***СУПОЧТИЛЄ** *присл.* (1) спокійно, у спокої: а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерєгати панове наши и опасовати... абыхо(м) оуже могли... дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти, яко бы сА оуказнили лихы люди с обу(х) стро(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к) с обу(х) стро(н) (Сучава, 14?7 *Cost.* II, 810).

***СОУПРОУНОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі):* Васи(л) зємлю дє(р)жить Соупроуновщиноу а с тоє зємли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Соупроуновщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***СОУРАННЫИ** *прикм.* (8) (*про шкури худоби)* сирий, невичинений: а у которомъ торгу имєть купити, тамъ имєтъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десАть гроши, отъ сто кожи АгнАчїихъ одинъ грошъ, оть сто кожи суранныхъ два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу которомь торгоу имєт коупити, там имєт давати... от сто кожи скотїихь десАт грош, от сто кожи ягнѣчих один грош, от сто кожи соуранных два грош, та идоуть на головноє мыто, на сочавоу (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А кто идєт до Лвова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны а̃ грош... от сто овчин соранных четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **суранныи** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **соураныи** 1 (1434 *Cost.* II, 668); *род. мн.* **суранныхъ, соуранных** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790); **соранных** 2 (1460 *BD* II, 273, 274); ! **соураны** 1 (1456 *Cost.* II, 789).

***СОУРАНЫИ** *див.* ***СОУРАННЫИ.**

СУРВИЛОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва):* А при том были... панъ Пєтръ Войницкий, а... пан Грииko Сурвилович (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сурвилович** (1437 *AS* I, 34).

СУРИНЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были сведки... панъ Немира, староста Луцкий... а панъ Суринъ писаръ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Суринъ** (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

СОУРЛАРЮЛ *ч.* (2) (*молд.* сурлар) музикант, що грав на дудці: а чєтврътаа част от того села да єст плємєникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл, сыноу Станин(оу) (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соурларюл** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **соурларюл** (1495 *BD* II, 53).

СУРЬАТЪ *ч.* (1) (*особова назва):* Поручнли(с)... кнА(з) михаило євнутєви(ч)... кгастовтъ, кєрдути. крукьждо. сурьАтъ (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сурьатъ** (бл. 1392 *Р* 47).

SUSED *ч.* (12) сусід: а сє сусѣдє околнии онисимъ а сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии (Львів, 1370 *Р* 18); Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołąby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Абы ка(ж)ный варовалъсА своємоу соусєдоу щкоды чїни(т) (XV ст. *ВС* 25); и я мовилъ пану Петру: тамъ в иминехъ вашихъ кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **sused** (1388 *ZPL* 108); *дав. одн.* **соусєдоу** (XV ст. *ВС* 25, 30); *наз. мн.* **соусєди** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **сусѣдє** 1 (1370 *Р* 18); *род. мн.* **соусєдъ, соусє(д)** 2 (XV ст. *ВС* 6, 25 зв.); **сусѣдъ, соусѣдъ** 2 (XV ст. *ВС* 26; 1498 *АЛМ* 163); *дав. мн.* **соусєдо(м)** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *знах. мн.* **соусєды** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **сѫсє(ди)** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***СОУСЄЦСТВО** *с.* (1) сусідство, близькість за місцем проживання чи розташування: Мы пытали пани Василевоє, єст-ли в тєбє єщо люди? Она поставила боАр ... которыи перед нами поведили: Ведаем гораздо в границах и в соусєцстве по рекоу Зєлвоу к Дерєчиноу в низъ и в верх и тоє полє Малєевскоє розъроблено, на том хочем заведши, присАгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в соусєцстве** (1478 *AS* III, 17).

***СОУСѢДЪ** *див.* **SUSED.**

СОУСАНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы...дали єсми ємоу оу нашєи земли села на имА... рошчино... и на юбанѣ соусАни (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *наз.* **соусани** (1436 *Cost.* I, 444).

! **СОУТАЖЄИ** *див.* ***СЪТАЖЄЦЬ.**

***СОУТАЖЦА** *ч.* (1) позивач: а оуводєть лї того нє̃ства своєго соутА(ж)ци тогды поро(ж)чєнъ єго и долгоу єго вынАмъши злодеискы(и) долгъ иже имєєть за всє платїти (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **соутѧ(ж)ци** (XV ст. *ВС* 11).

Див. ще. ***СЪТАЖЄЦЬ.**

СОУХА ВЄЛИКАА *ж.* (2) (*назва річки на Буковині):* и дали... єсмо того сєло на имѣ ши(л)биканїи... на вєликои соухи и соуха вєликаА о(т) оустїА до самого вє(р)ха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали єсмо **соуха вєликаа** (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***ВЄЛИКАА СОУХА, *СУХАЯ.**

***СУХАЯ** *ж.* (1) (*назва річки на Буковині):* мы, Стефан воєвода... ⟨знамени⟩то чиними... ожє... дали и потвърдили єсми... монастирю от Молдавица... два крьници у верха Сухои, и єдна пасика (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сухои** (1473 *ШКН* 164).

Див. ще ***ВЄЛИКАА СОУХА, СОУХА ВЄЛИКАА.**

***СУХАЯ ЖЄЖИОРА** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми єм(у) оу нашеи земли оу мо(л)давскои... ста(в) на сухои жежиорѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на сухои жежиорѣ** (1445 *Cost.* II, 212).

***СОУХАЯ КАМЄНИЦЯ** *ж.* (1) (*назва урочища у Подільській землі):* з обоу двоухъ сторонъ тоє рѣчки Камени-

ци землю деръжати маетъ по самоую Соухоую каменицю (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Соухоую каменицю** (1459 *P* 171).

***СУХЇИ** *прикм.* (5) ◇ с у х и и п о т о к ъ (4), с у х а я п о т о к а (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* и мы... потвердили есми имъ... микшинову пасику на сухои потоцѣ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); хотар... на єдин доубь знаменан, от това чєрєс Соухїи поток на дил на два доуби знаменани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **сухы** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **Соухїи** 1 (1495 *BD* II, 63); *місц. одн. ч.* **на соухомъ** (1452 *Cost.* II, 410); *місц. одн. ж.* **на сухои** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще **СОУХА ВЄЛИКАѦ, *СУХАЯ, *СУХАЯ ЖЕЖИОРА, *СОУХАЯ КАМЕНИЦЯ.**

***СОУХО** *с.* (4) ◇ п о с о у х о у (4) сухопутним шляхом, сушею: о(т) оу⟨сеи⟩ тръ⟨го⟩вли, да є(ст) имъ въсе тоє мыто и по водѣ и по соу(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже благопроизволи господство ми... да оутвръдим цръковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... и съ оусими озєрами и гырлами и озєрками... и два дворы, и съ митом и по соухоу и по водѣ (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **соухоу, соу(х)** (1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).

СОУХОВЄРХЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Суховерхів: тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи земли... села где є(ст) ватамань минко... и где є(ст) станъ. ... а за проуто(м)... соуховєрхъ где иванъ фалєви(ч) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соуховєрхъ** (1429 *Cost.* I, 269).

***СОУХОВЄСЬ** *ж.* (1) *(назва дворища у Волинській землі)* Сухівці: мы великий кнѧзь Александро, инако Швитрикгайло Олькгирдовичь, чинимъ знаменито... ижет... дали єсмо ємоу имєнє в Луцкомъ повєтє... село Алышовъ... а к томоу... Соуховсь (!) дворище верхъ Радоховки (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! соуховсь** (1446 *AS* III, 5).

! СОУХОВСЬ *див.* ***СОУХОВЄСЬ.**

***СУХОДОЛЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмь мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашєи земли оу молдавскои села... иа имѣ ⟨оунгоурѣи⟩и... и подли того су(х)долъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **су(х)долъ** (1409 *Cost.* I, 64).

***СОУХОЛЄЦИЛОР** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѦдреченоє половина село на имѣ от Баиковци... на поток Соухолецилор (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Соухолєцилор** (1489 *BD* I, 367); *місц. одн.* **на Соухо⟨ле⟩цилор** (1489 *BD* I, 367).

***СОУХОЛОУИ** *ч.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсмо нмъ оу нашєи земли оу молдавскои села... на имѣ... витєзещи... и змоулци на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); мы Стефан воєвода... знамените чиним (...— *Прим. вид.*) дочка Лацка Легет⟨иша⟩... продала свою правоую отниноу... село от Деокъци на Сохоулоуи (Васлуй, 1495 або 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на соухолоуи** 3 (1448 *Cost.* II, 323, 324); **на Сохоулоуи** 3 (1495 *BD* II, 87; 1495 або 1496 *BD* II, 92); **иа сохолоуи** 2 (1491 *Cost. S.* 153; 1495 *BD* II, 87).

***СУХЫ** *див.* ***СУХЇИ.**

***СОУЧАВА**[1] *ж.* (513) *(назва головного міста у Молдавському князівстві)* Сучава: а писано листо оу городѣ сочавѣ (Сучава, 1388 *SL*); а гєргє стоявши рє(к): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко... домовє мои що єсмъ са(м) добоува(л) на розѣ оу Соучавѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а єшчє єсми дали ливовчаном, абы держали соби одии домь торговским обычаємь, оу сочавѣ, алє оу томь домоу корчмы иє держали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а на бо(л)шєє крѣпо(с)т, вѣлѣли... пану, тъутулу ло(г)фєтоу, писати... и печа(т) привѣсити к... ли⟨сту⟩... оу со(ч)вѣ в лто з̃и̃ ма(р) к̃з̃ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соучав(а), Соучав⟨а⟩** 3 (1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238; 1491 *BD* I, 473); *зам. род.* от **соучав⟨а⟩, соучав(а)** 3 (1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **сочавѣ, со(ч)вѣ** 13 (1408 *Cost.* II, 632; 1425 *Cost.* I, 173; 1434 *Cost.* II, 669; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *Cost.* II, 583; 1458 *ПГСММЦ;* 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 186 і т. ін.); **Соучавѣ, Соучав⟨ѣ⟩, сучавѣ** 7 (1456 *Cost.* II, 569; 1470 *BD* I, 152; *BD* II, 310; 1471 *ДГСМПБ;* 1488 *BD* I, 347; 1497 *BD* II, 108, 109); **Сочавы** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **! Сачавы** 2 (1481 *BD* II, 365); **со(ч)ви** 1 (1456 *ГПХМ*); **Suczawi** 1 (1465 *GL* 176); *зам. знах.* чєрєсъ **сочавы** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *дав. одн.* **сочавѣ** (1437 *Cost.* I, 520; пол. XV ст. *ДГВІЄ*); *знах. одн.* **Соучавоу** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); **сочавоу** 2 (1456 *Cost.* II, 790); *місц. одн.* **оу (в, на) сочавѣ, Сочавѣ, соча(в), ⟨со⟩чавѣ, соч⟨авѣ⟩, Соч⟨а⟩вѣ, сочавѧ, со(ч)авѣ, Соч(а)вѣ** 242 (1388 *SL*; 1393 *Cost.* I, 14; 1403 *RS* 338; 1409 *Cost.* I, 79; 1419 *DIR«A»* 444; 1432 *Cost.* I, 327; 1443 *Cost.* II, 129; 1453 *Cost.* II, 454; 1473 *BD* I, 187; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **оу (въ, на) Соучавѣ, соучавѣ, сучавѣ, Соуч⟨а⟩вѣ, Соуч(а)вѣ, Соучав(ѣ), ⟨соуча⟩вѣ** 133 (1401 *RIR;* 1408 *Cost.* II, 631; 1428 *Cost.* I, 207; 1438 *Cost.* II, 8; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *DIR«A»* 512; 1462 *BD* I, 64; 1473 *BD* I, 182; 1487 *BD* I, 313; 1500 *RA* 261 і т. ін.); **оу (на, въ) со(ч)вѣ, сочвѣ** 67 (1415 *Cost.* I, 117; 1428 *Cost.* I, 224; 1431 *Cost.* I, 318; 1435 *Cost.* II, 695; 1443 *Cost.* II, 139; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *DIR«A»* 503; 1457 *Cost.* II, 811; 1487 *Cost. D.* 7; 1500 *Cost. S.* 235 і т. ін.); **оу Соучави, Соуч(а)ви** 11 (1465 *GL* 176; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 391, 437, 443; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 448, 457, 460; *Cost. S.* 153 і т. ін.); **оу Сочави, Соч(а)ви, С⟨о⟩чави** 7 (1489 *BD* I, 374; 1490 *BD* I, 385, 386, 397, 433; 1491 *BD* I, 446; 1492 *BD* I, 505); **оу соу(ч)вѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 291; 1433 *Cost.* I, 362; 1460 *DIR«A»* 515); **оу со(ч)ви** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*); **в сочѧвѣ** 2 (1395 *Cost.* II, 612, 613); **оу со(ч)** 2 (1479 *ПГВСА;* 1495 *SCIM* pl. II); **оу сочѣ(вѣ)** 1 (1428 *Cost.* I, 210); **оу Сучѣвѣ** 1 (1473 *ШКН* 166); **оу Сучавє** 1 (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **СОУЧАВСКЇИ** (с у ч Ѧ в ь с к и и т о р г ъ).

СОУЧАВА[2], **СОЧАВА** *ж.* (14) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Сучава: а хотар тому сєлу от одиноі сторонъ сочава от верха сочавы простѣ на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); И єще сми ⟨п⟩отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ: Соучава съ оусими єи изворами (Сучава, 1490 *BD* I, 420); и дали и потвърдили єсмы им оу нашєи земли оу молдавскои их правоую отниноу... ⟨єдно сєло⟩ на Соучавѣ (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соучава** 1 (1490 *BD* I, 420); *зам род.* от... **сочава** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* **сочавы** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **Соучавѣ** 1 (1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **сочаву** (1393 *Cost.* I, 13); *ор. одн.* **! соучавоую** (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **иа Соучавѣ, сучавѣ** 5 (1403 *ДГАА;* 1468 *BD* I, 130; 1499 *BD* II, 167); **на сочавѣ** 2 (1439 *Cost.* II, 46; 1445 *DIR«A»* 483); **! на сочавъ** 1 (1393 *Cost.* I. 13); *зам. знах.* оупадаєт оу **Соучавѣ** 1 (1490 *BD* I, 420).

СОУЧАВСКЇИ, СОУЧАВСКЫИ, СОЧАВСКЇИ, СОЧАВСКЫИ *прикм.* (91): а нато вѣра... пана бадѣ сучавского (Сучава, 1403 *ДГАА*); и да(л) ємоу гєргє своєю волєю... домы свои соучавскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); А сочавскоє мыто нигде да нє платѣтъ, лишє оу Сочавѣ (Сучава, 1458 *BD* II, 262); А на то єсть... вѣра наших боярь: ... в. п. Шандра новоградского, в. п. Лоука Арбоурє портарѣ сочавского (Ясси, 1500 *BD* II. 173).

◇ с у ч Ѧ в ь с к и и т о р г ъ (1) *(назва головного міста у Молдавському князівстві)* Сучава: и дали єсмы стѣи єп̃(с)копии нашои... два села... што мало по(д)лы... сучѦвьского торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **соучавскїн** 2 (1479 *BD* I, 224; 1499 *BD* II, 425); **сочавскїи** 2 (1464 *BD* I, 83; 1499 *BD* II, 444); **сочавскыи** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1479 *Cost. S.* 98); **соучавскыи** 1 (1499 *BD* II, 425); *род. одн. ч.* **сучавского, соучавского, суча(в)с⟨кого⟩, соучав(ь)ског(о), сучав⟨ского⟩** 26 (1403 *ДГАА*; 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 210; 1479 *BD* I, 229; 1480 *BD* I, 243; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 419; 1498 *BD* II, 126; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **сочавского, Сочав(ь)ского** 12 (1403 *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1436 *Cost.* I, 455; 1479 *BAM* 62; 1500 *BD* II, 173; *RA* 261 і т. ін.); **соучавска(г)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **сучавьского** 1 (1403 *ДГАА*); ! **Соучавскога** 1 (1488 *BD* I, 347); *ор. одн. ч.* **соучавскимь** 1 (1490 *DC* 146); **соч(а)вскимъ** 1 (1472 *BD* I, 169); *наз. одн. с.* **сочавьское, сочавское** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273) *знах. одн. с.* **сочавьское, сочавское** 10 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 791; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 273, 276); **сучавскоє** 3 (1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771); *місц. одн. с.* **на сочавъскомъ, сочавскомъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *род. одн. ж.* **соучавскои, соуча(в)скои** 11 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 146, 147, 148); **со(ч)въскои** 1 (1456 *Cost.* II, 582); **сочавскоє** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *місц. одн. ж.* **оу соучавскон** (1490 *BD* I, 419, 420); *наз. мн. ч.* **сучавски, соуча(в)ски** 2 (1470 *DIR«A»* 523; 1479 *DC* 140); **соучавскыи** 1 (1481 *BD* I, 256); *род. мн.* **соучавскых** 1 (1457 *BD* I, 4); *зам. наз.* дворници **сочавскы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 462); *знах. мн. ч.* **Соучавскы** (1449 *Cost.* II, 385, 385—386).

Пор. ***СОУЧАВА** [1].

***СУЧѢВА** *див.* ***СОУЧАВА**[1].

***СУЧАВЬСКИИ** *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**

***СОУШИЦА** *ж.* (1) *(назва річки на Буковині):* и також€(д) (!) дали єсми єдноу поустыню на соушицѫ... да осадѣтъ село моиастыроу (Сучава. 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на соушицѫ** (1440 *Mih.* 208).

***СУШИЧЪНО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Сошичне: и мы ... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно... опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Сушичъно** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***СФЄДИТЄЛСТВО** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВО.**

***СФЄДИТЄЛСТВОВАТИ** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВОВАТИ.**

***СХАРБИНОВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) свѣдци были... па(н) бѣцкии па(н) пєтръ зхарбинови(ч) подстолии судомир(ски) па(н) барто(ш) схарбинови(ч) подкомории судомирски (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **схарбинови(ч)** 1 (1415 *Р* 87); **зхарбинови(ч)** 1 (1415 *Р* 87).

СХАРБИНОВСКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Charbinowice *в Польщі):* А па(н) п҃тръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) п҃трашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич. 1404 *Р* 67—68).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **схарбиновскии** (1404 *Р* 67).

***СХИТРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(стп.* schytrzyć) *(вдатися до хитрощів)* схитрувати: и гєргє... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїє, али єсмъ хоти(л) себѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми, коупи(л) єсмъ... мыто и хєрєгїю и оу то(м) сѧ єсмъ схитри(л) и твои пинѣзи єсмъ страви(л) и тєпєръ єсмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **сѧ єсмъ схитри(л)** (1449 *Cost.* II, 385).

***СХОВАТИ** *дієсл. док.* (1) *(стч.* schovati, *стп.* schować) (що) сховати, заховати: отецъ... мой... сховалъ былъ тисячу золотыхъ... въ пивницы (Краків. 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ч.* **сховалъ былъ** (1489 *РИБ* 431).

Див. ще **ХОВАТИ** 3.

***СХОДИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (1) *(про річки)* сходитися, стікатися, зливатися: грань... речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до своза, где се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **се... сходитъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***СХОТѢТИ** *дієсл. док.* (4) (робити що) схотіти, захотіти: тако(ж) коли схотѧ(т) брашовѣнє прє(д) г(с)ва ми стоѧти иа зако(н)... а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); пакли не схочеть ей тых пенезей отложити, а она будетъ половицу Горокъ а половицу Олеска держати до своего живота (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 4/VIII, 28); А кто схочет єго или дѣти єго оувести... оу холопство... тот имаєт на сѧ видѣти... казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **схочеть** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 4/VIII, 28); **схочет** 1 (1470 *BD* I, 141); *3 ос. мн.* **схотѧ(т)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); ! **схотѣти** 1 (1452 *Cost.* II, 759).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, ХОТѢТИ.**

***СЧАДОКЪ** *див.* **СЪЩАДОКЪ.**

***СЧАСНЫИ** *див.* ***ЩАСНЫИ.**

***СЧЄДОКЪ** *див.* **СЪЩАДОКЪ.**

SCZETHEN *ч.* (1) *(особова назва):* A pa to swidczy... pan Drobisz Szczethen Hołowicz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Sczethen** (1413 *GL* 48).

***СЧИРЕЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Щирець *у Львівській землі):* знаємо чинимъ... аже даємъ... коръчму на имѧ вербѧжь на рици на счирчи оу счирєцкои во(л)... Иваноу волошиновичю (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу счирєцкои** (1407 *Р* 72).

***СЧИРЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Львівській землі)* Щирець: знаємо чинимъ ... аже даємъ... коръчму на имѧ вербѧжь на рици на счирчи оу счирєцкои во(л) ... иваноу волошиновичю (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на счирчи** (1407 *Р* 72).

Див. ще ***ЩИРОКЪ.**

***СЧѦДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

***СЩАДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

СЪ, СЬ, С, СО, СИ *прийм.* (2668) **I.** *(з род.)* (276) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (157) **а)** *(вказує на предмет, з якого щось належить)* з (107): А с тих сель имат Драгомир и Некра... служити иамь и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а с тыхъ имѣній маетъ тую копу гроши давати на Воведеніє святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); а па(н) петръ с того имѣнья имає(т) служити на(м) двема копьи (Луцьк, 1438 *Р* 138); а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т)... мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); а двє зємли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а онъ намъ съ того именья мялъ служьбу земъскую заступовати (Краків, 1489 *РИБ* 437); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) *(вказує на сукупність предметів або на предмет, з яких частина вилучається)* з, із (17): а пакли бы панъ Васко не далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови о(т) сєѣ матки бжьѣ на другую матки божью оу рукъ тогда имаєть панъ Васко дати оувазанье пану Ивашкови оу Роудѧнцѣ со всѣмъ правомъ, яко самъ държалъ панъ Васко а нє вынимая ничого с того села (Львів, 1421 *Р* 92); а с ты(х) со вси(х) люде(и) чотыри члвки подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и с своей дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставом (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); КнѦзю Андрею, БрѦславскомоу намєстникоу... десѦть

копъ въ ключника Луцкого с цыншовыхъ грошеи (Краків, 1489 *AS* III, 21); и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

в) *(вказує на особу або предмет, що є підставою для якоїсь дії)* (13) з, із (12): мочї имет ли ниже що та(к) и добро а пак ли не мочї име(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а то есми записал и дал къ ц⟨е⟩ркви божеи на памАт доуши своеи и родителем моим, абы с того была памАт в год же в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); о выповеданїю кого выповедають с права (XV ст. *BC* 20 зв.); a pry tom były... s pana Markowy ruki służebnici namisnyka beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

за (1): с того паноу воєводє дякоуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ*);

г) *(вказує на середовище, умови, з яких хтось виходить, визволяється)* з, із, від (9): ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови... выбавили мА бг҃о(м)... моцною рукою... ис того Атства (так.— *Прим. вид.*) и с того оусего злого (Кременець, 1434 *P* 130); а с которое — б⟨ы⟩ то стороны хто имелъ рушити, а с того выступити, тотъ бы имелъ г⟨о⟩с⟨по⟩дарю королю триста копъ отложити (Манів, 1478 *AS* I, 76);

д) *(вказує на джерело відомостей або дії)* з, із (3): Поро-зоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли а особнє с первыши(х) наши(х) листов которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кроле(в)ства нашего рады жаданьє чистоє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а частокро(т) потребоують с ты(х) кни(г) праведны(х) списковъ (XV ст. *СЯ* 43); они... повѣдили на(м), што(ж) де(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи и минуту выписаную с тыхъ кни(г) пере(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*);

е) *(вказує на предмет, з якого відбувся рух, з просторовим відтінком)* з, із (2): Колї хто прїчиною оумре(т) алюбо утоне(т) алюбо с древа спадѣть о томъ не(т) жадноє жалобы оу праве (XV ст. *BC* 24); а тоє привилїє вишеписа(н)-иы(х) пре(д)ко(в) нашы(х) изгииоули о(т) роукы връстнни сн҃а... коли кръстѣ с конѣ оупа(л) (Васлуй, 1434 *DIR«A»* 517);

є) *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* (6) до (1): а панове от Хрълова абы никакоє дѣло не имат с тоє село (Сучава, 1438 *DBAc* 28);

з (5): и такождє дали єсмї имъ мы о(т) на(с) половина о(т) калоугєрского бродоу и съ половина мыта и съ половина перевоза (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); А господство ми дадох... викоуплєнїє съ тоє село на имѣ Подолѣнїи (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. *(виражає означальні відношення)* з, із (49) **а)** *(з просторовим відтінком)* (44): придаемо к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... до дороги Лисчинъское а тою дорогою до перерес-кого гостинца съ Луцка до Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 8/I, 2); А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова, п. Хрчонъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а по ты(м)и липники была пасека кн҃зА михайлова г(с)дрА наше(г) с тоули(н) (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамени-то... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) оле(х)но(м) чжоусою... имяли е(с)мо дѣ(л) оу иашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизне (Львів, 1478 *ЗРМ*); Вѣдомо да есть всемь присылалъ да (!) на(с) Бг҃омолецъ нашь архима(н)дри(т) Пече(р)скїи с кїева и вся братїя мн҃(с)тыря пече(р)ского... жалоуючиси на митрополита кїєвского и всея роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(л) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

б) *(з причиновим відтінком)* (4): Мы Владиславъ, съ Божей милости король Польскій... знаемо чинимъ... аже... дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, иа имя Есифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тыми часы єго милость вишеречєннїи крал за волю и за причиноу наияснѣишего кнАжате пана и пана Владислава, с тоиж(є) божїеи милости кралѣ оугрьскаго и чъскаго... иам въси мерзАчкы и шкоды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

в) *(з часовим відтінком)* (1): Абы запомненА рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлало бы шкоды слушно єст ажбы вчинки людъскии.. достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ были бы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(виражає просторові відношення)* з, із (42): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до верха рѣки тоѣ и полА всА... и все то што коли кнАжѣнъя пустынѣ с оубою сторону... то все далъ єсмь ладомирови садити село (Бохур, 1377 *P* 24); а его бо(г) не даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшелъ... тогдѣ нма хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *P* 81); а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забежить оу нашю землю, и мы такожъ имаємъ того израдую (!) с нашоє земли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); яко бы сА оуказнили лихы люди с обу(х) сторо(н), а правы бы могли супо(ч)тиле па(к) с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а што с подворъА панєи Михайловы Руденский ворота поставлАны на тоє подъворъє... ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102); и пошолъ съ клѣти вонъ перед мною, а не бралъ изъ тоє клѣтн ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy... s toiez dorohy od mista ydet k muchawcu k moim ludem (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(виражає модальні відношення)* з, із, від (13): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є҃ прокла(т) (!) о(т) б҃а... и въ д҃нь страшныи сп҃сь да моу є҃ съперникъ съ силѫ своеѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а пакы бихомъ тако не задержали, яко сА єсмо записали на то(м) сниму прї наши(х) пановъ с обоу стороноу и прї пановъ... господарА... що быхо(м) били осажени нашєи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашеи доброєи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мешканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); а кто-бы тоє єднанье... с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пАть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

5. *(виражає причинові відношення)* з, із, від (12): нжбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья недооуѳаю(ч) алюбо таковоє чти кнзьствоу великомоу литовъскомоу не зычоучо в то(м) кн҃зьствѣ велико(м) литовско(м) в таковыи тадынкн оустоупити варовали бысА алюбо стерегли алє мистрови а законови єго не вѣрили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а заставила єсми кн⟨А⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... село своє ПъАнь пустыню ни с которого притиску и ни с котори неволи (Острог, 1481 *AS* I, 77); И також слюбыл нам иаияснѣишии Янъ Олбрахтъ... єстли бы сѣ пригодило с которого допоущенїА божїєго... та въидемо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

6. *(виражає часові обмежувальні відношення)* за, від (3): а тежъ какъ де(р)жали они о(т) насъ пе(р)во сего мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с тре(х) годовъ, и мы имъ двема остали винъны (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко писаръ брали личбу в ключника киевского... с полутора году индикта 15 и 1 (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80); Панъ Литаворъ Хребътовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Менъского... съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ... грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

II. *(з ор.)* з, із (2390) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (2258) **а)** *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* (2082): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); она продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину... и со млиномъ и сь коръчмою и землею и сь з дворици и со всѣми што коли оц҃а еѣ прислушало (Перемишль, 1359 *Р* 10); мы... даемъ наше село надѣево и с п(р)иселкомъ исъ кропивники... с лѣсомъ и с дубровами с полемъ с бортми и съ сѣножѧтми и с рѣками со всѣмъ оужиткомъ (Львів, 1399 *Р* 59); а имѣеть тое село держати и оуживати со всѣми его пожитки (Коломия, 1424 *Р* 102); а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати... со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаеть с полми с нівами съ сеножатми съ водами с реками с потоки с озеры с рыбами со млины съ ставы с ловищи и со звѣри и с потками съ лѣсы... съ выгоны и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127); мы кн҃гины (так.— *Прим. вид.*) олеска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ... с паны придали єсмо оу до(м) ст҃ыя тр(о)ци к манастирю Сергиевоу двѣ волости наши(х) перєдо(л) а почѧпо(д) *со* всѣми присє(л)кы и *со* всѣми пошлинами и *с* лю(д)ми што издавна к ты(м) волостє(м) прислоушали (Київ, 1459 *Р* 174); да єст ємоу от нас оурик съ въсємъ доходом (Сучава, 1483 *BD* I, 270); и глѣбъ рє(к) ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ... што(с) мѧ листо(м) пристраши(л) г(с)дра королѧ єго млсти, и(ж)бы призволи(л) тобѣ невѣстку жоны моєє понѧти со всими имє(н)и (Вільна, 1495 *ВМБС*); И потвержаемъ тые люди... ему... со всими ихъ землями пашными... и со всими входы и приходы, и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами, предметами)* (111): А кто о(т)иметь о(т) ц҃ркви ст҃го николы судитсѧ со мною пєредъ бг҃мь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); кто жь коли зломи(т) нашю грамотоу су(д) прє(д) б(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); а хотя бы есть мѣлъ иншіи вступати въ тые дѣла и тои рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* I, 2); ажбы воитко с дѣтками с того свѣта сшелъ што ѣ имѣль *с* прибковою сестрою *с* алжкою тогдѣ има хмѣль прибко... сулимов имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а кто се слово наше пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнія въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бг҃омь (Київ, 1446 *Р* 154); Я кнѧзь Михайло Васильевичь Избаразький сзнаваю... што ж єсмо сѧ дѣлили з братею отчиною нашою со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Семеномъ Избаразкимъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); И Наґорка и Шпица... з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали (Краків, 1489 *РИБ* 433); и они побѣдили перє(д) нами, што(ж) де(и) о(т)цы нашы мели о то(м) право со о(т)цє(м) єго пєрє(д) пано(м) ивано(м) вѧжевичо(м) (Вільна, 1495 *ВК*); и да єст подобєнь Іюдѣ и проклѣтомоу Арїи, и да имает оучастїє с онѣми Іюдеє (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);

в) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* (46): пакъ ли тотъ кто иметь жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти тогды мусить съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); Ино я с тымъ двораниномъ вашей милости до князя Михайла посылалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... с тым нашим листом въсѧм посполитым... яко коли... незгода и валка была межи нами и межи наияснѣишим кнѣжатем паном Яном Олбрахтом... и тыми часы... вишерєченнїи крал... вси мерзѧчкы... которїиж єсмо єго милости... оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II. 419);

г) *(вказує на явище, що скасовується дією)* (1): Хотѧчи с клопотомь конєць оучини(т) оуставлѧємь (XV ст. *BC* 18 зв.);

д) *(вказує на предмет, що є підставою для дії)* (1): алє що бы нє платили намъ да(н) ни поса(д)... ни глобоу, ни третиноу оузѣти о(т) ты(х) сє(л)... що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х)... алє сами калугєри... щобы соудили свои лю(д)... и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288);

е) *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* (17): и па(к) до оугоръ перешли бы съ торго⟨вл⟩ю свои, еще да платѣть оу сочавѣ мыто сочавскоє (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); прїидоша... попь Григорїє... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(виражає модальні відношення)* (119): никакоже паче благословеня его церкви созиждати... но во всемъ ему яко настоятелю повиноватись и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы... дали єсмо и даємъ наше село надѣево... со всѣмъ правомъ (Львів, 1399 *Р* 59); А тако дали есмы ему и его намѣсткомъ, со всѣмъ правомъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а тыи старци смовившесѧ с обою стороновоу (!) вызнали и оуказали староую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь продалъ есмы доброволно и сь вѣдомомъ осподаря королья Казимира землю свою питомую у волости Волковискои (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); почонъ здавна и досюлѧ съ вашими предъки наши предъки... неприѧзьни не чинивали, а вбогиє влоусы штобы *с* оупокоємъ были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а то(т) юреи четыри лета держа(л) с оупокоємь нє заплативши сполна пенезєи за то дѣди(ч)ство (XV ст. *BC* 21 зв.); Мы тогди Стефан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашею моцю... боудоум єхати на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає означальні відношення)* (12): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже єсмы оузѧли о(т) тамръташовци о(т) шумуза пѧть дворы татаръ с волєю шолданъ петрову (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) ... кр(с)тъ с каменье(м) (б. м. н., 1429 *Р* 114); А на то єсмо дали сє(с) нашь листъ с нашею печатью вѣчно (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); На што и листъ нашъ с притисънєнъємъ и завишенъємъ печати нашоє дали єсмо (Прилуки, 1459 *Р* 172); а хто кому дѣрево зроубить со пчелами имѣеть заплатити гривьноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *BC* 37); скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. *(виражає відношення мети)* (1): А ныне... къ дочеры его прыслалъ еси... владыку Смоленского, да бискупа Виленъского... съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

III. *(із знах.)* (2) *(виражає просторові відношення)* з, із: и слубили єсми и слубуємъ вѣрнє быти... королеви... на єго оусѣ неприѧтелѣ помагати, ни одного не воимуючи подлугъ чти и нашеі правды, выѧвыши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далєкость нашего люда ихъ оудрачениѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а ту исыпали могилу... а с ону строну могилы о(т) ближьшего реченого дуба на букь (Галич, 1404 *Р* 68).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ.**

***СЪБІРАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* събирати) (що) збирати: тамо овції пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє или хмиль събїраючи илї оурѣхии (!) илї боуд що (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **събіраючи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***СОБРАТИ.**

***СЪБОРЬ** *див.* ***СОБОРЪ.**

***СЪБОТНЫИ** *прикм.* (1) ◇ день съботныи *див.* **ДЕНЬ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **съботныи** (1499 *BD* II, 156).

СЪБРАВШИИСЯ *дієприкм.* (3) *(лише у мн.)* ті, що зібралися, зійшлися: а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ бу(д) що о(т) того вышеписаннаго таковы(и) да є(ст) проклѣтъ о(т) га ба... и о(т) т и йї бгоносны(х) отецъ събравшихсѣ на безбжнаго ариа (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а кто сѦ покоуси(т)... разорити єдно о(т) си(х), таковы да є(ст) проклѦ(т) о(т) господа бога... и о(т) ти и иї (sic.— *Прим. вид.*) богоносны(х) отецъ никїиски събравши(х) сѧ на безбожнаго ариа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *дієприкм. акт. род. мн.* **събравши(х) сѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 366); **събравшїи(х)сѧ** 1 (1443 *ДГСПМН*); **събравшихсѣ** 1 (1443 *ПГСММ*).

***СЪБѢЖАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* събѣжати) утекти: а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа нехотѦчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити земли любо земълѦномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѦвни (!) вѣно женьскоє имеєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѦто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **събѣжить** (XV ст. *ВС* 38 зв.).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЄЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ.**

***СЪВОИ** *див.* ***СВОИ.**

***СЪВРЪШЄНІЄ** *с.* (5) (*цсл.* съвръшение) здійснення, звершення: Изволенїємь отца, поспѣшенїє⟨мь⟩ сына и съвръшенїємь свѦтаго доуха (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Изволенїємь отца, поспѣшенїємь сына и съвръшенїємь свѦтого духа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *ор. одн.* **съвръшенїємь, съвръшенїємъ, сьврьшением, сьврьшенїємь** (1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216).

Пор. **СЪВРЪШИТИ.**

СЪВРЪШИТИ *дієсл. док.* (3) (*цсл.* съвръшити) **1.** (що) зробити, звершити (2): а на болшеє потверженїє велѣли есмы привѣсити нашоу печать малоую къ семоу листоу нашемоу, али тѣмь потверженїємь потвержаємь, яко и великою печатью до колѣ имуть съвръшити наше дѣло вышепїсанное, а коли този съвръшеть, мы хочемь имь привѣсити нашу печать великоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122).

2. (кого) призначити, поставити, наставити (1): а егда похочетъ архима(н)дри(т) и старцы братїа печерскїи да сове(р)ши(т) в манасты(р) пече(р)скїй митрополитъ кїевскїй архима(н)дрита ігоумена презвитера, дьякона ку свтой литу(р)гїи (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **съвръшити** (1415 *Cost.* I, 122); *майб. 3 ос. одн.* **съвръшеть** (1415 *Cost.* I, 122); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сове(р)ши(т)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **СОВЕРШАТИ.**

***СЪВѢТЪ** *див.* ***СОВЕТЪ.**

***СЪДЄРЖАТИ** *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

! СЪДА⟨СУДА⟩ *див.* **СУДЪ[1].**

***СЪЄХАНЄ** *с.* (1) втеча: кто коли боудѣть перє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обаженъ о некотороую простоупкоу лїхоую а не боудѣ(т) черє(с) на(с) алюбо черє(с) наше(г) старосты прїпоущонъ къ исправѣ а длѦ того прїгоди(т)ца ємоу съеха(т) а то сїє съеха(н)є ємоу не дѣєть къ соромотѣ (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **съеха(н)є** (XV ст. *ВС* 38).

Пор. ***СЪЄХАТИ.**

***СЪЄХАТИ** *дієсл. док.* (1) втекти: кто коли боудѣть перє(д) намї... обаженъ о некотороую простоупкоу лїхоую а не боудѣ(т) черє(с) на(с)... прїпоущонъ къ исправѣ а длѦ того прїгоди(т)ца ємоу съеха(т) а то сїє съеха(н)є ємоу не дѣєть къ соромотѣ (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *інф.* **съеха(т)** (XV ст. *ВС* 38).

***СЪЗДАТИ** *див.* ***СОЗДАТИ.**

***СЪЗИДАТИ** *див.* **СОЗИЖДАТИ.**

***СЪЗНАВАТИ** *див.* ***СОЗНАВАТИ.**

***СЪИ** *див.* **СИІ.**

***СЪИТИ** *дієсл. док.* (4) (*цсл.* сънти) **1.** *(про воду)* зійти, спасти (1): коли кн⟨Ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотже час кн⟨я⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѦтого абы не было шкоды кнѦзю Семену, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

2. утекти (1): а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа (!) нехотѦчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имеєть щкоды чинити земли алюбо земълѦномъ тогды є(г) имѣнїє... имеєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѦто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39);

◇ с того свѣта съити (2) *див.* ***СВѢТЪ.**

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **съидѣть** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы... сшєль** 1 (1412 *P* 81); **бы... ! сшеддъ** 1 (1412 *P* 81); *3 ос. одн. ж.* **штобы... съшла** (1463 *AS* I, 55).

Див. ще ***ИЗИТИ.**

СЪКАРЪ *див.* **СЄКАРЪ.**

***СЪКИПОРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнзь семєнъ олекса(н)дрови(ч) дали есмо сълузѣ нашему пану се(н)ку съкипорю село наше тулины со въсѣмъ с ты(м) што к тому селу прислушаєть (Київ, 1457 *P* 166).

ФОРМИ: *дав. одн.* **съкипорю** (1457 *P* 166).

***СЪКОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* съкоупляти сѦ) (з чим) з'єднуватися: хота(р)... о(т) толѣ до бѣла(г) потока а о(т) бѣла(г) потока... до об⟨рышїє⟩ жделоулоуи и съ (... *Прим. вид.*) оуплѣѦтсѦ (!) съ хота(р) ро(ш)канїи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **! съ... оуплѣѧтсѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***КОУПЛѢТИ СѦ, *СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ.**

! СЪ... ОУПЛѢѦТСѦ *див.* ***СЪКОУПЛѢТИ СѦ.**

СЪКОУЯНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воєво(да)... ⟨чинимъ⟩ знаменито... оже... потвердили есмы его очи(н)оу оу нашеи земли... села на имѣ... коучоулътещи... ⟨и съ⟩коуѦни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м) ... оже... дали и потвръдили есми и(м) оу нашеи земли... села... на имѣ съкоуянїи... и богдънещїи (Сучава. 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **съкоуянїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37); **⟨съ⟩коуѧни** 1 (1448 *Cost.* II, 342).

***СЪКОУѦНИ** *див.* **СЪКОУЯНЇИ.**

СЪКЪРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали есми ему оу нашеи земли оу молдавскои села на имѦ корнещїи... и съкърѣнїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **съкърѣнїи** (1420 *Cost.* I, 135).

***СЪЛИЯТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* сълияти) *(виготовити з металу)* відлити: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75).

ФОРМИ: *аор. пас. 3 ос. одн. ч.* **сольянъ бы(с)** (1341 *ОБРН* 75).

***СЪЛУГА** *див.* **СЛОУГА.**

***СЪЛЪЖАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои третои част от села... почєнши... против одиного писка... до хотара Сълъжанилор, а пак от хотара Сълъжанилор по старомоу хотароу (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *род. молд.* **Сълъжанилор** (1495 *BD* II, 78).

***СЪМРТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

***СЪМЪРТНЫИ** *див.* ***СМЄРТНЫИ.**

***СЪМРЪТЪ** *див.* **СМРЪТЪ.**

***СЪМРЪТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СЪНГОУР *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга

нашь Сънгоур и сестра его Станa... и продали свою праволо отн⟨и⟩ноу (Сучава, 1490 *BD* I, 394).
ФОРМИ: *наз. одн.* Сънгоур (1490 *BD* I, 394).

СЪПЄРНИКЪ, СЪПЄРНИК *ч.* (4) (*цсл.* сѫпрьникъ) противник, суперник: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѫ... в днь страшныи спсь да моу є(ст) съпєрникъ съ силоѫ своеѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); А кто имъ пороушит и разорит... на страшнемъ сѫдѣ да моу є съпєрник свѣтїи Никола (Сучава, 1466 *BD* I, 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **съперник, съперникъ, съперни(к)** (1401 *ЗКЄ*; 1428 *Cost.* I, 228; 1453 *Cost.* II, 466; 1466 *BD* I, 106).
Див. ще **СОУПОРЪ**.

СЪПОРНИЦѢ *ж.* (1) (*цсл.* сѫпрьница) противниця, суперниця: а кто сѧ покуси(т) порушити тому да буде(т) съпорницѣ прч(с)таа б(д)цѧ (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35).
ФОРМИ: *наз. одн.* **съпорницѣ** (1422 *DIR* fig. 35).

***СЪПРИЧѦСТНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* сѫпричѧстьникъ) той, хто має однакову з ким-небудь долю: а кто бы покуси(л) порушити или възѧти боу(д) о(т) того вышеписаннаго то да є(ст)... съпричѧстни(к) иоудѣ прѣдателю (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **съпричѧстни(к)** (1443 *ДГСПМН*).

СЪПЪНЦА, СЪПѪНЦА *ж.* (2) (*назва річки у Закарпатській Русі*): Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо симъ... листомь... аже балица воевода и драгь мещерь... дадоше... три села манастирю... що є(ст) на земли длъгополскои... где падаеть съпънца оу тису (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **съпънца** 1 (1404 *ГМ*); **съпѪнца** 1 (1404 *ГМ*).
Див. ще ***СОПОУНКА.**

СЪРАТА[1], СЬРАТА *ж.* (24) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы стефанъ воєвода... чинимь знаменито... оже тоты истиннїи жоуржь атокъ дали есми ⟨ємоу єдно село⟩ на върхъ саратѣ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); а ми такождере есми дали и потврьдили слоугам нашим... тое... село на имѣ Беривоєщїи на Сьратѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 282); А хотар тои четвъртои част(и) от село на Сьратѣ да ест от оусего хотара четвъртаѧ част (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сърата** 1 (1489 *BD* I, 374); *зам. род.* о(т) оустїє **сьрата** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. знах.* оупадает троѧн оу **Сьрата** 1 (1489 *BD* I, 374); *зам. місц.* на **сьрата** 1 (1484 *BD* I, 282); *род. одн.* **сърати** 7 (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 373, 374); **съратѣ** 3 (1489 *BD* I, 373, 374); **саратѣ** 2 (1434 *Cost.* I, 398; 1436 *Cost.* I, 473); *ор. одн.* **сьратою** (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 374); *місц. одн.* **на Сьратѣ** 4 (1484 *BD* I, 282; 1495 *BD* II, 55); **на сърати, ⟨съ⟩рати** 2 (1487 *BD* I, 304).

***СЪРАТА[2]** *ж.* (3) (*назва міста у Молдавському князівстві*): а мы также и от нас есми дали и потврьдили слоузѣ нашемоу... тотоу селищоу за Проутом, где был тръгъ Сърати (Сучава, 1489 *BD* I, 373).
ФОРМИ: *род. одн.* **Сърати** (1489 *BD* I, 373, 374).

***СЪРЄТ** *див.* **СЄРЄТЪ.**

***СЪРОДНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* сѫродьникъ) родич: а по нашемъ животѣ которы иметъ господарь оу земли нашеи братїи (sic.— *Прим. вид.*) наши(х) или наши(х) сродникъ или боудь кто то ємоу да ие пороушитъ нашего прѣданїа (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85).
ФОРМИ: *род. мн.* **сродникъ** (1411 *Cost.* I, 85).

***СЪРОДСТВЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* сѫродьствие) рідня, родина: А по нашем животѣ, кто боудет господарь нашеи земли, или от дѣтеи наших или от нашего сьродствїа... тот абы им не пороушил нашего даанїа и записоу (Сучава, 1467 *BD* I, 118); А по нашем животѣ, кто боудет ⟨господарь нашеи земли, или от дѣтеи наших или от⟩ нашего сьродствїа... ⟨тот абы им не пороушил⟩ наше даанїє (Сучава, 1469 *BD* I, 134).
ФОРМИ: *род. одн.* **сьродствїа** (1467 *BD* I, 118; 1469 *BD* I, 134).
Див. ще ***СЪРОДСТВО.**

***СЪРОДСТВО** *с.* (2) (*цсл.* сѫродьство) рідня, родина: а по нашемъ животѣ кто боуде(т) г(с)п(д)ръ оу нашеи земли, о(т) дѣтеи наши(х) илї о(т) брате(і) наши(х) илї о(т) нашего сърода́ства (*в ориг.* сьродств. — *Прим. вид.*) ...тоть щобы имъ непороуши(л) нашего дааниѧ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 121).
ФОРМИ: *род. одн.* **сърода́ства** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **! сьродств** 1 (1443 *Cost.* II, 121).
Див. ще. ***СЪРОДСТВЇЄ.**

СЪРЪЧИНЄЩЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): а стани сѣ достало, оу еи ча(ст) села, на имѣ спирѣнїи... и сьръчинещїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз.* **сьръчинещїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***СЪРЪЧИНОВЪ** *прикм.* (2): И оуставши наши слоуги Тоадер і Ион... и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки Аноушци, дочка Сьръчинова (Сучава, 1479 *BD* I, 223—224).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Сьръчинова** (1479 *BD* I, 223).

СЪСЄЩИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и мы також есми дали и потврьдили таа прѣдреченнаа села на имѣ Сьсещи на Брьладѣ и Ромънещи на Жеравци... слоузѣ нашемоу паноу Ивашкоу комисоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).
ФОРМИ: *наз.* **Сьсещи** (1460 *BD* I, 41).

СЪСЛАТИ *дієсл. док.* (3) (кого) (*відправити куди*) послати: А естли бы господаръ кроль его милостъ того соимоу на тоть день... не произволил, але бы... ины день пред тым або по том положиль томоу то соимови, тогды его милость имаеть господарѧ Стефана воеводоу своими послы або листи своими обыслати, и день положити и намѣнити, и паны свои съслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).
ФОРМИ: *інф.* **съслати** (1467 *BD* II, 298); *теп. пас. 3 ос. мн.* **соуть сосланы** (1467 *BD* II, 297); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **был съсланы** (1467 *BD* II, 297).
Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, *ПОСЫЛАТИ, ПРИСЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

СЪСТАРОДАВНА, СО СТАРОДАВНА, СТАРОДАВНА, Z STARODAWNA *присл.* (5) з давніх-давен: Я Василей Волчкович из братомъ своим... вызнаваем... штож... продали есмо... землю пустовъскую обарицкую... зо всимъ с тым, как сѧ тые... земли со стародавна в собѣ и в границах... сѧ своих мают (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); мы Олександръ... великии кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж... имѣне н⟨а⟩ше именемъ ЗвѦгол... дали есмо... зо всими доходы и зо всими потребами... к ве⟨р⟩хоу писаномоу... имѣню, которымъ коли обычаемъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).
Див. ще **ИССТАРОДАВНА, *ОТСТАРОДАВНА.**

***СЪСТРА** *див.* **СЄСТРА.**

СЪСѢНИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали есми ємоу... єдно село на котовцѧ, на имѧ съсѣни (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119).
ФОРМИ: *наз. одн.* **съсѣни** 1 (1443 *Cost.* II, 119); *зам. род.* подли **съсѣни** 1 (1443 *Cost.* II, 120).

***СЪТВОРИТИ** *дієсл. док.* (15) (*цсл.* сътворити) **1.** (що) збудувати, спорудити, створити (9): Іо Стефан воевода... сътвороу (!) сію коукую за кораб въ лѣт ҂SЦПГ (Ясси, 1430 *Rev.*); Іо Стефань воевода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *KI*); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и потврьжденїа... пороушити... таковїи да ест проклѣть от господа бога... сътворшаго (!) небо и зем⟨ли⟩ (Сучава, 1488 *BD* I, 357); Тиж Стефан воевода...

оукрѣпих нашь свѦтыи монастир, иже сътворих на Великом Тазлове (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

2. (що, в що, о чім) виконати, зробити (що, на що) (6): мы александръ воевода... дадохо(м)... слоузѣ нашемоу... па(н) дань ми(т)никь... правою о(т)ниноу и дѣ(д)нини (!) за добрœю слоу(ж)боу что сътвориль ⟨на⟩мь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 31); мы александръ, воевода... чинымъ знаменито... понеже... сътвори(х) въ задшїе стопочившїимъ родителемъ моимъ и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ селѣ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А се азь смѣреный (*в ориг.* смрѣреныи.— *Прим. вид.*) игоумень... Анастасїе исъ въсѣм братство⟨м⟩... видѣвше мы... твое произволенїе, сътворихом о том що мы слюбихом твоеи милости... да от нас боудет⟨ь⟩ тое произволенїе, за ваше здравїе и за доушѦ вашѦ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); игоумень... Іоасафь исъ вьсѣмы бра⟨т⟩ство... видѣвше ⟨мы⟩... твое произволенїе, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоеи милости... да боудет от нас тое произволенїе, за вашѦ здравїемь и за вашѦм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн. ч.* **сътвори(х), сътворих** (1427 *DIR«A»* 450; 1491 *BD* I, 463); *3 ос. одн. ч.* **сътвори, сьтвори** 3 (1455 *Nic. Doc.;* 1481 *KI*); **! сътвороу** 1 (1430 *Rev*); *1 ос. мн.* **сътворихом, сьтворихом** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сътвориль** 1 (1400 *Cost.* I, 31); **иствори(л)** 1 (1484 *ЯМ*); *дієприкм. акт. мин. род. одн. ч.* **! сътворшаго** (1443 *ПГСММ;* 1488 *BD* I, 348, 357).

Див. ще **ТВОРИТИ** 1.

***СЪТОКМИТИ СѦ** *див.* ***СТОКМИТИ СѢ.**

! СЪТЦОМ ⟨ОТЦОМ⟩ *див.* **ОТЕЦЬ** 3.

***СЪТѦЖЕЦЬ** *ч.* (2) позивач: а колї соупоръ ре(ч) алюбо соутѦжеи (!), неты(м) ты(и) вепрї побїты гдѣ тое знамѦ е(ст) тогды то(т) што та(м) побиты (XV ст. *BC* 37 зв.— 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! соутѧжеи** (XV ст. *BC* 37 зв.); *дав. одн.* **сътѧжьцю** (XV ст. *BC* 11).

Див. ще ***СОУТѦЖЦА.**

***СЪХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*спускатися куди*) сходити: а хотарь тѣмь два селомь поченше о(т) горѣ на два доуба... та прости прѣзь пото(к)... на могыл(оу), та где съходить крѫбѫни поуть (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **съходить** (1415 *Cost.* I, 121).

***СЪЧЕДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

СЪШЧОРИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Мы Стефанъ воево(да)... знаменито чини(м)... оже... потвръждаемъ... монастирю... одно село... именемъ съшчори и за буковиною вакулинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз.* **съшчори** (1443 *ПГСММ*).

СЪЩѦДОКЪ *ч.* (63) потомок, нащадок: а при томъ при всѣмъ оставлѦемъ его и его дѣти и его намѣстки и его щатки на вѣки вѣкомъ (Краків, 1394 *P* 54); про то(ж) слюбили есмо... нашему милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, велебнои кролевои Ѧдвизѣ и ихъ дѣтемъ... и ихъ щаткомъ... вѣрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а то даемъ тако на вѣку вѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) ему и его дѣтемъ и его щѦтку (Львів, 1399 *P* 59); а продалъ ему на вѣки вѣчьнѣ и дѣтемъ его и щадькомъ его (Галич, 1424 *P* 106); а даем тому предреченомому пану Каленику вечно и непорушно ему, а по нем и детем его и внучатом, его ближним, щадком его (Київ, 1437 *AS* I, 34); А дали есмо напередреченому князю Михайлу Васильевичу у верхуписаное село вечьно... ему самому... и его близкимъ, и его щадкомъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу держати маютъ (Троки. 1498 *ГВКОО*); И потвержаемъ тые люди... вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ, и ихъ дѣтемъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **същѧдокъ** (1434 *P* 130); *дав. одн.* **щатку** 1 (1394 *P* 54); **щѧтку** 1 (1399 *P* 59); *наз. мн.* **щадки** 7 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1491 *AS* I, 97; 1498 *ГВКОО*); **щатки** 2 (1394 *P* 54; 1415 *P* 87); **щаткы** 2 (1394 *P* 54); **щѧткове** 2 (1399 *P* 59); **счѧдкове** 1 (1435 *P* 133); **сча(д)ки** 1 (1459 *P* 172); **исча(д)ки** 1 (1459 *P* 172); *род. мн.* **щадковъ** (1498 *ГВКОО*); *дав. мн.* **щадкомъ, щадком, щадькомъ** 16 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 106; 1437 *AS* I, 34; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *AS* I, 43; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **щаткомъ, щатъкомъ, szczatkom, sczathkom, sczathcom, sczatkom** 8 (1394 *P* 54; 1395 *GL* 166; *Cost.* II, 612; 1420 *AS* I, 25); **счадкомъ, сча(д)комъ, сча(д)ко(м)** 5 (1494 *АЛМ* 54; 1497 *ПКИП; ПМХ;* 1499 *АЛРГ* 94; *РИБ* 777); **счеткомъ, счетъкомъ, съчетко(м)** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1438 *P* 138; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **сщадкомъ, сща(д)ко(м)** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1499 *ГОКІР*); **щеткомъ** 1 (1452 *P* 161); **исчаткомъ** 1 (1451 *P* 156); **щадкумъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *знах. мн.* **щадки** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **счадки** 1 (1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **щаткы** 2 (1395 *Cost.* II, 612); **счетки** 1 (1437 *P* 136).

Див. ще ***НАЩАДОКЪ.**

***СЫИ** *див.* **СИІ.**

***СЫЛАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) (кого) (*не раз*) посилати: какъ о͠тць нашь какъ о͠ци ваши были за одно послы сылали межи собою (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сылали** (1392—1393 *РФВ* 171).

*Див. ще** **ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ** 2, **ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ.**

***СЫМОНЪ** *див.* ***СИМОНЪ.**

СЫН *див.* **СЫНЪ** [1].

***СЫНА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Синезіє, Синетос, *гр.* Συνέσιος): мы александрь воевода... знаемо чинимь... оже... маиколѦ дъщи стоѦнова съ своими сны съ козмою и съ сыною...тѦгали на влада и на кръстю о(т) солкы аже имь была очина тото село (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сыною** (1418 *Cost.* I, 127).

СЫНГУРѢНІИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми... монастирю от Молдавица... села на имѣ сынгурѣніи... и Пояна Брумарева (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз.* **сингурѣніи** (1473 *ШКН* 164).

***СЫНКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Троцькому воєводстві*): и пани Василевая... поставила перед нами... людей... и зъ Сынковичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род.* **Сынковичъ** (1478 *AS* III, 17).

***СЫНКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): я Петръ Боговитинович... дал есми братаничоу своему Богданоу, пана Богоушовоу сыноу, имѣнье, которое есми закоупил... оу... Сынковичов (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *род. мн.* **Сынковичов** (1496 *AS* I, 244).

***СЫНКОВЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра пана сынкова бърлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сынкова** (1393 *Cost.* I, 14).

Пор. **СИНКО.**

СЫНОВЕЦЬ *ч.* (4) (*стч.* synovec, *стп.* synowiec) (*син брата*) племінник, *діал.* синовець: а пришодъши предъ наше обличье... панъ волъчко пана ходьковъ сыновець лоевича... поедналисѦ о села вшитка (Вишня, 1393 *P* 52); съ приказание(м) кралѦ вла(д)слава (так.— *Прим. вид*)... сыновца наше(г)... взѦли есмо вѣчную очизиоу въ огороженои въ великой (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Стефан воевод... чиним знаменїто... оже... болѣре Мълинъ и Выша... дали... Нѣгоулови и Татоулови, синовцем Пояниному села що имъ дал... оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сыновець** (1393 *P* 52); *род. одн.* **сновцѧ** 1 (1370 *P* 18); **сыновца** 1 (1445 *P* 148); *дав. мн.* **синовцем** (1458 *BD* I, 20).

***СЫНОВСТВО** *с.* (2) синівська прихильність, синівське ставлення: Смѣренїи архимандрит Іоасафь, игоумен

Поутенски... видѣвше мы сыновство и пріателство и благоє произволєніє твоє, сьтворихом и о том слюбихом тво⟨є⟩и милости и твоємоу съмѧню, поколи боудет свѧтоє мѣсто сіє, да боудет от нас благоє твоє изволєніє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сыновство** (1476 *BD* I, 215, 217).

***СЫНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

СЫНЪ [1], **СЫНЬ, СЫН, СИНЪ, СИН** *ч.* (848) **1.** *(стосовно до батьків)* син (707): Се же коли с͠на моего изьємльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по его животѣ кого б͠ъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*)... тому все(то) што к цр͠(к)ви прєдалъ єсмь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А писалъ привильє се поповичь болєстрашицкии имєнемь деячковичь василювь с͠нъ поповь кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а на тъ свѣдци... войтъ илвовскыи кундратъ... милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанеского с͠нъ баграмъ соцкый (Львів, 1400 *P* 61); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ тымъ то... листо(м)... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ... прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Ѧнушеви кирьдѣєви (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); А на то єст вѣра... Стефана воєводы, и вѣра възлюбленнаго ми сына Алєксандра (Сучава, 1467 *BD* I, 119); О с͠ноу которыи нє о(т)дєлєнъ о(т) о͠ца и на костка(х) стратіть алюбо на иньшеи игрѣ (XV ст. *BC* 8); А на то єст вѣра... мы Стефана воєводы, и в. прѣвъзлюбленнаго сына... мы Богдана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(лише у множині) (сини і дочки)* діти (93): азъ рабь б͠жїи... имєнемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєв(г)ль за своѫ д͠шѫ... и за д͠шѫ... с͠новь мои(х) димитра, и михаила и марины и марїѧ и єленѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Тоє въсє вишеписанноє да єст паноу Доумѣ ... и панеи єго Насти, и братоу єи Юрїєви и сєстрам их Федори и Олоуцици, сыновє пана Пєтра Бръєскоула (Сучава, 1480 *BD* I, 246); а третѣа част от того сєла да єст племинником их Глигороу и братоу єго Іоноу Фъркашоу и сєстри их Мълини, сыновом Мълинъ (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); мы стефа(н) воєводa... знаменито чини(м)... оже... наши слоуги оана ришканоу(л) и сєстри єго, с͠оръ и настѣ и черна, с͠нове моушини... продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

3. *(у християнській релігії — назва другої особи святої трійці)* бог-син (41): Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имѧ о͠цѧ и с͠на и с͠тго д͠ха аминь (Львів, 1386 *P* 31); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха, троицє свѧтаа и єдиносъщнаа и нераздєлимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

4. *(духовний наставник)* духовний син (2): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ... и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Смѣрєнїи архимандрит игоумєнь... и свѧщєнномонах Іоасафь... видѣвше ⟨мы, сы⟩ноу и добріи наш пріател правїи, твоє произволєніє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... поколи боудет свѧтоє мѣсто сіє, да боудєт от нас тоє произволєніє, за вашѧ здравїємь и за вашѧм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212);

◇ с ы н ъ ц р ъ к о в н ы и (1) правий християнин: А сє азь смѣрєныи (в ориг. смрѣрєныи.— *Прим. вид.*) игоумєнь... Анастасіє... видѣвше мы, сыиоу цръковный... твоє произволєніє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости... да от нас боудет ⟨ь⟩ тоє произволєніє (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70);

н а р о ж є н и є с ы н а б о ж о г о (4) *див.* *** НАРОЖЕНИЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **сынъ, сы(н), сынь, сын** 111 (1420 *ПГАГ;* 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 141; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* I, 248; 1484 *ЯМ*; 1495 *BK*; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **с͠нъ, с͠нь, ! сн(с)ъ** 60 (1366 *P* 12; 1376 *P* 22; 1388 *P* 38; 1400 *Cost.* II, 617; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *P* 121; 1439 *Cost.* II, 36; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *DIR«A»* 522; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сии, синъ, си(н)** 11 (1452 *Cost.* II, 431; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 466; 1462 *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 84; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 177); *зам. род.* отъ **синъ** 1 (1500 *SD* 7); а на то є(ст) вѣра... **с͠нъ...** бо(г)дана 1 (1500 *Cost. S.* 234); *зам. дав.* слоузѣ нашемоу... Юра **с͠нь** мъроушки(н) 1 (1495 *SCIM* pl. II); слоуз (!) нашемъ... **сын** Михаила 1 (1500 *SD* 7); *зам. знах.* тѣгали... на Ми(х)ио **с͠нъ** грози(н) 1 (1474 *РГС*); *зам. ор. одн.* съ... **сынъ** 2 (1482 *BD* I, 260; 1490 *BD* I, 387); *род. одн.* **сына, с⟨ы⟩на, с(ы)на** 130 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1393 *Cost.* I, 14; 1420 *Cost.* I, 136; 1433 *Cost.* I, 361; 1448 *Cost.* II, 305; 1462 *BD* I, 70; 1473 *ШКН* 165; 1495 *BK*; 1500 *RA* 261 і т. ін.); **sina** 1 (1413 *GL* 48); **с͠на, сна** 104 (1366 *P* 12; 1375 *P* 20; 1391 *P* 45; 1401 *ЗКЄ*; 1413 *P* 82; 1424 *P* 106; 1446 *P* 154; 1471 *DIR«A»* 525; 1490 *DC* 146; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* продала... (!) **с(н)на** г(о)с(по)д(ст)вами 1 (1490 *RA* 254); *зам. ор.* ис нашимъ **сына** олєксандромъ 1 (1393 *Cost.* I, 13); *дав. одн.* **сыиоу, сыиу, сыно⟨у⟩** 42 (1429 *Cost.* I, 242; 1462 *BD* II, 283; 1479 *BD* I, 224; 1487 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 247; 1490 *BD* I, 387; 1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 82; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **с͠ноу, с͠ну** 17 (бл. 1350 *P* 8; 1386 *P* 31; 1424 *ДГВВ;* 1427 *Cost.* I, 196; 1436 *DIR«A»* 469; 1442 *Cost.* II, 87; 1448 *Cost.* II, 733; 1467 *Cost. S.* 68; 1490 *Cost. S.* 141; 1497 *DC* 12 і т. ін.); **синоу** 3 (1449 *Cost.* II, 746; 1467 *BD* I, 122; 1481 *BD* I, 248); **! с͠нвє** 1 (1490 *ДГСХМ*); *знах. одн.* **сына** 9 (1438 *DBAc* 27; 1448 *Cost.* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431, 437, 438; 1497 *РИБ* 683; 1499 *BD* II, 144); **с͠на** 1 (бл. 1350 *P* 8); *ор. одн.* **сыномъ, сыномь, сыном** 16 (1393 *Cost.* I, 13; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 223; 1489 *РИБ* 431; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 407; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **с͠нмь, сно(м)** 3 (1366 *P* 12; 1412 *P* 81; 1456 *Cost.* II, 583); **синомъ** 1 (1452 *Cost.* II, 409); *місц. одн.* **о с͠ноу, сиоу, с͠нѫ** (XV ст. *BC* 8, 30 зв.; 1484—1486 *ГСПТЗ*); *кл. ф.* **сыноу,** ⟨**сы**⟩**ноу** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); *наз. мн.* **сыновє, с(ы)н(о)вє** 92 (1393 *Cost.* I, 13; 1423 *DIR«A»* 447; 1443 *Cost.* II, 132; 1462 *BD* II, 292; 1467 *BD* I, 118; 1485 *BD* II, 371; 1490 *BD* I, 432; 1495 *BD* II, 53; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **с͠новє, с͠нвє, снвє** 24 (1419 *DIR«A»* 444; 1435 *AUB* фотокоп.; 1442 *Cost.* II, 88; 1456 *Cost.* II, 583; 1467 *Cost. S.* 68; 1489 *Cost. S.* 133; 1491 *Cost. S.* 156; 1497 *Cost. S.* 208; XV ст. *СЯ* 41; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сыны** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1487 *BD* I, 312); **синовє** 2 (1462 *Cost. D.* 11); **сыни** 1 (1486 *BD* I, 289); **! снови** 1 (1455 *Nic. Doc.*); *зам. род.* от... **сыновє** 4 (1465 *BD* I, 88; 1480 *BD* I, 237, 243; 1491 *BD* I, 459); коупил... от **сини** Моишова 1 (1462 *BD* I, 65); купи(л) о(т) **сновє** нє⟨г⟩рилови 1 (1455 *Cost.* II, 544); *зам. ор.* съ... **сыновє** 1 (1480 *BD* I, 241); *зам. дав.* продали... сєстричичем... **сыновє** 3 (1491 *BD* I, 449, 458, 459); *род. мн.* **сыиов, сыновъ, сыно(в), с(ы)нов(ь), сыновь** 101 (1429 *Cost.* I, 270; 1443 *Cost.* II, 131; 1472 *BD* I, 170; 1485 *BD* II, 372; 1490 *RA* 255; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 41; *РИБ* 602; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **с͠новь, сновъ, с͠иов, с͠но(в), с͠ивъ, снвъ, с͠ивь** 28 (1401 *ЗКЄ*; 1425 *Cost.* I, 169; 1431 *Cost.* I, 325; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *Cost. S.* 122;

1488 *Cost. S.* 127; 1490 *Cost. S.* 141; 1492 *Cost. S.* 162; XV ст. *СЯ* 9; 1495 *SCIM* pl. I і т. ін.); **синовъ** 1 (1460 *Cost. S.* 33); вѣра... моихь **! сыно** 1 (1392 *Cost.* I, 8); вѣра... **! сынови**... богдана и Петр (... — *Прим. вид.*) 1 (XV ст. *НРРГ*); вѣра... **! снови**... алєксандра и богдана 1 (1493 *Cost. S.* 176); *дав. мн.* **сыномь, сыном** 23 (1429 *Cost.* I, 242; 1462 *BD* II, 290; 1478 *BD* I, 219; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 452; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 76; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сыновом, сыново(м)** 8 (1429 *Cost.* I, 248; 1491 *BD* I, 447; 1495 *BD* II, 53, 59, 84; 1497 *BD* II, 116); **снoмъ, сномь, сно(м)** 5 (1434 *Cost.* II, 664; 1442 *Cost.* II, 88; 1467 *Cost. S.* 69; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *Cost. S.* 156); **сыновєм** 2 (1493 *BD* II, 18, 19); **синомъ** 1 (1453 *DIR«A»* 503); **сново(м)** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *знах. мн.* **сны** 3 (1470 *DIR«A»* 522); **сыны, syny** 2 (1352 *P* 5; 1395 *GL* 166); **сни** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **сынов** 1 (1485 *BD* II, 371); *ор. мн.* **сынъми, сынми, с⟨ы⟩нми** 7 (1392 *Cost.* I, 7; 1440 *P* 142; 1478 *AS* I, 75, 76; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ЧІАФ*); **синьми** 1 (1492 *AS* III, 23); **сыны** 1 (1423 *DIR«A»* 447); **сны** 2 (1418 *Cost.* I, 127); *ор. дв.* **сима** (1378 *P* 26).

СЫНЪ[2] *див.* **СИНЪ**[2].

***СЫНЪКЛИТЪ** *ч.* (1) (*цсл.* синъклитъ, *гр.* σύγκλητος) рада старійшин, синкліт: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сынъклитомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

СЫНЬ *див.* **СЫНЪ**[1].

! СЫПАВАЛИ ⟨СЫПЫВАЛИ⟩ *див.* ***СЫПЫВАТИ.**

СЫПАТИ *дієсл. недок.* (2) С т а в ъ с ы п а т и *див.* **СТАВЪ**[1] 2.

ФОРМИ: *інф.* **сыпати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.).

Див. ще ***ИСЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ, *УСЫПАТИ.**

***СЫПЫВАТИ** *дієсл. недок.* (5) ◇ с т а в ъ с ы п ы в а т и *див.* **СТАВЪ**[1] 2.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сыпывали** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); **! сыпавали** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ИСЫПАТИ, СЫПАТИ, УСЫПАТЫ.**

***СЫРБИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): а Т⟨є⟩одоръ дал им тиж правоую... отниноу за тоє село на имѧ Сы⟨р⟩би, пониже Хємєѧн (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз.* **Сы⟨р⟩би** (1470 *BD* I, 153).

***СЫРБУЛЪ** *див.* ***СРЪБОУЛЪ.**

***СЫЧЪ** *див.* ***СЫЧЬ.**

***СЫЧЬ** *ч.* (6) ⟨?⟩: коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомь того сєла и сычємь и с колодѧзємь и сь лѣсомь и з бортьми и с вєпєты (Перемишль, 1366 *P* 12); мы... кнѧзь Александро, инако Швитрикгаило Олькгирдовичь, чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє... ис полми и с пашнѧми... и з ловищи и сычємъ и сеножатьми... якожъ то здавна окроужено и ограничоно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); я... Юри Василєвич Жаславский... продал єсми... Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... зо всим: ... из затоками, ис ставы... ис околом, ис сычом и со всими данми (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сычємь, сычємъ** 4 (1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **сычом, сычомъ** 2 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1466 *AS* I, 62).

СЬ *див.* **СЪ.**

***СЬВРЬШЕНИЄ** *див.* ***СЪВРЪШЕНІЄ.**

***СЬВРЬШЕНІЄ** *див.* ***СЪВРЪШЕНІЄ.**

***СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* съвъкоупляти сѧ) з'єднуватися: хота(р)... просто чєрєсь полѣ на могілоу... а о(т) толѣ на козія къ вєлікою гороу на полѣіщи о(т) Хитїоана на Пєнтєноу(л) и сьвѣкоуплѣєтсѧ сь тазльоускою монастир (!) бранїща до рькїтишь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сьвѣкоуплѣєтсѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***КОУПЛѢТИ СѦ, *СЪКОУПЛѢТИ СѦ.**

***СЬКОУЛЬ** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): хота(р)... о(т) стльпа на пѫть до(л)нѣ... до обрьшїє на обѣ стрроні (!) ськоу(л) по обою строны до обрьшїє (Корочин Камінь 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн.* **ськоу(л)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***СЬЛО** *див.* **СЄЛО.**

***СЬМРЪТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СЬРАТА *див.* **СЪРАТА**[1].

***СЬТВОРИТИ** *див.* ***СЪТВОРИТИ.**

***СѢВЄРСКИИ** *див.* **СѢВЄРЬСКИИ.**

СѢВЄРЬСКИИ *прикм.* (8): Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) ... григории да ива(н) нєсвизьскии... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) новгородьскии и сѣвєрьскии... вєлико(м) и славнєму (так.— *Прим. вид.*) володиславу... королєви польскому... вѣрнєсть правѧѧ и нє изрушистѧ слюби(л) а мы... іслюбуємы за нєго... иже со всєю своєю зємлєю... вѣрє(н) бу(д)є(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39); Мы ... князь Швидрикгялъ Руски... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка... до земли и панства нашого выѣхалъ... оного прыймуемо и прыяли есмо (Луцьк, 1388 *P* 140); Исъ северскихъ, ис полских волостей всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сѣвєрьскии** (1388 *P* 39); *род. одн. ж.* **северское** 3 (1496 *АЛРГ* 72); **Сиверскоѣ** 1 (1438 *P* 140); **сивє(р)скои** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ж.* **сѣверскую** (1393 *P* 51); *род. мн.* **северскихъ** (1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще ***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ.**

***СѢДАЛИЩЄ** *с.* (1) (*цсл.* сѣдалище): ◇ а п о с т о л с к о є с ѣ д а л и щ є *див.* ***АПОСТОЛСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **сѣдалища** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

! СѢДАЛ ⟨СѢДѢЛЪ⟩ *див.* **СЄДИТИ.**

***СѢДИТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СѢДНИКЪ** *див.* ***СѢТНИКЪ.**

***СѢДѢТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

СѢЄНЫИ ГАИ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Сіинці: А пану Оле(х)ну на его до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово а сѣєиыи гаи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣєныи гаи** (1478 *ЗРМ*).

***СѢИ** *див.* **СИІ.**

СѢКА *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Ино мы ... єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашемоу Никоарѣ Ромънєскоул... половина село от Хъндрєщ, межи Боужор и межи Сѣка (Сучава, 1490 *BD* I, 386).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* межи Боужор и межи **Сѣка** (1490 *BD* I, 385, 386).

***СѢКЫШЪ** *див.* **САКЫШ.**

***СѢЛИЩЄ** *див.* **СЄЛИЩЄ.**

***СѢЛКА** *ж.* (1) (*назва річки у Галицькій землі*) Сівка: тоти старци... вызнали оуказали староую границю... поперє(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною потоко(м) поперє(к) лѣса черного къ сѣлцѣ (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сѣлцѣ** (1413 *P* 83).

СѢЛО *див.* **СЄЛО.**

СѢМДЄСѦТЪ *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

***СѢМЪДЄСѦТЪ** *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

СѢМѦ *с.* (3) (*ряд поколінь, що походять від одного родоначальника*) рід, сім'я: стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ(и) тєтраєв(г)ль... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмрьти єго... да є(ст) вноучѧто(м) єго, и пр(ѣ)вноучѧтомь дондеже сѧ влѣче(ть) сѣмѧ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); архиманд-

рит Иоасафь... и вьсѣ братство яже о христѣ, видѣвше ми сыновство и прїятелство, твое произволенїе сътворихом и о том слюбихом твоеи милости и твоеи отраслие и твоему сѣмени, поколи бѫдет свАтое мѣсто сїе, да бьдет от нас твое благое произволенїе (Путна, 1476 *BD* I. 217).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣмА** (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **сѣмени** 1(1476 *BD* I,217); **сѣмАню** 1(1476 *BD* I,215).

СѢНО *с.* (23) *(трава, призначена для косіння на сіно)* сіно (16): а што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); тѣмъ мы... дали есмы ємоу оу нашеи земли молдавскои... полѣна где и(х) сѣно (Сучава, 1436 *Cost.* I. 467); А пАть новы(х) члвки єщо воли невыседели а сена не кошивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а служба дей ихъ тое три дни сена косАть, а три дни жита жнуть, и иные службы служать (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71);

(скошена і висушена трава) сіно (7): мы иліа воевода... чини(м) ⟨знамен⟩ито... оже... потвердили єсми имъ... оу нашеи земли села на тоутовѣ... и пониже мѣсто да кочуєтъ себѣ сино (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); и то, господару, помню: давывали... княгини... Витовтовой, съ дыма по куницы... а къ жниву три дни, а на ярь трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А тако(ж) хто комоу возме(т) во(з) сена ква(л)томъ имаеть платити г҃ гро(ш)и (XV ст. *ВС* 30); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитАтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... дани... три копы грошей, а топор; а с того сена (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣно** (1436 *Cost.* I, 467); *род. одн.* **сена, сена** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91; 1488 *УКТ*; XV ст. *ВС* 8, 30, 31; 1493 *АЛРГ* 56); **сѣна** 3 (1386—1418 *Р* 35; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **сено, сено** 6 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *ВС* 30; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **сино** 3 (1439 *Cost.* II, 52; 1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I. 95); *знах. мн.* **сена** (1496 *АЛРГ* 71).

СѢНОЖАТЬ, СЕНОЖАТ *ж.* (114) сіножать: а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни землѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а тако влдка продалъ есть яко самъ держалъ и землею и сѣножатьми (Перемишль, 1391 *Р* 45); Мы... кнАз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... дали есмо... Каленику... села ... со всим с тым што к ним з века и здавна слушало... з луги, из сеножатми (Київ, 1437 *AS* I. 33—34); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине... почен нижей синожати Хренницкое луки... до Могилокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Ино мы... потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому... со всими ихъ землями пашными и бортными, и сѣножатми (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣножать** 1 (п. 1349 *Р* 3); **сеножат** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **синожати, ⟨с⟩иножат⟨и⟩** 3 (1428 *Cost.* I, 209; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1499 *BD* II, 136); **сѣножати** 2 (п. 1349 *Р* 3); **сеножати** 1 (1443 *Р* 145); *знах. одн.* **сеножать** 4 (XV ст. *ВС* 31; 1443 *Р* 145); **сѣножать** 2 (1443 *Р* 145; 1495 *АЛМ* 85); **синожатъ** 1 (1451 *Cost.* II, 403); *ор. одн.* **синожатю** (1490 *AS* 1, 92); *наз. мн.* **сеножати** 4 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **синожатї** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. мн.* **сеножатеи** (1499 *ПИ* № 3); *знах. мн.* **сеножати** 3 (1478 *AS* III, 17); **сѣножати** 2 (1421 *Р* 96; 1495 *АЛМ* 85); **сѣножАти** 1 (1386 *Р* 31); **синожа(т)и** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *ор. мн.* **сеножатми, сеножатьми, сеножатьми, сеножатми, сеножа(т)ми, сеножат⟨ь⟩ми** 39 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1457 *Р* 165; 1459 *Р* 171; 1465 *AS* I, 57; 1481 *AS* I, 77; 1492 *AS* I, 23; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **сѣножатьми, сѣножатми, сѣножатъми, сѣнож⟨а⟩тьми** 26 (п. 1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1369 *ПСЧК*; 1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *Р* 89; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **синожатми, Синожатьми, szinozathmy** 6 (1395 *GL* 166; 1440 *Р* 142; 1445 *Р* 150; 1488 *ДГСВМЩ;* 1499 *AS* I, 117); **сѣножАтми** 2 (1399 *Р* 59; 1466 *AS* I, 61); **senosathmy, szienozathmy** 2 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 2; 1413 *GL* 48); **сыножатми** 2 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138); **синожАтми** 1 (1407 *Р* 72); **синожетми** 1 (1455 *Cost.* II, 559); **сѣножатими** 1 (1458 *ОЖДМ*); **сѣножАтими** 1 (1443—1446 *Р* 147); **! саножатми** 1 (1475 *AS* I, 72); **sianozathmi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **! сѣно(ж)дами** 1 (1459 *Р* 174); **! сѣножьми** 1 (1452 *Р* 161).

! СѢНОЖДАМИ ⟨СѢНОЖАТЬМИ⟩ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

! СѢНОЖЬМИ ⟨СѢНОЖАТЬМИ⟩ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СѢНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СѢРЫИ**[1] *прикм.* (2) *(про колір, масть)* сірий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Я княз Михайло Иванович Роговицкий... продал есми имене... Дажев... за двесте коп широкихъ грошей монеты ческое... и за два возники серые (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **сѣрою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV.29); *знах. мн. ч.* **серые** (1475 *AS* I, 72).

***СѢРЫИ**[2] *прикм.* (1) *(про якість сукна)* невибілений, *діал.* сирий: а еще есмы дали... игумену... полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **сѣрого** (1411 *Mih. Alb.*).

***СѢРАТСКИИ** *див.* **СИРАТЬСКЫИ**[2].

***СѢСТИ** *див.* **СЄСТИ.**

***СѢТНИКЪ** *ч.* (2) невід, рибальські сіті: дали есми и(м) оу нашеи земли молдавскои села на имѣ боучоумѣнїи... и... о(т)хринчи и съ пасиками и сѣдникомъ (!) на днистри (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); Мы Стефан воевода... знаменито чинымъ... оже... дали и потвердили есмо вичныи оброк... монастироу от Побратѣ... и пасика Давидова на Бицы и противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинѣтъ соби в҃ сѣтники (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сѣдникомъ** (1439 *Cost.* II, 41); *знах. мн.* **сѣтники** (1466 *BD* I, 106).

***СѢТЬ** *ж.* (1) *(риболовна)* сіть: а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью ему доброволно (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сѣтью** (1366 *Р* 12).

СЮЛЖАРЮ *ч., невідм.* (1) *(молд.* служер) відповідальний службовець молдавського воєводи, що відав забоєм худоби та постачанням м'яса для господарського двору і армії: а на то, коли есми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ... петръ коми(с)... и па(н) тадоръ сюлжарю (Сучава, 1456 *Cost.* II. 583).

Див. ще **СОУЛДЖАРЬ.**

***СЯГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (на що) посягати: И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... сягалъ** (1495 *АЛМ* 84).

СЯНОЦЬКЫИ *прикм.* (3) *(пор.* Сянок — *головне місто Сяноцької землі):* а на то свѣдци... панъ судьА сяноцькыи панъ глѣбъ дворьсковичь (Казимир, п. 1349 *Р* 4); Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... Ацко судьА саноцки(и)... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсие и о тычи(н) мѣсто... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сяноцькыи** 1 (п. 1349 *Р* 4): **саноцки(и)** 1 (1404 *Р* 70); *місц. одн. ж.* **в саноцкои** (1404 *Р* 70).

САКЪ *присл.* (3) *(таким чином)* сяк-так: королю братоу отъ моурътазы поклонъ рекши слово то естъ, штожъ одинъ слоуга мо(н) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сАкъ живемъ оу сласти хотА бы сто такихъ было постоупили сА быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

САХОВО *с.* (3) (*назва діброви у Галицькій землі*): право такь нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о поле и о доубровоу сАхово и листы єго оуморєныи и оумрътвєныи на вѣкы (Зудечів, 1428 *Р* 111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сахово** (1428 *Р* 111); *знах. одн.* **сахово** (1428 *Р* 111).

Див. ще ***САХОВЪ**[2].

***САХОВЪ**[1] *ч.* (1) (*назва села у Галицькій землі*): а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сАхова кнА(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *род. одн.* **сахова** (1394 *Р* 54).

***САХОВЪ**[2] *ч.* (1) (*назва діброви у Галицькій землі*): мы кнА(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... аже... па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицкого о поле и доуброву сАховъ и листы свои положилъ (Зудечів, 1428 *Р* 110—111).

ФОРМИ: *знах. одн.* **саховъ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **САХОВО.**

***СѪДЄЦЬ** *див.* **СОУДЄЦЬ.**

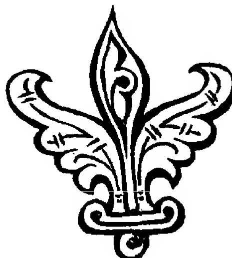
СѪДИА *див.* **СУДЬЯ.**

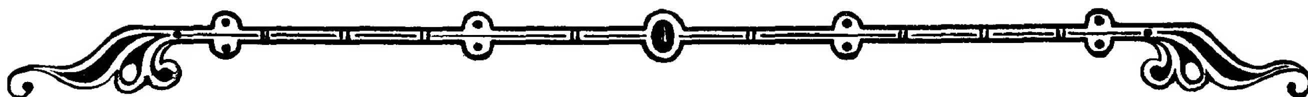
***СѪДНІЙ** *див.* ***СУДНЫИ.**

***СѪДЪ** *див.* **СУДЪ**[1].

***СѪДЯ** *див.* **СУДЬЯ.**

***СѪСЄДЪ** *див.* **SUSED.**

ІТ⟨КЪ⟩ (2): а приписалъ єсмь микитино дворище т (!) кому жь дворищю (Казимир, п. 1349 *P* 3); Tohdy Burgrabia Michał... wiwył zemliu... od Bludnik hranicza... kv Dnistru t hanewicz (!) brodiszczv i k hanewicz Dworv (Галич, 1413 *GL* 48).

Див. **КЪ** [1].

ТА [1] *спол.* (431) **I.** *(зв'язує члени речення)* (320) **1.** *(єднальний — пов'язує однорідні члени речення)* та, і (66): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) поперєкь полѧ до серєта та на ту сторону серєта (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а от оустія хотаръ єму на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до верхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ротымпановы могилы о(т) могилы выше дуба та прости на доль (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А кто сѣ имєт покоусити чєрес сес лист наш та возмет имъ циноу хотѧ за єдин грош, а тот єст противник нам и нашємоу листоу (Сучава, 1466 *BD* I, 96); а хотарь... до солонєцѣ о(т) толѣ потоко(м) до ставь въ поко(в) та на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар тои... селищи да ест... на могилоу... та от ⟨толѣ⟩ чєрес поле на могилоу на врьх дѣла (Сучава, 1493 *BD* II, 27); А по нашем животѣ, кт⟨о боу⟩дет господаръ нашеи земли... тот бы нє порошил нашего дааніа и потвръжденіа али бы оутврьдил, зан⟨оуж є⟩сми коупили на наши правїи и чистїи пинѣзи та смо дали томоу свѧтомоу нашємоу монастироу от Поутнои (Сучава, 1498 *BD* I, 511); лишє... боудем ли тогди оу которои немощи, та нє мочи мем самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь иаш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(у сполуч. т а и) та й (1): а хотар... почєнши отъ усти лопатнои безинемъ отъ дола... таже тєм поутемъ та и весь лопатноу... гдѣ смо пєрво почали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(у сполуч. т а є щ є) та ще (1): и такожъ торговцемъ и(х) и людемъ и(х) никто да нє заложить товара и(х) за чужего товара, развѣ коли кто знаидеть своего должника, та єще имаєть єго искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677);

(зв'язує другорядний присудок з головним) та, і (43): И оуставши Марта паны пана Михоула Андроиника та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи... оу роуки пана Братоула (Сучава, 1462 *BD* I, 52); И оуставше азь господство ми та заплатил оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Дашко (Сучава, 1488 *BD* I, 355); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(перелічувальний)* та, і (189): а хотарь єму є(ст) на могилы... та на старои могылы що на коути о(т) толѣ на чръны потокь та по потокоу горѣ до моста (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ... та прости на краи доубров⟨и⟩... та прости срѣдь полѣ на копаною могилоу, та прости на брѣгъ пот⟨ока⟩... та на нижною боуковиноу... та прости чєресь потока, та прости чєрѣсь боуковиноу о(т) шерба (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошева... та на цариноу до краи царины, гдє поставили столп, та от столпа... до велнкои дороги та оу знамєна⟨ны⟩ друтїи доуб (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115); А хотар тои третои вышеписанной части от Бъешещи... почєнши от берег Молдавѣ... та чєрєс тотоу топлицоу на дроугїи столпь, та чєрєс малоую топлицоу... оу Прокопов сад (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

(чергується з н) та, і (13): А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от Сирєта... та прости чєрєс того лоуга и чєрєс поле оу каменои кръници на копаною могилоу, та прости чєрєс поле (Сучава, 1488 *BD* I, 348); А хотар тои пасици и тои боукати земли... да єст... почєнши ис верха от краи лѣса от єдин писк, та чєрєс поток н чєрєс полѣноу и чєрєс лѧс до дороги та долоу дорогою до Михалчєв поток (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(чергується з т а ж є) та, і (7): а хота(р) тои поустини на верхъ долины... и до оусти сто(л)пъ... та прости на дѣ(л)... та черє(с) долини, на могилоу великою, таже прости на великою могилоу... таже гори на дѣ(л), на сто(л)пъ, та прости на тоуржоу(к) рубѣжи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а хотар... отъ усти лопатнои... та врѣхомъ дѣла... таже тєм поутємъ та и весь лопатноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (111) **1.** *(єднальний)* та, і (5): а кто своего должника лице(м) ⟨познал⟩ а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); и коли намъ богъ поможет та добоудем засѣ нашю очиноу землю молдавскоую, а тогды нам... да єст слободно... вънити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. *(приєднувальний)* (106) **а)** *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* та, і (102): а коли имуть купити татарьскыи товаръ оу иныхъ тръгохъ нашихъ, тамъ имоуть дати... отъ гривну два гроши... та смѣєтъ єго продати комоу любитъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); и продал... єдно село на имѣ Оунгоул... та продалъ тоє село Марти (Сучава, 1462 *BD* I, 52); прїидоша... оуноукове Крєца от Ялана и продали... єдно село на Яланѣ на имѧ Ботєщи, та продали тоє село слоугам нашим Сими и братоу єго Оники (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

б) *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення)* та, і (4): а што коли идет ис нашеи земли чєрес сочавоу, на серєт, та колко мыта давали оу сочавѣ, того половина имають давати оу серєтѣ (Сучава,

1456 *Cost.* II, 790); и о сем даю вам веданіє, аже... пал єсмъ въ рѫцѧ господиноу Басарабє воєводе, та мє дръжит окован, как ми богь поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ТА[2] *част.* (8) *(підсилювальна)* і, та (2): а ⟨Ма⟩рєна, дочка Улина, а она по своєиж(є) воли продала... єдно сєлищє... та ис полѣною (Баків, 1462 *BD* I. 55);

(утворює описову форму наказового способу) хай (6): а кто иметъ купити скотъ или бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у торгу... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ и возметь печать отъ мытника... та идуть на головномъ мытѣ сочавъскомъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу котором тръгоу имет коупити, там имет давати от скота ã грош... та идоутъ на головноє мыто на Соучавоу (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

Див. ще **ДА**[1].

***ТАБИНЪ** *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* tabyn «служитель»): такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) посłалъ єсми (б. м. н. 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **табина** (1484 *ЯМ*); *ор. одн.* **! табипомъ** (1484 *ЯМ*).

! ТАБИПОМЪ ⟨**ТАБИНОМЪ**⟩ *див.* ***ТАБИНЪ**.

***ТАБОУЧЬ** *див.* **ТОБУЧЬ**.

! ТАВАРЄХ ⟨**ТОВАРЄХ**⟩ *див.* **ТОВАРЬ**.

***ТАГАНЧА** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Таганча: Мы князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ, Григоревичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу (!) селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! Тачанчу** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

***ТАГИРЄВЪ** *прикм.* (1): такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) посłалъ єсми (б. м. н. 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **тагирєвымъ** (1484 *ЯМ*).

***ТАДБА** *див.* ***ТАТЬБА.**

ТАДЄРОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* мы александръ воєвода... ис нашими землѧны, паны молдавскыми, на имѧ панъ жюржь староста... панъ югша тадєровичь... слюбили єсмы... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то вира нашего госпо(д)ства вышеписаннаго александра воеводы... и вѣра пана югша тадєровїчѧ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тадєровичь** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **тадєровичѧ, тадєровїчѧ** (1407 *Cost.* I, 56—57; 1408 *Cost.* I, 61).

***ТАДЄРОВЇЧЬ** *див.* **ТАДЄРОВИЧЬ.**

ТАДЄРОВЪ *прикм.* (1): мы панъ александръ воєвода молдавскы и наши слугы панове воласкыя (!)... панъ югша тадєровъ, панъ братулъ страовичь... королю польскому... слюбуємы... вѣрни быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II. 625).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тадєровъ** (1404 *Cost.* II. 625).

Див. ще ***ТАДОРОВЪ.**

Пор. ***ТАДЄРЪ.**

***ТАДЄРЪ** *ч.* (6) (*особова назва, молд., цсл.* ѳєодоръ, *гр.* θεόδρος) Теодор: а на то є(ст) вѣра... пана тадера всковича (!) вѣра пана сръбула постелника (Сучава, 1448 *DIR* № 10 a); I u tomu stał rodytel nasz i zapłatył... use hotowymy pynizy. ot tych pynizy szczo uział rodytel nasz... od Papa Tadera Prodana (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *род. одн.* **тадєра, Tadera** (1448 *DIR* № 10a; *Cost.* II, 356; 1458 *BD* II. 262; 1465 *GL* 176).

Див. ще **ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1]**, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТАДОРА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* ѳєодоръ, *гр.* θεόδωρος) Теодор: то н(м) ве(с) хота(р) а хотарни ⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) къцелѣ(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тадора** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРЪ**[1]**, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

***ТАДОРОВЪ** *прикм.* (1): али тоє ⟨вышепис⟩анноє сєло брадичєши тоє тадороу опро⟨ч⟩ и дѣтємъ тадоровомъ (!)... на вѣки (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *дав. мн.* дѣтємъ **! тадоровомъ** (1436 *Cost.* I, 450).

Див. ще **ТАДЄРОВЪ.**

Пор. **ТАДОРЪ**[1].

ТАДОРЪ[1], **ТАДОРЬ** *ч.* (115) (*особова назва, молд., цсл.* ѳєодоръ, *гр.* θεόδωρος) Теодор: али тоє ⟨вышепис⟩анноє сєло брадичєши тоє тадороу... опро⟨ч⟩ и дѣтємъ тадоровомъ... нєпороушєно николиже на вѣки (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450); И такожде єсмы дали и потвръдили слоузѣ ⟨наше⟩моу Қозмѣ правоє єго выкоуплєнїє... що же коупиль Қозма ... от Тадора Оурдюгашѧ (Сучава, 1479 *BD* I, 228).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тадоръ, тадорь, тадо(р)** 37 (1436 *Cost.* I, 449; 1438 *Cost.* II, 26; 1443 *Cost.* II, 121; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *Cost.* II, 791; 1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1464 *BD* I, 83; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.); *зам. род.* о(т) **тадоръ** 2 (1433 *Cost.* II, 156); *род. одн.* **Тадора, тадора** (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 121; 1448 *Cost.* II, 306; 1452 *Cost.* II, 432; 1454 *Cost.* II, 501: 1456 *Cost.* II, 577; 1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BAM* 61 і т. ін.); *дав. одн.* **тадороу, тадору** (1436 *Cost.* I, 450; 1443 *Cost.* II, 141; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 472, 473; 1464 *BD* I, 83, 84).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

***ТАДОРЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ о(т) ... тадора старимъ хотарємъ до раковцѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* **тадора** (1431 *Cost.* I, 317).

ТАДОРЬ *див.* **ТАДОРЪ**[1].

***ТАДЫНКИ** *мн.* (8) (*стч.* tádynk, *стп.* tadynki, *свн.* thaiding) переговори (6): И тѣжь како велико веселиласѧ есть рада кролє(в)ства коли чєрє(с) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

д є р ж а т и т а д ы н к и (2) *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ФОРМИ: *род.* **тадыиков** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах.* **тадынки** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ТАЖЄ *спол.* (19) та *(зв'язує члени речення)* **1.** *(перелічувальний)* (10): а от толѣ хорѣ дѣломъ таже (...— *Прим. вид.*) ⟨д⟩оубровы на конєць дѣла и на конєць доубровы... ⟨та⟩же черес поле прости на краи тръніѧ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А хотарь тоє сєло... оу єдна могилъ копана, таже от знамень... таже Фъива до матка потока Нєгритѧска... таже оу єдин камен, таже от знамен до знамен паки жє оу Бистрици (Сучава, 1479 *BD* I, 221);

(чергується з т а) (8): а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... таже долиною, оу хрицонє, таже потоко(м)... та чєрє(с) долини, на могилоу вєликою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а хотар... до оусти лопатнои... таже тем поутємъ та и весь лопатноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(єднальний)* (1): А хотаръ тои поустыни почєнше от Великои Долины прости черес поле... таже прости черес полена Кръстъ Қамєнски (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

***ТАЗЛОВСКИИ** *прикм.* (2): хотар... о(т) толѣ... до обрьшїє а о(т) толѣ на козія... и сь вѣкоуплѣєтсѧ сь тазльоускою монастир (Корочин Қамінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); да єст нашемоу свѧтомоу вишеписанном(оу) монастири Тазловскомоу, и съ въсем доходо(м), о(т) нас оурик (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Тазловскомоу** (1491 *BD* I, 464); *ор. одн. ж.* **тазльоускою** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Пор. ***ТАЗЛОВЪ**[2].

***ТАЗЛОВЪ** [1] *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) сєло(м) на филпоу (!)... на потокъ долоу потокомь до тазлова на поуть могила ⟨и чрѣзь⟩ тазло(в) на вєликы пѫ(т) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Тѣ⟨м⟩ мы видѣвшє єго правовю вѣрною слоужбоу до нас... да⟨ли⟩ єсмы ємоу... съ єдно силищь над водою Тазловѣ что с(А) имѣноуєть Стецьканы (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **тазлова** (1400 *Cost.* I, 37); *знах. одн.* **тазло(в)** ! (1400 *Cost.* I, 37); **Тазлъоу** ! (1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **на Тазловѣ, тазловѣ** (1436 *Cost.* II, 484; 1443 *Cost.* II 155; 1448 *Cost.* II, 355; 1462 *BD* I, 63; 1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

***ТАЗЛОВЪ** [2] *ч.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Тазлеу: Мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... даем и потвръждаем сим нашим листом даанїє дида нашего... мито от Баковскаго тръга и от Тазловѣ (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4); И єщї єсмо дали и потвърдили томо⟨у⟩ нашемоу свАтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тазлова, тазлова** (1460 *DIR«A»* 515; 1481 *BD* I, 248; 1491 *BD* I, 473); *місц. одн. зам. род.* **от Тазловє** 2 (1491 *BD* I, 463, 464); **от Тазловѣ** 1 (1457 *BD* I, 4).

ТАЗЛОВЪ ВЄЛИКО *див.* **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ.**

***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу выш⟨є⟩рєченомоу сєло Стецканїи, ниже въ оусти Арзоул оу вадоу Нєгоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨є⟩т сА Тазловь Вєлико съ (!) Тазловь Солиноу (!) (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *ор. одн.* **! Тазловь Солнноу !** (1493 *BD* II, 6); **! Тазлъви Солино !** (1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1].

***ТАЗЛЪОУ** *див.* ***ТАЗЛОВЪ**[1].

***ТАЗЛЬОУСКИИ** *див.* ***ТАЗЛОВСКИИ.**

***ТАИНА** *ж.* (1) таємниця: а што колы та(и)ны свои чєрє(з) табина мнє оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **та(и)ны** (1484 *ЯМ*).

ТАИНО *присл.* (3) таємно, потаємно: пак ли бы єго жь бъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнА(з) корибу(т) а либо єго дѣти Авно а либо таино тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Медика, 1388 *Р* 39); тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); стєфа(н) воєвода... присла(в)ши люди свои таино горо(д) нашъ брАславль зжогъ (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

Див. ще **ПОТАЄМНО, ПОТАИ.**

***ТАЙНЫИ** *прикм.* (1) ◇ т а й н а я в е ч е р а (1) *(за християнською легендою — остання вечеря Ісуса Христа з апостолами напередодні своєї смерті)* тайна вечеря: тайная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **тайная** (1478 *ОБРН* 130).

ТАК *див.* **ТАКЪ**[1].

ТАКЄЖЪ, ТАКЄЖЬ, ТАКЄЖ, ТАКИЖЪ, ТАКЫЖ, ТАКИЖЬ, ТАКИЖ, ТАКѢЖЪ, ТАКѢЖЬ (59) **I.** *присл.* (17) також, так само: а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присАгли в руцѣ писанного (в *ориг.* пасанного.— *Прим. вид.*) пана михаила з бучача (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а на тои сторонѣ ставоу... дворищє барановича... и то єсмо ємоу дали... а другоє гдѣжь былъ старищынъ дворєць такѣжь єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); а маютъ намъ въ кажды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавши по(л) года шєстьдєсАтъ копъ шыроки(х) грошє(и) а дроугоую по(л) года выдє(р)жавшы такєжъ намъ маю(т) дати шє(ст)дєсАтъ копъ грошє(и) (Вільна, 1489 *АМВ*); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть нсъ которымъ посєльствомъ, мы такєжъ вашей милости пошълємо и дамо вашеи милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

II. *спол.* (42) **1.** *(зв'язує члени речення — у сполуч.* и т а к ѣ ж ь (6) *див.* **И**[1]).

2. *(зв'язує речення)* (36) **А.** *(сурядні)* (35) **а)** *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* також, теж (4): также слюбуємъ о коломыю... такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома (б. м. н., 1395 *Cost.* II. 609); стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои нашѣ листы... потвєржаємъ... такѣж мы слюбуємы ннѣ... Стєфану воєводѣ... о(т) всѣхъ кривдъ... боронити (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125);

(*у сполуч.* т а к є ж ъ и, т а к ы ж и, т а к и ж и) також і (4): колко быль до ты(х) млиновъ приходу, при наши(х) прє(д)ковъ, такижъ и тєпєръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313—314); а ваша мл(с)ть пошлитє свои(х) пословъ... до воєводы... абы ходили пословє и коупцы г(с)дра нашого воєводы чєрє(з) зємлю вашє(и) мл(с)ти... такєжъ и посло(м) вашє(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) зємля г(с)дра нашого воєводы о(т)ворєна (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(*у сполуч.* а т а к ѣ ж ь, а т а к и ж ъ (6) *див.* **А**[1]; и т а к ѣ ж ь (2) *див.* **И**[1]);

б) *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом складнопідрядні речення)* також (6): про то(ж) слюбили єсмо и слюбуємъ нашєму милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому... такє(ш) кєды коли бы сА пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); дєлал єго милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею... Такежъ какъ... выслали з Берестья, ино после них Немира а Левко держали мыто берестейское (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79);

(*у сполуч.* а т а к є ж ь, а т а к и ж ъ (9) *див.* **А**[1]; и т а к и ж ъ (4) *див.* **И**[1]).

Б. *(підрядні)* *(порівняльно-кількісний, у сполуч.* т а к и ж ъ и *приєднує підрядне речення до головного, виступає співвідносним словом до числівникового займенника)* так само, стільки ж (1): и да є(ст) прихо(д) к ты(м) млино(м) ис нашєго мѣста о(т) бани, колко быль до ты(х) млиновъ приходу, при наши(х) прє(д)ковъ такижъ и тєпєръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313—314).

Див. ще **ТАКЖЄ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКЖЄ, ТАКЪЖЄ, ТАКЪЖО (41) **I.** *присл.* (10) **1.** також, так само (8): и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы... а одъ долыны Бубновыци черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где так же есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 18); А то дали єсмо оу до(м) стѣн тр(о)ци на пАмА(т) (так— *Прим. вид.*) родитєлє(м) ншимъ... а на(м) на здоро(в)є кого бо(г) при животѣ подръжи(т) а по животѣ та(к) же на пАмА(т) (так.— *Прим. вид.*) (Київ 1459 *Р* 174); а на дроуги(и) и на трєти(и) годъ такєжъ на тыи жъ роки потомоужъ маю(т) намъ давать, а на чєтвєръты(и) годъ такъ жо потомоужъ маю(т) намъ давать (Пєтрків 1489 *АМВ*).

2. *(співвідносне слово у складнопідрядних порівняльних реченнях до спол. слів* к а к ъ, я к о) так само (2): мы... збыкгнѣвъ краковскии, станиславъ познанскии... слюбуємы и слюбили єсмы... тако яко иншии панові первии намѣстковє наши пєтру роману... воєводамъ... слюбили были... так жє и мы ннѣ слюбуємы (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Милостивыи королю! Прошоу твоє милости, оучини ми право съ Камєнъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузволишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

II. *спол.* (31) **1.** *(зв'язує члени речення)* (11) **а)** *(приєднувальний)* також (5): Так же што придали єсмо кн⟨А⟩зю Фєдору сєло Бродов... *также* Свищово ис присєлки (Луцьк,

1396 *AS* I, 20); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дровн(ч) Велико(г) кнАзства Своє(г) Киевского О(з)на(и)моуемо... И(ж) мы деи змилова(в)ши сА Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городище Тимоло(в)... Городище И з лесами Драгоушо(в)скими... такъже Городища На(д) рекою Коусницею И з головою Коусиици (Прилуки, 1459 *Р* 171); а на озере землица пашнаА Коузневщина... также оу в обруубе грани, гдѣ Бабич снАл сА с Чорнороуем (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

б) (*єднальний — зв'язує другорядний присудок з головним*) також, так само (1): тѣ(м) мы видѣвше данїе стопочившего родителю иашего такъже (sic.— *Прим. вид.*) даемъ и потвръжаемъ свАтои цръкви манастырю о(т) немца тое вышеписанное село татарское (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494);

(*у сполуч.* т а к ж е и) також і (2): ино мы видѣвше и(х) доброе произволенїе и лагодоу, также и мы єсми дали томоу (!) боукатоу землю монастирю нашему о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); ино мы видѣвше и(х) доброе произволенїе также и мы єсми дали тое прА(д)рече(н)ное село, строєщи, оба куты и съ млино(м) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458);

(*у сполуч.* а т а к ъ ж е (3) *див.* А[1]).

2. (*зв'язує речення*) (20) а) (*приєднує прості речення*) також (4): кеды коли кроль... влодиславъ... пошлеть по на⟨ше⟩го г(с)дрА, стефана, тогды онъ имаеть до него приѣхати... также слюбуємъ о коломыю и о снАтинъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваном... дали слузѣ нашому на имѣ Іудѣ: у Кобрини на городи — церковь... Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками...— вѣчно (Кобрннь, 1465 *АкВАК* III, 4);

(*у сполуч.* т а к ж е и) також і (1): али по старомоу хотарю, що издавна прислоухае(т) о(т) немецкаго монастирѣ также и о(т) сева (sic.— *Прим. вид.*) на пере(д) да прислоухае(т) уве(с) то(т) хотаръ наше(г) монастирА (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

б) (*приєднує складнопідрядні речення*) також (6): слубую и сеи листъ на себе даю, аже хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю... также хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ земли шепин(с)коѣ по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а хтобы мел того имѣнА под кн⟨е⟩гинею искати... также либо хотеллибы пан Васнлеи Хрибтович... мою отчизну стиснути алибо кн⟨е⟩г⟨и⟩нА ИвановаА КропотчинаА або пани МихайловаА РуденскаА... ненадобе ничого с тыми мовити ... а кн⟨е⟩г⟨и⟩ни... толко готового смотрити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); бо сии послове не ходять на злость вашеи милости, але на доброту... Такъ же ваша милость абы есте знали, бо послали есмо нашого посла до Мендли-Кгерея, цара Перекопъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 444);

(*у сполуч.* т а к ж е и) також і (2): мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... еже... дали и потвръдили есми и мы о(т) на(с) дааніе наши(х) пре(д)ко(в) стмоу монастирю о(т) мо(л)давици... также и г(с)во ми даемъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухае(т) к тои стои манастиръ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); мы Стефан воевод... чиным знаменито... оже даемь и дали есмы сес нашь лист нашему татарин(оу) и холопоу... от холопства щоби он прощчень бил сам и дѣти его... Также... щобы не давали и не платили холопским и татарскым правом николи ничего... коли оу кого боудет жити (Сучава, 1470 *BD* I, 140);

(*у сполуч.* а т а к ж е (3) *див.* А[1]; и т а к ж е (4) *див.* И[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКИ[1] *див.* **ТАКѢ.**

ТАКИ[2], ТАКЫ *част.* (4) (*підсилювальна*) таки: и ты тую землю далъ Тишъку, и тыми разы пишешъ до насъ, просячи насъ, абыхмо таки того Тишъка при той земли оставили (Краків, 1487 *РИБ* 434); а передъ нами таки онъ того листа не положилъ, а поведалъ, ижъ его содралъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ТАКИЖ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКИЖЪ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКИЖЬ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

***ТАКИИ** *див.* **ТАКЫИ.**

***ТАКЇИ** *див.* **ТАКЫИ.**

ТАКО (51) (*цсл.* тако) **I.** *присл.* (37) **1.** так (6): а то даемъ тако на вѣку вѣкомъ (Острог, 1399 *Р* 59); тако ми бъ момози (!) и стаа до(с)тоинаа пана (!) марїа (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пак до того веремене и до того часоу наняснѣ⟨и⟩шїи вишеписаннїи кралеве... тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

2. (*співвідносне слово до спол. слова* я к о) так (27): воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко есть самъ (Бохур, 1377 *Р* 24); а тако продалъ яко самъ держАлъ и с нивами и сѣножатми і ставы (Львів, 1400 *Р* 61); тако Ако и иная кнАжата кр(с)тьАньская подлугъ кр(с)тьАньского права, и тако Ако наши предкове... имаемы ему вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); тако сА голдоуемъ, яко каждыи хр(с)тїанїнъ голдоу⟨е⟩ть сА (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); тако яко коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии.. о(т) ровности не хоче(м)сА выламавати, вароуючисА розлияньа ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. (*підсилювальний — виступає в порівняльних конструкціях та зворотах*) так (1): Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы... каждому добро(му) яко нынѣишимъ тако по насъ будущимъ иже... сѣдѣли есм(и) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93);

(*у сполуч.* т а к о и) так і (3): а прото яко и первѣи тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданье(м) велики(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); якож да(л) бы(л) и(х) на(ш) родите(л), стопочивши александръ воевода, тому монастирю, тако и мы даемъ и потв⟨р⟩ъждаемъ и(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353).

II. *спол.* (14) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості і складні речення*) так (10): тако смы мы господарески(м) казаниемъ ... и кнА(з) федушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); тако есмъ подлугъ того вызнанья исмовивши сА и земАны и дали есмо влдцѣ листъ и нашею печатью потвердили есмъ ему аже есть его по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашеи молдавскои, маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечне (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(*у сполуч.* а т а к о (3) *див.* А[1]; и т а к о (1) *див.* И[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКЖЄ, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКОВЫИ, ТАКОВЇИ, ТАКОВИ, ТАКОВЫ, ТАКОВЪ *займ.* (71) **1.** (*вказує на якість, властивість особи або предмета, про які попередньо йшла або буде йти мова*) такий (19): Се язъ кнАзь великыи димитрии докончиваю и повинуюсА служьбою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); сами порозоумѣти можете коли ани в короунѣ ани въ кнАзьствѣ велико(м) объличне не былн быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмешканье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а панъ Юшко Камка далъ пану Стецьку Шишкиничу, противъ нашого села таково ж село сестренцу своему (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); Тогды имаем с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справедливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

2. (*анафоричний, у знач. іменника*) такий (52): I też żeby myncare w kniażstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388

ZPL 108); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїѧ и потвърж(д)енїѧ, таковїи да есть проклѧ(т) о(т) г͠а б͠а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **таковыи, takowyj, таковы(и)** 25 (1388 *ZPL* 104; 1403 *RS* 338; 1411 *Mih. Alb.*; 1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *ПГСММ;* 1457 *BD* I, 5; 1462 *BD* I, 70; 1487 *BD* I, 313; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **таковы, takowy, таков⟨ы⟩** 16 (1388 *ZPL* 107; 1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 366; 1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515; 1476 *BD* I, 216; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **таковїи** 8 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1476 *BD* I, 217; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 357; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 424; 1500 *Cost. S.* 231); **такови** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **таковъ** 1 (1448 *DIR* № 10 b); *род. одн. ч.* **таковoго** 2 (1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 421); **таковаго** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. одн. ч.* **таковаго** (1499 *BD* II, 421); *наз. одн. с.* **таково** (1499 *BD* II, 448); *знах. одн. с.* **таково** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *наз. одн. ж.* **такова** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн. ж.* **таково є** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **таковои** 1 (1499 *BD* II, 424); *знах. одн. ж.* **таковоую** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн. ж.* **таковою** (1366 *Р* 14); *наз. мн.* **такови** (1392—1393 *РФВ* 171); *род. мн.* **таковы(х), takowych** (1388 *ZPL* 108; 1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн.* **таковыи** (1403 *ДГАА*; 1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **таковыми** (1447—1492 *ЛКБВ*): *місц. мн.* **в таковы(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ТАКЫИ.**

ТАКОЖ *див* **ТАКОЖЪ.**

ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДИ (42) (*цсл.* такожде) **I.** *присл.* (24) також (16): Тые вси села, отъ насъ... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Клнментый владыка Луцкий и Острозский... архимандрыты благословити, игумены наставляти... какъ въ нашой области въ... городахъ въ Луцку и в Острозе... такожде и бояръ и землянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ... єдно сєло на Бръхечи на имѧ Драгосинєщи, дроугоє сєло на верхь Добротвора такожде иа имѧ Драгосинєщи (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21); Ино мы такожде єсми дали им тих прѧдреченых сел (Сучава, 1470 *BD* I, 155);

(у сполуч. т а к о ж д є н) також і (8): Ино мы выдѣвшє их доброю волю и токмєж и полнїи заплат, а мы такожде и от нас єсми дали и потврьдили тоє прѧдречєноє сєло (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

II. *спол.* (18) **1.** (*єднальний — зв'язує члени речення*) (4) (*у сполуч.* **т а к о ж д є и, т а к о ж д є ж є и**) також і, так же і (3): мы стєфа(н) воєво(д)а... чинимъ знаменито... ожє дали єсми дааниє... нашєм(у) монастирю идє(ж) є(ст) хра(м) успєниє прѣс͠тѣи б(д)ци... мыто великоє н малоє и пєрєпи(с) о(т) бакова а тако(ж)де и мыто о(т) тазлова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Се азь... пань Игнатїє... даль єсмы єдно село за Проутомь на имѧ Ширьоуци, такожде же и а͠ кадєльница, и а͠ кивот (Путна, 1476 *BD* I, 211).

(*у сполуч.* и т а к о ж д є (1) *див.* **И**[1]).

2. (*зв'язує речення*) (14) **а)** (*єднальний — зв'язує супідрядні речення*) також (1): аби пошо(л) ива(н) са(м) съ к͠д присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними ажє ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичєвн по и(х) матєри такождє ажє су(т) и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*);

б) (*приєднувальний — приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення*) також (3): мы александръ воєвода... дали єсми попу нашему юзѣ два села... такожде да є(ст) и дѣтемъ его и унучатомъ его (Баскаківці, 1431 *Cost.* II, 315); тоє штобы ємоу оури(к) съ въсѣмъ доходомъ... на вѣки такожде и дѣтемъ его и всемоу родоу его (Сучава, 1435 *Cost.* II, 409);

(*у сполуч.* а т а к о ж д є (4) *див.* **А**[1]; *у сполуч.* и т а к о ж д є (6) *див.* **И**[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКЖЄ, ТАКО, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКОЖДЄРЄ (97) (*серб.* такођер) **I.** *присл.* (81) також (23): а тако(ж) варє колко попы (!) боудоу(т) оу тѣ(х) вы(ш)писаны(х) монастиръскы(х) сєло(х), а они такождєрє да слоухаю(т) **къ** (*в ориг.* коу.— *Прим. вид.*) храмоу стаго николы (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391—392); Того ради мы видѣвше их доброую волю и лагодоу межи ними и полнїи заплат на то, ... а мы такождєрє єсми дали и потвръдили... Моушатоу дворникоу тоє... сєлище (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209);

(*у сполуч.* т а к о ж д є р є и) також і (58): Ино мы видѣвше ихь доброю воли и токмєж и полноую заплатоу, а ми такождєрє єсми н от нас дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѣдречєноє сєло (Сучава, 1487 *BD* I, 306); ⟨ино⟩ мы видѣвше их доброи воли токмєж и полноую заплатоу мы так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потврьдили єсми слоуги наши... ⟨тоа прѧдречєноє сел⟩ище (б. м. н., 1500 *SD* 7).

II. *спол.* (16) (*приєднувальний — зв'язує члени речення*) також (2): и потвръждаємъ тому прѣ(д)речєнном(у) монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м) его села що имаєтъ о(т) родителеи наши(х) такождєрє и млины (Сучава, 1443 *ПГСММ*); Пан Трнколич дворник пишет моєи панеи Негрити... и оуноукоу моємоу Михоуци, и Миси такождєрє оуноукоу моємоу (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

(*у сполуч.* а т а к о ж д є р є (1) *див.* **А**[1]; и т а к о ж д є р є (13) *див* **И**[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКЖЄ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКОЖДИ *див* **ТАКОЖДЄ.**

ТАКОЖЪ, ТАКОЖЄ, ТАКОЖЬ, ТАКОЖ (286) **I.** *присл.* (128) **1.** (*способу дії*) так само, також, теж (88): Алє то што жь коли вси боѧрє и землѧнє будуть городъ твердити тогды тии люди тако жє имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по ленковє животѣ и дѣте(м) леньковы(м) тако жь таѧ села держати Со вси(м) какъ на сємъ листу выпсаио вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127); и счѧдкове мои имають прислухати и служити королеви польскому и корунє польскои на веки и тако жь имають голдовати королеви по(л)скому какь инаѧ кнѧжѧта коруны полскоє (Черняхів, 1435 *Р* 133); и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михайлоу придає(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); А на другій годъ такожъ мають намъ дати тисячу золотыхъ Вгорскихъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знаменитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаем дати знати кролеви єго милости, а крал єго милость також имаєт нам дати о том знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* т а к о ж и) так і (1): а хто первеи позвалъ того первеи именовать а хто дроугы(и) позоветь того уторыи именова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *ВС* 13 зв.).

2. (*кількісний*) також (5): тако(ж) по Д͠ гро(ш) да платѣ(т) ка(к) старїи законъ бы(л), а о(т) вола щобы по В͠ гро(ш) платили (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А на третій годъ такожъ (в ориг. це слово повторено.— *Прим. вид.*) мають намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

3. (*підсилювальний, у сполуч.* т а к о ж є и, т а к о ж и) так і (32): И варє ка(к) было право (*в ориг.* прово.— *Прим. вид.*) и(х), при о(т)цѣ нашего такожє и мы по тому даємъ и потвръждаємъ имъ ис си(м) листомъ нашимъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); Ино мы видѣвшє их доброи воли и токмєж... а мы також и от нас єсми дали и потврьдили слоузѣ нашемоу Ивоулоу Мьндрѣ... тоє прѧдречєноє сєло (Сучава, 1493 *BD* II, 19);

(*у сполуч.* т а к о ж ъ я к ъ) так як (1): слюбоуємъ, иже со имьѧ посполвсто(м) перво(м), котрынже то с нє(м)

нашъ г(с)п(д)ръ петръ воєво(да), възове(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи навєр(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѧгою на сты хр(с)тъ оучиненою обьвоѧжутсѧ и запишю(т) осмотрѣти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

4. (*співвідносне слово в головному реченні*) так, також (1): какъ отць нашь какъ оци ваши были за одно послы сылали межи собою а мы такожє хочемъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

II. *спол.* (158) **1.** (*єднальний — зв'язує члени речення*) також (2): вндѣвше мл(с)ти нашего милого господарѧ кролѧ до нас и слюбоуємы... служити вѣрно и приѧѧти... такожє николи нє ищоущи собѣ иного господарѧ (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тѣм ми... дали и потвєр(ж)дили єсмн ємоу... єдино мисто на имѣ тоузара... тако(ж) мисто о (не відчитано.— *Прим. ред.*) (Сучава, 1432 *ДГВІН*);

(*у сполуч.* и т а к о ж, и т а к о ж ъ (50) *див.* **И**[1]).

2. (*приєднувальний — зв'язує речення*) (106) **а)** (*приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення*) також (11): мы Олександро воєвода ... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганесъ єпископъ ворменскыи пришєлъ к намъ... и оуказал сѧ намъ правыми листы воселеньского патріярха, Антоніа Константинополѧ, ожє ихо патріарха ворменъского ни еще оузнали єсмы, ожє нашелъ на то пискоупъство помочїю господина нашего, великого кнѧзѧ Витовта Такожє ислюбилъ нашему господству приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*); а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушенныи и нєзламанныи мир и покоуи... Також и пререченыи наияснѣишіи Ян Олбрахть... и братїя єго милости Александрь... нас Стефана воєводу и дѣти наши... имают боронити (Гирлов, 1499 *BD* II 420);

б) (*приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення*) також (10): и помог(л) бгъ Пѣнкови востягати оу вещаки какоже бы(л) Коунашевичо(в) из вѣка... Такожє и нинѣ соудь оуздалъ пѣнъковн ты(и) га(и) ... како тѧгло из вѣка (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); алє таковͦго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их зємлѧх... а их милости имают єго вънгнати... из их милости зємлѧх... Також и мы, пререченнїи Стефан воєвода, жадного нєпріятелѣ кролѣ єго милости... которїи бы пришол до нас... мы нє нмаєм таковͦго чловѣка пріимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*у сполуч.* а т а к о ж, а т а к о ж ъ, а т а к о ж є (83) *див.* **А**[1]; и т а к о ж ъ, и т а к о ж є (2) *див.* **И**[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКЪЖЄ.**

***ТАКТАМЫШЄВЪ** *прикм.* (1): Слово тактамышево къ королеви польскому (б. м. н.. 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **тактамышево** (1392—1393 *РФВ* 170).

ТАКТО *присл.* (1) так-то: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim deržat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ТАКЪ[1], **ТАК, ТАКЬ** (146) **I.** *присл.* (117) **1.** (*способу дії*) так (73): будеть ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с) алюбо слышитъ чтучи ажъ Ѧзъ панко слуга королевъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12); право такь иашло имають оуказатн свою границю старци обьчими (Зудечів. 1413 *Р* 83); тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милии панове то єсть црквная зємлѧ (Погоничі, 1422 *Р* 97); а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостивымъ Богомъ... такъ написалъ въ святомъ евангелие (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижет он волен або хто ближный єго кому оусхочет продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); єстли бысѧ таѧ рє(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Протожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєте (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

2. (*міри і ступеня*) так (2): коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ брати и вст̃агати та(к) долго, али(ж) жонѣ иашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); вєлможныи стефанъ... хотѧчи и слюбуючи намъ и дѣтємъ нашимъ... служити прияяти чинити по(д)лугъ листовъ оца... яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служити (Лаичиця, 1433 *Р* 121).

3. (*підсилювальний — виступає в порівняльних конструкціях і зворотах*) так (18): I teź jestliby chrest'janin... wdaril tak, jakoby krwi nerozlil, majet na nem wina byti, wodluh obyczaja (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а нє оусъхочет ли мѧ король єго млсть при соколици оставити ино имаеть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколець такъ добрє ѧко соколець (Кременець, 1434 *Р* 130); пан Албоул... продал и отстоупил село... на имѣ Кобълїєи Вишныи... та продал зєтоу Стана Бабиша ... оу циноу за В конї добрих, так велеи как СП златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I. 122); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

4. (*співвідносне слово до спол. слова* к а к о, к а к ъ) так (6): Про то Мы Александръ... Княжа Литовское и дедичъ Городенскій... ведомо чынимо... Ижъ.. Нашимъ Городенскимъ права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ... яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); ино мы видѣвшы сведєтє(л)ство нашы(х) бояр а и(х) прави(х) межиашы ажє тота и(х) привилиа о(т) наши(х) прє(д)ков, що имали на тоє село на пантелеєщыи оу єзєр та(к) згиноули ка(к) они свѣдєтє(л)ствоую(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); и он о том до нас отписал штож то есть так, как он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(*у сполуч.* т а к ъ и, т а к ъ ж е и) так і, так же і (18): како коли оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); и какъ предки ихъ такъ и воиы сами и ихъ шадки музского полу держати мають (Троки, 1498 *ГВКОО*).

II. *спол.* (29) **А.** (*зв'язує члени речення*) так (12) **1.** (*пояснювальний*) (1): и мы ємоу дали и записали... тыє села верхоу описаные со всим с тым што к ним з века и здавна слушало... и так: з луги, из сеножатми и со всими пожитки (Кнїв, 1437 *AS* I, 34).

2. (*приєднувальний*) (3): Пры томъ были люди зациые Өедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій, такъ тежъ Минкгайло з Ошмены (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); и мы слюбоуємъ за него и за єго дѣти... ажє имають то держати... такъ и мы вси посполу панове (Сучава, 1433 *Cost.* II. 651);

(*у сполуч.* и т а к ъ (8) *див.* **И**[1]).

Б. (*зв'язує речення*) (17) **1.** (*сурядні*) так (13) **а)** (*приєднує до попереднього тексту прості речення*) (5): яко пєрвїишїи воєводы мо(л)давскїи и наши пєрє(д)ковє слоужевали вѣрно и знаменито, та(к) и мы слюбоуємь и по(д)аємь сѧ служити вѣрно и знаменито гсподареви нашем(оу), королеви єго мл(с)ти и стои короунѣ по(л)скои (Хотин, 1445 *Cost.* II, 774); слюбоуємь... абыхомь мы их милости верни и подьдани были... такь и мы имаємь быти (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

б) (*пояснює зміст попереднього речення*) (1): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ... н о(т) єго пановъ... такъ на(м) загыбли по купчичевоу (*в ориг.* кооупчичивоу.—*Прим. вид.*) смерти (Бирлад, 1435 *Cost.* II. 679);

(*у сполуч.* а т а к ъ (7) *див.* **А**[1]).

2. *(підрядні) (приєднує підрядне часове речення до головного)* так (1): яко оузрАт... лист, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

3. *(у сполуч.* т а к ь и ж — *приєднує підрядне наслідкове речення до головного)* так що (2): Мы Іо Стефанъ воевода... знаємо чиним... яко коли от давного а преминоулєго часоу нѣкотораА неприязнь... была межи нами и межи... кралем полскым... и тыми часы... вишереченнїи крал... нам въси мерзАчкы и шкоды... отпоустиль... Такь иж межи нами и межи... кралем полскым... имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

4. *(приєднує підрядні додаткові речення)* так (1) так король господарь приказалъ иамъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зємАны и старьци и розьѣхали межи влдкою а межи стрѣлковци о землю о црквну и о лѣс (Погоничі, 1422 *P* 97).

ТАКЪ[2] *част.* (1) *(стверджувальна)* так: и они рекли: так правда єсть, записывали сА отцы наши по неволи, а пѣнАзей жадных за тоє нє брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ТАКЪЖЄ *див.* **ТАКЖЄ.**

ТАКЪЖО *див.* **ТАКЖЄ.**

ТАКЫ[1] *див.* **ТАКѢ.**

ТАКЫ[2] *див.* **ТАКИ**[2].

ТАКЫЖ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКЫИ *займ.* (58) **1.** *(вказує на якість, властивість особи або предмета, про які попередньо йшла мова, вищезгаданий)* такий (28): а мы такѣ жь оурозумѣвши его такоє обѣцованьє и слюбы... про то жь его со всѣми по(д)данными о тую иснуую мерзАчку и шкоду воєваную намъ... о(т) его оца... о(т)пущаємы ему все (Ланчиця, 1433 *P* 121); какъ бы были мистровы послове оу кнзьство велнкоє въехали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с намн хотѣли бы были оустоупнти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ... ино мы с вами коли сАкъ живемъ у сласти хотА бы сто такихъ было постоупилисА быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а коли къ его милости такое дело вчинишъ... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашому господару его милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387).

2. *(вказує на якість, властивість особи або предмета, про які мова піде далі, нижченаведений)* такий (10): на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжАнью не имаи (!) никаки(х) иныхъ оурАдниковъ поставити толко такин што бы присАгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); и ти(ж) имає(м) с вашеи мл(с)ти н наши панове такую справе(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїєвъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); яку(б) с ... рачко(м)... сведо(ц)ства коне(ц) тому таки(и) вчинили... и границы и(м) завели по тыи рѣчки (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

3. *(точно визначений, певний)* такий (8): такожє єсть мыто и отъ кобылы, Ако и отъ кони (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а прото(ж) соудъ колижь хотА оузри(т) ча(с) по(до)бныи имеєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коемь мѣстѧ оу такын днь книгы правыи положены о(т)варены (XV ст. *СЯ* 43); не далъ єси намъ листа по тому копию... яко єсмо послали такоєжъ копиє изъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); т а к и м ъ о б и ч а є м ъ (8) *див.* **ОБЫЧАИ** 2; т а к ы м ъ о у р А д о м ъ (1) *див.* ***ОУРАДЪ.**

4. *(вказує на більший ступінь виявлення якоїсь ознаки)* такий (3): но хочемь... бы такыи непослоушнївїи имеєть быти в роуцє своєму сътАжьцю и в нАтъство (XV ст. *BC* 11); про то самъ того братъ нашь и посмотри за которую быхмо приязнь ихъ мѣли послы къ нимъ и отъ нихъ черезъ нашу землю пропущати, коли ся къ намъ отъ нихъ такїе шкоды дѣютъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **такыи, такы(и)** (XV ст. *BC* 11, 11 зв., 25 зв., 35; *СЯ* 41, 41 зв.); *род. одн. ч.* **тако(г)** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. одн. ч.* **таки(и)** 1 (1495 *ВМЗД*); **такыи** 3(XV ст. *СЯ* 38, 41 зв., 43); *ор. одн. ч.* **такимъ, takim, таки(м)** 7 (1489 *РИБ* 431; 1493 *ПОСВВ;* 1494 *BD* II, 387, 389; XV ст. *BC* 14 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ*); **такымь, такы(м)** 4 (XV ст. *BC* 13, 14, 27 зв.; *СЯ* 43); *наз. одн. с.* **тако** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); **такоє** 2 (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1494 *BD* II, 387); *знах. одн. с.* **такоє, takoie** (1433 *P* 121; 1438 *P* 140; 1494 *BD* II, 387, 389; XV ст. *BC* 20 зв.; 1496 *BD* II, 401); *наз. одн. ж.* **такая** (XV ст. *СЯ* 40 зв., 41 зв.); *род. одн. ж.* **такоѣ** (1438 *P* 140); *знах. одн. ж.* **такую, такоую** (1433 *P* 121; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810); *наз. мн. ч.* **такїи** 2 (XV ст. *BC* 14 зв., 27 зв.); **такыи** 1 (XV ст. *BC* 12); *наз. мн. ж.* **такїе** (1496 *ОКИВ*); *род. мн.* **такыхъ, такы(х)** 3 (XV ст. *BC* 17, 24 зв., 39 зв.); **такихъ** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **такымъ** (XV ст. *BC* 27 зв., 28; *СЯ* 41); *знах. мн. ч.* **такии** 1 (1435 *P* 133); **такыи** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн. ж.* **такни** (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. мн.* **оу такы(х)** (XV ст. *BC* 20 зв.).

Див ще **ТАКОВЫИ.**

ТАКЫЖ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКЬ *див.* **ТАКЪ**[1].

ТАКѢ, ТАКИ, ТАКЫ *присл.* (14) *(у сполуч.* а т а к и (1) *див.* **А**[1], и т а к ѣ, и т а к ы (13) *див.* **И**[1]).

ТАКѢЖЪ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКѢЖЬ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАМ *див.* **ТАМЪ**[1].

ТАМАШЬ[1] *ч.* (6) *(особова назва, молд., мад.* Tomás, *лат.* Thomas, *гебр.* Thomas) Хома: то вѣра моа выщеписан (не відчит.— *Прим. ред.*) александра воєводы и вѣра... хораєца вистиарника вѣра тамаша (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); тѣмъ мы видѣвши его правую и вѣрную слоужбоу до на(с)... и дали єсмы ємоу... село на бръладѣ... где є(ст) тамашь и ивань кнАзовє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тамашь** (1414 *DIR«A»* 441); *род. одн.* **тамаша** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); **тъмаша** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *дав. одн.* **тамашеви** (1411 *Cost.* I, 85).

Див. ще ***ТАМЄШЪ.**

***ТАМАШЬ**[2] *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали єсмы ємоу оу нашеи земли єдно село на тамашѣ (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); тѣмъ мы... дали єсми єму оу нашеи земли на Тамашѣ двѣ селѣ (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Тамашѣ, тамашѣ** (1433 *Cost.* I, 353; 1435 *МЭФ*).

ТАМО *присл.* (6) *(цсл.* тамо) **1.** *(у тому місці)* там (4): а а(щ) сего они знаидоуть тамо о(т) тоє прѣ(д)реченоє мѣсто а они да имають имь възѣти сїє что они боудоут (!) има (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); И тиж пак... пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї... та смо потвръдили им старїи закон како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Бръладь они абы не платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

2. *(у той бік, у те місце)* туди (1): а мито да нє даду(т) нигде, оу нашеи земли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(і) забави и тамо идоучи и опА(т) засє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

3. *(співвідносне слово до спол. слова* г д є*)* туди (1): и помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити где оци и братїа нашА (Київ, 1446 *P* 154).

Див. ще **ТАМЪ**[1].

***ТАМОШНИИ** *прикм.* (1) тамтешній, тамошній: И мы имъ того еднанья допустили... а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тамошнего** (1489 *РИБ* 433).

***ТАМРЪТАШИНЦИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы єсмы жаловаля наши слоугы балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє село тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **тамръташи(н)ци** (1432 *Cost.* I, 327); *знах.* **тамръташи(н)ци** (1432 *Cost.* I, 327).

ТАМРѢТАШОВЦИ, ТАМРЪТАШОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* александръ воевода господарь земли молдавскои чинимь знаменито... оже єсмы дали шолдатъ пєтрови и женѣ его... єдно село на шумузи на имѧ тамрѣташовци (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439).

ФОРМИ: *наз.* **тамрѣташовци** 1 (1411 *DIR«A»* 439); **тамръташовци** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *зам. род.* о(т) **тамръташовци** 1 (1411 *Cost.* I, 95).

ТАМЪ[1], ТАМЬ, ТАМ *присл.* (85) **1.** *(у тому місці)* там (48): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною... и всє то што коли кнѧжѣнъя пустынѣ с убою сторону... и полѧ што же коли єсть тамъ тоѣ пустынѣ кнѧжѣнъя то все далъ єсмь ладомирови садити село (Бохур, 1377 *Р* 24); а тако єсмо єму дали сєло с тыми со всѣми пожитки што(ж) здавна прислухаю(т) тамъ (Снятин, 1424 *Р* 99); ажъ тамъ єсмо при той долыни Кобелыку засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а што было мыто, оу тєгенѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); Євачъ добріи слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351); мы дей вамъ не боронимъ стада господарского пастви тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); а и ты пєре(д) г(с)дре(м) тыми разы того нє поведалъ а(ж) бы та(м) трєтѧя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Нєкоторыи смеють уходѧ(т) у чїи гаи а та(м) древа потребная роубаю(т) (XV ст. *ВС* 28 зв.); И я мовилъ Петру: тамъ въ иминихъ вашихъ кривды великїи одъ сусѣдъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(вказівне слово, що замінює пропущений член речення) там (8): а у которомъ торгу иметъ купити, тамъ иметъ дати, отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу котором тръгоу имет коупити, там имет давати от скота̃ а грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(співвідносне слово до спол. слова* гдѣ*)* там (9): Teź jestliby... hde sobe wybrali u szkole abo hde kolwe, tam majut' suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); А коли имоут коупити татарскыи товар оу иных тръгох, а они имоут тамъ давати гдє коупѧт от гривны два гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

3. *(у той бік, у те місце)* туди (20): тако смы мы господарески(м) казаниємъ кролєвски(м)... выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); и мы там єхали и стали єсмо на той Мощеницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а мито да нє имают платити, ни тамъ идоучи, ани назад оу Цоцори (Путна, 1471 *BD* I, 159); и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти (Вільна, 1495 *ВМЗД*); y kazał im mni hranyciu zawesty y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ТАМО.**

ТАМЪ[2] *част.* (3) там: а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѧза, хотѣ от тисѧч коп, хотѧ боуд там татарскїи царевич, хотѧ нє боудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили абы нє давали ни пинѧзѧ, хотѣ от тисѧча коп, хотѣ боуд там татарскыи царевич, хотѣ нє боуд (Сучава, 1460 *BD* II, 274—275).

***ТАМЪТОТЪ** *займ.* (1) той, тамтой *(діал.)*: И о(т) верьховины єє котораѧ впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици зємлю Дєръжати Маєтъ по самоую Соухоую камєиицю С подоймипами тамъ того мѣсцѧ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тамъ того** (1459 *Р* 171).

Див. ще ***ТЄНЪ, *ТОЗИ, ТОТЪ.**

ТАМЬ *див.* **ТАМЪ[1].**

ТАНКОВ *прикм.* (2) ◇ п о т о к Т а н к о в *див.* ***ПОТОКЪ[1].**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Танков** (1490 *BD* I, 432).

ТАНСѢ *ч.* (4) *(особова назва):* Ино мы... такождєрє и от нас єсми дали и потвердили слоузѣ нашемоу Тоадєроу Тансѣ тоє прѣдречєноє боукатоу земли (Сучава, 1487 *BD* I, 297); мы Стефан воевода... знамєиито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наш вѣрнїи пан Доума ключникь съ своими плє⟨мє⟩ники *(в ориг.* плєники.— *Прим. вид.)*... сынове Симиона Тансѣ... и проминѣли соби сєла (Сучава, 1488 *BD* I, 324—325).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Таисѣ** (1487 *BD* I, 297); *дав. одн.* **Тансѣ** 2 (1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 324); **Танси** 1 (1487 *BD* I, 297).

ТАНЧА *ч.* (1) *(особова назва)*: А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткни павєлъ... панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **танча** (1368 *Р* 16).

***ТАНЧИНЪ** *див.* ***ТЕНЧИНЪ.**

ТАРАЖЬ, ТАРАЖ *ч.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Старий Тараж: а што матка н⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и села Манев... Тараж, Пєрєдмир... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ Олексинѣць... а Таражь (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Таражь, Тараж** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **Тараж** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70).

ТАРАСИЄ, ТАРАСЇЄ, TARASYJE *ч., невідм.* (11) *(особова назва, молд., цсл.* Тарасїи, *гр.* Ταράσιος*)* Тарас: А на то єст великаѧ марторїѧ сам господства вишеписанного мы Стефана воеводы... и пископ наш кир Тарасиє от Долнего тръга (Сучава, 1464 *BD* I, 84); Ино Илка нє заприла сѧ за⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич,отєць Илцѣ,алє оустала... прѧд кир Тарасїє, єпи⟨ск⟩оуп от Долнеи митрополїи... и заплатила Илка съмрътъ Андрицєва (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

Див. ще ***ТАРАСИИ.**

***ТАРАСИИ** *ч.* (6) *(особова назва, цсл.* Тарасїи, *гр.* Ταράσιος*)* Тарас: мы Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже ... дорадили сѣ єсмо с... нашимъ кір тарасиємъ от Романовѣ ⟨тръгоу⟩ ... дали и потвердили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 105); А на то єст велика мартоурїѧ и вѣра... Стефана воеводы... и наши єпискоупи Тарасїѧ от Романова трьг(а) и кір Іоаникиѧ (Сучава, 1472 *BD* I, 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тарасиа, Тарасїѧ** (1470 *BD* II, 310; 1472 *BD* I, 170); *ор. одн.* **Тараснємъ, Тарасїємъ, Тарасїємь, Тарасиє(м)** (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150, 155; 1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **ТАРАСИЄ.**

***ТАРАСНИЦЯ** *ж.* (1) *(стп.* taraśnica) рід гармати, вживаної для оборони фортець і міст: Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки велики(х) а пѧть торасни(ц) ·(!) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *род. мн.* ! **тораснн(ц)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ТАРАСОВО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Я Василей Волчкович из братом своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Ивановичу Острозскомоу... к имѣню єго милости Тарасову отчизну нашу на реци на Пчичи на имѧ зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Тарасову** (1491 *AS* I, 97).

ТАРАСОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тарасівка: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села... Рѧбчинцы, Тарасовцы, Розношинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Тарасовцы** (1463 *AS* I, 54).

*ТАРАСЬ *див.* *ТЄРЄСЬ.

ТАРКАНСТВО *с.* (2) грамота, що звільняла від оплати мита (1): А такожъ оу тихъ вишеписаных митахъ и от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да не боудет... хотѣ съ великою печатєю боудет тарканство (Бистриця, 1457 *BD* I, 4);

◊ имати тарканство (1) *див.* ИМАТИ².

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарканство** (1457 *BD* I, 4); *знах. одн.* **тарканство** (1466 *BD* I, 95).

ТАРКАНЪ *ч.* (3) (*тюрк.* tarchan) **1.** той, хто звільнений від оплати мита (1): а тарканъ никто щобы не былъ, али да платѣтъ мито каждый (Устя Краківське, 1439 *Cost.* II, 59).

2. дозвіл на звільнення від оплати мита (1): А такожъ оу тихъ вишеписаных митахъ и от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да не боудет, ни великаго ани малого, ни съ нашеи земли ани с чоужеи (Бистриця, 1457 *BD* I, 4).

3. грамота про звільнення від оплати мита (1): да имаю(т) о(т) на(с) три возы таркани велики(х) оу всє(и) земли г(с)вами (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарканъ** (1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 4); *знах. мн.* **таркани** (1453 *ПГОВ*).

ТАРКЪОУ *ч., невідм.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!)... и оу пискоул (!) балиц(и) долѣ междоу таркъоу и бистриц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ТАРЛО *ч.* (1) (*особова назва*): Мы Стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)речеными паны... на имѣ панъ янъ с чижева... и панъ заклика тарло, староста и державца стрыиски (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарло** (1445 *Cost.* II, 729).

*ТАРНАВЪСКИИ *див.* ТАРНОВЬСКИ.

*ТАРНОВСКИИ *див.* ТАРНУВЪСКИИ.

*ТАРНОВЪ *ч.* (2) (*назва міста у Польщі, пор.* Tarnów): А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова, п. Хрчонъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... спытекъ с тарнова судомирскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... держати непорушно (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **тарнова** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 122).

ТАРНОВЬСКИ *ч.* (3) (*особова назва*): што же єсмы выбрали ис перємышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости опроче пана тарнавъского людии и сь ланъцюскои волости ис тѣхъ трии волостии взѧли єсмы вовса єі сотъ коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35); тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига кмелевая сно(м) с прибко(м) уздала пол села сулимова воиткови (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарновьски** (1394 *Р* 54); *род. одн.* **тарнавъского** 1 (1386—1418 *Р* 35); **тєрнавского** 1 (1412 *Р* 81).

ТАРНУВЪСКИИ, THARNOWSKI *прикм.* (4): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... то єсмы вчинили игнаткови черневи(ч)... дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); A pri thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski, Pan Crission z Osthrowa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тариов(с)ки(и), Tharnowski** 3 (1394 *Р* 54; 1404 *Р* 69; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **тарнувъскии** 1 (1390 *Р* 175).

Пор. *ТАРНОВЪ.

! ТАРОВЄ *див.* ТАТАРОВЄ.

*ТАРТРАЧѢ *мн.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*) ⟨?⟩: хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьигърац (!)... а о(т) толѣ на та(р)трачѣ до обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *знах.* **та(р)трачѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ТАРЪ *ч.* (10) вантажний віз: да платѧ(т) о(т) таръ по Д гро(ш) по всеи нашеи земли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна, о(т) таръ по ві гро(ш) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); коли до нашеи земли ⟨прїидоут⟩ съ торговлею, щобы доброволно имъ прїити до нашеи земли... а мыто имають платити от тароу по четыри грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **таръ** 4 (1437 *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 747; 1455 *Cost.* II, 771); *зам. місц.* оу **таръ** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *род. одн.* **тароу, тару** (1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 711; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

*ТАСЕНЕВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя: ... Тасеневичъ дворища, што кузнецъ сидѣлъ на немъ, а Охремова и Якимова дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Тасеневичъ** (1454 *АЛМ* 12).

ТАТАР *ч.* (1) татарин: Тѧм мы... далї и потвердили єсми ємоу... доловь Соучавоую селищє где был татар Пѣтирь (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татар** (1468 *BD* I, 130).

Див. ще *ТАТАРИНЪ.

*ТАТАРИНОВЪ *ч.* (2) (*особова назва*): ино и в минутє то(и) стои(т) што(ж) о(д)ного длѧ того свѣтка симона татаринова о(т)далено о(т)ца єго о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татарино(в)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **татаринова** (1495 *ВК*).

*ТАТАРИНЪ *ч.* (39) татарин: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє єсмы оузѧли о(т) тамръташовци о(т) шумуза пѧть дворы татаръ... и дали єсмы ихъ монастирєви стго николы (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); жаловали на(м) мещанє новгоро(д)скиє... на татарина богдана собачку што(ж) мы дали єму зє(м)лю тата(р)скую на (и)мѧ чигирєвщину, а они повєдили перє(д) нами, што(ж) тую зє(м)лю коупили вечно в татарина в чигирѧ (Вільна 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татари(н)** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **татарина** (1487 *BD* I, 312; 1495 *ВСоб.*); *дав. одн.* **татариноу, татарин(оу)** (1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 140); *знах. одн.* **татарина** (1445 *Cost.* II, 236; 1466 *BD* I, 106; 1480 *BD* I, 243; 1487 *BD* I, 312; 1495 *ВСоб.*); *наз. мн.* **татарове** 3 (1443 *Cost.* II, 128; 1454 *Cost.* II, 509; 1495 *ВСоб.*); **татары** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **татарє** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* от наши(х) **татарє** 1 (1453 *Cost.* II, 466); *род. мн.* **татаръ, татар, тата(р)** (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1428 *Cost.* II, 212; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1443 *Cost.* II, 128; 1445 *Cost.* II, 236; 1466 *BD* I, 106; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *дав. мн.* **татаромь, татаро(м)** (1454 *Cost.* II, 509; 1462 *Cost. D.* 11); *знах. мн.* **татарє** 4 (1453 *Cost.* II, 466; 1458 *BD* I, 6; 1488 *BD* I, 342); **татари** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1453 *Cost.* II, 495); **татары** 1 (1425 *Cost.* I, 173); **татарь** 1 (1425 *Cost.* I, 173); *ор. мн.* **татары** (1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ТАТАР.

ТАТАРЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє даємъ и дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) нашєму монастирю о(т) полѣноу... на то оу трїє(х) монастирски(х) села що прислоухаю(т) къ монастирю именемъ селамъ бодєщїи и татарїи и юрканїи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз.* **татарїи** (1472 *DIR«A»* 530).

*ТАТАРКА *ж.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... ажє... дали єсми нашємоу манастыри стомоу възнє(с)нїю о(т) нємца... єдноу пасєкоу на оусти татаркы (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноуш-

ка и сєстра (*в ориг.* сн. и.— *Прим. вид.*) єи Моуша... и продали... єдно сєлищє на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Татарки** 1 (1495 *BD* II, 64); **татаркы** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *місц. одн.* **на татарцѣ** (1453 *Cost.* II, 454).

ТАТАРОВЄ *мн.* (23) татари; татарська орда, татарщина: ажє поидуть таровє (!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); Алє то што жь коли вси боѧрє и зємлѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричъ ижє то што жь коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); а кто имєт погнати скот до татарь на головиом мытѣ оу сочавѣ, от каждои скотины по чєтири гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть исъ которымъ посєльствомъ, мы такєжъ вашєи милости пошълємо и дамо вашєи милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз.* **татаровє** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **! таровє** 1 (1352 *Р* 6); *род.* **Татаръ, татарь, татар** (1395 *Cost.* II, 612; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 449, 450 і т. ін.); *дав.* **татаромъ** (1395 *Cost.* II, 613); *знах.* **Татаръ** 2 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ОКИВ*); **татары** 1 (1375 *Р* 20); *ор.* **Татары, татары** (1352 *Р* 6; 1462 *BD* II, 283); *місц. зам. род.* **противъ татаро(х)** (1445 *Cost.* II, 729).

ТАТАРСКЫИ, ТАТАРСКЇИ *прикм.* (276) татарський (24): а коли имуть купити татарскыи товаръ... отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); жаловали на(м) мєщанє новгоро(д)скиє на (и)мѧ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку што(ж) мы дали єму зє(м)лю тата(р)скую на (и)мѧ чигирєвщину, а они повєдили... што(ж) тую зє(м)лю коупили вєчно в татарина в чигирѧ (Вільна, 1495 *ВСоб.*);

т а т а р с к о є п р а в о (1) татарське право: Также и он сам та и своими дѣтми щобы тым законом и обичаєм били и жили оу зємли господства ми, и щобы нє давали и нє платили холопскым и татарскым правом (Сучава, 1470 *BD* I, 140); з л а т ы и т а т а р с к и и (250) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2]; з о л о т ы и т а т а р с к и и (1) *див.* ***ЗОЛОТЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **татарскыи** 1 (1460 *BD* II, 275); **татарскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн. ч.* **татарскыи, татарьскыи** 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1460 *BD* II, 273); **татарскы** 4 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788); **татарского, татарьского** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726); **татарскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *ор. одн. ч., с.* **татарскым** (1470 *BD* I, 140); *наз. одн. с.* **татарскоє** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); *знах. одн. с.* **татарскоє** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1460 *BD* II, 274); *наз. одн. ж.* **татарскаѧ** (1445 *СРК*); *род. одн. ж.* **татарскои, татаръскои** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн. ж.* **тата(р)скую** (1495 *ВСоб.*); *наз. мн. с.* **татарскаѧ** (1436 *Cost.* I, 456); *род. мн.* **татарскихъ, татарскихь, татарских, татарски(х), татар(ь)скихъ(ь)** 142 (1446 *Cost.* II, 247; 1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 155; 1479 *ВАМ* 61; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 449; 1497 *BD* II, 99; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **татарскых, тата(р)скы(х), татарскы(х), татарскыхъ(ь)** 93 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1460 *Cost. S.* 33; 1470 *BD* I, 150; 1479 *ВАМ* 61; 1484 *BD* I, 276; 1488 *BD* I, 354; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 109; 1500 *RA* 260 і т. ін.); *знах. мн. ч.* **татарскїи** 6 (1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 243; 1487 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 325); **татарски** 5 (1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* II, 221; 1500 *SD* 7).

***ТАТАРСКЫ** *див.* **ТАТАРСКЫИ.**

***ТАТАРЪСКИИ** *див.* **ТАТАРСКЫИ.**

***ТАТАРЬСКЫИ** *див.* **ТАТАРСКЫИ.**

***ТАТБА** *див.* ***ТАТЬБА.**

***ТАТОМИРОВЪ** *прикм.* (1): азъ рабъ бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ татомировѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **татомировѫ** (1401 *ЗКЄ*).

Пор. **ТАТОМИРЪ.**

ТАТОМИРЪ, ТАТОМИРЬ *ч.* (13) (*особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ татомиръ балицкии (Зудечів, 1411 *Р* 80); мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволєниємь... и дадо(х) монастироу... єдно сєло... гдє є(ст) былъ татомирь (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ иваш'ко Голєшєв'ски (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татомиръ, татомирь, татоми(р)** (1411 *Р* 79, 80; 1413 *Р* 83; 1415 *Cost.* I, 116; 1421 *Cost.* I, 142; 1424 *Р* 104; 1429 *Cost.* I, 269; 1473 *ЗНТШ* V, 3); *дав. одн.* **татомирови** (1413 *Р* 84); *знах. одн.* **татомира** (1413 *Р* 83).

***ТАТСТВО** *с.* (1) (*цсл.* татьство) кража, злодійство: и (н)и (!) никто да нє смѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дшєгоубство ни за сли(д) ни за розбои ни за татство (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *знах. одн.* **татство** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***ТАТЬБА.**

ТАТОУЛ *ч.* (13) (*особова назва):* тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... сєла... на имѧ милотинєщїи гдє осадиль татоу(л) м(ч)никь и на краковѣ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннии наши слоугы Фєтє и братовє єго Въсїю и Татоул слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татоул, татоу(л)** (1442 *Cost.* II, 93; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *BD* I, 20; 1466 *BD* I, 113; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 310; 1495 *BD* II, 48); *род. одн.* **Татоула** (1491 *BD* I, 472); *дав. одн.* **Татоулоу, Татоул** 3 (1458 *BD* I, 20; 1484 *BD* I, 282); **Татоулови** 1 (1458 *BD* I, 20).

***ТАТОУЛОВЪ** *прикм.* (4) ◇ с є л и щ є Т а т о у л о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Татоулово** (1463 *BD* I, 73); *знах. одн. с.* **Татоулово** (1463 *BD* I, 74; 1468 *BD* I, 130).

Пор. **ТАТОУЛ.**

***ТАТЬ** *ч.* (3) (*цсл.* тать) злодій: Жаловалъ намъ князь Костєнтинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татємъ, будучи въ Смолєнску (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **татємъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ТАТЬБА** *ж.* (5) (*цсл.* татьба) кража, злодійство: хо(тє) прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсь (Сучава, 1456 *ГПХМ*); А што єстє намъ говорыли о дєла пограничьныи, абыхмо прыказали нашым намєстъникомъ, што ся дотычєть татьбы и розъбоєвъ, ажъ бы лихихъ людєй за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *наз. одн.* **та(т)ба** (1456 *ГПХМ*); *род. одн.* **татьбы** (1496 *BD* II, 405); *дав. одн. зам. знах.* **за ! тадбѣ** (1466 *BD* I, 95); *знах. одн.* **та(т)боу, татбоу** (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***ТАТСТВО.**

ТАТѦНА *ж.* (4) (*особова назва, цсл.* Татїана, *гр.* Τατιάνη) Тетяна: А сє я кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Ивановичи(и) Острозски(и) записываєм п(а)ни Єнковой Чаплича пани Татѧнє имѣнє своє Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Татѧна** (1487 *AS* I, 85); *дав. одн.* **Татѧнє** (1487 *AS* I, 86); *знах. одн.* **Татѧну** (1487 *AS* I, 86).

Див. ще **ТИТИАНА.**

***ТАОУРОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, пор. молд.* таур «бик, бугай»): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)...

оже пріидоша прѦ(д) нами... оана зѣмъ, и сестри єго... и продали свою правоую о(т)ниноу ... двѣ села... на имѣ хи(н)цещїи и пониже того, гдє би(л) нѣгшє таоуроу(л) (Сучава, 1491 *Cost. S*.156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **таоуроу(л)** (1491 *Cost. S*. 156).

***ТАОУТОУЛЪ** *див.* **ТЪОУТОУЛ.**

***ТАХА** *ч.* (1) (*цсл.* таха, тахиграфъ, *гр.* ταχυγράφοѕ) скоросписець: Пис(а) оу свѦтомоу монастирю Поутєнскомоу... їєрмонах (!) тах(а) Паисїє (Путна, 1476 *BD* I, 212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тах(а)** (1476 *BD* I, 212).

***ТАЦИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи иаши слоуги Жоурка Пинтєче... и... Мъроушка, дочка Тацина, жаловали єсмы их особною нашею милостїю и дали... єсмы им... села (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Тацина** (1495 *BD* II, 249).

Пор. **ТАЦѢ.**

ТАЦѢ *ж.* (1) (*особова назва, пор.* ТатѦна): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи Тацѣ, дочка Петра Дръмана, и племеница єи Васка... жаловали єсмы их особною нашею милостїю и дали... єсмы им... их правоую отниноу (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тацѣ** (1499 *BD* II, 166).

! ТАЧАНЧУ ⟨ТАГАНЧУ⟩ *див.* ***ТАГАНЧА.**

*** ТБАЮТЬ** ⟨ДБАЮТЬ⟩ *див.* ***ДБАТИ.**

*** ТВЄРДИТИ** [1] *дієсл. недок.* (1) (що) (*засвідчувати правдивість, істинність чого*) підтверджувати: а мы тако(ж) оуси панове и рада мо(л)давска слюбоуемо по(д) нашею присѦгою по(д)лу(г) слюбоу и присѦги господарѦ нашего воєво(ды) твєрдѣчи и полнѦчи оуси тоты вышеписанныє рѣчи (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **твєрдѣчи** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***ПОДТВЄРДИТИ, ПОТВЄРДИТИ** 2, ***ПОТВЄРЖАТИ** 2, ***ПОТВЄРЖДАТИ** 2, ***ПОТВЄРЖДИТИ** 2, ***ПОТВЄРЖИВАТИ, СТВЄРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ОУТВЄРДИТИ** 2, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

ТВЄРДИТИ [2] *дієсл. недок.* (2) ◇ городъ твєрдити (1), твєрдити городъ (1) *див.* **ГОРОДЪ** 1.

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **будуть... твердити** 1 (1375 *Р* 20); **имѣють твєрдити** 1 (1375 *Р* 20).

ТВЄРДО [1] *присл.* (5) міцно, непорушно (4): а за вєлкого кнѦзѦ олькѣрта... мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѦкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); а на то оусє и слюбуємъ без льсти ⟨и⟩ безъ хитрости... вѣчныи тонъ (!) записъ твєрдо дєржѦти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а мовили перед нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєръдо держати (Острог, 1463 *AS* I, 56); ◇ твєрдо и остаточно дєржати (кого) (1) мати під своєю владою: И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках, и ис дроугими тємники... а мы имаємо их твердо и остаточно держати (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

! ТВЕРДО [2] *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

***TWERDOSTH** *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

ТВЄРДОСТЪ *ж.* (86) **1.** (*узаконення права*) підтвердження правомочності (80): а на то Азъ па(н) пєтрашь староста далъ єсмъ кундратови нашь листъ под нашею печѦтью на свѣдоцтво и на твєрдость (Галич, 1401 *Р* 66); а на потвєржєнє того н⟨а⟩шого жалованѦ, про лєпшую памєт и твєрдость, печат н⟨а⟩шу вєлели єсмо привесити к сему н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѦ знаменито было, тогды коро(л) и єго короуна имаѥ(т) прє(д)речєныи дє(н) голдованьѦ на иныи ча(с) прєложити, бє(з) рушѣнїѦ присѦги нашєѦ и листо(в) наши(х) твѣрдо(с)ти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); и я свою пєчат приложил на твердость сєє моє⟨є⟩ грамоты (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); На тых то рѣчєх твердостъ, коу сємоу листоу и пєчат нашоу казали єсми привѣсити (Сучава, 1462 *BD* II, 285); А про лѣпшоую твердость и пєчать єсми привѣсилъ к сємоу моємоу листоу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); А на твердость того и печать нашу казали есмо привѣсити къ сему нашому листу (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

2. (*документ*) підтвердна грамота, привілей (2): а тє(ж) бы кто имє(л) твердостї наши алюбо наши(х) прє(д)ковъ а на то спѫскаютсѦ нєхотели бы къ правѫ стати бѫ(д)то во дѣди(ч)ны(х) рє(ч)хъ тогды мы ты(и) твєрдостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (XV ст. *ВС* 15 зв.);

дати твєрдост (1) *див.* **ДАТИ** 7; мати твєрдость (1), твєрдость имати (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; чинити твєрдость (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **твердостъ** (1462 *BD* II, 285); *род. одн.* **твердости, твєрдости** 11 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1449 *АЛМ* 8; 1462 *BD* II, 285; 1466 *AS* I, 63; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 70, 72; 1491 *AS* I, 97; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 8/IV, 119, 141); **твѣрдости, твѣрд(с)ти** 2 (XV ст. *СПС;* 1448 *Cost.* II, 734); *знах. одн.* **твердостъ, твердость, твердость, твердостъ, твердост, твє(р)дость, твердо(ст), twerdosth** 65 (1361 *AGZ* 6; 1401 *Р* 66; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1431 *ГВКЛ* 9; 1434 *Р* 128; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 241; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); на **! твердо** 1 (1492 *AS* III, 24); *род. мн.* **твердостей** (1489 *РИБ* 433); *знах.* **твердости, твєрдостї, твєрдост(и)** 4 (1421 *Р* 94; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1462 *BD* II, 285); **твердосты** 1 (1499 *АСД* VI, 3).

***ТВЄРДОСТЬ** *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

***ТВЄРДЫИ** *прикм.* (3) непорушний (2): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѦзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрыи наримонътовичь... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь (б. м. н., 1352 *Р* 5); почонъ здавна и досюлѦ съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѦди наши... одинъ дроугомоу приѦзьни чинивали... на то межи собою твє(р)доую присѦгоу дє(р)жали (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

◇ дєржати оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **твердыи** (1352 *Р* 5); *знах. одн. ж.* **твє(р)доую** (1484 *ЯМ*); *місц. одн. ж.* **оу твєрдои** (1462 *BD* II, 292).

Пор. ***ТВЄРДѢИШИИ.**

***ТВЄРДЫНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Твердині: Узривъши есмо знаменитую намъ службу... слуги нашого верного пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Твердынъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Твердынъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ТВЄРДѢИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) достовірніший: я па(н) староста пєтрашь с зємлѦны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници кто мєжи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **твєрдѣишимъ** (1401 *Р* 65).

Пор. ***ТВЄРДЫИ.**

ТВЄРЖА *ж.* (2) (*стп.* twierdza) фортеця, кріпость, твердиня: мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то зиаємо... ижє... володиславу королєви польскому... нєизрушеною вѣрностью слюбили єсмо и слюбуємъ подъдаваючєсѦ с людми и с зємлѦми и с городы и с твєржами наши(м) (Краків, 1388 *Р* 40—41); а кн⟨Ѧ⟩зю Михайлоу з братьєю достал сѦ Вишнєвєць твєржа со всими тыми селы (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **твєржа** (1475 *AS* I, 71); *ор. мн.* **твєржами** (1388 *Р* 41).

ТВОЙ *займ.* (176) (*вказує на приналежність особі, до якої звертаються або на відношення до неї*) твій (84): а што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приєздъ и на стадо твоє то на буцєви насѣчєно єго досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); я с моим братомъ, с отцємъ твоимъ нє

записивал сѧ тымъ листомъ, а тымъ свѣтком твоимъ, што оу твоєм листоу стоѧть, вѣрю яко добрымъ людєм (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и листа г(с)дра королева нєвида(л) то(л)-ко(м) слыха(л) в тєбє и в жоны твоєє (Вільна, 1495 *ВМБС*); И ты, по своєй оутвѣръжоной грамотє и какъ панове твои оуговорыли, єму ни въ чомъ нє исправляєшъ (Сучава, 1499 *BD* II, 448);

твоя милость (92) *див.* **МИЛОСТЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **твой** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1494 *BD* II, 387); *род. одн. ч.* **твоєго, твоего** (1386—1418 *P* 34; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1496 *ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413); *дав. одн. ч., с.* **твоємоу** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217; 1496 *ПЧФГ* 35; 1498 *BD* II, 414); *знах. одн. ч.* **твоєго** 3 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1498 *BD* II, 414); **твои** 1 (1386—1418 *P* 35); *ор. одн. ч.* **твоимъ, твоим** (1475 *AS* I, 70; 1498 *BD* II, 410); *місц. одн. ч.* **оу твоєм** (1475 *AS* I, 70); *наз. одн. с.* **твоє** (1476 *BD* I, 216, 217); *знах. одн. с.* **твоє** (1386—1418 *P* 35; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; 1496 *BD* II, 407; *ПЧФГ* 35); *наз. одн. ж.* **твоя, твоѧ** 17 (1386—1418 *P* 35; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; *AS* I, 41; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 386, 387; 1495 *ВМБС;* 1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 413 і т. ін.); *зам. знах.* пропоу **твоѧ** милость 1 (1476 *BD* II, 337); *род. одн. ж.* **твоєє, твоее** 19 (1481 *BD* II, 365; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72; *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 413 і т. ін.); **твоєй, твоей** 11 (1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 414); **твоєѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); ! **твоє** 1 (1481 *BD* II, 365); *зам. дав.* **твоее** милости... чоломъ бьетъ 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. ж.* **твоеи, твоєї, твоє(и), twoiey** (1388 *SL* 678; 1434 *Cost.* II, 675; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 401; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **твою** (1386—1418 *P* 34; 1434 *Cost.* II, 675; 1481 *BD* II, 365; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1496 *ПЧФГ* 36; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн. ж.* **твоєю, twoieiu** (1494 *BD* II, 389; 1495 *ПЛПС*); *місц. одн. ж.* **при твоєи** (1495 *ПЛПС*); *наз. мн. ч.* **твои** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ;* 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 448); *дав. мн.* **твоимъ, твоим, твои(м)** (1462 *BD* I, 70; 1475 *AS* I, 70; 1476 *BD* I, 212; 1484 *ЯМ;* 1495 *ПЛПС;* 1496 *BD* II, 407; *ОКИВ*); *знах. мн. ч.* **твои** 2 (1449 *Cost.* II, 385); **твои(х)** 1 (1495 *ПЛПС*); *знах. мн. ж.* **твоє** 1 (1386—1418 *P* 35); **твоѣ** 1 (1386—1418 *P* 35); *знах. мн. с.* **твоя, твоѧ** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); *ор. мн.* **твоими** 11 (1449 *Cost.* II, 385; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 407; *ОКИВ; ПДСВВ*); **твоєми** 1 (1386—1418 *P* 35); *місц. мн.* **по твоихъ** (1498 *BD* II, 410).

ТВОРИТИ *дієсл. недок.* (8) **1.** (що) робити, творити (2): но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(церковну службу)* відправляти, правити (5): сє азъ... пань Игнатїє... къ свѧтомоу мѣстоу... благовѣщенїа... Марїи, иже єст на Молдовици, дали єсмы трои двери от дамаскы... яко да творѧт ми памѧть на вѣкы вѣчныѧ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); и єщє дали єсми а҃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ (Путна, 1476 *BD* I, 217);

молчанїє творити (1) *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

ФОРМИ: *інф.* **творити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *теп. 1 ос. мн.* **твори(м)** (XV ст. *BC* 35); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да творѧт, да творѣт** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); **да... творѧть** 1 (1476 II, 211); *дієприкм. акт. мин. знах. мн.* **творясчыхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***СЪТВОРИТИ** 2.

ТВОРИѦНЪ, ТВОРЪЯНЪ *ч.* (2) *(особова назва, стп.* Tworzyjan, *лат.* Florianus): а што пакъ ты єсмы пѣнѧзи выдавали панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потребы (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Мы бискупн мацѣи прємыски(и)... па(н) миколаи воиницки(и) па(н) твориѧнъ подчѧши(и)... чинимы знаємо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ... с однои строны мєжи панєю Ѧдвигою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **твориѧнъ** 1 (1404 *P* 69); **творъянъ** 1 (1386—1418 *P* 35).

Див. ще ***ФЛОРЇѦНЪ.**

***ТВѢРДОСТЬ** *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

THARNOWSKI *див.* **ТАРНУВЪСКИИ.**

***THENCZIN** *див.* ***ТЕНЧИНЪ.**

***THEOKTYST** *див.* **ѲЄОКТИСТЪ.**

THISSIECZA *див.* **ТЫСѦЧА.**

THOT *див.* **ТОТЪ.**

THYSZIECZA *див.* **ТЫСѦЧА.**

***ТЄБЕНКА** *ж.* (4) *(тюрк.* tébéngü) *(шкіряна прикраса на кінському сідлі)* тибенка *(діал.)*: а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перєцъ или камкы, или тєбєнкы... отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ... оу Сочавѣ: или шолкоу... и тєбєнкы... а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. мн.* **тєбєнкы** 3 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273); **тєбєнки** 1 (1456 *Cost.* II, 788).

***ТЄВИКЄЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ были добрыє люде... панъ ва(с)ко полтєвъ кн҃зъ тєвикє(л) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєвикє(л)** (1478 *ЗРМ*).

ТЄГАТИ *див.* **ТѦГАТИ.**

***ТЄГАТИ СѦ** *див.* **ТѦГАТИ СѦ.**

***ТЄГЄНѢКЄЧЬ** *ч.* (8) *(назва міста в Молдавському князівстві)*: а кто нє идєтъ на бѣлыи городъ, толко имєтъ дати на тѧгѧнѧкѧчю колко оу бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а што было мыто, оу тєгєнѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (на) тєгєнѣкєчю** 3 (1434 *Cost.* II, 668); **на тѧгѧнѧкѧчю** 3 (1408 *Cost.* II, 631); **оу тєгєнѧкичоу** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **оу тигинѣкѧчоу** 1 (1456 *Cost.* II, 789).

***ТЄГЄНѦКИЧЬ** *див.* ***ТЄГЄНѢКЄЧЬ.**

***ТЄГИНА** *ж.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)*: прото(ж) бу(д) кто буде(т) о(т) на(с) держати тєгинѣ ни ины никто да сѣ нє оумѣшає(т) оу ты(х) озєры ни оу чо(м) (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а оу Тигини да платѣт... мыто тымже обычаєм (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєгинѣ** (1452 *DIR«A»* 500); *місц. одн.* **оу Тигини** (1460 *BD* II, 273).

TEDY *спол.* (1) *(стч., стп.* tedy) *(з відтінком заключності, зв'язує сурядні речення)* отже: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławv swoiv wathnypu prodał па ymię Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu (Галич, 1413 *GL* 48).

ТЄЖ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

***ТЄЖА** *див.* ***ТЯЖА.**

***ТЄЖЧА** *див.* **ТЄЩА.**

ТЄЖЬ[1], **ТЄЖЪ, ТЄЖ, ТИЖЬ, ТИЖЪ, ТИЖ, ТЫЖ, ТѢЖЬ, ТѢЖЪ, ТѢЖ, ТАЖ, ТѦЖЬ** (186) **I.** *присл.* (40) також, теж: Съ которого того копища такъ тепершнего яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ, такъ тежъ пляцовъ божницы ихъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣиьє позна(и)тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти яко з великоє с цѣлоє приязни доou҆аньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всѧкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський,

1447—1492 *ЛКБВ*); того дѣлѧ явно чини(м) ты(м)то листо(м), како хотѧчи наслѣдовати обычѧѧ доброѣ памѧти... прє(д)ко(в) наши(х)... и оузнавшїи(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, которыѣжъ то стоѣ памѧти кролє(м) полскы(м), а особнѣ... паноу владиславоу, королю полском(у), о(т)цю, и єго сноу, дроугом(у) владиславоу, тѣ(ж) королє(м) полски(м) оуказали... и правы(м) наслѣдованїємъ... потвердити и оухвалити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); и я єсми подѣлил сѧ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Семѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и непорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); а братъ єго, тотъ Петрашъ тѣжъ вмеръ, одио детя дѣвку съ иею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560); А иныи квитанціи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

II. *спол.* (146) 1. (*єднальний — зв'язує члени речення*) (42) (*у сполуч.* и т є ж ъ, и т е ж (21), и т и ж (9), и т ѣ ж ь, и т ѣ ж (5), и т ы ж (7) *див.* **И**[1]).

2. (*зв'язує речення*) (104) а) (*приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення*) також (10): от сєго часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу... Тиж нє имамо ани хочем некоторых землъ, алибо панствъ... прѧз воли и прѧз особного произволєня рєчєнного пана нашєго королѣ и кӧроуны єго, кторым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити... Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*у сполуч.* т є ж ъ и, т и ж ъ и) також і (2): имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти... ти(ж) и помочи имаємъ єго мл(с)ти чинити, а противъ єго непрїѧтєлємъ оуси(х), ка(к) иаши пєре(д)ци чинили, противъ татаро(х) и противъ каж(д)ому непрїѧтєлю (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); (*у сполуч.* а т е ж ъ (1), а т є ж ь (1), а т и ж ъ (1) *див.* **А**[1]; и т є ж ъ (1), и т и ж ъ, и т и ж ь (3) *див.* **И**[1]);

б) *приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення*) також (37): wsi imenia jeho majut' na nas spasti... Teź jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы возрѣвши на его верну службу... дали єсмо... наше село... тежь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкотораѧ пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ (Львів, 1399 *P* 59); о закладе(х) иже ти можеть в оборову старостиноу воо(т)гнать Те(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далєка, тогды землѧнѧ наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборову старостїнѫ (XV ст. *BC* 33—34); и мы... приказали есмо Богдану Остафієвичу абы ему въ томъ далъ впокой... Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(*у сполуч.* а т е ж ъ (9), а т и ж ъ (4) *див.* **А**[1]; и т є ж ъ (24), и т и ж (т ы ж) (9), и т ѣ ж ъ (2) *див.* **И**[1]).

ТЄЖЬ[2], **ТѢЖЬ** *част.* (7) (*підсилювальна*) ж, же (2): лишє коли нас о то наиперввеи корол єго милость обышлєть алюбо тєжь напомєнєт а мы абыхом их дали оу роуци... королєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

а н и т є ж ъ, а н и т є ж ь, а н и т ѣ ж ь (5) *див.* **АНИ**[1].

***ТЄЙКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): мы великии кнѧз Швитригайл... чинимъ знамєнито... иж... даєм и дали єсмо тому предрєчєному Каленику у житомирском повєтє село... Тєйковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Тєйковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ТЄКУЧИИ** *прикм.* (1) (*про воду*) проточний: а тако єсмо єму дали... пєрво рє(ч)ноє сєло с тыми со всѣми пожитки... съ озеры съ мочилы со всѧки(м) текучи(м) и стоѧчи(м) водами (Снятин, 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **тєкучи(м)** (1424 *P* 100).

***ТЄКУЧЪ** *див.* ***ТЄКУЧЬ**[2].

ТЄКОУЧЬ[1] *ж.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла брѣгъѧни... и срѣби на тєкоу(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... нєбоурєщи и на тєкоучь си⟨лише по⟩ обѣ сторонѣ потока (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на тєкоучь** (1448 *Cost.* II, 342); *місц. одн.* **на тєкучѧ, тєкоу(ч)** (1437 *Cost.* I, 536; 1443 *Cost.* II 179).

***ТЄКУЧЬ**[2] *ч.* (2) (*назва міста у Молдавському князівстві*): а мы єсми дали... стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очєзны (!), дєржаву на имѣ, городъ кєлїю... и мисто тєкучъ, съ усєю волостию (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А кто повєзєтъ соукно до Басараб, дати имєт на головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... и оу Тєкоучи от воза в҃ злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєкучь** (1435 *Cost.* II, 682); *місц. одн.* **оу Тєкоучи** (1460 *BD* II, 274).

***ТЄКЪЩИИ** *прикм.* (2) (*який відбувається тепер*) цей, поточний: Писано оу Хрълокѣ, в лѣто≠33, а своєго господства лѣт м҃ и на трєто лѣто тєкъщєє (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **тєкъщєє** (1499 *BD* II, 425, 444).

ТЄЛЄБѢЧИНЦИ, ТЄЛИБѢЧИНЦИ *мн.* (7) (*назва села на Буковині*) *суч.* Порубне: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми на то варє колко сє(л)... на имѣ... драгомирєщи на шоумоузѧ и тєлибѣчинци на сєрєтѧ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми Стои нашєи єпископїи о(т) радъвцє(х)... д҃і црко(в) и(с) попо(м) на тєлєбѣчи(н)ци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз.* **тєлєбѣчинци** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1470 *DIR«A»* 522); **тєлибѣчинци** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *зам. род.* о(т) **тєлєбѣчинци** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. місц.* на **тєлєбѣчи(н)ци** 1 (1490 *DC* 147); *місц. зам. род.* **от тєлєбѣчинцєх** (1488 *BD* I, 348).

***ТЄЛЄБѦЧИНСКИИ** *прикм.* (1): А хотар тому сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта... до хотарѣ Тєлєбѧчинского (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тєлєбѧчинского** (1488 *BD* I, 348). *Пор.* **ТЄЛЄБѢЧИНЦИ.**

***ТЄЛЄЖИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тє(м) мы и... дали и потвръдили єсмы ємоу єго о(т)нни (!) и сєла(м) на имѧ роужїнѣнїи... и по(л) тєлєжина (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєлєжина** (1459 *Cost. S.* 22).

***ТЕЛЕШОВЩИЗНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Былъ чоломъ земенынъ Вруцкий на имя Ѳедоръ Блыщановичъ зъ братїею своею и покладалъ передъ нами лысть отца нашого... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ поодныл малъ былъ у ныхъ земли отчизные, на йимя Телешовщизну и Царевщизну (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Телешовщизну** (1498 *ГВКЛ* 22).

ТЄЛИБѢЧИНЦИ *див.* **ТЄЛЄБѢЧИНЦИ.**

ТЄЛИЦА *ж.* (6) (*назва річки у Молдавському князівстві*): того ради и г(с)во ми даємъ и потвръждаємъ сєла тому... монастирю... имєнуємаа... три сєла... исъ млино(м) на тєлици (Сучава, 1443 *ДГСПМ*); єщє єсми дали... є(д)но мѣсто млиновы, вышє оустиє тєлици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **телицѧ** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **телици** (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445); *ор. одн.* **телицєю** (1446 *ПГСПМР*); *місц. одн.* **на телици** (1443 *ДГСПМ*).

***ТЄЛО** *див.* **ТѢЛО.**

***ТЄЛѢЖИНОВЪ** *прикм.* (6) ◇ Т є л ѣ ж и н о в ъ п о т о к ъ (4), т є л ѣ ж и н о в ъ ⟨п о т о к ъ⟩ (1), п о т о к ъ т є л ѣ ж и н о в ъ (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тєлѣжиновѣ** 2 (1484 *BD* I, 276, 277); **тєлѣжинова** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *місц. одн. ч.* **на Тєлѣжиновѣ, Тєлѣжиновѧ** (1479 *BD* I, 223, 224).

Пор. ***ТЄЛЄЖИНЪ.**

***ТЄЛѢЖНЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тот истинныи иаш слоуга ⟨пан⟩ Петръ Глодѣноул жаловали єсмы єго... и дали... ємоу село на имѣ Глодѣни на **Тєлѣжни**, повышє от Моурга (Сучава, 1462 *BD* I, 61).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Тєлѣжни** (1462 *BD* I, 61).

***ТЕЛЯТИНА** *ж.* (3) теляча шкіра: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые **телятины**, баранины, козины (Луцьк. 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн.* **телятины** (1495 *АЛМ* 88, 89).

ТЄМ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТЄМЄШЄСКУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а у то(м)лє па(к) оуста(л) рома(н) **тємєшєску(л)**... и прода(л) половина села о(т) кєцєлєщъ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тємєшєску(л)** (1460 *Cost. S.* 33); *дав. одн.* тємєшєскоулоу (1460 *Cost. S.* 33).

ТЄМЄШЄЩИ[1] *мн.* (3) *(назва села на річці Студенці у Молдавському князівстві):* **тѣ**(м) мы... жаловали єсми... ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни... и на оусти стоуденца **тємєшєщи** (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ боучоумѣнїи... и на оусти стоуденца **тємєшєщи** (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **тємєшєщи** (1436 *DIR«A»* 469); *знах.* **тємєшєщи** (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II 41).

ТЄМЄШЄЩИ[2], **ТЄМИШЄЩИ, ТИМИШЄЩИ** *мн.* (7) *(назва села на річці Нямц у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чинымъ знамєнито... понєжє бл҃гопроизволи г(с)воми и сътвори(х) въ задш҃їє стопочившїимъ родитєлємъ моимъ... и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца на имѧ кръстїанєщи и **тємєшєщи** (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єщє єсми потвердили монастирю н҃шєм(у) вышєпи(с)нном(у) сєла монастирска на имѣ тєлєбѣчинци на сєрѣти... и на оусти нѣмца **тимишєщи** и кръстиєщи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **тимишєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 516; 1470 *DIR«A»* 522); **тємишєщи** 2 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1447 *Cost.* II, 288); **тємєшєщи** 1 (1427 *DIR«A»* 450); *знах.* **тимишєщи** (1458 *BD* I, 20).

ТЄМЄШОВЪ *прикм.* (1) *(особова назва):* Моилони с ку(р)мань шикомъ уланомъ без нашєи воли на (и)мѧ **тємєшовъ** сынъ Євачъ, добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тємєшовъ** (1484 *ЯМ*).

Пор. ***ТѦМЄШЪ.**

ТЄМИРЬ *ч.* (3) *(особова назва, тюрк.* temir «залізо») Тимур: по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мєнє аксакъ **тємирь** жєлѣзнаѧ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а о кнѧзѧ єщє **тимира** и о братью его мєнъшую... дєлє такожъ нєвєдаю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз.* **тємирь** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **тємирѧ** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **тимира** (1484 *ЯМ*).

ТЄМИШЄЩИ *див.* **ТЄМЄШЄЩИ**[2].

***ТЄМИѦНЪ** *ч.* (5) *(цсл.* ѳимиянъ, *свн.* thimean, tymian, *лат.* thymiana, *гр.* θυμίαμα) *(пахуча смола)* фіміам: Сє же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви с҃тму николѣ зємлю пашную... и клѣтку торговую што поїти ладану и **тємьяну** к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу... и тєбєнкы, и **тємиѦнъ**, или грєцкы кфас а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **тємьяну** (бл. 1350 *Р* 8); *знах. одн.* **тємиѧнъ, тємиѧн, тємїанъ, тємьѧнъ** (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273).

***ТЄМЇАНЪ** *див.* ***ТЄМИѦНЪ.**

***ТЄМНИИ** *прикм.* (1) ◇ к н ѧ з ь т є м н и и *див.* **КНѦЗЬ** 1.

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **тємнии** (1352 *Р* 6).

***ТЄМНИКЪ** *ч.* (2) воєначальник десятитисячного загону, темник: И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣчє по божїи милості оу наших роуках, и с дроугими **тємники** и оуланы, а мы имаємо их твєрдо и остаточно дєржати (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *ор. мн.* **тємники** (1462 *BD* II, 292, 293).

ТЄМЪ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТЄМЬЯНЪ** *див.* ***ТЄМИѦНЪ.**

***ТЄМЬѦНЪ** *див.* ***ТЄМИѦНЪ.**

***ТЕНЧИНЪ** *ч.* (2) *(назва міста у Польщі, пор.* Tęczyn): A przi thim bili swidczy : pan Jan krakowski... pan Andrei s **Thenczina** (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы... на имѣ пана Добка з Бышова ... и пана Станислава с **Танчина** (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *род. одн.* **Танчииа** 1 (1468 *BD* II, 305); **Thenczina** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ТЄНЪ** *займ.* (8) *(стч., стп.* ten) *(вказівний)* той, цей: пак ли бы єго жь б҃ъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати **тонъ**(!) исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ посполством(о)(н) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); а **тонъ** (!) листъ далъ панъ Васко (Львів, 1421 *Р* 92); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу ларивоноу оу **тє(м)** имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); а с **тєго** вѣра наша и вѣра нашєго сына Богдана воєводї (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* 1 **тонъ** (1388 *Р* 39); *род. одн. с.* **тєго** (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* **temu** (1465 *GL* 176); *знах. одн. ч.* ! **тоиъ** 3 (1388 *Р* 38; 1393 *Cost.* II, 607; 1421 *Р* 92); **тънь** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн. с.* **оу тє(м)** (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ТАМЪТОТЪ, *ТОЗИ, ТОТЪ.**

ТЄОДОРЪ, ТЄОДОРЬ, ТЄОДОР *ч.* (7) *(особова назва, цсл.* ѳєодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: и дал вистиярник и пак Пътрашко... монастирю нашємоу от Бистрици, гдѣ єст єгоумєи **Тєодор**, єдно село (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Писал **Тєодор** дїяк оу Соучавѣ (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тєодоръ, Тєодорь, Тєодор, Тєо(д)рь** 6 (1470 *BD* I, 150, 153; 1490 *BD* I. 421; *Cost. S.* 142); *зам. ор.* прѣд **Тєодоръ** 1 (1470 *BD* I, 150).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1]**, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТЄОКТИСТЪ, ТЄОКТИСТЬ *ч.* (20) *(особова назва, гр.* Θεόκτιστος): А на то єст вѣра господства ми Стєфан(а) воєводы и вѣра нашєго митрополита кир **Тєоктиста** (Сучава, 1458 *BD* II, 262); А на то єст вєлика марторїа сам господство ми вишєписанны мы Стєфан воєвода... и наш митрополит кир **Тєоктистъ** (Сучава, 1473 *BD* I, 187).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тєоктистъ, Тєоктисть** (1470 *BD* I, 150, 155; 1473 *BD* I, 186, 187); *род. одн.* **Тєоктиста, тєо(к)тиста** (1458 *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 270;

1462 *BD* I, 61, 62, 67; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* II, 310); *ор. одн.* **Теоктистомь, Теоктистом, Теоктисто‹мь›** 6 (1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 147, 150, 152, 155; 1473 *BD* I, 186); **Теоктыстомь** 1 (1466 *BD* I, 105).

Див. ще **ѲЄОКТИСТЪ.**

***ТЄОКТЫСТЪ** *див.* **ТЄОКТИСТЪ.**

ТЄПЄР *див.* **ТЕПЕРЪ.**

ТЕПЕРЕ *див.* **ТЕПЕРЪ.**

***ТЕПЕРЕШНИИ** *прикм.* (2) сучасний, теперішній: Про то мы Александръ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ нашъ листъ прыдетъ Ижъ... нашимъ Городенскимъ права и вольности... надаемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **теперешнего** (1389 *PEA* I, 27); *дав. мн.* **теперешиимъ** (1389 *PEA* 1, 26).

ТЕПЕРЪ, ТЕПЕРЬ, ТЄПЄР, ТЕПЕРЕ *присл.* (39) *(на цей час)* тепер: Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ маютъ и напотомъ набудутъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); ваши людіє... они сѧ утъкмишѫ да платѧ(т) соу(д)це(м) ї золо(т) про то(ж) азь єсѫ(м) кєзѣшъ, за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)це(м) они жє нє послали, а соу(д)ци оузѣли тєпєръ мнѣ ї золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а тежъ, если будеть здавна перевозъ къ мыту слушалъ, нехай они и тепер‹ь› перевозъ з мытомъ заведають по давному (Судомир, 1488 *РИБ* 222—223); а пакъ мы тое село ихъ колижъ воны и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); а кому будєтъ от(є)ц нашъ або мы того именѧ зємли або люди дали до н‹а›шеи воли, то и тєпєръ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

***ТЄПЛИЦЯ** [1] *ж.* (3) *(назва річки у Львівській землі):* тоти старци... вызнали оуказали староую границю... о(т) оустьѧ тєплицѣ грибови(ч) попєрє(к) рѣки свѣчѣ... к потокоу к лоужешєвѣ (Зудечів 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєплицѣ** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **тєплици** (1413 *Р* 83); *ор. одн.* **теплицею** (1413 *Р* 83).

***ТЄПЛИЦЯ** [2] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь имъ инжни о(т) маришевъци... отолѧ к теплици тутъ могила а отолѧ к сєрєту (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *дав. одн.* тєплици (1392 *Cost.* I, 7).

ТЕПТЮКОВИЧЪ *див.* **ТѦПТЮКОВИЧЬ.**

ТЄПЪЛО *присл.* (1) тепло: Таке(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и поведили... што(ж)... по всимъ городо(м)... кличу(т) и(ж)бы добрыє юнаки и люди вси которие доужи на кони всести... и какъ тєпъло боуде(т) маю(т) на кони вєѣсти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

***ТЄПѦКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре... панъ ходько быбельскии... попъ тєпѧкови(ч) яковъ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєпѧкови(ч)** (1378 *Р* 26).

***ТЄРГОВСКИИ** *див.* ***ТОРГОВСКЫИ** [1].

ТЕРЕБЕНСКОЕ *с.* (2) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ кнехиня (!) Семеновая Александровича, кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служъбу дали ему имен‹ь›ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Теребенское** (1497 *РИБ* 683); *знах. одн.* **Теребенское** (1497 *РИБ* 683).

Див. ще ***ТЕРЕБЕНЬ.**

***ТЕРЕБЕНЬ** *ч.* (2) *(назва села у Троцькому воєводстві):* а къ тому дали есмо ч‹о›л‹о›в‹е›ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Те‹ре›бенемъ** (1497 *РИБ* 684); *місц. одн.* **у Теребени** (1497 *РИБ* 683).

Див. ще **ТЕРЕБЕНСКОЕ.**

***ТЄРЄБНИ** *мн.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣм‹ъ мы›... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли двѣ селѣ на тєрєбны(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли двѣ селѣ, єдно на тєрєбно(х)... дроугоє на оустїє саратѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *місц.* **на тєрєбны(х)** 2 (1429 *Cost.* I, 258; 1431 *Cost.* I, 317); **на тєрєбно(х)** 1 (1436 *Cost.* I, 473).

ТЄРЄБОВЄЛЬСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Теребовля *у Подільській землі*): а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ бъданъ лѧшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *Р* 31); а мы слюбуємъ єму... заплатити... о(т) сєго вєлика дни за два рокы яко были єсмы послали нашєго посла пана пєтра влодкови(ч) старосту тєрєбовльско(г)... до алєксандра воєво(д) (б. м. н., 1411 *Р* 77).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тєрєбовєльскии** (1386 *Р* 31); *знах. одн. ч.* **тєрєбовльско(г)** (1411 *Р* 77); *місц. одн. ж.* **оу тєрєбовльскии** (1393 *Р* 52).

***ТЄРЄБОВЛЬСКИИ** *див.* **ТЄРЄБОВЄЛЬСКИИ.**

ТЕРЕМЕНСКИЙ *прикм.* (4): у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Теременский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *наз. одн. с.* **Теременское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. одн. ж.* **Теременьское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. ***ТЕРЕМЪНОЕ.**

***ТЕРЕМЕНЬСКИИ** *див.* **ТЕРЕМЕНСКИЙ.**

***ТЕРЕМЪНОЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Теремне: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Теремъное** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ТЄРЄСОВЬСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє цр҃ковь... на зємли тєрєсов'скои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на тєрєсов'скои** (1404 *ГМ*).

Пор. ***ТЄРЄСЬ.**

***ТЄРЄСЬ** *ч.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Тересва: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла... єдно сєло тєрєсь а дроуго (!) кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєрєсь** 1 (1404 *ГМ*); **тарась** 1 (1404 *ГМ*).

***ТЄРЄШЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло тєрєшєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **тєрєшєвци** (1437 *Cost.* 1, 541).

ТЄРЄШКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Терентій): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... охрѣмъ братьѧ єго тєрєшко ондрюшко (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєрєшко** (1392 *Р* 47).

***ТЄРЄШКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана Єрьша тєрєшковича и мы... даємъ и дали єсмо ємоу сєло дольгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєрєшковича** (1452 *Р* 161).

***ТЄРЛЄЦКИИ** *прикм.* (1): мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... ажє... оставили єсмо попа м(ихаил)а... при цєркви (!) свто(г) рожства бци... при всємъ при т(ом што) прислоушало... цєркви (!) свтому р(ожс)тву манастырю тєрлєц(кому) (Медика, 1415 *Р* 86—87).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **тєрлєц(кому)** (1415 *Р* 87).

Пор. ***ТЄРЛО.**

***ТЄРЛО** *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Терло: мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)...ажє

оставлѧєм ъ: и оставили єсмо попа м(ихаил)а... при цєркви (!) свто(г) рожства бци оу дѣдинѣ оу тєрлѣ (Медика, 1415 *P* 86—87).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу тєрлѣ** (1415 *P* 87).

***ТЄРНАВА** *ж.* (1) *(назва річки у Перемишльській землі):* А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до вєрха рѣки тоѣ и полѧ всѧ што суть по рѣцѣ тои (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєрнаву** (1377 *P* 24).

ТЄРНАВКА *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастирєви почєнши из долоу... ⟨п⟩оперекъ на тръиавкоу, та чере(с) тръиавк⟨оу⟩ поперекъ на кръланы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика оу ботнє(х)... и съ оусими полѣнами... колико соу(т) оу томь хотари... по(ч)нше о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу... на тєрнавкоу доколѣ полѣна дєржи(т) и вода тєрнавка (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєрнавка** (1470 *DIR«A»* 522); *род. одн.* **тръиавкы** (1431 *Cost.* I, 311); *знах. одн.* **тръиавкоу, тръиавк(оу)** 4 (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *BD* I, 148); **тєрнавкоу** 1 (1470 *DIR«A»* 522).

***ТЄРНАВСКИИ** *див.* **ТАРНОВЬСКИ.**

***ТЄРНОВСКЫИ** *прикм.* (1) ◇ т є р н о в с к а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь селомь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ въръзарева монастырѣ... на тєрновскоу полѣноу (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **тєрновскоу** (1420 *Cost.* I, 135).

***ТЄРПЄТИ** *див.* **ТЄРПѢТИ.**

***ТЄРПИЧОВО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* и панъ ольбры(х)тъ поведилъ пере(д) нами штожъ отецъ нашъ король... да(л) о(т)цоу єго пну ма(р)тиноу сельцо любєцъкоє на березыни на (и)мя тє(р)пичово (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тє(р)пичово** (1499 *ВФ*).

***ТЄРПСЄЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло тє(р)псєєвъ а в томъ селє с отамоно(м) пѧть слоу(г) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тє(р)псєєвъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ТЄРПЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч)... тєрпъ макса(к)... чинимы знамєни(т)... в то врємѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє... королєви польскому... слюби(л)... а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєрпъ** (1388 *P* 38).

ТЄРПѢТИ, TERPETI, TERPIETI *дієсл. недок.* (8) 1. (чого і без додатка) терпіти (що) (2): lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а онъ длѧ тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (кому) зносити, переносити, витерплювати (1): ино оужє нє могоу имъ болши тєрпѣти (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

3. (що, що кому і без додатка) розплачуватися (за що), спокутувати (що) (3): a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu kotoruju... meł terpeti, nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли кого обвинѧ(т) оу нашєи зємли, того имаємъ поставити ку праву... и що право изнаидєть, то нєхаи тєрпи(т) виновати (Сєрєт, 1445 *Cost.* II, 729); што тыи приѧтєли промєжи нами найдоуть, то намь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

◇ с ъ м ѣ с т о м ъ т є р п ѣ т и (2) *див.* **МѢСТО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **тєрпѣти** 4 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1482 *AS* I, 79; 1484—1486 *ГСПТЗ*); **terpeti, terpieti** 2 (1388 *ZPL* 107; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *перф. 3 ос. одн. ч.* **тє(р)пєлъ** (1484 *ЯМ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нєхай тєрпи(т)** (1445 *Cost.* II, 729).

***ТЄРХЪ** *ч.* (17) (*молд., мад.* terh) товар: а коли сѧ воротѧтъ изъ угоръ, оть каждого тєрху, у молдавици, по два гроши, а у бани отъ каждого тєрху по два гроши (Сучава 1408 *Cost.* II, 631); А коли имоут ⟨сѧ⟩ воротити, от каждого тєрха оу Тотроуши по в̃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєрху** 11 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **тєрха** 5 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **тѧрху** 1 (1435 *Cost.* II, 676).

***ТЄСЛЯ** *ч.* (3) тесля, тесляр: а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ по с'ми грои (!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **тєслѣ** (1386—1418 *P* 35); *род. мн.* **тєсль** (1386—1418 *P* 35).

***ТЄСНОВКА** *ж.* (2) *(назва села у Київській землі)* Теснівка: а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю... по тоу сторо(н)оу мокрица к тєсновцє а от тєсно(в)ки в роусѧти(н)коу доловъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєсно(в)ки** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн.* **тєсновцє** (бл. 1458 *P* 167).

ТЄСНЪ *присл.* (3) *(у знач. прикм.)* впритул (до чого): а тая зємлѧ пошла... о(т) кодє(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пѧтъ о(т) пѧтоу тєснъ тєтєрєвъ о(т) тєтєрєви тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ТЄСОВО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тесів: А пану олє(х)ну... досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєсово** (1478 *ЗРМ*).

ТЄСТЬ, ТЄСТЪ *ч.* (21) *(батько жінки, дружини)* тесть: Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя (!) моєго уписалъ єсми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастироу родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ин⟨о мы видѣвши єго правоую и вѣрноую⟩ слоужбоу до на(с)... и дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавстѣи (!)... єдно село на имѣ гдє бы(л) тєстъ єго попь оана (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230); Тыми разы прысылалъ и писалъ к намъ Штєфанъ воєвода ижъ хочєть посоловъ своихъ послати до брата и чстя (!) нашого (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка, напоминаючы намъ ижъ и пєрєдъ тымъ послалъ єси своихъ пословъ до насъ повєдаючы намъ вашу прыгодоу которая вамъ стала сє отъ тъстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєсть, тєстъ** (1445 *Cost.* II, 231; 1493 *ПГВСА;* 1494 *BD* II, 387; 1495 *ПЛПС;* 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **тстѧ, тстя, тьстя, тьстѧ** 6 (1495 *ПЛПС;* 1496 *ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **тєстѣ** 2 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 66); ! **чстя** 1 (1498 *BD* II, 412); ! **цтя** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **тъстю** 3 (1495 *ПЛПС*); **тє(с)тєви** 1 (1493 *ПГСВА*); *ор. одн.* **(т)стємъ** (1495 *ПЛПС*).

ТЄТЄРЄВЪ *ч.* (4) *(назва річки у Київській землі)* Тетерів: а тая зємлѧ пошла харько(в)ская... о(т) кодє(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пѧтъ о(т) пѧтоу тєснъ тєтєрєвъ о(т) тєтєрєви (!) тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєтєрєвъ** (бл. 1458 *P* 167); *род. одн.* ! **тєтєрєви** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **тєтєрєвъ** (бл. 1458 *P* 167).

***ТЄТЄРЄВЪКА** *див.* **ТЄТЄРОВКА.**

ТЄТЄРИНСКИЙ *прикм.* (2) (*пор.* Тетерин *у Вітебській землі):* Я Иван Тимофєєвич Куль, боѧрин господарский Тєтєринский з жєною моєю... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцат коп грошєи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тєтєринский** (1492 *AS* III, 23); *ор. одн. ч.* **Тєтєриским** (1492 *AS* III, 23).

***ТЄТЄРНА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н цркви ис попи... ѳ црко(в) и(с) попо(м) на тетерною (!) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. місц.* **на Тетерною** (1490 *DC* 147).

ТЄТЄРОВКА *ж.* (2) *(назва села у Київській землі)* Тетерівське: в томъ селе в Те(те)ревъце гоны бобровые (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тетеровка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *місц. одн.* **в Те(те)ревъце** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ТЕТКА, ТЕТЪКА, ТЮТКА *ж.* (7) *(сестра матері або батька)* тітка: мы Стефан ⟨воевода⟩... знаменито чиним... оже прїиде прѣд нами... Марена, дочка Улина, и дала... тютци своеи Станы... половина села от Сперлещи (Баків, 1462 *BD* I, 55); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угриновъская ему тежъ тетъка была (Краків, 1489 *РИБ* 437); А потомъ Сопѣга рѣкъ: еще надъ то тетка моя, кнегини Ѳедоровая, прислала тыми часы листъ небощика... короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тетка, тетъка** 2 (1489 *РИБ* 437; 1498 *АЛМ* 169); **тютка** 2 (1470 *BD* I, 147; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* тетъки (1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **тютци** 1 (1462 *BD* I, 55); **тетцѣ** 1 (1455 *Cost.* I, 774).

***ТЄТРАДЬ** *ж.* (2) (*цсл.* тетрадь, *гр.* τετράδιον) зошит: то е(ст) личба до тои книы (!) ка(к) имаю(т) тетра(д) быти о(т) початкоу азь до конца одна тетра(д) по(д)лѧ єдноѣ и ты(ж) оди(н) лис(т) по(д)лѧ дроуго(г) азь до конца (Краків, 1491 *МВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тетра(д)** (1491 *МВ*); *наз. мн.* **тетра(д)** (1491 *МВ*).

***ТЄТРАЄУАНГЄЛЬЄ** *с.* (2) (*цсл.* тетроеванъгелие, *гр.* τετραευαγγέλιον) *(зведення текстів, приписуваних чотирьом евангелістам)* четвероєвангеліє: азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Іоань Александрь... откоуписы тетроеугль що е быль оу залоге (б. м. н., 1464—1496 *Gh.S.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тетраеу(г)ль, тетроеугль** (1401 *ЗКЄ*; 1464—1496 *Gh. S.*).

***ТЄТРОЄУГЛЬ** *див.* ***ТЄТРАЄУАНГЄЛЬЄ.**

ТЕТЪКА *див.* **ТЕТКА.**

***ТЄЧИ** *дієсл. недок.* (2) *(про ріки)* текти, протікати: прото(ж) рекы текоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имеєть свои бѣре(г) (XV ст. *ВС* 10 зв.); пакь оу то(м) оучинили есми въ за дшїе... родителеи наши(х) ... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.)* о(т) нємца и дали и приложили есмы... томоу(ж) ... монастироу... болото криваѧ и озеро, на имѣ по(д) доубровка... о(т) где выходить гръла из днистра и тече(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **тече(т)** (1500 *Cost. S.* 230); *3 ос. мн.* **текоу(т)** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***ТЄШЧА** *див.* **ТЄЩА.**

ТЄЩА *ж.* (8) *(мати жінки, дружини)* теща: мы стефа(н) воево(да) ... знаменито чини(м)... оже прїидоша пре(д) нами... моуша... те(ш)ча петра оцелескоула съ своею до(ч)кою... и свидчили... аже привилиа... на села пы(н)телеещыи... изгинули (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **теща, те(ш)ча** (1464 *DIR«A»* 517; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **тещи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **тещи** (1498 *АЛМ* 169); *ор. одн.* **тежчею, тешчею** (1470 *BD* I, 152, 153).

ТИ [1] *див.* **ТЫ.**

ТИ [2] *займ.* (1) *(енклітична форма дав. одн. особового займенника у присвійному значенні)* твій: нїское покло-ненїе бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятелѣ г(с)ва ти шолтоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ТИ [3] *част.* (1) *(вказівна)* то: о закладе(х) иже тиможеть в оборону старостиноу воо(т)гнать (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ТИБА *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Tibor, *лат.* Tiberius): И також прїидоша наши слоуги Зърнъ и братїа его... и продали свою правоую отниноу и дедниноу, едно село... где бил дед ихь Тиба (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тиба** (1488 *BD* I, 355).

ТИБЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И оутокмивше и заплативше господство ми оусе съ готовими пинѣзми... и дали есми тои свѧтой нашеи митрополїи оуси тоти села... на имѣ Негоещїи... и Тибещїн (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз.* **Тибещїи** (1488 *BD* I, 356).

***ТИБИНЪ** *прикм.* (1): И також прїидоша прѧд нами... наши слоуги Зърнъ и братїа его Тома и Іон... оуноукове Тибини... и продали... едно село... где бил дед ихь Тиба (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Тибини** (1488 *BD* I, 355).

Пор. **ТИБА.**

ТИВАДОРЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Ѳеофоръ, *гр.* Θεοφόρος): мы илїа воевода... чинимь знаменито... оже то(г) (!) истинни слуга на(ш) тивадорь служиль на(м) правою и вѣрною службою (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тивадорь** (1438 *Cost.* II, 26).

***ТИВЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы ... есмы дали... половина село на имѣ половина о(т) тивещи на берхѣчи вишнѣѧ ча(ст) (Сучава, 1495 *SCIM* pl. II).

ФОРМИ: *род.* **тивещи** (1495 *SCIM* pl. II).

ТИВУНЪ, ТИВОУН *ч.* (10) **1.** *(службова особа у Великому князівстві Литовському, що брала участь в управлінні містом або територією, на якій діяло руське право)* тіун, тивун (9): К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ... и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Кнѧземъ нашымъ, паномъ воеводамъ и старостамъ и наместъникомъ нашымъ и тивуномъ и всимъ заказъникомъ по нашому господаръству по великому кнѧзъству литовъскомоу (Вільна, 1498 *BD* II, 412); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, иио нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(управитель маетку епископа)* тіун (1): а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать его... влдчнъ тивунъ иванъко губка (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тивуиъ, тивоуи, тиву(н)** (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1385 *Р* 28; 1467 *AS* I, 63; XV ст. *СПС;* бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *дав. мн.* **тивуномъ** 2 (1498 *BD* II, 412; 1500 *АСД* II, № 3); **тывуиомъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ТИВОУНЪЩИНА** *ж.* (1) *(данина, яка стягувалася на користь тивуна)* тивунщина: Игна(т) де(р)жить землю василе(в)щиноу а с тое земли даеть сорокъ гроше(и)... а тивоунъщины ведро медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **тивоунъщины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ТИГАТИ *див.* **ТѦГАТИ.**

***ТИГИНѢКѦЧЪ** *див.* ***ТЄГЄНѢКЄЧЬ.**

***ТИГИНѦ** *див.* ***ТЄГИНА.**

***ТИГОМИРОВЪ** *прикм.* (2) ◇ **тигомирово селище** (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь селомь... отъ поросѣчеи на оустие питоушка, на тигомирово селище (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тигомирова** (1420 *Cost.* I, 135); *знах. одн. с.* **тигомирово** (1420 *Cost.* I, 135).

ТИЖ *див.* **ТЄЖЬ**[1].
ТИЖЪ *див.* **ТЄЖЬ**[1].
ТИЖЬ *див.* **ТЄЖЬ**[1].
***ТИЗОАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... оже тоты истинни тизоанє, дочка конатасова о(т) нѣмца исъ своимъ синомъ леоуринцє(м)... прода(л) єдноу боукатоу землю... монастырю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410).
ФОРМИ: *наз. мн.* **тизоанє** (1452 *Cost.* II, 409).
***ТИМИРЪ** *див.* **ТЄМИРЬ.**
ТИМИШЕЩИ *див.* **ТЄМЄШЄЩИ**[2].
***ТИМОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі)*: роуси(н) землю дє(р)жить **Тимо(в)щиноу** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Тимо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
***ТИМОЛОВО** *с.* (1) *(назва городища у Подільській землі):* Мы кнзь Семєнъ Алекса(н)дрови(ч)... О(з)наимоуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою... Єрємиєю Ша(ш)ко(м)... И си(м) листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) (Прилуки, 1459 *Р* 171).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Тимоло(в)** (1459 *Р* 171).
ТИМОТЄОВ *прикм.* (1) ◇ **дил Тимотєов** *див.* **ДѢЛ.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тимотєов** (1490 *BD* I, 420).
Пор. **ТИМОѲЄИ.**
ТИМОФЄЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Я Иван Тимофєєвич Коуль... з жєною моєю... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцать коп грошеи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимофєєвич** (1492 *AS* III, 23).
ТИМОФТЄОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* Тимоѳєи, *гр.* Τιμόθεος) Тимофій: И заплативши господство ми оуси исполна, аз господство ми... благопроизволих... яко да утвердим... монастири от Тазлова... где єст игоумєн молебник наш кир поп Тимофтєоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472—473).
Див. ще **ТИМОФТЇИ, ТИМОѲЄИ.**
ТИМОФТЇИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Тимоѳєи, *гр.* Τιμόθεος) Тимофій: а господство ми оу том благопроизволих... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш свѧтыи монастир от Великого Тазлова... и где єст игоумєн молебник наш кир поп Тимофтїи (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимофтїи** (1491 *BD* I, 452).
Див. ще **ТИМОФТЄОУ, ТИМОѲЄИ.**
***ТИМОХЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Тимоѳєи): мы великии князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ слоужбоу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацныи дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *Р* 140).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тимоха** (1438 *Р* 140).
Див. ще ***ТИМОШКО, ТИМОШЪ.**
***ТИМОШКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Тимоѳєи): а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула... ганю(к) тимо(ш)ко из брато(м)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **тимо(ш)ко** (1490 *Пам.*).
Див. ще ***ТИМОХЪ, ТИМОШЪ.**
ТИМОШЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Тимоѳєи): Тимошъ дє(р)жить землю Саладырє(в) а с тоє земли дани дає(т) копоу гроше(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимошъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
Див. ще ***ТИМОХЪ, *ТИМОШКО.**
ТИМОѲЄИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Тимоѳєи, *гр.* Τιμόθεος) Тимофій: како да єст нашеи свѧтѣи монастири от Тазловє... и где єст молебник наш кир попа Тимоѳєи, и сь всєм доходом (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимоѳєи** (1491 *BD* I, 464).
Див. ще **ТИМОФТЄОУ, ТИМОФТЇИ.**

***ТИМПЪШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Тємъ ми... дали и потвердили єсми ємоу... села... на имѣ Зѣмещїи..., що он коупил от Тимпъшора и Сакълишешїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тимпъшора** (1462 *BD* I, 63).
ТИМЬ *див.* **ТѢМЪ.**
***ТИНТЮЛЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* Ино ми видѣвшє межи ними доброю волю... а ми такождєрє и от нас єсми им дали... Игнатоу и братоу єго Іон Тинтюлоу тои прѧдречєнои половина селищи (Сучава, 1483 *BD* I, 275).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Тинтюлоу** 2 (1483 *BD* I, 275); **! Типтилоу** 1 (1483 *BD* I, 274).
ТИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... панъ Тинъ Горчица (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тинъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).
! ТИПТИЛОУ *див.* ***ТИНТЮЛЪ.**
***ТYRН** *див.* ***ТРЪГЪ**[2].
***ТИСА** *ж.* (2) *(назва річки у Закарпатській Русі)* Тиса: єдно село терєсь... и млинъ що є(ст) на земли длъгополскои на сопоунки гдє падаєть съпънца оу тисоу да слоужє(т) манастироу стго архаггла михаила (Сігет 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **тисоу** (1404 *ГМ*).
ТИСАВЫЙ *прикм.* (1) *(стч.* tisavý, *стп.* cisawy) *(про масть коня — подібний до кори сосни, кедра)* коричнево-сіруватий, *діал.* тисавий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр... А королеви два кони черный а ти(савый) (б. м. н. XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ти(савый)** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).
ТИСЕЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**
***ТИСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмже мы... дали єсми ємоу... села на коврълоую... и селищє петрилово и тисєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).
ФОРМИ: *знах.* **тисєщи** (1448 *Cost.* II, 355).
***ТИСМѦНЧАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Тисьменичани: Ѧ па(н) птръ влодковичь... староста галицкии свѣдчю... ажє миха(л) грабовецкии а па(н) птрашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68).
ФОРМИ: *род.* **тисмѧнча(н)ъ** (1404 *Р* 68); *знах.* **тисмѧнчаны** (1404 *Р* 68).
***ТИСѢЧА** *див.* **ТЫСѦЧА.**
ТИСЯЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**
ТИСѦЧ *див.* **ТЫСѦЧЬ.**
ТИСѦЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**
***ТИСѦЧИИ** *числ.* (1) тисячний: подъ лѣтомь бжья нарожѣнья тисѧчего триисотъ шистьцѧтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).
ФОРМИ: *род. одн. с.* **тисѧчего** (1366 *Р* 12).
Див. ще ***ТЫСЯЧНЫИ.**
!ТИСѦЧО *див.* **ТЫСѦЧЬ.**
ТИСѦЧЬ *див.* **ТЫСѦЧЬ.**
ТИСѦЧѦ *див.* **ТЫСѦЧА.**
ТИСѦЩА *див.* **ТЫСѦЧА.**
***ТИТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавській землі):* А хотарь томоу селоу от Фєєрещем... оу хотарь Титєщилорь (Сучава, 1487 *BD* I, 291—292).
ФОРМИ: *род. молд.* **Титєщилорь** (1487 *BD* I, 292).
ТИТИАНА *ж.* (2) *(особова назва, цсл.* Татїана, *гр.* Τατιάνη) Тетяна: И оуставшє наши слоуги Иван и братїа єго... и заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки Мърини и Титиани (Сучава, 1487 *BD* I, 291).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Титиана** (1487 *BD* I, 291); *дав. одн.* **Титиани** (1487 *BD* I, 291).
Див. ще **ТАТѦНА.**

***ТИТУЛЪ** *ч.* (1) (*стп.* tytuł, *лат.* titulus) (*почесне звання*) титул: и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жову пояти и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 141).
ФОРМИ: *род. одн.* **титулу** (1438 *P* 141).

ТИХНО, ТИХЪНО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Тихон): а сє бортници... юрко мошничь тихно вєликопольскии (Львів, 1370 *P* 18); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє: княз Иван Василєвич Курцєвич, а панъ Тихъно Кисєл (Володимир, 1475 *AS* I, 72).
ФОРМИ: *наз. одн.* **тихно, Тихъно** (1370 *P* 18; 1475 *AS* I, 72).
Див. ще **ТИША, ТИШКО.**

ТИХО *присл.* (1) тихо, мирно: а и с ты(х) ко(р)чомъ на годъ идеть с ни(х) по копє грошє(и) платоу а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)деть коли тихо (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ТИХОВЩИНА *ж.* (1) (*назва землеволодіння у Віленському воєводстві*): Я Василєи Волчкович из братомъ своим Лвомъ вызнаваєм... штож... продали єсмо... кн⟨А⟩зю Костєнтину... зємлю пустовъскую обарицкую котороєж зємли нам пєрєд тым три службы были на имА: Корєнєвщина, а Тиховщина, а Пєрхоуровщина (Ставків, 1491 *AS* I, 97).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тиховщина** (1491 *AS* I, 97).

***ТИХОВЪ** *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Того ради мы видѣвшє их доброую волю... а мы такождєрє єсми дали и потвръдили... паноу Моушатоу дворникоу... сєлищє на имА Попринканыи, що соут... оу Тихова (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тихова** (1476 *BD* I, 208, 209).

ТИХОН, ТЫХОНЪ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Тихонъ, *гр.* Τύχων) Тихон: за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла... мы дворане господарскіе: Тыхонъ Слупыця, Василій Омелковичъ... былысмо у земяныны повету Браславского, пана Карпа Ивановича Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пи(с)на въ кієвѣ... на памА(т) сщєнном(ч)нка тихона (Київ, 1446 *P* 155); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй архимандрит житичинский Тихон (Ровно, 1483 *AS* I, 82).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тихон** 1 (1483 *AS* I, 82); **Тыхонъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **тихона** 1 (1446 *P* 155); **Тыхона** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

ТИХОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Тихонъ): И оуставшє слоуга наш Тихоул Оанъ та заплатил исполна тоти выш(є)писаннїи пинѣзи... Пътроу Глодѣноулоу (Сучава, 1484 *BD* I, 276—277).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тихоул** (1484 *BD* I, 276); *дав. одн.* **Тихоулоу** (1484 *BD* I, 276, 277).

ТИХЪНО *див.* **ТИХНО.**

ТИША *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Тихонъ): А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... а Тиша Быковскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тиша** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
Див. ще **ТИХНО, ТИШКО.**

ТИШКО, ТЫШКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Тихонъ): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ иашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А при том были: пан Богдан Сєнкович Гостскии... пан Тишко Онанєвич (Луцьк, 1487 *AS* I, 85—86); а опослѣ того казарина дєржа(л) братаничь єго тишко (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тншко, тишко** 5 (1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ГОКІР*); **Тышко** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн.* **Тишка, Тишъка** (1466 *AS* I, 63; 1487 *РИБ* 434; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн.* **Тишъку** (1487 *РИБ* 434).
Див. ще **ТИХНО, ТИША.**

ТИШКОВИЧИ *мн.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Тишковичі: Мы вєликии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знамєнито... оузрѣвшї єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана митка... дали єсмо ємоу село липоую... а тишковичи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); а кнАзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).
ФОРМИ: *наз.* **Тишковичи** (1475 *AS* III, 14); *знах.* **Ти(ш)ковичи, тишковичи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1451 *P* 159).

***ТИШКОВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села на имя Давыдкова Сковородина... и брата его Митька а Тишкова Поповича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тишкова** (1499 *РИБ* 776).
Пор. **ТИШКО.**

***ТИШЪКО** *див.* **ТИШКО.**

***ТИЩИНСКИИ** *прикм.* (1): Гринь дє(р)жить зємлю Тищи(н)скоую (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Тищи(н)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ТІŁO** *див.* **ТѢЛО.**

! ТЛЄСТОГО ⟨ТЛЪСТОГО⟩ *див.* ***ТЛЪСТЫИ.**

***ТЛЪВЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): А пак хотарь Тлъвєщ⟨є⟩м от кръници Оничаном ⟨от⟩ гдє был Он⟨ика⟩, що соут пониже Илїєшєвци (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).
ФОРМИ: *дав.* **Тлъвєщ⟨є⟩м** (1499 *BD* II, 155).

***ТЛЪСТЫИ** *прикм.* (1) товстий: ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу почєнши о(т) могыли... долу до тлєстого (!) дуба (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **! тлєстого** (1424 *Cost.* I, 162).

ТО[1] *спол.* (40) **1.** (*зв'язує сурядні речення, приєднує прості речення з загальним наслідковим значенням*) то (12): Мы... кнА(з) олєксанъдро корьАтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); а што межи твоєѣ зємлѣ суть кнА(ж)ниА волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. (*зв'язує підрядні речення — в умовних і часових складнопідрядних реченнях з підрядними у препозиції*) то (28): Też jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u wine peneźnoj abo w ynszoj kotoroj, kotoraja zdawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); пак ли бы кто нагабалъ тучєнАка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку или кро(л) гсподарь то пани марєгорѣта росоваА имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); а коли быхомъ противъ тому молви(л) то быхомъ молъвили противъ нашєи чти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учинити, то имаем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); а хто бортноє дрєво зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть (XV ст. *BC* 37—37 зв.); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского (и женского) полу (!) то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ТО[2] *част.* (184) **1.** (*видільна*) то, це (146): явно повѣдают... колиж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашь вѣрныи ходко быбєлскыи и оуказал єсть кнАзА Львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы єсмо выслали нашєго оурАдника па(н) лєнка старостоу зоудєчєвско(г) на тоу то границю (Зудечів, 1413 *P* 83); Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom

пе сzупіli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); коу вѣчнои памѧти тои то рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Колико то гробовъ а вси тыи жили на сємь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154); А єстли бы господаръ кроль єго милость... ины дєнь... положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стефана воєводоу своими послы... обислати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); а оць по смрти тымъ *то* дѣтємъ и то (!) жєнє боудѣ(т) лї єє волѧ можєть изоставить (XV ст. *BC* 40 зв.); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть село (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. (*вказівна*) то (14): купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ... то жь ту именовани (Львів, 1370 *P* 18); а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи (Ланчиця, 1433 *P* 125); то тїє лю(дї) що коли соу(т) оу ти(х) село(х) щоби имѣли о(т) на(с) слобозію(!) о(т) оуси(х) наши(х) даани и робо(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); *то* жєбы то имѧло изроушано быти (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(*у сполуч.* а т о) (24) *див.* **А** [1].

! **ТО** [3] ⟨ТА⟩ (1): а хотаръ... є(ст)... на сто(л)пъ... а о(т) толѣ попрѧкъ чєрє(с) полѧ та чєрє(с) великоу долиноу та дѣломъ на великоую могилоу... то (!) о(т) вышнии краи хотарѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

Див. **ТА** [1].

ТОАДЄРОВ *прикм.* (3): Тѧм ми... дали и потвєрдили єсми им сєла на имѣ: Обрѫшїа... гдє єст дом Тоадєров... и Ивънєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272); Ино мы видѣвше их доброи воли... а мы також... єсми дали... слоузѣ нашємоу Ивоулоу... и сєстричичю Тоадєровоу Драготъ сєло... Тъвєщїи (Сучава,1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тоадєров** (1483 *BD* I, 272); *дав. одн. ч.* **Тоадєровоу** (1493 *BD* II, 18, 19).

Пор. **ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ.**

ТОАДЄРОУ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, цсл.* Ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: И оуставшє слоуга наш Тоадєроу Рох⟨атоу и заплатил тоти вышеписаннїи рк⟩ злат оу роуки Оани Коухнє (б. м. н., 1482 *BD* I, 265); єдна част от того сєла да єст Марицъ, дочки Симиноу, оуноуки Тоадєроу Нънєскоулоу (Вáслуй, 1495 *BD* II, 53).

Див. ще * **ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТОАДЄРЪ, ТОАДЄРЬ, ТОАДЄР *ч.* (226) (*особова назва, цсл.* Ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: мы александрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... пань тоадєрь питикь слоужить намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1414 *DIR*«A» 441); А на то єсть... вѣра... наших бояръ: в. п. Доумы... в. п. Тоадєра (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоадєръ, тоадєрь, тоадєр, тоадє(р)** 75 (1414 *DIR*«A» 441; 1445 *Cost.* II, 230; 1456 *ЭСФ*; 1469 *BD* I, 138; 1479 *BD* I, 223; 1484 *BD* I, 277; 1488 *BD* I, 318; 1490 *BD* I, 385; 1495 *BD* II, 248; 1500 *RA* 261 і т. ін.); *зам. ор.* **съ Тоадєр, Тоадєрь** 3 (1488 *BD* I, 317, 325; 1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **Тоадєра, тоадєра, тоадє(р)** 88 (1441 *DBAc* 38; 1446 *Cost.* II, 241; 1452 *Cost.* II, 422; 1460 *Cost. S.* 41; 1468 *BD* II, 305; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 397; 1493 *BD* II, 18; 1497 *BD* II, 110; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); ! **Тооадєра** 1 (1459 *BD* I, 28); *дав. одн.* **тоадєроу, Тоадєру** 57 (1445 *Cost.* II, 231; 1469 *BD* I, 138; 1479 *BD* I, 224; 1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 272; 1488 *BD* II, 247; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 387; 1495 *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 96 і т. ін.); **Тоадєрю** 1 (1483 *BD* I, 272); *ор. одн.* **Тоадєром** (1495 *BD* II, 89).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ** [1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

***ТОБОЛЪ** *ч.* (3) (*стч.* tobola, *стп.* tobołа) торбина, сумка: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **тоболы** (XV ст. *BC* 26 зв.); *місц. мн.* **оу тоболє(х)** (XV ст. *BC* 26 зв.).

ТОБУЧЬ, ТЪБОУЧ *ч.* (5) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны... на имѧ панъ жюржь староста... панъ тобучь... слюбили єсмы... владиславови, королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)...ожє тоти истинныи слоуга на(ш) михоу(л) пожар... и бра(т) єго митоутєлоу(л) ... снове тъбоуча... жаловали єсмы и(х) особною нашєю мл(с)тїю дали потвръдили єсми и(м)... села (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тобучь** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **Тъбоуч** 1 (1472 *BD* I, 169); *род. одн.* **тобоуча** 1 (1415 *Cost.* I, 122); **табоуча** 1 (1414 *DIR*«A» 441); **тъбоуча** 1 (1491 *Cost. D.* 37).

***ТОВАРЪ** *див.* **ТОВАРЬ.**

***ТОВАРЫШЪ** *ч.* (2) **1.** (*співучасник, спільник*) товариш (1): продали єсмо мыто володими(р)скоє... Єсю а товарышоу єго Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*).

2. (*рівний за соціальним становищем*) товариш (1): Билъ намъ чоломъ... намєстъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... на селищохъ и брата его Митька а Тишкова... и ихъ товарышовъ (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *дав. одн.* **товарышоу** (1489 *АМВ*); *род. мн.* **товарышовъ** (1499 *РИБ* 776).

ТОВАРЬ *ч.* (62) **1.** (*предмет купівлі-продажу*) товар, крам (48): а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєрєбро, воскъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытнли бєз виноу, та єстє ємоу оузѧли Д злат(и) оугръскїи. Того ради молимо вас... вєрнитє тоти Д злат(и), понєжє соут наши пинѣзи н тот товарь бил наш (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); А промыты поведають, дали великому князю пѧтдєсѧт копъ и тры копы товаромъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

2. (*великий рогатий скот*) худоба (2): Да єст тота бранищѣ монастироу от Поутнои, ловити собѣ рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).

3. майно (8): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы въсєосщєнномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка... и съ єго чєлѣдми и съ єго товаромъ и съ въсѣмъ єго товаромъ, що колї имаєтъ (Роман, 1445 *Cost.* II, 236); И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю, докоул мє (!) имєтє слышати ажє єсмъ жив; алє прѧчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

◇ ж и в ы и т о в а р ъ (2) *див.* **ЖИВЪ;** м е р т в ы и ⟨т о в а р ъ⟩ (2) *див.* ***МЄРТВЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **товарь** (1480—1484 *BD* II, 370); *род. одн.* **товара** 10 (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *Cost.* II, 788; 1458 *Cost.* II, 262; 1460 *BD* II, 273; 1463 *BD* II, 295; 1471 *BD* I, 159); **товароу** 2 (1437 *DIR* № 8; 1466 *BD* I, 96); *зам. знах.* **за товара** 2 (1435 *Cost.* II, 676); *знах. одн.* **товаръ, товарь, товар, това(р)** 32 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 669; 1437 *Cost.* II, 709; 1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273; 1481 *BD* II, 358; 1484 *BD* II, 370; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); ! **варъ** 1 (1460 *BD* II, 273); *ор. одн.* **товаромъ, товаром, товаро(м)** (1437 *DIR* № 8; *Cost.* II 709; 1445 *Cost.* II, 236; 1447 *Cost.* II, 732; 1453 *Cost.* II, 461; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329; 1497—1498

АЛРГ 80); *род. мн.* **товаръ** (1466 *BD* I, 96); *місц. мн.* **о ! тавареχ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ТОВДИКИНОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том были панове ... пан Тишко... а Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Товдикинович** (1466 *AS* I, 63).

ТОГДА *див.* **ТОГДИ.**

ТОГДЄ *див.* **ТОГДИ.**

ТОНDІЕ *див.* **ТОГДИ.**

ТОГДИ, ТОГДЫ, ТОГДѢ, ТОГЪДЫ, ТОГДЇИ, ТОГДА, ТОГДЄ, ТОНDІЕ *присл.* (307) **1.** тоді (75): тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ имъ всѣмъ тремъ то срѣбро посполною рукою тогды они пришєдши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *Р* 18); Tereг pak peremiryie to imieło byty: tohdyby pro wsi tyje nakłady naszyje zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было свєдомо штожъ вы насъ брата своєго здоровъѧ отъвєдываєтє отъ летошнєго и до сєго часоу стрєта послали были єстє, ино тогды мы окочинъ они пришлы отъ своихъ нєприѧтєлє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И мы тогды, по твоихъ рѣчахъ съ нимъ миръ взяли и крєстъ цєловали и записы доконъчалъныи написалъ (Вільна, 1498 *BD* II, 410); фра(н)цикъ прода(л) юрьєви дєди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ (XV ст. *BC* 21 зв.); Мы тогди Стефан воєвода... и съ оусєю нашею моцю... боудоум (!) єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

2. (*співвідносне слово до сполучників* а ж є, к а к ъ, к о л и — *у постпозиції*) тоді (227): ажє пондуть таровє(!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) (Молодечно, 1388 *Р* 43); коли тои лихии бєкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повєрнулисѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то сєлищє... тогды нмаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣлн пєрвои (господарю) королю положити трнста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єщо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*співвідносне слово до сполучника* к о л и — *у препозиції*) тоді (5): тогды, коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); И тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзьства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); я єщо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ТОГО ДЄЛѦ *див.* **ТОГО ДѢЛѦ.**

ТОГО ДИЛѢ *див.* **ТОГО ДѢЛѦ.**

ТОГО ДЛѦ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення мети)* для того, тому: а онъ длѧ тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДЛѦ ТОГО** II.

ТОГО ДѢЛѦ, ТОГО ДИЛѢ, ТОГО ДЄЛѦ *присл.* (6) *(вказує на попередньо виражену причину дії)* тому, через те: а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ... нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); того дѣлѧ явно чини(м), ты(м) то листо(м), како хотѧчи наслѣдовати обычѧѧ доброѣ памѧти... прє(д)ко(в) наши(х)... а ѧкосѧ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ нєволю ка(к) мочї имє(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); только приѧтє(л) и нєприѧтєль, єстъ того дєлѧ говоримъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДИЛѢ ТОГО, ДЛѦ ТОГО** I.

ТОГЪДЫ *див.* **ТОГДИ.**

***ТОДЄРЄЩИ** *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а тоє дали єсми имъ и нашємоу манастырю за и(х) сєло що єсми оузѣли тодєрєщи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31—32); а мы... єсмы дали и потвърдили... на топлицоу оу брод Тодєрєщилор (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *род.* **тодєрєщи** 2 (1456 *Cost.* II, 569; 1488 *Cost. S.* 127); *род. молд.* **Тодєрєщилор** 1 (1499 *BD* II, 135); **тодєрєщилор** 1 (1499 *BD* II, 135); *дав.* **Тодєрєщим** (1473 *BD* I, 184); *знах.* **тодєрєщи** (1439 *Cost.* II, 32).

ТОДЄРИКА *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Тодєръ): и оуставше наши слоуги ва(с)ко... и тодєрика до(л)хїи та заплатили оусє испо(л)на оуси тоти вишєписанїи пинѣзи п҃ зла(т) татарскы(х) оу роуки слоузѣ нашємоу пътроу гръбовєц (Васлуй, 1495 *SCIM* pl. I).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тодєрика** 1 (1495 *SCIM* pl. I); *зам. дав.* прода(л) слоуга(м)... **тодєрика** 2 (1495 *SCIM* pl. I).

ТОДЄРЪ, ТОДЄРЬ, ТОДѢРЬ *ч.* (11) (*особова назва, молд., цсл.* Ѳєодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: дали єсмы ємоу оу нашєи зємли... а҃ сєло бєрово ємоу оурикь съ оусємь доходомь ємоу... братмоу тодєрь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); Сє азъ... Іоан Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прєд нами... Балшє и братъ єго Юга ... и племеници их Тодєрь и брат єго Пєтрь... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тодєрь, тодєръ, тодєрь** 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1424 *Cost.* II, 956; 1426 *Cost.* I, 182; 1437 *Cost.* I, 520; 1439 *Cost.* II, 41; 1489 *BD* I, 376); **тодѣрь** 1 (1404 *ГМ*); *род. одн.* **тодєра** (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 145; 1444 *DIR«A»* 481).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДОРЪ,** ***ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТОДОРА *ж.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Ѳєодора) Теодора: и оуставши наши слоуги Тоадєр ї Ион... и сєстра их Тодора и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки Аноушци (Сучава, 1479 *BD* I, 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тодора** 1 (1479 *BD* I, 223); *зам. дав.* потвєрдили сєстри их **Тодора** ! (1479 *BD* I, 224).

Див. ще **ТОУДОРА**[1].

***ТОДОРЄЩИ** *див.* ***ТОДЄРЄЩИ.**

ТОДОРЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Ѳєодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: їо роман воєвода зємлѣ молдавской... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... служили намъ нє правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х) в. п. браєвича... вѣра пана ⟨т⟩одора моик⟨и⟩ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тодоръ** (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* **⟨т⟩одора** (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ,** ***ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТОДѢРЬ *див.* **ТОДЄРЪ.**

ТОЖЬ *спол.* (6) *(приєднувальний)* **1.** *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* також, теж (4): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65); а с которое б(ы) то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ

бы имєлъ г(о)с(по)дарю королю триста копъ отложити, а собє двєстє копъ тожьто бы имєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76).

2. *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення)* тому (2): А єстли я кн(А)зь Михайло Васильєвичь хотѣл ⟨бы⟩ тотъ дѣл порушити... и я имаю осподⅵ(а)рю королю отложыти двѣ тысАчы рублоуъ шырокими грошми тысАчы... тож имаю в право вступити о дѣл какъ єсмо записали сА (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

***ТОЗИ** *займ.* (1) (*болг.* този) цей: а на болшеє потвєржєніє вєлѣли єсмы прнвѣсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашемоу, али тѣмь потверженіємь потвержаємь, яко и великою печатью до колѣ имуть съвръшити нашє дѣло вышеписанноє, а коли този съвръшєть, мы хочемь имь привѣсити нашу печать вєликоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* този (1415 *Cost.* I, 122).

Див. ще ***ТАМЪТОТЪ, *ТЄНЪ, ТОТЪ.**

ТОИ[1] *див.* **ТОТЪ.**

! ТОИ[2] ⟨ТРИ⟩ (1): а отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи... що сА зовут крамны рѣчи, от того от оусего абы платилн, оу сєрєтѣ, мыто от гривны тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788).

Див. **ТРИ.**

***ТОКАРЕВСКИИ** *ч.* (4) *(особова назва):* тые дей Токаревскіе пооднимали въ насъ земли наши пашные (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Токаревскіе** (1495 *АЛМ* 85); *дав. мн.* **Токаревскимъ** (1495 *АЛМ* 85); *знах. мн.* **Токаревскихъ** (1495 *АЛМ* 85).

ТОКМА *див.* **ТОКМО.**

***ТОКМЄЖА** *ж.* (3) домовленість: Тѣм мы видѣвше их доброє происволєніє и токмєжоу на то, такожде дали єсми и потвєрдили слоугамъ нашим... села (Сучава, 1458 *BD* I, 20); ино мы видѣвше мєже ними их доброи воли и токмежоу и полноую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали... михоулови меденичарю... село (Сучава, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *знах. одн.* **токмєжоу** (1458 *BD* I, 20; 1461 *BD* I, 45; 1497 *Cost. S.* 223).

Див. ще ***ТОКМЄЖЬ, *ТОКМАЛЪ.**

***ТОКМЄЖЬ** *ч.* (94) домовленість (90): и поставили при⟨ви⟩лїє (*в ориг.* прилїє.— *Прим. вид.*) панъ михаилъ логофєтъ... о(т) илїаша и о(т) стєфана воєво(д) о(т) токмєжа, ажє потокмилисА ста(н) полѣна съ и(х) о(т)цємъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прАдрєченноє сєло на имА Ботєщи що на ЯланА (Ясси, 1500 *BD* II, 175); ◇ стоати въ токмѣжи (4) *див.* **СТОЯТИ[1].**

ФОРМИ: *род. одн.* **токмежа** (1448 *Cost.* II, 362); *знах. одн.* **токмєж, то(к)мє(ж), токмє(ж), ток⟨меж⟩** 74 (1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 224; 1482 *BD* I, 260; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1493 *ПГВСА;* 1495 *Cost. S.* 193; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **токмєжь, то(к)мєжь, ток(ь)мєж(ь)** 9 (1466 *BD* I, 114; 1467 *BD* I, 122; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *RA* 254; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 168; *RA* 257); **токмєжъ, то(к)мєжъ, токмєж** 4 (1460 *Cost. S.* 33; 1462 *BD* I, 52; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176); **тъкмєж, тъкмє(ж)** 2 (1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 387); *ор. одн. зам. місц.* **въ токмѣжем, токмАжем** 2 (1476 *BD* I, 216, 217); **вь токмѣжнм** 1 (1476 *BD* I, 212); *місц. одн.* **въ токмѣжи** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ТОКМЄЖА, *ТОКМАЛЪ.**

***ТОКМИТИ СѢ** *дієсл. недок.* (1) (за що) домовлятися (про що): Мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прѣд нами... пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан Хєрманов сынъ... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **токмили сѣ** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.**

ТОКМО, ТОКМА, ТЪКМО *присл.* (3) (*цсл.* тъкъмо) тільки: и щобы были волни тоти татарове продавати и коупити и що бы нє соуди(л) и(х) никто, то(к)мо г(сд)вми и калугєри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); а без королєвскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити, токма их милость абы нас оу добрых обычаєх держали и подли нас стали (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290); Сим листом слюбоуєм... кролю... ни жадного иного пана нє искати... ани иномоу никоторомоу пристоуповати..., тъкмо наяснѣишомоу паноу Казимирови (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

***ТОКМѢЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

***ТОКМАЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

***ТОКМАЛЪ** *ч.* (1) (*молд.* токмялэ) домовленість: про то(ж) варє коли сасовє о(т) бани имє(т) о(т)стоупити о(т) свои(х) токмА(л) бу(д) коли, тогди сасовє на(м) имє(т) платити ӡ҃ роубли срєбра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. мн.* **токмА(л)** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ТОКМЄЖА, *ТОКМЄЖЬ.**

***ТОКЪ** *ч.* (2) потік: тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи... и полѣна оу щєфана чєрвлєнного, що сѣда(л) шєфа(н) по своєю доброю волєю токоу и пони(ж), на томжє токоу... мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по (на) токоу** (1456 *Cost.* II, 569).

***ТОКЬМЄЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

ТОЛИ *присл.* (1) (*цсл.* толи) тоді: толи, коли мое слово... духовници моей нарушит..., тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 1/IV, 29).

ТОЛИКО *див.* **ТОЛЬКО[1] II.**

***ТОЛКАЧЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были свєдоки наша рада вл(д)ка луцкий Θео(д)сии... а па(н) окушко толкачєви(ч) (Острог, 1437 *Р* 136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **толкачєви(ч)** (1437 *Р* 136).

ТОЛКО[1] *див.* **ТОЛЬКО[1].**

ТОЛКО[2] *див.* **ТОЛЬКО[2].**

***ТОЛКОКРОТЪ** *присл.* (1) (*стп.* tylkokroć) стільки ж, в такій же самій кількості: а прїидєть лї то(т) а имє(т)ца ємоу оупоминатсА лихыми словы, алю (!) срамотА єго толкокро(т) имєєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***ТОЛОКА** *ж.* (9) **1.** *(місце для випасу худоби)* толока (1): Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки... єстъ сєєноє пашни досыть по одномъ плоузє а по толоцє по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

2. *(робота гуртом як товариська допомога)* толока (8): а мещанє вси на толокоу ходАть жита жати и сено косити... К Житомироу жъ сєло роудники а в томъ сєлє дєвять чл҃вка а все новые люди тАглые єщо воли нє высєдєли а какъ волю выседять и они боудоуть подымъщиноу давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **толоцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *знах. одн.* **толокоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91 зв., 92, 92 зв.).

ТОЛОЧКО, ТОЛОЧИКО *ч.* (11) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) лазА, па(н) шендрика тол(ч)ко (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); И пак оу тот жє час оустал прАд намиж... слоуга наш Иванко Толочко... та продал пєтоую част от тих двох сєл (Сучава, 1491 *BD* I, 459).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Толочко, толочко, тол(ч)ко** 6 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1491 *BD* I, 458, 459); **толочико** 1 (1467 *Cost. S.* 69); *зам. дав.* заплатил Иванкоу **Толочко** 3 (1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Толочка** (1467 *BD* I, 18).

ТОЛПАН *ч.* (1) *(особова назва):* а та⟨кожє и циг⟩аны... толпан и своими бра⟨тїами и о⟩ни цигани (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **толпаи** (1429 *Cost.* I, 249).

ТОЛПЫЖИНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были светки:... пан Немера Толпыжинский, пан Цата Офремович (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Толпыжинский** (1481 *AS* I, 77).

***ТОЛСТОЛѢСЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю о(т) своее выслоуги... сҭму николе поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зе(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *P* 108).

ФОРМИ: *род. одн.* **то(л)столѣсьско(г)** (1427 *P* 108).

ТОЛЪМАЧЪ *ч.* (1) перекладач, товмач: а обрагимъ толъмачъ на се(и) дорозе много томъли мелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **толъмачъ** (1484 *ЯМ*).

***ТОЛЪМАЧЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Галицькій землі)* Тлумач: А се ѧ панъ беико староста галицький и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣиовалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *P* 57).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на толъмачи** (1398 *P* 57).

ТОЛЬКО[1], ТОЛКО, ТОУЛКО, ТОЛИКО *займенниковий числ.* (13) **I.** *у знач. присл.* стільки (12): а кто не идетъ на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тѧгѧнѧкѧчю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а мыто имъ брати по давномоу... а на дроуги(и) го(д) також а на трети(и) толькожъ (Краків, 1487 *АМЛ*); А мають только жъ коръчомъ мети, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Толкожъ и квитацыи положили, на которыи ж роздали, кому его милость подавал пенезей въ них з мыта (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

II. *у знач. спол.* (1) *(приєднує підрядні часові речення)* тільки: а толко не приспею на тотъ днь ино ми платити оу десѧторо (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ТОЛЬКО[2], ТОЛКО, ТОУЛКО *част.* (44) **1.** *(видільно-обмежувальна)* лиш, тільки (12): аже будеть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего ѧзъ самъ есмь готовъ за того тобѣ на помочь всею моею силою а только вѣсть намъ даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); не имаю иное при дши тоу(л)ко село (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ, только онъ одинъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); И он о том до нас отписал, штож то естъ так, как он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

2. *(обмежувальна)* виключно, лиш (28): ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a па nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti па nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); ѧзъ ислюбую... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воево(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *P* 131); а в томъ селе с отамано(м) пѧть слоу(г) а слоужба ихъ то(л)ко на во(и)ноу ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); Толко за свадоу торговскою... аби соудили дворници торговскои (Баков, 1481 *BD* I, 257); и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

3. *(підсилювальна)* лише, тільки (4): слюбимы и присѧгнемы ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и прїѧѧти на противу каж(д)ому и(х) непрїѧтелю, никого невыимуючи, кде бы толко было потрѣбно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); ино оуже не могоу имъ болши терпѣти толко бы бгъ наоучилъ вашоу мл(с)ть щобы есте оберноулисѧ к намъ лицемъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пише(т) ажъ бы его мл(с)ть о(т)цовъ и(х) судилъ, ни(ж)ли то(л)ко его мл(с)ть пишеть... што(ж) Степанъ е(р)моли(ч)... поведа(л) его мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ (Вільна, 1495 *БСКИ*).

Див. ще **ТЫЛЬКО**.

! ТОЛѢ ⟨ОТТОЛѢ⟩ (1): хота(р) стое почииьшїи монастирь оу пьнгърац (!) о(т) доуба что е(ст) на не(м) крь(с)ть просто чересь полѣ на могїлоу а толѣ (!) могїлоу простї на роуптоуроу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. **ОТТОЛѢ**.

ТОЛѦ *займенниковий числ.* (1) стільки: и мы емоу толѧ оуѣхали по та знамена (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *знах.* **толѧ** (1401 *P* 66).

ТОМА, ТОМѢ *ч.* (176) (*особова назва, цсл.* **Ѳома**, *гр.* Θωμᾶς, *гебр.* Thomas) Хома, Фома: а на то е(ст)... вѣра пана томы дворничела и вѣра въсѣ(х) бояръ наши(х) великы(х) и малы(х) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); ⟨И пак⟩ привилїе, що имал оуико их Тома на тое село на Онцещи от нашего оуика от Стефана ⟨вое⟩води еще дали оу роуки слоузѣ нашемоу ⟨Лоупе Кешѣноулоу⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тома, тома** 61 (1445 *Cost.* II, 231; 1449 *Cost.* II, 386; 1457 *BD* I, 5; 1460 *BD* I, 41; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 229; 1489 *BD* I, 366; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 168 і т. ін.); **Томѣ** 1 (1460 *BD* II, 276); **! Тотома** 1 (1460 *BD* I, 41); *зам. род.* вѣра паиа **тома** 13 (1443 *Cost.* II, 149; 1454 *Cost.* II, 509; 1460 *Cost. S.* 34, 41; 1462 *BD* I, 65; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 182; 1474 *BD* I, 193; 1490 *BD* I, 437 і т. ін.); *зам. дав.* да ест слоузѣ нашемоу **Тома** 8 (1487 *BD* I, 304; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367, 373; 1491 *BD* I, 452; 1494 *BD* II, 35; 1495 *SCIM* pl. II); *род. одн.* **Томы, томы** 29 (1432 *Cost.* I, 331; 1436 *DIR«A»* 469; 1440 *Cost.* II, 65; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *BD* II, 262; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1497 *BD* II, 99 і т. ін.); **Томи, томи** 10 (1443 *BAM* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 156; 1457 *KI;* 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 62, 63; 1468 *BD* I, 126, 131; 1473 *BD* I, 184); *дав. одн.* **Томѣ, томѣ, Томѧ** 30 (1467 *Cost. S.* 69; 1468 *BD* I, 131; 1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; *ДГСМПБ;* 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС* і т. ін.); **Томи** 15 (1473 *BD* I, 191; 1490 *BD* I, 403, 436; *ДГСХМ;* 1493 *ПГВСА;* 1494 *BD* II, 36, 37; 1495 *BD* II, 69, 76; *SCIM* pl. II і т. ін.); *зам. род.* **Томѣ** 7 (1458 *BD* I, 6, 20; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 36; 1464 *Cost. S.* 60; 1472 *Cost. D.* 26); *ор. одн.* **Томою** (1496 *BD* II, 402).

Див. ще **ХОМА, *ѲОМА.**

ТОМЕЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвърдили есмо емоу... едно село... на имѣ Томещїи (Сучава, 1492 *BD* I, 504); прїиде прѧд нами... слоуга наш Тома... и продал... едноу боукатоу земли от хотара своего села Томещилор (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз.* **Томещїи** (1492 *BD* I, 504); *род. молд.* **Томещилор** (1497 *BD* II, 99, 100).

***ТОМИЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ ⟨лѣсъ⟩ Томиловъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Томиловомъ** (1459 *P* 171).

ТОМИН *прикм.* (3): ⟨мы⟩ рома(н) воево(д)а господаръ земли мо(л)давъскои (sic.— *Прим. вид.*) чини(м) знаменито... аже... панъ петрѧ, томи(н) снь слоужилъ прѣж(д)е родителю нашем(оу) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 299—300); А хотар томоу вышеписанномоу селоу... да ест почени от Томина хотара... право черес поле (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Томин, томи(н)** (1448 *Cost.* II, 300; 1487 *BD* I, 312); *род. одн. ч.* **Томина** (1499 *BD* II, 148).

Пор. **ТОМА.**

ТОМИНЦИ, ТОМИНЦЇИ *мн.* (3) *(назва села на Буковині) суч.* Широка Поляна: тѣмъ мы... дали есмы емоу... села... на имѧ... полѧноу... и томинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а мы також и от нас есми дали... паноу Юрїю Щербичю... село... на имѣ Томинцїи (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз.* **Томинцїи** 2 (1490 *BD* I, 400); **томинци** 1 (1431 *Cost.* I, 317).

ТОМКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Тома): а кнѧзѧ юрьєвы(х) боѧрь бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а па(н) томко мѣщанинъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **томко** (1458 *ОЖДМ*).
***ТОМЛЯ** *ж.* (2) мука, страждання (1): а онъ длѧ тебє и насъ штобы промежи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);
томълю мєти (1) терпіти незручності, мати клопоти: аобрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **томли, томъли** (1484 *ЯМ*).
ТОМЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣ⟨мъ⟩ ми... дали и потвръдили єсмы ємоу... село на Бръладѣ на имѣ Томчєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).
ФОРМИ: *наз.* **Томчєщїи** (1495 *BD* II, 41).
***ТОМЪЛЯ** *див.* ***ТОМЛЯ.**
ТОМѢ *див.* **ТОМА.**
***ТОНГОУЗѢНЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвердили єсмо им... села на имѣ Броудоу⟨рещїи⟩... и половина от **Тонгоузѣнїи** (Сучава, 1469 *BD* I, 134).
ФОРМИ: *род.* **Тонгоузѣнїи** (1469 *BD* I, 134).
***ТОНЧЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... лиєщи... и тончєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *знах.* **тончєщи** (1448 *Cost.* II, 324).
! ТОНЪ *див.* ***ТЄНЪ.**
***ТООАДЄРЪ** *див.* **ТОАДЄРЪ.**
! ТОПЄРЬ *див.* **ТЕПЕРЪ.**
***ТОПИЛИЩЄ** *с.* (1) затоплене місце, місце водопою диких тварин: И мы... казали єсмо светком присѧгноути, они обвєли от Березоє к Бєрєжкам к мостоу... и к каменной печи и топилищам, аж к Ментортовоу оуглоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).
ФОРМИ: *дав. мн.* **топилищам** (1478 *AS* III, 17).
Див. ще ***ТОПЫЛЬ.**
ТОПЛИЦА[1] *ж.* (8) гаряче мінеральне джерело: Тѣм мы... дали єсми ємоу... село на имѣ Беркишещїи на Молдавѣ, и одна топлица, и млин на топлици (Сучава, 1473 *BD* I, 183); А хотар тои третои вышеписаннои части от Бъєщеци, али єдно оу село, почєнши от бєрег Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави от столпь та чєрєс тотоу топлицоу на дроугїи столпь, та чєрєс малоую топлицоу ... прости оу Прокопов сад (Сучава, 1499 *BD* II, 136).
ФОРМИ: *наз. одн.* **топлица** 1 (1499 *BD* II, 136); *зам. знах.* дали єсми... одна **топлица** 1 (1473 *BD* I, 183); *род. одн.* **топлици** (1473 *BD* I, 184); *знах. одн.* **топлицоу** (1499 *BD* II, 135, 136); *місц. одн.* **на топлици** (1473 *BD* I, 183).
***ТОПЛИЦА**[2] *ж.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ сиwомъ... прода(л) єдноу боукатоу землю... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (!)... и пони(ж) сакалышєщє(м) о(т) топлици (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); є⟨с⟩ми дали... млинъ оу топлицю и хотаръ о(т) оусти каковѣ, що поу(т) з лѣса исходи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *род. одн.* **топлици** (1452 *Cost.* II, 410); *знах. одн. зам. місц.* є⟨с⟩ми дали... млинъ оу **топлицю** (1453 *Cost.* II, 445).
Див. ще ***СТОУДЄНАЯ ТОПЛИЦЯ.**
! ТОПО ДѢЛѦ ⟨ТОГО ДѢЛА⟩ *див.* **ТОГО ДѢЛѦ.**
***ТОПОЛИИ** *прикм.* (2) ◇ тополни долъ (2) (*назва місцевості у Молдавському князівстві):* и тѣмъ сєло(м) о(т) милѣтина тако(ж) да є(ст) съ въсѣми старыми хотари о(т) тополна долу, варє колко оузмогу(т) оуживати тота сєла досы(т) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **тополна** (1445 *Cost.* II, 212).
***ТОПОЛИЦЯ** *ж.* (3) (*назва потоку у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми на то варє колко сє(л) прислоухаютъ къ нашємоу монастирю, на имѣ... тимишещи... и на тополици гдє былъ ⟨б⟩арбъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); и єщє єсми потвердили монастирю нѣєм(у)... сєла... на имѣ тєлєбѣчинци... и на тополицѣ жемєрєщїи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на тополици** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **на тополицѣ** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **! тополцѣ** 1 (1455 *Cost.* II, 525).
***ТОПОЛНЕ** *с.* (1) (*назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Ґгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тополного** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ТОПОЛНИЧАНЄ *мн.* (2) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Тополниця *у Перемишльській землі):* и то и ѣщи вызнали ажє вѣдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздають тополничаиомъ занєжє тополничанє имѣють с уладкою граннцю (Погоничі, 1422 *P* 98).
ФОРМИ: *наз.* **тополничанє** (1422 *P* 98); *дав.* **тополичаиомъ** (1422 *P* 98).
! ТОПОЛЦѢ ⟨ТОПОЛИЦѢ⟩ *див.* ***ТОПОЛИЦЯ.**
***ТОПОЛЬ** *ч.* (3) тополя: а хотаръ... є(ст)... на стлъпъ... а о(т) толѣ на два тополѧ роубєжїє (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А хотар тои боукати земли ис верха... от єдин топол знаменан... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).
ФОРМИ: *род. одн.* **топол** (1493 *BD* II, 3); *знах. одн.* **топо(л)** (1490 *ДГСХМ*); *знах. дв.* **тополѧ** (1446 *ПГСПМР*).
Див. ще ***ТОПОЛЯ.**
***ТОПОЛЯ** *ж.* (8) тополя: а хотар тому селу от одиноu сторонъ сочава от верха сочавы простѣ... на тополю (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); А хотар томоу селоу... почєнши от Винни от тополи та на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 15).
ФОРМИ: *род. одн.* **тополи** (1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 211; 1488 *BD* I, 348; 1493 *BD* II, 15); *знах. одн.* **тополю** (1393 *Cost.* I, 13; 1493 *BD* II, 15); *ор. одн.* **тополєю** (1446 *ПГСПМР*); *знах. мн.* **тополи** (1458 *Mih. Doc.* 122).
Див. ще ***ТОПОЛЬ.**
***ТОПОРЄЩИ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои боукати земли ис верха от старих Топо⟨рещ⟩ почєнши... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).
ФОРМИ: *род.* **Топорещ, Топо⟨рєщ⟩** (1493 *BD* II, 3).
***ТОПОРИЩО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі):* я... дала есми єму... име⟨не⟩... на имѧ Любчо... с приселки... почонши посерєд Мухотолок рєкою Лютицєю... а по Топорищо (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Топорищо** (1488 *AS* I, 242).
ТОПОРОВСКЫИ *прикм.* (1): Мы панове господарѣ нашего илїи воеводы на имѧ пан вилча о(т) липникы... пань стецко жоуржевичь топоровскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воевода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучинн(л)... мы такоже... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **топоровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
Пор. **ТОПОРОВЦИ.**
ТОПОРОВЦИ, ТОПОРОВЦЄ *мн.* (3) (*назва села на Буковині)* Топорівці: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ на имѧ болодовци и вышнѧа (!) чернавъка противъ топоровци (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); тѣм ми... дали и потвердили єсми ємоу... половиноу сє(л), що о(т) топоровцє (Сучава, 1464 *Cost. S.* 59).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) (против) **топоровци** 2 (1412 *DIR«A»* 440; 1464 *Cost. S.* 59); о(т) **топоровцє** 1 (1464 *Cost. S.* 59).

***ТОПОРЪ**[1] *ч.* (2) назва феодальної повинності селян (1): Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а две ведре...а три копы грошей, а топор (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

с т о п о р о м ъ ⟨х о д и т и⟩ (1) виконувати обов'язок лісоруба: Къ Житомироу село Котє(л)нѦ а в томъ сєлє новые люди... а которые волю выседели тые подымъщиноу дають с топоромъ и(з) косою ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* топор (1493 *АЛРГ* 56); *ор. одн.* **топоромъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ТОПОРЪ**[2] *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... наши слоуги Онє и брат єго Костє... оуноукове Іоанъша Топора... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Топора** (1493 *BD* II, 3).

! ТОПРИСѦЧЬ ⟨ОТПРИСАЧЬ⟩ (1): мы сказоуємь є(ст)ли и(ж) оу сваре рани(л) сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущено єсть(ли) же кроме свады боуде(т) ранєнъ тогды петръ имаєть топрисѦчь (!) свои раны (XV ст. *BC* 19 зв.).

Див. ***ОТПРИСѦЧЬ.**

***ТОПТАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (кого, що) топтати (1): Kak źe i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. (що) заперечувати, анулювати (1): тако(ж) ни одноу привилїа що ⟨пр⟩едни оучинили на ты(х) сє(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи, зану(ж) топтаємъ с симъ ли(ст)мъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* топтаємъ (1456 *Cost.* II, 577); *перф. 3 ос. мн.* **toptali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПОТОПТАТИ.**

***ТОПЫЛЬ** *ч.* (1) ◇ т о п ы л ь з в е р и н ъ н ы и (1) місце водопою тварин: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву свинюскую не ездили и не пустошили лововъ, и в топылехъ зверинъныхъ по волнину стад и черед ие поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *місц. мн.* **в топылехъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ТОПИЛИЩЄ.**

ТОРА *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвердили монастироу... ⟨татарове⟩... и циганє, на имѣ татаро(м)... коша и(с) чєлѣдъю си, тора и(с) чєлѣдъю (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тора** (1462 *Cost. D.* 11).

***ТОРАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* как же тот Єго Милости боѦрин Роман о тыи пѣнѦзи мѦл со мною право пѣред намѣстникомъ кнѦзѦ Михайла... Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Тораиомъ** (1492 *AS* III, 23).

! ТОРАСНИЦ ⟨ТАРАСНИЦ⟩ *див.* ***ТАРАСНИЦЯ.**

ТОРГОВАТИ, ТОРГУВАТИ *дієсл. недок.* (13) (чим і без додатка) торгувати: а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѦ чєрєз бєрестиє до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2); И мѣщане... мовили, ижбы имъ то волно здавна тые малые кожи купити, и тымъ торговали (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); А також коупцем от зємлѦх прєрєченаго кролѣ єго милости... да єст им слободно и доброволно и отворено ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *інф.* **торговати** 5 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 424); **торгувати** ! (1408 *Cost.* II, 631); *суп.* **торговатъ** 2 (1341 *P* 2); **търговатъ** 1 (1341 *P* 2); *перф. 3 ос. мн.* **торговали** (1495 *АЛМ* 88); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы торговали** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **абы... торговали** 1 (1499 *BD* II, 424).

***ТОРГОВАТИ СѢ** *див.* **ТОРГОВАТИ СѦ.**

ТОРГОВАТИ СѦ, ТРЪГОВАТЇ СѦ *дієсл. недок.* (4) (з ким) торгувати (3): алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т), с ки(м) иму(т) торговати сѦ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); алє платно и бобов да продаютъ локтєм, а соукна съ вигом да продаютъ с ким имоут торговати сѦ (Сучава, 1458 *BD* II, 261);

(з ким за що) скласти угоду про купівлю-продаж (чого) (1): мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже прїидошѦ прѦд нами... слоуги наши... пан Тъбоуч от Кобылех и брат єго Пожарь... и торговали сѣ съ господство ми за єдно село (Сучава, 1472 *BD* I, 169).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **торговали сѣ** (1472 *BD* I, 169); *майб. 3 ос. мн.* **иму(т) (имоут) торговати сѦ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 261): **иму(т) тръгова(тї) сѦ** 1 (1452 *Cost.* II, 759).

***ТОРГОВЄСКЫИ** *див.* ***ТОРГОВСКЫИ**[2].

ТОРГОВЄЦЬ *ч.* (7) торговець, купець: а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѦ чєрєз бєрєстиє до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2); а и ѣщє што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а тако(ж) да сѦ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(н) (!) тръговлю, оу и(х) зємлю, за длъгъ, ни и(х) тръговцє(м), оу нашєи земли, хотѦ размирїє боу(дє)тъ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **торговєць** (1341 *P* 2); *дав. мн.* **торговцємъ** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1435 *Cost.* II, 676, 678); **тръговъцємъ, тръговцє(м)** 2 (1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 709); **! тръговцє(н)** 1 (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ТОРГОВЧѦНИНЪ.**

***ТОРГОВИЦКОЄ СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Торговиця: мы... даєм и дали єсмо... слоузє Олфероу... оу луцкомъ повѣтє торговицкоє сєло (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **торговицкоє сєло** (1446 *AS* I, 42).

***ТОРГОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села в Галицькій землі)* Торговиця: а тому свѣдци па(н) Ѧнъ количь... панъ иванъ дрочичь ис торговицѣ (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *род. одн.* **торговицѣ** (1404 *P* 68).

ТОРГОВЛѦ, ТОРГОВЛѢ, ТОРГУВЛѦ *ж.* (40) **1.** *(угода про купівлю-продаж)* торгівля (3): а што можє причинити болшє межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѦ исталасѦ (Львів, 1370 *P* 18); бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѦ торгувлѦ межи добрыми людми (Перемишль, 1378 *P* 25); частокро(т) пригожалосѦ иже соуседи того дѣдичьство (!) проданого а границю с тымъ имєнїємъ имели а тє(ж) прото и (!) торговли былї (XV ст. *СЯ* 42).

2. товар, крам (36): и доконали єсмы съ ними штобы ходили, у нашои земли и съ своими торговлѦми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и па(к) бы имъ доброво(л)но и слобо(д)но и засѣ поихати съ оусими своими трьговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); ХотѦчи с клопотомь конець оучини(т) оуставлѦємь коли(ж) которыи мещанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а котоpомоу земленїноу бє(з) запїсѫ повери(т)... тогды имеєть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *BC* 18 зв.); потврѣдили им старїи закон како ни єдин чловѣкь... они абы нє платили малоє мыто тамо оу БрълаДѣ, ни от єдиной тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

т р ъ г о в л и д р у б н ы и (1) роздрібний товар, роздрібний крам: ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)-ю(т), ажє нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамаре, ка(к) продали при нашє(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *наз. одн.* торговлѧ, торговлѣ 3 (1370 *P* 18; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); торгувлѧ 1 (1378 *P* 25); *род. одн.* тръговли, тръ⟨го⟩вли 3 (1448 *Cost.* II, 324; 1458 *DIR«A»* 512; 1495 *BD* II, 64); торговли 1 (1463 *BD* II, 295); *знах. одн.* торговлю 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 261); тръговлю 2 (1437 *Cost.* II, 709; 1452 *Cost.* II, 759); *зам. род.* о(т) торговлю 1 (1448 *Cost.* II, 741); *зам. ор.* съ торго⟨вл⟩ю 1 (1449 *Cost.* II, 743); *ор. одн.* торговлєю 8 (1435 *Cost.* II, 676; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 261, 262; 1475 *BD* II, 329); тръговлєю 3 (1452 *Cost.* II, 759); *наз. мн.* торговли 1 (XV ст. *СЯ* 42); *зам. род.* о(т) уси торговли 1 (1455 *Cost.* II, 772); *знах. мн.* торговли 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 18 зв.); тръговли 1 (1435 *Cost.* II, 695); торговлѣ 1 (1439 *Cost.* II, 59); тръговлѣ 1 (1453 *ПГОВ*); *ор. мн.* торговлѧми, торговлѣми 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1447 *Cost.* II, 732; 1463 *BD* II, 295); тръговлѣми, трьговлѧми 3 (1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП*).

***ТОРГОВСКИИ** *див.* ***ТОРГОВСКЫИ¹.**

***ТОРГОВСКЫИ¹** *прикм.* (7) *(пов'язаний з торгівлею)* торговий, торговельний (4): а єшчє єсми дали ливовчаном, абы дєржали соби один домь торговским обычаємь оу сочавѣ алє оу томь домоу абы корчмы нє держали, ани ятки, ани бровара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Толко за свадоу *торговскою* и за татбоу, що сѣ застанет лицєм оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои (!) тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

дворници тєрговски (1), дворници торговскои (1) *див.* **ДВОРНИКЪ;** рѧдца тръговскыи (1) *див.* **РАДЦА¹.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* торговским 1 (1456 *Cost.* II, 791); торговскым 1 (1460 *BD* II, 276); *ор. одн. ж. зам. знах.* торговскою (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); *наз. мн. ч.* тєрго(в)ск(и) 1 (1479 *DC* 140); ! торговскои 1 (1481 *BD* I, 257); *род. мн. зам. наз.* рѧ(д)ци тръговскы(х) (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще ***ТОРГОВЫИ.**

***ТОРГОВСКЫИ²** *прикм.* (4) міський, городянський (2): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми ємоу... село, на имѣ панчєци... и мѣсто млиноу на раковѣ, гдє иметъ любити, оу тръговско(м) хотарѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слободно... сино коситн, оу торговскою цариноу сочавскоє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461);

торговєскыє людїє (1) городяни, міщани: а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но... жито сїати... яко(ж) торговєскы(х) людїє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); тръговскыи чєловѣкъ (1) городянин, міщанин: а па(к) ли имє(т) (!) мистичи о(т) немца тѣгати или оуспомѣноути за то(т) хота⟨р⟩ боу(д) кто о(т) тръговского члка (!), то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто роубли срєбра (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* тръговского (1455 *Cost.* II, 526); *місц. одн. ч.* оу тръговско(м) (1448 *Cost.* II, 359); *знах. одн. ж.* торговскою (1453 *Cost.* II, 461); *род. мн. зам. наз.* торговєскы(х) людїє (1453 *Cost.* II, 461).

***ТОРГОВЧАНИНЪ** *ч.* (1) торговець: Стєфанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ... варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, щобы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова развѣ (*в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.*) коли познаєтъ... длъжника лнцємъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692).

ФОРМИ: *знах. мн.* торговчаны (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **ТОРГОВЄЦЬ.**

***ТОРГОВЫИ** *прикм.* (2) *(пов'язаний з торгівлею)* торговий, базарний: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную и клѣтку торговую (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) (XV ст. *BC* 31 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* торговую, торговоую (бл. 1350 *P* 8; XV ст. *BC* 31 зв.).

Див. ще ***ТОРГОВСКЫИ¹.**

ТОРГУВАТИ *див.* **ТОРГОВАТИ.**

ТОРГУВЛѦ *див.* **ТОРГОВЛѦ.**

***ТОРГЪ¹** *див.* **ТРЪГЪ¹.**

***ТОРГЪ²** *див.* **ТРЪГЪ².**

***ТОРГЬ** *див.* **ТРЪГЪ².**

! TORZOWI ⟨TORHOWI⟩ *див.* **ТРЪГЪ¹.**

ТОРКА *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу... оуси татаровє... на имѣ татаро(м)... чюрлика и съ чєлѣдъю си, торка, си(н) кряков (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* торка (1462 *Cost. D.* 11).

***ТОРМИТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли... сєла на имѣ боучюмѣни... а дроугоє пониже то(р)митєщи, гдє є(ст) микоула жоудє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386).

ФОРМИ: *род.* тормитєщи (1434 *Cost.* I, 386).

***ТОРОКАН** *ж.* (2) *(назва річки у Вітебській землі):* Ино тыми разы... за тоую сто коп грошєи широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинскии, а по Торокан (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* Торокан (1492 *AS* III, 23); *ор. одн.* Торокаию (1492 *AS* III, 23).

ТОРОКАНОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тараканів: А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Тороканов оу луцком поветє (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* Тороканов (1488 *AS* I, 88).

ТОРТОРЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ ... ръидъчєщїи и торторещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и вєрноул тоти вышєписанних пинѣзи свѧтомоу монастирю от Бистрицоу пон⟨є⟩жє тоє сєло Тортореци а ми єсми оузѧли къ нашємоу хотароу от Камєнню (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *наз.* тортореціи 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* Торторєщь 1 (1475 *BD* I, 206); то(р)торєщи 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); *знах.* Торторєщи (1462 *Cost. D.* 10; 1475 *BD* I, 206).

***ТОРУНЬ** *ч.* (3) *(назва міста у Польщі, пор.* Toruń*)* Торунь: а коли которыи торговєць поидєть торговатъ из торунѧ чєрєз бєрєстиє до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *род. одн.* торунѧ (1341 *P* 2); *знах. одн.* торунь (1341 *P* 2).

! ТОРЫИ ⟨**НЄКОТОРЫИ**⟩ (1): а бѫдє(т) ли виноваты(и) позва(н) пєрвы(и) дроу(г)и трєти(и) на ро(к) а нє станєть тогды сказоуємы то(т) которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) рєчи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 18).

Див. **НЄКОТОРЫИ.**

ТОТ *див.* **ТОТЪ.**

ТОТА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу... монастироу... циганє на имѣ: Микоула съ чєлѣдєю... и Тота и сынь єго Цицоул (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* Тота (1487 *BD* I, 310).

ТОТН *див.* **ТОТЪ.**

ТОТИ *див.* **ТОТЪ.**

ТОТИН *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсмн и потвръдили томоу свѧтомоу монастироу... циганє на имѣ Лука... и Калинча сынь Тотин (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тотин** (1487 *BD* I, 312).
Пор. **ТОТА.**
***ТОТОЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши... о(т) тотоєщи на краи доубровѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).
ФОРМИ: *род.* **тотоєщи** (1414 *Cost.* I, 111); *ор.* **тотоєщи** (1414 *Cost.* I, 111).
! ТОТОМА *див.* **ТОМА.**
***ТОТОТЪ** *див.* **ТОТЪ.**
! ТОТРЄБНА *див.* **ПОТРЄБНО.**
ТОТРОУШСКИИ *прикм.* (1): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже прїидошѣ прѣ(д) нами... па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панєю своєю... и продали... свою... о(т)нииноу... на имѣ сєлоу моунтє оу тотроу(ш)скои волости (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу тотроу(ш)скои** (1466 *DIR«A»* 519).
Пор. ***ТОТРОУШЪ¹.**
***ТОТРОУШЪ¹** *ч.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві):* Стєфанъ воєвода... пишемъ сѫдцемъ о(т) баковѣ и о(т) тотруша (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); А коли имоут ⟨сѧ⟩ воротити, от каждого тєрха оу Тотроуши по в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).
ФОРМИ: *род. одн.* **тотруша** (1435 *Cost.* II, 677); *місц. одн.* **оу Тотроуши** (1460 *BD* II, 274).

ТОТРОУШЪ² *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а коли сѧ имуть воротити, отъ каждого тєрху, на тотруши, по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу от нас... єдна селища оу томже хотари на Тотроуш на имѣ гдє бил Оана (Сучава, 1488 *BD* I, 345).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на (оу) **тотроушъ** (1434 *Cost.* II, 669); *род. одн. зам. місц.* на (у) **тотроуша** (1408 *Cost.* II, 631; 1448 *Cost.* II, 355); *місц. одн.* **на тотруши** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789); **иа (оу) тотру(ш), Тотроуш** 3 (1443 *Cost.* II, 155; 1456 *Cost.* II, 789; 1488 *BD* I, 345).
ТОТЪ, ТОТЬ, ТОТ, ТЪТЪ, ТОТИ, ТОТЫ, ТОИ, ТЪИ, ТЫИ, ТОТН *займ.* (7287) **1.** *(вказівний)* той, цей (3922): у того гостынца кгрунтъ Тєрєменский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); исталосѧ при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.*) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжиткове што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *P* 18); Chotiab pak ty chotiel peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови, со всимъ с тымъ, што ку *тому* селу прислушаеть (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); и поставили єсми обро(к) нашеи бо(л)ници о(т) нашего стаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми по божїеи воли тотоу бо(л)ницю сами смо оутвръдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); Што писалъ еси до насъ, што тамъ держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ, а далъ былъ землю тую ещо небощикъ князь Семенъ (Краків, 1487 *РИБ* 434); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II № 3);
(у сполуч. з іменником із часовим значенням) даний, цей (30): а до спсова днє аже нє выкупить єго на *тотъ* рокъ имѣеть держати то сєло опѧтъ (так.— *Прим. вид.*) до другого року (Львів, 1386 *P* 31); а пса(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу тыи жо днь по оуспєньи стѣи бци (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а мы на *тотъ* дє(н) и на тоє оудрєчєноє мистцє имаємь поставити сѧ прє(д) єго мл(с)тию (Сучава, 1455 *Cost.* II, 774); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в *тых* его трех годех, мает он то записати (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);
того часоу (2), до того часу (5), k tomu czasu (1), оу (в) том часоу (5), на тот (той, тъи) час (8), оу (в) тот (ты и) час (24), оу (в) ты и (ты) часы (4), тыми часы (7), тым часом (1), до тыхъ часовъ (3) *див.* **ЧАСЪ.**
2. *(співвідносне слово в головному реченні)* той, цей (694) *(у постпозиції)* (498): а коли будєть по миру кто нє оусхочєть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *P* 6); а кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота выны а гривну золота послухомъ (Львів, 1386 *P* 16); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ... а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла держати вѣчно (Житомир, 1433 *P* 127); а хто бы с того дѣлоу выстоупил або роушил, *тотъ* имаєть виноу заплатити г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рю вєликомоу королю (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); то потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу... зъ землями пашными... и тимъ озеромъ, што подъ Те⟨ре⟩бенемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); а по наши(м) животи, кто буде(т) г(с)п(д)ръ нашеи земли, а то(т) аби и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);
(у препозиції) (196): тому всє *(то)* што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чиним(и) знакомито... иже.. даємъ и дали єсмо тому... пану андрѣю... село михлинъ у луцкомъ повѣте... со всимъ с *тымъ* што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *P* 118—119); абы тоє што к ва(м) писали бєзо лсти писали (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); продал єсми отчину свою и дединоу на имѧ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворищо... и со всим с тым, што к тому дворищу слушит (Острог, 1464 *AS* I, 57); А пак тоти дви привилии, що их дала Мърєиа, дочка Лазора... а аз господство ми єщє єсмъ их дал обидви оу роуки молебникоу нашємоу кир Паисїє єгоумєноу (Сучава, 1488 *BD* I, 348); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно... ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями... и со всимъ зъ тымъ, што здавна... прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* 58).
3. *(анафоричний, у знач. іменника с.)* то, це (2357): а на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); мы великиї кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи кому жь будєть того потрєбно... иже дали єсмо... лєнькови зарубичю таѧ сєла (Житомир, 1433 *P* 126); а к тому собе причинити может (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Воленъ онъ то отдати, и продати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59);
над то надо всє (1), над томъ над оусѣмъ (1) до цього всього: а над томъ на оусѣмъ, мы ...хрєстъ (sic. — *Прим. вид.*) цєлоуємъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а єщє надъ то надо всє...пєчать нашю казали єсмо привѣсити (Луцьк, 1452 *P* 161).
◇ богъ с того света взялъ (1), богъ с того света собралъ (1), боже заховаи того (1) *див.* **БОГЪ¹**; болшє того (6), болшє от того (1) *див.* **БОЛШЄ**; зходитн зъ того свѣта (1) *див.* ***ЗХОДИТИ**; пєрвєи того (4) *див.* **ПЕРВЕЙ²**; пєрво того (2) *див.* **ПЄРВО** 3; зъ свѣта того изити (1) *див.* ***СВѢТЪ**; стати на томъ (1) *див.* **СТАТИ¹**; до того (2) *див.* **ДО¹**; зъ свѣта того изити (1), с того свѣта съити (2) *див.* ***СВѢТЪ**; то єсть (11) *див.* **БЫТИ¹** I; в тои мѣрє (1), подъ тою мєрою (1) *див.* **МѢРА**; к тому (24) *див.* **КЪ¹**; по тому (42) *див.* **ПО¹**; оу томъ (43) *див.* **ОУ**; тыми разы (33) *див.* ***РАЗЪ¹**; под тыми словы (2) *див.* **СЛОВО**; пєрєдъ тымъ (19) *див.* **ПЄРЕДЪ**; предъ тымъ

(3) див. ПРЄДЪ[1]; тымъ обычаємъ (15) див. ОБЫЧАИ 2; тымъ способомъ (1) див. *СПОСОБЪ; тымъ оурѦдомъ (1) див. *ОУРѦДЪ; до тыхъ мѣстъ (3), от тыхъ мѣстъ (3) див. МѢСТО[1].

ФОРМИ: наз. одн. ч. тотъ, тоть, тот, тътъ, toth, то(т) 724 (1352 Р 6; 1370 Р 18; 1388 ZPL 104; 1401 АкВАК III, 2; 1415 Cost. I, 116; 1432 Cost. I, 343; 1443—1446 Р 147; 1478 АрхЮЗР 1/IV, 8; XV ст. ВС 19 зв.; 1500 Cost. S. 234 і т. ін.); тои 17 (1392—1393 РФВ 170; 1408 АкЮЗР I, 6; 1414 DIR«A» 441; 1430 ГВКЛ 8; 1445 Cost. II, 226; 1466 AS I, 60; 1471 DIR«A» 527; 1479 BD I, 221; 1495 ВМБС і т. ін.); тоти... наш слуга 7 (1443 Cost. II, 155; 1459 Cost. S. 21; 1479 BD I, 226; 1491 Cost. D. 36; BD I, 445; 1495 BD II, 39, 84); тоты... слоуга нашъ 4 (1434 Cost. I, 398; 1436 ВАМ 33; 1452 Cost. II, 425; 1456 Cost. II, 568); тъи, тъ(и) 3 (1392—1393 РФВ 170; XV ст. ВС 21 зв.; 1400 Cost. I, 26); тыи 1 (1411 Mih. Alb.); род. одн. ч., с. того, то(г), thoho, toho, тго 655 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2; 1349 Р 4; 1375 Р 20; 1394 Р 54; 1407 АрхЮЗР 8/I, 3; 1435 Cost. II, 682; 1455 Cost. II, 525; 1460 Cost. S. 40; 1479 BD II, 351; бл. 1500 ПИ № 2 і т. ін.); коли жє ! то потребизна боудет 1 (1467 BD I, 122); зам. наз. ч. то(г) истинни слуга 1 (1438 Cost. II, 26); дав. одн. ч., с. томоу, том(оу), то(м)оу, то(моу), tomu, том⟨оу⟩, том⟨у⟩ 997 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1349 Р 3; 1370 Р 18; 1401 АкВАК III, 2; 1421 Cost. I, 142; 1440 Р 142; 1453 DIR«A» 503; 1471 АрхЮЗР 8/III, 627; 1487 BD I, 291; 1493 АЛРГ 56; 1500 Cost. S. 231 і т. ін.); ! тотоу 1 (1439 Cost. II, 62); ! т кому 1 (1349 Р 3); знах. одн. ч. тотъ, тоть, тътъ, тото, тот, то(т), thot 150 (1352 Р 5; 1378 Р 26; 1388 Р 37; 1411 Р 77; 1434 Cost. I, 391; 1447 ЛКВВ; 1470 AS I, 65; 1490 BD I, 394; XV ст. ВС 23 зв.; 1499 BD II, 450 і т. ін.); того, то(го), то(г), т⟨ого⟩ 65 (1388 ZPL 108; 1435 Cost. II, 682; 1449 Cost. II, 743; 1450 ЗНТШ XI, 7; 1458 BD II, 262; 1479 BD II, 351; 1484 ЯМ; 1495 АЛМ 83; XV ст. ВС 19; 1500 Cost. S. 231 і т. ін.); тои 13 (1369 ПСЧК; 1388 Р 40; 1401 АкВАК III, 2; Р 65; 1409 Р 74; 1418 Р 88; 1456 DIR«A» 511; 1473 АрхЮЗР 8/IV, 102; XV ст. АрхЮЗР 8/IV, 193; 1475 AS I, 71 і т. ін.); тын 4 (1352 Р 5; 1411 Mih. Alb.; 1424 ДГВВ; 1473 АрхЮЗР 8/IV, 102); тъи, тъ(и) 2 (1400 Cost. I, 26; 1479 BD II, 351); ть 1 (1462 BD II, 292); тото(тъ) 1 (1404 Р 68); а мнѣ дали в то час осмотр(ѣ)ли 1 (XV ст. ВОРСР 179); на ! ть запис 1 (1462 BD II, 292); ор. одн. ч., с. тымъ, тымь, тым, ты(м), tym, thym 182 (1369 ПСЧК; 1386 АрхЮЗР 8/I, 1; 1393 Р 51; 1411 Р 79; 1433 ЗНТШ LXXVI, 140; 1448 Cost. II, 734; 1457 Р 165; 1465 АкВАК III, 4; 1500 АЛМ вип. 2, 58 і т. ін.); тимъ, тим, ти(м), thim 11 (1395 GL 166; 1434 Cost. II, 663, 666; 1436 Cost. II, 702; 1439 Cost. II, 714; 1445 Р 150; 1456 ГПХМ; 1491 BD I, 473; 1497 РИБ 684 і т. ін.); тѣмъ, тѣмь 7 (1415 Cost. I, 121, 122; 1418 Р 89; 1443 Cost. II, 131; 1458 ОЖДМ); тєм, тє(м) 2 (1481 ГПМ; 1500 SD 7); тътымъ 1 (1400 Р 60); !томъ, thom 2 (1407 АрхЮЗР 8/1, 4; 1445 Cost. II, 726); місц. одн. ч., с. при (на, о, оу, в) томъ, томь, том, то(м), tomo, thom 542 (1352 Р 6; 1388 ZPL 108; 1401 АкВАК III, 2; 1412 Р 81; 1437 AS I, 34; 1447 АрхЮЗР 8/IV, 11; 1463 AS I, 56; бл. 1471 ЛКЗ 90 зв.; 1488 BD I, 347; 1500 ДПЖН і т. ін.); на (при) тоумъ, тоумь, тоу(м) 6 (1436 Cost. II, 702; 1458 ПГСММЦ; 1463 BD I, 73, 74); przi thim ! (1407 АрхЮЗР 8/I, 4); u tomu 1 (1465 GL 176); о тымъ 1 (1410 АкВАК XI, 5); pry tem 1 (1395 GL 166); ! обѦзоуєм сѦ оу то господарю 1 (1462 BD II, 282); ск. н. при т 1 (1496 АЛРГ 69); наз. одн. с. тоє, тое 320 (1388 Р 39; 1411 Р 79; 1415 Cost. I, 116; 1420 Cost. I, 135; 1434 Cost. I, 365; 1448 Cost. II, 324; 1456 ГПХМ; 1472 DIR«A» 522; 1488 BD I, 356; 1500 Cost. S. 230 і т. ін.); то 242 (1370 Р 18; 1386 Р 31; 1400 Cost. I, 27; 1419 DIR«A» 444; 1430 Р 116; 1433 ЗНТШ LXXVI, 139; 1448 Cost. II, 300; 1471 АрхЮЗР 8/III, 627; 1489 BD I, 374; 1500 SD 7 і т. ін.); тото 3 (1388 SL 678; 1418 Cost. I, 127; 1456 Cost. II, 789); тоа 1 (1441 DBAc 35); ! та 1 (1456 DIR«A» 511); знах. одн. с. то, tho 826 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1349 Р 4; 1375 Р 20; 1393 Cost. I, 13; 1410 АкВАК XI, 5; 1436 DIR«A» 469; 1456 Mih. 213; 1472 АрхЮЗР 8/III, 2; 1484 ЯМ; 1500 Cost. S. 234 і т. ін.); тоє, тое 462 (1386 Р 30; 1410 АкВАК XI, 2; 1435 або 1436 Cost. I, 494; 1445 ЗНТШ CXV, 19; 1462 BD I, 52; 1480 BD I, 238; 1491 АрхЮЗР 8/IV, 158; 1499 АСД VI, 3; XV ст. ВС 12; 1500 RA 260 і т. ін.); тото 13 (1411 DIR«A» 439; 1418 Cost. I, 127; 1424 Р 99; 1434 Cost. II, 675; Р 130; 1456 Cost. II, 790; 1458 DIR«A» 513; 1460 BD II, 274; 1466 BD I, 114; 1488 BD I, 342 і т. ін.); тъ, ть, т 5 (1388 SL 678; 1395 Cost. II, 610; 1400 Р 61; 1434 Р 131; 1439 Mih. 206); на того сєло 2 (1483 Cost. D. 30; 1488 ДГСВМЩ); тоє половина от Торторещи 9 (1449 Cost. II, 379; 1475 BD I, 206; 1487 BD I, 297, 308; 1488 BD I, 325; 1490 RA 255; 1491 BD I, 473); наз. одн. ж. тая, таѧ, таа, taja 45 (1388 ZPL 107; 1443 Cost. II, 132; 1458 Р 167; 1459 АрхЮЗР 8/IV, 18; бл. 1471 ЛКЗ 93 зв.; 1484 ЯМ; 1489 РИБ 433; 1494 РИБ 560; 1498 АЛМ 163; 1499 ВФ і т. ін.); тота 19 (1418 Cost. I, 126; 1433 Cost. I, 350; 1443 Cost. II, 132; 1464 DIR«A» 517; 1475 BD I, 203; 1480 BD I, 244; 1490 BD I, 420; 1492 BD I, 506; 1497 BD II, 119; 1499 BD II, 155 і т. ін.); та 3 (1378 Р 26; 1404 Р 70; 1440 АрхЮЗР 1/VI, 5); зам. наз. ч. тота истинныи слоуга 1 (1472 Cost. D. 26); зам. наз. с. тота привилїє ! (1490 BD I, 434); зам. знах. с. а тота привилїє они загоубили 1 (1493 Cost. S. 175); род. одн. ж. тоє, тое, toje 61 (1388 ZPL 108; 1401 АкВАК III, 2; 1440 АрхЮЗР 1/IV, 5; бл. 1458 Р 168; 1465 GL 176; бл. 1471 ЛКЗ 93 зв.; 1478 AS I, 76; 1482—1491 АрхЮЗР 7/II, 9; 1494 РИБ 560; 1500 ДПЖН і т. ін.); тои, toj 57 (1401 Р 66; 1407 Р 72; 1408 Cost. I, 61; 1421 Cost. I, 143; 1439 Cost. II, 31; 1462 BD II, 283; 1488 ДГСПМ; 1492 Cost. S. 162; 1497 BD II, 99; 1499 BD II, 419 і т. ін.); тоѣ 9 (1375 Р 20; 1377 Р 24; 1386—1418 Р 35; 1388 Р 43; 1400 Cost. II, 619; 1409 Р 74; 1434 Р 131; 1436 Cost. II, 706); тоеи, toiei, toiey 7 (1430 ГВКЛ 7, 8; 1467 СП № 13; 1478 АрхЮЗР 1/IV, 8; 1500 ДПЖН); ! тоѪ 2 (1415 Cost. I, 121; 1462 BD I, 70); ! ты 1 (1498 АЛМ 163); дав. одн. ж. тои, то(и) 122 (1377 Р 24; 1408 Cost. I, 61; 1429 Р 113; 1438 DBAc 27; 1440 АрхЮЗР 1/VI, 5; 1453 Cost. II, 445; 1479 BD I, 228; 1483 Cost. S. 122; 1487 BD I, 304; 1500 АСД II, № 3 і т. ін.); ! то жєнє боудѣ(т) лї єє волѦ 1 (XV ст. СЯ 40 зв.); знах. одн. ж. тую, тоую, tuiu, то(у)ю 101 (1352 Р 7; 1388 ZPL 104; 1398 ДГПМ; 1408 АкЮЗР I, 6; 1430 Р 116; 1499 АЛМ 8; 1472 АрхЮЗР 8/III, 2; 1482—1491 АрхЮЗР 7/II, 11; XV ст. ВС 22 зв.; 1500 ДПЖН і т. ін.); тотоу, тоту, thothu 46 (1413 GL 48; 1432 Cost. I, 327; 1442 Cost. II, 88; 1453 Cost. II, 461; 1462 BD I, 55; 1471 DIR«A» 527; 1483 BD I, 275; 1491 BD I, 459; 1495 BD II, 55; 1499 BD II, 450 і т. ін.); ту, тоу, thu 15 (1370 Р 18; 1392 Cost. I, 7; 1401 Р 65; 1409 Р 74; 1413 GL 48; Р 83; 1421 Р 92; 1443—1452 AS I, 39; 1473 ЗНТШ V, 3; 1475 AS I, 71 і т. ін.); ! о(т), за тою могилоу 2 (1446 Cost. II, 270; 1488 BD I, 347); зам. род. мн. за тоую сто коп 4 (1492 AS I, 23; XV ст. АрхЮЗР 8/IV, 28; 1496 ВМКФС); ту сто копъ 1 (1421 Р 92); ор. одн. ж. тою, toiu 18 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1388 Р 37; 1413 Р 83; 1434 Cost. II, 666; 1447 Cost. II, 289; 1451 АкЮЗР II, 106; 1475 AS I, 70; 1496 BD II, 402, 405; 1500 ДПЖН і т. ін.); тои 2 (1425 Cost. I, 168); тоєю 1 (1459 Р 171); зам. род. одн. ж. от тою волости 2 (1414 Cost. I, 111; 1466 BD I, 95); зам. дав. одн. ж. к тою монастирю 1 (1460 Cost. S. 41); А хотар тою част села 1 (1472 BD I, 172); зам. род. одн. с. о(т) тою монастирскоє сєло 1 (1459 DIR«A» 514); зам. знах. ж. тою потоку 1 (1466 BD I, 113); місц. одн. ж. оу (в, о, при, на) тои, то(и) 32 (1352 Р 6; 1401 Р 66; 1408 АкЮЗР I, 6; 1418 Р 89; 1444 AS I, 40; 1448 Cost. II, 323; 1453 Cost. II, 454; 1471 DIR«A» 527; 1487 РИБ 434; XIV—XV ст. ОБРН 112; 1499 BD II, 449 і т. ін.); в тыи 2 (1443—1452 AS I, 39; 1492—1493 ПВФЧ); на тоуи 1 (1451 Cost. II, 403); ! в то 1 (1498 АЛМ 163; зам. місц. одн. с. оу тои прави 1 (1447 Cost. II, 732); зам. род. мн. въ той полторусту копъ 1 (1494 АЛМ 54);

наз. мн. **тыи, ты(и)** 17 (1437 *Cost.* I, 541; 1446 *Р* 154; 1459 *DIR«A»* 514; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *АМЛ;* 1490 *Пам.*; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ГОКІР*; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тоты** 12 (1425 *Cost.* I, 173; 1446 *Cost.* II, 251; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 409; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; *ПГСММЦ;* 1493 *BD* II, 22 і т. ін.); **тоти** 11 (1422 *ДГОБ; DIR* fig. 35; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1449 *Cost.* II, 391; 1458 *ПГСММЦ;* 1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); **тыє, тые, tyie** 7 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 92, 92 зв.; 1496 *АЛРГ* 71; *ПДВКА* 60; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **тии, тїи** 3 (1375 *Р* 20; 1499 *BD* II, 425); **тїє** 1 (1456 *ГПХМ*); **ти** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); ! **тот** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *наз. мн. ч.* **тоти** 29 (1413 *Р* 83; 1428 *Cost.* I, 201; 1443 *Cost.* II, 144; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *ПГСММЦ;* 1467 *Cost. S.* 68; 1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 434; 1495 *ВАМ* 70 і т. ін.); **тыи, ты(и), tyi** 23 (1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 283; 1465 *DIR«A»* 518; 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 431; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 14; 1498 *BD* II, 414 і т. ін.); **тоты** 23 (1415 *Cost.* I, 121; 1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1437 *Mih.* 302; 1439 *Cost.* II, 51; 1448 *Cost.* II, 323; 1467 *BD* II, 297; 1478 *BD* I, 218; 1485 *BD* II, 371; 1495 *BD* II, 248 і т. ін.); **тыє, tyje** 21 (1388 *ZPL* 108; 1389 *РЕА* I, 27; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1458 *Р* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 365; 1489 *АКВ*; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); **ти** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *ВС* 8 зв.; 1401 *Р* 66); **тии, тїи** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 610; 1419 *DIR«A»* 444); **ты** 3 (1431 *Cost.* I, 311; 1443 *Cost.* II, 128; 1457 *Cost.* II, 810); **тыѧ** 1 (1440 *DBAc* 32); **тотїє** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *наз. мн. ж.* **тыи, ты(и)** 8 (1404 *Р* 70; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *ВС* 18; *СЯ* 39 зв., 41, 42 зв.; 1498 *ГВКЛ* 22); **тоти** 7 (1470 *DIR«A»* 523; 1490 *DC* 147, 148); **тоты** 3 (1443 *Cost.* II, 126; 1448 *Cost.* II, 738; 1499 *BD* II, 166); **тые** 2 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1491 *AS* I, 97); **тїѧ** 1 (1490 *DC* 148); **thy** 1 (1413 *GL* 48); *наз. мн. с.* **тыи** 8 (1487 *AS* I, 85; 1489 *AS* I, 89; 1497 *BD* II, 112; XV ст. *ВС* 35; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 448); **тая, таа** 4 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1434 *Р* 128; 1436 *Cost.* I, 460; 1488 *BD* I, 345); **тоти** 3 (1491 *BD* I, 463; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 162); **тыє** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **тота** 2 (1445 *Cost.* II, 212; 1464 *DIR«A»* 517); ! **тоЖ** 1 (1457 *BD* I, 4); **ta** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); ! **таяя** 1 (XV ст. *ВС* 10); *род. мн.* **тыхъ, тыхь, тыхо, тых, ты(х), tych** 180 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 106; 1395 *Cost.* II, 610; 1420 *AS* I, 25; 1434 *Р* 130; 1446 *АкЮЗР* I, 18; бл. 1458 *Р* 167; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тѣхъ, тѣхь, тѣхо, тѣх, тѣ(х), тѧх, тѧ(х)** 36 (1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1408 *Cost.* II, 633; 1424 *Р* 106; 1434 *Cost.* II, 630; 1436 *ВАМ* 33; 1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1495 *BD* II, 59 і т. ін.); **тих, ти(х)** 34 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1453 *Cost.* II, 492; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 155; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **тыи** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **тїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *зам. наз.* да нє да(ст) **ты(х)** люди ни да(н) 2 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. знах. мн. с.* ⟨дали⟩ єсми... столникоу тєх вышеписанные села 1 (1441 *DBAc* 37); *дав. мн.* **тѣмъ, тѣмь, тѣмо, тѣм, тѣ(м), тѧмъ, тѧм, тѧ(м)** 133 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *SL* 678; 1403 *RS* 338; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 160; 1456 *Cost.* II, 569; 1472 *DIR«A»* 528; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **тымъ, тым, ты(м), tym** 102 (1361 *AGZ* 6; 1375 *Р* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433—1443 *АРМ;* 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *ВС* 20; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **тимъ, тимь, тим, ти(м)** 39 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1423 *Cost.* I, 154; 1437 *Р* 136; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 155; 1483 *BD* I, 267; 1491 *Cost. D.* 37; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **тєм, тє(м)** 3 (1459 *Cost. S.* 22; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 464); ! **тѣмы** селамъ 1 (1409 *Cost.* I, 65); *знах. мн. ч.* **тыи** 11 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1496 *AS* I, 245; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ*); **тыхъ, тых, ты(х)** 11 (1395 *Cost.* II, 610; 1444 *Cost.* II, 208; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1459 *BD* I, 29; 1475 *BD* I, 200; 1489 *АМВ;* XV ст. *ВС* 25, 28 зв.; 1500 *АСД* II, № 3); **тоты** 6 (1434 *Cost.* II, 675; 1446 *Cost.* II, 251; 1448 *Cost.* II, 734; *ДГПР*); **тоти** 4 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257); **тыє** 4 (1498 *АЛМ* 169; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **тих, ти(х)** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1466 *BD* I, 95, 96; 1472 *DIR«A»* 530); **ты** 2 (1459 *DIR«A»* 514; 1500 *АСД* II, № 3); **тѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 35); **тїє** 1 (1456 *ГПХМ*); **тыѣ** 1 (1375 *Р* 20); *знах. мн. ч.* **тоти** 103 (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *Cost.* II, 815; 1462 *BD* I, 52; 1479 *BD* I, 221; 1480 *BD* I, 397; 1483 *BD* I, 269; 1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 452; 1494 *BD* II, 36; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **тыи, tyi** 43 (1400 *Cost.* II, 619; 1404 *Р* 70; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 125; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1489 *АМВ;* 1495 *ВК;* XV ст. *ВС* 16 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **тоты** 26 (1448 *Cost.* II, 314; 1449 *Cost.* II, 386; 1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1464 *BD* I, 83; 1476 *BD* I, 208; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 290; 1492 *BD* I, 506; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **тыхъ, тых, ты(х)** 17 (1389 *РЕА* I, 27; 1453 *Cost.* II, 466; 1462 *BD* II, 284; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 88; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛРГ* 83; *BD* II, 412; 1499 *ВФ* і т. ін.); **тыє, тые, tyie** 11 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *DIR«A»* 485; 1481 *BD* II, 365; 1484 *ЯМ*; 1494 *РИБ* 560, 561; 1497 *ПМХ*; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **ты** 9 (1386—1418 *Р* 35; 1388 *Р* 37; 1403 *ДГМ;* 1412 *Р* 81; 1421 *Р* 92; 1424 *Р* 100; 1434 *Р* 131; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1468 *BD* II, 305); **ти(х)** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); **тии** 1 (1488 *AS* I, 88); **тъи** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **тыѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *знах. мн. ж.* **тые, тиє** 38 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 88; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **тыи, ты(и)** 23 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 433; 1490 *AS* I, 92; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1495 *РИБ* 602; XV ст. *ВС* 15 зв., 17, 23 зв.; 1499 *BD* II, 449; *РЕА* III, 35 і т. ін.); **тоти** 8 (1479 *BD* I, 228; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 148; 1495 *BD* II, 92); **тоты** 6 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; *ЭСФ;* 1460 *BD* II, 276; 1499 *BD* II, 154); **ты, ty** 3 (1388 *ZPL* 103; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1435 *Cost.* II, 679); **тыя** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **тии** 1 (1460 *BD* II, 270); **тыѣ** 1 (1487 *AS* I, 239); **тих** 1 (1488 *BD* I, 347); ! **tyie** zemliu 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *знах. мн. с.* **тые, тыє** 38 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *Р* 126; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *AS* I, 240; 1489 *АМВ;* 1495 *АЛМ* 83; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3 і т. ін.); **тѧа, тая** 24 (1429 *Cost.* I, 269; 1433 *Р* 126, 127; 1437 *Р* 136; 1446 *Р* 154; 1458 *BD* I, 20; 1468 *BD* I, 130; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **тыи, ты(и)** 21 (1429 *Р* 112; 1434 *Р* 128; 1454 *АЛМ* 12; 1470 *AS* I, 65; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *AS* I, 89; 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛРГ* 83; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **тоти** 17 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 248; 1488 *BD* I, 356; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *Cost. D.* 45; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 107; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **тота** 10 (1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32; 1472 *DIR«A»* 528; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **та, ta** 7 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1390 *Р* 175, 176; 1391 *Р* 45; 1401 *Р* 66; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1479 *Cost. S.* 98); **тоты** 4 (1413 *Р* 83; 1447 *Cost.* II, 288, 1495 *ПГВСА;* 1499 *BD* II, 162); **ты** 3 (1404 *Р* 70; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1447 *Cost.* II, 273); **тыѧ, тыя** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **тия, тиѧ** 2 (1404 *ГМ*); **тїє** 1 (1497 *РИБ* 683); **ты(х)** двѣ сели 1 (1436 *Cost.* I, 455); *ор. мн.* **тыми, тымї, ты(м)и** 97 (1392—1393 *РФВ* 170; 1401 *АкВАК* III, 2; 1404 *Р* 68; 1433 *Р* 125; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *АкВАК* III 4;

1482 *AS* I, 81; XV ст. *BC* 32; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **тьми** 11 (1370 *P* 18; 1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 288; 1457 *BD* I, 5; *Cost.* II, 809 і т. ін.); **тими** 4 (1423 *DIR«A»* 447; 1453 *Cost.* II, 462; *ПГОВ;* 1460 *BD* II, 373); **тоти** 3 (1490 *DC* 148); **тимы** 1 (1436 *Cost.* II, 701); ! **ти** 1 (1448 *DIR«A»* 491); ! **ты** 1 (1414 *P* 85); *місц. мн.* **въ (во, на, оу, о, по) тыхъ, тых, тыхо, ты(х)** 78 (1388 *P* 37; 1389 *PEA* I, 26; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1485—1500 *AS* I, 120; XV ст. *BC* 27; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **по (оу, на) тихъ, тих, ти(х)** 14 (1435 *Cost.* II, 677; 1456 *ГПХМ;* 1457 *BD* I, 4; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 420; 1491 *BD* I, 445; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **по (иа, оу) тѣхъ, тѣх, тѣ(х), тѧ(х)** 12 (1386—1418 *P* 35; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1471 *DIR«A»* 525; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 392 і т. ін.); **на (о) тєхъ, тє(х)** 2 (1459 *Cost. S.* 22; XV ст. *BC* 28); *зам. знах. мн.* привилїє имали на (оу) **тых, ты(х)** сєла 2 (1440 *DBAc* 31; 1452 *DIR«A»* 500); на **тих** пинѣзи 1 (1488 *BD* I, 347); *дав. дв.* **тѣма** (1425 *Cost.* I, 173).

Див. ще. ***ТАМЪТОТЪ, *ТЄНЪ, *ТОЗИ.**

ТОТЫ *див.* **ТОТЪ.**

ТОТЬ¹ *див.* **ТОТЪ.**

ТОТЬ² *ч.* (1) *(особова назва):* Мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... оже прїидоша прѣд нами... наши... люди... на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩нину (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоть** (1470 *BD* I, 150).

ТОФАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Ѳеофанъ): мы илїа воєво(д)... знаменито ⟨чинимъ⟩... оже то(т) истиныи слоуга нашъ панъ тофанъ слоужилъ на(м) правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тофанъ** (1437 *Cost.* I, 515).

ТОХРИН *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй... а боѦр н⟨а⟩шихъ: пан Бут, а пан Тохрин (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тохрин** (1483 *AS* I, 82).

***ТОЧЫВСКО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... Пичеви, Точывско (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Точывско** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ТРАВА** *ж.* (3) **1.** *(місце, де росте трава)* лука (1): а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє села держати вѣчно нєпорушо (!) со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть с полми с нївами... з болоты, с травами (Житомир, 1433 *P* 126—127).

2. сіно (2): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **травы** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **траву** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *ор. мн.* **травами** (1433 *P* 127).

***ТРАПЄЗА** *ж.* (1) *(цсл.* трапєза) обід, трапеза: варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѦдрєчєнно(м) монастирю... а они... имаю(т) слоужити на въсѦкоую срѣдоу вєчє(р) паракли(с)... и братиа(м) дати по чирпѦлоу на трапєзѦ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *знах. одн.* трапєзѦ (1448 *Cost.* II, 365).

***ТРГЪ** *див.* **ТРЪГЪ ².**

ТРЄБА, ТРѢБА, ТРЄБѢ *предик.* (4) треба, потрібно: Мы кнѦ(з) дв̃дъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... тым то листомъ чинимы знамени(т) всимъ которы(м) того трѣба (Лучиця, 1388 *P* 38—39); А коли що загинет того монастирѣ, или нє имоут робити що трєбѣ будєт томоу монастирю (... — *Прим. вид.*) мы знати (... — *Прим. вид.*) тым людєм, що соут съ тих сєл вишєписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

Див ще **ПОТРЄБА², ПОТРЄБИЗНА², ПОТРЄБИЗНО, ПОТРЄБНО, ПОТРЄБЪ.**

***ТРЄБОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) *(мати потребу в чому)* потребувати: И по сєм прошоу твоѦ милость... аби єси лишил слоуга наш Михаю мєштєр, аби пришол до нас съ мєчи и съ оръжїє, аби нам били на поганє, понєжє нам трєбоують (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *теп. 3. ос. мн.* **трєбоуют** (1476 *BD* II, 337).

Див. ще ***ПОТРЄБОВАТИ.**

ТРЄБѢ *див.* **ТРЄБА.**

ТРЄСТЇѦНА ¹, ТРЄСТИѦНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали прѦдрєчєнномоу монастирю о(т) монастирскаѦ сєла... църъковъ из трєстїѦна (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); и єщє єсми потвердили монастирю нш̃єм(у) вышєпи(с)нном(у) сєла монастирска на имѣ тєлєбѣчинци на сєрѣти и трєстиѦна (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **трєстиѧна** 1 (1470 *DIR«A»* 522); *зам. род.* из **трєстїѧна** 1 (1446 *Cost.* II, 263).

ТРЄСТЇѦНА ² *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почънщи ис вєрха от бєрєгь Бълада... до дороги що пєрєходит от долгого полѣ до ТрєстїѦна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **Трєстїѧна** (1495 *BD* II, 63).

***ТРЄСТѦНКА** *див.* ***ТРЫСТѦНКА.**

ТРЄТЄЄ *присл.* (1) втрєтє: а застанєтьли въ дроугоє имаєть два вєпрї заби(т) а застанє(т)лї трєтєє тогды имаєть во обороноу оу нашоу оугонить (XV ст. *BC* 37 зв.).

Див. ще **ВЪ ТРЄТЄЄ.**

***ТРЄТЄИ** *див.* **ТРЄТИЙ.**

! ТРЄТЄТИНУ ⟨ТРЄТИНОУ⟩ *див.* ***ТРЄТИНА.**

ТРЄТИЙ, ТРЄТЇИ *числ.* (128) трєтій: Въ лѣто шєститисѦчноє и ѡ и̃ сотноє дєвѦносто трєтєє на памѦть ст̃аго мучєника єфимьѦ на канунѣ проводьв(ъ) оу суботу (б. м. н., 1385 *P* 28); данъ по новъмъ лѣтѣ трєтиѣ дн̃и в пѦтокъ (Львів, 1421 *P* 92); и єщє єсми придали имъ к томоу монастирєви три сєла... на имѦ гдє был ватаманъ минко, другоє сєло оу и(х) става, трєтїє сєло гдє былъ кнѦзь станъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233); А писанъ у Луцку, подъ лѣты... (чоты)риста (три)дцать осмоє лѣто Априля двадцать третего, инъдикта первого (Луцьк, 1438 *P* 141); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисячи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); А на третій годъ такожъ (в ориг. це слово повторено.— *Прим. вид.*) маютъ намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки (Краків, 1487 *РИБ* 226); первый год выдєржавши маєть намъ дати пѦт сотъ копъ грошей, а другий год выдержавши мает нам дати пѦт сотъ коп грошей, а третий год выдержавши мает намъ дати пѦт сотъ копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); а проволочє(т)лисѦ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 39 зв.); Данъ во Мстиславли лѣто сємъ тысячей осмоє мѣсєца сєнтабра чотырнадцатый дєнь, индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **третий, третїи, третій, трєти(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *АКВ;* 1492 *ЗОЄ;* XV ст. *BC* 23; 1500 *АСД* II, № 3); *род. одн. ч.* **третего, трєтєго, трє(т)єго** 8 (1389 *PEA* I, 28; 1438 *P* 141; 1440 *P* 142; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1465 *АкВАК* III, 4; 1489 *АКВ;* XV ст. *BC* 18 зв.; 1496 *BD* II, 405); **третого** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **трътего** 1 (1443 *P* 141); *дав. одн. ч., с.* **tretemu** (1388 *ZPL* 103, 105); *знах. одн. ч.* **третии, третій, трети(и),** ⟨**тре**⟩**тин** 24 (1435 *P* 134; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; **бл.**

1471 *ЛКЗ* 90, 91 зв.; 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АКВ; АМВ;* 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **трєтєи** 1 (1495 *ПЛПС*); **tretieho** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *місц. одн. ч.* **на третемъ, тре(т)емь** 2 (XV ст. *ВС* 18; 1463—1478 *РЕА* I, 35); ! **треємь** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв.; *СЯ* 39 зв.); *наз. одн. с.* **третее** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **третоє** 1 (1480 *BD* I, 241); *знах. одн. с.* **третїе, тре⟨тїе⟩** 9 (1403 *RS* 338; 1404 *ГМ;* 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 182; 1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 290; 1436 *Cost.* I, 450; 1437 *Cost.* I, 515; 1499 *BD* II, 444); **третее, трєтєє** 8 (1385 *Р* 28; 1423 *Cost.* I, 154; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1458 *Р* 167; 1499 *BD* II, 162, 163; 1500 *BD* II, 173); **третоє** 1 (1434 *Cost.* I, 386); **трєто** 1 (1499 *BD* II, 425); *наз. одн. ж.* **третаѧ** 4 (1495 *BD* II, 77, 78; 1499 *BD* II, 130, 136); **третѧя, третаѧ, третяя** 4 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); **трєтѣа** 4 (1495 *BD* II, 53, 59, 76, 85); **третїа, третїѧ** 4 (1461 *BD* I, 45; 1479 *ВАМ* 61; 1492 *Cost. S.* 162); **трєтѣѧ** 2 (1490 *BD* I, 403); **третея, третєа** 2 (XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 39 зв.); **третаа** 1 (1495 *Cost. S.* 194); ! **трєтїє** поустинѧ 1 (1426 *ВАМ* 21); *род. одн. ж.* **третеє, третее** 4 (1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621); *род. одн. зам. ч.* **третиѣ** дн͠и 1 (1421 *Р* 92); *дав. одн. ж.* **третои** (1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 130, 136); *знах. одн. ж.* **третїю, третию** 9 (1472 *Cost S.* 88; 1475 *AS* I, 72; 1490 *BD* I, 397, 398, 403; 1492 *Cost. S.* 162); **третоую** 8 (1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 130, 135, 136); **третюю** 5 (1449 *АЛМ* 8; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); **третью** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *знах. мн. ч.* **тре(т)ихъ** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *місц. мн.* **на трети(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще ***ТРЕЦИ**.

***ТРЕТИЙНАДЦЯТЬ** *числ.* (2) тринадцятий: а по(д)ъ лѣ(т) 1 лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтие на 10 лѣто исконьчася (с)иі костелъ (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); а писан у Вовручомъ февраля девятогонадцят дня индикта третегонадцять (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **третегонадцять** (1450 *ЗНТШ* XI, 7); *наз. одн. с.* **(тр)ѣтие на 10** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще ***ТРИНАДЦАТЫЙ**.

***ТРЄТИНА** *ж.* (11) **1.** *(третя частина)* третина (4): Иванъ землю де(р)жить вепрєвъщиноу... а тая землѧ пуста лежала в сии(ж) годъ дали ивану на третинє да(н) давати што бы таѧ землѧ пуста не лежала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесѧтъ копъ, а квитацей дано имъ десѧть што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

2. *(оплата за судову справу)* третина (7): тоты се(л) оуси вышєписанны(х)... щобы сѧ нихто о(т) наши(х) пановъ не оумѣша(л) ни оу чи(м)... ни глобници и(х) ни припашарє, ни глобоу ни третиноу оузѣти о(т) ты(х) се(л) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288—289); тако(ж) да не имаю(т) ходити мє(ж) ними ни соу(д)ци ни гло(б)ннци... ни и(н) ннкто о(т) наши(х) слу(г) ни соудити и(х) ани глобоу не брати и(с) ни(х) ани третиноу ани иноє нищо ни за великоє дило ни за малоє (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. одн.* **третины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *знах. одн.* **третиноу, третїноу, третину** 7 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 29; 1497—1498 *АЛРГ* 80); ! **трететину** 1 (1448 *ДГПР*); *зам. род.* с **третиноу** да(н) давати 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *місц. одн.* **на третинє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ТРЄТЇИ *див.* **ТРЄТИЙ.**

***ТРЄТЇНА** *див.* ***ТРЄТИНА.**

!**ТРЄТА** ⟨СТРЄТА⟩ (1): а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моєго которы(и) же передъ бога пошолъ чєрес трєта (!) потомужъ присѧчи хотели были єсте, нинє пакъ сєго годоу потомужъ и отъ насъ о томъ делє оусказали єсте поправъде пе(р)ве(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ***СТРЄТЪ.**

***ТРЄТЯКЪ** *ч.* (1) *(кінь, якому три роки)* третяк: а тре(т)яка и четвертока и пѣтока хто забьеть ино по(д)лоугъ д͠ши чїи єсть жеребець и єго ошєцованью имѣє(т) ємоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тре(т)яка** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

***ТРЕЦИ** *числ.* (1) (*стп.* trzeci) третій: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве... подъ лѣты Рожества Христова а͠ лѣтъ д͠ сто лѣт трецего лѣта (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **трецего** (1403 *ДГМ*).

Див. ще **ТРЄТИЙ.**

ТРИ, ТРЇ, ТРЫ, ТРИЄ *числ.* (239) три (238): далъ имъ панъ вѧтслъвъ (так.— *Прим. вид.*) s͠(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра а далъ имъ всѣмъ тремъ то срѣбро посполною рукою (Львів, 1370 *Р* 18); ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati chrest'janskoho, czerez chrest'janina byl obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а пак ли бы кото⟨ры⟩и землѧни(и) противи(л) сѧ то⟨му⟩ а не хотѣлъ права помочи тогды маე(т) покупити **три** гривны а покупивши оужды права помочи маე(т) (Галич, 1435 *Р* 134); А кони, що соут по **трї** гривни слободно имъ (Сучава, 1460 *BD* II, 274); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ Дитѧтъковичъ даивалъ отцу нашєму с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного... а **три** копы грошей (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); мы оуставлѧємь коли хто ко(г) о моужебоиство оба(ди)ть а вины головьноє собѣ добываеть а въ **три** лѣта къ праву не прїводи(л) а по **трехъ** летѣ(х) на самомъ изо станє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *ВС* 33); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ в насъ... **трехъ** чоловѣковъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

святыхъ трєхъ отроковъ (1) *див.* **СВѦТЫИ1.**

ФОРМИ: *наз. ч.* **три, трї** 21 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508; XV ст. *ВС* 37; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв. і т. ін.); **триє** 3 (1386—1418 *Р* 35; 1411 *Р* 79; 1454 *Cost.* II, 508); **три(и)** 2 (XV ст. *ВС* 23, 26 зв.); **тры** 1 (1487 *РИБ* 226); *зам. ор.* тими **три** возы 1 (1453 *ПГОВ*); *наз. ж.* **три** (1436 *Cost.* I, 444; *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93; 1491 *AS* I, 97); *наз. с.* **три** 7 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269, 280; 1435 *Cost.* I, 403; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 162); *зам. дав.* тѣмь **три** селам 1 (1480 *BD* I, 241); *род.* **трєхъ, трехъ, трє(х), трех** 11 (1453 *Cost.* II, 765; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.; 1484—1486 *ГСПТЗ;* 1487 *АМЛ;* 1492 *BD* 510; XV ст. *ВС* 12 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1500 *АЛМ* вип. 2,58); **три(х)** 3 (1472 *DIR«A»* 530); **трии** 2 (1386—1418 *Р* 34); **трохъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **трои(х)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **трїех** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дав.* **тремъ, трем, тре(м)** 4 (1370 *Р* 18; 1423 *Cost.* I, 154; 1429 *Cost.* I, 280; 1499 *BD* II, 163); **трїємь** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *знах. ч.* **три** 88 (1408 *Cost.* II, 630; 1433—1443 *АРМ;* 1434 *DIR«A»* 464; 1435 *Р* 134; 1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **тры** 6 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1487 *РИБ* 226, 227; 1498 *АЛРГ* 81, 82); ! **тои** гроши 1 (1456 *Cost.* II, 788); *знах. ж.* **три, трї** 23 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *Р* 134; 1456 *DIR«A»* 511; 1460 *BD* II, 274; 1470 *DIR«A»* 523; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1493 *АЛРГ* 56; XV ст. *ВС* 24; 1495 *АЛМ* 128 і т. ін.); **тры, try** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1487 *РИБ* 226; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *знах. с.* **три, трї** (1404 *ГМ;* 1414 *DIR«A»* 441; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1429 *Cost.* I, 290; бл. 1458 *Р* 167; 1461 *BD* I, 45; 1480 *BD* I, 241; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *ор.* **трема, трема, trema** 5 (1388 *ZPL* 107; 1395 *GL* 166; 1462 *BD* II, 289; 1497 *РИБ* 683); **трими** 4 (1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1394 *Р* 54; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **треми, тремї** 3 (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1478 *AS* I, 76); **тремя** 1 (1481 *ГПМ*); **трима** 1 (1462 *BD* II, 292); **трїи** 1 (1491 *BD* I, 463); *місц.* **на трєхъ, трех, тре(х)** 7 (1411 *Р* 80; XV ст. *ВС* 6, 13 зв., 33, 34 зв.; 1498 *АЛРГ* 82); **оу трїе(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530).

***ТРИБЄСОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Малоѳе(н) землю де(р)жить Трибесо(в)-

щиноу а с тоє земли даєть чотыри ведра медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Трибєсо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ТРИБУКЫ** *мн.* (2) (*назва місцевості у Галицькій землі*): а ту исыпали могилоу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а о(т) ѧблони долиною до трибуковъ а о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *род.* **трибуковъ** (1404 *Р* 68).

***ТРИБѢСОВСКИИ** *прикм.* (3): а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по великоую роудоу по правоу **трибѣсо(в)скоє** а по лєвоу тоули(н)скоє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); трибѣсовскии коурганъ (2) (*назва місцевості у Київській землі*): о(т) орлє(г) гнѣзда по трибѣсо(в)скии коурганъ а о(т) трибѣсо(в)ского коургана кодє(н)скои дорозѣ (!) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167—168).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **трибѣсо(в)ского** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн. ч.* **трибѣсо(в)скии** (бл. 1458 *Р* 167); *наз. одн. с.* **трибѣсо(в)скоє** (бл. 1458 *Р* 168).

Пор. ***ТРИБѢСОВЪ.**

***ТРИБѢСОВЪ** *ч.* (2) (*назва села у Київській землі*): а тая землѧ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **трибѣсова** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* **трибѣсовъ** (бл. 1458 *Р* 167).

***ТРИДЄСѦТ** *числ.* (11) тридцять: а кто идєтъ до татаръскои сторонѣ, отъ вї кантари, у сочавѣ, одинъ рубєль серебра, у ѧсы тридєсѧтє грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); и оустах аз господство мы та заплатих въси тоти вишеписаннїи пинѣзи сто тридєсѧт злат татарскых оу роукы слоузѣ нашємоу Лоупшє от Сирєцєла (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *знах.* **тридєсѧт, тридєсѧ(т)** 8 (1434 *Cost.* II, 668; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *Cost.* II, 789; 1499 *BD* II, 144); **тридєсѧтє** 3 (1408 *Cost.* II, 631).

Див. ще **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИДЦАТЪ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИДЦАТЫИ** *числ.* (4) тридцятий: Pysan w Urzowe, w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie, misiacia jiulia trydciatoho dnia, indykta szostoho (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Писан у Володимери, июля тридцатого дня, индыктъ первый (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **тридцатого** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **trydciatoho** 1 (1420 *AS* I, 26).

***ТРИДЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

ТРИДЦѦТЬ *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

ТРИДЪЦАТЬ *числ.* (38) тридцять: Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj... wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); сознালъ то перєдь нами панъ ходько своєю доброю волєю... ажє продалъ свою половицю перєросли брату своєму жюржеви за тридьцѧть гривєнъ (Галич, 1424 *Р* 106); а тежъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцькоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ, и мы имъ двєма остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(и) и три(д)ца(т) копъ шєсть копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ черє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) (!) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38); а жонѣ Борисовой присудили есмо венєцъ шляхецкій тридцать гривєнъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *наз.* **тридъцать, три(д)цать, (три)дцать** (1438 *Р* 141; XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род.* **трицати** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **три(д)цати** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.) *дав.* **трыдцати** 2 (1487 *РИБ* 227, 228); **тридъцати, три(д)цати** 2 (1489 *АКВ*); *знах.* **тридцать, тридцатъ, три(д)цать, tridcat'** 8 (1388 *ZPL* 108; 1465 *AS* I, 57; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1494 *РИБ* 561; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 16 зв.; 1495 *РИБ* 621); **тридцат** 5 (1466 *AS* I, 62; 1481 *AS* I, 77; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* I, 23); **три(д)ца(т)** 3 (1487 *АМЛ;* XV ст. *ВС* 24 зв., 38); **тридцѧт** 2 (1466 *AS* I, 60, 61); **тридьцѧть** 1 (1424 *Р* 106); **тридьцать** 1 (1467 *AS* I, 63); **тридцѧть** 1 (1398 *ЗЛЄІК*); *місц.* **оу (в) тридцати, три(д)цати** (1481 *AS* I, 77; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***ТРИДЄСѦТ.**

***ТРИДЬЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИДЬЦѦТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

ТРИЄ *див.* **ТРИ.**

ТРИИЧИ, ТРЇИЧИ, ТРИИЩИ, ТРОИЧИ *присл.* (5) тричі, три рази: а коли (ж) одна старона (!) станєть а дроугы(и) нє боудєть а троичи звалъ к правоу а нє о(т) то(г) тогды страти(т) всю свою рєчь (XV ст. *ВС* 13 зв.).

***ТРИКЛѢТЫИ** *прикм.* (2) триклятий, проклятий: а кто бы х⟨от⟩ѣлъ о(т)нѧти то или хто бы хотѣлъ природити томоу абы то о(т)нѧло (!) было то... таковыи штобы былъ подобєнъ июдѣ прѣдатєлю... и арїю триклѧтомоу (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а кто сѧ покоусить нашєго даанїа и потвръж(д)єнїа пороушити... да є(ст) подобє(и) іоудѣ и триклѣтомоу арїи (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **триклѣтомоу, триклѧтомоу** (1408 *Cost.* I, 61; 1486 *DC* 144).

***ТРИКЛѦТЫИ** *див.* ***ТРИКЛѢТЫИ.**

ТРИКОЛЄСКОУЛ *ч.* (4) (*особова назва*): Ино мы видѣвшє их доброую волю и токмєж и полиоую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи Салчє, сыноу Ивашка Триколєскоула, тоє прѧдрєчєноє село на Ялані (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* межи... **Триколєскоул** (1495 *BD* II, 69); *род. одн.* **Триколєскоула** (1495 *BD* II, 69); *дав. одн.* **Триколєскоулоу** (1495 *BD* II, 69).

ТРИКОЛИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Триколич** (1481 *BD* II, 358).

***ТРИМАНЇЄ** *с.* (1) (*володіння на правах власності*) тримання, держання: землю шєпиньскоую, которою молдавская земля о(т) короуны имила... томоу истино(м) королеви... оу дєрьжанїє и триманїє на вѣки вѣчьныи слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *знах. одн.* **триманїє** (1436 *Cost.* II, 707).

Пор. **ТРИМАТИ** 1.

ТРИМАТИ *дієсл. недок.* (5) (що) **1.** (*володіти на правах власності*) тримати, держати (1): а та⟨кожє и циг⟩аны... толпан (? — *Прим. вид.*) и своими бра⟨тїами и о⟩нн циганн що... своими дѣтми имашє тримат (? — *Прим. вид.*) и своими братии (...— *Прим. вид.*) ⟨свои⟩мъ дѣтѧ(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

2. (*точно виконувати що*) держатися, триматися (чого) (4): а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х) воєво(д) молдавски(х)... бєз зрады и бєзь всєи хитро(с)ти, держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735).

ФОРМИ: *інф.* **триматн** 2 (1448 *Cost.* II, 735, 738); *майб. 1 ос. мн.* **хочємъ... тримати** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! тримат** 1 (1429 *Cost.* I, 249); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы єсмо... тримали** (1448 *Cost.* II, 733).

***ТРИНАДЦАТЫЙ** *числ.* (3) тринадцятий: Дѣялось въ Луцку, подъ лѣты Ісусова рожества тысяча четыреста сорокъ четвертого индикта тринадцатого (sic.— *Прим. вид.*) (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); Пысанъ в Мозыри, октоврія трынадцятого дня, индыкта первого (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 23).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **тринадцатого** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1465 *АкВАК* III, 4); **трынадцятого** 1 (1498 *ГВКЛ* 23).

Див. ще ***ТРЕТИЙНАДЦЯТЬ.**

***ТРИНАДЦАТЬ** *числ.* (3) тринадцять: W litho rożestwa Christowa Pirwoya Thysziecza lith i v stha lith trinaczieth lith (Галич, 1413 *GL* 48); Село ще(р)бовъ а в томъ селе слоугъ трина(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **трииа(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *знах.* **trinaczieth** 1 (1413 *GL* 48); **тринадцат** 1 (1470 *AS* I, 67).

ТРИСТА, ТРЫСТА, TRISTA *числ.* (29) триста: подъ лѣтомь бжья нарожѣнья тисѧчего триисотъ шистьцѧтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколътъ (Перемишль, 1366 *Р* 12); мы боѧре ... александра воеводы... знаемо чини(м)... и(ж) есми дали... сере(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ... и к тому на каж(д)ыи го(д) ще(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... на днь стого ап(с)ла петра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѧ триста (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стречеиовичо(м) тыхъ имѣнеи добывати... тогды первѣе имаеть дати триста ко(п) широки(х) грошеи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); Продали есмо мыто Берестейское... за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); Онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году зъ мыта Смоленского положилъ на личбѣ што выдалъ трыста копъ... грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **триста, trista** 3 (1388 *ZPL* 108; 1395 *GL* 166; 1398 *ЗлЕIК*); **трыста** 2 (1389 *РЕА* I, 27, 28); *зам. род.* о(т) **триста** 2 (1439 *Cost.* II, 59; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род.* **триисотъ** (1366 *Р* 12); *знах.* **триста** 14 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136; 1461 *AS* I, 53; 1464 *BD* I, 83; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1482 *AS* I, 79; 1496 *АЛРГ* 72; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **трыста** 3 (1487 *РИБ* 226; 1499 *РЕА* III, 35); ! **три(сс)та** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); *ор.* **трымасты** (1475 *AS* I, 72); *місц.* **оу тре(х)сотъ, трехъ со(т)** (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136).

! **ТРИССТА** *див.* **ТРИСТА.**

***ТРИСТѦНИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Берестейській землі):* Князю Сонкгоушкоу оу Каменцы село Коростичи... ко Тристѧницы слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Тристѧницы** (1441—1443 *AS* III, 2).

***ТРИСТѦНЬЦИ** *мн.* (3) *(назва села у Галицькій землі)* Тростянець: А се ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю... ижь прида пьрьдъ нас... Филь мѧковичь и своею братьею... ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(н) колѣ далюевьскс(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *род.* **тристѧньць** (1409 *Р* 74); *місц.* **оу тристѧньць(х)** (1409 *Р* 74).

ТРИФ *див.* **ТРИФО.**

***ТРИФАНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменнто чиним... оже прїидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... паноу Лоупе, братоу Трифанов(оу) (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Трифанов(оу)** (1487 *BD* I, 516).

ТРИФО, ТРИФ *ч.* (9) *(особова назва, молд., цсл.* Трифонъ, *гр.* Τρύφων): А тое село бил коупил Трифо Гълкошъ от Борилѣщи (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже тот истынїи слоуга наш Борчѧ... слоужил нам правою вѣрною слоужбою; жаловали есми его особною нашеи милостїю, дали есми... емоу... его отни‹ни›... едно село... щоже коупил отець его Триф Борзескоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Триф** 2 (1493 *BD* II, 18; 1497 *BD* II, 112); **Трифо** 1 (1480 *BD* I, 237); *род. одн.* **Трифа** (1480 *BD* I, 237); *дав. одн.* **Трифоу** (1493 *BD* II, 18, 19; 1495 *BD* II, 76).

Див. ще **ТРИФУ, *ТРИФОУЛЪ.**

ТРИФУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Трифонъ, *гр.* Τρύφων): мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже тотъ истинны слоуга нашъ вѣрны панъ трифу борзеску(л) служилъ намъ право и вѣрно (1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ТРИФО, *ТРИФОУЛЪ.**

***ТРИФОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Трифонъ, *гр.* Τρύφων): мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... слоуга..., сынь Трифоула..., слоужил нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **Трифоула** (1497 *BD* II, 112).

Див. ще **ТРИФО, ТРИФУ.**

***ТРИЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* trişor «шахрай»): мы александръ воево(д)... чини(м) знаменито... оже тоть истины и наше (!) вѣрны слоуга, па(н) тришо(р), си(н) шандра о(т) юкаша, слоужиль намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 431—432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тришо(р)** (1452 *Cost.* II, 432).

ТРЇ *див.* **ТРИ.**

ТРЇИЧИ *див.* **ТРИИЧИ.**

***TRINACZIETH** *див.* ***ТРИНАДЦАТЬ.**

TRISTA *див.* **ТРИСТА.**

***ТРОАНЪ** *див.* **ТРОѦН.**

ТРОЕ *числ., зб.* (5) трое: се азъ... пань Игнатїе... къ свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщенїа прѣсвѧтѣи... богородици... дали есмы трои двери от дамаскы чръвенои съ златом, и единь покровець (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки велики(х)... а челѧди... две жо(н)це а трое дете(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **трое** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); *знах.* **трои** (1462 *BD* I, 70).

ТРОИЦА, ТРОИЦѦ, ТРОИЦѪ, ТРОЙЦА *ж.* (22) **1.** *(у християнській релігії — триєдине божество, в якому поєднуються бог-батько, бог-син і бог святий дух)* трійця, тройця (19): Азъ рабь бжїи оца и сна и стго дха и стыѧ троицѪ именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѪ дшѪ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ боу(д) що... таковы(и) да е(ст) проклѣтъ о(т) га ба... и о(т) т̃ и иї бгоносны(х) отецъ събравшихсѣ на безбжнаго ариа похулившого на стаа троица (Сучава, 1443 *ПГСММ*); А хто сеи на(ш) листь пороуши(т)... то(т) сѧ с нами ро(з)соуди(т) пре(д) живоначѧ(л)ною тр(о)цею (Київ, 1459 *Р* 174); Во имѧ светыѧ тройца стан сѧ божаѧ волѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы: Аминь (Мстиславль 1500 *АСД* II, № 3).

2. церква на честь тройці (2): Мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи есмо боѧриноу нашемоу паноу васнлью црю коупити дворець ивашка гри(д)ковича... и коупивъ то(т) дворець придати стѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); А то дали есмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителе(м) ншимъ (Київ, 1459 *Р* 174);

с в ѧ т а я т р о и ц а (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **троица, тр(о)ица** 4 (1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *DC* 146); **троицѧ, троицѪ** 2 (1468 *BD* II, 300; 1473 *BD* I, 181); *зам. род.* во имѧ **тройца** 2 (1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 241); **троицѪ** 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. знах.* на сватаа **троица** 1 (1443 *ПГСММ*) *род. одн.* **троицы** 3 (1401 *АкВАК* III, 1; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1500 *АСД* II, № 3); **тр(о)ци** 1 (1459 *Р* 174); *дав. одн.* **тр(о)ци** (1456—1481 *Р* 164; 1459 *Р* 174); *ор. одн.* **тр(о)цею** (1459 *Р* 174); *кл. ф.* **троице, тр(о)це** (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451).

ТРОИЧИ *див.* **ТРИИЧИ.**

***ТРОКИ** *мн.* (6) *(назва головного міста у Троцькому воєводстві):* коли єсмь первоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє и наши послы нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); писанъ в Троцохъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор.* **троки** (1392—1393 *РФВ* 170); *місц.* **въ (у) Троцехъ, Троцех, троце(х)** 3 (1494 *РИБ* 561; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **в Троцохъ** 1 (1498 *ГВКОО*); **оу ! троц⟨к⟩ох** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

! ТРОЦКОХ ⟨ТРОКОХ⟩ *див.* ***ТРОКИ.**

ТРОЦКИИ, ТРОЦКІИ *прикм.* (9): Кнзю николаю бискоупоу виленьскомоу И воєводѣ виле(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю нашємоу и воєводѣ троцкомоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ былъ е. м. господинъ отецъ нашъ владыка Луцкій(и) (!)... а князь Петръ е. м. Михайловичъ, городничій Троцкій (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); жалова(л) намъ писаръ нашъ наместъникъ Стоклишъски(и) Өедько григоръєвичъ на воєводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) вступаеться въ его ловы любецъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Троцкии, Троцкій** (1449 *АЛМ* 8; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 118); *дав. одн. ч.* **троцкомоу, тро(ц)комоу** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1490 *ЗХП* 136; 1497 *ПМХ*); *знах. одн. ч.* **троцкого** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ТРОКИ.**

***ТРОЯНЪ** *див.* **ТРОѦН.**

ТРОѦН *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти перекопа та прѣкопомъ до троана (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А хотар томоу сєлоу оурцичѣнилорь почєнши от конєць полє от поут от толѣ старимь поутом до троѦна оу краи доуброви (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **троѧн** (1489 *BD* I, 374); *род. одн.* **троѧна, троана** (1427 *DIR«A»* 450; 1489 *BD* I, 374; 1491 *BD* I, 449); *ор. одн.* **трояном** (1489 *BD* I, 374).

ТРУБЄЦЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч)... сємє(н) Асманови(ч) трубєцьскии... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѦ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **трубєцьскии** (1388 *P* 38).

***ТРОУДЕЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсми им дали и потвєрдили слоугам нашим... част от Троудєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *род.* **Троудещ** 1 (1490 *BD* I, 397); **Троудещи** 1 (1490 *BD* I, 397).

TRUDNEY *присл. в. ст.* (1) важче, трудніше: zaniusz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by ieszcze trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **TRUDNO.**

TRUDNO *присл.* (2) важко, трудно: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **TRUDNEY.**

ТРОУЦѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ чєлѣдоѭ (!) си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **троуцѣ** (1462 *Cost. D.* 11).

***ТРУШКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ншкодни(к) покутскы до нашеи зємли, а мы што бyхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тру(ш)кови(ч)** (1455 *Cost.* II, 770).

ТРОУШЪ, ТРУШЪ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том был... пан Троушъ войт луцкий (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Троушъ, Трушъ** (1490 *AS* I, 92; 1499 *АЛРГ* 94); *знах. одн.* **Труша** (1495 *АЛМ* 88).

***ТРЪГОВАТЇ СѦ** *див.* **ТОРГОВАТИ СѦ.**

***ТРЪГОВЄЦЬ** *див.* **ТОРГОВЄЦЬ.**

***ТРЪГОВИЩИ** *мн.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві):* Пис(анъ) оу Тръговищех (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *місц.* **оу Тръговищех** (1481 *BD* II, 358).

***ТРЪГОВЛѦ** *див.* **ТОРГОВЛѦ.**

***ТРЪГОВСКИИ** *див.* ***ТОРГОВСКИИ**[2].

ТРЪГЪ[1], **ТРЪГЬ** *ч.* (12) **1.** *(місце, де відбувається торг)* торг, торговиця (5): a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi... y z mythom kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а мы також и от нас єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашємоу паноу Лоупє армашоу тотоу прѦдречєноую боукатоу зємли... и тотоу сєлищоу за Проутом, гдє бил тръгъ Сърати (Коломия, 1489 *BD* II, 373);

д в о р н и ц и о т т р ъ г о х (1) *див.* **ДВОРНИКЪ.**

2. торгівля (4): Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостскии и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы; а повѣдил перед нами штож в Луцку торгу и мыту нашому то нешкодно естъ а от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

3. угода про купівлю-продаж (1): то(т) фра(н)цикъ искалъ какъ бы торгъ о(т)валѦ(т) (!) коли(ж) ємоу оу ты(х) лєтє(х) заплата сѦ нє стала (XV ст. *ВС* 22).

4. товар, крам (1): а тако(ж) коли приду(т) исъ товаромъ а они да искладаю(т) свои тръгъ оу моємъ (!) зємли (Сучава, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тръгъ, тръгь** (1489 *BD* I, 373, 374); *дав. одн.* **торгу** 2 (1495 *АЛРГ* 55); **! torzowi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *знах. одн.* **торгъ** 3 (XV ст. *ВС* 22; 1495 *АЛРГ* 55); **тръгъ** 1 (1437 *DIR* № 8); *місц. одн.* **оу тръгоу** 1 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); *місц. мн. зам. род.* **от тръгох** 1 (1481 *BD* I, 257).

ТРЪГЪ[2] *ч.* (116) місто (45): а кто имєть коупити скотъ или бараны оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу, либо оу бани, либо на нѣмци, либо оу иных торгох наших, нє надобѣ нигдє мыто дати, нижъ тамъ гдѣ коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Брълад, та смо потврѣдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

Б а к о в с к и и т р ъ г ъ (2) *див.* ***БАКОВСКИЙ;** т р ъ г ъ б р ъ л а д ъ с к ы и (1), Б р ъ л а д с к и и т р ъ г ъ (1) *див.* ***БРЪЛАДСКИИ;** в а с л о у и с к и и т р ъ г ъ (2) *див.* ***ВАСЛОУИСКИИ;** р о м а н о в ъ т о р г ъ (38) *див.* **РОМАНОВ**[2]; С є р є т с к ы и т р ъ г ъ (18) *див.* ***СЄРЄТСКЫИ**[1]; С и р є с к ы и т р ъ г ъ (1) *див.* ***СИРѦТЬСКЫИ**[1]; с у ч Ѧ в ь с к и и т о р г ъ (1) *див.* **СОУЧАВСКЇИ;** Х о р л о в с к и и т р ъ г ъ (1) *див.* ***ХОРЛОВСКЫ**[1]; я с к и и т р ъ г ъ (6) *див.* ***ЯСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* оу Баковѣ и Романов **тръгъ** (1460 *BD* II, 274); *род. одн.* **тръга** 30 (1422 *DIR* fig. 35; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 152; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 181; 1488 *BD* I, 342, 343, 355; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **тръгоу, тръгу** 9 (1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* I, 150; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 181; 1495 *BD* II, 64) **торгоу, торгу** 6 (1408 *Cost.* I, 61; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *DIR«A»* 512; 1464 *BD* I, 83, 84); **торга** 2 (1403 *ДГАА*); **tyrhu** 1 (1465 *GL* 176); **тръг** 1 (1495 *BD* II, 64); *дав. одн.* **тръгоу** 4 (1448 *Cost.* II, 359; 1495 *BD* II, 63, 64); **торгови 1** (1455 *Cost.* II, 774);

знах. одн. **торгь** 2 (1455 *Cost.* II, 774); **тръгъ** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *місц. одн.* **у тръгоу, трьгоу, тргоу** 12 (1434 *Cost.* II, 669; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273, 274, 275; 1463 *BD* II, 295); **у торгоу, торгу** 11 (1408 *Cost.* I, 60; *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **оу тыргоу** 1 (1435 *Cost.* I, 391); *род. мн.* **тръгов** (1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **трьгомь, тръгом, тръго(м)** 9 (1452 *Cost.* II, 759; 1453 *Cost.* II, 462; *ПГОВ;* 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; *DIR«A»* 512; 1470 *DIR«A»* 523); **торгом, то(р)гом** 2 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **! торговомъ** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *місц. мн.* **оу (по) торгохъ, торгох** 10 (1408 *Cost.* II, 630, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **по (оу) тръгохъ, тръго(х), търгох, търго(х)** 5 (1434 *Cost.* II, 668; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 273, 274); **по торгахъ** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **по ! торговомъ** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *зам. род.* о(т) **търго(х)** 1 (1435 *Cost.* II, 695).

Див. ще **ДОЛНІИ ТОРГЪ, *КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

ТРЪГЬ *див.* **ТРЪГЪ**[1].

***ТРЪМЄДЄЧЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашеи земли тръ⟨м⟩едєчїи на коуцитнои... и селищє миково (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193).

ФОРМИ: *знах.* **тръ⟨м⟩едечїи** (1427 *Cost.* I, 193).

***ТРЪНАВКА**[1] *див.* **ТЄРНАВКА.**

ТРЪНАВКА[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили єсми томоу... монастироу от Поутнои... Д̃ църков от Тръѵавка с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Тръѵавка** (1490 *BD* I, 419).

***ТРЪНЇЄ** *с., зб.* (3) (*цсл.* тръніє) терня: а от толѣ хорѣ дѣломъ... на краи тръніѧ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... селищє где бы(л) вана бербѣче... и съ въсѣмъ тръніє(м) що соу(т) близко милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

ФОРМИ: *род.* **тръніѧ** (1438 *DBAc* 27); *знах.* **тръніє** (1438 *DBAc* 27); *ор.* **тръніє(м)** (1443 *Cost.* II, 144).

ТРЫ *див.* **ТРИ.**

***ТРЫДЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***TRYDCIATYJ** *див.* ***ТРИДЦАТЫИ.**

***ТРЫНАДЦЯТЫИ** *див.* ***ТРИНАДЦАТЫЙ.**

ТРЫСТА *див.* **ТРИСТА.**

***ТРЫСТѦНКА** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* я... дала єсми єму... именє... на имѧ Любчо... по ТрєстѦнку по Чортов Ставок ТрыстѦнкою аж до Ситного Болота (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Трєстѧнку** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **Трыстѧнкою** (1488 *AS* I, 242).

***TRYSZYN** *ч.* (1) *(назва села у Берестейській землі):* Pysan w Tryszyni maja 3 den. indykta 3 (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **w Tryszyni** (1500 *ДПЖН*).

***ТРЬГОВЛѢ** *див.* **ТОРГОВЛѦ.**

***ТРЬГЪ** *див.* **ТРЪГЪ**[2].

ТРѢБА *див.* **ТРЄБА.**

***ТРѢТИИ** *див.* **ТРЄТИЙ.**

ТРѦСТИ *дієсл. недок.* (2) (що) трусити, обшукувати: а оу черновцєх возы нє трѦсти, алє коупєць абы дал своє право ажє нє имаєть заповѣданы товарь на своємь вози (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А оу Черновцєх возы нє трѦсти, алє коупєцъ абы дал своє право, ажє нє имаєт заповѣданї товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **трѧсти** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **СТРѦСТИ.**

ТОУ, ТУ *присл.* (10) **1.** *(на цьому місці)* тут (5): а ту нє надобѣ ни дному чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, 1349 *P* 3); мы иліа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... паноу владиславовы... оучера, тоу, оу ∴ євовы, посполоу съ въсєю радою нашєю... голдь... оучинили єсми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); и пан Янчинский рекъ: **ту** я маю слидогонъ и(с) Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Василїє єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... **тоу** на тот час оу Хрълове̑ боудоучим слюбили єсмо... паноу Яноу Олбрахтоу... кролеви полскомоу... въсє моцнє а непорушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426);

(у цій грамоті) тут (3): купилъ панъ вѦтславъ оу вѣки оу василѦ ємоу жь рѣчють скибичь въ єго брата на имѦ оу гѣнка и въ єхъ сновцѦ оу оленка иже купилъ панъ вѦтславъ во всѣхъ трии то жь **ту** именовани (Львів, 1370 *P* 18); пак ли быхо(м) імо нє воротили на і де(н) Ѧко **ту** написано тогда гродо на(ш) галичь... тому исному и воєво(д) и єго брату роману оу тыхо Д̃ тисѦчахо заставити имаємы (Луцьк, 1388 *P* 37); пак ли нє имѣємь єму заплатити на тотъ дн̃ь яко **ту** выписано тогды мы в то(т) дн̃ь... имаємъ єму датн нашь городъ снѦти(н) (б. м. н., 1411 *P* 77).

2. *(вказує на обставини дії)* **тут**, при цьому (1): оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѦ свѦто(г) михаила презъ криничину на второ(м)ъ полку а **ту** исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68).

3. там, в тому місці (1): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє слюбуєми... нашєму владиславови, кролеви полскому... стати противъ каждого єго непрїѦтелѦ и проти(в) поганства... **ту** гдє колє(т) бы кролєви єго мл(с)ти трєба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **ТОУТА, ТОУТО, ТОУТЪ** 1, 3, 4.

***ТУБЫЛЄЦЪ** *ч.* (1) (*стп.* tubylec) тубілець: и волно єму въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти... и волности шляхецкоѣ, ико властному шляхтичови **тубылцови**, заживати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **тубылцови** (1438 *P* 141).

ТОУДА *присл.* (2) туди: А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи... и... Ян Олбрахть, крал полскїи... оучинѦт воиска и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ..., и тогды наияснѣишїи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую землю и **тоуда** перевозити сѣ чєрєс Доунаи на земли тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ТУДЫ.**

***ТОУДИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра нашє (!) гп(д)ва вишеписаннаго мы Стєфана воєвода... вѣра пана Ѧцка **тоудича** (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоудича** (1486 *DC* 144).

ТОУДОРА[1] *ж.* (6) *(особова назва, молд., цсл.* ѳеодора): И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи... дочкам Оудрѣ **Тоудори** и Анноушци (Сучава, 1491 *BD* I, 447); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Дрьгьлинь, дочка Настина, и сестричича єи **Тоудора**... и дали свою правоую отниноу от их... оурика (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоудора** (1491 *BD* I, 447; 1495 *ПГВСА;* 1497 *BD* II, 118); *дав. одн.* **Тоудори** (1491 *BD* I, 447; 1495 *ПГВСА*).

Див. ще **ТОДОРА.**

ТОУДОРА[2] *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А на то вѣра... болѣрь наши(х)... вѣра шандро о(т) **тоудоры** вѣра хораєца (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотары оунгоу⟨рѣномъ⟩ от бакова почєнши о(т) връха... та оузлисиємъ о(т) **тоудора** гори на конєцъ по⟨лѣ⟩на изгорища (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **тоудора** гори (1409 *Cost.* I, 65); *род. одн.* **тоудоры** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

ТОУДОРАН *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Тоудоръ): И оуставше наши слоуги Лоука и братѧ єго Оанча и Тоудоран и заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Матєю (Сучава, 1487 *BD* I, 306); Чътвътоє село єсми имь дали на Ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирещи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоудоран** (1487 *BD* I, 306); *род. одн.* **Тоудорана** (1499 *BD* II, 162); *дав. одн.* **Тоудораноу** (1487 *BD* I, 306).

***ТОУДОРЪ** *ч.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* ѳеодоръ, *гр.* θεόδωρος): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ грѣдещи... що купи(л) о(т) михула тудо⟨р⟩и (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543); И пак оу том прїидошє прѧд нами и прѧд оусими нашими молдавскими бояре Анноушка и сестра (*в ориг.* сн. и.— *Прим. вид.*) єн Моуша, дочки Михъилъ Тоудора, сына Петра Тоудора (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тоудора** 4 (1495 *BD* II, 64); **! тудо⟨р⟩и** 1 (1455 *Cost.* II, 543).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТУДЫ *присл.* (1) туди: а гостѧ нє приисволити но куда хочєть туды поидєть (б. м. н., 1366 *P* 14).

Див. ще **ТОУДА.**

ТОУЗАРА[1] *ч.* (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣм ми... дали и потвєр(ж)дили єсми ємоу оу нашєи зємли оу мо(л)давскои єдино мисто на имѣ тоузара (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоузара** 1 (1432 *ДГВІН*); *зам. род.* о(т) **тоузара** 2 (1432 *ДГВІН*).

***ТОУЗАРА**[2] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинны... нашъ станѧ дали єсми ємоу єдно сєло тоузара (Сучава, XV ст. *ДГВІС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоузара** (XV ст. *ДГВІС*).

***ТОУКАНЄ** *с.* (2) (*стп.* tukanie) цькування: Коли ко(г) собака оукоусить с тоукана (!) чоужомоу (!) (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **! тоукана** 1 (XV ст. *ВС* 27); **тоуканъа** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.).

***ТОУКАНЪЄ** *див.* ***ТОУКАНЄ.**

ТУЛА, ТОУЛѦ, ТОУЛѢ *ч.* (4) (*особова назва, тюрк.* tula «породистий мисливський собака»): нынѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... живєрть... н тоулѣ... и продали... сєла (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоулѧ, тоулѣ** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1479 *Cost. S.* 98); **тула** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *знах. одн.* **тулу** (1392—1393 *РФВ* 170).

ТОУЛЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... корнєщи и тоулєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **тоулєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

***ТОУЛИНСКИИ** *прикм.* (4): тоє свє(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ нашє(г) тоули(н)скоє зємли (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **тоули(н)скоє** (бл. 1458 *P* 167, 168); *род. одн. ж.* **тоули(н)скоє** (бл. 1458 *P* 167).

Пор. ***ТУЛИНЫ.**

***ТУЛИНЫ** *мн.* (7) (*назва села у Київській землі*) Тулин: Мы кнзь (!) сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины со вьсѣмъ с ты(м) што к тому сєлу прислушаєть (Київ, 1457 *P* 166); а по ты(ми) липники была пасєка кнзѧ михайлова г(с)дрѧ нашє(г) с тоули(н) (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *род.* **тули(н)** (бл. 1458 *P* 167, 168); *дав.* **тулина(м)** (бл. 1458 *P* 167); *знах.* **тулины** (1457 *P* 165, 166); *місц.* **оу тулинахъ** (1457 *P* 166).

***ТОУЛИЧЄВЪ** *прикм.* (1): А хотар тои... части... оу Прокопов сад на столпь от толѣ чєрєс сєрєд сада Тоуличєва та на поут (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тоуличєва** (1499 *BD* II, 136).

ТОУЛКО[1] *див.* **ТОЛЬКО**[1].

ТОУЛКО[2] *див.* **ТОЛЬКО**[2].

***ТУЛНЫКИ** *мн.* (2) (*назва урочища у Подільській землі*): а тамъ при той долыни копєцъ усыпано одъ Цыцулыны долыны до урочища Тулныковъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род.* **Тулныковъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ТОУЛОВА**[1] *ж.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): а на то є(ст)... вѣра пана драгоя от туловы и дѣтєи єго (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы панове господарѣ нашєго... пань лазаръ о(т) тоуловы и пань мындрѣ жумататинскыи... вызнаваємъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701)

ФОРМИ: *род. одн.* **туловы, тоуловы** 4 (1415 *Cost.* I, 116, 122; 1424—1425 *DBAc* 19; 1436 *Cost.* II, 701); **тоуловє** 1 (1425 *Cost.* I, 169).

***ТОУЛОВА**[2] *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєла н(х) на имѧ на тоуловѣ гдє є(ст) дворъ и(х) и строинци на вєрхь шоумоуза (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на тоуловѣ** (1429 *Cost.* I, 269).

***ТОУЛОВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана ванѣ тоуловского и дѣтїи єго (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоуловского** (1425 *Cost.* I, 173).

***ТУЛЧИНЪ** *прикм.* (1) ◇ **тулчино дворищє** (1) (*назва дворища у Галицькій землі*): возрєвшє єсмо на на єго (*так.— Прим. вид.*) вѣрноую слоужбу и хотѧче по нємъ аж бы тымъ лѣпєи вєрнѣи намъ... послужилъ онъ... даємъ ємоу и дали єсмо... о(т)мѣну... на имѧ подъ галичємъ чѧгрово... тул(ч)нно дворищє (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **тул(ч)ино** (1394 *P* 54).

ТОУЛѢ *див.* **ТУЛА.**

ТОУЛѦ *див.* **ТУЛА.**

ТУНСЄЩИИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): ⟨и оу то(м)⟩ тако(ж)⟨дє прї⟩идє прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими бояры юка... и прода(л)... єдно сєло на богданѣ на имѧ тунсєщии (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467—468).

ФОРМИ: *наз.* **тунсєщии** (1453 *Cost.* II, 468).

ТУНСУЛУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* «стрижений»): мы алєксандръ воєв(д)... знамєнито чини(м)... ожє тоти ист⟨инны⟩ наши слугы, на имѧ сима тунсулу и бьло(ш) хоржєску(л) и щєфа(н) тунсулу... ⟨слу⟩ж⟨или⟩ на(м) право и вѣрно (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467).

ТУНЬ *присл.* (1) (*цсл.* тоунь) задарма, безплатно: а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати оу своѣ лѣпьшиѣ оужитки обротити (Галич, 1409 *P* 74).

***ТОУРБАТЪ** *ч.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): А хотарь Бълошєщнм... до сєрєд добровоу... та от толѣ право до потока Тоурбата (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тоурбата** (1475 *BD* I, 206).

ТОУРБОУРЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва*): и тѧгали сѧ що сѧ тєгали, алє Ивашко съ прївилиами тєстѣ своєго пана Ивана вистиарника добыл съ въсєго права и соудоу, а Тома Доумитрєскоул и Костє Тоурбоурє съ своим оусим плємєнєм стратили съ своими привил⟨ї⟩ами съ въсєго права и закона (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ТУРДУЧАКЪ *ч.* (1) (*особова назва*): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнѧ(з) головнии мои были слуги (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз.* **турдучакъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ТОУРЄИСКЪ** *див.* ***ТОУРИИСКЪ.**

***ТОУРЄЦКИИ** *див.* **ТОУРЄЦЪКИИ.**

***ТОУРЄЦСКЫИ** *див.* **ТОУРЄЦЪКИИ.**

ТОУРЄЦЪКИИ *прикм.* (19) турецький (10): коли пришолъ цесаръ тоурскии на насъ... а наши убогии люди о(т) Сачавы и они побегли до каменца, а у нашихъ людеи оубогихъ о(т) Сачавы были паробъцы Кафинъскиє, и тыи вси окованы; а они стали и боуръмистръ исъ старшими оузали тыє паробъци, а цесаръ тоурєцъкии прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); А також мы Стефан воєвода, до того часоу, коли оуслышим о ихани тоурєцком на земли... прєречєних панов кроулев оугрьскаго и полскаго ... тогди им обом... имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

земля тоурєцкая (1), тоурєцкая зємъля (1) *див.* **ЗЄМЛА 4;** златыи тоурєцьскыи (5) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2]; злотыи тоурєцкии (1) *див.* ***ЗЛОТЫИ;** золотыи тоурєцкыи (1) *див.* ***ЗОЛОТЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн ч.* **тоурєцъкии** (1481 *BD* II, 365); *род. одн. ч.* **тоурєцкого, турє(ц)кого** (1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 423, 424); *знах. одн. ч.* **тоурєцкого** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн. ч.* **о тоурєцком** (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ж.* **тоурє(ц)коє** (1496 *ПДВКА* 61); *місц. одн. ж.* **в тоурє(ц)ко(и)** (1496 *ПДВКА* 61); *род. мн.* **тоурєцскы(х), turecskych** 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1465 *GL* 176); **тоурєцьскых** 1 (1462 *BD* I, 55); **тоурє(ц)кы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **тоурєцкых** 1 (1464 *BD* I, 83); **⟨т⟩оу⟨рєц⟩кихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 747); *знах. мн.* **тоурєцкиє** (1433—1443 *АРМ*). *Див. ще* **ТОУРСКИЙ.**

***ТУРЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє язъ кнАзь олексанъдро володимировичь... далъ єсмь дєсАтину с(с)тѣ бци оу лаврошевъ манастырь ис турцА оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113).

ФОРМИ: *род. одн.* **турцА** (1429 *Р* 113).

***ТОУРЄЦЬСКЫИ** *див.* **ТОУРЄЦЪКИИ.**

***ТОУРЖОУКЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на верхъ долины... та прости на тоуржоу(к) рубѣжи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоуржоу(к)** (1453 *Cost.* II, 445).

***ТОУРИИСКЪ** *ч.* (3) *(назва містечка у Волинській землі)* Турійськ: а писана оу турєиску в володимєрьскомъ (Турейськ, 1429 *Р* 113); и оць иа(ш) король єго мл(с)ть тоє сєло привєрноу(л) к волод(и)мирю к двороу нашомоу тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **тоуриискоу** 1 (1499 *ГОКІР*); **тоурєискоу** 1 (1499 *ГОКІР*); *місц. одн.* **оу турєиску** (1429 *Р* 113).

***ТУРИСЪКИИ** *прикм.* (2): мы великии кнзь швитрикгалъ олькирдови(ч) чини(м) знаменито... ижє... дали єсмо єму и записали за єго вѣрную службьу... села миловъши оу луцко(м) повѣтє на рєцѣ на стырє а другоє сєло оу тырыско(м) (так.— *Прим. вид.*) повѣтє задыбы (Луцьк, 1446 *Р* 152); Се я пани Вахнова пани Мария... даю и дала есми ... зятю нашому пану Стецку Шишкиничу... селце на имя Ставокъ у Турисъкомъ повете (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **у Турисъкомъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **! тырыско(м)** 1(1446 *Р* 152).

Пор. ***ТОУРИИСКЪ.**

***ТУРИЧЄЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ и межи буко(м)ъ... а горѣ рѣкою до оустьА туричеи (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *род. одн.* **туричеи** (1404 *Р* 68).

***ТУРІЯ** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а ми такожде, ре, есми дали и потвръдили с⟨вя⟩тому монастирю нашему от Молдавица тую половина села от Остъпчань вышнию част⟨ь⟩ где быль Остапковъ тъман⟨ъ⟩ у Турі у волости Яскои (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Турін** (1473 *ШКН* 165).

***ТУРКОВЄ** *див.* **ТОУРЦИ.**

ТОУРКОУЛ *ч.* (17) (*особова назва, молд.* «турок»): А на то єст... вѣра пана Симєона Тоуркоула (Васлуй, 1436 *ВАМ* 29); и оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоугам нашим Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоуркоул** (1488 *BD* I, 317; 1497 *BD* II, 107); *род. одн.* **Тоуркоула, туркула** (1436 *ВАМ* 34; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 445, 460; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 40; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); *дав. одн.* **Тоуркоулоу, Тоуркоул** (1488 *BD* I, 317; 1497 *BD* II, 107).

ТОУРЛОУИ *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а тѣмы сєламъ о(т) турлуи съ оусими поєни и съ всАми своими старими хотарми... нєпогушєно (!) имъ николи на вѣк⟨ы вѣч⟩ниА (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); тѣмже мы... дали єсми ємоу... сєла... на тоурлоую (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. зам род.* о(т) **турлуи** (1409 *Cost.* I, 65); *род. одн.* **тоурлоую** (1409 *Cost.* I, 64); *місц. одн.* **на тоурлоую** 1 (1448 *Cost.* II, 355); **на тоурлоуи** 1 (1432 *Cost.* I, 343).

***ТОУРЛОУАНОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И також за тым єднаны и ток⟨меж⟩и а ⟨Ма⟩рєна... продала... єдно сєлишчє... слоузѣ нашємоу Сими ТоурлоуАноулоу (Баків, 1462 *BD* I, 55).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ТоурлоуАноулоу** (1462 *BD* I, 55).

***ТОУРНЬ** *ч.* (1) *(молд.)* башта: блгочтивьи г(г)п(д)рь въсеи земли мо(л)дав(с)кои іо стефань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около монастирѣ (Путна, 1481 *КІ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тоурнь** (1481 *КІ*).

***ТОУРОВСКИИ** *прикм.* (3) (*пор.* Туровъ *у Троцькому воєводстві):* и мы порадившисА из нашою радою и со кн⟨А⟩зи и паны дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); А про лѣпшую твердость тых верху писаных рѣчеи просила єсми... єпископа туровского и пинского ЄвхимъА, абы... печат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **туровского** (1489 *AS* I, 89); *місц. одн. ч.* **оу туровском** (1451 *AS* I, 44).

***ТУРОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король... аби Петругъ не вступался въ тыи люди, на имя въ Езыкеича... а въ Турка зъ дѣтьми (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Турка** (1498 *АМЛ* 169).

ТОУРСКИЙ, ТОУРСКЇИ *прикм.* (3) турецький (2): Мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоть истинїи слоуга наш Мирча... жаловал намъ... рєкоучи так: ажє... тоти привилиА, що били на сєла на Оргоєщи и на Нѣгом⟨и-рєщ⟩и, а он загоубил тота привилиА коли прїихал царь тоурскїи та плАнил нашоу зємлю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы (!) и они побєгли до Камєнъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);

златыи тоурскыи (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тоурский, тоурскїи** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 365); *род. мн.* **тоурскых** (1460 *BD* I, 274). *Див. ще* **ТОУРЄЦЪКИИ.**

***ТОУРСКЫИ** *див.* **ТОУРСКИЙ.**

ТОУРЦИ *мн.* (15) **1.** Туреччина (12): мы панове и боАрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуємъ и слюбили єсми с нашими господари... вєлєбному кролеви володиславу... вєрнымъ быти и помагати... противъ турковъ, противъ татаромъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613); А також мы... аии жадион

раді ани помочи Тоурком не имаем дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

2. *(турецьке військо)* **турки** (3): а топерь (!) тоурци перестоупили чръное море занже взАлъ кафоу ино осмотрили сА рано (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); и жаловали нам, аже привилїе великое, що имал влъча батърескоула... на свое отниноу, село на имѣ батърещїи... а тота привилїе а они загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз.* **тоурци** 2 (1484—1486 *ГСПТЗ;* 1493 *Cost. S.* 175); **тоу(р)кове** 1 (1493 *ПОСВВ*); *род.* **Тоурковь, Тоурков, турковъ, тур(к)овъ, турко(в), тоурко(в)** 8 (1395 *Cost.* II, 612; 1456 *ЭСФ*; 1460 *BD* II, 274; 1468 *BD* II, 302; 1490 *BD* I, 434; 1492 *BD* II, 292); **Тоуркох** 1 (1460 *BD* II, 274); *дав.* **Тоурком** (1499 *BD* II, 424); *знах.* **Тоурцы** (1481 *BD* II, 364).

***ТУРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Tur): Мы воинцехъ... ярцибискупъ гиѣзденскии... хоружии адамъ с тура слюбуемы и записуемы сА стецку воеводѣ... ижь вшитки оурАды... и записы што пасаныи (!) миха(л) бучатски панъ истароста галицкии... боронити держати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **тура** (1433 *P* 122).

ТУРЬЯ [1] *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Турія: А се докончанье межи королемь польскымь и кнАземь дмитриемь къ володимирю о(т)ступаетьсА а о(т) толѣ по турью поколѣ турья прошла (б. м. н., 1366 *P* 14); Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... слуги нашого верного пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ с озеромъ на реце на Тури (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **турья** (1366 *P* 14); *знах. одн.* **турью** (1366 *P* 14); *місц. одн.* **на Тури** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ТОУРЬЯ** [2] *ж.* (3) *(назва річки у Львівській землі)*: тоти старци... вызнали указали староую границю межи дѣдошичи и межи баличи стали оу великого крихова кде переходить дорога зоудечевскаА... к оустью солотвинѣ оу рѣкоу тоурью (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоурьи** (1413 *P* 83); *знах. одн.* **тоурью** (1413 *P* 83).

***ТОУРЬЯ** [3] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Турія: Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал есми братаничоу своемоу Богданоу... имѣнье... на имА Турьюю (!) оу кременецъкомъ повѣте (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **Турьюю** (1496 *AS* I, 244).

***ТОУРЬАНСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а естлибы его в том имѣныи нѣкако хотѣли гадати тыи ТоурьАнскии, тогды А емоу тыи пѣнАзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Тоурьанскии** (1496 *AS* I, 245); *род. мн.* **Тоурьанских** (1496 *AS* I, 244).

***ТУРЯ** *див.* **ТУРЬЯ** [1].

***ТОУРЯТИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) бы(л) якубь Быскоупъ... Кмита старости(н) бра(т) Семенъ тоуряти(ч) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоуряти(ч)** (1369 *ПСЧК*).

***TUSTANSKIY** *прикм.* (1) *(пор.* село Тустань *у Львівській землі)*: Vulodislaw... korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om jakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym y daliiesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **v tustanskoy** (1395 *GL* 166).

ТОУТ *див.* **ТОУТЪ.**

ТОУТА *присл.* (1) *(у цьому місці)* тут: а осовне (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже пре(д)реченыА землА молдавскаА своА панствы з давны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волею и с певного вѣданьА всѣхъ на(с), што есмы нинѣ тоута слюбоуемъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ТОУ 1, ТОУТО, ТОУТЪ 1.**

***ТУТЕНИИ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. лит.* «tauta» — народ, «tautienis» — чужинець; земляк): А се А кнА(з) левъ вызвали есмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцА тутениА а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тутениа** (1443—1446 *P* 147).

ТОУТО, ТУТО *присл.* (5) *(у цьому місці)* тут: туто есмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *P* 91); и чтобы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волею тоутож на том мѣстьцА под Хотинемь... визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи (під Хотином, 1463 *BD* II, 297).

Див. ще **ТОУ 1, ТОУТА, ТОУТЪ 1.**

ТОУТОВА [1] *ж.* (20) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... потвердили есми емоу... села на имѣ боучюмѣни, где е(ст) домъ его... и на тоутовѣ лълещи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); Ино мы... есми дали и потвердили Мики тое прАдреченное село на Тоутовѣ на имѣ Поулпещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* по маткоу **Тоутова** (1495 *BD* II, 63); *род. одн.* **Тоутовѣ** 3 (1487 *BD* I, 308; 1495 *BD* II, 63); **тутовы** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *дав. одн.* **тутовѣ** (1443 *Cost.* II, 131); *місц. одн.* **на тоутовѣ, тутовѣ** 13 (1434 *DIR*«*A*» 463; *Cost.* I, 386; 1436 *DIR*«*A*» 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 180; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 543; 1458 *BD* I, 20; 1495 *BD* II, 57, 64); **на тоутови** 1 (1455 *Cost.* II, 231).

***ТОУТОВА** [2] *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а мы есми дали нашемоу миломоу братоу стефаноу воеводи... державу на имѣ городъ келїю... и державоу о(т) тоутовоу и тръгъ бръледъскыи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *знах. одн. зам род.* о(т) **тоутовоу** (1435 *Cost.* II, 682).

***ТУТОШНИИ** *прикм.* (1) тутешній: Продал есми имене... с людми, с полми... вынявши за третию част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в земъли тутошней волынской лежачихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **в тутошней** (1475 *AS* I, 72).

ТОУТЪ, ТУТЪ, ТУТ, ТОУТ, ТѪТ *присл.* (29) **1.** *(у цьому місці)* **тут** (22): а далъ есмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни землѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, 1349 *P* 3); а хотарь имъ... до шеръбовьского хотарА оу липы могыла... к теплици тутъ могила а отолА к серету (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); колижь велемѫжнїи илїашъ воевода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы оучера тоутъ оу лїовѣ е(ст) оучини(л)... мы такоже... слюбоуемъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а иное люди новые а и тые дають коли сА мѣдъ родить а и тоутъ мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); и от того привел нас пан Янчинский и к граням и рек: тут тые грани сам княз великий Швитригайло... своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(у це місце)* сюди, тут (2): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т) аже не лишите и(х) продавати свои тръговли друбныи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); они поведали: Ведаем гораздо, коли держал Слоним..., мы ездживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. *(в таких обставинах)* тут, в цьому разі (3): мы александръ воевода... чини(м) знаменито... оже прїиде прѣ(д) на(с)... па(н) косте пръкала(б) и тѣга(л) на гергѣ херегарѣ, рекоу(ч): да(л) есмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т)... даи ми и(х) и герге сА тоу(т) не запрѣлъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. (*на тому місці*) там (2): кде смолвАть тутъ будеть судъ тАгатисА ис королємь (б. м. н., 1352 *P* 6); Колї которыи бѫде(т) па(н) позванъ на ро(к) а нє станє(т) к рокѫ а за винѫ где бы оузАти шесть воло(в) тѫ(т) брали три(д)цать алюбо сорокъ (XV ст. *BC* 16 зв.).

Див. ще **ТОУ, ТОУТА, ТОУТО.**

***ТОУХА** *ж.* (1) (*назва річки у Вітебській землі*): а на озерє землица пашнаА Кузневщина, а в в (!) озерє и в рецє Бабичи є(зы)и в Тоухоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Тоухоу** (1492 *AS* III, 23).

***ТОУХАЧОВО** *с.* (1) (*назва маєтку в Берестейській землі*): Жаловали намъ кнгни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) Федоро(м) Федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) на (и)мА с череи а с тоухачова моцно бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоухачова** (1496 *ВМКФС*).

***ТУЧАПСКЫИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то... вѣра пана влада тучапского дворника о(т) романова торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **тучапского** (1403 *ДГАА*).

***ТУЧЄНѦКЪ** *див.* **ТУЧНѦКЪ.**

ТУЧНѦКЪ *ч.* (7) (*особова назва*): пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марекрѣту или того кому бы она продала то иваноко тучнАкъ имає заступити оправи(т) или бы кро(л) нагаба(л) то имаєть оправи(т) тученА(к) (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тучнѧкъ, тучнѧ(к)** 3 (1418 *P* 89); **тученѧ(к)** 1 (1418 *P* 89); *дав. одн.* **тучнѧкови** (1418 *P* 89); *знах. одн.* **тученѧка** (1418 *P* 89).

***ТУША** *ж.* (1) (*оббіловане і випатрошене тіло вбитої тварини*) туша: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *ор. мн.* **тушами** (1389 *PEA* I, 27).

ТЪБОУЧ *див.* **ТОБУЧЬ.**

ТЪВЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы... єсми дали и потврълили слоузѣ нашемоу Ивоулоу Мъндрѣ... сєло на имѣ Тъвєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз.* **Тъвєщїи** (1493 *BD* II, 18, 19).

ТЪИ *див.* **ТОТЪ.**

***ТЪКМЄЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

ТЪКМО *див.* **ТОКМО.**

ТЪЛВЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И оу том також прїидоша прАд нами... Мърина, дочка Оанца Бръличa и племєница єи Илка... и продали... два сєла на СєрєтА ж(є), на имА Драгомирещи... а дроугоє село на имА Тълвещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз.* **Тълвещи** (1499 *BD* II, 153).

***ТЪЛПИГЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): мы Стефанъ воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наши слоуги Пєтрѣ и брат его Онє... непотовє Тоадера брата Пєтра Тълпига... и продали... єдно село на имѣ Тъвєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тълпига** (1493 *BD* II, 18).

***ТЪЛПИЖАНОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): мы Стефанъ воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наши слоуги Пєтрѣ и брат его Онє... сыновє Динга Тълпижаноула... и продали... єдно село на имѣ Тъвєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тълпижаноула** (1493 *BD* II, 18, 19).

***ТЪЛХАРЄВ** *прикм.* (1): А хотар томоу... сєлоу... на великоую могилоу... от толѣ чєрєс поут тълхарев и чєрєс зъподїю сочилор на дАл (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **тълхарєв** (1492 *BD* I, 510).

ТЪЛЪБЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на имѣ... грълєщи и тълъбещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324).

ФОРМИ: *наз.* **тълъбєщи** (1448 *Cost.* II, 324).

***ТЪМАШЪ** *див.* **ТАМАШЬ** [1].

ТЪМПА *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже тот... пан Тъмпа и сыновє єго... слоужили намъ правою и вѣрною... слоужбою (Сучава, 1443 *BAM* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тъмпа** (1443 *BAM* 41).

ТЪМЪШАНОУЛ *ч.* (1) (*особова назва*): Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгрити... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и въсАм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Тъмъшаноул** (1481 *BD* II, 358).

***ТЪМЪШЄЛЪ** *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... слоуга нашь, їонь боузь и сестра єго дрьгълинь... продали... єдно сєло на жигълїє, на имѣ додєщїи... понижє тъмьшела (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *род. одн.* **тъмъшєла, тъмьшєла** (1495 *Cost. S.* 193).

***ТЪМЬШЄЛЪ** *див.* ***ТЪМЪШЄЛЪ.**

***ТЪНЬ** *див.* ***ТЄНЪ.**

***ТЪРГОВАТИ** *див.* **ТОРГОВАТИ.**

ТЪРГОУЛ АЛБОУ *ч., невідм.* (1) (*назва міста в нижній течії Дністра, молд.* «Білий Город») Білгород-Дністровський: А на то єст велика мартоурїА... Тома логоф., Станчюл пъркълаб дє Търгоул Албоу, Мързє сынь Станчюл, и Влаикоул старостє дє Хотин (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див ще ***БЄЛГОРОДЪ** [2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

***ТЪРГЪ** *див.* **ТРЪГЪ** [2].

ТЪРЫВАТИ *дієсл. недок.* (1) мати силу, тривати: и сесь листъ нашъ маєть търывати вѣчно и нєпорушно, на вѣки (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *інф.* **търивати** (1438 *P* 141).

***ТЪСТЬ** *див.* **ТЄСТЬ.**

ТЪТЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы илїа воєво(д)... чини(м) знамєнито... ожє... панъ жоуржъ моянъ слоужилъ намъ право и вирно и ми... дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ на имА моєнєщи и тътєщи (Сучава, 1459 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз.* **тътещи** (1459 *Mih.* 205).

ТЪТЪ *див.* **ТОТЪ.**

ТЪТЪРЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы... єсми дали и потвръдили слоугам нашим Ивaноу и братїам єго ... тоє прАдреченоє сєло на имѣ Тътърещїи (Сучава, 1487 *BD* I, 291).

ФОРМИ: *наз.* **Тътърещїи** (1487 *BD* I, 291).

***ТЪТЪРѢНУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы стефа(н) воєво(д)а... чинимъ знамєнито... ожє то(т) исти(н)ны(и) на(ш) слоуга па(н) ша(н)дро тътърѣну(л) служи(л) на(м) пра (!) и вѣрно (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тътърѣну(л)** (1472 *DIR«A»* 528).

ТЪОУТОУЛ *ч.* (181) (*особова назва*): а на то є(ст) вѣра гсп(дс)вми вишеписа(н)но(м) стєфана воєво(да)... пана тьоутоула (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); а на бо(л)шеє крѣпо(с)т, вѣлѣли єсми нашем(у) вѣрном(у) пану, тъутулу ло(г)фетоу, писати и нашу пєча(т) привѣсити к сєму ли⟨сту⟩ нашему (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тъоутоул, тьоутоу(л), тъоутоу(л)** (1464 *BD* I, 84; *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 27; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 453; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *род. одн.* **Тъоутоула, тьоутоула, тъоутоул** (1459 *Cost. S.* 22; 1474 *BD* I, 193; 1476 *BD* I, 209; 1499 *BD* II, 444); *дав. одн.* **Тъоутоулоу, тъоутулу, тъутулу, тъутоулоу, Т⟨ъоу⟩тоулоу, Тъоу⟨тоу⟩лоу, ⟨Тъоу⟩тоулоу, Тъ⟨оутоулоу⟩** 127 (1475

BD I, 204; 1479 BAM 62; 1480 BD I, 245; 1483 BD I, 268; 1487 BD I, 292; 1489 BD I, 372; 1491 BD I, 448; 1493 BD II, 4; 1495 BAM 71; 1500 Cost. S. 235 і т. ін.); **тъоутоулови, Тъ⟨оутоул⟩ови, тъоутоу⟨лови⟩** 34 (1479 DC 141; 1480 BD I, 247; 1481 BD I, 259; 1482 BD I, 261; 1487 BD I, 309; 1495 BD II, 90; 1497 BD II, 120; 1498 BD II, 126; 1499 BD II, 136; 1500 Cost. S. 231 і т. ін.); **Тъоутоуловѣ** 1 (1484 BD I, 279); **Таоутоулоу** 1 (1487 BD I, 296); **! Тъоу⟨тоулов⟩1** (1500 RA 261).

ТЪОУТОУЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Писал Драготъ Тъоутоулович оу Васлоуи (Васлуй, 1497 BD II, 111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тъоутоулович** (1497 BD II, 111).

ТЫ, ТИ *займ.* (125) *(друга особа однини)* ти: аже будеть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего Азъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всею моєю силою а толко вѣсть намъ даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, po my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Алє к нам прїиди, как оуделаєшъ нам тотоу слоужбоу що ми єсмы наказали к тоби (Баків, 1457 BD II, 257); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королем єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцємъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 AS I, 70); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всємъ бы(л) помоченъ и где надобє боудеть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчаньє, и дочеръ бы свою за тебє далъ (б. м. н., 1499 BD II, 448).

ФОРМИ: *наз.* **ты, ty** 40 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1444 AS I, 41; 1449 Cost. II, 385; 1475 AS I, 70; 1484 *ЯМ*; 1487 *АМЛ;* 1489 *AMB;* 1494 BD II, 387; 1495 *АЛМ* 83; 1499 BD II, 448 і т. ін.); **ти** 1 (1470 BD II, 309); *род.* **тєбє, тебе** 15 (1478 AS III, 17; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 83; *ПЛПС;* 1496 BD II, 407; *ПДСВВ; ПЧФГ* 35, 36; 1498 BD II, 409; 1499 BD II, 448 і т. ін.); **тебѣ, тебѧ** 6 (1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ*); *зам. род.* **тобѣ** 1 (1496 *ОКИВ*); *дав.* **тобє, tobie** 17 (1484 *ЯМ;* 1494 BD II, 387, 389; 1495 *АЛМ* 83; 1496 BD II, 407; *ПДВКА; ПДСВВ;* 1498 BD II, 409, 410, 413 і т. ін.); **тобѣ** 16 (1392—1393 *РФВ* 171; 1449 Cost II, 385; 1470 BD II, 309; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС; ПЛПС;* XV ст. BC 35; 1496 *ОКИВ* і т. ін.); **тоби** 5 (1457 BD II, 257; 1460 BD II, 270; 1470 BD II, 309); **тебѣ** 1 (1495 *ПЛПС*); *знах.* **тебє, tebe** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI,140; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 83; *ПЧФГ* 36; 1499 BD II, 448); **тѣ** 3 (1457 BD II, 257; 1470 BD II, 309); *ор.* **тобою, toboiu** (1494 BD II, 387, 389; 1495 *ВМБС; ПЛПС;* 1496 BD II, 407; *ОКИВ; ПДСВВ;* 1498 BD II, 414).

***ТЫВУНЪ** *див.* **ТИВУНЪ.**

ТЫЖ *див.* **ТЄЖЬ** [1].

***ТЫЖДЄНЬ** *ч.* (3) тиждень: а писанъ листь оу коломыи оу тыжьднь по стмь михаилѣ (Коломия, 1398 *Р* 57); А єстли бы господаръ кроль єго милость того соимоу на тоть день по свѧтомь Юрїи оу тыждень нє произволил, алє бы єго милостъ ины день пред тым або по том положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стєфана воєводоу своими послы або листи своими обыслати (під Хотином, 1467 BD II, 297—298).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тыждєнь, тыжьднь** (1398 *Р* 57; 1467 BD II, 297, 298).

***ТЫЖЬДЄНЬ** *див.* ***ТЫЖДЄНЬ.**

ТЫИ *див.* **ТОТЪ.**

***ТЫКАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (к кому, чому) стосуватися (кого, чого), мати відношення (до кого, чого): а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моєму г(с)дрю, королю, кь єго лиху имамъ єго остєрєгати во всѣ(х) рѣчє(х) (Щекерів, 1402 Cost. II, 623).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы сѧ тыкало** (1402 Cost. II, 623).

Див. ще ***ТЫЧИТИ СЕ.**

***ТЫЛЪ** *ч.* (1) задня сторона: Мы Александръ, або Витолдъ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... Ижъ ... Городенскіе на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского ку рынку, обаполъ улицы, до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю; тыломъ тые плацы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *ор. одн.* **тыломъ** (1389 *РЕА* I, 27).

ТЫЛЬКО *част.* (1) (*стп.* tylko) *(видільно-обмежувальна)* лише: там же, копцы значныи усыпатысмо велилы; а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той сторони тылько грунтъ Почапынскій, гдѣ также копецъ усыпано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **ТОЛЬКО** [2] 1.

***ТЫМКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максима Тымковича, пана Ярмолу... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Тымковича** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

ТЫМЪ *част.* (8) *(підсилювальна, вживається при в. ст. прикм. і присл., вказує на більший ступінь вияву ознаки)* тим: возревше єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотѧче по нємъ аж бы тымъ лѣпєи и вєрнѣи намъ... послужилъ онъ и єго дѣти... даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѧчи особною мл(с)тью оутѣшити абы намъ потомъ тымъ готовѣи и вѣрнѣи служилъ... тыи городы цецунь а хмєловъ с тыми волостми сєлы которыи жь к нимъ прислушають... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); коли жь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишеє нижьли памяти потрєбизна єсть абы дѣла листовымь писмомъ, и свѣдоцствомь оутвєржєно людьскимь, протожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... абы тымь вятышая вѣра, котораѧ николи оу па(с) нє была жгасла, тому истино(м) па(н) владисла(в) ... кролєви полскому... за щкоды... зѣм(л)ь и волостии... огнємь скажєныѣ, землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 Cost. II, 706—707); мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видевъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... человѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... выѣхалъ... (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ТЫННОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тинне: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городок Двор а села: Караєвичи, Обаров, Тынноє (Луцьк, 1463 AS I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тынноє** (1463 AS I, 55).

***ТЫРГЪ** *див.* **ТРЪГЪ** [2].

! ТЫРЫСКОМ ⟨ТУРЫСКОМ⟩ *див.* ***ТУРИСЪКИИ.**

ТЫСЕЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**

ТЫСЯЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**

***ТЫСЯЧНЫИ** *числ.* (1) тисячний: А псанъ у Вилни, априля мѣсяця 30 день, индиктъ 14, лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тысячного** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ТИСѦЧИИ.**

ТЫСѦЧА, ТИСЕЧА, ТИСѦЧѦ, ТИСѦЧА, ТЫСЕЧА, ТЫСѦЧѦ, ТИСѦЩА, ТЫСЯЧА, ТИСЯЧА, THYSZIECZA, THISSIECZA *ж.* (105) тисяча: аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения

нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисячей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); По б͠жьи нарожѣньи тисѦча лѣ(т) и т͠ и з͠ и й лѣ(т) (Львів, 1368 *Р* 15); Мы володиславъ ... король польскыи... знаємъ то симъ наши(м) листомъ... аже єсмы долъжни одну тысѦчю рублєвъ фрѦзьско(г) сєрєбра прїятєлю нашему алєксандру воєво(д) (б. м. н., 1411 *Р* 76); а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѦза, хотѣ от тисѦч коп (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); А на третій годъ такожъ (в ориг. це слово повторено.— *Прим. вид.*) маютъ намъ дати тисячу золотыхъ (Краків, 1487 *РИБ* 226). Продали есмо мыто берестейское... краковѦнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѦчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое мѣсеца сентабра чотырнадцатый день, индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тисѧча, тисяча, Tisiacza** 11 (1361 *AGZ* 6; 1368 *Р* 15; 1370 *Р* 18; 1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1427 *Р* 109; 1433 *Р* 127; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54 і т. ін.); **тисеча** 5 (1389 *РЕА* I, 27; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **тисѧча** 5 (1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 618, 619; 1401 *Р* 64; 1404 *Р* 70); **тысѧча, тысяча, tysiacza** 5 (1395 *GL* 166; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Р* 77; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **тисѧ(ч)** 4 (1393 *Р* 51; 1398 *ЗЛЕІК;* 1402 *Cost.* II, 623; 1424 *Р* 100); **тысеча, thyszziecza** 3 (1389 *РЕА* I, 28; 1413 *GL* 48; 1498 *ГВКОО*); **тысѧ(ч),(ты)сѧ(ч)** 2 (1394 *Р* 54; 1415 *Р* 87); **тысѧчѧ** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **thissiecza** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **тисѧща** 1 (1413 *ЗНТШ* V, 3); *зам. род.* от **тисѧча** 1 (1460 *BD* II, 275); *зам. знах.* принесла... **тисѧча** коп 1 (1454 *AS* III, 9); *род. одн.* **тисѧчи** 6 (1440 *Р* 142; 1454 *AS* III, 10; 1474 *AS* I, 69; 1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 81); **тисечи** 2 (1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **тысечи** 1 (1499 *АСД* VI, № 3); *дав. одн.* **тисечы** (1487 *РИБ* 226); *знах. одн.* **тисѧчу, тисѧчоу, тисячу** 6 (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *РИБ* 431; 1498 *АЛРГ* 82); **тисѧчю** 4 (1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1487 *AS* I, 239); **тысѧчю** 3 (1411 *Р* 76, 77); **тисѧ(ч)** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 65); **тисечу** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); **тисячу** 1 (1489 *РИБ* 431); **! тисѧч** 2 (1454 *AS* III, 10); *род. мн.* **тисѧчъ, тисѧч** 3 (1456 *Cost.* II, 790; 1481 *BD* II, 365; 1499 *AS* I, 118); **тисечей** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **тысячей** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн.* **тисѧчи** 15 (1388 *Р* 37; *SL* 678, 679; 1454 *AS* III, 10; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239 і т. ін.); **тисѧчѣ** 3 (1388 *Р* 37; *SL* 678); **тисѣчи** 2 (1456 *ЭСФ*); **тисячы** 2 (1487 *РИБ* 226); **тысѧчи** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. род. мн.* въ лѣто шесть **тысячи** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); *місц. мн.* **оу... тисѧчахо** (1388 *Р* 37); *знах. дв.* **тысѧчы** (1482 *AS* I, 81).

Див. ще **ТЫСѦЧЬ.**

ТЫСѦЧЬ, ТИСѦЧЬ, ТИСѦЧ *ч.* (5) тисяча: и на крѣпость сему наши печѦти привѣсили єсми к сему листу, под лѣты ро(з)ства х(с)ва тисѦчь т͠ ч͠ є͠ лѣта (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); оув озєра оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ... тисѦчь (так.— *Прим. вид.*) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Данъ оу Городку подъ лѣты рождества х(с)ва тысѦчь у лѣтъ трѣтєго лѣта (Городок, 1443 *Р* 145); Писан листъ оу Луцку, м⟨ѣ⟩с⟨Ѧ⟩ца сентѦб⟨ра⟩ к͠д ден, индикт⟨а⟩ є͠ї, подъ лет⟨и⟩ рожества Христова тисѦч лѣт девѦт сот девѦтоє (Луцьк, 1451 *AS* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тисѧчь** 2 (1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Р* 62); **тисѧч** 1 (1451 *AS* I, 45); **тысѧчь** 1 (1443 *Р* 145); **! тисѧчо** 1 (1446 *Р* 153).

Див. ще **ТЫСѦЧА.**

ТЫСѦЧѦ *див.* **ТЫСѦЧА.**

ТЫХОНЪ *див.* **ТИХОН.**

! ТЫХЪ ⟨ПАТЬ⟩ (1): Якимъ коузнє(ц) зємлю дє(р)жить Лисовъщиноу а с тоє земли дани идеть сорокъ гроше(и) а полюдья двє вєдрє мєдоу... а бобро(в)никоу пѦ(т) грошє(и) а тыхъ (!) восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Див. **ПѦТЬ.**

***ТЫЧИНЪ** *ч.* (3) (*назва містечка у Сяноцькій землі):* мно(г) добры(х) люди(и) ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х)... осудили єсмы... аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ,.. ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **тычина** (1404 *Р* 70); *дав. одн.* **тычину** (1404 *Р* 70); *знах. одн.* **тычи(н)** (1404 *Р* 70).

***ТЫЧИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (2) (кого, чого) стосуватися, мати відношення (до кого, чого) (1): Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsuny ... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103);

ш т о с е т ы ч е т ъ (кого) (1) щодо, що стосується: нижло што се тычетъ Моревича, въ того есмы купилъ землю зъ призволеніемъ и потверженіемъ господара, короля е. м. (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **sia tyczet'** 1 (1388 *ZPL* 103); **се тычетъ** 1 (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ТЫКАТИ СѦ.**

***TYCZYTY SIA** *див.* ***ТЫЧИТИ СЕ.**

ТЫШКО *див.* **ТИШКО.**

***ТЬСТЬ** *див.* **ТЄСТЬ.**

***ТЬОУТОУЛ** *див.* **ТЪОУТОУЛ.**

ТЬОУЦЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!) дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!) на имѦ роужїнѣнїи, гдє би(л) до(м) єго, и тьоуцїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ФОРМИ: *наз.* **Тьоуцїи** (1459 *Cost. S.* 22).

ТѢГАТИ *див.* **ТѦГАТИ.**

ТѢГАТИ СѢ *див.* **ТѦГАТИ СѦ.**

***ТѢГАТИ СѦ** *див.* **ТѦГАТИ СѦ.**

***ТѢГНОУТИ** *див.* **ТѦГНУТИ.**

***ТѢГОТА** *ж.* (1) (*важке становище*) тяжкість, важкість: прото (ж) оура(д)вши то оуси по(с)полоу просили єсмы нашего болѣрина пана Михайла ло(г)ѳета абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... и оучинити на(м) миръ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тѣготоу** (1456 *ЭСФ*).

ТѢЖ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

ТѢЖЪ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

ТѢЖЬ[1] *див.* **ТЄЖЬ**[1].

ТѢЖЬ[2] *див.* **ТЄЖЬ**[2].

ТѢЛО *с.* (4) **1.** (*організм живої людини*) тіло (1): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом, а въ будьщым (*в ориг.* бъдъщєным.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

2. (*останки мертвої людини*) тіло, прах (1): а єстли сѦ надо мною божѦ волѦ станет, и я просила мужа своєго кн⟨Ѧ⟩зѦ єго милость, абы єго милость што записал к церкви божей к свѦтому Иоанну к Голшаном, гдѣ маєт и тѣло моє лєжати (Степань, 1489 *AS* I, 89);

B o ż e i e t i ł o (1) *див.* **БОЖЇИ;** з д о р о в н а д у ш и и н а т ѣ л е (1) *див.* **ЗДОРОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѣло** (1489 *AS* I, 89); *знах. одн.* **tiło** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *ор. одн.* **тєлом** (1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **на тѣлє** (1470 *AS* I, 65).

ТѢМ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТѢМЄШЪ** *див.* ***ТАМЄШЪ.**

ТѢМЪ, ТѢМЬ, ТѢМ, ТАМЪ, ТАМЬ, ТАМ, ТЄМЪ, ТЄМ, ТИМЬ *присл.* (177) тому, через те, у зв'язку з цим: тѣ⟨м⟩ єсми ихь особною м⟨и⟩л⟨о⟩стию жаловали дали єсми имь а сєло оу нашии зємли молдавскои на сочавъ

(Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); тѣмъ мы видѣвшє и(х) добрую волю на то и лагоду, що межи собою оучинили перє(д) нами и перє(д) нашими боѧры и мы потому(ж) даємъ и дали єсми пану михаилу логоѳєту тоє прѣ(д)рєченноє сєлищє стънигово (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); Тѧм мы видѧвшє єго право и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсмы єго особною нашєю милостїю и дали и потврьдили єсмы ємоу от нас... половина сєло на Бръладѣ въ Олтѧнох, на имѣ Цъпещїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ТѢСКЪ *ч.* (1) виноградний прес: и є(ст) виногра(д) вышє нємецкого города и є(ст) мѣсто гдє є(ст) тѣскъ того виногра(д) (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѣскъ** (1443 *Cost.* II, 185).

***ТѢСНИНА** *ж.* (1) ущелина: а хота(р) млина(м) о(т) тѣснины гдє оутиснѣєт сѧ мо(л)дова ни(ж) млина о(т) того мѣста да є(ст) хотаръ млиноу (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. одн.* **тѣсниы** (1458 *DIR«A»* 512).

***ТѢСНЫЙ ОУГОЛЪ** *ч.* (2) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): а хотаръ тѣмъ сєломъ што на проутѣ на имѧ о (! — *Прим. вид.*) тѣсного угла што повышє иванова села шоуринского, та долоу... до тѣсного оугла (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *род. одн.* **тѣсного оугла** (1429 *Cost.* I, 269, 270).

***ТѢШКОВИЧИ** *мн.* (3) (*назва села у Перемишльській землі*): игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалєлѣєвичь (Перемишль, 1390 *P* 175).

ФОРМИ: *місц.* **оу тѣшковичєхъ** 1 (1390 *P* 175); **оу тѣшковичи(х)** 1 (1390 *P* 176); **оу тѣшькови(ч)** 1 (1390 *P* 175).

***ТѢШЬКОВИЧИ** *див.* ***ТѢШКОВИЧИ.**

ТЮТКА *див.* **ТЕТКА.**

***ТЯГЛЫИ** *див.* ***ТѦГЛЫИ.**

***ТЯГНУТИ** *див.* ***ТѦГНУТИ.**

***ТЯГТИ** *див.* ***ТѦГТИ.**

***ТЯГЪТИ** *див.* ***ТѦГТИ.**

***ТЯЖА** *ж.* (5) судова скарга, тяжба (4): и завѣску поставили єсмы н рубли чистого срєбра тѣмь що тоє сєло дръжали... кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д)которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); варє коли бы оусталъ поѧна ста(н) илї братиа є(г) или дѣти єго... на пана михаила логофє(та)... за тота сєла или тѧжєю или свадою или боу(д) чимъ... то(т) заплати(т) вышєписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362);

т я ж у   м с т и (1) (о що) правуватися, судитися (за що): и я есми з людми добрыми порозумелъ ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **тяжи** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *ор. одн.* **тѧжєю** 3 (1418 *Cost.* I, 127; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); **тєжєю** 1 (1415 *Cost.* I, 116).

ТЯЖКО, ТЯЖЪКО, ТѦШКО *присл.* (3) **1.** (*душевно*) тяжко (1): а каза(л) твоє(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашоу которая жъ ся намъ ... прыгодила ижь о(т)ца нашого приятеля вашоє мл(с)ти Казимера короля по(л)ского... богъ доушу єго млти с того свєта собралъ чогожъ мы тяжко яко сынъ о(т)ца жалуємъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

2. незручно, трудно, тяжко (1): єстли пакъ видить сѧ тѧжъко твоєй милости оу другоє намъ листу дати... а твоя милость намъ дай опѧть листъ твоєи милости, што єстъ подъ присягою твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. дуже, сильно (1): про то же которыи приѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ бгоу хвалоу далъ... а неприѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы напали тѧшко оскомины и острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ТЯПТУКОВИЧЬ *див.* **ТѦПТЮКОВИЧЬ.**

ТѦГАТИ, ТѢГАТИ, ТЄГАТИ, ТИГАТИ *дієсл. недок.* (36) **1.** (на кого, кого за що) подавати скаргу до суду, позивати (на кого за що) (30): тогды панъ данило прииде прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о тысковича (Зудечів, 1411 *P* 79); а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумєно(м) кто коли боудє(т) оу храма стого (!) нико⟨ли⟩ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а тако(ж) варє кто бы хотил тѣгати за тоє сєло о(т) и(н)ни(х) єи братїи... то(т) да заплати(т) завѣзкоу З҃ рубли литого срєбра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458); и також(д)єрє ива(н) снъ васко(в) о(т) хородни(к) исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. (на що) (*виступати проти чого, виявляти незгоду з чим*) оскаржувати, оспорювати, заперечувати (що) (6): Про тож никто николи да нє имаєт тѣгати... на сїє нашє привилїє (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); Про ⟨тож...⟩ да нє имаєт тѧгати ани добоувати ⟨ни⟩ єдними привилїѧми на сїє нашє привилїє ни прѧд нами ни прѧд иншими господар⟨и⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *інф.* **тѧгати, тѣгати** 15 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1472 *DIR«A»* 528; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 392; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **тєгати** 3 (1474 *РГС;* 1491 *Cost. D.* 37); *перф. 3 ос. одн. ч.* **тѧгалъ, тѣгал, тѣга(л)** (1411 *P* 79; 1432 *Cost.* I, 327; 1449 *Cost.* II, 385; 1473 *BD* I, 86); *3 ос. мн.* **тѧгали, тѣгали** (1418 *Cost.* I, 127; 1455 *Cost.* II, 561; 1474 *РГС*); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т), имєт... тѣгати** 5 (1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 526, 561; 1458 *BD* II, 262; 1462 *BD* I, 53); **боудєт... тѣгати, тѧгати** 2 (1462 *BD* I, 67; 1470 *BD* I, 140); **имє(т)... тига(ти)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да тѣжоуть** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **да тѣжоутъ** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

Див. ще **ВОСТѦГАТИ, ТѦГАТИ СѦ.**

ТѦГАТИ СѦ, ТѢГАТИ СѢ *дієсл. недок.* (17) (з ким о що, за що) судитися, позиватися (з ким за що): а про любартово ятьство хочємъ єго постави(ти) на судѣ кдє смолвѧть тутъ будєть судъ тѧгатисѧ ис королємь (б. м. н., 1352 *P* 6); Тѧгалъ сѧ пѣнко коунашєвичъ ис вєрєщакомъ боутєвичєм о гаи що оу щастровици (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); алєксандръ воєвода господарь зємли молдавскои чинимь знамєнито... ожє то(т) истинныи вєрига ва(та)мань тѧгаль сѧ съ ротымпанови сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили и розделили своє правоє отнини перєд нами и перєд нашими оусими молдавскими боѧри (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *інф.* **тѣгати сѣ** (1442 *Cost.* II, 88); *перф. 3 ос. одн. ч.* **тѧгалъ сѧ, тѧгаль сѧ, тѣгал сѧ** (1369 *ПСЧК;* 1423 *DIR«A»* 447; 1447 *Cost.* II, 273; 1459 *BD* I, 31); *3 ос. мн.* **тѣгали сѣ, тѣгали сѧ, тѧгали сѣ, тѧгали сѧ** 7 (1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1480 *BD* I, 241); **сѧ тєгали** 2 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 1); **сѣ тѣгали** 2 (1455 *Cost.* II, 561; 1480 *BD* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **будєть... тѧгатисѧ** (1352 *P* 6).

Див. ще **ВОСТѦГАТИ, ТѦГАТИ 1.**

***ТѦГЛО** *с.* (1) ◇ т ѧ г л ы   т ѧ г н о у т и (1) виконувати повинність: Къ Житомироу сєло бо(р)диновъ а в томъ сєлє чотыри слоуги троє сочнико(в) новыє люди єщо воли нєвысєдєли а коли волю высєдять они мають слоужити а єсачники имоуть тѧглы тѧгноути какъ и иныє люди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **тѧглы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ТѦГЛЫИ** *прикм.* (5) ◇ д в о р и щ е   т я г л о е (1) *див.* **ДВОРИЩЕ;** ⟨л ю д и⟩ т я г л ы є (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ⟨с л о у г а⟩ т ѧ г л ы и (1) *див.* **СЛОУГА** 1; ч е л о в ѣ к ъ   т ѧ г л ы и (2) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тѧглы(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн.* **тѧглыє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. мн.* **тѧглыхъ, тяглыхъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.).

ТѦГНУТИ *дієсл. недок.* (16) **1.** (к чому) належати (до чого) (10): а покутскаѧ землѧ какъ издавна слушала съ своєю границею из вѣка наша такъ и тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ... со всим и с тымъ, какъ есми сам держал, што к тому имѣнъю тягнетъ, и с мытом, и зъ гаем и со всѣмъ и с тымъ, што коли к тому имѣнъю прислушаетъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

2. (на що, у що, до чого і без додатка) вирушати в похід (3): а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвєтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи... к ва(м) до кнзьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѧгнє(м) з божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дремъ наши(м) нє запишетєсѧ в мироу н в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѧгну(ти) любо на королєвоу землю... або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

◇ тѣгноути ис мистомъ (2) платити податки місту за торгівлю чим: а пак ли бы хотил держати тоты рѣчи, тот, що иметь жити оу том домоу, а он абы тѧгноул ис мистомь о оусих рѣчех (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А пак ли бы хотил держати тоты речи тот що имет жити оу том домоу, а он абы тѣгноул ис мистомь о оусих рѣчех (Сучава, 1460 *BD* II, 276); тѧглы тѧгноути (1) *див.* ***ТѦГЛО.**

ФОРМИ: *інф.* **тѧгнути, тѧгноути, тѧгну(ти)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1496 *ПДВКА* 61); *теп. 3 ос. одн.* **тѧгнєть, тягнєть** 8 (1433 *Р* 125; 1451 *Р* 159; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1475 *AS* I, 71); **тягиетъ** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **тѧгнєт** 1 (1448 *AS* I, 44); *1 ос. мн.* **тѧгнє(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы тѣгноул (тѧгноул)** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

Див. ще **ПОТѦГНОУТИ, *ТѦГТИ.**

***ТѦГТИ** *дієсл. недок.* (21) (к чому) належати (до чого): тако же і ннѣ соудъ воздал Пѣн(ъ)кови (тои) гай и со зє(м)лєю во вѣки и со лоуками, и со вьсѣми ис тымъ како тѧгло из вѣка (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашеи земли двѣ селѣ... и съ оусими полѣнами и съ лѣсы... що къ нимъ тѧгло ихъ хотаръ (*в ориг.* отаръ.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); и мы ємоу дали и записали за єго вєрную службоу тыє села верхоу описаные со всим с тым што к ним з века и здавна слушало (*в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.*) и тѧгло (Київ, 1437 *AS* I, 34); а пану Яцъку, менъшему брату, досъталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ вѣка вечного тягъло к Гугову (Звеняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); а кн(ѧ)зь Сємен Городок оузѧл и Маневъ со всѣми принсєлки, што к тому здавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **тѧгло, тѧгъло, тягло, тягъло** (1369 *ПСЧК;* 1428 *Cost.* I, 202; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *Р* 136; 1444 *AS* I, 40; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1458 *ОЖДМ;* 1461 *AS* I, 54; 1475 *AS* I, 70 і т. ін.); *3 ос. мн.* **тягли** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7).

Див. ще **ТѦГНУТИ** 1.

***ТѦГЪТИ** *див.* ***ТѦГТИ.**

***ТѦГАНѦКѦЧЬ** *див.* ***ТЄГЕНѢКЄЧЬ.**

ТѦЖ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

***ТѦЖА** *див.* ***ТЯЖА.**

***ТѦЖКИЙ** *прикм.* (1) тяжкий, пригноблюючий, обтяжливий: а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ ито о(т) двою сторонъ поганьство тѧжкоє а о(т) трє(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѧнє алє мнѣ соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **тѧжкоє** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ТѦЖЬ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

ТѦМ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТѦМЄШЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд., мад.* Tomás, *лат.* Thomas, *гебр.* Thomas) Хома: ино панъ михаилъ ло(г)фєтъ добы(л) съ своими братиа(м) тота прє(д)рєчєнаа сєла, гдє бы(л) драгу(ш) тѧмє(ш), на оустиє стоуденца, и гдє бы(л) старыи тѣмє(ш) пєтръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѧмє(ш), тѣмє(ш)** (1448 *Cost.* II, 362).

Див. ще **ТАМАШЬ** [1].

ТѦМЪ *див.* **ТѢМЪ.**

ТѦМЬ *див.* **ТѢМЪ.**

ТѦПТЮКОВИЧЬ, ТѦПЬТЮКОВИЧЬ, ТЯПТУКОВИЧЬ, ТЕПТЮКОВИЧЪ *ч.* (6) (*особова назва*): А то свѣдци: пань Андрѣяшь староста Рускои землѣ, ... пань Миско Тяптуковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а при то(м) свѣдци были кнѧзь Ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки... па(н) васко тєптюкови(ч) (Медика, 1415 *Р* 87); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Васюта Тептюковичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѧптюковичь, тѧпьтюковичь** 2 (1401 *Р* 66; 1409 *Р* 74); **Тептюковичъ** 2 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **Тяптуковичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **тєптюкови(ч)** 1 (1415 *Р* 87).

***ТѦПТЮКОВЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и афанасѣи владыка прємыски(и)... васко тѧптюко(в) данило задєрєвєцки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о тычи(н) мѣсто... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѧптюко(в)** (1404 *Р* 70).

ТѦПЬТЮКОВИЧЬ *див.* **ТѦПТЮКОВИЧЬ.**

***ТѦРХЪ** *див.* ***ТЄРХЪ.**

ТѦШКО *див.* **ТЯЖКО.**

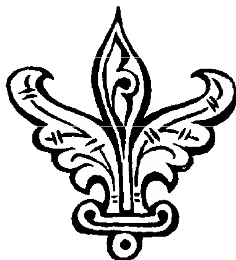
ТѪТ *див.* **ТОУТЪ.**

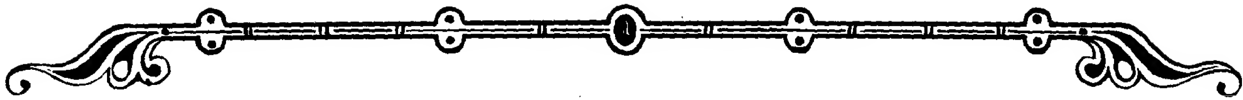
ТѲЕРИТИНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній (!) земли Холмское... а слуги кнзя (!) Дмитріевы Путятича Іван Тѳеритинъ а Ярославъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тѳеритинъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ТѲЕРСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* місто Твер *у Тверському князівстві*): З нового места послано кнѧзю великомоу тѳє(р)скомоу шуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **тѳє(р)скомоу** (1488 *УКТ*).

ОУ, У *прийм.* (3134) **I.** *(з род.)* (290) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (155) а) *(вказує на особу, від якої що-небудь забирається, вимагається і т. ін.)* у, від (кого) (73): тогды пожадал єсть оу нас слоуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); взѧлъ оу мєнє клєпачь и҃і гривєнъ лѧцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); и на болшю крѣпость нашєго осуженїѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ подлугъ нашєи зємли обыч(а)ѧ (Медика, 1404 *P* 70); а п҃кли быхо(м) имѣли оу нєго тоє сєло о(т)нѧти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ зємъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот, бєз пинѧзєи и бєз их воли, абы нє моглъ оузѧти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); а мнѣ самому, а по смерти моей никому, не надобе у зятя и у дочки моей того именица лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Тежь жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его иевѣстки у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... na imia rankowski ywanynowski a paszkowski (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на особу, до якої звернена дія)* у, в (кого) (38): а о цеци(н) и о хмєлєвъ... оу своєго г(с)дрѧ и в наше(г) кролѧ, влодислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); ѧ ивашко... и па(и) вилчѧ поручаємъ... и выручили єсмо оу нашєго господарѧ, оу вєлєбного кролѧ пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); Ѳедько писар брал личбу у Сенюты а у войта володимерского у Ѳедка Лудовича (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); али таковогочловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)* гдє сѣ оучюєт и знаидєт... боуд оу кого от наших поддаников, мы да имаюм єго въгнати и въпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

в) *(вказує на особу, в якої відбувається дія)* у, в (кого) (38): за(т)жь чинимо сєсь листо о г҃ тисѧчи а вашєи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); и мы... былисмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); иже єсмь то вѣрнѣ выслоужи(л) оу свои(х) господареи (Київ, 1446 *P* 154—155); а про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо,— за его намъ службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Пани Михайловаѧ повєдила, ижъ... коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій, будучи въ тотъ часъ гетманомъ *у* господара моего великого князя Александра... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... на соборную Церковъ у Вилни... съ плату нашого съ подяколных пенѣзей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

г) *(вказує на прямий об'єкт дії)* у, в (кого) (6): прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ... и попыталъ *у* мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(виражає просторові відношення)* (133) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія або щось знаходиться)* біля, поруч (чого, кого) (65): у того гостынца кгрунтъ Терεменский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); тоти старци... стали оу... крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвская подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы (Зудечів, 1413 *P* 83); а таки(ж)... абы нє платили мыта... ни бродникоу щобы нє платили ни оу которо(г) брода (Сучава, 1453 *ПГОВ*); А Руденская маєт оу подворѧ своєго ворота поставити (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы, которіи коли будеть протопопомъ *у* Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) біля, поруч (чого) (26): а о(т)толѣ на... могилоу гдє сѣ сн⟨имають⟩ хотари оу хотаро(м) нѣготино(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); А хотар тои трєтои... части от Бъєшєщи, алє єдно оу сєло, почєнши от бєрєг Молдавѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

б) *(з означальним відтінком)* біля, поруч (кого, чого) (42): дали єсмо... тои млинъ и мѣсто оу млина к цр҃кви (Смотрич, 1375 *P* 20); а хотарь... прости дѣломь на доуб оу мєла, та на колодѣзи ивановѣмь потокомь... а о(т) толѣ... на дѣль оу стлъпа (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); и мы тых Цєцєнєвских пытали: ... єст-ли ваша пєчат оу того привилѧ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) (XV ст. *BC* 23); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили... тоє... сєло... на имѣ оу Салчє (Яссі, 1495 *BD* II, 69).

3. *(виражає означальні відношення)* у, в (кого), відповідає також сучасній безприйменниковій конструкції (1): Коли м҃ти оу дѣтєй оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть

дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) до колѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35).

4. *(виражає модальні відношення)* за (чого) (1): а заплативши тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Вільна, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

II. *(зі знах.)* (597) **1.** *(виражає часові відношення)* (108) **а)** *(вказує на час тривання дії)* **у**, протягом (чого) (36): А при томь былъ попо печерєский пєтръ а коръчмитъ олехновичь сємєнъ оу вѣки вѣкомъ аминь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а тижь коли бы которы неприꙗтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь, тогда тото исны воєвода и бра(т) єго... имають... намо оу ты часы вѣсть давати, што быхомо пособлꙗли (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ис ты вєлєбными што с на(м) у то(т) ча(с) сѣдили иже пришедши пред на(с) очвистє (так.— *Прим. вид.*)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85); а тоє сєло... имѣють на(м) давати... с каждо(г) кметꙗ по в҃ гро(ш) польски(х)... оу кажды го(д) (Снятин, 1424 *Р* 100); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нарєчєнны дє(н) и присѣгла прꙗ(д) намн... рєкучи та(к) аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(с) оунукы ку(п)чичеви (Вaслуй, 1474 *РГС*); а по нашємь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечєрь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356); А если ся надъ нами Божья воля станеть... и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ *у* годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

б) *(вживається при датуванні із вказівкою на день, рік, індикт і т. ін.)* **у**, відповідає також сучасним безприйменниковим конструкціям з родовим (72): А писанъ листъ оу днь пꙗдєсꙗтъны на городѣ Казимирѣ (Казимир, 1349 *Р* 4); а писана грамота оу судомири *оу* день свꙗтого якуба Судомир, 1361 *AGZ* 6); Въ лѣто шєститисꙗчноє и ѡ҃ и сотноє дєвꙗносто трєтєє на памꙗть стаго мученика єфимьꙗ на канунѣ проводьв(ь) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *Р* 28); оу лѣто божєєго (!) рожєства а҃чноє т҃ и п҃ и и҃ писано листо оу луцкоу *оу* по (!) *оу* понєдѣлникъ прєдъ рускими мꙗсопусты (Луцьк, 1388 *Р* 37); а писана... оу дє(н) свꙗтого бальтромѣꙗ (Галич, 1401 *Р* 66); а то сꙗ дѣꙗло оу нєдѣ(л) оу дь(н) с(с)тго василиꙗ (б. м. н., 1419 *Р* 91); а пса(н) в олтушковѣ во вторни(к) оу тыи жо днь по успєньи стѣи бци авгоуста оу ки҃ индикта оу в҃ ра҃ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а писан листъ, мцꙗ їюнꙗ, оу шєсти дєнь, на стго дорофѣꙗ, подъ лѣти Бжїꙗ Нарожѣнїꙗ, Тисꙗща, штириста, сѣм'дєсꙗтъ Трєтого, лѣта (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

2. *(виражає об'єктно-просторові відношення)* (176) *(вказує на об'єкт або місце, в напрямку якого спрямована дія)* **у**, на (кого, що) (164): о(т) кнꙗзꙗ о(т) кєступꙗ и о(т) кнꙗзꙗ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., 1341 *Р* 2); а хотар тому селу... простѣ на тополю от толꙗ простѣ оу сочаву (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а о(т) ближьшего рєченого бука... попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68); какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣютъ на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу нашю землю, и мы такожъ имаємъ того израдую (!) с нашоє земли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу — могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и мы пытали пани Михайловоє, по чомоу бы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а дє(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А панъ Пєтръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а застанє(т) лї трєтєє тогды имаєть во обороноу оу нашоу оугонить (XV ст. *ВС* 37 зв.); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъ оу став (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у, на (що) (12): а хотарь ти(м) сєло(м) на филпоу (!) та ⟨от толѣ⟩ оу потоко(м) (!) гори дело(м) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу... болото кривая и озєро... о(т) доубро(в)ка, до гдє оупадаєть оу яъєр (sic.— *Прим. вид.*) *оу* захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає об'єктні відношення)* (86) **а)** *(вказує на об'єкт або особу, на яких спрямована, яких стосується дія)* у (кого, що), щодо (кого, чого) (36): а Ако сꙗ замѣнившє сєлы тогды панъ данило и нꙗлъ сꙗ оубивати... оу лѣсъ и оу пысковича дворищє (Зудечів, 1411 *Р* 79); а нє маємь оуступати сꙗ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошей пану чусє (Луцьк, 1434 *Р* 128); а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисꙗ а єму своѣ люди судити и вину и пєрьсудъ (!) ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); А такожє ни жадныи наш боярин ани оурѣдиык... да сꙗ нє смꙗєт оумєшати оу монастирскый доход, хот циноу за єдинъ грош (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); а єстли бы хто хотєл вступати сꙗ оу моє сєло Пьꙗнъ.. нєхай жє он отложит тридцат копъ грошєй широких готовых кн⟨ꙗ⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77); а рокъ єму в тоє мыто и у вагу увꙗзатисꙗ на сємую субою(ту) (!), што прийдєть (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); ино нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(вказує на дію, в яку хто-небудь включається, втручається) у (що), до (чого) (8): Piszete wasza miłosł (!), iż ieste s Niemcy wziali peremirie... a nas ieste u toź peremirie upsali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а докул матка н⟨а⟩ша жива оиа имаєт своих сєл поживати, а кн⟨ꙗ⟩зю Василью и кн⟨ꙗ⟩зю Сємєну оу тоє нєвступати сꙗ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); и потомъ єсмо нє даючи сꙗ *оу* право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднаньє промєжи старшихъ приꙗтєлєй нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

б) *(з просторовим відтінком — вказує на об'єкт спрямування дії)* у (що), для (кого, чого) (13): але... што жь коли вси зємлꙗнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); А осадивши ис каждого кмєтꙗ по два гроша широкая оу кнꙗжю комору давати на кажды рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); Сє язъ кнꙗзь олєксанъдро володимировичь... далъ єсмь дєсꙗтиноу с(с)тѣ бци *оу* лаврошєвъ манастырь ис турцꙗ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сꙗ сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды має(т) намь заплатити виноу о҃ у нашь скарбъ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); А то дали єсмо оу до(м) Стѣи тр(о)ци на пꙗма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєлє(м) ншимъ (Київ, 1459 *Р* 174);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (що) (2): а тако(ж) припа(с) що оу падєтъ (!) оу и(х) сєла(х) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126);

в) *(вказує на стан, умови, в які вводить кого-небудь дія)* **у**, в (що) (12): будєть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королєви оу ятъство (б. м. н., 1352 *Р* 6); Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) таки рєчи... ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотꙗ... мысли ваши... о которых жо... въполнѣ мы дооуѳамы а надѣю

мамы нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣнье (!) а противоу радѣ кролювъства нашего Братьскоую приязнь... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из нашы(х) зємлѧ(н)... чинѧтсѧ разбоиници... а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.); И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е (Краків, 1489 *РИБ* 433);

г) *(вказув на результат дії)* у (що) (15): И достало сѣ... Исаю оу єго част сєла на имѣ Хоржещїи и половина от Нънєщи (Сучава, 1490 *BD* I, 403); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оуноукы Ивана Дамїановича... дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тоти три сєла от сель дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

4. *(виражає модальні відношення)* у, в, на (що, кого) (209): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, *у* свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); оу бжиє имѧ стань сѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а маиколѧ пере(д) нами съ своими сна (!) и съ своими оунучаты лишили влада и кръстю оу правоє имѧ и оправили влада и кръстю сами своими (!) ѧзыкомь пере(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); а такожь пань костє логоѳєть далъ своє привилїє що было на гочманєщи оу роукы сномь станижинимь, ванчи и или (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а єго запис и присѧги, оу томъ, нє боудет против намъ *оу* измѣноу, и миръ нє роушитсѧ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и па(н) ива(н) то и пєрє(д) г(с)дрє(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы иже ты са(м) тотъ запи(с) зрєза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а мы такєжъ твоєй милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потрєбоу... подълугъ нашоє оумовы съ тобою и прысєги (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзн... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (що) (2): и гєргє сѧ тоу(т) нє запрѣлъ, рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а они тоє привилїє дали оу наших роуках (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

5. *(виражає відношення мети)* оу, в (що) (3): мы алєксандрь воєвода... знамєнито оузѧвлѧми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ казимира (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы не платили нам дан, ни посад... ни оу сторож да нє ходѣт (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

6. *(виражає кількісні відношення)* у, за, на, відповідає також безприйменниковій конструкції (15): а толко нє приспєю на тотъ дн҃ь ино ми платити оу десѧторо толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); и оправили ѥму ту половицю тристѧньць оу н҃ копъ (Галич, 1409 *Р* 74); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѣ... па(н) иванко унгурѣновъ и(с) панєю своєю... и продали свою правоую о(т)ниноу... оу циноу за 9 злати слоузѣ нашємоу иоанишу изварєцоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); я кнѧзь Федор Василевич Збаразский сознаваю... штож был єсми винєн... тисѧчу коп грош⟨еи⟩... и запнсал сѧ єсми... имѣнѧ... Студенкоу а Ставокъ оу тых дву сот копах широких грошей чєскоє монеты, полскоє личбы, чинѧчи по шестдесѧт грошей оу копу (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120—121); Ино тыми разы... еще єсмо... взѧли сємдесѧт коп грошей широких... то вжо мѣнит сто коп грошеи широких, по чотырнадцати пѣнѧзий оу грош (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

III. *(з місц.)* (2247) **1.** *(виражає просторові відношення)* (1907) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія)* у (чому) (1282): по ищєствьи ст҃го дх҃а за в нє(д)ли литовьским кнѧзємъ стати оу холмѣ а королєви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6); А питъ могоричь оу аньдръка *оу* дому лысого (Перемишль, 1366 *Р* 12); а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью ѥму добровоулно (Перемишль, 1366 *Р* 12); а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ *оу* томъ мѣстѣ оу млина, тыѣ люди далъ ѥсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а тои ѧрлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); То столъ дали ѥсмы ѥмоу оу Соучавѣ, оу нашємъ городѣ (Сучава, 1401 *RIR*); А про недостатокъ людей нмаетъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, самъ у той земли у Перемыской быти и въ томъ селѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тогды имѣємъ дати ѥму за тыи двѣ сєлищи шестьдесѧть копъ... подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идеть (Лаврашів, 1429 *Р* 112—113); а кто иметь коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу, либо оу бани... либо оу иных торгох наших, нє надобє нигдє мыто дати, нижъ тамъ где коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а нєпрїѧтелѧ нашего, оу кнѧзѧ великого земли, против нас нє держати сѧ, а намъ також нєпрїѧтелѧ кнѧзѧ, великого казимира, оу нашеи зємли, против⟨ъ него⟩ н⟨є дер⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а может собѣ у тыхъ именяхъ полепшати и ширити, на нове (!) кореии садити (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); одно ж позволяю зятю моему... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Доконъчана бы(с) сиѧ книга оу великомь градѣ оу краковѣ (Краків, 1491 *КЕ*); колн тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубь алюбо два оу чюжомъ гаю маєть платїти шесть скотъ за ка(ж)ны(и) доубъ (XV ст. *ВС* 37); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (чому) (74): а кто идеть до татаръскои сторонѣ, отъ вї кантори, у сочавѣ, одинъ рубєлъ сєрєбра, *у* ѧсы три дєсѧтє грошь, а *у* бѣлыи городъ, полъ рубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто боудє(т) жити оу ты(х) сєль боу(д) какы язы(к) они да нє имаю(т) платити ни илїша ни да(н) ни по(д)воду (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Писал Шандроу Кръжєвич оу Яс, в лѣто ҂ зє, мѣсѧца гєноуар к҃ (Ясси, 1497 *BD* II, 98);

б) *(з означальним відтінком — вказує на місце, де знаходиться хто-, що-небудь)* у, в (чому) (506): записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всего имєнїа... щто в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Се здеся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ *у* Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А тыи люди што оу тулинахъ штобы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *Р* 166); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока, аби нє имал никто до нєи дило (Сучава, 1466 *BD* I, 106); В городє оу вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѧтна(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло... што жона его и дѣти у Ордѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); Я Петръ Боговитинович сознаваю... иж... дал єсми братаничоу своємоу... имѣнье... на имѧ Тоурьюю оу кременєцькомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); а то єсми и въ евангеліє уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Билъ намъ чоломъ панъ Вилеискій... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) у (чому) (45): тѣмъ мы... дали есми емоу ... оу вишнїи мояти(н) села ... и оу вишнїи конецъ грабо(в) на баши (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... сынове Жоуржа Оудоба... и продали... от оурика дѣда их... от колико ест част оу село оу Мълинь, що за Молдавою (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

2. (*виражає об'єктні відношення*) (132) **а)** (*вказує на об'єкт, на який спрямована або якого стосується дія*) у, в (чому), щодо, стосовно (чого) (94): и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); па(н) микъ оу своеи граници правъ и помочное да(л) (Зудечів, 1430 *P* 116); а коли бы хотѣ(л) бу(д) какїи бояри(н) нашъ... оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що... и хотѣ(л) бы имъ разорити то(т) законъ и тое право, що есми выше писали, бу(д) *оу* чему, хотѣ оу едно(м) нити, то(т) оузри(т) великое казни и оургїю г(с)вами (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); и такоже тоти люди... да не имае(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу че(м) а не оу которо(м) дилѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) не хотѧ(т) дати ему ровного делу оу во(т)чине (Вільна, 1495 *BK*);

б) (*з просторовим відтінком*) у, в (чому) (37): како коли оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то усе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои нь можь(т) габати филь а ни его братья... оу тои дѣдининѣ тристѧньць(х) пана колы и его дѣтии. (Галич, 1409 *P* 74); и где иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да не даду(т) нигде (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Я панъ ванъко чжусичъ... чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаннчо(м)... имяли е(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(е) о(т)чизне (Львів, 1478 *ЗРМ*); а оу стиръте подвесте копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); Але видимо оу томъ листу твоее милости много речей прыложено, яко мы не жедали такового листоу отъ твоее милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) у (чому) (1): да платѧ(т) о(т) таръ по д҃ гро(ш) по всеи нашеи земли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боуде(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

3. (*виражає часові відношення*) (79) **а)** (*вказує на відрізок часу, стан, протягом якого відбувається дія*) в, протягом (чого) або перекладається безприйменниковими конструкціями (28): а оу томь перемирьи кто кому криво учинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишему и оучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *P* 6); будеть ведомо оусемъ... ажъ ѧзъ панко слуга королевъ... та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ... оу дву неделѧ(х) по розтве х(с)ве дати ми двесте рублевъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); оу другомъ пакъ лѣтѣ стала межи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); кто почне(т) свадою или тежею или бу(д) которою лихотою оу которы(х) дне(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А на то свѣдкове иаш митрополит, и рада королевскаа пан Халецкыи и пан Боговскыи, що оу том часоу были оу нас (Сучава, 1460 *BD* II, 276); А рокъ имъ въ тое мыто увезатися — у дву неделяхъ по семой суботе, што прыйдеть (Краків, 1487 *РИБ* 226); Соуть некоторы(и) што(ж) имаю(т) именья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) (XV ст. *BC* 24 зв.); а па(к) привилїе, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуикове... коли били *оу* миру... а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) (1): А пак привилїе, що имали наши слоуги... от Іліаша воеводи и от Стефана воеводи, коли были оу мирь, а они еще ю дали... Тоадероу Доумбравъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 116);

б) (*вживається при датуванні*) у (чому) або перекладається безприйменниковою конструкцією (3): писанъ листъ.. подъ лѣтомь божиим а҃ т҃ г҃ оу г҃ — тѣмъ лѣтѣ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); а то сѧ дѣяло... оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *P* 94);

в) (*вказує на подію, одночасно з якою відбувається дія*) у (чому), під час (чого) (4): хто боуде(т) раненъ оу свадѣ алюбо кромѣ свады (XV ст. *BC* 19 зв.);

о у т о м ъ (у т о м у) (43) тоді: и *оу* то(м) оуста(л стоика и сн҃ъ его... и заплатили оу рукы иону... готовими пинѣзми исполна (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); Нагло(д) кме(т) жалова(л) на сво(и) сѫсе(ди) ижь емоу в ночи конь украде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодеемь и онї не хотелї а оу томь емѫ ко(н) изьгиноулъ (XV ст. *BC* 22 зв.); пакь оу то(м) оучинили есмы въ за дш҃їе стопочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителе(и) наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

4. (*виражає модальні відношення*) у, на або перекладається безприйменниковими конструкціями (104): А дали есми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь *у* ихь границях прислушают (1378 *ЗНТШ* LI, 5); што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали есмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); але иже велможный стефанъ... пришолъ за сѧ ку доброи памѧти не хотѧчи зостати оу винѣ оц҃а своего... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были... хотѧчи и слюбуючи намъ... служити (Ланчиця, 1433 *P* 121); и не имаемъ ты(х) мимошо(д)ши(х) дѣлъ и мерзѧчо(к) помина(т) на вѣки али имаемъ бы(т) и слюбуемъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни до наше(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); и пак тоти истины Седи-Ахматови сынове ... а мы имаемо их твердо и остаточно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); а покул оусхочет кн⟨ѧ⟩зь Семенъ тои гребли держати высоко, тое есть оу его воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); Се ѧ кнѧгини Ивановаѧ Семеновича Кобрыньскаѧ кнѧгини Федка... будоучи оу своем полном розоумѣ... чиню знакомито... кому того потрѣбь видѣти албо чтоучи слышати (Добучин, 1487 *AS* I, 239); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а боудѣ(т) ли емоу прїсоужено свїде(ч)ствомъ сѧ очистїть а оди(н) свѣтокъ небоудѣ(т) зго(д)ныи длѧ то(г) не боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *BC* 36 зв.); лише, боже того не даваи, боудем ли тоди оу котории немоци, та не мочи мем самы ехати заедно з ными, он бы тогди имал ехати заедно с нымы сынь наш Богдан воевода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

5. (*виражає кількісні відношення*) у, на, на скільки; може відповідати також безприйменниковій конструкції з іншими відмінками (15): пак ли быхо(м) імо не воротили на і де(н) ѧко ту написано тогда гродо на(ш) галичь... тому исному... воево(д)... оу тыхо д҃ тисѧчахо заставити имаемы (Луцьк, 1388 *P* 37); мы великыи кн҃зь швитригайло... чинимь знаменито... иже... даемъ и записуемъ пану Чуси имѣнья оу луцкомь повѣте... *оу* тре(х)сотъ копа(х) грошей (Луцьк, 1434 *P* 128); Я пан Волчко Хренницкій объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого... и поступил есми ему у вѣне, *у* петидесятъ копах грошей широких чеськое монеты, име-

нейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); а єстлибы хто хотел вступати сѦ оу моє село ПьѦнъ, што мнє записал пан мой Игнат Боровикъ оу моєм вєнє *оу* тридцати копах широких грошей, нехай же он отложит тридцат копъ грошей широких готовых кн(Ѧ)зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я кнѦзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю... штож был єсми винен дѦдинои сво(є)й... тисѦчу ко(п) грош(ей)... и записал сѦ єсми... имѣнѦ... Стоуденкоу а Ставокъ *оу* тых дву сот копах широких грошей чєское монеты, полскоє личбы, чинѦчи по шестдєсѦт грошей оу копу (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120—121).

6. (*виражає відношення причини*) через (що) (8): тѣмь мы... дали єсми ємоу... васковціи, мишино село, аже мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы и боудници михаила кошчїєвича аже и онь загубиль оу хитлиньстви (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїє, али я єсмъ хоти(л) себѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми... и оу то(м) сѦ єсмъ схитри(л) и твои пинѣзи єсмъ страви(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И загоубил Аврам вистѦрник тоє село оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

7. (*виражає відношення мети*) з метою (чого), у (чому) (2): а на то свѣдкове... пан миколаи прєдбор, пан соудомирскїи, што был тыми часы оу нас, *оу* посолствѣ от... королѦ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А на то свѣдковє... пан Халєцкыи и пан Баговскыи, що оу том часоу былы оу нас и *оу* посолствѣ... от кролѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

Див. ще **ВЪ, УВЪ.**

***ОУБИВАТИ СѦ** *недок.* (3) (у що) домагатися судовим шляхом (чого), добиватися (чого): тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѦ (Зудечів, 1411 *P* 79); илья влдка премышлєскыи и самборьскыи жаловаль сѦ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ аже оубивають сѦ оу зємлю оу црквную стго спса (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *інф.* сѦ **оубивати** (1411 *P* 79); *теп. 3 ос. мн.* **оубивають сѦ** (1422 *P* 97); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оубивалъ сѦ** (1411 *P* 79).

***ОУБЇИСТВО** *с.* (1) убивство: а такожъ кто бы (почѦлъ) о(т) и(х) плємєнє на петра или на єго дѣти за таа сєла оубїиствомъ или (тєжєю или которо)ю лихотою, а онъ на(м) заплатитъ завѣска з̃ роубли литого сєрєбра (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оубїиствомъ** (1436 *Cost.* I, 468).

Пор. ***ОУБИТИ.**

***ОУБИТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) убити, умертвити: Ино Илка нє заприла сѦ за (т)отоу съмрътъ Андрицева, що єго оубил Пєтроу Понич, отєць Илцѣ, алє... заплатила Илка съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич (Сучава, 1473 *BD* I, 186); О слоужебнїко(х) што имоу(т) за(!) з убїто(г) члвка одєжоу дра(ти) (XV ст. *BC* 7); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу... монастироу циганє... на имѣ: Лоука... Алєкса Хърцѣ... и НѦнчюл холтѣюл, що дали єго калоугєри от Бистрици за ради съмръти Козми татарина, за що оубилн того Козма татарина циганє от Бистрическаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оубил** (1473 *BD* I, 186); *3 ос. мн.* **оубили** (1487 *BD* I, 312); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **убїто(г)** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще **ВІТІ 2, ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ 1.**

***ОУБЇТИ** *див.* ***ОУБИТИ.**

***ОУБОГИИ** *див.* **ОУБОГЫИ.**

ОУБОГЇИ *див.* **ОУБОГЫИ.**

***ОУБОГЪ** *див.* **ОУБОГЫИ.**

ОУБОГЫИ, ОУБОГЇИ *прикм.* (22) **1.** бідний, убогий (2): а коли(ж) оубогыи бгато(г) зовє(т) о квал(т)ъ бгаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѦ очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоуженъ ква(л)товноую виноу (XV ст. *BC* 30); А сєт мы Ѳеоктисть, митрополить молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак свѣцкими паны молдавскими, и богатыми и оубогими... вызнавами и явно чиним... ажє мы слюбоуємь и записоуваємь сѦ... Казимирови, королєви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. (*який не належить до привілейованого стану*) простий (13): мы Стєфань воєвода... чинимъ знамєнито... ожє прїидоша... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань и Сташко... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѦ (Сучава, 1470 *BD* I, 150); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу зємълю, а наши оубогии люди отъ Сачавы и они побєгли до Камєньца, а оу нашихъ людей оубогихъ от Сачавы были паробьцы Кафинъскиє, и тыє вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); О ты(х) што(ж) изъ своєа зємли идоу(т) на воиноу а вєньци щкоды оу своєи зємли оубогы(м) людє(м) чинѦ(т) ни(ж)лї оу нєпрїєтє(л)ско(и) зємли (XV ст. *BC* 27 зв.— 28); и тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи люді от наш тръг от Бръла д, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. (*у знач. іменника*) (*лише у множині*) прості піддані (6): а ти(ж) о шкоды оубогы(х) кролє(в)скы(х) и мѣста кролє(в)ско(г) казали єсмо оуси(м) людє(м) воротити, кто що будє(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашеи митрополїи (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а в томъ сєлє слоугъ трина(д)цать... а половица мєжи и(х) оубоги(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

4. підлеглий (кому), підданий (чий) (1): почонъ здавна и досюлѦ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѦди наши... одинъ дроугомоу приѦзни чинивали, а нєприѦзьни нєчинивали, а вбогиє влоусы што бы соупокоємъ были, нато мєжи собою твє(р)доую присѦгоу дє(р)жали (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оубогыи** 1 (XV ст. *BC* 30); **оубогїи** 1 (1495 *BD* II, 64); *род. одн. ч.* ! **оубого** (XV ст. *BC* 11); *знах. одн. ч.* **оубогъ** (XV ст. *BC* 13); *наз. мн.* **оубогыи** 1 (XV ст. *BC* 17); **оубогии, оубогїи** 2 (1481 *BD* II, 365; 1495 *BD* II, 64); **оубоги** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530); **вбогиє** 1 (1484 *ЯМ*); **оубози** 1 (1470 *BD* I, 150); *род. мн.* **оубогы(х)** 2 (1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *BC* 11); **оубогихъ** 1 (1481 *BD* II, 365); *дав. мн.* **оубогы(м)** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 27 зв.); **оубоги(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **оубогїи** 1 (1495 *BD* II, 64); **оубогыя** 1 (XV ст. *BC* 14 зв.); **оубоги(х)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); **оубогых** 1 (XV ст. *BC* 11); *ор. мн.* **оубогими** (1462 *BD* II, 289).

***ОУБОЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) оубожіти, занепадати: на то идє(т) ка(к) бы христїянъство оубожєло (!) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **ка(к) бы ! оубожєло** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

***ОУБОЖСТВО** *с.* (1) ◇ (п р ї х о д и т и) в о о у б о ж с т в о *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **оубожство** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ОУБОРА** *див.* ***ОБОРА.**

***ОУБОЧЄ** *див.* ***ОБОЧЄ.**

***ОУБОЯТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* оубояти сѦ) злякатися: не оубоися малая мое стада блгоизволи бо оц мои нєбесныі (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. одн.* **оубоися** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще ***БОѦТИ СѦ.**

***ОУБРЪШЇЄ** *див.* **ОБРЪШЇЄ.**

! ОУБѦХ (ОУСЄХ) *див.* **ВЄСЬ**[1].

ОУВ *див.* **УВЪ.**

***ОУВАЗАНЬЕ** *див.* ***ОУВЯЗАНЬЕ.**
УВЕЗАТИ *див.* **УВЯЗАТИ.**
ОУВЄЗАТИ СЄ *див.* **УВЯЗАТИ СЯ.**
УВЕЗАТИ СЯ *див.* **УВЯЗАТИ СЯ.**
ОУВЄЗАТИ СѦ *див.* **УВЯЗАТИ СЯ.**

ОУВЄРНОУТИ *дієсл. док.* (3) (що і без додатка) віддати назад, повернути: и тако(ж) завѣзкоу поставлѥє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѦ(т) дєсѦ(т) гривє(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначе, або оусхоче(т) оуверноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тиж о шкоды... казали єсмо оуси(м) людє(м) воротити, кто що будє(т) бра(л), а кто нє оувернє(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И отины села єсми тобѣ оуверноули, на имѣ Негоєщи и Коицєщи (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *інф.* **оуверноути** (1452 *Cost.* II, 422); *перф. 1 ос. мн.* **єсми оуверноули** (1470 *BD* II, 309—310); *майб. 3 ос. одн.* **оувєрнє(т)** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВЄРНУТИ 1, ВОРОТИТИ, *ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ 2, ПРИВЄРНУТИ 2.**

***ОУВЄРНОУТИ СЪ** *див.* ***ОУВЄРНОУТИ СѦ.**

***ОУВЄРНОУТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (кому, куди) повернутися: и оучинивши имъ тую жало(ст) и ишкоду, а о(н) сѦ оувєрну(л) до нашєи зємли мо(л)давскую (!) ис тыми то лиходѣици (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѦ оувєриу(л)** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. 3 ос. одн.* **съ... оувєрие(т)** (1457 *Cost.* II, 809); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы(х) съ... оувернули** (1457 *Cost.* II, 809);

Див. ще **ВЄРНОУТИ СѢ.**

ОУ ВЄРХУ *див.* **ВЪ ВЄРХОУ.**

***УВЕРХУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищеписаний, вищеназваний, вищезгаданий: А дали єсмо напєрєд рєчєному кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу оу верхоу выписаныѦ сєла вєчно и нєпороушно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А дали єсмо... Мышчичу у верху выписаная и со всими приходы и доходы, какъ издавна и звека к тымъ селомъ прислушало и слушает (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **оу верхоу выписаныѦ** 1 (1446 *AS* III, 5); **у верху выписаная** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ.**

УВЕРХЪ[1] *див.* **В ВЄРХ.**
УВЕРХЪ[2] *див.* **ВЪ ВЕРХЪ.**

***ОУВЄРЪХУИМЄНОВАНЫИ** *див.* ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ.**

ОУВЄСТИ *дієсл. док.* (12) (що кому, що на кого) ввести, запровадити (що кому, для кого) (7): А кнѦ(з) Сємє(н) увє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєио косити на толокоу ходити... а того дє(и) и(м) и старины нє бывало то новина на ни(х) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а в томъ сєлє сємъ чл҃вка осмы(и) отамо(н) а вси слоуги на во(и)ноу хоживали... а сєиа иекошивали а ставоу нє сыпывали то бы(л) имъ кнѦ(з) Сєменъ новиноу оувє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.— 91);

(кого у що) ввести (кого у що), закріпити (кого в чому) (2): а о(н) гдє имєтъ жити, оу нашєи зємли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да ємоу нєсмѣєтъ оуспоминати и да єго нєможе(т) оувєсти (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); А кто схочет єго или дѣти єго оувєсти опѦт оу холопство... тот имает на сѦ видѣти великоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141);

(що у що) *(про запис у юридичний документ)* записати, вписати (2): И Курило послалъ сѦ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѦ рє(ч) вышє(и) писанаѦ нєоувєдена (Вільна, 1495 *БСКИ*);

◇ **о у в є с т и о у в о т п ѣ н ь є** (кого) (1) викликати вагання, сумнів (у кого): Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... нѣкоторое о на(с) оувєсти оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **оувєсти** (1445 *Cost.* II, 236; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *BD* I, 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оувє(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **оувє(л) бы(л)** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.); **бы(л)... оувє(л), бы(л)... оувєлъ** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **оувєдена** (1495 *БСКИ*); *3 ос. одн. с.* **было оувєдєно** (1495 *БСКИ*).

Див. ще ***ОУВОДИТИ.**

***УЕЄСЬ** *див.* **ВЕСЬ**[1].

УВЄЧЄРѦ *присл.* (1) увечері: жалова(л) ди(к) (!) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу увєчєрѦ стало (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика (!) нє веда(л) кто оуранїлъ (XV ст. *BC* 27).

***УВЗЯТИ** *див.* **ОУЗѦТИ.**

***ОУВИДЄТИ** *дієсл. док.* (2) (кого, що) побачити: мы кнѦ(з) дв҃дъ дмитриеви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамени(т) всимъ... кто коли тонъ (!) лыстъ оувиди(т)... како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ... вши(х) зємлѦнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом, хто єго оувидит або чтоучи єго оуслышит, иж... дал єсми братаничу своєму Богданоу... имѣнье (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оувидит, оувиди(т)** (1388 *P* 39; 1496 *AS* I, 244).

ОУВЛОЧСТВО *с.* (1) (*стп.* uwłoctwo) зневага, образа: а николи нє имаєм быти в ради... гдє бы врєчєнного Казимира кролѣ и короуны єго нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовено, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оувлочство** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ОУВОЛОТСТВО.**

! ОУВЛЫШИТ ⟨**ОУСЛЫШИТ**⟩ *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

ОУВО *див.* **УВЪ.**

***ОУВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого у що) вводити, закріплювати (в чому): мы Стефан воєвод... чиным знамєнито... ожє даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашєи зємли до лѣскои зємли, на то щобы он опѦт за сѦ пришол... до нас и до нашєи зємли... и щобыхом єго опѦт нє оуводили оу холопство (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобыхом... оуводили** (1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ОУВЄСТИ.**

***ОУВОЗИЩЄ** *с.* (2) дорога в улоговині, у балці, увіз: мы великыи кнѦзь Швитрикгаило олькиръдовичь чинимь... знамєнито ... ижь... дали єсмо и записали зємлю црьковъноую... а сєножать... по оувозищѣ по ДобрѦньскый путь, а по криницю подъ оувозищємъ о(т) лисєи горы по болото (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оувозищѣ** (1443 *P* 145); *ор. одн.* **оувозищємъ** (1443 *P* 145).

***ОУВОИТИ**[1] *дієсл. док.* (1) (чого і без додатка) утікти (з чого і без додатка), піти без дозволу: а оуводєть (!) лї того нєства своєго соутѦ(ж)ци тогды поро(ж)чєнъ єго и долгоу єго (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **! оуводєть** (XV ст. *BC* 11).

***ОУВОИТИ** ² *дієсл. док.* (1) увійти: а є(с)ли то(г) ча(с)у докулѧ соудьи соудѧть алюбо судъ исъсѧдеть безъ праволенїя (!) алюбо бе(з) потребы оувойдеть то(т) имаеть быти казненъ и на пѧ(т)надце(т) (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оувойдеть** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ОУВОЛОТСТВО *с.* (1) (*стп.* uwłoctwo) зневага, образа: а николи нехочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю... где бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны его, намѣстко(м) лихое оу волотство ражено, а любо молвено (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оу волотство** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **ОУВЛОЧСТВО.**

УВЪ, УВ, ОУВ, ОУВО, ОВ *прийм.* (13) **I.** *(з род.)* (2) **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу, у віданні якої знаходиться якась дія)* у, в (1): И позволилъ есми пану Өедку Юнковичу тую свою продажу у въ осподаря потвердити (Вільна, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувається дія)* біля, поруч (1): оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѧтокъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62).

II. *(зі знах.)* (4) **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де щось знаходиться)* у, в (1): Дали Єсмъ... Шандрови... дворищ ов тоу стороноу рѣки Соукилѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

2. *(виражає об'єктно-просторові відношення, вказує на об'єкт, на який спрямована дія)* у (що), щодо (чого) (1): а ѧко сѧ замѣнивше селы тогды панъ данило и нѧлъ сѧ оубивати оув облазничь дуброву (Зудечів, 1411 *Р* 79).

3. *(виражає модальні відношення)* за, замість (кого) (2): Се я смирены Өедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... постри(г) а оу выноче(с)ки(и) (!) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); И мы... дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

III. *(з місц.)* (7) *(виражає просторові відношення)* (7) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія)* у, в (4): А п(с)ъ лстъ оув олховци пѧтои нд(л)ѣ поста (Ольховець, 1445 *СРК*); Писан оу во Друцкоу ноѧбра кв день, индикт аі (Друцьк, 1492 *AS* III, 24);

б) *(вказує на місце, де щось розташоване, постійно знаходиться)* у, в (3): мы великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... даемъ и дали есьмо увъ Острозскомъ повѣтѣ Межирѣчье (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); и за тоую сто коп грошей широких продали есмо... дворец наш... а на озере землю пашноую... а тамже на озере землю бортъноую... также у в оброубе грани, гдѣ Бабнч снѧл сѧ с Чорнороуем (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ВЪ, ОУ.**

ОУВЪНѢТРЪ *присл.* (1) зовні: И пак оу том прїидоше... Айноушка и сестра (*в ориг.* помилково сн и.— *Прим. вид.*) еи Моуша... и продали... єдно селище... що ест тое селище оу вънѣтръже осажено, выше писаннаго хотара, та продали тое селище самомоу господствоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

***ОУВѢДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) ◇ **оувѣдатисѧ (въвѣдати сѧ) перед богомъ** (з ким, чим) (2) *(понести відповідальність за вчинене на страшному суді)* розсудитися: а кто поступить на мое слово въвѣдаетьсѧ тотъ перѣдъ бмъ ис моею душею (б. м. н., 1385 *Р* 28); а кто сѧ оуступи(т) тотъ оувѣдаеть сѧ со мною пере(д) быгомъ (!) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оувѣдаеть сѧ** 1 (1443—1446 *Р* 147); **въвѣдаетьсѧ** 1 (1385 *Р* 28).

ОУ ВѢКИ *див.* **В ВѢКЫ.**

ОУ ВѢКЪ *присл.* (1) увіки, навіки, назавжди: а далъ єсмь иванови оу вѣкъ (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

Див. ще ***ВѢКЪ 1, В ВѢКЫ, ДО ВЕКА, НАВѢКИ, НАВѢКЪ.**

ОУ ВѢКЫ *див.* **В ВѢКЫ.**

***ОУВѢРЕНЇЕ** *с.* (1) завірення, підтвердження: и на то есмы привѣсили наши печати къ сему иашему листу про лѣпшее и повнѣишее оувѣренїе сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оувѣренїе** (1411 *Cost.* II, 638).

***УВЯЖЧИИ** *ч.* (1) службова особа, уповноважена ввести нового власника у володіння його маєтком: а землю есмо присудили Мезкнрю... и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **увяжчого** (XV ст. *РИБ* 610).

***ОУВЯЗАНЬЕ** *с.* (2) (*стп.* uwiązanie) ◇ **дати увязанье** *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **оувязанье, оувазанье** (1421 *Р* 92; 1495 *РИБ* 620).

Пор. **УВЯЗАТИ, УВЯЗАТИ СЯ.**

УВЯЗАТИ, УВЕЗАТИ *дієсл. док.* (3) (*стп.* uwiązać) (кого у що) офіційно ввести у володіння, надати право володіння (чим): А послали есмо тамъ дворанина нашого Юшка Нецковича и казали есмо въ тое ее увезати (Троки, 1494 *РИБ* 561); И ты бы ихъ въ тыи земли увязалъ и ихъ от кривдъ боронилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи, а увязати ее въ тотъ монастыръ велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *інф.* **увязати** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2,36); **увезати** 1 (1494 *РИБ* 561); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы... увязалъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще **УВЯЗАТИ СЯ, *УВѦЗЫВАТИ СѦ.**

УВЯЗАТИ СЯ, УВЕЗАТИ СЯ, ОУВЕЗАТИ СѦ, ОУВЕЗАТИ СЕ, УВѦЗАТИ СѦ *дієсл. док.* (7), (*стп.* uwiązać się) (у що) офіційно увійти у володіння, набути права володіння (чим): а маю(т) они в тое мыто оувезатисе на си(и) свѧтъки што при(и)доуть (Краків, 1487 *АМЛ*); Жаловалъ намъ Михаило Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы безъ каждого права... а передъ тымъ николи тыхъ людей въ держани не былъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *інф.* **оувезати сѧ, увезатися** 3 (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 83); **увязатися** 1 (1488 *РИБ* 222); **оувезатисе** 1 (1487 *АМЛ*); **увѧзатисѧ** 1 (1498 *АЛРГ* 81); *перф. 3 ос. одн. ч.* **увязалъ ся** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **УВЯЗАТИ, *УВѦЗЫВАТИ СѦ.**

***УВѦЗЫВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* uwiązywać się) офіційно вступати у володіння: Коли(ж) некоторыи лю(ди) алюбо кметь умре(т) бе(з) детеи тогды панъ его увѧзоуетсѧ в постовщинѫ (!) (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **увѧзоуетсѧ** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще **УВЯЗАТИ, УВЯЗАТИ СЯ.**

***ОУГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) скасувати, оголосити недійсним: али оуси листовъ котори есмо имѣли на пана бартоуша, а мы тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **оугасимъ** (1458 *Cost.* II, 815).

***УГЛЕНУТИ** *дієсл. док.* (1) (у що) розглянути (що), розібратися (в чому): Ино мы, въ то угленувши и порадившися зъ нашою вѣрною радою, потвержаемъ и даемъ ему, и дали есмо, и записали... тое село верху писаное Сенно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **угленувши** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ОУГОВОРЫТИ** *дієсл. док.* (2) (о що з ким і без додатка) домовитися, договоритися (про що): а о дочеръ его твои панове изъ его бояры оуговорыли, какъ его дочеры быти и греческий законъ дерьжати (б. м. и., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **оуговорыли** (1499 *BD* II, 448).

***ОУГОДИВШИИ** *дієприкм.* (17) (кому) який комусь угодив, догодив: а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковы да є(ст) проклѧтъ о(т) господа... и о(т) въсѣ(х) свѧты(х) иже о(т) вѣка богоу оугождьшїи(х) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); А кто сѧ перекоусит нашего даанїа и потвръжденїа пороушити или раздроушити, тот да ест проклѧтъ... от въсѧх свѧтых иже от вѣка богоу оугождьшїих (Сучава, 1488 *BD* I, 343); па(к) кто сѧ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїѧ н потвърж(д)енїѧ, таковїи да єстъ проклѧ(т)... о(т) въсѧ(х) сты(х), иже о(т) вѣка боу оугодивши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *дієприкм. акт. мин. род. мн.* **оугодивших, оугодивши(х), оугод⟨ив⟩ших, оугоди(в)ши(х), угодивши(х)** 10 (1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 349, 357; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); **оугождьшїих, оугождьшїи(х), оугож(д)ьшїи(х)** 5 (1431 *Cost.* I, 325; 1487 *BD* I, 311, 313; 1488 *BD* I, 343; *ДГСПМ*); **оугожд⟨ъ⟩ших** 1 (1457 *BD* I, 5); **! оугождѫщи(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 454).

***ОУГОЖДЪШИИ** *див.* ***ОУГОДИВШИИ.**

***ОУГОЖДЬШЇИ** *див.* ***ОУГОДИВШИИ.**

! ОУГОЖДѪЩИИ *див.* ***ОУГОДИВШИИ.**

***ОУГОЛЪ** [1] *ч.* (5) ріг, кут, вигин (2): а хотаръ... є(ст)... на стлъпъ... а о(т) толѣ на два тополѧ роубєжїє и на оуглоу пониже паснкоу сидоровоу оу лѣсъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); и дали и потвръдили есми... нашему монастирю... озерце Секриюль, и една гръла, що есть оу углу Прута и оупадаеть оу озера (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165); *(частина території)* куток, шматок (2): y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

М є н т о р т о в ъ о у г о л ъ (1) *див.* ***МЄНТОРТОВЪ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **оуглоу** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн.* **uhoł** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **оу (на) оуглоу, углу** (1446 *ПГСПМР;* 1473 *ШКН* 164).

***ОУГОЛЪ** [2] *див.* ***ТѢСНЫЙ ОУГОЛЪ.**

ОУГОНИТЬ *дієсл. док.* (3) (кого, кого у що, на що) погнати, пригнати: Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) справомь забить... а застане(т) лї третєє тогды имаеть во оборону (!) оу нашоу оугонить а с нами наполъ подѣлїть (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **оугонить** (XV ст. *BC* 37 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **оугони(т)** (XV ст. *BC* 9, 37 зв.).

Див. ще **ГНАТИ, ГОНИТИ I, ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ.**

ОУГОРНИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь па(н) волканъ оугорницкии па(н) стецько далатински (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оугорницкии** (1404 *P* 68).

***ОУГОРСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУГОРСКЇИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУГОРСКЫИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

УГОРУ *див.* **ВГОРУ.**

ОУГОРЪСКЫИ, ОУГОРЬСКЫИ, ОУГРЪСКЇИ *прикм.* (49) угорський, венгерський (25): а про любортово ятъство хочемъ его постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *P* 6); а оугорстїи куници слободни имъ, а мыто имоут дати оу бани полвтора гроша от гривны (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); а моунтѣнскїи воськ и оугорскїи имь слободно ис земли вывезти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А також мы... до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли а на панства наияснѣиших пререченых панов кроулев оугрьскаго и полскаго... тогди им обом кралем... имаем дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Сучава, 1499 *BD* II, 423);

з є м л я о у г о р ь с к а я (1), о у г р ъ с к а я (о у г о у р ъ с к а я) з є м л я (2) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4; з л а т ы о у г о р с к ы и (6), о у г о р с к ы з л а т ы (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2]; з л а т ы о у г р ъ с к ы ч є р в л и и и и (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2]; з о л о т ы о у г о р с к и и (в г о р с к и и) (9) *див.* ***ЗОЛОТЫИ** [2]; з о л о т ы и о у г о р ъ с к и и ч є р ъ л є н ы и (1), ч є р л є н ы и з о л о т ы и о у г о р с к ы и (2) *див.* ***ЗОЛОТЫИ** [2]; к о р о у н а о у г о р с к а я (1) *див.* **КОРОУНА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оугоръскыи, оугорьскыи** 3 (1352 *P* 6; 1411 *Cost.* II, 638); **оугрьскїи** 3 (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч.* **оугоръского, оугорьского, оугор(с)кого** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1411 *Cost.* II, 638); **оугръскаго** 2 (1499 *BD* II, 419, 423); **вгорско(г)** 1 (1445 *P* 148); *дав. одн. ч.* **оугоръскому, оугорьскому** (1352 *P* 6; 1411 *Cost.* II, 637); *знах. одн. ч.* **оугорьского, оугорского** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726); **оугорскыи** 1 (1460 *BD* II, 275); **оугорскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *ор. одн. ч.* **вгорскимъ, въгорьскимь** (1352 *P* 6; 1442 *Cost.* II, 717); *род. одн. ж.* **оугорскои, угорьскої, оугръскои** (1447 *Cost.* II, 281; 1475 *BD* II, 329; 1478 *ОБРН* 130); *знах. одн. ж.* **оугурьскую** (1411 *Cost.* II, 638); *наз. мн.* **оугорстїи, угорстїи** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669, 670); **угорьскїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *род. мн.* **оугорскых, оугорскы(х), оуго(р)скы(х), оугръскых, оугрьскых** 7 (1421 *Cost.* I, 142; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1499 *BD* II, 148); **! оухоскы(х)** 1 (1423 *DIR«A»* 447); **оугорских, оугоръскихъ, оугорьскихъ, оугрьских, оугрьски⟨х⟩** 5 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1476 *BD* I, 215, 217; 1487 *AS* I, 239; 1499 *BD* II, 450); **вгоръскихъ, Вгорскихъ, вго(р)скихъ** 6 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *РИБ* 431); *знах. мн.* **оугорскыи** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); **оугорскїи, оугорьскїи, оугръскїи** 3 (1456 *Cost.* II, 789, 791; 1480—1484 *BD* II, 369); *ор. мн.* **оугорьскими** (1352 *P* 6).

***ОУГРАНИЧИТИ** *див.* ***ОГРАНИЧИТИ.**

УГРИНОВО *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі)* Угринів: Што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Маѳеемъ о близоть именья тетьки его... на имя Угриново, што жъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Угриново** (1489 *РИБ* 437).

ОУГРИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали єсмы и поновили єсми и потвердили села єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... и сєло оугриновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **оугриновци** (1437 *Cost.* I, 541).

***УГРИНОВЪСКАЯ** *див.* **УГРЫНОВЪСКАЯ.**

ОУГРИНЪ *ч.* (2) *(особа угорської народності, що походить з Угорщини)* угорець: А при томъ были... панъ михалъ оугринъ ваповєцкии, пан васко шепєчичь, мичко боркови(ч) (Перемишль, 1391 *P* 45); даемь... сє(с) ли(ст) нашь... на то аби оуси оугровє о(т) лоукачєщи... аби платили бискупо(в) да(н) нашєм(у) монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оугринъ** (1391 *P* 45); *наз. мн.* **оугровє** (1459 *DIR«A»* 514).

***ОУГРОВЄ** *мн.* (29) **1.** *(народ)* угорці (4): и на то ст(о)ати (!) оуси(м) розумо(м)... съ оусими своими прїѧтє(л)ми, како бы могли наипервоє... оучинити на(м), ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ и о(т) то(г) токоманови(ч) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); А... корол... и короуна полскаѧ... нмают нас остерегати и оборонити съ оусих сторон и от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от христианина, и от каждои парсоуны кто боудет противко нам и противко земли нащеи (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Блгочьстивыи, и хлюбивыи Іо Стефа(н) воевода... оукраси гробь съ(и) своемоу прѣ-

дѣдоу Іоанноу старомоу Стефаноу воєводѣ: — иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10).

2. (*угорська держава*) Угорщина (25): а сє землѧнє панъ ходько быбєльскии... канътуръ из угоръ гость панъ гутаръть (Перемишль, 1359 *Р* 10); а львовчѧнє што имуть принєсти сами изъ угоръ сєрєбро жьженоє, оть того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) нашє(і) зємли до оугоръ, тогди имають платити о(т) каждого вола по в̃ гроши, а болшє иичого да нє платѣтъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а им да єст слободно засѣ до о(у)горъ поєхати съ оусим их товаром, без никоторои забавѣ и паго(у)бѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329); И також слюбил нам наияснѣшнїи Янъ Олбрахть, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятелѣ моцнєго... та вьидємо ис иашєи зємли, либо до о(у)горъ, алибо до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род.* **оугоръ, оугорь, угоръ, оугор, о(у)горъ** (1359 *Р* 10; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 274; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); *знах.* **оугры** (1480 *DC* 10); *місц. зам. род.* ⟨**до**⟩ **Вънгрєх** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

ОУГРЪСКЇИ *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУГРЪСКЫИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

УГРЫНОВЪСКАЯ *ж.* (2) (*особова назва*): И потомъ говорилъ намъ дворєнинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Угрыновъская** (1489 *РИБ* 437); *род. одн.* **Угриновъское** (1489 *РИБ* 437).

***ОУГУРЪСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУДАРѢТИ** *дієсл. недок.* (4) (*витікати сильним струменем*) бити: а мы також и от нас єсми дали и потвръдили... тоє прѧдрєчєноє сєло на вєрхь Ялана... и монастир гдє поток оударѣєт от дѣлоу оу ихжє лѣса (Сучава, 1491 *BD* I, 467); А хотар томоу выш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи... на връх горь правою мѣст, гдє оударѣєт въ оубрьшїа Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оударѣєт** (1491 *BD* I, 467; 1493 *BD* II, 6).

***ОУДЄЛАТИ** *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ОУДЕЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) уділити, виділити: а тотъ дей Крупша... свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ... и тое своеи земли двѣ части имъ былъ вделилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); И оуделил ему паиъ Боръсанъ... своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь (Звиияче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуделил** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ вделилъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, ПОДѢЛИТИ** 4, **РОЗДЄЛЇТЇ.**

УДЄНЬ *див.* **ВЪ ДЄНЬ.**

ОУДИЛАТИ, ВДЄЛАТИ, ВДѢЛАТИ *дієсл. док.* (39) (що кому, над чим і без додатка) вчинити, зробити (що кому, з чим) (18): а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, кторoу(ю) оудила(л) отєць єго мл(с)ти... дидови нашєм(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєнь Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати и замєнити и по души дати и што волѧ єго над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); И просил єсми их милости... штобы пєчати своє к сєму моєму листу прывєсили и их м⟨и⟩л⟨о⟩ст на прозбу мою уделали и пєчати своє прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72); била нам чолом... пани Олизаровaѧ Шиловича, старостинaѧ лоуцкaѧ пани Фєдка... и просила нас, абыхмо то єй вдѣлати дозволили (*в ориг.* абыхмо то єй вдѣлати и дозволили.— *Прим. вид.*) листом своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Абы запомнєнѧ рѣчи с часов *вдѣланыхъ* нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии... достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що) виконати (2): а мы та(м) и с нашими паны имає(м) поєхати и обычаи оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Алє к нам прїиди, как оудєлаєшъ нам тотоу слоужбоу що ми єсмы наказали к тоби (Баків, 1457 *BD* II, 257);

оудилати (вдѣлати) шкоду (2) (кому і без додатка) завдати шкоди, викликати погані наслідки: Абы запомнєнѧ рѣчи... нє вдѣлалобы шкоды, слушио єст ажбы вчинки людъскии... достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучнмъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117); А також прєрєчєннїи крал... слюбили нам... иж нигдє и николи нам жадної шкодї... нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); голдъ оудилати (5) *див.* ***ГОЛДЪ;** записъ вдєлати (оудилати) (8) *див.* **ЗАПИСЪ;** мир вдєлати (оудилати) (2) *див.* **МИРЪ**[1] 4; покои оудилати (1) *див.* **ПОКОИ;** покороу оудилати (1) *див.* ***ПОКОРА;** помоч оудилати (1) *див.* **ПОМОЧЬ.**

ФОРМИ: *інф.* **оудилати** 10 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1468 *BD* II, 301, 302; 1485 *BD* II, 371, 372; 1499 *BD* II, 422); **вдєлати** 6 (1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 61; *ОПСВВ* 62; *ОПВВД*); **вдѣлати** 2 (1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 87); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оудила(л)** (1453 *Cost.* II, 766); *1 ос. мн.* **оудилали** 1 (1485 *BD* II, 371); **вдѣлали** 1 (1495 *ПЛПС*); **є(с)мо... вдѣлали** 1 (1495 *ВМБС*); **оудилали єсмо** 1 (1485 *BD* II, 371); *3 ос. мн.* **уделали** 1 (1475 *AS* I, 72); **вдѣлали** 1 (1495 *ПЛПС*); *майб. 2 ос. одн.* **оуделаєшъ** (1457 *BD* II, 257); *3 ос. одн.* **вдѣлаеть** (1495 *РИБ* 620); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **Абы...** (нє) **вдѣлалобы** (1499 *AS* I, 117); *1 ос. мн.* **абыхомь... оудилали, быхо(м)... оудилали** (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1468 *BD* II, 301); *2 ос. мн.* **бы... вделали** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **бы єстє... вдєлали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *перф. пас. 3 ос. мн.* **были вделаны** (1496 *ПДСВВ*); *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть вделаны** (1494 *BD* II, 387); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **бы... оуделаны** 1 (1494 *BD* II, 387); **бы вделаны были** 1 (1496 *ОПСВВ* 61); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **вдѣланыхъ** (1499 *AS* I, 117).

***ОУДЇѦЧНИИ** *див.* ***ОУДѦЧЄНЪ.**

ОУДОБЪ *ч.* (4) (*особова назва*): И оуставшє пан Жоуржь гуменник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи... оу роукы... сыном Жоуржа Оудоба (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сыновє Жоуржа **Оудобъ** (1499 *BD* II, 135); *род. одн.* **Оудоба** (1499 *BD* II, 134, 135).

***ОУДОВА** *див.* **ВДОВА.**

***УДОВИНЫИ** *прикм.* (1) ◇ седети на удовином столци *див.* **СЕДИТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на удовином** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

Див. ще ***ВДОВИИ.**

***ОУДРАЧЄНИЄ** *див.* **ОУДРОУЧЄНЇЄ.**

ОУ ДРУГОЄ *див.* **ВЪ ДРОУГОЄ.**

ОУДРОУЧЄНЇЄ *с.* (2) обтяження, клопоти: и слубили єсми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѧ шюкати... алє королєви... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати... выѧвъши зємлю прускую и литовьскую и с ону сторону кракова про далекость нашєго люда ихъ оудрачєниѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ижє из обычаєвъ позовово (!) частоє оутїснїє (!) и оудроучєнїє чєрє(с) иаши(х) соудєи нашимъ зє(м)лѧномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить (XV ст. *ВС* 13 зв.— 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оудроучєнїє** (XV ст. *ВС* 14); *род. одн.* **оудрачєниѧ** (1393 *Cost.* II, 607).

***ОУДРЯ** *ч.* (4) (*особова назва*): И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки... доч-

кам Оудрѣ... и сестричичем Оудрѣ Шандри и Васкоу... **прѦд** нами и прѦд нашими бояре (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оудрѣ** (1491 *BD* I, 447).

***ОУДѢЛЪ** *ч.* (2) *(частина маєтку)* уділ, наділ: ОуставлѦємь коли(ж) моу(ж) оумре(т) о(т) жены...а хоче(т) ли иньшего моужа понѦ(т) тогды мы сказоуем тымъ то дѣтємь очина все испо(л)на прїидѣ(т) и дроу(г)мъ оудѣло(м) все именїє материзны а она своєю дѣ(л)нїцею може(т) моужа понѦть по(д)лѫ(г) своєѦ воли (XV ст. *ВС* 31 зв.); Сє язъ кн⟨Ѧ⟩зь Василей Юревичъ... дал есми и записал къ пр⟨є⟩ч⟨и⟩стой б⟨о⟩гоматери къ зборной церкви... **вдѣл** отчизны моей на Барани село на имѦ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вдѣл** (1470 *AS* I, 67); *ор. одн.* **оудѣло(м)** (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***ОУДѦЧЕНЪ** *прикм.* (2) (*стч.* vděčný, *стп.* wdzięczny) бажаний, милий: Коли бысѦ то дѣяло... тогды коли есмо... с вами оу кнѦзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѦ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаевъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти которыи рѣчи радѣ кролевъства нашего были оудѦчны и велми любы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); силовали сѣ есми аж бихмо пришли на обичаи прѣдков наших, яко били и прѣдкове наши оусею вирою и слоужбою и ласкою наѦснѣишим кнѦзем паном кролем... оудїѦчни били сами и землѣ молдавскаѦ и тоты оуси подданнїи оусею подданости записовали и въ єдно оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *наз. мн.* **оудѦчны** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **оудїѦчни** 1 (1485 *BD* II, 371).

***ОУЄДНАНЇЄ** *с.* (1) *(угода, домовленість, договір)* єднання: и ми видѣвше доброє и(х) пр⟨ои⟩зволенїє и оуєднанїє и ми даємъ о(т) на(с) слоузѣ нашемоу паноу станчоулови постелникоу да б⟨оу⟩детъ ємоу оурикъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуєднаиїє** (1439 *Cost.* II, 35).

Див. ще **ЄДНАНЬЄ** 2, ***ЗЪЄДНАНЬЄ**.

ОУЄДНАТИ СѢ *дієсл. док.* (1) *(договоритися)* з'єднатися, укласти угоду: А також ни с ким не имаємо ни жаднои валки починати, ани покои оусмотрити, ни оуєднати сѣ без виданїѦ кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *інф.* **оуєднати сѣ** (1485 *BD* II, 372).

Див. ще ***ЄДНАТИ СѦ** 1, ***ЗЪЄДНАТИ СЯ**, ***ПОЄДНАТИ СѦ**.

***ОУЄЖДЧАТИ** *див.* *** ОУЄЖЪДЧАТИ**.

***ОУЄЖЪДЧАТИ** *дієсл. недок.* (2) (у що) *(вільно вступати в чужі ліси на підставі права входу)* в'їжджати: Жаловала сѦ пани ВасилеваѦ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ыменѦ своего Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет, оу доубровы, поущоу и оу входы оуєжъдчает (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *тепер. 3 ос. одн.* **оуєжъдчает** (1478 *AS* III, 17); *перф. 3 ос. одн. ж.* **оуєждчала** (1478 *AS* III, 17).

***ОУЄЗДЪ** *ч.* (3) **1.** *(право вільного вступу до лісів і вод, що належать іншим власникам)* в'їзд (2): подъ лѣтомъ б҃жья нарожѣнья тисѦчего трисотъ шистьцѦтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьский дѣдицтво пнеколтъ... со всѣмъ оуездомь того села и сычемь и с колодѦземь и сь лѣсомь и з бортьми... и землею того села за сто гривенъ вѣсиихъ (Перемишль, 1366 *Р* 12); и мы... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы, и волностями, и уезды, што к тымъ селом слушаеть и тягнеть, с полми, з ролями, з гаи, и з заросльми, з дубровами, з лесы, с пасеками, з ловы, з ловищи, з ловисками... и со всими правы и доходы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

2. акт офіційного введення у володіння (1): Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *знах. одн.* **vyesd** (1413 *GL* 48); *ор. одн.* **оуездомь** (1366 *Р* 12); *ор. мн.* **уезды** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

! ОУЄТЇЄ ⟨ОУСТЇЄ⟩. *див.* **ОУСТИЄ**.

*** УЄХАТИ** *див.* ***ОУѢХАТИ**.

ОУЖДЫ, ВЖДЫ, ВОЖДЫ *присл.* (4) (*стч.* vždy, *стп.* wždy) завжди: пак ли бы того исны(і) гродо силою оузѦто а мы оужды имає(мо) ты исны(і) д҃ тисѦчи рубли(і) имо воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); а пак ли бы кото⟨ры⟩и землѦни(н) противи(л) сѦ то⟨му⟩ а не хотѣлъ права помочи тогды мае(т) покупити три гривны а покупивши оужды права помочи мае(т) (Галич, 1435 *Р* 134); а тако(ж) бере(г) рекы колї боудеть ч҃лвчьимь чїненїємь обороченъ а вожды первеишїи бере(г) граніца (XV ст. *ВС* 10 зв.); але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашое мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)стве литовъскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

Див. ще **ЗАВЖДЫ**.

ОУЖЕ [1], **ОУЖЬ, ВЖЕ, ВЖО** *присл.* (40) *(вказує на остаточне здійснення чи настання якоїсь дії, ознаки, стану)* уже, вже: а Ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѦ(з) дмитрию... и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѦ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.—*Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *Р* 43); Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże (*в ориг.* uze.— *Прим. вид.*) u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вживати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); в котореж то имене Дажев вжо я сам ани мои дети и потомькове мои не (*в ориг.* на.— *Прим. вид.*) маємо ся вступовати и никоторы перекасы в томъ имєню чинити (Володимир, 1475 *AS* I, 72); И тотъ твоее милостн посолъ вже зася отъ туль ся верьиулъ и къ тобе поехалъ (б. м. н., 1498 II, 413); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); мнѣ вже максимоу и женѣ моеи и бли(ж)ни(м) наши(м) не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринею по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще **ЮЖЕ, ЮЖЬ**.

ОУЖЕ [2] ⟨ИЖЕ⟩ (1): Жалобоу чинилъ пєтръ на яна оуже (!) єго ранилъ (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. **ИЖЕ**[2].

***ОУЖИВАНЬЄ** *с.* (1) землекористування: землю Дєржати Маєтъ... зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)кове Єго ДрьжанъѦ И оуживанѦ свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172).

ФОРМИ: *знах. мн.* **оуживанѧ** (1459 *Р* 172).

Див. ще ***ОУЖИТОКЪ**.

Пор. **ОУЖИВАТИ**.

ОУЖИВАТИ, ВЖИВАТИ, ОЖИВАТИ *дієсл. недок.* (356) (чого, що) **1.** уживати (що), користуватися (чим) (334): а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити (Казимир, 1349 *Р* 4); а панъ клюсь имаєть того їсного села шидлова оуживати ї дворища того жѦворонковича на вѣкы и дѣти его (Львів, 1400 *Р* 61); а хотарь тѣмъ двомъ селомъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а имѣеть тое село держати и оуживати со всѣми его пожитки и оужитки што к нему здавна прислухають (Коломия, 1424 *Р* 102); маеть панъ Федко самъ и его пани... того имѣня Всекрова со всякими вжытки вживати, а я самъ, ни жона моя... никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему... со всими вжитки, платы и доходы, как предкове его тое имѣніе держали и вжывали (Кам'янець, 1494

АЛМ 54); А хотарь томоу вышеписан(ь)ному селоу, да ест(ь) по старомоу хотароу от оусих(ь) сторон(ь) по коуда из вѣка оживили (!) (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. *(без додатка)* освоїти, обробити (22): А хотаръ томоу селоу колко оузможетъ оживати єдно село доситъ (Сучава, 1427 *DBAc* 22); А пак хотар поустини... да ест колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *інф.* **оуживати** 8 (1400 *P* 61; 1407 *P* 72; 1424 *P* 100, 102; 1443 *Cost.* II, 180; 1445 *Cost.* II, 212, 219); **вживати** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **оживати** 17 (1427 *DBAc* 22; 1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 403; 1436 *BAM* 33; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 317; 1492 *BD* I, 510 і т. ін.); **! усжывати** 1 (1389 *PEA* I, 27); *теп. 3 ос. одн.* **оживаєт** (1432 *Cost.* I, 338); *3 ос. мн.* **оживаютъ** (1436 *Cost.* I, 459); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ожива(л)** (1425 *Cost.* I, 173); *3 ос. одн. с.* **оуживало** (1448 *Cost.* II, 300); *3 ос. мн.* **оуживали, оу⟨ж⟩ивали** 20 (1412 *DIR«A»* 440; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 132; 1445 *Cost.* II, 212; 1452 *Cost.* II, 426; 1459 *BD* I, 27; 1465 *GL* 176; 1472 *DIR«A»* 528; 1489 *BD* I, 377 і т. ін.); **вжывали** 1 (1494 *АЛМ* 54); **ожывали, ⟨о⟩живали, оживалы, ожи⟨вали⟩, ! ожива, ! оживили, ! ожавали** 300 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *AUB* фотокоп.; 1448 *Cost.* II, 317; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 155; 1487 *BD* I, 294; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **ожєвали** 1 (1487 *BD* I, 294); **!соу оживали** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *зам. інф.* коулко оузмогоут **оживали** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *майб. 3 ос. мн.* **будутъ... уживати** (1498 *ГВКОО*); *дієприсл. одноч.* **вживаючи** (1349 *P* 4).

Див. ще ***ОЖИВАТИ СѢ, ПОЖИВАТИ 1.**

***ОУЖИТИ** *див.* ***ВЖИТИ.**

***ОУЖИТОКЪ** *ч.* (39) (*стч.* užitek, *стп.* użytek) **1.** *(перев. у множині)* сільськогосподарські угіддя як прибуткова стаття феодального господарства (32): тогды мы... потвердили есмо, его правого всего имѣнïа... исъ землею, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами, исъ лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами, исъ болоты, исъ рѣками, исъ мыты, исъ ловищи, исъ потоки... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ*); исталосА при державѣ пана оты... оже купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворище исъ землею (так.— *Прим. вид.*) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжиткове што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *P* 18); а про то та пани хонька... оуздала есть тотъ мунастыръ калениковъ иванови губцѣ... и со всѣми границАми и землею и сѣножатьми и зъ гаими и зъ дубровами и з бортъми и з болоты и сь рѣками и со млиномъ и сычемъ и с колодАземь и с ловищи и со всѣми оужитки яко из вѣка вѣчного слушало к тому мунастыреви (Перемишль, 1378 *P* 26); а имѣеть тое село держати и оуживати со всѣми его пожитки и оужитки што к нему здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вживати (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); будутъ воны тое село... держати... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки и со всѣмъ потому що здавна къ тому селу... прислухаетъ и какъ ся в границахъ своихъ здавна и теперъ в собе маетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. *(користь)* пожиток, вигода, зиск (7): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); нам первое схюбоуе(м) (!) иже неимаемь жа(д)ного и млго пана собѣ имѣти, а ни емоу слоужити одио... казимирови, кролеви по(л)ском(оу)... а ни жа(д)ном(оу) ином(оу) пан(оу) коу помочи нѣпоити, без и(х) воле и и(х) оужито(к) чиниты (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Я волчько боде(н)ковьскии Исвоими де(т)ми... вызнавае(м) си(м) свои(м) листо(м)... и(ж) есмо то оучинили нижа(д)ны(м) принужение(м) ани звєде(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длА бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); прото(ж) бгоу коу хвалє и его прч(с)тои мтри а к оужиткоу нашимъ по(д)даньмъ... выдаваемы и оуставлАемы права ктоpая жь вшистци в нашеи земли имають соудить и по(д) виною держать (XV ст. *ВС* 10); а тое выше писанное (*в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.*) через...кн⟨А⟩зА Костентина... ⟨маеть⟩ быти держано и поживано спокойне и скромливе, мает быти продано, и заменено, и заставлено и отдано доброволне на свои потребы и вжитки обернути, как ему... лепей а вжиточне взвидит сА (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **оужитку** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **оужиткоу** (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн.* **оужито(к)** (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн.* **оужиткомъ** 1 (1399 *P* 59); **vzithcom** 1 (1395 *GL* 166); *наз. мн.* **вжиткове** (1370 *P* 18); *род. мн.* **! вжковъ** (1370 *P* 18); *знах. мн.* **оужитки, ужитки** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1409 *P* 74); **вжитки** 2 (1466 *AS* I, 62; 1499 *AS* I, 118); *ор. мн.* **оужитки, оужитъки, оужитьки, ужитки** 20 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *P* 45; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 102; 1436 *Cost.* II, 706; 1443—1446 *P* 147; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1473 *ЗНТШ* V, 3 і т. ін.); **вжитки** 2 (1370 *P* 18; 1498 *ГВКОО*); **вжытки** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1494 *АЛМ* 54); **оужиткы, оужи(т)кы, оужи⟨ткы⟩** 3 (1407 *P* 72; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 248); **vzithky** 1 (1413 *GL* 48).

Див. ще ***ПОЖИТОКЪ, *ОУЖИВАНЬЄ.**

***ОУЖЇТОЧНОИ** *прикм.* (1) (*стч.* užitečný, *стп.* użyteczny) *(який дає вигоду, користь)* корисний, пожиточний, вигідний: ОурА(д) ше(л)тïискïи пано(м) оу слоу(ж)бѣ е(ст) оужïто(ч)но(и) а длА то(г) вѣлïкыи пановѣ добывають собѣ шьтïсо(в) (!) (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оужïто(ч)но(и)** (XV ст. *ВС* 32).

ОУЖЬ *див.* **ОУЖЕ**[1].

ОУЗАВСЄ *присл.* (1) завжди, повсякчас: а оу то(т) го(д) имеєть оузавсе искать ласкы нашеє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

Див. ще **ЗАВСЄ.**

***УЗВАРТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Звертів: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришедши... панн махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *род. одн.* **узвартова** (1414 *P* 85).

Див. ще ***ЗВАРТОВЪ.**

***ОУЗВЕЖЕНИЕ** *див.* ***ВЪЗДВИЖЕНЇЄ.**

***ОУЗВЕЛЄТИ** *дієсл. док.* (2) звеліти, повеліти: Милостивый королю! Прошоу твое милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвелишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Про тожъ абы есте ваша милость оузвелели тому Богушеви, абы прыслалъ тыи пенАзи нашому боярыну (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *майб. 2 ос. одн.* **оузвелишъ** (1481 *BD* II, 365); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **абы есте... оузвелели** (1499 *BD* II, 450).

Див. ще ***ВЕЛѢТИ, *ПОВЕЛЄВАТИ, *ПОВЕЛѢТИ.**

УЗВЕРТОВСКАЯ *ж.* (1) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришедши... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **узвертовская** (1414 *P* 85).

*** УЗВЕСИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) повісити: а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *нак. сп. 3. мн.* **нехай... узвесять** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***ОУЗВИДИТИ СА** *дієсл. док.* (1) (кому що) здатися, видатися, уявитися: а прото естли иа первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаное не есть к ва(м) принесено можете ачьсА ва(м) оузвиди(т) радное на тыи то послѣдними

мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немєцкого спискоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* сѧ... **оузвиди(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ОУЗВИЗАЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ к р (с) т ъ о у з в и з а л н ы и *див.* ***КРЄСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **оузвизалиыи** (1429 *P* 114).

ОУЗВОРОТВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всєго имєнїа, пєрвоє, имєнєм рєкучи, сєло быбєл... а жасковичѣ... оузворотвичи сєло (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **оузворотвичи** (1361 *AGZ* 6).

***ОУЗВѢДАТИ** *див.* **ОУЗЪВЄДАТИ.**

***УЗГОДОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого чим) вигодувати, виростити: И Зенко мовить: я не продавалъ, але продала наша матка и тымъ насъ узгодовала, а продала пану Шемету (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **узгодовала** (XV ст. *РИБ* 610).

Див. ще ***ПРИГОДОВАТИ СѦ.**

***ОУЗГОРДѢТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) поставитися з погордою (до кого), згордувати (ким): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣдними мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи (!) покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* быхо(м)... **оузгордѣли** (1447—1492 *ЛКБВ*):

***ОУЗДА** *ж.* (2) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и)... о(т)писа(л) мнѣ имє(и)є о(т)чины своєє третюю часть, имѣ(н)є оуздоу (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуздоу** (1495 *ВМБС*).

***ОУЗДАВАЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ о у з д а в а л н ы и л и с т ъ (1) юридичний документ про введення у володіння: паиъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковыча што на любши и на гугни и положили прєд нами кролєвьскоє привильє воитово и оуздавалныѣ листы (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **оуздавалныѣ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ОУЗДАВНЫИ.**

***ОУЗДАВАНЪЄ** *с.* (1) юридична передача маєтку: а при томъ оуздаванъѣ былн бояре зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *місц. одн.* **при оуздаванъѣ** (1378 *P* 26).

Див. ще ***ВОЗДАНІЄ.**

Пор. **ВОЗДАТИ.**

***ОУЗДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ⟨с л ѣ д ъ⟩ о у з д а в а т и *див.* ***СЛѢДЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **оуздають** (1422 *P* 98).

Див. ще **ОУЗДАТИ.**

***ОУЗДАВНЫИ** *прикм.* (3) ◇ о у з д а в н ы и л и с т ъ (3) юридичний документ про введення в володіння: ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворищє пысковнча стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу селѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **оуздавиыѣ** (1411 *P* 79); *місц. мн.* **на оуздавныхъ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ОУЗДАВАЛНЫИ.**

ОУЗДАТИ *дієсл. док.* (18) (що, чого, кому що, кому чого і без додатка) дати, віддати (17): А кто о(т)имєть о(т) црк҃ви ст҃го николы судитсѧ со мною пєрєдъ бг҃мь єгда придєть правєдныи судни хотѧ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломъ єго (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9); тогды они пришєдши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); и оуздалъ єсть вл҃дка пєрєдъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки и дѣтємь єго (Перемишль, 1391 *P* 45); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали (Галич, 1409 *P* 74); и да(л) имъ пань михаиль чѧ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѧ(х) то сєлишчь, по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Сє я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а продали єсмо и здали (!— *Прим. вид.*) єсмо з доброє воли на веки вєком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65);

р є ч ь о у з д а т и (кому) (1) *див.* **РѢЧЬ²**.

ФОРМИ: *інф.* **оуздати** (бл. 1350 *P* 9; XV ст. *BC* 12); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуздалъ єсть** 1 (1391 *P* 45); **оузда(л)** 2 (1418 *P* 89); **воздал** 1 (1369 *ПСЧК*); *3 ос. одн. ж.* **оуздала єсть** 1 (1378 *P* 26); **оуздала, уздала, оузда(л)** 4 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1418 *P* 89); *1 ос. мн.* ! **здали єсмо** (1470 *AS* I, 65); *3 ос. мн.* **суть... оузда(л)** 1 (1409 *P* 74); **оуздали** 3 (1366 *P* 12; 1370 *P* 18; 1409 *P* 74); **въздали** 1 (1370 *P* 18); *майб. 3 ос. мн.* **оуздадоу(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ВОЗДАТИ, ДАВАТИ 1, ДАТИ 2, ОТДАТИ, *ОУЗДАВАТИ.**

ОУЗДЄРЖАТИ, ОУЗДЄРЖѦТИ *дієсл. док.* (3) (що) виконати (що), дотримати (чого): мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвєржає(м) ис симъ листомъ наши(м) господарєви нашему, вєлєбному владиславови, королєви польскому... тотъ листъ што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци... што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували и записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а то мы... слюбоуємъ имъ вѣчно оуздєржати, бєзо лсти и бєзхитрости (!) (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *інф.* **оуздєржати** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **оуздєржѧти** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомъ... оуздєржѧли** (1407 *Cost.* II, 629).

ОУЗЄТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ОУЗЛИ *див.* **ОЗЛИ.**

***ОУЗЛИСИЄ** *див.* ***ОУЗЛѢСЇЄ.**

ОУЗЛОИ *ч.* (1) *(дія) (внаслідок підйому греблі)* вилив: а покоул тои оузлои займєть, потол кн⟨ѧ⟩зєм нє ловити оу том ставоу ани ихъ людєм (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оузлои** (1475 *AS* I, 71).

***ОУЗЛѢСЇЄ** *с.* (4) узлісся, край лісу: а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩... гори долиною до колѣ и⟨сход⟩итъ оу полѣну, та оузлисиємъ о(т) тоудора гори иа конєцъ по⟨лѣ⟩на изгорища (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А хотар томоу сєлоу... почєнши от Винни от тополи та на могилоу от Могоша, та прост⟨и на⟩оузлѣсїє, та долоу оузлѣсїєм на вєликїи могили (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оузлѣсїє** (1415 *Cost.* I, 121; 1493 *BD* II, 15); *ор. одн.* **оузлѣсїєм** 1 (1493 *BD* II, 15); **оузлисиємъ** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

***ОУЗЛЮЖѦ** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі):* тоти старци... стали оу вєликого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвская подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы к нєчаю лѣсови (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **оузлюжи** (1413 *P* 83).

***ОУЗМОЧИ** *дієсл. док.* (20) змогти (робити що): И што оузможєтъ осадити на тѣх хотарѣх, и тоє да моу боудєть оурик и съ въсѣмъ правомъ вышєписаннымъ (б. м. н., 1426 *BAM* 22); И оу томъ жє хотар⟨є да оучинит⟩ъ собѣ млинъ гдє оузмогоутъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги... да єст колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оузможєтъ, оузможє(т)** (1426 *BAM* 22; 1427 *DBAc* 22; 1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317;

1445 *Cost.* II, 212; 1455 *Cost.* II, 559); *3 ос. мн.* **оузмогоутъ** 5 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269, 280; 1438 *DBAc* 27; 1454 *Cost.* II, 501); **оузмогоуть** 1 (1436 *Cost.* I, 460); **оузмогоут, оузмогу(т)** 7 (1443 *Cost.* II, 180; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1448 *Cost.* II, 317, 324; 1456 *Cost.* II, 569; 1492 *BD* I, 510).

Див. ще ***ВЪЗМОЧИ, *МОЧИ** 1.

***ОУЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) *(стверджувати)* визнавати: тое и слубуемо и оузнавями тым нашим листом великому и велебному Владиславу... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); мы оузнаваемь и(ж) го(ди)тсѧ ка(ж)номѫ о свою кривъдоу жаловать (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оузнаваемь** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.); **оузнавями** 1 (1403 *ДГМ*); *дієприсл. одноч.* **оузнаваючи** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ 2, *ВЫЗНАТИ 1, *ПОЗНАВАТИ, ПОЗНАТИ 2, *ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАТИ.**

***ОУЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп* oznamionać) (що) *(границі земельного володіння)* визначити, позначити: а остато(к) имае(т) имь дати, коли оны... оуздадоу(т) ємоу ве(с) хотарь... заноу(ж) та(к) сѧ єднали и(ж) бы прѧ(д)рече(н)ны, па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны и межиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнаменали паноу михаилоу тоть оуве(с) хотарь... ка(к) же на староє и(х) привилиє стои(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... оузнамєиали** (1452 *Cost.* II, 422); *дієприсл. перед.* **оузнаменавш(і)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ, *ПОЗНАМЄНАТИ.**

***ОУЗНАНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* uznanie, *стч.* uznání) ◇ **и а оузнанїє** (кого) (1) рішенням (чиїм), як вирішено (ким): А пак привилїє що имали они на тих сєль от... Александра воеводї... а они загн(б)ли, как ест на оузнанїє нашєга (!) господства и болѣром нашим (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оузнаиїє** (1491 *BD* I, 445).

***ОУЗНАТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) **1.** *(признати кого ким)* визнати, посвідчити (1): мы Олександро воєвода... знаємо чинимъ... оже... Оганесъ єпнскоупъ вормєнскыи пришелъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы восєленьского патрїярха... иже ихо патрїарха вормєнъского ни єще оузнали єсмы, оже нашелъ на то пискоупьство помочїю господина нашего, великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*).

2. дізнатися (про що) (3): Оузнали єсмо и(ж) частокро(т) обиваю(т) све(т)ки и клѧтвою а чере(с) то бываєть правда оутїснена (XV ст. *ВС* 19 зв.); того дѣлѧ явно чини(м) ... како... оузнавшї и(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, кторыѣжъ... кроле(м) полскы(м)... оуказали... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **оузнали єсмо** 2 (XV ст. *ВС* 10, 19 зв.); **оузнали єсмы** 1 (1401 *RIR*); *дієприсл. перед.* **оузнавшї** (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ 2, *ВЫЗНАТИ 1, *ПОЗНАВАТИ, ПОЗНАТИ 2, *ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ.**

***ОУЗНЄСЄНЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ОУЗНЄСЄНИЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***УЗНЄСЄНЬЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ОУЗНОВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) поновитися, бути поновленим: на котороумъ соимѣ тоты панове... положили, и визволили и оуставили... оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промеж собою... и також которыи бы сѣ оузновили по сем соимѣ (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы сѣ оузиовили** (1467 *BD* II, 297).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВЛѦТИ.**

***ОУЗНОВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(наново, ще раз підтверджувати юридичну силу чого)* поновлювати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланы которыми(ж) напре(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оузновлѧєть** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ.**

***ОУЗОЗДРѦТИ** *див.* ***ВЗОЗРѢТИ.**

***ОУЗРЄТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

***УЗРИТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

УЗРУШИТИ *дієсл. док.* (3) (що) *(не додержати чого)* порушити: А коли бых мо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои (господарю.— *Прим. вид.*) королю положити триста золотыхъ угорьскихъ, а князю Семену двѣстѣ копъ широкихъ гроши (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а кто — бы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *інф.* **узрушити** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102, 103); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... оузроушилъ** (1482 *AS* I, 79).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ 2.**

***ОУЗРѢТИ** *дієсл. док.* (579) **1.** (на що, на чому) подивитися, поглянути (548): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) иже... володиславу... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода без нашеи волѣ которъи (так.— *Прим. вид.*) коли на тотъ нашь листъ оузрить занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму и єго дѣтємъ до нашеи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ тымъ то нашимъ листо(м) кто коли нань оузрить или оуслышить чтучи... како пришє(д) андрѣiко сынъ гриньковъ пре(д) на(с)... єсть пре(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Ѧнушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѧзѣи и за конь и за панъцрь (!) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); я пан Олехно Юревич чиню знакомито тым своим листом каждому доброму, хто иа него оузрит или чтучи єго оуслышит: продал єсми отчиноу свою и дєдиноу... Ивану Дробишоу Мжуровичоу (Острог, 1464 *AS* I, 57); мы Стефань воєвода... Знамєнито чинєм(ь) нс сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣм(ь) кто на нем(ь) (!) оузрит(ь) или єго чтоучи оуслышит(ь), оже прїдоша прѣд(ь) нами... Яцюл(ь) Долха и брат(ь) єго Влаикоул(ь)... и продали свою правоу отниноу и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. (кого, що) побачити (5): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу и на посли(д)коу оузришь всє о томъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к нам без никоторои боазии и оусымнѣиіа, заноуж тѣ єсми простили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

3. (що, на що) *(пересвідчитися в чому)* побачити (що) (15): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Нєкрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); ино оузрѣвши невиность мою... панови... на имѧ па(н) вѧценьць... и па(н) миха(л) бучѧцикии... нє хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ... и выбавили мѧ бго(м)... ис того ѧтсгва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); На то єсмо прысягали, яко и сами оуизрытє ваша милость, штобы богъ далъ иаши ворози подъ иашыми иогами и под нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

4. (що, чого, що від кого) *(зазнати чого)* побачити (10): а ктоби о(т) паркала(б)... тоє нє да(л) то тыє имаю(т) на(м)

заплатити л̃ рубли чисто(г) сребра а без то(г) еще оузри(т) казнь г(с)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А кто имет бантовати тых люд от тыхь сел... тот оузрит великое казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

5. (що) передбачити (1): а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имеєть дать вола(т) слоужебнї̃камъ явнє ижа (!)... оу такыи днь книги правыи положены о(т)варены (!) (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **о(у)зрѣли єсмо** (1392—1393 *РФВ* 170; 1451 *AS* I, 44); *майб. 2 ос. одн.* **оузришь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *3 ос. одн.* **оузритъ, оузрї̈тъ** 113 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 26; 1409 *DIR«A»* 437; 1424 *Cost.* II, 593; 1435 *МЭФ;* 1443 *Cost.* II, 185; 1453 *DIR«A»* 503; 1466 *BD* I, 113; 1479 *BD* I, 223; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **възритъ** 3 (1479 *BAM* 61; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *Cost. S.* 127); **оузрить, узрить, оузрит(ь), оузрит⟨ь⟩** 79 (1388 *P* 40; 1398 *P* 57; 1407 *P* 72; 1411 *Cost.* I, 95; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *DIR«A»* 447; 1437 *Cost.* I, 529; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1479 *BD* II, 351; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **възрить, възрит(ь)** 5 (1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 269; 1495 *BD* II, 43; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *RA* 257); **оузрит, оузри(т), ⟨оу⟩зрит** 256 (1396 *AS* I, 20; 1403 *ДГМ*; 1413 *P* 82; 1421 *Cost.* I, 142; 1432 *Cost.* I, 337; 1443 *Cost.* II, 128; 1454 *Cost.* II, 508; 1464 *AS* I, 57; 1479 *DC* 140; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **възрит, възри(т), ⟨въз⟩рит, в'зрит** 72 (1421 *P* 95; 1428 *Cost.* I, 209; 1452 *Cost.* II, 431; 1459 *BD* I, 29; 1468 *BD* I, 127; 1475 *BD* I, 203; 1484 *BD* I, 276; 1490 *BD* I, 387; 1495 *Cost. S.* 193; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оузрыт, оузры(т), uzryt** 14 (1465 *GL* 176; 1493 *BD* II, 31; *CVD* 6; 1494 *BD* II, 32, 34, 36, 38; 1499 *BD* II, 130, 134; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **възрыт, възры(т)** 3 (1444 *DIR«A»* 481; 1491 *BD* I, 448; 1492 *BD* I, 504); **оузрытъ** 1 (1446 *Cost.* II, 241); **оузрыть** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **! оузриты** 1 (1438 *AUB* фотокоп.); **! оузрита** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **! оузри** 1 (1470 *AS* I, 65); *1 ос. мн.* **оузримє** (1468 *BD* II, 306); *2 ос. мн.* **оуизритє** (1496 *BD* II, 403); *3 ос. мн.* **оузрѧт** (1468 *BD* II, 306); *дієприсл. перед.* **оузрѣвши, оузрѣвшї̈, узрѣвши** 10 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1434 *P* 130; 1451 *P* 156, 158; 1452 *P* 160; 1457 *Cost.* II, 809, 810; 1470 *BD* II, 309); **оузрѣвшє** 2 (1411 *P* 79; 1447 *Cost.* II, 732); **оузревше** 1 (1444 *AS* I, 40); **! оузревшо** 1 (1435 *P* 132); **оузривъши** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

Див. ще ***ВЗОЗРѢТИ, *ВОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ СѢ.**

***ОУЗРѢТИ СѢ** *дієсл. док.* (5) (кому) **1.** видатися, бачитися (4): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прѧ(д) старицѣ (!), алюбо прѧ(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да не имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); але комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имае(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѧ(х) села(х) боу(д) оу че(м)... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумено(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

2. здатися, уявитися (1): а они оуже имаю(т) и другы де(н) напре(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т), по(д)бно(г) бы сѧ и(м) право стало (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **сѣ оузрит, сѣ оузри(т)** 3 (1453, *Cost.* II, 462; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); **сѧ оузри(т), сѧ...оузри(т)** 2 (1454 *Cost.* II, 517; 1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***ОУЗРѢТИ** 1, 4.

***ОУЗРѢТИ СѦ** *див.* ***ОУЗРѢТИ СѢ.**

! ОУЗРЮ МЄВАТИ ⟨ОУЗРЮШИВАТИ ?⟩ *дієсл. недок.* (1) (що) порушити: то оусе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити, а того николи не оузрю мевати (!) (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

! ОУЗРЮ МОГТИ ⟨ОУЗРЮШИТИ ?⟩ *дієсл. недок.* (1) (що) порушити: А того николи не узрю могти (!)... то... хочемо то оусе держати (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

***ОУЗЪВЄДАТИ** *дієсл. док.* (3) (о чім) довідатися, дізнатися (про що): и оузвѣдаєтъ нашъ милы приатєль панъ детрихъ о нашє злоє, боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороны а онъ имаєтъ насъ остєречи, яко нашъ милы приатель, от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков, и имаєть намъ радити и иа оусе нашє доброє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747); а я о томъ оузъведавши... а к тобє исъ птичею языкъ вести не пошлю землю и небо котори(и) иствори(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **оузъвєдаю** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **оузвѣдаєтъ** (1449 *Cost.* II, 746); *дієприсл. перед.* **оузъвєдавши** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ВЪЗВѢДАТИ, ВѢДАТИ**[1] 2.

УЗЪВЫШКИ *присл.* (1) заввишки, узвишки: а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци, трох локоть у зъвышки а чотири поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ОУЗЪСѢСТИ** *дієсл. док.* (1) сісти: а любо отъ иноє стороны... а рать на конь оузъсѧдеть а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичею языкъ вести нє пошлю землю и нєбо котори(и) нствори(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оузъсѧдеть** (1484 *ЯМ*).

***ОУЗЪЯВИТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) заявити (про що), довести до відома (що): Порозоумѣти можете... с пєрвъши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кроле(в)ства нашего рады жаданьє чистоє а оуполнѣ до оуѳаноє котороє к ва(м)... маютъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **оузъявили єсмо** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОУЗѦВЛѦТИ.**

ОУЗѢТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

***ОУЗѦВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (кому що) *(офіційно повідомляти)* заявляти (1): А сет *(в ориг.* се(т).— *Прим. вид.)* мы Стефань воевода... вызнавами и оузѧвлѧмы... каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш верны лист позрить алибо его чтоучи оуслышит... аже мы и слюбоуемь и слюбнли єсми... королевѣ полскомоу, абыхомь мы их милости верни и подъдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301);

знаменито оуз ѧвлѧти (1) *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оузѧвлѧмы** 1 (1468 *BD* II, 300); **оузѧвлѧми** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

Див. ще ***ОУЗЪЯВИТИ.**

ОУЗѦТИ, ОУЗЯТИ, ОУЗѢТИ, ОУЗЄТИ, ОУЗѦТЬ, ВЗѦТИ, ВЗѦТЇ, ВЗЯТИ, WZIATI, ВЪЗѦТИ, ВЪЗѢТИ, ВЗЯТЬ, ВЗѦТЬ, ВЗЯТЪ *дієсл. док.* (216) **1.** (що) *(схопити руками)* взяти (1): и яну(ш)ко ре(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до него бори(с) длѧ листу потве(р)женого г(с)дръского и принє(с) тотъ запи(с) и взѧ(в)шы но(ж) са(м) же его зрѣзавшы и в ого(н) оукиноу(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. (що, що у кого, що от кого, що от чого, що з кого, що кому, що чим і без додатка) *(одержати у власність)* взяти (26): аже самъ нє можеть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать его оу вину, хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); а города луцьска блюсти ми а никому нє дати алижь осподарь мо (!) великии король возметь коли оусхочеть (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); а записалъ есми на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и о послѣ моего животѣ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); а коли быхомъ хотѣлн... сами взѧти в него то селище его осаженьє и роспашь... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдесѧть гриве(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); А моуж мои кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Семенович оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, болєнъ даровати и отдати и на ц⟨е⟩рковь дати и коуды хотѧ оберноути къ своемоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И потокмив(ь)шє и заплатившє г(о)с(по)д(ст)во мы оусє, г(о)с(по)д(ст)во мы оузех(ь) тоє село... на имѣ Пелетючещи (Сучава, 1500 *RA* 260);

(що за що, противку чого, от кого) *(в обмін, як плату)* взяти, одержати (за що, замість чого) (9): ⟨и дали єсми ємоу оу наш⟩еи земли молдавскои два сєла... на имА ⟨краєщїи на рєбричи и пон⟩иже гд⟨є бы(л) стоА(н)... щ⟩о коупилъ анаА (? — *Прим. вид.*) за (...— *Прим. вид.*) и(х) оузѣлъ за то⟨т⟩ (... *Прим. вид.*) (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); а увзялъ есми за тыє земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ... и Шюлжинци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102);

(що по кому) *(спадщину, придане)* одержати, взяти (1): Сє я па(н) дмитръ порыцькии пана ильинъ сы(н) вАчьковичА сознаваю... оузА(л) єсми по своєй женѣ по панеи га(л)зьцє по пана грнцьковои доцьцє... по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9);

в з я т и к ъ с в о е й р у ц е (к с в о и м р у к а м) (що) (2) взяти у своє розпорядження, під свій нагляд: Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо Теребенское и земли и люди взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683); а которым слугамъ тыи... кн⟨А⟩жата будут подавали именА въ ЗъвАгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнєй нє маєт рухати, а єстли который с тыхъ нє хотел ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши (*в ориг.* и онставнвшн.— *Прим. вид.*) имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ, нижли от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ доброє памєти корол єго милость так взАл тоє имѣнє к своим рукам и што будєт того имѣнА людєй або земли кому отдал... и теж посли отца н⟨а⟩шого кому будем того имѣнА або земли и люди дали и листы ⟨н⟩ашими на вѣчност будємъ потвєрдили то маєт вѣчно держано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

3. (що, що за що, що от кого, що от чого, ис кого, ис чого, у кого, на ком, кому) *(данину, мито, штраф)* стягнути (що з кого) (62): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдАть на ланохъ... одну колоду дають ись лану... а по тѣ(х) єі сотъ и по шести десАть колодъ взАли єсмы пѣнАзми шисть десАть гривєнъ... опрочє рАшювьскоѣ волости (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); и на болшю крѣпость нашєго осужєниА помочноє взАли єсмы оу кролА подлугъ нашеи земли обыч(а)А (Медика, 1404 *Р* 70); а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)ниноу... таковыи да боудє(т) проклА(т) о(т) га ба (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); а на Даиилє на Волошинє взАли єсмо проєздъ дєсАт коп (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а тако(ж) да нє дадоу(т) ни дєсѣтиноу о(т) бчо(л) да нє имаю(т) наши слоуги оузАти алє сами калоугьри да бєру(т) о(т) свои(х) люди (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); а до тнх люди... аби нє имали дило ни єдин наш боАрин, ани старости от цѣцина... ни соудити их, ани глобоу оузАти от них, ни за вєликоє дило ⟨а⟩ни за малоє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); а землю есмо присудили Мезкирю и пересудъ есмо взяли (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); а от Божяго нароженя до середопостья мыто взАли есмо дванадцать коп и осмъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

4. (що у кого, ис чого, кому через що, кому чим, кому чого, от кого, от чого, що під ким, чого) *(силою або незаконно)* взяти, відняти, відібрати (44): Teź jestliby chrest'janin nahabał... o zastawu... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а по иашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу земли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашєго приданиА и нашихъ записо(в) бєзъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а брашовѣномъ кто будє(т), що оузАлъ бєзъ и(х) права, що(ж) издавна имаютъ у земли г(с)ва ми, що бы стє имъ воротили въсѣ до нити, що бы нє пришли болшє жаловати (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взАти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру ина(к) мыщцє дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи а любо дѣтє(м) єго... тогды имаєть под ними тыє имѣнья взАти (Луцьк, 1438 *Р* 138); А коли привєзоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу нох никто гвалтом без пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѣти, ни мытнпк, ани боАрин, ава ни ми сами (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и листъ єсми на то г(с)дра餘 королА єго млсти мѣлъ алє ми на москвє взА(т) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

(силою зброї) (кого, що) захопити, завоювати (2): пак ли бы тото исны гродо силою оузАто а мы оужды имає(мо) ты исны(і) д тисАчи рубли(і) имо воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); а топєрь (!) тоурци пєрєстоупили чръмноє море занжє взАлъ кафоу (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*);

(як штраф, за кару) (кого, що) взяти, забрати (4): Тѣ(ж) оуставлАємь хто с коимъ имєєть граѝцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) граѝцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузА(т) за пєрвоє застатьє сокироу а вьдроугоє застанѧ(т) любо мАтєль алюбо соукню а въ трєтє застанє(т) маєть взАті любо вола алюбо конА а то бѣ(з) вины (XV ст. *ВС* 37).

5. (що в кого, що на кому, що на кого, що на що) *(з певним призначенням, з визначеною метою)* прийняти, одержати, взяти (що, що від кого) (12): панъ староста творъянъ взАлъ на твоє потрєбы л гривєнъ и полъ тритъє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Стєфанъ воєвода... пишє(м)... въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєть должника оу брашовъ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузАлъ иа торговчАны о(т) брашова, развѣ коли познаєтъ своєго длъжника лицємъ, тогды имаєтъ заплатити то(т) ...должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); двєстє копъ записала єму по дочцє своє(и) а по єго жонє а другую двєстє копъ взАла в нєго на свои потрєбы (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

6. (що в кого) *(в борг)* позичити, взяти (4): А сє я панъ Васко Мошонъчьчи свѣдчю то... ожє оузАлъ єсмъ оу пана Ивашка (*в ориг.* оу па(н) ивашка.— *Прим. вид.*) сто купъ оу Гулєвича (*в ориг.* гулєвича.— *Прим. вид.*) (Львів, 1421 *Р* 92); а што коли кому буду чим должен, што будъ (у) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михаило (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); Ино тыми разы длА нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнАзА ВасѧлА Єго Милости взАли сємдєсАт коп грошєи широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

7. (що в кого) *(виклопотати)* взяти (1): И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

8. (що) домовитися (про що), визначити (що) (1): а... миха(л)ъ а па(н) птръ оузАли собѣ пєвныи дєнь розьіздови кто бы нє ста(л)ъ тотъ бы стратилъ (Галич, 1404 *Р* 68).

9. (кого к кому) взяти, прийняти (до себе) (3): Што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси... о близость именья тетьки его Ивашъковое Іевълевича Угриновъское... што жъ она его взяла къ собе въ тое именье за сына место... бо къ тому именью инъшого близшого никого нетъ, только одинъ онъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Частокро(т) прїгожаєтсА што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєть к собѣ во опѣканїє а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотА(т) ли(ч)бы имє(т) своєго опєкатє(л)ника всє(г) своє(г) имєнїа (XV ст. *ВС* 35 зв.);

б о г ъ о т ъ с е г о с в е т а в з я л ъ (1), б о г ъ с т о г о с в е т а в з я л ъ (1) *див.* **БОГЪ** [1]; м о у ж а о у з А т ь (1) *див.* **МОУЖЬ** 1.

10. (без додатка) *(звернути, попрямувати в який-небудь бік)* взяти (1): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летиий, по левой руце Тєрєменский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

11. (що) *(забезпечити себе чим)* взяти (8): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у

торгу... не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ и возметь печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а там възмет печат та приидет слободно до Сочавы, та даст головное мыто оу Сочавѣ от гривноу по г҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

◇ о у з я т и д о к о н ч а н ь є (4), д о к о н ч а н ь є в з я т и (2) укласти угоду, договір: Г҃дрь на(ш) алєксан(д)ръ... въсказа(л) взѧли єсмо с тобою з брато(м) и (т)стемъ наши(м) любо(в) и доко(н)чанье и вѣчноую прїязнь (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчанье, и дочєръ бы свою за тебѣ далъ, и любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє, и крєстъ єстє цєловали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); о у з ѧ т и є д н о ц с т в о (1) дійти до згоди, поєднатися: мы стефанъ воєвода чиним знамєнитом (sic.— *Прим. вид.*)... аже мы с нашими паны, радою нашєю и съ всєю нашєю зємлєю оузѧли єсми приѧзни и єдноцство с нашимъ старшимъ и милым прїѧтєлємъ, вєликим кнѧзємъ казимиромъ... и съ єго паны и съ всєю єго радою и съ въсѣми єго землѧми (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); м и р ъ в з я т и (8), в з я т и м и р ъ (з ким, між ким) (2) укласти мир: Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ вземъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью и по записєхъ, што съ ними имали єстє, правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ⟨иж⟩... оузѣли єсмо промежи собою и промежи наш⟨ими дѣтми мир вѣчныи с прїятєлєм нашим⟩, съ... Алєксандром... вєлик⟨им кнѧзєм литовс⟩ким (Сучава, 1499 *BD* II, 442); о у з ѧ т и п о д о б р о н о у (кого) (1) взяти під оборону, під опіку: Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу... пана Казимира, которою ласкою нас и сынов наших... узѧл под свою королєвскоую... оброноу (Коломия, 1485 *BD* II, 371); w z i a t i p e r e m i r i e (1), p e r e m i r y i e w z i a t i (1) укласти перемир'я: Piszete wasza miłosł (!), iź ieste s Niemcy wziali peremirie do roźenstwa(!) Chrystowa (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); в з я т и р а д у (1) порадитися: взявшы єсмо на то раду съ паны радою нашою, и вчинили такъ: Глѣбову жону... оставили єсмо близкост(ь)ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины єє, што отєцъ єє держалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); в з ѧ т и с о у ж є н і є (на кого) (1) одержати судовий вирок: прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братія або сєстры во очинє раздєлєны алюбо розно разлоучены и пригодитсѧ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ возмє(т) на сєбѣ соужєнїє конєчиє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *BC* 22 зв.); л ю б о в ъ в з я т и (1), о у з я т и л ю б о в ъ (2), о у з я т и ⟨л ю б о в⟩ (2) *див.* ***ЛЮБОВЪ;** п р ы я з ъ н ь в з ѧ т и (2), в з ѧ т и п р ы ѧ з н ь (2), ⟨в з ѧ т и⟩ п р и я з н ь (2), о у з ѧ т и п р и ѧ з н и (1) *див.* ***ПРИѦЗНЬ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **оузѧти, оузѣти, оузяти** 36 (1352 *P* 6; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 675; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *DIR«A»* 500; 1458 *BD* II, 262; 1471 *BD* I, 159; 1479 *DC* 141; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1481 *BD* I, 257 і т. ін.); **взѧти, възѧти, възѣти, взѧтї, взяти, wziati** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 103; 1427 *P* 109; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1443 *ДГВІС; ДГСПМН;* 1458 *Mih. Doc.* 122; XV ст. *BC* 37; 1496 *AS* I, 245); **оузєти** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*); **оузѧть** 1 (XV ст. *BC* 34); **взѧть, взять** 2 (1398 *ДГПМ;* XV ст. *BC* 25); **оузѧ(т)** 4 (XV ст. *BC* 37, 40, 41 зв.); **взятъ** 1 (1498 *BD* II, 410); *аор. 1 ос. одн.* **оузєх(ь)** (1500 *RA* 260); *перф. 1 ос. одн. ч.* **оузѧ(л) єсми** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **взя(л) єсми** 1 (XV ст. *ВОРСР*); **увзялъ єсми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **оузѧлъ єсмъ** 1 (1421 *P* 92); **єсми взѧлъ** 1 (1484 *ЯМ*); **узял** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **взѧлъ, взялъ, взѧл, взѧ(л)** 6 (1386—1418 *P* 35; 1467 *СП* № 13; 1482 *AS* I, 80; 1484—1486 *ГСПТЗ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1490 *Пам.*); **źem... wział** 1 (1388 *ZPL* 108); *2 ос. одн. ч.* **взялъ єси** (1498 *BD* II, 410); *3 ос. одн. ч.* **оузѧлъ, uział, оузѧл, оузѣлъ** 7 (1435 *Cost.* I, 424; 1465 *GL* 176; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *BC* 26 зв., 37; 1485 *BD* II, 371); **взѧлъ, взялъ, взѧл, взѧ(л), взя(л)** 9 (1386—1418 *P* 35; 1421 *P* 95; 1430 *P* 116; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *АЛРГ* 73; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *AS* I, 118); *3 ос. одн. ж.* **взяла, взѧла** 3 (1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 163, 169); **взєла** 1 (1489 *РИБ* 437); *1 ос. мн.* **оузѧли єсмо, оузѣли єсмо** 2 (1444 *AS* I, 42; 1499 *BD* II, 442); **взѧли єсмо, взяли єсмо, възяли єсмо** 10 (1442 *Cost.* II, 716, 718; 1444 *AS* I, 42; 1445 *P* 148; 1447 *АкЮЗР* I, 60; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *AS* III, 23; 1495 *ПЛПС;* 1497—1498 *АЛРГ* 79); **єсмо взѧли, єсьмо взяли, єсмо взяли** 6 (1413 *P* 83; 1492 *AS* III, 23; 2-а пол. XV ст. *СПС;* XV ст. *РИБ* 610; 1496 *BD* II, 407; *ОКИВ*); **смо... оузѣли** 1 (1490 *BD* I, 420); **оузѧли єсмы** 2 (1411 *DIR«A»* 439; 1421 *P* 94); **взѧли єсмы** 3 (1386—1418 *P* 35; 1404 *P* 70); **оузѧли єсми** 1 (1445 *Cost.* II, 725); **єсмы оузѧли** 1 (1411 *Cost.* I, 95); **єсми оузѧли, єсми оузѣли** 2 (1439 *Cost.* II, 32; 1475 *BD* I, 206); **взяли** 2 (1497 *РИБ* 683; 1498 *BD* II, 410); *2 ос. мн.* **взяли єстє** 1 (1499 *BD* II, 448); **ieste... wziali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); **єстє... оузѧли** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *3 ос. мн.* **оузѧли, оузѣли** 6 (1404 *P* 68; 1434 *Cost.* II, 675; 1443 *Cost.* II, 132; 1481 *BD* II, 365); **wziali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *пперф. 1 ос. одн. ч.* **штом был узялъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *3 ос. одн. ч.* **былъ... взялъ** (1499 *BD* II, 448); *майб. 1 ос. одн.* **озму** (1485—1500 *AS* I, 121); *3 ос. одн.* **возметь** 8 (1386 *P* 30; XV ст. *BC* 18, 34, 35 зв., 37, 41 зв.; 1408 *Cost.* II, 632); **возмет** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **возмет, възмет, возмє(т), во(з)мє(т), во(з)м ⟨...⟩** 19 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275; 1466 *BD* I, 96; XV ст. *BC* 6 зв., 22 зв., 26 зв., 30; 1488 *AS* I, 88 і т. ін.); **имє(т)... оузѣти** 2 (1444 *Cost.* II, 208; 1447 *Cost.* II, 289); *1 ос. мн.* **возмем** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **хочє(м) узѣти** 1 (1434 *Cost.* II, 675); **имаєм оузєти** 1 (1458 *BD* I, 8); *3 ос. мн.* **возмуть, возмоуть** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *BC* 35; *СЯ* 41); **возмоу(т)** 1 (1456 *ЭСФ*); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **будє(т)... оузѧлъ** (1435 *Cost.* II, 692); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы... взялъ (взѧл)** (1491 *AS* I, 94; 1498 *BD* II, 409); *3 ос. одн. ч.* **jestliby... ! wzał** 1 (1388 *ZPL* 107); **ажебы оузѧл** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **ажъ бы... взѧ(л), што ж бы... взѧл;** 2 (1491 *AS* I, 94; 1496 *ПДВКА* 61); **щобы... оузѧлъ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); *1 ос. мн.* **абыхмо... взяли, абы(х)мо... взѧли** (1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 60); *2 ос. мн.* **абы єстє оузяли** 1 (1499 *BD* II, 448); **абы єстє... взяли** 1 (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **абы... оузѧли** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **щобы... оузѣли, (оузѧли)** 3 (1429 *DIR«A»* 455; 1458 *DIR«A»* 512); *нак. сп. 2 ос. одн.* **озми** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **возми** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн.* **да...во(з)мє(т)** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *3 ос. мн.* **да возмоу(т), да възмоу(т)** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *DIR«A»* 515); *дієприсл. перед.* **возємъши, возємши** 2 (1390 *P* 175; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **вземъшы** 1 (1496 *BD* II, 405); **wozmia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **оузѧвши, оузѣвши** 2 (1456 *ЭСФ;* 1487 *AS* I, 239); **взѧ(в)шы, взявшы** 2 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); *інф. пас.* **быти ! взѧтого** (XV ст. *BC* 6 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **оузѧто** 3 (XV ст. *BC* 11 зв., 39); **wziato** 1 (1388 *ZPL* 104); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **бы... оузѧто** (1388 *P.* 37); *ж.* **by... była... wziata** (1388 *ZPL* 104); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **взятъ, взѧ(т)** (1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 410).

ОУЗѦЧЕНЪ ⟨ОУЗИЧЕНЪ?⟩ (1): А тако(ж) оуставлѧємъ штобы ка(ж)дыи староста былъ оузѧченъ своєго соу(д)и а каж(д)ыи горо(д) собє имєєть своєго соудью

имєть а то(т) имаєть оу своєи державє соу(д) соудить (XV ст. *BC* 13).

ОУИКО *ч.* (49) дядько, *діал.* вуйко: мы Стефан воєвод... чиним знамєніто... ожє приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша... и дали и отстоупили слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... села що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє... а они дали оу (*або* на.— *Прим. вид.*) ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуико, оу⟨и⟩ко** (1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1465 *BD* I, 88; 1478 *BD* I, 219; 1488 *ДГСВМЩ;* 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 84; *Cost. S.* 193; 1499 *BD* II, 168); *род. одн.* **оуика** (1460 *BD* II, 272; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 117; 1472 *BD* I, 177; 1478 *BD* I, 219; 1483 *BD* I, 269; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 445; 1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 168 і т. ін.); *дав. одн.* **оуикови** 2 (1495 *Cost. S.* 193); **! оуиковоу** 1 (1495 *BD* II, 85); **оуикоу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **! оункоу** 1 (1497 *DC* 12); *наз. мн. зам. род.* от наших **оуиковє** (1472 *BD* I, 177; 1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **оуиковъ, оуиковь, оуиков, оуико(в)** 14 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1482 *BD* I, 265; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 390; 1494 *BD* II, 33; 1495 *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 116, 123 і т. ін.); **! оуикоу** 1 (1479 *BD* I, 221).

***ОУИМИЦЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Волинській землі*) Уймиця: къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуимицю** (1366 *P* 14).

! ОУКАЗАЗАТИ СѢ *див.* ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ОУКАЗАТИ, ОУКАЗАТЇ, ВКАЗАТИ, ОУКАЗАТЬ *дієсл. док.* (43) (що) **1.** (*пред'явити*) показати (14): коли ж то пришедши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскии, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы Стєфанъ воєвод... чиним знамєнито... ожє прїидоша прєд нами и прєд нашими бояре калоугєрици... от Хородника, и оуказали намъ лист от... Александра воєвода, що были имали на двѣ сел(ѣ) (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 199); и они на то листовъ о(т)ца нашего перє(д) нами невказали (Вільна, 1495 *BCоб.*); а тая рана єсть указана слоужєбникови (XV ст. *BC* 19); и Мокрычане нам жадного знаку не вказали, а ни грани (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(*виявити, дати відчути*) показати (6): мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... иже... хотѧчи... службу... оуказати... королеви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); мы... коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... аже... данило дажбогови(ч) задерѣвецкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, кторою(ю) оудила(л) отець єго мл(с)ти... дидови нашем(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Тєпєрь пакъ послалъ г(с)дь (!) нашь на(с) видѣти з(д)равиѧ гдрѧ великаго... а сво (!) здоровиє вѣлѣлъ повѣдати и приятельство оуказати (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

2. (*підтвердити*) показати (17): тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю и листомъ и знамены што на лѣстѣ (так.— *Прим. вид.*) стоѧть (Галич, 1401 *P* 65); а тыи старци смовившє сѧ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѧвою (Зудечів, 1430 *P* 116); а хочу єму границу отєхати и вказати (Острог, 1464 *AS* I, 57).

3. (*повідомити*) сказати (2): а єстли бы дорозоумили с которои стороны от каких наших непрїятєлеи какоє зло, або шкодї алибо прєкаженїѧ, а их милость тогди нам... тоє имают... оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423);

(*визначити*) вказати (2): А далєи слюбоуємо: имамо, ден и мѣсцє которы намъ кролъ єго милостъ намѣни и оукажє, єго освѣцоности... олдовати, вѣры нашои холдоунок дати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

(*згадати*) вказати (1): мы Стєфан, воєвода... зємли молдавскои, знакомито чинимъ... яко хотѧ ... памѧти... прєдкув наших... наслидова⟨ти⟩... и тиж их вѣры... коу... кролюмъ полскимъ, и оучиненнымъ и оуказаннымъ правымъ и вѣрнѣ наслидованным и прилюбєннѣмъ посвѣдчити и потвєрдити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284);

◇ правдоу оуказати (1) *див.* **ПРАВДА** 4.

ФОРМИ: *інф.* **оуказати, оуказатї** 12 (1388 *P* 43; 1411 *Cost.* II, 637; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1430 *P* 115, 116; 1453 *Cost.* II, 766; 1484—1486 *ГСПТЗ;* 1499 *BD* II, 423); **оуказать** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **оуказа(т)** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуказалъ, указалъ, оу(ка)залъ** 4 (1394 *P* 54; 1401 *P* 65; 1411 *P* 79; 1430 *ГВКЛ* 8); **вказалъ, вказа(л)** 3 (1496 *АЛРГ* 72; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП*) **оуказал єсть** 1 (1361 *AGZ* 6); *3 ос. одн. ж.* **вказала** (1494 *РИБ* 560); *1 ос. мн.* **єсмо... указали** 1 (1455 *Cost.* II, 774); **вказали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* **оуказали** 5 (1411 *P* 79; 1413 *P* 83; 1430 *P* 116; 1448 *Cost.* II, 733; 1475 *BD* I, 199); **вказали** 3 (1421 *P* 96; 1495 *BCоб;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *майб. 1 ос. одн.* **хочу... вказати** (1464 *AS* I, 57); *3 ос. одн.* **оукажєть** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **вкажєть** 2 (1401 *P* 65); **оукажє** 1 (1462 *BD* II, 284); *інф. пас.* **majet' wkazana byti** (1388 *ZPL* 107); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **єсть указаиа** (XV ст. *BC* 19); *ум.-баж. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **jestliby, by... wkazana** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. дав. мн.* **оуказаинымъ** (1462 *BD* II, 283); *знах. мн.* **оуказаиѣ** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, *ОУКАЗАТИ СѢ.**

***ОУКАЗАТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) (чим) (*пред'явити*) показати (що) (1): мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ, ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ вормєнскыи пришєлъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы вселєньского патрїярха, Антонїа Костантинополѧ (Сучава, 1401 *RIR*);

(*виявити*) показати себе (1): Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... кролю... помагати головою нашею и людми и моцами нашими, против каждомоу непрїятєлю кролѣ єго милости, такыж и нашємоу, и радити; ⟨и⟩ оуказати (*в ориг.* оуказазати.— *Прим. вид.*) сѣ явно и быти прїятєлем єго милости прїятєл, а непрїятєлем єго милости непрїятєл (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372).

ФОРМИ: *інф.* **! оуказазати сѣ** (1485 *BD* II, 372); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуказалсѧ** (1401 *RIR*).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ** [1]

***ОУКАЗАТИ СѦ** *див.* ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ОУКАЗАТЇ *див.* **ОУКАЗАТИ.**

ОУКАЗАТЬ *див.* **ОУКАЗАТИ.**

***ОУКАЗНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) бути покараним: а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерегати панове наши и опасовати... абыхо(м) оужє могли... дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти, яко бы сѧ оуказнили лихы люди с обу(х) сторо(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к) с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II. 810).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы сѧ оуказнили** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **КАЗНИТИ, *КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ.**

***УКАЗОВАТИ** *див.* **ВКАЗОВАТИ.**

***ОУКАЗЫВАТИ** *див.* ***ВКАЗЫВАТИ.**

***УКИНУТИ** *див.* ***ВКИНУТИ.**

! ОУКЛАДАЄМЬ ⟨**ОУКЛАНЯЄМЬ**⟩ *див.* ***ОУКЛАНЯТИ.**

***ОУКЛАДЪ** *ч.* (1) постанова, положення: а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти... въ оусѣхъ члонцѣхъ и

положенїєхъ и оукладѣхъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *місц. мн.* **въ оукладѣхъ** (1439 *Cost.* II, 713).

***ОУКЛАНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(відкидати)* відхиляти, касувати: Коли(ж) нєкоторыи лю(ди) алюбо кмєть умрє(т) бєз дєтєи тогды панъ єго увѧзоуєтсѧ в постовщинѫ прото мы ннѣ оукладаємь (!) то(т) обычаи а ис то(г) имєнїя боудє(т) лї оуставлѧємы бы кєлїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ цркви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ! **оукладаємь** (XV ст. *BC* 23 зв.).

ОУКЛѦТѢ *див.* **ОУНКЛѦТА.**

УКОСИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) накосити, викосити: одно ж позволяю зятю моему и дочце моеи на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **укосити** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще **КОСИТИ, *КОШИВАТИ, *ПОКОСИТИ.**

***ОУКОСЪ** *ч.* (1) *(похилий спуск)* укіс: тог(д)ѣ... оучинили єсмо имъ границю... о(т) ближьшего реченого дуба на букъ а о(т) бука оукосомъ на ѧблонь (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оукосомъ** (1404 *P* 68).

ОУКРАДОМЪ *присл.* (1) крадькома, потай: Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она... сєножати косит и попасю пасєт... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***ОУКРАИНА** *ж.* (1) *(погранична територія)* окраїна: ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимъ и шлємъ до тєбє нш҃ы(х) пословъ о прыя(з)ни и о мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **оукраины** (1496 *ПДСВВ*).

***ОУКРАСИТИ** *дієсл. док.* (7) (що) прикрасити: Мл(с)тїѫ бж҃ієѫ блгочьстивыи (!) г(д)нь (!) на(ш) Іѡ Стєфа(н) воєво(д) господа(р) вьсєи зємли молдавскои... оукраси гробъ съ своємоу прѣдѣдоу Іѡ Романоу воєводѣ (б. м. н., 1479 *DC* 11); Іо Стєфа(н) воєво(д) г(с)(д)нъ зємли молдавскои... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїї (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **оукраси** (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 8, 9, 10, 11; 1497 *DC* 8, 12).

***ОУКРАСТИ** *дієсл. док.* (3) (що кому) украсти (що в кого): majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє(ди) ижь ємоу в ночи конь оукрадє(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во слє(д) пошли за злодєємь и онї нє хотєлї (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оукрадѣ(т)** (XV ст. *BC* 37); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **оукрадє(н)** (XV ст. *BC* 22 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **wkradeno** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *КРАСТИ, *ПОКРАСТИ.**

***ОУКРЄПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

***ОУКРЄПЛЯТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) (на кого) збирати сили (проти кого): И паки дати оу знамєньє про поганъство про Тоурци, какъ сє оукрєплѧють на хрєстиѧнъство (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); бо вш҃а мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татаровє и ту(р)ковє на хрєстиянъство какъ сѧ оукрєпляють такъ сѧ оукрєпляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **сѧ оукрєпляють** 2 (1493 *ПОСВВ* 152); **сє оукрєплѧють** 1 (1481 *BD* II, 364).

***ОУКРЄПЛѦТИ СЄ** *див.* ***ОУКРЄПЛЯТИ СѦ.**

***ОУКРЪПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

***ОУКРѢПИТИ** *дієсл. док.* (346) **1.** (що) *(підтвердити документом)* підкріпити, закріпити (319): а по нашємъ животѣ... ⟨будь кто що бы имъ нєпор⟩ушилъ нашє даанїѧ алє бы имъ оутвръдилъ и оукрѣпилъ за нужє єсмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); тѣмъ мы... дали єсми и оукрѣпили єсми данїѧ свѧтопочившаго нашєго родитєлѣ, щобы былъ томоу свѧтомоу манастирєви оурикъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); а тот аби нє пороушил нашєго даанїа и потвръждєнїа, нѫ да оутвръдит и оукрѣпит (Сучава, 1487 *BD* I, 312—313); тот бы им нє пороушил нашєго даанїѧ и потвръждєнїѧ, алє бы им оутвръдил ⟨и⟩ оукрѣпил (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

2. (що) *(підтримати матеріально)* укріпити, зміцнити (27): мы стєфанъ... чинимъ знамєнито... ожє... оучинили єсми въ задшїє... родитєлєи наши(х)... съ въсєѫ нашєѫ доброѫ волєѫ... яко да оутвръдимъ и оукрѣпи(м) монастиръ о(т) побратѣ єжє є(ст) хра(м) стг҃о оц҃а нашєго и чю(до)творца николѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш҃їє... прє(д)ко(в)... наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) ст҃ыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) нємца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **оукрѣпих** (1491 *BD* I, 463); *перф. 1 ос. мн.* **єсми... оукрѣпили** 4 (1439 *Cost.* II, 46; 1446 *Cost.* II, 238; 1468 *BD* I, 131; 1489 *Cost. S.* 134); **єсмы... оукрѣпили** 3 (1446 *Cost.* II, 238; 1471 *BD* I, 165; *DIR«A»* 525); **оукрѣпили єсми** 1 (1439 *Cost.* II, 46); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **алибы (щобы, що бы, щоби, бы, би, штобы, аби, да бы, да)...оукрѣпилъ, оукрѣпиль, оукрѣпил, оукрѣпи(л), оукрѣп⟨илъ⟩, ⟨оук⟩рѣпиль, ⟨оу⟩крѣпил, оук⟨р⟩ѣпил, оукрѣпил(ь), оукрѣп⟨ил⟩, ⟨оукрѣп⟩иль, ⟨оукрѣ⟩пи(л), оукрѧпиль, оу⟨к⟩рѧпилъ, оукрѧпил** 288 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1424—1425 *DBAc* 20; 1433 *Cost.* I, 364; 1442 *Cost.* II, 101; 1452 *Cost.* II, 432; 1466 *BD* I, 111; 1479 *BD* I, 229; 1488 *BD* I, 343; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **⟨...⟩оукрѣпи(л)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); **щобы (щоби, бы) ...оукрєпил, оукрєпи(л), воукрєпилъ** 6 (1428 *Cost.* I, 210; 1436 *Cost.* I, 455; 1443 *Cost.* II, 121, 141; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 259); **оукрєпил** 1 (1464 *BD* I, 86); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, що бы, бы)... оукрѣпили, оукрѧпили** 4 (1414 *DIR«A»* 441; 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оукрѣпит, да оукрѣпи(т)** 9 (1443 *Cost.* II, 129; *ПГСММ;* 1467 *BD* I, 118, 121; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1487 *BD* I, 311, 313); **да ! оукрѧпиль** 1 (1429 *Cost.* I, 243); *1 ос. мн.* **да... оукрѣпимъ, оукрѣпимь, оукрѣпи(м), оукрѣ⟨пимь⟩, оукрѧпим, оукрѣпим** (1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 281; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1479 *DC* 140; 1487 *BD* I, 310; 1489 *BD* I, 377; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.).

Див. ще ***ПОКРЄПЛѦТИ, *ОУКРѢПЛѦТИ.**

***ОУКРѢПЛЄНЇЄ** *с.* (1) *(підтвердження документом)* підкріплення, закріплення: а на бо(л)шє оукрѣплєнїє то(му) вишєпи(с)но(му) вєли(л) єсми пи(с)ти и привѣси(т) нашоу пє(чт) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оукрѣплєиїє** (1456 *ГПХМ*).

Пор. ***ОУКРѢПИТИ.**

***ОУКРѢПЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) *(підтверджувати документом)* підкріплювати, закріплювати: зиамєнито чиним... ожє оутвърждаєм и оукрѣплѧєм и даєм и дали єсми... монастироу от Хомора... правїи и питомїи сєла того свѧтого монас⟨ти⟩ра (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оукрѣплѧєм** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще ***ПОКРЄПЛѦТИ, *ОУКРѢПИТИ** 1.

***ОУКРѦПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

УКОУПЄ *див.* **ВКУПЕ.**

***ОУКОУСИТИ** *дієсл. док.* (3) (кого) вкусити, укусити: Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила а с тго мєнїлъсѧ хро(м) (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **укоусила** (XV ст. *BC* 27); *майб. 3 ос. одн.* **оукоусить** (XV ст. *BC* 7 зв., 27).

***ОУЛАДОВЪ** *див.* ***ВЛАДОВЪ.**
***ОУЛАДЪ** *див.* **ВЛАДЪ.**
***УЛАДЫКА¹** *див.* **ВЛАДЫКА¹.**
ОУЛАДЫКА² *див.* **ВЛАДЫКА².**

***ОУЛАНЪ** *ч.* (4) член ханської сім'ї; ханський воєначальник: єсми быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис иными темники и оуланы не выдали тогды нам корол... не имаєть ни в чюм винен быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); Моилони ску(р)мань Шикомъ уланомъ без нашеи воли на (и)мѧ темєшовъ сынъ Євачъ, добрій слуга мой там упалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *ор. одн.* **уланомъ** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* ! **лони** (1484 *ЯМ*); *ор. мн.* **уланы, оуланы** (1462 *BD* II, 292, 293).

УЛЕВО *див.* **ВЛЕВО.**

***ОУЛЕГЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) *(надати пільгу)* полегшити: а мыто єсмы имъ такъ поставили и улегчили, штобы давали, у нашеи земли, мыто такъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а мыта єсмы имъ такъ поставили и оулегчили, што бы давали оу нашеи земли мыто такъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... оулєгчили, улегчили** (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668).
Див. ще ***ПОЛЄХЧИТИ.**

***УЛИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан ⟨воєвода⟩... знаменито чиним... оже прїиде прѣд нами... Марена, дочка Улина, и дала... тютци своєи Станы... половина села от Сперлещи (Баків, 1462 *BD* I, 55).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Улина** (1462 *BD* I, 55).
Пор. **ОУЛѢ.**

ОУЛИОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Julius): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили єсмо имъ... села... на имѣ пъткъєщи... и пониже где жоуде оулиоу, на имѣ милѣщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ОУЛИЦА *ж.* (11) вулиця: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); Пришло пре(д) на(с) ка(к) петръ гони(л) яна на оулици а би(л) и рани(л) єго (XV ст. *BC* 18 зв.); а што с подворъѧ панєи Михайловы Руденский (!) ворота поставлѧны на тоє подъворъє, а передтым... через тыи подворѧ чаруковскоє до руденского подворѧ дороги жадноє не бывало ани оулици, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **оулица** (1494 *AS* I, 102); *род. одн.* **улицы** 4 (1389 *PEA* I, 26, 27); **оулици** 1 (1494 *AS* I, 102); *знах. одн.* ! **влицу** (1494 *AS* I, 102); *місц. одн.* **на оулици** (XV ст. *BC* 18 зв., 19); *місц. мн.* **по улицахъ** (1389 *PEA* I, 27).

УЛИѦНА, УЛЬЯНА *ж.* (4) *(особова назва, цсл.* Июлияни, *гр.* Ἰουλιάνη, лат. Juliana) Уляна, Юліана: и я жене своєи кнѧгини Улиѧне записоую против єє тисѧчи коп дроугоую тисѧч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская и съ сыномъ своимъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Улиѧна** 1 (1454 *AS* III, 10); **Ульяна** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); *дав. одн.* **Улиѧне** (1454 *AS* III, 10).
Див. ще ***JULIANA.**

ОУЛКА *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Улиѧна): а Ромашкоу *(в ориг.* Ромаш(ш)коу.— *Прим. вид.)* и сестри его Нѣги и Оулки да ест им село Дънчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 391).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оулка** (1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Оулки** (1490 *BD* I, 392).

ОУЛМЇИ *мн.* (1) *(молд.* улм «берест, в'яз») *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал... єдино мѣсто от село... на имѣ где сѣ зовет Оулмїи (Сучава, 1487 *BD* I, 516).
ФОРМИ: *наз.* **Оулмїи** (1487 *BD* I, 516).

***ОУЛМЪ** *ч.* (1) *(молд.* улм «берест, в'яз»): А хотар томоу... селоу... до оустїє зъподїи оулмилор (Сучава, 1492 *BD* I, 510).
ФОРМИ: *род. мн. молд.* **оулмилор** (1492 *BD* I, 510).

ОУЛОЖИТИ *дієсл. док.* (8) (що) визначити, встановити, *діал.* уложити (7): аже самъ не можеть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать его оу вину, хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); Też jestliby kotoryj ... był najden sud'i swojemu u winе... kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а они оуже имаю(т) и другы де(н) напре(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);
викласти (1): а которыижь то листы и записы хочемь имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ, што оу томъ листѣ записаны и оуложены (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).
ФОРМИ: *інф.* **оуложити** (1457 *Cost.* II, 810); *перф. 1 ос. мн.* **о(у)ложїли... єсмо** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.); **єсмо... оуложили** 1 (1435 *P* 134); *майб. 3 ос. мн.* **оуложать** (1352 *P* 6); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. с.* **вложенымъ** (1404 *P* 70); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **ułożona, włożona** (1388 *ZPL* 105); *теп. пас. 3 ос. мн.* **оуложены** (1439 *Cost.* II, 713).
Див. ще **ПОЛОЖИТИ 3.**

УЛОМОКЪ *ч.* (1) *(стп.* gołomęka, gołomek) кличка, назва безземельного селянина, який служив у дворі феодала: те(ж) ачъ слоуга ре(ч)ныи уломокъ соуседоу пана своего щкодоу, алюбо кри(в)доу оучини(т) тогды па(н) имеєть за него досы(т) оучини(т) (XV ст. *BC* 30).
ФОРМИ: *наз. одн.* **уломокъ** (XV ст. *BC* 30).

***УЛОЧКА** *ж.* (3) невелика вулиця, вуличка: До того копища ихъ... подле пляцовъ... над Городницею... а з другое стороны вздлужъ до улочки и до пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); ино мы... за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).
ФОРМИ: *род. одн.* **улочки** (1389 *PEA* I, 27); *ор. одн.* **улочкою** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***ОУЛОУСЪ** *ч.* (3) *(монг.* ulus) володіння, підвладна ханові територія: Штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ... ино мы свами коли сѧкъ живемъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилисѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **оулоусъ** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **влоусы** (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **оулоусомъ** (1484 *ЯМ*).

УЛЬЯНА *див.* **УЛИѦНА.**

ОУЛѢ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* улиу «яструб»): мы илїа воєвода... чинимъ знаменїто... аже прїиде... жоуржъ оунгоурѣноуль и да(л)... своемоу сестричиче⟨ви оу⟩ли и братоу его юзѣ двѣ селѣ на тоурлоуи (Сучава, 1432 *Cost.* I, 342—343); мы петръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинныи слоуга на(ш), па(н) оулѣ, слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).
ФОРМИ: *наз. одн.* **оулѣ** (1448 *Cost.* II, 355); *дав. одн.* **⟨оу⟩ли** (1432 *Cost.* I, 343).

***ОУМАРѢТИ** *див.* ***ОУМОРѢТИ.**
***ОУМАРѦТИ** *див.* ***ОУМОРѢТИ.**

***ОУМЄНШАТИ** *дієсл. недок.* (1) зменшувати: И также имаємы ему служити и помагати на всѣ его непрїѧтели... подлу(г) записовь пре(д)ковь нашихь и ни оу чомъ не оуменшаючи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 652—653).
ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **оумеишаючи** (1433 *Cost.* II, 653).

***ОУМЄРАТИ** *дієсл. недок.* (2) умирати, помирати: а такоже нїкто николи... да не може(т) добивати на сие наше привилїє заноуже и(х) тараа (!) привилиа изьгили (!) коли крьстѣ оумера(л) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оумера(л)** (1464 *DIR«A»* 517).
Див. ще ***ПОМЄРТИ, *ОУМЄРТИ.**

***ОУМЄРТИ** *дієсл. док.* (28) умерти, померти: Też jestliby... podłuh swojeho obyczaja, nekotoroho... umerłoho od mesta do mesta... wezli by... niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Въ книга(х) праведны(х) наши(х) пре(д)ковъ... пїсано коли моужь женє оумреть тогди жона всє именїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); А какъ поветрее почалосѧ велми... ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); коли зять нашъ, панъ Юрша... вмеръ... Ивашко Репа... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вмеръ** 3 (1494 *РИБ* 560; 1498 *АЛМ* 163); **умер** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **оумерлъ** 1 (XV ст. *ВС* 31); *3 ос. одн. с.* **оумерло** (XV ст. *ВС* 22); *майб. 3 ос. одн.* **оумреть** 7 (XV ст. *ВС* 24, 28, 31 зв., 35; *СЯ* 9, 40); **умретъ** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **оумре(т)** 10 (XV ст. *ВС* 7, 7 зв., 8, 23 зв., 24, 31 зв., 35, 35 зв.; *СЯ* 9, 40); **оумрє** 2 (XV ст. *ВС* 28, 31 зв.); *дієприкм. акт. мин. знах. одн. ч.* **umerłoho, оумерлъ(г)** (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 31).

Див. ще ***ПОМЕРТИ, *ОУМЄРАТИ.**

ОУМЄСТО *див.* **ВЪМѢСТО.**

***ОУМЄТИ** *див.* ***ОУМѢТИ.**

ОУМЄШАТИ СѦ *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

***ОУМИСЛИТИ** *див.* ***ОУМЫСЛИТИ.**

***ОУМИСЛЪ** *див.* **ОУМЫСЛЪ.**

***ОУМИШАТИ СѢ** *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

ОУМИШАТИ СѦ, ОУМЄШАТИ СѦ, ОУМЫШАТИ СѢ *дієсл. док.* (10) **1.** (у що, у чім) умішатися, втрутитися (у що) (9): а кто име(т) оумѣшатисѧ оу тоє вышеписанноє... то(т) оузри(т) великою казни и оургїю г(с)вами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 289); а кто сѣ покуси(т), черє(с) сє(с) лист⟨ъ н⟩а(ш), да имет сѧ умѣшати, бу(д) оу че(м), то(т) є(ст) противни(к) на(ш)... и оузри(т) на(д) собою нашу казнъ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

2. (без додатка) змішатися, перемішатися (1): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ межи манастырскыми татары що боуде(т) сѣ оумишали оу сеси розмирици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 495).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... оумєшати** 1 (1457 *BD* I, 4); **сѣ... оумышати** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **сѧ... оумишати** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *майб. 3 ос. одн.* **имет, име(т) сѧ умѣшати** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **име(т) оумѣшатисѧ** 1 (1447 *Cost.* II, 289); *майб. II 3 ос. мн.* **боуде(т) сѣ оумишали** (1435 або 1436 *Cost.* I, 495); *баж.-ум. сп. перф. 3 ос. одн. ч.* **що бы сѧ... оумѣша(л)** (1447 *Cost.* II, 288); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѣ...оумѣшає(т)** 1 (1452 *DIR«A»* 500); **да сѣ... оумишаєтъ** 1 (1458 *DIR«A»* 513); *3 ос. мн.* **да сѧ оумѣшаю(т)** (1448 *ДГПР*).

***ОУМНОЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) умножити, збільшити: И милїи богь да оумножит вам лета, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оумножит** (1481 *BD* II, 358).

Див. ще **ПРИМНОЖИТИ.**

***УМОВА** *ж.* (2) угода, умова, домовленість: Про то я... записала есми, подлугъ слова мужа моего, князя небощика умовы: десятину къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а мы такежъ твоеи милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потребу, на всѧкого твоєго нєпрыѧтєлѧ, подълугъ нашоє оумовы съ тобою и прысеги (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *род. одн.* **умовы, оумовы** (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *BD* II, 414).

***ОУМОВИТИ** *дієсл. док.* (3) домовитися, умовитися: па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни... то(г)да по(д)даѥ(м) сѧ королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); Пришолъ перед нас кн⟨ѧ⟩зь Василеи из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачевськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А при тых моих умовеных речах, при сем моем записном листе были панове люде добрые... которые панове... печати свои приложили к сему моему листу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **оумовили** (1463 *AS* I, 55); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **оу(м)олвенїи** (1421 *Cost.* I, 142); *місц. мн.* **при... умовеных** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***ОУМОЛВИТИ.**

***ОУМОЛВА** *ж.* (1) умова, застереження: вїдѣлосѧ на(м) за непо(до)бноє иже такыи кро(т)кыи запїсанъ бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **оумо(л)вы** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***ОУМОЛВИТИ** *дієсл. док.* (3) (з ким і без додатка) домовитися, умовитися: будеть ведомо оусємъ... ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... дати ми двесте рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы оуставлѧємь такыи моужь имєє(т)ли пенєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзехъ, алюбо нєкоторыи слюбъ оумо(л)вєныи, мы то всє о(т)зываємъ а нивошто оборочаємъ (XV ст. *СЯ* 41); мы стєфанъ воевода чинимъ знаменито... аже єсмо (*або* єсмь.— *Прим. вид.*) оумолвилн и с пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ, которыижє сѧ иснимали с нами, оу сєрєтѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь оумолвилъ** (1387 *СП* № 12); *1 ос. мн.* **єсмо оумолвили** (1445 *Cost.* II, 728—729); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **оумо(л)вєныи** (XV ст. *СЯ* 41).

Див. ще ***ОУМОВИТИ.**

UMORYTY *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) умертвити, уморити (1): a newestee naszoy... prysiahł... boronity ieie, ino inia uniatstwo weleł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

2. (що) (*оголосити недійсним*) скасувати, анулювати (5): право такь нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморєни на вѣкы ажь нє имаєть ими оуспоминати сѧ (Зудечів, 1413 *P* 83); тоты записы... скажєно и оуморєно чинимъ, вырѣкаючи от сего часоу на потоум жаднои моци нє имѣти ани твердити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *інф.* **umoryty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *теп. пас. 3 ос. мн.* **уморєныи** 2 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **оуморєни** 2 (1413 *P* 83; 1421 *P* 95); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **оуморєно** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ОУМОРѢТИ.**

***ОУМОРЬѦТИ** *див.* ***ОУМОРѢТИ.**

***ОУМОРѢТИ** *дієсл. недок.* (4) (що) скасовувати, анулювати: про тожє слюбуєму (!) и слюбили єсмо... королеви... нє помѧноути ты(х) листовъ... и оумарѧємъ и(х) симъ листо(м) наши(м) (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); И такиж потвержаем... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); И такиж єстли быхом мы имали которїи ричи... алибо присѣгоу... против его милости... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **! оумарѣмо** 1 (1462 *BD* II, 285); **оуморѣємо** 1 (1485 *BD* II, 372); **оуморьѧємъ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **оумарѧємъ** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **UMORYTY** 2.

***УМЪ** *ч.* (1) ◇ ц е л ы м у м о м *див.* ***ЦѢЛЫИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **умом** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ОУМРЪТВИТИ** *дієсл. док.* (3) (що) скасувати, оголосити недійсним, анулювати: право так нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о полє и о доубровоу сѧхово и листы его оуморєныи и оумрътвєныи на вѣки (Зудечів, 1428 *P* 111); али оуси листовъ котори єсмо имѣли на пана бартоуша, а мы тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ и симъ нашимъ листомъ (1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **оумрътвимъ** (1458 *Cost.* II, 815); *теп. пас. 3 ос. мн.* **оумрътвєныи** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

***ОУМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (10) задумати, замислити: Umyslili jesmo spany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... аже оумыслили єсми б҃гымъ нашимъ оумысломъ и дали єсми нашемоу манастыри... о(т) нємца єдно село (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); А та⟨ко⟩ (*або* та⟨мо⟩.— *Прим. вид.*) оу тот же час... пан Юга ⟨вист⟩їАрник оумисли своим добрим промислом и своєю доброю ⟨волє⟩ю, и оучинил за своє з⟨драві⟩є, и за доуши свѧтопочивших ⟨родитєлєи своих⟩ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **оумисли** (1478 *BD* I, 219); *1 ос. мн.* **оумыслихмо** 1 (1443 *ПГСММ*); **оумислихьмо** 1 (1473 *BD* I, 181); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оумисли(л)** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *1 ос. мн.* **оумыслили єсми** 3 (1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1451 *Cost.* II, 401); **оумыслили єсмы** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **umyslili jesmo** 1 (1388 *ZPL* 103); *дієприсл. перед.* **оумыслывши**(1435 *Cost.* II, 639).

Див. ще **МЫСЛИТИ** 2, ***ПОМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СѦ.**

***ОУМЫСЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) задумати, замислити: Сего ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволенїє и доброю лагодоу мєж нами на то, а мы сѦ єсми оумыслили нашимь добримь промислом... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнои (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **сѧ єсми оумыслили** (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **МЫСЛИТИ** 2, ***ПОМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ.**

ОУМЫСЛЪ *ч.* (27) **1.** умисел, замисел, задум (24): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє єсмы оучинили с нашою и ис посполнєю радою ис нашимъ добры(м) оумысломъ... и дали єсмы стѣи єп(с)пии нашои два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль и кролє(в)ства нашего мыслѦ и оумысло(м) нєприятєлски(м) жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... о на(с) оувести оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А по нащєм животє, кто боудєт господарь нашеи зємли молдавскои... а тот абы нє пороушил нашего дааніа... нѫ да оутврьдит и оукрѣпит, понєже дали єсми съ всѦм добрим оумыслом (Сучава, 1487 *BD* I, 312—313).

2. умисел, замисел, намір (3): И твоя милость въ томъ иашомъ дєлє посылалъ къ нєму своєго посла, напоминаючы єго, штобы отъ того оумыслоу и воли своєє ся повъстягнулъ и што боудєть шкоды зємли нашой подєлалъ, то бы намъ оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); и мы тогды... нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючи єму, штобы онъ отъ того оумыслоу и воли своєє повъстягнулъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оумыслъ** (XV ст. *ВС* 39); *род. одн.* **оумыслоу** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *ор. одн.* **оумысломъ, оумысломь, оумыслом, оумысло(м)** 20 (1403 *ДГАА;* 1404 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* 1, 60; 1411 *Mih. Alb.;* 1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208; 1458 *BD* I, 6; 1487 *BD* I, 313 і т. ін.); **оумисломъ, оумисло(м)** 4 (1434 *ДГСММ; DIR«A»* 464; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢНЬЄ.**

***ОУМЫСЛЫТИ** *див.* ***ОУМЫСЛИТИ.**

ОУМЫШАТИ СѢ *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

***ОУМЫШЛИНИЄ** *див.* ***ОУМЫШЛѢНЬЄ.**

***ОУМЫШЛѢНЬЄ** *с.* (4) (*цсл.* оумышлєниє) **1.** замисел, задум (3): Мы кнѦзь володиславъ... нашєю доброю волєю и нашимъ добрымъ оумышлѣнъємь то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); А сє я Фєбрунъ воєвода пєрємышльскии познавамъ то... доброю волєю своєю и добрымъ оумышлѣнъємь своимъ (Пєрємишль, 1391 *P* 45).

2. роздуми, вагання (1): А мы имає(м) тоє оусє полнити и дилати... бєз жадного оумышлиниѦ и нагабаниѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

ФОРМИ: *род. одн.* **оумышлиниѧ** (1462 *BD* II, 293); *ор. одн.* **оумышлѣиъємь** (1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1391 *P* 45).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ.**

Пор. ***ОУМЫСЛИТИ.**

ОУМѢСТО *див.* **ВЪМѢСТО.**

***ОУМѢТИ** *дієсл. недок.* (4) (робити що) бути обізнаним (з чим), вміти (робити що): тогды на роцѣ... з добрымъ розмышлєниємъ мно(г) добры(х) люди(и) ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х)... осудили єсми и осужАємъ ажє... кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и... алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); Сироты што по оци и мтри изостаноуть оу молодості а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людєи што(ж) и(х) на право позывають а они єщє нє оумєю(т) правова(т) (XV ст. *ВС* 40 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оумєєть** (XV ст. *ВС* 25); *3 ос. мн.* **оумєю(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **умєлъ** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *дієприкм. акт. теп. род. мн.* **оумѣючи(х)** (1404 *P* 70).

***ОУМѢШАТИ СѢ** *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

***ОУМѢШАТИ СѦ** *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

! ОУНАЧАТОМЪ ⟨ОУНОУЧАТОМЪ⟩ *див.* ***ОУНОУЧА.**

ОУНГОУЛ, ОУНГЮЛ *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвше... токмєжъ и полною заплатоу, а ми такождє ... єсми дали и потврьдили Марти... тоє... сєло на имѣ Оунгюл (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оуигоул, Оунгюл** (1462 *BD* I, 52).

ОУНГОУРАШЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* ТАм мы видѣвши єго... слоужбою до нас... далї... єсми ємоу... мєсто... на имѣ Оунгоурашїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130); а хотар... оусє потоком долоув до хотарѣ Оунгоурашилор (Сучава, 1490 *BD* I, 398).

ФОРМИ: *наз.* **Оунгоурашїи** (1468 *BD* I, 130); *род. молд.* **Оунгоурашилор** (1490 *BD* I, 398).

***ОУНГОУРѢНИ** *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві):* а ⟨хотары оунгоурѣномъ⟩ от бакова... прости срѣди черєтїи на конєцъ долину (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); тѣ(м) ⟨мы⟩ дали єсми ємоу ... половина сєла о(т) оунгоурѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); тѣ(м) ⟨мы⟩... дали и потврьдили є(с)ми ємоу... сєла, на имѣ нєгоєщи и... оу(н)гоурѣни (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

ФОРМИ: *наз.* **оу(и)гоурѣни,** ⟨**оунгоурѣн**⟩**и** 2 (1409 *Cost.* 1, 64; 1472 *Cost. D.* 26); *зам. род.* против, (от) **оунгоурѣни (оу(н)гоурѣии)** 2 (1448 *Cost.* II, 355; 1472 *Cost. D.* 26); *дав.* ⟨**оунгоурѣномъ**⟩ 1 (1409 *Cost.* I, 64); ⟨**оунгоурѣномы**⟩ 1 (1409 *Cost.* 1, 65).

ОУНГОУРѢНИНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* «угорець»): мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... пєтръ оунгоурѣнинъ о(т) драг⟨ош⟩єва полѣ... ⟨сл⟩оужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оунгоурѣнинъ** (1436 *Cost.* I, 467).

Див. ще **ОУНГОУРѢНОУЛЪ.**

УНГОУРѢНОВЬ *ч.* (1) (*особова назва):* мы стєфа(н) воєво(д)а знамєнито чини(м)... ожє прїидошѣ... па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панєю своєю... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **унгоурѣиовь** (1466 *DIR«A»* 519).

ОУНГОУРѢНОУЛЪ, ОУНГОУРѢНОУЛЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* «угорець»): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... пань жоуржъ оунгоурѣноулъ намъ правою и вѣрною службою служилъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); мы илїа воєвода... чинимъ знамєніто... ажє прїидє... жоуржъ оунгоурѣноуль и да(л)... юзѣ двѣ сєлѣ на тоурлоуи (Сучава, 1432 *Cost.* I, 341—342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оунгоурѣноулъ, оунгоурѣиоуль** (1409 *Cost.* I, 64; 1432 *Cost.* I, 341).

Див. ще **ОУНГОУРѢНИНЪ.**

ОУНГЮЛ *див.* **ОУНГОУЛ.**

! ОУНИКОВЄ ⟨ОУНОУКОВЄ⟩ *див.* **ОУНОУК.**

ОУНКЄТЄЩИ, ОУНКЄТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* а ми тако(ж)де и о(т) на(с) єсми ємоу дали и потвердили тоє прѣ(д)рєчєноє селище, на имѣ оункетещи (Сучава, 1483 *Cost. S.* 122).

ФОРМИ: *наз.* **оункетещи, оункетещїи** (1483 *Cost. S.*121, 122).

ОУНКЇЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* А на то є(ст)... вера п. оункїє ⟨и дѣтїи єго⟩ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ОУНКЛѦТА, ОУНКЛѢТА, ОУꙊЛѦТѢ *ч.* (26) *(особова назва):* мы боАрє... александра воєводы... па(н) оу(н)клѣта и бра(т) єго татоми(р)... знаємо чинн(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сестрѣ господарА нашего королА по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а на то є(ст) вѣра... пана оунклѣта... и вѣра всѣ(х) бо⟨я⟩ръ наши(х) молдавскы(х) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444—445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуиклѧта, оунклѣта, оу(и)клѣта** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 280; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 666); **! оуклѧтѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *зам. род.* вѣра пана **оуиклѧта, оунклѣта** 6 (1432 *Cost.* I, 338; 1435 *МЭФ;* 1436 *BAM* 29; *Cost.* I, 445, 450, 473); *род. одн.* **оунклѧты, оунклѣты** 5 (1435 *AUB;* 1436 *Cost.* I, 455, 460, 481, 488); **оуиклѣти, оуиклѧти** 5 (1428 *Cost.* I, 221; 1431 *Cost.* I, 318; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1435 *Cost.* I, 424); **оунклѣтѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 218, 224); **! оуклѧты** 1 (1433 *Cost.* II, 594); **! оунчлѧти** 1 (1434 *Cost.* I, 374); **! оункѧтн** 1 (1428 *Cost.* I, 228).

Див. ще **ОУНКѦТЪ.**

! ОУНКѦТА *див.* **ОУНКЛѦТА.**

***ОУНКѢТЪ** *див.* **ОУНКѦТЪ.**

ОУНКѦТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожє прїиде... слоуга на(ш), васко оункАтъ... и прода(л) своє правоє о(т)ниноу (Сучава, 1483 *Cost. S.* 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оункѧтъ** (1483 *Cost. S.* 121); *дав. одн.* **оуикѣтѧ** (1483 *Cost. S.* 122).

Див. ще **ОУНКЛѦТА.**

! ОУНОЧАТОМЪ ⟨ОУНОУЧАТОМЪ⟩ *див.* *** ОУНОУЧА.**

ОУ НОЧІ *див.* **В НОЧИ.**

ОУНОУК, ОУНОУКЬ, ВНОУК, ВНУКЪ *ч.* (114) **1.** *(син сина або доньки)* внук, онук (112): А також приидє... ⟨Гра⟩да и своими оуноукы... и стокмили сѣ и своєєю сестрою Черною (Сучава, 1461 *BD* I, 45); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнї)ємъ... пренаяснѣішей паней елизаветы іс поколенья цѣ(са)рьского внюука... цесаря жикгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130); Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци НАгщи... и оуноукоу моємоу Михоуци (Торговище, 1481 *BD* II, 358); А о дочку твою и о внука твоего, твои послы твоєй милости шырей поведають въ каковой почъстивости ихъ ховаєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки... оуноуком Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(тільки у мн.) (нащадки)* внуки, онуки (2): а в то нє надобє оуступатисА ни оунукумъ єѣ, ни племеню єѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); мы стефанъ воєвода... знаменито чини(м)... ежє... дали є(с)ми стои црвки (!)... тоти цигани... и съ оусими челѣ(д)ми и(х) и дѣтми и(х) н оуси(м) родо(м) и племєне(м) и(х) и оуноуци и(х) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуноук, оуноукь** 9 (1462 *BD* I, 66; 1476 *BD* I, 208; 1495 *BD* II, 57, 69; 1495 *SCIM* pl. II; 1497 *BD* II, 99, 108; 1499 *BD* II, 160); **внукъ, виоук** 2 (1486 *BD* I, 289; поч. XV ст. *P* 75); *зам. дав.* оу руки... **оуноук** 3 (1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 99, 111); **виук** 1 (1486 *BD I*, 290); *род. одн.* **внука, вноука** (1478 *ОБРН* 130; 1496 *BD* II, 405); *дав. одн.* **оуноукоу** (1468 *BD* I, 130; 1472 *BD* I, 172; 1481 *BD* II, 358; 1495 *BD* II, 57; 1495 *SCIM* pl. II; 1497 *BD* II, 96); *знах. одн.* **виука** (1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **оуноуком** 1 (1495 *BD* II, 80); *зам. ор. мн.* съ оусимъ **оуноукомь** своимь 1 (1472 *BD* I, 169); *наз. мн.* **оуиоуковє** 40 (1488 *BD* I, 323; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 447; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 39; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **! оноуковє** 1 (1489 *BD* I, 373); **! оноковє** 1 (1490 *BD* I, 394); **! оуниковє** 1 (1493 *CVD* 6); **оунуки** 4 (1474 *РГС;* 1495 *BD* II, 84); **оунукы** 2 (1474 *РГС*); **оуиоуци** 1 (1478 *BD* I, 218); *зам. род.* от... **оуноуковє** 2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *RA* 260); от **оуноуки** 1 (1480 *BD* I, 237); *зам. дав.* оу роуки слоузѣ нашемоу... и сестри єго... **оуноуковє** ПоуА 3 (1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 447); *зам. ор.* с **оуноуци** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **оуноуков** (1491 *BD* I, 452); *дав. мн.* **оуноуком, оуноукомь** 12 (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 69, 85; 1497 *BD* II, 107, 124; 1499 *BD* II, 147, 154; 1500 *BD* II, 175); **оунукумъ** 1 (1359 *P* 10); **! оуноуковом, оуноуковомь, оуноуково(м)** 9 (1495 *BD* II, 53, 59; *Cost. S.* 193; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 116; *Cost. S.* 223); *знах. мн.* **оунукы** 1 (1474 *РГС*); **оуноуки** 1 (1461 *BD* I, 45); **оуну(к)** 1 (1474 *РГС*); *ор. мн.* **оуноукы** 2 (1461 *BD* I, 45); **оунуки** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ПРАОУНОУЧА, *ПРѢОУНОУКЪ, ОУНОУКА, *ОУНОУЧА** 1.

ОУНОУКА, ВНОУКА, ОНОУКА *ж.* (38) *(донька сина або доньки)* внучка, онука: А по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марены, и оуноукамъ єи Анушцѣ и Станѣ, и дѣтє⟨м их⟩... непороушено николиже на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); Сє А кнАгини ИвановаА Сємєновича КобрыньскаА... Федка... кн⟨А⟩зА АндрѣА Володимировича вноука... чиню знакомито сим моимь листом... комоу того потрѣбь видѣти албо чтоучи слышати (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И оустах господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы... и... дроугои Мар'шкы, дочци Олчини, оуноукамъ ИлїАша Кръжевича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуноука** 15 (1488 *BD* I, 361; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 448; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 53, 55; 1497 *BD* II, 119; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **вноука** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. род.* дали... єсми... о(т)нниоу жони є(г), **оноука** михаилащева 1 (1456 *Cost.* I, 577); от **оуноука** 1 (1479 *BAM* 61); *зам. дав.* заплатили... оу роукы Насти и **оуноука** єи 2 (1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **оуноукн** 5 (1488 *BD* I, 362; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 53); **оуноукы** 2 (1493 *CVD* 6; 1499 *BD* II, 154); **оуноуцѣ** 1 (1461 *BD* I, 45); *знах. одн.* **оунѫкѫ** (XV ст. *BC* 21 зв.); *наз. мн.* **оуноуки** 2 (1497 *BD* II, 118; 1499 *RA* 257); **оуноукы** 3 (1499 *BD* II, 153, 166); *зам. дав.* оу роуки падчерицам єго... **оуноуки** пана КороуА 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. мн.* **оуноукамъ, оуноукам** (1424—1425 *DBAc* 19; 1499 *BD* II, 154).

Див. ще **ОУНОУК, *ОУНОУЧА** 2.

ОУНОУКЬ *див.* **ОУНОУК.**

***ОУНОУЧА** *с.* (397) **1.** *(тільки у мн.) (нащадки)* внуки, онуки (396): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); то дали єсми имъ оурюкъ со оусѣм доходомъ и дѣтємь ихь и оуноучатомь ихъ и праоунучатомь их (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13—14); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стреченовичо(м) тыхъ имѣнеи добывати или по(д) его детми или по(д) его внучаты и по(д) его счетки... взАти тогды первѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошеи пану гринку а любо єго дѣтє(м) а любо внучато(м) и ближни(м) єго то(ж) (Острог, 1437 *P* 136); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ вьсємъ доходо(м) и дѣтє(м) и(х) и оуноучато(м) ихъ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(донька сина або доньки)* внучка, онука (1): Пан Триколич дворник пишет... оуноучати моєи Мара (Торговиця, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* оуноучати (1481 *BD* II, 358); *наз. мн.* **оуноучата** (1443 *Cost.* II, 129; 1484 *BD* I, 285; 1487 *AS* I, 86; *BD* I, 310, 312); *дав. мн.* **оуноучатомъ, оуноучатомь, оуноучатом, оуноучато(м), ⟨оуноу⟩чатомъ, оуноучатом⟨ъ⟩, оуноуча⟨томъ⟩, ⟨оуноу⟩чатом, оуноуча⟨том⟩, ⟨оун⟩оучатом, оуноучатом(ь), оун⟨оуча⟩том, ⟨оуноу⟩чато(м)** 321 (1393 *Cost.* I, 14; бл. 1400 *Cost.* I, 26; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Cost.* I, 84; 1415 *Cost.* I, 121; 1435 *DIR«A»* 465; 1467 *BD* I, 119; 1483 *Cost. S.* 122; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **внучатомъ, внучатом, внучато(м), в⟨ноуча⟩томъ** 17 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 156; 1462 *BD* I, 76; 1488 *AS* I, 242 і т. ін.); **оноучатомъ, оноучатом, оноучато(м), онучато(м), онучатомъ** 13 (1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 155; 1448 *Cost.* II, 342; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 540, 549; 1456 *Cost.* II, 577; 1476 *BD* I, 211; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **оуноучѧтомъ, оуноучѧтомь, оуноучѧто(м)** 14 (1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 270, 290; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1438 *Cost.* II, 15; 1443—1446 *P* 147; 1473 *BD* I, 190; 1479 *Cost. S.* 98 і т. ін.); **вноучѧто(м), вноучѧтом** 2 (1401 *ЗКЄ;* 1479 *BD* I, 228); **оуноучѧтамь** 1 (1419 *DIR «A»* 444); **оуноучетомъ, оуноучетомь, оуноучето(м), ⟨оу⟩ноучето(м)** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 111; 1479 *BD* I, 226); **!оуночатомъ, оуночатом** 5 (1412 *DIR«A»* 440; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 138; 1468 *BD* I, 125; 1490 *BD* I, 434); **!оуначатомъ** 1 (1429 *Cost.* I, 258); **! оуоуноучато(м)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); **оуноучатоу(м)** 1 (1497 *Cost. S.* 209); **! оучатомъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **! ноучатомъ** 1 (1436 *Cost.* I, 467); *ор. мн.* **оуноучаты, оуноучаты** 4 (1418 *Cost.* I, 127; 1487 *AS* I, 85); **оуноучати** 2 (1462 *Cost. D.* 11; 1480 *BD* I, 243); **вноучаты** 2 (1378 *P* 26; 1437 *P* 136).

Див. ще ***ПРАОУНОУЧА, *ПРѢОУНОУКЪ, ОУНОУК, ОУНОУКА.**

***ОУНОУЧѦ** *див.* ***ОУНОУЧА.**

! ОУНЧЛѦТИ ⟨ОУНКЛѦТИ⟩ *див.* **ОУНКЛѦТА.**

ОУНЪ *див.* **ОНЪ**[1].

***UNIATY** *дієсл. док.* (1) ◇ u n i a t y u n i a t s t w o (1) взяти в полон, полонити (кого): a newestee (!) naszoy... prysiahł po żywote brata naszeho... boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **unia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

Див. ще **ИМАТИ**[1] 2, **ИМИТИ**[1] 1, **ИНѦТЬ 1.**

***ОУНѪКА** *див.* **ОУНОУКА.**

***UPAD** *ч.* (1) (*стп.* upad) втрата відданої у заставу речі внаслідок простроченя терміну викупу: Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa... reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrest'janin kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *знах. одн.* **upad** (1388 *ZPL* 104).

***ОУПАДАТИ** *дієсл. недок.* (32) (у що і без додатка) *(про річку)* впадати, вливатися (30): о(т) оустьѦ теплицѣ... к потокоу к лоужешевѣ кде оупадоуеть в ню оустьемь пото(к) волоуевь (Зудечів, 1413 *P* 83); и пришедши тамъ где впадаєтъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Надаю Городище... И зо (в)сєю зє(м)лею На(д) рєкою роусавою... И рє(ч)ками Малими В роусавоу Впадаючими И какъ ТаѦ роусава Сама в собє рѣкою Идєтъ И в днѣстръ оупадаєтъ (Прилуки, 1459 *P* 171); а хотар... до оусти лопатнои где оупадаєтъ з бєзинъ оу став (б. м. н., 1500 *SD* 7);

о у в и н о у в п а д а т и (1) підлягати покаранню грошовим штрафом: хто комоу мтри лаєть а нє (до)конає(т) а любо нєо(т)зовєть в тоу (ж) виноу впадаєть шєстьдєсѦ(т) гривєнъ (XV ст. *BC* 29); о у г н ѣ в ъ о у п а д а т и (1) *див.* **ГНЄВЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оупадаєтъ** 6 (1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 248; 1429—1430 *ВАМ* 25; 1500 *SD* 7); **впадаєтъ, впадаетъ** 2 (1430 *ГВКЛ* 8; 1459 *P* 171); **оупадаєть** 5 (1456 *DIR«A»* 511; 1470 *BD* I, 148; *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); **впадаєть** 1 (XV ст. *BC* 29); **оупадає(т), оупадает** 13 (1451 *Cost.* II, 403; 1459 *Cost. S.* 22; 1473 *BD* I, 184; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 374; 1490 *BD* I, 420; *ДГСХМ;* 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **оупадоуєть** 1 (1413 *P* 83); **оупа(д)єть** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *3 ос. мн.* **оупадаю(т)** (1488 *ДГСВМЩ;* XV ст. *BC* 28 зв.); *дієприкм. акт. теп. ор. мн.* **впадаючими** (1459 *P* 171).

Див. ще ***ПАДАТИ, *ОУПАСТИ.**

***ОУПАДНОУТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* upadňouti, *стп.* upadnąć) (у кого) потрапити, попасти (до кого): И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, которїи колвє... оупадноул бы оу кролѣ єго милости ... или боуд оу кого которїи прислоухают коу короуни полскои, а вышєрєчєннїи крал и... братїя єго милости... нє имают таковоrо чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **оупадноул бы** (1499 *BD* II, 420).

Див. ще ***ОУПАСТИ** 2.

***ОУПАСТИ** *дієсл. док.* (11) **1.** (з чого) упасти, звалитися (!): а тоє привилїє... изгиноули о(т) роукы кръстини с̃на... коли кръстѣ с конѣ оупа(л) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

2. (у що і без додатка) потрапити, попасти (до чого, у що) (2): Штожъ одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ **оу** вашъ оулоусъ вънпалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

3. (у що, у чому) виявитися, опинитися (у чому) (2): таки(ж) и припа(с) що оупадє(т) оу и(х) хота(р) ти(ж) да є(ст) нашему монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); а тако(ж) припа(с) що оу падєтъ (!) оу и(х) сєла(х) ти(ж) да є(ст) нашему монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126);

бути наявним, виявитися (1): алє да соудѦ(т) нащи калоугєри о(т) бистрици сами свои люди... а иного соу(д)цѣ на(д) собою да нє имаю(т) за ноужє єсми дали оу вєс (!) прихо(д) що оу падєть (!) оу ты(х) монастирски(х) сєла(х) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125);

о у п а с т и о у в и н о у (2) підлягти покаранню грошовим штрафом: Которыи упадєть у вїноу па(н)скоую алюбо в закла(д) Соудья нєимє(т) вєньци сла(т) адно (!) два слоу(г) своихъ слоужєбнїкомъ на закла(д) бранїя (XV ст. *BC* 6); ⟨о у п а с т и⟩ о у з а к л а д ъ (2) підлягти покаранню накладенням судової заборони на майно: которыи оупадє(т) оу виноу па(н)скоую алюбо закла(д) (XV ст. *BC* 16 зв.); о у п о р о у к о у о у п а с т и (1) *див.* ***ПОРОУКА;** s e r d c e u p a ł o (1) *див.* ***СЄРДЦЄ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оупалъ, оупа(л)** 4 (1464 *DIR«A»* 517; XV ст. *BC* 35; 1484 *РИБ* 351; *ЯМ*); **вънпалъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн. с.* **upało** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *майб. 3 ос. одн.* **! оу падєтъ** 1 (1467 *Mih. Doc.* 126); **оупадєть** 2 (XV ст. *BC* 6; 1467 *Mih. Doc.* 125); **оупадє(т)** 2 (1459 *DIR«A»* 514; XV ст. *BC* 16 зв.).

Див. ще ***ОУПАДАТИ, *ОУПАДНОУТИ.**

ОУПАШЄВЪ *прикм.* (1): пи(с) ⟨...⟩оупашєвъ снъ, оу со(ч)вѣ ... м⟨(с)ц⟩а юлїа єї днъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оупашєвъ** (1448 *Cost.* II, 317).

ОУПЄВНИТИ *дієсл. док.* (2) (кого з чого) запевнити, упевнити (кого в чому): прото(ж) мы хотьѦчи... господарѦ нашєго, кролѦ казимира... из вѣрности нащє (!) оупєвнити, вызнаває(м)... ижє єсмо сѦ о(бо)вѦзали... ижє єм(оу)... чистою вѣроу и пєвноую боудє(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); мы, хотѦчи єго освѣцєности... оу прорєчєноую и с полности вѣры нашои оупєвнитн, вызнавамы... быти повинни и обвезаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашои (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **оупєвнити** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284).

***ОУПИСАТИ**[1] *див.* **ВПИСАТИ.**

***ОУПИСАТИ**[2] *див.* ***ОПИСАТИ.**

***ОУПИТЬСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Упита *у Троцькому воєводстві):* Нашимъ намѣстникамъ ковєнскому вилкомирскому... оупитьскому **и** тє(ж) жомоитскимъ нашимъ намѣстникомъ и бсѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **оупитьскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ОУПОДОБИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому) уподібнитися: а кто нє съдєржитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѧтъ (*в ориг.* прокрѧтъ.— *Прим. вид.*)... и да оуподобит сѧ іоудѣ ⟨и⟩ арїєви (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оуподобит сѧ** (1448 *Cost.* II, 306).

***ОУПОКОЄНЫИ** *прикм.* (1) мирний, спокійний: мы сказоуємь то оупокоєноє дєржанїє ємоу што юрєи дєржа(л) трї лєта и три м(с)ци иже нє оупомїна(л) ємоу фра(н)ци(к) то на вєкы вѣчныи дєржїть (XV ст. *BC* 22).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **оупокоєноє** (XV ст. *BC* 22).

ОУПОКОИ *ч.* (12) (*цсл.* оупокои) (*відсутність конфліктів, турбот*) мир, спокій (2): а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣ⁻и тогди дати а тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) абы зє(м)лѣ наша далє нє гыбла (Васлуй, 1456 *ЭСФ*);

в о о у п о к о и б ы т и (1) бути остаточно вирішеним, не підлягати переглядові: єстли бы сѧ таѧ рє(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); с о (с) о у п о к о є м ъ (8) в мирі, з миром, мирно, спокійно: а вбогиє влоусы што бы соупокоємъ были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а боудєть лї дєржалъ три годы и три м(с)ци соупокоємь тогды имєєть дєржати навѣкы (XV ст. *BC* 16—16 зв.); д а т и в п о к о й (1) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **оупокои** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **оупокоѧ** (1456 *ЭСФ*); *знах. одн.* **впокой** (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **оупокоємъ, оупокоємь** (1484 *ЯМ*; XV ст. *BC* 8 зв., 16, 21, 21 зв., 32 зв., 34 зв., 38 зв.); *місц. одн.* **во оупокои** (1495 *БСКИ*).

ОУПОЛНѢ *див.* **ВЪПОЛНѢ.**

ОУПОМИНАТИ, ОПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (22) **1.** (що) згадувати (3): а и тоє провинѣньє и шкоду... николи намъ ихъ... нє оупоминати на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *P* 123); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею... тыи люди (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

2. (кого) (*повчати*) наставляти, напучувати (1): Алє колиж... крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои єго освѣцєности... напомѣноул, и тѧж коу наслѣдованю стоупєнюм тых то наших прєдков оупоминал и приводил... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом на єго освѣцєности и свѧтои єго короунѣ... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

нагадувати, пригадувати (кому) (1): Такєжъ панъ воєвода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ иже старода(в)на прє(д)ковє нашы зъ єго прє(д)ки были оу прия(з)ни (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

3. (за кого, за що, кому, кого, на кого і без додатка) вимагати, добиватися, *діал.* допоминатися (чого від кого) (16): а то єсмы ємоу дали оури(к)... що бы они... за равасова сєла и за татарь, николи нєоупоминали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); мы сказоуємь то оупокоєноє дєржанїє ємоу што юрєи дєржа(л) трї лєта и три м(с)ци иже нє оупомїна(л) ємоу фра(н)ци(к) то на вєкы вѣчныи дєржїть (XV ст. *BC* 22); а такождєрє чєрнъ и ромънє(л) и дръгои и и(х) вє(с) ро(д) да нє имаю(т) о(т)сєлѣ напрѧ(д) болшє тѣгати ани упоминати за тота сєла вишєписаннаа на пана шаидра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528);

п р а в о м о у п о м ї н а т и (1) *див.* **ПРАВО**[1] 4.

ФОРМИ: *інф.* **оупоминати** 10 (1433 *P* 123; 1433—1443 *АPM*; 1457 *Cost.* II, 810; 1458 *Cost.* II, 815; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 67; 1472 *DIR«A»* 528); **опоминати** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *теп. 3 ос. одн.* **оупомїнаєть** (XV ст. *BC* 21); *1 ос. мн.* **оупоминаємо** (1462 *BD* II, 292); *3 ос. мн.* **оупомїнають** (XV ст. *BC* 28 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оупоминалъ, оупоминал, оупомина(л), оупомїна(л)** (1462 *BD* II, 284; XV ст. *BC* 22, 23, 32); *3 ос. одн. ж.* **оупомїнала** (XV ст. *BC* 21 зв.); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... оупоминали** (1425 *Cost.* I, 173); *дієприсл. одноч.* **оупоминаючы** 1 (1493 *ОПВВ* 152); **впоминаючи** 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ, *НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 1, 2. **ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ** 1, **ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМѦНУТИ** 1, 2, **ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМИНАТ СѦ *дієсл. недок.* (8) (о що кому і без додатка) висловлювати претензію (до кого), добиватися, домагатися, *діал.* допоминатися (чого): А оу томь пєрємирьи кто кому криво учинить надобѣсѧ оупоминати старѣишему (б. м. н., 1352 *P* 6); а нє имают сѧ южє о то никды оупоминати (Львів, 1421 *P* 94).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... оупоминати, сѧ оупоминати** 2 (1352 *P* 6; 1421 *P* 94); **оупоминатсѧ** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.); **сѧ оупомина(т)** 1 (XV ст. *BC* 21 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... оупомїналъ, сѧ... оупомїна(л)** 2 (XV ст. *BC* 22); **оупомина(л) сѧ** 1 (XV ст. *BC* 21); *3 ос. одн. ж.* **сѧ... оупомїнала** (XV ст. *BC* 21 зв.).

Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 2, **ОУПОМИНАТИ**, 3, **ОУПОМѦНУТИ** 2, **ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

***ОУПОМЇНАТИ** *див.* **ОУПОМИНАТИ.**

***ОУПОМЇНАТИ СѦ** *див.* **ОУПОМИНАТИ СѦ.**

ОУПОМѦНУТИ *дієсл. док.* (5) **1.** згадати (що) (2): Милостивыи королю! Оупомѧ (!) такъ собє: коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ... а оу наших людей оубогихъ отъ Сачавы были паробъци Кафинъскиє, и тыє вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а мы... єго... о тую исную мєрзѧчку и шкоду... правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ слюбуючи... стєфана воєводу ... николи на вѣки нє оупомѧнути (Ланчиця, 1433 *P* 121).

2. висловити претензію, поставити вимогу (1): А кто коли оупоминет... тот да заплатит завѣзкоу з҃ роубли срєбра (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

3. (кого) закликати (2): также... коли насъ обошлють и оупомѧнуть... кроли кролювъства коруны польскои, тогды мы имамы помагати подлугу (!) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *інф.* **оупомѧнути** (1433 *P* 121); *майб. 3 ос. одн.* **оупоминет** (1459 *BD* I, 32); *3 ос. мн.* **оупомѧнуть** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *нак. сп. 2 ос. одн.* **! оупомѧ** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ, *НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 1, 2, **ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ** 1, **ОУПОМИНАТИ, ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ОУПРАВИТИ** *див.* **ОПРАВИТИ**[1].

УПРАВО *див.* **ВПРАВО.**

ОУПРИТИ СѢ *дієсл. док.* (1) заперечити (що), відмовитися (від чого): Ивашко от Сєрєцєл стратил тота сєла от оусєго закона, заноуж Іон поставил вєликоє привилиє, как ємоу дал Ивашко тота сєла по своєго (!) доброю волєю, ани Ивашко тоут прѣд нами... никакими лици нє моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *інф.* **сѣ оуприти** (1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ЗАПРѢТИ СѦ, *ПРЄТИ.**

ОУПРОСИТИ *дієсл. док.* (2) (кого, кому от кого) упросити (кого), випросити (в кого): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу... дати имь на що мочі имє(м) и(х) оупросити докоу(л) ачє и сѣ бъ млы смилоує(т) абыхо(м) ти(ж) могли о(т) ба помо(ч) имѣти и стороны свои наити (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоти... наши мешчанє от мѣста от Бръллад... прїидоша прАд нами... и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

ФОРМИ: *інф.* **оупросити** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. мн.* **оупросили** (1495 *BD* II, 63).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, ПРОСИТИ** 1, **СПРОСИТИ** 2.

***УПРОСЪ** *ч.* (1) ◇ б е з у п р о с а (1) без дозволу, не питаючи дозволу: Ино... княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръскиє не вступую, а ни мои люди... пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род. одн.* **упроса** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/VI, 21).

***ОУПОУСТЇТИ** *дієсл. док.* (1) (що) упустити, загубити: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полА тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци. Микоула сеючи тоє полА и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оупоустїлъ** (XV ст. *ВС* 32).

УПЫСАТЫ *див.* **ВПИСАТИ.**

***ОУРАДИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(порадившися, вирішити)* урадити: прото(ж) оура(д)вши то оуси по(с)полоу просили єсмы... пана михаила ло(г)оѳета абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... и оучинити на(м) миръ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **оура(д)вши** (1456 *ЭСФ*).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ** [1], ***ПОРАДИТИ СА, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СА, РАДИТИ** [1] 4.

***УРАДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ОУРАЖЄНЇЄ** *с.* (1) *(стч.* urażenî, *стп.* urażenie) образа: А також прєрєчєннїи крал єго милость ис... братїями єго милости слюбили нам... иж ннгдє и николи нам ни жаднои шкодї, ани оураженїА алибо неприязни, не имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *род. одн.* **оураженїА** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***ОУРАЗЪ.**

Пор. ***ВРАЗИТИ.**

***ОУРАЗИТИ** *див.* ***ВРАЗИТИ.**

***ОУРАЗОУМЄТИ** *див.* ***ОУРАЗОУМѢТИ.**

***ОУРАЗОУМѢТИ** *дієсл. док.* (4) (*цсл.* оуразумѣти) **1.** (що і без додатка) зрозуміти, усвідомити (3): мл(с)тїю бжиєю мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всАкому симъ нашимъ листомъ... иж бы добрє вразумѣлъ ижє дали єсмо и запїсали ленькови зарубичю та села в луцкої землі (Житомир, 1433 *P* 126); про тожє слюбоуєму (!) и слюбили єсмо... королєви... не помАноути ты(х) листовъ королєвскы(х)... и оумарАємъ и(х)... чини(м) и(х) прожни(х)... заноуже видили єсмо и оуразоумѣли єсмо, ажє чини(м) противъ ба и противъ крєстиАнского права (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а мы въсємоу дсбрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

2. (що) взяти до уваги, взяти до відома, врахувати (1): мы вєликни кн(А)зь Швитригайло Оликгирдович, чиним знамєнито... ижеть оузрєли єсмо н оуразоумєли знамєнитую службу королю и нам... вєрного слуги и конюшого королєва п(а)на Гринка и мы... дали єсмо єму село у туровском повѣтє Храпино (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **оуразоумєхмо** (1475 *BD* II, 336); *перф. 1 ос. мн.* **оуразоумѣли єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **єсмо... оуразумєли** 1 (1451 *AS* I, 44); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... вразумѣлъ** (1433 *P* 126).

Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, *ЗРОЗОУМЄТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1.

***ОУРАЗЪ** *ч.* (2) (*стч.* úraz, *стп.* uraz) шкода, перешкода: коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучена (!) клАтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и весть (XV ст. *ВС* 19 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **оураза** 1 (XV ст. *ВС* 20); **оуразоу** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***ОУРАЖЄНЇЄ.**

***УРАНЄНЇЄ** *с.* (1) поранення: О уранєнїю кмета (XV ст. *ВС* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о уранеиїю** (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Пор. ***ОУРАНИТИ.**

***ОУРАНИТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) поранити: хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ а оуранАть того (XV ст. *ВС* 19).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуранїлъ** (XV ст. *ВС* 27); *майб. 3 ос. одн.* **урани(т)** (XV ст. *ВС* 8); *3 ос. мн.* **оуранАть** (XV ст. *ВС* 19); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **ураие(и)** (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Див. ще ***РАНИТИ, РАНИТИ СА.**

***ОУРАНЇТИ** *див.* ***ОУРАНИТИ.**

***ОУРГИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то єстъ вѣра... пана оургича и зАта єго (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).

ФОРМИ: *род. одн.* **оургича** (1446 *Cost.* II, 241).

***ОУРГЇЯ** *ж.* (13) (*гр.* ὀργή): гнів, прокляття: а кто имєтъ сА поко(усит)и о(т) наши(х) оурАднико(х) и роушати (sic.— *Прим. вид.*) нашє сїє вышєписанноє боу(д) оу чємъ, то(т) да (им)єтъ (? — *Прим. вид.*) вєликгА казни (sic.— *Прим. вид.*) и оргїю господства ми (Давидове село, 1446 *Cost.* II, 251); А кто схочет єго... оувєсти огАт оу холопство... тот имает на сА видѣти вєликоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оргїю, оргию** 8 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 378; 1454 *Cost.* II, 513; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 141); **оургїю** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *DIR«A»* 513); *знах. мн.* **оргїи** (1453 *Cost.* II, 492).

ОУРДЄЩИ, ОУРДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожє... ио(н) и данчю(л)... продали... половина села о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **оурдєщи** 1 (1467 *Cost. S.* 69); **оурдєщїи** 1 (1467 *Cost. S.* 69).

***ОУРДОУГАШЪ** *див.* ***ОУРДЮГАШЬ.**

ОУРДЮГАШЄВ *прикм.* (1): ТАм мы... дали и потвердили єсми им... села на имѣ: Обръщїа на вєрхъ Билого потока, гдє єст дом Тоадєров Оурдюгашєв, и половина от Мълєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оурдюгашєв** (1483 *BD* I, 272).

Пор. ***ОУРДЮГАШЬ.**

ОУРДЮГАШОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: Ми Стефан воєвода ...знаменито чиним... ож(є) тоти истиныи слоуги Иван Доумбравъ и брат єго Тоадєръ Оурдюгашоу слоужили нам пра(во и вѣр)но (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

Див. ще ***ОУРДЮГАШЬ.**

***ОУРДЮГАШЬ** *ч.* (4) *(особова назва)*: И такождє єсмы дали и потвръдили слоузѣ (нашє)моу Козмѣ правоє єго выкоуплєнїє... щожє коупиль Козма... половиноу села... от Тадора ОурдюгашА (Сучава, 1479 *BD* I, 228); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє... слоуга наш Юсип сынъ Тоадєра Оурдоугаша... и продал... трєтїю част села от Гигоєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оурдоугаша** 1 (1490 *BD* I, 397); **ОурдюгашА** 1 (1479 *BD* I, 228); *дав. одн.* **Оурдюгашоу** 1 (1483 *BD* I, 272); **Оурдюгашю** 1 (1483 *BD* I, 272).

Див. ще **ОУРДЮГАШОУ.**

***ОУРЄДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ОУРЄКЛЄ** *див.* **ОУРАКЛЄ.**

***ОУРЕЧЕННЫИ** *дієприкм.* (5) **1.** умовлений, домовлений (4): коли на(с) позове(т) господарь нашь, коро(л) его мл(с)ть, на оуреченое мистце, где первїишїи воеводы коу голду хожевали, а мы на тоть де(н) и на тое оуреченое мистце имаемь поставити сА пре(д) его мл(с)тию и его мл(с)ти голдовати и покороу чинити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Фра(н)цикъ прода(л) юрьеви деди(ч)ство за сто гривенъ а юре(и) заплатилъ емоу тогды соро(к) гривенъ а остатокъ на оуре(ч)ныи дни слюбилъ заплатити (XV ст. *ВС* 21 зв.); а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м), кторыи буде(т) право(м) добувати, тому... имае(т) быти наложено к тому то оуре(ч)нном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. названий, згаданий (1): а николи не имаем быти в ради, алибо оу вымовѣ, прАз сА алибо прАз кого иного, где бы вреченного Казимира кролѣ... непожиточне алибо оувлочство было бы мовено, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* **II**, 284).

ФОРМИ: *акт. мин. дав. одн. ч.* **оуре(ч)нном(у)** (1457 *Cost.* II, 810); *род. одн. ч.* **вреченного** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. с.* **оуреченое** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. мн. ч.* **оуре(ч)ныи** (XV ст. *ВС* 21 зв.).

***ОУРЕЧЕНЫИ** *див.* ***ОУРЕЧЕННЫИ**.

***URZOW** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* Pysan w Urzowe, w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie (**Ужів**, 1420 *AS* I, 25—26); Pysan w Urzowe w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoie dwadciat dewiatoie (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **w Urzowe** (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27).

ОУРИКЪ[1], **ОУРИКЬ, ОУРИК, ОУРЫКЪ, ОУРЫКЬ** *ч.* (662) (*молд.* урик, *мад.* örök «спадщина») **1.** спадкове феодальне володіння, спадкова земельна власність (648): романь воевода... даль есмъ исмоимъ сынъми олексанъдро и богданъ слузѣ нашему иванышю витАзю за его вѣрную службу г села на серетѣ, ему оурукъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтемъ его (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); то естъ оурикъ со оусѣмъ доходомъ стѣи еп(с)кпии нашои оу вѣкы вѣчныА (Сучава, 1403 *ДГАА*); а мы есмы жаловали наши слоугы, балотоу и оанча и дали есмы имъ тое село тамръташи(н)ци и приложили есмы и(м) къ ихь оурикови (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмеж и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас есмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу его Оники тое прАдреченное село на имА Ботещи що на ЯланА, како да ест им от нас оурик и съ въсем доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. княжий привілей на спадкове землеволодіння (2): мы стефа(н) воево(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... їегоумен... быстрьїческаго монастирѣ... и сьвьм (!) братїям (!)... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїе съ оури(к) на и(х) старое бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); а на бо(л)ше потврь(ж)денїе и крѣпо(ст) оурика велѣ(л) есмы... писати и... печати прївесити кь семоу листо(м) (!) наши(м) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

3. власність (4): того ради тоты четири челѣди да боудоутъ нашему монастирю оури(к) и съ оусэмъ ихъ имѣнием ъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); тыи оусы вишеписанны циганы да соуть о(т) на(с) стои параскевїи оурикь съ оусы(м) доходомь непо(д)вижны николи(ж) ни оу чемъ (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518);

◇ **въ оурикъ** (3), **подъ оурикъ** (5) навічно: мы александръ воевода... дали есми попу нашему юзѣ два села... що бы ему че(ст) оурикъ непорушено и по(д) оурикъ (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тое въсе вышеписанное да буде(т) тому прА(д)реченному монастирю въ оури(к) и въ охабѫ непо(д)вижно николи же на вѣки исъ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурикъ, оурикь, оурик, оури(к), оурик⟨ъ⟩** 436 (1403 *ДГАА*; 1409 *Cost.* I, 64; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *ВАМ* 22; 1434 *Cost.* II, 131; 1443 *Cost.* II, 138; 1456 *Cost.* II, 582; 1475 *BD* I, 203; 1488 *BD* I, 342; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **оурыкъ, оурыкь, оурык, urуk** 6 (1444 *DIR«A»* 481; 1465 *GL* 176; 1472 *BD* I, 172; 1484 *BD* I, 282; 1499 *BD* II, 144; 1500 *Cost. S.* 230); *род. одн.* **оурика** (1404 *ГМ*; 1446 *Cost.* II, 270; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 130; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 55; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **оурикови** (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **оурикъ, оурикь, оурик, оури(к)** 30 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* I, 398; 1442 *Cost.* II, 87; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1479 *BD* I, 221 і т. ін.); **оурюкъ** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **оурукъ** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1435 *Cost.* I, 409); *місц. мн. зам. род.* о(т) **и(х)** прави(х) **оурика(х)** (1490 *Cost. S.* 141).

ОУРИКЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* мы бсАре господарА нашего воеводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ михаило оурикъ... чинимъ знаменито... аже слюбоуемъ и слюбили есми... володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурикъ** (1433 *Cost.* II, 650).

ОУРИКЬ *див.* **ОУРИКЪ**[1].

ОУРИТА *ж.* (2) *(особова назва)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... Оурита, дочка Малина, оуноука Жоуржа Пїатра... продала... едно село (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оурита** (1490 *BD* I, 390); *дав. одн.* **Оурити** (1490 *BD* I, 390).

URYCZANE *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Овруч, Вручии): Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia: Hrydko a Daniło Starczyczy i prosili u nas zemli, na imia Chomczynskoy, na osobnuju służbu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз.* **Uryczane** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

***ОУРИЧЕЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то е(ст)... вѣра пана михаила оуричела (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353—354).

ФОРМИ: *род. одн.* **оуричела** (1433 *Cost.* I, 354, 359).

***ОУРЛАТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **Оурлатово скровище** (1) *(назва місцевості на Буковині):* А хотар том⟨у⟩... половина село (!)... горѣ оу бо⟨у⟩ковиноу, а от вишнии странни (!) от Оурлатова скровище поперек на Бистрицоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Оурлатова** (1491 *BD* I, 472).

***ОУРМЕЗЕВЪ**[1] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то е(ст) вѣра... пана стана оурмезева и дѣти его (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **оурмезева** (1425 *Cost.* I, 169).

***ОУРМЕЗЕВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили есми ему... городище, пони(ж) оурмезева (*або* оурмезина.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *род. одн.* **оурмезева** (1456 *Cost.* II, 577).

***ОУРМЕНИШЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми ему... села на имѣ въсиещи, на оурмениша, где е(ст) до(м) его и на тазловѣ бъсещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *род. одн. зам. місц.* на **оурмениша** (1443 *Cost.* II, 155).

ОУРОЖЕНЫИ, ОУРОЖЕНЫ *прикм.* (9) (*стч.* urozený, *стп.* urodzony) **1.** *(частина титулу, що вказував на приналежність до шляхетського роду)* благородний, вельможний, шляхетний (4): а при то(м) бы(л) оуроженыи панъ григорь багавьскыи а панъ Акушь секиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); мы петръ воевода... вызнаваюмъ (!)... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори есмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшовы з бучача... оурожены панъ михаило з

боучача... братъ роженыи пана бартоша, намъ верноулъ ... исполнюю (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); Мы кнзь Семенъ... о(з)на(і)моуємо И(ж) мы дей змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной... єго зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); шлѧхєтнє врожєныи (1) *див.* **ШЛѦХЄТНЄ**; шлѧхотнє врожєныи (2) *див.* **ШЛѦХОТНЄ**.

2. *(з діда-прадіда)* потомствений (2): ачь хто менітсѧ шлѧхътичомь тогды имееть шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичовъ (!) поставить на свиде(ч)ство двѫ своє(г) родоу а дроу(г)и два изъ дроугаго колена а тре(т)ихъ два съ тре(т)его колена (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оуроженыи** 1 (1420 *ПГАГ*); **оурожены** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *род. одн. ч.* **врожеиого** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **оурожеиомоу** (1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн. ч.* **вроженого** (1499 *AS* I, 118); *ор. одн. ч.* **оурожоны(м)** (1459 *P* 171); *наз. мн.* **вроженыи** (1499 *AS* I, 118); *род. мн.* **оурожены(х)** (XV ст. *BC* 18 зв.); *ор. мн.* **оуро(ж)ными** (XV ст. *BC* 34).

***ОУРОЖОНЫИ** *див.* **ОУРОЖЄНЫИ**.

***ОУРОЗУМѢТИ** *див.* ***ВРОЗУМѢТИ**.

***ОУРОЧИЩЄ** *с.* (15) **1.** *(природна межа, що відділяє одні земельні угіддя від інших)* урочище (7): а мы есмо на то свои ли(ст) далї ...паноу татомирови балицкомоу на потвержение тыхъ границь и врочищь (Зудечів, 1413 *P* 84); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища мѣжи дѣдошичи а межи жирѧвою почєнши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идеть о(т) зоудечева к дѣдошичемъ до рѣкы до великого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *P* 116).

2. *(земельне угіддя, місцевість, відокремлена природною межею від навколишніх угідь чи місцевостей)* урочище (8): я Любартъ Кгедемнновичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными и бобровыми гоны по Стыроу... по половине зъ Любчемъ грань, куды речька идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ, пусчею, болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а... припровадилъ насъ панъ Ярмола до долыны... а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное... а одъ леса ажъ до урочища Вирной долины (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Про (т)о нагорожаючи ємоу самомоу жонѣ И пото(м)ствоу єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю Которы(х) Про(д)кове Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойнє де(р)жали И оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **урочища** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. мн.* **врочищь** (1413 *P* 83, 84); *знах. мн.* **врочища** 4 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116); **оурочища** 2 (1459 *P* 171); *ор. мн.* **урочысчы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. мн.* **при оурочища(х)** (1459 *P* 171).

***ОУРОЧЫСЧЄ** *див.* ***ОУРОЧИЩЄ**.

ОУРСОУ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* урс «ведмідь»*)*: И оуставшє слоуга наш Оурсоу и заплатил оусє исполна тоти вышєписаннїи пинѣзи лє злат (Сучава, 1487 *BD* I, 308).

***ОУРУКЪ** *див.* **ОУРИКЪ**[1].

URUCKI *див.* **ВРУЦКИИ**.

ОУРЦИЧѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино мы... и от нас єсмы дали и потврѣдили... тоє прѧдреченноє село, на имѣ Оурцичѣнїи (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз.* **Оурцичѣиїи** (1491 *BD* I, 448, 449); *дав. молд.* томоу сєлоу **Оурциченилорь** (1491 *BD* I, 449).

***ОУРЧЄЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра пана оурчєла михаила и вѣра въсѣхъ боѧръ молдавскыхъ (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361—362).

ФОРМИ: *род. одн.* **оурчєла** (1433 *Cost.* I, 362).

ОУРЫКЪ *див.* **ОУРИКЪ**[1].

ОУРЫКЬ *див.* **ОУРИКЪ**[1].

***ОУРЫШЬ** *див.* **ОРЫШЪ**.

ОУРѢДНИК, ОУРѢДНЫК *ч.* (44) *(особа, яка виконувала певні службові обов'язки в адміністративних та судових органах)* урядник, правитель: мы єсмо выслали нашего оурѧдника па(н) ленка старостоу зоудечевско(г) на тоу то границю (Зудечів, 1413 *P* 83); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжѧнью нє имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому и корунє и мнѣ слоузѣ ихъ (Черняхів, 1435 *P* 133); а також оу тѧ(х) сєла(х) да нє имаютъ ходити ни глобникы (sic.— *Прим. вид.*), ни припашарє, ни илишарє, а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) и пєрєроубцє(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); А такожє ни жадныи наш бояринъ ани слоуга нашъ ани инъ никто да не имают николи поставити дроугоє мито противъ тых митах, н оуси коупъци, хотѣ ис нашеи земли, хотѣ ис чоужеи, аби послоушъни билы платити мито оу роукы оурѣдниковъ монастирскых (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, нно нашимъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урядникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурѣдник, оурѣдни(к), оурѣ(д)ни(к), оурѧдни(к), оурѧ(д)ни(к)** 11 (1449 *Cost.* II, 378, 391; 1453 *Cost.* II, 492; *ПГОВ*; 1454 *Cost.* II, 508, 509; 1455 *Cost.* II, 772; 1458 *BD* II, 262; 1472 *DIR«A»* 530; *ДГСВМ*); **оурѣдныk** 1 (1457 *BD* I, 4); **оу⟨р⟩єдник, оурє(д)ни(к)** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 9); *род. одн.* **оурѧ(д)ника** (1458 *DIR«A»* 512); *знах. одн.* **оурѧдника** 1 (1413 *P* 83); ! **врѧдика** 1 (1421 *P* 95); *ор. одн.* **оурѣдником, оурѧ(д)нико(м)** (1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *наз. мн.* **оурѣдници, ⟨оурѣдниц⟩и, оурѧднїци** 3 (1459 *BD* I, 29; XV ст. *СЯ* 43; 1466 *BD* I, 95); **оурє(д)ници** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **оурѣдиики** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *род. мн.* **оурѧдниковъ, оурѣдниковъ, оурѧднико(в), оурѧ(д)никовъ, оурѣднико(в)** 6 (1435 *P* 133; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 391, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1457 *BD* I, 4); **оурє(д)нико(в)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *дав. мн.* **урадникомъ** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **врѣдни⟨ком⟩** 1 (1499 *BD* II, 443); *ор. мн.* **оурѧдникы, оурѣдникы** (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517); *місц. мн. зам. род.* **оурѧднико(х), оурѧ(д)нико(х), оурѣднико(х)** 7 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1472 *DIR«A»* 530).

***ОУРѢДЬ** *див.* ***ОУРѦДЪ**.

! ОУРѢКИЄ ⟨ОУРѢКЛЄ⟩ *див.* **ОУРѦКЛЄ**.

***ОУРѢКЛЄ** *див.* **ОУРѦКЛЄ**.

***ОУРѢКЛЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ полѣна оурѣклєва (1), оурѣклєва полѣна (1) *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **оурѣклєва** (1453 *Cost.* II, 445).

Пор. **ОУРѦКЛЄ**.

***ОУРѢХЪ** *ч.* (1) горіх: (грамота пошкоджена.— *Прим. вид.*) ⟨...⟩ аєт тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє или хмиль събїраючи илї оурѣхии (!) илї боуд що безых (!) знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. мн.* ! **оурѣхии** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ОУРЮЧНЫИ** *прикм.* (1) що належить до спадкової власності: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... башота маноуило прїидє прє(д) нами... и дадє єдно сєло своє оурю(ч)ноє на имѧ башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **оурю(ч)ноє** (1428 *Cost.* I, 228).

***ОУРѦДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК**.

***ОУРѦДНІКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК**.

***ОУРѦДЪ** *ч.* (13) **1.** умова, угода (2): Мы... слюбуємы ижь вшитки оурѦды и зъєднанья и записы што... миха(л) бучатски... посолъ и братъ нашь милыи... межи... королемъ полскимъ... и нами... с однои стороны а межи... стецкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прере(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити держати непорушио на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 123); Ино я после пана своєго живота при том остала Межиречє, што пан мой менѦл со кн⟨Ѧ⟩зем Иваном Острозким, подлуг оурѦлу пана моєго и⟨зъ⟩ (*в ориг.* изѦгем.— *Прим. вид.*) зѦгем своим с паном Михном ОмелѦнским и з дочкою своєю Мареєю (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

2. законна сила (5): оурѣдомъ того листа нашєго печати наши соутъ привишеныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).

3. службове становище, посада (3): ОурѦ(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(ст) оужїто(ч)но а длѦ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *BC* 32).

4. установлений обов'язок (1): мы илїа воевода... знаменито чиним... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... пану владиславовы... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги, тыми слови, доткноувшисѦ сѓго крижа и древа бж҃їа (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

◇ т а к и м ъ о у р Ѧ д о м ъ (1), т ы м ъ о у р Ѧ д о м ъ (1) таким чином: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети єго тогды то(т) слоужебникъ имеє(т) каж(д)ого кметѦ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѦ и вала(т) (!) тымъ оурѦдомь хто кого позываєть а о што позываєть (XV ст. *BC* 14); а такежь коли боудеть кмети виновати(и) а па(н) нє винова(т) такимъ(ж) оурѦдомъ (XV ст. *BC* 14—14 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурѦ(д)** (XV ст. *BC* 32); *род. одн.* **оурѦду, оурѦдоу** 2 (1487 *AS* I, 85; XV ст. *BC* 15); **врѦдоу** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); *знах. одн.* **оурѣдь** (1436 *Cost.* II, 698); *ор. одн.* **оурѦдомъ, оурѦдомь, (оу)рѦдомь, оурѣдомъ** (1436 *Cost.* II, 697, 698, 702, 706, 707; XV ст. *BC* 14, 14 зв.); *знах. мн.* **оурѦды** (1433 *P* 123).

ОУРѦКЛЄ *ч.* (35) (*особова назва*): мы александръ воєвода... ис нашими землѦны... на имѦ... панъ оурѦкле петръ, панъ братѵ(л) страовичь... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѦє(м)... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то є(ст) вѣра... пана петра оурѣкл⟨є⟩ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111—112); а на то єсть вѣра... пана вана оурѣкли (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурѦкле** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **оурек(л)є** 1 (1437 *Cost.* I, 536); *род. одн.* **оурѣкли, оурѦкли** 12 (1411 *Cost.* I, 95; 1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 145, 149, 156; *ДГСПМН*; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 226; 1446 *Cost.* II, 241, 263, 270; *ПГСПМР*); **оурѣкле, оурѣкл⟨є⟩, оурѦкле** 13 (1412 *DIR«A»* 440; 1414 *Cost.* I, 112; 1435 *AUB*; *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3; *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141; *ПГСММ*; 1446 *Cost.* II, 248); **! оурѣкиє** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **оурѣклѣ, оурѦклѣ** 7 (1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 37; *Cost.* II, 138; 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 180; 1446 *Cost.* II, 238).

***ОУСАДИТИ** *див.* **ОСАДИТИ.**

ОУСЄ, ВСЄ *присл.* (10) **1.** (*скрізь, усюди*) все (9): а одъ Сиквы долыны, до Мыскова горба, а зъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар томоу селоу... да єст... на копаноу могилоу, от толѣ оусе лѣсом прости на дорогоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

2. (*постійно, завжди*) все (1): а мыто имъ брати подавномоу, а мають намъ тоє мыто платити всє широкими грошъми, на пе(р)вы(и) го(д) по(л)тори тисѦчи копъ... а на дроуги(и) го(д) також а на трети(и) годъ толькожъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ОУСЄБЪ, ОУСЄБИ *присл.* (2) (*молд.* деосеб, деосеби «окремо») осібно, окремо: тѦмже мы... дали єсмы єм(оу)... єдно село... ⟨щ⟩о даль ємоу воєвода оусєбъ о(т) ївана (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36).

***ОУСЄСЕРДЕЧНЫИ** *прикм.* (1) щиросердий, від усього серця: Влодиславу... кролю польскому... оусєсерд(є)ч(н)є покланѦниє о(т) петра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **оусєсерд(є)ч(н)є** (1388 *SL* 678).

!УСЖЫВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ОУСИЛНЄ** *присл.* (1) насильно: О си(л)стве которы(и) сѦ оучини(т) оусил(н)є (XV ст. *BC* 36).

Див. ще ***СИЛНО.**

ОУСИЛНО *присл.* (1) непосильно, не під силу: И боудет ли нам оусилно, боже того нє даи, тогды и сам пан наш наимилостївѣиши король єго милость и сам своимь животом подли нас имаєть стати, а никомоу нас и землю нашоу нє выдати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

***ОУСИЛОВАНЇЄ** *с.* (1) зґвалтування: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ оусилована и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи своє оусилованїє... тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *BC* 36—36 зв.).

• ФОРМИ: *знах. одн.* **оусилованїє** (XV ст. *BC* 36).

Див. ще ***ОУСИЛЬСТВО.**

Пор. ***ОУСИЛОВАТИ.**

***ОУСИЛОВАТИ** *дієсл. док.* (5) **1.** (кого) зґвалтувати (2): мы... оуставлѦємь ижь велїє соусѣдъ посполито нє може(т) поитї изъ одно(г)о села да (!) дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волею па(н)скою вывѦвши оу нєкоторы(х) члонка(х) колї па(н)у (!) своєму селѦниноу до(ч)коу ємоу оусїлоуєть алюбо жєноу алюбо колї ємоу имєньє сїлою бєре(т) (XV ст. *BC* 26—26 зв.);

у с и л о в а т и к в а л ъ т о м ь (кого) (1) зґвалтувати: коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонъкоу квалътомь... которыи боудеть такыи наидєны и повалаиы (!) по(л)скымь правомъ по(д)лоугъ вины имєють быти осоужены (XV ст. *BC* 25 зв.).

2. примусити, присилувати (2): мы Стєфан воєвод(а)... знаменито чиним... оужє (!)... прїидоша перєд нами... бсѦрин пан Юрїи Шєрбич а матєрє (!) єго... и никимь нєпоноужени ани оусиловани... дали... монастирю от Хомора... єдно мѣсто да осадѦг пасикоу (Сучава, 1467 *BD* I, 120); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша... прѦд нами... Ана, сестра Доброулова логофет(а), и по своєи доброи воли, никим нєпоноужєна ни оусилована, и дала своимъ племєникомъ... два села (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **усилоуєть, оусїлоуєть** (XV ст. *BC* 25 зв., 26 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боудѣ(т) оусилована** (XV ст. *BC* 36); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **оусилована** (1470 *BD* I, 155); *наз. мн.* **оусиловани** (1467 *BD* I, 120).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, *ПРИСИЛЄНЪ, ПРИСИЛОВАНЪ, *СЇЛОВАТИ.**

***ОУСИЛЬСТВО** *с.* (7) насильство, зґвалтування: О уси(л)стве паньскомь алюбо жєнь (XV ст. *BC* 7); пєрвыи члонъ о пожозе в҃. члонъ о оусїльство алюбо о разбои (XV ст. *BC* 17 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оусїльство** 2 (XV ст. *BC* 17 зв., 25 зв.); **о ! соуди(л)ство** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **о оусильстве, усїльстве, уси(л)стве** (XV ст. *BC* 7, 8 зв., 23 зв.).

Див. ще ***ОУСИЛОВАНЇЄ.**

***ОУСЇЛОВАТИ** *див.* ***ОУСИЛОВАТИ.**

***ОУСЇЛЬНЇКЪ** *ч.* (2) насильник, розбійник: Абы оусїльнїкомь смелость о(т)нѦта оуставлѦємь колї шлѦ(х)та (!) шлѦ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдєсѦ(т) гривєнъ за жьны (и) (!) члонокъ оутѦтыи три(д)ца(т) гривєнъ (XV ст. *BC* 24 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* о **усїльнїкоу** (XV ст. *BC* 8); *дав. мн.* **оусїльнїкомь** (XV ст., *BC* 24 зв.).

Див. ще ***СИЛЬНИКЪ.**

***ОУСЇЛЬСТВО** *див.* ***ОУСИЛЬСТВО.**

***ОУСКАЗАТИ** *див.* ***ВСКАЗАТИ.**

***ОУСКАТОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* ускат «сухий»): мы илїє воєвода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи слоуга и болѣринъ нашъ, вѣрныи па(н) иванъ оускатоу(л) слоужиль намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оускатоу(л)** (1439 *Cost.* II, 61).

ОУСКЛОНИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (кому) (*підкоритися*) схилитися (перед ким): И нє имаємь соби иныхь жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѧ, ани поддати сѧ, кромѣ пана нашего наимилсстивѣишего королѧ єго милости и короуны полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *інф.* **оусклонити сѧ** (1468 *BD* II, 301).

***УСЛАНЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): того ради и г(с)во ми, даємъ и потвръждаємъ сєла... на имѧ нѣгомирєщи И юрчєщи... И съ млино(м) на тєлици и висока пасика и чєрє усланїи радовци и баланъ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *знах.* **усланїи** (1443 *ДГСПМН*).

***ОУСЛИШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ОУСЛОУГА** *ж.* (1) ◇ о у с л о у г и о т д а в а т и (кому) (1) робити послуги, ставати в пригоді (кому): Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч) ... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дєй змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ Великіє Оуслоуги Своє И ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!)... При (в)сюи о(т)чинѣ И диди(з)нѣ Єго землѧнои И при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Оуслоуги** (1459 *P* 171).

***УСЛУГОВАТИСЯ** *дієсл. недок.* (1) (*виконувати певні феодальні обов'язки*) служити, бути на службі: А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо,— за его намъ службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **услуговался** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ОУСЛЪШИТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ОУСЛЫШАТИ** *дієсл. док.* (605) (що, о чім) (*довідатися про що*) почути (4): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашєго лихо или добро того(м) нє оутаити господарѧ нашєго вєликого королѧ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); Usłyszawsza (!) to wsi zapłakali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); про то же которыи приѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ бгоу хвалоу далъ и вєлми бы срадовалсѧ а нєприѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы напали ѧшко оскомины и острыи гвоз(д)ъ прошєлъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); А також мы, Стефан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на зємли... кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кролєм... имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(що) (*довідатися про зміст читаного ким*) почути (601): мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) ижє добраѧ рада наши(х) боѧръ ... и нашею доброю волєю... королєви польскому... и корунѣ польскои голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); мы кнѧ(з) фєдоръ любортови(ч) знаємо чинимъ симъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) ажє... король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... жѧловали мѧ и дали ми зємлю до своєи воли на имѧ сѣвєрскую (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито иссѣмъ листомъ нашимъ кто на нъ оузритъ или єго оуслышитъ чтоучи ожє тоты истинны слоуги наши по(п) андрєи и филипъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); мы Стефань воєвода... знамєнито чиним(ь) ис сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣм(ь) кто на нєм(ь) оузрит(ь) или єго чтоучи оуслышит(ь), ожє прїдоша прѣд(ь) нами... Яцюл(ь) Дол'ха и брат(ь) єго Влаикоул(ь)... и продали свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **оуслышю** (бл. 1386 *P* 30); *3 ос. одн.* **оуслышитъ, ⟨оу⟩слышитъ** 91 (1401 *RIR*; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *Cost.* I, 161; 1433 *Cost.* I, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1470 *BD* I, 155; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **оуслишитъ** 6 (1429 *Cost.* I, 242; 1438 *Cost.* II, 14; 1439 *Cost.* II, 714; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *Cost.* II, 814; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **оуслышытъ** 1 (1454 *P* 162); **! оуслышиты** 1 (1438 *AUB*); **! оуслишито** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **вслышитъ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **оуслышить, ⟨о⟩услышить, оус⟨лы⟩шить, оуслы(ш)ть, оуслыш⟨ить⟩, оуслышит(ь)** 89 (1393 *Cost.* I, 13; 1394 *P* 53; 1400 *DIR«A»* 433; 1407 *P* 72; 1411 *DIR«A»* 439; 1420 *ПГАГ*; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1473 *ШКН* 164; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **! оуслъшить** 3 (1401 *P* 65; 1409 *Cost.* I, 64; 1412 *DIR«A»* 440); **оуслишить, услишить** 5 (1438 *Cost.* II, 26; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 218; 1487 *BD* I, 295); **вслышить, в(сл)ышить, въслышить** 3 (1415 *P* 87; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **оуслышыть** 1 (1451 *ДГШХ*); **оуслышит, оуслыши(т), услыши(т), оусл⟨ыш⟩ит, оуслы⟨шит⟩, о(у)слыши(т), оу⟨слышит⟩, оусл⟨ы⟩шит** 291 (1388 *P* 40; 1396 *AS* I, 20; 1401 *P* 64; 1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 60; 1424 *Cost.* II, 593; 1440 *DBAc* 31; 1468 *BD* I, 125; 1483 *Cost. S.* 121; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **оуслишит, оуслиши(т), оусли⟨ши(т)⟩, оу⟨слиши(т)⟩, о(у)слиши(т)** 91 (1400 *Cost.* I, 26; 1428 *Cost.* I, 209; 1439 *Cost.* II, 51; 1444 *DIR«A»* 481; 1454 *Cost.* II, 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1480 *BD* I, 238; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *Cost. S.* 161; 1497 *BD* II, 123 і т. ін.); **оуслишыт, у(с)лишы(т)** 3 (1457 *BD* II, 257; 1460 *Cost. S.* 33; 1462 *BD* I, 64); **оуслышыт, оуслышы(т), usłyszyt** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176); **вслышит** 1 (1492 *AS* III, 23); **vsłisith, vszliszith** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! оуслы(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 461); **оуслы(шт)** 1 (1443 *Cost.* II, 179); **оуслиши** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **!оушлыши(т)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **! ослыши(т)** 1 (1493 *ПГВСП*); **! оувлыши(т)** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **! оуслыть** 1 (1388 *P* 39); **! оуслышитє** 1 (1418 *P* 89); *1 ос. мн.* **оуслышим** (1499 *BD* II, 423); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы оуслышалъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дієприсл. перед.* **! usłyszawsza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **СЛЫШАТИ.**

***USŁYSZATI** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

ОУСМОТРИТИ *див.* **ОСМОТРѢТИ.**

***ОУСОБНЫИ** *див.* ***ОСОБНЫИ.**

***ОУСОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Пєрвыи поручни(к)... матфѣи оусови(ч) сємєникъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оусови(ч)** (1392 *P* 47).

***УСОЯЧЬ** *ж.* (1) (*назва річки у Білорусії*) Усіяж: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куници... а къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять, и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Усоячи** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ОУСПЄНЇЄ, ОУСПЄНИЄ, ОУСПѢНЬЄ *с.* (41) (*цсл.* оусъпение) (*смерть*) засинання, засипання: а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь имєнємь калєниковъ црквъ стоѣ бци оуспѣньє причистоѣ (!) изъ блг(с)влѣнъємь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы до-

брїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ(с)тѣи богородици што є(ст) на бистрици где є(ст) старєцъ ки(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсе вышеписанноє, а аз господство ми оу том въстах... и оучинили єсмо въ задоушїє свѧтопочившых дѧтєи господства мы... и дали єсмо въси вышеписанныи села... та єсмо дали ...нашєм⟨оу⟩ свѧтомоу монастири що на Быстрици, идеже єст храм оуспєнїє прѣсвѧтыѧ владычици нашєи богородици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

о у с п є н ь є б о г о р о д и ц и (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) перша пречиста: а пса(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу тыи жо днь по оуспєньи стѣи бци авгоуста оу ки индикта оу в р(г)а (Олгушків, 1424 *ДГВВ*); пи(с) ву(л)пашь, оу со(ч)вѣ, в лѣто ѕцЗг м(с)ца ау(г) єї, на днъ оуспєнїє стѣи бци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* храм (црквъ, день) **оуспєниє, оуспєнїє** 25 (1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 531; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 8; 1459 *BD* I, 34; 1462 *Cost. D.* 10; 1467 *BD* I, 120; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **оуспѣньє** 1 (1378 *P* 26); *род. одн.* **оуспєнїа** 4 (1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1488 *ДГСПМ*); **оуспєнїи** 2 (1459 *DIR«A»* 514; 1488 *BD* I, 347); *дав. одн.* **оуспєнїю, оуспнїю** 6 (1411 *Mih. Alb.*; 1422 *DIR* fig. 35; 1440 *Mih.* 208; 1456 *ГПХМ*; 1475 *BD* I, 206); **оуспєнїоу** 2 (1415 *Cost.* I, 116; 1431 *Cost.* I, 325); *місц. одн.* **по оуспєньи** (1424 *ДГВВ*).

***ОУСПЄНЬЄ** *див.* **ОУСПЄНЇЄ.**

ОУСПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (18) **1.** (кого, що, кому, о чім, про що) згадувати (кого, що, про що) (6): а того нѧтства романъ нє имаєть оуспоминати, а ни жаловати, ни прєдоднымъ (sic.— *Прим. вид.*) чоловѣкомъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а про холопство никто да ємоу нєсмѣєтъ оуспоминати и да єго нєможе(т) оувести (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); Алє вас хочем держати и оу вєликои милости и ласцѣ... и чти... и нє имаємъ тоби оуспоминати о ми⟨мо⟩шєдших рѣчєх, до нашего живота (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

2. (що, кому що, о кім) пригадувати, нагадувати (кому що, про кого, про що) (7): мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а чєрезъ тыи свои послы вскѧзывалъ єси до насъ вспоминаючы намъ штожъ стародавна нашы прєдъковє... съ твоими прєдъки... мєли прыятєльство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); Дроугоє вспоминаєть г(с)дрь нашъ воєвода ваше(и) мл(с)ти о пе(р)выхъ г(с)дрехъ воєводъ волоскихъ и князє(и) литовъскихъ, яко были прє(д)ки деда нашого... яко они мєли мєжи собою бра(т)ство и прияте(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

3. (за що, о що на кого, о чім і без додатка) домагатися, допоминатися (чого) (5): а такожъ кто о(т) ни(х)... боуде(т) оуспоминати, то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шесть дєсѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); а тако(ж) ивашко... и єго... дѣт⟨и ихъ да⟩ нє имаю(т) оуспоминати за тоую половина села николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36); нє имаю(т) оуспоминати тоти прѣдречены панове о тыто (sic.— *Прим. вид.*) вышєписани села на пана шендрика, николи на вѣки (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *інф.* **оуспоминати** 9 (1400 *Cost.* II, 618; 1432 *Cost.* I, 343; 1435 *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 36; 1443 *Cost.* II, 131, 132; 1445 *Cost.* II, 236; 1447 *Cost.* II, 273; 1470 *BD* II, 309); **оуспомина(т)** 1 (1400 *Cost.* II, 618); *теп. 3 ос. одн.* **оуспоминаєть** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **вспоминаєть** 1 (1496 *ПСВВ* 192); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... оуспоминали** (1433 *P* 121); *дієприсл. одноч.* **оуспоминаючи** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **оуспоминаючы** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); **вспоминаючы, wspominaiuczy** 4 (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ** 1, ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 1, 2, **ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ** 1, **ОУПОМИНАТИ, ОУПОМѦНУТИ, ОУСПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

ОУСПОМИНАТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) (чим) виявляти претензії (на що), допоминатися (чого): право такь нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморени на вѣкы ажь нє имаєть ими оуспоминати сѧ (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *інф.* **оуспоминати сѧ** (1413 *P* 83).

Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

ОУСПОМѢНОУТИ, ОУСЪПОМѢНОУТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (кого) згадати, пом'янути (2): никто да нѣ воленъ продатї ѫ... нѫ да є(ст) свободна за тѣ(х) дшѫ, их же въспомѣнѫхо(м) пр(ѣ)ж(д)є (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и слюбоуємы нашею доброю волєю... никымъ неприсилени... оуспомѣноувшє наши прєдкы... слоужити и приѧѧти и доброую радоу радити... влодиславоу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

2. (що, о чім, на що, кому що і без додатка) нагадати, пригадати (що, про що) (5): и нє имаєм оуспомѣноути николи... о мимошєдшых рѣчєх и члѣнкохъ, алє хочоум тѣ миловати и оу вєликои чєсты (*в ориг.* чты.— *Прим. вид.*) и ласцѣ держати (Баков, 1457 *BD* II, 257); и ты собє вспомяни: коли єси своихъ пословъ до насъ прысылалъ... и они намъ отъ тебє говорыли: намъ взятъ миръ зъ... зятємъ твоимъ, бо ты съ нимъ миръ и доконъчаньє взялъ єси (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

3. (за що, на кого) домагатися (чого від кого), допомнятися (3): а па(к) ли имє(т) мистичи о(т) нємца тѣгати или оуспомѣноути за то(т) хот⟨ар⟩... то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто роубли срєбра (Ясси, 1455 *Cost.* II, 562).

ФОРМИ: *інф.* **оуспомѣноути, оусъпомѣноути** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1468 *BD* II, 306); *аор. 1 ос. мн.* **въспомѣнѫхо(м)** (1401 *ЗКЄ*); *майб. 2 ос. одн.* **вспомєнєшь** (1492—1493 *ПВФЧ*); *3 ос. одн.* **имє(т) оуспомѣноути** (1455 *Cost.* II, 526, 561, 562); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вспомяни** (1498 *BD* II, 409); *дієприсл. перед.* **оуспомѣноувшє** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ** 1, ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ, ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ, ОУПОМИНАТИ, ОУПОМѦНУТИ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМИНАТИ СѦ.**

ОУСПѢНЬЄ *див.* **ОУСПЄНЇЄ.**

! ОУСТА ⟨ОСТАНЄТ⟩ *див.* **ОСТАТИ.**

***USTAWA** *ж.* (2) (*стч.* ústava, *стп.* ústawa) постанова, настанова: Też podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *род. одн.* **ustawy** (1388 *ZPL* 107); *род. мн.* **ustaw** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ОУСТАВЛЄНЇЄ, *ОУСТАВНИЦЬТВО, ОУСТАВЬ.**

УСТАВИТЬ *дієсл. док.* (11) (що) **1.** установити, ухвалити (9): Teź, ustawilijesmo, izby... konej pospolitych w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); коли(ж) всї оуставленїя законъ и права чинѧ(т) всїмъ речємь то хочємь штобы таяя (!) права што єсмо уставїлї оу вєлїко(м) соимє у вїслїци прїиманы была (XV ст. *BC* 10); на которомь соимѣ тоты панове ... дроугы снємь посполиты оу тыждєнь по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє могли изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. (кого) (*призначити*) настановити (2): I teź żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi... sami... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю (!) на

тыхъ городѣхъ иного воево(д)... толико того которыи жь бы прысѧглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *інф.* уставить (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *перф. 1 ос. мн.* єсмо уставїлї 1 (XV ст. *BC* 10); ustawilijesmo 4 (1388 *ZPL* 103, 105, 107—108, 108); *3 ос. мн.* оуставили (1467 *BD* II, 297); *теп. пас. 3 ос. одн. с.* єст оуставлєно (1456 *Cost.* II, 790); *майб. 1 ос. одн.*! оставлю (1434 *P* 131); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* ustaweny (1388 *ZPL* 107, 108).

Див. ще *ОУСТАВЛѦТИ, *ОУСТАНОВИТИ [1].

ОУСТАВИЧНЄ, ОУСТАВИЧНѢ, ОУСТАВИЧНЇИ, ОУСТАВИЧНИИ *присл.* (7) (*стч.* ustavičně, *cmn.* ustawicznie) постійно: мы кнѧ(з)... чинимъ знамени(т)... иже... хотѧчи... кору(н) по(л)ской службу вѣр(н)ѣ и оуставичнѣ оуказати тому истому королєви володиславови... и корунѣ польскои слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); мы такоже... обицоуємъ и слюбоуємъ николи о(т)... кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити... али при тоумъ то... паноу владиславоу, кролѣ полскомоу... оуставичнє... остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 702); про тожъ мы... хоч(є)м оустави(ч)нє и мо(ц)нє при ни(х) зостати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ОУСТАВИЧНО, ОУСТАВНО.**

***ОУСТАВИЧНИИ** *див.* ***ОУСТАВИЧНЄ.**

ОУСТАВИЧНЇИ *див.* **ОУСТАВИЧНЄ.**

ОУСТАВИЧНО *присл.* (1) (*стч.* ustavičně, *cmn.* ustawicznie) постійно, завжди: Тиж от сего часоу... слюбоуєм... Казимироу... оусє доброє ховати панованѧ и чти их... а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... где бы вреченного Казимира кролѣ... непожиточне алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано; алибо их всѧх противности, которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ОУСТАВИЧНЄ, ОУСТАВНО.**

***ОУСТАВИЧНОСТЬ** *ж.* (2) (*стч.* ustavičnost, *cmn.* ustawiczność) (*у множині*) постійні, сталі зобов'язання, повинності (1): про тожъ мы... по(д) присѧгою которюжъ єсмы... оучинили, иже хочемъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти, по винноѣ вѣрности, и иншьѧ слюбы... пилнею смотрити, и стерєчи и вѣрнє, на каждыи ча(с), на вѣкы, держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

сталість, постійність (1): А дилѣ того мы, Стєфан, воєвода... и пан земли молдавскои, знакомито чинимъ... яко хотѧ... панов прєдкоув иаших воєвод молдавских... обычаєм и стопенюм наслидова‹ти›... абы яко тыи то передковє... кролюм полскым... вѣчноую вѣрность и оуставичность... записали и заобвєзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *знах. одн.* оуставичиость (1462 *BD* II, 284); *знах. мн.* оуставично(с)ти (1448 *Cost.* II, 738).

***ОУСТАВИЧНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* ustavičný, *cmn.* ustawiczny) постійний, сталий, безперервний: а ѦкосѦ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучиниковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); Але колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованю... наших предков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвезаноу... коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* оустави(ч)ны(м) (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн. ж.* оуставичнои 3 (1436 *Cost.* II, 697; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284); ! наставичнои 1 (1462 *Cost.* II, 284); *ор. одн. ж.* оуставичною 1 (1436 *Cost.* II, 697); оуставѣчныѧ 1 (1448 *Cost.* II, 734).

ОУСТАВИЧНѢ *див.* **ОУСТАВИЧНЄ.**

***ОУСТАВЇТЇ** *див.* **УСТАВИТЬ.**

***ОУСТАВЛЄНИЄ** *див.* **ОУСТАВЛЄНЇЄ.**

ОУСТАВЛЄНЇЄ *с.* (5) **1.** постанова, припис (3): а хто оу праве немецькомъ а поживаєть по(д)лоугъ оуставленїя сты(х) оцєвъ зако(н) єсть томоу право стратн(т) (XV ст. *BC* 25 зв.— 26);

о у с т а в л є н ї є ч и н и т и (1) виносити постанову, постановляти: иже снвє со оци соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потрєбїзна жебы оцєвою печа(т)ю печатотї (!) (XV ст. *BC* 11 зв.).

2. установлення (1): Раистръ кни(г) прьвы(х) правы(х) кролѧ казимєра о оуставлєни(и) прав (XV ст. *BC* 5 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* оустааленїє (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *род. одн.* оуставленїя (XV ст. *BC* 26); *знах. одн.* оуставлєнїє (XV ст. *BC* 11 зв.); *місц. одн.* о оуставлени(и) (XV ст. *BC* 5 зв.); *знах. мн.* оуставлєнїя (XV ст. *BC* 10).

Див. ще *USTAWA, *ОУСТАВНИЦЬТВО, ОУСТАВЬ.

Пор. **УСТАВИТЬ.**

***ОУСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (67) (що кому і без додатка) установлювати, ухвалювати: Старосты алюбо воєводы имають собє сво(ю) волю и оуставлѦю(т) собѣ по(д)лоугъ своєє воли мєсца соудоу (XV ст. *BC* 13 зв.); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто комоу забьєть жєрєбѦ три грївны маєть плэтить (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *1 ос. мн.* оуставлѧємъ, уставлѧємъ, оуставлѧє(м)ъ, оуставлѧємь, уставлѧємь 56 (XV ст. *BC* 10 зв., 11 зв., 12, 12 зв., 13, 13 зв., 14 зв., 22, 36 зв.; *СЯ* 43 зв. і т. ін.); оуставлѧємы 4 (XV ст. *BC* 10, 23 зв., 26, 34); оуставлѧє(м) 3 (XV ст. *BC* 28 зв.; *СЯ* 40, 43); оуставлѧи(м) 1 (XV ст. *СЯ* 43); ! оустаємь 1 (XV ст. *BC* 13); ! оуста 1 (XV ст. *BC* 34); *3 ос. мн.* оуставлѧю(т) (XV ст. *BC* 13 зв.).

Див. ще **УСТАВИТЬ,** ***ОУСТАНОВИТИ** [1].

***ОУСТАВНИКЪ** *ч.* (2) (*відповідальний за дотримання монастирського уставу*) уставник: а при то(м) бы(л) оць нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи оуставии(к) іона философь ключникь двдъ келарь гераси(м) (Київ, 1446 *P* 154); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Вася(н) коуєѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтеи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* оуставни(к) (1446 *P* 154; 1498 *ЧІАФ*).

***ОУСТАВНИЦЬТВО** *с.* (1) постанова, припис: мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже єсмы доконали... съ мѣстьчаны илвовского мѣста... и учинили єсмы уставницьтво о мытахъ, у нашеи земли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630).

ФОРМИ: *знах. одн.* оуставницьтво (1408 *Cost.* II, 630).

Див. ще ***USTAWA, ОУСТАВЛЄНЇЄ, ОУСТАВЬ.**

ОУСТАВНО *присл.* (1) (*стч.* ústavně, *cmn.* ustawno, ustawnie) постійно, завжди: и имаємь ємоу на то оуставно радїти... абы тым обычаємь был и держал сѧ яко и передковє єго стары воєводы молдавскїи (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ОУСТАВИЧНЄ, ОУСТАВИЧНО.**

***ОУСТАВНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* ústavný, *cmn.* ustawny) постійний: Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужебиїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *BC* 15 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* оуставнаго (XV ст. *BC* 15 зв.).

ОУСТАВЬ *ч.* (2) **1.** здавна устаиовлене і узвичаєне правило (1): а мы имаємь оудилати подлоуг приказания пана нашего... подлоуг старыхь оучинковь, якож єст был из века оуставь пєрєдков наших... и землі молдавскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

2. (*зведення правил відправлення церковних обрядів*) устав (1): застали єсмо оу стго спса на красно(м) д иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє ап(с)лъ... осмогла(с)ни(к) ве(с) оуста(в) кири(л) книга златоустъ парємья минѣи в м(с)ци є (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуставь** (1468 *BD* II, 301); *знах. одн.* **оуста(в)** (1429 *P* 114).

Див. ще ***USTAWA, ОУСТАВЛЕНІЄ, *ОУСТАВНИЦЬТВО.**

***ОУСТАНОВИТИ** [1] *дієсл. док.* (6) (що) визначити, установити: а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу биломгородѣ (!), а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пигАза (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); Жаловали намъ мѣщане Луцкіе, штожъ они много мытъ установили посли дяди нашего, великого князя Витольта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а оу Черновци мыто от воза, яко єст оустановлено, а рибоу нє брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **установили** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *теп. пас. 3 ос. одн. с.* **єст оустановлено** (1460 *BD* II, 275); *перф. пас. 3 ос. одн. с.* **было оустановлено** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **установены** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **УСТАВИТЬ, *ОУСТАВЛАТИ.**

! ОУСТАНОВИТИ [2] *див.* ***ОСТАНОВИТИ.**

ОУСТАТИ *дієсл. док.* (122) **1.** *(виступити на засіданні княжої ради)* встати, підвестися (116): а у то(м)лє па(к) оуста(л) рома(н) темєшеску(л)... и прода(л) половина села от кєцелещъ... слузѣ нашем(у) паноу жоуржа галбенov (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); и мы оуставши та єсми заплатили оу их роуки оусє исполна готовими пинѣзїи (Сучава, 1470 *BD* I, 150); и еще оустали мърника... и братаничи еи... та дали (*в ориг.* продали.— *Прим. вид.*) мърини... за тоє село... єщє ҹ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); и оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ... прАд нами и прАд нашими боярє (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. розташуватися, стати (1): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... краем нив церковных Хренницких у Смыжаль, которая встала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

3. (противу кого, на кого, на що) виступити (проти кого, проти чого) (5): А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины (Львів, 1368 *P* 16); нашь племєньни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучинилсА намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); варє коли бы оусталъ псАна ста(н) илї братиа є(г)... на пана михаила логофє(та)... за тота села... то(т) заплати(т) вышеписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362).

ФОРМИ: *інф.* **оустати** 1 (1402 *Cost.* II, 623); **оуста(т)** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *аор. 1 ос. одн.* **оустах, оуста(х)** 9 (1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* I, 248; 1491 *Cost. S.* 156; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 144, 147, 154): **въстах** 1 (1499 *BD* II, 154); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оусталъ, оусталь, оустал, оуста(л)** (1460 *Cost. S.* 33; 1463 *BD* I, 74; 1467 *Cost. S.* 69; 1473 *ШКН* 165; 1480 *BD* I, 239; 1491 *BD* I, 447, 459; 1493 *BD* II, 3, 18); *3 ос. одн. ж.* **оустала** 3 (1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 244); **въстала** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *3 ос. мн.* **оустали, оуста(ли)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1488 *BD* I, 347; 1492 *Cost. S.* 161); *майб. 3 ос. одн.* **оустанєть** (1368 *P* 16); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы оусталъ** (1448 *Cost.* II, 362); *дієприсл. перед.* **оуставшє** 69 (1473 *BD* I, 190; 1482 *BD* I, 265; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 308; 1488 *BD* I, 355: 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 394; 1491 *BD* I, 449; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оуставши** 21 (1462 *BD* I, 52; 1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 206; 1478 *BD* I, 219; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 325; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *BD* II, 111; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.).

Див. ще **СТАТИ** [2].

***ОУСТАТИ СА** *див.* ***ОСТАТИ СА.**

ОУСТАВШЄ СА ⟨ОУСТАВШЄ⟩ (1): И оуставшє сА (*помилкове зам.* оуставшє.— *Прим. вид.*) наш⟨и⟩ вѣрни болѣрє пан Доумѣ ключникъ (*в ориг.* ключ. з ч, *надписаним поруч.— Прим. вид.*) и брат его Пѣтроу Брєудоур та заплатили оуси тоти выш(є)писанїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

Див. **ОУСТАТИ** 1.

***ОУСТЄ** *див.* **ОУСТИЄ.**

***УСТЕГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) стримувати: А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы... устегалъ** (1487 *РИБ* 226—227).

Див. ще **UTIAHATI SIA.**

ОУСТЄКЛИ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а панове наши по имєню... пань хри(н)ко леви(ч) па(н) да(н)чоv(л) кнѣжни(ч) па(н) нА(г) кы(м)гА(н) па(н) ива(ш)ко оустєкли па(н) драгосла(в)... и ины оус⟨ы⟩ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***ОУСТЄЧЬ** *присл.* (1) (*стп.* wstecz) назад: Коли на котори(и) соу(д) о(т)пены (!) бѫдоуть имаєть оутєчь (!) до соу(д)и а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на

дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сА рєспамєта(л) (XV ст. *BC* 33 зв.).

ОУСТИЄ, ОУСТЇЄ *с.* (168) **1.** *(місце впадіння річки, потоку в іншу річку, озеро, море; нижня частина течії річки, потоку)* устя, гирло (160): а тои Арлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); тѣмъ мы... дали єсмы єму оу нашеи земли оу молдавскои красныи потокъ што на Кобылы о(т) оустья до вєрхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); о(т) оустьА теплицѣ грибоги(ч) попере(к) рѣки свѣчѣ и поперє(к) полА къ чорномоу лѣсоу к потокоу к лоужешевѣ гдє оупадоуеть в ню оустьємь пото(к) волоуєвь (Зудечів, 1413 *P* 83); мы илїа воевода... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми нашємоу манастыри... о(т) нємца єдно село на оусти кракова на имА сєвковци... и єдною пасєкоу на оусти татаркы и млинъ на оусти жежїи (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); ино панъ михаилъ ло(г)фєтъ добы(л) ... тота прє(д)рєчєнаа села... на оустиє стоуденца (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А пак оу озєро оу Брълад, що на оустїє Жєроула, да имаєт съ паном Тоадєром писарєм нашим оба чътврътоую част (Сучава, 1495 *BD* II, 89); ино мы... так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прАдрєчєноє сел⟩ищє... до оусти лопатнои гдє оуп⟨адаєтъ⟩ оу бєзин (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. кінцева частина, край (8): а ⟨хотары оунгоурѣномъ⟩... прости оу дѣлѣ на оусти долиноу та дѣл⟨омъ⟩ гори долина що исходить о(т) лиса (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти перекопа (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А хотар томоу... селоу... до оустїє зъподїи оулмилор на копаноую могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (до) **оустиє, оустїє, оуст⟨їє⟩** (1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 280; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1459 *Cost. S.* 22; 1487 *BD* I, 516; 1490 *BD* I, 420; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 59, 63 і т. ін.); *род. одн.* **оустїя, оустиꙗ, оустїꙗ** 5 (1403 *RS* 338; 1448 *Cost.* II, 323; 1488 *ДГСВМЩ*; 1500 *SD* 7); **оустиа, оустїа, оустї⟨а⟩** 9 (1400 *Cost.* I, 37; 1420 *Cost.* I, 135; 1424—1425 *DBAc* 19; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469; 1466 *BD* I, 105, 106; 1473 *BD* I, 183, 184); **оустьꙗ, оустьи** 3 (1403 *RS* 338; 1404 *P* 68; 1413 *P* 83); **оустїи** 1 (1490 *BD* I, 394); **оусти** 13 (1409 *Cost.* I, 69; 1427 *DIR«A»* 450; 1428 *Cost.* I, 224; 1431 *Cost.* I, 317; 1453 *Cost.* II, 445; 1466 *BD* I, 113; 1499 *BD* II, 163; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* **оустью** 1 (1413 *P* 83); *дав. одн. зам. род.* о(т) **оустїю,** до **оустїю** 2 (1446 *Cost.* II, 263; *ПГСПМР*); *знах. одн.* **оустиє, оустїє** 12 (1403 *RS* 339; 1420 *Cost.* I, 135; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *Mih. Doc.*

122; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 472, 473); **оустьє** 2 (1424 *P* 99); **оусти** 2 (1409 *Cost*. I, 65; 1427 *DIR«A»* 450); **оустъ, оусть** 3 (1468 *BD* I, 125, 126; 1493 *BD* II, 6); *ор. одн.* **оустьемь** (1413 *P* 83); *місц. одн.* **на оусти, на оу⟨с⟩ти, въ оусти** 24 (1407 *DIR«A»* 434; 1427 *DIR«A»* 450; 1434 *Cost*. I, 386; 1436 *Cost*. I, 488; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost*. II, 60; 1452 *Cost*.II, 426; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *BD* I, 63; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **на оустиє, на оустїе, ⟨на оу⟩стіє, !оуєтїе** 62 (1400 *Cost*. I, 37; 1435 *Cost*. II, 677; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost*.II, 179; 1447 *Cost*. II, 273; 1448 *Cost*. II, 324; 1453 *Cost*. II, 458; 1479 *BAM* 61; 1490 *DC* 147; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **на оустїи, на оус⟨тїи⟩** 5 (1414 *DIR«A»* 441; 1448 *Cost*. II, 323; 1481 *BD* I, 258; 1490 *BD* I, 434); **на оустьи** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **на оустє** 1 (1437 *Mih*. 203); **на оустиꙗ, въ оустїя** 3 (1479 *BD* I, 221; 1493 *BD* II, 6).

УСТНѢ, УСТНЕ *присл.* (3) усно: А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); И мы, то устне въ того Єська Рабеевича слышавъши и тотъ записъ его выслухавши, и на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ОУСТУПАТИ *див.* **ВСТУПАТИ.**

ОУСТУПАТИ СꙖ *див.* **ВСТУПАТИ СꙖ.**

ОУСТОУПИТИ *дієсл. док.* (3) (у що) вступити, увійти: какъ бы были мистровы послоєє оу князьство великоє въехали ижбы єсте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с иами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **оустоупити** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ОУСТОУПОВАТ.**

УСТУПИТИ СЯ *див.* **ВСТУПИТИ СꙖ.**

ОУСТОУПОВАТ *дієсл. недок.* (1) (у що) вступати, входити: И мы... казали єсмо светком присꙖгноути, они обвели... по дорогоу, где была пани МихайловꙖ гоумно селит почела, мы его знєти казали, в проробьки нє оустоуповат и присꙖгноут казали и отправили єсмо пани Василевоую... абы за рєкоу Зельвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* **оустоуповат** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВСТУПАТИ, ВСТУПАТИ СꙖ, ОУСТОУПИТИ.**

УСТУПОВАТИ СЯ *див.* **ВСТУПОВАТИ СꙖ.**

***ОУСТЬЄ**[1] *див.* **ОУСТИЄ.**

УСТЬЕ[2] *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: и мы... дали есмо и записали за его вѣрноую службу села на имя... в Кремянецкомъ повѣте: Борщовка, Рыдомлъ, Устье, Белка, Ожеговцы (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Устье** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

***ОУСТЬ-КАМЄНИЦА** *ж.* (1) *(назва нижньої течії річки Камениці, лівої притоки Случі)*: и мы даем и дали єсмо тому предреченому Каленику... селищє на Оусть-Каменицы, на Случи (Кнів, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Оусть-Каменицы** (1437 *AS* I, 34).

! ОУСУДИТИ *див.* ***ОСОУДИТИ.**

***ОУСХИЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (ку кому) *(підкоритися кому)* схилитися (перед ким): А сет *(в ориг.* се(т).— *Прим. вид.)* мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузꙖвлꙖмы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми, абыхомь... мы их милости верни и подьдани были... яко... прєдкове наши... были оусхилени и покорни коу... королемь и Короунѣ полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *перф. пас. 3 ос. мн.* **были оусхилеии** (1468 *BD* II, 301).

***ОУСХОТѢТИ** *див.* ***ВЪСХОТѢТИ.**

***ОУСЪМНѢНИЄ** *с.* (2) сумнів, вагання: Але яко оузрꙖт сес нашь лист, так тым часом щобы до иас съ оусим пришли, без оусего страхоу и без оусего оусъмнѣниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к нам без никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вес гнѣв єсми тобѣ отпоустили, от всѣсего нашего сердца (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *род. одн.* **оусымнѣниа, оусъмнѣниа** (1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 309).

ОУСЪПОМѢНОУТИ *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ОУСЫМНѢНИЄ** *див.* ***ОУСЪМНѢНИЄ.**

УСЫПАТЫ *дієсл. док.* (8) (що, чого) насипати: А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцов усыпаты есмо велили у тоей річки Ольшанки (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *інф.* **усыпаты** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *перф. 1 ос. мн.* **есмо... усыпалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **усыпалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *предик.* **усыпано** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще ***ИСЫПАТИ, СЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ.**

***ОУСѢКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ОУСѢКНОВѢНЬЄ** *с.* (1) ◇ **оусѣкновѣньє главы святого ивана** (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* усікновення голови Івана Хрестителя: а то сꙖ доконало оу коломыи оу недѣлю по оусѣкновѣньи главы стго ива(н) по(д) лѣты розтва х(с)ва ≠ а лѣ(т) и у и к чєтвєрто(г) лѣта (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по оусѣкновѣньи** (1424 *P* 102).

***ОУСꙖКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

ОУТАИТИ *дієсл. док.* (1) (що) утаїти, приховати (що від кого): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарꙖ нашего лихо или добро того(м) нє оутаити господарꙖ нашего велико(г) королꙖ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

ФОРМИ: *інф.* **оутаити** (бл. 1386 *P* 30).

***ОУТВЄРДИТИ** *дієсл. док.* (324) (що, кому) **1.** *(підтвердити, закріпити)* утвердити (282): а по нашемъ животѣ котор⟨ыи⟩ имет⟨ь...⟩ ... ⟨или будъ кто що бы имъ нєпор⟩ушилъ наше даанїꙖ але бы имъ оутврѣдилъ и оукрѣпилъ за нуже єсмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1409 *Cost*. I, 65); а по нашемъ животѣ кого богъ изберетъ господаремъ быти оу нашеи земли... тотъ бы непороушил сꙖтопочившаго нашего родителѣ данїꙖ и нашего данїꙖ, али щобы оутврѣдил и оукрѣпилъ, заноуже ми єсми оутврѣдили и оукрѣпили данїꙖ сꙖтопочившаго родителѣ нашего (Сучава, 1439 *Cost*. II, 47); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли,... тот бы не пороушиль нашего даанїа, али бы оутврѣдиль и оукрѣпиль, заноуже єсми им дали измѣноу за их же правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. *(зміцнити, підсилити)* утвердити (38): мы Стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... оже... оучинили єсми въ задшие... родителе(и) наши(х)... оумыслихмо... да оутвърдимо на(ш) монастиръ єже є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє стопочивши(х) пре(д)ко(в)... наши(х)... и за здравїє и сп(с)єнїє дѣтеи наши(х), яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.)* о(т) немца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(заснувати, закласти)* спорудити (1): и поставили єсми обро(к) нашеи бо(л)ници о(т) нашего стаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми... тотоу бо(л)ницю сами смо оутврѣдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

4. (чим) *(засвідчити правдивість, істинність чого)* ствердити, закріпити (1): колижь межи рожаемь людьскимь ничого не єсть пилнишее, нижьли памяти потребизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь, и свѣдоцтвомь оутвержено людьскимь, про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо оурꙖдомь того листа... како... кролеви полскому... землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost*. II, 706);

грамота оутвєръжоная (1), оутвєръжоная грамота (1) *див.* **ГРАМОТА.**

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **оутвръдихом** (1491 *BD* I, 463); *перф. 1 ос. мн.* **єсми оутвръдили** 1 (1439 *Cost.* II, 47); **єсми... оутвръдили** 1 (1479 *BD* I, 229); **смо оутвръдили** 1 (1471 *DIR«A»* 527); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы (штобы, щоби) оутвръдилъ, оутвръди(лъ), (оу)твръдилъ, оут⟨връ⟩дилъ, оутврьдилъ, оутврьди(л), оутвєрди(л), ⟨оутвръ⟩ди(л), оутвєрдилъ, ⟨оут⟩вєрдилъ, оутвръди(л)** 145 (1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1426 *ВАМ* 22; 1431 *Cost.* I, 318; 1435 *МЭФ*; 1439 *Cost.* II, 62; 1446 *Cost.* II, 238; 1464 *Cost. S.* 60; 1483 *BD* I, 270; 1491 *BD* I, 457 і т. ін.); **що бы... утвердило** 1 (1455 *Cost.* II, 544); **бы (би) оутвръдилъ, оутвєрди(л), оутвръдил, оутвєрдилъ** 99 (1409 *Cost.* I, 65; 1436 *Cost.* I, 482; 1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 494; 1473 *BD* I, 184; 1484 *BD* I, 283; 1489 *Cost. S.* 134; 1493 *Cost. D.* 46; 1495 *BD* II, 45; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **абы оутвръдилъ, оутвєрдил, оутвръдилъ** 10 (1453 *Cost.* II, 468; 1464 *BD* I, 86; 1468 *BD* I, 126; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1479 *BD* I, 222; 1480 *BD* I, 245; 1488 *BD* I, 318; 1493 *BD* II, 4; 1500 *Cost. S.* 234); **абы... оутвырди(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 473); **да бы оутвєрдилъ** 2 (1436 *Cost.* I, 468, 488); **да... оутвєрдилъ** 1 (1429 *Cost.* I, 243); **оутвръди ⟨...⟩** 1 (1493 *ПГВСП*); *3 ос. мн.* **що бы оутврдили, оутвєрдили, оутвръдили, оутвръди(л)и** 4 (1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 202, 228; 1443 *Cost.* II, 149); **бы... оутвєрдили, оутвръдили** 2 (1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1490 *BD* I, 401); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оутвръди(т), оутвръдит, оутвєрди⟨т⟩, оутвєрдит** (1443 *Cost.* II, 129; *ПГСММ*; 1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1487 *BD* I, 311, 313); *1 ос. мн.* **да оутвръдимо** 1 (1443 *ПГСММ*); **да оутвръдимъ, оутвръдїм, оутвєрдимъ, оутвєрдимь, оутвърди(м), оутвръдимь, оутвръдим** 42 (1443 *ДГСПМН*; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *DIR«A»* 503; 1457 *BD* I, 4; 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1479 *DC* 140; 1489 *BD* I, 377; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *предик. пас. дієприкм.* **оутвєржено** (1436 *Cost.* II, 706); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **оутвєръжоную** (1499 *BD* II, 448); *місц. одн. ж.* **по оутвєръжоной** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ [1], *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

UTWERDITI SIA *див.* **ОУТВЄРЪДИТИ СЄ.**

***ОУТВЄРЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◊ любовъ оутвєржати (1) *див.* ***ЛЮБОВЪ;** прыятєльство ⟨оутвєржати⟩ (1) *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оутве(р)жаєть** (1493 *ПОСВВ* 152).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ [1], *ОУТВЄРДИТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ОУТВЕРЖЕНЕ** *див.* ***ОУТВЄРЖЄНЇЄ.**

***ОУТВЄРЖЄНЇЄ** *с.* (14) підтвердження, закріплення: а на болше оутвръжєнїє вєлели єсми слоузи нашєм(оу) яцкови привєсити печать (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а по нашомъ животѣ которыи иметъ господарь оу зємли молдавскои... то они да нє порушатъ наше данїє и наше утвєржєнїє што єсми дали стои еп(с)кпии (Сучава, 1403 *ДГАА*); а коли которыи о(т)имє(т) наше данїє и наше оутвєржєнїє и оброкъ тыи то таковыи штобы былъ проклꙗтъ о(т) га ба и о(т) прч(с)тую его мтрь (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а про оутвєржѣньє сего моего листа и печат єсми свою приложила к сємоу моєму листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240).

ФОРМИ: *род. одн.* **оутвєржєнїя, оутвєр⟨жєнїꙗ⟩, оутвєржєнїꙗ, оутвєржєнїа** 7 (1403 *RS* 339; 1411 *Cost.* I, 85, 95; 1418 *Cost.* I, 61; *Mih. Alb.*; 1429 *Cost.* I, 280; 1442 *DIR«A»* 440); ⟨оут⟩**връжѣнїꙗ** 1 (1429 *Cost.* I, 259); **оутвєржєньꙗ** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *знах. одн.* **оутвєржєнїє, оутвръжєнїє** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1403 *ДГАА*; 1411 *Mih. Alb*); **оутвєржѣньє** 1 (1487 *AS* I, 239—240); **оутвєржєнє** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще **ПОТВЄРЖДЄНЇЄ, ПОТВЕРЖЕНЬЕ, ПООУТВЄРЖДЄНЇЄ, *ОУТВРЪЖДЄНЇЄ.**

Пор. ***ОУТВЄРДИТИ, *ОУТВЄРЖАТИ.**

***ОУТВЄРЖЄНЬЄ** *див.* ***ОУТВЄРЖЄНЇЄ.**

***ОУТВЄРЖДЄНЇЄ** *див.* ***ОУТВРЪЖДЄНЇЄ.**

***ОУТВЄРЖДЄНЬЄ** *див.* ***ОУТВРЪЖДЄНЇЄ.**

***ОУТВЄРЖѢНЬЄ** *див.* ***ОУТВЄРЖЄНЇЄ.**

ОУТВЄРЪДИТИ СЄ, UTWERDITI SIA *дієсл. док.* (9) (з ким, к кому) укласти договір, установити дружні взаємини (з ким): Про то господаръ нашъ вєликий князь Алєксанъдро всказалъ и твоєй милости абы єси зъ єго милост⟨ью⟩ оутвєръдилъ ся... и мєлъ бы єси зъ єго милостью прыязнь вєчную и любовъ... а коли къ єго милости такоє дєло вчинишъ, зъ єго милостью оутвєръдишъ ся... а прыятєлство и любовъ зъ єго милостью боудєшъ мєти, тогды... и єго милость господаръ нашъ... такимъ жє обычаємъ хочєть къ тобе оутвєръдитисє, и записъ вдєлати...и прыязнь мєти с тобою, яко съ прыятєлемъ своимъ (Троки, 1494 *BD* II, 387); А вы бы тежъ присꙗгоу свою пєрє(д) єго мл(с)тью вдєлали а(ж)бы г(с)дрь вашъ записъ сво(и) да(л) посломъ єго мл(с)ти... и пєрє(д) єго мл(с)тью послы рачи(л) бы сꙗ оутвє(р)ди(ти) къ єго мл(с)ти присꙗгою своєю (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62).

ФОРМИ: *інф.* **сꙗ оутвє(р)ди(ти)** (1496 *ОПСВВ* 62); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... ся оутвєръдили** (1496 *BD* II, 407); *майб. 2 ос. одн.* **оутвєръдишъ ся** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **choczet... utwerditi sia** 1 (1494 *BD* II, 389); **хочєть... оутвєръдитисє** 1 (1494 *BD* II, 387); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **абы єси... оутвєръдилъ ся, aby iesi... utwierdil sia** (1494 *BD* II, 387, 388); *1 ос. мн.* **оутвєрдили быхмо ся** 1 (1494 *BD* II, 387); **utwierdili sia bychmo** 1 (1494 *BD* II, 388).

***ОУТВЄРЪДИТИ СЯ** *див.* **ОУТВЄРЪДИТИ СЄ.**

***ОУТВИНЪ** *прикм.* (2) ◊ оутвинъ гаи (2) (*назва місцевості у Київській землі*): а тая зємлꙗ пошла харько(в)ская... о(т) тоє роуды к оутвиноу гаю о(т) оутвина гая к вєликой роудє (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **оутвина** (бл. 1458 *P* 168); *дав. одн. ч.* **оутвиноу** (бл. 1458 *P* 168).

***ОУТВРЪДИТИ** *див.* ***ОУТВЄРДИТИ.**

***ОУТВРЪДЇТИ** *див.* ***ОУТВЄРДИТИ.**

***ОУТВРЪЖДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) підтверджувати, закріплювати (що за ким): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє оутвръждаєм и оукрѣплꙗєм и даєм и дали єсми свꙗтомоу нашємоу монастироу от Хомора... правїи и питомїи сєла того свꙗтого монас⟨ти⟩рꙗ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оутвръждаєм** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ [1], *ОУТВЄРДИТИ** 1, ***ОУТВЄРЖАТИ.**

***ОУТВРЪЖДЄНЇЄ** *с.* (28) підтвердження, закріплення: ⟨а на болшєє⟩ оутвръждєнїє вєлєли єсмы слоузи нашємоу яцкови привєсити нашоу печать (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А по нашєм животꙗ, кто боудєт господарь нашєи зємли... ⟨тот⟩ аби нє пороушил нашєго даанїа и оутвръждєнїа нашємоу монастироу, али аби ємоу оутвръдил и оукрѣпил (Сучава, 1475 *BD* I, 204); А на болшєє крѣпост и оутвръждєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу паноу Тъоутоулоу логофєтоу писати и нашоу печать привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1484 *BD* I, 283); а на бо(л)шоую крѣпо(ст) ⟨...⟩ (пошкодж.— *Прим. ред.*) ж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу вєлѣли єсмы... паноу тъоутоулоу логофєтоу

писати и нашоу печа(т) привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1495 *SCIM* pl. II).

ФОРМИ: *род. одн.* **оутвръждеиїя, оутверж(д)енїѧ, оутвръ⟨жденїя⟩, оутвръжденїѧ, оутвержденїѧ, оутвръжденїа, оутврьжденїа** 9 (1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 202, 207; 1429 *Cost.* I, 243; 1446 *Cost.* II, 248; 1475 *BD* I, 204; 1479 *BAM* 62; *BD* I, 229); **оутвержденья** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *знах. одн.* **оутвръжденїє, оутвръж(д)енїє, ⟨...⟩ ж(д)енїє** (1400 *Cost.* I, 37; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 281; 1434 *Cost.* I, 395; 1436 *BAM* 34; 1437 *Mih.* 203; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 156; 1479 *Cost. S.* 99; 1484 *BD* I, 283; 1495 *SCIM* pl. II і т. ін.).

Див. ще **ПОТВЕРЖДЕНЇЄ, ПОТВЕРЖЕНЬЕ, ПООУТВЕРЖДЕНЇЄ, *ОУТВЕРЖЕНЇЄ.**

Пор. ***ОУТВЕРДИТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ОУТВРЪЖЕНЇЄ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНЇЄ.**

***ОУТВРЪЖѢНЇЄ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНЇЄ.**

***ОУТВРЬДИТИ** *див.* ***ОУТВЕРДИТИ.**

***ОУТВРЬЖДЕНЇЄ** *див.* ***ОУТВРЪЖДЕНЇЄ.**

***ОУТВЫРДИТИ** *див.* ***ОУТВЕРДИТИ.**

ОУТЄГАТЬ *дієсл. док.* (1) (*стч.* utahat, *стп.* uciązyć) (кого) утиснути, пригнобити: тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) стар'шїи алюбо и(х) намеснїкъ хотѧчи кого оутегать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє ани вины разъмовитоє (!) позовы на нє(г) чинѧ(т) а хотѧчи из ни(х) иешто выдрать (XV ст. *BC* 15 зв.— 16).

ФОРМИ: *інф.* **оутегать** (XV ст. *BC* 15 зв.).

УТЕНСКІЙ, УТЕНЪСКІЙ *прикм.* (5) (*пор.* Утена *у Віленському воєводстві):* Нашимъ намѣстникамъ ковенскому вилкомирскому оутенскому оникшьтенскому... и бояромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его подскарбему нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору (Краків, 1489 *РИБ* 431); Прав(илъ) мар(шалокъ) двор(ный) нам(ѣстникъ) Мер(ецкій) и Ут(енскій), кн(язь) Михаилъ Львовичъ (Глинскій) (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Утенъскій, Ут(енскій)** 2 (1489 *РИБ* 432; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **утен(к)** 1 (1498 *ГВКОО*); *дав. одн. ч.* **оутенскому, Утенъскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*; 1489 *РИБ* 431).

***ОУТЄЧИ** *дієсл. док.* (4) (од кого, до кого, на що і без додатка) утекти (від кого, до кого, до чого і без додатка): а кторы бы на(ш) нєприїѧтє(л) оутеклъ на и(х) сторону или злодіи, то(г) имає(т) вѣсити, або иа(м) иаза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) наше(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кметь оутечеть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н)сѧ нє хоче(т) верноуть засѧ тогды мы сказоуємь же тотъ кмєть име(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г҃ гривны (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оутеклъ** (1457 *Cost.* II, 810); *майб. 3 ос. одн.* **утече** 1 (XV ст. *BC* 9); **оутечеть** 1 (XV ст. *BC* 39); *3 ос. мн.* **оутекоуть** (XV ст. *BC* 25 зв.).

! ОУТЄЧЬ ⟨ОУСТЄЧЬ⟩ *див.* ***ОУСТЄЧЬ.**

УТЕШКОВЪ *ч.* (1) (*назва волості у Київській землі):* Петрушку Скипоревичу волость Утешковъ на сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Утешковъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***УТИСКЪ** *див.* **ВТИСКЪ.**

***ОУТИСНЄНЇЄ** *с.* (2) утиск, гноблення (1): Иже из обычаєвъ позовова (!) частоє оутїснїє (!) и оудроученїє чере(с) наши(х) соудеи нашимъ зе(м)лѧномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить (XV ст. *BC* 13 зв.— 14);

о у т и с н є н ї є и м а т и (1) терпіти утиск, гноблення: Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои а ис наши(м) митрополито(м)... радили єсмы и много подоумали ме(ж) собою о оутисненїє (!) и погибєли земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(и) имає(м) а наибоу(л)ше о(т) турко(в) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! оутїснїє** (XV ст. *BC* 13 зв.); *місц. одн.* **о ! оутисненїє** (1456 *ЭСФ*).

Пор. ***ОУТЇСКАТИ, *ОУТЇСНИТИ.**

***ОУТИСНѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) звужуватися (*про річку):* а хота(р) млина(м) о(т) тѣснины где оутиснѣет сѦ мо(л)дова ни(ж) млина (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оутиснѣет сѧ** (1458 *DIR«A»* 512).

***ОУТИЧЄ** *с., зб.* (1) качки: Сє я кнѧзь михаило придаю с(с)томоу (!) сп⟨с⟩у и своєго дворьца... десѧтиноу... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ и о(т)т (!) оутича и о(т) всего приплодъка десѧтоє (Дворець, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *род. одн.* **оутича** (2-а пол. XV ст. *CO*).

***ОУТЇСКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) утискати, гнобити: Пла(ч)лївыи жалобы пре(д) на(с) прїшли ка(к) слоужебнїци по земли єздѧ(т) оубогыя кмети алюба (!) села дх҃овныхъ алюбо оубогы(х) землѧны оутїскають (XV ст. *BC* 14 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **оутїскають** (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. ще ***ОУТЇСНИТИ.**

***ОУТЇСКЪ** *див.* **ВТИСКЪ.**

***ОУТЇСНИТИ** *дієсл. док.* (3) пригнобити, утіснити: Презъ велїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутїснєны (XV ст. *BC* 17); а хочемь... абы да(л) разрєшенїє тымъ све(т)комъ штобы правда нє была оутїснена (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **штобы... была оутїснєна** (XV ст. *BC* 20); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **оутїснена** (XV ст. *BC* 19 зв.); *наз. мн.* **оутїснены** (XV ст. *BC* 17).

Див. ще ***ОУТЇСКАТИ.**

! ОУТЇСНЇЄ ⟨ОУТИСНЄНЇЄ⟩ *див.* ***ОУТИСНЄНЇЄ.**

***ОУТОКМИТИ** *дієсл. док.* (10) (що, з ким) домовитися, погодитися, дійти згоди (про що з ким): И оутокмивше и заплативше господство ми оусе съ готовыми пинѣзми... а господство ми... оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочившых прєдков и родителеи наших (Сучава, 1488 *BD* I, 355); але на после измовили єсмо и втокъмели єсмо исъ послы твоєи милости, абыхъ оучынилъ твоєи милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышеписанноє, а аз господство мы оу том въстах... и оучнили єсмо въ задоушїє свѧтопочившых дѧтеи господства мы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **втокъмели єсмо** (1496 *BD* II, 401—402); *дієприсл. перед.* **оутокмивши, оуто(к)мивши, оутокмивш⟨и⟩** 4 (1488 *BD* I, 347; *ДГСВМЩ*; 1499 *BD* II, 147, 154); **оутокмивше, оутъкмивше, оутькмивше** 5 (1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ СЄ.**

***ОУТОКМИТИ СЄ** *дієсл. док.* (2) (що межи ким) домовитися, дійти згоди (з ким): про то(ж) они сѦ оутъкмишѫ да платѧ(т) чинїа соу(д)це(м) жо(л)тыза ї золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); и то г(с)дрь нашъ воєвода поставилъ день с тыми вашы(ми) послы такъ абы єсте ваша мл(с)ть прыслали до г(с)дра нашого до воєводы опѧ(т) свои(х) пословъ какъ бы се межы вами тоє оутомило (!) и доконъчало (б. м. и., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **сѧ утъкмишѫ** (1434 *Cost.* II, 675); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы се... ! оутомило** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ.**

***ОУТОНОУТИ** *дієсл. док.* (3) утонути, втопитися: Колї хто причиною оумре(т) алюбо оутоне(г) алюбо с дрєва спадѣть о томъ не(т) жадноє жалобы (XV ст. *BC* 24).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оутонеть** 2 (XV ст. *ВС* 7, 24); **оутоне(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24).

УТОРЫИ *див.* **ВТОРЫИ.**

***UTRATITI** *дієсл. док.* (1) (що) втратити, позбутися (чого): Teź jestliby czerez upad, poźohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrest'janin kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majet' ... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... utratił by** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ИСТРАТЇТЬ.**

ОУ ТРЄТЄЄ *див.* **ВЪ ТРЄТЄЄ.**

***ОУТЪКМИТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

***ОУТЪКМИТИ СА** *див.* ***ОУТОКМИТИ СЄ.**

***ОУТЬКМИТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

ОУТѢШИТИ *дієсл. док.* (1) (кого чим) втішити, порадувати: а такѣ жь того исного стецка воєводу хотАчи особною мл(с)тью оутѣшити... тыи городы цецунь а хмєловъ с тыми волостми и селы... даємы и дали єсмы єму иа вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *інф.* **оутѣшити** (1433 *Р* 125).

UTIAHATI SIA *дієсл. недок.* (1) (од чого) утримуватися: Teź podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... iź... majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **utiahati... sia** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***УСТЕГАТИ.**

УТЯТИ *дієсл. док.* (4) (що) відтяти, відрубати (3): Петръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутАлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23);

(повалити) зрубати (1): одно ж позволяю зятю моєму и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **утяти** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оутѧлъ** (XV ст. *ВС* 23); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **оутѧтыи** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

***ОУТАТИ** *див.* **УТЯТИ.**

!ОУОУНОУЧАТОМ ⟨ОУНОУЧАТОМ⟩ *див.* ***ОУНОУЧА.**

ОУХВАЛИТИ *дієсл. док.* (1) *(визнати правильним)* схвалити: того дѣлА явно чини(м)... како хотАчи наслѣдовати обычАА... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ то... кролє(м) полскы(м)... оуказали, а оу⟨чи⟩ни (!) достойною вѣрою и правы(м) наслѣдованїємъ и з позволѣньємъ потвєрдити и оухвалити, а АкосА они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *інф.* **оухвалити** (1448 *Cost.* II, 733).

УХИРНЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы... дали и ⟨потвердили єсми є⟩моу... сєла на имѣ... Моурджанїи... и на Личковѣ Ухирнєщїи (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *наз.* **Ухирнєщїи** (1466 *BD* I, 110).

ОУХОВАТИ *дієсл. док.* (3) (*стч.* uchovati, *стп.* uchować) (що) зберегти, підтримати, не дати загинути (чому) (1): А мы па(к) слюбоуємь... здержати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашего... запису... яко(ж) оусАкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушає(т) б̃а миловати и справє(д)ливость оуховати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766);

◇ **б о ж є в х о в а й** (2) *див.* **БОГЪ** [1].

ФОРМИ: *інф.* **оуховати** (1453 *Cost.* II, 766); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вховай** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

***УХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (у що) входити, заходити, вступати: Некоторыи смєють уходА(т) у чїи гаи а та(м) дрєва потрєбная роубаю(т), мы оуставлАємъ на нїхъ виноу єї томѫ па(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **уходѧ(т)** (XV ст. *ВС* 28 зв.). *Див. ще* ***НАХОДИТИ** [1] 1.

***УХОДЪ** *ч.* (1) ◇ **у х о д ъ м е т и** (у що) (1) мати право користуватися лісом, який належить іншому власникові: одно ж позволяю зятю моему... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу-могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **уходу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***ВХОДЫ.**

***УХОДЫ** *див.* ***ВХОДЫ.**

! ОУХОСКЫХ ⟨ОУГОРСКЫХ⟩ *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУЧАСТИЄ** *с.* (26) ◇ **и м ѣ т и о у ч а с т и є** (4), **о у ч а с т ї є и м ѣ т и** (з ким) (4) мати однакову долю: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... с іоудоѫ іскаріо(т)скы(м) оучАстїє да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїА и потвърж(д)єнїА, таковїи да єсть проклА(т) о(т) г̃а б̃а... и да єсть подобнь ιоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ онѣми ιоудєиє, єжъ възъпиша на г̃а х̃а, кръ(в) єго на ни(х) и иа чєдА(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); **и м а т и у ч а с т ї є** (16), **у ч а с т и є и м а т и** (6) *див.* **ИМАТИ** [2].

ФОРМИ: *знах. одн.* **оучастиє, оучастїє** 17 (1435 *Cost.* II, 689; 1479 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 311; 1488 *BD* I, 343; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **оучєстїє** 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1457 *BD* I, 5; 1488 *BD* I, 349); **оучѧстїє, учѣстиє** 5 (1401 *ЗКЄ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *DIR«A»* 434; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682).

***ОУЧАСТЇЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**

***ОУЧАСТОКЪ** *ч.* (1) ◇ **о у ч а с т о к ъ и м а т и** (з ким) (1) бути чиїм спільником: о тыхъ што разбойнїкы алюбо злодє(и) оу своихъ домє(х) ховаю(т) а с нїмї оучасто(к) имають нє могоуть бытї рєчи нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємъ (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оучасто(к)** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

!ОУЧАТОМЪ ⟨ОУНОУЧАТОМЪ⟩ *див.* ***ОУНОУЧА.**

!ОУЧЄНЇЄМЬ ⟨ОУЧИНЄНЇЄМЬ⟩ *див.* ***ОУЧИНЄНЇЄ.**

ОУЧЄРА *присл.* (2) учора: мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имА панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи... и оуси ритєри и боАри... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такожє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

***ОУЧЄСТЇЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**

***ОУЧИНЄНЇЄ** *с.* (1) вчинок, діло, дія: прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє члв̃чьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою а колї пєрвєишая тоутъ имаєть бытї правая гранїца (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **оучєнїємь** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще ***ОУЧИНОКЪ, *ЧЇНЄНЇЄ.**

Пор. **ОУЧИНИТИ.**

ОУЧИНИТИ, ОУЧЫНИТИ, ОУЧЫНЫТЫ, ОУЧИНИТЫ, ВЧИНИТИ, ВЧЫНИТИ, ОУЧИНИТЬ, ОУЧИНЇТЬ *дієсл. док.* (274) **1.** (що, що кому, за що і без додатка) вчинити, зробити, здійснити, виконати (що для кого) (135): што єстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучька търговать) черєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *Р* 2); што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсмы выбрали на зємлАнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); а потАгнє(т) (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на иашє-

го господарѧ, на королѣ полского... тогды мы имѣємъ на єго землю потѧгнути, на землю королѧ оугоръского... и чинити што коли будє(м) болшє мочи оучинити нашего господарѧ, королѧ польского дѣлѧ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla chrestyianskoie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Того ради молимо вас яко наши прїѧтєли добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти д҃ злат(и) понєжє соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); и Их Милость иа мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); иио мы длѧ сказы от поганства з ласки нашое то вчинили и тоє ведро меду єму есмо отпустили вечно (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); а нє хотѧ(т) лї то(г)о оучинїть тогды тоє имєнїє мы имъ осоужаємъ а прїлоучаємъ кролєви нашємоу навєкы вєчныи (XV ст. *BC* 12); и господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо тому нашему свѧтому монастироу Бистричъскому измѣноу за тоти... села (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

оучинити вѣру (кому) (1) присягнути на вірність (кому): и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ рускы(х) приближатсѧ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ... а пєрє(ч)нному пану вло(д)славу... и дѣдичомъ корунѣ полскои оучинимы вѣру, слюбимы и присѧгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); оучинити законъ (кому) (2) прийняти після судового розгляду справи якенебудь рішення: Ино мы єсми досмотрили с нашими боѧри и радою та єсми ємоу оучи⟨ни⟩ли закон подлюг зємскаго права, аби он привєл к намъ оуси свои околнїи мєжиѧши, аби и они вызнали и мартоурисали о том ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239); ино ми єсми досмотрили ис нашими болѣри и съ оусєю нашєю наивишє радою и оучинили єсми ємоу закон, подлоуг зємскаго права, аби он привєл оуси свои околии мєжїаши пєред нами... аби и они вызнали и свєдєтєлствова⟨ли⟩ о том, ажє єст так (Сучава, 1481 *BD* I, 258); оучинити исправу (з ким) (2) притягти до судової відповідальності (кого): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); оучинити миръ (кому, межи ким, промежи ким) (5) укласти мирний договір (з ким): прото(ж) оура(д)вши то оуси по(с)полоу просили єсмы нашего болѣрина пана михаила ло(г)θєта абы пошє(л) до тоурко(в)... и оучинити на(м) миръ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Протожъ... ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было (*в ориг.* были.— *Прим. вид*); а чей быхмо могли оучынити промежы вами любовъ и миръ и доконъчаньє, якъ и пєръвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); оучинити покороу (кому) (1) визнати підданство, підлеглість: мы стефанъ воєвода знаємо чинымъ... што... мы ис нашими боѧри... оумыслывши доброую мыслъ и оучинили єсмы вѣрною покороу... илїашоу (*в ориг.* илїѧшоу.— *Прим. ред.*) воєводѣ (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); оучинити помстоу (над ким) (1) помститися (над ким), покарати (кого): и дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва... и оучинили они на(д) ними по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); оучинити помѣноу (кому) (1) пом'янути душу кого: А пак єи да оучинѧтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи (Сучава, 1470 *BD* I, 148); оучинити (красную, правую) правдоу (божїю, святую) (кому, промежи кого) (5) прийняти рішення після судового розгляду справи (на чию користь), задовольнити через суд (кого): про то(ж) прошу твою мл(є)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) члко(м) за тото кєзѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а мы єщє слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наибо(л)шє досѣгнути, другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули ишкоду и казали єсми вєрнути всє, що коли сѧ знаидє(т) лицє(м) оу нашєи земли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); голдъ оучинити (4), оучинити голдъ (2) *див.* ***ГОЛДЪ**; доводъ вчинити (2) *див.* ***ДОВОДЪ**; жалобу оучинїти (6) *див.* **ЖАЛОБА**; жалованьє вчинити (2) *див.* ***ЖАЛОВАНЬЄ**; заплатоу вчинити (1) *див.* **ЗАПЛАТА**; конєцъ вчинити (7), учинїть конєць (1) *див.* **КОНЄЦЪ**[1] 3; ласку оучинити (1) *див.* ***ЛАСКА**; молчанїє оучинити (1) *див.* ***МОЛЧАНЇЄ**; мьстѫ учинити (1) *див.* ***МЬСТА**; освєтчєнїє оучинити (2) *див.* ***ОСВЄТЧЄНЇЄ**; покои оучинити (1), ⟨оучинити⟩ покои (1) *див.* **ПОКОИ** 2; право оучинити (2), оучинити право (2) *див.* **ПРАВО**[1]; pusto wczyniti (1) *див.* **PUSTO**; раноу оучинити (3) *див.* **РАНА**; свойство вчынити (1) *див.* ***СВОЙСТВО**; слюбы оучинити (1) *див.* ***СЛЮБЪ** 1; чѧсть оучинити (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3.

2. (що на чому) (*з іменниками, які означають позначку на чомусь — карб, зарубку*) зробити (4): тамъ же есмо... конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты... и грань на лыпи учиниты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8); а и гдѣ коли тыи вепрї забьють оу лєсѣ тогды имєть зиамѧ на дерєвѣ оучинїть (XV ст. *BC* 37 зв.).

3. (*у сполуч. з іменниками, які означають різні споруди, будівлі, господарські об'єкти тощо*) поставити, збудувати, звести, спорудити (19): а хотаръ тѣмъ двомъ сєломъ щобы имали и на водѣ на чухри абы оучинилъ оу ни(х) сопби млииы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ... до долыны Лоточное, где также... копецъ оучыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы стєфанъ воєво(д) ... знамєнито чини(м) ...ожє... дали єсми єм(у)... єдно село... да оучини(т) собѧ дворъ оу то(м) селѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); тѣмже мы... дали єсми єм(оу)... мисто... где были господарскїи старыи млины наши(х) ро(дї)тєлєи... да оучини(т) собѣ млины и що коли боудє(т) єго волѣ, или жерствило, или валила... или ст(оу)пы (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); А також никто да нє смѣют сижи оуч⟨и⟩нити оу их хотар, на Днистри или оу озєры, или плоты, ани ловити никто оу их хотари (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); дали и потвєрдили єсмо ... тому свѣтомоу монастироу от Побратѣ... озєро... да оучинѣтъ соби в҃ сѣтники (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106); Тѧм мы... далї єсми ємоу... на Соучавѣ место да оучинит соби млин (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

(*про населений пункт*) заснувати, осадити (1): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ оу нашєи земли... єдно мѣсто о(т) поустини, да осадютъ село, и... оу крѣници, мѣсто о(т) поустини, да оучинѣтъ село (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

4. (що кому, напротиву кому) (*що-небудь неприємне, прикре*) вчинити (що), завдати (чого), заподіяти (що) (9): I teź, jestliby chrestianin... rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti, abo wdariti, majet byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а силу ни жадному да нє смѣєтъ никто о(т) наши(х) людє(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); бо хто хотелъ бы кому лихо вчинити собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу д҃ раны оучинилъ (XV ст. *BC* 19); А також мы, Стефан воєвода, слюбили єсмо прѣречєномоу кролєви єго милости... иж николи жаднои шкодї и приказы оучинити нє имаєт (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); оучинити ишкоду (1), шкоду оучинити

(8) завдати шкоди: а и... шкоду оучинєную алєксандромъ воєводою... николи намъ нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *Р* 123); и оучинивши имъ тую жало(ст) и ишкоду, а он сѧ оувєрну(л) до иашєи зємли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); з л о о у ч и н и т и (1) *див.* ***ЗЛО**; к р и в д у о у ч и н и т и (9) *див.* **КРИВДА**; к р и в о о у ч и н и т и (1) *див.* **КРИВО**; у т и с к ъ у ч и н и т и (1) *див.* **ВТИСКЪ**.

5. (що) *(у сполуч. з іменниками, які означають межу в просторі)* встановити, визначити (6): оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ свѧто(г) михаила прєзъ криничину на второ(м)ъ полку (Галич, 1404 *Р* 68); тогды облазничєвє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє чл҃вчьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою. а колї пєрвєишая тоутъ имаєть быті правая гранїца (XV ст. *ВС* 10 зв.); а хотар тѣмь сєламь поколѣ имъ оучини(л) хотарь панъ шандришоръ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444);

(у сполуч. з іменниками, які означають межу в часі) визначити, встановити, призначити (2): будєть вєдомо оусємъ... ажъ ѧзъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници (Галич, 1401 *Р* 65).

6. (що, що кому, що межи ким) *(писемно оформити офіційний акт, документ)* скласти, укласти (11): просимо вашєι мл(с)ти што бы єстє оучинили иныи листо ѧко и тото што писано оу луцки (Сучава, 1388 *SL* 678); и учинили єсмы уставицьтво (!) о мытахъ, у нашєи зємли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); коли сюю правъдоу сѧкъ промєжы собою вчинимъ потомъ... мєжи тєбє и нами лєпшєє доброты иного дєла нє будєть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а они тоє привилїє дали оу наших роуках, що єсмо били ми им оучинили от мартоуриоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); Ино єсми оучынилъ мои листъ твоєи милости и подъ вєликою нашою пєчатью... и прысєгалъ єсми самъ... на святоє єванъгєлиє... и на томъ листє прысєгаю (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

з а п и с ъ о у ч и н и т и (1) *див.* **ЗАПИСЪ**.

7. (кого ким) зробити (2): Вызнаваємъ... и(ж)... хотѧчы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ... мєшканє... и придали єсми ємоу по(л) мыта и мли(н) мѣстски (Снятин, 1454 *Р* 162—163); и мы ... хотѧчи єго рыхлєйшого вчинити коу тым жє вчинкомъ, ємоу имєнє нашє... дали єсми ласкавє (Вільна,1499 *AS* I, 117).

8. (що і без додатка) порушити, виступити (проти чого), зробити (всупереч чому) (4): а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ нѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрѧ, кролю влодислава... мнѣ с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємъ стати, противу своєго г(с)дрѧ кролѧ пєрвоинаписано(г) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а ктоколи по(ч)нєтъ оучинити, того имаємъ явнѧго казнити и оустановити того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а кто би хоти(л) оучини(т) чєрє(з) сєсъ ли(ст) хотє мало, то(т) заплати(т) на(м) д҃ роу(б)ли срєбро(м) и да є(ст) нєпро(ст) о(т) мило(г) б҃а (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

9. (що) *(виготовити, виробити)* зробити (1): а ис то(г) имєнїя... оуставлѧємы бы кєлїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ цр҃кви гдѣ прїбѣга(л) а остато(к) што ближьнимъ прїятєлємъ штобы дано (XV ст. *ВС* 23 зв.).

10. піднести до вищого суспільного стану (2): Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлѧ(х)тичю раноу оучини(т) двє алюбо три за кажноу раноу є҃ι а соудови є҃ι... а боудѣ(т) лї знамєнїтыи шлѧ(х)тичь тогды шєстьдєсѧ(т) гривєнъ а *оучинєномоу* шлѧ(х)тичю є҃ι гривєнъ а простомоу шлѧ(х)тичю дѣсѧ(т) гривє(н) а боудѣ(т) ли шо(л)ти(с) алюбо кмєть шлѧ(х)тичо(в) *оучинєнъ* тогды три гривны (XV ст. *ВС* 30 зв.— 31).

ФОРМИ: *інф.* **оучинити, оу⟨чи⟩нити, оуч⟨и⟩нити** 25 (1352 *Р* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 677; 1448 *Cost.* II, 738; 1449 *Cost.* II, 378; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1462 *BD* II, 285; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **оучыиити** 3 (1454 *Р* 162; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 449); **оучыныты** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **учиниты** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **вчинити, wcziniti** 4 (1388 *ZPL* 106; 1490 *Пам.;* 1495 *РИБ* 620; 1499 *AS* I, 117); **вчынити** 1 (1495 *ВМЗД*); **оучинить, оучинїть** 4 (XV ст. *ВС* 10, 12, 21, 37 зв.); **оучини(т)** 6 (1402 *Cost.* II, 623; 1456 *ГПХМ*; XV ст. *ВС* 18 зв., 20 зв., 37, 38); *аор. 1 ос. мн.* **оучиииxо(м)** 2 (1448 *ДГПР*; 1453 *Cost.* II, 445); **оучиииxмо** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1443 *Cost.* II, 129); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь оучинилъ** 1 (1387 *СП* № 12); **оучини(л)... єсмъ** 1 (1419 *Р* 90); **єсми... оучиии(л)** 1 (1457 *Cost.* II, 810—811); **єсми оучынилъ** 1 (1496 *BD* II, 402); **єсми... вчиилъ** 1 (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн. ч.* **вчыиилъ** (1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн. ч.* **є(ст) оучинилъ, є(ст) оучини(л)** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1436 *Cost.* II, 701); **оучинил, оучини(л), оучиилъ** 12 (1419 *DIR«A»* 444; 1440 *Mih.* 208; 1448 *Cost.* II, 738; п. 1450 *ПИ* № 9; 1453 *Cost.* II, 453; XV ст. *ВС* 19, 21, 23; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); **оучииы(л)** 1 (1456 *ЭСФ*); **вчинилъ, вчини(л)** 4 (1493 *ОПВВ* 152; 1495 *АЛМ* 83, 84; 1496 *ОПСВВ* 61); **вчынилъ** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1499 *BD* II, 448); **! вчиинть** 1 (XV ст. *ВС* 19); *3 ос. одн. ж.* **вчинила** (1378 *Р* 26); *3 ос. одн. с.* **wczyniło** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *1 ос. мн.* **оучинили (учинили) єсмы** 10 (1401 *Р* 65; 1408 *Cost.* I, 60; *Cost.* II, 630; 1411 *Mih. Alb.*; 1435 *Cost.* II, 679; 1441 *DIR«A»* 477; 1444 *DIR«A»* 481; 1488 *ДГСПМ*; 1500 *Cost. S.* 230); **оучинили єсми, оучинїли єсми, оучинили є(с)ми** 41 (1422 *DIR* fig. 35; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 712; 1443 *Cost.* II, 126; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *DIR«A»* 500; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD* I, 150; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **єсмы оучиииили** 8 (1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 60; *Cost.* II, 633; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69, 71; 1434 *Cost.* II, 670); **єсмы ... оучинили** 2 (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Cost.* II, 664); **єсми оучинили** 3 (1429 *DIR«A»* 455; 1439 *Cost.* II, 712; 1460 *BD* II, 276); **єсми ...оучи⟨ни⟩ли** 1 (1480 *BD* I, 239); **єсмы вчинили** 2 (1378 *Р* 24; 1390 *Р* 175); **оучиииили єсмо, оучинїли єсмо, оучинил(и) єсмо** 15 (1404 *Р* 68; 1449 *Cost.* II, 379; 1453 *Cost.* II, 492; 1457 *Cost.* II, 809; 1473 *BD* I, 181; 1487 *BD* I, 310; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 452; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **оучиииилы єсмо** 1 (1466 *BD* I, 105); **єсмо оучинили, єсмо учинили** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1456 *Cost.* II, 791; 1489 *BD* I, 377); **єсмо... оучинили** 3 (1448 *Cost.* II, 734; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1499 *BD* II, 419); **єсмо вчынили** 1 (1496 *BD* II, 407); **iesmo... wczynili** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **⟨єсмо⟩ вчинили** 1 (1495 *РИБ* 620); **вчинили** 4 (1386—1418 *Р* 34; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *АЛРГ* 69; 1498 *BD* II, 412); **⟨єсмы⟩ оучиииили** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **оучинили** 8 (1411 *Р* 79; 1437 *DIR* № 8; 1445 *Cost.* II, 218; 1456 *Cost.* II, 577; *Mih.* 213; 1457 *Cost.* II, 809; 1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 97); **учиныли** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **! оу⟨чи⟩ни** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **вчиили, wczynili** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1475 *AS* I, 70; 1492 *AS* III, 24; 1494 *AS* I, 102; 1495 *ВМЗД*); *пперф. 1 ос. мн.* **єсмо били... оучинили** (1491 *BD* I, 452); *майб. 1 ос. одн.* **оучиню** (1481 *BD* II, 365); *2 ос. одн.* **вчннишъ, wczynisz** 4 (1484 *ЯМ*; *РИБ* 351; 1494 *BD* II, 387, 389); *3 ос. одн.* **оучинитъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **оучинить, оучинит(ь), оучинїть** 3 (1352 *Р* 6; XV ст. *ВС* 20 зв., 25); **оучини(т), ! оучи(т)** 6 (XV ст. *ВС* 10 зв., 24 зв., 29 зв., 30, 30 зв., 38 зв.); **по(ч)нєтъ оучинити** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **имєт... оучииити** 1 (1466 *BD* I, 95); *1 ос. мн.* **вчинимъ** 2 (1484 *ЯМ*; 1487 *РИБ* 435); **хочємъ... оучинити** 2 (1341

Р 2; 1388 *Р* 43); **оучинимы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **оучини(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *2 ос. мн.* **оучините** (1401 *RIR*); *3 ос. мн.* **вчинѧ(т)** 1 (1495 *ПЛПС*); **оучинѧт, учинѣ(т)** 2 (1456 *DIR«A»* 511; 1499 *BD* II, 423); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ оучынилъ** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **абы оучинилъ** 1 (1429 *Cost.* I, 258); **абы... оучинил** 1 (1489 *AS* I, 89); **бы оучини(л)** 1 (1437 *DIR* № 8); **jestliby... wczinil** 1 (1388 *ZPL* 107); **щобы ! оучине(т)** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *3 ос. одн. ж.* **jestliby... wczinila** (1388 *ZPL* 107); *1 ос. мн.* **sztobychmo... wczynili** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **абыхмо... вчинили** 1 (1491 *AS* I, 94); **абысмо... учинылы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **ачбы есмо... оучинили** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *2 ос. мн.* **што бы есте оучинили** 1 (1388 *SL* 678); **абы есте оучинили** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **бы... оучинили есте** 1 (1401 *RIR*); *3 ос. мн.* **щобы оучинили** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **що бы... оучинили** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **абы оучинили** 1 (1499 *BD* II, 424); **абы... оучинили** 1 (1499 *BD* II, 424); **абы... оучинили** 1 (1499 *BD* II, 425); **абы... вчинили** 1 (1490 *ЗХП*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **оучини, учини** (1434 *Cost.* II, 675; 1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **да оучинит, да оучини(т)** (1443 *Cost.* II, 185; 1445 *Cost.* II, 211; 1448 *Cost.* II, 313; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1468 *BD* I, 130); *2 ос. мн.* **оучините** (1401 *RIR*; 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358); *3 ос. мн.* **да оучинѣтъ, да оучинѧтъ** (1448 *Cost.* II, 323, 324; 1458 *ПГСММЦ*; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 148); *дієприсл. перед.* **оучинивши** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **вчинивши** 1 (1484 *ЯМ*); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **вчынена** 1 (1495 *ВК*); *3 ос. мн.* **оучинены** (XV ст. *ВС* 20 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т)... оучиненъ** (XV ст. *ВС* 31); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **бы... оучинеиъ** (XV ст. *ВС* 23 зв.); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч. зам. місц.* оу голду... короуни кролевьства полско(г) **оучинено(г)** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. одн. ч.* **оучинеиомоу** (XV ст. *ВС* 31); *знах. одн. ж.* **оучиненую** (1433 *Р* 121, 123); *ор. одн. ж.* **оучинеиою** (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **оучинены** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **! позычены** 1 (XV ст. *ВС* 26); *род. мн.* **оучиненыхъ** 1 (1433 *Р* 121); *зам. знах. мн. ж.* отпустиль... шкоды и мерзѧчки... до сего дие **оучиненныхъ** 2 (1499 *BD* II, 419, 420); *дав. мн.* **оучиненнымъ** (1462 *BD* II, 283); *знах. мн.* **оучинеиыѣ** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, *ПОЧИНИТИ СЯ, *ОУЧИНИТИ СѦ, *ЧИНИВАТИ, ЧИНИТИ.**

***ОУЧИНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (15) **1.** *пас.* бути збудованим, поставленим, заснованим (2): и аще би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудетъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); и еще варе колко црькви и с попми боудоутсѣ оучинити и поновити отсева (!) на пред... а они оуси да слоухают того свѧтого нашего монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

2. зчинитися, трапитися, скоїтися (10): а тако(ж) ни ослоухаре да не имаютъ ходити оу тѧ(х) села(х), ни соудци никоторыи, да не имаютъ глобоу, коли име(т) сѧ оучинити котораѧ смрьти оу и(х) села(х), але сами ка⟨лоу⟩гере да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); О усильстве которыи сѧ учинїть (XV ст. *ВС* 8 зв.); а до тих люди що соут оу тѣх села (!) аби не имали дило ни един наш боѧрин... ни соудити их, ани глобоу оузѧти от них, ни за великое дило ⟨а⟩ни за малое дило, ни за доушегоубство, ни за волоченїе дивкоу, що сѣ там оу Коцмане боудет оучинити (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

3. (кому, ким) зробитися, стати (ким) (3): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию ... и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *Р* 43); нашь племеньни(к) бекбула(т)ъ и хожа мединъ оучинилсѧ намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои дѣвце... а она боудѣть го(д) замоужь, а о(н) ее не хочеть выдать... мы сказоуемь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своего имеѣть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... оучинити** (1388 *Р* 43); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оучинилсѧ** (1392—1393 *РФВ* 170; 1429 *Cost.* I, 239); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ учинить, сѧ учинїть** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **оучинитсѧ** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **сѧ оучини(т), сѧ... оучини(т)** 2 (XV ст. *ВС* 26 зв., 36); **име(т) сѧ оучинити, име(т) сѧ... оучинити** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); **сѣ... боуде(т) оучиныти** 1 (1479 *DC* 140); **сѣ... боудет оучинити, сѣ... боуде(т) оучинити** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **сѣ боудеть оучинити** 1 (1481 *BD* I, 257); *3 ос. мн.* **боудоутсѣ оучинити** 1 (1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, *ПОЧИНЧТИ СЯ, ОУЧИНИТИ** 1, 3, 7, **ЧИНИТИ, *ЧИНИТИ СѢ.**

***ОУЧИНИТИ СѢ** *див.* ***ОУЧИНИТИ СѦ.**

ОУЧИНИТЫ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

ОУЧИНИТЬ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ОУЧИНЇТИ СѦ** *див.* ***ОУЧИНИТИ СѦ.**

ОУЧИНЇТЬ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ОУЧИНОКЪ** *ч.* (13) вчинок, діло, справа: мы илиа воевода... чинимъ знаменито... оже оуспоминаючи и наслѣдоуючи наши(х) прѣдковъ и такѣжь нашего оцѧ дѣла и оучинки, приехали есми до лвова... к нашему милому господарю... королю по(л)скому (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); и коли боудет пана нашего королѧ приказание... а мы имаемь оудилати подлоуг приказаниа пана нашего, и пак подлоуг моци нашеи, подлоуг старыхь оучинков, якож ест был из века оуставь передков наших (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Абы запомненѧ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слушно ест ажбы вчинки людъскии... достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оучинком, оучи(н)ко(м)** (1457 *Cost.* II, 810; 1499 *BD* II, 422); *наз. мн.* **вчники** 1 (1499 *AS* I, 117); **учи(н)кы** 1 (XV ст. *ВС* 9 зв.); *род. мн.* **оучинковъ, оучинковь, оучинков** (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *дав. мн.* **вчинкомъ** (1499 *AS* I, 117); *знах. мн.* **оучинки** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **вчинки** 1 (1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **оучи(н)ки** (1453 *Cost.* II, 766); *місц. мн.* **оу оучинкох** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ОУЧИНЕНЇЕ, *ЧЇНЕНЇЕ.**

***ОУЧИНЫТИ** *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ОУЧИНЫТИ СѢ** *див.* ***ОУЧИНИТИ СѦ.**

***ОУЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) повчати, наставляти: А пан наш корол его милость... имает нас миловати и оуч⟨и⟩ти (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **оуч⟨и⟩ти** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще **НАОУЧАТИ** I.

***ОУЧЛИВЫЙ** *прикм.* (1) чесний: А пан наш корол его милость... имает нас миловати и оуч⟨и⟩ти, держати оу каждыхь ласкавых и верных и оучливых оучинкох и члонкохъ, яко держали и миловали переже нас бывшего дида нашего старого Олександра воеводоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *місц. мн.* **оу оучливых** (1468 *BD* II, 302).

ОУЧЫНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

ОУЧЫНЫТЫ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***УЧѢСТИЕ** *див.* ***ОУЧАСТИЕ.**

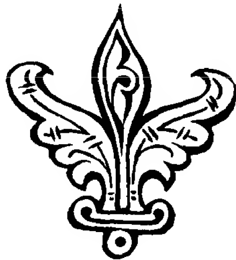
***ОУЧЮТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) почути, прочути (про кого): але таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их землѧх... а их милости имают его **въгнати и въпоудити** проч из их милости землѧх (!) (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

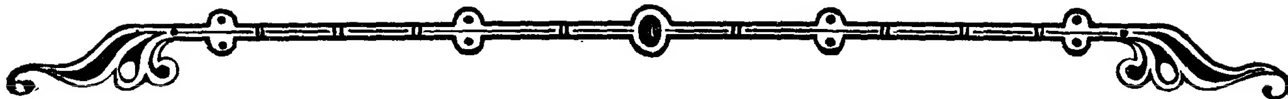
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **оучюють** (1499 *BD* II, 420).

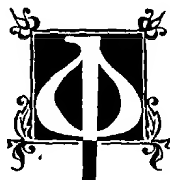
Див. ще ***ОУЧЮТИ СѢ.**

***ОУЧЮТИ СѢ** *дієсл. док., безос.* (1) (кого) почути (про кого): али таковего чловѣка (*в ориг.* члка.— *Прим. вид.*), где сѣ оучюет и знаидет оу нашеи земли... мы да

имаюм єго вънгати и въпоудити проч ис нашеи земли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **съ оучюєт** (1499 *BD* II, 421).
Див. ще ***ОУЧЮТИ.**
***ОУЧАСТЇЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**
***ОУЧАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* въчАти) (*як допоміжне дієслово у складі форм майбутнього часу*) почати, бути: а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!)... да боуди на нємъ о(т) иа(с) кля(т)ва в се(і) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **учнє(т)** (1481 *ГПМ*).
Див. ще ***НАЧАТИ** 2, **ПОЧАТИ** 6.
***ОУШАКОВСКИИ** *прикм.* (1): продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю... зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская. игнато(в)ская. а грицєва. а морозова а оушако(в)ская (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **оушако(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).
ОУШАРЬ, ОУШАР *ч.* (4) (*молд., пор. рум.* uşar) (*сановник у Молдавському князівстві*) ушар: И оуставши слоуга наш пан Козма оушарь и заплатил оуси тоти вишєписанних пинѣзи... оу роуки... Щєфоулоу Спинѣноу (Сучава, 1482 *BD* I, 262); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тот истиинїи слоуга наш пан Пєтроу оушар слоужил нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).
ФОРМИ: *наз. одн.* **оушарь, оушар** (1482 *BD* I, 262; 1495 *BD* II, 41); *дав. одн.* **оушарю** (1482 *BD* I, 262).
***ОУШЄСТЬЄ** *с.* (1) (*цсл.* въшьстиє) ◇ о у ш є с т ь є с в А т о г о д о у х а (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) зішестя святого духа, тройця: писанъ листъ оу галичи на (втрк) вилью оушєстьА свАтого д҃ха по(д) лѣты р(с)тва х҃ва а лѣ(т) и д҃ ста лѣтъ и чвєртоє лѣ(т)ъ (!) (Галич, 1404 *Р* 68).
ФОРМИ: *род. одн.* **оушєстьА** (1404 *Р* 68).
Див. ще ***ИШЄСТВЬЄ.**
***УШИТЦКЪ** *ч.* (1) (*назва поселення у Троцькому воєводстві*): Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Половичъ и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic.— *Прим. вид.*) Семеновая Алексанъдровича, кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... дали ему имен⟨ь⟩ице... а въ Кожчичохъ две дворище на пашню, а въ Ушитцку ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩къ (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Ушитцку** (1497 *РИБ* 683).
УШИЦА *ж.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): мы стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прАд нами... слоуга наш пєтръ вилна... и дал своим оуиоуком... половина полѣна микоулиница, на ушица (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на ушица** (1472 *Cost. S.* 88); *місц. одн.* **на ! ушицъ** (1472 *Cost. S.* 88).
! **ОУШЛЫШИТ** ⟨ОУСЛЫШИТ⟩ *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**
***ОУѢХАНЪЄ** *с.* (2) (*прибуття*) в'їзд, приїзд: тогды коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ приѣдє... тогды по єго оуѣханъѣ трєтии д҃нъ право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134).
ФОРМИ: *місц. одн.* **по оуѣханъѣ, оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩** (1435 *Р* 134).
Пор. ***ВЪЄХАТИ.**
***ОУѢХАТИ** *дієсл. док.* (5) (чого, що) об'їхавши якусь територію, визначити її межі: і оправили єсмы кундра(т) оу тои граници поколА єму кнѣзъ лєвъ оуѣхалъ и мы ємоу толА оуѣхали (Галич, 1401 *Р* 66); а тако єсмо єму дали... тото... село... Ако коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло Ако оуѣхана к нєму границА (Снятин, 1424 *Р* 99); а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуѣхалъ** (1401 *Р* 66); *1 ос. мн.* **есмь ... уехали** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **оуѣхали** 1 (1401 *Р* 66); **єсмо оуѣхали** 1 (1422 *Р* 98); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **оуѣхаиа** (1424 *Р* 99).
Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, *ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ.**
***ОУЮНОВЫИ** *прикм.* (1) л о в и щ а о у ю н о в ы є *див.* ***ЛОВИЩЄ.**
ФОРМИ: *знах. мн. с.* **оуюноваА** (1349 *Р* 3).

***ФАГОУЛЄЦОУЛЪ** *ч.* (2) *(назва броду в Молдавському князівстві):* А хотарь томоу селоу... до брода Фъгоулецоулоуи, и от брода Фагоулєцоулоуи право чєрезь Молдавоу (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Фагоулєцоулоуи, Фъгоулецоулоуи** (1473 *BD* I, 183).

***ФАЛЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а за проуто(м) иа дерєнико(х) да єстъ мѣсть (!) где танко сєлитъ (!)... и соуховєрхъ гдє иванъ фалєви(ч) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фалєви(ч)** (1429 *Cost.* I, 269).

ФАЛЄЛЄИ, ФАЛЕЛѢИ, ѲАЛЄЛЄИ, ХВАЛЕЛѢИ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Ѳалалеи, *гр.* Θαλλέλαιος): а при томъ были старци Печерского манастыра Дубляиски Іона Авраамъ ключникъ... попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*); Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ, иоанъ, самсонъ, фалелѣи... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкин, никиѳоръ... яцко Ѳалелеи, и иньши(х) людеи добры(х) было много (Луцьк, 1490 *Пам.*); А коли есмн у пана Василя пенязи брал... при том был... панъ Яцко Хвалелѣи (Володнмир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фалелей, Фалелєи, Ѳалелеи** 3 (1398 *ДГПМ;* 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **Фалелѣи** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **Хвалелѣи** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ФАЛЄЛѢЄВИЧЬ** *див.* **ХВАЛЕЛИЕВИЧЪ.**

ФАЛЕЛѢИ *див.* **ФАЛЄЛЄИ.**

ФАЛКО, ХВАЛКО *ч.* (13) *(особова назва, пор.* Фалєлеи): А при том были люди добрыи: пан Михайло Олександровичь Загоровскии... а пан Хвалко (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха. Индри(х) сѧ заложилъ давиымъ записамъ и досвє(т)чилъ сѫ(д)я єго оправилъ а Ѳа(л)кови молъчанїє оучиилъ (XV ст. *BC* 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фалко, Ѳа(л)ко, фа(л)ко** 7 (XV ст. *BC* 23, 23 зв., 26 зв., 27); **Хвалко** 1 (1475 *AS* III, 14); *зам. знах.* осоужаємь **Ѳалко** 1 (XV ст. *BC* 27); *дав. одн.* **Ѳа(л)кови, Ѳа(л)ковї** (XV ст. *BC* 23, 27); *знах. одн.* **фа(л)ка, Ѳа(л)ка** (XV ст. *BC* 27).

***ФАЛКЪОУ** *ч.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури, обчиноу до Фалкъоа, та горѣ Фалкъом до стєжки гдє гроб Алексин оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Фалкъоа** (1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **Фалкъом** (1490 *BD* I, 420).

***ФАЛЧА** *ч.* (11) *(молд.* фалче) старовинна міра поверхні: мы Стефаиь воєвода... чинимь знамеиито... оже прїидоша... иаши оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѧ, Ѳфалчїи н д҃ корочниїн, оу циноу за ф҃м҃д҃ злат татарскых (Сучава, 1470 *BD* I, 150); и оу том також прїидє... НастѦ, кнѦгииѦ пана Юга вистѦриика... н продала... єдноу фалчоу и в҃ фєртал(и) винограда иа Хрълoвскоу гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *знах. одн.* **фалчоу** (1499 *BD* II, 147, 148, 153); *род. мн.* **фалчїн** (1470 *BD* I, 150); *знах. мн.* **фалчи** (1499 *BD* II, 147, 154).

***ФАЛШЄВНЫЙ** *див.* **ФАЛЬШЕВНЫЙ.**

***FAŁSZIWYJ** *див.* **ѲАЛЬШИВЫЙ.**

***ФАЛШОВАНЫИ** *прикм.* (4) підроблений, сфальшований: па(н) юрьи дѣдошицкий пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи Ѳалшованїи (Зудечів, 1421 *P* 95); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) ажє нєправыи листы фалшованыи па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *P* 116); и богда(н) вказа(л) перє(д) нами то(т) записъ и(х) на тыє именья и они томоу записоу прнгаиили, рекли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (!) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **фа(л)шовы(и)** (1496 *ВМКФС*), *наз. мн. ч.* **фалшованыи** 2 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **Ѳалшованїи** 1 (1421 *P* 95).

Див. ще **ФАЛЬШЕВНЫЙ, ѲАЛЬШИВЫЙ.**

! **ФАЛШОВЫИ** ⟨ФАЛШОВАНЫИ⟩ *див.* ***ФАЛШОВАНЫИ.**

ФАЛЬШЕВНЫЙ *прикм.* (3) підроблений, фальшивий: па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) иже соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *P* 83); а такождєрє чєрнъ и ромъне(л)... да не имаю(т) о(т) селѣ напрѦ(д) болшє тѣгати ани упоминати за тота сєла вишеписанная на пана шандра... зану(ж) чернъ и ромъне(л)... стратили исвоими привилиями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шевна и єсми и(х) сказилн (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевиый; господарь нашъ, король е. м., того листу не давалъ, ани росказывалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **фальшевный** (1498 *АЛМ* 169); *наз. одн. ж.* **фа(л)шевна** (1472 *DIR«A»* 528); *наз. мн. ч* **фалшєвнии** (1413 *P* 83).

Див. ще ***ФАЛШОВАНЫИ, ѲАЛЬШИВЫЙ.**

ФАНАСИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аѳанасии, *гр.* Ἀθανάσιος) Панас, Афанасій: пришодъшы перє (!) иашє обличьє... Фанасии вл҃дка перемышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану Яшковн испрувъскому на вѣки (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фанасии** (1391 *P* 45).

Див. ще **ОПАНАСЪ, ОФАНАСѢИ, *ПАНАСЪ.**

ФАНИСЛАВЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Fanisław): а на то послуси... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фаниславъ** (1366 *P* 12).

ФАРА *ч.* (1) (*особова назва, пор. рум.* fară «родич»): ТѦм мы... далї... єсми ємоу... село оу млинов от Прута, гдє был Фара (Сучава, 1468 *BD* I, 130).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фара** (1468 *BD* I, 130).

ФАРКАШ, ФЪРКАШЬ *ч.* (6) (*особова назва, пор. мад.* farkas «вовк»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Исаю от Ръкътъоу и сєстричич єго Пътроу Фаркаш... и раздєлили своѦ праваѦ отнина (Сучава, 1490 *BD* I, 403); а трєтѣа част от того сєла да єст плєминникомꙋ ıих Глигороу и братоу єго Іоноу Фъркашоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фаркаш** 1 (1490 *BD* I, 403); **Фъркашь** 1 (1495 *BD* II, 53); *род. одн.* **Фъркаша** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Фъркашоу** (1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 53).

ФАРКО *ч.* (2) (*особова назва*): єдна част от тих сєл да єст слоугам нашим Тоадєроу Юкашоу и братаничєм єго Фарко апродоу и сєстрам єго Долкъ и Мъроушки (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фарко** 1 (1495 *BD* II, 59); *зам. дав.* братаничєм єго **Фарко** апродоу и сєстрам єго 1 (1495 *BD* II, 59).
Див ще **ФРЪЦЄ.**

ФАСЄКИШЬ *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфань воєвода... чинимь знамєнито... ожє прїидоша... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь... и Фасєкишь... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѦ (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фасєкишь** (1470 *BD* I, 150).

***ФАОУРЄИ**[1] *мн.* (1) (*назва села на р. Васлуй у Молдавському князівстві*): дали єсмы ємоу... єдно село на васлуи, половина фаоурєи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290).
ФОРМИ: *род.* **фаоурєи** (1429 *Cost.* I, 290).

***ФАУРЄИ**[2] *мн.* (1) (*назва села на р. Прут у Молдавському князівстві*): дали єсми и(м)... єдно мѣсто о(т) поустини, на прутѣ, повы(ш) фау⟨рєи⟩ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317).
ФОРМИ: *род.* **фау⟨рєи⟩** (1448 *Cost.* II, 317).

***ФАУРИ** *мн.* (2) (*назва села на р. Бахна у Молдавському князівстві*): и и(н) никто да нє смѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) фаури соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); А хотар тѣмъ вышєписанїє за отчини, части от сєла Фаоури и Бъхнѣщи въ оустъ Бахна (Сучава, 1468 *BD* I, 126).
ФОРМИ: *род.* **фаури, Фаоури** (1467 *Mih. Doc.* 125; 1468 *BD* I, 126).

ФАОУРИЄ, ФАОУРЇИ, ФЪОУРИЄ *мн.* (3) (*назва села на р. Бистриці у Молдавському князівстві*): Тъм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и Фъоуриє, и Бръзотєщи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Тиж Стєфан воєвода... оутвръдихом и оукрѣпих нашь свѦтыи монастир...сь трїи сєловє... имєним ⟨Зънєщїи и Столничїи⟩ и Фаоурїи (Сучава, 1491 *BD* I, 463).
ФОРМИ: *наз.* **Фаоуриє** 1 (1468 *BD* I, 125); **Фаоурїи** 1 (1491 *BD* I, 463); **Фъоуриє** 1 (1459 *BD* I, 35).

***ФЄБРУАРЇИ** *див.* ***ФЄВРОУАРЇИ.**

ФЄБРУНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєлъскии... панъ фєбрунъ воєвода (Перемишль, 1390 *P* 176); А сє я Фєбрунъ воєвода пєрємышльскии познавамъ то... доброю волєю своєю и добрымъ оумышлѣнъємь своємъ (Перемишль, 1391 *P* 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєбрунъ** (1390 *P* 176; 1391 *P* 45).

***ФЄВРАЛЬ** *див.* **ѲЄВРѦЛЬ.**

ФЄВРОНЇА *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Фєвронїа, *гр.* Φεβρώνια) Февронія: мы алєксандръ воєвода... чи-и(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашємоу... гдє є(ст) старицѣ фєвронїа, да осади(т) сєло, оу монастырскы(х) хотаръ... гдє имє(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фєвронїа** (1453 *Cost.* II, 461).

***ФЄВРОУАРЇИ** *ч.* (7) (*гр.* φεβρονάριος, *лат.* februarius) (*назва місяця*) лютий: писалъ ивашко братѣєвичъ оу сочавѣ въ лѣто SЦЛS мѦсца фєвроуарїѦ sї (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца Февруарія девятьнадцатого, на серкизнои недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Писал Шандроу Кръжєвич оу Васлоуи, в лѣто≠зє, мѣсѦца фєвроуар кє (Васлуй, 1497 *BD* II, 103); Тоадєръ писа оу Соучавѣ в л(ѣ)то ≠ зи м(ѣ)с(Ѧ)ца ф⟨єв⟩(роуарїя) ї (Сучава, 1500 *RA* 261).
ФОРМИ: *род. одн.* **фєвроуарїѦ, фєвроуарїа, ф⟨єв⟩(роуарїя)** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1448 *Cost.* II, 306; 1500 *RA* 261); **Фебруарія** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **фєвроуар, фєвроуа(р)** 3 (1495 *Cost. S.* 194; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 103).
Див. ще **ѲЄВРѦЛЬ.**

ФЄДЄЛЄШАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми им... сєла на имѣ Бrътоулєщїи и Фєдєлєшанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз.* **Фєдєлєшанїи** (1491 *BD* I, 445).

***ФЄДЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): ино мы... єсми дали и потвръдили слоузи нашємоу... половиноу от сєло фєдєщи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).
ФОРМИ: *род.* **фєдєщи** (1489 *Cost. S.* 133).

ФЄДИКО *див.* **ФЄДЬКО.**

ФЄДКА *ж.* (25) (*особова назва, пор.* Ѳєодора): Тоє оусє вышєписанноє да єст имь от нас оурик и съ оусимь доходом, и сєстрѣ ихь Фєдцѣ, и дѣтємь их (Сучава, 1467 *BD* I, 119); Поведила перед нами старостинаѦ луцкаѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни ОлизаровоѦ Шиловича кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан єєй нєбощикъ... даровал и дал и записал єєй имєнѦ свои на имѦ Здолбицоу с присєлком (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); а па(к) фє(д)ка и сєстри єи мърина и гинда... привилїє що имали они о(т) на(с) жє иа тоє сєло... они тако(ж) єи дали оу роуки слоузѣ нашємоу вѣрномоу паноу тоадєроу писарєви нашємоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдка, фє(д)ка** 12 (1467 *BD* I, 120; 1487 *AS* I, 87, 239, 240; 1488 *AS* I, 241; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 447; 1495 *BD* II, 248; *ПГВСР* і т. ін.); **хвє(д)ка** 1 (1490 *ЗХП*); *род. одн.* **Федки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **Фєдки** 6 (1487 *BD* I, 301, 302; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 447; 1495 *ПГВСР*); **Фєтци** 1 (1482 *BD* I, 262); **Фєдцѣ** 1 (1467 *BD* I, 119); **хвє(д)цє** 1 (1490 *ЗХП*); *ор. одн.* **Фєткою** 1 (1482 *BD* I, 262); **Фєдкою** 1 (1487 *BD* I, 301).
Див. ще **ФЄДѢ.**

ФЄДКО *див.* **ФЄДЬКО.**

ФЄДКОВ, ѲЄДКОВЪ *прикм.* (7): и мы там єхали и стали єсмо на той Мощеницы и п⟨а⟩на Фєдковы слуги поставили свои старцы, а Волошин свои (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Приказ пана Ѳєдковъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чи⟨ни⟩мъ... ожє прїидє... Щєфоулъ Спинѣноулъ и съ своєю жєною Фєткою ... и продали одино сєло на имѣ КобылїѦ на Днистри, очина Фєткова (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262); Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ есмо судили его зъ Мартынцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Фєдков, Ѳєдковъ, Ѳє(д)ко(в)** (1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *ор. одн. ч.* **Федковымъ** (1498 *АЛМ* 159); *наз. одн. ж.* **Фєткова** (1482 *BD* I, 262); *наз. мн. ч.* **Федковы** 1 (1444 *AS* I, 42); **Фєдкови** 1 (1492 *Cost. S.* 161).
Пор. **ФЄДЬКО.**

ФЄДКОВИЧ, ѲЄДКОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том был дАдА мой кнАзь Санкгоушко Федкович (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); А при томь нашємь єднаньи были: кнАзь Михайло Олєксандровичь... а пан Сєнко Федкович (Ровно, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдкович, Ѳедковичъ** (1454 *AS* III, 10; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1482 *AS* I, 80); *род. одн.* **Федковича** (1454 *AS* III, 10).

ФЄДОР *див.* **ФЄДОРЪ.**

ФЄДОРА, ѲЄДОРА, ФЪДОРА *ж.* (8) *(особова назва):* Я, кнегини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора... приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Тоє въсє вишєписанноє да ест паноу Доумѣ ключникоу от нас оурик... и панєи єго Насти, и братоу єи Юрієви и сєстрам их Фєдори и Олоушци (Сучава, 1480 *BD* I, 246); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє... Олюшка ... и продала... трєтоую част село от Костєщ... що юи были дали прАд нами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич... и сєстри єго Настѣ и Фъдора (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдора, Ѳедора, Фъдора** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Фєдори** (1480 *BD* I, 246; 1484 *BD* I, 286); *ор. одн.* **Фєдорою** (1484 *BD* I, 285).

Див. ще ***ѲЕОДОРА.**

ФЕДОРКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Феодоръ): А при томъ были сведки иаши верная рада: панъ Немира, староста Луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федорко** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ФЄДЬКО, *ѲЄДЦО.**

ФЄДОРОВАЯ, ѲЕДОРОВАЯ *ж.* (3) *(особова назва):* жаловали намъ кнгни фєдоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(и)ского (Берестя, 1496 *ВМКФС*); А потомъ Сопѣга рекъ: еще надъ то тетка моя, кнегини Ѳедоровая, прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехна Судимонтовича (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фєдоровая, Ѳедоровая** (1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **Ѳедоровои** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ѲЕОДОРОВАЯ.**

ФЄДОРОВИЧЪ, ФЄДОРОВИЧ, ѲЕДОРОВИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва):* Мы кнзь фєдоръ данильєви(ч) кнзь рома(н) фєдорови(ч)... поручАємсА по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) вєрно бєзо лсти бєз хитрости (Луцьк, 1388 *Р* 42); Сє яз кн⟨А⟩зь Василей Фєдорович Острозский: иже отец мой кн⟨А⟩зь Фєдоръ ставил ц⟨є⟩рков маткоу б⟨о⟩жєю на клаштор томоу законоу св⟨А⟩т⟨о⟩го Доминика (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а князь Константынъ Ѳедоровичъ сестренецъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдоровичъ, Фєдорович, Ѳедоровичъ, фєдорови(ч)** (1388 *Р* 42; 1443—1452 *AS* I, 39; 1449 *АЛМ* 8; 1499 *АСД* VI, 3); *род. одн.* **Фєдоровича** (1389 *РЕА* I, 27; 1496 *ВМКФС*); *дав. одн.* **Фєдоровичоу** (1474 *AS* I, 69); *ор. одн.* **фєдоровичо(м)** (1496 *ВМКФС*).

ФЄДОРОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зАть... кривєць фєдоровъ (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фєдоровъ** (1385 *Р* 28).

Пор. **ФЄДОРЪ.**

ФЄДОРЪ, ФЄДОР, ѲЄДОРЪ, ѲЄДОРЬ, ХВЄДОР, ХОДОРЪ, ХОДОР, ХОДОРО *ч.* (68) *(особова назва, пор.* Феодоръ) Федір: а вы̂єздилъ ту землю ходоръ чєолчи(ч) (Львів, 1370 *Р* 18); а сє Азъ чюрило бродовьский далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнАзу Фєдору даиильєвичю и дѣтємъ єго (б. м. н., 1385 *Р* 28); Пры томъ были люди зацные: Ѳедорѣ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгимонтъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); мы кнА(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє прида прє(д) насъ... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побраль... вєпрѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82); о(т)мѣноу шлАхєтно(м)оу Ѳє(д)ороу жоукови половиноу рычєгова (Луцьк, 1445 *Р* 148); а на то є(ст)... в. п. фєдора дворника (Яссн, 1455 *Cost.* II, 526); ино мы... тыє люди... на имя... Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдоръ, Федор, Ѳедоръ, Fedor, фє(д)оръ, Ѳєдорь, Ѳє(до)ръ, фє(до)ръ, фєдо(р)** 27 (бл. 1386 *Р* 30; 1388 *ZPL* 108; 1389 *РЕА* I, 28; 1392 *Р* 46; 1393 *Р* 50; 1411 *Р* 78; 1421 *Р* 95; 1443—1452 *AS* I, 39; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **ходоръ, ходор, ходо(р), ходоро, Chodor** 9 (1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1413 *GL* 48; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1489 *АКВ; BD* I, 367); **Хвєдор** 1 (1487 *AS* I, 85); *род. одн.* **фєдора, Ѳедора** 4 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 526; 1492 *AS* III, 24); **Ходора** 1 (1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **Фєдору, Ѳедору Ѳє(д)ороу, Фъдороу** 11 (1385 *Р* 28; 1396 *AS* I, 20; 1445 *Р* 148; 1449 *АЛМ* 8; 1454 *АЛМ* 12; 1475 *AS* I, 72; 1495 або 1496 *BD* II, 92); **ходорови** 3 (1378 *Р* 26; 1445 *Р* 148); **ходору, ходороу** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); *знах. одн.* **Фєдора, Ѳедора** (1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 450; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **Фєдоромъ, Фєдоро(м)** (1478 *AS* I, 76; 1496 *ВМКФС;* 1498 *BD* II, 409).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ[1], ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ФЄДУТЬ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Ѳеодотъ, *гр.* Θεόδοτος) Федот: а при томъ оуздаванѣ были... панъ ходько быбєльскии... попъ микулинськии Фєдуть (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдуть** (1378 *Р* 26).

***ФЄДУШКОВЪ** *прикм.* (1): тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м) и кнА(з) фєдушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. и., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **фєдушковымъ** (1419 *Р* 90).

ФЄДЬКО, ФЄДКО, ХВЄДКО, ФЄДИКО, ФЄТКО, ѲЄДКО, ѲЄДЪКО, ѲЄДЬКО *ч.* (66) *(особова назва, пор.* Феодоръ): а сє Азь кнА(з) фєдико нєсвидискни... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м)... Ако жь Авно было приАтєлюм и нєприАтє (!) моимъ какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); жаловал перед нами пан Федко канцлер господару н⟨а⟩шомоу... на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41); А при том был... пан Фєдко Чаплич (Острог, 1466 *AS* I, 61); И имєли єсмо о томъ много рєчей исъ послы твоєи милости, съ паномъ Пєтромъ и паномъ Фєдькомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); Ja Fedko januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєдко, Ѳедко, Федько, фє(д)ко, Ѳедько, Ѳє(д)ко, Fedko, Ѳедъко** 34 (1435 *Р* 132; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1444 *AS* I, 41; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 85; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *РЕА* III, 34; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **фєдико** 1 (1434 *Р* 129); **Фєтко** 1 (1482 *BD* I, 260); **Хвєдко** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 86); *род. одн.* **Федка, Ѳедка, фєдька, Ѳедька, Fedka** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1445 *Р* 149; 1491 *BD* I, 458; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142); *дав. одн.* **Фєдку, Фєдкоу, Ѳедку, Ѳє(д)ку, Ѳедьку** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 1 05, 106; 1444 *AS* I, 42; 1488 *РИБ* 424; 1489 *РИБ* 431; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *ВФ*); *знах. одн.* **Фєдка, Фєдька, Фє(д)ка** (1444 *AS* I, 42; 1496 *BD* II, 401; *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; *ПДСВВ*); *ор. одн.* **Фєдкомъ, Фєдькомъ** (1482 *AS* I, 80; 1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ФЕДОРКО, *ѲЄДЦО.**

ФЄДѢ *ж.* (2) (*особова назва, пор.* ѳеодора): И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты... пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Дрьгоушоу Қарьмбоу и племеником єго... и сєстри их Феди (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Федѣ** (1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Феди** (1499 *BD* II, 147).
Див. ще **ФЄДКА.**
***ФЄЄРЄЩИ** *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврьдили єсмо имъ... селище... радоулово и радичево... и на проутѧ, фьрєши (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); И оуставшє слоуга иаш Оурсоу и заплатил оусє исполна тоти вышєписанїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Михоул от Феєрещ (Сучава, 1487 *BD* I, 308).
ФОРМИ: *род.* **Феєрещ** 2 (1487 *BD* I, 291, 308); **Феєрещи** 1 (1487 *BD* I, 291); *дав.* **Феєрещем** (1487 *BD* I, 292); *знах.* ! **фьрєши** (1448 *Cost.* II, 324).
***ФЄИРОВЬ** *прикм.* (2): И оуставшє... Иван и... Андриѧш... и заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки Мьрини и Тнтиани и Моуши, дочки Феирови (Сучава, 1487 *BD* I, 291).
ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Феирови** (1487 *BD* I, 291).
ФЄНТЫРѢЛЄ *див.* **ФЫНТИРѢЛЄ.**
ФЄОДОРЪ, ѲЄОДОРЬ *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος): ⟨а на болшєє⟩ потвержєнїє тѣмъ вєлѣли єсмы слузѣ нашєму Братѣю логоѳєтоу писати и привѣсити пєчать нашу в Сочавѣ к сєму листу нашєму, коли пришолъ кнѧзь Феодоръ (Сучава, 1403 *RS* 338); мы кнѧ(з) фе(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... аже приида прє(д) на(с).. па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицкого о полє и доуброву сѧховъ (Зудечів, 1428 *P* 110—111); мы ⟨Стєфань воєвода⟩... знамєнито чиним... ож(є) прїидоша прѣд нами... пан Петрашко и съ тежчєю своєю... и потокмили сѧ съ нашим... ѳеодором от Бистрицскои монастирѧ и мѣнили сєла своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Феодоръ, ѳеодорь, фе(д)оръ** (1403 *RS* 338; 1428 *P* 110; 1430 *P* 115; 1464 *BD* I, 84); *ор одн.* **ѳеодором** (1470 *BD* I, 153).
Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ[1], ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**
ФЄОДОСИЙ, ѲЄОДОСЄЙ *ч.* (9) (*особова назва, цсл.* ѳеодосїи, *гр.* Θεοδόσιος): А при томъ были сведьки... владыка луцкий Феодосий, панъ Монивидъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); Сє азъ ан(д)рє(н) владимирови(ч) ... съ своєю женою... поклонили сѧ єсмы... прп(д)бны(м) оцѣ(м) антонїю и ѳео(до)сїю (Київ, 1446 *P* 154); а при том были светки, наша вериая рада: владыка луцкий Феодосий, пан Иван Гулевич (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Феодосий, ѳео(д)сии** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *P* 136; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **ѳеодосей,** ! **ѳеодсей** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43); *род. одн.* **ѳео(до)сїа, ѳео(д)сїа** (1446 *P* 154, 155); *дав. одн.* **ѳео(до)сїю** (1446 *P* 154).
Див. ще ***ѲЄДОСЄИ.**
ФЄОКТЄЛЄТЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при том был духовник єго милости Феоктелєтъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Феоктелєтъ** (1489 *AS* I, 89).
***ФЄРТАЛ** *ч.* (7) (*молд., мад.* fertály, *нім.* Viertel) старовинна міра поверхні, чверть: И оу том також прїидє... Настѧ... и продала... єдноу фалчоу и в̃ фєртал(и) винограда на Хрьловскоу гороу... самомоу господствоу мы за р̃н златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).
ФОРМИ: *знах. одн.* **фертал** (1499 *BD* II, 147); *знах. мн.* **фєртали, фертал(и)** (1499 *BD* II, 147, 148, 153, 154).
ФЄТЄ, ФЪТЪ *ч., невідм.* (33) (*особова назва, молд.* сфэтэ, *цсл.* свѧтъ): мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истинныи слоуга нашъ вѣрныи панъ фетє слоужи(л) намъ право и вѣрио (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65); А на то єст... в. п. фєтє готкъ (Сучава, 1482 *BD* I, 264); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє тоти истинннн наши слоугы Фетє и братовє єго... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).
Див. ще **ФЄТИОН, ФЄТЬ, *ФЄТЯ.**
ФЄТИОН *ч.* (12) (*особова назва, молд.* сфэтэ Ион, *цсл.* свѧтъ Іоаннъ): А на то єст... в. п. Фєтиона (Сучава, 1458 *BD* I, 20); А на то свѣтковє... пан Фетион, пан Сакыш спатарь (Сучава, 1460 *BD* II, 276).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фетион, фетио(н)** (1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; *Cost. S.* 34); *род. одн.* **фетиона** 8 (1458 *BD* I, 20, 25; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41); *зам. наз.* ⟨боєрїи а⟩ноумѧ... Исаи нємецскаго... **фетиона** 1 (1458 *BD* I, 19)
Див. ще **ФЄТЄ, ФЄТЬ, *ФЄТЯ.**
***ФЄТКА** *див.* **ФЄДКА.**
ФЄТКО *див.* **ФЄДЬКО.**
***ФЄТКОВЪ** *див.* **ФЄДКОВ.**
***ФЄТОЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ... на стлъпь што є(ст) меж(д)оу краиничєщи и фетоєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122).
ФОРМИ: *ор.* **фетоєщи** (1415 *Cost.* I, 122).
ФЄТЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* сфэтэ, *цсл.* свѧтъ): а на то єст вєлика марторїа... пань фєть (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фєть** (1472 *Cost. S.* 88).
Див. ще **ФЄТЄ, ФЄТИОН, *ФЄТЯ.**
***ФЄТЯ** *ч.* (18) (*особова назва, молд.* сфэтэ, *цсл.* свѧтъ): А на то єст вѣра... пана фєти чорного (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); А на то єст вѣра... боярь наших... в. п. Фєти (Сучава, 1475 *BD* I, 206).
ФОРМИ: *род. одн.* **фети, Фети** 17 (1443 *BAM* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 120; *ПГСММ;* 1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204 і т. ін.); **фєтїи** 1 (1443 *Cost.* II, 149).
Див. ще **ФЄТЄ, ФЄТИОН, ФЄТЬ.**
***ФЄЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва):* што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч)... и мы єсмы тому исному мишеви... дали єсмы фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосєльцехъ на вѣки (Перемишль, 1390 *P* 175—176).
ФОРМИ: *род. одн.* **фєцеви(ч)** (1390 *P* 176).
ФИЛАРЕТЪ *ч.* (2) (*особова назва, гр.* Φιλάρετος): а писалъ филаретъ Полатникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); Гн̃оу и оц̃оу нашемоу ѳиларєтоу архимандритоу печерскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **филаретъ** (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **ѳиларєтоу** (1498 *ЧІАФ*).
ФИЛИППЪ, ФИЛИПЪ *ч.* (9) (*особова назва, гр.* Φίλιππος) Пилип: мы александръ воєвода... чинымъ знаменито... оже тоты истинны слоуги наши по(п) андреи и филипъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); чьтврьтоє село єсми имь дали на ховрьлѣти, на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє село от Филиппа и от Тоудорана (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); с в ѧ т ы и Ф и л и п п (Ф и л и п) (2) *див.* **СВѦТЫИ** 1.
ФОРМИ: *наз. одн.* **Филиппъ, филипъ, Фили(п)** (1427 *Cost.* I, 193; 1432 *Cost.* I, 343; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *род. одн.* **Филиппа, Филипа** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1456 *Mih.* 213; 1457 *Cost.* II, 809; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 162).
***ФИЛИПЬЄ** *с.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) село(м) на филпоу (!) та ⟨от толѣ⟩ оу потоко(м) (!) ... на могилоу о(т) полѣноу поперекъ на филпѣ межоу (!) два пѫть могила (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).
ФОРМИ: *знах. одн.* на ! **филпѣ** (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн.* ! **на филпоу** (1400 *Cost.* I, 37).

***ФИЛЇПЄЩЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тємъ ми... дали и потвердили єсми ємоу... четвертоую част от Филїпещїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).
ФОРМИ: *род.* **Филїпещїи** (1462 *BD* I, 63).

ФИЛОСОФЪ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* философъ, *гр.* φιλόσοφος): тѣмь мы... дали єсмы єму... село моишево философа, щобы єму было оурикь съ оусимь доходомь и брату єго моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); А пак привилїє дѧдов их Оана Попши и Моиша Философа, що имали они... на тоє сєло, а она єст оу роукы Сима Гоурешоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Философъ** (1462 *BD* I, 65); *род. одн.* **Философа, философа** (1423 *Cost.* I, 156; 1495 *BD* II, 80); *дав. одн.* **философу** (1423 *Cost.* I, 156).

ФИЛОСОФЬ *ч.* (1) (*шанобливий епітет, пор. гр.* φιλόσοφος «учена людина», «мудрець»): а при то(м) бы(л) оць нашь иикола архиман(д)ритъ печерскыи оуставни(к) іона философь ключникь (Київ, 1446 *P* 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **философь** (1446 *P* 154).

!ФИЛПОУ ⟨ФИЛИПЬЮ⟩ *див.* ***ФИЛИПЬЄ.**

!ФИЛПѢ ⟨ФИЛИПѢ⟩ *див.* ***ФИЛИПЬЄ.**

ФИЛЬ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Филимонъ, *гр.* Φιλήμων): А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьскии панъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *P* 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **филь** (1409 *P* 74).

***ФИМОВЪ** *прикм.* (1): а також є єсми потвердили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдью... ръчканоу(л) съ челѣ(д)ю си, ... синовє фимови, козма и рома(н) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **фимови** (1462 *Cost. D.* 11).

***ФЛОРЄЩИ** *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* ино мы... такождєрє и от нас єсмо дали и потвърдили... козми и братоу єго Владоулоу... тоє прѧдреченоє половина село от Флорєщи (Сучава, 1495 *BD* II, 74).
ФОРМИ: *род.* **Флорєщи** 4 (1495 *BD* II, 73, 74, 76); **Флорєщ** 1 (1495 *BD* II, 76).

***ФЛОРИНЪ** *прикм.* (2): мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м) ... оже тоти истинны снове флорины... прїдоша прє(д) нами... и продали... стоикъи и сноу єго... половина сєла о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **флорины** 1 (1467 *Cost. S.* 68); *зам. дав. мн.* въсѧ(м) братїа(м), сно(м) **флориины** 1 (1467 *Cost. S.* 69).
Пор. **ФЛОРѢ.**

***ФЛОРЇѦНЪ** *ч.* (1) ◇ с в ѧ т ы и ф л о р ї ѧ н ъ *див.* **СВѦТЫИ** 1.
ФОРМИ: *род. одн.* **(флорїѧ)на** (1415 *P* 87).
Див. ще **ТВОРИѦНЪ.**

ФЛОРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Флоръ, *гр.* Φλῶρος, *лат.* Florus): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истиннїи наши слоуги Фръциль и оуноуковє єго Марєшь и Флорѣ... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Флорѣ** (1495 *BD* II, 47).
Див ще **ФРОЛЪ, ХРОЛЪ.**

***ФЛОЧЄЩИ** *див.* **ФЛОЧЄЩИИ.**

ФЛОЧЄЩИИ, ФЛОЧЕЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* и никто николи ⟨да не имаєт⟩ доб⟨и⟩вати тоє сєло Флочещии никото⟨рым обычаєм⟩ (б. м. н., 1472 *BD* I, 178); а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочещи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
ФОРМИ: *наз.* **Флочєщни, Флочещїи** (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452, 453); *род.* **Флочєщи** (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); *знах.* **Флочещии** 3 (1472 *BD* I, 177, 178); **Флочещи** 1 (1491 *BD* I, 452).

***ФЛЪМЫНЗИ** *мн.* (1) *(назва гирла річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє мынєво... и гръла флъмынзилоръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *род. молд.* **флъмыизилоръ** (1448 *Cost.* II, 324).

ФЛЪФОЄ *с., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такождє и от нас єсми дали и потвръдили Марти... сєло... ниж(є) Флъфоє (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

***ФЛЪФОНИНЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є ф л ъ ф о н и н о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **флъфонино** (1448 *Cost.* II, 324).

***FOLWAROK** *ч.* (4) (*стп.* folwark, *свн.* vozwërk) *(невеликий маєток разом з належними до нього житловими і господарськими будівлями)* фільварок: szto iesmy kupyl ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymaylowycza folwarky ... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho... z folwarki ieho kotoryże on maiet podle (!) mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. мн.* **folwarkow** (1500 *ДПЖН*); *знах. мн.* **folwarky** (1500 *ДПЖН*); *ор. мн.* **folwarki** (1500 *ДПЖН*); *місц. мн.* **w folwarkach** (1500 *ДПЖН*).

***ФОЛТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... села на имѣ... сєлищє фолтєщємъ (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *дав. зам. наз.* дали сєлищє **фолтєщемъ** (1448 *Cost.* II, 324).

ФОЛѢ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ и(х) сєла... на имѧ пожерещи... и... гдє бы(л) стоѧ(н) фолѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фолѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

***ФОРОВЪ** *див.* ***ФЫРЪВЪ.**

ФОРТУНА *ч.* (1) (*особова назва, лат.* fortuna «доля»): мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... ѧнъ фортуна крщєнъ мартинов(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... межи панєю ѧдвигою отиною пилєцкою... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фортуна** (1404 *P* 70).

ФОФЪШЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* ино мы... дали и потвърдили слоуга(м) наши(м) ва(с)кови и михоулоу ... тоє прѧ(д)реченоє половина село на коуцитнои на имѣ фофъшєщїи (Васлуй, 1495 *SCIM* pl. I).
ФОРМИ: *наз.* **фофъшєщїи** (1495 *SCIM* pl. I).

***ФОФЫШЄЩИИ** *мн.* (2) *(особова назва)* нащадки Фофиша: А кто коли оупоминєт, боуд оу которых днох и часох, или ⟨и⟩вашко или Фофышєщєм племєнє, тот да заплатит завѣзкоу ҙ роубли срєбра (Ясси, 1459 *BD* I, 32).
ФОРМИ: *дав.* **Фофышєщим** 1 (1459 *BD* I, 32); **Фофышєщем** 1 (1459 *BD* I, 32).

***ФОФЫШЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И єщє ємоу потвердили єсми село на имѣ Нєжєщи иа Возовѣ потоцѣ що их коупил от Тадора Фофыша (Ясси, 1459 *BD* I, 32).
ФОРМИ: *род. одн.* **Фофыша** (1459 *BD* I, 32).

ФОЦЄН *ч.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом... королю... Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѧм моим, што мой г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь пан Олизар записал мнє отчнзные свои имєнѧ оу моємъ вєну на имѧ Фоцєн а Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фоцен** (1488 *AS* I, 241).

ФРАНКЬ *ч.* (1) *(виходець із Франконії)* **франконець,** франк: н докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь

швайполтомь, фѣоль, из нѣмєць немєцкого родоу, франкь (Краків, 1491 *KE*).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **франкь** (1491 *KE*).
ФРАНЦЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Францишєкъ): мы бискупи мацѣи прємыски(и) и... иванъ клєцки(и) францєкъ борш(н)иць... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... межи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ прє(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).
ФОРМИ: *наз.* **францєкъ** (1404 *P* 70).
Див. ще ***ФРАНЦИКЪ, *ФРАНЦИШЄКЪ, *ѲРАНЦОКЪ.**
***ФРАНЦИКЪ** *ч.* (13) (*особова назва, пор.* Францишєкъ): юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к)бы давно ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)повєда(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта (XV ст. *BC* 22).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фра(н)цикъ, Фра(н)цикъ, франци(к), фра(н)ци(к), ѳра(н)ци(к)** 10 (XV ст. *BC* 21, 21 зв., 22, 23); **! фрѧнєцикъ** 1 (1418 *P* 89); *род. одн.* **фра(н)цика** (XV ст. *BC* 22); *дав. одн.* **фра(н)циковн** (XV ст. *BC* 22).
Див. ще **ФРАНЦЄКЪ, *ФРАНЦИШЄКЪ, *ѲРАНЦОКЪ.**
***ФРАНЦИШЄКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Franciszek, *стч.* František, *лат.* Franciscus): Въ соуботоу, въ день свѧтого Францишка... снємь посполитыи земль... роускых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *род. одн.* **Францишка** (1467 *BD* II, 297).
Див. ще **ФРАНЦЄКЪ, *ФРАНЦИКЪ, *ѲРАНЦОКЪ.**
***ФРАТЄВЦИ** *див.* **ФРАТЪОУЦИ.**
ФРАТЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали и потврьдили єсми ємоу... сєла, на имѣ... бєшикоурѣни и фратєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).
ФОРМИ: *наз.* **фратєщи** (1455 *Cost.* II, 553).
ФРАТОВСКЫИ, ФРАТОВСКЫ *ч.* (53) (*особова назва*): а на то вѣра... па(н) журжа фратовского (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); мы Стєфан воевода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѣд нами... оуноукове Михоула Старостича и Жоуржа Фратовского... и продали свою правоую отнину от их праваго оурика, от оурика дѣда их Жоуржа Фратовского, двѣ сєла (!) на Днистри (Сучава, 1491 *BD* I, 458).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фратовскын** 3 (1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701); **фратовскы** 1 (1434 *Cost.* II, 665); *род. одн.* **фратовского, фратов⟨ского⟩, фратовьского, фратовско⟨го⟩, фратовско(г)** 32 (1412 *DIR«A»* 440; 1414 *DIR«A»* 441; 1427 *Cost.* I, 196; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1438 *DIR«A»* 472; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); **фрѧтовского, фрѧтовско(г)** 3 (1432 *Cost.* I, 338; 1433 *Cost.* II, 359; 1436 *Cost.* I, 460); **фратовскаго** 13 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 529; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 32, 62; *Mih.* 206 і т. ін.); **! фратовска** 1 (1437 *Cost.* I, 541).
***ФРАТОВЬСКИИ** *див.* **ФРАТОВСКЫИ.**
ФРАТЪОУЦИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникь, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратєвци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); на имѣ цр҃квамь и(с) попи о(т) волости соучавской а҃ цр҃ко(в) оу климо(в)ци.... г҃ цр҃ко(в) оу Фратъоуци (Сучава, 1490 *DC* 148).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **⟨ф⟩ратєвци** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *зам. місц.* оу **Фратъоуци** 1 (1490 *DC* 148).
***ФРЄНЧЮКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... оноковє (!) Ивана Фрєнчюка... и продали... єдино сєло... слоузѣ нашємоу Лазор Микшоуноу (Сучава, 1490 *BD* I, 394).
ФОРМИ: *род. одн.* **Фрєнчюка** (1490 *BD* I, 394).
ФРИДРИХ *ч.* (1) (*особова назва, свн.* vriedrich): а на то свѣдковє... пан фридрих (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фрндрнх** (1456 *Cost.* II, 791).
ФРОЛЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Флоръ, *гр.* Φλῶρος, *лат.* Florus): фролъ, лаворъ, гюрии... по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фролъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).
Див. ще **ФЛОРѢ, ХРОЛЪ.**
***ФРОУМОАСА** *див.* ***ВЄЛИКАЯ ФРОУМОАСА.**
ФРОУНТЄШЬ, ФРОУНТЄШ *ч.* (107) (*особова назва, молд.* фроунте «голова», «лоб»): Ино мы... дали и потврьдили слоузѣ нашему паноу Іоноу Фроунтєшоу столникоу тоє прѧдрєчєноє сєло на имѣ Чорє⟨щи⟩ (Сучава, 1488 *BD* I, 363); А на то єст(ь)... вѣра пана Фроунтєша, стол'ника (Сучава, 1500 *RA* 261).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фроунтєшь** 1 (1496 *BD* II, 89); **Фроунтєш** 3 (1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **Фроунтєша, Фроунтєш(а), фроу(н)тєша, фру(н)тєша, фроун⟨тєша⟩, Фроун⟨тєш⟩а, ⟨Фроун⟩тєша, ⟨Фроу⟩нтєша, Фроун⟨тєша⟩, Фроун(ь)тєша** 86 (1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 449; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 39; 1497 *BD* II, 96; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **! фроунтєща** 1 (1492 *BD* I, 492); вѣра пана **Фроунтєш, Фроунтє(ш), Фроу(н)тє(ш)** 13 (1489 *BD* I, 374; 1490 *BD* I, 384, 390, 437; *Cost. S.* 142; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 459; *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *дав. одн.* **Фроунтєшоу** 2 (1488 *BD* I, 363); паноу Іоноу **Фроунтєш** 1 (1488 *BD* I, 363).
! ФРОУНТЄЩ *див.* **ФРОУНТЄШЬ.**
***ФРОУНЬТЄШЪ** *див.* **ФРОУНТЕШЬ.**
ФРОУСИНА *ж.* (1) (*особова назва, пор.* Єфросина) Єфросинія, Фросина: Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми... циганє на имѣ... Тоадєрь и жєна єго Фроусина и съ чєлѣди их (Сучава, 1480 *BD* I, 246).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фроусина** (1480 *BD* I, 246).
Див. ще ***ПРОСИНЪЯ.**
ФРЪНКОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., лат.* Francus): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє тоты... слоугы наши вѣрны на имѣ Фрънкоу и Тр⟨иф⟩ и Иван... слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1468 *BD* I, 127); господство мы помиловах слоузѣ нашємоу ⟨Ав⟩рам Фрънкоу и дадохом єго от нас оурик съ въсєм доходом (Сучава, 1479 *BD* I, 221).
Див. ще **ФРЪНКОУЛЬ.**
ФРЪНКОУЛЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., лат.* Francus): И (*в ориг.* и(с).— *Прим. вид.*) привилїє, что имал пан Богдан столник ⟨от⟩ оуикоу наших... єщє жє ємоу дадох оу роуки Аврам (!) Фрънкоуль (Сучава, 1479 *BD* I, 221).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу роуки... **Фрънкоуль** (1479 *BD* I, 221).
Див. ще **ФРЪНКОУ.**
ФРЪНЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми им... сєло на имѣ Фрънчєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 127).
ФОРМИ: *наз.* **Фрънчєщїи** (1468 *BD* I, 127).
***ФРЪХАМОВЪ** *прикм.* (1): тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми... сєла на имѣ... сръби и аръмєщи... и домъ фрѣхамови о(т) долнєго тръга (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **фръхамови** (1448 *Cost.* II, 342).
ФРЪЦЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, мад.* farka «хвостик», «ніжка плоду»): мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... оже прїидє... слуга на(ш), фрьцє драгошє... и прода(л) своє сєло... романоу тємєшєскоулоу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).
Див. ще **ФАРКО.**
***ФРЪЦИЛЄЩИ** [1] *мн.* (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали и потврьдили єсмо имъ... сєла на кородѣ... и межи ми⟨л⟩єщи и межи фрьцилєщє (sic.— *Прим. вид.*) мѣсто о(т) поустини и сєлищє фрьцилєщє(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз. зам. ор.* **фръцилеще** (1448 *Cost.* II, 323).

***ФРЪЦИЛЄЩИ** *мн.* (1) *(особова назва)* нащадки Фрациля: тѣмъ мы... потвръдили єсмо... селище фръцилеще(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *дав.* **фръцилеще(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

Див. ще **ФРЪЦИЛЬ.**

ФРЪЦИЛЬ. *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним, аж(є) тоти истиннїи наши слоуги Фръциль и оуноукове єго... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фръциль** (1495 *BD* II, 47).

Див. ще ***ФРЪЦИЛЄЩИ**[2].

ФРЪЦЇЄНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... такождере и от нас єсмы дали и потвръдили тоє прѧдреченноє ⟨село⟩... на имѣ Фръцїєнещїи, Илѣни и братаничоу єи Драготѣ Фръцїяноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 103).

ФОРМИ: *наз.* **Фръцїєнещїи** (1497 *BD* II, 102, 103).

ФРЪЦЇЯН *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставше И⟨л⟩ѣ⟨на и братанич⟩ь єи Драготѣ Фръцїян и заплатили оуси тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы... Тоадероу Къоуи (Васлуй, 1497 *BD* II, 102—103).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фръцїян** (1497 *BD* II, 102); *дав. одн.* **Фръцїяноу** (1497 *BD* II, 102, 103).

ФРЪЧА *ч.* (2) *(особова назва):* а слоузѣ нашемоу фръчи, и братоу єго, митоутелоу... да є(ст) роусчорїи и доумбръвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фръча** (1491 *Cost. D.* 36); *дав. одн.* **фръчи** (1491 *Cost. D.* 37).

***ФРѦЖЬСКИИ** *прикм.* (8) ◇ **ф р ѧ ж ь с к о є (ф р ѧ з ь с к о є) с є р є б р о** (8) *(вид привізного срібла, з якого виготовляли гроші)* франкське срібло: чини(м) свѣдомо велебноі твоєі мл(с)ти же єсми дали тому... пану... г҃ тисѧчѣ фрѧ(ж)кого серебра тѣмо вьс(о)мо што єсми почали давати оу луцки (Сучава, 1388 *SL* 678); пак ли не будеть лито(г) серебра а мы заплатимы грошми по че(м) фрѧзьское серебро идеть (б. м. н., 1411 *P* 77).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **фрѧзьскоє** (1411 *P* 77); *род. одн. с.* **фрѧжьского** 1 (1388 *P* 37); **фрѧ(ж)кого,** ! **фрѧ(ж)коо** 2 (1388 *SL* 678); **фрѧзьского, фрѧзьско(г)** 4 (1411 *P* 76, 77).

***ФРѦЗЬСКИИ** *див.* ***ФРѦЖЬСКИИ.**

! **ФРѦНЄЦИКЪ** *див.* ***ФРАНЦИКЪ.**

***ФРѦТОВСКИИ** *див.* **ФРАТОВСКЫИ.**

ФТЄОДОРОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος*):* и дае(м) и дали (є)сми се(с) на(ш) листь нашемоу монастирю... идеже є(ст) єгоуменъ ки(р) попоу фтеодороу (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ѲЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ.**

***ФОУКЛЄРЪ** *ч.* (1) *(стп.* foglar) рід гармати: Што на кременъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушекъ малы(х) ѕ҃ а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **фоуклєри** (XV ст. *ИК*).

ФОУЛТИЧАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождере и о(т) на(с) єсми дали и потвръдили... исакоу вистїарникоу, тоти... села, на имѣ фоултичанїи... и боучюмѣнїи (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз.* **фоултичанїи** (1490 *Cost. S.* 140, 141); *знах.* **фоултича(н)** (1490 *Cost. S.* 141).

***ФУЛТУКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... па(н) ивашко армѣнчи(н), панъ ивашко фулту(к) съ брато(м) свои(м) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фулту(к)** (1456 *Cost.* II, 583).

ФОУНДЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села на имѧ селище фоундещо(м) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); А хотаръ томоу селоу Фоундещїи на Албини и тиж хотар Лацканом, що же єст оу хотар Фоундещим, да єст по старим хотаром от оусих сторон (Сучава, 1484 *BD* I, 278).

ФОРМИ: *наз.* **Фоундещїи** 1 (1484 *BD* I, 278); *зам. дав.* селоу **Фоундещїи** 1 (1484 *BD* I, 278); *дав.* **Фоундещим** 1 (1484 *BD* I, 278); *зам. наз.* селище **фоундещо(м)** 1 (1436 *Cost.* I, 444).

ФОУНДОУЛ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... монастири Тазлове сь єдино село именим (!) Боурещїи на Сърет, идеже именоует сѧ Фоундоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фоундоул** (1491 *BD* I, 464).

ФОУНДѢ *ч.* (1) *(особова назва):* мы александрь воєвода... знаменито чини(м)... оже.... па(н) на(ш) фоундѣ слоужи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1428 *Cost.* I, 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фоундѣ** (1428 *Cost.* I, 223).

ФОУНДѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу селоу фоундѣне(м) да є(ст) поченши о(т) могилоу о(т) недѣи... дорогою до столпа (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Тѣмь мы... дали и потвръдили єсми им... половина селищи на Бръладѣ на имѣ Фоундѣнїи нижнѣа част (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

ФОРМИ: *наз.* **Фоундѣнїи** (1495 *BD* II, 48); *дав.* **фоундѣне(м)** (1428 *Cost.* I, 224).

***FUNT** *ч.* (1) *(стч., стп.* funt, *свн.* phunt, *лат.* pondō, *(міра ваги)* фунт: Teź, jestliby chto kak na szkołu... metał) tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *знах. мн.* **funty** (1388 *ZPL* 105).

***ФОУНЪДЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* дали єсми... пасика оу фоунъ(д) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу фоунъ(д)** (1462 *Cost. D.* 10).

ФОУРДОУЮ *ч., невідм.* (3) *(особова назва):* И оустал наш слоуга Мъндрѣ Ивоул и съ своими братаничи и сестричичи, на имѣ Тоадер и Драготѣ и Триф и Фоурдоую и Моуша, та заплатили оуси тоти р҃к злат татарских оу роуки Пєтрѣ и братоу єго Онє (Сучава, 1493 *BD* II, 18—19).

***ФОУРМАНСКИИ** *прикм.* (2) ◇ **ф о у р м а н с к и и в о з ъ** *(стч.* formanský woz, *стп.* furmański wóz) (2) вантажний віз: А оу черновци от фоурманского воза мыто четири грош, а от орменского воза шесть грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А оу Черновци от фоурманского воза мыто четири гроши, а от орменского воза шесть гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **фоурманского** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

***ФОУРОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... селище лацка фоуроула, на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род. одн.* **фоуроула** (1448 *Cost.* II, 323).

***ФУРЪОВЪ** *див.* ***ФЫРЪВЪ.**

***ФЪГОУЛЄЦОУЛЪ** *див.* ***ФАГОУЛЄЦОУЛЪ.**

ФЪДОРА *див.* **ѲЄДОРА.**

***ФЪДОРЪ** *див.* **ѲЄДОРЪ.**

ФЪИВА *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотарь тоє село... оу потока Фъива, таже Фъива до матка потока Негритѧска (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу потока **Фъива** 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. ор.* **Фъива** 1 (1479 *BD* I, 221).

***ФЪНАЦЄЛОРЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві, пор. рум.* fânat «лука», «сінокісні угіддя»): Тѣм мы... дали и потвердили єсмо им... селище н⟨а и⟩мѣ Къшчореле на потоци фънацелороу (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на фънацелороу** (1469 *BD* I, 134).

!ФЪРЄШИ *див.* ***ФЄЄРЄЩИ.**

ФЪРКАШЬ *див.* **ФАРКАШ.**

***ФЪРЪВЪ** *див.* ***ФЫРЪВЪ.**

ФЪТОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... село на имѣ Пъшканїи... що же он

коупил тоє село от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ сынове Мирчинїи, на имѣ Фътоул и Иван (Сучава, 1480 *BD* I, 237); а дроугаа част от того села да єст племинники єи Фътоулоу и братоу єго (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фътоул** (1480 *BD* I, 237; 1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Фътоулоу** (1495 *BD* II, 53).

ФЪТЪ *див.* **ФЄТЄ.**

ФЪОУРИЄ *див.* **ФАОУРИЄ.**

***ФЪУРОАНА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми єму... село... пони(ж) фъуроанѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *род. одн.* **фъуроанѣ** (1455 *Cost.* II, 543).

***ФЫНТЄРѦЛЄ** *див.* **ФЫНТИРѢЛЄ.**

! ФЫНТЪНѢНЄЛЄ *див.* **ФЫНТЫНѢЛЄ.**

ФЫНТЫНѢЛЄ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсмы ємоу... села... на имѧ попєщїи... и фынтынѣлє (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... даєм и потверждаєм нашемоу... монастирю от нємца... села на имѣ: Двореньщи на Молдавѣ... и Фынтънѣнєлє (!) на Побратѧ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **фынтынѣлє** 2 (1426 *Cost.* I, 178; 1447 *Cost.* II, 288); **! Фынтънѣнєлє** 1 (1482 *BD* I, 263).

ФЫНТИРѢЛЄ, ФЫНТЫРѦЛЄ, ФЄНТЫРѢЛЄ, ФЫНТЫРѢЛИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Илїа воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє ... потвердили єсми имъ... ⟨село⟩ повышє ⟨л⟩оунгани, на имѧ фынтирѣлє (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); и єщє єсми потвердили монастирю нш̃єм(у)... села на имѣ тєлєбѣчинци на сєрѣти... и фынтырѣлє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **фынтирѣлє, фєнтырѣлє, фынтырѧлє** 3 (1439 *Cost.* II, 52; 1446 *Cost.* II, 270; 1470 *DIR«A»* 522); **фынтырѣли** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *дав.* **фынтєрѧлє(м)** (1446 *Cost.* II, 270).

***ФЫРЪВЪ** *прикм.* (14): а на то є(ст) вѣра... пана форова (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а на то є(ст) вѣра... пана фыръва (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м) ожє прїидошѣ прѣ(д) нами... па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панєю своєю до(ч)ка фуръова... и продали свою правоую о(т)ниноу... иоанишу изварєцоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **фыръва** 7 (1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 530, 536, 542; 1438 *DBAc* 28; *DIR«A»* 472); **форова** 3 (1435 *DIR«A»* 465; 1436 *Cost.* I, 482; 1438 *Cost.* II, 8); **фъръва** 2 (1435 *Cost.* I, 424; 1438 *AUB* фотокоп.); **фърова** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **фуръова** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

Пор. **ФЫРЪОУ.**

ФЫРЪОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* А при то(м) былъ жоуржъ староста и панъ фыръоу и пєтръ братєскоу(л) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

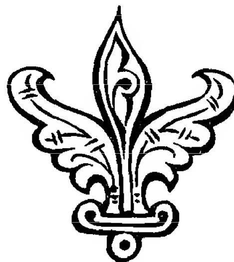
ФѢОЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор. стп.* Fiol): и докончана бы(сть) мѣщанино(м) краковьскымь шваиполтомь, фѣоль (Краків, 1491 *KE*).

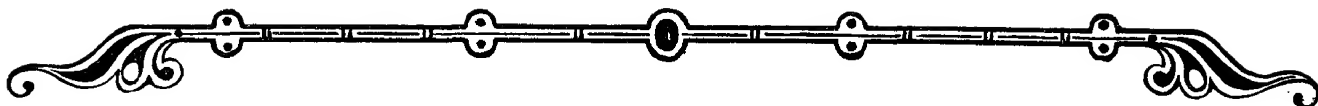
ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* мѣщанино(м)... **шваиполтомь, фѣоль** (1491 *KE*).

***ФѢРЦИНЪ** *прикм.* (1) ◇ ф ѣ р ц и н а п а с и к а (1) *(назва ділянки землі у Молдавському князівстві):* и дали єсми ємоу... єдно село... и єдна пасика, на оустие раковѣ, на имѣ фѣрцина пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **фѣрцина** (1448 *Cost.* II, 359).

Пор. **ФРЪЦЄ.**

ХАБЫШ *ч.* (1) (*особова назва, мад.* habos «неспокійний, схвильований»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїдоша... слоуги нашн Лазоръ Пискоу... и Гаврил Хабыш... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хабыш** (1483 *BD* I, 269).

ХАВАТИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* мы Стїєфан воєвода... чиним знаменито... оже прїидошА... Ивашко от Серецел и тѣгал сА съ непотом своим... за села именоуєма Берєщн н Дринжещи и Хаватн (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *наз.* **Хавати** (1459 *BD* I, 32).

ХАВОРОНѢ *ж.* (1) (*назва броду на Дністрі):* а хотаръ єн долоу нистро(м)... и три бро(д)ще на (д)нѣстрѣ хаворонѣ и корабька (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хаворонѣ** (1456 *DIR«A»* 511).

ХАЛАСТРА *ч.* (1) (*особова назва):* А то свѣдцн: пань Андрѣяшь... пань Дебеславь Халастра (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Халастра** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ХАЛЄЦКЫИ *ч.* (1) (*особова назва):* А на то свѣдкове... пан Халецкыи (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Халєцкыи** (1460 *BD* II, 276).

***ХАЛМАЖЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана Халмажа (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364).

ФОРМИ: *род. одн.* **Халмажа** (1433 *Cost.* I, 364).

ХАНГОУ *ч., невідм.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... потврьдили єсми монастырю нашемоу от немца.. монастыръ от Хангоу (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

***ХАНИНЪ** *прикм.* (2): мы стефа(н) воєво(да)... знамени⟨то⟩ чини(м)... оже прїиде... нѣгша, дочка ханина... и продала свою правоую о(т)нин⟨оу, о(т) оу⟩рика оца єи, ханина, єдно село (Сучава, 1490 *Cost. S.* 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ханина** (1490 *Cost. S.* 140); *наз. одн. ж.* **ханина** (1490 *Cost. S.* 140).

Пор. **ХАНѢ.**

***ХАНИШЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Hanïš, *свн.* hannes, hans, *лат.* Johannes): а ли(ст) єсми дали... ханишеви о(т) брашова (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ханишевн** (1437 *DIR* № 8).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ, ХАНѢ.**

***ХАНКО** *див.* **ГАНКО.**

***ХАНОСЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Hanoš, *свн.* hannes, hans, *лат.* Johannes): прїиде къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева... на имА па(н) де(к) хано(с) н па(н) боургоуръ михи(л) н просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хано(с)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНИШЬ, ХАНЫСЪ, ХАНѢ.**

ХАНЫСЪ *ч.* (3) (*особова назва, молд., мад.* Hanеš, *свн.* hannes, hans, *лат.* Johannes): и єщє при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ и ханысъ вєрзьсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ханысъ** (1408 *Cost.* II, 633).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНѢ.**

ХАНѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., свн.* hans, hannes, *лат.* Johannes): а па(к) она привилїє що има(л) оць єн, ханѣ, на тоє село... дала оу роуки паноу исакоу вистѣрникоу (Сучава, 1490 *Cost. S.* 140—141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ханѣ** (1490 *Cost. S.* 141); *род. одн.* **ханѣ** (1490 *Cost. S.* 140).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ.**

! ХАРАКТЇИ ⟨**ХАРАТЇИ**⟩ *див.* ***ХАРАТЇЯ.**

***ХАРАТЇЯ** *ж.* (1) (*гр. χαρτία*) грамота: и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю печє(р)ско(м) с предѣлами єго ствє(р)жаємъ н (з)моцняє(м) на вєчныє часы по(д)лоугъ листоу и характїи (!) писмє(н)ныи грамотноє о(т) великого кнзя роуского андрєя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **! характїи** (1481 *ГПМ*).

***ХАРИТОНОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва):* Я макси(м) харитоновн(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **харитонови(ч)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***ХАРСЪ** *ч.* (1) (*рід вовняної тканини)* гарус: Почєнши гдє єст головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от соукна от гривноу три гроши... от початого соукна и от ногавици, и от харса... щобы платилн... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **харса** (1460 *BD* II, 273).

***ХАРЬКОВСКИИ** *прикм.* (1): а тая зємлА пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **харько(в)ская** (бл. 1458 *P* 167).

***ХАРЬКОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі):* из нєкрашевщины по(л)тора вєдра медоу... харьковщины пА(т)десА(т) грошєн на печерьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **харьковщины** (бл. 1458 *P* 167).

ХАСНИШ, ХАСНѪШЬ *ч.* (5) (*особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ... три села... дроугоє гдє єс(т) нѣгъ барбоси н драгомирь хаснѪшь (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); А хотарь томоу селоу... до моста Хасниш и от моста Хасниш право до обрьшїа потока Брькачєлоу (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хаснш** 3 (1459 *BD* I, 35); **хаснѪшь** 1 (1426 *Cost.* I, 182); *род. одн.* **Хасниш** (1473 *BD* I, 183).

***ХАТЧИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже пришє(д)ши... па(н) мань глобникови(ч)... и продали селишча своа... а на имѧ... погорило(в)ци и ха(т)чинци (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *наз.* **ха(т)чинци** (1452 *Cost.* II, 422).

***ХАЦКО** *ч.* (1) *(особова назва):* ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Хацка** (1430 *ГВКЛ* 7).

***ХАЧИЩИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... на чоухри михаиловци... и оу хачищох лешъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *місц.* **оу хачищох** (1431 *Cost.* I, 317).

ХВАЛА *ж.* (7) хвала, слава (3): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); про то(ж) бг҃оу коу хвалє... а к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ... оуставлѧємы права (XV ст. *ВС* 10); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

х в а л у   в з д а в а т и (кому) (1) звеличувати, уславляти (кого): алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)ствє литовъскомъ и за то вє(л)ми г(с)дроу нашому Стефану воєводє доброся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); х в а л у   д а в а т и (2), х в а л у   д а т и (кому) (1) звеличувати (звеличити), уславляти (уславити) (кого): госпо(д) мои... бг҃оу хвалоу даєть... который приѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ бг҃оу хвалоу далъ и велми бы срадовалсѧ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хвала** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *зам. знах.* **хвала** вздаєть 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *род. одн.* **хвалы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *дав. одн.* **хвалє** (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн.* **хвалоу** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***ХВАЛЄБНЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* chwalebny) достойний, славний: тако ми бь҃ момози и ст҃аа до(с)тоинаа пана маріа и оуси ст҃ыи и то(т) ст҃ыи кри(ж) хвалєбныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *кл. ф. ч.* **хвалєбныи** (1436 *Cost.* II, 698).

ХВАЛЕЛИЕВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч)... возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалелѣєвичь (Перемишль, 1390 *Р* 175); А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хвалелиевичъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *род. мн.* дворища **фалелѣєвичь** (1390 *Р* 175).

ХВАЛЕЛѢИ *див.* **ФАЛЄЛЄИ.**

ХВАЛИМИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Фалемичі: а кнѧзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз.* **Хвалимичи** (1475 *AS* III, 14); *місц.* **оу Хвалимичєх** (1475 *AS* III, 14).

ХВАЛКО *див.* **ФАЛКО.**

ХВАСНИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... дали єсмо... Калєнику... Дємидковичи, а Дмитреєвича дєти на Хвасничи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* на **Хвасничи** (1437 *AS* I, 34).

ХВАТКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... иванъ башкиртовичь хватковичь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хватковичь** (1385 *Р* 28).

***ХВАТОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Хватів: Мы болеславъ... кнѧзь черниговскии... знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо... юркови козенѧти на своємъ селѣ на хватовцехъ н҃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *місц.* **на хватовцехъ** (1424 *Р* 102).

***ХВЕДКА** *див.* **ФЄДКА.**

ХВЄДКО *див.* **ФЄДЬКО.**

ХВЄДОР *див.* **ФЄДОРЪ.**

ХВИЛѦ *ж.* (1) момент, *діал.* хвиля: И коли боудет пана нашего королѧ приказание, и боудет потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хвилѧ** (1468 *BD* II, 301).

***CHWORYSZCZA** *мн.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* y hranycіu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od toiey wełykoyi (!) dorohy... po połowyne chworyszcz y hłynyszcz y odtuł prosto w mezu ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род.* **chworyszcz** (1500 *ДПЖН*).

***ХВОРОСТЇЄ** *с., зб.* (2) *(зарослі)* чагарник, хворостняк: ⟨а⟩ хотаръ томоу селоу почєнши о(т) могыли... на конецъ хворо⟨стї⟩а, а о(т) конецъ хворостїа до дорогы (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *род. одн.* **хворостїа, хворо⟨стї⟩а** (1424 *Cost.* I, 162).

Див. ще ***ХВОРОСТЪ.**

***ХВОРОСТЪ** *ч.* (1) *(зарослі)* чагарник, хворостняк: и мы... ємоу имѣнє наше имєнємъ Звѧгол... даємъ... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор. мн.* **хворосты** (1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ХВОРОСТЇЄ.**

ХВОРОЩА *ч.* (1) *(особова назва):* Мы... фєдоръ євлашкови(ч) хвороща ис братомъ ивано(м)... чинимы знамени(т)... како кєды... кнѧ(з)... дмитрии... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него... нжє... вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хвороща** (1388 *Р* 38).

ХЄМЄѦНИ, ХЄМЄЯНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы ⟨Стєфань воєвода...⟩ знамєнито чиним... ожє... дал пан Юріє вистиярник... монастирю нашемоу... єдно село... на имѣ селоу Хємєѧни (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз.* **Хємєѧни** 1 (1470 *BD* I, 153); **Хємєянїи** 1 (1470 *BD* I, 153); *род.* **Хємєѧн** (1470 *BD* I, 153).

ХЄНЦОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на серѣ(т) и григоровци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **хєнцовци** (1431 *Cost.* I, 317).

***ХЄРЄГАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы александръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... па(н) костє пръкала(б)... тѣга(л) на гєргѣ хєрєгаръ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

ФОРМИ: *знах. одн.* **хєрєгарѣ** (1449 *Cost.* II, 385).

***ХЄРЄГЇЯ** *ж.* (1) (*молд.* хергеліе) табун коней: и гєргє сѧ тоу(т) нє запрѣлъ, рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїє, алє я єсмъ хоти(л) сєбѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми, коупи(л) єсмъ о(т) пєтра воєво(д) мыто и хєрєгїю (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

ФОРМИ: *знах. одн.* **хєрєгїю** (1449 *Cost.* II, 385).

ХЄРМАНОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє... пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан, Херманов сынъ... и токмили сѣ за их отнину (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Хєрманов** (1461 *BD* I, 45).

Пор. **ХЪРМАНЬ.**

ХЄРМАН *див.* **ХЪРМАНЬ.**

*ХЄРНИЧЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т) могилоу... до гдє съ ⟨сни⟩маю(т) хота(р)... хєрничєщє(м) и нєгрєщє(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *дав.* **хєрничєщи(м)** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **хєрничєщє(м)** 1 (1428 *Cost.* I, 224).

*ХЄРЬМАНЪ *див.* **ХЪРМАНЬ.**

! **ХЄРЬСТВА** ⟨ХРЄСТА⟩ (1): Колисѧ хто правомъ вади(т) о граніца(х) оуказоуючи копца намнє три алюбо иньшая знаменїтая по полѣхъ алюбо в сєлѣ(х) и оу лєсѣ(х) которая знамєна хєрьства (!) яко то и є(ст) обычай тогды по(д)коморєи нашь по(д) своєю чєстїю и по(д) своимъ соумнєнїємъ имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыи жє лѣпшая знамєна оукажєть (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ***КРЄСТЪ.**

*ХЄТЧЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастирєви стго николы... о(т) оусти шоумоуза болота що би никто смѣль ловити до хотар⟨а⟩ ожє єсть на хєтчє (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на хєтчє** (1409 *Cost.* I, 69).

ХЄЧАНЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу... сєло, на имѣ хєчанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **хєчанє** (1462 *Cost.* D. 10).

*ХИЖА *ж.* (2) дім, хата, *діал.* хижа: а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); и дал Ивоул Богданоу... єдно привилиє от старого Александра воєвод⟨ї⟩, що им пишєт на три сєла... от Ивоуловоу част в хижи и єдноу слатиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *род. мн.* **хыжъ** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *знах. дв.* **хижи** (1461 *BD* I, 45).

*ХИНДОВА *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: Іо Стєфа(н) воєвода... оукраси гробъ съ своємоу прѣдѣдоу Іоанноу... ижє поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа хиндовѣ** (1480 *DC* 10).

*ХИНЦЄЩИ *див.* ***ХИНЦЄЩЇИ.**

*ХИНЦЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: та єсмъ да(л) ємоу... двѣ сєла... на имѣ хи(н)цєщїи... и гдѣ би(л) нѣгиє (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз.* **хи(н)цєщїи** (1491 *Cost. S.* 156); *род. молд.* **хи(н)цєщилор** (1491 *Cost. S.* 157).

ХИРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... потвръдили єсмы єи... сєло на имѣ Хирєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Хирєщїи** (1493 *BD* II, 31).

ХИРОВА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... Настѧ... и продала .... єдно сєло на Маятинєх на имѣ Хирова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хирова** (1495 *BD* II, 82).

*ХИТЛИНЬСТВО *див.* ***ХИТЛѢНСТВО.**

*ХИТЛѢНСТВО *с.* (4) (*пор. рум.* hiclenie) зрада, хитрий намір: Тѣмь мы... дали єсми ємоу... мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); Тоє всє... слюбоуєм Яноу Олбрахтоу... имаємо... так здєржати и наполнити, бєз всѣкого хитлѣнства и бєз жадноі зрадї (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **хитлѣнства** (1499 *BD* II, 425); *місц. одн.* **оу хитлѣньствы** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **оу хитлиньстви** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **оу хитлѣнстви** 1 (1493 *BD* II, 22).

*ХИТЛѢНЬСТВО *див.* ***ХИТЛѢНСТВО.**

ХИТРЄ *присл.* (1) хитро, лукаво: а прото и на то(т) часъ стєрєглисмысѧ абы на странєньє а на стравлѣньє нєвжнточноє того лѣта ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

*ХИТРОСТЪ *див.* ***ХИТРОСТЬ.**

*ХИТРОСТЬ *ж.* (74) хитрість, лукавство: а за вєлкого кнѧзѧ ольκѣрта... мы ислюбоуємъ (!) тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитростн (б. м. н., 1352 *P* 5); нсталасѧ торгувлѧ мєжн добрыми людми... ажє пани хонька васковая дѧдьковича жєна... то вчинила бєзо льсти и бєзъ хитрости (Перемишль, 1378 *P* 25—26); а слоузє нашомоу Михайлоу с того имєня слоужити нам вєрно бєзо льсти и хитрости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы... наполнити... бє(з) зради и бєзь всєи хитро(с)ти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); абы тоє што и ва(м) писали бєзо лсти писали, бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми... обольщоныємы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тоє всє... мы... ⟨с⟩любоуєм... ⟨... здєржати... бєз⟩ всѣкои хитрости (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *род. одн.* **хитрости, хнтро(с)ти** 61 (1352 *P* 5; 1366 *P* 14; 1378 *P* 26; 1388 *P* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1433 *P* 121; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 290; 1479 *BD* II, 352; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **хытрости** 10 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* II, 637, 638; 1433 *Cost.* II, 653; 1435 *Cost.* II, 687; 1460 *BD* II, 276); *знах. одн.* **хитростъ** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн.* **хитростью** (1388 *P* 43); *ор. мн.* **хитростѧми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

*ХИТЯ *ч.* (1) *(особова назва)*: хота(р)... къ вєлїкою гороу на полѣнїци о(т) Хитї оана (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *род. одн.* **Хитї** (1458 *Mih. Doc.* 122).

*ХЛАБНИКЪ *ч.* (4) викорчувана ділянка, корчівка: тѣм мы... потвєрдили єсми ємоу... мѣсто о(т) мли(н)... и хлабникъ, абы ємоу был⟨ъ⟩ на синожатъ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); А хотарь тим... сєламъ... от хлабника половина... по коуда из вѣка оживали (Сучава, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хлабнн(к)** (1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **хлабника** (1499 *BD* II, 163); *знах. одн.* **хлабникъ** (1451 *Cost.* II, 403); *ор. одн.* **хлабником** (1491 *BD* I, 456).

Див. ще **ХЛЪБНИЧЄЛ.**

*ХЛАБНИЦЯ *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: Ласлъоани на оустїи Хлабници (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *род. одн.* **Хлабници** (1490 *BD* I, 434).

*ХЛАМОТИННАЯ *ж.* (1) *(особова назва)*: Я Иван Тимофєєвич Коуль... з жєною моєю Марѣєю Хламотинною... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... трндцат коп грошєй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Хламотнннюю** (1492 *AS* III, 23).

ХЛАПЄЩИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві)*: ⟨а хо⟩тарь ємоу... о(т) хлапєщи, та на нижною боуковиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); ми... єсми им дали... пасикоу повишє от Хлъпєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *наз.* **хлапєщи** (1447 *Cost.* II, 288); *род.* **Хлъпєщи** 3 (1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 275); **хлапєщи** 2 (1414 *Cost.* I, 111); **Хлъпєщїи** 1 (1483 *BD* I, 275).

ХЛЄБЪ *ч.* (5) *(випечений з муки)* хліб (4): I teź ustawili jesmo, iźby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati, jako i chrest'janin (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати, ни пива варити, ни мєд, ни мѧсныи клѧтки (? — *Прим. вид.*) дєржати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670);

(продукти харчування) харчі, їжа (1): а двє зємлн поусты лєжать а дани с ни(х) шло чєтыри вєдры мєдоу здавна а на толокоу ходять н окольнѧя сєло а хлєбъ и мєдъ г(с)дръски(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хлєбъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **chleba** 1 (1388 *ZPL* 108); **хлѣба** 1 (1434 *Cost.* II, 670); ! **клѣба** I (1408 *Cost.* II, 633); *ор. одн.* **хлєбомъ** (XV ст. *ИК*).

***ХЛИПЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь оу хлиплѧ и оу брата єго захарьѣ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **хлиплѧ** (1366 *Р* 12).

ХЛОПЄЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были... мнхалъ малєховскии янъ хлопєцкии (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хлопєцкии** (1421 *Р* 94).

***ХЛОУБОКАЯ** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* били данн тоти н цркви... з црко(в) и(с) попо(м) на Хлоубокою (!) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. місц.* з црко(в)... на ! **Хлоубокою** (1490 *DC* 147).

***ХЛОУБОКИИ** *прикм.* (2) ◇ **хлоубокая долина** (2) *(назва долини на Буковині):* а хотарь... на камє(н) на вєрхъ хлоубокою (!) долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* ! **хлоубокою** (1488 *ДГСПМ*).

***ХЛОУПИНЦИ** *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* к томоу жъ двороу крєжаномъ присєлокъ хлоупн(н)ци (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **хлоупн(н)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ХЛЪБНИЧЄЛ *ч.* (2) викорчувана ділянка, корчівка: А хотар... от доуба на хлъбничєл, от хлъбничєл чєрєс полє на кръницоу (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **хлъбничєл** (1494 *BD* II, 34); *знах. одн.* **хлъбничєл** (1494 *BD* II, 34).

Див. ще ***ХЛАБНИКЪ**.

***ХЛЪПЄЩИ** *див.* **ХЛАПЄЩИ.**

***ХЛЪПЄЩЇИ** *див.* **ХЛАПЄЩИ.**

***ХЛѢБЪ** *див.* **ХЛЄБЪ.**

***ХЛЮПИИСКИИ** *прикм.* (1): Лоука зємл (... — *Прим. вид.*) дє(р)жить хлюпи(и)скоую а с тоє зємли да(н) идєть пѧть вєдє(р) мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **хлюпи(и)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ХМЄЛЄВАЯ *ж.* (1) *(особова назва):* тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) уздала пол сєла сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хмєлєвая** (1412 *Р* 81).

ХМЕЛЕВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ... пану Волъчку Жасковъскому (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хмелевский** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***ХМЄЛЄВЪ** *див.* **ХМЄЛОВЬ.**

ХМЕЛНИЦКІЙ, ХМЕЛЬНЫЦКІЙ *прикм.* (7) *(пор.* Хмельник *у Подільській землі):* а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудень грунтъ Хмелницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Хмелницкій** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **хмельныцкій** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **Хмельныцкихъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Хмелныцкнхъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. мн.* **Хмельницкнхъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Хмельныцкихъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. мн.* **Хмелныцкимы** (1430 *ГВКЛ* 7).

***ХМЕЛНЫЦКИИ** *див.* **ХМЕЛНИЦКІЙ.**

***ХМЄЛОВЪ** *див.* **ХМЄЛОВЬ.**

ХМЄЛОВЬ *ч.* (4) *(назва міста на Буковині):* а о цєци(н) и о хмєлєвъ, коли нашь г(с)дрь будєть, оу своєго г(с)дрѧ и в нашє(г) кролѧ, влодислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намнлвити (!) и обровнати, подлугъ кролєвы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а такѣ жь... тыи городы цєцунь а хмєловъ... дали єсмы єму (Ланчиця, 1433 *Р* 125); зємлю шєпиньскоую... з городы тоѣ то исти(н)ноѣ зємли шєпнньскоѣ, то єсть хотѣнь, цєцюнь и хмєловь... дароуємы...тому нстнно(м) королєви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хмєловь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав одн.* **хмєлєву** (1433 *Р* 125); *знах. одн.* **хмєлєвъ** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **хмєловъ** 1 (1433 *Р* 125).

***ХМЕЛЬНИЦКИЙ** *див.* **ХМЕЛНИЦКІЙ.**

***ХМЕЛЬНЫЦКИЙ** *див.* **ХМЕЛНИЦКІЙ.**

***ХМИЛЬ** *ч.* (1) хміль: тамо овції пасіти... илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє или хмиль събїраючи илї оурѣхии (!) илї боуд що бєз их знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **хмиль** (1458 *Mih. Doc.* 122).

CHMIEL *див.* **ХМѢЛЬ.**

***ХМѢЛИНЬСКИИ** *прикм.* (1): а мєнє єго милсть... при моюи вотнинѣ при исбаразискои волость... и при хмѣлиньскую волость... имаєть мѧ єго млсть оставить (Кременець, 1434 *Р* 130).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **хмѣлнньскую** (1434 *Р* 130).

ХМѢЛЬ, CHMIEL *ч.* (3) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то... ижє... хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81); A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Chodor Poczutlhy Chmiel (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хмѣль** 2 (1412 *Р* 81); **Chmiel** 1 (1413 *GL* 48).

***ХОБИѦНОВЪ** *прикм.* (1): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ... рома(н)... и васко, снь хобиѧно(в)... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хобиѧно(в)** (1479 *Cost. S.* 98).

ХОБОВЩИНА *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Волинській землі):* князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... дали есмо... Сенно село... какъ се въ собѣ маеть сама отчина, въ грани Хобовщина отъ Шупкова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хобовщина** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ХОВАНЇЄ** *с.* (1) зберігання: о хованїи книгъ зємьскы(х) (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о хованїи** (XV ст. *СЯ* 9).

Пор. **ХОВАТИ.**

ХОВАТИ, ХОВАТЬ *дієсл. недок* (17) **1.** (кого, що) перетримувати, переховувати (1): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25);

(давати притулок злочинцеві, неприятелеві) переховувати (2): а тако(ж) о тыхъ што разбоинїкы алюбо злодє(и) оу своихъ домє(х) ховаю(т) а с нїмї оучасто(к) имають нє могоуть бытї рєчи нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємь (XV ст. *ВС* 28 зв.); и нє имаєт оу сєбє кормити ани ховати оу своихъ мистихъ... ни одного нашего нєприатєлѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

2. (що) *(замовчувати з певною метою)* приховувати (1): а мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила... оупоминати... писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

3. (що) *(в якомусь місці)* зберігати, тримати, ховати (1): а я въ тои клѣти полотна ховалъ и иншіе домовые речи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. (що) додержувати, дотримувати (чого) (8): Мы ... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... владиславъ кроль и дѣти єго... дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и нєпороушєнныи... мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

5. (кого) доглядати (2): Николаи жалова(л) на матєя жє ємоу... конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ а коли(ж)

ємоу засѦ вєрнѫ(л) а то(т) конь хрома(л) а рє(к) то(т) матєи же хова(л) я(к) же то своєго влостного а нє вєда(л) тоє ємоу хромоты (XV ст. *BC* 23 зв.).

6. *(покійника)* ховати, хоронити (1): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27);

◇ въ почъстивости ховати (1) *див.* ***ПОЧТИВОСТЬ.**

ФОРМИ: *інф.* **ховати** 10 (1433 *P* 123; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *Cost.* II, 713; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *Cost.* II, 815; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 420, 426); **хова(т)** 1 (XV ст. *BC* 23 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **ховаєть** (1498 *BD* II, 414); *3 ос. мн.* **ховаютъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); **ховаю(т)** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **хова(л), ховалъ** (XV ст. *BC* 23 зв.; 1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **боуде(т) ...ховать** (XV ст. *BC* 25 зв.).

Див. ще **ЗАХОВАТИ** 3, ***СХОВАТИ, *CHOWATI SIA.**

***CHOWATI SIA** *дієсл. недок.* (1) (в чому) додержуватися, дотримуватися (чого): a tretemu... kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by sia... chował** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще **ХОВАТИ** 4, **ЗАХОВАТИ** 3.

***ХОВЄЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тєм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбоую до нас (...— *Прим. вид.*) ⟨села⟩... на имѣ... Богданещи, ⟨и⟩ Ховєє⟨щи⟩ (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Ховєє⟨щи⟩** (1490 *BD* I, 434).

***ХОВРЪЛѢТА** *див.* **ХОВРЪѦТА.**

ХОВРЪѦТА *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино ми... єсми дали... тота сєла... на обръшиє ХоврЪѦта (Сучава, 1480 *BD* I, 239); Чътвъртоє село єсми имь дали на Ховрълѣти (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на обръшиє **Ховръѧта** (1480 *BD* I, 239); *місц. одн.* **на Ховрълѣти** (1499 *BD* II, 162).

***ХОДЄЧЪ** *ч.* (1) *(назва містечка в Польщі, пор.* Chodecz): на которого соимоу кончанїє... вєлєможны панове: пань Станиславь с Ходча, воєвода зємли роускои... и пань Михаило Боучачскы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ходча** (1467 *BD* II, 297).

ХОДИТИ *дієсл. недок.* (86) **1.** *(переміщатися з певною метою)* ходити (2): а межи волоскою зємлєю какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и ииѣ ходити имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 125);

(неодноразово) ходити, переходити (2): а коли боудет лєд а либо имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а коли боудєт лєд илї имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(про транспортні засоби, за допомогою транспорту) ходити, їздити (8): а сочавскоє мыто нигдє оу нашє(і) зємли да нє платѣтъ, лишє оу сочавѣ, хотѣ бы за морємъ ходили (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); и дали єсми на(ш) ли(ст) нашємоу монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до кєлєи по рыбоу... имают давати мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

2. *(переміщатися по якійсь території)* їздити, ходити (21): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а ваша мл̃(с)ть пошлитє свои(х) пословъ до г̃(с)дра нашого до воєводы абы єстє оучинили мєжы вами и записы и бра(т)ство... абы ходили пословє и коупцы г(с)дра нашого воєводы чєрє(з) зємлю вашє(и) мл̃(с)ти слободно... бу(д) на котороую сторону (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.); А також коупцем... вездє по нашеи зємли молдавскои да єст им слободно и доброволно и отворєно ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. *(досягати якоїсь межі)* доходити (до чого) (1): а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѦ за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (Казимир, п. 1349 *P* 3).

4. *(мати напрямок)* іти (1): а хотаръ тѦмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ що о(т) готовца ходитъ право на дѦлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

5. *(виконувати службові обов'язки на певній території)* розпоряджатись (10): а также оу тѦ(х) села(х) да нє имаютъ ходити ни глобники (sic.— *Прим. вид.*), ни припашарє... а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѦднико(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); тако(ж) ни соудци, а ни ослоухарє да нє имаю(т) ходити, оу тѦ(х) сєла(х), ани глобоу нє брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а оу ти(х) монастирски(х) г̃ сєла(х) да нє смѣєтъ ходити ни єдинъ на(ш) оурѦ(д)ни(к) ани глобникь (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

6. (*у спол. з іменниками* война, дань, толока *та ін.*) виконувати феодальну повинність (29): а тоутъ же... ловъцовъ пѦть што в ловы ходять тыє подымъщины не дають... а двє зємли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри вєдры медоу здавна а на толокоу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Отъпустили есмо войту Володимирскому... зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота (Судомир, 1488 *РИБ* 424);

оу воискоу ходити (2) *див.* ***ВОИСКО[1];** на жолдъ ходити (3), оу жолдъ ходити (1), ходити на жолдъ (1) *див.* ***ЖОЛДЪ;** из косою ходити (1) *див.* ***КОСА;** въ облаву ходити (1) *див.* ***ОБЛАВА;** на (оу) сторожу ходити (2) *див.* ***СТОРОЖА;** с топоромъ ⟨ходити⟩ (1) *див.* ***ТОПОРЪ[1].**

ФОРМИ: *інф.* **ходити** (1408 *Cost.* II, 631; 1433 *P* 125; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1488 *РИБ* 424; 1497 *РИБ* 684; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); *теп. 3 ос. одн.* **ходитъ** (1446 *ПГСПМР*); *3 ос. мн.* **ходять, ходѦть** 23 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв.; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **ходя(т)** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **ходили** (1349 *P* 3; 1433 *P* 125); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) ходити** (1453 *Cost.* II, 462); *3 ос. мн.* **имоут ходити** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **имуть ходити** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **боудоуть ходити** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (щобы) ходи(л), ходилъ** (1456 *DIR«A»* 511; *ЭСФ*); *3 ос. мн.* **щобы (што бы, абы, бы) ходили, хо(ди)ли** (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 508; 1458 *BD* II, 262; 1470 *DIR«A»* 523; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да ходѣт, ходѧ(т)** 5 (1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 492; 1459 *BD* I, 29; 1475 *BD* I, 200); **да ходѣтъ, ходѧтъ** 5 (1435 *Cost.* II, 676; 1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *ПГСММЦ;* 1475 *BD* I, 200).

Див. ще **ПЕРЕХОДИТИ** 1, 2, ***ПРИХОДИТИ** 1, 2, *** ХОЖИВАТИ** 1, 3.

***ХОДИЧЪ** *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ХОДКА *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Ходоръ): ⟨Боєрїн а⟩ноумѦ: Ходка Крєцовникоул, Исаи нємєцскаго (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходка** (1458 *BD* I, 19).

Див. ще **ХОДКО.**

ХОДКЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); слуга вашей милости Иванъ Ходкевичъ, староста луцъкий... челом бьет (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); А при томъ былъ... панъ Александро Ходкевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходкевичъ** (1454 *АЛМ* 12; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще **ХОДКОВИЧЪ.**

ХОДКО, ХОДЬКО, ХОТКО, ХОТЬКО *ч.* (125) (*особова назва, пор.* Ходоръ): а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовнчь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а сє бояре пѣтръ мошенка ходко лоєви(ч) (Львів, 1370 *P* 18); дали єсмо тому прє(д)рєчоному пану ходьку оусѧ таѧ села (Луцьк, 1446 *P* 152); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... Иванко Левич и братаничи его... и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣдов их Ходка Костича (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходко, ходко, ходько, chodko, хо(д)ко** 42 (1359 *P* 10; 1361 *AGZ* 6; 1370 *P* 18; 1390 *P* 176; 1411 *P* 80; 1424 *P* 106; 1439 *Cost.* II, 52; 1460 *Cost. S.* 34; 1466 *DIR«A»* 519; 1490 *BD* I, 390 і т. ін.); **хотко, хотько, хо(т)ко** 8 (1404 *Cost.* II, 625; 1436 *Cost.* II, 701; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45); *зам. род.* вѣра пана **ходко, хо(д)ко** 4 (1453 *Cost.* II, 446; 1454 *Cost.* II, 509; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *BD* I, 28); **хотко, хо(т)ко** 6 (1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Ходка, ходка, ходька, хо(д)ка** 51 (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 455; 1446 *P* 152; 1452 *Cost.* II, 426; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 63, 67; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 117; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **хотка, хотька, хо(т)ка** 6 (1403 *GL* 156; *ДГАА;* 1456 *Mih.* 213; 1459 *BD* I, 36; 1460 *Cost. S.* 41); *дав. одн.* **ходкови, chodkowi** 3 (1361 *AGZ* 6; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3, 4); **ходкоу, ходьку** 2 (XV ст. *СГЧА;* 1446 *P* 152); *знах. одн.* **ходка** (XV ст. *СГЧА*); *ор. одн.* **ходькомь** (1366 *P* 12).

Див. ще **ХОДКА.**

ХОДКОВИЧЪ, ХОДКОВИЧ *ч.* (2) (*особова назва*): а при том был пан... Юшко Ходкович (Острог, 1464 *AS* I, 57); А при томъ были... Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходковичъ, Ходкович** (1464 *AS* I, 57; 1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **ХОДКЕВИЧЪ.**

ХОДКОВЪ, ХОДЬКОВЪ *прикм.* (7): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє село чєрєпынє... къ пана ходковѣ руцѣ лоєвичѧ (Львів, 1386 *P* 31); а на то єсмы дали облазничомъ... пана ходкова чємєрєва пєчать (Зудечів, 1411 *P* 80); А при томъ были... Ходко Евсеевичь, Глядъ, братъ Ходковъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ходковъ, ходьковъ** (1393 *P* 52; 1465 *АкВАК* III, 4); *наз. одн. ж.* **ходкова** (1411 *P* 80; XV ст. *СГЧА*); *дав. одн. ж.* **ходковѣ** (1386 *P* 31); *ор. одн. ж.* **ходьковою** (1393 *P* 52).

Пор. **ХОДКО.**

ХОДОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*утримувати*) годувати: Ино єстли бы што на менє Бог допоустил и жена моѧ кнѧгини Улиѧна мает седети на вдовим столци и з дѣтми моими, а дѣти маєтъ ходовати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *інф.* **ходовати** (1454 *AS* III, 10).

Див. ще **ГОДОВАТИ СѦ.**

ХОДОР *див.* **ФЕДОРЪ.**

ХОДОРИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): о(т) мѣстичовъ... кнофель ходоричь (Львів, 1368 *P* 16); тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы... потвръдили єсми єму... села... мали(н)ци и шизкоуци, где ходори(ч) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ходоричь** 1 (1368 *P* 16); **ходори(ч)** 1 (1456 *Cost.* II, 577).

***ХОДОРКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... дали єсмо... у житомирском повете село... Ходорковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Ходорковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ХОДОРКОВО** *с.* (1) (*назва села у Київській землі*) Ходорків: село Ходо(р)ково, а в томъ селе семъ члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходо(р)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ХОДОРКОВО СЄЛО** *с.* (1) (*назва села у Подільській землі*): А ко млину границѧ горѣ смотричємъ до мосту а доловъ смотричємъ што дуброва межи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ходорковымъ сєломъ** (1375 *P* 20).

ХОДОРО *див.* **ФЕДОРЪ.**

ХОДОРОВСКЫИ, ХОДОРОВЬСКЫИ *ч.* (2) (*особова назва*): а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи па(и) сенко процеви(ч) (Зудечів, 1428 *P* 111); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи па(н) клюсъ из вижнѧнъ (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ходоровскыи, ходоровьскыи** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

ХОДОРЪ *див.* **ФЕДОРЪ.**

***ХОДОСОВЪ** *ч.* (1) (*назва річки в Галицькій землі*): оуѣхана к нему границѧ... чєрє(с) полє... на оустьє ходосова (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **ходосова** (1424 *P* 99).

ХОДЫКА *ч.* (1) (*особова назва*): а данъниковъ сємь, тивоунъ Ходыка зємлю дє(р)жить Лазорєвщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходыка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ХОДЫКОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были панове... пан Тишко Ходыкович Коренєвский... пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходыкович** (1466 *AS* I, 62).

ХОДЬКО *див.* **ХОДКО.**

ХОДЬКОВЪ *див.* **ХОДКОВЪ.**

ХОЖА МЕДИНЪ *ч.* (1) (*особова назва, ар.*hoǯa-medin): нашь племєньни(к) бекбула(т)ъ и хожа мединъ оучинилсѧ намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хожа мединъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ХОЖЕВАТИ** *див.* ***ХОЖИВАТИ.**

***ХОЖИВАТИ** *дієсл. недок.* (24) **1.** (*многокр.*) (*переміщатися з певною метою*) приходити, прибувати (1): и наипервое слюбоуемо и по(д)даемо сѧ, коли на(с) позовє(т) господарь нашь, коро(л) єго мл(с)ть, на оурєченое мистцє, где первїишїи воєводы коу голду хожевали, а мы на тоть де(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѧ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

(*заходити куди*) ходити (1): отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивници, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его (Краків, 1489 *РИБ* 431).

2. (з чого) (*тільки безос.*) належати, припадати, йти (11): а с тыхъ зємль хоживало осмъна(д)цать вєдє(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); и тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са а чотыри бочки пива (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

3. (*у спол. з іменниками* в о и н а, л о в ы, р о б о т а *та ін.*) виконувати феодальні повинності (10): Село Ходо(р)ково а в томъ селе... вси слоуги на во(и)ноу хоживали и в ловы хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); И тє(ж) ти(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєйскоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

у п о д в о д а х ъ х о ж и в а т и (1) *див.* ***ПОДВОДА.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **хоживалъ** (1489 *РИБ* 431); *3 ос. одн. с.* **хоживало** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93, 93 зв.; 1499 *ГОКІР*); ! **хоживоло** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *3 ос. мн.* **хоживали** 11 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; бл. 1471 *ЛКЗ* 90,90 зв., 91; 1499 *ГОКІР*); **хожевали** 1 (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***НАХОДИТИ** [1] 1, **ПЕРЕХОДИТИ** 1, 2, ***ПРИХОДИТИ** 1, 3, **ХОДИТИ** 1, 3, 6.

***ХОЛДОВАТИ** *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***ХОЛДОУН** *ч.* (1) (*стч.* hold, *стп.* hołd, *свн.* hold) феодальне помістя, феод: Тиж не имамо ани хочем никоторых земль, алибо панствъ, мѣстъ, алибо холдоун, прѧз воли и прѧз особного произволеня... королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. мн.* **холдоун** (1462 *BD* II, 284).

***ХОЛДОУНОК** *ч.* (1) (*свн.* huldigung) ◇ холдоунок дати (1) принести васальну присягу на вірність: А далеи слюбоуемо: имамо... его освѣцености... олдовати, вѣры нашои холдоунок дати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. одн.* **холдоунок** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ГОЛДЪ.**

***ХОЛДЪ** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ХОЛИНЕВСКИИ** *ч.* (2) (*особова назва*): и отецъ нашъ... 100 копъ велѣлъ заплатити тому Петру Холиневскому (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *род. одн.* **Холиневского** (1494 *АЛМ* 54); *дав. одн.* **Холиневскому** (1494 *АЛМ* 54).

***ХОЛМСКИИ** *див.* **ХОЛМЪСКИЙ.**

***ХОЛМСКЫ** *див.* **ХОЛМЪСКИЙ.**

ХОЛМЪ [1] *ч.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали есми имъ... єдно село... на старомъ хотарѣ ихъ, на имѧ крьница о(т) холмъ, да осадѧ(т) собѣ село (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **холмъ** (1443 *Cost.* II, 149).

***ХОЛМЪ** [2] *ч.* (3) (*назва головного міста Холмського князівства*): по ишествьи стго дха за в недли литовьскимъ кнѧзємъ стати оу холмѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6); А писанъ листъ въ Хольмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (въ) холмѣ, Хольмѣ** (1352 *Р* 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ХОЛМЪСКИЙ, ХОЛМЬСКИЙ *прикм.* (14): королеви держати лвовьскую землю... а намъ держати... холмьскую берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского... старостамъ холмъскимъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и за тым єшче до нас прислал пан нашь король... подкомориего Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305); Се я Ванко Скердѣевич... пан холмъский... вызнаваю, иж... продал есми... вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); тую данъ оусю спо(л)на па(н) оле(х)но имає(т) давати дяди своєму па(н) хо(л)мскомоу (Львів, 1478 *ЗРМ*); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній (!) земли Холмское (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **холмъскнй, холмьский, хо(л)мски(и) 4** (1376 *Р* 22; 1433 *Р* 122; 1470 *AS* I, 64; 1478 *ЗРМ*); **хо(л)мскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн. ч.* **холмского** (1376 *Р* 22); *дав. одн. ч.* **хо(л)мскомоу** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн. ч.* **холмского** (1468 *BD* II, 305); *місц. одн. ч.* **при холмъскомъ** (1376 *Р* 22); *род. одн. ж.* **холмъскоє, Холмское** (1376 *Р* 22; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **холмьскую** (1352 *Р* 6); *дав. мн.* **холмъскимъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Пор. ***ХОЛМЪ** [2].

ХОЛОВАТЇИ *ч.* (2) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є)... слоуга наш Холоватїи н съ своими падчерицами... продали свою ... отниноу (Сучава, 1484 *BD* I, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Холоватїи** 1 (1484 *BD* I, 285); *зам. дав.* слоузѣ **холоватїи** 1 (1484 *BD* I, 285).

ХОЛОНЕВСКИЙ *прикм.* (1): А се я, Богдан холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **холоневскнй** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Пор. ***ХОЛУНЕВЪ.**

***ХОЛОНЕВЪ** *див.* ***ХОЛУНЕВЪ.**

***ХОЛОПСКЫИ** *прикм.* (1) ◇ холопскоє ⟨право⟩ (*сукупність звичаєво-правових норм, які стосувалися кріпаків*) феодальне право: Также и он сам та и своими дѣтми... щобы нє давали и нє платили холопскым н татарскым правом николи ничего, ни колоды, ни дан щобы никоторомоу своємоу паноу нє платили, коли оу кого боудєт жити (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **холопскым** (1470 *BD* I, 140).

***ХОЛОПСТВО** *с.* (4) стан феодально залежного селянина: па(к) ли єго попрости(т), а о(н) гдє имєтъ житн, оу нашеи земли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да ємоу нєсмѣєтъ оуспоминати и да єго нєможє(т) оувєсти (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); А кто схочет єго или дѣти єго оувєсти опѧт оу холопство... тот имаєт на сѧ видѣтн вєликоую казнь (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **холопства** (1470 *BD* I, 140); *знах. одн.* **холопство** (1445 *Cost.* II, 236; 1470 *BD* I, 140, 141).

ХОЛОПЪ *ч.* (2) феодально залежний селянин: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати его (б. м. н., 1352 *Р* 6); мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... ожє даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас... на то щобы он опѧт за сѧ пришол и своими дѣтми до нас и до нашеи земли, а от холопства щоби он прошчєнъ бил (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **холопъ** (1352 *Р* 6); *дав. одн.* **холопоу** (1470 *BD* I, 140).

***ХОЛОПЫ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): княз великий Олександро... чинимъ знаменито... ижеть... дали есмо ему у Луцькомъ повете село Холопы на Случи (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

ФОРМИ: *знах.* **Холопы** (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

***ХОЛОПѦЧЬ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Холопичі: мы великий кнзь швитрикгаилъ... дали єсмо ємоу... село холопѧчь оу володимєрскомъ повѣтє (Луцьк, 1451 *Р* 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **холопѧчь** (1451 *Р* 156).

ХОЛТѢЮЛ *ч.* (3) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсмн... томоу свѧтомоу монастироу циганє на имѣ... Калинча сынь Тотин съ чєлѣдєю, и Нѧнчюл холтѣюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312); И таkождєрє єсми дали... нашеи цркви... татарє на имѣ... Копка съ чєлѣдєю и брать єго Нинга холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **холтѣюл** (1487 *BD* I, 312; 1488 *BD* I, 342).

ХОЛУНЕВЕЦЪ *ч.* (2) (*назва присілка у Волинській землі*): мы, великий княз Александро... чинимъ знаменито... иж... дали есмо ему у Перемилскомъ повете село Холуневъ, а къ тому Холуневецъ (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія на имя Хулевъ, а Холуневецъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Холуневецъ** (1492 *АЛМ* 30); *знах. одн.* **Холуневецъ** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

***ХОЛУНЕВЪ** *ч.* (2) (*назва села у Волинській землі*) Холонів: мы, великий княз Александро... чинимъ знаменито... иж... дали есмо ему у Перемилскомъ повете село Холуневъ (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Холуневъ** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *ор. одн.* **Холоневомъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ХОЛЪМЪ** *див.* ***ХОЛМЪ** [2].

ХОМА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Ѳома, *гр.* Θωμᾶς, *гебр* Thomas): Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч)... хома билюрминъ... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... королєви польскому... слюби(л) а мы... іслюбуємы за нєго... ижє... вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хома** (1388 *Р* 38).

Див. ще **ТОМА, *ѲОМА.**

***ХОМЄКОВИЧЬ** *див.* **ХОМѢКОВИЧЬ.**

ХОМИЧ; *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были... панъ Федко канцлеръ нашъ, а пан Федко Хомич крайчий (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хомич** (1446 *AS* III, 5).

ХОМИЧЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми ємоу... села на имѧ... садова и хомичещїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **хомичещїи** (1420 *Cost.* I, 135); *род.* **хомичещи** (1420 *Cost.* I, 135).

ХОМОР *див.* **ХОМОРЬ.**

***ХОМОРЪ** [1] *див.* **ХОМОРЬ.**

ХОМОРЪ [2] *ч.* (1) *(назва монастиря у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... да оутврьдим иаш монастыр именоуєм Хоморъ (Сучава, 1459 *BD* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоморъ** (1459 *BD* I, 34).

ХОМОРЬ, ХОМОР *ч.* (26) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспенїоу стои бци еже є(ст) на хоморю єдно село на врьхъ солонцѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а господство мы съм дал и поверноул тоє селище на имѣ Полѣна, на оустїє Хомора (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **хоморь, хомор, хомо(р)** (1487 *AAR;* 1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*); *род. одн.* **хомора** (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ;* 1459 *BD* I, 34; 1467 *BD* I, 120, 121; 1475 *BD* I, 203; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); *знах. одн.* **хомо(р)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на хоморѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269); **на хоморю** 1 (1415 *Cost.* I, 116).

***CHOMCZYNSKYJ** *прикм.* (2): Bili nam czołom tyie Uryczane... i prosili u nas zemli, na imia Chomczynskoy (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Chomczynskoy** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн. ж.* **Chomczynskuiu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ХОМѢКОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ андриѧшь панъ борисъ хомѣковичь (Коломия, 1398 *Р* 57); а тои рѣчи свѣдъци... панъ михалко грабовьцкии борисъ хомѣковичь (Галич, 1409 *Р* 74); Сє ѧ грицко Аглищевичь и своєю маткою... продали есмо паноу сенкоу хомєковичю коутъ полѧ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хомѣковичь** (1398 *Р* 57; 1409 *Р* 74); *дав. одн.* **хомековичю** (1463 *ГГЯ*).

ХОМѢКЪ *ч.* (2) *(особова назва):* кн(ж)ии писарь хомѣкъ писалъ (Ольховець, 1445 *СРК*); мы великии кнзь швитрикаило олкердови(ч)... верноули есмо слоузѣ нашемоу хомѣкови молодомоу на имѧ сенкови его очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хомѣкъ** (1445 *СРК*); *дав. одн.* **хомѣкови** (1451 *ДГШХ*).

ХОНЬКА *ж.* (4) *(особова назва, пор.* **Ѳеония**): а про то та пани хонька... оуздала есть тотъ мунастыръ калениковъ иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хонька** (1378 *Р* 26); *дав. одн.* **хоньци** (1378 *Р* 26).

***ХОРАЄЦЄВЪ** *див.* **ГОРАИЦЄВЪ.**

***ХОРАЄЦЪ** *див.* **ГОРАЄЦЪ.**

ХОРАЄЦЬ *див.* **ГОРАЄЦЪ.**

ХОРЖА *ч.* (2) *(особова назва):* И оуставше слоуга наш Стан Хоржа та заплатил оуси ⟨тоти... пинѣзи...⟩ ... Даноу Сок⟨ол⟩ (Сучава, 1473 *BD* I, 190).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоржа** 1 (1473 *BD* I, 190); *зам. дав.* Станоу **Хоржа** 1 (1473 *BD* I, 190).

***ХОРЖЄСКУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... было(ш) хоржеску(л)... и иоа(н) хоржеску(л) ⟨слу⟩ж⟨или⟩ на(м) право и вѣрно (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоржеску(л)** (1453 *Cost.* II, 467).

ХОРЖЄЩЇИ, ХОРЖЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали... есми ємоу... села на имѣ левкоушещи... ⟨и⟩ хоржещїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96); и достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шемоу Исаю... села на имѣ Хоржещїи и половина от Нѣнещи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **хоржещїи** 3 (1442 *Cost.* II, 96; 1490 *BD* I, 403); **хоржещи** 1 (1453 *Cost.* II, 467).

***ХОРИНЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали есмы ємоу... осемъ селъ... на хоринчи кавадинещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа хоринчи** (1436 *Cost.* I, 488).

***ХОРЛОВСКЫ** [1] *прикм.* (11): мы Илїа воєвода ... чинимъ знаменито... аже дало ест господство ми єдноу поустыню монастырю от Полѣны... подли прикоутъковъ Хрьловскых (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... оже прїидоша прѧд нами... наши оубози люди... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу, єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѧ (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150);

Хрьловска гора (6) *(назва гори у Молдавському князівстві):* И оу том також прїиде прѧд нами... Настѧ, кнѧгинѧ пана Юга вистѧрника... и продала свою правоую отниноу, єдноу фалчоу и В фертал(и) винограда на Хрьловскоу гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153); хорловскии тръгъ (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Гирлов: мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... оже прїидоша прѧд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); дорога Хроловская (2) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Хорловскаго** (1470 *BD* I, 150); *місц. одн. ч.* **оу Хорловскомь** (1470 *BD* I, 150); *род. одн. ж.* **Хроловской** (1468 *BD* I, 127); *знах. одн. ж.* **Хрьловскоу** 4 (1499 *BD* II, 147, 153, 154); **Хроловскоую, Хрьловскоую** 2 (1468 *BD* I, 128; 1499 *BD* II, 154); ! **Хрьлоскоу** 1 (1499 *BD* II, 147); *род. мн.* **Хрьловскых** (1438 *DBAc* 27).

Пор. ***ХРЪЛОВЪ.**

ХОРЛОВСКЫ [2] *ч.* (8) *(особова назва):* а на то вѣра моѧ... вѣра бьрлина хьрловскаго (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х)... вѣра пана ⟨шан⟩дра хроловского, вѣра пана тадора васковича (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хорловскы** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн. ч.* **хорловского, хорловъского** 3 (1403 *ДГАА*; *RS* 339; 1411 *Cost.* I, 85); **хрьловского** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **хроловского** 1 (1453 *Cost.* II, 468); **хьрловскаго** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

***ХОРЛОВЪ** *див.* ***ХРЪЛОВЪ.**

***ХОРЛОВЪСКИИ** *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].

***ХОРЛОВѢНЪ** *див.* **ХРЪЛОВѢНЪ.**

***ХОРНЄЦЪ** *див.* ***ГОРНЄЦЬ.**

ХОРОДНИКЪ *див.* **ГОРОДНИКЪ.**

***ХОРОДНИЧАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои половини село от хородничан да ест от оусего хотара половина (Сучава, 1495 *BD* II, 249).

ФОРМИ: *род.* **хородиичан** (1495 *BD* II, 249).

***ХОРОДОКЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ дворенєци(м)... о(т) доуба повыше хородка, о(т) хородка иа доуриоую (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1446 *Cost.*, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **хородка** (1446 *Cost.* II, 270).

***ХОРУГОВНЫИ** *прикм.* (2) ◇ панъ хоруговъныи (1) *див.* **ПАНЪ** 1; шляхта хоруговная (1) *див.* **ШЛЯХТА.**

ФОРМИ: *наз. мн.* **хоруговные** (1438 *Р* 140).

***ХОРОУГОВЪ** *ж.* (5) *(військовий прапор, також військовий вагін)* хоругва: уставлѧємь иже ка(ж)ды(и)

рыцєрь алюбо просты(и) земєнїнъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што умєлъ своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **хороугвї** (XV ст. *BC* 10 зв.); *ор. одн.* **хороуго(в)ю, хороуговъю** (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.); *знах. мн.* хороугъ(ви) (XV ст. *BC* 10 зв.).

ХОРОУЖИ, ХОРУЖИИ, ХОРУЖЇИ *ч.* (9) (*стп.* chorąźy) *(у Королівстві Польському і у Великому князівстві Литовському)* службовець, що відав організацією ополчення із бояр і шляхти: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... миколаи с костелца хоружии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ... ижь вшитки... записы... ховати нмѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с... паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ григоръ стромило, хоружїи ливовскы... аже имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а при (томъ) были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский... паи Гринко Козинский хоружий луцкий (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоружий, хоружїи, хороужий, хороужи** 8 (1433 *P* 122; 1445 *Cost.* II, 729; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 61; 1467 *СП* № 13; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1490 *Пам.*; 1494 *AS* I, 102); **хороужи** 1 (1466 *AS* I, 61).

ХОРѢ *див.* **ГОРѢ.**

ХОТ *див.* **ХОТѦ** ².

ХОТАР *див.* **ХОТАРЪ.**

***ХОТАРИТИ** *дієсл. недок.* (21) (*молд.* хотэрничи, *пор. мад.* határ «межа») *(встановлювати межі, границі якоїсь території)* межувати: а хотарь тѣмъ двомъ селомъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а на то, коли єсмн хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)вами (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); а от ⟨иншихъ⟩ сторо⟨н⟩ по старомоу ⟨хотароу⟩ и коуда хотарил пан Щефоул пръкалабь и съ межїяши (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **хотарилъ, хотарил, хотари(л), хота⟨рил⟩** (1424 *Cost.* II, 956; 1438 *DBAc* 27; 1446 *Cost.* II, 270; 1455 *Cost.* II, 525; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 181; 1479 *BD* I, 221; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *1 ос. мн.* **єсми хотарили** (1456 *Cost.* II, 583); *3 ос. мн.* **хотарили** (1412 *DIR«A»* 440; 1492 *BD* I, 510); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бы(л) хотари(л)** (1456 *Mih.* 213).

***ХОТАРНИКЪ** *ч.* (3) (*молд.* хотарник, *пор. мад.* határ «межа») *(особа, яка встановлювала межі, границі якоїсь території)* межувальник: а хотарници были панъ мынзу(л) и петришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); тои ве(с) хота(р) а хотарни(к) былъ оана жоуличоу (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотарни(к)** (1453 *Cost.* II, 445); *наз. мн.* **хотарници, хотарни⟨ци⟩** (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445).

ХОТАРЪ, ХОТАРЬ, ХОТАР *ч.* (998) (*молд.* хотар, *мад.* határ) **1.** *(природна або умовна лінія, яка відмежовує одне володіння від іншого)* межа, границя (911): а хотарь нмъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) по перекь полѧ до серета (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А хотаръ Драгосинєщомъ, што на Добротворѣ и Пожаритѣ, почєнши от издолоу, от Ласловова хотарѧ Добротворъ н Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *BAM* 22); А хотар томоу селоу Грєком почєнши от берег Сирета от знаменнои тополи чєрес лоужкоу оу могилоу копаною... а от толѣ гори поутом до хотарѣ Телебѧчинского, а от Телебѣчинцех по старомоу хотароу, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1488 *BD* I, 348); А хотар томоу вышеписанномоу селоу на имѣ Ботещимь що на Яланѧ да ест о(т) оусих сторон по старомоу хотароу, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. територія або частина території села, селища і т. ін., визначена певними межами (83): то єму хотарь всєак⟨ъ⟩ (? — *Прим. вид.*) (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а тако(ж) к томоу селоу и к том(оу) (sic.— *Прим. вид.*) хотарю и сербоулова полѣна (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); мы стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... слоуга наш петръ вилна... дал своим оуноуком... лазороу и бълошоу... третїю част от хотарь, от єго село от петрещи на вилнои (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87); то єсть вєсь хотаръ тои селищє (б. м. н., 1500 *SD* 7);

х о т а р ъ   и м а т и (2) бути власником якоїсь території: а хотаръ тѣмъ двомъ селомъ що бы имали и на водѣ на чухри а бы оучинилъ оу ни(х) соби млины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); а хота(р) да имає(т) томоу поустиню (!) о(т) оуси(х) сторо(н), коулко оузможе(т) оживати єдно село досы(т) и оранїємь и синожєтми (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); ч и н и т и   х о т а р ъ (1) *див.* **ЧИНИТИ** 6.

3. межовий знак між земельними ділянками або територіями сіл (1): и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ротымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотаръ, хотар, хотар⟨ъ⟩** 209 (1392 *Cost.* I, 7; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 290; 1434 *Cost.* I, 386; 1442 *Cost.* II, 87; 1456 *Cost.* II, 577; 1462 *BD* I, 63; 1480 *BD* I, 239; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **хота(р), хотар** 160 (1428 *Cost.* I, 224; 1434 *Cost.* I, 374; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 468; 1461 *BD* I, 45; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BD* I, 224; 1484 *BD* I, 278; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **хотарь** 99 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1426 *Cost.* I, 182; 1439 *Cost.* II, 46; 1455 *Cost.* II, 544; 1466 *BD* I, 115; 1470 *BD* I, 148; 1480 *BD* I, 243; 1490 *BD* I, 396; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *зам. род.* о(т) и(х) **хотаръ** 3 (1452 *DIR«A»* 500; 1460 *Cost. S.* 34); до **хотарь** 3 (1428 *Cost.* I, 209; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *Cost. S.* 87); **! отаръ** 1 (1428 *Cost.* II, 202); *зам. дав.* по старомъ **хотаръ** 2 (1459 *Cost. S.* 22; 1493 *Cost. S.* 176); *род. одн.* **хотара, хотар⟨а⟩** 46 (1409 *Cost.* I, 69; 1411 *Cost.* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1472 *Cost. S.* 88; 1488 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 506; 1495 *SCIM;* 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **хотарѣ, хотарѧ** 28 (1392 *Cost.* I, 8; 1424—1425 *DBAc* 19; 1433 *Cost.* I, 359; 1454 *ПГПММ;* 1466 *BD* I, 115; 1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 275; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 449; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **хотар, хота(р)** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 113); *дав. одн.* **хотароу, хотару** 162 (1411 *DIR«A»* 439; 1424 *Cost.* II, 593; 1434 *Cost.* I, 374; 1448 *Cost.* II, 317; 1458 *DIR«A»* 512; 1464 *Cost. S.* 59; 1479 *BD* I, 226; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 386; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **хотарю** 55 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 258; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *Cost.* II, 454; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *ШКН;* 1480 *BD* I, 243; 1487 *BD* I, 295; 1493 *BD* II, 22; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **хотареви** 1 (1427 *Cost.* I, 196); *знах. одн.* **хотаръ, хотар** 13 (1435 *МЭФ;* 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 582; 1456 *DIR«A»* 511; *Cost.* II, 582, 583; 1458 *BD* I, 8; 1463 *Cost. S.* 45); **хотар, хота(р)** 13 (1423 *DIR«A»* 447; 1428 *Cost.* I, 224; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* II, 8; 1459 *DIR«A»* 514; 1484 *BD* I, 278; 1491 *Cost. S.* 157; 1499 *BD* II, 154); **хотарь** 7 (1423 *DIR«A»* 447; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1487 *BD* I, 292; 1499 *BD* II, 153); *ор. одн.* **хотаремъ, хотарем, хотаре(м)** 11 (1427 *Cost.* I, 196; 1431 *Cost.* I, 317; 1432 *Cost.* I, 331; 1443 *Cost.* II, 131; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 453; 1456 *Cost.* II, 582; 1461 *BD* I, 45); **хотаромъ, хотаро(м)** 7 (1428 *Cost.* I, 209, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1432 *ДГВІН;* 1433 *Cost.* I, 364; 1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **на (оу, по, о) хотари** 19 (1420 *Cost.* I, 135; 1432 *ДГВІН;* 1442 *Cost.* II, 101; 1445 *Cost.* II, 212; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 8; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 345; 1491 *BD* I, 464); **на (у) хотарѣ, хотарѧ** 9 (1415 *Cost.* I, 122; 1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 149; 1448 *Cost.* II, 359; 1455 *Cost.* II, 531; 1463 *BD* I, 73, 74; 1470 *BD* I, 150); **у хотароу, хотару** 8 (1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 14; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *ПГСММЦ;* 1493 *BD* II,

31; 1495 BD II, 39, 59); **оу хотарю** 6 (1428 Cost. I, 209; 1432 ДГВІН; 1433 Cost. I, 359; 1456 ГПХМ; 1484 BD I, 278); **оу хотарє** 1 (1438 DBAc 27); **у хотар** 1 (1490 BD I, 394); *наз. мн.* **хотары** 2 (1409 Cost. I, 64; 1420 Cost. I, 135); **котари** 2 (1428 Cost. I, 209; 1443 Cost. II, 120); *зам. дав.* по старыми **хотаре** 1 (1473 BD I, 187); *дав. мн.* **хотаромъ, хотаромь, хотаром, хотаро(м)** 10 (1422 ДГОБ; 1423 Cost. I, 157; 1425 Cost. I, 173; 1428 Cost. I, 218; 1433 Cost. I, 353; 1440 Mih. 208; 1470 BD I, 153, 155; 1484 BD I, 278); **хотаремъ, хотаремь, хотарем, хотарє(м)** 8 (1433 Cost. I, 350; 1445 Cost. II, 219; 1452 Cost. II, 426, 432; 1453 Cost. II, 472; 1467 BD I, 119; 1476 BD I, 209; 1479 BAM 12); **хотарим** 1 (1490 BD I, 434); *знах. мн.* **хотари** (1420 Cost. I, 135; 1423 DIR«A» 447); *ор. мн.* **хотарми, хотарьми** 41 (1403 ДГАА; 1411 Mih. Alb.; 1428 Cost. I, 206; 1435 Cost. I, 403; 1436 Cost. I, 476; 1439 Cost. II, 46; 1442 Cost. II, 93; 1452 Cost. II, 422; 1471 ДГСМПБ; 1488 BD I, 345 і т. ін.); **хотари** 38 (1426 BAM 22; 1431 Cost. I, 315; 1435 МЭФ 3; 1443 ПГСММ; 1455 Cost. II, 544; 1470 DIR«A» 522; 1481 BD I, 249; 1490 BD I, 392; 1495 BD II, 69; 1499 BD II, 167 і т. ін.); **хотары** 24 (1415 Cost. I, 116; 1429 Cost. I, 290; 1436 Cost. I, 488; 1437 Cost. I, 520; 1438 DIR«A» 472; 1439 Cost. II, 42; 1440 Cost. II, 65; 1443 BAM 41; 1445 DIR«A» 483; 1448 Cost. II, 305 і т. ін.); **хотармы** 1 (1499 BD II, 144); *місц. мн.* **на хотарє(х)** 1 (1431 Cost. I, 317); **иа хотарѣх** 1 (1426 BAM 22).

! ХОТАРЫМ ⟨СТАРЫМ⟩ (1): а хотарь ти(м) трє(м) сєломь да будє(т) по хотары(м) (!) хотаромь куда изь вика оживали (Сучава, 1423 Cost. I, 154).

Див. **СТАРЫИ.**

ХОТЄ [1] *див.* **ХОТѦ** [1].

ХОТЄ [2] *див.* **ХОТѦ** [2].

***ХОТЄНЪСКЫИ** *див.* **ХОТИНСКЫИ.**

***ХОТЄНЬ** [1] *ч.* (2) *(назва волості в Київській землі):* Сеньку Ралоиовичу волость Хотень иа сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 АрхЮЗР 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Хотень** (1482—1491 АрхЮЗР 7/II, 9).

***ХОТЄНЬ** [2] *див.* **ХОТИН.**

***ХОТЄТИ** *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОТЕЧОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* В Берестьи... Оидрей Хотечовский, а Петько личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 АЛРГ 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотечовский** (1496 АЛРГ 78).

ХОТИН, ХОТѢНЬ *ч.* (51) *(назва містечка на Буковині)* Хотин: а кто имєть повести кони или кобылы до камѦнци... а што было дати єму у черновьци, то имєтъ дати у хотини (Сучава, 1408 Cost. II, 632); писа(н) листъ оу хотѣни (Хотин, 1448 Cost. II, 738); А на то єст... в. п. Нєгрила пръкалабы от Хотин (Гирлов, 1499 BD II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотин** 2 (1470 BD I, 153; 1491 BD I, 453); **хотѣнь** 1 (1436 Cost. II, 706); *род. одн.* **Хотина** 18 (1479 BD I, 222; 1487 BD I, 292, 310, 312; 1488 BD I, 318, 325, 356; 1489 BD I, 367; 1490 Cost. S. 141; 1491 BD I, 445 і т. ін.); **Хотин, хоти(н)** 10 (1487 Cost. D. 7; 1490 BD I, 368; 1493 BD II, 22; 1494 BD II, 33, 35, 37, 38; 1499 BD II, 160); **хотинѣ, хотииѦ** 3 (1453 Cost. II, 472; 1493 ПГВСП; 1497 BD II, 96); **хотенѦ** 1 (1499 BD II, 450); *знах. одн.* **хоти(н)** (1455 Cost. II, 774); *ор. одн.* **хотииєм, хотииємь** 3 (1467 BD II, 297, 298); **хотѣиемь** 1 (1436 Cost. I, 481); **! хотииѣ** 1 (1456 Cost. II, 577); *місц. одн.* **у хотиии** 7 (1408 Cost. II, 632; 1434 Cost. II, 669; 1435 DIR«A» 465; 1455 Cost. II, 775; 1456 Cost. II, 790; 1457 Cost. II, 810; 1460 BD II, 274); **оу хотѣни** 2 (1448 Cost. II, 735, 738).

ХОТИНСКЫИ, ХОТИНСКЇИ, ХОТИНСКЫ, ХОТИНСКИ *прикм.* (201): а на то... вѣра пана гораеца хотиньского (Сучава, 1403 ДГАА); на которого соимоу кончанїє и дѣланїє... панове: пань Влаикоуль, и пань ГоѦнь староста Хотинс⟨к⟩и... соуть сосланы (під Хотином, 1467 BD II, 297); а иа то єст... вѣра пана тоадєра и нєгрило хотииски(х) (Сучава, 1500 Cost. S. 234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хотински, хотии(с)ки, Хотинс(к)и, хотинск⟨и⟩, хоти(н)ски** 7 (1467 BD II, 297; 1470 BD I, 150; 1472 BD I, 170; Cost. D. 26; 1480 BD I, 241; 1491 BD I, 464; Cost. S. 157); **хотинскыи, хоти(н)скы(и), chotynskyj** 5 (1465 GL 176; 1472 BD I, 172; 1473 BD I, 187; 1474 РГС; 1476 BD I, 209); **хотинскы, хоти(н)скы** 4 (1456 ЭСФ; Cost. II, 577; 1471 ДГСМПБ; 1486 BD 1, 290); **хотинскїи, хоти(и)скїи** 3 (1464 BD I, 84; 1466 DIR«A» 519); *зам. род.* маноила **хотииcкы** 1 (1448 Cost. II, 306); Тоадєра **хотинскїи** 2 (1467 BD I, 121; 1497 BD II, 111); *род. одн. ч.* **хотинского, хотиньского, хоти(н)ского, хотинско(г)** 110 (1403 ДГАА; 1411 Cost. I, 85; 1439 Cost. II, 32; 1445 Cost. II, 236; 1452 Cost. II, 426; 1455 Cost. II, 526; 1467 BD I, 123; 1475 BD I, 206; 1483 Cost. S. 122; 1495 Cost. S. 194 і т. ін.); **хотинскаго** 20 (1438 DBAc 28; 1439 Cost. II, 42; 1442 Cost. II, 88; 1456 Cost. II, 569; 1458 BD I, 25; 1466 BD I, 106; 1470 BD I, 148; 1473 BD I, 182; 1483 BD I, 270; 1493 BD II, 6 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **хотинскомоу** (1470 BD I, 156; 1480 BD I, 241); *знах. одн. ч.* **хотенъского** 1 (1499 BD II, 450); *ор. одн. ч.* **хоти(н)скы(м)** (1457 Cost. II, 810); *місц. одн. ч. зам. ж.* оу **хотинском** (1441 DBAc 40); *наз. мн. ч.* **хотинскїи, хоти(н)скїи, хотиcк⟨їи⟩** 23 (1469 BD I, 138; 1473 ШКН 165; 1487 BD I, 294; 1493 BD II, 31; 1497 BD II, 98; Cost. S. 212; 1498 BD II, 126; 1499 BD II, 140, 163, 424 і т. ін.); **хотинскыи, хотин(ь)скыи** 7 (1495 BD II, 90; 1497 BD II, 113; 1499 BD II, 148, 155; 1500 BD II, 173; Cost. S. 231; RA 261); **хотинсци** 3 (1470 BD I, 141; 1471 BD I, 164; DIR«A» 525); **хотѣнскїи** 1 (1499 BD II, 444); **хотин(ь)скы** 1 (1499 RA 257); *род. мн.* **хотинских, хотинскихъ, хотински(х)** 5 (1497 BD II, 107, 115; XV ст. НРРГ; 1500 BD II, 175; Cost. S. 234); **хотинскых** 2 (1499 BD II, 136, 424); *місц. мн.* на **хотинскых** (1499 BD II, 136, 424).

Пор. **ХОТИН.**

***ХОТИНЬСКЫЙ** *див.* **ХОТИНСКЫИ.**

ХОТИТИ *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОТКО *див.* **ХОДКО.**

***ХОТЫТИ** *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОТЬКО *див.* **ХОДКО.**

ХОТѢ [1] *див.* **ХОТѦ** [1].

ХОТѢ [2] *див.* **ХОТѦ** [2].

ХОТѢБЫ *част.* (1) *(підсилювально-видільна):* а они да тѣжоуть и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумєно(м) кто коли боудє(т) оу храма стого нико⟨ли⟩... хотѣ бы съмъртиоє дѣло или боу(д) какоє (Ясси, 1449 Cost. II, 391).

Див. ще **ХОТѦ** [2].

***ХОТѢНСКЇИ** *див.* **ХОТИНСКЫИ.**

ХОТѢНЬ *див.* **ХОТИН.**

ХОТѢТИ, ХОТИТИ *дієсл. недок. і док.* (301) **1.** (кого, що, кому, по кому, чого, робити що, без додатка) хотіти, бажати (чого) (57): я Любартъ Кгедеминовичъ... хотечи душу спасти записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 АрхЮЗР 1/VI, 1); а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочеть (б. м. н., 1366 Р 14); возрєвше єсмо на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотѦче по нємъ аж бы тымъ лѣпеи и вернѣи намъ... послужилъ... даємъ ємоу и дали єсмо... при томъ при всѣмъ што коупилъ (Краків, 1394 Р 54); мы возрѣвши на єго верну службу и хотѦчє по нѣмъ аж бы намъ вернѣи послужи(л)... дали єсмо и даємъ нашє село надѣєво (Львів, 1399 Р 59); chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, по my tebe k tomu пе prypustym (Липнишки, 1433 ЗНТШ LXXVI, 140); мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... О(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в)... И(ж) мы... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 Р 171); того ра(д) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)метали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути (Вaслуй, 1474 РГС); Частокро(т) прїгожаєтсѦ шо(ж) дѣти... коли(ж)

доростоуть лѣ(т) тогды хотА(т) ли(ч)бы име(т) своего опекатє(л)ника (XV ст. *ВС* 35 зв.); Ино за то, кажеть, ажъ межы васъ тыи дела такъ сталисе, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчанье и свойство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожытья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

2. (що, чим, о чім, чого, робити що) намірятися, збиратися (67): А кто о(т)иметь о(т) црквн стго николы судитсА со мною передъ бгмь єгда придеть праведныи судии хотА судити живымь и мртвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9) ; пак ли бы єго жь бъ не даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнА(з) корибу(т) а либо єго дѣти... тогда мы... земли єго хочемы о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... къ Кобрыню ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Не єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель... мыслА и оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотА своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды... вѣрны... некоторое о на(с) оувесты оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Сказоуємь и оуставлАємь иолї хто имеє(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далеко о(т) себѣ а хоче(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чере(с) чюжое имѣнїє тогды не може(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идеть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. (робити що) наважуватися, хотіти (72): а пакъ ли бы иашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будущии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ кролА коруны по(л)(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а коли быхомъ хотѣли любо сами взАти в него то селище его осаженье и роспашь... тогды имаємъ заплатити ему пАтьдесАть гриве(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольской земли идеть (Острог, 1427 *Р* 109); А хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учинити, то имаем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а хто бы хотелъ ихъ до року габати, и ты бы ихъ отъ тыхъ боронилъ, а въ мыто бы еси нашо и в промыту не уступался (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

4. (що) ухвалювати, постановляти (18): Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił: choczemo, iźby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan, a wsi imenia jeho majut' na nas spasti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); О ты(х) хто забье(т) прїрожена(г) своего Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле те(ж) и казнь имеєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); а такежь хочомъ на малыхъ соудѣ(х) иже первыи рокъ и дроу(г)и простою немоцью можеть о(т)ложїть а третїи правою немоцью (XV ст. *СЯ* 40).

5. (кому чого, кого чим) зичити, бажати (2): Teź żadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Ино которого єсмо чоловека ведали въ нашой земли, што ємоу добра не хотелъ... того єсмо... зъ земли нашое и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

6. (робити що) бути готовим, хотіти (2): I teź, jestliby ... zabito, a czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryj by jeho zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczem obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досветьчѣнью н(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства великого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

7. (*у знач. неозначеної частки — у формі дієприслівника або 3 особи теперішнього або минулого часів у сполуч. з питальними займенниковими прислівниками*) завгодно (19): а воленъ продати и за даръ да (!) кому коли хочеть (Казимир, 1349 *Р* 4); Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волио (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Воленъ пан Оножко тое имене Дажев, куплю свою, продати отдати и кому хотя записати и заменити (Володимир, 1475 *AS* I, 72); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешъ ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. и я ся радъ того всего передъ е. м. справить, а потомъ ты можешь... мовити на мене што хотя (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

8. (робити що) (*із запереченням*) ухилятися (від чого) (2): а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа не хотАчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть... тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство... имеєть быті вѣ(ч)но на на(с) оузАто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39).

9. (робити що) (*із запереченням*) уникати, остерігатися (1): а справедлнвость нашоу высветли(в)ши о(т) ровности не хоче(м)сА выламавати вароуючисА розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

10. (*допоміжне дієслово у складі майб. I*) (61): штоієсте просили насъ... мы хочемъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *Р* 2); а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати оже бъ дасть моєму милому гдрю королю двѣстѣ гривенъ рускихъ а тридцАть конїї безъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); а хочу єму границу отехати и вказати (Острог, 1464 *AS* I, 57); И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю, хочу того на тебе довести (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); а мы такежъ твоеи милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потребоу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **хочеть** 13 (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 14; 1452 *Р* 6; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПДВКА* 62; XV ст. *ВС* 12, 18, 39; *СЯ* 41 зв.; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **хоче(т)** 9 (XV ст. *ВС* 16 зв., 18, 20, 22 зв., 34, 38, 39; 1490 *Пам.*); **хочет** 1 (1487 *AS* I, 240); **хоще(т)** 1 (1481 *ГПМ*); *1 ос. мн.* **хочемъ, хочемь, хочем, хоче(м), choczem, хоч(є)м** 26 (1388 *ZPL* 105, 106; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *ВС* 10, 13, 15 зв.; 1457 *Cost.* II, 810 і т. ін.); **хочомъ, хочо(м)** 2 (XV ст. *СЯ* 40, 42 зв.); **хочемо, choczemo** 2 (1388 *ZPL* 105; 1462 *BD* II, 284); **хотимъ** 1 (XV ст. *ВС* 15); ! **coczіemo** 1 (1388 *ZPL* 105); *3 ос. мн.* **хотѧ(т)** 7 (XV ст. *ВС* 12, 35 зв.; *СЯ* 39 зв., 42 зв.; 1495 *БСКИ; ВК*); **хотятъ, хотѧт** 2 (1466 *AS* I, 60; 1496 *ОКИВ*); **хотѧть** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *як складова частина майб. різних дієслів 1 ос. одн.* **хочю, хочью** (быти, голдовати, дати, очистити і т. ін.) 10 (1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Cost.* II, 619; 1434 *Р* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 698; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **хочу** (мѣти, стоАти і т. ін.) 6 (1435 *Р* 133; 1459 *Р* 172; 1464 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн.* **хочеть** (служить, оутвердитисе і т. ін.) 3 (1481 *BD* II, 364; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1496 *BD* II, 405); **хочет, choczet** (помочи, utwerditi sia) 2 (1398 *ЗЛЕІК;* 1494 *BD* II, 389); **хоче(т)** (понАть) 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *1 ос. мн.* **хочемъ, хочемь, хочем, choczem, хоче(м), хоч(е)м** (быти, поставити, учинити і т. ін.) 28 (1341 *Р* 2; 1352 *Р* 6; 1388 *ZPL* 107; 1392—1393 *РФВ* 171; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1448 *Cost.* II, 734; 1463 *BD* II, 295; 1478 *AS* III, 17; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); **хочомъ, choczom** (быти, мыслити і т. ін.) 3 (1388 *ZPL* 106; 1493 *ОПВВ* 152; 1498 *BD* II, 414); **хочемо** (держати, прыняти) 2 (1403 *ДГМ;* 1496 *BD* II, 402); **хочоумъ, хочоум** (миловати і т. ін.) 2 (1457 *BD*

II, 257; 1460 *BD* II, 270); **хочєми** (быти) 1 (1436 *Cost.* II, 698); **хочємы** (остати) 1 (1388 *P* 39); **! хочомо** (писати) 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **хотѧ(т)** (мовити) (1495 *ВМЗД*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ хоти(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *2 ос. одн. ч.* **хотѣлъ еси** (1495 *АЛМ* 83; 1496 *ОКИВ*); *3 ос. одн. ч.* **хотєлъ, хотєл, хотє(л)** 8 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1495 *ВМЗД;* 1496 *BD* II, 405; XV ст. *BC* 19, 19 зв., 22, 23; 1499 *AS* I, 118); **хотѣлъ** 1 (1401 *P* 65); *1 ос. одн. ж.* **хотѣла єсми** (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. мн.* **хотєлї, хотєли** 2 (XV ст. *BC* 22 зв.; 1489 *РИБ* 433); **хотили** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1474 *РГС*); **хотилы, chotiły** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1500 *ДПЖН*); **хотѣли** 1 (1482 *AS* I, 79); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **хотѣлъ былъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *2 ос. мн.* **хотєли были єстє** (1484 *ЯМ*); *майб. I 3 ос. одн.* **боудєть хотѣти** (1447—1492 *ЛКБВ*); *1 ос. мн.* **боудем хотити** (1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **будут хотѣт** (1499 *AS* I, 118); *майб. II 3 ос. одн.* **боуде(т) хотѣ(в)** (1459 *P* 171); *бажс.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **хотѣл бы (быхъ)** 2 (1482 *AS* I, 81); **бых... хотѣлъ** 1 (1466 *AS* I, 60); *2 ос. одн. ч.* **chotiab... chotiel** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. одн. ч.* **би (бы, быхъ) хотилъ, хотил, хоти(л)** 20 (1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *P* 163; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 791; 1457 *BD* I, 5; 1458 *BD* I, 9; 1460 *BD* II, 276 і т. ін.); **бы (би) хотѣлъ, хотѣль, хотѧль, хотѣ(л), х⟨от⟩ѣлъ** 16 (1408 *Cost.* I, 61; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455; 1431 *Cost.* I, 325; 1434 *Cost.* II, 670; 1437 *P* 136; 1449 *Cost.* II, 743; 1460 *DIR«A»* 515; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **бы...хотѣлъ, х(о)тѣлъ** 10 (1402 *Cost.* II, 623; 1433 *P* 121; 1435 *DIR«A»* 465; *P* 134; 1438 *P* 138; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *ВМЗД;* XV ст. *BC* 32; *СЯ* 41 зв.; 1498 *АЛМ* 159); **хотѣлъ, хотѣл, хотѧл, хотѧ(л) бы** 6 (1444 *Cost.* II, 208; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1449 *Cost.* II, 743; 1463 *AS* I, 55; 1499 *BD* II, 420, 421); **бы хотєлъ, хотє(л)** 5 (1487 *РИБ* 226; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; *BC* 32 зв., 35; 1490 *Пам.*); **бы... хотєлъ, хотєл, хотє(л), chotel** 4 (1388 *ZPL* 103; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *BC* 20 зв.; 1487 *АЛМ*); **хотєлъ, хотєл, хотєл бы** 3 (1494 *AS* I, 101; XV ст. *BC* 34 зв.; 1495 *РИБ* 620); **бы... хотилъ, хоти(л)** 2 (1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32); **хотѣлъ... бы** 1 (1498 *АЛМ* 159); **хотил бы** 1 (1452 *Cost.* II, 760); **бы хоты(л)** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **хо(т)л бы** 1 (1388 *P* 39); *3 ос. одн. ж.* **бы хотєла** 1 (1487 *AS* I, 241); **бы... хотєла** 1 (1487 *AS* I, 24); **бы... хотѣла** 1 (1494 *РИБ* 561); *3 ос. одн. с.* **бы... хотѣло** (1499 *BD* II, 442); *1 ос. мн.* **быхомъ хотѣли** 2 (1427 *P* 109; 1429 *P* 112); **быхмо хотѣли** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **быхо(м)... хотили** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **бы єсмо были хотѣли** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **хотѣли быхо(м)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **бы... хотєли** 7 (1487 *AS* I, 85; *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы... хотѣли** 6 (1395 *Cost.* II, 613; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738; 1496 *AS* I, 245); **хотѣли бы** 5 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1466 *AS* I, 60; 1496 *AS* I, 245; 1499 *BD* II, 442); **хотєли бы** 2 (XV ст. *BC* 15 зв.; 1498 *BD* II, 410); **бы хотєли** 1 (1489 *АМВ*); **бы хотили** 1 (1460 *BD* I, 41); **хотѣли бы были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **хотѧчи, хотѧчї, хотѣчи, хотьѧчи, хотичи** 23 (1388 *P* 43; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 371; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *BC* 15 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **хотѧ, хотя** 9 (бл. 1350 *P* 8—9; 1389 *PEA* I, 27; 1446 *AS* III, 5; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1462 *BD* II, 283; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛМ* 84); **хотєчи, chotheczi, chotyeczy** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1488 *AS* I, 242); **хотѧчє** 2 (1394 *P* 54; 1399 *P* 59); **хотячы** 1 (1454 *P* 162); **хотєчы** 1 (1499 *BD* II, 448); **! хотѧчо** 1 (1435 *P* 132); **! хочюжьство** 1 (XV ст. *BC* 14).

Див. ще ***ВХОТѢТИ, *ВСХОТѢТИ СѦ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ.**

ХОТЯ *див.* **ХОТѦ** [2].

CHOTIAB *див.* **ХОТѦБЫ.**

ХОТЯБЫ *див.* **ХОТѦБЫ.**

***ХОТЯЧЕВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Хотячів: Въ Хотячевѣ одъ накладного воза по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Хотячевѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ХОТѦ[1], **ХОТѢ, ХОТЄ** *спол.* (17) **I.** *(допустовий) (зв'язує однорідні члени речення)* хоч, хоча (7): алє щобы нєплатили намъ да(н), ни поса(д), ни или(ш), ни по(д)(во(д)... ни трєтиноу оузѣти о(т) ты(х) сє(л), хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми дшєгу(б)ство, *хотѣ* татбу, *хотѣ* бу(д) какое (*в ориг.* какакоє.— *Прим. вид.*) дило или вєликоє, или малоє (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); да єст имь слободно и доброволно и бєзь забавѣ прїєхати до нашєи зємли съ оусим вашим торговлєю и товаром, торговати и коуповати слободио и доброволно и бєзь забавѣ и пагоубѣ хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицоу (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

II. *(зв'язує підрядні речення)* (10) **1.** *(приєднує підрядні умовні речення)* навіть коли (9) *(у препозиції)* (2): хо(т)е прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щобн монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); ачъ пакъ хотѦ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

(у постпозиції) (7): про тожє слюбоуєми и слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго и оумарѦємъ и(х) симъ листо(м) наши(м) хотѦ сѦ бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А тото мыто татарскоє, що было оустановлєно оу Былом городѣ, а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѦзѦ... хотѣ боуд там татарскыи царєвич, хотѣ нє боуд (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(приєднує підрядні допустові речення)* хоча, незважаючи на (1) *(в інтерпозиції):* а вы хотѦ и сами отъ цара ...чєрєс трєта потомужъ присѦги хотєли были єстє, нинє пакъ сєго годоу потому жъ и отъ насъ о томъ дєлє оусказали єстє поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ХОТѦБЫ.**

ХОТѦ[2], **ХОТѢ, ХОТЄ, ХОТЯ, ХОТ** *част.* (17) *(підсилювально-видільна)* хоч: а кто тоє нашє даниє пороуши(т), хотѦ за єди(н) волосъ, да є(ст) проклѣ(т) о(т) ба (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу... а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А такєжъ мнє сѦкъ говорачи и ты какъ єси цра Ахмата видєлъ мєнє потомоужъ видь а хотѦ моєго слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ХОТѢБЫ.**

ХОТѦБЫ, ХОТЯБЫ, CHOTIAB *спол.* (18) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* навіть коли: а хотя бы есть мѣлъ иншїй вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а потомь хотѦбы хотєлъ на нєго конати тогды оуже нє имаеть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *BC* 32 зв.); хотѦ бы сто такихъ было постоупилисѦ быхмо (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ХОТѦ** [1].

***ХОТѦТИ** *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОХЛЕВСКИЙ, ХОХЛЄВЪСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были сведъки... панъ Юрша, паи Хохлевский (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при то(м) были... па(н) юрьи... нашь а па(и) хохлєвъскии (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хохлевский, хохлєвъскии** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 138).

***ХОЦЄН** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Хотень: по своєм животє волна она тоє имѣнє Хоцєн дати, записати дочцє своєи кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Мари (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Хоцєи** (1487 *AS* I, 87).

! ХОЧЮЖЬСТВО ⟨ХОТАЧИ⟩ (1): Иже из обычаєвъ позовова (!) частоє оутїснєнїє и оудроучєнїє черє(с) наши(х) соудеи нашимъ зє(м)лѦномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить и оуставлѦємь... и(ж) слоужєбнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к сєлоу... а повєдать о(т) кото-ро(г) соудьи прїказанїємъ (XV ст. *ВС* 13 зв.— 14).

Див. **ХОТѢТИ.**

***ХРАБЪ** *див.* **ГРАБ.**

ХРАМ *див.* **ХРАМЪ.**

!ХРАМАНА ⟨ХЪРМАНА⟩ *див.* **ХЪРМАНЬ.**

ХРАМЪ, ХРАМЬ, ХРАМ *ч.* (110) (*цсл.* храмъ) **1.** (*культова споруда, признач. для релігійних відправ*) храм, церква (98): мы илїа воєвод⟨а⟩... и... стєфанъ воєвод⟨а⟩ чини(м) знамєнито... аже... дали єсми монастирю нашєму що є(ст) на молдавицн, єжє є(ст) храмъ свѦтого блговѣщєнїа, да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чи-ни(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу стмоу мо-настироу о(т) нѣмца, идеже єсть хра(м) възнє(с)нїѦ га ба и спса нашєго, їу ха... дааиїє и потвържд(д)єнїѦ дѣда нашє-го, александра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. (*церковно-феодальна землевласницька одиниця*) храм, церква (12): то нєпороушєио храмоу свѦтого блговѣщє-нїа... на вѣкы вѣчныи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 32); мы князь Михайло Ивановнчь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **храмъ, храмь, храм, хра(м), chram** (1439 *Cost.* II, 31; 1443 *Cost.* II, 126; 1447 *Cost.* II, 281; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 8; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 153; 1486 *DC* 144; 1491 *BD* I, 452; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *род. одн.* **храма** (1449 *Cost.* II, 391); *дав. одн.* **храмоу** (1439 *Cost.* II, 32; 1439 *Cost.* II, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1449 *Cost.* II, 392; 1454 *Cost.* II, 508; *ПГПММ;* 1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **храмъ, хра(м)** (1472 *DIR«A»* 530; бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ХРАН *ч.* (17) (*особова назва*): а на то є(ст) вѣра иашє(г) гп(д)ва вишєписаннаго мы стєфана воєвода... вѣра пана хран дворника вѣра пана доума (Сучава, 1479 *ПГВСА*); А на то єст вѣра... бояр нашихъ... в. п. Храна дворника, в. п. Югы (Сучава, 1484 *BD* I, 283).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана **хран** (1479 *ПГВСА*); *род. одн.* **Храиа, храиа** (1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 228; 1480 *BD* I, 239, 243; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 270; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 279, 283 і т. ін.).

Див. ще **ХРАНА**[2].

ХРАНА[1] *ж.* (1) (*молд.* хранэ) їжа, харчі: гдє коли имоу(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли или ѦблЫка или иного търговлѣ що є(ст) храна стомоу маиа-стирю и стои цркви вєздє по оуси(х) мѣста(х) с тими три возы прѣи(т)и слобо(д)но и доброволно и бєзабави по оуси(м) брода(м) (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **храна** (1453 *ПГОВ*).

ХРАНА[2] *ч.* (7) (*особова назва*): а на то є(ст) великаа мартоурїѦ... па(н) храна дворникь, па(н) доума (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); А на то єсть вѣра,.. боѦрь наших... в. п. Храни дворника, в. п. Югы (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Храна, ⟨Хр⟩ана, храиа** (1479 *Cost. S.* 98; *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Храии** (1483 *BD* I, 272, 275; 1484 *BD* I, 277, 286).

Див. ще **ХРАН.**

***ХРАПИНО** *с.* (1) (*назва села у Турово-Пінській землі*): и мы... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє Храпино водли Глинного и со всими доходы (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Храпино** (1451 *AS* I, 44).

***ХРЄБТЇНА** *ж.* (1) хребет, хребтина, спииа: Тѣ(ж) оуставлѦємь хто комоу забьєть жєрєбѦ три грївны маєть платить а и гдѣ рана боудѣть ємоу хрєбтїнѣ то полъторы гривны (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* ⟨на⟩ **хрєбтїнѣ** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ХРЕБТОВИЧЪ, ХРЕБЪТОВИЧЪ, ХРЄБТОВИЧ, ХРИБ-ТОВИЧ *ч.* (26) (*особова назва*): а при том был кн⟨Ѧ⟩зь Ва-силєй Лукомский, а пан Василей Хребтович (Луцьк, 1448 *AS* I, 44); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣст-ника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть село (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хрєбтович, хрєбтови(ч), хрѣ(б)тови(ч)** 10 (1448 *AS* I, 44; 1487 *AS* I, 85, 86; 1494 *AS* I, 102; 1497 *ПМХ;* 1499 *ГОКІР*); **хребтовичъ, хребътовичъ** 4 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1489 *РИБ* 432; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *РЕА* III, 34); **хрибтович** 1 (1494 *AS* I, 101); *ск. н.* **хрб., хр(б), хрє(б)** 3 (1495 *АЛРГ* 55; *ВМЗД;* 1497 *ПМХ*); **хрѣ(б)** 1 (1495 *ВК*); *род. одн.* **хребтовича** (1487 *AS* I, 87, 241); *дав. одн.* **хребътовичу, хре(б)товичоу** (1490 *ЗХП;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *знах. одн.* **хрє(б)то-вича** 2 (1490 *ЗХП*); **хрѣ(б)товича** 1 (1499 *ГОКІР*).

***ХРЕННИКИ** *мн.* (2) (*назва села у Волинській землі*) Хрінники: Писанъ в Хренникох, в лѣто шестое тисечи де-ветьсотное осмъдесятое, месеца сентебра пятогонадцат дня (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* **Хренникъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц.* **в Хрениикох** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ХРЕННИЦКИЙ** *див.* ХРЕННИЦЪКИИ**[1].

ХРЕННИЦКІЙ *див.* **ХРЕННИЦЪКИЙ**[2].

***ХРЕННИЦЪКИИ**[1] *прикм.* (7): А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому не надобе через тот обруб и гра-ницу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3);

Хренницкая лука (1) (*назва луки у Волинсь-кій землі*): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопав-шомъ по старине: от именя моего Хренникъ, почен нижей снножати Хренницкое луки... до Могилокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); дуброва Хренницкая (3) *див.* **ДОУБРОВА**[1]; нива Хреиницкая (2) *див.* ***НИВА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **хренницкой** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **Хренницкое** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн. ж.* **Хренницъкую, хренницкую** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц. одн. ж.* **у хреиницкой** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *род. мн.* **хреииицкихъ, хрениицких** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Пор. ***ХРЕННИКИ.**

ХРЕННИЦЪКИЙ[2], **ХРЕННИЦКІЙ** *ч.* (2) (*особова наз-ва*): Я паи Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марииу за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрін-ники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей... Волчъко Хренницъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хрениицъкий, Хренницкій** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***ХРЕСТИАНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРЕСТИТЕЛЬ** *див.* ***КРЄСТИТЄЛЬ.**

***ХРЄСТИЯНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРЕСТИЯНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТИЯНСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРЄСТИЯНЪСКИИ** *прикм.* (63) **1.** (*який стосується християнства*) християнський (34): Слюбуемо нашею чистою вѣрою безо лсти и безъ хитрости при нашей чти, под наша хрестьянъская вѣра (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а то всє вышє писанноє слюбоує(м) здєржати и попо(л)-нити при нншои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *P* 163); Тоє въсє... мы вышєписаннїи Іо Стєфан воєвода ...

на тыє слюбы... и на нашю вѣроу христїянскоую слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

х р и с т ї ѧ н с к о є (к р є с т ь ѧ н с к о є) п р а в о (10) *(правові й моральні норми, які були обов'язкові для послідовників християнської релігії)* християнське право: а на то на всє слюбили єсмо цѣлова(л) крєстъ с паномъ вилчею... а хочю голдовати подлугъ крєстьѧн(с)кого права (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а то мы... слюбоуємъ им вѣчно здержати и пополнити... мы и наши намѣстныкы, николи нєпороушено, прї нашеи чтї и прї нашеи вѣрѣ, подлоуг христїѧнского права (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

2. *(який стосується християнина або належить християнину)* християнський (10): ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati chrest'janskoho, czerez chrest'janina był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); мы илїа воєвода... знаємо чинимъ... ажє мы... владиславоу, кролеви польскомоу... голдоуємъ, голдовали сѣ єсми, яко инаа кнѣжѣта хрс(т)ианъскаа голдоуєтсѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а особно иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю... коу покоєви... нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати и посполъ со всими хрєстиянъскими господары противъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410);

д о у ш а х р и с т ї ѧ н с к а я (1) *див.* **ДОУША.**

3. справедливий, правий (8): мы богданъ воєвода... вызнавами... ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность и оу христианскоую лагодоу и оу сєрдєчноую приазнъ... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы Стєфань воєвода... знамєнито чиним... ожє даємь... и дали єсмы, и слюбоуємь и слюбили єсмы, и глєитоуємь сим нашим правым и христианским лис⟨то⟩мь и глєитом наших вирных и почтєных боѧрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хрєстияиъски(и)** 1 (1493 *ОПВВ*); **хрєстья(н)⟨с⟩кии** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн. с.* **хр(с)тїаиского, хрстїанского** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1435 *Cost.* II, 687; 1456 *Cost.* II, 791); **крєстьѧнского, крєстьѧи(с)кого** 2 (1400 *Cost.* II, 619; 1408 *Cost.* II, 633); **кр(с)тьѧньского** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **крєстьѧиьского** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **христїѧнского** 1 (1460 *BD* II, 276); **chrest'janskoho** 1 (1388 *ZPL* 107); **крєстиѧнского** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **крєстїаиского** 1 (1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн. ч.* **христиѧискы** (1463 *BD* II, 295); *ор. одн. ч.* **христїаискым, христианскым, христїяискым** 3 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 305); **христїанским, хр⟨ис⟩тїаиским** 2 (1462 *BD* II, 289, 292); **хр(с)тїѧнскымъ** 1 (1456 *ПМВП*); *наз. одн. ж.* **хрєстьянъская** (1403 *ДГМ*); *род. одн. ж.* **хрєстьяньскои** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **хрєстьяиьскоѣ** 1 (1403 *ДГМ*); **хрїстїяиьскоє** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); **Chrestyianskoie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *дав. одн. ж.* **христїѧнскои** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ж.* **христиаискоую, христїиискоую** 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1499 *BD* II, 425); **хрєстияиьскоую** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *ор. одн. ж.* **христїяискою** 2 (1499 *BD* II, 420, 425); **хрєстїанскою** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **хр(с)тїаискою** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **хр(с)тїаискую** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *місц. одн. ж.* **у христїанскои, христианской, хрїстїанскои, христиѧиской, христиѧ⟨н⟩скои, христїяиской** 13 (1449 *Cost.* II, 747; 1457 *BD* II, 258; 1462 *BD* II, 290; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 302; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329; 1479 *BD* II, 352; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **хр(с)тїаискои, хр(с)тиаискои** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 714; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 770, 775; 1456 *ПМВП*); **хр(с)тїяискои, хр(с)тїѧнскои** 2 (1423 *Cost.* I, 143; 1445 *Cost.* II, 729); **хри(ст)анскои** 1 (1454 *P* 163); **хр(с)таиской** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *наз. мн.* **хрєстияиъскии** (1498 *BD* II, 410); *наз. мн. с.* **хрс(т)ианъскаа, хр(с)тїаискаѧ** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1433 *Cost.* II, 652); **кр(с)тьѧньская** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **хрєстияиъскими** 1 (1498 *BD* II, 410); *ор. дв.* **хрє(с)тия(н)скима** 1 (1496 *ПДВКА* 60).

ХРЄСТИЯНЪСТВО *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРЄСТИЯНЬСКИЙ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТИѦНЪСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

CHRESTIANIN *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРЄСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЪ** *див.* ***КРЄСТЪ.**

ХРЄСТЪНЫИ *див.* ***КРЄСТЪНЫИ.**

***CHRESTYJANSKIJ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

CHREST'JANIN *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***CHREST'JANSKIJ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЬЯНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЬЯНЪСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЬЯНЬСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

ХРИБТОВИЧ *див.* **ХРЕБТОВИЧЪ.**

ХРИНКО *див.* **ГРИНКО.**

ХРИНКОВИЧ *див.* **ГРИНКОВИЧЪ.**

***ХРИНКОВЪ** *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

***ХРИНЪКО** *див.* **ГРИНКО.**

***ХРИНЬ** *див.* **ГРИНЬ.**

***ХРИСОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц а Х р и с о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ѳу кръница **Хрисова** (1479 *BD* I, 221).

***ХРИСТИАНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТИЯНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТИЯНСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТИѦНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТИѦНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТИѦНЪСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТИѦНЬСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТЇАНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТЇАНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТЇАНСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТЇЯНИНЪ** *ч.* (35) *(послідовник християнської релігії)* християнин: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, гдє суть хрестиане, и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); тако сѧ голдоуємъ, яко каждыи хр(с)тїанїнъ голдоу⟨є⟩ть сѧ, ажє имаємъ вѣрно слоужити королю и стои короунѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоить исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *наз. одн.* **chrest'janin, chrestianin** 15 (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107, 108); **хр(с)тїанїнъ, хр(с)тїаии(н)** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1453 *Cost.* II, 472); **христїяии(н)** 1 (XV ст. *BC* 35); *род. одн.* **христїанина** 2 (1468 *BD* II, 302); **chrest'janina** 1 (1388 *ZPL* 107); *дав. одн.* **хрїстїанииѫ** 1 (XV ст. *BC* 39 зв.); **хр(с)тїанину** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **chrest'janinu** 1 (1388 *ZPL* 103); *знах. одн.* **chrest'janina** (1388 *ZPL* 107—108); *наз. мн.* **chrest'jane** 1 (1388 *ZPL* 108); **християне** 1 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); **хрестиане** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); **хр(с)тиѧие** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дав. мн.* **християномъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); **chrest'janom** 1 (1388 *ZPL* 103); **хрстїяио(м)** 1 (XV ст. *BC* 9); *ор. мн.* **хрєстияны, chrest'jany** (1388 *ZPL* 107; 1498 *BD* II, 410).

Див. ще **ХРИСТЇЯНЪСТВО** 1.

***ХРИСТЇЯНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

ХРИСТЇЯНЪСТВО, ХРЄСТИЯНЪСТВО *с.* (12) **1.** *зб. (люди, які сповідують християнську релігію, об'єднання цих людей, християнська громада)* християни (11): Пишємъ вашєи милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ

чинитъся ꙇму велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ, а нимъ то онъ у тое церькви жыветъ и Бога молитъ о всемъ християнстве (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И ꙇлико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили, понєже мы смо... ваши приꙗтєлє и въсєга (!) христїанства (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); и паки дати оу знамєньє про поганъство про Тоурцы, какъ сє оукрєплꙗють на хрєстиꙗнъство (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); ино мы яко панъ хрєстияиинъски(и)... з братьєю нашою хочомъ о томъ мыслити абы нє былъ втискъ хрєстиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

2. *(християнська віра)* християнство (1): имаємо вѣрно издєржати вѣчно, а николи нєпороушєно, подлоугъ нашєго хр(с)тиꙗнъства и нашеи чьсти (1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *наз. одн.* **христїяиъство** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **хрєстиянъство** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *род. одн.* **христїаиства** 1 (1475 *BD* II, 336); **хр(с)тиꙗнъства** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *дав. одн.* **хрєстиянъству** (1493 *ОПВВ* 152); *знах. одн.* **хрєстиянъство, хрєстиꙗнъство, хрєстия(и)ство** 4 (1481 *BD* II, 364; 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 152); **христїяньство** 1 (XV ст. *ВС* 39); **хр(с)тиꙗньство** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *місц. одн.* **о християнствє** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТЇЯНЬСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТЇꙗНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЇСТЇАНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРЇСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЇСТЇЯНЬСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТОВЪ** *прикм.* (98) **1.** *(який стосується Ісуса Христа)* христовий(14): Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшему црквь и олтарь стаго архиєрѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); пса(л) и дата (!) во (л)вовє по(д) лѣты рожєства х(с)ва а лѣ(т) и уои м(с)ца аоуста въ є де(н) кану(н) прєображения хва (Львів, 1478 *ЗРМ*); А кто пороушит или въ забвєнїє оставит, таковыи да даст ответ въ дєнь страшнаго съда христова *(в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.)* (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

2. *(християнський)* христовий (1): і то(т) мн(с)ты(р) пєчє(р)скїй былъ з вєко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышерєчє(н)ными самъ в сєбѣ ставропигїя о(т) вєлики(х) кнзей роуски(х) и святы(х) патрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) нового рима свтоє каѳолическоє восточныє црквиꙇ хр(с)товы святы(х) апостолъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

в ъ с к р ъ с є н ї є х р и с т о в о (1) *див.* ***ВЪСКРЪСЄНЇЄ;** n a r o z e n y e C h r y s t o w o (1), Х р и с т о в о н а р о ж є н ь є (2) *див.* ***НАРОЖЄНИЄ;** о б р ѣ з а н и є х р и с т о в о (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ;** р о ж є с т в о и с у с ъ х р и с т о в о (10), и с у с х р и с т о в о р о ж є с т в о (5) *див.* **ИСУСЪ;** р о ж є с т в о И с у с о в о Х р и с т о в о (1), р о ж є с т в о Х р и с т о в о (39), Х р и с т о в о р о ж є с т в о (6) *див.* **РОЖДЄСТВО,** р о з т в о х р и с т о в о (17) *див.* ***РОЗТВО.**

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **христова, chrystowa, хр(т)ова, хрстова, х(с)тва, хр(с)ва, хр(с)това, хрства, хри(с)това, хр⟨и⟩ст⟨о⟩ва, хва, х(с)ва** (бл. 1350 *Р* 8; 1393 *Р* 51; 1400 *Cost.* II, 618; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 104; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1478 *ЗРМ*; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); *дав. одн. с.* **х(с)ву, хвоу** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455); *знах. одн. ч.* **христова** (1448 *Cost.* II, 366); *місц. одн. с.* **х(с)вѣ** 2 (1400 *Р* 62; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **х(с)вє** 1 (1387 *СП* № 12); *знах. одн. с.* **христово, х(с)во** (1387 *СП* № 12; 1398 *ДГПМ;* 1421 *Cost.* I, 142); *род. одн. ж.* **хр(с)товы** (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **хрѣстовѣх** (1492 *BD* I, 511).

Пор. ***ХРИСТОСЪ.**

***ХРИСТОЛЮБИВЫИ** *прикм.* (4) (*цсл.* христолюбивъ) христолюбивий, благочестивий: А повєлѣньємь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнꙗзꙗ вєликого(ф) михаїла кєдиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Блгочьстивыи и холюбивыи Іо Стєфа(н) воєвода г(с)п(д)рь зємли молдавскои снь Бог(д)ана воєводы оукраси гробь съ(и) своємоу прѣдѣдоу (б. м. н., 1480 *DC* 10).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **х(с)олюбивыи, холюбивыи,** (1480 *DC* 9, 10, 11); *род. одн. ч.* **хр(с)толюбиваго** (бл. 1350 *Р* 8).

***ХРИСТОСЪ** *ч.* (95) *(особова назва, гр.* χριστός «помазанник») Христос (93): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); По бжьи нарожєньи тисꙗча лѣ(т) н. т. и .ȝ. и .и. лѣ(т) на обрѣзаньє га нашєго исоуса (!) ха... коупилъ панъ ганько... в олєшка дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); а кто би хотил пороушити сїє нашє данїє... таковыи да єст проклꙗть от господа бога и спаса нашего ису христа (Бистриця, 1457 *BD* I, 5); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ оиѣмы іоудєиє, єжъ възпиша на га ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ о б р ѣ з а н ь є г о с п о д а и с о у с а х р и с т а (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ;** р о ж є с т в о И с у с Х р и с т а (1) *див.* **РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Христа, христа, х(с)а, ха** 61 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1368 *Р* 15; 1404 *Cost.* II, 625; 1453 *Cost.* II, 453, 455; 1463 *Cost. S.* 45; 1476 *BD* I, 211; 1487 *BD* I, 312; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **хрыста** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *знах. одн.* **христа, х(с)а, х(т)а, х(ст)а, ха** (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 313; 1488 *ПГСММЦ;* 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *місц. одн.* **о христѣ, х(с)ѣ, хѣ** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1462 *BD* I, 76; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1498 *ЧІАФ;* 1500 *BD* II, 173).

ХРИСТОФОРЪ, ХРИСТОФОРЬ *ч.* (4) *(особова назва, гр.* χριστοφόρος): пис. христофорь граматик оу сочвѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 47); пи(с) христофоръ оу сочавѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **христофоръ, христофорь, хр⟨и⟩стофоръ** (1439 *Cost.* II, 47; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1443 *Cost.* II, 145).

ХРИЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

ХРИЦОНЄ *с., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины, нижє поутѣ стол̾пъ, тажє долиною, оу хрицонє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ХРИЦЪ *див.* **ГРИЦЬ.**

***ХРИШКАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єстъ вѣра... пана костє хришкана (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **хришкана** (1444 *DIR«A»* 481).

***ХРМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**

***ХРОЛОВСКИИ** [1] *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1].

***ХРОЛОВСКИИ** [2] *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].

***ХРОЛОВЪ** *див.* ***ХРЪЛОВЪ.**

ХРОЛЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Флоръ, *гр.* **Φλῶρος,** *лат.* Florus): а при томъ были свѣдци... панъ хролъ вариньскии (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хролъ** (1398 *Р* 57).

Див. ще **ФЛОРѢ, ФРОЛЪ.**

***ХРОМАТИ** *дієсл. недок.* (1) кульгати: Николаи жалова(л) на матєя же ємоу яко(ж) прїятєлеви конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ а коли(ж) ємоу засѧ вєрнѫ(л) а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **хрома(л)** (XV ст. *BC* 23 зв.).
***ХРОМОТА** *ж.* (1) кульгавість: а рє(к) то(т) матєи же хова(л) я(к) же то своєго влостного а нє вєда(л) тоє ємоу хромоты (XV ст. *BC* 23 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **хромоты** (XV ст. *BC* 23 зв.).
***ХРОМЪ** *прикм.* (1) кульгавий: Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укусила а с тго мєнїлъсѧ хро(м) (XV ст. *BC* 27).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хро(м)** (XV ст. *BC* 27).
ХРОПОТОВСКЫИ *прикм.* (1): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ... панъ вито(л)тъ рипоужинскыи и пань диниско канцилеръ хропотовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повинни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хропотовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
ХРОСТОВСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны... на имѣ панъ янъ с чижєва... и панъ миколаи хростовскы... и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) перє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хростовскы** (1445 *Cost.* II, 729).
***ХРОШЪ** *див.* **ГРОШЪ.**
***ХРСЧЄНЪ** *див.* **ХРЩЄНЪ.**
***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы... от нас дали и потвръдили слоугам нашим Лоуки и братїѧмь єго... тоє прѣдрєчєноє село на имѣ Ончєщїи, оба част(и) на Хроузкоумь Шомоузѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 306).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Хроузкомь Шомоузѣ** 1 (1487 *BD* I, 306); **на Хроускоумь Шомоузѣ** 1 (1487 *BD* I, 306).
Див. ще ***СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ, ШОУМОУЗЬ.**
***ХРОУСКИИ ШОМОУЗЪ** *див.* ***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ.**
ХРЩЄНЪ, ХРЧОНЪ, ХРЩНЪ, КРЩЄНЪ *ч.* (6) *(особова назва, стп.* chrzczon): а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски... панъ гофмистръ крщнъ (Краків, 1394 *P* 54); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии... панъ хрщнъ мартиновьскии (Галич, 1409 *P* 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хрщенъ** 1 (1399 *P* 59); **Хрчонъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **хрщнъ** 1 (1409 *P* 74); **крщєнъ** 1 (1404 *P* 70); **хр(с)ченъ** 1 (1401 *P* 66); **крщнъ** 1 (1394 *P* 54).
***ХРЪЛОВСКЫИ** [1] *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1].
***ХРЪЛОВСКЫИ** [2] *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].
***ХРЪЛОВЪ** *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Гирлов: тѣ(м) мы... жаловали єсми ємоу особною нашєю мл(с)тїю и дали єсми ємоу оу нашеи земли мо(л)давскои єдно село на имѣ жоулєщїи нижє Хрълова (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); И так оу том також прїиде прѧд нами... Олах Іоаныш и Гашпар, мѣсчанє от Хрълова... и продали свою правоую отнинoу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).
ФОРМИ: *род. одн.* **хрълова** 7 (1437 *Cost.* I, 520; 1438 *DBAc* 28; 1448 *Cost.* II, 365; 1499 *BD* II, 147, 148, 154); **хролова** 2 (1448 *DIR«A»* 491); **хорлова** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *ор. одн.* **хролово(м)** (1443 *ДГСПМН*); *місц. одн.* **въ (оу) Хръловѣ** 8 (1499 *BD* II, 145, 149, 156, 161, 163, 425; *RA* 256); **оу Хрълов** 1 (1499 *BD* II, 141); **оу Хърьлов** 1 (1476 *BD* I, 215).
ХРЪЛОВѢНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсми монастирю о(т) полѣни, три челѧ(д) циганскы на имѧ славъ хръловѣнъ и костє чрънїславовъ зѧтъ и микоулицо (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... ожє.. дали єсми и потвєрдили єсми привилїє...нашємоу манастирю храмоу стмоу николы о(т) полѣнѣ четири челѣ(д) циганскыи и на имѣ славъ хорловѣ(н) с челѧдєю (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хръловѣнъ** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **хорловѣ(н)** 1 (1441 *DIR«A»* 477).
! **ХРЪЛОСКОУ** ⟨ХРЪЛОВСКОУ⟩ *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1].
ХРЪМАН *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХРЪМЪНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХРЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почънши ис верха от бєрєгь Бръла да... та оу Жєравєць, та старою маткою Жєрав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънєщи, до где оупадаєт Жєравєц оу Бръла д (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).
ФОРМИ: *род.* **Хрънєщи** (1495 *BD* II, 63).
***ХРЪТАНОВЪ** *прикм.* (1): Знаменито чинимь ис сим(ь) листом(ь)... ожє прїидоша прѧд(ь) нами... Мъроуш'ка... и сєстра єи Стан(ь)ка, кнєгинѣ Хрътанова... и продали свою правоую отнинoу (Гирлов, 1499 *RA* 257).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Хрътанова** (1499 *RA* 257).
Пор. ***ХРЪТАНЪ.**
***ХРЪТАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И оустав(ь)шє наши слоуги Мън'дрѣ и брат(ь) єго Дръгою та заплатили тоти пинѣзи... оу роуки Мароушки... и оу роукы сєстри єи Стан(ь)кы кнєгини Хрътана прѧд(ь) нами (Гирлов, 1499 *RA* 257).
ФОРМИ: *род. одн.* **Хрътана** (1499 *RA* 257).
***ХРЫСТОСЪ** *див.* ***ХРИСТОСЪ.**
***ХРЬМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХРЬЩЄНЬЄ** *див.* ***КРЄСШЧЄНЬЄ.**
***ХРѢБТОВИЧЬ** *див.* **ХРЕБТОВИЧЪ.**
***ХРѢСТОВЪ** *див.* ***ХРИСТОВЪ.**
ХТО [1] *див.* **КТО** [1].
! **ХТО** [2] ⟨ШТО Б⟩ (1): ино хто (!) исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы прї нашє(и) мл(с)ти абы кажды и соудья и староста... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою нє делали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.).
Див. **ШТОБЫ** [1].
!**ХТО БЫ** ⟨ШТО БЫ⟩ (1): Жалова(л) ди(к) (!) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѧ стало свада прїшє(д)ши Фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика нє вєда(л) кто оуранїлъ. ѳа(л)ко позиа(л) ижє свєчи погаси(л) а враженїя запрє(л) хто бы (!) є(г) оуразил(л) (XV ст. *BC* 27).
Див. **ШТОБЫ** [1].
ХТО КОЛИ *див.* **КТО КОЛИ.**
ХТОНЬКОЛИ *займ.* (1) *(відносний) (приєднує підрядне підметове речення, в інтерпозиції, з узагальнюючим словом в головному реченні)* будь-хто, хто-небудь: кажды и хтоньколи буда (!) собравши всю тую че(ла)дь (!) въ шполи поставитє на стго михаила дє(н) бє(з) измѣнно прє(д) паномъ радивиломъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хтонькoли** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
Див. ще **KTHO KOLE, KTOKOLWIEK, КТО КОЛИ.**
ХОУБА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ... и на хоуба и на лоубанѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **хоуба** (1436 *Cost.* I, 488).
ХОУБАЛНА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨Тѣм мы ви⟩дѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... єдно сєло на Бръладѣ, где оупадаєтъ Хоубална оу Бръла д (б. м. н., 1429—1430 *BAM* 25).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоубална** (1429—1430 *BAM* 25).
ХОУДЄЧ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ХОУДЄЧЮ *див.* **ХОУДИЧЮ.**

ХОУДИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы на нмѧ... панъ романъ хоудинскыи и панъ борисъ коучоуровскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоудинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***ХОУДИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ паиъ вилча о(т) липникы... и пань петрь дворникь о(т) хоудинєць вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристаты (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *род.* **хоудинєць** (1436 *Cost.* II, 701).

ХОУДИЧЪ, ХОУДИЧЬ, ХОУДИЧ, ХУДИЧѢ, ХОУДЄЧ, ГУДИЧЪ, ГОУДИЧЬ, ГОУДИЧ *ч.* (206) *(особова назва):* мы бояре... александра воеводы... станисла(в) милишевъ... бо(б) оприша(к), лацко поса(д)ни(к), гуди(ч)... знаемо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто а волховецъ... сестрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А на то єст вѣра нашего господства... и вѣра бояр наших... в. п. Хоудича, в. п. Щефоула (Сучава, 1492 *BD* I, 504).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоуди(ч), хоудич** 12 (1443 *Cost.* I, 119; 1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ;* 1470 *BD* I, 151, 156; 1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 348; 1492 *BD* I, 510 і т. ін.); **Гоудич, гуди(ч)** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 472; 1471 *ДГСМПБ*; 1474 *РГС*; 1480 *BD* I, 241); **хоудичъ, худич** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1472 *Cost. S.* 881); **гудичъ** 1 (1445 *Cost.* II, 730); **Хоудичь** 1 (1470 *BD* I, 141); **Хоудеч** 1 (1491 *BD* I, 453); **Худичѣ** 1 (1435 *Cost.* I, 402); *зам. род.* печать яцка **гоудичь** 1 (1476 *BD* I, 209); *род. одн.* **хоудича, хоудїча, худича, хоуди(ч), хоудич(а)** 128 (1432 *ДГВІН*; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 226; 1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 184; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 437; 1492 *BD* I, 504 і т. ін.); **гоудича, гудича, гоуди(ч)** 48 (1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *AUB* фотокоп.; 1441 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 238; 1449 *Cost.* II, 744; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 275; 1488 *Cost. S.* 127; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); **ходича** 3 (1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 120; 1445 *DIR«A»* 483); **худичѣ** 1 (1473 *ШКН* 165); **гоудичѧ** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **! гоудика** 1 (1448 *Cost.* II, 317).

Див. ще **ХОУДИЧЮ.**

ХОУДИЧЮ, ХОУДЄЧЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* А на то єст велика мартоурїѧ... Гангоур... Чокърлїє, Ацко Хоудичю, Ивашко Хринкович (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Боѧрїи аноумє... Доума, Гангоур... Яцко Хоудечю (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ХОУДИЧЪ.**

ХУДИЧѢ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

***ХОУДЇЧЬ** *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ХОУЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* хуец «гуцул»): Тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли, села на воронѣ *(в ориг.* ворововоронѣ.— *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны... и млинъ на серетѣ, где є(ст) хоуєцъ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоуєцъ** (1433 *Cost.* II, 594).

ХОУЄЦѢНИ, ХОУЄЦѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли, села на воронѣ *(в ориг.* ворововоронѣ. — *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинъ дворь и хоуєцѣны (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Тѧм мы... далї и потвердили єсми ємоу... села на имѣ где єст ємоу дом, Чернътєщи... и повише того коутоулоу Хоуєцѣнїи на имѣ Оунгоурашїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **хоуєцѣии** 1 (1433 *Cost.* II, 594); **Хоуєцѣнїи** 1 (1468 *BD* I, 130).

ХУЛЕВЪ *ч.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ... а Бече (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хулевъ** (1492 *АЛМ* 30).

ХОУРОУ, ХУРУ *ч., невідм.* (15) *(особова назва, молд., мад.* úr «пан»): А на то єст... в. п. Или хоуроу комиса, и вѣра вьсѧх боѧрь наших (Сучава, 1471 *BD* I, 164—165); а на то є(ст)... вѣра пана барсу сто(л)ника, вѣра пана или хуру комиса и вѣра вьсѧ(х) боѧр (sic.— *Прим. вид.*) наши(х) мо(л)давски(х) (Сучава, 1475 *Cost. D.* 4).

ХОУСИВ *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш пан Лоупє и заплатил оусє исполна.. оу роуки слоузѣ нащемоу Стан⟨чоул⟩оу Хоусив (Сучава, 1487 *BD* I, 517); И оу том також прїидє прѧд нами... слоуга наш Станчюл, сыиь Жоуржа Хоусива... и продал свою правоую отниноу от своєго праваго оурика (Сучава, 1489 *BD* I, 373).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоусив** (1487 *BD* I, 516); *род. одн.* **Хоусива** (1489 *BD* I, 373); *дав. одн.* **Хоусив** (1487 *BD* I, 517).

***ХОУСЇѦНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... єдино мѣсто от села повишє оустїє Сърати на имѣ где сѣ зовет Оулмїи, и половина от Хоусїѧн (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *род.* **Хоусїѧн** (1487 *BD* I, 516).

***CHUSTA** *ж* (1) ◇ k r i w a w a j a c h u s t a *див.* ***КРОВАВЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **chusty** (1388 *ZPL* 103).

***ХОУСОУЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѧд нами... Настѣ, нєпоата Михъила Бозѣ, и оуноука єи Мърина, дочка Хоусоулова,... и продали свою правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Хоусоулова** (1495 *BD* II, 55).

***ХЪДЪРЪЄЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали и потврѣдили слоузѣ нашемоу Тоадєроу Доумбравѣ и жени єго Моуши тоє прѧдречєнноє село на Бръладѣ Хъдъръєщїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116—117).

ФОРМИ: *знах.* **Хъдъръєщїи** (1497 *BD* II, 116, 117).

***ХЪДЪРЪО** *див.* **ХЪДЪРЪОУ.**

ХЪДЪРЪОУ *ч.* (3) (*особова назва, молд.* хэдэраг, *мад.* hadaró «ціп»): И оуставшє слоуга наш Тоадерь Доумбравъ и жена єго Моуша и заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Нєкити и братоу єго Жоуржи... сыновом Дана, оуноуковом Стана Хъдъръоа (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оуноуковє Стана **Хъдъръоу** (1497 *BD* II, 116); *род. одн.* **Хъдъръоа** (1497 *BD* II, 116).

ХЪЛМЬЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу дааніа нашего оцѣ, сєла на имѣ боучюмѣни, где є(ст) домъ єго... и на тоутовѣ лълєщи н хълмьжєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми єму... село на тутовѣ, на нмѣ грѣдєщи... и стьнижєщи и хь(л)мьжєщи, по(д) четъцѣ, що купи(л) о(т) михула логєєта (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **хълмьжєщи** 1 (1434 *Cost.* I, 386); **хь(л)мьжєщи** 1 (1455 *Cost.* II, 543).

***ХЪМАЖЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана михаила и дѣти єго... вѣра пана хъмажа (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

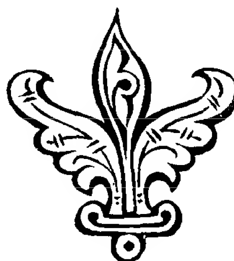
ФОРМИ: *род. одн.* **хъмажа** (1433 *Cost.* II, 594).

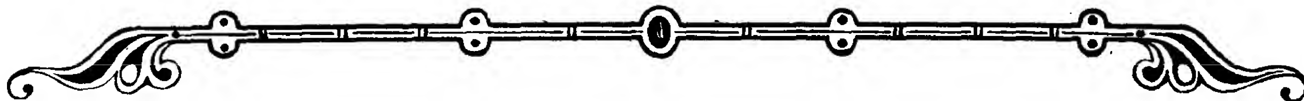
***ХЪМЕЛЕВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Хмелів: Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ... пану Волъчку Жасковъскому (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

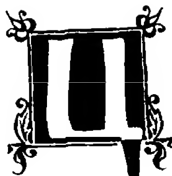
ФОРМИ: *знах. одн.* **Хъмелевъ** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

*ХЪНДРЄЩИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали и потврълили слоузѣ нашємоу Никоаръ Ромънєскоул ⟨тоє⟩ прѦдречєноє половина сєло от Хъндрєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 386).
ФОРМИ: *род.* **Хъндрєщ** (1490 *BD* I, 385, 386).
*ХЪРЛОВСКИИ *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].
*ХЪРЛЯ *ч.* (1) (*особова назва):* нѣскє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) мєншаго прїятєлѣ г(с)ва ти шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *род. одн.* **хърлѣ** (1434 *Cost.* II, 675).
*ХЪРМАНЪ *див.* **ХЪРМАНЬ.**
ХЪРМАНЬ, ХРЪМАН, ХЄРМАН *ч.* (158) (*особова назва, цсл.* Гєрманъ, *гр.* Γερμανός, *лат.* Germanus): мы стєфанъ воєвода... знамєннто чини(м)... єжє... дали є(с)ми стои црвки (!) ... тоти цигани на имѣ хръма(н) и... команъ (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); мы бояре зємли молдавской, рада господарѣ нашєго Стефана воєводы Іон Тъоутоул логофєт... Хръман паркалаб... и иныи боярє що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хръман, хръма(н)** 4 (1458 *ПГСММЦ;* 1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 425, 444); **Хърмань** 2 (1480 *BD* I, 241, 242); **Хєрман** 2 (1463 *BD* I, 74; 1468 *BD* I, 130); *род. одн.* **хръмана, хръмъна, хрьмана** 116 (1475 *BD* I, 200; 1479 *ВАМ* 62; 1483 *BD* I, 270; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 372; 1490 *ДГСХМ*; 1492 *Cost. S.* 162; 1494 *BD* II, 38; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **хърмана** 22 (1479 *ПГВСА*; 1480 *BD* I, 245; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260; *BD* I, 263; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); **хєрмана, хєрман** 3 (1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 136; 1480 *BD* I, 239); **хырмана** 2 (1475 *BD* I, 203; *Cost. D.* 4); **хрман(а)** 1 (1490 *BD* I, 388); **хьрьмана** 1 (1486 *DC* 144); **! храмана** 1 (1493 *CVD* 6); *дав. одн.* **Хєрманоу, Хєрьманоу** 3 (1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); **Хърманоу** 1 (1480 *BD* I, 243).
Див. ще **ГЄРМАН.**
ХЪРНИШ *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* гарьнъ): И оуставшє слоуга наш Тоадер Марєлє и съ братанич его Костин, сын Нѣгоулоу, и заплатил⟨и⟩ прѣд нами оуси исполна ⟨тоти⟩ вишєписани пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу Хърниш (Сучава, 1490 *BD* I, 387).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хърниш** (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **Хрънниш** (1490 *BD* I, 387).
ХЪРЦЪГАНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* herczeg, *герм.* Herzog): Тѣмъ мы... дали єсми ємоу о(т) нашєи зємли о(т) молдавскои сєла на поутнои, на имѣ гдє бы(л) станъ хърцъганъ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хърцъганъ** (1445 *Cost.* II, 226).
ХЪТО *див.* **КТО** [1].
*ХЫРМАНЪ *див.* **ХЪРМАНЬ.**
*ХЫТРОСТЬ *див.* ***ХИТРОСТЬ.**

*ХЬЛМЬЖЄЩИ *див.* **ХЪЛМЬЖЄЩИ.**
*ХЬРЬЛОВ *див.* ***ХРЪЛОВЪ.**
*ХЬРЬМАНЪ *див.* **ХЪРМАНЬ.**
*ХѢРЛИКЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. рум.* hîrlă «свиня»): И заплатих аз господства мн оуси исполна тоти р злат татарских оу роуки Грѣчи, дочка Татоула Хѣрлика, пред оусими нашими молдавскими бояри (Сучава, 1491 *BD* I, 472).
ФОРМИ: *род. одн.* **Хѣрлика** (1491 *BD* I, 472).
ХѢРТѢ *див.* **ХѢРЦѢ.**
ХѢРЦИНЬ *прикм.* (2): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѦ(д)-рєчє(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа єго... и алєкса си(н) хѣрци(н) (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); и єщє єсми потвєпотвердили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сны владови наноуль и братїа єго... и алєкса снь хѣрцинь съ чєлѣдїю (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хѣрцинь, хѣрци(н)** (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).
Пор. **ХѢРЦѢ.**
ХѢРЦѢ, ХѢРТѢ *ч.* (2) (*особова назва):* мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стомоу нашємоу прєдрєчєнномоу монастирю чєлѣдн циганск(х), на имѣ вла(д) н лацка зави(д) и хѣртѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352—353); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю, Алєкса Хѣрцѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 312).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хѣрцѣ** 1 (1487 *BD* I, 312); **хѣртѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 353).
ХѢЧУЛЪ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму и потврълили є(г) правовѣрноє выслужєнїє, сєла, на имѣ дворъ єго на сєрєтѣ, що былъ нѣгоєва... и хѣчулъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хѣчулъ** (1455 *Cost.* II, 540).
Див. ще ***ХѦЧЬ.**
ХѦРЧѦ *ч.* (1) (*особова назва):* а хотарници были панъ мынзу(л) и пєтришоръ... и шандро мичъ и хѦрчѦ и око(л)ныи мєжїашн (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хѦрчѦ** (1446 *ПГСПМР*).
*ХѦЧЬ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвєржаємь єму єго правaѦ сєла... на имѣ... валєсѣкъ и хѦ(ч) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хѦ(ч)** (1453 *Cost.* II, 472).
Див. ще **ХѢЧУЛЪ.**

*ЦАПАЛОУШЬ *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* čapawulčy «гонець, наїзник, вершник»): ино они... сведєтєлствовали о том, ажє загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привиліа... коли пришли Али-бег и брат єго Скєндєрь-бег и съ Цапалоушєм та поплєнили наша зємлѣ до поуд вєликого лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Цапалоушєм** (1481 *BD* I, 258).

ЦАРЄВИЧ *ч.* (2) (*син татарського хана*) царевич: А тото мыто татарскоє, що было оустановлєно оу билолмгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѧза... хотѧ боуд там татарскїи царєвич, хотѧ нє боудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѧзѧ, хотѣ от тисѧча коп, хотѣ боуд там татарскыи царєвич, хотѣ нє боуд (Сучава, 1460 *BD* II, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **царєвич** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

*ЦАРЕВЩИЗНА *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Былъ намъ чоломъ зєменынъ Вруцкий на имя Ѳєдоръ Блыщановичъ, и покладалъ передъ нами лыстъ... короля его милости, штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ поодныммалъ былъ у ныхъ землі отчизные, на имя — Телешовщизну и Царевщизну (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Царевщизну** (1498 *ГВКЛ* 22).

ЦАРИНА *ж.* (13) (*молд.* царинэ) *нива,* царина: а хотарь ємоу є(ст)... о(т) могылы... на конєць царинѣ (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); и вє(с) хотаръ лиєщє(м) и полє оусє и стараа царина, развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожєна (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132); а хотар оу полє, царини и ⟨с⟩иножат⟨и⟩ да имаєт трєтоую част о⟨т коли⟩ко єст част Оанина Бъєшєскоула (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **царина** 2 (1443 *Cost.* II, 131, 132); *зам. знах.* продали стараа **царина** 2 (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. одн.* **царины** 1 (1466 *BD* I, 114); **цари(н)** 2 (1456 *Cost.* II, 582); **царинѣ** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *знах. одн.* **цариноу** (1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I, 114; 1488 *BD* I, 348; 1499 *BD* II, 148); *місц. одн.* **оу царини** (1499 *BD* II, 136).

*ЦАРСТВО *с.* (1) (*держава татарського хана*) царство: вѣдомо даємъ нашему бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ великого црства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **црства** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЦАРЬ[1], **ЦАРЪ**, **ЦѦРЪ** *ч.* (29) (*татарський хан, турецький султан*) верховний правитель, цар: а поидєть **ли** царь на лѧхи а любо кнѧзи тємнии кнѧзємъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); а коли мы пожадаємъ какоую помоч оу вєликого кнѧзѧ... а кнѧз вєликїи... имаєтъ намъ дати такоую помоч... выимоуючи єго милости кролѧ полского... и црѧ татарского (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нинє два цари єсмо з братомъ моимъ сєдихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А також мы... ани жадноі раді ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкоторaѧ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бєз нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **царь** 4 (1352 *Р* 6; 1480 *BD* I, 239; 1496 *ОКИВ*); **царъ** 2 (1484 *ЯМ*); **цѧръ** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *род. одн.* **цара** 7 (1484 *ЯМ;* 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *BD* II, 449); **цѧ(р)ѧ** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **црѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **чъсарѣ** 5 (1499 *BD* II, 423, 424); *дав. одн.* **царєви** (1492 *BD* II, 292); *знах. одн.* **цра** 1 (1484 *ЯМ*); **цѧрѧ** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **црѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **чъсарѣ** 2 (1499 *BD* II, 423); *ор. одн.* **царємъ** (1496 *ОКИВ*); *наз. мн.* **цари** (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЦЄСАРЪ**.

*ЦАРЬ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): мы кнзь михаило олєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо бсѧриноу нашємоу пану василью црю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *дав. одн.* **црю** (1456—1481 *Р* 164).

*ЦАРЬСКИЙ *прикм.* (2) **1.** (*належний татарському ханові*) ханський, царський (1): коли єсмь пєрвоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

2. (*божий*) царський (1): А пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣли црьстѣи въ пєчєрьско(м) монастыри прѣстыѧ бца (Київ, 1446 *Р* 155).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на црьскомъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *місц. одн. ж.* **въ црьстѣи** (1446 *Р* 155).

ЦАТА *ч.* (4) (*особова назва*): А при томъ были свѣтки... панъ Олехно Русиловичь и з братомъ своимъ съ паномъ Цатою (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); а при ⟨томъ⟩ (*в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.*) были... пан Олєхно, пан Цата Охрємовичи... пан Зброх Гулєвич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цата** (1481 *AS* I, 77; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 102); *ор. одн.* **Цатою** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

*ЦВЄТКОВЪ *ч.* (1) (*назва села у Київській землі*) Цвіткове: Сєло цвє(т)ковъ а в томъ сєлє отамо(н) а два члвка оди(н) слоуга а дроуги(и) колланъны(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цвє(т)ковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

*CZWETHNEY *прикм.* (1) ◇ polnyedyelok czwethney *див.* ***ПОНЄДѢЛОКЪ**.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **czwethney** (1394 *GL* 166).

ЦЄБРОВЬСКІИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдці былі панъ дмитръ ролчьковічь а панъ пєтръ цєбровьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цєбровьскіи** (1424 *Р* 104).

ЦЕВОВЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский, панъ Вольчъко Ощовский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цевовъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV,193).

ЦЄДИЛОВИЧ *див.* **ЦѢДИЛОВИЧ.**

***ЦЄЗАНЇЄ** *с.* (1) *(стп.* ciążanie) накладення судової заборони на майно: О закладѣ(х) алюбо о цезанїю наши(х) оубогы(х) штобы имъ право было (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о цезанїю** (XV ст. *BC* 11).

***ЦЄЛОВАНЄ** *див.* ***ЦЄЛОВАНЬЄ.**

***ЦЄЛОВАНЬЄ** *с.* (9) цілування (1): мы... вызнавамы тым то листом ... прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои и з дотькнєнємъ свѦтого хрєста и прѦз єго цєлованє, бити повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є (2), з ъ к р є с т ъ н о г о (х р є с т ъ н о г о) ц є л о в а н ь Ѧ в ы с т у п и т и (2), к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м а т и (2), к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м є т и (1) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ;** х р є с т а ц ѣ л о в а н и є (1) *див.* ***КРЄСТЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* ! **цѣлониє** (1388 *Р* 39); *род. одн.* **целованья, целованьѦ** (1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447); *дав. одн.* **целованью** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); *знах. одн.* **целованє** (1462 *BD* II, 284).

Пор. ***ЦѢЛОВАТИ.**

***ЦЄЛОВАТИ** *див.* ***ЦѢЛОВАТИ.**

ЦЄЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Целович... сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал... пан Федко канцлер... на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Целович** (1444 *AS* I, 41).

***ЦЄЛЫИ** *див.* ***ЦѢЛЫИ.**

***ЦЄНА** *див.* **ЦИНА.**

ЦЄПАРЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были... попъ тєпѦкови(ч) яковъ нєстюръ цепаревичь (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цепаревичь** (1378 *Р* 26).

***ЦЄРКЄВ** *ж.* (1) *(стп.* cerkiew) *(християнська віросповідна організація)* церква: воленъ о(н) то отдат(и) и прода(ти) и замѣни(т)и и на цркєв б(ж)ию записа(ти) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **цркєв** (1499 *ГОКІР*).

Див. ще **ЦЕРКОВЬ** 3.

***ЦЄРКОВ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦЕРКОВНЫЙ** *див.* ***ЦРЪКОВНЫИ.**

ЦЕРКОВЬ, ЦРЪКОВЪ, ЦРЬКОВЪ *ж.* (231) 1. *(культова споруда, признач. для релігійних відправ)* церква, храм (27): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа бога молити... церкви освесчати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшему црквь и олтарь стаго архиєрѣя х(с)ва николы... сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Kak że i tymi razy, kudy Rattia szlab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Сє яз кн⟨Ѧ⟩зь Василей Федорович Острозский: иже отец мой кн⟨Ѧ⟩зь Федоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор томоу законоу св⟨Ѧ⟩т⟨о⟩го Доминика... и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); основана быс црквь прстыа бдца печрскаа на старом основаніи... кнзем семеоном александрові (!) отчичи кіевском (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); Я Оношко Витонизкий сознаваю симъ моимъ листомъ... продал єсми... дом свой оу Луцком мѣсти промєж орменскоє ц⟨є⟩ркви и капланского домоу на бєрези СтырѦ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); а то есми и въ Евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(церковно-феодальна землевласницька одиниця)* церква (22): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и вси наступъники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); дали єсмо на вѣки тои млинъ...къ цркви (Смотрич, 1375 *Р* 20); И мы... которое какъ было село и земли пашное... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять *церкви* Божой потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а то єсми записал и дал къ ц⟨є⟩ркви божєй на памѦт доуши своєй (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Гаврила... дани даєть цє(р)кви осмь ведє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

3. *(християнська віросповідна організація)* церква (30): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля его милости, волныи собе продати н ближнымъ своимъ дати, и на церковъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); Ї то(т) мн(с)ты(р) печє(р)скїй былъ з вєко(в)... самъ в себѣ Ставропигія о(т) вєлики(х) кнзєй роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) (!) нового рима Свтоє каѳтоличєскоє восточныє цркви хр(с)товы Святы(х) апостолъ и свты(х) о(т)цъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); А моуж мои кн⟨Ѧ⟩зь Иванъ Сємєнович, оузѦши тых двѣ тисѦчи золотых, воленъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотѦ обєрноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити и на церковъ записати... какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(парафіяльна церква) церква (144): Сє жє придалъ юрьиї болковичь... к црkви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганєсови церквы ворменъскыѦ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлѦєм⟨ъ⟩... попа м(ихаил)а... при церкви свто(г) рожства бци оу дѣдинѣ... при всємъ при т(ом што) прислушало и слушаєть... церкви свтому р(ожс)тву манастырю терлец(кому со в)сѣми оужитки (Медика, 1415 *Р* 86—87); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Я, княгиии Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми съ своего имѣнья... тридцать копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву манастырю (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к церкви Бжієй к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); И иное давал на руские церкви и бискупу киевъскому и каноникомъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановь за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви Божей Пречыстей Богоматеры прислухаетѣ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

к церкви прибѣгати (2) бути парафіянином даної церкви: а ис то(г) именія боуде(т) лї оуставлѧемы бы келїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ црькви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. ВС 23 зв.); зборна церковъ (1) див. *ЗБОРНЫИ; соборная церковъ (3), церковъ соборная (2) див. *СОБОРНЫИ.

4. служителі церкви (1): где коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли или ѧблыка или иного търговлѣ що є(ст) храна стомоу манастирю и стои цркви везде по оуси(х) мѣста(х) (Сучава, 1453 ПГОВ).

ФОРМИ: наз. одн. церковь, црьковъ, црьковъ, црквь, црко(в) 89 (1440 АрхЮЗР 1/IV, 5; 1446 Cost. II, 263; 1458 BD I, 19; бл. 1470 ОБРН 129; 1490 BD I, 419, 420; DC 147, 148); зам. род. от црковъ 2 (1493 Cost. S. 175, 176); род. одн. церкви, цер҄кви, ц⟨е⟩ркви, цркви 9 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2, 3; бл. 1350 Р 8; 1415 Cost. I, 122; 1440 АрхЮЗР 1/IV, 5; 1444 АрхЮЗР 1/VI, 8; 1481 ГПМ; 1490 AS I, 92; 1498 ГВКОО); церквы 1 (1389 РЕА I, 27); церкве 1 (1467 BD II, 297); дав. одн. церкви, церкви, црькви, церкьви, церькви, ц⟨е⟩ркви, це(р)кви, цркви, цркви, црви, ! црквки (1322 АрхЮЗР 1/VI, 1, 3; бл. 1350 Р 8; 1375 Р 20; 1376 Р 22; 1408 Cost. I, 61; 1415 Р 87; 1435—1436 Cost. I, 494; 1447 АрхЮЗР 8/IV, 11; 1465 АкВАК III, 4; 1500 АСД II, № 3 і т. ін.); знах. одн. церковь, црковь, црквь, црьковь, ц⟨е⟩рковь, ц⟨е⟩рков, церковъ, церковъ, це(р)-ковъ, црьковъ, црквъ, церков, ц⟨е⟩рков, церьков, црь-ковъ, црьков, црко(в) (бл. 1350 Р 8; 1378 Р 26; 1404 ГМ; 1408 АкЮЗР I, 6; 1410 АкВАК XI, 5; 1443—1452 AS I, 39; 1465 АкВАК III, 4; 1479 DC 140; 1491 AS I, 97; 1499 АСД VI, 3 і т. ін.); місц. одн. у (при) церкви, церкви, црькви, цркви (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2; 1415 Р 87; 1488 BD I, 356; XV ст. ВС 20 зв.; ВОРСР 179; 1499 АСД VI, 3); наз. мн. црькви, цркви 6 (1415 Cost. I, 122; 1490 BD I, 419, 420; DC 147, 148); зам. род. мн. колко црькви 1 (1490 BD I, 420); н цркви 2 (1490 DC 147, 148); зам. місц. мн. оу тоти вишеписани(х) церкви 2 (1490 DC 148); род. мн. црьков, црко(в) (1490 BD I, 419, 420; DC 147, 148); дав. мн. црк-вамь, црьквам (1490 BD I, 420; DC 147, 148); знах. мн. церкви, cerkwi, це(р)кви, црькви, црквн 16 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3, 4; 1433 ЗНТШ LXXVI, 141; 1440 АрхЮЗР 1/VI, 5; бл. 1471 ЛКЗ 92; 1490 BD I, 419, 420; DC 147, 148; 1496 АЛРГ 72); церквы, црквы 2 (1401 RIR; 1415 Cost. I, 122); ор. мн. церквями (1322 АрхЮЗР 1/VI, 4); наз. дв. в црькви (1490 BD I, 420).

Див. ще *ЦЕРКЕВ.

***ЦЕРЪКОВ** див. ЦЕРКОВЬ.

***ЦЕРЪКОВНЫИ** див. *ЦРЪКОВНЫИ.

***ЦЕРЬКОВЪНЫИ** див. *ЦРЪКОВНЫИ.

***ЦЕРЬКОВЬ** див. ЦЕРКОВЬ.

ЦЕСАРЪ ч. (3) (цсл. цѣсарь, гот. Káisar, лат. Caesar) (турецький султан, польський король) верховний правитель, цар: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... іс поколенья цѣ(са)рьского вноука пренаневзитяжнеішего цесаря жікгимонта (Краків, бл. 1478 ОБРН 130); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и иа нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменъца (б. м. н., 1481 BD II, 365).

ФОРМИ: наз. одн. цесаръ (1481 BD II, 365); род. одн. цесаря (бл. 1478 ОБРН 130).

Див. ще ЦАРЬ[1].

***ЦЕСАРЬСКИИ** див. *ЦѢСАРЬСКИИ.

***ЦЕЦЕНЕВСКИИ** див. ЦЕЦЕНЕВЪСКЫИ.

ЦЕЦЕНЕВЪСКЫИ ч. (10) (особова назва): Се мы панове Цеценевъскыи: панъ Васко Цеценевъскыи, а пан Нѣмець... продали есмо имѣнье отчиноу свою... на имѧ Цеценевъци (Кременець, 1467 AS I, 63); и тых Цеценевских печат есть в того листу (Луцьк, 1491 AS I, 94).

ФОРМИ: наз. одн. Цеценевъскын (1467 AS I, 63; 1469 AS I, 64); наз. мн. Цеценевскии 3 (1491 AS I, 94); Цеценевъскыи 1 (1467 AS I, 63); род. мн. Цеценевских (1491 AS I, 94); знах. мн. Цеценевских (1491 AS I, 94).

Див. ще *ЦЕЦЕНОВЪСКЫИ.

ЦЕЦЕНЕВЪЦИ мн. (1) (назва села у Волинській землі) Цеценівка: Се мы панове Цеценевъскыи... продали есмо имѣнье... кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгоушьковичоу на имѧ Цеценевъцн... на реци на Слоучи (Кременець, 1467 AS I, 63).

ФОРМИ: наз. Цеценевъци (1467 AS I, 63).

Див. ще ЦЕЦЕНОВЦИ.

ЦЕЦЕНОВЦИ мн. (1) (назва села у Волинській землі) Цеценівка: мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузревше есмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го верного слуги Михайла Олехновича, и мы есмо ему и записали за его верную службу сѣла оу кременецкой волосcти на имѧ: Цеценовци, а Красилов на Случи (Луцьк, 1444 AS I, 39—40).

ФОРМИ: наз. Цеценовци (1444 AS I, 40).

Див. ще ЦЕЦЕНЕВЪЦИ.

***ЦЕЦЕНОВЪСКЫИ** ч. (1) (особова назва): Се мы панове Цеценовъскыи... продали есмо имѣнье... кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгоушковичю... на имѧ Новосѣлци (Кременець, 1469 AS I, 64).

ФОРМИ: наз. мн. Цецеиовъскыи (1469 AS I, 64).

Див. ще ЦЕЦЕНЕВЪСКЫИ.

***ЦЕЦИНЪ** ч. (3) (назва фортеці на Буковині): а о цеци(н) и о хмелевъ, коли нашь т(с)дрь будеть, оу своего г(с)дрѧ и в нашє(г) кролѧ, влодислава пол(с)кого, о то(е) имаеть намилвити (!) и обровиати, подлугъ королевы воли (б. м. н., 1395 Cost. II, 610); а до тих люди... аби не имали дило ни един наш бсѧрин, анн старости от Цѣцина, ани глобници, ани перероубци (Сучава, 1481 BD I, 257).

ФОРМИ: род. одн. Цѣцина (1479 DC 141; 1481 BD I, 257); знах. одн. цеци(н) (1395 Cost. II, 610).

Див. ще ЦЕЦЮНЬ.

***ЦЕЦУНЬ** див. ЦЕЦЮНЬ.

***ЦЕЦУЛЫНЪ** прикм. (2) ◇ Цецулына (Цыцулына) долина (2) (назва місцевості у Подільській землі): а тамъ при той долыни конець (!) усыпано одъ Цыцулыны долыны до урочища Тулныковъ (Новоселиця, 1430 ГВКЛ 8).

ФОРМИ: род. одн. ж. Цецулыны 1 (1430 ГВКЛ 8); Цыцулыны 1 (1430 ГВКЛ 8).

***ЦЕЦЮНСКИИ** прикм. (1): а на то є(ст) вѣра... пана щефоула цецюнского (Сучава, 1440 Cost. II, 65).

ФОРМИ: род. одн. ч. цецюнского (1440 Cost. II, 65).

Див. ще ЦѦЦИНЬСКЫ.

Пор. ЦЕЦЮНЬ.

ЦЕЦЮНЬ ч. (3) (назва фортеці на Буковині): а такѣ жь тогоисного стецка воеводу хотѧчи особною мл(с)тью оутѣшити... тыи городы цецунь а хмеловъ... которыи жь городы лежать межи нашею землею рускою и волоскою даемы и дали есмы ему на вѣки (Ланчиця, 1433 Р 125); землю шепиньскоую... з городы тоѣ то... земли шепиньскоѣ, то есть хотѣнь, цецюнь и хмеловь... даваемы, дароуемы а ворочаемы... королеви (Львів, 1436 Cost. II, 706).

ФОРМИ: наз. одн. цецюнь (1436 Cost. II, 706); дав. одн. цецуию (1433 Р 125); знах. одн. цецунь (1433 Р 125).

Див. ще *ЦЕЦИНЪ.

***ЦИБАНОВЪ** прикм. (3): а на то вѣра... жюржѣ волховского и вѣра цибанова (б. м. н., 1411 Cost. I, 84—85); И оуставше нащи слоуги Данчюл и брат его Жоуржа... та ⟨за⟩платили оуси тоти пинѣзн... оу роуки Тома и сестри

єго Сори‹цъ›, сынове Мърина, дочка Цибанова (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Цибанова, цибаиова** (1411 *Cost.* I, 85; 1489 *BD* I, 367).

Пор. ***ЦИБАНЪ.***

***ЦИБАНЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то вѣра... доума дворнїка и дѣтїи єго, цибана и дѣтїи єго (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); мы Стефан воєвода... знаменито чиним, оже прїидо‹ша п›рѧд нами... Тома и сестра єго Сорицъ... и продали сво‹ю› правоую отниноу, що била дидки их Илѣни, дочки старого Цибана... Данчоулоу и братоу єго Жоуржи (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).

ФОРМИ: *род. одн.* **цибана** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1489 *BD* I, 367).

***ЦИБУЛЯ** *ч.* (1) *(особова назва):* Панъ Литавор маршалокъ а Ѳєдко писаръ брали личбу... в мытниковъ киевских в Санка а в Цибули с полутора году (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **Цибули** (1497—1498 *АЛРГ* 80).

***ЦИБЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми... дали и потвєръдили єсми ємоу... села... на имѣ селам... Борисєщи, и Ц‹и›бънєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Ц‹и›бънєщи** (1462 *BD* I, 65).

***ЦИВКА** *ж.* (1) трубка, цівка: от коси, и от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поѧси покочини, циквы (!)... и от инšии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от **! циквы** (1460 *BD* II, 273).

ЦИГАНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы дали єсмы ємоу... єдино село на кобылѣ гдє моу є(ст) домъ... а дроугоє сєло на оустїи жєравцѣ... на имє гдє быль лиє и циганєщїи кнѧзовє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села на имѧ корнєщїи... и циганєщїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **циганєщїи** (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135).

***ЦИГАНИН** *ч.* (32) циган: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... понєжє... дали єсми жонѣ нашєи кнѧ‹гини› марєны монастыръ на вышнєвцѣ... а та‹кожє и циг›аны... топиан (? — *Прим. вид.*) и своими бра‹тїами и о›ни циганн... имашє три мат (!) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248—249); Тиж єсми ємоу дали и потвердили одного циганина на имѣ Лаль, щожє он коупиль т‹о›го циганина от Воика (Сучава, 1480 *BD* I, 243); И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашєи цръкви... циганє на имѣ Бєѧ съ чєлѣдєю, и Дадоуль съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *знах. одн* **циганина** 2 (1480 *BD* I, 243); **циганин** 1 (1487 *BD* I, 312); *зам. наз.* а того **циганииа** да єст ємоу 1 (1480 *BD* I, 243); *наз. мн.* **цигаиє** 2 (1462 *Cost. D.* 11; 1487 *BD* I, 312); **цигани** 1 (1458 *ПГСММЩ*); **цыгаиы** 1 (1465 *DIR«A»* 518); *род. мн.* **цигаиъ** 2 (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481); **цигаиовь** 1 (1465 *DIR«A»* 518); *дав. мн.* **цигаиомъ, цигано(м)** (1434 *ДГСММ*; 1462 *Cost. D.* 11); *знах. мн.* **циганъ** 1 (1453 *DIR«A»* 503); **циганє** 10 (1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61; 1480 *BD* I, 246; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342); **цигаии** 6 (1429 *Cost.* I, 249; 1448 *Cost.* II, 342, 353; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *ПГПММ*; 1480 *BD* I, 246); **цигаиы, ‹циг›аны** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1465 *DIR«A»* 518).

***ЦИГАНСКИИ** *див.* ***ЦИГАНСКЫИ.**

***ЦИГАНСКЫИ** *прикм.* (10) циганський: мы Стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ чєлѣди циганскыи (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*); и єщє єсми дали два чєлѧ(д) цига(н)скы(х) на имѣ чєрна(т) и каба (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. мн.* **циганскы(х), цига(н)скы(х)** 3 (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *DIR«A»* 512); **циганcки(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 352—353); *знах. мн. ж.* **циганскыи** 4 (1434 *ДГСММ*; 1435 *Cost.* I, 403; 1441 *DIR«A»* 477; 1453 *DIR«A»* 503); **цигаискы** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **циганcки** 1 (1443 *Cost.* II, 180).

ЦИГАНЪ *ч.*(1) *(особова назва)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє село на вєрхъ рєзины гдє циганъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **циганъ** (1437 *Cost.* I, 541).

ЦИГЪНЄИИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣ‹мь› ми... дали и потвръдили єсмы им... єдно село... на имѣ Цигънєии (Васлуй, 1495 *BD* II, 46).

ФОРМИ: *наз.* **Цигънєии** (1495 *BD* II, 46).

! ЦИКВЫ ‹ЦИВКЫ› (1): от коси, и от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поѧси покочини, циквы (!)... и от инšии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

Див. ***ЦИВКА.**

***ЦИЛОВАТИ** *див.* ***ЦѢЛОВАТИ.**

ЦИНА *ж.* (20) *(грошова вартість товару)* ціна: а имаєть сѧ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, Ако во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А также... никто да сѧ нє смѧєт оумєшати оу монастирскыи доход, хот циноу за єдинъ грош (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); мы оуставлѧє(м) и(ж) такая нєвѣста имѣєть изостать прї жївотїнѣ... и прї возника(х) которыми вожона прї моужи, винѧвъши кони оу цєнє трє(х) гривєнъ (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.); А какъ тыи три годы тоє мыто и вагу выдєржить, єстли бы сѧ полєпшило, тогды маєт нам тоє цєны повышити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цина** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *род. одн.* **цєиы** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **циноу** 13 (1453 *ПГОВ*; 1466 *BD* I, 96; *DIR«A»* 519; 1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1478 *BD* I, 219; 1479 *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248 і т. ін.); **цѣну, цѣиоу** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **сєпи** 1 (1465 *GL* 176); *місц. одн.* **оу цєиє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ЦИНКА *ч.* (2) (*особова назва, молд.* цынк «цуценя»): а такожє єсми потвєрдили монастироу... оуси татаровє... на имѣ... ци(н)ка и съ чєлѣдъю си и оуси бо(л)гарє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ... наноуль и братїа єго воика и михоуль... и сии завидови оанца и братїа єго цинка и попоущѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цинка, ци(н)ка** (1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522).

***ЦИНОВИИ** *прикм.* (1) олов'яний, циновий: от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, коновици... и от инšии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **циновии** (1460 *BD* II, 273).

ЦИНТѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* цинтэ «цвях»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидошє прѧд нами... и сєстричичи єго Драготъ Крѣмєнє и Цинтѣ... и продали... єдно село... Пътроу Сєлищѣноулоу (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цинтѣ** (1491 *BD* I, 467); *дав. одн.* **Цинтѣ** (1491 *BD* I, 467).

***ЦИНШОВЫИ** *прикм.* (2) ◇ ц ы н ш о в ы и г р о ш и (1) *(регулярний грошовий податок, який платили феодалові або державі позбавлені земельної власності особисто вільні селяни на умовах безстрокового спадкового користування земельними угіддями)* чинш: Кнѧзю Андрєю, Брѧславскомоу намєстникоу л̃ копъ грошєй: дєсѧть копъ з мыта Лоуцкого, а дєсѧть копъ въ ключника Лоуцкого с цыншовыхъ грошєй (Краків, 1489 *AS* III, 21).

‹п е н е з и› ц и н ш о в ы и (1) *див.* ***ПИНАЗЬ 2.**

ФОРМИ: *род. мн.* **цыншовыхъ** 1 (1489 *AS* III, 21); **циншовыхъ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79).
Див. ще ***ЧИНШЬ.**

***ЦИНЬДЄЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А писанъ листъ... оу домоу оу Циньдлѧ во Лвъвѣ (Львів, 1421 *Р* 92).
ФОРМИ: *род. одн.* **Циньдлѧ** (1421 *Р* 92).

***ЦИНЬШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЦИРБЫСЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* дає(м) виданіє твоєи мл(с)ти, аже осташѧ ваши людіє, на имѧ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цирбы(с)** (1434 *Cost.* II, 675).

***ЦИЦИНЬСКИИ** *див.* **ЦѦЦИНЬСКЫ.**

ЦИЦОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... циганє на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Даноука съ челѣдею, и Тота и сынь єго Цицоул и съ челѣдми (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Цицоул** (1487 *BD* I, 310).

***ЦМЫНТАРЪ** *ч.* (2) (*стп.* cmentarz, cmyntarz, *лат.* cimeterium, *гр.* κοιμητήριον) цвинтар, кладовище: А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара... аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).
ФОРМИ: *род. одн.* **цмынтару** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **цмынтара** 1 (1389 *РЕА* I, 27).

***ЦНЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* cny) чесний, достойний: а сведци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1412 *Р* 81).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **цнии** (1412 *Р* 81).

***ЦНОТА** *ж.* (2) (*стп.* cnota) доброчесність, чеснота: Розмышлєние єсть и має(т) (!) вси(х) цно(т) (XV ст. *ВС* 14 зв.): про тож и мы... от родителев наших обычаев цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).
ФОРМИ: *род. мн.* **цно(т)** (XV ст. *ВС* 14 зв); *ор. мн.* **цнотами** (1462 *BD* II, 283).

ЦО *займ.* (1) (*стч., стп.* co) *(відносний) (приєднує підрядне додаткове речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що: тако мы... оставили єсмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) жє межи тыми границѧми (так.— *Прим. вид.*) которая прозвиска суть со оусѣмъ и присудили єсмы нашимъ судомъ бѣлецкому на вѣки... ту истную бѣлку (Львів, 1421 *Р* 94).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цо** (1421 *Р* 94).
Див. ще **ШТО**[1].

***ЦОЛЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ ц о л е в о с е л и щ е (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* далиже и потврьдили єсми ємоу... села на васлуя на имѧ броудоурєщи и бръбошїи... и цолева (!) селище (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* ! **цолева** (1436 *Cost.* I, 475).

ЦОЛЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Ciołek): мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцнбискупъ гнѣзденскии... андрѣи цолекъ су(д)мирскии... слюбуемы и слюбили єсмы... стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цолекъ** (1433 *Р* 122).

***ЦОЛИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* а хотаръ да є(ст) о(т) оуси(х) ст‹оро›(н), коуда хотари(л) костє цоли(ч) (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526); а панове наши по имєню... па(н) костє цоли(ч) па(н) пє(т)рь сръбєскоу(л)... и ины оус‹ы› (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цоли(ч)** (1455 *Cost.* II, 525, 526; 1456 *ЭСФ*).

ЦОРИМ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдкове... пан Цорим баркь, пан прокоп, пан коунцѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Цорим** (1456 *Cost.* II, 791).

***ЦОЦОРА** *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)* тецора: а мыто нигде да нє имаю(т) платити... ни на (д)нитсрѣ... ни у цоцори ни у я(с) ни оу калоугєрски(м) бро(ду) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); варє кого он пошлет... с потрѣбами монастирскими до Кєлїи... а мито да нє имают платити, ни тамъ идоучи, ани назад оу Цоцори на бродоу, ни один грош (Путна, 1471 *BD* I, 159).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Цоцори, цоцорн** (1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159).
Див. ще ***ЦОЦОРИНЪ** (ц о ц о р и н ъ б р о д ъ).

***ЦОЦОРИНЪ** *прикм.* (2) ◇ ц о ц о р и н ъ б р о д ъ (2) *(назва броду біля села Цецори у Молдавському князівстві):* и тако(ж) коли прїиде(т) мє(д) и жито нашего монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) щобы провозници провозили єго бєз никоторого мѧшканїа а ни мыто ни бродніну на ни(х) оузѧти (Побрата, 1448 *ДГПР*); щобы ходили доброволно и безь забавѣ и щобы нєплатили мыто нигдє... ни у цоцори(н) бро(д) (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **цоцори(н)** (1448 *ДГПР*); *місц. одн. ч.* **оу цоцори(н)** (1454 *Cost.* II, 508).
Пор. ***ЦОЦОРА.**

***ЦРВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село гдє црви(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *наз. одн.* **црви(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).

***ЦРЪКОВЪ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦРЪКОВНИКЪ** *ч.* (2) церковнослужитель, церковник: мы Стефань воєвода... чиним знаменито... оже прїиде прѧд нами... митрополит сочавскїи кир Ѳеоктисть... и съ въсѣми своими калоугєри и цръковники митрополскимн, и продал... паноу Тадороу Проданоу... одно село митрополскоє на имѣ Грикове (Сучава, 1464 *BD* I, 83); А пак кто боудет єпископь оу нашеи свѧтои митрополїи от Романова тръга, съ въсѣми братїами и съ въсѣми цръковники... а они да имают нам слоужити... оу четврьток вечерь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).
ФОРМИ: *ор. мн.* **цръковники** (1464 *BD* I, 83; 1488 *BD* I, 356).

***ЦРЪКОВНЫИ** *прикм.* (29) **1.** *(який належить церкві)* церковний (22): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); тогды влдка... рѣклъ... то єсть цркв҃ная землѧ стго спса по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 97); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъ ся ему велми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); из... полазноє црквноє землі три ведра медоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); а обрубь земленый тому именицу... черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких у Смижаль (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а тоти оуси цркви и(с) попи да прислоухаю(т) къ нашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х)... из данєю... и съ оуси(м) доходо(м) црковни(м) (Сучава, 1490 *DC* 148); и мы то имъ призволяемъ: нехай онн людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);
д в о р и щ о ц е р к о в ъ н о е (1), ц е р к о в н о е д в о р и щ о (1) *див.* **ДВОРИЩЄ;** л ю д ы ц е р к о в ъ н ы е (1) *див.* **ЛЮДИ** 2.

2. *(який стосується церкви)* церковний (2): такоже ислюбилъ нашемоу господствоу приѧти и строити оусѧкїи порѧдъ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*);
с у д ъ ц е р к о в ъ н ы и (1) *див.* **СУДЪ**[1] 4; с ы н ъ ц р ъ к о в н ы и (1) *див.* **СЫНЪ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **церковный** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); *ор. одн. ч., с.* **церковнымъ, церковънымъ** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5); **црковни(м)** 1 (1490 *DC* 148); *кл. ф. ч.* **цръковныи** (1462 *BD* I, 70); *род. одн. с.* **церъковиого** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *дав. одн. с.* **црковномоу** 1 (1467 *СП* № 13); ! **црковимоу** 1 (1490 *Пам.*); *знах. одн. с.* **црквноє** (1490 *Пам.*); *наз. одн. ж.* **црквная** (1422 *Р*

97, 98); *род. одн. ж.* цркъвиоє (*бл.* 1458 *P* 167); *знах. одн. ж.* це(р)ковноую, црьковъноую, цркъвную 3 (1422 *P* 97; 1443 *P* 145; бл. 1471 *ЛКЗ* 94); цркъвну 1 (1422 *P* 97); *ор. одн. ж.* црковною, церъковною (1498 *ЧІАФ*; 1499 *РИБ* 777); *місц. одн. ж.* иа церковиой (1500 *АСД* II, № 3); *род. мн.* церковныхъ, церковъныхъ, церковных 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *PEA* I, 27; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI; 5; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); цркъвних 1 (1453 *ПГОВ*); *знах. мн. ч.* церковъныя (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. мн. ж.* црко(в)-ны(и), церковиыи (1401 *RIR*; XV ст. *ВОРСР* 179).

ЦРЪКОВЪ *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦРЪКОВЬ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

ЦРЬКОВЪ *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦРЬКОВЪНЫИ** *див.* ***ЦРЪКОВНЫИ.**

ЦТИБОРЪ *див.* **СТИБОРЪ.**

! **ЦТЯ** ⟨ТЕСТЯ⟩ (1): Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтя (!) моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастироу родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

Див. **ТЄСТЬ.**

***ЦУРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Цурків: у Цурковѣ, въ Гольчи не надобе... а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* у Цурковѣ (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЦОУТКО** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже пріидє прѦд нами... Мара, дочка Нѣгина, оуноука Іоана Цоутка... и продала... єдно сєло... слоугам нашим (Сучава, 1491 *BD* I, 448).

ФОРМИ: *род. одн.* Цоутка (1491 *BD* I, 448, 449).

***ЦУЦНЄВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Цуцнів: сє н кнѦзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои прєч(с)тои бгомтри... сєла стрижово... цуцнєво з обєма бєрєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* цуцнєво (1376 *P* 22).

ЦЪПЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм мы... дали и потврьдили єсмы ємоу... половина сєло на Брьладѣ... на имѣ Цъпєщіи, нижнѣа част (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз.* Цъпєщіи (1499 *BD* II, 140).

***ЦЫНШОВЫИ** *див.* ***ЦИНШОВЫИ.**

***ЦЫНШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЦЫНЪШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЦЫЦУЛЫНЪ** *див.* ***ЦЕЦУЛЫНЪ.**

ЦѢДИЛОВИЧ, ЦЄДИЛОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы... пан Михайло Цедилович, пан Ванько Петрашькович (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* Цѣдилович 2 (1466 *AS* I, 61); Цедилович 1 (1461 *AS* I, 54).

ЦѢЛО *присл.* (1) безперешкодно: от тых мѣсть и на потом... мы... маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

***ЦѢЛОВАТИ** *недок.* (18) ◇ к р є с т ъ (х р є с т ъ) ц ѣ л о в а т и (5), ц ѣ л о в а т и к р є с т ъ (8), ц ѣ л о в а т и ⟨к р є с т ъ⟩ (5) *див.* ***КРЄСТЪ.**

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* целоуємъ (1445 *Cost.* II, 726); *1 ос. дв.* цѣлуєва (бл. 1386 *P* 30); *перф. 1 ос. одн. ч.* цѣловалъ єсмь 2 (1401 *P* 64; 1402 *Cost.* II, 623); цѣлова(л) єсми 1 (1400 *P* 62); *3 ос. одн. ч.* цилова(л) (1453 *Cost.* II, 766); *1 ос. мн.* єсмо цѣловали, єсмо цѣлова(л) 4 (1400 *Cost.* II, 619; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 725); целовали 1 (1498 *BD* II, 410); ⟨єсмы⟩ ... цѣловали 1 (1411 *Cost.* II, 637); ⟨єсмо⟩ целовали 1 (1442 *Cost.* II, 719); цѣловали єсмы 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 738); цѣловали єсми 1 (1433 *Cost.* II, 651); *2 ос. мн.* єстє целовали (1499 *BD* II, 448); *дієприсл. перед.* ! цѣловавшыи (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще ***ПОЦѢЛОВАТИ.**

! **ЦѢЛОНИЄ** ⟨ЦѢЛОВАНИЄ⟩ *див.* ***ЦЄЛОВАНЬЄ.**

***ЦѢЛЫИ** *прикм.* (10) **1.** *(наповнений чим)* цілий, повний (2): а на перєвози и отъ нѣмецкыхъ возъ цѣлыхъ и отъ орменскыхъ по четырє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а на перєвозы и от нѣмецкых возь цѣлых и от орменских по четыре гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

2. *(який мав точно визначену міру часу)* цілий, повний (3): имаємы єму то заплатити... о(т) сєго дни выше писанаго за два рокы цѣлая (б. м. н., 1411 *P* 77); а тамъ целыи годъ имеєть в земли быть ани тѣ(ж) зємли шкодить ани зємьлѦномъ нашимъ (XV ст. *BC* 38 зв.).

3. *(без винятку)* весь, повний, цілковитий (1): Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... иже... тому истому королеви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *P* 43).

4. *(абсолютний)* цілковитий, цілий, повний (1): єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє (!) покоя боудєть хотѣти мѣти яко з великоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всѦкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

◇ з а ц є л о г о р о з о у м о у (1), ц е л ы м ъ р о з у м о м ъ (1), ц е л ы м у м о м (1) при повному розумі, при повній свідомості: я Любартъ Кгедеминовичъ... будучи своимъ целымъ розумомъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Се язъ кн⟨Ѧ⟩зь Василей Юревичъ за своего целого розумоу и доброє памѦти отходѦчи с сєго свѣта дал єсми и записал... къ зборной церкви къ Смоленску вдѣл отчизны моєй на Барани село на имѦ Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* целого (1470 *AS* I, 67); *знах. одн. ч.* цѣлыи 1 (1411 *Mih. Alb.*); целыи 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); *ор. одн. ч.* целымъ, целым (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. одн. ж.* цѣлоє (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн. ж.* цѣлую (1388 *P* 43); *род. мн.* цѣлыхъ, цѣлых (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. дв.* цѣлая (1411 *P* 77).

***ЦѢНА** *див.* **ЦИНА.**

ЦѢПОРОВО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Цеперів: Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село... на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* Цѣпорово (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

***ЦѢСАРЬСКИИ** *прикм.* (3) *(який стосується верховного правителя)* королівський, цісарський (1): по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... іс поколенья цѣ(са)рьского вноука... цесаря жікгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130);

п р а в о ц е с а р ь с к о є (2) *див.* **ПРАВО**[1] 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* цѣ(са)рьского 1 (1478 *ОБРН* 130); ! цесарьско(м) 1 (XV ст. *BC* 25 зв.); *дав. одн. с.* цр(с)комоу (XV ст. *BC* 15).

***ЦѢЦИНЪ** *див.* ***ЦЄЦИНЪ.**

***ЦЮДНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* cudność) краса: колижь кажьному члвкоу въ єго доспєхоу во єго цюдності и во єго сілѣ нє є(ст) досыть окрашенія колі нє боудєть правы окрашенъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* во цюдності (XV ст. *BC* 10).

***ЦЯМИРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ С и х л а Ц я м и р и н а *див.* **СИХЛА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* Цямирина (1491 *BD* I, 473).

ЦАРЪ *див.* **ЦАРЬ**[1].

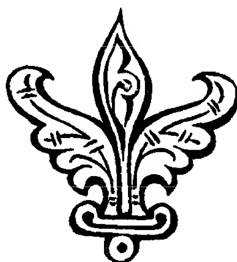
***ЦѦРЬ** *Див.* **ЦАРЬ**[1].

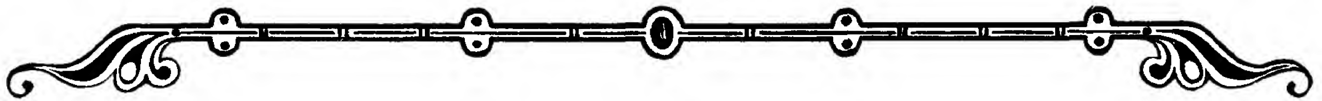
ЦѦЦИНЬСКЫ *прикм.* (3): а на то... вѣра пана хотька цѦциньского вѣра пана гораеца хотиньского (Сучава, 1403 *ДГАА*); тѣмь мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ собранецъ оу циципьскои державн, и васковцїи (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

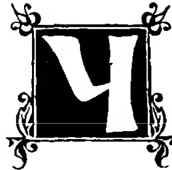
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **цѦциньскы** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн. ч.* **цѦциньского** (1403 *ДГАА*); *місц. одн. ж.* **оу циципьскои** (1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще ***ЦЄЦЮНСКИИ.**

Пор. ***ЦЄЦИНЪ.**

***ЧАДО** *с.* (52) (*цсл.* чѧдо) **1.** *(син або донька, незалежно від їх віку, стосовно до батька і матері)* дитя, дитина, чадо (16): Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы богданъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми нашємоу монастирю о(т) нємца... два татари, на имѣ пашко и пєтрика съ чє(д) и(х) (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); А сє азь... видѣвшє мы... твоє произволєнїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости панє Игнатє, и твоємоу подроужїоу и твоим чѧдом и вноучатом твоим и правноучатом... да от нас боудєт⟨ь⟩ тоє произволєнїє, за ваше здравїє и за доушѧ вашѧ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а господство мы... оучинили єсми и въ задоушїє.. предков и родитєлєи наших, и за наше здравїє и спасєнїє... и за здравїє и спасєнїє богом данних наших чєд (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

2. *(тільки у множині)* нащадки, потомки (36): и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рекшими на ха кръвь єго на ни(х) и на чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); кровь єго на ни(х) и на чадохъ ихъ (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); но а (!) є(ст) съпричѧстни(к) иоудѣ прѣдатєлю И подобєнъ съ тѣми Иже възъпишѫ кръвъ єго на ни(х) и на чѧтѣхъ и(х) (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); и да єсть подобнь іоудѣ... и да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чєдо** 2 (1476 *BD* I, 211, 217); **чадо** 1 (1462 *BD* I, 70); *род. мн* **чєд** 1 (1497 *BD* II, 100); **чѧди** 1 (1476 *BD* I, 215); *дав. мн.* **чадом, чадомь, чадо(м)** 7 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 419, 421; *DC* 149); **чѧдом** 1 (1462 *BD* I, 70); *знах. мн.* **чада** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1466 *BD* I, 105); *ор. мн.* **чє(д)** (1451 *Cost.* II, 400); *місц. мн.* **на чадохъ, чадох, чадо(х)** 10 (1411 *Cost.* I, 95; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 313; 1488 *BD* I, 343, 349; *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); **на чѧдохъ, чѧдо(х)** 3 (1403 *ДГАА*; 1409 *DIR«A»* 437; 1429 *Cost.* I, 249); **на чєдох** 2 (1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163); **на чадѣхъ, чадѣх, чадѣ(х), чадѧх, чадѧ(х)** 9 (1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 32; 1443 *ПГСММ*; 1452 *Cost.* II, 462; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost* II, 502; 1487 *BD* I, 311; 1499 *BD* II, 149, 156); **на чѣдѣхъ, чѧдѣхъ, чадѣх, чѣдѧ(х), чѧдѣ(х)** 9 (1435 *Cost.* II, 680, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСПМН*; 1448 *Cost.* II, 366; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1457 *BD* I, 5; 1458 *BD* I, 9); **нв чадах** 2 (1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222); **на чєдѧ(х)** 1 (1500 *Cost. S.* 231).

***ЧАИКОВЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва людини за місцем проживання, пор.* Чайковичі *у Львівській землі)*: а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **чаиковцю, чаиковьцю** (п. 1349 *P* 3).

ЧАПЛИЧЪ, ЧАПЛИЧЬ, ЧАПЛИЧ *ч.* (19) *(особова назва):* А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (б. м. н., 1445 *АкЮЗР* I, 17); Я пан Янько Чаплич променїл єсми кн⟨ѧ⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василєвич⟨у⟩ Остроскомоу село своє Голчє (Острог, 1466 *AS* I, 60); и затым пан Єнко Чаплич поєхал от отца н⟨а⟩ш⟨о⟩го проч (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чапличъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **Чапличь** 1 (1466 *AS* I, 61); **Чаплич** 12 (1463 *AS* I, 55; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86); *род. одн.* **Чаплича** (1487 *AS* I, 85, 86); *ор. одн.* **Чапличом** (1487 *AS* I, 86).

***ЧАРНАТЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... костына чарната (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **чарната** (1445 *Cost.* II, 231).

Див. ще **ЧЄРНАТ, ЧЄРНЪТЄСКОУЛ.**

***ЧАРОУКОВЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Чаруків: мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знамєнито... ижєт... даємъ и дали єсмо ємоу... в Лоуцкомъ повєтє... село... Чароуковєць (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чароуковєць** (1446 *AS* III, 5).

***ЧАРУКОВСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Чаруковєць *у Волинській землі):* Я Андрушко Русинович... вызнаваю... комуж будет потребно того вєдати продал єсми чаруковъского подворѧ мѣстъцє в околном городѣ в Луцку... кн⟨є⟩г⟨и⟩ни Мари (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **чаруковъского** (1494 *AS* I, 101); *знах. одн. с. зам. знах. мн.* **чаруковскоє** (1494 *AS*, I, 102).

***ЧАРУКОВЪСКИИ** *див.* ***ЧАРУКОВСКИИ.**

ЧАС *див.* **ЧАСЪ.**

! ЧАСНИКЪ *див.* **ЧАШНИКЪ.**

ЧАСТ *див.* **ЧАСТЬ.**

ЧАСТОКРОТЬ *присл.* (18) (*стч.* častokrát, *стп.* częstokroć) часто: абы тоє што к ва(м) писали бєзо лсти писали бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ѳра(н)ци(к) позычи(л) юрьєви два(д)цє(т) корцовъ пшєници а ємоу сѧ частокро(т) оупомїналъ (XV ст. *BC* 22).

ЧАСТЪ *див.* **ЧАСТЬ.**

***ЧАСТЫИ** *прикм.* (9) **1.** *(повторюваний через короткі проміжки часу)* частий (8): а то єсми продалъ для частоє службы господарскоє и для того, што мнѣ нє отчына, алє набытє (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); о гра-

нїца(х) дѣдичны(х) и речны(х) частыи споры (XV ст. *BC* 5 зв.); то єсми продал для частоє слоужбы господарскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(який складається із близько розташованих однорідних предметів)* густий, частий (1): и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и росправи(л) єсмъ ихъ оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь... али(ж) до ло(з)... а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **частоє** (XV ст. *BC* 13 зв.); *знах. одн. с.* **частоє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. одн. ж.* **частоє, частое** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1475 *AS* I, 72); *наз. мн. ч.* **частыи** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.);**! частая** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *род. мн.* **часты(х)** (1419 *P* 91); *місц. мн.* **о часты(х)** (XV ст. *BC* 17 зв.).

ЧАСТЬ, ЧАСТЪ, ЧАСТ, ЧѦСТ, ЧЄСТЪ *ж.* (282) **1.** *(складовий компонент цілого)* частина (52): тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую... слоужбоую (!)... потвердили єсми ємоу... села... на оусти стоуденца темешещи, обѣ части жоудечїє и стримбѣ с верха до оустїа (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); А хотаръ тим двомь чѦстем села *(в ориг. селам.— Прим. вид.)* да ест по старомоу хотароу от оусих сторон, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1483 *BD* I, 267); Али да ест(ь) имь тоє село на два части, половина того села ... да єст(ь) слоузѣ нашемоу Мъндри, а дроугаа *част(ь)*, тогож(ь) села вышнѣѦ част(ь), да єст(ь) слоузѣ нашемоу Дръгою (Гирлов, 1499 *RA* 257);

(складовий компонент, частка земельного володіння, або села — ще) ділянка, частина (114): и за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ... свою чѦсть о(т) села о(т) тамръташи(н)ци... балотѣ и оанчѣ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы имь... правоую их отниноу, половина село от Хлъпещи на Биломь потоци, нижнѣѦ чѦст (Сучава, 1479 *BD* I, 228); а затим липак оуставши мароушка... и продала свою чѦст от села, от батърещи, част от црковъ... негрилови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) о(т) половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

одна з кількох однакових частин чого-небудь (69): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м. на себе, далъ есми... третюю часть того нмеѵія отчизны моее Кольнятичъ, а тые двѣ части того именіа, на которомъ есми мѣлъ самъ жити, запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ грошн (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); тємъ ми... дали и потвердили єсми ємоу села... на имѣ Зѣмещїи... и четвертоую част от Филїпещїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63); я кнѦз Михайло Иванович Роговицкий... продал єсми имене... с людми, с полми... вынявши за третюю част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых... высумовавши што болшъ не стоит за третюю част всих именей моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а тотъ небо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дре(и)... о(т)писа(л) мнѣ име(н)є о(т)чины своєє третюю часть... а на дву частє(х) име(н)Ѧ своєго записалъ жонѣ своє(и) вѣно (Вільна, 1495 *ВМБС*); с ка(ж)ноє жївотины четвєрта(Ѧ) часть пенезей имеєть заплатить (XV ст. *BC* 25); а мы єсмы дали и потвърдили... тотоу третоую част села от Мълинь (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(неповне ціле) частина (1): и да(л) имъ пань михаиль чѦ(ст) пинѣзеи напре(д), а остаток имає(т) имь дати... по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

2. *(успадкована земельна власність)* спадщина, наділ, частина (44): тоє въсе што бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ имъ и дѣтємъ и(х) каж(д)ому своѦ ча(ст) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); мы Стефанъ воєвода... чиним знаме⟨нн⟩то... оже прїидошѦ... пан Тъбоуч ... и Пожарь и сестра их НастасїѦ... и торговали сѣ съ господство ми за одно село... що имают на тое село староє привилїє от... наших предков, и що єсть ихь част и праваѦ отнина (Сучава, 1472 *BD* I, 169); а сестричичю єго Пътроу Фъркашоу и сестри єго Марти а они сѣ достали оу их част села на имѣ половина от Гълешещи... и половина от монастирь исъ половина полѣни (Сучава, 1490 *BD* I, 403); а коли дѣти первоє жоны оц҃а часть свою алюбо дѣ(л)ницю в ро(з)дѣ(л) вѣчно возмоуть, тогды дѣ(л)ница дроугоє жоны на єє дѣтн сполна прїидоуть (XV ст. *СЯ* 41); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... оуноукы Ивана Дамїановича... дали... три села... що оу ихь част были достали сѣ тоти три села от сель дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

3. жеребок (1): а хотар тѣмъ... части от села Фаоури и Бъхнѣни въ оустъ Бахна, и съ мѣстъ за став и съ млини, како сѣ изберетъ на *части*, а от инших сторони по старомоу хотароу (Сучава, 1468 *BD* I, 126);

◇ **имати часть** (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **часть, частъ, част, ча(ст), част(ь)** 107 (1428 *Cost.* I, 221; 1442 *Cost* II, 87; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 120; 1472 *BD* I, 169; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *RA* 257; XV ст. *BC* 25; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **чѦст** 3 (1479 *BAM* 61; 1493 *Cost. S.* 175); **честъ** 1 (1437 *Cost.* I, 520); *род. одн* **части, част(и), ча(ст), час(т), част** (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 121; 1490 *BD* I, 398; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 55; *РИБ* 620 і т. ін.); *дав. одн.* **части, част, ча(ст)** 31 (1432 *Cost.* I, 327; 1472 *BD* I, 172; 1487 *BD* I, 294; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 398; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 33, 38; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 98, 119; 1499 *BD* II, 130, 136 і т. ін.); **чѦсти** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **часть, частъ, част⟨ь⟩, част, ча(ст), час(т)** 75 (1443 *Cost.* II, 131; 1449 *АЛМ* 8; 1452 *Cost.* II, 422; 1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1473 *ШКН* 165; 1488 *BD* I, 325; 1494 *BD*II 33; 1495 *ПГВСР;* 1499 *BD* I, 162 і т. ін.); **чѦсть, чѦстъ, чѦст, чѦ(ст)** 12 (1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 327; 1433 *Cost.* I, 364; 1438 *DIR«A»* 472; *Cost.* II, 14; 1452 *Cost.* II, 422; 1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 228; 1493 *Cost. S.* 176); **! частоу** 1 (1429 *Cost.* I, 242); *місц. одн.* **оу (на) части, частї** (1480 *BD* I, 241; XV ст. *BC* 22 зв.); *наз. мн.* **частї** 1 (XV ст. *BC* 29); *зам. дав.* хотар тѣмъ **части** от села 1 (1468 *BD* I, 126); *дав. мн.* **чѦстем** (1483 *BD* I, 267; 1496 *BD* II, 93); *знах. мн.* **части, част(и)** 27 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41; 1448 *Cost.* II, 323; 1460 *BD* I, 41; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 126; 1487 *BD* I, 306; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 53; 1499 *RA* 257 і т.ін.); **чѦ(с)ти, чѦ(сти), чѦ(ст)** 3 (1436 *DIR«A»* 469; 1455 *Cost.* II, 549); *місц. мн.* **на частє(х)** (1495 *ВМБС*); *знах. дв.* **части** (1449 *АЛМ* 8; 1479 *BAM* 61; 1495 *BD* II, 92; *РИБ* 602; 1496 *BD* II, 92; 1497 *Cost. S.* 209 і т. ін.).

ЧАСЪ, ЧАС *ч.* (134) **1.** *(одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється у тривалості буття)* час (1): рѣчи которыи жь в *часу* бывають аж бы не проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущои знаемости аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены (Снятин, 1424 *P* 99);

(послідовна зміна днів, років і т. ін.) час (2): Абы запомненѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слушно ест ажбы вчинки людьскии которыиж ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ были бы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 177).

2. *(тривалий період, епоха у житті держави, суспільства)* час, часн (12): а николи(ж) не хочемъ о(т)става(т) н на вѣки и во вшитки часы николи ихъ не о(т)стати (Ланчиця, 1388 *P* 39); Тиж от сєго часоу и на потоум далшїи *часы* слюбоуем тому... Казимироу кролю... чистоа (!) правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(н) и учи(н)кы члвчи измены колижь кажьномоу члвкоу въ єго доспехоу во єго цюдностї и во єго сїлѣ не є(ст) досыть окрашенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10); и... єго милость вишереченнїи крал... нам въси мерзѦчкы и шкоды и кривды,

которїиж єсмо єго милости часоу прєминоулєго оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. ***(певний період, проміжок у послідовній зміні днів, років і т. ін.)*** пора, час (22): Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoźeniu ne pribehli... trid-cat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвєнїи дни и чАсы напсаныи оу сє(м) листи, то(г)да по(д)дає(м) сА королеви по(л)ско-му... по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а то бы кролеви... прє(з) єго послы исныА знаменито было, тогды коро(л)... имає(т) прє(д)рєченыи дє(н) голдованьА, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) ѯ рубли срєбра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).

4. ***(міра тривалості всього, що відбувається, існує)*** час (2): Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены бєзъ часоу, иже неколи по объдѣ опївшисА соуды соужены а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ заиь(ж) ие по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *BC* 13).

5. ***(визначений період, строк)*** час, пора (1): И також-дєрє щоби єстє знали, ажє Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив, до колѣ нам час прїидєт (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

6. ***(відповідний, визначений для якої-небудь справи момент)*** час, пора (6): а чо(г) бы сА лицє(м) нє зиашло по на-шеи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) поиапрА(д) имає(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и коли боудєт пана нашєго королА приказаниє, и боудєт потрєбнаА хвилА и час, абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилати... а мы имаємь оудилати подлоуг приказаииа паиа нашєго (Сучава, 1468 *BD* II, 301); А далей Борисъ иа князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єщо иа тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84);

до сєго часоу (1) до цього часу, досі: Казимироу брату отъ Му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было сведомо штожъ вы насъ... здоровьА отъведываєтє отъ лє(то)шиєго и до сего часоу стрета послали были єстє, ино тогды мы... отъ своихъ нєприАтєлє(и) великую працоу мели єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); одъ (от) сєго часоу (часа) (7), одъ (от) сихъ часовъ (3) з цього часу, відтепер: про то(ж), о(т) сєго часа, що бы єстє нє становили и(х), алє да су(т) волиыи и слобо(д)ны продавати и свои крама-рїа, ка(к) било имъ зако(н), при нашего родителѣ, при алєксандра воєводы, и теперъ тако(ж) да держа(т) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а о(т) сего часоу от насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа и бє(з) печати, и вы того нєпочътиво отъпоустите зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Маю давати у годъ одъ сихъ часовъ и на вѣки вѣчныи (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); до того часу, do toho czasu (5), до тыхъ часовъ (3), k tomu czasu (1) до того часу, доти: chrest'ja-nin majet' połowicy lichwy płatiti, kotorajaby jemu do toho czasu primnoźiła (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а k tomu czasu derźym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s'nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов‹ъ›емъ стол‹ь›цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); А пак до того вєремєнє и до того часоу... Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, и Ян Олбрахть, крал полскїи... и кнАз Жигмонт тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); того часоу (2), на тот (той, тъи) час (8), оу (в) тот (тыи) час (24), оу (в) том часоу (5), тыми часы (7), тым часом (1), оу (в) тыи (ты) часы (4): а) в той час, тоді (48): A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Luckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a łuba bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); мы па(н) ива(и) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришєдь прєд на(с) и прєд ты добрє што с нами у тоть ча(с) сѣдѣли хмѣль крщєнє имА прибєкь добыва(л) иа воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); алє коли тыми часы усхочє(м) поєхати пєрє(д) нашего милостивого пана ... а на(ш)... па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми великими паны и радцами и(с) короуны, кторыи(ж) мы тыми часы пожадає(м), абы на(с) мирно глєитовали (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); А на то свѣдковє иаш митрополит, и рада королєвскаа пан Халєцкыи и пан Баговскыи, що оу том часоу былы оу нас и оу посолствѣ... от кролѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); а є(с)ли то(г) ча(с)у докоулА соудьи соудАть... бє(з) потрєбы оувойдєть, то(т) имаєть быти казненъ (XV ст. *BC* 13 зв.); И пак оу том оу тотже час прїидє... НастА, кнѣгинА пана Юга вистАрника ... и прода‹ла› свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147); б) відразу, негайно (3): а тижь коли бы которы нєприАтєль... облогло тото исиыи гро(д) галичь тогда тото исны(ι) воєвода и бра(т) єго... имають... города боронити а намо у ты часы вѣсть давати што быхомо пособлАли (Луцьк, 1388 *P* 37); Алє яко оузрАт сєс нашь лист, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, бєз оусєго страхоу и бєз оусєго оусъмнАниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306); и в томъ (!) часъ жадаєть абыхмо змовилися з братьєю нашою противъ поганьства за хрєстиянъство (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); ни жадного часоу (2) ніколи: алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут... а их милости имают єго вьгнати и вьпоудити проч... абы нє мешкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421); нѣкоторыми чАсы (1) коли-небудь: а пакли бы воєвода нѣкоторыми чАсы хотѣлъ иѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрА ... с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємъ стати, противу своєго г(с)дрА (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); в одинъ час (2) одночасно, в той самий час: коли кн‹А›зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотже час кн‹А›зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); для часу скоротанья (1) щоб згаяти (скоротати) час, для розваги: Снъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очиие алюбо оца што коли проиграєть то имєєть быти лїчено єму иа єго дѣ(л)ницн а игръ тѣ(х) позычаємь длА крото-ѳ-и(л)я для ч(с)у скоротанья (XV ст. *BC* 30 зв.); на час (2) тимчасово, на якийсь час: и мы... вєлѣли єсмо имъ при нашои кнгни єѣ мл(с)ти на ча(с) змєшкати (1495 *ПЛПС*); вєчными часы (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1; на вѣчныє часы (3), на вечные часы и веки (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 2; на вѣкы вѣчнїи часы (1) *див.* ***ВѢКЪ** 1; в добрыи часъ (1) *див.* **ДОБРЫИ** 9; оу короткомоу часоу (1) *див.* ***КОРОТКИИ** [1]; до нинѣшного часѣ (1) *див.* **НЫНѢШНИИ** 2; на пришлыи часы (1) *див.* ***ПРИШЛЫИ** [2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **часъ, час** (1468 *BD* II, 301; 1481 *BD* II, 358; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1495 *АЛМ* 85); *род. одн.* **часоу, часу, ча(с)у, czasu, ч(с)оу** 23 (1388 *ZPL* 104; 1434 *Cost.* II, 666; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ*; XV ст. *BC* 13, 30 зв.; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **часа** 1 (1435 *Cost.* II, 695);

! часѣ 1 (1481 *BD* II, 358); *дав. одн.* **czasu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *знах. одн.* **часъ, часъ, час, ча(с), czas** (1388 *ZPL* 107; 1412 *P* 81; 1436 *Cost.* II, 702; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 285; 1470 *AS* I, 65; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1497 *BD* II, 119; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *ор. одн.* **часомъ, часом** (1468 *BD* II, 306; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 420); *місц. одн.* **в (оу) часоу** (1424 *P* 99; XV ст. *BC* 11 зв., 24 зв.; 1460 *BD* II, 276); **в томъ ! часъ, оу том жє ! час** 2 (1481 *BD* I, 248; 1493 *ОПВВ* 152); *род. мн.* **часовъ, часов, часо(в)** 12 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1494 *РИБ* 560, 561; XV ст. *BC* 9 зв., 13, 33; 1499 *АСД* VI, 3; *AS* I, 117; *BD* II, 419); *зам. місц.* **во дав**ных **часо(в)** 1 (XV ст. *BC* 24); *знах. мн.* **часы, czasy** 13 (1388 *ZPL* 108; *P* 37, 39; 1389 *PEA* I, 27; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301; 1481 *ГПМ*; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *BK;* 1499 *BD* II, 419); **часы** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **часи** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* **часы** 10 (1424 *P* 99; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1475 *AS* I, 72; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *BD* II, 419); **чѧсы** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *місц. мн.* **по (оу) часох, часо(х)** 9 (1415 *Cost.* I, 116; 1449 *Cost* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 67; 1472 *BD* I, 178; 1474 *РГС*); **по часє(х)** 1 (XV ст. *BC* 21 зв.); боу(д) оу которы(х)... **! часо(м)** 1 (1455 *Cost.* II, 562).

***ЧАСЬ** *див.* **ЧАСЪ.**

***ЧАХЛОВЪ** *ч.* (2) *(назва гірського пасма у Молдавському князівстві):* хота(р)... прости... на... баикоу(л) съ два полѣнци по(д) чахловѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу... поѧноу по(д) чахълъо(м) и полѣны о(т) кивѣждоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *ор. одн.* **чахълъо(м)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн. зам. ор.* по(д) **чахловѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ЧАХЪЛЪОУ** *див.* ***ЧАХЛОВЪ.**

ЧАШНИКЪ, ЧАШНИКЬ, ЧАШНИК, ЧѦШНИКЬ, ЧѢШНИК, ! ЧАСНИКЪ *ч.* (386) (*стп.* cześnik, cząśnik) *(до кінця XIII ст. придворний сановник, який відповідав за постачання напоїв до стола володаря; з XIV ст. почесний титул; боярин-чашник, боярин-виночерпій у Молдавському князівстві)* чашник, виночерпій: мы александръ воєвода... ис нашими земляны... на имѧ .... панъ бырличь станъ чашникъ, панъ иліяшъ думитровскии... слюбили єсмы и іслюбуємъ и потвєржѧє(м) ис симъ листомъ наши(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсми дали єго мл(с)ти в камѧнци (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то є(ст) вѣра... бълоша чашника (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили... паноу Могила чашникоу тоє прѧдрєчєноє сєло на Смилои (Сучава, 1491 *BD* I, 447); А при том... был брат мой пан Лєвъ Боговитинович, чашник великого кн⟨ѧ⟩зѧ и ключникъ бєрєстѣйский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); А на то єст(ь)... вѣра пана Могыла чашника (Сучава, 1500 *RA* 261).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чашникъ, чашникь, чашник, чашии(к), чашии⟨к⟩, ча(ш)ни(к)** 45 (1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *Cost.* II, 650; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* I, 362; 1460 *BD* II, 276; 1479 *BD* I, 224; 1496 *AS* I, 245; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); **чѧшникь** 1 (1476 *BD* I, 215); **чѣшник** 1 (1462 *BD* II, 53); **! часиикъ** 1 (1494 *АЛМ* 54); *род. одн.* **чашиика, ча(ш)иика, чаш(ь)ника, чашник(а), чаш⟨ника⟩, ⟨ча⟩шиика, чашиїка, чашн⟨ика⟩, чашии⟨ка⟩, чашъника, чашии(к)** 330 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *DIR«A»* 439; 1420 *Cost.* II, 136; 1424—1425 *DBAc* 19; 1433 *Cost.* I, 359; 1441 *DBAc* 35; 1458 *BD* I, 20; 1473 *BD* I, 184; 1489 *BD* I, 367; 1500 *RA* 261 і т. ін.); **чашныка** 1 (1426 *BAM* 22); **чѧшиика** 3 (1433 *Cost.* I, 362; 1436 *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 15); **чѣшника** 3 (1448 *Cost.* II, 343; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *Cost.* II, 578); **! часника** 1 (1495 *BD* II, 45); *дав. одн.* **чашиикоу** (1491 *BD* I, 447); *знах. одн.* **чашиика** 1 (1496 *ПДВКА* 60); **чашиик** 1 (1476 *BD* I, 217).

***ЧАШНІКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ.**

***ЧАШНЫКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ.**

***ЧАШЪНИКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ.**

***ЧАШЬНИКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ.**

***ЧАЩА** *ж.* (2) (*цсл.* чѧща) *(густий ліс)* хащі, нетрі: а тако єму дає(м) и дали єсмо... со млины с полми... съ гаи сь дубровами сь чащи сь дубники съ бєрєзники (б. м. н., 1424 *P* 100); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х)... и с лѣси и(з) доубровами и (чѧ)щаы (так. — *Прим. вид.*) (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *ор. мн.* **чащы** 1 (1424 *P* 100); **! (чѧ)щаы** 1 (1459 *P* 174).

***ЧВЄРТЫИ** *числ.* (1) (*стп.* czwarty) четвертий: писанъ листъ... по(д) лѣты р(с)тва хва а лѣ(т) и д ста лѣтъ и чвертоє лѣ(т)ъ (!) (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **чвєртоє** (1404 *P* 68).

Див. ще **ЧЄТВЄРТЫИ.**

***ЧВЕРТЬ** *ж.* (1) чверть, четвертина: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и иа шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *ор. мн.* **чвертями** (1389 *PEA* I, 27).

***ЧЄДО** *див.* ***ЧАДО.**

***ЧЄЛАДЬ** *див.* ***ЧЄЛЯДЬ.**

***ЧЄЛИЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Берестейській землі):* мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радєвича... што єсмо єму дали сєло чєлиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чєлиєвъ** (1424 *ДГВВ*).

***ЧЄЛО** *див.* ***ЧОЛО.**

***ЧЄЛОБИТЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ.**

ЧЕЛОВЕКЪ *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

***ЧЄЛОВЄЧИИ** *прикм.* (3) *(властивий людині)* людський (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измєны (!) (XV ст. *BC* 9 зв.);

(виконаний людиною) людський (2): а тако(ж) бєрє(г) рєкы колї боудєть члвчьимь чїнєнїємь обороченъ а вожды пєрвєишїи бєрє(г) граніца (XV ст. *BC* 10 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **члвчьимь** (XV ст. *BC* 10 зв.); *наз. мн. ч.* **члвчи** (XV ст. *BC* 9 зв.).

Див. ще ***ЧЄЛОВѢЧЄСКИИ, *CZŁOWECZYJ.**

ЧЕЛОВѢКЪ *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

***ЧЄЛОВѢЧЄСКИИ** *прикм.* (1) *(властивий людині)* людський: и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даємъ... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... которымколвє розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩чєскою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩чєскою** (1499 *AS* 1, 118).

Див. ще ***ЧЄЛОВЄЧИИ, *CZŁOWECZYJ.**

***ЧЄЛѢДЪ** *див.* ***ЧЄЛЯДЬ.**

***ЧЄЛѢДЬ** *див.* ***ЧЄЛЯДЬ.**

***ЧЕЛЯД** *див.* ***ЧЄЛЯДЬ.**

***ЧЄЛЯДЬ** *ж.* (148) **1.** *зб.* слуги, челядь (3): а хто нємєцкую чєлѧ(д) дєржа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м) казни(т) великими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

2. феодально залежний селянин, невільна робоча сила у феодальному господарстві (21): мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє произволи г(с)во ми, добрымъ моимъ оумисломъ и дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ чєлѣди циганскыи, на имѧ, кома(н) и (... пошкодж.—

Прим. ред.)... манъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*); того ради тоты четири челѣди да боудоутъ нашемоу монастирю оури(к) и съ оусємъ ихъ имѣниємъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); К Житомироу дво(р) с пашнею костєшовє дворє шесть челяди а воловъ осмь (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

3. *(члени сім'ї, що проживають разом)* домочадці, челядь (124): тѣмъ мы... дали єсми єму... двѣ челѣди цигансkыи на имѧ Михула... и съ всѣми своими *челѣдми* (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); тоты оуси и съ своими челѣдми и дѣтми своими, що бы нашемоу... монастирю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); смѣренїи архимандрит игоумень... Іоасафь и съ вьсѣми бра⟨т⟩ство яже о Христѣ, видѣвше ⟨мы, сы⟩ноу и добрїи наш прїател... твоє произволенїє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости и твоим чѧлѣдїємь и твоим оноучатом... да боудет от нас тоє произволенїє, за вашѧ здравїємь (!) и за вашѧм доушамь (!) (Путна, 1476 *BD* I, 211—212); И такождерє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашеи цръкви... татарє на имѣ Бачюл съ челѣдею, и Коика съ челѣдею, и брать єго Нинча Холтѣюл, и циганє на имѣ Боѧ съ челѣдею, и Дадоуль съ челѣдею, и Гоуцинѣ съ челѣдею (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **челѣ(д)** (1435—1436 *Cost.* I, 494); *род. одн.* **челѧди, челяди** (XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *знах. одн.* **челядь, челяд, челѧ(д)** 4 (1447—1492 *ЛКНКВ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *АЛМ* 159); **че(ла)дь** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *ор. одн.* **челѣдию, челѣдїю** 12 (1443 *Cost.* II, 126, 128; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61); **челядыю** 4 (1444 *DIR«A»* 481); **челѣдею, челѧдею** 37 (1441 *DIR«A»* 477; 1445 *DIR«A»* 483; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342); **челѧ(д)ю, челѣ(д)ю** 12 (1445 *DIR«A»* 483; 1453 *Cost.* II, 445; 1462 *Cost. D.* 11; 1465 *DIR«A»* 518); **челѣдъю** 20 (1462 *Cost. D.* 11); ! **челѣдоую** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *наз. мн.* **челѣди** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **челяды** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *род. мн.* **челѣди, челѣ(д)** (1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 352; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *дав. мн.* **чѧлѣдїємь** (1476 *BD* I, 211); *знах. мн.* **челѣди, челяди, челя(ди), челѧ(д), челѣ(д)** (1434 *DIR«A»* 464; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126, 180; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 352; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *DIR«A»* 512); *ор. мн.* **челѣдми, челѣ(д)ми, челѧдми, челѧ(д)ми** 32 (1435 *Cost.* I, 403; 1443 *Cost.* II, 126, 128, 180; 1445 *Cost.* II, 236; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 445, 466; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310, 312); **челядмы** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **челѣди** 1 (1480 *BD* I, 246); *місц. мн. зам. род.* из тѣ(х) **челѣдє(х)** (1434 *ДГСХММ*); *знах. дв.* **челѣди** (1434 *ДГСХММ;* 1435 *Cost.* I, 403).

***ЧЕЛѦДЬ** *див.* ***ЧЕЛЯДЬ**.

***ЧЕМЕРЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки(и)... чинимы знаємо... ажє слуга нашь верныи па(н) ходко чемєреви(ч) послужи(л) на(м) вернє (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чемєреви(ч)** (1399 *P* 59).

***ЧЕМЕРЕВЪ** *прикм.* (1): а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ под нашєю печатью а к тому... и пана ходкова чемєрєва печать (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **чемєрева** (1411 *P* 80).

Пор. **ЧЕМЕРЬ**.

***ЧЕМЕРИНЪ** *ч.* (10) *(назва маєтку у Волинській землі)* Чемерин: а єстли Ѧ ис тоєи мєиы выстоуплю... а имє(л) бы тоую меноу роушѦти, и в тоє имє(н)є на имѦ в чемєри(н) встоупатисѦ, тогды Ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двєстє роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а тоє имє(и)є чемєри(н), маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу, ларионоу... та(к) доброє и нарѦжєноє... ка(к) я в нє(г) взѦ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чемєри(и)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

ЧЕМЕРЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы... ходко чемєрь... глѣбъ дѦдкови(ч) чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одноп строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чемєрь панъ лєнко зарубичь (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чемєрь** (1404 *P* 70; 1411 *P* 80).

***ЧЕОЛЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А выѣздилъ ту землю ходоръ чєолчи(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чєолчи(ч)** (1370 *P* 18).

ЧЕПЕЛЕВА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Чепелі: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Чєпєлєва, Лука, ОловѦнчино, Долгошиинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєпєлєва** (1463 *AS* I, 54).

***ЧЕРВЛЕННЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи... и пасика... и полѣна оу щєфана чєрвлєнного (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **чєрвлєиного** (1456 *Cost.* II, 569). *Див. ще* **ЧЕРЛЕН**.

***ЧЕРВЛЕНЫИ** *див.* ***ЧРЪВЕНЫИ**.

***ЧЕРВЛИНИИ** *див.* ***ЧРЪВЕНЫИ**.

! **ЧЕРЕ** *див.* **ЧЕРЕЗЪ**.

***ЧЕРЕВАТЫИ** *ч.* (4) *(особова назва):* на то... вєра пана якоуша чєрєватого (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481—482); а на то є(ст)... вѣра пана якоуша чєрєватого (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65—66).

ФОРМИ: *род. одн.* **чєрєватого** 3 (1436 *Cost.* I, 482; 1438 *DIR«A»* 472: 1440 *Cost.* II, 66); **чєрєватаго** 1 (1439 *Cost.* II, 47).

***ЧЕРЕВАЧИЦИ** *мн.* (1) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві)* Черевачиці: Записоую жєнє своєй, кнѦгини УлиѦнє Сємєновнє Голшанских на своих имєнѦхъ отчизнихъ на Кобрини, на Чєрєвачицах и на Гроушовой тоую тисѦч коп, штож она принєсла... за мєнє идоучи (Кобриць, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *місц.* на **Чєрєвачицах** (1454 *AS* III, 10).

***ЧЕРЕДА** *ж.* (1) *(гурт великої рогатої худоби)* череда: и дворанинъ вашей милости... говорилъ... тымъ земяномъ абы... в топылехъ звериньныхъ по волнину стад и черед не поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *род. мн.* **черед** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ЧЕРЕЗЪ, ЧЕРЕЗЬ, ЧЕРЕЗ, ЧЕРЕСЪ, ЧЕРЕСЬ, ЧЕРЕС, ЧЕРѢСЬ *прийм.* (284) *(із знах.)* 1. *(виражає просторові відношення)* (225) а) *(вказує на територію, простір з одного краю якого до іншого спрямована дія)* через, крізь (138): грань... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); I też jestliby... czerez panstwo naszo jechał, źadnyj jemu nahabania cziniti ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem, y s płathi, y z dochodi... y z mythom kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* I/8, 4); а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа та... простѣ чєрє(с) полє на рогъ лѣса нємѣцкого (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Вишнєвца и нємьши от дороги... чєрєсъ полѦноу и чєрєсъ бол⟨о⟩то (*в ориг.* бо(л)то.— *Прим. вид.*)... простє чєрєсъ доубровоу, до крємєнєцкоє зємли (Манів, 1478 *AS* I, 76); ино мы вашємоу послоу дали поуть чисть чєрє(з) нашоу зємлю до стєфана воєводы (б. м. и., 1495 *ПЛПС*); и ваша бы милость сихъ пословъ, нашого

а и московъского, пропустили миръно чѣрєзъ вашей милости зємли, для нашоє воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками замість знахідного) (5): а хотарь ємоу є(ст)... простѣ чєрє(с) дєла по чєрєтїи... та... простѣ чєрєсь долинои (!) до могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); А хотар... оу Прокопов сад на столпь от толѣ чєрєс сєрєд сада Тоуличєва та на поут, що идєт до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

б) *(вказує на об'єкт, природну перешкоду, з одного боку яких на інший спрямована дія)* через (62): а хотаръ ємоу... на ворловоую могилоу... а о(т) толѣ... поперєкъ чєрєсъ жєжию на дорогоу на вєликоую (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє... па(н) татомирь... поораль ємоу полє и покосиль и доубровы чєрєсь границю (Зудечів, 1413 *P* 82—83); а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А зятю моему... не надобе через... границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Пани Михайловаѧ повєдила, ижъ... дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оуѕѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу (XV ст. *BC* 37); А пак... крол полскїи, ис прѣречєною братїю єго милости, тогди имали бы пєрєвозити сѣ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками замість знахідного) (6): ⟨а хо⟩тарь прости чєрєсь потока... та дѣло(м) до к⟨онєца⟩ (!) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); хотар... от бѣла(г) потока чєрє(с) бїстрица (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); хотар... чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу крьницоу що єст мєжи Портар(и) и мєжи Дроужєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

в) *(вказує на конкретне місце певної території, крізь яке проходить дія)* через (12): а кто поидєть... чєрєз дорогычинъ и чєсъ (!) мєлникъ и чєрєс бєрєстиє до лучьска торговатъ ис торунѧ Азъ кнѧзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., 1341 *P* 2); A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet', myto płatiti czerez wsi myta połozonyje (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а што коли идєт ис нашєи зємли чєрєс Соучавоу, на Сєрєт, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имають дати оу Сєрєтѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками замість знахідного) (2): а што коли идєтъ изъ зємли чєрєсъ сочавы, на сирѧтъ, колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а што коли идєт из зємли чєрєс сочавы, на сєрѧт, колко давали на сочвѣ (!), половина от того мыта имоутъ дати на сєрѧт (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

2. *(виражає об'єктні відношення з модальним відтінком)* (28) **а)** *(вказує на особу, за посередництвом якої здійснюється дія)* через, також відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним (19): I też żeby myncare... s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody, i też czerez meszczan... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а николи нєхочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а пань нашь наимилѣишїи крол єго милость просил нас чєрєс ты наши паны... абыхом простили пана Михаила логоѳєта и брата єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); А што колы та(и)ны свои чєрє(з) табина мнє оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємъ соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *BC* 15 зв.); и вскавывали есьмо къ тобѣ... черезъ наши послы, являючи то, што жъ царь Мендли Герей Перекопскїй и Стефанъ воевода воложскій (!) намъ великїи непрїятели (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);

б) *(вказує на документ, змістові якого суперечить або не відповідає дана дія)* всупереч (чому), не зважаючи (на що) (9): а которы мытныкъ и двор(н)к... бы оучинии(л) чєрє(з) на(ш) ли(ст) ина(к) тому шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* II, фотокоп. № 8); а хъто ⟨бы⟩ єи кри(в)доу оучини(л) оу то(м) имѣньи чєрє(с) мои запи(с) то(г)ды осподарю королю тисѧ(ч) ко(п) заплати(т) (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а кто сѣ покоуси(т) чєрє(с) сє(с) на(ш) ли(ст) о(т) ни(х) мыто брати... то(т) є(ст) противни(к) на(м) и нашєм(у) листу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

3. *(виражає причинові відношення) (вказує на причину, яка викликала дію)* через (що), з причини (чого), у зв'язку (з чим) (15): Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrest'janin kotoryj by jemu zastawił... ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго (Кременець, 1434 *P* 129—130); А чєрєс тоє оусє а мы єсми поставили завєзкоу р̃ роубли сєрєбра (Бирлад, 1460 *BD* I, 41); Оузнали єсмо и(ж) частокро(т) обиваю(т) (!) свє(т)ки и клѧтвою а чєрє(с) то бываєть правда оутїснєна (XV ст. *BC* 19 зв.); И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки в нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя в короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (Вільна, 1498 *АЛМ* 169).

4. *(виражає модальні відношення)* (12) **а)** *(вказує, в який спосіб, яким чином відбувається дія)* через (що), за посередництвом (чого), також відповідає безприйменниковій конструкції з орудним (9): I teź jestliby... na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by, my... jemu toho to imienia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а дан(н) (!) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *P* 87); И тѣжь како вєлико вєсєлиласѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєз роуки боѧрина Єго Милости Рамана (!) Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати а рыцєри вєльможьныи *чєрє(с)* грамоты (XV ст. *BC* 15 зв.); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

б) *(у сполуч. з пасивним дієприкметником вказує на виконавця дії)* відповідає безприйменниковій конструкції з орудним (3): a jestliby nekotoryj kon, byłby... kradenyj, czerez chrest'janina byłby najden, tohdy... własnoju prisiahoju oczistitisia majet', rekuczi: źem toho konia w deń wział, kotoryj źe za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а тоє вышє писанноє (*в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.*) чєрєз шлях⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

5. *(виражає часові відношення — вказує на відрізок часу, за який відбувається дія)* протягом, на протязі (чого), також відповідає безприйменниковій конструкції із знахідним (3): I teź jestliby... wzał u chrest'janina na zastawu czerez czas odnoho roku derźałby... a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да (!) оборы городьскєє (!) (XV ст. *BC* 25 зв.).

6. *(виражає кількісні відношення — вказує на перевищення якоїсь міри, норми)* понад (що), більше (чого) (1):

A jestliby zastawa... czerez rok deń odin była, potom żadnomu... ne majet' opowedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ЧРѢСЬ.**

***ЧЄРЄМОШЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Галицькій землі)* Черемош: Про то(ж) мы... на знамость то чинимы... Аже... дае(м) и дали єсмо... на рѣцѣ на черємоши двѣ полѧнѣ березово а жабьє (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа черємоши** (1424 *P* 99).

ЧЄРЄМХОВО *с.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Черемхів: возрєвшє єсмо на на (так.— *Прим. вид.*) єго вѣрноую службу... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ... джюровъ со трими присѣлки колоколинъ, михалєвъ, черємхово (Краків, 1394 *P* 54); мы кнѧзь Федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... Аже што панъ данило задерєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ селы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ черємховомъ противъ ловчичь и нєдорѣзовича дворищемъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черємхово** (1394 *P* 54); *ор. одн.* **черємховомъ** (1411 *P* 79).

***ЧЄРЄПКОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Черепковци *на Буковині):* били дани тоти н҃ црквi... поче(и)ши о(т) соучавскои волости а҃ црко(в) на лоукавци... т҃ црко(в) черєпковска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **черєпковска** (1490 *DC* 147).

***ЧЄРЄПЫНЄ** *с.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Черепин: а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє село черєпынє григорєву сн҃у дв҃двьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *знах. одн.* **черєпынє** (1386 *P* 31).

ЧЄРЄС *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**

ЧЄРЄСЪ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**

ЧЄРЄСЬ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**

ЧЄРЄТЇАНИ *див.* **ЧЄРЄТЇѦНИ.**

***ЧЄРЄТЇЄ** *с., зб.* (3) зарості очерету: а хотарь... на конець царинѣ о(т) толѣ простѣ черє(с) дела по черєтїи та на старои могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); хотар... на єдини доубь знамєнан... та черєс черѣтє на дил на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63—64).

ФОРМИ: *дав. одн.* по ! **черєтїи** (1400 *DIR«A»* 433); *знах. одн.* **черѣтє** (1495 *BD* II, 63); *род. мн.* **черєтїи** (1409 *Cost.* I, 65).

ЧЄРЄТЇѦНИ, ЧЄРЄТЇАНИ, ЧЄРЪТЇѦНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потврьдили єсми єму села, на имѣ бєцєщи... и черєтїани (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѣд нами... Драголє... и продала... єдино село на имѣ ЧерєтїАни оу Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *наз.* **Черєтїѧни, черєтїани** 2 (1455 *Cost.* II, 549; 1491 *BD* I, 456); **Черътїѧнїи** 1 (1491 *BD* I, 456).

***ЧЄРЄЯ** *ж.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на... пана богдана сопежича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х), на (и)мѧ с черєи а с тоухачова моцно бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **черєи** (1496 *ВМКФС*).

ЧЄРЛЄН *ч.* (3) *(особова назва):* а мы такождє и от нас єсми дали и потврьдили слоугам нашим вѣрнымь... тоє... село оу Полєни иа имѧ Щефънєщїи, гдє был Щефан Черлєн (Сучава, 1486 *BD* I, 290).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Черлєн** (1486 *BD* I, 290).

Див. ще ***ЧЄРВЛЄННЫИ.**

***ЧЄРЛЄНА**[1] *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму... два (!) поустыни єдна дерєновєць и на черлєнои противь великои могыли (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на черлєнои** (1425 *Cost.* I, 173).

***ЧЄРЛЄНА**[2] *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... право д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Черлєнои, идєжє єст блато МъстєкѪноул (Сучава, 1473 *BD* I, 184).

ФОРМИ: *род. одн.* **Черлєнои** (1473 *BD* I, 184).

***ЧЄРЛЄНЫИ** *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

ЧЄРЛЄНЬ *прикм.* (1): мы Стєфань (*в ориг.* Стєфана.— *Прим. вид.*) воєвод... знаменито чиним... ожє... Оана и брат єго Іоил... продали... село оу Полєни, гдє єст домь Щефань Черлєнь (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Черлєнь** (1486 *BD* I, 289).

Пор. **ЧЄРЛЄН.**

***ЧЄРЛЄХОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Писан оу Черлєховѣ, августа е҃ дєн, индикт трєтий (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Черлєховѣ** (1485—1500 *AS* I, 121).

***ЧЄРМАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъся въ тыи люди, на имя въ Езыкеича зъ дѣтьми... а въ Чермака зъ братею и зъ дѣтьми Печищавыхъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чермака** (1498 *АЛМ* 169).

***ЧЄРМНЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* и такожъ дали єсми ємоу и другоє село... на имѧ гдє бы(л) чермны(и) юга (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чермны(и)** (1443 *Cost.* II, 120).

ЧЄРНА *ж.* (5) *(особова назва):* Тоє въсє вишєписанноє абы ємоу оурик и съ оусим приходом, ємоу и женѣ єго Чернѣ и дѣтем их... нєподвижно на вѣкы вѣчныа (Сучава, 1461 *BD* I, 45); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л) и сестри єго, соръ и настѣ и черна ... и продали свою правою (!) о(т)нииоу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черна** (1500 *Cost. S.* 234); *дав. одн.* **Чернѣ** 1 (1461 *BD* I, 45); ! **черны** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *ор. одн.* **Черною** (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517).

ЧЄРНАВЪКА *див.* **ВЪШНѦА ЧЄРНАВЪКА.**

ЧЄРНАТ *ч.* (15) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село... прѧ(д) нашими паны... на имѧ прѧ(д) пано(м) нѧгоємъ и панъ петръ хоуди(ч)... и панъ черна(т) плоскаръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120); а ми такожє єсми дали и потвердили нашему вѣрному бояриноу, паноу Щефоулоу Чернатоу, тоє вишєписанноє село Мотишещїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); А на то єст... в. п. Щефоула Черната (Сучава, 1473 *BD* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чернат, черна(т)** (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 323; 1458 *DIR«A»* 512; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 141, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ*); *род. одн.* **Черната, черна(т)** (1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182); *дав. одн.* **Чернатоу** (1463 *BD* I, 74).

Див. ще ***ЧАРНАТЪ, ЧЄРНЪТЄСКОУЛ.**

***ЧЄРНАТЄСКОУЛЪ** *див.* **ЧЄРНЪТЄСКОУЛ.**

***ЧЄРНАТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **дворъ Чернатовъ** *див.* **ДВОРЪ** 3.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Чернатова** (1463 *BD* I, 74).

Пор. **ЧЄРНАТ.**

***ЧЄРНЄВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧнє панъ ходько быбєльскии со двѣма сн҃ма... игнатко черневи(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26); игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч)... воземъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалєлѣєвичь (Перемишль, 1390 *P* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черневи(ч)** (1378 *P* 26); *дав. одн.* **черневи(ч)** (1390 *P* 175).

ЧЄРНЄВЪ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... а к тому сѣлищю зѣмли бортныє... Ис тыми озєры

которыи слоухаю(т)... к ты(м) землѦ(м) на имѦ озѣро нѣже(н)... а бѣрєзовица а чернє(в) а навалище (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чернє(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ЧЄРНЄХОВ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Черняхів: а да(н) оу чернѦхове оу сере(д) ѕ нѮли свт(г)о великого посту (Черняхів, 1435 *P* 133); а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колоден а села: Чєрнєхов, Ивачев Верхнии, Орошовцы... Ронєв за ЧєрнѦховом (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєрнєхов** (1463 *AS* I, 54); *ор. одн.* **ЧєрнѦховом** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* **оу чернѦховє** (1435 *P* 133).

***ЧЄРНЄЦЪ** *ч.* (2) монах, чернець: присылалъ да (!) на(с)... архима(н)дри(т) Пече(р)скїи с кїєва и вся братїя мн(с)тыря пече(р)ского че(р)нцы крылошанѣ и Засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїєвского... што(ж) и(м) насилїє чини(т) и права имь давные... ламати хоще(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); А нинє... къ дочеры его прыслалъ єси... бискупа Виленьского и чєрънъцовъ Бєрънадиновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *наз. мн.* **че(р)нцы** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. мн.* **чєрънъцовъ** (1499 *BD* II, 448).

ЧЄРНИГОВСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Чєрниговъ *у Чернігово-Сіверській землі)*: мы болєславъ инако швитрикгаило... кнѦзь черниговскии и инны(х) знаемо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашему юркови козенѦти на своємъ селѣ на хватовцехъ Ѻ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); а то(т) де манасты(р) пече(р)скїи з приделами своими Мн(с)тыре(м) николски(м)... в кїєвѣ и з ынши(ми) треми монастыри Сиве(р)скои земли Че(р)ниговски брянски новгоро(д)ка сиве(р)ского былъ з веко(в)... самъ в себѣ Ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **черниговскии** 2 (1424 *P* 99, 102); **Че(р)ниговски** 1 (1481 *ГПМ*).

ЧЄРНИКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Черняхівці: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Охрѣмовцы, Черниковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Черниковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ЧЄРНИКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Черниково дворище (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манєв, и другий старий Манєв... Черниково дворище... то все брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шое живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Черниково** (1463 *AS* I, 55).

***ЧЄРНОБЫЛЬ** *див.* ***ЧОРНОБЫЛЬ.**

ЧЄРНОВСКЇИ *прикм.* (25) (*пор.* Чєрновци *на Буковині)*: то мыто черновьскоє (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на границы оу хотинн и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х)... абы еди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); та єсми дали и потвръдили тои стои нашеи епискоупїи о(т) радовце(х)... оу волости чернъвскои ѕ црко(в) и(с) попи (Сучава, 1490 *DC* 147); а старости хотинскїи и черновскїи да имают моц над каждим от подданных наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **черновскїи**, ⟨**черновскїи**⟩ (1499 *BD* II, 424, 425, 444); *ор. одн. ч.* **черно(в)скы(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *наз. одн. с.* **черновское, черновьскоє** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275), *род. одн. ж.* **черновскои, черно(в)скои** (1490 *BD* I, 419; *DC* 147, 148); *місц. одн. ж.* **оу черновско, черно(в)скои, че(р)но(в)скои, черьновскои, черъвскои** (1457 *Cost.* II, 810; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *род. мн.* **черновскых** (1499 *BD* II, 424); *місц. мн.* **на черновскых** (1499 *BD* II, 424).

***ЧЄРНОВСКЫИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРНОВЦИ, ЧЄРНОВЬЦИ *мн.* (23) *(назва міста на Буковині)* Чернівці: а што было дати єму у черновьци, то иметъ дати у хотини (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу которомъ торгоу имоутъ их коупити, тамъ имоутъ дати отъ каждого конѦ по четыре гроши... а оу черновцех по два гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); А оу Черновцех возы не трѦсти, але коупецъ абы дал свое право, аже не имает заповѣданї товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А пак єпискоупїи... мы єсмо... дали... дроугїи ѕ цръков... на имѣ: в̃ цръкви и с попми оу мѣсто оу Черновцех, а г̃ цръкви и с попми (!) оу Коучюр (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз.* **черновци, черновьци, черно(в)ци** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275; 1488 *ДГСПМ*); *місц.* **оу Черновцех** 7 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275; 1490 *BD* I, 420); **черновци(х)** 1 (1490 *DC* 147).

***ЧЄРНОВЬСКИИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРНОВЬЦИ *див.* **ЧЄРНОВЦИ.**

***ЧЄРНОУСОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а сведци нинѣ панове... па(н) васко мошенчи(ч) ива(н) черноусови(ч) (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черноусови(ч)** (1412 *P* 81).

ЧЄРНООУСЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были... па(н) янъ зубрскии ива(н) черноoусъ васко мошенчи(ч) (Львів, 1421 *P* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черноoусъ** (1421 *P* 94).

ЧЄРНЪ *ч.* (2) *(особова назва)*: А такождєрє чєрнъ и ромъне(л)... да не имаю(т) о(т) селѣ напрѦ(д) болше тѣгати аии упоминати за тота села вишеписанная на пана шандра... Зану(ж) чєрнъ и ромъне(л)... стратили исвоими привилиями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шевна и єсми и(х) сказили (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черыъ** (1472 *DIR«A»* 528).

***ЧЄРНЪВСКИИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРНЪТЄСКОУЛ *ч.* (3) *(особова назва)*: А оу том же пак оустал пан Херман... пред нами... и продал тое... село... нашему вѣрномоу бояриноу паноу Щєфоулоу Чернатєскоулоу (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прѦд нами... слоуга наш пан Щефоул Чернътєскоул... та продал свою правоую отниноу... слоугам нашим (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чернътєскоул** (1468 *BD* I, 130; 1484 *BD* I, 282); *дав. одн.* **Чернатєскоулоу** (1463 *BD* I, 74).

Див. ще ***ЧАРНАТЪ, ЧЄРНАТ.**

ЧЄРНЪТЄЩИ *мн.* (2) *(назва села на р. Кород у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... села на имѣ милєщи... и чернътєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); ТѦм мы... далї и потвердили єсми ємоу... села на имѣ: где єст ємоу дом, Чернътєщи на Кородѣ... и... на имѣ Мотишєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Чернътєщи** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130).

ЧЄРНЪТЄЩЇИ[1] *мн.* (1) *(назва села на р. Прут у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы... ⟨села⟩ ... на имѣ... за Проутом... Чернътєщїи и Гаоурѣнїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Чернътєщїи** (1490 *BD* I, 434).

ЧЄРНЪТЄЩЇИ[2] *мн.* (1) *(назва селища на р. Жерул у Молдавському князівстві)*: ТѦм мы... далї єсми ємоу... на верх Жєроула селищ(є) на имѣ Чернътєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Чернътєщїи** (1468 *BD* I, 130).

***ЧЄРНЫИ**[1] *див.* **ЧОРНЫИ**[1].

ЧЄРНЫИ[2] *див.* **ЧОРНЫИ**[2].

ЧЄРНЬЧЄГОРОДСКИЙ *прикм.* (1) (*пор.* Чернчегородокъ *у Волинській землі)*: А при том был... пан Троушъ

войт луцкий, дьАкъ черньчєгородский Пшєница (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **черньчєгородский** (1490 *AS* I, 92).

***ЧЄРНАХОВЪ** *див.* **ЧЄРНЄХОВ.**

ЧЄРТОРЫИСКИИ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

***ЧЄРЪЛЄНЫИ** *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

***ЧЄРЪНЄЦЪ** *див.* ***ЧЄРНЄЦЪ.**

ЧЄРЪТЇАНЇИ *див.* **ЧЄРЄТЇАНИ.**

***ЧЄРЬНОВСКИИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРѢСЬ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**

***ЧЄРѢТЄ** *див.* ***ЧЄРЄТЇЄ.**

***ЧЄСКИИ** *див.* **ЧЪСКЇИ.**

***ЧЄСНИКЪ** *див.* **ЧЄСТЬНИКЪ.**

ЧЄСНО *присл.* (1) (*без лукавства, совісно*) чесно: и тоуть... єсмо слюбили... абыхомь до нашєи смерти господарєви нашему... служили... и вѣрно и чесно и справє(д)-ливо (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

***ЧЄСНЫИ** *див.* **ЧЄСТНЫИ.**

***ЧЄСНЫЙ ХРЄСТЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): записую жонѣ своєи Мари: Стволовичи, село Житани, Чесный Хрестъ, Бубнов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чесиый Хрестъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЧЄСТ** *див.* **ЧЄСТЬ.**

ЧЄСТИ *дієсл. недок.* (603) (*цсл.* **чисти, чьсти**) читати: боудєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнАзємъ скиригаиломъ... дати ми двєстє рублєвъ кн҃зю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а сє я панъ мацина воєвода їлвовьскыи освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму перєдъ кымъ коли будє тътъ листъ чтюнъ ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имА ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імА шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); Мы болєславъ инако швитрикгаило... знаємо то чини(м) си(м) наши(м) листо(м) каждомоу доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сєго листа чтучи(м) и слухаючи(м) ажє даровали єсмо и даємъ... юркови козєнАти на своємъ селѣ на хватовцєхъ н҃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); мы вєликии кн҃зь швидрикгаилъ литовьскии и рускии... чиним знакомито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму... хто на нь возрить или єго чтучи оуслышить кому ж то коли єго будєть потрєбизна (Київ, 1433 *Р* 118); мы вєликии кн҃зь швитрикаило олкєрдови(ч) чыни(м) знамєнито симъ нашы(м) листо(м) и даємъ вѣдати каждому доброму хто нань оузрить или оуслышыть єго чтучы комужь боудєть того потрєбно листа чєсти... вєрноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови молодомоу на имА сєнкови єго очызноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); мы Стефань воєвода.... знамєнито чиним(ь) ис сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣм(ь) кто на нєм(ь) оузрит(ь) или єго чтоучи оуслышит(ь), ожє прїдоша... наши слоугы Яцюл(ь) Долха и брат(ь) єго Влаикоул(ъ)... и продали свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *інф.* **чєсти** (1451 *ДГШХ*); *майб. 3 ос. одн.* **чести... будет** (1475 *AS* I, 72); *нак. сп. 2 ос. мн.* **чтитє** (1492 *ЗОЄ*); *дієприкм. акт. теп. дав. одн. ч.* **чтоучю** (1457 *UKP;* 1459 *BD* I, 35); *дав. мн.* **чтучи(м)** (1424 *Р* 99, 102); *знах. одн. ч.* **чтучого** (1499 *АСД* VI, 2); *дієприсл. одноч.* **чтоучи, чтучи, чт(у)чи, чтуч(и), чтоуч(и), чт(оу)чи, чьтучи, ⟨ч⟩тоучи, cztuczi, чтоуч⟨и⟩** 533 (1387 *СП* № 12; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 239; 1438 *Р* 138; 1461 *BD* I, 44; 1479 *BD* I, 221; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **чтучы, чтоучы, cztuczy** 7 (1444 *DIR«A»* 481; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1451 *ДГШХ;* 1454 *Р* 162; 1465 *GL* 176; 1482 *AS* I, 80; 1495 *ВМБС*); **! чточи** 7 (1428 *Cost.* I, 223; 1431 *Cost.* I, 317; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 687; 1440 *DBAc* 31; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1468 *BD* I, 125); **! чточїи** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **читучи** 1 (1434 *Р* 129); **! чтичи** 1 (1493 *ПГВСП*); **! чтоучию** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **чтоу(ч), чътоу(ч), чту(ч)** 15 (1438 *AUB;* 1449 *Cost.* II, 385; 1452 *Cost.* II, 752; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 543; 1456 *Cost.* II, 568; *Mih.* 213; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *DIR«A»* 528 і т. ін.); **чтючи, ⟨ч⟩тючи** 28 (1482 *BD* I, 265; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285; 1487 *BD* I, 516; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 391; 1492 *Cost. S.* 161; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **чтоущи, чтѪщи** 3 (1411 *Cost.* I, 84; 1427 *Cost.* I, 196; 1438 *DIR«A»* 472); **! чтоли** 1 (1493 *BD* II, 5); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **будєть чтюнъ** 1 (1398 *Р* 57); **будє... чтюнъ** 1 (1400 *Р* 61); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **чтеиъ** (1489 *РИБ* 432).

! ЧЄСТИЄ ⟨ЧИСТЄИ⟩ *див.* **ЧИСТЪ.**

ЧЄСТНЫИ *прикм.* (16) **1.** достойний, шановний (2): в то врємА коли кнА(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство... королєви польскому... и чєстнои Адвизѣ корици (!)... вѣрность правАд... слюби(л) а мы... повєлѣниємъ єго ислюбуємы за нєго и за єго дѣти (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); про то жь А про тоє ихъ добродѣиство про чєсныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку... королєви польскому (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

2. святий, священний (4): Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму цр҃квь и олтарь ст҃аго архиєрѣя х(с)ва николы пєрєнєсѣнье ч(с)тныхъ єго мощии сн҃у своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Смѣрєнїи архимандрит игоумєнь ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли и свАщєнномонах Іоасафь и съ вьсѣмы бра⟨т⟩ство (!) яжє о христѣ, видѣвшє ⟨мы, сы⟩ноу и ... наш прїател правїи, твоє произволєнїє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... поколи боудєт свАтоє мѣсто сїє, да боудєт от нас тоє произволєнїє, за вашА здравїємь и за вашАм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212);

ч є с т н ы и к р є с т ъ (3) животворний священний хрест: а нє испра(ви)ва судить намъ б҃ъ и чєстныи кр(с)тъ и осподарєва казнь и гроза (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а за болшєє потвєржєнїє присагали (!) єсмо мєжи собою и клАли сА єсмо на чьстныи крєстъ и на оуси ст҃ыи и записали сА єсмо мєжи собою по(д) нашими пєча(т)ми (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); в ъ з д в и ж є н ї є ч є с т н а г о к р є с т а (5), ч є с н а г о в ъ з д в и ж є н ї є к р є с т а (1) *див.* ***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ.**

3. чесний, доброчесний (1): а тако(ж) о тыхъ што разбоинїкы алюбо злодє(и) оу своихъ домє(х) ховаю(т) а с нїмї оучасто(к) имають нє могоуть быті рєчи нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємь (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чєстиыи** (бл. 1386 *Р* 30); *род. одн. ч.* **чєстиаго, чєсиаго, ч(с)тнаго** 4 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1453 *Cost.* II, 492; 1499 *BD* II, 444); **! чстииаго** 1 (1439 *Cost.* II, 46); **чєсиого** 1 (1403 *ДГМ*); *знах. одн. ч.* **чьстиыи, ч(ст)ныи** (1435 *Cost.* II, 679, 682); *дав. одн. ж.* **чєстнѣи, ч⟨ь⟩стиѣи** 3 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); **чєстнои** 1 (1388 *Р* 39); *наз. мн.* **ч(с)тии** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. мн.* **чєсиыхъ** 1 (1435 *Р* 132); **ч(с)тныхъ** 1 (бл. 1350 *Р* 8).

Див. ще ***ЧЄСНЫЙ ХРЄСТЪ.**

Пор. ***ПРѢЧЄСТНЫИ.**

***ЧЄСТЪ**[1] *займ.* (1) (*молд.* чест, ачест) цей: мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму юзѣ два сєла... що бы єму чє(ст) оурикъ нєпорушєно (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чє(ст)** (1431 *Cost.* I, 315).

ЧЄСТЪ[2] *див.* **ЧАСТЬ.**

ЧЄСТЬ, ЧЬСТЬ *ж.* (91) **1.** (*сукупність вищих морально-етичних принципів людини і пов'язаних із ними звичаєвих норм*) честь (4): коли сА вороти(м)...тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) и єго королицы... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присАгою и по(д) ч(с)тью

(Молодечно, 1388 *Р* 43); имаємо вѣрно издержати вѣчно, а николи нєпороушено, подлоугъ нашєго хр(с)тиАнъства и нашєи чьсти (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); Алє колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдоғаню... наших прєдков оупоминал... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом... прАз обвєзаннѣ присАгы нашои... быти повинни и обвєзаноу коу державю зоуполна чєсти и вѣры нашєи... а то под обычаєм тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462, *BD* II, 284);

подъ честию (1), подъ честию и вѣрою (4), под честїю и соумиєнїємъ (1) при чести (чти) и вѣри (44), при чти (1) *(формула присяги)* без обману, чесно: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при кролю... остати и с ними посполу на тыхъ нашихъ г(с)подарии воєводъ стати, при ч(с)ти, при вѣрѣ, бєзо л(с)ти, безъ хитрости (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); видѣвшє мл(с)ти нашєго милого господарА... до насъ и слюбоуємы подчьстию (!), безльсти (!) и безхытрости (!), слоужити вѣрно (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то мы... слюбуємъ имъ вѣчно уздержати... при нашеи чти и при нашои вѣрѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а то на вѣкы слюбую по(д) чьстью и под вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а слюбую при чти и при вѣрѣ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а то всє вышєписаноє слюбоує(м) здєржати и попо(л)нити при нш̃ои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ (Снитин, 1454 *Р* 163); А далеи слюбоуем, иж вьсѣ посполито и особ листы и записы и обвєзаня... под честию и вѣрою нашею, без лъсти, без израды... здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285); тогды по(д)комореи нашь по(д) своєю чєстїю и по(д) своимъ соумнєнїємъ имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)ченїю (XV ст. *СЯ* 42); Тоє вьсє вы⟨шєписа⟩нноє мы... Іо Стефан воєвода... (с)любуем и слюбили єсмо ⟨и присѣгали єсмо здєржати...⟩ при нашеи чти... и при нашеи... вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443); вѣра и чтью (1) *див.* **ВѢРА**.

2. *(особиста гідність, почуття власного достоїнства)* честь (12): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашеи чти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлемужнии панове... нє хотАчо (!) дати загинути мнѣ... на чти и на здоровъю и на имѣнью выбавили мА... ис того нАтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонениє всеи земли залежить а то слоуши(т) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) чл̃вка а на шлА(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго члв̃ка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великості имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои (XV ст. *ВС* 34 зв.); И мы єму приказали, абы далей на честь его не сягалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 84);

чти не имєти (2) бути знеславленим, зганьбленим: а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сА єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) чти не имАли нигдє на вѣкы вѣчнии (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ перє(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои, и переможенъ... на векы жа(д)ноє чти нє имєє(т) имєть (XV ст. *ВС* 36 зв.); при чсти зоставити (2), при чести оставити (кого) (1) реабілітувати честь (чию), відкинути звинувачення, які плямують честь (чию): И мы... во всемъ есмо князя Костантина... оправили и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чсти зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); не отбывати чти (1) *див.* ***ОТБЫВАТИ**[2]; примовити ку чсти (1) *див.* ***ПРИМОВИТИ**.

3. шана, честь (8): а при томъ были шлАхєтнии панове олешко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии... иныхъ много было добрыхъ им же чьсть и вѣра лежить (Львів, 1421 *Р* 94); Моудрым и племенитым и вьсѣкои чести достоиным нам же драгим приАтелем, вьсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

чест дати (кому) (1) виявити належну пошану (кому), вшанувати (кого): а мы... чест боудем им дати, поспол(оу) с нашими пани (Сучава, 1468 *BD* II, 306); оу чти держати (4), ⟨держати⟩ оу чти (кого) (1) віддавати належну шану (кому), належно вшановувати (кого): И... хочоум (!) тѣ миловати и оу великои честы *(в ориг.* чт̃ы.— *Прим. вид.)* и ласцѣ держати, равно с нашимы... боАры (Баков, 1457 *BD* II, 257); И тогды кроул его милость... и братїя его милости... имали бы нас... миловати и въ чти держати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); чАсть оучинити (кому) (1) вшанувати (кого), виявити пошану (до кого): Которыи от Вормєнъ чАсть ємоу оучинитє, Ако тобы намъ оучинили єстє оу нашеи земли (Сучава, 1401 *RIR*); мєти во чти (1) *див.* **ИМѢТИ** I.

4. хвала, слава, честь (1): а за работу... двѣ копи грошии во ч(с)ть мл(с)тивому амин (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *наз. одн.* **честь, че(ст)** 3 (1412 *Р* 81; 1414 *Р* 85; XV ст. *ВС* 34 зв.); **чьсть** 1 (1421 *Р* 94); *род. одн.* **чести** 2 (1462 *BD* II, 284; 1475 *BD* II, 336); **чьсти** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **чти** 12 (1393 *Cost.* II, 607; 1434 *Р* 130; 1435 *Cost.* II, 679; *Р* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1456 *ГПХМ*; XV ст. *ВС* 28, 36 зв.; 1462 *BD* II, 284 і т. ін.); *дав. одн.* **чти** 1 (1495 *АЛМ* 83); **чти** 2 (1433—1443 *АРМ*; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *знах. одн.* **честь, чест, ч(с)ть** 3 (1468 *BD* II, 306; XV ст. *ВОРСР* 179; 1495 *АЛМ* 84); **чАсть** 1 (1401 *RIR*); *ор. одн.* **честию, честїю** 2 (XV ст. *СЯ* 42; 1462 *BD* II, 285); **чьстию, чьстїю** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 698); **честью** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **чьстью, ч(с)тью** 2 (1388 *Р* 43; 1434 *Cost.* II, 664); **чт̃ью** 1 (1388 *Р* 41); *місц. одн.* **при (въ, во, оу) чести** 3 (1457 *BD* II, 258; 1475 *BD* II, 329; 1495 *АЛМ* 83); **честы** 1 (1457 *BD* II, 257); **чсти, ч(с)ти** 5 (1395 *Cost.* II, 613; 1457 *Cost.* II, 811; 1495 *АЛМ* 83, 84); **чти, чтї, чт̃и** 48 (1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 638; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1434 *Р* 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1456 *Cost.* II, 791; 1470 *BD* II, 309; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **! на чить** 1 (1434 *Р* 130).

ЧЄСТЬНИКЪ *ч.* (6) (*стп.* czestnik) *(загальна назва службових осіб високого рангу)* достойник, сановник: ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужнии панови... на имА па(н) вАцєньць исъ шАмоту(л)... и па(н) миха(л) бучацикии чєстьникъ и староста галицкии... выбавили мА.. и жону мою... ис того Атства (Кременець, 1434 *Р* 130); и тоуть снимали сА єсми ис нашими милыми приАтє(л)ми... ис пано(м) о(н)дровошемь, воеводою руски(м), гетмано(м) королевскимь, и съ иншими паны и чесники по(л)скими и радою королевскою его мл(с)ти (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузАвлАмы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королевѣ полскомоу... и оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусимь прелатамь и оусємоу доуховєнствоу, и пак оусимь чесникомь и паномь радѣ полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чєстьникъ** (1434 *Р* 130); *дав. мн.* **чесникомь, чесником** (1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301); *ор. мн.* **чесники** (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292).

! ЧЄСЪ ⟨**ЧЄРЄЗЪ**⟩ (1): а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Вишнєвца и нємьши от дороги... и че⟨рє⟩съ *(в ориг.* чєсъ.— *Прим. вид.)* рєкоу простє къ земеньской криници (Манів, 1478 *AS* I, 76).

Див. **ЧЄРЄЗЪ**.

***ЧЄСЬКИИ** *див.* **ЧЪСКЇИ**.

ЧЄТАТЄ АЛБЪ *с., невідм.* (1) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: А на то єст велика мартоурїА... Тома логоф... и збїєра пърк. дє Четатє Албъ (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], **БЄЛОГОРОД**, ***БИЛГОРОДЪ**, ***БИЛЫИ ГОРОДЪ**, ***БѢЛОГРАДЪ**, ***БѢЛЫИ ГРАДЪ**, **ТЪРГОУЛ АЛБОУ**.

ЧЄТАТЄ НОАО, ЧЄТАТЄ НОАЖ *с., невідм.* (2) (*назва містечка у Молдавському князівстві*): БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел. логофът... и ГрозА пър. дє Орхєю, Ион Съкаръ пър. дє Четатє НоаЖ, Динга (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще ***НОВОГРАДЪ**.

***ЧЄТВЄРГЪ** *ч.* (3) четвер: в городѣ бєрєстью, оу чєтвєргъ, в днь пзчАтьА (!) матки б(ж)ьєи (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А то сА стало оу снАтинѣ оу чєтвєргъ августа ла (Снятин, 1424 *P* 100); а писан оу в Остроз⟨є⟩, оу чєтвєргъ на с⟨вА⟩т⟨о⟩го ОстафА день (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *знах. одн.* чєтвєргъ (1400 *Cost.* II, 619; 1424 *P* 100; 1463 *AS* I, 56).

Див. ще ***ЧЄТВЄРТОКЪ**.

***ЧЄТВЄРТАКЪ** *ч.* (1) кінь, якому пішов четвертий рік, *діал.* четвертак: а тре(т)яка и чєтвєртока (!) и пѣтока хто забьєть ино по(д)лоугъ дши чїи єсть жєрєбєць... имѣє(т) ємоу плати(т) (XV ст. *BC* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! чєтвєртока (XV ст. *BC* 36 зв.).

ЧЄТВЄРТЄНСКИИ, ЧЄТВЄРТЄНСКІИ, ЧЄТВЄРТЄНЬСКИИ, ЧЄТЬВЄРТЄНСКІИ *ч.* (12) (*особова назва*): мы... кнзь алєк(с)андро чєтвєртєнскии иванъ нєсвизскии... поручАємсА по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) вєрно бєзо лсти бєз хитрости (Луцьк, 1388 *P* 42); а при томъ были: Владыка Лоуцкии Єфрємєи... а кнАз Иванъ Чєтвєртєнскии (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); а при ⟨томъ⟩ (*в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.*) были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Госкии, кн⟨А⟩зь Фєдор Чєтвєртєнскии (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєтвєртєнскии, чєтвєртєнский, Чєтвєртєнскіи, Чєтвєртєньскии, Чєтьвєртєнскіи, Чєтвєртє(н)скии** (1388 *P* 42; 1446 *AS* III, 5; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *P* 156; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 85, 86; 1490 Пам.; 1494 *AS* I, 102).

! **ЧЄТВЄРТОКА** ⟨ЧЄТВЄРТАКА⟩ *див.* ***ЧЄТВЄРТАКЪ**.

***ЧЄТВЄРТОКЪ** *ч.* (6) (*цсл.* четвръткъ) четвер: ста(л)сА соу(д)... в чєтвє(р)то(к) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а писана грамота оу погоничи(х) оу чєтвєрто(к) м(с)ца гєнъварА оу ка днь на памАть стго оца макксима (!) исповѣдиика (Погоничі, 1422 *P* 98); а они да имают нам слоужити на въсѣких нєдєлѣхь оу чєтвръток вєчєрь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чєтвєрто(к), чєтвє(р)то(к)** 2 (1369 *ПСЧК*; 1422 *P* 98); **чєтвырто(к)** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **чєтвръток, чє(твръто)к** 2 (1462 *BD* I, 70; 1488 *BD* I, 356).

Див. ще ***ЧЄТВЄРГЪ**.

ЧЄТВЄРТЫИ *числ.* (38) четвертий: Писан в Луцку, в понєдѣлок опослє Пєтрова днА, в лѣто ѕ двАт сот чєтвєртоє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); оу мєдыцѣ оу н(є)длю оу чєтвєртую по вєлицѣ дни (Медика, 1415 *P* 87); Сєло радосто(в) а в томъ сєлє три члвки а чєтвє(р)ты(и) отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А на дроуги(и) и на трєти(и) годъ такєжъ натыижъ роки потомоужъ маю(т) намъ давать, а на чєтвєръты(и) годъ такъ жо потомоужъ маю(т) намъ давать (Петрків, 1489 *AMB*); а чєтвръгаа част от того сєла да єст плєменикоу их (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири сєла: єдно сєло Слоугани, дроугоє сєло Кикошєщи, трєтєє сєло Қалїєнєши, чътврътоє сєло Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чєтвєртыи, чєтвє(р)ты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **чєтвєртого, чєтвєртого, чєтвєрто(г)** 6 (1404 *P* 70; 1424 *P* 100, 102; 1444 *AS* I, 40; *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **чєтвєртаго** 1 (XV ст. *BC* 21 зв.); *дав. одн. ч.* **чєтвєртомоу** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *знах. одн. ч.* **чєтвєртыи, чєтвєръты(и)** (1489 *AMB*; XV ст. *СЯ* 40); *місц. одн. ч.* **оу (на) чєтвєрто(м)** (XV ст. *СЯ* 40); *наз. одн. с.* **чєтвєртоє** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **! чотвєртоє** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. одн. с.* **чєтвєртоє, чєтврътоє, чътвръгоє** (1396 *AS* I, 20; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* I, 386; 1437 *Cost.* I, 515; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **чєтврьтая, чєтвъртаѧ** 2 (1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 55); **чєтвръгаа, чєтврьтаа** 3 (1495 *BD* II, 53, 85; *Cost. S.* 194); **чєтвєръта** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. знах.* дали и потвръдили єсмы... **чєтвръгая** част озера, **чєтвєрта(ѧ)** 2 (XV ст. *BC* 25; 1499 *BD* II, 140); **чєтвъртаа** 1 (1495 *BD* II, 53); *дав. одн. ж.* **чєтвъртои** (1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 55); *знах. одн. ж.* **чєтвєртую, чєтвъртоую, чєтвръгую, чътвръгоую** (1415 *Cost.* I, 121; *P* 87; 1462 *BD* I, 63; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55, 89).

Див. ще ***ЧВЄРТЫИ**.

ЧЄТВЄРТЫИНАДЦАТЬ *числ.* (4) чотирнадцятий: А писан в Києвє мая осмого дня индиктъ чєтвєртыи-надцать (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Писанъ у Зъвинячой, июля чєтвєрътогонадъцать дня (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); Писанъ... мєсяца сєнътєбра чєтвєртогонадцат дня, индикта второгонадцат (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намь г(с)дрь нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати чєтвє(р)тогона(д)цатого днА (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чєтвєртыи-надцать** (1451 *ЗНТШ* XI, 10); *род. одн. ч.* **чєтвєртогонадцат, чєтвєръгогоиадъцать** 2 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **чєтвє(р)тогоиа(д)цатого** 1 (1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ, ЧТЫРНАДЪЦАТЫЙ**.

***ЧЄТВЄРТЫИ СТА** *числ.* (1) чотирьохсотий: писанъ листъ оу понє(д)локъ число лѣ(т) рожєства хр(с)тва а чєтвєртого ста лѣ(т) к д лѣ(т) (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **чєтвєртого ста...** (1424 *P* 106).

***ЧЄТВЄРЪТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ**.

***ЧЄТВЄРЪТЫИНАДЪЦАТЬ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИНАДЦАТЬ**.

***ЧЄТВРЪТОК** *див.* ***ЧЄТВЄРТОКЪ**.

***ЧЄТВРЪТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ**.

***ЧЄТВРЬТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ**.

***ЧЄТВЪРТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ**.

***ЧЄТВЫРТОКЪ** *див.* ***ЧЄТВЄРТОКЪ**.

ЧЄТИРЄ *див.* **ЧОТЫРИ**.

ЧЄТИРИ *див.* **ЧОТЫРИ**.

***ЧЄТИРИДЄСАТ** *числ.* (1) сорок: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... слоуга наш Татоул... продал... єдно мѣсто от поустини... за чєтири дєсАт златы готовы (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *знах.* **чєтири дєсѧт** (1466 *BD* I, 113).

Див. ще **ЧОТЫРДЄСЯТЪ**.

***ЧЄТИРИСТА** *див.* **ЧОТЫРИСТА**.

ЧЄТИРЫ *див.* **ЧОТЫРИ**.

ЧЄТЪЦѢ *ж.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло... на имѣ грълєщи... и хь(л)мьжєщи, по(д) чєтъцѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* по(д) **чєтъцѣ** (1455 *Cost.* II, 543).

ЧЄТЫРЄ *див.* **ЧОТЫРИ**.

ЧЄТЫРЄСТА *див.* **ЧОТЫРИСТА**.

ЧЄТЫРИ *див.* **ЧОТЫРИ**.

ЧЄТЫРИСТА *див.* **ЧОТЫРИСТА**.

***ЧЄТЫРЫ** *див.* **ЧОТЫРИ**.

***ЧЄТЫРѢ** *див.* **ЧОТЫРИ**.

ЧЄТЬВЄРТЄНСКІИ *див.* **ЧЄТВЄРТЄНСКИИ**.

ЧЄОУЦА *ж.* (2) (*особова назва*): и оуставшє сА наш⟨и⟩ вѣрни болѣрє... та заплатили оуси тоты... пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Оани и брат єго Иоил и сєстра их Чєоуцѣ (Сучава, 1486 *BD* I, 289—290).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєоуцѧ** (1486 *BD* I, 289); *дав. одн.* **Чєоуцѣ** (1486 *BD* I, 290).

ЧЄХ[1] *ч.* (2) *(особова назва)*: к томоу изь вѣка дѣдитсвоу (!) оу бышковичохъ соудив тои соуд андреико исправскии воєвода... Ганко Ги(р)пакохович аньдрѣх Чєх (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); Сє яз кн⟨ѧ⟩зь Василей Федорович Острозский: иже отец мои кн⟨ѧ⟩зь Федоръ... записал былъ и дал запис кн⟨ѧ⟩зю Яну мнихоу Чєхоу, и азъ теж записываю тую ц⟨е⟩рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєх** (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **Чєхоу** (1443—1452 *AS* I, 39).

ЧЄХ[2] *ч.* (3) *(назва тканини, яку виробляли в Чехії)*: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по ві гро(ш), а о(т) леоубїю по иі гроши, а бытъваръ по й, а чє(х) по д̃ гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имають платити... от Леоубїа по осмънадесѣтє гроши, ... а Чєх по д̃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261 — 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєх, чє(х)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***ЧЄХАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: хотар... на могилоу копаноу що єст выше Чєхани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Чєхани** (1495 *BD* II, 63).

***CZECZWA** *ж.* (2) *(назва річки в Галицькій землі)*: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła... so staremy (!) liudmy wiwył zemliu... po pothok, a thym pothokom olisz w samoyu Czew (!), a od Czeczwe prosti ku Dnistru (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род. одн.* **Czeczwe** (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **! Czew** (1413 *GL* 48).

***CZECZWIERTNYJ** *числ.* (1) четвертий ⟨?⟩: w naszom horodi Krakowi, we wthorek wielikoho postha w czeczwiertnuiu nedeliu pod lithi rozesthwa Chrystowa thissiecza lith i szomoho litha (Краків, 1407 *АрхЮЗР* I/8, 4).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **czeczwiertnuiu** (1407 *АрхЮЗР* I/8, 4).

***ЧЖОУРЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***CZURŹA** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***ЧЖОУСА** *див.* **ДЧЮСА**.

ЧЖОУСИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чиннмъ знамєнито... и(ж)... с пано(м) оле(х)но(м) чжоусою... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чжоусичъ** (1478 *ЗРМ*).

***ЧЖЮРЗЕВЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)*: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Чжюрзеве** (1403 *ДГМ*).

***ЧИГИРЄВЩИНА** *ж.* (2) *(назва земельного володіння у Віленському воєводстві)*: и мы тую зе(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили (Вільна, 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чигирєвщиину !** (1495 *ВСоб.*); **чыгирєвщиину !** (1495 *ВСоб.*).

***ЧИГИРЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а они поведили пєрє(д) нами, што(ж) тую зе(м)лю коупили вечно в татарина в Чигирѧ (Вільна, 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Чигирѧ** (1495 *ВСоб.*).

***ЧИЖЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села в Польщі, пор.* Czyzów): мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы... и панъ пєтръ о(н)дровошъ, воєвода ру(с)кы посполиты и староста ливовскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *род. одн.* **чижєва** (1445 *Cost.* II, 729).

ЧИИ, ЧЇИ *займ.* (16) **1.** *(відносний, приєднує підрядні речення)* (13) **а)** *(додаткові)* (7) *(у постпозиції—без співвідносного слова)* чий (3): и мы роспытали старых людеи чия то отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*); ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїєи щкодє боудєть занѧто оуставлѧємь платїть *чїя* жївотїна (XV ст. *ВС* 25); а хто кому дѣрево зроубить со пчелами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *ВС* 37);

(у препозиції — із співвідносним словом) **чий** (2): хто удень возмє(т) сѫдоу за виноу ѕ̃ гривєнъ а чїя щкода томоу єї (XV ст. *ВС* 30);

(у постпозиції — із співвідносним словом) чий (2): тогды три вєрдоунькы имаєть дати томоу чїи гаи єсть (XV ст. *ВС* 37);

б) *(означальні)* (5) *(у постпозиції — без співвідносного слова)* чий (1): про то мы оуставлѧємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которы(и) иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ шє(л)тийства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь (XV ст. *ВС* 32 зв.);

(у постпозиції — із співвідносним словом) чий (2): мы оуставлѧємъ на нїхъ виноу єї томѫ п(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом) чий (2): а тотъ па(н) чїи слѫга жїто бѣрє(т) имєє(т) винѫ на(м) плати(т) (XV ст. *ВС* 29);

в) *(підметові)* *(у постпозиції — із співвідносним словом)* чий (1): Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) справомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

2. *(неозначений)* чий-небудь, будь-чий (3): ажє побѣгнеть русинъ алюбо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6); нєкоторыи смєють уходѧ(т) у *чїи* гаи а та(м) дрєва потрєбная роубаю(т), мы оуставлѧємъ на нїхъ виноу єї томѫ п(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чии, чїи** (1352 *Р* 6; XV ст. *ВС* 29, 36 зв., 37, 37 зв., 38); *знах. одн. ч.* **чїи** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *наз. одн. с.* **чїє** (XV ст. *ВС* 14); *наз. одн. ж.* **чия, чїя** (XV ст. *ВС* 11 зв., 25, 30, 32 зв.; *СГЧА*); *місц. одн. ж.* **на чїєи** (XV ст. *ВС* 25); *наз. мн.* **чїи** (XV ст. *ВС* 37).

ЧИМБРѢ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на имѣ цигано(м)... чимбръ *(в ориг.* чимбрѣ.— *Прим. вид.)* и съ *(в ориг.* се.— *Прим. вид.)* чєлѣдъю си, кома(н)ча и съ чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чимбрѣ** (1462 *Cost. D.* 11).

***ЧИНИВАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (що) не раз будувати, не раз ставити (1): а иноє люди новыє а и тыє... мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

2. (що) не раз виявляти, не раз давати докази (2): почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими предъки наши предъки... одинъ дроугомоу приѧзьни чинивали, а нєприѧзьни нєчинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **чинивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЧИНИТИ** 3, **ОУЧИНИТИ** 3.

ЧИНИТИ, ЧЫНЫТЫ, ЧИНИТЫ, ЧИНИТЬ, ЧИНЇТЬ *дієсл. недок.* (729) **1.** *(діяти)* робити, чинити (6): чинити ми исправно землѧно(м) какъ бг̃у любо и осподарєви моєму вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); и оучинили єсми нашеи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными... яко наши прє(д)ковє чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а надѣю маю(ч)и дооуфаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длѧ чти и доброго нашего ничого мєнши вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(що) *(здійснювати)* робити, чинити (15): Ot tych to reczej źadnoho habania neczineczi (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а потѧгнет (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на нашего господарѧ, на королѣ полского... тогды мы имѣємъ на єго зємлю потѧгнути, на землю королѧ оугоръского... и чинити што коли будє(м) болшє мочи оучинити нашего

господарА, королА польского дѣлА (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а то наипръвы стоА подли моего отца иліа воєводы и чинилъ ємоу добро много (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); В котороеж то имене Дажєв вжо я сам ани мои дети... не *(в ориг.* на.— *Прим. вид.)* маємо ся вступовати и никоторы перєказы в томъ именю чинити (Володимир, 1475 *AS* I, 72); ино перво сего есьмо чинили давали путь твоимъ посломъ и ихъ посломъ отъ тебѣ до нихъ, а отъ нихъ до тебѣ черезъ нашу землю, то есьмо не для того чинили, нижли для тебѣ брата нашого (б. м. н., 1496 *ОКИВ* 27); *(виконувати чию волю, виконувати обов'язок)* робити, чинити (4): а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); za to waszey miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); ПригожаєтсА и(ж) о нєкоторыи простоупки позывани боудоуть пре(д) насъ а они (с) вымолъвАють своими старшими алюбо паны своими а изъ и(х) же пріказанія то чинА(т) (XV ст. *BC* 15); нaи первоє схюбоує(м) (!)... а ни жа(д)ном(оу) ином(оу) пан(оу) коу помочи нѣпоити, без и(х) воле и и(х) оужито(к) чиниты (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

(поводитися якимсь чином) робити, чинити (2): тако(ж) и мы имає(м) чинити нєпріателе(м) кроле(в)скы(м) и и(х), або ты(м) злодїє(м), кторы(м) до наше(г) земли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Протожъ, єстли ваша милость такъ чинили, ваша милость делайте яко знаєте, какъ межи васъ доконъчанье было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); чинити дѣл (1) *(ділити між собою що)* ділитися (чим): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотАтсА о имєнїи: а в томь то чинА(т) собѣ дѣ(л) прїє(т)ели а боудоучи во одно(м) домоу каждый свою дѣльнїцю пожївають (XV ст. *BC* 32 зв.); чинити миръ (з ким) (1) укладати мирний договір, укладати мир: Вѣдаи то каждыи члвкъ... оже я кнАзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.)* (б. м. н., 1352 *Р* 5); чинити твердость (1) офіційно стверджувати, юридично узаконювати: Сє я кнАзь Семен Романович Кобринскии чиню твердост сею моєю грамотою... Записоую женє своєй... на своихъ имєнАхъ отчизнихъ... тоую тисАч коп, штож она принесла... за мене идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); єднанїє чинити (1) *див.* **ЄДНАНЬЄ** 1; жалобу чинити (6) *див.* **ЖАЛОБА;** кривъду чинити (5) *див.* **КРИВДА;** молчанїє чинити (1) *див.* ***МОЛЧАНЇЄ;** nahabanie cziniti (1) *див.* ***НАГАБАНЇЄ** 1; собѣ назад дорогоу чынити (1) *див.* **НАЗАД;** насилїє чинити (1) *див.* ***НАСИЛЇЄ;** peremiryie czyniti (1) *див.* **PEREMIRYIE;** позовы чинити (1) *див.* **ПОЗОВЪ;** покороу чинити (1) *див.* ***ПОКОРА;** помочи чинити (2), помоч чинити (1) *див.* **ПОМОЧЬ;** право чинити (2) *див.* **ПРАВО**[1]; раду чинити (1) *див.* **РАДА;** разбои чинити (2) *див.* ***РАЗБОИ;** свидочство чинити (1) *див.* ***СВИДОЧСТВО** 2; свїдєчєство чинити (1) *див.* ***СВЇДЄЧЄСТВО;** скажєно чинити (1) *див.* **СКАЖЄНО;** сказанїє чинити (2) *див.* ***СКАЗАНЇЄ;** слоужбоу чинити (3) *див.* **СЛОУЖБА** 1; спасть чинити (2) *див.* ***СПАСТЬ;** оуставлєнїє чинити (1) *див.* **ОУСТАВЛЄНЇЄ** 1; холдъ чинити (1) *див.* ***ГОЛДЪ;** шкоды чинити (14) *див.* **ШКОДА.**

2. (кого, ким, яким; що яке) *(правомочно проголошувати кого, що чим, яким)* робити, чинити (4): а чинимы его правымъ о(т)чичемъ и дѣдичомъ тымъ городумъ цецунюи хмелеву (Ланчиця, 1433 *Р* 125); што(ж) наши шлА(х)тА и наши землАны свое плємА забївають длА имєнїя мы осоужаємь... а чинимъ жа(д)ному доброму неровных (XV ст. *BC* 29 зв.); тоты записы оумарѣмо (!) ... листомъ, скажено и оуморено чинимъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

чинити ни во што (1) скасовувати, відміняти, оголошувати недійсним (що): тогды тыѣ оусѣ запнсы и листы передьковь нашыхъ... чинимо симь нашимь листомь скаженыѣ и жломьленыѣ и нн во што (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); чинити ведати (1) повідомляти, доводити до відома: чинимо ведати симъ листомъ... прнеждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши... Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*); чинити знамєнитє (що кому) (2) повідомляти (про кого), доводити до відома (що): Сє я Ванко Скєрдѣєвич... чиним знаменитє кождому доброму... иж я... продал єсми вѣчную отчизну... за тисА(ч) коп широкнх грошеи ческое монєты (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Самъ Казимєр... корол полский... чинимъ знамєнитє... кождому доброму... Поведила... кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь... пан Олизар Шилович... даровал и дал и записал єєй (!) имєнА свои (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); чинити прожних (1) скасовувати, анулювати (що): а що єсмо имели листы запнсани о(т)... королА... противъ... иліАша воєводы... такъ... нє може(м) н(х) наити про тожє слюбоуємн и слюбнлн єсмо... королєви, и... иліАшу воєводы... нє помАноути ты(х) листовъ королєвскы(х)...ко ишкоди королєви... и оумарАємъ и(х)... хотА сА бы и нашли, чинн(м) и(х) прожни(х), си(м) листо(м) нашимъ (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); чинити свѣдочно (що кому) (2) повідомляти (про що кого), доводити до відома (що): мы... кнАз олєксандро корьАтовичь... чинимь свѣдочно... всАкому доброму... штожь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви къ матцѣ б҃и оу смотричи то и мы... потверживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы кнАзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо симъ нашимъ листомъ каждому доброму чл҃вку... Аже што панъ данило задєревецкий замѣнилъ сА селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); вѣдомо чинити (2), чинити вѣдомо (2) *див.* **ВѢДОМО;** знаємо (знаємъ) чинити (37), знаємо ⟨чинити⟩ (1), чинити знаємо (8) *див.* **ЗНАЄМО;** знакомито чинити (1), чинити знакомито (6) *див.* **ЗНАКОМИТО;** знаменито чинити (262), чинити знаменито (276) *див.* **ЗНАМЄНИТО;** знаменитосто чинити (1) *див.* **ЗНАМЄНИТОСТО;** на знамость чинити (1) *див.* ***ЗНАМОСТЬ;** правого чинити (1) *див.* **ПРАВИЙ**[2] 3; свѣдомо чинити (4), чинити свѣдомо (2) *див.* **СВѢДОМО;** явно чинити (5) *див.* **ЯВНО.**

3. (що) *(з іменниками на означення будівель, споруд)* будувати, ставити (4): а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т)... млины и ставы собѣ чинити (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє иметсА написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); Си(х) гробы чини(л) мистрь Іа(н) (б. м. н., 1480 *DC* 8);

4. *(против кого)* **а)** збройно виступати (1): ти(ж) и помочи имаємъ его мл(с)ти чинити, а противъ єго нєпрїАтєлемъ оуси(х), ка(к) наши пере(д)ци *чинили,* противъ татаро(х) и противъ каж(д)ому иепрїАтелю (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

б) діяти, чинити всупереч (кому) (1): чини(м) и(х) прожни(х), си(м) листо(м)... заноуже видили єсмо и оуразоумѣли єсмо ажє *чини(м)* противъ б҃а и противъ крєстиАнского права (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

5. (з ким) вступати в суперечки (2): а сє Азь кнА(з) Федико несвидискии... вызнаваю то симъ листо(м)... Ако жь Авно было приАтєлю(м)... (моимъ) какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *Р* 129); а сє А кн҃зь фєдко нєсвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ А вѣрнє служилъ освАценому кнА(з) швитрикгаилу противу сто-

ронамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *P* 132).

6. (що) (*межові знаки, границі території*) визначати, встановлювати (1): а ведже мы... зъ паномъ Карпомъ **чыныты** грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7);

чинити хотаръ (1) проводити межу: ино ми съ нашими болѣри искахом и обрѣтохом и чїнїхомь хотарь н браніщє стѣи бы(с)трїческои монастирю (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

7. (що) (*документ*) складати, видавати (2): за(т)жь чинимо сєсь листо о г҃ тисѧчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ... мєжи нами мироу вєчного дєлати и записы чинити (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

8. (*без додатка*) рахувати (1): я кнѧзь Федор Василевич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штожъ... записалъ сѧ єсми дѧдинои своєи... имѣнѧ свои... оу тых дву сот копах широких грошей ческоє монєты, полскоє личбы, чинѧчи по шестдесѧт грошеи оу копу (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120—121).

9. (що) (*церковний обряд*) справляти помин (1): чини(м) знамєнито... оже прїидє... пана (!) оана пы(н)теча... и *чини(л)* за дшоу стопочившаго родитєлѣ своєго и за своє з(д)равїє и за свою дшу (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379);

чинити помѧнъ (кого) (1) поминати: А пак... ієгоумен кир поп Григорїє и съ въсѧми братїѧми... да чинѧт... дѧтєи наших... помѧн на годиноу у єди(н) день (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

10. (що) (*братися за що*) починати (1): а без королевскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290).

11. (що) (*сойм*) скликати (1): Въ соуботоу... снємь посполиты ... на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *інф.* **чинити, cziniti, ⟨ч⟩и⟨ии⟩ти** 23 (бл. 1386 *P* 30; 1388 *ZPL* 105; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 121; 1435 *P* 132; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 290; 1475 *AS* I, 72; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **чииити** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **чыныты** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **чииить, чииїть** 2 (1434 *P* 129; XV ст. *СЯ* 43); **чиии(т), чїни(т)** 2 (XV ст. *ВС* 24 зв., 25); *теп. 1 ос. одн.* **чиню** (бл. 1386 *P* 30; 1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1454 *AS* III, 9; 1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475 *AS* I, 72; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *3 ос. одн.* **чїнїть** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **чииить, чинїть** 4 (XV ст. *ВС* 7, 8 зв., 17 зв., 25); **чиии(т), чи(ит)** 2 (1437 *DIR* № 8; XV ст. *ВС* 6 зв.); *1 ос. мн.* **чинимо** 11 (1388 *P* 36; *SL* 678; 1413 *P* 82; 1428 *P* 110; 1430 *P* 115; 1432 *ДГВІН;* 1436 *Cost.* II, 706, 707; 1448 *Cost.* II, 305; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1498 *ГВКОО*); **чыиимо** 2 (1389 *PEA* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); **чииимы, чииїмы** 17 (1352 *P* 5; 1388 *P* 38; 1393 *Cost.* II, 607; 1399 *P* 59; 1400 *DIR«A»* 433; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *P* 95; 1424 *P* 99; 1433 *P* 120 і т. ін.); **czynymy** 1 (1403 *GL* 156); **czinimi** 1 (1395 *GL* 166); **! чинними** 1 (1497 *BD* II, 110); **czynemy, czyniemy** 2 (1407 *АрхЮЗР* I/8, 3; 1421 *AS* I, 27); **чинимъ, чинимь, чииим(ь), чиним, чиии(м), чини(мь), чиии⟨мъ⟩, ⟨ч⟩инимь, ⟨чи⟩нимъ, чи⟨ии⟩мъ, чинїмъ** 552 (1375 *P* 20; 1388 *P* 43; 1393 *Cost.* I, 13; 1396 *AS* I, 20; 1400 *Cost.* I, 26; 1415 *Cost.* I, 121; 1429 *DIR«A»* 455; 1443 *Cost.* II, 128; 1479 *Cost. S.* 98; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **чиинымъ, чиинымь, чииым, чины(м)** 37 (1415 *Cost.* I, 116; 1426 *ВАМ* 21; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* II, 665; 1444 *DIR«A»* 481; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС;* 1490 *DC* 146 і т. ін.); **чыиимъ, чыним, czynim** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1475 *BD* I, 199); **чынымъ, czynym** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7); *3 ос. мн.* **чинѧтъ** 1 (1435 *Cost.* II, 677); **чїнѧть** 1 (XV ст. *ВС* 7); **чинѧт, чинѧ(т), чїиѧ(т)** 13 (1478 *AS* III, 17; XV ст. *ВС* 7 зв., 10, 12, 15, 16, 21, 28, 28 зв., 37 зв. і т. ін.); *аор. 1 ос. мн.* **чїнїхомь** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 3 ос. одн. ч.* **чиинлъ, чини(л), czynił** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *P* 121; 1448 *Cost.* II, 305; 1449 *Cost.* II, 379; 1480 *DC* 8; XV ст. *ВС* 19 зв.; 1481 *ГПМ*); *1 ос. мн.* **есьмо... чиинли** 1 (1496 *ОКИВ*); **есьмо чиинли** 1 (1496 *ОКИВ*); *2 ос. мн.* **чиинли єстє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **чинили, чинїлї** 9 (1395 *Cost.* II, 610; 1439 *Cost.* II, 712; XV ст. *ВС* 17, 20; 1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 449); **! чили** 1 (1495 *ПЛПС*); *майб. 3 ос. одн.* **боуде(т) чинїтї** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **боудет... чынити** 1 (1454 *P* 163); **иметъ... чиинти** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); *1 ос. мн.* **боуде(м)... чиинти** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **имаем чиинти** 2 (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 290); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы еси... чиинлъ** (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн. ч.* **бы чиинлъ** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *2 ос. мн.* **by ieste... czynili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **sztob... czynily** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да чинѧт** (1499 *BD* II, 155); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **был... чииєнь** (1467 *BD* II, 297); *дієприсл. одноч.* **чинѧчи** 2 (1485—1500 *AS* I, 120; XV ст. *ВС* 20 зв.); **czineczi** 1 (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, *ПОЧИНИТИ СЯ, ОУЧИНИТИ, *ОУЧИНИТИ СѦ, *ЧИНИВАТИ, ЧИНИТИ СѢ**

ЧИНИТИ СѢ *дієсл. недок.* (8) **1.** *пас.* (кому) завдаватися, робитися (2): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ панъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

2. *пас.* (на кого) рахуватися (за ким) (2): али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѧ чинити на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); алє да соудѧть сами своими люди.. и да довидаю(т) и(х) о (!) оусємъ и оу глоба(х) и оу въсѧки(х) вина(х) що коли боудє(т) на ти(х) люди чинити сѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

3. ставати, робитися (ким) (1): Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(н)... чинѧтсѧ разбоинїци (XV ст. *ВС* 28).

4. *пас.* будуватися (1): да є(ст) о(т) на(с) нашємоу монастирю воскъ о(т) красного торгоу оувє(с) колко корчы(м) сѧ чинѧтъ оу красно(м) торгоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378).

5. *пас.* робитися, виникати (1): а тако(ж) никто да нє смѣ (!) становити товаръ брашова за що сѧ що чини(т) що лихо чини(т) оу сакоулѣхъ (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

6. *пас.* (*про наклепи*) зводитися, робитися (1): о потвари дєди(ч)ство (!) чинѧтсѧ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **чииитъся** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); **сѧ... чини(т)** 1 (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **чиıѧтсѧ** 2 (XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 9); **сѧ чинѧть** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *перф. 3 ос. одн. с.* **чинилося** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *майб. 3 ос. одн.* **боуде(т)... чиинти сѣ** (1472 *DIR«A»* 530); *3 ос. мн.* **боудоу(т) сѧ чинити** (1449 *Cost.* II, 391).

Див. ще **ОУЧИНИТИ, ЧИНИТИ.**

ЧИНИТЫ *див.* **ЧИНИТИ.**

ЧИНИТЬ *див.* **ЧИНИТИ.**

***ЧИНЇА** *ж.* (1) збруя, упряж: про то(ж) они сѧ утъкмишѫ да платѧ(т) чинїа соу(д)цє(м) жо(л)тыза ї золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **чииїа** (1434 *Cost.* II, 675).

ЧИНЇТЬ *див.* **ЧИНИТИ.**

***ЧИНШЬ** *ч.* (7) (*стп.* czynsz, *стч.* činž, *свн.* Zins, *лат.* census) (*регулярний податок, який сплачували селяни феодалові за користування поміщицькими земельними угіддями*) чинш: А нєнадобѣ оу тоую зємьлю никому оуступатисѧ, а ни съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *P* 145); имѣнє... даємъ и записуємъ зо всими людми ... и з роботами и теж с платы и цынши (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн.* **чиньшу** (1443 *P* 145); *знах. одн.* **! чьиашь** (XV ст. *ВС* 39); *род. мн.* **чїнши** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *ор. мн.* **чиниши** 1 (1466 *AS* I, 62); **цынши, цынъши** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1499 *AS* I, 117); **чииьши** 1 (1451 *P* 156).

***ЧИНЪ** *ч.* (1) *(становий розряд)* чин, стан: Се я смирены Өедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... пострi(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *знах. одн.* чи(н) (XV ст. *ВОРСР* 179).

***ЧИРЄШНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* ТАмъ мы... дали и потврьдили єсми ємоу... село на имѣ Синєщїи на Чирєшници (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **Чирешници** (1458 *BD* I, 24).

***ЧИРЄШЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу селоу о(т) чиреша поперєкы простѣ полємъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн.* **чиреша** (1411 *Cost.* I, 84); *знах. одн.* **чирешъ** (1411 *Cost.* I, 84).

***ЧИРПАЛО** *с.* (1) *(посудина, міра рідини)* черпак, черпало: и такождерє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м)... монастирю и єлико бѫде(т) братеи а они... имаю(т) слоужити на въсАкоую срѣдоу, вєче(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию и братиа(м) дати по чирпАлоу на трапезА (!) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *дав. одн.* **чирпалоу** (1448 *Cost.* II, 365).

ЧИРЦЪКОЄ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми имъ... села на имА брадичещи на краснои... и на бръладѣ где є(ст) чирцъкоє (? — *Познач. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* чирцъкоє (1436 *Cost.* I, 449).

***ЧИРЧИНСКИЙ** *прикм.* (1) (*пор.* Чирчин *у Віленському воєводстві):* продали єсмо... землю пашноую... по Митин роубеж Чирчинский (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Чирчиский** (1492 *AS* III, 23).

ЧИСЛО *ч.* (3) кількість, число: писанъ листъ оу галичю оу поньдѣло(к) пьрьдъ матки б҃жиѣ а҃ днь(м) число лѣ(т) розєства х҃ва≠а҃ лѣ(т) и д҃ ста лѣ(т) ѳ҃ лѣ(т) (Галич, 1409 *P* 74—75); писанъ листъ оу галичи оу поне(д)локъ число лѣ(т) рожества хр(с)тва ≠ а четвертого ста лѣ(т) к҃ д҃ лѣ(т) (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **число** (1409 *P* 75; 1418 *P* 89; 1424 *P* 106).

ЧИСТИТИ *дієсл. недок.* (1) (чим) чистити: и я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) чистити и нитовати (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф.* **чистити** (1498 *АЛМ* 163).

ЧИСТЪ *прикм.* (143) **1.** *(без домішок)* чистий (6): кто почне(т) свадою или тежею или бу(д) которою лихотою оу которы(х) дне(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н҃ роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а ктоби о(т) паркала(б) или о(т) оуре(д)нико(в) тоє не да(л) то тые имаю(т) на(м) заплатити л҃ рубли чисто(г) сребра (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а кто сѣ покуси(т) тегати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... или ива(н)... или о(т) и(х) роду то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) з҃ рубли сребра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. *(чесно здобутий)* правий, чистий (16): А по нашем животѣ, кого богь избєрет господарь (!) бити ⟨нашеи⟩ земли молдавскои... тот би им не пороушил нашего даанїА и пооутвръжден⟨їА⟩, али бы им оукрѣпил и оутвръдил, заноужє єсмо им дали и потврьдили за их правоую и вѣрноую слоужбоу, и за що они соби коупили за свои правїи и ч(и)стїи пинѣзи (Сучава, 1491 *BD* I, 449); А по нашим животѣ, кто боудет господарь нашеи земли молдавскои... тот бы ємоу не пороушил нашего даанїа и потвръжденїа, али бы ємоу оутвръдил и оукрѣпил, заноуже єсми ємоу дали и потвръдили, за що он соби коупил за свои правїи и чистїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

3. *(без лукавства)* чистий, щирий, щиросердий (98): мы дмитрии... кнА(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... велебному г(с)пдрю володиславу королеви польскому... голдовали єсмо... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаА вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви (Краків, 1388 *P* 40—41); Слюбуемо нашею чистою вѣрою безо лсти и безъ хитрости... ни ким к тому присиловани, ни принужени, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); наи первоє схюбоує(м) (!) иже неимаємь жа(д)ного и м҃лго пана собѣ имѣти... одно прєреченомоу господареви нашем(у), казимирови... и короунѣ єго и имъ вѣрєнъ быти чистою вѣрою (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю... чистоа правоу вѣроу ховати... и пожиточности их на всАх мѣстАх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволенїем и чистим и свѣтлим срьдцем... и оучинили єсмо въ задоушїє свАтопочившых дАтеи господства мы Александра воєводи и дъщери нашеи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

4. непорочний, чистий (15): сє азъ... пань Игнатїє... оже благопроизволих нашем благымь произволенїємь... яже по бозѣ къ свАгомоу мѣстоу свАтаго и славнаго благовѣщенїа прѣсвАтѣи и чистѣи владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи, иже єст на Молдавици, дали єсмы... к҃є златых оугорских, яко да творАт ми памАть, на вѣкы вѣчныА (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); и оутъкмивше и заплативше оусє исполна... а господство мы оу том благопроизволих нашим благим произволенїем... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свАтыи монастир от Поутнои, идєжє єст храм оуспенїє прѣсвАтѣн чистѣи и прѣблагословенѣи владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи (!) Марїи... и дали єсми томоу... монастироу тоє вышєписанноє село на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509—510).

5. достойний, чесний (1): мы романь воєвода... исъ радою отьца моєго илїа воєводы и матки моєи марєнѣ госпожда и съ всєи нашеи чистою радѣ и съ оусими нашими боАри, чинимо знаменито... оже тотъ ... панъ дидрихъ боучаскыи... стоА подли моєго отца илїа воєводы и чинилъ ємоу добро много (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305);

◇ чїстого ложа (1) законнонароджений, шлюбний: марти(н) о(т)поведа(л) же лавринъ не бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбъноє жоны (XV ст. *BC* 24 зв.); путь чистъ (6) *див.* **ПОУТЬ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чистъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн. с.* **чистого, чисто(г), чїсто(г)** (1415 *Cost.* I, 116; 1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 386; 1462 *BD* I, 53; XV ст. *BC* 24 зв.; 1474 *РГС*); *знах. одн. ч.* **чистъ, чи(ст)** (1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ; ПЧФГ* 35, 36); *ор. одн. ч., с.* **чистымъ, чистымь, чистым, ч(и)стымъ, чисты(м), ч(с)тым** 33 (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *Cost.* II, 287; 1446 *Cost.* II, 263; 1448 *ДГПР;* 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1481 *BD* I, 256; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **чистимъ, чистимь, чистим, чисти(м), ч(с)тимь, ч(и)стим, ч(с)ти(м), ч(с)тимъ** 43 (1443 *Cost.* I, 128; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *DIR«A»* 522; 1473 *ШКН* 164; 1482 *BD* I, 263; 1487 *ДГСВМЩ;* 1489 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **чысти(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 510); **! чъс(т)имъ** 1 (1458 *ПГСММЩ*); *знах. одн. с.* **чистое** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. одн. ж.* **чиста** 1 (1388 *P* 43); **чистаА** 1 (1388 *P* 41); *род. одн. ж.* **чистоѣ** 1 (1388 *P* 43); **чистеи** 1 (1491 *BD* I, 464); **чистои** 1 (1462 *BD* II, 284); **чи(с)тїа** 1 (1488 *ДГСПМ*); *дав. одн. ж.* **чистѣи, ч(и)стѣи** 13 (1462 *BD* I, 70; 1471 *ДГСМПБ;* 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 211, 217; 1488 *BD* II, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **чистои** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! чєстиє** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн. ж.* **чистоую, ч(с)тоую** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1447—1492 *ЛКБВ*); *зам. знах.* **! чистоа** 1 (1462 *BD* II, 284); *ор. одн. ж.* **чистою** 7 (1393 *Cost.* II, 607, 608; 1403 *ДГМ;* 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 305, 733, 734); *зам. дав.* **ч(с)тою** 1 (1436 *Cost.* II, 697); **! чистою** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *знах. мн. ч.* **чи-**

стїи,ч(и)стїи 12 (1483 *BD* I, 275; *Cost. S.* 122; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 401; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 511; 1495 *BD* II, 69, 88; 1497 *BD* II, 107, 115 і т. ін.); **честїи, ч(с)тїи** 2 (1493 *Cost. S.* 176; 1495 *ПГВСР*); **чистыи** 1 (1488 *BD* I, 357); **чисти** 1 (1482 *BD* I, 262); *знах. мн. ж.* **чисте** (1447—1492 *ЛКБВ*).

! ЧИТЬ ⟨ЧЕСТИ⟩ (1): ино... панови... на имѧ па(н) вѧченьць... и па(н) миха(л)... не хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ и моюи женѣ и моимъ дѣте(м) на чить (!) и на здоровию и на имѣнию и выбавили мѧ бг҃о(м) и жону мою и дѣти моѣ... ис того ѧтства (Кременець, 1434 *P* 130).

Див. **ЧЕСТЬ.**

ЧЇИ *див.* **ЧИИ.**

! ЧЇИЖИ ⟨ЧОУЖИИ⟩ (1): хто коли свои свїньи оу чїи-(жи) (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаеть вѣпрѧ одно(г) справомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

Див. ***ЧОУЖИИ.**

***ЧЇНЕНЇЕ** *с.* (1) дія, учинок: а тако(ж) бере(г) рекы колї боудеть члвчьимь чїненїемь обороченъ а вожды первеишїи бере(г) граница (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **чїненїемь** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще ***ОУЧИНЕНЇЕ, *ОУЧИНОКЪ.**

Пор. **ЧИНИТИ.**

***ЧЇНШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЧЇСТЫИ** *див.* **ЧИСТЪ.**

ЧЛОВѢКЪ, ЧЛОВѢКЬ *ч.* (11) (*стч.* člověk, *стп.* człowiek) **1.** людина, чоловік (9): мы богданъ воевода... вызнавами... що имаетъ намъ панъ детрихъ приати съ оусимъ своимъ животомъ и съ оусею своею радою, якъ верны отецъ своемоу синоу и братъ братоу и яко кажды добры чловѣкъ своем⟨оу⟩ животоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Сим листом слюбоуем, мы и наши сынове... против его милости... ны (!) съ едним чловѣком сего свѣта николи не бити (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); которїи колве непрїятел наш... оупадноул бы оу кролѣ его милости... а вышереченнїи крал и братїя его милости... не имают такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. (*підлеглий верховній владі володаря*) підданий (2): А кто що имит имати до их люд⟨и⟩ боуд которое дѣло, или великое или за малое, а их оу⟨р⟩едник сам своего чловѣка да соудѧт (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чловѣкъ, чловѣкь** (1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* II, 262; 1495 *BD* II, 64); *знах. одн.* **чловѣка, ч҃лка** (1458 *BD* I, 9; 1499 *BD* II, 420, 421); *ор. одн.* **чловѣком** (1485 *BD* II, 372); *род. мн.* **чловков** (1449 *Cost.* II, 747).

Див. ще **ЧОЛОВѢКЪ.**

***CZŁOWECZYJ** *прикм.* (1) (*стч.* člověčí, *стп.* człowieczy) людський: meli byti obwinepy, iż poživajut' człowe-czeje krowi, khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **człoweczeje** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***ЧЕЛОВЕЧИИ, *ЧЕЛОВѢЧЕСКИИ.**

ЧЛОНОКЪ *ч.* (22) (*стч.* článek, *стп.* członek) **1.** (*частина тіла*) кінцівка (3): Абы оусїльнїкомь смелость о(т)нѧта оуставлѧемь колї шлѧ(х)та шлѧ(х)тїча забье(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривенъ за жьны(и) (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривенъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

2. (*у юридичних документах — невеликий розділ, який має самостійне значення*) стаття, параграф, пункт (16): а которыижъ то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ, што оу томъ листѣ записаны и оуложены, въ оусѣхъ члонцѣхъ и положенїехъ и оукладѣхъ потвержѧючи и о томъ наѧвлѧючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держѧти и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); О четыре(х) чло(н)кахъ за которы(ж) вина Ō оу скарбъ короле(в)... первыи члонъ о пожозе в҃ члонъ о оусїльство алюбо о разбои г҃ члонокъ коли пре(д) нашимъ сѫдо(м) мечь алюбо кордъ выиметь д҃ члонокъ коли хто бѫде(т) осѫженъ но (!) досытьоучиненїя алюбо на роукоимъство а они не (т)бають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17—17 зв.); Што есте намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воеводы волоского о записъ нашъ штожъ ему въ томъ нашомъ записе некоторин члонъки ся были не сподобали, и тотъ нашъ записъ къ намъ есте прынесли, абыхмо казали его переписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

3. подія, випадок (3): И не имаем оуспомѣноути николи на вѣкы до нашего живота о мимошедших рѣчех и члѣнкох, але хочоум (!) тѣ миловати и оу... ласцѣ держати (Баків, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **члонокъ** (XV ст. *ВС.* 17 зв.); *знах. одн.* **члонокъ** (XV ст. *ВС* 24 зв.; 1496 *BD* II, 407); *ор. одн.* **члонко(м)** (1448 *Cost.* II, 734); *місц. одн.* **оу члоиъкоу** (XV ст. *ВС* 7, 23, 24 зв.); *наз. мн.* **члоиъки** (1496 *BD* II, 405); *род. мн.* **члонковъ** 1 (XV ст. *ВС* 35); **! чл(н)око(в) 1** (1448 *Cost.* II, 734); *знах. мн.* **члонъкы, чло(и)кы** (XV ст. *ВС* 17 зв.; *СЯ* 43 зв.); *місц. мн.* **оу члонка(х), чло(н)кахъ** 2 (XV ст. *ВС* 17, 26 зв.); **оу (о, въ) члоикохъ, члонкохь, члонъко(х)** 3 (1439 *Cost.* II, 713; XV ст. *ВС* 6; 1468 *BD* II, 302); **въ члоице(х)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **въ члоицѣхъ** 1 (1439 *Cost.* II, 713); **о члѣикохъ** 1 (1457 *BD* II, 257).

Див. ще **ЧЛОНЪ.**

ЧЛОНЪ *ч.* (2) (*у юридичному документі—невеликий розділ, який має самостійне значення*) стаття, параграф, пункт: о четыри члонъкы первыи члонъ о пожозе в҃ члонъ о оусїльство алюбо о разбои г҃ члонокъ коли пре(д) нашимъ сѫдо(м) мечь алюбо кордъ выиметь (XV ст. *ВС* 17—17 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **члоиъ** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Див. ще **ЧЛОНОКЪ** 2.

***ЧЛѢНОКЪ** *див.* **ЧЛОНОКЪ.**

***ЧОБАНОУЛЬ** *ч.* (1) (*назва гори у Молдавському князівстві*): хота(р)... на оустїе джоуркоїа една полѣна а о(т) толѣ на верхоу гороу чобаноуль (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чобаноуль** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ЧОБОТЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы кнѧ(з) великии швидригайло олкирдови(ч) вызнавае(м) то... взѧли есмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ великои къ кролевь-ско(м)у двороу шлѧхетны(м) чобото(м)ъ и... дали есмы и(м) рычеговъ за и(х) вѣчноую о(т)чизну о(т)мѣноу (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *дав. мн.* **чобото(м)ъ** (1445 *P* 148).

! ЧОДНОВЪ *див.* ***ЧОУДНОВЪ.**

ЧОКАН *ч.* (7) (*особова назва, молд.* чокан «молот»): И оуставше слоуга наш, михоул чокан, та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки лазѧ и братоу его, михоул, и племеником их, сими, и братоу его, иваноу, и сестри их мърїи, прѧд нами и прѧд нашеми бояре (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133); И оуставше наши слоуги Влашинь и непот его Чокан та заплатили оуси тоты вишеписанїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашемоу Косте Оръшь (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чокан, чокан** (1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 78); *дав. одн.* **Чоканоу** (1495 *BD* II, 78).

ЧОКЫРЛИЄ, ЧОКЫРЛЇЄ, ЧОКРЪЛЇЄ, ЧОКРЪЛИЄ, ЧОКЪРЛЇЄ *ч.* (20) (*особова назва, молд.* чокырлие «жайворонок»): А на то ест... в. п. ⟨Чо⟩крълїѧ (Сучава, 1468 *BD* I, 130—131); Тѧм мы... дали и потвръдили есмы ему... половина село на Ребричи... що соби он роздилил съ своим оуноуком съ Никоарь Чокрълїе (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чокырлие, Чокырлїе, Чокрълие, Чокрълїе, Чокърлїе** 10 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 151, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1474 *РГС*); **чокырлїѧ, ⟨Чо⟩крълїѧ** 2 (1468 *BD* I, 131; 1470 *DIR«A»* 522); *зам. род.* **Чокырлие, Чокырлїе, Чокрълїе, Чокърлїе** 4 (1470 *BD* I, 148; 1471 *DIR«A»* 525; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182); *зам. ор.* съ своим оуноуком съ Никоаръ **Чокрълїе** 1 (1495 *BD* II, 80); *род. одн.*

Чокырлїи, **Чокрълїи** (1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 165).

ЧОЛНИЦА *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі)*: грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чолница** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **Чолницею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЧОЛО** *с.* (45) ◇ бити чоломь (41), челомъ бити (4) *див.* **ВІТІ**.

ФОРМИ: *ор. одн.* **чоломъ, чолом, чоло(м), czołom** 39 (1388 *ZPL* 104; 1410 *АкВАК* 5; 1430 *ГВКЛ* 7; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *АЛМ* 8; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 87; 1493 *АЛРГ* 55; 1500 *АСД* II, №3 і т. ін.); **челомъ, челом, чело(м), czełom** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1498 *ЧІАФ*).

***ЧОЛОБИТЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ**.

ЧОЛОВѢКЪ, ЧОЛОВЕК, ЧЕЛОВѢКЪ, ЧЕЛОВЕКЪ *ч.* (124) **1.** людина, чоловік (29): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѧзь Єоунутии и Кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *Р* 5); а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ безъ приимъ без пакости всѧкому чл҃вку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а того нѧтства романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жѧловати, ни предоднымъ чоловѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); А так мы хотѣчи єго въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского, которому, яко человѣку рыцерскому,... надаемо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *Р* 140); а ко(то)рїи нь (!) иметсѧ написати оу и(х) катасти(х) а калоугєри имаю(т) волю о(т) на(с) оузѣти ємоу тото питїе и па(к) да възмоу(т) с того чл҃вка к҃ зла(тх) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); кажномоу чл҃вкоу надобє є(ст) обороньнїє правъноє (XV ст. *ВС* 12—12 зв.); Ино которого єсмо человека вєдали въ нашой земли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогды жъ зъ земли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

шлѧхотныи чєловѣкъ (1) *див.* ***ШЛѦХОТНЫИ** 2.

2. *(одиниця при рахунку кількості людей)* особа, душа (9): А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы триє чл҃вци сѣдили на лану а любо д҃ одну колоду дають ись лану (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а тыхъ люде(и) которыє землю пашоуть л҃в чл҃вки а дають платоу по два(д)цати гроше(и) с чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); што пе(р)во сего продали были єсмо ко(р)чмы вроуцъкиє мещаномъ вроуцъки(м) сєми чоловекомъ... на три годы (Краків, 1489 *АКВ*); и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) чл҃вко(в) выбрати, кого бы о(н) межы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

3. *(підлеглий верховній владі володаря)* підданий (3): про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) чл҃ко(м) за тото кезѣшъство, поне(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ, бу(д) где оу нашєи земл(ι) и доведе(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣнина... а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760).

4. феодально залежний селянин (18): а в томъ же селє чл҃вкъ седить на вроцє, по(л) копы в годъ же даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.): а которого моего человека волковицъкого, заячицъкого в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ Дитѧтъковичъ данвалъ отцу нашему с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а две ведре, а две кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Ино мы того человека Лазарка Мошкевича из его сынъми... дали ему из данью и со всими ихъ землѧми пашными и бортными (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); мой человек Дягил выделал его ⟨дуб⟩ своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(при вказівці на кількість таких людей) особа, душа (39): у Бєрєстьи Лєвону Шаломичу два жєрєбьи пустыхъ, а на трєтємъ два чєловѣки, дають сорокъ грошей а три ручки мєду (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36); а к тому селу два ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ки тѧгнут Онос да Овсѧник, а всих ч⟨є⟩л⟨о⟩веков осмъ (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а в томъ селє к҃є чл҃вка подымьщиноу дають а три слоуги на во(и)ноу ходя(т) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а во всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же есмо поступили, ино не было десяти чл҃вка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ... трехъ чоловѣковъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

человѣкъ отчизныи (1) феодально залежний селянин, позбавлений права виходу: а тогды па(н) пєтръ янови(ч) має(т) тоє имє(н)є чємєри(н) подати... и с то(л)кими(ж) людми, с четырма чл҃вки о(т)чизными, ка(к) ѧ па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); человєкъ похожии (2) вільний селянин, який не мав власної землі і орендував її у феодала: а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є... подати... и с то(л)кими(и) лю(д)ми моими о(т)чизными, чл҃вко(в) два(д)цѧ(т) и пѧ(т) а шєсть чл҃вко(в) похожи(х), ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); человєкъ старыи (1) селянин, для якого вже закінчився пільговий строк тимчасового звільнення від феодальних повинностей: а в томъ селє три чл҃вки а четве(р)ты(и) отамо(н) а вси єщо воли нє высєдєли оди(н) чл҃вкъ стары(и) и тотъ подымьщиноу даєть а тыє высєдє(в) волю подымьщиноу жъ боудоуть давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); человєкъ тѧглыи (2) селянин — власник земельної ділянки, зобов'язаний платити феодалові чинш і виконувати тяглову повинність (возом): а в томъ селє... чотыри чл҃вки тѧглыхъ на толокоу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); новыи человѣкъ (2), человѣкъ новыи (6) *див.* ***НОВЫИ**.

5. житель даної місцевості, даного населеного пункту (9): колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м) а где приидє(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ ⟨тре⟩тии днь по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу се⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *Р* 134); а копани свои кажды человѣкъ своє вѣдаєть (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◇ человѣкъ божии (1) *(епітет до імені святого Олексія)* чоловік божий: А писанъ листъ... оу днь с҃тго олексѣѧ чл҃вка бь҃ѧ (Смотрич, 1375 *Р* 20); търговскыи человѣкъ (1) *див.* ***ТОРГОВСКЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **чоловѣкъ** 2 (1435 *Р* 134); **чоловек, ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩къ** 2 (1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **человѣкъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **человекъ** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **чл҃вкъ, чл҃къ** 16 (1352 *Р* 5, 6; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; XV ст. *ВС* 12 зв., 29 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 і т. ін.); *род. одн.* **чоло-**

вѣка, чолов⟨ѣка⟩, чоловѣ⟨ка⟩ 5 (1435 *Р* 134); **человѣка** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **чл̃вка, ч̃лка** 20 (1375 *Р* 20; 1455 *Cost.* II, 526; 1458 *DIR«A»* 513; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93; XV ст. *ВС* 27; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102 і т. ін.); **чл̃вк** 1 (1471 *ЛКЗ* 90); *дав. одн.* **человѣку** 1 (1438 *Р* 140); **чл̃вкоу** 5 (1392—1393 *РФВ* 170; 1411 *Р* 78; XV ст. *ВС* 9 зв., 12; 1435 *Р* 133); *знах. одн.* **чоло⟨вѣк⟩а** 1 (1435 *Р* 134); **чоловєка, чоловека, ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка** 6 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *BD*, II, 405; *АЛРГ* 71; 1497 *РИБ* 683); **человѣка** 2 (1438 *Р* 140; 1493 *АЛРГ* 56); **человека** 5 (1493 *АЛРГ* 55, 56); **чл̃вка** 3 (XV ст. *ВС* 7, 34); *ор. одн.* **чоловѣкомъ** 1 (1400 *Cost.* II, 618); **человѣкомъ** 1 (1438 *Р* 140); *місц. одн.* **о чл̃вце** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв.); **о ! чл̃вче** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); *наз. мн.* **человѣки** 1 (1463—1478 *РЕА* 1, 36); **ч⟨е⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки** 1 (1470 *AS* I, 67); **чл̃вки** 15 (1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **чл̃вци** 1 (1386—1418 *Р* 35); **чл̃вк** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **чоловѣковъ** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2,58); **чоловековъ** 1 (XV ст. *ИК*); **ч⟨е⟩л⟨о⟩вєков** 1 (1470 *AS* I, 67); **чл̃вковъ, чл̃вко(в), чл̃ъковъ** 12 (1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв., 92; 1490 *Пам;* 1495 *ВМЗД;* XV ст. *ВС* 25); **человѣкъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36); *дав. мн.* **чоловєкомъ** 2 (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); **чл̃ко(м)** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *знах. мн.* **чл̃вки** 1 (1497 *ПМХ*); **чл̃вковъ** 1 (1497 *ПМХ*); *ор. мн.* **ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки** 1 (1497 *РИБ* 683); **чл̃вки** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *наз. дв.* два (двадцать шесть, дванадцять, девять, десяти, пѧть, осмънадцать, аі, ка̃, кѐ, й) **чл̃вка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв., 92, 92 зв.).

Див. ще **ЧЛОВѢКЪ.**

***ЧОЛОМБИТЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ.**

***ЧОЛОМБИТЬЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ.**

***ЧОЛОМЪБИТЬЄ** *с.* (8) **1.** прохання, просьба (6): и ихъ милость на мое чоломбитье... печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); ино мъ (!) за челоби(т)ємъ и(х) то єсмо в кнга(х) стары(х) патрїа(р)шески(х) о(б)рєли, и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(м) с прѣдѣлами его стве(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчныє часы (б. м. н., 1481 *ГПМ*); и и(х) мл(с)ть на моє чолоби(т)є печа(т) приложи(ли) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

2. *(вид натуральної данини)* чолобиття (2): А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ по пѧти коуѳтере(и) коро(т)кихъ а по пѧти коне(и) (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **чолоби(т)я** 1 (1490 *ЗХП* 135); **чоломъбит⟨ь⟩я, чоломъ битьѧ** 2 (1487 *АМЛ; РИБ* 226); *знах. одн.* **чолоби(т)є** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); **чоломбитье, чолом-бите** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1491 *AS* I, 97); **челоби(т)ємъ** 1 (1481 *ГПМ*); **чоломбитьем** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ЧОЛТАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсмы єму... села... на имѧ попещїи... и... чолтанїи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **чолтанїи** (1426 *Cost.* I, 178).

***ЧОПЄИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то ⟨є(ст)⟩... вѣра пана чопєѧ постелника (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а на то єст... в. п. Чопєѧ паркалаба немецскаго (Бистриця, 1457 *BD* I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Чопєѧ, чопєѧ** (1451 *Cost.* II, 400; 1457 *BD* I, 4).

Див. ще **ЧОПЄЮ.**

ЧОПЄЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* мы стефа(н) воєвода... знамените чини(м)... оже то(т) исти(н)ныи слуга на(ш) вѣрныи, па(н) миху(л) соулжаръ на(ш), и (є)го братїа, чопєю и сима, служили на(м) право и вѣрно (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3).

Див. ще ***ЧОПЄИ.**

ЧОРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ⟨...⟩... єдно село на Берладѣ на имѣ Чорєщїи слоузѣ нашему паноу Іоноу Фроунтеш столникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 363).

ФОРМИ: *наз.* **Чорєщїи** (1488 *BD* I, 363).

***ЧОРНОБЫЛЬ** *ч.* (3) *(назва міста у Київській землі)* Чорнобиль: мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин в Чорнобыли не велели (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтьковичъ даивалъ отцу нашему... три копы грошей... а конѦ ставилъ на неделю къ Чорнобылю (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Чорнобылю** (1493 *АЛРГ* 56); *місц. одн.* **в Чернобыли** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **в Чорнобыли** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

***ЧОРНОРОУЙ** *ч.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* также оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снѦл сѦ с Чорнороуем а Рогозна втєкла в Чорнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чорнороуй** (1492 *AS* III, 23); *ор. одн.* **Чорнороуєм** (1492 *AS* III, 23).

ЧОРНЫ *див.* **ЧОРНЫИ** [2].

ЧОРНЫИ [1] *прикм.* (29) **1.** *(про масть коня)* чорний (1): Отписую... королеви два кони чорный а ти(савый) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

2. *(про гатунок ікри)* чорний (1): а о(т) нашеи кнєгини три кантари икру чорную (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); Ч о р н ы й л е с о к ъ (1) *(назва листяного лісу у Волинській землі):* грань... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); ч о р н ы е л ю д и (1) селяни, які мали власні земельні наділи і платили феодалові податки та чинш: гостемъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцемъ безъ приймъ без пакости всѦкому чл̃вку и чорнымъ людемъ промъслъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170—171); ч о р н ы и п о т о к ъ (22) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотарь ємоу є(ст)... прости на чръны потокъ... до моста (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); на имѦ одному сєлу скорцєвци о(т) черного потока, а другоє панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А також приидє прѣд нами... ⟨Гра⟩да и своими оуноукы... и дал(а) Град(а)... сестр⟨и своєи Ч⟩єрни... єдно село на Чорном потоцѣ на имѣ Микоулєщи (Сучава, 1461 *BD* I, 45); А хотарь томоу вишеписанномоу сєлоу що оу нємєцкои волости на Чорном потоцѣ на имѣ Жоулєщи да єст ємоу съ въсѣмы старимы хотармы, по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* I, 144); л ѣ с ъ ч є р н ы й (1), ч о р н ы й л ѣ с ъ (2) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чорный** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. одн. ч.* **черного** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1413 *Р* 83); **чорного** 1 (1483 *BD* I, 272); *дав. одн. ч.* **чорномоу** (1413 *Р* 83); *знах. одн. ч.* **Чорный** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **чръны** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *місц. одн. ч.* **на (оу) чорномъ, чориомь, Чорном, чорном, чорно(м), чорн⟨о(м)⟩** 16 (1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1461 *BD* I, 45; 1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1488 *BD* I, 323, 354; 1490 *BD* I, 397; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 144); **! чороном** 1 (1466 *BD* I, 95); **оу черно(м)** 1 (1413 *Р* 83); *зам. род. одн. ч.* до **Чорном** потокоу 1 (1488 *BD* I, 356); *зам. ор. одн. ч.* та **Чорном** потокоу долоув до оустїє Бахни 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн. ж.* **чорную** (1446 *DIR«A»* 485); *дав. мн.* **чорнымъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ, *ЧОРНЫИ ПѢСОКЪ.**

ЧОРНЫИ[2], ЧОРЪНЫИ, ЧОРНЫ, ЧОРНЬИ, ЧЄРНЫИ, ЧРЪНИ *ч.* (84) *(особова назва):* мы алєксандръ воевода... ис нашими землѦны... на имѦ, панъ жюржь староста...

панъ владъ чєрныи... слюбили єсмы... вєлебному владиславови, королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми и(м)... села... и пасика що жоуржь чорны осади(л) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569); мы Стєфан воєвода... знамєніто чиным... ожє тот истинныи нашъ вѣрныи боярин пан Петръ Чоръныи слоужил нам право и вирно (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чорныи, Чоръныи** 5 (1433 *Р* 119; 1438 *DBAc* 27; *Р* 139; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* I, 63); **чорны** 1 (1456 *Cost.* II, 569); **чорьи** 1 (1438 *AUB* фотокоп.); **чєрныи** 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **чръни** 1 (1436 *ВАМ* 29); *род. одн.* **чорного, чорног⟨о⟩, чорн⟨ого⟩, чорно(г), чорно⟨го⟩, ⟨чорн⟩ого** 60 (1432 *ДГВІН;* 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *AUB* фотокоп.; 1439 *Cost.* II, 32; 1441 *DBAc* 35; 1443 *ВАМ* 41; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *BD* I, 65 і т. ін.); **чръного, ⟨чр⟩ъного** 8 (1434 *DIR«A»* 463; 1435 *AUB* фотокоп.; *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 450, 476; 1448 *Cost.* II, 317); **чориаго** 2 (1439 *Mih.* 206); *дав. одн. зам. род.* вѣра пана доумы **чръиомоу** (1436 *Cost.* I, 445; 1439 *Cost.* II, 52).

***ЧОРНЫИ ВЛАДЪ** *див.* ***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ.**

***ЧОРНЫИ ПѢСОКЪ** *ч.* (1) *(староукраїнський переклад тюркської назви місцевості у володіннях Тамерлана)* Каракуми: по тыхъ посланию по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ тємирь жєлѣзнаѦ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **чорного пѣска** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЧОРНЬИ *див.* **ЧОРНЫИ²**.

ЧОРРА *ч.* (1) *(особова назва):* а пань костє логоѳє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънещи... що сѣ дали ємоу по своєи доброи воли андрияшъ и чорра (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чорра** (1442 *Cost.* II, 87).

ЧОРСЪЧЄЩЇИ, ЧОРСЪЧЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвердили єсми ємоу... села на имѣ боучюмѣни... а дроугоє понижє то(р)митєщи... третоє на шимоузѣ чорсъчєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); И також прїидоша прѦд нами... сыновє Пътра ... и продали... єдно село на имѣ Чорсъчєщїи... самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз.* **Чорсъчєщїи** 1 (1488 *BD* I, 355); **чорсъчєщи** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *знах.* **Чорсъчєщ** (1488 *BD* I, 356).

***ЧОРТАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* чортан «невеликий короп»): а на то єстъ... вѣра пана ивашко чортана (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **чортана** (1448 *Cost.* II, 306).

***ЧОРТКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... васко чортковн(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чорткови(ч)** (1404 *Р* 70).

***ЧОРТОВ** *прикм.* (1) ◇ Чортов Ставок (1) *(назва ставка у Волинській землі):* я єщє будучи в добром здоровю, погадавши собє и выдєчи сестрєнца своєго... службу и пилност до сєбє, дала єсми єму... имєнє... на имѦ Любчо... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рекою Лютицєю... до Пещаного-Броду... по Чортов Ставок (Рівне, 1488 *AS* I, 141—142).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Чортов** (1488 *AS* I, 142).

ЧОРТОРИЙСКИЙ, ЧОРТОРЫЗЬКИЙ, ЧОРТОРЫЙСКЫЙ, ЧОРЪТОРЫИСКЬИ, ЧОРТОРЫСКІИ, ЧЄРТОРЫИСКИИ *ч.*(13) *(особова назва):* мы илїа воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть истинныи слоуга и бояри(н) нашь вѣрныи пань нємирка чорторыискыи слоужиль отцоу нашємоу правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529); приказъ кнѦзѦ михайла чєрторыиского маршалъка вєликого кнѦзѦ (Луцьк, 1445 *Р* 151); Тоє оусє вишєписаннаѦ сєла да єст от нас оурик съ оусым доходомь паноу Андрєикоу Чорторыискомоу (Сучава, 1464 *BD* I, 85); А на то єст... ⟨в.п.⟩ Чорториского (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чорторийский** 1 (1448 *Р* 149); **чорторыскіи** 1 (1449 *АЛМ* 8); **чорторызьких** 1 (1446 *Р* 152); **чорторыискыи** 2 (1437 *Cost.* I, 529; 1464 *BD* I, 85); **чоръторыискьи** 1 (1443 *Р* 145); **чєрторыискии** 2 (1445 *Р* 151); *род.одн.* **чорторыиского** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Чорториского** 1 (1497 *BD* II, 113); **чєрторыиского** 1 (1445 *Р* 151); *дав. одн.* **Чорторыскому, Чорторыискомоу** (1449 *АЛМ* 8; 1464 *BD* I, 85).

***ЧОРТОРИСКИЙ** *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРТОРЇѦ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Чортория: тѣмь и ми... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои села... на имѣ сєлам: ЧорторїѦ и Доубовъцоул (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чорторїѧ** (1464 *BD* I, 85).

ЧОРТОРОВСКЇИ, ЧОРТОРОВСКИ, ЧОРТОРОСКЇИ *ч.* (110) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана андрєнка чорторовскаго (Сучава, 1486 *DC* 144); а на то єст... вѣра... андрєика чорторовского (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223—224).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* а на то... вѣра пана... **Чорторовскїи, чо(р)торовскїи, чо(р)торо(в)скїи, Чорторов⟨скї⟩ и** 8 (1487 *BD* I, 305, 306; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 325, 345, 348; *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 398); **Чорторовски** 1 (1487 *BD* I, 296); **Чорторoскїи** 3 (1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 372; 1493 *BD* II, 22); *род. одн.* **Чорторовского, чорторовского, Чорто⟨ро⟩вского, чо(р)торовского, чо(р)торо(в)ско(г), чорторо(в)ского, Чорторов(ь)ского, чортороoуского** 93 (1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 19; 1494 *BD* II, 33; 1497 *Cost. S.* 209 і т. ін.); **Чорторoского** 1 (1487 *BD* I, 302); **чорторовскаго, чо⟨р⟩торовьскаго** 3 (1486 *DC* 144; 1493 *BD* II, 6; *Cost. S.* 176); ! **чорторовско⟨...⟩** 1 (1495 *SCIM* pl. I).

***ЧОРТОРОВЬСКИИ** *див.* **ЧОРТОРОВСКЇИ.**

ЧОРТОРОСКЇИ *див.* **ЧОРТОРОВСКЇИ.**

***ЧОРТОРООУСКИИ** *див.* **ЧОРТОРОВСКЇИ.**

ЧОРТОРЫЗЬКИЙ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРТОРЫЙСКЫЙ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

***ЧОРТОРЫСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* Дали есмо монастырь Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Маріи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2,36).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Чорторыскои** (1499 *АЛМ*, вип. 2,36).

***ЧОРТОРЫСКИИ** *прикм.* (1) ◇ дорога Чорторыская (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Чорторыское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЧОРТОРЫСКІЙ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРЧОЛИНЪ *ж.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чинам... ожє прїидє... Чорчолинъ... нєпоата Шерба Ръспопа... и продала свою... отниноу... слоузѣ нашемоу Алекси дїякоу (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чорчолинъ** (1493 *BD* II, 27); *дав. одн.* **⟨Чорчо⟩лини** (1493 *BD* II, 27).

ЧОРЪНЫИ *див.* **ЧОРНЫИ²**.

ЧОРЪТОРЫИСКЬИ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша... мърина и сестра єи... и роздєлили свои правїи отнини сєла... на имѣ... лъзєщїи... и чорѣнїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **чорѣнїи** (1493 *Cost. D.* 45).

!ЧОТВЄРТОЄ ⟨ЧЄТВЄРТОЄ⟩ *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ.**

***ЧОТИРИ** *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧОТИРИСТА *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

ЧОТЇРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

! ЧОТОРЫ ⟨ЧОТЫРЫ⟩ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧОТЫРДЕСЯТЪ *числ.* (1) сорок: А псан в Києве под лѣты рожства Исус. Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдесятъ пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз.* **чотырдесятъ** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

Див. ще ***ЧЕТИРИДЕСѦТ.**

***ЧОТЫРДЕСѦТЫИ** *числ.* (1) сороковий: писань оу перевалехъ семои тисѦчи девѦ(т) со(т) чотырдесѦтого лѣта мисѦца авгоуста семого на(д)цѦ(т) днѦ (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **чотырдесѧтого** (1440 *Р* 142).

ЧОТЫРИ, ЧОТЫРЄ, ЧОТЫРЫ, ЧЄТЫРЄ, ЧЄТЫРИ, ЧЄТИРИ, ЧЄТИРЫ, ЧЄТИРЄ, ЧЪТИРИ, ЧѢТЫРИ, ЧОТІРИ *числ.* (128) чотири: за(т)жь чинимо сесь листо о г̃ тисѦчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѦчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); a na kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w nasom sely w Hłynienich za Lwowom cztiry myly protyw manastirie Uneyowa (Глиняни, 1395 *GL* 166); а у черновьци, отъ нѣмецкого воза мыто четырє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь селомь... заподією гори до мохилоу (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и боуди ємоу клѦтва, о(т) ба оца и сна и ста дха... ио (т) четырѣ(х) єу(г)листь (Київ, 1446 *Р* 154); а тыи чѣтыри члвки о(т)чичи мои, маюгь ємоу слоужити та(к) ка(к) и перє(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Петръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци сутѦлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23); Тоє вышеписанноє чътири села... да соуть томоу свѦтомоу нашємоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикь (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **чотыри** 21 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1499 *ГОКІР*); **чотіри** 1 (1435 *Cost.* II, 689); **чотырє** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **чоты(ры)** 1 (1489 *АМВ*); **четыри** 10 (1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32; XV ст. *ВС* 22, 24; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 зв.); **четири** 7 (1439 *Cost.* II, 59; 1443 *Cost.* II, 126; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 155; 1500 *Cost. S.* 231); **четырє** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1437 *Cost.* I, 515); **четиры** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **чътири** 1 (1500 *BD* II, 173); **чѣтыри** 1 (1467 *СП* № 13); **cztiry** 1 (1395 *GL* 166); *зам. род.* о(т) **четыри** 2 (1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСПМН*); от **четири** 1 (1435 *Cost.* II, 679); от **четирє** 1 (1448 *Cost.* II, 366); *род.* **четырѣ(х)** 1 (1446 *Р* 154); **чотырохъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **чотыръ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **четырє(х)** 1 (1437 *Cost.* I, 515); *дав.* **четырємь** (1425 *Cost.* I, 168); *знах.* **четыри** 14 (1436 *Cost.* II, 631; 1425 *Cost.* I, 168; XV ст. *ВС* 12 зв., 17 зв., 21 зв., 22, 23, 30, 37; 1458 *BD* II, 261); **четири**, ⟨ч⟩єтири 19 (1426 *Cost.* I, 178; 1436 *Cost.* I, 467; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 53, 84; *Cost. S.* 193 і т. ін.); **четырє** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **четиры** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **четыры** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); **чотыри** 14 (1436 *Cost.* I, 484; 1449 *АЛМ* 8; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93, 93 зв.; 1491 *AS* I, 97; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; *ИК*; 1493 *АЛРГ* 56); **чотыры** 4 (1470 *AS* I, 67; 1489 *АМВ*; 1496 *АЛРГ* 71); **чотырє** 4 (1434 *Cost.* II, 668; 1435 *Cost.* II, 678; 1436 *Cost.* I, 444); **чотири** 1 (1388 *SL* 678); **чътири** 2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **! чоторы** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *ор.* **четырма** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **чотырми** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *місц.* **о (по) четырєхъ, четырє(х)** 3 (XV ст. *ВС* 17, 21 зв.); **чотырєхъ** 1 (XV ст. *ВС* 6).

ЧОТЫРИСТА, ЧОТЫРЫСТА, ЧОТИРИСТА, ЧЄТЫРЄСТА, ЧЄТЫРИСТА, ЧОТЫРЫСТО *числ.* (40) чотириста: в городѣ берєстьи, подлѣты роз(с)тва х(с)ва тисѦчѦ лѣтъ и чотыри ста (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); во лвовѣ, подлѣты розтва хва одна тысѦча лѣтъ и четыри ста лѣ(т) и s̃ лѣто, м(с)цѦ октовріа оу s̃ (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а мы имаємъ давати паноу дєтрихоу на кажды рокъ по четири ⟨ста⟩ златыхь ⟨т⟩оу⟨рец⟩кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... села... що онь (!) коупиль тоє село... за четири ста златих татарских (Сучава, 1479 *ВАМ* 61); Первый год выдержавши, маеть нам дати чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иего... чотыриста девятьдесѦтъ девятого (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз.* **чотыриста, чотыри ста** 17 (1400 *Cost.* II, 618; 1401 *Р* 64; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1438 *Р* 141; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *Р* 161; 1497 *AS* I, 112; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **чотырыста** 1 (1475 *AS* I, 72); **чотириста** 1 (1461 *AS* I, 54); **четырєста, четырєста** 3 (1411 *Р* 77; 1427 *Р* 109; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **четыриста** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **чотырысто** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); з числовим або буквеним позначенням першого елемента **4 ста, д̃ ста** 3 (1413 *ОБРН* 115; 1446 *Р* 153; 1448 *Р* 149); **д̃ сто** 1 (1403 *ДГМ*); *знах.* **чотыриста** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; *ГВКЛ* 9; 1453 *Cost.* II, 495; 1496 *ВМКФС*; 1498 *АЛРГ* 83); **четири ста, четири⟨ста⟩** 4 (1449 *Cost.* II, 747; 1479 *ВАМ* 61; 1487 *BD* I, 306); **четыриста** 1 (1438 *Р* 138); *місц.* **в чотыро(х)сотъ** (1496 *ВМКФС*).

Див. ще **ЧТЕРИСТА, ШТИРИСТА.**

ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ *числ.* (2) чотирнадцятий: Село Щє(р)бовъ а в томъ селє слоугъ трина(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Данъ во Мстиславли лѣто семъ тысячей осмое мѣсеца Сентабра чотырнадцатый день, индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чотырнадцатый, чоты(р)надъцаты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **ЧЕТВЕРТЫИНАДЦАТЬ, ЧТЫРНАДЪЦАТЫЙ.**

***ЧОТЫРНАДЦАТЬ** *числ.* (5) чотирнадцять: а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми... за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенязей, што е. м. далъ за тое имение мое пану Василю Семашковичу чотырнадцать копъ гроши, то вже зъ тыми чотырнадцма копами за шестьдесятъ копъ и за чотыри копы гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); чоты(р)надъцать ведє(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); то вжо мѣнит сто коп грошей широких, по чотырнадцати пѣнѦзий оу грош (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз.* **чоты(р)надъцать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *дав.* **чотырнадцати** (1492 *AS* III, 23); *знах.* **чотырнадцать** (1449 *АЛМ* 8); *ор.* **чотырнадцма** (1449 *АЛМ* 8); *місц.* **въ чотырнадцати** (1449 *АЛМ* 8).

***ЧОТЫРНАДЪЦАТЫИ** *див.* **ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ.**

***ЧОТЫРНАДЪЦАТЬ** *див.* ***ЧОТЫРНАДЦАТЬ.**

ЧОТЫРЫ *див.* **ЧОТЫРИ.**

***ЧОТЫРЫСТА** *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

ЧОТЫРЫСТО *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

***ЧОФРЄЩІИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село... ⟨на имѦ Чо⟩фрещіи (Сучава, 1495 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *наз.* ⟨**Чо**⟩**фрещіи** (1495 *BD* II, 89).

ЧОЧАН *ч.* (1) *(особова назва):* дали єсми... монастрю... ѳ̃ тата(р) на имѦ... чочан съ брато(м) и съ оусєю челѣдию и(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: **чочан** (1443 *Cost.* II, 128).

***ЧРЄСЪ** *див.* **ЧРѢСЬ.**

***ЧРЪВЄНЫИ** *прикм.* (9) червоний (1): сє азь... пань Игнатіє, реком⟨ь⟩и Юга... оже дали єсмы трои двери от дамаскы чръвєнои съ златом и єдинь покровець (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70);

ч е р л є н а я д о у б р о в а (2), ⟨ч е р л е н а⟩я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князів-*

стві): хотар... право на дил оу черленоую доубровоу... та черес черленоую доубровоу... на роупт⟨оуроу⟩ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); Чєрвлєныи Кєшєнєвъ (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы петръ воевода... чини(м) знаменито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрнци... и съ оусими озерами и гырлами и озеркани (sic.— *Прим. вид.*) и о(т) чєрвленого кешенева до ди(л) загорни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... яко да оутвръдим цръковъ... и съ оусими озерами и гырлами и озерками, и от Чєрвленого Кешенева до днл Загорни (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); златыи оугръскыи чєрвлинии (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2]; золотыи оугоръскии чєрълєныи (1), чєрлєныи золотыи оугорскыи (2) *див.* ***ЗОЛОТЫИ**[2].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **червленого** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *род. одн. ж.* **чръвєнои** (1462 *BD* I, 70); *знах. одн. ж.* **черлєноую** (1495 *BD* II, 63); *род. мн.* **черълєныхъ, че(р)лєны(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1499 *BD* II, 450); *знах. мн.* **чєрвлини** (1499 *BD* II, 148).

***ЧРЪМНОЄ МОРЄ** *с.* (1) Чорне море: а топерь тоурци перєстоупили чръмноє морє занже взѧлъ кафоу (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чръмноє морє** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ЧРЪНИ *див.* **ЧОРНЫЙ**[2].

ЧРЪНЇСЛАВОВЪ *прикм.* (1): мы стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастирю о(т) полѣни, три чєлѧ(д) циганскы на имѧ славъ хръловѣнъ и костє чрънїславовъ зѧтъ и микоулицо (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чръиїславовъ** (1434 *DIR«A»* 464).

***ЧРЪНЫ** *див.* **ЧОРНЫИ**[1].

ЧРѢСЬ *прийм.* (2) (*цсл.* чрѣсъ) *(із знах.)* *(виражає просторові відношення)* а) *(вказує на об'єкт, з одного краю якого до іншого спрямована дія)* через, крізь (1): ⟨а хо⟩тарь ємоу... чрѣсь дѣль с лѣсомь на долиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111);

б) *(вказує на об'єкт, з одного боку якого на інший бік або поперек якого спрямована дія)* через (1): а хотарь... прости чре(с) потокь добротичинь на доубь на оузлѣсїє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

Див. ще **ЧЄРЄЗЪ** 1.

! **ЧСТИНАГО** ⟨ЧЄСТЬНАГО⟩ *див.* **ЧЄСТНЫИ.**

!**ЧСТЯ** ⟨ТЬСТЯ⟩ *див.* **ТЄСТЬ.**

ЧТЕРИСТА *числ.* (2) (*стп.* czterysta) чотириста: А къ сему нашему листу... казали есмо нашу печать великую привѣсити... другое недели въ понедѣлокъ великого поста, подъ лѣты Рожества Христова, тисяча лѣтъ, и чтериста лѣтъ и осмъ лѣтъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Писанъ... въ лѣто тисеча чтериста десятое, мѣсеца Октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **чтериста** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1410 *АкВАК* XI, 5).

Див. ще **ЧОТЫРИСТА, ШТИРИСТА.**

***CZTIRY** *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧТО[1] *див.* **ШТО**[1].

ЧТО[2] *див.* **ШТО**[2].

ЧТОБИ *див.* **ШТОБЫ**[1].

ЧТОБЫ[1] *див.* **ШТОБЫ**[1].

ЧТОБЫ[2] *див.* **ШТОБЫ**[2].

! **ЧТОЛИ** ⟨ЧТОУЧИ⟩: мы Стєфань *(в ориг.* Стефана.— *Прим. вид.)* воєвод⟨а⟩... знаменито чиним... въсѣм кто на нем възрит или чтоучи *(в ориг.* чтоли.— *Прим. вид.)* єго оуслышит, ож(є)... пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

Див. **ЧЄСТИ.**

ЧТЫРНАДЪЦАТЫЙ *числ.* (1) чотирнадцятий: Писанъ у Володимери, мая чтырнадъцатый ден, инъдикт первый (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чтырнадъцатый** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

Див. ще **ЧЕТВЕРТЫИНАДЦАТЬ, ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ.**

***ЧУДАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Чудановомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЧОУДНОВЪ** *ч.* (8) *(назва замку у Київській землі)* Чуднів: а къ городоу к чоудновоу пе(р)воє село Сопоговъ а в томъ селє кє чл҃вка подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **чодно(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *дав. одн.* **чоудновоу, чоуднову** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *місц. одн.* **оу чоуднове** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ЧУДОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Чудова могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* даемо надто... господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маетъ, до Чудовы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Чудовы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЧОУДОТВОРЄЦЪ** *див.* **ЧЮДОТВОРЕЦ.**

***ЧОУЖИИ** *прикм.* (24) **1.** *(який належить комусь, не власний)* чужий (16): О оранїи чюжо(г) полѧ (XV ст. *BC* 7 зв.); и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужего товара (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676).

2. *(іноземний)* чужий, чужинний (6): и варє кто имє(т) звати или о(т) чужеи зємли... или о(т) нашєи зємли... а тоты люди... да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжєи земли по слоужьбамъ а заставлѧють намєсникы во оччинє своєй (XV ст. *BC* 16); И тежъ абы ихъ люди съ чоужыхъ земль межы его людей межы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

3. *(сторонній)* чужий (2): коли ко(г) соубака (!) оукусить с тоуканъа чюже(г) (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **чюжего, чюжє(г)** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 8, 31); **чюжо(г)** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); ! **чюго** 1 (XV ст. *BC* 30); **чужего** 1 (1435 *Cost.* II, 676); *дав. одн. ч. зам. знах.* собака оукусить стоукана ! **чоужомоу** (XV ст. *BC* 27); *знах. одн. ч.* **чюжїи** 5 (XV ст. *BC* 6 зв., 8 зв., 19, 37); ! **чї(жи)и** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); *місц. одн. ч.* **оу чюжомъ** 1 (XV ст. *BC* 37); **оу чюжемъ, чюжемь** 2 (XV ст. *BC* 6 зв., 21); *знах. одн. с.* **чюжоє** (XV ст. *BC* 38); *род. одн. ж.* **чужеи** (1453 *Cost.* II, 461; 1457 *BD* I, 4); *дав. одн. ж.* **чюжєи** (XV ст. *BC* 16); *знах. одн. ж.* **чюжоую** (XV ст. *BC* 25 зв., 30); *місц. одн. ж.* **в чюжеи** (XV ст. *BC* 16); *род. мн.* **чоужыхъ** (1498 *BD* II, 412).

***ЧОУЖЫИ** *див.* ***ЧОУЖИИ.**

ЧОУЛИНЄЩИ, ЧЮЛЄНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла на имѧ полова... и чоулинєщи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); мы петръ воєвода... знаменито чинимъ... ожє... дали єсми се(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ о(т) чюлинєщи и о(т) бєрестѣии... на то щобы нє платили да(н) ни поса(д) ни по(д)во(д) ни или(ш) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *наз.* **чоулинєщи** 1 (1429 *Cost.* I, 280); **чюлєнєщи** 1 (1443 *ДГСПМН*); *род.* **чюлинєщи** 1 (1448 *DIR«A»* 491).

***ЧУМАЛЄЩИ** *див.* **ЧУМЪЛЄЩИ.**

ЧУМЪЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) том(у) вышєписанном(у) селу чумълє-щє(м) да єст съ въсѣми старыми хотарм(ι) куда извѣка оуживали (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212); того радї мы... даємь

и дали єсми єму села... що(ж) мы и(х) сами дали о(т)миноу, за єго село, за чумалещи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).
ФОРМИ: *наз.* **чумълєщи** (1445 *Cost.* II, 211); *знах.* **чумалєщи** (1453 *Cost.* II, 472); *дав.* **чумълєще(м)** (1445 *Cost.* II, 212).

***ЧОУНАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали єсми... монастрю... ѳ тата(р), на имѧ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ... чоуна(к) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чоуна(к)** (1443 *Cost.* II, 128).

***ЧОУНГИ** *мн.* (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотарь ємоу є(ст) на могили що на чоунго(х) о(т) поли (!) простѣ на молдава о(т) могылы що на чюнго(х) поутемь на дроугои могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).
ФОРМИ: *місц.* **на чоуиго(х)** 2 (1400 *DIR«A»* 433); **на чюнго(х)** 1 (1400 *DIR«A»* 433).

ЧОУНКА *ч.* (3) *(особова назва):* и єще єсми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у)... села... на имѣ где є(ст) чунка ста(н) и где бы(л) чунка журжъ и монасти(р) чунка стано(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чуика** 2 (1445 *Cost.* II, 218); *зам. род.* монасти(р) **чунка** стано(в) 1 (1445 *Cost.* II, 219).

ЧОУРБА *ч.* (17) *(особова назва):* мы александръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ... па(н) чурба, панъ прочєлникъ стоянъ... слюбили єсмы... королеви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци... што быхомъ то вѣчно оуздержали (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); А на то є(ст)... в. п. чурби (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Чоурба, чурба, чу(р)ба** (1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **чоурбы** 7 (1426 *Cost.* I, 178, 182; 1428 *Cost.* I, 234; 1429 *Cost.* I, 291; *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 364); **чюрбы** 1 (1420 *Cost.* II, 136); **! чоурпы** 1 (1428 *Cost.* I, 221); **чюрби** 1 (1423 *Cost.* I, 157); **чурби** 2 (1429 *Cost.* I, 239; 1435 *Cost.* I, 403); **чоурбѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 228).
Див. ще **ЧЮРБЮ.**

!ЧОУРПЫ *див.* **ЧОУРБА.**

***ЧУСА** *див.* **ДЧЮСА.**

***ЧОУСКА** *ч.* (1) *(особова назва):* Я пан Дробышь Мжюрович... коупил єсми оу пана Олехна Чоускы имѣньє єго... на имѧ Конюхи (Острог, 1463 *AS* I, 56).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чоускы** (1463 *AS* I, 56).

ЧОУХРА, ЧЮХРА *ж.* (11) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ двомъ селомъ щобы имали и на водѣ на чухри абы оучинилъ оу ни(х) соби млины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошѧ пре(д) нами... рома(н) о(т) козърещи и васко... и продали... села... и съ млино(м) на чюхри... паноу ханкоу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); а мы такождере и от нас єсмы дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Єфремоу тотоу прѧдреченноую третоую середноую част село от Костещи на оустїе Чюхра, где оупадает оу Проут (Сучава, 1499 *BD* II, 130).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оустїе **Чюхра** 4 (1499 *BD* II, 130); а хотаръ...тои сторонѣ **чухра** 1 (1431 *Cost.* I, 317); *місц. одн.* **на чухри, чоухри** 4 (1429 *Cost.* I, 258, 269; 1431 *Cost.* I, 317); **на чюхри** 2 (1479 *Cost. S.* 98).

***ЧОУЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истинїи Мърина и Федка, дочки Мирча ⟨Ч⟩оуческоула, и... сынове Данчоулоу Чоуческоула... дали и потвръдили єсми их праваа отнина *(в ориг.* о(т)нина.— *Прим. вид.)* села на Коу(ц)итнои на имѧ Мирчещїи и Дънчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 391).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чоуческоула, ⟨Ч⟩оучєскоула** (1490 *BD* I, 391).

***ЧЪСАРЬ** *див.* **ЦАРЬ**[1].

ЧЪСКЇИ *прикм.* (18) *(який стосується чехів, Чехії)* чеський (4): и тыми часы єго милость... крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжате пана... Владислава... кралѣ оугръскаго и чъскаго... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо єго милости часоу преминоулего оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);
ч е с к а я   л и ч б а (1) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці, прийнята в Чехії: продалъ єсми свою отчизну дворъ и село... на имѧ Ровноє... за триста копъ широкыхъ грошеи ческоє личбы (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); з е м л я   ч е с ь к а я (1) *див.* **ЗЕМЛѦ** 4; м о н е т а   ч е с к а я (2), ч е с к а я   м о н е т а (10) *див.* ***МОНЕТА.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чъскїи** (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч.* **чъскаго** (1499 *BD* II, 419); *род. одн. ж.* **ческои, че(с)кои** 5 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* III, 14; 1488 *AS* I, 88); **ческое, ческоє** 6 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1461 *AS* I, 53; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 1497 *AS* I, 112); **ческоe** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ОБРН* 130); **ческие** 1 (XV ст. *СПС*).

***ЧЪСТЫИ** *див.* **ЧИСТЪ.**

***ЧЪСТЬ** *див.* **ЧЕСТЬ.**

***ЧЪТВРЪТЫЙ** *див.* **ЧЕТВЕРТЫИ.**

ЧЪТИРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

***ЧЫГИРЕВЩИНА** *див.* ***ЧИГИРЕВЩИНА.**

***ЧЫЖОВКА** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ пусчами, зъ лесы и болоты... почонъ отъ Песчанъки бродку... а потомъ, пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чыжовки** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **Чыжовку** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЧЫНЫТЫ *див.* **ЧИНИТИ.**

***ЧЫСТЫИ** *див.* **ЧИСТЪ.**

! ЧЬНАШЬ ⟨ЧИНШЬ⟩ (1): тогды мы сказоуємь же тотъ кметь имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г҃ гривны а чьнашь (!) ро(ч)ныи имєє(т) ємоу платить ка(к) и дотолѣ ємоу платїлъ (XV ст. *BC* 39).
Див. ***ЧИНШЬ.**

***ЧЬСТНЫИ** *див.* **ЧЕСТНЫИ.**

ЧЬСТЬ *див.* **ЧЕСТЬ.**

***ЧѢДО** *див.* ***ЧАДО.**

ЧѢТЫРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧѢШНИК *див.* **ЧАШНИКЪ.**

!ЧЮГО ⟨ЧЮЖОГО⟩ *див.* ***ЧОУЖИИ.**

***ЧЮДНОВСКИИ** *прикм.* (1): в томъ селе в Те(те)ревъце гоны бобровые два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)де бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) же волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92).
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу чюдно(в)ско(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
Пор. ***ЧОУДНОВЪ.**

ЧЮДОТВОРЕЦ *ч.* (14) *(епітет до імені деяких церковних святих)* чудотворець: мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми нашемоу монастирю о(т) побраты где є(ст) хра(м) стаго архистрарха и чоудотворца николы... четири челѣди циганъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); Фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ, авивъ, спиридонъ, николае, борисъ, глѣбъ, елисѣи пророк, святыи григории чюдотворец по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чюдотворец** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. одн.* **чоудотворца** 4 (1443 *Cost.* II, 126, 128; 1448 *Cost.* II, 365; 1479 *DC* 140); **чюдотворца, чю(до)творца** 8 (1443 *ДГСПМН;* 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *Cost.* II, 445; 1471 *BD* I, 158; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 147; 1499 *ПИ* № 3); *наз. мн.* **чюдотворци** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***ЧЮЖИИ** *див.* ***ЧОУЖИИ.**

***ЧЮЖЇИ** *див.* ***ЧОУЖИИ.**

***ЧЮЖОЗЄМЄЦЪ** *ч.* (1) чужоземець: Прото прїказоуємь абы зємлѦнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжозємьцо(м) косто(к) (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **чюжозємьцо(м)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

ЧЮЛЄНЄЩИ *див.* **ЧОУЛИНЄЩИ.**

***ЧЮЛИНЄЩИ** *див.* **ЧОУЛИНЄЩИ.**

***ЧЮМАЛЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... дочка Драгомира... и продала... єдино сєло... що жє бил коупил тоє сєло отєць єи Драгомир... от жєни Чюмалєвича (Сучава, 1491 *BD* I, 457).

ФОРМИ: *род. одн.* **Чюмалєвича** (1491 *BD* I, 457).

***ЧЮМАЛЯ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... лазѦ и... михоул, сн҃вє ивана чюмалѣ и племєници их... сн҃вє тоадера чюмалѣ... и продали... половина сєло от фєдєщи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *род. одн.* **чюмалѣ** (1489 *Cost. S.* 133).

***ЧЮНГИ** *див.* ***ЧОУНГИ.**

ЧЮНТОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* чунт «однорукий»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Костє Чюнтоул и нєпота єго Олєна... и продали... єдно сєло... господствоу мы за с҃п злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чюнтоул** (1492 *BD* I, 509).

***ЧЮРБА** *див.* **ЧОУРБА.**

***ЧЮРБИНЪ** *прикм.* (1): А на то є(ст)... вѣра пана михаила дорогунского... вѣра чюрбина (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **чюрбина** (1423 *Cost.* I, 154).

Пор. **ЧОУРБА.**

ЧЮРБЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана чюрбю и дѣтїи єго (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

Див. ще **ЧОУРБА.**

ЧЮРИЛО *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Кирилъ): а сє Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѦзу фєдору данильєвичю и дѣтємъ єго (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чюрило** (1385 *P* 28).

***ЧЮРИЛОВЪ** *прикм.* (1): а оу то(м) сєли дєсѦтъ хыжъ татарскы(х), на имѦ мамаи съ своими дѣтми... и чюрилова чєлѣ(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **чюрилова** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

Пор. **ЧЮРИЛО.**

ЧЮРИН *ч.* (1) *(особова назва):* Прокоп Чюрин пани пани (!) Иринѣ положеныи к. в. лѣто... (XV ст. *ОБРН* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чюрин** (XV ст. *ОБРН* 151).

ЧЮРЛИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Кирилъ): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... єсми потвєрдили монастироу... оуси татаровє... козма... пантѣ чюрлика и съ чєлѣдъи си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чюрлнка** (1462 *Cost. D.* 11).

!ЧЮРСАЧВЪЦЫ *див.* ***ЧЮРСАЧЄВЪЦЫ.**

***ЧЮРСАЧЄВЪЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* имєна сєломъ чюрсачвъцы (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **! чюрсачвъцы** (1392 *Cost.* I, 7).

ЧЮС *ч.* (1) *(особова назва):* а што заставилъ Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, и той ставъ къ Манєвоу (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чюс** (1475 *AS* I, 71).

ЧЮХРА *див.* **ЧОУХРА.**

ЧѦГРОВО *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Чагрів: возрєвшє єсмо на... єго вѣрноую службу... оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѦ подъ галичємъ чѦгрово загвоздиє с манастырємъ (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чѧгрово** (1394 *P* 54).

***ЧѦДО** *див.* ***ЧАДО.**

ЧѦСТ *див.* **ЧАСТЬ.**

***ЧѦСТЪ** *див.* **ЧАСТЬ.**

***ЧѦСТЬ[1]** *див.* **ЧАСТЬ.**

***ЧѦСТЬ[2]** *див.* **ЧЄСТЬ.**

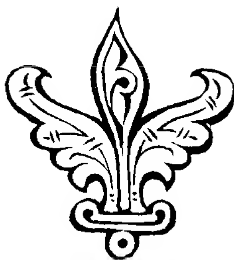
***ЧѦСЪ** *див.* **ЧАСЪ.**

***ЧѦТАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а хотаръ тѣмъ сєломъ о(т) камєнного броду... горою до дурни чѦтарѦ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

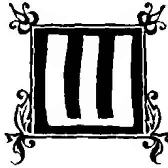
ФОРМИ: *род. одн.* **чѧтарѧ** (1431 *Cost.* I, 317).

ЧѦШНИКЬ *див.* **ЧАШНИКЪ.**

***ЧѦЩА** *див.* ***ЧАЩА.**

***ШАБЛЯ** *ж.* (1) (*стп.* szabla, *мад.* szablya) шабля: На то есмо прысягали, яко и сами оуизрыте..., штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и под нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *ор. мн.* **шаблями** (1496 *BD* II, 403).

ШАИДИР *ч.* (2) (*особова назва):* И оуставше слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоугам нашим Тоадероу Тоуркоулоу и братоу его Михоуци и братаничю их Шаидироу (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шаидир** (1497 *BD* II, 107); *дав. одн.* **Шаидироу** (1497 *BD* II, 107).

ШАКОВЕЦЪ, ШАКОВЕЦ, ШАКОВЬЦ *ч.* (9) (*назва річки у Молдавському князівстві):* тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвердили есми емоу оу нашеи земли, оу молдавскои, мѣсто о(т) пасикоу, оу поустини на шаковци, на имѣ оу конецъ дерено(к), где оупадае(т) гроуецъ на шаковци, на тоуи сторо(н) шаковцѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); ТАм ми... дали и потвердили есми им... их правїи отнины села на имѣ: Обрѣшїа на верхъ Билого потока... и Ивънецїи на Шаковецъ (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* дали... села... на **Шаковецъ, Шаковец, Шаковьц** (1469 *BD* I, 134; 1483 *BD* I, 272); *род. одн.* **шаковцѣ** (1451 *Cost.* II, 403); *місц. одн.* **на шаковци** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1456 *Cost.* II, 569); *зам. род.* **от Шаковци** 1 (1458 *BD* I, 24); **на ма(т)ки шаковци** 1 (1451 *Cost.* II, 403).

ШАЛОВЪ *ч.* (1) (*особова назва):* а на то е(ст) вѣра... пана шаловъ (sic.— *Прим. вид.*) комана (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана **шаловъ** (1438 *Cost.* II, 15).

***ШАЛОМИЧЪ** *ч.* (4) (*особова назва):* А ещо Левону — жъ Шаломичу призволили есмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шаломичу** (1463—1478 *РЕА* I, 35, 36).

***ШАЛЬ** *ч.* (1) (*стп.* szal, *перс.* sāl) (*велика хустка з дорогої кашмірської вовни)* шаль: коли зять нашъ... вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестриницы мои, пана Юршина дочки привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и серебро, и шали (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *знах. мн.* **шали** (1498 *АЛМ* 163).

***ШАМОТУЛЫ** *мн.* (3) (*назва міста у Польщі, пор.* Szamotuły) Шамотули: Мы воицехъ з бж҃иеи мл(с҃)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... доброкгостъ съ шамотулъ калискии... нн҃ѣ слюбуемы и записуемы сА стецку воеводѣ землѣ молдавскои... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род.* **Шамотулъ** 2 (1433 *Р* 122); **шАмоту(л)** 1 (1434 *Р* 130).

ШАНГА *ч.* (3) (*особова назва):* мы Стефа(н) воево(д)... знаменито чинимъ... оже тоти истинныи слуга нашъ вѣрныи па(н) илїашъ шанга служи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155); И оуставше слоуга наш(ь) пан(ь) Пътроу комис(ь) и заплатил(ь) оуси тоти вишеписанїи пинѣзи... оу роуки Єлисаф(ь)ти доч(ь)ки ВъсїА Шан(ь)га (Сучава, 1490 *RA* 254).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шанга** 1 (1443 *Cost.* II, 155); *зам. род.* доч(ь)ки **Шан(ь)га** 2 (1490 *RA* 254).

!ШАНДА ⟨ШАНДРА⟩ *див.* **ШАНДРЪ.**

ШАНДРЕ *.ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* Ἀλέξανδρος): БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел (!) логофът, Доума... Шандре комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ШАНДРОУ, ШАНДРЪ, ШАНДРѢ,* ШЕНДРЪ.**

ШАНДРИКА *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Шандрѣ): а на то е(ст) вѣра... бояръ наши(х) вѣра пана оны дворника великого... и вѣра пана шандрикы апрода (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); а на то е(ст)... вѣра пана ивана ба(л)чана, вѣра пана шандрика апро(д) (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 380).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана **шандрика** (1449 *Cost.* II, 380); *род. одн.* **шандрикы** (1448 *Cost.* II, 300).

Див. ще **ШАНДРИШОРЪ, ШЕНДРИКА, ШЕНДРИКО.**

***ШАНДРИЧИНЪ** *прикм.* (1): а на то е(ст) вѣра... наши(х) бояръ ... вѣра пана шандричина вѣра пана хотко крецовича (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **шандричина** (1458 *DIR«A»* 512).

Пор. **ШАНДРИКА.**

ШАНДРИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва):* мы боАре господарА нашего воеводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ козма шандричъ... чинимъ знаменито... аже слюбуемъ и слюбили есми освѣченному... володиславу... кролю полскомоу аже имаемъ на то(м) стоАти (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шандричъ** (1433 *Cost.* II, 650).

Див. ще **ШАНДРОВИЧ.**

***ШАНДРИШОРОВЪ** *прикм.* (3): а на то вира нашего госпо(д)ства выше писаннаго александра воеводы... и вѣра пана шандришорова (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а на то вѣра нашего госпо(д)ства вышеписаннаго александра воеводы... вѣра пана шандришорова (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **шандришорова** (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95).

Пор. **ШАНДРИШОРЪ.**

ШАНДРИШОРЪ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Шандрѣ): а хотар тѣмь селамь поколѣ имъ оучинил хотаръ панъ шандришоръ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шандришоръ** (1419 *DIR«A»* 444).

Див. ще **ШАНДРИКА, ШЄНДРИКА, ШЄНДРИКО.**

ШАНДРО *див.* **ШАНДРЪ.**

! ШАНДРОВИВИЧА ⟨ШАНДРОВИЧА⟩ *див.* **ШАНДРОВИЧ.**

ШАНДРОВИЧ *ч.* (63) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана козмы шандровича, вѣра пана лазора (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); А на то єст вѣра и доуша... пана Козма Шандровича, в. и д. п. Оана Жоулича (Сучава, 1457 *BD* II, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шандрови(ч), Ша(и)дрови(ч)** 5 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *ЭСФ*); **Шандрович** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **!Шандромичъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **Шандровича, ша(н)дровича** 53 (1432 *Cost.* I, 331; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1439 *Cost.* II, 32; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 553; 1457 *BD* II, 258 і т. ін.); **шаидрови(ч)** 2 (1438 *AUB* фотокоп.; 1443 *Cost.* II, 156); **! Шандровивича** 1 (1443 *Cost.* II, 149).

Див. ще **ШАНДРИЧЪ.**

***ШАНДРОВЪ** *прикм.* (6): азъ рабъ б҃жїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ д҃шѫ и подроужїа ми... и за д҃шѫ татомировѫ и шан(д)ровѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а на то є(ст)... вѣра болѣръ наши(х)... вѣра пана браєвича дворника, вѣра пана козмы шандрова (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Шандрова, шанъдрова** (1403 *RS* 338; 1412 *DIR«A»* 440; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1442 *Cost.* II, 88, 97); *знах. одн. ж.* **шан(д)ровѫ** (1401 *ЗКЄ*).

Пор. **ШАНДРЪ.**

!ШАНДРОМИЧЪ *див.* **ШАНДРОВИЧ.**

ШАНДРОУ *ч., невідм.* (22) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* Ἀλέξανδρος*)*: сє азь... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м) ... ожє... прїидоша пєрє(д) нами... наши слоуги шандроу гардоу и племєникь его... и продали свою правою о(т)нинoу о(т) своєго праваго и питомаго оурика (Сучава, 1488 *ПГСВМЩ*); мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои... Шандроу пръкалаб новоградскїи, Лоука Арбоурє соучавскїи... слюбили єсмо и слюбоуєм... паноу Яноу Олбрахтоу... королєви полскомоу... всє моцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРЪ, ШАНДРѢ, *ШЄНДРЪ.**

ШАНДРЪ, ШАНДРЬ, ШѦНДРЪ, ШАНДРО, ШАНЪДРО *ч.* (213) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* Ἀλέξανδρος*)*: мы пановє, боѦрє, панъ брату(л)... и панъ шѦндръ слюбуємъ и слюби(л) єсми за нашє(г) г(с)дрѦ стєфана воєводу (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а на то вѣра моя вышєписаннаго александра воєводы и... вѣра пана шандра о(т) нѣмцѦ и дѣти єго (Сучава, 1403 *ДГАА*); Дали єсмъ на имѦ шандрови и братии єго радєвитєи дворищ' ов тоу стороноу рѣки СоукилѦ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3); А на то єст(ь)... вѣра пана Шандра паркалаба Новоград(ь)ского (Сучава, 1500 *RA* 261).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шандро, шанъдро, Szandro** 15 (1404 *P* 68; 1421 *Cost.* I, 141; 1424 *P* 106; 1428 *Cost.* I, 202; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 472; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *Cost. S.* 98 і т. ін.); **шандръ, шандрь** 6 (1404 *ГМ; Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1443 *ДГСПМН;* 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769); **шѦндръ** 1 (1395 *Cost.* II, 609); *зам. род.* вѣра **шаидро** 4 (1400 *Cost.* I, 37; *DIR«A»* 433; 1432 *ДГВІН*); *зам. дав.* вєлѣли єсми... **шандро** логофєтоу 1 (1455 *Cost.* II, 526); *род. одн.* **шандра, шанъдра, шан(ь)дра, ⟨ш⟩а⟨н⟩дра, шанд⟨ра⟩, ш⟨а⟩н⟨дра⟩, Шандра** 159 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85; 1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 122; 1422 *ДГОБ;* 1431 *Cost.* 1,317; 1443 *Cost.* II, 156; 1452 *Cost.* II, 432; 1464 *BD* I, 86; 1479 *BAM* 62; 1488 *BD* I, 364; 1491 *Cost. S.* 157; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! шанда** 1 (1493 *Cost. D.* 46); *дав. одн.* **шандрови** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **шандроу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *знах. одн.* **шандра** (1472 *DIR«A»* 528); *ор. одн.* **шандромъ, шанъдромъ** (1459 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРОУ, ШАНДРѢ, *ШЄНДРЪ.**

ШАНДРѢ *ч.* (15) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* Ἀλέξανδρος*)*: А на то єст мартоурїа... пан Станчюл... п. Шандрѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 224); И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани... и сєстричичєм Оудрѣ Шандри и Васкоу (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шандрѣ** (1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 447, 453); *род. одн.* **шаидри** 8 (1479 *BAM* 62; *BD* I, 228; *ПГВСА;* 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 245; 1481 *BD* I, 249; 1491 *BD* I, 448); **шѦндри** 1 (1480 *BD* I, 239); *дав. одн.* **Шандри** (1491 *BD* I, 447).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРОУ, ШАНДРЪ, *ШЄНДРЪ.**

ШАНЪДРО *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШАНЪДРОВЪ** *див.* ***ШАНДРОВЪ.**

***ШАНЪДРЪ** *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШАНЬГА** *див.* **ШАНГА.**

***ШАНЬДРЪ** *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШАПКА** *ж.* (4) *(головний убір)* шапка (3): а у сирѦтьскомъ отъ крамныхъ рѣчєи отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три грошн (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Почєнши гдє єсть головноє мыто... от коси, и от сєрпи... шафран, шапкы... а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

◇**ш а п ъ к о у с т а в и т и** (до кого) (1) *(судова запорука у вигляді грошової застави, покладеної в шапку, яка зберігалася у сторонніх людей до рішення суду, після чого застава того, хто програв, переходила в казну, суддям або тим, хто виграв справу)* класти заставу: И пани Василевая шапъкоу ставила до людей добрых (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **шапъкоу** (1478 *AS* III, 17); *наз. мн. зам. род.* от **шапкы** (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **шапокъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669).

***ШАПЪКА** *див.* ***ШАПКА.**

ШАРЄЙКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при тои рєчи были свєдки наша (ра)да: пан Монивид староста подолский и крємєнєцкий... а пан Шарєйко (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шарєйко** (1444 *AS* I, 40).

***ШАТРАНОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы, зъ ласки нашое за его службу, тые люди, семъ служобъ, у Скидельской волости, на имя Ганусa Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Шатрановича** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2,58); **Шатроновича** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2,58).

***ШАТРОНОВИЧЪ** *див.* ***ШАТРАНОВИЧЪ.**

***ШАФРАН** *ч.* (1) *(прянощі, виготовлені з рослини шафрана)* шафран: Почєнши гдє єсть головноє мыто... от коси... поѦси покочини, циквы(!), шафран... а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **шафран** (1460 *BD* II, 273).

***ШАХНО** *ч.* (2) *(особова назва):* а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ и мы имъ двєма остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(и) (Краків, 1487 *АКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ша(х)ноу, ша(х)ну** (1487 *АКВ*).

***ШАШКО** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнзь Сємєнъ... о(з)на(і)моуємо И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ Вєликіє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) Нємали(м) о(т)дає(м)... при (в)сюи о(т)чинѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ша(ш)ко(м)** (1459 *P* 171).

***ШВАИПОЛТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, нім., слов.* свѧтополкъ): и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь шваиполтомь, фѣоль из нѣмєць (Краків, 1491 *КЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **шваиполтомь** (1491 *КЄ*).

***ШВЄЦЬ** *ч.* (6) швець: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *наз. мн.* **шевци** (1495 *АЛМ* 88, 89); *дав. мн.* **шевцомъ** (1495 *АЛМ* 89); *знах. мн.* **шевцовъ** (1495 *АЛМ* 88).

ШВИДРИГАИЛО, ШВИТРИГАЙЛО, ШВИТРИКАИЛО, ШВИТРИКҐАЙЛО, ШВЫДРИГАЙЛО, СВЫДРЫГАЙЛО, ШВИДРИКҐАИЛЪ, ШВИТРИКҐАИЛ, ШВИТРИКҐАЙЛ, ШВИТРИКҐАИЛЪ, ШВИДРИКҐЯЛЪ, ШВИТРИКҐАЛ, ШВИТРИКҐАЛЪ *ч.* (53) (*особова назва, лит.* Švitrigáila) Свидригайло, Швитригайло: пакли бы романъ почѧ(л) и жѧловалъ прєд кимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѧтства алюбо на кнѧ(з) швитригаи(л), тогды мы имаєва того исного романа опѧтъ поставити и дати в руцѣ нашему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); мы великий княз Швитрикгайл литовскии... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому... Калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); мы великии князь Швитрикгал литовскии... Чинимъ знаменито... Дали єсмо и записали владицѣ ормєньскому под Лоуцкомъ сєло, што Врусъ дєржалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великии Швитригайло привернулъ свой кон и вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Швнтригайло, швитрнгайло, швитрикгайло, швитрикаило, Szwitrykhaylo** 20 (1424 *P* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1434 *P* 128; 1443 *P* 144; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **швитрикгаилъ, швитрикгаил, Швитрикгайл, швитрикгаи(л)** 8 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7, 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 39; 1446 *AS* I, 42; 1451 *P* 156); **швнтрикгалъ, Швитрикгал, швитрикга(л), швїтрикга(л)** 5 (1433 *P* 126; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *P* 152; 1451 *P* 158; 1452 *P* 160); **швидригайло** 1 (1445 *P* 148); **Швыдригайло** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Свыдрыгайло** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Швидрикгайлъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Швидрикгялъ** 1 (1438 *P* 140); *род. одн.* **швитригаила, швитрикгаила** 2 (1445 *P* 151; 1478 *AS* III, 17); **Швыдрыгаила** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Свыдрыгайла** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **! Швіригла** 1 (1420 *CEV* 489); *дав. одн.* **швитрикгайлу, Szwitrykhaylu** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *P* 132); **швитрыкгайлоу** 1 (1444 *AS* I, 41); **швидригаилови** 1 (1434 *P* 129); *знах. одн.* **швитригаи(л)** (1400 *Cost.* II, 618); *ор. одн.* **Szwitrykhaylom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 142).

***ШВИДРИКГАЙЛОВЪ** *прикм.* (1): А што есми положил привилея князя великаго Швидрикгайлова и королева потверженя на всѣ тые именя, што отецъ мой державъ... ино тые... привилея... указую узяти зятю моему (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28—29).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **Швидрикгайлова** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИДРИКҐАИЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИДРИКҐЯЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКАИЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКҐАИЛ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКҐАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКҐАИЛОВАЯ *ж.* (1) (*особова назва*): Мы кнєгини Швитрикгаиловая кнєгини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею его отчиною што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Швнтрикгаиловая** (XV ст. *СГЧА*).

ШВИТРИКҐАИЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКҐАЛ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКҐАЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***ШВИТРЫКҐАИЛО** *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

! ШВІРИГЛА ⟨ШВІДРИГАИЛА⟩ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***ШВЇТРИКҐАЛЪ** *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВЫДРИГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***ШВЫДРЫГАИЛО** *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШЕЙПАКОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Клєбановцов, половина Шейпаковцы, Гнилица (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Шейпаковцы** (1463 *AS* I, 54).

ШЄКАНЇИ *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тои половина сєло на имѣ Шеканїи вишнои част, да єст от оусєго хотара половина, и по старомоу хотароу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз.* **Шєканїи** (1494 *BD* II, 38); *род.* **Шєкан** (1494 *BD* II, 38).

***ШЄКАНОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знаменито чинимиє Іожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Шєрбан и ѦЧндоуше, нєпоата Жоуржа Шеканоула... и продали... вина сєло от Шєкан (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шєканоула**(1494 *BD* II, 38).

ШЄЛВОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были и свѣдци п(н)ъ пєтрашь бакотскии... п(н)ъ ходко шєлвовичь (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєлвовичь** (1445 *СРК*).

ШЄЛВОВСКИЙ *ч.* (2) (*особова назва*): А при том были вл(а)дыка луцкий Ярофѣи... а пан Михайло Шєлвовский (Ровно, 1483 *AS* I, 82); А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалеливичъ... а панъ Федько Шелвовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шєлвовский, Шелвовский** (1483 *AS* I, 82; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ШЄЛИКГА *ч.* (1) (*особова назва, пор. стп.* Szeliga): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии... шєликга сирадскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... бєзо лсти и бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєликга** (1433 *P* 122).

***ШЄЛОМЫНЬСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Шоломия *у Львівській землі*) ◊ш є л о м ы н ь с к о є п о л є (1) (*назва місцевості у Львівській землі*): а и с тымь полємь што придалъ былъ григореви шєломыньскоє полє и сѣножѧти (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєломыньскоє** (1386 *P* 31).

ШЄЛТИИСТВО *с.* (3) (*стп.* sołtystwo) службове становище і обов'язки солтиса: про то мы оуставлѧємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньшии и(х) нє коупова(л) собѣ ше(л)тиства нїкоторыи вси кромѣ па(!) своєго чїя вєсь (XV ст. *BC* 32 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **ше(л)тїиства, ше(л)тїис(т)ва, ше(л)тиства** (XV ст. *BC* 8, 32, 32 зв.).

***ШЄЛТЇИСКЇИ** *прикм.* (1) який стосується солтиса, пов'язаний зі службовим становищем солтиса: Оурѧ(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но(и) а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ше(л)тїискїи** (XV ст. *BC* 32).

***ШЄЛТЇСЪ** *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

***ШЄЛЪТИСЪ** *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

***SZELAH** *ч.* (1) (*стп.* szeląg, *свн.* schillinc) (*назва дрібної монети*) шеляг: a jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *род. мн.* **szelahow** (1388 *ZPL* 108).

***ШЕМЕТЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* И Зенко мовить: я не продаваль, але продала наша матка и тымъ насъ узгодовала, а продала пану Шемету (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шемету** (XV ст. *РИБ* 610).

ШЄНДРИКА *ч.* (16) *(особова назва, пор.* Шєндръ): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы на имѧ... панъ илїашъ спатаръ и панъ шендрика писаръ... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... велемѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скому... голдь вырности... оучини(л)... слюбованїє сѣ объвѧзалъ мы такожє... иже повынни єсмы єго воли пристати... обицоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы бояре земли молдавскои рада господарѣ нашего Стефана воєводы Іон Тъоутоул логофет... Шенд‹рика› паркалаб новоградскїи... Лоука Арбоуре портар сочавскїй (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шендрнка, ше(н)дрика, Шенд‹рика›** (1436 *Cost.* II, 701; 1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 273; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *род. одн.* **шендрнки** (1443 *BD* I, 121; 1453 *Cost.* II, 472; 1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 119).

Див. ще **ШАНДРИКА, ШАНДРИШОРЪ, ШЄНДРИКО.**

ШЄНДРИКО *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Шєндръ): а при то(м) были наши панове, бы(л) па(н) маноило... па(н) шендрико апро(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то є(ст)... вѣра пана шендрика, вѣра пана данчоула (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шендрнко** (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **шендрика** (1455 *Cost.* II, 540, 553); *знах. одн.* **шендрика** (1447 *Cost.* II, 273).

Див. ще **ШАНДРИКА, ШАНДРИШОРЪ, ШЄНДРИКА.**

***ШЄНДРЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* 'Αλέξανδρος): а на то есть... вѣра пана шендра и дѣтеи его вѣра пана негры (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); се азъ... Іоан Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша пред нами... Фете Акобескоула и племеници их Балше... непотове Шендра... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шеидра** (1420 *Cost.* I, 136; 1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **шендроу** (1487 *BD* I, 302).

Див. ще **ШАНДРЕ, ШАНДРОУ, ШАНДРЪ, ШАНДРѢ.**

***ШЄПЄЛЄВЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали есмы ему... села... на имѧ... каменое на серетѣ што ему дала миклооушеви дочка и шепелевы(х) село што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. мн.* **шепелевы(х)** (1431 *Cost.* I, 317).

***ШЄПИНЬСКИИ** *прикм.* (3): также хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ земли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в неи по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како пилни оу розоуми и оу сердьци своѣмь рожложившьы щкоды... пану владисла(в)... кролеви... презь велеможно(г) александра воеводу... оучиненыѣ... за щкоды... землю шепиньскоую... даваемы, дароуемы а ворочаемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **шепиньскоѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **шепин(с)коѣ** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн. ж.* **шепиньскоую** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **ШЕПИНЦИ.**

ШЄПИНЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Шипинці: а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи наипервѣи межи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а межи шепинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ФОРМИ: *наз.* **шепинци** (1433 *P* 125); *ор.* **шепинци** (1433 *P* 125).

***ШЕПЛЯ** *ж. (назва села у Волинській землі)* Шепель: у Шепли одъ накладного воза по грошу давати, а одъ порожнего не надобе давати (Степань, XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* у **Шепли** (XV ст. *АЛМ* 9).

ШЄПѢЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были земляне исвѣдъци панъ ходько быбельскии... панъ васко шепѣчичь (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шепѣчичь** (1391 *P* 45).

ШЄРБА *ч.* (3) *(особова назва):* мы александръ воевода... ис нашими земляны, паны молдавскыми, на имѧ панъ жюржь староста... панъ иляшъ думитровскии панъ шерба... слюбили есмы... симъ листомъ наши(м)... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есмы имъ оу нашеи земли три села на крълигѫтоури на имѧ где є(ст) шерба паоушескоулъ и лазоръ, дроугое где єс(т) нѣгъ... третїе блъцаци (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шерба** (1407 *Cost.* II, 629; 1426 *Cost.* I, 182); *род. одн.* **шербѣ** (1423 *Cost.* I, 157).

Див. ще ***ШЄРБЪ.**

ШЄРБАН *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Шербан... и продали свою правоую отниноу... половина село (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шебран** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Шербаноу** (1494 *BD* II, 8).

ШЄРБАНОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы панове господарѣ нашего, илїи воеводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... пань щефоуль шербановскыи... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воевода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу ... голдь вырности ... є(ст) оучини(л)... мы такоже ... слюбоуемъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шербановскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ШЄРБАНОВЦИ, ШЄРБАНОВЦЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* ино мы... есми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу, щефоулоу, и сестри его, мърини непотом щефоула жоумътате тое прѣдреченое село, на имѣ шербановцїи, на сиретѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **шербановци** 2 (1492 *Cost. S.* 161, 162); **шербановцїи** 2 (1492 *Cost. S.* 161).

***ШЄРБЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана маноила шербескоула и брата его пана юрїа (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїдоша прѧд нами... слоуги наши Лазор Пискоу, сынь Аноушин, сестра Маноила Шербескоула и Лазоръ, сынъ Мъроушчин и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шер‹бе›скоул** (1475 *BD* I, 203); *род. одн.* **Шербескоула** (1443 *Cost.* II, 145; 1483 *BD* I, 269).

Див. ще **ШЄРБИЧ.**

ШЄРБЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половинѣ селоу от Хлъпещи да ест коуда имь хотарил пань Арбоуре... до хотарѣ Шербещем (Сучава, 1479 *BD* I, 228); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили есми им... их праваа отнина села... на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ, и Шербещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Шербещїи** (1495 *BD* II, 59); *дав.* **Шербещем** (1479 *BD* I, 228).

ШЄРБИЧ *ч.* (15) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х)... вѣра пана берindѣа столника, вѣра пана маноила шербича (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); Szto twoia Miłos't (!) perwo seho posłow swoich do nas prysyłał, marszałka swoieho pana Czurźu a pana Juria Szerbicza (Вільна, 1494 *BD* II, 388).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шербич, Шерби(ч)** (1456 *Cost.* II,583; 1467 *BD* I, 120; 1490 *BD* I, 400); *род. одн.* **шербича, шерби(ч)** (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *ВАМ* 41; *ДГСПММ, Cost.*

II, 129, 149, 156, 180; *ПГСММ;* 1474 *РГС*); *дав. одн.* **Шербичю** (1490 *BD* I, 400); *знах. одн.* **Szerbicza** (1494 *BD* II, 388).

Див. ще ***ШЄРБЄСКОУЛЪ.**

***ШЄРБКОВЪ** *прикм.* (1): мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сыновє шєрбкови... слоужили намъ и(х) прѣдковє... а днєсь слоужатъ они намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **шєрбкови** (1428 *Cost.* I, 202).

***ШЄРБОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т)... и катамарєвци што замѣнилъ съ катамарє(м) за шербовци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *знах.* **шербовци** (1431 *Cost.* I, 317).

***ШЄРБЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ... та прости чєрѣсь боуковиноу о(т) шєрба та прости на конєць полѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); И оуставшє слоуга наш Алєкса дїякъ та заплатил оуси тоти рі злат татарских оу роу⟨ки Чорчо⟩лини, дочци Дрьгоичєви оуноуки Шєрба (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шєрба, шєрба** (1414 *Cost.* I, 111; 1493 *BD* II, 26, 27).

Див. ще **ШЄРБА.**

ШЄРБЪНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... єсмы дали ⟨и⟩ потврьдили им оусим паноу Тоадєроу Звищали єго сєло Звищєлєщи... а єго сєстрам щобы им было сєло Шєрбънєщи на Богданѣ (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *наз.* **Шєрбънєщи** (1469 *BD* I, 138).

***ШЄРБЫНО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѧ сєло(м) .. соболєщи... и сєло распопа шєрбыно и стаучанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **шєрбыно** (1462 *Cost. D.* 10).

ШЄРЄМЄТ *ч.* (2) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Тоадєр Марєлє и съ братанич (!) єго Костин... и заплатил⟨и⟩ прѣд нами... вишєписани пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу Хърниш и нєпотоу своємоу Никоаръ Шєрємєтоу (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* съ **Шерємет** (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **Шєрємєтоу** (1490 *BD* I, 387).

ШЕРШНЕВИЧИ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Шершні *у Київській землі):* Бил намъ чолом зємѧнин кнєвский Анъдрєй Прѧжовъский и повєдил перед нами, штож, люди єго въ Завской волости на имѧ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *наз.* **Шершневичи** (1496 *АЛРГ* 69); *дав.* **Шершневичомъ** (1496 *АЛРГ* 69).

***ШЕРШНЕВЪСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Шершні *у Київській землі):* Андрею Прѧжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Шершневъским** (1496 *АЛРГ* 69).

***ШЄРЪБОВЬСКИИ** *прикм.* (1): а хотарь имъ... попєрєкь полѧ до сєрєта... а о(то)лѧ по краи боуковины горѣ до шєрьбовьского хотарѧ оу липы (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **шєрьбовьского** (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. ***ШЄРБЪ.**

***ШЄСТ** *див.* **ШЄСТЬ.**

ШЕСТДЕСЯТЬ *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***ШЕСТДЄСАТ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

ШЄСТЄРИ *числ., зб.* (1) шестеро, шість: А в томъ жє сєлє пасєка а в тои пасєцє бчолы сто и шєстєри (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз.* **шєстєри** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ** *числ.* (3) шеститисячний: Въ лѣто шєститисѧчноє и о й сотноє дєвѧносто трєтєє... а сє Азъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѧзу Фєдору данильєвичю (б. м. н., 1385 *Р* 28); Pysan w Urzowe w lito szestytysiacznoie dewiatsotnoie dwadciat dewiatoie (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **szestytysiacznoie** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **шєститисѧчноє** 1 (1385 *Р* 28).

Див. ще ***ШЄСТИТИСѦЩНЫИ, *ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ, *ШЄСТТИСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТИТИСѦЩНЫИ** *числ.* (1) шеститисячний: В лѣто шєститисѧщноє шистьдєсѧтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєститисѧщноє** (1359 *Р* 10).

Див. ще ***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ, *ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ, *ШЄСТТИСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТОТИСѦЧНЫИ** *див.* ***ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ** *числ.* (5) шеститисячний: писанъ листъ оу лѣто шєстотисѧчноє полно ф сотъ... оу нашємь городѣ оу р(о)мана воєводѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); оу сочавѣ у лѣто шєстотысѧчноє дєвѧтьсотъ и шєстьнадєсѧтоє лѣто (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєстотысѧчноє** 3 (1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* I, 95; *Cost.* II, 638); **шєстотисѧчноє** 1 (1392 *Cost.* I, 8); ! **шєсточисачиє** (1393 *Cost.* I, 14).

Див. ще ***ШЄСТИТИСЯЧ НЫИ, *ШЄСТИТИСѦЩНЫИ, *ШЄСТТИСѦЧНЫИ.**

! ШЄСТОЧИСАЧИЄ ⟨ШЕСТОТЫСЯЧНЄ⟩ *див.* ***ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТТИСѦЧНЫИ** *числ.* (2) шеститисячний: Писан оу Луцку, в лєто шєсттисѧчноє дєвѧтоє дєвєносто пѧтоє (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); П(и)сан оу Ровном, лєто шєсттисѧчноє дєвєтсот дєвєносто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **шєсттисѧчноє** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн. с.* **шєсттисѧчноє** (1487 *AS* I, 241).

Див. ще ***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ, *ШЄСТИТИСѦЩНЫИ, *ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ.**

ШЄСТЪ *див.* **ШЄСТЬ.**

ШЄСТЪДЄСѦТ *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***SZESTYTYSIACZNYJ** *див.* ***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ.**

ШЄСТЬ, ШЄСТЪ *числ.* (60) шість: а глинарюмъ што лѣпѣли (так. — *Прим. вид.*) около дому а клепачь наємалъ з̆ єхъ лѣпило за д̃ нєдѣ(л) истраву ємъ давалъ то шисть гривенъ платилъ єсмь глинарюмъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ а шєстью стрѣлцєвъ гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *Р* 59); а кто идет до ливова, на головномь мытѣ оу сочавѣ от скотины один грош... а от каждого конѧ по шести гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); Сєло Головчинъ а в томъ сєлє шесть чл̃вковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а маю(т) они намъ в кажъды(и) годъ давати по тридьцати копъ и по шести копъ (Краків, 1489 *АКВ*); а єстли бы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вже тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити шесть копъ грошеи широкоє личбы (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ (!) шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ... а бѫдє(т) ли кмє(т) ино шесть скотъ (XV ст. *ВС* 29 зв.); Выдал личбу на немъ 11 копъ бєз шести грошей (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *наз.* **шесть, шєсть, шєстъ** 21 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1465 *АкВАК* III, 4; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91; XV ст. *ВС* 24; 1489 *АКВ* і т. ін.); *зам. дав.* а хотаръ тѣмъ **шєстъ** сєломъ, по **шесть** гроши 10 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); *род.* **шести** (1495 *АЛРГ* 60); *дав.* **шести, шєсти, шєстї** (1448 *Cost.* II, 365; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1487 *РИБ* 227, 228; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1489 *АКВ*); *знах.* **шесть, шєстъ, шест,**

шесть 16 (1429 *Cost.* I, 280; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 445; 1487 *АМЛ;* 1488 *ДГСПМ;* 1489 *АКВ;* 1490 *DC* 147; XV ст. *ВС* 12 зв., 16 зв.; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **шисть** 2 (1386—1418 *P* 35; 1393 *P* 52); *ор.* **шестьма** 1 (XV ст. *ВС* 34); **шестью** 1 (1399 *P* 59).

***ШЄСТЬДЄСѢТЬ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***ШЄСТЬДЕСЯТЬ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

ШЄСТЬДЄСАТЪ, ШЄСТЬДЄСАТ, ШЕСТДЕСЯТЬ, ШЄСТЪДЄСАТ *числ.* (37) шістдесят: Въ лѣто шеститисАщное шистьдесАтъ семое купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); а кто иметъ погнати скотъ до татаръ на головное мыто... у сочавѣ, шестьдесАте гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); на тыи двѣ селищи записали есмо ему Сею нашею грамотою шестьдесАть копъ подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Што перъво сего тыми разы въ Пилипȏвъ постъ продали были есмо вси корчмы Върупъкіе... Маръку на тры годы за сто копъ и за шестьдесятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227); А се я Некраш Колчеевич из братьею своею... продали... двое (*в ориг.* дв҄е.— *Прим. вид.*) селища на имА Доубища вечно за шестьдесАт копъ грошеи ческое монеты (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз.* **шестьдесатъ, шестъдесат, шестьдесат, шестдесять, шестьдесатъ, шестьдеса(т)** (1361 *AGZ* 6; 1434 *Cost.* II, 668; 1451 *P* 157, 159; 1452 *P* 161; 1456 *Cost.* II, 789; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1460 *BD* II, 273; XV ст. *ВС* 29; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав.* **шестидесать, шестидъса(т)** (1386—1418 *P* 35; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах.* **шестьдесать, шестьдесѣть, шестьдесятъ, шестьдесат, шестдесат, шестьдесатъ, ше(ст)десатъ, шестьдеса(т), шестьдѣса(т)** 19 (1429 *P* 112; 1432 *Cost.* I, 343; 1449 *АЛМ* 8; 1470 *AS* I, 65; 1487 *РИБ* 227; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 24 зв., 29, 36; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **шистьдесатъ, шистьдесать** 4 (1359 *P* 10; 1386—1418 *P* 35); **шъстьдесатъ** 1 (1469 *AS* I, 64); **шестьдесате** 1 (1408 *Cost.* II, 631).

***ШЄСТЬДѢСАТЪ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***ШЄСТЬНАДЄСАТЫЙ** *числ.* (1) шістнадцятий: у сочавѣ, у лѣто шестотысАчное девАтъ сотъ и шестьнадесАтое лѣто октАбрА ѕ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шестьнадесатое** (1408 *Cost.* II, 633).

ШЄСТЬСОТЪ, ШЕСТЬСОТ *числ.* (5) шістсот: па(к) ли⟨бы мы⟩ не д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имие(т) истигати ты(х) дванаицА(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купце(х) и на землАно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А росходу шесть сотъ копъ... што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **шесть сотъ, шесть сот** (1497—1498 *АЛРГ* 80); *род.* **шести со(т)** (1421 *Cost.* I, 142); *знах.* **ше(ст)со(т), ше(с)тсо(т)** (1421 *Cost.* I, 142).

***ШЄТРАРЬ** *ч.* (1) (*молд.* шэтрар) придворний боярин, який відав шатрами і спорядженням воєводи, також титул: да боуде(т) пану михулови на полы съ лоукою шетраре(м) и съ оуси(м) прїходо(м), що е(ст) до того села, да боуде(т) имъ на полы (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *ор. одн.* **шетраре(м)** (1443 *Cost.* II, 131).

ШИА, ШЇА *ж.* (7) відповідальність життям (2): про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), а ни мытни(к) нигде по нашеи земли да не смѣе(т) имъ тое порушити, при свои(х) шїи и имѣнїе (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), ани урѣдни(к), ани мытни(к), нигде по нашеи земли да не смѣю(т) имъ порушити, при свои(х) шїи и имѣнїи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 772);

◇ **ш и а п л а т и т и** (2) бути покараним на смерть: а которы мытныкъ и дворни(к) или боу(д) каки рА(д)ца бы оучини(л) чере(с) на(ш) ли(ст) ина(к) тому шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); паки име(т) кто бантовати ты(х) люди или оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, без и(х) воли, тому шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); **з а п л а т и т и ш ї ю** (2) *див.* **ЗАПЛАТИТИ;** **о к о у п и т и с в о ю ш ї ю** (1) *див.* **ОКОУПИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* томоу **шиа (шїа)** плати(т) (1437 *DIR* № 8; 1444 *Cost.* II, 208); *знах. одн.* **шїю** (1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); *місц. одн.* **при шїи** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772).

Див. ще ***ДОЛГИЕ ШИИ.**

ШИДЛОВОСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва):* а се я панъ мацина воевода ïлвовъскыи освѣдчаю... аже пришедъ прѣдъ наше обличье на имА ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імА шидловъ (Львів, 1400 *P* 60—61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шидловоскын** (1400 *P* 61).

ШИДЛОВЪ *ч.* (2) (*назва маєтку у Львівській землі):* а панъ клюсъ имаеть того існого села шидлова оуживати і дворища того жАворонковича на вѣкы (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шидловъ** (1400 *P* 61); *род. одн.* **шидлова** (1400 *P* 61).

ШИЗКО *ч.* (1) (*особова назва):* тѣмъ мы... дали есми емоу и поновили ... села... на имѣ село кинди(н)ци... еще село где шизко би(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шизко** (1437 *Cost.* I, 541).

ШИЗКОУЦИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині)* Шишківці: тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы... дали и потвръдили есми ему... села на имѣ шизкоуци где бы(л) юрїева двора (!) на прутѣ и мали(н)ци и шизкоуци, где ходори(ч) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **шизкоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

ШИЛО *ч.* (5) (*особова назва):* а при томъ были сведъки, наша верная рад(а): владыка луцкий Феодосий... панъ Гаврило Шило (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная... панъ Гаврило Шило, панъ Иванъ Волотовичь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шило** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *P* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ШИЛОВИЧ *ч.* (9) (*особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... а пана старостинъ, пана Шиловича дворянинъ панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); се А пани Федка, пана Юршина дочка, п⟨а⟩на Олизара Шиловича маршалка волынское земли... жона чиню знакомито кождому доброму (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шилович** (1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87, 240); *род. одн.* **Шиловича** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241); *дав. одн.* **Шиловичу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71).

ШИМКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Шымонъ): А при томъ была дочка моА кн⟨А⟩г⟨и⟩нА МарА СеменоваА РовенскаА, а... пан Шимко Ганусович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шимко** (1488 *AS* I, 242).

ШИМКОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі)* Шимківці: а кн⟨А⟩зю Семену досталсА город Колоден а села: Чернехов... Шимковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Шимковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ШИМОУЗЪ** *див.* **ШОУМОУЗЬ.**

***ШИМОУЗЬ** *див.* **ШОУМОУЗЬ.**

ШИНКОВАТЬ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* szynkować, *свн.* schenken) (що) шинкувати (чим): позволяемъ имъ в домихъ своихъ... вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи въ домахъ своихъ шинковать, оддаючы до скарбу Нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *інф.* **шииковать** (1389 *РЕА* I, 27).

ШИПОТЕ *с., невідм.* (1) (*назва села на Буковині):* и еще есми ему дали и потвърждаемъ ем(у) села на милѣтинѣ ниже о.т) шипоте (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

***ШИПОТЪ** *ч.* (3) (*молд.* шипот) джерело: те(м) мы (!)... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашїи земли мо(л)-да(в)скои его о(т)нни (!) и села(м) (!) на имѧ роужїнѣнїи... озеро лахо(м)... сь мито(м)... до оустїє грьла а(н)дрїеша, і еще сь шипоте (!) где оупадаеͭ(т) оу проутецоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); почьнши ⟨х⟩отар тои браници от обръшїи Лаоури... та горѣ... до стежки где гроб Алексин оу шипот... ... та до обръшїє Селѣтина, а от толѣ до Соучавѣ до самїи шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **шипот** (1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **шипот** (1490 *BD* I, 420); *ор. мн.* **! шипоте** (1459 *Cost. S.* 22).

***ШИПЪ** *ч.* (1) (*стч.* šip, *стп.* szyp) стріла, металевий спис: а в городе поушечъного пороxоу полъбочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. мн.* **шиповъ** (XV ст. *ИК*).

ШИРИТИ *дієсл. недок.* (3) (в чому) розширювати, збільшувати (що): а волен и отдати и продати и заменити, коли хотѧ... а можеть собе оу тых именѧхъ полепшати и ширити и на новомъ корени садити (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А можеть собе в томъ именю полепшати и ширити и на новом корени садити (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *інф.* **ширити** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

Див. ще **РОЗШИРИВАТИ, РОЗШИРИТИ, *СОРОСШИРИВАТИ.**

ШИРОБОКОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва):* а при томъ былъ якоубь Бискоупъ кнѧзь Бартоломѣи плебан... Зань Широбокович (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Широбокович** (1369 *ПСЧК*).

ШИРОВЦИ[1] *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Ширівці: того ра(ді) мы... даємь и дали єсми єму села... єдно село на бистрицѣ, на имѣ ловци наши... и выше о(т) боуди(л)-чи, на имѧ половина шировци, шо и(х) купи(л) о(т) шендрики (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* половина **шировци** (1453 *Cost.* II, 472).

ШИРОВЦИ[2], **ШИРЬОУЦИ** *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* И еще дали єсми а̃ сто злат оугрьских, и а̃ село на имѣ Шировци... яко да творѣт ми памѣть (Путна, 1476 *BD* I, 217); А они також дали паноу ⟨Юг⟩и вистїѧрникоу и великое прївилїє от старого дида ⟨н⟩ашего Александра воеводи... на тое село вышеписанное на Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз.* **Шировци** 4 (1476 *BD* I, 215, 217; 1478 *BD* I, 219); **Ширьоуци** 1 (1476 *BD* I, 211); *знах.* **Шировци** (1478 *BD* I, 219).

***ШИРОКИИ** *прикм.* (62) *(за величиною у просторі)* широкий (1): а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми... и зь землями подлозными... со всѣмъ правомъ предреченому бискупу... какъ же тые земли суть долги и широки увъ своихъ границяхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

ш и р о к а я   л и ч б а (5) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці, прийнята в Польщі: Се я Гринко Єлович продал єсми кн⟨ѧ⟩зю Ивану Васильевичу Острозскому... село Долотче, за тридцать коп широкое личбы вѣчно (Острог, 1465 *AS* I, 57); а естли бы вже не мог того подворѧ справити я, вже тогды маю пѣнѧзи кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости отложити шест копъ грошей широкое личбы (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); ш и р о к и и   г р о ш ъ (43), г р о ш ъ   ш и р о к и и (13) *див.* **ГРОШЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **широкое** 4 (1465 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.;* 1494 *AS* I, 101); **широкой** 1 (1488 *AS* I, 88); *наз. мн. ж.* **широки** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **широкихъ, широких, широки(х)** 41 (1391 *P* 45; 1386—1418 *P* 35; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; п. 1450 *ПИ* № 9; 1463 *ГГЯ;* 1470 *AS* I, 65; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1485—1500 *AS* I, 120 і т. ін.); **широкыхъ, широкы(х)** 5 (1437 *P* 136; 1461 *AS* I, 53; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1475 *AS* III, 14); **шыроки(х)** 3 (1489 *АКВ*); *ор. мн.* **шырокими, шыроки⟨ми⟩** 3 (1482 *AS* I, 81); **широкими** 1 (1487 *АМЛ*); *знах. дв. ч.* **широкая** (1377 *P* 24; 1386—1418 *P* 35).

ШИРОКО *див.* **ШЫРОКО.**

***ШИРОКОСТЬ** *ж.* (5) ширина (2): Землю Дєржати Маєтъ... И з оними Городищами И ихъ широкостю И долъгостю (Прилуки, 1459 *P* 171);

обшир, простір (3): Надаю... Городища Селища И оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми Ко(ж)дое до себе Широко(ст) маючиє (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *знах. одн.* **широко(ст)** (1459 *P* 171); *ор. одн.* **широкостю, широко(с)тю** (1459 *P* 171); *місц. одн.* **в широ-ко(ст)и** (1459 *P* 171).

***ШИРОКЫИ** *див.* ***ШИРОКИИ.**

ШИРЬОУЦИ *див.* **ШИРОВЦИ**[2].

***ШИСТЬ** *див.* **ШЄСТЬ.**

***ШИСТЬДЄСАТЪ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***ШИСТЬДЄСАТЬ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***ШИСТЬЦАТЫИ** *числ.* (1) шістдесятий: подъ лѣтомъ бжья нарожѣнья тисѧчего трисотъ шистьцѧтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьский дѣдицтво пнеколътъ оу шюлжичювь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **шистьцѧтого** (1366 *P* 12).

***ШИШКА** *ч.* (1) *(особова назва):* Што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецька Шишку прислали, абыхъ... князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земляномъ, которые именя свои мають под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Шишку** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***ШИШКИНИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца, за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шишкиничу** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **Шишкинича** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

! ШИЮ ⟨СИЮ⟩ (1): докончали шию (!) каплицю... мця октября (Краків, 1478 *ОБРН* 131).

Див. **СИІ.**

ШІА *див.* **ШИА.**

***ШЇЛЬТЇСЪ** *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

ШКОДА, ЩКОДА *ж.* (84) (*стч.* škoda, *стп.* szkoda, *свн.* scado) **1.** *(втрати, збитки)* шкода (15): знаменито чинимо... како пилни оу розюми и оу сердьци своѣмь, рожложившы щкоды... кролєви оучиненыѣ... землю шепиньскоую ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); А з то(г) бывалї велїкыи наклады и щькоды и клопоты (XV ст. *ВС* 10 зв.); а естлибы дорозоумили с которои сторони от какых наших непрїятелеи какое зло, або шкодї... а их милость тогди... тое имают нам оусе оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423);

ш к о д а   в о є в а н н а я (1) шкода, спричинена воєнними діями: а мы... познавши ижь прере(ч)ныи стефанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашеи не чинилъ... про то жь его со всѣми по(д)данными о тую исную... шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучиненую... о(т)пущаемы (Ланчиця, 1433 *P* 121); ш к о д ы   д ѣ я т и (2), ш к о д у   д ѣ л а т и (1), ш к о д ы   п о д е л а т и (3), ш к о д ы   п о ч и н и т и (3), ш к о д ы   ч и н и т и (14) завдавати шкоди: жалуютъ намъ брашовлѣне аже по ти(х) Сторонъ много ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) (Устя Башїя, 1435 *Cost.* II, 677—678); а они на(д) то ѣдоучи дорогою люде(м) наши(м) великїи шкоды дѣлали (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); алѣ ты(х) што щкоды почїнилї... не могоуть бытї речи (!) нї добрыи алюбо ч(с)тни але и(м) ровни злодѣемь (XV ст. *ВС* 28 зв.); коли моужь жене оумреть

тогды жона сѦдѣть на оудовьємь стольци во всє(м) имєнїи а оу томъ вєлїкыи щкоды детє(м) дѣють (XV ст. *СЯ* 40); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богоуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу... штожъ онъ зъ доконъчаньѦ своєго и крєстъного цєлованьѦ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); ш к о д у и м є т и (2) зазнавати шкоды, мати шкоду: хто щкоды имєєть о(т) животи(н) (XV ст. *ВС* 25); в д ѣ л а т и (о у д и л а т и) ш к о д у (2) *див.* **ОУДИЛАТИ;** ш к о д у и м а т и (2), и м а т и ш к о д о у (1) *див.* **ИМАТИ** ²; ш к о д у о у ч и н и т и (8), о у ч и н и т и и ш к о д у (1) *див.* **ОУЧИНИТИ.**

2. перешкода (10): про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїидѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми и товаро(м) нє боѦчи сѣ ни о(т) котории шкоды, зану(ж) є(ст) ва(м) нашѦ зємлѦ отворєна (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); обадва ставы в одинъ час пустити и в одинъ час заставити для того абы нє было шкоды кнѦзю Сємєну, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И коли нам богъ поможет та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно и доброволно и отворєнно и бєзпєчнє и бєз жадноиі шкодї въити ис их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

3. відшкодування (14): а такъжє коли быхомъ имъ жолду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!)... насъ оупоминати (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а хто то нашє прїказаньє пєрєступїть то(т) имє(т) па(н)у то(г) сєла щкодоу єго платїти (XV ст. *ВС* 28); А также, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и довєдет наш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людми... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а), а болшє глобоу нє имаєт ни грош, тоулко щобы им был ишкод (!), а болшє нищо (Сучава, 1458 *BD* II, 262);

ш к о д у з а с т у п и т ь (1) відшкодувати: А коли бы кн⟨Ѧ⟩зь Василей не спустилъ своєго ставу в тот час коли кн⟨Ѧ⟩зь Сємєнъ спустить, а была бы шкода кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну и кн⟨Ѧ⟩зь Василей имаєть шкоду заступить (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); з а щ к о д ы с т о я т и (1) нести відповідальність за шкоду: мы ильѦшь воєвода... записуємъсѦ тымъ п̃нoшамъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити... а за щкоды стоимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

4. спаш, потрава (2): ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїєи щкодє боудєть занѦто оуставлѦємь платїть чїя жївотїна (XV ст. *ВС* 25).

5. *(моральне зло)* прикрість, шкода (1): про тожє слюбоуєму (!) и слюбили єсмо нашємоу милому господарєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х) ко ишкоди королєви и къ завади (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шкода** 6 (1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1463 *AS* I, 56; 1484 *ЯМ;* 1499 *BD* II, 424); **щкода** 1 (XV ст. *ВС* 30); **! ишкод, ишко(д)** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *зам. род.* бєз **шкода** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **шкоды** 7 (1447 *Cost.* II, 732; 1457 *Cost.* II, 809; 1463 *AS* I, 55; *BD* II, 295; 1489 *АМВ;* 1495 *АЛМ* 85; 1499 *AS* I, 117); **шкодї** 3 (1499 *BD* II, 422); **щкоды** 2 (XV ст. *ВС* 27 зв., 38); **ишкоды** 1 (1435 *Cost.* II, 677); *дав. одн.* **ишкоди** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. одн.* **шкоду, шкодоу** 6 (1433 *P* 121, 123; 1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1463 *AS* I, 56; 1495 *ПЛПС*); **щкодоу, щъкодоу** 5 (XV ст. *ВС* 28, 30, 32, 38 зв.; 1481 *BD* II, 365); **ишкоду** 2 (1457 *Cost.* II, 809); **щкотоу** 1 (1481 *BD* II, 365); *зам. наз.* щобы имъ **шкоду** было 1 (1449 *Cost.* II, 743); *зам. род.* бє(з) **шко(ду)** 1 (1456 *ПМВП*); *місц. одн.* **на щкодє** (XV ст. *ВС* 25); *наз. мн.* **щкоды, щькоды** 5 (XV ст. *ВС* 10 зв., 28, 28 зв.; *СЯ* 39 зв.); **шкоды** 1 (1496 *ОКИВ*); *род. мн.* **щкодь, щькодъ** 2 (1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 706); **шкодъ** 1 (1496 *ОКИВ*); *знах. мн.* **щ̑коды** 15 (1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 706; XV ст. *ВС* 7,7 зв., 8 зв., 9 зв., 25, 28 зв., 37 зв., 38 зв.; 1481 *BD* II, 365 і т. ін.); **шкоды** 13 (1457 *Cost.* II, 810; 1478 *AS* III, 17; 1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ;* 1498 *BD* II, 413; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420, 447 і т. ін.); **шкодї** 3 (1499 *BD* II, 419, 420, 422); **! щкодє** 1 (1437 *DIR* № 8); **! щкодъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *місц. мн.* **у щькодахъ** (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ШКОДИТИ, ШКОДИТЬ *дієсл. недок.* (5) **1.** (чому) *(завдавати втрати, спричиняти шкоду)* шкодити (4): о зємлѦнѦ(х) которы(и) на воиноу идоу(т) а оубогы(м) людємъ по своєи зємли по сєлищо(м) шкодѦ(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); А тєжъ которыє бы хотєли мыта нашы володими(р)скиє объєжъдчати инъшыми дорогами а в томъ мытоу нашомоу шкоди(т) и ты бы самъ на ты(х) помочъ дава(л) (Петрків, 1489 *АМВ*).

2. (кого) *(ущемляти інтереси)* кривдити (1): Въ книга(х) правєдны(х) наши(х) прє(д)ковъ нашихъ пїсано коли моужь жєнє оумрєть тогды жона всє имєнїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *інф.* **шкодити** 1 (1489 *АМВ*); **шкодить** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); **шкоди(т)** 1 (1489 *АМВ*); *теп. 3 ос. мн.* **щкодѦ(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *перф. 3 ос. одн. ж.* **щкодила** (XV ст. *СЯ* 40).

***SZKOŁA** *ж.* (3) школа: Teź, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **szkołu** (1388 *ZPL* 105); *ор. одн.* **szkołoju** (1388 *ZPL* 106); *місц. одн.* **u szkole** (1388 *ZPL* 106).

ШКЬѦЄ *с., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на кородѣ, на имѣ пъткъєщи... и сєлищє шкьѦє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ШКѢИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ гдє дворъ єго бранищѣри, а жоулєщи и шкѣи (Сучава, 1455 *Cost* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **шкѣи** (1455 *Cost.* II, 553).

ШЛАХОТНЄ *див.* **ШЛѦХОТНЄ.**

***ШЛѢХОТНЫИ** *див.* ***ШЛѦХОТНЫИ.**

***ШЛЯХЕЦКІИ** *прикм.* (2) (*стп.* szlachecki) *(який належить шляхті)* шляхетський: и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *P* 141); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ съ тыхъ п⟨е⟩н⟨е⟩зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **шляхецкій** (1495 *РИБ* 621); *род. одн. ж.* **шляхецкоѣ** (1438 *P* 141).

ШЛЯХТА *ж., зб.* (3) (*стп.* szlachta, *свн.* slahte) *(дворянство у феодальній Польщі і Литві)* шляхта (2): а онъ намъ маеть, посполу з ыншою шляхтою... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *P* 141);

ш л я х т а х о р у г о в н а я (1) (*стп.* szlachta chorągiewna) шляхта, що ставала на чолі народного ополчення під час воєнних дій: А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыимуемо и прияли есмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля) коѣ... такоѣ, какъ иншыи князи, п(ан)ы и шляхта хоруговные зажывають (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шляхта** (1438 *P* 140); *дав. одн.* **шляхтѣ** (1438 *P* 140); *ор. одн.* **шляхтою** (1438 *P* 141).

Див. ще **ШЛѦХТА** ¹.

***ШЛЯХТИЧЪ** *див.* ***ШЛѦХТИЧЬ.**

ШЛѦХЄТНЄ *присл.* (1) ◇ ш л Ѧ х є т н є в р о ж є н ы и (1) (*стп.* szlachetnie urodzony) шляхетського роду: А при томъ были шлѦхєтнє врожєнын панове рада

н(а)ша кн(Ѧ)зь Вой(тє)х бискуп виленский, кн(Ѧ)зь Мартин бискуп жомойтскии (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ШЛѦХОТНЄ.**

***ШЛѦХЄТНЫИ** *прикм.* (7) (*стп.* szlachetny) **1.** (*форма титулування шляхти*) шляхетний (5): а при то(м) были шлѦхєтни панове па(н) спытє(к) тарновскыи па(н) волчко переслюжичь (Львів, 1414 *P* 85); И такѣ(ж) шлѦхєтно(м)у ходорови дроугую половицю рєчєгова (Луцьк, 1445 *P* 148).

2. благородний, достойний (1): мы которыи(ж) всѦ живыѦ рѣчи розоумо(м) прєвышає(м), нѣ имаємъ шлѦхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противитисѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. вірогідний, правильний (1): тако мы с паны оглѦдавши єго листовъ иже суть шлѦхєтнии листовє... а подлугъ смолвы оставили єсми бѣлєцко при бѣлцѣ (Львів, 1421 *P* 94).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **шлѧхєтно(м)у** (1445 *P* 148); *наз. мн. ч.* **шлѧхєтнии** 2 (1421 *P* 94); **шлѧхєтни** 1 (1414 *P* 85); *род. мн.* **шлѧхєтиыхь** (1414 *P* 85); *дав. мн.* **шлѧхєтиы(м)** (1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 733).

! ШЛѦХОТИНИ ⟨ШЛѦХОТНИИ⟩ (1): мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ (!) єсмо просили велеможны(х) паны и шлѦ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролевскои... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти и стои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

Див. ***ШЛѦХОТНЫИ.**

ШЛѦХОТНЄ, ШЛАХОТНЄ *присл.* (2) ◇ ш л Ѧ х о т н є в р о ж є н ы и (2) (*стп.* szlachetnie urodzony) шляхетського роду: мы Олєксандръ... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѦхотнє врожєного кн(Ѧ)жати Костєнтина Ивановича Острозского... и хотѦчи єго рыхлейшого вчинити коу тымжє вчинкомъ ємоу имѣнє н(а)шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

Див. ще **ШЛѦХЄТНЄ.**

***ШЛѦХОТНЫИ** *прикм.* (8) (*стп.* szlachetny) **1.** (*форма титулування шляхти*) шляхетний (4): мы... знамєнито чини(м)... ожъ (!) єсмо просили вєлєможны(х) паны и шлѦ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролєвскои... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии (!) панови... коруны польскоѣ... и с ыными (так.— *Прим. вид.*) пасаными (!) и шлѦхотными паны зємлѦны рускихъ зємль... нє хотѦчи да(т) загину(т) мнѣ... и выбавили мѦ... ис того Ѧтства (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *P* 130); також и сими рази, по жадаиїю кролѣ єго милости, що коли к нам прислал по єго милости вирного и шлѣхотнєго посла по пана Добєка из Бишов, а ми лепак слоубоуємъ ... господарєви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

2. (*що стосується шляхти*) шляхетський (3): Хто мєнить шлѦхтичомъ а нє з родоу шлѦхотного (XV ст. *BC* 6 зв.);

ш л Ѧ х о т н ы и ч є л о в ѣ к ъ (1) шляхтич: Оуставлѣємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцєрь алюбо которыи шлѦ(х)тныи чл҃вкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ... имєєтсѦ своєю роукою о(т)присѦ(ч) и очистїть (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **шлѧ(х)тныи** (XV ст. *BC* 26 зв.); *род. одн. ч.* **шлѧхотного** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **! шлѧхо(т)** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); *знах. одн ч.* **шлѧхотныи** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); **шлѣхотнєго** 1 (1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **! шлѧ(хо)тини** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. мн.* **шлѧхотными** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132).

Див. ще ***ШЛѦХЄТНЫИ.**

***ШЛѦХТИЧЬ** *ч.* (23) (*стп.* szlachcic) (*належний до дворянського шляхетського стану*) шляхтич: K tomu, jestliby chrest'ianin... ranu nekotoruju zadal... rannomu majet' dosyt' wcziniti podluh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови заживатн (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шлѧ(х)тичь** (XV ст. *BC* 29, 30 зв.); *род. одн.* **шлѧ(х)тича, шлѧ(х)тїча** (XV ст. *BC* 11); *дав. одн.* **шлѧ(х)тичю, шлѧ(х)тїчю** 7 (XV ст. *BC* 29, 29 зв., 30 зв., 31; *СЯ* 9 зв.); **szlachticzu** 2 (1388 *ZPL* 104, 105); **шляхтичови** 1 (1438 *P* 141); *знах. одн.* **шлѧ(х)тїча, шлѧ(х)тича** 2 (XV ст. *BC* 24 зв., 34 зв.); **! шлѧ(х)тѧ** 1 (XV ст. *BC* 30 зв.); *ор. одн.* **шлѧхтичомъ, шлѧхътичомь, шлѧ(х)тичо(м)** 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 18 зв.); **! шлѧ(х)тичо(в)** 1 (XV ст. *BC* 31); *місц. одн.* **о шлѧ(х)тичю** (XV ст. *BC* 7 зв.); *род. мн.* **! шлѧ(х)ти(чв)** 1 (XV ст. *BC* 29); *знах. мн.* **! шлѧтичовъ** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще **ШЛѦХТѦ** [2].

***ШЛѦХТЇЧЬ** *див.* ***ШЛѦХТИЧЬ.**

ШЛѦХТѦ [1] *ж., зб.* (1) (*стп.* szlachta) шляхта: Хочє(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє тє(ж) и казнь имєєть быти што(ж) наши шлѦ(х)тѦ и наши зємлѦны своє плємѦ забївають (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шлѧ(х)тѧ** (XV ст. *BC* 29 зв.).

Див. ще **ШЛЯХТА.**

ШЛѦХТѦ [2] *ч.* (4) (*стп.* szlachcię) шляхтич: Ачь рыцєрь алюбо шлѦ(х)тѦ шлѦ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **шлѧхтѧ, шлѧ(х)тѧ** (XV ст. *BC* 24 зв., 29 зв.; *СЯ* 9 зв.); *знах.* **шлѧ(х)тѧ** (XV ст. *BC* 8).

Див. ще ***ШЛѦХТИЧЬ.**

***ШЛѦХЪТИЧЬ** *див.* ***ШЛѦХТИЧЬ.**

ШОКА *ч.* (1) (*особова назва*): а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ чєлѣдою си... шока и съ чєлѣдью си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шока** (1462 *Cost. D.* 11).

***ШОЛДА** *ч.* (2) (*особова назва*): мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша, прѣ(д) нами и прѣ(д) оусими нашими мо(л)давскими бояри мърина и сєстра єи, стана... нєпоти шолди... и роздєлили свои правїи о(т)нини, сєла, що били оуика и(х), шо(л)да (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* що били оуика и(х) **шо(л)да** (1493 *Cost. D.* 45); *род. одн.* **шолди** (1493 *Cost. D.* 45).

ШОЛДАНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы оузѦли о(т) тамръташовци о(т) шумуза пѦть дворы татаръ с волєю шолданъ пєтрову и дали єсмы ихъ монастирєви стго николы о(т) полѦны (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* с волєю **шолданъ** (1411 *Cost.* I, 95); *зам. дав.* єсми дали **Шолданъ** пєтрови (1411 *DIR«A»* 439).

***ШОЛДѢНЇИ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): (ино мы)... єсми дали и потвръдили мърини тоти вишєписанїи сєла... на доумитрѣ на имѣ шо(л)дѣнїи н бръълєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **шо(л)дѣнїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***ШОЛКЪ** *ч.* (4) шовк: а коли имуть купити татарскыи товаръ у сочавѣ или шолкъ, или перєцъ, или камкы... отъ гривну, у сочавѣ по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и пєрєць, и камхи... а онн абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **шолкоу** (1460 *BD* II, 273); *знах. одн.* **шолкъ, шолкь** (1408 *Cost.* II, 630; 1456 *Cost.* II, 788).

ШОЛОМОНОВА КРЪНИЦѢ *ж.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ шо(л)дѣнїи... и шоломонова крънищѣ (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шоломонова крънищѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

***ШОЛТИСЪ** *ч.* (7) (*стп.* szołtys, *мад.* soltesz, *свн.* schultheize) солтис: ОуставлѦємъ и прїказоуємь всє(м) шє(л)тїсомъ дховнымъ и свє(т)скымъ по(д)лоугъ и(х) именїя и сїлы имаю(т) с намї поитї на ж(д)ую (!) валкоу (XV ст. *BC* 11 зв.— 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шо(л)ти(с)** (XV ст. *BC* 31); *місц. одн.* **о шє(л)тїсє** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **шїльтїсоу** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *род. мн.* ! **шьтїсо(в)** (XV ст. *BC* 32); *дав. мн.* **шє(л)тїсомъ** (XV ст. *BC* 11 зв.); *місц. мн.* **о шелътисєхъ, шє(л)тисє(х)** (XV ст. *BC* 5 зв., 11 зв.).

Див. ще **ШОЛТОУЗЪ.**

ШОЛТОУЗЪ, ШОЛТОУЗ *ч.* (18) (*молд., стч.* šoltys, *мад.* soltesz, *свн.* schultheize) міський голова або сільський староста у Молдавському князівстві: нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) мєншаго прїятєлѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє и оуси наши мєшчанє от мѣста от Бръладъ... прїидоша прѦд нами... и оупросили сєбѣ от нас како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шолтоузъ, шолтоуз, шо(л)ту(з)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *род. одн.* **шо(л)тоуза** 1 (1434 *Cost.* II, 675); ! **жо(л)тыза** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *дав. одн.* **шолтоузоу, шо(л)тузу** (1447 *Cost.* II, 732; 1476 *BD* II, 337); *наз. мн.* **шолтоузи, шо(л)тоузи** 5 (1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256); **шолтоузовє** 2 (1495 *BD* II, 62—63, 64); **шолтоузы** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *зам. род. с.* волєю **шолтоузы** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. мн.* **шо(л)тузомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **шо(л)тузє(м)** 1 (1435 *Cost.* II, 694).

Див. ще ***ШОЛТИСЪ.**

***SZOMYI** *див.* **СЕМЫЙ.**

***ШОМОУЗЪ** *див.* ***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ.**

***ШОПРЪЛЄЩЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* Ино ми... дали и потврьдили слоугам нашим Игнатоу и братоу єго Іон Тинтюлоу тои прѦдречєнои половина сєлищи от Шопрълєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *род.* **Шопрълєщїи** (1483 *BD* I, 275).

Див. ще ***ШОПРЪЛѦНЫ.**

***ШОПРЪЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва):* И оуставшє слоуга наш Игнат ⟨и брат єго Тин⟩тюл и заплатили оусє исполна... пинѣзи... оу роуки Нѣгши, дочка Михъила Шопрьл⟨а⟩ (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шопрьла, Шопрьл⟨а⟩** (1483 *BD* I, 274, 275).

***ШОПРЪЛѦНЫ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві):* А хотаръ тои пол сєлищи да єст от въсєго хотарѣ половина от ШопрьлѦнъ и от оусих сторонъ по старомоу хотароу (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *род.* **Шопрълѧнъ, Шопрълѧн** (1483 *BD* II, 274, 275).

Див. ще ***ШОПРЪЛЄЩЇИ.**

ШОСТОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва):* а с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... Петръ Шостовскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шостовскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ШОСТЫИ** *числ.* (14) шостий: подъ лѣтомь б҃жья нарожѣнья тисѦчего триисотъ шистьцѦтого шєстого коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь (Перемишль, 1366 *Р* 12); Pysan w Urzowie w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie indykta szostoho (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Ино мы... дали и потврьдили... слоузѣ нашємоу паноу Аврамоу дїякоу от вистрѣтѣ тотоу прѦдречєноую шєстоую част сєло (!) от Оничан (Сучава, 1490 *BD* II, 442).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **шостого, szostoho** 3 (1420 *AS* I, 26; 1487 *AS* I, 87, 241); **шєстого** 1 (1366 *Р* 12); *знах. одн. ч.* **шєсти** (1473 *ЗНТШ* V, 3); *наз. одн. с.* **шосто** (1488 *AS* I, 242); *наз. одн. ж.* **шестаа** (1487 *BD* I, 297); *род. одн. ж.* **шостоє** 1 (1474 *AS* I, 69); **шестое** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн. ж.* **шєстоую** (1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 442).

ШОФЪ *ч.* (1) (*особова назва):* а при томъ были исвѣдци панъ судивои староста кракувъскии... панъ маршалко шофъ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шофъ** (1377 *Р* 24).

***ШОФЪЛТЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ чєлѣдою си... шофъ(л)тъ и съ чєлѣ(д)ю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шофъ(л)тъ** (1462 *Cost. D.* 11).

ШПИЦА, ШЪПИЦА *ч.* (3) (*особова назва):* И Нагорка и Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми (Краків, 1489 *РИБ* 433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шпица, Шъпица** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Шъпицу** (1489 *РИБ* 433).

ШПЪТОРЕЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потврьдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилєщи... и Шпъторєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Шпъторєщи** (1459 *BD* I, 35).

ШПЫРКА *ч.* (1) (*особова назва):* а при то(м) были добрии пєтро судиѦ пєрємыскии... шпырка нораєвскии (б. м. н., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шпырка** (1419 *Р* 91).

***ШРОТЪ** *ч.* (1) (*стп.* szrot, *свн.* schrot) подовжні куски м'яса: Волно резникомъ... былдо купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **шроты** (1389 *РЕА* I, 27).

ШТАНЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были свѣдци: панъ янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Мичекъ Штанъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Штанъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

ШТБЫ *див.* **ШТОБЫ[1].**

***ШТЄФАНОВЪ** *див.* **ЩЄФАНОВ.**

ШТЄФАНЪ *див.* **ЩЄФАНЪ.**

***ШТЄФОУЛЪ** *див.* **ЩЄФОУЛЪ.**

***ШТИБОРЪ** *див.* **СТИБОРЪ.**

ШТИРИСТА *числ.* (1) чотириста: а писан листъ, мцѦ їюнѦ, оу шести день, на стго дорофѣѦ, подъ лѣти БжїѦ НарожѣнїѦ, ТисѦща, штириста, сѣмдєсѦтъ Трєтого, лѣта (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз.* **штириста** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **ЧОТЫРИСТА, ЧТЕРИСТА.**

ШТО[1], ЩО, ЧТО, ШЬТО, !ЩТО *займ.* (1306) **1.** (*відносний — приєднує підрядні речення)* (1267) **а)** (*означальні)* що, який (1103) (*у постпозиції — без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні)* (764): а далъ єсмь и землю рольную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, 1349 *Р* 3); купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣднину єє и вотнину што по нюи оц҃ь далъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А изъ рѦшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) опрочє волѦнъ што на волн сѣдѦть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); тогды я па(н) староста пєтрашь с землѦны оучинили єсмы межи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници кто межи ими оукажєть твердѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); а на тои сторонѣ ставоу всмордвѣ дворищє барановича выслоугоу оц҃а єго штожо оц҃ь єго выслоужылъ на велико(м) кн҃зи витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); а тоутъ же чл҃вки три што подымъщины нє даю(т) а ловъцовъ пѦть што в ловы ходять (б. м. н., 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); В Берестьи... делалъ его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); мы Стефань воєвода... Знамєнито чиним(ь)... ожє... наши

слоугы... продали... єдно село на Сєретѣ на имѣ Пєлєтючещи нижнїи що были коупили они тоє село от Костє (Сучава, 1500 *RA* 260);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (136): то всє єсмо потвєрдили... со всѣми оужитки што нынѣки сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а имѣєть тоє село держати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки што к нєму здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенязей, што е. м. далъ за тое именіе мое пану Василю Семашковичу (Степань, 1449 *АЛМ* 8); Мм(с)тию (!) бжию мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѦ (!) наста(с)я... с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х)... со всѣми пошлинами и С лю(д)ми што... к ты(м) волостє(м) прислоушали (Київ, 1459 *P* 174); А мнѣ кн⟨Ѧ⟩зю Сємѣну мѣншому нє вступати сѦ в тыє имѣньѦ... што сѦ достали брат⟨у⟩ моєму кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); и з ласки нашое подле данины кнегини Семеновое Александровича, кнегини Марыны... то потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу... вечно зъ землями... и тымъ озером, што подъ Те⟨ре⟩бенемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683—684);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (135): Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, штоми сѦ в дѣлу достала брату своємоу (Берестя, 1448 *AS* I, 44); служатъ въ мене бояре Смоленскіе... а зъ ихъ имѣней што подъ господаромъ маютъ, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А и привилїє що имали Мароушка... и племєница єи... тота привилїѦ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (54): пак ли бы-хо(м) імо нє воротили на і дє(н) Ѧко ту написано тогда гродо на(ш) галичь ис тою волостию што к нєму прислушаєть тому исному и воєво(д)... заставити имаємы (Луцьк, 1388 *P* 37); Во имѦ божьє знамєнито бу(д)... иже пришедь прєд на(с) и прєд ты добрє што с нами у тоть ча(с) сѣдѣли хмѣль крщєнє... добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); А тыи люди што оу тулинахъ штобы єго были послушни (Київ, 1457 *P* 166); а коли ж сѦдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы што сѦ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоутъ соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43); Тоє... чътири села що дали смо имь измѣноу, да соуть томоу... монастироу Бистричъскомоу от нас оурикь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (14): а што тои грамотѣ писано тую жь правду литовьскымъ князємъ держати (б. м. н., 1352 *P* 6—7); а што наложит кнѦз Михаило... на тоє имєнє... и он маєт тот наклад отложити (Острог, 1488 *AS* I, 88); а што єстє єго записъ отъ него къ намъ принесли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

б) *(додаткові)* що (124) *(у постпозиції — без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні)* (15): Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ... свою очиноу... а та же что єсмь подава(л) имѣнїа боѦро(м) свои(м) (Київ, 1446 *P* 154); оуставлѦємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *BC* 14 зв.); кто боудет господаръ нашєи зємли... тот бы им нє порошил нашего даанїѦ... заноуже єсмы им дали и потвръдили за их правоую слоужбоу, и за що они коупили соби за свои правїи пинѦзи (Ясси, 1500 *BD* II, 176);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (71): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки... со всѣмъ што коли оца єѣ прислушало (Перемишль, 1359 *P* 10); Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село... на веки и со всимъ с тымъ, што к тому селу издавна слушаеть (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); абы тоє што к ва(м) писали безо лсти писали (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); то єсть мыто тым, що идоут до татарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и заставила єсми тоє сєло своє ПъѦнь кн⟨Ѧ⟩зєм... со всим с тым што коли здавна к тому моєму сєлу къ ПьѦню прислоухало (Острог, 1481 *AS* I, 77); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... со всими входы и приходы, и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(у препозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (26): што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *P* 2); што было ємоу дати оу сєрєти то имєтъ дати оу дорогоуни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а што проробили новины по рачвамъ и под волнинъ (!) тымъ бы дали покои (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); што бы мѦло того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези в тую ж суму (Вільна, 1489 *АЛРГ* 82);

(у препозиції — без співвідносного або узагальнюючого займенника в головному реченні) (10): а што привєзєть изъ бєсарабъ или пєрєць или баволну или будь што... у баковѣ полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); што єсми выслоужи(л)... даю о(т) своєє выслоуги... сѣмоу николє поустыньскомоу... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *P* 108);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (2): а то мы што єсмо вышє писали, слюбоуємь имь вѣчно здєржати (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а то мы, што єсмо вам писали слюбоуємъ им вѣчно здержати (Сучава, 1460 *BD* II, 276);

в) *(підметові)* що (16) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (3): Сє жє коли сна моєго изьємльтсѦ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*)... тому всє (то) што к цр(к)ви предалъ єсмь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л)... тогды имєєть раны плати(т) (XV ст. *BC* 29);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (8): а што можє причинити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *P* 18); а што оузможєтъ осадити на тѣ(х) хотарє(х) и тоє да моу боудєтъ съ въсѣмъ правомъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычєговоу Прислоухаєть то и нпѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1448 *P* 148); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тепере (!) у мене есть (Вільна, 1493 *АЛМ* 163);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдѦть на ланохъ... одну колоду дають ись лану (б. м. н., 1386—1418 *P* 35);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (4): пак тот што имєт жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх держати, тогда имоут (? — *Прим. вид.*) с мѣстом тєрпѣти (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); тогды тотъ што коупїть имєєть слоужєбнїко(м) соусєды того имєнїя позвать (XV ст. *СЯ* 42 зв.); тоє всє вышеписа(н)ноє що сѣ достало оу єи ча(ст) да є(ст) єи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45);

г) *(способу дії)* що (7) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (5): и мы ємоу дали и записали... тыє села... со всєми входы и приходы... и так што в тых имєнѧх собє примыслить и на нову корєни посадит (Київ, 1437 *AS* I, 34); а заставила єсми тоє село своє Пъѧнь кн⟨ѧ⟩зєм их... по томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал (Острог, 1481 *AS* I, 77); И мы... тыє корчъмы Вруцъкіє продали по тому, за што былъ тотъ... купилъ (Радомль, 1487 *РИБ* 228);

(без співвідносного слова у головному реченні) (2): а заставила єсми кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... сєло своє... по своєи доброй воли, в чом мнє записал пан мой Игнат Боровикъ (Острог, 1481 *AS* I, 77);

д) *(міри або ступеня)* що, скільки (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)*: а бꙋдє(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бꙋдє(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до нє(г) заклад(у) бра(т) тогды мєє(т) намъ заплатити виноу (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѧзьскоє сєребро идєть (б. м. н., 1411 *P* 77);

е) *(причини)* що (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)*: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє дєи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїє (Холм, 1376 *P* 22); а тако(ж) никто да нє смѣ (!) становити товаръ брашова за що сѧ... лихо чини(т) оу сакоулѣхъ (Сучава, 1437 *DIR* № 8);

є) *(часові)* що (1) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)*: Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого николы мнстря Пустынского двѣ нивки (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

ж) *(підрядно-приєднувальні)* що (6): оучинит(ь) которыи добрыи чл҃вкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимъ ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); K tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj majet' winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Алє хочоумъ єго миловати и оу чти... держати... И сєла, имєниа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имєш поставити привилиѧ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а каза(л) твоє(и) мл(с)ти повєдити... ижь о(т)ца нашого... Казимира... богъ доушу его м҃лти с того свєта собралъ, чого жь мы тяжко... жалуємъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

з) *(вводить вставні речення)* що (2): мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти до помочы, вымѣнѧючы то, чого божє нє даи, нижьли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашу зємлю (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а чого Б⟨о⟩жє заховай штосѧ надо мною пригодит, по моємъ животѣ нє вступатисѧ в тую зємлю жонѣ моєи (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. *(неозначений)* щось, що-небудь, скільки-небудь (28): I też jestliby chrestianin... meł szto wcziniti... majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); И мы Бориса вспытали: вѣдаєшь ли што на него какіє рѣчи, мовъ на него тєпєръ передъ нами (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

3. *(питальний)* що (4): О жєнє которои моужъ оумрє(т) а при чомъ маєть заста(т) (XV ст. *ВС* 31 зв.); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Василєвич волен тыи имѣньѧ продати... и што волѧ єго над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

◇ *у сполуч.* щ о з а (4) *див.* **ЗА**[3]; **н и в о ш т о о б є р т а т и** (1) *див.* ***ОБЄРТАТИ;** **н и в о ш т о о б о р о ч а т и** (2) *див.* ***ОБОРОЧАТИ.**

ФОРМИ: *наз.* **што, що, шьто, czczo, sczo, stho, sztho, szto** 738 (1349 *P* 3; 1377 *P* 24; 1409 *DIR«A»* 437; 1424 *Cost.* I, 162; 1451 *Cost.* II, 403; 1467 *BD* I, 123; 1473 *BD* I, 187; 1487 *AS* I, 86; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 43; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **что** 7 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* II, 701; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1468 *BD* I, 125; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 6; 1500 *SD* 7); **! щто** 1 (1361 *AGZ* 6); *род.* **чого, чо(г)** 6 (1442 *Cost.* II, 716; 1457 *Cost.* II, 809; 1490 *AS* I, 92; 1492—1493 *ПВФЧ;* XV ст. *ВС* 6 зв.; 1498 *АЛМ* 163); **чєго** 1 (XV ст. *ВС* 22); *дав.* **чомоу** 1 (1484 *ЯМ*); **чє(м)** 1 (1411 *P* 77); *знах.* **што, що, шьто, stho** 522 (1359 *P* 10; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* I, 61; 1431 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1453 *DIR«A»* 503; 1470 *BD* I, 155; 1487 *AS* I, 85; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **что** 6 (1411 *P* 77; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 305; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1479 *BD* I, 221, 222); *ор.* **чимъ, чимь, чим, чи(м) czim** 10 (1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 104; 1393 *P* 51; 1433, *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 775; 1457 *Cost.* II, 811; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 24; 1463 *AS* I, 56); **чым** 1 (1499 *BD* II, 450); *місц.* **в (при) чомъ, чомь, чом, чо(м)** (1459 *P* 172; 1481 *AS* I, 77; 1495 *ВМЗД;* 1496 *BD* II, 405; XV ст. *ВС* 8, 31 зв., 36, 38 зв.; *СЯ* 9; 1498 *BD* II, 413 і т. ін.).

Див. ще **ЦО.**

ШТО [2], **ЩО, ЧТО** *спол.* (204) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (148): Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксандро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бжи оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20); мы кнѧзь Фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо ажє што панъ данило задєрєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79); мы богдан воєвода... вызнавами... листомъ... що имаєть намъ панъ дєтрихъ приати съ оусимъ своимъ животомъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скїи с кїєва и вся братїя... жалоуючися на митрополита кїєвского и всєя роусїє што и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 148і *ГПМ*); Повєдила пєрєд нами старостинаѧ луцкаѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни (!) Олизароваѧ Шиловича кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Фєдка штожь пан єєй нєбощикъ пан Олизар Шилович... записалъ єєй имєнѧ свои на имѧ Здолбицоу (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); И то(т) курило рѣ(к) што(ж) дє(и) они бє(з) о(т)ца моєго и бє(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были (Вільна, 1495 *БСКИ*); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(у сполуч. а ж ъ ш т о) (1) *див.* **АЖЪ**[1].

2. *(означальні — у сполуч. з особовими займенниками* в і н, в о н а, в о н о, в о н и *переважно у формах непрямих відмінків)* що (21): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину (б. м. н., 1352 *P* 6); ино коли бы єго богь нє даи воитє (!) с того свѣта сшєддъ (так.— *Прим. вид.*) а но на єго дѣти сулимовь има сполна спасти што со алжкою ѣ имѣєть (Львів, 1412 *P* 81); покладалъ передь нами лыстъ отъ... дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы имєня его Мыкулинскіе объихати (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца... што єго богъ о(т) сєго свєта взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

3. *(причини)* тому що, бо (16): А нє вступатисє въ тыє дѣла и иншому никому, што жъ єсьмо записали по души князя нєбощика... къ манастыру... у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на(ш) господаръ, кролъ о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а по моємъ животѣ нєнадобѣ сѧ оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтєм моим, ни кровным моим... штожь єсми то продал вѣчно кнѧзю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Острог, 1466 *AS* I, 61); И Курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х) што(ж) в книги таѧ рє(ч)... нєоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ нєдобрыи фальшєвныи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

4. *(підметові)* що (10): Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было свєдомо штожъ вы насъ брата

своєго здоровъѧ отъвѣдываєтє (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжєи зємли по слоужбамъ (XV ст. *ВС* 16); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають (Вільна, 1499 *ВФ*).

5. *(способу дії)* що, як (8): А ко млину границѧ горѣ смотричємъ до мосту а доловъ смотричємъ што дуброва мєжи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *Р* 28); а ис тыми пинѧзми волно имь торговати по оусим нашимь то⟨р⟩гом, што имь любо боудєт (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); Естли она прїѣхавши и тотъ листъ очиститъ, што люди тыи, какъ она гораздо держала, такъ и Сопѣга гораздо держати будетъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ШТО[3], **ЩО** *част.* (64) **1.** *(починальна)* що (59): што же село Старуня, то осадил отець Некринь пустиню (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій... змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Што твоя милость пишешъ... до мене о тыхъ людѣхъ... ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); штож єст добры початок и конєць коу каждомоу и справєдливомоу пожиткоу (Сучава, 1468 *BD* II, 300); што пєрєд осподарєм королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дядю своєго о дѣлницю (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); szto iesmy kupył ymineyco w... pana nemiry hrymaylowycza (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(підсилювальна)* що (5): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѧтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть (1392—1393 *РФВ* 170); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ШТО[4], **ЩО** ⟨?⟩ (5): тогды... що... (пошкоджено.— *Прим. ред.*) или ины кто (Сучава, 1462 *BD* I, 53); Тєм ⟨ми⟩... дали... отниноу... (пошкоджено.— *Прим. вид.*) що и сфєдитєлствовалъ прєд нами (б. м. н., 1472 *BD* I, 177).

SZTOB *див.* **ШТОБЫ**[1].

ШТОБИ *див.* **ШТОБЫ**[2].

***ШТО БУДЪ** *займ.* (2) скільки-небудь, що-будь: а што коли кому буду чим должен што будъ (у) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого ино тые долги поплати зять мой князь Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах.* **што будъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *ор.* **чимъ будъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***БОУДЇ ЩО, ВАРЄ ЩО.**

ШТОБЫ[1], **ЩОБЫ, ЧТОБЫ, ЧТОБИ, ЩОБИ, ШТБЫ, SZTOB** *спол.* (105) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(мети)* щоб (52) *(у постпозиції)* (50): а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памѧть вєлѣлъ єсмо нашю пєчать вєликую привѣсити што бы нєпорушєно то николижє до вѣка (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); a tyież zemliu naszuiu takož każat a k tomu czasu derżym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а то єсми записал и дал къ ц⟨є⟩ркви божєи на памѧт доуши своєй и родитєлєм моим... штобы то по моєм животє нєпорушно было (Луцьк, 1470 *AS* I, 67); а пєнєзї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы штобы сѧ и(м) ли(х)ва множила (XV ст. *ВС* 28 зв.); А нинє... къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєчєского закону владыку Смолєнского, да бискупа Вилєнского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєчєского закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); а про лѣпшюю твердость я макси(м) би(л) чоло(м) па(н)оу воитоу... и рѧдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) пєча(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

(в інтерпозиції) (2): тамъ же противъ той долины... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) наложылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а онъ длѧ тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(додаткові)* (45) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* щоб (41): просимо вашеі мл(с)ти штобы єстє оучинили инъи листо (Сучава, 1388 *SL* 678); a i my k waszoy milosty kólkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И просили есми их милости вѣрьху помєнєных п⟨а⟩нов штобы пєчати своє к сєму моєму листу прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72); и мы тогды вашеи милости... нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы ему, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своєє повъстягнулъ и зъ вами бы миръ ималъ (Сучава, 1499 *BD* II, 447);

(з відтінком припущення, сумніву) наче, буцім (4): Swidoczno budeth kaszdomu kto kdy nasziy list vzozdrith,... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczizna derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); Мы пытали по чому вы свєдоми, штобы то было пани Василєвоє Копачєвича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. *(способу дії)* щоб (4) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)*: єсмы имъ такъ поставили и улєгчили, штобы давали, у нашеи зємли мыто такъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загибль (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

4. *(означальні)* щоб (2) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (1): на тыхъ городѣхъ и оу томъ дєрьжѧнью нє имаи никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии штобы присѧгли вѣрни быти (Черняхів, 1435 *Р* 133);

(без співвідносного слова в головному реченні) (1): А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ понѧти коуєтєрє(и) коро(т)кихъ а по пѧти конє(и), а по камцє штобы стоѧла за двадъцать копъ г(р)ошє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*).

5. *(підметове — у постпозиції)* щоб (1): є(ст) сѧ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... оу нашои зємли нашомоу хрїстїанинѫ пѣнєзєи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *ВС* 39 зв.).

6. *(причини — у постпозиції)* щоб (1): нє хочє(м) имѣ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) штобы тыи прїсѧгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ШТОБЫ[2], **ШТОБИ, ЩОБЫ, ЩОБИ, ЩОБЬ, ЧТОБЫ, ! ЩТОБЫ** *част.* (596) *(модальна)* щоб, хай (534): а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ бєзъ вины ихъ таковыи штобы былъ проклѧть о(т) га ба (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); щобь ємоу было о(т) на(с) оурикь исъ оусѣмъ доходомъ ємоу и дѣтємь єго (Сучава, 1438 *AUB* фотокоп.); А тыи люди, што оу тулинахъ штобы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *Р* 166); а тєжъ што бы єси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нєвстоупалъсѧ (Краків, 1487 *АМЛ*); А по нашем животѣ кто боуд⟨єт господар нашеи зємли⟩ от дѣтеи наших или от нашего рода... тоть щобы ємоу нє пороушил нашего даанїа и потвръждєнїа (Ясси, 1497 *BD* II, 98);

(з пропущеною дієслівною зв'язкою в іменному присудку) щоб, хай (59): тѣмъ мы... дали єсмы єму оу нашеи зємли єдно село близь бани на имѧ бучумѣни штобы єму оурикъ съ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 161—162); Тоє

щобы имь от нас оурикь съ въсѦм доходом, и дѣтємь их (Сучава, 1479 *BD* I, 228);

и щобы, и чтобы (3) *див.* **И**[1].

ШТОКОЛИ, ЩОКОЛИ *займ.* (19) (*стп.* cokoli) 1. (*неозначений*) що-небудь, щось (15): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѦ нашего лихо или добро того(м) нє оутаити господарѦ нашего велико(г) королѦ (б. м. н., 1386 *P* 30); а што коли быхъ слышѦ(л) што бы сѦ тыкало к моєму г(с)дрю, королю, кь єго лиху, имамъ єго остєрєгати во всѣ(х) рѣчє(х) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а штоколи идетъ изъ земли чересъ сочавы, на сирѦтъ, колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати на сирѦтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Ажє щоколи тыѦ вышеписаны Ивоул и Негра... имоут починати на пана Игната... да заплатит вышеписанн(а) завѣска ӥ роу(бли сребра) (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); О томъ хто што коли изнаидєть (XV ст. *BC* 8); в чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364);

який би не був (1): тако(ж) що коли є(ст) хотаръ ти(м) сєло(м) рѣкою или лѣсо(м) они да соу(т) во(л)ни боронити (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

2. (*відносний*) скільки-небудь (2) (*приєднує підрядне додаткове речення*) (*у постпозиції — з узагальнюючим словом у головному реченні*) (1): а мы... казали єсми вернути всє, що коли сѦ знаидє(т) лицє(м) оу нашеи земли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

(*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (1): штоколи єсмы имѣли мерзєчку на нашего г(д)на... илїѦша воєводы... о то(м) мы... оучинили єсмы вѣрною покороу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *наз.* **штоколи, що коли** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *Cost.* II, 790; *ГПХМ*; 1457 *Cost.* II, 809; 1460 *BD* II, 275; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах.* **што коли, щоколи, што ко(л)** (1386 *P* 30; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 679; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 8, 21; 2-а пол. XV ст. *CO;* 1440 *DBAc* 32); *місц.* **в чомъ коли** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1481 *BD* II, 364).

***ШТОНАЙЛЄПШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) щонайкращий: Волєн Єго Милость и Єго Милости кнѦгинѦ и Их Милости дєти то продати, отдати, замѣнити коу своємоу вжиточномоу штонайлєпшомоу обєрноути (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **штонайлєпшомоу** (1492 *AS* III, 24).

Пор. ***ЛѢПШИИ, *ЛЄПѢЙШИИ.**

ШОУБА *ж.* (4) шуба: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є҃ гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26); И уделил ему панъ Борьсанъ старейшый братъ своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь, а далъ ему чоторы (!) коровы, а шубу (Звеняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); З нового мєста послано кнѦзю великомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѦ волочонаѦ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѦ шоуба ку(н)Ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шоуба** (1488 *УКТ*); *знах. одн.* **шубу** 1 (XV ст. *Арх ЮЗР* 8/IV, 193); **шюбу** 1 (1378 *P* 26).

ШОУКАТИ, ШОУКАТЬ, ШЮКАТИ *дієсл. недок.* (4) (*стч.* šukat, *стп.* szukać, *свн.* suochen, süechen) (кого, собі кого, кому чого) старатися (про що), шукати (кого, шо) (3): знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсми и слюбуємъ... владиславови... королєви польскому... вѣрнє быти а ни иного господарѦ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); и нє имаємь соби иныхъ жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѦ, ани поддатисѦ, кромѣ... королѦ Єго милости (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

ласкы шоукать (1) *див.* ***ЛАСКА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **шоукати** 1 (1468 *BD* II, 301); **шоукать** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); **шюкати** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *бажж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом... шоукали** (1462 *BD* II, 289).

ШУМАКОВ *ч.* (1) (*особова назва*): Мы, князь Алєксанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом... на имѦ Тачанчу селищо, со всимъ с тым, якъ перво того панъ игнатъ Шумаков державъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шумаков** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

ШОУМИНО *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Szumińka): А се я князь Олександро Сонкгоушкович а кнѦзь Михайло Сонкгоушкович подилилис (!) єсмо отчизиою нашою: кнѦзю Олександроу Сонкгоушковича достало сѦ Сошно, Володава, Шоумино со всем ис тым, што ж здавна к тому прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шоумино** (1475 *AS* III, 14).

ШОУМОУЗЬ, ШЮМОУЗЬ *ч.* (23) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѦны, паны молдавскыми, на имѦ... панъ жюржь и станъ о(т) шумуза, па(н) чурба слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвєржѦє(м)... владиславови, королєви польскому ... тотъ листъ што єсмы дали єго мл(с)ти в камѦнци, коли сѦ єсмы... записали єго мл(с)ти (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); Ино мы... єсми дали и потврьдили слоузѣ нашємоу паноу Аврамоу дїякоу от вистѣрѣ тотоу прѦдрєчєноую шєстоую част сєла от Оничан, що соут на Стоудєном Шоумоузѣ и съ млиномь, що єст оу Шоумоузь (Сучава, 1490 *BD* I, 442).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **Шоумоузь** 2 (1490 *BD* I, 442); о(т) **шюмоузь** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн.* **шоумоуза, шумуза** 7 (1407 *Cost.* II, 629; 1409 *Cost.* I, 69; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 269; 1445 *DIR«A»* 483; 1456 *Cost.* II, 582); **шимоуза** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **шимузѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 458); *ор. одн.* **шоумузомъ** (1424—1425 *DBAc* 19); *місц. одн.* **на шоумузѣ, шумузѣ, шоумоузѧ, шоумоузѣ** 6 (1424—1425 *DBAc* 19; 1443 *Cost.* II, 131; 1446 *Cost.* II, 251; 1480 *BD* I, 246; 1490 *Cost. S.* 140, 141); **на шимоузѣ, шимоузѧ** 2 (1434 *Cost.* II, 386; 1470 *DIR«A»* 522); **на шумузи** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *знах. мн. зам. знах. одн.* у **шоумоузы** (1456 *Cost.* II, 582).

Див. ще ***СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ, *ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ.**

***ШУПКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): великій князь Швитригайло... чинимъ знамєнито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шупкова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ШОУРИНСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а хотаръ тѣмъ селомъ што на проутѣ на имѦ о (!) тѣсного оугла што повышє иванова села шоуринского та долоу проутомъ до болота (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **шоуринского** (1429 *Cost.* I, 269).

***ШУРИНЪ** *ч.* (3) (*чоловік сестри, брат дружини*) шурин: мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѦ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи и васко снь хобиѦно(в) съ сєстрою своєю и юра шоури(н) васко(в)... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); И положылъ передъ нами жалобу Ивашко Совичъ на Бориса Семеновича, рекучы: тотъ Борисъ понял невѣстку мою, Андрѣеву жону Василевича Корсаковича; а тотъ небожчикъ брат мой Андрей, отходя з сего свѣта, отписалъ мнѣ имѣн(ь)е... Узду... Борисъ рекъ:... мѣлъ есми еднанье з Глѣбомъ ОстаѳѢевичомъ который маетъ за собою рожоную дочку Василеву... И Глѣбъ рекъ: первей еси, пристрашившы мене листомъ господарскимъ королевымъ и потомъ записомъ шурина моего, а мнѣ еси ни одного листа, ни королева а ни шурина моего не вказывалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 618—620).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шоури(н)** (1479 *Cost. S.* 98); *род. одн.* **шурина** (1495 *РИБ* 620).

ШОУШКОВИЧИ *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* С грєжономъ (!) присєло(к) Шоушковичи а в томъ присє(л)ку чотыри члвки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **Шоушковичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ШОУШМАНОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* Пис(а) ИсаиѦ Шоушманович оу Соуч(а)вѣ (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Пи(с) иса(и)ѧ шу(ш)манови(ч) у су(ч)вѣ (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шоушманович, шу(ш)манови(ч)** (1459 *BD*I, 35; 1460 *BD* I, 41; *DIR«A»* 515).

***ШОУШМАНЪ** [1] *ч.* (3) *(особова назва):* Того радї мы видѣвши доброє произволенїе и данїє, що дает Анна слоугам нашим паноу Барсоу комисоу и братоу єго Шоушманоу тих прѦдреченных сел, що их коупил сынъ єи Гидѣ от праваго оурика монастирѦ нашє⟨го⟩ от Нємєцъ (Сучава, 1470 *BD* I, 155); и заплати(х) азь г(сд)во ми оуси тоти вишеписанїи пинѣзи... оу роуки плємєникоу єго шоушманоу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шоушманоу, шоушманоу** (1470 *BD* I, 155; 1488 *ДГСВМЩ*).

***ШОУШМАНЪ** [2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу из долоу о(т) опришакова сєла... старымъ хотарємъ до шоушмана (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *род. одн.* **шоушмана** (1427 *Cost.* I, 196).

***ШОУШНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почнши ис вєрха от бєрєгь Бръладa... ⟨на є⟩дин доубь знамєнань, от това оусє доубровою та пониже Шоушнєщи на полє на єдин доуб що єст сам (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Шоушнєщи** (1495 *BD* II, 63).

ШЪПИЦА *див.* **ШПИЦА.**

***ШЫМОНЪ** *ч.* (2) *(особова назва, стп.* Szymon, *лат.* Simon, *гебр.* Shim'ōn) Симон: Первого году мають намъ дати пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ на светого Шымона Іюды день (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шымона** (1487 *РИБ* 226).

ШЫРЄИ *присл. в. ст.* (1) ширше, докладніше: А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєи милости шырєи повєдають въ каковой почъстивости ихъ ховаєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

Пор. **ШЫРОКО** 2.

SZYRMA *ч.* (1) *(особова назва):* a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskyi Bohdan a iakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma a s pana markowy ruki służebnici namisnyka beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **szyrma** (1500 *ДПЖН*).

***ШЫРОКИИ** *див.* ***ШИРОКИИ.**

ШЫРОКО, ШИРОКО *присл.* (14) **1.** *(просторо)* широко (13): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маєтъ до Чудовы могилы, зъ лесами... зъ гаями (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); а такъ даємъ єму и дали єсмы со всимъ право(м) с полми... с вѣчными границѦми како широ(к) и долго (Медика, 1407 *Р* 72); а тако єсмо єму дали... тото перворє(ч)ноє село... Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло Ѧко оуѣхана к нему границѦ (Снятин, 1424 *Р* 99); мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє... так широко и долго и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрєно єсть и роздѣлєно (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. *(докладно)* довго (1): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Констянтиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Пор. **ШЫРЄИ.**

! **ШЬТЇСОВ** ⟨ШЄЛТЇСОВ⟩ *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

ШЬТО *див.* **ШТО**[1].

***ШѢСТЬДЄСѦТЪ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***ШЮБА** *див.* **ШОУБА.**

ШЮКАТИ *див.* **ШОУКАТИ.**

***ШЮЛЖИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а възяли есмо у князя Семена, у дядка своего противку того Косковъ и ставомъ и з млиномъ направнымъ и Шюлжинци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах.* **Шюлжинци** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

***ШЮЛЖИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь оу хлиплѦ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **шюлжичювь** (1366 *Р* 12).

ШЮЛЮРЬ *ч.* (1) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ... русъ ганко пєтько бруновичь шюлюрь (Львів, 1368 *Р* 16).

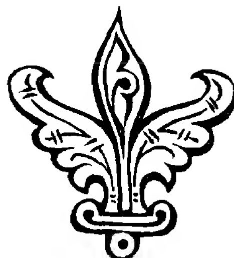
ФОРМИ: *наз. одн.* **шюлюрь** (1368 *Р* 16).

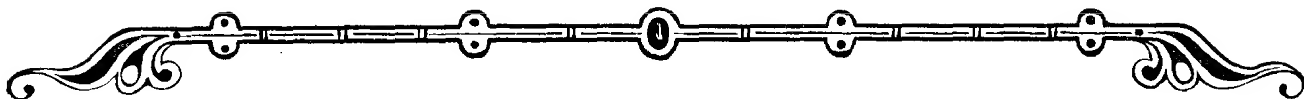
ШЮМОУЗЬ *див.* **ШОУМОУЗЬ.**

***ШѦМОТУЛЫ** *див.* ***ШАМОТУЛЫ.**

ШѦНДРЪ *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШѦНДРѦ** *див.* **ШАНДРѢ.**

***ЩАДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

ЩАЗА *ж.* (3) (*молд.* штяза) сукновальня: а хотарь тому селоу ... Беркишещем... почеанше... от брода Фагоулецоулоуи право через Молдавоу оу щазоу Влашиновоу, и от щаза Влашинови право до оустїа Бѫлкоє (Сучава, 1473 *BD* I, 183); како да ест нашеи свѧтѣи монастири от Тазлове... и съ млини оу Столнич(и) на Бистрици, и съ щезами и строугами (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **щаза** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн.* **щазоу** (1473 *BD* I, 183); *ор. мн.* **щезами** (1491 *BD* I, 464).

***ЩАСНЫИ** *прикм.* (6) щасливий, благополучний (4): И такожь коли дасть милы богъ та прїедет пан наш корол (*в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.*) єго милость своимь исчасным приєханиємь на роускїи стороны... а єго милость имает нас обыслати, а мы имаємь до єго милости поєхати... и... єго милости покороу и голдь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); и мы были тую речь отъложили до нашого... щасного прїеханья до отъчины нашое, великого князства Литовъского (Краків, 1489 *РИБ* 433);

с ч а с н о и п а м ѧ т и (1), щ а с н о и ⟨п а м я т и⟩ (1) (*про покійного*) блаженної пам'яті, світлої пам'яті: мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложивьшы щкоды, наияснеишему княжатю... владисла(в), щаснои и вѣчистои памяти кролєви... прєзь вєлєможно(г) александра воєводу... оучинєныѣ... про о(т)цѧ нашего жбавьлинїє души єго... тому истино(м) па(н) владисла(в) нинєшнему кролєви полскому... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы... а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ счаснои памѧти велможныхъ панов предкоув наших воєвод молдавских... обычаем наслидова⟨ти⟩ ...так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **щасного** 1 (1489 *РИБ* 433); **щастного** 1 (1489 *РИБ* 437); *ор. одн. с.* **исчаснымь** (1468 *BD* II, 302); *род. одн. ж.* **щаснои, счаснои** (1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 283).

***ЩАСТНЫИ** *див.* ***ЩАСНЫИ.**

***ЩАСТРОВИЦЯ** *ж.* (1) (*назва урочища у Перемишльській землі*): Тѧгалъ сѧ пѣнко коунашевичъ ис верещакомъ Боутевичем о гаи що оу щастровици и о землю (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу щастровици** (1369 *ПСЧК*).

***ЩЕДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

***ЩЕЗА** *див.* **ЩАЗА.**

***ЩЕКАРЕВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Szczekarzów) *суч.* Краснистав: оу щекаревѣ подлѣтъ розтва хва тисѧ(ч) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ в-го лѣта (Щекарів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу щекаревѣ** (1402 *Cost.* II, 623).

***ЩЕНЮТИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Великий Щенятин: записую матце своей пане Анне Неминриной: Мстишин, Полганов... Щенютинъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Щенютинъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЩЕПА** *ж.* (2) (*щеплене фруктове деревце*) щепа: Оуставлѧємь и сказоуємь коли(ж) некоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены (!) а боудоуть выкорены алюбо вырваны маєть заставить во огородѣ щепы а вїны шесть гривенъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **щепы** (XV ст. *ВС* 29 зв.); *знах. мн.* **щепы** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ЩЕПАНЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Szczepan, *лат.* Stephanus, *гр.* Στέφανος) Степан: а се землѧне панъ ходько быбельскии... щепанъ волошинъ риботицкии (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щепанъ** (1359 *Р* 10).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЕПАНЪ, СТЕФАНЪ, ЩЕФАНЪ.**

***ЩЕПЕНЇЕ** *с.* (1) (*стп.* szczepienie) (*фруктових дерев*) щеплення: О щепенїю и о саженїю соуда (!) (XV ст. *ВС* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о щепенїю** (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Див. ще ***ЩЕПЛЕНЇЕ.**

Пор. ***ЩЕПИТИ.**

***ЩЕПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*про фруктові деревця*) щепити: Оуставлѧємь и сказоуємь коли(ж) некоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены (!) а боудоуть выкорены алюбо вырваны маєть... вїны шесть гривенъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть ! щиплены** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***ЩЕПЛЕНЇЕ** *с.* (1) (*фруктових дерев*) щеплення: О щипленїю (!) и о саженїю сада (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ! щипленїю** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще ***ЩЕПЕНЇЕ.**

Пор. ***ЩЕПИТИ.**

***ЩЕРБАНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ д о л ы н а Щ е р б а н о в а *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Щербановой** (1430 *ГВКЛ* 8); *місц. одн. ж.* **при Щербановой** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЩЕРБИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): И г(с)дръ нашъ воєвода и пе(р)во сего прысылалъ свои(х) посло(в) до ваше(и) мл(с)ти... жоу(р)жа дво(р)ка (!) а ю(р)я ще(р)бича (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ще(р)бича** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

***ЩЕРБОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Київській землі*): Село Ще(р)бовъ а в томъ селе слоугъ трина(д)цать... а вро(ч)ны(х) гроше(и) дають двє копє гроше(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щє(р)бовъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).
ЩЄФАН *див.* **ЩЄФАНЪ.**
ЩЄФАНЄЩИ, ЩЄФЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потврѣдили єсми єму села, на имѣ бєцєщи... и щєфанєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); а мы такождє и от нас єсми дали... слоугам нашим вѣрнымь... тоє прѧдрєчєноє сєло оу Полєни на имѧ Щєфънєщїи, гдє был Щєфан Чєрлєн (Сучава, 1486 *BD* I, 290).
ФОРМИ: *наз.* **щєфанєщи** 1 (1455 *Cost.* II, 549); **Щєфъиєщїи** 1 (1486 *BD* I, 290); *знах.* **щєфанєщи** (1455 *Cost.* II, 549).
ЩЄФАНОВ *прикм.* (3): А на то... вѣра пана Бырлозъ Штєфанова и дѣти єго (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотар тои.. части... на столпь що єст против Щєфанов ⟨до⟩м (Сучава, 1499 *BD* II, 136).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Щєфанов** (1499 *BD* II, 136); *наз. одн. ж.* **Штєфанова, щєфанова** (1403 *RS* 338; 1435—1436 *Cost.* I, 494).
Пор. **ЩЄФАНЪ.**
ЩЄФАНЪ, ЩЄФАНЬ, ЩЄФАН, ШТЄФАНЪ *ч.* (40) (*особова назва, молд.* Штефан, *цсл.* Стєфанъ, *гр.* Στέφανος) Степан, Стефан: мы... воєвода... чинимы знаємо... ожє єсмы оучинили... за нашє здоровьє... и за дшу штєфана воєводы... и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*); А хотар тому вышєписанному сєлоу... гдє был Милчин Щєфан, да єст почєнши от Томиса хотара... право чрєс полє (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ: *наз. одн.* **щєфанъ, щєфань, Щєфаи, щєфа(н), ⟨щє⟩фан, Штєфанъ, штєфа(н)** 18 (1421 *Cost.* I, 142; 1426 *BAM* 21; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445; 1462 *Cost. D.* 11; 1486 *BD* I, 290; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. род.* дом **Щєфань** 2 (1486 *BD* I, 289); *род. одн.* **Щєфана, Щєф⟨ана⟩, штєфана** 17 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85; 1419 *DIR«A»* 444; 1425 *Cost.* I, 173; 1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 197; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212; 1456 *Cost.* II, 569; 1480 *BD* I, 239; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); **Щєфан** 1 (1486 *BD* I, 289); **! Штєфаны** 1 (1481 *BD* II, 365); *дав. одн.* **Щєфаноу** (1426 *BAM* 21).
Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЄПАНЪ, СТЄФАНЪ, ЩЄПАНЪ.**
! ЩЄФОЧЛ ⟨ЩЄФОУЛ⟩ *див.* **ЩЄФОУЛЪ.**
ЩЄФОУЛ *див.* **ЩЄФОУЛЪ.**
***ЩЄФУЛОВЪ** *прикм.* (2): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потврѣдили єсми єму села, на имѣ бєцєщи... и болчєщи и половина маришєщи, чѧ(с)ти щєфулова и пєтрова (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); млинъ Щєфоуловъ (1) *див.* **МЛИНЪ.**
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Щєфоулова** (1468 *BD* I, 130); *наз. одн. ж.* **щєфулова** (1455 *Cost.* II, 549).
Пор. **ЩЄФОУЛЪ.**
ЩЄФОУЛЪ, ЩЄФОУЛЬ, ЩЄФОУЛ *ч.* (261) (*особова назва, молд., пор.* Щєфанъ): а на то є(ст)... вѣра пана щєфоула дворничєла (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Ино съ зостали нашємоу вѣрному паноу Щєфоулови прѣкълабоу на єго части от тих отнини три сєла (Сучава, 1480 *BD* I, 241); а на то єсть... вѣра пана щєфоула (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Щєфоулъ, щєфоуль, Щєфоул, щєфоу(л)** 28 (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 323; 1458 *BD* I, 21; 1463 *BD* I, 74; 1468 *BD* I, 130; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 262; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **! щєфоч(л)** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *род. одн.* **Щєфоула, щєфоула, ⟨щє⟩фоула, штєфоула, щ⟨єф⟩оула** 221 (1428 *Cost.* I, 224; 1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* I, 455; 1448 *Cost.* II, 306; 1470 *BD* I, 148; 1480 *BD* I, 246; 1484 *BD* I, 283; 1490 *BD* I, 437; 1495 *Cost. S.* 194; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Щєфоул, щєфоу(л)** 3 (1428 *Cost.* I, 210, 219; 1486 *BD* I, 290); *дав. одн.* **Щєфоулоу** 6 (1463 *BD* I, 74; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 262; 1484 *BD* I, 282; 1492 *Cost. S.* 161); **Щєфоулови** 2 (1480 *BD* I, 241).
Див. ще ***СТЄФОУЛЪ, СТЄЦКО, *ЩЄФЪНЄЛЪ.**
***ЩЄФЪНЄЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Щєфанъ): мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны ѳ тата(р), на имѧ... щєфънє(л) съ чєлѣдми своими и тоулѧ ватама(н) и съ оусими чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).
ФОРМИ: *наз. одн.* **щєфънє(л)** (1443 *Cost.* II, 128).
Див. ще ***СТЄФОУЛЪ, СТЄЦКО, ЩЄФОУЛЪ.**
ЩЄФЪНЄЩЇИ *див.* **ЩЄФАНЄЩИ.**
ЩИБОР *див.* **СТИБОРЪ.**
ЩИБОРЪ *див.* **СТИБОРЪ.**
ЩИБОРЬ *див.* **СТИБОРЪ.**
***ЩИЛБИКАНЇИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и да є(ст) то(є) сєло на имѣ щи(л)биканїи... тому стому нашємоу монастироу о(т) на(с) оурикь исъ вьсє(м) доходо(м) (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).
ФОРМИ: *наз.* **щи(л)биканїи** (1488 *ДГСВМЩ*).
! ЩИПЛЄНЇЮ ⟨ЩЄПЛЄНЇЮ⟩ *див.* ***ЩЄПЛЄНЇЄ.**
! ЩИПЛЄНЫ ⟨ЩЄПЛЄНЫ⟩ *див.* ***ЩЄПИТИ.**
***ЩИРОКЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Львівській землі)* Щирок: коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олєшка... дѣдичьство на щирку сєло и зємлю и доубровы (Львів, 1368 *P* 15).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на щирку** (1368 *P* 15).
Див. ще ***СЧИРЄЦЬ.**
ЩЇБОРЪ *див.* **СТИБОРЪ.**
ЩКОДА *див.* **ШКОДА.**
***ЩКОДИТИ** *див.* **ШКОДИТИ.**
***ЩКОДЛЇВЫИ** *прикм.* (1) шкідливий: Окладаємъ (!) щкодолївыи (!) обычаи што(ж) наши по(д)даны држалї поспо(л)но(г) обычая коли моужь жєнє оумрєть тогды жона сѧдѣть на оудовьємь стольци во всє(м) имєнїи а оу томъ вєлїкыи щкоды дєтє(м) дѣють (XV ст. *СЯ* 40).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **! щкодолївыи** (XV ст. *СЯ* 40).
***ЩКОДЬНИКЪ** *ч.* (1) той, хто зазнав шкоди; потерпілий: а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужєно свїдє(ч)ствомъ сѧ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ныи длѧ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ ащє щкодьникови комоу защько(ди)лъ имєєть досить оучини(т) (XV ст. *BC* 36 зв.).
ФОРМИ: *дав. одн.* **щкодьникови** (XV ст. *BC* 36 зв.).
***ЩКОТА** *див.* **ШКОДА.**
ЩО¹ *див.* **ШТО¹.**
ЩО² *див.* **ШТО².**
ЩО³ *див.* **ШТО³.**
ЩО⁴ *див.* **ШТО⁴.**
ЩОБИ¹ *див.* **ШТОБЫ¹.**
ЩОБИ² *див.* **ШТОБЫ².**
***ЩОБЄЄВЪ** *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ.**
ЩОБЫ¹ *див.* **ШТОБЫ¹.**
ЩОБЫ² *див.* **ШТОБЫ².**
ЩОБЬ *див.* **ШТОБЫ².**
ЩОКОЛИ *див.* **ШТОКОЛИ.**
ЩОСЛАВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Кнѧзю Сонкгоушкоу оу Камєнцы сєло Коростичи, да Олишковичи, да Щославичи ко Тристѧницы слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).
ФОРМИ: *наз.* **Щославичи** (1441—1443 *AS* III, 2).
!ЩТО *див.* **ШТО¹.**
! ЩТОБЫ *див.* **ШТОБЫ².**
***ЩОУБЄЄВЪ** *прикм.* (3) ◇ Щоубєєва крьница (3) *(назва селища у Молдавському князівстві):* а мы также дали и потвєрдили... Кости тото вышєписанноє мѣсто на Крълигътоурѣ, оу Щобєєвы крьници (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи зємли... их правоє выслоужєнїє и коуплєнїє, одно

сєлищє щож гдє сѣ зовєт Щюбєєва кръница (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Щюбєєва** (1467 *BD* I, 117); *род. одн. ж.* **Щоубєєвы** 1 (1466 *BD* I, 114); **Щобєєвы** 1 (1466 *BD* I, 114).

ЩОУБЄЮЛ *ч.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл... да єст коуда хотарили пан Яцко Хоудич и пан Динга (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щоубєюл** (1492 *BD* I, 509, 510).

ЩОУБЄЯ *ж.* (1) *(назва пагорба у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... та чєрє(с) долини, на могилоу вєликою, на имѣ щоубєя (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щоубєя** (1453 *Cost.* II, 445).

ЩОУВЄѦНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли сєла... на имѣ онєщи на крълигътоурѣ... и на кра(с)иои щоувєѦни (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз.* **щоувєѧни** (1456 *Mih.* 213).

ЩУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва):* дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташѦ ваши людїє, на имѦ щуль якобь... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щуль** (1434 *Cost.* II, 675).

ЩОУРНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦмъ ми видѣвшє єго правоу и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу оу нашєи зємли... сєла оу волости Крълигътоурѣ на имѣ Синєщїи... и Щоурнєщїи (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *наз.* **Щоурнєщїи** (1458 *BD* I, 24).

***ЩУЧАТИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записую жонѣ своей Мари: Стволовичи.... Бубнов... Щучатинъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Щучатинъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЩЪКОДА** *див.* **ШКОДА.**

***ЩЬКОДА** *див.* **ШКОДА.**

ЩЬКОТЬСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* к тому Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии панъ вислицкии староста галицки даю сии свои листъ пану колѣ далюєвьскому на свѣдоцьство подъ нашью пьчатью (Галич, 1409 *P* 74).

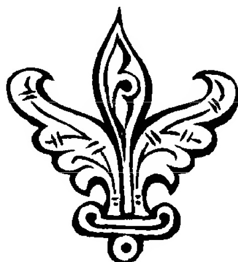
ФОРМИ: *наз. одн.* **щькотьскии** (1409 *P* 74).

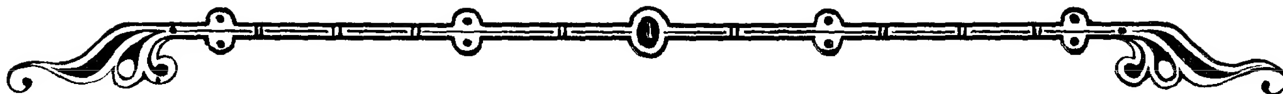
***ЩЮБЄЄВЪ** *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ.**

ЩЮБЄЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою... слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... щюбєєщи и корнєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **щюбєєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

***ЩѦДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

***ЫГРА** *див.* ***ИГРА.**

***ЫГУМЄНЪ** *див.* **ИГУМЄНЪ.**

***ЫЗМЄНА** *див.* ***ИЗМѢНА** [2].

***ЫМЕ** *див.* **ИМЯ.**

***ЫМЄНЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ЫНОЧЕСКИИ** *прикм.* (1) чернечий, чернецький: Се я смирены Ѳедосеи игумень спа(с)ки(и) кра(с)носе(лс)кии протопо(п) бы(в)ши(и) кременецки... взя(л) єсми с҃ты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оув ыноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 179).

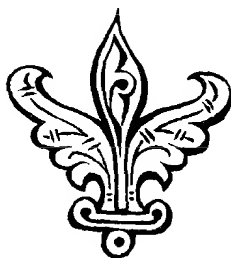
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **ыноче(с)ки(и)** (1483 *ВОРСР* 179).

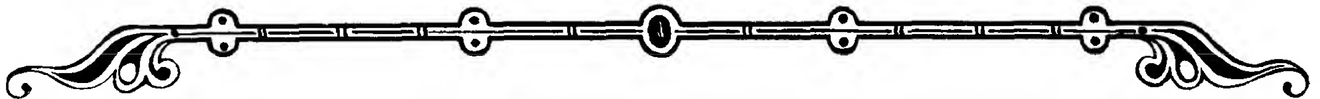
***ЫНШИИ** *див.* **ИНШІИ.**

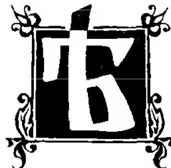
***ЫНШЫИ** *див.* **ИНШІИ.**

***ЫНЫИ** *див.* **ИНЫИ.**

! ЫСКОМЪ ⟨ЯСКОМЪ⟩ *див.* ***ЯСКИИ.**

***ѢЗДИТИ** *дієсл. недок.* (1) їздити: и на обє сторонє дороги ѣздѧчи в мили и в двоу(х) лю(ди) грабили и кони и животиноу и лю(ди) головами вели и шкоды великїи чинили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **ѣздѧчи** (1495 *ПЛПС*).

Див. ще **ЄЗДИТ.**

***ѢЗЪ** *див.* ***ЯЗЪ**[2].

ѢЛОВИЧ *див.* **ЄЛОВИЧ.**

***ѢТКА** *див.* ***ЯТКА.**

ѢХАТИ, ЄХАТИ, ЄХАТЬ *дієсл. недок.* (28) **1.** *(рухатися за допомогою різних засобів пересування)* їхати (22): а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский, а отголь до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *P* 43); Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48); A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI 140);

(повертатися додому) їхати (1): ино штобы єси вже бра(т) нашъ и тесть велѣ(л) бояро(м) своимъ и дѣтє(м) боярски(м) к собѣ ѣхати (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

2. прибувати (1): ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потребизностъ єхати... тогди мы пошлемы помощъ своѧ и паны свои ку кролєви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

3. (на кого) вирушати (проти кого) (2): Мы тогди Стефан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю и зємлєю нашєю молдавскою, из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

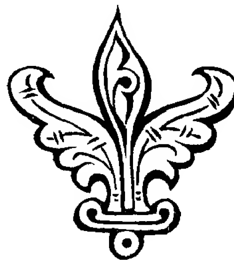
п р о ч ѣ х а т и (1), ѣ х а т и п р о ч ь (1) *див.* **ПРОЧЪ.**

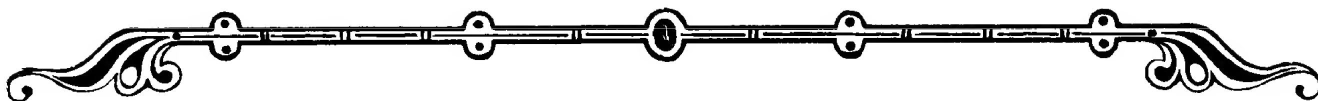
ФОРМИ: *інф.* **єхати** 4 (1439 *Cost.* II, 714; 1444 *AS* I, 42; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 423); **ѣхати** 3 (1466 *AS* I, 60; 1495 *ПЛПС*); **єхать** 1 (XV ст. *BC* 16 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **iedet** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *1 ос. мн.* **ѣдє(м)** (1388 *P* 43); *3 ос. мн.* **iedut** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *перф. 3 ос. одн. ч.* **iechał** (1413 *GL* 48); *1 ос. мн.* **єхали** 1 (1444 *AS* I, 42); **єсмо єхали** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 1 ос. мн.* **боудоум єхати** (1499 *BD* II, 423); *нак. сп. 2 ос. одн.* **єдь** (1499 *AS* I, 118); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... jechał** 1 (1388 *ZPL* 105); **kolizby iechał** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *дієприсл. одноч.* **едучи, єдоучи** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; бл. 1458 *P* 168; 1478 *AS* III, 17; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119); **ѣдучи, ѣдоучи** 4 (1445 *P* 150; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *ПЛПС*).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA.**

ѢЩЄ *див.* **ЄЩЄ.**

ѢЩИ *див.* **ЄЩЄ.**

*ЮБАНА *ж.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше єго правою... слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи земли сєла... на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и на юбанѣ соусѦни (Враслуй, 1436 *Cost.* I, 444); А хотар томоу вишеписанномоу сєлоу... на верхъ Юбани, да єст от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1489 *BD* I, 372).

ФОРМИ: *род. одн.* **Юбани** (1489 *BD* I, 371, 372); *місц. одн.* **на юбанѣ** (1436 *Cost.* I, 444).

Див. ще ***ЛЮБАНА.**

ЮБАНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвше єго... вѣрною слоужбою до на(с)... дали... єсми ємоу... сєла, на имѣ... моишещи... и юбанещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **юбанещи** (1455 *Cost.* II, 553).

***ЮБАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* Любомир і т. ін.): мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м) ... ожє прїидоша, прѣ(д) нами... мърина и сєстра єи, стана, до(ч)ки драгомира юбана... и потокмилисѣ, про межи собою, и розделили свои правїи о(т)нини (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *род. одн.* **юбана** (1493 *Cost. D.* 45).

Див. ще **ЛЮБАНЪ.**

***ЮБЪНѢСА** *ж.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): А хотар томоу... сєлоу... нижє великои могили; от толѣ чєрєс поут... оу глод оу Кълдъроуша, та Кълдъроушею на поток Юбънѣси (*в ориг.* Юбънѣси.— *Прим. вид.*) та Юбънѣсою гори до оустїє зъподїи оулмилор на копаноую могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Юбънѣси** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Юбънѣсою** (1492 *BD* I, 510).

Див. ще ***ЛЮБАНѢСА.**

***ЮБѢНѢСА** *див.* ***ЮБЪНѢСА.**

ЮГА *ч.* (158) (*особова назва, молд., пор.* Гєоргїє): а на то вѣра моѦ и... вѣра жупана юги жю(р)жевича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); тоє въсє вышеписанноє да є(ст) ємоу и братоу єго, юзи, о(т) на(с) оурикъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); И також єсмо дали... томоу свѦтомоу нашємоу монастироу а҃ фалчоу и три фертали винограда... що был дал тотоу фалчоу и три фертали томоу свѦтомоу нашємоу монастироу пан Юга вистїѦрник (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юга, Юга, Juha** 59 (1400 *Cost.* I, 26; 1424 *Cost.* I, 161; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 120; 1459 *BD* I, 32; 1467 *BD* II, 297; 1476 *BD* I, 209; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 27; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **юга,** кнѣгинѦ пана **Юга,** оуноука попа **юга,** дали... сыноу **юга** 21 (1457 *UKP;* 1459 *Cost. S.* 22; 1467 *BD* I, 121; 1469 *BD* I, 136; 1473 *BD* I, 184; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 262; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *BD* II, 14; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. дав.* заплатих... братоу єго **Юга** 1 (1489 *BD* I, 377); *род. одн.* **Юги, юги, ю⟨ги⟩** 43 (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1445 *Cost.* II, 212; 1458 *BD* I, 20; 1462 *BD* I, 63; *Cost. S.* 12; 1475 *BD* I, 204; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 275; 1490 *Cost. S.* 141 і т. ін.); **Югы, югы, ⟨Ю⟩гы** 29 (1393 *Cost.* I, 14; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 28; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 62; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* II, 310; 1482 *BD* I, 266; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *дав. одн.* **Юзи, юзи** 2 (1448 *Cost.* II, 355; 1478 *BD* I, 219); **юзѣ** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1432 *Cost.* I, 343); *ор. одн.* **югою** (1448 *Cost.* II, 362).

Див. ще **ЮКА.**

***ЮГИНЪ** *прикм.* (2): мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м) ... ожє прїидоша прѦ(д) нами... наши слоуги, тоадеръ и бра(т) єго, дъмїя(н)... снвє югини (!)... и продали свою правою о(т)нноу (!) (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **! югини** (1497 *Cost. S.* 208); *наз. мн. ч.* **югини** (1497 *Cost. S.* 208).

Пор. **ЮГА.**

ЮГША *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Юга): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы, панове волаския... панъ Ацько писарь, панъ югша тадєровъ... освѣценому и велебному... влодиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... тако Ако и иная кнѦжата... и тако Ако наши предкове... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра жоупана югши вѣра жоупана ілїаша чашника (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *наз. одн.* **югша** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); *зам. род.* вѣра пана **югша, ⟨ю⟩гша** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61); *род. одн.* **югши** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще **ЮКАШ, *ЮКЪШѢНОУЛЪ.**

***ЮГШИНЪ** *прикм.* (5): а на то... вѣра пана нєгрина и вѣра пана оана дворника сочавского... и вѣра пана югшина (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а на то... вѣра пана югшїна вѣра пана оурѦклє пєтра (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **югшина, югшїна** (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1412 *DIR«A»* 440).

Пор. **ЮГША.**

***ЮГШЇНЪ** *див.* ***ЮГШИНЪ.**

***ЮДА** *див.* **ІЮДА.**

***ЮДЄИ** *див.* ***ІЮДЄИ.**

***ЮДЪКА** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Іюда): Продали єсмо мыто Звяголъское и корчму... Израилу а Єську, а Юдъце, на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Юдъце** (1488 *РИБ* 222).

ЮЖЄ *присл.* (1) (*стп.* już*e*) вже: а нє имают сѦ южє о то никды оупоминати нѣжли имають вѣчноє молчѦниє на вѣкы (Львів, 1421 *Р* 94).

Див. ще **ОУЖЄ[1], ЮЖЬ.**

ЮЖИНЦИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Южинець: тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашеи земли двѣ селѣ на имѧ бѣнила и южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221).
ФОРМИ: *наз.* южиици (1428 *Cost.* I, 221); *знах.* **южинци** (1428 *Cost.* I, 221).

ЮЖЬ *присл.* (2) (*стп.* już) вже: Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу... яко братьи и(х)... Кдѣжь южь тѧгнє(м) оу ближьни(х) днє(х) по сто(м) янє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имаε(т) таа сєли(ш)-ча держати... ка(к) оу своє(м) (!) правы(м) (!) очизны (!) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).
Див. ще **ОУЖЄ**[1], **ЮЖЄ**.

! **ЮЗНОУ** ? (1): ⟨ино⟩ мы видѣвше их доброи воли токмеж... дали... єсми... дно и обиде лопатна до оусти лопатнои где оуп⟨адаєтъ⟩ оу бєзин оу ставоу юзноу (!) (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ЮЗЫПОВИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва*): за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла... мы двораие господарскіе: Тыхонъ Слупыця... и Семенъ Юзыповичъ, былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановича Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юзыповичъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Юзыповича** (1430 *ГВКЛ* 7).

ЮКА *ч.* (1) (*особова назва, молд., серб.* Юко, *пор.* Геор-гіє): ⟨и оу то(м)⟩ тако(ж) ⟨де прї⟩иде прѣ(д) нами... юка... и прода(л) имъ о(т) своєго оурика єдно село (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467—468).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юка** (1453 *Cost.* II, 467).
Див. ще **ЮГА**.

ЮКАШ *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Юка): тѣмъ мы видѣвши и(х)... вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми имъ... села... брадичещи на краснои... и на коб⟨ы⟩лѣ (?) (*познач. вид.— Прим. ред.*) где былъ инка(ш) (*або* юка(ш).— *Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); єдна част от тих сел да єст слоугам нашим Тоадероу Юкашоу и братаничем єго (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юкаш** 1 (1495 *BD* II, 59); **! иика(ш)** 1 (1436 *Cost.* I, 449); *род. одн.* **Юкаша** (1495 *BD* II, 59); *дав. одн.* **Юкашоу** (1495 *BD* II, 59).
Див. ще **ЮГША**, ***ЮКЪШѢНОУЛЪ**.

***ЮКАШЪ** [1] *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвше... вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єдино село оу юкаша... на имѧ маржинѣнє (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65); мы александръ воєво(д)... чини(м) знамєнито... ожє тоть истины... слоуга, па(н) тришо(р), си(н) шандра о(т) юкаша, слоужиль намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 431—432).
ФОРМИ: *род. одн.* **юкаша** (1440 *Cost.* II, 65; 1452 *Cost.* II, 431—432).

***ЮКАШЪ** [2] *ч.* (6) (*назва пагорба у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше и(х)... вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... села... костинци... и мошинци на юкашоу где былъ виногра(д) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); тѣ(м) мы видѣвше єго правовѣрною... службоу до на(с)... дали єсми єму два села... подли мови(л) юка(ш) (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7); а ми тако⟨ждере и от н⟩ас єсми дали... слоузѣ нашємоу Ивоулоу... село Вълєнїи поудли Юка⟨ша⟩ (Сучава, 1482 *BD* I, 260).
ФОРМИ: *род. одн.* **юка(ш)**, **Юка⟨ша⟩**, **Юкаш⟨а⟩** (1438 *Cost.* II, 7; 1482 *BD* I, 260); *місц. одн.* **на юкаши** 2 (1452 *Cost.* II, 432; 1475 *BD* I, 206); **на юкашоу** 1 (1429 *Cost.* I, 269).

***ЮКШОВЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Юшківці: а имають пана юрковьского люді Из острова и съ юкшовець имають дрыва роубаті алє нє паствіті а ні свінєі оупоущаті оу лѣсъ (б. м. н., 1424 *P* 104).
ФОРМИ: *род.* **юкшовєць** (1424 *P* 104).

***ЮКЪШѢНОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Юка): мы илїа воєво(д) и бра(т) господствами стєфа(н) воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш), вѣрныи кръстѣ юкъшѣноу(л) слоужи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1442 *Cost.* II, 92—93).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юкъшѣноу(л)** (1442 *Cost.* II, 93).
Див. ще **ЮГША**, **ЮКАШ**.

***JULIANA** *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Июлияни, *гр.* Ἰουλιάνη, *лат.* Iuliana) Юліяна, Уляна: a newestee naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Knіazia Witowta boronity ieie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Julianie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).
Див. ще **УЛИѦНА**.

***ЮЛЇИ** *див.* ***ИЮЛИИ**.

***JULIJ** *див.* ***ИЮЛИИ**.

***ЮЛЬ** *див.* **ІЮЛЬ**.

***ЮНАКЪ** *ч.* (1) юнак, молодець: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж)бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи на кони всєсти... какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣс-ти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).
ФОРМИ: *наз. мн.* **юиаки** (1496 *ПДВКА* 61).

***ЮНЇИ** *див.* ***ЇОУНЇИ**.

***ЮНКОВИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): И позволилъ єсми пану Өедку Юнковичу тую свою продажу у въ осподаря потвердити (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Юнковичу** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105, 106).

***ЮНЬ** [1] *див.* **ИЮНЬ**.

! **ЮНЬ** [2] ⟨ІОНЬ⟩ (1): а на то свѣдковє... пан никєл абрик, пан юнь (!)... пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).
Див. **ИОНЪ**[1].

ЮРА *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Юрїи) Юрій: мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... юра шоури(н) васко(в) и тоулѣ... и продали свою правою(!) о(т)ниноу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); и оуставшє наши слоуги лоупє и братїа єго... та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу юра (Сучава, 1495 *SCIM* pl. II).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юра** 2 (1479 *Cost. S.* 98; 1495 *SCIM* pl. II); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу **юра** 1 (1495 *SCIM* pl. II).
Див. ще **ЮРЄЦЬ**, **ЮРКО**.

***ЮРГИЧЪ** *ч.* (23) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана юргича пръкалаба билогоро(д)ского и зѣта єго пана оанчи логоѳєта (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прє(д) нами... слуга на(ш) оана... и продаль на(м) самы(м)... сєло... ба(л)-ковци... що купи(л) алекса бра(т) єго о(т) пана юргича (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **юргича**, **ю(р)гича** 21 (1443 *ВАМ* 41; *ДПГСМН*; 1445 *Cost.* II, 212, 219, 226, 231; 1446 *Cost.* II, 238, 248; 1447 *Cost.* II, 273; 1471 *ДГСМПБ* і т. ін.); **юргичѧ** 2 (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 270).

ЮРЄВИЧ *див.* **ЮРЬЄВИЧ**.

ЮРЕВИЧЪ *див.* **ЮРЬЄВИЧ**.

***ЮРЕВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ**.

ЮРЄИ *див.* **ЮРЇИ**.

ЮРЕЙ *див.* **ЮРЇИ**.

ЮРЄЦЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Юрїи): а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ Юрєць данило богда(н)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрєць** (1490 *Пам.*).
Див. ще **ЮРА**, **ЮРКО**.

ЮРИ *див.* **ЮРЇИ.**
ЮРИЄ *див.* **ЮРЇЄ.**
ЮРИЄВЪ *див.* **ЮРЬЄВЪ.**
***ЮРИИ** *див.* **ЮРЇИ.**

***ЮРИНЪ** *прикм.* (2): И оу том також прїидоша прѧд нами... Мърина, дочка Оанца Брълича... и племеница єи Настѧ, дочка Юрина... и продали свою правоую отнину (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Юриа** (1499 *BD* II, 153, 154). *Пор.* **ЮРА.**

ЮРІА, ІУРЇѦ *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Георгїє, Георгїи) Юрій: Сє я кнѧзъ юріа холмъскии... по смрти сна моєго кнѧзѧ сємєна придали єсмо к црквии бжои... на бгомолє вєчистоє сєла... слєпчє космово (Холм, 1376 *P* 22); пи(с) іурїѧ (Сучава, 1472 *Cost. S.* 77).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юріа** 1 (1376 *P* 22); **іурїѧ** 1 (1472 *Cost. S.* 77).
Див. ще **ЮРЇЄ, ЮРЇИ, ЮРЇЮ.**

ЮРЇЄ, ЮРИЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., пор.* Георгїє) Юрій: мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сыновє стана лоукавєцкого, юриє и козма... слоужили намъ... правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202); и дал пан Юрїє вистиярник... монастирю нашємоу от Бистрици... єдно сєло... Хємєѧни (Сучава, 1470 *BD* I, 153).
Див. ще **ЮРІА, ЮРЇИ, ЮРЇЮ.**

ЮРЇИ, ЮРЄИ, ЮРЬИ, ЮРЕЙ, ЮРЬИИ, ЮРЬИЇ, ЮРИ, ГЮРИИ *ч.* (79) (*особова назва, пор.* Георгїи) Юрій (76): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *P* 16); а на то... вѣра пана юрьѧ столникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); А при тои речи были... пан Юри маршалок н⟨а⟩шь, а пан Окушко (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Мы кнзь сємєнъ алєкандрови(ч) (!) дали єсми слоузи нше(м) кнзю юрью борисовичю сєлищє... сєрако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*); пан Юрьий пєчат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви деди(ч)ство за сто гривєнъ (XV ст. *ВС* 21 зв.); и Борисъ ся на пана Юрія н на бояръ не послалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);
с в ѧ т ы и   ю р ь и (1), с в ѧ т ы и   Ю р ї и (2) *див.* **СВАТЫИ** 1.
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрєи, Юрей, юрє(и)** 9 (1491 *AS* I, 97; XV ст. *ВС* 21 зв., 22; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *АЛРГ* 55, 56); **юрьи** 9 (1388 *P* 38, 44; бл. 1392 *P* 46; 1404 *P* 70; 1421 *P* 95, 96; 1438 *P* 138); **юрьии, Юрьий, юрьиї** 9 (бл. 1350 *P* 8; 1352 *P* 5; 1368 *P* 16; 1375 *P* 20; 1421 *P* 96; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 239, 240); **Юрїи, Юр(їй)** 5 (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *BD* II, 57, 248); **Юри** 3 (1444 *AS* I, 40; 1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62); **ю(р)** 1 (1499 *ВФ*); **гюрии** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *зам. род.* коупиль... от **Юрїи** 1 (1480 *BD* I, 243); *род. одн.* **Юриа, Юрїа, Юрїѧ** 9 (1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 145, 156, 180; 1448 *Cost.* II, 306; 1453 *Cost.* II, 473; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 432); **юрьѧ, юрья** 3 (1393 *Cost.* I, 14; 1422 *P* 97; 1454 *AS* III, 10); **юрыя** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *дав. одн.* **юрью** 5 (1341 *ОБРН* 75; бл. 1350 *P* 8; 1352 *P* 6; 1465 *ДГСОС*); **Юрїю** 4 (1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 400; 1495 *BD* II, 57); **Юрю, ю(р)ю** 4 (1487 *РИБ* 434; 1489 *BD* I, 377; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *БСКИ*); **юрьєви** 3 (XV ст. *ВС* 21 зв., 22; 1421 *P* 96); **Юрїєви, ⟨ю⟩рїєви** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1480 *BD* I, 246); *знах. одн.* **Юрія, Jurіа** 3 (1494 *BD* II, 388; 1495 *АЛМ* 83); **юрьѧ, юрья** 2 (1421 *P* 95; 1482 *AS* I, 80); **ю(р)я, ю(р)ѧ** 2 (1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **юриє(м)** (1452 *Cost.* II, 422); *місц. одн.* **по Юрїи** (1467 *BD* II, 297, 298).
Див. ще **ЮРІА, ЮРЇЄ, ЮРЇЮ.**

ЮРЇЮ, ЮРЮ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., пор.* Георгїоу) Юрій: а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... пєтръ коми(с), па(н) юрїю шєрби(ч) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); Сє азъ... Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша пред нами... киѣгинѣ Фєтє Акобєскоула, и племєници их Балшє и братъ єго Юга... и нєпоть их Юрю... и продали свою правою очиноу... самомоу господствоу ми (Сучава, 1489 *BD* I, 376); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд намы... Олюшка... и продала... трєтоую част сєло от Костєщ... що юи были дали прѧд иами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич... и сєстричичи єго (Сучава, 1499 *BD* II, 130).
Див. ще **ЮРІА, ЮРЇЄ, ЮРЇИ.**

ЮРКАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми... нашємоу монастирю о(т) полѣноу... сєла... имєнємъ сєламъ бодєщїи... и юрканїи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).
ФОРМИ: *наз.* **юркаиїи** (1472 *DIR«A»* 530).

ЮРКО *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Юрїи) Юрко: а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *P* 18); Мы болеславъ инако швитрикгаило... знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо... слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ н̃ копъ руской личбы (Коломия, 1424 *P* 102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юрко** (1370 *P* 18); *дав. одн.* **юркови** (1424 *P* 102).
Див. ще **ЮРА, ЮРЄЦЬ.**

ЮРКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Юрківці: а мы слюбили єсмо и записали єсмы сѧ, яко нашєго милого отца, и потвєрждаємъ... єму отъ насъ... сєлы, на имѧ ... юрковци и вєрбовци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).
ФОРМИ: *наз.* **юрковци** (1448 *Cost.* II, 305).

***ЮРКОВЬСКИИ** *ч.* (2) (*особова назва*): А имають пана юрковьского люді... дрыва роубаті Алє нє паствіті а ні свінєі оупоущаті оу лѣсъ (б. м. н., 1424 *P* 104).
ФОРМИ: *род. одн.* **юрковьского** (1424 *P* 104); *ор. одн.* **юрковьскімъ** (1424 *P* 104).

ЮРЧЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): того ради и г(с)во ми даємъ и потвръждаємъ сєла тому прѣ(д)рє(ч)нному монастирю... на имѧ нѣгомирєщи и юрчєщи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).
ФОРМИ: *наз.* **юрчєщи** (1443 *ДГСПМН*).

ЮРША, ЮРЬША *ч.* (13) (*особова назва*): А при томъ были... панъ Монивидъ, панъ Юрша (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том были... кнѧз Иван Путѧта, а воєвода києвский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); Ма(р)шалькоу нашомоу намєстникоу володимє(р)скомоу паноу иваноу ю(р)ши (Петрків, 1489 *АМВ*); И оуставшє слоуга ⟨наш Тоадер и пл⟩ємєник єго поп Тоадєр... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Юрши (Ясси, 1497 *BD* II, 96); коли зять нашъ, панъ Юрша, нєбощикъ, вмеръ по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа... вси золотыи, и гроши, и серебро, и шали, и иншіе речи, все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрша, юрша, юрьша** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1497 *BD* II, 96; 1498 *АЛМ* 163); *дав. одн.* **Юрши, ю(р)ши, Юръши** (1488 *РИБ* 424; 1489 *АМВ*; 1494 *BD* II, 33; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1497 *BD* II, 96).

***ЮРШИНЪ** *прикм.* (6): Сє Ѧ пани Фєдка, пана Юршина дочка... єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру вєликому королю Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѦм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Павелъ свѣтчилъ, тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *род. одн. ч. зам. знах. мн. ж.* **Юршина** дочки

(1498 *АЛМ* 163); *наз. одн. ж.* **Юршиuа** (1488 *AS* I, 241); *род. одн. ж.* **Юршины** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн. ж.* **по Юршиной** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн. ч.* **Юршииы** (1498 *АЛМ* 163); *місц. мн.* **у Юршииыхъ** (1498 *АЛМ* 163).

Пор. **ЮРША.**

***ЮРЪЄВИЧЬ** *див.* **ЮРЬЄВИЧ.**

***ЮРЪЄВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

***ЮРЪША** *див.* **ЮРША.**

***ЮРЫИ** *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬЄВИЧ, ЮРЬЄВИЧЬ, ЮРЄВИЧ, ЮРЕВИЧЪ *ч.* (27) *(особова назва):* А панъ олехно юрьевичь жюсичь продалъ есмь дѣдиноу... свою паноу дробышю мжюровичю (Острог, 1458 *ОЖДМ*); а к моей роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Семеноваѧ Марьѧ и зѧть еи кнѧзь Семенъ Юрьевичь имѣнье... Маневъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а про лѣпшоую справе(д)ливость била есми чоло(м)... кнзю семеноу юрьевичоу старо(с)те лоуцкомоу абы и(х) мл(с)ть... печать свою к семоу моимоу листоу велѣли привѣсити (Ольховець, 1490 *СРК*); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юревич, Юревичъ, Юр‹евичъ›** 6 (1464 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Юрьевичь, юрьевичь** 5 (1458 *ОЖДМ;* 1482 *AS* I, 79; бл. 1500 *АСД* II, № 4); **Юрьевич** 4 (1483 *AS* I, 82; 1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 94; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **юр, ю(р)е** 3 (1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ*); *род. одн.* **Юревича** (1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **Юревичу** 4 (1495 *АЛРГ* 55; 1497 *ПМХ;* 1498 *АЛРГ* 81; 1499 *АЛМ* 36); **Юрьевичоу, юрьевичоу, Юрьевичу** 3 (1482 *AS* I, 79; 1489 *AS* I, 89; 1490 *СРК*); *місц. одн.* **иа Юръевичи** (1492 *AS* III, 23).

ЮРЬЄВЪ, ЮРЬЄВЬ, ЮРИЄВЪ *прикм.* (13): и оузѧли есмы на янѣ бѣлецкомъ помочное а лопатичь ива(н) юриевъ сынъ своею братиею стратилъ на вѣки (Львів, 1421 *Р* 94); а кнзѧ юрьевы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краевскии и па(н) га(в)рило маршалко (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и мы ты(х) прывилею(в) на обе сторонe выслоухали и сведецъства пна воеводина а пана юръева (Вільна, 1499 *ВФ*);

ю р ї е в ъ   д в о р ъ (1) *(назва двора у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы... дали есми ему... села на имѣ шизкоуци, где бы(л) юрїева двора (!)... и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577); ю р ї е в ъ   с т а в ъ (1) *(назва ставу в Молдавському князівстві):* а хотарь... до великою дорогоу... а о(т) тои великои дорогоу до юрїева става (Сучава, 1488 *ДГСХМ*); ю р ь е в ъ   д е н ь (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Юрія, юріїв день: Тѣжь оуставлѧемъ хто имаеть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаеть по(д) стороже (!) паствить о(т) юрьева днѧ до мїхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **юрьевъ, юрьевь** 4 (1463 *ГГЯ;* 1466 *AS* I, 61, 62); **юриевъ** 2 (1421 *Р* 93, 94); *род. одн. ч.* **юрїева** 2 (1456 *Cost.* II, 577; 1488 *ДГСХМ);* **юрьева** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. одн. ч.* **Юревъ** (1493 *АЛРГ* 56); *наз. мн. ч.* **Июрїеви** (1480 *BD* I, 241); *род. мн.* **юрьевы(х)** (1458 *ОЖДМ*); *знах. мн. с.* **юръева** (1499 *ВФ*).

Пор. **ЮРЇИ.**

ЮРЬИ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬИИ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬИЇ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬША *див.* **ЮРША.**

ЮРЮ *див.* **ЮРЇЮ.**

ЮСАФЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иосафатъ): А на то ест великаѧ марторїѧ... поп Ѳеодорь Бистрицкїи, поп Юсафь Немецкїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юсафь** (1464 *BD* I, 84).

Див. ще **ЯСАФЬ.**

ЮСИП *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Іосифъ) Йосип, Йосиф: мы Стефан воевода... знамените чиним... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш Юсип, сын Тоадера Оурдоугаша... и продал свою правою отниноу... слугам нашим Сими и братоу его Авъроу (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юсип** (1490 *BD* I, 397).

Див. ще **ЄСИФЪ, ІОСИФЪ, ОСИПЪ.**

ЮСКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Іосифъ): А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь белзьскии... соцкии юско панъ петръ мошенка (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юско** (1368 *Р* 16).

Див. ще **ИОСКО.**

ЮХНО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Євъфимии): А при том были светки... пан Юхно Зенкович, пан Андрей Кортевич (Острог, 1481 *AS* I, 77); А при том были свѣтки... королев дворѧнин Сенко Смочко, а пан Голенчин сын Юхно (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юхно** (1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 81; 1485—1500 *AS* I, 121).

Див. ще **ЮШКО.**

***ЮЧИНИВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а в томъ селе оу двори люде(и) естъ пѧть а го(л)тѧевъ два што земли не де(р)жать иа (и)мѧ Ючиии(в) пашю(т) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ючиии(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ЮШКО, ЮШЬКО *ч.* (15) *(особова назва, пор.* Євъфимии): А писалъ великого кнѧзѧ швитригаила писарь юшко (Луцьк, 1445 *Р* 151); Юшку Полковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); А послали есмо тамъ дворанина нашого Юшка Нецковича (Троки, 1494 *РИБ* 561).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юшко, юшько** (1445 *Р* 151; 1451 *AS* I, 45; *Р* 157, 159; 1452 *Р* 161; 1463 *AS* I, 55; 1464 *AS* I, 57; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628); *дав. одн.* **Юшку** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *знах. одн.* **Юшка** (1494 *РИБ* 560, 561); *ор. одн.* **Юшкомъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще **ЮХНО.**

ЮШКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ была дочка моѧ кн‹ѧ›г‹и›нѧ Марѧ Семеноваѧ Ровенскаѧ... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

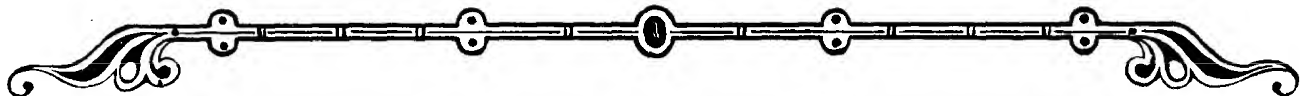
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юшкович** (1488 *AS* I, 242).

ЮШКОВЪ *прикм.* (1): Юшковы дети о(т)чиноу свою де(р)жать а дани дають сорокъ гроше(и) и пѧть гроше(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.— 94).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Юшковы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Пор. **ЮШКО.**

ЮШЬКО *див.* **ЮШКО.**

Я, Ѧ *займ.* (461) я: я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а кто поидеть на мене королеви помага(ти) мнѣ на моѣ неприятелѣ безо всѧкоѣ хитрости и льсти (б. м. н., 1366 *Р* 14); тогды кр̃оль господарь посла(л)ъ мне а быхъ межи ними розыха(л) и оуграничилъ промежи тыми селы ѧко же на верху выписаны (Галич, 1404 *Р* 68); и Волошин рек: твоѧ дей м⟨и⟩л⟨о⟩сть мне дал кн⟨ѧ⟩же великий, а Мощеница твоѧ (Ступно, 1444 *AS* I, 41—42); Милостивый королю! Прошоу твое милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвелишъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 365); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ, а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы, и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **я, ѧ, ja** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; п. 1349 *Р* 3; 1376 *Р* 22; 1400 *Cost* II, 617; 1420 *ПГАГ;* 1435 *Р* 132; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 85; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *род. одн.* **мене** 16 (1386—1418 *Р* 35; 1392—1393 *РФВ* 170; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1481 *BD* II, 358; 1484 *ЯМ;* 1488 *AS* I, 241; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *АрхЮЗР* 8/VI, 29; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **мне** 1 (1404 *Р* 68); *дав. одн.* **мнѣ** 50 (1366 *Р* 14; 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Р* 132; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 60; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1482 *AS* I, 79; 1491 *AS* I, 94; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **ми** 51 (бл. 1386 *Р* 30; 1393 *Р* 51; 1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Р* 62; 1402 *Cost.* II, 623; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 60; 1482 *AS* I, 79; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **мие, mne, mnie** 17 (1444 *AS* I, 42; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *AS* I, 77; 1484 *ЯМ;* 1488 *AS* I, 241; 1496 *АЛРГ* 72; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **mni, mny** 6 (1413 *GL* 48; 1500 *ДПЖН*); боѧти**(м)** сѧ, того**(м)** не оутаити 2 (бл. 1386 *Р* 30); **мнѣ** і (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн.* **мене** 24 (1366 *Р* 14; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* II, 638; 1434 *Р* 130; 1454 *AS* III, 10; 1484 *ЯМ;* 1488 *AS* I, 241; 1495 *АЛМ* 84; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **менѣ** 1 (1467 *СП* № 13); **мие** 1 (1404 *Р* 68); **ме** 2 (1481 *BD* II, 358); **мѧ, мя** 23 (1387 *СП* № 12; 1393 *Р* 51; 1401 *Р* 65; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132; 1448 *Cost.* II, 305; 1478 *ОБРН* 130; 1481 *BD* II, 365; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС* і т. ін.); *ор. одн.* **мною, мъною** (бл. 1350 *Р* 8; 1386 *Р* 33; 1400 *Cost.* II, 619; 1427 *Р* 108; 1443—1446 *Р* 147; 1470 *AS* I, 67; 1478 *ОБРН* 130; 1482 *AS* I, 79; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); *місц. одн.* **при (по) мнѣ** (1467 *СП* № 13; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Див. ще **АЗЪ, ЯЗЪ**[1].

***ЯБЛОННО** *с.* (4) *(назва маєтку в Волинській землі)* Яблунне: и мы... даемъ и дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщииа отъ Шупкова... а от Яблониа Лескова... и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); а моу(ж) мои па(н) василеи тыи име(и)я я(б)ло(н)но а по(л)жи воле(н) за живота моего и по животѣ мое(м) да(ти) и прода(ти) и на црко(в) записа(ти) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **Яблониа** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн.* **ябло(н)иоу** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн.* **ябло(н)но, я(б)ло(н)ио** (1490 *ЗХП* 136).

Див. ще ***ѦБЛОНЬНЕ.**

***ЯБЛОНЬ** *ж.* (5) яблуня: а с ону строну могилы о(т) ближьшего реченого дуба иа букь а о(т) бука оукосомъ на ѧблонь а о(т) ѧблони долиною до три буковъ (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь... прости чере(с) поле на ябло(н) иа краи лиса (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотарь... на връх дила на єдну ямоу и на єдин столпь, от толѣ прости на двох яблони (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѧблони** (1404 *Р* 68); *знах. одн.* **ѧблонь, ябло(и)** 2 (1404 *Р* 68; 1488 *ДГСПМ*); **ѧблоу(н)** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *знах. мн.* **яблоии** (1497 *BD* II, 119).

***ЯБЛОУНИВЕЦЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині):* а хотарь... чере(с) долиноу... на яблоуниведоу о(т) коучоура та чере(с) долиноу що сѣ зоветь перееемь на дроугоую долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на яблоуниведоу** (1488 *ДГСПМ*).

***JAWITY SIA** *дієсл. док.* (1) стати відомим, явним: а newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho... boronity ieie, ino unia uniatstwo weleł ieie umoryty a to sia i waszoy miłosti jawiło sia było żałowaty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. с.* ! **sia... jawiło sia bylo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

***ЯВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) давати знати, повідомляти (що): ино памятио тобѣ Братоу иашому какъ есьмо взяли съ тобою любовь и докончаніе... и всказывали есьмо къ тобѣ... черезъ иаши послы, являючи то, што жъ царь Менդли Герей Перекопскій и Стефанъ воевода воложскій намъ великіи непріятели Отчинѣ нашой великому Княжству знаменитыи шкоды починили (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **являючи** (1496 *ОКИВ*).

ЯВНЕ, ЯВНѢ *присл.* (2) (*цсл.* явьнѣ) **1.** *(не криючись)* явно, відверто (1): А тиж слоубоуем николи его милости... противити сѣ, алибо которою валкоу и непріѦзнь оудилати, ани наоучати, ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

2. *(привселюдно)* явно, публічно (1): а прото(ж) соудъ колижь хотѦ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имееть дать вола(т) слоужебнікомъ явне нжа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на

коємь мѣстѫ оу такыи днь книгы правыи положеиы о(т)варєны комоу потрєбио боудєть спісъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще **ЯВНО.**

ЯВНО, ѦВНО *присл.* (20) 1. *(не криючись)* явно, відверто (11): пак ли бы... его жь бъ не дан хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны киѦ(з) корибу(т) а либо его дѣти Ѧвно а либо таиио тогда мы... хочемы его о(т)стати и его дѣтеи а ни в чемъ его не хочемъ послушни быти (Ланчиця, 1388 *P* 39); а се Ѧ кнзь федко иесвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ нынешни(м) и потомъ будучи(м) передъ кого жь коли сесь листъ нашь приидеть... Ако жь Ѧвно было приѦтелемъ моимъ и иеприѦтелемъ како єсмъ Ѧ вѣрне служилъ освѦцоному киѦ(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которымн жь вонъ нѣшто имѣлъ чииити (Черняхів, 1435 *P* 132); а пак не имал бы прощенїѧ от иас, а кроулеви его милости ие держати его ни оу себє, и нигде оу его милости землѦх ие держати его, ани мешкати ему, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. *(привселюдно)* явно, публічно (3): мы кроль Казимир... явно повѣдают (!), коли ж то пришедши пред наше обличе слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы... тогды пожадал єсть... абихом потвердили кнѦзѦ львовы листы... тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всего именїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним и явно изявлѣєм... яко коли... нѣкотораѦ неприязнь и знаменитаа незгода и валка была межи нами и межи... кралем полскым... и тыми часы... крал... нам въси мерзѦчкы отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(виразно)* ясно, явно (1): алє ижь велможныи стефанъ.. просилъ насъ а быхомъ єму о(т)пустили... хотѦчи... намъ... служити прияяти чинити по(д)лугъ листовъ оца первыхъ и передковъ его яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано... а мы... єго... о тую исную мєрзѦчку... оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121).

◇ я в н о ч и н и т и (кому і без додатка) (5) доводити до відома: того дѣлѦ явно чини(м)... како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ то... кролє(м) полскы(м)... оуказали, а оу⟨чи⟩ни (!) достойною вѣрою... а ѦкосѦ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости и коу ины(м) пєвны(м) слюбо(м), мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); А сет мы Өеоктисть, митрополить молдавскїи... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим... записом... ажє мы слюбоуємь и записоуваємь сѦ господареви нашемоу... кролеви полскомоу... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилит сѦ... от королѦ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ЯВНЄ.**

***ЯВНЫИ** *прикм.* (5) 1. *(очевидний, для всіх ясний, неприхований)* явний, безсумнівний (4): а ктоколи по(ч)нєть оучинити, того имаємъ явнѦго (!) казнити и оустановити того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Абы запомнєнѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людьскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт досточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

2. *(відвертий, нелицемірний)* щирий (1): Алє колиж... крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои... Короунѣ полскои напомѣноул и тѦж коу наслѣдованю стоупєнюм тых то наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! явиѦго (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн. ж.* явиои (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ж.* явной (XV ст. *BC* 34 зв.); *наз. мн. ч.* явны (1499 *AS* I, 117); *місц. мн.* о явны(х) (XV ст. *BC* 8 зв.).

ЯВНѢ *див.* **ЯВНЄ.**

***ЯВОРОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Яворівці: Къ Чоудновоу се(л)цо Яворо(в)ци а в то(м) селци два слоуги на во(и)ноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* Яворо(в)ци (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ЯВОРЪ** *ч.* (1) *(дерево)* явір: а одъ долыны Бубновици черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где также есмо грань иа явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *місц. одн.* на явори (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЯГНѢЧЇИ** *див.* ***ЯГНѦЧИИ.**

***ЯГНѦЧИИ** *прикм.* (8) ягнячий, з ягняти: а у которомъ торгу иметъ купити, тамъ иметъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десѦть гроши, отъ сто кожи ѦгнѦчїихъ одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А кто идет до Львова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыиы а̃ грош... от сто кожи ягнѣчїи два гроши, от сто кож скотых єі гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* ягнѣчїи (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* ягиѣчих, ягиѦчих 3 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274); ѧгиѧчїихъ, ѧгнѧчїих 4 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669).

ЯГОЛНИКОВЫЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать его... панъ стиборъ ходько яголниковычь и печать его (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* яголниковычь (1366 *P* 12).

ЯДВИГА, ѦДВИГА *ж.* (13) *(особова назва, стп.* Jadwiga, *нім.* Hedwig): Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... иже имѣючє чистоѣ мысли млсрдие и по(ж)дание к велико(м) королеви володиславу польско(м) и къ его королици Ѧдвизѣ... тому истому королеви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); а мы то єму осужѦє(м) а панѦмъ Ѧдвизѣ и алжбѣте вєчноє молчѦние чинимы (Медика, 1404 *P* 70); тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) уздала пол села сулимова воитковн по своєи дчери а по прибковє сєстрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* ѧдвига, ядвига (1393 *P* 51; 1404 *P* 70; 1412 *P* 81); *дав. одн.* ѧдвизѣ (1388 *P* 39, 41, 43; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *P* 70); *ор. одн.* ѧдвигою (1404 *P* 70).

! ЯДНОГО ⟨ЖАДНОГО⟩ *див.* **ЖАДНЫИ.**

***ЯДРИЧЬ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* и мы... дали и потвердили єсми єму... село на ядричѣ на имѣ где є(ст) домъ его (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138).

ФОРМИ: *місц. одн.* на ядричѣ (1443 *Cost.* II, 138).

ЯДУКГОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы... землю свою... ксензыо Матѣю (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* Ядукговичь (1451 *АкЮЗР* II, 106).

ЯЗ *див.* **ЯЗЪ**[1].

***ЯЗВИНКИ** *мн.* (2) *(назва урочища у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ... межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ и Язвинокъ, от Язвинокъ до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* Язвинокъ (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЯЗЄРЪ**[1] *ч.* (3) озеро (2): пакь оу тє(м) оучинили єсмы въ за дшїє... прє(д)ко(в)... наши(х)... и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... нашемоу... монастироу о(т) нємца болото криваѦ и озєро, на имѣ по(д) доубровка, и... о(т) гдє выходить грѣла из днистра и тече(т) долоу, до язєроу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до где оупадаєть оу язєр (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

я з є р ъ к о в р ъ л о у и с к ї и (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврѣдили єсмо имъ... селище... радичево... и язєръ коврълоуискїи съ грълою (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *род. одн.* **язєроу** (1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн.* **язєръ** 1 (1448 *Cost.* II, 324); **! яъер** 1 (1500 *Cost. S.* 230).

Див. ще ***ЄЗЄРО, ОЗЕРО.**

***ЯЗЄРЪ** [2] *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали єсми и потвєрдили... паноу Татоулоу таѧ села: Роусн от Язєра и Рєдѣии иа Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *род. одн.* **Язєра** (1458 *BD* I, 20).

***ЯЗИКЪ** *див.* ***ЯЗЫКЪ.**

***ЯЗЛОВЄЦЪ** *ч.* (3) *(назва села у Галицькій землі)* Язловець, *суч.* Яблунівка: мы богдаиъ воєвода... вызиавами... ожє пришли єсмо оу вечноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца, старостою камєнєцкимъ и подолскимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамеиито... ожє пришли до на(с)... панъ мужило... и па(н) барто(ш) изъ язловцѣ, староста подо(л)скы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн.* **язловца, ѧзловца** 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 769); **язловцѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

ЯЗЪ[1], ЯЗ, ѦЗЪ, ѦЗЬ *займ.* (19) *(цсл.* язъ) *(особовий)* я: а кто поидєть съ сею грамотою через дорогычинъ... до лучьска торговать ис торунѧ Ѧзъ кнѧзь кєстути нє велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); Сє язъ кнѧзь великыи димитрии докоичиваю и повинуюсѧ службьбою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); а сє Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) село сво(є) бродово кнѧзу фєдору данильєвичю и дѣтємъ єго (б. м. н., 1385 *Р* 28); а на то Ѧзъ па(н) пєтрашь староста далъ єсмъ куидратови нашь листъ под нашєю печѧтью на свѣдоцтво и на твєрдость (Галич, 1401 *Р* 66); Сє язъ кнѧзь олєксаиъдро володимировичъ и своиюо (!) кнѧгинєю московъкою... далъ єсмь дєсѧтину с(с)тѣ бци оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ на вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ и то о(т) двою сторонъ поганьство тѦжкоє а о трє(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѦнє алє мнѣ соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яз, язъ, ѧзъ, ѧзь** (п. 1341 *Р* 2; 1366 *Р* 14; 1385 *Р* 28; бл. 1386 *Р* 30; 1387 *СП* № 12; 1392—1393 *РФВ* 171; 1401 *Р* 66; 1429 *Р* 113; 1443—1452 *AS* I, 39; 1484—1486 *ГСПТЗ* і т. ін.).

Див. ще **АЗЪ, Я.**

***ЯЗЪ** [2] *ч.* (6) *(загорода в річці, ставку, призначена для риболовлі)* яз, гребля: а ту не надобѣ ни дному (!) чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, 1349 *Р* 3); и то, господару, помню: давывали платити куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... и на Усоячи ѣзъ забивають (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А хотарь томоу вишєписанномоу сєлоу да єст почєнши от конєц яза ставова и чєрєс полє на столпъ (Сучава, 1491 *BD* I, 456); а в в (!) озєрє и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу... зъ землями пашными и з бортными и з сеножат⟨ь⟩ми, и з реками, и з езы, и з бобровыми гоны (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѣ за** 1 (1349 *Р* 3); **яза** 1 (1491 *BD* I, 456); *знах. одн.* **ѣзъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. мн.* **є(зы)** (1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **! нѣзы** (1349 *Р* 3); *ор. мн.* **езы** (1497 *РИБ* 684).

***ЯЗЫКЪ** *ч.* (8) **1.** мова (1): а прото... можєтє ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣдними мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи... єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) прєложили длѦ лѣпшего разоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

с в о и м ъ Ѧ з ы к о м ъ (2) *(на підставі усної заяви)* своїми словами: а маиколѦ пєрє(д) намн съ... своими оунучаты лишили влада и крьстю оу правоє имѦ и оправили влада и крьстю сами своими *(в ориг.* своимь.— *Прим. вид.)* Ѧзыкомь пєрє(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи болѣри(н) па(н) вана порка, оучини(л) свои(м) добры(м) оумысло(м) на своє съмрти, за своѦ дш҃ү остави(л) самь съ свои(м) Ѧзыко(м) єдно село на имѦ лоукачещїи... монастырю... што є(ст) на быстрици (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

2. заповіт (1): а тоє привилїє вишєписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сна... коли кръстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилїє на(м)... нє мо(г) пови(с)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

3. народ, плем'я (1): А... корол... и Короуна полскаѦ... имают нас остєрєгати и оборонити съ оусих сторон и от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от христианина (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

представник окремого иароду, племені (2): а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... или кожухари или бу(д) каки мастєръ или русн(н) или гръчи(н) нли бу(д) каки Ѧзы(к) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а кто боудє(т) жити оу ты(х) сєль боу(д) каки Ѧзы(к) они да ие имаю(т) платити ни иліша ни да(н) ни по(д)воду (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

4. *(лист)* слово (1): а любо отъ иноє стороны гдє моѦ сила нєстєчєть а рать на конь оузъсѦдєть а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вести иє пошлю зємлю и нєбо котори(и) иствори(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧзы(к)** (1453 *Cost.* II, 461; 1458 *DIR«A»* 512); *род. одн.* **языка** 1 (1468 *BD* II, 302); **язика** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* **языкъ** (1484 *ЯМ*); *ор. одн.* **ѧзыкомь, ѧзыко(м), языко(м)** (1418 *Cost.* I, 127; 1440 *Mih.* 208; 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЯИЦЕ** *с.* (1) яйце: и то, господару, помню: давывали... въ кухню по курети и по десети яецъ и по полгроша (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. мн.* **яецъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ЯК *див.* **ЯКЪ.**

ЯКИМ *див.* **ЯКИМЪ.**

ЯКИМОВИЧ, ѦКИМОВИЧ, ЄКИМОВИЧ *ч.* (22) *(особова назва):* ⟨Боєрїи а⟩ноумѦ: Ходка Крєцовиикоул... Пєтрє Єкимович (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а на то є(ст) вєлика марторїа са(м) г(сд)во ми вышєписанны стєфа(н) воєво(д)а... и наши боѦры мо(л)давск(х)... па(н) ива(н) чокрълїє па(н) пєтри(к) Ѧкимови(ч) па(н) Ѧцко гуди(ч) (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якимович, Ѧкимович, ѧкимови(ч)** 5 (1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* I, 151, 153; 1472 *BD* I, 170; 1474 *РГС*); **Єкимович** 1 (1458 *BD* I, 19); *род. одн.* **Якимовича, Ѧкимовнча, Ѧкимо⟨вича⟩** 8 (1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *BD* I, 86; 1468 *BD* I, 130—131; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 190); **якымовича** 3 (1459 *BD* I, 28; 1465 *DIR«A»* 518; 1469 *BD* I, 134); **Якимовичѣ** 2 (1466 *BD* I, 110; 1473 *ШКН* 165); **Якимович** 1 (1458 *BD* I, 25); **Окимовича** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *наз. мн. зам. род.* **вѣра** пана Пєтрика и брата єго Васка **Ѧкымовичи** (1467 *BD* I, 118).

***ЯКИМОВЪ** *прикм.* (5): а на то є(ст)... в. п. пєтра якимова... и вѣра оуси(х) наши(х)... боѦ(р) мо(л)давски(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473); єдна част от того сєло да єст слоузѣ нашємоу Никити и сєстри єго Мърини, сыновом Якимовом Палпѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 84);

Я к и м о в о д в о р и щ є (1) *(назва дворища у Віленському воєводстві):* Се здеся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя... Якимова дворища... а Добровтричъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12); д о р о г а Я к и м о в а (2) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Якимова** (1454 *АЛМ* 12); *наз. одн. ж.* **якимова** (1453 *Cost.* II, 473); *род. одн. ж.* **Якимови** (1492 *BD* I, 510); *дав. мн.* **Якимовом** (1495 *BD* II, 84).

Пор. **ЯКИМЪ.**

ЯКИМЪ, ЯКИМ *ч.* (8) *(особова назва, цсл.* Иоахимъ, *гр.* Ἰωακίμ, *гебр.* Jehōjakim): мы александръ воевода... и тижъ мы иліашъ воевода... и мы бояре... александра воеводы... па(н) Аки(м) калїАнови(ч), па(н) гораецъ... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... сере(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ, бывшои жоиѣ нашои (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Якимъ коузне(ц) землю де(р)жить Лисовъщиноу а с тое земли дани идетъ сорокъ гроше(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был... панъ Яким Пузовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); и тымн разы дроугая половица што небо(ж)чи(к) па(н) лисица на себе ⟨...⟩ (пошкодж.— *Прим. ред.*) раси(м) а яки(м) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якимъ, Яким, Аки(м), яки(м)** (1421 *Cost.* I, 142; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1487 *BD* I, 310; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1499 *ПИ* № 3); *род. одн.* **якима, Акима** (1467 *BD* I, 119; 1495 *BD* II, 84).

ЯКО[1], **АКО, ІАКО, АКО** (237) **I.** *присл. (способу дії)* як (2): А тыи роботы и дани и поплатки имаеть робити и давати къ нашей потребизнѣ, яко иншіе земляне (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Протожъ... ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчанье было *(в ориг.* были.— *Прим. вид.)* (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

II. *спол.* (235) **А.** *(зв'язує члени речення)* (86) **1.** *(порівняльний)* **як** (32) **а)** *(із співвідносними словами* т а к о, т а к о ж, т а к ъ) (9): воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко есть самъ (Бохур, 1377 *P* 24); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаемъ симъ нашимъ листомъ, ижъ имѣеть... стефаиъ воевода землю волоскую держати... тако яко его предкове держали (Ланчиця, 1433 *P* 124); иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли есмо яко и нине мамы волю тако *яко* коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии коу покоеви а коу еднотѣ... о(т) ровности не хоче(м)сА выламавати вароуючисА розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(у сполуч. я к о и) **як** (10): Съ которого того капища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ... податковъ... давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а прото яко и первѣй тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданье(м) велики(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); також ест мыто от кобыл яко н от кони (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

б) *(без співвідносного слова)* як (10): имаеть служити ис того всѣго намъ... Ако кторыи нашь зѣмлАнинъ двема копьи а дѣсАтью стрѣлцовъ (Краків, 1394 *P* 54); хто кому мтри лаеть... коли(ж) о(т)зове(т) тогды имеетъ речи солганъ (!) яко песъ (XV ст. *BC* 29); а имат сА поставити цина соукни (!) оу Соучавѣ яко во Лвовѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(у сполуч. я к о и) як (3): I też, ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati, jako i chrest'janin (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и имаемь (або имаемо.— *Прим. вид.*) емоу на то оуставно радїти... абы тым обычаемь был н держал сА яко и передкове его (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(приєднує звороти у знач.* «як хто, що», «будучи ким, чим») як (48): вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко пастырь и отецъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а пакли бы потАгнулъ король оугоръскын на мене... тогды... король полскыи, имаетъ насъ боронити... и чинити, што болше можетъ, яко нашь господарь (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а который бы не хотилъ на томъ изьеднаиїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ... на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а тымъ свѣтком твоимъ што оу твоем листоу стоАть, вѣрю яко добрымъ людем (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И мы... во всемъ есмо князя Костантина, яко слугу нашего вѣрного, оправили и... при чсти зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); Пе(р)во поклонитисе о(т) гдна воеводы великомоу кнзю алекса(н)дру яко брату и прыятелю своему милому (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(у сполуч. я к о ж ъ) (2): а тоты люди... оу тоту моиасты(р), да е(ст) им слобо(д)ио орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити, оу торговскою цариноу сочавское, яко(ж) торговескы(х) людїе (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); николаи жалова(л) на матея же емоу яко(ж) прїятелеви конА позычилъ здорово(г)... а коли(ж) емоу засА вернѫ(л), а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).

3. *(вживається для перерахування однорідних членів речення)* як, а саме, тобто (2): а то тако иже... кро(л)... имае(т) иа(с) пре(д) ты(м) днемъ голдованиА два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы есмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашими землАми Ако то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) непрїАте(л) нагабани... а то бы кролеви... пре(з) его послы... знаменито было, тогды коро(л)... имае(т) пре(д)реченыи де(н) голдованьА, на иныи ча(с) преложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Пак ли бы тот ден так намѣненны, нам, землѣм нашим молдавскым нѣкотора потребизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары... а то бы... его послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

(у сполуч. я к о ж ъ) (1): Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты, якожъ то десятиннику Богдану и дѣтемъ его — вечно, никимъ же непорушно и нами (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

4. *(вживається при вказівці на відмінність між порівнюваними предметами)* як, ніж (1): просимо вашеи мл(с)ти штобы есте оучинили иныи листо Ако и тото што писано оу луцки (Сучава, 1388 *SL* 678).

Б. *(зв'язує речення)* (149) **1.** *(вводить пояснювальні вставні речення)* а, як (12): естли мистръ... вась за срѣдникн еднанье покоя боудеть хотѣти мѣти яко з великое с цѣлое приязни дооуфаньемъ рада короуны вась тѣжь прииме (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А кто имет бантовати тых люд от тыхъ сел, боуд оу чем, яко ест више писанно, тот оузрит великое казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Господаръ мой... просилъ твоеє милости... штобы еси намъ далъ твоя милость листъ, коу противъ нашого листоу, яко есмо перъвей жедали отъ твоеє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(у сполуч. я к о ж е, я к о ж ъ) як (11): а николи сА роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимь, Акоже вышьше писано посполу стати противу их неприАтелемъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тое всє што бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ имъ и дѣтемъ и(х) каж(д)ому своА ча(ст), якоже в⟨ыше⟩ стоитъ, також(д)е и оунучатомъ ихъ и праоуноучатомъ и(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); и еще дали есми а̃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниА ген. а̃... вечерь парастас а заоутра свАтаа литоургїА, якож ест обично (Путна, 1476 *BD* I, 217); и... пани ОлизаровА.. волне даровала нас и дала и записала тые именА.. с платы и зо всими пожитки, якож то намъ оправила листом своимъ вечно и непоручно (!) на веки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240—241); и оутъкмивше и заплативше оусе исполна, якоже и выше пишем, а господство мы... дали есми томоу... монастироу... село на имѣ Щоубеюл на Башіоу (Сучава, 1492 *BD* I, 509—510);

(у сполуч. я к о н) як, як і (9): Прото мы... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ придетъ

(Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); а особно иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нниє мамы волю (Брест Куявський, *ЛКБВ* 1447—1492); на то єсмо прысягали, яко и сами оуизрытє ваша милость, штобы богъ далъ нашн ворози подъ нашымн ногами под нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

2. (*приєднує підрядні речення*) (126) **а)** (*способу дії*) (69) як (*у постпозиції — із співвідносним словом* т а к о *у головному реченні*) (10): а тако влдка продалъ єсть, яко самъ дєржалъ (Перемишль, 1391 *P* 45); а тако єсмо єму дали... тото... село с тыми со всѣми пожитки... Ако оуѣхана к нему границѦ (Снятин, 1424 *P* 99); тако сѦ голдоуємъ, яко каждыи хр(с)тїанїнъ голдоу⟨є⟩ть сѦ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689);

(*у сполуч.* Ѧ к о и) (1): тогды тии имають прєдними (*sic.— Прим. вид.*) голдовати слюбити, тако Ако и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

(*у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) (1): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105);

(*у постпозиції*) (38): то всє єсмо потвєрдили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями як из вѣка, вѣчио прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и оучинили єсми нашєи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными зємли мо(л)давскои, яко наши прє(д)ковє чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); Продал єсми имєиє моє отчизноє Дажєв на вєчност зо всимъ на всємъ яко ся тоє имєнє Дажєв само в собє и в обыходєхъ ⟨маєть⟩ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ... межи иами мироу вєчного дєлати и записы чинити и мєжи нашими зємлѦми якосѦ и годи(т) межи двєма г(с)дрєма хрє(с)тия(н)скима (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60);

(*у сполуч.* я к о ж є, я к о ж ъ) (20): а половицю тѣхъ пѣнѦзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до нас слуги своєго н листы своєми казалъ єси, на домъ на мєднцкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а мито имаю(т) дати о(т) тару по Д̃ гроши, яко(ж) было староє право, дано и(м) о(т) наши(х) прє(д)ковє (Враслуй, 1452 *Cost.* II, 759); Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якоже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); мы Стєфанъ воєвода... чнним зиамєнито... оже пришли... боургарє Ливовскии... и просили нас абыхом имъ мыта полєхчили, якожє им стоит оу том старом привилїи (Сучава, 1460 *BD* II, 272).

б) (*додаткові — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) що, як (5): majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ... о пе(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ и князє(н) литовъскихъ... яко они мєли мєжи собою бра(т)ство (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(*у сполуч.* я к о ж ъ) що, як (3): а сє Азь кнѦ(з) фєдико нєсвидиски... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м) нынѣшимъ и пото(м) будучимъ... Ако жь Ѧвно было приѦтєлю(м) и неприѦтє (!) моимъ какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ... кнѦ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); Стєфанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ, якожъ имали о(т) оца нашего... грамоту (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676);

(*у сполуч.* я к о ж є) як (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чнним... оже слоубоуєм и слоубили єсми... на то якоже єсми били слоубили н обѣцали н записали н пєрєж(є) сєго господарєви иашємоу милостивомоу кролѣ (!) єго милости, абыхом сѣ съ єго освѣцєнои милость видѣли н голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351);

(*із співвідносним словом у головному реченні*) що, як (1): а... потвєржаємъ... ижь имѣєть... стєфанъ воєвода... свою землю волоскую всю держати... подлугъ того яко выписано оу пєрвыхъ листѣхъ (Лаичиця, 1433 *P* 124).

в) (*причини — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) бо, оскільки (7): Тыи вси сєла... маєтъ держатн господинъ богомолєцъ иашъ Климєнтый... а всими церквями... радити, благихъ миловати, а злобныхъ казннти, яко самъ от Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да соу(т) иашємоу моиастырю оури(к) съ всѣ(м) доходо(м) нє⟨под⟩вижєио нѣколи на вѣки, яко да(л) испєрва братиє(м) наши(м) (*sic.— Прим. вид.*) стєфана (*sic.— Прим. вид.*) воєвода (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); алє видимо оу томъ листу твоєє милости мнoго рєчєи прыложено, яко мы нє жєдали таковоговo листоу от твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(*у сполуч.* я к о ж ь) (1): а што може причннити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѦ исталася (Львів, 1370 *P* 18);

(*у препозиції*) (*у сполуч.* я к о ж ъ) як (1): Якожъ проявилъ єсми пєрєжє сєго королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и иамъ допомагалъ тыми разы, пєнѦзьми ль, людми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

г) (*означальні — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) що, як (6): тогды оии... оуздали пану вѦтславу... того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѦтславу яко въздали при пану блотишєвьскомъ (Львів, 1370 *P* 18); а о(т) ближьшего... бука Ако стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ воєвода вашє(и) мл(с)ти о пе(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ н князє(и) литовъскихъ *яко* были прє(д)ки дєда иашого... и прє(д)ки вито(в)та(в) (!) великого князя лито(в)ского... яко они мєли мєжи собою бра(т)ство (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(*у сполуч.* я к о ж є, я к о ж) як, коли (4): тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ мєжи ними розыха(л) и оуграиичилъ промєжи тыми сєлы Ако жє на вєрху выписаны (Галич, 1404 *P* 68); а они имаю(т) то(г) ожндати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѦ(д) имає(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

д) (*часові*) як, коли (6) (*у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) (2): а яко сталї прє(д) нами и прє(д) паны на правѣ па(и) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты гранїчныи (Зудечів, 1421 *P* 95); а АкосѦ оии записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставнчнои и вѣчнон сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733);

(*у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) (1): про то(ж) варє кто... будє(т) паркала(б) оу кєлїи... щоби давали тоє оусє вышеписанноє том(оу) моиастирю о(т) нємца яко прїиду(т) послани о(т) мостирѣ (!) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а до то(г) часу и до того днѣ, аж бы(х) сѦ па(к) нє могло на(м) стати тако(г) миру и тако(г) покоя, яко быхо(м) могли имъ то(у)ю справє(д)ливо(ст) оучинити, а онн... имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложити, колн сѦ нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (2): а Ако сѦ замѣнивше сєлы тогды панъ данило и нѦлъ сѦ оубивати оув облазничь дуброву и оу лѣсъ (Зудечів, 1411 *P* 79); Але яко оузрѦт сєс нашь лист, так тым часом щобы до иас съ оусим пришли (Сучава, 1468 *BD* II, 306);

я к о р ы х л о (1) як тільки, тільки-но: и такижь... слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), сиъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ рускы(х) приближатсѦ, а мы обличнѣ к иєму прїидємъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

е) (*міри і ступеня — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) як, скільки (2): а оу черновци мыто от воза, яко єст оустановлєно, а рыбы нє брати (Су-

чава, 1456 *Cost.* II, 790); а оу Чєрновци мыто от воза яко єст оустановлєно, а рибоу нє брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

є) *(умовні—у препозиції, без співвідносного слова в головному реченні)* як, якщо (1): яко(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) члкъ на брашовѣни... а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

ЯКО [2], **ѦКО** *част.* (59) *(підсилювальна) (у сполуч.* я к о д а *у складі описових дієслівних форм наказового способу) див.* **ДА** [1].

ЯКОБЄСКОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу паноу Фєтє Якобєскоул (Сучава, 1488 *BD* I, 362); ми заплатих оуси тоти пинѣзи... оу роуки... кнѣгини Фєтє Ѧкобєскоула (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якобєскоул** (1488 *BD* I, 361); *род. одн.* **Ѧкобєскоула** (1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **Якобєскоул** (1488 *BD* I, 362).

ЯКОБЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* далижє и потврьдили єсми ємоу... сєла... иа имѦ броудоурєщи... и на проутѣ якобєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз.* **якобєщи** (1436 *Cost.* I, 475).

ЯКО БЫ *присл.* (5) *(відносний) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні)* (4) *(у постпозиції — із співвідносним словом)* щоб (3): и ти(ж) имає(м)... такую справє(д)ливо(ст) дрьжати мєж нами и зємлѣми, яко быхо(м) могли злодѣєвъ имєновани(х) ... вишали на обѣ стороны (1457 *Cost.* II, 810).

2. *(способу дії) (із співвідносним словом* т а к) (1): I teź jestliby... wdarił tak, jakoby kriwi nerozlił, majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

3. *(мети)* щоб (1): яко жадаєтє чєрєз листы свои на тыи послѣдиии мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу чєрєс оныи пєрвыи о(т)писъ подлоугъ на‹о›учѣнья нашего мистрови о(т) ва(с) оужє посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, ЯКО** [1], **ЯКЪ.**

ЯКОБЬ *див.* **ЯКОУБЪ.**

ЯКОВ *див.* **ЯКОВЪ.**

ЯКОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнье, при том был... панъ Яковицкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яковицкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ЯКОВЪ, ЯКОВ, ѦКОВЪ *ч.* (7) *(особова назва, цсл.* Ияковъ, *гр.* ʼΙακώβ, *гебр.* Ya'aqobh) Яків: а писалъ скора яковъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а при томъ оуздаванъѣ были боярє змлѦнє панъ ходько быбєльскии... попъ тєпѦкови(ч) яковъ (Перемишль, 1378 *Р* 26); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); i pewedił (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoź dey tuju zemlu derźyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яковъ, Яков, Ѧковъ, Jakow** (1341 *ОБРН* 75; 1378 *Р* 26; 1385 *Р* 28, 39; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **ЯКОУБЪ.**

ЯКО КОЛИ, ѦКО КОЛИ *присл.* (6) *(стч., стп.* jakokoli) **I.** *(відносний) (зв'язує члени речення — вводить порівняння)* **як** (1): **волѣнъ продати замѣнити тако доброму Ѧко коли самъ** (Краків, 1394 *Р* 54).

II. *(приєднує підрядні речення)* (5) **1.** *(допустові)* хоч (2): а Ѧко ко(л) тако(ж)ислюбили бы(л) єсмо кнѦ(з) дмитрию... и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѦ порожнн оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли... нѣкотораѦ нєприязнь... и валка была мєжи нами и мєжи... кралєм полскым... и тыми часы... крал... нам въси мєрзѦчкы отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. *(способу дії)* як (3) **а)** *(із співвідносним словом* т а к о *у головному реченні)* (2): а тако дали єсмы мишєви та дворища... и зъ ганми и ставомъ и з болоты и со всѣми оужиткы яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); а тако єсмо єму дали... тото... сєло с тыми со всѣми пожитки што(ж) здавна прислухаю(т) тамъ, Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло (Снятин, 1424 *Р* 99);

б) *(без співвідносного слова у головному реченні)* (1): тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство дєржа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѦ Ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *Р* 43).

Див. ще **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, ЯКО** [1], **ЯКЪ.**

ЯКУБ *див.* **ЯКОУБЪ.**

***ЯКОУБОВЪ** *прикм.* (1): мы оузнаваючи мѣжи прїєтєли єднанїє чини(м) ино якоубово свїдо(ч)ство є(ст) правдиво (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **якоубово** (XV ст. *BC* 20 зв.).

Пор. **ЯКОУБЪ.**

ЯКОУБЪ, ЯКОУБЬ, ЯКУБ, ЄКОУБЪ, ЯКОБЬ *ч.* (23) *(особова назва, стп.* Jakub, *лат.* Yacob, *гр.* ʼΙακώβ, *гебр.* Ya'aqobh) Яків: а писана грамота... оу дєнь свѦтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а при томь былъ якоубь Бискоупъ кнѦзь Бартоломѣи плєбан (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); приєхалъ клєпачь на стго якуба днь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); нєха(и) они тую зє(м)лю дє(р)жать потому ка(к) и(м) па(н) яку(б) а па(н) ра(ч)ко ограничили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи же тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiji Bohdan a iakub Prynozczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якоубъ, Якубъ, якоубь, якуб, яку(б), iakub** 10 (1369 *ПСЧК;* 1433 *Р* 122; 1487 *AS* I, 86; 1489 *РИБ* 437; 1495 *АЛМ* 85; *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); **єкоубъ** 1 (XV ст. *BC* 20); **якобь** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *род. одн.* **якуба** (1361 *AGZ* 6; 1386—1418 *Р* 35); *дав. одн.* **Якубу, я(к)убу** 6 (1487 *РИБ* 226; 1489 *РИБ* 432, 437, 438; 1495 *ВМЗД*); **якобоу** 1 (1434 *Cost.* I, 675); *знах. одн.* **якоуба** (XV ст. *BC* 20; 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ЯКОВЪ.**

ЯКОУШЄВ *прикм.* (3): И оу томь господство ми заплатил оуси тоти вышеписанныи пинѣзи... оу роуки слоугамь нашимь Михоул, брат Якоушєв, и Жоуржа и братоу єго Иваноу (Сучава, 1488 *BD* I, 354);

Ѧ к о у ш є в а д о л и н а (1) *(назва долини у Волинській землі):* а межи Вишнєвца и Манєва граница по давной граиици по Ѧкоушєвоу долиноу, а по тоу стороноу рѣки Горинѣ по вал (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Якоушєв** (1488 *BD* I, 354); *знах. одн. ж.* **Ѧкоушєвоу** (1475 *AS* I, 71).

Пор. **ЯКОУШЬ.**

ЯКУШИНСКИ *прикм.* (1): по тую могилу и по ричку Вишню — мой грунтъ Якушински управо, а влево грунтъ Мыкулински (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Якушински** (1430 *ГВКЛ* 8).

Пор. ***ЯКУШИНСКОЕ.**

***ЯКУШИНСКОЕ** *с.* (1) *(назва села у Подільській землі):* а потомъ... повелъ... одъ Тулныковъ до могылы, протывко селу Якушинскому, гдѣ застали смо Пана Евсея зъ людмы его (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Якушинскому** (1430 *ГВКЛ* 8).

ЯКОУШЬ, ЯКУШЪ, ѦКУШЬ *ч.* (19) (*особова назва, пор.* Яковъ, Якоубъ): а при то(м) бы(л)... панъ Ѧкушь секиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); писа якоушь писарь оу хотини (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѦд нами... пан Щефоул питарюл, оуноук пана Якоуша вистїарника... и продал... свою правоую отниноу, от оурика дєда своєго пана Якоуша вистїарника, єдино селище на имѦ Попринканїи на Жежїи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... оже прїидоша прѦд нами... пан щефоул пръкалаб хотински, и тютка єго Марєна, дъщерѣ пана Ѧкоуша вистїарника... и тѣгали сѣ за свои отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **якоушь, якушъ, ѧкушь, яку(ш)** (1420 *ПГАГ;* 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 682, 687); *род. одн.* **Якоуша, якоуша, Ѧкоуша** 14 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 47; 1440 *Cost.* II, 66; 1476 *BD* I, 208; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); **иакоуша** 1 (1428 *Cost.* I, 202).

ЯКЪ, ЯК *спол.* (21) **I.** (*зв'язує члени речення — вводить порівняння*) (3) як а) (*із співвідносним словом* т а к о ж) (1): а далей слюбуемъ... иже со имьѦ посполысто(м) перво(м) котрыиже то снє(м) нашъ г(с)п(д)ръ... възове(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи навер(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присягою на сты хр(с)тъ оучинєною обьвоѦжутсѦ и запишю(т) осмотрѣти и стєречи вѣрнѣ... здєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

б) (*без співвідносного слова*) (1): мы богданъ воєвода... вызнавами... що имаєтъ намъ панъ детрихъ приати съ оусимъ своимъ животомъ и съ оусєю своєю радою, якъ вєрны отєцъ своєму синоу и братъ братоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

(*у сполуч.* я к ж е) (1): Николаи жалова(л) на матея же ємоу... конѦ позычилъ здорово(г)... а коли(ж) ємоу засѦ вєрнѫ(л) а то(т) конь хрома(л) а рє(к) то(т) матеи же хова(л) я(к) же то своєго влостного а нє вєда(л) тоє ємоу хромоты (XV ст. *ВС* 23 зв.).

II. (*зв'язує речення*) (18) **А.** (*приєднує сурядні речення*) (*зводить пояснювальні вставні речення*) як (5): ино я... записую князю Федору е. м. Михайловичу Чорторыскому... тую третюю часть отчизны именія моего, которую есми е. м-ти з моее доброе воли далъ, якъ въ семъ моемъ листу вышей выписано, и тые двѣ части того жъ именїа..., за што ми е. м. далъ шестьдесятъ копъ и чотыри копы грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А тот город Вишневѣць и со всими тыми селы, какъ оу верху писано... и со всими пожиткы, што в тых имѣньеxъ сут, якъ оуверху писано, достали сѦ брат(у) моему старшему (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); имѣне... даем... так широко и долго (*в ориг.* долко.— *Прим. вид.*) и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє в своих границах замѣрено єсть и роздѣлено (Володимир, 1499 *AS* I, 118).

Б. (*привднує підрядні речення*) (13) **1.** (*способу дії*) як (5): Волен пан Оножко тоє имєнє Дажев... продати отдати и кому хотя записати и заменити и к своєму лепъшому пожитку обєрнути, **як** самъ похочет (Володимир, 1475 *AS* I, 72); волна єсми тые имєнѦ... як хотѦчи так ихъ ку потрєбизнє своєи привернути (Ровно, 1488 *AS* I, 241);

(*у сполуч.* я к ж е) (1): I jak źe (*в ориг.* jak zo.— *Прим. вид.*) iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);

(*у сполуч.* я к ъ и) (2): i oni maiut nam z toiei zemli służby służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Протожъ ваша милость дєлайтє яко знаєте... а чей быхмо могли оучынити промєжы вами любовъ и миръ и докоиъчанье, якъ и пєръвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

2. (*додаткові*) як, що (4): мы, князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоровичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу селищо, со всимъ с тым, якъ перво того панъ Игнатъ Шумаков держалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Якъ было при прє(д)них г(с)дрє(х) воєво(д) волоски(х)... абы знали вси... ажєстє мєжи вами бра(т)я и прыѦтєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.); ино мы имъ тые земли их отчизные и дворища подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

3. (*часові*) **як, коли** (*у сполуч.* я к ж е) (1): Vulodislaw... korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozzrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym y dali iesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ.**

ЯКЪ БЫ *спол.* (1) (*вводить у речення звороти, за значенням близькі до порівняння*) як, ніби: бо мы по записоу и подълугъ прысяги нашоє... и въ той и въ другой вашой милости прыгодє будємъ ся силовати за роботу вашой милости прыятєля нашого милого, якъ бы за нашу доброту (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

***ЯКЫИ** *займ.* (1) (*неозначений*) який-небудь, якийсь: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, **яко** человѣка зацного... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **якое** (1438 *Р* 140).

***ЯКЫМОВИЧЪ** *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ЯЛАНЪ** *ч.* (24) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): ино мы... дали єсми ємоу... єдно село... на вѣрхъ яланъ... гдє осилъ тома тестъ ємоу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230—231); мы Стєфан воєвода ... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожь тот истиныи слоуга наш вѣрныи пань Бєнѣ... от Ялана слоужилъ нам право и вѣрно (Сучава, 1466 *BD* I, 110); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Ботєщимь що на ЯланѦ да єст от оусих сторон по старомоу хотароу, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ялана, Ѧлана** 11 (1466 *BD* I, 110; 1487 *BD* I, 295; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 467; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); **яланѣ, яланѧ** 6 (1445 *Cost.* II, 231; 1497 *Cost. S.* 223); *місц. одн.* **на Яланѣ, ЯланѦ** 6 (1466 *BD* I, 110; 1495 *BD* II, 69; 1500 *BD* II, 175); **на ѧлан** 1 (1448 *Cost.* II, 324).

***ЯЛОВИЦА** *ж.* (3) **1.** корова, ялівка (2): а кто оусхочет... мито от них брати от оусєго их товароу... или воли или Ѧловици или барановъ или кони или кобили... вєздє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96); И тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м)... за яловицоу або за вепра по два(д)ца(ти) грошеи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. вид феодальної повинності (1): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити... ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѧловицѣ** (п. 1349 *Р* 4); *знах. одн.* **яловицоу** (1499 *ГОКІР*); *знах. мн.* **ѧловици** (1466 *BD* I, 96).

ЯЛОВИЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий... и иных добрых людей много было (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яловицкий** (1463 *AS* I, 55).

***ЯЛОВИЧИИ** *прикм.* (3) яловичий, коров'ячий: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити, кромъ великихъ кожь воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *род. мн.* **яловичихъ** (1495 *АЛМ* 88); *знах. мн.* **яловичїе** (1495 *АЛМ* 89).

ЯМА *ж.* (2) *(заглибина в землі)* яма: хотар... до краи лѣса оу доубровоу, где єст яма копана (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); А хотарь томоу вишеписаннои половин(и) села... да єст... на връх дила на єдноу ямоу и на єдин столпь (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яма** (1495 *BD* II, 63); *знах. одн.* **ямоу** (1497 *BD* II, 119).

ЯН *див.* **ЯНЪ.**

ЯНКО, ЯНЪКО, ЯНЬКО *ч.* (7) (*особова назва, пор.* Янъ): а писилъ (!) дѧкь Пана Старостинь Перемыскїй Янъко Рипочичь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); мы велики кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радєвича што єсмо єму дали село челиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); Я пан Янъко Чаплич сознаваю сим моим листом продал єсми кнѧзю Иваноу Васильєвичу Острозкомоу село своє Гольчє (Острог, 1466 *AS* I, 61); И оуставше наши слоуги Миклъоуш и брат єго Янко и заплатили оуси исполна тоти вишеписаннїи пинѣзи... оу роукы Мари (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янко, Янъко, Янько** 4 (1369 *ПСЧК;* 1466 *AS* I, 60, 61; 1491 *BD* I, 449); *зам. дав.* братоу єго **Янко** 1 (1491 *BD* I, 449); *дав. одн.* **янкоу** (1424 *ДГВВ;* 1491 *BD* I, 449).

Див. ще **ЯСКО, ѦНКОУЛ.**

ЯНКОВЦЫ, ЯНКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Іванківці: Кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы, Ивачов нижный (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); и с своеи дѣлницы поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ, и Янковци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); Кн(ѧ)зю Семѣну Избаразкому... достал сѧ Ивачовъ, а Янковци (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Янковцы** 1 (1463 *AS* I, 54); **Янковци** 1 (1482 *AS* I, 80); *знах.* **Янковци** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ЯНОВИЧЬ, ЯНОВИЧЪ *ч.* (19) (*особова назва):* а єще на(д)то, к тому имє(н)ю цр҃квномоу, прида(л) мнѣ па(н) петръ янови(ч) староста лоуцкий десѧ(т) ко(п) гро(ш)и широкоє ли(ч)бы (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А при томь нашемь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олександровичь... а маршалок королєвь пан Петръ Янович намѣстник брѧцславский (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л) п(н) м(к) ра(д) ка(н)... п(н) ста(н) яно(в) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янович** 1 (1482 *AS* I, 80); **Яновичъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **янови(ч)** 4 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *ск. н.* **яно(в), я(н)** 2 (1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); *род. одн.* **Яновича** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 242); *дав. одн.* **Яновичоу** (1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1488 *РИБ* 424; 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 135); *ор. одн.* **яновичо(м)** (1467 *СП* № 13).

***ЯНОВЪ** *прикм.* (3): є(с)ли и(ж) оу сварє рани(л) сѧ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущєно (XV ст. *ВС* 19 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **яново** (XV ст. *ВС* 19, 19 зв.).

Пор. **ЯНЪ.**

***ЯНУШЄВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* А оповєдал єсми тоє господинови своєму п(а)ну Федору Янушевичу старостє володимєрскому (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Янушєвичу** (1475 *AS* I, 72).

ЯНУШКО, ЯНУШЪКО, ЯНОУШЬКО *ч.* (12) (*особова назва, пор.* Янушъ): к тому изь вѣка дѣдитсвоу (!) оу бышковичохъ соудив тои соуд андреико...пнъ мечислав Боудивоуи Яноушько жирєвскии (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); и мы янушка спытали а пана григо(р)ѧ в то(т) ча(с) при на(с) нє было (Вільна, 1495 *ВМБС*); Яноушко писа(р) (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яноушко, Янушъко** 7 (1494 *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; *ВМЗД; РИБ* 603, 621; 1496 *ВМКФС;* 1497 *ПКИП*); **Яноушько, яну(ш)ко** 3 (1369 *ПСЧК;* 1495 *ВМБС*); *знах. одн.* **янушка** (1495 *ВМБС*); *місц. одн.* **при янушку** (1496 *ПДВКА* 60).

***JANUSZKOWICZ** *ч.* (1) (*особова назва):* Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Janusz(k)owicz** (1500 *ДПЖН*).

ЯНУШЪ, ѦНУШЬ *ч.* (3) (*особова назва, пол., мад.* Janos, *лат.* Yoannes): мы панъ александръ воєвода молдавскы и наши слугы... панъ Ѧнушь витѧзь... панъ станиславъ ротомпанъ... и оуси бояре молдавсцїи чинимы знаємо... нашою доброю волєю... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... имаємы єму служити и помагати на усѣхъ его неприѧтели (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а панъ Янушъ, писаръ господара нашого великаго князя Александра (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янушъ** 1 (1499 *АСД* VI,3); **Ѧнушь** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *дав. одн.* **Ѧнушєви** (1420 *ПГАГ*).

ЯНУШЪКО *див.* **ЯНУШКО.**

ЯНОУШЬКО *див.* **ЯНУШКО.**

ЯНЧИНСКИЙ, ЯНЪЧИНСКИЙ, ЯНЧИНЬСКИИ *ч.* (16) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода панъ олешко янчиньскии (Львів, 1386 *Р* 31); на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинский: на той долине мои люде маютъ слидогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янчинский, Янъчинский, янчиньскии** (1386 *Р* 31; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 141); *род. одн.* **янъчинского** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *дав. одн.* **Янчинскому, Янъчинскому** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор. одн.* **Янчинским** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ЯНЪ, ЯНЬ, ЯН, ѦНЪ, ѦН *ч.* (79) (*особова назва, стч., стп.* Jan, *лат.* Joannes, *гебр.* Iochanan): Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... познавами то нашимъ листомъ господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава єго приказанъємъ то єсмы вчинили игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну (Перемишль, 1390 *Р* 175); И оузѧли єсмы на янѣ бѣлєцкомъ помочное (Львів, 1421 *Р* 94); Сє яз кн(ѧ)зь Василєй Фєдорович Острозский: иже отец мой кн(ѧ)зь Фєдоръ ставил ц(є)рков... на клаштор томоу законоу св(ѧ)т(о)го Доминика... и дал запис кн(ѧ)зю Яну мнихоу чехоу, и азъ теж записываю тую ц(є)рков на клашторъ (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); мы слюбоуєм... перед кнѧзєм Яном Ланкою, королевским писарєм (Сучава, 1462 *BD* II, 292); Пєтръ жалова(л) на Яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и Янъ того запрє(л) (XV ст. *ВС* 23); А при томъ были шлѧхєтнє вроженыи панове рада н(а)ша кн(ѧ)зь Вой(тє)х бискуп виленский... воєвода троцкий маръшалок земъский пан Ян Юрьевич (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

с в я т ы и я н ъ (1) *див.* **СВѦТЫИ 1.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янъ, Ѧнъ, Янь, Jan, Ja(n), я(н), Ян, Ѧн** (1390 *Р* 175; 1404 *Р* 68; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Р* 87; 1420 *ПГАГ;* 1433 *Р* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 63; 1480 *DC* 8; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *род. одн.* **Яна** (1389 *РЕА* I, 27; 1455 *Cost.* II, 769; 1482 *AS* I, 80); *дав. одн.* **Яну** (1443—1452 *AS* I, 39; 1497 *ПМХ;* 1499 *BD* II, 419, 425, 426); *знах. одн.* **Яна, яна** (1421 *Р* 93; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 18 зв., 19, 19 зв., 23); *ор. одн.* **Яном** (1462 *BD* II, 292; 1499 *BD* II, 419, 420); *місц. одн.* **на янѣ** 1 (1421 *Р* 94); **по яне** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЯНЪКО *див.* **ЯНКО.**

***ЯНЪЧЕЛЕВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* Панъ Литаворъ Хрєбътовичъ... а панъ Ѳєдко... брали личбу въ

мытника Менъского въ Мартииа Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **Яиъчелевича** (1499 *РЕА* III, 34).

ЯНЪЧИНСКИЙ *див.* **ЯНЧИНСКИЙ.**

ЯНЬ *див.* **ЯНЪ.**

ЯНЬКО *див.* **ЯНКО.**

ЯРАНТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и слюбили єсмы... тако яко инии пановє ... пєтру роману... воєводамъ зємлѣ молдавскои слюбили были и записали сѧ так же и мы нн҃ѣ слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ярантъ** (1433 *Р* 123).

***ЯРИНА** *ж.* (4) урожай з весняного посіву: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына... десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); сє я кнѧзь михаило... придаю с(с)томоу (!) сп(с)у и своєго дворьца и зминица дєсѧтиноу озими пшеници и рьжи о(т) всєє ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою ѳеодосією, запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшениць и съ гороховь и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ ст҃омоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. одн.* **ярины, ѧрины** (1401 *АкВАК* III, 2; 2-а пол. XV ст. *СО;* 1487 *ВОРСР* 178).

ЯРИЧЄВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при то(м) были шлѧхєтни пановє па(н) спытє(к) тарновскын... па(н) я(н) яричєвскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яричєвскыи** (1414 *Р* 85).

ЯРМОЛА *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Єрмолаи, *гр.* 'Ερμόλαος): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по тои стороны тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярмола** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **Ярмолу** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

***ЯРНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* и пани Василевая... поставила пєред нами Лоуконничан, королєвских людей из Ярнева и зъ Сынковичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ярнєва** (1478 *AS* III, 17).

***ЯРОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва передмістя Луцька у Волинській землі):* аѯедучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдачына до Крупой, прозываемое Острозское, по половицы зъ Яровицею — по левой стороне Тeременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Яровицею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЯРОВОЄ** *с.* (1) *(весняні посіви)* ярове, ярина: а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кмєтѧ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѧ ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) (!) и воздасть па(н)у своєм(оу) тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! ярово(м)** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ЯРЪ** [2].

ЯРОСЛАВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ князь ѲѲедоръ Ивановичъ Ярославичъ, а панъ Александро Ходкевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярославичъ** (1499 *АСД* VI, 3).

***ЯРОСЛАВЛЬСКИИ** *див.* **ЯРОСЛАВЬСКИИ.**

ЯРОСЛАВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А с нами в тот часъ были... слуги князя Дмитрієвы Путятича Іван Тѳеритинъ а Ярославъ (Володимир, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярославъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЯРОСЛАВЬСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Ярославль *у Перемишльській землі):* а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18); А далъ єсмь єму... со всѣмъ обьѣздомъ и со всѣми границѧми яко из вѣка слуша (так.— *Прим. вид.*) к тои пустынѣ и о(т) бохурѧ и о(т) ярославльскоѣ пустынѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ... и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко, што жє єсмы выбрали ис пєрємышльскоѣ волости, изъ ярославльскоѣ волости... и сь ланъцюскои волости (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ярославьскии** (1370 *Р* 18); *род. одн. ж.* **ярославльскоѣ** (1377 *Р* 24; 1386—1418 *Р* 34—35).

ЯРОФѢЙ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* **Єроѳєи,** *гр.* 'Ιερόθεος) Єрофей, Єрофій: А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярофѣй** (1483 *AS* I, 82).

ЯРЦИБИСКУПЪ *див.* **АРЦИБИСКУПЪ.**

***ЯРЪ** [1] *ч.* (1) *(вузька глибока западина із стрімкими узбіччями)* яр: мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... и(ж) мы... змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м)... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной и при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) є(го) зоставоую... зємлю Дєръжати Маєтъ И з оними Городищами И ихъ широкостю И дольгостю землѧною И изъ стѣнъками И ярами Долинами... зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)ковє Єго Дръжанъѧ. И оуживанѧ свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ярами** (1459 *Р* 171).

***ЯРЪ** [2] *ч.* (2) *(весняні посіви)* ярина (1): К Житомироу дво(р) с пашнєю костєшовє дворє шесть чєляди а воловъ осмъ а жито сєєного (!) а я(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);

пора обробітку весняних посівів, весняні польові роботи (1): и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой... а къ жниву три дни, и на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **я(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. одн.* **яръ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ЯРОВОЄ.**

ЯРЪЛЫКЪ, ѦРЛЫКЪ *ч.* (5) (*тюрк.* jarlïγ «наказ») *(ханська грамота)* ярлик: на то всє послали єсмо сєи нашь ѧрлыкъ и с нашею печатью золотою... а тои ѧрлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курѧчєго лѣта а мѣсѧцѧ иречипа (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); ярълыкъ отъ цара Муртазы (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ярълыкъ, ѧрлыкъ** (1392—1393 *РФВ* 171; 1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **ярълыкъ, ѧрлыкъ** (1392—1393 *РФВ* 171; 1484 *ЯМ*).

***ЯРЫИ** *прикм.* (1) *(весняного посіву)* ярий, яровий: Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою ѳеодосією, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... исъ серникъ исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшениць и съ гороховь... къ ст҃омоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. мн.* **яры(х)** (1487 *ВОРСР* 178).

ЯСАФЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Иосафатъ): А ѳу томь ми... оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших родитєль наших... и дали єсми тот... виноград монастирю нашему от Путнои, идеже ест храмь оуспенїє прѣчистїя богородици и нашь молєбникь попь Ясафь (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ясафь** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **ЮСАФЬ.**

***ЯСИНКА** *ж.* (1) *(ліс)* ясенина: а хотарь оуси(м) ти(м) четырє(м) сєломь... о(т) толѣ оу долиноу по(д)ли доубровоу каприноу, та гори долиною по(д)ли яси(н)кы до обєршїи гдє соу(т) двi могилы (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169).

ФОРМИ: *род. одн.* **яси(и)кы** (1425 *Cost.* I, 168—169).
***ЯСКИИ** *прикм.* (8): а ми... есми дали и потвръдили... монастирю нашему... тую половина села — от Остъпчань вышнию част(ь)... у волости Яскои (Сучава, 1473 *ШКН* 165);
я с к и и т р ъ г ъ (6) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Ясси: писа костѦ оу яскомъ тыргоу (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391); а кто идет до татарскои стороны, от двандесѦт кантари, што сѦ важит, оу сочавѣ один роубль сєрєбра, оу яском торгоу, тридесѦт гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); тѣмъ ми... дали и потвердили єсми єму ... сєла на имѣ моимещи и сръби и жамири повы(ш) яского тръга (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **яского** (1472 *DIR«A»* 528); *місц. одн. ч.* **оу яскомъ, яском, Ягком, Ѧскомь, яско(м)** 4 (1434 *Cost.* I, 391; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1463 *BD* II, 295); ! **ыскомъ** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *місц. одн. ж.* **у Яскои** (1473 *ШКН* 165).
Пор. **ЯСЫ.**
ЯСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Янъ): ста(л)сѦ соу(д) в вѣлїю стаго ма(т)ѳєя аптла и єва(г)листы в четвє(р)то(к) при пноу яскоу Кмитѣ Старостѣ роускомъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **яско** (1369 *ПСЧК*); *місц. одн.* **при яскоу** (1369 *ПСЧК*).
Див. ще **ЯНКО, ѦНКОУЛ.**
***ЯСНЫИ** *прикм.* (1) (*недвозначний, чіткий*) ясний: а та(м) коли боудєтє презъ ясноє досвєтъчѣньє позна(и)тє єстли мистръ... васъ за срѣдники єдианьє (!) покоя боудєть хотѣти мѣти яко з вєликоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжъ прииме всѦкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **ясноє** (1447—1492 *ЛКБВ*).
Пор. **НАИЯСНѢИШЇИ, *ПРЄНАИЯСНѢИШИИ, *ЯСНѢИШИИ.**
***ЯСНѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*пошанний титул володаря*) найясніший: мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубуєм и слоубили єсми и обєщахомь яснѣишомоу и освѣцєномоу господарєви нашємоу миломоу Казимировѣ... абихом сѣ съ єго освѣцєнои милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **яснѣишомоу** (1479 *BD* II, 351).
Див. ще **НАИЯСНѢИШЇИ, *ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**
Пор. ***ЯСНЫИ.**
ЯСЫ, ѦСЫ *мн.* (32) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Ясси: а кто имєтъ погнати скотъ до татаръ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота чєтыри гроши, а у Ѧсы два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); и инъ соудєцъ да нє имаютъ развѣ да дръжатъ о(т) нашєго двора о(т) Ѧсъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); Писал ⟨Мътєи⟩ оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 174).
ФОРМИ: *наз. зам. місц.* у сочавѣ... у **Ѧсы, ясы** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); *род.* **Ѧсъ, я(с)** 3 (1434, *Cost.* I, 398; 1448 *ДГПР;* 1492 *Cost. S.* 162); *місц.* **оу Ясох, ясо(х), Ѧсо(х)** 15 (1445 *Cost.* II, 727; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1469 *BD* I, 139; 1495 *BD* II, 69; *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 101; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **оу Ясєх** 2 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 273); **оу Яс, Я(с)** 4 (1470 *DIR«A»* 523; 1476 *BD* I, 209; 1497 *BD* II, 97, 98); *зам. род.* от **Ясох, Ясо(х)** 2 (1448 *DIR«A»* 491; 1497 *BD* II, 96).
Див. ще ***ЯСКИИ** (я с к и и т р ъ г ъ).
***ЯТИ** *див.* **ИНѦТЬ.**
***ЯТКА** *ж.* (3) (*торгова палатка*) ятка, рундук, ларьок: а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ держѦли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє держѦти, ни пива варити, ни мєду, ни мєснїи ни (? — *Прим. вид.*) ѣткы ни клѣба (!) продавати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А єщє єсми дали Ливовчаном, абы держали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ, алє оу том домоу абы корчмоу нє держали, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276).
ФОРМИ: *род. одн.* **яткы, ѣткы** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1460 *BD* II, 276); **ятки** 1 (1456 *Cost.* II, 791).
***ЯТЪСТВО** *с.* (10) (*стан позбавлення волі*) нєволя: а про любортово ятъство хочємъ єго постави(ти) на судѣ пєрєдъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *P* 6); а того нѦтства романъ нє имєть оуспомина(т), а ни жѦловати, ни прєдоднымъ чоловѣкомъ (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); но хочємь того...бы такыи нєпослоушнївїи имєєть быти в роуцє своємоу сътѦжьцю и в нѦтъство (XV ст. *ВС* 11); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии панове... выбавили мѦ бгмъ и жону мою и дѣти мои моцною рукою... ис того нѦтъства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *P* 132).
ФОРМИ: *род. одн.* **нѦтства, иѦтъства** 3 (1400 *Cost.* II, 618; 1435 *P* 132); **иєства** 1 (XV ст. *ВС* 11); ! **Ѧтсва** 1 (1434 *P* 130); *знах. одн.* **ятъство** 2 (1352 *P* 6); **иѦтъство, niatstwo** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; XV ст. *ВС* 11); ! **Ѧтъсвто** 1 (1433—1443 *АРМ*).
***ЯХНА** *ж.* (1) (*особова назва, стп.* Jagna, Agnieszka, *лат.* Agnes): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м)... ижє пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила ... панѣ яхнѣ кыискои и уздала на вѣки со усѣ(м) право(м) (Львів, 1414 *P* 85).
ФОРМИ: *дав. одн.* **яхиѣ** (1414 *P* 85).
ЯЦКО, ЯЦЪКО, ЯЦЬКО, ѦЦКО, ѦЦЬКО *ч.* (133) (*особова назва, пор.* Яковъ): а на то послуси иванъ владычинъ зѦть... Ѧцко ланєвичь (б. м. н., 1385 *P* 28); а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) яцко мошєнчичъ (Зудечів, 1428 *P* 111); а єшчє прїидє прѦ(д) нами па(н) пєтръ гуди(ч) и сы(н) єго, яцко... и продали єдно сєло, що є(ст) на мо(л)давѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); Пани МихайловаѦ повєдила, ижъ... коли мои пан сына крєстил оу пана ВасилѦ, Яцка, дозволил чєрєз мост... єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А при томъ былъ князь Ѳєдоръ Ивановичъ Ярославичъ... а панъ Яцко Копачєвичъ (Мстиславль, 1499 *АСД* VI, 3).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Яцко, яцко, Ѧцко, ⟨Я⟩цко, Яцъко, Яц⟨ко⟩, Jacko** 42 (1385 *P* 28; 1401 *P* 66; 1407 *Cost.* II, 629; 1428 *P* 111; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *ОЖДМ;* 1464 *AS* I, 57, 1476 *BD* I, 209; 1491 *BD* I, 464; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **Яцько, Ѧцько** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1469 *AS* I, 64); *зам. род.* вѣра пана **Ѧцко** 1 (1488 *BD* I, 348); *род. одн.* **Яцка, Ѧцка, іацка** (1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1471 *DIR«A»* 525; 1475 *Cost. D.* 4; 1482 *BD* I, 262; 1486 *DC* 144; 1489 *Cost. S.* 133; 1491 *AS* I, 94; 1495 *РИБ* 602 і т. ін.); *дав. одн.* **Яцкови** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **яцъку** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **Яцка** (1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602).
Див. ще ***ЯЦЮЛЪ, ЯШКО, ѦШЄКЪ.**
ЯЦКОВИЧЪ, ЯЦКОВИЧ, ѦЦКОВИЧ *ч.* (3) (*особова назва):* мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ... панъ нємирка яцковичъ и панъ алєксандръ спатаръ... вызнаваємь тымъ то... листомъ... колижь... илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л) ... мы такожє... обицуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... бачити стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); А при томъ были: маршалок нашъ намєстник слонимский пан Солтан Олєксандрович... а писар наш Ивашко Ацкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).
ФОРМИ: *наз. одн.* **яцковичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **Ѧцкович, Яцкович** 2 (1487 *AS* I, 87, 241).
***ЯЦКОВЪ** *прикм.* (6): А на то... вѣра пана Станислава ротомпана и дѣти єго... в. п. Ацькова и дѣти єго (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то... вѣра пана Ацкова... и вѣра оусѣ(х) боѦръ молдавскыхъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70);

Ѧцковъ монастырь (1) *(назва монастиря у Молдавському князівстві):* и дали єсми... Ѧцкову монастырю... да осади(т) сєло... гдє имє(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Яцкова, Ѧцкова** 4 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 70); **Ѧцькова** 1 (1403 *RS* 338); *дав. одн. ч.* **Ѧцкову** (1453 *Cost.* II, 461).

Пор. **ЯЦКО.**

ЯЦЪКО *див.* **ЯЦКО.**

ЯЦЬКО *див.* **ЯЦКО.**

***ЯЦЮЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Яковъ): И г(о)с(по)д(ст)во мы запла⟨ти⟩в⟨ш⟩є оуси тоти ĉ злат(ь) татар'ских(ь), оу роукы Яцюлоу Дол'хы и братоу єго Влаикоулови прѣд(ь) нашими бояре (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яцюл(ь)** (1500 *RA* 260); *дав. одн.* **Яцюлоу** (1500 *RA* 260).

Див. ще **ЯЦКО, ЯШКО, ѦШЄКЪ.**

***ЯЧМЕНЬ** *ч.* (1) **ячмінь:** Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

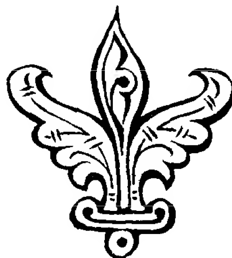
ФОРМИ: *род. одн.* **ячмеию** (1487 *ВОРСР* 178).

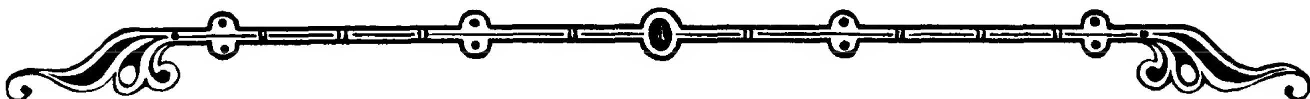
ЯШКО, ѦШКО *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Яковъ): А на то послуси панъ староста рускоѣ зємли ота пилєцкии... писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ Ѧшко тарновьски... панъ Ѧшко олєшиньски (Краків, 1394 *Р* 54); а при то(м) бы(л)... панъ Ѧшко крутиборода а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); а при том были свѣтки... пан Страшко, а Яшко СиропѦтич (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яшко, яшко, ѧшко** (1359 *Р* 10; 1361 *AGZ* 6; 1366 *Р* 12; 1394 *Р* 54; 1400 *Р* 61; 1404 *Р* 69; 1420 *ПГАГ;* 1470 *AS* I, 65); *дав. одн.* **яшкови** (1391 *Р* 45).

Див. ще **ЯЦКО, *ЯЦЮЛЪ, ѦШЄКЪ.**

ІЯЪЄР *див.* ***ЯЗЄРЪ** [1].

Ѧ *див.* **Я.**

***ѦБЛОКО** *с.* (2) яблуко: где коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли или Ѧблыка... везде по оуси(х) мѣсто(х) с тими три возы прѣи(т)и слобо(д)но и доброволно и безабави (!) и по оуси(м) брода(м) (Сучава, 1453 *ПГОВ*); А кто оусхочет... мито от них брати... или от риба свижаа или от мажи соленои... или от капоуста или от Ѧблок... везде да ест имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **ѧблок** (1466 *BD* I, 96); *знах. мн.* **ѧблыка** (1453 *ПГОВ*).

***ѦБЛОНЬНЕ** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі)* Яблунне: Я хве(д)ка... даровала есми... моужа свое(г)... своими име(н)и о(т)чизными на имѧ Ѧ(б)лон(ь)ны(м) а по(л)жами... со (в)сѣми доходы и приходы (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ѧ(б)лон(ь)ны(м)** (1490 *ЗХП* 135).
Див. ще ***ЯБЛОННО.**

***ѦБЛОУНЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу селоу... право чере(с) поле до потока Ѧблоуно(м) (1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ѧблоуно(м)** (1428 *Cost.* I, 224).

***ѦБЛОУНЬ** *див.* ***ЯБЛОНЬ.**

***ѦБЛЫКО** *див.* ***ѦБЛОКО.**

ѦВНО *див.* **ЯВНО.**

ѦГЛИЩЕВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Се Ѧ грицко Ѧглищевичь и своею маткою совдотьею (!)... продали есмо паноу сенкоу хомековичю коупитъ полѧ ись садкомъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧглищевичь** (1463 *ГГЯ*).

***ѦГНѦЧЇИ** *див.* ***ЯГНАЧИИ.**

ѦДВИГА *див.* **ЯДВИГА.**

ѦЖЕ *спол.* (1) *(приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* що: ино видимо Ѧже бг҃ъ милоуеть еще хр(с)тиѦньство (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще **АЖЕ¹, АЖЕТ, АЖЪ¹, *ЄЖЕ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЕ², ИЖЕТЬ, ИЖЬ², ОЖЕ, ОЖЬ.**

***ѦЗЛОВЕЦЪ** *див.* ***ЯЗЛОВЕЦЪ.**

ѦЗЪ *див.* **ЯЗЪ¹.**

***ѦЗЫКЪ** *див.* ***ЯЗЫКЪ.**

ѦЗЬ *див.* **ЯЗЪ¹.**

ѦКИМОВИЧ *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ѦКИМОВЪ** *див.* ***ЯКИМОВЪ.**

***ѦКИМЪ** *див.* **ЯКИМЪ.**

ѦКО¹ *див.* **ЯКО¹.**

ѦКО² *див.* **ЯКО².**

***ѦКОБЕСКОУЛЪ** *див.* **ЯКОБЕСКОУЛ.**

ѦКОВЪ *див.* **ЯКОВЪ.**

ѦКО КОЛИ *див.* **ЯКО КОЛИ.**

***ѦКОУШЕВЪ** *див.* **ЯКОУШЕВ.**

ѦКУШЬ *див.* **ЯКОУШЬ.**

***ѦКЫМОВИЧЬ** *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ѦЛАНЪ** *див.* ***ЯЛАНЪ.**

***ѦЛОВИЦЯ** *див.* ***ЯЛОВИЦА.**

ѦН *див.* **ЯНЪ.**

!ѦНЕЧИИ *див.* ***ѦНЬЧИИ.**

ѦНКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Янъ): мы Стефанъ воевода ... чиним знаменито... оже тот истинныи слоуга нашъ пан Тъмпа и сынове его Миклъоушъ и Жоуржъ и Ѧнкоул и Михъоу, слоужили намъ правою и вѣрною... слоужбою (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѧнкоул** (1443 *ВАМ* 41).

Див. ще **ЯНКО, ЯСКО.**

ѦНУШЬ *див.* **ЯНУШЪ.**

ѦНЪ *див.* **ЯНЪ.**

***ѦНЬЧИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* тогды па(н) пт҃рашь пиликовичь... полѣтилъ своѧ села тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтелю (так.— *Прим. вид.*) своему пану Ѧньчѣеви зубреви себе мѣсто моцно о добытье и о страчѣнье (Галич, 1404 *Р* 68); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичеиикъ панъ зубрь Ѧнечии (!) (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **ѧнечии** (1418 *Р* 89); *дав. одн.* **ѧньчѣеви** (1404 *Р* 68).

***ѦРИНА** *див.* ***ЯРИНА.**

ѦРЛЫКЪ *див.* **ЯРЪЛЫКЪ.**

***ѦРМАРОКЪ** *ч.* (1) *(стч., стп.* jarmark, *свн.* jârmarket) *(торг, що відбувався регулярно раз на рік)* ярмарок: писа(н) в острозѣ и мц҃а июнѦ г҃і днь на завт(р)ѣе Ѧрмарка в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѧрмарка** (1458 *ОЖДМ*).

***ѦРОПОЛКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ д в о р и щ е Ѧ р о п о л к о в о *див.* **ДВОРИЩЕ.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **ѧрополково** (1427 *Р* 109).

***ѦСКИИ** *див.* ***ЯСКИИ.**

***ѦСМАНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѦ(з) двдъ дмитриеви(ч)... семе(н) Ѧсманови(ч) трубецьскии воево(д) глѣбъ евдокимови(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды... кнѦ(з) велебныи дмитрии... голдование и вѣрность... королеви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуемы за него и за его дѣти... иже... вѣре(н) буде(т)... корунѣ польскои (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧсманови(ч)** (1388 *Р* 38).

ѦСЫ *див.* **ЯСЫ.**

***ѦТИ** *див.* **ИНѦТЬ.**

***ѦТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(допоміжне дієслово в аналітичних формах майбутнього часу)* почати, взятися (робити що): а прїидеть лї то(т) а име(т)ца емоу оупоминатсѦ лихы-

ми словы... толкокро(т) имєєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу єї҃ (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **имє(т)ца** (XV ст. *ВС* 27 зв.). *Див. ще* **ИНѦТЬ** II.

!ѦТСВА ⟨ѦТСТВА⟩ *див.* ***ЯТЪСТВО.**

!ѦТЪСВТО ⟨ѦТЪСТВО⟩ *див.* ***ЯТЪСТВО.**

***ѦХНО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Яковъ): А на то послуси иванъ владычинъ зѦть васко голыи Ѧхн(о) онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧхи(о)** (1385 *Р* 28).

ѦЦКО *див.* **ЯЦКО.**

ѦЦКОВИЧ *див.* **ЯЦКОВИЧЪ.**

***ѦЦКОВЪ** *див.* ***ЯЦКОВЪ.**

ѦЦЬКО *див.* **ЯЦКО.**

***ѦЦЬКОВЪ** *див.* ***ЯЦКОВЪ.**

ѦШЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Jašek, *стп.* Jaszek, *пор.* Якоубъ): Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... Ѧшєкъ мазовшѦни(н) мичко куликов(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

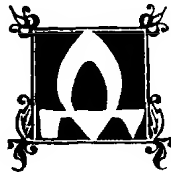
ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧшєкъ** (1404 *Р* 70).

Див. ще **ЯЦКО, *ЯЦЮЛЪ, ЯШКО.**

ѦШКО *див.* **ЯШКО.**

ѲАЛЄЛЄИ *див.* **ФАЛЄЛЄИ.**
***ѲАЛКО** *див.* **ФАЛКО.**
***ѲАЛКОВЪ** *прикм.* (1): потомъ прішолъ миколаи мѣньшіи бра(т) Ѳа(л)ковъ и хотелъ тоую ре(ч) обновити (XV ст. *ВС* 23).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ѳа(л)ковъ** (XV ст. *ВС* 23).
Пор. **ФАЛКО.**
***ѲАЛШОВАНЇИ** *див.* ***ФАЛШОВАНЫИ.**
ѲАЛЬШИВЫЙ *прикм.* (2) підроблений, фальшивий: I też żeby myncare... s fałsziwymi penezmi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ѳальшивый** (1489 *РИБ* 431); *ор. мн.* **fałsziwymi** (1388 *ZPL* 108).
Див. ще ***ФАЛШОВАНЫИ, ФАЛЬШЕВНЫЙ.**
***ѲЄВРАЛЬ** *див.* **ѲЄВРАЛЬ.**
ѲЄВРАЛЬ *ч.* (43) (*цсл.* феврал, *гр.* φεβρουάριος, *лат.* februarius) (*назва місяця*) лютий: дан оу камици (!)... феврѧ й днь (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); а писана оу турєйску в володимєрьскомъ ѳєвралѧ оу а҃ днь (Турійськ, 1429 *Р* 113); писань, оу сочавѣ, въ лѣто ѕцн февралѧ ѳ҃ день (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); И писан у Вовручомъ февраля девятогонадцят дня (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Пис(а) Иванко Владычин оу Соучавѣ, в лѣто ≠ ѕцоз, мѣсѧца фер. ѳ҃ день (Сучава, 1469 *BD* I, 135); Мца фев. 7 день, индик 13 (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); Писан оу Боковичох, фев⟨ралѧ⟩ кѕ д⟨є⟩нь, индик⟨т⟩ ді (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ѳєврѧль** (1489 *АКВ*); *род. одн.* **фєвралѧ, ѳєвралѧ, февраля, фев⟨ралѧ⟩** 7 (1429 *Р* 113; 1438 *Р* 139; 1442 *Cost.* II, 717; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1469 *AS* I, 64; 1483 *AS* I, 82; 1496 *AS* I, 245); **феврѧ** 1 (1420 *ПГАГ*); *ск. н.* **фев., фе(в)** 22 (1429 *Cost.* I, 243; 1433 *Cost.* I, 354; 1438 *DIR«A»* 472; 1442 *Cost.* II, 88; 1452 *DIR«A»* 500; 1456 *Cost.* II, 569; 1466 *DIR«A»* 519; 1476 *BD* II, 337; 1488 *BD* I, 324; 1495 *BD* II, 69 і т. ін.); **фер., фє(р)** 9 (1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 249; 1446 *DIR«A»* 485; *ПГСПМР;* 1447 *Cost.* II, 282; 1458 *BD* I, 7; 1469 *BD* I 135; 1470 *BD* I, 141; 1481 *BD* I, 249); **фев(р)** 1 (1438 *Cost.* II, 8); **фр.** 1 (1459 *BD* I, 29); **! фрє** 1 (1437 *Mih.* 203).
Див. ще ***ФЄВРОУАРЇИ.**
ѲЄДКО *див.* **ФЄДЬКО.**
ѲЄДКОВИЧЪ *див.* **ФЄДКОВИЧ.**
ѲЄДКОВЪ *див.* **ФЄДКОВ.**
ѲЕДОРА *див.* **ФЄДОРА.**
ѲЕДОРОВАЯ *див.* **ФЄДОРОВАЯ.**
ѲЕДОРОВИЧЪ *див.* **ФЄДОРОВИЧЪ.**
ѲЄДОРЪ *див.* **ФЄДОРЪ.**
ѲЄДОРЬ *див.* **ФЄДОРЪ.**

***ѲЕДОСЕИ** *ч.* (2) (*особова назва):* Се я смирены Ѳедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... взя(л) есми сты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѳедосе(и)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **Ѳедо(с)и** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179).
Див. ще. **ФЕОДОСИЙ.**
***ѲЕДОСЪЯ** *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Ѳєодосїа, *гр.* Θεοδόσια): Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с женою своею Ѳедосъею записоувае(м)... село доросы(н)... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).
ФОРМИ: *ор. одн.* **Ѳедосъею** (1483 *ВОРСР* 178).
Див. ще ***ѲЕОДОСЇЯ.**
***ѲЄДЦО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Фєдоръ): жаловалъ на(м)... коурило ивано(в) сы(н) сємєнова... на Ѳє(д)ца Мишутинича, и иа и(х) бра(т)ю, што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Ѳє(д)ца** (1495 *ВК*).
Див. ще **ФЕДОРКО, ФЄДЬКО.**
ѲЄДЪКО *див.* **ФЄДЬКО.**
ѲЄДЬКО *див.* **ФЄДЬКО.**
***ѲЕОДОРА** *ж.* (1) (*особова назва, гр.* Θεοδώρα): А писалъ Ивашко Петровичъ, писаръ кнегини Ивановое Кобрынское Ѳеодоры (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Ѳеодоры** (1401 *АкВАК* III, 2).
Див. ще **ФЄДОРА.**
ѲЕОДОРОВАЯ *ж.* (2) (*особова назва):* И тотъ листъ слуга кнегини Ѳеодоровои передъ нами положилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѳеодоровая** (1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **Ѳеодоровои** (1498 *АЛМ* 169).
Див. ще **ФЄДОРОВАЯ.**
***ѲЕОДОРЪ** *див.* **ФЕОДОРЪ.**
ѲЕОДОРЬ *див.* **ФЕОДОРЪ.**
ѲЕОДОСЕЙ *див.* **ФЕОДОСИЙ.**
***ѲЕОДОСЇИ** *див.* **ФЕОДОСИЙ.**
***ѲЕОДОСЇЯ** *ж.* (3) (*особова назва, гр.* Θεοδόσια): я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Ѳеодосїю Василїя (Київ, 1398 *ДГПМ*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою Ѳеодосїею, запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу... къ стому спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Ѳеодосїю** (1398 *ДГПМ*); *ор. одн.* **Ѳеодосїею** (1487 *ВОРСР* 178).
Див. ще ***ѲЕДОСЪЯ.**
!ѲЕОДСЕЙ *див.* **ФЕОДОСИЙ.**

ѲЄОКТИСТЪ, ѲЄОКТИСТЬ, ѲЄОКТИСТ *ч.* (42) (*особова назва, цсл.* Ѳеоктїстъ, *гр.* Θεοκτίστος): а при то(м) были мартоури... на(ш) митрополи(т), кир ѳеоктистъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); мы стефа(н) воево(д)а... потвърдили єсмы... монастироу о(т) нѣмца... где єсть... молебнікь нашь, ки(р) по(п) ѳео(к)тисть, дааніє и потвърж(д)енїѧ дѣда нашего (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѳєоктистъ, ѳєоктисть, Ѳєоктист, ѳєо(к)тистъ, Ѳєо⟨ктис⟩ть, ѳєо(к)тисть** (1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 583; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I 56; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 158; 1487 *BD* I, 312; 1488 *BD* I, 347; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *род. одн.* **Ѳєоктиста, Ѳєо(к)тиста** (1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1458 *BD* I, 6; 1459 *BD* I, 27; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1468 *BD* II, 306; 1472 *BD* I, 170; 1488 *BD* I, 347 і т. ін.); *дав. одн.* **Ѳєоктистоу, Theoktystu** (1461 *BD* I, 45; 1465 *GL* 176); *ор. одн.* **Ѳєоктистомь, Ѳєо(к)тистомъ, Ѳєоктисто(м)** (1456 *ЭСФ;* 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 169).
Див. ще **ТЄОКТИСТЪ.**

***ѲЕТИМЪЯ** *ж.* (2) (*особова назва, пор. цсл.* Ѳеотима): А дали єсмо напредъ речоной панеи Костюшковой Ѳетимъи... зверхувыписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ѳетимъи** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

***ѲИЛАРЄТЪ** *див.* **ФИЛАРЄТЪ.**

***ѲИЛИПОВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі):* Олисє(и) землю де(р)жить Ѳилиповъщиноу а с тоє земли дани даєть три(д)цать гроше(и) а ведро медоу а две коуници полюдия (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ѳилиповъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

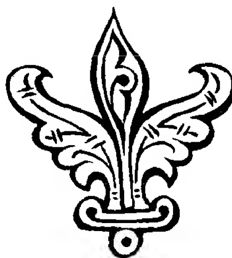
***ѲОМА** *ч.* (8) (*особова назва, цсл.* Ѳома, *гр.* Θωμᾶ, *гебр.* Thomas): Азъ... имєнємъ стефанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и братїи мои(х) іоанна и ѳомѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а на то є(ст)... вѣра пана ѳомы верешчака, вѣра пана костѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180).

ФОРМИ: *род. одн.* **Θомы** (1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141, 180; *ПГСММ*); *знах. одн.* **ѳомѫ** (1401 *ЗКЄ*).
Див. ще **ТОМА, ХОМА.**

***ѲРАНЦИКЪ** *див.* ***ФРАНЦИКЪ.**

***ѲРАНЦОКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Францишєкъ): Ѳранцо(к) жалобоу оучини(л) (XV ст. *ВС* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѳраицо(к)** (XV ст. *ВС* 21).
Див. ще **ФРАНЦЄКЪ, *ФРАНЦИКЪ, *ФРАНЦИШЄКЪ**

ДОДАТОК

***БРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* брати) воювати, боротися: я слышєвши доброє здоровиє вашєи мл(с)ти... о томъ бгоу хвалоу даємъ а ср(д)цємъ срадоуємсѧ заноуже борю колма и могоумъ досигатя нашими людми (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **борю** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ВОСТѦГАТИ *дієсл. док.* (1) (*цсл.* въстѧгати) *(добитися судом)* висудити: Тѧгалъ сѧ пѣнко коунашевичь ис верещакомъ Боутевичем о гаи... и о землю и помоглъ Бгъ Пѣнкови востѧгати оу вещаки (!) Кокоже (!) бывь Коунашевичов извѣка (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *інф.* **востѧгати** (1369 *ПСЧК*).
Див. ще **ТѦГАТИ** I, **ТѦГАТИ СѦ.**

***ГВОЗДЪ** *ч.* (1) цвях, гвіздок: острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго сер(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гвоз(д)ъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ДОСИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (*здійснювати*) досягати: бо я слышєвши доброє здоровиє вашєи мл(с)ти... о томъ бгоу хвалоу даємъ а ср(д)цємъ срадоуємсѧ заноуже борю колма и могоумъ досигати нашими людми (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *інф.* **досигати** (1484—1486 *ГСПТЗ*).
Див. ще **ДОСѢГНУТИ.**

ДРОУГЪ *ч.* (4) друг: и в доко(н)чаньи написано хто бы тобѣ дроугъ тои на(м) дроу(г) а хто тобѣ недроугъ тои на(м) недроугъ (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); и ты бы братъ нашь помня докончанїя, какъ межи насъ записано другу другомъ быти а недругу недругомъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроугъ, дроу(г)** (1495 *ПЛПС*); *дав. одн.* **другу** (1496 *ОКИВ*); *ор. одн.* **другомъ** (1496 *ОКИВ*).

ЗМЄШКАТИ *дієсл. док.* (1) (*стч.* zmeškati, *стп.* zmieszkać) *(тимчасово)* побути, пожити, помешкати: и мы то длѧ тебє брата... велѣли єсмо имъ при нашои кнгни єѣ мл(с)ти на ча(с) змєшкати (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *інф.* **змєшкати** (1495 *ПЛПС*).
Див. ще **МЄШКАТИ, ПОМЄШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

ИЗДАЛЄЧЄ *присл.* (1) (*цсл.* издалєчє) здалека: Госпо(д) мои издалєчє слышєвьши вашєи мл(с)ти и о... сноу вашєи мл(с)ти бгоу хвалоу даєть (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
Див. ще **ДАЛЄКО, ДАЛЄЧЄ.**

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

СЛОВАРЬ СТАРОУКРАИНСКОГО ЯЗЫКА XIV—XV вв.

В ДВУХ ТОМАХ

ТОМ 2

Н—Ѳ

(На украинском языке)

Составители

ДМИТРИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИНЧИШИН,
УЛЬЯНА ЯРОСЛАВОВНА ЕДЛИНСКАЯ,
АЛЕКСАНДРА ТЕОДОРОВНА ЗАХАРКИВ,
ВАЛЕНТИНА ЛЕОНИДОВНА КАРПОВА,
ИВАН МИХАЙЛОВИЧ КЕРНИЦКИЙ,
РОЗАЛИЯ ИОСИФОВНА КЕРСТА,
ЛЕВ МИХАЙЛОВИЧ ПОЛЮГА,
МИХАИЛ ЛУКИЧ ХУДАШ

Друкується за постановою вченої ради
Інституту суспільних наук АН УРСР

Редактори
О. А. Дітель, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук

Оформлення художника
Р. К. Пахолюка

Художній редактор
О. Г. Ком'яхов

Технічний редактор
М. А. Притикіна

Коректори
Н. О. Луцька, Л. В. Малюта, О. С. Улезко

Інформ. бланк № 625

Здано до набору 13.06.75. Підп. до друку 3.02.78.
Формат 84×108/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн.
Вис. друк. Ум. друк. арк. 62,16. Обл.-вид. арк. 107,28.
Тираж 9500 пр. Зам. 8-136. Ціна 8 крб. 40 коп.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Репіна, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, 252057, Київ-57,
Довженка, 3 на Книжковій ф-ці ім. М. В. Фрунзе, Харків,
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

СЛОВНИК

СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV — XV ст.

У ДВОХ ТОМАХ